CUJACII
OPERUM
TOMUS DECIMUS.

JACOBI
CUJACII
J. C. PRÆSTANTISSIMI
TOMUS DECIMUS
SIVE
APPENDIX
Cum supplemento quarundam Recitationum, & aliorum excusorum curante, & edente

CAROLO ANNIBALE FABROTO J.C.

ACCESSERE in hac novissima Editione ab eruditissimo Viro græcorum Versio locorum hactenus ab omnibus desiderata;

INDEX locupletissimus, ac perpetuus omnium omnino rerum, quæ his Operibus continentur;

PRÆTEREA dissertatio EMUNDI MERILLII, & Interpretatio ab eodem facta Variantium ex CUJACIO observatarum, quæ per totum opus suo quæque loco variante notantur;

POSTREMO Controversiæ JOANNIS ROBERTI ejusdemque Notæ in Responsiones a CUJACIO nomine ANTONII MERCATORIS editas; quæ majori Eruditorum commodo in ipsis Observationibus afferuntur, studio & diligentia LIBORII RANII J. C. Neap.

NEAPOLI MDCCLVIII.
EX TYPOGRAPHIA MORIANA
APUD VINCENTIUM PAURIA.
SUPERIORUM PERMISSU.

HIC TOMUS
COMPLECTITUR.

I. Controversiarum Johannis Roberti, & Jacobi Cujacii libros tres.
II In Digesta seu Pandectas Dn. Justiniani Imperatoris notas.
III. Notas in Codicem Dn. Justiniani.
IV. Ad Legem nonam D. de jurisdictione repetitam Prælectionem.
V. Ad Titulum de Actionibus empti & venditi, repetitam item Prælectionem.
VI. Ad Titulum VI. *Si tabulæ testamenti nullæ extabunt, unde liberi*, repetitam Prælectionem.
VII. Ad Titulum de Appellationibus, & Relationibus.
VIII. Ad Titulum *Unde vir & uxor.*
IX. Ad Titulum de successorio Edicto.
X. Ad Titulum VII. *Unde legitimi.*
XI. Ad Titulum VIII. *Unde cognati.*
XII. Ad Titulum XI. *Eum qui appellaverit, in provincia defendi.*
XIII. Ad Titulum XII. *Apud eum a quo appellatur, aliam causam agere compellendum.*
XIV. Ad Titulum XIII. Si pendente appellatione mors intervenerit.
XV. Ad Titulum XLIX. Codicis lib. 6. ad Legem Falcidiam.

RECITATIONES SOLEMNES.

XVI. Recitationes in Libros IV. priores Codicis Justiniani.
XVII. Ad Titulum de legatis III. ex Bibliotheca Jacobi Augusti Chevannæi Jurisconsulti Divionensis.
XVIII. Ad Titulum I. Lib. XXXIX. Digest. de operis novi nuntiatione. Ex ejusdem Chevannæi Bibliotheca.
XIX. Ad Titulum I. Lib. XLII. Digest. de re judicata Commentarium. Ex ejusdem Chevannæi Bibliotheca.
XX. Ad Titulum Digest. de usuris & fructibus, &c. Commentarium alterum.

INDEX
TITULORUM
EX
DN. JUSTINIANI IMPERATORIS DIGESTIS, SEU PANDECTIS
A CUJACIO
IN NOTIS SUIS EXPLICATORUM

Juxta ordinem Alphabeticum.

Glan-

Dn. Justiniani Digestis, seu Pandectis.

INDEX ALPHABETICUS TITULORUM

EX DN. JUSTINIANI IMPERATORIS

CODICE,

A CUJACIO

In suis Notis explicatorum.

Eunu-

Dn. Justiniani Codice.

Prae-

Ad Novellas, Consuetudines Legum & Paragraphorum.

INDEX
COLLATIONUM IN NOTIS AD NOVELLAS
Dn. Justiniani contentarum.

INDEX TITULORUM IN NOTIS
Ad Consuetudines Feudorum contentorum.

Ad Librum I.

Ad Librum II.

INDEX
DIVERSORUM DIGEST. ET CODICIS TITULORUM,
Legum & Paragraphorum, qui sequuntur in Appendice.

INDEX TITULORUM
IN LIB. IV. PRIORIBUS COD. JUSTINIANI EXPLICATORUM.

Serie Alphabetica expositus.

Postu-

INDEX LEGUM, ET PARAGRAPHORUM

In Titulo de legatis III. explicatorum.

INDEX LEGUM, ET PARAGRAPHORUM

In titulo de operis novi nuntiatione explicatorum. 1170

INDEX LEGUM, ET PARAGRAPHORUM

In Comment. ad Titul. 1. lib. 42. Dig. de re judicata explicatorum. 1200

INDEX CAPITUM
CONTROVERSIARUM
JOHANNIS ROBERTI,
ET
JACOBI CUJACII.

LIB. I.

Cap.

LECTORI.

Acobum Cujacium bujus libri Parentem esse nemo dubitat: nam & ipse Cujacius partum agnovit Observ. lib. XXIV. cap. 21. *Annibal Fabrotus curavit, ne seorsim ederetur liber Cujacii dignissimus, & interesset Reipublicæ literariæ, monumentum hoc extra Cujacii corpus non evagari; ne sensim auctori suo summo studiosorum damno periret: at Johannis Roberti* animadversiones, & notas *simul edi passus non est, putans Cujacii manes iratos habere, qui lucubrationes ejus, qui cum V. Cl. capitales inimicitias exercuerat, una curaret excudi. Sed quando viri alioqui non indocti Opera jam semel, atque iterum in lucem edita sint, ac evulgata, ut ne quid Cujacii, vel ad Cujacium petas foris, ejus in nostrum Auctorem lucubrationes heic accensuimus; & qua humanitate a Cujacio acerbius in Robertum dicta ipse Fabrotus accepit, eadem te convicia a Roberto in Cujacium ingesta æquo animo feras, rogatum volumus: vale. Kal. Maii* CIↃ. IↃ. CCXXI.

Nobi-

NOBILITATE GENERIS, ET VIRTUTUM

PRÆSTANTISSIMIS JUVENIBUS:

Dn. ERHARDO GRIENTALER

In Cremſeck, & VVintern, Auſtriaco, &c.

ET Dn. JOSEPHO AMMAN

Ab Ammanſeck, Styro:

Dominis, & amicis ſuis unice colendis S.

Quod antiquitatem in Homeri Iliade membranis inſcripta, nucique includenda effeciſſe, atque hanc induſtriam cum admiratione probaſſe audimus: idem me his modo, quæ cernitis, operibus excudendis tentaſſe fateor, ut quæ prius forma grandiuſcula, ac particulatim eſſent edita, ea meliore nunc atque aptiore in ſtudioſorum manus opera mea redirent. Etſi autem hoc omne qualitercunque a me confectum, non uſquequaque fortaſſe probari omnibus intelligam: feci tamen, quod ante me in eodem ſtudiorum genere fecerunt alii, feci ſtudio atque animo eodem; ſucceſſu, ut ſpero, haud diſpari. Congeſſi enim in hoc volumen controverſias a duobus præſtantiſſimis hujus ſeculi Juriſconſultis, mutuo ingeniorum, ac eruditionis conflictu mirifice, & ad calorem uſque diſputatas: quæ cujuſmodi ſint, res ipſa loquitur: quantopere vero a multis nunc annis in Germania deſideratæ, omnium Academiarum & Doctores, & diſcipuli de hiſce ſedulo inquirentes teſtatum faciunt; in quibus merito nomino clariſſimum virum Dn. D. Hermannum *Vultejum, illuſtriſſimæ Academiæ Marpurgenſis Jureconſultum, fautorem, ac rerum mearum promotorem ſingularem, cujuſque ope & conſilio in meis operis typographicis plurimum uti ſoleo; utpote qui auctor mihi fuerit harum controverſiarum prælo meo copiam ſtudioſæ juventuti faciendi: quod exiſtimaret, de Legalis ſcientiæ ſtudioſis me initurum gratiam haud vulgarem; eamque ad rem exemplar, quod in hac urbe erat unicum, mihi ſuppeditaverit. Equidem poſteaquam Reipubl. literariæ, cumprimis autem Illuſtriſſimis, ac potentiſſimis Principibus, & Dominis, Dn.* Wilhelmo, *& Dn.* Ludovico, *fratribus germanis, Haſſiæ Landgraviis, Comitibus in Catzenelnbogen, Dietz, Ziegenhain, & Nidda, &c. Dominis meis clementiſſimis, ipſorumque Celſitudinum Academiæ Marpurgenſi omnem meam operam addixi, nihil potius habui, quam ut provinciæ mihi demandatæ pro virili reſponderem; in hoc præſertim juris ſtudio, quod in hac præ ceteris Germaniæ Academiis (citra invidiam dixerim) cum publice tum privatim longe eſt florentiſſimum. Omnino autem confido, operam hanc meam, ut omnibus literatis probatam cupio, ita iiſdem pariter probatum iri. Neque enim quiſquam, opinor, vitio mihi vertet, ſi, quod auctores ipſi ante multos annos fecerunt publicum, idem ego nunc non patiar privatum fieri, ſed omnium atque adeo uſui publico relinqui velim. Vobis autem vera nobilitate & generis, & virtutum præſtantiſſimis juvenibus hanc operam meam potiſſimum dicatam volui, quod & virtus, & eruditio veſtra id mereretur. Præterquam enim quod natalium veſtrorum ſplendor, rerumque experientia, quam in hac veſtra ætate ex peregrinationibus per Italiam, & Germaniam vobis comparaſtis, ſuſpiciendos vos facit; tum vero mores veſtri ita ſunt amabiles, ut omnibus merito veſtro ſitis cariſſimi; & quæ ſunt raræ aves in hoc ævo, ingenii vigorem aciemque, neque divitiarum rubigine, neque generis nobilitate premi, ac hebetari ſinitis: ut dubium nullum ſit, quin Diva illa, cui militatis, vos ſuo ſolio aliquando præfectos in Reip. gubernaculis antiſtites habitura ſit prudentiſſimos, atque æquiſſimos. Accedit haud vulgaris benevolentia, qua me familiariter hactenus eſtis complexi: quamque, ut firmis radicibus adoleſcat, grato officii rore irrigatam fovere æquum eſt. Accipite ergo quod vobis offero, & in veſtros literarum theſauros æquis animis recipite; ſi non munus, at ſaltem pignus, ac teſtimonium vitæ, & candoris veſtri, proſecuturum quocunque profecturos: meiſque laboribus bene precari, & favere pergite. Valete. Marpurgi, ad diem* XXI. *Januarii, Anno Chriſti M. D. XCII.*

V. N.

Studioſiſſimus Paulus Egenolphus, Typograph.
Academ. apud Marpurg.

Epigramma.

NOn opus hic hedera, non estque forensibus hastis,
Non ope præconis, qui fora cogat, opus.
Mercator prodit, mercisque encomia dicit:
Cede liber libro; cedite scruta foro.
Cedite blattarum, neglecta volumina, pastus,
Mercator prisca prodiit arte novus.
Juridicas age quisque suas aperite tabernas:
Mercatoris opus fulgeat inter opes.
Legiferque locum plutei concedite libro:
Ordine Mercator principe primus erit.
Cujas, inquis, hic est? CujatI est numine plenus,
CujatI merx est arteque tela potens,
Telam quid dixi? sunt tela potentia juris
Contra Roberti robora torta gravis.
En utriusque simul completas lege pharetras:
Hic cuneus cuneum, robora robur agit.
Fallor, an Astreæ Mercator fortior ictu
Exilit, & merci fert decus omne suæ?
Currite mercatum vigilantes juris Athleta,
Currite, ne citius claudat, ut ante, forum.
Merx cito distrahitur, quæ se bonitate probavit:
Et Mercatori stant fora prompta bono.
Quæsitus fuit hic auctor per mille tabernas:
Inventusque diu nullibi, clausus erat.
Redditur ecce foro: laus hæc, Egenolphe, *labori*
Debita tota tuo, debita lucra typo.

Her. Kirchneri Poetæ, & LL. Stud.

Epigramma.

IN ROBERTUM REDIVIVUM.

SI cupis in medios legum penetrare recessus,
Hunc eme præsentem grata juventa librum.
Si labyrinthæos animus fert solvere nodos,
Quicquid & emunctæ pectora naris habent.
Accipe præclari doctissima scripta Roberti,
Egregiis iterum condecorata typis.
Jactet Erythræas furiosa potentia gemmas,
Quas tulit auriferis Lydia dives aquis:
Monstret ab extremo transmissas littore gazas.
Hic ubi flammivomis Phœbus inerrat equis.
Leges noster honos, pretiosis sancta lapillis
Jura per æternos stant potiora dies.
His rerum potimur summa sublime levati,
Et gerimus rigidi strenua sceptra fori.
His moderatrices dat Justinianus *habenas,*
Quos videt in stadio fortius isse suo.
Nostram poscit opem Respublica tota domique
Et foris, a nobis robora summa capit.
Cynthius Eoum cum Titan scandit Olympum,
Et matutinis purior exit aquis:
Prævia stellarum Pallantias omnia condit
Atria: Titanis sydera sola patent.
Relliqua purpureo condit Themis una nitore
Sydera, sic summi fulget ab axe poli.
Qui leges igitur faciunt, & jura vigere,
Marmoreis signant facta futura notis.
Sic se Vultejus *seros commendat ad annos,*
Qui patet Hessiacæ portus, & aura scholæ.
Sic Egenolphe *tuæ dilatas carbasa famæ.*
Quando tuis mandas aurea dicta typis.
Vivat uterque suis meritis celebrandus, & arte,
Dum Themis aurora clarior esse studet.

M. Otho Melander Honensis Hassus LL. studiosus F.
αὐτοσχεδιαστὶ.

DE DUOBUS GALLIS

Veritatem ex Vetustis LL. Ruderibus certatim eruentibus.

PUgnaces crepitante diu quos Gallia Gallos
Penna per patrium vidit, & ungue solum;
Germanis etiam jam nunc spectacla parati
Indicunt precio grata minore foris.
De grano non tanta levi certamina Gallis
Noveris in cunctas mota venire plagas.
Eruta sed Legum de priscis sensa ruinis
Æmula sub lucem protulit ira novam.
Justitiæ tulit unde suum pars magna nitorem,
Et Diva in solio cultior illa sedet.
Clarior hinc pridem sublimibus evolat alis
Fama, nec in tenebris nomina magna latent.
Docta juventutis stimulent, quæ pectora, justam
Ut causam in medio dicat agatque foro.

M. Joannes Hugius Hassus F.

Viro

VIRO CLARISSIMO

LUDOVICO ALEALMO

Consiliario Regio, Aurelianensis provinciæ præsidi integerrimo & doctissimo,

JOHANNES ROBERTUS

Aurelianensis Antecessor & Consiliarius Regius, S.

ON possum non illud mirari, Doctissime Præses, quod cum in iis artibus, quæ in veri investigatione versantur, duo vitia imprimis fugienda sapienter monuisset de Officio scribens Tullius, quippe ne res incognitas pro cognitis habeamus, hisque temere assentiamur, & ne nimis magnum studium, multamque operam in res obscuras & minime necessarias conferamus: atque idem Juris nostri magis quam ullarum aliarum artium sectatores ab utroque vitio illo cavisse & abfuisse, eodem loco testatum reliquerit: ista jam tempestate nostra, quasi mutatione in contrarium facta, hanc multo frequentius quam aliam ullam amplexos, in illa duo præcipites ruere contingat. Nam (ut posterius in præsens omittam, quod jam majore studio verba curantur, & in iis atque etiam aliis ad propositum artis finem minus conducentibus multo plus operæ impenditur, quam in assequenda vera illa Juris cognitione, quæ in ipsis rerum argumentis usui esse queat) quis fieri posse credat, ut non in prius illud ii sæpius incurrant, quos ipsa eorum scripta non alium sibi animo præfixisse scopum arguunt, quam ut quævis ante ipsos tradita convellentes, novis suis commentis Jus omne hoc nostrum inficiant? dum id quoquomodo assequi cupientes, minus pensi habent, an recta & a Juris ratione minime aliena, quam an longe longeque plurima sint, quæ ex sua ipsorum velut exquisitiore penu depromant. Ut quidem eo quid tandem aliud effecisse, quam non sat exploratis, & perspectis omnibus incognita pro cognitis habuisse, aut ostentare forte voluisse, a solidioris eruditionis judiciique viris deprehenduntur? Neque tamen ut interim, qui his assentiantur desint: quin istos maximus consequitur juris studiosorum adplausus, ita ut vix jam fere alios, quam qui istiusmodi aliqua novitatis congerie sese offerant, in pretio esse conspicias. Tantum & ista quoque ex parte ab illo seculo absumus, quo indignabatur Flaccus reprehendi multa, non quod crasse illepideve, sed quia nuper scripta & inventa essent: cum nobis jam contra in Juris disciplina id usuvenerit, fastidiri vetusta, novitatem vero præ se ferentia, vel hoc solo non vulgo & multitudini tantum, sed & jam fere omnibus placere. Cujus rei quænam ratio reddi queat, non dispicio, nisi si pro ratione illud admittas, quod jam olim in eam rem ab Homero sic proditum legimus.

Τὴν γὰρ ἀοιδὴν μᾶλλον ἐπικλείουσι ἄθρωποι
Ἥτις ἀκουόντεσσι νεωτα τη ἀμφιπέληται:

Quod & probasse videri possit his verbis Pindarus:

--αἴνει δὲ πολλαιὸν
μὲν οἶνον, ἄνθεα δὶ ὕμνον
νεωτέρων. --

Ideo eo jam ventum, ut qui sic stante legum nostrarum contextu, qualis ad hanc usque ætatem consentientibus quoque exemplaribus omnibus pervenit, sententiæ non antea auditæ, & novi inventi excogitandi alia ratione se destitutos sentiant, quo id quaquaversus assequantur, jam non in interpunctionum, notarum, literarum, syllabarum, dictionumque tantum in versionibus mutationibusque ingeniosos sese præstare contendant, sed nec a clausularum integrarum additionibus detractionibusque temperent: adeo ut non dissimile quid in hanc Juris artem irrepsisse agnoscas ab eo, quod in sacris litteris olim Manichæis familiare fuisse testa-

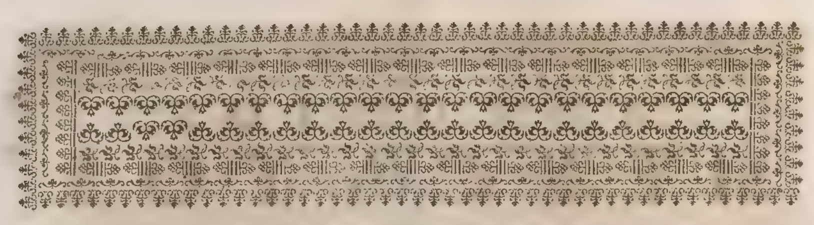
tur id illis exprobans D. Augustinus, quos prout extarent locos ad suum ipsi sensum detorquere non valerent, falsos & depravatos esse asserere, neque tamen eam falsitatem scribentibus Apostolis, sed exemplarium exscriptoribus tribuere. An non enim idem & isti? nisi quod etiam ulterius progressi, non librariis modo, sed eo amplius Juris voluminum compositoris Triboniani cum imprudentiæ, tum & inscitiæ, quin etiam malitiæ, quæ mutari & alio pertrahi velint, adscribere non dubitent: Atque late adeo jam grassetur hoc malum, ut quod Timonem Nicæum ab Arato rogatum, quanam ratione veram & incorruptam Homeri poesim certo sibi comparare posset, respondisse scribit Laertius, εἰ τοῖς ἀρχαίοις ἀντιγράφοις ἐντυγχάνει, καὶ μὴ τοῖς ἤδη διορθωμένοις, id jam & de Juris nostri voluminibus aptissime dici possit. Quæ eo gravius ferenda, quod non jam male feriatorum sciolam tantum manum exitiale id cacoethes occupaverit, sed & plerosque etiam eruditos viros pervaserit. Qui qua mente idem miro studio agitare non desinant, aliorum esto judicium: me certe, in quibus Juris nostri auctorum sententia malo isto more aliorsum quam oporteret, deflecti videretur, ut contra starem, non insectandi cujusquam, sed Juris civilis puritatis, & integritatis retinendæ tuendæque, solum studium permovit. Indicio id est, quod editis antea in eam rem Receptæ lectionis libris nostris, neminem præcipue attingens, ab omni verborum contumelia, & acerbitate longissime abfuerim, ac neque illa mea me plane asserere, aut aliena damnare ibidem initio sim professus, verum ea tantum, quæ contra exemplarium fidem negantia ajentiave facta essent, in disquisitionem revocare, ne quis me Sententias meas προκαταγνώσεις esse voluisse arbitraretur, ac inde eo magis se perstrictum queri posset. Itaque & illos, quibus nostra ipsos contingere visa eo minus probari potuerunt, eadem in nos moderatione uti par fuit, nec acriores se ad convitiandum quam revingendum præstare. At illud nos parum moverit, quibus non, ut omnibus quoad fieri posset prodesse, ita & omnibus placere constitutum est. Quid enim illis placere curem, quibus ipsa displicet Juris nostri synceritas & auctoritas? Certe in eo quod jam olim institutum peragere contendimus, non aliorum judicia moramur, quam eorum, qui cum nec præjudicio ullo, nec popularis plausus aut novitatis gratia transversum agantur, ea tantummodo probare, & luce lectioneque digna existimare in animum inducant, in quibus recti judicii ratio extet. Qualem cum te esse, ac eo amplius optimarum aliarum artium scientiam cum exactissima Juris cognitione conjunxisse, ex publici muneris mihi tecum communi tractatione compertissimum haberem, V. Clariss. hæc superioribus feriis a me in Juris civilis auctorum & interpretum scriptis animadversa, tanto primum Censore aut stare, aut cadere optavi, qui etiam in iis, quæ Judicio minus perfecta & accurata excidere potuerunt, nonnihil & quotidianam docentis operam, & forensia vincula propensius excusaturus videreris. Tribus autem istis Animadversionum libris illud nostrum asserendæ receptæ lectionis (sicubi temerario ausu attentata sit) institutum difficillima hic civilium motuum jactatione primum, deinde vero & fori occupatione diu intermissum magna ex parte persequimur: quos si a te non improbari intellexero, idem doctorum, & egregie cordatorum omnium futurum judicium confidens, male in hanc Juris disciplinam affectorum oblatrationes constantiore proposito posthac despexero. Bene vale. Aureliæ, pridie Cal. Decembr. 1579.

ANTONIUS MERCATOR JOHANNI ROBERTO S.

Egi libros três Animadversionum, quos triennio parturisti, & edidisti nuper: de quibus quid sentiam si forte requiris, essent memorabiles, si exissent ante annos CC. serius editi, non sunt memorabiles; digni tamen mihi sunt visi adnotationibus, quod subobscuriores essent: quia nec tu in scribendo latino sermone, nec in ratiocinando arte, & sensu communi uti voluisti, quodque in Dominum meum, & in veritatem ipsam rerum essent aliquanto impudentiores immodestioresque. Has ego si feci te inconsulto, non est quod doleas: feci enim in rem tuam, primum ut ex obscuro clarior esses & suavior, deinde ut via tibi pateret, qua deerrabas, si eam ingredi forte tandem, & capessere velles: hoc tantum dolere & queri potes, quod Lorarios adhibuerim, qui in hoc opere mihi suppetias ferrent, facerentque secundas: sed quid egissem? non poteram solus tot sufficere animadversionibus, alii mihi fuerunt in auxilium advocandi Doctores. Verum senties, me in his, etsi non sequi sermonem sensumque tuum, utrumque tamen adsequi probe. Convicia autem, quæ Domino incessisti non nisi parce & destricte resequi, quia ea omnia tibi potius te incessisse existimavi ejus vicem. Alius, nisi ego occupassem, tecum egisset acerbius: ego me præbeo clementiorem. Imo alius forte transmisisset ad plures: ego te incolumem servo, & ita me Deus amet, mentis & animi tui sanum esse percupio. Vale. Avarici Biturigum, VII. Id. Octob. CIↃ IↃC. LXXX.

JOHANNIS ROBERTI
AURELIANENSIS ANTECESSORIS
Et Consiliarii Regii
AD SYNCEROS LECTORES
PRÆFATIO.

IX antea credidi (syncere Lector) quod audieram, feras, quo arctius irretitæ tenentur, eo magis irritari, vehementiusque commoveri: at ego idem propemodum jam nunc reipsa experior. Nam cum scripsissem Receptæ lectionis libros duos, quos novem post annis protervius multis locis Jacob. Cujasius vellicasset, & ego exin Animadversionum libris, quos edidi, pleraque admiscuissem, quibus ejus & calumnias detegerem, & errores certius patefacerem: ecce quasi qui se illis undique circumclusum, & in angustias redactum sentiens, impotenter id ferret, irritatior & concitatior effectus, impetuosius calcitrare, & ferire occipit: nil non movet cum argutiarum calumniarumque, quibus nos opprimat, tum & petulantissimorum verborum convitiorumque, quasi ex vetustis ganearum lacunis maxima ex parte conquisitorum. Quoties Marrucinum vocat, bambalionem, burricum, lucumonem, magnum cantherium, furem, asinum, sesquiasinum, infantem, bis infantem, fatuelem, lucifugum, tenebrionem, potitio stultiorem, cucumerem, peponem, & quid non? dicas non modo pudoris omnis oblitum, sed & qualiscunque sui ipsius. Quin & alium Ajacem mastigophorum in nos irruere credas, qui nisi ipse feriat, Cordaliones, Colaphos, Coraces (in cujusmodi homines imperium habere fertur) truculentissime nos ferire jubeat. Adeo ut mihi primum ab eo læso, & ejus furori obsistere paranti, Plautinum illud haud ab re prædici potuisse agnoscam:

Non tu scis? Bacchæ, bacchanti si velis adversarier,
Ex insana insaniorem facies, feriet sæpius,
Si obsequaris, una resolvas plaga.

Atqui cum illos meos Receptæ lectionis libros eo consilio scripsissem, ut quoad possem, illam non unius, sed plurorumque licentiam, quæ plus æquo invalescere videretur, compescerem, ex quavis conjectura (quæ sæpius fallere soleat) commutandæ, & pervertendæ juris nostri auctorum receptæ, & exemplarium omnium fide comprobatæ lectionis, & illorum neminem, nedum istum, acerbiore ullo verbo notassem, eum (si quidem se non jure a me reprehensum adversariis scriptis commonstrare posse confidebat) in nos eadem verborum moderatione uti par fuit, illudque Aristophanis subsequi:

Ἔλεγχε ἐλέγχου: λοδοιρεῖσθαι δὶ οὐ πρέπει
Ἄνδρας ποιητὰς ὥσπερ ἀρτοπώλιδας.

Non autem tot cavillis, & mordacibus dicteriis, indignisque convitiis incessere, ac iis probris onerare, quibus Observationum suarum posteriores libros aspersit. Quæ cum sola

pri-

primum occurriſſent, & ea ex amariore & innata illi fervidiore bile irrepſiſſe crederem, verba tantum eſſe exiſtimabam, eaque, ut male ſani hominis, ad animum revocare, & ad rem conferre minus curabam. Verum cum etiam calumniis & fallacibus argutiis illa noſtra oppugnari cernerem, cum illud vitare cupiens, ne imperitorum mentes circumvenirentur, & doloſis mendaciis faſcinarentur, tum vero & quas exiſtimationi noſtræ inurere tentaret notas, amoliri, Animadverſionum mearum libris ea quidem admiſcere viſum fuerat, quibus ipſius calumniæ depellerentur, & argutiolæ refellerentur. Quod ſi qui forte paulo acrius, quam & ætas hæc mea ingraveſcens, & vitæ tranquilliſſime actæ ratio ferat, a me factum arbitrantur, hi velim expendant, & quam modeſte duo priores illi noſtri libri conſcripti fuerint, & quam virulentis exinde ſcriptis petulantiſſime in nos eſſet invectus. Sic confido fore, ut quod alioqui inclementius (ut Comici verbis utar) in illum exiſtimaturi fuerint dictum, ſic inde exiſtiment:

Reſponſum non dictum eſſe, quia læſit prius.

Quod cum & illum quoque agnoſcere decuiſſet, eoque etiam moderatiore animo id ferre, quod meminiſſe poſſet, te maledicere, etiam Senatori, olim fas æquumque ſemper habitum fuiſſe, cum maledicere nullo modo liceret: tantum tamen a moderatione poſtea abfuit, ut velut furiis agitatus, qua poſſet irruere, & dente calcibuſque exitialius nos impetere porrexerit. Sed ita ut quaſi, qui aperto Marti non ſatis fideret, & larvatum ſe, ut tectiore, ita & tutiore, aut ad inſidias aptiore conditione fore crederet, ſervi perſonam (velut primævæ origini ſeſe redditurus) ſibi aptaverit, & quidem Mercatoris. Quod eo convenientius ab ipſo factum jure quis exiſtimare poſſit, quod cum conjecturarum ſuarum, & nugarum venditione compendium captare pridem occœpiſſet, in eo etiam perſtare inſtitueret. Inde igitur ex Grammatiſta, & Juriſconſultorum conjectario correctore, prodiit Jacobus Cujaſius Mercator nugivendus, ac ita (quaſi perſonatum latere confidens, cum ibi omnibus innoteſceret) totos menſes duos ante juſtitium feriis autumnalibus indici ſolitum Animadverſiones noſtras undique oppugnare adgreditur: attamen machinis tam parum firmis, ut qui ipſas impellente nullo per ſe concidere providerent, probi & eruditi viri multi, ſæpius & verbis cohortati, & litteris obteſtati ſint, ne, cum nil eſſet opus, in illis vehementius propellendis inanem operam ſumerem. Sed tamen cum illa ejus ſcripta relegens, & ſingula expendens, nullibi fere non calumnias in nos intentari perſpicerem, & abſurda falſaque multa, quaſi a me ſcripta, mihi vaferrime ingeri, quin & eo malitioſæ ſimulationis illum progredi, ut (quod ait Fabius) quæ dicendo refutare nulla ratione valeat, ea quaſi faſtidiendo calcet: illudque Iſocratis in animum ſubiret: Εὐλαβοῦ τὰς διαβολὰς κἂν ψευδεῖς ὦσιν; οἱ γὰρ πολλοὶ τὴν μὲν ἀλήθειαν ἀγνοοῦσι, πρὸς δὲ τὴν δόξαν ἀποβλέπουσι: in publica commoda peccaturum me ſum arbitratus; ſi quæ falſa & erronea detegi facile poſſent, ſilentio tranſmitterem, & juris peritia minus confirmatorum mentes eludi, erroribuſque faſcinari ſinerem. Itaque cum illud etiam nobis verendum eſſet, ne ſilentium noſtrum ad confeſſionis conjecturam aliquam tranſverſum traheretur, ſingula quoque ejus capita excutere, quæque prave aut imponi, aut aſſeri comperiſſem, refellere & retegere viſum eſt. In quo ſi minus accuratum verborum delectum & ornatum adhibuimus, at certe id ſcribendi genus (quantum in nobis fuit, & ſubjectæ materiæ ratio paſſa eſt) ſequi ſtuduimus, quo ut barbaras, ita & inſolentes voces refugientes, perſpicue ſententiam de quaque re noſtram exponeremus, eloquentiæ ſermoniſve elegantiæ laudem (quod ille facit) nulla ex parte nobis, aut arrogaremus, aut captaremus. Quod cum ab inſtituto noſtro alienum ſit, quid eſt quod Latini ſermonis elegantiam, & puritatem in nobis tantopere deſideret, idque præcipue toties objectet? An quia in eo totus eſt, ut petitis ab antiquitate, atque etiam exoletis auctoribus exquiſitiſſimis, & ab uſu remotiſſimis dictionibus, imo vero & obſoletis exculcatiſque ipſius perſpergantur ſcripta, aliud eo ſe conſecutum confidat, quam ut abſtruſiſſimæ, & reconditiſſimæ eruditionis laudem inepte affectaſſe exiſtimetur? Nec intelligat ſtylum interim ipſius inconditum agreſtemque, & aſperum ab eruditis quibuſque judicari: Eoque magis id notari, quod ſermonis elegantiæ, & accuratæ latinitatis, quam docendo profeſſus ſit, gloriam inde quaſi ſuo jure ſibi vendicet. Neque tamen eo id dictum velim, ut quoſvis idem inſtitutum quondam ſequutos perſtringi, & ſolo iſto nomine minoris a me fieri quiſquam exiſtimet: abſit ut id mihi unquam in mentem veniat, qui nullos aut habuerim, aut habeam mihi chariores, quoſ-

 que

que pluris facere soleam, quam illa primum docendi exercitatione confirmatos, & solidiorem politiorum litterarum cognitionem adeptos. Sed eos præcipue, qui cum ad ardua magis, & graviora, quam quæ docuerint, studia se conferant, scholasticis moribus, & nugis, ut pueri cum adoleverunt, nucibus relictis, eam vitæ rationem ineant, qua non inani fastu, & aliorum præ se despectu, sed reipsa ceteris præstare, & civili cum modestia eo progredi conantur, ut Rempublicam, & ipsi aliqua tandem ex parte capessere, operamque & industriam suam in commune conferre valeant, quos tum nihil minus, quam quod fuerint, esse arbitrer. At quos cum magisterio non etiam tumidum supercilium, & didascalicas affectationes deponere, sed quosvis præ se nihili ducentes, in puerilibus tantum tricis, & verborum anxiis disquisitionibus ac captiunculis totos esse cernimus, cum in seriis agitandis, & tractandis, ubi ad rem ventum est, vere non alios quam inertes sese prodant, hos nequeam non inter παιδευτὰς perpetuos recensere. Atque si a Latini sermonis puritate scripta mea abesse tam ex animo credit, quam invidiosissime jactat, & non tersius, quam cupiat, conscripta, quæ emittimus, ipsi videntur, quid causæ est cur me Epistolas meas ceteraque istiusmodi ab aliis emendicari, ut calumniosissime, ita & impudentissime toties inculcet? An quia sibi ipsi conscius, non dissimili se eorum opera uti, quos mensæ asseclas culinæ nidore fovere conspicitur, eo proclivius consimile quid ab aliis, quod ab ipso, factitari opinione præsumat? Quasi vero desint cum nostrates, tum exteri viri docti multi, qui Latine loquentes me in dies conveniant, aut ad me scribant, quibus eodem sermone mutuo respondere, aut rescribere, (non ut ille) refugiam. Sed enim quid eum ut in hæc λεπτολογήματα toties expatietur, impellit? An ullum unquam de eleganter, elegantiusve, aut abstrusioribus vocibus contexenda oratione, aut curiosa vocularum captatione, inter nos propositum fuisse certamen meminisse potest? aut obstitisse me illa in aula ne sese jactaret, & cum sceptro unus regnaret? qui sat habeam quod ejus, quam profiteor disciplinæ puritatem, & dignitatem, ab istiusmodi mastigiis aliqua ex parte sartam tectam conservare valeam. Quod dum præstare hisce Notis enitor, vos (synceri Lectores) æquis animis conatus nostros excipite. Vale. Aureliani 4. Calend. Mart. CIↃ. IↃ. LXXXII.

GRÆ-

GRÆCARUM DICTIONUM

Quæ continentur in hoc Sexto Tomo Operum Poſtumorum.

INTERPRETATIO

HACTENUS DESIDERATA.

PAg. 9. προνομοθετήσας, præſanciens.

pag. 10. ὁ νόμος πολλὰ περιέχων, lex multa continens.

pag. 11. ἀλλὰ ταύτην τὴν προσθήκην οὐκ αὐτὸς ὁ Ἰούλιος Μισκέλλας ἐξεῦρεν. Sed hanc adjectionem non ipſe Julius Miſcella adinvenit.
ὁ γὰρ καλούμενος Ἰούλιος Μισκέλλας, &c. quæ enim vocatur Julia Miſcella, lex antiqua & vetuſta, procreationis liberorum ſtudium proponens, mulieribus permittebat.
νόμος, lex.
νομοθέτης, legis auctor, conditor.

pag. 12. παλαιὸς νόμος, ἀρχαῖος, antiqua lex, vetuſta.
κατ' ἐπεξήγησιν, per enarrationem.

pag. 15. τὸ πλάτος, interpretatio.

pag. 19. προσφώνησιν, καὶ κολοφῶνας, adlocutionem, & colophonem.

pag. 20. ἔχει δὲ τὸ δένδρον, &c. habet quidem hæc arbor folium ſimile, ac fere idem cum lauro.

pag. 24. λεπτολογήματα, minutas de rebus tenuiſſimis diſputationes.

pag. 31. τὸ πλάτος, interpretatio. *bis ead. pag.*

pag. 32. ἐμὸν, meum.
μεταφορικῶς, per metaphoram.

pag. 33. ἐμὸν, meum.
κάνθωνα ὀχούμενον, aſino vectum.
κατ' ἔκλειψιν, per eclipſin.

pag. 34. παρωνομασία, adnominatio.
ἐμὸν, meum.
καταφρονητικὸς, qui contemnit.

pag. 35. λογέμπορος, verba captans.

pag. 38. ἐκ παραλλήλου, per voces idem ſignificantes.

pag. 46. μονομερῶς, ex una parte duntaxat. πλατεῖα κέλευθος, aperta via eſt, & patens.
μῦθον ἀκέφαλον, ſermonem ſine capite.

pag. 53. εἰς ἀντιδιαστολὴν, ad diſcrimen.

pag. 56. λογόμαχος, verbis pugnas. λογίδιον, verbulum.
λογοθήρας, eos qui verba venantur.

pag. 63. κατὰ τὸ ἔθος, &c. ſecundum regionis conſuetudinem fit locatio, niſi contrarium quid videbitur; poteſt enim quiſque & contrarium paciſci, ſecundum regionis morem, ſed ipſi ſoli, nec alteri præjudicium affert.

pag. 64. ὅτε περὶ ἀπάτης, &c. cum de dolo quæſtio eſt, non admodum animadvertimus quid actor habuerit, verum quid per adverſarium habere potuerit.

pag. 65. βασιλικῶν, Baſilicωn.

pag. 66. ἀδιάφορον, ſimile, non diſtans.

pag. 78. λεπτολογήματα, minutas de rebus tenuibus diſputationes.

pag. 89. ἀπὸ κοινοῦ, ut vulgo.
ἀδιαφορίαν, ſimilitudinem.

pag. 93. τὸν ἡγέμονα, Præſidem. *bis ead. pag.* ἔπαρχον Rectorem.

pag. 95. ἐπίτροπον, Procuratorem Cæſaris.
καὶ τοὺς ἐπιτρόπους, & Cæſaris procuratores.
ἡγεμὼν, Rector.
τῇ ἐπὶ πᾶσιν ἐξουσίᾳ, poteſtate ſuper omnes.

pag. 97. μεταφορικῶς, per metaphoram.

pag. 101. ἄφυκτος, quæ effugi nequit.

pag. 107. βασιλικῶν, Baſilicωn.

pag. 113. ἀσυλλόγιστον, rationis expers.

pag. 114. ἄζυγοι, ſingulares, diverſi.

pag. 116. βορβόρῳ, limo aquam ſplendentem conſpurcans.

pag. 118. ὁ πηλὸς γὰρ, &c. cœnum enim niſi vapulet, tegula non conficitur.

pag. 121. οὐκ ἐκπίπτουσι τῆς πολιτείας, non amittunt civitatem.

pag. 125. ὀνοματοθήρας, nomina captans.

pag. 132. ἀμφιβολίαν, ambiguitatem.

pag. 134. ἰδοὺ ἐνταῦθα εἰ καὶ εἰς ἁπλοῦν, &c. ecce hic etſi in ſimplum agat, pœnæ tamen petitionem habet; ſervo enim occiſo, qui cædis tempore quinquaginta æſtimaretur, damnatur in centum, cum tanti fuerit quo tempore erat integer.
ὑπ' ὀργῆς τὴν χελύνην ἐσθίων, ob iram labia mordicus lacerans.

pag. 137. ἰοὺ τοῦ ἀκάνθωνος, heu ſenticetum.

pag. 138. χρυσῷ καταπάττων, auro nos conſpergere non noſti.

pag. 142. ἀπάτωρ, ſine patre. παιδευτὴς, præceptor.

pag. 143. ὀλιγοχρόνιος, μακροχρόνιος, juvenis, longævus.
ἀπάτωρ, ſine patre.
μακραίωνας, longævos.

pag. 144. ποστουμον, poſtumum.
τοὺς γὰρ ὕστερον, &c. eos enim, qui poſt patrum mortem naſcuntur, ſic Romani nominant.

pag. 146. λογοδαίδαλος, ſophiſta.

pag. 147. αὐτὸς ἔφη, ipſe dixit.

pag. 161. πρῶτα, priora.

pag. 163. δικαστήρια, δίκας, judicia, actiones.

pag. 170. λογέμπορος, verba vendens.

pag. 184. εἰδώλων φαντασία, imaginum ſpecies.

pag. 188. ῥᾳδιουργίαν, facilitatem.

pag. 191. συναλλάσσοντες, contrahentes.

pag. 192. μετεωροφενακισμὸς, impoſtura argutis quæſtionibus obruta.
τὸ περισσότερον τῆς ἡμισείας. *bis ead. pag.* quod ſupra dimidium eſt.

τὴν

τὴν ἀναπλήρωσιν τοῦ τιμήματος, quod pretium implet, quod pretio deest.
τὸ περισσότερον τοῦ τιμήματος, quod supra pretium est.
pag.193. περισσότερον τῆς ἡμίσεως, quod supra dimidium est.
περισσότερον τοῦ τιμήματος, quod supra pretium est, & quod pretio deest. *bis ead. pag.*
τιμήματος, precii.
περισσότερον. περιττὸν. *bis ead. pag.* quod excedit.
pag.195. στοίχημα. στοιχέω. στοιχηθὲν, operis propositum. delineo. forma delineatum.
σύμφωνον. συμβόλαιον, conventio, contractus.
αἱ εἰκόνες, καὶ, &c. imagines, & somniorum species, quæ parvum, magnumque temporis excursum habent.
pag.196. στοιχέω, efformo.
pag.197. στοίχημα. στοιχηθὲν. στοιχεῖν, operis forma, efformare.
οἷον ἐπὶ ταῖς, &c. quale in venditionibus, & emptionibus est hoc, lege, & in operum formis.
τὸ σύμφωνον. τὸ στοιχηθὲν, conventionem, operis formam.
ἐπαρχικὰ, edicta Provincialia.
φεῦ φεῦ τῆς τερατολογίας, heu heu monstrum.
pag.198. ἐκλογὴ, selectio.
σύνοψιν οἰκειότητος, synopsin familiaritatis, mutuorum præceptorum.
εἰς ὀλίγα, ad pauca capita synopsis causa totum colligentes.
στοιχηθὲν. στοιχεῖν. operis forma, efformare.
pag.199. προθεωρία τῶν νόμων, legum præludium.
τὰ ῥωμαϊκὰ, urbica edicta, & provincialia.
pag.202. ἀκούσια συναλλάγματα, obligationes nobis invitis natas.
pag.205. ὀνοματοθήρης, vocum venator.
pag.210. ἀμέσως, sine medio.
pag.214. ἐξήγησιν. παραλληλισμὸν, expositionem, ejusdem vocis repetitionem.
pag.215. κάνθων, asine ad molendum aptus.
pag.227. ὡς συνομολογήσαντες τὸ ἁμάρτημα, ut de crimine confessi:
pag.228. φανεροὶ, manifesti. μᾶλλον, magis. ἔλλειψις, ellipsis.
ἐμφατικῶς, maxima cum significatione.
pag.230. ἐμφατικῶς, maxima com significatione.
pag.231. παρέργως, perfunctorie.
pag.243. αὐτὸς ἔφη, ipse dixit.
οἱ ἀπατήσαντες, &c. qui dolo fecerunt, si fuerint decepti, non possunt juste in eos agere, a quibus decepti fuerunt.
pag.244. ἀποφατικὰ, negantia.
pag.255. εἴτε δικαίως, sive juste, sive injuste quis ædificet, prohibere ipsum licet, ceterum is cui nunciatum est, remissionem petet ad injustam prohibitionem auferendam.
pag.265. ὀνομάκλυτον, celebrem.
pag.270. ἀντίφωνον. πρόφωνον, contra sonans, præsonans.
pag.282. ἐνέχεται ὁ ἐλευθερωθεὶς, tenetur manumissus doli actione, nisi emptor doli conscius fuerit: nam si fuit conscius, is actione tenetur ex empto vendito.
ἄκυρός ἐστιν, irrita est emptio, si in venditione ipsa dolus adfuit.
κἂν δὲ, at si minor sit emptor, non rescinditur, non restituitur.
pag.284. ἕλικα, involuta, nihilque sanum.
pag.297. ἀεὶ ἀπειρήτων, semper imperitorum hominum mens pervicax, nec volunt ex rebus vel certis persuaderi.
pag.298. κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον, quoad potest fieri.
pag.307. ἐὰν ἀλλότριον, si aliena res legata sit, cujus possessionem non habeo, nec ipsam possidere possum.
pag.316. ὥστε καὶ, ut & antiquioribus creditoribus præferantur, & potiorem ordinem ipsæ habeant, etiam si tempore vincantur.
pag.321. ὀνοματοθῆρες, verborum captatores.
pag.323. ὦ ἔτι, qui adhuc prava asina veheris.
pag.328. ἀντιλογία. ἀντιδιαστολὴ, contrarietas, discrimen.
pag.342. καὶ σῶν, & tua disciplina plenus.
καὶ μάλα, & admodum juste.
pag.343. λογοδαιδαλίαν, verborum futilem copiam.
pag.346. ἀσυνδέτως, disjunctim. *bis ead. pag.*
pag.347. τὸ ἀσύνδετον, quod dissolutum est, ac divisum, obscurum totum est; obscurum enim cujusque membri initium ob dissolutionem, cujusmodi Heracliti opera; obscura quippe ea reddit nimia dissolutio.
ἕωλος, inanis, & frigidus sermo, ἀσύνδετον, dissolutionem. *bis ead. pag.* κῶλα, membra.
pag.354. μελλόπαις, pubertati proximus, qui ab annis decem gradum facit ad adolescentiam.
pag.357. παρέργως, perfunctorie.
pag.362. ἐπὶ διαθήκῃ, cum testamento.
ἀπὸ κοινοῦ, ut vulgo.
pag.364. ἑλκέσθω, trahatur & ad hæc constitutionis sententia.
pag.365. ὥσπερ, quemadmodum si nullus supersit filius.
pag.373. διὰ σημείων, per notas.
pag.376. ἡμέρᾳ τρίτῃ τῶν νέων καλανδῶν, tertia die novarum Calendarum.
pag.381. κἂν ἀμαθεστάτῳ, quamvis imperitissimo.
pag.382. νόθος, nothus est, qui patrem non agnoscit.
pag.384. διοικητὴν, Actorem, dispensatorem.
pag.385. ἄκρατον ἐξουσίαν, imperium non mixtum, merum.
τὸ κράτος ἄκρατον, ἤτοι καθαρὸν, imperium non mixtum, idest merum.
ξίφεος ἄδειαν, gladii potestatem.
pag.392. τῷ πένθει, luctus tempore.
πένθος, luctus.
pag.393. τὸ παραχρῆμα, &c, confestim, duarum horarum spatio.
ἐνεῖναι, inesse ex ipsa natura contractus.
pag.395. μεσιταὶ, μεσάζοντες, arbitratores, mediatores.
μεσίτης, arbitrator.
pag.399. ἔκδικοι, defensores.
pag.405. τὰς ἐκ τοῦ, a re relicta alimenta.
pag.406. ὡς μακροχρόνιος ἄνθρωπος, ut longævus homo.
pag.409. περὶ καινοτομιῶν, de lapidicinis. *bis ead. pag.*
παρακυπτικὰς. φωταγωγὰς, prospectui inservientes, lumini recipiendo aptas.
pag.410. πλὴν, præter servitutem ferendi onera vicini, & usufructus.
pag.418. περὶ ὅρκου, de jurejurando delato, & relato, & judiciali.
pag.419. σαφῶς, liquido, aperte.
pag.421. μονομερῆ ὅρκον, judiciale, quod ex altera tantum parte defertur.
pag.429. ἀντίχρησιν, antichresim.
pag.430. ὁ ἐργαστὴρ, qui tabernæ præest.
pag.433. ζημιωμέναις, iis, quæ damno affectæ sunt, non quæ lucrum habuerunt.
ταῖς γὰρ, mulieribus deceptis lex auxilio est, non autem pravis.
pag.439. μονομερῶς, ex una parte duntaxat.
pag.440. πριάσθω, emat.
pag.441. οὐσία, substantia, materia.

Interpretatio hactenus desiderata.

pag.443. ἀθρόα πιπρασθαι. κοτυλίζειν. Per aversionem vendere, divisim, & per singulas partes vendere.
pag.447. ἐν ὁμάδι, per aversionem.
pag.450. ἀγωγὴν, actionem præscriptarum conventionum.
ἀνωνόμαστος, innominata.
pag.455. ἀντίχρησις, antichresis.
pag.462. χρήματα, pecunias trajectitias.
pag.464. ὁ λέγων, qui ait, non qui negat, probat.
pag.466. περὶ ὅρων, de terminis.
δημοσίαν, publicam præstationem.
pag.472. περὶ ἀμφιβόλων πραγμάτων, de dubiis negotiis.
προπετῶς, temere.
ὁμωνυμία, ejusdem vocis usus.
pag.474. ὁμωνυμία, ejusdem vocis usus, nominis participatus.
pag 475. σύνθεσιν, compositionem, contextum.
ὁμωνυμίαν. ἀμφιβολίαν, ejusdem vocis usum, ambiguitatem.
ἐναντίαι. ὑπεναντίαι, contrariæ, adversis contrariæ.
ἀόριστοι λόγοι, sermones indefiniti.
ἐναντίαι, contrariæ.
κατηγόρημα, accusatio, probatio.
περὶ τοῦ καθόλου, de universo.
λόγος ἀποφατικὸς, sermo pugnans, negans.
pag.479. ἐκ τῆς, ex conditione, ætate, personis.
pag.483. ὀνόματι τοῦ ἀνήβου, nomine pupilli.
pag.487. οὐσίας, substantiæ puræ.
pag.492. νόμιμον μέρος. φυσικὸν, legitima portio, naturalis.
ἐν ἀπαιτήσει, in petitione. αὐτομάτως, sponte.
pag.494. εἰς ἀπάτην, decipiendi animo. *bis ead. pag.*
ἀναλόγως, pro rata.
ὑποκατάστασιν. ἀποκατάστασις, substitutionem, restitutio.
pag.495. μονομερῶς, una tantum parte præsente. *pl. ead. pag.*
pag.499. ἑαυτοῦ κατήγορος γίνεται, sui ipsius accusator fit.
pag.501. πατρῷος. πατράδελφος. θεῖος, patruus, thius. μητράδελφος, avunculus.
pag.502. ἀδελφιδῆν, fratris filiam. *bis ead. pag.* ἀνεψιὸν, consobrinum. *bis ead. pag.*
pag.505. τελῶναι, tabelliones.
pag.507. τὸ κοινὸν, publicam vectigalis rem fraudare.
pag.509. κατὰ πρόληψιν, per præsumptionem.
ἐν ἀπαιτήσει, petitione. αὐτομάτως, sua sponte. ἑκατὸν μυριάδας, millies.
pag.510. πρόχρειαν, promutuum.
pag.518. ἀπὸ τοῦ ῥεῖν, a fluendo.
pag.521. ὑπογραφὰς, subscriptiones.
περὶ διαφόρων, de diversis temporalibus præscriptionibus, & accessionibus possessionum.
pag.513. κερματοκόλλυβος, pecuniarum exactor.
pag.624. ἐν ἀρχῇ, in initio, in fine. *bis ead. pag.*
pag.525. κατὰ πρόληψιν, per præsumptionem.
ἑπταετῆ, septennem.
τί μή; quidni?
pag.537. ἔσχατα εἴδη, postremas species. τελευταῖα γένη, postrema genera.
pag.542. ἡ γὰρ, vis enim ipsa contrariorum, contrarietas est.
pag.543. ἀποτέλεσμα, perfectio operis.
pag.546. παρατατικὰ, extensiva.
pag.548. ἐν προχρείᾳ, in promutuo.
κερματοκόλλυβος, pecuniarum exactor.
pag.551. συναπτῶς, conjunctim.
pag.554. ἀλληλέγγυον, mutua fidejussio.
pag.562. ἐπίσταται νόμος, scivit lex.
δανειστὴν, creditorem.
χαλκόκρας, ære mixtum.
pag.565. ἀκωνόμαστος, non nominata.
pag.564. δικαστικαὶ, Judiciales.
pag.566. ἀμεριμνία, securitas.
τῷ καινῷ, novo domino.
pag.567. περὶ κλοπῆς. περὶ ὑφαιρέσεως, de furto, de rebus ablatis.
pag.569. περὶ, de præda animalium, πραῖδα, præda, damnum quod fit in vitibus.
pag.570. ἀνατρέπουσι, subverterunt.
pag.571. εἰ οὐκ, si literas non novit.
παραστάσεως, sistendi judicio.
pag.572. ὁ ποιήσας, qui decem annos in civitate fecit.
pag.573. ἀκούσιον, invitum est in non immorando.
pag.576. περὶ στάσεων, de statibus.
pag.578. κληρωταὶ, sortito creati. διαιτηταὶ, arbitri, & judices.
pag.581. τῶν προσαγγελθέντων, bonorum delatorum.
pag.584. μείζονος, majoris potestatis.
συγκριτικῶς, comparate.
pag.589. ἑρμηνευτικὸν. ἑρμηνευταὶ, interpretationi deserviens. Interpretes.
pag.593. ἡ τῶν τέκνων, natorum.
pag.594. κατοχὴν. κτῆσιν, detentionem, possessionem.
pag.595. ἐν ἀτόμῳ, momento temporis.
παλλακὴν, pellicem.
pag.596. ὁ καὶ ἡ παῖς, hic & hæc puer, puella.
παιδίον, puerulus, puellula.
pag.598. χρήματα, pecuniæ.
pag.601. οὐδὲ ἓν, nullum crimen patitur, qui non potest.
pag.603. οἱ τὰ σώματα, qui mortuorum corpora efferunt.
pag.604. περὶ, de decedentibus, & relinquentibus heredem ecclesiam.
pag.606. Ἰουδαῖον δὲ, Judæum quidem sanxerunt neminem servum emere, qui alterius sectæ fuerit, & qui secus fecerit, liberum servum fieri. Si autem & circumciderit secundum Judæorum statuta, capitis periculum subibit, & publicationis bonorum: undique enim voluerunt religionem adaugeri, & hac causa sic statuerunt, ne impune esset Judaismum iis profiteri, qui alienæ nationis essent.
pag.608. τύποι, formæ Præfect. Præt. ἐπαρχικὰ, edicta Præfectorum Prætorio.
pag.609. εἰς τὰς, in provincias, sive in themata.
ἑρμηνευτικὸν. διαζευκτικὸν, interpretationi deserviens, disjungens.
pag.611. περὶ ἀλληλοκληρονομίας, de aliena hereditate.
pag.613. ἐσυκοφάντησε, circumvenit.
pag.616. παρὰ κάνονας, adversus leges.
pag.620. περὶ μαγείρων, de coquis, sive pistoribus.
προεστῶτες, qui operibus pistoriis præsunt.
ἅρπαγας, latrones scelestos, & piratas vocant.
pag.621. τῶν χαμαιζήλων, humiliorum dignissimum.
pag.626. μονομερῆ ὅρκον, jusjurandum, quod ex una parte defertur.
pag.629. παραπλήσιοι, proximi timentibus.
pag.630. ἀναγκάζεται, compellet.
pag.631. τοῖς κάνοσι, legibus, & mercedi, quæ placuerit.
ἡ ἀρχὴ τούτων, horum initium liberum.
pag.632. οὐκ ἀναγκάζονται, non coguntur debitores inopes suis creditoribus servire.
pag. 637. ἀμεριμνία, securitas.
pag.639. ἑρμηνευτικὸν, interpretationi deserviens.
pag.640. ἀντίχρησις. *bis eadem pag.* antichresis, mutuus usus.

Interpretatio hactenus desiderata.

pag.807. ἀναθήματα, donaria diis vota, & in templis appensa.
pag.813. ὁμοούσιον, substantia parem.
pag.814. κακότης, malitia, improbitas. ἀνθρωπολάτρας, humanitatem adorantes.
ὁμοούσιον, natura parem.
ἐκπόρευσις, egressio.
τὸ πνεῦμα, spiritus veritatis, quod ex patre progreditur.
pag.815. ἀναθεματισμὸς, excommunicatio. *bis ead. pag.*
καθαίρεσις, depositio.
pag.817. παροικικῷ, libellario.
γενικὸν, generalem.
pag.819. ἐν διαταγαῖς in constitutionibus.
ἱερέων, sacerdotum.
pag.820. νοσοκόμων, eorum, qui curam habent valetudinariorum. γεροντοκόμων, qui senum.
ὁ ἐπὶ, qui inopiæ curam habet.
ἀρχόντων, ἐξάρχων, defensorum ecclesiæ, chorepiscoporum.
χωρεπίσκοποι, chorepiscopi, qui nunc dicuntur exarchi.
ὡς συλλειτουργοὶ, ut eodem munere fungentes ad formam.
περιοδευταὶ, circuitores.
ἐκ τοῦ, a circumeundo, & fideles commonefaciendo.
παραμονὴ, perduratio.
πελεκυφόρος, bipennifer barbarus.
pag.823. ἔκδικοι, defensores Urbium.
pag.824. συνάξεις. παρασυνάξεις, ecclesiæ, conventicula.
pag.830. ἀθέμιτον, nefas esse propheticidis, & dominicidis eos, qui a salvatore liberati sunt, servitutis jugo submitti.
pag.832. τὸ κριθὲν, quod decretum fuerit, legem facere.
pag.833. ὅταν, cum legem constituimus.
pag.835. συνδικαστὴν, simul judicem.
pag.842. βωμὸν σωτηρίας, aram salutis & in nostris statuis antiquitas statuit.
πρωτοὶ, primi militum, satellitum.
pag.845. ἀπὸ κοινοῦ, ex communi.
πλίνθος, πλινθίον, later, laterculus.
μέγας λογοθέτης, magnus legum conditor.
pag.846. τῶν ἐν τῇ αὐλῇ τάξεων, statutorum quæ in aula fiunt.
pag.854. μητροπόλει, metropoli.
pag.860. ἐκέλευσα, jussi parari sabana .i. lintea ad lotos exsiccandos.
ὑδρῶτα, sudorem, sabanum.
pag.862. ἀκόλουθον, adhærens jurisdictioni, imperio.
pag.863. ἐξ ἀντιδιαστολῆς, ex discrimine.
τοὺς ἐπὶ, eos qui magno crimini obnoxii sunt.
περὶ ἁλώσεως, de captivitate.
pag.864. καὶ μηδέποτε, & nequaquam.
pag.867. βουληφόρον, prudentem virum.
pag.868. οἱ, qui omnes ordinis esse debent.
pag.871. στρατηγοὶ τῶν πόλεων, duumviri urbium.
pag.872. τῶν στρατηγῶν, duumvirorum urbium.
δικαιοδότην, juridicum.
pag.875. κεντεῖν ἵππον, equum stimulare.
pag.876. πρὸς διαστολὴν, ad distinctionem.
pag.877. συγχωρητικὸν, remittendi pactum.
pag 88[illegible]. λεπτολογίας, minutas de tenuibus disputationes.
περὶ αἰτιῶν, de causis, ex quibus infamia alicui non irrogatur.
πρὸς ἀντιδιαστολὴν, ad discrimen.
ἐγὼ τὴν, ego delationem amo, licet delatores non laudo.
pag.885. χαλεπὰ, aspera dissensio hominibus cum potentioribus congredi.
pag.886. ἐπιφημίζειν, celebrare.
αὐτομάτως, sua sponte.
pag.888. ὅρον, signum.
ὅρον σανίδιον, signum esse tabellam, quæ domibus, & locis illis affigitur, quæ pignori sunt obnoxia, pro dominorum debitis.
pag.889. ὅτε βούλεται, cum voluerit, cessat.
pag.891. στραγγαλιὰς, strangulationes vi factorum contractuum.
τραχύτητι, asperitate factorum.
ἀπὸ, ex perspicuis insidiis.
pag. 893. διὰ τὸ, ob ætatis infirmitatem.
pag. 901. ἀλλ' ὅτε, sed cum delictum.
συνάλλαγμα, synallagma.
pag. 903. πρὸς τούτοις, ad hæc.
pag. 906. πράττειν, facere dictam perfectionem.
ἀπογραφὰς, tabulas patris.
τὸ αἰδοῖον, pudenda hominis.
ἀναγκαῖον, necessariam partem.
παίδων, puerorum.
τὸν, nuptiarum tempus.
pag. 911. ἐν τοῖς, in ædibus propriis.
νομίμως, jure.
pag. 916. ἀντωμοσίαν, jusjurandum calumniæ, utriusque partis.
pag. 917. δῶρα, dona, quæ in omnium arbitrio ac potestate dantur.
pag. 920. ἀπρόσωπος, personam non habens.
pag. 923. ἀναβολὴ, dilatio non est in judiciis.
pag. 931. ὁ τοῦ μεγίστου, qui maximis rebus præest.
pag. 940. πρωθύστερον, præposterum.
pag. 941. διαιρετέας, dividendæ substantiæ, hereditatis.
pag. 946. εἰς εὐθύνας, in pœnam.
pag. 949. πορισὰς, quæstuarios.
pag. 951. ἰδιοτάτως, admodum proprie.
pag. 967. ἄγραφος, non scriptum testimonium adversus scriptum vim habere non potest.
pag. 974. πιστικὸς, fidelis.
pag. 986. ἀντιδώρου, remunerationis.
δῶμα, datio cum fide.
pag. 988. διδόασιν, dant epistolas.
pag. 990. κατὰ πόδα, verbum verbo respondens.
pag. 991. κατασκευάζειν, instruere.
pag. 998. προτιμήσεως, prælationis.
pag.1001. μέταξαν, sericum.
ὑάκινθος, hyacinthus.
πολεμίους, hostes.
pag.1002. ἅλας, sal. *bis ead. pag.*
pag.1003. ἑλένα χήρα, Helena inops.
pag.1032. κάλλυντρα, scopæ.
pag.1033. ἀποτελεσθεῖναι, perficere, absolvere.
pag.1035. ἐξαγώγικον, vectigal quod pro evehendis rebus solvitur.
εἰσαγώγικα, vectigalia quæ pro invehendis mercibus exolvuntur.
ἐξαγωγικὰ, quæ pro evehendis.
pag.1039. κοτυλίζειν, divisim vendere.
καθοσίωσις, justificatio.
pag.1040. ἀσαφῆ obscuram, dubiam.
pag.1045. ἐμφυτεύσιν, emphyteusim. ἐμφυτεύσις, emphyteusis.
pag.1046. προτιμήσεως, prælationis.
pag.1064. πάλιν, denuo.
δεύτερον, secundo.
pag.1076. ἐφέδραν, insessionem.
ἀδίκημα, injuria. ἔγκλημα, crimen.
pag.1097. ἀνατοκισμὸν, anatocismum, usuræ renovationem. *bis ead. pag.*
pag.1099. ἐπίδοσις, largitio supra leges, donum.
σύγκτησις, syntesis, possessionum massa.
pag.1105. ἀνατοκισμὸς, anatocismus.
pag.1146. παραδιάζευξις, falsa disjunctio.
pag.1157. ἀναλόγως, pro rata.

pag.1222.

Græcarum Dictionum Interpretatio hactenus desiderata.

pag.1222. ἐπι ἀναβολῇ, cum dilatione.

pag.1233. παράνομος, adversa legibus. ἄδικος, injusta.

pag.1241. μονομερῶς, una tantum parte præsente.

pag.1245. μονομερῶς, una tantum parte præsente: καταφρονητὴς, qui contemnit.

pag.1260. ἡ βίων πρᾶσις, vitarum auctio. Χογίζεσθαι, fœnori pecuniam dare. συλλογίζεσθαι, ratiocinari.

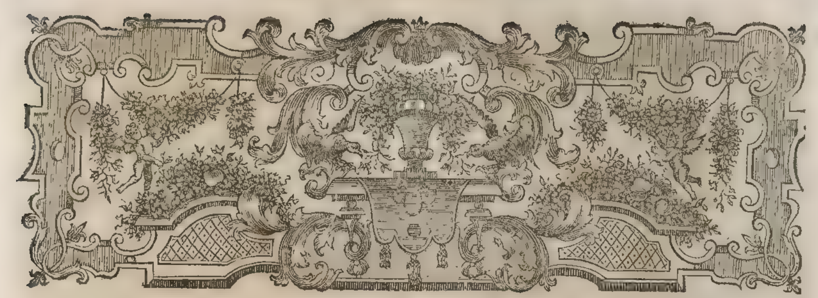
ἐγγᾶια, mediterraneæ penuniæ.

ἀκίνδυνα, periculi expertia.

pag.1266. ὥστε, ut quidem legitimum, statutum non transgrediatur.

pag.1267. τοκογλύφους, usuras scalpentes. ἀνὴρ, vir fœnerator usuris usuras corradens.

CONTRO-

CONTROVERSIARUM JOHANNIS ROBERTI AURELIANENSIS, ET JACOBI CUJACII BITURICENSIS,

Præstantissimorum Antecessorum, & Jurisconsultorum.

LIBER PRIMUS.

De conditione, Si non nupserit. *Ex legibus Julia de maritandis ordinibus*, *& Papia Poppæa*.

CAPUT I.

JOHANNES ROBERTUS.

UANTÆ Romanis curæ fuerit omni ratione prospicere, ne civium, populique tot bellis exhausti frequentia civitas destitueretur, & subinde minime succrescentibus, qui demortuorum locum replerent, sensim dilaberetur, testantur abunde leges ab iis latæ: tum hæ, quibus omnes ad uxores liberorum procreandorum causa ducendas coegerunt, & cœlibatui pœnas irrogantes, maritos eo majoribus privilegiis & prærogativis donarunt, atque præmiis affecerunt, quo plures liberos sustulissent: tum vero & illæ, quibus quicquid conjugiorum ineundorum libertati obstare posset, amoliti sunt: cujusmodi illud est, quod cum alioqui supremarum voluntatum observationi plurimum tribuerent, tamen conditionem istam, *Si non nupserit*, testamentariis dispositionibus adjectam sperni, & pro non scripta haberi voluerunt. Harum autem omnium antiquior ea est, quæ de maritandis ordinibus dicitur, non ab Augusto, aut etiam Julio Cæsare primum lata, ut vulgo existimari solet: verum illa, quam Q. Metellus Numidicus in censura sanxit, qua uxorem liberorum procreandorum causa ducere quisque cogebatur. Cujus Metelli orationem in id habitam, quæ tum extabat, Augustum Cæsarem, cum de maritandis ordinibus ageret, velut ex tempore A scriptam recitasse scripsit Titus Livius *decad.6. lib.9.* testante id L. Floro in ejusdem libri epitome. Quæ lex exinde a C. Julio Cæsare Julia dicta fuerit, ob id quod ab eodem propter exhaustam bellicis cladibus populi frequentia civitatem iis, qui liberos multos procreassent, lege lata præmiis propositis, illa non comprobata modo, sed & adaucta esset, ut refert Dion *hist. lib.43.* quodque exinde Augustus eandem legem illam de maritandis ordinibus (ut etiam sumptuariam, de adulteriis, & de ambitu) pœnis quoque in eos, qui non paruissent propositis ex integro sanxerit, auctore Sueton. Tranquillo in Augusto: nisi forte quis legem aliam de connubiis inter patres & plebem communicandis, de maritandis quoque ordinibus fuisse contendat: quam C. Canulejo Trib. pleb. pertinacius instante latam fuisse B auctor est idem Livius *lib.4. decad. 1.* ut quidem eam ad maritandos indifferenter civitatis ordines spectasse constat. Hæc enim illis omnibus longe antiquior esset. Verum quæ legis de maritandis ordinibus mentio fit, aut in jure, aut apud probatos auctores, ad istam referri minime soleat: sed illam tantum, quæ exinde Julia quoque simul dicta fuerit, *ut in Badigere 6. in fin. ff. de jure patr. l. unic. ff. unde vir & uxor, l. nec patronus 6. C. de oper. libert.*

Atque cum illa posterioribus temporibus eodem Augusto imperante accuratius lege Papia Poppæa sancita, iisque & alia nonnulla addita fuissent, puta pœnæ in eos propositæ, qui aut isti, aut illi Juliæ legi non paruissent (nam etsi pœnas in id Augustus primum constituisset, illas tamen maxima ex parte adimere, & lenire coactus fuerat, id testante Tranquillo prædicto loco) Similiter cum lege Julia Senatores, liberique eorum libertinas, & eas, quæ ipsæ quorumve parentes artem ludicram exercuissent, ducere prohiberentur, *l. lege Julia 44. in princ. ff. de*

ff. de rit. nupt. eoque id esset protractum, ut & ingenui quique alii libertinarum conjugia, quasi & sibi quoque interdicta refugerent, quo plane discrimen id tolleretur: Papia lege cautum est, ut omnibus ingenuis, præter Senatores, & eorum filios, libertinas uxores ducere liceret, *l. lege Papia 44. ff. de ritu nuptiar.* Cujus capitis sanciendi causam eo aptissime referre videtur vir clarissimus, idemque & disertissimus, & doctissimus D. B. Brissonius, in supremo Galliarum tribunali Advocatus Regius, in Tractatu connubiorum, quod Dion *lib. 54. hist.* scripsit, ideo id sancitum fuisse, quia masculorum ingenuorum numerus tum major esset, quam mulierum: recte notato ab eodem Xylandri errore, qui *εὐγενῆ*, illic pro patricio sit interpretatus, cum ingenuum reddere debuisset, ut quidem hoc sensu eam dictionem persæpe sumi probat: tametsi alioqui claro & nobili genere ortos proprie magis significet. Eadem quoque illa lege Papia sancitum fuisse constat, ut conditio, *Si non nupserit*, & quæcunque alia consimiliter connubiorum libertati obstans, pro non scripta haberetur, & impune sperni posset. Quibus & aliis consimilibus additis, effectum est, ut propter eundem utriusque legis scopum, veluti Julia in Papiam conjecta ex duabus unica lex conflata, multis & quidem doctis viris visa sit, quæ esset lex Julia Papia Poppæa. Quod eo comprobari existimarent, quod in plurimarum legum epigraphe Jurisconsultos plurimos non ad hanc tantum, illamve legem commentarios, aut notas scripsisse referatur: sed sic, *Ad legem Juliam & Papiam, ut in l. intercidit 59. cum ll. seqq. ff. de condit. & demonst.* Ad quam veluti unam quæcunque de connubiorum libertate conservanda jure cauta sunt, referenda censeant.

Mihi vero earum ab invicem distinctio, & in jure nostro, & apud probatos auctores servari semper visa est: nec quidem eo, quod Juliam ad matrimonia ineunda, & contrahenda, Papiam vero ad procreandos liberos pertinere alii existimarunt: nec eo quoque, quod Papia lege pœnæ imprimis in eos constitutæ sunt, qui legi Juliæ non paruissent: verum nullo istorum discrimine in aliis plurimis, ut quidem eo comprobatur, quod cum Ulpianus in frag. tit. de pœna legis Juliæ dixisset, feminis lege Julia a morte viri anni tribui vacationem, a divortio vero sex mensium, subjungit: *Lex autem Papia a morte viri biennii, a repudio anni & sex mensium.* Et ex Cornel. Tacito, qui *annal. lib. 3.* seniorem Augustum post Julias rogationes etiam Papiam Poppæam sanxisse refert. Idem testatur & Dion *lib. 55. hist.* Nec repugnat prædicta plurium legum epigraphe: quin magis sententiam nostram comprobat, quod ea Jurisconsultos illos ad utramque legem non quasi unam, sed quasi diversas scripsisse significet, interposita conjunctiva particula *&*, quæ, si utraque unam tantum significaret, non fuisset interponenda: ut in lege Fusia Caninia, aut Ælia Sentia, minime eam interponi (cum tamen harum cujusque duo latores essent) patet & ex similibus superscriptionibus, & aliis, *in l. si quis eum 37. ff. de condit. & demonstr. tit. de leg. Fus. Canin. toll. C. & in Instit. l. & si quis integris 7. cum l. seq. ff. qui & a quib. man. lib. non fiant.* Similiter & Papia Poppæa unicam legem significat, tametsi a duobus latam, M. Papio Mutilo, & Q. Poppæo Coss. ut quidem refert Dion *lib. 56.* Sicque & eam vocat Tacit. *Annal. lib. 3.* & Sueton. *in Claudio*: quo loco refert Claudium constituisse pro conditione cujusque civis vacationem legis Papiæ Poppææ. Sic enim legendum, non autem Pompejæ, ut vulgo legitur. In quo extricando laboravit frustra Philipp. Beroald. illo primo in alios (ut fit) maximos errores transversum actus, dum quæ fuerit lex Papia Poppæa, non intelligeret. Sed & Ausonius hoc Epigrammatis initio utriusque diversitatem significasse dici potest.

Jurisconsulto, cui vivit adultera conjux,
Papia lex placuit, Julia displicuit.

Cum Jurisconsultum, in quem scribit, eo notet, vel quod mascula Venere uteretur, cum in istiusmodi nefandam libidinem exercentes, alia lege Julia esset capitis pœna constituta, *§. item lex Julia de adult. de publ. jud. in Instit. l. cum vir. 31. C. ad leg. Jul. de adult.* Vel etiam quod eadem illa lege Julia, qui aut in adulterio deprehensas ducerent, aut lenocinium uxorum exercerent, notarentur, & plecterentur, *juxta Ulpian. in frag. tit. 13.* quibus fieret, ut illa non posset non illi displicere: Papia autem ideo illi placuerit, quod ea & privilegiis, & præmiis afficerentur, qui quoquo modo mariti essent effecti, ut refert idem Tacitus *lib. 3. Annal. & Ulp. in fragm. tit. 15.* Scio & alios viros doctos non dissimiliter eosdem Ausonii versus antea interpretatos esse.

Ex supradictis itaque omnibus concludo, nec quæ de lege Julia dicuntur ad Papiam, nec quæ de Papia ad Juliam esse referenda, ut in *l. lege Papia 23. ff. de ritu nupt. & d. l. adigere.* Nec si simpliciter in istiusmodi quæstionibus legis mentio fiat, id confuse de utraque dictum intelligi oportere: sed juxta subjectam materiam, prout ad alterutram magis illud pertineat, ad eam id esse referendum: ut quod dicitur in *d. l. adigere, in princip. & similibus*, de lege Julia dictum intelligatur, *juxta §. ult. ejusdem legis*, & quod dicitur in *l. hoc modo 64. ff. de condit. & demonstr.* ad legem Papiam: tametsi ex ejus epigraphe appareat eam sumptam esse ex Commentariis ad legem Juliam & Papiam: quia ejus argumentum ad Papiam magis pertineat, quod est prædictæ conditionis: *Si non nupserit*, quæ lege Papia pro non scripta in universum habetur, & indistincte sperni poterat, *juxta l. avia 76. §. 1. & l. heres meus 68. §. ult. & l. cum tale 72. §. rescriptum, l. sed si hoc 62. §. ult. cum l. seq. ff. de cond. & demonstr.*

Fuisse & a posterioribus Imperatoribus exinde illi legi Papiæ nonnulla & addita & detracta, ex eo colligi potest, quod idem Tranquillus in Claudio refert, Capiti Papiæ Poppææ a Tyberio Cæsare, quasi sexagenarii generare non possent, addito Claudium abrogasse (sic enim illic rectius in nonnullis exemplaribus legitur) Ex quo intelligimus caput hoc Tyberium legi Papiæ Poppææ adjecisse, quo sexagenariis ob illam rationem fuerint certis modis prohibitæ nuptiæ, juxta ea quæ a Justin. in eam rem dicuntur in *l. penult. C. de nupt. & Ulpiano in fragm. tit. de solid. capac. inter vir. & uxor.* Quod caput fuerit a Claudio abrogatum: quam abrogationem subsequutus fuerit Justin. in *d. l. pen.* juncta *l. si major 12. C. de leg. hered.* Alia quoque legis Papiæ Poppææ capita fuisse constat, ut quidem ea, de quibus agitur pluribus a Justin. in *l. unica, C. de caduc. toll. & ab Ulpiano in fragment. tit. qui habeant jus antiquum in caduc. & in tractatu de jure patronatus, quod ex l. Julia & Papia venit:* ad quem librum singularem scripsisse Paulum Jureconsult. patet ex ejus librorum enumeratione præfixa operi Pandectarum. Alias item & antiquiores fuisse leges Papias prob. ex Cicerone *lib. 3. Offic. & Gellio cap. 12. lib. 1. Noct. Attic. & Valer. Max. lib. 3.* At istæ leges Papiæ fuerunt ab illa, quam dicimus Papiam Poppæam, distinctæ.

ANTONIUS MERCATOR.

COnstare ais, condicionem, *si non nupserit*, remitti lege Papia, quod tamen nullo auctore comprobare possis. Si non possis, non constat igitur: nisi te solum vis haberi pro auctore locupletissimo. Nos qui id legi Juliæ adscribimus, quæ Miscella appellata est, habemus auctorem Justinianum in *l. 2. & 3. c. de ind. vid. tol. & Nov. 22.*

Et mox legem Juliam & Papiam, ad quas multi Jurisconsulti libros scripserunt, probas duas esse leges ex interposito articulo *&*, perperam: nam eodem argumento legem Liciniam, & Muciam de civibus regundis, quæ una lex est, sic dicta a duobus Coss. tuo exemplo, qui volet efficiet, duas esse leges diversas, itemque legem Liciniam, & Juniam, legem Juliam, & Titiam, legem Cæciliam, & Didiam. Aut meliore argumento uti debuisti, aut pravo non debuisti rem certam incertam facere atque suspectam. Hoc enim genere veritatem quodammodo impugnas, nullo modo tueris: & inanis quoque est labor in comprobanda re, qui sumitur, notissima omnibus.

Fal-

Falſo quoque adſeris Ulpianum in Frag. tit. 8. ſcribere, lenocinium mariti lege Julia puniri, quia id ſane eo loco non ſcripſit.

Sequitur peritiæ tuæ certiſſimum argumentum. Omne id quod eſt in *l. adigere*, *de ju. pat.* ex §. ult. referri debere ad legem uſque ad §. ult. & alias quaſcunque ſimiles, quæ de jurejurando loquuntur exacto a liberta, vel liberto ne nuberet, vel ne uxorem duceret, eſſe de lege Ælia Sentia, *l. qui contra, eod. l. pen. qui & a quibus man. l. 3. §. ſi quis libertam, de ſuis & leg. her.* idque te ſatis inſcriptio *d. l. adigere* docere potuit.

Addis capiti Papiæ Poppææ legis a Tiberio Cæſare, quaſi ſexagenarii generare non poſſent addito Claudium abrogaſſe, exiſtimans ita apud Suetonium eſſe legendum. Verum diſce ſi vis illa verba, a Tiberio Cæſare, eſſe gloſſema tui ſimilis cujuſdam, quoniam non hoc caput legi Papiæ Tiberius addidit, ſed lex ipſa Papia ſexagenariis, ut Seneca ait, fibulam impoſuit, quod *& lex pen. C. de nup.* oſtendit, & Ulpianus lib. Reg. dum ait Lege Papia in mare finitos annos 60. in femina 50. juxta Comicam veterem legem. *Annos natus 60. qui erit, ſi quem ſcibimus, ſeu maritum ſive hercle adeo cælibem ſcortarier. Cum eo nos hic lege agemus, inſcitum arbitrabimur*. Diſce etiam huic capiti Claudium edicto abrogaſſe, quod S.C. Claudianum ſubſecutum eſt, cujus eodem libro Ulpianus meminit, illo loco: Claudiano S.C. major ſexagenario ſi minorem quinquagenaria duxerit uxorem, &c. Et non Orationes tantum, ſed etiam Edicta Principum ſolere S.C. ſequi, *l. 2. C. de ædif. priv. l. 1. in quibus cau. pig. tac. cont.* conjuncta *l. ſi ventri, §. 1. De bon. auct. jud. poſſ.* Denique illo Suetonii loco rectius legere, edicto, & nullum unquam legiſſe, addito.

JOHANNES ROBERTUS.

Hic primum in utroque labitur, & eo, quod negat conſtare conditionem *ſi non nupſerit*, atque iſtiuſmodi quamcunque aliam connubiorum libertati obſtantem, lege Papia remiſſam, & pro non ſcripta habitam fuiſſe. An non enim hoc certo teſtatur id, quod Auguſtum illa lege cælibes non præmiis tantum ad connubia ineunda invitaſſe, ſed & pœnis propoſitis eo adigere, ſicque & illa, quæ conjugiorum libertati obſtare poſſent, amovere voluiſſe referunt Corn. Tacitus Annalium lib. 3. Dion hiſtoriarum libro 53. & Suetonius in Auguſto? Id vero & illo comprobatur, quod juris noſtri auctores, his commentariis, quos ad eam legem ſcripſerunt, in illius in primis, conditionis ejuſque remiſſionis (quaſi ea lege comprehenſæ) explicatione toti ſunt: ut patet ex Ulpiano, Terentio, Clemente, & Cajo, *in l. ſi vir uxori 61. cum tribus ll. ſeqq. D. de condit. & demonſt. & aliis conſimilibus*.

Et in illo pariter labitur, quo aſſerit id quod prædicta conditio remittitur, legi Juliæ Miſcellæ eſſe adſcribendum, cujus rei perperam citet Juſtinianum teſtem, cum id ab ejus & verbis & mente plane alienum eſſe conſtet, *l. 2. & 3. C. de ind. viduit. & l. Jul. Miſcel. toll.* quibus maniſeſtiſſimum ſit, tantum abeſſe, ut illa conditio ea lege remitteretur, ut contra, quod ante illam legem ea conditio plane remittebatur, & pro non ſcripta habebatur (quod ad alterutrum conjugum, cui a præmortuo ſic viduitas eſſet indicta) in hoc revocatum fuerit illa lege Julia miſcella, ne aliter remiſſa ea conditio intelligeretur, & pro non ſcripta haberetur (ad hoc, ut conjugum ſuperſtes ea non obſtante conjugium inire, ac nihilominus relictum capere poſſet) quam ſi intra annum a teſtatoris morte, juraſſet procreandæ tantum ſobolis cauſa ſe ad ſecundas migrare nuptias. Quod ſi intra annum id minime jurejurando affirmaſſet, non aliter relictum exinde capere poſſet, quam ſi caviſſet ſe ad ſecundas nuptias minime convolaturum, quod etiam comprobat *Novel. Juſtin. 22. §. quod vero nunc ſequitur*. Eo vero quid apertius? ac ſimul illo quid ineptius, qui dum me pedicis aſtu tenſis involvere conatur, iiſdem ipſe ſeſe perplexiſſime implicet?

Et hoc quoque frivolum, quod cavillatur me eo ſolo probare voluiſſe duas leges fuiſſe Juliam & Papiam, quod inter has interponi ſoleat particula &: cum appareat, quod ibi dixi, non eo ſpectare, ut id hac ſola ratione comprobem (ſiquidem antea aliis & rationibus, & argumentis id probaveram, quod ex meis atque illius ſcriptis cuivis liquebit, cum ille etiam id verum agnoſcens, demum arguat inanem me operam ſumpſiſſe in eo comprobando, quod omnibus ſit notiſſimum, cum illum lateret contrarium ſenſiſſe, & ſcriptis prodidiſſe non ſolum Franciſ. Balduinum in tractatu de lege Papia, ſed & alios) verum illud idcirco adjiciebam, ut oſtenderem legum multarum epigraphen, quæ id haberet, iſta ex parte ſententiæ meæ eo minus obeſſe, quod id regulariter magis interjecta illa particula arguat. Atque ut aliis nonnullis locis aliter id ſumatur, hanc tamen ejus uſitatam magis ſignificationem eſſe nemo negaverit: ſicque quod aliarum legum appellationem eadem conjunctiva particula ſic diſtinctam profert, ut tamen eo tunc lex tantum una ſignificetur, primum id illi uno ſaltem aliquo auctoris teſtimonio probandum fuit (nullum enim citat) Deinde, ut id demus nonnunquam fieri, hoc ſententiæ noſtræ, vel eo (quantumvis refractario) teſte, nulla ex parte obeſt.

Quam ridiculum autem, quod cum ſcripſiſſem eum, qui in adulterio deprehenſam duceret, aut lenocinium uxoris exerceret, eadem lege natum fuiſſe, in idque citaſſem Ulp. Fragment. *tit.* 13. falſo me aſſeruiſſe ait ſcribere illic Ulpian. lenocinium mariti lege Julia puniri: illud reticens, quod cum duo conjunctim poſuiſſem, alterum illud prius non falſo aſſerui illic ſcripſiſſe Ulpianum: poſterius autem, quid auctoritatibus longinquius ex illis Fragmentis repetitis probari opus fuit, cum id in jure ſit tritiſſimum? *l. 2. in pr. verſ. lenocinium, C. ad l. Jul. de adult.* Quam levia hæc, quæ quo avidius perſequitur, eo magis teſtatur defuiſſe, in quæ rabidum dentem acrius intendere poſſet.

Carpit etiam quod ſcripſerim, id quod ſcribitur *in l. adigere, in pr. ff. de jure patr. ex §. ult. ejuſdem legis*, referendum eſſe ad legem Juliam. Imo, inquit, ad legem Æliam Sentiam, quod & illius legis, & aliarum conſimilis inſcriptio monere me debuerit. Verum animadvertat non illic mihi fuiſſe propoſitum legis Æliæ Sentiæ capita recenſere, aut cum illis ſuperioribus duabus legibus conferre, ſed tantum Juliam cum Papia, ut quod dicitur de jurejurando liberti illic, nominatim ad legem Juliam de maritandis ordinibus referri patet. Atque cum plura fuerint legis Æliæ Sentiæ capita, inter ea non negamus & illud fuiſſe de jurejurando a liberto in ea re, aut aliter onerandæ libertatis cauſa exacto: ſed quod ex ejuſdem legis Juliæ generaliore ſanctione fuerit repetitum, ac nonnullis etiam quoad libertos ſpecialius additis, aut accuratius conſtitutis, ut ex illis, quæ lege Julia præſcripta fuiſſent, multa exinde lege Papia repetita, & exactius ſancita fuiſſe docuimus. Neque obſtat legum epigrahe relata ad Pauli, alteriuſve juriſconſulti commentarios ad legem Æliam Sentiam, quin & de his, quæ alia lege ſancita eſſent, ſimul quatenus conjuncta materia expoſceret, tractatum ab illis fuiſſe intelligamus. Quod eadem in re illic §. *ult.* apertiſſime teſtatur, *& l. ſi juravero* 14. (*arg. ejus epigraph.*) *ff. de jur. patr.* Ut vice verſa cum ex eodem Pauli *comment. lib.* 8. ad legem Juliam & Papiam deſumpta ſit *l. qui contra* 15. *ff. de jure patr.* ejus tamen ſententia nominatim ad legem Æliam Sentiam refertur. Atque ſi ex legum epigraphe ducta argumenta nos movent, in univerſum de libertorum jure multa illis legibus Julia & Papia fuiſſe ſancita, patet & ex inſcriptione, & ex ſententia *l. cum patronum* 10. *cum l. ſeq. & l. ſi libertus* 16. *cum l. ſeq. ff. de jur. pat.* Agnoſcat itaque elatior magiſter hoc tam eſſe peritia alicujus meæ, quam ipſius, vel imperitiæ, vel imprudentiæ certum argumentum.

Pari levitate verba illa, a *Tiberio Cæſare* (quæ apud Sueton. in omnibus exemplaribus extant, & ille non negat,

gat, cum nullius teſtimonium in contrarium citet) conjectari illi libet eſſe alicujus gloſſema, quoniam non Tyberius hoc caput legi Papiæ addiderit, ſed & lex ipſa Papia ſexagenariis fibulam impoſuerit. Verum ut illa lege, & ante Tyberium certo aliquo modo improbatæ fuerint ſexagenariorum, & quinquagenariarum nuptiæ (quod inficiati minime ſumus) quid obſtare quiviſſe dicet, quominus alia etiam ratione non improbari tantum a Tyberio, ſed & plane interdici potuerint, quaſi capite iſto legis Papiæ renovato, & ſancito rurſus, ſive addito, vel (ut in pluribus exemplaribus legitur) *edito*, non diverſa ratione ab illa, qua Auguſtus leges complures a C. Cæſare latas, & ipſe cum additis nonnullis eas renovaſſet, pertuliſſe ſcribitur ab iiſdem illis auctoribus Dione & Tacito, quæ propterea Juliæ dici non deſierint: Sicque quid vetat, quod de fibula ſexagenariis lege Papia impoſita, non ab uno tantum (quem citat) Seneca ſcriptum eſt: ſed & Lactantio Firmian. *c. 16. lib. 1. de falſa religione*, ad illud quoque caput a Tyberio vel editum vel additum referre? cum uterque Tyberio poſterior fuerit: ut & eodem ſpectare dici poteſt quod & ab Ulpiano in fragmentis, & Juſtiniano in eandem rem ſcriptum eſt in *l. pen. C. de nuptiis.* Quin & ſi verba illa, *a Tyberio Cæſare*, ex ejus ſententia demeremus, deeſſet quo ſequentia hæc verba illic addita apte referri valerent, *quaſi ſexagenarii generare non poſſent*. Sed nec exinde id a Claudio edicto ſancitum eſt, verum ſenatuſconſultum eo imperante factum, quod inde Claudianum dictum fuit, juxta prædicta Ulpian. fragmenta, tit. de ſolidi capacitate inter virum & uxorem. Nam quod ille, alio id avertere tentans, ut ſenatuſconſultum Claudianum evincat ſubſecutum fuiſſe præcedens Claudii edictum, aſſumit ſenatuſconſulta ſubſequi ſolita, non orationes tantum, ſed & edicta Principum, nihil minus quam locis ab eo in hanc rem citatis probatur (tametſi id nos ſimpliciter minime inficiemur) quin & ſi illud probaret, eo amplius id illi probandum incumberet, ab eo Principe, qui edictum de re aliqua primus conſcripſiſſet, id ſenatuſconſultum eadem de re nullo addito detractove ſubſecutum, denominationem ſumpſiſſe. Nam quod in eandem rem citat *l. 2. C. de ædif. privat.* fallitur nugivendus. Siquidem quod illic dicitur de eo, quod & Veſpaſiani edicto, & ſenatuſconſulto vetitum eſſet, non poteſt referri ad ſenatuſconſultum ullum, quod Veſpaſiani temporibus fuerit latum, cum id ſenatuſconſultum, cujus nominatim ibi mentio fit, longo poſt Veſpaſianum tempore ſecutum fuerit, quippe Aviola & Panſa Conſulibus, ut expreſſe traditur in illa *l. cetera* 43. juncta *l. ſeq. ff. de leg.* 1. quos Aviolam & Panſam non niſi imperante Hadriano, Conſules extitiſſe conſtat. Sed nec id ſimpliciter juxta præcedens illud edictum fuit latum, verum additis multis, ac forte etiam detractis, ut inde colligi poteſt. Ac neque urget *l. ſi ventri, ff. de bon. auct. jud. poſſ. & l. 1. ff. quibus in cauſ. pign. vel hypoth.* cum verbum iſtud Edicere (quo Ulpianus uſus eſt *in d. l. ſi ventri*) generale ſit, & non unum illud ſignificans, quod edicto ſancitur, ſed & quodcunque publice proponitur, ut alio loco pluribus a me probatum eſt.

De eadem conditione ex lege Julia Miſcella.

CAP. II.
JOHANNES ROBERTUS.

SECUTA eſt exinde lex Julia Miſcella, ab illius auctore, & latore Julio Miſcello appellationem iſtam ſortita, ut quidem a Juſtin. proditum eſt, quem in eo ſequi cogimur, cum nuſquam quidquam certius de ea re ſcriptum extet. Nam quod Miſcellam legem illam ideo dictam quidam poſterioribus iſtis temporibus commentus eſt, quod ea miſtim tam ad viros quam feminas pertineat, futiliſſimum eſt, cum id nullo auctore, nullaque probabili aut ratione, aut etiam conjectura fulciatur. Hac vero lege his, quæ ſuperioribus in univerſum ſancita fuiſſent, modus hic adhibitus eſt, ut cum iſta conditio, *Si non nupſerit*, ſive ea, quæ ex adverſo illi reſpondet, *Si uxorem non duxerit*, tam iis perſonis adſcribi poſſit, quæ conjugio junctæ nunquam fuerint, quam illis, quæ matrimonium inierint, ad iſtam tantum poſteriorem partem lex Julia Miſcella pertineret: quippe in qua conditione illa adſcripta viduitas indiceretur, & quidem a teſtatore conjuge uxori ſuæ, non autem ab alio. Quod aperte teſtantur duo legis illius capita: ſicque eam non alio, quam ad indictam ab altero conjugum viduitatem pertinuiſſe prob. *l. 2. & 3. C. de indict. vid. toll. & §. quæ vero nunc ſequitur, in Auth. de nupt. novell.* 22. Sed neque ut in hac parte ſuperiores illæ leges circa prædictam conditionem abrogatæ fuerint, verum ad modum juſtum reductæ, ut adjecta aut conditione, *Si non nupſerit*, a teſtatore marito, uxoris, vel inſtitutioni, vel legato, aut conditione, *ſi uxorem non duxerit*, ab uxore teſtatrice, viri, vel legato, vel inſtitutioni, ſiquidem hi intra annum a teſtatoris morte juraſſent, ſe liberorum procreandorum cauſa ad ſecundas nuptias convolare propoſuiſſe, exinde connubium repetere poſſent, ac nihilominus quodvis ea conditione relictum capere. Quod ſi intra annum id non juraſſent, non aliter exinde relictum capere poſſent, quam ſi caviſſent ſe ad ſecundas nuptias minime perventuros, ut quidem colligitur ex Juſtin. *in d. §. quæ vero nunc ſequitur*. Quod autem inde colligit Novellarum noviſſimus interpres tunc nondum fuiſſe luctui præfinitum annum, quaſi id ſimul illa lege conſtitueretur, ut ſi intra annum a morte mariti, ſicque luctus, ita juraſſet, intra id quoque anni tempus nubere ei liceret, abſurdum plane & ineptum eſt, cum hoc ad ſolum illud jusjurandum ſit referendum, cujus præſtandi licentia illo quidem anni tempore eſſet concluſa: at non ideo intra id tempus nubendi facultatem contra aliarum legum præſcripta fuiſſe conceſſam inde colligi poteſt. Ut etiam illud, quod idem auctor aſſerit, tunc nondum fuiſſe luctui præfinitum mulieribus annum, eo convellitur, quod Plutarchus in Numa refert, Numam luctus diem decem menſibus terminaſſe, & hoc ſpatium viduis quoque abſtinendi a ſecundi viri nuptiis præfiniiſſe, & quæ ante nupſiſſet, bovem fœtam illius lege immolare cogendam fuiſſe. Attamen Ovid. *lib. 1. Faſtor.* illud decem menſibus lugendi tempus a Romulo introductum fuiſſe, prodidit his verſibus:

Per totidem menſes a funere conjugis uxor
Suſtinet in vidua triſtia ſigna domo.

Comprobatur & eo, quod Dion. Halicarn. antiquit. Rom. *lib.* 5. luctus tempus apud veteres Romanos annuum fuiſſe teſtatur: Sicque eo temporis ſpatio Romanas matronas luxiſſe P. Valerium Publicolam eodem modo, quo Brutum, auri purpuræque depoſitione, ut erat eis luctus conſuetudo in parentum, ac proximiorum cognatorum funeribus. Cui in eo ſubſcribit & T. Liv. *decad. 1. lib. 2.*

Eſt & alius conſimilis lapſus, ni plurimum fallor, Franciſci Balduini in comment. de lege Papia, in eo quod cum Juſtin. prædicto loco nominatim, non Julium Miſcellam cautionem illam adinveniſſe, ſed Q. Mutium Scævolam eam in omnibus, quæ in facti prohibitionem collata ſunt, conditionibus propoſuiſſe tradidiſſet, is in eam partem id acceperit, quaſi a Juſtin. proditum ſit, Q. Mutium Scævolam aliquid illi legi appendiſſe: ob idque eo impelli ſe ait, ut dubitet, an non ea lex Julia Miſcella legibus illis Julia & Papia antiquior fuerit, tametſi illum Juſtiniani locum ſibi dicat valde ſuſpectum eſſe: in quem errorem videtur eum induxiſſe, aut Latina Haloandri verſio, aut etiam contextus ipſe Græcus in eo mendoſus, quem Haloander ſecutus eſſet ex mendoſo exemplari, ut quidem inde vulgo hæc habentur Juſtin. verba: *Ἀλλὰ ταύτην τὴν προσθήκην οὐκ αὐτὸς Ἰούλιος Μισκέλλας ἐξεῦρεν, ἀλλὰ Κόϊντος Μούκιος Σκαιβόλας προσνομοθετήσας ἐτύγχανεν*. Quem locum cum ſequentibus conjunctim ſic vertit Haloander: *Sed hanc appendicem, & clauſulam non ipſe Julius Miſcella adinvenit, verum Q. Mutius Scævola, qui in omnibus quæ ex facti prohibitione penderent, ejuſcemodi cautiones excogitavit, hanc forte le-*

gi

gi apposuit. In quo fefelliſſe videtur utrunque, quod ſic vulgo (ut retuli) legitur, προσνομοθετήσας: cum demendum ſit prius illud σ, & legendum juxta Græcum Scrinigeri exemplar προνομόθετήσας, ut quidem conſtat vetuſtum, & vulgo extantem Novellarum interpretem legiſſe, & (ſi illi negationem ex Accurſii eodem loco annotatione addideris, ut omnino eam addendam eſſe locus ipſe per ſe indicat) rectius vertiſſe, ut hic quidem nobis loci illius ſenſus eſſe videtur. *Sed hanc utique adjectionem non ipſe Julius Miſcella adinvenit, verum Q. Mutius præſanciverat, qui in omnibus, quæ ex hujuſmodi facti prohibitione penderent, iſtiuſmodi cautiones excogitavit*. Ut non appendicem hanc illi legi appoſuiſſe Scævolam intelligamus (ut qui multis ſeculis ante hanc legem latam, utpote Juliis rogationibus, & Papia poſteriorem deceſſiſſet) verum iſtiuſmodi cautiones in univerſum facti prohibitionem continentibus conditionibus accommodandas priorem excogitaſſe, & ut ita jure comprobarentur, effeciſſe *juxta l. Mutianæ 7. l. avia 76. §. Titio, in fin. ff. de cond. & demonſt.* cujuſmodi cautionem illi ſuæ legi Julius Miſcella adhibuerit, ſicque aliunde ductam legi ſuæ accommodaverit, nec per conſequens primus invenerit.

Quænam autem ejus legis Juliæ Miſcellæ ſanciendæ ratio fuerit, ob quam defuncti voluntatem relictæ uxori viduitatem indicentem præter anteriorum legum præſcripta non ſperni, & plane remitti, ſed adhibito temperamento illo obſervari juſtum fuerit viſum: recte ſubnotaſſe videtur Juſtin. *in d. §. quæ vero nunc ſequitur*, quippe quod ejus conditionis obſervatione defunctum tum liberis, ſi quos relinqueret, perſpicere voluiſſe veriſimile eſſet, ne ad alias nuptias convolans uxor, aut natorum, ſi quos ex ſecundo matrimonio ſuſciperet, dilectioni, aut ſecundi mariti amori, priorum liberorum curam poſthaberet: quod quis non ſæpius contingere perſpicit? Tum ſibi ac priori matrimonio hunc honorem haberi vellet, nec ejus pudorem, & jura (quod ait apud Virgilium Dido) uxoris libidine reſolvi, ut quidem illis mulieribus, quæ ſecundis nuptiis abſtinuiſſent, plus hoc nomine ſemper tributum, ex multis conſtat: vel eo inprimis, quod fortunæ muliebri corona non poſſet ab alia imponi, quam quæ eſſet univira. Quod & a Tertulliano relatum eſt in libro de Monogamia: ut neque creari potuit vel Pontifex Maximus, qui ad ſecundas nuptias convolaſſet, vel Flaminica, ſique Matri Matutæ coronam imponere, quæ plus quam ſemel nupſiſſet. Quin & adulterii ſpecies pleriſque viſa eſt pluries nubere, ut illud Martial. *Epig. lib. 6.* teſtatur, quo & ad hanc legem reſpexiſſe videri poteſt.

Quæ nubit toties, non nubit, adultera lege eſt:
Offendor mœcha ſimpliciore minus.

Nec Ethnicos ſolos in ea ſententia fuiſſe comperimus, ſed & orthodoxos pleroſque, atque in his præcipue Tertullianum: qui eo adductus, ut videtur, quod Paulus Apoſt. 1. *ad Cor. cap. 7.* ſcripſit, uxorem alligatam eſſe matrimonio, quamdiu vivit maritus ejus, quod ſi dormierit maritus ipſius, liberum eſſe cui velit nubendi, modo in Domino: quaſi ab eo ſcriptum ſit, ut nubat tantum in Domino, adductus iſtius dictionis taxativæ vi, hanc exertam, ut vocat, Apoſtoli ſententiam eſſe contendit, ne aliter quam in Domino, hoc eſt, Chriſto, nubat. Verum & illud minime diluit, quod eodem loco libertatem, cui velit, nubendi ipſi relinquit, cum fruſtra id dixiſſet, ſi Chriſto tantum nubendi poteſtatem illi factam voluiſſet: & ſimul diſſimulat ille, aut ſaltem reticet, quod illic poſtea ita ſubjicitur: *At tamen beatior eſt, ſi ſic maneat juxta meam ſententiam:* Si tunc beatior eſt, cum tunc vidua manet: ſi non maneat, beata dici poteſt. Quod aperte ab eodem Apoſtolo in hanc ſententiam explicatur, *cap. 7. epiſt. ad Rom.* Quo effectum, ut idem Tertullianus aſſertionis illius ergo, in qua obſtinatiſſime perſtaret, hæreſeos notaretur, quaſi connubia damnaret. Quod ita non inſcite diluere conatus eſt: *Nos* (inquit) *non magis nuptias auferimus, ſi ſecundas recuſamus, quam cibos reprobamus, ſi ſæpius jejunamus. Aliud eſt auferre, aliud temperare: aliud eſt legem non nubendi ponere, aliud nubendi modum ſtatuere*. Unde multo æquius judicandum illud legis Jul. Miſcellæ temperamentum, ut quod ipſis viduis, neque ejus, quod a defunctis maritis ſub conditione ita viduitatem indicente, relictum eſt capiendi poteſtatem, etiam ſi nupturæ ſint, neque nubendi libertatem adimat, cum & juratæ nubere liceat, & non juratæ quoque: Quo conſultius ea poſtremis temporibus a Juſt. aliis inſuper cautionibus adhibitis revocata eſt, & ad modum reducta, ut explic. *d. §. quæ vero nunc ſequitur*.

ANTONIUS MERCATOR.

QUod cap. ſecundo prælato Juſtiniano adſeris legem Juliam Miſcellam dici a latore ſuo Julio Miſcello, in eo maxime hallucinaris: nam neque Juſtinianus dixit Miſcello, ſed Miſcella, neque latorem intellexit cum dicit, ἀλλὰ ταυτὴν δὴ τὴν προσθήκην οὐκ αὐτὸς ὁ Ἰούλιος Μισκέλλας ἐξεῦρε, ſed legem ipſam, ut paulo ante cum dixit, Ἰούλιος Μισκέλλας παλαιὸς νόμος: νόμος dixit non νομοθέτης, ex quo efficitur Juliam Miſcellam non ducere nomen a Julio Miſcello, neque vero ulla lex ducit nomen ab uno latore duplex, nec auſis dicere duos eſſe latores, Julium & Miſcellum, quia nulla fuit Romæ gens, aut familia Miſcella, & a latorum gentilitio nomine leges nomen accipere ſolent; quamobrem, ut legem Papiam decimariam dicimus, & legem Juliam caducariam, aut viceſimariam, aut theatralem a re, qua de lata eſt, ita Miſcellam ſimiliter dici veroſimilius eſt a varietate plurium rerum ac perſonam utriuſque ſexus, ut *l. heres, §. ult. de cond. & dem. l. 3. C. de ind. vid. tol.* ut Siculo Flacco æs miſcellum dicitur lex ſive forma ænea a multorum agrorum modo, multarumque perſonarum, qui ſibi acceptas defendunt numero confuſe in ea deſcripto, quaſi miſcella, & confuſanea lex, ut miſcellam quoque & confuſaneam doctrinam Agellius dixit qualis tua eſt, & tu ipſe miſcellio. Denique lex Miſcella dicitur, ut lex Satura, ὁ νομος πολλὰ περιέχων.

Non videris etiam eſſe tuæ mentis, cum ſubjicis legem Juliam Miſcellam viduis tantum remiſiſſe conditionem: Si non nupſerint, vel, Si uxorem non duxerint, quam moriens conjunx impoſuit, quia major cauſa fuit remittendi eam virginibus, quæ nondum legi Juliæ paruerant, quæ nuptias contrahi jubet, quam viduis, quæ paruerant ſemel atque iterum forte tertiumque, & vero ſi his remiſit eam conditionem, & virginibus multo magis: quod ſi ita eſt, relinquitur, non ex lege Papia hoc jus eſſe, ut tu audacter adfirmas ſine ullo auctore, ſed ex lege Julia. Nec te movere debet, quod *l. 2. & 3. C. de ind. vid. tol.* tantum loquantur de conditione adſcripta viduis jam ante nuptias expertis: quia enim major in his erat ratio recipiendæ conditionis, quam in virginibus, ideo fuit ſane cur potius in viduis moneret lex eam conditionem non eſſe recipiendam, & quod his etiam relinquitur ſub ea conditione, pro puro legato habendum eſſe.

Eademque ratione, quod d. l. 2. & 3. loquantur de conditione adſcripta conjugis teſtamento, vel codicillis, non ideo exiſtimandum eſt idem non eſſe in conditione adſcripta extranei teſtamento, ſed de illa potius egiſſe Juſtinianum, quæ imponeretur a conjuge, quod in ea major videretur ejus explendæ ratio ſubeſſe. Hoc tu non animadvertiſti, qui ſcribis legem Juliam pertinere tantum ad conditionem adſcriptam a maritis, cum tamen l. 1. eod. tit. dum ait, non remitti conditionem ſi non nupſerit alii, quam mulieri quicunque eam impoſuerit, ſatis oſtendat quicunque eam impoſuerit mulieri remitti, itemque l. 3. cum ait hanc conditionem, Si vidua, vel cælebs erit, quicunque eam impoſuerit non remitti, ex contrario innuit eam, qua de agimus tamen ſive a marito, ſive ab alio quolibet impoſita ſit, remitti lege Julia Miſcella, de qua nominatim agitur in d. l. 3.

quia

quia ſcilicet illa conditione, Si vidua erit, viduitas non injungitur, ſicut iſta, Si non nupſerit: ſed datur, legatur aliquid pro ſolatio domus imperfectæ, vacuique cubilis, & ſtatim atque extiterit conditio, morte alterutrius conjugis, legati petitio eſt, & retentio, etiamſi mox legatarius ſe alii junxerit, quia conditio, quæ ſemel extitit non reſumitur, *l. quidam, de fid. lib. l. 3. §. Stichus, de ſtatulib. l. ult. C. de cond. inſ.* Præterea Juſtinianus ipſe hac de lege Miſcella tractans Nov. 22. nominatim ſcribit, nihil referre conjunx an extraneus eam legato conditionem injecerit.

Quod ſubjicis, legi Papiæ legem Juliam addidiſſe modum jurisjurandi, ut non aliter, quam de nuptiis contrahendis intra annum dato jurejurando, vel poſt annum præſtita cautione Muciana ea conditio remitteretur, commentitium eſt, quis enim te docuit legem Papiam eam condicionem remiſiſſe? Si nullum habes, ut non habes, quem proferas auctorem hujus ſententiæ, nec docere igitur potes huic remiſſioni legem Juliam modum addidiſſe. Et te Juſtinianus refellit evidenter, qui hoc totum tribuit legi Juliæ Miſcellæ, hoc eſt remiſſionem condicionis ſub modo ſupraſcripto.

Ad hæc qualis ſit nolo dicere cum negas tempore legis Juliæ perlatæ non eſſe verum, quod interpres ille Novellarum, cujus ſi non delingeres ſalem, eſuries tibi finderet latus, ſcribit nondum luctui feminarum præfinitum fuiſſe annum: nam quod doces præfinitos fuiſſe decem menſes, hoc non eſt docere præfinitum fuiſſe jam olim annum eundem, 12. menſium ſcilicet, qui erat tempore legis Juliæ. Et ſi neſcis, ſcias annum hunc luctui feminarum primos præfiniſſe Gratianum, Valent. & Theodoſium, *l. 2. C. de ſec. nupt.*

JOHANNES ROBERTUS.

Ngitur admodum miſcellaneus Mercator in etymologia, quam a varietate plurium rerum, ac utriuſque ſexus perſonarum, Miſcellæ legi tribuit, tuenda. Atqui hic nec rerum, nec perſonarum varietatem diſpicio, ſexus quidem utriuſque comprehenſionem video. Et quam bene cohærentia illa duo argumenta ſunt, quibus quod nominatim a Juſtiniano traditum eſt, quodque nos aſſeruimus, convellere conatur. Nulla lex (inquit) ducit nomen duplex ab uno latore, atque nulla fuit Romæ gens, aut familia Miſcella, & a latorum gentilitio nomine leges appellationem ſumunt. Sed cum plures Juliæ leges, & quidem variis de cauſis latæ inter ſe diverſæ ſint, cum ad earum diſtinctionem alias adſcititias appellationes inditas videamus, ut alia fuit de maritandis ordinibus, alia de adulteriis, alia de vi, alia reputandarum, alia de peculatu, atque iſtiuſmodi aliæ complures, quid abſurdi ſimilis diſtinctionis loco ſecundum latoris nomen (etſi id regulariter fieri non ſoleret) fuiſſe inditum? Et vero nomenclaturam omnium, quæ unquam Romæ extiterunt familiarum, illum in ſcrinio (quod ajunt) pectoris habere reconditam, eſt quod illi credamus, qui conſtanter adeo aſſerat nullam unquam Romæ extitiſſe familiam Miſcelli nomen habentem, ſive Miſcellæ: in hoc enim utrum præſtaret, non admodum laborandum duximus, cum videamus Græcos Romanorum nomina Græce efferentes, ea ſæpius arbitrio ſuo, & ad idiomatis ſui rationem convertere.

At quam miſelle avertere conatur, quæ illi arguto ipſius etymo aperte repugnant, illudque præcipue quod ibidem a Juſtiniano ſcriptum extat· *ἀλλὰ ταύτην τὴν προσθήκην ὐκ αὐτος ὁ Ἰύλιος Μισκελας ἐξεῦρεν*, &c. & iſtius obicis loco, qui ipſi repugnet, alium ſententiæ noſtræ obicem opponat; quippe quod idem Juſtinianus antea ſcripſiſſet, *ὁ γὰρ καλούμενος Ἰύλιος Μισκέλλας, παλαιὸς νόμος ἀρχαῖος, τὸ τῆς παιδοποιΐας προβαλλόμενος σπούδασμα ἐπέτρεπε ταῖς γυναιξὶν*, ſic id accipi volens, quaſi his verbis non Jul. Miſcellam legis auctorem Juſtinianus ſignificare voluerit, quia ſcriptum ſit *νομος*, non autem *νομοθὸτης*, ex quo non poteſt efficere id, quod concludit, legem iſtam vocatam fuiſſe a Juſtiniano Juliam Miſcellam, quod omnium eſſet abſurdiſſimum. Præterea quæ & antecedunt illic, & ſubſequuntur, aperte teſtantur id ad legislatoris nomen Juſtinianum referre voluiſſe, cum & paulo ante dixiſſet tractatum illum, de quo dicere adgreditur, correctionem ſuſcepiſſe non tantum ab aliis, ſed & a nobis denique ipſis (inquit) mox ſubjecit illi, alii quinam fuerint, quippe Julium Miſcellam; poſtea vero illud, quod diximus inculcat, adjectionem illam non Julium Miſcellam adinveniſſe: verum Q. Mutium præſanciviſſe: in quo quid apertius, quam legis auctorem cum legis auctore conferre eum voluiſſe? Nec in illo priore obſunt verba illa *παλαιὸς νόμος ἀρχαῖος*: nam ut appoſititie, & *κατ' ἐπεξήγησιν* dicta accipi debent, ut in illo Virg. 1. Æneid.

Nos tua progenies, cœli quibus annuis arcem.

In id vero quod explicui, prædictæ legis Juliæ Miſcellæ temperamentum (quo certo jurisjurandi modo adhibito remittitur conditio *ſi non nupſerit*) ad viduas tantum ſpectaſſe, quod ita argutatur, ut dicat majorem fuiſſe cauſam ejus conditionis virginibus remittendæ, quam viduis, eo quod virgines, quæ eſſent, legi Juliæ Papiæ nuptias contrahere jubenti nondum paruiſſent, omnium inſulſiſſium eſt: ut & illud quod addit, ſi viduis remiſit conditionem, multo magis virginibus. Atque, aut non percepit ſententiam meam, apertiſſime tamen illic propoſitam, aut non percepiſſe ſeſe (cum aliud deeſſet, quod illic, vel in ſpeciem tantum carperet) non tam aſtu, quam fatue diſſimulat, cum ego conditionem illam omnino virginibus remitti aſſererem ex anterioribus legibus, ſicque multo magis, quam viduis, quibus ex illa lege Miſcella nonniſi adhibito illo jurisjurandi modo ſit remiſſa. Rationes autem, ob quas viduis magis, quam virginibus temperamentum illud adhiberi æquum videretur, illic circa finem perſpicue adeo adſcripſi, ut mirandum ſit eum, qui lynceus haberi velit, in clara adeo luce tantopere cæcutiiſſe. Quo & illud diluimus, quod exigat a nobis dictum, legem Juliam pertinuiſſe tantum ad conditionem illam ab alterutro conjugum alteri conjugi ſuperſtiti adſcriptam, quæque nominatim a Juſtiniano *Novell.* 22. *§. quicunque igitur*, & pluribus locis comprobatur: ſed in eo tantum, quod de lege Julia Miſcella Juſtinianus ibidem tractat. Nam alioqui non inficiamur, quin idem Juſtinianus eam obſervationem, quam illic introduxerit, a lege Julia diverſam in fine ejuſdem ſanctionis, & ad ea extenderit, quæ ab iis fuerint relicta, qui matrimonium inter ſe minime iniiſſent, non tamen ut nominatim ſcripſerit (ut corrector falſo aſſerit) nihil quod ad legem Miſcellam referre, an conjunx, an extraneus iſtiuſmodi conditionem legato adjecerit. Ridiculum vero quod in illam rem nobis objectat *l. 1. C. de indict. viduit. toll.* quæ cum alio omnino pertineat, quid hic longioribus tibiis canere opus?

Quod autem inde rurſum relabitur in eundem ſententiæ noſtræ minus ab eo perceptæ errorem, quo antea etiam nobis illud objecerat, quod aſſeramus lege Papia remiſſam illam conditionem fuiſſe, id a nobis ſuperiore capite abunde confutatum eſt.

Magno inde ſubtiliſſimi ingenii acumine obtegere contendit admiſſum in eo apertiſſimum errorem, quod ſcripſiſſet tunc nondum luctui fuiſſe præfinitum annum. Imo (inquit) erant præfiniti decem menſes, at non annus. Quaſi vero & tunc non conſtaret, qui numerabatur annus, decem menſibus, & non decem illos menſes eadem in re annum antiquiores vocaſſe, ex Dionyſio Halicarnaſſeo, & Tito Livio comprobaverim. Quid igitur etiam non puduit aſſerere primos Grat. & Valent. & Theodoſ. annum luctui præfiniſſe *in l. 2. C. de ſecun. nupt.* cum tanto antea tempore id invaluiſſet, & obſervatum eſſet?

In

In quibus nam, aut illa lex Julia Miſcella juri anteriori detraxerit, aut illi derogatum Juſtiniani conſtitutione fuerit: & inde explicatæ, & compoſitæ pleræque leges.

CAP. III.

JOHANNES ROBERTUS.

SED enim ut illa duo, quæ diximus, lege Julia Miſcella obtinuerint, eam juri anteriori derogaſſe, ſive temperamentum illud adjeciſſe conſtat, non quoad omnes conditiones connubiorum libertati obſtantes, verum illas tantum, quibus, ut dixi, viduitas indicebatur, vel uxori a marito, vel ipſi marito ab uxore: Itaque in ceteris caſibus jus illud anterius intactum permanſiſſe, neque aut illa lege Julia Miſcella, aut a Juſtiniano legem Miſcellam tum tollente, tum modo adhibito, in uſum reducente immutatum fuiſſe, ut patet *l.2. & l.ult. C. de indic. viduit. & l.Jul. Miſcell.toll.* juncto *d.* §.*quæ vero nunc ſequitur*. Qua ratione locos extantes in Pandectis, in quibus iſtiuſmodi conditionum teſtamentariis diſpoſitionibus adjectarum mentio fit, ſiquidem ad viduitatem ab alterutro conjuge indictam minime ſpectent, ex illo anteriore jure intelligendos ſentio, quales ſunt *l. quoties 22. l. cum tale 72.* §.*reſcriptum, cum* §.*ſeq. & l. avia 76.* §.*Titio, & l. heres meus 78. ff. de condit. & demonſt.* Sin vero ad viduitatem indictam pertineant ex lege Julia Miſcella, utpote minime dum ita ſublata, ut illa omnia prorſus reſecanda fuerint, quæ ex ea juriſconſultorum ſcriptis eſſent adſperſa, cum editus nondum eſſet hic noſter Juſtinianus Codex, in quem ſupradictæ Juſtin. novæ conſtitutiones illa abrogantes congeſtæ fuerint. Quo certius conciliari, & compoſi poteſt *l. non dubium 14. ff. de leg. 3. cum d. l. quoties 22. ff. de cond. & demonſt.* ut cum in illa proponatur legatum uxori ſub ea conditione a marito fuiſſe relictum, & in caſum, quo nupſerit, rogatam eam eſſe alteri reſtituere, eo viduitatem illi etiam pœna adjecta indictam intelligamus: quo fiat, ut ſi nupſerit ea obſtante lege Julia Miſcella, non indiſtincte legatum id capere, & retinere poſſet: ſed ita demum, ſi intra annum a morte mariti juraſſet fore, ut matrimonium non alio propoſito, quam liberorum procreandorum cauſa exinde contraheret. Quod ſi hac ſacramenti præſtatione intra illud tempus minime interpoſita legatum accepiſſet, cautione de eo, ſi nupſiſſet, vel heredi, vel ei, cui rogata eſſet reſtituendo præſtita (*ex d. l. Juliæ Miſcellæ præſcripto*, quæ aliter id exigi prohibebat) exinde nupſiſſet, legatum reſtituere cogeretur, jux. *d. l. non dubium*. Cum ſecus obtineat aliis caſibus, quibus illi, vel quæ antea non nupſerit, vel cui cum nupſerit, ab alio quam marito ſub illa conditione relictum aliquid fuerit: Tunc enim ex eo quod illa omnia, quæ nuptiis impedimentum adferunt, a lege rejiciuntur, plane pro non adjecta habetur ea conditio, quo referenda, & ita concilianda *d. l. quoties, & d.* §.*reſcriptum cum ſimilibus*. Nec aliter apte locos illos invicem repugnantes conciliare poſſis, ut quidem, quæ illic in eam rem ab Accurſio, ceteriſque produntur, plane frivola ſunt & inepta, nec eſt quod in iis refellendis pluribus immorari nos oporteat.

Et quod ſuperioribus repugnare videri poſſet *l. ſed ſi hoc 61.* §.*ult. ff. de cond. & demonſtr.* facile componetur, ſi ſubintellexerimus in caſu primum illic propoſito conditionis, *ſi a liberis non nupſerit*, mulierem poſſe capere relictum, ac non ideo minus nubere ex illius legis Miſcellæ obſervatione jurejurando præſtito. Quod ſi ſcriptum fuerit, *Si a liberis impuberibus non nupſerit, legem locum non habere*, ait ibi Terent. *Quia* (inquit) *magis cura liberorum, quam viduitas injungeretur*. Quæ verba poſteriora aperte indicant, & locum illum ad eam legem plane eſſe referendum, ut reliquos conſimiles conditionem, qua viduitas indicta videatur, a ceteris conditionibus nuptiarum libertati obſtantibus ſecernentes, cum

A nulla alia lege, quam Julia Miſcella diſtinctio *illa* tradita uſquam comperiatur, & noluiſſe legem ullum omnino nuptiis impedimentum injici: Alioqui pro non ſcripto id haberi, ſed ita ſi inde perpetuum ſit futurum illud impedimentum, ſive directo, ſive oblique, & quoquo modo adſcribatur, ac per conſequens, ſi liberorum curæ ratione, & prætextu id adjectum dici poſſit, ut in priore exemplo *d.* §.*ult.* Secus ſi ad tempus aliquod certum duntaxat id ex cauſa aliqua non improbata adſcriptum fuiſſe appareat, ut in poſteriore exemplo *d.* §.*ult.* ad tempus pubertatis liberorum, quorum in illa infirmiore ætate matrem eo majorem curam habituram optima ratione ſperaverit, quo alterius mariti conjugio non eſſet adſtricta, ut ſupra dictum eſt. Conſimiles autem illi ſuperiori ſunt loci, in duabus legibus illum §.*ult.*

B ſub ſequentibus quippe *l.62. & l. 63. præd. tit.* Ac licet tres illæ leges ibi referantur, ſumptæ ex Terentii, & Caji commentariis ad legem Juliam & Papiam; cum tamen neutrum illorum commentarios nominatim ad legem Juliam & Papiam ſcripſiſſe proditum ſit, ſed ſimpliciter tantum *Ad leges*, illum viginti libros: hunc vero quinque & decem, ut Pandectarum Florentinarum initio præfixum eſt, verius crediderim illis commentariis non de Julia & Papia tantum eos ſcripſiſſe, ſed & Julia Miſcella, & ejuſdem argumenti aliis. Itaque nihil moror illarum legum, & ſimilium epigraphen, quod cum cujuſque Juriſconſultorum illorum duorum commentarii, ex quibus leges illæ ductæ ſunt, inſcriptionem iſtam generalem præfixam haberent, *Ad leges* (ut nominatim probatur ex utriuſque voluminum catalogo

C initio Pandectarum Florent extante) cum tamen in plures libros eſſent diſtributi; quippe illius in 20. hujus vero in 15. libros (ut patet prædicto catalogo) quorum prioribus de legibus Julia & Papia ageretur: quin & propterea iidem priores ad legem Juliam & Papiam idcirco ſpecialius inſcriberentur, tametſi & in iis mixtim, & legis Juliæ Miſcellæ ſæpius mentio fieret, inde epigraphe legum multarum ex his ductarum propoſita ſic ſpecialius fuerit, ad legem Juliam & Papiam, ac nonnunquam ſola illa generalis. Comprobatur & eo, quod cum in prædicto catalogo, nec Ulpianus nec Paulus proponantur, ſpecialiter commentarios ſcripſiſſe ad legem Juliam & Papiam, ſed tantum ad leges ille libros 20. hic vero 10. tamen in finitis locis, quaſi ex eorum libris ad legem Juliam & Papiam ductæ leges inſcribantur.

D

ANTONIUS MERCATOR.

CUm jam ſuperiore capite legem Juliam Miſcellam feciſſes poſteriorem, & aliam a lege Julia & Papia, hoc quia refellebat Clemens *l.62.* §.*ult. de cond. & dem.* quæ eſt ad legem Juliam & Papiam, qui ex Juliano etiam ad viduitatem injunctam a marito eam legem pertinere docet, qua de re tu ſolus contendis fuiſſe Miſcellam quaſi legem quandam propriam, non etiam ad curam injunctam liberorum impuberum, ſicut ad legem Æliam Sentiam, quæ a patrono vetat injungi viduitatem, idem auctor ex eodem Juliano conjuncta, ut opinor ſcriptura ſcripſit non pertinere curam, quæ injungitur liberorum impuberum, *l. pen. qui & a quibus man.* hoc, inquam, quia refellebat epigraphe d. l. 62. ut ef-

E fugias quid comminiſceris? Hanc ſcilicet epigraphen ad legem Juliam & Papiam, non eſſe ſpectandam, & magis illi adhærendum ad leges, quæ eſt in indice Digeſtorum, quaſi ſcilicet mens hujus, & illius non ſit eadem: hoc, ut quoquomodo efficias, quid ais? Legem Juliam Miſcellam, quam ab his diverſam facis comprehendi ſub ea inſcriptione, *Ad leges*, quod falſum eſſe coarguit, *l. ult. de reg. Cat.* quæ novas leges appellat non alias quam legem Juliam & Papiam, quæ non a die mortis, ut regula Catoniana, ſed ex apertis tabulis diem legatorum cedere jubet. Hac vero ratione non animadvertis te damnare innumeras inſcriptiones legum explanatius ita conceptas, Ad legem Juliam & Papiam, quam, Ad leges conciſius in Indice, qui hoc animadvertit ſi vis ſcire, quid

quid de te sentiat, parcam tibi, pudet dicere, & rumor forte jam ad te pertulit. Eandem vero esse legem Juliam, quæ Papiæ jungitur, & eam, quæ Miscella appellatur, etiam argumentum præstat τὸ πλάτος Digestorum antiquissimum, cujus auctor est Dorotheus, *l. ult. de statul.* qua dicitur ex lege nubente muliere, cui servus legatus liber esse jussus erat cum illa nuberet liberum fieri, quia scilicet potior est legato libertas, *l.Titio usufr. §. ult. de cond. & dem.* nam Dorotheus eam nupsisse dicit ex lege Julia Miscella. Ulpianus detracta appellatione Miscellæ hoc tribuit Juliæ lib.Reg. illo loco: *Qui quæve neutri legi paruerit*, id est, qui neque contraxerit nuptias, neque liberos procreaverit, quod perinde est ac si diceret, qui legi Juliæ & Papiæ non paruerit, de qua dixit paulo prius: ergo non est alia lex Julia Miscella quam Julia & Papia: sicut nec alia lex Julia caducaria quam Julia & Papia, appellationes variæ sunt ejusdem legis, variorum capitum indices, non variæ, aut diversæ leges. Et Miscellam appellationem esse, ut dixi, necesse est, cum non possit esse legis proprium nomen.

Probaremus autem libenter rationem, qua hoc capite componis dissidium, quod esse videtur inter *l. 14. de leg.3. & l.22. de cond. & dem.* si qua ejus extaret ratio. At ut ille ait; cujus ratio non extat, ei rationi ratio non est fidem habere. Nullam extare ita demonstro. In l.14. inquis, vir uxori legavit sub condicione si non nupserit, & sub contraria condicione si nupserit eundem fundum ab ea per fideicommissum reliquit. In l.22. extraneus mulieri legavit, &c. hoc casu fideicommisso mulierem non teneri, quia statim condicio habetur pro non scripta, illo casu uxorem teneri, quia condicio non statim habetur pro non scripta, sed ita demum si ex lege Julia Miscella juraverit uxor, vel cautionem Mucianam præstiterit. Excutiamus singula. In l.14. vir uxori fundum legavit sub condicione si non nupserit, fateor & sub contraria condicione si nupserit eundem fundum ab ea alii per fideic. reliquit, hoc nego; quoniam lex simpliciter ponit uxorem fuisse rogatam alii restituere legatum: purum igitur fuit fideicommissum, non condicionale. Verum si legatum ceperit intra annum, vel post annum contractis nuptiis ex lege Julia Miscella, quamvis id ceperit beneficio legis, non ex judicio defuncti, *l. mulieri, de cond. & dem.* tamen fideicommisso obstringitur, ut eum quoque, cui condicio jurisjurandi remittitur, quamvis non veniat ex judicio defuncti, *l.1. §.ad eos, ad l. Fal.* subjicit d. l.14. fideicommissariis teneri. At in l,22. sub contraria condicione video, & fateor relictum esse fideicommissum, atque ideo nubentem mulierem non obstringi fideicommisso, ne per fideicommissum illudatur legi Juliæ: relictum autem esse a muliere extranea, hoc nego, cum eadem ratio evitandæ fraudis obtineat etiam in uxore, & qui modus uxori datus est ad capiendum legatum relictum sub condicione viduitatis, idem etiam sit datus cuilibet mulieri lege Julia Miscella, ut docui capite superiore. Proinde sive uxori, sive extraneæ mulieri sub ea condicione legatum relinquatur, ex ea lege condicio remittitur, non quidem statim, sed ita demum si juraverit, vel caverit, ut lege præscriptum est intra annum, vel post annum.

Quod autem l.22. adjungis *l.72. §.rescriptum, eod. tit.* etiam improbamus: nam neque ullus in ea lege est §. *rescriptum*, neque ullus, qui eadem de re loquatur.

JOHANNES ROBERTUS.

Rursus sub incudem revocat conjecturarum Mercator, quod pertinacius ab illo assertum refutavimus, Juliam Miscellam non esse legis proprium nomen, & non esse aliam legem Juliam Miscellam, quam Juliam Papiam, sicque ipsummet arguit Justinianum, quem id disertis verbis tradentem docui superiore capite me fuisse subsecutum. At hoc (inquit) refellitur ex Clemente *in l.sed si hac 6. §.ult. ff. de cond. & dem.* cum eam legem ex ejusdem Clementis commentariis ad legem Juliam & Papiam
A desumptam testetur ejus epigraphe, & tamen ejusdem legis §. ultimus non ad aliam, quam legem Juliam Miscellam sit referendus; quod etiam comprobetur *l. Titio usufructus 45. §. ult. ff. de condit. & demonstr.* juncta illi Dorothei Græci auctoris interpretatione, quod illic dicitur, ad legem Miscellam nominatim referentis. Quo illius *l.6.* inscriptio qui accipienda sit, & cum Indice operi Florentinarum Pandectarum præfixo componenda, satis superque explicui. Ex quibus facile dilui potest, quod pari levitate objectat ex Dorotheo *in d. l. Titio, §. ult.* Et quod *in l. ult. ff. de regul. Caton.* leges novas non alias appellari ait, quam Juliam & Papiam, id non ego solus illi minime concedo, atque etiam, si juxta superiorem illam falsam ejus sententiam concederem, parum sententiæ nostræ obesset.

B Jam vero expendamus quanto acumine illud convellere conetur, quo componimus dissidium Caji *in l. non dubium 14. in pr. ff. de leg. 3. & Juliani in l. quoties 22. ff. de cond. & demonstr.* Admittit a Cajo proponi legatum sub conditione si non nupserit relictum fuisse, quia id Cajus nominatim expresserit: fideicommissum autem sub conditione ab uxore relictum negat, quia ab eo non fuerit id expressum, quod fideicommissum illic purum esse contendit, non conditionale, cum apud Julianum legato sub conditione, & fideicommisso sub contraria conditione relicto, utrumque conditionale sit: at ego utrobique fideicommissum conditionale esse assumam, ut quidem esse (velit nolit) fateatur necesse est. Nam alioqui si purum fideicommissum esse proponeret Cajus, quorsum interpretaretur eum ita respon-
C disse, uxorem cogendam esse, *si nupserit restituere?* cum siquidem purum esset, nihil obstaret quominus, quoquomodo ea legatum consecuta fuerit, tam si non nupserit, restituere cogenda sit, quam si nupserit: siquidem (ut & ille admittit) quomodocunque, hoc est, etiamsi ex beneficio legis, non etiam judicio defuncti capiat, eo obstringatur ad fideicommissum præstandum, non secus quam ille, cui jurisjurandi conditio remittitur, ut idem Cajus subjecit *in d. l. non dubium, vers. heres quoque, & l.1. §.ad eos, ff. ad leg. Falcid.* Deinde vero ut nulla omnino conditionis mentio in fideicommisso facta sit, qui fieri potest, ut eum, cui aliquid sub conditione legatum fuerit, aliter ejusdem rei alteri restituendæ fideicommisso efficaciter obstrictum intelligamus, quam, vel sub eadem quasi, & in fideicommisso tacite
D repetita, vel sub contraria conditione? cum non aliter fideicommisso locus esse possit, quam si, vel ipsamet legati conditio extiterit (siquidem ab eo, qui nihil ex testamento, vel mortis causa donatione consequatur, fideicommissum inutiliter relinqueretur, *l. ab eo, C. de fideic. l. cum quidam, C. de leg.*) vel contraria, ut quidem in consimili prorsus specie, quemadmodum Julian. ita & Cajum assumere perspicue patet. Quod si hæc ita non habent, nec eo recte ex sententia mea componitur dissidium illud, cur non reprehensor aptius aliquid affert? Nihil enim hic aliud attexit, quam quod cum illud negasset, postea & hoc alterum negat (quod ego nunquam neque scripsi, neque cogitavi) relictum esse a muliere extranea apud Julianum, ab extranea quidem muliere scripsi relictum, ex eo quod antea explicueram,
E legem Juliam Miscellam non pertinere ad illa, quæ mulieri ab alio quam marito relicta sint, in quam rem, atque ad illius nostræ interpretationis *d. l. quoties*, comprobationem, aptissime citavi *l. cum tale 72. §. rescriptum cum §. seq. ff. de condit. & demonstr.* Et quod contendit *in d. l. cum tale*, nullum esse §. *rescriptum*, ac neque ullum alium §. qui de ea re loquatur, certe illud prius ex Florentino exemplari dici potest, in quo aptius verba hæc, *rescriptum est*, præcedenti §. adjunguntur, & qui in vulgatis exemplaribus ab his verbis initium ducit, *Rescriptum est si arbitratu*, in Florent. incipit, *Si arbitratu*. Posterius vero quod addit, falsum est: nam & ille, vel §. rescriptum, vel §. si arbitratu, & sequens, ea de re loquuntur, & sententiæ nostræ conveniunt, *d. l. quoties 22.*

An

An & quatenus cum in materia erratur subsistat emptio, et de Cedrinis mensis adnotata quædam.

CAP. IV.

JOHANNES ROBERTUS.

QUI locus ita ex Paulo cum negatione refertur in vulgatis, & receptis exemplaribus, atque etiam Norico: *Quamvis supra diximus, cum in corpore consentiamus, de qualitate autem dissentiamus, emptionem non esse, tamen venditor teneri, debet*, &c. in Florentino exemplari, detracta negatione legitur. Quam lectionem est qui hac ratione magis probet, quod in ea quæstione, an cum in corpus ejus, quod venditur, consensum est, in substantia vero, sive materia error intervenit, eo vitietur emptio, nunquam inter JCtos convenerit, ut quidem in ea sententia fuisse Marcellum, ob errorem in materia emptionem minime vitiari, quem tamen in eo nominatim reprehendat Ulpian. patet *l. in venditionib. 9. ff. de contr. empt. & vend.* Quam Marcelli sententiam subsecutum interpretatur Martianum *in l. Labeo libris* 45. *D. de contrah. empt.* Ex quo colligit, mirum videri non debere, si in eo & Paulus quoque ab Ulp. dissenserit *in d. §. quamvis*: Sed enim huic ejus interpretationi illud aperte repugnat, quod illi prædictæ *l. in venditionibus*, quæ Ulpiani est, proxime ac conjunctim subjicitur ex eodem Paulo *l. aliter* 10. cujus contextu & argumento patet hac in re idem omnino cum Ulpian. in ea quæstione sensisse Paulum. Quo fit, ut mihi verior videatur illa lectio recepta, quæ negationem habet, quamque etiam secutum Accursium fuisse illic patet ex ejus glossemate. Tum quia, ut dixi, ejus sententiæ Paulum fuisse liqueat *ex d. l. aliter*. Ad quam & illa quæcunque in eam sententiam a Paulo dicta subnotantur *in d. §. quamvis*, referenda videntur: Tum etiam quod quæ subsequuntur *in d. §. quamvis*, aptius illi lectioni conveniant: quippe & quod cum dixisset emptionem non esse, subjiciat, *tamen venditor teneri debet, quanti interest, &c.* Ut itidem & Modest. *in l. qui officii 62. ff. de contr. empt. Licet* (inquit) *emptio non teneat, ex empto tamen adversus venditorem*, &c. Et quod exemplum postea proponit mensarum emptarum quasi citreæ essent, cum alterius qualitatis, sive materia existerent (sic enim istiusmodi qualitatis substantiæ innatæ, idem in jure, quod substantiam, & materiam significare intelligimus, non autem alias accidentales) Nam errore ita in qualitate, sive materia interveniente emptionem vitiari constat, *d. l. in venditionib.* 9. *l. alioquin* 11. *& l. quid tamen* 14. *ff. de contrah. empt. l. si in qualitate 23. & l. si fundo vendito 35. ff. de action. empt.* Atque ut hoc casu intelligamus non secus Paulum, quam Ulpianum sensisse, ideo tunc plane nullam esse venditionem: quia tamen non tantum venditionem, sed & alios contractus, in quibus istiusmodi error intervenerit, eatenus subsistere interpretamur, quatenus ejus, qui eo errore læditur, expedit ut subsistant, posset & ejusdem loci sententia negatione detracta aliquo modo constare. Sic autem tunc contractum venditionis subsistere dici posse interpretamur, ut cum venditor ignorans orichalcum pro auro vendidit: in hoc teneat venditio, ut cogatur aurum quod vendiderit, præstare; *l. Labeo 45. in fin. ff. de contrah. empt.* Atqui cum orichalcum non aliud sit, quam æs, quod in montibus effoditur, unde nomen habet (tametsi aurichalcum vitiose, & contra compositorum analogiam scribi invaluerit, ab eo forte, quod id alio ære præstantius, aurum colore magis referat) diversæ omnino materiæ & qualitatis ab auro id esse constat, *l. 4. in princ. ff. de leg. 1. l. 1. circa fi. et l. si quis in pignore 76. ff. de pignor. action. l. cum æs 20. ff. de furt.* Nec secus id quam aliis casibus, quibus cum itidem dicatur nulla esse venditio, *l. hanc legem 22. cum l. seq. & l. qui officii 62. ff. de contrah. empt.* aliis tamen non ideo minus subsistere dicitur, *l. 4. & 12. l. veri 70. ff. de*

A *contrahen. empt. l. justo 44. in princ. ff. de usucap.* Sic igitur & in specie *d. §. quamvis*, intelligimus, emptoris tantum contemplatione non subsistere contractum, quod is cogi nequeat re accepta pretium conventum solvere, aut jam solutum venditori relinquere. Secus autem ex parte venditoris, cujus respectu subsistere intelligitur venditio, in hoc ut qualem vendidit, præstet, aut id quod interest, *§. ult. de empt. in Instit. d. l. Labeo, in fi.* comprobatur arg. *l. sed Celsus, §. ult. vers. nec conturbari, ff. de contrah. empt.* in quam sententiam discedit Accurs. *in d. §. quamvis*. Sic quandoque nullum esse contractum constat in præjudicium unius, non autem alterius. Quo pertinent & illi casus, quibus contractus ex uno tantum latere constare dicuntur, *l. Julianus 13. §. si quis a pupillo, ff. de action. empt. l. 1. §. si quis in fraudem, ff. si quis in fraud. patr. d. vers. nec conturbari, d. §. ult. de empt. & vend. in Instit.* Quod autem

B in venditore secus obtinere diximus, quam in emptore, ad eos tantum casus referimus, quibus emptor illo errore qualitatis læsus est. Secus enim conversa specie, nimirum in qua venditor eo errore læsus proponeretur. Nam tunc idem venditori tribuendum esset, quod emptori competere diximus: puta in eo, quod ita a Cicer. proponitur lib. 3. Officio. *Si quis* (inquit) *dum aurum vendit, orichalcum se putet vendere, indicetne ei vir bonus aurum illud esse.* Quo significat, si judicaverit, aliterve id cognoverit venditor, quasi nulla existente venditione, aurum ab eo posse repeti: ut quidem nobis aptior illa lectio videtur, quæ negationem habet *in d. §. quamvis*. In quo consimilis error in materia propo-

C nitur, quippe mensuram, quæ quasi citreæ emerentur, quas antiquis in pretio magno fuisse, id arguit, ut & quod Cicer. 6. in Verrem actione, Verri objicit, eum maximam & pulcherrimam citream mensam a Q. Lutatio omnibus scientibus Lilybæi abstulisse. Cujusmodi mensæ & sola quoque Citri appellatione duobus locis a Martiale significantur, & preciosæ supellectili annumerantur, lib. 9. in Mamurram.

Et testudineum mensus quater hexaclinon,
Ingemuit citro non satis esse suo.

Idem lib. 10. de Erote:

Plorat Eros quoties maculosæ pocula myrrhæ
Inspicit, aut pueros, nobiliusve citrum.

Fuisse & majore quoque in pretio Cedrinas mensas, ex Cedro arbore factas, illud arguere videtur, quod ea-

D rum ob pretium insaniam viris margaritas exprobrantibus feminas regerere solitas testatur Plinius cap. 15. lib. 13. natur. histor. Quod caput cum & de Cedrinis mensis sit inscriptum, & de Cedro arbore, ex quibus fierent, in eo nominatim loquatur, nec in eo varient exemplaria ulla, miror quid observatori in mentem venerit, ut in illius capitis inscriptione legendum contendat de Citreis mensis: & ubi legitur, Cedrus, reponendum esse Citrus, credo ne non & alios quam juris nostri auctores temerare ausus diceretur. Id vero absurdius etiam eo est, præter id, quod Cedrinarum mensarum pretium plane ignorasse videtur, quod ejus locis verba alia, apertissime ejus correctioni repugnent. Nam præter id, quod ibi Plinius Cedrum nominasset, explicat diserte de ea se arbore loqui, quæ cupresso feminæ sit similis, folio, odore, &

E caudice. Atque cum in his tribus maxima sit Cedri cum Cupresso similitudo, ea certe Citri cum cupresso nulla est, atque imprimis quoad folia, vix potest inter arbores ullas dissimilitudo major reperiri. Sic & Vitru. *cap. 19. lib. 2. de architect.* de illis Cedri arboribus loquens. *Arbores* (inquit) *sunt similes cupresseæ foliaturæ*. Quod ita emendandum censuisse G. Philandrum comperio, *Arboris folia Cedri sunt Cupressinis similia:* nec ejus, quod ille se ex Philandri sententia locum illum Plinii emendare ait, vestigium ullum, ibi extat apud Philandrum: tametsi is de Cedro illic plura congerat, Citri autem mentionem nullam faciat. Quo fit, ut nisi alio loco id a Philandro proditum probari potest, falso prætenta in apertissimo mendo ipsius auctoritate falsi accusatus sit Philander.

ANTONIUS MERCATOR.

IN eum, qui in *l. ſi ſterilis*, §. *quamvis*, *de act. emp.* probat magis Flor. quam vulgarem ſcripturam, tela accipis ab obſervatore, & immemor ingratuſque ei mox inſultas, quod probaverit emendationem Philandri in lemmate totoque contextu cap. 15. Plinii 13. imo quod falſo, ut ais, ejus emendationis Philandrum fecerit auctorem: at diſce hoc Philandrum ſcribere in Vitruvii cap 3. lib. 8. & Obſervatorem, qui noverit neminem eſſe, qui neſciat nunquam ignorantiæ pudore mentiri, neque vero ullum tale mendacium in ejus operibus inveniri poſſe. Quod ſi Philandro fidem derogas, diſce & derogare te ipſi Plinio, qui eidem capiti libro primo hunc titulum adſcribit: De Atlanticis arboribus, & citreis, ut vulgo eſt expreſſum, & ut in manuſcriptis legi: De citrea arbore: De citreis menſis. Imo & illo capite libri manuſcripti habent: Plurima arbor citrei, & menſarum inſania. Laudatiſſimum dedit citrum: quam ſcripturam in eo c. locus de menſa Ciceronis collatus cum Tertulliano, qui eam menſam orbem citri appellat lib. de pallio, quod tibi non libuit attendere, aperte confirmat: nec foliaturæ cupreſſi cum cedro, non citro, ut ſupples de tuo, ſimilitudo quidquam facit: nec enim cupreſſo dicitur ſimpliciter ſupradicto c. ſimilia folia citrus habere, ſed cupreſſo ſylveſtri ac feminæ, non domeſticæ, non mari, & poſſit omnium ſimilis foliatura eſſe.

Et hæc dum tractas etiam es valde ſuavis, cum de cedro apud Vitruvium illum locum, arbores autem ejus ſunt ſimiles cupreſſeæ foliaturæ, ita Philandrum emendare ſcribis: arboris folia cedri ſunt cupreſſinis ſimilia: nam Philander emendat, tantum arboris pro arbores: perſpicue. Cetera ponit pro interpretatione: Folia, inquit, ſunt cupreſſinis ſimilia, verbo, inquit, ſatis demonſtrans ſe interpretari illa Vitruvii: Arboris ejus ſunt ſimiles cupreſſeæ foliaturæ.

Etiam es valde ſuavis eodem capite cum aurichalcum ſcribis ſcribi vitioſe pro orichalcum: quæ ars, quæve facultas te hujus rei arbitrum fecit? aut nulla ſane, aut literatura. Hujus non eſſe te compotem ſatis nimiumque ſtylus tuus prodit, & penuria, quæ ut fertur te coegit a pedagogo tuorum nepotum emendicare harum animadverſionum προσφώνησιν ϗ κολοφῶνας, in quibus tamen quot periodi tot barbariſmi. Et ut non es hujus artis compos, ita non debuiſti hujus rei ſuſcipere arbitrium. Aurichalcum dixere auctores noſtri, maxime non quod eſſet ex auro & ære mixtum: nam hoc ſi exiſtimaſſent, venditionem aurichalci pro auro valere dixiſſent, quia auri aliquid haberet, *l. 14. de contr. emp.* ſed æs quod auri colorem & ſplendorem haberet, quodve auro ſimile eſſet, quod longo jam tempore non reperiri effœta tellure Plinius ait 34. Sed ex eo ſcilicet reſtabant tamen ſpecies, aut maſſæ, & fragmenta plura, & in d. l. 14 & l. 9. eod. ſi æs pro auro veneat .i. ſi aurichalcum, quod auro ſimile eſt, ut ſimiliter d. l. 9. ſubjicit de plumbo, vel ſtanno, quod argento ſimile eſt, & pro argento veniit. Æs igitur pro aurichalco Ulpianus in ſupradictis legibus atque etiam alibi poſuit, ut & Lucretius 5. qui æs auro olim ſcribit fuiſſe pretioſius, quod idem de aurichalco alii auctores. Ruſtici orichalcum dicebant, ut orum, aurum, & oratam, auratam.

JOHANNES ROBERTUS.

TAntum abeſt, ut quod oblatrator noſter exprobrat in explicatione *l. ſi ſterilis*, §. *quamvis*, *ff. de act. empt.* tela ab eo acceperim, ut cum ille Florent. exemplaris, ad prædict. §. lectionem comprobarit, ego contra reprobarim, atque iis rationibus id, quæ ipſius interpretationi plane adverſæ ſint: Sicque illud improbans, quod ille inſcriptionem *c. 15. lib. 13. natur. hiſtor. Plin.* emendandam cenſuerat, & quo loco in ea legitur, *cedrinis menſis*, aſſeruerat legendum eſſe, *citreis menſis*, & in contextu
A capitis quo loco legitur, *cedri*, legendum eſſe *citri*, atque quod toto illo capite de cedro nominatim dicta, contendit intelligenda eſſe de citro, ut & G. Philandrum referebat emendaſſe in annotationibus ſuis ad Vitruvium. Scripſeram quidem illi emendationi, ſive ipſius tantum eſſet, ſive etiam Philandri, repugnare & verba Plinii in eodem capite, & Vitruvium ipſum, *c. 9. lib. 2. de Architect. Plinii*, in eo, quod ibidem arbores, quas in omnibus exemplaribus cedros nominarat, vel (ut nomen demas) de quibus locutus erat, nominatim ait ſimiles eſſe cupreſſo feminæ ſylveſtri, folio, odore, caudice: Vitruvii vero, in eo, quod prædicto capite de cedro loquens dicat (ut habent exemplaria vetuſta) *arbores autem ejus ſunt ſimiles cupreſſeæ foliaturæ*. Quo loco pro *arbores*, idem Philander legendum eſſe cenſet, *arboris*, ut planius
B intelligat, folia cedri ſunt cupreſſinis ſimilia. Et hæc poſtrema verba (quæ Vitruvii non ſunt, ſed Philandri) quod Typographus in Animadverſionibus meis majuſculis characteribus imprudentia conjunctim excuderit cum illa dictione *arboris*, chartas latratibus implet, quod tribuam Vitruvio, quæ Vitruvii non ſunt, ſed Philandri. Id vero mihi nunquam in mentem veniſſe, quis non ex his, quæ illo loco ſcripſi, aperte perſpiciat? Sic, inquam, ex eo, quod & Plinius eam arborem, qualiſcunque ſit, de qua ibi agit, ſimilem ait eſſe cupreſſo & foliis, & odore, & caudice, dicebam non eſſe immutandam illius capitis inſcriptionem, ſed neque immutandum ulla ex parte ejuſdem capitis contextum, quod in illis tribus maxima ſit cedri cum cupreſſo ſimilitudo, citri vero cum cupreſſo nulla. Atque iis, quæ ad extantes in exemplaribus om-
C nibus illius Plinianæ lectionis defenſionem de cedrinarum menſarum pretio dixi, addi poſſunt plura ex Dione in Nerone, apud quem earum, quaſi maximo in pretio haberentur, fit mentio.

Quam leve autem illud eſt, quod obtendit nugivendus, non ſimpliciter fuiſſe dictum ibi a Plinio citrum (ut vult legi) habere folia cupreſſo ſimilia, ſed cupreſſo, & ſylveſtri, & feminæ, non etiam domeſticæ, & mari. Nam ut omnes cupreſſi ſpecies perluſtres, & exquiras, nullam invenies, cujus foliorum, & odoris non maxima ſit cum citri foliis, & odore diſſimilitudo, cum cedri foliorum & odoris cum cupreſſi foliis, & odore ſimilitudo ſit maxima. Quod trium iſtorum collatione facile jam conſtare poteſt, quod cum in ſuburbanis Lutetiæ, atque iſtius quoque civitatis noſtræ jampridem frequentiſſimæ
D extent omnium generum cupreſſi abhinc nonnullis annis, & citri quoque, atque etiam cedri, tametſi rariores cedri habeantur, ac ita collata, & cedri, & cujuſvis cupreſſi planta, cernitur utraque pariter anguſtiſſima habere folia, nec in continuam latitudinem fere ullam protenſa. Quo aptius idem Vitruvius *d. c. 9.* videtur ipſis adjunxiſſe juniperum, non tantum propter facultatis adfinitatem, ſed & foliaturæ ſimilitudinem, ut etiam eo adductus dici poteſt Dioſcorides, ut de iſtis quatuor plantis, cupreſſo, junipero, herba Sabina, & cedro, ſubſequentibus immediate libri primi quatuor capitibus ageret, & loco longe diſſito de citro, ſive citrio tractaret, quam & Medicam vocat, & ejus poma Medica, & Perſica, quæ etiam ſeculo ſuà cedromela Græcis, Latinis vero citria dicta fuiſſe teſtatur. Idemque citri, ſive medicæ folia, lauri,
E portulacæ, & nucis foliis ſimilia cum ſpinis circa foliorum ima, quales pyrus, & oxyacantha: ἔχει δὲ, inquit, τὸ δένδρον οὗτο, φύλλον μὲν ὅμοιον ϗ σχεδὸν ἴσον τῷ τῆς δάφνης, ἀνδράχνης, ϗ καρύας, ἀκάνθας δὲ οἵας ἄπιος ἢ ὀξυάκανθος. Quarum plantarum formam, quis non videt plane diſſimilem eſſe ab ea, quæ eſt cujuſvis cupreſſi? Illam ipſam citri, & lauri ſimilitudinem expreſſiſſe videtur *Virg. lib. 2. Georg.* his verſibus:

Ipſa ingens arbos, faciemque ſimillima lauro,
Et ſi non alium late jactaret odorem,
Laurus erat, folia haud ullis labentia ventis.

Quem tamen locum, & quæ præceſſiſſent, de citro intelligi non poſſe exiſtimat illic Servius, tum quod ingentem dicat arborem, at non poſſit multum ceſcere citrus,

tum

tum etiam, quod habeat folia lauro majora, ut quidem A constat latiora esse multo, quam lauri, haud tamen longiora, quo etiam magis a foliis cujusvis cupressi distant. Ceterum eo mirum magis, quod is revocet in dubium, an de citro loquatur Virgilius, quod ibi omnino constet ex præcedentibus eum de medica arbore agere, cujus mali felicis tristes succos dixerat, medicam autem, & citrum arborem eandem esse scripserint Dioscorides *c.131. libr.2. de re medica*, *& Athenæus d.c.5. lib.3.* quibus locis iidem, & quanta sit odoris citri gravitas, testantur.

Illa, inquam, & foliorum formæ, & odoris manifestæ dissimilitudinis ratione adductus, scripseram quidem nihil videri immutandum *in d.c.15. lib.13. Plinii*, nec emendationis illius, cujus ille laudasset Philandrum auctorem, vestigium ullum extare in ejusdem Philandri Annotationibus in Vitruvium, *præd. c.9. lib.1.* quo im- B primis loco de cedro agit Vitruvius. Sed & cum ejusdem Philandri Annotationes legissem *ad c.3. l.8. Vitruvii*, nihil quoque de eo ibi scripsisse Philandrum compereram in ea editione ejus Annotationum, quæ est anni 1545. Verum cum in eo perstare illum viderem id a Philandro *præd. c.3.* fuisse proditum, fecit ea res, ut exquirem; an auctiores alias Annotationes exinde edidisset idem Philander in Vitruvium, ut quidem comperi edidisse anno 1552. in quibus *præd. c.3.* de citro & cedro tractans, integro fere folio auctiorem reddiderit annotationem, qua quidem vere comperi eum illam Plinii emendationem prodidisse, & comprobasse ex illius capitis inscriptione in Indice Pliniano *ejus libr.1.* Sed ita tamen ut dicat tandem statuendum cedri vocabulum multiplex esse, quia significet, & eam arborem, ex qua col- C ligitur cedria, & præterea citrum, ex qua fiebant contignationes templorum, & eam, quæ citrea mala profert, sive medica. Quibus videatur convenire, quod & supra relatum est, Dioscoridem scripsisse cedromela esse mala citrea. Et ista quidem multiplici hujus vocabuli acceptione admissa, ut & cedrum pro citro, & vice versa citrum pro cedro sumi dicas, nihil moror, quin utraque lectio stare possit *in d.c.* & quæ vulgo extat, & quæ in indice illo Pliniano habeatur. Nam alioqui si propriam cedri vocabuli significationem spectes, omnino illi convenit cum similitudine cupressi, cum disconveniat plurimum, ut dixi, inter cupressum, & citrum, de qua nihil quidquam attigit Philander, tametsi plura de his prædicto loco congerens. Sed hæc rerum naturalium studiosis indagatoribus exactius dijudicanda relinquo. D

In eo vero quod inde subjicit nugivendus, expendite majorne ejus impudentia sit, quam inscitia cum calumnia maxima conjuncta. Scripseram *orichalcum* æs esse, quod in montibus effoditur, unde nomen habeat, tametsi *aurichalcum* vitiose, & contra analogiam scribi ab eo forte invaluerit, quod id alio ære præstantius aurum colore referat. Contra ille *aurichalcum* scribendum esse contendit, & rusticos tantum *orichalcum* dicere. Ac cum multus sit in eo comprobando, in quo illi præivissem, qui pluribus docuissem, id non aliud esse, quam æs, quod aurum colore magis referens in montibus effodiatur, ac per consequens ex auro & ære minime mixtum sit, hic inclamare non puduit, quænam ars, aut facultas ejus rei me fecerit arbitrum, aliaque indigna. Sed primum ad rem, & uter nostrum in eo E aberravit, atque an soli rustici *orichalcum* dicant, & scribant, expendamus. Sextus Pompejus *lib.6. fragm. Aurichalcum*, inquit, *orichalcum quidam putant compositum ex auro & ære, sive quod colorem habeat aureum. Orichalcum sane dicitur, quod in montuosis locis invenitur: mons etenim Græcis appellatur ὄρος*. Verum quia nobis cum magistro refractario admodum res est, qui & ipsum quoque Sex. Pompejum in rusticorum numerum referre ausit, advocabimus & Horatium, quem, velit nolit, agnoscere cogetur *orichalcum* scripsisse, non *aurichalcum*, illo Artis Poetic. loco, quo ait,

Tibia non ut nunc, orichalco juncta tubæque Æmula.

Hic verendum ne medius crepet, qui nulla ratione emendatrices manus in hunc locum injicere queat, quod non ferat quantitatis ratio, ut hic *orichalci* loco *aurichalchum* reponat. At forte & rusticus Horatius illi erit, quem rustice, *aurum*, *orum*, & *auratam*, *oratam* scripsisse hic demum dicere non vereatur. Quod autem ejus, quam exercuit pædagogiæ memor, subjicit de pædagogo nepotum (quos vocat) meorum, cum satis superque hoc caput excreverit, sequentis libri initio (quo idem rursus non minus inepte inculcat) aptius agitabitur.

Non esse opus negationis adjectione ad Mauritianum in l. licet 23. ff. de usu & usufruct. leg.

CAP. V.

JOHANNES ROBERTUS.

ERRORES quidem plerosque in jure suboriri potuisse agnosco ex literarum notis, quibus Librarii ad exprimendas paucioribus characteribus dictiones usi sunt: sed ita tamen ut eo certius illos emendari posse sentiam, quo nonnullorum exemplarium error aliorum diversa lectione revinci potest, nec alioqui sibi tantum quisque licere putet ob minimam quamque (ut jam fit) erroris suspicionem, illam syllabarum, dictionumque contractionem, ad eam, quæ magis collibuerit sententiam, arbitrio suo trahere. IlIiusmodi est Juliani locus in *l. licet 23. ff. de usu & usufr. leg.* in verbis, *tunc tantum esse*. Sic enim legitur, non solum in vulgatorum & vetustorum exemplarium magna parte, sed & Florentino exemplari, cum alioqui in plerisque aliis, & quidem vetustis, tam excussis, quam manuscriptis legatur, *tunc tamen esse*. Quin & in quibus vulgatis legitur: *tunc tantum:* In margine adscribitur alias legi: *tunc tamen*. Atqui plurimum interest utro modo legamus. Nam juxta illam priorem lectionem, & sibi ipsi Julianus eodem in loco repugnaret, qui cum dixisset licere testatori ita legatum usufructus repetere, ut etiam post capitis diminutionem debeatur, hoc verbis in eam rem expressis a testatore fieri posse significans, idque Antonini constitutione confirmans, postea subjiceret, tunc tantum illi constitutioni esse locum, cum in annos singulos relegatus sit usufructus. Quod si ita esset, testatori minime liceret sic legatum usufructus verbis expressis repetere, ut etiam post capitis diminutionem debeatur. Et præterea id apertius aliis juris locis everteretur, quibus testatori expresse in hoc usumfructum repetere licere traditum est, *l. in annos singulos octava, ff. de ann. legat. l. tertia in princip. & l. in repetit. 5. in princip. ff. quib. mod. usufr. amitt.* Itaque longe aptior est altera illa lectio, qua pro *tantum*, legitur *tamen*, errore verisimiliter ex notarum contractione creato, cum utraque dictio eodem fere modo contrahatur, nec aliud intersit, quam quod illa per literam *m*, sic efformetur *tm̄*, hæc vero per *n*, ita *tn̄*. Juxta quam posteriorem lectionem posterior pars illa priori apte cohæret. Nam cum in priore testatori illud legatum usufructus, in hoc ita repetere licere dixisset, idque Antoninum rescripsisse, addit simul, tunc tamen ex eodem rescripto illi constitutioni locum esse, cum in annos singulos relegatur usufructus: sic quod expressa repetitione a testatore fieri posse dixerat, & absque alia ulla expressione, vi usufructus legati in annos singulos concepti consimiliter fieri indicans, non quidem tacite, ut illic Accurs. interpretatur (quasi & ipse non aliter locum illum legisset, quam nos admittimus) verum ut ego quidem sentio, etiam expresse. Nam cum in istiusmodi legato plura sint legata, quippe primi anni purum, sequentium annorum conditionale (quo a stipulatione, quæ in annos singulos, quæ una & perpetua sit, istiusmodi legatum diversum esse dicitur in *l.4. D. de annu. leg. l. senatus 35. §. ult. D. de mort. cau. donat. l. si Stichum 16. §. ult. D. de verb. obligat.*) patet ipsa verborum expressione hoc actum: ne quod intermediis annis contingeret, sequentibus

tibus noceret: comprob. arg. *d.l.3. in princ.* Quod ſigni- A ficaſſe videtur Ulpian. in *d. l.repeti* 5. dum dixit repeti poſſe in hoc legatum uſusfructus *qualicunque ratione*. At hæc tacita non eſt repetitio, cum legatum ipſa conceptione eam inferat, ut quod non aliter vim ſuam obtinere queat: cum alioqui ea tantum tacite repetita cenſeantur, quæ nulla verborum, aut propria ſignificatione, aut vi ex ſola defuncti voluntatis conjectura, lex repetita interpretatur, ut in *l. licet Imperator 77. D. de leg.1. l.ſervo alieno 116. §. ſi quis a primo, D. de leg.1.* ſed tamen & ſi hæc tacite repeti intelligas, nihil oberit, quominus & id poſteriori lectioni accommodari poſſit. Quibus concludimus, non tantum nil neceſſe eſſe illi loco negationem addi (ut cuidam viſum eſt, ita addendum, ut pro iſtis verbis, *tunc tamen*, ſive illis *tunc tantum*, legamus, *nec tantum*) ſed neque locum illum B id apte admittere, cum ſi ita legas, eo imperfecta reddatur oratio, in eaque ſequens aliquid deſiderari videatur.

ANTONIUS MERCATOR.

CApite quinto premis veſtigia Obſervatoris, ſed tuo pede varo, non ſuo. Nam mendum, quod is detexit ineſſe *l.licet, de uſufruct. leg.* quam tu perperam bis iterato nomine, ut ſoles, ſine delectu deuti verba nominaque omnia, Juliano tribuis, cum ſit Junii, tu ipſe agnoſcis quidem iiſdem, quibus ille rationibus uſus, ſed id vis corrigi tuo arbitratu, non ſuo, cum illo emendante: Nec tantum, tu mavis, Tunc tamen. Videant lectores utrius judicio magis ſtandum ſit: ille ut emendat, hic eſt ſenſus. Etiam expreſſim uſumfructum C repeti poſſe, ita ſcilicet ut & poſt capitis deminutionem debeatur, idque Imp. Antoninum reſcripſiſſe, uſumfructum ſcilicet non tacite tantum, ut ſi legetur in annos ſingulos, quod genus legati quis non videt eſſe tacitam non expreſſam repetitionem, ſed etiam expreſſim repeti poſſe, qui etiam eſt ſenſus *l.3. quibus mod.uſusfr. amittit. & l. 8. de annuis legat.* cum ait: Uſumfructum ſicut in annos ſingulos legari poteſt, ita & expreſſim poſſe repeti. In aliis ſcilicet cauſis pleriſque tacite, quod licet expreſſim non licere, in hac utrumque licere. Tu ut legis, hic eſt ſenſus: Licere expreſſim uſumfructum repetere, idque Imp. Antoninum reſcripſiſſe, tunc tamen cum in annos ſingulos relegaretur. In hoc ſenſu tuiſque verbis controverſia ineſt: perinde enim eſt, ac ſi diceres plane; licet expreſſim, ſed ita D tamen ſi tacite relinquatur, puta in annos ſingulos, quo nihil eſt ineptius. Nihil etiam quam dicere his verbis, in annos ſingulos, expreſſim uſumfructum repeti, & adjicere hanc rationem, quam adjicis, quia hoc actum ſit, quod perinde eſt, ac ſi diceres, expreſſim repeti, quia tacite repetitur. Expreſſo enim opponitur id quod agitur *l.cum quid, de reb. cred.* vel quia addis, id agi ipſa verborum expreſſione, ſi vis id agi expreſſim, non tacito intellectu, perinde eſt, ac ſi diceres, petito principio, expreſſim repeti, quia expreſſim repetitur, aut ſi vis id quaſi expreſſim agi, quod ea verba, in annos ſingulos, eandem ſignificationem habeant, quam hæc expreſſa. Quotienſque amiſſus uſusfructus erit, eundem uſumfruct. relego, aut reſtitui volo, non ideo dici poteſt expreſſim repetitus, *l. 68. de her. inſtit.* E

Quod præterea in Obſervatorem, emendationem ejus imperfectam orationem facere ais, quam facit maxime perfectam tota lex ſi legatur uno ſpiritu, in eo plane demonſtras te ſenſu vacare communi.

Itemque in eo, quod his verbis *l.5. quib. mod.uſusfr. amit.* Repeti poteſt legatus uſusfructus amiſſus qualicumque ratione ſignificari exiſtimas, quacumque verborum conceptione repeti legatum uſusfructus poſſe, cum de amiſſo uſufructu quacunque ratione loqui eam legem pluſquam manifeſtum eſt, puta capitis minutione, aut tempore, aut non utendo, aut rei mutatione, dummodo non morte, ut ſubjicit, excipiens mortem ſolam a qualicunque ratione uſusfructus amittendi.

JOHANNES ROBERTUS.

NOn hic veſtigia (ut ait) ſed jugulum me premere, cui non habeat, quod apponat, eo ſatis indicat, quod ad λεπτολογήματα confugit. In capitis noſtri inſcriptione Mauritianus citatur a me auctor *l.licet 23. D. de uſu & uſufr. leg. qui quidem eſt Junius Mauritianus*. Contigit tamen, ut in capitis enarratione, pro Junio nominatus ſit Julianus, vel typographi, vel librarii, qui exſcripſerunt, errore. Hic quanto mugitu exclamat, ſine delectu deuti me verba nominaque omnia, qui Juliano tribuam, quod ſit Junii, cum nihil minus, quam Juliano me eam legem tribuere plane appareat ex illa capitis mei inſcriptione. Itaque dignoſcere facile potuit ſola imprudentia id contigiſſe, ut pro Junio eſcuderetur Julianus. Quod ſi potiora habuit, quibus leviculam negationis temere illic a ſe additam conjecturam fulciret, ea in medium proferre debuit, nec adeo levibus chartas implere, & lectorem fruſtra morari. Cum autem apertiſſime explicuerim, rejecta negatione illa, legis ſententiam, nulla ex parte immutato contextu, optime conſtare, quam appoſite illam ſententiam meam hic conjecturarum Mercator recenſet, quo pervertat, dum hunc fuiſſe ſenſum meum calumniatur, licere expreſſim uſumfructum repetere, idque Antoninum Imperatorem reſcripſiſſe, tunc tamen cum in annos ſingulos relegaretur: Deinde vero quam ſubtiliter argutatur eo ſpectare ſcripta mea, ut dicam expreſſe tunc repeti, quia expreſſim repetatur, cum nihil iſtiuſmodi ex his, quæ ſcripſerim, colligi poſſit. Atque aut ſciens videnſque cavillari hic voluit, aut inſcite aſſumit, medium nihil eſſe inter verbis nominatim, & directo ſignificantibus expreſſum, & tacitum: nec quid in jure tacitum dicatur intelligit, cum tamen eodem illo loco ex me, qui id aperte explicuerim, diſcere potuerit, tacite repetita, aliove modo tacita in jure cenſeri, quæ nulla verborum, aut propria ſignificatione, aut vi ex ſola defuncti voluntate conjectura lex ineſſe, aut repetita interpretetur, *ut in l.licet Imperator 77. D.de leg.1. l.ſervo alieno 116. §.ſi quis a primo, D. de leg.1. arg. l.2. & l.4. in pr. D. de pact. l.3. & 4. in pr. D. in quib. cauſ.pign. vel hypoth. l.item quæritur 14. §. qui impleto, D. locat. & ſimilibus*. Hinc tacitum fideicommiſſum, quod neque verbis directo id ſignificantibus, neque verborum vi apparere poſſit relictum, *l.3. D.de probat.* juncta *l.3. in princ. & §. 1. l. ita fidei 40. & l. cum tacitum 49. D.de jur.fiſc.* Ex quibus facile intelligi poteſt, tacito non tantum id expreſſum opponi, quod verbis nominatim id, de quo agitur ſignificantibus ſit enunciatum, ſed & quod verborum vi, & (ut dici ſolet) conſequentia fuerit declaratum: quod poſtremum ab eo, quod tacitum in jure vocatur, plurimum differre apertiſſime teſtantur, *d.l.3. & d. l.ita, cum ſimilibus, D.de jur.fiſc.* Imo vero & id ipſum pro nominatim expreſſo haberi prob. *l.2. cum l.ſeq. in princ. D.de lib. & poſth.hered. inſt.* Hoc ipſum eſt, quod (aliter quam nugivendus referat) ſcripſi, cum expreſſa repetitione (hoc eſt, verbis id nominatim & directo ſignificantibus) a teſtatore id fieri poſſe ibidem initio legis illius dixiſſet Mauritianus reſcripſiſſe Antoninum: tunc tamen eſſe illi conſtitutioni locum, cum in annos ſingulos uſusfructus relegaretur, quia commemoratio temporis ita repetitionem eo factam ſubinferat, ſive ut ait Papin. repetitionis poteſtatem habeat *in l. 2. verſ. ſi non mors, D. quib. mod. uſuſf. amit.* Adeo etiam ut Ulpian. videri queat exiſtimaſſe, tunc expreſſius eum repetitum dici poſſe, quam ſi ita nominatim eſſet relegatus, *quoties is capite minutus erit, vel quoties amiſſus erit, in l.3. in princ. D.quib. mod. uſusfr. amitt.* Idemque illic ſtatuit iis caſibus, quibus vel quandiu vivat, vel ad diem certum legatus ſit, ut ſi forte in ſingulos annos legatus eſt, illius duntaxat anni uſusfructus amittatur, etſi in menſes, ejus menſis, etſi in dies, ejus diei, *l.1. in fin. illo tit.* Hinc igitur diſcat conjectarius corrector, non uno modo, ſed dupliciter quid in jure expreſſum accipi. Nec iis repugnat quod dicitur *in l.ſi quis Sempronium 68. D.de hered. inſt. & l. nonnunquam 31. D.de condit. & demonſt. l. 1. de leg.2.*

& ſimi-

& ſimilibus, in quibus non reperies, quod de expreſſa voluntate dicitur, hoc eſt verbis eam directe ſignificantibus declarata, opponi tacitæ, aut cum tacita conferri, quaſi nil medium ſit, verum cum illa conferri, quæ verbis obtecta ſit, *d. l. ſi quis Sempronium, in verb. quæ ſi verbis tegantur, d. l. nonnunquam*. Eo referri poteſt *l. expreſſa 195. ff. de regul. jur.* atque illa ſic verbis obtecta, ut tamen ex verborum conſequentia idem, ac ſi apertioribus enunciatum eſſet, deſignent, non reperiet vocari tacita, aut quæ iſtiuſmodi ſunt tacitæ voluntati adſcribi, tametſi tunc ea minime dicantur expreſſa, quod ſubſentiens Bartol. hæc relata vocavit *in d. l. ſi quis Sempronium*, iſtis verbis inſtitutioni adjectis: Si Titius in Capitolium aſcenderit, illam conditionem ſi voluerit relatim eo exprimi docens, & quod ita relatim exprimitur, alio modo expreſſum intelligi, quam quo tacite aliquid diſpoſitioni inſit, ut in caſu poſtremæ partis illius legis. Et quidem, quæ ita per relata exprimuntur, non ſecus id quod relative infertur, ſignificare, quam ſi nominatim eſſent expreſſa, prob. *l. ait Prætor 5. §. ult. ff. de re judic. l. 3. C. de ſentent. quæ ſine cert. quant.*

Non recte addi negationem Pompon. in l. ſtatuliberi a ceteris 29. in princ. ff. de ſtatulib.

CAP. VI.

JOHANNES ROBERTUS.

STATULIBERUM intermedio conditionis, ſub qua libertas relicta eſt tempore, heredis, a quo relicta fuit, plane ſervum eſſe, traditum eſt ab Ulpian. in *l. ſtatuliberum 9. ff. de ſtatulib.* Unde cum interim ſervus ſit, eum a ceteris ſervis noſtris nihil pene differre ait Pompon. in *l. ſtatuliberi 29. in princip. ff. de ſtatulib.* Atque cum ibidem addidiſſet, propterea quoad actiones, vel ex delicto venientes, vel ex negotio geſto, vel ex contractu, ejuſdem conditionis eos eſſe, cujus ceteri ſervi ſunt, ſubjicit: *Et ideo in publicis quoque judiciis eaſdem pœnas patiuntur, quas ceteri ſervi*. At repugnat quod a Modeſtino iidem dicuntur puniendi ut liberi, non autem ut ſervi in *l. ſtatuliber 14. ff. de quæſtion. & ab Ulpiano in l. moris 9. §. ult. ff. de pœnis*. In quo nodo diſſolvendo laborat Accurſius, non aliud diſcrimen conſtituens, quam quod Pomponius in eo caſu loquatur, quo ſervus antequam ſtatuliber eſſet, deliquerit: in imponenda autem pœna tempus delicti attendendum ſit, non autem ferendæ ſententiæ juxta *l. 1. ff. de pœnis*. At Modeſtinus & Ulpianus, in illo, qui poſtquam ſtatuliber factus eſt, deliquerit. Verum cum indiſtincte leges illæ in ſtatulibero loquantur, idque tantum, quod ſervus ſtatuliber ſit, expendant, non eſt, quod alienam ab illarum legum verbis, & ſententia rationem præter rem accommodare conemur. Itaque cum nil aptius diſpiceret Obſervator, priora duo verba illa corrupta eſſe ſic conjectat, (ex Librariis uſitata literarum contractione, quæ hoc loco eos in errorem induxerit) ut legi illic malit, *ſed non in publicis, &c.* Atque id mira ſubtilitate ſolus colligit: & cum juxta receptam lectionem plana ſit ejus verſ. ſententia a ſuperioribus aptiſſime juxta ipſa verba pendens, & illis omnino cohærens, nova ſua lectione dubium relinquit, cur non in publicis quoque judiciis eaſdem pœnas patiantur, quas ſervi, ſicque graviores, quam liberi, juxt. *l. cap. 28. in fin. & l. in ſervorum, ff. de pœnis*. Cum publica judicia ſeverius, quam privata delicta punienda ſint, *arg. l. infamem 7. ff. de publ. jud. l. 3. C. de his qui accuſ. poſſ. & l. qui de nomine publico, C. de accuſat.*

Itaque ſic ſentio retinendam illo loco receptam lectionem, & intelligendum, diſtingui quidem in ea quæſtione publica judicia a privatis delictis, non quidem illo, quo is exiſtimat, nempe quod non puniantur ſtatuliberi in publicis judiciis ut ſervi: ſed contra, quia in ipſis publicis puniantur ut ſervi, in privatis autem ut liberi, ut quidem

A eo referendam eſſe *d. l. ſtatuliber arg.* eſt delicti dictio, qua illic uſus eſt Modeſtin. quæ ipſa privata delicta proprie ſignificat, juxta *l. quis ſit 17. verſ. quod ajunt, ff. de ædilit. edic. l. aliud eſt fraus 131. circa fin. ff. de verb. & rer. ſignific. & tit. de privat. delict. ff.* non autem judicia publica, ſive publicorum judiciorum crimina, ut quidem criminis dictionem, ad utrumque pertinere contra illius ſententiam prob. *l. 1. in fin. in verb. privatorum criminum, ff. de pœnis, & l. 1. in princ. ff. de publ. jud. l. ult. ff. de furt. l. ult. ff. de privat. del. & tit. de extraord. crimin. D.* & quidem id expreſſius eo probari contendo, quod cum ſtatuliber ex delictis privatis non ut ſervus, ſed ut liber puniendus ſit, nec propter hæc quæſtioni quoque ſubjici poſſit, probatur *d. l. ſtatuliber*, quæ licet de puniendo tantum ſtatulibero loquatur, ea tamen & ad quæſtionem
B quoque de eo ut libero, ex iiſdem delictis habendam referenda eſt, juxta *l. ex libero 15. D. de quæſtion.* Alioqui omnino præter rem exiſtimanda eſſet collocata ſub illo tit. de quæſtion. cum tamen propter crimen publici judicii, puta adulterium, idem dicatur eſſe torquendus: addita ſuperiore illa ratione, quod heredis non ideo minus ſervus eſt. *T. in l. edictum 8. in fin. D. de quæſt. & l. ſi poſtulaverit 27. ver. ſed & ſi ſervus, D. ad l. Jul. de adulter.* prob. *arg. l. 1. verſ. ſed in eo cui, in verb. libertas pure debetur, D. ad Senatuſconſ. Syllan.* Illud etiam haud adeo ab re addi poteſt, in his quæ publicum jus propius contingunt, poteſtatis rationem haberi non ſolere, *l. nam quod ad jus 14. in princ. ff. ad Senatuſc. Trebell.*

ANTONIUS MERCATOR.

C UT jure, vel injuria quantum in te eſt, quod nunquam obtinebis, convellas quod docuit Obſervator eſſe legendum: *ſed non in publicis quoque judiciis, &c.* cum antea inepte bis repeteretur initio *l. 29. de ſtatulib.* Et ideo, & falſo quoque proderetur in publicis judiciis ſtatuliberos ut ſervos puniri, illius minime refutata ſententia in contrarium tuam veluti e tribunali quodam, quaſi ſupremus judex, cui potius ſtandum ſit, ita pronuncias, ſtatuliberos tibi videri in publicis judiciis ut ſervos eſſe puniendos, in privatis ut liberos: ſtulti judicis, ut eſt in proverbio, ſtulta ſententia, quam non animadvertiſti ſatis abundeque refellere d. l. 29. dum ait: Quod ad actiones ex delicto venientes ſtatuliberos ejuſdem conditionis eſſe, cujus ceteros ſervos. Nam delictum etiam ipſe dicis privatum delictum eſſe, non pu-
D blicum, & ſic eo loco fateor delictum accipi ſpecialiter, quod alioquin generaliter accipitur pro privato, & publico, ut in definitione pœnæ tradita ab Ulpiano, & in titulo ſi adverſus delictum, vel ſpecialiter pro delicto publico tantum non privato, locis innumeris: nam genus & de omnibus dicitur, & de ſingulis ſpeciebus: & ita in *l. ſtatuliber, de quæſtion.* ſtatuliber in delicto repertus .i. in publico delicto, quia lex eſt ex Modeſtini 8. Reg. cujus libri major pars eſt de publicis delictis, & in lib. digeſtorum 48. qui totus eſt de publicis delictis, ut qui antecedit totus eſt de privatis, ad quem eam legem ablegas cum vis accipi de privato delicto; nec interea animadvertis te ſic acceptam prorſus facere contrariam d. l. 29. quam tractas. Neque vero dices: Si in publicis judiciis ſtatuliberi ſunt puniendi ut liberi, ut
E ait *d. l. ſtatuliber*, ergo torquendi non ſunt: atquin hoc falſum eſt, *l. edictum, §. ult. eod. tit.* ergo & illud, nego enim hoc eſſe falſum, nego ſtatuliberos torqueri poſſe, cum nec ii, quibus fideicommiſſaria libertas debetur, qui ſtatuliberi locum obtinent, *l. non tantum, §. cui per fid. de fid. lib.* temere torqueri poſſint, *l. is cui, de quæſt.* Excipio tantum crimen adulterii, in quo, ut illud jure ſingulari receptum eſt, ut ſervi torqueantur in caput domini, ita hoc ut ſtatuliberi torqueantur, quia ut Pap. ait quodam loco, non facile tale delictum ſine miniſterio ſervorum admitti creditur: nec enim in alio crimine idem admitti uſquam invenies. Ac præterea *l. moris, §. ult. de pœnis*, cujus tu nullam rationem habes, quæ eſt de pœnis publicorum judiciorum, definit ſtatuliberos,

ut

ut liberos esse puniendos. Etiam non dicas, ideo in publicis judiciis statuliberos esse puniendos, ut servos, quod severior sit judiciorum publicorum exercitio. Severior quidem est, si reus testibus, aut argumentis quamplurimis oneratur, non aliter: alioquin plerique innocentes durius haberentur: quod esset iniquissimum, & ita in his causis sæpe mora melior, & ut alius Poeta ait: *Nulla unquam de morte hominis cunctatio longa est.*

Ridiculum etiam est, quod in extremo ejus capitis scribis, quod ad jus publicum attinet non sequi jus patriæ potestatis ex *l. 4. ab Treb.* quid enim ex eo inferas, non video, nisi hoc, quod ad crimina publica attinet non sequi jus potestatis, quam heres habet in statuliberos: quo argumento non efficitur, statuliberos in publicis judiciis puniri ut servos, imo puniri ut liberos. Sed & hoc quoque prave.

JOHANNES ROBERTUS.

NOn unum, aut alterum, sed omnia hic inepta & ridicula. Primum eo tuetur id quod usurpato pridem more conjectaverat initio *l. statuliberi 29. ff. de statulib.* quo loco exemplarium omnium auctoritate receptum est legi, *& ideo in publicis*, legendum esse, *sed non in publicis*, quod ibi jam antea verba hæc, *& ideo*, essent adscripta, quæ ita (ut vult) bis inepte repeterentur. Quod simpliciter falsum est: nam licet antea ibidem hac dictione usus esset, *ideoq;* non tamen istis, & *ideo*. Atque etsi istis etiam usus jam fuisset, cum interstitium aliquod sit, an propterea vitiosum adeo id habendum, ut idcirco violentas illi contextui manus injicere, ejusque sententiam pervertere licuerit? quasi vero non, vel ipsum quoque Tullium, aliosque probatos auctores istiusmodi repetitionibus proximius uti sæpiuscule comperias. Deinde plane nihil se habere prodens, quo illud evertat, quod scripsi, & probavi, delicti dictionem proprie ipsa delicta privata significare, id primum admittit, specialiter quidem privata delicta significare, sed tamen & generaliter accipi contendit pro privato, & publico, vel specialiter quoque, & pro publico tantum delicto, non privato, locis infinitis, quia genus & de omnibus dicatur, & de singulis speciebus. Nec ejus rationem ullam habet, quod cum altera species generis nomine contenta specialem sibi appellationem sortita est, jam non amplius specialiter generis nomine significetur, sed suo tantum illo speciali: at illa, quæ speciali nomine destituta solo generis nomine comprehenditur, non alia, quam generis appellatione specialiter designari possit, ut patet ex cognationis generali voce, & speciali agnationis, item adoptionis, & arrogationis, *l. 4. in pr. ff. de grad. & affi. §. 1. de adopt. in Inst.* Ut item hac in re ab illo delicti quasi generis (ut vult) nomine sejuncta est publici judicii, sive criminis appellatio: delictum enim publicum in jure vocari haud facile comperiet. Sed quam subtiliter inde eo relabitur, ut delicti dictionem simpliciter prolatam *in l. statuliber, ff. de quæst.* specialiter illic ad publicum judicium referri arguat. Lex est, inquit Modestini 8. regul. cujus libri major pars est de publicis delictis (si major pars: ergo non ab omni parte est de publicis judiciis) Præterea sub illo libro sita est, inquit, qui totus est de publicis judiciis, ut præcedens totus de privatis delictis. An vero Justinianeus ullus absurdius argutari potest? & quis tractatus illos alios de quæstionibus, de pœnis, de bonis damnatorum, & sequentes omnes, ad publica judicia totos pertinere dixerit? atque quid prodest astute reticuisse illam *l. statuliber* esse *sub tit. de quæst.* nisi quod veritus est, cum generaliter id fecisset, etiam specialiter totum illum titulum ad judicia publica referre, quam nemo non perspicit ad crimina omnia, sive publica, sive privata, fuisse relatum? Etiam infirmius probat statuliberos torqueri non posse publici judicii ratione, cum quod de quæstione habenda de iis propter adulterium dicitur *in l. edictum 8. ff. de quæst.* non exceptionis modo dictum fuerit. Nam quæ simpliciter, & exempli gratia scripta sunt, ad alia istiusmodi omnia extendi nihil prohibet, *l. damni 30. in fin. ff. de damn. inf. l. regula 9. §. ult. ff. de jur. & fact. ignor.* Nec aptius, quod generaliter de eo dicitur, cui fideicommissaria libertas relicta est *in l. is cui 19. ff. de quæst.* ad publica etiam judicia transferri vult, in quibus non aliud obtinere contendimus, cujus contrarium illi certius & specialius probandum fuit. Absurdius, quod illud reprehendit a me dictum, severiorem esse publicorum judiciorum, quam privatorum coercitionem, quia, inquit, tunc tantum severior sit, cum reus testibus, aut argumentis oneratur. An vero ego aliter scripsi, aut intellexi, eum, qui accusatus, non etiam convictus sit, ex iis judiciis esse puniendum? Quid eum tantopere hic commovit, ut vehementer adeo insurgeret? Deinde quid est, quod rodat in eo, quod retuli *ex l. nam quod 14. ff. ad Senatusc. Treb.* in iis, quæ ad publicum jus attinent, non sequi jus potestatis (sic enim scripsi, ut in Pandectis extat, non autem jus patriæ potestatis, ut falso mihi tribuit) cum eo aptissime id quod dixi comprobetur: In iis, quæ ad jus publicum attinent, eo minorem haberi cujusvis potestatis rationem, quod quæ fieri publice expedit, non debeat remorari, aut avertere ullius potestatis consideratio.

Explicatio ejusdem l. statuliberi 29. §. quintus, ff. de statulib.

CAP. VII.

JOHANNES ROBERTUS.

ADEO perplexe quæstionem a Q. Mutio agitatam refert Pomponius noster in supradicta *l. statuliberi 29. §. quintus, ff. de statulib.* ut non abs re scripsisse nonnullis visus sit Alciat. imperfecta, & mutila ab eo verba Mutii referri, quorum propterea posteriorem tantum partem explicare tentet, priorem prætermittat. Sed ex tantis tenebris quænam lux erui possit, excutiamus. Quæstionem hanc sibi propositam scribit Q. Mutius. Paterfamilias libertatem testamento his verbis Andronico servo reliquerat: *Si Andronicus servus meus heredi meo decem dederit, liber esto.* Testatore mortuo mota a legitimo herede controversia hereditatis scripto heredi aditam hereditatem possidenti: *Secundum eum sententia*, inquit, *dicta erat, qui testamento ajebat se heredem esse. Deinde Andronicus quærebat, si ipsi heredi scripto decem dedisset, quoniam secundum eum sententia dicta est, futurus ne esset liber, an nihil videatur sententia qua vicit, ad eam rem valere.* Hic vero cum subsistat Pomponius, nec aliter Q. Mutium propositæ quæstioni respondisse referat, nimirum Mutium illud posterius magis probasse intelligit: nempe quamvis heredi scripto, qui sententiam obtinuerit, decem dederit Andronicus, non tamen eum liberum fore: quod forte illis verbis expressum fuisset, *quod magis est*, vel, *quod magis esse*, sive, *quod magis sibi placere*. Quæ in istis perplexe agitatis quæstionibus usitatissima veteribus Jurisconsultis fuisse, infiniti in jure loci testantur, *l. si servo 31. ejusdem tit.* ut & his omissis, id solum, quod posterius illud sub interrogationis forma propositum est, hoc ab eo, qui novissime ita interroget, dubitanter quidem, sed tamen magis probari arguit. Deinde subjicit immediate Pompon. juxta receptam lectionem, qua mutatio non fit illius summæ decem in viginti, ut fit præter rem in Florent. exemplar. aliisque nonnullis. *Quapropter si decem heredi scripto dedisset, & res contra possessorem judicata esset, illum in servitute fore.* Quæ verba cum eo spectare videantur, ut significent, istud ex superioribus colligi, & inferri, non tamen ut simpliciter id fiat, verum id istis significetur, eá propter isto alio casu, quo heredi scripto decem data sint ab Andron. cum non secundum eum, sed contra eum hereditatem possidentem sententia lata fuerit, multo minus Andronicum liberum fieri: Ac ita in utroque senserit Scævola non aliter fieri liberum Andronicum, quam si illi decem dederit, qui & sententiam obtinue-

tinuerit, & verus heres sit, quia alterum tantum illi suf- A ficere non videretur, ob id, quod licet verus heres sit is, cui dederit, tamen si contra eum sententia lata fuerit, heredis loco nullo modo sit habendus, cum sententia veritatis loco in jure habeatur, sicque veritati ista ex parte prævaleat, *l. Papinia.* 8. §.*ult.* & *l. eum qui* 21. §.*ult. ff. de inoff. testam. l. ingenuum, D. de stat. hom. l. res judicata, D. de reg. juris, l.* 1. *C. de condict. indeb.* Quod si cum is, cui dedit, verus heres non sit, sententiam tamen obtinuerit, non possit dici heredi dedisse: quia qui semel heres extitit, desinere non possit heres existere, *l. & si sine octava,* §.*sed quod Papinian. D. de minoribus, l. ei qui solvendo* 88. *in fin. ff. de hered. instit.* §. *restituta, de fideicomm. hered. in Institut.* sed nec facti causæ ulla juris ratione infectæ reddi possint, *l. in bello,* §.*facti autem causæ, ff. de capt. & postl. reversf.* nec jus, aut veritatem faciat sententia B *l. qui repudiantis* 17. *in fin. D. de inoff. testam. l. Julianus, D. de condict. indeb.* Itaque illo priore casu, quo sententiam pro scripto herede latam proponit, illud magis probet, sententiam per se solam ad hoc non valuisse, ut ejus solius vi Andronicus liber fieret: Ex quo in posteriore inferat, in altera ista specie, in qua proponatur sententia contra heredem scriptum hereditatem possidentem lata Andronicum ei decem dedisse, in servitute fore Andronicum, subintelligens utrumvis isto casu ponamus, vel ipsum scriptum, vel legitimum, esse verum heredem, non posse Andronicum non manere servum, quia quo casu tunc scriptus, cui decem data sunt, verus heres existat: quia is sententia victus fuerit, tametsi injuste, non tamen veri heredis loco habendus sit, sed magis legitimus, secundum quem pronunciatum fuerit, juxta ea, quæ dicta sunt. C Ac multo minus, si idem juste victus sit, quia nec illi dedisse proponatur, qui heres, aut vere sit, aut sententia declaratus fuerit. Sicque eo id omne recidit, quod diximus, hic significari, sensisse Scævolam, non aliter Andronicum istum liberum fieri, quam si illi dedisset, qui heres & vere sit, & talis sententia pronunciatus fuerit. Quod tamen quoad posterius in eo carpebat Labeo (ut idem subjicit Pompon.) quod hoc tantum casu illud posterius obtinere contenderet, quo legitimus esset verus heres, ac per consequens jure sententia adversus scriptum heredem lata esset. Nam alioqui si judicis injuria victum fuisse scriptum heredem proponeremus, utpote verum heredem, non ideo quod sententia adversus eum lata fuerit, minus existimandus sit Andronicus paruisse conditioni, & ideo liber esse, cum sententia illud efficere non potue- D rit, ut qui heres esset, heres esse desineret, ut dictum fuit. Sed tamen verius, atque etiam verissimum esse concludit Pompon. ex eo, quod ab Aristone Celso rescriptum est, illo posteriore casu potuisse Andronicum illi heredi scripto dando, secundum quem sententia dicta fuerit, conditionem implere, nulla distinctione adhibita, an is vere heres extiterit, an non. Cujus sententiæ subobscure hanc rationem reddit: Quod cum *lex* 12. *tabul.* inquit, *emptionis verbo omnem alienationem complexa videretur, non interesset, quo genere quisque dominus fieret, & ideo hunc quoque ea lege contineri, secundum quem sententia dicta est, & liberum futurum eum, qui ei dedisset pecuniam.* Quibus verbis illud significat, quod cum lege 12. tab. cautum esset, ut siquidem is, cui libertas sub conditione dandæ pecuniæ relicta est, ante solutam pecuniam ab he- E rede venditus fuisset (ut quidem ex ea 12. tabul. lege tunc vendi potuisse constat, *l. statuliberos* 25. *ff. de statulib.*) is servus eam pecuniam quandocunque postea emptori dando ad libertatem perveniret, juxta Ulpian. *in frag. tit. de statulib.* Emptionis vocabulo quamcunque alienationem, hoc est, juris servi in alium translationem ea lege comprehendi intelligendum esse, ac per consequens ab hoc scripto herede cum verus esset heres, sententia victo, eo sic alienatus intelligeretur servus, ut cum ideo legitimus heres emptoris loco esset: quia nihil interesset, quo genere quisque in eo dominium nancisceretur, Andronicus ei pecuniam illam, quippe decem dando, libertatem consequatur. Quin & scriptum heredem, qui victus sit hereditatis petitione, & cui ea pecunia prius data sit, tametsi verum heredem, cum aliarum hereditariarum rerum restitutione, & hanc quoque pecuniam, quam acceperit, restituere cogendum esse. Ac ita mihi constare posse videtur illius loci explicatio, nulla ex parte immutato contextu, multoque certius & clarius, quam si ex lectionis receptæ temeratoris correctione, quo loco in omnibus exemplaribus legitur, *Qui testamento*, legas, *Qui lege*, huic enim correctioni, ut repugnant exemplaria omnia, ita & subsequens versic. *Quapropter*, quem ita non habeas, quo apte referre possis, ut & illud falsum esse plane arguit totus ille contextus, sensisse Mutium indistincte primo casu, quo data fuerit pecunia illi, qui sententiam obtinuerit, Andronicum fore liberum, ex suppressa, ut male somniat, Mutii sententia: cum quatenus eam suppressam volunt, in contrariam partem quæstionis novissimo loco propositæ interrogationem vertere debeamus, *arg. l. si mihi & tibi* 12. §. *in legatis, ff. de leg.* 1.

ANTONIUS MERCATOR.

IN §. 1. ejusdem legis, hoc capite supprimi fateris sententiam Q. Mucii, sed eam, quam tu adfers, non quam ille, quem te non respiciens temeratorem vocas, pridem attulit, qui si forte tuam attulisset, proculdubio suam fecisses tuam: verum age videamus, quam Mucio sententiam imponas. Servum, inquis, manumissum sub conditione si heredi 10. dederit, dando decem heredi scripto, qui agentem petitione hereditatis eum, qui se ab intestato heredem esse ajebat, superavit, non pervenire ad libertatem: hoccine audes imponere Q. Mucio? liberum non fieri eum, qui implevit voluntatem defuncti, qui ut defunctus voluit, condicioni paruit in persona heredis scripti, heredis veri, heredis pronunciati contradicto judicio? quis, nisi desipit mentis, hanc sententiam tribuit, aut tribuerit unquam Q. Mucio? Etiam heredi scripto, cui sit controversia hereditatis solvitur recte, *l. ult. C. de pet. her.* Cur & in ejus persona non implebitur condicio recte? & multo magis cur non ei, qui vicerit solvetur recte? Et ea tamen ibi sententia data, ut dialectici loquuntur, non concessa, quid ex ea efficis? Scilicet multominus liberum fieri eum, qui dedit 10. heredi scripto, quem heres legitimus superavit. Scilicet ex antecedente manifesto falso conclusionem veram efficis, quod dialectici ex necessitate negant effici posse: vera etiam per se illa conlusio non est omnimodo, si heredi scripto statuliber dederit ante rem judicatam, falsa, si post rem judicatam contra heredem scriptum, vera. Suave est, quod subjungis: Verum heredem, qui victus est, non haberi pro herede, quia res judicata pro veritate habetur, & mox, falsum heredem, qui vicit, non haberi etiam pro herede, qua in re controversaris tibi ipsi: nam posteriore casu heredem falsum, qui vicit non haberi pro herede nihil aliud est, quam rem judicatam pro veritate non haberi. At si priore casu pro veritate habetur, cur non & posteriore, vel si non posteriore, cur non etiam priore? hunc locum amet, qui volet cognoscere peritiam ratiocinandi, hoc est idiotismum tuum.

Ejusdem generis est, quod subjicis: Verum heredem, qui postquam heres extitit victus est, non desinere esse heredem, quod est omnino falsum: nam & verus debitor si absolvatur, tametsi natura non desinit esse debitor, *l.* 8. *rem rat. hab.* desinit tamen debere jure civili. Ergo & heres, qui non alio jure sit heres, quam jure civili, desinit esse heres, si pronuncietur non esse heres, quia res judicata pars est juris civilis, vel Cicerone auctore, & jus civile contrario jure civili tollitur: & sic querela inofficiosi testamenti, quæ civilis actio est, si contra heredem pronuntiatum sit, defunctus, qui jure testamentum fecit, testatus esse, & heres, qui adivit, heres esse desinit, quia hæc sententia jus facit, duobus tantum casibus exceptis, qui proponuntur in *l.* 14. *de appel.* Item capitis deminutione maxima etiam desinit esse heres, qui se-

ſemel extitit, *l. ex facto*, *§. ult. de her. inſt.* & lege Julia A teſtatore poſt mortem damnato perduellionis, *§. per contrarium*, *Inſtit. de her. quæ ab inteſt. def.*

In eodem §. 1. perperam te legere, ut vulgo, ſi ipſi heredi ſcripto 10. dediſſet. Flor. & τὸ πλάτος Dorothei coarguit, qui non agnoſcunt illa verba, *heredi ſcripto*. Ipſi igitur, id eſt heredi legitimo, quoniam tota lex heredem legitimum viciſſe ponit, præterquam eo loco, ſecundum eum ſententia dicta erat, qui teſtamento ajebat ſe heredem eſſe, quo Obſervator emendavit: *Qui lege ajebat*, &c. in id compellente lege ipſa, quæ ſæpius inculcat, viciſſe legitimum heredem, ſicut initio, ſi Andronicus 10. dederit, idem emendavit 20. quod & τὸ πλάτος probat, quia in ſequentibus bis erat ſcriptum 20. Hoc vero tu non obſervas, quia non cuilibet datum eſt obſervatori eſſe, non certe vacuo capiti, aut ſi quis B obſervet etiam, quid obſervet quaque ratione comprehendere nequis: quamobrem & in his verbis enarrandis, *ſed veriſſimum*, &c. quæ ponunt nominatim legitimum heredem viciſſe, tu quaſi errans inter orcum, & ſolem ponis, viciſſe heredem ſcriptum.

JOHANNES ROBERTUS.

QUo perplexior eſt contextus, & ſententia *§. Quintus, in d. l. ſtatuliberi, ff. de ſtatulib.* eo facilius fuit conjecturarum Mercatori interpretationem meam ad calumniam rapere, neque tamen, ut id ille aliter potuerit, quam omnia falſa mihi imponendo, hoc eſt a me dicta falſo referendo. Falſum enim quod ſcribit, eam me Q. Mutio ſententiam adſcribere, qua in ſpecie illic C agitata is ſenſerit Andronicum, qui ut voluerit defunctus, heredi ſcripto, heredi vero, & quidem contradicto judicio heredi ſententia pronunciato, decem dando conditionem impleverit, non fieri liberum, cum tantum abeſt, ut tunc eum non fieri liberum ex ſententia Mutii ſcripſerim, cum is ſcripto, & vero heredi, & ſententia pronunciato, ea decem dederit, ut contra nominatim ex ſententia Q. Mutii dixerim, tunc eum non fieri liberum, cum illi ſcripto heredi dederit, qui ſententiam obtinuerit, ſi is ſcriptus verus heres non ſit. Et falſum quoque illud, quod aſſumit, probari *l. ult. C. de petit. hered.* ſcripto cui controverſia ſit hereditatis, recte ſolvi, ex quo inferat, quod falſius eſt, in ejus perſona conditionem impleri recte, ut ex falſo antecedente non poteſt non illud eſſe falſum, quod conſequens eſſe vult. Nihil igitur illa, ut om- D nino falſa obſtare poſſunt, quin recte ſequatur quod ſubjeci, quodque ille mordaciſſime arguit, multo minus Andronicum liberum fieri, ſi ea decem dederit ſcripto heredi, non tamen vero, qui ſententia ſuperatus fuerit. Nec in eo me mihi ulla ex parte (ſat ſcio) repugnare comperiet, qui ſincere illa mea expendet.

Et quod falſum contendit quod ſcripſi, verum heredem, qui ſententia victus ſit, non ideo deſinere eſſe heredem, in eo a juris & civilis & naturalis ratione alieniſſimus eſt: quippe civilis, qua qui ſemel heres extitit, nullo modo deſinere poſſit eſſe heres, *l. ei qui ſolvendo 88. in fin. D. de hered. inſtit. l. ait Prætor 8. §. ſed quod Papin. in fin. D. de minor*, *§. reſtituta, de fideicomm. hered. in Inſt.* Naturalis, quæ facta, nulla juris civilis ratione infecta reddi poſſunt, *l. in bello*, *§. facti autem* E *cauſæ*, *D. de captiv. & poſtl. rever.* juncto *§. ult. de leg. agnat. tut. in Inſtit.* Nec obſtat, quod rem judicatam partem juris civilis eſſe ait, & veritatis loco haberi. Itaque cum non alio, quam civili jure quis fiat heres, cum ſententia heres minime eſſe declaratur, eodem jure deſinat eſſe heres, non ſecus, quam verus debitor ſententia abſolutus, natura quidem debitor manet, at jure civili debitor eſſe deſinit. Imo vero nullo loco dici comperias deſinere eum debitorem eſſe, licet propter perpetuam, & peremptoriam rei judicatæ exceptionem ipſi competentem pro eo haberi exinde incipiat, qui deſierit debitor eſſe: ut nec ingenuus ſit, qui ſententia ingenuus declaratus eſt. Verum ſententia id efficit, ut ingenui loco exiſtimetur, & quod ſententia pronunciatum eſt, non idcirco ſit veritas, ſed veritatis loco accipiatur, *l. ingenuum 25. D. de ſtat. homin. l. res judicata*, *D. de reg. jur.* Ut neque eo, quod iſto jure civili alicui, ut indigno auferatur hereditas, is deſinit eſſe heres, *l. ex facto 43. §. Julianus, in pr. D. de vulg. & pup. ſubſtit.* Ut neque qui jure civili dictante hereditatem reſtituere cogitur, *§. reſtituta, de fideic. hered. in Inſtit.* Atque ut heres eſſe deſinat qui fuerit, eo ſolo fit, quod, vel teſtator in eum ſtatum devenerit, ut etiam damnata poſt mortem ejus memoria fiſco ſuccedente alium heredem habere non potuerit, juxta *§. interdum*, *verſ. per contrarium, de hered. quæ ab inteſtato, in Inſtit.* vel in ſervilem ſtatum redactus fuerit heres, *d. §. Julianus*, *in fin.* Ex quibus & illud patet, fruſtra eum inſudare, ut verba illa, *qui lege*, loco illorum ſupponat, *qui teſtamento*, quæ in omnibus exemplaribus habentur: quæ ſi demeres deeſſet, quo referri poſſet frequens verſ. *quapropter*, illis verbis omnino conveniens. Quo cum dici nihil queat clarius, eo vehementius eum hic angi veritatis vi preſſum, attamen contra tumidis quidem, ſed inanibus verbis renitentem, agnoſcas.

Quam late pateat vendendi emendique appellatio.

CAP. VIII.

JOHANNES ROBERTUS.

SED enim ex his, quæ proxime diximus, id forte quis argui poſſe exiſtimabit, quod illud legis 12. Tabularum generale dictum. Emptionis vocabuli alienationem omnem complectentis, anguſtius ibi ad illum caſum unum referre videamur: ut quidem, prout illo loco extat, non eo ſpectare dici poteſt, ut generaliter id definiatur, verum ut ſpeciei tantum illic propoſitæ, quæ inde explicationem aſſumit, accommodetur, comprobat id Ulpian. *in fragm. tit. de ſtatulib.* Idem in eadem plane ſpecie hoc ſenſu ſic proponens: *Statuliber, ſeu alienetur ab herede ſive ſuſcipiatur ab aliquo, libertatis conditionem ſecum trahit:* deinde immediate ſubjicit, *Sub hac conditione liber eſſe juſſus ſi decem heredi dederit, & ſi ab herede abalienatus ſit, emptori dando pecuniam ad libertatem perveniet, idque lex 12. tabul. jubet:* neque tamen ut inficiari velimus, non tantum in legibus 12. tabul. verum & aliis quibuſque eam appellationem latiſſime protenſam fuiſſe: ut quidem veteres emere, pro eo generaliter dixiſſe, quod eſt ſumere, auctor eſt Feſtus Pomp. in fragment. Sicque ut quocunque genere quid fieret ἐμὸν, id ego emere dicerer: ſiquidem in hoc, meum ut fieret, acciperem, ex quo & illud fluxerit, ut emi dicatur, quidquid alia re, quam pecunia comparatur: ut quidem pulmenta laboribus empta dixit Horatius, & voluptatem dolore emptam. Et Claudianus in Panegyrico, ſcite poteſtatem virtute emi dixiſſe viſus eſt, & Virgil. 1. Georgicorum, Tethyn empturam ſibi omnibus undis auguſtum generum: tametſi non ignorem hæc μεταφορικῶς quoque dicta. Propius vero ad rem pertinet, quod ex Homero *libr. 1. Odyſſ.* puellam aliis rebus quam pecunia emptam dici refert Paul. *in l. 1. ff. de cont. empt.* inde vero effectum, ut ſimiliter generaliore appellatione vendere diceretur, quiſquis rem a ſe quoquo modo abalienaret, atque in alium transferret, quod quidem generalius ſit utriuſque ſignificatum. Nam alioqui ſpecialius ad eam ſolam conventionem utrunque hoc vocabulum reſtringitur, qua quid non alio, quam quod in pecunia numerata conſiſtat pretio comparatur, juxt. *d. l. 1.* juncta *l. 2. in fin. D. de contr. empt. §. item pretium, de empt. in Inſtit.* Sed tamen, quoniam, ut diximus, emere primum dictum eſt, quiſquis rem ſibi compararet, & acquireret, ut & vendere, quiſquis rem a ſe alienaret, & in alium transferret, quiſque iſtorum emptor, venditorque ſimul recte dici poteſt. Nam is, qui pretium dat, idcirco id agit, ut rem acquirat: qui vero rem dat, id, ut pretium ſuum faciat, ita & e converſo eorum

quiſ-

quisque id agit, ut a se abalienet, ille nummos, hic A vero rem. Quo fit, ut uterque illo respectu emere dici queat, isto vero vendere: quod alludens significasse videtur Plautus in Trinummo illo loco, quo cum Stasimus servus hæc primum proposuisset:

Si quis mutuum quid dederit, fit pro proprio perditum:
Cum jam repetas, inimicum amicum beneficio invenis tuo:
Si mage exigere cupias, duarum rerum exoritur optio,
Vel illud quod credideris perdas, vel illum amicum miseris.

Paulo post in eandem sententiam subjicit. *Nam ego talentum mutuum quod dederam, talento inimicum mihi emi, amicum vendidi.* Unde & hoc jure nostro venditi actio pro empti actione, & empti actio pro venditi actione dicitur, *l. un. C. si servus ext. se emi mand.* & *l. ex conventione in fin.* juncta *gloss. C. de pactis*, *l. Julian. 13. §. si proc. in fin. D. de act. empt.* ut etiam qui venditor est, B idem & emptor dicitur in *l. qui fundum 2. §. qui bona, D. pro empt.* Quod tamen ex relationis natura, & vi, ideo sic plerunque fieri sensit Alciat. *lib. 5. Paradox.* quia fieri nequeat, quin posito uno ex duobus correlativis, sequatur alterum, quod nisi simul esse non possint. Sed tamen verius & aptius illud videtur, quod diximus.

ANTONIUS MERCATOR.

CAput est insigne originatione nova emptionis, quod per eam id, quod emo fiat ἐμὸν, quæ emptioni convenire non potest, quia emptione res non fit mea, *l. qui tibi, C. de her. vend.* nec qui mihi vendit cogitur eam facere meam, *l. 1. de rer. perm.* quamvis id agatur, ut fiat mea, *l. pen. §. ult. de cont. empt.* Et si vera ea originatio est, cœpit igitur ab origine sua cum primum ea vox C in usum venit. Atqui tum non aptabatur ad mercium comparationem, sed ad acceptionem sumptionemve quamlibet, veteribus dicentibus emere, pro sumere, nec omne, quod sumerent sumentibus dominii adquirendi causa. Ergo inscita planeque tui capitis ea originatio est, aut in verbo sumere licebit idem tibi etiam comminisci, quasi sit suum facere, ubi & sumere vicissim didiceris accipi pro emere, ut apud Ciceronem: *Quanti ego non æstimo tanti sumpsisti:* & Horatium: *Quæ parvo sumi nequeunt obsonia.*

Insigne etiam aliis plerisque nugis, puta cum emendi verbum, ut ostendas pertinere ad omnia genera adquisitionum, id confirmas ex metaphoricis locutionibus, quæ ad eam rem confirmandam nihil attingunt, quas etiam miser & egenus sumis ex Calepinis pontibus, ut dicitur, D asellorum. Et cum ex Homero idem, quasi Homerus scilicet usus sit emendi verbo. Cum & verbum vendere complecti vis omne genus alienationis, id quod uno verbo si negavero, vincam non esse verum, & consequenter nec verbo emere significari omne genus adquirendi dominii: nam reciprocorum eadem esse debet ratio. Stultius etiam est, confundere venditoris & emptoris vocabula, ita ut invicem statuas ea posse commutari, ut sit unus idemque emptor rei & venditor pretii, unus idemque emptor pretii & venditor rei. Non dicam Paulum in *l. de rer. perm.* scribere alium esse emptorem, alium venditorem, aliud pretium, aliud mercem, sed dicam, quod latet in tuo nomine a te aucto nuper afflatu uno hæc scripsisse te bruto hærentem asino, quasi Silenum scilicet, vel Anselmum κάνθωνα ὀχούμενον. E Dicam etiam in *l. qui fundum, §. qui bona, pro emp.* quam profers, non eum, qui est venditor hominis, emptorem dici quasi sit emptor pretii, sed eum, qui emptor est hominis venditorem dici, quod ipse postea eundem hominem alii vendiderit. Et quod Plautus ait, inimicum mihi emi, amicum vendidi, nihil prorsus ad rem attingere, quia non eundem simul dicit se emisse & vendidisse, sed alium emisse, alium vendidisse. Ac præterea in jure actionem ex empto dici ex vendito quandoque, & contra κατ' ἔκλειψιν, quia integra appellatio est, actio ex empto vendito, vel ex vendito empto, *l. multum, de her. vend. l.* & *si uno, de act. empt.* sicut actio ex locato conducto, & ex conducto locato, *l. ult. §. 1. ad leg. Rhod.* Disce tandem, & vel hoc te didicisse confitere, in ceteris, ut soles jam tibi usurpatione longa quæsita licentia, quæ ab eodem didicisti venditandi pro tuis, non abrogata, disce emptionem tantum dici de ea, quæ fit pretio numerato, *l. 19. §. pen. de ædil. edic.* sed ex sententia legum facile eam appellationem trahi ad permutationem, quæ vicina est emptioni, *l. 2. de rer. per.* quæ instar est emptionis, ut Valentinianus ait in *Nov. de conf. iis, quæ adm.* &c. & facilius ad locationem conductionem, quæ iisdem regulis juris constat, & sicut emptio & ipsa sine pretio non consistit, & nudo consensu perficitur, *l. 2. Locat.* & quod est difficilius ex eadem sententia legum ad alios contractus aliasve alienationes & causas quascunque adquirendi dominii re tradita a domino, ut *l. 29. de statu liber.* non quidem vi ipsius verbi, sed ex sententia legum, ut dixi, & interpretatione Jurisconsultorum, quibus solis, ut solent licet augere significationes verborum: non ergo tibi, qui ne pilum quidem prudentiæ, aut consilii habes: nam antecessorem qualem te esse fers in fronte harum animadversionum simul ac consiliarium regium, has inter se dignitates ita distinguimus, ut consiliarium quidem agas sicut tempora fluunt, antecessorem ludas, & antecessorem Aurelianum, quoniam civitas tua in monumentis, & numismatis antiquis Aurelianis vocatur, non Aurelia, nec Aurelium igitur, nec Aurelianensem. Et quod ad præsens quidem caput attinet insignitum tot maculis, vale.

Imo nondum vale: nam monendus es, regulam Ulpiani initio hujus capitis perperam a te referri, ita scilicet ut in ea pro usucapiatur, legas suscipiatur, quam lectionem esse vitiosam docebit te *obs. 13. c. 16.*

JOHANNES ROBERTUS.

NEc nova, nec mei capitis vel originatio, vel παρωνομασία in eo dici potest, quod cum ex Sexto Pompejo præfatus essem, veteres emere generaliter pro eo dixisse quod est sumere, in his id obtinuisse adjeci, in quibus quocunque genere hoc ageretur, ἐμὸν fieret quod acceperam, idque & ante nos ab aliis, quippe clarissimo eruditissimoque viro Franc. Connano, *c. 6. l. 7. Comment. juris*, proditum reperiet καταφρονητικὸς Mercator. Ceterum acuta admodum ratione eam impugnat, nempe quod qui mihi rem vendit, eam non cogatur facere meam. An vero ideo minus verum est, quod scripsi, eum, qui emit, id agere, ut quod inde accipit, suum faciat? cum si id agatur ne suum faciat, istiusmodi pactio (ut ejus substantiæ repugnans) contractum vitiet, *l. cum manu 80. in fin. D. de contrah. emp.* Etiam absurdius infert: Ergo idem in verbo sumere comminisci licebit, quasi sit suum facere, si id pro emere dicere concedatur. Sed nos de eo, quod a veteribus dictum sit, & usurpatum, locuti sumus, non autem extensa inde, aut coarctata alterutrius vocabuli acceptione. Verum quam id omne indicat hic illi defuisse, quod in potioribus obganniat, qui in leviusculis istis, quæque cursim nec solus, ut ait, attigi, tot verba temere effutiat.

An vero non ab omni & juris disciplinæ, & Latini sermonis ratione alienius sit, emptoris venditorisque, atque emptionis venditionisque significationem & appellationem, cum conductoris locatorisque, atque conductionis locationisque significatione & appellatione (quod facit) confundere, quam emptionis venditionisque vocabulorum promiscuam acceptionem apertissimis auctoritatibus & argumentis commonstrare, synceris rerum æstimatoribus dijudicandum relinquo: Idque simul, an non illud scurrile, sic iterum inversarum ab eo nominis mei literarum convitiosius in me excogitatum, gravius illum ipsum premat. Quis enim non perspicit illum convitiorum detestandorum congerie contendere, me contra reipsa tantum pugnare? qui illa innumera, quibus vana conjectura ductus, jus hoc nostrum civile fœdavit, apertissime detegere & repurgare sat habeam, veritus ne acrius illi adeo *bruto asino hærens*, & vehementius

tius instans: Doctorum, & bonorum offensionem incurram. Itaque illud indicasse sufficiet, eundem in utroque isto toto cœlo aberrare, & quod *in l. qui fundum, §. qui bona, ff. pro empt.* (ut illud quoquomodo invertat, quod eundem, qui illic emptor, postea venditorem vocari scripsi, idem sentientibus Accursio, Alciato, aliisque) ariolatur, nulla quam proferat ratione adductus, eum, qui emptor fuerat hominis, propterea venditorem postea dici, quod exinde alii hominem & ipse vendidisset. Et quod in loco a me citato ex Trinummo Plauti, negat eundem Stasimum sese dicere, & emisse inimicum, & amicum vendidisse, sed alium emisse, alium vendidisse: quo quid manifestius falsum, & ab arguta Plauti sententia alienius, uti jam abunde explicui?

Sed illud etiam ineptius (quo magis prodit se in eo, de quo inter nos quæstio est: quippe ipsius in jure civili apertissimis erroribus, nihil in quo sibi satisfaciat, habere) quod quia natalis hæc mihi civitas in antiquis monumentis non Aurelia vocetur, sed Aurelianis (ut vult) me nec Aurelianensem, nec Aurelium dici debuisse ait, ut in scriptis meis inscribor, quia Aurelianum dici oportuerit. Deinde vero in his, quæ ad utriusque muneris nostri functionem pertinent, mihi quantum potest detrahit, & hoc quidem livori ejus eo libentius condono, quo nihil dubitem istiusmodi caninos latratus apud bonos & graves eo minus ponderis habituros, quo quantuluscunque sim, qui publice quotidie & profitear, & respondeam, hic latere neminem possit. In illo vero distat λογέμπορος, etiamsi Aurelianum civitas hæc nostro sæpiuscule in antiquis monumentis dicatur (ab Aureliano, ut multi volunt, Imperatore, ejus urbis instauratore) non ideo me Aurelianum potius, quam Aurelianensem dici debere nec magis quam ab Arimino Ariminos vocamus indigenas, sed Ariminenses, a Mediolano, Mediolanenses, a Lugduno, Lugdunenses, a Cameraco, Cameracenses, a Genabo, Genabenses, aut saltem utrumque dici quid vetat, ut a Cæsare ab Eburoduno non Eburodunos tantum, sed & Eburodinenses vocari comperimus, ab Ambiano, & Ambianos, & Ambianenses, a Cenomano, & Cenomanos, & Cenomaneses, a Bellovaco, & Bellovacos, & Bellovacenses, sic Turones, & Turonenses, Carnutos, & Carnutenses, aliosque istiusmodi plures.

Quo sensu accipiendum sit quod a Cajo dictum est, veteres promiscue emptionis venditionisque vocabulis in appellationibus uti solitos.

CAP. IX.

JOHANNES ROBERTUS.

PROXIMUM superioribus esse, atque etiam eodem spectare videtur, quod in *l. veteres 20. D. de act. empt.* Cajus veteres ait emptionis venditionisque appellationibus promiscue usos fuisse, non autem, aut quo communiter existimatum est, generalia quippe fuisse hæc vocabula, omnem alienationem complectentia: quod sensit & Alciat. *parerg. lib. 3. cap. 22.* tametsi id verum esse non inficiemur. Sed illi loco minime convenire arbitramur, aut etiam quo alius omnium absurdissime distruit illo loco significare voluisse Cajum, veteres locationem venditionem, & venditionem locationem sæpe appellasse, & conductorem emptorem, sive redemptorem. Quod ut quaquaversus efficiat, & proxime illic sequentem legem (cujus ex eodem Cajo conjuncta est cum superiore sententia) eodem pertrahat ejus textum contra omnium exemplarium fidem more suo ita immutat, ut etiamsi illam ipsam ejus emendationem tacitus feras, eam vel scioli ejus alioqui nævos probare soliti, temerariam & plane inanem judicaturi sint. Nam quid ad rem facere existimare possint, quantumcunque in ejus causam propensi, quod pro verbis istis, *Idem est*, a quibus illa lex initium sumit, vult legi, *id est?* Quod qua ratione præcedenti legi apte id accommodari potest, ut quod vult significet: quippe veteres locationem, venditionem, & conductionem, emptionem appellasse, & his appellationibus promiscue usos fuisse? id vero probari contendit *l. liberto in princip. ff. de annu. legat.* quod æque absurdum est, cum in eo, quod Scævola ibi refert, testatorem Philoni liberto, sic legasse: *usque dum vivet, quinquagesimam omnis reditus, qui pro prædiis a colonis, vel emptoribus fructus ex consuetudine domus meæ præstaretur*, is colonos & emptores conjungi, & pro iisdem poni interpretetur, cum tamen nominatim eos ab invicem testatorem secrevisse & disjunxisse illa verba testantur. Nec est quod hic attexat disjunctam resolvi nonnunquam in conjunctam. Nam eam interpretationem tum fieri posse non negamus, cum vel inter personas ponitur: vel alioqui subjecta materia non aliam commodam, aut proferentis menti convenientem sententiam admittit, juxt. *l. 4. C. de verb. signif. l. sæpe 53. ff. de verbor. signif.* Quorum naturam intervenit, cum aptissime & colonos, & ad fructuum emptores, ut ab invicem discretos, illud referri possit: cum id quod sint aliqui coloni prædiorum nostrorum, sive ab his certæ pensiones in frumento, oleo, vino, aliisve fructibus præstentur, juxta *l. si olei 21. C. de locat. & cond. l. sed addes, §. si dominus, ff. locati*. Sive etiam cum his, ut partiariis, dominus fructus partiatur, juxta *l. si merces, §. vis major, ff. locati*, nihil obstet, quo minus præter eos sint & alii istorum fructuum emptores, quos ita ex consuetudine patrifamil. fructus comparare solitos, illic significet Scævola, *argu. l. nec emptio 8. vers. & tamen fructus, ff. de cont. emp.* nec magis ejus sententiam juvat id quod de mancipibus adfert, qui cum reipsa non alii, quam conductores sint, tamen & emptores dicantur: cum constet mancipes dictos, qui quod e publico alia conducerent, alia quoque emerent, inde & conductores & emptores eodem isto nomine significarentur, id vel ipso testante Festo Pompejo, *Manceps* (inquit) *est, qui quid a populo emit, conducitve, quia manu sublata significat se auctorem emptionis esse.* In quo tamen intelligendum, ex eo quod locatio & conductio proxima est emptioni & venditioni, plerosque casus esse, non tantum in quibus ambigatur, utrum emptio & venditio, an vero locatio & conductio contracta fuerit, juxta *l. 2. ff. locat. §. adeo autem, & §. item quæritur, de locat. in Inst.* sed & in quibus uterque contractus velut conjunctim iniri dici possit, puta eo casu, quo quis alicujus agri, vel prædii fructus in plures annos certo pretio cuipiam addixit: Tunc enim utrumque dici posset, eum, qui dederit, & vendidisse, & locasse, illum vero qui susceperit, & emisse, & conduxisse: nam ut tunc emptio contracta dici potest, juxta *l. cum manu sata 80. vers. sylva, & d. l. nec emptio 8. vers. & tamen fructus, D. de contrab. empt.* Ita & locatio, *l. 1. §. quia in perpetuum, D. si ager vecti. vel emphyt. l. cotem, §. 1. D. de public.* Atque eo imprimis casu id, quo unicum in plures annos, seu pretium, seu merces in pecunia constituatur: nam tunc haud dubie emptionem contractam fuisse agnoscere cogimur, *arg. d. l. cum manu, & d. l. nec emptio*. Quo quidem refertur quod ab Hygino *lib. 2. de limit. constit.* eorum agrorum, quos ex assignatione militibus facta superesse contingebat. *Vectigalibus* (inquit) *subjecti sunt alii per annos, alii vero mancipibus ementibus, id est, conducentibus in annos centenos: plures vero finito illo tempore iterum venduntur locanturque, ita ut vectigalibus est consuetudo.* Quæ posteriora verba aperte indicant, non hic emptionem pro conductione, aut venditionem pro locatione sumi, sed utrunque in eo concurrere dici posse. Quod confirmant & hæc ibidem paulo post subsequentia: *Mancipes autem, qui emerunt lege dicta jus vectigalis ipsi per centurias locaverunt, aut vendiderunt proximis quibusque possessoribus*. Et postea quosdam, ait propter sterilitatem non invenisse emptores. Ac paulo inferiore loco idem ait, solere agros compascuos [illegible] *per singula lu-*

stra

ſtra mancipem, ſed & annua conductione ſolere locari. Illud nimirum ſubindicans, mancipes non ſimpliciter conductores eſſe. Quod autem non hi tantum, ſed & qui opus, aliudve quid faciendum ſuſcipiunt, atque etiam qui aliud quid in univerſum conducunt: redemptores dicuntur, alio pertinet, tametſi & in eo ſimilitudo aliqua emptionis notari poſſe videatur, & iſtiuſmodi redemptores etiam mancipes dicti ſint, *ut patet ex Cic. lib.1. de divinat. l. 1. & 2. Act. in Verrem:* quo loco Aſcon. Pædian. *Mancipes (ait) eſſe publicanorum principes Romanos homines, qui quæſtus ſui cauſa decumas redimunt, aut portoria, aut paſcua publica*. Ut idem alio loco mancipes interpretatur, id eſt, *publicanos, qui decumani vocantur*. Ex quibus concludo, prædictos, & conſimiles alios locos eo non poſſe trahi, ut probent confundi locationis & conductionis cum venditionis & emptionis vocabulis appellatione, ſed magis cujuſque horum propriam retineri: ſic tamen ut eidem nonnunquam negotio utraque accommodari poſſit, at interim proprio ſuo cujuſque horum reſpectu.

ANTONIUS MERCATOR.

QUæ dixi ſuperiore ſatis refellunt, quod tradis hoc capite *l.20. de act. empt.* hoc velle veteres promiſcue uſos eſſe emptionis & venditionis appellationibus, ſatis refellit uſus ipſe veterum, qui his appellationibus nunquam abutuntur, ſed aliam ab alia ſemper cuſtodite ſecernunt. Quod autem Obſervator ait hunc eſſe d. l. 20. ſenſum, veteres appellationibus emptionis & venditionis promiſcue uſos eſſe tam in emptione & venditione, quam in locatione & conductione, & in l. ſeq. eſſe legendum, *id eſt*, & in locatione & conductione id tu ſimpliciter improbas hoc modo. Immutat, inquis, verba legis ſequentis contra omnium exemplarium fidem temere & inaniter. Contra omnium exemplarium fidem, fatetur Obſervator: ac præterea adfirmat apud alios auctores ſæpe, & uno maxime loco apud Salluſtium vexato multum, & in jure idem mendum inſidere aliis ſeptem locis, quod & ex his vel uno vulgus interpretum agnovit in l.30. in fine *de act. emp.* In quo Piſani tamen habebant: *Idem eſt*, & quo frequentius id eſt, eo facilius urgente re, veritate, uſu veterum, notare id ſe debuiſſe ait, in d. l.21. urgente etiam maxime inſcriptione leg.20. quæ cum ſit de publicanis, qui conductores ſunt publicorum, convenienter ei ſubjecta eſt interpretatio hujuſmodi, id eſt, & in locatione & conductione. Addis temere quod ille ſtulto facile condonat, & inaniter, quaſi verba eo modo immutata eum ſenſum non referant, hoc non condonat, ſed te ad plagoſum aliquem grammaticum ire jubet, qui te pretio tuo doceat, quæ ſit in quaque oratione necne apta ſtructura verborum.

Quod autem ille probat, veteres promiſcue ſupradictis appellationibus uti, ex Scævola primum in *l.liberto, de annuis leg.* Id ita eludis, ut dicas neſcio quo ore illum in *d. l.liberto* colonos, & emptores fructuum eoſdem eſſe interpretari, quod ille nunquam ſcripſit. Emptores tantum ſcripſit eſſe redemptores, & conductores fructuum, quia de iis emptoribus Scævola loquitur, qui quotannis prædiorum dominis reditum certum inferunt, non de his, ut tu comminiſceris, qui ſemel uno pretio fructus emunt. Et coloni, qui eſſent, nihil ad rem pertinere arbitratus, interpretari noluit.

Deinde quod ex Hygeno & Feſto, & potuiſſet etiam probare ex eo, quod veteres mercenarium militem emptivum appellarunt, id fieri ais, vel quod mancipes, qui nihil aliud ſunt, quam publicani ſive conductores publicorum alia conducerent, alia emerent, quod in alio negotio eſſent emptores ſcilicet, in conductione etiam dictos emptores. Fac in alio negotio eſſe creditores: an ideo & in conductione dicentur creditores? nugaris, ſed nugari tibi libet magis, quam breviter & deſtricte confiteri, veteres promiſcue uti emptionis & venditionis appellationibus etiam in locatione & conductione: Vel id fieri ais tantum in his negotiis & contractibus, quibus & venditio & locatio ſimul, vel ut ipſe loqueris conjunctim contrahitur, id eſt, qui venditiones locationes, emptiones conductiones ſunt, qualia negotia rerum natura non novit. Non certe id quod pro exemplo adfers: Si in plures annos, vel in perpetuum fundus fruendus detur certo pretio, quod emphyteuſis eſt, ſive locationis ſpecies quædam propria, non venditio, nec venditionem eſſe probat, *l.nec emptio, de cont.emp.* dum ait fructus futuros recte emi, quia non fructus plurium annorum intelligit, ſed fructus hornos, nec item altera, quam adfers *l.cum manu. §.Sylva, eod.* quæ de ſylva cædua loquitur vendita in quinquennium, quod quidem temporis ſpatium, etſi pluribus annis conſtat, tamen pro uno anno habetur, *l. fructus, §. quo in anno, ſol. mat.* quod non niſi quinto quoque anno fructus ex ſylva cædua perciperetur, *l. ult. C. de ſervit.* denique ut unum idemque negotium ſit venditio ſimul & locatio fieri non poteſt, non magis quam, ut unum aliud quodcunque negotium ſit precarium, & commodatum, vel mutuum commodatum ſimul. Et his, quæ tibi Obſervator indicavit verbis Hygeni: Qui ſuperfuerant agri vectigalibus ſubjecti ſunt alii per annos quinque (ſic legendum) alii vero mancipibus ementibus .i. conducentibus in annos centenos, plures vero finito illo tempore iterum venduntur locanturque, quibus ſimilia fere ſunt illa Siculi Flacci, ſubſeciva per ſingula luſtra locare ſoliti, per mancipes reditus percipiunt, alii in plures annos, his inquam, verbis non ſignificatur duplex negotium, quod & venditio locatio ſit, & emptio conductio, ſed locatio conductio tantum, quæ & venditio emptio a veteribus dicitur, ut nominatim Feſtus ſcribit Cenſorum locationes olim venditiones dictas. His etiam verbis Feſti, manceps dicitur, qui quid a populo emit conducitve, conductio tantum publicorum ἐκ παραλλήλου ſignificatur, quam mox etiam uno verbo emptionem vocat, dum ait, quia manu ſublata ſignificat ſe auctorem emptionis, quod ſi neſcis, Ciceroni eſt digitum tollere, Plauto ſuo articulo emere.

Et inter ea tamen tibi ipſi contrarius non negas ex ſimilitudine venditionis emptionis, & locationem conductionem venditionem emptionem dici, quod eſt veriſſimum, & redemptores conductores, redimere conducere: neſcis ubi conſiſtas. Idem fateris, idemque negas.

JOHANNES ROBERTUS.

QUI contra omnium exemplarium fidem profiteri non dubitat immutatum a ſe fuiſſe principium *l.20. D.de act. empt.* & pro iſtis verbis, *idem eſt*, a quibus ea lex initium ducit, reponendum cenſuiſſe, id eſt, detecta illa ut conjectitia, ita & temeraria ac plane inani emendatione, in ea tamen ſubdolis tergiverſationibus obtegenda hic præſtat, affirmatque apud alios auctores (quorum tamen nullum profert) at uno maxime apud Salluſtium loco multum vexato, & ſeptem in jure locis idem mendum inſidere. Tum facile & promptum fuit ſeptingentis locis, quam ſeptem dicere, illi qui ubi ubi libuerit, nullo auctore nullaque ratione, ex quavis levi conjectura menda ſupponere non dubitet. Verum ut hoc loco illud etiam & nos illi ſine teſte credamus, inanem & huic loco minime convenientem emendationem iſtam contendimus, nec quod ad verborum ſtructuram archigrammatiſtes nos revocat, quidquam urget, neque hac illi effugium patere poteſt, cum de verborum ſtructura hic minime agamus, ut quam ex ipſius ſub auditionibus ſtare poſſe non negemus. Sed hanc quomodocunque adſtruat, etiam illi ipſius interpretationi (utpote omnium ineptiſſime) convenire poſſe inficiamur. Deinde vero ut ex illis ſe expediat, quibus irretitum ſe ſentit, quod veriſſime docui emptorum vocabulum non ſimpliciter ſumi pro conductoribus, *in l.liberto, D.de ann. leg.* ut de-

clinet, ſe ait id tantum ſcripſiſſe, emptores illic eſſe redemptores, & conductores fructuum, cum tamen prius eo loco redemptoris fructuum nullam prorſus mentionem feciſſet. Atque hoc etiam eo ibi admiſſo ſequetur, non igitur illic conductores ſimpliciter dici emptores, ſed illo tantum modo, quo ego ſum interpretatus, eſſe caſus in quibus dici poſſit uterque contractus conjunctim iniri: ac per conſequens illius contextus verba, quoquomodo ab eo correcta & contorta, illam ejus ſententiam plane reſpuere.

Deinde quo plus verborum congerit, eo magis ſententiam meam a me plane comprobatam, etiam confirmat, quale eſt quod addit de mercenario milite emptivo appellato, de mancipibus, qui nihil aliud quam publicani, ſive conductores fuerint. Sed enim in alio negotio ait me eos facere emptores, in alio vero conductores, & tamen utroſque conjungere, quaſi eodem actu copulatos. Quod & his, quæ ſcripſi, falſiſſimum apparet, & idem aliter me ſcripſiſſe attexit, dum in eo ſententiam illam meam vellicat, qua eodem loco in iiſdem negotiis & contractibus venditionem & locationem conjunctim initam dici potuiſſe ſcripſi. Nam (inquit) talia negotia rerum natura non novit. An vero quod rerum imperiti non norint id, nec rerum naturam eſſe cuiquam perſuadebit? Ac inde quam belle exemplum, ut meam mihi affingat ſententiam, proponit, quo in plures annos, vel in perpetuum fundus fruendus detur certo pretio, tumque emphyteuſin, ſive locationis ſpeciem eſſe ait. Quis hic non videat impudentem eſſe calumniam, quod de fundi (qui ſub colono, vel partiario, vel alio quovis ſit) fructuum per unum annum, aliquoſve annos emptione dixi, id ad conductionem fundi fruendi trahere? Sed & illo quid abſurdius? quod de fructuum futurorum emptione dicitur in *l. nec emptio* 8. *D. de con.empt.* id ad hornorum tantum fructuum emptionem reſtringere? Dicat nugivendus ſi non ex jure, ſaltem ex Grammaticis auctoribus, quid obſtet, quo minus, ut unius anni, ita & plurium quoque annorum fructus ex fundo vendi poſſint? Ejuſdem generis eſt, quod cum ſcripſerim pleroſque caſus eſſe, in quibus ſic ambigatur utrum emptio & venditio, an vero locatio & conductio contracta fuerit, ita ut in his uterque contractus velut conjunctim iniri dici poſſit, ille contendit unum idemque negotium non magis venditionem, ſimulque locationem fieri poſſe, quam ut unum aliud quodcunque negotium ſit precarium, & commodatum, vel mutuum commodatumque ſimul. At non ego ſcripſi eſſe, ſed dici poſſe: quia utrumque in eo concurrat, cujus ratione & ad emptionem & ad locationem eadem in re id trahi poſſit. Sicque eo caſu, quo convenerit cum aurifice, ut ex auro ſuo annulum mihi conficiat, ſimul emptionem & conductionem eſſe Caſſium ſenſiſſe, quippe materiæ emptionem, operæ vero conductionem, ita ut ſi ex auro minus probo eum factum intendere velim, ex empto, ſin vero in opere vitium admiſſum, ex locato ſit agendum, refert Juſtin. in §. *item quæritur* (ubi ſic plenius explicat Theophil. *de locat. in Inſtit.* convenit *&* *l.* 2. §. 1. *D. locat.* Ac tametſi placuiſſe ut unum id ſit negotium, referant prædictis locis tam Juſtin. quam Cajus, ita tamen ut magis unum negotium eſſe ob id contendant, quod opera velut acceſſorii vice fungatur, quam quod in eo mixtum eſſe negotium negent, ut ibidem interpretatur *d. Theoph.* facit in hanc rem *l. Ariſto* 18. *D. de don.* Nec ego ſcripſi illum contractum duplicem eſſe, ſed in eo contractu illa concurrere, ex quibus dici poſſit aliquo reſpectu emptio, alio vero reſpectu conductio contracta, ut quidem in eo locationis contractus negotio, quem uno reſpectu locatorem, altero vero reſpectu conductorem vocari, probabitur *c. ſeq.* nec eo minus tamen in eo perſtiti, ut emptionis venditioniſque cum locatione & conductione appellationem confundi negarem.

An qui locator, idem & conductor dici poſſit.

CAP. X.

JOHANNES ROBERTUS.

CUM non illis tantum emptionis venditioniſque appellationibus veteres promiſcue uti ſolitos, dictum fuerit a Cajo, ſed itidem & locationis & conductionis, quemadmodum nos illud eo referendum interpretati ſumus, eum qui emptor ſit, & venditorem, ac contra eum, qui venditor ſit, emptorem dici ſolitum: nec deeſſe rationem, qua id fieret: & in hoc quoque idem fieri ſolitum, ut qui conductor, idem & locator, & qui locator, idem & conductor diceretur, nobis explicandum reſtat. Id vero clarius fiet, locatoris a conductore propoſita diſtinctione, quæ nec ab eo ſumenda videtur, quod communiter antea exiſtimatum fuit, locatorem eum eſſe, qui pecuniam accipit, conductorem vere, qui det: cum & qui locator ſit, pecuniam nonnunquam det, & conductor, qui accipiat, ut & ab aliis explicatum eſt. Nec ab eo quoque ſolo, quod locatorem eſſe volunt, qui faciendum, aut fruendum aliquid det: conductorem vero, qui accipiat. Verum paulo generalius locatorem eum eſſe dicimus, qui interveniente certa mercede alteri vel faciendum, vel fruendum quid, vel operam præſtet: conductorem vero, qui illorum quid mercede interveniente ab altero ſuſcipiat: ut quidem conducere, & ſumere, ſive ſuſcipere, pro eodem accipi, prob. *l. Moſchis*, §. 1. *in fin. D. de jur. fiſc.* Quo effectum ut cum maxima ex parte contingat, eundem, qui illorum aliquid interveniente mercede præſtet, ſimul & ipſum illorum quid ſuſcipere, in his qui locator, is etiam conductor, & qui conductor, idem & locator diceretur: ſicque promiſcua eſſet utriuſque appellatio: ut quidem ego locans architecto domum conſtruendam, cum viciſſim ab eo operas conducam, & is in hoc domum a me conducens, ſimul operas ſuas mihi locet. Ut idem ego & locator, & conductor dici poſſum, ita & utraque appellatio illi convenit. Ac ita quem conductorem prius vocarat, poſtea operam ſuam locare eadem in re dixit Paulus in *l. item ſi pretio* 25. §. 1. *D. locat.* Atque inde promiſcue cuique iſtorum, tam ex locato, quam ex conducto actio competere diverſo illo reſpectu dici poteſt, prob. *l.* 2. *in princ. ubi not. Accurſ. D. ad l. Rhod. de jactu.* Proinde in artifice, qui quid faciendum ſuſceperit, utrumque hoc concurrere, nemo vel mediocriter in jure verſatus negaverit, ut & operam ſuam locare recte dicatur, *d. l. item ſi pretio*, §. 1. *&* *l. ſed addes* 25. §. *ult.* *&* *l. qui operas*, *D. locat.* & ſimul illud faciendum conducere, *l. ſi quis fundum* 10. §. *Imperator*, *&* §. *Celſus*, *l. ſi merces* 28. §. *pen.* *l. ult. D. locat.* Quod ceteris rectius ſenſiſſe videtur Paul. Caſtr. in *d. l. ſi quis fundum.* Quod etiam attigiſſe videtur Laurentius Valla *c.* 27. *lib.* 1. *elegant.* in eo tamen lapſus, quod locare ſepulturam faciendam, tam eum recte dici exiſtimavit, qui alii faciendam eam daret, quam qui ſe ad faciendam eam locaret. Nec enim id diceretur apte, ni adderes, illum ſepulturam faciendam locare, hunc vero ſe ad ſepulturam faciendam locare. Ac ita in eo, quod locatur ſepultura, eundem qui illam locat, & alterius ſuſcipientis operam conducere, & eum, qui ſuſcipit, & conducit faciendam, viciſſim & operam ſuam locare, apte intelligemus. Quod cum in illis omnibus obtineat, in quibus utrumque intervenit, & res in qua aliquid fieri conveniat, & facientis opera, latiſſime id manat. At non idem, ubi alterum tantum intervenit, vel res ſola, non in hoc ut circa eam quid fiat, verum ut ea ſuſcipiens fruatur utaturque, ut in domus, aut fundi, alteriuſve conſimilis rei locatione, vel opera tantum, ut in artifice, qui operas ſuas ſimpliciter locarit, non autem ſimul rem, in qua aliquid efficeret, conduxerit. In iſtis enim non idem, qui locator, ulla ratione dici poteſt & conductor: ſed diſtincta in eo manet cujuſque eorum appellatio: atque tunc præcipue, cum nulla certa res intervenit, cui artificis ope-

opera applicetur: ut quidem in eo contingebat, quod Cic. in Orat. pro C. Rosc. Comœdo, Panurgum illum, quem cum Roscio Fannius arte histrionica instruendum communem fecisset, disciplina, quæ a Roscio esset tradita, locasse se ait, non minus H. S. CCC. Liij. cum ejus alioqui membra sine illa disciplina per se non amplius duodecim æris merere possent.

Licet autem illa, quam diximus, reciproca utrinque, & locationis & conductionis appellatio, tunc quoque obtineat, cum magister navis merces vehendas conduxit: ac per consequens, simul cum nave, & navis instrumento operas suas in id locavit, *d. l.2. & l.ult. §. si ea, cum §.seq. D. ad leg. Rhod. de jact.* (quibus locis invicem collatis patet, juxta superiora, eundem, qui navem ad merces suas vehendas conduxisse referatur, & merces suas vehendas locasse quoque dici) Aliud tamen obtinere interpretamur, cum quis ipsam navim, aut totam, aut ejus partem in hoc conduxit, ut merces suæ veherentur: quia hic casus illi similis sit, quo quis domum, aut totam, aut ejus partem conduxerit: ac per consequens, tunc ille dici nequeat merces suas vehendas locasse, prob. arg. *d. l.2. in princ. vers. si totam navem & vers. sicut vectores, qui loca.* Quo fiat, ut cum incertum est quid in eo actum sit, quippe an quis navem, aut ejus partem conduxerit, an vero simpliciter merces suas vehendas locaverit, civilis in factum actio danda sit, non autem vel ex locato, vel ex conducto, sic intellig. *l.1. D. de præscript. verb.*

ANTONIUS MERCATOR.

Etiamne locationis & conductionis appellationibus vis promiscue, & καταχρηστικώτερον juris auctores uti? unde id probas, aut quomodo, quia, inquis, ab eo cui loco insulam ædificandam, & vicissim conduco operas. Sum igitur in eodem negotio locator & conductor. Et contra qui conducit insulam ædificandam, mihi locat suas operas. Est igitur in eodem negotio conductor & locator. Id totum nego atque pernego. Perinde enim hoc est ac si negotium do, ut facias, verteres in Facio, ut des, quod non possis sine confusione utriusque negotii, & injuria juris auctorum, qui accurate separant alterum ab altero, adeo ut ex hoc denegent actionem præscriptis verbis, non etiam ex illo. Ergo nec possis etiam negotium ita gestum: Do tibi C. ut mihi insulam ædifices, ita convertere, Ædifico tibi insulam, ut mihi C. des, quia ut recte Doctores nostri docent, servanda non pervertenda est ratio ineundi contractus. Si ergo dedi tibi insulam ædificandam, tu suscepisti, ego qui inivi contractum sum locator, non conductor, tu conductor, non locator. Contra vice mutata si tu te mihi ultro utendum dedisti ad insulam ædificandam, ego suscepi, tu es locator, non conductor, ego conductor, non locator. Et similiter si tu navem mihi utendam dedisti, ego suscepi, tu locator es, non conductor, ego conductor, non locator. Contra si ego tibi dedi merces vehendas, ego sum locator, tu qui suscepisti, conductor, non locator, eademque ratio intervenit indistincte, & semper in casibus omnibus, ut docet Obs. 2. & 3.

Ac præterea conventio hæc, Ædifico tibi insulam, aut in ædificanda ea præbeo tibi meam operam, ut mihi C. des, neque locatio est neque locationi simile negotium, quia omnis locatio incipit a verbo Do, non a verbo Facio: alioquin articulus Facio, ut des, esset similis locationi, non minus quam articulus Do ut facias, & ex utroque daretur actio præscriptis verbis: quam tamen constat non dari ex articulo Facio, ut des, *l. naturalis, §. quod si faciam, de præs. ver.* & dari ex aliis articulis, ex Do, ut des, quia simile venditioni negotium est: ex Do ut facias, quia simile locationi: ex Facio, ut facias, quia simile mandato. Ideo igitur non dari ex Facio, ut des, quia neque locationi, neque ulli alii negotio civili simile negotium est. Unum tantum locum habes in jure, quo videris haud nihil efficere posse, eundem, qui conduxit insulam ædificandam, & locare suam operam in *l. item si pretio, §. cum insulam, Loc.* quo tamen si penitus inspiciatur non conductor, sed artifex dicitur locare suam operam: nam qui conduxit insulam ædificandam, fieri non potest, ut & locaverit suam operam, sicut nec qui locavit, ut conduxerit, quia naturaliter harum rerum, quæ sunt ad aliquid, ut Quintil. loquitur, inter se pugna est, ut nec possint ex causa una in unum cadere subjectum. Ceterum *d. §. cum insulam,* ut comprehensione rerum brevis, ita subobscurus est: regula est, locationem dominium non mutare, *l. non solet, Loc.* id est locatorem non transferre dominium in conductorem, quam Paulus in *d. §. cum insulam* docere voluit vitiari uno casu, non si quod proponit initio insulam ædificandam locavi, ut sua impensa conductor omnia faciat, quo casu non locator cujusquam rei dominium transfert in conductorem, sed conductor in locatorem, puta dominium materiæ, ut *l.39. de rei vind.* quia superficies ejus fit cujus est solum, nec quidquam fit adversus superiorem regulam, sed ex diverso: quem casum nobis cogitandum relinquit plus sentiens minus scribens Paulus more suo morosissimo, si artifex locaverit operam suam in insula sua impensa, & sua materia ædificanda, quo sane casu locatio est non venditio materiæ, *l. 20. de cont. emp.* & tamen vitiata superiore regula eorum, quæ impenduntur dominium a locatore transfertur in conductorem: & hæc est mens Pauli in *d. §. cum quidam:* ac si dixisset. Et tamen locatio est non venditio, etiamsi artifex inierit contractum: locat enim suam operam, non materiam vendit.

Ad hæc cum statuis, locatorem esse eum, qui quid alteri certa mercede faciendum, vel fruendum, vel operam præstat, & conductorem, qui suscipit, in eo primum peccas, quod eum, qui init contractum, operam præstando, quod est faciendo locatorem facis, quia ut supra luculenter ostendi, verbum Facio nunquam initium dat locationi, itemque in eo, quod frustra addis. Certa mercede, quod neque Paulus addidit in *d. l. item si pretio §. 1.* sed simpliciter dixit: Quotiens faciendum aliquid datur, locatio est, nec item Observator cum locatorem scripsit esse eum, qui dat aliquid utendum, vel faciendum, conductorem, qui accipit; quia differentiam tantum explicare voluit locatoris, & conductoris, non substantiam, quales essent, non qui essent.

JOHANNES ROBERTUS.

Superiores absurditates omnes istud superat, quod hoc loco nugivendus locationis nominatum contractum ad innominatorum contractuum regulam, & naturam redigere contendit, ut quemadmodum isti ex forma, qua ineuntur, dijudicandi sunt, an dederim ut faceres, an vero fecerim ut dares, ut in illo, constituamus contractum, Do ut facias, constare, in hoc vero Facio ut des, non autem in horum unoquoque conversa hinc inde verborum formula utrumque in singulis concurrere dici posse, cujus rei non exigua sint discrimina, nec leves effectus, *l.5. naturalis, in pr. & §. at cum do,* juncto *§. quod si faciam, D. de præscript. verb.* Hoc enim manifeste indicat se leviorem juris principiorum plane, aut ignarum, quippe locationem ex eo contractuum, & quidem nominatorum genere esse, qui solo consensu ineuntur, & perficiuntur: ac per consequens, nec ex hoc, vel illo eorum ineundorum modo, qualiter constent dijudicari, sed consensu illorum substantiæ conveniente, quippe si de mercede, & sine concepta ulla formula convenerit, juxta *tit. de oblig. quæ ex cons. in Instit. l.1. cum l. 2. in pr. D. locat.* nec aut ex re tradita, aut implemento alio ullo, initium eos sumere necesse sit, ut illos innominatos, sed nuda, & qualitercunque interveniente contrahentium voluntate, juxta *l.1. vers. permutatio autem, D. de rer. permut. l. jurisgentium, in prin. vers. ut puta, cum seq. D. de pact. l. 3. Cod. de*

rer. permut. Quod si ita est, ut nemo, vel tantum Justi- A nianeus non agnoscet, quoniam illud ejus axioma: Omnis locatio (inquit) incipit a verbo Do, non a verbo Facio. Ex quo vult sequi, cum ad ædificandam insulam operam tibi meam præbeo, ut centum des, non esse locationem: quo quid a jure, & omni locationis tractatu alienius? *l. item si pretio* 25. *§. cum insulam*, & *l. qui insulam* 33. *§. qui ædem*, *l. si merces* 28. *§. qui columnam*, *D. locat.* Illud autem expendamus, quid in tantos errores præcipitem eum egerit, nimirum quod crudius ejus cerebrum illud concoquere non valuerit, quod a Paulo dicitur, cum do, ut facias, si tale sit factum, quod locari soleat, locationem esse, in *d. §. at cum do*: inde illud, vel sequi, vel a contrario inferri falso sibi persuadens: Igitur locationem non aliter iniri, quam servata forma ista, Do tibi ut facias: quo fiat, ut qui fundum B fruendum, vel habitationem conducit præstituta mercede, locationem non ineat. Quis unquam ita argumentatus est? Hac Lutetiam itur, si in recta via perstetur: ergo non alia Lutetiam pervenire quis potest. Hoc quid aliud est quam a specie ad genus argumentum ducere?

Quibus sic perperam contra Juris leviora, & apertiora principia positis, videamus quid efficere contendat, nimirum ut illud convellat, quod verissimum & certissimum esse pluribus docui, in plerisque eundem, qui locator vocetur, conductorem etiam, & qui conductor locatorem quoque dici. Atque cum idem multis & auctoritatibus, & rationibus ego comprobaverim, in uno solo quoquo modo diluendo, sive potius alio detorquendo, adeo anxie laborat (quippe *d. §. qui insulam*, quo apertissime sententia nostra comprobatur) C ut tandem in angustias redactum sese sentiens, more suo in ipsummet Paulum, ut morosissimum, invehatur, quem plus in eo sensisse, quam scripsisse conjectet: ac inde mira ratione alio id omne deflectat, quippe cum ne minimus quidem illic apex de venditione Paulum cogitasse arguat, ad venditionem id omne detorquet. Et quis hæc vibicibus digna negaverit.

Deinde vero in eo, quod ejus errori subveniens, quo cum eum locatorem esse constituisset, qui faciendum, aut fruendum aliquid det, conductorem vero, qui accipiat: sic illum definio locatorem esse, qui certa mercede faciendum, vel fruendum quid præstet, conductorem vero, qui suscipiat, in eo peccare me ait, & quod eum, qui in hoc, ut operam præstet, contractum ineat, locatorem faciam, quia verbum Facio nunquam det initum D locationi: & quod frustra certæ mercedis mentionem adjiciam. Quorum illud ineptissimum, & a juris principiis alienissimum esse apertissime antea docuimus: hoc vero a juris ratione abhorrens, vel Justinianeis solis configendum relinquo, quibus ignotum esse non potest, locationem non magis sine certæ mercedis, quam emptionem sine pretii in pecunia numerata præstatione subsistere posse: nec per consequens frustra id a me addi, quod ab eo vitiosissime tot verbis in explicanda locationis significatione, & substantia effusis prætermissum perperam fuerit, prob. arg. princ. *tit. de locat. & cond. in Instit. in verb. si de pretio*, & *verb. si merces constituta sit*, & *ibi Accurs.* quem si consuluisset, nec (quod facit) lectione indignum judicasset, is in errores tantos minime incidisset, *accedit & d. l. 2. in pr. D. locat. cond.* E

Qui fiat, ut is locationis contractus subsistat, quo conductor obligetur, at non locator, ex Paulo in l. sicut 22. ff. locat.

CAP. XI.

JOHANNES ROBERTUS.

NON in emptione tantum, aut locatione evenit, ut ex uno solummodo latere teneat, sicque velut claudicet contractus, alioqui natura sua ultro citroque obligationem producens, verum A & quibuscunque aliis istiusmodi, quos, quia sic ex his mutuæ utrinque obligationes nascantur, proprie contractus vocamus, sed ita ut tunc speciali alterius contrahentium personæ incapacitatis ratione id contingat, puta pupilli, furiosi, prodigi, juxt. *princ. tit. de auct. tut. in Instit. l. 5. §. 1. D. de auct. tut. l. Julianus* 14. *§. si quis a pupillo*, *D. de act. empt. l. si id quod* 7. *D. de rescind. vend.* juncta *l. Labeo* 19. *D. de verb. & rer. signific.* sed hoc plus in locatione fieri posse ait Paul. ut alia quam personarum qualitatis ratione eveniat, ut conductor quidem obligetur, at non locator, quippe cum emptor fundum conducit, donec pretium solvat, in *l. sicut* 23. *§. interdum*, *D. locat.* Quod eo mirum magis est, quod contra naturam ejus contractus id fiat, ut una tantum ex parte obligationem pariat. Sed tamen idem & in mandato B contingere, patet ex Cajo in *l. potest* 41. & *ibi not. Accurs. D. mand.* Quo ad locationem vero, qui id in illa sic simpliciter a Paulo proposita specie obtineat, non facile explicari posse videtur. Adeo ut non defuerit, qui audacter assereret, illo loco necesse esse immediate subsequentem *l. cum venderem* 23. *illius tit. D. locati conduct.* quæ est Jaboleni loco moveri, ut prædictus §. interdum, proxime sequatur *l. item si pretio*, *quæ est* 24. *illius tit.* Neque id satis: verum præterea corrigenda esse hæc illius leg. 24. verba, *item si pretio*, & illorum loco legendum, *id est si pretio*, &c. Quo ista conjunctione, ac simul correctione fiat, ut d. §. interdum, in hac specie obtineat, in qua cum ita venditus esset fundus lege commissoria, ut si intra diem præfinitum non esset exolutum pretium, fundus esset inemptus, & ut interim emptor fundum cer- C ta mercede conductum haberet, donec pretium solveretur: quia in ea specie, cum exinde pretium illa die non est solutum, sicque emptio ex illa lege irrita facta est, verissimum illud sit conductorem obligari, & ad solvendam ejus temporis pensionem, quo fundo fruitus sit, aut in posterum fruatur, ex locato actione posse conveniri: cum ipse locator minime in id obligetur, ut frui præstet, si id nolit, nec eo nomine adversus eum agi possit, aut aliud quicquam, in quo videamus, quam is multa peccet.

Primum quod (ut dixi) id necesse esse ait præterita *d. l. cum venderem*, illi §. interdum conjungere *d. l. item si pretio*, quod ego minime admitto. Deinde quod *d. l. item si pretio*, frustra illo modo interpolat, cum nec illa interpolatione illud apte efficiat, quod vult. Nam ut ita, quemadmodum cupit, conjungantur: *Interdum locator non* D *obligatur, conductor obligatur, veluti cum emptor fundum conducit, donec precium exolvat, id est, si pretio non soluto inempta res facta sit, tunc ex locato erit actio:* quis non dispicit, hic sequentem velut superiorum explicationem istam, *id est si pretio*, non dicam hiulcam esse, verum supradictis nullo modo cohærere, ut in quibus eorum, quæ subjiciuntur, nulla, ac ne obscure quidem mentio facta sit, comprob. arg. *l. id est* 15. *D. de act. empt. l. 2. D. si famil. furt. fec. dic. l. 2. D. de supell. leg. l. id est* 39. *D. de hered. instit. & simil.* Postremo non attexit, in quas sedes releganda sit d. l. cum venderem: cujus alioqui sententiam omnino cum præcedente, & subsequente, simul lege conjunctam esse constat. Nam si ut ejusdem argumenti est, & conjunctim quoque voluit adjici, fuit & tertium quoque illud eadem licentia audendum, ut *d. l. item si pretio*, di- E scerperet, & ejus principio adsueret, *d. l. cum venderem.*

Sed ut hæc, quæ legum ordinis immutandi, & verborum invertendorum in jure docendo rationem non improbantibus, leviora videri possunt, missa faciam, illud præcipuum excutiamus, quod necesse esse ait illa *l. cum venderem* præterita, alteram ita ut dictum est, corrigi: eo nimirum significans, non aliam speciem, aliumve casum posse proponi, quo subsistente locationis contractu, conductore obligato locator ipse non obligetur. Quod id minime verum esse species hæc indicabit, cum in venditione fundi mei Titio facta, mille aureorum pretio præfinito, simul convenit, ut quamdiu Titius pretium non exolveret, is eum fundum conductum haberet quinquaginta aureorum mercede conductionis nomine in singulos annos

præ-

præſtituta, duo commiſti ſunt contractus, alter emptionis, alter vero locationis ejuſdem fundi, quorum licet eo diverſa ſit, & pugnans natura, quod ex illo dominium transferri neceſſe ſit, ſiquidem venditor tradens dominus ſit, *l.cum manu* 80. *in fin. D.de contr.empt.* Ex hoc vero non tantum neceſſe non ſit, ſed nec poſſit transferri, *l.non ſolet* 42. *D.locat.* Quo nomine ſimul non poſſe ſubſiſtere videantur, id tamen ita verum ſit, ſi utriuſque contractus effectum plenum, & executionem perfectam ſimul ſpectes, quippe traditum ita a venditore (qui fidem habeat de pretio) fundum, ut in emptorem ejus dominium transtulerit: tunc enim ſuæ rei conductio conſiſtere nullo modo poſſet, *l.ſi aliquam* 48. *D.de acquir.poſſeſſ. l.qui rem* 20. *C. de locat.* ut minus etiam ſtare ſimul illo modo queunt mutui & depoſiti contractus, ob repugnantem magis eorum naturam: cum illud, niſi transferatur dominium, non ſubſiſtat: iſtud vero, ſi dominium transferatur, ſtare nequeat, *l.2.§.appellata, D.de reb.cred. l.licet* 18. *D.depoſ.* At ſi ſolam utriuſque conventionem, ſimul ita initam ſpectes, ut earum cujuſque effectus ſucceſſive poſtea ſequatur, nihil obeſſe poteſt, quominus ea ſimul ſubſiſtant, ut earum quæque ſubordinate (quod ajunt) vim ſuam obtineat, ut in depoſito mutuoque prob. *l.4. & l.certi condictio 9.§.ult. cum l.ſeq. D. de reb. cred.* Sicque hic uterque contractus, ſimul ita ſubſiſtit, ut ex horum altero, quippe locatione, locator nullo modo ejus locationis vi obligetur. Dices: Atqui ſi non obligatur locator, neque etiam conductor. Nam niſi obligatum dixeris locatorem, eundemque venditorem ad fundum præſtandum conductori, ut frui illi liceret, nec ipſe quoque conductor, idemque emptor ad mercedem ſolvendam obſtrictus erit, *l. ſi in lege 27.§.ſi colonos, D.locat.* imo vero obligari quidem tunc venditorem intelligimus ad rem præſtandam, qua frui liceat, ſed non locationis contractus vi, ut tunc ex locato adverſus eum agi poſſit, verum venditionis, ut ex vendito actio adverſus eum inſtituatur, quaſi in partem pretii ea res ſit, prob. arg. *l.ſi ſterilis 22.§.ſi tibi, ff.de act. empt.* juncta *l.qui fundum 75.& l.fundi 79.ff.de contrahen. empt.* Atque licet inde venditor rem tradat, non tamen eo emptorem accipientem dominum efficit, cum neque in hoc tradat, neque etiam pretium acceperit, aut ejus nomine in creditum abiiſſe dici poſſit, qui ex conductionis tantum cauſa, quo inde mercedem acciperet, fundum præſtiterit, juxta *l.ſervi 16.ff.de per. & comm. rei vend.* juncta *l.quod vendidi 19.ff.de contrah. empt.*

In reliquo autem videndum, an hic locator locationis iſtius vi ullatenus obſtrictus dici poſſit, puta poſt illiuſmodi traditionem, adempta conductori re fruendi facultate, vel ædium ruina, vel fundi chaſmate, aut inundatione, quoquove alio caſu fortuito: an eo nomine conductor adverſus locatorem, quaſi in quid obſtrictum ex locato actione experiri poſſit, vel ut præſtet frui licere, vel ad mercedis exonerationem. Minime vero, ac non ideo minus, quouſque venditionis pretium fuerit perſolutum, quanticunque temporis mercedem ex conducto actione petet locator: quo pertinet hic §. interdum, ut recte interpret. Accurſ. propterea quod ut commodum, ita & incommodum periculumque rei emptæ, perfecta ſolo conſenſu emptione ipſi emptori incumbat, *d.l.ſervi, & l.neceſſario 8.ff.de peric. & com. rei vend.* Ita ut iſtis caſibus mercedis ſolutæ deductionem nullo modo cogi poſſit venditor facere ex pretio, quia hæc merces partis pretii loco eſſe nulla ratione dici poſſit, ſed magis velut uſurarum pretii vicem obtinere intelligatur, arg. *d.l.Julianus, §.ex vendito, & l.curabit, C.de actio.empt.*

Sicque fit, ut ſi in prædicta ſpecie proponas pretium venditionis ſolutum fuiſſe ab emptore, ſive fundo (ut dictum eſt) prorſus ſublato, ſive extante non ideo minus teneatur, ſimul emptor pro rata portione totius temporis præteriti mercedem exolvere, ſed non ulterioris temporis, juxta locationis legem, quo pertinet in hoc aptiſſime illi §. *interdum*, proxime ſubjuncta *d. l. cum venderem.*

Quod ſi eo amplius illi venditioni adjectam fuiſſe legis

A commiſſoriæ pactionem aſſumas, ſicque conveniſſe, ut niſi die ſolutionis præfinita pretium ſolveretur, res inempta fieret, & ob pretium ea die minime ſolutum, res inempta facta ſit, non ideo minus ad petendam, & præteriti & ejus, quod ad fundi reſtitutionem uſque inſequitur, temporis mercedem, ex locato recte aget locator, cum interim ipſe ad locationem continuandam minime ſit obſtrictus: quia in ejus tantum gratiam ea pactio adjecta ſit, ut interim dum pretium non ſolveretur, ea merces, velut uſurarum pretii loco cederet, ut dictum eſt, non autem illum ullo modo obſtringeret, arg. *d.§.ſi vi, & d.l.qui fundum:* quo pertinet princ. *d.l.item ſi pretio*, in eo aptiſſime ſubjuncta *d.l. cum venderem*: a qua convenientiſſimam interpretationem iſtam aſſumit, id quod ad diverſam quidem, B ſed tamen ſuperioribus ad finem ſpeciem in ea tranſitum fieri ſignificat apte particula, *Item*, quæ ſic in oratione poſita ſuperiorum continuationem ſubinferens, non aliud ſignificat, quam, *ſimiliter*, ut & in *l. Item quia 4. & l. item magiſtri 12. D. de pact.* & infinitis iſtiuſmodi aliis legibus ab ea ſimiliter incipientibus, quo minus ea demenda, & commutanda hic fuit, abductis facilioris interpretationis ſpecie, ſimulque correctionis novitate, a legis, ut abſtruſiore, ita & veriore, ac ſolidiore ſenſu inveſtigando juris ſtudioſis, alioqui hoc tempore bona magnaque ex parte exactioris diſquiſitionis laborem plus ſatis fugitantibus, quorum iſtiuſmodi præſtigiis inertiam fovere flagitium.

ANTONIUS MERCATOR.

C IN hoc capite, parcat mihi gravitas tua, Domine Johannes, falſo adſeris Dominum meum ſcribere *l.21. Loc.* eſſe loco movendam, & inſulſe poſtulas: quas igitur alias ei ſedes det, qui nominatim agnoſcit eam eſſe intermediam legi 20. & 22. & interjectam verbis Pauli, quibus dato caſu ſive exemplo uno Paulus docuit interdum μονοπλεύρως, & ex parte duntaxat locatoris, non etiam conductoris actionem ex locato conducto dari, & quaſi interpoſitionem eſſe prætereundam, ſi quis modo velit a Paulo caſum propoſitum, quo id contingit facile percipere. Falſo quoque adſeris, eundem exiſtimare, non alium caſum poſſe dari, quo idem contingat, cum det nominatim alium ex Baſilicis. Stultiſſime omnium hominum. Securus exiſtimationis tuæ, neque legem Remniam, neque Corneliam metuis. Præterea negas finem l.20. cum D initio 22. conjungi debere: qua ratione vero? id, inquis, ego non admitto. Johannes, ut non admittas juxta Bacchilidem πλατεῖα κέλευθος. Ut hoc tuum non admittere pro ratione cuiquam probes, nulla via conſequere: nos facile conſequemur, ut conjungantur argumento ducto ex eo quod utraque lex ſit ex Pauli 34. ad Edictum, quod bene cohæreat initium hujus illius extremo, quodque niſi eas conjunxeris facturus ſis μῦθον ἀκέφαλον. Ratio autem interſerendæ l.21. eſt evidens, nimirum ut intelligeremus in caſu a Paulo propoſito, pretio ſoluto mercedis nomine, ex locato actionem eſſe pro portione tantum temporis, quo pretium ſolutum non eſt.

Negas item Obſervationem illius, quæ veluti ſuo corpori membrum ferruminatio, ita l.20. agglutinat l. 22. quæque reponit initio l.22. id eſt, pro item, quo mendo E nullum eſt frequentius in Digeſtis: negas, inquam, effici ſenſum, quem ille voluit: quo nomine, quid jubeam aliud, quam quod ſuperiore capite, ut te celerrime proripias ad Orbilium aliquem cui ſceptrum frangas.

Ab his tranſis ad deteriora, & ais, d.l.20. his verbis: Veluti cum emptor fundum conducit donec pretium exolvat, etiam nihil aliud addatur, ſatis exprimi caſum, quo claudeat locatio & conductio, & conductor ſcilicet obligetur non locator, quia, ut ais, duo ſunt in unum commixti contractus emptio & conductio, quod totum ineptum & vitioſum eſt, quandoquidem his verbis pluſquam manifeſtum eſt, unum tantum contractum ſignificari, locationem & conductionem, non duos, emptionem & conductionem: & ut ſint duo, ſeparatos tamen

eſſe

esse non commixtos: etiamsi eodem momento habiti sint, quia fieri utriusque commixtio non potest sine interitu alterutrius, vel potius utriusque. Tu ipse eos etiamsi bene tua verba mixobarbara percepi, intellectu separas, separas scilicet intellectu, qui & re ipsa non possunt non esse separati.

Duo denique in hoc primo libro contractuum monstra producis quasi circulator pro miraculo. Cap. 9. contractum, qui sit venditio simul & locatio, quasi animal, quod sit & homo simul, & simia. Hoc capite contractum, qui sit commixtus & concretus ex venditione & locatione, quasi ex vi hominis, & simiæ tertium animal quoddam. Lorarii efferte lora.

His quod adjungis, claudere obligationem locati & conducti, si emptor fundum conduxerit, donec pretium exolveret, quasi solo conductore obligato, vitio ipso vitiosius est: nam si locator interim ex conducto conductori non tenetur, ut præstet fundo frui licere, quæ ratio est, ut tamen ex locato locatori conductor mercedem præstare teneatur? quæ ratio solvere mercedem si re, neque utor, neque fruor? An quia merces cedit in vicem pretii? ut Bartolus ait. Minime vero, quia contractus his est a venditione emptione separatus, locatio & conductio, in quo de emptionis venditionis pretio nihil agitur, sed de locationis tantum pretio, sive mercede: nec his verbis, donec pretium exolvat, de pretio quidquam agitur, sed finiendæ tantum locationi modus statuitur: item quia si merces esset loco pretii, & consummata plurium annorum merces æquaret pretium, nulla pretii petitio superesset: quod tamen est falsum, quia utrumque debetur, precium ex emptione, & merces ex locatione pro rata temporis, quo solutum pretium non est, *l.21.* ac præterea si merces superaret pretium, quæso quid mercedis superfluo fieret, quæ jam æquavit pretium? an deberetur locatori? & quo jure deberetur? sane aut non deberetur superfluum mercedis, quod nemo dixerit, aut jure locationis deberetur, atque ita deberetur merces modo jure venditionis, quasi pretium fini conventionis habitæ de pretio: modo jure locationis, quasi merces, quam ejusdem pecuniæ functionem variam & mutabilem quis sanus admittat? Paulus etiam Castrensis, quo usus es in hac re, quique rationem illam Bartoli improbat, in idem vitium incidit cum scribit: non cedere quidem mercedem in locum pretii, ut Bar. existimat, sed in locum usurarum pretii, quarum vero usurarum? an de quibus convenit? atquin de nullis convenisse proponitur: an quæ ex mora veniunt in bonæ fidei judiciis? atqui nullam moram facere emptor intelligitur, cui ex conventione prorogatus est dies solvendi pretii: an quia emptor fundo fruitur jure conductionis? Atquin hoc casu æquum non est emptorem, qui fundo fruitur, & mercedem præstat, etiam usuras pretii dependere, non quod merces sit vice usurarum pretii, quia in hoc posteriore contractu locationis & conductionis nihil agitur de pretio emptionis venditionis, & separata est causa hujus contractus a causa venditionis emptionis, sed quia emptor re non fruitur gratuito, nec ut emptor, sed ut conductor: & usuris pretii tantum obstringitur emptor, qui re fruitur ut emptor, hoc est, non alio quam emptionis jure, vel qui gratuito precarii jure, ut docet *l. Julianus*, *§. ex vendito*, *de act. empt. l. 2. §. Aristo*, *Quod vi, aut clam.*

Non est etiam vera & idonea ratio, qua ratione ex Accursio tradis postquam locator præstitit conductori, ut fundo frueretur, si fundus perierit casu majore, non teneri ex conducto locatorem, ut mercedem remittat, aut quam prorogavit reddat, quia, inquis, post perfectam venditionem omne commodum & incommodum pertinet ad emptorem! primum enim separata est causa venditionis & locationis, nec ratio, quæ valet in venditione, etiam in locatione valere continuo debet. Deinde si ut ponis commixta est utriusque contractus causa, & hac ratione fiat ut fundo perempto, locator pensionem remittere, aut reddere non cogatur, aliud ergo dicendum erit si locatio simplex fuerit, quod tamen est falsum, *l. si fundus*, *loc.*

Præterea ad hunc casum amissi fundi, quod ais respicere *l.20.* hoc ego si uno verbo negavero, longius progredi non poteris: nec enim ejus ullum in ea lege vestigium extat, & in promptu sunt similes innumeri, quibus ex accidenti locator non obligatur, conductor obligatur, vel contra. Ab initio utrumque obligari in id, quod principaliter venit in utramque actionem, negare nemo potest, re simpliciter ita gesta, ut qui fundum emit, eum fundum teneat jure conductionis, donec pretium exolvat, nulla alia addita lege.

Tu vero in tractatione hujus quæstionis valde ridiculus es, cum venditorem actione ex vendito teneri ais, locatorem actione ex locato, quod quis nescit falsissimum esse? & cum mercedem locationis modo ais cum Bartolo cedere in partem pretii, modo cum Castrensi nullo modo pretii, sed magis usurarum precii vicem obtinere, & cum traditum fundum dicis quo conductor fruitur, quod esse falsum ostendit *l. servi*, *de per. & com. rei vend.* Et cum in casu, quem Observator exposuit, conjuncta utraque lege 20. scilicet, & 22. ex lege commissoria fundo inempto facto, locatori adfirmas solus, nullo auctore fretus, deberi mercedem insequentis temporis usque ad restitutionem fundi, quod perinde est, ac si diceres, post finitam locationem insecuti aliquantuli temporis mercedem locatori deberi. Finitur enim locatio eodem momento, quo finitur venditio, statim atque tempus exiit, intra quod pretium solvi debuit: & finitur, si quo auctore hoc dicam forte requiris, ex conventione ipsa, quæ ita finivit locationem, donec pretium exolveretur, cujus solvendi potestas jam non est integra commissa venditione, si venditor legem commissoriam exercere velit. Finitur ergo statim lege commissa causa solvendæ mercedis. Tu hæc non cernis, quia tu ipse tibi fascinas oculos.

JOHANNES ROBERTUS.

VAferrime hic quasi ludens, & εἰρωνεύων sibi parci postulat, quo majoris confidentia simulatione, & hic admissus error incautos, & ejus astus minus gnaros lateat. An vero etiam inficiari audet se eo loco, quo temerare conatur, *l. sicut 20. in §. interdum*, *D. locat.* scripsisse, *necesse esse præterita l.21. quæ est Jaboleni, quæ est intermedia, jungere extremo dictæ l.20. initium l. 22.* quod cum iisdem verbis semel & iterum, atque etiam iterum quasi ab eo scripto retulissem, quia istis verbis se usum plane negare non potest, illud inficiatur se dixisse prædictam *l.* 21. esse loco movendam, quia (jam a me edoctus rationem, qua extremæ parti illius *l.20.* sic optime conveniat, ut & illam etiam rationem evidentem esse dicat & agnoscat) nunc admittat esse interpositam, sed quasi interpositionem esse prætereundam, si quis velit casum a Paulo propositum facile percipere. Id itaque ipsius confessione ab eo extorsi, illam præteriri amplius necesse non esse. Quid autem aliud erat illud, necesse esse eam præteriri, quam debere eam quoquomodo loco moveri? vel ea, re ipsa, interpuncta, vel intellectu saltem in alium locum collata? Nec enim simpliciter dixi existimare me, non posse aliam speciem aliumve casum proponi, quo conductore obligato locator non obligetur, sed illis necessitatis verbis significari, in eo de quo ibi agitur venditionis, simulque adjunctæ locationis facto non aliam speciem, aliumve casum posse proponi, quo conductore obligato, locator non obligetur, quam initio illius *l.22.* atque si jam loco moveri eam non vult, quo ejus interpolatio ista initio illius *l.* 22. id est, pro *item*: quonam etiam exquisita illa ejus, ceu corpori membrum adglutinans ferruminatio? Hic quis Orbilium (quem ut ejus oblivisci non potest, ita & refert) aut artis, quam imprimis exercuerit, septa imprudentius transilire conatum non judicet, aut scientem videntemque non aliud in his, quam nugari voluisse agnoscat?

Reliqua ipsius, quæ sequuntur, ejusdem generis sunt, nisi quod eo amplius aperte significat, ea quæ scripsi, se aut nullatenus percepisse, aut percepta dissimulasse, cum

illis

illis plane omnia diluantur, & explicentur, quæ quasi, vel repugnantia, vel absurda inde secutura colligit, quale illud est de commixtione contractum duorum, quam sine alterutrius, aut etiam utriusque interitu fieri non posse contendit. Ea vero si sine alterius, aut etiam utriusque interitu fieri non potest, sic plane fieri non posse dici præstaret. Apposita vero comparatio hominis, & simiæ ab eo excogitata, quem verius simiam, quam hominem ab omni parte dixeris.

Quod autem acrius notat nonnullis locis dictum a me, venditorem ex vendito, & locatorem ex locato actione teneri, ac contra emptorem ex empto, conductorem ex conducto, eo proclivius potuit imprudenti excidere, quod ejus sententiæ sim, ut quemadmodum venditoris, & emptoris locatorisque, & conductoris, ita & actionum ex illis contractibus descendentium appellationem plerumque in jure confundi paulo ante asseruissem, idque comprobavissem. Accedit, quod quævis harum, etiam ex empto vendito, & locato conducto dicitur, quod & idem ille sæpius inculcat.

Sed quod addit me in supradicta specie modo cum Bartolo sentire, mercedem illius locationis cedere in partem pretii, modo cum Castrensi nulla ratione pretii, sed magis usurarum vicem obtinere, calumniosissimum est: nec enim illud prius ullo loco prodidisse me quisquam comperiet, calumniandi vero ansam inde veterator malitiose arripuit (qui haud fere aliis, quam calumniis nos oppugnat) quod eodem capite scripsi in agitata specie illa, me intelligere venditorem, eundemque locatorem obligari ad rem præstandam, qua frui liceat, non quidem locationis contractus vi, verum venditionis, quasi in partem pretii ea res sit, juxta speciem *l. si sterilis* 22. *§. si tibi, ff. de act. empt.* cum aliis similibus ab eodem citatis. Ex quibus colligitur, non de mercede illic me sentire, quæ pretii loco sit, verum de conventione illa locationis, adjecta emptionis contractui, quæ reliquarum ad eum modum contractui adjectarum pactionum instar, partem pretii constituere intelligatur, ideoque ad ejus observationem, & ex venditionis contractu agi possit, juxta speciem ibidem a me citatarum legum, *d. l. si sterilis* 22. *§. si tibi*, *l. qui fundum* 75. *& l. fundi* 79. *ff. de contrah. empt.*

Quam frigida vero ratio, qua illud improbat quod sentio, fundo sub commissoria lege vendito, ac itidem & locato (ut dictum est) deinde eo inempto facto, locatori non ideo minus insequentis temporis mercedem usque ad restitutionem deberi, quia perinde esse ait, ac si dicerem, post finitam locationem insequentis temporis mercedem deberi, eo quod eodem tempore finiatur locatio, quo venditio: nego enim eodem momento finiri. Nam quod ex eo finiri ait, quod ea fuerit locationis lex, ut tamdiu staret, donec pretium exolveretur, nec ulterius, id ego pernego: legis enim commissoriæ est illa conditio: locationis vero ipsa fruitio, atque ut quamdiu frueretur, merces ab eo persolveretur. Quo fit ut etiam quomodocunque aliter finito conductionis tempore, reconductio facta censeatur, conductore in conductione remanente, *l. item quæritur* 14. *§. qui impleto, ff. locat.*

An puberes curatorem habentes, sine curatore suo civiliter obligentur.

CAP XII.

JOHANNES ROBERTUS.

QUOD dictum est a Modestino, puberes sine curatoribus suis ex stipulatu obligari posse, in *l. puberes* 101. *ff. de verb. oblig.* interpretes Rogerium & Martinum secuti, in eam partem communiter accipiunt, ut intelligant dictum de iis puberibus, qui curatores non habeant, quasi dixerit, sine curatoribus suis existentes, hoc est, curatores non habentes, quod ideo subjecti tantum ratione dictum interpretatur Accurs. ut ita non repugnet *l. 3. C. de in integr. restitut. min.* Cui interpretationi alii dictionem *suis*, quam adjecit Modest. plane repugnare contendunt: quod & nobis videtur. Alii vero sic legem illam accipiunt, ut eo intelligant obligari puberem curatorem habentem, sine suo curatore, sed naturaliter tantum. Verum repugnat, & quod illic verbum *obligari* in dubio intelligi oporteat, sumptum in potentiore significato, arg. *l. 1. in verb. in perpetuum, & ibi Gloss. ff. si ager vect. vel emphyt.* junct. *l. 1. ff. pro socio* arg. *c. 1. de test. in 6.* Et quod ibi de stipulatione, sicque civili actu loquatur, ideoque juxta ejus vocabuli vim, & qualitatem, quæ ad id referuntur, civiliter quoque dicta existimanda sint. Est qui puberem curatorem habentem indistincte, sine curatore ex quibusvis contractibus civiliter obligari asserat, excepis tamen iis in quibus de rerum ipsius venditione, & alienatione agitur: quia in istis necessaria sit curatoris auctoritas, de quibus solis intelligendum sentiat *d. l. 3.* quia res suas propterea alienare sine curatore nequeat; at non ideo minus obligari, sine eo queat, quod curatori rerum administratio commissa sit, non tamen illi in puberis personam potestas data, cum pubes suæ tutelæ sit, ideoque ipsius personam ex promissione ab ipso facta obligari nihil vetet, idque eo comprobari existimat, quod puberem puellam sine curatore nubere posse probatur, *l. sciendum, ff. de ritu nupt.* Quin & puberi sine curatore recte solvi, & ab eo sine curatore jusjurandum deferri queat, *l. ait prætor, ff. de minor. l. nam postea, §. si minor, ff. de jurejur.* Ut etiam mulieri puberi tutorem habenti, sine tutore recte solvitur, cum tamen impuberi non recte solvatur. In quam rem Ciceronem citat in topic. similiter: & a pubere recte hereditas absque ejus curatore restitui, ut & ab eo sine curatore hereditas adiri potest: at non ab impubere sine tutore, *l. 1. §. sunt quædam, ff. ad Senat. Trebell. l. cum in una, §. ult. ff. de appell.* Et vero quod dicitur tunc, cum pupillus navem exercet, tutoris auctoritatem exigi, in hoc ut perpetuetur obligatio, ut & in aliis consimilibus idem traditum est, *l. 1. §. exercitor, ff. de exerc. actio. & l. sed si ex stipulatu* 24. *ff. de verb. oblig.* illud arguere interpretatur, aliud in pubere obtinere.

Verum illi eorum sententiæ, & interpretationi obstat, & quod in *d. l.* 3. puberes curatorem habentes iis non absimiles dicuntur, quibus curatore dato bonis interdictum est, quos contrahendo minime obligari constat, sive de rerum alienatione agatur, sive non, *l. is cui* 6. *ff. de verbor. oblig. l. furiosi* 41. *ff. de reg. jur.* Et quod ex venditionis contractu non secus personalis actio nascitur, quam ex stipulatione, aliisque contractibus (qua eum obstringi illud nulla ratione ex eorum sententia impediret, quod is rei suæ dominii transferendi potestatem non haberet) & quod per stipulationem non secus possit rerum minoris alienatio fieri, quam per venditionem, *l. ubi autem* 75. *§. ult. ff. de verb. oblig.* Itaque ab illorum omnium sententia diversus, illud imprimis dispiciendum existimaverim, non illic a Modest. absolute dictum fuisse, puberes sine curatoribus suis ex stipulatu obligari (quod admitti intelligendum de his, qui curatorem habeant) sed ex stipulatu posse obligari, nimirum ut in eo intelligamus, non indistincte, & regulariter eos obligari, verum in nonnullis tantum id fieri, quippe iis, quæ ad eorum substantiæ imminutionem minime vergant: puta si illa eorum pactio, aut stipulatio, qua obstringantur, ad rei, aut juris ipsorum conservationem imprimis spectet, & stipulando, vel transigendo, aliterve paciscendo, ita quid promittant, & ad id dandum se obstringant, ut tantundem, vel plus consequantur, majusque ex eo commodum, quam incommodum ad eos perventurum sit, arg. *l. contra juris* 29. *in fin. ff. de pact. & l. tinctas* 27. *ff. de reb. cred.* ut cum curator bonis minoris detur, non autem personæ, cum prodigo non prorsus similem dicamus: Cujus personæ quoque curator datus intelligatur, non secus quam furiosi, arg. *l. 1. ff. de curat. furios. præd. l. furiosi*, sed non absimilem juxta expressa Dioclet. verba, in *d. l. 3.* ut quidem eo non est illi dissimilis, quod propter curatorem ipsi similiter datum ei quoque rerum suarum administratio eatenus in-

terdicta cenſeatur, ut in his, quæ ad deteriorem ejus bonorum conditionem faciendam, & rerum ipſius imminutionem ſpectent, ſine curatore minime obligetur: ideoque in his reſtitutione in integrum opus non habeat, *ſic intellig. d. l.3.* Quo fiat, ut ſine curatore & nuptias contrahere, & hereditatem reſtituere poſſit, *d.l.ſciendum*, *d.§.fuit quæſitum*: quia nullum iſtorum ad rerum, quæ ipſius propriæ ſint, diminutionem ſpectet: Sed non ut propterea, ſine curatore quicquam ex rebus ſuis in dotem dare, aut propter nuptias donare, vel obligare, aut hereditatem adire poſſit, prob. hoc poſtremum *l.cum quædam, C.de admin.tut.* Cui non repugnat *l.cum in una*, *§.ult.ff. de appell.* quam falſo in contrarium citant, ex cujus contextu eam alio ſpectare manifeſtum fit. Ut neque verum eſt, quod aſſerunt, puberi ſine curatore recte ſolvi, quod refellitur *d.l.ait prætor*, *verſ.aut curatoribus ſolvi*, *ſi ſint*. Sed neque etiam ad rem ullo modo pertinet Cic. in topicis locus, quem citat, cum ibi de muliere minore minime loquatur Cicero, ſed ſimpliciter de muliere illud dicat. Quod tam in majore, quam minore obtineat, cum mulieres in perpetua tutela, quantumcunque provecta ætate eſſent, quippe vel tutoris dati, vel mariti, in cujus manum ubi conveniſſent, in ejus manu mancipioque eſſe incipiebant, aut ejus in cujus mancipio eſſet maritus, puta ipſius patris, quia tunc, ubi in manu convenirent, finiretur earum tutela, ut nominatim Boetius prædicto loco explicat, & Aul. Gellius *lib. 18. Noct.Attic.c.6.* nec ſecus falſum quoque, quod a minore curatorem habente jusjurandum, ſine curatore poſſe deferri ajunt, ut minime id probatur *d. §.ſi mino.* cum in eo curatoris nulla mentio fiat. Nec ad rem ullo modo facit, quod quæ de pupillis in jure dicuntur, nequeuntibus, aut obligationem perpetuare (niſi ipſis, vel adhibito tutore, vel ipſi tutori interpellatio facta ſit) aut navem exercere, & alia iſtiuſmodi ſine tutore agere, eo pertrahere conantur, ut diſtinctionem puberis ab impubere in eo conſtituant, & hæc a pubere curatorem habente, ſine curatore fieri poſſe ulla ratione arguant: Verum id tantum, cum hæc ab impubere ſine tutore neutro caſu fieri poſſint, neque ſi tutorem habeat, neque ſi tutore careat, a pubere altero ſaltem caſu fieri poſſe ſignificent, quo curatorem non habeat.

ANTONIUS MERCATOR.

HOc capite innumera compoſuiſti menda atque mendacia, ac primum quidem, Dominum meum ſcribere, puberem ſine curatore ſuo ex quibuſcunque contractibus indiſtincte obligari civiliter, quod neque ſcripſit, neque ſenſit, & non ſenſiſſe ſatis oſtendit Obſ. 19.cap.33. in quo nominatim ſcribit, ex contractu venditionis rei ſuæ puberem ſine curatore ſuo non obligari. Verum cur tibi non liceat ſcripto ejus appingere, indiſtincte, cum & idem quodammodo audeas in *l.3.C.de reſt.in int.* dum ait minorem 25. annis, qui curatorem habet non eſſe abſimilem ei, cui a prætore curatore dato bonis interdictum eſt. Vis enim hanc comparationem minoris cum eo, cui bonis interdictum eſt valere in omnibus, ſive, inquis, de rerum alienatione agatur, ſive non, cum lex ea tantum utatur in alienatione bonorum, ut regula quoque juris, quæ furioſum ſimilem facit ei, cui bonis interdictum eſt, in damnis dumtaxat amittendæ rei ſuæ locum habet, non in cauſis omnibus, & illud quoque ipſe poſtea a te ipſo deſciſcens eodem capite confirmas, non eſſe ſcilicet extra cauſam alienationis bonorum congruam minoris cum eo, cui bonis interdictum eſt comparationem.

Cum autem ſcribis hoc diſtare curatorem furioſi, vel prodigi a curatore minoris 25. ann. quod hic detur bonis, ille perſonæ principaliter, ut puto, ſi æger animi non es intelligis hunc dari bonis, illum perſonæ. Atquin nullus eſt curator omnino, qui principaliter detur perſonæ. Omnes dantur bonis, quod ratio, propter quam dantur probat. Cur prodigis dantur? quia bonorum adminiſtratio eis interdicta eſt. Cur furioſis, cur aliis pleriſque? quia rebus ſuis ſufficere negotiave ſua tueri non poſſunt. Et

A audi de curatore furioſi quid dicat Julianus, *l. 7. de cur. fur.* Non ſolum patrimonium tueri debet, quaſi ſcilicet in hoc principaliter datus, ut patrimonium tueatur, ſed etiam corpus, & ſalutem furioſi. Et placet valde, quod Acc. *l.1.eod.* in poteſtate curatorum eſſe interpretatur in cura. Cura bonorum potius, quam perſonarum. Audi etiam quid Hermogenianus de curatore furioſi, & prodigi, & pupilli, in *l.inter, de adm.tut.* his plane rerum adminiſtrationem committi: nec ſeparat, quod obſerva, curatorem furioſi, vel prodigi a curatore pupilli: ergo nec a curatore minoris, & pupilli nomine illo loco κατὰ ἀναφορὰν etiam pubes continetur, ut *l.ſciendum, de rit.nupt.* igitur nec tu eos ullo modo ſeparare debuiſti.

Ex *l.cum in una*, *§.ult. de app.* falſo colligi ais, puberem adire hereditatem ſine curatore ſuo, nec cur falſo id ex B ea colligatur oſtendis. Diſce vero, etiamſi non lubet, diſce verbis, quibus te cædimus, ut recte colligatur. Lex ait, ad adeundam hereditatem pupillo tutore auctore opus eſſe: quare? quoniam, inquit, curatoris auctoritas ad hoc inutlis eſt: ratio eſt generalis, ut eſſe debet ducta ex eo, quod aditio hereditatis eſt actus ſolemnis & legitimus, *l.actus, de reg. jur.* & ea, quæ ſolemnitatem juris deſiderant, neque per curatorem, neque curatore auctore expediri poſſunt, *l. curatorem*, *de auct. tut. l. per procuratorem*, *de adq. her.* Ex ea ita colligo. Cui quid rei adhibere, inutile eſt, nec adhibere neceſſe eſt. Ad adeundam hereditatem curatoris auctoritatem adhibere inutile eſt. Ergo nec adhibere eam neceſſe eſt.

Tu vero in contrarium, ut probes a pubere non poſſe hereditatem adiri non adhibita curatoris auctoritate, per- C peram adducis *l.cum quædam*, *C. de adm. tut.* quoniam ea lex adeunte pupillo, vel pubere non exigit in utroque auctoritatem tutoris, vel curatoris, ſed auctoritatem in pupillo ſcilicet, conſenſum in pubere. Ait enim in initio auctoritatem ſuam, vel conſenſum, quod & in extremo ita repetit. Ex hujuſmodi auctoritate, vel conſenſu. Repetitio oſtendit curæ Juſtiniano fuiſſe ea duo ſeparare, qua ratione vero, niſi ratione perſonarum pupilli, & adulti? quod ſit harum perſonarum inter ſe ſeparata ratio. Conſentire autem videtur curator puberi adeunti, qui ei conſilium dat, ut adeat, a quo conſilio multum diſtat auctoritas, ut in *l.2. de accuſ.* & apud Paulum 5. *Sent. tit.1.* ex conſilio tutoris, vel curatoris: longe aliud eſt, quam ex auctoritate. Quamvis recte pubes adeat hereditatem ſine curatoris auctoritate, non tamen id facit, neque fa- D cere debet ſine conſilio ejus. Conſilium conſenſuſve negotium non perficit, auctoritas perficit.

Præterea negas, puberi ſine curatore recte ſolvi, quo argumento? hoc uno, quod curatori ſolvi poſſit, eodem argumento dicam. Procuratori tuo ſolvi poteſt: ergo tibi ſolvi non poteſt. Quis vel hoc uno argumento non te eruditum eſſe neget? imo quis non deſipere mentis cum dicis nihil pertinere ad confirmandam ſententiam ejus, qui dicit minori ſolvi recte ſine curatore, vel tutore auctore, quod M. Tullius ait, mulieri ſolvi recte ſine tutore auctore. Cedo cur nihil id ad eam rem pertinere arbitraris? quia, inquis, M.Tullius tam de majore muliere loquitur, quam de minore. Quæſo ſi & de minore, nihilne igitur pertinet ad minorem, qui ſolvit ſine tutore auctore. Ejuſdem generis eſt, quod ſtatim quaſi ex jure E antiquo refers, mulierem eſſe in perpetua tutela mariti, & conveniendo in manu mariti tutela liberari: hoc enim dicis, eſſe in tutela mariti, & non eſſe.

Ad hæc negas, puberem recte jusjurandum deferre ſine curatoris auctoritate, quo vero argumento? quia, inquis, in *l. nam poſtea*, *§.ſi minor*, *de jurejur.* curatoris nulla mentio fit: ſane ita eſt, curatoris nulla mentio fit: ex quo non efficies, curatorem in ea re deſiderari: nam ſi deſideraretur, curatoris mentio fieret. Efficies rectius, non deſiderari.

Poſt hæc qua ratione, quave fronte negas, quod Dominus ad *l. puberes*, *de verb.obl.* ſcribit de pupillo tantum ſcripta in *l.24.eod. tit.* & *l.1. §. exercitorem*, *de exerc. act.* argumentum præbere ex contrario non valere eadem

in pubere, ficut & quod de pupillo, aut de re pupilli tantum fcriptum eft in *l.20.§.1.de novat.l.cum prætor,§.pen. de jud.l.bonæ fidei,de adqu.rer.dom.l.8.de accuf.l.1.C.de inut. ftip.*idem vult hodie difcas effe fcriptum *ἐξ ἀντιδιαστολῆς*, quod fcilicet in pubere aliud obtineat : id vero qua ratione quaque fronte negas ? fronte, fed ratione nulla.

Poftremo calumniaris manifefto, quod generaliter, & abfcife Modeftinus fcribit in *l. puberes, de verb. oblig.* his verbis, Puberes fine curatoribus fuis poffe ex ftipulatu obligari, dicens, non effe fcriptum, non effe regulariter verum, fed aliquo cafu tantum, puta, Si nulla captio fit adolefcentis, quod calumniæ genus iteras etiam c.19. a quo vel hoc loco, fi non oratio Modeftini, non infultantium fermo, te deterrere, vel infcriptio legis debuit, quæ eft de præfcriptionibus, & adfignificat, quod ea fententia quafi generalis valeat etiam capto adolefcente, dolo adverfarii, hoc cafu adverfus actionem ex ftipulatu adolefcenti præfcriptionem dari fere Plautinæ fimilem, Ni dolo malo in ftipulatus fies, nive etiam dum fiem 5. & 20. annos natus: quo pertinere *l.7.in fin.de except.* & eam præfcriptionem effe ex lege Lætoria alio loco Dominus docuit.

JOHANNES ROBERTUS.

HIc non tantum calumniatur, fed & mendacium mihi ingerere audet oblatrator, quod fcripferim eum afferuiffe in *l.puberes 101. ff. de verb.obl.* puberem fine curatore fuo ex quibufcunque contractibus indiftincte civiliter obligari; id enim pernegat, eoque magis, quod alio loco fcripfiffe fe ait, puberem ex contractu venditionis rei fuæ fine curatore fuo minime obligari. Verum illud ita a me fciptum eft, ut illam fimul ipfius exceptionem adjecerim, rerum quæ ipfius puberis fint alienationis. Quid itaque hac ex parte obgannit, cum eum ab ifta parte ne attingere quidem cogitarim?

Non difpar in eo calumnia eft, quod ait me facere comparationem minoris, & ejus, cui bonis interdictum eft, in omnibus, cum nominatim fcripferim illum prodigo non prorfus fimilem effe, fed non effe illi abfimilem, juxta expreffa Dioclet.verba in *l.3.C.de in integ.reft. min.* quod & ipfe agnofcit a me confirmari. Verum in eo me a memetipfo defcifcere, cum inepte cavillari clarius eft, quam ut comprobationem accuratiorem exigat.

Non diffimiliter, & quod fcripfi curatorem bonis minoris dari, non autem perfonæ, cum quod ad prodigum perfonæ quoque dari intelligatur, non fecus quam furiofi, fic interpretatur contra ipfiffima verba mea, quafi prodigi, & furiofi perfonæ principaliter dari dixerim, cum nullus omnino, inquit curator fit, qui principaliter perfonæ detur, fiquidem omnes bonis dantur. At quid aliud expreffi verbis illis, *cujus perfonæ quoque curator datus intelligatur* ? idem nimirum iftis verbis fignificans cum eo, quod ille vult.

Deinde vero quam hoc uno acute contendit probare, non debuiffe me curatorem minoris a furiofi, & prodigi curatore fecernere, quod ab Hermogen.in *l.intra 49.ff.de adminiftr. tut.* difcrimen id conftituitur inter bonorum ventrifque curatorem, & inter curatorem furiofi, item prodigi pupillique, quod iftis plena rerum adminiftratio, illis fuperioribus fola tantummodo cuftodia committitur. Ex quo colligit, curatorem minoris nullo diftare a curatore furiofi, & prodigi. At ego contra ejus fententiam illa lege minime juvari contendo. Primum eo, quod ibi non minoris, fed pupilli fiat mentio (id vero & ille amoliri tentat, fed frigide) Deinde etfi minoris mentionem ibi factam admittas, an idcirco illud fequetur ? cum fufficiat in eo convenire eos, in quo cum duobus illis conferuntur, quippe quod ad plenum bonorum adminiftrationem.

Quam vero infulfe illud omne agitat, minorem fine curatoris auctoritate hereditatem adire non poffe. Ac primum in id, & quod dixi falfo contrarium colligi ex

A *l.eum in una 17.§.ult.ff. de appellat.*ita fophiftice argutari non puduit. Cui rei aliquid adhiberi inutile eft, nec neceffe eft : Ad adeundam autem hereditatem curatoris auctoritatem adhibere inutile eft : ergo nec adhibere eam neceffe eft. Quis (modo juris ignariffimus) non probet, aut etiam non ftupeat fubtilem, & belle adeo in modo, & forma concludentem fyllogifmum magni magiftri? Alios vero, vel mediocriter tantum jure verfatos faceffere cupit, ne fallaciam fubeffe fentiant in minore, quæ colligit a dicto fecundum quid ad dictum fimpliciter. Nec fecus quam fi ita colligeret in curandis morbis venæ fectionem non effe neceffariam : Cui rei quid adhiberi inutile eft, nec neceffe eft : At venæ fectionem in morbis curandis adhibere inutile eft : ergo nec neceffe eft: dum minorem eo probare velit, quod B in morborum nonnullorum curatione nihil plane conferat venæ fectio. Aut etiam non fecus, quam fi ita contenderet quis, neceffariam non effe in minoris contractu curatoris auctoritatem:Cui rei quid adhibere inutile eft, nec neceffe eft: curatoris autem auctoritatem in minoris contractu adhiberi inutile eft : ergo nec eam adhibere neceffe eft. Nam ut iftud aliquo cafu verum eft, inutilem effe in minoris contractu curatoris auctoritatem, puta fi is contractus fit, in quo de immobili minoris re alienanda agatur, aut alimentis remittendis, *l.fi prædium 16. C. de præd. & aliis rebus min. l.1. ff. de reb. eor. qui fub tut. l.cum Prætor 8. in pr. cum l.feq. ff. de tranfact.* Neque tamen ideo fimpliciter verum ita & illud, quia aliquo cafu verum eft, ad adeundam hereditatem inutilem effe curatoris auctoritatem, quippe quo tutoris datio- C ne locus eft, ut quidem ea, quam idem ille citat *l.curatorem, ff. de auctor.& conf.tut.& cur.* apertiffime contra illum pugnat, fallaciamque detegit, cum nominatim dicat curatorem impuberi datum non poffe auctoritatem impuberi ad adeundam hereditatem præftare, quia ad ea explicanda, quæ folemnitatem juris defiderant, tutore auctore opus fit. Quod quis ad alios cafus traxerit, quam in quibus tutoris dationi locus fit : quod omnino convenit cum eo,quod dicitur *d.l.cum in una,§.ult.*Quo & illud fpectare dici poteft, quod ab Ulp. dicitur in *l.1.§.fuit quæfitum, ff. ad S.C.Trebell.* auctoritatem curatoris ad hereditatis reftitutionem non effe neceffariam, quafi aliud in ejus aditione dicendum fubinferat.

Sed expendamus quam fubtilius probet perperam a me adduci ad fupradictorum comprobationem *l. cum quæ-* D *dam, C. de adminift.tutor.* ut & in eo plane eum ridiculum agnofcas. Lex illa (inquit) auctoritatis, & confenfus iterum meminit, auctoritatem tutoris in pupillo requiri intelligens, at confenfum folum in pubere, quo confenfu curator det ei confilium, Quid inde efficit ? Puberem fine curatoris auctoritate adire poffe hereditatem, at non fine confilio, & confenfu : quafi vero eo quod confentiat tutor, non & auctor effe, & auctoritatem præftare intelligatur, cum quavis ejus adprobatione, imo vero eo folo, quod negotio adfit, id quod geritur intelligens, auctoritatem ejus interveniffe lex admittat, prob.*l.3. in verb.*cui fe probare dicit,arg. *l.non multum 14. ff.de auct.& conf.tut.& cur.& l.4. in verb.adeffe tutores, C.de auct. præft.* Quo fit, ut aliis locis confenfum tutoris, aut curatoris pro auctoritate fumi comperias, ut in *l.1.verf.* E *in caufis, ff.de adminift.tut.* Quin & folam tutoris curatorifve voluntatem placuiffe fpectari debere, ait Cajus *in l.fi ad pupillam 2. D.de auct.tut.& cur.*

Nec pudet referre hoc uno argumento me negaffe puberi fine curatore recte folvi, quod ejus curatori folvi poffit, fimulque pertinaciffime nulla alia ratione prolata illud contra afferere, minori fine curatore folvi poffe. Refelli id fcripfi *l.ait Prætor 7.D.de minor.* toto ejus principio, ac maxime verf.*aut curatoribus folvi, fi fint*. Ex quo folo calumniæ anfam arripuit, ut quafi dixerim (quod ne cogitarim unquam) curatori folvi poteft, ergo minori folvi non poteft, non aliud habuerit, quo illa, quæ antea fcripfi, cum ipfius Notis collaturos, a veri inveftigatione alio averteret, & tranfverfum abduceret,

quam fatui istius argumenti objecta similitudine. Procuratori tuo solvi potest: ergo tibi non potest. Cuinam scriptorum meorum parti id accommodare posset nugivendus? Æque adposite etiam illa duo colligit, quorum unum illud est, quod cum retexissem, ad rem non facere citatum ab eo Cicer. locum in Topic. quia non de muliere minore ibi agatur: sed simpliciter de muliere, ac per consequens tam majore, quam minore, captiose colligit. Si, & de minore: ergo & ad minorem pertinet, quæ solvat sine tutore. Procederet quidem argumentum, si diversitatis nulla ratio inter minorem & majorem non intercederet: quippe imbecillitatis illius ætatis minoris, idque quod & illo seculo ejus circumscriptio non minus legibus vindicabatur: quippe lege Lætoria (auctore eodem Cicer. *in offic.*) quam hocce jure nostro. At quænam major circumscribendorum minorum occasio præberi potest, quam ut his quodcunque debeatur, sine curatore possit recte solvi, & quidem mulieribus cum ætatis infirmitate, concurrente & sexus fragilitate? Atque quod illud Ciceronis dixi tam de majore, quam de minore muliere posse intelligi, simul explicui eo tantum me referre, ut intelligerem non secus in tutela esse majores ætate mulieres, quam minores, ac propterea illud simpliciter dictum a Cicerone de mulieribus in tutela existentibus, ad illas esse referendum, quibus non aliud præterquam quod in tutela essent, obstaret, quominus eis sine tutore recte solvi posset. Alterum cum æque captiosum sit, etiam levius est: in quo itidem ex eo, quod utrumque hoc dixi, mulieres in perpetua mariti tutela esse, & conveniendo in manum mariti tutela liberari, argutatur utrumque me dicere, in tutela mariti eas esse, & non esse. Ridiculum: quis enim dubitet in eo, quod dixi, mulierem in manum mariti conveniendo tutela liberari, de ea tutela intelligi, in qua priusquam nuberet fuerit, non de ea, cui nuptias contrahendo subjicitur? cum liberari non dicamur eo, quo obstricti nondum fuerimus, arg. *l. decem ff. de verb. oblig.*

Ejusdem generis (hoc est vanissima) ea captiuncula est, qua in eo, quod cum illud falsum esse comprobarem, quod is asseruerat: jusjurandum a minore sine curatore deferri posse, sic me ratiocinatum refert. Pubes jusjurandum sine curatoris auctoritate deferre non potest, quia *in l. nam postea 9. §. si minor, ff. de jurejur.* quæ de jurejurando a minore delato loquitur, nulla curatoris mentio fiat, cum aliud omnino colligerem: quippe ex eo, quod in illo §. *si minor* non fiat ulla curatoris mentio, non posse dici eo tantum uno loco sufficienter illud probatum, quod pertinacissime asserit, jusjurandum a minore recte sine curatore posse deferri. Id scripta illa mea testantur, sicque in eo non aliud illum, quam calumniatum. Suas sibi sumat in argumentando partes, nec quod a me est, invertat.

Quid quod necdum pudet refricare memoriam ejus, quod ineptissime sic a contrario argumentum duxerit, ex eo quod *in l. sed si ex stipulatu 24. ff. de verb. oblig.* dicitur, adversus pupillum, qui Stichum ex stipulatione debebat, eo non perpetuari obligationem: quod solus sine tutore interpelletur, illud sequi indistincte, adversus puberem, qui sine curatore interpelletur, eam perpetuari, & consimiliter *ex l. 1. §. exercitorem, ff. de exerc. act.* ex eo, quod ibi dicitur in pupillo, si navem exerceat, exigi tutoris auctoritatem: itidem a contrario sequi, in pubere non exigi curatoris auctoritatem. Pari ratione juxta illam ejus subtiliorem argumentandi rationem sic licebit colligere ex his, quibus dicitur pupillum nec tutori eo auctore obligari posse, nec sine eo servos suos manumittere, nec rem aliam ullam sive mobilem, sive immobilem alienare, *l. pupillus 5. in prin. & §. pupillus, & l. obligari 9. in pr. ff. de auctor. tut.* & hoc similiter, puberem curatori eo auctore sine alio curatore posse obligari, & rem quamcunque etiam immobilem alienare. Cujusmodi infinita alia absurdissima in jure admissis istiusmodi argumentis sequerentur. Præstitisset eo contentum fuisse, quod humanissime docuissem pleraque esse, quæ cum ab impube-

A re neutro casu fieri queant, nec quo tutorem habeat, nec quo tutore careat, a pubere altero saltem casu posse fieri, idque nonnunquam istiusmodi, quæ ducere in hoc liceat, argumentis, in jure significari haud ab re dici posse.

Atque haud firmius argumentum illud est, quo idem sententiam suam *ad d. l. puberes*, a nobis jure impugnatam tueri conatur. Inscriptio (inquit) legis docet eam ductam ex Modestin. *lib. 4. de præscript.* (quo magis significari ait sententiam ejus generalem esse) & adolescenti stipulatione per dolum adversarii capto, adversus actionem ex stipulatu præscriptionem dari. Ut illi demus nullo plurium illorum librorum loco, de iis, quæ ad præscriptiones pertinent, non alio modo, quam generaliter fuisse præstricte locutum Modestinum (quod tamen a fide veri alienissimum nemo non agnoscet)
B dicat argutus Sophistes, quanam ratione illa ejus exceptio Modestini verbis istis aptari queat: *Puberes sine curatoribus suis possunt ex stipulatu obligari*. Quomodo (inquam) ex eo quod pubes ex stipulatione sine curatore obligari posse dicitur, illud colligat, puber. circumscripto dari præscriptionem adversus actionem ex stipulatu? Minus inepte dixisset adversus puberem, qui a debitore petat, quod antea idem pubes promiserit se non petiturum, vel quid eo nomine facturum, exceptionem ex stipulatione, ut qua efficaciter obligari potuerit, objici posse, nisi, quod isto modo non ita commode adstruere potuit λογόμαχος illud ex Plauto λογίδιον hic adscriptum, cujus antiquitatem referentibus verbis apud suos λογοθήρας, tot in hoc capite admissos errores obtectos fore confidit. Alios enim germanum
C ipsarum legum sensum penitius exquirere satagentes minus moratur.

An Catoniana regula ad hereditates pertineat.

CAP. XIII.

JOHANNES ROBERTUS.

EI quod scripsit Papinianus lib. 15. quæstionum. *Regulam Catonianam non pertinere ad hereditates, neque ad ea legata, quorum dies non mortis tempore, sed post aditam cedit hereditatem, in l. 3. ff. de reg. Caton.* repugnare videtur, quoad hereditates, tum id quod in lege illic proxime subsequente *ex Ulpian. lib.*
D 10. *ad Sabinum*, eadem regula dicitur *ad conditionales institutiones minime pertinere*: Quæ conditionalium specialis exceptio ad alias regulariter eam pertinere arguit: ut quidem si in universum ad hereditates non pertineret, absurde ab Ulpiano dictum & relatum esset, non pertinere eam ad conditionales: Tum quod ejusdem regulæ effectum in institutionib. locum sibi vendicare prob. *l. pen. ff. de reg. jur. l. si alienum 49. §. in extraneis, ff. de hered. instit. §. in extraneis, de hered. qualit. & differt. in Instit.* Quod Franciscus Balduinus ita componendum existimavit in Comment. ad regulam Caton. ut interpretetur regulam illam pertinere etiam ad hereditates, sed non omnes, verum eas, quarum dies post aditam hereditatem cedat, ut quod de legatis a Papiniano posterioribus verbis dictum est, id etiam conjunctim & de hereditatibus di-
E ctum intelligat: Atque cum regulariter cujusvis institutionis heredis dies ipso aditionis tempore nec ante cedat, neque aliter fieri possit, quam ut tunc cedat, juxta *l. un. §. in novissimo, C. de caduc. toll.* ut eo perveniat, subtiliter admodum aliquas esse hereditates interpretatur, quarum dies non ipso aditionis tempore, sed post aditam hereditatem cedat, quales vult esse fideicommissarias hereditates: quia non aliter, quam post aditionem ex Trebelliano Senatusconsulto restituantur. Verum id omnino a juris ratione alienum est, quod de hereditatibus simpliciter dicitur, id ad fideicommissarias hereditates referre, cum restitutione hereditatis, quæ ex Trebell. Senatuscons. fit, constet fideicommissarium non fieri heredem, *§. restituta, de fideic. hered. in instit.* & fideicommis-

mis-

miſſa etiam univerſalia legatis per omnia adæquata eſſe dicantur *in l.1.ff.de legat.* 1. ac per conſequens horum, ut legatorum pure relictorum diem etiam a teſtatoris morte intelligi cedere, *d.§. in noviſſimo*. Præterea Papin. ibi, non ad illa tantum ait non pertinere Catonianam regulam, quorum dies poſt aditam hereditatem cedit, verum & quorum dies non cedit mortis tempore: quæ verba plane indicant illud poſtremum inſtitutionibus convenire non poſſe, cum nulla iſtiuſmodi ſit, cujus dies mortis tempore cedere dici poſſit. Ex quo apparet, id de legatis tantum intelligi oportere, de quibus poſtremo loco illic loquitur, non etiam de hereditatibus. Ac ita illud prius relinquitur plane, & ſimpliciter dictum, Catonianam regulam non pertinere ad hereditates. Hic vero, quid obſervator noſter, certe audacior multo, nodum, quem ſolvere non valet, abſcindere malens, quam uſquam ſubſtitiſſe credi, ex illo contextu abradit dictionem *hereditates*, & ejus loco inſerit dictionem *libertates:* idque nullius exemplaris (ut illi eſt uſus) prætenta auctoritate. Verum illi contextus mutationi duo obſtant. Prius offert ſeſe ex eodem illo contextu: *d.l.3.* in cujus poſteriore verſ. proponit generaliter Catonianam regulam ad illa omnia legata non pertinere, quorum dies non a morte teſtatoris cedit, ſed poſt aditam tantum hereditatem. Cum igitur libertatis legatum haud dubie poſt aditam tantum hereditatem cedat, *d.l. unic. §. libertatibus*, *l.nam cum libertates 8.ff. quand. dies leg. ced. l. Julianus, ff. de cond. & demonſt.* quorſum de libertatibus ſpecialiter illud expreſſiſſet, cum in eo nulla, quo ad illas ſpecialiter alia ſit, quam in ceteris a die mortis minime cedentibus? Poſterius eſt, quod Catonianæ regulæ definitio ad ſola legata refertur, tanquam circa ea tantum fuerit primitus conſtituta, prob. *l.1.ff.de regu.Caton.* Adde, quod cum in hoc ſpectemus, an diſpoſitionis teſtamentariæ dies a morte teſtatoris cedat, ut ex eo dignoſcamus, an relicti ad heredes tranſmiſſio fiat (ut quidem fit legatario ante agnitum legatum pure relictam poſt teſtatoris mortem, minime adhuc adita hereditate defuncto) hereditatem pure relictam herede poſt teſtatorem, antequam adiret, defuncto, conſtat minime tranſmitti hereditatem ad heredis heredes, *d. §. in noviſſimo, & l. quoniam, C. de jur. delib.* Ex quo ſequitur, non poſſe dici heredis inſtitutionis diem a tempore mortis cedere, ſed in eo omnino aditione opus eſſe. Itaque cum Catonianæ regulæ vis ad eas ſolas diſpoſitiones referatur, quarum dies a tempore mortis cedit, *d.l.3.* ea ad heredum inſtitutiones pertinere nullo modo poteſt, prob. arg. *§. an ſervo, circa fin. de leg. in Inſtit.* Comprobatur & eo, quod effectum Catonianæ regulæ in inſtitutionibus minime obtinere patet, *l. ſi ſervus ejus qui 81. ff. de acq. her. l. qui ſolvendo 42.ff.de hered. inſtit.* arg. *d.§.in extraneis*. Ubi, quod in extraneis heredibus ſpecialiter dictum fuit, in ſuis non itidem locum ſibi vendicare ſubinfert, ut Johannem exiſtimaſſe refert Accurſ. argum. *illius conteſt.& §. ſui, de hered. qual.& diff. in Inſtit.* Unde etiam duci poteſt conciliatio *d.l. pen.ff. de reg.jur.* quæ cum Catonianæ regulæ non meminerit, ejus tamen effectum, & inſtitutionibus quoque tribuere videatur: ut intelligamus illud ſolum his omnibus, quæ Catoniana regula definiuntur, minime convenire: Tametſi alioqui id aliqua ex parte cum ejus regulæ effectu conſentiat, ſed ita, ut aliunde, quam ex illa regula, aut ejus regulæ ratione dictum ſit: quippe ex eo, quod in univerſum in inſtitutionibus id jure requiratur, in hoc ut valeant, teſtamenti factionem duobus temporibus habuiſſe eos, qui heredes, & inſtituerent, & inſtituerentur: ac præterea, & hunc inſtitutum aditionis tempore illam habuiſſe, in quo capacitas tantum ipſarum perſonarum attenditur, & inſtituentis, & inſtituti, cui totius teſtamenti vis innitatur, cum quo nihil commune habeat Catoniana regula, utpote in legatis tantum, ut dixi, conſtituta, ac iis, quorum dies tempore mortis teſtatoris cedit, cum hereditatis inſtitutione relictæ dies ante aditionem minime cedat, ut dixi.

Illud autem, quod *in d. l. penul. ff. de Caton. regula*, excipi videntur conditionales inſtitutiones ab illa regula alio omnino pertinet, quam eo unde poſſit ullo modo colligi, reliquas non conditionales inſtitutiones ad Catonianam regulam pertinere: quippe quo refert Accurſ.& recte interpretatur, ibidem intelligendum ſignificare voluiſſe Ulpianum, non pertinere Catonianam regulam ad relicta eo teſtamento, cujus inſtitutio ſit conditionalis. Quod ita accipiendum interpretor, non quidem, ut ob id, quod ipſa inſtitutio ſit conditionalis, & ipſa quoque legata inde ſimpliciter conditionalia cenſeri intelligamus. Nec enim id verum eſt, cum ita ſub conditione inſtituto herede, ſi is, cui teſtamento illo pure legatum eſt, ante conditionis inſtitutioni adjectæ eventum decedat, non ideo minus legatum ad heredem ſuum tranſmittat, *in* l. *ſi dies 21. in fin.& l.heredis 7.* (dempta ex ejus princip. negatione juxta emendatius in hoc Florent. exemplar) *ff. quand. dies leg. ced. l. aliquando 106. ff.de condit. & demonſt.* Verum, ut cum non multum interſit iſtiuſmodi legatum ab hoc, Si Titius heres erit, Sejo centum dato, *d. l.ſi dies in fin.* quæ conditio legatum, quod tranſmiſſionem non reddat conditionale, *l.3.ff.de leg.1.d. l.aliquando*. Idque ex definitione Labeonis, dicentis legatum ita demum ad heredem legatarii tranſire, ſi certum ſit debitum iri, ſi adeatur hereditas, *l.ſi Titio 22. in fin.ff.quand. dies leg. ced.* ex eo tamen, quod iſtiuſmodi legata quoquomodo conferuntur in incertum aliquem eventum, non ſit in his Catonianæ regulæ locus, arg. *l. 1. in fi. ff. de reg. Caton.*

ANTONIUS MERCATOR.

QUod vulgo ita ſcriptum eſt in *l.3. de reg. Cat.* Catonianam regulam non pertinere ad hereditates, tu conaris defendere primum, quia regula Catoniana de legatis concepta eſt, non de hereditatibus, ac ſi non, ut in 12.tab. & in edicto *de leg. præſt.* & in illa regula veteri legatorum appellatione etiam hereditates non contineantur. Tum quia ad ea tantum legata regula Catoniana pertinet, quorum dies cedit a morte teſtatoris: quod eſt verum, & hereditatum dies non cedit a morte teſtatoris, quod non eſt omnino verum, quia ſtatim a morte teſtatoris adiri, atque adeo tranſmitti poſſunt, & quodammodo igitur dies earum cedit a morte teſtatoris, qua de cauſa Theophilo ſemper idem eſt delationis, & ceſſionis dies, ac præterea Domine, conaris id defendere arg. *l. 82. de adqu. her. & l. 42. de her. inſt.* ſane perperam: quia utraque lex pertinet ad leges novas Juliam & Papiam, ut in una oſtendit inſcriptio, in altera hæc verba: Ante apertas tabulas, & ad legem Juliam & Papiam regulam Catonianam non pertinere conſtat *l. ult. de reg. Caton.* Nihil igitur agis, niſi profers teſtimonia, quæ pertineant ad jus antiquum, cujus juris eſt regula Catoniana. Non eſt etiam verum, quod ex Joanne adfers, inſtitutionem ſui heredis valere, etiamſi teſtamenti faciendi tempore non fuerit cum eo teſtamenti factio, & verior eſt Azonis ſententia, ut in neceſſariis, & in ſuis exigi hanc qualitatem teſtamenti faciendi tempore: quia cum nuſquam unquam ſit proditum in iis ceſſare regulam Catonianam, & in his eam obtinere, præſumendum, & exiſtimandum eſt, nihil imperito audendum contra.

Dominus autem meus liquido probavit regulam Catonianam etiam ad hereditates pertinere ex *l.ſi a Primo, de lib.& poſt.* in qua mutus taces, & ex *l.pen.de reg. jur.* in qua plane tibi deſit animus, deſit oratio, & mens, modo effectum regulæ Catonianæ, qui quid aliud eſt, quam regula Catoniana in hereditatibus locum habere concedenti, ſed ægre, quoniam addis, aliqua ex parte, quod cur addas non aperis, quia nec potes, ægritudine animi tibi aliqua ex parte adimente mentem, modo dicenti rationem *d.l.pen.* non ſumi ex regula Catoniana, ſed ex eo, quod in heredum inſtitutionibus tribus temporibus capacitas exigitur, quod perinde eſt, ac ſi diceres, quia in heredum inſtitutionibus locum habet regula Catoniana,

deni-

denique regulam *d.l.pen.* esse regulam Catonianam quis hic naribus non indulgeat? quis non te deridendum propinet? & vel tunc maxime cum legerit te aliqua ex parte probantem Accursii interpretamentum, quo in *d. l.5.* hæc verba, *ad condicionales institutiones*, ex quibus efficitur regulam Catonianam pertinere ad puras, ita interpretatur ad legata relicta testamento, in quo sub conditione heres institutus est. Hoc probas. Lotarii igitur efferte flagra, aut Digesta date in ignem, quæ hæc nobis dant portenta, non verba. Etiam audes effrenus ex hoc interpretamento efficere regulam Catonianam non pertinere ad legata pura, si heredis institutio non fuerit pura, quo quid absurdius?

Non dum est satis. Dominus meus reponit in *d.l.3. libertates*, pro *hereditates*. Est magnus criticus, magnus observator. Statim sicubi insedit, agnoscit erratum, quia artis suæ potens, & in erratorum causis dignoscendis exercitatissimus est, ut librariorum culpa commutentur vocabula alia pro aliis optime novit. Et libertatis hereditatisque appellationum scit frequentem esse commutationem, quam indicare non veretur, si qua urgeat ratio magna atque perspicua, ut & postea fecit in *l. si ita scriptum, §. regula, de lib. & post.* nec sine exemplo, cum & in Quintiliani declamatione CCXCVIII. alius eandem commutationem indicarit. At qua ratione demonstras in *d. l.3.* non esse legendum libertates, pro hereditates videamus: quia, inquis, ubi legatorum fit mentio, quid attinet libertates nominare, cum legatorum appellatione etiam libertates contineantur? ergo non est legendum libertates. Stulte, in regula ipsa Catoniana non vis legatorum nomen accipi generaliter, ut comprehendat etiam heredum institutiones, in *l.3.* vis accipi generaliter. Accipe potius in regula generaliter, quia vetus regula est, in *l. 3.* quæ est Papiniani juris interpretis novi, & in verborum usu religiosissimi, accipe specialiter, ita ut quemadmodum passim in aliis interpretibus, & conditoribus juris libertates separantur a legatis, sic & in Papiniano eadem separatio fiat atque distinctio. Cætera lectori expediet Obser. IIII.

JOHANNES ROBERTUS.

Hic initio quis non miretur fatuam hominis impudentiam, a qua disce reliqua quæ sequuntur, istiusmodi esse. *Quod vulgo scriptum est*, inquit, *in l.3. ff. de reg. Caton.* &c. vulgo scriptum vocans, quod vel ipsomet teste nullibi aliter scriptum comperitur, nisi quod is unus hunc locum pervertere conatus est, & pro *hereditates*, inscitissime intrudere *libertates*. Quæ postea ingerit, ejusdem generis, atque illud primum, quod Catonianæ regulæ verba ut effugiat, legati appellatione etiam hereditates contineri ex 12. tabulis interpretatur. Quam ab re id, tum illa ipsa nominatim, & conceptis verbis prodita regula, testatur *in l.1. ff. de regul. Caton. & a Theoph.* toties totidem Græcis verbis expressa, *in §. an servo, de leg. in instit.* quo etiam loco hereditatem a legatis separatam constituit. Tum præterea, quod ibi excludat ab illa regula, ea quorum dies non cedit mortis tempore, sed post aditam hereditatem. At hereditatis dies, nec mortis tempore cedit, nec post aditam hereditatem, sed ipso aditionis tempore, nec ante aditionem transmitti potest, nec per consequens ante cedit, *l. unic. §. in novissimo, C. de caduc. toll.* Et quod adfuit, ex eo, quod a tempore mortis adiri potest, *quodammodo cedit*, atque adeo transmitti posse, & falsum, & ridiculum est. Nam nec ideo transmitti potest, *d. §. in novissimo* (exceptis tamen filiis, & nepotibus: nam hi ut olim ante apertas tabulas transmittere potuerunt, ita & hodie a tempore mortis etiam nulla immistione facta, *l. unica, C. de his qui ante apert. tab. & l.3. C. de jure delib.*) Alioqui eadem ratione quis dixerit, legatorum plurium conditionalium diem tempore mortis testatoris cedere, ideoque transmitti posse, quia istiusmodi sint, quæ tempore mortis a legatario impleri possint, qualia sunt hæc, Titio si voluerit: Si decem heredi dederit. Quod falsissimum est, *d. l. si ita expresse 68. & l. intercidit 58. ff. de cond. & dem. l. si ita 68. §. illi si valet, ff. de leg. 1.*

Non dissimili effugio illud declinare tentat, quod a me comprobatum est, effectum Catonianæ regulæ in Institutionibus minime obtinere, *l. si servus 81. ff. de adquir. hered. l. qui solvendo 42. ff. de hered. instit.* dum leges illas ad legem Juliam & Papiam pertinere ait, quæ sint novæ leges; Caton. autem regulam ad novas leges non pertinere, juxta *l. ult. ff. de regul. Caton.* Quas leges novas non alias esse intelligit, quam illas Juliam & Papiam. In quo quidem labitur. Nam ut utraque supradicta lex a me citata, ad tempora, quibus lex illa Julia & Papia viguit referatur, illud quidem verum erit, non potuisse tunc valere aditionem ante apertas tabulas, ac simul diem legatorum ab apertis tabulis tantum cessisse, cum utroque, & antiquiore, & isto jam ex Justiniani constitutione novissimo, legatorum pure relictorum dies a morte testatoris cedat, *auctore Ulpian. in fin. tit. de leg. in fragm. d. l. unic. §. 1. & §. in novissimo.* Verum ut ita sit, & ex ejus sententia utranque legem illam ad tempus, quo Papia lex viguit, referas, quid amplius, aut minus: tunc dici potuit operari dies aperturæ tabularum, quod ad regulam Catonianam, quam aut illo jure antiquo, aut hoc novissimo, tempus mortis? Præterea quanta inde absurditas sequeretur, si quæ Pandectarum jure cauta sunt ulla certa ratione, uno, aut altero loco præscripto legis Papiæ interpretari, aliis vero locis ex jure antiquo, vel novissimo? Atque eo minus probabile illud est, quod & ante Justinian. ab anterioribus principibus emandata fuisset, & in desuetudinem abiisset lex illa Papia, prob. *d. l. unic. in prin.* Ut quidem isto Pandectarum jure hac eadem in re nullam ejus rationem haberi, quod ad cedentem ab apertura tantum tabularum legatorum diem, patet eo, quod alioqui illa omnia, quæ de Catonian. regula hoc Digestorum jure tradita sunt, supervacua, & inutiliter adjecta sint existimanda. Nam si Catoniana regula ad alia legata non pertinet quam ea, quorum dies mortis tempore cedit, *d. l.3.* nulla autem sint legata jure isto, quorum dies mortis tempore cedat, sed tantum ab apertis tabulis, sequitur ea omnia, quæ de regula Catoniana in Pandectis conscripta extant, his supervacuo fuisse adjecta, & quamdiu lex illa viguerit, omnino Catonian. regulam cessare oportuisse. Quid igitur? quoniam illud referemus, quod aperturæ tabularum meminit Julianus *in d. l. qui solvendo?* Nimirum eo, quod is ex facto consultus juxta illud responderit, quod facto contigisse illi propositum fuerat, ante apertas tabulas, sicque cedentem aditionis diem illud contigisse, quod isto jure non alio referri possit, quam ad tempus quo aditionis, & legatorum dies cedit. Itaque ex jure, quod jam obtinet illud pro tempore mortis intelligi oporteat, quia quod ad cedentem aditionis, & legatorum diem, juxta varia tempora æquivaleant tempus mortis, & tabularum aperturæ tempus, & pariter tempus clausarum adhuc tabularum, sive ante apertas tabulas, & tempus mortem præcedens, *in l. unic. C. de his, qui ante apert. tabul. & l.3. C. de jure delib.* Ac eo magis, quod & jure novissimo, licet dies legatorum a tempore mortis cedat, non ideo minus tamen eodem jure apertarum tabularum, sive aperiendarum ob id ratio habeatur, quod non ante permittat Prætor tabulas aperiri, quam testatorem mortuum constet, nec si appareat eum vivere, etiam inspici tabulas, & scripturam permittere debeat, *l. 2. §. si dubitetur, ff. quamad. test. aperiant.*

Ex quibus sequitur, nec illud etiam me ei concedere, quod is sic angustius constringere videtur, generaliter ab Ulpiano dictum *in d. l. ult.* dum non alias leges ponit, ad quas non pertineat Catonian. regula, quam Juliam & Papiam. Verius enim arbitror, illam regulam, ut & quasvis alias, ex jure vetusto, sive tunc vigente, fuisse ductas, arg. *l. 1. ff. de divers. reg. jur.* sicque cum de istiusmodi regulæ alicujus vi, & effectu quæritur, vetustioris tantum illius juris rationem habendam esse, quasi sufficiat illam eo vetustiore jure substitisse, nec ideo improbandam

quasi

quasi falsam, quod exinde novis legibus aliquid introductum sit, quod illi repugnet, cum hæc ad novas leges non pertineat, sed jus vetustum, quatenus, nec abrogatum, nec immutatum fuit. Quo minus mirum videri debet, si quid aliquando contra Catonis regulam hoc nostro jure constitutum reperitur, siquidem quasi nova lege, aut legis interpretatione id fuerit constitutum, ut quidem ex voluntatis testatoris conjectura, & æquo bonoque *in l. si cognatis* 20. *ff. de rebus dubiis*, *l. si deportat. 7. in prin. ff. de leg. 3.*

Eo autem quod subdit, se probasse Catonia. regulam ad hereditates pertinere *ex l. si a primo*, *ff. de lib. & posth. & l. pen. ff. de divers. reg. juris*, facit ut actum rursus agere cogar, qui liquidius multo docuerim singulari ratione, ab ea, quæ Caton. regulæ est, diversa, in heredum institutionibus pleraque fuisse introducta, quæ ad regulæ Caton. præscriptum accedere videantur, sive ut dixi, ejus regulæ effectum aliquem obtinere, quale illud est, ut quæ ab initio inutilis fuerit institutio, temporis tractu nequeat convalescere, *in d. l. pen. & d. l. si a primo*, *& similibus*. Qua ratione dixerim id aliqua ex parte cum ejus regulæ effectu consentire (quæ verba non mirum assequi illum non posse, ex professo in omnibus refractarium) quod tamen ex Caton. regulæ vi, aut effectu fieri dici nequeat, utpote ad illa tantum pertinentes, quorum dies mortis tempore cedit, sed alterius, & quidem generalioris regulæ, qua non tantum in institutionibus, & legatis (quod præter rem nonnullis visum est) sed & contractibus aliisque, quod ab initio vitiosum est, temporis tractu convalescere non potest, *l. quod initio 29. ff. de divers. reg. jur. l. si tibi decem 18. §. si pactus*, *ff. de pact. l. sicut falsi 17. C. ad leg. Corn. de fal. l. si servo 20. ff. qui & a quibus manum. l. si expressum*, *ff. de appel.* Sed nec in institutionibus illud perpetuum est, nonnunquam bono & æquo aliud suadente, juxt. *l. filio præterito 17. & l. posthumus 12. ff. de injust. rupt. test.*

Postremo, quam imprudenter Dominus magnus criticus, Dominus magnus observator, Dominus artis suæ potens, & in erratorum causis dignoscendis exercitatissimus (ut hinc intelligatis omnes istas, & plures alias laudes in proprio ipsius ore sordere) errorem in *hereditatis* dictionis mutatione sic admissum *in d. l. 3.* dum obtegere conatur, alio crassiore cumulaverit, itidem ejusdem dictionis immutatione facta *in l. si ita scriptum 8. §. regula*, *ff. de lib. & posth. c. 18. lib. 2. animadvers. nostrarum patefactum*, sequente hic libro retractabitur.

Præter rem detrahi negationem Dioclet. & Maxim. ut in l. circa, C. de locat. & conduct.

C A P. XIV.

JOHANNES ROBERTUS.

UT incivile est, nisi tota lege perspecta, una particula ejus proposita judicare, vel respondere, juxta Celsum in *l. incivile 23. ff. de leg.* Ita & absonum insulsumque perspecta una legis parte, eam nulla aliarum, quarum connexa sit sententia, partium habita ratione interpretari, aut a truncato (quod vulgo dici solet) juris capite argumentum ducere, ex quo non alia sæpius quam juri contraria sententia eliciatur. Cujus rei exemplum sumi potest ex Dioclet. & Maxim. constitutione, in *l. circa*, *C. de locat. & conduct.* qua circa locationes & conductiones maxime fidem contractus servandam esse ajunt, *nisi specialiter exprimatur contra consuetudinem regionis*. Quam solam legis partem si a sequentibus discerpere, & seorsim interpretari velis, illud nimirum sequetur, ubi quid in locationis contractu contra consuetudinem regioni specialiter convenerit, id minime esse servandum, quod tamen falsum esse constat, & speciales pactiones etiam moribus & consuetudini regionis derogantes legem, non ideo minus dare, ut aliis contractibus, ita & isti locationis, arg. *l. pacisci*, *ff. de pact. & l. pacta conventa*, *vers. veluti nec cautio duplæ*, *ff. de contrah. empt.* juncta *l. quod si nolit 31. vers. quia assidua*, *ff. de ædil. edict. & l. legem*, *C. de pact. & l. legem*, *C. de donat.* Ut quidem non eo spectare illius legis sententiam arguit ejus postrema pars, qua prædicto vers. conjunctim hoc additur. *Quod si alii remiserint contra legem contractus, atque regionis consuetudinem pensiones, hoc aliis præjudicium afferre non posse.* Quibus verbis patet ad ejuscemodi propositam quæstionem ibi rescripsisse Impp. in qua cum plures ejusdem prædii pro indiviso domini essent, eorum vel unus, vel nonnulli, id ea lege, & pactione locassent, cujus ratione dubium esset, an illi conventioni, alii, qui contractui non interfuissent, idque minime adprobassent, stare cogerentur: dubium id movebat, quod constat licere uni ex sociis fundum pro indiviso communem & colere, & colendum alii locare, cum maxime partem suam tunc expedite (ut ait Ulpianus) locare eum non posse lex assumat, ac eo magis id fieri adprobet, quod aliis negligentibus, neque partes suas curantibus, id agat, juxta *leg. si quis putans 6. §. sive autem*, *ff. comm. divid. & l. heredes 26. §. non tantum*, *ff. famil. ercisc.* quodque ad usum illum destinata res sit, juxta *l. quidam Iberus 12. §. parietem*, *ff. de serv. urb. præd.* Ita ut hæc, postquam gesta sunt, alii rata habere cogantur. Secus si ad alium usum eam transferret, puta illa quasi sibi serviente uteretur, aut eam venderet: nec enim hæc rata habere, & istiusmodi contractuum fidem servare alii cogerentur, *l. in familiæ 20. C. fam. ercisc.* Ac per consequens, si in his contractibus, quos alioqui eorum quisque inire potest, quid contra regionis consuetudinem conveniret, id alii servare minime adstringerentur. Quo, nec alio spectat tota illa prædicta l. circa, cum in ea diserte dicatur locationis ab uno, vel nonnullis ex dominis rei communis factæ, ita demum, & ab aliis fidem esse servandam, si in ea nihil specialiter expressum fuerit contra consuetudinem regionis, secus si fuerit, puta remissæ sint sequentium aliquot annorum pensiones, sive in totum, sive in partem. Id enim aliis præjudicium adferre non posse in illius fine exprimitur: ac apertius subobscurum alioqui legis initium explicatur. Quibus manifeste patet, nihil esse, quod illi versiculo, *Si nihil specialiter*, detrahatur negatio, ut quidam detrahendam censet, ibi contendens legendum esse *si quid specialiter*: quam correctionem omnino respuit ille locus.

ANTONIUS MERCATOR.

IN *l. circa*, *C. de locat.* ponis quosdam ex sociis fundum communem locasse in solidum, & hoc quæri, an ceteri locationi stare teneantur: & rescribere Impp. ceteros locationi stare debere, si nihil in ea cautum sit contra morem regionis, non etiam si quid caverint, ut si remiserint pensiones contra morem regionis. Cur omisisti, quod est in lege? Et contra legem contractus? Sane quia non eras adeo stupidus, ut non sentires hæc verba tuam labefactare hypothesim: nam si remiserint pensiones contra fidem contractus, contractus igitur præcessit remissionem, non etiam de remissione conventum quidquam est in ipso contractu, quem etiam habuisse quosdam ex sociis non omnes unde sumpsisti? ego præsumpserim melius fundum communem omnes locasse, quia ita fieri communiter solet, & quia ut vendere, aut pignerare, ita nec locare socius socii partem invito socio potest, nec conventio cum aliis personis facta aliis nocet, & *l. 6. §. sive autem*, *com. divid.* ponit quidem unum ex sociis locasse fundum communem, non tamen locationi ceteros dicit stare debere. Rejecta tua hypothesi ad *d. l. circa*, ex Basilicis, quæ in ea habent, *si quid*, non, *si nihil*, ut tradit Obser. XVI. Dominus meus simplicius eam interpretatur, nempe hoc modo: Etiamsi quid in locatione convenerit contra morem regionis, contractus fidem esse servandam, ac si ex locatoribus communis fundi postea quidam remiserint pensiones contra fidem contractus, atque contra

mo-

morem regionis, hoc aliis non præjudicare. Non una vero ratione tantum vetat in ea fcribi. Si nihil quod etiam contra morem regionis conventionem factam fervari oporteat, fed quia his verbis, Circa locationes, atq; conductiones maxime fides contractus fervanda eft, inconcinne fubjicitur, Si nihil fpecialiter exprimatur contra confuetudinem regionis. Congruentius enim dixiffet, Circa locationes, atque conductiones maxime confuetudo regionis fervanda eft fi nihil, &c. quod & *l. licet eod. t.* confirmat & hæc adnotatio Theodori, *κατὰ τὸ ἔθος τῆς χώρας γίνεται ἡ μίσθωσις εἰ μὴ ἄρα ἐναντίον τι δόξει δύναται γὰρ ἕκαστος συμφωνεῖν καὶ ὑπεναντίον κατὰ τῶν ἔθους κλίματος, ἀλλ' αὐτὸν μόνον καὶ οὐκ ἄλλον προκριματίζει.*

JOHANNES ROBERTUS.

ET hic non puduit in apertiffima re calumniari & falfo afferere, omififfe me verba hæc *l.circa 19. C.de locat. & contra legem contractus*, qui de verbo ad verbum (ut dici folet) ac diftinctis, quo magis id clarefceret, literis ea retulerim. At, inquit, hoc hypothefi a me propofitæ repugnare, quia fi aliqui dominorum penfiones remiferunt adverfus fidem contractus, oportuit contractum præceffiffe remiffionem, ideoque affumendum contendit fundum communem omnes locaffe, quia ita fieri communiter folet, & quia ut focius, nec vendere & pignorare focii partem eo invito poteft, ita nec locare. Imo, & in illo ita male concludit magnus magifter: Communiter fieri folet: ergo factum eft: pofterioris perverfa eft comparatio. Nam vendere quidem, aut pignorare focius focii partem eo invito nullo cafu poteft (præterquam fi dicas, in eo pignori obligari, quod divifione facta inter duos, cujufque partis dimidia pars maneat obligata, *l.fi confenfu, §.ult. ff.quib.mod. pig.vel hypoth.folv. l.fi quis putans, §.fi fundus, ff.comm.divid.*) at locare aliquo cafu ita poteft, ut focius locationi ftare teneatur: quippe fi illo negligente fundi culturam, & eum pro indivifo communem hic aliter colere, & alii colendum pro parte tantum fua expedite locare non potuerit, *l.fi quis putans 6.§.fin autem, ff.comm. divid.* In eo vero, quod legis contractus mentionem ibi factam objicit, hallucinatur, dum uno tantum modo legem contractus interpretatur dici id, quod inter contrahentes convenerit, five pactiones, & exceptiones nominatim contractui adjectas: quas quidem legem contractui dare, & ab eo legem contractus plerumque dici non inficiamur, ita tamen ut non ideo minus, & lex cujufque contractus ea dicantur, qua lex in unoquoque contractu intervenire voluit, quorum alia ad fubftantiam contractus pertineant; itaque contractus fine his fubfiftere nequeat, puta emptio fine pretio, *l.2. in fi.ff.de contr.empt.* locatio fine certa mercede, *l.2.in pr. ff.locat.l.1.§.fi quis fervum, ff.depof.l.infulam, ff.de præfcript. verb.l.ubi ita donatur, ff.de mort.cauf.donat.* Vel ad naturam contractus, & adminicula, quæ tamen exceptionibus & pactionibus ut reftringi, ita & extendi poffint, *l.jurifgentium 7.§.ut puta, cum §. feq.ff.de pact.l.pacta, ff.de cont.emp.* juxta id, quod a Varrone fcriptum extat *c.2. lib.2. de re ruft. In emptionibus*, inquit, *jure utimur eo, quod lex præfcripfit: in ea enim alii plura, alii pauciora excipiunt*. Quod exinde exemplis declarat. Et quidem hoc fenfu conftat ab eodem Varrone leges colonicas dici, *c.2.lib.1.* quibus coloni locato ipfis fundo obftringerentur, ut ibi explicat. Sed & legem Cenforiam, qua vectigalium locatio conftringebatur, dictam a Cicerone hoc fenfu, non autem illo priore, patet his verbis Epift.1.ad Q.Fratrem, *Poffunt*, inquit, *in pactionibus faciendis non legem fpectare Cenforiam, fed potius commoditatem conficiendi negotii, & liberationem moleftiæ*: cum illic præcedentibus, & fubfequentibus. Quibus adducor, ut eo fenfu arbitrer accipiendam *l.in lege Cenforia 203.in pr.ff.de verb.fig.* tametfi, & Alciat. & alii, ad aliam priorem fignificationem id referant. Sic eodem quoque conftat fpectare, quod ab Ulpiano de lege vectigalis

A dicitur *in l.2.§.fi publicanus, ff.vi bon.rapt.* & quod legem oleæ vendendæ dixit Cato de re ruftica, nimirum, quæ olearum venditioni effet præfcripta, & legem affignationis limitum Hygin. locis pluribus de limit. ad Augufti conftitutiones, aliafque anteriores leges id referens, ut & in eadem fignificatione conftat Manlianas venalium vendendorum leges dictas a Cicerone *lib.1. de Oratore*: *Nec quifquam*, inquit, *eft, qui fi jam fit edifcendum fibi aliquid, non Teucrum Pacuvii malit, quam Manlianas* (five ut alii malunt, *Manilianas*) *venaliam vendendorum leges edifcere*.

Hoc vero fenfu accipiendum, quod de lege contractus dicitur a Dioclet. *in d.l.circa*, patet apertiffime ex verbis illius contextus, eo quod legem contractus conjungat cum more regionis, eo utrumque jus, & fcri-
B ptum, & non fcriptum comprehendens: adverfus quæ, fi pariter a quibufdam fociis fuerit contractus initus, puta remiffio penfionis facta, aut aliquid promiffum, id aliis præjudicium adferre non poffe ait, quia id fiat adverfus contractus legem, aut regionis confuetudinem, ac omnium maxime remiffione penfionis facta, cum fine mercede, penfioneve fubfiftere nequeat locatio, ut dictum eft, nec per confequens ea remiffa. At Græci illic non legunt *fi nihil*, fed, *fi quid*. Imo vero legunt (ut ego comperio illum, ut plures alios, ita & eum locum falfo referre) *fi nihil*, vel *nifi*: quippe ita, *εἰ μὴ*, non autem, *εἰ μὲν*, ut ille corrumpere tentat, & aptius multo illud convenit.

Nihil effe cur addatur negatio Papin.in l.Generaliter 78. ff.
C de regul. jur.

CAP. XV.

JOHANNES ROBERTUS.

SCRIPSI antea plerofque locos non in jure tantum, fed & apud alios auctores extare, quorum fententia, ut abfque negatione, ita & ea addita conftare poffe videatur. Iftiufmodi eft, quod ex Papin. ita refertur in *l.78. tit.de reg.jur. ff. Generaliter cum de fraude difputatur, non quid habeat actor, fed quid per adverfarium habere non potuerit, confiderandum eft.* Cujus loci enarrationis initio, ut negationem fic addidit in Homero: *ὅτε περὶ ἀπάτης ζητεῖται, οὐ πολυπραγμονοῦμεν, Τί οὐκ ἔσχεν ἐνάγων, ἀλλὰ τί διὰ τοῦ ἐναγομένου σχεῖν*
D *ἐνεποδίσθη*. Ita & eam illo loco fic addendam cenfuit Francifcus Balduin. in comment. de lege Aquilia: ut in ea legatur, *non quid non habeat*. Sed tamen receptam lectionem illam, quæ & Flor. exemplaris eft, minime immutandam ab illo diverfus cenfeo, & illud fimul demiror, quod divinare fe non poffe ait, ad quam proprie quæftionem illud Papin. caput referri debeat: non quia id utrique fpeciei, quam illic prodidit Accurf. fic recte accommodari exiftimem, ut ad alias id trahi non poffit Accurf. quippe ad illa, quæ in fraudem creditorum alienata revocantur, primum id refert, ut in his fit hæc legis illius fententia, non ideo edictum, five interdictum illud ceffare, quod res ipfa penes auctorem fit, aut penes adverfarium non fit, neque dolo effe defierit, fi non & omne emolumentum, quod ex re perceptum eft, vel ab
E optimo patrefamilias percipi potuit, quodque actori per adverfarium interceptum eft, reftituatur, ut quidem Reftituendi verbum (quo in illo edicto Prætor ufus eft) illud vi ipfa fignificare conftat, prob. hæc *l.videmus 78. verf. in Faviana, ff. de ufur. & l.reftituere autem 35. & l.reftituere videtur 75. ff. de verb. fignif.* & ifto quidem fenfu non video quid obftet, quominus & negatio quoque illi loco convenire poffit. Sed enim eo angufte nimis conftringi videtur fententia illius regulæ, & quidem maxime generalis, ut cui, quo generalius, & latius eam patere intelligeremus, a dictione illa, *generaliter*, initium inditum fuerit; Adeo ut nec alterum quoque illud, quo idem Accurfius cum ceteris ad quofvis malæ fidei poffeffores regulam illam extendit, plane etiam ejus legis generalem

fen-

ſententiam complecti videatur, cum & in eo, qui minime poſſideat, id agens, ut alium, eo quod ipſi, vel reſtituendum ſit, vel etiam aliter debeatur, defraudet, eadem regula obtineat: puta in herede, qui cum ſciat Stichum ſervum Titio legatum, eidem Titio legati ignaro eundem Stichum vendiderit, eo Titium legato fraudare cogitans, quaſi cum rei illius dominus venditione factus erit, quia amplius dominus ex alia cauſa fieri non poſſit, ex teſtamento agens exceptione repelli queat: quod regula inhibet, quæ in ea quæſtione, & conſimilibus omnibus non tam ſpectari velit quid habeat actor, quam quid per adverſarium habere non potuerit, aut fieri poſſit ne habeat, cum id, aut ejus æſtimationem eum ab illo habere juſtum æquumque ſit, comprob. *id l. plane* 34. §. *quod ſi rem*, *& l. non quocunque* 74. *in princ. &* §. 1. *ff. de leg.* 1.

ANTONIUS MERCATOR.

Sut a Petro Fabro V. C. ad verbum furatus es ſuppreſſo ejus nomine, in *l.* 79. *de reg. jur.* ita recte Flor. ſcriptum habeat, *Non quid habeat actor*, hic ejus regulæ ſenſus eſt, In judiciis quibus de fraude agitur non quid habeat actor conſiderari, ut eo quod non habet ſtatim fraudatus judicetur, niſi & id quod non habet per adverſarium factum ſit, ut non haberet, quem ſi accommodemus non ad rem tantum principalem, qua actor fraudatus eſt, ſed & ad cauſam rei, & non tantum ad fraudatorem, vel ad eum, qui fraudem participavit, ſed etiam ad quemlibet malæ fidei poſſeſſorem, quo cum agatur, quæſo cur non tibi ſatis videtur ea regula eſſe generalis, quam Pap. in *d. l.* 79. generaliter obtinere dicit, & in eadem fere cauſa, in *l. ſi navis*, §. *ult. de rei vind.* Si ſatis eſt generalis, fruſtra præſertim a te non patiar addi, quo ſit generalior pertinere etiam eam ad non poſſeſſorem, veluti ad heredem, qui rem a ſe Titio legatam vendidit, & tradidit Titio ignoranti eam rem ſibi legatam, qua ex cauſa heredem ais teneri actione ex teſtamento, quia non tam conſiderandum eſt quid habeat Titius, quam quid per heredem habere non potuerit: qua in ſpecie non vides competere Titio eo nomine actionem ex empto, ut pretium reciperet non ut ais, actionem ex teſtamento, quia res ei tradita eſt ex cauſa emptionis, non ex cauſa legati, *l. cui res*, *de act. emp. l. hujuſmodi*, §. *qui ſervum*, *de leg.* 1. Si non eſſet tradita, competeret ex teſtamento in heredem pretio non ſoluto, ut rem actoris faceret, & Titium liberaret actione ex vendito, pretio ſoluto, ut etiam pretium reſtitueret, vel ſi de re tradenda cœperit agere Titius ex empto nondum cognito legato, poſt in ipſo judicio empti cognito legato, non prohibebitur mutare actionem, & agere ex teſtamento, *d.* §. *qui ſervum*, *l. edita*, *C. de eden. l.* 4. §. *ult. de nox. act.* In hac ſpecie, quia res tradita eſt, alioquin dominus rei Titius ex cauſa emptionis, ut ponis, factus non fuiſſet, ceſſat actio ex teſtamento, & pretio ſoluto actio ex empto competit, ut pretium heres reſtituat, pretio non ſoluto, ut Titium liberet actione ex vendito. Et agente Titio, quod ais non conſiderari quid habeat Titius, ſed quid per heredem habere non potuerit, dum vis ſuperiorem regulam ad hanc ſpeciem accommodare, hoc ſponſione qualibet contenderim neminem unum eſſe, qui intelligere poſſit: hoc enim tantum eſt in comperto quid habeat Titius: habet rem ſibi legatam: quid per heredem habere non potuerit, non apparet: nihil enim potuit habere cui heres, quo minus id haberet obſtiterit: quid ei abſit, videmus: abeſt pretium: quid facto heredis non habeat, non videmus. In hac nova ſpecie, qua ſuperiorem regulam amplificas, locupletas ſcilicet, & generaliorem facis, ſane agis cucumerem, non hominem.

Nondum eſt finis: Βασιλικῶν iterata negatio non eſt improbanda, quatenus & hunc perſpicue ſenſum efficit ſuperiori non abſimilem, Non quidquid non habet actor, qui de fraude agit eo omni fraudatum eum videri, ſed eo tantum, quod dolo adverſarii habere non potuit, qua de cauſa ἀδιάφορον, quod eſſe a Domino didiceras ex Obſ. XV. c. XIX. hoc an illo modo ea regula conciperetur, tu etiam initio hujus capitis id tibi vindicaſti.

JOHANNES ROBEBTUS.

SIc a calumnia initium ſumit, quo certius exiſtimandum nihil deprehendere potuiſſe, in quo rodendo lividam rabiem ex animo expleret: Calumnia (inquam) cum non puduerit ſcribere me *ad verbum furatum eſſe* caput, quod hic agitat, *ex Comment. viri clar. Petri Fabri ad tit. de diverſ. reg. jur. ant.* Cedo, qua in re: quia credo cum ille Franciſ. Balduinum minime nominans, ejus ſententiam retuliſſet, quod ad lectionem *l. generaliter* 68. *illo tit.* eum ego nominarim, & locum, quo id Balduinus ſenſiſſet, citarim, ut diligens lector ex eo, quænam ipſius ſententia fuiſſet, certius intelligere poſſet. Et præterea, quod ille fuſiſſime Reſtituendi verbi ſignificationem explicat, quam ego obiter tantum, quia ſubjectæ rei tractatio id expoſcebat, attigerim. Ceterum, an, quod ille vir clariſſ. pluribus eo loco docte perſequitur, & explicat de fraudatorio interdicto, id ego ex ejus ſententia retractarim, & an non alio ſcripta mea intenderim, facile collatis utriuſque ſcriptis quivis dijudicare poteſt. Quod vel ipſe, ut impudens, ita & imprudens eo teſtatur, quod illa mea vellicare contendit. Non enim quaſi illius V. Clariſſ. ſint (cui tantum ac merito tribuit) ea ita convellere conatur. Sed expendamus quibus rationibus, quaſi dixerim ſatis generalem eſſe illius legis regulam, & tamen illa addam quibus generalior fiat. Si ſatis eſt generalis, non patiar, inquit, addi quo generalior fiat. Quam ſubtilis & acutus ſophiſtes, ſiquidem illi des, quæ confingit, & falſo aſſumit. Probet quæſo id me ſimpliciter ita dixiſſe, eam regulam ſatis eſſe generalem, ac deinde generaliorem, quam ſit, reddere voluiſſe. Scripſi quidem nimium conſtringi illius regulæ ſententiam, & quidem maxime generalem, ut cui quo generalius & latius eam patere intelligeremus, a dictione illa, *generaliter*, initium inditum fuerit. Sicque quæ ſubjicio, non eo ſpectant, ut ea generalior a me fiat, quam ſit, verum ut eam, prout maxime generalis eſt, generalius extendi oportere doceam, quam ut ſolummodo (quod ab aliis fit) aut ad interdictum fraudatorium, aut etiam, ex Accurſio, ad quoſvis malæfidei poſſeſſores pertinere exiſtimanda ſit, cum & in iis, qui minime poſſideant, eadem obtineat, ſiquidem id egerint, ut alium, eo quod ipſi, vel reſtituendum eſſet, vel etiam aliter deberetur, defraudarent. Atque ejus rei exemplum propoſui in herede, qui cum ſciat Stichum ſervum aliudve quid Titio legatum, eidem Titio legati ignaro eundem Stichum aliamve rem ei legatam vendiderit.

In quo duo ſeſe acutiſſime deprehendiſſe jactat, quibus me conficiat; alterum, quod dixerim huic legatario circumvento actionem ex teſtamento dari: alterum, quod tunc cum ei nihil aliud abeſſe poſſit præter pretium, quod exolverit, nihil ei dici poſſit abeſſe facto heredis. Quod poſterius conſtanter adeo adfirmat, ut & ſponſione facta ipſius (ceu morionis) capitis contendere audeat. Nam quem alium exiſtimes vetulum, edentulum, ſub juris profeſſoris larva, quaſi cucullo, in juvenum cœtu laſcivientem, & nocturnas choreas agere geſtientem?

Quod ad prius, apertiſſime revincitur textu expreſſo *l. plane* 33. §. *quod ſi rem*, *ff. de leg.* 1. *Quod ſi rem emiſſem mihi legatam* (inquit Ulp.) *uſque ad pretium*, *quod mihi abeſt*, *competit mihi ex teſtamento actio*. An hic cauſari poteſt rem minime fuiſſe traditam, cum pretium tantum ei tunc abfuiſſe aſſumat? Sed hoc qui fiat, non poterit aſſequi magnus magiſter: non eſt enim ex Grammaticis canonibus. Itaque ne vel hic antinomiam aliquam animo concipiet, & in immerentem Tribonianum (quod ſolet) invehatur, vel corrigendi libidine ardens textum pervertat, clarius id omne illi explicare præſtabit: Intereſſe plurimum in propoſita ſpecie rei legatæ ab herede legatario ignoranti venditæ, an ea res ſub conditione le-

gata ſit, an vero pure. Illo enim caſu plane ſubſiſtet venditio: prob. arg. *l. exiſtimo 61. ff. de contrah. empt. l. cetera 43. §. 1. verſ. quod ſi ſub conditione, ff. de leg. 1. l. ſi rem meam 31. ff. de verb. obl.* ſicque fit ut cum eveniente conditione rem ex cauſa legati habuiſſe dici non poſſit, & tamen eam rem habeat, quæ tunc in cauſam legati cedere incipiat quaſi evicta re, & ex ea, quæ præceſſiſſet cauſa ablata, ex empto actione pretium repetere poſſit: ſic intellig. *l. cui res 30. ff. de act. empt.* Sicque tunc jure legati fundum meum effectum intelligi, prob. arg. *l. 4. ff. ad leg. Falcid.* Quo autem caſu ea res pure legata proponitur, venditio ab herede, poſt aditam hereditatem ignoranti facta, poſt agnitum legatum, in irritum deducitur, & emptio nulla fuiſſe intelligitur, quod rei ſuæ emptio a legatario pure fieri non potuerit, *l. ſuæ rei 16. ff. de contrah. empt. d. l. cetera, §. 1.* Nam agnito legato, a tempore aditionis res ejus fuiſſe intelligitur, arg. *l. ſervo legato 72. §. 1. ff. de leg. 1. l. ſi fundum 194. ff. de condit. & demonſt. l. ult. §. ſin autem, C. comm. de leg.* Itaque ſola ex teſtamento actio ſupereſt, qua conſequatur legatarius pretium, quod ei abeſt. Sic intellig. & concil. *d. §. quod ſi rem.* Cum autem dico ea actione ex teſtamento peti pretium, quod ei abeſt, intelligo, & illud quoque eadem actione peti poſſe, quod ultra pretium ei abeſt, ſi quid præterea abſit, hoc eſt, ſi quid per heredem habere non potuerit.

Inde vero ad poſterius illud delabor, quod idem pervicaciter adeo contendit, nullum eſſe, qui intelligere queat legatarium ultra pretium potuiſſe quid per hededem non habere. Diſcat igitur potuiſſe per heredem non habere fructus, quos a tempore tranſlati dominii legatario quæſitos eſſe conſtat, prob. *l. Herennius 42. ff. de uſur.* Ac eo magis iſto noſtro caſu, quod de fraude heredis quæratur, qui rem legatam ſciens, idque reticens, aut forte etiam teſtamentum ſupprimens, ignoranti vendiderit. Itaque ex prædicta regula ei id omne, quod per heredem habere non potuerit, ſicque & fructus, & omnem rei cauſam præſtare oporteat, juxta *d. l. generaliter, l. æquis 8. ff. de uſur.* Et (quoniam in Sticho ſervo exemplum propoſui) quæſita interim a ſervo fructuum vice eſſe intelligo, ſive ex re heredis, ſive ex operis ſuis id adquiſierit, ſive etiam aliunde, puta hereditate ei relicta, vel legato, *l. acquiritur 10. §. de iis, cum §. ſeq. & l. liber homo 19. & l. qui bona 23. ff. de adquir. rer. dom.* Idem & in iis, quæ illi per ſervum adquiri potuerint, *arg. l. inde Neratius 23. §. 1. ff. ad leg. Aquil.* Quæ omnia multo etiam magis in eo herede obtinerent, qui omiſſa cauſa teſtamenti id egerit, ut alitercunque lucrifaceret hereditatem, ſicque in Prætoris edictum committeret, juxta *l. 1. §. non quærimus, verſic. quocunque enim, cum ſeq. & l. 2. cum 2. ſeq. ff. ſi quis omiſſ. cauſ. teſtam.* Ac ita ſuperiorem regulam non generaliorem facio, quemadmodum cavillatur, ſed eum ſeſe in hoc non minus ſtupidum, & hebetem, quam pervicacem præſtitiſſe apertiſſime patefacio.

Quando committatur ſtipulatio facti tractum temporis habentis, cui cum die, & pœna adjecta ſit.

C A P. XVI.

JOHANNES ROBERTUS.

ISTA juris quæſtio, quando comitantur ſtipulationes factorum tractum temporis habentium, multos habet ſinus, perplexe admodum ab interpretibus agitatos: quos ut certius & clarius explicemus, diſcernendæ videntur illæ, quibus dies eſt adjectus ab iis, quibus adjectus non ſit. In illis, quibus dies adjectus eſt, plurimum referre interpretor, an ipſius facti promiſſioni appoſitus ſit, an vero pœnæ promiſſioni, quæ illi adjecta fuerit. Cum ipſius facti promiſſioni adjicitur, licet ante diei lapſum, & obligatio, & actio naſcatur, ut in reliquis quoque expreſſe in diem conceptis conventionibus, ex communi interpretum ſententia, prob. *l. unic. in*

A *fin. ff. quand. dies uſusfruct. leg. ced. & l. cedere diem 213. in princ. ff. de verb. ſignif.* ac ita, ut etiam ſtatim agi poſſit, *l. ſi in lege 25. §. ſi domus, verſ. cum eis ſtatim agere, ff. loc. & conduct.* Non tamen, ut ante diem efficaciter agatur obſtante dilatoria exceptione, ſi quidem ea objecta fuerit. Qua ratione licet ante tempus illud male agere dicatur, agere tamen, hoc eſt, actione competente litem inſtituiſſe, non autem facto tantum egiſſe intelligitur, ut qui nulla actione competente judicio quem pulſavit, prob. *in d. l. unic. in fin.* juncto *§. appellantur, de except. in Inſtit.* Quo fit, ut ante diem minime committi dicatur ſtipulatio, hoc eſt, ita committi, ut ad id omne, quod in ſtipulationem deductum eſt, efficaciter agi poſſit, *in l. inſulam 124. ff. de verb. oblig.*

Cum autem adjicitur, pœnæ promiſſioni collatæ, in eum B caſum, quo illud factum non erit, diſtinguimus, an id factum in ſolius promiſſoris poteſtatem collatum fuerit, an non: ut ſi quidem in ejus tantum poteſtatem id collatum ſit, non ante ex ea, aut actionem, aut etiam obligationem naſci intelligamus, quam dies præterierit, propterea quod tota obligatio in diem pariter, ut & in conditionem, collata ſit: quo fit, ut ante id tempus dies obligationis minime cedat, *l. ſtipulationes non dividuntur 72. §. ſi quis ita* in verb. *Diem promiſſionis cedere*, juncta *l. in illa 8.* in verb. *tota enim obligatio, ff. de verb. oblig.* Quod procedere intelligimus, etiam ſi mortuo ante diem promiſſore ita contigerit, ante diem id fieri non poſſe. Nam cum plane utrumque, & factum ipſum, & ſolutio, ad promiſſoris perſonam ſit pariter relatum, tota ſtipulatio in diem collata intelligitur, ſic intell. *l. veluti 27. §. ult. & l. quid-* C *quid 99. §. ult. ff. de verb. oblig.* arg. *l. ſi eum 10. §. 1. ff. ſi quis caution.*

Cum autem id factum non ad promiſſoris perſonam relatum omnino fuit, id vel in alterius extranei poteſtatem collatum eſt, vel promiſſoris quidem, ſed admixto ſtipulatoris facto, cum in alterius poteſtatem collatum id fuit: Si quidem id contingat, quo conſtet illud ante diem fieri non poſſe, non tantum ante diem committitur ſtipulatio, & ejus dies cedit, ſed & tunc peti, & exigi ſimul pœna poterit, arg. *l. hoc jure 10. ff. de verb. oblig.* Nec repugnant verba hæc ejus legis, *neq; veniſſet*, quorum arg. Johann. Corraſius novo ſenſu adſtruit, & tunc quoque expectandum eſſe diei lapſum, quaſi id indicent verba iſta, illic a Pomponio requiri, ad hoc, ut agi ex ea ſtipulatione poſſit, non tantum venire non poſſe Titium, ſed eo am- D plius quid, nempe quod tunc non venerit, quo ſignificet oportere omnino idem expectari: quod quidem inde conſequi haud ab re diceretur, ſi non aliud haberent ea verba, quo ſpectare, & apte referre dici poſſent. Id vero nihil minus, quam hic deſit. Iis enim cum ſuperioribus conjunctis exigit Pompon. non tantum amplius Titium venire non poſſe, verum præterea, ut antequam deſineret poſſe venire, verum ſit eum non veniſſe, comprob. hæc ſententia arg. *l. ſi quis heres 71. ff. de acquir. hered. l. 4. in verb. quia hic articulus tunc, ff. de condit. & demonſt.* Alioqui cum illa Corraſii interpret. omnino pugnant contextus illius verba, & præcedentia, & ſubſequentia.

Cum autem in promiſſoris quidem poteſtatem collatum id eſt, ſed admixto alterius facto, ſi quidem extra- E nei, quod in ſe promiſſor receperit, omnino dies expectandus eſt, quamvis ante ejus lapſum deſinat id poſſe præſtari, eodem modo, quo ſi in meram promiſſoris poteſtatem id eſſet collatum, ut diximus, prob. *d. l. ſi eum, §. 1. ff. ſi quis caution.* Quod ſi non extranei, ſed ipſiuſmet ſtipulatoris factum ſit admixtum, puta ſi ſtipulatus ſim a te opus ante Calend. Januar. arbitratu meo fieri, hoc caſu non poteſt dici promiſſor, ut factum, ita & illud ſtipulatoris arbitrium in ſe recepiſſe: quo fiat, ut perinde hoc fit, quoad id, de quo quærimus, ac ſi alienum arbitrium eſſet inſertum: Ac per conſequens ſi ante diem deſinat id poſſe fieri, etiamſi factum ſuum, quatenus admixtum eſt, interponat ſtipulator, aut interponere paratus aliquo tempore fuerit, non eo minus,

quod dies nondum venerit, mero jure committetur pœna: sicque & obligatio, & actio ante diem nascetur, ita ut tunc, ni aliud obstet, agi possit, arg. *d. l. hoc jure.* Quod si præterea proponamus stipulatorem eo tempore diem prorogasse in Calendas Augusti, quo jam opus effici ante Calendas Junias non poterat, cum ante id tempus stipulator arbitrium suum interponere in eo, quod fuisset cœptum, valuerit, & paratus fuerit, non ideo minus ipso jure pœnam commissam esse intelligemus. Ex quo sequatur, quod si ante Calendas Junias stipulator decesserit, itaque eo factum sit, ut arbitrari non posset, non ideo minus commissa intelligatur stipulatio, licet aliquod fuerit tempus ante Calendas Junias, quo stipulator id non desideraverit, utpote, quo jam mortuus id desiderare, & arbitrari non potuerit. Sic intellig. *l. cum stipulatus* 114. *ff. de verb. oblig.* arg. *d. l. hoc jure,* & *l. aliquando,* §. *ult. ff. ad Senat. Vell.* Sed ita, ut licet & ante Calendas quoque Junias ipso jure pœna commissa sit, tamen ob id, quod exinde tempus prorogatum fuerit, petenti ante tempus, ad quod usque prorogatio facta est (quippe Calendarum Augusti) objici possit exceptio, arg. *l.* 2. *in fin. ff. si quis caution.*

Atque ita verius arbitramur ex communi interpretum sententia (a qua subtiliores illi perperam discedunt) in illa specie pœnam ipso jure committi ante lapsum diei, cum primum incipit certum esse opus intra illum diem perfici non posse: prob. contextu *d. l. cum stipulatus, vers. Nam si tunc diem, cum vers. Et propemodum.* Nec repugnat, quod dici potest, arbitrii inserti ratione conditionalis reddi stipulatio, *l. hæc venditio* 7. *in princ. ff. de contrah. empt.* qua ratione nisi id impleatur, hoc est, qui nominatus est, arbitretur, nulla reddatur dispositio, in istiusmodi præsertim strictis judiciis, in quibus a persona nominata recedendum non sit, *l. si quis arbitratu* 43. *ff. de verb. oblig.* & *l. mulcta* 6. *in princ. ff. de condit. & demonst.* Nam ut id verum sit, cum in extranei arbitrium aliquid collatum est, aliud cum de ipsius stipulatoris arbitrio actum est: Tunc enim id adprobationis, ac velut non recte facti admonitionis facultatem magis delatam subinfert, quam conditionem: adeo ut tunc si nihil factum est, de quo arbitrium interponi queat, ex eo solo, etiamsi exinde arbitrandi potestas defecerit, pœna committi possit: quia verisimile sit id a pluribus actum & cogitatum esse, ex eo quod in stipulatoris voluntatem, & facultatem id sit collatum: arg. *l. fidejussor obligari* 17. §. *ult. ff. de fidejus.* & *l. si decem* 48. & *l. si Titius* 9. *ff. de verb. oblig.*

ANTONIUS MERCATOR.

Quid ais? Ex stipulatione in diem concepta statim nasci obligationem, & consequenter nasci etiam statim actionem. Negamus istam consequentiam. Non quodcunque est in obligatione, est etiam in petitione, *l. 9. ut leg. no. cau. l. si dies, in pr. quan. dies leg. ced. l.* 8. §. *ult. rem rat. hab.* & sive stipulationi dies sit nominatim adjecta, sive tacite insit, obligatio quidem nascitur, & incipit statim, sed non etiam actio, *l.* 14. *l. interdum, l. insulam, de verb. obl.* §. *omnis, Inst. eod. l. certi,* §. 1. *de reb. cred. l.* 186. *de reg. jur.* ut merito apud Ciceronem rideatur patronus, qui actioni petitæ ante diem postulabat addi exceptionem cujus pecuniæ dies fuisset, & pari ratione rideri Accursius potest, qui *l.* 1. *C. de cond. ex lege,* his verbis, Ante tempus debita exigi non posse, addit, tibicinem hunc, obstante exceptione, ridearis ipse tu, qui addis, obstante exceptione dilatoria, quasi exceptio dilatoria, si credere dignum est, pertineat ad causam debiti, cujus solutio sit dilata in diem, stulte in eam rem adducto §. *appellantur, Inst. de except.* qui non est de obligatione in diem, qua de agimus, sed de pura obligatione, & exceptione pacti temporarii de non petenda statim pecunia in obligationem deducta. Quod autem dicitur, quo tu argumento in hanc rem uteris etiam capite sequenti, eum qui ante diem agit male, aut perperam, aut non recte agere, hoc ipsum ostendit actionem ante diem nullam esse: alioquin videretur quis plus tempore petere, vel ut loquitur *l. liber* 2. §. *pen. de verb. obl.* & §. *plus, Instit. de act.* præmaturius petere ipso jure posse: quod quis admittat? nec alia ratione vero, qui ante diem agit non dicitur nihil agere, quam quod si nihil ageret non incideret in periculum plus petitionis. At male agere dicitur sicut qui re plus petit, *l.* 4. *de comp.* hic quia ejus, quod plus in re est nulla ei competit actio: ergo & ille, quia ejus, quod plus in tempore est nulla ei competit actio. Ducis aliud argumentum ex *l. si in lege,* §. *si domus, Loc.* quod dicat statim agi posse: perperam, quia non hoc dicit quasi ex natura obligationis in diem, sed quasi conductio pro finita habeatur: colono coloniam deserente, atque adeo totius quinquennii pensionem sine metu ullius exceptionis exigi statim possint non expectato fine quinquennii, perperam quoque & inconstanter mutato argumento *d.* §. *si domus,* capite sequenti scribis, quod dicat opera quædam ex lege locationis præsenti die præstari debuisse, quia id ex facto est, & ex obligationis puræ natura, non obligationis in diem de qua agimus. Ex pura non negamus & actionem nasci statim. In interpretatione vero *l. insulam,* non te pudet etiam aperte nugari, dum, quod abscise ait ante diem non committi stipulationem, ita interpretaris, non quidem in id omne, quod interest committi, sed committi tamen in quid committatur, ut nesciens neque declarans. Hoc ipso cap. dum conaris interpretari *l.* 113. *de verb. obl.* serva quam longe ab ea recedas. Lex dicit, fuisse aliquod tempus ante Kal. Junias quo stipulator non est arbitratus, neque desideravit opus fieri. Tu dicis fuisse aliquod tempus, quo suum arbitrium interposuit stipulator, aut interponere paratus fuit. Lex dicit, fuisse aliquod tempus, quo stipulator non est arbitratus, ut opus fieret, eo quod opus jam fieri ante Kal. non potuisset. Tu dicis fuisse aliquod tempus, quo stipulator non est arbitratus, ut opus fieret, eo quod mortuus arbitrari non potuisset. Lex duas notat causas propter quas aliquo tempore stipulator arbitratus non est. Tu notas unam tantum. Lex non dicit opus cœptum fuisse. Tu dicis: Lex dicit pœnam esse commissam. Tu dicis inutiliter esse commissam, quia petenti obstat exceptio, ea scilicet, quam initio vocasti dilatoriam. Lex propemodum esse commissam. Tu simpliciter esse commissam. Tot vero modis cum aberras a lege ipsa, qui fieri potest, ut veri, sinceri, aut sani ex ea efficias quidquam? Sane quod efficis: Pœnam ipso jure committi ante Kal. Junias statim atque certum esse cœpit ante eam diem opus effici non posse, etiam die prolato posteaquam id certum esse cœpit, hoc non est verum sine temperamento illius articuli, propemodum, quia scilicet non ante peti potest, quam Kal. Juniæ præterierint, *l.* 8. & 72. §. *pen. eod.* Ubi præterierint, peti possunt perinde ac si dies operi efficiundo prolatus non fuisset.

JOHANNES ROBERTUS.

Nec hic dissimilis est sui, aut nugatur, aut inepte cavillatur. Scripsi, cum facti promissioni dies adjicitur, licet ante diei lapsum obligatio & actio nascantur, ut in reliquis expresse in diem conceptis conventionibus ex communi interpretum sententia, ac ita ut statim agi possit, non tamen ut ante diem efficaciter agatur obstante dilatoria exceptione. In quo negat illam consequentiam: Nata est obligatio, ergo & actio. Qua autem ratione neget, expendamus; quia, inquit, non quodcunque sit in obligatione, sit & in petitione. Aliis verbis in legibus ab eo citatis dicitur, non ob id quod vel obligatio commissa sit, vel dies obligationis cesserit, peti posse, quod neque nos negamus, ut pluries ibidem repetiimus, quippe efficaciter agi non posse obstante exceptione: neque tamen ideo minus verum est illud, quod asserimus. Sed enim in eo rodit & Accursium, qui quod dicitur ante tempus debitum exigi non posse, interpretatus sit intelligendum obstante exceptione: ac me etiam multo

to magis riſu dignum eo nomine ait, quod exceptionem illam dilatoriam vocarim, quia, inquit, exceptio dilatoria non pertineat ad cauſam debiti, cujus ſolutio ſit dilata in diem, & ſtulte in id adduci a me §. *apppellantur, de except. in Inſtit.* qui non de iſtiuſmodi in diem collata obligatione loquatur, ſed de pura obligatione, quæ pacto poſtea in diem ſit dilata. In quo veriſſimum teſtatur illud Catullianum, riſu inepto rem ineptiorem nullam eſse. Quæ enim aut inſcitia major in jure excogitari poteſt, quam illud negare, exceptionem quæ objicitur, agenti ante diem obligationi adjectam dilatoriam eſſe? aut major temeritas, quam illud aſſerere, nec ſine cachinno, & convitio, non pertinere *d. §. appellantur*, ad alias quam pacti temporarii exceptiones? cum ibidem Juſtinian. poſt propoſitum exemplum exceptionis propter pactum conventum competentis, nominatim & alias ſimiles itidem complectatur: Deinde expreſſius in ſubſequente, & conjuncto §. *hodie autem*, conjunctim utrumque exprimat, qui ante tempus vel pactionis, vel obligationis, litem inferre auſus ſit. Utriuſque autem exemplum expreſſe & latius ibidem proponit Theophilus, in eo qui ante, aut ita ſtipulatus eſt, Poſt quinquennium dare ſpondes, aut qui cum mutuum dederit, pactum deinde cum debitore fecerit, ne intra quinque annos peteret. Atque tum objecta exceptione illa non idcirco agentem repelli, quod ei nondum actio nata ſit & competat, ſed in hoc illi nocere, quod reo dilationem tribuat, quæ perſecutioni actionis obſtet, iterum atque iterum ibi explicat Juſtinianus. Quæ quis non perſpicit ab illa ejus interpretatione alieniſſima, qua eum qui agit ante diem, ob id tantum ait non dici nihil agere, quia ſi nihil ageret, non incideret in pœnam plus petitionis, ſed male agere? cum appareat ex Scævola relatum, eum qui antequam legati obligationiſve dies ceſſerit agat, propterea eo nihil facere, quod ſine actione experiri nemo poſſit, *l. ſi pupilli, 6. §. videamus, ff. de neg. geſt.* Ex quo ſequatur eum, qui nulla competente actione experitur, facto tantum experiri, ac per conſequens nihil facere, ſicque nihil petere, aut peti dici poſſe, quia ejus quod facto tantum fiat, nulla in jure ratio habeatur, *l. licet 12. ff. ut leg. ceu fidejuſſ. nom. cau.* At qui ante diem judicio experitur, egiſſe, & petiiſſe dicitur, quia jus petendi non defuerit, ſed non jure egiſſe, quia non ante jure agi placuerit, *l. ſervus 34. §. Imperator, in verb. nec ante jure agi, ff. de ſtatulib.* cum non impediat dies etiam centeſimarum Calendarum, quominus præſens ſit, vimque ſuam producat obligatio, ac per conſequens actionem, ſola ſolutione in diem dilata, juxta *l. centeſimis 46. in princ. ff. de verb. oblig.* Ut nec illa exceptio ejus intentionem aut condemnationem, ſive libelli concluſionem excludens objici tum poteſt, quippe nihil ei a reo deberi, arg. *l. 2. in prin. ff. de except.* ſed male egiſſe, quod præmature egerit, eoque nomine in plus petitionis pœnam inciderit. Atque ita etiam *in l. ſi in lege 27. §. ſi domus, ff. locat.* quod dicitur ſtatim, & ante diem agi, recte intelligimus ex eo, quod in quavis obligatione in diem actio nata ſit, & eo amplius illic etiam efficaciter, & cum effectu exactionis agi poſſe, propter plane derelictam, aut ab inquilino domus habitationem, aut a colono fundi culturam, & quaſi conductione finita. Et quod hic interſerit, *ex l. inſulam 124. ff. de verb. oblig.* aſtute alieno loco id agit, ut lectorem ab eo avertat, cum plane aptiſſimo loco in capite ſequen. ea omnia diluam & explicem, quæ hic ut tenebras offundat, confuſe & tumultuarie aggerit: ut idem omnino cum agere circa ea, quibus interpretor *l. cum ſtipulatus 113. ff. de verb. oblig.* quis non perſpicit.

Quando committantur ſtipulationes factorum tractum temporis habentium, quibus nec dies, nec pœna adjiciantur.

CAP. XVII.

JOHANNES ROBERTUS.

ALTERA pars ſuperioris diſtinctionis pertinet ad eas factorum tractum temporis habentium ſtipulationes, quibus dies appoſitus non ſit: puta ſi inſulam, vel fulciri, vel fieri ſimpliciter quis ſtipulatus ſit: quibus cum tacite inſit tempus, intra quod id opus effici poſſit, *l. interdum 73. in princ. ff. de verb. oblig.* tunc diem obligationis cedere, & ex iis agi, ait Ulpian. ubi cœperit mora faciendo inſulæ fieri in *l. ſtipulationes non dividuntur 72. §. ſi quis ita, ff. de verb. oblig.* & Venulejus *ſi non inchoetur* (inquit) opus id æſtimari, quod in illo intervallo fieri potuit, in *l. continuus 137. §. item qui inſulam, ff. de verb. oblig.* Contra Pompon. in *l. ſi ita ſtipulatus eſſem 14. & Marcellus in l. exiſtimo 98. §. ult. ff. de verb. oblig.* ex iſtiuſmodi ſtipulationibus non ante agi poſſe dixerunt, quam tempus præteriiſſet, quo perfici opus potuerit: quod etiam eo comprob. quod a Paulo dicitur in *d. l. interdum*, tunc incipere actionem in iſtis, cum per rerum naturam præſtari poſſunt. Quod ita communiter diſſolvitur, ut quod Pompon. & Marcellus ajunt non ante agi poſſe, quam totum tempus præterierit, ſic accipiant, ut æſtimatio totius operis ſtipulatione promiſſi non ante peti poſſit: ſed tamen ſi quis ante id tempus petere velit æſtimationem, non totius operis, ſed ejus, quod in illo intervallo, quo non eſt inchoatum, fieri potuit, minime ei denegari actionem. Cui ſententiæ ſubſcripſit & Fran. Duarenus in *d. l. ſtipulationes, §. ſi quis ita.* Sed huic alia itidem Bart. & communis opinio repugnare videtur, qua inter hanc diem tacitam, quæ iſtiuſmodi ſtipulationibus ex rei natura ineſt, & expreſſam, quæ illis nominatim adjecta ſit, id intereſſe volunt, quod expreſſa quidem ortum actionis non impediat, ac tacita impediat: quo referunt *d. l. ſi ita ſtipulatus, & l. exiſtimo, §. ult. & d. l. interdum.* Nam ſi dies tacita impedit ortum actionis ante diei lapſum, qui fieri poteſt, ut ante diem vel in totum, vel in partem ejus quod intereſt agi poſſit? Quin & inde auſus eſt Jaſon (utrunque illud communi ſententiæ tribuens) eo amplius noviter (ut inquit) contra omnes aſſerere in *d. l. interdum:* in iſtis diem tacitam non tantum actionis, ſed & obligationis ortum impedire. Verum ut hæc illi communi diſſolutioni non obſtare admittamus, illud quidem certe eam convellit, quod ab Ulpiano in *d. §. ſi quis ita, in fin.* ſimpliciter dictum eſt, in illa ſpecie diem obligationis cedere: quo proculdubio ſignificare voluit, non quidem cedere pro parte, ſed in totum. Quo forte adductus eſt ille Obſervator, ut cum non aliam hinc ſe expediendi rationem diſpiceret, pugnantia in eo ſenſiſſe juris noſtri auctores confidentiſſime aſſerere non dubitaverit: quippe aliter Ulpian. qui Sabinianus eſſet in *d. §. ſi quis ita, in fin.* aliter vero Pomponium ex Celſo, qui eſſet Proculianus, in *d. l. ſi ita ſtipulatus*. Quanam autem alia ratione id comprobet, non video, quam iſta. Sabinianos a Proculianis diſſenſiſſe, *l. ita ſtipulatus 115. §. ſed ſi ita, ff. de verb. oblig.* Verum ut in quibuſdam diſſenſerint, an idcirco in omnibus, in quibus vel hos, vel eorum ſectatores ſcripſiſſe comperiemus, id dicere licebit? Deinde vero, ut in tantum aberrare Tribon. ceteroſque illi adjunctos, & a Juſtin. præſcripto diſcedere potuiſſe, levi adeo momento admittamus, undenam colligit is, Ulpianum Sabinianum fuiſſe? an quia ad Sabinum plures libros ſcripſerit? At hic fuit Fabius Sabinus, non ille Maſſurius, alterius velut ſectæ coryphæus. Unde etiam Pomponium Proculianum? Dicet non Pomponium Proculianum ſe intelligere, ſed ipſum Celſum, quem Pomponius citet. Verum quomodo citat? an non quaſi ejus ſententiam adprobans, non autem ſimpli-

pliciter referens in *d. l. si ita stipulatus*. Itaque eam non Celsi tantum, sed & Pomponii sententiam fuisse fateatur necesse est. Præterea quibus adscribemus Marcellum? qui idem cum Pomponio Celsoque adseruerit in *d. l. existimo*. Aut etiam Paulum in *d. l. interdum*. Ipsum vero Tribonianum nil moratur: nec inter idiotas connumerare dubitat, qui hunc ubivis impegisse contendit. Nam is cur aliis locis ea operi Pandectarum inseruit, quibus illorum diversæ sectæ auctorum discrepantes sententiæ in concordiam reducuntur? *d. l. ita stipulatus*, *l. adeo* 7. §. *cum quis*, *ff. de acquir. rer. dom.* Aliis vero discrepantes eorum inter se sententias nobis reliquit, contra Justin. mandatum, & juris artis, in qua excolenda tantum operæ insumebat, dignitatem? Tribonianum vero cum dicimus, Constantinum, Theophilum, Dorotheum, reliquosque sexdecim viros intelligimus a Justin. in id selectos, ut jus omne ita expurgarent, & in unam consonantiam reducerent, ut in eo contrarium nihil esset, *l.* 2. *circa princ.* & §. *quæ omnia*, C. *de veter. jur. enucl.*

Verum ut tandem quid verius in proposita quæstione nobis videatur, constituamus, aliquantum ab illa communi recedens sic arbitror, in istiusmodi factorum stipulationibus post moram in faciendo commissam, stipulationis dies tunc cedere, cum cœpit mora fieri in eo faciendo, & præstando. Siquidem per rerum naturam id præstari potest, juxta *d.* §. *si quis ita*, *in fin.* & *l. quoties* 24. *vers. cedunt tamen operæ*, *ff. de oper. liber.* ut quod ibi dicitur cedere operas ex die interpositæ stipulationis, intelligam tunc cedere, cum mora in his præstandis fieri cœpit, eo quod, ut antea ibi dixerat, illi stipulationi, & *si non verbis*, *attamen re ipsa inest tractus temporis*. Quo nec alio pertinere dici potest (si recte excutiatur) quod dicitur in *d. l. interdum*, in eo, quod initio agit, *interdum pura stipulatio ex re ipsa dilationem capit*, *veluti si id*, *quod in utero sit*, *aut fructus futuros*, *aut domum ædificari stipulatus sit*. In quo primum expendendum, quod puras eit esse obligationes: nam eo, quod puræ sunt, earum diem & cessisse, & simul venisse intelligendum esset, ni aliud obstaret, *d. l. cedere diem*, *vers. ubi pure*, & §. *omnis*, *de verb. oblig. in Instit.* Obstat vero tunc dies ille, qui re ipsa inest, ne venisse dici queat: at non ut obstet, quominus cessisse dici possit, ac per consequens, & obligatio, & actio ab eo tempore nata esse, quo eorum quid promissum præstari potuit. Nam si hoc quod tempus tacite inest, dilationem tantum obligationi adfert, non impedit quominus obligatio præsens sit, *l. centesimis* 46. *in prin. ff. de verb. oblig.* At licet tria illa exempla orationis serie conjungantur quasi similia, ut & duo exinde in id subjiciuntur, ejus quod certo loco dari promissum est, & quod libertus operas promiserit, non tamen ut ea in omnibus similia esse ibi intellexerit (ut sufficit comparatorum in eo similitudinem aliquam esse, in quo fit comparatio, licet in aliis sit dissimilitudo) sed in eo tantum, quod ex reipsa dilationem capiant, nec ideo minus fiat, ut varie dilationem capiant, sicque quoad alia diversa sint, ut apertissime patet illo exemplo operarum patrono promissarum a liberta, quarum diem non ante cedere constet, quam indictæ fuerint, *l. si quis hac* 14. & *l. cum patronus* 22. *ff. de oper. libert.* cum illarum, quæ alter quam patrono promissæ sint (tametsi & hæ tractum quoque temporis habeant, sicque dilationem ex re ipsa capiant) dies ex tempore stipulationis interpositæ cedat, *d. l. quoties*: ut etiam præter diem constat inesse, & conditionem utrique promissioni illi ejus, quod in utero est, & fructuum nasciturorum, quippe has, si pepererit, si fructus nascentur: nec enim ante per rerum naturam id præstari potest: cum secus fit tam in illa promissione domus ædificandæ, & Carthagini dandi: nam solum tempus his inest, & ejus solius ratione dilationem capiunt, atque ex futuro & incerto eventu pendent, *l. eum qui* 41. §. *ult. vers. nisi locus*, &c. & *l. continuus* 137. §. *cum ita*, & §. *seq. ff. de verb. oblig.* Quo fit, ut quod ita subjicitur in *d. l. interdum*, *tunc enim incipit actio*, *cum ea per rerum naturam præstari potest*, varie quoque in his sit intelligendum:

A ut cum id, quod in utero ancillæ est, & fructus nasciturí non ante præstari possint, quam ancilla pepererit, sive quam fructus nati sint, ut neque etiam operæ illæ antequam indictæ sint, non ante in his incipiat actio, nec per consequens ante earum dies cedere intelligatur. At in illis duabus secus: Nam illa domus ædificandæ, statim per rerum naturam præstari posse incipit, in eo, quod statim inchoari potest opus, atq; etiam debet, qua ratione id etiam præsente die præstari debere dicitur, *l. si in lege* 25. §. *si domus*, *vers. sed & de his*, *quæ præsente*, *D. locat.* Ac multo magis illa Carthagini dandi: non enim, quo minus id tunc ibi præstari possit, obstat natura, prob. *l. ult.* §. *si inter*, *D. de verb. oblig.* & *l. si mihi* & *tibi* 12. §. 1. *D. de legat.* 1. Sed tantum difficultas executionis, *d.* §. 1. cujus causa stipulationis validitatem impedire non potest, *d.*

B *l. continuus*, §. *illud*. Ideoque, quia ea executio statim inchoari queat, dies ejus obligationis cedere incipit: ac per consequens actio nascitur: neque tamen, ut ante ea recte institui, & peti possit. Itaque qui ante petit, agit quidem, sed ita ut perperam agat, *l.* 3. §. *si quis ita*, *in verb. perperam ante diem*, *D. de eo quod cert. loc.* juncta *d. l. unic. infi. D. quando dies leg. ced.* Ex quibus concludimus, veram non esse communem illam interpretum sententiam, qua asserunt diem, quæ conventionibus tacite inest, impedire ortum actionis: at non expressam, ut quidam utriusque eandem hac in re vim esse, prob. *d. l. quoties*, & *d. l. eum qui*, §. *ult.* quibus locis patet nominatim utramque, & expressam, & tacitam in eo adæquari, ut quidem in utraque cessisse dies dicitur, *in d. l. cedere diem*, *d.* §. *omnis*, & *d. l. stipulationes*, *in fin.* & *d. l. quoties*:

C atque etiam statim recte agi, *in d.* §. *si domus*, *in fin.* in qua de facti obligatione id nominatim, & conjunctim cum præcedentibus traditur. Et tamen, ut utraque dies dicitur efficere ne ante diem debeatur, *d. l. eum qui*, §. *ult.* ita & ne ante eam diem stipulatio committatur, *d. l. insulam*, & ne ante diem agi possit, *d. l. si ita stipulatus*. Quod tamen, tum ex superioribus illis, tum ex aliis locis sic constat intelligi oportere, non in hoc committi, ut ejus, quod in totum in stipulationem deductum est, æstimatio, sive totum id quod interest, peti possit. Qua ratione, tunc quod illis locis dicitur non posse agi, aliis dictum est, non recte agi, *d. l. existimo*, §. *ult. in verb. Nec tamen recte agetur*, & *d.* §. *si quis ita*, *in verb. perperam ante diem*, *juncta d. l. unic. in fin.*

Hoc igitur præter communem illam sententiam assum-

D pto, diem, quæ tacite inest, ortum actionis non impedire: Alterum quoque istud assumo, in istiusmodi factorum obligationibus, duo in obligatione esse, & peti posse, factum ipsum in obligationem deductum, idque quod interest non fieri, factum ipsum in obligatione eo esse constat, quod sit promissum, & quod cum præstatur, obligatio tollitur, quod minime fieret, nisi id in obligatione esset, probat. *l. si quis ab alio* 13. §. *ult. in verb. facit*, *quod promisit*, *D. de re judic.* juncto arg. *l. decem* 116. *D. de verb. oblig.* Id vero, quod interest præstari factum in obligatione quoque, vel ex consequentia obligationis, ut in obligatione esse intelligi, prob. eo, quod cum factum non est, ea facti æstimatio peti potest: quo nomine id quod interest, continere dicitur ea stipulatio, *d. l. stipulationes non dividuntur*, *vers. Celsus*, juncta *l. si ita quis*

E 31. *D. de evict.* & *d. l. si quis ab alio*, *in fin. l. si Calendis* 11. *D. de re judic.* factum vero ipsum peti posse, probatur *l. tenetur* 6. §. 1. *vers. agam ex vendito ut reficias*, *D. de actio. empt. l. stipulationis* 21. §. *sive autem*, *D. de oper. nov. nunciat.* Quam sententiam secutus est & Paul. Castrens. aliis quoque pluribus eam tribuens. Quibus assumptis, ita supradictarum legum dissidium rectius componi arbitror, ut (quemadmodum dictum est) in istiusmodi factorum stipulationibus post moram in inchoando opere factam, in hoc committi stipulationem intelligamus, ut quatenus jam interesse cœpit non inchoari statim agi possit, non quidem in id quod, vel in totum, vel in partem interest, verum ut fiat, & inchoetur quod fieri promissum est, & quia mora in faciendo commissa sit, ut indem-

indemnitati stipulatoris quoad efficiendum opus consulatur.

Dico autem eatenus tunc agi, quatenus interest non esse inchoatum, quod alioqui nisi interesset, actio institui minime posset, *l. 3. vers. cujus nihil interest, ff. de verb. oblig.* Qua ratione, ut sciamus an intersit, id quod in illo intervallo effici potuit æstimandum est, ut ita constet, an intersit, tum in hoc ut agi possit, tum etiam ut si transacto tempore, quo consummari debuit, postea ædificetur, dijudicari queat, an eo, quasi mora purgata liberetur reus, an vero non. Nam si nihil interest propter illud temporis intervallum, quo initio cessatum fuit, mora, ædificio postea ante litis contestationem facto, purgata liberatur. Secus si interfuerit, quia postea ædificando purgari non posset. Nec enim tempore lapso purgari aliter potest mora, quam si non intersit eam fuisse commissam, *l. si ita quis* 135. §. *Seja in fi.* juncta *l. si insulam* 84. & *ibi Gloss. ff. de verb. oblig. l.* 2. *ff. si quis in jus voc. non ier. l. & si post tres* 8. *ff. si quis caution.* Ex quo interpretationem verissimam accipit, quod dicitur a Venulejo *in d. l. continuus*, §. *item qui insulam, vers. item si non inchoetur:* quem & male communiter interpretes ita accipiunt, ut eo significari putent, in hoc æstimari, quod in illo intervallo effici potuit, ut eo nomine in eam æstimationem, sicque in ejus, quod in totum interesse potest, partem agi possit. Et pejus Observator, qui idcirco id quod in illo effici potuit, æstimari interpretatur, ut inde existimet judex quanto intervallo, quantove tempore opus consummari oportuerit, cum & nominatim ibi dixerit id tantum æstimari, quod in illo intervallo effici possit, & multo facilius, & certius in totum æstimatur, quanto tempore consummari opus posset, quam ex partibus, & temporum momentis: Id vero quod ibi dicitur, ab iis, quæ antea dicta fuerant, diversum proponi indicant hæc verba: *Item si non inchoetur*, quæ ad alia a superioribus diversa transitum fieri significant: idque multo magis ex subsequentibus verbis constat, quibus de ædificio post tempus, quo consummari debuit facto loquitur, quod nulla ratione illis præcedentibus jungi potest.

Dixi præterea in hoc simul agi, ut indemnitati stipulatoris, quoad consummationem futuram operis consulatur, ut quidem eo spectare id, quod tunc agitur propter moram in inchoando factam, prob. *l. dominus* 55. §. *ult. ff. locat.* Cujus conjunctum est argumentum cum eo, quod antea dictum fuerat *in eodem tit. in l. si in lege* 25. §. *si domus*, ut si is, qui conduxit domum, vel fundum in quinquennium, ante id tempus domum, vel fundum deseruerit, atque opus, aut propagationes, aliave, quæ facturum se receperat, non fecerit, statim ubi domum fundumve deseruit, nec fecit, agi adversus eum possit: non quidem, ut ejus temporis quod superest, pensiones exolvat, aut id quod illa opera minime effici interest, sed in hoc ut indemnitatem locatori præstet, hoc est, satisdet tanto tempore pensiones se exoluturum, & ni fecerit, ita ut ejus non intersit, quod alioqui intererit præstaturum, & nisi satisdet omnino & pensiones, & quod interest, solvere cogatur, arg. *l. stipulatio* 21. & §. 1. *ff. de nov. oper. nunc.* juncta *l. si debitori* 2. & *ibi Glos. ff. de judic.* juncta *l. si reus paratus* 73. *ff. de procur.* Quod licet alioqui in bonæ fidei judiciis illic ita propositum sit, probabilis tamen ratio adferri non potest, ob quam aliud in strictis statui debeat, ac præcipue tunc cum mora commissa est, ut & in ceteris quibuscunque ex causa cautionem, & satisdationem interponi judicem jubere lex voluit, *l. 4. §. ait prætor, in fin. & l. debitoribus* 21. *ff. de re judic. l. 1. ff. ut legat. seu fidei. nom. cav. l. 1. §. jubet, ff. de collat. bon.* juncta *d. l. si debitori, & d. l. si reus paratus.*

ANTONIUS MERCATOR.

Singularis sapientia tua in hoc capite se ostendit a communi, ut fateris aliquantum recedens, omnino, ut fatemur a communi sapientia sensuque recedens. Quæstio est ex hac stipulatione insulam certo loco ædificari quando agi possit, qua in re pugnat *l.* 14. cum *l.* 72. §. *ult. de verb. obl.* in hac Ulpianus ait, diem stipulationi cedere, & agi posse statim atque mora faciendæ insulæ fieri cœperit, nec expectari, ut tantum temporis prætereat quanto insula ædificari posset. In illa ex Celso Pomp. tradit agi ex ea causa non posse antequam tempus præterierit quo insula ædificari posset. Tu concordiæ sequester honorarius quid arbitraris? Ubi, inquis velut ex aliquo adyto, moram promissor facere cœpit inchoando ædificio statim agi posse, sed in id tantum quod stipulatoris interest ædificium inchoari, vel ut tu loqueris, non inchoari, vel non esse inchoatum, vel non effici, vel non fieri (tot enim modis hoc varias) perquam inepte, quia ædificium non inchoari, ad ejus utilitatem non pertinet & in id quod interest agere est utilitatem persequi, quæ ad nos pertinet, *l. eum qui*, §. *ult. de fur.* Porro utilitas stipulatoris est ædificium inchoari, inutilitas non inchoari, agit igitur ex stipulatu quanti interest inchoari, non quanti interest non inchoari, vel non fieri, sicut conductor ex conducto agit quanti sua interest fundo frui, non quanti interest fundo non frui, emptor ex empto quanti sua interest rem habere, vel rem vacuam sibi tradi, non quanti interest non habere, vel non tradi, possessor interdicto uti possidetis, quanti interest possessionem retinere, non quanti interest non retinere: & subjicis agi, ut indemnitati stipulatoris, quoad efficiendum opus, & paulo infra quoad consummationem futuram operis, consulatur, mos hic est proprie tuus, ut dicas semper, & fere pagina quaque, quoad pro quod ad intrepidus, nec lora metuens. Postea negas agi posse in id quod in totum, vel in partem interest: quid audio? Agi posse in id quod interest ædificium, ut loqueris, non inchoari, & agi non posse in id quod interest ullo modo, nec in totum, nec in partem. Abi in malam rem cum atro isto tuo ingenio, & fanatico. Hoccine pacto concordiam jungis inter Ulpianum & Celsum? Lorarii quid cessatis? Quid rursus audio? Non agi in id quod interest, sed agi, ut indemnis damno servetur stipulator, ac si non idem sit prorsus agere in id quod interest, & agere de indemnitate, *l. dominus, in fine, loc.* Verum nec probare cuiquam possis ullo auctore, statim a non cœpto opere agi posse in id duntaxat, quod interest opus inchoari, non arg. *l. si in lege*, §. *si domus*, & *l. dominus*, §. *ult. loc.* cum in utraque dicatur colonum, qui deseruit coloniam statim, id est, non expectato fine quinquennii, totius temporis, id est, totius quinquennii, ad solvendas pensiones ex locato conducto conveniri posse: ergo in omne id, quod ex ea causa locatoris interest, & ad solvendum, ut lex ait, non ad satisdandum, ut tu ais, nec enim is qui ad solvendum tenetur satisdando liberatur, *l. 5. de statulib. l. promissor*, §. *ult. de const. pec.* Non item *l. continuus*, §. *item qui insulam, de verb. obl.* ex his verbis. Item si non inchoetur opus, id tantum æstimetur, quod in illo intervallo effici potuit, quia ut in stipulatione Ephesi dari, de qua egit superiore §. 1. C. dixit virum bonum æstimare quanto tempore id effici possit, ita etiam in stipulatione insulam fieri, mox subjicit in d. §. *item qui*, si non inchoetur opus, id tantum æstimari, quod in illo intervallo effici potuit, id est has esse tantum partes judicis, & boni viri, quod etiam est proditum in *l. insulam*, §. 1. *loc.* ut æstimet quanto intervallo justi temporis insula fieri potuerit, ut non nisi eo transacto detur actio ex stipulatu: & hoc tuarum ineptiarum acerrimus Observator scripsit, non ut tu mentiris, æstimari id quod in illo intervallo, verbi gratia mense, quo non est inchoatum opus, effici potuit, ut inde æstimetur, quasi membratim per spatia menstrua quanto tempore totum opus consummari potuerit, quod ille non scripsit: at cur non liceat tibi addere, vel demere alienis scriptis, cui quod est in proverbio, de glossis stationis vestræ hodie soli amicum, & solemne id est.

Pari audacia mentiris, eundem scribere Ulpianum, Sabinianum, & Pomponium Proculianum fuisse: quod neque scripsit, neque cogitavit unquam.

In

In errore etiam illo triviali verſaris, ut exiſtimes, Ulpianum libros ad Sabinum, non ſcripſiſſe ad Maſſurium Sabinum contra *l. ult. C. de her. inſt.* & inſcriptionem *l. 1. de legation.* & aliter quam crebra apud Athenæum cum Ulpiano Maſſurii collatio ſuadeat, qui & magiſter Caſſii dicitur in *l. dicere, de rec. qui arb. rec.* quid dico in errore triviali? imo tuo proprio cum ais Ulpianum ſcripſiſſe non ad illum, ſed ad Fabium Sabinum, quem enim tu hic nobis Fabium Sabinum obtrudis, qui nuſquam unquam eſt. Lampridius quidem, cui tamen, nec hac in re fidem habemus, Sabinum nominat Conſularem virum, ad quem Ulpianus libros ſcripſerit, Fabium Sabinum non nominat. Huic adjungis etiam æque trivialem, & compitalitium errorem: Nihil eſſe contrarium in corpore Juſtinianei juris, Juſtinianum hoc teſtari, aut Juſtiniani vice Quæſtorem ejus, quod perinde verum eſt atque id, quod teſtatur idem, nihil in eo opere eſſe ſimile. Commendavit opus, quod quale eſſet apparebat, quæ res non obligabat fidem: nec poterat etiam intra triennium, aut quadriennium, quo id perfecit, tale præſtare quale ſe præſtare jactat. Johannes eris ſemper in jure novus niſi hunc capiti tuo errorem excuſſeris, & huic te ætati præbueris, quæ Dei beneficio detexit, ſimilia eſſe multa in illo corpore juris, pugnantia inter ſe multa, mutila, & imperfecta multa, confuſas ſæpe a pluribus auctoribus leges, veſtigia ſectarum innumera, menda complura creata, vel ex notis literiſve ſingulariis, quibus libri veterum referti erant, vel ex Triboniani incuria potius, quam imperitia, vel ex gloſſematis veterum, & recentium interpretum, vel ipſius Triboniani conſulta opera, cui licuit auctorum verba mutare, aut alienis ea intermiſcere ſuo arbitratu. Detexit inſuper jus omne conſpurcaſſe Doctores, a quibus profectus, & inſtitutus es, eodem fere tempore, quo & Deus voluit ceteras artes omnes conſpurcari, occuli, obſcurari, & homines paſſim aberrare longe a claritate ſua. Non nos, ut tu ais in epiſtola non tua, ſed illi in jure imitati ſunt Manichæos, aut Arrianos, nos quæ illi fædarunt & corruperunt, priſtino nitori reſtituimus, nihil innovamus, ſed innovata in antiquum ſtatum ſedemque ſuam reponimus. Denique non recentia ſunt, quæ damus, ſed recentata. Et quod ad ſtipulationem inſulam fieri, qua de agitur attinet, diſce docendus adhuc, ut in ſtipulatione, quæ in dando conſiſtit, fuit diſſenſio inter Sabinianos, & Proculianos, ut conſtat ex *l. ita ſtipulatus, de verb. obl.* ita in ea, quæ in faciendo conſiſtit non eſſe abſimile vero eos inter ſe diſſenſiſſe maxime Pomponio in *l. 14. eod.* non alia quam Celſi auctoritate freto, quaſi principe hujus ſententiæ, quam tamen Paulum & Marcellum ſequi non negat, & Julianum, *l. interdum, l. ſi inſulam, l. exiſtimo, §. ult. eod. l. quotiens, de op. lib.* Quod vero Ulpianus eam non ſequitur in *l. 72. §. ult.* id recte præſumit, Ulpianum ſumere ex altera ſchola, ſciens a Paulo eum facile, & libenter diſſidere. Denique illam antinomiam imputat Triboniano, quem tamen ut objicis, non adeo contemnit, immo ſummis ſæpe laudibus veneratur, & colit.

Tranſeo ad alios errores. Operas certas in ſtipulationem deductas non vis ex die interpoſitæ ſtipulationis cedere, niſi mora intervenerit, quod eſt manifeſto contra *l. quotiens, de op. lib.* quæ hunc modum non addit, ſi mora intervenerit, & verius eſt cedere eas ſtatim etiamſi nulla mora intervenerit: alioquin non ex die interpoſitæ ſtipulationis cedunt, ſed ex die moræ: verum peti non poſſunt ex Celſi ſententia antequam tempus præterierit, quo præſtari poſſunt, vel ex ſententia Ulpiani non niſi poſt moram. Non omne, quod ceſſit quodve debetur, & peti poteſt.

Non intelligis quid his verbis ſignificetur, in *l. interdum, de verb. obl.* Tunc incipit actio cum ea per rerum naturam præſtari poteſt, quod non eſt, cum inchoari opus poteſt, ut tu interpretaris, ſed cum ea res, ex qua pura ſtipulatio dilationem accipit, per rerum naturam præſtari poteſt, id eſt, cum partus editus eſt, cum fructus percepti ſunt, cum tempus præteriit intra quod domus ædificari potuit, addamus ex ſequentibus, vel intra quod Carthaginem perveniri potuit, ut *l. 34. §. Imp. de ſtatulib. l. 39. §. ult. de fidejuſſ.* vel cum indictæ ſunt operæ officiales, ut *d. l. quotiens*, ex quo ſequitur ex nulla illarum quinque ſtipulationem, quæ proponuntur in *d. l. interdum*, actionem incipere ſtatim ex Pauli ſententia, quod tamen tuum capitulum non admittit, in tertia, & quarta, quod refutavimus ſatis capite ſuperiore.

Non intelligis etiam quod ait *l. eum qui, §. ult. de verb. obl.* diem adjectum efficere ne præſenti die pecunia debeatur, quia non obligationem, ſed petitionem naſci negat, ut recte Acc. interpretatur, & verbum debeatur pro petatur uſurpat, ut *l. ita ſtipulatus, in fin. eod. l. quia balneum, qui pot. in pig. hab.*

JOHANNES ROBERTUS.

NEque hic, neque uſquam a ſapientia ulla recedere dici poteſt oblatrator, qui nullam unquam ſe attigiſſe, cum ſcriptis, tum vero & factis apertiſſime teſtatur. Atque quoniam modo ab his, quæ ad juris nodorum hac in re perplexiſſimorum explicationem pertinent, ſe quantum poteſt ſubducens, non alia fere, quam λεπτολογήματα perſequatur, quæſo attendite. Primum illud arguit, quod ſcripſi, cum promiſſor moram facere cœpit in inchoando opere, agi poſſe in id, quod intereſt, opus non eſſe inchoatum, eo quod (ut ait) dici oportuerit in id, quod intereſt opus eſſe inchoatum, quia, inquit, in id quod intereſt agere, ſit utilitatem perſequi, quæ ad nos pertinet, *l. eum qui, §. ult. ff. de furt.* ſtipulatoris autem utilitas ſit inchoari opus, damnum vero non inchoari. Quidnam inſipidius proferri poteſt? quodque majorem juris inſcitiam teſtetur, quam illud ita aſſerere, in id quod intereſt agere, eſſe ſimpliciter utilitatem perſequi, quæ ad nos pertinet? ut inde ab utilitate, quæ abſit, damnum, quod adſit, intercludendum putes, contra ea, quibus recte interpretatus eſt Paulus, id quod intereſt, hoc eſſe quod mihi abeſt, quodque lucrari potui, *in l. ſi commiſſa 13. ff. rem rat. hab.* Ex quo veteres interpretes finierunt, id quod intereſt, eſſe damnum emergens, & lucrum ceſſans. Certe tam damni, quam lucri, imo vero, & damni magis ratione noſtra intereſſe intelligi ſignificat Ulp. *in l. 2. §. ult. ff. de eo, quod cert. loc.* Sicque quod de utilitate dicitur, cujus ratione noſtra interſit, *in d. l. eum qui*, ad eam utilitatem, tam quæ amiſſa ſit, & quæ abſit, & auferatur, quam quæ adſit, & adeſſe potuit, referendum eſt, ac ita, ut ſæpius ejus, quæ abſit, rationem haberi intelligamus, ut eo is, de quo agitur, indemnis ſervetur, prob. expreſſe *l. Julianus 9. §. ult. in fin. ff. ad exhib.* juncta *l. ſi ſterilis 22. §. cum per venditorem, ff. de act. empt. & l. dominus 57. in fin. ff. locat.* Quod & ille ipſe poſtea eadem lege citata ſubjicit, idem eſſe agere in id, quod intereſt, & agere de indemnitate. Hoc vero aſſumpto evaneſcit ſubtilis ejus nota. Nam ſi intereſt inchoatum fuiſſe opus, quod id utilitatis habituri eſſemus, intereſt & non eſſe inchoatum, quia in eo, quod non ſit factum, ea nobis abſit, quam inde ſperavimus utilitas. Itaque non aberrat, qui dicit in id, quod intereſt agi propter non inchoatum opus. Pari ratione inquantum intereſſe dicimus emptoris rem tradi, ſive re frui, & ejus intereſſe non tradi, aut non frui recte dixerimus, ſicque in id quod intereſt agi, quia res non exhibeatur, non tradatur, aut non fiat quod promiſſum eſt, *d. l. Julianus, §. ult. l. ſi quis ab alio 13. §. ult. ff. de re jud. l. ſi fundum 114. in fin. ff. de verb. obl.* Deinde ex ſolidiore ipſius juris doctrina illud profert, quod notat me ſæpius verbis iſtis uſum fuiſſe quoad pro quod ad, ſandalium Veneris quaſi carpat, qui Venerem non poteſt, & ita quoaxet, qui ſuavius, & melius quod emittat non habet. Atqui & illud quoad, non eo tantum ſenſu ſumitur a Cicerone, aliiſque probatis auctoribus, quo ſignificat quamdiu, & quouſque, ſed & quo ſignificat quantum, ſive quantum ad: ut in illo Cicer. pro lege Agraria. *Audite vos, qui ampliſſimo Populi Senatuſque judicio exercitus habuiſtis, & bella geſſiſtis, quo ad quemque pervenit,*

per-

perveneri ex præda, ex manubiis, &c. cujuſmodi loci plures citari poſſunt, quos Orbilio excutiendos relinquimus. Ac quidem hoc ſenſu quis non perſpicit illa, cum imprudenti excidiſſent, optime poſſe defendi?

Poſt hæc tumultuatur tumultuarii vir ingenii, quod illud concoquere non valuerit crudius ejus cerebrum, quod dixi, ubi quo tempore debuit, non eſt inchoatum opus, itaque jam intereſſe cœpit non inchoari, poſſe agi, non in id tamen, quod vel in totum, vel in partem intereſt, verum ut fiat, quod promiſſum eſt, & (quia in eo mora facta ſit) ut indemnitati ſtipulatoris quantum ad effectum operis conſulatur. Quomodo, inquit, hæc convenire poſſunt, in id agi, quod intereſt ædificium non inchoari, & agi non poſſe in id, quod intereſt nec in totum, nec in partem? Atqui falſum eſt, quod aſſumit dixiſſe me, tunc agi in id, quod intereſt. Dixi quidem quatenus tunc intereſt, agi poſſe, quia niſi intereſſet, actio non competeret, *l.3.ff.de verb. oblig.* ſed in id agi, ut per judicem conſequatur ſtipulator, quo ejus indemnitati proſpiciatur, arg. *d.l.dominus, in fi.* juncta *l.ſtipulatio 21.§.1.ff.de op. novi nunciat.* Quam ergo inepte hic tumultuetur, & contendat probare me nemini poſſe, ſtatim a non cœpto opere recte agi in id duntaxat, quod intereſt opus inchoari, eo patet apertiſſime, quod id ego nec voluerim, nec ſcripſerim: quo labaſcunt quæcunque hic aerem, non me pulſans, oblatrator conceſſit. In eo autem, quod aliis locis hic me mentiri petulantiſſime ait, ipſum ſe ſibi mentiri comperiet: ſic enim interpretatus eſt, nec poteſt inficiari, verba hæc Venuleii *in l.continuus, §.item qui inſulam, ff.de verb.oblig. ſi non inchoetur opus id tantum, quod in illo intervallo effici poſſit*, ita eſſe accipienda, id quod in illo intervallo effici potuit idcirco æſtimari, ut æſtimet judex quanto intervallo, quantove tempore opus conſummari oportuerit, ut quidem ſunt hæc ipſiſſima ejus verba: quæ an aliter quam extent retulerim, diligens lector expendat velim, ut eo certius intelligat illum, dum piget non habere quo ſeſe tueatur, in convitia, & maledicta muliercularum inſtar ruere.

Et in iſto etiam, quod me mentiri æque petulanter ait, quod dixerim eum ſcribere Ulpian. Sabinianum, Pomponium Proculianum fuiſſe, pariter ipſe ſibi mentitur, non ego: nec enim ullo loco aſſerui, aut retuli eum ſcribere Ulp. Sabinianum fuiſſe, aut Pomponium Proculianum. Sed cum illum hanc inter Sabinianos & Proculianos diſſenſionem in hoc noſtro jure relictam ita admittere comperiſſem *in l.ſi ita ſtipulatus 14.ff.de verb. oblig.* ut Ulp. ex Sabini ſententia ita exiſtimare referat, in propoſita quæſtione moram ſufficere: id eſt, ſi cum primum potuit opus inchoare, non inchoavit, *in l.ſtipulationes non dividuntur 72.in fin. ff. de verb. oblig.* Contra autem Celſum, qui ex Proculianis fuit, putaſſe expectandum, ut tantum temporis tranſeat, quo potuerit fieri domus, ita referente Pomponio, ſicque adprobante *in d.l.ſi ita ſtipulatus:* quæſivi tantum unde colligeret Ulp. Sabinianum fuiſſe, quia eum, qui illam Sabini ſententiam in jure noſtro ut pugnantem relictam, ab Ulp. relatam, & eo adprobatam agnoſceret, & Ulp. inter Sabinianos referre voluiſſe probabiliter judicarim, neque tamen ſimpliciter eum Sabinianum ab eo fuiſſe dictum aſſererem: Itidemque & de Pomponio Celſi Proculiani ſententiam referente exiſtimandum propoſuiſſe arbitrarer. Sed ut annoſa vulpes ſemper ſibi cavet a laqueo, ita & hic veretur alterutrum, aut Ulp. aut Pomponium plane Sabinianum, aut Proculianum profiteri, ſibi ſat conſcius non deeſſe quibus evincam iſtos ab illorum ſententiis diverſos, nec ulli ſectæ hos addictos fuiſſe, quos tamen iſtiuſmodi eſſe aſſumpſiſſe, aut ſibi ipſum minime conſtitiſſe fateatur neceſſe eſt.

Quod autem addit, me in illo errore verſari, Ulp. libros, quos ad Sabinum ſcripſerit, minime ad Maſſurium Sabinum ſcripſiſſe, hic nullus meus eſt error, qui in eo nihil adfirmarim, ſed ipſius, qui quod plane falſum eſt, hic conſtantiſſime aſſeruerint. Nam cum ad Sabinum ſcripſiſſe dupliciter dici poſſit Ulp. vel quod ad ſuperſti-A tem, & ejus nominis contemporaneum aliquem, illi libros dicans, ſcripſerit, vel quod ad libros Sabini Commentarios Notaſve conſcripſerit, illo quidem modo obiter dixi, non ad Maſſurium Sabinum ſcripſiſſe, ut quem vidiſſe, & cognoviſſe Ulpia. dici nequeat, cum is Maſſurius imperante Auguſto, Ulpianus vero imperium obtinente Alexandro Severo vixerit, & inter utriuſque imperium centum, & octuaginta anni interceſſerint. Hoc igitur modo intellexi, ab Ulpiano non ad illum Maſſurium Sabinum ſcribi, ſed ad Fabium Sabinum. At ille nuſquam Fabium Sabinum extare contendit: *Lampridium Sabinum quidem nominare conſularem virum, ad quem Ulpianus libros ſcripſerit, Fabium Sabinum non nominare* (hæc enim ipſius verba ſunt) Negat nugivendus Fabium Sabinum a Lampridio nominari? quem (de illis agens, qui in Alexandri B illius conſilio fuerunt) expreſſo hoc nomine vocatum, honorificentiſſimo ſimul elogio donarit, & cum Ulpiano ita conjunxerit. *Et ut ſcias*, inquit, *qui viri in conſilio ejus fuerint, Fabius Sabinus Sabini inſignis viri filius, Cato temporis ſui, Domitius Ulpianus, juris peritiſſimus*, quibus & alios Juriſperitos ſubjungit. Quin & inter illum Maſſurium, & hunc Fabium Sabinum, alius Cælius Sabinus Veſpaſiani temporibus interceſſit, clari quoque nominis Juriſconſultus, qui Caſſio in Schola ſucceſſit, *ut refert Pomponius in l.2.circa fin. D.de orig.juris.* Conſimiliter, & illud falſum eſt, quod idem ait, apud Athenæum crebram Maſſurii cum Ulpiano collationem fieri Quo quidem prodit Athenæum ſe minime legiſſe; nulla enim ibi eorum fit collatio, nec ſi fieret, id quidquam ad rem faceret, cum eos illo Dipnoſophiſtῶν libro veluti in unum cogat, quo-C rum ætas plus ducentis trecentiſve etiam annis ab invicem diſtet, puta Maſſurium iſtum, Ptolomæum Philadelphum, Plutarchum, Galenum, alioſque. Quin & Ulpianum (quem illic memorat) probabiliter dicere poſſis non hunc noſtrum intelligi, cum perplures docti viri hoc nomine extiterint, ut quidem eorum meminit Suidas. De hoc autem non cogitaſſe Athenæum id arguere videtur, quod anonymus ille, qui Græco idiomate argumentum illis Athenæi libris præfixit, tametſi Ulpianum, de quo agit, Tirium dicat, ea tamen illi tribuat memoranda, quæ alio loco de hoc Ulp. noſtro etiam Tyrio dici minime comperias. Ceterum poſteriore illo quo dixi modo, potuit hic noſter Ulpianus ad Maſſurium Sabinum ſcribere, hoc eſt commentarios ad Maſſurii Sabini libros conſcribere, aut etiam ad utrumque utroque modo, cum D is ad Sabinum (quiſquis ille fuerit) unum & quinquaginta libros conſcripſiſſe referatur, in eorum juris auctorum Indice, ex quorum ſcriptis jus digeſtum eſt, qui quidem Index Pandectis Hetruſcis præfixus extat.

Quod autem ſubdit, & hunc me hic adjungere errorem nihil eſſe contrarium in corpore Juſtinianæi juris, non dicam eum mentiri (cum id vere hic poſſim, quod ille in me toties falſo intonat) verum nullo id me prodidiſſe loco. Illud quidem comperiet, non uno tantum aut altero, ſed & pluribus locis, eos me damnare, qui ſicubi in jure quid in ſpeciem pugnans deprehenderint, illico vel antinomiam ſubeſſe implacabilem admittant, vel ex reliquis veteris diverſæ ſcholæ juris auctorum diſſenſionis (quod Tribonianum latuerit) ſupereſſe prætexant, aut ſublato ſtylo compungendum, & corrigendum locum præcipitan-E tius exclament, captata vel levicula quavis ex notis, lubricove atramenti fluxu, conjectura, aut etiam, cum illa deſint, quia aliter locum illum legendum plane profiteantur. Ac quidem præcipuo duce oblatratore hoc noſtro, quem necdum pudet tot in jure pugnantia, tot ſectarum veſtigia diſſidentia relata, tot mutila, tot depravata, tot imperfecta, tot confuſa in jure arguere, ut nipropere ejus currenti audaciæ obſiſtatur, vix ullus in jure locus temerarias ejus manus effugiturus ſit. Trecentos proferam ego unus locos prænotatos, quos ille indigniſſime corrumpere tentarit, præter illos de quibus antea benignius ſubmonueram, ne juris noſtri auctoritatem violare & dignitatem conſpurcare pergeret.

Inde autem ait tranſire ſe ad alios errores, & vere quidem

dem, sed non ad alios, quam quos ipsemet hac in re A admiserit. Nam cum ego scripserim, operarum certarum alteri quam patrono promissarum diem ex tempore interpositæ stipulationis cedere, citata quoque *in id l. quoties 24. vers. cedunt tamen operæ, ff. de oper. libert.* (qua ille sola nititur) neque tamen aliter, in hoc ut efficaciter ex ea promissione agi possit, intelligi cedere, quam si mora in his præstandis commissa sit: quod eadem illa lege cum eo comprobatur, quod ibi Julianus eas peti non posse ait, nisi præteritas, tum vero & illo, quod dixi, *tunc si non verbis, attamen reipsa inesse obligationi tractum temporis, sicuti cum Ephesi dari stipulamur, dies continetur:* sicque licet expressis verbis illic Julianus hunc modum non addat (ut hic exacte exquirit) si mora intervenerit, illa tamen addit, quæ æquipollent, quippe tractum temporis, ac ita huic obligationi diem inesse, non secus quam illi certo loco B dandi, in qua ante tempus quo eo loci perveniri potuerit, hoc est ante moram commissam perperam agi constat, eamque moram vocari, *l. 3. §. si quis ita, juncta l. ult. in pr. ff. de eo quod certo loco*. Qua ratione etiam tunc non ante deberi dicitur, quasi non plane dici possit dies obligationis cessisse, *l. eum qui 41. §. ult. in verb. nisi locus, ff. de verb. oblig.* Quo & illud fiat, ut quemadmodum inutilis hæc est stipulatio ab eo facta qui Romæ sit. Hodie Carthagini dare spondes? *§. locat. de inutil. stipulat. in Instit. d. §. si quis ita*, sic etiam & hæc, Operas tuas pictorias centum hodie dare spondes? *T. in d. l. quoties.*

Verba autem illa Pauli *in l. interdum 73. in pr. ff. de verb. obl. tunc enim incipit actio, cum ea per rerum naturam præstari potest*, nullo loco sum eo modo interpretatus quo calumniatur, tunc incipere præstari posse, cum opus in- C choari potest, sed juxta illa Pauli verba (quæ oblatrator discerpit ut sibi uni habeat) cum illud per rerum naturam præstari potest. In quo cum juxta rerum in stipulatum deductarum, atque ibi ex Paulo propositarum diversitatem, dixissem varie eas intelligi per rerum naturam præstari posse, quippe alias statim, alias non ante quam quid accidisset, dixi illam domus ædificandæ intelligi statim per rerum naturam incipere præstari posse, eo quod statim opus inchoari & possit & debeat, *l. si in lege 25. §. si domus, vers. sed & de his quæ præsente, ff. locat.* ac multo magis & illam Carthagini dandi, quia non obstet natura quominus, & tunc ibi præstari queat, juxta *l. ult. §. si inter, ff. de verb. oblig. l. si mihi & tibi 12. §. 1. ff. de leg. 1.* sed tantum difficultas executionis *d. §. 1.* quæ stipulationis vim impedire non possit, *l. continuus 137. §. illud, ff. de verb.* D *obl. l. insulam 60. §. 1. ff. loc.* propterea statim diem ejus obligationis cedere, & actionem incipere, non tamen ut efficaciter utroque casu peti, & exigi possit, ante tempus quo domus ædificari, vel Carthaginem perveniri potuerit. Secus autem in illis aliis esse, quæ non aliter per rerum naturam præstari posse appareat, quam aliquo eveniente, quales constat esse fructus futuros, & quod in utero est. Nec enim aut in his incipit actio, nec per consequens earum dies cedere intelligitur, quam fructus nati sint, aut ancilla pepererit: non enim dies tantum istiusmodi promissionibus inest, sed & conditio, quæ antequam evenerit, & obligationis quoque ortum impedit, *l. 1. in fin. ff. de cond. & demonst. l. inter stipulantem 83. §. sacram. in verb. aut cessaturam, aut valituram, ff. de verb. oblig. l. si debitor 39. in fin. de contrah. empt. juncto* E *arg. l. cedere diem 213. ff. de verb. sig.* Nec repeto quod superiora comprobari dixi ab eodem Paulo *in d. l. interdum*, subjecto exemplo operarum patrono promissarum a liberto, quæ non ante cedant, quam indictæ fuerint. Quomodo autem illarum rerum omnium dissimilium a Paulo facta comparatio subsistere possit, non est quod repetam, cum sit a me explicatum. Postremo vero quod levius simul rodere tendat, *ex d. l. eum qui*, sat habeo quod aversa mente Accursium in suas partes vocet, cum ejus sententiæ plane ibi repugnet Accursii interpretatio, quæ illud omne ad solum exactionis effectum in diem dilatum refert; quod & antea pluribus a me explicatum est.

Quam multipliciter correctionibus variis frustra agitatus sit contextus l. Barbarius, ff. de offi. Præt.

CAP. XVIII.

JOHANNES ROBERTUS.

SCRIPSI antea nil opus esse negationis adjectione contextui *l. Barbarius 3. ff. de offic. Præt.* nec quo loco ibi in Florent. exempl. & vulgat. legitur, *dignitate prætoria functus sit*, audiendum esse illum, qui asseruerit legendum, *dignitate prætoria functus non sit*. Verum ab illo tempore exorti sunt correctores alii unus, itemque alter, ille unus uni tantum loco manum injiciens, nimirum negationem addens, alter vero locis quatuor aliis, & negationem detrahens, & simul negationem aliam addens, aliaque simul arbitrio suo immutans. Ille, inquam, unus negationem non longe ab illius supradictæ adjectione recedens, sic addit, ut tamen eo probabilius, & sagacius illi contextui id a se adjici contendat, quo eam non plane addat, sed particulam in, quæ præter vulg. exemplaria ita extat in Florentino, *in dignitate prætoria functus sit*, sic commutet in negationem, *non dignitate prætoria functus sit*. Id vero, quoad loci illius sensum eodem redit, quo & illa supradicta negatio, quippe Barbarium dignitate prætoria functum non esse, ibi ab Ulp. proponi. De quo cum pluribus egerim, & locum illum negationem omnino respuere docuerim, actum agere non pergam. Illud unum nego, quod hic unus ex negantiæ suæ consequentia vult sequi Barbarium falsa Prætura fuisse functum, hoc est (ut ait) non vera. Atqui repugnat ibidem Ulp. qui paulo ante sic asseveranter dixerat, *atquin vera etiam Prætura eum functum*, ut vulgo extat, & juxta Florent. exemplar, *atquin verum est Prætura eum functum*. Nam qui hæc convenire dicemus, vere eum Prætura fuisse functum, & falsa Prætura fuisse functum, hoc est, non vera? Fefellit hominem, quod, quia hic Barbarius vere Prætor non fuerit, ut esse non potuit, eum alia, quam falsa Prætura fungi potuisse, animo concoquere nequiverit. Quod ut comprobet, illud M. Perpennæ adducit, cujus antequam civis esset, Consulis facti falsus Consulatus a Valer. Max. dicitur, quo nihil urget. Alio enim modo falsus Consulatus, aut falsa Prætura, quam falso Consulatu, aut falsa Prætura, quem fuisse functum dicamus. Sic enim falsum illum Perpennæ Consulatum eo modo dictum constat, quo dicimus falsum honorem, hoc est, qui mendoso, & indigno defertur: & inde fallax, & mendax quoque dicitur, relatione ad personam solummodo ejus cui exhibetur facta, cum alioqui is per se sit honos, ut quidem hæc duo isto sensu ex adverso ita scite commisit Hor. *ep. 16. lib. 1.*

Falsus honor juvat, & mendax infamia terret
Quem nisi mendosum, & mendacem?

Ut & Terent. in Andr. falsam lachrymulam dixit, non quod non esset lachryma, sed quia, ut falleret, sive fallaciter expressa esset.

Hæc verba (inquit Parmeno) una me hercle falsa lachrymula.
Quam oculos terendo misere vix vi expresserit.
Restinguet.

Sic & solem falsum pro fallaci dixit Virgil. lib. 1. Georg.

Solem quis dicere falsum Audeat?

Cum tamen eo sensu, quo idem sumit, constet nonnunquam esse solem falsum, hoc est fallacia esse signa ex sole sumpta, quæ idem antea proposuerat, nec eo minus interim idem vere sol est. Eodem sensu Sallustius videtur dixisse in Catilinaria, *Ambitionem multos mortales falsos fieri coegisse*, hoc est, fallaces. Sicque & falsus Consulatus Perpennæ a Valerio dictus est, qui ab eo gereretur, qui Consul nec esset, nec esse tunc posset, quique ad eum fallaciter obrepsisset: ut etiam idem ejusdem Perpennæ ibi dicitur caliginis simile imperium, sed quod tamen imperium fuisset, quodque is executus esset. Quo sensu,

su, & hujus quoque Barbarii nostri falsa Prætura fuisse dici potest, sed non minus vere, ut illo Consulatu, ita & hic Prætura functus dicetur. Quemadmodum esse hic verum dixit Ulpianus, Barbarium Prætura functum. Sic enim functionis, & fungendi vocabula factum significantia, ad ejus personam referri constat, qui quomodocunque magistratus, & officii alicujus munia obit, & ut ille pro Consule Consulis, ita & hic pro Prætore Prætoris officio & munere recte functus dicetur, ut & eum, qui tutor, vel curator non sit, atque etiam illum, qui esse non possit, ut quia itidem servus existat, tutelæ, & curæ officio functum ait Ulp. *in l.1.ff.de eo qui pro tut. vel cur. neg. gess.*

Alter vero ille (quem dixi *in d.l.3.* locis quatuor, receptam, & Florent. simul exemplaris lectionem immutare) primum illi versic. *quasi prætor non fuerit*, negationem detrahit, & vers. *Cum etiam potuit pop. Roman.* sic negationem interrogative addit. *Num etiam potuit*, &c. Et quo loco legitur: *Videamus si servus, quamdiu latuit, dignitate Prætoria functus sit*, vult legi: *Videamus is servus, quandiu latuit, an dignitate*, &c. Quod attinet ad negationis detractionem, eo apertissime fallitur, quod non animadvertit Pompon. responsum illud, illius legis initio tantum subjici, & adaptari, in quo id propositum solummodo fuisset, Barbarium Romæ Præturam petiisse, & Prætorem designatum esse. Itaque recte existimasse Pompon. refert Ulpian. nihil ei obstitisse servitutem, eo quod Prætor non extiterit, qui designatus tantum fuerit, & quidem designari potuerit, ut antea pluribus explicui. Quod autem negationem addit, propterea a se fieri subjungit, quod alioqui absque negatione id Ulpian. adfirmarit, quod statim postea, & continuo negat. Verum nil tale hinc inferri potest. Nam cum generaliter ait, potuisse populum Romanum etiam servo hanc potestatem decernere, proculdubio intelligit, modis legitimis id potuisse: quippe eum prius libertate donando. Nec repugnat, quod mox subjicit: quin magis superius dictum explicat, id superioribus addendo, quod & si populus Roman. eum libertate non donaret, priusquam eam potestatem illi decerneret, hoc tamen solo, quod eam potestatem decernens sciret eum Barbarium servum esse, liberum simul, & Prætorem eum efficere voluisse, atque etiam effecisse intelligeretur. Atque ita usitatum est inferiora verba sic addendo: superiorum explicationem conjungere, ut in simili fit *in l. quidam consulebant 57. vers. sed & si forte, ff. de re jud.* Quod autem attinet ad conjunctam eodem loco geminatam illam correctionem, ea nihil opus esse agnoscent in hoc, ut interrogandi vis illi versiculo (ut vult ille) tribuatur, siquidem (quod antea scripsi, probavique, & verissimum est) expendent, illam particulam *Si*, in vulgat. & Florent. exemp. extantem, sæpe ita sumi per enallagen, ut idem significet, quod *an*. Itaque additione, & immutatione ista nihil omnino opus esse.

ANTONIUS MERCATOR.

Cur non vis in *l. 3. de off. præt.* ita legi, ut dicat Ulpianus Barbarium servum fugitivum quamdiu latuit non dignitate prætoria functum, reposito *Non*, pro *In*, quod est in Flor. & nisi ita commutes, frustra est. Quia, inquis, si ita legatur, Ulpianus sibi ipsi discrepabit, qui paulo ante scripsit, verum esse prætura eum functum. Erras. Pomponius hoc scripsit, non Ulpianus: non ergo Ulpianus discrepat ipse sibi. Et Domino ex Ulpiani sententia dicente, falsa prætura eum functum non vera, ut M. Perpennam peregrinum falso consulatu, quid agis? Confugis, o infelix, ad Thesaurum linguæ Latinæ, & quæris an alio significatu possit falsus consulatus dici, quam non veri consulatus, & invenis falsum honorem dici pro eo, qui indigno defertur, & falsam lacrimulam, falsum solem pro fallaci, falsos mortales pro fallacibus: hæc arripis confestim, & concinnas hoc caput ex hisce quisquiliis, ut efficias & falsum consulatum dici, qui indigno defertur, non qui verus non sit consulatus: ergo vis consulatum, qui indigno, & incapaci defertur, ut peregrino, aut præturam, quæ indigno, & incapaci defertur, ut servo, esse verum consulatum, veramque præturam, mox tamen eosdem honores fateris esse mendaces. Si mendaces, ergo non veros: quod & fateris habita scilicet ratione incapacis, cui hi honores deferuntur. Per se tamen eos honores esse dicis, quod integer mentis dicat nemo: hoc enim perinde est, ac si falsum testamentum, per se diceres esse testamentum sine adjunctione falsi, modium iniquum per se modium esse, cum tamen Paulus ita præcidat, Falsum esse testamentum, quod testamentum non est, modium esse iniquum, qui modius non est, & similiter falsum tutorem, qui tutor non est: his consequenter & falsus honor erit, qui honor non est: etsi honor non est, ergo qui eo fungitur honore non fungitur. Tu stulte, honore fungi, puta prætura, aut consulatu: & paria hæc esse prætura fungi, & pro prætore munere fungi, atque tutela fungi, & pro tutore munere fungi, quæ longe diversa sunt: qui enim pro prætore, vel pro tutore, falsus est prætor, falsus tutor, qui prætura, vel tutela, verus prætor, verus tutor, aut sane prætura, vel tutela non fungitur: itaque verius est Barbarium non esse prætura functum, aut si, ut somnias, Ulpianus existimavit prætura eum esse functum, non est cur quærat an teneant quæ edixit, quæve decrevit: nam si prætura functus est, nemo dubitat quin ea teneant, quæ in prætura gessit. At si functus prætura non est, merito dubitatur, an gesta saltem valeant propter utilitatem eorum, qui apud eum egerunt, ut latius explicat Obser. XVIII. Misi cetera hujus capitis, quia ea quibus alios confodisti, mihi eluere non fuit operæ.

JOHANNES ROBERTUS.

Et hic quid aliud quam calumniatur? æstuans quod callidam ejus correctionem alium prævenisse prodiderim, qui apertius, & minus inepto loco negationem addidisset. Nam illud quidem simpliciter minime scripsi, responsum Ulp. *l. 3. ff. de off. Prætor.* idcirco negationem non admittere, quod alioqui Ulpianus a seipso eodem loco discrepaturus sit, eo quod dixisset, *atquin verum est Prætura eum functum*. (Errat enim manifestissime, dum alii quam legis auctori Ulpiano clausulam hanc ab adversativa particula incipientem tribuit.) Verum propterea dixi locum illum respuere negationem, quia ea ibi convenire non possit, tum quod proxime asseruisset Barbarium vera Prætura functum, tum quod alioqui Ulpianus, ab eorum quæ jam decisa erant, inanis exagitationis vitio minime excusari posset. Et tamen contendit (sibi quasi in suo commento quod aliorum fuit blandiens) non vera Prætura, sed falsa fuisse functum: ut & M. Perpennam, peregrinus cum esset, falso Consulatu, a Valerio Maximo traditum refert. At nullo auctore illud probat, hunc falso Consulatu functum dictum fuisse. Falsus quidem ejus Consulatus a Valerio Maximo dictus est, ut & ego quidem admitto istiusmodi honores & falsos, & mendaces esse, at non simpliciter, ut ille assumit, dum ita arguatur. Si mendaces, ergo non veri: sed relatione solummodo ad personam ejus facta, cui exhibentur, quod is, ut dixi, Consul, aut Prætor non sit, quo nomine, quod ad ipsum attinet, falsus Consulatus, falsaque Prætura sit, at non ideo minus vero Consulatu, veraque Prætura, & veris honoribus illi functi intelligantur, ac etiam per se veris, hoc est, nulla ejus qui hos gesserit, incapacitatis habita ratione, ut pluribus evici. Quæ unde desumpserim, non est quod calumnietur, satis habeo quod vera sint. Neque urget quod falsum testamentum, per se testamentum dici non posse cavillatur, cum testamentum id non sit, nec modium iniquum, per se modium esse, hæc enim eo dissimilia sunt, quod adjunctum non habeant, ad quod relatione facta, sive cujus ratione illo quo diximus modo dupliciter considerari possint. Æque flaccidum est argumentum hoc quod intendit: Si

vera

vera Prætura functus est Barbarius, non fuisse quod quæreret Ulpianus, an teneant quæ edixerit, quæque decreverit: quis enim tum dubitet? Video illum aut oscitanter legisse, aut non percepisse quæ *Recept. lect. libr.* 1. in hanc rem scripsi. Itaque quo ipsi plane fiat satis, repeto. In dict. verf. *atquin verum*, &c. Ulpianum Pomponii dicto adversando id objicere, quod ad propositæ Pomponii quæstionis decisionem in primis pertinet, quippe Barbarium istum non tantum Prætorem designatum fuisse, quod solum Pomponius assumpsisse, & ad id tantum responsum suum accommodasse videbatur, sed & Prætura reipsa functum esse. *Et tamen*, inquit, *videamus si servus, quamdiu latuit, dignitate Prætoria functus sit. Quid dicemus?* &c. hoc est dispiciamus, an interim dum servus esse ignoraretur, nihilominus sic, servus existens, dignitate Prætoria functus sit, ut vere Prætor fuisse dici possit? Non tamen ut id interrogative ita disquirens, assumat servum Prætorem existere potuisse; non enim potuit, ut dixi, sed (quasi sub dubio id esse assumat) an dignitate Prætoria functus sit? Nam quis dixerit verum esse eum Prætura functum, relatione ad id facta, quod Pomponio, ut dixi, propositum fuisset, eum designatum tantum Prætorem fuisse? Qua ratione excutit, an quæ edixerit, aut decreverit, nullius sint momenti. Quo illud confirmat quod diximus assumi, vere Prætorem non fuisse, quasi an Prætor extitisset absurde quæreretur, & illud, an dignitate Prætoria functus sit, & an nullius momenti sint, quæ edixerit, aut decreverit, absurdiusque velut sola humanioris interpretationis ratione, cum eo conjuncta, quod dignitate Prætoria eum functum interrogando assumpserat, ea valere ex eo concluderet, quod populus Romanus eum liberum efficere potuerit, quia non sufficeret potuisse, in hoc ut Prætor ex eo fuerit, sed oporteret, & voluisse, at voluntati ejus Populi error plane obstiterit. An hæc ita plane dubio caruisse quisquam existimabit, & non fuisse cur quæreret Ulpianus, an quæ is Barbarius edixit aut decrevit, teneant? Imo vero (inquit homo pervicax) si Prætura functus est, quis dubitet ea tenere? Si ea functus non est, merito dubitatur propter utilitatem eorum, qui apud ipsum egerunt, an illa teneant. Quin magis posterior hic casus esset indubius. Nam si nec Prætorem extitisse, nec Prætura functum fuisse admitteremus, quanam ratione diceremus quæ ab eo gesta sunt tenere, cum nec si per errorem alius Prætor pro alio aditus fuerit, id efficiat error, ut quæ pronunciaverit, ita partes obstringant, quin ab eo libere recedere valeant, *l. si per errorem, ff. de jurisd.* nec si ex consensu etiam partium is pronunciaverit, qui nec judex sit, nec judicandi munere fungatur, id rei judicatæ auctoritatem ullam habeat, *l. 2. C. de jurisd.* Atque in universum ab incompetente judice lata sententia neminem constringat, *l. ult. C. si a non compet. judice*. At cum Prætorem sic non extitisse dicimus, ut tamen eum Prætura functum assumamus, eam Præturæ dignitatis, & honoris functionem veram fuisse asserimus, eorum quæ gesta sunt contemplatione: cum tamen habita ejus personæ ratione ea falsa Prætura fuerit, dubium relinquitur an a falso Prætore, & in falsa Prætura gesta valere possint. Quæ tamen tum propter utilitatem eorum, &c. tum vero propter id quod non falsa Prætura functus sit, sed eam recte gesserit, in eam partem magis propendendum hic censet Ulpianus, ut dicamus tenere.

Repetita assertio receptæ lectionis l. si servus 34. ff. de usucap.

CAP. XIX.

JOHANNES ROBERTUS.

ALIOS nescio, at ego nunquam scripsi, veteres inscientem, pro sciente minime dixisse, ut quidam falso adstruit, sed cum ad interpretationem Alpheni in *l. si servus* 34. *ff. de usucap.* illud ita, an secus haberet, parum pertinere videretur longius petitam interpretationem illi loco minime convenire scripsi, & receptam lectionem negationis adjectione vitiari. Simulque agnosco asseruisse me posse bonæ fidei possessorem venditam a servo ignorante domino rem peculiarem usucapere: idque eo etiam magis nunc assero, quod qui nihil non movet, quo scripta nostra vellicet, quasi non aliud habeat, quod contra adstruat, a proposito legis illius interpretationis scopo aberrans, testatur deesse quo urgeat. Nam quod objicit *l. pen. §. si a filio, ff. de divers. temp. præscr. & l. si servus* 14. *ff. de acquir. poss.* extra rem est, cum ad Alpheni responsi sententiam eruendam illud non pertineat disquirere, an cum servus rem peculiarem vendidit, emptor ad ejus usucapionem illius temporis accessione uti possit, quo res apud dominum fuit (quod illo tantum casu exquiritur, quo servus ex peculiari pecunia bona fide rem a non domino emit: alioqui frustra de accessione facienda quæreremus) verum illud tantum, cum rem simpliciter peculiarem insciente, hoc est, ignorante domino servus vendidit, cujus dominium, quod ejus servi dominus haberet, absque illius voluntate transferre non potuerit, an emptor eam usucapere possit, ut quidem *posse usucapere*, ibi nominatim expressit Alphen. Illud nimirum subindicans (ut notavi) perpetuum non esse, ut quivis istiusmodi emptor usucapiat, sed tamen aliquo casu id fieri posse. Itaque distinguebam, an furandi consilio id a servo actum sit, an vero ab eo simpliciter peculium administrante, & ex rebus peculiaribus negotiante ea res ignorante domino vendita fuerit, ut illo casu, sive scíverit emptor, vel eum servum esse, vel dominum id ignorare, sive nesciverit, is nec rei dominus fiat, nec ob vitiosum initium usucapere queat, quia furtiva res effecta sit, juxt. *l. interdum, verf. cum autem, ff. de furt.* Hoc vero siquidem, vel ignoraverit servum esse, vel si sciverit servum, liberam eum peculii administrationem habere crediderit, usucapere id possit, prob. arg. *l. si tibi liberam* 10. *in verb. Neque conditionem eorum servilem scientibus, C. quod cum eo, qui in alie. pot.* Accedit, quod tunc vitiosum id initium dici non possit, quantumvis alioqui venditio jure non subsistat: hunc enim bonæ fidei emptorem esse quis negaverit? prob. *l. bonæ fidei* 110. *ff. de verb. & rer. signif. &* arg. *l. 2. §. si a pupillo, cum §. seq. ff. pro empt. & l. 3. ff. pro soc.*

ANTONIUS MERCATOR.

QUo astu usus es c. XII. hæc verba *l. puberes, de verb. obl.* Puberes sine curatoribus suis posse ex stipulatu obligari, sic accipiens, quasi id non sit generaliter verum, sed aliquo tantum casu possit esse verum, eodem uteris hoc capite, quod ait *l. si servus, de usurp. & usuc.* si servus insciente domino rem peculiarem vendiderit, emptorem usucapere posse, sic accipiens, sic ignorante domino eam rem vendiderit: regulariter quidem emptorem eam usucapere non posse, aliquo casu posse. Pari artificio & licentia, cur etiam non dicas, si velis, quod ait *l. 2. de accept.* pupillum per acceptilationem sine tutoris auctoritate liberari posse, & *l. 71. de procur.* absentem eum causas absentiæ per procuratorem reddere posse, & *l. 10. Qui test. fac. poss.* eum qui manus amisit testamentum facere posse, aliquo tantum casu esse verum, regulariter non esse verum. Cur non ausis idem si libido fuerit, aliis locis innumeris, quibus certissima juris principia eodem verbo *Posse*, concipiuntur, eandem interpretationem adhibere, & hoc pacto profligare, & subvertere regulas omnes juris. Hujus tui acuminis sane gratia ejus mihi deinceps, Johannes Robertus, aculeo multo justius, quam fuerit olim C. Visellius Aculeo cognominatus. At quæso quo casu tantum sententia *d. l. si servus* locum obtinet? Si, inquis, emptor ignoraverit conditionem venditoris, vel si sciverit quidem, sed liberam eum peculii administrationem habere existimaverit. Hoc ergo casu poterit res furtiva usucapi? quid ais? quo te proripis? Res furtiva potest

teſt uſucapi? Sic videtur, inquis, ſi modo emptor eam bona fide emerit: nobis videtur te inſipientiorem nullum eſſe. Sic videtur, inquis, & hujus meæ ſententiæ ex contrario argumentum præſtat *l.ſi liberam, C. quod cum eo, &c.* quæ de malæ fidei emptore loquitur. Ita eſt, ſed qua fini? Sane ut efficiat, quod eſt in extremo, emptorem teneri furti, non etiam ut efficiat eum, qui male fidei emptor non fuerit rem furtivam uſucapere poſſe. Relege Obſer.xv. & reſipiſce, aut propera morboniam, quo te tua invaletudo vocat.

Quo tibi etiam mens cum *l.ſi ſervus, de adqu.poſſ.& l.pen. §.ſed & ſi a filio, de div. temp. præſ.* nihil pertinere dicis ad *l.ſi ſervus, de uſuc.* vel quia de acceſſione temporis ſunt, quo res peculiaris antequam ſervus eam venderet apud dominum fuit, *d.l.ſi ſervus, de uſucapione*, ac ſi conjunctæ eæ quæſtiones non ſint de uſucapione, & de acceſſione temporis implendæ uſucapionis gratia, vel quia illæ ſint accipiendæ de re aliena a ſervo bona fide poſſeſſa jure peculii, quod fatemur, & *d.l.ſi ſervus*, de re domini propria a ſervo poſſeſſa jure peculii,& domino ignorante vendita, quod diffitemur, quia hoc modo ſi accipiamus, hæc erit ejus ſententia, Rem furtivam uſucapi poſſe: quæ perpetuo eſt falſa, ac ne uno quidem caſu vera.

Latinitas tua in hoc capite caſtigatione maxima eget. Adeſte Lorarii. Alios neſcio, inquit Johannes, at ego nunquam ſcripſi, & infra, Agnoſco aſſeruiſſe me poſſe.

JOHANNES ROBERTUS.

NIl ſine mendaciis, & calumniis apertiſſimis eum in ſcriptis noſtris, non dicam reprehendere, ſed ne attentare quidem potuiſſe, & hinc quoque facile colligi poteſt, quod duo præcipua, quibus hic nititur, a me fuiſſe ſcripta aſſumat *ad l.ſi ſervus 34.ff.de uſurp. & uſucap.* quæ nuſquam ſcripſiſſe me, aut cogitaſſe quiſquam comperiet. Horum prius eſt, ſi ſervus ignorante domino rem peculiarem vendiderit, regulariter quidem emptorem eam uſucapere non poſſe, aliquo caſu poſſe. Et inde quantum verborum fruſtra effundit, ut hac ratione, qua contra juris regulam hoc verbum *poſſe*, me interpretatum ait omnes juris regulas a me confundi exclamet? Nam ſi nullo loco probare poteſt dixiſſe, aut admiſiſſe me, regulare illud eſſe, aut ita juris regulam habere, quid dignum hiatu tanto longo Dædalum iſtum hic adferre judicabitis? Quid ſi oppoſitam ex adverſo me regulam ex Alpheno prædicto loco conſtituiſſe? Ut quidem quaſi regulariter magis obtineret, ſimpliciter illud ab Alpheno ſcriptum refertur: quod ego cum notavi perpetuum non eſſe, an non plane converſis his, quæ calumniatur, ex ea quam mihi tribuit regula, exceptionem, & contra ex ea, quam mihi adſcribit exceptione: regulam magis feciſſe dici poſſum? ſiquidem hac in re proponi regulam voluiſſe dici poſſim. Nec enim in eo regulam ullam conſtituendam exiſtimavi, qui diſtinxerim, cum alterutrius loco poſiti exceptionem minime tradiderim.

Poſterius cum non ſit minus calumnioſum, certe fallacius eſt: quod dum eo caſu refert ſic ſimpliciter ſcripſiſſe me, emptorem iſtiuſmodi rei peculiaris uſucapere poſſe, quo vel ignoraverit conditionem venditoris, vel ſi ſciverit, liberam eum peculii adminiſtrationem habere crediderit, ex eo colligit, vel ſentire me, vel ſequi (alterutrum enim voluerit neceſſe eſt) rem furtivam poſſe uſucapi. Inde ſtupenda non ſine convitiis exclamatio, cujus ſtoliditatem callide putat obtectam, Morboniæ (ad quam invaletudinem meam ablegat) inſerto, Emblematis vice, vocabulo. Sciat ſat adhuc validæ valetudinis, Deo dante, ſupereſſe mihi, qui non quidem inſomnes noctes in pergræcationibus, & ganeis tranſigere, ſed ejus & calumnias retundere, & vix numerandos, in jure depravando, apertiſſimos errores prodere valeam. Sed ad fallaciam redeo, quæ in eo eſt, quod argutam conſequentiam illam truncata ſententia mea ab eo ſolo ducit, quod poſteriore loco ſcripſi, prius (quod patet a me conjunctum fuiſſe) fallaciſſime reticens: quippe quod dixi ſervum furandi conſilio rem peculiarem vendentem ab illo, qui non alia quam ex peculio negotiandi, & peculii adminiſtrandi cogitatione vendat, eſſe ſecernendum, & diſtinguendum, quod illo caſu emptor uſucapere non poſſit, quia res furtiva ſit effecta, hoc vero quo furtiva facta non ſit, uſucapere poſſit: ſiquidem, vel is emptor ignoraverit ſervum eſſe, vel ſi ſciverit, liberam eum peculii adminiſtrationem habere crediderit. Quæ cum auctoritatibus, & argumentis comprobaſſem, illi (ſi quid habebat, quod opponeret) fuit refellendum, non ita ſubdole putidis tantum calumniis agendum.

Hinc non fruſtra eſſe puta, quod inverſo ordine quæ a me priore capitis parte ſcripta cum priore loco excutienda eſſent, in calcem rejecit: quippe ut quemadmodum fabularum actores id imprimis curant, ut extremus actus lepidior, & ornatior ſit, ita & hic ſuaviorem cataſtrophen exiberet, & hanc ſibi ab ea arte, quam noſſe, & in qua excellere ſe confidit, petendam duxit verborum anxiæ obſervationis, & curæ. Ac primum, quod ſcripſerim, *Alios neſcio*. Viderit magnus magiſter, an in eo diſſimile quid dixerim ab illo, quod apud ipſius Terentium in Heauton. ſic Antiphila.

Neſcio alias, me quidem ſcio ſemper feciſſe ſedulo, ut
Ex illius commodis mea compararem commoda.

Ineptius etiam eſt, quod arguit a me dictum, *Agnoſco aſſeruiſſe me, poſſe bonæ fidei poſſeſſorem, &c.* quo quid Latinius dici poteſt, ſi poſt pronomen *me*, interponas virgulam a librario omiſſam? quam omnino ex ſententia mea interponendam fuiſſe, quæ præcedunt, & ſubſequuntur, apertiſſime ſignificant.

An negationis geminatio, aut neceſſaria ſit in Dioclet.reſcripto, l.ult. C.de his, qui ſibi adſcrib. *aut conveniens Papin.* in l.Titio centum 77. ff.de condit. & demonſt.

CAP XX.

JOHANNES ROBERTUS.

CONTIGIT, ut refractarius dicar ab eo, qui cum errorem ſuum plane agnoſcens, mihi commonenti aſſentiatur, me tamen in eo ſcriptis inceſſere non deſinit, emendandum eo cenſuerat Dioclet. reſcriptum, *l.ult. C. de his qui ſibi adſcrib.* quod cum ejus lectio omnium, quæ extent, exemplarium, teſtimonio comprobata ita habeat, *ſi libertatem tibi manu tua imperante domino adſcripſiſti, cum proponas dominum non ſubſcripſiſſe, & ſuis literis tuam libertatem,* &c. illi verſ. *& ſuis literis*, ſic negationem addendam, & legendum cenſeret, *nec ſuis literis*: qua nihil opus eſſe, nec locum illum mendoſum dici poſſe ſimpliciſſime commonueram *c.9.li.1. recept. lect.* atque negatione iſta minime addita, eandem (quam ea adjecta eſſe vult) loci illius ſententiam optime, & aptiſſime conſtare, propterea quod unicam negationem in oratione præpoſitam, ad ſequentia duo verba referri, illiſque æque negandi vim tribuere, uſitatiſſimum ſit. Quod cum nunc jam agnoſcat, & monitum eo reſipiſcat, nihil referre admittens, hoc an illo modo legas, uter magis refractarius, qui abberrantem in rectam viam humaniter reducit, an qui cum recte ſe reductum ſentiat, commoſtranti qua poteſt, recalcitret? At enim obteſtatur nunquam ſe negaſſe, quin vulgaris, ut vocat, ſcriptura eundem ſenſum exprimeret. Qui igitur emendandum locum illum eo modo cenſebat (ut quidem iiſdem iſtis verbis cenſuiſſe ſe inficiari nullo modo poteſt) an non eo ſimul locum illum mendoſum eſſe pronunciabat? Quo enim emendatio, ſi mendo carebat? Quod ſi mendoſum tunc falſo credidit, cur jam, prout extat, mendoſum non eſſe mecum admittens, mihi tamen oblatrat, ac non potius gratiam ſi minus agit, ſaltem habet?

In altera vero conſimili negationis præter exempla-

rium

rium omnium fidem geminatione in *l.Titio centum* 77.*ff. de leg.* 2. idem agniturum eum fuisse, ni itidem plano in loco toties non cespitationem in modo, sed & lapsum agnoscere puduisset, diligens Lector ex subtiliore, attamen redicula, quam attexere maluit, interpretatione deprehendet: quippe ista, qua non aliter illam (quam præter rem illic Papiniano aggerit) alteram negationem a manifestissimo errore vindicare, & tueri valens, clausulam vulgarem eodem modo sic sæpius (quod inficiari non potest) in jure repetitam. *Quas pecunias legavi, quibus dies appositus non est, eas heres*, &c. ita discrepat, ut media illa verba, *quibus dies appositus non est*, inde abstrahat, & ejus clausulæ partem minime constituere asserat, sed (quasi ex interpretatione tantum aliqua sint, non autem ex formula) notis interpositionis circumscribenda contendat. Quod ausum, nec ipsius Lælii Taurelli, nec alterius cujusquam auctoritate suffultum, an non novum & inauditum magis sit, quam eandem vulgarem formulam, cum legis ratio necessario id exigit, & cum negatione illa, & absque negatione constituere, sive ob id unicam esse dicat, sive duplicem facias, aliorum esto judicium: simulque, an quod de vulgaribus, seu clausulis, seu formulis in jure dicitur, præstricte adeo accipiendum sit, ut ne quid ullo modo ex iis mutare liceat: cum vulgare id in jure vocari invaluerit, quod usitatum & commune est: quo sensu, & effectu vulgaris formula dicitur, in *l. si servus* 43. *ff. de furt.* & vulgare pactum, vulgo, & communiter adhiberi solitum *in l.Bæbius* 30. *ff. de pact. dotal.* juncta *l.* 5. *ff. de divort. itidem, & in l.* 3. *C. de pign. actio.*

Verum ut omnis, & cavilli, & effugii causa adimatur, nihil moror ad tuendam receptam illam lectionem dictæ *l. Titio centum*. Quod vulgari clausula disceptat, an ita ad utrumque se habens, sive adfirmationis, sive negationis sensum, unica sit, an duplex, cum ibi nulla vulgaris formulæ mentio fiat a Papin. sed ejus tantum, quod testator legatorum diem protulisset: quod ex propria ejus verbi significatione de illis magis legatis dictum intelligi oporteat, quibus dies adjectus fuerit, quam quibus non fuerit, idque ab eodem illo antea traditum, & comprobatum, quod in eum contorserim, dum stolide gloriatur, & contumeliosis verbis in me agit, imprudentiam suam, judiciique infirmitatem prodit, qui prostratum se suo etiam gladio jugulari potuisse eo magis Lectori cogitandum relinqui non dispiciat.

ANTONIUS MERCATOR.

PRiore parte nihil referre ais, *l.ult. C. de his, qui sibi ads.* legamus, nec suis literis, an, & suis literis, quod certe verum est, quia ἀπὸ κοινῦ tametsi legatur, & suis literis, tacite negatio repeti potest, & nihil refert repetatur expressim an tacite: nec aliter Dominus sensit unquam: nam etsi admonuit ex fide quorumdam librorum manuscriptorum, quos habet non sibi, ut nec alios quosquam, sed omnibus, ut studioso postulanti cuilibet copiam eorum faciat, emendandum esse, nec suis literis, non ideo præcidit ita omnino emendandum esse, denique non dixit emendandum, sed emendandum auctoribus libris scriptis: quod si indifferens hoc est, ut ille confirmavit primus, tu nescieras confirmare, numquid ardebas refragandi studio cum quod intelligebas esse indifferens, ita vellicasti, ac si non esset indifferens? sed non est, quod ex hoc vitio uno te quisquam tamen refractarium, aut retorridum vocet, nec vocavit etiam ipse ob hoc solum, verum ob innumera alia quibus squales, & interim tuo more mentiris impudenter cum ἀδιαφορίαν illam affirmas tuo monito factum, ut Dominus vix tandem approbaret, quam nunquam improbaverat.

Posteriore parte conaris adhuc tueri absurdissimam interpretationem tuam, quam fecisti jam olim ad *l.Titio, C. de leg.* 2. captione tantum capta ex verbo proferre, cujus vim aliam esse autumas, quam verbi prorogare, & clausulam hujusmodi, quæ vulgaris dicitur in *l.* 30. *de leg.* 1. Quas pecunias legavi eas heres meus annua bima trima die dato, prorogare quidem legatis diem, ut ait *d. l.* 30. *&* 19. *& l.* 54. *de cond. & dem.* sed non etiam proferre: quod refellit *l.* 4. *de dot. præl.* quæ cum loquitur de vulgari modo proferendi diem legatis, non intelligit alium modum, quam vulgarem illam clausulam, ut subjecta ratio demonstrat, quia relegatio dotis diem suum habet, ex qua efficitur non pertinere illam clausulam ad relegationem dotis: hæc enim ratio huic tantum clausulæ convenit, quæ ad ea legata pertinet, quæ suum diem non habent, non etiam ad ea, quæ diem suum habent *d. l.* 30. Eadem vero ratio, quia subjecta est l.Titio *C. de leg.* 2. fremas quantum velis, vapulabis nisi fatearis illic agi de eadem clausula vulgari, cum nusquam alibi legatorum alia clausula aliter concepta reperiatur: atque ita quod ea lex ait, testatorem protulisse diem legatorum, non hoc esse aliam diem laxiorem, quam dederat initio heredi, dedisse ad præstanda legata, sed puris & præsentibus legatis præstandis intervallum dedisse, sive diem: & ut legata pura & præsentia, sive ut eorum dies proferri dicitur non minus recte, quam prorogari, non est novum. Pap. in *l.* 26. *Quando dies leg. ced.* Fratri meo dari volo L. ex reditu futuri anni: propter ea verba non videri, inquit, condicionem additam, sed tempus solvendæ pecuniæ prolatum videri. Pomponius in *l.* 12. *de leg.* 1. de vulgari clausula scribens, Eum sermonem, inquit, quo præsentia legata data in diem proferuntur, quod cum ita esse jam non possis negare sine rubore, memineris ejus, quod olim scripsisti, si de vulgari clausula intelligatur *l. Titio* C. non aliter sententiam ejus constare posse, quam si ex Cujacii sententia ita legatur, Non est verum, quod Alphenus retulit C. præsenti non deberi. Nam proculdubio præsenti deberi ratio subjecta demonstrat: quia diem proprium habuerunt. Hæc tu. Ego confessione tua contentus nihil amplius addo, nisi ut æque semper tibi Deus sanam mentem impertiat, qua te modo paulum abire tamen convicia in quæ desinis simulatque victum te esse arguunt. Namque aliud victo quid quam convicia restant?

Extra rem, quod Dominus notavit in vulgari clausula ut proponitur non sæpius, ut tu ais, sed in l. 19. & 30. tantum, hæc verba, Quibus dies appositus non est, esse interpretis, non miratur te animo comprehendere non posse, qui legum, & interpretum verbis discernendis assuetus non es. Disce esse glossema: & hujusmodi glossemata in jure maxime formulis esse intermista quamplurima: nec confuge ad Lælium Taurellum, vel ad alios auctores, hoc solent quibus deficit aqua: neque mentiare Dominum hac in re a seipso diffidere, sed lege iterum Obs. xv.

JOHANNES ROBERTUS.

SIc acquieverat nugivendus sententiæ nostræ, qua asserui non esse immutandum contextum *l.ult.C.de his qui sibi adscrib.* ut & rationem nostram tacite repetitæ negationis probaret. Sed jam cum videt eo urgeri se, quod si mendo locus ille carebat, non debuerit simpliciter censere emendandum: ut censuisse se negare non potest, ni librarii, aut typographi errorem obtendat, qui aliud addiderit, quam propositum esset excudendum. Imo vero admonui, inquit, ita emendandum esse, *nec suis litteris*, non autem ita omnino censui emendandum, ut præciderem esse emendandum. Ergo simpliciter censere aliquid esse faciendum, non est omnino censere id faciendum, sed quadantenus tantum. Verum dicat quanam ratione dignoscere possimus gradus ejus significationis, quam istiusmodi verbis in suis scriptis assignat. Nam qui sæpe adeo, ac nulla fere non emendare se, & emendanda censere dicit, eo magis id aperte profiteri debet, ut quisque intelligat quatenus aliquid censeat, aut sentiat, an plenam constituat, sive præcisam (ut vocat) censuram suam, an vero semiplenam, aut semiplena inferiorem. Nugæ. Nam cur plane non revocat censuram illam, quam tricis istis aperte testatur agnoscere se esse revocandam? Nec per consequiens mihi succensendum,

quod

quod ista ex parte illi refragatus sim, atque (quod objectat) refractarius sim: quin potius gratia habenda, quod aberrantem in viam reduxerim.

In posteriore quanta sit in eo judicii stoliditas, & an non Scyllam vitare cupiens in Charybdim inciderit, quæso expendite. Dum hoc agit, ut eam significationem refellat, quam assignaveram proferendi verbo, ac simul non aliam ea in re de qua agimus, vulgarem clausulam fuisse contendit quam istam: *quas pecunias legavi, eas heres meus annua bima trima die dato:* sicque, ut expresse neque ad ea legata referatur, quibus dies appositus esset, neque ad illa, quibus adjectus non esset, tandem concludit, ista (quam solam vult esse, & dici vulgarem) clausula, testatorem non concessisse heredi diem laxiorem præstandis legatis, quæ in diem essent relicta, sive quibus dies esset appositus, sed, inquit, *puris & præsentibus legatis, præstandis intervallum dedisse, sive diem*. Quod si ita est, nulla ratione potest convenire geminatio negationis, ei quod ex Alpheno refert Papin. *in l.Titio centum 77. ff. de leg.2.* quodque ita vult legi, *non est verum quod Alphenus retulit centum præsenti die non deberi*. Nam si illud quod concludit verum est, verum quoque est quod Alphenus sensit, centum præsenti die non deberi: Sicque sequeretur male Papinianum dixisse, non esse illud dictum Alpheni verum, quod exinde subjicit. Hic, inquam, expende quibus seipsum pedicis implicet. Omitto quam apte conveniat illi lectioni, & interpretationi subjecta ibidem hæc ratio; *quia diem proprium habuerunt*. Illud expendendum propono quod ait, *nusquam alibi aliam clausulam aliter conceptam reperiri*, & hic etiam in eo perstare non pudet, quod posteriorem illius clausulæ partem in omnibus exemplaribus extantem *in l.legata 19.& l.talis scriptura 30. D. de leg.1.* ipse ut nullius exemplaris prætenta auctoritate, ita & nulla ratione detraxerit. Atqui profero illi, & Jabolenum *in l.si quis legata 53. ff. de cond.& dem.* cujus verbis istis, *si quis legata, quibus dies apposita non esset, annua bima trima die dari jussisset*. An idem potest causari, formulam referri, cui ex interpretatione aliquid fuerit additum quod non sit ex formula, ut in aliis quæ speciem relatæ formulæ habent, comminiscitur? Et hic ausus est asserere *nusquam alter conceptam reperiri*, cum e contra nusquam eo modo quo vult, concepta reperiatur.

Quæ autem adfert ex Papin.& Pompon. ut illam proferendi verbi a nobis explanatam significationem subvertat, non urgent, cum utrobique diem haberet dispositio, apud illum tacitam, *in l.Firmio 26. in princ. D. quando dies legat. cedat*, cum ibi fructus legati proponantur, sicque legato dies insit, *l. interdum 73. in princ. D. de verb.obl. l.1. in fin.ff.de cond.& demonstr.* Apud hunc vero præsens esset legatum, *in l.si mihi & tibi 12. §.ult.D.de leg.1.*, ac per consequens diem suum haberet, *d.l.talis, vers.quod si forte, & d. l.Titio.*

Sed enim impudentiam omnem id superat, quod hic ad adstruendam etiam ex meipso sententiam suam scripta a me *c.24.lib.1. Recept.lect.* repetit, & meminisse me vult, quasi ita scripserim, *si de vulgari clausula intelligatur l. Titio, non aliter sententiam ejus constare posse, quam si ex Cujacio legatur. Non est verum quod Alphenus retulit præsenti non deberi. Nam proculdubio præsenti deberi ratio subjecta demonstrat, quia diem proprium habuerunt*. An major impostura excogitari potuit ista? qua plane initium illorum verborum meorum, ut his abuteretur (falsi crimen nihil veritus) immutavit, & cum proxime illam clausulam omnino retulissem, *quas pecunias legavi, quibus dies appositus non est*, & huic verba hæc junctim subjecissem, *de qua si intelligeremus actum fuisse, in d. l.Titio, non aliter, &c.* is, quo sententiam meam invertat, omisso illo initio meo, ac præsertim omissis illis duabus dictionibus, *de qua*, quæ sequentia ad supra proxime dicta referri indicant, illo alio, quo supra scripsi, modo refert, & falso, ut simpliciter de illa, quam proponit vulgari clausula, ibi sensisse me probet, & mea confessione, qua sit contentus, sententiam meam refelli contendat, quo quid calumniosius, & impudentius? cum appareat me contra illic de alia illa, quam proxime retulissem, vulgari clausula agere, quam ille suo more discerpit: nec alia ratione adducta, aut obducta, quam quod sit ita assuetus in discernendis legum, & interpretum scriptis, ut postremam illius clausulæ partem non aliud, quam glossema esse sibi, sine ratione, uni credi velit.

An & quatenus legis actionem habeat magistratus Municipalis, & legatus Proconsulis.

CAP XXI.

JOHANNES ROBERTUS.

NUSQUAM scripsi, quod ille Observator scripsisse me calumniatur, Magistratus municipales legis actionem non habere: At eos illam non quidem proprio jure habere scripsi, verum ex delegatione tantum, & eo quod illis specialiter ita mandata, sive concessa sit. Intelligo autem illis, vel a præside mandatam, vel a lege, ut & nonnunquam ea, quæ imperii sunt, ex Prætoris, sive Præsidis delegatione exequi possunt, puta jubere aliquo casu damni infecti caveri, tutores non habentibus dare: non quia in id mandatum a singulis Præsidibus in quaque causa, & unoquoque negotio exigi debuisse intelligamus, sed ex eo, quod in universum id eis delegatum esset, ab iis exercere potuisse: eoque spectare, quod Accurs. non a vivo, sed mortuo Prætore id concessum interpretatur, hoc est, lege, *l.1.& l.4. §.1.vers. duas ergo, D.de dam.infect.* Ut etiam id illis nonnunquam ex municipii lege tributum, & eos id juris habere lex ait, hoc est, ex jure illi municipio concesso, *l.1. C.de emancip.liber.l.magistratus 25. vers.sed hoc plerumque, D.ad municip.& de inco.* eodem pertinet *l.4.in verb. apud quem, D.de adopt.cum l. ult. in verb. quibus hujusmodi jus est, C.de vind. liber.* Nihil autem interesse inter mandatum, & jussum nullo loco dixi, qui contra ex Accurs. didicissem in *§.sed hoc jure, de Attil.tut.in Inst.* quod ille quasi eum me, de quo proxime locutus fuerat, perstringens interpolat.

Illud autem legis actionem Magistratus municipales proprio jure, sive etiam regulariter non habere comprobatur, tum eo, quod Paulus *tit.25. lib.2. Sentent.* apud eos emancipari, & manumitti ita demum posse ait, si habeant legis actionem, quasi non semper, nec proprio jure habeant: convenit & *d.l.ult. in verbis, quibus hujusmodi jus est, C.de vind.liber.* Tum etiam, quod si proprio jure illis competeret, his eam aliis mandare liceret, prob. *l.more 5. cum l.seq. D.de jurisd. & l.ult. D.de offic.ejus, cui mand.* Id vero illis denegatum constat, *l.eum qui 13.D.de jurisd.* Illudque non absimili ratione scripsi, apud legatum Proconsulis, cum nihil ipse proprium habeat, sed quod habet, ex mandata jurisdictione totum pendeat, *l.legati 13. D.de offic. Procon. & leg.* eo modo legis actionem non esse, juxt. *l.3.de offic.Procon.* Attamen vi generaliter mandatæ jurisdictionis non tantum legis actionem eum habere, sed & tutores, & judices dare ei licere, *l. legatus 12. & l.pen. D.de offic. Proc.* Atque etiam apud eum emancipationes, & manumissiones fieri posse: quod nec aliud voluerit Paulus in *l.apud Proconsulem 17. D. de manumiss. vind. vers. sed & apud legatum*. Cujus verba negationem recens invectam plane respuere quis non perspicit? Ac eo magis, quod cum particulas illas, *sed &*, a quibus initium ducit, omnino constet esse conjunctivas, eademque cum superioribus subjici significare, nemine Grammaticorum reclamante, ille tot jam annos Grammaticos canones docens, eas modo discretivas, modo conjunctivas esse dicit: idque frequentissimum in auctoribus esse contendens, nullum in eam sententiam locum profert, tametsi innumeros esse jactitet, præterquam unum illum, *l.3.D.de tab. exhib.* non aliter ad id facientem, quam si illi eam itidem negationis adjectionem præter exemplarium omnium fi-

dem

dem concedas, quam ejusdem legis verba nullo modo A convenire manifestissime arguunt, ut nos alio loco pluribus docuimus.

Et quod alio detorquere conatur *l. ult. C. de offic. ejus, qui vic. ali. jud. vel præsid. obt.* Ut ego facile concesserim ad alios quam Proconsulis alterius rectoris provinciæ legatos referri posse, cum non Proconsulum nominatim, sed judicum, & Præsidum ibi meminerit: ita & illinc legatos excludi negaverim: quod tamen ille facit, cum quod ibi dicitur, in legatis potius quam quibusvis aliis, sive Cæsaris procuratoribus, sive quæstoribus obtinere debeat, sicque moderamen provinciæ temporis causa legatis magis demandari solitam fuisse illud arguit, quod cum illis esset mandata a præsente Proconsule jurisdictio, eadem omnia fere, quæ ibi enumerantur, ex officio iis incumberent: quin etiam si quid constaret quominus Pro- B consul, & provinciæ rector in provinciam vel tempestive pervenire, vel in provincia adesse posset, vices suas legato imprimis mandare eum debuisse, prob. *l. aliquando 5. & l. legati 13. ff. de offic. Proc.* Non tamen ut vicem Præsidis, aut procuratorem Cæsaris, aut quæstorem, aut alium gerere ex mandato posse diffiteamur. Sed hoc imprimis, cum ab eo id mandatur, cui nullus datus sit legatus (ut de Præsidis legato quicquam in jure me legisse recordari non possum) aut si datus sit is, absit: sicque intellig. *l. 1. C. de peda. jud. & l. 2. C. de pœnis, & l. 3. C. ubi caus. fisc.* Ceterum, quod Pontium Pilatum, ut Cæsaris procuratorem, vice tantum Præsidis in Syria fuisse scribit, id ego somnio tribuo, cum Josephus *lib. 18. Antiq. Jud. c. 4. & 5.* non eum tantum Rectorem, & Præsidem Judeæ vocet, sed & cum tertium ejus provinciæ Rectorem nume- C rasset Aonium Ruffum, huic exinde successisse Valerium Gratum, quartum ejusdem provinciæ rectorem scribit, cui Grato successerit Pontius Pilatus: & Matthæus Evang. *c. 7.* eundem *τὸν ἡγεμόνα* vocat: quod quoquomodo sumas, de alio dictum intelligere non potes, quam qui ipse præfuerit: non autem de Cæsaris procuratore, aut eo, qui alterius vicem obierit: qua ratione optime illic, & B. Hieronymus, & postrem. Erasmus de Præside id dictum interpretati videntur, ut eum, & quemvis eorum, quibus successisset, aliis locis itidem *ἡγεμόνα*, aliis vero *ἔπαρχον* vocat Josephus præd. loco.

ANTONIUS MERCATOR.

Toto hoc capite nihil est insulsius. Ille Observator, inquis, ille qui te male urit, scripsisse me calumnia- D tur, Magistratus municipales legis actionem non habere, qui scripsi eos illam non habere sine mandato. Eadem verba insequitur Observator dum ait, falso te scripsisse magistratum municipalem lege non agere sine mandato, Obser. xv. Ergo te id scripsisse calumniatur præcise, & simpliciter, non additis illis verbis, sine mandato. Johannes pudet me tui.

Sequitur, Magistratui municipali legis actionem lege mandari, vel a præside. Et hic etiam pudet me tui, Legis actio lege datur, non mandatur: aliud est dare, aliud mandare. Jurisdictionem lex dat, non mandat, *l. 5. de jurisd.* & legis actionem similiter, *l. 3. de tut. & cur. dat.* Jurisdictionem magistratus mandat, non dat: Cognitionem dat, non mandat. Actionem procuratori dominus mandat, non dat. A præside autem legis actio neque da- E tur, neque mandatur ullo modo, aut delegatur magistratui municipali, vel alii, ut tutoris datio non mandatur, *l. 8. de tut. & cur. dat.* nec mandari etiam mandatuve Præsidis tutor dari usquam dicitur, & alia est ratio missionis in possessionem vice cautionis damni infecti, quæ a præside mandari potest, sive delegari privato, vel magistratui municipali, *l. 1. de damn. inf. l. pen. §. ult. de off. ejus cui man.* quia præsidi suo jure competit legis actio beneficio legis, non suo jure: item missio in possessionem magistratui municipali non competit sine mandato, *l. ea quæ, ad mun.* legis actio, quæ magistratui municipali competit, sine mandato competit, *l. 4. de adopt. l. ult. C. de vind. man.*

Addis, nonnunquam ea, quæ imperii sunt a prætore, vel præside delegari, puta jubere caveri damni infecti, tutores non habentibus dare. His ergo, quæ sunt imperii tutoris dationem adnumeras, quod est falsissimum, *l. muto, §. tutoris, de tutel.*

Item missionem in possessionem ex causa damni infecti magistratui municipali lege dari cum Accursio a prætore mortuo, ut ais non a prætore vivo, jure & beneficio legis eam Duumviro competere, quod est contra *d. l. 1. de dam. inf. & l. pen. §. ult. de off. ejus, &c. & d. l. ea quæ,* & nemo est hodie paulo versatus in materia jurisdictionum, qui non rideat nudis dentibus cum hoc dicentem ex his unde profectus es quemquam audit, qui turpe putant, ut ille ait, quæ imberbes didicere, senes perdenda fateri.

Item legis actionem magistratui municipali dari lege municipali male colligis ex *l. 4. de adopt. l. ult. C. de vind. manum.* quæ de lege municipali non loquuntur, male ex *l. 25. ad mun.* quæ de legis actione non loquitur, male ex *l. 1. C. de emanc. lib.* quæ non lege municipali hoc dari dicit Duumviris, ut apud eos emancipationes fieri possint, sed si data sit legis actio, puta lege Pop. Rom. vel S. C. vel Constitutione, ut exigit *d. l. muto, §. tutoris,* ex lege municipali etiam apud eos posse alienigenas suos liberos emancipare, quomodo & Ulpianus lib. Reg. in peregrinis manumittendis legem peregrinam spectat.

Post hæc, Nihil inquis, interesse inter mandatum, & jussum nullo loco dixi. Johannes hoc te dixisse quis arguit? Respondes, quod ille quasi eum me, de quo proxime locutus fuerat perstringens interpolat. Contra quid resequar non habeo, quia ille quidem quis sit intelligo, eum vero me, etiam pecus esse aliquod intelligo, quo ex grege tamen non video, quo ille te verbo perstrinxerit etiam non video, quis hac in re sit usus verbi interpolare, neque video, neque percipio. Colaphe, Cordalio, Corax te istuc actutum. Ego pergam ad alia.

Ais, non licere magistratibus municipalibus legis actionem, quam habent aliis mandare: vero, sed hoc constare ais ex *l. 13. de jurisd.* in qua nihil de magistratibus municipalibus, nihil de legis actione: non potest igitur id ex ea constare.

Sequitur, Legatum Proconsulis nihil proprium habere, sed quod habet ex mandata jurisdictione pendere, quod falsum esse lex ipsa coarguit, qua in hanc rem uteris *l. 13. de off. Proc.* quæ longe aliter loquitur actu. Legati, inquit, proconsulis nihil proprium habent nisi a Proconsule eis mandata sit jurisdictio, quod si ita est: habent igitur aliquid proprium mandata jurisdictione, & est verissimum: alioquin non haberent adsessores, ut *l. 6. §. pen. de pœnis.* non ut in quibusdam provinciis lictores, & fasces, & sellam, ut in Severo Spartianus scribit, qua de causa & a legato Proconsul appellatur, quasi alius, *l. 2. quis & a quo app.* ab eo, qui mandatu prætoris, vel præsidis jus dicit, quia nihil proprium habet, Prætor, vel Præses non appellatur, quia idem ab eodem appellari videretur, propterea quod jus dixit vice prætoris, vel præsidis, legatus proconsulis suo quodam jure potius, quam vice proconsulis.

Ab iis transis ad ineptiora, & dicis vi generaliter mandatæ jurisdictionis legatum proconsulis habere tutoris judicisque dationem, quod juris auctores non dicunt, qui legato proconsulis tutoris dationem esse ajunt ex Oratione D. Marci, *l. 1. de tut. & cur. dat.* judicis dationem ex lege, *l. cum prætor, de judic.* Si ex lege, ergo non ex mandato proconsulis.

Addis, apud legatum proconsulis vi mandatæ jurisdictionis emancipationes, & manumissiones fieri, quod, ut jam ante dixi, falsum est, quia legis actionem nemo habet ex mandato magistratus, sed ex lege, *l. 21. de man. vind.* & ex lege quoque eam non habere legatum aperte definit *l. 3. §. 3. de off. proc.* & ideo recte veteres libri in *l. 17. de manum.* habent. Sed & apud legatum ejus manumittere non possumus, hoc est, sed non ut apud eum, & apud legatum ejus manumittere possumus. Sensus est apertissimus.

Et

Et tibi probari, quod deſideras hunc articulum, Sed non tantum diſcretivum, ſed conjunctivum eſſe, & hunc, Sed &, non tantum conjunctivum, ſed diſcretivum, id neque a me, neque ab illo impetrabis: nolumus ineptire: nulla fere pagina cujuſquam auctoris eſt, quæ hoc tibi probare non poſſit. Quære modo ſi vis, eris magnus cantherius niſi inveneris ſtatim, vel ſi piget quærere niſi Domino credideris, qui grammaticos canonas quos vocas, profecto ſcit apprime, docuit vero, ut tu in his libris illi falſo ſæpius, tanquam vitium exprobras, nunquam, quod tamen ſi feciſſet poneret in laude maxima, nec diſſimularet, ſed eum neque collegium, neque ludus ullus, neque domus, vel ſtatio privata ulla unquam habuit, vel docentem, vel diſcentem præcepta grammatices.

Illud etiam perquam ſtultum eſt, quod ais, procuratorem Cæſaris, aut quæſtorem, vel legatum proconſulis ex mandato proconſulis poſſe fungi vice proconſulis, cum *l.2.C.de off.ejus qui vice, &c.* principis, aut præf.prætorio præceptum exigat.

Omnem ſtultitiam ſuperat, quod ad extremum ais, ſomniare Dominum, qui Pilatum ſcribit fuiſſe in Syria procuratorem Cæſaris. Somniare enim dicis Cor.Tacitum, cujus hæc ſunt verba 15. ann. Chriſtum Tiberio imperante per procuratorem Pontium Pilatum ſupplicio affectum eſſe. Somniare Tertullianum, qui in Apolog.Judæos oblatum Pontio Pilato Syriam procuranti violentia ſuffragiorum in Crucem Jeſum dedi extorſiſſe ſcribit. Somniare Joſephum, qui a Tiberio Pilatum in Judæam miſſum fuiſſe ἐπίτροπον ſcribit II. ἁλώσεως c.XIIII. quo nomine ſignificari procuratorem Cæſaris, Dio oſtendit LIII. illo loco, καὶ τοὺς ἐπιτρόπους, &c. Idem vero Joſephus Pilatum ſubjicit imperio Vitellii legati Cæſaris, cujus ſedes fuit Antiochia, & ab eo quoque Pilatum ſcribit exutum poteſtate omni Romam allegatum fuiſſe, in illius locum ſubrogato Marcello, ut eſſet ἐπιμελητὴς, Id eſt, procurator. Si Marcellus procurator, & Pilatus quoque cui ſucceſſit non niſi procurator. At non nego, quin etiam procurator Cæſaris præſes, vel ἡγεμὼν appellari poſſit: nam præſidis nomen generale eſt, quo non tantum proconſules continentur, & qui ſpecialiter dicuntur præſides, id eſt, legati Cæſaris, ſed & omnes provincias regentes, *l.1. de off. præſ.* ergo & procuratores Cæſaris, & non hi tantum, qui partibus præſidis, aut legati funguntur, quales fuere in Syria Coponius, Ambivius, Ruffus, Gratus, Pilatus, quippe cum Syriæ præeſſent τῷ ἐπὶ πᾶσιν ἐξουσίᾳ, ut Joſephus ait, qua ratione & a Lactantio Pilatus legatus dicitur, ſed & qui partibus præſidis non funguntur, quia & hi ex parte provinciam adminiſtrant. Ulpianus VIII. *de off. proc.* Inſulæ Cretæ procuratori, qui illam provinciam regit, licet de capitalibus cauſis cognoſcere non ſoleat, tamen ut de lege Fabia, & lege Julia de adulteriis poſſit cognoſcere Imp. Antoninus conſtituit.

JOHANNES ROBERTUS.

SIc primum interpretatus ſum locum Pauli *Sentent. lib.2. ſub tit. quemadmodum filii ſui jur. eff.* ut quod illic dicitur, apud magiſtratus municipales emancipari, & manumitti poſſe, ſi habeant legis actionem, manifeſte indicare dixerim hos regulariter legis actionem non habere: quia ſi illis proprio jure competeret, illa exceptio addita ſupervacua eſſet. Sicque exinde explicui, *eos illam non quidem proprio jure habere, verum ex delegatione tantum, & eo quod illis ſpecialiter ita mandata, ſive conceſſa ſit*, & intelligere me illis, vel *a Præſide mandatam, vel a lege, & nonnunquam ea, quæ imperii ſunt, ex Prætoris ſive Præſidis delegatione exequi poſſe*, hæc enim verba mea ſunt. Ac paulo poſt ſubdidi, non in id mandatum a ſingulis Præſidibus, & in quaque cauſa, & unoquoquo negotio ab his exigi debuiſſe, ſed ex eo, quod in univerſum id eis delegatum eſſet, ab eis exerceri potuiſſe, & eo ſpectare quod Accurſius interpretatur non a vivo Prætore, ſed mortuo id illis fuiſſe conceſſum, hoc eſt, lege. Quæ omnia qui in unum conferet, is comperiet non fuiſſe, quod illa

A in me torqueret, legis actionem lege non mandari, ſed dari: nam ſi datur, & conceditur: & ego conjunctim utrumque hoc expreſſi, mandatam legis actionem, ſive conceſſam, quod lege concedi ſive dari intelligerem, non quidem magiſtratibus municipalibus omnibus, ſed aliquibus, *ut prædicto Pauli loco comprob. & l.ult. C. de vind. libert. & l.4.ff.de adopt.* Quin & ex delegatione eam haberi poſſe contendebam, *arg. §.ſed hoc jure, de Attil.tut.in Inſt. & l.1.ff.de damn.inf. l.ult. C.de off.ejus qui vic.alic. jud.vel Præſ.obt.* Comprobatur, quod & quæ lege ſpecialiter deferuntur, aliquo caſu mandari lex in univerſum conceſſit, quippe proficiſcente, & abſente eo, cui ſpecialiter lege id ſit tributum, *l.1. circa fi.in pr.ff.de off.ejus cui man. eſt juriſdict.* quibus illa omnia, quæ harpyarum more prætervolitans, & ne circumcludi poſſit, nuſquam conſi-

B ſtens, aut diſcerpere tentat, aut fœdat, ab ejus temerario impetu facile defendi poſſunt.

Subdit falſiſſimum eſſe, quod tutoris dationem his, quæ ſunt imperii, annumero, *l.muto, §.tutoris, ff. de tut.* Annumeramus quidem, ſed cum ſimilibus aliis, quæ ſimpliciter nec imperii, nec juriſdictionis ſunt, quia in iis nec de coercitione ulla, neque controverſi juris dijudicatione præcipue quæratur. Imperii tamen magis, quam juriſdictionis eſſe propterea dicuntur, quod Magiſtratus ea non aliter, quam aut jubendo, aut decernendo exequitur, quod ipſum imperii velut ſpeciem quandam referat. Cujuſmodi ſunt quibus, vel caveri, vel in poſſeſſionem miſſo poſſeſſione cedi, vel judicare jubet, vel etiam illi cui a Prætore bonorum poſſeſſio data, vel decreta ſit, hereditariorum bonorum poſſeſſionem reſtitui, vel etiam

C eum cui tutela ſit delata, ejus adminiſtratione recte fungi, vel illi, qui in integrum reſtituatur, rem reſtitui, prob.arg. *l.1.* juncta *l.4. & l.eum qui 13. ff.de juriſdict. l.ea quæ magis, ff. ad municip. & de inc. l.1.ff.quor.bonor. ſicque d.l.muto*, nobis nihil obeſt, nec quæ cavillatur relata a me de Prætore vivo, & mortuo.

Atque ex jure alicui municipio conceſſo, ſive lege municipali legis actionem dari magiſtratibus municipalibus, ſed non omnibus (ut dixi) non male colligo *ex l.1. C.de emancip. liber.* & apertiſſime falſum contendo, quod ait, legem illam municipalis legis non meminiſſe, cum ſit hoc ejus initium, *ſi lex municipii, &c.* cui etiam non ab re accedere dici poteſt *l. magiſtratus 25. in verbis & plerumque quidem lege municipali, ff. ad municip. & de incol.* etiamſi nominatim legis actionis non meminerit.

D Nam eam ego conjunxi *cum l.ult. C.de vind. libert.* quæ & legis actionis meminit, & non omnibus magiſtratibus id juris competere teſtatur. Qua ratione adjiciebam, & eodem referri poſſe *l.4.ff.de adopt.* in eo quod magiſtratuum, qui legis actionem habent, ſimpliciter meminit, tametſi & eam alio referri poſſe non ignorarem, cum non meminerit nominatim municipalium.

Labaſcere ſeſe ſenſit, quod paulo longius abſcedere jam cœpiſſet ab illo verborum captationis, quod ſibi præcipuum ducit, ſuſtentaculo. Itaque ad id refugiens, me interpolandi verbi ſignificatione abuſum cavillatur, qui eo ſe acrius perſtrictum intelligat, cum alioqui aptius id accommodari vix poſſit. Toto enim illo *c.19. lib.15. ejus Obſervationum*, cum totus fuiſſet in his refellendis, quæ ſcripſiſſem, admixtis frequentibus, ut convitiis, ita &

E calumniis, quaſi eundem me reprehendere pergat, ſubjicit aliud eſſe juſſum, aliud mandatum, in eoque explicando pluſculum verborum conſumit, quod in eandem ſententiam paucioribus ab Accurſio proditum memineram *in d. §. ſed hoc jure.* In quo, ne quis me ab eo, jure notari exiſtimare poſſet, hæc ego (qui paulo ante illius Accurſii ſententiæ meminiſſem) de eo ſcripſi, *quod ille (eum me, de quo proxime locutus fuerat, perſtringens) interpolat.* At ille jam negat eo me perſtrinxiſſe, quia detectum a me perſpiciat nihil fuiſſe, quod perſtringeret (quod tamen conſtat, niſi reſpondiſſem videri eum voluiſſe) Verum ita libet potius ei ſic accipere illa verba mea: *Quod ille*, a quibus ſequentia uſque ad verbum, *interpolat*, fuerunt parenteſi ſecernenda. Quis ille ſit, in-

quit,

quit, ſcio (nimirum impoſtor, cum de alio ibi quam ipſo non agi ſibi conſcius eſſet) *eum vero me*, hunc vero me, inquit, ex quo grege ſit non video, quia ex ipſius grege non ſim, aut eſſe velim, abſit. Quo vero me perſtrinxerit, non videri ait. Credo quia nequiverit; at quonam perſtringere cogitarit, perſpicuum eſt. Subdit, quis in hac re uſus ſit verbi interpolare, neque video, neque percipio. Si tam propere tot flagri ictibus adficeretur, quot in hac re meritus eſt (indignis adeo modis cum eo agens, qui ne unico quidem graviore verbo læſiſſet prius) quam aptiſſime in eo me verbo iſto *μεταφορικῶς* fuiſſe uſum, doctis perſpicue probare poſſum, næ peſſime cum ipſius tergo, vel iſta ſola ex parte ageretur. Vere, inquam, in eo quod accuratius, quid interſit inter mandatum & juſſum, quaſi adverſus me explicans, non aliud, quam quod *in d. §. ſed hodie* ab Accurſio proditum eſſet, interpolat, hoc eſt, ſic verba immutat, & nova forma Accurſii ſententiæ obducta, hoc quaſi ab ipſo primitus excogitatum, & proditum ſupponit, ut illud Plauti in Moſtellaria propemodum objici ei poſſit.

Nova pictura interpolare vis opus lepidiſſimum. Quo etiam ſenſu Ulpianus *in l. præcipiunt, ff. de ædil. edict.* refert Venalitiarios, quia ſciebant facile decurri ad ſervorum novitiorum emptionem (ut & hic ad novarum rerum lectionem, & auditionem) veteratores interpolare, & pro novitiis vendere ſolitos, idque ne fieret Ædilium edicto prohibitum eſſe. Sicque etiam iſtud interpolandi verbum per translationem pluribus iſtiuſmodi rebus, & in jure accommodari comperiemus, ut quidem interpolata veſtimenta, quæ ut pro novis veneant, immutata, & innovata ſint, dicuntur a Martiano *in l. Labeo 45. ff. de contrah. emp.*

Quod autem arguit a me dici legatum Proconſulis proprium nihil habere, id patet eo me retuliſſe, quod quidquid habeat, totum ex generaliter mandata juriſdictione pendeat, juxta *l. 5. cum l. ſeq. & l. legati 13. ff. de off. Proconſ.* Nam alioqui ea in univerſum mandata, propriam legato jurisdictionem dari conſtat ex reſcripto Impp. Veri & Anton. ad Braudam Proconſulem Africæ, *l. cognitio 4. ff. de offic. ejus cui mand. eſt juriſd.* ſed ita ut interim a mandato generali cauſam haberet, quod ibidem paulo poſt eo expreſſi, quod legis actiones ex officio illis incumbere ſcripſi, quodque antea prodideram non licere Proconſulibus, iis, inconſulto principe, mandatam jurisdictionem adimere, *l. ſolent 6. verſ. ſicut, ff. de off. Proconſ.* Quod autem legis actionem neminem habere ait ex mandato magiſtratus, id temere probat *l. 21. ff. de manumiſ. vind. nec melius l. 2. & 3. ff. de off. Proconſ.* Nam cum hæc *l. 3.* ſit cum ſuperiore omnino conjuncta, ut verba iſta apertiſſime teſtantur, utraque ad eum caſum refertur, de quo *l. 2.* initio locutus erat Martianus, quippe quo nondum Proconſul fuerit provinciam ingreſſus. Nam alioqui apud legatum manumitti poſſe, & legis actionem in aliis ſimilibus habere, cum perſpicue ſit a me probatum, & apertiſſime a Paulo propoſitum *in d. l. apud 17. verſ. ſed & legatum, ff. de manum. vind.* non eſt quod actum agam. Ceterum quod ille in eo abſurdiſſime perſtat, quod contendit particulas *ſed &*, in oratione poſitas, non tantum conjunctivarum, ſed & diſcretivarum vim habere, atque nullam fere cujuſque auctoris paginam evolvi poſſe, qua non id probetur, ridiculum. Nam ſi ita eſt, ei, qui unicum duntaxat locum in id proferre potuiſſet, & quidem ad id nihil facientem, ut docueram, eo facilius fuit lecta (ſi aliter non ſuccurrebat) cujuſvis probati auctoris una, aut altera pagina duos, aut tres locos ad id facientes proferre, cum maxime id ego ab eo exegiſſem: quis non illum in eo nugari perſpicit? Venit hic in mentem illius elatioris Grammatici, cui cum a Gellio finitio ficta hæc eſſet propoſita: Omnia vocabula tribus litteris finita, cujuſmodi ſunt, fons, pons, mons, generis maſculini eſſe, ſi in genitivo quoque caſu eadem ſillaba finiantur: & ille contra renitens, plura alia his conſimilia eſſe contenderet, quæ non ſint generis maſculini, petiiſſetque Gellius, ut vel unum

A ſtatim diceret, cum non haberet quod hiſceret, datos fuiſſe illi ad inquirendum triginta dies, *c. 9. lib. 15. Noct. Attic.* Quæ & iſtiuſmodi alia cum refero & ſcribo, non eo ſcribo, ut illis omnibus, qui grammaticam profitentur, aut profeſſi antea fuerint, id tanquam aut vitium, aut ingenuo, & liberali homine minus dignum quid exprobrem (ut ille, quo me in invidiam trahat, malitioſe interpretatur) abſit ut id mihi unquam in mentem veniat: ſed illiuſmodi elatiores magiſtellos, qui ob anxiam Grammaticarum præceptiuncularum, aut curioſam verborum obſervationem ſolam, dum in his tanquam Syrenæis ſcopulis conſeneſcere geſtiunt, cujuſvis ordinis viros iſtius inſtar præ ſe diſpiciant, quales nec alios a me notari in iſtius libri præfatione ſum profeſſus, nec repeto.

Quod autem in extremo in ea calumniatur, quod cum
B ille ſcripſiſſet Pontium Pilatum, ut Cæſaris Procuratorem vice tantum Præſidis in Syria fuiſſe, id ego ſomnio me tribuere dixerim, & contra probatiſſimorum auctorum ſcriptis comprobaverim. Rectorem & Præſidem Syriæ eum fuiſſe, is ita referat ſcripſiſſe me, eum in eo ſomniare, qui Pilatum ſcribat fuiſſe in Syria procuratorem Cæſaris: Nec enim id ita ſimpliciter ſcripſi, ſed ſomnio me tribuere dixi, quod ſcripſerit Pilatum, ut Cæſaris Procuratorem, vice tantum Præſidis fuiſſe in Syria: & in eo tantum immoror, quod negat Rectorem & Præſidem fuiſſe in Syria: Ut quidem probavi apertiſſime eum in Syria Rectorem & Præſidem fuiſſe; at eo nomine Procuratorem, & *ἐπίτροπον* dici potuiſſe, nunquam negavi. Sunt enim generaliora Procuratoris, & Procurationis vocabula, non aliud quam adminiſtrationem, ſive curatio-
C nem, & curam ſignificantia, quæ illis etiam accommodari queant, qui quoquo titulo reipublicæ res adminiſtrent, ut Plin. *lib. 3. Epiſt. refert*, Plinium avunculum ſuum, cum procuraret in Hiſpania, potuiſſe vendere Commentarios ſuos Lartio Licinio quadringentis millibus nummum, & tamen pauciores fuiſſe, hoc eſt, cum publica negotia adminiſtraret. Ita Cicer. *lib. 1. de Nat. Deorum*, eſſe & fuiſſe Philophos ait, qui nullam omnino habere cenſerent rerum humanarum procurationem Deos: quod non aliud ſit, quam non curare res humanas. Idemque pro Roſcio Amerino: Qui poſtea quam magiſtratus creavit, legeſque conſtituit, inquit, ſua cuique procuratio auctoritaſque reſtituta eſt. Niſi quod etiam plus quam curam ſignificare idem videtur teſtari, *lib. 1. Academ.* inquiens: Dum me ambitio, dum honores, dum cauſæ, dum
D Reipublicæ non ſolum cura, ſed quædam etiam procuratio multis Officiis implicatum & conſtrictum tenebat, qua ratione, & quoſvis provinciarum adminiſtratores, & rectores, *ἐπιτρόπυς*, & *ἐπιμελητὰς* dictos fuiſſe, ac dici potuiſſe conſtat. Quod autem objectat Joſephum, Vitellii legati Cæſaris imperio Pontium Pilatum ſubjicere, non urget, quod qui a Cæſare generaliter eſſet legatus, nullam ſibi ſpecialiter aſſignatam habens provinciam, Cæſaris vice ubivis locorum fungeretur. Sed cum hæc per ſe apertiſſima ſint, vereor ne ſi pluribus in his refellendis immorer, hoc nomine, non quo ait, ſtultus exiſtimer, quod ſtultitiæ plenum ſit in iſtiuſmodi ſtultis ſententiis refellendis tantum operæ inſumere.

E *Defenſa lectio Ulpiani in l. qui vas, §. ſi ancilla, ff. de furt.*

CAP. XXII.

JOHANNES ROBERTUS.

UT veriſſimam lectionem, & ſententiam Ulpiani tuerer in *l. qui vas 49. §. ſi ancilla, verſ. idem & in pecudibus, ff. de furt.* ſcripſi ita arbitrari me, negationem eo loco addi non debere, cum tamen me id jure aſſerere poſſe non dubitarem: ac eo minus nunc dubitem, quod qui eam omnino addendam aſſeruerat, nihil non movens, quo ejus loci retractatione in me invehatur, plane nihil ſe habere teſtetur, quo leviculæ illius conjecturæ ſuæ debilitatem fulciat: cum

non aliter ſe tutum fore exiſtimans, quam ſi duabus ſellis ſedeat, eo confugerit, ut dicat verſiculum illum, aut referri debere ad alterum caſum, quo proponitur partus conceptus & editus apud bonæ fidei emptorem, aut plane negandum idem omnino eſſe in fœtu, quod in partu: ut ita verum ſit eſſe idem, & non eſſe idem, non eſſe omnino, & eſſe aliquatenus, non eſſe priore caſu ejus §. *ſi ancilla*, poſteriore eſſe. Atqui hoc non quærimus, an ſi illi eum verſ. ſuo modo invertere liceat, utraque illa poſſit his, quæ ab Ulpia. antea dicta fuerant attexere. Sed neque an is locus eo contorqueri poſſit, ut aliquo modo negationem admittat, verum an non juxta receptam, ac nemine reclamante exemplarium omnium teſtimonio comprobatam lectionem, ſine negatione apte intelligi poſſit ut illud prætermittam, quod omnino a ratione, & analogia alieniſſimum eſſe conſtat, clauſulam ſubjunctam, & ad præcedentia verbis conjunctam, non ad proxima, ſed ad mediate præcedentia referre, arg. *l. ſi tibi certam* 23. *& l. alumnæ* 30. *in princip. ff. de adim. leg.* Ex quibus quis non perſpicit, & in eo quoque illum falſo calumnioſum illud Accurſii dicere, quod in conjunctim illic ſubjecto verſ. *Ex equis*, ſuppleat conceptos equos eſſe apud eundem bonæ fidei poſſeſſorem, cum in eo minime quicquam ſuppleat Accurſ. ut quidem neceſſe illic non eſt: quia non loquatur Ulpianus de editis ex furtivis equis apud bonæ fidei poſſeſſorem (alioqui ſuppletione ad adſtruendam ſententiam noſtram eſſet opus) ſed de natis ex illis equis: quæ vox generaliter utrunque illud complectatur; ideoq; ex neceſſaria ſuperiorum conſequentia de conceptis apud bonæ fidei poſſeſſorem, ſimulque editis aptiſſime id intelligatur. Non eſt igitur, quod longius abeamus, ut ex illius conſilio fugiamus credere fœtum editum apud bonæ fidei emptorem, non etiam conceptum, non adquiri bonæ fidei emptori, cum firma ſit ſententia, idem in fœtu, quod in partu obtinere, & quam frivolum, quod de lacte & lana argutatur. Quis enim præter eum de illa ſimilitudine ſomniavit quidquam, lactis, lanæque, & agnorum? Idem in agnis juris conſtitui poteſt, natos ſtatim bonæ fidei poſſeſſoris factos intelligi, ut & in lana dictum fuerat: ſed ita demum id, ſi conſumpti ſint agni, ut recte ibidem interpretatur Accurſius. Non tamen ut ex eo quiſquam, quod ſciam, ſimilitudinem proponi dixerit inter lac, lanamque, & agnos, cur plane diverſa ſit rerum iſtarum, in eo, quod in propoſita quæſtione præcipuum eſt qualitas quod non ut agni concepti matris, & ejus viſcerum portio dici queant, inſtar partus, contra Scævolæ ſententiam, juxt. *l.* 1. §. *ex hoc reſcript. ff. de vent. inſpic. l. curator* 5. *ff. de vent. in poſſeſ. mitt.* juncta *l. ſi aliena* 10. §. *ult. ff. de uſucap.* Reliqua confido plana reddi ex his, quæ antea ſcripſimus, dum receptam lectionem tueremur.

ANTONIUS MERCATOR.

ULpianus in *l. qui vas*, §. *ancilla ſi ſubripiatur, de fur.* cum dixiſſet partum ex ancilla furtiva conceptum apud furem, vel conceptum antequam ancilla ſubriperetur, etiamſi ederetur apud bonæ fidei emptorem non poſſe uſucapi, quia furtivus eſt: Conceptum autem & editum apud bonæ fidei emptorem poſſe uſucapi, quia furtivus non eſt, ſubjicit, Idem & in pecudibus ſervandum eſt, & in fœtu earum, quod in partu: quæ verba Dominus docuit eſſe tantum vera in poſteriore caſu, partus, vel fœtus concepti & editi apud bonæ fidei emptorem, quo ſane nihil diſtat partus a fœtu, id eſt, uterque uſucapi poteſt: hoc doctor ille communis te, & omnes docuit, quod tu cum de ejus §. ſententia adverſus illum ab hinc 12. annis ſcriberes, non animadverteras, & hodie vehementer probas. Priore autem caſu, qui proponitur in §. ancilla, non eſſe idem ſervandum in fœtu, quod in partu: Partum ex ancilla furtiva conceptum apud furem, vel conceptum antequam fieret furtum ancillæ, & editum apud bonæ fidei emptorem, non poſſe uſucapi: Fœtum ex pecude furtiva conceptum apud furem, vel apud dominum pecudis, antequam furtum fieret, & editum apud bonæ fidei emptorem, poſſe uſucapi, & hanc eſſe rationem differentiæ, quia partus cum non ſit in fructu, bonæ fidei emptori, quamvis apud eum edatur, non adquiritur, & ideo furtivus manet, fœtus vero quia in fructu eſt, ei adquiritur ſtatim, & ideo furtivus eſſe deſinit: nec aliam hac in re rationem eſſe fœtus, quam lactis, aut lanæ, aut fructus cujuſcunque. Lac & lana, quam percipit, ſtatim adquiritur bonæ fidei emptori, etiamſi pecudi infuerit apud furem, *l.* 4. §. *lana, de uſur. & uſuc.* Ergo & fœtus, licet pecus conceperit apud furem, quod & *l. bonæ fidei*, §. *ult. de adq. rer. dom.* probat, dum ait, fœtus pertinere ad bonæ fidei emptorem, etiamſi pecudes prægnantes venierint, vel ſubreptæ fuerint: Nam *ἀπὸ κοινοῦ* repetendum eſt, vel prægnantes ſubreptæ fuerint, ut ſit: Si prægnantes fur vendiderit, vel ſi prægnantes ſubripuerit, qui duo caſus & in partu notantur initio *d.* §. *ancilla*. Adquiri igitur ei fœtus apud ſe editos, etiamſi pecudes apud ſe non conceperint: qua ratione efficitur perperam ad *d. l. qui vas*, §. *ex equis*, his verbis, *Ex furtivis equi nati*, Accurſium ſupplere, Et concepti apud bonæ fidei emptorem, quia ad eum pertinent, etiamſi apud eum concepti non fuerint: quo loco dupliciter ſtultus es, cum ais non ſupplere id Accurſium, aut id ſupplere fruſtra, quia lex ait, Nati, non editi, & natorum, ſi credere dignum eſt, appellatione continentur concepti & editi, editorum non concepti, ſed editi tantum: & cum quod Dominus dixit ſuperiorem clauſulam §. *ancilla*, *Idem & in pecudibus*, *&c.* eſſe veram tam in partu, quam in fœtu concepto & edito apud bonæ fidei emptorem, ex eo tu dicis colligi, §. *ex equis*, neceſſario accipiendum eſſe de conceptis & editis equuleis apud bonæ fidei emptorem, quod nos negamus, quoniam, ut ſupra oſtendi, ut eorum dominium ſtatim bonæ fidei emptori adquiratur, ſatis eſt editionis tempore ſi equas emptor bonæ fidei poſſederit, nec exigitur etiam ut eas poſſederit conceptionis tempore. His accedit ſtultitia longe major, cum ut probes fœtum editum non conceptum apud bonæ fidei emptorem ei non adquiri, uteris hac ratione, quia idem eſt in fœtu quod in partu. Vertis propoſitionem tuam in rationem, petis principium, ut dicitur, aut ſane ita argumentaris, Fœtus eſt in fructu, Partus non eſt in fructu: ergo idem eſt in fœtu quod in partu. Fœtus conceptus apud furem, editus apud bonæ fidei emptorem poteſt uſucapi: Partus conceptus apud furem, editus apud bonæ fidei emptorem non poteſt uſucapi: ergo idem eſt in fœtu quod in partu: nec priorem differentiam negas, nec poſteriorem negare magis potes, quam priorem, niſi verbo tenus, ut facis, reipſa plane elinguis & mutus. Et quæ malum, ſtultitia hæc eſt: etiam fructus alios diſtinguere ab aliis in adquiſitione eorum agnos a lacte, vel lana, agnos adquiri conſumptione non lac, meum ſcilicet facio agnum ſi edo, meum non facio lac ſi bibo. Stulte, non intelligis, fructus omnes cujuſcunque generis ſtatim adquiri bonæ fidei poſſeſſori pleno jure, ſed ita tamen ut quandoque agenti Domino reſtituere teneatur extantes, conſumptos nullo modo. Conſumptione perimi repetitionem fructuum, & conſummari eorum adquiſitionem, *l. quæſitum*, §. *ult. de adqu. rer. dom. d.* §. *lana*, §. *ſi quis a non domino*, *Inſt. de rer. diviſ.* Lac adquiri bonæ fidei poſſeſſori ſtatim, & adquiri maxime ſi bibatur, quoniam repetitio ejus domino pecoris nulla ſupereſt, & agnum ſimiliter. Quis unquam ſomniavit, inquis, lactis & agni ſimilitudinem? ſane nullus in ſpecie: in genere omnis homo ſomniat lac, lanam, & agnum eſſe ſimilia, quod hæc omnia ſint in fructu pecoris, & in adquiſitione quoque dominii, *l. bonæ fidei*, §. *ult. de adq. rer. dom. l.* 7. §. *non ſolum*, *ſol. matr.*

Erras etiam in eo, quod exiſtimas, ideo partum & fœtum conceptum apud furem non poſſe uſucapi, quod ſit pars matris & viſcerum, quæ ratio futilis eſt, quia & patris pars dici poteſt, ut apud Senecam in Octavia. *Cum portet utero pignus, & partem mei*, & fœtus quoque non eſt pars rei, eſt enim in fructu, fructus autem rei pars non eſt, quare & Scævola, qui partum putabat eſſe in fructu, negabat partum eſſe partem rei furtivæ, *l. partum*, *de verb. ſig.*

ſig. Tu contra olim neſcio, an memineris partum eſſe partem matris & viſcerum, comprobaſſe te ex *l. qui in utero, de ſta. hom.* hoc modo, Qui in utero eſt, intelligitur eſſe in rerum natura, ergo eſt pars matris. Collectio ἄφυκτος, utroque cornu premit. Et ais, partem matris, & viſcerum: partem ſcilicet totius, & partis partem eſſe, caput corporis, & pedis partem eſſe. Johannes dicito, ut Ulpianus, vel viſcerum, non & viſcerum. Quintilianus in Decl. Filium matri eripere conaris, & partem viſcerum avellis. Ovidius in Met.

Uteri pars hæc eſt ſeptima noſtri.

JOHANNES ROBERTUS.

DE perperam addita negatione *l. qui vas* 49. §. *ſi ancilla, in verſ. idem et in pecudibus, ff. de furtis*, etiamſi nonnihil antea ſubmurmuraret, & poſſe utrumque dici contenderet, eſſe idem in pecudibus, & earum fœtu, quod in ancillæ partu, & non eſſe idem, hic verbum nullum. Itaque plane jam ſententiæ noſtræ acquieſcit in eo, quod aſſerui, perverſe negationem illi verſ. præter exemplarium omnium fidem addi. Quod igitur ſupereſt, non animadverſum a me antea fuiſſe ait, illum exiſtimaſſe, idem eſſe in pecudibus, & earum fœtu, quod in partu, quod ad poſteriorem caſum ibidem ab Ulp. propoſitum: quippe apud bonæ fidei poſſeſſorem, & concepti, & editi partus; id quidem illi hactenus aſſentior, ut agnoſcam non animadvertiſſe me, cum ſimpliciter negationem illi loco deeſſe aſſeverarem, non potuiſſe conjicere futurum, ut poſtea a me monitus eo delaberetur, ut admitteret verſiculum illum ex parte abſque negatione, & ex parte cum negatione, aut legendum, aut intelligendum eſſe: Nam alioqui, quis vel eum, qui a limine tantum Juſtinianum ſalutarit, exiſtimaret negaſſe, quin ut partus, ita & fœtus apud bonæ fidei poſſeſſorem, & conceptus, & editus uſucapi poſſit?

Quod reliquum eſt, in eo perſtat, quod priore illo caſu concepti, & editi apud bonæ fidei poſſeſſorem partus, aut fœtus, diverſum hoc in fœtu ait, quod uſucapi tunc poſſit, ego vero id negem, nec video, quo magis probet. Nam quid aliud, quam prius dicta inculcat? niſi quod rationem illam meam improbare conatur, qua propterea dixi Accurſium *in d. §. ſi ancilla, verſ. ex equis*, non ſupplere, nec neceſſe fuiſſe, ut ſuppleret, quod de editis equuleis ibi non loquatur, ſed natis, quaſi, inquit, natorum appellatione continentur nati & concepti, editorum vero non concepti, ſed tantum editi. Imo vero id ego nunquam aut dixi, aut ſenſi. Nam & natos apud emptorem dici poſſe ſcio, qui non ſint apud eum concepti, & editos apud eum, qui & concepti quoque apud ipſum fuerint. Sed generaliorem in hoc dixi eſſe appellationem natorum, quam editorum, quod natorum vox, ipſa ſignificatione utrumque promiſcue generaliter complectatur, *l. partum* 10. *ff. de uſur. l. ſeptimo* 12. *ff. de ſtatu hom. l.* 3. *in verſ. utique, ff. de ſuis et leg. l. partum* 2. *ff. fam. erciſc.* Editorum vero vox, proprie & ſpecialiter in lucem tantum emiſſos, *l. Titius* 25. §. *Lucius, ff. de lib. et poſthum.* Sed nec eo ſolo adducebar, verum & quod quæ antea proxime, & junctim dixiſſet, ea primum in partu, & concepto, & edito apud bonæ fidei poſſeſſorem propoſuiſſet, deinde & in pecudibus, & earum fœtu idem eſse dixiſset, ac poſtea connexa ſententia ex equis natos ſtatim ad bonæ fidei poſseſsorem pertinere ſubjunxiſset; quia in fructu ſint, cum aliud in partu obtineat, ut demum, quod diſcrimen eſt inter partum, & fœtum ſubjiceret.

In eo autem calumniatur, quod ut probarem fœtum editum, non etiam conceptum apud bonæ fidei emptorem, ei non acquiri, hac ratione me uti ait, quia idem ſit in fœtu, quod in partu. Nam cum verum ſit dixiſſe me idem eſſe in fœtu, quod in partu, falſiſſimum eſt rationis loco id me dixiſſe: ſed ut argutum ſe aliqua ex parte præberet, nec aliud haberet, in quo argutias exerceret, confingendum ei aliquid fuit, cum quo pugnaret.

A Illud autem quod eo loco ſimpliciter dixi, fœtus editos non etiam conceptos apud bonæ fidei poſſeſſorem ei non acquiri, paulo poſt interpretor non aliter ei acquiri quam ſi conſumpti ſint, ut quidem interpretatur Accur. in *d. l.* 4. §. *lana*. Perverſe igitur & calumnioſe ita me argumentatum confingit: Fœtus eſt in fructu, partus non eſt in fructu: ergo idem eſt in fœtu quod in partu. Nam ſi quis ſyncerus lector erit, qui illa ſcripta mea ad argumenti formam reducere velit, non aliis argumentis me uſum dici poſſe comperiet quam iſtis: Fœtus pecudum apud furem conceptus, quo tempore bonæ fidei emptori venditus eſt, in utero fuit, & partus quoque ancillæ apud furem conceptus, quo tempore bonæ fidei emptori venditus eſt, in utero matris fuit: ergo idem in fœtu, quod in partu judicandum, ut uſucapi non poſſit, idque B propterea quod ab eo emptore, quo concepti ſunt, & jam animantia exiſtere, & portio matris, vel ejus viſcerum eſſe cenſeantur, juxta *l.* 1. §. *ex hoc edicto, ff. de ventre inſpic.* juxta *l. qui in utero* 7. *et* 26. *ff. de ſtatu hom. l.* 3. *verſ. utique, et l. vel vivo* 7. *ff. de ſuis et legit.* Nec repugnat *l. partum* 26. *ff. de verb. ſig. et d.* §. *Scævola, in fin.* Nam in his de partu ſimpliciter agi interpretamur quomodocunque nato, nulla habita ratione temporis conceptionis: at nos ad id quod poſt conceptionem evenerit, hæc referimus. Et cum hic nulla ratio adſit, cur magis in utero ancillæ, quam alterius animalis exiſtens, matris ejuſve viſcerum portio cenſeatur eſſe, nullum in hac re diſcrimen conſtituendum. dixi inter partum ancillæ furtivæ, & aliorum animalium furtivorum, eoque pertinere *d. §. ſi ancilla, verſic. idem et in pecudibus*, cujus non C aliter conſtare poſſet explicatio: Et ſi quod inter hæc duo diſcrimen eſt, in eo ſolo exiſtere, quod conceptus ancillæ furtivæ partus apud bonæ fidei poſſeſſorem, non ſtatim ubi editus eſt, ejus fiat, quia is in fructu non ſit, ſed uſucapi incipiat; fœtus autem aliorum animalium furtivorum apud bonæ fidei poſſeſſorem concepti, ſtatim ubi apud eum editi ſint, ejus fiant, quia in fructu ſint, ac nihilominus tamen, quia ſic ejus fieri intelligantur, ut extantes domino reſtituere teneatur, uſucapi poſſint. Ad quod diſcrimen indicandum ſubjectus *d. verſ. idem et in pecudibus*, ſic intelligendum, quod dicitur *in l.* 4. §. *lana, ff. de uſucap. verſ. nec uſucapi debent* (ſic enim rectius ex Florent. exemplari legitur, quam ut vulgo, *nec uſucapi poſſunt*) Hoc enim cum eo, quod ſubjicit illic de conſumptione, intelligit, nihil eſſe, quod de iſti- D uſmodi rerum uſucapione ſimus ſoliciti, cum earum conſumptione ſic plane noſtras effectas intelligamus, ut earum nomine adverſus nos agi non poſſit, ſit autem in poteſtate noſtra earum conſumptio, non quod non in his uſucapio locum habere poſſit, & eſſe utilis, quod quidem id quod illic ſubdit, de agnis conſumptis plane arguit. Atque inde illud etiam colligebam, ut partus apud furem conceptus, & apud bonæ fidei poſſeſſorem editus furtivus eſt, ita & fœtus aliorum animalium eodem modo & conceptus & editus, *d. §. ſi ancilla, l. ſi aliena* 10. §. *Scævola, ff. de uſuc.* At quod furtivum eſt, cum ejus eſſet cui ſurreptum id fuiſſet, ad alium ſine ejus facto transferri non poteſt, *l. id quod noſtrum* 2. *ff. de reg. jur.* Quo etiam illud legis Attiniæ pertinuiſſe dici poteſt: *Quod ſubreptum eſt, ejus rei æterna auctoritas eſto*, juxta E *A. Gellium c.* 7. *lib.* 17. *Noct. Attic.* Igitur fœtus animalium furtivus apud bonæ fidei poſſeſſorem conceptus, ejus poſſeſſoris non fit. Sicque quemadmodum, quod ad uſucapionem, ita & quod ad dominii acquiſitionem idem intelligimus eo caſu in pecudum fœtu furtivo, quod in furtivo partu obtinet, in *d. §. idem et in pecudibus*. Nec repugnat *d. l. bonæ fidei* 48. *verſic. et ovium fœtus, ff. de adq. rer. dom.* ſi juxta Florent. exemplar legatur, ut explicui. Alioqui ſi bonæ fidei poſſeſſoris bonam fidem ſecuti, ubi editus eſt, fieri interpretaremur, ſequeretur, & eum poſſe uſucapi, tum a bonæ fidei poſseſsore, ne domino matris reſtituere extantem teneatur, ut diximus, tum & ab eo, qui bona fide ementi vendiderit, ſicque falſum eſset, quod dicitur in *d. verſ. idem et in* pecu-

pecudibus. Hoc comprobat comparatio utriusque illic facta, & in *d. §. Scævola*, cui cum eam proposuissem, non respondet oblatrator, ac ne attingit quidem. Quibus concludo adversus eum: non omnia, quæ in fructu sint, cujuscunque generis existant, statim bonæ fidei possessori acquiri, ex superiote ratione, qua assumpta non ab re quærebam, quisnam de illa similitudine, quam ille perpetuam esse vult, lanæ, lactis, & agnorum, quidquam unquam cogitarit, cum & lex nominatim distinctionem constituat *in d. §. lana*, nec comperiat quis me in illa specie dixisse agnos acquiri consumptione: non lac, ex quo tam fatuam argumentationem nectat: Meum facio agnum si edo, lac meum non facio si bibo. Dixi quidem agnos consumptione meos fieri: lac quin & ante consumptionem, ac multo magis consumptione meum fiat, nunquam negavi, qui & lac statim ubi expressi, meum fieri, & lanam statim ubi detonsa sit, meam effici dixerim.

Nec ab illa absurditate multum abest, quod, ut illud eludat, quod diximus, partum matris viscerum portionem dici, & partum patris partem esse subdit ex Seneca: id enim generationis ratione dictum accipiendum est, non quod ipsius visceribus contineretur, & quasi cohærentium, atque uno spiritu ductarum rerum corpus unum constitueret, ut in matre fit, arg. *l. rerum mixtura 30. in princ. ff. de usucap.* Et quod refert ita me quodam loco argumentatum. Qui in utero est, intelligitur esse in rerum natura: ergo est pars matris, calumniatur; cum sic ego aliter: Qui in utero matris est, intelligitur in rerum natura existere, itaque eodem jure, quo mater censendus est, *d. §. si ancilla, d. l. partum, ff. fam. ercisc. d. l. partum, ff. de usur. cum similibus*. Ac cum retuli ex Ulpian. esse partem matris, & ejus viscerum, interpretatus sum disjunctivam, qua conjunctæ loco usus erat Ulpian. sicque, *vel ejus viscerum*, ibi resolvi in conjunctam, juxta *l. sæpe 53. ff. de verb. sign.* & *l. pen. C. de verb. sign.* quemadmodum vere matris portio est, ut cui ante naturalem enixum plane cohæreat.

Quid fructus, & fructuosi appellatione in jure significetur.

CAP. XXIII.

JOHANNES ROBERTUS.

MIHI quidem nunquam in mentem venit, nec veniet, scriptum rationi evidenti præferre, nedum evidentissimæ. Verum cum ob levem aliquam conjecturam, aut in speciem tantum pugnantem rationem, ac verius nonnunquam rationis umbram, liberius jam ubique, ac nemine reclamante vim inferri dispicerem scripto recepto, ut consentientium exemplarium omnium auctoritate comprobato, ita, vel certiore sæpius, vel probabiliore, aut ut minimum æque probabili ratione subnixo, & in juris nostri voluminibus.

----- verbera passim
Ictibus innumeris lacerum scindentia corpus,
Carnificesque manus ....

horrorem mihi temperare non potui, quin pro tuenda, & ab illis asserenda Spartæ istius, quam nacti sumus dignitate, monerem melius non tangere, ac ita, ut omnis verborum petulantia a nobis abfuerit, quod scripta illa nostra testantur. Illud autem agnosco, in nonnullis haud exacte adeo a nobis, quod voluimus, præstari potuisse, quin restaret adhuc aliquis scrupulus, qui accuratiorem censorem nonnunquam male habere posset. Verum non alius, ni plurimum fallor, quam qui perpensis omnibus a perspicacibus & doctis tandem, aut adprobetur, aut saltem mordaci, & emendatrici sententiæ anteferatur. Sciolos enim, & laboris detrectatione nihil penitius excutere sustinentes paratitlicos juris studii sectatores nihil moror. Ex eo genere illud est, quod scripsi, Ulpianum *in l. fructus 6. §. si vir, ff. solut. matr.* negationem respuere. Intenduntur in contrarium argumenta tria. Primum est: Non potest fructuosior fieri fundus apertis lapidicinis, ni lapides in fructu sint. Atquin lapides in fructu non sunt: igitur his lapidibus inventis fructuosior non fit fundus: 2. Inventis lapidibus deterior fit fundus: ergo non fit fructuosior: 3. Si fieret inventis a marito lapidicinis fructuosior fundus, impensas ei restitui æquum esset. Atqui impensæ illi non restituuntur: non eo igitur factus est ab eo fructuosior. Sicque trifida cuspide in hoc tantum petimur, illud ut extorqueant, fructuosiorem fundum marmoreis lapidicinis inventis non fieri, & ea propter, quo loco illic legitur: *Ut fundum fructuosiorem*, legi oportere. *Nec fundum fructuosiorem*, reclamantibus non Latinis tantum exemplaribus, & auctoribus, sed Græcis quoque Βασιλικῶν, & libris, & interpretibus, quibus alioqui sese venditare, ac sicubi, vel minima arripi possit occasio, scripta sua infarcire solent. Reclamat & subsequens illic vers. *quia nec in fructu*, quo (si quidem illi superiori vers. negationem adderemus) vitiose idem omnino repeteretur. Quam tamen si non addis, manifesta hæc pugna eodem in loco relicta videatur, fundum dotalem inventis lapidicinis fructuosiorem fieri, & tamen ipsum marmor extractum in fructu non esse, quo non aliud est solidius triplicis illius arietis sustentaculum.

In quo monueram fallaciam esse in varia dictionis istius fructuosi, sive fructuosioris significatione (qua interpretatione cum arg. illa tria convellantur, non fuit ea subdole reticenda, & prætereunda, sed quoad potuit, amolienda) quia non eodem modo, & apud probatos auctores, & in jure fructuosum quid dicamus, & fructiferum, sive frugiferum. Nam cum fructiferum, & frugiferum, sive fructiferens (ut isto vocabulo utitur Lucretius) id significet, quod fruges, & fructum fert, proprie sumpto fructus vocabulo, ut eos tantum proprie fructus intelligamus, quos sic terra ex suo ipsius corpore proferat, ut tempore in illa, aut ex illa succrescant, juxta Varr. etymologiam, qua fructus a ferendo, quos terra proferat, dictos voluit, *& l. usura 121. D. de ver. signif.* (ut neque etiam frugiferi dictionem alio sensu in jure sumi comperio, *ut in l. æquissimum 17. in princ. D. de usufruct.* Sed neque apud probatos auctores, præterquam si μεταφορικῶς id fiat, idque rarissime, nec sine adjectione, quæ id notet) fructuosum, non illud tantum, quod fructiferum sit, dicitur, sed & omne id, quod utilitatem adferat, ut & virtutes, & artes fructuosas dixit Cicer. atque etiam fructuosos homines, hoc est utiles, & beneficia fructuosa pro utilibus, & Plinius *lib. 20. c. 1.* de medicinæ arte loquens, ait nullam artium inconstantiorem fuisse, & etiamnum sæpius mutari, cum sit fructuosior nulla, hoc est, plus utilitatis adferens. Et Quintil. *c. 6. libr. 1. Instit. orat.* illud proponens, docenti non tantum etymologiæ, sed & originationis, & vis vocabuli intuitionem esse necessariam, exemplum hoc adfert: Cum (ait) M. Cælius se esse hominem frugi vult probare, non quia abstinens sit (nam id ne mentiri quidem poterat) sed utilis multis, id est (inquit) fructuosus. Sicque fructuosiorem deteriori opposuisse videtur Cicero *lib. 14. Epist. ad Attic.* Rem (inquit) non fecit deteriorem, haud scio an fructuosiorem. In qua etiam significatione fructus dictio non tantum fruges significat, & quæ, ut dixi, terra profert, sed & generaliter omne commodum, & quamcunque rei utilitatem: ut in confessoriam actionem venire fructus dicuntur, id est commoda, quæ habuisset actor, si onera ejus ædium vicinus sustinuisset, & reliqua istiusmodi infinita, *l. & si forte 6. §. ult. D. si servit. vind. l. videamus 9. in fin. & l. ult. D. de usur. l. qui quadringenta 88. §. ult. D. ad l. Falc. l. in vendit. 8. §. 1. de bon. auct. jud. possid.* juncta *l. si navis 62. in princ. D. de rei vend.* Quo sensu si ita intelligemus dictum a Papin. *in d. §. si vir*, fructuosiorem fundum, hoc est, eo plus utilitatis, quam antea adferentem, quod ex marmore inde extracto commoditas obvenerit, atque etiam pretium

tium redigi possit, aptissime omnia illic cohærebunt. Nam & ita fructuosus fundus recte dicitur factus inventis lapidicinis, nec tamen ideo marmor in fructu erit, proprie sumpta fructus appellatione: ut contingere posse lapides, atque etiam arbores fructus, & esse & non esse, nominatim dictum est a Pompon. *in l. si ex lapidicinis 33. D. de jur. dot.* Nec enim lapis tunc fructus dici potest, ut docui, cum istiusmodi sunt lapidicinæ, in quibus non renascatur lapis, juxta distinctionem traditam *in d. §. si vir in fin. & l. ult. in fi. princ. D. de fund. dot.* Qua ratione interpretamur *in d. §. si vir*, initio proponi maritum lapidicinarum inventione fundum fructuosiorem fecisse, hoc est, utiliorem, quod eo marmoris excidendi, & extrahendi utilitas reliquis fundi commoditatibus accederet: attamen alio illo respectu: quo ibi non renascitur, in fructu id marmor non esse, quo fiat, ut impensa in ea commoditate adinvenienda facta non sit marito præstanda, quod illa utilitas non in perpetuum, sed ad tempus tantum sit duratura, ac interim fundum ipsum quadantenus imminuat, & ea parte, qua ager lapidicinarum apertura, & effossione occupatur, deterat, atque eo deteriorem reddat, juxta *d. l. ult. D. de fund. dot.* Cujus rei rationem habendam esse probatur *l. æquissimum 17. vers. non agri partem necessariam huic rei occupet, cum versic. & si forte, D. de usufruct.* Propterea que æquissime velut medium id in eo constitutum: ut quemadmodum marito ejus rei impensa mulieri imputare non conceditur, ita neque etiam illi ob id adversus maritum agere liceat, quod alioqui eo quadantenus imminutus fundus, sicque deterior factus dici possit: ut nec in aliis istiusmodi agere permittitur, in quibus quid aliqua ex parte melius factum est, alia vero ex parte deterius, *d. l. æquissimum, vers. & si forte*, arg. *d. l. ult. D. de fund. dot.* Et tamen marmoris excisi, nequedum exportati, inde auferendi facultas marito danda sit, non autem, ut impensam in eo factam exigere possit, quod & illa marmoris exportati, exportandive utilitate pensetur: & licet ad aliquam, tamen minime succrescente ibi lapide, non ad perpetuam rei utilitatem ea facta sit, comprob. arg. *l. 3. D. de impens. in reb. dot. fact.* juncta *l. si id quod 29. D. de donat. inter vir.* Ex quibus consimiliter duci potest explicatio *d. l. ult.*

ANTONIUS MERCATOR.

Quid est, quod profaris initio hujus capitis? Mihi temperare non potui (tua hæc sunt verba) quin pro tuenda Spartæ, quam nacti sumus dignitate monerem melius non tangere: quid? monuisti, ne meliora tangeremus, deteriora, ut amplecteremur, sane ita est: & hoc fecisti pro tuenda Spartæ, quam nactus es dignitate: non pro tuenda veritate, sed pro tuenda tua dignitate, id est, impostura, vel imperitia tua: profecto ita est, & non adeo exacte, vel accurate, ut censore non indigeas, & hoc quoque verum est. Ut omnis vero a te abfuerit verborum petulantia scripta tua testari, & hoc quoque, ac similiter, ut absit a te nigredo facies tua testatur. Sequitur. Non alius in meis scriptis scrupulus restat, ni plurimum fallor, quam quem perspicaces & docti approbaturi sint, quod etiam verissimum est sub illa exceptione, Ni plurimum fallor, si quidem fieri potest, ut ullus, vel perspicax, vel doctus scrupulos ullos approbare possit: & ad hæc elatis cervicibus nihil te morari dicis, sciolos, quorum ex adverso tu es scientissimus, nihil te morari pigros, quorum ex adverso tu es scientis laboriosissimus, nihil te morari paratitlicos juris sectatores, quo sermone nescio quid intelligas, quia novus mihi & inauditus est, nisi intelligis eos, qui sectantur tantum titulos juris, & significas te sectari intima, abstrusa, profunda, te esse, ut dicitur, profundissimum, quæ jactantiæ omnes etiam veræ sunt, te tuæ scilicet scientiæ esse scientissimum, & hujus ceteros esse sciolos, te ferre laborem magnum, ceteros non ferre, quibus scilicet in proclivi est intelligere, quæ tu nunquam intelliges, te nigrescere tenebris profundissimis, ceteros candere clarissima luce. Omnia hæc sunt vera. Ab his tandem delaberis ad falsa, & ut falsa plane discrepantia invicem, quibus oneras, *l. 7. §. si vir, sol. matrim.* dicens apertis lapidicinis, in quibus lapis non renascitur, fundum modo fructuosiorem, modo deteriorem fieri, simulac probans hæc duo esse contraria, fundum deteriorem, fundum fructuosiorem fieri. Quod si sunt contraria, & disparata, uti sunt, sane si fundus apertis talibus lapidicinis fit deterior: ergo fructuosior non fit. Atquin deteriorem fieri præcidit *l. ult. de fun. dot.* cui tu addis calumniose aliqua ex parte, quasi fiat ex alia quadam parte fructuosior, quod est contra ipsam *l. ult.* vaticinari. Addis, talium lapidicinarum inventionem non pertinere ad perpetuam utilitatem fundi, & tamen earum inventione fundum fructuosiorem fieri: quæ etiam a se invicem discrepant. Ad hæc statuis differentiam inter fundum fructuosum, & fructiferum, vel inquis, fructiferentem, ut isto vocabulo utitur Lucretius, quo nunquam Lucretius usus est, & ex Calepino, sive Thesauro linguæ Latinæ, quem semper habes ante oculos, mendicas, o miser, testimonia, quibus probes fructuosum dici non tantum, quod est fructiferum, sed & quod utile & commodum est, hoc vero quis negabat? quis cogebat præter Spartanam dignitatem tuam id te probare, & emendicare ex glossographis? quid denique hoc attinebat ad *d. §. si vir*, nec enim in eo fructuosior fundus cum fructifero confertur, sed lapidicinæ, quæ fundum fructuosiorem faciunt cum lapidibus, qui fructus non sunt, quam nos collationem dicimus consistere non posse, quia si lapides fructus non sunt fieri non potest, ut lapidicinæ fundum fructuosiorem fecerint: fructuosus enim, vel infructuosus dicitur fundus pro fructuum modo, *l. pen. in pr. de reb. eor. qui sub tut. &c.* quamobrem in *d. §. si vir*. Dominus docuit esse legendum ex *d. l. ult.* cujus pene eadem sunt verba, Nec fructum fructuosiorem fecerit, & confirmavit his rationibus, quas tu recitas, nec ullo modo refellis dum ais, non omne, quod est fructuosum, esse fructiferum: non ferre quidem nuces, aut poma, sed tamen esse fructiferum, non ego, sed Lorarii tibi probabunt, & contra fructiferum quodcunque est idem esse fructuosum.

Peccas etiam vehementer in eo, quod ais, maritum, qui apertis lapidicinis fundum dotalem deteriorem, non fructuosiorem fecit, uxori non teneri, repugnat enim *d. l. 7. §. si fundum*, dum ait maritum, qui arbores dejecerit, quæ fructus non erant, quasi deteriorem fundum fecerit teneri, cur enim & qui apertis lapidicinis fundum deteriorem fecit non tenebitur? quia, inquis, & aliqua ex parte eum fructuosiorem fecit. Abi εἰς κόρακας, cum isto glossemate. Tibi non licet legibus demere, vel addere quidquam.

Non prætermittam rationem ineptissimam, qua uteris, ut probes, in *d. §. si vir*, non esse legendum, *Nec fructuosiorem*: quia, inquis, admissa negatione hujusmodi idem mox repeteretur his verbis, quia nec in fructu est marmor. quidni vero? si non frustra: & ibi non repeti frustra, imo debuisse repeti, & inculcari perspicuum est, ut intelligeremus, cur nihil viro esset a muliere præstandum. Et interea non animadvertis te idem facere, non esse fundum fructuosiorem, & marmor non esse in fructu, & mox tamen hæc contraria, aut dissentanea non facere fundum esse fructuosiorem, & marmor non esse in fructu. Si enim hæc non sunt contraria, nec illa sunt eadem: atquin illa sunt eadem: ergo & hæc invicem contraria sunt.

JOHANNES ROBERTUS.

Hic non aliud præter verba temere effundit, & quasi per satyram cavillatur, quod dixerim melius non tangere qui post alios ipso probatiores auctores eum submonuerim, melius consultiusque illum facturum fuisse, si a contaminanda juris auctorum syncera lectione abstinuisset, tantum abest ut monere eum voluerim, quo meliora non attingeret, deteriora sequeretur, qui deteriora in jure amplecti eum vix posse viderem, & dolerem, quam

quæ

quæ in primis conſectatur. Quod dixi præſtari a me non potuiſſe, quin reſtaret in pleriſque ſcrupulus, qui accuratiorem cenſorem nonnunquam male habere poſſet, ſcrupulum pro dubitatione poſui, non adeo mihi blandiens, ut quæcunque a me tradita ſint, dubio carere profiteri velim, ſed ita ut perpenſa accurate interpretatione noſtra circa unamquamque ita occurrentem dubitationem; conſiderem fore, non quidem ut ipſe ſcrupulus relictus, ſed noſtra ejus ſcrupuli interpretatio a perſpicacibus, & doctis adprobaretur. Quorum autem in eo judicia morer, aut non magis quam putida nebulonis convitia morer, ſatis habeo ſemel perſpicue indicaſſe. Quod reliquum eſt, quid hic adferat adtuitionem negationis ab ipſo invectæ ad Ulpianum *in l. fructus* 7. §. *ſi vir, ff. ſolut. matrim.* præter inanem eorum quæ antea ab ipſo jactata fuerant repetitionem, vel quo ſcripta a nobis ita concutiat, ut in his, quæ objectarit refellendis mihi ſit immorandum, non diſpicio, niſi forte quod notat Lucretium minime fructiferentis dictione fuiſſe uſum, ut quidem vel librarii, vel typographi errore factum eſt, ut in libro meo extaret, cum frugiferentis vocabulo eum fuiſſe uſum dicere voluerim, & eum terras frugiferentes vocaſſe: quod æque illam ſententiam meam juvat, ac ſi fructiferentes illum dixiſſe comprobare poſſim: Aut etiam quod in calce improbat rationem illam, qua dixi eum locum propterea negationem initio reſpuere, quod alioqui ea poſita vitioſe repeti videretur, *in verſ. nec fructuoſiorem*; & perſpicuum ait, ibi debuiſſe repeti, & inculcari, ut intelligeremus cur nihil eſſet uxori a marito præſtandum. Ego vero non inficior ibi negationem eapropter debuiſſe addi, at repeti, & inculcari debuiſſe pernego. Nam ſi antea dictum fuiſſet maritum fundum lapidicinis marmoreis inventis fructuoſiorem minime feciſſe, id ſemel aſſumptum ſatis indicabat non eſſe, quod propterea ei præſtetur impenſa, itaque fruſtra repeteretur: ſed ob id initio non debuiſſe negationem addi, quod ita in fine addita ſit, quod cum marito impenſæ reſtitutionem ibi non adjudicet, eapropter contra initio aliquid ei attribuat, quippe cæſum; nequedum exportatum marmor. At hæc contraria ſunt, inquit. Legat (depoſita ſimultate, ſi quidem potis eſt) quæ ſcripſi, & non eſſe agnoſcet.

Admittere negationem Ulpianum in l. 4. §. ſi quis non tutor, ff. de doli mal. & met. except. *ſed eam addi neceſſe non eſſe.*

C A P. XXIV.

JOHANNES ROBERTUS.

SCRIPSI quidem non eſſe neceſſe negationem addi Ulpiano, *in l. 4. ſi quis non tutor, ff. de dol. & met. except.* At nullo loco aſſeruiſſe me comperias, ibi eam non poſſe addi. Quod ſi facerem, mihi ipſi omnino repugnarem, qui cum eam, quæ ex utraque lectione colligi poteſt, ſententiam jure ſubſiſtere doceam, eo ſimul, & illam negativam utrobique convenire poſſe admitto, & Ulpianus prædicto loco, & Celſo *in l. 2. ff. de eo qui pro tut. neg. geſſ.* Quod ſi a Græcis *Βασιλικῶν* ſcriptoribus utroque loco actum eſt, quibus non id propoſitum fuiſſe conſtat, hæc juris noſtri Latina ſcripta nullis immutatis reddere (cum eos multa in pauciora contraxiſſe, ac pleraque ut detraxiſſe, ita & addidiſſe nemo negaverit) non tamen, ut eo negationem illo loco addi Ulpiano oportere evincant: tametſi alioqui ad noſtrorum explicationem, & comprobationem non minimum Græcorum illorum ſcriptorum auctoritati tribuam, in iis præſertim, in quibus hoc, vel alio modo, quid ſcriptum fuiſſe referat.

Propterea autem notaſſe me perſequendi vocabulo uſum illic fuiſſe Ulpianum, quis niſi plane juris diſciplinæ ignarus dubitet, quod ejus verbi latior ſit ſignificatio (quippe non tantum ordinarias, & in rem, & in perſonam, ſed & extraordinarias alias perſecutiones complectens) quam petitionis, quæ in rem actiones proprie ſignificet? *l. actio 27. ff. de oblig. & act. l. pecunia 178. verſ. petitionis cum ſeq. & l. creditores 10. ff. de verb. & rer. ſignif.* Aerem igitur, vel magis umbram, quam animo concepit, non me ferit, qui vindicationem perſecutionis vocabulo contineri anxie contendit probare. Sed dum ita aerem verberat, in præcipitia imprudens ruit, qui tria hæc plane falſa adſtruit, & non facile pupillo reſtitutionem in ea re dari, quæ ejus propria non fuerit, & de re pupilli propria illic minime locutos fuiſſe Ulpianum, Celſumque, & rem pupilli propriam non poſſe uſucapi. Primum illud aptius eo convellitur, quam ut in eo refellendo pluribus ſit immorandum: quod & majoribus interveniente juſta cauſa paratiſſimum eſt ex Prætoris edicto reſtitutionis auxilium, ſi quoquomodo non in rei tantum, ſed & actionis, ac ejus, quod aliter ipſos contingat, jure quoquomodo læſi fuerint, *l. 1. ff. ex quibus cauſ. major. in integ. reſtit.* quanto facilius id minori concedendum? Et vero, quæ cauſa juſtior eſſe poteſt, quam hæc, quod qui tutor non fuerit, rem quæ in bonis pupilli eſſet, alienaverit? Secundum vero illud apertiſſime verbis & Celſi, & Ulpiani refellitur, quibus nominatim rem pupilli venditam eſſe proponunt. Mira vero hæc interpretatio, rem pupilli intelligere, quæ pupilli non fuerit, ſed ab eo bona fide poſſeſſa tantum. Tertium ita generaliter poſitum, & falſum quoque eſt, cum & in pupilli rebus uſucapioni locus ſit: *probat l. 2. §. ſi a pupillo, ff. pro empt. et l. etiam ei 46. ff. de minor.* In quo tamen diſtinctione opus ſit, quæ non eſt hujus loci.

ANTONIUS MERCATOR.

NOn ſcripſiſti in *l. 4. §. ſi quis non tutor, de do. exc.* pro, Et uſucapta ſit, non poſſe legi, Nec uſucapta ſit, eſto: non ſcripſiſti, nec etiam quiſquam te ſcripſiſſe dixit, ſed ſcripſiſti non eſſe neceſſe ita legi, quo argumento? quia & ſi res pupilli mobilis, quam vendidit, qui pro tutore negotia gerebat uſucapta ſit, eam rem petere pupillus poteſt non directa quidem actione, ſed utili in rem, & reſtitutoria, impetrata reſtitutione in integrum: idque in *d. §. ſi quis non tutor*, verba illa ſignificare, pupillo rem ſuam perſequenti, quæ extraordinariam petitionem complectuntur, ſic ſcripſiſti, & intellexiſti, ut ais, etiam ordinariam complecti. Concluſiſti igitur inde illo loco extraordinariam petitionem ſignificari, cui concluſioni hæc ſimilis eſt, Animalis appellatione continetur brutum, & homo. Aſinus eſt animal: ergo eſt homo. Neſcis argumentum a genere ad ſpeciem nihil valere ad adfirmandum.

Sequitur ex hac cauſa pupillo facile dari reſtitutionem in integrum. Probabilius diceres, uſucapionem non valere, quia is, qui emit ab eo, qui pro tutore negotia gerebat rem poſſidet ſine titulo, *l. Celſus, de uſurp. et uſuc.* quia ille vendidit, ut tutor, & tutor non fuit, ideoque pupillo ipſo jure competere rei vindicationem. Sed neque hanc dari vis, neque illam facile dari probas, ſed juſta ex cauſa tantum, quod neque ille negavit.

Rurſus ais, rem pupilli propriam poſſe uſucapi, quod tantum abeſt, ut ſit verum, ut nec res pupilli poſſit adquiri longo, vel longiſſimo tempore, *l. 3. C. de præſc. 30. ann.* nec ſane ullo caſu uſucapi poteſt, *l. bonæ fidei, de adq. rer. dom. l. ſi communem, quemad. ſer. amitt.* M. Tullius 1. ad Attic. *De tutela nihil poſſe uſucapi*. Non in caſu *l. etiamſi, de minor.* quam tu in medium adducis, qui ut Accur. ſentit, recte non eſt de uſucapione rei pupillaris, quæ cœperit a pupillo, ſed de uſucapione rei hereditariæ, quæ cœperit a defuncto. Ceteras leges, quæ de uſucapione tractant rerum pupilli, medicandus es ſi non tibi perſuades eſſe verum, quod etiam Accur. ſenſit accipiendas eas eſſe de rebus alienis a pupillo bona fide poſſeſſis, non pupilli propriis.

JO-

JOHANNES ROBERTUS.

ET hic calumniatur argumentari me futiliter, qui nullum ejus argumenti indicium in ſcriptis meis deprehendere poſſit. Illud quidem notavi, Ulpian. perſequendi vocabulo fuiſſe uſum in *l. 4. §. ſi qui non tutor, ff. de dol. except.* quæ dictio generaliter, & extraordinarias perſecutiones, & actiones complectatur, ut dixi. Et quidem illi loco eam ſignificationem generaliorem accommodari docui, qua extraordinarias petitiones, ſicque & eas, quæ mediante in integrum reſtitutione fiunt, comprehendit, quod cum ibi res uſucapta proponatur, non aliter perſecutioni locus eſſe poſſit, quam reſciſſa uſucapione. Sed non ut propterea concluſerim illo loco perſecutionis vocabulo extraordinarias perſecutiones ſignificari, quod hoc vocabulum non tantum ordinariam, ſed & extraordinariam petitionem ſignificet, ut ille inſulſiſſime calumniatur, quod nemo ex meis ſcriptis colligere ullo modo poſſit. Sed quid agat, quem deficit, in quo mordendo furentem rabiem expleat?

Illud autem, quod ait, re pupilli à protutore vendita uſucapionem non valere, non probat ea quam citat *l. Celſus, D. de uſuc.* & præterea repugnat uterque locus, de quo agit, ut & ei, quod exinde contendit rem pupilli propriam non poſſe uſucapi, cum Ulpian. rem pupilli uſucaptam aſſumat, quam poſtea pupillum ut ſuam perſequi poſſe ait. Celſus vero de non uſucapta ita loquitur, quaſi quæ uſucapi potuerit: aut fruſtra de uſucapta loqui neceſſario agnoſcere cogeremur, cum ea de pupilli immobilibus rebus loquatur, nec aliis, ut patet illo contextu, quia iſtiuſmodi pupilli res ſine decreto alienari nequeant, propterea eas uſucapi non poſſe dixit. Cum autem mobiles, & ſine decreto alienari poſſint, ſequitur in his uſucapioni locum eſſe, ſi vel a tutore, aut protutore, aut etiam a pupillo, quem puberem credat emptor, vendantur, *l. 2. ſi a pupillo, ff. pro empt.* Nec obſtat *l. ult. C. pro empt.* quæ quidem de eo loquitur, qui ſimpliciter ab eo, quem ſciebat pupillum, ſine tutoris auctoritate emit, quem ne longi quidem temporis poſſeſſionis ſpatium defendere ait.

Diſcrimen perpetuatæ donationis, & quaſi perpetuatæ, apud Juſtin. in l. ſancimus, §. ult. C. de donat.

CAP. XXV.

JOHANNES ROBERTUS.

EA quibus aſſeruimus negationem recens invectam plane reſpuere Juſtinianum in *l. ſancimus, §. ult. verſ. ſin autem etiam heredum, C. de donat.* etſi illa noſtra vellicans ne conetur quidem refellere, quia deſit ratio, qua probabiliter id fiat, tamen quod unum leviuſcule objicit noſtræ interpretationi, diluere præſtiterit, quam ſuſpenſum, & animi dubium Lectorem relinquere. In eo igitur, quod ita interpretati ſumus illum locum, ut ſi adjecerit, qui annuum quid donavit, tempus vitæ vel ſuæ, vel donatarii, hoc eſt, expreſſerit, certum aliquod tempus, ad quod uſque poſt mortem vel ſuam, vel ejus cui donat, voluerit eam donationem extendi, una intelligatur eſſe plurium annorum quaſi perpetuata donatio, objicit ille, breve adeo eſſe poſſe id tempus, quod ita alterutrius vitæ adjectum eſt, ut ſi ſtatim poſt donationem factam illum deceſſiſſe contigerit, ad cujus vitam tempus adjectum fuit, breviſſimo tempore finem accipiat donatio, puta vel biennio, vel etiam minore tempore. Quis igitur exiguæ ſummæ annuam donationem hoc caſu, ut unam & perpetuatam inſinuatione egere dixerit? Cum ſumma præſtationum, quæ ſecutæ ſunt, ſummam ex legis præſcripto inſinuationi obnoxiam excedere non potuerit, & planum ſit eum, qui ita vitæ tempus adjecit, noluiſſe facere perpetuam obligationem. Quod quidem in ſpeciem urgere videri poteſt. At penitius verba, & quibus Juſtinianus uſus eſt, & quibus illum ſubſecutus ſum, expendentibus haud ita difficilis erit ejus nodi ſolutio: quippe ſi expendemus duos ibi caſus propoſuiſſe Juſtinianum, quibus annuæ qualitatis donationem unam eſſe intelligat: Priorem quo fecerit ſimpliciter heredum mentionem, hoc eſt, nulla certi temporis limitatione addita: Poſteriorem, quo vitæ vel ſuæ, vel donatarii, vel etiam heredum tempus adjecerit, ut in illo priore intelligat unam eſſe, & vere perpetuatam donationem, juxta *l. ſi Stichum 16. §. ult. ff. de verb. oblig. & l. Senatus 35. §. ult. ff. de mort. cau. donat.* quia heredum appellatione, & heredes heredum contineantur, *l. heredis appellatio 63. & l. heredis appellatione 170. D. de verb. & rer. ſign.* In poſteriore vero ſit quoque una, at non perpetua, verum quaſi perpetuata, & quaſi denſioribus donationibus cumulata. Quibus verbis, nec aliis uſus ſum poſt Juſtinianum, in *d. §. ult. in verb. Tunc ei quaſi perpetuata*, & verbis, *Et quaſi denſioribus*. Ubi continuatione ejus qualiſcunque temporis opulentiorem interpretatur effectam donationem: ideoque ad finem uſque illius temporis eſſe unam utpote non ſimpliciter ab incerto fortunæ exitu omnino pendentem, cum certus annorum numerus ſit adjectus: Quo nomine ejuſdem contextus argumento patet aperte non poſſe tunc tot dici donationes, quot illi ſint anni: ſed ut minimum tempore donationis factæ fuiſſe illius certi temporis vitæ adjecti cumulationem cum eo faciendam, quod ſperari potuit longiſſimæ hominis vitæ, quam in iſtiuſmodi dubiis centum annorum ſeſe lex interpretari ſolet, *l. an uſusfructus 62. D. de uſufr. & l. uſusfructus 3. D. de uſu & uſufr. leg.* juncta *l. ult. C. de ſacroſ. & princ. Auth. ut eccleſ. Rom. centum annorum, novell.* 10. Sed quia in dubio lex interpretatur diſponentes perpetuum magis quam temporale efficere quid voluiſſe, *l. cum quidam 23. cum l. ſeq. & l. annuam 6. & l. annua 20. D. de annu. legat.* neque certum id tempus in iſtiuſmodi donationibus ſoleret aliud, quam longum adjici, arg. *§. emphyteuſin, in Auth. de non alien. aut permutandis rebus Ecc. Nov. 7. & principio Auth. de alienat. & emphyt. novell.* 120. propterea quaſi perpetuatas donationes iſtas in univerſum inſinuandas eſſe juri, & rationi magis conſonum Juſtinianus exiſtimavit. Omitto quod cum prius locum illum ita correxiſſet ille, ut pro *Vel adjiciatur* legendum aſſeret, *Vel non adjiciatur*: exinde poſteriore tempore pro *vel*, ſimplicius reponi maluit *Nec*, ut eo magis ferenda videri poſſit quo minus a recepto, & vero contextu. Ita ob duas tantum commutatas literas aberit nova iſthæc religio, ſed tamen tam hoc, quam illud diſconvenit, ut ex his, quæ autem ſcripſimus, patere confido.

ANTONIUS MERCATOR.

UBique comperio pertinaciam, & iracundiam tuam tibi mentem immmutare. Cum dixiſſes in *l. ſancimus, §. ult. C. de donat.* hæc verba, ſi adjiciatur tempus vitæ, vel donatoris, vel ejus, qui donationem accepit, hunc ſenſum referre, ſi adjiciatur certum tempus, quo etiam poſt mortem donatoris, vel donatarii annua quantitas præſtetur, quæ donandi animo in ſtipulationem deducta eſt, & ego plane viderem hoc ſenſu, nihil eſſe magis alienum a verbis, quod nemo etiam eſt, qui non videat, & tamen oſtendere vellem etiam non convenire hunc ſenſum menti, quam Juſtiniano fuiſſe dicis, ut proponeret duos caſus, quibus ſtipulatio annuæ quantitatis indigeret inſinuatione, hac ratione uſus ſum, quod hoc ſenſu adhibito unus tantum non duo ponantur caſus, te unum eundemque partiri in duos, quorum uno heredum ex utraque parte fiat mentio, altero vero protrahatur donatio etiam poſt mortem donatoris, vel donatarii in tempus certum, quod ego dicebam nihil aliud eſſe, quam in heredes donationem procudere in tempus certum, & heredum tacitam facere mentionem, atque ita hunc caſum non eſſe alium ab illo, tu contra pertendis duos eſſe caſus, uno quo heredum facta mentione nullus penſitationi præſtituitur certi temporis finis, altero quo heredum facta mentione tacita, vel expreſſa præſtituitur certum tem-

tempus, & illo caſu perpetuam eſſe donationem, hoc vero caſu, quaſi perpetuam, cum ſine ulla caſuum diſtinctione Juſtinianus dicat eſſe, quaſi perpetuam ex temporis appoſiti, vel omiſſi ratione, neque æſtimata re, neque diviſa, quia hac in re temporis adjectio non variat caſum. Uſus etiam ſum rationibus quas recitas, neque refellis aliter, quam dicens, poſitis, ut feciſti, duobus caſibus ſatis eas refelli: uti vero refellantur, neque doces, neque ullus videt. Pone duos illos caſus quantum voles. An ideo non poterit eſſe locus iniquitati, & incommodo, quod evenire poſſe notavi ſi defuncto donatore, vel donatario eo ipſo anno, quo donatio forte annorum quinque facta eſt, & prolata in annum poſt mortem alterutrius, tam exiguæ ſummæ inſinuatio ſub incerto fortunæ fuerit exacta? & ex hoc eventu incerto etiam non erubeſcis dicere eam non pendere donationem, quia, inquis, certum diem habet: quod eſt manifeſto contra §. *pen. d. l. ſancimus.* Marrucine, diſce tandem Juſtinianum in §. *ult.* unum tantum caſum proponere, quo ſtipulatio annua, quæ donationis cauſa interpoſita eſt indiget inſinuatione, ſicut in §. *pen.* & unum tantum poſuit, quo non indiget inſinuatione, qui eſt de adjecto tempore vitæ donatoris, vel donatarii, cui merito etiam ſubjicitur ex diverſo unus alius de non adjecto tempore vitæ, ſed prorogata penſitatione in heredes, ut Iſidorus Græcus interpres legit recte in *d.* §. *ult.* & Dominus probavit, tui arbitrii, aut ſane non tui, quod nullum eſt, ſed alieni arbitrii faciens legere, vel non adjiciatur, aut nec adjiciatur, quid enim intereſt?

JOHANNES ROBERTUS.

HIc nihil niſi actum agit, ea quæ ab ipſo dicta jam fuerant, inculcans, non quo eam, quam temere invexit negationem. Juſtiniani ſententiæ, & verbis convenire contendat, *in l. ſancimus*, §. *ſi quis autem talem, verſ. ſin autem*, *C. de donat.* (hæc enim ut deploratæ cauſæ poſtrema cura eſt) verum ut etiam admiſſa interpretatione mea, ibi non duos caſus proponi demonſtret (quod ego aſſeruerim) ſed unum tantum, & in eo caſu ſubſit iniquitas, & incommodum. Sed quibuſnam aliis argumentis id probare conetur, quam quibus ego abunde ſatisfecerim, non perſpicio. Nam quis neget eum caſum, quo quis annua decem a ſe heredeque ſuo præſtanda donaverit Titio ejuſque heredibus ab illo diverſum eſſe, quo annua decem Titio donaverit, quoad vivet, & eo amplius triginta poſt ipſius mortem annis præſtanda? Illo priore caſu vere perpetua eſt donatio, ut explicui: hoc vero non eſt perpetua, cum certo tempore poſt ejus mortem ſit vallata: ſed tamen quo nomine huic certum tempus præfinitum eſt, nec per conſequens ſic omnino ab incerto eventu pendet, ut velut conditionalis, ſingulis annis ejus dies cedere dici poſſit (unde tot cenſeri queant donationes, quot ſint anni ad quos extendatur) ea ut continuatione illa temporis magna, & opulentior effecta, quaſi perpetuata, & una intelligatur, & idcirco quaſi denſioribus donationibus cumulata excedat legitimum modum, inſinuatione egeat, ſunt enim hæc Juſtiniani ipſamet verba. Quibus verbis etiam diluitur, quod de iniquitate queritur oblatrator, ſi defuncto donatore, vel donatario eo ipſo quo donatio facta ſit anno, cum ea prolata fuerit in annum forte unum ſolummodo, poſt donatarii, qui deceſſerit mortem exiguæ forte ſummæ donatio, ea inſinuationis neceſſitati ſubjaceat. Non enim tam id quod, ut confingere libuit, rarius evenire poteſt, attendendum eſt, quam ipſa legis ratio expendenda: hanc enim merito animam legis eſſe dicimus: Quippe iſta in re hæc, quæ efficit ut in plures annos producta donatio plurium illorum annorum, vel una intelligatur eſſe, vel juxta annorum ad quos protendatur numerum multiplex: quippe quod nullo prorſus certo annorum numero annuæ donationi præſtituto, ea ab incerto eventu, ſive (ut Juſtin. loquitur) fortunæ exitu pendens, conditionalis ſit, & quod cuique anno hæc conditio inſit, ſi hoc anno ſupervixerit, quo fiat ut cum unoquoque anno ejus dies

A cedat, tot donationes intelligantur, quot anni. At cum certus annorum numerus præſtitutus eſt illi vitæ alterutrius curriculo (quod ut brevius, ita & productius eſſe queat) non poſſit unoquoque anno ejus donationis dies cedere, nec quidem ejus vitæ, quod etſi decederet, ſic continuatione temporis certi, & quod eo mortis anno deficere non poſſit, cumulatæ. Itaque licet perpetua non ſit, eo tamen nomine quaſi perpetua, utpote eo ad perpetuarum naturam magis accedens, merito a Juſtiniano judicata ſit, prob. *hoc d.* §. *ſi quis autem talem, verſ. incertus etenim fortunæ exitus hoc nobis ſuggeſſit*, & *verſ. ſin autem etiam*, & arg. *l. Senatus* 35. §. *ult. in fin. ff. de mort. cauſ. donat.* & *l.* 1. *in princ. D. quand dies leg. cedat*. Et quæ tanta inde (ut exclamat) iniquitas? quodve tantum incommodum ſemel ob id faciendæ apud acta inſi-
B nuationis? cum maxime id præſtet donationis inſinuatio, ut ea interveniente clandeſtinæ fraudes vitari queant, nec pro negotii opportunitate facile quidvis confingi, vel id quod vere geſtum eſt, aboleri poſſit. Quod inſinuationi introducendæ cauſam præbuiſſe optime explicat Conſtantinus in *l. data* 27. *C. de donat.*

Quibus caſibus uſurarum nomine creditori pignus retinere liceat, & de repromittendi verbi ſignificatione.

CAP. XXVI.

JOHANNES ROBERTUS.

C SED videamus, an aptius idem commutarit eandem illam perticulam *Vel* in *Nec*, apud Ulpian. in *l. ſolutum* 11. §. *ſi in ſortem* 11. *D. de pignor. act.* Is duo tantum interpretationi, & receptæ lectionis defenſioni noſtræ objicit. Alterum eſt, dum verba hæc illius contextus *Vel in uſuras*, prout in exemplaribus omnibus extant, retinemus, & ea non intelligimus de pignore obſtricto in uſuras duntaxat, ſed de obligato in ſortem & uſuras ſimul, ex eo ſequi, fruſtra poſtea ſubjici, *eo ſoluto propter quod obligatum eſt pignus, locum habere pignoratitiam*. Si quidem antea propoſuerat id in utramque cauſam obligatum & ſortis & uſurarum. Quod qui colligi inde queat, atque etiam, qui a nimia abſurditate, ne dicam inſcitia, ratiocinatio hæc defendi poſſit, plane non diſpicio. An enim, cum duos caſus illic nominatim
D conſtituam interpretatione mea, obſtricti pignoris vel in ſortem tantum, vel etiam in ſortem & uſuras, inde colligi ulla ratione poteſt, fruſtra poſtea ſubjici, eo ſoluto propter quod pignus obligatum eſt, pignoratitiæ actioni locum eſſe, cum ex priore caſu ſola ſorte ſoluta huic locus ſit, etiamſi uſuræ ſolutæ non ſint: poſteriore vero non aliter quam ſi utrunque ſolutum fuerit? Et vero plane fatuus & ineptus hic ratiocinandi modus, quo duobus conjunctim poſitis ex eorum uno tantum argumentum ducitur. Alterum eſt, quod objicit, illo admiſſo fieri, ut idem caſus fruſtra repetatur in poſtea ſequente verſic. *Si tamen pignus.* Et quidem ſi verſiculus is ſuperiora illa proxime, & immediate (quod ajunt) ſubſequeretur, nullo alio interjecto, id quidem illam interpretationem noſtram in dubium revocaret. Verum aperte reclamat contextus, in
E quo cum generaliter primum illud dixiſſet Ulpianus, ſi in ſortem, vel etiam in uſuras obſtrictum ſit pignus (ut illic probavi ſic ampliative intelligi poſſe, & intelligendam eſſe particulam illam *Vel*, ut & in *l. ſi quis ita* 32. *D. de aur.* & *arg. leg.* & *in l. a te* 32. *D. de novat.*) *eo* (inquit) *ſoluto propter quod obligatum eſt, locum habere pignoratitiam*. In quo cum dubitari poſſit, an ubi quoquo modo ſicque vel nuda tantum pactione in uſuras obſtrictum eſt pignus, illud obtineat, ob id, quod uſuræ non aliter ex mutuo peti queant, quam ſi per ſtipulationem promiſſæ fuerint, *l.* 3. *C. de uſur.* ſubdit illud, utroque caſu obtinere, & quo in ſtipulationem, & quo in pactionem deductæ fuerint, ſi modo pignus, & in eas alterutro modo obligatum ſit, ut quamdiu quid ex his debeatur, ceſſet pigno-

gnoratitia: Eo simul indicans, pignus in sortem simpliciter datum in usuras minime obstringi, tametsi de usuris præstandis seorsim pactione convenerit. An vero hæc superiorum simplex repetitio existimanda? Nec minus perverse etiam idem ex scriptis meis colligit, asserere me, multum interesse, ante, an post pignoris pactio de usuris præstandis fiat. Nam ut omnia adamussim expendas, non alio interpretationem meam recidere comperies, & superiorum conciliationem cum *l. per retentionem*, *C. de usur.* quam ut constituam, non aliter eas etiam retentionis jure servari posse, sive in stipulatum, sive in pactionem deducta sint, quam si pignus nominatim, & in eas quoque fuerit obstrictum, quod probetur *d. l. per retentionem* 4. C. *de usu.* Quam legem, quod addiderim de usuris per stipulationem promissis intelligendam argumento esse verbum repromittendi, quo illic utuntur Impp. Sever. & Antonin. ridicule a me fieri calumniatur ridiculissimus homo: quasi (inquit) non eo verbo passim, & sponsio significetur, & pactum, & nudus consensus, & dictio, & pollicitatio, & contractus omnis: alioqui (inquit) minus esset promittere, quam spondere. Advocat & Senecam (cum nihil sit opus) idem ille (qui istiusmodi consarcinationibus multiscius haberi cupit) quo plura promittendi, quam spondendi verbo comprehendi evincat. Quibus quidem, & aliis, quos citat locis, promittendi, & spondendi verborum mentio fit, nusquam vero repromittendi: Et ego nusquam negavi latiorem esse promittendi, atque etiam repromittendi, quam spondendi significationem. Illud tantum obiter dixi, argumento esse istud verbum Imperatores Severum & Antonin. proprie loqui solitos, de usuris per stipulationem promissis id intellexisse, quod hoc repromittendi verbum proprie magis ad ea, quæ per stipulationem promittantur, in jure referri soleat, adeo ut nudam quoque repromissionem lex per stipulationem fieri interpretetur, *l. 1. §. stipulationum*, *ff. de Prætor. stipul.* Quod adeo neminem mediocriter in jure versatum in dubium revocaturum credidi, ut auctoritatibus id comprobare piguerit, cum facile id esset, ut quidem probatur *d. §. stipulationum, l. 5. §. si is cui, ff. de oper. nov. nunciat. l. 1. D. de sponsal. l. hoc amplius 9. §. quæsitum, & l. qui bona 13. in princ. & §. 1. & l. damni 30. vers. utrum, ff. de dam. infect. l. si quando 6. D. ut legat. nom. caveat.* Hincque repromissio satisdationi opponi solet, ut illum repromittere recte interpretatur Alciat. qui nuda stipulatione se obligat, *in l. satisdationis 61. §. 1. D. de verb. signif.* probat. *d. §. stipulationum*. Neque tamen, ut inficier in generaliore significato, & ad simplicem quoque promissionem nonnunquam referri, ut in aliis quoque composita simplicium loco sumi solent: sed & rarius id fieri intelligamus, & cum hoc fit, sæpius addi quid solere, quo id extra propriam ejus significationem ita sumi subnotetur, puta nuda pollicitatione repromitti, juxta *l. in fraudem 10. in prin. D. de his quib. ut indig.*

ANTONIUS MERCATOR.

VErba Ulpiani, quæ adjectio articuli, Etiam, inquam excogitasti, temerat atque corrumpit in *l. 11. §. si in sortem*, *de pign. act.* hæc sunt, si in sortem dumtaxat, vel in usuras obstrictum est pignus. Quis unquam sanus, & siccus hæc legendo dicturus est, Ulpianum loqui quidem de pignore obstricto in sortem tantum, non etiam de pignore obstricto in usuras tantum, sed de obstricto in usuras & sortem? quod tamen tu dixisti, dum legis, aut intelligis, vel etiam in usuras, pro in sortem & in usuras. Quis etiam paulo versatus in arte disserendi dicturus est, quod tu dixisti, qui ejus artis communisve sapientiæ ne pilum quidem habes ἀσυλλόγιστον esse, quod Dominus ait, subjectis statim his verbis, Eo soluto, propter quod obligatum est, quo singulari modo eum tantum casum attingit, quo pignus ob sortem tantum obligatum est, eum omittere alterutrum, quo tu fingis contra verba Ulp. pignus obligatum fuisse in usuras, & in sortem. Atquin non potuit alterum omittere, qui duos conjunxerat ca-

A sus. At vel omisit tamen, vel ea verba, Eo soluto, propter quod obligatum est, retulit ad utrumque casum, etsi ad utrumque, ergo utroque pignus obligatum fuit in unam causam tantum, uno in sortem tantum, qua soluta pigneratitia agi possit, altero in usuras tantum, quoniam casui, quo id obligaverit in omnem causam ea verba, Eo soluto non conveniunt. Argumentatur ex verbis Ulpiani, non ut tu dicis, nesciens plane quid dicas, ex uno casu tantum: nec inepte tamen argumentaretur ex uno casu hoc modo, Si duo sunt conjuncti casus, & prior est de pignore obligato in unam causam tantum, puta in sortem, posterior non potest esse de pignore obligato in utramque causam, puta in sortem & usuras, quoniam sunt impares casus, & ἄζυγοι, ut philosophi loquuntur. Debet igitur & posterior esse de pignore obligato in unam cau-
B sam tantum, puta in usuras, quod & exigit tertius casus, qui sequitur in eodem *§. si in sortem*, & proponitur his verbis, sive autem usuræ in stipulatum deductæ sunt, sive non, si tamen pignus & in usuras obligatum fuerit, &c. hoc est si pignus obligatum fuerit in sortem & in usuras ex stipulatione, vel ex pacto debitas, aut sane tuo quidem judicio, qui semel supra propositus est, deinceps supervacue proponitur, quod & tu fateris, si ea verba superioribus proxima sunt: Proxima autem esse non potes negare, nisi eadem opera negas proximum verbo nomen proximum subjecto prædicatum, aut versui primo proximum esse sequentem. Cetera quæ ad hanc quæstionem pertinent, quæ tu ignoraveras, copiose explicat Obser xv. Ubi quæ distinctio rejicitur inter usuras, de quibus convenit tempore contracti pignoris, vel antequam pignus contra-
C heretur, & eas, de quibus convenit post contractum pignus, cum eam tuam esse negas impudentissimus es. Verba tua, quibus casum explicas, quo pignus acceptum in sortem non tenetur in usuras, hæc sunt. At secus in his usuris, de quibus præstandis, neque antea convenisset, neque tunc convenerit, cum res pignori daretur: nam earum ratione pignus retineri non potest. Quæso his verbis, de quibus usuris loqueris, nisi de his, de quibus postea convenit? has igitur separas ab his, de quibus ante convenit, ita ut in has quidem pignus teneatur, sed non etiam in illas: quam differentiam cum pervicimus esse falsam, non habes aliud quam ut dejeres te non dixisse. Dejeras etiam te dixisse, non aliter in usuras pignus, quod in sortem datum est retineri, quam si & in usuras nominatim fuerit obligatum. Et tamen verba hæc sunt tua, usurarum no-
D mine pignus detineri posse, quamvis id non fuerit in usuras nominatim obligatum. Deliras simul, ac dejeras.

Extremus actus hujus capitis est Morychi cujusdam actus, dum causaris tibi cum dixisses repromittere, non debuisse objici locos, quibus esset scriptum promittere, non repromittere, ac si sesquiasine, non possit unum idem atque aliud neque plus, aut minus. Dum dixisse dominum repromittendi verbo comprehendi non sponsionem tantum, sed & pactionem, & dictionem quamcunque, & subjecisse: alioquin minus esset promittere, quam spondere, qui subjecit, Et minus esse promittere, quam spondere. Dum scribis Senecam ab eò vocari in testimonium, ut vincat plus comprehendi verbo promittendi, quam spondendi: quinimo eum vocat in testimonium, ut vincat minus comprehendi: in quo dispiciendo, ut verbo ti-
E bi familiarissimo utar, hæret aqua, vel asinus tibi potius, ut adoptio tui ipsius occulta probat, quia nescis, quam varie dicatur plus, aut minus, vel ut latine loquar, quia nihil scis, ac ne Calepinum quidem, in quo totus es, ut a Bartolo te vindices, & iis recentioribus, qui te male urunt, facias parem, quibus non si te ruperis æquabis unquam. Vetusta maceria oneri ferundo non est. Nihil addo amplius. Imo & hoc Potitio te, stultiorem esse cum scribis nihil fuisse opus testimonio Senecæ: nam neque addis, cur non fuerit opus, neque agnoscis tibi ex illo Senecæ demonstrari minus esse promittere, quam spondere, quod tu nesciebas, nec scis adhuc qua ratione minus sit, nec e contrario qua ratione etiam dici possit plus esse, vel idem omnino esse. Cum etiam unum tantum ex Seneca

locum adferre, id consarcinare vocas. Cum istis consarcinationibus Dominum meum multiscium, ut loqueris haberi cupere ais. Sic sane, ut est, cupit haberi juxta Æschylum & Aristotelem, Cupit esse bonus, utilis, verus & fidelis juris interpres, simul & haberi, aut si non sit, nec haberi. Ac postremo cum eodem argumento uteris, quo usus es cap.XXIIII. Repromittendi verbo in legibus quibusdam significatur stipulatio: ergo & in *l.4.C. de usur.* quod tamen te obiter dixisse dicis, quasi veniam petens. Velles tibi obiter dicta dari. Darentur omnia, quoniam omnia sunt, quasi obiter dicta. Si quid omisi, Lorarii ferte opem, & agite. Agite etiam in id, quod ex Alciato probat repromittendi verbo significari stipulationem, ac si indice primo hujus rei, quæ notissima erat.

JOHANNES ROBERTUS.

ET hic quoque quid aliud, quam actum agit? Certe adeo nihil sophisticis ratiocinationibus suis urget, ut vel in ipsius causam propensissimos, dummodo mediocriter saltem in juris lectione versatos, judices mihi non recusem. Primum nec excogitavi, nec adjeci articulum etiam, ut calumniatur me ejus morem in temerando, & corrumpendo subsequi. Legat iterum mea, & intelligat, agnoscet intra se, eam addidisse me nunquam. Deinde in eo, quod repetitis ex libris Receptæ lectionis verbis meis probare conatur falso me postea negare distinctionem a me adhibitam inter eas usuras, de quibus tempore contractus, & illas de quibus postea convenerit, subsidat paululum fervidior ejus bilis, & sedatior factus expendat me quidem inficiatum, simpliciter a me fuisse dictum, interesse multum, an ante, an post pignoris obligationem pactio de usuris præstandis fiat: quæ verba indicant non simpliciter me id dicere, & generaliter extendere, sed non alio, quam ad ipsius (cujus objecto respondebam) sententiam referre voluisse (quippe qua is specialem, & in usuras quoque pignoris conventionem eodem ipso loco exigi, eoque referre contendit, *l.4.C.de usuris*) arguunt, quæ paulo post, & conjuncta orationis serie, non aliter promissas retentionis jure servari posse significant, quam si pignus nominatim, & in eas quoque fuerit obstrictum, quod prob. *d.l.4.* At illam distinctionem, quam objectat prius a me traditam, ad eas usuras a me relatam fuisse patet, in quas non fuerit nominatim pignus obstrictum, sed quæ simpliciter pactione promissæ fuerint, non autem pignore, & in eas nominatim obligato. In quibus non aliter unquam sensi, quam plurimum interesse, an eo tempore, quo res pignori data est, aut ante de iis præstandis pactione convenerit, an vero postea: siquidem illo casu, ex consequentia sortis, & in usuras quoque illas pignus eatenus obstrictum intelligi, ut earum non solutarum ratione creditori retentione pignoris uti liceat, isto vero posteriore non liceat, idque comprobari *d.l.4.* Quod duobus locis illo nostro Receptæ lectionis *lib.* 1. scriptum extat. Dejerasse autem me, aut ab alio in eam rem, aliamve ullam dejeratum esse, cum nusquam toto illo capite dixerim, quæ (malum) non jam impudentia, sed insania in hoc eum agit, ut dejurium mihi objectet? Et quid fuit ut dejerasse me confingeret, aut iterum verba mea repeteret, cum illud, etsi dejerarim, nunquam etiamnum aperte profitear, at eo quem assequi, aut noluit, aut non valuit modo?

Extremo actu atrocius insultat, quod quo loco ambigue scripserit, *& minus esset promittere, quam spondere,* sic acceperim, quasi scripsisset, & intellexisset, *alioqui minus esset promittere, quam spondere;* ac cum inde id eum voluisse existimarim, latiorem esse promittendi, quam spondendi significationem: ille contra in eam partem ambigua illa verba accipere se exclamet, ut significent minus esse promittere, quam spondere, & ad hæc (quasi qui nos confoderit) mire exultans, quibus potest mordacibus dicteriis, maledictis, & probris nos virulentissime adlatrat, & impetit. Sed illud omne, quo sese A tantopere attollit, quasi me obstrictum in angustias redegerit, quonam spectare dicet? quidve ad illud, quod quærimus, spestare? quippe refellendum, quod utroque loco volui, Repromittendi verbum proprie magis ad ea in jure referri solere, quæ per stipulationem promittantur, quo traditam a nobis extremæ partis *d.l.4.* interpretationem comprobarem. Sed quod obiter id me dixisse adjeci, hoc est cursim, & aliud præcipue agentem, nec in eo immorari volentem, id vero me quasi dicti veniam petentem dixisse cavillatur, omnia ad calumniam rapere solitus, & in istis inanibus venti campum se nactum arbitratus, mirum in modum sibi placet. Attamen cupit, inquit, esse bonus, utilis, verus, & fidelis juris interpres, simul & haberi. Quis enim ista scribentem non ludificari potius, quam serio eum B agere credat, cujus scripta, dicta, factaque omnia, his fallacibus verbis repugnent. Faxit Deus Optim. Max. ut tam illud prius vere, & ex animo cupiat, quam hoc solum posterius animose indignisque modis captat.

Non esse necesse Gordiani rescriptum in l. unic. C. etiam ob chirog. pec. pig. *teneri posse, de duabus sortibus intelligi.*

CAP. XXVII.

JOHANNES ROBERTUS.

C SUPERIUS caput jam exaraveram, cum recens prodierunt & alia ejusdem auctoris scripta, in quibus non jam illud asserit quippe. *Vel* in *Nec* mutandum esse *in d.§. si in sortem.* Verum ne plane manus dedisse dicatur, illud præfatus, fortiter posse defendi esse forte veram illam ipsius emendationem, postea non tantum agnoscit nihil ibi esse mutandum, sed & ex Basilicis libris id confirmat (in quibus nihil ex recepta lectione mutetur) & ex ratione *l.4. C.de usur.* hoc est, ea quæ potissimum illam ejus emendationem, in qua non perstat, improbaram. Et tamen refractarium vocat, qui quod verum plane hic agnoscit, humanissime docuerim. Inde vero deditionis illius ignominiam egregio aliquo facinore abolere contendens, perspicuum Gordiani rescriptum *l. unic. C. etiam ob chirog. pecu. pign. teneri poss.* sic explicare adgreditur, ut βορβόρῳ ὕδωρ λαμπρὸν μιαίνων, D id omne conturbet. Ac primum in eo, quod Gordianum de duabus tantum sortibus loqui interpretatur, hypothecaria quippe, & chirographaria: & quod sit ea singularis, & nova constitutio, eo restrictius eam accipiendam esse ait. Quam perspicax hominis ingenium, qui dum finem tantum illius rescripti ita explicat (ut quidem ejus postremæ parti illud accommodari potest) non dispicit anteriora ejus verba cum ea ipsius interpretatione pugnare, cum quo loco generalem illius rescripti sententiam proposuisset Gordianus, omnem omnino pecuniam, quæ sine pignore debetur, ita esset complexus. *At si in possessione fueris constitutus, nisi ea quoque pecunia tibi a debitore reddatur, quæ sine pignore debetur, eam restituere propter exceptionem doli mali non cogeris.* Quod generaliter propositum exinde accommodat quæstioni, ad quam E rescribit, in qua quærebatur de chirographario debito, & simul alio, quod sub pignoribus debebatur. Non frustra igitur disquiri ibi solet, cur in eo, quod usurarum ratione debetur, aliud obtineat, quam in reliquis sive principaliter, sive accessorie debitis, quale accessorie debitum potest esse fidejussionis ex alia causa, sive constituti. Atque ut illa non admittat, an vel propter impensas in re pignori obligata factas, vel eo, quod propter illam rem interest, vel alterius rei pignori datæ, & venditæ evictionem retentioni locum esse inficiari potest? prob. *l. si necessarias in princ. & §. 1. ff. de pign. act.* arg. *l. si servus communis 63. §. his etiam, ff. de furt.* Quæ quidem ad sortem alteram chirographariam referri nulla ratione possunt. Nec est, quod argumento ex ipsa tituli il-

lius

lius inscriptione ducto, quis existimet illius sententiam juvari: quandoquidem chirographarii debiti & chirographariæ pecuniæ appellatione, ea omnis significatur, quæ quomodocunque sit, pignore debetur: unde chirographarii creditores ad differentiam hypothecariorum dicuntur, *in l.pen.D.de bon.auct.jud.poss.sive de priv.cred. & l.4.& 6.C.eod.t.l.si solvere 7.C.de nova.l.cum tibi* 10.*C.qui pot.in pig.*

In eo vero, quod attexit, non usurarum odio illud jure constitutum, ne propter usuras ex mutuo pactione nuda promissas pignus retinere liceat, sed quia pacta incontinenti adjecta stricti juris contractibus (qualis est mutui) non pariant actionem, hominis stupiditatem satis demirari non possum, qui non dispiciat illam se assertionis suæ rationem reddere, quæ eam manifeste oppugnet. An enim in iis solis retentionis jure uti licet, quorum ratione nobis actio competit? Quis nescit id juris & illis quoque competere, qui exceptione sola tuti sint? *l.1.in pr. & ibi gloss. D. quib.mod.pig. vel hyp. solv. l.1.C.si res alie. pig.dat. l.utere, & l.si prædium in fi. C. de præd.& aliis reb.mino.l.1.in fi. pr.D.de pig. l.si quisquam, D. de divers.temp. præsc.§.certe, & §.si Titius, de rer.divis.in Instit.* Illâ autem pacta exceptionem saltem parere admittit, qui actionem illis adimit, ut neque ulla ratione id inficiari potest.

Verum enim vero & in illo quoque aberrat, quod is actionem adimit, eoque solo movetur cum plerisque aliis, quod non frustra nominatim in bonæ fidei contractibus generaliter dicantur pacta incontinenti adposita ex parte actoris inesse, & actionem parere, *l.jurisgentium 7. §.quinimo, cum seq.D.de pact. l. in bonæ fidei, C. de pact.*verum eo significari non idem in aliis obtinere: quippe strictis. Quod ita male colligit. Nec enim illud inde sequitur, sed id tantum generalius, & regulariter magis illud in bonæ fidei judiciis obtinere: quod vel eo solo patet, de quo hic quærimus, quippe quod pactum de usuris præstandis bonæ fidei contractui, incontinenti adpositum contractui inest, & actionem parit, cum non idem in strictis obtineat, exceptis specialiter nonnullis, *l.3. l.frumenti* 12. *l.oleo 23. C.de usur. l.etiam 30. D.de usur.* Sunt præterea & alia, quorum in pactionem bonæ fidei contractui incontinenti adjectam deductorum ratione actio datur cum in strictis aliud obtineat: nec tamen eo minus verum, id est, in aliis, pacta incontinenti adjecta stricti juris contractui, & ex actoris quoque parte inesse, & actionem producere, prob.*l.lecta 40. vers.dicebam*, juncto *vers.quamvis diversa, ff.de reb.cred. l.si ita quis* 135.*§.Seja, D.de verb.oblig.l.nec ex prætorio 28.D.de reg.jur.l.Titius 26. D.de præscr.verb.* Sed hæc nos in alium opportunum locum rejicimus.

Quod autem idem, nec illud, nec quidquam aliud in jure civili scriptum odio usurarum contendit, ut quarum nullum sit jure civili odium, vix quisquam alius ei concesserit: non quia existimem generaliter quascunque usuras jure hoc nostro odiosas, ideoque constringendas esse, sed illas tantum, quæ propter mutui officium accipiantur, quod debeat esse gratuitum. Cujusmodi usuram inde vulgo lucratoriam vocarunt, & jure divino prohibitam, & a Philosophis plane damnatam: ut quidem Arist. *lib.* 1. *Polit. c.7.* Fœneratorum artem odiosam, & omnium quæstuariarum maxime præter naturam esse dixit, propterea quod lucrum ex ipso nummo captet: sicque non sequatur eum finem, cujus gratia nummus fuit institutus: quippe ad rerum commercia, & earum commutationes, eo mediante adæquandas, juxt. *l.1. D.de contr.empt.* ut pluribus idem illo loco persequitur: *Et Ethic. lib.5.* At in reliquis negotiis, in quibus alia, quam simplicis lucri ex nummis captandi ratione usuræ vel promittuntur, vel lege adprobante peti possunt, eas odiosas minime dici posse constat, cum vel indemnitatis servandæ causa, vel ejus quod interest, aut suscepti periculi pensationis ratione sæpius præstentur: unde eas compensatorias usuras vulgo vocarunt, ac quidem in multis etiam Pontificio jure adprobatas, juxt. *c.naviganti, & c.salubriter, ex. de usur.* ab illis plurimum diversas, quæ propter pecuniam mutuo datam exiguntur: quas quod debitorum substantiam hirudinum instar sensim exugant, & apud omnes bonos odiosas semper fuisse, & in jure hoc nostro esse censeo. Quod si minus ipsis nominatim verbis lege expressum minime comperiatur, at vi ipsa, & effectu aliter id jure testatum reperiri contendo, ut quidem eo, quod ad certum & exiguum modum arctissime reductæ sunt, non autem arbitrio cujusque relictæ, neque duplum excedere possunt, ut nec alterius sortis renovationem ex iis præteritis facere concessum est, atque etiam in multis eas exigi leges vetuerunt, neque nisi certissima cautio, & certæ quidem summæ esset interposita, eas præstari voluerunt; neque ab omnibus, *l.adversus 5.& Auth.ad hæc, C.de usur.*prob.*l.tutor 41.in fin.* junct. *l.quod in stipulatione*, arg. *l.mora 32. §.in bonæ fidei, in princip. D. de usur.* Illud quoque corollarii loco addam, quod Cicer. *lib.* 2. *Offic.* refert, cum a Catone Majore quæreretur, quid maxime in re familiari expediret, respondisse, Bene pascere: Quid secundum, Satis bene pascere: Quid tertium, Bene vestire. Et cum ille qui quæsierat, dixisset, Quid fœnerari? tum Cato, Quid hominem, inquit, occidere?

ANTONIUS MERCATOR.

SAtis ostendi superiori capite, quam sit inanis & nulla ratio, qua tu conaris tueri vulgarem scripturam *d.§. si in sortem*. At modo suppetias venit tibi is ipse in quem agis, & Obser.xix. rationem probabilem adfert, qua eam defendas. Tu dolens, quod ea tibi in mentem ante non venisset, ejus te doctorem esse profiteris nescio quo ore: nam neque docere potuisti quemquam, quod tibi ante nunquam venerat in mentem, neque id, quod nulla ratione confirmabas, nempe hac sola verba hæc, vel in usuras, sic accipienda esse, vel in sortem & in usuras, quod plane est nulla ratione. Probabilis autem illa ratio, quam is primus aperuit hæc est: Quemadmodum ob usuras chirographarias pignoris retentio non est, ut constat ex *l.4. C.de usur.* ita dici posse, nec ob sortem chirographariam pignoris accepti in usuras duntaxat retentionem esse, & hoc velle Ulpianum in *d. §. si in sortem, vel in usuras, &c.* & posse nos non moveri Constitutione Gordiani, *etiam ob chir.pec.&c.* quia cum sit nova & singularis Constitutio strictius accipienda, & suis cancellis coercenda est: hi vero sunt de pignore tantum accepto in sortem aliquam, ut possit retineri ob aliam sortem chirographariam, non etiam de pignore accepto in usuras duntaxat, ut possit retineri ob sortem chirographariam, non item de pignore accepto in sortem duntaxat, ut possit retineri ob usuras chirographarias. At tibi hæc ratio non est probabilis: nec erit unquam, vel quia obtrectatio, & pertinacia tibi impedimento est, vel quia tu luteus homo nisi Lorarii adhibeantur, *ὁ πηλὸς γὰρ ἢν μὴ δαρῇ, κέραμος οὐ γίνεται.* Lorarii adeste. Cucumis non homo utitur sibi familiarissimo argumento. Pecuniæ nomen generale est: ergo & in tit. *Etiam ob chir. pec. &c.* in constitutione ejus tituli generaliter accipiendum est; ut non sortem comprehendat, sed & usuras, quamvis Constitutio speciem ponat in sorte tantum, nempe mutua pecunia. Imo & chirographariæ pecuniæ appellatione significari ait pigneratitiam pecuniam: quibus verbis? nempe his, Chirographariæ pecuniæ appellatione, ea omnis significatur, quæ quomodocunque sit; pignore debetur. Ut scribat, sine pignore, vel notet saltem in erratis, quod non fecit, loris subigite.

Idem negat pecuniam debitam ex causa intercessionis, vel contraria actione pigneratitia, esse sortem. Nescit quid sit sors: nescit sortem id omne esse, quod non est usura, æs capitarium, & Horatio caput, aut si pecunia debita ex causa intercessionis, vel contrario judicio, non est sors, quid est igitur? Usura certa non est: quid igitur? Accessio, inquis. Atquin accessionis accessio esse non potest, *l. heres, §. ult. de pet. her. l.neque, de usur.* & tamen

contrarium judicium usurarum accessionem admittit, *l. & in contraria*, eod.tit. *l.3.de cont.jud.tut. l.1.C.mand.* Et intercessio fidejussoris, vel mandatoris, vel rei constitutæ pecuniæ accessio quidem est, sed pecunia, quæ ex ea causa debetur certe accessio non est. Stupiditatem, quam Domino objicis, si liquido probamus in eo nullam esse, non potes effugere, quin in te regeratur. Stupidus est, fateor, si scripsit ideo ob usuras pecuniæ creditæ debitas ex pacto pignus retineri non posse, quia pacta incontinenti adjecta contractibus stricti juris non pariunt actionem. Atquin hoc non scripsit: non est igitur in eo stupor ullus, sed omnis in te recidit solum, qui scribentem eum, ideo pecuniæ creditæ usuras non peti ex pacto facto incontinenti, quia pacta incontinenti adjecta contractibus stricti juris actionem non pariunt, non cernis nihil scribere de retinendo, aut non retinendo pignore. Ni ultro ob facinus istud te præbeas lorariis castigandum, adstringent tibi vehementer manus, & vehementius vapulabis.

Audes etiam adfirmare, in contractibus stricti juris pacta incontinenti facta parere actionem: idque confirmas ex *l. lecta, si cert.pet. & l.135. §. Seja, de verb. obl. & l.27. de reg.jur.* quibus maligne dissimulas te nescire, ut Dominus jampridem responderit multis in locis, nempe hoc modo: Pacta incontinenti facta stipulationi inesse ex parte rei, ut non sit necesse prætorem actioni addere, & adversarium opponere exceptionem pacti; quod suppleri possit religione judicantis, ex parte actoris non inesse, ut prosit, id est, ut actionem pariat, inesse, ut noceat. Idem confirmas perperam ex *l. Titius, de præs.ver.* quæ est de contractu bonæ fidei, non stricti juris.

Et in extremo hujus capitis tentas non esse verum, quod dixit, nihil jure civili odio usurarum esse proditum, sed frustra: nullum enim ex jure civili argumentum profers, quo probes odio usurarum quidquam constitutum esse: modus qui usuris datus est, non est odii idoneum argumentum: nam & idem datus est æstimationi ejus quod interest, & negotiis omnibus: non item quod ex cautione non nisi certæ debeantur: nam & in cautione cujusque rei, vel quantitatis, idem obtinet: non quod non ex omni causa exigi possint: nam nec ex omni causa passim est actio in id quod interest. Cetera quæ adfers, nihil pertinent ad rem, pertinent ad existimationem tuam, quod cum possent ex aliis auctoribus pleraque singularia, neque in vulgus nota proferri, tu ea tantum profers, quæ vulgus novit, ut de populi fæce quidam.

JOHANNES ROBERTUS.

NOvum & antea non auditum, quo hic sese venditat oblatrator, quippe quod detectum a me quem admiserat errorem, non simpliciter a se admissum agnoscat, verum jure, & recte hunc a me detectum, sese aliis etiam argumentis, quam quæ mihi venissent in mentem, comprobasse glorietur: hanc sibi gloriam soli adservet, mihi vero ne succenseat qui submonuerim.

Sed enim cur & eo nomine magis commovetur, quod monuerim, non ad duas tantum sorores referendam esse Gordiani constitutionem, *l. unica C. etiam ob chirogra. pecun.pig.* verum ad omnem omnino pecuniam quæ sine pignore debeatur? Propterea non frustra ibi disquiri solere, cur in eo quod usurarum ratione debetur, aliud obtineat quam in reliquis, sive principaliter, sive accessorie debitis, quale accessorie debitum dixi esse posse fidejussionis ex alia causa, sive constituti, & alia quæ subjeci. At non ut comperiat scripsisse me, usurarum quarumcunque nomine ex illa Gordiani constitutione retentioni locum esse, qui contrarium scripsissem, & scripsisse me meminissem *in fin. c.27. lib.1. receptæ lect.* Et tamen (ut tumultuarii, nec sibi constantis ingenii hominem agnoscas) quasi id asseruerim, subtilia inde argumenta nectit, quæ mihi quasi a me prodita tribuit, a quibus tam longe absui, quam ab illo, quod inepte refert dixisse me, chirographariæ pecuniæ appellatione significari pignoratitiam pecuniam. In quo, quamnam pignoratitiam pecuniam vocet (cujus

A nusquam meminerim) minus intelligere possum, quam ille deprehendere facile potuit eodem loco in scriptis meis pro, *sine*, operarum errore suppositum fuisse verbum, *sit*, quod pari errore in erratis corrigendis minus animadversum facinoris loco cum objectet, pignoratitiæ pecuniæ vocabulum nec in erratis ipsius comprehensum, videat quonam tueri valeat.

Paulo moderatior est, nec sævus adeo in eo mihi falso adscribendo, negasse me pecuniam ex intercessionis causa vel pignoratitia actione debitam esse sortem. Ut recte dicta malitiose magis quam callide eum pervertere norit, expendat lector nullo loco aut negasse, aut asseruisse me, pecuniam ex intercessionis causa debitam esse, aut constituere sortem. Id quidem agnosco dixisse, non frustra disquiri, an prædicta Gordiani constitutio obtineat in aliis tam principaliter, quam accesso-
B rie debitis, quale accessorie debitum possit esse fidejussionis ex alia causa, sive constituti, & quæ subjunxi alia, quæ quidem concludebam nulla ratione posse referri ad sortem alteram chirographariam, quam principaliter debitam; de qua ille interpretaretur ibidem specialiter agi. Cum igitur hic nominatim idem admittat, quia negare non potest intercessionem fidejussoris, aut mandatoris, vel pecuniæ constitutæ rei accessionem, ac per consequens accessorium illud debitum esse, quod ibidem subdidit, pecuniam, quæ ex ea causa debetur, accessionem non fuisse, me nullo modo contingit.

Quod autem stupiditatem objectam eo excusat, quod dixerit quidem posteriore loco, ideo ob usuras pecuniæ creditæ debitas ex pacto incontinenti facto peti non pos-
C se, quia pacta incontinenti adjecta contractibus stricti juris non pariant actionem, non autem, ut retuli, pignus retineri non posse, id quidem agnosco posteriore loco ab eo scriptum, sed ita ut ex iis quæ antea proxime & conjunctim dixisset, appareat illum eo petitionis vocabulo, & pignoris quoque retentionem intelligi voluisse, ut quidem, & qui excipit, retentionisve jure utitur, eo petere dici potest, *l. in exceptionibus, ff. de probat.*

Et quod regulam juris dimidiatim discerpit, dum ait, pacta contractibus stricti juris incontinenti adjecta inesse quidem ex parte rei, ex parte vero actoris non inesse ut prosit, id est ut actionem pariat, inesse ut noceat, quid stupidius? Cum non tantum ita generaliter proposita sit a Paulo, ut generaliter intelligeremus ex parte actoris inesse (ut cujus præcipuæ partes in eo sint, ac uti etiam
D sic conceptam regulam interpretatus est nominatim Ulpian. *in l. jurisgentium 7. §. quinimo, D. de pact.* & alioqui cum ex parte rei insunt, generaliter minime loquatur, sed id ipsum exprimat *d.l. jurisgentium, §. utputa, junct. l. pacta, D. de cont. empt.*) verum & exemplum illius propositæ generalioris regulæ subjicit Paulus, quod ille, quantumvis cavillosissimus homo, aliter interpretari non potest, quam ut fateri cogatur, illic Paulum nominatim decidisse, sententiam hanc obtinuisse, ut ex parte actoris inesse, & ad actionem illi proficere hoc pactum existimetur, *comprobatur & l.1. §. si quis simpliciter, vers. cum adjicitur, ff. de verb.oblig.* Quo in universum dicitur, quodcunque additum vel detractum stipulationi fuerit, si illico stipulanti id placuerit, perinde esse, ac si alia de ea re stipulatio contracta esset. Quæ verba sic generaliter concepta, haud
E dubie significant pactionem quamcunque stipulationi, vel diversitate responsionis, vel alia subsequente promissoris pactione (quæ exinde stipulanti placuerit) adjectam, non minus validam ipsamet stipulatione esse, quasi in eo alia stipulatio intelligatur contracta, *comprobatur l. nec ex Prætorio 28. circa fin. D. de reg.jur.* in qua simpliciter illud dictum est, nullo discrimine bonæ fidei judiciorum a strictis, *comprob. l. Titius 26. D. de præscript.verb.* Nam quamvis in specie illic proposita quasi mandatum esse aliqua ex parte ibi dixerit Aphric. si tamen originem contractus, de quo ibi agitur, spectes, non aliam comperies fuisse quam mutui, *probatur apertissime ead. l. in vers. respondi.* In quo, quod ait pecuniæ creditæ usuras citra stipulationem non deberi, quis dubitet ad eum contractum, de quo antea,

tea, & proxime egerat, referri? cui cum plures pactiones essent adjectæ, ex iis actionem oriri illic dicitur. Ac licet id a mutuo propter illas pactiones degenerare dicat, pecuniam tamen initio creditam fuisse non negat: nec novum est in jure mutuum ab initio contractum, successive ex pactionibus adjectis in aliam contractus formam transire, & vice versa alios contractus in mutuum, *l. proinde* 8. *cum l. seq. ff. de reb. cred.* Quod autem objicitur de bonæ fidei contractibus, in quibus specialiter constituta regula eos qui stricti juris sunt, videatur excludere, alio pertinet: quod & nos in alium locum aliter quam oblatrator diluat, explicandum rejicimus. Quod autem ad usurarum odium attinet, quia his quæ a me scripta sunt, nullum validum argumentum opponit, hic dicere supersedeo.

An quidquam intersit inter damnationem ad tempus in metallum, sive opus metalli, & damnationem ad tempus in aliud opus publicum.

CAP. XXVIII.

JOHANNES ROBERTUS.

INTER damnatos in metallum, & damnatos in opus mettalli, in vinculis tantum, & eo, quod operis refugæ in metallum damnentur, discrimen esse docet Ulpianus *in l. aut damnum* 8. *vers. inter eos, D. de pœnis.* Quo effectum, ut utrumque promiscue pro eodem sumatur, atque ut id fieri, & quoad capitis diminutionem nihil interesse intelligamus, sæpius hæc duo conjunctim exprimuntur, *ut in l. quidam sunt* 17. *D. de pœnis, d. l. aut damnum, vers. est pœna, & vers. servos in metallum.* At inter istos (tametsi & hi in opus publicum damnatorum generali appellatione comprehendi possint, *l.* 1. *&* 2. *de metallar. & metall. libr.* 11. *C. d. l. aut damnum. vers. metalla autem multa, & vers. calcariam quoque*) & illos qui in opus publicum simpliciter damnati dicuntur, hoc est, aliud quodvis quam metallicum, id interesse constat, quatenus in perpetuum utrique damnati sint, quod ita in metallum, vel opus metalli damnati, & civitatem, & libertatem, isti vero in opus publicum damnati, civitatem tantum amittant, d. l. quidam. Illud obscurius est, an inter eos ad tempus solummodo damnatos, quoad illorum ademptionem aliquid intersit, in quo constituebam, quoad illa nihil interesse, quia ut in opus publicum ad tempus damnati, & libertatem, & civitatem retineant, ita & in metallum, vel in opus metalli, quod crediderам illum admittere, qui quo loco apud Paulum *lib.* 5. *sentent. tit.* 17. utrorumque distincta mentio fit, indistincte eos, qui non in perpetuum opus damnati sunt, utrunque retinere dixisset. Jam vero quoniam id se confessum furenter pernegat, quod eum fateri scripsi nunquam, an non tamen fateri, & agnoscere eum oporteat exquiramus. Et quidem tribus præcipue illa sententia mea plane comprobatur, quibus, nec ab eo undecunque corradi solita (quo juris nostri auctorum scripta immutans, eorum sententiam arbitrio suo huc illuc flectat) Græcorum juris scriptorum subsidia repugnet.

Primum est ex Ulp. *in d. l. aut damnum, vers. in ministerium,* in eo quod cum illic prius dixisset, in ministerium metallicorum feminas in perpetuum, vel ad tempus damnari solere, simili modo, & in salinas immediate subjicit, *& si quidem in perpetuum fuerint damnatæ, quasi servæ pœnæ constituuntur: si vero ad tempus damnentur, retinent civitatem.* Sic enim rectius in Florentina editione legi, quam ut vulgo, *amittunt civitatem*, & ille ipse ut Græco scholio comprobat, quod ita habet, οὐκ ἐμπίπτουσι τῆς πολιτείας. Sed qui nihil non in juris nostri contextibus immutandis sibi licere putat, sententiæ suæ illud ita extans scholium rupugnare sentiens, negationem inde demere non veretur; atque cum id ad sententiam suam tuendam non satis esse videret, audacter illius quoque legis contextum, & immutandum, & simul producendum

A censet, ut quo loco alii (ut dixi) legunt, *retinent civitatem*, alii vero *amittunt civitatem*, addit ille de suo, alios legere, *retinent libertatem*, quod nunsquam comperio: ut ex tribus arbitrio ipsius conjunctis unum hoc legatur, *retinent libertatem, amittunt civitatem.* Hic quis non illud jure exclamaverit.

Quo teneam vultus mutantem Protea nodo?

At enim quibusnam argumentis, & auctoritatibus Βασιλικῶν, & Græcorum interpretum id fulciat, expendamus: iis nimirum, quæ illi sententiæ nostræ nulla ex parte obstent, ipsius autem correctioni minimum suffragentur. Quid enim, vel nobis obest, vel eum juvat, ex illis probari interesse, inter damnatos in opus publicum, & damnatos in metallum, vel opus metalli, & gravius esse istud supplicium, cum in eo, quod utrobique in perpetuum
B damnatio facta sit, id plane constet, ut etiam quod ex Græcorum scriptis refert, in metallum ad tempus damnationem non efficere servum, ac neque perpetuam in opus publicum damnationem, & majus esse opus metalli aliis operibus publicis: cum verissimum admittamus, in metallum ad tempus damnationem non efficere servum, & esse quidem alteram altera graviorem damnationem simpliciter sumptam? Atque etiam quid illud urget, quod a Græcis *in d. §. ministerium*, dicitur illo casu manere, sive etiam servari libertas? Nam si civitas, & libertas quoque, ut illud omittam, quo abunde illi satisfiat, quod libertatis appellatione, & civitatem sæpius contineri comprobavimus, nec (quod legerim) reluctetur.

Secundum est, quod Callistratus *in l. capitalium*, §. *divus, ff. de pœnis*, divum Pium rescripsisse refert, in opus
C metalli ad tempus neminem damnari debere. Quod si in id ad tempus damnatus aliquis sit, etiamsi faciat metallicum opus, non tamen in metallum damnatum intelligi debere. Quod si in metallum damnatus intelligi non debet, nec per consequens damnatus in opus metalli, juxta illa, quibus hæc duo eadem esse comprobavimus. Unde fit, ut cum pro eo non sit habendus, qui in metallum, aut opus metalli ad tempus damnatus fuerit, nulla re hæc discerni debeat ab illis, qui in aliud non perpetuum opus publicum damnati sint, quos constet, & libertatem, & civitatem retinere, ut diximus.

Tertium est, quod illud ipsum, quod modo ex illo D. Pii rescripto sequi explicuimus, ibidem a Callistrato subjectum est: ita, ut licet in eo nonnihil varient exemplaria, sic tamen id intelligendum esse ex omnium lectio-
D bus omnino appareat. Nam cum ex illo rescripto retulisset, ad tempus in opus metalli damnatum intelligi debere, subjicit, *hujus enim libertas manet, quandiu etiam ii, qui non in perpetuum opus damnantur*. Sic enim in vulgatis, & Florent. exemplari legitur. In Norico vero apertius, *quemadmodum etiam iis, qui, &c.* Utrovis autem modo legamus, constat eo similitudinem inter utrosque constitui, & qui ad tempus in metallum, & qui in non perpetuum aliud opus damnati fuerint, ut tandiu utrique æqua lance liberi maneant, quandiu non in perpetuum damnati fuerunt: hoc est, plena & justa libertate illa fruantur, cui & jus civitatis conjunctum sit, uti diximus. Comprobat idipsum, ac simul illi temerariæ negationis detractioni plane repugnat, quod proxime ibidem subjicit. *Proinde, & mulieres hoc modo*
E *damnatas liberos parere*: quod (sive retineas negationem illam, sive ex eorum arbitrio demas) tam de illis, quam istis dictum constat. An igitur liberos, quos illæ in metallum ad tempus damnatæ pepererint, cum pendente illo tempore liberæ sint, civitatem non nisi post tempus illud nancisci dicemus, nec ante? quod ex illius sententia consequitur, quia partus ventris conditionem sequatur, *l. partum, C. de rei ven.* quo quid absurdius, cum simpliciter liberos illos edi lex dixerit?

ANTONIUS MERCATOR.

VEl hoc caput non debuisti edere, ne materiam nobis tam proclivem dares traducendi te. Ais vero in opus me-

metalli, vel in ministerium metallicorum ad tempus damnatos capite non minui, quod est contra *l. capitalium.* §. *Divus, de pœnis*, quæ his comparat damnatos in opus publicum perpetuum, quos constat pati mediam capitis deminutionem, *l. sunt quidam, eod. l. 1. C. eod.* sed tu ab eo §. *Divus*, ut te expedias, nihil te morari dicis scripturam Flor. nec Βασιλικῶν, nec Græcorum interpretationes, quibus auctoribus si non adquiescis, nec quos opponas, & sequare habes antiquiores, & fide digniores, plane refractarius es, nec est, quod quisquam deinceps tecum copulet sermonem ullum. Opponis vero illis vulgarem, & Noricam editionem, quam longe illi superant cum antiquitate, tum fide. Opponis etiam inscite, quod infert §. *Divus:* Proinde & mulieres hoc modo damnatæ liberos pariunt, quo efficies quidem eas liberas manere, sed non etiam cives manere. Non omnes, qui non sunt cives, etiam liberi homines non sunt: peregrinos peregrinorumve filios, aut libertos quis dicat esse servos? At contra, qui non sunt liberi homines, cives etiam non sunt: qua de causa, qui dicit civitatem adimi, non dicit & libertatem adimi. Contra qui dicit libertatem adimi, & hoc dicis civitatem adimi, *l. pen.* §. *ult. de ext. cogn.* in qua ut & *l. 1.* §. *capitis, ad Tertyl. l. 1.* §. *si filius, de suis & leg. her.* magnæ capitis deminutionis appellatione continetur maxima, & media, & ut hodie sentio, hæc verba, id est, *cum libertas adimitur*, pertinent ad maximam, sequentia, *vel cum aqua, &c.* ad mediam. Scribe vel, ut Acc. notavit quosdam habere, vel, non veluti. Neque vero, ut qui dicit adimi libertatem, & hoc dicit adimi civitatem, ita usquam invenies eum, qui dicit manere libertatem, ut *d.* §. *Divus*, & hoc dicere, civitatem manere. Imo vero semper, qui dicit libertatem manere, aut perperam loquitur, aut hoc subintelligit, civitatem non manere: quia liber potest non esse civis. Contra qui dicit civitatem manere, vel retineri, & hoc dicit, libertatem retineri: quia servus non potest esse civis, qua de causa cum in *l. aut damnum,* §. *in ministerium, eod. tit.* de mulieribus damnatis in opus metalli, vel in ministerium metallicorum ad tempus. Dominus legisset, non fieri eas servas pœnæ, sed retinere libertatem his verbis. Si vero ad tempus damnentur, retinent libertatem, & legisset adnotatum in Digestis anno CIↃIↃXXXVIII. Lugduni a Fradino excusis, (excusis dico, non ut tu semper excussis) non etiam id suo marte confinxisset, ut tu criminaris, cum item in eadem lege §. *quicunque* animandvertisset de damnatis in ludum venatorium similiter quæri utrum fiant servi pœnæ an retineant libertatem, ac rursus Græcos in d. §. in ministerium semel atque iterum legere, Retinent libertatem, & urgeret eum *d.* §. *Divus*, contra quam aliquando sensisset maluit Observ. XV. huic lectioni adhærere, aut quia alias legitur, Amittunt civitatem, utramque conjungere hoc modo, amittunt civitatem, retinent libertatem, quam sequi Flor. quæ habet, retinent civitatem, aut quod tertio loco sequius, quam primo, & secundo Græci legunt, Non amittunt civitatem, urgente etiam hac ratione vehementer, quod absurdum & incongruum sit servituti opponere civitatem non libertatem, nempe hoc quærere utrum mulieres eo modo damnatæ, fiant servæ pœnæ, an retineant civitatem, cum ut in §. *quicunque* oppositorum ratio exigat hoc ut quæratur, an retineant libertatem. Cum autem quæstioni debeat responsio congruere, & qui existimabat non fieri eas servas, debuit respondere, retinere eas libertatem, non extra quæstionem propositam, retinere civitatem. Jamne cernis frutex, quam sit hæc consequentia necessaria, & ineluctabilis.

At hæc judicent docti, qua fronte alleves Græcorum auctoritatem, qui ex §. *Divus* colligunt, damnatos ad tempus in opus metalli, & damnatos in opus publicum perpetuum retinere libertatem. Ego, inquis, etiam dico eos retinere libertatem, cum dico retinere jus utrumque nec capite minui. At quod tu dicis falsissimum est non minui capite eos, qui in opus publicum perpetuum damnantur: quia deportatis comparantur, *l. sunt quidam, eod. l. 1. C. eod.* De libertate igitur, quod dicis est verum, de civitate falsum, quæ fuit sententia Græcorum. Quod autem iidem in eo §. legunt, Ii, qui in perpetuum, sine negatione: id tu dissimulas.

Qua item fronte ad §. *Divus*, eum, qui damnatus est in opus metalli, etiamsi metallicum opus faciat, cum Jurisconsultus ait in metallum damnatum non videri, audes subjicere, & consequenter nec in opus metalli damnatum videri, quia, inquis, hæc duo eadem sunt. Nimium graphicus nugator es. Quæ *l. aut damnum,* §. *inter eos, eod. tit.* facit diversa, tu facis eadem, quæque & in causa proposita certo sunt diversa. Nam in metallum damnatus ad tempus servus fit: in opus metalli damnatus ad tempus servus non fit, sed peregrinus: & hoc est, quod ait *d.* §. *Divus*, eum in metallum damnatum non videri, nempe servum non fieri. In hac quæstione Domino meo contigit, quod & Papiniano & Scævolæ, & Ulpiano, ut variaret, ac primum vere scriberet de §. *Divus* Pauli 5. sent. tit. 17. deinde longe aliter de quæstione tota Obser. *6.* unde tu id omne sumpsisti: non potes negare, quod præfracte semel atque iterum hac de re scripsisti. Cujus priores cogitationes secutus es, cur non sequeris & posteriores, quas vox de via collecta fert cuique esse meliores? Cur quod ille putat errasse non esse turpe, in errato diu, & stulte perseverasse turpissimum esse, tu non turpissimum esse ducis? quam ut doctrina, & mores divortunt illi longe ac tibi: tu indocilis, ille docilis, tu falsi, ille veri amantissimus. Cum vero falso arguisses Dominum fateri damnatum in opus metalli ad tempus, retinere civitatem, & de eo Dominus esset quæstus, tu quid ad hoc? excusas factum hoc modo, non dixi fateri, sed credidi illum admittere, quod quid aliud est, quam credidi illum fateri, hoc est mendacium dixi, non mentitus sum: esto. Stuporis confessio hæc, non excusatio est.

Quod ais in metallum, vel in opus metalli damnatum, damnatorum in opus publicum appellationem contineri, si in jure nostro contineri intelligis, id tu neque mihi, neque cuiquam alii persuadebis, sed hic tuus est mos, ut confundas, & commisceas omnia vocabula juris, ut legum contortor, morum corrumptor Geta.

JOHANNES ROBERTUS.

Quod ait nugivendus, damnatos in perpetuum opus publicum capite minui, nunquam sum inficiatus qui civitatem eos amittere scripsi. At in opus metalli, vel in ministerium metallicorum ad tempus damnatos capite minui negavi, qui & libertatem, & civitatem eos retinere asseruerim, id comprobante *l. aut damnum 8. vers. in ministerium, in verbis, retinent civitatem*, sic enim rectius ex Florentino exemplari legitur, ut docui, & ille oblatrator adprobavit *c. 25. lib. 6. Obser.* nec repugnante etiam *l. capitalium 28.* §. *divus, ff. de pœnis*, imo vero id maxime adprobante, in verb. *quemadmodum etiam ii, qui non in perpetuum*, juxta Noricum exemplar, sive, *quamdiu etiam ii, qui non in perpetuum*, ut in vulg. exmpl. legitur. Quam lectionem idem jam alius factus probavit illo loco, atque etiam rationibus & argumentis ex eo contextu ductis comprobavit: ac per consequens & illud, quod comparationem ibi factam consequitur, damnatorum ad tempus in opus metalli, & damnatorum in non perpetuum opus publicum, quippe cum isti capite non puniantur, civitatemque retineant, & illos quoque. Et quidem in utrisque pariter id obtinere debere, eadem utrobique concurrens ratio suadet, quod alioqui incongrum futurum sit, aliquo tempore ut capite minutum civem non esse, ac paulo post capite minime esse minutum, & civem existere: imo vero etiam eo tempore, quo capite sit minutus, certum esse, post aliquod tempus caput recuperaturum, & civem esse futurum. Qua ratione cum relegato in perpetuum & tota bona, & bonorum pars adimi possint, *l. 3. ff. de interd. & releg.* non tamen relegato ad tempus: nam huic ne pars quidem ulla recte adimitur, *l. relegatorum 7.* §. *ad tempus, ff.*

de

de interd. & releg. Et quod inde in *d. §. divus*, subjicitur mulieres in non perpetuum opus damnatas liberos parere, hoc esse, etiam Romanos cives parere interpretamur. Alioqui quæ major absurditas ista, quæ ex ejus opinatione sequitur, eum, quem istiusmodi mulier hodie liberum, non civem pepererit, crastino die (ut quidem contingere potest eo finiri damnationis illius tempus) & liberum, & civem existere? Sed non adeo mirum illi Proteo, illiusmodi repentinas mutationes placere. In eo vero, quod veritatem ut involuat, sophistice argutatur, non omnes, qui non sunt cives, etiam non esse liberos homines, & contra, qui non sint liberi homines, cives etiam non esse: ideoque eum, qui dicit civitatem adimi, non dicere, & libertatem adimi: contra autem, qui dicit libertatem adimi, & hoc simul dicere civitatem adimi: illa omnia verissima admitto. Sed quod inde infert, nego sequi, eum, qui dicit libertatem manere, & hoc quoque intelligere civitatem non manere: quia ut is, qui liber manet, potest esse civis, ita & possit non esse civis. Ac potius contra ex oppositorum ratione, ab eo, quod qui (ut ille vult) dicit libertatem adimi, & hoc simul dicat civitatem adimi, & qui dicit libertatem manere, hoc simul dicere intelligatur, & civitatem quoque manere: ut etiam contra, qui dicit civitatem manere, & retineri, & hoc quoque dicit libertatem manere, & retineri: ac ita suo ipsius sophismate facile jugulatur argutus magister, contra quam hodie (ut inquit) sentiat, & juxta id, quod antea libertatis verbo civitatem significari eum sensisse patet *c. 25. lib. 6. Obser.* Quam sententiam ab eo retineri præstitisset, quam verba ista confingere, *retinent libertatem*, a Fradino fuisse excusa, ut ait: nam si excusa essent, certe ab eo excussa dici non possent, & exactius expensa, ut interpretatur Budæus, quæ adeo ut intelligat argutus hic ὀνοματοθήρας, non deesse, quo in ortographia illius dictionis excussa geminationem litteræ s, (quam nobis vitio vertit) tueri possimus, nec diversa adeo ratione ab illa, qua eadem ista dictione iterum usus est Ulp. *in l. si mandavero 4. ff. mandat. & Cic. pro Plancio, & aliis locis.* Atque contra id, quod paulo post objectat, putare, non esse turpe errare, at in errato diu, & stulte perseverare esse turpissimum, hic sibi turpe minime putat in illo errore tuendæ conjunctæ lectionis, & a se confictæ, & simul vulgatæ, stulte adeo non tantum perseverare, verum præterea ineptissimo argumento errorem errore cumulare, cujus tamen vehementem esse rationem præfatur, quod (inquit) absurdum & incongruum sit servituti oponere civitatem, non autem libertatem, cum in *d. §. in ministerium*, quæreretur, an mulieres ad tempus in ministerium metallicum damnatæ, servæ pœnæ constituerentur, ut ex oppositorum ratione quæstioni congrueret responsio, qui existimabat non fieri eas servas, respondere debuerit, retinere eas libertatem, non extra quæstionem propositam retinere civitatem. Imo vero etsi illi dedero quæstionem ibi moveri, cui respondeat (a quo textus ille damnatas in perpetuum a damnatis ad tempus simpliciter discernens, plurimum abest) id ejus inscitiæ minime succurret. Est igitur, quod a me discat hic vere stipes, de simplici servitute ibi minime quæri, cui non aliud ex adverso, quam libertas simplex opponatur, sed servitute pœnæ, cui non ex adverso sola libertas, sed & civitas committatur: Itaque qui retineri civitatem responderet, nec extra quæstionem responderet, nec contra oppositorum rationem.

Inde vero apertissime, & insulsissime calumniatur, in eo quod ait dixisse me, damnatos in opus publicum perpetuum, capite non minui, in eoque immoratur, ut contrarium probet, idque eo, quod is deportato comparetur. Quæ malum hæc vesania est, cum tot locis tester id me sentire, atque plane asserere, in perpetuum opus publicum damnatos amittere civitatem, libertatem vero retinere? At quos civitatem amittere dicimus, quid aliud quam capitis diminutione media minui intelligimus? verum damnatos ad tempus in opus publicum, & libertatem, & civitatem retinere, nec per consequens capi-A te minui, ut nec ad tempus in opus metalli damnatos, de quibus hic præcipua est quæstio.

Postea vero contra quam dixeram, damnatum ad tempus in metalli opus, etiamsi faciat metallicum opus, non tamen in metallum damnatum intelligi debere, quod si in metallum damnatus intelligi non debet, nec per consequens in metalli opus, is cavillatur me facere eadem, quæ ille facit diversa, ex eo, quod initio ejus capitis illud assumpserim, quod ab Ulp. dicitur *in d. l. aut damnum, in §. inter eos*: differentiam esse inter eos in vinculis tantum, & quoad refugas, quod etiam prob. expressius ex Callistrato *in l. cognitionum 5. in fi. D. de var. & extraord. cognit.* Quod si ita est (ut quidem id negari non potest) dicat nobis nugivendus, in quonam ego faciam eadem, quæ ille facit diversa, cum in eo faciam diversa in quo B ille, nec in alio diversa admittam. Secundo dicat quonam probet, aut probare, vel in speciem conatus sit, illam novam & inauditam diversitatem, qua in metallum damnatum ad tempus ait servum fieri (nimirum hodie servum, cras liberum) & damnatum in opus metalli, non fieri quidem servum, sed tantum civitatem amittere? Dicat, inquam, quonam id probet: nihil aliud extorquebis, quam, Hoc est, inquit, quod ait *d. §. divus*, eum in metallum damnatum non videri, hoc est, servum non fieri. Imo vero, si quidem hac in re nihilo differt in metallum damnatus a damnato in opus metallicum, ut quidem constat non differre, sed in illis duobus tantum, *d. §. inter eos, d. l. cognitionum, in fin.* Sicque cum dixi non intelligi damnatum in metallum, proculdubio nec in opus metalli, quantumvis uti dixerat, ex eo quod faciat me-C tallicum opus, ex damnatione id agat, videatur, & in metallum vel opus metalli damnatus: quod utrunque idem est, & utriusque pœna est libertatis ademptio: quam tamen eum non sequi indicat, qui ad tempus tantum in metallum damnatus sit, sive in opus metalli, etiamsi ex damnatione metallicum opus facere cogatur, quia ad tempus certum servus fieri nequeat, ideoque non debeat aut in metallum, aut opus metalli ad tempus damnari, *d. §. divus*. Sicque tamen ut cum ita ad tempus damnatus fuerit, non ob id infirmetur sententia, verum ex damnatione quidem cogatur facere metallicum opus, non tamen ut habeatur pro damnato in metallum, *arg. l. relegatorum 7. §. ad tempus, D. de interd. & releg.* Quod autem variationem suam excusat, non incusarem, si in meliores partes transiret: sed quod variando hoc omne confun-D dere pergit, id vero in primis accuso. Et argutus admodum est in eo quod etiam me mea ex suis scriptis desumsisse arguat, qui aut antequam illa edidisset, aut certe sic eodem tempore illos nostros duos libros emiserim, ut mihi nunquam antea liber ille 6. esset, quod sciam, conspectus. De docilitate doctrinæ, & moribus illius ac meis quod, sibi blandiens, objectat, id in me sit quod esse voluit Deus: Ceterum quod se veri amantissimum prædicat, ego contra eum falsi amantissimum tandiu asserere, & probare non desinam, quandiu maxima ex parte non revocabit, quæ apertius in jure temerare, & corrumpere non est veritus.

Falsum, quod ait veri amantissimus, dixisse me in metallum, vel opus metalli damnatos, damnatorum in opus metalli appellatione in jure contineri. Dixi enim ex pro-E fesso, nec aliud, inter istos id interesse, quatenus in perpetuum utrique damnati sunt, quod ita in metallum, vel in opus metalli damnati, & civitatem, & libertatem, isti vero in opus publicum damnati, civitatem tantum amittant: adjeci quidem, tametsi, & hi in metallum, vel opus metalli damnati, in opus publicum damnatorum generali appellatione id comprehendi possint. Quod ita dixi, eo satis expresso id me sentire, non quidem generalem istam appellationem, & illos in jure complecti, verum si verba ipsa spectes damnationis in opus publicum (quorum sit generalis significatio) generali ista appellatione potuisse & eos comprehendi: Sicque cum dixi potuisse, non idcirco aut dixi, aut intellexi comprehensos fuisse. Nec illud alieniore ratione quam illa, qua qui in calcariam, & sulphu-

phurariam damnabantur, tametſi neque calx neque ſulphur metalla ſint, tamen metalli magis quam operis publici hæ pœnæ eſſe dicuntur ab Ulpiano, quo ſimul, & aliqua ratione operis publici pœnis includi arguit dictio, magis, quam adjecit *in d.l.aut damnum,§.in calcariam.*

Comprobatum denuo, Paulo neque quicquam detrahendum in l. qui ſervum 33. in fi. *neque quidquam addendum* l.quoties 40.in fin.ff.de oblig.& act.

CAP. XXIX.

JOHANNES ROBERTUS.

QUID aliorum ſcripta apertiſſime calumniari, quid ſcientem, videntemque mentiri ſit, neſcio, ſi id a ſe admiſſum inficiari ullo modo poteſt, qui ſuaviter adeo refert, ea ratione illud me reprehendere, quod contra exemplarium omnium fidem negationem Paulo detraxerit *in l. qui ſervum, in fin. 33. ff. de oblig. & act.* quia in ſpecie illic agitata ſimplum, qui veſtimenta commodaverat, non ſit conſecutus, ſi non, & pœnam conſecutus ſit: cum adeo illic abfuerim a pœnæ mentione, & rationis noſtræ ad pœnam relatione, ut contra totus in eo fuerim, ut aſſererem, id quod propter triginta dies ex legis Aquiliæ actione retroſum computandos res pluris eſt, pœnam ſimpliciter non eſſe, ſed acceſſionem, quæ neque ſimpliciter in pœnæ fructuumve, aut uſurarum, aut etiam diverſi alterius ſimpli appellationem cedat, aut duplum ſeſquiduplumque conſtituat, ſed ita cum ſuo ſimplo conjuncta ſit, ut ab eo divelli, aut nomine, aut alia ratione nullo modo poſſit, ut neque etiam ſimplum ab ea, habita legis Aquiliæ ratione. Et hæc quidem ipſiſſima ſunt, quibus uſus ſum verba, nec aliis ſententiam noſtram referre volui, quo apertius ejus calumniam detegerem. Comprobatur illud ex eo, quod Ulpianus *l. 2. verſ. Item quæſitum, ff. de privat. delict.* alterius æſtimationis eſſe legis Aquiliæ actionem ait, alterius condictionem ex cauſa furtiva: quia ea, quæ legis Aquiliæ ſit, eam æſtimationem complectatur, quanti eo anno plurimi fuit: condictio autem non egrediatur retroſum judicii accipiendi tempus: ſed ita, ut utraque æſtimatio, quatenus unius rei eſt, nec pluries perſolvenda, una ſit, non duæ, ut diverſo illo caſu initio ejuſdem l. qui ſervum, agitato, quo & Aquiliæ, & injuriarum agi poteſt, duas æſtimationes eſſe dicimus, aliam damni, aliam injuriæ, quarum alterius condemnatio, & ſolutio alteram non minuat, juxta *l.5.verſ.& ideo, ff.ad l.Aquil.* Verum in ſpecie *d.§.item quæſitum*, & ſimilibus, illud quod ex lege Aquilia eo anno plurimi fuit, non aliud, quam æſtimatio eſt: cui quidem relatione facta ad condictionem furtivam, aut commodati, aliamve actionem, ex qua æſtimatio minor fiat, aliquid accedere dici poſſit: ſed ita tamen, ut quoad legis Aquiliæ actionem tota ea actionis illius ſimplum ſit, quod quandiu ſubductum non eſt, æſtimationis petitionem remanere conſtet: ſic tamen, ut ex lege Aquilia poſteriore loco agens eo minus conſequatur, quod ex cauſa commodati quaſi ejus ſimpli partem ſit conſecutus, juxt. *l.unde quæritur 7. in fi. ff. commod.* Eo autem ſimplo plane ſubducto, hoc eſt, quale ob triginta illos dies retro connumerandos amplius eſſe potuit, ea legis Aquiliæ actio locum non habeat, juxta veriorem (quam aſſerui) Pauli lectionem *in d. l.qui ſervum, in fin. eo loco*, ut ſimiliter, & in aliis multa paucis verbis comprehendere ſoliti. At enim dices, idipſum, quod pluris ex lege Aquilia res æſtimatur: & retrorſum quanti plurimi, vel in 30. dieb. vel eo anno fuit, attenditur, pœnæ imputatur, ex quo pœnalem illam actionem eſſe creditum referat Juſt. *in §.his autem verbis, de leg. Aquil. in Inſtit.* In quo non quidem inficier, in odium, & pœnam ejus, qui damnum dederit, id conſtitutum, ut ita temporis anterioris æſtimatio quanta fuerit, attenderetur, quemadmodum, & in condictione furtiva id, quod unquam res plurimi a furto commiſſo fuerit, in odium, & pœnam furis ſpectari dicimus, ut & in eo, quod certo loco dari promiſſum eſt, rei æſtimationem ob id, quod deſtinato ad id loco ſoluta non ſit, augeri, aut etiam id, quod intereſt peti, in pœnam rei fieri dicimus, atque pœnam nonnunquam vocari comperiemus: neque tamen, ut vere pœna ſit, ſed tantum, vel rei, vel ejus, quod intereſt æſtimatio, quæ aliam a ſortis obligationem minime conſtituat obligationem: prob. *l. ult. in verb. quam ex pœna, & ibi Gloſſ.* juncto arg. *l. centum Capuæ 9. ff. de eo quod cert. loc. l. in re furtiva 8. ff. de condict. furt.* Proptereaque id ſubindicans Juſtinianus dixit, ea ratione creditum fuiſſe pœnalem eam legis Aquiliæ actionem eſſe, quaſi id ita habere certo adfirmare ſubveritus *in d. §. his autem verbis*, ut quidem ejus, quod aliis locis pœnalis hæc actio dicitur, ratio alio referri poteſt, quippe quod adverſus inficiantem creſcat in duplum, cujus alterum ſimplum totum vere pœna ſit, *l. inde Neratius 23. §. hanc actionem, & §. hæc actio, ff. ad l. Aquil. l. 4. cum l. ſeq. C. ad l. Aquil.* Ideoque ea non plane pœnalibus annumerat Juſtinian. ſed ob diverſos illos reſpectus miſtam conſtituit *in §. ex maleficiis, de act. in Inſtit.*

Ex quibus, & reliqua, quæ inde lepidum caput pari ſuavitate falſo nobis adſcribit, & quo conjecta in ipſum argumenta (quæ refelli non poſſe ſibi conſcius eſt) alio detorqueat, conciſe involvens congerit, qualia ſint, etſi hic finem fecero, facile ignoſcet, qui & illa mea, & ejus ſcripta expenderit: ut quod novam me iſtam regulam conſtituere cavillatur, Subducto principali acceſſionem non remanere. Quod mihi falſo tribuit (nec enim id dixi) ſed illud tantum, ex illa ejus ratione, qua contendit ſimplo ſubducto legis Aquiliæ actioni locum eſſe: id effici, acceſſionem ſubducto ſuo principali remanere, adverſus juris regulam *l.cum principalis 139. ff. de reg. jur.* Sicque contra illam juris regulam id fieri dixi, ut non alia nova regula ulla a me in eo illic conſtitui dici poſſit. At regulæ illius legis eam mentem non eſſe contendit, eoque id probare tentat, quod in multis operoſius ab eo congeſtis ſubducto principali remaneat acceſſio. Cujus quidem rei ejuſdem regulæ verbis admonemur, quibus idcirco adjecta eſt nominatim dictio *plerunque*, ut indicaret perpetuam non eſſe eam regulam, & in multis, dum exceptionem patitur, ceſſare. Quod & ego ibidem adſcripſi: neque tamen, ut idcirco ob exceptiones aliquas, tametſi non paucas, illam regulam non eſſe, & eo, quo eam retuli, non pertinere inde evicerit: cum non tantum regulam eſſe probetur *d.l.cum principalis, & l. nihil dolo 72. in fin. ff. de reg. jur. l. 2. ff. de pecul. leg. §. liberis, de vulg. & pupil. ſubſtit. in Inſt. l. ſi ſub impoſſibili, & l. ſi debitori, & l. ſi a reo, §. ult. ff. de fidejuſſ. l. ſi is quis pro emptore, in princ. & l. ſi quis bona, ff. de uſucap. l. & Attilianus, ff. de ſervit. ruſtic. præd. l. ex parte, §. duos, ff. famil. erciſc. l. 2. & l. 4. ff. de penu leg.* Sed & eam illo pertinere, ut principali quoque actione non ſubſiſtente, nec quoad acceſſiones quoque actio ſuperſit, de iiſque minime quæri poſſit, prob. ex Juſtin. in *l. eos 26. in princ. ff. de uſuris.* Eodem referri poteſt *l. terminato, C. de fruct. & lit. expenſ.*

Captioſius etiam exinde argutatur, ut perſuadeat verba illa *id conſequatur*, nullum aptum ſenſum admittere apud Paulum *in l. quoties 40. ff. de obli. & act.* Ideoque locum illum negatione (quam ſolus perſpicax homo invexit) carere non poſſe, atque ibi legendum eſſe: *Nihil conſequatur*. Argumenti autem ſui fundamentum præcipuum hoc jacit. Conſequi (inquit) eſt ſententiam conſequi; idque probari ſomniat *l. ſi prætor, §. pen. ff. de jud. leg.* Legat iterum, & quantumcunque pervicax, & retorride homo fateri cogetur, quoad rem iſtam non aliud eo loco probari, quam illum, qui dolo, & falſis allegationibus ſententiam obtinuerit, eo modo ſententiam conſecutum, nec ex eo poſſe inferri eum, qui rem conſecutus dicitur, eam ideo per ſententiam conſecutum intelligi, ut quidem conſtat aliis modis nos quid poſſe

con-

A consequi, ita ut tam qui per sententiam, quam qui alio quovis modo, puta traditione ei a volente facta rem obtinuerit, is simpliciter eam consecutus dici possit. Omittantur ineptæ cavillationes, quibus sciolis tantum imponi potest: rem ipsam acu expendamus, & hic nihil sibi repugnans me scripsisse quisque, vel mediocriter tantum in jure versatus, & ingenuus agnoscet, Sic intelligo. Cum ex eodem facto duæ competunt actiones, ex quarum una, cum actum fuerit, fieri queat, ut ex altera plus ferat actor, quam priore judicio obtinuerit, tunc ea agi potest. Quod si aliter contingat, ut posteriore loco agens non plus, sed tantundem solummodo, aut etiam minus obtinere possit, id tunc, nec aliud consequatur. At simpliciter nihil eum consequi (juxta id quod vult legi) absurde diceremus, cum jam sit aliquid consecutus.
B Ceterum, inquit, si id posteriore judicio consequitur, ut Pauli verba, quæ retinemus, significant, bis idem consequitur. Bis igitur eadem de re judicium fit, & ita in Paulo acumen quæritur, ubi nullum est acumen. Imo vero in te, in quo hic (si non tergiversaris) nullum est, desidero, & quod vere in Paulo cum sit, concoquere non vales, explico: quippe tunc id quod tantundem, aut etiam minus est, & ex posteriore judicio eum consequi interpretor: non quod bis idem obtineat, sed quod duabus actionibus exigere potuit, id iisdem actionibus velut intra se mistis, consequatur, atque etiam id quod ex prima consecutus fuerit judex velut in posteriorem deducat, & si quid in hac plus est, in hoc reliquum condemnet, ut ab eodem Paulo pluribus locis expressum est, *in d. l. qui servum, in verb. illæ intra se miscentur, & l.*
C *1. ff. arb. furt. cæs. & l. 1. ff. vi bon. rapt.* Atque ita intelligimus tunc hoc minus eum consecuturum ex posteriore, quam priore sit consecutus, *ex d. l. unde quæritur, in fi.* non quod tunc illi iterum id sit præstandum: verum ex isto judicio deducendum: sed ita, ut cum & ad id judicium istud competere potuerit, & hoc quoque judicio idipsum consequi intelligatur, quasi mistis intra se duabus actionibus. Neque ut id toties fieri dicendum sit, quoties ejusdem facti nomine plures actiones competunt, cum alterius electione altera sæpius tollatur, *l. in rebus 38. §. sive autem, D. commodati.* Sed tunc tantum: ubi ita competunt, ut separata & diversa cujusque harum ratione fiat: ut altera amplius quid obtinere queamus, *ut in l. 2. §. item quæsitum, D. de priv. delict. l. sed si ex causa 47. D. pro socio, d. l. 1. D. vi bon. rapt. l. præ-*
D *dia 29. D. de act. empt.* Non tamen ut propterea plus nos inde consequi semper contingat, cum is casus evenire possit, in quo istiusmodi actione minus, quam alia priore loco instituta consequi valeamus: puta si rem nobis furto abhinc mense ablatam, in qua etiam damnum datum sit, non pluris toto anno, quam hoc mense fuisse contigerit: quod cum in executione tantum posterioris sententiæ super legis Aquiliæ actione latæ constare possit, cum ea sententia in rei æstimationem quanti plurimi triginta diebus, vel toto anno retro computandis condemnatio fiat, non ideo minus interim sententia subsistit, quantumvis ipsius executione, non in majorem summam æstimatio vi illius fiat, quam eam, quæ jam facta, & quidem soluta forte jam sit, nec minus tamen, quousque de eo constiterit, sententia vim, & effectum obtinebit.
E Neque novum id in jure, neque in hac tantum re obtinere existimandum, cum & in aliis actionibus omnibus, quæ ad id tantum quod interest competunt, idem sibi locum vindicet: ut cum ex his condemnatio in id quod interest facta fuerit, cujus taxatio non nisi post latam sententiam fieri possit, ut prob. arg. *l. qui restituere, ff. de rei vendic. l. 3. §. si per venditorem, l. emptorem 11. in pr. & l. si sterilis 22. §. cum per venditorem, ff. de act. emp.* dum ea a judice fit, nihil interesse comperiatur: sicque nihil inde is, qui vicit consequatur. At interim quis sententiam minime substitisse, & jure latam fuisse dixerit. *Text. est express. in l. si quis ab alio 13. in princ. ff. de re judic.* Itaque eo casu verissime & aptissime dixit Paulus, tunc id consequi actorem, quod tantundem, vel mi-
A nus sit, utpote eo, quod priore actione fuerit consecutus, ex ista posteriore detrahendo: ut tamen & propter hanc quasi duabus actionibus mistis eandem summam illum consequi intelligamus, *d. l. qui servum, d. l. 1. ff. arbor. furt. cæs. d. l. unde quæritur, ff. commodati.*

ANTONIUS MERCATOR.

HÆc verba *l. 34. in fin. de obl. & act.* quia simplo accedit, & simplo subducto locum non habet, ut ostendas te non ita excepisse, ut Dominus breviter strinxit, quia simplum non est consecutus, qui non & pœnam consecutus est, profers verba tua, sed mira calliditate alia quædam verba tua, non ea ipsa quibus id expressisti,
„ quæ sunt hujusmodi. Paulus, inquis, sic intelligit, li-
B „ cet rei æstimationem actor commodati actione conse-
„ cutus sit, tamen habita ratione legis Aquiliæ actionis
„ eum non posse dici consecutum fuisse simplum, si in ea
„ amplius sit propter xxx. dies: quia non tale simplum
„ sit consecutus quale oportuit, quod, ut paulo post sub-
„ jicis, si consecutus fuisset, lex Aquilia locum non ha-
„ beret. Hæc tu verba, quæ sola interpretationem tuam efficiunt, callide supprimis, & profers alia, quæ ad eam interpretationem adhibuisti, non quibus interpretationem ipsam ad efficisti. Illis autem verbis quibus rationem Pauli interpretatus es ex animi tui sententia, quæso quid aliud vis, quam quod Dominus te velle dixit, ideo simplo subducto actione commodati remanere legis Aquiliæ actionem in eo, quod in repetitione xxx. dierum amplius est, quia non videtur actor simplum consecutus,
C quod actione legis Aquiliæ continetur, qui rem, vel rei tantum æstimationem non etiam pœnam consecutus est: nam insanis, ut opinor, dum his verbis, quæ sola protulisti contendis id, quod amplius est in actione legis Aquiliæ, non esse pœnam simpliciter, sed esse accessionem simplo cohærentem atque commistam. Perinde enim hoc est, ac si diceres actionem legis Aquiliæ non esse pœnalem simpliciter, quæ simpliciter tamen & præcise in jure dicitur esse pœnalis, *l. 22. §. hanc actionem, ad leg. Aq. §. his autem, Instit. eod.* non esse quoque mistam, tam pœnæ, quam rei persequendæ, ut est in *§. ex maleficiis, Inst. de act.* id est, quæ cum pœna sua rem retrahat, sed accessionem ei inesse mistam rei. Est accessio ergo. Sed cujus nominis accessio? Nullius, inquis, quam tu mihi accessionem ostendes similem ullam, quæ nomine vacet? nullam
D possis: & hanc quoque non possis negare, ut esse, & nominari pœnam. Ulp. *l. item Mela, §. sed si plures, ad leg. Aqu.* Ex lege Aquilia, inquit, quod alius præstitit alium non relevat, cum sit pœna. At non pœnam simpliciter, inquies: quid igitur? pœnam & accessionem, quod Ulp. non adjicit. Et peto, an quod hæc pœna sit accessio, quia scilicet accedit simplo, ut ait *d. l. 34. in fin.* ideo minus est pœna simpliciter. Hoc commutas aliter, & dicis non esse pœnam vere. Mutas simpliciter in vere: quo genere, cur non dicas, & in actione vi bonorum raptorum triplum non esse pœnam vere: nam qua ratione ea dicitur mista in *d. §. ex maleficiis*, & persequi partim rem, partim pœnam, eadem e vestigio ibidem dicitur actio legis Aquiliæ esse mista, & utrumque persequi. Plus audes, actionem legis Aquiliæ vere pœnalem esse eam tantum, quæ in in-
E ficiantem datur, qua in re nisi credis auctoribus juris, quasi admisso majore flagitio, remittam te ad doctores tergi alieni peritiores, simul atque ut pœnam luas stultitiæ, quæ te compulit ad dicendum actionem legis Aquiliæ mistam dici, quod modo vere pœnam persequatur, modo non vere, id est, quod modo in inficiantem instituatur, modo in confitentem: rejecta satis aperte ratione Justiniani, qui eam mistam esse ait, quod rem & pœnam persequatur: quæ etiam stultitia te compulit ad dicendum dari quidem actionem legis Aquiliæ in odium & pœnam rei, sed non esse pœnalem magis, quam condictionem furtivam, in qua res æstimatur quanti plurimi fuit a tempore furti commissi, vel aliam actionem, quæ datur in quod pluris interest: in quo sermone erat dolus & captio ma-

manifesta, quia his actionibus potest dici pœnam contineri ex parte rei tantum: quod res pluris æstimetur, non ex parte actoris, quod rei solius æstimatio fiat. Actione legis Aquiliæ, quæ continetur pœna, pœna est ex parte actoris, & ex parte rei: quia pœna, quæ judicio inest non pertinet ad æstimationem rei, qua de agitur, qua de causa condictione furtiva persequi æstimationem quanti res plurimi fuerit a tempore furti commissi, ut *l. 3. de cond. fur. l. pen. rer. amot.* non est persequi pœnam: actione autem legis Aquiliæ extra rem persequi æstimationem quanti ea res plurimi fuit in xxx. diebus proximis ante delictum commissum, plane est pœnam persequi.

Quid vero est, quod in Actione legis Aquiliæ mistam rei pœnam tu uno nomine simplum vocas? quis hoc te docuit insipiens? Si simplaria est actio legis Aquiliæ, non est igitur mista. Si totum, quod in eam venit simplum est, ergo non est mista, ubi legisti simpli appellatione contineri pœnam? Simplum est res, sive lis sola, aut litis æstimatio. Pœna quod simplo accedit rei coercendi gratia. Una, inquis, est æstimatio actionis Aquiliæ: ergo totum, quod in eam venit simplum est: vitiosa collectio, una enim est æstimatio, sed mista non simplex. Hæc cum ita sint quis te non abhorreat hæc verba *d. l. 34.* quia simplo accedit, & simplo subducto locum non habet, sic interpretantem, quia litis æstimationi accedit, quod amplius ex lege Aquilia competit, & subducto omni eo, quod venit in actionem legis Aquiliæ, actio legis Aquiliæ locum non habet, varie accepto simpli vocabulo, quasi sit πλοκὴ illo loco, quam plusquam manifestum est nullam esse, & illo vulgari inducto sensu, quasi musices gratia suavioris soluto toto totius petitioni locum non esse: fieri non potest, ut tibi hæc nostra legenti non cornua crescant. Eamus porro. Lepidum illud caput, inquis, quod scilicet tuum limat, & effascinat, cavillatur me hanc regulam constituere, sublato principali accessionem non remanere, & tamen non potes negare, si extremo *d. l. qui servum* dematur negatio, te scribere ex eo fieri, ut subducto principali accessio remaneat contra regulam juris, quibus plane verbis eam regulam constituis atque confirmas: & mox etiam varius & vanus eam te constituisse dicis, sed addito articulo, plerumque, qui regulis omnibus inest, & si plerumque ut ais, ac generaliter ea tua regula vera est, quod tuum solemne argumentum est, ergo valere etiam debere in specie *d. l. 34.* perperam, quia non quodcunque verum est generaliter, etiam specialiter verum est, *l. moris, §. sunt autem, de pœnis*, exempli gratia, verum est in genere hominem esse animal rationale, in specie Johannem esse animal rationale, non est verum. Novam vero eam regulam dixit, quasi nunquam a nemine proditam: nec enim illam, *Cum principalis, &c.* quæ est in *tit. de divers. reg. jur.* esse eandem, quæ de his est, quæ ab initio non consistunt, ut si principalis obligatio non consistat, nec sequela ejus locum habeat, non de his, quæ cum ab initio constitissent, postea sublata, subducta, soluta, perempta sunt, ut docet Obser. xv. c. XXIII.

Transis a *l. 34.* ad 41. §. 1. quæ est etiam de concurrentibus actionibus, in qua cum Dominus interpretatur consequi, esse consequi sententiam, vel sententia rem consequi, & ferre, ut *l. si Prætor, §. 1. de jud. l. cum precibus, C. de prob. l. ult. C. de bon. auct. jud. poss.* quo tibi mens objicienti posse nos, & aliis plerisque modis rem consequi nedum sententia, quasi ille scilicet hoc ignoraverit, & non respexerit potius ad speciem propositam, quæ pertinet ad judicia, ideoque per quam accommodate dixerit, in judiciis rem consequi esse sententiam consequi. Interpretationem vero, quam ad eum §. adhibuisti, etiamsi eam volvas atque revolvas, quis unquam adsequetur? Oedipo opus est: quod quam sis infans, aut hac ætate bis infans satis prodit, qui nescis fari, nec explicare sensa animi tui: sed tibi porrigenda manus est. An hoc vis, eum qui egit una actione cum ex eodem facto, id est, delicto competerent duæ, veluti arborum furtim cæsarum ex 12. tab. postea posse quidem reliqua experiri etiam in solidum, ut post multas controversias in hac ipsa specie arborum furtim cæsarum obtinuisse ait *l. 31. de obl. & act.* rejecta eorum sententia, qui reliquam consumi opinabantur *l. 34. eod.* sed officio judicis potius, quam actionis jure, id tamen solum ferre actorem, quod amplius in ea est, vel si in ea non sit amplius, sed tantumdem, aut minus, id tantum consequi & ferre (hæc tua sententia est, superiora tibi largitus sum, quæ nesciebas) quod jam priore judicio consecutus est, eoque solo contentum esse debere, nec ferre quidquam aliud posse ex posteriore judicio: quia duæ illæ actiones pro una habendæ sunt, ita ut quod altera sit consecutus possit actor videri, & altera esse consecutus, quod priore, & posteriore. Non igitur posteriore nihil. Primum quod vis duas actiones pro una haberi, quas dicis veluti inter se mixtas (dicis intra se, sed vis dicere inter se) quo auctore hoc dicis, nullo prorsus: qua vero fronte? sane dura: nam mixtæ invicem dici non possunt, quæ neque simul intendi, & confundi possunt, neque ejusdem æstimationis sunt, id est, quæ & qualitate judicii, & æstimatione separatæ, & distinctæ sunt: quod cum ita sit, non potest quisquam dici consecutus una, quod est consecutus altera, puta quod priori, non potest videri idem consecutus posteriori, quæ ejusdem fuit, aut minoris æstimationis: ex quo efficitur posteriore eum nihil consecutum esse, neque consequi quidquam posse, ut Dominus adseruit esse legendum in extremo *d. l. 41.* An vero vis speciem ita poni, ut prius actum sit actione minoris æstimationis, veluti ex lege Aquilia, deinde ex lege 12. tab. quæ in singulas arbores æris xxv. inferri jubet, & hodie duplum, & ita posita specie concludere in posterius judicium, puta ex 12. tab. deduci id, quod priore consecutus est, & ex reliquo condemnationem fieri, ut *l. 1. arb. fur. cæs. l. pen. eod. tit.* quæ conjungenda est cum *d. l. 41.* eoque modo posteriore judicio eum consequi non tantum reliquum, sed etiam id, quod consecutus est priore, quia & id quoque deductum est in posteriore. Ridemus valde calliditatem, & ἀμφιβολίαν, quæ est in verbo deducere, qua tu nos ludificaris. Si in actionem Arborum furtim cæsarum deducitur id, quod jam actor consecutus est priore judicio, id est, si & hoc ipsum petitur posteriore, fatemur & hoc ipsum facta, & in hoc ipsum condemnatione actorem consequi posteriore. Sed iniquum hoc esse, ut bis idem consequatur. At si in judicio de arboribus cæsis deducitur, hoc est, si in judicio subducitur id, quod jam consecutus est, nego in id condemnationem fieri, & fieri dico in reliquum tantum, ut ait *l. 1.* Si id tantum, ergo id tantum ex eo judicio consequitur, & fert, ut etiam est scriptum in *d. l. 41.* non etiam id, quod jam ex priore tulit: nam judicio detrahere, & subducere aliquid & computare, quasi jam acceptum, longe aliud est, quam aliquid judicio consequi. Quamobrem ad hæc verba *d. l. 41.* si tantumdem, aut minus, id consequatur, sive ponas tantumdem, aut minus contineri posteriore actione nihil ex ea actor, neque genere deductionis, neque ullo alio genere consequi potest, quia consumpta ea actio est, *l. 1. vi bon. rap. d. l. 34.* sive ponas plus contineri posteriore, quam tamen casum non ferunt verba *d. l. 41.* cum id ex ea tantum consequatur, quod plus in ea est: ex ea igitur nihil consequitur ex eo, quod priore jam consecutus est, quodque posteriore deductum & detractum est.

JOHANNES ROBERTUS.

STringit quidem hic brevius: sed ut callidius verba nostra circumveniat, & nos constringat, nec ille meminerat pœnæ, quo loco primum negationem misere abstraxerat Paulo in *l. qui servum 33. ff. de oblig. & act.* nec ego quoque cum exinde negationem illic retinendam asseruissem. Jam vero dum effugia quæritat, & alio hoc omne transferre cupit, sic quæ scripsi refert, quasi hac sola ratione illud sentiam, quia non sit simplum consecutus, qui non sit & pœnam consecutus. Aut fidelius referat, quæ scripsi, nec imponat lectori, cui sciat non perpetuo utriusque libros suppetere, atque ut suppetant, diffi-

difficillime fraudis ista suspicio sic ejus animo obversatura sit, ut in conferendis his, quæ referat cum editis scriptis nostris, identidem immorandum sibi putet. Ac cum jam pluries idem hoc illi objecerim, non esse quod ab eo, de quo præcipue inter nos agatur, in quo debiliores suas partes sentiat, quam quas serio tueri possit, ad alia, ad rem aut nihil, aut parum conferentia nos deducere, aut superfluis proposita involvere tentet, ut quidem in eo hic totus est, ut contendat si minus expresse dixisse, at saltem voluisse, non esse simplum consecutum, qui non & pœnam consecutus sit, cum nec a me, nec ullo antea pœnæ mentio facta esset. Contra vero contendit id, quo major fit rei æstimatio in legis Aquiliæ actione, vel anni, vel triginta dierum retro computandorum ratione, sicque augmentum illud vere pœnam esse, & non posse me accessionem ullam isti similem ostendere, quæ nomine vacet, & mutare me eam, quam dixerim simpliciter non esse pœnam, in eam, quæ vere pœna non sit, sicque mutare me simpliciter in vere: ac inde dicere me eam tantum legis Aquiliæ actionem esse pœnalem, quæ in inficiantem crescat, & alia istiusmodi, quæ arbitrio suo captiose invertit, & involvit, quo magis illa lecturos a propositæ quæstionis veritate dignoscenda abducat. Quæ singula, qui sigillatim expendet, verba esse agnoscet, qualia ejus fere omnia admodum inania. Nam primum, quod petit accessionem isti similem, quæ speciali nomine vacet, sibi ostendi, profero illi plures, in quarum nonnullis, etiam si de delicti specie nullo mogo agatur, quod plus est, istiusmodi tamen æstimationis augmenta etiam pœnæ appellatione donentur, cum in his vere pœna non sit, sed ea tantum accessio, quæ nec in fructuum, nec usurarum, alteriusve speciale accessionis nomen cadant, puta in eo, quod cum certo loco quid dari promissum eo loco solutum non est, crescit rei æstimatio loci adjecti ratione: quod augmentum & dicitur accedere principali obligationi, sicque accessio est, ac ea quidem, quæ speciali appellatione careat, & pœnæ quoque appellatione iterum donetur a Paulo in *l. ult.* ut & comprob. arg. *l. centum Capuæ, ff. de eo quod certo loco.* Idem & multo magis in eo, quod res crescit ex contumacia non restituentis jurejurando in litem præstito, *l. 1. ff. de in lit. jur. l. qui restituere, ff. de rei vin.* quod etiam in pœnam non restituentis fieri dicatur, cum tamen verius nihil aliud sit, quam rei æstimationis augmentum, sive accessio, non aliud quam accessionis, & augmenti nomen obtineat, *l. si tibi* 8. *ff. de in lit. jur.* Idem in his, quæ in fraudem creditorum a debitoribus alienata sunt, in quibus licet rei restitutio, & medii temporis commoda, & nonnunquam usuras complectatur, *l. ait Prætor* 10. *§. partum quoque, ff. quæ in frau. cred.* id tamen, quod datur, non pœnæ nomine dari dicitur, in *l. si fraudator* 25. *§. si a socero, ff. quæ in fraud. cred.* & tamen in eo non tam emolumentum actionis, quam pœnam spectare dicitur Prætor, *l. ult. §. ult. ff. quæ in fraud. credit.* Idemque in rerum amotarum judicio, & condictione furtiva, in quibus licet id, quod substractarum rerum crescit æstimatio, in odium & pœnam substrahentium sit introductum, non tamen vere pœna est, sed accessio, tametsi aliquo respectu pœna dici possit, *l. pen. ff. rerum amot. l. in re furtiva,* juncta *l. si pro fure* 7. *§. 1. ff. de cond. furt.* Ut & reliqua istiusmodi æstimationis augmenta eodem referri possunt, *l. si sterilis* 22. *§. cum per venditorem, in fin.* juncto arg. *l. 3. §. si per venditorem, ff. de act. empt.* Comprobantur hæc comparatione, quæ fit ab Ulpian. istiusmodi æstimationis augmentorum cum illo legis Aquiliæ ob triginta dies retro connumerandos, quasi inter hæc non aliud intersit, quam quod hoc retrorsum judicii accipiendi tempus respiciat, illud vero minime, *l. 2. §. item quæsitum, ff. de privat. delictis.* Idem de eo censendum, sive in eadem illa legis Aquiliæ actione, sive alia aut personali, aut reali, quod attinet ad ipsi rei cohærentes causas, quæ nec fructuum, aut partus, nec usurarum speciali appellatione comprehendantur, quale illud est, quod servo perempto hereditates quoque, & legata, quæ per eum servum obvenire potuerunt, in condemnationem veniunt, *l. inde Neratius* 23. *§. 1. ff. ad leg. Aquil. & l. præterea* 20. *ff. de rei vind.* quæ quidem in fructu non esse probatur, *l. acquiritur, vers. de iis autem, & l. liber homo* 19. *ff. de adq. rer. dom.* Idemque & de thesauro per eum reperto, prob. *l. si is qui in aliena* 63. *vers. quod si servus, ff. de adq. rer. dom.* Ac propterea illas simpliciter, & vere pœnas non esse dixi, tametsi nonnunquam in pœnam illius, qui harum accessionem præstare teneatur, id introductum dicatur, juxta *d. l. ult. §. ult. & d. l. si tutor* 8. *ff. de in lit. jurand.* Ex eoque id, quod pœnæ generale quidem sit vocabulum, juxta *l. aliud* 131. *ff. de verb. sign.* sed tamen vere, & proprie non sint illæ pœnæ, quia pœnæ certæ sint singulorum delictorum, *l. si qua pœna* 244. *vers. ex hoc quoq; ff. de verb. & rer. sig.* hæ autem nihil certi contineant, itaque accessiones potius, quam pœnæ censeantur, tametsi attenta generali illa appellatione, & significatione, ea ratione dicamur & illa quoque legis Aquiliæ actione pœnam persequi, quæ propterea mixta esse dicatur, *§. ex maleficiis, de act. in Inst.* Illam autem tantum, quæ contra inficiantem in duplum datur, pœnalem esse nullo loco dixi, & hac ex parte calumniatur oblatrator. Dixi quidem, ejus quod dicitur hæc actio esse pœnalis, rationem, & alio referri posse, quam eo, quod augmentum illud æstimationis propter retrorsum spectandum annum, aut triginta dies pœna dicatur, quippe quod per inficiationem crescat in duplum, sed ita, uti dixi, ut non excluserim quin alio respectu dicatur pœnalis. Expendat iterum verba mea (nisi sciens vidensque calumniatus est) & comperiet illam taxativam particulam tantum, quam de suo addidit, me eo loco minime adjecisse.

Ac non ideo minus queritur homo pervicax, quod in actione legis Aquiliæ mixtam rei pœnam uno nomine simplum vocem, & quis me hoc docuerit rogat, atque ubinam hoc legerim. Deinde suo more subtilissime, vel magis futilissime argutatur. Si simplaria, inquit, est actio, non est igitur mista, & alia plura ejusdem acuminis, quæ eo facilius refelli possunt, quod eum revoco ad Justin. qui postquam dixisset, & legis Aquiliæ actionem mistam esse, non solum illo casu quo in duplum agitur adversus inficiantem, proxime subjicit, *sed interdum etsi in simplum quisque agat, veluti si quis hominem claudum aut luscum occiderit, qui in eo anno integer, & magni pretii fuerit, tanti enim damnabitur.* Quibus verbis eo quod dixit in simplum agi, & tamen damnationem ex ea simpli petitione sic fieri, ut & idipsum, quod accedat propter annum retrorsum attendendum comprehendat, id (sive pœnam, sive accessionem, aut augmentum voces) nonne simpli appellatione complexus est? Ac multo expressius Theoph. illum locum enarrans: *ἰδοὺ ἐνταῦθα εἰ, καὶ εἰς ἁπλοῦν κινεῖται, ὅμως ἔχει, καὶ ποινῆς ἀπαίτησιν, ὁ γὰρ ἀναιρεθέντος οἰκέτου ἔσθ᾽ ὅτε ἀξίου ὄντος κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀναιρέσεως .ν. νομισμάτων, ἡ καταδίκη γίνεται εἰς .ρ. νομίσματα, διὰ τὸ τοσούτου ἄξιον αὐτὸν γεγενῆσθαι κατ᾽ ἐκεῖνον τὸν καιρὸν, ἐν ᾧ ὑγιὴς ἦν.* Quibus apertissime patet sic simplo tunc adjunctam esse illam, sive accessionem, sive pœnam voces, ut plane cohæreat, non autem ut in aliis, aut ad duplum triplumve, aut quadruplum mistis actionibus ulla ratione a suo simplo divelli, & seorsim considerari possit. Quo fiat ex sententia nostra, & omnium exemplarium auctoritate testimonioque comprobata lectione, ut subducto simplo ea actio locum non habeat, quia simplo quale est subducto, nihil supersit quod peti queat, utpote a quo illud nulla ratione divelli possit. Hæc cum nugivendus Jurisconsultus leget, non dicam futurum ut illi cornua crescant, ut quæ ferantur pridem illi in statu esse, & crescere posse desiisse, verum ut (quod ait Aristophanes) *ὑπ᾽ ὀργῆς τὴν χαύνην ἐσθίων*, dies noctesque plures in fermento jaceat.

Insulsius inde in eo perstat, ut me regulam illam constituisse asserat, subducto principali accessorium non remanere: & quia directo nequit, argumento a contrario scriptorum meorum sensu ducto id omne, quidquid est, involvere conatur: cujus absurditatem eum ipsamet ejus scri-

ſcripta per ſe manifeſtiſſimam reddant, non eſt quod in his fruſtra retexendis immorer, ut neque in illis ipſius mendaciis quæ admiſcet, quale illud eſt quod ait, me regulæ meæ addidiſſe articulum, *plerumque*. Dixi quidem *l. cum principalis* 130. *ff. de diverſ. reg. jur.* additam fuiſſe particulam *plerumque*, & ſimul quorſum addita eſſet, explicui. At regulæ meæ qui fieri poteſt ut eam addiderim, cum regulam ego nullam conſtituerim: Deinde vero quam juris auctorum, & ſcriptis, & ſententiæ illud diſconvenit, quod interpretatione ſua regulam generalem, *d. l. cum principalis*, dimidiata ſui parte mutilare conatur, dum illam ait de iis minime intelligi, quæ cum ab initio ſubſtitiſſent, poſtea ſublata fuerint: quod quid abſurdius? ut quidem id citatis a me antea pluribus locis abunde refellitur.

Quæ autem verboſe adjicit *ad l. quoties* 41. *§. ult. ff. de oblig. & act.* nihil certi & ſolidi habent, quo admiſſi ab eo in illius legis interpretatione errores ulla ex parte obtegi poſſint. Itaque his quæ ad illam legem antea utroque ſcripto prodidi, aperte & plane diluuntur. Ac ita ut (contra quam objectet ad ſententiam meam aſſequendam OEdipo opus eſſe, qui non aliud habet quod præter verba, & voces contumelioſas opponat) ea confidam cuivis mediocriter in juris diſciplina verſato perſpicua fore, nec alia ulla mea apertiore, aut accuratiore explicatione egere. In illis vero aliis egregiis quæſtionibus, quas ex ingenio ſuo movet, & quaſi tendiculas parat, quibus nos impedire, & ex inſidiis adoriri poſſit, cum ad illa de quibus inter nos quærebatur, minus pertineant, hic ut ſolus ſibi pulchre argutatus videatur, ſinam.

Addita quædam ſuperioribus notis receptæ lectionis l. 3. ff. de reg. jur.

CAP. XXX.

JOHANNES ROBERTUS.

QUIS credat fieri poſſe, ut qui non tantum duo vocabula diverſa eſſe ſcripſerit, ſed & cuique eorum diverſam ſignificationem nominatim aſſignaverit, non tamen idcirco aliud ab alio diverſum eſſe exiſtimet, & eo ſignificari ſentiat? Miram oportet hic ſubeſſe ſubtilitatem, quæ ut adeo contraria ſimul ſubſiſtere queant, efficiat. Iſtiuſmodi autem hoc eſt, quod qui primum ſcripſit nocere, & non prodeſſe, eodem modo diverſa eſſe, quo nolle, & non velle, quatenus nocere ſit damno afficere, non prodeſſe autem ſit neque lucro afficere, neque eximere damno: Nolle vero ſit palam refragari, & contradicere: Non velle autem tacere, & pati: Quique etiam exinde ſubjunxerat: Sicut nocere ſignificat interdum non prodeſſe, ita & nolle ſæpe ſignificare non velle (quod poſterius dictum id quod proprium cujuſque vocabuli eſſe dixerat non mutet, ſed præter illam, quam velut propriam, & uſitatam magis illorum verborum ſignificationem conſtituerat, & in iſta quoque nonnunquam hæc uſurpari judicet) jam tamen audacter perneget conſtituiſſe ſe illo loco aliud eſſe nolle, & non velle, ac ſimul obteſtatur comprobaſſe ſe vulgatam ſcripturam *l. 3. ff. de reg. jur.* Cum tamen utrumque falſiſſimum ſit: quippe tantum abſit, ut aut ille antea vulgarem illius legis lectionem ſcripturamve probaverit, & firmaverit, aut ego id ab eo factum ſcripſerim, ut contra & is vulgarem ſcripturam hanc improbet: *ejus eſt nolle, qui poteſt & velle*, & ejus loco hanc reponendam cenſeat: *Ejus eſt non velle, qui poteſt & velle*, & ego illud tantum notaverim, quod is receptam, & vulgatam lectionem rejiceret, & aliam illam ejus loco reponendam cenſeret.

Ex quibus & illud dijudicandum relinquo, quam verum ſit, quod ſubjicit, exiſtimaſſe ſe ſemper, nihil referre, an hoc modo illa regula conciperetur, *Ejus eſt nolle*, &c. an vero iſto, *Ejus eſt non velle*, &c. Quod ſatis ſe declaraſſe ait, adhibita illi regulæ *l. nolle* 4. *ff. de acquir. hered.* Sed eo jam non poteſt hoc efficere, quin tunc ita illam l. 4. adhibuerit, ut ex ea, & Βασιλικῶν libris contenderet eſſe legendum in *d. l. 3. Ejus eſt non velle*: iſtud A quidem omnino ſubindicans, utrobique pro *nolle* legendum eſſe *non velle*. Atque ut vafri, neque tamen ſibi conſtantis ingenii futilem verſutiam agnoſcas, in priore ſcripto citavit, numero ſolo præd. *l.* 4. quod tunc a verbo *Nolle* incipiens, eo illi priori ejus ſententiæ, in qua jam non perſtat, obeſſet: at in poſteriore aliter præter morem ſuum citat (nam vel remotiores leges ex ſolis numeris maxima ex parte notare uſus illi eſt) quippe ſic ab ejuſdem legis textus initio *l. Nolle*, quia ab eo verbo qualecunque poſſit, effugium jam captare juvet. Illam autem ejus juxta varia tempora variam, & invicem pugnantem ſententiam, & illud indicat, quod cum prius diſerte ſcripſiſſet, non velle eſſe tacere & pati, ut aliud conſtituebat ſignificare non nolle: quippe aliud quam non velle, jam mavult *non nolle* eſſe pati, & *non velle* B eſſe nolle. Sed enim quidquid attexat, & quantumcunque hic longis tibiis canat, quo qui diſcors emiſſus fuerit ſonus minus peritos, & incautos lateat, & fallat, illud inficiari nullo modo poteſt, tunc primum ſcripſiſſe ſe aliter ita legendum eſſe *in d. l. 3. Ejus eſt non velle*, poſtquam diverſa hæc eſſe nominatim ſcripſiſſet, & ſeparatim cuique aſſignata ſua ſignificatione explicuiſſet, *Nolle*, & *non velle*, eſſe eodem modo diverſa, quo *Nocere* & *non prodeſſe*. Verumenimvero bene eſt, quod jam monitu meo (tametſi id perneget) utranque erroneam aſſertionem illam reipſa ſaltem revocat, & mihi (quem iſtis verbis notat, *ſero in orbe natus*) ſerius quam vellet, omnino aſſentiendum agnoſcit.

Quæ poſteriora ejus verba cum vir eruditus familiaris meus mecum perlegeret, mirabatur quid eſſet, quod C ille me ſero in orbe natum diceret, cum (inquiebat) ſit te, & natu haud adeo grandior, & in publice profitenda juris diſciplina tempore multo poſterior, qui poſtquam a Tholoſatibus ſuis vanas verborum velitationes, & juris auctoritati dignitatique detrahentes futiles tot correctiones a ſolidiore juris doctrina ſegregare plus, quam vellet ſcientibus repulſam in Anteceſſuræ petitione paſſus, ad Bituricenſes ſe contuliſſet, atque ibi Anteceſsuram avidiſſime ambiens, ex more Axiomata publica diſputatione aſſerenda, quantumcunque renitens, proponere coactus eſſet, ab uno ex tuis, collegarumque tuorum auditoribus (qui paucis ante diebus Bituriges adventaſſet) cum ipſo congrediente, in eas anguſtias ſit redactus, ut cum ejus objecta, & argumenta, quibus urgebatur, nullo modo diluere poſſet, neque haberet, in quam ſe partem D verteret, neque a Franciſc. Duareno aſſidente una cum collegis agonotheta diſputationi finem imponi impetrare potuiſſet (cum ille receptum ſcholæ morem id minime ferre cauſaretur) morbo correptum ſe ſimulans, inde non ſolum, antequam receptui datum eſſet ullum ſignum, ſed & vix cœpto congreſſu terga dare, & ex ſuggeſto ſeſe turpiter proripere conſpectus ſit. Atque ne id a me confingi putes, idem hoc illi (inquiebat ab Adriano Pulveo, qui tum juris abditor illi diſputationi interfuit) editis de lege Attinia ſcriptis, & publice proſtantibus exprobratum eſt. Hæc ille, quorum poſtremum tunc temporis (quo cum eo ſic ſtrenue congreſſus fuerat, ille vix dum tunc pubeſcens juris auditor, ac inde in ſupremi Pariſiorum Senatus Decuria doctiſſimus, illoque primæ lanuginis facinore permultis notus Senator) renunciatum fuiſE ſe memineram. Sed cum exinde & in aliis poſterioribus ſtrenui illius doctoris ſcriptis legerem, iterum atque iterum me iiſdem illis verbis notari, quibus ab eo dicor *Sero in orbe natus*, perculſit illico animum, hic ſubeſſe aliquid, quo ſibi adeo placeret, ut idem toties repetere geſtiret, inde eo avidius id animo agitans, illudque ſimul, quod idem velut in Veneris ſandalio culpando alter Momus eruditiſſimi viri nomen ejus literarum varia inverſione traducere iiſdem libris illis tentaſſet, ut Andium ſine bono efficeret, cujus alioqui doctiſſimorum de Republica commentariorum laudem leviuſculis velitationibus ſuis deleri non poſſe intelligeret: comperi tandem eum, qui jura tot locis invertere non dubitet, nec a nominis mei literarum ordine ita pueriliter invertendo abſtinuiſſe,

ut

ut hominis iſtis ſcurrilibus inſiſtentis levitatemve dicam, an livore ſuffuſi rabiem agnoſcas. Id vero, cum viro conditiſſimo aperuiſſem, qui, vel commoſtratis quoque locis illis, quibus ita nominis mei notas loco movit, vix adduci potuiſſet, ut crederet hominem, nec juvenem, nec obſcuri inter literatos nominis, in tantum væcordiæ prolabi potuiſſe, ei indignitate rei tandem commoto, hominem verſibus iſtis officii commonere, ſimulque oppoſita alia nominis mei inverſione, plus mihi quam agnoſcam tribuendo, eo magis illum urere viſum eſt, quos (tametſi ſibi tantum, & mihi ſcriptos voluerit) non potui non adſcribere, quo iis mage gratam principio: quippe doctam, & elegantem coronidem huic libro imponerem.

Qui te olim merito (quanquam abſens) urit honore,
Ceu minuat laudem laus aliena tuam,
Hunc elementorum inverſa compage refingis,
Ut fiat, ſero natus in orbe tibi.
Scilicet hæc facies, quæ te terrebat aperta,
Perſona inducta diſſimulanda fuit,
Firmior ut poſſes illam conſiſtere contra,
Et conferre animo non titubante manum.
Sic ficta ad palum ludit certamina tyro,
Ad veras acies, qui modo terga dabat.
At dum aliena tua pervertis nomina ſenſu,
Nomina non ſentis, quid tua verſa ſonent?
Tu ſuavi decepta cibo auditoria viſcas,
Nobilis hoc ſolo factus ab aucupio.
Eſſe igitur, qui nos viſcata avertat ab eſca,
Mellitiſque capi non ſinat inſidiis,
Ureris, & nimia mentem convulſus ab ira,
Jam non alternum, ſed ſine fine furis.
Deſine jam (moneo) nam quod puerilibus iſtis
Interdum miſces, & maledicta jocis,
Quo magis alterius tentas invertere nomen,
Hoc magis evertis nomen inepte tuum.

ANTONIUS MERCATOR.

QUis non dicat te, & ſermonis, & rationis inopiam pati, qui enim, qui docuit aliud eſſe nolle, aliud non velle, & ſæpenumero alterum tamen promiſcue accipi pro altero, a ſeipſo diſſentire dicis, cum in *l.* 3. *de reg. jur.* nihil referre ſcribit, legatur: Ejus eſt nolle, an ejus eſt non velle: nam, qui hoc ſcribit, quid aliud ſcribit, quam quod dixerat ante ea verba eſſe in uſu promiſcuo, & accipi alterum pro altero? unde cum non ſimpliciter, ſed ex Baſilicis ſcribit in *d. l.* 3. eſſe legendum, Ejus eſt non velle, an ideo improbat vulgarem ſcripturam: Ejus eſt nolle, quam imo maxime probat, cum ad confirmationem Baſilicæ ſcripturæ profert *l.* 4. *de acq. her.* quæ habet nolle: eo plane demonſtrans in conceptione ejus regulæ nihil referre utro verbo utamur: hoc ſi decies iteret, atque iteret tibi tu non exaudies, quia furor obturavit aures, & vis omnino volentem nolentem primum dixiſſe, vel ſenſiſſe multum referre hoc an illo verbo ſupraſcripta regula conſtitueretur, vi illata non ſcripto ejus, ſed & cogitationi & menti, quam tu formas tibi & effingis, ut libet arbitratu tuo, ut inde concludas, eum mutaſſe ſententiam, quam nullam mutavit, & mutaſſe motum ſcilicet admonitione tua, quam neque accepit, neque pluris facit, quam teipſum quamve fungum putidum.

Rurſus, quod non potes convincere palam ex ſcriptis ejus, id per argumenta tentas efficere. Variaſſe hominem, inquis, judicium præbet, quod cum prius ſcripſiſſet. Non velle eſſe tacere, & pati, & diverſum eſſe non nolle, nunc ſcribit non nolle etiam eſſe pati, & non velle, nolle. Ubi vero antea ſcripſit, non velle, & non nolle eſſe diverſa? profer locum, ἐν τῷ ἀκανθῶνος. Et diverſa tamen eſſe fatetur ſi non velle accipias pro nolle, idem eſſe ſi accipias proprie pro tacere, & pati, ut illo loco Plauti. Niſi tu nevis: imo, haud nolo. Et variaſſe, quod objicis, id ſi feciſſet non deputaret in vitio, & contra objiceret tibi, quod M. Tullius neminem doctum unquam mutationem ſententiæ quaſi inconſtantiam cuiquam objeciſſe.

A Ab his deſinis in convitia, ad quæ ille, *χρυσῷ κατὰ πάντων ἡμᾶς οὐ γινώσκεις*, quoniam a te profecta ſibi ornamento eſſe ducit. Nihil movetur etiam eo, quod mentiris in his libris bis, aut ter eum a Toloſanis tuliſſe repulſam in petitione Cathedræ, quam eum a Cadurcis, & mox a Biturigibus evocatum oblatam repudiaſſe teſtis eſt Senatus, & populus Toloſanus, qui nec deſtituit unquam ab eo tempore eum ſublatum ex oculis deſiderare, & requirere. Nihil eo, quod Avarici Biturigum eum de jure civili inſtituta publica diſputatione in ipſo pene exordio nequeuntem reſpondere his, quæ objiciebantur, ſimulaſſe morbum, & duxiſſe ſe ab ſchola ante tempus. Innumeri ſuperſunt etiam hodie ex eo populo, qui ſciunt, quam is ſtrenue ſe geſſerit in ea re, & a ſummo mane uti ad undecimam perſtiterit invictus, utique exeunti, & B procedenti certatim multi adclamaverint, feliciter multi: Aliis eum diebus viciſſe alios, eo die viciſſe ſeipſum. Unus tantum extitit, qui offenderetur, quem ille male diſputantem rubore ſuffuderat, cujus tu ſolius quaſi idoneo teſtimonio uteris. Verum age, & iis mendaciis ſuperinjice alia, & quantum poſt onera hominem mendaciis, & maledictis, hæc ipſe non curat, cui jam aures occaluerunt ad injurias tuas. Vale.

JOHANNES ROBERTUS.

ETiam non pudet negare hæc duo, nocere, & non prodeſſe, eodem modo eſſe diverſa, quo nolle, & non velle, quorum cuique diverſam ſignificationem apertiſſime aſſignarit. Sed nec pudet quoque aſſerere, non aliud ſe antea quam vulgatam lectionem comprobaſſe, *l.* 3. *ff. de diver. reg. jur.* Quin etiam negat ſcripſiſſe ſe, diverſa con- C ſtituiſſe hæc eſſe, non velle, & non nolle. Locos ejus ſcriptorum ſubnotabo, ut id reſponſi loco illi ſit. Quid enim contra herbam ultro porrigentem depugnem? Illud primum nominatim ſcripſit, aut ſaltem, quaſi ab eo ſcriptum editum eſt, *c.* 39. *lib.* 5. *ejus Obſervat.* in ipſo ejus capitis initio. Secundum, paulo poſt initium, hiſce verbis, Cui male quidam adjungunt *l.* 3. *ff. de diverſ. reg. jur.* cum in ea ſit legendum, ex *l.* 4. *D. de adqu. hered.* & Βασιλικῶν libris, *Ejus eſt non velle, qui poteſt & velle.* Nec eſt, quod iſtiuſmodi verba expreſſa in contrarium ſenſum detorqueat propter citatam a ſe velut in id *d. l.* 4. nam ea illius *non velle*, ab eo introducti mentionem nullam facit, nec quia ejus mentionem non facit, ſed tantum verbi nolle, cum illi ſit uſus, leges quaſvis, quantumcunque ad rem propoſitam, aut nihil, aut parum faciant, in ſpeciem tan- D tum adductæ alicujus auctoritatis citare, eo ſolo non poteſt aperte adeo propoſitam ſententiam ſuam in contrarium reflectere. Tertium vero illud (nam & hic quærit quonam loco id ſcripſerit, quaſi nunquam ſcripſerit, aut ſaltem ſcripſiſſe non meminerit) expreſſiſſime prodidit paulo poſt medium *c.* 23. *lib.* 15. *Obſer.* his verbis: *Ceterum quod aliud ſit non nolle, aliud non velle, ideo multum referre exiſtimavi hoc modo conciperetur, Ejus eſt non nolle, an hoc Ejus eſt non velle, Non nolle eſſe pati, non velle nolle.* An poteſt apertiores ullos ſibi ex ſeipſo locos proferri cupere? Mutationem vero ſententiæ in pertinacibus, qui ita varient, ut tamen minime variare ſeſe obſtinatiſſime denegent, improbavi quidem; at in illis, qui ingenue ſe quondam aberraſſe agnoſcant, nunquam.

Eodem ore quo hæc denegavit, quæ ab ipſo ſcripta ex- E tent, & illa quoque conſtantiſſime pernegat, quæ adſtante ducentorum, ut minimum auditorum corona, audita & conſpecta ſunt Biturigibus, cum e ſuggeſto vixdum cœpto congreſſu, & pulpito ſeſe nugivendus proripuit: Cujus rei, & Senatores, & Patronos Pariſienſes plurimos ſeſe teſtes profiteri conſpicimus. Sed quid teſtibus opus? cum & tabulis id conſtet, nimirum eo quem dixi, libello ab Adriano Pulveo in lucem edito, tum ſtudiorum cauſa Biturigibus agente, & illi tum juveni a ſtudiis adſtante, cujus imberbis, barbatus hic magiſter primos congreſſus ſuſtinere non valuit. Si in eo inficiando perſtabit, & nos paulo magis commovebit, efficaciam brevi, ut perplures tum auditionis cauſa ibi agentes ſcriptis editis idem mecum atteſtentur.

CONTROVERSIARUM JOHANNIS ROBERTI AURELIANENSIS, ET JACOBI CUJACII BITURICENSIS,

Præstantissimorum Antecessorum, & Jurisconsultorum.

LIBER SECUNDUS.

Qui posthumi dicantur, & quo sensu Virgil. Sylvium, posthumam Æneæ prolem dixerit.

CAPUT I.

JOHANNES ROBERTUS.

OSTHUMOS primum veteribus eos tantum filios dictos constat, qui mortuo jam patre nati essent, *l.3.ff.de injust. rupt.& irri. test.* ab eoque id, quod ita humato jam patre in lucem ederentur, ut antiquissimus, quin & hactenus servatus inhumandorum, & terra condendorum cadaverum mos fuit, ita tamen ut ab antiquioribus illis seculis arcula, sive quo alio in monumento sepulti, pro eo habiti sint, ac si terra fuissent conditi, *l.funeris sumptus, l. divi fratres, l.ossa, ff. de relig. & sump. fun. Cic. lib. 2. de legib.* Hanc vero istius dictionis notationem, & simul significationem minime probavit Cesell. Vindex, *ut scribit Aul. Gell. noct. lib. 2. c. 16.* Posthumum non eum significare contendens, qui patre mortuó, sed qui postremo loco natus sit: ut inde clarior constet sententia horum Virgilii versuum, quibus lib. 6. Æneid. Anchisen, cum suo Æneæ illum, quem ex Lavinia procreaturus esset, commonstraret, quæ secutura essent prædicentem ita inducit:

—— Primus ad auras
Ætherias Italo commistus sanguine surget
Sylvius, Albanum nomen, tua posthuma proles,
Quem tibi longævo servum Lavinia conjux
Educet sylvis regem, &c.

Sic enim Sylvium istum vivo adhuc ipso Ænea nasciturum significare interpretatur: quod alioqui si post Æneæ mortem illum natum dici intelligeremus, illud ejusdem repugnaret, quo ait futurum, ut hic longævo, & seni Æneæ e sylvis a Lavinia educatur. Eo igitur ejus interpretatio spectat, ut adstruat, & Sylvium istum non defuncto, sed sene, & superstite adhuc Ænea natum fuisse, & simul postumi dictionis notationem ad posteriore locum natum referenda esse. Quorum illud quasi haud dubie falsum rejicit idem Gellius, quod cum vivo Ænea Sylvium illum natum nullo auctore probetur, contra annalium omnium monumentis mortuo jam Ænea illum natum, eamque ob causam hoc ei Posthumi cognomen

A impositum fuisse sit proditum. Cui rei subscribit Dionysius Halic. *Antiq. Rom. lib. 1.* sed ita, ut eum non casu, ut alii volunt, in sylvis natum dicat, sed quod post Æneæ mortem, suscipiente dominationem Ascanio, majore ex Creusa filio (ut quidem in incerto reliquit T. Livius, an is Ascanius patri Æneæ superstes fuerit, an non) exterrita Lavinia prægnans, ne quid gravius in eam novercam, & quidem regni consortem parituram admitteret; ad Tyrrhenum regii pecoris magistrum confugerit, & inde in sylvis abdita filium ab eo Sylvium dictum enixa fuerit: Cum tamen diversus ab illis T. Livius *lib. 1. decad. 1.* Sylvium istum casu quodam in sylvis natum non Æneæ, sed Ascanii, post quem regnarit, filium fuisse prodiderit. Quem in eo Servius (prædicto apud Virgilium loco) erroris, ac quidem (si contraria auctorum
B omnium testimonia expendas) manifesti arguit. Itaque idem Servius Sylvium illum ab eo, quod post Æneæ patris humationem natus esset, posthumam prolem a Virgilio dictum comprobans, sic ex sententia Sulpitii Apollinaris versus illos explicat, ut Sylvium illum posthumum, Æneæ longævo, hoc est Deo, sicque velut in longum jam ævum, & perpetuum recepto, immortalique facto, natum interpretetur, non autem superstiti, & seni. Sic enim historiæ, ut diximus, fides repugnaret. Comprobatque id eo solo, quod & male hoc sibi vendicasse usum ait, ut senes longævos dicamus. Quod tamen ab eodem Gellio haud ab re ea ratione refelli videtur: quod aliud sit longum ævum, aliud perpetuum: neque dii longævi, sed immortales vocentur, sed non, ut is probabilius quidquam ad ejus loci explicationem adferat. Ac inde in va-
C rias sententias comperio distractos seculi istius scriptores, in iisque Adrianum Turnebum *c. 1. lib. 18. Advers.* qui licet admittat id nomen illis attributum fuisse, qui post patris mortem nascerentur, quod & ex Plauto in Aularia comprobat, tamen & illam simul sententiam amplectitur, ut præterea posthumi dicantur, & illi, non tantum, qui post factum testamentum vivo adhuc patre nascuntur, sed & quicunque post alios liberos ultimi gignuntur: quo sensu illud Virgilii accipiendum censeat: idque istis Ausonii de eodem Sylvio loquentis versibus confirmat:

Ut quondam in Albæ mœnibus
Supremus Ænea satus.

Quæ tamen utramque sententiam æque admittunt: Nec video, quo melius illa Cesellii sententia fulciri queat, quam eo, quod novissime D. Germanus Valens Pimpontinus Præsul, & in primaria Parisiensis Senatus Decuria Sena-

Senator doctiſſimus, illum Virgilii locum enarrans, obſervaſſe ſe ait, Græcos Poetas deos ſimpliciter dicere, δολιχαίωνας, μακραίωνας: quibus conveniat & illud Ennii, quod Cicer. Tuſcul. lib.1.citat.

Romulus in cœlo cum Diis genitalibus ævum
Degit.

Non defuere, qui commenti ſint, illis apud Virgilium verbis, Anchiſem quaſi fallentem injicere ſpem Æneæ voluiſſe, futurum, ut diutius viveret, ne alioqui ſciens ſe brevi moriturum, ſegnius ageret. Quod ſi eo conſilio dictum voluit Virgilius, cur Poſthumam ejus prolem dixit? quod repugnet. Alciatus vero *Parerg. lib.* 8. *c.* 13. illud Virgilii diſtinctione puncti ita explicandum putat, ut dicamus, Serum tibi longævo; id eſt, tardum tibi Æneæ ſeni, quia propter ſenectutem prius e vivis migrabis, quam ſit natus, & quam eum videre poſſis. Franc. vero Connanus cum ſentiat his verſibus ſignificari vivo Ænea natum hunc Sylvium, quia non ſit longævus, qui mortuus eſt, ſed fuit longævus, ſi vixit, ibi a Virgilio poſthumam prolem dici interpretatur, non de nativitate, ſed de regni & nominis Albani ſucceſſione: quia Æneæ poſteri non ſint dicti, vel Æneadæ, vel Trojani, ſed Albani, quæ Albanorum proles fuerit Æneæ poſthuma, quia demum ipſo mortuo exiſtere cœperit: quod longius petitum minus conveniat.

Mihi autem dici poſſe videtur, & ex propria iſtarum Poſthumi, Longævique vocum ſignificatione, & ex hiſtoriæ fide, illis verbis Maronem intelligi voluiſſe, Sylvium iſtum poſt patris, aut quidem avi Æneæ mortem, in lucem editum fuiſſe: & facillime componi poſſe, quod hanc ſententiam Longævi dictio minime admittere videatur, ut dictum fuit, quia id, quod ita Sylvius dicitur Æneæ longævo ſylvis educi, uſitatæ in jure noſtro formulæ plane conveniat, ab aliis quoque auctoribus uſurpatæ, qua dicimus patri, aut avo, proavoque jam defunctis filios, nepotes pronepoteſque naſci, & ſuos heredes fieri, ac ita illis eos educi: Unde & ſic Poſthumos inſtitui proponimus. *Qui mihi ex uxore mea filius, vel ex nuru nepos poſt mortem meam naſcetur, heres eſto:* Et ita ſibi, nempe teſtatori, eos naſci dicimus, qui tamen cum eo vivo concepti ſint, non niſi poſt ejus mortem naſcantur, *l. Gallus, in prin. & §. quid ſi is, & l. poſthumi, ff. de lib. & poſth.* Sic enim teſtatori is naſcitur, tametſi eo vivo in lucem minime edatur: ſed quoniam & eo vivo concipitur, in uteroque eſt, & quandocunque naſcatur, non minus filius, ſuuſque heres naſcitur; propterea non ſecus, cum poſt mortem editur, illi naſci, atque in lucem educi intelligitur, quam ſi in humanis adhuc ageret. Nec alia ratione Æneæ jam longævo, & ſeni Laviniam Sylvium e ſylvis educturum dixiſſe nobis videtur Virgilius, non quia illi adhuc ſuperſtiti eductura eſſet, verum eum conceptura illo vivo, qui cum poſtea e ſylvis educitur, non alii, quam illi, qui pater extiterit, naſci & educi intelligatur.

ANTONIUS MERCATOR.

IN hoc capite ſuaviſſimum eſt, quod in Virgilii locum de poſtuma prole recitatis, quod erat facillimum multorum interpretationibus, nullaque probata ad extremum ita pronuntias, Mihi autem videtur, &c. ac ſi tibi jus facultaſque eſſet ulla, vel de minimo cujuſquam Latini auctoris loco pronuntiare, qui non tenes linguam Latinam, niſi eam, quam tibi pædagogus tuorum nepotum adhuc quotidie præmonſtrat. Mihi videtur, inquis. Tune audes dicere tibi videri, qui cenſendi nullum arbitrium habes. Tibi videri poſt tot auctores doctiſſimos etiam veteres. Tu poſt hos videri tibi, qui omnium quos unquam habuit Aurelianis profeſſorum imperitiſſimus, & indigniſſimus es. Quid vero tibi videatur, rideamus. Id ut in pauca contraham, hoc velle Virgilius, vel Anchiſes tibi videtur. Æneæ defuncto filium naſciturum ex Lavinia: nam & filii poſt mortem noſtram qui naſcuntur, nobis naſcuntur, *l. Gallus, l. poſtumi.* Stulte, nolumus has le-

A ges in hanc rem nobis adferas: hoc etiam pueri ſciunt, defuncto poſtumos educi, naſci, agnaſci, hoc vel tua ancilla ſcit diobolaris. Verum nemo eſt, qui longævo, & ſeni agnaſci dicat, vel ſentiat eum, qui mortuo, qui nullo agnaſcitur, qui nullius ævi compoti. Libertus Orcinus non longævi libertus, ſed ut Paulus ait, nullius libertus eſt. Et is poſtumus quoque non longævi filius, ſed defuncti filius, hoc eſt, nullius filius eſt ἀπάτωρ, ut eſt in gloſſis Philoxeni, quive patrem ſuum nunquam vidit, ut in oratione pro Rabirio. Verum in ſumma hoc Johanni ita videtur graviſſimo animadverſori, quod antea, vel nullus animadverterat, vel potius, quia nemo non animadverterat, nemo non indignum eſſe relatu exiſtimaverat. Illud etiam quam ineptum? nihil eſſe, quod melius Ceſellii ſententiam B adjuvet, qui poſtumam prolem dicebat non ſignificare eum, qui mortuo Ænea naſceretur, ſed qui Ænea jam ſene necdum mortuo poſtremus naſceretur, quam quod mortui, qui ſunt relati in Deos, ut Æneas a Græcis longævi dicantur. Ceſellius longævum accipit pro ſene, necdum mortuo, Tu Ceſellium eo juvari maxime cenſes, quod longævus accipitur pro homine poſt mortem donato immortalitate, vel Deo quolibet, quod perinde eſt, ac ſi canem eſſe animal probare volens, probares eſſe ſydus.

JOHANNES ROBERTUS.

QUem pædagogum hic rurſus ſomniarit παιδευτὴς noſter (cui quantumcunque conditionis propriæ memoriam abolere contendat, ea tam vigilanti, quam C dormienti in mentem recurrat) & quos hic mihi adſcribere voluerit nepotes, plane non intelligo. Hoc unum ſcio, me cum illa ſcriberem, nullos habuiſſe nepotes præter unum, nondum tunc anniculum, primogeniti mei filium. Sed enim in id me intuentem monuit quiſpiam Biturigibus adveniens, nugivendum nepotis dictione non iſtiuſmodi rectæ lineæ nepotes ſignificare voluiſſe, ſed tranſverſæ, quales mihi nepotes non deeſſent. Id vero cujatis linguæ eſſet quærebam, cum non alia, quam vernacula, hos abſolute nepotes vocari meminiſſe poſſem, qui ex fratribus ſororibuſve noſtris eſſent progeniti. Quo minus mihi perſuadere potui exactum adeo, & rigidum verborum in alienis ſcriptis cenſorem, ejus dictionis ſignificato in tantum abuti contigiſſe. Sed nec mihi tunc ex meis uxoriſve meæ fratribus ſororibuſve quiſ- D quam erat iſtiuſmodi nepos, cui cum illa ſcriberem, adeſſet pædagogus ullus, nec poteſt quis ullum notare: quo tam ineptum, quam impudentem in eo calumniatorem hic ſeſe præſtitit. Verum cum nihil, quod probabili ulla ratione carperet, deprehendere hic potuiſſet, ad meras putidaſque calumnias, & mendacia animum convertere commota gravius bilis impulit. Nihil autem habuiſſe, quod alioqui roderet, illud aperte teſtatur, quod quæ hic ſcripſerim, ita vera agnoſcat, ut ea ſibi nolit legibus comprobari, & eo ſolo nomine elevet, quod omnes id ſciant, etiam pueri, inquit. Et quia id ſibi objici poſſe ſentiebat, ſi hoc nemo non norat, qui fieri poteſt, ut variis tot ea de re ſententiis prolatis, hanc nemo prodiderit? *quia,* inquit, *quod nemo non animadverterat, nemo non indignum eſſe relatu exiſtimaverit.* Nemo igitur id E propterea relatu indignum exiſtimavit, quod Virgilii menti, & verbis minime conveniret, & veriſſimum eſſet, ſed quod nemo non id animadvertiſſet. At ſi nemo non id norat, quod Poetæ verbis, & ſententiæ convenientiſſimum eſt, quid tot alias ſententias invehi ad hunc locum opus fuit? Id vero ut effugiat, ſententiam noſtram diſcerpens, alio detorquet. Siquidem admittit recte dici poſthumos defuncto educi, naſci, & agnaſci, at non longævo, & ſeni. Quibus vero rationibus? nimirum hac una, quam quibusvis etiam ancillis notam ait. Ut, inquit, Orcinus libertus non longævi libertus, ſed nullius libertus eſt, ita qui poſt mortem patris naſcitur, nullius filius eſt. Sic idem, quem poſthumum admittit teſtatoris defuncti filium, non admittit ejus teſtatoris, qui vixerit,

rit, & vel ὀλιγοχρόνιος, vel μακροχρόνιος fuerit, filium. A An igitur cadaveris, aut Orci dicetur filius? ut & is, quem confert, Orci libertus? Imo, inquit, nullius filius, & ἀπάτωρ eſt. Quod ſi nullius filius, cur filii jus in ejus, qui vixit ſucceſſione obtinet, nec ſecus teſtamentum rumpit, quam ſi eo vivo fuiſſet in lucem editus? Quam apta omnino diſſimilium comparatio: Libertus ille nulla ratione vivi libertus extitiſſe dici poteſt, qui dum ille vixerit liber, ſicque libertus minime fuiſſe, nec per conſequens patronum habuiſſe dici queat. Aliud vero in poſthumo, qui cum ab eo, qui defunctus eſt, vivo genitus ſit, & eo vivo in matris utero extiterit, ejus quoque & filius extitiſſe dici poſſit, quo fiat ut filiorum appellatio, & poſthumos complectatur, & nomen filiarum in filiam cadere dixerit Ulpianus *in l. nomen 164. ff. de verb. ſig.* ſicque ut qui filiis tutores dederit, & poſthumis de- B diſſe intelligatur, *§. ult. qui teſt. tut. dar. poſſ. in Inſtit. l. 5. ff. de teſtam. tut.* Et qui in utero ſunt, in toto pene jure civili intelliguntur in rerum natura eſſe, *l. qui in utero ſunt 26. ff. de ſtatu hom.* At, inquit, poſthumis non dicitur longævi filios. Mira & accurata ſubtilitas. Ut id dictum minime comperiamus (quia res ipſa non tulerit ab alio auctore, quam Virgilio ſic mentionem ejus poſthumi fieri, qui admodum ſene patre poſt ejus mortem natus eſſet) an vero inde conſequens illud eſt, id ita dici, & efferri non poſſe, cum etiam plura conſimiliter eodem ſpectantia nullo diſcrimine ſimul dici videamus? Ut quidem C. Rabirius Poſthumus, in illa a Tullio pro eo habita oratione, dicitur non uno tantum & altero, ſed & pluribus locis, C. Curii principis ordinis equeſtris, fortiſſimi & maximi publicani filius: quas ejus qualitates quem- C admodum adjecit, an non, ſiquidem ad ſummam ſenectutem provectus fuiſſet, eadem ratione, & illius longævi filium dicturus fuit, aut dicere potuit? Quin (quo magis intelligatur nihil hic illi reliqui eſſe in quo conſiſtere queat, & contra, quam confidenter Orcinum libertum nullius eſſe libertum, atque minime longævi domini libertum eſſe aſſerit) eum qui teſtamento a teſtatore domino manumiſſus ſit, teſtatoris domini libertum ſimpliciter vocat Jabolen. *in l. dominus 22. ff. de pecul. leg.* Et (quod ille non eſt aſſecutus) non qui teſtamento a domino manumiſſus eſt, nullius dicitur eſſe libertus, ſed qui aliter, quam domini voluntate, & ſine manumiſſione libertatem conſecutus eſt, *prob. l. 4.* (quam arg. *illius text.* patet ita eſſe intelligendam) *D. de bon. libert. comprob. & l. teſtamento 90. ff. de hered. inſtit.* D juncta *l. 5. D. qui ſine manumiſſ. ad libert. perven.*

Ceterum quod exinde vellicat a me ſcriptum. Ceſellii ſententiam eo juvari, quod Græcos poetas, eos qui mortui in deorum numerum relati eſſent, ſimpliciter μακραίωνας, ſicque longævos dixerint, non in me, ſed in librarium contorquet, quia cum illo loco ſcripſiſſem, *illa Servii ſententia* (de qua Ceſellii ſententia velut e diametro oppoſita antea fuſius locutus eram) typographus errore excudit, *illa Ceſellii ſententia*: qui error ſeſe ipſe manifeſtius prodit, quam ut latere illum potuerit id minime mihi fuiſſe tribuendum. Sed quid aliud ageret, qui toto capite nihil deprehenderet, quod probabilius ſuggillari poſſe videretur.

De ejuſdem dictionis Poſthumus notatione, & etymologia, & de orthographiæ non ſemper certa ratione ſervata.

CAP. II.

JOHANNES ROBERTUS.

SUPRADICTAM Ceſellii circa etymologiam illius dictionis Poſthumus ſententiam, aliis quoque noviſſime placuiſſe comperio, poſthumum filium, non quia poſt patris humationem, ſed quod poſtremus filiorum natus ſit, dictum contendentibus, nihilque aliud in dictione iſta notari poſſe aſſerentibus, præter particulam *Poſt*, quia diſſyllabum, *umus*, adjectum, productio tantum ſit vocabuli, aliud nihil ſignificans, aut notans. Adducuntur ut ita ſentiant, hiſce argumentis? Et quod in vetuſtioribus libris, ut Pandectis Hetruſcis, aliiſque etiam veterum monumentis, ea dictio extat abſque aſpiratione ſcripta, & quia iis locis, quibus Græci auctores ea uſi ſunt, non per θ, verum per τ: *ita* πόστυμον Græce reddiderint. Sed tamen ab illa ſuperiore a Servio aliisque tot, communi calculo probata ſententia abduci non poſſum, quam & M. Varro nobis omnino expreſſiſſe videtur. Is enim *lib. 2. de analog.* eo loco, quo de gentilitiis nominibus diſcernendis agit, non tantum numero ea diſcriminari ait, ut Quintus Pompejus, ab eo, quod quinto loco natus eſſet ita dictus, a Sexto Pompejo, ſexto loco nato, ſic eo ſecernatur, verum & ex eventu, aliiſque rebus ſingulare aliquid non nunquam notetur, quo ab invicem, qui ejuſdem familiæ ſunt, diſcernantur: ut (inquit) ille, qui mane, hoc eſt, exoriente ſole natus fuit, inde Manius dictus eſt, ſi femina, Mania: & qui interdiu, hinc a luce Lucius, vel Lucia: qui poſt patris mortem, Poſthumus. Quod poſtremum ut illis, quæ propoſuerat, exemplis conveniat, in ea dictione notari aliquid neceſſe eſt, quod ad patris mortem, quæ præceſſerit, referri poſſit: alioqui ſi poſthumum, ut poſteriorem, aut poſtremum dictum intelligas, an non & vivo quoque patri poſtremo loco liberi naſcuntur, nullis aliis poſt ejus mortem naſcituris? Atque omnium optime id comprobat Plutarchus in Syllæ vita, qui Syllam ex Metella priore conjuge liberos duos reliquiſſe ſcribit: Valeriam vero Meſſalæ filiam, & Hortenſii oratoris ſororem (quam provecta ætate duxiſſet) poſt ipſius mortem filiam peperiſſe, Poſthumam vocatam: Τοὺς γὰρ ὕστερον τῆς τῶν πατέρων τελευτῆς γενομένους οὕτω Ῥωμαῖοι προσαγορεύουσι, inquit. Idemque expreſſius multo in Coriolano iſtiuſmodi cognomina, ac eventu, aut inſigni aliqua nota, aut corporis vitio, vel colore, aut etiam nativitatis ordine imponi pluribus explicat: in hiſque Poſthumum reponit, ab eo dictum, quod poſt patris mortem naſcatur. Ut & illi quoque receptæ etymologiæ convenit, quod Feſtus Pompejus *fragment. lib. 14.* Poſthumum poſt patris mortem cognominatum ait, & ex iſto Plauti in Aulularia loco optime id comprobat:

Poſt mediam ætatem, qui mediam ducit uxorem domum,
Si eam ſenex anum prægnantem fecerit fortuito:
Quid dubitas quin ſiet paratum nomen puero Poſthumus?

Quod ſi & qui vivo patre naſcuntur, ex vocabuli notatione Poſthumi dici poſſunt, abſurde id cognominis ſolis mortuo jam patre natis tribuitur: Ut quidem conſtat non alios, aut hoc jure noſtro, aut Latinis auctoribus Poſthumos, aut Poſthumas dici, quam qui, quæve mortuo jam parente in lucem edantur: probatur *l. 3. circ. pr. in dictione duntaxat, ff. de injuſt. rupt. & irri. teſt. l. nomen filiarum 164.* (ubi nominatim Poſthumæ appellatio non bene in eam cadere dicitur, quæ jam in rebus humanis ſit) *D. de verb. & rer. ſign.* Quod ego ita intelligo, ut nec ipſa quidem lege Junia Vellea ante parentis mortem natos, tametſi poſt teſtamentum, & inde ſublato e medio patre agnaſcentes Poſthumos dici contendam: Tametſi ex eo, quod illa lege Vellea teſtamentum rumpere prohibeantur, ſi ſint juxta legis illius formulam E exheredati, Poſthumorum loco eos eſſe, dici admittam, juxt. *d. l. 3. verſ. Sed & ii*, juncta *l. poſthumorum 13. ff. de injuſt. rupt. & irrit. teſtam.* eo referenda *l. ſi quis ita 16. in fin. ff. de teſtam. tut.* At nuſquam Poſthumos vocari contendam. Quæ autem illi in diverſam ſententiam ex antiquiorum Latinorum Græcorumque exemplarium ſcripturis objiciunt, minimum nos movere debent. Nam cum nunquam perpetuo certa vocum omnium exſcribendarum ratio ſervata fuit, tum in iſta aſpirationis nota, vel addenda, vel detrahenda, ſemper maxime fuit incerta, ut patet ex Gellio *lib. 2. c. 3.* Et quidem in iiſdem illis Pandectis Hetruſcis, quem cum aſpiratione, *humorem*, dicimus, ſic abſque aſpiratione *umorem* ſcriptum comperies, *l. qui domum, ff. locat.* Atque ut illa vulgatiora omit-

tam in antiquiſſimis libris, vetuſtiſſimiſque ruinis paſſim occurrentia, quod Scythas, Boryſthenem, Phœniciam, Phantaſiam, & id genus alia, modo cum aſpiratione, modo ea detracta, ſcripta comperias, iſtud ab uſu remotius ad hanc rem pertinet. Quod ex Fab. Quintiliano *c.* 11. *lib.* 1. *Inſtit. Orat.* facile colligi poteſt, illis temporibus ſic *havete* ſalutandi verbum ita cum aſpiratione ſcriptum fuiſſe: cum is illum notet, & εἰρωνικῶς multum iteratum vocet, qui primus tunc ſecunda ſyllaba producta ſine aſpiratione ſic ſalutaviſſet, *avete*, cum tamen poſterius iſtud ita jam obtinuerit, ut prioris nullum veſtigium, quod ſciam, extet. Et cum idem *c.*13.*ejuſdem lib.*1. ſic ſcribendum quidque recte ſentiat, quo modo ſonat, quod hic literarum uſus ſit, ut cuſtodiant vocem, ac velut depoſitum reddant legentibus, quod & Ulpian. noſter ſenſit *in l. non figura* 37. *ff. de oblig. & action.* (Qua ratione idem ſentientem Auguſtum, uſitatam ſcribendi rationem, & formam a Grammaticis inſtitutam minime cuſtodiiſſe refert Sueton. in Auguſto) Orthographiam tamen conſuetudini ſervire idem Fabius illo loco concludit, ideoque ſæpe mutatam eam fuiſſe, ut quod juxta vocis ſonum, *optinuit*, prius ſcribi ſolebat, tunc ita ſcribi invaluiſſet, *obtinuit*, aliaque iſtiuſmodi complura, quæ ab eo referuntur. In quibus & illud notandum, quod idem & in his, quæ Ciceronis Virgiliique manu ſcripta vidiſſe ſe teſtatur, ait, ſolitos illos literam *s*, quoties in medio vocalium longarum, aut iis ſubjecta eſſet, ita geminare, ut *caſſus*, *diviſſiones*, *cauſſas*, non autem, ut vulgo ab omnibus tunc fiebat, & nunc fit, *caſus*, *diviſiones*, *cauſas*, ſcriberent: quod & frequentius illo ſeculo ab aliis quoque fere omnibus itidem uſurparetur: cum e diverſo paulo ante illa tempora, non *juſſi* per duplicem *s* ſcriberent, ſed *juſi*. Nec prætereundum, quod idem M. Catonem illum Cenſorium non *dicam*, & *faciam* ſcripſiſſe refert, ſed *dicem*, & *faciem*: ſuiſque temporibus multos non *cervum*, & *ſervum*, ſed *cervom*, & *ſervom*: neque etiam *cui*, ſed *quoi*: quæ & id genus alia pleraque etiamnum in vetuſtis libris, & monumentis promiſcue ſcripta comperias: adeo certa nunquam conſtanſque vocum omnium ſcriptis mandandarum ratio permanſit. Quo fit, ut inde non ſatis firmum argumentum duci exiſtimem ad convellendam illam Poſthumi vocabuli a veteribus probatam etymologiam, quam nos in vetuſtiſſimis libris, & adjecta, & detracta aſpiratione, ſcriptam obſervavimus.

ANTONIUS MERCATOR:

NOn potes, inquis, abduci a ſententia eorum, qui poſtumum dici arbitrantur, quaſi poſt humatum patrem natum: ſane ita credo, non poſſe te abduci falſo, non eſſe capacem veri. At perge, ne abducare, quis vetat? quis requirit ſententiam tuam? quidve publice intereſt, poſthumus ſcribatur, an poſtumus? In eo ne ſunt poſitæ facultates Galliæ? At noli ſcribere, natos quidem vivo patre poſt teſtamentum poſtumorum eſſe loco, ſed nuſquam poſtumos vocari. Ulpianus *l.*3.*de inju. rup.* Sive inquit, poſt mortem teſtatoris naſcatur, ſive vivo teſtatore, teſtamentum rumpi per poſtumum, & in *l.*12.*eod.* Poſtumus, inquit, præteritus vivo patre natus deceſſit, & *l.*16.*in fin. de teſt. tut.* Poſtumis datum tutorem etiam his datum videri, qui vivo patre naſcuntur. Et tu ipſe quoque infra cap. XIX. poſtumum dices eſſe eum, qui vivo patre natus eſt in *l.* 8. *de lib. & poſt* Paulus *l.* 24. *de lib. & poſt.* Puſtuma ſi vivo patre naſcatur. His locis, & aliis pleriſque poſtumi vocantur. Præterea cum legis paſſim in jure, Agnatione poſtumi præteriti teſtamentum rumpi, hanc regulam viſne ad eum poſtumum duntaxat pertinere, qui poſt mortem parentis naſcitur? qui ſane duntaxat, ut ait *d. l.*3.§.1. poſtumus eſt, ex 12. tab. ſcilicet poſtumus legitimus per eminentiam, ut tutor legitimus, ſed is, qui vivo teſtatore, non ideo tamen minus eſt legitimus poſtumus, nec ideo minus teſtamentum rumpit in quo præteritus eſt. Poſtumi, Johannes, alii ſunt legitimi, alii Vellejani, alii Juliani: & omnes legitimi, omnes poſtumi. Da operam *l. Gallus*, & hoc te perdocebit. Noli etiam argutari ex umoris vocabulo ſcripto ſine afflatu ſemel, vel iterum ex adverſo poſtumi, quod ſine afflatu ſemper, aut Lorarii concident te, & multabunt male. Cetera mitto, quia non potes capere, quem ipſemet Virgilius poſtumum interpretatur eſſe ſerum (ut Apulejus, ſeram & poſtumam doctrinam) & Auſonius ſupremum, pertinere etiam ad ſupremum ante mortem, quem & veteres inſcriptiones Poſtumum vocant, ut Numam regem poſtumum Plinius XIV. (nam veteres ſcriptum habent poſtumi) quod poſt Romulum rex fuerit, & Tertullianus poſtumum corporis, quod cauda ſit in animalis corpore poſtrema: quod & aliis argumentis Domino probante tibi, & aliis pleriſque viris eruditiſſimis hanc ſententiam ſubſequentibus, tu animo comprehendere vel noluiſti unquam, vel nequiviſti.

Falſiſſimum vero eſt, quod ſcribis Plutarchum in Coriolano ſcribere poſtumum dictum ab eo, quod poſt patris mortem naſcatur. Non dabo effugium, non dimittam antequam tecum batuero argumentum hoc quo uteris. Varro & alii plurimi poſtumum dicunt eſſe eum, qui poſt mortem parentis naſcitur, quod 12. tab. indicant, & nemo negat. Dico ex eo neminem inferre poſſe poſtumum dictum, quod naſcatur poſt humatum parentem, ſed quod omnium maxime liberorum is ſit poſtremus, qui poſt mortem naſcitur, ſive poſterior, ut in *d.l.*3. quod tu non ſervas, iidem dicuntur poſtumi, & poſteriores, quo verbo plane indicat Ulpian. *d. l.* 3. ſe ut in voce poſterioris, ita & in voce poſtumi, non notare niſi ſyllabam primam.

Item id, quod ex *l. nomen*, *de verb. ſignific.* ita colligis. Nomen poſtumæ non cadit in eam, quæ jam in rebus humanis eſt: ergo non cadit in eam, quæ vivo nata eſt: nam eadem ratione non caderet etiam in eam, quæ mortuo patre nata eſt, ſed hic non eſt ejus legis ſenſus. Tota enim lex pertinet ad legata. Et hoc vult initio, Legatum teſtamento filiabus relictum etiam poſtumæ relictum videri, ut *l. qui filiabus*, *de leg.* 1. legatum autem relictum poſtumæ non utique etiam filiæ relictum videri, quæ tempore teſtamenti eſt in rebus humanis, ſed ei tantum, quæ poſt teſtatoris mortem, vel poſt teſtamentum naſcitur, quo nihil eſt apertius.

JOHANNES ROBERTUS.

SI publice nihil intereſt *poſtumus* ſcribatur, an *poſthumus*, uter damnandus magis eſt, an qui primus quod paſſim ab omnibus receptum ſit, & invaluerit, ſcribi *poſtumum*, novitatis auræ aucupandæ ſtudio aliter ſcribi oportere falſo aſſeruerit; an qui, quo nimiam illam ſeu jure, ſeu injuria innovandi cupiditatem compeſceret, illud falſo aſſertum detexerit? Atque ſi minus in hoc poſitæ ſunt Galliæ facultates (ut λογοδαίδαλος cavillatur, & apud ſciolos ſuos eo me traducere conatur) an in illo magis? Certe & in hoc Galliæ togatorum decus verti nemo ſyncerus non agnoſcet, nimiam corrumpendæ receptæ, atque exemplaribus omnibus comprobatæ lectionis, & ſcripturæ licentiam cohiberi, ne ulterius ſerpat: quod præſtare ſatagimus, nec diffidimus fore, ut in iſtiuſmodi maſtigias ſyncerorum librorum falſarios, vel Chriſtianiſſimi, & ſapientiſſimi regis edicto, vel ampliſſimi Senatus Pariſienſis decreto, falſi pœna conſtituatur, juxta legis Corneliæ verba *in l.* 1. §. *qui tabulas*, *in verb. vel alia qua re*, juncta *l.*2. *in verb. mutaverit*, & *l. Paulus* 16. *in verb. aliave qua re*, & *l. qui nomine* 25. & *l. penult. in princ. ff. ad leg. Corn. de falſ.*

Quod autem ſcripſi poſthumorum loco eſſe vivo patre, poſt teſtamentum natos, at nuſquam poſthumos vocari, relatione tantum facta ad legem Juniam Velleam. id quaſi ſimpliciciter a me dictum cavillatur. Verum ea quæ antea proxime de Junia Vellea lege tantum loquens dixeram, aperte indicant inferiora verba illa me de lege Junia Vellea intelligere, in qua quibus locis ejus verba referuntur, aut ejus ſententia proponitur, poſthumi dictionem nunquam reperias. Quin autem a Juriſconſultis,

tis, & hi, cum poſthumorum inſtar, teſtamentum, in A quo præteriti ſint, nati rumpant, ideoque poſthumorum loco ſint, extenſive nonnunquam & poſthumi dicantur, & poſthumorum generali appellatione comprehendi, ita dictante ſubjecta materia intelligantur, negaſſe me nunquam, vel illud teſtatur, quod ego etiam eo ſenſu hac poſthumi dictione ſim uſus, ut quidem ille quoque notat. Quo nomine oblegandus magis ipſe eſt, ad evolvendam rurſus in id *l.Gallus*, ut ex ea vel exiguum indicium eliciat, & vel leviculum argumentum (more ſuo) contorte ducat, quo non antea auditam præclaram diſtinctionem fulciat, poſthumorum legitimorum, ſive (ut abſurditatem abſurditate cumulare non dubitat) poſthumorum per eminentiam, & poſthumorum Vellejanorum, & poſthumorum Julianorum, quos omnes eſſe legitimos, & omnes eſſe poſthumos contendere ſe ait, ſed ita ut id nullo auctore probare conetur. Itaque quid aliud eſt, quod hic dicamus, quam *αὐτὸς ἔφα?*

Quam inſulſe vero illud effugere tentat, quod de umore dictione ſine aſpirationis nota ita in pandectis Hetruſcis uno & altero loco ſcripta dixeram, eo quod ex adverſo tot locis eodem modo illic ſcripta comperiatur poſthumi dictio, debuit enim, quo argumentum noſtrum inde ductum refelleret, humoris dictionem cum aſpiratione in iiſdem illis Pandectis ſcriptam (ſicubi ita ibidem ſcripta extat) opponere. Nam alioqui quis non perſpicit juris tractationem non ita exegiſſe, ut tot locis humoris dictio in jure repeteretur, quam poſthumi? Sed enim & alium præter ſuperiores illos profero locum, quo & ſine aſpiratione itidem in illis Pandectis ſcribitur, in *l. fiſtulam* 18. *D. de ſervit. urb. præd.* quandoquidem aliter in iis nullo, vel unico tantum loco ſcriptam proferre valet. C

Inſulſius etiam inde non aliud quam illa repetit, quæ ad ſententiam ſuam tuendam ab eo propoſita prius fuerant, a nobis plane in eum antea retorta, niſi quod veteres inſcriptiones (nullo notato certo loco) advocat, & Numam Regem poſthumum a Plinio *lib.*14. vocatum ait. In quo quidem labitur nugivendus. Nam ejus libri Plin. *c.*12. in nullo emendatiore exemplari legitur, *Numæ Regis poſthumi* (alioqui ut in quemcumque ſenſum vertas, quonam id apte referri ibi poſſit, non comperias) verum ita, *Numæ Regis Poſthumia* lex dicta eſt, Vino rogum ne reſpergito: cujus legis plura capita fuiſſe eodem loco proditur. Quo fiat, ut ad eandem legem illud referri poſſit, quod de lege Poſthumia magiſtra, qua decreta in conviviis ſervanda D continebantur, lepide a Catullo ita ſcriptum extat:

Miniſter Vetuli puer Falerni
Inger mi calices amariores,
Ut lex Poſthumiæ jubet magiſtra.

Quod autem etiam falſiſſimum illud ait, quod dixi, Plutarchum in Coriolano ſcribere poſthumum dictum ab eo, quod poſt patris mortem naſcatur, id multo veriſſimum affero, quæ ejus vel mendaciſſima impudentia, vel inſulſiſſima imprudentia eſt. Sic enim ibi Plutarchus, cum illud Coriolani nomen illi C. Mario ab eventu captæ, ejus præcipue virtute, Coriolanorum urbis inditum fuiſſe referens, ac inde enarrans non Græcis modo, ſed & Romanis, vel ex aliquo iſtiuſmodi eventu, aut originis, & nativitatis caſu nomina imponi ſolita fuiſſe, *ἐνίους* (inquit) *συντυχία γενέσεως μέχρι νῦν καλοῦσι, πρόκλον μὲν ἐὰν ἀποδημοῦντος πατρὸς γένηται, καὶ πόστουμον ἂν τεθνηκότος· ᾧ δὲ ἂν διδύμῳ γενομένῳ συμβῇ περιβιῶναι, θατέρου τελευτήσαντος, οὐοπίσκων.* E Ita nativitatis caſu aliquo eum fuiſſe vocatum Proculum teſtatus, qui abſente quaſi procul exiſtente patre editus eſſet, & Poſthumum, qui patre defuncto, & Vopiſcum eum, qui geminis editis, altero mortuo ſolus ſuperſtes extitiſſet, ac inde plura is in eam rem illo loco ſubjecit. Atqui & eo admiſſo, quod inficiari ſe non poſſe tandem agnoſcit, dictum poſthumum ab eo, quod poſt patris ſui mortem natus ſit, inde inferri poſſe negat, ex eo fuiſſe dictum poſthumum, quod poſt humatum patrem naſceretur. Sed enim illo admiſſo, velit nolit hoc fateatur neceſſe eſt, in ea dictione eſſe aliquid oportere, quod mortem notet, illaque ipſa dictione eum, de quo ſit ſermo, poſt mortem natum ſignificet. Quid autem aliud iſtiuſmodi in ea notari poteſt, quam quod humi adjectione poſt patris corpus humatum, ſive humo conditum is, de quo agitur, natus ſit? arg. *l.* 2. *verſ. ſepulchrum, ff. de relig. & ſumpt. fun.* Juxta id, quod ſepultum ab humato eo diſcernit Plin. *cap.*54. *lib.*7. *natur.hiſt.* quod ſepultus intelligatur quoquo modo conditus, humatus vero humo contectus, idque dictionum proprietate ſervata: nam alioqui invaluerat, & ſepultos, communiter humatos dici. Sic enim Cicer. *lib.* 2. *de legib. Et quod nunc communiter in omnibus ſepultis penitus humati dicantur, id erat proprium tum in iis, quos humo injecta contegebant, eumque morem jus Pontificale confirmat.* B

An invicem oppoſitarum ex adverſo certi, & incerti conditionum eadem ſit vis, & quatenus extendantur.

CAP. III.

JOHANNES ROBERTUS.

CUM nihil in rerum natura ſit, quod non aut certum, aut incertum dici poſſit, prob. arg. *l. ſtipulationum quædam* 74. *cum l.ſeq. D. de verb. oblig.* juncta *l. unic. C. de ſentent. quæ pro eo, quod inter. prof.* & Condictionis dictio perſonalem actionem omnem cujuſcunque rei ratione competentem complectatur, & ſignificet, *§. appellamus, de act. in Inſtit. l. actionum genera, ff. de oblig. & act.* non abs re videri poſſunt perſonalium actionum duo hæc genera ſumma conſtituta, Condictionis certi, & Condictionis incerti: quarum illa ex his omnibus cauſis, quibus certum, hæc vero ex illis omnibus, quibus incertum quid petatur, competat: idque promiſcue ex quocunque ſive nominato, ſive innominato certo incertove contractu, aut quaſi contractu, vel etiam delicto, aut quaſi delicto id fiat: prob. *l. certi condictio* 9. *in princ. & §. ſeq. D. de reb. cred. l. & ideo* 12. *§.* 1. *ff. de condict. furt. l.* 3. *ff. de condict. ſin. cau. l. ſi tibi liberum* 8. *ff. de act. empt. l. ſi binarum* 34. *ff. de ſerv. urb. præd.* In quo dubium non exiguum occurrit, quorſum ſubſidiariæ aliæ perſonales, & quidem generales actiones jure ideo introductæ dicantur, quod deficientibus aliis quibuſcunque, ad has confugere neceſſe ſit, qualis dicitur & præſcriptis verbis actio, *l.* 2. *cum l. ſeq. & l. quoties* 23. *ff. de præſcr. verb. & condictio ex lege l. unic. ff. de condict. ex leg. §. tripl. cum §. ſeq. de act. in Inſt.* Quibus connumeranda videri poteſt & condictio triticaria, jux. *l.* 1. *cum l. ſeq. ff. de condict. tritic.* atque etiam de dolo actio, jux. *l.* 1. *§. ait Prætor. cum l. eleganter, in pr. & §. ſeq. ff. de dol.* Nam qui fieri potuit ut actiones deficerent, ad alterutrum certum incertumve ſemper competentibus certi intertique condictionibus, cum nihil ſit tertium? arg. *d. l. ſtipulationum,* juncta *d. l. unic. C. de ſentent. quæ pro eo quod intereſt prof.*

In quo ſic intelligendum jam olim mihi viſum eſt, generales iſtas actiones duas ſic invicem ſibi in univerſum oppoſitas fuiſſe, ut tamen non in omnibus earum cujuſque eadem ex adverſo ſit vis, & idem effectus. Nam prior illa non tantum generalis eſt appellatio quarumcunque aliarum actionum, quibus certum quid petitur: verum & in hoc generaliter introducta & propoſita actio fuit, ut eæ certæ res omnes ex quocunque ſive nominato, ſive innominato contractu, & quacumque alia etiam delicti cauſa inſtitui poſſet: ex qua actionem dari lex æquum cenſeret, ſive nulla ex eo negotio in id alia ſpecialis actio cum ea concurreret, ſive etiam concurreret, *d. l. certi condictio.* Cum incerti condictio ex nulla alia cauſa inſtitui queat, quam ex qua alia nominatim actio ad incertum petendum competat, cum qua concurrat: *ut in d. l. & ideo, l. ſed & ſi nec putem* 22. *§.* 1. *l. qui exceptionem* 40. *§. pen.*

§. pen. *ff. de condict. indeb. l. quod si nulla* 63. *ff. de leg.* 1. *l. tribus* 8. *ff. de usufr. ear. rer. quæ usu consum.* Id vero ex eo colligo, & comprobo, quod si sola per se condictio incerti institui potuisset, nec actionem ex stipulatu, nec condictionem ex lege, nec præscriptis verbis actionem, atque etiam triticariam condictionem introduci, aut necesse, aut utile fuisset, cum in his omnibus quoad certa, certi condictio sola sufficeret, adeo ut harum in stipulationem deductarum ratione ex stipulatu actio minime competat: prob. *pr. tit. de ver. oblig. in Inst. & ibi exepl. Theoph. l. si quis certum* 24. *ff. de reb. cred.* juncta *l. ult. ff. si quis in jus voc. non ier.* idemque in condictione ex lege, quam cum ita ob id necessario primum introductam intelligamus, non ideo minus tamen eo postea extensam admittimus, ut utriusque nomine institui posset, & certi, & incerti. *Sic intellig. d. l. unic. ff. de condict. ex leg. cum d. §. tripli, & l. si quis argentum, §. sin autem*, C. *de donat. l.* 2. & 3. *ff. de allus. & aleat. l. si vero* 65. §. *ult. cum l. seq. ff. solut. matrim.* Idemque & de præscriptis verbis actione dici posse videtur, arg. *l. naturalis* 5. §. *& siquidem, & §. ult. & l. solent* 16. *vers. quod si solutum, & l. ult. ff. de præsc. verb.*

Illius autem inter certi incertique condictionem diversitatis probabilior hæc esse videtur ratio, quod cum in petitione quavis lex imprimis exigat, ut ea quatenus fieri potest, certa sit, quia petitio eo certior firmiorque existat, certiorque inde sententia a judice ferri possit, ac per consequens tunc ejuscemodi sit, quam eo proclivius lex adprobet, & admittat, quam si incertæ rei esset: arg. *l. si in rem, ff. de rei vindic. l.* 1. §. *si quis argentum, ff. depos. l. prætor edixit, in prin. & §. quod autem, ff. de injur.* juncta *l.* 3. *et* 4. C. *de sent. quæ sine cert. quant.* Hanc autem certi condictionem generalem actionem esse intelligimus, quæ sive ex mutui, sive stipulationis, aliove contractu, & causa detur, etiam verbis istis significetur, *Si certum petetur*, arg. *princ. d. l. certi*, juncta *l.* 1. *D. de condict. tritic. et l.* 1. *vers. et ita si certum petatur, D. de interrog. in jure fac.* nisi quid cum ob mutui contractum datur, quo id significetur, dici etiam possit certi condictio mutui, vel ex mutuo, ut ex stipulatu, cum ex stipulatione competit, aut etiam si certum petetur ex mutuo, & ex stipulatione, & ex causa furtiva, vel rerum amotarum, juxta *Theoph. in §. is quoque, qui non debitum, quib. mod. re contrah. in Inst.* quo loco δανειστικὸς κονδικτίτιος, quasi mutuatitia condictio dicitur. Et isto modo, tametsi hoc unicum agendi genus sit, in species infinitas diduci posset: jux. *tit. si certum petet. de suffragiis, et tit. si cert. pet. de chirograph. lib.* 2. *Cod. Theodos.* prob. arg. *l.* 3. §. *genera, D. de acquir. possess.*

ANTONIUS MERCATOR.

Statuis generalem esse actionem præscriptis verbis, & condictionem ex lege, & condictionem triticariam, & actionem de dolo. Actio præscriptis verbis datur tantum ex contractibus, qui nomine vacant, & sunt his, qui nomen habent adsimiles, sive proximi. Ergo specialis actio est, non generalis. Condictio ex lege datur tantum ex obligatione, quam lex introduxit nova. Ergo specialis, non generalis actio. Condictione triticaria pecunia numerata non petitur. Ergo generalis actio non est, sicut condictio certi, vel incerti. Actione de dolo is tantum agit petita restitutione in integrum in negotiis stricti judicii, qui major cum esset XXV. ann. dolo malo adversarii captus fraudatusque est, non ex alia causa: Non est igitur generalis actio. Sunt doli mali species variæ, sunt & furti, & injuriarum, nec ideo tamen generalis esse dicitur actio furti, vel injuriarum: ergo nec doli.

Addis, has quatuor actiones non dari nisi aliis deficientibus: quod est falsum omnino in condictione triticaria, quæ concurrit cum condictione, quæ ex mutuo nascitur, vel ex stipulatione, & cum condictione furtiva, vel rerum amotarum, & vi bonorum raptorum, & cum condictionibus omnibus, & interdicto unde vi, *l.* 1. *et* 2. *de cond. trit. l. verum, de furt.* Falsum in condictione ex lege nova, quæ concurrere potest cum veteri actione, si qua eadem de re fuerit, veluti actio ex lege Aquilia de arboribus succisis cum actione vetere ex XII. tab. eadem de re, cui lex Aquilia nominatim non derogavit, *l.* 41. *in pr. de obl. et act.* cui secundum utriusque inscriptionem conjungenda est *l. pen. arb. fur. cæs.*

Superdicis, condictionem certi etiam ex ea causa competere ex qua nulla alia sit prodita specialis actio, nec hujus sententiæ ullum auctorem nominas. Tibi ergo non credimus. Adfers tantum *l. certi, de reb. cred.* quæ contra hanc sententiam tuam, non nisi ex his causis proponit competere condictionem certi, ex quibus etiam speciales actiones competunt. Quod cum ita sit, frustra quæris, cur fuerit necesse actionem præscriptis verbis introduci, vel de dolo malo, suppetente condictione certi: nec enim condictio certi, vel incerti competit, ubi deficit actio specialis, quæ præbeat causam agendi certi condictione, si quis ea experiri malit, suppetit tamen actio præscriptis verbis deficiente civili actione, itemque actio de dolo, licet non deficiat prætoria: nam & actioni præscriptis verbis, quæ est actio in factum civilis, subsidiaria est actio in factum prætoria, itemque actioni de dolo si quis honestiore judicio confligere velit, in factum scilicet, non in personam, tametsi vi ipsa & in personam agat, qui agit in factum.

JOHANNES ROBERTUS.

Quemadmodum generum alia aliis subsunt, ita & actionum alia aliis generaliores esse constituimus, ita tamen ut quæ generaliter ex pluribus variisque negotiis competentes aliis subjiciantur, non ideo minus apte & generales dici possint, relatione ad illas facta, quæ ex unoquoque negotio specialiter competunt. Sicque nominatim eo generales a specialibus hac eadem appellatione distinxit Paul. in *l. pro socio* 38. *D. pro socio.* Generalium autem istarum actionum, quæ aliis subsint, aliæ & subsidiariæ simul sunt, quippe in subsidium deficientium ex quibusdam causis specialium actionum introductæ, aliæ vero minime subsidiariæ, quales referuntur simpliciter generales in *d. l. pro socio.* Illiusmodi generales, & subsidiarias simul actiones statui quidem esse, præscriptis verbis actionem condictionem ex lege, condictionem triticariam, & actionem de dolo. Non tamen ut statuerim eas æque generales esse, ut certi, incertive condictiones sunt, quemadmodum a me fieri falso nugivendus assumit. At (inquit) præscriptis verbis actio datur tantum ex contractibus, qui nomine carent: ergo generalis actio non est. Ista ratione, ac multo etiam magis sic illi argumentari liceat: Actio negotiorum gestorum ex eo tantum, quod negotia alicujus gesta sint, competit, ergo generalis non est: idemque & in tutelæ, & pro socio actionibus, quas tamen præd. loco Paulus generales constituit. Quo magis generalem recte statuimus esse, & subsidiariam præscriptis verbis actionem, non tantum ex contractibus nomine carentibus competentem, aut iis, de quorum nomine ambigitur, sed & nomen habentibus: ac tum maxime, cum dubium est, an & quænam specialis actio ex his competat, cum tamen ex his actionem ea in re dari æquum sit, *l.* 1. *D. de æstim. act. cum* 2. *seq. et l. naturalis* 5. §. *sed si facio, et l. quia actionum* 11. *et l. si gratuitam* 13. *in princ. D. de præscript. verb. l.* 2. C. *de pactis int. empt.* Idem & de condictione ex lege, ut quæ certum nullum habeat, aut contractus, aut cujusvis alterius causæ subjectum, ex quo solo detur, sed ex omni & qualicunq; nova obligatione lege introducta competat: siquidem ea lege cautum non sit, qua actione agi oporteat, juxta *l. unic. D. de condict. ex lege, l.* 1. *et ibi gloss.* C. *de condictione ex lege.* Idemque in condictione triticaria, qua cum generaliter res omnes præter pecuniam numeratam ex quacunque causa petantur, quis negaverit eam esse generalem? *l.* 1. *vers. et generaliter, D. de condict. tritic.*

Atque etiam eo nomine subsidiariam, quo supradictarum ratione ex quacunque causa actionem dari æquum sit, ea institui possit, ac per consequens etsi specialis aliqua actio ex his minime competat, quo nomine eam non superiorum instar subsidiariam simpliciter esse dixi, verum illis posse connumerari. Nec obest, quod ea cum aliis etiam concurrit: nec enim eo minus subsidiaria est, cum ut subsidiaria sit, sufficiat in subsidium alterius actionis deficientis dari, nec requiratur non aliter, quam alia deficiente dari, quia id speciali alia ratione in actione de dolo spectatur, quippe quod ea famosa sit, at illa triticaria condictio minime, ut nec condictiones aliæ, *l. 1. §. ait Prætor, & l. & eleganter 7. in prin. & §. seq. ff. de dolo*, juncta *l. cessat 35. ff. de oblig. & act.* Eo magis igitur de dolo actio, & generalis, & simul subsidiaria est, quam qui negat generalem, nisi inscitiam, certe pervicaciam manifestissimam prodit.

Quod autem idem falsum ait, condictionem ex lege deficientibus aliis actionibus dari ex obligatione nova lege introducta, absurdissime in nos intendit, qui addiderimus tunc eam dari, cum quo actionis genere agendum esset, ea lege nova non est proditum, *d. l. un.* Leges autem ab eo citatæ de iis juris partibus loquantur, quibus & obligatio introducta sit, & simul cautum, qua actione agi possit, *l. quoties 40. in pr. in verb. nisi nominatim caverit, ut sola ea actione, ff. de oblig. et act.* Ad rem vero nihil pertinet *l. pen. ff. de arb. furt. cæs.* An fieri potest, ut illa emisisse, vel impudentissimum ista legentem non pudeat?

Quod vero adjecit, alterius generis est, quippe calumniosum, quod ait me non alio auctore probare certi condictionem ex iis quoque causis competere, ex quibus nulla sit specialis actio prodita, quam Ulpian. in *l. certi condictio 9. ff. de reb. cred.* ita astu subticens, quod præcipuum proposui illius sententiæ meæ argumentum ductum ex *l. si quis certum 24. D. de reb. cred.* juncto *pr. tit. de verb. oblig. in Inst.* quippe quod cum stipulatio jure civili primum adinventa fuit, nulla dum ex ea prodita actione, ita compertum est rerum certarum stipulatione comprehensarum nomine nil necesse esse specialem actionem introduci, cum sufficeret certi condictio, utpote ex quacunque causa, ex qua certum peteretur competens, sive alia in id actio dari posset, sive non posset. Sicque effectum, ut solam certi condictionem rerum certarum, actionem vero ex stipulatu rerum tantum incertarum, stipulatione comprehensarum nomine institui receptum sit, illa procudubio ratione, qua licet hæc incerti condictio ex quacunque causa, ex qua incertum sit petendum, competat: attamen ex ea tantum intendi possit, cujus ratione & alia actio, cum qua concurrat, jure prodita sit, prob. *d. l. si quis certum, et d. pr. tit. de verb. oblig.* Quin & illud abunde probatur generalioribus verbis iterum atque iterum ab Ulpian. repetitis in *d. l. certi condictio*. Quibus patet falsissimum esse, quod ait nugivendus, ibi non ex aliis causis certi condictionem competere proponi, quam ex quibus speciales aliæ actiones institui possint. Nam cum indefinite, & ex Senatusconsultis eam posse institui illic post generalia tot verba dixit, quo ore id ibi attexeré non veretur, ex quibus alia actio prodita sit, nec aliter, *d. l. certi condictio, vers. sed et si ex Senatusconsulto*.

Quid inter certi, et triticariam condictionem intersit, et an earum aliqua arbitraria dici possit.

CAP. IV.

JOHANNES ROBERTUS.

SUPERIORIBUS, quæ de certi condictione diximus, repugnare videri potest, quod ea ab Ulpiano dicitur propter pecuniam numeratam competere, quasi alias ob res institui non possit, *in l. 1. in princ. D. de condict. trit.* Verum ita accipiendum, quod ab eo ibi dicitur, ut intelligamus eo non excludi, quin & propter alias res competat: cum ibi id inter certi, & triticariam condictionem interesse significare voluerit Ulpianus, quod condictio triticaria propter quasvis res, & incertas, & præter pecuniam numeratam certás quoque detur, cum certi condictio etiam propter pecuniam numeratam competat, & hoc plus in ea sit, quoad certas res, quam in triticaria: eo autem minus, quod incertarum rerum nomine minime detur. Quod autem cum certi condictio sit stricta, ideoque contractus verbis, & formulæ, ac petitioni sit adstricta, judex nec ex arbitrio officium suum interponere possit, atque in ea fiat, ut actor plus petendo causa cadat, juxta *d. l. 1. in princ. D. de interrog. in jur. fac.* Istam eo differre a triticaria existimarunt nonnulli, quod hæc sit arbitraria, nobis perabsurdum, & a juris ratione omnino alienum videtur: vel ob illud etiam ipsum, quo iidem sententiam suam fulgiri credunt, quia hæc rei æstimandæ causa detur, *l. penult. et l. ult. D. de condict. tritic.* Quo fiat, ut quoties in jure condictionis mentio fit, ex qua in æstimationem condemnatio feratur, id ad triticariam referendum contendant, non autem ad certi condictionem; *ut in l. vinum, D. de reb. cred. l. cum quis, D. de oblig. et act. l. fundum, D. de novat. aliisque istiusmodi infinitis*: ac ita, ut nihil aliud relinquant, in quo certi condictioni, quæ adeo generalis dicitur, locus esse possit, præterquam cum pecunia numerata petitur. Nam ex ceterarum aliarum rerum petitionibus fit, ut in æstimationem judex post moram condemnet, sive ex stipulatu, sive ex mutuo, sive alio quovis contractu agatur. Sed enim eo imprimis illorum sententia refellitur, quod cum ideo triticariam condictionem arbitrariam esse contendunt, quod ea rei æstimandæ causa detur, juxt. *d. l. pen. & ult.* non animadvertunt, minime ex eo solo arbitrarias actiones ab aliis discerni, quod in iis, quoquomodo æstimatio rei officio judicis fiat, sed quod judex in iis arbitrari possit & debeat, quomodo ex bono & æquo actori satisfieri oporteat, habita utilitatis, & ejus quod interest, juxta rei naturam & qualitatem ratione, jux. *§. præterea, in fin. ubi recte explic. Theophilus, de act. in Instit.* Inter quæ duo, quis vel mediocriter in jure versatus, non dispicit plurimum interesse, quippe judicis sententia fieri condemnationem in simplicem rei æstimationem (quo necessitate reducitur judex re perempta, aut rei dandæ, quo tempore dari oportuit, facultate adempta, jux. *l. in actionibus, in fi. ff. de in lit. jur. l. in hac, ff. de condic. tritic. d. l. vinum, l. quoties in diem 59. cum l. seq. D. de verb. oblig.* quod in nummis & pecunia obtinere nequeat, *l. 2. D. de in litem jurand.*) & ex bono & æquo arbitrari judicem quantum actori præstari oporteat, ac ita non aut simpliciter, aut pretii adaucti habita ratione rem tantum ipsam, sed & id quod interest: atque utilitatem omnem, etiam percepti lucri habita ratione æstimare, & quomodo actori satisfieri oporteat, arbitrio suo statuere? quod ut in aliis rebus, ita & in pecunia numerata obtineat, juxta *§. præterea, de act. in Instit. l. arbitrio 19. in prin. D. de dol. l. 2. & l. ideo, cum seq. & l. centum Capuæ, in fin. D. de eo, quod cert. loc.*

Verumtamen ex eo, quod admittimus, triticariam condictionem, incertarum quoque rerum ratione competere, *ut prob. d. l. 1. in princ. & l. 2. D. de condict. tritic.* juncta *l. ubi autem, §. fundi, cum seq. D. de verb. oblig.* id videri potest sequi, quod sententiæ nostræ repugnet, supervacuum fuisse alias subsidiarias actiones institui, qualis est condictio ex lege, & præscriptis verbis actio. Verum sic intelligimus, triticariam ad res quidem incertas, at non ideo ad incerta omnia competere, qualia præter res ipsas, sive corporales, sive incorporales, & jura (quæ omnia rei appellatio complectitur, juxta *l. 5. et l. rei appellatione 23. D. de verb. sign.*) sunt ipsa facta, usuræ, atque id quod interest, & alia consimilia plura, juxta *d. l. ubi autem 75. qui id quod, cum §. penult. et ult.*

AN-

ANTONIUS MERCATOR.

ET quod ſuperiore capite eandem tradis eſſe certi condictionem, & actionem ſi certum petetur, & quod hoc capite eam non tantum ad pecuniam numeratam, ſed etiam ad alias res certas pertinere, ex quo ſumpſeris non ignoras: ſane ex eo ipſo, a quo ſcribis, abſurde condictionem triticariam arbitrariis actionibus adnumerari: quibus vero argumentis? Si, inquis, condictio triticaria ideo eſſet arbitraria, quod in ea agatur de æſtimatione rei, quæ petitur, ut nonnulli exiſtimant, ex eo ſequeretur condictione certi pecuniam tantum numeratam peti poſſe: nam & aliarum rerum æſtimatio venit in certi condictionem: itane? aliarum rerum æſtimatio venit in actionem ſi certum petatur? non metuis Lorarios? imo, quoniam addis, venire tantum poſt moram. Ante moram igitur fateris non venire: & hac ratione locum aliquem relinquis triticariæ, quæ & poſt moram, & ante moram datur ejus rei, quæ petitur æſtimandæ cauſa, ſed ante moram, ut *l. vinum, de reb. cred. et l. ult. de cond. trit.* decernit, & poſt moram, ut *l. pen. eod.* quæ vera ratio eſt conciliandæ *d. l. pen.* cum *l. ult. et l. vinum*, quam tu nunquam intellexiſti: neque indicatam tibi etiam poteris unquam intelligere, niſi forte latius tibi explicavero: quod nolo, quia nec tu vis a me quicquam, niſi quod ſubripueris. Sed & poſt moram falſum eſt in condictionem certi æſtimationem venire, quæ non eſt certa, ſed arbitraria, hoc eſt incerta. In certam actionem non venit res, vel æſtimatio incerta: itaque in hunc caſum maxime neceſſaria eſt condictio triticaria, ſed & ante moram, puta ſi vino credito copia non ſit vini eo die, quo vinum ſolvi debuit. Sequitur aliud argumentum a definitione arbitrariæ actionis. Arbitraria actio eſt in qua arbitrio judicis ſatisfit actori, *§. prætorea, Inſt. de act.* hujuſmodi non eſt actio triticaria. Stulte quis hoc tibi renunciavit hujuſmodi non eſſe condictionem triticariam? In ea actori non ſatisfieri arbitrio judicis, quis hoc ſcripſit? tu hoc ipſe tibi perſuades ſcripſiſſe aliquem, in condictione triticaria fieri condemnationem in ſimplicem rei æſtimationem: quæſo an ſimplicem dixit, qui dixit habendam eſſe rationem loci & temporis, quo dari debuit, quique poſt moram dixit creſcere æſtimationem, ut *d. l. pen. et ult.*

Ad hæc, quid agis cum negas condictionem triticariam pertinere ad incerta omnia? & exemplo appoſito ais, non pertinere ad uſuras, quaſi vero uſurarum ſit incerta ratio: non incerti ratione, ſtulte, condictione triticaria non petuntur uſuræ, ſed quia pecuniariæ ſunt. Et ad incerta omnia, quæ quis ſibi deberi intendit eorumque æſtimationem, veluti facta, & id quod intereſt, unde probas eam actionem minime pertinere: quæ (hæc ſunt verba Ulpiani) generaliter pertinet ad res omnes, & jura omnia, & quæſo, quæ ad alia incerta pertinet, nonne pertinet ad id quod intereſt: an non omnis actio eſt in id quod intereſt, expreſſa ex actoris damno, vel incommodo, vel injuria? Non debui commutare tecum, & melius feciſſem ſi me totum dediſſem deſtringendo altero mulo Domini. Dum erga te tam iniquus eſſe nolo, ut te defraudem his, quæ tibi optimo jure debentur, ſum iniquus in alterum.

JOHANNES ROBERTUS.

SCiat oblatrator ex ipſius ſcriptis nihil me ſumpſiſſe unquam quod probarem, quæ improbarem plura quidem quam illi expediat, quale illud eſt quod negavi, condictionem triticariam arbitrariam actionem eſſe, nec ea ratione id, quam ille falſo ſupponit, quod ex eo ſequeretur condictione certi pecuniam tantum numeratam peti, (nam quod dixi de certi condictione, qua aliud quam pecunia numerata petatur, aliorſum dixi, ne hic tergiverſetur) ſed quia non eo ſolo ab aliis diſcernantur arbitrariæ actiones, quod dentur rei officio judicis æſtimandæ A cauſa, ut quidem ille aſſumebat, eoque ut triticariam condictionem arbitrariam eſſe contenderet, adducebatur (quod nunc quaſi ſtimulis a me actus ulterius porrigit) ſed ex duobus, quæ nobis uno loco a Juſtiniano, a Juriſconſultis vero pluribus locis ſint propoſita, quibus eas a reliquis minime arbitrariis diſcerneremus. Prius eſt reſtitutionis in iis arbitrio judicis faciendæ, cujus clauſula iſta ut Prætorum edictis ea de re propoſitis expreſſa eſſet, ita & iſtiuſmodi actionum formula his verbis comprehenderetur, *neque ea res arbitrio judicis reſtituatur, juxta l. ſi cum exceptione* 14. *§. quatenus, verſ. pro eo autem, D. de eo quod met. cauſ. §. præterea, de act. in Inſtit. l. arbitrio* 19. *in pr. de dol. l. qui reſtituere* 68. *in fin. D. de rei vind.* Arbitrium autem in eo quid ſignificet cum abunde explicuerimus, nec ille quicquam in contrarium opponat, B hic plura de eo dicere ſuperſedebimus. Poſterius autem eſt, quod in his niſi judicis arbitrio is cum quo agitur, actori ſatisfaciat (extra caſus, quibus in quadruplum condemnatio fit) ex æquo & bono arbitrari poſſit, & debeat judex, quantum actori præſtari oporteat, habita utilitatis, & ejus quod intereſt ratione, juxta rei de qua agitur naturam, & qualitatem. Utrumque autem illud in his quas ex ingenio ſuo comminiſcitur arbitrariis actionibus quomodo effingere conetur, contracta ea qua veritati tenebras offundere conatur, λογοδαιδαλίᾳ & convitiis, quæ ab iſtiuſmodi hominibus nobis laudi ducimus poſthabitis paucis expendamus.

Illud prius iſtarum actionum formulæ inſeri ſolitum negat: Poſterius vero, & confictis quoque a ſe actionibus accomodari contendit. In illo, inquam, omitti ſoliC tam ait clauſulam illam in formula actionum iſtarum, & nulla in ea facta mentione rei reſtitutionis, ſolutionis, exhibitionis, aut deditionis, arbitrio judicis faciendæ, illam tantum adjici ſuffeciſſe, quæ eſt de condemnatione facienda, in quantum judici æquum & bonum videretur, atque adeo arbitrariæ actionis definitionem ad iſtam alteram clauſulam ſolam relatam proponit. Id vero duobus probare contendit. Uno, quod & in iis actionibus, in quibus prior illa clauſula plerumque ſolebat interponi, veluti de dolo, & quod metus cauſa, vel rei vindicationis, ea non ſemper adjiceretur, quod probare contendit ſola *d. l. arbitrio*, §. 1. qua nihil minus quam illud dicitur, quod intendit, quippe non ſemper ſolitam addi iſtiuſmodi actionibus clauſulam illam: ſed hoc tantum, non ſemper in illo judicio de dolo arbitrium judicis eſſe dandum, D quippe illis caſibus, quibus conſtet fruſtra arbitraturum eſſe judicem, puta quod ſervus, de quo agitur, defunctus ſit, qua ratione tunc nullo arbitrio ſive judicis præcepto interpoſito, fieri debeat condemnatio in id quod intereſt. Neque tamen ut ex eo ſequatur, clauſulam illam in ejus actionis formula omitti ſolitam fuiſſe. Altero, quod actionis quæ loci adjecti ratione fit arbitraria, formulæ ea clauſula non adderetur, nec in eo judicio arbitrium illud interponeretur. Quod quidem ſpeciali ratione iſta in hac arbitrariarum ſola actione fieri dixi, & pluribus explicui, quia deſtinatio loci cum in illo ut oportuit ſolutum non eſt, interventum illius arbitrii ſive ſolvendi præcepti ſuppleat. Adde quod cum liceret promiſſori ad eum locum nunquam accedere, ſic impoſſibile futurum eſſet ibi cum eo agi, ac per conſequens arbitrium id interpoE ni, quo ei a judice reſtitutio præciperetur; qua ſpeciali ratione æquum viſum fuiſſe in eam rem utilem arbitrariam actionem a reliquarum arbitrariarum natura eo deflectentem comparare ait Cajus *in l. 1. D. de eo quod cert. loc.* Atque hinc etiam effectum interpretabar, ut licet hæc inter alias arbitrarias a Juſtiniano fuerit connumerata, hujus tamen ſolius mentio a Theophilo ſit omiſſa, *in d. §. præterea*: quippe quod diverſo ab aliis, & ſpeciali jure arbitrariam eam fieri receptum eſſet. Quam tamen Theophilum perperam omiſiſſe (quia id iſtius cauſæ obſit) interpretari mavult oblatrator, qui cum iſtis omnibus reſpondere, eaque ſi potuit diluere debuiſſet, idem agitat quod illi, qui interrogati, cum aliud quod reſpondeant quam quod ipſis obfuturum ſit, non habere ſe ſibi con-

ſcii

scii sint, omisso eo quod quæritur, oppositis aliis interrogationibus percunctantem a proposito aversum, & technis implicatum eludere conantur. Cur etiam, inquit, in ceteris actionibus denunciatio actoris pro judiciaria admonitione est? Cur non etiam suam cujusque denunciatio interior? cum unumquemque sibi æquum & bonum denunciare conveniat, conscientiam esse mille testes. Cur potius hæc non sint pro judiciaria admonitione jussioneve, quam conventio certo loco dari? Inde vero quæ in nos verborum portenta evomit, ab ista nova religione, & conscientia, quam juris civilis nostri scitis, cum melius quod mutiat non habet, novo more intrudere parat. Sed tamen istis non efficit religiosus magister, ut in aliis tale quidquam obstare dici possit illi judicis arbitrio sive præcepto interponendo, quale diximus eo casu intervenire factæ promissionis certo loco dandi, quippe in debitoris potestate poni ad eum solutioni destinatum locum minime accedendo, ne illud arbitrium interponatur, & sibi præceptum fiat, semper effugere. Atque (ut superiora concludam) si non istius judicis arbitrii sive jussus interponendi ratione fit, ut ob id nec aliud arbitrariæ actiones censeantur, quorsum ex arbitrio isto judicis eas pendere, & nisi juxta arbitrium istud restituat solvatve, aut exhibeat, dedatve reus, eum omnino condemnari debere nominatim a Justiniano dictum est *in d. §. præterea*, & apertius ibidem a Theophilo. Cur & idem tot illis a me citatis locis de illo arbitrio inculcant Jurisconsulti Prætorum edicta subsequentes, ab illa clausula, *neque ea res arbitrio judicis restituatur*?

Posterius vero ea ratione suppositis ab ipso arbitrariis actionibus accommodare conatur, quasi eadem hæc sint, actionem dari ejus rei quæ petitur officio judicis æstimandæ causa, & ita actionem dari, ut judici ex æquo & bono permittatur secundum cujusque rei naturam æstimare, quomodo actori satisfieri oporteat, juxta Justin. verba *in d. §. præterea*, illis plane convenientia, quibus antea in bonæ fidei judiciis dixerat liberam potestatem permitti judici ex bono & æquo æstimandi quantum actori restitui debeat, *in §. in bonæ fidei, de act. in Instit.* quem §. proxime subsequitur *d. §. præterea*. Quo magis intelligeremus arbitrarias istas, cum arbitrio judicis restitutio, solutio, exhibitio, deditiove non est facta, bonæ fidei judiciorum naturam assumere, & in iis latissime judicis potestatem extendi, *arg. l. in bonæ fidei* 8. *junct. l. 4. ff. de eo quod cer. loc.* Hæc vero si eadem sunt, quid interesse dicemus inter bonæ fidei, & quævis alia stricta judicia, in quibus condemnatio in rei quoque æstimationem fit, & quidem officio judicis faciendam? Quid erit quod officium judicis in bonæ fidei judiciis latius extendi dicamus, quam in strictis? & in bonæ fidei judiciis tantundem officium judicis valere, quantum in stipulationibus nominatim ejus rei factam interrogationem? Quid quod in strictis in litem minime juratur, licet alioqui cum res quæ amplius non extet, aliter æstimari minime potest; delato actori jurejurando ejus fiat æstimatio, *juxt. l. in actionib. 5. vers. plane, junct. l. seq. ff. de in lit. jur.* nisi quod ut in his arbitrio judicis non permittitur rei æstimatio, ita nec ob quantamcunque rei contumaciam ea fuerit arbitrio domini æstimanda, ut in bonæ fidei, & arbitrariis judiciis, in quibus loco illius judicis arbitrii, ipsiusmet domini arbitrio rei pretium contumaciæ puniendæ causa statuitur, quo licet res pluris ideo non sit, æstimatur tamen ultra verum pretium, *l. si tutor* 8. juncta *l. 1. ff. de in lit. jur.* Quæ si vera sunt, ut ea inficiari nemo potest, quis condictionem vel triticariam, aut furtivam arbitrariis, vel sola ista ex parte, nisi aut impudentissime pervicax, aut juris disciplinæ ignarus, annumerare ausit?

An ut loci, ita & temporis adjecti ratione stricti juris actio arbitraria fiat.

CAP. V.

JOHANNES ROBERTUS.

QUOD superiore capite strictim attigimus, triticariam condictionem nulla ratione dici posse arbitrariam, admonet, ut tum illam, tum & aliam istam ejusdem scriptoris æque futilem opinionem pluribus excutiamus, qua ex stipulatione, aliove contractu stricto, non secus propter temporis, quam propter loci adjectionem, fieri arbitrariam actionem contendit, in eoque plane non percipiens, quænam ea sint, quibus fit, ut strictas actiones arbitrariarum qualitatem assumere lex voluerit, quo latius vagatur, eo magis aberrat: quippe eas actiones omnes, in quibus judex officio suo rem æstimat, idcirco in arbitrariarum numerum reponens, sicque illa plane transiliens, quibus Justin. noster arbitrariarum actionum vim, & fines circumscripsit *in §. præterea, de act. in Inst.* Qui unus in jure locus extat, quo generaliter definitum est, quænam actiones arbitrariæ censendæ sint, quem ille nullo modo attigit: sed ne citavit quidem, ac sciens, credo, vidensque, quod vagas & erraticas illas opiniones aperte nimium eo convelli persentisceret. Sic enim illo loco Justin. ita arbitrarias actiones interpretatur: id est (inquit) *ex arbitrio judicis pendentes*. Et cum arbitrii vox in eo duplicem significationem admittat, & eam, qua judicis jussus, præceptumve sive interlocutio significatur, in plerisque judiciis sententiam præcedens, juxta *l. arbitrio, in princ. D. de dol. l. si cum exceptione* 14. *& §. in hac actione, in fin. cum §. seq. D. de eo quod met. cau. l. ult. D. de interd.* quod etiam arbitratus dicitur *l. qui restituere, in fin. ff. de rei vend.* & simul illam, qua judicis in æstimanda re, aut lite arbitrium significatur: ne ejus dictionis ancipiti significatione aberraremus, paulo post illic hæc subjecit, quibus in eo arbitrii vocem in priore significato ab eo sumptam intelligeremus: *In quibus* (inquit) *nisi arbitrio judicis is, cum quo agitur, actori satisfaciat, veluti rem restituat, vel exhibeat, vel solvat, vel ex noxali causa servum dedat, condemnari debeat*, ut consimiliter & Paulus *in d. l. arbitrio*. *Arbitrio quoque* (inquit) *judicis in hac actione restitutio comprehenditur, & nisi restitutio fiat, sequitur condemnatio*. Istam igitur condemnationem, sive diffinitivam sententiam præcedere in his oportet illud judicis arbitrium, sic rem vel restitui, vel exhiberi, vel solvi jubentis. Et ut ista condemnatio ex illo arbitrio pendet, nec aliter ferri potest, ita & arbitrariæ actiones ex arbitrio judicis pendere dicuntur: idque significari ibidem voluit istis verbis Justin. *Ad exhibendum quoque actio* (inquit) *ex arbitrio judicis pendet*. Quod quis ad aliud, quam illud arbitrium retulerit, cum non in alio significato dictio hæc illic sumpta reperiatur: exinde subjicit, *in his actionibus & ceteris similibus, permitti judici ex bono & æquo, secundum cujusque rei, de qua actum est naturam, æstimare, quemadmodum actori satisfieri oporteat*. Sicque quod prius dixerat, non parentem illi judicis arbitrio sive interlocutioni condemnari debere, explicat, in hoc condemnari debere, quo judex ex bono & æquo existimaverit actori satisfieri oportere, ac per consequens non in rei simpliciter æstimationem, ut solummodo fit ex simplici certi condictione, ex mutuo, triticaria, & similibus, *l. vinum 22. ff. si cert. pet. l. in hac 3. D. de condict. tritic. l. cum quis, D. de oblig. & act. l. quoties 59. cum l. seq. D. de verb. oblig.* verum omne id, quod ex bono & æquo æstimaverit actori esse satisfaciendum, ut consimiliter antea in bonæ fidei judiciis (quorum naturam arbitrariæ subsequuntur) dixerat, *liberam potestatem permitti judici ex æquo & bono æstimandi, quantum actori restitui debeat, in §. in bonæ fidei, de act. in Instit.*

Ex

Ex quibus colligo duas hasce notas nobis illic proposuisse Justin. quibus arbitrarias actiones a reliquis discerneremus: Tum eo, quod ex illo istiusmodi arbitrio pendeant, sive quod in his istiusmodi arbitrium judex interponere debeat: tum quod in iis diffinitiva sententia sua reum in id condemnet, quo ex bono & æquo actori satisfieri oportere æstimaverit: Ac ita nisi, vel utrumque id, vel alterum saltem actioni insit, ea arbitraria dici non possit. Atque cum regulariter utrumque id inesse oporteat (ut non nisi ab illo arbitrio sic dictæ sunt, quod non alia, quam istiusmodi condemnatio sequi debeat) specialiter tamen in eo, quod certo loco dare, aut solvere quis stricto judicio obstrictus est, obtinuit ob varia rerum pretia per singulas civitates, & regionum diversitates, atque quod loci imprimis ratione plurimum interesse solebat, prout rem dare, aut pecuniam solvere, quis obligatus est, id non impleri, quasi in eo destinatio loci, cum in illo, ut oportuit, solutum non est, interventum illius arbitrii sive solvendi præcepti suppleat, cum alio in loco petitur [ut quidem tunc ubique agi potest, *l. non utique 3. in princ. ff. de eo quod cert. loc.*] arbitraria actione effecta, judex ut & in reliquis arbitrariis in id condemnet, quo ex bono & æquo actori satisfieri oportere æstimaverit, prob. arg. *l. 1. cum l. seq.* juncta *l. ideo, & l. si heres 6. ff. de eo quod cert. loc. l. unic. C. ubi conven. qui cert. loc. dar. prom. l. si duo 16. §. 1. ff. de const. pecu.* Atque eo aptius interpretamur, loci destinationem supplere illius judicis præcepti interventum, quod quemadmodum in aliis arbitrariis, ubi quis illi judicis præcepto paruit, condemnationem graviorem effugit, quod id iis actionibus specialiter inesse credatur, *διὰ τὸ εἰδικῶς ἐγκεῖσθαι ταῦτα ταῖς ἀγωγαῖς*, ut inquit Theoph. ita & hoc propter locum destinatum actioni insit, ut vel petitione, vel solutione, vel oblatione illo loco facta, aut etiam fidejussore accepto, non aliud, quam ipsa res, aut pecunia in condemnationem veniat, præter quam si quid propter moram, & cessationem in solvendo factam temporis ratione quoad rei æstimationem intersit, *l. quod si Ephesi 5. in princ. & seq. l. ult. D. de eo quod cert. loc.* Ex his effectum est, ut quia isto casu, nec alio minime interveniente illo judicis præcepto, quod in reliquis arbitrariis præcessisse oportet, strictæ alioqui naturæ actio qualitatem istam arbitrariæ actionis jure speciali assumit, arbitraria hæc actio dicta sit, & hanc simpliciter appellationem præ ceteris obtinuerit, *d. l. 1. cum l. seq. & d. l. si heres, d. l. si duo, §. 1. d. l. unic.* Eademque ratione effectum reor, ut hæc inter arbitrarias actionas a Theophilo minime recenseretur: sed plane ab eo omitteretur in enarratione *d. §. præterea*, quod diverso ab aliis, & speciali jure arbitrariam eam fieri receptum esset: At ita id omne aptius intelligi, & componi arbitror. Nam quod existimavit Franc. Duaren. cetera hujus argumenti docte persecutus, & in hac quoque actione intervenire illud judicis præceptum, unico tantum casu præstandæ cautionis id fieri proponit, *in d. l. quod si Ephesi, §. 1.* ac illo quidem, quo ea actio minime fit arbitraria. Siquidem cautione accepta, quid aliud superest, quam ut ex cautione agas, quæ alioqui inutilis futura sit, & qua accepta id, quod amplius consequi potuisses, remisisse intelligaris, ac per consequens arbitraria actione experiri nequeas? prob. *l. ult. in prin. & fin. ff. de eo quod cert. loc.*

Ceterum, quod jure speciali ob loci adjectionem strictas actiones arbitrarias effici contendimus, nulla ratione ad illas porrectum dici potest, quibus dies tantum adjectus est, cum nec ullus in jure locus extet, quo id introductum, aut comprobatum sit, quo tamen in eo, quod jure speciali fieri dicitur, imprimis opus est, arg. *l. quod vero contra 13. cum l. seq. ff. de legib.* nec ullum illorum duorum, quorum, vel utrumque, vel alterum saltem requiri diximus, ut arbitraria actio sit, tunc intervenire dici possit. Nam quod ille in eam rem citat *d. l. quod si Ephesi, in prin.* plane extra rem est. Tantum enim abest, ut quod de temporis utilitate ibi dicitur, ad arbitrariam actionem referri possit, ut in eo ibi casu loqua-
A tur, in quo arbitraria actio nullo modo institui queat: quippe quo in loco solutioni destinato petitio fit, cum non aliter fiat propter locum arbitraria actio, quam si, postquam loco destinato, eo quo oportuit, tempore solutum non fuit, alio exinde loco petatur: ut ex Accurs. *in d. §. præterea*, recte notat Joann. Fab. Ac nihilominus tamen, cum tunc ibi, ubi res promissa est, simplici ex stipulatu, aliave stricta id petitur, temporis utilitatis ratio habenda sit, ut & in aliis judiciis strictis, quoties judicis officio in rei simpliciter æstimationem condemnatio fit: quod licet ejus officio incumbat, non tamen, ut idcirco in his arbitrio suo statuere usquequaque ex bono & æquo liceat, quemadmodum actori satisfieri oporteat, sed in ipsam simplicem rei æstimationem causarum, quæ circa rem consistunt
B habita ratione condemnationem ferre, juxta *l. vinum, ff. de reb. cred. l. cum quis, ff. de oblig. & act. l. in hac, ff. de condict. trit. l. quoties, cum ll. seqq. ff. de verb. oblig.*

ANTONIUS MERCATOR.

Quia superiore capite tibi ipsi non satisfecisti, hoc rursus idem saxum volvis, & ut condictionem triticariam probes non esse arbitrariam, iterum argumentaris a definitione arbitrariarum actionum proposita in *d. §. præterea*, quem sane locum Dominus cum hac de re tractaret omisit, quia neminem tam fore stultum arbitrabatur, ut eo adversus hanc sententiam abuteretur. Arbitrariæ actiones sunt ex quibus si per judicem, vel quod idem est, arbitrio judicis, res, qua de agitur, actori restituatur, solvatur, exhibeatur, ho-
C mo noxæ dedatur, absolutio sequitur, ut & de homine noxæ dedito nominatim est proditum in *l. si quis, §. & si servum, de dolo:* sin minus, gravior condemnatio sequitur in quadruplum, vel duplum, ut in actione rationibus distrahendis, vel quanti judex arbitratus fuerit, quantive actor juraverit in litem, & interdum cum infamiæ nota, cujus generis sunt actio Publiciana, ac si Publiciana, & in rem directa multo magis, ad cujus exemplum Publiciana comparata est, itemque Serviana, & quasi Serviana, & de dolo, & quod metus causa, & ad exhibendum, & quæ commune nomen fecit suum, arbitraria sive utilis de eo, quod certo loco dari promissum est, quam Theophilus perperam prætermisit in *d. §. Præterea*: nam & in hac actione verissimum est si judicis arbitrio is unde petitur satisfaciat actori, sequi absolutio-
D nem, *l. 4. §. 1. de eo quod cer. lo.* quem tu locum calumniaris, cum ais in ejus specie actionem non fieri arbitrariam, non quidem eam, fateor, quæ ex cautione arbitrio judicis interposita competitura est, sed eam in qua eo genere satisfit actori arbitrio judicis (nam & cautio satisfactio est) non potes negare esse arbitrariam. Reo autem actori non satisfaciente per judicem, certum est condemnationem sequi quanti judex arbitratus fuerit habita ratione ejus, quod interest rei, vel actoris. Sunt & aliæ complures actiones arbitrariæ, ut in *d. §. Præterea*, illa verba indicant, & *ceteris similibus*, ac sane confinium, in quo simul sunt positæ eæ duæ actiones, arbitraria de eo, quod certo loco, & condictio triticaria, cum eo, quod ut arbitraria, *l. 3. de eo quod cer. lo.* ita triticaria ad arbitrium judicis refertur, de quo disputat *d. l. pen. & ult.* ut ipse pro
E sua religione rem, quæ petitur æstimet modo pluris, modo minoris pro ratione loci, & temporis, vel moræ debitoris, ut docui superiore capite, quæ inspectio tanti fuit apud Æmarum Ranconetum, ut & hanc, sicut & illam actionem maluerit condictionem arbitrariam appellare, quam condictionem triticariam, hæc, inquam, fecere, ut condictionem triticariam Dominus diceret esse arbitrariam, quod dicit & de aliis omnibus actionibus, quæ in arbitrium judicis conferuntur, veluti condictione furtiva, rationibus distrahendis, Pauliana, Fabiana, licet ante condemnationem nullum interponatur arbitrium, sive præceptum judicis, quo restitui, solvi, exhiberi, dedi jubeat: nam & in his actionibus arbitrariis, in quibus plerumque solet interponi, veluti de dolo, vel quod metus

cau-

causa, vel in rem, non semper interponitur, *l.arbitrio*, §.1.*de dolo*, in formula scilicet omittitur clausula de restitutione facienda arbitrio judicis, & apponitur tantum ea, quæ de condemnatione est facienda in quantum judici bonum & æquum videbitur. Denique arbitraria est actio, cujus formula condemnationis modum confert in arbitrium judicis, & in bonum & æquum, sive inserta sit hæc clausula, NEQUE EA RES ARBITRIO JUDICIS RESTITUATUR, ut *l.*14. §.*pro eo autem, quod met.cau.* & apud Ciceronem in prætura Siciliensi, sive omissa sit. Satis enim est si clausula de condemnatione (sic eam vocat Asconius Pedianus) conferatur in arbitrium judicis: nihil est neque certius, neque facilius. Lucifugo & tenebrioni nihil incertius, nihil difficilius.

Tenebriones dicunt, regulariter actionum arbitrariarum duas esse clausulas, unam, Ni ea res arbitrio judicis restituatur, alteram, Ex bono & æquo condemna eum judex (enarro quæ tu non potuisti Bambalio) specialiter vero receptum esse, ut arbitraria de eo, quod certo loco dari oportet, extremam tantum clausulam haberet, qua ratione vero? quia, inquis, loci adjectio pro judiciaria admonitione est. Cur etiam in ceteris actionibus denunciatio actoris pro judiciaria admonitione non est, vel cur non etiam sua cujusque denuntiatio interior? Quod enim de tutore in *l.*10.§.*sicut,de adm. tut.*ita de unoquoque dici convenit, unumquemque sibi verum, & æquum denuntiare debere. Conscientiam esse mille testes, aut cur potius hæc non erunt pro judiciaria admonitione jussioneve, quam conventio, qua convenit certo loco dari? quid commune, vel adfine hæc conventio habet cum præcepto judicis? quæ species, qui color nisi ater, quæ umbra nisi tetra se obtulit tibi cum somniasti istam imaginem? Disce, stulte, nullam esse actionem arbitrariam, quæ non pendeat æque ex arbitrio judicis, ac ceteræ: nullam quæ ideo minus sit arbitraria, quod de restitutione priorem clausulam non habeat adscriptam.

Et noli quæso, ut supra, & in his tuo illo pereleganti sermone uti, ratione loci. Interest actoris non dari, non solvi quod promissum est. Corrige, interest dari, interest solvi, aut te da his, qui latera conscribillant.

Transeo ad alterum cornu. Duobus enim hoc tuum caput eminet. Altero petis Domini futilem, ut vocas, opinionem, qui non loci tantum, sed & temporis in conventione adjecti ratione existimat arbitrariam actionem dari, quam duxit ex *l.*4. *de eo quod cer. lo.* quæ stricta actione ait peti dumtaxat pecuniam in stipulationem deductam nisi temporis utilitas interveniat, quibus verbis demonstrat ratione temporis arbitrariam fieri actionem, idque Dominus confirmavit ad Africanum aliis argumentis tribus, aut quatuor. Tu respondes tantum ad *d.l.*4. eam scilicet extra rem esse: quare? quia, inquis, actio arbitraria non competit nisi loci utilitas interveniat. Bellissima ratio, quare manente tutela non datur actio tutelæ? quia actio tutelæ non datur nisi finita tutela. Cetera argumenta prætermittis. Et communem opinionem, quam tueris nullo confirmas argumento. Denique rem hanc leviter attingis, quam lemma tamen hujus capitis pollicebatur te pertractaturum: inopia consilii te redigit ad incitas.

JOHANNES ROBERTUS.

PRæter ea, quæ superiore capite in universum, & conjunctim tractata sunt, supersunt nonnulla, & hoc capite sigillatim excutienda, ut quod ad eundem modum illum, quo triticariam condictionem, & simul furtivam cum actione de rationibus distrahendis, & Pauliana, & Fabiana, sive Faviana, idem nugivendus inter arbitrarias refert, licet, inquit, in his ante condemnationem nullum interponatur arbitrium, sive judicis præceptum, quo restitui, solvi, exhiberi, dedi jubeat. Quod posterius, quod ad condictiones triticariam, & furtivam, & actionem de rationibus distrahendis verum admitto, quippe in iis nullum ante condemnationem interponi judicis arbitrium
A & jussum. Quod ad Paulianam vero, & Fabianam, pernego; in his enim ante condemnationem arbitrium illud interponi contendo, quo nomine istas inter arbitrarias connumerandas judico, tametsi non fuerint a Justiniano expressæ *d.*§.*præterea*, quia generalibus *illius* §. verbis istis, *& ceteris similibus*, comprehensæ dici possint. Quod quidem in Pauliana comprobatur arg. *l. ait Prætor* 10. *in pr. &* §.*per hanc, cum* §.*seq. & l. si fraudator* 25. §.*si a socero, ff. quæ in fraud. cred.* quibus probatur restituendæ rei causa dari illam Paulianam actionem, ac ita ut eam restitutionem arbitrio judicis interposito fieri oporteat, sicque ut & medii temporis commodum simul cum omni causa sit restituendum. Quod etiam expressius probatur in prorsus adsimili huic Fabiana actione, *l.tenetur* 5. *ff. si quid in fraud.patr.*qua nominatim dicitur, in
B ea actione si res non restituatur, tanti condemnari reum, quanti actor in litem juraverit. Comprobatur eo quod utraque actio hæc in rem scripta sit, hisque rescissa traditione permittatur rem alienatam persequi, quasi ea in bonis debitoris manserit, §.*item si quis in fraudem, de act. in Inst.* juncto *d.*§. *per hanc*. In his itaque duabus illis concurrit, quod in arbitrariis actionibus intervenire exigi diximus, in illis aliis neutrum.

Superest alterum ejusdem cornutæ bestiæ capitis cornu non elisum modo, sed & confractum antea, nunc vero suppullulans radicitus avellendum. Quemadmodum loci,ita & temporis quoque adjecti ratione fieri arbitrariam actionem contendit: at quo auctore? quave ratione? certe non aliis,quam quibus prius nitebatur.Quem enim alium profert præter Ulpianum *in eadem l.quod si Ephesi* 4.*in*
C *prin.ff.de eo quod cert.loc.* Quam extra rem esse, abunde docuimus. At cur eam extra rem esse dixerim, solam hanc a me rationem reddi calumniose refert, quia arbitraria actio non competat, nisi loci utilitas interveniat, & alio quam scripsi modo id referens, & quæ potiora subjeci plane omittens. Nec enim ita generaliter illo loco a me enunciatum quisquam comperiet, actionem arbitrariam non competere, nisi loci utilitas interveniat; verum id quidem scripsisse: Ulpianum eo loco in illo casu loqui, in quo arbitraria actio institui nullo modo queat, quippe quo cum Ephesi certam summam dari promissum esset, ea summa Ephesi petatur, quia tunc nec loci, nec temporis obligationi adjecti ratione, actionem arbitrariam fieri dici queat. Primi, cur loci adjectione arbitrariam eam tunc factam dici nequeat, rationem ad-
D jeci ex Accursio, & Joan. Fabro (quam ille non impugnat, neque tamen ut dubio id careat) quia non aliter propter locum fiat arbitraria actio, quam si postquam destinato loco illo, quo oportuit tempore solutum non fuit, alio exinde loco petatur, prob. *l. centum Capuæ* 9. *versic. ut si alibi quam Capuæ, ff. de eo quod cert. loc.* Ratione vero temporis,ut assumit,cum Calendis Mart. centum dari promissa sunt, dici non posse fieri arbitrariam stricti juris actionem, quod licet in aliis juris articulis eadem intelligatur esse ratio loci, & temporis adjectionis, non tamen id esse in jure perpetuum, ob intervenientem nonnunquam inter hæc duo diversam rationem, ut quidem hac in re, in qua propterea nominatim loci ratio habetur, quod hujus imprimis varietas (quam etiam non possit non comitari temporis diversitas, & mora) varia
E rerum pretia, variasque commoditates, & incommoditates aliis atque aliis locis efficiat, nec tantum olei, frumenti, vini (tametsi id præcipue in his spectetur) sed & ceterarum rerum, atque etiam pecuniæ. Quo effectum, ut cum eo loco, quo quid dari promissum fuit, id datum non est, ad arbitrium judicis æstimationem referri lex voluerit, *l. ideo* 3. *D. de eo quod cert. loc.* Ac licet & pretii quoquo varietatem, etiam eodem in loco temporum diversitas adferre soleat, *l.pretia rerum* 63. §. *ult. D.ad l.Falc.* non tamen hac sola per se tantam, aut tam frequentem, quantam illa loci, quæ & sine temporis simul varietate esse nequeat, prob.*l.interdum* 73. *in pr. & l.continuus* 137. §.*cum ita, D.de verb.oblig.* quapropter non ut istius, ita & illius quoque ratione actionem arbitrariam introducendam

cendam

cendam esse a juris nostri auctoribus existimatum fuerit. Atque cum speciali jure, & quidem præter juris regulas sit illud constitutum, quippe ut quæ stricta alioqui sit actio, ea arbitraria facta, bonæ fidei judiciorum naturam assumeret, id ut ad tempus quoque extenderetur, lege nominatim caveri oportuit: arg. *l. quod contra 13. cum l. seq. ff. de legib.* id autem nullo juris loco probari comperias. Nam *l. quod si Ephesi 4. in princ.* (quam solâm, quasi sententiæ suæ columen unicum profert) ab illa, quâm assumit specie, qua quid certa die dari promissum sit, plane aliena est, ac neque ullis illius tit. aut præcedentibus, aut subsequentibus legibus ejus speciei mentionem factam fuisse probari potest: verum quod de temporis utilitate in sola præcedente *l. 4.* sermo sit, eo referre Ulpianum voluisse constat, quod ut in strictis quibuscunque judiciis, etsi arbitraria non fiant, temporis utilitatis ratio habenda sit, sive de re æstimanda quæratur, sive minime æstimanda, puta pecuniæ tantum numeratæ summa promissa, cujus cum certa existat æstimatio, non sit quod de ea æstimanda quæramus, *l. 3. ff. de in lit. jur. l. 1. ff. de cont. empt.* Quo tamen posteriore casu pecuniæ quantitatis debitæ, licet in strictis judiciis non indistincte a tempore moræ, ut in bonæ fidei judiciis, utilitatis temporis ratio habeatur, in hoc ut ejus pecuniæ usuræ debeantur, *l. mora 32. §. in bonæ fidei, ff. de usur.* attamen in strictis quoque a tempore litis contestatæ, & utilitatis temporis ratio habetur, & usuræ currunt, *l. lite contestata 35.* arg. *l. 3. in fine pr. ff. de usur.* Et hac quidem ratione ab Ulpia. *in d. l. 4.* dictum est, quod Ephesi dari promissum fuit, cum Ephesi petitur, ipsum solum, quod promissum est, peti, non amplius, nisi si quid amplius esset stipulatus, puta usuras, vel, inquit, *si temporis utilitas intervenit:* quæ verba proculdubio ad petitionis, cujus jam meminerat, tempus referenda sunt, ut ab eo petitionis, sive litis contestatæ tempore usuræ peti possunt, non quia cum eodem loco, quo dari promissum est, actio instituitur, ea ratione, quod ea die, intra quam Ephesum potuerit pervehiri, soluta pecunia non sit, sicque mora commissa, *l. idem erit 60. & d. l. interdum 37. in p. ff. de verb. oblig.* ab ea die usuræ debeantur, utpote actione minime arbitraria effecta, sed tantum a lite contestata, *l. 3. in fin. pr. ff. de usur.*

An tituli aliqui in Pandectis generales constituti sint.

CAP. VI.

JOHANNES ROBERTUS.

EST hæc varie jam a multis agitata quæstio, an tituli aliqui in Pandectis generales constituti sint, hoc est, non ad illum tantum tractatum, cui præfiguntur pertinentes, sed & ad alios sequentes, aut tractatus, aut etiam libros: in qua semper expendendum imprimis existimavi jus institutum, qui & hos inscripsit, & opus illud universum isto ordine digessit: quippe Justiniani: quod is omnino patefecisse videtur *in l. 2. §. igitur prima quidem pars, cum §. seq. C. de vet. jur. enucl.* & in proœmio ejusdem Digestorum operis, *in §. reliqua vero anni parte, cum seq.* Quibus aperte testatur hoc illi propositum fuisse, ejus operis libros (quorum tractatus ad idem pertinere aliqua ratione viderentur) in unum congerere, & iis generalem, ac materiæ connexitatem testantem inscriptionem imponere, quæ tamen specialius in plures tractatus titulis, & libris distinctos exinde diduceretur. Quod & in prima, & secunda, & tertia, ac quinta, in duas tamen distincta ejus operis parte, ab eo factum est. Et quidem in tribus istis novissimis alia ratione, quam in prima, quatuor libris comprehensa, utpote quam non ob aliud πρῶτα vocarit, quam quod primo tempore eam discendam, & docendam censeret. Nam secundam septem libros complectentem, generaliter de judiciis inscripsit, quasi omnis librorum illorum tra-

A ctatio ad judicia pertineret: ut & tertiam octo libris comprehensam, de rebus creditis, quasi eorundem librorum tractatus omnes ad res creditas referantur. Quintam vero in duos generales titulos dispertit, quorum priorem duos libros complectentem, de testamentis vocari voluit: posteriorem vero quinque libris comprehensam, de legatis, & fideicommissis: quibus septem libris additi sunt & alii duo, ad idem quidem pertinentes, quos tamen singulares esse voluerit ut tota pars illa novem libris comprehenderetur, prob. hæc *d. l. 2. §. igitur prima, & §. Quintus autem, vers. qui de testamentis appellatur, cum seq. & præd. proœmio, in §. secundo autem anno, cum §. alterutri, vers. & ex gemino volumine de testamentis, cum §. seq. & §. tertii, vers. quæ in libris de rebus positæ sunt:* & ex indice, qui præponitur exemplari Florentino, id-
B que pluribus ibi locis, quod attinet ad tres istas partes postremas. Est tamen, qui hæc alio detorquere tentet, sic tantum ex prioribus primi tituli, tum secundæ, tum & tertiæ partis verbis appellationem ita inditam fuisse contendens: Secunda, de judiciis: Tertia, de rebus: non autem ob id, quod aut in omnibus illis septem secundæ partis libris de judiciis tantum, aut in omnibus octo tertiæ partis libris de rebus creditis agatur: cum nec ad proximos titulos de jurejurando, & de in litem jurando pertineat, neque ad condictiones: Ac ita nec istos, nec alios in jure generales titulos esse concludit. Verum is, ut in judicii vocis significatione labitur, ita & rerum creditarum. Est enim illud maxime falsum, quod assumit, judicia non aliud, quam ipsas forenses disceptationes significare, quæ apud judices fiant a lite contestata
C usque ad sententiam: cum judicia dici invaluerit etiam ea, de quibus apud judices disceptatur, hoc est, quasvis judiciales persecutiones, sive civili & ordinario judicio mediantibus actionibus fiant, sive criminali & extraordinario. Probatur tum eo, quod Prætor tot edictis pollicetur judicium se daturum, hoc est actionem: tum etiam distinctione bonæ fidei judiciorum a strictis, atque etiam arg. *tit. de publ. judic. in Pandectis, & instit. & tit. comm. utriusque judic. in Cod. & l. in tribus, ff. de judic. §. quædam, & §. actionum, cum sequ. de act. §. ult. de interd. §. 1. & §. si familiæ, de offic. jud. in inst.* Ceterum cum ultra illa, quæ ad judiciorum ordinem & processum pertinent (de quibus agitur *in tit. 1. illius 2. Pandectarum partis:* ideo specialius sic inscripto: Ubi quis agere, vel conveniri debeat) illis disceptationibus judiciorum ap-
D pellatio aptius conveniat, quæ officio judicis præcipue innituntur, quales sunt realium actionum, & mistarum, atque etiam in rem scriptarum, & consimilium, quibus ipsius rei magis, de qua disceptatur, jus in controversiam revocetur, aut propter id judicium instituatur, quam propter jus, quod simpliciter ex antegesto negotio pendeat: prob. arg. *§. 1. de act. in Instit. l. qui restituere, & l. officium, D. de rei vind. & eo, quod in tit. de offic. jud. in Instit. non aliorum fit mentio.* Propterea de istis solis, non etiam aliis ex antegesto negotio pendentibus judiciis, in illis septem 2. partis libris agitur: sicque fit, ut in illis nullus sit tit. quem non judicii vox comprehendere possit, exceptis paucis, quæ circa ea versantur, quæque materiæ connexitas interserendos adjungendosve suadere potuit, arg. *d. §. alterutri, vers. & quæ circa ea sunt, &*
E *d. §. igitur prima, vers. quia hæc omnia titulis emptionum, & venditionum consentanea sunt, & quæ sequuntur:* juncta *l. 2. ff. de stat. homin.*

Illinc autem transitum facturus ad ea, quæ ex antegesto negotio pendent, quæ a judiciorum illorum tractatu, & significatione aliena magis esse diximus, a rebus creditis, utpote præcipuum inter illa locum obtinentibus, initium facere voluit, ac propterea subsequentem tertiam partem octo libros complectentem, generaliter de rebus creditis inscripsit. Nec idcirco tantum, ut aliquo, & qualicumque imposito nomine, ac inde a primis libri primi verbis nullo alio delectu significari, & discerni possent, sed ob id, quod in illa tertia (ut inquit) *congregatione omnia, quæ de rebus nominantur contulimus, octo li-*

bris ei deputatis in d. §. igitur prima. Quæ verba oſcitanter admodum legiſſe videtur ille. Hæc autem de rebus creditis appellatio cum ad ipſos imprimis contractus ſpectet, ut in quibus ineundis maxime fidem alienam ſequamur, juxta *l.1.& 2.in fin.ff.de reb.cred. ſi cert.pet.*atque ideo alieno loco videatur interſertus tit. de jurejurando: quia tamen promptius, frequentiuſque in iſtiuſmodi deferri, & præſtari ſolet, atque ob id circa eas imprimis verſari intelligatur, propterea ſecundo loco de eo agendum haud ab re viſum eſt, arg.*d.§.alterutri, verſ. Et quæ circa ea ſunt, & d.verſic. quia hæc omnia titulis*, juncta *d.l.2.ff.de ſtatu homin.* Ac eo magis, quod & jurejurando quoque delato, alienam fidem maxime ſequamur, quippe ejus, cui id delatum eſt, cum illum eo in cauſa ſua judicem faciamus, *T.in l.1.in pr.ff.quar.rer.act.non dat.*Sicque utroque ſimul illo nomine haud ab re huic parti admixtus dici poteſt, atque propter adfinitatem materiæ tit. de in litem jurando, juxta *d. verſ. Et quæ circa ea ſunt, cum d. verſ. quia hæc omnia titulis*. Quod etiam in edicti perpetui compoſitione factum fuiſſe, arg. *eſt tit. de reb. cred. & jurejur. in frag. Paul.* & quod idem in Codice ſuo ſubſecutus eſt Juſtin. *tit. de reb. cred. & jurejur.* cum utrobique ſub illo tit. non de alia re, quam jurejurando tractetur.

Condictiones autem cum non aliud, quam perſonales actiones ſignificent, hæ ad res creditas referendæ fuerunt, ut quæ ex iis oriantur, ſive ex contractibus competant, *§. ſic itaque, de act. inſtit. l.actionum, D.de oblig.& act.* ſive ex diſtractibus. Nam & in iis aliquod negotium gerere, alienamque fidem ſequi intelligimur, *l.ſi in area, in prin. D.de condict.indeb.l.ſi is qui, §.ult.ff.commod.Sicque intellig. §.is quoque qui non debitum,quib.mod.re oblig. contrah. in Inſtit.* Quibus concludimus, & illum de judiciis eſſe generalem titulum ſeptem ſequentium librorum, in iiſque de judiciis in univerſum agi, & iſtum de rebus creditis generalem eſſe inſequentium octo librorum, quibus tertia Digeſtorum pars conſtet, non ſecus quam ille tit. de teſtamentis, non quidem totius quintæ partis, ſed duorum tamen illius partis librorum, & *tit. de legatis* 5. imo vero etiam ſeptem inſequentium librorum generales tituli ſunt: prob. *d.§:alterutri, verſ. Et ex gemino volumine., & d.§.Quintus autem*. Quod cum in aliis ejuſdem operis partibus commode adeo fieri non poſſet, aut non adeo expedire videretur, relicti ſunt maxima ex parte illorum libri ſingulares, nullo generali titulo iis præfixo, qui eam materiæ connexitatem teſtaretur, quæ eos in unum conjungendos ſuaſiſſet. Et quod ille ſubtilius, quam verius commentus eſt, ob id duas illas partes primas appellationem a primis cujuſque illius partis verbis ſumpſiſſe, quod quæque illa pars continuata ſerie, ac nullo penitus (ut inculcat) derelicto, docenda, & tradenda ſuo quoque anno eſſet, cum reliqui aliarum partium libri, quia ſingulatim, & interrupte doceri poſſent, relicti ſint ſingulares, nulla ratione ſubſiſtere, & illi Digeſtorum ordini convenire poteſt: cum manifeſtiſſimum ſit & iſtos, qui aliter quam continuata ſerie doceri poſſent, non ſemper ſingulari libro, ſed pluribus, unica quoque appellatione comprehenſis, contineri, ut patet *d.l.unic.*

ANTONIUS MERCATOR.

QUid tibi in mentem venit, Johannes,titulum Digeſtorum de judiciis, ſic interpretari de actionibus: an eundem igitur facis titulum de actionibus, & titulum de judiciis? An & in Codice titulus de judiciis, eſt de actionibus? nondum erubeſcis: an δικαστήρια ſimiliter, & δίκας, idem eſſe vis? an in Edictis prætorum idem eſſe judicium dabo, & actionem dabo? an nec plenius eſſe vis judicii, quam actionis nomen? & interea quæſo cur & ſi ſæpiſſime prætor actionem dare, polliceri, permittere, promittere dicatur, ſemper tamen edicit, judicium dabo, vix unquam actionem dabo, niſi addat, cauſa cognita? rurſus quid tibi vis cum mox in titulo de judiciis ais, judicia eſſe diſceptationes judiciorum? an es apud te? ſed diſceptationes, inquis, judiciorum realium, ſi tibi credere dignum eſt, non perſonalium, adſidens ei plane, qui nolebat ſcribi de judiciis, ſed de vindiciis? quid? ille titulus non pertinet niſi ad reales actiones,in quo ſunt perſcripta innumera de perſonalibus: fatuus ne es, an fatuelus? quid eſt præterea, quod addis, reales præcipue actiones inniti officio judicis? an non & perſonales pleræque, quæ arbitrariæ dicuntur? rurſus quid eſt, quod ais, eum titulum complecti actiones reales, & mixtas, & in rem ſcriptas, & conſimiles? quæ ſunt hæ conſimiles? & quibus ſunt conſimiles? realibus, aut mixtis, an in rem ſcriptis? quid reſpondes? Cedo & aliam mihi in rem ſcriptam, quæ proponatur in eo tractatu de vindicationibus præter actionem ad exhibendum, quæ etiam non quod ſit in rem ſcripta in eo proponitur, ſed quod maxime propter vindicationes inducta ſit: neſcis plane quid ſcribas. Qua vero ratione demonſtres titulum de judiciis eſſe generalem nullam habes, nec poſſis etiam ullo modo docere, generalem eſſe eum, qui eſt de judiciis, id eſt, de diſceptationibus judiciariis, ut & ipſe obiter interpretaris, quæ ſcilicet a litigatoribus exercentur apud judicem, de officio judicis, ut Theophilus interpretatur, de ordine exercendorum privatorum judiciorum, qua de re etiam eſt titulus de pub.jud. ut ex ejus tituli legibus apparet, ac præterea ubi quiſque agere,vel convenire debeat, id eſt, de foro competenti,non de vindicationibus, neque de condictionibus: quæſtio vero ejus tituli utriſque actionibus communis eſt, non propria vindicationum. Non poteſt etiam titulus de rebus creditis, ſi certum petetur, & de condictione, eſſe generalis, cum ſpecialiter in eo proponantur duæ tantum actiones, certi condictio, quæ etſi generalis ſit, non tamen ideo & titulus generalis eſt, cum non complectatur etiam ſequentium titulorum actiones, ſed illam tantum certi condictionem, & ſpecialem ex mutuo: nec moveor eo quod a Juſtiniano ſecunda pars Digeſtorum appellatur de judiciis, tertia de rebus: quis enim neſcit vetuſtiſſimum hunc eſſe morem, ut qualitas edicti, vel legis, vel libri, aut tomi per principia oſtendatur, ut edictum uti poſſidetis: vel ſi arbor in alienas ædes impendeat, & lex quædam regia apud Feſtum a primo verbo nominata Parens. M. Tullius II. de Legibus. A pueris didicimus ſi in jus vocat atque eat, ejuſmodi leges alias nominare, quam conſuetudinem, & Hebræi ſervant librum Geneſeos nominantes, In principio, librum Exodi, Nomina, librum Levitici, Vocavit, Numerorum, Locutus eſt, Deuteronomii, Verba. Eodem exemplo ſecundæ & tertiæ parti Digeſtorum nomen imponitur ex principiis, & ſecunda de judiciis, tertia de rebus nominari quidem dicitur, ſed non etiam eſſe, quod tu non animadvertis, qui confundis hæc duo, eſſe, & nominari. Stulte nominantur de judiciis. Non ſunt de judiciis, nominantur de rebus, non ſunt de rebus. Quintam vero partem jampridem oſtendit, nec tu negas, non habere de teſtamentis appellationem, ſed primos ejus partis libros duos tantum, ſicut nec ſexta tota habet appellationem de bonorum poſſeſſionibus, ſed duo tantum libri primi, & in utraque parte ea appellatio ducitur a principio tituli prioris, ac ſimiliter ejuſdem ſextæ partis ſequentes libri VII. de legatis, & fideicommiſſis a titulo primo appellationem ſumunt: quanquam libri omnes ſunt de legatis, & fideicommiſſis: nec enim ideo primus titulus eſt generalis, ſed quæſtionis potius ſpecialis de legatis, & fideicommiſſis initium. Quæſtio eſt ſpecialis, de legatis quæſtio, ut hoc te doceam, quod tui Calepini non docent, id eſt materia ſpecialis. Generalis eſſet ea, quæ inſtitueretur de omnibus his, quæ teſtamentis nuncupantur, vel ſcribuntur, & generalis æque titulus ita conceptus. Specialis eſt, quæ quique inſtituitur de legatis tantum, & fideicommiſſis, licet dividatur in capita, & partes, ſive titulos plures unoquoque titulo de ſpecie illa juris, quæ eſt de legatis in ſe continente ſpeciem ſpecialiſſimam, ut Dialectici vocant certam, quæ cauſa non facit magis titulum de legatis generalem, quam titu-

titulum de reſtitutione in integrum, partes quæ eum ſequuntur de dolo, de minor. &c. vel titulum de in jus vocando, tres qui ab eo, quaſi tria diſtincta capita deſcendunt, nec ſimiliter titulum de juriſdictione duo, qui eum comitantur, nec titulum de jure Fiſci in Codice puſilli complures, qui illum ſequuntur in unum confuſi. In Digeſtis generalis titulus nullus eſt, niſi ſit in aliquo ſummo genere generalis, veluti de vindicationibus, de condictionibus, de ultimis voluntatibus. Atquin nullus eſt talis in Digeſtis, nullus ergo generalis: & ſpeciales denique omnes diſpertiti nonnumquam, & ſciſſi in partes varias: aut ſi quis generalis, hic in extremo tractationis alicujus ponitur, ut communia declaret non in principio.

JOHANNES ROBERTUS.

QUid eſt, quod in rebus apertiſſimis calumnietur oblatrator, etiamſi ſperare potuit neminem eum reſponſo dignaturum, & ejus calumnias detecturum, ſi non illud eſt, quod cum nil intentatum relinquere conſtituiſſet, ne ulla ex parte ſponte ceſſiſſe videretur, hic nihil habuerit in quo acrius dentem intendere poſſet? Quonam vero loco dicet deprehendiſſe ſe non fieri plenius a me judicii quam actionis nomen? qui contra ex profeſſo ejus ſcripta hoc ipſo me arguere teſter, quia falſum illud ſit, quod ait, judicia non aliud quam forenſes ipſas diſceptationes ſignificare, quæ apud judices fiant a lite conteſtata uſque ad ſententiam, cum judicia invaluerit dici, non tantum diſceptationes illas, ſed etiam ea de quibus apud judices diſceptatur, hoc eſt quaſvis judiciales perſecutiones; quæ quidem ipſiſſima verba ſunt, quibus primum generaliter ſententiam meam ſum complexus, quam exinde fuſius explico, ac ita comprobo, ut etſi taceam, nihil ſit quod ejus calumnias, & argutiam reformidem. Nam cum dixi falſum illud eſſe quod aſſumit, quia præter id judicia dici invaluerit etiam ea de quibus apud judices diſceptatur, quis hoc poſterius ſolum judicii vocabulo comprehendere me voluiſſe exiſtimabit? Certe eadem ratione ex eo quod quis dixerit falſum eſſe, rei appellatione corporales tantum res ſignificari, cum etiam ea incorporales res comprehendantur, colligere liceret dictum, rei appellationem res tantum incorporales comprehendere. Sic neque illud negavi unquam, plenius eſſe quod edicto judicium, quam quod actionem ſe daturum Prætor profiteatur, ſed ita tamen ut cum ait judicium ſe daturum, ex conſequentia, & actionem quoque eum polliceri intelligam, *l. ſtatuas 41. in fin. ff. de acquir. rer. dom.* Ejuſdem generis & hæc eſt ſequens ejus calumnia, qua refert dicere me titulum illum de judiciis non pertinere niſi ad reales actiones: hic non fatuari illum, ſed delirare credas. Quis enim mea legens, (niſi plane averſa ſit huic mens) non perſpicit me & reales & perſonales actiones quoque judicii voce comprehendere: Eſſe tamen aliquid, quo fiat ut ea dictio aptius iis conveniat, quæ officio judicis præcipue innitantur, quales explicui reales atque mixtas, & in rem ſcriptas actiones eſſe. Addidi & conſimiles. Ille vero contendit nullas eſſe. Cedo ipſi noxalem actionem, quæ eo nomine in rem ſcriptis annumeranda viſa eſt, quod cum perſonalis ſit, ipſam tamen rem perpetuo ſequatur, *§. omnis, de noxal. act. in Inſt.* Idemque in actione ad exhibendum, quæ cum perſonalis ſit, illi qui in rem ſit acturus, in ipſum poſſeſſorem competat, *l. 3. verſ. eſt autem perſonalis hæc actio, & ibi gloſſ. & §. ult. ff. ad exhib.* Cedo, & reali actioni non diſſimilem actionem in factum de pauperie, & legis Aquiliæ actionem, quas & ipſe Accurſ. docere eum potuit realium naturam imitari, tametſi perſonales ſint, *in rubr. tit. D. ſi quadrup. paup. fec. dic. & ſeq.*

Deinde vero ulterius expatiatus, verba quidem multa effundit, ſed nihil plane ad rem conferentia; Id enim quod aſſumpſi, & illi oppoſui, fuit primum diluendum, quippe hac in re expendendum eſſe imprimis ejus inſtitutum qui hoc Pandectarum opus compoſuit, atque in hunc & librorum & titulorum ordinem digeſſit, nimirum Juſtiniani, quod ab eo patefactum docui, *l. 2. §. igitur prima, cum §. ſeq. C. de veter. jure enucl.* Cujus ſententiæ plane conveniat Index exemplari Pandectarum Hetruſcarum præfixus. Verum nugivendus eo plane prætermiſſo, effrenis pulli equini inſtar, hac illac curſitat, niſi quod vaniſſimo (quod tamen ut validiſſimum obtendit) ſyllogiſmo in modo, & figura concepto, ſic ſatyram ſuam concludit: Nullus eſt, inquit, titulus generalis in jure, niſi ſit in aliquo ſummo genere generalis, veluti de vindicationibus, de condictionibus, de ultimis voluntatibus. Atquin nullus eſt talis titulus in Digeſtis: ergo nullus in his generalis. Illud aſſumptum ſi admittas, & illud pari ratione admittendum erit, nullum in jure argumentum a genere eſſe ducendum, niſi ſit in aliquo ſummo & generali genere; quaſi non generum alia aliis ſubeſſe, in eoque quo ſubſint; ſiquidem (ut & antea alio loco docui) alias ſub ſe complectantur ſpecies, non ideo minus hoc jure noſtro & eſſe, & dici generalia comperias. Ut qui actionem, genus quidem ſummum actionum ponat, atque etiam perſecutionum omnium judicialium, *l. actionis verbo 34. ff. de verb. & rer. ſign. l. actionis 36. D. de oblig. & act. §. omnium, de act. in Inſt.* ac nihilominus eam ſubdividamus, & actionum duo genera conſtituamus, & ita vocemus, *l. actionum 24. in princ. D. de oblig. & act. §. omnium, de act. in Inſtit.* Quin & ipſas in rem actiones in illas ſubdividimus quæ ſint de univerſitate, & eas quæ ſint rerum ſingularum, *l. 1. in prin. D. de rei vind.* ſicque fit ut actioni in rem iſtæ duæ ut generi ſubſint, atque in rem actio genus actionis conſtituat. Eademque etiam ratione actionem in rem ſubdividimus in illam quæ pro rebus corporalibus, & eam quæ pro incorporalibus competat, quas quod inde & in alias ſubdividantur, genera quoque actionum appellamus, *§. æque ſi agat, verſ. quod genus actionis, de act. in Inſt.* Idem & in perſonali, quam ſubdividimus in eas quæ bonæ fidei, & eas quæ ſtricti juris ſunt. Atque etiam illas bonæ fidei ſubdividimus, in eas quæ generales quidem & ſint, & ita in jure vocentur, ſed tamen alia quam ſupradicta ratione, veluti pro ſocio, tutelæ, & mandati, & illas quæ ſint ſpeciales, ut commodati, depoſiti, & conſimiles, *prob. l. pro ſocio 38. ff. pro ſocio.* Præterea (ſi liceat & ad ſophiſmata ejus more delabi) ſumma genera docem tantum cum ſint, in illa ipſius propoſitione exemplis declaranda, qua aſſumit nullum eſſe generalem titulum, niſi ſit in aliquo ſummo genere generalis, aberraret propoſitis exemplis, de vindicationibus, de condictionibus, de teſtamentis, cum hæc non ſint ſumma genera.

De diviſione fructuum ſoluto matrimonio facienda inter maritum & uxorem, compendiaria, & certa exegeſis.

CAP. VII.

JOHANNES ROBERTUS.

CUM cujuſque anni regulariter magis unus tantum fructus ſit, qui ex fundo percipitur, & tam eo caſu, quo unius tantum generis, quam quo multiplex ex eo producatur, unus tantum eſſe cenſeatur, *l. fructus 7. §. ob donationes, & § ult. D. ſolut. matr. quem. dos pet.* quoties fundo in dotem dato, ac poſtea matrimonio ſoluto, quæritur quinam fructus marito adjudicandi ſint, ut ſiquidem perceperit, eos retineat, ſi non perceperit, illi dari oporteat, id omne ad anni rationem reducendum eſt, ut facta ſumptuum ab utroque erogatorum detractione, tantam ei fructuum portionem attribuamus, quanta anni parte ſteterit poſt dotem traditam matrimonium: ſicque fit, ut difficultas hac in re præcipua ſit in anno iſto conſtituendo. Ambigitur enim an a die dotis matrimonio jam contracto traditæ in ſequens tempus ſit conſtituendus, an vero a die ſoluti matrimonii retro in tempus anterius computandus. In quo jam olim arbitratus ſum eo caſu, quo minore quam anni tem-

tempore stetit matrimonium, distinguendum esse, an fundus fructibus vacuus marito traditus sit, an vero fructibus pendentibus: ut priore casu annus habita sequentis tantum temporis ratione, posteriore vero anterioris temporis a die soluti matrimonii retro connumerandi facta dinumeratione constituatur, prob. *d.l. fructus, in princ. vers. non putat ei undecim duntaxat, & in §. Papinianus, vers. Alioquin, & §. non solum, vers. quare enim.*

Ac ita ut illo priore casu non possit superioris temporis impensa ullo modo repeti, sed tunc id tantum dispiciendum sit, an eodem tempore solutum fuerit matrimonium, quo post matrimonium contractum is fundus dotis nomine traditus fuerit: ut si & tunc fructibus vacuus restituatur fundus, nec fructuum, nec sumptuum nomine quidquam ab alterutro peti possit, juxta *§. impendi, vers. sed hæ impensæ*, nec ea ratione, quod paulo ante matrimonium mulier fructus perceperit, ab ea, aut fructuum, aut alio nomine quidquam peti poterit, *d.l. fructus, §. ex contrario, in fin.* Quod si non eo tempore fuerit solutum matrimonium, sed quo nondum finitus esset annus, distinguendum, an jam ejus anni fructus totos, aut pensiones perceperit maritus, an non, ut si perceperit, eorum, qui supererunt fructuum inter eos, juxta ratam ejus anni partem sumptibus deductis fiat divisio, juxta *l. si alienam* 12. *& l. si marito* 32. *§. ult. D. sol. matrim. & l. cum fundi* 82. *§. divortio, D. de jur. dot.* Quod si non perceperit, cavendum ei sit a muliere, futurum, ut pro rata ejus anni parte, qua matrimonium stetit, detractis sumptibus ab utroque factis, ei fructus pensionesve præstet, *d. l. fructus, §. interdum.* Quod si partim a marito percepti fuerint, partim non fuerint, ejus quod perceptum est, pecunia & æstimatio cum spe eorum, qui percipiendi sunt, veniet in computationem: sicque tempus, quo percipientur, expectandum erit, ut ex utrisque facta sumptuum detractione, fiat pro rata temporis illius anni divisio, *d. §. ex contrario, vers. item si messes.*

Posteriore autem casu, quo pendentibus fructibus, sicque sumptibus jam ex parte mulieris in culturam, & curam factis fundus contracto jam matrimonio traditus est, aut statim ubi a marito percepti fuerint fructus, matrimonium dissolutum est, aut aliquo postea tempore, cum statim non cedunt illi fructus omnes lucro mariti; sed proportione anni, qui (ut dixi) a tempore divortii retro computandus est, ut & tempus id complectatur, quo cultus curatusque est ager, cujus curæ ratione isti fructus percepti fuerint, *T. in d. l. fructus, in pr. & §. non solum, vers. Nam & hic fructus.* Hinc fit, ut si tradito fundo Calendis Octobris, sicque matura vindemia, post eam perceptam fuerit dissolutum in exito illius mensis matrimonium, maritus ejus, quod, deductis utrinque factis sumptibus, ex vindemiæ fructu æstimato supererit, duodecimam tantum habiturus sit, undecim portionibus mulieri restituendis, non insequentis anni ratione, sed antecedentis, juxta *d. l. fructus, in princ.*

Quod si longiore tempore steterit matrimonium, aut minore quam anni tempore, aut longiore perstitit. Cum minore, non potest aliter contingere, quam ut tempus a matrimonio exactum in finem unius anni, & initium alterius protendatur, ac ita in duos annos incurrat: quo casu id quod illi sequenti, sive instanti anno deest, retroducitur ad tempus matrimonium antecedens, ut anno ita constituto, quidquid a tempore traditæ dotis, vel percepit maritus, vel in spe percipendi fuit, id illius anni fructum constituat, quo, post sumptuum utrinque factorum detractionem, ad æstimationem redacto, & in duodecim partes diviso, tantam ex ea pecunia portionem habeat maritus, quanta illius anni parte steterit matrimonium, eo quod reliquum est ratione temporis matrimonium, dotisque simul traditionem antecedentis ratione mulieri restituendo: quæ verissima videtur explicatio *d. l. fructus, §. Papin. vers. itaque si in fi. ut seq. cap. explicabitur.*

Sed cum plus anno, pluribusve annis stetit matrimonium, utroque supradicto casu, & statim post perceptos

A fructus: & remotiore postea tempore soluti matrimonii, quemadmodum primum annum existimamus incipere a die dotis post contractum matrimonium traditæ: ita & novissimum incipere facta relatione ad primum, ut fructus hujus novissimi anni (facta sumptuum detractione) tam qui percepti, quam qui in spe illo insequente anno percipiendi fuerint pro rata parte temporis, quo illo novissimo anno stetit matrimonium, marito attribuantur, reliquo uxori relicto, juxta *l. unic. §. cumque ex stipulatu, vers. sed & novissimi*, juncta *Gloss. C. de re. uxor. act.* Ac ita cum ob impensas intermediis annis a se factas maritus sibi ipsi satisfacere intelligatur, ex iis fructibus, quos illis annis perceperit, juxta *d. §. impendi, vers. Sed & hæ impensæ*: quia quoad primum annum is sumptus non fecerit, sed mulier, utpote quæ fundum fructibus plenum in do-

B tem dederit, tenetur ille primi anni tempori eos imputare, hoc est, ipsi mulieri tenetur eos ita restituere, sive detractio ex ultimi anni fructibus inter eos partiendis fiat, juxta *Accurs.* sive alio, in quo alias ob causas mutua præstatio ab ea fieri debeat: juxta *d. l. fructus, §. ob donationes, & l. 3. §. ult. D. de act. rer. amot.* Sive etiam id actione de dote mulier repetat, juxta *d. l. fructus, §. interdum, in fin. & l. si marito 32. §. ult. ff. solut. matrim.* idque ita, quasi illo primo anno eo minus ex fructibus percipere debuerit: quo constat sumptus culturæ ipsos cujusque anni fructus minuere debere, *ex regula tradita in princ. d. l. fructus.* Nec est, quod hoc casu novissimum annum in primi anni locum substituamus, ut perperam ab interpretibus Accursium secutis existimatum est. Repugnat enim aperte *d. l. fructus, in fin. prin. in verbis, necesse est primi anni*

C *tempori*, ut quidem debet quisque annus suam ipsius impensam sustinere, non autem aliis annis imputare, arg. *princ. d. l. fructus in verbis, in eundem annum.*

ANTONIUS MERCATOR.

CUm de divisione fructuum ejus anni, quo divortium factum est agitur, aperte definit *l. 5. & 6. sol. matrim.* annum computari ex die traditi fundi dotalis, si post nuptias, vel ex die nuptiarum, si ante nuptias traditus sit ad eundem diem sequentis anni, & sic deinceps: nec distinguit fundus traditus sit exempli gratia, tempore vindemiæ, an percepta vindemia. Tu Marrucine, distinguis: quia si eodem anno, quo contractæ sunt nuptiæ, & divortium factum fuerit, ac fundus traditus sit tempore vindemiæ, vis annum non computari

D prorsus ex die traditi fundi, vel ex die nuptiarum, sed retrorsum ex die divortii, ducto argumento ex *l. 7. in pr. eod. tit.* ubi agitur de fundo dato in dotem tempore vindemiæ, vel de ovibus datis in dotem tempore fœturæ, vel tonsuræ, aut lanitondii, ut vetus interpres Horatii loquitur, & si uno tantum mense steterit matrimonium, dicitur mulieri esse reddendos fructus XI. mensium, quod fructuum toto tempore, quo curantur, non quo percipiuntur habenda sit ratio: quibus verbis significari arbitraris retroagendum esse annum a die divortii ad culturam & curam: perperam: nam reddere mulieri XI. mensium fructus, quibus scilicet mulier fundum coluit, aut curavit oves ante matrimonium contractum, non est annum retroagere, sed demonstrare annum matrimonii incipere ab eo mense, quo contractum est, & non omnes

E fructus, quos eo mense maritus perceperit ex re dotali ad eum pertinere, sed pro rata mensis unius tantum, quo matrimonium stetit, reliquos fructus ante matrimonium ad mulierem pertinere, perinde ac si ut curati sunt ante matrimonium, & percepti essent, & hoc cum de reddendis mulieri fructibus agitur, ut *d. l. 7. in pr. & §. non solum.* Cum vero de retinendis a marito, etiam nemo dixerit retroagendum esse annum ad id tempus, quo maritus non fuit, quia nihil ei ejus temporis ratione debetur. Nullo igitur casu retroagendus annus est. Et vero divortio facto intra annum matrimonii, quæ ratio est retroagendi anni, si fundus tempore vindemiæ traditus sit, quam si percepta vindemia statim traditus sit? quo casu non retroacti anni, sed matrimonii tempus duntaxat spectatur,

tur, quo ſcilicet matrimonium ſtetit, *§. e contrario*, & rurſus, quæ major ratio eſt retroagendi anni divortio facto intra annum, quam divortio facto poſt annum matrimonii? quo caſu, & tu fateris, ſive tempore vindemiæ, ſive percepta vindemia fundus traditus ſit, retroacti temporis ante matrimonium contractum fundumve traditum rationem non haberi. Itaque apageſis illam retroceſſionem anni, & animi tui.

Non intellexiſti etiam hæc verba *d.l.7. in pr.* nec animadvertiſti aliquantulum eſſe vitiata. Ita & ſi impenſarum a muliere factarum ratio habeatur, cum plurimis annis in matrimonio fuit neceſſe eſt primi anni computari temporis, quod ſit ante datum prædium. Sic Flor. alii habent tempori, pro temporis. Flor. vero propior eſt, quæ ex hac nota, *tp̃s*, fecit temporis, pro tempus. Scribe igitur, *tempus*, ut & omnes manuſcripti, quos mihi videre contigit, & quidam excuſi habent, & manifeſta ſententia erit. Si impenſarum ratio habeatur a muliere factarum in colenda vinea, quam pridie vindemias doti dedit, cum pluribus annis ſtetit matrimonium neceſſe eſſe primi anni computari tempus, quod ſit ante datam vineam, ut ſcilicet deducat mulier impenſas quas eo tempore in vineam fecit, priuſquam divortio facto fructuum inter eos diviſio fiat: nihil vero refert unde eas deducat: quod ais omnino eſſe deducendas ex vindemiis ſecundum verba ſupra ſcripta, id ea verba non ferre, hæc interpretatio perſpicue demonſtrat: & vero quid attinet quærere ſi mulieri ſatisfiat unde ſatisfiat? Præterea ſi nihil referre vis unde primi anni fructus mulieri reſtituantur, cur tamen vis referre unde impenſæ primi anni deducantur?

JOHANNES ROBERTUS.

Quod ab Ulpiano dictum eſt, in eo quod quæritur de fructibus rei dotalis a marito retinendis, non aut conſtitutæ dotis, aut nuptiarum diem ſpectari, ſed tempus quo res dotalis facta, hoc eſt, quo tradita eſt, *in l. de diviſione 5. ff. ſolut. matrim.* ita tamen ut quo caſu & ante nuptias eam rem in dotem tradi contigerit, non ex traditionis, verum nuptiarum tantum die, annum ad ſequentis anni ſimilem diem computemus, juxta *Paul. in l. ſi ante 6. D. ſolut. matr.* id ad illud ſolum tempus refertur, quod ipſi marito computatur, ut ex ejus ſpatio conſtituamus, quanta fundi in dotem traditi fructuum pars ei ſit attribuenda, *d. l. 5. in verb. maritus ſibi computet tempus*: ut ſic nuptiis Calendis Martii contractis, tradito autem fundo in dotem ſequentibus Calendis Junii, deinde ſoluto Calendis Novembris matrimonio, quæramus an octo menſium, an vero quinque tantum menſium ratione, ejus anni fructus marito attribuendi ſint: Ac in eo quidem non diſtinguatur, an fundus traditus ſit tempore meſſis, aut vindemiæ, an vero percepta jam meſſe, aut vindemia. Sed alius eſt hic annus ab illo anno perceptionis fructuum, qui haud dubie non ad illius anni rationem ſimpliciter conſtituitur ex die, aut nuptiarum, aut traditi fundi, ſed ex tempore culturæ, ſive etiam curæ, ſimulque perceptionis fructuum, vel unoquoque anno factæ (ut regulariter magis fit) vel etiam, aut breviore, aut longiore tempore, puta ſex menſium, vel quinque annorum, de quo agitur imprimis *in l. fructus 7. in prin. & §. Papinianus, & §. ob donationes, cum ſeq. ff. ſolut. matr.* Et quia vix fit ut tempus illud quo prædium dotale fuit, quodque marito computari diximus: illi anno plane conveniat, quo exculta curatave re dotali percepti ſimul ex ea fuerint fructus, verum brevius ſit anno, atque eo caſu, vel intra eundem annum perceptionis fructuum annus ſtet, vel etiam in duos annos incurrat, tunc docuit Papin. habendam eſſe rationem, & antecedentis anni, in cujus exitu re dotali effecta percepti fuerint fructus, ne majorem illorum fructuum partem marito attribuamus, quam eo anno ſteterit re dotali effecta matrimonium, & inſequentis quoque, ſive (ut idem Papin. vocat) inſtantis anni: ut ſi & in illius quoque tempora protractum eſt matrimonium, & locatus exinde fuiſſet is fundus, diſſoluto ante penſionis ſolvendæ diem matrimonio, fiat contributio perceptorum fructuum, & partis mercedis locationis, ut a Papin. explicatum eſt *in d. §. Papinianus*. Et qui non ita ex Cicer. præcepto in topicis, ſecernenda diſtinguit oblatrator, & contra diſtinctiones, quæ in jure habentur, ridere ſat habet, apertiſſime indicat nihil unquam eorum, quæ ab Ulp. Paul. & Papin. hac in re tradita ſunt intellexiſſe. Neſcivit, inquam, illud prius ſecernere, quod tamen neceſſario diſcernendum eſt; in quo quidem vere non eſt, quod diſtinguamus eo caſu, quo anno integro non ſteterit matrimonium, an fundus fructibus vacuus marito traditus ſit, an vero fructibus pendentibus, ut illo caſu inſequentis tantum anni ratio habeatur, & ejus tantum fructus computemus, hoc vero anterioris etiam temporis a die ſoluti matrimonii retro computandi, non quaſi retroagamus annum (ut toties adfingit a me dici retroagi annum, quod nullo loco in ſcriptis meis quiſquam comperiet) ſed quia in eo antecedentis, ſive præteriti temporis ratio habetur, non ſubſequentis, ſive inſtantis. Antecedentis autem temporis rationem haberi, cum fructibus plenus traditus fuit fundus, inficiari non poteſt, prob. *d. l. fructus, in prin. verſ. non putat ei undecim duntaxat, & §. Papinianus, verſ. alioquin, & §. non ſolum, verſ. quare enim*. Sed enim, quod juxta Papin. ad rationem annorum cujuſque perceptionis fructuum reduximus, id ille confuſe mavult, nulla ratione habita anni, ſive antecedentis, ſive inſequentis, ſimpliciter ita accipi, ut cum agitur de reddendis fructibus a marito, cui tempore vindemiæ traditus ſit fundus, & uno menſe ſtetit matrimonium, unius tantum menſis fructus retineat, *d. l. fructus, in princ.* Cum vero de retinendis ab eo fructibus, quæritur, non aliud decidit, quam quod dicat retroagendum non eſſe annum. Quæ malum hæc amentia eſt? quis de retroagendo in eo anno cogitavit? vel iſtud verbum alius præter eum invexit, quod (qui alio nos traducere niſi falſo ſuppoſito nequiverit) identidem inculcet? inde vero, quam belle concludit, nullo igitur caſu eſſe retroagendum annum. Miror non addidiſſe retroagendos ſolis equos. Nec ſentit, quomodocunque ipſius verba accipias, & ad verba mea retro connumerandi anni, ſive etiam retroducendæ anni rationis reducas, ex eo vitioſe ſe colligere, quod cum tres caſus, apud Ulp. & Papinianum proponantur, is ex duobus tantum illorum ita concludat: Nullo igitur caſu, & cet. tertio omiſſo, quippe quo proponitur *in d. §. Papinianus*, tempus quo ſtetit matrimonium, incurrere in duos annos perceptionis fructuum. Quo caſu, quod Papinianus ſenſit, tunc cum quatuor menſibus ſtetit matrimonium, quippe ab Octobris Calendis uſque ad exitum Januarii inſequentis, confundendos eſſe totius vindemiæ fructus cum quarta parte mercedis locationis, quid aliud eſt (ſiquidem prædii fructus ex vitibus duntaxat pendebant) quam anterioris fructuum perceptionis anni fructus cum quarta mercedis parte inſequentis, ſive inſtantis anni confundere? Ut ita in diviſione fructuum iſto ſpecialiter caſu, quo in duos ſimul fructuum perceptionis annos inciditur, non ſimpliciter a die traditæ poſt matrimonium dotis computetur tempus, ut alioqui regulariter in ceteris fit, *d. l. de diviſione*, ſed a die ſoluti matrimonii retrotrahatur, aut (quando ita in verbis hæret λογέμπορος) præteriti quoque temporis ratio habeatur. Quid enim aliter intelligas, quod a Papin. dictum eſt? qui cum totius vindemiæ fructus confundi ait, totius præcedentis anni fructus condi hauddubio intelligit, ut qui non ex perceptione ipſa tantum, ſed & ex præcedente cultura & cura cenſeantur, quod & ille agnoſcit. Atquin niſi ita computationem ad tempus anterius retrotrahi diceremus, quonam alio modo haberi poſſet ratio fructuum, qui non niſi quinto quoquo anno percipiuntur? quo caſu quinque anni unius loco ſint cenſendi, *d. §. ob donationes*. At hoc eo minus admittendum cauſatur, quod ita in fructibus marito attribuendis, etiam temporis, quo nondum matrimonium ſteterit, rationem haberi ſentiamus.

Id-

Id vero (etsi non aliud respondero) non in me, sed in Pap. confert. Verum (ut plenius quisque intelligat nec in eo habere illum in quo consistat) qui mirum magis id, aut a ratione alienum, quam & in eorum fructuum marito attribuendorum ratione habenda, etiam insequentis, quo post divortium nullo modo stetit matrimonium, temporis rationem haberi? *d. §. Papinianus, & §. item si messes, & §. interdum.* Hic itaque retroacta sententia, quam exquisita unica lanitondii, & ex operoso Indice selecta vox fulcire non potest, retrocedere cogitur nugivendus.

Quod vero illo loco, quo apud Ulpian. *in d.l.fructus,* in vulgatis exemplaribus legitur, *primi anni tempori,* in Florentino vero *temporis*, censet legendum *tempus*, eo minus convenit, quod licet ita quadantenus stare possit sententia, ea tamen imperfectior sit, ut ex qua intelligere nequeas, quorsum dicat computari id tempus, quod fuit ante datum prædium. At cum legis *tempori*, eo facile intelligis, quod fuit impensum ante datum prædium, id computari primi anni tempori, hoc est ratione primi anni fructuum perceptionis a marito factæ, mulieri deberi. Quod cum ita recte dici constet computari tempori, ut *in l. de divisione*, dixerat computari marito, quid hac correctione opus, etiamsi non minus plenam ejus loci redderet sententiam? Quod autem illud velut in nos conjicit, nihil tum referre unde eas temporis matrimonium antecedentis impensas deducat, id ille inepte: nec enim eo me ferit, quem procul a sententia, quam impugnat, abesse facile quisque comperiet.

Explicatio ex superioribus verissime constituta Papin. responsi in l.fructus, §.Papinianus, ff.solut.matr.quemad.dos pet.

CAP. VIII.

JOHANNES ROBERTUS.

SUPERIORIBUS, de quibus nondum vere, & certo constitisse videretur, volui jacta esse fundamenta solidiora interpretationis Papinian. responsi, sursum deorsumque toties ab interpretibus agitari, & quo recentius, eo indignius vexati *in d.l.fructus, §. Papinian.* Cujus hypothesis ad illum casum refertur, quo juxta supradicta cum tempus, quo matrimonium stetit, annum integrum non implet, id tamen in duos annos incurrit: quippe unius finem, & initium alterius sequentis sive instantis. Sic enim assumit Papinia. fundum Calendis Octobris, sicque matura vindemia ex dotis causa marito fuisse traditum, deinde Calendis Novembris ab eodem fuisse locatum, posteaque suprema Januarii divortium fuisse factum: Ac cum ita quatuor mensibus steterit matrimonium, vindemiæ fructus, & quartam portionem mercedis instantis anni confundi debere ait, ut ex ea pecunia viro tertia portio relinquatur. Quo patet apertissime id, quod de instante anno in eo a Papin. dicitur, non intelligi de illo anno, quem diximus ante omnia constituendum esse, ut juxta ratam illius partem, qua in eo steterit matrimonium, fiat divisio inter maritum & uxorem, ut patet aperte ex istis illius contextus verbis, *Et quarta portio mercedis instantis anni*, &c. cum ita de quarta tantum parte loquatur mercedis istius instantis anni, hoc est ejus, qui incepit a die locationis, cum non quarta tantum, sed tertia parte anni: quippe quatuor mensibus, proponat stetisse matrimonium. Itaque ab illo instante anno secernitur ille mensis Octobris, quo percepta est vindemia: qui mensis proculdubio ita referendus est ad antecedentem annum retro computandum, sicque fit, quod supra diximus, ut tempus, quo stetit matrimonium, incurrat in duos annos, ita non alio, quam fructuum perceptionis ratione ab invicem distinctos: quippe unius exitum, & alterius initium, ac nihilominus tamen hac in re omnino anni ratio habenda, & constituendus annus sit, juxta *l. si ante, §. non solum, vers. in servo quoque, cum §. seq. l. si alienam 12. & l. si marito 32. §. ult. D. solut. matr. l. cum in fundo 81. §. divortio, D. de jur. dot.* Cujus fructuum cum pro ratione temporis fiat divisio, atque ejus temporis, quod divortium subsequitur, fructus ad uxorem, anteacti vero temporis ad maritum pertineant, in specie Papiniano proposita; constat annum, cujus habenda sit ratio in divisione fructuum isto specialiter casu, quo in duos simul perceptionis fructuum annos inciditur, non esse simpliciter a die traditæ post matrimonium dotis computandum, ut alioqui in reliquis regulariter fit, juxta *l. de divisione D. solut. matrim.* sed a die soluti matrimonii retrotrahendum: sicque facilis, & æqua hæc confusio distributioque reddetur, & supradictis Papinian. verbis apertissime conveniens, ut cum marito quarta locationis mercedis pars attribuatur, ea sit confundenda cum fructibus vindemiæ, non quidem universis (ut communiter ab interpretibus existimatum est, quorum sententiæ accedit Zasius & Johann. Buteo mathematicus, & novissime alii) id enim a legis ratione alienissimum esset, eo quod ita annus quindecim mensium constitueretur: sicque illos minime juvat proportio dupla, qua imprimis hic servata, eam sententiam idem Buteo, ac eum secutus observator, fulcire contendunt. Nec enim, aut ea, aut ulla alia Geometrica huic divisioni per se tantum accommodanda est, sed relatione facta ad annum, & anni recte constituti rationem: at non recte quindecim mensium constituitur. Sed neque etiam cum ea fructuum portione, quæ sufficiens sit ad implendam tertiam partem mercedis locationis, ut sensit *Alciat. cap. 1. lib. 3. Paradox.* Nam neque tunc illa fieret fructuum confusio cum mercede, quod hic nominatim fieri debere ait, neque ulla in eo iniretur ratio anni. Præterea eo contingeret ipso marito nullum sæpius lucrum adferre vindemiam, in qua percipienda curam, & operam impenderit, & cujus proxime percipiendæ spe ad matrimonium contrahendum eo magis invitatum fuisse verisimile sit. Sed neque etiam cum parte duodecima vindemiæ, quod sensit Francisc. Duarenus; sic enim nulla fieret fructuum cum mercede locationis confusio, ex cujus pecunia in unum cumulata sumeretur tertia ista portio marito relinquenda: atque si id voluisset, non aliud a Papin. dici debuisset, quam simpliciter quartam mercedis relinquendam esse marito, cum duodecima parte fructuum vindemiæ.

Verum (ut ipse sentio) juxta constitutum supradicto modo annum (cum hoc efficere quærimus, ne amplius ex duorum annorum fructibus marito tribuamus, quam ejus temporis ratio ferat, quo per aliquod duorum illorum annorum spatium matrimonium stetit) illa quarta locationis mercedis pars confundenda est cum fructibus vindemiæ, non in totum (ut dixi) sed quatenus illa anni retroducti ratio fert, hoc est, cum dodrante, sive novem duodenis partibus vindemiæ, ut hæ novem mensium partes cum tribus mensibus, quibus a tempore locationis stetit matrimonium, annum constituat, & ex his in unum conjectis sumatur summæ inde copulatæ tertia portio marito relinquenda: Sicque fit, ut si fructus vindemiæ fuerint aureorum 12. & merces locationis 12. quarta pars locationis cum novem duodenis partibus vindemiæ faciant 12. Ac ita tertia portio ex ea pecunia marito relinquenda sit 4. aureorum, non autem 5. ut communiter, & a Buteone existimatum est. Atque in eo proportionem Geometricam, & quidem duplam nos retinere, & servare constat. Est enim ea proportio 4. mensium ad 8. reliquos ejus anni menses, & 4. aureorum ad reliquos 8. aureos, ex summa, quam constituunt ejus anni fructus. Quod si proponamus fructus vindemiæ 24. aureorum fuisse, locationem vero 12. tantum, tertia pars est juxta sententiam meam 7. aureorum, non autem 9. ut communiter interpretes volunt, atque recentior ille alia illa ratione a communi interpretum sententia diversa novissime prodidit. Sed neque 4. juxta Alciatum, neque etiam 5. juxta Duaren. Quod si fructus vindemiæ fuerint 12.

au-

aureorum, merces autem locationis 24. tertia pars ex A sententia mea erit 5. aureorum non autem 8. ut communiter vetusti interpretes cum recentioribus nonnullis sensere, neque juxta Alciatum 8. nec juxta Duarenum 7. Verum isto postremo casu id iniqui ex hac mea sententia sequi videri potest, quod cum pars mercedis locationis pro rata ejus temporis, quo matrimonium stetit, marito debeatur, tametsi dies ejus solvendæ non nisi post dissolutum matrimonium adveniat, nisi aliud nominatim convenerit, *l.pen.ff.de pact.dot.d.l.fructus*, §.*ex contrario*, & §.*non solum*, ac nihilominus portio vindemiæ fructuum ab ipso perceptorum ei debeatur, isto casu tantum abesset: ut vindemiæ perceptio mariti opera, & cura facta ei ulla ex parte lucro cederet, ut contra illi aliquid ex quarta mercedis parte, alioqui ipsi debita, detraheretur: nam cum quarta mercedis sit 6. aureorum, nos illi sola 5. attribui- B mus. In quo dispiciendum, Papinianum *initio ejus* §.*Papinianus*, generaliter assumpsisse, divortio facto fructum dividi non ex die locationis, sed habita ratione præcedentis temporis, quo mulier in matrimonio fuerit. Quo indicat locatione facta, & antequam dies solvendæ mercedis venerit soluto matrimonio, non posse simpliciter dici partem mercedis ipso jure marito deberi, quia dissolutum fuerit ante diem ejus mercedis solvendæ matrimonium, verum habita simul ratione præcedentis temporis. Itaque eo quod habita illius præcedentis temporis ratione fructus minus habeat maritus, quam ex sola locationis mercede habiturus fuerit, nihil iniqui adversus eum constitui dici potest, ut cui id simpliciter non deberetur: nec magis, quam in diverso casu illic *seq.* §. *ex contrario*, dici posset iniqui quidquam statui adver- C sus mulierem, in eo quod cum ibi Calendis tantum Martiis proponatur facta locatio, & divortium Calendis Aprilibus secutum, marito tamen non tantum duodecima mercedis portio attribuatur, sed pro modo omnium mensium, quibus dotale prædium ibi fuisse proponitur, hoc est, quarta mercedis pars. Sic & in eo, quod in illa nostra specie proponitur, fieri aliter non potest, dum ita species convertitur, & alterutrius, vel vindemiæ, vel mercedis pretium adaugetur, quin marito aliquid minus tribuatur, vel ex fructibus vindemiæ, habita ratione ejus, quod nulla locatione facta habiturus ex his fuit (quod patet contingere in specie secundo loco proposita etiam juxta Alciati & Duareni sententiam) vel ex mercede locationis: siquidem ea pretium vindemiæ superet. Excipimus inde communem illam sententiam, ex qua propter adau- D ctum alterutrius pretium ideo non potest incommodo isto affici maritus, quia juxta eam annus non quidem 12. sed 15. mensium constituatur: quod ut a naturæ, & solis curriculi, ita & a juris ratione alienissimum est.

Quod si ponamus in supradicta specie matrimonium usque ad finem insequentis mensis Septembris, sicque usque ad insequentis Octobris initium perstitisse, atque id tunc solutum fuisse, sicque anno integro stetisse, existimarim tunc, & integros vindemiæ fructus marito esse relinquendos, ac præterea ei undecim mercedis locationis partes simul esse attribuendas: tum quod quidquid intra annum percipitur, unius anni unus fructus sit juxta §. *ult. d. l. fructus*, tum etiam quod, cum ita anno integro matrimonium steterit, non sit, quod de divisione anni fructuum pro rata anni parte facienda la- E boremus: quandoquidem annus in totum impletus sit, ejus computatione juxta legis præscriptum facta a die dotis post matrimonium contractum traditæ, usque ad eundem insequentis anni diem, ut quod intermedio tempore perceptum fuerit, aut in spe percipiendi sit, unum illius anni fructum constituat, juxta *l. si ante, D. solut. matr.* & novissimi tantum anni fructus dividantur, hoc est, ejus qui plenus non sit, *d. vers. sed & novissimi*.

Quod si quis instet esse duorum annorum fructus, quia non solum temporis quo percipiuntur, sed & quo curantur, ratio habenda sit, ac per consequens temporis matrimonium præcedentis, quo vindemia sub cura mulieris fuit, *d.*§.*non solum*: dicendum est id, quod temporis curæ rationem lex haberi voluit, ad eum solummodo casum referri, quo minus anno duraverit matrimonium, *ex d.*§.*non solum*. Secus si per annum steterit: tunc enim non amplius marito imputamus, quam sumptuum ejus primi anni restitutionem, juxt. pr. *d.l.fructus*.

ANTONIUS MERCATOR.

Multa etiam peccas in interpretatione *d.l.7.*§.*Papinianus*, ac primum quidem cur constituis annum locationis, quem instantem annum Pap. vocat, qui cœpit a Kal.Novemb. & non constituis annum matrimonii, qui cœpit a Kal.Octob. de quo tamen potissimum agitur? An non hujus constituendi major ratio est, quam illius? cum sit pro portione ejus temporis a quo matrimonium cœpit, in id quo finitum est facienda divisio fructuum, non pro portione ejus a quo locatio cœpit. Cur mensem Octobrem, qui primus matrimonii mensis est, mavis trahere retrorsum ad tempus præteritum, quo matrimonium non fuit, & facere ultimum, quam prorsum ducere ad tempus matrimonii, & facere primum? aut quo auctore id facis? nullum nominas nisi *d. l.7. in pr.* & §. *non solum*, ubi superiore capite satis docui nihil agi de retroagendo anno.

Et contra ipsum Papinianum in specie proposita *d.* §. *Pap.* duos annos naturales spectas, unum qui finem acceperit pridie Kal.Octobres, alterum qui initium Kal. Novemb. cum Pap. aperte refellat eos, qui duos annos constituebant, ut Dominus docuit Obser.XIV. Facile feram te spectantem per se annum locationis cum de tempore agitur locationis, sed velim etiam te annum matrimonii spectare per se etiam solum, nullo alio intermisto anno, ullave alius anni parte: nec enim fructus dividuntur duorum annorum, sed fructus anni matrimonii, qui civiliter æstimatur a tradito fundo, vel matrimonio contracto non a cultura vel satione fundi, etiamsi tempore vindemiæ, vel messis in dotem fundus traditus sit: quia & hoc casu messis, aut vindemia accepta fertur anno tum inchoati matrimonii: quamvis naturaliter pertineat ad annum, qui fuit ante matrimonium.

Illud etiam nemo ferat, quod ais in specie *d.*§. *Pap.* quartam partem mercedis non esse confundendam cum vindemiæ fructibus universis, sed cum parte dimidia, & sexta, id est, dodrante vindemiarum: nam Pap. ait, vindemiæ fructus confundi, cui non fuisset difficile exprimere dimidiam, & sextam confundi, si eam tantum existimasset debere confundi: & sane qui expressit quartam portionem mercedis, non potuit sine culpa non exprimere etiam portionem fructuum vindemiæ si non universos existimavit esse confundendos cum quarta parte mercedis: nec, quod te fefellit, est verum, eo modo constitui annum xv. mensium, quia Pap. computat annum matrimonii dumtaxat, qui cœpit a die traditi fundi, vel matrimonii contracti, non annum præteritum, cui post vindemias finem attulit October.

Summum peccatum in eo est, quod tu neglectis ceterorum omnium interpretationibus, neglecta communi interpretatione, aut verius neglecta ipsius Papiniani expressissima sententia, veluti vates quidam e cœlo delapsus nunc primum prodis in medium, & novam, inauditam, & mirabilem quoque extrita una syllaba interpretationem profers, vel potius longe aliam melioremque rationem Geometricam, quam protulerit Papinianus, secundum quam in specie proposita fructus dividi debeant inter virum & uxorem. Ego sentio, inquis, & ego quoque in eo, quod ita pronuncias sentio aliquid, quod mihi spurcat nasum, confundi debere cum quarta parte mercedis non (ab isto, Non, oncare incipis) universos vindemiæ fructus, sed quatenus illa anni retroducti ratio fert cum dodrante, sive novem duodenis partibus vindemiæ. Istum annum retro recurrentem jam abrogavimus. Verum eo paulisper concesso, videamus cur ex anno isto retrogrado velis tantum in contributionem venire fructus novem mensium? nec enim est cur metus constituendi anni xv. men-

mensium te in hanc sententiam perducat, qui nullus subest, cum non rursum, sed prorsum computetur annus matrimonii a die traditi fundi, nec fructus vindemiæ, & locationis pro fructibus duorum annorum habeantur, sed pro fructibus unius anni tantum incipientis a mense Octobri, & desinentis ad eundem diem. Cur item, quod est absurdius, vis ejus temporis fructus in contributionem venire, quo non fuit matrimonium? puta octo mensium, qui matrimonium præcesserunt, quos in solidum lucro mulieris cedere constat, nec ex eis ullam portionem marito deberi, quia eo tempore nulla sustinuit onera matrimonii. Non potest igitur ea contributio induci, sine summa mulieris injuria: Facile feram te, si ut in specie *d. §. Pap.* matrimonium steterit quatuor mensibus, quæ anni tertia pars est, & vindemia fuerit XII. pensio locationis totidem, viro dantem quatuor tantum, vel si vindemia XXIIII. pensio XII. viro dantem VII. vel contra si vindemia XII. pensio XXIIII. viro dantem V. verum non si ratione retroacti anni, apagesis istam rationem, sed si ratione ejus pecuniæ redactæ in assem, quæ confusa est ex universa vindemia, & quarta portione mercedis, ita ut si eam pecuniam non redigas in assem, sed primo casu, quo vindemiam ponis esse XII. pensionem XII. eam dividas in XV. partes, viro relinquas V. sin vero redigas in assem, id est, si ratione revocata ad assem XV. quæ illa confusio efficit, reducas ad XII. quod Arithmetici æquationem vocant, tum viro relinquas IIII. duntaxat, quia hoc genere tanti sunt hæc quatuor, quanti illa V. sicut hereditate a testatore divisa in XV. uncias heredi scripto ex triente si dederis quatuor ratione revocata ad assem, tantum dederis quantum si servata divisione testatoris dederis V. ac similiter pertica divisa in XV. partes, si cui dederis V. tantumdem ei dederis pertica divisa in XII. partes si dederis IIII. Proinde & secundo casu, quo ponitur vindemia fuisse XXIIII. pensio XII. nihil refert ex XXVII. viro relinquas IX. an coangustato numero XXVII. ad XXI. viro relinquas VII. & tertio casu e contrario nihil refert ex XVIII. viro relinquas VI. an arctato numero XVIII. ad XV. ei relinquas V. Sed iniquitas occurrit hoc casu: nam qui interveniente sola locatione tulisset VIII. ut §. *e contrario*, concurrente vindemia fert tantum V. vel VI. quam tu non removes, aut purgas, cum ais ejus divisionis hanc esse rationem, quod marito portio mercedis simpliciter non debeatur, quia merces debetur pro ratione dierum quibus locatio procurrit, licet peti nondum possit, puta non ante Kal. Jul. qui pensionum exigendarum dies solemnis erat, *l. qui balneum, qui pot. in pig. hab.* In ea igitur specie debetur pro parte quarta anni locationis, nec quod serviat parti tertiæ anni, qua matrimonium stetit, ideo minus pro ea parte debetur. Alia ratio tibi quærenda est, hanc nunquam admittemus. Vera ratio pendet ex concursu vindemiæ, quæ quod quandoque possit longe uberior esse, quam pensio quantacunque vindemia fuerit, satis esse visum est, vindemiæ fructus omnes confundere cum pensionis parte quarta, & ex ea summa viro relinquere portionem tertiam. Confundere autem maluit Papinianus fructus vindemiæ universos cum quarta parte pensionis, puta XII. cum III. & ex ea pecunia marito dare tertiam partem, quam separatim ex vindemia tertiam dare, & æque ex quarta parte pensionis tertiam, quo genere servaretur eadem proportio, non tantum ut ostenderet juxta XIII. regulam Euclidis lib. VII. eandem esse rationem confusorum antecedentium, puta VIII. & II. ad confusa consequentia IIII. & I. quæ fuit cujusque antecedentis cum suo consequenti puta VIII. ad IV. vel II. ad I. sed etiam quia liberum erat viro retinere quartam tertiæ partis pensionis: quia non est plusquam tertia quartæ partis, ideo maluit ea confusione uti, ut maritus quemadmodum ex vindemia retinet tertiam, ita non retineret ex quarta parte mercedis nisi tertiam: quod fit necessario facta confusione supradicta, non fieret necessario facta discretione fructuum: quia omissa tertia quartæ, posset vir dissimili ratione retinere quartam tertiæ partis mercedis, & vindemiæ tertiam: quo genere nulla servaretur proportio: nec enim hi sunt quatuor numeri proportionales XII. IIII. IIII. I. At hi quos Papinianus facta confusione XII. cum III. conficit XII. IIII. XV. V. vel III. I. XV. V. sunt proportionales juxta XX. regulam Euclidis eodem libro. Si quod ex ductu primi in ultimum producitur, æquale est ei, quod ex ductu secundi in tertium, sunt quatuor numeri proportionales.

JOHANNES ROBERTUS.

HIc rursus retroagitur ejus mens, dum in illo errore perstat, non discernens tempus, quod sibi imputat maritus (in quo nihil est, quod distinguamus an fundus fructibus plenus, an vacuus sit traditus, ut dixi) a tempore perceptionis cujusque anni fructuum. Illius annum admitto initium semper ducere a die traditi fundi dotalis, hujus vero minime, ob idque fieri, ut licet breviore, quam anni spatio, puta quatuor tantum mensibus steterit matrimonium, id tamen dicamus incidisse in duos annos perceptionis fructuum, ut in prædicto tempore matrimonii contracti, & fundi in dotem traditi Calen. Octobr. solutique in Januarii exitu, *d. §. Papin. vers. & ejus anni quo divortium, & vers. & quarta portio mercedis instantis anni.* Quo illud falsum patet, quod asserit oblatrator. Papinianum refellere eos, qui duos annos constituebant, cum ipsemet eos nominatim constituat. Ac licet illud effici nequeat, quemadmodum causatur, ut retrogradiatur, aut retroagatur, vel retrocurrat annus ille superior, ejus tamen temporis, quod ex eo ante matrimonium effluxerit, ejusque & culturæ, & impensarum rationem haberi, quid vetat? Quod aliter fieri non potest, quam si in ejus quoque anni ratione habenda, ipsiusque portionibus constituendis, retrorsum connumeratio fiat, in eoque retrotrahi connumeratio dicatur, at non ipsum tempus, aut retroagi, aut retrocedere, ut falso a me scriptum calumniatur.

Quod autem in eadem illa specie sentio, id quod dictum est a Papinian. vindemiæ fructus, & quartam partem mercedis locationis confundendam, ut ex ea pecunia tertia portio viro relinquatur, sic intelligendum esse, ut non totam vindemiam confundamus, sed dodrantem vindemiæ, ille hac sola ratione improbat, qua id a Papiniano minime expressum fuisse ait: quod tamen si sentiebat, tam facile illi fuerit, quam quartam locationis partem, quod fecit, exprimere. Levius hoc argumentum esse duplex ratio arguit, tum quod non exacte omnia soleant a juris auctoribus exprimi, cum multa sæpius cogitanda, & supplenda, atque etiam ex dictis colligenda, & inferenda frequentissime comperiamus: tum quod ibi ex dictis, & expressis, hoc quoque quasi expressum infertur. Nam cum id omne ibidem, ad rationem anni constituti fructuum perceptionis revocent Ulp. & Papinian. ut & Tryphon. *in l. cum in fundo* 81. *§. divortio, ff. de jure dot.* & quartam tantum partem mercedis locationis instantis anni dicat Papinianus esse confundendam cum fructibus vindemiæ, nimirum satis superque indicat, ex fructibus vindemiæ id tantum intellexisse desumendum, quod pro ratione illius anni perceptæ vindemiæ sufficeret ad constituendum cum illa quarta mercedis parte annum; ut anno ita constituto, quemadmodum tertia parte anni a die dotis traditæ marito indistincte computandi, stetisset matrimonium: ita & ejus anni, ex duabus fructuum perceptionibus contributis tertia portio viro relinqueretur. Quod plane Papiniani & verbis & rationi convenit, etiam Geometrica proportione servata, ut quidem antea propositis a me exemplis pluribus demonstratum est, quæ non est, quod pluribus repetam.

Et quod supponit nugivendus, illum me fefellisse, & a communi sententia abduxisse, quod existimarem eo modo constitui annum quindecim mensium, quanto magis diluere conatur, tanto perplexius se implicat. Sic enim vult annum computari a die matrimonii, ut primum mensem, quo vindemia percepta est, totius anni

vice

vice supponat, contra manifestissimam Ulpiani sententiam. Nam si ita esset, cum illo unico mense matrimonium stetit, ex percepta vindemia maritus nihil restituere cogendus esset, cum tamen eum undecim mensium fructus restituere cogendum dicat Ulpian. *in princ. d. l. fructus*, & Papinian. *in d. §. Papinianus*. Nulla igitur ratione totius anni illius, quod ad undecim menses praeteriti fructus ob mensem illum unicum, aut marito deberi, aut cum insequentis anni fructibus; fructuumve mercede in totum confundi dici potest. Absurdissime itaque, & stupidissime id ille absurditati imputare ausus est, quod ita velim ejus temporis fructus in contributionem venire, quo non stetit matrimonium, puta octo mensium (fallitur calculo, dum Geometricam analogiam contemplatur magnus Geometres, magnus Arithmeticus dixisset 7. ni uno amplius nos onerare cogitasset) cum ipsemet illiusmet temporis, quod matrimonium praecessit, undecim mensium fructus in contributionem venire velit, & tamen eodem ipso loco, sibi repugnans dixerit, *in solidum lucro mulieris cedere constare, nec ex ejus ullam portionem marito deberi, quia eo tempore nulla sustinuit onera matrimonii*. Si constat illi non partem fructuum, sed totum contribui, cur me, qui non tantum lucri illi detraho, eo damnat, in quo gravius ipse laberetur, si quae huc illuc fluctuans assumit, vera essent? Si nulla, ut ait, ex eis portio marito deberetur: quod nulla matrimonii onera sustineat, cur majorem, quam ego, eorundem fructuum portionem illi tribuit? Et tamen facile, inquit, feret me in illa mea computatione ad eam speciem Papiniani, modo hanc non referam ad rationem retroacti (ut vocat) anni. Non hoc quaero ut me ferat, qui hactenus neque superiorem, neque parem, neque etiam inferiorem, nisi Gnatonem ferre unquam potuisse fertur, sed tantum posco, ut plane & aperte quid sentiat eloquatur, nec ab his, quibus assentiri rectius fuit, ad cavilla & involucra delabatur. Modo, inquit, pecuniam redactam ex universa vindemia, & quarta parte mercedis non redigas in assem, sed dividas in 15. partes, & 5. relinquas viro: sed ita ut exinde haec 5. velit reduci ad 4. revocatis illis 15. ad assem, nova & in jure inaudita ratione, qua aequationem Arithmeticam hic vult adaptari, ut non minoris sint haec 5. quam illa 5. & haec 5. non plures, quam illa 4. ac ita 5. & 4. idem fiant, & quod non vult ad assem redigi, ad assem tamen redigatur. Sanusne est dum ita nugatur, & reliqua aeque absurda inde ducit, quo in juris studio minus versatorum mentes eludat, quos sciat haec Arithmeticarum, & Geometricarum proportionum involucra; & illius exculcatorum, & obsoletorum verborum, quae identidem Emblematum loco aspergit, miraturos potius, quam in his extricandis immoraturos?

Quaenam, in opposita duplici specie illi superiori, fructuum divisio inter virum & uxorem soluto matrimonio facienda sit, ad eundem §. Papinianus, vers. & ex contrario, & vers. item si messes.

CAP. IX.

JOHANNES ROBERTUS.

SUPERIORI, in qua fundus matura vindemia, sicque fructibus plenus, dotis nomine marito traditus referebatur, duplicem velut ex contrario diversa ratione oppositam speciem utrobique hic proponi interpretamur. Priorem eo quod *in ipso vers. & ex contrario*, fundus confestim post collatam vindemiam, sicque fructibus vacuus, in dotem datus proponatur, qui exinde locatus fuerit. In qua nihilominus idem observari decidit, quod in illa responderat, nempe dividi fructus non ex die locationis, sed habito respectu praecedentis temporis, quo matrimonium steterit, diversa tamen ratione a superiore specie. Nam in illa ob id, quod vindemia a marito percepta proponebatur, merces locationis juxta ratam ejus temporis partem, qua matrimonium stetit, nec marito attribuitur, nec etiam ab eo tempore confunditur, sed a die locationis: & tamen fructus habita ratione temporis, quod locationem stante matrimonio praecessit, dividuntur, quia praeter locationem alii fructus percepti antea sint, quos cum locationis mercede dividi aequum sit, quique ita efficiant: ne locationis mercedem ad id tempus retrotrahi necesse sit, quo constiterit matrimonium: cum aliud sit in ista specie, in qua quia fructibus vacuus traditus est fundus, ab eo tempore traditi fundi annus computandus est in tempus insequens, cum nulli fructus a tempore matrimonii percepti sint, nec aequum sit eos fructus, quos ante matrimonium mulier perceperit, illi abstrahi, & in contributionem revocari, juxta *finem hujus §.* & tamen aequum non sit marito (qui quatenus potuit, dote accepta sibi consuluerit, quique interim matrimonii onera sustinuerit) nullam ex re dotali utilitatem ratione illius temporis attribui. Propterea fructuum, qui in spe sunt computatio, ad id matrimonii contracti tempus reducitur, tam eo casu, quo locatio fundi a marito facta etiam aliquot post matrimonium mensibus fuerit, ut ea & ad anterius quoque tempus retrahatur, quam quo facta postea non sit, juxta *vers. Idem si messes*.

Posteriorem autem alteram speciem, & illi superiori quoque velut ex contrario oppositam proponi interpretor in hoc versic. *item si messes*, eo quod hic referat, antequam fundus dotis nomine traderetur, eundem a muliere, ejusve patre locatum, sicque sub colono fuisse, cum illo superiore locatio post matrimonium contractum a marito facta proponeretur. Et hoc casu, cum post desectas jam messes, nondum tamen collecta vindemia matrimonium esset dissolutum (siquidem hic fundi proventum, & ex arvorum, & vitium fructibus constitisse assumere videtur: atque, ut loquitur Accurs. fundum ad messem locatum fuisse, sed non ad vindemiam) ait Ulpianus pecuniam, sive pretium messium cum spe futurae vindemiae in computationem venire. Quod ita intelligendum arbitror, si ponamus matrimonium Calendis Martiis fuisse contractum, simulque fundum, qui ita sub colono esset, dotis nomine traditum, & postea Calendis Septembris matrimonium dissolutum: sicque eo tempore, quo messes essent desectae, & spes proximae vindemiae instaret, hoc casu, quia messes secutae sunt colonum ex forma sive jure locationis, cui tamen locationi stare non habuerit necesse maritus, ut nec quivis alius singularis successor, *l. emptorem, C. de locat.* nulla mercedis, & pensionis a colono debitae ratione habita constituendum esse annum a die perceptae vindemiae: Atque ut in illo superiore casu ad tempus anterius retrotrahendum, ut confuso, & contributo in unum & messium & vindemiae illius pretio, tantam eorum in unum contributorum deductis impensis fructuum portionem marito attribuamus, quanta illius anni parte steterit matrimonium: Sicque fiet, ut si messium pretium 12. aureorum, & vindemiae pretium totidem aureorum sit, quia matrimonium sex mensibus steterit, dimidia illius pecuniae in unum contributae portio marito attribuenda sit. Nec video, quid aliud interpretationi isti obstare dici possit, quam quod, cum hic dicantur messes colonum secutae, nihilominus colonum a marito expelli potuisse assumimus: quae duo pugnare videantur. Sed enim intelligimus maritum, cum expellere posset, & messes ipse percipere, jure suo in eo non fuisse usum, ne cum duraturum diutius speraret matrimonium, durius quid in gravius uxoris damnum admitteret, adversus quam alioqui regressum habiturus fuerit colonus, si ex lege sive forma locationis, eo fundo toto conductionis tempore frui ei non licuisset, juxta *l. si filiofamil. 26. §. ult. ff. solut. matr.* juncta *l. si in lege 27. §. colonus, ff. locati*, juncto arg. *l. ult. in pr. vers. ne fiscus colono teneretur, ff. de jure fisc.* quod humanius actum illi obesse aequum non sit, ac ne in hoc quidem, ut soluto matrimonio, quod diutius duraturum speraret, anni fru-

ctus ad penſionem ſolam a colono debitam reducamus, A
cum perceptæ meſſis majus pretium ſit, cujus uberioris compendii ratio marito non ſit auferenda: quod ita aptius contextus verbis accommodari videtur, quam quod ex ſententia Azonis Accurſius primo intellectu aſſumit, fundum ita locatum fuiſſe, ut conſtituta eſſet 12. aureorum merces arvorum, & aliorum 12. aureorum vitium ratione, cum hic tantum abeſt ut mercedis, aut penſionis mentio ulla fiat, cujus contributio facienda fuerit, ut nominatim pecuniam, hoc eſt pretium ſive valorem meſſium, dicat venire in computationem cum ſpe futuræ vindemiæ, non autem mercedem, ſive penſionem meſſium, cum futuræ vindemiæ penſione ſive mercede, quæ (ſi ullam & vitium quoque ratione fuiſſe conſtitutam aſſumeret) certa eſſet, cum ſpes non aliud, quam incertum quid ſignificet, *l. nam hoc modo* 11. *ff. de peric. & comm. rei vend. l. ſi jactum* 12. *ff. de act. empt.* B

Atque cum videatur exiſtimaſſe Accurſius parum referre, an fundus hic, quoad arva, ſive meſſes ante matrimonium contractum eſſet locatus, an vero poſt matrimonium contractum locatio ſit facta a viro (utrunque enim promiſcue ponit) & alii poſt contractum tantum matrimonium a viro fuiſſe locationem iſtam factam aſſumant: Ego contra ita ſentio, non aliter hunc locum apte intelligi, quam ſi aſſumamus ante matrimonium contractum locationem fuiſſe factam; quod plane indicat hic textus, ac eo maxime, quod meſſium pecuniam tantum, hoc eſt, pretium, ſive æſtimationem ajo venire in computationem, non autem penſionem, ſive mercedem meſſium ratione conſtitutam, quæ ſiquidem a viro facta eſſet locatio, ſola in computationem deduci C
poſſet. Quam ſententiam comprobat Cyrilli interpretis Græci ſcholion in Βασιλικῶν libro, in quo quidem pro meſſes, legitur menſes: quam lectionem ſecutus eſt Dorotheus Græcus interpres, cum tamen Cyrillus ille legerit meſſes, ut quidem omnino hic legendum arguit iſtius dictionis meſſium repetitio, cui menſium dictio minime conveniret, & alienior eſſet hic loquendi modus, quo dicantur menſes ſequi colonum: qui ſi apte ſtare poſſet, aſſumendum eſſet ſuperfuiſſe ex conductionis tempore menſes aliquot, qui incurrerint in matrimonii tempus, quo tempore meſſem deſecuerit colonus. Quam Meſſis dictionem non tantum de frugibus, ſed & quorumcumque fructuum decerptione dici poſſe conſtat, ac per conſequens uvarum, ut de vitibus, & uvarum collectione loquens Virgilius *lib.* 2. *Georg. Poſtremus metito*, inquit: quod ita reddit Servius illic, *metito*, id eſt, D
vindemiato, idemque Virgil. 4. *Georg. purpureoſque metunt flores*. Sed hæc ſignificatio huic loco accommodari non poteſt, quo patet inter vindemiam, & meſſem diſcrimen conſtitui, & quaſi diverſa hic poni, ut quidem ſunt, ſi proprietatem dictionum ſpectes, teſte Feſto Pompejo in *fragm. lib.* 14. Olivitam antiquos dixiſſe referentis, quando olivæ colligebantur, ut meſſem, quando frumenta, aut vindemiam, quando uvæ, quamvis illam Olivitam quidam Olivitatem dixerint.

ANTONIUS MERCATOR.

NOn es felicior in *d. l.* 7. §. *e contrario*, cum ad hæc verba: *Item ſi meſſes ejus anni, quo divortium factum* E
eſt, colonum ex forma locationis ſequantur, ante vindemiam ſoluto matrimonio nihilominus pecunia meſſium in computationem cum ſpe futuræ vindemiæ veniet, interpretationem, & ſpeciem adhibes hujuſmodi. Mulier fundum fruendum locavit, quem poſtea Kal. Mar. viro dedit in dotem: divortium factum eſt Kal. Sept. poſt meſſes ante vindemias, atque ita matrimonium ſtetit ſex menſibus. In facienda diviſione fructuum Ulp. ait pecuniam, id eſt, æſtimationem meſſium communi calculo ſubjici, & confundi debere cum ſpe futuræ vindemiæ, ut omnis ea pecunia ex æquo dividatur inter virum & uxorem nulla habita ratione mercedis a colono debitæ, & anno computato a die perceptæ vindemiæ, & retroacto ad tempus præteritum. Primum non cernis te ea verba, *Item ſi meſſes*, &c. alia conſtituta ſpecie dividere ab ea, quæ fuerat propoſita initio §. *e contrario*, in qua vir Kal. Mart. fundum locaſſe proponitur, non mulier, & mulier Kal. Sept. fundum dediſſe in dotem, non Kal. Mar. nec tamen potuiſti, aut debuiſti ea verba ab ea ſpecie, cui cohærebant divellere. Omittis etiam quod in eo §. caput eſt, mulierem fructus percepiſſe antequam fundum in dotem daret, quos Ulpian. poſt ſupradicta verba concludit, ex eo apparere, quod ſcilicet ante dixit, non venire in confuſionem, recte: quia nec quidem in præcedentibus de eis confundendis proponitur cum mercede locationum, vel ſpe ſequentis vindemiæ. Præterea pecuniam meſſium accipis pro æſtimatione meſſium perquam abſurde: aut iſta tua ratione alii etiam licebit dicere, pecuniam fundi pro æſtimatione fundi, & pecuniam jumenti pro æſtimatione jumenti: quomodo pecuniæ nomen Latini nunquam uſurpant. Pecunia in eo loco merces eſt, ut & *l. naturalis*, §. *at cum do*, *de præſ. verb. l.* 18. §. *ult. de ſtip. ſer. l.* 14. *C. de loc.* quæ ſcilicet ex locatione meſſium debetur, quæ nec niſi in pecunia numerata conſiſtere poteſt: & habetur ergo ratio mercedis a colono debitæ. Cur tu haberi nolis non magis demonſtras, quam cur fingas die perceptæ vindemiæ annum retro computari, quo ſteterit matrimonium, ut pro rata ejus temporis, quo ſteterit, fructus lucro mariti cedant: cujus retrorſæ computationis nullum auctorem habes, ego prorſæ auctorem habeo Ulp. & Paulum, in *l.* 5. & 6. *ſol. matr.* Et ſi vellem retrorſa uti, mallem eam ducere a die divortii, quam, ut tu facis, a die quo perceptæ ſunt vindemiæ, quo tempore deſierat eſſe matrimonium. Redi igitur ſi ſapis ad ſpeciem a Domino propoſitam, qua nulla poteſt tradi neque facilior, neque verior, nec poſthac tibi unquam excidat, ni velis in Lorarios μελαμπύγυς incidere, ut pecuniam fundi, aut jumenti, aut meſſis, aut rei cujuſquam dicas eſſe æſtimationem, five ut quaſi te corrigens addis, valorem, quia ſcilicet valorem dicere melius eſt, quam pretium, aut æſtimationem.

Egregia etiam, & apprime neceſſaria in hoc capite eſt illa animadverſio, cum meſſibus junguntur vindemiæ, meſſes non accipi pro vindemiis. Hoc neſciremus niſi docuiſſes, ſed cur non indicaſti nobis locum aliquem quo non adjunctis vindemiis meſſes accipiantur pro vindemiis?

JOHANNES ROBERTUS.

EX tribus quæ hic notat, hoc primum conſtituit *in* §. *ex contrario*, *præd. l. fructus*, me non cernere ea verba, *Item ſi meſſes*, & cet. me alia conſtituta ſpecie dividere, ab ea quæ fuerat propoſita initio illius §. Credas eum in meridie caligare, cum tantum abfuerit ut id non cernerem, ut jam initio capitis interpretatus ſim, in eo §. duplicem ſpeciem proponi velut ex contrario, ac quidem diverſa ratione ſuperiori oppoſitam: unam initio illius §. alteram *in d. verſ. item ſi meſſes*. Quarum unamquamque ut ab invicem diſtinctam & diverſam exinde explico. Quomodo autem duplex ita a me conſtitui potuit, ut ſimul non cernerem me poſteriore loco aliam & diverſam a priore conſtituere? Subdit non debuiſſe me ea verba divellere a præcedente ſpecie cui cohærebant. Sed nego cohæſiſſe, nec aliud fere frequentius in jure occurſat, quam iſtiuſmodi diverſarum ſpecierum, eodem iſto Adverbio interpoſito, factæ, quod ad eundem tractatum connexiones, quaſi idem tunc ſignificante iſta particula, *item*, quod præterea. Nec eſt quod fruſtra tempus teram in locis ullis in eam rem citandis, cum vel innumeros etiam legum in iſta ſignificatione ab hac particula initium ſumentium quivis juris librorum Index facile ſuppeditare poſſit.

Quod autem ſecundo loco objicit omiſiſſe me, quod in eodem illo §. præcipuum ſit, mulierem fructus percepiſſe antequam fundum in dotem daret, cum id poſtea Ulp. ex eo §. concludat *in verſ. apparet*, aut diſſimulat, aut Ulp. men-

mentem, quæ illic manifestissima est, non assequitur; quippe hunc vers. non specialiter ad proxime tantum dicta referri voluisse (ut quidem minime dixit *apparet ex eo*, sed *apparet ex his*) verum præter ea, quæ sigillatim dicta erant, & hoc quoque in universum docere voluisse ex superioribus omnibus ab initio ejusdem legis varie tractatis colligi, & apparere, illos fructus, quos mulier antequam nuberet perceperit, non debere in contributionem venire: ut quidem ex quavis superiore illius legis parte manifeste colligitur, quod alioqui cujusque partis disquisitio inutilis & absurda sit futura.

Tertio loco arguit, quod pecuniam messium accipiam pro æstimatione messium, & eo mercedem locationis, quæ in pecunia numerata sit, significari contendit. Si illud, ut ait, absurdum est, hoc certe multo absurdius, quod utriusque collatione constare potest: Nam alioqui pecuniæ generale vocabulum est, *l. pecuniæ 178. & 222. ff. de ver. & verb. signifi.* Et nonne hoc absurdius, pecuniam messium, mercedem messium interpretari, quam æstimationem messium, cum quæ merces est locationis fundi, ea non sit merces messium fundi? Atque ut pecuniæ vocabulo, quod generale (uti diximus) est, nonnunquam juxta subjectam locationis de qua quæritur tractationem, & ad locationem relatione facta, de mercede agi significetur, non tamen ut propterea prolatum simpliciter id vocabulum mercedem significet, ac ne iis quidem ipsis locis tribus, quos solos in eam rem citat. At contra pecuniæ vocabulo æstimationem, quæ in pecunia fit, multo expressius significari, sæpissime atque etiam regulariter comperias *in eod. illo tit. l. si vero 65. §. ult. ff. sol. matr. l. stipulationes non dividuntur 72. in pr. de verb. oblig. l. si quis ab alio 13. in fin.* juncta *l. 4. §. ait Prætor, ff. de re jud. l. 2. ff. de eo quod cer. loc. l. 1. vers. sed si forte & alius, ff. si quid in fraud. patr.* Retrorsum igitur agat novum illud significationis commentum. Nam prorsus non habet hic quo illa nostra ulla ex parte labefactare queat, siquidem de anterioris temporis computatione facienda ea confido dicta, quæ nudis & ratione destitutis ejus verbis convelli nequeant.

Quam levia inde attexit? quale illud quod vellicat, valoris vocabulo fuisse me usum, quia forte nec apud Laberium, aut Apulejum, aut alium ejus generis auctorem (ex quibus ipsius promptuaria maxima ex parte constent) eam vocem adhuc legisset, qua tamen post Plinium multo libentius sum usus, quam si plures illiusmodi auctores laudare possem: Sed qui neminem nescire ait messes cum vindemiis junctas pro vindemiis non accipi, quærit indicari sibi locum aliquem, quo non adjunctis vindemiis, ad vindemiam dictio illa referatur. Quid est quod quærat? cum illud jam Virgilii cum Servio indicassem, *postremus metito*, hoc est (inquit Servius) vindemiato.

An quæ inter maritum & uxorem soluto matrimonio, eadem, vel inter usufructuarii heredes, & proprietarium finito usufructu, vel emphyteutam, aut vasallum, aliumve superficiarium, & dominum directum finito superficiei jure obtineat.

CAP. X.

JOHANNES ROBERTUS.

QUOD de divisione fructuum inter maritum & uxorem soluto matrimonio facienda in jure dicitur, id & inter fructuarii heredes & ipsum proprietarium, ac item inter emphyteutam atquæ vasallum, & alium quemcunque superficiei jus habentem, eorumve heredes, & directum dominum, finito superficiei jure servandum ingeniosi quidam contendunt, nulla non dicam idonea, sed ne probabili quidem ratione, cum illiusmodi divisiones singulari jure inter maritum & uxorem specialem ob rationem fiant, nempe quod dotis fructus matrimonii oneribus sustinendis lex subservire voluerit, *l. si pater, ff. de jur. dot.* Quæ ratio cum nec usufructuariis, nec aliis superficiariis conveniat: quæ de divisione illa traduntur, iis accommodari nulla ratione possunt: Ac eo minus, quod non alios fructus, aut usufructuario, aut ejus heredibus acquiri lex voluerit, quam qui ab ipsomet usufructuario fuerint percepti, adeo ut eos ab alio separatos fuisse superstite adhuc usufructuario non sufficiat, quo ejus deterior est conditio quam bonæ fidei possessoris, *l. si usufructuarius messem 13. ff. quibus modis usufr. amitt. l. qui scit 25. vers. pro bonæ fidei, ff. de usur.* Qua ratione si fructibus maturis, nondum tamen iis perceptis decesserit, heredi suo illum eos non relinquere nominatim dixit Cajus *in l. in singulis 8. in fi. ff. de ann. leg.* Ex quo sequatur usufructuario mortuo nullo casu inter ejus heredes & proprietatis dominum fieri divisionem, sive sub colono non fuerit fundus, sive fuerit. Nam si nec ipse, nec colonus eo vivo eos perceperit, ad heredes nihil transmittit, sicque nihil est, quod cum proprietario partiantur, ut neque etiam si ipse vel colonus eos perceperit. Etenim cum ipse percepit, eos suos fecit, sicque heredibus quoque quæsivit. Quod si colonus perceperit pensionem ab eo debitam, tametsi ejus dies post mortem cedat, ad heredes haud dubie transmittit, ac ita neque isto casu ulla fit fructuum divisio, prob. *l. defuncta 65. ff. de usufruct.* Sed hoc intelligendum in iis obtinere, qui vere fructus sunt, hoc est, quos naturaliter ipsa terra profert, atque in iis pensionibus, quæ fructuum illorum ratione præstantur, sicque in eorum locum succedunt, *ex d. l. defuncta, d. l. si usufructuarius messem, d. l. qui scit, & l. arbores 66. ff. de usufr.* Secus autem in pensionibus, quæ vel operarum servi, aut vecturæ, consimiliumque ratione præstantur. Nam licet & hæc fructuum loco sint, *l. mercedes, ff. de pet. hered.* cum tamen natura non proveniat, nec per consequens in iis tempus perceptionis aliud ab alio diversum constitui possit, *l. si navis, ff. de rei vind.* sed hæc in istis pensionum, quæ eo nomine præstantur, inter heredes fructuarii & proprietarium fit divisio pro rata temporis, quo steterit ususfructus. Nec eo spectat *l. si operas 33. ff. de usufruct.* quæ novissime de feudis scribentem in pravum illum sensum abduxit. Verum quod in ea dicitur, *cum imperfecto tempore locationis ususfructus interierit, quod superest, ad proprietarium pertinere*, eo referendum, ut intelligamus non quidem pro rata quanticunque temporis, quod superest ex illo anno, & sequentibus mercedem locationis ad proprietarium pertinere, sed quod superest temporis a sequente illinc anno connumerandi, ad proprietarium pertinere: ut eodem referendum esse constat & quod dicitur *in l. si servus communis 18. §. cum servum, vers. Sed unicuique tantum acquiritur, quantum juris ratio permittit, ff. de stipul. servor.* Probatur hæc sententia *l. sed & si quis 30. §. si operas, ff. de usufr. in verb. Sequentium vero stipulatio, & ibi Gloss. in verb. restituitur*, ubi Accurs. sic interpretatur illa ejus contextus verba, *mox restituitur*, id est (inquit) sequente anno. Comprobatur eo quod cum incertum sit in quod usque tempus ususfructus duraturus sit, propterea initio cujusque anni locationis merces fructuario acquiritur & debetur, *d. §. cum servus*, ut & in eo, quod in singulos annos legatum est, idem obtinet: quod quidem usufructui simile est, ac maxime usufructui istiusmodi rerum, ex quibus non alii, quam fructus isti civiles percipiantur, earum locatione similiter facta, prob. *l. in singulos 8. de annu. legat.* Sicque fit, ut quemadmodum in illis legatis annuis merces ejus anni, quo defunctus sit usufructuarius, tametsi nondum finiti tota ejus heredibus debeatur, atque tunc nulla divisio inter eos & dominum proprietatis fiat, prob. *l. a vobis 5. ff. de ann. leg.* Cum tamen non idem in usufructu earum rerum obtineat, quarum fructus naturales non tamen ad illum modum civiles sint, ut dixi, nec enim initio cujusque anni acquiruntur: sed ita demum, si ab ipso usufructuario aut colono percepti sint, nec aliter. Sicque inter ejus heredes & fructuarium nunquam fit divisio, prob. *d. l. defuncta, d. l. in singulos, in fin. & d. l. si usufructuarius.* Et quæ in usufructuario dicta sunt, eadem & in emphyteu-

teuta, & vasallo obtinere arbitramur, ex sententia posteriore loco tradita *in §. his consequenter*, *in tit. hic finitur lex*, *in usib. feud.* quia quamdiu superficiarium beneficiariumque illud jus duret, id usufructui simile constitutum intelligatur, juxt. *tit. in quib. caus. feud. amit. in usib. feud.*

ANTONIUS MERCATOR.

QUi fructuario dixit non adquiri fructus nisi quos ipse perceperit, vel ipsius nomine alius, deberi tamen ei, vel heredi ejus ex fructibus, qui pendebant, vel qui non ejus nomine percepti erant, hoc est ex fructibus nondum suis factis eo anno quo finitus, vel amissus usufructus est, pro rata temporis quo eo anno in persona ejus constitit usufructus, tu eum impugnas, ac si scripsisset, ei illos etiam fructus adquiri, dum aversus strabo lumine non facis discrimen inter adquiri, & deberi. Res quam ego adquisivi, potest alii deberi, aut in causa esse restituendi alii. Fructus a solo separati & extantes adquisiti bonæ fidei possessori, domino restituendi sunt, *l. certum*, *C. de rei vind.* Fructus fundi dotalis, qui pendebant divortii tempore, adquiruntur mulieri, & restituendi sunt marito pro portione temporis, quo matrimonium stetit, si anno imperfecto divortium contigerit, *d. l. 7. §. e contrario*, *& §. Interdum*. In eum, qui dixit deberi, non adquiri, tu profers ea ipsa, quæ idem ipse protulit: ut probaret non adquiri, ut probes etiam non deberi, quod quam sit stultum nemo non videt. Eodemque probante deberi ex *l. si operas*, *de usufr.* tu hæc verba legis, si operas suas locaverit fructuarius servus, & imperfecto tempore locationis usufructus interierit, quod superest ad proprietarium pertinebit, tu non vis accipi de portione ejus anni, quæ superest a die extincti usufructus, ut pro ea fructus ad proprietarium pertineant, sed de anno sequenti: ac si cuiquam dubium esset, an sequentis anni fructus ad proprietarium pertinerent: nec igitur vero simile est id in quæstionem vocasse Paulum in *d. l. si operas*. Præterea his verbis, *quod superest*, non possunt significari sequentes anni, sed residuum ejus duntaxat quo interiit usufructus: nec enim annus anno superesse dicitur: & *l. 18. §. ult. de stip. ser.* quam adfers, residuum etiam tempus dixit, loco illorum verborum Pauli, *Quod superest*: ergo & quod mox ea lex subjicit, unicuique tantum adquiri quantum juris ratio permittit, etiam residuum tempus complectitur. Nec te movere etiam debuit, quod Ulp. ait in *l. sed & si quid*, *§. si operas*, *de usufr.* sequentium annorum stipulationem ad proprietarium transire: nec enim ideo sequitur, residui temporis stipulationem non transire: nam ut sequentium annorum, & residui quoque temporis stipulatio ad proprietarium transit: vel quod esse verius Pap. ostendit in *d. l. 18. §. ult.* quod tu non intellexisti, proprietario adquiritur: nec enim semel fructuario adquisita stipulatio initio ejus anni, quo diem suum obiit, transit ad dominum, sed ad heredem fructuarii, verum domino adquiritur, & sequentium annorum similiter stipulatio non transit a fructuario ad dominum, quæ nec unquam fuit quæsita fructuario, sed domino acquiritur, & hoc est quod ait, *unicuique tantum adquiri*, *&c.* & Ulpianum perstringit, qui dixerat transire, cum subjicit, *secundum quæ non transit ad dominum stipulatio*. Male etiam adsumis ex *d. §. si operas*, hæc verba, *mox restituetur*, cum & sensus evidens, & Flor. doceant esse scribendum, *Mox restitutus*, quia usufructus legatus in annos singulos, repetitus ac proinde capitis deminutione amissus, mox restitutus videtur. Addam obiter & quodam modo extra rem, quod statim sequitur, in eo *§. ambulabit stipulatio*, id verba sequentia interpretari hoc modo, profectaque ad proprietarium redibit ad fructuarium, nam legi, *ad heredém*, quam maxime vero, nisi heredem accipere velis pro domino, ut *l. hereditate*, *§. pater*, *de cast. pec.*

Cæcutis etiam in eo, quod existimas ideo pensiones locati fundi, aut locatarum operarum servi fructuarii non dividi inter dominum, & heredem fructuarii, pro ra-
A ta anni ejus, quo amissus, vel finitus usufructus est, quod actiones eo nomine competentes, quæ ab initio anni fructuario adquisitæ sunt, ad heredem ejus transmissæ sint, nam & si hoc ita sit, tamen pati heres debet, ut in partem pecuniæ veniat dominus pro rata residui temporis quo usufructus non constitit, ne ultra mortem fructuarii porrigatur utilitas usufructus, quod non male Accursius ait dominum consecuturum condictione sine causa, ut scilicet ex pensionibus, quarum petitio soli heredi competit, heres domino conferat portionem ratam, sicut ex fructibus stantibus tempore mortis fructuarii, dominus, cui soli adquiruntur heredi fructuarii confert portionem ratam, quia dominii causa separata est a causa contributionis, vel restitutionis. Tu Marrucine alteram cum altera confundis.

B Non placet ratio differentiæ, quam statuis inter fructuarium, & maritum, quod fructus dotis speciali ratione ad maritum pertineant, puta pro oneribus matrimonii, quod est jure constitutæ dotis: nam & ad fructuarium pertinent propria & speciali ratione, jure constituti usufructus, & ad utrumque communi ratione, id est, jure suo.

Non placet differentia, quam statuis inter pensiones prædiorum locatorum, & pensiones operarum, vecturarum, aut naulorum, quasi scilicet pensiones prædiorum quodammodo natura proveniant succedantve magis in locum fructuum, qui ex re ipsa natura proveniunt: pensiones vero operarum proveniant obligationis jure tanquam adventitia pecunia ex negotio gesto: nam & pensiones prædiorum non nisi obligationis jure, & ex negotio
C gesto proveniunt, nec magis, quam illæ sunt fructuum loco, *l. prædiorum*, *de usur. l. 7. §. de pensionibus*, *sol. mat. l. 39. §. fructus*, *de leg. 1. l. ancillarum*, *l. mercedes*, *de pet. hered.* Nec item quasi in pensionibus prædiorum discerni possit tempus quo percipiuntur, non in ceteris. Et hæ & illæ diem suum habent, quo solvantur. Ergo & diem quo percipiantur. Unde lucet tibi magis harum percipiendarum, quam illarum dies? aut quorum tibi *εἰδώλων φαντασία* amovet mentem animi? Verum plane est, quod audio, te sub inumbrata quiete in omni actu hoc unum agere, ut induas simulationem sapientiæ. Severitatem mentis, ut Theodosius ait de tui similibus monogrammis Jurisperitis, dissimulas scientiam. Quæram & hoc abs te cur Domini sententiam impugnans, quam duxit ex *d. l. si operas*, & ex *l. 5. §. ult. si usufr. pet.* adversus *l. si operas*,
D cavillatus aliquid es, ut eam eluderes, adversus *d. l. 5. §. ult.* nihil omnino, quæ perspicue ait, mortuo fructuario heredi actionem dari præteritorum fructuum, quamvis eos defunctus non perceperit, non etiam futurorum, quod plane demonstrat ultimi anni fructus nondum a fructuario perceptos, domino quidem omnes adquiri, sed heredem fructuarii petere ab eo posse præteriti temporis ante mortem fructuarii portionem ratam.

JOHANNES ROBERTUS.

CUm eo in angustias se redactum sentiat idem oblatrator noster, quod docuissem quod ad divisionem fructuum attinet, aliam esse mariti quam fructuarii, & con similium personarum conditionem, proptereaque dissimiliter a superioribus non alios fructus aut usufructua-
E rio, aut ejus heredibus leges acquiri voluisse, quam qui ab ipsomet fructuario fuerint percepti, quo deterior sit ejus conditio quam bonæ fidei possessoris, non aliud quam effugia quærens objicit, me non facere discrimen inter acquiri & deberi, in eoque probando multus est, quo nihil sit opus, posse id nonnunquam alicui acquiri, quod tamen restituendum sit. Ego vero hic nullum specialius discrimen inter hæc constituo, quia eo quod pleno jure proprietario acquiri fructus a fructuario superstite minime perceptos assero, eos simul nemini alii deberi contendo, probatur apertissime eo quod Cajus *in l. in singulos 8. in fin. ff. de ann. leg.* ait, usufructuarium fructibus maturis, nondum tamen perceptis decedentem, heredi suo eos non relinquere; quod, si deberentur, relinqueret.

Atta-

Attamen ille se eos deberi probasse contendit, *l.si operas* 33.*ff.de usufr.* quæ lex cum de fructibus natura provenientibus minime loquatur, verum de mercedibus, quæ servi fructuarii operarum locatarum ratione debeantur, *arg. l.si minus* 26.*ff.de rei vind.* quibus non potest accommodari ratio perceptionum, quæ separatione a solo facta usufructuarii actu fiant, *arg. l.si usufructuarius* 13. *ff.quib. mod. ususfr. amitt. l.bonæ fidei* 48.*in fin.de acq.rer.dom. l.qui scit.*25.*ff.de usur.* Atque ut in istiusmodi fructibus plane quid obtineat intelligamus, plurimum interesse dicimus, an locatio in annos facta sit, an vero simpliciter in certum tempus unum. Illo casu, quia pensiones singulorum annorum initio cedunt, post anni initium mortuo usufructuario, servi cujus operæ ita locatæ sint, totius ejus anni pensionem ei quæsitam dico, sequentium qui supersunt annorum pensiones proprietario deberi, & eo sensu posse intelligi *d. l.si operas*, *arg. l.si servus communis* 18.*§.ult.ff.de stipul.ser.* Quod si proponeremus non in plures, & singulos annos fuisse ejusdem servi locatas operas, sed ad certum aliquod tempus, tunc quidem quia non initio anni aut mensis, sed singulis diebus cedat mercedis conventæ dies, *arg. l.in stipulationibus* 54. *§.ult. ff.de verb.obli.& l.quoties* 24. *in vers. cedunt tamen operæ, ff.de oper.libert.* ut quidem operæ nihil aliud sunt quam officium diurnum, *l.*15.*ff.de oper. liber.* Atque tunc ita omnino ejus quod superesset temporis ratione, merces proprietario deberetur, juxta *d.l.si operas*, neque tamen ut propterea tunc ulla esset facienda divisio inter fructuarii heredes, & proprietarium, quod operarum numerus tunc attendatur, eæque in numerum cedant, *d. l.in stipulationibus*, *§.ult.* Et si in eo ulla dici posset fieri divisio, quid simile cum illa, quæ fit inter maritum & uxorem post solutum matrimonium? quomodocunque hanc fieri dicas.

Non placet illi differentiæ ratio, quam assigno inter maritum, & fructuarium. Cur vero? quia, inquit, non aliud discriminis inter hos constitui potest, quam quod fructus marito jure constitutæ dotis debentur, usufructuario vero jure constituti ususfructus. Nec ego quidem id inficior, verum præter id aliud accedere contendo, cujus in plurimis articulis video in jure haberi rationem; quippe quod dotis fructus matrimonii oneribus sustinendis subservire lex voluerit, quod favore dignum sit, *l.si pater*, *ff. de jur. dot.*

Sed nec placet illi differentia inter pensiones prædiorum locatorum, & pensiones operarum, vecturarum, aut naulorum. Verum nec ego quoque simpliciter pensiones prædiorum locatorum contuli cum pensionibus operarum, sed ipsos fructus prædiorum, sive sub colono sint, sive non sint, atque eorum perceptionem cum illis aliis fructibus, quos ob id civiles vocamus, quod illos natura, hos vero jure percipi leges affirment, *d.l.si navis*, juncta *l.usura* 121. *ff.de verb.sig. l.usuræ* 34.*in fin. ff.de usur.* Ipsæ vero pensiones prædiorum urbanorum, licet ob id quod natura ex ipso rei corpore minime percipiantur, & producantur, fructus proprie dici nequeant, tamen ea parte, qua minimum differunt a pensionibus rusticorum prædiorum, quæ sub colono sunt, pro fructibus accipiuntur, & idem in his quod in fructibus rusticorum obtinet. Neque tamen ut par in omnibus eorum causa sit, quæ & aliorum, quæ fructuum civilium appellatione comprehendi invaluit, tam operarum, quam vecturarum, & similium, prob. *l.prædiorum* 36. *ff.de usur. l.cum servus* 39.*§.fructus, ff.de leg.*1. *l.fructus* 7. *§.non solum, in fin. ff.solut. matr. l.mercedis* 32. juncta *l.ancillarum* 30.*ff.de pet. hered.*

Ceterum quod post exprobationem simulationis sapientiæ, & severitatis (ob id credas, quod ejus more scurrantis speciem juris studiosæ juventuti præbere, & choreas agere, atque in multam noctem pergræcari mihi usus non sit) sententiam illam, quam ducit *ex d.l.si operas*, valentius fulciri credit, *l.*5. *§.ult.ff.si ususfruct.pet.* & notat me ejus obicem amoliri ne conatum quidem fuisse agnosco. Quid enim amoveam, quod ne in speciem quidem mihi obesse videri potest? si absque calumnia referatur: siquidem perspicuum est eandem illic speciem ab Ulpiano agitari cum ea, quæ ab Africano proponitur *in l.qui usumfructum* 43. *§.ult. ff. de usufruct.* Nimirum in qua usufructu ab eo cui pure debebatur petito, is lite quidem contestata, sed ante scientiam, & quam fructus ullos percepisset, decesserit, quo casu heredi ejus actionem præteritorum duntaxat fructuum dandam ait Ulpian. Præteritorum autem duntaxat dixit, non relatione facta ad illos, quos ususfructuarius superstes percepisset, aut non percepisset, propterea quod in ea specie apparuit illum nullos percepisse, ut qui controversia ei facta frui non potuisset, sed relatione facta ad eos, qui percepti post ejus mortem fuerint usque ad sententiam, quam exinde heredes obtineant, juxta *d. l.qui usumfructum*, *§. ult.* juncta *l. defuncta* 65. *in pr. ff. de usufr.* Hic in fœda adeo ipsius illuvie consultius fecisset, si a camarina rursus movenda abstinuisset.

Inter venditorem, & emptorem fiatne fructuum divisio.

CAP. XI.

JOHANNES ROBERTUS.

EXPOSCUNT superius agitatæ quæstiones, ut vendito fundo, & stantibus fructibus tradito, fiatne inter venditorem, & emptorem fructuum pensionisve divisio, paucis attexamus. Et quidem Ulpianus in *l.Julianus, §.si fructibus*, *ff.de act. empt.* fundo maturis jam fructibus vendito, *etiam fructus emptori cedere, nisi aliud convenit, exploratum esse* (ait) *sed si locatus ager fuit, pensiones utique ei cedere, qui locaverit*. Quod ita accipiendum arbitramur, ut intelligamus fructus, tam qui emptionis, venditionisque tempore immaturi, quam qui maturi nondum collecti fuerunt, ipsum emptorem, ut & quavis alia facta alienatione novum dominum sequi, prob. *l.fructus* 13. C.*de act. empt. l.ult. §.penult. ff.quæ in fraud. cred.* arg. *l.fructus pendentes, ff. de rei vindic.* Propterea autem maturorum meminit illic Ulpian. quod in his dubitandi major ratio subesse videri possit. Illud autem obtinere intelligimus, non tantum si nulli locatus sit ager, sed & si sit locatus, ita tamen ut si isto posteriore casu (cum nihil specialiter de fructibus convenit) nec dies pensionis venerit, neque etiam fructus percepti sint, non alius quidem, quam venditor eam petere possit, cum non alii adversus conductorem actio competat, quam qui ipse contraxit: quo referendum est, quod dicitur in supradicto vers. *pensiones utique ei cedere, qui locaverit*. Sed enim & ex juris regulæ ratione, qua omne commodum post venditionem perfectam rei occasione contingens emptori debetur, *§. cum autem, de empt. & vend. in Instit. l.id quod*, *ff.de peric. & commod. rei vend.* Et ex eo, quod in emptoris potestate est post perfectam venditionem statim colonum expellere, & fructus per se percipere, *l.emptorem*, C. *de locat.* venditor quod illa actione proposita consecutus fuerit, id emptori restituere cogitur, etiamsi de eo nihil convenerit, prob. arg. *l.arbores* 66. *vers. nisi fuerint specialiter exceptæ*, *ff. de usufr.* ubi quod in usufructuario obtinere ait, id ad exemplum venditionis fieri nominatim expressit. Atque etiam eo casu venditor ab emptore cogi potest, ut aut eas pensiones exigat, ac inde exactas restituat, aut is actionibus cedat, arg. *d. l.Julianus*, *§.si fructibus, in verb. Actio emptori præstanda est*, *& versic. Item si quid ex operis*, *& §.penult.* in verb. *cogere posse venditorem*. Quod & in aliis omnibus emolumentis rei occasione obvenientibus obtinet, juxta *l.post venditionem*, *ff.de aqu. plu.arc. l.is qui in puteum*, *vers. si postea quam*, *ff. quod vi, aut clam*, *l.damnum*, *§. emptori*, *ff. de damno infect. l. eum qui*, *in prin. ff.de furt.* Secus autem eo casu, quo tempore venditionis fructus a colono percepti jam fuerint. Nam licet tunc pensionis dies nondum venerit, quia nihil ad fructuum illorum lucrum prodesse emptori posset, colonum statim post venditionem expellendo,

suo

ſuo jure quomodocunque uti, penſionis commodum venditori abſtrahi non poteſt, niſi aliud ſpecialiter convenerit, prob. arg. *verſ. niſi fuerint ſpecialiter exceptæ*, juxta *d. l. defuncta 65. verſ. jam omnibus fructibus, ff. de uſufr. & l. uſufructuarius meſſem, ff. quibus mod. uſusfruct. amitt.* In eo autem, qui a fiſco emit, ſpeciali ratione obtinet, ut ſi nondum ceſſerit dies penſionis tempore venditionis, emptori quocunque caſu penſio debeatur: propterea quod illi coloni, qui a fiſco conduxerit, expellendi facultas ſpeciali jure, & ratione ſit adempta, quippe ne alioqui is expulſus regreſſum in id, quod ipſius intereſt frui non licere, adverſus fiſcum habeat. Sic intellig. *l. ult. in princ. verſ. ne fiſcus colono, ff. de jure fiſci*.

An rerum mobilium venditionis ratione ſit locus beneficio l. 2. C. de reſcind. vend.

CAP. XII.

JOHANNES ROBERTUS.

CONSTITUTIONEM Dioclet. Maxim. *l.2. C. de reſcind. vend.* exiſtimant multi rerum immobilium tantum ratione ſancitam fuiſſe, nec ad res mobiles trahendam eſſe, duabus imprimis rationibus adducti, quod & in illa lege, conſimiliterque aliis de venditionis reſciſſione tractantibus, fundi ſolummodo venditionis mentio fiat, *l. 4. & l. ſi voluntate 8. & l. quiſquis 15. C. de reſcind. vend.* Et mobilium vilis & abjecta cenſeatur eſſe poſſeſſio, *l. ſi rem mobilem, & ibi Gloſ. ff. de acquir. poſſ.* quorum neutrum urgere videtur. Nam quod ex *d. l. 2.* & aliis legibus illis, quibus fundi tantum mentio fit, argumentum ducitur, invalidius eſt, cum exempli tantum cauſa in illis fundi mentionem fieri contigerit, ideoque non minus ad alias quaſcunque res id protendatur, cum non poſſit intelligi regula exemplis reſtringi, juxta *l. damni 30. in fin. ff. de damn. infect. l. regula 9. §. ult. ff. de jur. & fact. ignor.* Comprobatur & eo, quod initio illius *l. 2.* generaliter, aut ſaltem indefinite illud in re propoſuiſſet ita, *Rem majoris pretii, &c.* Ut quidem in ſinopſi Βασιλικῶν, & ibi Græce reddita illa *l. 2.* nullo loco fundi mentio fiat, ac neque illic ſequentibus aliis pluribus eadem de re loquentibus. Conſtantinus vero Harmenop. cum aliis locis in rebus generaliter id proponat, in aliis exempla a prædiis ſumit. Et quod cauſantur mobilium vilem, & abjectam poſſeſſionem eſſe, in eo Accurſium tantum perperam ſubſequuntur. Nec enim id dicitur illa *l. ſi rem mobilem*, aut alia ulla. Nam quod ibi dicitur, *rerum mobilium neglectam, atque omiſſam cuſtodiam, quamvis eas nemo alius invaſerit, veteris poſſeſſionis damnum adferre conſueviſſe*, non infert vilem & abjectam earum poſſeſſionem eſſe, aut viliorem abjectioremque quam immobilium, ut conſtat mobiles res multas eſſe, quarum poſſeſſio longe præſtantior ſit, quam immobilium. Verum eo illud ſpectat, ut indicet diſcrimen iſtud utrarumque rerum poſſeſſionis, quo ob immobilium fixam, & eodem in loco perpetuo ſtabilem naturam, ea poſſeſſio, quæ animi eſt, certius firmiuſque iis applicetur, & hæreat. Quo fiat, ut eo ſolo, quod neglecta earum cuſtodia abſimus, etiamſi longius peregre profecti fuerimus, niſi vel factum aliquod intervenerit, quo nobis ille poſſidendi animus excutiatur, vel ipſi conſtituerimus nolle poſſidere, eam ſemel apprehenſam minime amittamus, quantumvis ea res ab alio occupata fuerit, *l. clam poſſidere 6. §. ult. cum l. ſeq. & l. ſi quis vi 17. §. ult. ff. de acq. poſſeſſ.* Cum mobilium rerum poſſeſſionem eo ſolo amittamus, quod ab alio apprehenſæ fuerint, atque etiam in multis eo ſolo, quod extra cuſtodiam, & conſpectum noſtrum ſint, ob inſtabilem, minimeque hærentem earum naturam, qua fiat, ut non ita his, ut illis animo inſiſtere, & animi cogitationem certo infigere queamus, quo & difficilius earum poſſeſſionem retinemus, & facilius amittimus, prob. *l. 3. in §. Nerva, & l. ſi quis rem 20. cum d. l. ſi rem mobilem, ff. de acquir. poſſeſſ.* Alii vero non excludunt plane res omnes mobiles ab illius legis 2. beneficio, ſed pretioſis mobilibus rebus id conceſſum arbitrantur, nec aliis: quod ab illis nulla ratione fit, cum nuſquam in hoc pretioſarum mobilium rerum a minus pretioſis facta diſtinctio comperiatur: ut eo magis abſonum fuerit eam introduci ratione habita eorum qui exiguarum mediocriumve facultatum ſint in comparatione divitum, & potentum, non minoris a legislatore fieri debuerint res non pretioſæ, quod attinet ad earum juris conſervationem, quam quæ pretioſiſſimæ ſint, cum non ſolis divitibus jura conſtituta fuerint. Illud quidem conſtat iſtiuſmodi extraordinaria juris ſubſidia propter minimam rem, vel ſummam non eſſe concedenda, ſed ita, ut in eo mobilia ab immobilibus diſcreta minime comperiam, *l. res bona 54. ff. de contrah. empt. l. 4. ff. de reſtit. in integr. l. ſi oleum 10. in fin. cum 2. ll. ſeqq. ff. de dolo.* In iis quidem, in quibus hoc agitur, ut nobis caveatur, & ſecuritati indemnitatique, vel pupillorum, aliarumve iſtiuſmodi perſonarum, aut etiam quorumcumque conſulatur, rerum quidem non tantum pretioſarum, ſed & non contemptibilium, aut etiam illarum, quæ uſu deteri, & ſervando ſervari nequeunt, ab aliis diſtinctionem fieri admittimus: ut in ſpecie *l. emptori 37. verſ. quod autem, ff. de evict. & l. lex quæ, C. de admin. tut. l. divus 5. in fin. pr. ff. de peti. hered. c. tua, & ibi gl. in verb. tractatu ex. de his quæ fiunt a Præl. ſin. conſ. capit.* verum id diverſa omnino ratione, quæ illi propoſito minime conveniat. Illud tamen uſu noſtro forenſi ſervari non ignoro, ſolarum mobilium rerum ratione illi præd. *l. 2.* beneficio locum non eſſe, in idque regia diplomata concedi minime ſolere, ac ne minoribus quidem, ut prodidere Pragmatici noſtri ſcriptores, *Maſuer. tit. de empt. & vend. Carol. Molin. in Conſuet. Pariſ. tit. de feudis*, §. 22. ſed ita, ut hoc generali conſuetudine apud nos invaluerit: cui cauſam præbuerit, & generalis alia illa conſuetudo, qua dici ſolet, mobilia non habere ſequelam: non quod ita jure civili introductum fuiſſe a noſtratibus exiſtimatum ſit: Exceptas tamen inde fuiſſe res mobiles pretioſas, earumque nomine ex diplomate regio etiam majoribus, d. l. 2. beneficio uti licere: idque ſupremæ Pariſien. Curiæ Areſtis comprobatum fuiſſe teſtantur Steph. Aufrer. in *Stylo Curiæ Parlamenti, idemque Molin. præd. loco*.

ANTONIUS MERCATOR.

QUod uſu receptum eſt, ut *l. 2. C. de reſcind. vend.* non pertineat ad res mobiles, niſi pretioſas, id tu ut probes a jure civili diſſidere, uteris puerili, & ſolemni argumento tuo. Dicta, inquis, *l. 2.* utitur generali verbo, *Rem majoris pretii*, quo & mobilis, & immobilis res continetur: ergo ea lex pertinet etiam ad rem mobilem: nec moveris eo, quod rem, quam dixit initio, poſtea fundum dicit, quoniam hoc dicit, inquis, exempli cauſa, proponam verba legis ut ῥαδιουργίαν tuam convincam, rem majoris pretii ſi tu, vel pater tuus minoris diſtraxerit, humanum eſt, ut vel pretium te reſtituente emptoribus fundum venundatum recipias, &c. quid ais? in hac oratione fundum nominari exempli gratia? Quod rem dixerat, initio demonſtrat eſſe fundum, exemplum eſſe, non demonſtrationem rei. An etiam *l. 1. §. 1. de reb. eor. qui ſub tut.* cum ait initio, ſi communis res, & paulo poſt ſubjicit, agrum, exemplum ſubjicit, non demonſtrationem rei, quæ non poteſt eſſe niſi immobilis ex oratione Severi, de qua eo loco agitur. An & in *l. 1. C. ſi per vim, vel alio modo, &c.* cum interdictum unde vi, quod conſtat non pertinere ad res mobiles, *l. 1. §. illud utique, de vi & vi arm.* dicitur competere cujuſcumque rei poſſeſſione quis vi dejectus fuerit, eo ſermone, etiam dicemus comprehendi rem mobilem? Quod item uſus excipit res pretioſas, id, inquis, cum jure civili non congruit. Stulte, quid ais? Non congruit cum jure civili, ut res ſine pretio pretioſæ eodem loco habeantur quo res immobiles? ut in ea-

dem

dem Oratione Severi eadem est condicio immobilium, & mobilium, quæ pretiosæ sunt, *l. 22. C. de adm. tut.* ut margarita apud Plinium Hist. naturalis lib. 9. proditum est censita fuisse in rebus mancipi, quibus tamen non solent connumerari nisi prædia, & jura prædiorum, & moventia quædam, non mobilia: qua ratione & Constitutio Leonis de non alienandis, aut pignerandis rebus immobilibus Ecclesiæ, trahitur etiam ad mobiles, quæ pretiosissimæ sunt, veluti vasa, ornamenta, *ἐπιμείλια*, vestesve sacras, *l. sancimus, C. de Sac. Eccl.* His exemplis motus, qui quod est constitutum de re immobili *d. l. 2.* trahit etiam ad mobilem, veluti ad gemmam immensi pretii, quasi & hæc sit loco rei immobilis, tibi ne videtur aberrare a jure civili?

JOHANNES ROBERTUS.

Ex duabus rationibus, quibus præcipue animadvertebam adductos multos ut sentirent, ad res mobiles extendendam non esse constitutionem *l. 2. C. de rescind. ven.* neutram urgere scripsi. Quarum cum alteram (qua id quod in ea constitutione, & consimilibus aliis legibus fundi tantum, non autem mobilis cujusquam rei mentio fit, eo spectare interpretantur, ut intelligamus in istiusmodi immobilibus tantum rebus illud fuisse sancitum) pluribus argumentis improbassem, horum ille unum tantum attigit more suo, hoc est desultorio: Nam quo alio pugnet non video, nisi quod ex eo quod illic Dioclet. & Maximinian. cum initio generalem rei mentionem proposuissent, quod postea de fundo proponitur, non exempli, sed demonstrationis causa subjici contendit, quasi qui id velit: Quoties rei generalis mentio facta est, ac postea fundi aut agri mentio subjungitur, id ejus demonstrationis vim habere, quæ indicet illud, quod de re, vel rebus generaliter dictum fuerat, in immobilibus tantum rebus locum sibi vendicare. Quam vero leniter id comprobet, expendamus. Nimirum illis locis, quibus id de quo agitur speciali, & alibi jure hoc nostro expressa ratione in rebus mobilibus obtinere non potest. Nam alioqui in ceteris, eo quod de re generaliter propositum fuerit, subjecta fundi agrive mentione, non excludi res mobiles, & ratione id dictante, & legibus expressis optime comprobatur. An enim eo, quod cum Ulp. *initio l. 1. ff. de evict.* generaliter id proposuisset, sive tota res evincatur, sive ejus pars, emptori regressum adversus venditorem dari, ac deinde fundi tantum, & agri mentionem subjecit, ab eo quod generaliter in tota re ejusque parte dictum esset, res mobiles excludi existimabimus? An etiam *in l. empti fides 9. C. de act. empt.* ab eo quod generaliter propositum esset in rei tradita possessione, subjuncta prædii mentio res mobiles excludit? Consimilia duci possunt exempla *ex l. in ædibus 9. §. 1. ff. de donat.* & aliis istiusmodi in jure multis. Sed quid in re perspicua probanda pluribus opus est?

Et cum non illud generaliter scripserim (quod ille assumens frustra pluribus verbis refellere contendit) pretiosarum mobilium rerum a minus pretiosis nullam fieri in jure distinctionem (qui eodem loco nominatim, & id admiserim, & pluribus citatis in eam rem locis comprobarim) sed tantum *nusquam in hoc pretiosarum rerum mobilium a minus pretiosis factam distinctionem comperiri*. In hoc, inquam, de quo agebam, quippe constitutione *l. 2.* & ejus explicatione, mirum in re tam aperta insulse adeo calumniari, & tot in nos verba temere effundere non puduisse.

Non tantum venditori, sed & emptori d. l. 2. *beneficium competere.*

CAP. XIII.

JOHANNES ROBERTUS.

Ex eodem fonte illud fluxisse videtur, quod adstruunt nonnulli, *præd. l. 2.* beneficium in venditorum gratiam duntaxat fuisse introductum, non etiam emptorum, quod illius legis, & aliarum similium sanctio ad venditorem, non etiam emptorem referatur: cum etiam quoad eum de mobili tantum re: quippe pecunia, agatur, in qua dici possit circumventus, cujus ratione illi beneficio locum non esse contendunt, ut dictum est. Nec deficiuntur, & aliis rationibus, quibus comprobare videantur, multo æquius fuisse id venditori concedi: quippe quod sæpius rei familiaris angustia, & necessitas homines ad alienandas, vel minimo pretio res suas quantumcunque ipsis charas impellat: cum emptores non aliter, quam ultro ad alienarum rerum comparationem accedant. Ac licet immodico nonnunquam pretio id agant, non tamen tanta eorum ratio habenda sit, qui malint ejus rei habendæ causa pecuniam, qua abundent, jactare, quam ea re, vicinitatis, alteriusve affectionis ratione, carere. Verum ut hæc ita habeant, non tamen efficere possunt, quin isti duo relative ita inter se sint oppositi, ut quod in uno obtineat, id & in altero valere debeat, atque in hac re potissimum inde altius repetita, quod ut æqualiter utrisque sese invicem in pretio circumscribere jure concessum est, *d. l. in causæ 17. §. pen. ff. de minorib. l. item si pretio 25. §. ult. ff. locat. cond.* ita & in his, in quibus, vel deceptionis & doli, aut metus, aut alterius causæ ratione, vel rescissio ejus contractus fit, vel adversus eum restitutio datur, aliterve subvenitur, tam emptoribus, quam venditoribus, sive majoribus, sive minoribus, æqualiter lege succurritur: prob. *l. Julianus 13. §. si venditor, & §. per contrarium, ff. de act. empt. l. alioquin 11. ff. de contrah. empt. l. 1. §. sed si emerit, ff. si quid in fraud. patr. l. patri 28. §. præd. quoque, ff. de minorib. l. 3. & l. 5. D. de rescin. vend. l. si circumscripto 6. & ibi Gloss. C. solut. matr.* Nec movere nos debet, quod majorem 25. ann. qui fundum immenso pretio emerit, nulla lege juvari contendunt. Nam & in ceteris, in quibus nemo in dubium revocat, æque emptori, atque venditori in hoc succurri, ut itidem rescindatur contractus: sic rarius emptoris leges meminisse comperias, sed tantum venditoris: in eoque solo exempla proponi, quæ tamen & in emptore, in cujus persona idem obtinere nemo negaverit, consimiliter proponi potuerint, ut in specie *l. 1. & l. si dolo 5. & l. si voluntate 8. in pr. & l. venditor 11. C. de rescind. vend. l. 3. 4. 5. & l. cum te 8. C. de iis quæ vi met. cau.* Id vero ob id juris auctoribus usuvenisse probabile est, quod cum potiores in isto venditionis contractu sint venditoris partes, utpote a quo res proficiscatur, cui præcipue is contractus innitatur, cum eo non aliud agitetur, quam quod eam, & hic alienare, & ille comparare cupiat, propterea proclivius fuit in venditoribus, quam emptoribus istiusmodi exempla in iis proponere, in quibus de rescindendo eo contractu quæratur, qui ab illius parte imprimis causam assumat, arg. *l. si procuratorem 8. in pr. ff. mand.* Sed ita ut non ideo minus, quod de venditore dicitur, id & in emptore dictum intelligendum sit: vel eo magis, quod hæc sit relationis vis, ut fieri nequeat, quin uno posito sequatur alterum, quod nisi simul esse nequeant, sitque eadem horum ratio, unde eadem inter eos hac in re, ut & ceteris juris articulis debeat esse æqualitas, ut quod in uno statutum reperitur, id & in altero obtineat: prob. hæc *l. 1. de cupress. & luc. Daphn. lib. 12. C.* juncta *l. 1. & l. cum emptor in prin. ff. de rescin. vend.* arg. *l. ult. C. de indict. vid. toll.* Ut ex juris regula, quos eadem ratio connectit, hos illi rationi innitens dispositio conjungat: jux. *l. illud 32. in pr. ff. ad leg. Aquil.*

At-

Atque ut in eo dubitandi ansam omnem præcideret Constant. Harmenop. *in Procheiro lib. 3. tit. 3. cum d. l. 2.* & enarrans, & scholiis illustrans, atque etiam Novellam constitutionem Romani senioris referens, quatuor his locis venditoris tantum in rei suæ pretio læsi meminisset, mox id quasi appendicem illius Novellæ generaliter proponit, quo plane & aperte exprimit, utrique contrahentium idem juris in rescindenda ob id venditione pariter competere, his verbis: *οἱ συναλλάσσοντες ἔχουσιν ἄδειαν περιγράφειν ἀλλήλους, ἕως καὶ ἡμίσεως τοῦ τιμήματος, ὅπερ ἐστὶ τὸ πρᾶγμα, ὅπερ συναλλάσσουσιν ἄξιον: ὁ δὲ ἐπέκεινα τοῦ ἡμίσεως τιμήματος περιγράφων, ἤγουν τὸν μετ' αὐτοῦ συναλλάσσοντα ζημιῶν, ἢ ἀντιστρέφει τὸ περισσότερον τοῦ ἡμίσεως, ἢ ὅλη ἡ πρᾶσις ἀναλύεται καὶ ἀνατρέπεται.* Quod Latine ita reddendum arbitramur. *Contrahentibus seipsos invicem circumscribere licet, etiam ad dimidiam usque ejus pretii, cujus vere est, id quod commutationis causa in contractum deducunt. Is vero, qui supra dimidium pretii circumscribens, alterum contrahentem eo prægravat, aut refundit dimidium cum excessu, aut resolvitur omnino venditio, & rescinditur.* Quibus patet, quod de refusione ejus, quo alter plus dimidio læsus fuerit, ab eo dicitur tam ad emptorem, quam venditorem referri, cum utrique contrahendi ex æquo idem juris generaliter tribuat, & ut sese ipsi invicem circumvenire possint, etiam usque ad dimidium pretii ejus, quod eorum quisque in contractum commutationis causa deducat (id enim dictio illa *συναλλάσσοντες*, qua utitur significat) supra dimidium autem non licere, vel ipsum dimidium, in quo alioqui solo circumscribere licuit, cum excessu refundi illi oportere, qui circumscriptus sit, aut resolvi contractum. Atque ita in ista posteriore parte non simpliciter id tantum, quod dimidii modum excedit, refundendum esse interpretamur: id enim pugnaret cum sententia *d. l. 2.* & his, quæ supra retulisset: verum & ipsum, in quo circumscribere licuit dimidium cum ipso excessu, ac licet, quod de dimidio sic obscurius tradit, ipsi magis venditori, quam emptori convenire videri possit, si verba simpliciter attendas, eo tamen in universum ejus loci sententiam recidere constat, ut utrique pariter auxilium id tribui significet, & cujusque dimidium, supra quod circumscribi nequeant, ad id referendum, & ex eo constituendum esse, quod eorum quisque in contractum deduxerit: ut cum ab unius parte res, ab alterius vero parte pecunia proficiscatur, prout quisque eorum se circumscriptum supra dimidium fuisse contendit, ejus quod ipse in contractum deduxerit, dimidium pretii veri spectetur: ut facta alterius rei pretii comparatione, certo dignosci possit, an supra dimidium fuerit læsus: ut ita quod pretium est venditori, in comparatione facienda id rem esse emptori intelligamus: & quemadmodum venditoris læsio ex eo dignoscitur, quod pretium conventum est minus dimidia veri pretii rei emptæ, ita & emptoris læsio eo patefiat, quod res empta valet minus dimidia pretii conventi. Atque ita quemadmodum circumscribi dicitur venditor ultra dimidium, si tantum ei non detur, quantum est dimidiatum rei suæ verum pretium: puta si rem dignam 10. vendiderit 4. tantum: sic & emptor circumscriptus intelligitur, si tantum non sit rei verum pretium, quantum dimidium ejus pecuniæ, quam numerarit: puta si pro re supradicta, quæ 10. tantum aureorum sit 21. dederit, ut utroque casu illi l. 2. beneficio locus sit, & quo pecunia soluta rei pretii dimidium, & quo rei pretium pecuniæ solutæ dimidium non æquat: non autem, ut eo casu, quo ex illius rei emptionis causa emptor 16. dederit, sit illi l. 2. locus, ut communiter existimatum est. Quod cum primum asseruisset Carolus Molin. *in comment. Consuet. Paris. tit. de feudis*, §. 22. ab ea sententia posterioribus temporibus recessit, & istam, quam sequimur, pluribus docte comprobavit, *in tract. de usur. q. 14.*

A ANTONIUS MERCATOR.

Beneficium *d. l. 2.* probas pertinere etiam ad emptorem hoc argumento. In pretio emptionis, & venditionis licet utrique se invicem circumscribere. Par igitur & æquabile est, ut utrique idem beneficium detur, si circumscriptio modum lege definitum excedat: nego consequentiam: est enim dispar ratio emptoris, & venditoris: in majorem fraudem venditorem inducit necessitas, emptorem cœca cupiditas & stultitia, ut ait *l. 3. ad leg. Falcid.* & latius exposuit Obs. XVI. Proinde æquius est, venditori, quam emptori subveniri. Stultis subveniri non solet, *l. pen. §. pen. de jur. & fac. ign.* In altero argumento, quo uteris est *μετεωροφεναχισμὸς* longe major. Cum agitur de aliis causis ex quibus tam emptori, quam venditori subveniri constat, ut puta si dolo, vi aut metu extorta emptio venditio sit: venditoris tantum leges mentionem faciunt, non emptoris: & tamen emptori ex iisdem causis subveniendum esse nemo ambigit: & ad eundem ergo modum ex causa proposita in *d. l. 2.* & aliis constitutionibus, quæ cum ea consentiunt, quamvis venditoris tantum mentionem faciant, nihilominus emptori succurrendum est. At dominus Antecessor, in hac causa omnes leges subveniunt venditori, nulla emptori: in superioribus causis non soli venditori omnes leges opitulantur, sed etiam emptori, *l. arbitrio, §. de eo, l. quod venditor, de dolo, l. ea quæ, §. ult. l. in vendendo, §. 1. de cont. emp. l. 6. §. pen. l. 14. §. si venditor, de act. empt.* Ab his argumentis confugis ad Harmenopulum, apud quem legitur scriptum, ex hac causa venditionem rescindi nisi circumscripto præstetur *τὸ περισσότερον τοῦ ἡμίσεως*, quæ verba non animadvertis esse mendosa: nec enim satis est venditori circumscripto restitui superfluum dimidii, quodve amplius in dimidio est, sed superfluum justi pretii, vel ut ait *l. 2.* quod deest justo pretio, vel ut Nov. Romani, *τὴν ἀναπλήρωσιν τοῦ τιμήματος* suppleri, & restitui oportet, ut si rem dignam XX. vendiderit VIII. dumtaxat non satis est ei restitui duo, quod memini Dominum docere ad Africanum tractatu IV. Sed restituenda sunt XII. Itaque scribendum eo loco *τὸ περισσότερον τοῦ τιμήματος*. Tu cum legeres *τοῦ ἡμίσεως* vertis te in gyrum, & ea verba invertis hoc modo: Dimidium cum excessu: quid sit dimidium intelligo, dimidium alterum, quod numeratum non est, nunquid aliud? Dimidium enim cujus pars numerata est refundi non debet, sed quod ei dimidio deest dumtaxat. Quid sit excessus non intelligo: vel enim est id, quod deest justo & vero pretio rei venditæ, vel id, quod deest justi pretii dimidio. Atquin defectus utrumque est potius, quam excessus. Non video etiam ut hæc verba *τὸ περισσότερον τοῦ ἡμίσεως* possis interpretari, dimidium cum excessu, superfluum dimidii (hoc enim verba sonant) hoc est ut interpretaris dimidium cum excessu. Et ex illo tandem loco Harmenopuli quid efficis? idem quod priore argumento: Propositionem esse generalem, Contrahentes se invicem circumscribere posse: ergo & exceptionem, Ni circumscriptio superet dimidiam justi pretii debere esse generalem: id denique facis, quod est in veteri proverbio, Anus redit ad armillum.

Et inter hasce campas etiam ponis, in contractu emptionis venditionis potiores esse venditoris partes, & ab eo imprimis causam emanare contractus: quod si esset verum, si non essent per omnia pares emptoris, & venditoris partes utrique, ex eo contractu non daretur actio directa, sed venditori directa, emptori contraria. Æque falsum est, quod subjicis, in hac quæstione eandem esse rationem emptoris, & venditoris, nihil respondens ei, qui docuit loco jam ante notato, longe diversam esse rationem: quod & in aliis causis frequenter evenit.

JOHANNES ROBERTUS.

Hic etiam manifestius calumniatur, cum ait me iis argumentis comprobare voluisse *præd. l. 2.* pertinere ad emptorem, quibus nil minus, quam id egerim,

aut

aut cogitarim: sed tantum illud contra sentientium (quod levius videretur) argumentum diluere, quo quia venditoris duntaxat illic mentio facta sit, eam constitutionem venditorum tantum gratia introductam fuisse contendunt, non etiam emptorum. Et quod ab illa calumnia eo delabitur, ut contendat nullam hac in re legem emptori subvenire, ejus forte immemor, quod olim in eandem sententiam idem ipse antea nominatim adfirmavit, & adstruxit, *in l. in causæ 17. §. idem Pomponius, D. de minor.* nisi si (quod & in aliis fere omnibus maxima ex parte ab eo fieri dignoscitur) solo nobis contradicendi studio ducitur, ne qua in re etiam ab ipso antea comprobata nobis assentiri videatur: Verum ut nunquam illud senserit, & adfirmarit, quod tamen sensisse se, & plane adfirmasse inficiari non potest, in illa sententia nostra admittenda, aut rejicienda, sola rationum, quæ quisque nostrum adfert momenta expendantur.

Atque illud imprimis, quod cum citato ex Harmenopulo loco se premi sentiret, nodum qui ipsius sententiæ obstaret, quemque dissolvere nulla ratione valeret, audacissime, more suo, præcidere non est veritus, locum mendosum esse contendens, & arbitrio suo sic immutans, ut pro istis verbis περισσότερον τῆς ἡμίσεως, velit legi περισσότερον τοῦ τιμήματος. Et quidem eo magis ridicule (ut inde quisque agnoscat, vel sensu communi eum carere, vel furiis concitata bile sic sæpius extra seipsum agi, ut mentis non bene sit compos) quod hæc ipsa ejus correctionis lectio sententiæ nostræ convenientior, quam illa deprehendatur. Nam cum illam primam sic interpretarer, ut intelligerem illic significari, eo casu quo emptor supra duplum justi verique pretii emerit, puta rem dignam 8. comparaverit 20. dimidium justi pretii duplati esse refundendum, quippe 8. cum dimidii utriusque excessu, sive eo quod supra duplatum verum pretium excurrebat, aut abundabat, quippe 4. (quæ duo juncta faciunt 12.) aut resolvi omnino venditionem, & rescindi. Si quidem ex auctoritate, quam sibi arrogat, illam ejus correctionem admittes, & leges περισσότερον τοῦ τιμήματος, non aliud apte intelligere potes, quam in eandem prorsus sententiam id, quod excedit, sive exuperat justum pretium, aut supra id abundat, esse emptori restituendum ac per consequens illa 12. cum τιμήματος dictione (ut antea Harmenop. nominatim expresserat) verum rei pretium intelligat, cujus περισσότερον ibi dicatur esse refundendum: quo quid aliud, quam id quod superat, & abundat, significare voluit? Quod cum nos excessum vocavimus, quid est, quod in eo tumultuetur. Nimirum id eum conturbat, quod ea voce superfluum, quod est, significari comperit, & hic in una illa significatione consistere se, nec alio pati eam transferri non obscure testatur. Ridiculum. Nam etsi jure id faceret, non tamen ea vocis istius significatio illi sententiæ nostræ obesset, cum sic intelligere possimus de eo nos agere, quod ab emptore numeratum justo pretio superfluit, sive abundat, quia justum modum excedit. An enim inficiari potest omnium aptissime περισσὸν, id quod modum egreditur, significare, sicque quod excedit? Sed enim quid excessus dictio sit, non intelligere se ait (quasi qui me minus apte ea usum esse arguat) Est enim, inquit, quod deest, vel justo, vel vero pretio rei venditæ, vel justi verique pretii dimidio: in utroque autem defectus est. Ut moris sui retinentissimum eum hic agnoscas, qui cum in arctum conclusus, aliam effugiendi viam non dispicit, omnia sursum deorsum commiscere non veretur. An enim id quod περισσὸν, sive περισσότερον dicitur, ad id quod deest, sive defectum ulla ratione trahere potest, ac non potius oppositum, quippe quod exuperat, & redundat, sive modum excedit? ut excedendi verbo eo sensu probatos quosque auctores usos fuisse constat. Sic Plin. *c. 5. lib. 12. Indicas ficus fabæ magnitudinem non excedere*, dixit, & *c. 3. lib. 13.* luxum supervacuum Romanorum notans, *tantam unguentorum commendationem fuisse, ut quadragenos denarios excederent libræ*, & Tit. Livius, *lib. 6. decad. 3.* de P. Corn. Scipione loquens: *Multa alia ejusdem generis, alia vera, alia assimulata, admirationis humanæ in eo juvene excesserant modum.*

Sed quicquid hic est errati a se admissi, eo abunde obtegi putat, quod abstrusam camparum vocem quo jure quaque injuria exoperosissimo suo, abusu remotiorum dictionum Indice hic intruserit. Ista enim ceu emblemata identidem scriptis suis aspergere gestit, quo ex eo abstrusissimæ eruditionis Jurisperitus credatur, & reconditissimorum verborum observator, & renovator maximus. Nam quo alio proposito hæc & istiusmodi perplura scriptis ingesta existimare possis, qualia sunt, *morboniæ, conforisti, in fuerit, spectio, incondite solens, encare, battuere, mulcabunt, adminiculavi, esuries, deuti, destricte, apege*, & ejusdem generis duriora infinita, quorum apud sciolos, subsidio dum maximus eorum, qui unquam in jure scripserint, videri vult, nihil non audet in jure nostro confundere. Ut autem probet pares omnino esse partes venditoris & emptoris, quam acute argutatur, dum ita colligit: Si non essent per omnia pares, utique ex eo contractu non daretur emptori actio directa, sed venditori directa, emptori contraria. Quid insulsius? An ex ullo contractu, ex quo duæ actiones proditæ sint sibi invicem oppositæ, quarum quæque speciali suo nomine distincta cuique contrahentium competat, actionis contrariæ mentionem in jure fieri comperiet? Pudet in adeo levibus & vanis diutius immorari.

An & ad permutationes, & locationes, conductionesque trahenda sit ejusdem l. 2. sententia.

CAP XIV.

JOHANNES ROBERTUS.

UT permutatio venditioni emptionique vicina, ita & illi locatio conductioque proxima dicitur, iisdemque juris regulis consistere, adeo ut in multis ambigatur, quemnam istorum contractuum partes inire voluerint, prob. *l. ult. ff. de rer. permut. l. 1. C. de rer. permut. l. ult. D. de condict. caus. dat. l. 2. in princ. & seq. ff. locat. cond. §. item quæritur, de locat. in Instit.* Et tamen in permutatione *d. l. 2.* beneficio locum non esse sensit idem Carol. Molin. *in d. §. 22.* eo adductus, quod in ea suppletio sive restitutio æstimationis in pecunia, partium intentioni minime convenire queat, ut pluribus illic agitat. Verum id non obstitit, quo minus consimili in re, in qua agitur, & de supplendo eod. modo, & quod vero pretio deest, & restituendo eo, quod amplius datum sit, quod in emptione obtinet, id & ad permutationem protractum fuerit: quia utriusque ex parte ad rei datæ æstimationem deveniri possit. *T. in l. 1. §. si quis in fraudem, & §. sed si emerit, ff. si quid in fr. patron.* arg. *l. 1. ff. de contrah. empt.* Verius itaque est in permutatione illi beneficio locum esse, ac ita, ut quemadmodum in eo discerni non potest, utra res sit merx, vel pretium, & uter venditor, uter emptor sit, sic nec hic dicere possis, an hoc ideo fiat, quod circumscriptus venditoris magis, quam emptoris personam referat, cum quisque, velut utriusque personam sustineat, & utrique tam emptori, quam venditori idem beneficium competere verius sit: prob. *hæc l. 1. circa prin. ff. de rer. permut.* juncta *l. 1. ff. de contrah. empt.* In locatione vero obscurius est, an beneficium *d. l. 2.* ad eam quoque extendendum sit: & quidem id in ea quoque locum sibi vendicare communiter existimatum est, tum ob illam cum emptione, & venditione adfinitatem, tum etiam, quod idem in re consimili statuatur in locatione, quod antea & in emptione, & permutatione constitutum fuerat *in d. §. si quis in fraudem, & d. §. sed si emerit*, comprob. hæc sententia arg. *l. si olei, & ibi gl. ult. C. de loc. & conduct. glos. in l. in venditione 8. §. 1. ff. de bon. auct. jud. possid. & in l. si ea pactione 14. C. de usuris.* Idem sensit *& Franc. Connan.* A qua tamen sententia recesserunt multi, atque in pri-

A mis in ea locatione, quæ ad modicum tempus fit, propterea id obtinere negant: quia qui ad id tempus conducit, graviore damno affici, ob temporis modicum spatium existimandus non sit, ac eo magis, quo nullum jus in eum neque directi neque utilis dominii fuerit translatum: ideoque de mobili tantum re, nimirum pecunia, in eo agi videatur, cum vi locationis conductori uti frui tantum liceat re locata, quo si prohibeatur, in id tantum, quod interest, agere possit, *l. si quis domum 9. §. ult. & l. ex conducto 16. in prin. & l. si in lege 27. §. colonus; ff. locat.* In cujusmodi mobilibus non esse locum *præd. l. 2.* beneficio existimant, quod supra reprobavimus, & in ea quoque sententia fuit Masuer. *sub tit. de emptione & vendit.* aliud in perpetua locatione constituens, cum tamen idem alio loco contendat in quavis locatione atque emphyteusi non posse agi ad supplementum, aut ad rescissionem B contractus propter deceptionem ultra dimidam, *in tit. de locato, & jure emphyt.* In eo Speculatorem secutus, qui & ipse in eo varius reperitur fuisse, *in tit. de empt. & vend. & in tit. de locat.* Mihi autem verior illa communis sententia videtur, in quavis locatione illi beneficio locum esse propter supradictas rationes, *& d. §. si quis fraudem, & §. sed si emerit.* Neque tantum in quibusvis rerum locationibus, sed & operum: probat id apertissime constitutione relata ab Harmenop. *circa fin. tit. 8. lib. 3.* Est tamen qui ea constitutione læsionem, sive circumscriptionem illam corrigi in locatore tantum contendat, non in conductore. Verum is oscitantius locum illum legisse videtur: sic enim habet locus ille, in quo de artificibus operum conductoribus agere C pergit: *κ̀ οἷον ἐπὶ ταῖς πράσεσι κ̀ ἀγορασίαις ἐςὶ τῷ νόμῳ, τῦς τὸ κ̀ ἐν τοῖς ςοιχήμασι: κ̀ εἰ μὲν εὑρεθῆ αὐτὸ ςοιχηθὲν, κ̀ ὡς ἐςοίχιται γενόμενον, εἰ μὲν ἐλάττων τῆς ἡμίσεως ὁ μισθὸς ὑπάρχει, ἀνακύεσθαι τὸ συμφωνον, καὶ ἀποτιμᾶσθαι τὸ ἔργον: εἰ δὲ πλέον τῆς ἡμίσεως, διδόσθωσαν οἱ μισθοὶ ὡς ἐςοίχηται. εἰ δὲ προσθήκη γέγονεν ἢ ἀμοιβὴ τῆς ἔργυ, ἡ προσθήκη ἀποτιμάσθω ἢ ἡ ἀμείψις.* Quæ verba sic reddenda arbitramur: *Et quod in venditionibus, & emptionibus jure obtinet, id & in propositis operum formis: & si idipsum forma delineatum secundum formæ propositæ modulos comperietur perfectum, siquidem præstituta merces dimidio minor existat, conventio rescinditur, & operis fiat æstimatio. Quod si merces major dimidio sit, ea persolvatur juxta formam propositam. Quod si adjectio operi, vel ejus commutatio facta est, fiat æstimatio adjectionis, & commutationis.* D Sic aliter interpretamur, quam fieri soleat, dictionem *ςοίχημα*, & verbum *ςοιχέω*, & *ςοιχηθὲν*, quibus hic utitur. Nam quod interpres hæc refert ad conventionem, & ea, quæ in pactionem deducta fuerint, hic nulla ratione convenire potest; cum quod vocum istarum significatio ita præter rem confunderetur, cum dictione *σύμφωνον*, qua conventionem significans hic usus est, quod & dictione *συμβόλαιον* proprie significari solet: tum quod nusquam, quod sciam, comperies illas voces conventionem, pactionemve significare, ac neque ad significationem istam accedere: Contra vero cum *ςίχος*, sive *ςοῖχος* (utrumque enim pro eodem ponitur) plura significent: quippe ordinem versus, ut hic vocabulis dispositio militum, sive aciei ordines significari solent, ut & librorum versuum ordo, & series, & *ςοῖχοι* dicitur E indago ipsa, & series plagarum, quibus saltus statulaque ferarum cinguntur a venatoribus, ut a Budæo in Commentariis linguæ Græcæ, & aliis annotatur: inde deducta dictio *ςοιχεῖον* significat elementum: quæ significatio ab illa origine eo potracta est, ut *ςοιχεῖα*, non tantum elementa dicantur, & ex quibus ordine dispositis syllabæ, ac inde dictiones componuntur, & quatuor mundi principia, sed & Geometrarum formæ, & quæcunque alia istiusmodi certo ordine disposita: ut *ςοιχεῖον* dici etiam solarium, & solarii umbram, testis est Julius Pollux *lib. 6. Onomast. c. 8.* Et Suidas, *ςοιχεῖα*, inquit, *αἱ εἰκόνες, κ̀ διαπλάσεις τῶν ὀνείρων, αἱ δὲ ὀλίγυ ἢ πολλῦ χρόνυ παρέκβασιν ἔχυσαι.* Inde & *ςοιχειωματικὺς* eos vocarunt, qui juxta astrorum dispositionis rationem imagunculas

A effingunt; quibus mediantibus mira efficiantur, ut & *ςοιχεῖα ὀυρανια* constat dici signorum coelestium figuras & imagines. Unde verbum *ςοιχέω* cum alia significet, eo quoque protractum est, ut eorum, quæ certo ordine, certoque modo disposita sunt, efformationem significaret: quo aptius nobis videtur referendum, quod ibi ab Harmenopul. dictum est, idque quod paulo ante duobus locis illis dictionibus usus erat, de artifice loquens opus faciendum suscipiente, & conducente, qui cum velit augeri sibi mercedes, ob id causetur eas fuisse præstitutas juxta formam, & modulos operis non bene propositos: quo casu & alia quavis istiusmodi controversia orta, an is plus minusve præstiterit, quam deberet, & an major minorve sit merces, quam par sit, ita ibi refert edicto provinciali cautum, ut idem in istis locationibus & B conductionibus, quod in venditionibus & emptionibus obtineat: quippe ut siquidem opus juxta propositam formam appareat effectum esse, & æstimatione ejus (ut prius dixerat) facta merces dimidio minor existat, rescindatur conventio in hoc, ut quod justæ mercedi deest, persolvatur (nam cum opere facto, sicque re non jam integra recedi prorsus nequeat a conventione, ad supplementum id ita deveniri necesse est, non alia optione ei a quo supplementum delata) Quod si major sit merces, quam sit dimidium illius operis æstimationis, eam persolvendam esse ait, quatenus nihil factum sit ultra formam propositam: quod alioqui ejus solutio non excludat artificem a petitione mercedis ejus, quod adjecerit operi præter illam formam, vel quid in eo commutaverit, quod esset operosius: horum enim æstimationem faciendam C esse, & inde mercedem artifici persolvendam concludit. Quo posteriore casu mercedis, quæ sit major dimidio æstimatione operis, ita intelligimus eam persolvendam, dummodo non excedat ejus mercedis dimidium æstimationem totius operis, uti in emptore diximus superiore capite, cum ab ejus parte petitur propter læsionem ultra dimidium totius venditionis rescissio, nisi malit venditor id, quod amplius accepit, vera rei æstimatione emptori refundere. Patet enim id nec aliud significare hæc verba, quibus ait Harmenop. Mercedem, quæ sit major dimidio, esse artifici dandam: ut significet id, quod amplius dimidio est, usque ad quantitatem licitam ejus lucro cedere: quod eo comprobatur, quod idem in istis locationibus, quod in venditionibus & emptionibus obtinere generaliter proposuerat. Quo concludimus locaD tionem istam, ut & alias, corrigi tam in conductore, quam locatore, contra quam ille senserit, nec ullo modo repugnare illius loci verba. Quod autem *ςοίχημα* vocavit Harmenopu. id nos formam significare diximus, eo sensu, quo formam, futuri ædificii delineationem significare indicat allusio, quæ ita fit a Cicer. *libr. 2. epist. ad Cœlium: Ego nec præterita, nec præsentia abs te, sed ut ab homine longe in posterum prospiciente, futura expecto, ut ex tuis literis cum formam reip. viderim, quale ædificium futurum sit, scire possim.* Eodem sensu modulorum dictione usus est Paulus *in l. non solum 8. §. sciendum, D. de oper. nov. nunciat.* a qua dictionis istius significatione ductum videtur, quod vernaculo sermone nostro istiusmodi formas, & modulos, modellum ædificii, & operis vocant. Modulos tamen Vitruvius *lib. 2. c. 2.* videtur E sumpsisse pro mensuris, operis dimetiendi causa institutis: ut fuere & aquarum moduli ad digitorum, aut unciarum mensuram constituti, quibus erogabatur aqua, jux. *Frontin. lib. 1. de aquæduct. & Vitru. lib. 1. c. 2. & lib. 4. c. 3.* quo referri potest quod de modulis dicitur *in l. damni 30. ff. de damno infect.* Quin & modulum quoque pedis, sive calcei dixisse videntur veteres, & eo referri potest illud Horat. *epist. lib. 1. epist. 7.*

Metiri se quemque suo modulo ac pede verum est. Sed regulariter magis non modulum, sed calcei formam vocarunt, *Ulpia. in l. sed etsi quemcunque 5. §. pen. D. ad l. Aqu. l. item quæritur 14. §. item Julianus, D. ad leg. Aquil. & Horat. 2. serm. sat. 3.* ut & formas dixit Plin. in quibus æra funduntur, & inde finguntur, *c. 22. li. 36.* Inde etiam

tam

tam ſulci, per quos aqua meat, quam in aquæductibus conceptacula aquæ, & eorum conſtructio, forma aquæductus, conſtructiones formarum, & formarum meatus, ac forma aquæ, & in jure noſtro, & apud probatos auctores vocantur, *l. ſi pendentes 27. §. ſi quid cloacarii, ff. de uſufr. l. cum ſervis 39. §. heres, ff. de leg. 1. l. 1. 3. & l. omnis 6. de aquæduct. lib. 11. C. Frontin. d. lib. de aquæduct.*

ANTONIUS MERCATOR.

IN permutatione admittis locum eſſe beneficio *d. l. 2.* ex eadem Obſervatione, recte: ſi modo quia uterque emptoris & venditoris loco habetur, *l. ſciendum, §. pen. D. de ædil. ed.* utrique id dederis, quaſi venditori, non quaſi emptori: male, ſi & quaſi emptori, quia ſoli venditori tale beneficium competit.

In locatione etiam & conductione verum eſt ejuſdem legis beneficio locum eſſe, ſed ut in locatione operarum eſt proditum, in forma quadam præf. prætorio apud Harmenopulum III. Epitomarum, tit. VIII. ita ſcilicet ut artifici tantum beneficium detur, qui locavit operam ſuam mercede certa. At in ea forma præfecti prætorio interpretanda te nihil dulcius eſt dum agis te pro perito linguæ Græcæ ſolo Lexico ſuffultus, ex quo nec erubeſcis tranſcribere integra verba, & inde quaſi ex adyto aliquo in formis præfecti prætorio ab Harmenopulo editis interpretari στοίχημα, & στοιχηθὲν, non conventionem contrahentium, ſed σχῆμα, ſive formam extruendi operis, quam neſciviſti ſynopſin appellari, ut in Conſtitutione quadam Theodoſii & Arcadii ad Saluſtium P.V. his verbis: *Jam illud ipſa res exigit, & ſynopſis operis extruendi fideli tendatur examine*, & apud Frontinum de limitibus agrorum his: *Nam quod ad ſynopſin pontium pertinet, &c.* non modulos in *l. 8. §. ſciendum de no. op. nunc.* in qua, Marrucine, modulos ſumere non eſt ſynopſin operis facere, ſed admetiri, quod jam ædificatum eſt, ut probari, inquit, poſſit quid poſtea ædificatum ſit: quam in rem ſynopſis foret inutilis, non item στοίχημα, quoniam eo nomine placitum, & conventio ſignificatur. Vis hoc probem ex eodem Harmenopulo? Is lib. 1. tit. VIII. συμβόλαιον definit eſſe, ὑπόμνημα ἤτοι καταγραφὴν τῶν συμφωνηθέντων καὶ στοιχηθέντων: hoc eſt, *præſcriptionem pactorum, & conventorum*, non præſcriptionem pactorum, & formarum quarundam ex ædificationum. Vis probem ex *l. 4. C. de recep. arb.* ubi verbum στοιχεῖν, conventionem facit. Vis probem ex eodem ipſo loco Harmenopuli? ſi in eo στοιχήματα ſunt formæ, vel ſynopſes operum: comparantur ergo contractibus emptionum & venditionum, quum ait, οἷον ἐπὶ ταῖς πράσεσι καὶ ἀγορασίαις ἐστὶ τῷ νόμῳ τοῦτο καὶ ἐν τοῖς στοιχήμασι, &c. Synopſis ædificii comparatur contractui, aut verius, quod in contractu jure proditum eſt, idem porrigitur ad ſynopſin extruendi operis: quo quid ſtultius? imo quid ſtultius omni illo ſcripto, niſi comparetur contractus cum contractu? quid ſequitur? διδόσθωσαν οἱ μισθοὶ ὡς ἐστοίχηνται, quod eſt, *Solvantur mercedes ſecundum id quod convenit*, tibi autem, *ſolvantur mercedes ſecundum formam propoſitam*, id eſt, ſecundum ſynopſin faciendi operis, quid etiam hoc ſtultius, ſolvi mercedes non ſecundum conventionem, ſed ſecundum ſtatum, ætatem, formam ædificii: nihil etiam ſtultius, quam exiſtimare idem non eſſe τὸ σύμφωνον, & τὸ στοιχηθὲν, nihil ſtultius, quam ἐπαρχικὰ interpretari edicta provincialia, nihil ſtultius, quam quod eſt aperte proditum ſupradicta forma præfecti prætorio, id eſt, ἐπαρχικῷ: ſubveniri quidem locatori ſi merces de qua convenit minor ſit dimidio juſtæ mercedis? non etiam conductori, ſi merces dimidio ſit amplior; id tuam excellentiam, vel ut tu loqueris, anteceſſuram tuam, ita intelligere poſteriore caſu, quo merces dimidio ſit amplior, modo dimidio non ſit amplior, φεῦ, φεῦ τῆς τερατολογίας!

Riſu pene deſipiunt, qui hæc legunt, & cetera de modulis, translata ex lexico Briſſonii, & inſigne illud interpretamentum: Modulo ſe ſuo metiri, id eſt, formula calcei ſui, an ſua, vel calopodio, & cetera, quæ de forma

A calceorum, vel aquæductuum. Miſer homo, vale iterum atque iterum.

JOHANNES ROBERTUS.

HIc non æſtuat tantum, ſed & exardet, quod quia de dictionis Græcæ Latinæque ſignificatione nonnulla protuli, in meſſe, quam credat ſuam, irrui minime ferendum arbitretur; at manticæ in tergo quid ſit non videt, dum objectat peritiam linguæ Græcæ ex Lexicis me mutuari, quorum ſubſidio me uti, nec diſſimulaſſe me unquam, nec mihi exactiorem ullam ejus linguæ cognitionem arrogaſſe norunt omnes, qui de literis collocuturi me adeunt, cum ille Græcanicæ litteraturæ omnigenam cognitionem iiſdem illis, ſed obtectis ſubſidiis oſtentans,
B ab omnibus illius linguæ gnaris, ſi minus ignarus, certe haud fere pluſquam ſciolus habeatur, & vanus deprehendatur. Id igitur imprimis inter utrumque noſtrum hac ex parte intereſt, quod non ſim, nec me eſſe oſtentem, aut videri cupiam (attamen quantulumcunque id nobis eſt, ad ejus, quam tractare contigit, diſciplinæ illuſtrationem, non autem depravationem, qua poſſum conferre contendam) ille hoc maxime agat, ut quod non ſit, eſſe, quin & in eo primas obtinere credatur.

Reconditam igitur & paucis adeo perſpectam ejus in litteris Græcis eruditionem hic excutiamus. Formas operis extruendi ſynopſin vocari (quod neſciverim) contendit: at quibus auctoribus? Theodoſio & Arcadio in quadam conſtitutione, & Frontino in libro de limitibus agrorum. Sed illius cujuſdam conſtitutionis ſedem callide ſub-
C ticuit, quod ſicubi extat, aliter quam is citet habeat, ut & apud Frontinum aliter legi in tribus exemplaribus comperi, quippe quo loco extare ait, *nam quod ad ſynopſin pontium pertinet*, ſic aliter, *nam quod ad notitiam pontium pertinet*. Verum etſi ita ut vult, illis locis haberi probaret; non tamen ut propterea ſimpliciter dici poſſit ſynopſin formam extruendi ſignificare, cum ea dictione, quæ proprie & per ſe conſpectum ſignificat, non iſta tantum in re, ſed generaliter id ſignificari ſoleat, quod late patentia, & diffuſa, ſimul uno conſpectu & compendio cernenda præbet: ut quidem βασιλικῶν Epitome abhinc paucis annis edicta eſt, haud inſcite ſynopſis ab eo dicta eſt, quaſi librorum illorum ἐκλογὴ, & in unum brevis collectio: quo ſenſu Platonem refert Julius Pollux *lib. 6. Onomaſtici*, dixiſſe σύνοψιν οἰκειότητος δηλῶν τῶν
D μαθημάτων: & Galenum, εἰς ὀλίγα κεφάλαια συνόψεως ἕνεκα τὸ πᾶν ἀθροίσαντες. Ac ita dum exemplar ædificii, vel extruendi, vel extructi brevioribus modulis, & compendio oculis ſubjicitur, haud ab re ſynopſis dictionem ad id quoque trahi exiſtimaverim. Verum ut ita ſimpliciter id ſynopſin vocari invaluiſſe quis evincat, non incerta tantum auctoritate una admittendum crediderim.

Quod autem ad modulos attinet, quid eſt quod me coarguat? qui & ipſe ſcripſerim ea dictione ſignificari menſuras dimetiendi operis cauſa inſtitutas, & eo ſenſu videri ſumpſiſſe Vitruvium, *c. 2. lib. 2.* Itaque in eo non aliud, quam me ſubſequitur.

In illo vero aberrat, quod dictione στοιχηθὲν, *tit. 8. lib. 1. Epit.* Harmenop. conventionem ſignificari contendit, cum id tantum, quod ſcripto firmatum eſt, ea ſi-
E gnificari voluerit. Et falſo in ſuam ſententiam citat *l. 4. C. de recept. arb.* cum in ea nuſquam extet verbum iſtud στοιχεῖν, ut vult: neque illa mea eo ſpectare dici poſſunt, quo ea pervertens male ſupponit me formas operis conferre cum venditionis emptioniſque contractu. Nec dubitat veterator ſe in eo maxime calumniari, cum maniſeſtiſſimum ſit me, quod in venditionis contractu obtinet, interpretari extendi ibi, & ad locationes operum, quæ juxta formas illas, ſive modulos propoſitos fiant. Quid igitur eſt, quod contractum cum contractu comparari a me deſideret, qui aliud nihil egerim?

Quod vero ſubjicit de provinciali edicto, non minus inſcitiæ, quam amentiæ tribuendum eſt, qui edicta ἐπαρχικὰ & provincialia ab urbicis ſejuncta fuiſſe neſciat:

aut ſi ſcivit, quid ab eo, qui diverſis & locis & temporibus eadem hac de re verba tot effudit, fieri prius oportuit, quam quod ipſius ſententiæ manifeſto obſtat explicare? quippe quod innumeræ in jure noſtro leges extant, ex illis commentariis deſumptæ, quos Juriſconſulti conſcripſerint, alios ad edictum provinciale, alios ad edictum urbicum, quod etiam ſæpius Prætoris urbani dicunt, quod indicant, & legum illarum epigraphe, & Pandectis Hetruſcis præfixus Index. Quid, quod idem ille, de quo agimus, Harmenop. in illa operis ſui Præfatione, quæ *προθεωρία τῶν νόμων* inſcribitur, diſtincta proponit, *τὰ ῥωμαϊκὰ τοῦ μαγίστρου καὶ τὰ ἐπαρχικά*? An enim eo illa quæ ſunt Præfecti Prætorio, Romanis opponi interpretari audebit? An *ἐπάρχους* ſimpliciter Præfectos prætorio vocari dicet, ac non potius *ὑπάρχους*? Nam quod apud Suidam uno loco, *ἔπαρχος*. Præfectus Prætorio dicitur, non ſimpliciter dictum accipiendum eſt, quod cum generaliter *ἐπάρχου* dictio Præfectum ſignificet, ibi quis ſit *ἔπαρχος πραιτωρίων*, explicet, *ὁ τῶν ἑώων τῆς φορολογίας τὴν ἐπίστασιν ἔχων παρὰ ῥωμαίοις*, id eſt, qui in Oriente collectionis tributorum moderationem apud Romanos habebat, quaſi qui ita Orientalibus præeſſet, inter Præfectos Prætorio primas obtineret. At ſimpliciter ea voce prolata Provinciarum Præſides, & proconſules paſſim ſignificari comperias, quos cum omnium, qui Romæ eſſent, magiſtratuum partes obtinerent, *l. ſi in aliquam 7. cum ll. ſeq. ff. de offic. Proconſ. & l. de omnibus 7. cum l. ſeq. ff. de offic. Præſ.* conſtat & edicta, de quibus jus quiſque dicturus erat, propoſuiſſe, quæ *ἐπαρχικὰ* Græce, Latine Provincialia dicta ſint, ut *ἐπαρχίαν* dici provinciam patet ex Modeſtino in *l. ſed & reprobari 7. §. legum vero doctores, D. de excuſ. tut.* quo loco vetus interpres pro provincia vertit Præſidatum. Neque tamen ut inficier exinde, & Præfectis Prætorio eam, poſterioribus Imperatorum temporibus, fuiſſe poteſtatem tributam: qua ſubnixi cum ab iis provocandi facultas non eſſet, & generales quoque formas, edicti vim, & ſimilitudinem referentes, proponerent, ac ita tamen ut hæc ſimul cum Præſidum & proconſulum edictis ſic conjungenda ſint, ut omnia provincialis edicti appellatione comprehendantur, quod urbico opponatur. Reliqua vero cum nulla ex parte refellere valeat, quid miri ſi non aliud, quam eludere tentet?

Et verius nihil dicere potuit gerro, quam riſu emori qui illa ejus ſcripta legunt (vim enim veritatis hoc ei extorſiſſe comperiet, qui recte illa ejus verba expendet, ut de ſuis ipſius ſcriptis id dixerit) niſi quod magis ingenuos, & in juris noſtri diſciplinam melius affectos miſeret, in tantum amentiæ illum incidiſſe, ut ſuo ſe ipſe modulo metiri impotens, primas in Juriſprudentia ſibi vindicare contendat, qui in præcipuis legum nodis (niſi ſi novo more eos præcidere tentet) aut hæreat, aut ſeſe difficilius implicare deprehendatur: ac nihilominus tamen, quaſi re bene geſta, eluſionibus expatietur, & ſibi unus triumphum canat. Quid hic aliud optem, quam ſincero lectori in id propenſum animum, & patientem, quo hæc a me conſcripta cum illius nugalibus commentis conferre ſuſtineat?

Quanam, vel ſortis, vel ſorti debitæ uſuræ intelligendæ ſint apud Ulpianum in l. ſi non ſortem 26. in princ. ff. de condict. indeb.

CAP XV.

JOHANNES ROBERTUS.

CUM principium Ulpia. reſponſi *in l. ſi non ſortem 26. D. de cond. indeb.* ita habeat in vulg. & receptis exemp. *Si non ſortem quis, ſed uſuras indebitas ſolvit, repetere non poterit, ſi ſorti debitas ſolvit:* aliter ita legitur in poſteriore verſ. ex Flor. exempl. *ſi ſortis debitæ ſolvit:* quem verſic. utro modo

A legerit Accurſ. ex ejus ſcriptis colligi non poteſt. Is tamen cum reliquis interpretibus eum refert ad uſuras pacto nudo promiſſas, ſicque naturaliter tantum debitas, quas inde conſtat indebitas vocari, *l. iniis, §. Imperator, D. de ſolut.* cum ex mutuo ita demum civiliter debeantur, ſi per ſtipulationem promiſſæ ſint, nec aliter, juxta *l. 3. C. de uſur.* quæ in fœnebri tantum pecunia intelligenda eſt, hoc eſt mutuo, juxta ejuſdem legis verba, non autem extendenda ad quoſcunque ſtrictos contractus. Verum non diſpicio cur illas pacto tantum nudo promiſſas, ſicque naturaliter tantum debitas uſuras, vel *ſorti debitas, vel ſortis debitæ* dixerit illic Ulpia. cum propter promiſſionem perſonæ magis, cui promiſſæ ſint, debitæ videantur. Unde aptius id ad illas referri poſſe videtur, quæ nullo modo, hoc eſt, ne pacto quidem nudo promiſſæ
B fuerint, quas ſorte penes debitorem exiſtente debitor ejus ſortis uſus, & commoditatis contemplatione, quaſi beneficii accepti loco viciſſim aliquid rependens, ſponte perſolvat, & velut remunerationis nomine aliquo modo propter ſortis uſum debitas, arg. *l. curabit, in verb. quas & perceptorum fructuum ratio, C. de act. empt.* juncta *l. ſed & ſi lege, §. conſuluit, D. de peti. hered.* Iſtas autem non repeti prob. arg. *l. creditor, C. de uſuris.* Quod verum, ubi proprie uſurarum titulo ſunt numeratæ, *d. §. Imperator, in verſ. Ita proprio titulo.* Secus ſi ſimpliciter, quid a debitore creditori ſit numeratum. Id enim ſorti imputatur, *ſic intell. d. §. Imperator, verſ. Et quis ſimpliciter ſolverit.* Illo autem caſu non ſecus dici poteſt adeſſe aliqua naturalis obligatio, quæ proprio titulo ſolutarum uſurarum non promiſſarum repetitionem impediat, quam
C iſtiuſmodi uſuræ, hoc eſt, nullo modo promiſſæ, etiam peti in bonæfidei, aliiſque nonnullis judiciis poſſunt, nec tantum ubi mora commiſſa eſt, *l. in bonæ fidei, C. de uſur. l. 3. in prin. & §. 1. D. de uſuris:* verum & cum nulla mora commiſſa eſt ſolius æquitatis ratione, *l. & in contraria, D. de uſur.* arg. *l. 2. C. de uſur.* Naturalis autem ratio inter bonæfidei, aliaque judicia, nullum diſcrimen admittit. Hoc igitur caſu, quo ſors debetur, ita ſorti eas debitas, vel (quod aptius etiam eſt) ſortis debitæ eſſe intelligimus, cum aliud ſit ubi nulla ſors exiſtit penes debitorem, quia tunc naturalis illa ratio ceſſat, qua præſumitur, qui ſolvit, ideo ſciens ſolviſſe, ut remuneraretur ſortis uſum: Ideoque condicere poteſt juxta eundem Ulpian. *in d. l. ſi non ſortem, §. ſi falſo,* cujus argumento illa noſtra ſententia comprobatur.
D

Intereſſe plurimum in ſpecie l. ſi cum dotem 23. §. ſi pater, ff. ſol. matr. *an pater invita, & contradicente, an vero abſente tantum, & ignorante filia dotem exegerit.*

CAP. XVI.

JOHANNES ROBERTUS.

IN illa ſpecie ab Ulpiano agitata *in l. ſi cum dotem 23. §. ſi pater, D. ſolut. matr.* in qua pater ſoluto filiæ matrimonio dotem ſolus exegerit a genero, deinde teſtamento quid eidem filiæ legaverit, aut per fideicommiſſum reliquerit, quod quæ-
E ritur: An filia & id quod legatum eſt, & præterea dotem petere poſſit, ſic video ex illo contextu ab interpretibus, & veteribus, & novellis explicari, ut diſpiciendum quidem id exiſtiment, an quod pater filiæ legaverit, dotis nomine legaverit, an vero ſimpliciter illo minime expreſſo, ut priore caſu filia alterutro contenta eſſe debeat, ſi tantundem in horum unoquoque eſt: ſin minus, ut ad concurrentem minoris quantitatem fiat alterius compenſatio: poſteriore vero indiſtincte utrumque poſſit. At repugnat huic poſteriori parti contextus illius *§. ſi pater:* in quo minime proponitur, quod a patre filiæ relictum eſt, illi dotis nomine fuiſſe relictum: & tamen filiæ deneganda actio dicitur ad dotem petendam, ſi tantum ex teſtamento acceperit, quantum ex do-

dotis cauſa illi debebatur. Repugnat quoque Modeſtinus *in l. Titia* 35. §. *qui invita*, *ff. de leg.* 2. in qua agitatur illa ſpecies, qua proponebatur pater invita filia dotem exegiſſe, & filiæ dotis nomine reliquiſſe: & tamen actionem de dote ibi ob id minime conſumptam eſſe ait, quod ea patri non conſenſiſſet, & utique ſimpliciter non ignoraſſet, quaſi inter illos duos caſus ea in re interſit, quo ea invita ac contradicente, & quo ſimpliciter abſente, & ignorante id actum ſit: Ut quidem verius in eo poſteriore caſu diſtinguendum mihi videtur, an ea invita, & contradicente id egerit pater, an vero ea abſente tantum, & ignorante: ut cum ea invita id egit, niſi vel nominatim dotis nomine id ſe legare expreſſerit, vel id ab eo actum, & cogitatum ex ipſa legati conceptione appareat: utrumque filiæ præſtari oporteat, & legatum ab herede, & dotem à marito, regreſſum inde adverſus heredem habituro, arg. *d.* §. *qui invita*, in verb. *filiæ dotis nomine*, & verb. *utique non ignorans*, juncta *l. qui hominem* 34. §. *ſi gener*, *ff. de ſolut.* & *l. cum pater* 79. §. *qui dotale*, *ff. de lega.* 2. Quod ſi non ea contradicente id egit, ſed tantum abſente, & ignorante; licet & tunc ipſo jure filiæ actio de dote adverſus maritum competat, tamen relictum illi a patre per modum inſtitutionis, aut legati, cum dote compenſandum, & deducendum ſit, etiamſi aliter non probetur dotis nomine patrem id reliquiſſe, arg. *d.* §. *ſi pater*, *in verb. filia abſente*, & ſequentibus, quibus nulla prorſus mentio fit nomine dotis relicti, ſed ſimpliciter relicti, prob. etiam *l. hujuſmodi* 86. §. *cum pater*, *D. de leg.* 1. ut cum in eo pater oblique (quippe interveniente mariti adverſus ipſum regreſſu) filiæ effectus ſit debitor ex cauſa minime voluntaria, & ab ipſo initium habente, eadem propemodum ratione, qua cum pater, vel legitimam cuique filiorum relinquere obſtringitur, vel libertus debitam bonorum portionem patrono, & in conſimilibus, quæ non ex voluntaria cauſa procedunt, id quod teſtamento quoquomodo relictum fuerit, cum iſtiuſmodi debito compenſandum eſt, juxta *l. quoniam novella*, *C. de inof. teſt.* *l. etiam*, §. *ſi debita*, *ff. de bonis ll. auth. præterea in fin.* *C. unde vir & ux.* Comprobatur & eo, quod ipſa quoque dos a patre data legitimæ imputatur, quo magis de ea idem, quod de legitima judicandum eſt, *d. l. quoniam novella*. Ex quo id ſequi verius crediderim, licet alioqui legitima a patre cuique liberorum omni deducto ære alieno relinquenda ſit, *l. Papinianus*, §. 4. *ff. de inoffi. teſt.* tamen ſi hunc patrem, qui abſente filia dotem exegit, non amplius filiæ reliquiſſe proponeremus, quam quod legitimæ nomine ei debetur, ea dotem a marito exigere nequeat, arg. *d.* §. *ſi pater*, & ſupradictorum, adverſus Pauli Caſtr. ſententiam. Nec repugnat *l. pater filius* 54. *ff. ad l. Falc.* nam debitum, de quo ibi agitur, licet minime ſit voluntarium, & in quo is teſtator, de quo agitur, jus aliquod habuerit, ut ibi dicitur, id tamen initium, & cauſam ab alio antea habuiſſet. Itaque diſſimile hoc ſit: unde in eo idem obtineat, quod quovis alio debito voluntario, juxt. *l. creditorem* 77. *de leg.* 2.

Diverſitatis autem rationem inter illum caſum, quo patre contradicente, & hunc, quo abſente tantum filia dotem exegerit, hanc eſſe arbitror: quod in illo improbabiliter omnino pater egerit, ac nullo juſto prætextu obtento accedentis filiæ voluntatis, utpote, quæ expreſſe ei reſiſteret: hoc vero recte potuerit experiri, tum ſpe acceſſuræ voluntatis ipſius filiæ, tum & eo quod & ſi non accedat, in multis tamen omnino, quaſi ea accedente, dotem ſolus exigere poſſit, juxta *d. l. ſi pater*, §. *etiam*, *circa fin.* & *l. dotem* 38. *ff. ſolut. matr.* quo minus duplici præſtatione ejus heres onerandus fuit, cum is id, & ſuo jure, & minime contra expreſſam filiæ voluntatem pervicaciter exegerit.

ANTONIUS MERCATOR.

NOn eſt verum, quod ais in ſpecie *l. Titia*, §. *qui invita*, *de leg.* 2. ſoluto matrimonio patrem exegiſſe do-

A tem ſciente, & palam contradicente filia, primum enim vulgo male in eo §. legitur, *Non ignorans*, quod eſſet, ſciens, & ex Flo. legendum eſt, Non ignoras, deinde quod ait patrem egiſſe invita, & non conſentiente filia, non hoc utique eſt contradicente, vel renitente, ſed & abſente, & ignorante filia: nam & invita, & non conſentire dicitur, quæ abſens, & ignorans eſt, *l.* 2. §. *ult. ſol. matr.* *l. filiæ*, *C. eod.* *l. poſt nuptias*, *de ju. dot.* Non eſt etiam verum quod ais ex *l. ſi cum dotem*, §. *ſi pater*, *ſol. mat.* ſi abſente, & ignorante filia pater dotem exegerit, & filia in legato ſibi a patre relicto tantum acceperit, quantum eſt in dote, non eſſe filiæ adverſus maritum utilem de dote actionem, etiamſi non probetur patrem dotis nomine legatum reliquiſſe: nam lex hoc non dicit, *etiamſi non probetur, &c.* At non dicit, etiam dotis nomine relictum fuiſſe
B legatum, verum intelligitur ſatis ex eo, quod alterutro vult eam eſſe contentam, ac ſi legatum acceperit compenſare legatum cum dote: quæ compenſatio inducitur etiam in §. *qui invita*, ut plane eadem ſit ſpecies utriuſque, & tu etiam id legatum ſequenti capite fateris dotis nomine fuiſſe conceptum. Illud quoque verum non eſt, legatum imputari in dotem, quod non eſt relictum dotis nomine. Fateor imputari in legitimam: nego imputari in dotem: idque probo ex *l. ſi pater*, *de do. col.* nec ideo, quod dos imputetur in legitimam, poſſis niſi ridicule concludere, & legatum imputari in dotem. Quamobrem ſi filia legatum imputaverit in legitimam, integra ei adverſus maritum erit de dote actio, ſi eam ſine conſenſu ejus pater exegerit, nec compenſabit cum dote legatum, quod non dotis nomine relictum eſt: alioquin oneraretur
C legitima, quæ non dico onus æris alieni, ſed nec aliud quodcunque onus in ſe recipit, *l. quoniam in prioribus*, *C. de inoff. teſt.* & onus eſſet ſi legatum, quod vice legitimæ accipit filia compenſare teneretur cum dote ſibi ſuo jure debita, *l.* 81. *pro ſoc.* *l. pater filiam*, *ad leg. Falc.* cui tu conaris quidem reſpondere, ſed non reſpondes, qui ſcintillam conſcientiæ ſi aliquam haberes, aut non tentares reſpondere, aut perſpicue reſponderes. Non reſpondet, qui obſcure, & inſidioſe reſpondet, & aliis verbis, quam quæ in jure ſolemnia, & uſitata ſunt. Quæ enim hæc ſunt verba ne an portenta? in *l. pater*, debitum licet minime ſit voluntarium, & in quo is teſtator jus aliquod habuerit, id tamen initium, & cauſam ab alio antea habuit. Debitum, ut arbitror, vocas dotem, quam filiæ debet pater? imo non debet, quia ut in ea lege proponitur
D a genero dotem non repetiit: & ſi repetiit ſine voluntate filiæ, etiam non debet eam filiæſ. ſed maritus, ut eadem lex ait illo loco, a marito debeatur. Debet oblique, ut ais, paulo prius: quis de debitis obliquis quidquam unquam inaudivit? Et rurſus debet involuntarie. Ex delicto igitur: has ſolas agnoſcimus involuntarias obligationes, & ἀκούσια συναλλάγματα, quæ ex delicto naſcuntur. Atquin illa, ſi qua eſt, non eſt ex delicto: ergo non eſt involuntaria. Sequitur & in eo debito pater jus aliquod habuit. Debitor omnis habet jus in debito. Sane ita eſt, quoniam ejus, quod debet dominus eſt. At pater dotis filiæ nomine datæ dominus non eſt, ut ſeq. cap. demonſtrabitur: quod igitur jus in dote habet? nullum in dote jus habet, ſed in filia jus poteſtatis, quod habet id eſt, quod tu forte arbitraris eum in dote habere. Et
E ut habuerit jus, ideo ne magis debuit cum eo filia compenſare Falcidiam? Debuit, inquis, ſed ideo non compenſat, quia debitum ab alio initium & cauſam habuit. Debitumne ab alio, quam a debitore? & ſi non a debitore, a quo igitur? Lucumo explica mihi: An a marito? Si a marito, maritus igitur debitor eſt non pater: & vero ita eſt in ſpecie ejus legis. Rurſus ſi fieri aliqua ratione poteſt, ut debitum, quod quis debet, ab alio initium & cauſam habeat, cur eo caſu compenſatio debiti non admittitur cum eo, quod jure hereditario capitur? Lucumo excute intelligentiam tuam, aut ſi quid in te pudoris reſidet, abſconde te in latebram aliquam æque atram atque atræ ſunt, & fuliginoſæ cogitationes tuæ.

JOHANNES ROBERTUS.

CUm invitus proprie dicatur, qui nolens, & vi adactus aliquid agit, quo sensu sumitur *in l.dotalem 62. ff. solut. matr. & l.invito 69. & l.invitus 156. D. de reg. jur. l.invitus 17. C. de procur. l.quæ omnia 25. §.1. D. de procur. l.si remunerandi 6. §. si passus, D. mandati*, & illo apud Horat. loco *in art. Poet.*

Invitum qui servat, idem facit occidenti:

nonnunquam tamen juxta subjectam materiam invitus & is dicitur, qui non probatur consensisse, etiamsi id de quo quæstio sit, agi ignoraverit. Sed ita ut tunc aut non simpliciter is dicatur invitus, aut aliquid exprimi, & addi soleat, quo intelligamus tunc speciali ratione isto sensu eam dictionem sumi, aut saltem ipsa res de qua agitur id commonstret, juxt. *l.invitum 4. ff. de servit. urban. l.filiusfamilias 8. in pr. vers. invitum, D. de procur. l. in eo jure 45. vers. deinde ait, D. de rit. nupt.* Ut eadem propemodum ratione, & vetare nonnunquam is intelligitur qui ignorat, hoc est, qui non consentit, *l.quis vas 49. in pr. vers. vetare, D. de furt.* Quo partim adductus sum, ut invitæ filiæ vocabulum simpliciter in oratione positum *in l.Titia 35. §. qui invita, D. de leg.* 2. in propria magis significatione, contradicentem quoque filiam significare interpretarer, partim etiam eo, quod ejusdem §. subsequentia hæc verba id comprobent, *utique non ignorans*, quæ non alio referri possunt, quam ad eam de qua locutus erat, filiam invitam: ex quo si minus eam contradixisse, saltem non ignorasse significaretur, ac per consequens hoc saltem diversam esse speciem illius §. *qui invita*, a specie *l.si cum dote 23. §. si pater, D. soluto matr.* Neutrum autem illo loco admittit nugivendus. Ac primum quo loco, ita habet recepta lectio ut dixi contendit legendum esse, *utique non ignoras*, ex Flor. exemplari. Sed hanc lectionem illi loco minime convenire arguit tum particula illa, *utique*, quæ significat, etiam, & superioribus aliquid addi. Alioqui Modestinus consultus ab ignoto, ut sit consultore (nec enim ibi discernitur a quo consuleretur) inepte in eo quod quæstionis præcipuum est, sententiæ suæ assertionis loco, responderet id non ignorare eum, qui juris sui incertus quæstionem proponit. Omitto quam facile sit prætermitti, aut etiam vetustate aboleri apicem illum, qui compendii scripturæ causa istiusmodi locis superpositus, *n*, litteræ vim obtinet. Sed enim causatur hæc verba quæ adjeci, *etiamsi non probetur patrem dotis nomine legatum reliquisse*, ibi minime legi. Sed nec ego quoque asserui, aut retuli illi contextui esse adscripta, cum ea interpretationis meæ sint: Adversus quam ille contendit ibi legatum dotis nomine relictum si minus dici, saltem intelligi: Ego vero pro eo illic id accipi interpreter, quasi dotis nomine sit relictum, quia id ei imputetur in dotem, non autem intelligi patrem id dotis nomine relinquere voluisse, juxta *l. hujusmodi 86. §. cum pater, ff. de leg.* 1. Nec propterea dixi legatum in dotem imputari, quod dos imputetur in legitimam, sed dotem in legatum imputari, eo magis comprobari, quod ut legatum imputatur in legitimam, in quam etiam, & dos imputetur, rationi quoque congruat legatum, & in ipsam quoque dotem imputari. Itaque etsi tunc legatum id non dotis nomine relictum imputetur filiæ in legitimam, non tamen erit ei integra de dote actio adversus maritum, sed legatum illud cum dote compensabit alterutro contenta, *d. §. si pater.* At oneraretur, inquit, legitima, quæ non tantum æris alieni, sed & quodvis aliud onus non recipit. Imo vero siquidem illud verum est, quod admittit, ut nec inficiari quisquam potest dotem imputari in legitimam, & hoc legatum in dotem imputatur, non potest ulla ratione legatum istud magis oneri adscribi, quam dos ipsa, ut quod in ipsam transfundatur, sive ejus loco cedat. Præterea nulla ratione dici potest id quod legatur, oneris loco illi cui legatur esse. Atque iis dicebam minime repugnare *l.pater filiam 54. D. ad leg. Falcid.* quia eo dissimile sit æs alienum, sive debitum de quo illic agitur, cujus detractio fit ab eo, in quo hoc nostro casu dicimus patrem exacta sine filiæ consensu a marito dote, ejus factum esse debitorem: quia licet illic debitum, relatione facta ad filii testatoris personam, non fuerit voluntarium, seu mavis ejus simpliciter voluntate, & facto contractum, atque in eo testator jus aliquod haberet, ut ibi dicitur, id tamen ab alio initium & causam duxisset, propterea que idem in eo obtineat, quod alio quovis defuncti ære alieno, etiam voluntario. Et licet, si sola hæc verba spectes, quibus quo brevior essem, minime repetita specie proposita *in d.l. si pater*, ita in pauca conjeci discrimen quod ibi annotandum existimabam; *nam debitum de quo ibi agitur, licet minime sit voluntarium, & in eo testator jus aliquod habuerit, id tamen initium & causam ab alio antea habuisset:* omnino tamen speciei illic a Marcello agitatæ conveniunt, in qua pater filio, ex quo tres nepotes habebat, instituto herede, ejus fidei commisit, ne fundum Tusculanum alienaret, & ut in familia eum relinqueret, qui filius exinde decedens tres filios testamento heredes scripsit, & ab eis plura legata reliquit, quæsitum est, an in legis Falcidiæ ratione ineunda fundus ille, quasi filiis heredibus institutis debitus, & quem testator mortis tempore in ære alieno habuerit, detrahi debeat, ita ut illis in Falcidiam minime imputetur. Dubium movebat, quod iis simpliciter non deberetur is fundus, verum & in eo testator jus aliquod habuisset, quippe in ejus potestate fuisset, non omnibus, sed illi filiorum, cui maluisset relinquere. Sed tamen decidit Marcellus hunc heredibus in Falcidiam minime imputandum, sed æris alieni instar detrahendum, quia testator in ære alieno eum fundum habuerit, quippe necessitate obstrictus fuerit illum filiis relinquere. Quod omne paucioribus illis verbis nostris sic perstrinximus, ut tamen ea illi speciei plane conveniant. Nam illud fundi restituendi onus sive debitum, quod ad filii testatoris personam, non fuit voluntarium, hoc est, non ejus voluntate, & facto contractum, & in eo nihilominus jus aliquod habuit; quippe in ejus potestate fuit uni ex filiis cui maluisset, eum relinquere, & tamen is initium, & causam ab alio antea habuit: quippe eo, qui fideicommissum id reliquerat. Quod postremum solum in eo præcipue expendendum, ad rationem diversitatis constituendam inter hanc speciem, & illam de qua quærebam, *d. §. si pater.* Nam id imprimis effecit, ut illud ita decideret Marcellus, in ære alieno illum fundum fuisse, ut cujus restituendi necessitate, non sua, sed alterius voluntate hic testator esset gravatus, cum in specie *d. §. si pater*, id quod pater dotem, quasi ejus esset debitor, filiæ primum constituit, ut ex causa non voluntaria processit, non secus, quam in legitima obtinet, & quod exinde ejus dotis, quam sine filiæ consensu exegerit, debitor effectus est, ab ejus voluntate, & facto causam habet, non autem alterius cujusquam, quo magis, quod filiæ eo nomine relinquitur, aut relictum intelligitur: est illi, vel in Falcidiam, vel in legitimam imputandum, nec æris alieni instar detrahendum, cum ejus debiti causa sit, quæ & per se in legitimam imputari potuerit, si nulla istiusmodi exactio dotis a patre facta fuisset, *l.quoniam novella, C. de inoff. test.* Quid igitur est, quod hic grunniat? Quod obscurius sim locutus. Quod aliis verbis, quam quæ in jure solemnia, & usitata sint. Quod solas ex delicto involuntarias obligationes admittat, itaque si illa non est ex delicto, non est involuntaria. Quod dotem, quam pater filiæ debet, vocem debitum, cum tamen eam non debeat. Quod ad obscuritatem, quam vitio vertit, agnosco hic, dum alio properans in pauciora contrahere illa nitor, quibus inniti intelligebam sententiam illius *l.si pater*, quo brevius, eo paulo obscurius me locutum, quod adauxerit immutatio horum verborum, quæ edita sunt, *& in quo is testator*, cum ego scripsissem, & exinde voluissem, *& in eo is testator*. Quæ tamen errore facta immutatio potuit tota sententia mea in unum collata facile dignosci. Quod autem aliis verbis, quam solemnibus in jure, & usitatis me usum arguit, sic sentio, solemnia quidem olim, & usitata in nonnullis fuisse præscripta verba, sed quam illam verborum solemni-

nitate in quibuscunque sublata, sufficere iis verbis; uti quæ sensum, & consonantem rerum intellectum significent, *l.1. C.de form.& impetr.subl. §.in hac, de verb. oblig. in Instit. l.1. in fi. D. de verb. obl. l. blanditus 12. C. de fidejus.* Itaque non est quod ad verborum solemnitates, & capriunculas hic ὀνοματοθήρης rursus nos reducat. Voluntarii autem, & non voluntarii dictionibus sum usus, ut significantius quod volebam exprimerem. Et cum iis dictionibus non in una tantum tractatione, sed aliis quoque & juris, & aliarum disciplinarum auctores utantur, non est quod culpandus adeo sim quam videri vult; Involuntarii vero dictione hic me usum non comperiet. Quod autem negat patrem dotis illo modo exactæ ratione filiæ debitorem esse, quod maritus tantum debitor sit, adversus quem solum filia non ideo minus de dote agere possit, id quidem admittebam, directo patrem eo nomine a filia conveniri non posse, sed tantum maritum, qui si ita solverit patri, ut ea solutio in utilitatem filiæ cesserit, quia ei sit data a patre, vel exinde ampliore summa ab eo dotata, eam petentem doli mali exceptione repellat, *l. dotem 38. D. solut. matr.* A contrario autem nisi ea filiæ data fuerit, aliterve in ejus utilitatem cesserit, ea doli exceptione repelli nequeat. Nec tamen æquum sit a marito idem ex eadem causa utrique solvi, itaque huic condictio adversus socerum detur, *l. qui hominem 34. §. si gener. D.de solut.* Debitorem itaque dotis ratione patrem effectum quis negaverit, a quo idcirco oblique id deberi dixi, quod directo filiæ adversus eum actio minime detur, cum alioqui, & ipsius filiæ debitor alio respectu intelligatur, quod & dos filiæ proprium patrimonium censeatur? Itaque illi omnino tribuendum *l.4. ff.de collat. l.denique, §. sed utrum, vers. ergo, ff.de minor. l.pater, D.ad l.Falc.* Atque rursus nubenti filiæ eandem dotem, nec minorem (nisi specialis ratio casus fortuiti supervenerit) constituere tenetur, *§. præterea, in auth. de æqual. dot. Novella 97.*

In eo autem quod dixi, patrem in eo debito jus aliquod habuisse (ut quidem verissimum hoc est, cum particeps, & socia ejus obligationis filia nominatim dicatur *in d. §. generaliter*) argutatur insulsissime hoc modo: Debitor omnis jus habet in debito. Sane ita est, inquit, quoniam ejus quod debet, dominus est. At pater dotis filiæ nomine datæ dominus non est: nullum igitur in dote jus habet. Itane nugivendus non alium debere ait, quam qui ejus, quod debet, dominus sit? An non rem alienam qui vendidit, qui promisit, qui depositum aut commodatum accepit, ejus rei debitor est; & an eo minus debitor, quod ejus debitæ rei dominus non est? Hinc judicium facito, qualia sint quæ dum argutus haberi vult, hic subjicit, levia adeo & vana, ut nullo refellente ea per se concidant.

Nihil immutandum esse ex contextu supradicti §. si pater.

CAP. XVII.

JOHANNES ROBERTUS.

OBSCURIUS videri solet, quod Ulpian. in supradicto §. *si pater*, ex Juliano ait: id quod ex legato, aliterve a patre relicto filia acceperit, compensandum ei in dotem; *lucroque ejus cedere, si tantum ab eo consecuta sit, quantum ei dotis nomine debebatur*, ut quidem habent exemplaria omnia: nisi quod in Florent. pro *cedere*, legitur *cedit*. Sed tamen, qui ipse assequi non potest quomodo fieri queat, ut filiæ (quæ non plus quam ei deberetur, inde consecuta sit) lucro id cedere dicatur, mutandum duobus locis opinatur contextum illum, & legendum, *lucroque ejus cedere, si amplius ab eo consecuta sit, quam ei dotis, &c.* non aliter quidquam ibi dici posse filiæ lucro cedere asserens, quam si ei amplius quid a patre relictum sit, quam dotis nomine deberetur: idque falso. Nam ita debita filiæ

A dos est, ut simul & ipsi patri debeatur, utpote cui ea sit cum filia communis, *l.2.§.1. ff. solut.matr.* qua ratione, & si non amplius legaverit pater, quam dotis nomine deberet, unde legati soluti fiat cum dote compensatio, lucro tamen filiæ id cedere recte dicitur, quasi in eo lucrum aliquod sit, ut quidem esse negari non potest: tum eo, quod is filiæ dotem legando id juris a se abdicat, & in filiam voluntarie transfert, sicque lucrum & emolumentum aliquod in legato est, ut quidem esse, vel eo patet, quod non perpetuo, & indistincte is tantam quantitatem filiæ ad secundas nuptias convolanti præstare tenetur, quantam a priore viro exegerit, *text. in §. præterea, in auth. de æquali. dot. Novell. 97.* Tum etiam quia eo, quod in vim relicti id capiat, eam fratribus conferre minime teneatur. Sic intellig. *l. filiam 16. in verbis, ultra relictum*
B *codicillis, C. de collat.* Accedat & quod cum quomodocunque aliter filiæ dotem legat, validum est legatum, *d.l. cum pater, D.de jur.dot.* cum alioqui, nisi aliquod lucrum emolumentumque sit in eo, quod legatur, legatum minime subsistat, *l. si deportati 7. in fin. D.de leg.3. l.non amplius 26. in pr. & l. & si æquo 69. D. de leg. 1.* Quo nomine hic adjecisse dici potest id lucro ejus cedere, ut occurreret objectioni, quæ alioqui moveri poterat ob id, legatum istud, & relictum non subsistere, quod dotis nomine conceptum sit, quia in eo nullum lucrum sit. Imo vero (inquit) lucro ejus cedit, ac per consequens legatum subsistit.

ANTONIUS MERCATOR.

C IN eadem specie, & quæstione §. *si pater*, si tantum mulier ex legato patris consecuta sit, quantum ei dotis nomine debetur a marito, qui patri dotem solvit, nihil lucrifacit. Imo, inquis, lucrifacit, quod juris in dote habuit pater, quia dos profectitia communis fuit patris, & filiæ, & pater legando dotis nomine legavit ei jus, quod in dote habuit. Tecum ipse pugnas: superiore enim capite in *d.§. si pater*, dixisti legatum non fuisse relictum dotis nomine. Ceterum dos est communis patris, & filiæ. Esto. At qua ratione? nempe quia communis de dote exactio est, communis stipulatio reddendæ dotis, *l. 2. & 3. sol.matr.* verum dos certe ipsa bonis patris abscessit, & in bonis filiæ est, *l.4. de collat. l.1.§.ult. l.ult. de col. dot.* Et ut ait *l.pater, de evict.* non sicut filiæ dos est, ita patris esse dici potest: nec cogitur pater eam conferre fratribus suis
D manente filiæ matrimonio. Itemque filia si patri heres existat, dotem repetit jure proprio, non jure hereditario, *l. pater filiam, ad leg. Falcid. l. 81. pro soc.* Denique ut filius vivo patre bonorum paternorum quasi dominus est, *l. in suis, de her.inst.* sed dominus sine re, *l.4. si aliena res pig. da. sit, l. 3. C.de pat. pot.* ita pater dotis, quam dedit filiæ nomine, quam filiæ proprium patrimonium fecit, quasi quodammodo dominus est: sed dominus sine re. Nec obstat quod iterum nubente filia dotem minuere potest, quoniam hoc tantum potest uno casu, si vi aliqua majore eversus sit facultatibus, ex Nov. XCVII. quo etiam casu a filia cui plus esset in manu exhibendus esset. Et hoc casu male concludis, patrem in dote juris aliquid habere: alioquin concludes eadem ratione, & in castrensi peculio habere: quoniam & ex eo pater alendus est si la-
E borat inopia. Etiam nego, legatum filiæ relictum dotis nomine non conferri fratribus: Cum enim vice dotis fungatur, jus dotis sequi debet, nec lex 16. *C. de collat.* quidquam in eam rem facit: quia non loquitur de relicto dotis nomine. Et quod subjicis, utile esse legatum si pater filiæ dotem leget, quam genero promisit ex *l. cum pater, de jur. dot.* est de dote, quæ nondum abscesserat bonis patris. Nos, Marrucine, de dote agimus, quæ abscesserat bonis patris. Denique deficiunt tibi artificia, deficiunt sophismata, cavilla omnia: nec potes efficere, ut filiæ lucro cedat legatum in quo non plus est, quam in dote, non magis quam ut lucro cedat mihi legatum rei meæ, aut mihi debitæ: quibus rationibus motus Observator scripsit ex *d. §. qui invito*, esse legendum in *d. §. si*

pa-

pater, si amplius ab eo consecuta sit, quam ei dotis nomine debeatur a marito, qui patri solvit: nec enim alia est species, vel quæstio hujus quam illius §.

JOHANNES ROBERTUS.

HIc calumniatur, cum ait mecum me pugnare, quod cum in superiore capite asseruerim *in d. §. si pater*, legatum a patre non fuisse dotis nomine relictum, hic dicam in ejus §. specie, legasse patrem filiæ dotis nomine jus, quod in dote habuit. Id enim tantum circa initium istius capitis dixi, *si non amplius legaverit pater, quam dotis nomine deberet*: quib. verbis nihil minus, quam illud infertur, dotis nomine eum legasse, cum id verba illa mea significent, id quod legavit, dotis, quam deberet, quantitatem non excessisse. Circa finem vero capitis addidi, dici posse ibi occurrere voluisse quæstioni, quæ ex eo moveri posse videretur, ob id legatum illud, & relictum non subsistere, quod dotis nomine conceptum esset. In quo sententiam meam nullam profero, sed tantum objectioni respondeo, quæ illi moveri posse videretur, qui in ea specie legatum dotis nomine conceptum esse assumeret, ut patet illic ex his, quæ scripsi. Inde quid non miscet oblatrator, ut illa jugulum ipsius prementia effugiat, quibus evinco, patrem in ea dote juris aliquid habere? sed ita, ut tandem quidquid attexat, agnoscere ipse cogatur etiam dominum dotis quodammodo esse patrem; sed sine re, inquit, contra, probavi non sine re, & effectu id esse, quia & exinde minorem illi dotem constituere possit. Ad hoc uno tantum casu illi licere ait, cum vi majore eversus sit facultatibus. Quod falsum est, cum etsi facultates ejus non sint imminutæ; id illi liceat, dummodo dimidiam saltem ejus, quod doti antea dedisset, id illi secundo loco dotis nomine constituat, *d. §. præterea, in auth. de æqual. dot. Novel. 97.* ita tamen ut hoc casu patre mortuo, quod eo minus ex bonis paternis acceperit, in divisione hereditatis consequatur. At interim cum vivo patri controversia moveri eo nomine non possit, quis quomodocunque accipias, negaverit jus eum aliquod in dote habuisse? Quo absurdius illam similitudinem castrensis peculii eum invexisse patet, ut idem juris patrem in castrensibus filii bonis habere concludat, quod in filiæ dote magister argutus.

Negat etiam legatum filiæ relictum dotis nomine non conferri fratribus, nulla in hanc rem, aut auctoritate, aut ratione allata, cum præter textus, quos citavi, hæc juris ratio in contrarium urgeat, quod ea tantum, quæ habent vim relicti testamento (ut vetustiores juris interpretes tradidere) sive ea quæ ex defuncti judicio, sive heredis institutione, sive legato filii filiæve consequuntur, a conferendi necessitate eximantur; *l. 1. §. toties, D. de collat. bon. l. a patre 1. C. de collat.* Sed cum multa sigillatim persequatur, & argutiis involvere tentet, quid est, quod ea ad rem non confert, & a proposito scopo cur aberrat? quippe conjectariæ illius correctionis tuendæ *d. §. si pater*, in quo istorum verborum loco, *lucroque ei cedere, si tantum ab eo consecuta sit, quantum ei dotis nomine debebatur*, libuit illi conjectari, ita rectius ibi legi oportere, *lucroque ei cedere, si amplius ab eo consecuta sit, quam ei dotis*, &c. Quæ vanissima ejus conjectura, cum hoc solo evertatur, quod cum pater dotem filiæ legat (siquidem, cum tantum in legato sit, quantum in dote, subsistat legatum) eo intelligi oporteat emolumentum aliquod, & lucrum esse in eo quod legatum est: quod alioqui legatum subsistere non posset, uti explicui. Illud autem legatum dotis, in quo tantum sit, quantum in dote validum esse probassem; *l. cum pater, D. de jur. dot.* is legem illam interpretatur de eo dotis nomine relicto loqui, quod nondum abscessisset a bonis patris, quia promissum quidem fuisset a patre, sed non traditum. Verum ita sit, quid hoc ad rem, & qua ratione hoc casu quidquam lucro potius mulieris legatum istud cedere interpretabimur, quam illo casu, quo promissa tantum,
A non etiam tradita fuerit? Nam si promissa jam genero fuerat, deberi cœpit, & peti potuit, sicque & jus quæsitum est ipsi filiæ. Quidnam igitur magis accedere hoc casu potest propter legatum, quam illo quo dotem tradiderit quidem pater genero, sed exinde eandem a genero post solutum matrimonium absque filiæ consensu exegerit, quo nomine, ac multo magis cum debeatur ipsi filiæ, minus in legato esse dicendum esset, quam illo casu. Aliud itaque quærat qua effugiat, hac non potest conjecturiens corrector.

Excussa varia lectio, & correctio Juliani in l. si ita scriptum 13. §. regula, D. de lib. & posth. hered. instit.

B

CAP. XVIII.

JOHANNES ROBERTUS.

DIVERSA est lectio vulgatorum exemplarium, & Florent. in Juliani responso *l. si ita scriptum 13. §. regula, D. de lib. & posth. her. instit.* Sic enim habent vulgata: *Regula est juris civilis, qua constitutum est hereditatem adimi servo non posse, propter quam liber & heres esse jussus sit. Itaque & quamvis dominus ademerit eodem testamento libertatem, & hereditatem nihilominus, & libertatem habebit*, sicque etiam extat in Norico exempl. In nonnullis tamen, & vulgatis quoque exempl. quo loco supra scriptum est. *Itaque & quamvis*, legitur *sed quamvis*: quarum illa prior est aptior.
C At in Flor. aliter legitur: *regula est juris civilis, qua constitutum est hereditatem adimi non posse, propter quam liber & heres esse jussus, quamvis dominus*, &c. ut supra. Observator tamen putare se ait in prin. ubi legitur *hereditatem adimi*, legendum esse *libertatem adimi*. Idque simili prorsus errore cum illo, in quo antea observarat pro *hereditates*, legendum esse *libertates in l. 3. ff. de reg. Caton.* De quo & nos superiore libro scripsimus. Sed non vere putat hunc ipsius in hoc errorem esse illi antea admisso penitus similem. Est enim hic longe crassior, utramvis lectionem admittas. Is autem eam, quæ Floren. exemplaris est, subsequitur, quam (etsi vulgatæ sua constare possit sententia, nisi quod in eo regulam constituit, quæ nulla alia auctoritate comprobetur) nos etiam magis probamus: Sicque in eo nobiscum convenit,
D in illo vero disconvenit, quod illic pro *hereditatem*, vult legi *libertatem*, dupliciter in eo lapsus, tum quod negat juris regulam esse, qua constitutum sit hereditatem adimi non posse: tum quod loco illius alteram istam juris civilis regulam adstruit, qua constitutum sit libertatem adimi non posse. Id enim necesse est simul sequi: si ex levicula ipsius conjectura pro hereditatem, legas libertatem. Quo postremo, quid in jure falsius? prob. *l. si servo 26. D. de adim. leg. §. si servus, circa fi. de hered. instit.* juncta *l. verum 58. ff. de man. test.* Contra autem alteram illam, quæ vult hereditatem adimi non posse, verissimum esse, comprob. *l. si certarum, §. si eodem, vers. cum in paganorum, ff. de milit. test.* ubi discrimen id inter paganorum, & militum testamenta nominatim constituitur: prob. etiam *l. 1. §. ult. ff. de his quæ in testam. del. vers. Quoniam he-*
E *reditas semel data adimi facile non potest*. In quo dictionem *facile* propterea ibi adjectam fuisse constat, ut indicaret præter juris regulam aliquo casu id fieri posse, non quidem, ut directo ei adimatur; sed qui heres institutus est, exinde non heres declaretur, idque aliquo tantum casu: quippe quo alius quis, vel coheres adscriptus est, cui ita ademptio fiat, vel substitutus aliquis ei adjunctus. Quo referendum, quod *in d. §. si eodem*, solam hereditatem exheredatione adimi non posse dixit, hoc est, soli delatam, ut initio ejusdem §. proposuerat eodem referendum, quod dicitur *in l. sed & si conductionis, §. ult. ff. de hered. instit.* Ac propterea recte dictum *in d. §. ult.* non facile hereditatem semel datam adimi posse, quia possit quidem, sed aliquo tantum casu. Comprobatur id

arg.

arg. *l. Sejus 27. ff. ad leg. Falcid. & l. uxorem 39. §. heres, ff. de leg. 3.* & *l. paterfam. 44. ff. de hered. instit.* In quibus proponitur iis casibus, quibus testator non vult heredes sibi existere eos, quos antea heredes instituerit, si forte contingat aliquid postea ab his contra testatoris voluntatem fieri, vel non fieri, non directo illis hereditatem adimere debere, sed exheredes eos facere, nec alia ratione, quam illius regulæ, qua dicimus hereditatem datam adimi non posse, neque directo ita facta directis verbis ademptione, neque oblique, si nulli alii sint illi, cui oblique fit ademptio, adscripti, aut coheredes, aut substituti: quia ut quoquomodo ademptio fiat, oportet omnino & hereditatem ab eo, a quo ademptio fit, efficaciter adiri: at is ita semel heres factus, postea heres esse desinere nullo modo queat, *l. ei qui solvendo 8. in fin. ff. de hered. instit. l. & si fine, §. sed quod Papinian. ff. de minor.* Et præterea alium, quam cui adimitur subsistere heredem, a quo ademptio fiat, cum non ab eodem eidem possit quicquam adimi, *l. sed & si conditionis 6. in fi. ff. de hered. instit.* Quibus fit, ut illam juris regulam subsistere contendamus, hereditatem adimi non posse. Nec obest, quod idem Observator objicit, incongruam illic subjici interpretationem de libertate adempta, in eo, quod ibidem Julianus subjungat, propter eam regulam liberum & heredem esse jussum, quamvis dominus ademerit eodem testamento libertatem, & libertatem & hereditatem habiturum: Sic enim intelligendum jure Pandectarum, de quo ibi agitur, ad hoc ut valeret servi proprii facta a testatore institutio; oportuisse utrunque nominatim servo relinqui, & libertatem & hereditatem: Cum alioqui jure Codicis, sola hereditate servo relicta, ac nulla quoque libertatis mentione facta, utrumque debeatur servo, *l. quidam, C. de necess. serv. hered. instit.* Itaque illo Pandectarum jure utroque nominatim relicto, non poterat eodem testamento alterum quodvis horum separatim adimi: & quod de libertatis ademptione dicitur, id & ademptionem hereditatis infert, ut & e converso ademptio istius hereditatis, & libertatis quoque ademptionem secum trahit, vel tunc maxime, cum solus heres est institutus, cum nisi liber sit is, hereditatem adire non possit: testamentum autem ab aditione hereditatis vim accipiat, sine qua testamento relicta minime debentur, nec per consequens libertas: atque illo potissimum casu libertatis ademptæ, constat illo Pandectarum jure hereditatis institutionem quoad servum proprium subsistere nullo modo posse. Ac ita ejusdem effectus tunc fuit libertatem adimi, ac si nominatim ipsa hereditas adempta fuisset. Verum ut illam juris regulam explicans nec directo hereditatem adimi posse exprimeret, ademptionis verbis ad ipsam hereditatem nominatim relatis, neque oblique, quippe verbis ademptionis ad ipsam libertatem duntaxat directis non ab re hic libertatis ademptæ meminit potius, quam hereditatis, quo neutro modo hereditatis ademptionem fieri posse compendio significaret.

ANTONIUS MERCATOR.

Plane ostendis te non legisse, quæ de regula illa, Libertatem adimi non posse Dominus scripsit Obser. XVII. ubi planius exposuit, quod breviter & paulo obscurius scripserat in *l. 13. §. regula, de lib. & post.* & docuit, quod & exemplum ei subditum demonstrat, in *d. §. regula* de servo herede, & libero esse jusso, libertatem quidem servo relictam, qui heres scriptus non est, licet olim non potuerit adimi, hodie tamen adimi posse, *l. 1. de adempt. libert. l. 26. l. ult. in fin. de adim. leg. l. si servus, de fid. lib. l. si peculium, §. 1. de man. test.* verumtamen non posse eam adimi, quæ servo heredi scripto ex asse, vel ex parte data est: quia ut nihil heredi a semetipso legari potest, ita nec adimi, *l. 6. §. ult. de her. inst.* Denique libertatem heredi a semetipso adimi non posse. Contra adfers *d. l. 26.* male: quia non loquitur de servo herede scripto, sicut nec aliæ, quas attuli supra, quæ dicunt libertatem adimi posse. Item adfers *§. servus autem, Instit. de her. inst.* in quo is, qui servum heredem & liberum esse jussum, alienat, a libertatis datione destitisse videtur: quod & verum est: sed hoc ideo, quia alienare plus est quam adimere, facto testatoris, a quo directo, & ἀμέσως libertas proficiscitur, *l. 1. C. de nec. ser.* puta alienatione libertas revocatur, vel potius pro non data habetur, non etiam ei adimitur a semetipso. Denique quod ademptione fieri non potest, fit alienatione.

Post hæc, constituis hanc regulam: Hereditatem adimi non posse: quam esse prorsus falsam ex ipsæ leges ostendunt, quibus ad eam comprobandam uteris, ac primum *l. si certarum, §. si eodem, de mil. test.* quæ & a milite dicit exheredatione adimi hereditatem posse, & quidem solam salvis legatis & fid. & ceteris omnibus, quæ testamento scripta sunt, & a pagano quoque: sed ab hoc non solam, quoniam adempta hereditate heredi scripto ex asse, cui datus substitutus non est, & cetera quæ in testamento scripta sunt corruunt: quo sensu nihil est evidentius. Facessat hinc ille tuus, quasi solam hereditatem in eo §. Gajus dicat eam, quæ soli delata est, puta heredi scripto ex asse. Gajo si hæc mens esset, tam inepte non loqueretur. Tu qui hac mente eum ita loqui vis, magnam ei injuriam facis, ut quod solus quis sit heres, solam hereditatem dicat. Deinceps te auctore dicamus, Qui unicum heredem reliquit, ejus solam hereditatem esse. Ne dicamus, ejus qui plures heredes reliquerit solam, sed multiplicem, aut pluralem esse dicamus, quod nemo dixit unquam. Ad hæc in paganis certum est, etiam heredi scripto ex asse hereditatem exheredatione adimi posse, ut in formula cretionis, quod & *l. 1. §. pen. de his quæ in test. del.* docet, dum ait jure adimi posse hereditatem totam, imo & solam, si modo heredi scripto ex asse datus sit substitutus, a quo sustineatur testamentum, substituto vero non dato, solam non posse adimi, quin & cetera omnia, quæ in testamento scripta sunt, corruant. Quod vero ait *d. §. pen.* hereditatem semel datam facile adimi non posse, aperte demonstrat, adimi hereditatem posse, sed non facile, non temere, puta non nuda voluntate, non codicillis, sed vel exheredatione eodem testamento facta, vel alio testamento jure perfecto. Tu non facile sic interpretaris, casu aliquo, ac si lex diceret, regulariter hereditatem non posse adimi, posse adimi aliquo casu: quo vero casu? Cum, inquis, is, cui portio hereditatis adimitur, habet coheredem, vel substitutum, a quo sustineatur testamentum, is cui tota hereditas adimitur, substitutum: quid si heres ex asse toto non habet substitutum? an ideo minus poterit ei hereditas adimi exheredatione, vel alio testamento? quid item si ex parte scriptus non habeat substitutum? an non poterit ei hereditas adimi? quid si non habeat coheredem? Sæpe enim fit, ut heres scribatur ex parte non adjecto coherede, an & hoc casu non poterit ei hereditas adimi? Non animadvertis in eo §. pen. agi de adimenda hereditate sola, quod in paganis non potest fieri, nisi is, cui adimitur, coheredem, vel substitutum habeat? legisti, & pervulsisti scriptum Domini in *d. §. pen.* sine quo nec quidquam potuisses in eum, & maluisti te deridendum præbere interpretando, Non facile, id est, aliquo casu, quam in eo omni, quod is scripserat ejus accessio esse. Væ tibi cum hisce interpretationibus, quas latinus sermo pati non potest. Hereditatem semel datam facile adimi non posse, quid aliud est, quam regulariter hereditatem adimi posse suo & legitimo modo, sicut si dicerem, obligationem semel contractam non facile tolli posse: quod nihil aliud est, quam tolli posse suis & legitimis modis, solutione, novatione, acceptilatione, &c. non quibuscumque, juxta id quod ait *l. 43. §. 1. de obl. & act.* certis modis deberi desinere: nam & ita certis modis adimitur hereditas. Verum ut obligationem semel natam denasci, tolli, interire posse, ita & hereditatem semel datam adimi posse generalis & vera regula est, quamvis neque illa, neque hæc quoquomodo tollatur vel adimatur: ex quo satis intelligitur, quam sit stulta illa tua, Hereditatem adimi non posse:

quod perinde eſt, ac ſi diceres, regulariter ambulatoriam non eſſe voluntatem defuncti uſque ad mortem, vel Teſtatorem non poſſe mutare teſtamentum. Subjicis, eodem referendum quod dicitur in *l.6. §. ult. de her. inſt. eodem*, quo vero? non audes nec potes explicare. Et mox comprobari id *l.Sejus, ad leg. Falcid. l.uxorem, §.heres, de leg.3. l.paterf. de her. inſt.* quas Dominus notaverat: quid id eſt, quod his legibus comprobari ais, explica mihi. Omnes probant, ſi unus vel duo ſint heredes ſcripti, uni vel omnibus exheredatione hereditatem adimi poſſe, & ademptionem valere, ſi non ſit facta in fraudem juris publici. Audis exheredatione? Directo igitur: fit enim exheredatio verbis directis: quamobrem etiam ea codicillis ſcribi non poteſt, *l. non codicillum, C. de teſtam. §. codicillis, Inſtit. de codic.* Proinde perperam ſeparas exheredationem ab ademptione directa: nam & exheredatio ademptio directa eſt. Et exheredatione etiam adimi dicitur in *d. §. ſi eodem*, ſed non ſola ſi heres ſit ex aſſe, nec ſubſtitutus, ut dixi, quiſquam ei ſit: alioquin & ſola ei adimi poteſt. Perperam exheredationem eſſe ademptionem obliquam. Si obliquam enim, ergo factam verbis fideicommiſſi, quod eſt manifeſto falſum. Cedo ejus verba: Exheres eſto. Eſto, eſtne fideicommiſſi verbum? Ullumne aliud verbum mage directum? Iteras, non poſſe adimi hereditatem niſi ei, qui coheredem, vel ſubſtitutum habet, quod ſatis refutavi ſupra. Poteſt enim adimi etiam nullo exiſtente ſubſtituto, vel coherede, ſed non adimi ſola, & mox ita pronuntias. Non poſſe adimi hereditatem niſi ei, qui eam adivit: quo nomine vapulabis niſi provideris, & quam primum mutaveris tam ſtultam propoſitionem. Marrucine, non poſſum adimere legatum niſi ei, qui id jam ſibi adquiſiverit? non exheredem facere, non mutare eum, qui me vivo neque adivit, neque adire potuit? *l. 27. de adq. her.* Addis ſtultitia pari, Non poſſe hereditatem adimi niſi a coherede, ex *l.6. §. ult. de her. inſt.* quæ de libertate loquitur, non de hereditate, & a coherede etiam libertatem adimi non dicit; quia nec a coherede adimi poteſt, cum non a coherede accipiatur, *l.ex parte, de adq. her.* idemque eſt in hereditate, quia pendet a teſtatore ſolo: alioquin nec cuiquam dari poſſet ex aſſe. Ut datur, & adimatur. Si ex aſſe datur, ergo & ex aſſe adimitur, cum adimere volenti teſtatori eſt eodem teſtamento, vel alio. Non ergo coheredem deſiderat a quo adimatur. Quod vero Dominus oſtendit in *d.§. regula*, ita eſſe ſcribendum, Regula eſt juris civilis, qua conſtitutum eſt, libertatem adimi non poſſe, quia ſubjicitur ſtatim exemplum de libertate adempta tantum ſervo heredi inſtituto cum libertate, quæ vana & inutilis ademptio eſt, quaſi a ſemetipſo facta, ab eo exemplo ductum argumentum extrema dementia eſt id eludere, ac ſi exemplum illud eſſet intelligendum etiam de hereditate adempta. Libenter pro libertatem, reponeres hereditatem, & ita ſcriberes. Quamvis dominus ademerit eodem teſtamento hereditatem: quod plane etiam facis dum libertatis nomine etiam hereditatem intelligis, & hac comparatione uteris: ut ademptio totius hereditatis, & libertatis ademptio eſt, ita & ademptio libertatis, adempio hereditatis eſt: hoc poſtremum longe rejicio, quia ponis adimi poſſe libertatem, quæ non poteſt adimi: revocari poteſt alienatione, ſed & ea revocata falſum eſt revocatam inſtitutionem videri, *l.6. §.ſervus, l.50. de her. inſt.*

JOHANNES ROBERTUS.

CUm ex levicula (ut ſcripſi) conjectura, quo loco legitur *hereditatem*, apud Ulp. *in l.ſi ita ſcriptum* 13. §. *regula, ff. de lib. & poſth.* legendum aſſeruiſſet *libertatem*, conjecturarum ſive nugarum propola, inde & negaverat hanc eſſe juris regulam, hereditatem non poſſe adimi, contra adſtruens, adimi poſſe non eodem tantum, ſed & alio teſtamento, & alteram regulam iſtius loco invexerat hanc, libertatem adimi non poſſe. Nam ut illam ita ut dixi, ſimpliciter rejiciebat, ſic & hanc quoque a ſe ſimpliciter conſtitui demonſtrabat. Eo factum eſt, ut
A vanam correctionem illam patefaciens, & quam negabat,
regulam aſſeruerim, & quam conſtituebat, refellere inſtituerim. Verum cum jam quaſi mutata velificatione, quod ſcripſerat, aut revocet, aut velut obſcurius ſcriptum ita explicet, ut inficietur illam a ſe regulam, eo quo dixi modo ſimpliciter eſſe conſtitutam, ſed tantum ita libertatem ſervo heredi non poſſe adimi, quid fuit quod plura in hanc rem ſcriberet, & quos citaſſem locos, refellere tentaret? cum plane intelligere poſſet ex iis, quæ circa finem illius capitis ſcripſi, & in eadem me ſententia eſſe, & idem eo caſu de libertatis, quod de hereditatis ademptione ſentire? quippe neutram ſeorſim adimi poſſe, quod pluribus ibidem explicui. Ac quidem ſi vulgatam illius §. lectionem ſequamur, utramlibet dictionem illam admittamus, in
B utraque regulam his verbis conſtitutam fuiſſe agnoſcere cogimur. *Regula eſt juris civilis, qua conſtitutum eſt, hereditatem* (ſive ut ille mault, *libertatem*) *adimi ſervo non poſſe, propter quam liber & heres eſſe juſſus ſit; ſed quamvis dominus ademerit libertatem, nihilominus & libertatem & hereditatem habebit*. Sed ita ut hac lectione admiſſa, verba iſta, *propter quam*, non poſſint referri ad dictionem, *regula*, ſed neceſſe eſt referri ad dictionem, *hereditatem*, ut conſtet aliqua hujus loci ſententia, & juxta lectionem iſtam eo minus poſſet ſimpliciter ulla regularum illarum conſtituta dici, & hoc etiam minus apta illa ejus correctio eſſet, quod id ſignificaretur dici libertatem ſervo adimi non poſſe, propter quam libertatem & liber & heres eſſe juſſus ſit, cum maxime non propter libertatem tunc dici poſſit, aut liber factus,
C aut heres eſſe juſſus, ſed magis propter hereditatem libertas relicta exiſtimanda ſit, juxta §. *licet, quib. ex cauſ. manum. non licet, in Inſt. l.ſi is qui ſolvendo* 57. *ff. de hered. inſtit.* At ſi Florentini exemplaris lectionem hanc ſequemur: *Regula eſt juris civilis, qua conſtitutum eſt hereditatem ſervo adimi non poſſe, propter quam liber & heres eſſe juſſus, quamvis dominus, &c.* e contra, verba illa *propter quam*, referenda eſſent ad dictionem *Regula*, nec apte referri poſſent ad dictionem *hereditatem*. Ac ſimul ita aptius dici poſſet illa ſimpliciter regula conſtituta, hereditatem ſervo adimi non poſſe, aut juxta conjectariam nugivendi correctionem, libertatem ſervo adimi non poſſe. Et quoniam viſus ille eſt Florentinum exemplar ſequi, niſi ſi etiam id cum aliis omnibus corrigendum conjectari libeat, eo magis credidi illam regulam ſic ſimpliciter conceptam,
D hereditatem adimi ſervo non poſſe, ab eo rejici, & hanc ſimpliciter illius loco introduci, libertatem ſervo non poſſe adimi. Sed cum jam illud revocans, ſe alio ſenſu regulam illam concepiſſe interpretetur, mihi jam iſta ex parte cum illo convenit. Tametſi hæc Florentini exemplaris lectio illi repugnet, cum juxta eam verba illa, *propter quam*, ita intelligenda ſint, propter quam regulam, ac ita ſimpliciter propoſita maneat regula. Quod ſi eadem verba illa, *propter quam*, referas ad hereditatem, erunt omnia plana, & ejus correctionem conjectariam eo minus illi loco convenire patefacient. Nam ſi hereditatis dictionis loco, repoſueris libertatis dictionem, ut ita intelligas, propter quam libertatem liber & heres eſſe juſſus, quamvis dominus ademerit libertatem, nihilominus liber & heres erit. Quid ineptius dici potuit, aut a ju-
E ris ratione alienius? quia non hereditatem propter libertatem, ſed contra libertatem propter hereditatem relinqui notiſſimum eſt. Reliqua vero hic quæ addit prætereo, cum & his nihilo magis illa ipſius correctio comprobetur, & quod præcipuum ipſius in eo fuit, is monitus tandem revocarit.

Constare sibi contextum Pomponii respons. in l. si a primo 8. ff. de lib. & posth. her. instit.

CAP. XIX.

JOHANNES ROBERTUS.

INITIO *l. si a primo* 8. *D. de lib. & posth. hered. instit.* cum Pompo. in ea specie, in qua filius a primo herede instituto proponebatur exheredatus, a secundo autem herede substituto non exheredatus, & dum in pendenti esset, an prior adiret, filius institutus decessisset, ex Juliani sententia respondisset, secundum minime fieri heredem, quasi ab initio inutiliter substitutum, *Sed & si* (inquit) *posthumo filio id accederit, ut natus vivo patre, a quo exheredatus sit, moriatur; eadem dicenda erunt de substituto, quoniam cum natus est filius, loco ejus est, qui superstes est*. In quo dubium illud est imprimis, quod cum proponat posthumum vivo testatore natum decessisse, ommittente instituto hereditatem, non tamen substitutum heredem fore dicat: cum repugnare videatur, quod in *l. posthumus, D. de injust. rupt. test.* ex benigna constitutionis D. Adriani interpretatione illo casu heredi scripto bonorum possessionem secundum tabulas dari ait Ulpianus. Verum hic distinguimus, an posthumus vivo patre natus, etiam vivo adhuc patre decedat, ut hoc casu sit locus illi benignæ D. Adriani interpretationi, an vero patre mortuo, ut tunc plane excludantur substituti, juxta *d. l. si a primo*, quod expressius traditum sit in *l. si posthum.* 14. *eod. tit. de liber. & posth. in vers. & viventibus primis, & deliberantibus decedat*: qua ratione non ab re Accurs. in *d. l. si a primo, in vers. ut natus vivo patre, a quo exheredatus sit moriatur*, sic interpretatur verba illa, *vivo patre*, determinare dictionem *natus*, non autem verbum *moriatur*. At (inquit) ille, quo jure, quaque injuria corrigendi, sive receptæ, & verissimæ lectionis violandæ ansam captans, quod intererst an vivo, an vero mortuo patre posthumus decedat? Quo solo quæstionis propositæ prætextu manifestam ait maculam *harere* in his verbis, *vivo patre*, & horum loco legendum esse, *vivo primo*: & attexit primi dictionem esse nomen instituti, secundi vero esse nomen substituti. Itaque utriusque initium a majuscula litera esse inchoandum: illumque errorem subortum esse ex compendiis istis illarum dictionum inter se affinibus, *pre*, & *pro*, mirus artifex, qui aliis locis, quod de Verre ait Cic. 6. Act. *non per præstigias, sed palam per potestatem uno imperio*, legum contextus arbitrio suo figit, refigitque aliis vero lectoris oculorum aciem præstringere istiusmodi præstigiis tentat, quominus dolus percipi possit. Sed videamus an non hic nobis illud Plauti jure exclamare liceat:

Opera quæ fuere, aperta sunt, patent præstigiæ.

Atque inprimis eo quod in *d. l. si a primo*, dictionem primi vult esse nomen instituti heredis, & dictionem secundi nomen substituti: itaque hæc esse inchoanda a majuscula litera. Quo fiet, ut quod ibi initio proposuit, filium a primo herede instituto exheredatum, perinde sit, ac si dixisset, a Titio herede instituto exheredatum, siquidem ille Titius vocaretur: Cujusmodi exheredationes a persona factas vitiosas omnino esse constat: prob. *l. non putavit* 8. §. *si ab uno, D. de bon. poss. cont. tab. & l. 3. §. 1. in princ. D. de lib. & posth. hered. instit.* quo plane subvertitur ejus & correctio, & sententia. Tædebit non asseruisse audientius, ibi legendum esse *viventibus primis*, ut quidem scriptum est in *d. l. si posthumus*. Qua tamen nihil opus esse comperiemus, si alterutram Accursii nostri sententiam subsequemur, qui a primo herede instituto exheredatum interpretatur intelligendum, aut ab institutis heredibus primo gradu, aut primo gradu exheredatum, quasi sic in genere fuerit locutus. Nec ullo modo utramvis correctionem illi loco convenire id arguit, quod cum aperte illic testetur Pompon. in illa secunda legis parte eam speciem se proponere, in qua *posthumo* (inquit) *filio id acciderit*, quod de filio jam nato dixerat, atque in fine decisionis suæ hanc rationem reddat, de posthumo nato loquens, *quoniam cum natus est filius, loco ejus est, qui superstes est*: quæ ut vera sint, oportet posthumum & vivo patre natum fuisse, cui itidem ut alter ille filius superstes fuerit, & præterea mortuo patre decessisse. Alioqui non id illi accidisse, quod filio, recte hic dictum esset a Pomponio. Quo solo & illi ejus unico objecto, & argumento satisfactum dici posset, quod nihil interesse contendit, an vivo, an mortuo patre natus sit posthumus, qui post patris mortem decesserit. Ceterum & alia ratione interesse contendimus, quippe quod ut in filio dixerat secundum heredem, *quasi ab initio inutiliter institutum*, sciente ipso patre, qui si utiliter institui voluisset, testamentum vivus mutare potuisset: ita & posthumo vivo patre nato, si minus ab initio inutiliter institutum secundum heredem, attamen ruptam ejus institutionem dicemus vivo adhuc patre idipsum sciente, qui si nihilominus utiliter institutum manere voluisset secundum heredem, mutandi testamenti, & posthumi, ab illo quoque secundo gradu exheredandi potestatem habuerit: Sicque vi ipsa & effectu eodem id recidit cum illo superiore casu, quasi & hic pro eo habeatur secundus heres, qui ab initio inutiliter sit institutus. Cujus mutandi testamenti potestatis, quam testator ruptum testamentum sciens habuerit, neque tamen id mutaverit, maximam in jure rationem haberi, prob. arg. *l. 3. in verb. commutare idem testamentum potuisset, C. de inoff. testam. & l. militis* 37. §. *miles in supremis*, juncta *l. si filiusfamil.* 34. *in prin. ff. de mil. test.* Quod cum in proposita specie illa attendatur, in qua proponitur, ut filius, ita & posthumus a primo gradu exheredatus, non autem a secundo ob exheredandi affectionis odium, quod restringi oporteat, ac maxime in immerente posthumo, arg. *l. cum quidam* 19. *ff. de liber. & posth.* non idem rupto ejus sola præteritione testamento: siquidem is vivo patre decesserit, tametsi & tunc quoque eandem mutandi testamenti potestatem pater habuerit ex benigna illa D. Adriani interpretatione in *d. l. posthumus*.

ANTONIUS MERCATOR.

ERgo in *l. 8. de lib. & post.* non est scribendum, Si a primo herede instituto filium exheredavero: quoniam, inquis, exheredatio a persona facta non valet, & quæ fit a primo herede instituto, fit a persona. Aut desipis, aut quod magis crediderim, hoc scribis mala fide: nam si Primus est unus ex heredibus, fit sane ab unius persona: & ita loquitur *l. 3. §. filius, eodem, l. non putavit*, §. *si ab uno, de bon. poss. cont. tab.* si Primus solus heres est, non fit ab unius persona. Atquin Primus solus heres institutus fuisse proponitur in *d. l. 8.* & æque ei substitutus Secundus solus: ergo non a persona unius, sed ab unico facta exheredatio est: quæ ab unico fit, a gradu fit ipso, quo is heres institutus est: quæ ab uno ex pluribus, a persona, non a gradu, imo nec a persona, quoniam ita Latini non loquuntur, sed a persona unius, ac præterea si Primus & Secundus in ea lege sunt appellativa non propria nomina, perperam his adjungis alia: nec enim cum secundum heredem dixit pro substituto, recte addit substitutum sine copula, quæ faciat ἐξήγησιν, vel παραλληλισμόν. Hoc autem proponitur initio *d. l. 8.* non secundum Juliani sententiam, ut tu ais, sed ut Flor. secundum sententiam, qua utimur, hoc est, secundum Catonianam regulam, quæ & sententia dicitur, *l. Julianus, de cond. & dem.* secundum jus, quo utimur, ut ait *l. 7. eod.* Si filius a Primo herede instituto ex asse exheredatus sit, a Secundo substituto præteritus, & post mortem patris moriatur deliberante Primo, deinde Primus hereditatem repudiaverit, Secundum non posse adire hereditatem, sed legitimum vocari. Et subiicit eadem esse dicenda si idem in filio postumo acciderit, ut vivo patre a quo exheredatus est moriatur. Perperam dicit Idem, qui non repetit eandem speciem. Non est eadem, quia posuit filium

lium mortuum post mortem patris, & nunc ponit postumum mortuum vivo patre, quo casu posito non est prorsus idem dicendum in postumo, quia jure prætorio substitutus ad bona pervenire potest, *l. postumus, de inj. rup.* nec potes argutari cum Accursio, postumum natum vivo patre mortuum post patrem: nam & sermo Pomponii eam interpretationem non admittit, nec vir eruditus quoque eam admiserit unquam: & ut jampridem Dominus docuit, frustra ponitur postumum natum vivo patre: nihil enim refert, quod ad rem propositam attinet, postumus mortuo, an vivo patre natus sit, nam & si mortuo patre natus sit, ac deinde mortuus, verum est substituto locum non esse. Tu niteris ostendere, vel tantillum interesse, & nisus iste tuus desinit in foria. Non potes etiam, Marrucine, Accursium tueri hoc colore, quasi idem (nescio cur mutes idem in id) quod accidit in filio, non acciderit etiam in postumo, nisi & postumus vivo patre natus sit. Nam verbo acciderit, mors significatur, *l. in vulgari, §. ult. de verb. sig.* quod & mox Pomp. ita explicat, dum subjicit, acciderit ut moriatur. Vita qua vivimus nobis non accidit, sed est de substantia nostra. Denique vita in actu primo est substantia per reductionem, non accidens. Operatio tantum vitalis est accidens. Utrique vero, id est, filio & postumo mors contigit vivo & deliberante Primo, ut etiam cum plures instituti essent in *l.* 14. proponitur, postumum vivis heredibus institutis, & deliberantibus vita decessisse. Quid vero in eo etiam attinebat comparare postumum filio, quod & ipse vixerit vivo patre, quod viderit, & riserit patrem, an hoc quidquam facit ad jus de quo quæritur in *d. l.* 8. vel an demutat ex eo aliquid. Addo, quod dixit Pomponius in filio, idem eum iterare in filio, si ita legamus in *d. l.* 8. cum subjicit, idem esse in postumo vivo patre nato; quid enim postumus vivo patre natus aliud est, quam filius? & ex tua disciplina si recte contendis cap. 11. postumum non dici eum, qui vivo patre natus est, aut non recte Pomponius postumum dicit vivo patre natum, aut tua concidit disciplina, quam tamen Dominus hoc loco quodammodo sequi videtur, nec sequitur tamen, cum superioribus rationibus adductus pro vivo patre, reponit, *Vivo Primo*, a quo exheredatus sit, quoniam & supra dixit a Primo fuisse filium exheredatum: & quod in filio, idem omnino nullo dempto, vel addito etiam in postumo poni oportet. At tu facesse hinc, κάνθων μολικέ, qui quæ luce clariora sunt, præstigias vocas, quia & verba extrema *l. 8. quoniam cum natus est filius, loco ejus est, qui superstes est*, quibus ostenditur, qua ratione idem servetur in postumo post mortem patris nato, quod in filio, referendo ad natum vivo patre, facis ut utraque pars legis sit de filio, nulla de postumo.

JOHANNES ROBERTUS.

NOn repugnavi quominus initium *l. 8. ff. de lib. & posth.* ita scriberetur, *si a primo*. Verum dixi quidem nihil esse, quod dictiones istæ primi & secundi, ibi majoribus litteris quasi propria hominum nomina sint, scribantur. Non quod inficiari vellem eadem nonnunquam propriorum nominum loco sumi, *ut in l. 2. §. ult. D. de condit. instit. & l. 3. §. filius, in fin. D. de lib. & posth.* sed id non esse perpetuum contenderem, quia dictiones istæ, & graduum heredum institutionis ac substitutionum ordinem sæpius significent, *ut in l. si posthumus* 14. *in prin. ff. de lib. & posth. l. servo alieno* 116. *§. si quis a primo* (ubi Accurs. ad utrumque hæc referri posse notat) *ff. de leg.* 1. *l. si plures* 24. *ff. de vulg. & pup. substit.* Eoque magis dicebam non esse, quod propriorum nominum loco hic sumerentur, & majoribus litteris exscriberentur, quod alioqui dubium relinquerent, an (cum eodem gradu intelligi possint plures instituti, & plures substituti) a persona tantum exheredatio facta proponeretur, quæ idcirco vitiosa esset, cum a toto gradu sit facienda. Sed enim eo, quod jam ille attexit supposito & acto, quippe institutos pariter & substitutos unoquoque gradu singulos tantum fuisse, non inficior ab illorum singulorum persona exheredatum, quasi a toto gradu recte exheredatum esse censendum. Neque hic urget, quod ait, si essent hic appellativorum nominum tantum, non propriorum loco posita, perperam his addita fuisse & alia, puta hæc, *si a primo herede instituto, a secundo autem substituto*. Quid enim in eo incongrui? ut significantius id sit hoc addi, ut sit & *in d. l. si posthumus, in verbo, ad heredes primo gradu scriptos*, quo loco istis dictionibus nemo dixerit propria nomina significare voluisse Africanum. Leviora hæc sunt, quam quæ accuratam adeo tractationem exigant: quale & illud quoque notat, non secundum Juliani sententiam dicere me debuisse illud decidi *in d. l. si a primo*, quia Juliani mentio non fiat in exemplari Florentino, at fit in vulgatioribus, & receptis exemplaribus, quæ in eo visa mihi sunt emendatiora. Nam alioqui, nullo auctore, aut antea, aut ibidem indicato, *secundum sententiam qua utimur*, minus convenit: siquidem id absolute prolatum ad Catonianam regulam referri, quod probari ait *l. Julianus* 85. *ff. de cond. & demonst.* quis illi assentiatur, cum in illa lege juxta exemplaria omnia Catonianæ sententiæ expressa mentio fiat, simpliciter vero sententiæ non fiat?

Ejusdem generis & illud est, quod notat ibidem legere me, *id acciderit*, prout legitur in exemplaribus vulgatis, & receptis, cum alioqui legatur in Florentino, *idem acciderit*. Quid vero inter utrumque hac in re adeo intersit, non dispicio. Itaque utrum malit, admitto; mihi enim idem Accii quod Titii. At, inquit, perperam dicit idem, qui non repetit eandem speciem, & perperam quoque diceret id, cujus in eo non est diversa significatio & vis. Sed quod ait non repeti in posthumo eandem speciem, quam in filio retulerat, utrovis modo legas, falsum est: quia & quod assumit antea posuisse filium mortuum post mortem patris, posthumum vero ponere mortuum vivo patre, falsum est. Nam (ut ex Accurs. sum interpretatus) hic posthumum vivo quidem patre natum ait, sed non ut idcirco eum vivo patre mortuum referat. Expendat syncerus lector, & comperiet id Pomponii verbis optime illic convenire. At nihil refert, inquit, vivo patre an mortuo natus sit posthumus. Imo vero plane docui interesse plurimum: tum quod alioqui non id sive idem, accidisse recte diceret in posthumo, quod in filio qui vivo patre extiterit, nec dici posset, cum natus est, ejus loco extitisse, qui superstes antea erat, ut in fine legis nominatum dicitur: Tum etiam, quod testator filium sibi natum videns, siquidem ejus animi fuisset, ut ad substitutum eo mortuo hereditatem devolvi voluisset, mutare testamentum potuisset, quod eo post mortem nato contigisse dici nequeat, cujus rei in jure rationem haberi comprobavi. Sed ea cum legeret, contigit ut more suo imprudens in coleos cacaret, ob idque foriolo illa parte distento, non aliud parare licuerit, quod responderet, quam qua exundabat foriam.

Et quam insipidum, quod verbo Acciderit mortem significari definit, idque cavillatur probari ex Pomponio *in l. in vulgari* 163. *§. ult. D. de verb. sig.* cum ibi nominatim dicatur verbo Acciderit, ut ea quæ vivis accidunt, ita etiam mortem significari, ac per consequens non magis mortem, quam alia, argum. ibi additæ particulæ, *etiam mors*, cui, si prævidisset futurum ut ea objiceretur, imminebat periculum ne nova correctione eraderetur. Inde vero quam apposite de vita, & morte philosophatur, vitam qua vivimus, non accidere nobis, sed esse de substantia nostra, operationem tantum vitalem esse accidens. An ideo magis probat, quo loco ibi legitur, *vivo patre*, legendum esse (ut conjectando corrigit, & nos rejicimus) *vivo primo*: Ut & quod subdit, utique & filio, & posthumo mortem contigisse vivo, & deliberante Primo, quis id inficiatur, cum hoc tantum vivo patre eos decessisse negemus? At, inquit, posthumus vivo patre natus, quid aliud, quam filius est? Atque etiam cur contra ea, quæ docuerim vivo patre natum,

tum, vocem poſthumum quærit? Utrumque facile expedio. In illo dico intereſſe inter filium ante teſtamentum editum, & eum qui poſt teſtamentum fuerit natus, quippe quod eo minus validam eſſe ſubſtitutionem voluiſſe intelligatur teſtator, qui a ſubſtituto, quem ſciebat filium ſibi natum, non exheredaverit, ut ab herede primo, aut eo magis id ei ſit imputandum, ſi juris ignorantia hoc egerit: quam ſi de nondum extante, & naſcituro cogitarit, arg. *l. 3. C. de inoff. teſt.* Sicque cum eo alia eſſet quadantenus ratio in poſthumo, ſive poſt teſtamentum nato, quam filio ante teſtamentum edito, non fruſtra eſt, quod non ideo minus idem, & in hoc, quam in illo obtinere expreſſit, cum alioqui ob id, quod alius ſit, addubitari potuiſſet: Illos autem vivo patre poſt teſtamentum natos, quia proprie poſthumi non ſint, quippe minime poſt mortuum patrem nati, lege Junia Vellea poſthumorum appellatione minime donatos fuiſſe; ſed tamen quia poſt teſtamentum, quod ab unoquoque mortis quandocunque, vel ipſo inſtanti obventuræ contemplatione fit, editi ſint, poſthumorum loco eſſe intelligi: ideoque & poſthumos nonnunquam a juris auctoribus lata appellatione vocari: quod quando fiat, ex ſubjecta materia facile dijudicari poſſit, docui *c. 2. hujus lib.* Ac ita referendo ad natum vivo patre poſt teſtamentum, retectis præſtigiis facio apertiſſime, ut altera pars ſit de filio, altera de poſthumo.

Quænam actio competere dicenda ſit in priore parte l. dotalem 62. & in l. hæc actio 66. ff. ſolut. matrim.

CAP. XX.

JOHANNES ROBERTUS.

IN illa ſpecie, in qua maritus ſervum dotalem, vel quaſi negotium uxoris gerens, vel invita uxore manumiſit, quæ agitatur *in l. ſi conſtante 26. §. ſi vir, & l. dotalem 62. cum 4. l. ſeq. ff. ſolut. matr.* duo imprimis duoia ſunt, cum mulier propter manumiſſum ſervum aliquid, quod maritus conſecutus ſit, ab eo vi legis Juliæ (cujus ibi mentio ſit) petere poteſt, & quonam tempore id illi liceat, & quanam actione id poſſit. Quod eo obſcurius redditur, quod eam actionem, qualiſcunque ſit, etiam conſtante matrimonio inſtitui poſſe dicitur, *in l. hæc actio 66. ff. ſol. matrim.* nec tamen ibi explicatur qualis hæc actio ſit, cum alioqui de dote actio, non niſi ſoluto matrimonio competat, *l. dotis, C. de collat.* in quo ſenſit Bartol. *in d. l. dotalem*, tunc mulierem agere poſſe condictione ex lege Julia: idque confirmat arg. *l. filiusfam. 14. §. maritus, ff. ad leg. Cornel. de falſ.* In quo circa ſpeciem cum ſuperiore conjunctam diſquirit, quid mulier ex lege Julia conſequi poſſit: in idque etiam citat *l. ſi vero negotium 65. verſ. dabit autem, ff. ſol. matr.* quam Bartoli ſententiam aperte ſubſecutus eſt Paul. Caſtr. *in d. l. hæc actio*, illud addens, condictionem iſtam eſſe ex lege Julia de maritandis ordinibus, competentem ad id, quod maritus fuit conſecutus tanquam patronus, vel æſtimationem ejus, rejectis ab eo expoſitionibus Accurſii, quarum nullam veram eſſe ait, ut ibi pluribus refellit, & explicat. Idem quoque ſenſere Oldra. & Alber. Roſat. *in d. l. dotalem, & d. l. hæc actio*. Quæ cum ita ſint, an non eſt, quod miremur non puduiſſe Obſervatorem id, quaſi novum inventum ſuum tradere, & glorioſius efferre, ſive id non ignoraverit ab illis ante ipſum fuiſſe proditum (quo caſu plagiarii notam non effugeret) ſive ignorarit? Summa hæc ejus imprudentia eſt, vel magis amentia, de re non dicam minime comperta, ſed ne tantillum quidem perquiſita, & temere & arroganter adeo pronunciare, eoque ſeſe venditare, quod nominatim dicat hanc eſſe illam diu perquiſitam, necdum tamen ab interpretibus inventam actionem, de qua agitur *in d. l. hæc actio*. En quo juris interpretum neglectus perducit tumidos: Neque tamen, ut mihi ſententia illa probari poſſit, tum quod etiam illo caſu, quo vir refragante muliere illiuſmodi ſervum manumiſerit, non aliud, quam dotis actionis judicium competere antea ex Papin. traditum eſſet *in d. l. dotalem*, quaſi id ſufficeret: quod quidem ad eos caſus referendum eſt, quibus dotis actioni locus eſſe poteſt, ſive ſoluto, ſive etiam conſtante matrimonio: Tum etiam, quod maritum, qui ſolvendo eſt, jure ſuo, ac ſine mulieris voluntate dotalem ſervum manumittere poſſe lex voluerit: ut exinde qualecunque jus patronatus futurum ſit, ita conſequatur, ut mulieri emolumenta, quæ perceperit, vi legis Juliæ reſtituat, ſed ſoluto tantum matrimonio, ut cui eo ſatis conſultum ſit, ſiquidem maritus ſolvendo exiſtat: quod ſi ſolvendo non ſit, niſi mulieris voluntas acceſſerit, libertas impeditur. Quo & conſtante quoque matrimonio, illo caſu deberi dos intelligitur, prob. hæc *l. ſervum dotalem 21. ff. de manumiſ.* Cum autem ejus voluntas accedit, tum propter mariti inopiam etiam conſtante matrimonio, ut reliquarum rerum dotalium conſervationis ratione, de dote actione agi poteſt: & ita intelligenda *d. l. hæc actio*, arg. *d. l. ſervum dotalem, in fin.* cum antea (ut dixi) de dote actionis mentio facta eſſet, ſintque intermediæ leges ad illam uſque omnes conjunctæ, eandem quæſtionem illam varie agitantes, nec repugnat, quod *in d. §. ſi vir*, de cautione traditum eſt; quam officio judicis maritum præſtare cogi poſſe ibidem dicitur. Id enim intelligitur ſoluto matrimonio fieri, cum ſuperſtite adhuc ipſo liberto nihildum ſit, quod actione de dote conventus ex ejus bonis, aut ipſius obligatione, cujus nondum dies venerit, reſtituat. *Sic intell. d. §. ſi vir*, arg. *ejus contextus*.

ANTONIUS MERCATOR.

ACtio de qua agitur in *l. hæc actio, ſol. mat.* eſt condictio ex lege Julia. Hæc eſt illa, inquit Dominus, diu perquiſita nondum ab interpretibus inventa actio. Non certe ab Accurſio, quem habuit ob oculos cum hoc ſcripſit, quo ut in aliis, & in hac re ceteros interpretes non exiſtimavit eſſe ſapientiores; nec fuit tum ei curæ ceteros inſpicere, quos nec tum habuit in poteſtate ſua, ut vere profiteri poſſit ſe judicium tale eis prorſus non debere: verum gaudet tamen quibuſdam ante idem veniſſe in mentem, quod & tum venerit ſibi: ubi autem dolus malus abeſt, plagium arguere non niſi maligni calumniatoris eſt. Sciunt omnes, & ſcripta ejus ſatis teſtificantur, quam is ab hoc vitio longe abhorreat, quamque libenter, quod ex aliis ſumit, id eis bona fide reddat: mirum eſt plagium uno loco feciſſe eum, qui nihil magis vitat, quam plagium, quique aliis etiam locis in hoc crimen incidiſſe non arguitur, & interim diu perquiſitam eſſe eam actionem non potes negare, cum ex quinque, aut ſex quæratur quænam ea ſit, mandati an negotiorum geſtorum, an actio de dote, an condictio ſine cauſa, an condictio ex lege, an condictio ex cautione, & quod tu eum ambitioſe dixiſſe mentiris, necdum inventam eam ab interpretibus, etiam verum eſt, quia nondum inter ſe certo conſtituere potuerunt, quænam ea eſſet, ſingulis dantibus ſuam, & te quoque nunc tuam, nempe actionem de dote, non condictionem ex lege Julia: quod falſo ſcribis Pap. tradere in *l. dotalem, eod. tit.* in qua ſervo dotali manumiſſo invita uxore maritum ab eo ex aſſe heredem inſtitutum, alteram tantum portionem reſtituere dicit actione de dote, non etiam eam, quam ut patronus conſequi potuit, ac debuit, & alteram ſi ſolvendo ſit maritus, actione de dote: ergo ſoluto matrimonio, non conſtante, cum tamen eam, quæ jure patronatus debetur uxor conſequi poſſit, etiam conſtante matrimonio condictione, quæ ex lege Julia deſcendit, *d. l. hæc actio*, quod & in *d. l. dotalem* interpres Baſil. addit, non actione de dote. Tu *d. l. hæc actio* pene circumſcribis, cum eam coanguſtas ad caſum quo maritus ſolvendo non eſt, ut idem dicat, quod *l. ſi conſtante, in pr. eod.* & quo voluntate mulieris ſervum dotalem manumiſit, quo ſane caſu ceſſat lex Julia, & ta-

men ut *l. si vero*, ita *l. hæc actio*, quæ sequitur, necesse est referre ad legem Juliam. Non ergo ad hunc casum, sed ad illum, quo maritus solvendo est, & manumisit invita uxore, aut negotio uxoris gesto, quo & si lex dicat agi posse etiam constante matrimonio, tu omnium hominum, qui sunt, qui fuerunt, quique futuri sunt stolidissime, audes dicere, agi tantum posse soluto matrimonio, & idem flagitium audes in *l. si constante*, §. *si vir eod.* quasi cautio ea de re non possit exigi nisi soluto matrimonio, quæ in similibus causis exigitur statim, *l. si quis servum, de act. empt.* & in hac quoque causa, ac si fuerit interposita ex ea quoque agi constante matrimonio potest.

JOHANNES ROBERTUS.

QUid est, quod succenseat, si miratus sim ab eo dictam diu perquisitam, & necdum inventam ab interpretibus eam actionem, quam ait esse condictionem ex lege Julia, de qua agatur *in l. hæc actio 66. D. solut. matr.* cum eam non unus, aut alter, sed plurimi prodidissent, & quidem ex potioribus vetustis interpretibus, quosque imprimis juris studiosi consulere soleant? Quoniam se offensum queri potest, si antequam hæc professus esset, divinare non potuerim juris interpretum generali appellatione unum Accursium ab eo intelligi, quia alios eo sapientiores minime existimet vir hic, quem dicta factaque perinde ac scripta admodum sapientem testantur. Quin mihi potius habenda fuit gratia, qui effecerim ut (quemadmodum ait) idem & aliis tot venisse in mentem intelligeret, quod quasi quæsitum diu (si quidem diu in id incubuit) cum illis pluribus aliis Accurs. hic tanto cum fastu sibi imprudens adscripserit. Nam alioqui, quod plagii in eo crimen amolitur, in idque tot verba effundit, quem petat non video, & cum a me in eo plagii minime argueretur, non fuit, quod prorsus in eam rem tot verbis, consciæ aliunde mentis suspicionem majorem injiceret. Qui disjunctive loquitur, non utrumque, sed alterum tantum dicit, ac ita cum scripsi mirari me ab eo traditum, id quasi novum inventum, quod pluribus jam annis, atque etiam seculis esset proditum, sive non ignorarit (quo casu plagii notam, superbe adeo locutus, non posse effugere adjeci) sive id ignorarit. Ac tamen (ut est pertinax) cum locos indicarem quibus a multis id est proditum, etsi id non inficietur, in eo tamen perstat, ut quod dixit, verum adstruat, nondum ab illis fuisse inventam, quia non omnes in id consentiant, & nondum inter se certo constituere potuerint quænam ea esset, pluribus aliam atque aliam, quam istam assignantibus. Quam id omne absurdum sit quis non perspicit? quia non omnes interpretes in id consentiant, ideo ab eorum nemine hanc actionem fuisse proditam: Itaque hoc ut novum inventum jure suo sibi se adscribere, quod diu perquisitum nondum ab interpretibus esset inventum, tametsi ab eorum pluribus nominatim sit proditum.

Inde vero & ad sententiam hac in re meam confutandam delabitur, quippe qua non aliam, quam de dote actionem isto casu competere asserui, quod illo casu, quo vir refragante muliere servum dotalem manumiserit, non aliam, quam de dote actionem a Papiniano ei dari probetur, *l. dotalem 62. ff. solut. mat.* In quo is falso a me Papinian. citari ait, quod illa lege maritum ex asse heredem a liberto scriptum, alteram tantum portionem restituere dicat actione de dote, non etiam illam, quam ut patronus consequi potuit ac debuit, aliam autem actione de dote, si solvendo sit maritus, qua tamen soluto tantum matrimonio agere possit, non autem constante, cum tamen & eam quæ jure patronatus debetur, uxorem etiam constante matrimonio consequi posse, prob. *d. l. hæc actio*. Non assequitur, aut se non assequi simulat sententiam meam, quæ ut clarior illi fiat, sic in universum statuo: Plurimum interesse, maritus qui in dotem servos accepit, quos exinde manumittat, solvendo sit, an non sit, & an invita ac refragante uxore eos

A manumittat, an non invita. Sed ita tamen, ut istis casibus omnibus, quod inde mulieri restitui oportet, id regulariter constante matrimonio restituere minime cogatur, sed eo tantum soluto. Ut quemadmodum regulariter, vel dos tota, vel pars dotis ante solutum matrimonium ab eo peti minime potest, ita nec quod occasione servi dotalis ab eo manumissi restituere uxori tenetur id, cum velut dotis loco sit, vel ejus partis, nec ante solutum matrimonium regulariter peti possit, prob. *l. si constante 25. §. si vir, ff. solut. matr.* quippe mulierem etsi absque ejus voluntate maritus dotalem servum manumiserit, non aliud a marito consequi ob id posse, quam (officio judicis in id implorato) ut caveat se restituturum mulieri quicquid ex liberti bonis ad eum pervenerit: ergo tunc restituere minime cogitur; sed cavere

B tantum restituturum, nimirum post solutum matrimonium, ut constat non ante dotis repetitioni locum esse, tunc autem non de alio, quam dotis, ejusque quod ex dote processerit, & in locum ejus succedat, restituendo agatur. Sed quemadmodum ab illa regula dotis non ante solutum matrimonium exigendæ, excipitur is casus, quo maritus vergat ad inopiam, effectusque sit minime solvendo, ut tunc non expectato matrimonii dissolutionis tempore dos ab eo exigi possit, idque actione de dote a muliere instituta, *d. l. si constante, in princip.* Ita & quod occasione dotalis servi manumissi ad maritum pervenerit, eo casu quo vergat ad inopiam, & solvendo non sit, consimiliter actione de dote mulieri ab eo & constante quoque matrimonio exigere licebit, nec aliter, juxta superiorem rationem, idque eadem de dote actione, *sic in-*

C *tell. d. l. hæc actio*. Nec repugnat *l. dotalem 62. ff. solut. matr.* Quin magis convenit, ut quæ actionis de dote expresse meminerat, qua repetatur, quod occasione servi dotalis mulier repetere potest. Ergo soluto matrimonio (inquit oblatrator) non ante; Imo vero & post solutum matrimonium, & ante. Illud quidem regulariter, hoc autem eo tantum casu, quo maritus vergat ad inopiam, non secus quam eodem casu dotem, & constante matrimonio peti posse lex voluit. Et quod causatur tunc nimium circumscribi, *d. l. hæc actio*, quæ ad illum solum casum restringatur, quo maritus solvendo non sit: imo vero non magis hoc casu constringitur actio hæc de dote, de qua ibi loqui Scævolam ex eo interpretatus sum. Quod a *d. l. dotalem*, in qua actionis de dote meminerat, usque ad *d. l. hæc actio*, in-

D termediæ leges omnes ejusdem sint argumenti: quippe de solo casu illo loquantur, quo servus dotalis fuerit a marito manumissus. Et cum in omnibus illis intermediis, ac inter se ipso sensu connexit legibus non alterius actionis mentio facta sit, atque exinde quasi continuato ejusdem propositi sermone subjecta sint ex Scævola ista verba, *hæc actio*, a quibus initium ducit *d. l. hæc actio*, non video ad quam aliam actionem ea referri debeant, quam illam, cujus novissime mentio facta esset. Et quod dicitur in ea *l. hæc actio*, non eo generaliter extendendum esse, ut actionem de qua loquitur, in id indistincte quandocunque constante matrimonio adversus maritum institui posse intelligamus, indicat particula *Etiam*, extensiva, qua ibi usus est Scævola, eo significans illam actionem etiam constante matrimonio aliquo casu

E competere. Nec ex eo quod *in d. l. dotalem*, alteram partem, quam non ut patronus consecutus sit maritus, judicio de dote mulieri restituendam ait Papin. inferri potest illam alteram, quam ut patronus consecutus est, illa actione peti non posse. Propterea enim id ab eo dictum est, quod cum initio proposuisset servum invita muliere manumissum a marito, qui ex asse esset institutus (quod non tantum de ea muliere quæ refragaretur, sed & illa quæ ignorasset, & non consensisset, poterat intelligi, *arg. l. invitum, ff. de servit. urb. l. filiusfam. in fin. princ. ff. de procur.*) quia in dubium sit eam portionem, quam ut patronus consecutus est, quovis illo casu esse mulieri restituendam, hoc est, sive refragata sit mulier, sive non sit, atque etiam si velut negotium ejus gerens vir manumiserit, *l. si*

vero

vero 65. in princ. verſ. item quidquid, ff. ſol. matrim. idque & ea actione, & eo tempore, quo ei res dotales reſtitui oportet, quippe regulariter actione de dote, & ſoluto matrimonio, Papiniano ſufficere viſum eſt illud in ea portione, quæ dubio careret, generaliter exprimere, nempe eam portionem, quam ut patronus ſit conſecutus, eſſe reſtituendam mulieri. In altera vero portione majus dubium eſſe ſubindicans, quia non ita quocunque caſu ſit ea conſtituenda, ſed tunc ſolummodo cum mulier ſit refragata; quia ſi non fuerit refragata, verum illa non invita maritus id egerit, eam reſtituere nullo modo teneatur, eo præſertim caſu quo is ſolvendo ſit, quia tunc manumittere potuerit, *d. l. ſi vero, in prin. verſ. ceterum ſi alio jure, & l. ſervum dotalem 21. ff. de manumiſſ.* propterea expreſſius, & eo caſu quo refragata fuerit, & eam quoque portionem dotis judicio maritum reſtituere cogendum dixit; nec alia ratione portionem iſtam ab illa altera ſecreviſſe dici poteſt, quam qua illa indiſtincte & extra dubitationem omnem reſtituenda ſit, nimirum eodem jure, eademque actione, ac eodem tempore, quo quævis aliæ res dotales reſtituendæ ſunt, & peti poſſunt, hæc vero non ſemper, nec abſque dubio, quo magis eo caſu quo ea portio reſtituenda eſt, qua actione ad id poſſet maritus urgeri, fuerit exprimendum, tametſi illa duo omiſerit, & quando reſtitutio eſſet facienda, & an de eo marito illud intelligeret qui ſolvendo ſit, aut non ſit, utrumque id ex aliis legibus determinandum relinquens; quarum argumento conſtat iſtiuſmodi reſtitutionem eo tempore faciendam, quo & aliarum rerum dotalium, & occaſione dotis debitarum fieri oportet, nimirum poſt ſolutum matrimonium, præterquam ſupradicto illo caſu, quo vergente marito ad inopiam, etiam conſtante matrimonio conceditur mulieri earum exactio, ad quem caſum referenda quidem ſit *d. l. hæc actio*, ut dixi, at non *d. §. ſi vir*, ac multo minus ad id, ut intelligamus quod dicitur *in fin. d. §. ſi vir*, referri ad tempus conſtantis matrimonii, ſed diſſoluti, vivo adhuc liberto, aut eo quidem mortuo, ſed ita ut dies obligationis, qua ſeſe marito obſtrinxiſſet, nondum veniſſet; Non quod negaverim poſſe, & conſtante matrimonio conſimiliter iſtiuſmodi cautionem exigere uxorem a marito, ſed quod non indiſtincte id illi eo caſu liceat, ſed tunc tantum cum maritus ſolvendo non eſt; quod cum illic non aſſumat, ſed neque conſtante aut ſoluto matrimonio cautionem illam peti dicat, in dubio ad eum caſum id convenientiſſime dixi eſſe referendum, quo regulariter aſſumitur ſolvendo eſſe, quoties contrarium non exprimitur. Quibus patet oblatratorem in eo calumniari, quod refert dixiſſe me, cautionem illam non poſſe exigi niſi ſoluto matrimonio, quod falſiſſimum eſt: ut & illud quod ait dicere me, in illa prædicta ſpecie ſoluto tantum matrimonio agi poſſe. Quo & ſtolidius, & flagitioſius in utroque, cum ſtoliditatem, & flagitium nobis objicere facile collatis ſcriptis deprehendet lector.

Repetitæ aſſertio lectionis l. cum Stichus 29. ff. de ſolut.

CAP. XXI.

JOHANNES ROBERTUS.

VETEREM, & receptam lectionem aſſerturus *in l. cum Stichus 29. D. de ſolut.* veterum ſententiam me ſecutum non diffiteor, neque id diſſimulavi unquam: quippe quod ea etſi mihi plane non ſatisfaceret, tamen longe præferenda videretur illi alterius negationis diſcerptioni deſultoriæ, quam Obſervator invehere tentaſſet. Et quidem is, quibus poteſt machinis, ſententiam illam expugnare etiamnum contendit. Sed non video, quo magis urgeat, quam quod veterem eſſe cauſetur, nec tamen vetuſtiorem eſſe Accurſiana, ut ille in gratiam noſtram Accurſii, Johannis, gloſſulariorum interpretum admodum diligentem obſerva-

A torem hic ſe præter morem præſtat. At circa id, de quo præcipue quæritur, quippe ſingula ſingulis juxta illam volubilem negationis tranſpoſitionem accommodanda, plane nihil movet, nedum ut promoveat. Iis igitur prætermiſſis, quæ inania omnino ſunt, ut certis cancellis, quæ ad hanc rem pertinent concludamus, ſic conſtituo, id inter genera, & ſpecies intereſſe, quod attinet ad ea dividenda inter plures dominos ſervi communis, aut plures ſtipulatoris heredes, quæ in genere ſpecieve debeantur, quod generis obligationis juxta ſpecierum illo contentarum numerum diviſio inter illos fiat, ſpecierum vero obligationis pro cujuſque ſpeciei, & corporis partibus, vel actuali, ut dici ſolet, cujuſque corporis diviſione pro diviſo, ſiquidem commode id fieri poſſit, vel juris intellectu, facta partium diſtributione, juxta *l. 5. ff. de ſtipul.* B *ſerv.* quia intereſt dominorum, vel heredum in ſingulis ſpeciebus partem potius jure dominii habere, quam ipſas ſpecies juxta numerum cuique attribui, cum vix fieri poſſit, quin ſpecies illæ aliis prævaleant. Quæ ratio in generis obligatione ceſſet, cum tunc incertum debeatur: ſicque in debitoris electione, quale quidque illius generis ſolvat, *l. cum incertus 13. ff. de leg. 1. §. huic autem, in fin. de act. in Inſtit. l. quod ex pluribus 106. ff. de verbor. oblig.*

Generi autem adjunximus, & quæcunque in quantitate ita conſiſtunt, ut eum communi, ac inter ſe propemodum pari ſpecie contineantur, functionem in ſuo genere recipiant, hoc eſt, aliæ res ejuſdem generis aliarum rerum vicem æqualiter ſubeant. Nam & harum diviſio pro diviſo ſemper fit, vel numero, vel menſura, vel pon- C dere, quia in iis quantitas ſola ſpectetur, non ipſum corpus, *l. nam & ſi fur. 13. §. ult. & l. ſi ſocius 16. ff. de reb. cred. l. ſi is cui nummos 94. D. de ſolut.*

Sed non idem arbitror, cum ſpecierum obligationi additus eſt numerus: puta cum promiſſi ſunt duo Stichi, aut ſervo noſtro communi, aut ſtipulatori, cui duo heredes exiſtunt. Nec enim horum diviſio tunc inter nos numero facienda eſt, hoc eſt, non ſinguli illorum cuique noſtrum ſunt attribuendi, ſed dimidiæ ſingulorum partes cuique noſtrum debentur, non aliter quam illo caſu, quo promiſſi ſunt Stichus & Pamphilus. Nam cum jam ab initio ad certas aliquomodo ſpecies id fuerit relatum, non poſſet, non intereſſe alterutrius noſtrum, hunc potius, quam illum alteri fuiſſe ſolutum, quia iſtiuſmodi res non contineantur communi ſpecie, hoc eſt, ea quæ D ita, ut dixi, functionem in ſuo genere recipiat, ut aliæ aliarum vicem æqualiter præſtare poſſint: *Sic intell. videtur d. l. cum Stichus 29. ff. de ſolut.* cujus principium, cum unica negatione legendum eſt, juxta vulgata exemplaria. Sicque geminatam negationem, quæ extat in Florent. exemplari, nec in alium locum tranſponendam (quod ille cenſet) verum prorſus tollendam judico: nec repugnare illi receptæ lectionis defenſioni, quod promiſſioni duorum Stichorum ibidem æquiparari videtur promiſſio decem hominum, quam proculdubio conſtat numero fieri, juxta *l. in ſtipulationibus 54. & l. ſi centum 117. D. de verb. oblig.* Primum enim in eo expendendum, quod etiamſi admitteremus hæc invicem pugnare: non ideo magis admittenda eſſet illa negationis tranſpoſitio. Ceterum non repugnare duplici ratione contendo, cum E illa, quam antea propoſui, quamque eo ſolo elevare tentat, quod veterum, & Accurſii fuerit (nam quod nec verba, nec ſententiam auctoris eam ferre ait, patet omnino eam multo aptius & verbis & ſententiæ, quam ipſius diſceptionem, & negationis tranſpoſitionem convenire) tum etiam alia, qua interpretor id, quod ab Ulpiano dicitur in d. l. cum Stichus, non generaliter in quavis decem hominum obligatione, aut promiſſione proponi, ſed in ea tantum, quæ communi ſervo facta ſit: in qua quia ſervi perſona ſpectatur, quoad ea quæ ſunt facti, puta quoad electionem, ſiquidem ſervo attributa eſt, aut etiam ſolutionem ipſi faciendam (nam & in eo aliquatenus in perſona ſervi conſiſtit ſtipulatio, ut & legatum, juxt. *l. ſi ſtipulatus 76. in princ. ff. de verb. oblig.*

l. de-

l.debitor, 84. §. *ſervo*, *ff. de leg.* 2.) cum attendendum ſit quales homines ipſi ſervo ſolventur: eo minus commode, & æqualiter inter nos plures fieret diviſio, non attenta ſolvendorum hominum qualitate, & præſtatione, cum hi ſervo reipſa ſolvi poſſint, *l. quod ſervus* 34. *ff. de ſolut.* Nec novum videri debet, ut ejus obligationis (quæ alioqui in genere concepta ſit) ratione adjuncti, quod ad factum referatur, aliter quam numero ſit nonnunquam facienda diviſio, juxta *d.l.ſi centum.*

Sic igitur fieri dicemus, ut cum ambigua ſit hæc vox decem homines, quemadmodum & illa decem denarii, cum in utraque dimidium duobus modis intelligi poſſit, & numero facta diviſione, & corporis partium, juris intellectu id tamen diſcriminis inter utramque eſt, quod in illa decem hominum, licet in genere, ſicque ſub incerto promiſſi fuerint, quia tamen id relatum eſt ad ſolutionem prius quadantenus in ſervi perſona ſubſiſtentem, non ſimpliciter, ut rerum in genere debitarum tunc facienda eſt diviſio, ſed ut certarum rerum, ſicque ſpecierum: quippe prout ſervo fuerint ſolutæ, quia ei ſolvi, cum is ſibi ſtipulatus eſt, vel invitis dominis poſſit. Sicque non poſſet non ſequi inæqualitas, ſi numero tunc diviſio fieret: cum in nummis, & aliis, quæ ad eundem modum communi ſpecie continentur, hoc eſt, functionem illam recipiunt, ſecus ſit. Nam & in iis diviſionem numero ſemper fieri commodius ſemper eſt, & ſtipulatoribus, & promiſſoribus, ceteriſque quibus inde obligatio acquiri poteſt, arg. *l. ſi pœnæ*, §. *ſi falſo*, *ff. de condict. indeb. l. nam etſi fur.* 13. *& l. ſi ſocius* 16. *ff. de reb. cred.* Sic rectius videtur intelligenda *d. l.cum Stichus*, in qua, quo loco legitur utriuſque rei *remedium*, legendum eſt ex Floren. exemp. *dimidium*. Quibus patet me illam Accurſ. & interpretum ſententiam reprobare, qua illic decem homines ſpecialiter deſignatos intelligi ſubaudiendum exiſtimant, quod alteri exemplo decem denariorum convenire nequeat, cum tamen utrunque conferat quaſi eodem modo eademque ratione propoſitum.

ANTONIUS MERCATOR.

OBſervator veterem adnotationem, quam vocat ad *l.cum Stichus, de ſolut.* non tuam intelligit, ſed aliam quæ his verbis perſcripta eſt. Contra in *l.* 52. *D. de verb. obl.* Sed dic, quod illa loquitur de electione facienda per duos heredes, quæ numero fit, quia ſunt duo heredes. Verum hæc lex loquitur de certis hominibus, qui debentur in ſpecie. Hæc eſt illa vetus adnotatio, quam Obſervator intellexit. Tu es ſimilis Priſco Javoleno, qui quodam recitante ſua carmina, & ita incipiente, *Priſce jubes*, cum ſe vocari arbitraretur, ſubito reſpondit: *Ego vero non jubeo*: quod pleriſque commovit riſum. Erat omnino Priſcus dubiæ ſanitatis, inquit Plinius, intererat tamen officiis, adhibebatur conſiliis, atque jus civile publice reſpondebat. Idem de te multo magis pronuntiare licet, qui cum audis veterem adnotationem, tuam eſſe eam arbitraris: nec enim quæ vetus dicitur, tua eſſe poteſt, niſi ſic dicatur vetus, ut vetus vinum: & cujus ſanitatis eſt etiam, quod ſit vetus, eam exiſtimare ab Obſervatore damnari, qui non ſectatur niſi vetera, recentia fugitat, quæ tibi ſunt vetera? Et contraria ratione cum legis, Nam quod Johannes ſcribit, &c. non te intelligit, ſed Johannem Boſſianum veterem interpretem. Verum ad rem. Si quis generaliter duos, vel x. vel c. homines ſtipulanti promiſit, quod dicitur inter heredes, & dominos diviſionem fieri numero, *l.* 54. *&* 117. *de verb. obl.* cum eo pugnat *d.l.cum Stichus*, quæ diviſionem fieri ait ſpecie non numero x. hominibus promiſſis. Tu primum reſpondiſti, eam legem eſſe accipiendam de certis x. non de incertis generaliter promiſſis. Deinde reprehenſus a Domino, conceſſiſti, id accipiendum eſſe de x. hominibus generaliter promiſſis, ſed de promiſſis tantum ſervo communi: nam ſi alii ſint promiſſi, numero non ſpecie obligationem dividi: quod omnino eſt contra *d. l.*54. quæ etiam duobus hominibus generaliter promiſſis ſervo communi, inter dominos ait numero fieri diviſionem, perinde atque inter heredes alterius ſtipulatoris. Nihil autem refert, duo an x. generaliter ſint deducti in ſtipulationem. Non eſt etiam verum, quod ait *d.l.* 54. in ſtipulationem deducto Sticho & Pamphilo, corpore diviſionem fieri, idem obtinere duobus Stichis in ſtipulatum deductis: nam pro numero, qui ſtipulationi adjectus eſt, dividenda ſtipulatio eſt: aut ſane non fuit cur in *l.cum Stichus* ſepararetur ſtipulatio Stichi & Pamphili ab ſtipulatione duorum Stichorum, vel duorum Pamphilorum, ſi & qui duos Stichos ſtipulatus eſt, pro eo eſt, ac ſi hunc & illum Stichum ſtipulatus eſſet.

JOHANNES ROBERTUS.

HIc vide ut tranſverſos agat vanos homines nugarum oſtentandarum ſtudium, quod illud ſibi videretur, nugivendus feſtive in me dicturus, quod de Priſco Jaboleno fertur, non tantum ſciens videnſque, ſed & in eo, in quo ipſa ejus ſcripta apertiſſime mendacii illum arguunt nihil veretur mentiri. Negat, quod de vetere aduotatione dixerat, quo notaret ſententiam meam ex vetere adnotatione eſſe ductam, ſe id conjectum in me voluiſſe, & quod Johannis nominatim meminerat, id non ad me referre voluiſſe (quem tamen ſæpius hoc nomine ſe deſignare ſolitum inficiari non poteſt) verum de Johanne Boſſiano vetere juris interprete tum cogitaſſe. Quod ſi ita eſſet, quorſum poſt relatam eam, quam Johanni tribuit ſententiam, de ea intelligens, ſubjeciſſet verba hæc, *quid aliud eſt quam quod veteres reſponderunt?* An eo alios illo (quem jam vult) Johanne vetuſtiores cogitavit idem antea prodidiſſe, cum illum Johannem Accurſii tempora præceſſiſſe conſtet? Hic quid attexere valet Sycophanta?

Quod reliquum eſt, illud imprimis ibi comprobare me voluiſſe, negationem illam erraticam nullo modo convenire poſſe illius, de qua agebamus, *l. cum Stichus* 29. *ff. de ſolut. verſ. idemque eſt*, quamcumque interpretum ſententiam ſequare, aperte indicant illa mea priora libri 1. Receptæ lectionis verba hæc: *Verum ut ita ſit ea repugnare, non tamen ideo magis illa negationis tranſpoſitio admittenda eſt, ut quam multo etiam maxime is contextus reſpuat.* In eo autem labitur, quod ait me primum reſpondiſſe legem illam accipiendam eſſe de certis 10. non de incertis generaliter promiſſis, & me ab ipſo reprehenſum conceſſiſſe id accipiendum eſſe de decem hominibus generaliter promiſſis: Neutrum in ſcriptis meis comperiet, neque primum dixiſſe me, id accipiendum eſſe de certis decem hominibus, neque ſecundo loco dixiſſe, idem accipiendum eſſe de hominibus generaliter promiſſis, nec per conſequens me ab eo reprehenſum ea propter illud conceſſiſſe, quod nunquam ſenſerim, aut ſcripſerim. Hoc tantum primum dixi, ſtatim poſt propoſitum exemplum decem hominum ſubjeciſſe Ulpianum, ambiguam eſſe vocem decem hominum, quaſi eo indicaret non plane ſe voluiſſe hoc exemplum decem hominum cum illo conferri, duorum Stichorum, aut duorum Pamphilorum: Sed quod ſit hoc ambiguum, ideoque ſic nonnunquam contingere poſſit, ut & quaſi genus, & quaſi ſpecies promittantur, proptereaque ibidem Ulpianum adjeciſſe hæc verba, *atque utriuſque rei dimidium duobus modis intelligi poſſe*. Quod licet & de denariis dictum ab eo ſit, quia tamen incertum id eſt in denariis, neque tam facile in iis contingit ambigi an de iis in ſpecie agatur, illud in decem hominibus tantum propoſuit, quorum eo magis exemplum accedere poſſet ad illa duorum Stichorum, aut duorum Pamphilorum. Ac poſteriore loco addidi, eo magis illic ita intelligendum id eſſe, quod horum promiſſio communi ſervo facta ibi proponitur, in qua ſervi factum, & perſona ſpectatur, ut dixi, circa vel electionem ab eo faciendam, vel ſolutionem, quæ ei fiat. In quo cum qualitas hominum, qui illi ſolventur, ſit attendenda, eo minus commode, & æqualiter eorum diviſio poſſet numero fieri, ut pluribus explicui, quæ non repeto, quod ille ea non improbet. Nam quod objicit *l. in ſtipulationibus* 54.

ff. de

ff.de verb. oblig. nihil urget. Nec enim pariter ibi ex adjunctis dici potest verba hæc, duos homines, sic ambigua esse, ut ibi magis de certis, & in specie cogitatum appareat, quam de incertis, & in genere. Ceterum quod ille addit, duobus Stichis promissis, duobus stipulatoribus inter eos numero fieri divisionem, id a juris ratione adeo alienum est, ut refutatione sit plane indignum. Et vero quonam alio id comprobat, nisi quod alioqui ait non fuisse cur separaretur, & diversum constitueretur exemplum Stichi & Pamphili, ab exemplo duorum Stichorum, si in utroque de certis corporibus in personarum partes, non autem numero dividendis sentiebat. In quo non perspexit aliter atque aliter hæc proponi, illud Stichi & Pamphili, in promissione facta servo plurium communi, istud vero in promissione duobus facta, non autem servo communi. Quod eo manifestissime patet, quod in exemplo proximo subjecto decem hominum, illud nominatim expressit, servo communi promissorum, nimirum plane indicans superiorem promissionem non servo communi factam se intellexisse, in quo tamen indicare voluisset perinde obtinere, quippe ut cuique ex stipulatoribus singulorum debeatur dimidium, quod antea dixerat in promissione facta Stichi & Pamphili servo communi duorum: quo quid apertius?

An qui vel nominatus fuerit tantum a latronibus damnatis, vel qui accusatorem corruperit tantum, satis habeatur pro confesso atque convicto.

CAP. XXII.

JOHANNES ROBERTUS.

INTERPRETATIONI nostræ, qua ita componi posse docuimus, quod a Macro dicitur *initio l.2.ff.de bon. eor. qui ant. sentent. mort. sibi consciver.* cum Ulpiani responso, *l. ejus qui 29. ff. de jur. fisci*, ut negationem Macro addendam non esse assereremus, non video, quid præter inanem & frivolam argutiolam objiciatur, qua Observator ab his, quæ secundum quid dicta sunt, tanquam a simpliciter dictis ita colligit, Si is, qui accusatorem corrupit tantum, satis habetur pro confesso atque convicto, *d. l. ejus*, & si quis alia ratione, quam accusatoris corruptionis satis habetur pro confesso atque convicto, puta eo quod, ut interpretamur, a latronibus damnatis, ut criminis particeps fuerit nominatus, frustra a Macro alterutri illorum alterum adjungitur, quod non possit non esse superfluum hoc adjunctum. Utrumque vero, quod assumit, plane falsum est. Nam tantum abest, ut ab Ulpiano illud dictum fuerit, eum qui accusatorem corruperit, satis haberi pro confesso atque convicto, ut neque simpliciter dixerit haberi eum pro confesso atque convicto, verum id tantum in hoc, quod ipsum corrumpentem contingit, eum haberi pro confesso atque convicto, non autem in eo, quod ad ejus heredem spectat: quod cum nominatim & diserte ab Ulpiano ibi dictum fuerit, ut etiam ab eodem Macro in eandem sententiam traditum *in l. ult. §. ult. ff. de bonis eor. qui ant. sent.* quantum abest, ut illud inde inferre possit, satis eum haberi pro confesso atque convicto: Ac minus in illo altero, quod quasi ego proposuerim, ita fallaci ista argumentatione in me retorquere voluit, illam particulam *satis* in utroque repetitam ex suo ingenio addens, in qua est fallacia: Cum tantum absit, ut ego scripserim eum, qui a latronibus nominatus est, satis haberi pro convicto, aut etiam simpliciter haberi pro convicto, ut nominatim illic asseruerim illam nominationem ita demum efficaciam & vim obtinere, si facti circumstantiæ, illi a latronibus factæ declarationi, conveniant: idque si minus ad sententiam in eos ferendam, saltem ad quæstionem eis decernendam atque etiam repetendam, arg. *l. unius, & l. ult. ff. de quæst.* Comprobabam & eo, quod ita nominati ad novos honores admitti nequeant, quasi vel sola nominatione, etiam non instituta accusatione, in hoc prægraventur, *l. libertus, §. in quæstionibus nominatos, ff. ad municip. & de incol.* Quæ omnia quis non videt plurimum ab eo abesse, ut eos admiserimus haberi pro satis confessis atque convictis? quod tamen ab alio, quam a me dictum minime contendit. Nihil igitur nobis obstat insulsa illa ejus cavillatio, quo minus illud verum sit, cum aliquo præterea alio prægravatur reus, quam quod accusatorem suum corruperit, quasi eo pro apertius & certius convicto & confesso habendus sit, heredibus ejus defensionem adimi, quo spectare interpretabamur illud, quod* Βασιλικῶν *libr. 60. tit. 53.* dicuntur istiusmodi rei ὡς φανεροὶ γενόμενοι, hoc est, eo magis effecti manifesti, sive certius convicti. Quem locum si antequam ipsi objiceretur, prævidisset, qui Græcorum imprimis scriptis novas tot suas correctiones fulcire contendit, in eoque totus est, eadem facilitate, & eum addita quoquomodo negatione correcturus fuit. Quin & id exinde non fuisse aggressum eum, qui nil non in quibusvis juris nostri scriptis sibi licere putat, mirum admodum, cum alioqui aperte adeo contextus ille Græcus ipsius correctioni repugnet, nisi forte quod Græci interpretis adnotationem ibidem extantem in verbis, *Nominati a latronibus*, multo etiam validius ejus correctioni obesse perspexit: ad quam non adeo ego primum animum adverteram, cum tamen plane, quæ nos asseruimus, comprobet eo quod his, quæ in contextu dicta erant, hoc etiam addat, Severum & Antoninum id quasi rationabile rescripsisse. An & hic quoque negationem addere audebit? Sed eo amplius illa adnotatio spectare dici potest, ut id ita intelligatur, quod ab illis Imperatoribus rescriptum, & a Macro relatum est, eos, qui a latronibus damnatis nominati, & quasi ipsi latrones declarati corruptis accusatoribus decesserint, non ita relinquere heredibus suis defensionem, ut confessos de crimine defensionem heredibus suis relinquere constat, quod ab illis Imperatoribus sit rescriptum, rationabile esse: quippe ne illi defensionem heredibus suis relinquant. Qua subtiliore ratione posse *præd. l. 2.* ex illa adnotatione intelligi hic adscribere visum est, ut cum veteres interpretationes, & hic quoque nobis objiciat, quo novas, eo nomine, quod novæ sint, se magis probare testetur, hoc minus hominis difficilem bilem commoveamus. Et cum veterum interpretationes & hic quoque nobis objiceret: meminisse illum oportuit, nobis propositum id tum fuisse, legum nostrarum contextum a novis & temerariis correctionibus, seu magis depravationibus, tam veterum, quam nostris interpretationibus asserere.

ANTONIUS MERCATOR.

CAligabant etiam tibi oculi cum legisti veterem adnotationem, quam Dominus protulit in medium ad *l.2. de bon. eor. qui ante sent.* quæ res fecit, ut eam existimaris esse tuam, & longiorem ab eo factam, quam tu fecisses. Non tua, Johannes, sed vetus interpretatio ea est, his concepta verbis: Contra in *l. ejus qui, de ju. fis.* sed dic, quod hæc lex loquitur de eo, qui fuit a latronibus nominatus, & pro confesso habitus obiit corrupto accusatore: ibi tantum corruperat delatorem: nec habet quidquam amplius. Eam Dominus rejicit hac ratione. Nam & is, inquit, qui accusatorem tantum corrupit, satis habetur pro confesso atque convicto, &c. & hoc vult, eum qui accusatorem corrupit, hoc ipso satis haberi pro confesso, *l. ejus, de jur. fis.* Secundum veterem interpretationem, eum etiam, qui a latronibus nominatus est, pro confesso habitum antequam moreretur corrupto accusatore: ergo ex nominatione sola, satis haberi, aut fuisse habitum pro confesso. Ex abundanti igitur addi in *d. l. 2.* eum etiam corrupisse accusatorem. At falsum illud esse existimavit, quod vetus interpres dixit, nominatum haberi pro confesso. Et quantum ad reum, qui corrupit accusatorem, satis ob hoc solum, quod corrupit accusatorem, eum haberi pro confesso, etiamsi a latronibus nominatus non sit:

& verum est, nominationem nihil adjicere: nam quod adfers ex *l. libertus*, *§. in quæstionibus*, *ad munic.* nominatos, & non accusatos ad novos honores admitti non posse, falsissimum est: nam qui accusatorem non habet, ab honoribus non prohibetur, *l. 6. §. si quis accusatorem*, *de mun. & hon.* & in specie *d. §. in quæstionibus* etiam nominatos accusatorem habuisse, illa verba demonstrant, *ante causam finitam*, hoc est, ante sententiam, ut *l. 7. de mun. & honor.* Nominatio etiam, imo nec accusatio non facit, ut magis pro confesso habeatur, qui accusatorem corrupit. Nihil ergo prorsus adjicit: & ideo si postea decesserit, non relinquere eum defensionem heredibus rationis non est. Sic affirmat esse legendum in *d. l. 2.* Hoc enim sermone plurimum negative utimur, ut *l. 1. C. quom. & quan. jud. Vos damno onerari non est rationis*, & apud M. Tullium, *de Volusio*, *quod scribis non est id rationis*, & in *l. cum post*, *§. 1. de ju. dot.* etiam Dominus adfirmat esse legendum, *rationis non est*: verba autem illa Basilic. *ὡς φανεροὶ γενόμενοι*, quæ his latinis respondent, ut confessi de crimine: quia scilicet quasi suapte confessione prodiderunt se, & his Græci interpretis, *ὡς συνομολογήσαντες τὸ ἁμάρτημα*, te interpretari hoc modo, hoc est eo magis effecti manifesti, sive certius convicti, qui audiunt, vel legunt, quid aliud dicant non habent, quam ut te ad mastigophoros deduci jubeant, simul ut eo castigare, quod dixisti ita posse accipi verba *d. l. 2.* Sicut nominatim & propalam confessi de crimine defensionem relinquunt heredibus, non ita defensionem relinquere heredibus nominatos a latronibus, qui accusatores corruperunt: ex quo sequitur plus nocere confessionem tacitam: cujus argumentum præbet redemptio accusatoris, quam expressam: quo nihil absurdius est. Si enim qui accusatorem corrupit, defensionem non relinquit heredibus, & multo minus relinquit eam, qui palam confessus est; nam hic pro damnato habetur, & post damnationem causa retractari non potest: ille pro damnato non habetur, *d. l. ejus*, quamobrem ejus defensio adhuc in integro est.

JOHANNES ROBERTUS.

IMo vero tota mente etiamnum caligat, qui tam bardus est, ut non animadvertat, nisi si non animadvertere se dissimulet, quod scripserat de vetere adnotatione *ad l. 2. ff. de bon. eor. qui ant. sent. sib. mort. consc.* non in eam partem accepisse, quasi meam tantum esse diceret, verum ut eo me perstringeret, quod veterem & antea jam olim ab aliis proditam sententiam, ut recens excogitatam mihi adscriberem: quod si inficiatur, siquidem in hoc inficiatur, quod id se persuasurum confidat, qui inde articulatim quæcunque scripsi insectatur, is sperat futurum, in meridie ne quisquam cernere queat. Sed tamen cujuscunque ea sententia fuerit, quoniam temerariæ ipsius correctioni obest, in ea quoquomodo refellenda non perstare (ne uspiam sponte herbam porrexisse dicatur) non potest. Nam alioqui quid hic, quo magis novam correctionem fulciat, novi adfert? Cum repetat tantum falsum esse quod vetus ille interpres (quem jam alium a me esse supponit) existimat nominatum a latronibus haberi pro confesso: Contra autem verum esse quod asseruit, reum qui accusatorem corruperit, eo solo satis haberi pro confesso, etiamsi nominatus non sit. Illud prius sum interpretatus ita me asseruisse nunquam. Posterius vero admisi quod ad ipsum reum attinet, quod ad heredes vero, pernegavi: nec enim eo solo adimitur eis defensio, nisi aliud accedat, *l. ejus qui 29. in prin. ff. de jur. fisc.* Hominis astutiam vide, neque tamen adeo tectam, quin nullo detegente facile percipi possit. Istud de heredum defensione, in quo uno quæstionis propositæ, atque etiam ipsius conjectariæ correctionis cardo versatur, plane omittit, & ad alia delabitur, in quibus haud acutiorem se præbet. Negat quod nominatos, tametsi minime accusatos, ad novos honores non esse admittendos probavi, *l. libertus*, *§. in quæstionibus*, *ff. ad municip. & de inc.* Idque hac sola generali ratione, quod qui accusatorem non habet ab

A honoribus non prohibeatur, *l. rescripto 6. §. si quis accusatorem*, *ff. de mun. & hon.* Quod quidem generali ratione verum est, cum eo quod dicimus, neminem sine accusatore esse damnandum, *l. 3. C. de his qui accus. non possunt.* Sed tamen speciales aliquos casus esse constat, in quibus & sine accusatore torqueri, condemnari, & puniri propter delictum quis possit, ac per consequens in his, etsi accusatorem non habeat, ab honoribus novis prohibeatur, *ut in l. 2. §. si publico* (& ibi Accurs. alios consimiles casus annotat) *ff. ad l. Jul. de adult. l. ult. ff. de quæst.* qualia ea omnia sunt, quæ magistratibus vel per officium, vel alia quavis publicæ solicitudinis cura innotescunt, quæ citra solemnia accusationum posse ab iisdem discuti, & in his condemnationem fieri, *prob. l. ea quidem 7. de accus. l. 1. in pr. C. de cust. & exhib. reor.* Non potest autem magistratui de-
B nunciatione magis innotescere, quam ipsa apud eum vel in quæstione, vel extra quæstionem facta a latronibus nominatione, quæ non minorem in eo quam delationis vim habere possit. Quam delationem solam, etsi nemo se accusatorem profiteatur, & inscribat, a novis honoribus ante sententiam petendis prohibere, *prob. l. reus 7. ff. de mun. & hon.* Nec obstant, quæ detorquet, verba illa *d. §. in quæstionibus*, *ante sententiam*, quæ, ut ibi manifestissime patet, referuntur ad causam de qua ibi agitur, quippe ejus de quo quæstionem habitam illic proposuit, quæ non aliter finiri debeat, quam discussione quoque facta ejus, qui nominatus a reo in quæstione fuerit, *l. 1. §. in causa*, *vers. præterea*, *ff. de quæst.* Quo magis falsum probatur quod toties inculcat, nominationem nihil prorsus adjicere, quo solo correctionis conjecturam tuetur, nisi quod simul
C hunc sermonem ita negative plurimum usurpari solere addit, *rationis non est*. Quod plane aversa mente comprobare nititur. Nam *l. 1. C. quom. & quand. jud.* nec negative, nec affirmative rationis meminit. In altera vero quam citat, juxta receptam nostram lectionem habet, *rationis est*, absque ulla negatione, quippe, *l. cum post. in pr. vers. mulier*, *ff. de jur. dot.* quæ duæ solæ leges falso ab eo citatæ suspecta admodum reddunt verba, quæ quasi Ciceronis sint, addit, cum maxime & eorum domicilium non notet, & aliis quidem locis comperiam dictum a Cicerone, ratio non erit, non autem rationis non est. Tametsi nolim inficiari, & illud negative posse dici, sed ita ut illud sit frequentius, quod ille imprudens probavit. Et quod cavillatur ita me explicuisse illa verba, *ὡς φανεροὶ γενόμενοι*, eo magis effecti manifesti, sive certius con-
D victi, sciat me non pressius verba verbis reddere, verum illud significare voluisse, propterea usum fuisse in hac re ista dictione *φανεροὶ* eum qui Græce id reddidit, quo magis exprimeret non simpliciter convictos, sed manifeste & certo convictos; cum etiam & illo loco non ab re dici queat subintelligi adverbium *μᾶλλον*, cujus ἔλλειψις frequens apud Græcos reperitur, ac inde forte & in Pandectis Hetruscis, ut ex his plures istiusmodi locos congessit Anton. August. *c. 14. lib. 4. Emendat.*

Non eodem semper sensu quid dici Constare inter omnes, & simpliciter constare.

CAP. XXIII.

E JOHANNES ROBERTUS.

NEQUE dixi, neque scripsi unquam id dici constare, quod sit controversum: sed illud scripsisse me agnosco, ea quoque nonnunquam *ἐμφατικῶς* dici, constare, quæ extra dubium omnino posita non sint, ob id, quod licet de eo non plane inter omnes constet, tamen qui loquitur, quam maxime possit id asserere, & (quod dici solet) pro constanti adfirmare velit. Quod qui ex meis & obloquutoris illius mei scriptis expendet, non hoc tantum certo comperiet illum calumniari, verum præterea in eo, quod vim illius vocis me non intellexisse ait, eam sibi minime per-

perſpectam eſſe prodere, & eoſdem in caſſes, quos tendit, imprudentem incidere (quod ipſi, cujus inſtitutum jam ab hinc tot annis fuerit Grammaticam docere, pudendum magis eſt) dum ut probet verbum id Conſtare ſimpliciter in oratione poſitum (de eo enim ſolo illic agebatur) id ſignificare, de quo nemini dubium ſit, nec aliud, illos in eam rem citat ex Cic. locos duos, in quibus aliqua de re dicitur conſtare inter omnes, non diſpiciens aliam vim eſſe prolati ſimpliciter hujus verbi, & in oratione poſiti cum iſta adjectione *inter omnes*. Intelligat igitur nugator, qui ſibi verborum videtur penſitator ſubtiliſſimus, frequentiſſimum fuiſſe, & Juriſconſultis, & aliis auctoribus, conſtare inter omnes, ſive apud omnes id dicere, quod & veriſſimum eſſe, & a nemine in dubium revocaretur: quo ſpectet tum uterque ille locus ab eo perperam in nos contortus, tum & apud eundem Cicer. infiniti alii: ut quidem ille *lib. 1. de Invent.* quo docet nihil attinere eas propoſitiones velle firmare, & probare, quæ conſtent inter omnes, hoc eſt, ut ibidem interpretatur, quæ perſpicuæ ſint omnibus, eo quod ea inter omnes conſtare neceſſe ſit, puta eum, qui die cædis Romæ factæ, Athenis fuerit, illi cædi intereſſe non potuiſſe. Ac deinde ſubjicit probari nihilominus oportere eum illo die fuiſſe Athenis, quia etſi conſtet eum illo die ibi fuiſſe, non tamen inter omnes conſtet: quod etiam ſimpliciter ibi non conſtare dixit idem 2. in Antoni: Sed tum (inquit) nimis conſtabat inter omnes neminem eſſe reſalutatum. Ac neque eo ſolo idem Cicero aliquando contentus eſt, niſi & inter quos id conſtiterit, nominatim exponat: ut illo in Oratore ad Brutum loco, quo cum inter omnes antiquos conſtare dixiſſet, enumerat deinde Ariſtotelem, Theophraſtum, Theodectem, Ephorum: idemque *lib. 1. epiſt. ad Q. Frat.* Conſtare (inquit) inter omnes video id a nemine in dubium revocari; ſignificans Q. Fratrem maximam in provincia adminiſtranda diligentiam adhibere. Et hoc idem eo magis ſignificat, quo ubi non omnino inter omnes conſtet, exceptivam particulam addit, quæ illud indicet, ut *lib. 5. de Finib.* Conſtitit fere inter omnes (inquit) id in quo prudentia verſaretur, aptum & accommodatum naturæ eſſe oportere. *Et in Orat. pro S. Roſcio Amerin.* Hominem (inquit) audaciſſimum nuper habuimus in civitate C. Fimbriam, & (quod inter omnes conſtat, niſi inter eos, qui ipſi quoque inſaniunt) inſaniſſimum. In quam rem infiniti alii ex eodem loci adferri poſſunt. Quam toties repetitam adjectionem ſequeretur ſupervacuo, & vitioſe fieri, ſi utrumque id omnino idem eſſet, & ſimpliciter, & cum ea adjectione in oratione poſitum. Id igitur recte conſtare dicemus, quod ita eſſe aſſeverare volumus, tametſi non ad unum omnes in eo nobis aſſentiantur, quod tamen tunc non recte conſtare inter omnes diceremus. Nec abſimile, quod in jure dicitur nonnunquam certum, in quo tamen non leve dubium ſit, *l. ſi creditor 7. §. ult. ff. de diſtr. pign. l. illud certum 13. ff. de lib. cauſ.* ut etiam nullam dubitationem habere, quod tamen plane dubio non careat, & quod aliis locis interdum tantum obtinere dicatur, *l. illud nullam, ff. de minor.* juncta *l. interdum, ff. de cond. indeb.* Sicque & in jure conſtare id nonnunquam dici comperiemus, quod verius eſſe, & a pluribus adprobari exiſtimatur: ut quod Paulus in *l. 2. §. ſi a pupillo, ff. pro empt.* ait conſtitiſſe, eum, qui rem emerit a furioſo, eam uſucapere poſſe. Idem alio loco reſponſum fuiſſe refert, in *l. pignori 13. §. 1. ff. de uſucap.* quod ſi inter omnes conſtabat, cur quaſi dubio minime careret, ita reſponſum fuiſſe dixit, niſi ut verius id eſſe, & ab aliis quoque adprobari ſignificaret? ut neque dubitatione illud caruit, quod quidem id indicat, quod in *d. §. ſi a pupillo*, id utilitatis cauſa conſtitiſſe ait, juxta Floren. exempl. lectionem aptiorem. Eodem pertinet, quod Pompon. furioſum & infantem indiſtincte per ſervum uſucapere poſſe conſtare dixit in *l. ſi ſervo 28. ff. de uſucap.* quod non tantum dubio non careat ex regula tradita in *l. Labeo 8. ff. de uſucap.* ſed & in furioſo, extra res ſervi peculiares falſum id eſſe contendunt plerique, quo pertinere videatur *l. 4. in prin. verſ. hæc perſona, ff. de uſucap.* Similiter & quod in *l. inde Neratius 23. §. hanc actionem, ff. ad l. Aquil.* Ulpianus indiſtincte legis Aquiliæ actionem, & heredi ceteriſque ſucceſſoribus dari conſtare dixit, cum tamen in nonnullis Sabinum reclamaſſe referatur, & ejus in eo ſententia adprobetur in *l. nam ſicut 36. §. ſi dominus, ff. ad l. Aquil.* ut & ab Ulpiano conſtare dicitur rem ita diſtractam, ut ſi diſplicuiſſet, inempta eſſet, non eſſe ſub conditione diſtractam, in *l. 3. ff. de contrah. empt.* quod tamen dubitatione non carere patet ex *§. emptio. de emp. in Inſtit.* juncto arg. *l. 2. ff. de in diem addict. l. 2. C. de pact. inter emp. & vend.* Quo etiam ſenſu conſtare dicuntur tam quæ in judicio præſentibus partibus, vel per contumaciam abſentibus a judice pronunciata & probata ſunt, quam quæ in judicio quis fuerit confeſſus, vel legitimis probationibus ita convictus, ut vix id negare ſufficiat, juxta *c. 1. & ibi gl. in verb. conſtiterit, ext. de in integr. reſtit. c. ſi conſtiterit, ext. de accuſ.* junct. *c. cum olim, ext. de verb. ſign.*

ANTONIUS MERCATOR:

NOn das hoc capite niſi riſus & jocos. Non dixi, inquis conſtare id, quod eſt controverſum, ſed quod non conſtat inter omnes. Et id, quod non conſtat inter omnes diverſumne ab eo eſt, quod eſt controverſum? Et mox qui dicit conſtare, non utique dicit conſtare, & in comperto eſſe omnibus, ſed interdum conſtare ſibi, etiamſi non conſtet aliis, quod neque probas, neque probare poſſis. Imo probas contra teipſum, non conſtare, eſſe non conſtare inter omnes. Nihil igitur inter conſtare eſſe, & conſtare inter omnes, quod veriſſimum eſſe ineptus eſſem ſi aliis probarem ex locis, cum nulla fere ſit pars juris in qua conſtat, vel non conſtat, non reperiatur pro inter omnes conſtat, vel non conſtat, quod aliter placet inter omnes, vel non placet, *l. 21. de compenſ.* vel convenit, *l. 87. de adq. her.* apud Solinum, par ſententia eſt inter omnes. Id, inquam, probas ex loco Ciceronis, quo ſcripſit. Et ſi conſtat aliquem Athenis certo die fuiſſe, non tamen conſtare inter omnes: quod Cicero nuſquam ſcripſit. Non conſtare quidem dixit, pro non conſtare inter omnes: non dixit tamen quod conſtat non conſtare inter omnes. Nihil vero attinebat duobus locis quibus Dominus oſtendit Ciceronem cum de jure ageret convenienter uti Juriſconſultorum verbis, Conſtat inter omnes, te alios addere ex dictionariis emendicatos, quoniam ab illis diſſimiles ſunt, nec enim uſurpantur in re propria, hoc eſt, in re quæ ad jus, vel ad Juriſconſultum pertineat. Nemo eſt etiam, qui non rideat cum probas, quod conſtare dicitur ſæpiſſime dubitatione non carere, aut non eſſe perpetuum: an enim ideo minus conſtat inter omnes? quis dixit unquam conſtare inter omnes id, quod dubitationem nullam haberet? quodve perpetuum eſſet? quis neſcit omnem definitionem juris eſſe periculoſam? Rident etiam omnes non gloſſas juris Canonici, ſed te ſolum cum eas in tuum auxilium accerſis, & id quod juris auctores nullam dubitationem habere dicis. Vale o homo ridicule, & quod inter omnes conſtat, niſi inter eos, qui ipſi quoque inſaniunt inſaniſſime.

JOHANNES ROBERTUS.

ISto loco calumniæ ſemel convictus, non potuit non iterum calumniari. Ut illud ſcripſeram, nunquam quod prius referebat, conſtare, id dici, quod ſit controverſum, ita nec iſtud dixi, quod ſimpliciter dixiſſe me nunc refert, id conſtare, quod non conſtat inter omnes, ſed dici ἐμφατικῶς ea conſtare, quæ extra dubium omnino poſita non ſint, ob id, quod licet de eo non plane inter omnes conſtet, tamen qui loquitur id, quod certo ita habere exiſtimet, maxime affirmare velit. Quod cum plane probarim pluribus humaniorum auctorum, & juris locis,

locis, & illud, cum aliud non habeat, quod reſpondeat, partim eludere contendat, partim alio detorquere, alio non potuit apertius, quæ volui comprobare. Nam cum alios a me citatos ex Cicerone locos eo rejiciat, quod ab eo non uſurpentur in re, quæ ad jus, vel ad Juriſconſultum pertineat (quod tamen frivolum eſt, cum iſtiuſmodi verbi ſignificatio non magis ad juris, quam alterius diſciplinæ tractationem ſpectet) quid cauſæ eſt cur depromptis ex jure noſtro, & illi a me objectis pluribus locis ejus ſententiæ repugnantibus, nulli eorum non modo non reſpondeat, ſed nec eorum meminerit quidem? nimirum quod hos refelli non poſſe agnoverit: Cum tamen (ut illi uſus eſt, cum ſe in anguſtias redactum ſentit, cauſæ diffidentiam ficto riſu obtegere) ad ea, quæ ex jure Pontificio addidi (non quo in verbi illius propria ſignificatione explicanda iis B ſimpliciter uti vellem, ſed quod ea ex parte cum jure civili noſtro convenire intelligi, non alienum a re videretur) ſimulatum tantum riſum, & convitia opponat. Sed quid non & ea, quæ ex jure civili ſum complexus, attingere audet? curve ad hoc obmuteſcit? ſaltem ut cum alium non haberet, quod hiſceret, & hoc quoque inter Triboniani errores (ut ſolitus) connumeraret. Credas veritum illarum aberrationum primarum adaugere numerum, quibus tot in cuneum actis validius in eum impetum facerem.

Addita ſuperioribus nonnulla ad aſſerendam apud Ulpianum receptam lectionem in l. 3. §. ult. ff. de tab. exhi.

CAP. XXIV.

JOHANNES ROBERTUS.

EX tribus a nobis antea conſcriptis ad aſſerendam Ulpia. receptam lectionem *in l. 3. §. ult. ff. de tab. exh.* patet priora duo nos obiter, & *παρέργως* tantum propoſuiſſe, nec in his cauſæ cardinem conſtituere voluiſſe, quorum quod ſuperiore capite attigimus (unum fuit. Alterum eſt, quod fragmentorum Pauli Sententiarum libros qui extant, non adeo ſibi in plerisque conſtare, multaque juri noſtro minime conſentanea continere ſcripſi, ideoque non eſſe quod in omnibus, quæ in Pandectis noſtris extant, illorum fragmentorum cenſuræ præſtricte adeo ſubjiciantur. In quo leviculus ille juris interpres me Pauli Sententias modo elevare, modo eludere cavillatur: In quo D ni memoria, certe judicio labitur, qui ut id vere de libris illis dici poſſit, etiam ipſe cauſam præbuerit, cum id ſcripſerit Sententias illas non ita ut extant, a Paulo conſcriptas, ſed ad Aniano Alarici juſſu non ſelectas tantum, ſed & additis multis explanatas fuiſſe: deinde vere (ne non & pars in eo aliqua ipſius laudis ſit) noviſſime a ſe non reſtitutas tantum, ſed & auctas: quin & alio deinde loco exauctas quoque eſſe ait. Mitto quod Johann. Tilius, qui eaſdem antea evulgarat, Alarici juſſu ex Romanorum legibus has ſelectas, exindeque & ab aliis ſtudioſis, ut commodum cuique videretur, exceptas fuiſſe tradidit: Eludere vero me cauſatur, cum qua parte illæ ab ipſo, aliiſque interpolatæ rapſodiæ ſibi adeo non conſtant, aliquo iis ſuccurri poſſe indicem (in eoque nihil adfirmem, moneam tantum) defendi poſſe, nec in eo repugnaſſe Paulum Ulpiano. Sed his ille minime contentus, quæ ad rem non adeo pertinere agnoſcit, ad ſolitas calumnias ſeſe confert, & ita me ratiocinari ſupponit: Anni nulla habetur ratio *in l. 1. C. de tab. exhib.* Igitur interdictum de tabulis exhibendis poſt annum reddi poteſt. Qui ſcriptum illud meum legerit, nullo monſtrante, ut maniſeſtiſſimam, ita & impudentiſſimam ejus calumniam deprehendet, argumenti noſtri vim, qua premitur, alio detorquere, & eludere vaferrime conantis, cum ibi perſpicue ſcripſerim, interdictum de tabulis exhibendis poſt annum a die mortis competere & reddi, eo comprobari arg. *ex l. unic. C. de tab. exhib.* quod cum in ſpe-

A cie ejus legis proponatur, impuberes filios a patre heredes inſtitutos fuiſſe, & aliquos eis pupillariter ſubſtitutos, decidant indiſtincte Imperatores Valerianus & Gallienus, cum filiis ante pubertatem defunctis locus eſt pupillari ſubſtitutioni, ſubſtitutos uti poſſe illo de tabulis exhibendis interdicto. Quod cum ita indiſtincte ab his deciſum & ſancitum ſit, cum tamen a morte, & eorum patris atque etiam eorundem filiorum, plures anni intercedere potuerint, conſequens videri ex recepta & veriore Ulpiani lectione, ab ejus violentis manibus intacta ſervata, interdictum illud quandocunque poſſe reddi, argum. *l. de pretio 10. ff. de pub. in rem act. l. 2. §. convenire, ff. de judic.* Quam autem leviora ſint illa, nec huic interdicto de tabulis exhibendis ullo modo accommodanda, quæ de interdicto unde vi, inaniter jactat,
B & ex Tullio ad Caſſium adfert, quis non perpicit?

ANTONIUS MERCATOR.

DAs etiam hoc capite riſus & joci plurimum, ac primum quidem, cum re ipſa neglecta, quæ eſt de interdicto de tabulis exhibendis annuum ſit an perpetuum, magnam partem ejus conſumis in Sententiarum Pauli, in quibus eſt ea de re locus egregius, auctoritate approbanda, vel improbanda, & mox cum ad rem ipſam aggreſſus negas te hoc argumento uſum: anni non habetur ratio in *l. 1. C. de tab. exhib.* Ergo interdictum de tabulis exhibendis non eſt annuum. Verum fateris te longe deteriore uſum, nempe hujuſmodi: Si pupillis dati ſunt ſubſtituti, & mortuo patre ſubſtitutionis caſus extitit, fieri poteſt ut extiterit triennio, aut
C quadriennio poſt mortem teſtatoris, & tamen ſubſtitutis *d. l. 1.* ait dari interdictum de tabul. exhibendis. Ergo interdictum de tabul. exhibendis datur poſt annum. Quis hic non optimo jure rideat? quia Clariſſime Domine, ſive datur poſt annum, ſive intra annum, ut tua ſententia ſentit, annus non cedit a morte patris, ſed a morte pupillorum, a qua primum hereditas ad ſubſtitutos pertinere cœpit: nec enim ſuperſtitibus pupillis ad eos pertinere potuit, *l. 2. §. interdum, de vulg. ſubſt. l. 1. de her. vend.* Debuiſti fateri, te priore uſum, quod erat probabilius, quodque qui te adſidere ſano arbitrabatur etiam te intelligere putaverat, non præſumpſerat. Si nihil præterea eſt in hoc capite, per te igitur licet deinceps interdictum de tabulis exhibendis adſerere annuum eſſe: quod & veriſſimum eſt. Cetera,
D inquis, quæ jactat, vel adfert, quam ſint levia quis non perſpicit? eadem facilitate dicam: Quam ſit Johannes male ſanus, quis non perſpicit?

JOHANNES ROBERTUS.

HIc etiam ſimulat riſus, Sardonios eſſe credito, ſi vel puſillum ſani cerebri, & ſalvi pudoris in eo ſupereſt. Quid enim apertius, quam duobus locis, quibus idem hoc retractavit agnoſcere ipſum intra ſe, nihil ſibi reliquum eſſe in quo conſiſtere valeat? Nam cum præcipua hæc quæſtio agitaretur, recte ne conjectans intruſerit negationem Ulpian. *in l. 3. circa fin. ff. de tab. exhib.* modo in dubium revocat ſignificationem verbi Conſtare, deinde queritur auctoritatem libri Sententiarum Pauli elevari, ac ſimul calumnioſe ar-
E gumenta confingit, quæ, quaſi iis uſus ſim, ridicule refellat. Sed cum cauſam cur elevetur illius libri Pauli auctoritas, jure in ſeipſum rejici ſentit, ac ſimul illam ipſius calumniam retegi, alio ſe confert, & ſupponit me argumentum illud mihi ingeſtum avertendo, alio longe deteriore fuiſſe uſum. Deſultoria quidem levitate credas hunc ſe valere exiſtimaſſe, cum ſtatariæ pugnæ diffideret. Quale autem illud ſit, quod me ſupponere deterius ait, expendamus. Hujuſmodi eſt, inquit, ſi pupillis dati ſint ſubſtituti, & mortuo patre ſubſtitutionis caſus extitit, fieri poteſt ut extiterit triennio, aut quadriennio poſt mortem teſtatoris, & tamen ſubſtitutis illud interdictum dari ajunt Imperatores *in d. l. 1. C. de tabul. exhib.* ergo & poſt annum

num dari, inde me concludere contendit. Ex quo infert ſentire me annum non cedere a morte pupillorum, ſed a morte patris. Imo vero, inquit, ſive datur interdictum illud poſt annum, ſive intra annum, annus non cedit a morte patris, ſed a morte pupillorum, a qua primum hereditas ad ſubſtitutos pertinere cœpit, quia ſuperſtitibus pupillis ad eorum ſubſtitutos pertinere non potuerit. Ut argumentum ita, ut vult, compoſuiſſe me illi dem, atque etiam id præterea largiar, quod infert, ſentire me annum non cedere a morte pupillorum, an non ille ex eo, quod ſuperſtitibus pupillis ad ſubſtitutos pertinere non poſſit hereditas, ineptiſſime concludit tunc annum illius interdicti (ſiquidem eſſet annuum) non cedere niſi a morte pupillorum? Quod ſi ita eſſet, probandum illi aliqua, vel ratione, vel lege fuiſſet: at ne conatur quidem, ut certe non poſſet. Nam & a morte patris potuit intendi interdictum, nec tantum ea ratione, qua eodem teſtamento potuit iiſdem ſubſtitutis, vel pars hereditatis, vel legatum relinqui (quo etiam verba, quibus uſus ſum, referri poſſunt, a quibus ut habent, referendis imprimis abſtinuit) verum & ſolius ſubſtitutionis ratione, cum deſiderare tabulas exhiberi omnes omnino poſſe dicat idem Ulp. quibus teſtamento quid adſcriptum eſt, *d. l.1. verſ. ſolent*. Nec eſt, quod ad eos id referendum exiſtimet, quibus id relictum ſit cujus dies ceſſerit, cum & idem dicat etiam iis, quibus quid ſub conditione legatum ſit, quaſi conditione exiſtente, & dari, & (niſi exhibitio fiat) condemnationem in id fieri, quaſi exiſtente legati conditione. Ac ita, ut nec quidem, ſi conditio exinde defecerit, id reſtituere teneatur, *d. l.3. §. condemnatio*. Comprobatur & eo, quod in actione quoque ad exhibendum obtinet, ut ea agere etiam is poſſit, a quo tamen re exhibita vendicari ea nequeat, *l.3. in prin. verſ. ſciendum, ff. de exhib.*

An & quando emptori, cui in diem addictus eſt fundus, ob opus interim vi, aut clam factum, competat interdictum, exempl. §. Ariſto l. is qui in puteum, ff. quod vi aut clam.

CAP. XXV.

JOHANNES ROBERTUS.

DUBIUM, quod prima fronte ſubeſſe videtur apud Ulp. *in l. is qui in puteum*, §. *Ariſto, ff. quod vi aut clam.* in eo, quod is Juliani Ariſtonis, & Caſſii ſententias in ea ſpecie agitans, in qua cum fundo ſub pacto addictionis in diem vendito, & opere intermedio tempore vi, aut clam facto quæritur, utri competat interdictum quod vi, aut clam, venditori, an emptori, quod antea affirmaverat in verſ. Ergo (vel ut in Flor. exempl. extat) *Ego ſi poſt in diem*, &c. poſtea in quæſtionem revocare videatur, aut plane ſupervacuo idem rurſus decidere in ſequente verſic. *ſi tamen precario*. Docui antea nulla negatione contextui addita dilui, & explicari recte poſſe, idque adeo perſpicue (ni plurimum fallor) ut neminem in jure mediocriter verſatum judicem recuſem. Sed tamen etſi nihil eſt, quod ad ſuperiorum comprobationem addi neceſſe ſit, exigit ampulloſa Obſervatoris ad eundem locum retractatio, ut eadem illa ſub incudem revocem. Ac primum quod ſimpliciſſime ſcripſeram, ejus emendationem eo ſuſpectam reddi, quod cum antea nulla ab Ulpiano precarii mentio facta eſſet, adeo contorta, & longius quæſita periphraſi vult intelligi fundum dici non precario traditum, ut ſignificetur ex emptionis cauſa traditus, quaſi extra emptionis cauſam non poſſit ex alia, quam precarii cauſa tradi, cum ibidem Ulp. & ex cauſa conductionis id recte fieri illum monuerit. Hic vero mira ſupplетione, quod levius exciderat, fulcire conatur: quippe iſta, qua quod de precario dixit, id & de conducto dictum intelligi, & ſubaudiri voluiſſe contendit: quia dum ponit precarii, non excludit conducti rogationem. Quod etiam juris noſtri auctoribus uſuveniſſe, ut conſimilia nonnulla ſubintelligi vellent, non minus ridicule & fruſtra, quam anxie probare nititur. Sed enim dum ſe pedicis illis extricare cupit, eo magis ſeſe implicat. Nam ſi docuerim emptorem alia, quam emptionis, vel precarii, aut conducti ex cauſa in fundo morari poſſe, hic quoque attexendum illi erit, & id quoque, ſi tacitum excipere voluiſſe, & ſubintellexiſſe, quod tamen plane ignoraverit, nec præviderit, ac ne ſomniarit quidem unquam: puta emptorem, qui conſtituerit venditoris nomine poſſidere id tam ſimpliciter, quam procuratorio nomine facere poſſe docuero, *ex l. quod meo 18. in princ. ff. de acquir. vel amitt. poſſ.* ut quidem ea de re extat conſcriptus liber de jure conſtituti poſſeſſorii ab Andr. Tiraquello. Et quod idem ille animoſe adeo contendit, non poſſe me probare non idem ibi inepte ab Ulp. revocari in dubium, quod ante pro certo poſuerat, ſi locus ille abſque negatione legatur, aerem, non me ferit: cum omnino negem id ab Ulpiano poſteriore loco revocari in dubium, & quod ab eo ibi ſubjicitur, eo ſpectare contendam, ut doceat in ea ſpecie illi emptori, qui precario in poſſeſſione ſit, non idcirco tantum interdictum competere, quod ejus interſit: alioqui & ſi nullo prorſus modo poſſideret poſt conſenſu ſolo perfectam emptionem, & hoc quoque interdictum illi competeret: quod ibidem falſum docui: Sed quia, & ejus interſit, & ſimul qualitercunque poſſideat, ut inde ſuperioribus addat idem in ceteris obtinere, qui cum eorum interſit, ſimiliter, & qualitercunque poſſideant: cujuſmodi proponit eſſe conductorem in ſubjuncto verſ. *Ergo & ſi conduxit*. Quod autem in præced. verſ. *Ergo ſi poſt in diem* (quem ex recepta lectione ſic ſentio rectius legi) mutare me quoque debuiſſe ait perſonam verbi *putem*, in *putat*, nihil agit, cum illic manifeſte appareat Ulpianum ex eo, quod Ariſtonem ſcripſiſſe retulerat, poſſeſſori non ſemper eſſe denunciandum, quia licet emptori, qui ſive facta, ſive non facta in diem addictione, cum nondum ſit traditus fundus, in fundo moretur, ſit denunciatum, is non poſſit interdicto illo agere, id inferre, eo caſu, quo poſt addictionem in diem fundus emptori precario traditus ſit, & cum illi denunciatum non eſſet, opus factum fuerit, emptori interdictum competere: quod inde concludat ita ſe putare. Quo quid apertius? nec eo aliter nos diſcindere textum illum, quam ipſemet contextus variantes inter ſe caſus proponit, & committit.

ANTONIUS MERCATOR.

IN *l.11. §. Ariſto*, quod vi, aut clam, quod proponitur emptorem in fundo vendito morari, cui nondum fundus traditus erat ex cauſa emptionis, id non poſſis referre ad aliam, quam precarii cauſam: Nam precario rogantis verba hæc ſunt, ut ſibi in fundo morari liceat, *l.6. §. is qui, l. pen. de prec.* & ex cauſa emptionis nuſquam quiſquam ſi traditus ei fundus ſit, in fundo tantum morari dicitur, ſed fundum poſſidere. Quod tamen dicit Ariſto de emptore, qui precario in fundo moratur, idem non nego, imo vero multo magis exemplo Ulp. in *d. §. Ariſto*, adfirmo obtinendum eſſe in emptore, qui conducti jure in fundo eſt, quoniam facilius datur interdictum Quod vi, aut clam emptori, qui fundum conduxit, quam qui precario habet: huic enim datur res utenda tantum, illi etiam fruenda, & ita in *l.3. C. de pact. int. emp.* quod ſcriptum eſt de precario probavit pertinere ad conductionem, & contra in *l. ſervus, de per. & com. rei vend.* quod tu cum ſcribis eum ridicule, & fruſtra probaſſe, nec cauſam dicis, cur id ridicule, & fruſtra probaverit, nonne vides bellua, quam tu teipſum præbeas ridiculum, certe non minus quam, illos, qui oras Digeſtorum notulis hiſce implent, Ille ſic emendat, vel interpretatur, quod non probo. Et quod addis id anxie eum probaſſe unde tibi iſtius anxitudinis judicium?

Quod autem fingis, in fundo morari alia ex cauſa poſſe

se emptorem, puta si venditorem possessorem ministerio suo fecerit, per quam stultum est: nec enim accommodari hic casus ullo modo potest ad §. *Aristo*, quoniam in eo proponitur, ut initio dixi, nondum fundus emptori fuisse traditus ex causa emptionis: emptorem igitur non possedisse fundum, & solus possessor alium ministerio suo possessorem facere potest, non etiam non possessor.

Quod tibi etiam mens fuit, ad id, quod ille scripsit detracta negatione a *d.* §. *Aristo*, illo loco, *Ego si post in diem, &c.* te nunquam probaturum, si in eo Ulpianus pro certo constituit, interdictum Quod vi, aut clam dari emptori, qui precario in fundo moratur, non inepte idem ab eo postea revocari in dubium, cum ita rescripsisti id te non ferire, vel nihil ad te pertinere: quia, inquis, omnino negavi id ab Ulpiano revocari in dubium: & hoc ipsum, quod tu negas, non aliud Dominus etiam dixit te nunquam cuiquam probaturum, te, inquam, non posse approbare. Flacce, arrige aures, id ab Ulpiano in dubium non revocari. Argumentum est ad hominem, vel ad peponem, si homo non es. Id autem ab Ulpiano postea in dubium revocari, ille locus ostendit, *si tamen precario sit in possessionem, videamus, &c.* quo quasi timide scribit, quod a primo scripserat adseverantius, & non hoc sentit, quod tu ais, non tantum quia ejus intersit, sed etiam quia qualiter qualiter possideat interdictum ei dari, sed quia qualis qualis sit possessio, id est, licet possessio non sit, interest ipsius, vi aut clam opus non fieri. Et qualiter qualiter possidere dicit, ut in Flor. scriptum est, ut qualem qualem possessionem, *l. gerit, de adq. her.*

Falsum etiam, quod ais, in extremo Aristonem scripsisse, possessori non semper esse denuntiandum. Leges Pandectas Florentinas, & invenies Aristonem scripsisse, non possessori esse denuntiandum. Quod subjicis, quia licet emptori sit denuntiatum, qui in fundo moratur, sive facta, sive non facta in diem addictione, hoc quoque Aristo, neque scripsit, neque sensit: quia de facta tantum in diem addictione jam a §. *si fundus.* instituta quæstio est, quæ non adeo esset difficilis non facta in diem addictione. Et si, ut ais, ex Aristonis sententia infert Ulpianus *Ergo, &c.* id igitur Aristonis sententiæ non suæ adhibere debuit, & dicere: Ergo putat, non, ergo putem. At relata sententia Juliani & Aristonis, ita suam exponere incipit, ut & Flor. scriptum est. Ego putem, ut in *l. 3. §. sed utrum, in fin. de minor. Ego puto, & l. 1. §. ult. de rivis, l. 2. §. Interdum, de vulg. substit.*

JOHANNES ROBERTUS.

Hic initio expendendum, quam inepte colligat, & arguat nugivendus. Verba hæc, inquit, *ut sibi in fundo morari liceat*, sunt verba precario rogantis, quod probat *l. certe 6. vers. is qui rogavit ut precario in fundo moretur, ff. de precar.* Ergo verba, quibus Ulp. *in l. is qui in puteum, §. Aristo, ff. quod vi aut clam.* ex Aristone refert, vicinum scivisse emptorem in fundo morari, non ad aliam quam precarii causam referri possint. Quinam consistere potest hæc consequentia? an ad hoc, ut aliquem precario in fundo morari intelligamus, sufficere dicemus, ut exemptionis, conductionis, pignoris, administrationis, aliave causa in fundo moretur, ac non præterea requirimus eum rogasse ut precario in fundo moretur, uti utrumque expressit Ul. *in d. l. certe*: & quoties requiruntur duo plurave in aliquo actu ut subsistat, an sufficere dicemus alterum tantum adesse, ac non conjunctim utrumque exigi, nec aliter recte ab uno ad aliud posse inferri, *arg. l. 3. §. pen. ff. de itin. actuque pri. l. Fulcinus, §. cum hoc, & ibi not. Bart. ff. ex quib. caus. in poss. eat.* Si is qui ex eo, quod rogavit ut precario in fundo morari liceret, in fundo moratur, propterea precario in fundo morari recte intelligitur: an idcirco is qui empto fundo necdum tradito in eo moratur, precario in fundo morari dicetur? Ut quidem patet Ulp. *in d. §. Aristo*, referre tantum, emptorem in fundo morari, an ut ideo intelligat eum non alia quam ex precarii causa eum ibi morari, cum possit aliis multis ex causis, & aliis modis in fundo morari, etiamsi non precario id concessum sit? puta vel quod post emptionem absque venditoris voluntate fundum nactus esset: nec enim propterea tunc possidet, *l. si ex stipulatione, ff. de acq. poss.* Idem etsi ante emptionem, fundum ab alio quam venditore domino fuisset nactus, puta quia pignori ei datus, aut conservandus traditus esset.

Quibus patet absurdissime ab illo mihi objici, causam me non dicere cur ridicule, & frustra laboraverit in illo probando, quod scriptum est de precario, pertinere & ad conductionem. An enim aliam causam exposcit quam istam, qua id probatum nihilo magis ejus sententiam juvet? quia & ex aliis quam precarii, & conductionis causis possit hic emptor in fundo morari. Istud vero an etiam sibi apertius commonstrari postulaturus etiamnum est?

Quæ subjicit, quo convitiosiora sunt, eo ineptiora: quale hoc argumentum, quod (illud refellere volens quod dixi, emptorem in fundo morari posse, nec tamen possidere, si constituerit se nomine venditoris possidere) ita nectit, ut doceat nullo modo ob id posse accommodari *d. §. Aristo.* In illo, inquit, §. proponitur fundus nondum emptori traditus ex causa emptionis. Igitur emptor ille cum non possideret, alium ministerio suo possessorem facere non potuit. Arguta sane ratione, sed quæ eo facile concidat, quod & ego illud minime assumpserim, emptorem qui venditoris nomine possidere constituat, antea non possedisse, & (quod bardus ignoravit) fieri possit ut antea possederit: itaque traditione quæ a venditore fieret, opus non habuerit, puta si ante venditionem a Titio non domino rem nactus, eam possidebat, quam postea intelligens Seii esse, a Sejo comparaverit, & Seii nomine se possidere constituerit: an non enim eo Sejum possessorem ministerio suo facit? *l. quod meo, in princ. ff. de acq. poss.* Quin & si non possidebat, sed detinebat tantum, puta ab alio non domino precario rem habuerat, aut pignori acceperat, aliterve fundum ita ut eum non possideret, occupabat: idem plane existimandum est, ut si exinde eum a domino emerit, quemadmodum domini voluntate sine alia traditione ejus fundi dominus, & possessor effici potest, *§. interdum, de rer. divis. in Instit. l. ejus rei 47. cum l. seq. ff. de rei vind.* ita & ejus venditoris nomine tum possidere se constituens, eum possessorem facit, *l. interdum 20. in pr. ff. de acq. poss.* Et quod illi novum est, aliis non est, eos qui dominium aut possessionem non habeant, alios tamen, & dominos, & possessores facere, *l. non est novum 46. ff. de acq. rer. dom.*

Lepidius est quod exinde Ulpianum facit timidum, & quasi timide scribentem, in eo, quod cum antea ex Juliani auctoritate collectum, ita simpliciter, & se putare dixisset, postea amotis, quæ in contrariam sententiam abducere videri poterant, iisdemque distinctis & explicatis, usitato juris auctoribus disquisitionis modo, ea certius confirmet. Ut quidem postquam ex illo Aristonis dicto, quo addictionis in diem mentio nulla fit, ita collegisset simpliciter, se putare, si post addictionem factam fundus precario traditus sit, emptorem interdictum quod vi, aut clam habere, illud decidens, quod agitatum antea fuisset in *§. si fundus*, explicat eo casu ac quidem diverso, quo nondum facta sit precarii rogatio, & traditio, aut quo facta sit rogatio tantum, non etiam traditio, ipsi venditori interdictum competere, non etiam emptori, tametsi res ejus venditoris periculo non sit. Quod quia iis, quæ supradixerat, obstare dici poterant, quippe quod distingueret casum, quo precario tradita fuerit res, ab illo, quo tradita non fuerit, eo diluit id objectum, quod inde dici poterat utroque pariter illo casu rem periculo emptoris esse: cur non igitur, & ante traditionem aliquis dicat ei interdictum competere? Si tamen sit in possessione, concludit videndum an non interdicto uti possit, non eo tantum nomine, quod ejus interest, sed quo eo amplius qualiter qualiter possidet, idque etiam multo magis, si conduxerit. Verba autem illa, qualiter qualiter possideat, in Florentino exemplari extantia, non eo tantum nomine comprobari par fuit, quod uno loco

in

in jure qualis qualis possessionis mentionem factam refert, sed quo iisdem verbis, qualiter qualiter, pluribus locis comperiuntur usi Jurisconsulti, in *l. qua actione 7. paulo post prin. D. ad l. Aquil. l. qui fundum 72. D. quemad. serv. amit. l. ait Prætor 7. in princ. D. de minor. l. 1. D. de bon. eor. qui ant. sent. l. 1. in pr. vers. proinde, D. si quis testam. lib. esse juss.* tametsi nec quod duobus istis posterioribus locis, & in *d. §. Aristo*, in vulgatis exemplaribus aliter legitur qualitercunque, non autem qualiter qualiter, sit damnandum: cum ut a dictione qualis dicimus qualiscunque, & a dictione qualiter non secus dici queat qualitercunque, & ea dictione Columellam aliosque usos comperiamus.

In alio quoque variat idem Florentinum exemplar a receptis & vulgatis, quippe quod in Florentino legitur, *non possessoribus esse denunciandum*, in vulgatis vero legitur, *possessori non semper esse denunciandum*. Id vero ille apinarum, & tricarum observator notat, quasi falso dixerim hoc posterius Aristonem scripsisse. Atque si is ipse, vel hoc eodem in §. Florentini exemplaris lectionem improbat, in eo quod negationem illi addit, imo vero & hoc eodem isto versiculo eam minus probat, idemque infinitis aliis locis ejusdem exemplaris lectionem rejiciens, haud adeo certam hanc esse admittit, cur in hoc alterum altero magis ab Aristone scriptum asseverare potest, quam vel quia ipsi libet, vel illius instar, quem (quod se ab eo acrius notatum gravius ferret) paulo ante eo perstrinxerat, quod notulis istis oras Digestorum impleverit, *Sic emendat quod non probo*, ita & hic modo probet, modo improbet Florentinum exemplar, nec aliis idem licere velit? Sed quid hæc omnia, quæ accurate adeo exigit, ad illud pertinent, de quo præcipue inter nos quæritur, cum utrumque eodem recidat, nec eo ista spectare dici possint, ut his & similibus nugis negativam particulam ab eo contra exemplarium omnium fidem Ulpiano obtrusam asserat?

Quid Utilitatis Inutilitatisque dictionibus apte significetur.

CAP. XXVI.

JOHANNES ROBERTUS.

CUM utile id dictum sit, tum quod nobis usui est, sive quo utimur, tum etiam quidquid confert, & prodest (quod utrumque veteres utibile quoque vocarunt) inutile id dictum esse constat, quod utile non sit, ut in istiusmodi compositionibus præpositionem *in*, non aliam regulariter, quam privationis significationem obtinere patet ex dictionibus indocti, injusti, incivilis, inimici, & similibus: Sicque non tantum id significare, quod nulli usui est, sed & quod detrimentum adfert, nocetque. Ac licet illa prior significatio propria magis, & usitata sit, ut eo sensu Horat. Algam inutilem vocavit, & Cicero conjunctim hominem inertem, & inutilem, quem paulo antea dixerat ad nullam partem, & altero loco ad nullam rem utilem. Idemque mores inutiles utilibus opposuit *lib. 2. de Divinat. & Anchises apud Virgil. libr. 2. Æneid.* ait se jam pridem divis invisum, & inutilem annos demorari: non ideo minus tamen altera posteriore probatos auctores usos fuisse constat, ab eo ducta, quod quemadmodum non prodesse dicitur, quod nocet, imo vero & multo magis ob id non prodesse, quia præter id, quod utilitatem nullam adferat, etiam detrimento sit, sicque non tantum non prosit, sed etiam obsit: ita inutile quoque dici possit, quicquid detrimentum adfert, & nocet: nec tamen eodem modo, quo inimicum dictum censet Franciscus Duaren. *c. 11. libr. 1. Anniverf. disp.* non tantum eum, qui amicus, & benevolus non sit, sed & malevolum. Nam eum, qui nec benevolus nec malevolus sit, inimicum dici minime comperio, sed illum, qui plane amico sit contrarius, cum inutile id dicatur, quod nec prosit nec obsit. Verum per extensionem, ac illa pluris minorisque in jure usitatissima regula, qua quod minus est, dicimus in eo esse, quod plus sit, *l. in eo 111. & l. in toto 114. D. de reg. jur.* inutile & id quoque dici invaluisse admittimus, quod non simpliciter utile non sit, sed & quod ab utili remotissimum, & illi ex adverso oppositum, planeque contrarium est, ut quidem isto sensu dictio hæc sumpta dici potest *in l. cum plures, §. 1. D. de admini. tut. & in l. Moschis 47. §. ult. versic. iniquum, & inutile fisco, D. de jure fisc. Et a Cicer. lib. 2. Officio.* eo loco, quo Norbanum ait seditiosum, & inutilem fuisse. Neque tamen, ut propterea locos omnes, quibus ea inutilis dictio adjecta comperitur, ad istam significationem trahere debeamus, qua de eo ibi agi intelligamus, quod vel publice, vel privatim detrimentum adferat, atque omnium minime illos, quibus id minus convenire antecedentia, & subsequentia demonstrent, ut quidem ante annos viginti, *c. 11. lib. 3. Senten.* mearum scripsi: quo loco apud Ulpianum in vulgatis exemplaribus, & Norico legitur *in l. 1. §. hæc autem, vers. Est enim incivile, D. deposit.* In aliis vero, ac præsertim Florentino, *est enim inutile* (quam posteriorem lectionem magis probavit Duaren.) mihi ab illa recepta minime discedendum videri, ut quæ ab omni parte sibi constet, & servata dictionum propria magis significatione planam Ulpiani sententiam reddat. Atque cum illic quænam vocum illarum civilis incivilisque significatio sit, quæque ad eam rem attinent pluribus explicuerimus, istis nunc prætermissis illud apud Ulpianum exinde varie agitatum rursus excutiendum nobis est, quod quo loco paulo ante in eodem *§. ultimo*, in vulgatis exemplaribus legitur: *Et publica utilitate coercendum est:* in Floren. vero: *& publica utilitas coercenda est*: & ex Franc. Duar. sententia, *& publica auctoritate coercendum est:* Observator noster παράνομος etiam negationem Florentinæ lectioni addendam opinatus est, adjecta particula *in*, ut legatur, *& publica inutilitas coercenda est*: Idque illud exigere, quod postea legitur, *est enim inutile*. Et defuisse mihi oculos scribit, quibus posterius hoc ita legi cernerem: quam apposite, id illis dijudicandum relinquo, qui ex Sententiarum mearum libris editis dignoscent, me ante viginti annos (sicque ante illud tempus quo is Tolosæ repulsam turpiter passus, apud Bituriges, ad quos se contulisset, turpius e suggesto proripere sese in publica juris disputatione sustinuit) utranque lectionem illam in prædicto Sententiarum mearum libro, & ex Accursio quoque agitasse, atque Florentini exemplaris lectione rejecta vulgatam comprobasse. Quo factum sit, ut exinde aliam illam lectionem refellens, qua Inutilitatis dictionem absurdissime conatus est intrudere lectioni illi *§. ult. præd. l. 1. & simul l. 2. C. de fid. instr. & jur. hast. lib. 10. C.* prius tractata repetere, & actum jam antea rursus agere noluerim. Non tamen, ut dixerim unquam, non placere mihi eam Inutilitatis dictionem, qua his verbis usus sit Cic. *lib. 2. de Invent. Ex his illud conficitur, ut appetendarum rerum partes sint honestas, & utilitas, vitandarum turpitudo, & inutilitas*. Sed ex eo notavi hanc minus usitatam esse, quod unico tantum, ut arbitror, loco illo idem comperiatur ea usus: ac nihilominus illud efficiat oppositionis ratio, ut illic aptissime collocata ea videatur. Alios vero Latinæ linguæ auctores probatos similiter ea rarissime usos id testatur, quod ille idem Observator conquisitis operosis, & ab ineunte, qua Grammaticam docuit, ætate congestis indicibus, ex quorum norma totius juris nostri contextum censuram ducit, non alium præter Justin. constitutionis *in l. ult. C. de servit. & aq.* & Cassiodori locum unicum hactenus in eam rem proferre valuit: quam alioqui boni Latinitatis auctoris, aliorum esto judicium: Attamen ita, ut is eodem loco consimili oppositionis ratione, qua in eo Ciceronem subsequitur, non sit improbandus. Quod autem auctoritatum aliarum loco, aut argumentorum, quibus leviculam conjecturam fulciri par fuit, in convitia hic more suo ruit, vehementis magistri furori cedere præstiterit.

AN-

ANTONIUS MERCATOR.

INutilitatis nomen, quod alio quodam loco requiris indicari tibi invenies apud Lucretium

--*Aurumque jacebat*, inquit, *Propter inutilitatem hebeti mucrone retuſum*. Rem ipſam invenient alii in toto hoc capite late diffuſam, invenient & mendacia iterata eadem, quæ mihi ſatis eſt eliſiſſe ſemel.

JOHANNES ROBERTUS.

INutiliſſime hoc loco inutilitatis dictionem nititur Lucretii ſolummodo auctoritate fulcire, cum ego eam antea minime improbaſſem (tametſi is non aliorum, quam minus Latinorum auctorum teſtimoniis hanc firmare valuiſſet) ſed & ex Cicerone comprobaſſem. Hic mirum potiora alia, etiam ſi quod in his carpat non habet, tacitum pertranſire.

Retractata conciliatio Pauli in l. 2. §. ſi a furioſo, ff. pro empt. *cum Marcello* in l. ſed etſi res 7. §. 1. ff. de Public. in rem action.

CAP. XXVII.

JOHANNES ROBERTUS.

ILLUD tandem evici apud Paulum *in l. 2. §. ſi a furioſo, ff. pro empt. verſ. nec Publiciana competit*, quem idem ille Obſervator, ut ſpurium ſuppoſititiumque, & a jure civili abhorrentem delendum cenſuerat, & eo quoque id agnoſcente omnino retinendum eſſe. Quod a cervicoſo homine extorſiſſe mirum eſſet, niſi is, ne ab omni parte illis quæ ſcripſimus, acquieviſſe dici poſſet, dum quaqua verſus recalcitrare cupit, errati agnitionem alio ſubinde injecto errore fœdaſſet: quippe eo quod attexuit, non ita ſe velle tueri, quam jam admittit adjiciendam illius verſiculi lectionem, ut ponat diſcrimen inter extraneum, & furioſum poſſeſſorem, & ex eo diſcrimine conciliet præd. Pauli locum cum Marcello *in l. ſed etſi res 7. §. 1. D. de public. in rem act.* Verum aliter ita eum interpretatur, ut dicat conſimili utilitatis ratione, qua is uſucapiat, qui a furioſo ignorans emerit, eidem emptori tam in furioſum, quam in extraneum ex ſententia Marcelli competere, & Publicianam, & evictæ rei ratione ex empto actionem, & præterea acceſſionem ex ipſius furioſi perſona illi emptori ignoranti dari. Vide quo evadat audacia cum impudentia conjuncta, cum ex tribus, quæ illi emptori ignoranti competere negat Paulus, unum illud ſolummodo a Marcello concedatur, ut Publicianam habeat. In quo componendo non leve dubium ſit, is ne non aliquid in illis quæ tractet, innovaſſe exiſtimetur, etiam tria illa conjunctim emptori tribuat, atque id ut nullius contextus auctoritate, ita & nulla ratione fulceat. Nam illa ſimilitudo ab eo adducta patris, qui filium venundederit, adverſus quem emptori ignoranti, & decepto detur de evictione actio, juxta *l. minor 39. §. pater, ff. de evict.* quam plane inepta! Quid enim ſimile inter patrem mentis compotem, qui filium vendiderit ignoranti, & furioſum venditorem? Verum ut illud triplex auſum admittamus, videamus, qui inde & Marcellum, & ſe ipſum cum Paulo conciliet: ea nimirum, qua toties miſere vexantur leges ſolutione, hic de æquitate, ibi vero (quippe apud Paulum) ſummo jure. Sed enim idem Paul. ibidem quæ decidit, utilitatis, ſive æquitatis ratione adductum, ita ſe decidere nominatim expreſſit. Sicque tantum abeſt, ut quæ illic ab eodem Paulo dicta ſunt, ad jus ſtrictum ſive ſummum referri poſſint, ut non alia, quam æquitatis ratione appareat, junctim ab eo fuiſſe ita deciſa, ut plane æquitatis ratio tria hæc adverſus furioſum obtinere nullo modo patitur: cum hac in re juris auctores, furioſi perſonæ imprimis conſulere, & cavere voluiſſe conſtet, ne illi, cujus nulla in eo voluntas fuerit, is actus obſit, ut pluribus a me antea comprobatum fuit: Cum alioqui, quoad alios propter uſucapionem tria illa conſequi ſoleant, ut & Publiciana uſucapienti ante impletam uſucapionem, & evictionis ratione agere liceat, juxta *l. 1. in princ. & l. quæcunq. 15. in princ. ff. de publ. in rem act.* Et acceſſio ex auctoris perſona ei concedatur, juxta *l. Pomponius 13. §. præterea, cum ſeq. ff. de acquir. vel amitt. poſſeſſ.* Sed quo ad furioſum hæc ceſſent. juxta Paulum, quæ quoad alios obtineant: ad quos verius referendus eſt ex Accurſ. *d. §. 1. in fin.* ut conſtat iſtiuſmodi perſonarum ratione ſpecialiter introducta ad aliorum perſonas minime extendi in his, quæ perſonis illis detrimentum allatura non ſint, arg. *l. & ſi is 9. C. de præd. & aliis rebus minor. & l. 1. circa fin. C. de bon. mater.*

ANTONIUS MERCATOR.

CUm poſt adnotationem, quam fecerat Dominus ad *l. pro emptore, §. ſi a furioſo, pro empt.* Baſilica reperiſſet retinere illa verba, Nec Publiciana competit, id clam ſtudioſos habere noluit, & motus auctoritate Baſilic. Avarici abhinc annis amplius XIV. non motus tuis ſcriptis, quæ pluris non facit, quam fungos putidos, quæ etiam nulla dum exierant, enarrando tit. de Publ. in rem act. publice docuit verum eſſe ſummo jure, quod ait *d. §. ſi a furioſo*, ſi quis rem emerit a furioſo, quem furere ignorabat, nullam eſſe emptionem, Publicianam non competere, nec actionem de evictione, nec acceſſionem poſſeſſionis, atque adeo, nec uſucapere eam rem emptorem poſſe, ſed ut ibidem dicitur, utilitatis cauſa receptum eſſe, ut uſucapere poſſit: ſic & cetera omnia eadem ratione recipienda eſſe, & hac utilitatis ratione niti quod ait *l. 7. §. Marcellus, de Pub. in rem act.* Publicianam competere. Ea vero ratio utilitatis, quam tu nunquam intellexiſti, non reſpicit furioſum, ſed emptorem bonæ fidei: utroque enim loco agitur de eo, qui emit a furioſo, quem ignorabat furere, quem putabat ſanæ mentis eſſe. Ergo de bonæ fidei emptore, & non de furioſo, qui violentius ſe gerit, ſed de eo, qui eſt in conſpectu inumbratæ quietis, ut ait *l. quod meo, §. ſi furioſo, de adqu. poſſ.* cui languet animus, ut *l. juſto, §. pen. de uſurpat. & uſuc.* cujuſve morbus intervallatus eſt. Et ratio utilitatis hæc eſt, ne qui bona fide ad emptionem accedit deceptus falſa ſanitatis ſpecie damno adficiatur: quæ ratio ad ea omnia communis eſt, quæ emptori ſummo jure denegari diximus: non igitur debet, aut poteſt reſtringi ad ſolam uſucapionis cauſam, puta ut rem alienam, quam quis a mentecapto bona fide emit uſucapere quidem poſſit, ſed non uti acceſſione poſſeſſionis, non Publiciana, non ex empto de evictione, ut tu nugaris, cum in omnibus par utilitatis ratio paria jura deſideret, nempe ut in omnibus plus vigeat valeatque opinio emptoris, quam veritas. Denique quod ait *d. §. ſi furioſo, quamvis nulla eſſet emptio, & ideo &c.* ex jure ſtricto eſt, non etiam ex utilitatis cauſa, qua ante dixit procedere rei emptæ uſucapionem, ſed tamen & utilitatis cauſa ad ſequentia porrigenda eſt, ut efficiat, quaſi ſit emptio jure perfecta, & acceſſionem poſſeſſionis eſſe contra ſtrictam juris rationem, & Publicianam, & cetera. Tu calumniaris aperte cum in *d. §. ſi furioſo*, non ſeparas utilitatem a jure ſummo, & refers omnia, quæ in eo ſcripta ſunt ad utilitatem furioſi: nec enim utile furioſo eſt ſi res ab eo vendita uſucapi poteſt, jus ſummum furioſum reſpicit, & tuetur, non emptorem, utilitas emptorem, non furioſum, qua de cauſa, ut commentitia & falſa eſt diſtinctio Accurſii, id eſt, in furioſum non dari Publicianam, in extraneum dari, quoniam utilitatis ratio reſpicit ſolum emptorem: ergo danda eſt ei Publiciana adverſus omnes. Alteram Accurſii diſtinctionem, quam Dominus ſequitur inter utilitatem, & Jus ſtrictum, jam ſatis oſtendi niti *d. §. ſi furioſo*, quod tu negaſti tamen: negaſti etiam quidquam ad eam facere ſimilitudinem filiifamilias bona fide empti, & venditi a patre, quaſi nulla ſit ſimilitudo, quæ proculdubio evidens & maxima eſt,

quia

quia utroque casu jure stricto nulla emptio est, & tamen de evictione competit actio.

JOHANNES ROBERTUS.

ITa sit, quoniam ita existimari cupit, ipsum non commonitione mea adductum fuisse, ut ingeniosam illam ex conjectura correctionem tanto antea tempore editam revocaret, atque ut ea erroris agnitio, cujus unus ipse sibi sit testis, illi ante 14. annos in mentem venerit, certe non multum illud abest ab eo temporis intervallo, quo hæc a me scriptis editis improbata est. Sed ita sit, inquam, non me commonstrante, ab errore, quem agnoscit, eum in viam rectam esse reductum: hoc saltem inficiari non potest, in causa me fuisse, ut editis, quibus illa mea perstrinxerit, scriptis, supradicta ipsius errati agnitio antea latens innotuerit: Neque jam amplius eo afferente a jure civili abhorreat, supposititiusque sit & spurius ille versic. *l. 2. §. si a furioso, nec Publiciana competit*, nisi quod verbum competit, non omnino abjiciendum videbatur, sed in inferiorem sedem deturbandum. Laudo ista ex parte in inveterato tot annis vanæ conjecturæ errato non perstitisse; laudaturus magis, ni agnitionem peccati, a qua sapientiæ initium ducitur, non leviore peccato aggesto fœdasset, in eoque conscientiæ stimulis minime commotus, pervicacissime perstaret. Sed qua ratione in re tam aperta id conetur, expendamus. Mira enim hic, & non antea ullo in loco audita, imo vero quæ animo vix atque vix quisquam complecti queat (ni plurimum fallor) hic adstruit, eodem in loco, eademque in re, & ex utilitatis, sive æquitatis, & summi juris ratione simul quid decidi, & ita alteram ab altera distincte esse tenendam, ut tamen utrique suum locum demus, quippe *in d. §. si a furioso*, hanc, ut in eo utilitatis rationem haberi intelligamus, non quidem, quæ ipsum furiosum respiciat, sive in ejus causam inclinet: verum emptoris bonæ fidei, in hoc ut is usucapere possit, ac nihilhominus ex jure summo ibi dicatur, nec de evictione actionem illi dari, nec Publicianam ei competere: nec accessionem possessionis, sitque horum trium denegatio eodem loco: ejusdem eadem in re personam ex jure summo spectans. Quo tamen loco eadem in re, eidem personæ, utilitatis ratione usucapio sit concessa: ac non ideo minus interim (contra illud significantia ejusdem contextus verba) hæc supplenda sit utilitatis æquitatisque ratio, ex qua eodem hoc casu simul cum usucapione non tantum Publicianam competere intelligamus (quo componatur Ulpianus cum Marcello *in l. sed & si res 7. §. Marcellus, ff. de Public. in rem act.*) verum & de evictione actionem nasci, & accessionem dari. Quæ duo postrema licet nec a Marcello, nec ab Ulpiano, nec alio ullo probentur prodita, quia tamen par utilitatis ratio paria jura desiderat, & quod in usucapione, idem in his tribus obtinere debeat, sic se auctore censet constituendum. Quam æquitatis, utilitatisve a jure summo distinctionem, simulque utriusque eodem loco repugnantem inter se concursum, & contextus illius verba respuunt, & huic juris ratio plane refragatur, cum sententiæ nostræ utrumque optime conveniat. Primum enim *in d. §. si a furioso*, de ejus rei venditione agi, quæ non fuerit furiosi propria, patet ex eo, quod ibi ait nec de evictione actionem nasci, nec Publicianam actionem dari, quæ duo indicant de ea re ibi agi, in qua & evictioni locus esse possit, & accessioni. Sed eadem duo in eam rem cadere non possent, quæ fuerit venditoris propria. Sic itaque quod utilitatis ratione illic constitutum esse dicitur, vel constituta esse, ut tunc usucapi ea res possit ab emptore, ipsius quidem bonæ fidei emptoris personam respicit, & in ejus causam in eo ita propendet, ut tamen non tam in ipsius furiosi, quam extraneorum detrimentum vergat: neque huic utilitatis rationi, quod ad usucapionem illud obstet, quod nulla eo casu sit emptio, ob id præcipue, quod in eo de rei furiosi propriæ alienatione minime agatur (secus enim si rem ejus propriam fuisse proponeremus: nam tunc ejus utilitatis eo minus esset habenda ratio adversus furiosum, arg. *l. magis 5. §. si fundus, D. de reb. eor. qui sub tutor. vel cur.*) non tamen ut ultra usucapionem, cui possessionis per tempus lege definitum continuatio auctoritatem majorem præbet, ea utilitatis & æquitatis ratio ad alia extendi possit, etiam quæ alioqui usucapiendi facultatem consequi solent, non expectato usucapionis complemento, puta Publicianam actionem competere, accessionem dari, actionem de evictione nasci. Hæc enim quo propius ipsam emptionem contingunt, cum ea nulla sit, eo minus illa utilitatis ratione juvari possunt, quæ possessionis continuationi innititur. Itaque tunc non ex jure summo, sed juris regulis, nec de evictione actionem nasci, nec Publicianam competere dicimus, eoque magis quod illis prægravaretur furiosus, in cujus detrimentum quo miserabilior, & favorabilior ejus persona est, eo minus fuerit adversus juris regulas utilitatis æquitatisve ratio constituenda, prob. *l. 2. C. de curat. fur. & l. qui neque 8. & l. si prædia* 11. *D. de reb. eor. qui sub tut. l. ult. C. de episc. aud.* Quo fiat ut quatenus tria illa præcipue furiosum respiciant, ea non ex æquitatis, sed juris regulis generaliter emptori non competere dixerit, quippe eo quod emptio nulla sit. Furiosi autem personam respicere interpretor, non tantum evictionis regressum, & Publicianam actionem (uti jam Publicianæ adversus etiam venditorem locum esse docui) sed & temporis accessionem: ut quæ ex eorum tantum persona locum habeat, qui ipsi possederint, & propriam possessionem habuerint: quæ in furiosum, sine curatore cadit, prob. *l. Pomponius* 13. *§. ult.* junct. *l. 1. §. adipiscimur, D. de acq. poss.* Accedit quod nemo ejus accessione uti posset, a quo causam non habet, *d. l. Pompon. §. si liber*, hic vero cum nulla sit emptio: & nullam quoque causam a furioso hic emptor habere intelligi potest. Quibus apertissime patet oblatratorem, contra juris contextus & rationes, tria illa indistincte etiam adversus furiosum, distincte suæ utilitatis, vi introducere tam frivole voluisse, quam primum contextum Ulpiani leviuscula conjectura temere discindere, & mutilare.

An quis ejus rei nomine furti agere possit, cujus ipse fur sit.

CAP. XXVIII.

JOHANNES ROBERTUS.

REPREHENDOR, quod regulam hanc proposuerim, neminem ejus rei nomine, cujus ipse fur sit, furti actione agere posse: comprobatam tamen non tantum auctoritatibus Juliani & Pompon. *in l. eum qui 14. §. Julianus, & l. qui re 78. §. ult. D. de furt.* sed & altera juris regula, cujus cum superiore conjuncta omnino sit ratio *l. cum par 196. in fin. D. de reg. jur.* Quibus & illud accedat, quod Ulpian. cum speciem tractans, in qua speciali ratione furti agere furi conceditur, ut significet illius superioris regulæ eam exceptionem esse. *Et hic est casus* (inquit) *quo fur agere potest, in l. qui vas 49. §. si ego, D. de furt.* Quæ quidem exceptio in uno facta, in ceteris regulam firmari apertissime testatur, arg. *l. quæsitum 12. §. idem respondit domo instructa, in fi. & ibi not. Accurs. D. de fund. instr. & instr. lega. §. ut autem lex in auth. de non alie. aut perm. re. eccl. nov. 7. l. ex eo 12. D. de testib. l. cum Prætor, D. de judic.* At enim Observator nihil non captans, quo sciolis, & minus perspicacibus persuadeat non deesse, quo vel errores a se admissos, & a nobis patefactos obtegat, vel si minus id possit, aliquid in scriptis nostris carpat: Imo non magis, inquit, constat veritas ei, qui negat furem furti agere, quam illi, qui adfirmat. Verum quo falsitas hic facilius deprehendi possit, expendat quæso syncerus lector, quibus vel auctoritatibus, vel exemplis id comprobet: nimirum auctoritate unici il-

lius §. *si ego*. Nam quod citat *d. l. eum qui, in §. an pater*, ad hanc rem nostram nihil facere apertissimum est, quod confirmatur exemplo non aliunde, quam ex eodem §. *ducto*. Nam quod ibi in conductore propositum ille non tantum ad commodatarium extendit, sed & alios similes casus multos excogitari posse audacissime contendit, cum tamen nullum alium proferat, somnians ista scripsisse videtur: cum non animadvertat & in illo, quod solum expressit, commodatarii exemplo, contrarium legis contextu apertimo decidi *in d. l. eum qui, §. idem scribit, vers. idem Pompon. lib. & d. §. idem Julianus*. Convenit & Βασιλικῶν contextus, *lib. 60. tit. 12. cap. 60.* Unde illud quoque dijudicari potest, quam verum sit, quantumque ejus causam juvet quod subjicit, similes casus multos excogitari posse, in quibus idem obtineat, si modo eorum non ex inhonesta causa intersit: Callide ille sic eos in unum, quasi multos confuse congerens, ut (quod nequeat) nullo specialiter prolato, ei fidem habeant, quibus in his, quæ temere jactat, illud sufficit αὐτὸς ἔφα: cum certissimum sit, & illud unum quod adfert, cuique similes illos esse vult, ejus proposito repugnare, & in contrarium (præter supradicta) posse alia quoque exempla proferri, quippe in depositario, & mandatario, *d. l. eum qui, in princ. vers. is autem apud quem, & d. §. idem scribit, vers. Idem Pompo. probat.* His autem si & illa adjunxeris, in quibus admittit ex eo quod non alia, quam inhonesta ex causa intersit furi actionem furti non dari, manifestissime deprehendes plurimum abesse, ut tam constet veritas ei, qui affirmative supradictam regulam, quam illi qui negative eam enunciet.

ANTONIUS MERCATOR.

Reprehendor, inquis, quod hanc regulam proposuerim, Furem furti agere non posse. Cedo locum quo reprehendaris: non possis ullum ostendere, qui a nullo unquam eo nomine reprehensus es. Reprehenderis tamen nunc quod eam regulam comprobari dicas altera, quæ dictat, Illi debere permitti pœnam petere, qui in eam non incidit, *l. cum par, de regul. jur.* nec enim est tam regula, quam ratio regulæ propositæ initio ejus legis, in pari delicto deteriorem esse causam petitoris, meliorem possessoris, quia scilicet ei tantum debet permitti delicti pœnam petere, qui ipse in idem delictum eandemque pœnam non incidit. Qua de causa & Basilica ex ea lege tota unam tantum regulam constituunt: & sic in *l. 18. ad Treb.* sententiæ initio propositæ ratio sequitur §. 1. his verbis: *Quoties quis rogatur, &c.* pro quibus in Basilicis, ὁ γὰρ ἀξιῶν, &c. Sumatur autem exemplum ex *l. si duo, de dolo, l. ult. §. pen. de eo per quem fac. &c.* si duo dolo malo fecerint, non potest alter adversus alterum agere de dolo. Non potest (inquit Symmachus in Epist.) nisi injuste culpæ dari, quod utrique commune est. Zonaras 11. οἱ ἀπατήσαντες εἰ ἀντιπατήθησαν οὐκ ἂν δύναιντο δικαίως ἐγκαλεῖν τοῖς ἀντιπατήσασι: quod omnino congruit cum *d. l. si duo*. Proinde regula *l. cum par*, est de petitore & reo. Quæ autem dictat, furem furti agere non posse, de petitore tantum. In hac non confertur reus cum petitore: in illa confertur. In hac constituuntur duo actores, duo rei, in illa unus actor, unus reus. In hac non est commune delictum. In illa est commune.

Regulariter autem furem furti agere non posse, nemo negat, non certe ille, qui scribit, non magis constare veritatem ei, qui negat furem furti agere, quam ei qui adfirmat. Si diceret, non magis constare veritatem ei, qui generaliter negat, quam ei, qui generaliter adfirmat, tibi adæquandus esset. Potest idem adfirmate & negate proponi, ut verissimum, & ut Ulpianus in *l. si finita, §. illud quæritur, de dam. inf.* e duabus sententiis diversis, vel contrariis modo hanc, modo illam esse veram, sed causa cognita, ut ait, suo quamque respectu, suoque modo, & non quo rem æstimaverit quilibet, sed quo mens ejus, qui id proponit: quod vero genus calumniæ hoc est, etiam in mente quidquam esse homini, cujus nullum is dederit argumentum? qui contra jamdiu scripsit in Institutionibus se excipere duos casus quibus fur furti agit. Definiebat igitur regulariter, furem furti non agere. Duos, inquam, casus, unum ex *l. itaque, §. 1. de furt.* alterum ex *l. qui vas, §. si ego, eod.* cui adjunxit *l. eum qui §. an pater, eod.* quoniam utraque ostendit, commodatarium, qui custodiam præstare debet, si culpa ejus res perierit, habere furti actionem, quod qua fronte ais, nihil facere ad rem? unus vero casus est de creditore, alter de conductore. Ipse adjunxit tertium de commodatario, quem tu falso dicis non admittere *l. eum qui, §. idem Pomp. libro, eod. tit.* quoniam de commodatario loquitur, cujus ex turpi causa interest rem non subripi, quod circa eam dolo fecerit, quodve ejus usum interverterit, quo casu non debet ex dolo suo furti quærere actionem; sicut nec depositarius, aut mandatarius, *d. l. eum qui, §. is autem, & §. seq. & §. idem Pomp. probat.* At si ejus interest ex honesta causa, puta quod commodatæ rei custodia ad eum pertineat, non quod ejus furtum fecerit re subrepta ab alio culpa ejus exemplo conductoris, dicemus non denegari ei furti actionem, quam & si furtum ejus rei non fecisset habiturus erat: quam distinctionem cum Dominus explicasset sane luculenter prolato etiam *d. §. idem Pomp.* in ea ipsa observatione, quam tu inscite, aut dicam maligne vellicas, tu mavis ad eam connivere, aut æstimare magis, quam videre veritatem ejus. Ego vero his tribus casibus adjungam quartum ex jure veteri, quo etiam qui furti tenetur, furti agit. Qui furti concepti tenetur, furti oblati agit. Cujus rei auctor est Paulus in Sententiis, dum scribit, furti oblati agere eum penes quem res concepta & inventa est. Rationem tibi quærendam relinquo: testor esse luce clariorem, qui erit risus si non videris, non inveneris? Idem sane qui factus est cum post allatum *d. §. idem Pomp*, subjecisti, Convenit & Basilic. contextus *lib. 10. tit. 12. cap. 60.* qui cum illo §. nullo modo convenit, nec pertinet ad hanc quæstionem, an commodatarius, qui furtum rei commodatæ fecit adversus posteriorem furem, sed an qui furtum non fecit, adversus dominum, qui fecit furti agat.

JOHANNES ROBERTUS.

Quærit nugivendus locum, quo ab ipso reprehendar, quod regulam hanc proposuerim, furem furti agere non posse. Mos illi gerendus. Cedo *c. 30. lib. 16. ejus Obser.* Quid enim aliud est regulam negative proponentem reprehendere, quam & directo oppositam illi ex adverso affirmativam regulam constituere? & simul illud asserere, tam isti constare veritatem, qui hoc affirmet, quam ei, qui illud neget. An regulæ vim, & officium ea retinere potest, quæ non in uno solo vitiatur, quod ait Venulejus in *l. 1. ff. de divers. reg. jur.* verum alia in contrarium constituta subvertitur? An non, eum nulla contraria magis dici queant, quam quæ eadem in re ajentia & negantia sunt, quæ ἀποφατικὰ dicuntur, qualia illa duo sunt, hæc sese mutuo pellere, positoque uno regulæ loco, alterum simul pelli necessario fateri cogimur? juxta *l. Pomponius 40. §. pen. in fin. ff. de proc.* Aut igitur hanc aut illam solam regulam constitui posse dicendum est, aut neutram regulam esse. Sed cum frustra se propositam a me regulam evertere conatum posterioribus scriptis agnosceret, non aliud habuit, quo rectius palinodiam recantaret: quod & eo manifestius hic testatur, quod ait, neminem negare, furem furti agere non posse, sed se duos casus excepisse in Institut. quibus fur furti agere possit, quos etiam hic repetit. Itaque eo definiebat regulariter (ut ait) furem furti agere non posse. Quibus etiam exinde adjunxit & tertium, jam vero & quartum. Hæc ut ita sint, hac tamen effugere non potest. Aliud est exceptiones regulæ proponere, aliud vero contrariam regulam constituere. Illudque affirmare, tam ei constare veritatem, qui generaliter affirmet, quam illi, qui generaliter neget. An (inquam) id ullo modo cum eo convenire potest, quod hic testatur, regulariter se defini-

finire, furem furti agere non posse? unde tamen duo primum casus, deinde & alii duo excipiantur. At cum hic etiam dicat, & dixisse se referat, non magis constare ei veritatem, qui neget, quam illi, qui adfirmet, ut subtiliter inde se extricare cogitat, cum attexit non dixisse se, non magis constare veritatem ei, qui generaliter illud neget, quam illi, qui generaliter hoc affirmet, quasi vero non sit utriusque vis eadem, & idem significatum, & qui dicat, tam ineptus est, quam perniciosus, non & illud quoque dixisse intelligatur, non magis ineptus est, quam perniciosus. Tam inepta est sententia, quam a veritate aliena, non & illud quoque vi ipsa dixerit non magis inepta sententia est, quam a veritate aliena. Tam amans est patriæ Titius, quam Sejus, non magis patriæ amans Titius, quam Sejus. Hæ sunt illius nugæ, in quibus cum paulo magis progressum se sentiat, quam ut ulterius provehi expediat, quia ista minus proficere se agnoscat, alia parte adgreditur: & cum illam regulam reprehendisse se neget, in eo me reprehendere conatur, quod illam regulam comprobari hac altera dixerim: Illi deberi permitti pœnam petere, qui in eam non incidit, *l. cum par* 154. *ff. de divers. reg. jur.* At qua ratione, aut quibus juris auctoritatibus reprehendit, cum ea inter juris regulas sub illo regularum tractatu sit collocata? quia non tam regula est (inquit) quam ratio propositæ regulæ illius legis initio. Sed cum non regulam, verum regulæ illius rationem esse ait, non perspicit ipsummet quin sit regula de non denegare, at non tam regulam esse, quasi gradus propositarum regularum constituat, & regulæ legisque rationem, quippe (quod vocant) animam a regula, & lege distrahat, contra *l. illud quæsitum, ff. ad l. Aquil. l. a Titio, de verb. oblig.* & quasi minus eo fulciatur id, quod ibi volui, quod hæc non tam sit regula, quam illa cujus sit ratio, cum utroque comprobetur, & eo quod in principio, & quod in fine illus legis traditur.

Quibus casibus furti actione conveniri possit a creditore debitor, qui pignus subtraxerit, explicata l. itaque 12. §. pen. ff. de furt.

CAP. XXIX.

JOHANNES ROBERTUS.

HIS, quæ superiore capite dicta sunt, comprobatur quod antea scripsi, non esse detrahendam negationem Ulpiano *in l. itaque* 12. §. *pen. vers. Et sic fit ut non teneatur furti, & egat, ff. de furt.* Sed negationem contra detrahens, & in iis multa peccare me contendens Observator, quatuor notat in his, quæ ad illum locum receptam lectionem asserens scripsi. Primum est, quod (ut inquit) voluerim debitorem, qui rem pignori datam subtraxerit, creditori si & ipsi similiter eadem res subtracta sit, propterea furti non teneri, quod sufficiat creditori furti actio, quam in extraneum furem habeat: quasi ego simul eam in extraneum sufficere scripserim, quod tam creditori eo sit consultum, quod adversus extraneum agere possit, quam si & adversus debitorem agere posset. Expendat syncerus Lector, evidentiorne, an impudentior sit calumnia, qui neutrum ullo loco scripsisse me, aut sensisse comperiet, neque id sufficere creditori, quod adversus extraneum agere possit, neque illud furti non teneri debitorem, ob id creditori adversus extraneum agere sufficiat: Sed eo assumpto, quod licet alioqui pignore creditori a debitore subtracto is furti teneatur, atque etiam rei suæ furtum commisisse dicatur, non tamen fur sit, ex quo consequenter nec furtiva res dici possit: Atque duas tantum ob causas eum, quasi rei suæ furtum commiserit, a creditore furti actione posse conveniri, quod & pignoratitiæ actionis, qua debitori soluto debito pignus restituere cogi potest, & possessionis ratione creditoris intersit rem a debitore subtractam fuisse, ob idque in specie, quam ibi Ulpian. agitat (in qua debitori idem pignus ab extraneo absque debitoris dolo subtractum assumimus, ac per consequens possessionem ei ablatam) eo minus rationi consentaneum esse creditori adversus debitorem, qui rei fur non sit, & solius possessionis ratione furtum commisisse dici possit, quæ jam penes eum esse absque ejus dolo desierit, furti actionem dari, quod & adversus extraneum furti actio ei detur, & præterea aliter ejus indemnitati sit adversus debitorem consultum: quod personali actione debitum exigere ei liceat, in quo judicio ad debiti probationem, ut instrumentorum, ita & rei pignori datæ substractionem a debitore factam probare ei sufficeret, juxt. *l. si de possessione* 20. *C. de probat.* Nec ad rem facit quod objicit, amplius posse consequi creditorem a debitore furti actione, cum in ceteris, in quibus quæritur, an illi, qui rei furtum passus est, furti actio danda sit, non illud semper spectemus, quid quantumque is, cui furto res ablata est, furti actione ab eo consequi possit, qui eam abstulerit, sed an & quatenus ejus sic intersit, ut non alia ratione ipsius indemnitati sit consultum, quam furti actione instituta, ut siquidem alia via ei sit consultum, furti actio cesset, prob. *l. qui tabulas* 27. *vers. cum possit debitum, & vers. apocha, & l. quidam tabularum* 32. *in princ. ff. de furt.*

Secundum in quo peccare nos arguit, illud est, quod scripsi, debitorem rei suæ furtum committere non posse: quod ita habere probavimus: ne autem id verum sit non impediunt, quæ objicit: Nam sic eum rei suæ furem dici non posse contendimus, ut tamen admittamus eum propter possessionem ademptam, & cujus furtum fecerit, quasi rei suæ furtum ea ex parte fecerit, & rei suæ furtum commisisse dici, & furti actione teneri, ut & in *l. cum æs* 20. §. *ult. & l. qui injuriæ* 55. §. *ult. de furt.* & ita intelligendum interpretamur §. *aliquando, de oblig. quæ ex delict. in Instit. & l. in actione, §. ult. ff. de furt.*

Tertium vero id constituit, quo superius illud comprobabamus: quippe rem pignori datam eo furtivam non esse effectam, quod a debitore creditori substracta sit, cum usucapi non ideo minus possit: furtivæ autem effectæ res ex lege 12. tab. & Attinia usucapi nequeant, §. *furtivæ, de usucap. in Instit.* Verum objicit, non idcirco non impediri ejus rei usucapionem, quod debitor ejus fur, aut ejus furtum commisisse dici non possit, sed quod eo in potestatem domini, quippe debitoris, pervenerit. Id vero levissimum. Nam si ex eo tempore non impeditur ejus rei usucapio, quo in domini potestatem pervenerit, quia eo desinat esse furtiva purgato rei vitio, §. *aliquando, de usucap. in Instit.* sicque fit, ut eo, quod debitor rem suam pignori datam aufert, vitium furti, si quod antea rei hæsit, purgetur: qua ratione dici potest eo solo, quod ita eam rem abstulerit, cui nullum antea furti vitium hæserit, in furti vitium incidere? idque quo alioqui vitium si quod esset, purgaretur, vitiosam tamen & furtivam rem efficere: cum fieri non possit, ut ad unum finem inducta contrarium effectum operentur, *l. qui hominem, §. ult. ff. de solut. l. si certis annis, C. de pactis.* Ac ita illud intelligendum judicat Paulus, quod & in aliis contingit, furti actione quem teneri, etiamsi dominus rei existat, ac per consequens, nec ipse fur, nec res furtiva sit. Ideoque non impediri tunc usucapionem quasi furtivæ, *in d. l. cum æs, §. ult. d. l. qui injuriæ, §. ult.* Sed id nos intelligemus de rei ipsius usucapione, quæ exinde & adversus ipsum quoque debitorem, utpote verum ejus dominum procedere possit, juxta *l.* 4. §. *si rem, & §. quod autem, D. de usucap.* Nam alioqui in eo, quod ipsius creditoris jus respicit, & ut adversus eum usucapio procedat, quia rei possessionis furtum factum, sit, re illa a debitore ei substracta illud exigi admittimus, ut in creditoris potestatem rursus perveniat, juxta *l. ult. D. de usucap.* sive pro soluto juxta vulg. exempl. Quo nomine & tunc dici possit, eam quasi furtivam non ante usucapi posse, non quod vere furtiva fuerit, prob. *l. cum sit* 6. *C. de usucap. pro empt.*

Quartum ineptissimum ait esse, quod dicam debitorem tunc ideo furti non teneri, quod rem non habeat. Sed is multo insulsissimam rationem hanc addit, quia amissio rei furem non liberet, utpote qui semper in mora sit. Primum enim ex supradictis patet, nullo loco simpliciter dixisse me, non ob id eum non teneri, quod rem non habeat, ac multo minus eum rei amissione liberari, quia eo magis illum dixerim obstringi, quo sola rei substractio debiti probationem adversus eum impleat. Atque in hujus loci disquisitione Observatori (quod ei verissime, tametsi imprudenter, & aversa mente accidit) dum insipide adeo respondet, tacuisse convenientius fuerat. Non quod potuerit hac in re dici Duarenum imitari, qui cum e vivis paulo post editos Sententiarum libros meos excesserit, non erat, quod iste silentium ejus mihi objiceret. Neque enim Duareno, quemadmodum huic nugatori, nostra cum suis per integrum decennium conferre licuit. Cui si tantum otii, ac multo minus contigisset, alia certe & digniora editurus erat: non ut iste verborum vanus pensitator, qui ut oberrationes, & emendationes, seu potius depravationes suas tueatur, non re, sed verbis, convitiisque, & calumniis adversum nos pugnat. Et cum idem iste in Duarenum, ac quidem (quod indignius est) mortuum, nec amplius remorsurum tot locis accerrime debacchatus fuerit, quid est, quod nunc eum in suas partes traducere velle gestiat? Duarenum certe quondam aliquando tacitus pati non potui ab And. Alciato (Deus bone si cum loquutuleiis istis conferas, quali quantoque viro) & Johanne Corrasio clarissimis viris, quondam præceptoribus meis probrose conculcandis non abstinere. Hunc vero, qui non in illos tantum, sed & quosvis maledicentissimus, & petulantissimus esse non desinit, maledicentiæ suæ virus adversum me indignissime exeruisse nemo non judicabit. Si in iis, quæ scripsi, istum a me, ne verbo quidem uno acerbiore petitum, & lacessitum fuisse, nec aliud, quam in quibus ab eo diffiderem, simplicissime proposuisse ad animum revocaverit, an vero huic circumforaneo verborum venditatori, sibi quidem, dum canit, abunde garrulo, at ubi vel consilium, vel juris nodi explicationem exquiris, si hunc a prius consulendis indicibus operose per tot annos congestis abstrahas, haud aliter, quam Seryphum transportata rana, muto; ego, dum in Sparta ista mea, quam primitus sum nactus, ornanda, & consilio in forensibus juvanda, hactenus constantissime perstiti, dignitate unquam cessisse dici possim, eorum, qui utrumque norint, esto judicium. Juvet illum, dum callidis commentis majora in dies captat stipendia, plaustris vagam domum in omne ævum trahere: me certe non pœnitet eum vitæ cursum constanter hactenus tenuisse, quo ubilibet vel in otio cum dignitate esse, vel in negotio hic inter primi ordinis viros haud postremas tenenti non sine civium meorum adprobatione versari liceat.

ANTONIUS MERCATOR.

Re pignori data creditori a debitore, ac deinde debitori ab extraneo subrepta, hæc jam olim scripsisti ad verbum: Quia tunc & creditori adversus extraneum furti actio competat, ideo fieri, ut furti tunc non teneatur debitor, ideoque & is quoque furti adversus extraneum agat, & paulo post: Ob id quod creditori adversus extraneum furti actio competat, debitorem furti non teneri. Hodie scribis, te hoc non scripsisse, vel sensisse: creditori sufficere, quod adversus extraneum agere possit, & ideo non posse eum etiam furti agere in debitorem. Aliud igitur improvidus scripsisti, aliud sensisti: nam id te scripsisse verba tua pervincunt, quæ palam edicunt, non esse creditori furti actionem in debitorem, quod sit & furti actio in extraneum: quod quid aliud est, quam creditori sufficere furti in extraneum actionem? Aliud si sensisti, quam hæc verba ferant, nescis igitur exprimere sensa animi tui. Et sensisti vero aliud, ut ais, nempe etiamsi debitor creditori teneatur actione furti, neque tamen fu-

A rem eum esse, furtumve fecisse, neque rem esse furtivam, quæ sententia est manifesto falsa: nam & rei suæ furtum facit, & fur est: nec unquam evenit, ut furti teneatur qui fur non est. Dices: fur est possessionis, non rei. Dicam: hæc non esse disparia: nam & qui possessionis furtum facit, ut hic debitor, & rei furtum facit, *l. in actione, §. 1. de furt. §. aliquando, Instit. de obl. quæ ex del. nasc.*

Et falsa quoque illa collectio est: Res pignerata, quam debitor subripuit non est furtiva: ergo ejus furtum non fecit: quia qui dicit non esse eam furtivam, non hoc dicit, nunquam fuisse furtivam, sed puncto temporis & furtivam fuisse, & esse desiisse, quia in potestatem domini pervenisse videtur: absit etiam ut dixerit, rem furtivam fieri eo, quod facta sit in potestatem domini, id est, eo modo, quo furtiva esse B desiit, quod tu frustra refellis. Attrectatione fit furtiva, non reditione facta in domini potestatem.

In his addis, creditori in debitorem esse actionem furti, quia ejus interest rem a debitore subtractam fuisse, verum cessare eam actionem si debitori rursus ab extraneo subrepta fuerit. Nescis Latine loqui: dicito, quia ejus interest rem subtractam non fuisse, ut *l. inter omnes, §. si servus, de fur. l. 2. §. in hac actione, vi bon. rap.* & scribito, subtractam, non substractam.

Nescis etiam, quo te vertas, miser, cum re debitori eidemque furi, sine dolo malo ejus ab extraneo subrepta, ejus rei nomine, quæ jam penes eum (hæc sunt tua verba) absque ejus dolo esse desiit, negas in debitorem dari actionem furti: quibus verbis plane denegandæ actionis causam ponis in eo, quod debitor rem habere desierit sine C dolo malo, quoniam si rem haberet, non denegares in eum actionem: & quia non potes dictum facere indictum, mavis impudenter negare te non ideo denegasse actionem, quod rem non haberet, nec exprimis, qua ratione igitur, atque ita prorsus efficis, quod est absurdius, etiam in eum, qui rem habet denegari actionem: nam si circumstantiæ ejus non sit habenda ratio, quod rem sine dolo malo habere desierit, cetera quæcumque scribis, tam conveniunt in eum, qui non desiit habere, quam in illum, qui desiit. Rursus addis, te non dixisse debitorem amissione rei non liberari: quid est ergo quod dixisti, eum si rem amiserit sine dolo malo furti non teneri? quid hic sermo ab illo distat? Et mox quid est quod ais, te dixisse eo magis debitorem, qui pignus subripuit obstringi, quo sola rei subreptio debiti probationem adversus D eum impleat: nam id antequam hoc caput ederes ante non dixeras: nunc quoque vellem ne dixisses: nam ineptum est dicere magis obligari debitorem, si probetur obligatum esse: nam probatio debiti non auget obligationem. Et juxta *l. 20. C. de probat.* probabis quidem tibi deberi ex furto chiropraphi, quod debitor fecit, sed non ex furto pignoris. Sunt enim plerique casus, quibus extincto debito pignus durat, de quibus *l. 2. C. de luit. pign.*

Porro ridiculum est, quod causaris, nihil interesse creditoris eo, quod habeat in extraneum furti actionem: nam hoc ipsum, quod actionem etiam in eum habet, ostendit maxime interesse ejus rem non esse subreptam, & quid si malit in debitorem furti agere, quam in extraneum? quod utique malit absque dubio, quia id quod a debitore pœnæ exegerit, lucro ejus cedit, non etiam quod ab E extraneo, *l. id quod, de solut. l. si pignore, de pig. act. l. si debitor, de furt.* qua auctoritate, quam lex dedit tu adimes electionem & arbitrium agendi cum debitore, vel cum extraneo? quid si in extraneum actio inanis sit propter ejus inopiam? non potes etiam causari nihil creditoris interesse, quod in debitorem salvam habeat actionem personalem: alioquin eadem ratione nunquam interesset creditoris pignus salvum esse. Erras etiam in eo quod *l. ult. de usurpat. & usuc.* accipis de usucapione adversus creditorem pigneratitium, quæ nulla jure civili prodita est: quia causa pignoris a domino separata est, *l. 1. §. eum prædium, de pignor. l. usucapio, C. eod. l. justo, §. non mutat, de usurpat. & usuc.* Usucapione dominium adquiritur, non liberatio pignoris: ac præterea quænam stultitia hæc est

Pau-

Paulo scribente in *d.l.ult.* re pignori data a debitore, subrepta esse, eam rem furtivam factam, te contra dicere non esse vere furtivam, sed quasi furtivam: nam si non est vere furtiva, frustra exigitur, ut in potestatem creditoris perveniat antequam usucapi possit, quid est etiam, quod eam esse quasi furtivam probas ex *l.cum tibi*, *C.pro emp.* in qua dicitur, non potuisse eam rem, quasi furtivam usucapi, cum ibi plusquam manifestum sit, quasi non similitudinem, vel improprietatem significare, in quo significatu tu illud usurpas, sed approbationem, & confirmationem: majores nugas egisti nunquam, neque falsis hisce, & nugatoriis commentis efficies, ut firmissimis freti detracta negatione non legamus in *l.itaque*, §.1. *de furt.* & sic fit, ut teneatur furti, & agat, quia cum lex ipsa ante perspicue dixerit creditori contra dominum, & domino quoque contra posteriorem furem furti actionem dari, necesse est, ut inferat, ita fieri ut dominus furti teneatur, & agat: alioquin non debuit adnotari, quasi singulare, quod erat commune, furti agere eum, qui furti non tenetur. Confirmat quoque hanc scripturam τὸ πλάτος Basilic. & hæc sententia Pauli: Rem pignori datam debitor creditori subtrahendo furtum facit, quam si & ipse similiter amiserit, suo nomine persequi potest. Transferenda est negatio, quæ abundat in *d. l.itaque*, in *l.seq.*

In extremo, quod sufflatus de te ipso jactas, mihi non est curæ, hi tui sunt mores. Dominus non ausit sibi tantum adrogare. Quod autem de Domino mentiris, non feram, quin saltem indicem, quam a veritate longius absit. Ais decennium eum consumpsisse in refellendis tuis in eum prioribus cavillationibus, cui scilicet cum diu egisset apud Cavares, ad quos non pervenerant, scimus non ante earum videndarum potestatem fuisse, quam rediit ad Bituriges, ubi percursis illis eadem celeritate, & facilitate respondit, qua nunc me tibi respondere sentis. Dominum convitiis tecum egisse, qui nullis unquam usus adversum te est, quæ læserint opinionem tuam, sed his tantum, si convitia dici potius, quam dicta possunt, quæ in imperitos dici solent, nec ultro, sed lacessitus abs te, qui ex professo in illum, & alios complures, quasi indicto bello epistola ad Thennerum, & libello ei dicato destricte, & indigne effudisti multa: nec aliter se gessit etiam in Duarenum vivum, aut mortuum, cui nec mos est ulli vivo obtrectare, minusque, ut poeta quidam ait, vellere barbam mortuo leoni. De indicibus vero quod Domino hoc loco, & alibi sæpe objicis, quos sibi extruxerit magna, & longa accuratione, quis tibi renunciavit, quis dixit in suis studiis, tam ignavo eum subsidio uti? Longe utitur alio, quod familiares ejus, & studiosi cognovere non repeti ab indicibus suis, vel alienis: facerem etiam ut cognosceres tu, si capax esses cognoscendi: sed extruxerit, quidni? tu vero tibi Marrucine nondum ullos extruxisti, fatemur, & videmus ex alienis totum te pendere. Nihil denique veri aut sinceri est in hac tua extrema vomitione: nam & illud quod de Duareno jactas eum paulo post libri editionem, quem in eum similiter ex professo, quo jure, quaque injuria ediderас vita decessisse, nec satis habuisse temporis ad respondendum, qui te honore responsi scilicet alioquin fraudaturus non erat, innumeri sunt, quibus compertum est, quam hoc sit falsum, qui sæpissime audierunt eum modo contemnentem, modo deridentem istum atrum felem, qui te perducebat ad istam insaniam, & agitabat præcipue in professores scholæ Biturigum, ac plane habentem pro pecude Clurina, & infra dignitatem conferendi tecum. Id quod pervincit etiam dies, quo Duarenus obiit, qui fuit x. Kal. Jul. M.D.LIX. collatus cum XII. Kal. Dec. M.D.LVI. quo tu ex professo in eum librum Sententiarum edideras lapsus turpiter in ipsa libri nuncupatione: nec enim sunt libri Sententiarum, nisi qui facti sunt ad instar Sententiarum Pauli. Denique non habeo quod dicam in hac tua postrema clausula esse verum, quam quod fateris te esse Corasii discipulum: mali scilicet corvi malum ovum. Fieri potest ut & Alciati fueris auditor, sed ut discipulus fieri non potest, & de Alciato vis dicam quid mihi judicii sit: Scio quid ei debeamus, scio quam jure meritoque, ut tua, & illius disciplina omnis, ut herba solstitialis statim interierit.

JOHANNES ROBERTUS.

ITerum (quia in calumnia perstat) repetere cogor in proposita quæstione *ad l.itaque fullo* 12.§.*pen. ff.de furt.* neutrum illo loco scripsisse me aut sensisse, neque id sufficere creditori, quod adversus extraneum agere possit, neque illud, furti non teneri debitorem ob id, quod creditori adversus extraneum agere sufficiat; tametsi utrumque illud, quod ex priore scripto meo oblatrator nominatim refert, scripsisse me non diffitear, neque propterea senserim sufficere creditori furti in extraneum actionem, sed id tantum, isto casu, quo ipsi debitori, qui rem pignori obligatam furto subtraxisset, eadem res ab extraneo furto fuerit ablata, creditori, & adversus illum extraneum furti actionem dari: & præterea aliter ejus indemnitati adversus debitorem consuli, quod personali actione debitum exigere ei liceat: & eo minus rationi consentaneum esse, tunc creditori furti actionem dari adversus debitorem, qui rei fur non sit, & solius possessionis ratione furtum commisisse dici possit, quod res absque ejus dolo penes eum esse desierit, uti probavi, nec repeto. Non ergo sufficere dixi creditori actionem furti adversus extraneum, qui simul dixerim, & aliter præterea creditori adversus debitorem esse consultum, aliter, inquam, quam furti actione adversus eum instituta. Attamen ille tunc a debitore rei suæ furtum fieri, & eum furem esse contendit. Ego vero ita explicui, non magis quem rei suæ furem dici posse, quam vel clam, vel precario rem suam possidere, *l.si de eo* 40. §.*ult. ff.de acq.poss. l.pen.in fin.prin.ff.pro suo.* Et quod furtum illo casu factum dicimus, non rei, sed ejus possessionis furtum esse intelligimus. Ut cum de re nostra agitur, quam ab alio, vel contractu, vel alio quovis modo consequimur, eam possessionis ratione consequi intelligimur, cum alioqui ipsius rei occasione, actus ex juris regulis consistere nequeat, qualis est precarii, conductionis, stipulationis, emptionis, & similium, *l.si aliquam* 28.*in fin. ff.de aq.poss. l.scire debemus* 29. §.*ult.* & *l.nemo rem suam* 82.*in prin. ff.de verb. oblig.* quo nomine possessionis rei fur debitor ille dici posset, at non simpliciter rei. Quo illud effici dicebam, ne res furtiva facta tunc intelligatur, non autem ita e contra (ut calumniatur) colligebam, res tunc non sit furtiva, ergo fur non est. Nec obest quod hic debitor rei suæ furtum facere & committere dicatur, §.*aliquando, de oblig. quæ ex delict. in Inst. l.in actione* 19. *circa fi. ff.de furt.* Nam possessionis ratione id dici intelligendum est. Ac ita nihil necesse est erraticam, & fanaticam illam ejus interpretationem contorte invehi, qua is puncto temporis rem intelligit furtivam esse, & cœpisse, & simul desiisse. Facessant abstractæ illæ considerationes, a juris rationibus alienæ, & ad legum interpretationem plane nihil conferentes.

Inde notat me nescire latine, ob id quod hic dixerim creditori adversus debitorem furti actionem dari, quia ejus interest a debitore rem substractam fuisse, eo quod dicendum censeat, quia ejus interest rem subtractam non fuisse. Tertius hic locus est, quo æque futiliter & insulse hoc idem vellicat. Primus est capitis 17. superioris libri, quo cum scripsissem interesse promissoris ædificium non esse inchoatum, negativam vult demi, & legi, inchoatum. Secundus capitis 5. hujusce libri, quo cum itidem scripsissem interesse actoris non dari, non solvi, negativam vult quoque demi, & scribi, interesse dari, interesse solvi. Tertius hic est, quo cum absque negatione scripserim interesse rem substractam fuisse, vult addi negationem, & legi, rem subtractam non fuisse. Mutabilitatis autem istius probabilem aliam nullam adfert causam, nisi quod primo loco illo ait, id quod interest, utilitatem tantum significare, cujus interesse dicimus, ideoque in id quod interest agere, censeat non aliud esse, quam utilitatem suam persequi eum qui agit. Quod ab utraque, & juris & Latini sermonis ratione abesse pluribus

bus illic explicui, nec repeto. Addit & hanc ejusdem A frugis adnotationem, debuisse me, scribere *subtractam*, non *substractam*. Equidem si prius *subtractam* scribere me venisset in mentem, non mutarem, & frequentius ita scribi agnosco, sed ita tamen ut non sine ratione *substrahere* & *substractam* scribi posse contendam, & tam convenienter quam *abstrahere*, & *abstractam*, cum etiam nusquam comperias scrib. *abtrahere*, & *abtractam*, cujus eadem sit ratio, atque etiam *absterrendi*, *abstrudendi*, & similium. Sed quid his nugis ad juris disciplinam nihil conferentibus, ut ordinarias prælectiones farcire, ita & chartas implere non pudet?

Inde quam misere scripta nostra contorquet, ut in his persuadeat reperisse se quod carpat. Verum ut tot ejus captiunculis vanis uno verbo satisfaciam, quod objectat me ideo primum denegasse creditori furti actionem dari B adversus debitorem, cui res substracta fuerit, quia rem non haberet, quod nunc ego negem, nec tamen exprimam, qua ratione tunc creditori actio denegetur, utrumque hoc illi pernego: nam neque scripsi antea unquam, ideo simpliciter denegari actionem creditori adversus hunc debitorem, quia rem non haberet, qui alias simul causas adjunxerim, in quibus causis adjunctis, & expressis rationem constituo, cur tunc minus æquum sit actionem creditori in debitorem dari. Quas quoniam præter id quod antea explanaram, etiam initio hujus capitis compendio expressi, repetere hic supersedeo, & eadem toties fastidiose pluribus verbis inculcare: tametsi eo invitum me illius calumniosæ argutationes hic pertrahant. Quale illud est, quod me mihi in eo repugnare colligit, quod cum scripserim debitorem rei amissione non liberari, C exinde dixerim, si rem absque dolo malo amiserit, furti non teneri, quasi hic sermo ab illo non differat. Imo vero plurimum distat. Nec enim eo quod furti non tenetur, liberatur, qui ut dixi, non ideo minus, imo vero & efficacius personali actione conveniri potest, non quod inepte dixerim (ut ineptissime calumniatur) magis obligari debitorem, si probetur obligatus esse, sed eo certius & validius personali actione agi, quo in illo judicio ad debiti probationem ut instrumentorum, ita & pignoris substractionem a debitore factam probare ei sufficeret, *l. si de possessione* 20. *C. de probat.* ac multo magis etiam, quam chirographo substracto, cum ipsa chirograhi redditione, & eo quod sit penes emptorem, præsumptione intelligatur debitor liberatus, & creditori incumbat contraria probatio, *l. 2. ff. de pact. l. si chirographum* 24. *ff. de probat. l.* D *servum filii* 46. *§. eum qui, ff. de leg.* 1. Secus autem pignore reddito aliterve penes debitorem existente, *l. 3. ff. de pact.*

Nec magis urget, quod ille ait, interesse creditoris non in ipsum tantum extraneum furti tunc actionem habere, sed & in ipsum debitorem, ut si malit in debitorem agere, in eum potius experiatur, cum inde majus commodum expectet, eo quod quidquid pœnæ ab eo exegerit, ipsius lucro cedat, sed quod ab extraneo, id sorti imputare debeat, aliterve debitori restituere teneatur. Quærit itaque, qua auctoritate, quam illi adversus alterutrum, quem malit, furti actionis instituendæ facultatem & electionem lex tribuit, ei adimamus, cum præsertim contingere possit ut adversus extraneum inopia laborantem inanis futura sit actio. Nec esse quod in eo dicamus ejus propterea nihil interesse, quia salva semper illi E maneat adversus debitorem personalis actio. Quibus omnibus eo respondemus, quod probavimus non illud spectari quid & quantum is, cui res furto ablata est, furti actione ab eo consequi possit, qui eam abstulerit, sed an & quatenus is indemnis servari possit, ut siquidem id aliter fieri queat, quam furti actione instituta, ea tunc cesset, *l. qui tabulas* 27. *vers. cum possit debitum, & vers. apocha, & l. qui tabularum* 32. *in pr.* cum *l. qui injuriæ* 55. *§. ult. ff. de furt.* Adde quod supra dixi, tunc eo minus in debitorem actionem furti institui posse, quod cum possessionis tantum rei furtum fecisse dici potuerit, jam ab eo possessio absque ejus dolo recesserit, idque eo comprobari, quod rem illam exinde quasi furtivam usucapi A id minime impediat, nec magis quam si rem meam emeris, eamque ego surripuero, quia etsi alius surripuisset, & in meam potestatem rediisset, usucaperetur, prob. *l. cum æs* 20. *in pr.* juncto *vers. sed is casibus, ff. de furt. l. 4. §. si rem ff. de usucap. l. 5. ff. pro empt.*

Quod autem idem notat aberrasse me in explicatione *l. ultim. ff. de usurp. & usucap.* equidem agnosco in illis meis Animadversionibus communem interpretum sententiam illam ad ejus loci explicationem imprudentiam, dum ad alia properarem, fuisse secutum, cum alioqui alia ratione locum illum explicare soleam: quod ex his, quæ ex suggesto auditoribus meis dictavi in explicatione *l. 4. §. si rem, & d. l. ult. ff. de usurp. & usucap.* comprobari facile potest. In quibus quid a nugivendi opinionibus diversus senserim, quæque ad superiora imprimis pertinent, hic attexere visum est. Sic B itaque in universum assumo, contingere rem creditori pignori dari a debitore, vel rei domino, vel non domino. Et priore casu distinguendum esse, juxta ea quæ dicta sunt, an extraneus furto eam amoverit, an debitor ipse, ut illo casu non ante furti vitium purgari intelligamus, quam in ipsius debitoris domini potestatem redierit, nec sufficeret in creditoris potestatem esse reversam, sic intell. *d. l. 4. §. quod autem.* Quod si idem ipse debitor creditori substraxerit, & eam extraneo vendiderit, res furtiva non fit, ut diximus; itaque nullum hærens furti vitium eam usucapi impedit, *d. l. 4. §. si rem*, juxta *d. l. cum æs, in princ.* juncto *vers. sed his casibus, ff. de furt.* An autem ista res usucapi possit, disquirimus, non quia huic emptori eam usucapere ne- C cesse sit, ut qui cum a domino emerit, ea emptione dominus effectus fuerit: sed ut intelligamus, an exinde res usucapibilis sit, in hoc ut si hic emptor possessione exciderit, quæ ad alium pervenerit, qui deinde in aliquem bona fide accipientem justo titulo eam transtulerit, tunc accipiens eam usucapere possit, sic intellig. *d. §. si rem, & d. l. cum æs* 20. *& l. quamvis, ff. de furt.*

Posteriore vero casu, quo a non domino res pignori obligata & tradita est, licet ea pignoris nexu minime afficiatur, subsistit tamen pignoris conventio, & obligatio, quæ suos effectus inter creditorem, & debitorem parit, *l. si rem* 9. *in princ. & l. tutor* 16. *§. 1. & l. si quis in pignore* 36. *ff. de pign. act. l. si ab eo* 18. *ff. de pignor.* Et hoc casu si debitor creditori traditam rem subripuerit, sive is rem illam vendiderit, sive non, D ea non ante usucapi poterit, quam in creditoris potestatem reversa sit, sic verius videtur intelligi *d. l. ult. ff. de usurp. & usuc. & l. cum sit* 6. *C. de usuc. pro empt.* Idemque dici potest & eo casu, quo ea res tradita creditori non sit, sed nuda tantum conventione pignori obligata, & illo quoque, quo tradita quidem fuerit, sed cujus possessio casu aliquo ad debitorem rursus redierit, siquidem ea res postea a debitore vendita sit: Nam & eo tunc furtum fit, *l. si is qui rem* 68. *in prin. D. de furt.* idque solius creditoris cujus interest intuitu, arg. *l. creditori* 89. *in fin. D. de furt.* Qua ratione istis casibus non ante furti vitium purgatur, quam in creditoris potestatem sit reversa; quo etiam referri potest *d. l. cum sit.*

Sicque istis casibus admittimus quidem non ante rei E pignori obligatæ a debitore substractæ purgari vitium, quam in creditoris potestatem redierit, juxta *d. l. ult. & l. cum sit* 6. *C. de usuc. pro empt.* Quo magis iis casibus intelligitur furti obstrictus debitor. Nam cum dominus rei non sit, nihil obstat tunc, quo minus ejus rei plane furtum commisisse dici possit: atque ita hoc casu, re ab extraneo illi substracta, is quidem furti teneri, & nihilominus agere dici posset. Verum hoc ad id, quod præcipue quærimus, non pertinet, quippe an sit negatio retinenda in *d. l. itaque fullo, §. pen.* an vero ex nugivendi sententia demenda, cum illic nominatim agatur de debitore vero rei, quam pignori obligat domino, ut patet apertissime ex eo contextu, in verb. *contra ipsum quoque dominum*, & verb. *nec non & ipsi domino.* Itaque is plane a

sco-

ſcopo aberrans, fruſtra pluribus verbis antea prodita inculcat. Sed & in illo, quod nos adhibita ſuperiore diſtinctione planum reddimus, eo etiam longius primum a veritate aberravit, quod in *d. §. ſi rem*, ſomniavit hac in re dubitationem antea fuiſſe inter Caſſianos, & Proculianos. Inde mira ex ſuo ingenio comminiſcitur, ut conjectata ſimul mente Pauli, qui (minime ſublatis principiis ſectæ Labeonis Proculianorum principis) oſtendere voluerit interdum accidere, ut furtiva res uſucapi poſſit, & ſi in domini poteſtatem non redierit, quid tandem obtinuerit conſtituat. Ad hanc quidem velut ſacram anchoram nugivendus, atque ejus ſequaces illis locis confugere ſolent, quibus Caſſianorum, & Proculianorum, Caſſiive, aut Proculi, aut alicujus illorum ſectarii in dubia juris quæſtione mentio fit. At hic cum nihil iſtiuſmodi ex juris contextu ullo appareat, neque etiam id, vel probet, vel etiam probare conetur, inter illos, & eorum ſectatores hac de re controverſiam fuiſſe, non minus abſurdum, quam a veritate alienum manifeſtiſſime ſe prodit, ac nihilominus tamen quaſi re bene geſta, hic nobis inſultat, noſtra omnia conculcat, ſua effert, in quibus quod nullis unquam convitiis opinionem meam læſiſſe ſe ait, ita quidem mihi perſuadeo, qui ab eo ipſiuſque ſimilibus vituperari, quam laudari ſatius ducam. Quod ad reliqua, quæ exprobat, ſat habeo, qui intelligam, his, quæ antea ſcripſi, non parum bonis, & ſynceris eſſe ſatisfactum. Quo magis ille acrius ſe ictum ſentiens, qua poteſt calcitrat. Ac demum acute colligit. Sententiarum libros a me editos non debuiſſe Sententiarum nuncupari, quia non poſſint eſſe libri Sententiarum, niſi qui facti ſint ad inſtar Sententiarum Pauli. Neſcivit Sententiæ generale eſſe vocabulum, & pro opinione perſæpe uſurpari, nec his finibus ejus ſignificata circumſcribi ſimilitudinis Sententiarum Pauli. Id igitur & rationem, qua adducti fuerimus, ut libris noſtris eam inſcriptionem præfigeremus, diſcat ex *cap.* 24. earundem Sententiarum libri primi, niſi quia id illi familiarius eſt, maluerit ex Grammaticis diſcere.

Tantum abeſſe, ut cum nunciatio non tenet, utilis ſit remiſſio, cum autem tenet, inutilis: ut contra cum nunciatio in aliquo tenet, utilis ſit remiſſio, cum autem nullo modo tenet, inutilis.

CAP. XXX.

JOHANNES ROBERTUS.

MALE poſitis principiis, quam abſurda multa conſequi ſoleant, indicio nobis eſſe poteſt fœdiſſimus illius lapſus: qui cum hæc nominatim poſuiſſet, utilem eſſe remiſſionem cum nunciatio non tenet (hoc eſt, inquit, cum is, qui nunciavit, nunciandi jus non habuit) & contra ubi nunciatio tenet, remiſſionem eſſe inutilem, inde neceſſario utrumque hoc ſequi colligit, eo caſu, quo uſufructuarius vicino nunciavit, remiſſionem factam eſſe inutilem, at ubi is proprietario nunciavit, remiſſionem eſſe utilem: contenditque voces iſtas, utilis & inutilis, ſedes commutare neceſſe eſſe, *in l. 1. verſ. item Juliano, ff. de remiſ.* Aut (inquit) nulla eſt ſcientia, nulla juris diſciplina, aptius dixiſſet, aut nullum ſe eſſe in juris diſciplina. Atque cum utrumque illud nos primum a jure noſtro alienum eſſe quam ſimpliciſſime aperuiſſemus, ecce audacius inſurrexit, & quo (pervicacium more) admiſſum ſemel errorem pertinacius tueri pergit, eo apertius inconſulto calore detegit, nec in eo tantum poſteriore ſcripto, quo me nominatim, ſed & anteriore, quo & alium (quis ille ſit, intelligere nondum potui) virulentiſſime perſtringit. Sed ut, aut Obſervatorem iſtum, aut me hac ex parte in juris diſciplina nullum eſſe, quivis, vel mediocriter in jure verſatus perſpicue intelligat, contraria illis ipſius principiis principia hæc ſtatuo. Utilis eſt re-

A miſſio, cum nunciatio in aliquo tenet: inutilis autem, cum nunciatio, quæ facta fuerit, nullius momenti eſt. Ex quibus & hoc quoque e contra ſequi apparebit, nihil eſſe, quod e ſedibus ſuis aptiſſimis, & conſuetis inſolentiſſime deturbet dictiones illas, utilis, & inutilis, *in d. verſ. item Juliano.*

Totius autem hujus diſquiſitionis cardo circa hæc duo vertitur, quod dicitur nunciatio, aut tenere, aut non tenere, ſive nulla eſſe, nulliuſque momenti exiſtere; & remiſſio, aut utilis, aut inutilis eſſe. Tenere autem nunciationem tum dici conſtat, cum jure ſubſiſtit, & obſtringit: quo ſenſu in hac re etiam dicitur tenere ſtipulatio de novi operis nunciatione, prob. *l. cuilibet* 11. *& l. cum procurator* 13. *§. 1. in fi. & l. ædibus* 18. *ff. de oper. nov. nuncia.* Nec quoad id, ut tenere dicatur, intereſt an qui nun-
B ciavit, jus nunciandi habuerit, an vero non: propterea quod quæ utroque caſu, ſi poſt nunciationem minime, aut conceſſa remiſſione, aut ſatiſdatione præſtita, ædificatum fuerit, & interdictum illud reſtitutorium nuncianti quandocunque detur, quo factum opus illud deſtruere cogatur, & eo, cui nunciatio facta eſt, agere volente, jus ſibi eſſe ædificatum habere, actio ei a Prætore denegetur, quouſque, quod factum eſt, deſtructum fuerit, prob. *l. 1. §. ſed ſi is cui, & l. Prætor* 20. *§. 1. ff. de oper. nov. nunc.* At cum nunciatio, quæ facta fuit, nulla, ſive nullius momenti eſt, contempta nunciatione ſic ædificare licet, ut quod a tempore nunciationis factum eſt, opus demoliri non cogamur, juxta *l. de pupillo* 5. *in fin. princ. & in §. ſi quis rivos, ff. de oper. nov. nunc. l. 1. §. ſi quis purganti, ff. de cloac. & l. 1. §. pen. ff. de rivis.* Eodem pertinet
C *l. 1. §. nunciatio fit, verſ. quod ſi quis in mari, ff. de oper. nov. nunc.* Licet autem nunciatio tenere illo modo dici poſſe videatur, hoc eſt, quo nuncians jus nunciandi non habet minus proprie tamen id. Nam ea ſola ſimpliciter, & proprie tenere dicitur, in qua ſecuto poſt remiſſionem, aut etiam ſatiſdationem judicii exitu, quo vicerit nuncians non obſtante remiſſione opus factum deſtrui oportet. Unde hoc caſu vere & plane inutilem eſſe remiſſionem intelligimus, quia nulla ex parte tenuerit nunciatio. Secus autem, ſi ea aliqua ex parte tenuerit, ſive ſubſtiterit; tunc enim remiſſio facta aliquid operatur. Sed (inquit Ulpianus *in d. l. unica*) *hoc tantum remittit, in quo tenuit nunciatio.* Quo intelligimus tenere eam tunc dici poſſe, cum non uſquequaque tenet, ſed aliqua tantum ex parte obſtringit: quo tamen caſu
D non ſimpliciter tenere dicatur, ſed in hoc, ſive in quid tenere, juxt. *d. l. unic.* At non, ut eodem modo dupliciter dici poſſit non tenere nunciatio, ſed tunc tantum, cum ea plane nullius momenti eſt.

Ceterum cum ille nova, & falſa pro veris adſtruere cogitaret, nova & quidem anceps illa verbi tenendi ſignificatio invehenda ei fuit, quo, ſi premeretur, illac ſaltem effugii via non deeſſet: quippe in eo, quod ait, cum nunciatio non tenet, remiſſionem eſſe utilem, eam non tenere generaliter intelligere ſe conſtituens, in qua is, qui nunciavit, nunciandi jus non habuit: quibus verbis generalibus utrumque caſum vult complecti, & eum quo nunciandi jus non habente, illo, qui nunciavit, nunciatio tamen teneat, nec contemni poſſit, & illum, quo contemni poſſit, quia ea nullius momenti, nulliuſque
E effectus ſit, ut dictum eſt. Atque cum iſto maxime caſu, & vere non teneat nunciatio, tamen & illo altero caſu eam non tenere intelligit: quia licet nunciandi jus non habente illo, qui nunciavit, ea ſubſiſtat, ſicque in aliquo teneat, tamen inſpecto exitu ejus litis, in qua obtineat is, cui nunciatio facta fuerit, cum ſe ibi ædificandi jus habere probavit, ea etiam non teneat: ſicque vocis ambiguitate hic noctem, & tenebras offundere pergit. Ac licet nonnulla oppoſitionis ratione ita nunciatio non tenere, & tunc quoque dici poſſe videatur: attamen nuſquam in jure eo ſenſu (quod ſciam) dicitur ea non tenere, ſed illo tantum, quo plane inutilis, & nullius momenti eſt, *d. l. unic. in princ.* ut juris auctores in eo prudenter ejus verbi ambiguitatem refugere voluiſſe inpri-

mis

mis animadvertendum est. At illi, qui eorum scripta depravaturus, & cavillaturus esset, id verbum intrudendum eo sensu fuit. Sic igitur fallacia falsaque esse duo illius principia contendimus: Prius, quo inusitato juris auctoribus vocabulo adstruit utilem esse remissionem, cum nunciatio non tenet: & nostra illa, quæ ex opposito asseruimus, verissima certissimaque esse utilem existere remissionem, cum nunciatio in aliquo tenet, inutilem autem esse, cum quæ facta est, sic non tenet, ut nullius momenti sit, sive (ut etiam ejus verbis, ambiguitate detracta utar) sic ea non tenet, ut contemni possit, ut dictum est. Sic enim, ut explicuimus, dici tenere nunciationem, cum ea jure subsistit, & aliquatenus obstringit, ita & utilem esse eam remissionem aptissime intelligimus, quæ jure in hoc subsistit, ut ab eo, quo obstringebamur, nos aliquo relaxet: quo sensu dictionem istam, utilis in jure sumi constat, ut quod jure subsistit, & aliquem juris effectum sortitur, significet, etiamsi non plenum jus, quale in ea re possit esse, nobis tribuat, ut in *l. ult. circa fin. D. comm. præd. l. an inutilis 8. in princ. D. de accept. l. 1. §. sed si mihi, D. de verb. oblig.* Quis autem inficietur utroque casu illo, quo tenet nunciatio, hoc est, quo qui nunciavit, jus nunciandi, & habuit, & non habuit. Hunc juris effectum sortiri remissionem, atque etiam satisdationem, ut illi, cui nunciatum est, postea agere volenti, jus sibi esse ibi ædificatum habere, necesse non sit opus, quod intermedio tempore fecerit, destruere? quo dici potest pertinere *d. l. un. in pr. vers. ceterum nunciatione*, juncta *d. l. 1. in fin. pr.* verum illo manente ad agendum admittendus sit, ac per consequens in hoc utilem esse remissionem, juxta *l. 1. §. sed si is cui, & l. præter, §. 1. & §. hoc interdictum, ff. de oper. nov. nunc.* Convenit (quod & ille ex Græcis auctoribus pervertere conatur, inde paulo altius, quam ille faciat, repetendum) *ἔτε δικαίως εἰ ἀδίκως τις κτίσει κωλύειν αὐτὸν ἐνέξει, καὶ λοιπὸν ὁ παραγγελθεὶς αἰτεῖ ἄφεσιν εἰς τὸ συγχωρηθῆναι ἄδικον κώλυσιν*. Nam quod primum ait permitti inhibere per nunciationem ne ædificetur, sive jure, sive injuria quis ædificet, illud quod diximus comprobat, utroque casu nunciationem tenere, & quo nuncians jus nunciandi habet, & quo non habet. Quod autem subjicit, exinde peti remissionem, ut injusta prohibitio tollatur, sive ut ejus ipsi fiat gratia, eo spectat, ut indicet non plane prohibitionem, vel tolli, vel ejus gratia fieri, ut quod inde ædificatum erit, quasi jure ædificatum manere oporteat: sed eatenus tantum, quatenus qui ædificaverit, ita ædificandi jus habuerit, ut quod inde ædificaverit, nullo modo destruere cogi possit: ac ita injusta tantum prohibitio plane eo tollatur: quippe eatenus quatenus nunciandi jus is, qui nunciavit, non habuerit, juxt. Ulp. *in d. l. 1. in fin. pr. D. de oper. nov. nunc.* At non ea, quæ justa sit, verum eatenus tantum, quatenus si exinde ædificaverit, ac postea agere velit, jus sibi esse ibi ædificatum habere, manente ædificio ad agendum admittendus sit, nec ante causæ exitum in eum possit interdictum de opere restituendo, sive demoliendo reddi. Ex quibus cum liquido appareat, ubi nunciatio quoquomodo tenet, utilem esse remissionem, quæ fit, & illud quoque consequitur, cum nunciatio nullius momenti est, remissionem supervacuam esse, & inutilem, cum tunc nulla remissione impetrata, ac neque satisdatione præstita, nunciationem contemnere liceat, ut dictum est. Quod & Prætorem ad cetera quoque opera extendisse, quibus mora alioqui periculum allatura sit, refert Ulp. *in d. l. de pupillo, §. si quis rivos.*

ANTONIUS MERCATOR.

Vide quam sis alienus a prætoris, & ab Ulpiani sententia. Prætor ait in edicto de migrando, Quod jus sit illi nuntiare, in eo nuntiatio teneat. Ulpianus interpretatur nuntiationem ibi demum voluisse prætorem tenere, ubi jus est nuntianti prohibere, ne se invito fiat. Tu ais, novi operis nuntiationem tenere, etiamsi jus nuntiandi non sit. Prætor statim atque dixit nuntiationem tenere, & Ulpianus ita demum tenere si jus nuntiandi fuerit, subjicit: Ceterum, quod est alioquin, puta si jus nuntiandi non fuerit. Idem subjicit Ulpianus, *Ceterum remissio, &c.* & hoc igitur uterque dicit, non tenere nuntiationem, si jus nuntiandi non fuerit. Tu vero dicis, non tenere proprie, sed tenere minus proprie, quibus adminiculis neuter utitur, & paulo infra, non tenere simpliciter, sed tenere in quid. Apage Marrucine, quæ tu hic nobis monstra paris, aut unde? nempe ex his Ulp. verbis, In quo tenuit nuntiatio. Ulpiano negationem subripis, qui scripsit, in quo non tenuit nuntiatio, & ea subrepta, non ideo magis efficis, ut Ulp. dixerit, In quid tenere nuntiationem. Ulp. dixit, *In quo*, ut Prætor, *in eo*, & paulo infra ais, non tenere nuntiationem factam ab eo, ut proposuimus, qui jus nuntiandi non habuit, non tenere ratione quadam, quam tu rationem oppositionis vocas. Cujus vero oppositionis? non certioris ullius sane, quam luci claræ oppositi tui cerebri.

Rursus Ulpianus in eodem titulo satis ostendit, eam nuntiationem non tenere, quam fecit qui jus nuntiandi non habuit, etiamsi noceat interim, & effectum habeat si opus inhibeat, nec contemni possit. Tu dicis eam tantum non tenere, quæ nullius momenti est, quæ impune omitti potest, quæ non nocet, quia nullum effectum habet, ut *l. 5. §. 1. & §. si quis rivos, de no. op. nunt.*

Ulpianus ibidem ait, remissionem hoc tantum remittere in quo non tenuit nuntiatio. Sic habent Flor. Tu, ut dixi, subrepta negatione ais, remissionem hoc tantum remittere in quo tenuit nuntiatio. Ulpiani sententia hæc est, utilem & efficacem remissionem esse si nuntiatio non teneat. Dic Johannis sententiam, utilem esse si nuntiatio teneat.

Prætor his verbis, *Ceterum nuntiationem missam facio*, nuntiationem, quæ non tenet remittit. Tu non remittis, tantum est, quoniam quam se prætor non tenente nuntiatione facere remissionem ait, tu esse inutilem ais, & paria hæc sunt non remittere, & inutiliter remittere: denique elusorium vis esse prætoris edictum. Prætor nuntiationem, quæ tenet non remittit. Tu remittis. Ulp. in *l. 1. de nov. op. nunt.* ait nuntiationem non jure factam remitti. Tu non plane remitti.

Ad hæc tu tibi ipse stadium extruis, quod curras, dum ais, Dominum, qui ex Prætoris, & Ulpiani sententia scribit, nuntiationem non tenere, si jus nuntiandi non fuerit, hoc intellige, non tenere eam, licet in aliquo teneat, puta quod impune contemni non possit, exceptis casibus edicto comprehensis. Verum Dominus non dixit, eam in aliquo tenere, nec qui dicit eam contemni non posse, hoc dicit, eam in aliquo tenere, sed prorsus non tenere origine, & initio ejus inspecto, quia ab eo profecta est, qui jus nuntiandi non habuit, non ut fingis inspecto exitu judicii, & pessime argumentaris hoc modo: Nuntiatio non jure facta inhibet operis effectionem, ergo tenet; quia imo non tenet, ac proinde remittenda est.

JOHANNES ROBERTUS.

Hic non aliud quam actum agere possum, ut pervicaciam hominis retundam. Objicit primum dixisse me operis novi nunciationem tenere, etiamsi nunciandi jus nuncians non habuerit, admitto. Contra opponit ex Prætoris edicto, & Ulpiano id subinde subsecuto: Nunciationem dici tenere, si jus nunciandi fuerit. Et hoc quoque admitto. Horum igitur cum alterum tantum inficietur, quippe prius illud, mihi id tantum incumbit, probare nunciationem tenere, etiamsi nunciandi jus nuncians non habuerit. Caveat ne ex illius ipsius verbis id comprobem. Ad quod rursus illud assumere cogor, ea tenere, constare, & subsistere hoc jure dici, quæ etsi non ab omni parte constent, jure tamen aliquo subsistunt, & tenent, atque aliquo obstringunt, *l. Julian. 14. §. si quis a pupillo, & §. si quis a colludente, D. de act. empt. l. qui officii 62. vers. licet emptio non teneat, & l. domum 57. versic.*

versic. si vero quantacunque, & *l. si in venditione* 34. §. *item si & emptor*, & *l.* 4. *ff. de cont. empt. l. si quis cum aliter* 36. *in princ.* & *l. si id quod* 22. *ff. de verb. oblig.* Ut etiam in eandem rem probavi hanc dictionem Utilis similiter in jure ita sumi, ut quod jure subsistit, & aliquem juris effectum sortitur, significet, etiamsi plenum jus, quale in ea re esse possit, minime nobis tribuat, juxta *l. ult. circa fin. ff. com. præd. l. an inutilis* 8. *in princ. ff. de acceptil. l.* 1. §. *sed si mihi*, *ff. de verb. oblig.* quo sensu utilem remissionem interpretamur, cum nunciatio tenet: at istiusmodi est nunciatio, quam qui nunciandi jus non habet, fecerit. Igitur operis novi nunciatio tenere dici potest, etiamsi nuncians jus nunciandi non habuerit. Istiusmodi autem esse nunciationem, hoc est tenere, & nunciationis vim operari, etiamsi nuncians jus nunciandi non habuerit, prob. apertissime *l. Prætor ait* 20. §. 1. *in verb.* & *si jus faciendi habuerit*, & §. *ait Prætor*, *in verb. neque interest jure factum sit an non*, juncta *l. non solum* 8. §. *sciendum*, *vers. tunc enim si jus*, & *l. stipulatio* 21. §. 1. *ff. de oper. nov. nunciat.* Quo pertinet & quod ab Ulpiano dicitur in *l.* 1. sive jure, sive iniuria opus fieret, deinde per nunciationem inhibeatur, permitti illo edicto remitti, comprob. & in *l. unic. ff. de remission.* Sed quid longius abeo? Ille etiam nugivendus, si minus iisdem verbis, saltem re idem admittit, quippe istiusmodi nunciationem ab eo, qui nunciandi jus non habuit, contemni non posse, neque tamen ut idcirco recte dici existimet, eam in aliquo tenere. Dicat subtilis magister, si nulla ex parte constat, & tenet, quid efficiat ut contemni non possit? Nam si nulla omnino, sive facto tantum interposita est, constat ejus quasi nullo modo interposita nullam vim esse, nullumque in jure effectum operari posse, juxta *l. licet* 12. *ff. ut legat. seu fidei. nom. cav.* Et tamen quo loco ita me pessime more suo, & contorte argumentari refert. Nunciatio non jure facta (inquit) inhibet operis effectionem (quod ille non negat, sed consequentiam hanc respuit) ergo ea nunciatio tenuit: cum subinde immediate ita omnium absurdissime colligat: Imo quia nunciatio non tenet, propterea remittenda est. Atqui si non tenet, quid remissione opus est, & quid liberatione, illi qui obstrictus & obligatus nullo modo sit? An vero illa nescit privationem necessario præcedere habitum, *l. decem*, *ff. de verb. oblig. l. non potest videri*, & *l. non videtur*, *ff. de divers. reg. jur. l.* 1. §. *sed si ita*, *ff. quib. mod. usufr. amit.* & inter privationem & habitum non dari medium, cum posito uno necesse sit tolli alterum, & sublato uno poni alterum, *l. hæc verba ille* 124. *ff. de verb. signific.* Constat itaque, quod asserui nunciationem in aliquo tenere, etsi nunciandi jus nuncians non habuerit. Quod cum ex Ulpiano comprobarem in *dicta l. un.* eo loco, quo scriptum extat in vulgatis & receptis exempl. *in quo tenuit nunciatio*, quanta verborum portenta invehit vanus homo, quasi immane quid a me sit admissum, & quod Ulpiano negationem subripuerim, & quibus locis Ulpianus dixerit, *in quo*, & Prætor, *in eo*, ego dixerim, *in quid*, & *in id*. Quod ad prius illud attinet, animadverti velim, non uno tantum illius l. unicæ loco, sed duobus, in quibus non extat negatio in vulgatis exemplaribus, cum negatione eos locos legi in Florent. exempl. quippe quo loco in vulgatis legitur, *ubi nunciatio tenet*, & item altero illo, *in quo tenuit nunciatio*, in Flor. ita cum negatione uno loco legi, *nunciatio non tenet*, & altero, *in quo non tenuit nunciatio*: qui duo loci cum sibi mutuo respondeant, & ego priorem illum *c.* 12. *lib.* 2. *Recept. lect.* (quod nunc rodere pergit) nominatim testatus fuerim rectius ita legi cum negatione in Florent. exemp. atque etiam de verbo ad verbum aliis characteribus ibidem cum negatione retulerim, non possum dici voluisse negationem detrahere, ac minus subripere. Quod si facerem, non (quod ille solet) sine exemplarium auctoritate facerem, cum sint infinita non typis excusa tantum, verum & vetustissima manu scripta. Sed enim posteriore loco docere volui, etiamsi postea ille locus, atque etiam uterque absque negatione juxta recepta exemplaria legatur, & tunc quoque plane illi nostræ sententiæ convenire, nec recte minus tamen, & negatione addita sententiæ nostræ adaptari. Dicet fieri non posse, quin dempta negatio loci sententiam in contrarium sensum vertat: qui autem possunt contrariæ sententiæ duæ iisdemmet verbis significari? Sed ego non id quidem contendo, contrarias sententias duas iisdem verbis significari, verum sententiæ meæ ad duo diversa spectantis quamcunque partem, & negativæ & affirmativæ lectioni posse convenire. Quippe eo casu, quo nunciandi jus nuncians habuerit, si effectum spectes, plane inutilem esse remissionem dicimus, quia non obstet facta remissio, quominus, quod a tempore remissionis factæ fuerit ædificatum, id destrui oporteat, prob. eo quod dicitur a Paulo *in d. l. non solum*, §. *sciendum*, post remissionem quod ædificarit, si jus ædificandi habuerit, recte ædificatum esse; a contrario, si ædificandi jus non habuerit, non recte ædificatum, sicque & id perinde esse demoliendum: ac si post nunciationem nulla remissione facta fuisset ædificatum: quo pertinet & *d. l.* 1. in eo quod ait ibi Ulpian. post nunciationem remissione facta eatenus prohibitionem remitti, quatenus qui nunciavit, jus nunciandi non habuit. A contrario itaque si nunciandi jus habuit, nullatenus remittitur prohibitio, sicque quod post remissionem factam ædificatum fuerit, demoliendum est. Quo addita negatione referendum illud, quod dicitur *in d. l. unic. remissionem ibi demum factam ubi nunciatio non tenet*: & illud postea, *remissio facta hoc tantum remittit: in quo nunciatio non tenuit*. Quo utroque loco intelligemus plane non tenuisse nunciationem, quia nunciandi jus nuncians non habuerit. Sic itaque utrumque hoc verum fit, & tunc remissionem factam id tantum remisisse in quo nunciatio non tenuit; quia nullo casu, quod postea ædificatum est, dirui necesse sit, juxta negativam lectionem, & eodem hoc casu id quoque remisisse in quo nunciatio tenuit, quatenus licet nunciandi jus nuncians non habuerit, tamen nunciatio facta in hoc saltem substiterit, ut non liceret ante remissionem ea spreta ædificare: alioqui & absque ulla causæ cognitione opus dirui oporteret, ut dictum est. Qui etiam sensus accommodari potest, non quidem illi priori loco affirmative stanti: repugnaret enim sequens illic proxime subjunctus versiculus (proptereaque non comperiet id me illi loco adaptare voluisse) verum posteriori absque negatione stanti, quod illo loco, quem carpit, indicare volui: Tametsi non diffitear, illam Florentini exemplaris lectionem utrique illi loco aptius convenire, sic tamen ut & illud, quod dixi, subsistere nunciationem, etiamsi nunciandi jus nuncians non habuerit, negari non possit.

Quod autem & illud arguit dixisse me, *in quid*, & *in hoc*, cum Ulpianus dixerit *in quo* & *in eo*, non frivolum tantum, sed & absurdum est: siquidem apparet aliud me istis verbis absolute positis, neque ad superiora ulla relatis, significasse, quam quod Ulpian. illis relative utens voluerit, dum dixit remissionem *hoc tantum remittere*, *in quo tenuit nunciatio*: ut & in illo: *Quod jus sit illi prohibere ne se invito fiat, in eo renunciatio teneat*: At ego nominatim significare voluerim, tunc in quid, sive in aliquid eam tenere, ut ad certum aliquem effectum eam tunc subsistere, & obstringere exprimerem, neque tamen ad jus, quod nuncians haberet, id referrem, ut quod nullum habere proponerem. Quod si forte id non probat, isti præpositioni, *in*, subjecisse me accusativum, debuit apertius id prodere, quo mihi liceret ostendere non exacte adeo illum Grammaticos omnes canonas evolvisse, & consimiles probatorum auctorum ad id pertinentes locos observasse, quam videri cupit.

In quibus fiat, ut nunciandi jus non habente eo, qui nunciat, quandoque teneat nuntiatio, quandoque nullius sit momenti.

CAP. XXXI.

JOHANNES ROBERTUS.

CIRCA ea, quæ superiore capite dicta sunt, dubium illud superest, a quo & reliqua illa pendent, quanam ratione casus illi abinvicem discerni queant, quibus cum nuncians jus nunciandi non habeat, quandoque in aliquo teneat nunciatio, quandoque vero nullius sit momenti. Hanc vero facilem & certam constituemus, qua quoties ex ipso simpliciter nunciandi juris defectu illud contingit, nunciationem non ideo minus tenere dicamus: At cum propter ipsam qualitatem, vel personæ nunciantis, ejusve cui nunciatio fit, vel ipsius rei hic defectus adest, & in ipsa nunciatione sese manifesto prodit, tunc ea nullius momenti sit, & contemni possit, puta si vel a servo fiat, vel consocio in re communi, vel illi, qui in mari, aut littore ædificet, aut qui rivum cloacamve reficiat, vel purget, *d. l. 1. §. nunciatio fit, circa fin. & §. ult. & l. 3. vers. plane, d. l. de pupillo, in fin. princ. & §. si quis rivos, & d. §. si quis purganti, cum d. §. pen.* Quod & in fructuario eo casu obtinere, quo ipsi proprietatis domino novum opus nunciet, prob. aperte ex Julia. *in l. 2. ff. de oper. nov. nunc.* Ac ita convenit, nulla ex parte immutata, uti diximus, recept. lect. *d. l. unic. versic. item Juliano.* Quod autem ad usufructuarium attinet, licet alii, quam domino nomine suo nunciandi directo jus non habeat, ut nec servitutum suo nomine & directo vindicandarum, *d. l. 1. §. ult.* tamen utiliter, sive oblique, quasi domini loco, & velut procuratorio nomine, sive usumfructum vindicando, nunciare potest, tuncque utilis est remissio, Sic intellig. *d. l. 1. §. ult.* juncta *l. seq. ff. de oper. nov. nunc. & d. vers. item Juliano*, arg. *l. si usufructus, ff. de aq. pluv. arc.* Quod vero idem Observator dictum antea a se de Juliano servitutum vindicationem usufructuario tribuente, contendit minime refelli contextu *l. utifrui, §. utrum, ff. si usufr. pet.* aperte ejusdem legis contextus verbis refellitur, quibus cum Ulpianus quæstionem proposuisset, utrum adversus dominum duntaxat in rem actio usufructuario ususfructus vendicandi causa, an etiam adversus quemvis possessorem competat, respondet ex Q. Mutii Julianique sententia, & adversus quemvis possessorem competere. *Nam* (inquit) *etsi fundo fructuario servitus debeatur, fructuarius non servitutem, sed usumfructum vendicare debet adversus alterius vicini fundi dominum.* Quibus verbis quid apertius? cum eo casu servitus fundo fructuario debetur, usufructuarium *non servitutem* vendicare debere dicat (id simul haud dubie significans, nec eam vendicare illum posse) *sed usumfructum.* Quod idcirco addidit Ulpian. ut latius illud explicans, quod responderat, in rem actionem usufructuario adversus quemvis possessorem competere, simul doceret non ad ususfructus tantum vindicationem illi in rem actionem adversus extraneum possessorem proficere, sed & in hoc ut servitutum fundo fructuario debitarum jure utatur, cum alioqui eas directo vindicare nequeat: Itaque sic oblique, aliove, quam directæ rei vindicationis modo, id illi sit persequendum.

ANTONIUS MERCATOR.

JAm satis probavimus nunciationem non tenere ab eo factam, qui jus nuntiandi non habet. Eandem nullius momenti esse negamus: nam & quæ ob eam causam non tenet, inhibet operis executionem, donec remissio facta sit, aut præstita satisdatio vice remissionis: ut si domino fructuarius nunciaverit novum opus, quæ nunciatio non tenet, non est utilis, *l. 2. de no. op. nunt.* & A tamen inhibet opus, quoad prætor nuntiationem remiserit. Remittitur utiliter, quæ jure non tenet. Inutiliter, quæ jure tenet, ut si vicino fructuarius novum opus nuntiaverit ex sententia Juliani, qui data fructuario vindicatione servitutum adversus vicinum, non etiam adversus dominum, dedit ei quoque jus vicino, non etiam domino nuntiandi novum opus, ut Ulp. eodem titulo refert ex Juliano, & secundum id quod initio proposuerat Ulp. & prætor ipse, remissionem ibi demum factam esse utilem, ubi nuntiatio non tenet: ubi autem nuntiatio tenet, se missam non facere nuntiationem: consequens est, ut Julianus scripserit fructuarium vicino novum opus nuntiare posse, & remissionem inutilem esse, domino non posse & remissionem utilem esse, & ita perspicue jampridem Dominus docuit esse legendum. B Subjicis, fructuarium vicino novum opus nuntiare posse, non quidem directo, sed utiliter & oblique velut procuratorio nomine, vel usumfructum vindicando, & hunc sordidum centunculum tuum non erubescis adsuere purpuræ, puta *l. 1. §. ult. & l. 2. de no. op. nunt. & §. idem Juliano, de migrando*, ubi dicitur quidem fructuarius vicino novum opus procuratorio nomine nuntiare posse, non velut procuratorio nomine, & usumfructum vindicare posse, non usumfr. vindicando novum opus nuntiare posse: & licet ex Juliani sententia vicino nuntiare posse, ex Ulpiani tamen aliorumque, qui fructuario servitutum vindicationem non dabant, in eoque Julianum notabant, *l. 1. in pr. si usufr. pet.* ex aliorum, inquam sententia, quæ obtinuit, nuntiare nullo modo posse, qui cum non adjecerint, C utiliter tamen posse, ergo tibi id non licet adjicere. Denique ex eorum sententia, si fructuarius vicino nuntiaverit, remissio utilis est, utilis, inquam, quia nuntiatio non tenet, non quia aliquatenus tenet. Ex Juliani autem sententia inutilis & inefficax est remissio, quia nuntiatio omnimodo tenet, quandoquidem ex Juliani sententia fructuarius adversus vicinum servitutes prædio debitas vindicare potest, & quod ait *l. uti frui, §. utrum, si usufr. pet. Nam & si fundo fructuario servitus debeatur, fructuarius non servitutem*, &c. tandem tu ipse fateris esse Ulpiani, non Juliani, & hac ratione non animadvertis, quod initio institueras adscribere Juliano, quasi & is scilicet fructuario denegasset vindicationem servitutum adversus vicinum, quod nunquam fecit: te jam in extremo non Juliano adcribere, D sed Ulpiano. Addidit, inquis, Ulpianus, quod dubiæ sanitatis tuæ atque constantiæ magnum argumentum est. Juliano autem cur jungas Q. Mucium non video, quia in eo §. nulla fit mentio Q. Mucii.

JOHANNES ROBERTUS.

HIc initio pugnantia loquitur, dum ait, satis se probasse nunciationem non tenere ab eo factam, qui jus nunciandi non habet, & mox ibidem negat eam nunciationem nullius esse momenti (Vafriciem hominis vide, captato verborum obscuriore circuitu, dissimulare, & obtegere conantis, sese cotrarium ejus quod asserat, verum agnoscere, quod alioqui verissimum esse inficiari nullo modo queat) At ita negamus eam nullius esse momenti. Agnoscit alicujus esse momenti, quippe (ut etiam E subjicit) inhibendæ operis persecutionis, donec remissio facta sit. Quod si alicujus momenti est, eam aliqua ex parte subsistere necesse est, ac per consequens tenere, ut superiore cap. probatum est. Inde vero ut quam multa is peccet deprehendamus, non est sinendus ab utroque aberrare proposito scopo, quorum unus in eo fuit, quod is primum interpretatus sit hanc Juliani sententiam fuisse, usumfructuarium servitutum adversus vicinum vindicandarum jus habere, & inde novum opus posse nunciare: quæ quidem sententia referatur *in l. 2. ff. de oper. nov. nunc. & d. l. unic. vers. item Juliano*, quam oblatrator jure nostro minime adprobari ait (quantumvis illis juris nostri duobus locis ita sit tradita, quasi quæ obtineat) sed Labeonis, & Nervæ, aliorumque contrariam sententiam præ-

va-

valuiſſe, quæ traditur *in l.1.in prin. ff.ſi uſusfruct.pet.& l. 1. §.ult. ff.de oper.nov.nunc.* Quo ita Triboniani imprudentiæ id eum tribuentem, manifeſtum in jure noſtro diſſidium perperam admittere docui. An vero abſurdius quidquam potuit Triboniano imputari, ſiquidem Labeonis & Nervæ ſententiæ relatæ *in d.l.1.§.ult.ff.de oper.nov.nunc.* ſubinde repugnans Juliani ſententia, quaſi quæ obtineat, referatur in ſubſequente illic *l.2.* quam tamen hoc jure minime adprobari non jam conjectet, ſed malitioſe quoquo modo ſummoveat, qui ejus loci ſententiam non aſſequeretur? Sed enim quid eſt quod Labeonis aut Nervæ ſententiam referri contendat *in d.§.ult.* cum nec ibi, nec in tota lege illa, alioqui prolixa, uſquam Labeonis aut Nervæ fiat mentio? An etiam conjicere ſe dicet ab Ulpiano ejus legis auctore, id ex Labeone & Nerva referri? ut idem nominatim illis eam ſententiam adſcripſerat, quaſi Juliano repugnantem *in d.l.1.ff.ſi uſusfruct.pet.* At hic nulla mentio neque Juliani, neque Nervæ, neque Labeonis, & hæc lex eſt Ulp. *libr.52. ad edict.* illa vero ex ejus 18. *ad Sabinum*. Deinde vero quonam argumento colligit *in d.l.1.ſi uſusfruct.pet.* Labeonis & Nervæ ſententiam referre quaſi contrariam Juliani ſententiæ, quam in eo a Marcello notatam ſcripſerit Ulpianus? An Marcellum Notas in Julianum ſcripſiſſe comperiet? Atque (quo magis detegitur ejus tergiverſatio) cum contra objeciſſet eundem Julianum idem illud quod Labeoni & Nervæ tribuit, ſenſiſſe *in l.utifrui 5.§.utrum, ff.ſi ſerv.vind.*& tamen id ille negaſſet; itaque exinde in Animadverſionibus meis, quo magis eum convincerem, ipſamet verba Ulp. ejus Juliani ſententiam referentis nominatim adſcripſiſſem, quid ille? (inſipidam ſubterfugientis aſtutiam hic agnoſce) id ibi non a Juliano dici ait, ſed ab Ulpiano. Quin & me quoque mecum committit, & id non Juliano, ſed Ulpiano adſcribere cavillatur, ex his meis quæ refert verbis, *addidit Ulpianus.* Quod cum manifeſtiſſimum ſit ita me ſcripſiſſe & ſenſiſſe, Ulpianum addidiſſe ex Juliano, vel ex ſententia Juliani explicuiſſe, id illum non pudet, uni Ulpiano, quaſi Juliano adverſetur, & adſcribi, & (quod impudentius eſt) adſcripſiſſe memetipſum, dicere. Sed quam bene huic ejus effugio illius loci verba conveniant, ex ipſiſmet verbis, ejus commento aperte repugnantibus, intelligamus. Sunt autem hæc juxta Floren.exempl. *Utrum autem adverſus dominum duntaxat in rem actio uſufructuario competat, an etiam adverſus quemvis poſſeſſorem, quæritur. Et Julianus* lib.7. Digeſtorum *ſcribit, hanc actionem adverſus quemvis poſſeſſorem competere; nam & ſi fundo fructuario ſervitus debeatur, fructuarius non ſervitutem, ſed uſumfructum vendicare debet adverſus vicini fundi dominum.* An vero poſtrema hæc verba diſcerpi, & a ſuperioribus ita abſtrahi poſſunt, ut ab Ulpiano hic aliquid additum quiſquam interpretari queat, quod Juliani ſententiæ repugnaret? At enim vitio vertit quod Juliano Q. Mutium adjunxerim. Agnoſco quidem libros editos, & Accurſianis gloſſis ſubnotatos, quibus uti ſoleo, me in eo ſubſecutum, in quibus Mutium illo loco Juliani jungi quiſque comperiet, & quod mihi uſus eſt, ſi quod dubium occurrat, conſulere Florentini exemplaris lectionem, id eo loco cum ſcriberem, me minime feciſſe, quod de ejus ſententiæ auctore Q. Mutio, vel Juliano adjuncto vel diſſentiente, nullam controverſiam fuiſſe animadvertiſſem. Sic pariter illud impingere poſſum, quod hic pluribus edicti de migrando meminerit, quod tamen edictum conſtat ad hanc rem nullo modo pertinere. Sed quid his nugis chartas implere, & lectorum tempora iſtis tricis morari non pudet? Quid hoc ad rem de qua quærimus? An ideo minus verum eſt illum, cum in eo fœdiſſime lapſum, quod illam unam Juliano ſententiam jure noſtro traditam ſimpliciter tribuerit, ac nihilominus hoc jure minime adprobari contenderit: tum quod imprudentiæ tantæ Tribonianum, ut ineptiſſime, ita & impudentiſſime damnarit, eum totius hujuſce diſſidii explicatio manifeſtiſſime pateat *ex d. l.1. §.ult.* cui ut ordine, ita & ſententia atque etiam verbis expreſſis ea cohæret, quæ Juliani eſt ſubſequens *l.2.* Nam cum Ulp. *in d.§.ult.* dixiſſet uſufructuarium ſuo nomine opus novum nunciare non poſſe, ſed procuratorio nomine poſſe, vel etiam vindicare uſumfructum ab eo qui novum opus faciat, ſubjicit cohærenter hæc verba *in l.2. Sin autem domino prædii nunciaverit, inutilis erit nunciatio. Neque enim ſicut adverſus vicinum, ita adverſus dominum agere poteſt, jus ei non eſſe, &c.* In quibus primum expendendum eſt, hæc duo velut ſibi mutuo correſpondentia, quod ad uſufructuarium attinet, proponere, opus novum nunciare, & ſervitutem vindicare, quaſi a quibus ſervitutem vindicare, iiſdem & opus novum nunciare poſſit, & e converſo. Similiterque non alio modo opus novum nunciare, quam ſervitutem vindicare poſſe, *comprob. d.§.item Juliano.* Sicque cum dixiſſet Ulpian. *in d.§.ult.* uſufructuarium ſuo nomine nunciare vicino non poſſe, ſed procuratorio nomine poſſe, ſubjicitur cohærenter ex Juliano, domino ſi nunciaverit, inutilem eſſe nunciationem. Illud nimirum ſignificans, quoquo modo illi nunciaverit, ſive ſuo, ſive procuratorio nomine prætento, plane eſſe inutilem. Ratione reddita, quia non ſicut adverſus vicinum illo quo dixerat procuratorio nomine agere poſſit, ita & adverſus ipſum dominum agere queat. Sicque fit, ut cum directo, ſive ſuo ipſius nomine, ut ſervitutem fructuarius a vicino vindicare non poteſt, ita nec ei opus novum eo modo nunciare, & ex Juliani, & Labeonis, & Nervæ, & Ulpian. ſententia, *ſic intellig. d. l.1. ff.ſi uſusfr. pet. & d. §. utrum, & d. §.item Juliano.* Verum quemadmodum utiliter & oblique procuratorio nomine, ſive quaſi procurator, vel ſi mavis, quaſi dominus, a vicino ſervitutem vindicare poteſt, ita & eodem modo illi opus novum nunciare, & ex ejuſdem Ulpiani & Juliani ſententia *in d. l.1. §.ult. & d. l.2.* cui nullo loco repugnaſſe, aut Marcellum, aut Labeonem, aut Nervam probare poteſt nugivendus. Quam inſulſe vero illud cavillatur, quod dixi, fructuarium utiliter, & oblique ut ſervitutes a vicino vindicare, ita & opus novum nunciare poſſe, & velut procuratorio nomine, illud explicans (quo facilius is aſſequeretur, quod cum aſſequi non potuiſſet, in maximos illos errores actus eſſet) quod ab Ulp. dictum eſt *in d. §.ult.* fructuarium tunc procuratorio nomine agere, quippe non quod tunc procurator vere ſit, aut dici poſſit, cum is mandatum in id a domino nullum habeat, procurator autem is tantum dicendus ſit, qui mandato domini negotia aliqua adminiſtrat, *l.1. ff. de procurat.* Qua ratione patet eadem in re Pomponium dixiſſe, eum non procuratorio nomine, aut ut procuratorem experiri, ſed magis quaſi dominum, tuncque idcirco non directa, verum utili actione, ſicque utiliter & oblique experiri *in l. ſi uſusfructus 22. ff.de aq.pluv.arc.* Quod ego apertius ſignificare volens, dixi tunc velut procuratorem experiri, atque tunc eum utiliter & oblique ſervitutem vindicare. Sed quid hic pluribus verbis opus eſt? cum & conſimili verborum circuitu, & additamento probetur uſus Pompon. in *d. l.ſi uſusfructus.*

Quod ad alterum vero attinet ejus, quod diſquirimus ſcopum, patet ex ſuperioribus illud ſequi, quod aſſerui, quippe eo caſu quo uſufructuarius vicino illo modo, hoc eſt, quaſi dominus, ſive quaſi domini procurator novum opus nunciat, factam inde remiſſionem eſſe utilem, ac in hoc ſaltem, ut dixi, ut ſi exinde ædificare perrexerit, non ſit neceſſe ante cauſæ cognitionem, & exitum illius judicii id opus demoliri. At cum ipſi domino nunciavit, quoquomodo nunciatio facta ſit, remiſſionem ſecutam eſſe inutilem, quia plane nullius momenti fuerit nunciatio. Itaque contemni potuerit, ut a me dictum eſt. In quo plane inepte ille ſententiam Juliani, quaſi ab aliorum ſententia diverſam diſcerpit, ut tranſpoſitionem conjectariam negationis quoquo modo tueatur. Ex aliorum, inquit, ſententia cum vicino fructuarius nunciavit, utilis eſt remiſſio: Utilis; inquit, quia nunciatio non tenet, non autem quia aliquatenus tenet: cum ille ipſe eodem loco agnoverit eam tenere, ſive ſubſiſtere, & obſtringere: quo & hic pugnantia loqui, & ſimul velut circulationem efficere velle comperias. Ex

Juliani autem, inquit, ſententia tunc inutilis eſt, & inefficax remiſſio, cum nunciatio omnino tenet. Imo vero etſi diverſitatem opinionum Juliani, & aliorum admitteremus (quam plane rejiciendam eſſe diximus) utilis dici poſſet utroque caſu remiſſio, quia tunc utroque caſu alicujus momenti eſſet nunciatio, neque ita plane inutilis, ut cum ipſi domino facta eſt a fructuario. Sed apageſis iſtam opinionum diverſitatem conjectitiam, diſſidium legum aperte adeo (cum nil opus ſit.) in jure noſtro introducentem, & juris clariſſimos contextus correctionis obtentu, pervertentem, nec mutemus loco, quæ in exemplaribus omnibus recte comperiuntur extare, in *d. §. item Juliano*.

Tertius caſus apud Julianum defenſus in l. ſi ſervus plurium 53. §. 1. ff. de l. 1. *minime detrahenda illinc negatione.*

CAP. XXXII.

JOHANNES ROBERTUS.

ITERUM repetere cogor, quod perſpicue a me ſcriptum idem non intelligit, aut certe pertinaci in erroribus quantumcunque manifeſtis quoquomodo obtegendis animo non intelligere ſeſe diſſimulat, Julianum *in §. 1. l. ſi ſervus plurium* 53. *D. de leg.* 1. initio ejus §. generaliter propoſuiſſe id, quod controverſia hereditatis heredi ſcripto facta, judex contra heredem *idcirco* injuſte pronunciaverit, quia is vel prorſus non defenderit, vel colluſorie defenderit, nihil nocere legatariis: ac inde quæſtione ſubjecta ſententiæ contra heredem ſcriptum latæ. An idem*, quod illis duobus caſibus heredis non defendentis, & colludentis, eo quoque caſu dicendum ſit, quo per injuriam judicis pronunciatum eſt, nec tamen ab eo fuerit provocatum, conſimiliter aperte reſpondet, *Injuria ei facta non nocebit legatariis*: ut quidem habere exemplaria ad unum omnia, tam excuſſa, quam manuſcripta, nemo inficiatur. Quam recte, ut rebellis cervicis hominem retundamus poſterius iterum diſpiciamus. Ac primum illud expendamus, quod ita propoſitis generaliter tribus illis caſibus (quorum unumquemque contingere poſſe conſtat, non tantum vel ſubſtituto, vel legitimo herede contra ſcriptum heredem agentibus, ſed & aliis, puta in ſpecie *l. Papinianus* 8. *§. ult. & l. ſi ſuſpecta* 29. *D. de inoff. teſt. l. cum emancipatus* 13. *D. de bon. poſſeſſ. contr. tabul.*) inde ad illam ſpeciem ſeorſum agitandam delabitur, in qua ſubſtituto contra inſtitutum heredem agente, ſecundum ſubſtitutum judicatum ſit: In quo non jam ſimpliciter diſquirit, an ſententia ſive injuria judicis, aut proſit, aut noceat legatariis, ſed an *ſubſtitutus teneatur legatariis*, ut quidem illic Julianus iterum repetit: Ac conſequenter decidit, non quidem id non nocere legatariis, ſed ſubſtitutum tunc *legatariis, ut creditoribus reſpondere cogi*. Quod expendendum non fruſtra aliis verbis, quam quibus in illa generali propoſitione fuiſſet uſus, ter a Juliano ibi repetitum fuiſſe, verum ut intelligeremus in hac poſteriore ſpecie non id tantum quæri, an ſententia lata ſecundum ſubſtitutum per gratiam legatariis noceat. Quod quidem ſi illis tantum accommodes, quibus ab inſtituto herede relicta ſunt legata, haud dubium eſt non nocere, quia & a ſubſtituto cenſeantur eorum legata repetita, *l. licet* 78. *D. de leg.* 1. Quod ſolo fit, ut quoquomodo id ſumas, non poſſit iis ſententia illa nocere: & præter rem in eo diceretur, hunc ſubſtitutum cauſari non poſſe ſecundum ſe judicatum per gratiam, quia ſive jure, ſive injuria, ſecundum eum judicatum ſit, is ſolvendi neceſſitatem effugere nequeat. Verum eo amplius diſquirit; An id efficiat illa ſententia, ut ſubſtitutus teneatur legatariis. At quibus hic ſubſtitit corrector, nec animadvertit (niſi ſi non animadvertere ſe diſſimulat) & aliis poſſe a ſubſtituto legata relinqui, quam quibus ſint ab inſtituto relicta, atque etiam iiſdem, quibus ab inſtituto aliquid fuerit relictum, poſſe & a ſubſtituto aliud quid legari, juxta *l. 1. §. id quod ex ſubſtitutione, & l. in ratione* 11. *§. quod vulgo, cum* 2. *§§. ſeq. ff. ad l. Falcid. l. qui duo.* 42. *in fin. D. de vulg. & pup. ſubſtit. l. ſi a ſubſtituto* 47. *in prin. & d. l. licet* 78. *verſ. quid enim, D. de leg.* 1. Nec utroque pariter caſu iſto eſſe, quod quæramus, an repetita ſint hæc legata, utpote quæ antea relicta non fuerunt, nec per conſequens an noceat ſententia contra ſcriptum heredem injuſte lata, ſed an ſecundum ſubſtitutum per gratiam lata efficiat, ut iis teneatur ſubſtitutus: ſicque an ea illis proſit. Falſum itaque quod illic aſſerit, non quæri an ſententia proſit, ſed an non noceat: utrumque enim complectuntur verba illa, quibus nec aliis utitur in poſteriore parte, in qua ſpecialiter de ſubſtituto quærit, an is teneatur reſpondere legatariis, & quod decidit reſpondere eum cogi legatariis, ut creditoribus. Hic ergo expendat ſyncerus Lector illum, dum admiſſum antea in demenda negatione erratum obtegere anxie contendit, id manifeſtiſſime conduplicaſſe, nec eo moveatur, quod ut confidentius illud aſſerere videatur, petulantiſſime hic in convicia prorupit. Scit enim veterator id in mala cauſa apud incautos tuenda plurimum valere, juxta illud Satyrici.

Nam cum magna malæ ſupereſt audacia cauſæ,
Creditur a multis fiducia.

Porro præter convitia id unum objicit; quod duos tantum caſus iſta re conjungi contendit, & nonnullis locis probat. Ego vero tertium addam. Ac cum clarius nihil eſſe poſſit iis, quibus & illud aſſerui, & rationibus Juliani verbis accommodatiſſimis firmavi omnino retinendam ibi negationem, illi mea ſphingis verbis ſimilia eſſe objectat: nec mirum. Siquidem vere illud a Salom. *Prov.* 3. dictum eſt. *Qui illuſor eſt, non audit cum arguitur*. Sed ad rem. Tertium illum caſum, quem concoquere male affectum cerebrum non poteſt, ab omni pravo effectu alienis concoctu facilem reddamus: quin & illum a Juliano eodem loco fuiſſe proditum, & aliis conſimilibus locis illis duobus (quos ſolos admittit) adjungi probemus: quippe eum; quo per injuriam judicis utroque caſu ſententia lata ſit, hoc eſt, vel pro legitimo herede, vel ſecundum ſubſtitutum. Nam ut ejus verſiculi, cui negationem ibi detrahit, rationem non habeas, quid aliud ſibi volunt ejuſdem contextus verba, quibus Julianus ait, ſubſtitutum non tam improbe cauſari poſſe ſecundum ſe judicatum fuiſſe per gratiam, cum illis duobus caſibus prioribus, quibus ob id quod non defendente, aut colludente ſcripto herede ſententia lata ſit, dici nequeat judicatum eſſe per gratiam? Eſt igitur hic tertius caſus a duobus illis diſtinctus: quippe quo judex dolo malo vel legitimi heredis, vel ſubſtituti partes magis fovens, ac illi favens, ſecundum eum judicavit: prob. *l. filiusfamil.* 15. *circa fin. D. de judic. l. ult. C. de pœn. judic. qui mal. judic.* juncta *l. præſes* 12. *in fin. C. de tranſact.* Quibus legibus apertiſſime probatur, vere tunc per injuriam judicis injuſte ſententiam ferri, ut & illis aliis, non quidem omnibus, quibus injuſte judicat, ſed quibus dolo malo id agit: quippe vel inimicitia ductus, vel ſordibus, hoc eſt, pecunia muneribuſve, aut emolumenti alicujus ſpe corruptus: cum alioqui extra hos caſus injuſte judicari poſſit, puta vel ob id quod male defenderit ſcriptus heres, aut in probatione ſuccubuerit, aut imprudentia, inſcitiave: quibus caſibus maneat inter legatarios, & creditores diſcrimen traditum *in l. 3. D. de pignor.* Qui tertius caſus nominatim hac eadem in re a Pomponio ex Labeone & Q. Mutio expreſſus fuit *in l. ſtatuliberi* 29. *§. Quintus, de ſtatulib. in verſ. Nam ſi injuria judicis victus eſſe ſcriptus heres*, ut & eundem caſum illi ſemper ut ſimilem adjungi comperiemus, quod reus non defenderit: ideoque alteri, quam ipſi victo ſententia illa non obſit, ut nominatim probatur *l. emptori* 8. *C. de evictio. l. ſi pro ea* 10. *C. mand. & ſimilibus*, ut mirer tam ſupinum lapſum in apertiſſimo Juliani reſponſo. Convitia autem furiis ob violata toties ſacra hæc noſtra agita-

ti,

ti, ut nihil moror, ita nec miror. Attamen non potui non eo aliquantulum commoveri, quod scurrile illud inversi nominis mei, quasi hoc præclare invento eundem (qui se confidat ὁ νομάκλυτον) triumphantem, & petulantissime nobis insultantem hic rursus jactare comperi, quo *sero in orbe natus* ab eo vocitor, detracta sic aspiratione nomini, forte ne si eam admitteret, illud simul agnoscere videretur, quo ad asserendam ab istiusmodi mastigiis civilis juris puritatem *heros in orbe natus* ab aliis dicor, qui si minus id me assecutum, saltem secutum præ me feram. Hic, inquam, cum muneris hujus nostri dignitatem istiusmodi nugis fœdari tæderet, ejus rei indignatio mihi (alioqui omnium minime scribendis carminibus operam impendere solito) hos qualescunque versus excussit, quibus secundum librum istum claudere, & hominis puerilitatem detegere visum est, id in me contorquere tantopere gestientis, quod in ipsum certius validiusque multo retorqueri queat. Nam quo alio scripti genere, quam quo solent, nugas tractarem?

Natus in orbe sero, quæ tu convellere tentans
Dogmata, nil probris, nil agis argutiis.
Dumque cibo vescas suavi, contingere aventes
Id sibi, quo caveant natus in orbe sero.
Natus in orbe sero, viscata fallier esca
Ut volucres, juvenes, quæ prohibere queant.
Dum leges (vulgus va[illegible], ut mulcedine pascas)
Qua pote dilanias, & novitate places.
Natus in orbe sero, quæ tot jam vulnera sanent,
Queis nostra est per te saucia facta Themis.
Natus in orbe sero, quo, ceu Podalirius, artus
Restituam laceros corporis eximii.
Arguis, an mea, quod sero hæc medicina feratur,
Invertens notas nominis hac serie?
Sic dempta aspera, ἥρως jam dicar natus in orbe,
Juris sacrorum, quæ temerare paras.
Deme nihil, possum dici Heros natus in orbe,
Fortiter ut tuear, quæ temere adgrederis.
Et præstat sero producier utile quod sit,
Quam nunquam, & nunquam, quæ cito nata necant.
Concelebrat seras ulmos, & sera comantem
Narcissum vates, feraque mora sophos.
An mage, dum gravius, quo serius urere, læsum
Ob numen Nemesis miseris hanc rabiem?
Qua veluti, & celebris doctoris nomine fidens
Tot, non cædentem, morsibus impeteres?
Quid juvat hæc in nos stolidæ convitia linguæ
Fundere, queis fulcis non tua scripta magis?
Re tantum melius certasses, pungere si te
Vix cute contactum scripta modesta putas.
Sero ictum sæpuisse Phrygem jam dicito, & inde
Discito quid serus Vesper in orbe vehat.
Discito, & in seram commissa piacula pœnam
Tum differre deos, cum graviora manent.

ANTONIUS MERCATOR.

IMpingis statim in ipso limine, cum ais in *l.si servus*, §.1. *de leg.*1. tres proponi casus, ubi duo tantum proponuntur, Si heres scriptus non egerit causam, si lusorie egerit, & de tertio quæstio instituitur, Si heres scriptus per injuriam judicis superatus fuerit. Et cum id, quod proponitur initio *d.* §.1. etiam vis pertinere non tantum ad legitimum heredem, qui vicerit institutum, sed etiam ad substitutum, & alios primum: quia ais, & alios, cum neque alios ponere possis, qui vicerint heredem scriptum, quam substitutos, vel legitimos .i. qui, vel jure substitutionis, vel jure legitimo ad se hereditatem pertinere dixerint: deinde quia generaliter accipiendo initium *d.* §.1. sive agente legitimo, sive agente substituto per injuriam judicis contra heredem scriptum pronuntiatum sit, ita facis, ut supervacuo subjungatur quæstio specialis de substituto, qui egerit, & per injuriam judicis vicerit heredem scriptum. Et meras nugas agis, cum ne subjuncta supervacuo videatur, initio ais quæri, an secundum substitutum dicta sententia noceat legatariis, deinde an substitutus legatariis teneatur, quoniam, sive hoc, sive illud quæratur, idem quæritur, nec ullum earum quæstionum inter se discrimen est, verum non de legatis tantum a substituto relictis, sed etiam de relictis ab instituto, id quæritur, sicut & cum secundum legitimum heredem dicta sententia est, de his legatis quæritur, quæ ab instituto relicta sunt. De relictis ab instituto, vel a substituto dubitabatur, de relictis, vel repetitis a substituto, ut Dominus ait, quæ verba satis demonstrant, non esse verum, quod insimulas, eum legatorum a substituto relictorum præterivisse mentionem. Et dubitabatur, quam rationem tu nunquam assecutus es, quia sententia dicta per injuriam, vel gratiam judicis, non per omnia jus facit, sed quod attinet tantum ad ipsius substituti personam, quasi gratia personalis, quod & verum est. At quia hanc sibi gratiam factam substitutus salvo pudore allegare non potest, pro eo habetur ac si facta esset in rem, non in personam. Denique gratia illa quamvis sit personalis, non nocet legatariis, sive his ab instituto, sive a substituto legata relicta sint. In utrisque eadem interveniebat dubitandi ratio: quia personalis erat gratia, ut Ulpianus, non Julianus demonstrat in *d.* §.1. his verbis: *Quod attinet ad ipsius personam.*

Ex his apparet, non eandem causam esse substituti, & legitimi heredis: nam si per injuriam, aut gratiam judicis vicerit substitutus, legatariis omnibus respondere tenetur, quoniam ab eo relicta, vel repetita sunt legata, si legitimus, de quo tantum est prior pars *d.* §.1. legatariis respondere non tenetur, quia ab eo nulla sunt relicta, vel repetita legata: ideoque illo loco legendum esse Dominus evicit, *injuria ei facta*, id est, scripto heredi in legitimi gratiam, nocebit legatariis, quia duo tantum illi casus excepti reperiuntur, unus ex Constit. Divi Pii, alter ex Constitutione Divorum fratrum, quibus sententia dicta contra heredem scriptum, & secundum heredem legitimum legatariis non nocet, *l.qui repudiantis*, §.*ult.* & *l.seq. de inoff. test. l.a sententia*, *l.si perlusorio*, *de appellat.* Hæc, quæ sunt clarissima, si Paulum lubet attendere, longe fugant tenebras, quas in hunc locum induxisti, longe ab opinione tua deterrent studiosos omnes. Vale.

Pro convitiis, quæ tu hic agglutinasti, nihil repono, ne mihi luto ludenti manus inquinentur: Sed in extremo Libri sequentis reponam forte tibi hymnum, vel adhibebo Symphoniacum aliquem, qui tibi reddat dulciores modos. Iterum Vale.

JOHANNES ROBERTUS.

ET hic quoque initio pugnantia loquitur, dum ait in eo me impingere, quod dicam *in l.si servus plurium* 53. §.1. *ff.de leg.*1. tres proponi casus, ubi tantum duo proponantur, quippe si heres scriptus non egerit causam, & si collusorie egerit. Addit deinde de tertio quæstionem hanc ibidem institui. Si heres scriptus per injuriam judicis superatus fuerit. Quod si ultra casus illos duos, & hæc quæstio tertio loco instituitur, quid quæso aliud, quam in eo & tertius (ut explicui) casus proponitur? Vide quanta sit veritatis vis, quæ non ab imprudentibus modo, sed & reluctantibus invitisque, hanc ut fateantur, & agnoscant, & ipsa per se extorquere sufficiat. Deinde vero omisso eo, de quo præcipue quæritur, quippe negatione ibidem ex levi conjectura perperam contra exemplarium fidem detracta, alio nos traducere cupiens, quandoquidem illa ipsi frigent omnia, illud arrodit, quod quæ habentur initio illius §. dixerim non tantum ad legitimum heredem, qui vicerit institutum, sed & ad substitutum, & alios pertinere, me non alios ponere posse contendes, qui heredem scriptum vicerint, quam legitimum heredem, & substitutum. Ni illum rabies effera occæcasset, quia hic comperisset se nihil habere, quo vel in speciem illam, & tertii casus, & negationis detractionem tueri posset, alios ipse casus

duos

duos a me propoſitos deprehendiſſet, quibus ab alio, quam legitimo, vel inſtituto vinci potuerit heres: quippe unum, quo ab exheredato filio in poteſtate inſtituta inofficioſi querela ſuperari queat heres ſcriptus, *l. Papinianus* 8. *§. ult. & l. ſi ſuſpecta* 29. *in princ. D. de inoff. teſt.* Alterum, quo emancipatus filius bonorum poſſeſſionem contra tabulas petat, juxta *l. cum emancipatus* 13. *in princ. D. de bon. poſſ. contra tabul.* Dicet forte, hos diverſos non eſſe a legitimis, ſed ipſos eſſe legitimos. Quod ſimpliciter admittendum non eſt. Primum enim, quod ad ſuos heredes, eos conſtat a legitimis conſtitui diverſos, & primum ſucceſſionis gradum ſuis deferri, non quaſi ſimpliciter legitimis, & ab inteſtato ſuccedentibus, ſed quaſi ad propria venientibus; qui etiam vivo patre quodammodo domini exiſtimati fuerint, & ipſo jure heredes exiſtant abſque ulla aditione, *l. in ſuis* 11. *D. de lib. & poſt. l. in ſuis* 14. *D. de ſuis & legit. §. ſui autem heredes, de hered. quæ ab inteſt. in Inſt.* Qua ratione & legibus XII. Tabul. & Prætorum edictis horum gradus diverſus a legitimorum gradu conſtitutus eſt, *§. inteſtatorum, de hered. quæ ab inteſt. in Inſtit. l. 1. in prin. D. ſi tab. teſt. null. ext.* non quia & hi non ſint legitimi, ſed amplius quam legitimi. Unde ſi delata eis bonorum poſſeſſione ex illa prima parte unde liberi excluſi fuerint, vel tempore, vel repudiatione, ſibi ipſis ex alia ſucceſſoria parte ſuccedant, & aliis excluſis, unde legitimi bonorum poſſeſſionem petere poſſint, *l. 2. D. unde legit. l. 1. §. quibus ex edicto, D. de ſucceſſ. ed.* Quod in exheredato præcipue dici poteſt, qui cum inofficioſi querela agit, non eam ſimpliciter quaſi legitimus proponit, ac neque ab inteſtato ſucceſſionem petit, ſed injuſte ſe exheredatum contendens, id agit, ut evicta hereditate, non quaſi ab inteſtato hereditatem, ſed quaſi propria ſibi bona obtineat, juxta *l. eum qui* 21. *§. ult. D. de inoffi. teſt.* Quod vero ad emancipatum attinet, ut emancipatione alienum a familia factum conſtat neque ſuum eſſe, neque alio ullo jure per l. XII. Tab. ad ſucceſſionem venire, nec per conſequens eſſe legitimum; ſed tamen a Prætore naturali æquitate moto dari ei bonorum poſſeſſionem, & contra tabulas, & unde liberi, ab illa diverſam, unde legitimi, *§. emancipati, de hered. quæ ab inteſt. in Inſtit. l. 1. D. und. lib.* Atque cum nominatim expreſſiſſem, quod de aliis, quam legitimis, & ſubſtituto dixiſſem, de iſtis me intellexiſſe, non debuit temere adeo aſſerere, alios me ponere non poſſe, aut ſi iſtos a legitimis diverſos eſſe non admittebat, debuit ſimul rationes, quibus moveretur, ſi quas habuit, in medium adducere. Verum ut plane illud eum temere aſſeruiſſe convincatur, etiam alios caſus proponere poſſumus, quibus auferatur heredibus ſcriptis hereditas, ab aliis quam legitimis, & ſubſtitutis, quippe eos omnes, quibus hereditas ut indignis aufertur, & fiſco vindicatur. Quod qui ex variis cauſis contingat, explic. *l. 3. l. edicto, l. aufertur, D. de jur. fiſc. l. 2. & ſeq. D. de iis quibus ut indign.*

Quod autem dixi, in poſteriori ejuſdem §. ſpecie diſquiri, cum ſubſtituto contra inſtitutum heredem agente ſecundum ſubſtitutum judicatum eſt, non quidem ſimpliciter an ſententia ſive colluſorie, ſive injuria judicis lata, aut proſit, aut noceat legatariis, ut in ſuperiore parte nominatim propoſuerat, quod ad ſcriptos heredes, & legitimum, qui vicerit, ſed an *ſubſtitutus teneatur legatariis*, ut quidem ſunt hæc ibi verba Juliani etiam iterum repetita. Id ille ut involvat, quam extranea, & abſurda multa hic congerit: quale illud eſt toties inculcatæ gratiæ perſonalis, in eo, quod ſententiam per gratiam ſubſtituti latam, gratiam illam perſonalem facere interpretatur. Quo quid abſurdius? Perſonales conſtitutiones, & gratiæ ſunt, quæ in hoc ab eo, qui ejus juris concedendi poteſtatem habeat, fiunt, ut ſpeciale aliquod jus certæ perſonæ, aut certis quibuſdam perſonis tribuatur, *l. 1. in fin. ff. de conſt. prin. §. ſed & quod principi, de jur. nat. gent. & civ. in Inſt. l. jus ſingulare* 15. *ff. de juſt. & jur.* In eo vero, quod judex injuſte per gratiam judicat, qui gratia perſonalis conſtitui poteſt? ſive ejus poteſtatem, a quo ea fertur ſpectes, ſive ejus propoſitum, ſive etiam eum, qui inde conſequi poſſit effectum: & cum iſtiuſmodi gratiæ perſonalis commentum nulla aut lege, aut legis ratione comprobetur, atque plane id ineptum & nugigerum ſit, quantas hic verborum ampullas excitaret nugivendus, ſi itidem nullo auctore id a me ſcriptum deprehenderet?

At præclarius eſt, quod poſtquam ita per devia, ſibi nulla ex parte conſtans, vagatus eſt, tandem ipſe in noſtram, quam impugnare præ ſe ferebat, ſententiam tranſit, & quod illum monuerim (patet enim ex prioribus ſcriptis nunquam id illum animadvertiſſe) concludit, apparere non eſſe eandem cauſam ſubſtituti, & legitimi heredis, quia ſubſtitutus legatariis omnibus reſpondere teneatur, legitimus vero non teneatur. Hic vero ſubſiſtamus, & duo excutiamus. Prius quod ita, ut diverſam plane cauſam agnoſcit, ſubſtituti, qui vicerit, & legitimi heredis, quod primum negavit, & nullum earum quæſtionum inter ſe diſcrimen eſſe dixit, & ſive hoc, ſive illud quæratur, idem quæri. In quo expendi velim, quam is parum ſibi conſtet. Poſterius eſt, quod ait, legitimum, de quo tantum eſt prior pars *d. §. 1.* legatariis reſpondere non teneri, ideoque negationem ſe detraxiſſe, ut legeremus injuriam ei, id eſt, heredi ſcripto factam, legatariis nocere. Addit rationem, quia illi duo caſus tantum ab illis Imperatoribus ſint excepti, unus D. Pii, alter Divorum fratrum conſtitutione, quibus ſententia ſecundum heredem legitimum lata legatariis non nocet. In quam rem citat *l. qui repudiantis* 17. *§. ult. cum l. ſeq. ff. de inoff. teſt. & l. a ſententia* 5. *cum l. ſi perluſorio* 14. *ff. de appell.* Quibus locis id minime traditur, illos tantum duos caſus excipi prædictis conſtitutionibus. Sed cum in illis duobus caſibus leges illæ loquantur, in his ſententia lata contra heredem dicitur ſimpliciter jus non facere, niſi quod in *d. l. ſi perluſorio* dicitur *in fin.* permitti adverſus eum, qui vicit agere. Sed in eo primum expendendum, non ideo tantum illis duobus caſibus eam ſententiam tum jus minime facere, tum & minime nocere legatariis, quia iis non obſtante ſententia agere liceat contra heredem legitimum, ſed quoque modo iis agere liceat tam adverſus ſcriptum heredem, quam legitimum, ut quaqua ratione legatarii jus ſuum conſequantur, ut tunc heredem ſcriptum, qui colluſerit, non propter ſententiam exonerari intelligamus, quia in dolo ſit, quod nominatim eodem loco ab eodem Juliano traditum eſt, quippe in *d. l. ſi ſervus, §. ſi ante, in fin.* quæ immediate illum §. 1. ſubſequitur, de cujus interpretatione quæritur. Eodem pertinet *d. l. qui repudiantis, §. ult.* ut illic rectius interpretatur Accurſ. & quod dicitur in *d. l. ſi perluſorio, circa fin.* perinde tunc ſalvas eſſe legatariis actiones, ſi quas habuerint, ac ſi nihil eſſet judicatum, ut tunc intelligamus non ſecus ipſum heredem ſcriptum conveniri ejus doli, & colluſionis ratione, quam ſi nulla adverſus eum ſententia lata eſſet, nec ſecus, quam tranſactione ab eo cum legitimo herede facta, juxta *l. 3. in pr. & l. controverſia* 14. *ff. de tranſact. l. ſi ſuſpecta* 29. *§. quamvis, ff. de inoff. teſt.* Sed ubi ejus colluſio & dolus, ac magis ſi & culpa quoque abeſt, nec quidquam ex hereditate penes eum remanet, adverſus eum efficaciter legatarii agere nequeunt, arg. *l. in ratione* 11. *§. Imperator, in pr. ff. ad l. Falc.* Ideoque tunc multo magis adverſus legitimum res hereditarias, aut forte etiam legatas res poſſidentem, datur iis actio, utpote adverſus quem a ſententia illa iiſdem appellare liceat, & contra ipſum appellationis cauſam perſequi, *d. l. a ſententia, verſ. iidem reſcripſerunt.* Et hoc quidem veriſſimum ſit, ſententiam latam non nocere legatariis, illis quidem duobus caſibus in id, ut eis ſit conſultum adverſus quem maluerint, perinde ac ſi inter legitimum, & ſcriptum heredem eſſet tranſactum, *d. l. 3.* tuncque adverſus ſcriptum, ejus doli, & voluntatis adhibitæ ratione id obtinet. Illo vero tertio caſu, quo ſcripti heredis dolus abfuerit, atque etiam voluntas, adverſus ipſum heredem legitimum hereditarias res poſſidentem multo magis actionem iis dari conſtat. Probatur apertiſſime arg. a ſimili ejus, qui omiſſa

teſta-

testamenti causa effecerit, ut ad extraneum hereditas ab intestato perveniret: quo casu si ille in fraudem omisit, & pecuniam lucrumve aliquod acceperit, teneatur legatariis, quod si gratis fecerit, ipse possessor ab iis conveniri possit, *l.* 1. §. *ult. cum l.* 4. *in fin. pr. ff. si quis om. causa test.* Et hæc quidem ab eo longius petita, quis non perspicit illius §. 1. verbis minime convenire, & pertinaciter retinendæ negationis perperam primum detractæ causa, Juliani sententiam ad rem non pertinentibus involvere, cum illa nostra, quantumcumque reluctetur, plana per se perspicuaque sint?

A Quod autem in extremo minatur, jam inde levitatis magistri tanti non exiguum argumentum est: majus futurum cum ad rem contulerit: Nos vero eo non magis commoverit, qui ab istiusmodi hominibus in nos conjecta maledicta nobis laudi ducimus. De aliis non dico, quos perelegans ἀντίφωνον parare audio, & quale illud sit, quod jactat, intelligentes, par pari referre confidunt in plures annos, quod acerrime mordeat. Id vero fieret πρόφωνον, ni obsisterem. Atqui scurrilia isthæc agitare non pudet eum id ætatis, gravioribus studiis animum intentum præ se ferentem.

CONTROVERSIARUM JOHANNIS ROBERTI AURELIANENSIS, ET JACOBI CUJACII BITURICENSIS,

Præstantissimorum Antecessorum, & Jurisconsultorum.

LIBER TERTIUS.

An dolus dans causam bonæ fidei contractui, reddat contractum ipso jure nullum.

CAPUT I.

JOHANNES ROBERTUS.

IN eo quod quæritur, an ob dolum in contrahendo admissum vitietur contractus, & ab initio minime subsistat, distingui solet, an dolus præbuerit causam contractui, an vero inciderit tantum in contractum, ut hic, sine quo contracturi non ideo minus fuerint, nec bonæ fidei, nec strictis contractibus obstet, quo minus ab initio subsistant: in illo vero discernendi sint bonæ fidei contractus a strictis, quod stricti eo minime vitientur, & ab initio subsistere impediantur, prob. *l. dolo, C. de inutil. stipul. l. si id quod aurum, ff. de verb. oblig.* §. 1. *de except. in Instit.* Qui vero bonæ fidei sunt, eo nulli ab initio reddantur, ut quidem tum veteres, tum & novissimi juris interpretes sentiunt, idque comprobari existimant *l.* & *eleganter in pr. ff. de dolo, l. in causæ* 17. *in pr. ff. de minor. l.* 3. *in fin. ff. pro socio.* Quam sententiam cum ante annos multos, sic primum publica disputatione improbassem, ut tunc crederem reclamantibus omnibus, id me afferere, ac novum, & in jure antea inauditum ex meo proferre: nec unus ego in eo tum fallerer, sed & nonnulli alii sententiam illam meam, ut peregrinam, nullisque juris, vel auctoritatibus, vel rationibus suffultans suggillantes: Quo etsi verissimam illam esse, validissimisque argumentis defendi posse non dubitabam, mecum exinde melius actum putavi, quod & nonnullos ex præcipuis juris interpretibus Gallis no-

B stris idem antea sensisse animadverti: quippe Petrum Bellapertícensem in *l. si dolo, C. de rescind. vend.* & Jacobum Ravennatem, istius scholæ nostræ Antecessores doctissimos & acutissimos, atque Johannem Fabrum, illorum in eo sententiam referentem, & comprobantem, in §. *actionum, de act. in Instit.* quas etiam eorum sententias referat Cyn. quid ipse sentiat, liquido minime pronuncians, in *l.* 2. *C. de rescind. vend.* & *in d. l. dolo.* Itaque jam & ex eorum sententia concludo, propter dolum contractui causam dantem non reddi contractum bonæ fidei ipso jure nullum, sed ob id proposita ex eodem contractu ab eo, qui dolum passus est, actione vel exceptione annullandum, & rescindendum, si is ita maluerit, prob. *l. Julianus* 14. §. *si venditor, vers. per contrarium, ff. de act. emp.* Quo loco eam speciem agitari, in

C qua dolus contractui causam præbuerit, patet eo, quod nominatim ibi dicitur, villicum fratris mei, cui heres existebam, substractis quibusdam rebus hereditariis, & instrumentis, eo quod diceret minimum valere hereditatem, persuasisse ut eam ipsi venderem, ac per consequens dolo suo effecisse, ut ego non quidem minoris venderem, ut perperam ibi interpret. Accurs. sed ut venderem. Non enim ibi ait effecisse, ut minimo venderem, in quo tamen dari mihi actionem ex empto ait Ulpian. ex Juliano, qua consequar id, quod pluris venditurus fuissem, si substracta illa non essent, nihilque eorum, quæ in hereditate erant me latuisset. Eodem pertinet, quod in eadem illa lege dicitur, in §. *si quis colludente.* Nam ibi omnino necesse est intelligi, id quod emptor colludente procuratore meo egerit, omnino ab emptoris dolo profectum, qui eo procuratorem meum induxerit, ut rem meam per collusionem venderet: quem emptorem non ideo minus ex eodem contractu in id saltem ex empto agere posse ait, ut aut stetur contractui, aut ab eo discedatur, ut quidem diximus in ejus, qui dolum passus est, potestate esse utrum obtinere malit.

AN-

ANTONIUS MERCATOR.

SAlve, Marrucine, in iſto ingreſſu tertii, & venia non petita patere me dicentem, contractum bonæ fidei, cui dolus dedit cauſam, non eſſe ipſo jure nullum, non probari *l. Julianus*, §. *per contrarium*, *de act. emp.* quoniam ibi non ponitur dolus dediſſe cauſam contractui. Si emptor dolo malo perſuaſit venditori, ut ſibi hereditatem venderet, dolus dedit cauſam contractui, *l.3. C. de her. vend.* Sed ſi, ut ibidem proponitur, perſuaſit ut ſibi eam minimo venderet, falſo adfirmans minimam hereditatem eſſe, ut in *l. ſi quis adſirmaverit*, *de dolo*, dolus non dedit cauſam contractui, quia in pretio fraus & dolus verſatur, non in elicienda venditione: & ibi ita proponi ſpeciem patet ex primis verbis, per contrarium: nam ut ante §. *prox.* poſuit venditorem dolo feciſſet, ut pluris venderet, ita per contrarium nunc ponit emptorem dolo feciſſe, ut minoris emeret, & ut illo caſu competit actio empti quanto pluris emiſſet, ſive quod idem eſt, quanto minoris res valuiſſet, ita hoc caſu competit actio venditi, quanto minoris vendidiſſet, vel quanto pluris valuiſſet hereditas. Burrice nondum intelligis, aut non fateris ita eſſe. Videſis, damnaberis ad lorarios, & hoc quoque nomine, quod emptorem finges fuiſſe villicum fratris, qui Terentio Victori heres extiterat. Vellicus enim illo loco proprium eſt nomen emptoris, ut in *l. cum duobus*, §. *item ex facto*, *pro ſoc.* Falſum etiam eſt in ſpecie *d. l. Julianus*, §. *ſi quis colludente*, dolum dediſſe cauſam contractui, quia in pretio rei ſuæ proponitur dominus circumſcriptus fuiſſe per colluſionem procuratoris, qui eam rem emptori viliore pretio projecit, quo caſu ex empto cum domino eſt actio, ut aut emptioni ſtet, aut ab ea diſcedat, ſicut ſi venditor minor 25. annis in pretio quoquomodo circumſcriptus fuerit: his duobus caſibus etiamſi fraus non ſuperat dimidiam juſti pretii, poteſt a domino emptio reprobari atque reſcindi. Ceterum neutro ponitur dolus dediſſe cauſam contractui. Et ſi non habes alios locos, quibus probes dolum dantem cauſam contractui nullum non facere contractum bonæ fidei, profecto hac in re nihil eſt alxius frigiditate tua.

JOHANNES ROBERTUS.

QUi totus eſt in maledictis & conviciis, eoque uno urgere ſe poſſe confidit, & hic ſibi a convitio ordiendum exiſtimavit, ac quidem eo quod quia acriore vocis ſtridore aures afficiat, identidem repetere dum geſtit, quaſi ita nos magis percellat, eo inſulſiorem ſe præbet. Nam quid in hoc, quod Marrucinum vocat, illum præter ſtridula cicadarum convitia imitatum dixeris? cum Marrucini dictio (cujus vim nunquam ſibi perceptam prodit) Italiæ populum ſignificet, nec alio quo prægravatum, & notatum. Nec Catullus Aſinium, in quem Hendecaſyllabos ſcripſit, Marrucinum ignominiæ ergo ibi vocavit, ſed Matrucinum. Sic enim (omiſſa Hieronymi Avantii alia hujus loci lectione, ab aliis quoque rejecta) rectius ibi legi conſtat ex antiquioribus exemplaribus, & editis, & manuſcriptis plurimis. Quam lectionem etiam comprobat illius epigrammatis hæc in illis extans inſcriptio: *In Matrucinum Aſinium*, ut conſtat minime ſolere patriæ nomen ſic proprio nomini præponi, ut vel Burdegalenſem Auſonium dicamus, vel Cordubenſem Senecam, vel Antiatem Valerium, aut Patavinum Livium: ſed contra. Quod autem eo vocabulo non Italiæ populum ſignificari, ſed ſtupidos notari quidam interpretantur, aliis (ſi quos habebant) auctoribus, quam Tertulliano probandum fuit. Nam quod ab eo ſcriptum extat *lib. 5. in Marcionem*, velint nolint, ad gentem referendum eſt. Cum enim Marcion hæreſiarca, in quem libros illos Tertullianus conſcripſit, patria Ponticus eſſet, ex urbe Synope, ut teſtatur Epiphanius *lib. 1. contra hæreſes tom. 3. ibidem Tertullia:* quo eum, quem apertiſſimi erroris arguebat, ut inſulſum, etiam ab ipſius patria perſtringeret, *non Matrucine*, innuit, *ſed Pontice*, eo

A notans, quod ex remotiſſima a Latio regione cum eſſet, ingenio gentis ſuæ barbariem, & inſulſitatem referret. Sic enim joco dici ſolitum, Latio nihil eſſe cultius, Ponto nihil barbarius, annotat illic Beatus Rhenanus. Eſſe autem Marrucinos Italiæ populum, Ferentanis & Veſtinis proximum, teſtatur Plin. *c.5. lib. 3. natur. hiſtor.* & Strabo Geograph. *lib. 5.* Horum meminit Silius Ital. *lib. 15. & 17.* An non igitur jure magis quis obtrectatorem noſtrum dixerit Matrucinum, cujus, ut & illius Catulliani furto lintea ſubtrahentis, & alienorum inventorum furta innumeris locis deprehendantur, ut & pro eo, quod hic me Burricum vocat (& iſto etiam ſtridore excellere gaudet) Convenientius Burrhum eum vocare quis poſſit?

Verum ut in convitii præfatione hallucinari potuit, an non & in his quoque, quæ ſeſe in ſcriptis noſtris
B jure carpere adſimulat, opinione falſus ſit, expendamus. Primum hic negat quod nos aſſeruimus in ſpecie *l. Julianus*, §. *per contrarium*, *ff. de act. empt.* dolum dediſſe cauſam contractui. Cur neget, rationes duas adfert, & quod ibi proponitur, perſuaſiſſe Vellicum, ſive Villicum (iſtas enim, in quibus relicta ſolidiore juris cognitione totus eſt, & regnare ſe credit, apinas illi, etſi refellere poſſum, qualeſcunque eſſe velit, libens concedo, modo ne jus noſtrum conturbet) ut heres ipſi hereditatem minimo vendere, & illum §. per contrarium cum ſuperiore ita conjungi ſignificent priora illa verba, ut quemadmodum in ſpecie ſuperiore §. propoſita, venditor dolo effecerit ut pluris venderet, ita & poſtea conjunctim ſubjiciat, per contrarium, ſive in oppoſita ſpecie id egiſſe emptorem, ut minimo emeret. Quorum
C prius, contextus illius verba manifeſtiſſime falſum eſſe arguunt, cum ſint hæc: *quibus ſubtractis, facile, quaſi minimo valeret hereditas, ut ſibi ea venderetur perſuaſit.* An vero verbis iſtis illud ſignificari quiſquam dixerit, perſuaſiſſe emptorem ut minimo venderetur hereditas, ac non potius, cum rebus inde ſubſtractis perſuaſiſſet exigui pretii & momenti hereditatem eſſe, ita eum (qui alioqui venditurus non erat) id ex quo lucrum nullum falſa perſuaſione illa ſperaret ad vendendum fuiſſe inductum? Nam cum dicimus dolum dare cauſam contractui, intelligimus, dolo quem adductum ad contrahendum, hoc eſt, calliditate & fallacia: quæ an major eſſe poteſt, imo vero an alia fere ulla eſſe poteſt in eo, qui quid emere cupit, quam quod perſuadet rem nullius aut pretii, aut uſus venditori fore (ut quidem rebus heredi-
D taris ſubtractis) Quod autem attinet ad poſterius, non ſimpliciter in eo proponi interpretor, dediſſe venditoris dolum cauſam contractui: verum id generaliter ex facto proponi, in quo utrumque contingere poſſit, ut venditor de artificio aut peculio in hoc mentiatur, ut alium vel ad emendum inducat, qui alioqui empturus non eſſet, vel eum qui etiam empturus ſit, ad pluris emendum: ut vix etiam aliter fieri poteſt quod ad venditorem, ut is dolo quid agat ut pluris vendat, quin ſimul & illud eo fieri potuerit, ut aliter ad emendum alliceretur. At in §. *per contrarium*, oppoſitam quidem ſpeciem ſubjicit, quippe in qua ſolius emptoris dolus interveniſſet, ut in illa venditoris interveniſſe dixerat: ſed ita ut non in hac generaliter loquatur, verum ex facto Juliano propoſito, in quo plane perſuaſiſſet emptor ut ſibi hereditas vendere-
E tur, quippe ſubtractis rebus eam ad exiguum reducens, eoque perſuadens nullam, ſi retineret, utilitatis futuræ ſpem eſſe, ita ut plane id conveniat *cum l.4. C. de hered. vel act. vend.* Qua optime comprobatur ſententia noſtra, cum in ejus ſpecie dicatur, non poſſe illum venditorem hereditatis compelli ut res tradat, vel actiones mandet, cum antea nondum tradidiſſet, & mandaſſet, nec per conſequens quidquam juris transtuliſſet, ſicque res adhuc integra eſſet. Nec diverſitas alia ulla inter utrumque contextum proponi poteſt, præter hanc, quod *in d. l. 4.* res, quod ad implementum contractus ex parte venditoris faciendum, eſſet integra, uti dixi: At *in §. per contrarium*, cum jam & res tradita & actiones mandatæ eſſent, res integra non eſſet: ſicque ipſi venditori agendum foret, non emptori

ptori. Itaque cum in ejus potestate tunc esset, velletne contractu observato quanto pluris venditurus fuit agere, an vero contractum rescindere, quod expeditius, & in ejus potestate esset: Julianum respondisse refert, actionem ex vendito competere in tantum, quanto pluris hereditas valeret, si res illæ substractæ non fuissent. Cum autem sententiam illam nostram apertius comprobari agnosceret, §. *si quis colludente, in eadem l. Julianus*, quam ut cavillis alio detorqueri posset, impudentissime illud supponere non est veritus oblatrator, illic proponi dominum in pretio rei suæ circumscriptum fuisse per collusionem procuratoris, qui eam viliore pretio emptori projecisset, idque apertissime præter ejus contextus verba, cum nulla prorsus ejus §. parte pretii mentio fiat.

Ad superiorum comprobationem explic. Ulpian. l. si res æstimata 13. §. 1. ff. de jur. dot. & l. empto 11. §. si quis virginem, ff. de act. empt. & Diocl. in l. 5. C. de resc. vend.

C A P. II.

JOHANNES ROBERTUS.

SUBOBSCURIUS ab Ulpiano in *l. si res æstimata* 13. §. 1. *ff. de jur. dot.* agitatur ea facti species ad superiora maxime pertinens, in qua mulier servum minoris quam esset æstimatum, in dotem dedisse proponitur, utroque casu distincto, & quo in hoc circumventa sit mulier, ut eum servum in dotem daret, & quo in eo tantum circumventa fuerit, quod minoris æstimavit. Et in illo priore casu ait, in ejus electione esse, an justam æstimationem, an vero rem ipsam sibi restitui petat: cum posteriore casu arbitrio mariti tribuat, an rem, an vero justam æstimationem præstet: ac ita necesse est utroque casu ab initio substitisse dotalem contractum intelligamus, & quidem tum ipsum per se bonæ fidei, tum & ratione emptionis, quæ propter æstimationem ibi simul contracta intelligitur, *l. plerunque* 11. *ff. de jur. dot. l. 3. ff. pro empt.* Ceterum quod Observator objectum illius legis ita diluere conatur, ut interpretetur ibi mulierem non in hoc dolum passam fuisse, quod servum dederit, sed quod tradiderit, non tantum verbis contextus illius apertissime convellitur, sed & plane ridiculum est. Sic & in *l. ex empto* 11. §. *si quis virginem, ff. de act. emp.* Si cum ego virginem emere me velle profiterer, venditor mulierem venalem habens, eam quasi virginem mihi vendiderit, quam non virginem esse sciebat, sicque errare me sciens dolo fecerit ut eam emerim, quam tamen empturus alioqui absque ejus dolo non fui, contractum subsistere ait, adversus quem emptori non quidem redhibitoria actione consulatur (id enim quod mulier, non autem virgo sit, nec vitio, nec morbo adscribi potest) sed actione ex empto, in hoc ut contractu resoluto pretium mihi restituatur reddita muliere: ut quidem generalius Impp. Diocl. & Maxim. in *l. si dolo* 5. *C. de resc. vend.* venditore dolo emptoris in hoc, ut rem suam venderet inducto, non aliud Præsidis officio incumbere ajunt, quam ut venditionem rescindi jubeat: quo nullam eam non fuisse intelligimus, cum id quod nullum est, rescindi sive rumpi non posse constet, *l. 5. ff. de injust. rupt. test.* In eo autem, quod idem ille Observator interpretatur, illis verbis: Venditionem rescindi, non aliud significari, quam data & tradita revocari, vindicatione, & condictione sine causa, quis non videt, quam ab ista interpretatione aliena sint verba illa, quibus nominatim ibi dicitur jubere præsidem venditionem ipsam rescindi? Minus absurde Accursius, ac eum subsecuti interpretes, in eo, quod explicant, intelligendum venditionem rescindi quidem illic, sed eatenus tantum, quatenus de facto processerit, puta si traditio secuta sit; nec adhuc id illi simpliciter, sed ita demum si ita malit is, qui dolum passus est. Accurs. in *d. l. & eleganter*, & in *l. jurisgentium*, §. *Prætor ait, ff. de pact. & d. l. si dolo*, quasi si velit contractum valere, is non obstante dolo valiturus sit, nec ab eo illi, qui dolum intulit, liceat invito altero recedere: sic tamen, ut in hoc illi, qui dolum admiserit, adversus eum, qui dolum passus est, in id agere liceat, ut cogatur declarare, velitne contractum stare, an vero eum nullum esse. Ita sensit Bart. in *d. §. si quis colludente*, & Baldus in *l. dolum, C. de peric. & com. rei vend.* Jason in *l. transactione, C. de transact.* Sed enim id illi eorundem sententiæ repugnat, qua volunt ab initio nullum esse contractum, attamen in ejus voluntate esse, qui dolum passus est an subsistat. Aptius quidem dixissent, interim dum id ab eo minime declaratum est, in suspenso contractum esse, non autem plane nullum: cum non tantum, ut vel ita prorsus, quemadmodum initus est, subsistat, vel plane dissolvatur, efficere ei liceat, sed & actione ex vendito, quasi subsistente quadamtenus contractu, id quo pluris res sit, quam vendiderit, consequi. Text. expres. in *d. §. per contrarium*, quo magis illa sententia nostra comprobatur.

ANTONIUS MERCATOR.

IMo habes alios, ac primum *l. si res æstimata*, §. 1. *de ju. dot.* Quid in ea proponitur? Mulierem circumventam servum in dotem dedisse, forte necessarium sibi, & minoris æstimasse. An ergo dolum mariti dedisse causam contractui? Minime. His verbis circumvenire, circumscribere, circumducere, non dolus significatur adversarii, sed fraus, in quam incidimus inconsulto, & si dolus mariti forte intercessit, is fuit non in dote constituenda, quam mulier constituit ultro, sed in servo tradendo dotis nomine, vel in faciendo pretio ejus. Observator dixit, non in contractu, sed in traditione, quæ verba tu corrumpis cum pro eis reponis, Non quod servum dederit, sed quod tradiderit: nec mirum cum & verba legis corrumpas in proposita specie data electione mulieri, ut vel servum repetat, vel æstimationem, quæ nulla datur in ea lege, & daretur etiam absurde: Electio enim non constituitur, nisi inter res quodammodo pares, non inter servum, verbi gratia actorem, & æs modicum. Habes etiam *l. 11. §. si quis virginem, de act. empt.* in qua tamen emptor, ut tu fingis, non proponitur dolo venditoris inductus fuisse ad emendum, sed emissa sua sponte mulierem, quam existimabat esse virginem, venditore quidem non adfirmante eam esse virginem, sed facile patiente emptorem in eo errore versari, qui casus etsi ædilitio edicto non sit comprehensus, jure civili tamen emptori competit actio ad distrahendam emptionem. Habes *l. si dolo, C. de resc. vend.* quæ rescindi venditionem ait, cui dolus emptoris causam dedit. At es valde novus in jure, si nescis etiam rescindi ea, quæ ipso jure rescinduntur, ut *l. hoc modo, de cond. & dem. l. 5. qui & a quib. man.* & alibi passim. Rescindi igitur venditionem, quæ ipso jure rescinditur, atque adeo jussu judicis omnia esse restituenda in integrum. Rescindi, & frustra desiderari, ut rescindatur, *l. Impp. de reb. auct. jud. poss.* Sed frustra non agi, ut omnia redintegrentur.

JOHANNES ROBERTUS.

QUid vero impudentius, quam cum duo casus proponantur ab Ulpia. *in l. si res æstimata* 13. *D. de jur. dot.* & illos duos casus distinctos proposuerim, utrumque confundere, & illius Ulpiani distinctionis loco aliam istam præter rem accersere, qua dicat illic dolum non in dote constituenda intervenisse, sed in eo dotis nomine tradendo, vel æstimando? Simul enim fuit illi longinquius asciscendum, & explicandum, qui potuerit dos in servo ita constitui, ut in eo non circumveniretur mulier, & postea in illo absque æstimatione dando circumveniretur. Mira hæc ejus subtilitas. At enim circumveniendi verbum non semper dolum arguere ait, quod ut admittamus ita nonnunquam sumi, ut absque dolo circumventio fieri intelligatur, non tamen, ut illo loco alio sensu accipi possit, quam ut intelligamus mulierem ad

id fuiſſe calliditate viri inductam, tam in priore caſu, ut dotem in eo ſervo conſtitueret, eamque daret, quam in poſteriore, ut minoris æſtimaret. Quin & ibidem Ulpianus dolum in ſeſe ſubintelligere poſtea explicat, *in verſ. ſi dolus ejus adfuit*. Quod autem illo priore caſu dici eſſe in electione mulieris, an juſtam æſtimationem, an vero rem ipſam ſibi reſtitui petat, idque eo uno improbat, quod electio non poſſit eſſe inter res quodammodo pares, non autem inter ſervum forte actorem, & æs modicum: ridiculiſſimum eſt. An enim quod de juſta æſtimatione illic dicitur, ad æs modicum referri poteſt? Et vero an nullo modo par dixeris, ipſam rem, & rei juſtam æſtimationem?

Quod autem in ſpecie *l. ex empto*, *§. ſi quis virginem*, *ff. de act. empt.* negat emptorem venditoris dolo inductum fuiſſe ad emendum, quia ibi non adfirmarit, quam vendebat eſſe virginem, ſed facile pateretur in eo errore verſari emptorem, qui aliter empturus non erat, his, quæ ſcripſimus, non obeſt. Nam vel eo ſolo, quod ſciens non aliam, quam virginem eum empturum fuiſſe pateretur aliam emi, dolo induxiſſe intelligitur, prob. arg. *l. ea quæ* 43. *in fin. D. de contr. empt.* qua patet eum, qui inſidioſe, & obſcure diſſimulat, quod ſcit in dolo eſſe, & dolum illum omnino præſtare debere: convenit *&* *l.* 1. *§.* 1. *D. de act. empt.* cujuſmodi cum is ſit, qui ab initio interveniſse proponitur *in d. §. ſi quis virginem*, cum alioqui non eſset empturus, quis in eo dolum interveniſſe negaverit.

Nec validius illud, quo alio detorquere tentat adductam a me in illam ſententiam meam *l. ſi dolo* 5. *C. de reſc. vend.* Nam etſi admiſero dici nonnunquam in jure ea reſcindi, quæ ipſo jure reſcinduntur, ut interpretationem meam convelleret, id eo amplius illi probandum fuit, ſiquidem probari ullo modo poſset, non alia dici reſcindi, quam quæ ipſo jure reſcinduntur. Alioqui ſi utroque modo id accipi poteſt, ſub dubio illud relinquitur, quonam ſenſu *in d. l. ſi dolo*, id ſumi intelligendum ſit. Sicque fieret, ut quoniam fruſtra deſideratur reſcindi, quod ipſo jure reſcinditur, quod is etiam admittit, *ex l. Imperatores* 14. *D. de bon. auct. jud. poſſid. l. nam & ſi* 5. *D. de injuſt. rupt. teſt.* ſub dubio relictum vocabulum in eo potius ſenſu ſumere debeamus, qui proprius & efficax magis, quam quo fruſtraneus ſit, ut quidem verba cum effectu in jure accipienda ſunt, ſicque ut aliquid operentur, *l. ſi quando* 112. *in pr. D. de leg.* 1. *l.* 4. *D. de uſur.* juncta *d. l.* 1. *§. hæc verba*, *D. quod quiſque jur. in al. ſtat.* arg. *l. non aliter* 67. *D. de leg.* 3.

Bonæ fidei contractus, quibus metus cauſam præbuerit, non eſſe ipſo jure nullos.

CAP. III.

JOHANNES ROBERTUS.

SUPERIOR ſententia & eo quoque nobis videtur comprobari, quod nec ii quoque bonæ fidei contractus, quibus metus cauſam præbuerit, ſint ipſo jure nulli, ſed actione, vel ex eodem contractu, vel quod metus cauſa reſcindendi, prob. *l. ſi mulier* 21. *§. ſi metu coactus a venditione*, *& l. ult.* §. 1. junct. *l. metum* 9. *§. volenti*, *D. de eo quod met. cauſ. l. non intereſt*, *& l. ſi per vim*, *C. de iis quæ vi met. cauſ.* Excepto tamen ſpecialiter inde matrimonii, & dotis promiſſionis contractu, quo magis in ceteris regulariter & indiſtincte illud obtinere comprobatur *d. l. ſi mulier*, *§. ſi dos*. Cui quidem exceptioni id cauſam præbet, quod libera omnino matrimonia eſse lex voluerit, quo magis metus quoquomodo interveniens quæcunque ad ea pertinent, nulla reddit, *l.* 2. *C. de inutil. ſtipul. l. Titia* 134. *in pr. ff. de verb. obl. l. ult. in fi. C. de ſponſ.* Metus autem ſine dolo eſse non poteſt, ac multo magis improbandus, *l. item ſi cum exceptione*, *§. eum qui*, juncta *l. extat*, *D. de eo quod met.*

A *cauſ.* Qua ratione quis non abs re dixerit utriuſque in hoc fieri conjunctionem, & doli & metus, *in d. l. dolo*. Tripliciter vero id comperio diſſolvi, illud, quod in dolo dante cauſam contractui dictum eſt, obtinere in dolo aperto: ſecus in dolo velato, qualem intelligunt in metu geſtis intervenire Accurſ. *in d. l. dolo*. Imo vero longe apertior eſt dolus, qui cum metu conjunctus eſt, ut quem in eo plane commiſſum res ita indicet, ut id negare nulla ratione queat, qui metum intulerit. Aliter itaque idem Accurſ. & eum ſecuti interpretes, eo minus vitiari debere ab initio metu geſta explicantes: quod qui metum patitur, conſentit, *d. l. ſi mulier*, *§. ſi metu*, at qui dolum patitur, non conſentiat. Imo vero ſi hic non conſentiret, & ſtricti quoque contractus, quibus dolus cauſam præberet, ipſo jure nulli eſſent, cum nulla ſine
B conſenſu ſubſiſtere poſſit conventio, *l.* 1. *§. adeo*, *D. de pact.* Sed & illud abſurdius, quod Obſervator id quod de excepta illinc dotis promiſſione dicitur *in d. §. ſi mulier*, ſic interpretatur, propterea ſpecialiter exceptum, quod ante Juſtiniani conſtitutionem ſtipulatio ex dotis cauſa interpoſita ſtricta eſſet, *l. unic. in pr. C. de rei ux. act. §. fuerat*, *de act. in Inſtit.* ideoque fuerit excipienda: alioqui inſtar aliorum ſtrictorum contractuum metu initorum ſubſiſteret & valeret, juxta *l. dolo*, cum *in d. §. ſi dos*, dotis promiſſionis per ſtipulationem factæ nulla mentio fiat, ſed indiſtincte dotis promiſſionis, ex qua quomodocunque, etiam citra ſtipulationem, ac nudo quoque pacto interpoſita, conſtat actionem naſci, *l. ad exactionem*, *C. de dot. promiſſ.* quæ rei uxoriæ, & bonæ fidei actio fuit, *d. §. fuerat*, *& d. l. unic. in princ.*

C Nec illi ſententiæ noſtræ repugnat *d. l.* 3. *D. pro ſocio*. Nam cum ea de ſocietate dolo malo, & fraudandi cauſa inita loquatur, hoc eſt, in aliorum circumſcriptionem & fraudem, ut ſi aut latrocinii, veneficii, aut meretricii quæſtus, alteriuſve rei illicitæ, & in aliorum perniciem & detrimentum vergentis ſocietatem coitam dicamus, tunc proculdubio ea nullius momenti eſt, quia non unius tantum dolus illi cauſam præbuerit, ſed utriuſque, ſive omnium contrahentium, juxta *l. nec prætermittendum* 58. *D. pro ſocio*, arg. *l.* 4. *verſ. mala medicamenta*, *D. famil. erciſc.* Difficilius obſtare videtur *d. l. in cauſæ cum d. l. & eleganter*. Sed enim diſpiciendum utrobique agi de venditione facta, ſive ſocietate inita a minore circumſcripto: & in eo imprimis diſquiri, an in integrum reſtitutione tunc minori ſit opus, ſi in hoc, ut venderet, vel
D ſocietatem coiret, circumſcriptus ſit. Et quidem cum ipſo jure munitus ſit, quia nulla tunc exiſtat venditio, aut ſocietas, in integrum reſtitutionem ei opus non eſſe utroquo illic loco plane deciditur, eo quoque addito, nullam eſſe ita initam aut venditionem, aut ſocietatem, ne inter majores quidem. Ceterum ita intelligendum, nullam ibi dici eſſe venditionem, aut ſocietatem inſpecto tantum effectu, qui propoſitam ad reſcindendum, & annullandum contractum, actionem, vel exceptionem ex illo ipſo contractu competentem conſequitur: quod cum non aliunde, quam ex ipſomet negotio petatur, nec externo tunc alio auxilio opus ſit, idem præſtat, ac ſi contractus prorſus nullus exiſteret: atque etiam ipſi dolum paſſo eo plus præſtat, quod ſi quidem ita malit, nec aliter quam ſi id malit, non aliunde quæſito, quam ex eo-
E dem illo contractu, ſubſidio nulla ejus vis futura ſit, prob. *d. l. & eleganter*, *§. non ſolum*, *& l. ſi quis affirmaverit*, *in princ. D. de dolo*, *d. §. ſi quis colludente*, *d. §. ſi quis virginem*. Ac propterea *in d. l. in cauſæ*, dicitur ſatis ipſo jure munitus minor, qui dolum paſſus eſt, quod ejus reſpectu, ſiquidem ita declarari maluerit, nullus ſit contractus, nec in eo aut reſtitutionis, aut alio auxilio opus habeat, quam actionis exceptioniſve ex eodem ipſo contractu competentis, ut quidem non in hac tantum re, ſed & aliis pluribus ipſo jure fieri dicitur: quod non aliter quam propoſita actione, vel exceptione fit, ut in *l. ſi conſtat*, *C. de compenſat. §. in bonæ fidei*, *de action. in Inſtitut.*

AN-

ANTONIUS MERCATOR.

FRuſtra etiam hoc capite conaris probare metum dantem cauſam contractui bonæ fidei non facere contractum ipſo jure nullum: nam *l.ſi mulier*, *§.ſi metu coactus*, *quod met.cau.* de acceptilatione loquitur, aut conventione acceptilationi ſimili, non de contractu bonæ fidei. Item *l.metum*, *§.volenti*, *eod. tit.* non loquitur de contractu bonæ fidei. At *l.ult.§.1.eod. & l.4.& 5.C.eod.* loquuntur de contractu bonæ fidei: ita eſt, ſed cum rem ſuæ æquitati reſtitui jubent, non ideo negant contractum eſſe ipſo jure nullum: & tamen ex metus vel doli cauſa contractus ſtricti judicii non eſt ipſo jure nullus, præterquam ſi dos marito promiſſa ſit, ut *d.l.ſi mulier*, *§.ſi dos*, quod etiamſi accipias de nuda pollicitatione, aut dictione dotis, non de ſtipulatione, nihil agis, quia & actio, quæ ex nuda pollicitatione dotis naſcitur, ſtricti judicii actio eſt, condictio ex lege, non actio rei uxoriæ, ut tu ais, quo nomine deberet in margine tui libri depingi bria, aut cucurbita, aut caput morionis cum cucullione ſcabillis, & oricillis inſtructo: quæ enim major ignorantia, quam neſcire, dotem promiſſam nuda conventione matrimonii contrahendi cauſa non peti actione bonæ fidei, vel actione rei uxoriæ?

Poſt hæc quibus locis probatur dolo, & fraude contractum negotium bonæ fidei eſſe ipſo jure nullum, ut *l.3. §.ult. pro ſoc. l.in cauſa 2. §.1. de minor. l. & eleganter, §.1. de dolo*: his ita reſpondes. Quod ait *l.3.§.ult.* ſocietatem coitam dolo malo, aut fraudandi cauſa ipſo jure nullius momenti eſſe, hoc eſt, coitam communi dolo contrahentium in fraudem tertii, ut ſi ſocietas nefariæ rei coita ſit: huic exemplo non conveniunt verba illa, *aut fraudandi cauſa*, quæ ſunt de fraude, quæ eſt ſine dolo, *l.juriſgentium*, *§. ſed ſi fraudandi*, *de pact.* dolo autem malo coitam ſocietatem ſi tibi licet interpretari de coita communi dolo contrahentium in necem alterius, cur non tibi liceat etiam in edicto prætoris pacta facta dolo malo interpretari pacta ex colludio, & compacto facta in necem alterius, conſpirationes, conjurationes? Quod autem ait *l.in cauſa*, *§.1.de minor. & l. & eleganter*, *§.1.de dolo*, nullam eſſe ſocietatem, nullam venditionem, ſi quis in hoc ipſo, ut ſocietatem coiret, vel ut venderet, circumſcriptus ſit, ſic interpretaris, effectu eſſe nullam: jure non eſſe nullam, vel aliter, eſſe nullam ſi velit is, qui circumſcriptus eſt, non eſſe nullam, ſi nolit eſſe nullam: vel aliter, ipſo jure fieri, vel non fieri ipſo jure, ſed per actionem, vel exceptionem: quibus nominibus quis non te exibilet, quis non arceat libris juris, quis non procul faceſſere jubeat ab ſcholis, imperitiſſime? quod lex ait eſſe nullum, tu dices valere: quod lex ſibi recipit, tu facies in poteſtate adverſarii: quod lex ait eſſe ipſo jure nullum, tu dices non eſſe nullum, niſi beneficio actionis, vel exceptionis? Lorarii concaſtigate hominem *τὸν ἀνελόντα τὰς ἀρχὰς* pro commerita noxia.

JOHANNES ROBERTUS.

HIc impingit in limine, dum negat conventionem, qua ab emptione, aut locatione perfecta diſceditur, bonæ fidei eſſe: & revincitur apertiſſime hic error ex Neratio, qui bonæ fidei interpretationem hanc quoque conventionem admittere ait *in l.ab emptione 59.D.de pact.*& Ulp.*in l.ex empto 11. §. is qui vina*, *ff.de act. empt.* qui eo caſu, quo convenerit, ut emptio irrita fieret, ex empto agi poſſe ait ad reſolvendam venditionem in idque efficacem, eam actionem eſſe: quo etiam pertinet *l.juriſgentium 7. §. adeo*, *D.de pact.*

Quod autem *l.ult. §.1. D.de eo quod met.cauſ. l.4. & l.5.C.eod.* in eam partem accipi ait, ut ex eo, quod ibi res reſtitui jubentur, intelligamus contractum non ideo minus eſſe nullum, quia ibi non negetur quin ſit nullus, leviſſimum eſt, & eodem modo refelli facillime poteſt, quo ſuperiore capite diximus de iis, quæ reſcindi ibidem dixerat, quæ eſſent ipſo jure nulla.

Subſultat inde acrius, quod actionem, quæ ex promiſſione, & pollicitatione dotis naſcitur, ſcripſerim bonæ fidei eſſe.. In quo utrius noſtrum major inſcitia ſit, iis dijudicandum relinquo, qui expendent, plane nullam in hoc, vel legis auctoritatem, vel rationem ab eo adferri, me autem id eo comprobare, & quod Cic. *in Topic. ad Trebat.* de Juriſconſultis loquens, *In omnibus iis judiciis*, inquit, *in quibus ex fide bona eſt additum, plurimus cauſarum uſus eſt: ubi vero, ut inter bonos bene agi oportet, imprimiſque in arbitrio rei uxoriæ, in quo eſt quid melius æquius, parati eſſe debent. Illi enim dolum malum, illi fidem bonam, illi quid ſocium ſocio, quid eum, qui alienæ negotia curaſſet, ei, cujus ea negotia fuiſſent, quid eum, qui mandaſſet, eumve, cui mandatum eſſet, alterum alteri præſtare oportet, quid virum uxori, quid uxorem viro, tradiderunt*. Quæ an non eo ſpectant, ut ſignificet, quemadmodum in illis bonæ fidei judiciis, ſocietatis, negotiorum geſtorum, mandati, in eo quod alteri ab altero præſtandum eſt, bonam fidem ſervandam eſſe, ita & in ea, quod a viro mulieri, & a muliere viro præſtandum eſt? Quod autem rei uxoriæ antea fuit, & quod circa eam a Juſtiniano immutatum eſt, convenienter non tantum ad datam dotem uxori reſtituendam, ſed & ad promiſſam dotem a marito exigendam pertinuiſſe, & jam pertinere, prob.*l.unic.§. & ut plenius, in verb.vel detur, vel promittatur, vel uſucapiatur, cum §.ſeq.& §.ult.in verb.quæ poſt hanc legem, vel datæ fuerint, vel promiſſæ, C.de rei ux. act.* Comprobat idipſum, & quod verba hæc, *æquius melius*, quod ad dotes addi ſolita, & in aliis judiciis adjiciebantur, quam quæ ad dotis reſtitutionem mulieri faciendam ſpectarent, *ut in l.pen. in fi. ff.ſol.matr.* Nec repugnat quod horum cauſa nonnunquam condictio dari dicitur, ut in eo, quod evictæ rei in dotem datæ ratione agere volumus eo caſu, quo pollicitatio, vel nuda promiſſio tantum fuerit interpoſita, *l.1. C.de jure do.* Nam condictionem certi, & cum quavis alia actione concurrere conſtat, *l.certi condictio 9. in pr. & §.1.D.de reb.cred. ſi cert.pet.* Quin & eo, quod illam, quæ ad dotis reſtitutionem, ſicque ad dotis contractus reſolutionem datur, actionem bonæ fidei eſſe haud dubie admittimus, id aſſumi videtur, & illam, quæ ad dotis petitionem competit, bonæ fidei eſſe, arg.*l.ex empto 11.§.is qui vina, & §.ſi quis virginem, D.de act.empt.l.ab emptione, ff.de pact.* juncta *l.nihil tam naturale 31. ff.de reg.jur.*

Deinde quam leviter ab eo argutatur, quod fraudem ſine dolo eſſe ait. Id vero illi pernegamus: fraus enim dolum in jure ſignificat, nec ſine dolo admittitur: & cum non omnis dolus fraus dici poſſit, nulla tamen fraus ſit, quæ non dolum in ſe habeat, prob. *l.eum qui 21. in pr. ff.de inoff.teſt. l.ſi culpa 63. in pr. ff.de rei vind. l.impuberibus 7. §.ſi non fraus, D.de ſuſp. tut. l.juriſgentium 7. §. ſed & ſi fraudandi, ff. de pact.* Propterea que duo hæc conjungi ſolent, *ut in l.3. in fi. pro ſoc. & l.parens 5. in fi. ff.de obſeq.a libert. & lib. l.ſi procurator 10. C.de procurat.* Reliqua vero, in quibus quod roderet, deprehendere nihil potuit, uno velut faſce congeſta eludere conatur, & quæ alioqui ſibi invicem repugnare prima facie videri poſſint, adhibita tamen interpretatione noſtra facile ſibi mutuo reſpondere, & convenire comperiuntur, captioſe inverſis ex more ſuo verbis noſtris ſic involvere tentat, ut ſimul aliena a noſtris quaſi noſtra calumnioſe admiſceat: ut quidem illud, quod refert dixiſſe me, id valere, quod eſſet nullum. Dixi enim ſubſiſtere etiam ab utriuſque parte, at non valere. Sed nec ſimpliciter comperias a me dictum ſubſiſtere, ut inde calumnioſe cavillatur pugnantia me locutum, valere, quod nullum ſit, nullum non eſſe, quod nullum ſit: verum in hoc ſubſiſtere, ut qui dolum paſſus eſt, ſi ita malit, actione ex eo contractu illud conſequi poſſit, ut contractus reſcindatur, & nullus declaretur, ac inde revocentur data & tradita: Ab ejus vero parte, qui dolum admiſit, licet non in hoc ſubſiſtat, ut alterum ad contractum implendum cogere queat, tamen hactenus agere poſſit, ut aut ſtetur emptioni, aut ab ea diſcedatur, *d.l.Julianus, §.ſi*

quis a colludente. Quin & in eo, quod pupillus fine tutore emerit, aliis locis nihil agi dicitur, *l.fi id quod 7. ff.de refcind.vend.* aliis vero conftare ex uno latere contractus, *d.l.Julianus,§.fi quis a pupillo, & §.1.de auct. tut.in Inft.* attamen & tunc in hoc etiam ex parte venditoris agi poteft, ut declaret pupillus velitne contractui ftare, aut ab eo recedere, arg. *d.§.fi quis a colludente, in fin.*

Quid inter ftricta, & bonæ fidei judicia interfit, quoad dolum in iis quoquomodo admiffum.

CAP. IV.

JOHANNES ROBERTUS.

EX fuperioribus id tantum difcriminis conftituendum fentio inter bonæ fidei, & ftrictos contractus, quod in illis dolum, quoquomodo admiffus fit, vindicare licet actione, vel exceptione in id ex eodem contractu competente ex iftiufmodi contractuum natura, & vi infita, prob. *d.§. non folum, & d.l.fi quis affirmaverit, in princ.d.§.fi quis a colludente, d.§. fi quis virginem, l.unde fi Nervæ 80. ff. pro foc. l.majorib. & ibi gl. C.com. utr.jud. l.in contractibus, & ibi glo. C.ex quib. cauf. major.* Comprob. eo quod Cic. *libr. 3. Offic.* dolum malum ita legibus fuiffe vindicatum refert, ut tutelam XII. Tabulis, circumfcriptionem adolefcentum lege Lectoria, & fine lege (inquit) judiciis, in quibus ex fide bona additur: Illud nimirum indicans, non alio legis in id nominatim latæ fubfidio opus fuiffe, cum ex eorum vi infita propter claufulam ex fide bona iis infertam, actione ex eodem ipfo contractu dolum vindicare liceat: ut & idem paulo poft fubjicit, Q. Mutium Scævolam fummam vim effe dixiffe in iis omnibus judiciis, in quibus ex fide bona adderetur, fideique bonæ nomen exiftimaffe manare latiffime, & inde illic plura. Quod autem repugnare videri poteft, quod idem Cicero paulo ante de C.Cannio loquens equite Romano, ad hortorum emptionem vaferrimo dolo a Pythio argentariam faciente inducto, nondum tunc ab Aquilio collega fuo perlatas de dolo formulas fic caufatur, ut eo vindicandi doli ratione deftitutum Cannium plane fignificet: intelligendum a Cicerone propterea dictum, quod non fimpliciter venditionem factam propofuiffet, fed nomina inde facta: hoc eft, in creditum, & nominum obligationem venditionis pretium fuiffe translatum, ac per confequens contractus bonæ fidei caufam in ftrictum mutui contractum interveniente ftipulatione fuiffe translatam: ficque non jam actione bonæ fidei dolum vendicari potuiffe, ut quæ nulla exifteret ejus caufa in nominum obligationem translata: ut in mutuum interveniente ftipulatione quamcunque contractus præcedentem caufam deduci, & novari poffe conftat, *l.fi ex pretio, C. fi cert. pet. l.duo focietatem, ff. pro focio*. Quo difcrimen id conftituendum dicimus inter bonæ fidei, & ftrictos contractus, quod in iis, qui bonæ fidei funt, dolus actione ex eo contractu vindicetur. Id vero eo maxime comprobatur, quod hæc judicia doli exceptionem in fe continere, ut & confimiliter pactorum exceptiones iifdem ineffe dicuntur. *Tex. in l.hujufmodi 86. §.qui fervum, D.de leg.1. & in l.3.D. de refcind.vend.l.jurifgentium 7. §.adeo, ff.de pact.* Stricti vero contractus doli exceptionem minime contineant: nec propter dolum in iis quoquomodo admiffum actio, aut exceptio ex eodem contractu aliter vindicandi doli caufa datur, quam fi nominatim iis addita doli claufula de dolo fuerit cautum, juxt. *l.4. & l. ftipulatio 38. §. fed fi quis, in fin. & l. doli claufula 119. ff. de verb.oblig.* Hac autem omiffa non aliter in iftis vindicatur dolus, quam in fubfidium deficientis cujufvis alterius actionis, accerfita extrinfecus fubfidiaria actione de dolo, aut etiam doli exceptione, jux. *d.§.non folum, & l.1. D.de dolo*, juncta *l.2.in prin.D.de doli except.* Quo fit, ut propter dolum in iis admiffum non ita dici queant contractus nulli, ut

A qui bonæ fidei fint, cum ifti quoquomodo initi id in fe contineant, quo contractum nullum reddere dolum paffo, fi ita malit, liceat.

ANTONIUS MERCATOR.

HOc caput te feciffe ex his, quæ Obfervator fcripfit in tit. de dolo malo, & in *l.& eleganter*, negare non potes, dolum vindicari judiciis bonæ fidei, quam in rem tamen non debuifti addere *§.fi quis virginem*, in quo non dolus vindicatur, fed error corrigitur refoluta emptione. Debuifti tamen addere, dolum vindicari fi quis inciderit: Dolum, qui initium dat contractui non poffe conftituere contractum bonæ fidei. Sed ita initum contractum omnimodo nullum effe, quod nihil fit magis contrarium

B bonæ fidei, quam dolus & fraus. Dolus igitur non poteft conftituere bonæ fidei contractum. Quod idem fcripferat de translata inter Cannium & Pythium obligatione empti venditi in obligationem nominum, miramur te potuiffe intelligere.

JOHANNES ROBERTUS.

HIc veriffimum agnofcas, quod a Tullio fcriptum eft, eum, qui femel verecundiæ fines tranfierit, graviter oportere effe impudentem. Me qui & in hoc capite (quod hic corrodere adortus eft) cum ejus fententia e diametro pugnantia fcripferim, non pudet nugivendum dicere, caput hoc ex his ejus fcriptis feciffe, quibus falfa illa afferuit, atque etiam mirari ea me potuiffe

C intelligere, quæ antequam publice jura interpretari exorfus e fuggefto de jure refpondens turpiter fefe fubducere fuftinuiffet, ab aliis ad civiles Inftitutiones erant confcripta. Sed eft, quod miremur magis nonnulla, quæ ex aliorum fcriptis admifceret, cum apertiffima effent, non potuiffe illum intelligere. Nam illud quidem obiter fcriptis fuis noviffime interferuiffe deprehenditur, dolum in bonæ fidei contractibus vindicari bonæ fidei judicio, non ftricto. Verum ut fimul id fe plane non intelligere prodat, dum quod fimpliciter fcriptum eft in *l.& eleganter, §.non folum, in fin.& l.fi quis affirmaverit 9. in princ. D.de dolo*, aliifque illic a me citatis, diftinctione alia adhibita corrumpit, quæ nulla in eo legis vel auctoritate, vel ratione fulciatur. Nec, quanquam monitus, ab eo errore abduci poteft, quo errorem tantum fine

D dolo interveniffe interpretatur in *l.Julianus, §.fi quis virginem, D.de act.empt.* contra apertiffima ifta contextus illius verba, *& fciens eum errare venditor paffus fit*, quafi qui virginem emere volenti, mulierem vendat, & in eo errare illum fciens patiatur, non aliud agat, aliud fimulet, & dici poffit abeffe ab eo calliditas & fallacia, ac per confequens dolus, cum in iftiufmodi rebus fola ignorantia excludat calliditatem & dolum, juxta *l.1.§.1. D. de dolo*, juncta *l.1.verf.caufa, D.de ædil.ed.*

An fervus ab eo manumiffus, cui minor dolo inductus vendiderit, ea manumiffione fiat liber.

E

CAP. V.

JOHANNES ROBERTUS.

IN utroque cafu propofito *in d.l.& eleganter*, & quod dolo fervi factum fit, ut minor eum venderet, & quo dolo ipfius emptoris inductus eft minor ad fervum vendendum, cum exinde ab emptore is fervus manumiffus eft, difquiri folet, an is ea manumiffione effectus fit liber: nobis eo fpectare videtur ille contextus, ut utroque cafu fervum manumifsione liberum effectum fignificet: cum poft utrumque cafum propofitum indiftincte dicat adverfus manumiffum nullam in integrum reftitutionem poffe locum habere: tametfi perplexa, ne-

neque sibi admodum cohærentia, ideoque, ut arbitror, depravata sint ejus contextus verba, prout in vulgatis ac Florentino, & Norico quoque exemplaribus ita extant. *Hoc enim sic accipimus carere dolo emptorem, ut ex empto teneri non possit, aut nullam esse venditionem, si in hoc ipso, ut venderet circumscriptus est, & quod minor proponitur, non inducit in integrum restitutionem: nam adversus manumissum nulla in integrum restitutio potest locum habere.* Et rectius in plerisque tum manuscriptis, tum & editis aliis ita legi (quod & in multorum vulgatorum aliter habentium margine adscriptum reperitur) *Sive enim accipimus carere dolo emptorem, ut ex empto teneri non possit, sive nullam esse venditionem, si in hoc ipso, ut venderet circumscriptus est (quod & proponitur) non inducitur in integrum restitutio: nam adversus manumissum,* &c. Eo inquam, quod utramvis lectionem sequamur, indistincte statuit, adversus manumissum nullam in integrum restitutionem posse locum habere; simul significat, hunc manumissum, ut minime in integrum restitutionis, ita neque alterius rescissionis actionisve medio in servitutem redigi posse, ut ibidem Accurs. cum dixisset non tenere eo casu manumissionem (quod comprobari vult *l.2.ff. quib. ad libert. procl. non licet*) adjicit, id ita demum verum esse, si hoc velit venditor dolum passus. Interim igitur dum non declaravit, velitne an nolit, non est prorsus nulla venditio. Quin & idem Accurs. *in gloss.* immediate subsequente aperte pronunciat, eodem illo casu rei vendicationi locum non esse, idque propterea quod ex contractu inutili dominium transferatur. Quod Accursii dictum, ut notandum alii celebrant, in eo quod ex inutili contractu dicitur non secus dominium transferri, quam de possessione idem dicitur, juxta *l.1. §.si vir, D. de acq. possess.* Baldus vero subtilius in eo supplet, licet reprobetur contractus, cum non ideo sit reprobata traditio, transferri ex ea dominium, quia nuda non sit, ut quæ causam præcedentem habeat saltem putativam, ut ita non obstet *l.nunquam nuda, D. de acq. rer. dom.* Quo autem casu non quidem absolute nullus, sed annullandus est contractus, haud dubie dominium ex eo transferri idem Baldus, aliique ibidem plane pronunciant, arg. *l.metum, §. volenti, D. de eo quod met. caus.* Quæ omnia si quis in unum committat, ibi manumissione servum liberum effectum concludet, juxta id quod satis hoc innuere videtur ille contextus: sicque conjunctum illic utrumque casum quoad id, quod ibi subjunxit adversus manumissum nullam in integrum restitutionem locum habere posse, non recte Observator discerpit, & ad eum solum casum referendum contendit, quo servi dolo inductus fuerit minor ad vendendum: quia altero casu, quo emptoris dolo fuerit inductus, ut venditio, ita & secuta manumissio nulla sit, propterea quod ex contractu nullo minime transferatur dominium, cum ibi illud utrique subjunctum, de utroque id dictum aperte indicet. Nec repugnat *l.2. D. quib. ad libert. procl. non licet* (quam unam in suam sententiam trahere contendit) Ibi enim nulla proponitur intervenisse manumissio ex præcedente causa, sed tantum servus per vim ablatus testamentum liber esse jussus: quinetiam illo casu propterea non liberum fieri servum interpretatur, quod ejus domino nulla actione sit consultum adversus aut heredem, aut alium quemquam, quo indemnis servetur; cum hic aliud obtineat actione adversus eum, qui dolum admiserit ex eodem contractu competente, ut dictum est.

ANTONIUS MERCATOR.

FAlso opinaris, aut non tam opinaris, quam placet tibi juris prudentiæ dedito infideliter adserere servum manumissum ab emptore, qui dolo malo venditorem induxit, ut eum sibi servum venderet, liberum esse, quod ut efficias primum in *l.& eleganter, de dolo*, depravas Flor.& Nor. scripturam, deinde eam quoque admissam, huic tuæ opinioni non refragari ais, quod lex indistincte dicat, adversus manumissum nullam esse restitutionem in integrum. Indistincte sic accipis, sive servi, sive emptoris dolo venditor ætate minor circumscriptus sit: quod totum ineptum & vitiosum est. Lex enim proponit consilio servi circumscriptum minorem xxv. annis servum cum peculio vendidisse, & si ab emptore manumissus fuerit in manumissum competere actionem de dolo, videlicet si emptor consilium fraudis non participaverit: nam si participavit, ipse tenetur actione ex vendito empto, non manumissus actione de dolo: quod Bas. evidentius exprimunt his verbis: ἐνέχεται ὁ ἐλευθερωθεὶς τῇ περὶ δόλου ἀγωγῇ, εἰ μὴ μετέσχεν ὁ ἀγοραστὴς τοῦ δόλου, εἰ γὰρ μετέσχεν, ἐνέχεται τῇ περὶ τῆς τοιαύτης ἀγορασίας ἀγωγῇ. Et mox separatim subjicit: si dolo solius emptoris venditio extorta fuerit, nullam esse venditionem, quod & ita separata sententia, & quasi per interpositionem Basilica proponunt: Ἄκυρος ἐστὶν ἡ πρᾶσις ἐὰν εἰς αὐτὸ τὸ πωλῆσαι γέγονεν ὁ δόλος. Tum redit ad priorem casum ita scribens, *Et quod minor proponitur, &c.* Basilica: κἂν δὲ ἀφῆλιξ ἐστὶν ὁ πράτης, οὐκ ἀποκαθίσταται, &c. Ex quo apparet, eo tantum casu servi manumissionem valere, quo venditor dolo servi circumscriptus est, quoque in manumissum est actio de dolo, non quo dolo emptoris, quia hoc casu ἄκυρος, irrita, nulla venditio est: nuda igitur traditio servi, & nuda traditio dominium non transfert, *l.nunquam, de adqu. rer. dom.* Quæ autem a non domino manumissio fit, nullius momenti est. In hanc sententiam non reperies Dominum uti *l.2. quib. ad lib. proclam. non lic.* & tenebat te si forte Dynastes Aurelianus cum temere scripsisti, eam ab illo in suam sententiam trahi.

Post cum ad Accursium & Baldum confugis, ut probes eo etiam casu manumissionem quodammodo valere, quo emptoris dolo extorta venditio est, & ex contractu nullo dominium transferri, similis es Grasso, quem M. Tullius ait, cum differendo par Galbæ esse non posset, ad auctores confugisse, & id quod ipse diceret, & in P. Mucii, & in Sex. Ælii libris scriptum protulisse. Accursius autem & Baldus, quia a te probantur, mihi non sunt auctores idonei.

JOHANNES ROBERTUS.

QUidquid undecunque conquirat, & agitet oblatrator, manifeste prodit in quam partem se vertat, hic non habere, sive Florentinam & Noricam lectionem tueatur, *prædict. l.& eleganter*, sive ea repudiata alteram amplectatur, sive duos casus proponi admittat, sive cum Græcis interpretibus tres assumere malit. Eo enim, velit nolit, semper revolvitur, quod cum propositis jam illis, sive duobus distinctis, sive tribus commistis casibus, generaliter definiat Ulp. *in vers. & quod minor proponitur*, non ex eo, quod minor proponatur (illis nimirum duob. vel tribus pariter casibus) non induci in integrum restitutionem; propterea quod adversus illum quomodocunque manumissum nulla in integrum restitutio possit locum habere. Imo vero, inquit, hic redit ad priorem casum. At unde nam id colligat? Eodem contextu probari adeo debuit; alioqui subjectas generaliter clausulas illas quis dubitet ad superiora omnia, ac præcipue quæ proxima sint, referendas esse, & his comprehendenda? juxta *l.talis scriptura 30. D. de leg.1. l.1. C. de lib. præt. vel exhered. c. olim. ext. de rescript.* Et quod repetit nullam venditionem illic dici, ac per consequens inde secutam traditionem nudam esse, ex nuda vero traditione dominium non transferri, actum agit. Nam ego, quam parum ejus sententiam juvet *l.nunquam nuda 31. D. de acq. rer. dom.* (quam unam ad illa fulcienda citat & perperam) antea plenum feci. Ex Accursio & Baldo, inquit, quos quia mihi probantur, sibi non idoneos auctores esse ait. At ego a plurimis, quibus (antea ab illo, aut ipsius similibus seductis) non videbantur idonei, jam ad saniorem sententiam inclinantibus, maturiore studiorum profectu, & rerum usu confirmatis, idoneos haberi conspicio, in quibus recta sæpius, & juris

[A] ris rationibus ingenioſe comprobata ſenſerint. Ut quidem non in aliis (niſi opinione plurimum fallor) eorum ſententias me probare comperias, qui in quibus lapſi videantur, non diſſimulem. Nam alioqui abſit ut idem mihi unquam veniat in mentem, quod illi ut eorum ſcripta omnia hoc ſolo plane damnem, quia barbara, & minus Latina ſint, quod illorum ſeculi infœlicitati quadantenus condonandum videatur. Et eo minus poteſt hic convenire ea, quam attexuit Craſſi ſimilitudo, quo non ſimpliciter eorum auctoritate nitar, ſed iis illorum rationibus, quas diluere ne conatur quidem, tantum abeſt ut convellat, quod prius fuerat, ſi potuiſſet.

Ac quidem omnino conſtat non ſcripſiſſe me illum in ſuam ſententiam uſum *l.2. D.quib.ad libert.procl.non licet.* Verum quod de ea lege duobus locis ſcripſi, priore [B] loco nominatim retuliſſe ad Accurſium, qui *in d.l.et.eleganter*, illa una lege id comprobet, eo caſu quo emptor dolo venditorem ad vendendum induxerit, non tenere manumiſſionem. Id, inquam, ſcripſi initio illius cap. his verbis parentheſi ſic incluſis, cum proxime Accurſii meminiſſem (*Quod comprobari vult* l. 2. &c.) Ac deinde cum diluere nitor objectum illius *l.* 2. verba hæc, *quam unam in ſuam ſententiam trahere contendit*, quis exiſtimare potuit non de Accurſio dici, a quo uno illud retuliſſem ea lege comprobari?

Repetita tractatio Afric. reſponſi in l. frater a fratre 38. ff.de condict.indeb..

[C] CAP. VI.

JOHANNES ROBERTUS.

ANNUS agitur undecimus ab eo tempore, quo editis Receptæ lectionis duobus libris noſtris, quam ſimpliciſſime fieri potuit, & breviſſime, ac ni plurimum fallor, dilucidiſſime expoſui, quibus rationibus Afric. reſponſum *in l.frater a fratre* 38. *D. de condict. indeb.* in ejus principio negationem illam non admitteret, quam antea illi loco præter exemplarium omnium fidem eſſe addendam eſſeruiſſet Fr.Hotomanus. A quo tempore, & quidem abhinc biennio, eidem Obſervatori, qui tot locis utriuſque illius libri noſtri eodem tempore bonam magnamque partem furialiter proſcindere conatus fuit, illud ipſum mecum adſtruere [D] viſum eſt, ſubticitis tamen omnino iis, quæ ſcripſiſſem: quæ an illi ignota eſſe potuerint, qui eodem tempore in illorum librorum noſtrorum maximam partem debaccatus fuerit, dijudicandum cuivis relinquo: ita tamen ut illum, vel aliis rationibus noſtras cumulare, vel argumentis diverſis nonnunquam niti non diffitear. At certe ſicubi quod carpat, deprehendiſſe ſe putet, eadem qua in nos verborum, & conviciorum petulantia illi inſultet, adeo ut & ſcuticam intentet, ſed ita ut hic viciſſim flagrum minitetur, qui eo minus damnandus videri poſſit, cum ille prior acrius provocaſſet, quod qui Lucilium, in ſcena eum nominando, læſiſſet, exinde judicio injuriarum abſolutus, & jure feciſſe judicatus ſit, quia is Lucilii carminibus antea fuiſſet notatus, & indignius provocatus. Et cum Senatori maledicere fas non eſſet: Senatori [E] tamen remaledicere, & convicia regerere, jus faſque habitum fuiſſe legimus. Verum ut ad rem veniamus, conſentit, inquam, Obſervator nobiſcum in eo, quod multo prior ſcripſi, locum illum Afric. negationem nullo modo admittere, ſed diverſis rationibus a noſtris circa illa duo potiſſimum, in quibus illius reſponſi cardo præcipue vertitur: Prius an per filium, qui pecuniam peculiarem mutuam dederit, obligatio naturalis patri quæratur: Poſterius an in illa ſpecie mortuo patre extinguatur confuſione, & tollatur non tantum civilis, ſed & naturalis illa obligatio. In priore, ex communi interpretum, ſive (ut aliis locis vocat) triviali ſententia, aſſerit patri per filium naturalem illam obligationem ac- [A] quiri. Et quod obſtare dici poteſt argumentum iſtud, quo ad abſurdum deducimur, quod ſi ea patri acquireretur, ſequeretur patrem filio nunquam obligari naturaliter, quia quæſita filio obligatio naturalis contra patrem eodem momento acquireretur patri, & ad eum recurreret, ob idque ſtatim confunderetur, iſto patre eodem momento & debitore, & creditore effecto. Id vero frigide admodum, ac quidem ſine lege, aut legis ratione diſſolvit, eo quod ait acquiri ipſo jure eam naturalem obligationem patri, ſed quandiu pater ea acquiſitione non utitur, id eſt, quandiu peculium manet apud filium, ob id non intelligi acquiſitam, quia pater ſuum patrimonium ſponte ſeparaverit a filii peculio, ſeu patrimonio, ac ita concedente patre, ſic contendit fieri ſeparationem, & diſtinctionem perſonarum, ut interim id non intelliga- [B] tur acquiri patri. Quod eodem pene recidit, quo & illud, quod ab aliis ſcriptum eſt, acquiri eam obligationem patri ipſo jure: at quandiu pater ea acquiſitione non utitur, hoc eſt, quandiu manet peculium penes filium, non intelligi ei acquiſitam. Summa igitur ejus ſententiæ hæc eſt, acquiri eam naturalem obligationem patri, ſed interim ex ejus voluntate non intelligi acquiſitam: idque, nec legis ullius verbis in hanc rem etiam contortis, neque ulla ratione comprobare tentat. Alter vero ille plane contendit, patri per filium naturalem obligationem minime acquiri, hac ſola, quam in ejus ſcriptis diſpicere potuerim ratione, quia quod dicitur jus filio quæſitum patri acquiri, ex juris civilis fictionibus, argutiis, & ſubtilitatibus proceſſerit, quibus perſonæ omnes, quæ ejuſdem familiæ ſint, pro una numerentur: Itaque cum hic [C] de naturali jure, & naturalibus obligationibus agatur, naturaliter tantum eas conſiderari, neque ullis juris fictionibus locum dari: atque ita intelligi juris civilis fictione eam obligationem patri acquiri, at jure naturali, quo nudum, & ſimplex factum, quod a fictione abhorret, conſideratur, non acquiri. Quibus patet utriuſque ſententiam in eo pugnare: quod ipſam naturalem obligationem ille vere patri acquiri interpretatur: at interim dum manet peculium penes filium, acquiſitam non intelligi: hic autem eam vere patri non acquiri, ſed juris civilis fictione acquiſitam intelligi: ſicque utraque hæc admodum ἑλικὰ, καὶ οὐδὲν ὑγιὲς, quia cum adſit via, uterque dum ſola conjectura ducitur, quærat ſemitam: ut quidem utrumque illud falſum contendimus, ac primum quod ille naturalem obligationem in patrem, aut dominum [D] transferri aſſerit. Nam quod dicimus id quod a filiisfamil. aut ſervis acquiritur, eodem momento iis, in quorum poteſtate ſunt, acquiri, *l. placet*, *D. de acquir. hered.* id ad civilem ſolam obligationem referendum eſt, juxta *l.ea quæ civiliter*, *D. de acq. rer. domi.* cum huic acquiſitioni patria poteſtas, & dominium tantum cauſam præbeant, quæ non alio quam gentium, & civili jure exiſtere cœperunt, §. 1. *de his qui ſunt ſui vel al. jur. &* §. 1. *de patr. poteſt. in Inſtit.* quæque illius juris naturalis rationem immutare minime potuerunt, juxta §. *ult. de legit. agnat. tut. in Inſtit.* juncta *l. nihil tam naturale*, *ff. de reg. jur.* Atque ut illam naturalem obligationem in patrem minime transferri aſſerimus, ita & alterum illud negamus tunc juris civilis fictione intelligi eam transferri. Utrumque eo confirmo, quod alioqui pater filio, aut domi- [E] nus ſervo promittendo naturaliter obligari non poſſent: cum ſit regula. Quod quis ab alio ſtipulando mihi acquirit, id a me ſtipulando nihil agit, *l. ſi ſervo 32. in princ. D. de uſufr. l. liber homo* 118. *in princ. D. de verb. obligat.* Itaque ſi ab alio ſtipulando filius patri, aut ſervus domino, & naturalem quoque obligationem acquireret, vel vere, vel ipſius juris civilis fictione (cum naturalis obligatio nullum omnino ſine juris civilis adprobatione effectum producere valeat) hi a patre, aut domino ſtipulando nihil agerent, ſed conſequens falſum igitur: & falſum quoque antecedens. Conſequens autem falſum eſſe probatur eadem *l. frater a fratre*, *verſ. quæſitum*, *& l. ſi id quod 64. ff. de cond. indeb. l. quam Tuberonis 7. §. in peculio*, *verſ. ſed & id quod dominus*, *& l. peculium* 10. *in*

pr. ff.

*pr.D.de pecul.*Itaque quoad contractus inter filiumfa. & patrem, dominum & servum, vel inter fratres in ejusdem patris potestate existentes, idem quoad naturalem obligationem, quæ sola tunc oritur, statuo quod in contractibus a filiofam.cum extraneo initis, ut naturalis illa obligatio filiorumf. servorum, & fratrum personæ hæreat, & vere, & juris civilis interpretatione ejus juris fictionem omnem excludente, quod ea obligatio eodem jure comprobante effectus naturalis obligationis operetur: quippe impediendæ soluti repetitionis, exceptionis, compensationis, & ejus quod illi fidejussoria obligatio accedere valeat, probat. ead. *l.frater*, *& d.l.si id quod.*

Quæ autem huic sententiæ ab utraque illa diversæ repugnare videri possunt, ex eo interpretationem, & conciliationem rectius assumere, quod ab Ulp. dictum est: *Quodcunque sibi filiusfamil. acquirat, ejus emolumentum patri acquirere, in l.1.in pr.D.si quis a par.manum iss.*quæque ad hanc rem pertinent, cum abunde sint a me antea explicata, pluribus repetiturus non sum, quod ea, ni plurimum fallor, id omne planum faciant.

ANTONIUS MERCATOR.

Consentit Observator non tecum, quem non viderat cum scribebat ad Africanum, ut jam ante bona fide testatus sum, sed cum omnibus interpretibus juris, qui sunt, vel fuerunt, illo excepto, quem nemo habet pro juris perito, in *l. frater, de cond. ind.* Africanum rectissime respondere in hunc modum, utique pro ea parte, qua ipse patri heres extitisset repetiturum. Et quod attinet ad obligationem naturalem ex causa creditæ peculiaris pecuniæ quæsitam fratri adversus fratrem, recte Observator dixit, patri fuisse quæsitam, in cujus ambo potestate erant: namque Africanus perspicue filium, qui creditam pecuniam acceperat, vocat debitorem patris, & par ratio exigit, ut quemadmodum, quod servus conservo debet, id domino debetur, *l.6. de pec.leg.* ita quod frater fratri, id æque patri debeatur: ideoque si filiifamilias nomine cum patre agatur de peculio, non tantum deducitur, quod filius patri debuit naturaliter, sed & id, quod debuit fratri, ut nominatim scribit Theophilus in §. *cum autem, Inst.quod cum eo,&c.* proculdubio respiciens ad *d. l. frater.* Item si filius debitor patri heres extiterit ex semisse, consequens est obligationem naturalem, qua patri filius tenebatur pro semisse confundi; & recte igitur respondisse Africanum, filium, qui per errorem post mortem patris fratri pecuniam solvit pro semisse, ex quo patri extitit heres, eam pecuniam repetiturum, quia pro ea parte debitor esse desiit. Ratio, qua tu uteris, ut probes per filium patri, aut per servum domino acquiri civilem, non naturalem obligationem, est elegans: quia, inquis, huic acquisitioni causam præbuit patria potestas, quæ est juris civilis, & dominium, quod est jurisgentium. Denique ita ratiocinaris. Patria potestas est juris civilis: ergo jure patriæ potestatis civilis, non naturalis obligatio patri adquiri potest: eodem modo dicam: Patria potestas est juris civilis: ergo jure patriæ potestatis filii impuberis tutela a patre mandari non potest contra *l.impuberi, de adm. tut.* quoniam tutela impuberum est ex jure naturali, §.*ult. Inst.de Atil.tut.* Altera ratiocinatio est pulchrior. Potestas domini est juris gentium: ergo jure potestatis domino non potest quæri obligatio juris gentium. Belle cohæret cum superiori, nempe hoc modo, si jure potestatis civilis adquiritur juris civilis obligatio: ergo, inquis, jure potestatis naturalis, sive jurisgentium non adquiritur naturalis obligatio. Ejusdem stultitiæ est, quod ex *l.ea quæ civiliter, de adq.rer.dom.* probas, civilem tantum obligationem nobis adquiri per eos, quos in potestate habemus, ac si ea lex, quod naturaliter adquiritur, dum per quemlibet nobis adquiri ait, non comprehendat etiam eum, quem in potestate habemus, *l.10.* §.*non solum, de adqu. rer.dom.* Quanto rectius ex ea vir peritissimus juris, & artis ejus, quam qui tenent eruditi appellantur, sic argumentatur. Si civilis obligatio per filiumf. patri quæritur, & naturalis multo magis, quia quod naturaliter adquiritur, lex ait nobis adquiri per omnes, non quod civiliter: denique naturaliter facilius, quam civiliter. Idemque quod tu post alios objicis, patrem filio, aut dominum servo obligari naturaliter, ergo non posse patri, vel domino per filium, vel servum adquiri naturalem obligationem, recte ita distinguit: ex contractu habito inter patrem & filium, aut dominum & servum, patrem filio, vel dominum servo obligari naturaliter, nec eam obligationem adquiri patri, *d.l.frater*, §. *quæsitum*, ex contractu habito inter fratres, vel inter conservos patri, vel domino naturalem obligationem adquiri: hoc casu nihil dici posse, quo minus patri obligatio naturalis adquiratur: illo casu naturam non pati, ut pater sibi ipsi debere possit, quod debet filio: & quia tamen fieri potest, ut fidejussoris obligatio, quem dedit filio sibi per filium adquiratur, ideo responsum est, fidejussorem datum a patre non teneri, ne pro eodem, & eidem obligetur, *l.si quis*, §.1.*de fidejus.* nec erit improbabile si adjeceris, cessare tamen quodammodo, nec acquisitam videri interim, dum peculium pater apud filium manere patitur, ut nonus ad Africanum tractatus docet, quod idem de civili obligatione non dicam contracta inter filium & extraneum, aut inter servum & extraneum, quæ & in persona domini civilis obligatio est. Objectionem autem illam tuam perperam confirmas ex eo, quod dicitur, id quod quis cum alio contrahendo nobis adquirit, id eum nihil agere si nobiscum contrahendo deducat in obligationem, quia id tantum dicitur de servo fructuario, vel servo alieno, aut libero homine, qui nobis bona fide servit, & de eo, quod adquirit ex re nostra, vel ex suis operis, *l.25.* §. *Idem Julianus, de usuf. l.118. de verbor. oblig.* non de servo proprio, aut filiof. qui nobis adquirunt ex omni causa, & quod ab aliis nobis adquirerent, id non prohibentur sibi a nobis adquirere naturaliter. Quod autem in extremo scribis, ea quæ tuæ sententiæ adversari videntur, interpretationem adsumere ex eo, quod ait *l.1. si a par. quis man. sit*, quodcunque sibi filiusfamilias adquirit, ejus emolumentum patri adquirere, plane sententiam tuam infirmat? quia si quodcunque, ergo & naturalis obligatio, & similiter in *l.placet, de adq.her.* si hereditas, vel quid aliud: ergo & naturalis obligatio, & quidem confestim, & in atomo: & stultum est quod ais, obligationem naturalem non adquiri, sed emolumentum ejus. Emolumentum legati, vel emolumentum portionis nihil aliud est, quam legatum, aut portio hereditatis, emolumentum obligationis nihil aliud, quam obligatio: alioquin dicito etiam ex *d.l.1.*quodcumque aliud filius adquirat, sive civilem obligationem, sive hereditatem, sive legatum, ejus emolumentum patri adquiri, non hereditatem, non legatum, non civilem obligationem, quod quis te dicentem non explodat?

JOHANNES ROBERTUS.

Hic illud vere possum ex M. Tullii oratione pro M. Cœlio exclamare: *O magna vis veritatis, quæ contra hominum ingenia, calliditatem, solertiam, facile se per seipsam defendit.* Vix enim puto potuisse, & ad sententiæ nostræ comprobationem, & ad opinionis ipsiusmet nugivendi reprobationem validius quidquam adferri, quam quod idem cum veritatis obtegendæ, tum vero & falsitatis afferendæ causa frustra hic sese congerere, etiamsi tacuero, apertissime prodit. Hic enim comperias eum nulla ex parte sibi constare. Ac in eo primum, quod ait, Africanum perspicue filium, qui creditam a fratre pecuniam acceperat, vocare debitorem patris, quod perspicue falsissimum est. Nam quod eum simpliciter vocat *debitorem*, perspicuum est intelligere debitorem fratris; & quod in *vers. quæsitum*, vocat filium debitorem patris, perspicuum est in alia prorsus diversa specie dici, quippe in qua proposuisset ab ipsomet patre fuisse filio creditam pecuniam, quam quod inde dicitur filius

filius debuisse patri, ex causa mutui a patre facti dixit, non autem facti a fratre. Itidem perspicue falsum, quod ipsi domino deberi, quod servus servo debet, ait dici in *l.6. D.de pecul.* cum (quod plane repugnat) ejus tantum meminerit, quod servus domino, vel conservis, liberisve domini debeat. Et quod, si filiifamilias nomine cum patre de peculio agatur, non tantum deduci priore loco oportere, quod patri, sed & quod fratri filius debuit, nominatim scribi a Theophilo ait in *§. cum autem, quod cum eo qui in al.pot.in Instit.* Quid hic Theophili auctoritate opus, cum æque aperte ab ipsomet Justin. id illic sit traditum? quidque illud ad id, quod quærimus attinet, cum cujuscunque obligationis in filiorum persona contractæ emolumentum patri acquiri dicamus? ut & illud, quo filio in semissem herede existente, naturalem obligationem pro semisse confundi ait.

Insulsitates vero omnes vincit ea cavillatio, qua id, quod enarratione fusiore explicui patriam potestatem, quæ juris civilis, & dominium, quod juris naturalis sit, illud jure hoc nostro efficere, ut quæ filiifamilias, aut servi acquirant, ea patribus, & dominis acquirantur (quod istis duobus, quæ juris gentium, aut civilis tantum existant, ea, quæ juris naturalis sunt, immutari, & tolli non potuerint) sic in duo enthymemata confert, quæ mihi quasi a me sic lepide proposita tribuat: *Patria potestas est juris civilis: ergo jure patriæ potestatis obligatio civilis, non naturalis patri acquiri potest.* Ac præterea, ne hoc ipsum adjuncta ratione ulla asserere valerem, & quo absurdius illud redderet, aliud hoc non tantum æque ineptum, verum præterea & falsum adjungit, *Eodem modo dicam* (inquit) *Patria potestas est juris civilis, ergo jure patriæ potestatis filii impuberis tutela a patre mandari non potest*, contra *l. impuberi, ff.de admin. tut. quia impuberum tutela est ex jure naturali, §. ult. de Attilian. tut. in Instit.* Deinde & alterum istud enthymema etiam absurdius mihi obtrudit: *potestas domini est jurisgentium: ergo jure potestatis domino non potest quæri obligatio jurisgentium.* An non jure hoc loco Sycophanta pronuciandus sit, etiamsi tacuero, ex his quæ scripsi manifestissimum sit, quæ si argumento concludere velim, ex his quæ assumpsi, quæque dixi, sic certius colligere possum. Civilis ratio civilia jura tollere, & corrumpere potest, non autem naturalia: at patria potestas, cujus vi, quæ a filiofamilias acquiri contingit, ipsi patri quæruntur, solo jure civili introducta est: hujus itaque vi naturalis obligatio filiofam. quæsita, ei ut in patrem transferat, adimi & tolli non potest. Quam simile vero quod subjunxit, dum asseruit tutelam impuberum esse ex jure naturali: mirum quod non addiderit, & tutelam naturalem eodem modo dicendam esse, quo obligationem dicimus naturalem, quippe naturalis juris vi sola subsistentem: Nam quod tutelam ex jure naturali esse ait, & probari *§.ult. de Attilian..tut. in Instit.* ne juris contextus verba more suo contorqueat, id tantum ibi dicitur, naturali juri conveniens esse, ut impuberes in tutela sint, & is qui perfectæ ætatis non sit, alterius tutela regatur. Si id omne, quod juri naturali conveniens est, idcirco simpliciter naturale dici posset: & testamenta quoque naturalia dicenda essent, dominiorum distinctio, atque etiam stipulationes, & quivis istiusmodi actus, alioqui civiles, arg. *l.1.C.de sacros.Eccles. §. singulorum, de rer. divis. in Inst. l. an utilis 8. §. ult.ff. de accept.* Quod autem ad alterum ejus enthymema pertinet, si quæ ex ejus parte assumpsi, & dixi argumento concludere voluissem, sic colligere potuissem. Unumquodque eodem modo dissolvi debet, quo colligatum est: at naturalis obligatio, quæ ipsis servis acquiritur, solo naturali jure introducta est: igitur ea vi dominii jure gentium, non autem jure naturali introducti, servo, cui quæsita sit, adimi, & in dominum transferri non potest. Quam hæc ab utroque captioso ejus enthymemate aliena sint, nemo non perspicit. At dicet forte non ita me fuisse in Animadversionibus meis argumentatum. Agnosco non ita plane argumenta hæc nectere voluisse, cum satis haberem, si quæ sententia mea esset, & quibus rationibus impellerer enarratione, & explicatione illius loci demonstrarem. Sed tamen si quis exactius expendat, utriusque argumenti vim ibi expressam a me comperiet, ut non alio sine maxima, & perversissima calumnia detorqueri potuisse agnoscat, cum nominatim utrique illi acquisitioni patriam potestatem, & dominium tantum causam præbere assumpsissem, quæ non alio quam civili, & gentium jure existere cœperint, quæque juris naturalis rationem immutare non potuerint.

Sed videamus, quam certiora argumenta subtilis hic magister ad sententiam suam asserendam proposuerit, ut horum (quando ita vult) collatione ejus, de quo inter nos quæritur, magis elucere possit veritas. Si civilis obligatio (inquit) per filiumfamilias patri quæritur; & naturalis multo magis; quia quod naturaliter acquiritur, lex ait nobis acquiri per omnes, non quod civiliter: quod argumentum ducit ex *l. ea quæ civiliter, D.de aquir.rer. dom.* Id vero promptissime uno verbo labascit, quod sophistica hic captio sit: est enim fallacia in dictionibus naturaliter, & civiliter: cum id quod ibi dicitur a Modestino de his, quæ civiliter acquiruntur, appareat minime dici de civilibus, aut obligationibus, aut juribus, quæ nobis acquiruntur, ut neque quod ait de his, quæ naturaliter acquiruntur, intelligit de naturalibus obligationibus, aut juribus, quæ ipsa nobis acquirantur: sed utrumque refert ad modos acquirendi utroque illo jure introductos. Quod etiam exemplis illic declarat Modestinus, dum civiliter acquiri ait veluti per stipulationem, hoc est, civili isto stipulationis modo. Naturaliter vero acquiritur (inquit) sicuti est possessio, hoc est, naturali modo acquiritur, quippe traditionis. Neque per consequens illinc procedit argumentum a modo acquirendi, ad id quod acquiritur, ut ita colligas: Quod naturalibus modis quæritur, nobis pro omnes acquiritur: ergo naturalis obligatio nobis per omnes acquiritur. Quis enim non videat, & id minime consequi, & esse falsum? ac per consequens & illud falsius, quod sophistice inde quasi a majore ad minus colligit. Si ea quæ civiliter quæruntur, nobis per filios, & servos acquiruntur: igitur multo magis naturalis obligatio, quia per omnes nobis acquiritur. Quod quis sanæ mentis dixerit? Naturaliter quæri intelligit, per naturalem actum, & qui sit facti puta, apprehensionis possessionis, pecuniæ numerationis, ut ibi recte interpretatur Accursius. Sed quam insulse illud effugere conatur, quod imprimis ejus sententiæ obstat, dum generalem illam juris definitionem. Quod quis ab alio paciscendo, aut stipulando mihi acquirit, id a me paciscendo, aut stipulando nihil agere dicitur; de servo tantum fructuario, aut alieno liberove homine nobis bona fide serviente dictum interpretatur, in eo quod ex re nostra, & operis suis nobis acquirant, non autem de servo proprio, aut filiofamilias, qui ex omni causa, quod acquirunt, nobis acquirunt, & quod ab aliis acquirendo nobis acquirant, id non prohiberi a nobis acquirere. Quam omne hoc inscitum, & manifeste falsum sit, quis non videt? quod regulariter definiisse, & generalibus illis verbis proposuisse Julianum refert Ulpian. *in l.sed & si quis 30. §.Idem Julianus, eodem libro* (quæ in aliis exempl. est *l.si servi 32.*) *ff. de usufr.* id non pudet inficiari regulæ vim, & potestatem obtinere voluisse. Non fuisset verbis illis utendum, *quod, quis*, a quibus illic regulam inchoat, si de servo fructuario tantum, de quo ibi quidem agebatur, illud intelligi voluisset: verum ita dicendum, *quod is:* ut quidem haud dubie non jam ex conjectura, sed malitia correxisset, ni illud obstare animadvertisset, quod alio loco, ut regula etiam apertius esset prodita; quippe *in l. liber homo, in princ. 118. D.de verb.oblig.* Ibi enim eo amplius comprobat Papinian. fieri non posse, quin generaliter in omnibus id ita obtineat. *Quemadmodum etenim*, inquit, *habebit ejus actionem adversus me, quod ab alio stipulatus quæreret mihi?* Et vero quibusnam verbis expressius regulam proponi intelligemus, quam quibus regula, sive regulariter quid definiri dicitur? cum utroque, & regulæ

regulæ definitionis vocabulo, regulam nec aliud in jure intelligamus, juxta *l.1. in prin. ff. de reg. Caton. l. regulariter 9. ff. de pet. hered. l.1.* cum *l. omnis definitio 202. de divers. reg. jur. ant.*

Quin & vis veritatis ab eo invito extorquet, ut in eo quod negat esse regulam, & ejus vim non admittat, cum tamen regulam sequi cogatur, id propterea se agere dicat, quod natura id aliter non patiatur: quippe ex contractu inito inter patrem & filium, aut dominum & servum, patrem filio, ut & dominum servo naturaliter obligari, nec eam obligationem acquiri patri admittat, *d. l. frater a fratre, in §. quæsitum, ff. de condict. indeb.* Addit, quia hoc casu natura non patiatur, ut pater sibi ipsi debere possit, quod debet filius: quod a regulæ illius vi diversum non esse patet. Ex contractu vero inito inter fratres, vel inter conservos, patri vel domino naturalem obligationem acquiri idem ait, quia nihil possit obstare quominus illi acquiratur, quod falsum esse constat. Illud enim obstat, quod diximus, nihil aliud huic acquisitioni causam præbere dici posse, quam patriam potestatem, quæ cum juris sit, naturalia jura adimere & tollere non possit, ut dictum est. Quod si is omnino non agnoscit (ut quidem cogitur) exiguum tamen ab eo abest, cum dicat eam illi patri quæsitam naturalem obligationem interim cessare, nec patri acquisitam videri, quandiu peculium apud filium manere patitur. Ex quibus hæc parum sibi cohærere, & invitum ad ea, quæ asserimus agnoscenda pertrahere, facile perspici potest. Quam inepte vero adversus id argutatur, a quo dixi omnia hæc interpretationem planam & apertam assumere, quippe quod ait Ulp. *in l.1. in pr. ff. si quis a par. man.* Quodcunque sibi filius acquirit, ejus emolumentum patri acquirere. Si quodcunque, inquit: ergo naturalis obligatio. Hic sese prodit paralogismus consequentis a toto non universaliter sumpto ad partem. Non enim simpliciter dixit Ulpianus, quodcunque acquirit filiusfamilias, id eum patri acquirere, sed ejus emolumentum patri acquirere. Non igitur omnem acquisitionem complectitur universalis illa dictio, quodcunque, utpote minime universaliter sumpta consequentis habita ratione, verum emolumenti tantum: at in nudo obligationis jure non consistit emulumentum. Quo pertinet & quod ab Ulpiano dicitur *in l. placet 73. ff. de acq. hered.* Cum hereditas, aliudve quid ei, qui in potestate est, acquiritur, confestim acquiri ei, in cujus potestate est, ut hoc ad emolumentum, quod inde obveniat, referamus, non autem omne qualecunque sit jus: quod propemodum illic initio sensisse videtur Accursius, prob. argum. *l. cum filiusfamilias 11. in verb. per quos commodum, ff. de leg. 1. & l. quæ legata 18. ff. de divers. regul. jur. in verb. eorum commodum, & princ. tit. per quas pers. nob. acq. in Instit. in verb. ut ut quod ab actione commodum.* Ut constat non eo minus penes filiumfamilias heredem institutum jus heredis manere, ex quo etiam consequantur effectus plures, *l. qui hominem 74. §. quidam, ff. de solut.* Quo & illud refellimus, quod idem ait, emolumentum obligationis nihil aliud esse, quam ipsam obligationem, quasi idem propemodum hac in re velit, quod in eo Seneca, quo non aliud hereditatem existimabat esse, quam res hereditarias, & ea, quæ in hereditate essent, *libr. 6. de benef.* cum tamen constet hereditatem jus esse, & in jure consistere, *l. hereditatis appellatio 119. ff. de verb. & rer. sign. l. hereditas etiam 53. ff. de pet. hered.* Nec mutat quidquam, quod ex hac sententia nostra ait consequi, idem in ceteris dicendum, ut quodcunque aliud filius acquirat, sive civilem obligationem, sive hereditatem, sive legatum, ejus emolumentum patri acquirat, non hereditatem ipsam, non legatum. Nam quæ & civili modo acquiruntur, & a solo civili jure pendent, ea facilius in patrem transferri possunt, ex præced. reg. præd. *l. ea quæ civiliter.* Qua ratione quodcunque stipulatur qui in alterius potestate est, pro eo haberi dicitur, ac si ille, in cujus potestate sit, stipulatus fuisset, *l. quodcunque 45. in prin. ff. de verb. oblig.* At in hereditate aliud existimaverim: nam licet ipsa hereditas juris civilis nomen sit, tamen hereditas, aut legatum filio, vel servo relictum, in persona & filii, & servi vires capiunt, *l. debitor 84. §. servo alieno, ff. de leg. 2.* ac eo maxime, quod horum voluntate tunc opus sit, *l. 3. vers. potuit enim, quamvis jubente domino, nolle adire, C. de hered. instit. l. qui in aliena 6. §. ult. ff. de acq. hered.* Itaque & hereditas & legatum eorum personæ hæret, prob. *d. l. cum filiofam. & d. §. servo, & d. l. quæ legata, & l. si usufructus 14. in fin. ff. quand. dies leg. ced.*

Nihil absurdi ex eo consequi, quod in hypothesi præd. Africani responso accommodata, contingere possit, unum ex fratribus nihil ex fratris peculio consequi, cum alter ex ipsius peculio non exiguam quantitatem consequatur.

CAP. VII.

JOHANNES ROBERTUS.

SUPERIORI illi sententiæ nostræ in his, quæ posteriore loco ab illis scripta sunt, non video quid obstet, nisi si forte, quem prima fronte illud movere possit, quod ex illa nostra sententia illorum alter duo absurda sequi ait, quæ quo clariora sint, ejus hanc hypothesin assumemus, & excutiemus. Duos proponit fuisse fratres, primum & secundum, quorum quisque centenos aureos in peculio habuerit; primum autem a secundo quinquaginta mutuatum esse, & postea patrem decessisse, at fratres illos duos ex æquis partibus ei succedentes, postea paternam hereditatem, simulque utriusque peculium, quod cum hereditate permixtum esset, pinguius, ut ille ait, divisisse, hoc est (ut interpretatur) nulla deductionis ejus, quod debebatur, ratione habita: sicque ex primi peculio, quod 50. tantum aureorum fuit, secundum abstulisse 25. tantum aureos: ac primum ex secundi peculio habuisse 50. Et hæc cum ita essent, primum 50. quæ debebat, per errorem solvisse secundo. In qua specie si quæratur quantum primus a secundo indebiti condictione repetere possit, si responderimus juxta illam superiorem sententiam nostram, id colligit futurum, ut secundus habeat 25. minus ex peculio suo, quam ille primus, & quam naturalis æquitas dictet. Quod quidem ita sequeretur, sed ex perverse posita hypothesi: si quidem cum assumpsisset unumquemque illorum centum in peculio habuisse, ubi postea proponit post mortem patris, cum fieret pinguius (ut vocat) divisio, nulla reputatione, & deductione facta ejus, quod a primo deberetur, aut secundo debitum esset, ut proposuit, primi peculium 50. tantum aureorum fuisse, ex quo secundus 25. tantum abstulerit, ita debuit proponere, & secundi quoque peculium, quod etiam cum hereditate pinguius divisum est, 50. tantum aureorum fuisse, ex quo vicissim & ipse primus 25. tantum aureos abstulisset: sicque nulla prorsus in eo esset inæqualitas, si postea soluta exinde a primo 50. postea is eadem illa 50. duplici ratione ibi tradita repetat. Atque etiam si hoc dedero, ut mutata illa ab eo proposita hypothesi ponamus, secundum ultra id quod debebatur, centum in peculio habuisse, primum vero 50. tantum, sicque secuturam inde esse inæqualitatem: quid miri, quidque absurdi? cum etsi nullum inter eos mutuum antea fuisset contractum, æque inæqualitas eadem quoad peculium inter eos secutura fuisset; quippe ut primus ex secundi peculio haberet 50. secundus vero ex primi 25. tantum. Nam si verum est, quod ut est verissimum, idem quoque admittit, permisceri peculium cum patris hereditate, simulque communicari, & dividi, *l. certum 13. C. fam. ercisc.* nec referre, penes quem res illæ sint, aut non sint, *l. filiæ licet 12. C. de collat.* si ponamus patrem 450. aureos in bonis habuisse, primi filii peculium 50. tantum, secundi vero 100. aureorum fuisse: ita fiet, ut quisque 300. auferat per consequens, cum ex solius patris substantia quisque 255. aureos

aureos tantum habiturus fuerit. Si peculii rationem feorfim ponas, ut illo quoque non obftante a juris auctoribus miri videmus, primus ex fecundi peculio 25. habiturus eft: fecundus vero ex primi peculio nihil. Imo vero etfi primus nihil in peculio habuiffet, ejus peculii defectus non obftaret, quominus peculii, quod fecundi fuit, dimidiam partem auferret. Sicque eo illud abfurdum plane fubverti dicimus, quo idem ille fecundo loco proponit futurum ut deducamur, atque prope flagitiofum quoque vocat, eo cafu quo primus nihil in peculio habuerit, & fecundus illi 50. crediderit, primum, fi poft patris mortem eam naturaliter tantum a fe debitam pecuniam errore folverit, pro ea parte, ex qua heres eft, illam repetiturum: Sicque fieri, ut primus ex fecundi peculio confequatur 25. fecundus vero ex primi peculio nihil omnino, ut quod nullum fit. B At contra exinde ex 50. illi folutis abftrahuntur illi 25. indebiti condictione, non quia id inducat compenfatio, ut inde fupponit Obfervator; fed magis id, quod effectus naturalis obligationis in dimidia parte extinctus fit propter hereditatis paternæ obventionem, ut dictum eft. Quod fi flagitiofum effet, flagitiofa quoque & illa lege introducta fateri cogeremur, quæ tamen & ille ipfe admittit, nec inficiari poteft, prob. *d. l. certum*, & *d. l. filiæ licet*.

Atque fuperioribus illis anfractibus vitatis, fic plane hypothefis prædicti Afric. refponfi rectius proponetur: Cum duo effent fratres, primus & fecundus, in ejufdem patris poteftate exiftentes, quibus peculium profectitium conceffum a patre effet, & fecundus primo 50. mutuo dediffet, poftea patre mortuo uterque 50. in peculiaribus rebus haberet, minimè computata illa mutuæ pecuniæ a C fratre datæ obligatione, aut quoad eum, a quo deberetur, aut quoad illum, cui ea deberetur: relicta autem a patre effet 400. aureorum, quibus admixtum utriufque filii peculium fummam quingentorum aureorum conftitueret, id omne ex æquis partibus divifum eft: ficque effectum, ut quifque filiorum 250. aureos auferret. Poftea primus fecundo quinquaginta exfolvit, idque facti errore, puta, exiftimans vel mutuum id poft patris mortem contractum fuiffe, vel ex caufa caftrenfis peculii ipfius fecundi. Quæfitum eft ab Africano, an eå 50. quafi indebite foluta repeti poffent? Is vero fic refpondet, ut fimul refponfi rationem ita explicet, utique pro ea parte, qua ipfe primus patri heres extitiffet, repetiturum, ex illa fuperiore ratione, qua diximus in ea parte devoluta effe jure hereditario ad eundem debitoris & creditoris jura, ficque D eo extinctam fuiffe naturalis illius obligationis, quæ in cujufque eorum perfona fubftiterat, vim & effectum. Pro altera vero parte ita demum ait repetiturum, fi non minus ex peculio ipfius primi ad fecundum fratrem perveniffet: quia naturalis obligatio, quæ fuiffet, hoc ipfo fublata videatur, quod peculii partem fecundus frater, & idem creditor fit confecutus. Partem autem peculii intelligit confecutum, non eo tantum, quod ipfo actu, vel cum rebus paternis, vel feorfim a rebus paternis divifæ fint cujufque eorum res peculiares: verum eo, quod morte patris cum ipfis rebus paternis commixtum fuerit utriufque peculium, & ejus tam quoad res, quam quoad jura peculiaria communicatio ipfo jure facta. Quod fi minus ipfa naturalis obligatio plane fublata fuerit, utpote filiorum perfonis hærens, at- E tamen ejus vis eo fit extincta, quod ipfi peculio inhæreant iftiufmodi obligationum jura & onera, quæ ipfo jure peculium augeant, & minuant, ut poftea propofitis exemplis ibidem comprobat African. Sicque eo admiffo fit, ut cum primus poft divifionem hereditatis paternæ, fimulque utriufque peculii 50. errore folverit, nifi integra ea condiceret, ut dictum eft, eo minus effet habiturus quam fecundus ipfius frater: at folida condicens, tantundem penes unumquemque eorum ex paterna hereditate, fimulque utriufque peculio maneat, ficque quifque 250. habeat: tametfi non inficier fic aliter proponi poffe fpeciem, ut inæquales fint iftorum partes, fi illud fimpliciter fpectes, quod alter plus, alter vero minus in peculio habuerit, fed ita ut id non efficiat ipfa, quæ fit juxta fuperiorem rationem indebite foluti repetitio, fed utriufque peculii communicatio, & cum paterna hereditate æqualiter facta divifio: quandoquidem, ut perfpicue jam demonftratum eft, idem contingeret eo cafu, quo nullam ab uno ex fratribus alteri pecuniam mutuo datam proponeremus. Ita nulla in eo abfurditas, nullum ut dixi flagitium, etiam in eo quod contingat fecundum ex primi peculio nihil confequi, cum tamen primus ex fecundi peculio non exiguam quantitatem auferat.

ANTONIUS MERCATOR.

NOn potuifti tibi temperare quin & hoc capite, quod dirigis ad alium, afpergeres aliquid in Obfervatorem jure, vel injuria. Si frater, qui a fratre B pecuniam peculiarem mutuatus eft, nihil habuerit in peculio, & poft mortem patris fatri pecuniam folverit per errorem, eam pecuniam condicit pro parte, qua patri heres extitit. Cur ita? Quia, inquis, ut Obfervator fupponit, hoc inducit compenfatio. Marrucine, ubi vero hoc Obfervator fupponit, qui hanc folam fæpius rationem iterat, quod pro ea parte confufione, five adquifitione hereditatis fublata fuerit obligatio naturalis, & quod genus compenfationis hoc eft? cujus pecuniæ cum qua pecunia?

Caput quod fequitur omittimus, quia nihil ad nos attinet, & quod iteras de emolumento obligationis quæfito patri, non obligatione ipfa, fatis jam fuperiore profligavimus.

JOHANNES ROBERTUS.

C SCripfit nugivendus (& manifeftiffime falfum eft, quod negat fe fuppofuiffe, & fcripfiffe, cum extet editus ejus tractatus ad African. in quo id habetur) fcripfit, inquam, & in fpecie fupradicti Africani refponfi ex Primi ejufdemque debitoris fratris peculio tantundem ad fecundum fratrem creditorem pervenerit: quantum erat in dimidia debiti parte (ultra alteram illam dimidiam, quam indiftincte repeti poffe dixerat) & in hac quoque altera dimidia confufione fublatam effe naturalem illam obligationem: quod fi minus dimidia parte debiti ex Primi peculio ad Secundum pervenerit, concurrentis illius quantitatis compenfationem fieri, & quia remanferit naturalis obligatio in eo, quod fupereft, ejus quod fupereft, repetitionem non effe (quæ quidem funt ipfiffima illic nugivendi verba) quod fi nihil D ex Primi peculio ad Secundum pervenerit, & nihil quoque quod ad illam dimidiam attinet, repeti poffe, quia in tota dimidia illa parte naturalis obligatio remanferit. At ego & illo primo cafu obligationis confufionem, & fecundo cafu compenfationem (quam inducere voluit, & tamen monitus nunc abnegat) rejiciam, quippe confufionem ipfius obligationis, ut quæ cum Secundi perfonæ hæferit, minime in patrem, nec per confequens in hereditatem translata fit: attamen admittam ejus effectum eo fublatum ipfo jure, ob peculii participationem, cujus nulla pars pervenire potuerit ad Secundum, fine fuo onere, quale id eft ejus, quod naturali faltem obligatione debebatur: ut ibidem in fequentibus aliis exemplis fubjectis docet idem African. In quo non video quorfum compenfationem fieri E voluerit. Quærit, cujus pecuniæ cum qua pecunia. Nihil facilius expedire poffum: Ejus pecuniæ, quæ, quod ad hanc alteram dimidiam foluta eft ex Primi peculio, cum concurrente quantitate alterius dimidia, ejus quod Secundo debebatur. Dicet me, quod illi de compenfatione ab eo ineptiffime inducta objeci; generaliter protuliffe, & in illa quoque fpecie id dixiffe, in qua ex Primi peculio nihil ad Secundum pervenerit. Certe cum hic abfurde tam confufionem, quam compenfationem introduceret, quod utrumque non convenire contenderem, & generaliter quoque utrumque protuli, fed ita ut & ex prioribus Receptæ lectionis defenfionis, & pofterioribus Animadverfionum fcriptis noftris, illud me ita fenfiffe liquido appareat. At interim compenfationem in

in hac re suppofuiffe inficiari non poteft, cum & in tractatibus ad Africanum, & in libello renovatæ adverfus eum difputationis illius, editum id fit: quod fi abfque ipfius mandato actum caufatur, non obfiftimus quominus adverfus utrumque typographum illi fervetur regreffus, modo interdicatur ne amplius nos id falfo fuppofuiffe temere effutiat, & effreni adeo ore quærat ubi Obfervator fuppofuerit, quafi nufquam id fit, quod aperte adeo duobus locis afferuerit.

Quid in prædicti Afric. refponfi fpecie intelligendum fit, confufione, & participatione naturalem obligationem tolli.

CAP. VIII.

JOHANNES ROBERTUS.

Ex duobus a nobis initio propofitis ad Afric. refponfum, pofterius iftud eft, quod ille, poftquam multis differuit confufione tolli non tantum civilem, fed & naturalem obligationem (in quo illi affentimur) tandem concludit, duobus modis confufionem obligationis fieri, acquifitione hereditatis, & acquifitione peculii, utramque autem prædicto Africani refponfo accommodari: quia altera dimidia ejus, de qua quæritur, obligationis pars, hereditatis acquifitione fublata fit, altera vero acquifitione dimidiæ peculii, fi tantundem in ea dimidia peculii parte fuit, quantum in illius obligationis parte dimia. Utrumque autem hic alter pernegat, & dictu abfurdum contendit, naturalem filiorumfam. obligationem ob peculium ab illis acquifitum confundi, cum nec peculium, nec hereditatem acquirant, qui fui heredes funt: quia inter aditionem hereditatis, quæ extraneorum, & hereditatis immixtionem, quæ fuorum heredum eft, plurimum interfit, & ex confequentia inde peculium acquiri dici nequeat (ut quod in hereditate fit) fed retineri. Hæc quidem fubtilius & accuratius, neque tamen ut locum illum planum reddant, cum idem hic in eo fibi repugnet, quod propterea negat patris morte extingui naturalis illius obligationis vim, quia fi femel ejus morte extracta fuiffet, iterum per peculii participationem ea perimi non poffet: Sic poft patris mortem peculii participationem fieri affumens, ac ita quod ab Afric. dictum eft, accipiens. Id vero cum illo, quod exinde afferit, manifefte pugnat, quippe filios peculium multo magis retinere, quam paternam hereditatem. Qua in re eo falli videtur, quod quæ ab Afric. cum de parte peculii, quam frater fit confecutus, tum etiam de peculii divifione dicantur, fic interpretatur dicta de ea peculii communicatione, quæ fit per rerum peculiarium actualem, ut vocant, divifionem, quafi nulla earum communicatio antea interveniffe intelligatur, quam actu divifio facta fit, & participatio reipfa fecuta: quod fi ita effet, non poffent dici peculium retinere, fed dicendi effent acquirere, quod nulla ratione fieret. Nam morte patris ftatim commune utriufque peculium fit, ac ita ut neutrius pars ulla fine fuo onere, & fua caufa alterius fieri, & ad eum pervenire dici poffit: quale onus, & qualis caufa eft id, quod aliquid vel fola naturali obligatione ratione peculii debetur, vel peculio debitum eft. Sunt enim ipfi peculio inhærentes omnino iftiufmodi obligationum jura, & onera, atque peculium ipfo jure & augent, & minuunt, ut ex eodem Afric. ibi comprobat. & *in l. fervus 31. ff. de act. empt. l. fi quis fervum 30. cum l. feq. & l. depofui, §. ult. D. de pecul.* Quo fit, ut fi tantundem fit in dimidia peculii parte fratris debitoris, quantum in dimidia ejus quod alteri fratri debetur parte, ob id naturalis illa obligatio non impediat hujus dimidiæ debiti partis folutæ repetitionem: quod ea ob iftam partis peculii, cui onus debiti iftius hæreret, communicationem patris morte factam fublata fit, juxta communem interpretum fententiam. Sed enim illa, quæ fubtilius in quæftionem revocat, eo plane amoventur, quod dicimus, naturalem il-

A lam obligationem, quæ utriufque filii perfonæ, tum active, tum & paffive inhærebat; patris morte non fuiffe fublatam. Qui enim potuit? cum, uti diximus, patris perfonæ minime hæreret (fiquidem non omne id, quod filiusfam. acquirat, patri quæratur, fed ejus tantum emolumentum, juxta *d. l. 1. in princ. ff. fi quis a paren. man.* juncto arg. prin. tit. *per quas perf. nob. oblig. acquir. in Inftit. in verf. ut quod ab actione commodum*) verum ejus obligationis vim & effectum patris morte fuiffe extinctum, idque ftatim mortuo patre omni ex parte, fi de filii debitoris peculio tantum ad filium creditorem pervenit, quantum fuit in dimidia illius debiti parte, juxta illa, quæ & antea a nobis fcripta, & proxime repetita funt.

B *Non idem effe dominium & proprietatem: & maritum dotalium rerum conftante matrimonio vere, non autem fictitie, dominum effe.*

CAP. IX.

JOHANNES ROBERTUS.

Docui ante multos annos & editis Sententiarum mearum libris afferui pluribus, aliam effe proprietatis vocis, quam dominii fignificationem: idque inter duo illa intereffe, quod proprietas non aliud fit, quam jus, quo res mea eft: dominium vero fit jus de re difponendi, quod non tantum ex proprietatis, fed & alia etiam caufa competat: cum
C tamen & veteres interpretes proprietatem nihil aliud, quam dominium effe, fed directum tantum, & alii exinde plane inter proprietatem & dominium nihil intereffe exiftimaverint: ficque etiamnum ubique explicant, dominium, id eft proprietas, & proprietas, id eft dominium: quia non alius fit dominus, quam qui proprietarius fit, hoc eft, qui proprietatem habet: quod fi qui alii domini dicantur, per abufionem id fieri, ut dici dominos & ufusfructus, & poffeffionis admittunt. Qui autem, & quatenus ufusfructus, atque etiam fervitutis realis ratione dominus quis dici poffit, explicui abunde præd. loco. At poffeffionis dominum quem dici nufquam comperio, fed nec quidquam adfine. Nam five ad eorum dominium, qui ex Prætoris edicto bonorum poffeffionem acceperunt, id referas, non recte eos fimpliciter poffef-
D fionis dominos factos dixeris, cum in omnibus eos vice heredum effe, & tantundem bonorum poffefforia hereditatis petitione confequi lex voluerit, quantum civilibus actionibus heredes, *l. 2. D. de bon. poff. & l. ult. D. de poff. hered. petit.* ac per confequens & proprietatem hereditariarum rerum, non autem fimpliciter poffeffionem. Quod fi & ad alios poffeffores id referas, abfurdius. Nam licet ifti, fructus, quos percipiunt, fuos faciant, quin etiam plus juris in percipiendis fructibus habere dicantur, quam ufufructuarii, *l. qui fcit 25. verf. præterea, D. de ufur.* non tamen jus ullum habent in corpore, cujus juris ratione fructus, quafi domini fint, percipiant, & fuos faciant, aut aliter re utantur, ut quidem & ufusfructus, & fuperficiei, ac fervitutis realis jura habentes, jus in corpore, & ejus juris ratione dominationem aliquam
E habere, prob. *l. 2. D. de ufufr. l. 1. D. fi ager vect. vel emphyt. l. 2. §. qui fuperficiem, D. de fuperfic. l. fi tibi, §. ult. D. de leg. 1. l. femper, §. in hoc interdicto, D. quod vi aut clam,* juncta *l. via, §. fi fundus ferviens, & l. fi communi, & l. tria, & l. cum effent, in fi. D. de fervit. ruft.* Atque ita dominationem quoque pro dominandi jure dictam interpretor, quod nihil aliud fit quam dominium, in *l. duo fratres 77. D. de acq. hered. l. fi id quod 64. D. de cond. indeb.* adeo ut & perfonalium quoque actionum dominus is dicatur, cui hæ competunt, ut mulier dicitur actionum adverfus maritum competentium domina, κύριᾳ τῶν ἀγωγῶν τῶν κατὰ τοῦ ἀνδρὸς, in §. *illud, in Auth. de æqualit. dot. nov.* 97. quia jus habeat non quidem proprietatis, cum nullum fit incorporalium rerum, fed quale in

in ea incorporali re, & personali jure haberi potest: cujus A ratione eo uti, & de eo disponere, sicque & dominari possit. Istiusmodi autem nihil habent possessores, nec quidem quoad percipiendos fructus, cum nec quivis possessor fructus suos faciat, neque qui suos faciunt, quosvis suos efficiant, *l. fructus 45. ff. de usur. l. bonæ fidei 48. ff. de acq. rer. dom.* Per consequens nec propter jus, quod in re & corpore habeant, id illis tributum sit, sed & bonæ fidei, & culturæ curæque ratione, *§. si quis a non domino, de rer. divis. in Inst. d. l. qui scit*, arg. *l. 3. C. de condict. ex leg.* juncta *l. certum 22. C. de rei vindic.*

Verius itaque dicimus non idem esse dominium, & proprietatem, etiam eo casu, quo & de pleno dominio, sive proprietatis plenæ dominio, & plena proprietate loquimur: sed id inter hæc duo interesse, quod inter causam, & effecta, ut dominium sit effectum proprietatis, B quasi causæ, ut non aliam causam id, quod absolute dominium vocamus habere possit, quam proprietatem: cum tamen aliæ causæ existant alterius dominii, sive dominandi juris: quippe vel jus emphyteuseos, juxta *l. possessores, de fund. patrim. lib. 11. C. l. ult. de loc. præd. civil. lib. 11. C. Auth. si dominus temporalis, C. de hæret. & Manich.* arg. *d. l. 1. in fin. ff. si ag. vectig. vel emphyt.* vel *jus usufructus*, juxt. *l. 3.* juncto arg. *l. 5. ff. si ususfruct. pet. & l. 4. & l. 7. ff. de usufruct.* aut etiam matrimonii, cujus ratione dotalium rerum maritus sit dominus, ut mox dicemus. Sed cum plena dominatio, sive plenum perfectumque dominandi jus illud sit, quod proprietatis plenæ ratione nobis competat, eo fit, ut absolute prolata dominii vox, non ad aliud regulariter, quam plenum illud dominium referatur: sed ita tamen ut quo & alterius C generis dominia esse intelligamus, sæpius cum causæ suæ adjuncto ponatur, & proprietatis dominium vocetur: Neque tantum in iis, in quibus cum de ususfructus jure agitur, lex dominium id, quod tunc proprietatis nudæ tantum ratione competit, ab illo secerni eo voluit, quod juris ususfructus ratione ad usufructuarium pertineat: quasi aliquid sit a proprietatis dominio diversum ususfructus dominium, ut in *d. l. 5. l. si ita legatus 17. ff. de usu & hab. l. sed & si 12. ff. ad l. Aquil. l. si domina proprietatis 10. C. de usufr.* Verum & in quibus nulla ususfructus fit mentio, *l. proprietatis dominium 4. de prob.* Ex quibus & illud sequitur, quod illorum errori causam præbuit, ut cum in eo, quod de causis & earum effectis quærimus maxima hæc sit propositio, *Causas ab effectis suis non separari (ut ait Boet. in Top. Cic.)* alterum D alterius loco sumi in multis videatur, atque etiam nonnunquam sumatur, sed non ut vere & proprie utrumque idem sit, nec magis quam ignis & calor idem dici potest, aut sol & lux, vel (ut exempla & ex jure nostro petamus) quam continuatio possessionis per tempus lege definitum, & usucapio, quam aditio hereditatis, & rerum hereditariarum acquisitio, quam matrimonium, & dotalium rerum in mariti dominium transitus. Quod postremum comprob. *ex Cic. in Top.* quo loco argumenti ab effectis rebus exemplum proponit in ipsa mulieris in viri manum conventione, quæ id efficiat, ut quæ mulieris fuerunt, viri fiant dotis nomine. In quo non dixit intelligi, aut fingi viri eas res fieri, sed ejus fieri, quod ibibem subsequitur Boetius, ut quidem iisdem verbis easdem res mariti esse nominatim dicuntur, E *in princ. titul. quib. alien. licet, in Instit. & in l. dotis fructus 8. §. si res in dotem, ff. de jur. dot.* Et cum dicamus traditionibus rerum dominia transferri: siquidem traditio nuda non sit, verum eam præcesserit justa dominii transferendi causa, *l. traditionibus, C. de pact.* juncta *l. nunquam nuda 31. ff. de acq. rer. dom.* constat hanc matrimonii intervenientis, & dotis causam inter eas connumerari: ex quibus traditione facta, siquidem tradens dominus fuit dominii, quod si non fuit, usucapiendi conditionis translatio haud aliter fiat, quam ex præcedente emptionis, aut simplicis donationis causa, *§. per traditionem, in fi. de rer. divis. in Instit. l. 1. & l. ult. ff. pro dote.* Unde nominatim rei dominium eo in maritum trasferri, & rei dominium ei quæri dicitur, *l. si ego 20. §. si res, & l. quamvis 78. circa fi. ff. de jur. dot. l. si prædium 23. C. de jure dot.* Idque eo magis comprobatur, quod effectus quoque dominii inde consequuntur, qualis est vendicationis, quæ constante matrimonio ob id mulieri denegetur, marito vero competat, *l. doce ancillam 9. C. de rei vend. l. de iis 11. C. de jure dot.* Illi autem soli vendicationem competere constat, qui vere dominus sit, nec alii, *l. Quintus 29. §. pen. ff. de aur. & arg. l. in rem 24. in pr. ff. de rei vend.* ut etiam is dotales servos manumittere potest, *l. servum dotatem 21. ff. de manumiss.* Quin & sic vere dominus est, non autem fictitie, ut & illarum rerum dominium ad heredes transmittat, cum suo tamen jure, ut ab his alienari nequeant, & eas ex lege conventionis restitui oporteat, *l. quadam 62. ff. de acq. rer. dom. l. 1. ff. de fund. dot.* In quibus omnibus quis fictionis argumentum ullum deprehendere possit? Ut quidem qui id novissime prodidit, cum infirmam hanc (quæ aliorum quoque est) dissolutionem esse persentisceret, quo duabus simul sellis tutius sese sustentare posset, aliam quoque adjunxit, maritum inspecto initio, quo tradita est dos, esse dominum, at exitu & effectu inspecto mulierem esse dominam. Sed velim ab eo additum, an initium illud, quod solum in marito inspici vult, momento tantum, quo traditio facta est, stet; ita ut aliquo saltem tempore dominium traditione quæsitum penes eum extiterit: an vero tandiu perstiterit, quandiu matrimonium permanserit. Illud prius plane ridiculum: Posterius vero his quæ asserimus, convenit, & quod ex adverso mulieris etiam constante matrimonio, dos esse, & in ejus bonis & ipsius proprium matrimonium existere dicitur *in d. l. quamvis, & l. 4. ff. de collat. bon l. 3. §. sed utrum, in fi. D. de minor.* Unde etiam effectus plerique consequantur, *ut in l. divortio 8. §. si fundum, & l. si constante 25. §. si maritus, D. sol. matr.* Sic rectius componemus, ut juxta proprietatis & dominii discrimen a nobis propositum, intelligamus rerum in dotem datarum dominio, hoc est, dominandi, & disponendi jure certis suis finibus concluso & limitato, vere penes maritum constante matrimonio, non quidem fictitie, interim penes mulierem eorum proprietatem manere, cujus vis constante matrimonio quoad eam in hoc interquiescat, ne ipsa dominandi jus habeat, quia id in maritum ejus voluntate fuerit translatum. Quod ne Justiniani quidem constitutione immutatum arbitror, *in l. in rebus, C. de jur. dot.* sed duo tantum illa lege plenius fuisse constituta: Et ne pignoris obligatio in illis rebus per maritum contracta mulieri noceat, sed ea semper prior in eo jure quoad res illas esse censeatur, & ceteris creditoribus præferatur: Et cum antea dirempto morte mariti matrimonio earum rerum dominium ad ejus heredes transiret, nec ante restitutionem ab iis heredibus factam ad mulierem reverteretur, *d. l. quadam, & d. l. 1.* ut ex ea constitutione mulier absque istiusmodi restitutione, quasi dominium semper penes eam manserit, rerum illarum vindicandarum potestatem habeat. Atque si fictio ulla hac in re subintelligenda esset, ea quidem ipsius mulieris personæ potius, quam viri accommodanda foret, cum dicatur in ejus bonis dos esse intelligi, & dos illi deberi, non autem simpliciter ejus esse, *d. l. 4. D. de collat. bon. d. l. servum dotalem, in fi.* Et quod *in d. l. in rebus* a Justin. dictum est, non eo quod legum subtilitate earum rerum transitus in patrimonium mariti videatur fieri, ideo rei veritatem deletam & confusam esse, cum initio illius legis nominatim expressum sit agi de earum rerum vindicandarum potestate mulieri post dissolutum matrimonium concedenda: patet manifesto verba illa ad eam solam legum subtilitatem esse referenda, qua rerum illarum dotalium dominium ad mariti heredes (quasi in mariti patrimonio permanserint) transire diximus: qua ratione ante restitutionem ab herede factam, illarum vindicandarum potestatem mulier non habebat, quia ad heredes dominium rerum illarum per universitatem transiret, & traditione marito quæsitum sine retraditione ad mulierem reverti juris subtilitas non pateretur, *d. l. quadam, d. l. 1. D. de fund. dot.* junct. *l. nihil tam naturale, D. de reg. ju.* Jus vero, quod constante matrimonio

sub-

ſubſtiterit, verba illa nulla modo reſpiciunt, ut illius legis contextu omnino apparet.

ANTONIUS MERCATOR.

DOminium poſſeſſionis, quod nuſquam reperiri dicis, reperies in *l. 1. C. Greg. ſi ſub alt. no. res emp. erit.* Cum, inquit, dominium poſſeſſionis, quod habuiſſe ſemper, & adhuc habere proponis, ſecurus obtineas, quod eſt, cum poſſeſſionem obtineas, cum inductus ſis in poſſeſſionem, ut *l. 2. eod. tit.* Item in *l. 2. C. Th. de mat. bon. Res*, inquit, *maternas, ita haberi placet in parentum poteſtate, ut dominium tantum poſſeſſionis uſurpent, alienandi vero licentiam facultatemque non habeant*, & ita quod dominium bon. poſſeſſio tribuere dicitur in *l. 1. de bon. poſſ. l. debitor, §. 1. de pig. act.* eſt dominium poſſeſſionis tantum, non proprietatis, & juſſus poſſidere, qui dominus fieri dicitur, *l. 1. de fun. dot.* dominus tantum poſſeſſionis fit, non proprietatis. Prætor ut heredem, ita dominum, id eſt, proprietarium facere non poteſt. Heredem, aut dominum facere legis eſt, poſſeſſorem facere, juriſdictionis. Porro dominium eſt genus: Poſſeſſio, uſusfructus, Proprietas, ſpecies: nec quidquam aliud inter proprietatem & dominium eſt. Et recte in *l. ſi procurator, de adq. rer. dom.* Dominium, id eſt, proprietas, quod adjecit, ne quis dominii appellatione intelligeret poſſeſſionem, quamquam & hanc ipſam ſatis conſtat per procuratorem adquiri: ſed & proprietatem per eum adquiri docere voluit. Hæc ſunt certiſſima, a quibus tu aberras maxime, cum etiam ſpecialiter dominio accepto pro proprietate, id vis a proprietate differre tanquam effectum a cauſa: cujus rei quem auctorem habes? aut, quis poſſit unquam inveniri tam ineptæ rei auctor? Synonyma hæc facit *d. l. ſi procurator*, non ergo eo diſtant inter ſe, quo ab effectu cauſa. Tu ipſe cum ſeparas proprietatem a dominio, & dominium dotis das marito, proprietatem uxori, ſimul atque ais cauſam ab effectu ſeparari non poſſe, præbes nobis perquam idoneum argumentum negandi proprietatem eſſe cauſam, dominium effectum. Marrucine, dominium & proprietas, idem eſt prorſus, & cauſa dominii, vel proprietatis traditio, vel uſucapio, quæ ſunt duo ſumma genera adquirendi dominii proprietatis. Et tam proprietas, quam dominium dotis dicitur eſſe mariti *l. cum in fundo, de jur. dot. illo loco: Maritum per dotem conſequi plenam fundi proprietatem*: nemo te inſipientior fuit, vel eſt, vel futurus eſt unquam, nemo imperitior, nemo impotentior veri: nam & hoc conſequens eſt, ut imperitus non poſſit adſequi verum, juxta illud Oppiani: *αἰεὶ ἀπειρήτων νόος ἀνδρῶν Δύσμαχος, οὐδὲ θέλουσι κἀτρεκέεσσι πιθέσθαι*. Quæ imperitia eſt ſic argumentari? Poſſeſſor non habet jus in re, ergo non eſt dominus. Imo habet jus poſſeſſionis: ergo eſt dominus poſſeſſionis. Itemque adfirmare bon. poſſeſſorem a lege conſtitui heredis vice: debuiſti dicere a prætore, non a lege, ut *l. cum emancipatus, in pr. de bon. poſ. con. tab.* nec debuiſti addere, quod eſt falſiſſimum, eum adquirere proprietatem rerum hereditariarum, quia prætor proprietarium, ſive dominum non facit.

Quod autem attinet ad quæſtionem illam, Maritus fingatur dotis eſſe dominus necne, videamus quibus argumentis utaris, ut probes eſſe vere dominum. Conventione in manum, inquis, omnia quæ mulieris fuerunt, viri fiunt dotis nomine. Eſto & fiunt vere. Eſto: ergo & datione dotis quælibet dos vere fit in dominio mariti? nego conſequentiam: aliud enim eſt conventio in manum, longe aliud dotis datio. Conventio in manum eſt capitis deminutio, quæ cum capite, & omnia bona, quæ mulieris fuerunt re vera in maritum transfert. Datio autem dotis ſine capitis deminutione, ſive omnia bona dentur in dotem, ſive pars bonorum, contractus eſt, *l. exigere, de judic. l. 23. de reg. jur.* qui re vera earum rerum dominium in maritum non transfert, ſed ut definit *l. in rebus, C. de ju. dot.* mulier earum rerum A domina eſt jure naturali, quia & ex fructibus ejus exhibetur, & quandoque dos ei reſtitui debet: maritus ſubtilitate & fictione juris civilis, quod ab initio eo voto detur ei, ut ejus fiat, vel quod idem eſt, Dos mulieris eſt, dos eſt res uxoria, non maritalis: conſtante autem matrimonio in bonis mariti eſt, *l. quamvis, de jur. dot. l. Lucius, §. idem reſpondit, ad municip.* mariti perfecte non eſt, quia ex caſu ei auferri poteſt, *l. 139. §. 1. de reg. jur.* & in Inſtitutionib. non dicitur etiam dominus ſimpliciter, ſed dominus dotis cauſa, ſicut fundo dotali æſtimato non emptor ſimpliciter, ſed emptor dotis cauſa, *l. quotiens, de jur. dot.* Nec dicas matrimonium eſſe cauſam adquirendi dominii dotis, ſed dationem, vel traditionem, *l. 5. ſol. matrim. l. dotale, §. dotale, de fun. dot. l. ſi ſocius, pro ſoc. l. quoties, §. ult. de peculio.* Matrimo- B nium, cauſa eſt dotis conſtituendæ, Dos, cauſa & titulus traditionis, Traditio, dominii. Etiam nihil valet argumentatio ducta ex propoſitione falſa. Ei ſoli competit vindicatio, qui vere dominus eſt: nam & non domino utilem vindicationem competere, quis neſcit? ac poſtremo deficit tibi ratio omnis calumniandi verba *d. l. in rebus*, quæ ſunt apertiſſima: Res dotales naturaliter in mulieris dominio permanſiſſe, nec quod legum ſubtilitate tranſitus earum in patrimonium mariti videatur fieri, ideo rei veritatem deleri, vel confundi. Audis rei veritatem: ergo mulier re vera eſt domina, non maritus. Et paulo poſt: ex naturali jure res mulieris eſſe, ſecundum legum ſubtilitatem ad mariti ſubſtantiam perveniſſe videri. Tu ut hanc diſtinctionem inter jus civile, & jus naturale tollas, & fanaticam illam introdu- C cas inter proprietatem & dominium, quid comminiſceris? nempe ex legum ſubtilitate dominium dotis tranſire ad heredem mariti, re vera ad maritum: primum lex ait, ad patrimonium mariti, ad ſubſtantiam mariti, nec de herede mariti, aut hereditate loquitur? deinde quid agis, aliudne dominium tranſit in heredem, quam quod defunctus habuit? an, quod in defuncto fuit verum, non erit etiam in herede verum, ſed fictitium? deinde quem tu mihi heredem mariti commemoras? quaſi lex tantum ad dotem pertineat, quam mulier perſequitur morte mariti ſoluto matrimonio: an non pertinet etiam ad eam, quam divortio facto, vel etiam, quæ conſtante matrimonio? ac poſtremo quam eſt futile & commentitium illud, ante *d. l. in rebus*: morte viri ſoluto matrimonio non potuiſſe mulierem res dotales, quæ per D univerſitatem ad heredem mariti tranſierant, ab eo vindicare, cum aperte *l. 1. de fun. dot.* dicat eas tranſire cum ſuo jure, & ſecundum quod poſſibile eſt, quod eſt *κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον*, quatenus rei, qua de agitur conditio patitur, videlicet non ut eas res tantum heres alienare non poſſit, ſed ut & mulier ipſa quaſi domina jure gentium, ut ſuas vindicare poſſit, vel ut res mariti actione hypothecaria, & *l. in rebus* privilegiarias tantum actiones in rem, & hypothecariam fecit, quæ mulieri jam competebant, ſed non erant privilegiariæ. Competebat etiam perſonalis, quaſi rerum ſibi debitarum, & hæc ſemper fuit privilegiaria.

JOHANNES ROBERTUS.

E NOn dixi nuſquam reperiri dominium poſſeſſionis, verum ſcripſi dominum poſſeſſionis aliquem vocari nuſquam me comperiſſe, de juris civilis noſtri voluminibus intelligens. Sed & illis duobus locis, quos contra nos objectat oblatrator, ex Codice Gregoriano, & Theodoſiano, etiamſi admiſerimus dominium poſſeſſionis, ipſius juris poſſeſſionis reſpectu id dici, non tamen ex eo ſequetur, probatum aliquem dominum poſſeſſionis vocari, cum dominii vox latiſſime jus dominandi, & rei moderandæ ſignificet, ut pluribus explicui, & illi duo loci ad ſententiæ meæ comprobationem faciunt. Ac licet hæc duo conjugata videantur, dominium, & dominus, eſt tamen in horum appellatione, quod vim cujuſque aliquo diverſam nonnunquam ſubinſerat, qua ratione, quod

de

de uno, non semper & de altero dictum intelligi possit. Nec urget quod adducit ex *l. 1. D. de fund. dot.* Non enim qui possessionis dominus, ibi dicitur simpliciter dominus, eo quod postea secundo decreto jussus possidere, propter secundum illud decretum, quod non solum possidendi jus, sed & quasi titulum, atque inde usucapiendi jus tribuat, is dominus, pro quasi domino simpliciter vocetur. Quod autem bonorum possessores dominium tantum possessionis habere ait, non autem proprietatis, id nec legis ullius auctoritate, nec ulla ratione probat: at contra hos hereditariarum rerum dominium obtinere lex simpliciter ait, prob. *l. 1. D. de bon. poss. l. debitor* 40. §. 1. *D. de pign. act.* Comprobatur eo quod tantundem istos bonorum possessoria hereditatis petitione consequi lex voluit, quantum heredes civilibus actionibus, *l. 2. D. de bon. poss. & l. ult. D. de bon. poss. her. pet.* Et quod a Prætore dominum, quem fieri non posse ait, ut nec heredem: quod ad dominum, falsum esse constat supradictis legibus, & aliis infinitis in jure locis. Quod ad heredem, ea ratione verissimum est, quæ dominio non convenit, quippe quod hereditas juris civilis nomen sit, §. *quos autem, in fin. de bon. poss. in Instit.* At dominium jurisgentium est, *l. ex hoc jure, ff. de just. & jur.* Et licet Prætor non faciat heredes, facit tamen sicut heredes: & eo quod dat eis bonorum possessionem, loco heredum eos constitui lex ait, ac per consequens rerum hereditariarum dominos fieri, *d. l. 1. ff. de bon. poss. hered. pet. & d. §. quos autem, in fin.* Quod autem in *l. si procurator, ff. de acq. rer. dom.* hoc loco *dominium, id est proprietas*; posteriora verba ideo adjecta ait, ut indicaret, non de dominio possessionis se agere, sed proprietatis, leve est: cum ex eo, quod ad alia constet transferri dominii vocem, quam dominium proprietatis, quod absolute dominium vocetur (ut pluribus explicui) manifestissimum sit istius dubitationis tollendæ causa hæc subjecisse, non autem illius, cum nullo hujus juris compositionis librorum loco ullo modo probet possessionis dominium vocari. Non ergo simpliciter synonyma hæc facit *d. l. si procurator*, quippe dominium, & proprietas: quod & ex eo constat, quod illemet ipse dominium genus esse ait, cujus proprietas sit species: verum & in toto cælo aberrat, ut docui. Nam id inter ista duo interest (si de dominio pleno, sive proprietatis dominio loquare) quod inter causam & effecta, ut sit istud dominium illius proprietatis effectus quasi causæ: alioqui quid absurdius, quam quod dominii, sive proprietatis causas ait esse traditionem, & usucapionem? Sunt quidem hæc media acquirendi dominii illius, & proprietatis, causæ vero minime. Ipsa enim traditio dominium per se non transfert, sed causa præcedens venditionis donationisve, aut alia similis, ex qua traditio fiat, *l. nunquam nuda* 31. *de acquir. rer. dom.* Idemque in usucapione, quæ quidem adjectio dominii dicitur, propterea quod sit modus, vel medium, quo rei domini fiamus, at non aliter, quam vere præcedente causa, quæ traditionem, & possessionis adprehensionem præcesserit, *l. Celsus* 27. *D. de usucap. l. 2. D. pro emptore, l. 1. D. pro donato, l. 3. D. pro suo.* Et hæ quidem sunt acquirendi dominii causæ, tunc etiam cum non a domino procedunt, sed non aliter quam mediante usucapione, quod qui tradiderit, quod ad dominium non plus juris in alium transferre potuerit, quam haberet, attamen usucapiendi conditionem transferre potuerit: ac ita illas causas vere præcessisse oportet, per quas consecutis his traditionis usucapionisque mediis, rei dominium nobis quæritur, nec aliter, nisi si probabilis error possidentis earum defectum suppleat, juxta *l. ult. D. pro suo.* Sic dicimus per traditionem, sive traditione, & usucapione, rerum dominia nobis acquiri, hoc est, mediante traditione, vel usucapione, non autem propter traditionem solam, aut usucapionem. Nec traditionem dominii causam simpliciter in jure dici comperias, cum aliæ illæ, quas etiam titulos dicimus, regulariter dominii causæ dicantur, aut etiam usucapionis, quod sine his inchoari, & inde compleri nequeat usucapio, *l. 1. ff. pro dot. l. 1. & l. 3. & d. l. ult. ff. pro suo, & d. l. Celsus, l. 3. §. genera, in princip. ff. de acq. poss.* Atque ut nulla ex parte hic certi quidquam eum sensisse, & prodidisse intelligi queat, illud velim expendi, quod mariti rei in dotem datæ tam dominium, quam proprietatem esse asserit, neque tamen alia ulla vel ratione, vel auctoritate comprobare nititur, quam Tryphon. in *l. cum in fundo* 78. *in princ. ff. de jur. dot.* in qua proponit, mulierem habentem usumfructum fundi Tusculani, cujus proprietas erat Mævii, nupturam Mævio, eum usumfructum causa dotis dedisse: quo fieri interpretatur, non quidem ut maritus usumfructum fundi habeat, sed suo fundo quasi dominus utatur, *consecutus per dotem plenam* (inquit) *proprietatem, non separatam ab usufructu*: unde colligit. Ergo maritus dotis datione rei in dotem datæ proprietatem plenam consequitur. Quis sophista, non dicam captiosius, sed ineptius unquam argutatus est? Maritus cum haberet antea jure suo proprietatem, an dotis datione, quod jam habebat, dici potest consecutus? Facit quidem ususfructus in dotem datio, ut ea, quæ penes ipsum erat nuda proprietas, accedente usufructu jam plena sit, ideoque per dotem plenam proprietatem non ab usufructu separatam consequatur: hoc est, id efficit dos, ne jam nudæ proprietatis ab usufructu separatæ dominus dici possit, sed utriusque, sicque plenæ proprietatis. Atque ut verba quantumcunque captet, & quantum volet cavilletur, an aliter illud, quam generaliter inde colligere potest, dotis datione maritum rei dotalis plenam proprietatem consequi? sicque vitiose ducto argumento a dicto secundum quid ad dictum simpliciter: Quo quid cum apertius, tum absurdius? & an insipientius, aut imperitius quidquam adferri potuit? cum tamen quasi re præclare gesta verbis impudentissime mihi insultare eum non pudeat: ut inde illud etiam imperitiæ tribuit, quod idcirco possessorem dominum non esse asseruerim, quod jus non habeat in re. Nam (inquit) habet jus possessionis: ergo est dominus possessionis. Bona vero consequentia, sic liceret inde colligere: Habet jus obligationis: ergo est dominus obligationis: habet conductor jus detentionis: ergo est dominus detentionis: habet jus sepulchri: ergo est dominus sepulchri: habet jus pignoris: ergo est dominus pignoris: & reliqua istiusmodi infinita.

Illud vero accuratioris futilitatis est, carpere eum, quod dixerim, bonorum possessorem a lege constitui vice heredis, quia debuerim dicere a Prætore, non a lege. Imo vero quia a Prætore, non a lege: siquidem jus Prætorium quasi viva vox juris civilis vocatur, *l. nam & ipsum* 8. *ff. de just. & jur.* sicque & legis, cum maxime sit lex jus omne scripto aliquid sanciens, auctore Cicer. *lib. 1. de ligib.* Nec aberrat qui generaliter loquens, hanc generaliorem legis appellationem, & ad ea quæ juris Prætorii sint porrigit. Et veto quis negaverit legitimæ conventionis vocabulo, hoc est illius, quæ lege aliqua confirmetur, ea quoque comprehendi, quæ juris tantum Prætorii vi subsistant in *l. legitima* 6. *ff. de pact.* ideoque istiusmodi dici posse constitutum, & similia? Et pactorum, quæ contra leges, vel juris civilis regulas sint, appellatione, & ea, quæ contra jus Prætorium sunt, comprehendi, ut recte notat Acc. in *l. pacta, quæ contra* 6. *C. de pact. & l. contra juris* 29. *ff. de pact.* Et hanc generalem legis appellationem, & edicta comprehendere, non tantum Principis, sed & quævis juris vim habentia, *l. 3. & l. leges* 7. *& l. leges* 9. *arg. illarum legum, C. de legib.*

Quod autem ex Cicerone in Topicis adduxeram de mulieris in viri manum conventione, quis non perspicit non eo a me dictum, ut illud quod mihi imponit, assererem, nihil interesse inter conventionem illam in manum, quæ priscis illis temporibus fiebat, & rerum, de qua hoc nostro jure agitur, in dotem dationem? An enim dixi ipsa quantitatis alicujus, aut rerum aliquarum in dotem datione, & ipsam mulierem, & omnia bona, quæ mulieris sunt, in maritum transferri, quemadmodum ante sublatam illam solemnitatem in viri manum per coemptionem fiebat? Id vero nusquam in scriptis meis comperiet, sed tantum ab eo effectum illum permansisse, ut

non

non secus, quam omnium bonorum tunc fiebat in mariti dominium translatio, & hoc jure nostro eorum fieri intelligantur, quibus in dotem dantur: ut quidem earum rerum in dotem datarum maritum effici dominum, non quidem sola juris fictione, aut subtilitate, sed vere, ac non ideo minus proprietatem interim uxoris esse, cujus ratione, eo attento, quod ad eam ejusve heredem sit quandoque reversurum, naturaliter in ejus dominio permanere dicatur, cujus tamen vis & effectus constante matrimonio interquiescit, pluribus explicui, & probavi, ideoque non repeto, cum novi nihil adferat, quo vel tantillum urgeat. Nam quod ait non matrimonium, sed dationem, vel traditionem esse causam acquirendi a marito dominii, in eundem errorem relabitur, quem supra aperte deteximus, quippe ipsam, quæ fit ex causa venditionis, aut alia ad dominium transferendum habili, traditionem non esse ipsam dominii causam, verum medium tantum, quo interveniente ex illis præcedentibus causis dominium acquiratur: Sit itaque, ut ille ipse agnoscit matrimonium esse dotis constituendæ causam, ita fateri cogitur, & esse quoque matrimonium dotis constitutæ, ejusque & effectus causam, ac per consequens ejus, quod maritus dotis dominus fit, cum & ipsum matrimonium dotis causa sit, & dos sine matrimonio nullo modo esse possit, *l.3.ff.de jur. dot.* Dotis autem traditionem, sive dationem non esse dominii in maritum transferendi causam, vel eo patet apertissime, quod nisi istiusmodi traditionem subsequantur nuptiæ, earum rerum dominium in maritum regulariter translatum dici nequeat, itaque ab eo vindicari res illæ possint, *l. dotis fructus, §.ult. ff.de jur. dot. l.4. §.1. ff. de pact.*

Nec obstat his quæ asserimus, *d. l. in rebus, C. de jur. dot.* quæ quidem Justinian. constitutio nonnulla quidem juri anteriori addit, ac præcipue duo, quæ dixi plenius lege illa fuisse constituta, quippe ne pignoris obligatio in illis rebus per maritum contracta mulieri noceat, neve dirempto mariti morte matrimonii, earum rerum dominium ita ad ipsius heredes transeat, ut ante restitutionem mulieri ab heredibus factam, non possit dominium illarum ad mulierem dici reversum: ad quod posterius referatur, quod de transitu in patrimonium mariti, qui per legum subtilitatem fieri videatur, dictum est a Justinian. in *d. l. in rebus, vers. non enim.* Nec ideo minus tamen extra illa duo a Justiniano plenius constituta, sive etiam juri anteriori addita, & ex eadem ejus constitutione intelligimus, maritum vere dominum esse constitutum constante matrimonio rerum in dotem datarum, non tamen perfecte, hoc est, ut vulgo dici solet, incommutabiliter. Sed quam apte idem, qui hac in re totus est in fictionibus, ut ejus sententia fictioni illi tantum innititur, qua ait fingi maritum rerum dotalium dominum, mihi illud objectat, quod fictiones comminiscar. Notet locum, quo ego scripserim fictitium, ut vocat, dominium in heredem mariti transire. Scripsi quidem verba Justin. *in prædict. vers. non enim*, ad eam solam legum subtilitatem esse referenda, qua rerum dotalium dominia ad heredem mariti transeunt, illudque, quod minime juris ratio patiatur traditione quæsitum marito dominium, sine retraditione ad mulierem reverti, ita tamen ut ad jus, quod constante matrimonio substiterit, verba illa referri nequeant: quod verissimum esse patet ejusdem legis contextu.

Non apte addi negationem Paulo in l. Paulus 47. ff. de bon. libert.

CAP. X.

JOHANNES ROBERTUS.

ETSI in plerisque facilis videri potest juris locorum invicem pugnantium componendorum ratio, si alterutri negationem addere, vel detrahere pro arbitrio liceat: non tamen ut etiam si id liceat, in hoc facilis futura sit, ut istiusmodi additioni, detractionive ejus loci, vel sententiæ, vel præcedentia, subsequentiave verba plane conveniant, ac non sæpius immutationem, quæ intruditur, respuant. Cujusmodi judico diffidium illud esse inter Ulp. *in l. si patronus 12. in pr. &* Paulum *in l. Paulus 47. in fin. ff. de bon. libert.* in eo quod cum ab Ulpia. illic dictum sit eo casu, quo patronus testamento jure militari facto filium silentio exheredaverit, debere ei nocere exheredationem, Paulus istiusmodi silentium non eousque ei nocere dicat, ut & a bonis libertorum avitorum repelli debeat, ac inde subjiciat: *Idem responsum est etiam de bonis libertorum paternorum.* Quod cum non dispiceret Accursius alia ratione posse componi, quam si diceremus, de ea præteritione militis Ulpianum fuisse locutum, quæ a sciente mala mente facta sit: Paulum B vero de illa, quæ & a sciente quoque, sed non mala mente facta fuerit: id autem nodum plane non dissolvere, quia quæ non mala mente facta sit, nulla ex parte exheredationis vim habeat, & noceat, *d. l. si patronus, vers. si quis non mala, & d. l. Paulus in pr.* id illi loco non convenire judicans, ut in quo & indistincte loquatur, & præterea disquirat, non simpliciter an noceat, sed an eousque noceat, ut non tantum a bonis patris, sed & a bonis libertorum avitorum repelli debeat, quasi reipsa, & vere diffiderent, illud quod extremum est, admisit, illa Pauli lege Ulp. corrigi, in quo si reipsa, & vere diffidium est, rectius dixeris ab Ulpiano dissensisse Paulum. Sed enim congruere utriusque legis sententiam ait ἀναγραμματεύς, adjecta tamen præd. vers. negatione, hoc modo: *Idem responsum non est etiam de bonis libertorum.* At vero quis non C perspicit locum illum negationem apte non admittere? tum ex eo, quod cum & in præcedente, & in illa eadem tota lege, plura ac quidem diversa inter se responsa habeantur, quasi loquentis Pauli, & ita in prima persona respondentis, *Paulus respondi*, quam absurdum ejus responsis, & non responsa quoque annectere? quod vix atque vix credo, ullo alio loco consimiliter fieri comperias: Tum & propter particulam *etiam* ibidem subjectam, quæ cum idem sonet, quod particula *quoque*, plane indicat, & hæc superioribus ita connecti, ut his cohærere, sicque similiter responsi affirmativa esse debeant, ac minime per consequens non responsi, quod ipsa per se verba manifeste testantur. An igitur id diffidii inter Ulpianum & Paulum in jure nostro plane relictum admittemus? Equidem non arbitror, atque ne ita sentiam, eo adducor, quod D ex Ulpiano *in l. si ex patronis 10. vers. quod si a patre, illo tit.* arg. ex illo textu a contrario ducto, illud Pauli comprobari videtur in eo, quod de exheredatione, non quidem silentio, sed nominatim facta loquitur. Nam cum antea proposuisset eum, qui ab avo suo exheredatus est, ab avi libertorum successione excludi, a patris libertorum bonis non excludi, subjicit: Quod si a patre sit exheredatus, ab avo non sit, non solum a libertorum paternorum, sed & avitorum bonis excludi, subjicit rationem hanc, *quia per patrem avitos libertos consequitur.* Quam rationem si accommodabimus arg. a contrario speciei contrariæ, quippe in qua ita exheredatus sit a patre filius, ut tamen propter eam patris exheredationem non excludatur ab avitorum libertorum bonis, qualis ea est, de qua loquitur Paulus, quippe silentio facta a milite: E nimirum sequetur, nec in eadem istum filium excludi a paternorum libertorum bonis, ut quidem apte illic subjicitur, quasi ex præcedentibus consequatur propter eandem illam rationem: quippe quod cum per patrem avitos libertos consequatur, & per consequens, ac etiam multo magis ipsius patris libertorum bona consequi debeat, ex eo quod dici solet, propter quod unumquodque tale, illud & magis, *Auth. multo magis, C. de sacros. eccl.* Attamen non eo minus obscure dices conceptum esse illud Ulpiani responsum in *d. l. si patronus.* In quo primum expendi velim id, quod simpliciter dicitur filio a milite silentio exheredato nocere exheredationem: ob id quod verum sit eum exheredatum esse, neque tamen nominatim dicatur, idcirco eum excludi a libertorum paterno-

rum bonis. Quod ſi inſtes, non alio referri poſſe juxta præcedentia, & ſubſequentia, quod illic dicitur de exheredatione, quæ noceat, ſic interpretari licebit, ibi intelligi, & in hoc nocere exheredationem, ne quaſi & filius, & heres liberti bona conſequatur, quia quoquomodo id factum fuerit, verum tantum ſit fuiſſe eum exheredatum. At hoc non obſtare, quin benigniore interpretatione, ut in eadem ſpecie, avitorum libertorum bona conſequantur, ut nepos: quia cum tunc non exheredati ſint, ſed pro exheredatis habeantur, non eouſque patris ſilentium ſimplex eis nocere debeat, ut nominatim illic ait Paulus: ita & ipſius patris libertorum bona, ut filius conſequatur. Comprobatur id ex Papin. in *l. ſi filius 42. verſ. ſic edictum*, arg. *illius text. illo tit.* in quo ſic edictum habet, *Patrono, eidemque patroni filio non obeſſe, quod quaſi patronus deliquit, ſi ut patroni filius venire poſſit*. Quod ſi in exheredatione nominatim facta obtinet, ut quidem ejus rei exemplum propoſitum eſt *in d. l. ſi patronus, verſ. Si quis libertum*, quanto æquius id in iſta admittendum, quæ ex ſilentio colligatur, nec eouſque nocere debeat, & excludere a libertorum ſaltem avitorum bonis, juxta Paulum *in d. l. Paulus, circa fin. in verſic. Tamen non ejus*, cum illa & avitorum quoque libertorum ſucceſſione privet, *d. l. ſi ex patronis, verſ. verum etiam ab avi*. Et hæc noſtra eſt de utriuſque illius loci diſſidio componendo verior, ni fallor, ſententiá.

ANTONIUS MERCATOR.

HOc capite viciſti teipſum, vel ut explicatius dicam, feciſti, ut qualis es talis plus aliquanto ſis. Primum, inquis, in *l. 12. de bon. lib.* illud expendi volo, Ulpianum non ſcribere nominatim filium ſilentio exheredatum excludi bonis libertorum paternorum. Et mox fateris tamen hanc eſſe Ulpiani ſententiam, ut excludatur, quam & titulus ipſe ſatis demonſtrat: quid igitur promoviſti, aut qui promovebit, qui id expenderit? quid fruſtra nobis ingeris vanas, & futiles cogitationes tuas? Deinde quod Pauli verba in *l. 47. in fi. eod. tit.* longe aliter, quam ſenſerit Ulpianus, oſtendunt filium ſilentio exheredatum non excludi bonis libertorum paternorum, id tu interpretaris eſſe ex benigna interpretatione. Jure ſummo veriorem eſſe Ulpiani ſententiam: quis tibi judex, aut teſtis eſt hujuſce benignæ interpretationis? non quidem ullum, ne minimum quidem verbum, quo Paulus uſus ſit, quod tamen non ſolent juris auctores omittere, cum quid contra tenorem juris ex benignitate quadam recipi volunt, & perperam ejus benignitate argumentum ducis ex *l. 42. eod. tit.* quaſi ſcilicet quemadmodum, qui non poteſt venire ad liberti bona ut patronus, venire poteſt ut patroni filius, ita, qui poteſt venire ut nepos, poſſit etiam venire ut filius, quæ comparatio vitioſa eſt: nec enim, quod quis uno jure venire poſſit non altero, eodem argumento, vel exemplo venire poterit alius uno atque altero. Falſa quoque illa ratiocinatio eſt: Si filius nominatim exheredatus, ad bona liberti paterni venire poteſt, ſcilicet ex æquitate, *d. l. 12. §. 1.* & multo magis is, qui ſilentio exheredatus eſt: nam id, quod proponit *d. l. 12. §. 1.* non ita proponit generaliter, ſed ſub hac exceptione, Si pater filio libertum adſignaverit: cui & hæc ſimilis eſt, Si caverit, ut ei ſalvum eſſet jus in libertum, *l. ſi pater exheredato, eod.* Tandem pronus prolaberis ad Domini ſententiam, & ſaltem ais ſilentio exheredatum non eſſe excludendum bonis libertorum avitorum. Tacite igitur pateris excludi bonis libertorum paternorum: quod quid aliud eſt, quam negationem recipere, quam Dominus appoſuit in extremo verſu *d. l. 47.* quam tamen ab initio ita te comparabas, ut non reciperes, & quam omnino exigunt illa verba Pauli: *Non uſque eo ſilentium patris eis nocere debere, ut & a bonis libertorum avitorum repelli debeant*. Hoc enim proinde eſt ac ſi diceret: Repellatur bonis paternorum libertorum, feram: ſed & bonis avitorum, ut repellatur, hoc non feram: ideoque in adnotatione, quæ ſequitur dixit, deeſſe negationem: quod enim ſubjicitur, *Idem reſponſum*, gloſſema, vel adnotatio vetus eſt, ut & in *l. 21. §. idem reſp. ad municip.* quod ſubjicitur, *Hoc reſponſum*, &c. Cetera proludia, quæ hoc caput habet ſunt ludione ſua digna.

JOHANNES ROBERTUS.

EXpectabam hic, ſi non verius aliquid, ſaltem acutius, puta ut vel non tantum reſponſorum, ſed & non reſponſorum libros Paulum conſcripſiſſe, vel ut facti faciendique appellatione, & non facta faciendave comprehendi in jure dicimus, juxta *l. 2. in princ. & ibi not. Accurſ. ff. de verb. oblig.* ita & eorum, quæ a ſe reſponſa Juriſconſulti ſcriptis prodiderint, etiam non reſponſa complexos probare contenderet. Sed illud forte veritus eſt, ne ſi obſtinatius in non reſponſis illorum conſtituendis perſtaret, ſi objiceretur non magis poſſe ea dici non reſponſa, in quibus non aliud reſponderent, quam antea reſpondiſſent (ut non aliter ab eo hic accipi potuit) quam illa, ad quæ nihil prorſus reſponderint, non haberet, quod hiſceret. Itaque illud vitare cupiens, ne ſi cœptam inſiſteret viam, in anguſtias redigeretur, alia jam effugium quæritat, contendens verſiculum, *idem reſponſum*, de quo quæſtio eſt, *ex l. Paulus 47. ff. de bon. libert.* (quem cum ſupradicto modo ſine negatione refert, expendi velim puduiſſe illum, erroris admiſſi ſibi conſcium, ita cum invecta ab ipſo negatione referre, *idem non reſponſum*) eſſe gloſſema vetus, ſive adnotationem veterem, ut inquit, *& in l. Lucius 21. §. idem reſpondit, verſ. hoc reſponſum, ff. ad municip.* Quæ (malum) gloſſemata hic ſomniat? adjeciſſet in ejuſdem Pauli utriuſque legis auctoris, an vero alterius, & cujus? cum in omnibus exemplaribus utrobique id extet. Deinde etiamſi eſſent gloſſemata, cur in illo negationem addit? & ea addita, quid utroque loco commune? & cur quaſi mutata velificatione nunc primum gloſſema eſſe ait, qui conſtanter adeo negationem Paulo deeſſe contenderat? Terruit illum præter ſuperiora ſubjecta ibidem particula illa, *etiam*, cui non bene cum negatione addita convenire intra ſe agnoſcens, de ea poſteriore loco negry quidem. Quid igitur nobis tot verbis obmurmurat, ſui defenſione poſthabita, in qua nihil refugii ſupereſſe videat? Argutatur in eam, quam ipſi propoſuimus, locorum illorum interpretationem, nimirum Pauli in *d. l. Paulus, in fin.* & Ulp. *in l. ſi patronus 10. in princ. ff. de bon. lib.* eoque ſcripta mea pertrahit, ut quaſi mihi ipſi contrarium me, tandem in ipſius ſententiam prolabi dicat: quod cum primum conſtituerim, filium a patre ſilentio exheredatum non excludi libertorum paternorum bonis, poſtea ſubjiciam, non eſſe ſaltem eum excludendum bonis libertorum avitorum. Unde is colligit tacite me pati excludi bonis libertorum paternorum, quod nihil aliud ſit, quam negationem ab eo invectam admittere: ſicque vim (quod dicere ſolet) facit in hac particula ſaltem, quam vere ibi interpoſui. Ex quá quidem id ſequeretur, ſi ſimpliciter illud a me dictum eſſet. At ſimpliciter dictum non eſſe manifeſtius eſt, quam ut id captare oportuerit, cum eo loco probaturus filium, qui ſilentio tantum exheredatus ſit, etiamſi eo quod exheredatus fuerit, ſummo jure excludatur a libertorum paternorum ſucceſſione, cum propterea quaſi patris heres ad ea venire non poſſit, juxta *d. l. ſi patronus*, alio tamen jure, & benigna interpretatione, quaſi filium admitti, nec excludi: quia ut idem Paulus notat, *ei qui alio jure venit, quam eo quod amiſit, non nocet id quod perdidit, ſed prodeſt id quod habet*. Quod poſtea exemplo ejus filii declarat, qui quaſi patronus deliquerit, nec tamen ideo minus ad bona liberti admittatur ut filius, *l. ſi filius 42. verſ. Paulus notat, ff. de bon. liber.* in hoc uterer comparatione exheredationis nominatim factæ, quæ etiam libertorum avitorum bonis privat, *l. ſi ex patronis 10. verſ. verum etiam ab avi, ff. de bon. lib.* neque tamen impediat quominus ad bona libertorum etiam paternorum filius admittatur, *d. l. ſi patronus, verſ. ſi quis liberum*: & multo æquius eſſe dicerem

cerem

cerem in ista id admitti, quæ ex silentio colligatur, ut quidem in illo admitti constat ne noceat, & excludat saltem a bonis libertorum avitorum: id enim nec ille quoque nugivendus in dubium revocat, quo pertinet illa, quam adjeci particula, *saltem*: quod aperte a Paulo decisum est in *d.l.Paulus, circa fin.* quod ibi quidem illa silentio facta exheredatione, pro exheredatione admissa, alio jure fieri dici non potest. An igitur id excludit quominus de libertorum paternorum bonis idem dicamus, quod illum ex iis, quæ etiam ipse admitteret, ad id deducere voluerimus? Et hæc quidem est, quam nisi dissimulat, perspicere non valuit, benignior interpretatio, cujus (contra quam scribat) index est, & testis idem Paulus ad Papin. id notans in *d.l.si filius*. Quod autem in eo, quod de nominatim facta exheredatione dixi, eam non obesse quominus filius admittatur ad libertorum paternorum successionem, in idque citavi *d.l.si patronus, vers. si quis libertum*, non ita illic generaliter proponi ait, sed sub exceptione ista, si pater filio libertum assignaverit. Imo vero non sub exceptione illud ibi decidit, sed simpliciter. Nec quod assignationem factam prius retulisset, & assignationis meminisset, quidquam obest, cum ibi nominatim proponat post assignationem factam exheredatum fuisse filium, ac per consequens in eo nullam assignationis rationem habendam esse, cum subsecuta exheredatio in dubio assignationem adimat, *l.1.vers.sed & si post, ff.de assignat.libert.*

Non recte detrahi negationem l.sed si res aliena 42. ff. de leg. 1.

CAP. XI.

JOHANNES ROBERTUS.

CUM res aliena, quæ in aliquorum tantum hominum commercio est, vel legata, vel in stipulationem deducta est, ut aut legatum, aut stipulatio subsistat, sufficit eam in legatarii, stipulatorisve commercio esse, tametsi in heredis, promissorisve commercio non sit. Nam tunc tam heres, quam promissor redimere, ipsamque rem præstare tenentur, si quidem ea justo pretio comparari potest. Sic intellig. *l.mortuo* 50. *§.Labeo, D.de leg.2. & l.fideicommissa* 11. *§.si servo, D.de leg.3. & l.3. & l.multum interest* 34. *D.de verb.oblig.* Sed hoc in legatis amplius est, quod quia in iis potior esse debeat testatoris voluntas, id adhibita distinctione ista temperandum sit, ut si quidem ignoraverit testator id obstaculi, quo fiat ne legatarius eam rem habere, & suam facere possit: quod si scivisset, eam legaturus ei non fuerit, ne æstimatio quidem ejus debeatur, tex.in d.*§.si servo*, arg.*l.in conditionibus, D.de cond. & demonstr.* juncta *l.cum alienam, C.de leg.* Quod si id minime ignoraverit, debeatur non quidem res, cum ejus habendæ incapax sit, sed æstimatio tantum. Sic intell. *l.filiusfam.*117.*§.si quid alicui, D.de leg.1. & l.sed si res aliena* 24. *D.de leg.1.* retenta aptissime ibi utraque negatione, adversus Observatoris in corrigendo levitatem: cum in stipulationibus aliud obtineat, ut sive contrahentes id obstaculi ex stipulatoris parte adesse ignoraverint, sive sciverint, ne æstimatio quidem debeatur, quod adstrictius stipulationes interpretemur, in quibus res ipsa in obligationem deducta sit, non autem æstimatio, *d.l.multum interest*, argum. *l.quidquid 99. in prin. D.de verb.obli.* Nec mutat quidquam id quod in *d.l.sed si res*, proponit Paulus, rem & ei qui ejus commercium non habebat fuisse legatam, & ab eodem illi, cui ejus possidendæ jus minime competebat, per fideicommissum relictam: quia in eo nulla legatarii ratio habeatur, quod testator eum, ut voluntatis suæ ministerium tantum elegisse intelligatur, jux.*l.si quis Titio decem* 17. *D.de leg.2.* juncta *l.filio, §.matri, D.de adim.leg.* Quo fiat, ut in eo idem sit, ac si ab herede, qui commercium non habeat, illi fideicommissario, non per fideicommissum relictum, sed directo legatum fuisset, arg. *l.Lucius* 78. *§.1. D.ad Senatusc.Trebell.*

Illud autem in legatis tunc tantum obtinere intelligimus, cum causa obstaculi illius non ex legatarii, aut fideicommissarii delicto, aut vitio proficiscitur, quod his culpæ imputari possit, sed tantum qualitate rei relictæ, aut juris legati, jux. *d.§.si quid alicui, in verb.vel jus aliud* (quæ cum desinit in nonnullis exempl.retinenda sunt, ut extant in Florent.) puta, quia Judæo Christianum mancipium sit relictum, servo militia, Præsidi provinciale prædium, ei, qui aliqua corporis parte mancus est, id quod absque ea corporis parte obtinere non potest, juxt. *Accurs.in d.§.si quid alicui*. Secus autem si propter eorum delictum, aut vitium iis imputandum hoc contigerit, puta domo urbana relegato relicta, aut militia illi, qui infamia notatus sit: quæ distinctio adhibenda prædict.*§.Labeo*, arg.*d.§.si quid alicui.*

ANTONIUS MERCATOR.

SEquitur glossa Aureliana, cujus hæc ætas te solum & summum artificem habet ad *l.40. de leg.1.* *Si res aliena*, inquit Ulpianus, *cujus commercium legatarius non habet, ei, cui jus possidendi non est, per fideicommissum relinquatur, puto æstimationem deberi*. Hoc ita, inquis, si id testator sciens reliquerit, & fideicommissarius id, quod relictum est propter qualitatem rei, quæ relicta est habere non possit, ut puta, si Judæo relinquatur servus Christianus, si servo militia ex *l.fideicommissa, §.si quid alicui, eod. tit.* Hæc glossa accommodari non potest ad *d.l.40.* nam *l.40.* ut scripta est, de fideicommissario loquitur, cui jus possidendi non est, id est, cui illicite relinquitur, quive relicti commercium non habet. Glossa de eo, cui jus possidendi est, vel quod idem est, cui licite relinquitur, ut ait *d.§.si quid alicui*, sed qui ex accidenti propter qualitatem relicti id habere non potest. Et consequenter distinctio, quam subjicis inter scientem & ignorantem, ut si scierit testator fideicommissarii, aut relicti qualitatem, debeatur æstimatio, si ignoraverit, non debeatur, ad *l.40.* accommodari non potest; nam ejus, quod illicite relinquitur, nullo casu æstimatio debetur, *l.mortuo, §.pen. de leg.2. & l.11. §.si servo, de leg.3.* ubi ea distinctio proponitur, non est de illicito legato. Militiæ legatum servo non relinquitur illicite, quia in quantitate potius, quam in functione, vel administratione consistit, *d.l.mortuo, §.1. l.Titia Sejo in pr.eod.* & servus summæ, sive quantitatis capiendæ incapax non est.

Inter ea, quæ relinquuntur incapacibus, vel his, ut tu ais, qui propter delictum suum ea habere non possunt, male numeras relegatum, cui domus urbana relinquitur, quia & si in urbe morari non possit, non prohibetur tamen prædia in urbe possidere: male infamem, cui militia legatur, quia infamia dignitate tantum arcet, non militia, non militiæ commodis, aut præbitis. Militia non est dignitas: alioquin militia non veniret in collationem bonorum inter fratres.

Præterii pene, quod dixisti initio hujus capitis: Eum, qui promisit rem, cujus commercium non habet, vel heredem, a quo legata est res, cujus commercium non habet, si modo promissa, aut legata sit ei, qui ejus rei commercium habet, promissorem, vel heredem in hoc teneri, ut rem ipsam mercetur, & præstet, qui vero possit eam mercari, qui ejus commercium non habet? ideoque nec *d.l.mortuo, §.pen.* ait heredem teneri in ipsam rem, si eam redimere possit, sed si in bonis testatoris fuerit. Ne tyrunculus quidem possit in erroris & inscientiæ versari tenebris majorib. Servemus etiamsi placet tenorem & consequentiam orationis tuæ. Instituis initio sermonem de legatario, qui rei legatæ commercium habuit, & mox tenore eodem servato eundem legatarium ponis fuisse incapacem, & in incapace facis illam differentiam inter scientem & ignorantem testatorem, quæ omnino

falsa est, & consequenter falsa etiam differentia, quam statuis inter legata, & stipulationes: nam sive legatarius, sive stipulator fuerit incapax, indistincte verum est, nec æstimationem deberi, *d.l.mortuo*, §. *pen.*

Postremo quod attinet ad verba *l.* 40. quæ ponunt rem alienam a legatario, qui ejus commercium non habuit, fuisse alii per fideicommissum relictam, qui etiam ejus commercium non habuit, vel quod idem est, qui jus possidendæ ejus rei non habuit, tu vitium, quod in eis est insuperhabes, atque contemnis, quod & si ponant supervacuo legatarium ejus rei commercium non habuisse, quatenus eidem quæstioni locus est, si legatarius rei commercium habuerit, fideicommissarius non habuerit, tamen non habeatur ratio legatarii, & nihil referat habuerit, necne. Si non habetur ratio, cur ponitur non habuisse? aut frustra igitur id ponitur, aut habetur ejus ratio, quod & verum est, sed tamen propter fideicommissarium, qui ejus rei commercium habuit, æstimatio ei debetur, ut *d.l.mortuo*, §.*pen.* ex quo in *d.l.*40. Dominus in Institut. & in tit. *de verb. oblig.* recte docuit esse legendum, *Ei, cui jus possidendi est*: ut posita hac regula in *l.*39. §.*ult.* rem alienam legari inutiliter, cujus commercium non est, ut nec æstimatio ejus debeatur, in *l.*40. addatur hæc exceptio, quæ additur etiam in *d.l. mortuo*, §. *pen.* Nisi legatarius rogetur eam rem restituere ei, qui ejus commercium habeat, quo casu æstimatio debetur. Regula non est de eo, qui rei commercium habet, sed ex accidenti aliquo rem habere non potest, ergo nec exceptio. Bas. videntur legisse, *Et quam ei jus possidendi non est*: ἐὰν ἀλλότριον πρᾶγμα λεγατευθῇ τινος τὴν κτῆσιν, οὐκ ἔχω, ὥστε δύναμαι αὐτὸ νεμηθῆναι, quæ etiam scriptura vitiosa est, quia frustra repetitur, *Et quam ei* &c. & parum apte, qui initio dicitur legatarius, & mox ei dicitur res per fideicommissum relicta, & falsum quoque est ei æstimationem deberi. Commercium in *l.*1. *quæ res pig.ob.* recte Bas. interpretantur δίκαιον κτήσεως.

JOHANNES ROBERTUS.

CUjatem dicemus hanc alteram illius glossam, quam verissima non admissa, hic falsissimam inseruit? Certe non Tolosanam: nec enim de his, quæ ad juris disciplinam pertinent, sic imperite Tolosates disserere sunt soliti, quin potius (quod illi primum doluit) istiusmodi fucos acerrime a præsepibus suis arcere. In eo, quod Ulp. in *l.sed si res aliena* 40. *D. de leg.* 1. de fideicommissario loquitur, cui jus possidendi non est: *Id est* (inquit) *cui illicite relinquitur, quive relicti commercium non habet.* Quod si verum est, sequitur servo militiam illicite relinqui: nec enim ejus possidendæ & habendæ jus est, ejusve commercium habet, *l.super servis, qui milit. poss.lib.*12. C. *l.ab omni* 11. *D.de re milit.* at eam servo licite relinqui & ejus æstimationem eo casu, quo scivit testator, inde deberi, ut quidem eum non propter aliud, quam relicti qualitatem servus habere non potest, prob. *l.fideicommissa* 11. §.*si servo*, *ff.de legat.*3. Sicque generaliter consimilibus casibus, quibus propter qualitatem relicti legatario ejus possidendi & habendi jus non est, licite legari, & æstimationem deberi ait Martian. in *l.filiusfamilias* 114. §.*si quid alicui*, *D.de leg.*1.

Quod autem eo improbat exemplum a me propositum eorum, quibus propter delictum, vitiumve aliquod suum possidendi jus non sit, in illo, qui propter delictum relegatus fuerit, cui domus urbana legata sit, quia etsi in urbe morari ei non liceat, non prohibeatur tamen prædia in urbe possidere, fallitur ita generaliter & indistincte loquens: nam ea quidem, quorum ante relegationem, possessionem adprehendit, eum possidere posse non inficiamur: sed quæ post relegationem fuerint legata, hæc ei possidendi jus non esse contendo: quia ut eorum possessionem per se adprehendere non potest, ita nec per alium, *c.potest quis*, & *arg. c.qui per alium*, *de reg.jur.in* 6. *arg.l. ita tamen*, §.*quod si quis*, *D. de admi. tut.* Quod autem & alterum quoque illud a me propositum exemplum in militia ei, qui infamia notatus sit relicta, illa tantum ratione rejicit, qua infamia (ut vult) dignitate quidem arceat, at non militia (quod quidem nulla auctoritate, aut ratione fulcit, ut neque superiorem illam) id generaliter verum non est. Nam sunt pleræque causæ, propter quas infamia quis notatus a militia arceatur, ad quas quidem, quod dixi, referendum est, *l.*2. §. *ignominiæ*, *vers. sed & si ita*, & *vers. miles qui lege*, *cum seq.* §. *D.de his qui not. infam. l.*4. §. *adult. D.de re milit. l.miles* 11. *in pr. D.ad l.Jul. de adult.*

Quam vero leve illud est, in quo carpendo eum non puduit immorari, quod dixi eo casu, quo res in promissoris heredisve commercio non est, sed stipulatoris tantum, & legatarii, promissorem heredesve redimere cogi, & eam præstare; siquidem justo pretio comparari potest. Imo vero (inquit) quomodo comparare potuerunt, qui ejus rei commercium non habent? quasi vero non id per legatarium agere possint sibi ipsi ementem, sufficiatque illos emptionis pretium persolvere, ac ita quoquomodo efficere, ut si fieri justo pretio potest, non sola æstimatio, sed res ipsa præstetur, prob.*d.*§.*si servo*, *circa fin.*

Deinde etiam æque leviter ac ridicule magis illud carpit quod de legatario relicti commercium habente locutus, eodem, ut inquit, tenore servato, de legatario incapace loquar, & in incapace faciam illam differentiam inter scientem & ignorantem testatorem, quam ille falsam esse ait. Quid vero in eo reprehensione dignum, si cum initio ejus capitis proposuissem dicturum me de negatione perperam detracta *d.l.sed si res* 40. ut prætermissis dubio carentibus, breviore compendio illud perstringerem, quod ad præcipuam illius legis quæstionem pertineret, ad alteram hanc quæstionem sic transitum fecerim, quam me ab illa superiore discernere nemo vel juris tyrunculus dubitare posset? Et vero quis nescit vitandi circuitus, & prolixitatis causa in jure, celeritate conjungendorum inter se actuum & actionum, unum actum, unamve actionem occultari, *l.*3.§.*ult. D.de donat. int. vir.* & *uxo. l.licet* 44. §. *quoties*, *in fin.D.de jur.dot.l.singularia*, *in fin.D. de reb. cred. si cert.pet.* Sed quod ulterius progressus, differentiam, quam assignavimus inter testatorem scientem & ignorantem, falsam esse, & eo casu, quo testator scivit, sive legatarius, sive stipulator fuerit incapax, ne æstimationem quidem illis deberi ait, falsissimum est, ut quidem apertissime tunc legatario æstimationem deberi, prob. *d.*§.*si servo*, *in princ.* & *in d.* §. *si quid alicui*, qui interpretationem assumit ab illo §. *si servo*, & *l.cum alienam*, *C.de legat.*

Illud quoque absurde captat, quod scripsi in *d.l.sed si res*, nullam legatarii in eo rationem haberi, quod is rei legatæ, & per fideicommissum relictæ commercium non habeat, & ita agit: Si non habetur ratio, cur ponitur non habuisse? aut frustra igitur id ponitur, aut ejus ratio habetur: Verum intelligat aliud esse, nullam legatarii rationem haberi, quod ad rei legatæ præstationem, illo casu, & consimilibus, quibus cum a legatario per fideicommissum id relictum est, testator eum ut voluntatis suæ ministrum elegit: aliud vero frustra quid in ejus legatarii persona fuisse propositum: hoc enim generalius est, & alio spectare potest. Ut quidem eo loco propterea non frustra propositum fuisse dicimus, legatarium rei commercium non habuisse, ut dubium illud præcideretur ejus casus, quo rei commercium legatarius haberet, at non fideicommissarius, an non legatarius heredem cogere possit ad rem ipsam præstandam, ita ut ejus æstimationis solutione liberari nequeat, cum sit ea res legata, quæ cum in ipsius legatarii commercio sit, & præstari debeat, id illud impedire nequeat, quod fideicommissum a legatario ei relictum sit, qui ejus commercium non habeat: propterea que non frustra illic propositum dicemus rei commercium non habuisse legatarium, ac nihilominus illud verum erit in eo, quod de præstanda, aut non præstanda rei legatæ æstimatione illic quæritur, nullam ejus rationem haberi, quod legatarius rei commercium non

ha-

habeat, ut non ideo minus illo casu præstandam ab herede æstimationem intelligamus, quo utrumque rei commercium minime habere non ignorarit testator. Quibus patet nec frustra in legatario propositum, eum rei legatæ commercium non habuisse, nec tamen ejus, quod commercium illius rei non habeat, ullam rationem haberi, quod ad impediendum quominus rei legatæ æstimatio fideicommissario debeatur: sicque nihil fuisse, quod in exemplaribus omnibus extantem illo posteriore loco negationem temeraria conjectura demendam contenderet, ut neque novissimo scripto in eo perstare videtur, quo negationis demendæ non meminerit, nec in id argumentum ullum intenderit.

In emptorem hereditatis transire jus accrescendi.

CAP. XII.

JOHANNES ROBERTUS.

LICET in hereditate sint corporales res, ipsa tamen hereditas jus incorporale est, non ipsas tantum res corporales, quæ in hereditate sunt complectens, sed & quævis jura. Est enim hereditas juris nomen, quod ea ratione sine ullo corpore juris intellectum habens subsistere queat. *Text. in tit. de reb. corp. & incorp. in Instit.* juncta *l. pecuniæ* 178. *vers. hereditas, & l. hereditas* 119. *D. de verb. & rer. sign. & l. hereditas* 53. *ff. de petit. hered.* Quod minime assecutus Seneca, eo ridet Jurisconsultos *lib. 6. de Benef.* quod negent hereditatem posse usucapi, ea vero, quæ in hereditate sint, admittant posse: quasi vero, inquit, aliud sit hereditas, quam res, quæ in hereditate sunt. Cui suffragari videri potest, quod Cicero in Top. hereditatem finit esse pecuniam, quæ morte alicujus ad aliquem pervenit jure, nec ea, aut legata testamento, aut possessione retenta. Sed istam sic recte intelligere possumus, ut ea nihil illis, quæ jure nostro tradita diximus, repugnet. Nam cum non simpliciter eam dixit esse pecuniam, quæ morte alicujus ad alium perveniat, sed quæ jure ad alium perveniat, pecuniæ vocabulo rem in jure consistentem, sicque nihil aliud quam jus eadem ratione significare voluit, qua & nos quoque, licet hereditatem dicamus esse jus, & juris nomen, non ideo minus tamen & rem esse dicimus, ut & nomina rem vocant, *l. cum hereditate* 7. *in verb. sed res*, cum *l. nomina* 17. *ff. de her. vel act. vend.* Pecuniæ autem appellatione rem significari, & tam corpora, quam jura contineri constat, *l. 4. & l. pecuniæ* 222. *D. de verb. & rer. sign.* Ex eo autem, quod hereditatem nihil aliud, quam jus esse, & in jure consistere dicimus, illud necesse est sequi, vendita hereditate illud jus omne venditum intelligi, quod apud heredem futurum esset, si ea vendita non fuisset, ut neque amplius, neque minus juris emptor habeat, quam apud heredem futurum fuerit. Verba sunt hæc Ulpiani *in l. 2. in prin. D. de hered. vel act. vend.* Quod ita intelligendum postea explicat idem Ulp. *in d. l. 2. §. 1.* ut, ne inde existimari queat venditionem eam ad illa retrotrahi, quæ vel mortis, vel aditionis tempore in hereditate fuerunt, dicat servandum esse quod actum est: sed plerunque (hoc est regulariter in dubio) id actum videri, ut quod ex hereditate pervenit, in id tempus, quo venditio fit, id videatur venisse: quibus verbis non aliud significare voluit, quam regulariter id actum videri, ut quod tempore venditionis in hereditate est, & ex ea in id tempus pervenit, & eousque permansit, id intelligatur venisse, ne quis existimet & illa omnia, quæ antea in hereditate fuerunt, & ab herede a tempore aditionis consumpta, vel alienata sunt, emptorem persequi posse, quasi sibi hereditatis ratione vendita: quo, nec alio spectare dici potest ille contextus, prob. arg. ejus verborum, qua ratione is emptor de evictione quoad res hereditarias nec satisdare, nec cavere debet, *d. l. 2. in pr. & ibi gl.* Quæ cum ita sint, constat inde & portionem deficientem vi juris accrescendi in emptorem

A partis hereditatis transire, non autem ejus venditorem, cum ex his, quæ diximus, non minus juris habere debeat, quam penes venditorem futurum esset, *d. l. 2.* Comprob. & eo, quod quoad hereditatis, aut legati jura portio deficiens, non quidem personæ, ut ususfructus pars, sed portioni instar alluvionis accrescat, *l. si Titio* 40. *in fi. ff. de usufruct.* Accedat & quod ab Ulpiano dicitur *in l. si totam* 82. *ff. de acq. hered.* Illi, qui heres institutus, ad restituendam indigno hereditatis partem fidem tacite accommodavit defuncto, propterea nihil debere accrescere dicitur, quia rem non habeat. Nam neque hic, qui portionem suam vendidit, rem habet, cum jus quod habuit, omne in emptorem sponte transtulerit. Nec obest quod nihilominus heres remanere intelligatur venditor, quia qui heres semel extiterit, heres esse desinere non possit, *l. 2. C. de* B *pact. l. & si sine* 8. *§. sed quod Papinianus, ff. de minor.* Nam nudum tantum heredis nomen penes eum sine effectu ullius commodi, quod inde percipere possit, remanet, haud aliter quam in eo diximus, qui tacite fidem suam accommodavit: nam & hic non ideo minus heres manet, non tamen ut deficiens portio illi accrescat, aut aliud emolumentum ullum ex testamento, aut ejus consequentia percipiat, *d. l. si totam, & l. ex facto* 43. *§. Julianus, ff. de vulg. & pupill. substit.* In qua etiam sententia fuit Franc. Duaren. *in tract. de jur. accresc.* verum ab eo tempore est qui diversum scriptis suis asserat, ista potissimum ratione, qua qui vendidit hereditatem, aut legatum, non ideo minus possidere videri dicatur ab Ulpiano *in l. 4. §. ult. si quis omiss. caus. test.* Quod si possidet, & verum illud est portionem deficientem portioni accrescere, non personæ, *d. l. si Titio*, non C alteri dici potest accrescere, quam huic venditori possidenti: quo hunc maxime dissimilem interpretatur esse ab illo, qui tacite fidem suam accommodaverit defuncto, ut incapaci hereditatis partem restitueret, cum tamen absit ut hic possideat, ut omnino eo amiserit quod illi institutione fuerat delatum, *l. cum quidam* 17. *§. in tacito, ff. de usur.* Verum intelligendum venditorem hereditatis non dici simpliciter ab Ulpiano possidere, sed videri possidere, quod juxta subjectam illic materiam intelligendum est, ad quam solam illud ibi constat referri, quippe quod cum illo tractatu edictum Prætoris explicetur, quo cum quis omissa causa testamenti ab intestato, vel alio modo possideat hereditatem, non tantum in eum actionem legatariis dat Prætor, sed & in illum, qui dolo malo desierit possidere (quia & hic non ideo minus possidere videatur, & pos- D sessoris loco habeatur, *l. 4. & l. qui autem* 6. *§. non simpliciter, ff. si quis omiss. caus. test.* juncta *l. quod si dolo* 23. *& l. is qui se obtulit* 26. *& l. sin autem* 28. *§. sed & is, & l. qui restituere* 68. *cum l. seq. ff. de rei vend.*) ibi explicet eum, qui hereditatem vendiderit, non posse dici dolo fecisse quo minus possideat, nec ex illa parte edicti actionem in eum posse dari: ac nihilominus tamen in hoc possidere videri, quod actio ex testamento adversus eum institui potest, ut quidem constat eum & a creditoribus, & a legatariis posse conveniri, ex eo, uti diximus, quod heres esse non desierit, ideoque & pro hereditatis possessore habeatur, quoad ipsum jus nudum attinet, at non quoad res hereditarias, *l. 2. C. de pact.* Ideoque tametsi non ab omni parte illi similis, qui tacite fidem suam accomodaverit, quod hic dolo non careat, itaque & absque ejus voluntate omne E commodum hereditarium ei adimatur, cum a venditore hereditatis plane dolus absit, & quod hereditariis commodis privatur, ab ejus voluntate profectum sit: ita tamen ut cum non secus hic testamentariis omnibus commodis, quam ille privetur, eo similior sit ei heredi, qui rogatus restituere hereditatem, non nisi compulsius eam adire voluit: nam hic nullum omnino commodum ex testamento consequitur, quia eo indignum se præstet, qui quantum in ipso est, voluntatem repudiaverit, *l. 4. & l. ita tamen* 27. *§. qui suspectam, ff. ad Senat. Trebel.* ut quidem & hic venditor hereditatis, qui honori sibi a testatore delato pecuniam prætulerit, idque sponte egerit, ut omne hereditarium jus, quantum in ipso fuit, a se repelleret. Quemadmodum igitur illi, qui non aliter quam compul-

sus adiit, ex consequentia illa privationis commodorum omnium ex testamento obvenientium, jus quo deficiens portio accrescit, nihil prodest, sed tantum fideicommissario, *l. Papinianus* 43. *ff. ad Senat. Trebell.* ut neque ei, qui tacite fidem accommodaverit, *d.l. si totam*, ita nec isti venditori hereditatis, sed tantum ejus emptori.

ANTONIUS MERCATOR.

JUs adcrescendi in emptorem hereditatis hac ratione transire ais, quia in emptorem transit jus omne successionis, quod heres idemque venditor habuit: hoc est falsum. In emptorem non transit jus heredis, sicut nec in eum, cui heres in jure hereditatem cessit, sed remanet apud heredem, & ob id creditoribus defuncti, & legatariis uterque obligatus manet, *l. 2. C. de her. vend. l. 2. C. de legat.* & similiter ei, qui vendidit etiam debitores defuncti obligati manent: non tamen ei, qui cessit in jure, ut Ulpianus scribit lib. Regularum, quia hoc casu debita hereditaria pereunt: nec ullo modo obstat, quod ait *l. 2. de her. vend.* neque amplius neque minus juris emptorem habere, quam apud heredem futurum esset, quoniam id tantum agi ait inter ementem & vendentem, ut neque amplius neque minus &c. & agitur id sane plerumque interpositis stipulationibus emptæ & venditæ hereditatis. Ceterum ipso jure successionis jus in emptorem non transit. Corpora in emptorem transeunt. Jura in suo statu manent, *l. 3. pro soc.* Nihil etiam juvari hanc sententiam *l. si Titio, in fi. de usufr.* Dominus satis ostendit, quia qui hereditatem vendidit, eam possidere videtur, ut *l. 4. §. ult. si quis omis. cau. test.* cujus sententiæ ratio generalis est, maxime cum de hereditate agitur, quam tu dissimulas, quia pretium successit in locum rei, & quasi ipsum hereditarium factum est, *l. si & rem, de pet. her.* Nihil etiam *l. si totam, de adq. her.* quoniam is, cui ut indigno erepta hereditas est, plane rem amittit, is, qui vendidit, cum habeat pretium, rem non amittit, qua re etiam qui vendidit ab eo distat, qui urgente fideicommissario coactus adiit: quia & hic rem omnem amittit, venditor, qui pretium habet, rem habere videtur: illi potest objici, quod quantum in eo fuerit destituerit judicium defuncti, quia non adiit sua sponte, quod venditori, qui sua sponte adiit objici non potest, quo planum fit, quam tu perverse venditorem hereditatis confundas, vel cum eo, qui coactus adiit, vel cum eo, cui ut indigno erepta hereditas est. Non repeto rationes, quibus Dominus probavit, jus adcrescendi in emptorem hereditatis non transire, quas tu; ut non potuisti, nec refellere conatus es.

JOHANNES ROBERTUS.

ITa scripsi, vendita hereditate jus omne venditum intelligi, quod id inter emptorem & venditorem agatur, ut neque amplius, neque minus juris emptor habeat, quam apud heredem futurum esset, verba Ulp. subsecutus in *l. 2. in princ. ff. de hered. vel act. vend.* ut simul explicuerim, id me ad effectum commodorum omnium hereditariorum referre, quod alioqui ipsum heredis nomen, & jus nudum penes eum, qui semel heres fuerit, remaneat, cum & fieri minime queat, ut qui semel extiterit, heres esse desinat. Ex quo non possunt non consequi illi effectus: ut idem heres, qui hereditatem vendiderit, non ideo minus & debitores hereditarios convenire, & a creditoribus hereditariis conveniri possit: in quam rem, quo magis utrique consulatur, interponendæ sint stipulationes venditæ & emptæ hereditatis, juxta *l. 2. C. de hered. vel act. vend.* Nec tantum in hereditatis venditore id ita obtinere dixi, sed & eo, cui quod tacite fidem accommodarit, ut indigno auferatur hereditas, & illo quoque, qui rogatus hereditatem restituere, coactus adiit, ut quemadmodum penes istos manente heredis nomine & jure, omne commodum hereditarium eis adimitur, ita & venditori hereditatis, qui cum honori sibi a testatore delato pecuniam prætulerit, id sponte egisse videatur, ut quantum in ipso fuit, omne hereditarium jus a se repelleret. Hac igitur ex parte calumniatur apertissime oblatrator, qui illa, quæ præmisi, in illam partem a me dicta vult accipi, quasi asseruerim, vendita hereditate, nullum plane jus penes venditorem remanere. Atque ut illud calumniæ, ita & hoc inscitiæ est, quod in eum sensum prædicta illa Ulpiani verba rapit, ut dicat, illud quidem agi inter ementem & vendentem, ut neque amplius neque minus juris emptor habeat, quam apud heredem futurum esset, sed agi quidem inter eos, non autem idcirco sequi, & fieri; quasi vero non ipsa partium conventio legem contractui det, sive expressa, sive etiam tacita, & quod agitur, pro cauto habendum non sit, & quod cautum fuerit, in quantum potest, servari omnino oporteat, *l. jurisgentium* 7. *§. ult. puta, ff. de pact. l. legem, C. de. pact. l. legem, C. de donat.* juncta *l. cum quid, ff. de reb. cred.* Et quidem hac ipsa in re, quod ita tacite agi dicitur, hunc sensum habere, ut simul id plane obtinere intelligamus, & quantum fieri potest, inter partes servandum esse, prob. *d. l. venditor, versic. at cum hereditas*, quo loco cum hereditas venit, tacite hoc agi videri ait Ulp. ut si quid venditor tanquam heres fecerit, id præstet emptori, quasi illius negotium gesserit, eodem modo, quo & venditor fundi fructus præstaret emptori. In eo igitur, quod hereditatis venditor agit heredis nomine, & juris ipsius personæ hærentis ratione, cum quasi negotium emptoris, non autem hereditatis sic gerere intelligitur, ut eum emptori id omne præstare oporteat, an effectu ipso jus omne hereditarium, quod ad emolumenta & commoda in emptorem translatum inficiari quis potest? Nec mutat quidquam, quod Ulpia. dixit venditorem hereditatis videri possidere, *in l. 4. §. ult. ff. si quis om. caus. test.* Nam, ut explicui, illud juxta subjectam materiam illius, de quo ibidem agit, edicti Prætorii intelligendum est. Hoc autem contorquens nugivendus, ut ad jus adcrescendi id pertrahat, quo ipsi venditori, quasi possidenti, non emptori, deficiens portio accrescat, ne ab ipsius sententia illud, quem dimovere possit, quod nullius rei hereditariæ possessor dici queat hic venditor, quem quia Ulpian. videri possidere dixerit, ille etiam possidere asserat: tandem adinvenit, quod quoquo modo possidere dici posset (subtilius dicam, an futilius) Pretium, inquit, successit in locum rei, & ipsum pretium ita quasi hereditarium factum est, ut pretium habens venditor, ipsas res hereditarias habere videatur; sic quod de re singulari vendita in universalibus judiciis specialiter dicitur, pretium loco rei succedere, *l. sed & si rem* 25. *ff. de petit. hered. l. Imperator, in fin. cum l. seq. ff. de leg. 2.* etiam ad ipsiusmet hereditatis venditionem extendens, quod alioqui ne in rerum quidem singularum venditionibus, quod ad alia, quam universalia judicia obtinuerit, cum in his pretium loco rei minime succedere censeatur, nec rem habere, qui ejus pretium habeat, *l. qui vas* 19. *in fin. ff. de furt. l. quemadmodum* 38. *§. ult. ff. de nox. act.* arg. *l. idemque* 7. *§. ult. ff. qui pot. in pign. hab.* Et cum venditorem hereditatis, fundi venditori similem faciat Ulp. *in d. l. venditor*, is, qui fundum vendiderit, & tradiderit, quia pretium habeat, fundum aut possidere, aut videri possidere dicitur. Sed eo confugit (qui non alio illud se tueri posse agnosceret, quod asseruisset deficientem hereditatis partem venditori partis accrescere, nisi & portionis alicujus hereditariæ eum possessorem probaret) quia, ut dixi, quod ad hereditatis, aut legatorum jura, portio deficiens non quidem personæ, ut usufructus, sed portioni instar alluvionis accrescat, ut probavi *ex l. si Titio* 40. *in fin. ff. de usufr.* cujus legis rationem, quæque antea eodem, & subsequente capite dixi, illo pretii possessionis phantasmate effugere non potest.

Nil

Nil necesse esse immutari ex contextu prædict. l. Papinianus 43. ff. ad Senat. Trebell.

CAP. XIII.

JOHANNES ROBERTUS.

EXPOSCERE videntur proxime dicta, ut receptam lectionem *præd. l. Papinian.* a temerariis depravationibus duabus asseramus. In illa lege disquirit Ulpianus ex Papiniano: Si quis ex semisse institutus, rogatus restituere hereditatem, compulsus eam adierit, *Deinde* (inquit) *fideicommissarius ignarus sit accrevisse portionem hereditatis post restitutionem scripto heredi, an opus sit ei alia actione*: Et ait, *securum eum esse posse*. Quæ verba ita extant in exemplaribus receptis, & Florentino: sed tamen duo ibi esse menda contendit Observator: quia quo loco ita legitur, *ignarus*, dempta negationis vi, legendum sit *gnarus*: & quo loco legitur *alia actione*, legendum sit *alia aditione*. In illo priore propterea negationis vim demendam censet, quia alioqui illis verbis ponat ignorasse fideicommissarium portionem accrevisse, cum potius ponere debuerit fideicommissarium postea id cognovisse: In posteriore vero propterea rectius legi aditione, quam actione, quia nulla sit prodita actio, quæ fideicommissario in hoc detur, ut compellat heredem adire, sed in hoc extra ordinem tantum ei a Prætore decreto subveniatur. Verum in utroque longissime aberrat, & ad ea divertit, quibus isto loco nil opus est. Nam in priore propterea non ab re ponit fideicommissario ignaro adcrevisse portionem scripto heredi post restitutionem, ut eo significet, quod de portione, quæ accreverit, ita ait: non idcirco dici, quod eam aliter heredi accrevisse assumat, quam quoad nudum, & omni effectu, & commodo destitutum heredis jus, sed quod res hereditarias, quæ in illa deficiente portione essent, ut illius nudi juris apprehendisset, fideicommissario ejus, quod portionem illam defecisse, & accrevisse contigisset, sicque sui juris ignaro, cum ad eum omnino portioni suæ accrescentis portionis illius deficientis commodum omnino pertineat, utpote qui res alias hereditarias, & jura quæcunque rerum omnium, quæ in hereditate sint, habeat, neque quidquam præter nudum heredis jus, & nomen fine effectu heredi scripto jure accrevisse dici possit, juxta *l. si totam* 82. *ff. de acquir. hered.* juncta *l. ex facto* 43. §. *Julianus, ff. de vulg. & pup. subst.* arg. *l.* 4. *& l. ita tamen* 27. §. *qui suspectam, ff. ad Senat. Trebell.* In eo itaque refert Ulpianus a Papiniano quæsitum fuisse, an huic fideicommissario tunc opus sit alia actione, non quidem in hoc ut compellat heredem adire, ut ibi interpretatur Accurs. quod posteriori illi perversæ correctioni causam præbuit, verum ad recuperandas res illas, a scripto herede possessas: ut quidem in eo non ab re addubitari potuit, an non illi instituenda in hoc esset actio ex testamento adversus heredem ad eas res hereditarias restituendas, quas nullo jure, & indebite retinet, vel quasi minus restituerit, quam deberet, juxta *d. l. ita tamen*, §. *si ex Trebelliano*, arg. *l. debitor* 59. *vers. neque fideicommissum, quasi minus restituerit, ff. ad Senat. Trebel.* Verum respondit Papinianus securum esse posse fideicommissarium, eo subinnuens, ea actione illi opus non esse, quod alia certiore via ei sit consultum, quippe rei vendicationis, cujus instituendæ saltem utile jus habeat, cum restituta hereditate in eum actiones omnes transierint, quæcunque competere possunt scripto heredi, §. *restituta*, & §. *sed quia, de fideicommiss. hered. in Instit.* quæque ipsi defuncto adversus eundem heredem competere potuerunt, in hoc ut utiles saltem instituere possit, *d. l. debitor*. Idem subjicit: de eo solo fuisse quærendum, an illi fideicommissario opus esset nova restitutione, ratione illius accrescentis portionis, innuens de eo aptius quæri potuisse. Nam si nova restitutione opus non est, nec per consequens ex testamento actione, quasi restitutio portionis hereditatis prius facta ob id sufficiat, quod portio deficiens portioni accrescat, juxta *d. l. si Titio*, idque etiam invito eo, qui portionem illam habet, juxta *l. qui ex duabus* 53. §. *ult. & l. si quis heres* 35. *in princip. ff. de acquir. hered. l.* 2. §. *si duo, ff. de bon. possess. secund. tab.* Itaque non esse, quod ex testamento agat fideicommissarius, ut portionem accrescentem restituere scriptum heredem compellat, cum ea effectu minime obvenerit, & adversus eum ordinaria actione, qua res suas petat, consultum sit, quippe rei vindicatione saltem utili. Alioqui absurdissime proponeretur a Papin. quæsitum fuisse in ista specie, an aditione nova opus sit ratione deficientis istius portionis, cum etiam invito eam accrescere constet, ut diximus, & sit juris regula, semel tantum adeundum esse, quod in ejusdem persona locum habeat, non autem cum per alium, qui in potestate sit, aut fuerit, adeunda est hereditas, *l. si solus* 79. *in fin. & ibi Gloss. cum l. seq. & l. cum heres* 52. §. *ult. ff. de acqu. hered.*

ANTONIUS MERCATOR.

MAle vulgo legitur in *l. Pap. ad Treb. ignarus sit*, quia in ea quæritur, an si post restitutionem hereditatis heredi scripto adcreverit portio coheredis, opus sit fideicommissario alia actione, ut eam portionem recipiat: gnaro igitur fideicommissario, non ignaro: nam ignaris non datur actio, nec ullum aliud remedium juris, sed scientibus & postulantibus. Et ponas quantum libuerit ignaro fideicommissario eam portionem adcrevisse heredi scripto, nunquam tamen eam quæstionem instituas recte, antequam fideicommissarius ejus rei gnarus fuerit, & desideraverit eam quoque portionem sibi restitui. Eodem loco pro actione, legendum est, aditione, ut hoc quærat, an fideicommissario sit necesse heredem compellere ad eam portionem adeundam, & respondeat, fideicommissarium esse securum, id est, etiam non aditam portionem ad eum pertinere. Semel factam aditionem sufficere. Si hoc quærit, an opus sit ei alia actione, hoc respondet, securum eum esse posse sine alia actione, & tamen tu ais alia eum actione indigere, nempe rei vindicatione. Et pessime rei vindicatione, quia portio hereditaria rei vindicatione non petitur, quæ non de hereditate, aut de hereditatis portione, sed specialis in rem actio est, vel si rei vindicationem accipis pro hereditatis petitione, ea fideicommissum non petitur, sed extraordinaria persecutione, *l. pecuniæ*, §. *persecutionis*, *de ver. sig.* & hereditatis petitio fideicommissario non datur, nisi post restitutionem adversus alios, non etiam adversus heredem scriptum, *l. ult.* §. *pen. de fid. her. pe.* verum quidem est, eum alia actione, vel persecutione, vel in rem missione indigere, sed non ea, quam tu adfers, nec actione ex testamento: illam, & si jam subnotaverim, & sit alius statim intellecturus quid velim, adhuc tamen tibi quærendam relinquo, quod si alia actione indiget, non est ipso jure securus: ergo male in ea lege scriptum est actione, pro aditione, ut suo loco Observator docuit. Sequitur in *d. l. Papin. de illo plane loco solo quærendum ait* &c. Locum sic accipit, ut Dialectici, ut M. Tullius magnum esse locum. Quærendum autem an opus sit fideicommissario nova restitutione, ejus scilicet portionis, quæ adcrevit, quasi minus prior restituerit. Rem in disquisitionem vocat, neque definit, sed jam docuit communis præceptor, ut aditione, ita restitutione nova opus non esse. Actione autem maxime opus esse, qua fideicommissarius ad jus suum omne perveniat, cum scilicet heres compulsus adiit, quo genere rem omnem amisit: nam in eo, qui sponte adiit aliud observandum est.

JOHANNES ROBERTUS.

HIc ad conjectitias correctiones duas afferendas novi nihil addit, nisi quod superioribus etiam ineptius sit, quippe in *l. Papin.* 43. *ff. ad Senat. Trebel.* uno loco ait legendum esse *gnarus*, non autem *ignarus*, quia igna-

ignaris non detur actio. Dicas ſomniantem id ſcripſiſſe, An enim, quod de ignaro, gnarove dicitur, ad actionem ab ignaro, aut gnaro inſtituendam refertur: ac non potius accreſcentem portionem, ſicque tempus illud, quo accreverit quoque fideicommiſſariis, ut quidem ego explicui, & contextus verba aperte indicant. Et vero quis dubitet portionis, quæ accreverit ratione, actionem, qua portio illa petatur, non ab alio, quam ejus, quod ea accreverit gnaro reſtitui poſſe? Sicque quorſum in eo gnari mentionem factam interpretari poſſemus? Atque (ut nulla ex parte ſibi nugivendum conſtare intelligas) quid eſt, quod actionis dictionem ex illo contextu altera correctione tollens, ad actionem tamen (cujus nuſquam illic mentionem fieri admittat) illam ex correctione priore gnari dictionem transferat?

Deinde altero illic loco, pro *actione*, ait propterea legendum *aditione*, quia quærat an in ea ſpecie fideicommiſſario neceſſe ſit heredem, qui jam antea hereditatem adiiſſet, compellere ad eam portionem, quæ accreverit adeundam, quod duplici ratione convellitur: Tum quod aſſumpſiſſet accreviſſe portionem: quod ſi accreverit alteri portioni, cujus ratione adita erat, nil perſonæ facto, & aditione opus erat. Quo enim aditio, niſi ut fieret, quod jam factum proponebat? Accedat, quod deficiens portio non perſonæ, ſed portioni accreſcit. Quid igitur in eo perſonæ facto opus? *l. ſi Titio, in fin. ff. de uſufruct.* Tum etiam, quod alioqui ex eo ſequeretur, & Papin. dubio omni carentem quæſtionem illic agitaſſe, & Ulpian. quaſi memorandam, & alterius auctoris teſtimonio comprobandam retuliſſe. Ut quidem cum regula juris ſit, ſemel tantum adeundum eſſe, *l. ſi ſolus 79. in fin. D. de acq. hered.* conſtat non eſſe, quod in hac re quæramus an aditio iterari debeat.

Quod autem in eo me mihi repugnare cavillatur, quod cum receptam lectionem aſſerens, dicam alia tunc actione fideicommiſſario opus non eſſe, attamen poſtea rei vindicationem illi tribuam, cum tamen Papin. ſecurum illum eſſe dicat: ſatis diluitur iis, quæ explicui? quippe ita intelligere Papin. fideicommiſſario nec ex teſtamento, nec perſonali alia actione opus eſſe, qua portionis illius, quæ adcreverit, res reſtituere compellat, quod ſatis ſuo jure ſit munitus, quippe ea actione, qua rerum domini res ſuas perſequi poſſint, quaque tutus, dici potuerit ſecurus, ſiquidem quoſvis dominos rei vindicatione res ſuas perſequentes, jure communi tutos recte dicimus.

Juſtinianum præferri voluiſſe mulierem in dotis repetitione, vi tacitæ hypothecæ, in bonis mariti, creditoribus tempore anterioribus, expreſſæ quoque hypothecæ jus habentibus.

CAP. XIV.

JOHANNES ROBERTUS.

VARIE fuit agitata hæc juris quæſtio, & a veteribus quoque juris noſtri interpretibus. An mulier in repetitione dotalium rerum vi tacitæ hypothecæ ei in bonis mariti a lege conceſſæ præferenda ſit quibuſcunque creditoribus anterioribus, etiam expreſſæ hypothecæ jus habentibus. In qua eo diſſenſiſſe Bulgarum a Martino refert latiſſime Accurſius in *l. aſſiduis, C. qui pot. in pign. hab.* quod ille eam non aliis creditoribus anterioribus præferendam ſentiret, quam tacitæ hypothecæ jus habentibus: hic vero quibuſcunque, ſicque & expreſſæ quoque hypothecæ jure nitentibus. Præcipua illius argumenta quatuor fuere. Primum quod Juſtinianus, a quo ſolo in mulierum cauſam propenſiore, & tacitæ hypothecæ, & privilegii illi attributi jus manavit, id quod plurimum eſſet, voluerit mulierem *potiora jura contra omnes habere mariti creditores, licet anterioris ſint temporis privilegio vallati.* Sunt enim hæc ejus verba in *l. aſſiduis ult. C. qui pot. in pign. hab.* quæ ille ita interpretatur, ut privilegii dictione adjecta reſtringi contendat, quod de omnibus creditoribus tempore anterioribus generalius dictum erat a Juſtiniano, ad eos ſolos, qui ex privilegio hypothecæ jus habeant: ac per conſequens, tacitam tantum hypothecam. Secundum: Par eſt fiſci & mulieris privilegium, quoad tacitæ hypothecæ jus, *l. 2. C. de privil. fiſc.* At fiſcus privato creditori tempore anteriori expreſſæ hypothecæ jus habenti cedit, *l. ſi pignus 8. ff. qui pot. in pign. hab. & l. 4. C. qui pot. in pign.* Si quidem illæ res ſpecialiter pignori privato obligatæ fuerint. Nam alioqui in generali tantum bonorum omnium obligatione id obtinet in iis, quæ vel tempore obligationis illius contractæ, vel ſaltem ante fiſci, aut mulieris obligationem quæſita fuerint. Secus enim in poſtea quæſitis, in quibus, ut pignoris cauſam prævenit fiſcus, ita & mulieri idem ſit tribuendum, *l. ſi is qui mihi 28. ff. de jur. fiſc.* Itaque ut eo modo fiſcus privato, aut ſpeciale, aut generale pignoris expreſſum jus habenti tempore anteriori minime præfertur, ſic nec mulier. Alioqui ſequeretur eo caſu, quo fiſcus anterior muliere a privato anteriore ſuperaretur, deinde ſuperato privato a muliere, poſtea & mulieri rem per fiſcum abſtrahi, ſicque pignoris controverſiam indiſſolubilem fieri, nec exitum habere, ſicque ad circulum (ut vocant) id redire. Tertium: Idem Juſtinian. vi tacitæ hypothecæ actionem mulieri nominatim concedit adverſus poſteriores mariti creditores. Eo igitur excludit anteriores a contrario, *in l. ubi 29. C. de jur. dot.* Quarto: Quæ a principe, aut lege tribuuntur privilegia, ſic interpretari debemus, ut nemini injuriam inferant, & proprio jure quæſita non adimant, cum id fieri jus æquumque minime patiatur, *l. 4. C. de emancip. lib. l. 2. in §. merito, & §. ſi quis a principe, ff. ne quid in loco publ. 2. C. de precib. Imp. offer.* Quo fieri videatur, ut æquior humaniorque ſit hæc Bulgari ſententia, quam communiter adprobant cum veteres, tum & recentiores juris interpretes: ſed ea, tametſi uſu quoque comprobata, nec verbis, nec menti Juſtiniani mihi unquam conveniri viſa eſt. Itaque ut poſteriorem Martini ſententiam amplexi ſunt veteres noſtri Doctores Galli, ut referunt Salycetus & Cynus *in d. l. aſſiduis*: ita & in hanc propendeo, ut Juſtiniani verbis, & menti magis conſonam, quæ quatuor aliis argumentis validius fulciri videtur. Primo ex prædictis Juſtiniani verbis ducto, quibus quod potiora jura mulieri dat adverſus creditores omnes tantum abeſt, ut ſequentibus iſtis verbis reſtringere voluerit: *licet anterioris temporis privilegio ſint vallati*, ut eo magis extendere eum voluiſſe appareat, & ad illos quoque, qui alioqui anterioris temporis prærogativa quoquomodo niti poſſint, cum verba non referat, aut ad vallatos legis privilegio, aut ſimpliciter vallatos privilegio, ut oportuiſſet, ſi quod illi volunt, Juſtin. ſenſiſſet, verum ad vallatos, ſive munitos temporis anterioris privilegio, hoc eſt prærogativa, quo illud eorum primum objectum diluitur. Secundum eſt: Idem Juſtinian. poſteriore alia conſtitutione a prærogativa iſta excludens mulieres fide hæreticas, refert eam ita ſe antea mulieribus in hoc dediſſe, ut antiquioribus creditoribus præferrentur, & potiore ordine, & jure eſſent, quanquam tempore vincerentur, ut quidem ſunt hæc ejus verba: *ὥστε καὶ προγενεστέρων δανειστῶν προκρίνεσθαι, καὶ βελτίω τάξιν ἔχειν αὐτάς, καὶ τοι τὰ ὑπὸ τοῦ χρόνου νικωμένας, in Auth. de privileg. dot. hæret. mul. non præſt. Nov. 109.* & expreſſius in *§. aliud quoque, in Auth. de æqual. dot. Nov. 97.* quo idem refert dediſſe ſe privilegium dotibus, ut contra antiquiores hypothecas potiora jura haberent, nimirum illis creditoribus, qui cum maritis contraxerunt, illorum fidem ſecuti, non mulierum, quæ forte ejus contractus tempore maritis nondum junctæ fuerint. Quod ſi cum iis conjungas, quæ illic ſubjicit, quo caveat ne hujus prærogativæ prætextu in creditorum fraudem adaucta poſtea dote mulieris quidquam moliri poſſint, quid expreſſius ad hujus ſententiæ declarationem ab eo dici potuit? cum tot locis illis indiſtincte loquatur, itaque in eo temere diſtinctio non ſit adhibenda, juxta *l. de pretio, ff. de Public. in rem act.* Tertio: Cum quis

pecu-

pecunia sua effecit, ut navis ematur extruaturve, aut reficiatur, vel etiam domus exædificetur, vel ager comparetur, aut aliud quidquam, is potior est in iis rebus pecunia sua comparatis, aut refectis, quibuscumque aliis creditoribus etiam multo tempore antiquioribus. At circa hos, & mulierem dotem repetentem quoad easdem res addubitatum fuit, & quæsitum an his cederet mulier, an illi cedere deberent mulieri. In qua decisum ab eodem Justin. ut his non cedat mulier, sed tantum illis, qui in comparationem militiæ pecuniam crediderint, & eam ob causam si mutuam pecuniam illam dedisse instrumento comprehensam appareat, simulque eos pignoris pactione expressa in debitoris bonis sibi prospexisse, §. *his consequens, in d. Auth. de æqual. dot. nov. 97.* At illis qui mutuam pecuniam dederint, aut in comparationem, aut constructionem, aut refectionem sive navis, sive domus, aut agri alteriusve rei comparationem, non aliter hypothecæ jus competere constat, quam si expressa pactione id sibi quæsierint, *l. quamvis 17. C. de pig. l. licet, C. qui pot. in pign. l. interdum, ff. qui pot. in pig. hab.* (præterquam quoad refectionem domus: si quidem ea fuerit necessaria, tacitæ hypothecæ jus competit: nec aliter, *sic intel. l. 1. D. in quib. caus. pig. vel hypoth.*) Consequens itaque est, mulierem non tantum creditoribus expressæ hypothecæ simplex jus habentibus præferri, sed illis qui expressæ hypothecæ jus habentes, & privilegium quoque habeant, quo tempore anterioribus expressæ hypothecæ simplex jus habentibus creditoribus potiores sint, *ex præd. vulg. regula: Si vinco vincentem te, &c. d. l. de accessionib.* In idem duci potest argumentum ab eo quod ibidem dicitur, & de eo qui pecuniam in comparationem militiæ crediderit. Neque nodum istum illud solvere potest, quod interpretantur nonnulli *in d. §. his consequens*, non de jure hypothecæ sensisse Justinianum, sed tantum privilegio prælationis, quod inter personales sive chirographarios creditores superioribus personis competat, juxt. *l. si ventri, l. qui navem, l. quod quis navis, D. de bon. auct. jud. possid.* In qua sententia eum fuisse (quisquis ille extiterit) qua accisas & sæpius mutilas Novellarum rapsodias Codicis operi admiscuit, *patet ex Auth. quo jure, C. qui pot. in pig. hab.* Verum eum sensum locus ille plane respuit, idque duplici præcipue ratione. Priore, quod illic *in proxime præced. §. aliud quoque d. novella 97.* (cujus §. conjuncta est tractatio & sententia cum *d. §. his consequens*) nominatim locutus fuerat de antiquioribus hypothecis, adversus quas mulier posteriora jura habeat, ut supra relatum a nobis fuit. Posteriore, quod alioqui inutiles forent quæstiones omnes illic agitatæ, cum in illis omnibus de mulieris jure quæratur, quod cum non in simplici privilegio personali consistat, sed hypothecæ jure, cui non tantum in mulieris persona, sed & cujuscunque alterius hypothecæ jus habentis cedant personalia quævis privilegia, *l. eos 9. C. qui pot. in pig. hab.* absurde omnino ibi addubitaretur, & disquireretur, an illi, qui in domus, aut navis comparationem, constructionem, refectionemve, aut etiam militiæ emptionem, mutuam pecuniam dederint, mulieri præferendi sint vi personalis tantum privilegii, quod habeant: an vero illi cedere debeant, cum etsi nullo alio privilegio niteretur mulier, sed simplex tacitæ hypothecæ jus haberet, illis nullum hypothecæ jus habentibus, quantumvis tempore anterioribus præferenda esset, ex *d. l. eos*. Quartum est, quod dotium semper, & ubique præcipua esse causa dicitur, quia non simpliciter reipubl. interfit mulieribus dotes conservari, sed & ad sobolem procreandam, liberisque replendam civitatem maxime necessarium, juxta *Pompon. in l. 1. D. sol. matr.* Convenit & quod Ulp. in *l. 1. vers. & generaliter, D. de ventr. in poss. mitt.* favendum esse ait partui, ut in lucem edatur, quia non tantum parenti, sed & reipubl. nascatur: & quod refertur D. Hadrianum rescripsisse, malle se hominum adjectione, quam pecuniarum copia imperium ampliari, in *l. cum ratio, vers. sed & divus, D. de bon. damnat.* Quæ cum ita sint, atque adeo publice non tantum expediat, sed & necessarium sit, suas

A mulieribus dotes quoquomodo conservari, omnino privilegium illud tacitæ hypothecæ, quo creditoribus quibuscunque anterioribus etiam expressæ hypothecæ jus habentibus præferretur, tribuendum fuit, ne alioqui earum dotis accessione, adauctis mariti facultatibus, plane illorum creditorum lucro cederet dos a marito accepta, cujus in eo contrahentes fidem secuti sint, non mulieris, in cujus damnum id vergeret, nullo ipsius interveniente facto, ut quæ cum illis minime contraxerit, quo iniquius id futurum esset. Et hac etiam ratione ad privilegium istud mulieribus concedendum se adductum fuisse expressit Justinian. *d. §. aliud quoque, in pr.* atque eo imprimis, quod, ut dixi, publice interest, ac necessarium quoque est dotes mulieribus conservari: istiusmodi autem publicæ utilitati quævis jura privatis competentia plerumque

B posthabeantur, juxta *l. 1. C. de condict. ex leg. l. 3. de primip. lib. 12. C. l. actione, §. Labeo, ff. pro soc. l. unic. §. ult. circa fin. C. de cad. toll.* Quo etiam quartum illorum objectum diluitur. Illud vero ex eo ductum, quod paria sint quoad tacitam hypothecam fisci & mulieris jura: qua ratione contingere possit, ut fisco cedente anteriori creditori expressæ hypothecæ jus habenti, cum tamen fiscus ipsa muliere tempore prior sit, *præd. juris regula d. l. de accessionibus*, obstet, ne privato creditori, qui anterior sit, tunc præferatur mulier: alioqui res exitum non sit habitura. Parum urget, quod illi regulæ tunc locus sit, cum omnes eodem, sive pari jure nituntur: secus si diverso & impari, prob. *d. l. Claudius, in fin.* ac eo maxime, quod speciali privilegio competat, quale istud mulieris esse constat, quæ licet quoad fiscum solo communi jure uti possit, tamen

C quoad alios creditores jure singulari utitur, quo iis vi prædictæ Justinian. constitutionis præfertur, servato tamen jure fisci (si is interveniat) quale habiturus esset, si ceteris creditoribus mulier minime præferretur, ut neque illi mulieris superventus noceat, neque prosit. Cujus rei executio difficilis non est, arg. *d. l. Claudius, in fin.* Præterea etsi communem illam sententiam probaverimus, idem ex ea sequeretur incommodum, cum & tunc possit contingere, ut privatus in hypothecæ tacitæ jure anterior sit, fiscus autem muliere, sicque privato fiscum vincente mulier privatum vincat, contra prædictam regulam. Nec enim idem privilegium comperiemus fisco tributum, ut anterioribus præferatur, quoad quæsita ante fisci obligationem contractam: nam exæquatio, quæ fit fisci & mulieris, ipsorum tantum inter se respectu facta

D est, non aliorum, *d. l. 2. C. de privil. fisc.* Quod autem objicitur ex *d. l. ubi*, non pugnat. Nam cum sanctio *d. l. assiduis*, illud anterioribus legibus ex professo addens, posteriore tempore facta sit, ut patet ex die & Consule utriusque, arg. *a præd. constitutione l. ubi*, quæ prius edita fuerit, procedere non potest, cum priores leges sint ad posteriores trahendæ, *l. non est novum 25. cum seq. D. de legib.*

ANTONIUS MERCATOR.

In hac quæstione, an mulier, quæ suæ dotis conservandæ causa bona mariti persequitur jure tacitæ hypothecæ, præferatur prioribus omnibus creditoribus hypothec. etiam expressam, & manifestariam hypothecam habentibus, accedis, quod mirum est, sententiæ Ob-

E servatoris, quæ eadem est cum Martini sententia. Verum quæstionem tractas incondite solens tuo more, nec non intermixto errore aliquo. Erras enim vehementer cum scribis eum qui ad refectionem domus pecuniam credidit habere in ea re tacitam hypothecam. Debuisti dicere, ad restitutionem, ut *l. 1. in quibus pig. tac. cont.* non ad refectionem. Aliud est restituere, aliud reficere, *l. 58. & 81. de leg. 1.* Erras quoque si existimas mulierem præferri iis quorum pecunia navis empta, vel facta, vel refecta, vel armata, & reconcinnata; vel prædium comparatum, vel domus restituta, vel refecta est, si hypothecarii creditores & antiquiores fuerint: quoniam inter eos, & mulierem servatur ordo temporis ex Nov. XCVII. & is tantum excipitur cujus pecunia militia

tia comparata est pignerato nominatim militiæ casu ea A lege, ut creditor in eo pignore omnibus anteponatur, etiam antiquioribus: hic enim etiam mulieri antiquiori anteponitur. Illud quoque certum est, inter fiscum & mulierem servari ordinem temporis: nam & olim cum mulier non habebat nisi expressam hypothecam, fiscus tacitam, inter eos servabatur ordo temporis: nec si privatus sit antiquior fisco & muliere, & fiscus antiquior muliere, eo quod mulier præferatur privato, & privatus fisco, & continuo mulier debet præferri fisco, quia a disjunctis ad conjuncta argumentum non valet: mulier concurrens cum privato antiquiore, vincit, concurrens cum fisco antiquiore, vincitur. At mulier concurrens cum privato & fisco antiquioribus (fac maritum contraxisse cum privato, cum fisco, cum muliere) vincit privatum & fiscum, & fiscum quidem non concurrendo cum fisco, B sed concurrendo cum privato, eumque vincendo, qui jam vicit fiscum. Hunc articulum attigisti, sed enucleare nequivisti, forte nec, ut enucleaverim adsequi poteris. Si quid sit in quo hæreas, habes collegas doctissimos, quibus æquius esset te adstare, quam adsidere, qui omnem tibi scrupulum eximent si modo eos adieris, ut par est docilis atque summissus.

JOHANNES ROBERTUS.

IN ista quæstione, quæ de jure tacitæ hypothecæ dotis agitatur ex Justiniani præcipue constitutione in *l. assiduis, C.qui pot.in pign.hab.* an quibuscunque creditoribus hypothecariis mulier præferatur, Martini quidem, & veterum interpretum Gallorum sententiæ accessi, in eo- C que illa ex parte a nugivendi sententia recessi, qua negat mulierem illis creditoribus præferri, quorum pecunia navis empta, vel facta, vel refecta, vel prædium comparatum, aut domus restituta, refectave est. Cum ergo, etiamsi his ea res pignori expresse obligata sit, mulierem præferri contendam, quod explicui plane comprobari ejusdem Justin. *Novell.97. in §.his consequens*, juncto cum illic præced. *§. aliud.* Id vero cum ille inficietur ea Novella comprobari, contendatq; inter supradictos illos creditores hypothecarios, & mulierem temporis ordinem servari; ego vero docuerim, & aperto contextu *d.§. his consequens*, jus prælationis eam habere adversus creditores, qui in illas causas pecuniam mutuam dederint, & argumentis comprobaverim eum locum necessario de illis creditoribus intelligendum, qui expresso pignoris jure contraxerint: mi- D rum illum, alioqui in levibus accurate refractarium, nec ullum argumentorum nostrorum refellere, nec quod afferit, ratione alia ulla, argumentove ullo comprobare conatum, idque tantum prodidisse, ea Novella constitui inter supradictos creditores, & mulierem temporis ordinem servari, quod falso illic probari ait. Et qui diversam a nostra, hoc est communem interpretum sententiam tuentur, sic aliter quam nos locum illum interpretantur, ut in eo, quod mulier supradictis creditoribus tempore anterioribus præferri dicitur, contendant non de illis ibi agi, qui expresso jure pignoris, sed tantum chirographo sibi caverint, sicque non hypothecarii, sed chirographarii tantum sint. Quo credibile est nugivendum aliud agentem illa scripsisse.

In eo autem, quod nobis ita assentitur, quod ad ordi- E nem temporis attinet inter fiscum & mulierem servandum, ut ne ulla in re plane assensus videri possit, in eo dissentiat, quod concurrentibus fisco, privato, & muliere, cum privatus fisco anterior, fiscus vero muliere prior sit, a muliere & fiscum & privatum vinci dicat, ridiculus est, dum nuce nulla ex parte confracta, & aperta, id sese enucleare ridicule gloriatur. Nam qua ratione, quoque modo argumentum suum a conjunctis ad disjuncta isti loco accommodari posse existimet, quidve conjunctio hic efficiat, fuit illi imprimis explicandum, nec verborum involucro plane in eo nihil certi habere, quod nobis opponat dissimulandum, & obtegendum. An enim in ea specie fiscum cum privato conjungi dicet? qua vero conjunctionis specie? ejusdem contractus simul ea esse non potest: nam si eundem sibi obstrinxerint, alter altero prior non esset. An igitur conjunctionis alterius? ut qui invicem uter utri ex separato quoque contractu præferantur, certent, hos faciat conjunctos? Et quam recte illud colligit. Concurrens mulier cum privato, qui vincit fiscum, eo quod privatum vincit, & fiscum vincit: rationem aliquam proferat, vel in speciem saltem, ne ipsomet teste, plane ratione destitutus, hæc temere jactasse vere argui possit. Non aliam potest quam conjunctionis. At undenam illa conjunctio, aut quo vinculo, quove jure, sive qua ratione dici potest colligata? Vel etiam dicat, cur mulier posterior & privatum & fiscum potius vincat, quam fiscus muliere prior, sicque ea potior & mulierem & privatum. An in his dissimilis conjunctionis ratio ulla excogitari potest? Ut taceam hoc aperte eum prodere, nescire ipsum, quæ sit vis, quique usus loci a conjunctis ad disjuncta, cum insulse adeo ad hæc (quibus nulla ratione convenire potest) cum transferre contenderit. Quod forte intra se agnoscens, & malæ causæ sibi conscius, advocat collegas meos, & doctissimos quoque nuncupat, ut iis jam in invidiam meam blandiatur, quos & scriptis, non uno, aut altero, sed pluribus locis, & quotidianis (quod illi non ignorant) in compotationibus, dicteriis proscindere non est veritus, sed quo tales sunt, quales ille dissimulanter quidem, & composito ad insidias sermone, attamen verissime prædicat, eo certius illi nihil hic eum syncere sensisse intelligunt.

Illud pene prætermissum a me fuit, in quo forte (quia de verbis agitur) hic causæ suæ cardinem constituere voluisse dici potest, quod initio ait, quibus locis refectionis dictione usus sim, restitutionem dicere debuisse, quia aliud sit reficere, aliud restituere. Verum ut sit aliud, in eo ipso, quod aliud est, idem in refectione, quod in illa (quam solam restitutionem vult dici) obtinere contendo: ut quidem reficiendi verbo, ita & in hoc usum comperio Ulp. qui ad reficiendam navim, domumve crediderit sub pignore, privilegium, quo ceteris creditoribus anterioribus præferatur habeat, juxta *l.interdum 5. D.qui pot. in pign.hab.* Non secus quam qui ob ædificii restitutionem credidisse dicitur, *d.l. creditor 25. D. de reb. cred.l.1.D.in quib.caus. pig. vel hypo. l.si ventri, vers. divus, D.de bon.auct.jud.poss.* Quin & reficere eum dici posse, qui restituit, & instaurat ædificium, prob. *l. inter stipulantem 81. §.sacram, circ.fin.* (ubi Restituendi, reficiendique vocabulis promiscue usus est Ulpian.) *D. de verb. oblig. l.insulam, D.de præscr.verb.*cum sit generalius Reficiendi vocabulum, id quod corruptum est, in pristinum statum instaurare significans, ideoque tam agere, substruere, sarcire, quam etiam ædificare, advehere, & asportare ea, quibus ad illam rem opus sit, contineri ait Ulp. in *l.1.vers.deinde ait Prætor, & l.3.ante fi.D.de rivis*, juncta *l.3.& 4.D.de itin.act.pr.* Probatur etiam alterum alterius loco sumi, *l.sicut 8.in pr.*junct.*l.& si forte 6. §.etiam circa fin.D.si serv.vin.*

De significatione dictionis Insuper, & minime mutandum esse contextum l.2.C.si omiss.sit caus.test.

CAP. XV.

JOHANNES ROBERTUS.

CUM in obscuro Papin.responso *l.sunt personæ 43. D.de relig. & sumpt. fun.* vulgatam receptamque, ac Norico quoque exemplari comprobatam lectionem istam antea assererem, *quia præter publicam utilitatem, ne insepulta cadavera jacerent, strictam rationem insuper habemus, quæ nunquam in ambiguis religionum quæstionibus omitti solet: nam summam esse rationem, quæ pro religiosis facit:* dictionem *Insuper* non alio sensu ibi sumptam interpretatus sum, quam quo significat, præterea: nec etiam, si Florentini exemplaris lectio-

ctionem admiserimus; aliam ibi significationem obtinere posse, ex illius contextus manifestissima ratione docui, atque nominatim illud reprobavi, quod alii illam exemplaris Florentini lectionem magis probantes interpretantur, ejus quod priore loco ibi dictum erat, dominum proprietatis, & socium, tametsi jus inferendi mortui non habentes, non ideo minus adversus usufructuarium, & consocium, si prohibeant, utiliter interdicto de mortuo inferendo adversus eos experiri, Papinianum postea rationem istis verbis ita reddere, *quia propter utilitatem publicam, ne insepulta cadavera jacerent, strictam rationem insuperhabemus, quæ nonnunquam in ambiguis religionum quæstionibus omitti solet: nam summam esse rationem, quæ pro religione facit*, ut verba *strictam rationem insuperhabemus*, non aliud ibi significent, quam omittimus, negligimus. Quam significationem loci illius sententiam nullo modo admittere ibidem asserui, illud etiam obiter addens, eo sensu nusquam me arbitrari in jure legi hæc verba, Insuperhabere: sed tamen illa verba, *in jure*, quæ vere ego adscripseram, prætermissa a librario fuere. Hic vero statim insurgunt ὀνοματοθῆρες, & omissa juris ratione, qua sola nitebar, ac sententiam simulque lectionem illam subsistere non posse contendebam, dictis scriptisque illud perstringere gestiunt, quod ignoraverim auctores multos istis verbis eo sensu usos. Quibus cum illud respondere possim quod verissimum est, non a me primum ita scriptum fuisse, *eo sensu nusquam arbitror legi*, verum ita, *eo sensu nusquam arbitror in jure legi*: tamen ita sit me ea ut extant scripsisse, certe velint nolint, id admittere cogentur, quod volunt ita scripsisse me, nusquam eo sensu verba illa legi, non de quibusvis scriptoribus, sicque etiam perversæ, sed puræ & tersæ Latinitatis auctoribus intelligendum esse, qualis, nec ipsorum est Apulejus, ac neque Gellius, sive (ut curiosius volunt) Agellius, ut nec Symmachus, aut etiam Ecclesiastici interpres, quos illo sensu iis verbis usos quomodo ignorasse potui, qui oblatratoris nostri tot ejus libri locos in disquisitionem revocassem, in quo id nominatim ad prædictum Papinian. responsum adnotasset? Quod exinde aliis auctoritatibus cumulaverit, cumque etiam id editis libris ab aliis juris interpretibus antea esset explicatum, illos, inquam, non bonos Latinitatis auctores contendo, quos passim istiusmodi, hoc est, minus Latinis & usitatis vocabulis usos comperias, qualia sunt hæc, *crebriter*, *aviditer*, *hospitator*, *parciloquium*, *devestire*, *redulcerare dolorem*, *nitibundus*, *frequentamenta*, *fistulatores*, *defieri*, pro deficere, *displicita esset insolentia*, pro displicuisset: *claritudo*, *sospitas*, *laudabilitas*, *incentor diligentiæ*. Eodem loco repono, quod Eccl. 19. c. eodem sensu id usurpatum objiciunt. Nam quisquis ille est libri illius interpres, eum quoque non bonum Latinitatis auctorem esse id arguit, quod eodem capite usus est verbis *jucundatur*, & iterum *minoratur*, & *odiet*, pro odio habebit, ut sequente capite *odietur*, pro odio habebitur, *vir indisciplinatus*, *inaltabit*, *sensatus*, & similia infinita: quæ satis indicant eam versionem non esse, ut nonnulli existimant, D. Hieronymi. Convenit quod is in Prologo Galeato, eum librum, quem vocat Jesu filii Sirach, inter apocrypha recenset.

Verum & illud alterum, quod primum scripsisse me dico, *eo sensu in jure nusquam extare*, acrius urgere contendunt ex *l. heredem* 17. *in princ. ff. de iis quibus ut indig.* Sed ego ejus legis hunc nego esse sensum, retenta lectione recepta, quæ longe aptior ita extat, *heredem, qui sciens defuncti vindictam omisit, & insuperhabuit, fructus omnes restituere cogendum existimavi*. Sic enim intelligit heredem, qui cum sciens omiserit vindictam, & præterea fructus perceperit, cogi eos omnes restituere, sive integros, ut dicitur in *l. 1. eod. tit.* C. *de iis quib. ut indig.* quo indicat eum, & illos quoque restituere cogi, qui ante litem motam ab eo percepti fuerint, de quibus majus dubium sit. Comprob. arg. *l. eum qui* 18. *in prin. ff. illo tit. & l. quemadmodum, de agric. & cens. libr.* 11. C. Et cum jam dixisset eum vindictam omisisse, frustra adjiceret, & vindictam illam eum insuperhabuisse, hoc est, neglexisse, quod nihil aliud sit quam omisisse. Atque ut demus ex Latini sermonis ratione verba hæc idem nonnunquam significare quod contemnere: tamen id non obstat, quominus ea in aliis propriam magis usitatamque significationem istam retineant, qua *insuper* idem significet, quod præterea, ut quidem passim eo sensu sumitur apud probatos auctores, nec alio, ut etiam in jure, ut in *l. 2. C. de in jus voc. l. in juris* 12. *de prox. sacr. scrin. lib.* 12. C. ut quod Græci dicunt πρὸς τούτοις, recte, & vetustus interpres, & Haloander reddidere hac dictione, *insuper*, in §. *& insuper*, *in Auth. ut sponsal. larg. novell.* 119. Qua ratione ut ferendum sit in altera significatione nonnunquam sumi, an non tamen juxta subjectam materiam, & quod proposito convenit, vel magis, vel saltem æque illa propria significatio retinenda potius est, quam illa inusitatior præter rem, nec nisi contorte invehenda? ac maxime in Jurisconsultorum scriptis tersissime etiam Laur. Valla teste locutis? ut quidem constat eam illæsa juris ratione nullo modo admittere Papin. *in d. l. sunt personæ*.

Ac multa etiam illud alienius, quod quo loco *in l. 2. C. si omiss. sit caus. test.* legitur vulgo *non usurpabitur*, in manuscriptis vero exempl. aptius, *non usurpatum*, illo errore ex postremæ syllabæ abbreviatione orto visum est Observatori sic omne id confundere, & mutare, ut illic legendum contendat, *non insuperhabitum*. Quod (cum nullius exemplaris auctoritate niti se prætextat) miror qua ratione fieri velit, cum ne in ea quidem, quam ibi accommodare conatur significatione, id illi loco ullo modo conveniat, illa autem non usurpati judicii defuncti optime quadret: Siquidem & in jure, & apud probatos alios auctores ea usurpari dicuntur, quorum jus, vel adprehendendo, vel aliter ea tractando, iisve utendo, retinere contendimus, ut cum inter plures fundus communis divisus est regionibus, quisque dominorum servitute utendo, servitutem usurpare dicitur, & non utendo, eam deperdere, & qui per partem itineris it, totum jus usurpare, *l. nam satis 6. circa prin. & l. si stillicidii* 8. §. *ult.* cum *l. seq.* & *l. aquam* 16. *ff. quemadm. serv. amitt.* Unde frequentem usum Oratores usurpationem dixisse, ait Paul. in *l. 2. ff. de usucap.* quo sensu videtur & a Cic. dictum 7. *Act. in Verr.* usurpare aliquid ex alterius bonis, pro involare in alterius bona, & ea sibi adplicare: & ab Ulpiano in *l. si quæ militi* 40. §. *ult. ff. ex quib. caus. major.* Inde etiam sensibus, quippe & oculis & auribus usurpari res aliqua dicitur a Lucretio *lib.* 1. & 4. Sicque apte judicium defuncti non usurpatum intelligemus in *d. l. 2.* hoc est, ejus jus minime adprehensum, & retentum, id agnoscendo, & eo utendo, sed ad irritum juris ratione revocatum, puta minime petita intra tempus statutum bonorum possessione secundum tabulas, juxta §. *cum igitur*, *de bon. poss. in Instit.* & *l. 1. §. si intra, ff. de success. ed.*

ANTONIUS MERCATOR.

HEu miser! quid dolet? quid instimulat? quis agit in te de verbo insuperhabere, quod te tam male habet; ne literam quidem unam inveni, aut apicem, qui te respiceret, quid igitur doles, quid ingemiscis? quod me quidam, inquis, arguant verbum illud scripsisse nusquam eo sensu legi, quæ culpa tam gravis, Deus bone, actum est de existimatione mea, si est mea non librarii? At certe non est mea, quoniam ego non scripseram nusquam absolute, sed nusquam in jure: hæ sunt tuæ expostulationes, hi gemitus, imo singultus: verba enim tibi pene sorbillant, cum ais, Ego illud verbum nusquam reperiri nolui dicere, sed non reperiri apud puræ & tersæ latinitatis auctores. Agellius, Apulejus, Symmachus, Interpres Panareti non sunt puræ latinitatis auctores: hos hinc facessere jubeo cum aliis plerisque impuris vocabulis suis. Jurisconsulti sunt quidem mihi puri & tersi latinitatis auctores, quoniam hoc Laurentius Valla di-

xit, cujus scilicet judicium meo præstantius est. Sed apud Papinianum in *l. 43. de relig. & l. 17. de his quib. ut indig.* Insuperhabere non est una pars orationis, sed duæ. Demus esse unam aliis, ut & eidem Apulejo subterhabere, qua significetur *ὑπεροpᾶν*, omittere, negligere, sed ne demus quæso Papiniano fuisse unam, & ideo ne legamus in *d. l. 43.* ut in Flor. *quia propter publicam utilitatem ne insepulta corpora jaceant strictam rationem insuperhabemus*, sed, *quia præter*, & hanc dicamus, quamvis non sit verum, esse vulgatam lectionem atque receptam. Atquin si ita legamus, & ex verbo illo faciamus duas partes orationis, stricta ratio consentiet cum ratione publicæ utilitatis, quæ tamen ei prorsus opposita est, §. *item si adhuc, Instit. de mand.* & vero opponitur in *d. l. 43.* cum prævalere dicitur ratio utilitatis, & omitti stricta: nihil refert, hoc dissimulemus. Ne legamus etiam in *d. l. 17.* ut Flor. *Heredem, qui sciens defuncti vindictam insuperhabuit, fructus omnes restituere cogendum:* Sed ut sint duæ dictiones, legamus, *Defuncti vindictam omisit, & insuper habuit, fructus omnes restituere cogendum*, quod perinde est ac si dixisset, Heredem, qui non fecit, & insuperfecit: Volumus, ut hæc tam elegans lectio obtineat potius, quam Flor. Illud nequaquam approbemus, quod Observator ait in *l. 2. C. si quis omis. caus. test.* esse legendum, *Judicium defuncti non insuperhabitum*, sed legamus, ut in quibusdam manuscriptis scriptum multo aptius est, *non usurpatum*, & de hujus verbi significatu ex Calepino sumamus Ciceronis & Lucretii testimonia, & hac in parte sat bene nobiscum actum erit. Atquin perspicue tres in ea lege ponuntur casus, uno judicium defuncti fuisse insuperhabitum omisso testamento, & ab intestato possessa hereditate, quo sane relictorum in testamento petitio competit: altero judicium defuncti, id est, testamentum non fuisse insuperhabitum, sed non jure factum, quo relictorum petitio nulla competit: tertio heredem scriptum insuperhabuisse judicium defuncti repudiata hereditate, & alium ab intestato eam possedisse, quo etiam casu relictorum petitio nulla competit, quæ trium casuum perspicuitas tollitur, si legamus, *Non usurpatum*, ut simpliciter secundus casus hic sit, si irritum factum sit testamentum non adita hereditate, nec petita bon. pos. sec. tab. qui imo tertius est, sed nihil refert, hoc dissimulemus. Et quod destituitur ab herede testamentum, non tam fit irritum juris ratione, quam ob desertionem & cessationem heredis, & lex loquitur de eo, quod juris ratione ad irritum vocatur, & ex adverso ei mox opponit jure factum: ergo irritum juris ratione id vocat, quod non jure factum, non quod destitutum est: nihil refert. Quid si vetustiores Codices exhibeantur, in quibus illud insuperhabitum in litura demersum perspicue cernitur, absque dubio culpa imperiti librarii, cui hujus verbi usio, & notio incognita erat, nihil hoc etiam refert. Ergo vale, ὦ ἔτι ὄνε πονηρᾶς ὀχέμενε.

JOHANNES ROBERTUS.

AUt temeto copiosiore exhilaratus hic fuit (ut illi usus esse fertur) aut certe ex professo scurram velitem agere voluit. Verum ut Comici verbis utar,

---nihil est profecto stultius,
Neque stolidius, neque mendaciloquius, neq; argutum magis,
Neque confidentiloquius.

Credas doluisse, quod illis auctoribus (e quorum libris obsoleta sordidaque verba depromere consuevit, quibus scripta sua velut emblematum loco infarcire imprimis studeat) detraxerim, & eos extra puræ Latinitatis auctorum album posuerim: atque cum aliud non haberet, quo illis suppetias ferret, jocos simulare maluisse, quam silentio, quæ objecta essent, credi comprobasse. Sed nos omissis ejus mercalibus nugis rem ipsam introspiciamus. Primum apud Papin. *in l. sunt personæ 43. ff. de relig. & sumpt. fun.* quo loco hanc Florentini exemplaris lectionem asserere voluit, *quia propter*, scripsi vulgo, & in Norico exemplari rectius legi, *quia præter*. Sic vulgo legi

A testantur exemplaria multa, tametsi & pleraque etiam vetusta cum Florentino exemplari conveniant, & Accurs. utriusque lectionis meminerit, atque utrumque promiscue admittat. Certe ita Haloandrum edidisse, *quia præter*, inficiari nemo potest. Atqui (inquit nugivendus) si ita legemus, stricta ratio consensiet cum ratione publicæ utilitatis, quæ tamen ei opposita est. Imo vero illa interpretatione mea strictam rationem illi publicæ utilitati non tantum oppono, sed & in ea re præferri dico, & quamvis summa illa sit ratio, quæ pro religione faciat, ut ibi ait Pap. hoc est, in ejus causam magis propendeat, qualis ea ibi proponitur, ne insepulta cadavera jaceant, non tamen ut strictam illam rationem vincat, qua juris auctores imprimis cavere voluerunt, ne cujusquam factum alteri noceret, & alterius jus, etiam quæsito publicæ utilitatis prætextu læderet. B Quod cum pluribus explicuerim, non est, quod hic retractem: sed hoc tantum moneam, apertius non potuisse eum calumniari, cum in quo strictam rationem publicæ non solum oppono, verum & illi præferri contendo (ut non publicæ tantum utilitati nonnunquam, sed & æquitati eam præferri novum in jure non est) ille sententiam meam ita referat: quasi strictam rationem cum publica utilitate consentire scripserim.

At *in l. heredem 17. ff. de iis quib. ut ind.* dum Florentini exemplaris lectionem amplectitur, dissimulat, & reticet aliter, & aptius receptum esse legi, ut antea scripsi: at is illam (quasi a me tantum sit prodita, quo levior ejus habeatur auctoritas) eo impugnat, quod ea fiat, ut quod illic dixerit Ulp. heredem, qui sciens defuncti vindictam omisit, & insuperhabuit, fructus eos omnes C restituere cogendum, perinde sit, ac si dixisset heredem, qui non fecit, & insuperfecit. Neminem hic judicem recusabo lectionis hujus verba expendentem, quo statuat, an ea ratione ulla ad hanc ejus interpretationem trahi queant, ac non potius ab hac sint alienissima. Qui enim heredem scientem defuncti vindictam omisisse ait, an non potius eum minime fecisse dicit, quam fecisse? Atque cum non ideo minus subjicit fructus omnes habuisse, & percepisse, quanam in parte eo sibi ipsi dici potest repugnare, ut cetera omittam, nec repetam quæ quemadmodum conveniant, pluribus antea explicui?

Nec minus anxius est in his quoquo modo detorquendis, quibus conjectariam ejus correctionem explodebamus, *ad l. 2. C. si omiss. sit caus. test.* & cum usurpandi (quod temerario ausu expungit) propria & juris, & aliis Lati- D nis auctoribus usitata significatione, illic aptissime Philippos Imperatores usos fuisse commonstrarim, non aliud habet, quod objectet, nisi ex Calepino ea sumpta a nobis fuisse testimonia (quid enim promptius credi posse putaret, quam idem alios, quod ab ipso fiat, & in quo totus sit, agitare) Sed in eo hæsit, quod non habuit, quo citatos in idem a nobis ex jure locos refelleret, aut elevaret. Quid igitur ille? Tres, inquit, in ea lege perspicue ponuntur casus. Verissimum quidem hoc: sed quod addit, eam perspicuitatem tolli, dum legimus usurpatum, aliter dici debuit, futurum ut ea prorsus tollatur, si (ut ille vult, & depravat) legamus insuperhabitum. Sic enim aliena plane ab illo contextu, obtortis in eam rem verbis invehit: Primo casu judicium defuncti fuisse insuperhabitum: Secundo, non fuisse insuper- E habitum: Tertio, fuisse insuperhabitum. Omitto quod trium casuum perspicua (ut ait) distinctione posita, duos in idem confundit. Illud noto, quod cum Insuperhabere idem esse dicat, quod negligere, sicque insuperhabitum, idem quod neglectum, primo illo ejus, & secundo casu, quo in legatariorum necem omissa testamenti causa ab intestato successionem adprehendere maluit heres, is inepte diceretur judicium defuncti insuperhabuisse, qui id non neglexerit, sed malitiose id evertere studuerit, quo plus emolumenti ab intestato consequeretur, juxta *l. 1. in prin. cum §. pen. & ult. ff. si quis om. caus. test.* Quanto certior perspicuitas minime temerato contextu elucet tribus quoque casibus ab invicem lucidius distinctis? Quorum primo propterea non sit usurpatum testamen-

mentum ab herede, quia is omissa causa testamenti, alioqui rite & legitime confecti, in necem legatariorum ab intestato successionem obtinere maluerit, quo casu ex edicto illo peti queant legata, & libertates? Secundo, quo propterea non sit usurpatum testamentum: quia cum non jure factum esset, id irritum fuerit sententia pronunciatum, quo casu legata peti nequeant: Tertio, quo testamentum jure factum sit, neque propterea heres ex eo hereditatem non adierit, sicque non usurpaverit, quod sciens hereditatem omittere vellet, sed quod vel damnosa hereditatis periculo se subjicere veritus, vel quod diutius quam oporteret cunctatus, tempora adeundæ hereditati, aut bonorum possessioni præstitura præterire siverit, quo casu nec legata, nec libertates ex testamento peti possint. His autem casibus, quid distinctius, & perspicuum magis proponi potest? Sed unde nova ista religio, ut qui lectiones quasvis, omniaque exemplaria pro nihilo ducere solet, & ubi licet levissima quavis ex conjectura omnia immutare, & pervertere, hic tamen litteras vetustiorum codicum in auxilium advocet, cum Usionis abstrusissimo vocabulo, ne quis reconditorum adeo verborum magistrum usquam aberrare posse existimet?

Negationem, neque detrahendam esse Ulpiano in l. 3. §. si quis duobus, ff. de adim. vel transf. leg. *neque addendam eidem* in l. si ita fuerit 11. in fi. prin. ff. de rebus dubiis.

C A P. XVI.

JOHANNES ROBERTUS.

DUOBUS locis eadem hæc duplex & connexa quæstio ab Ulpiano agitata reperitur: Prior, an si testator, cum amicos duos ejusdem nominis haberet, puta duos Titios, quos pari benevolentia prosequeretur. Titio fundum legaverit, an illorum alicui, & cui, an utrique, an vero neutri legatum ademptum censendum sit: Et quidem in illa priore quæstione haud dubie constat neutri legatum deberi, *l.3. si quis duobus, D.de adim.leg.* non quia jus deficiet, sed probatio, juxt. *l.cum ex plurib. D.de manum. test.* & *l. duo sunt Titii, D. de test. tut. l.in tempus*, §.1. *D.de hered.instit.* Repugnat tamen quod a Paulo dicitur *in l. si quis servum* 8. *§. si inter duos, D.de leg.*2. cum ibi in consimili specie non aliud, quam electionem heredi tribuat utri malit dandi: quod aptius ita componemus, ut dicamus illud superius tum demum obtinere, si ita simpliciter Titio legatum sit, ut ex aliis non appareat testatorem omnino voluisse legatum id præstari, & neuter illorum justa ratione contendere valeat eam testatoris voluntatem fuisse, ut sibi potius, quam alteri legatum relinqueret. Secus si id possit, ut quidem alia quam nominis demonstratione id constare potest, *d.l.in tempus*, §. 1. *in fi. l. quem heredi*, & *l. pen. ff. de reb.dub.* Quo fit, ut cum iis argumentis uterque nititur, quibus quisque id pariter probare videatur, heredi necessitas imponatur, vel cui malit id præstare, satisdatione ab eo accepta se ab altero (cui probationes supervenire possent) indemnem servatum iri, vel neutri data re utrique satisdationem præstare, futurum ut illi exolvat, qui de se testatorem sensisse evicerit, juxt. *l. si duo* 16. *D. ut legat. seu fid. nom. cavea.* At cum non aliis argumentis nituntur, quam quod Titio simpliciter sit legatum, & uterque illum se Titium contendat cui legare voluerit, neutri legatum censeri ait Ulpianus in d. §. *si duobus*. Et quod alii eo solo casu heredi lectionem tribui interpretantur, quo sponte paratus sit solvere legatum, ad quod alioqui præstandum ipse obstrictus non sit, eo convellitur, quod isto casu, quo non alia necessitate heredem obstringi assumunt, frustra in eo lex heredi prospicere voluisset exigendæ ab eo cautionis facultate, ut incerti litis eventus periculum vitet: cum in eo nihil sit quod vereatur, siquidem neutri solvere compelli potest, d. §. *si inter*, & *d. l. si duo.*

Posteriore vero casu quid obtineat, obscurius est: in quo idem Ulpian. *in d. §. si quis duobus*, sic conjuncta utraque quæstione, *Neutri*, inquit, *legatum debetur, quemadmodum & in dando, si non appareat cui datum sit, dicimus neutri legatum*. Sic eo utrumque conferens, quasi neutro casu legatum in cujusquam illorum persona substitisse dici possit: quod cum in posteriore aperte indubium sit, eo comprobare voluit, & in illo supradicto itidem legatum neutri deberi, cum in eo prorsus similibus verbis utatur. Sed cum ita habeat recepta lectio, aliter sic dempta negatione in Flor. exemplari extat prior ille versicul. *Utrique legatum debetur*. Cujus sententia isto modo subsistere non potest. Absurdissimum enim foret contra factam a testatore verbis expressis ademptionem, nullaque id dictante verisimili ejus voluntatis conjectura onerari heredem utroque legato, cum utriusque quæstionis decisioni solam testatoris voluntatis obscuritatem æque causam præbere, cum hic, tum & aliis locis nominatim indicet. Nam quæ diversitas in eo est, cum duobus Titiis legatum fuit, ignorari utri id dari voluerit, aut minime voluerit: & cum legato cuique Titiorum separatim relicto ademptum est Titio legatum, ignorari itidem utri dari, aut minime dari voluerit: Quam tamen Fl. exempl. lectionem recentiorum nonnulli magis probant, eamque ista ratione fulcire nituntur, quod legatum, quia liberalitatem continet, eo magis dignum illo favore videatur, sicque interpretatione adjuvandum sit: ademptio autem, quia liberalitati contraria est, cohibendam potius, quam juvandam, & extendendam esse. Quod si ita est, cur non & posteriore ibidem subjuncto casu, quo Titio simpliciter legatum relictum proponitur, cum duo Titii essent, utrique consimiliter legatum deberi responsum fuit, an isto casu minus dicemus contineri liberalitatem legato, ideoque minus interpretatione id juvandum esse? Verum ut hæc desint, frustra id illi, cum idem Ulpian. alio loco eandem quæstionem agitans, illam eandem receptæ lectionis sententiam confirmet *in l. si ita fuerit, in fin. princ. D. de reb. dub.* Sed enim & illius quoque contextus receptam lectionem depravatam esse contendunt, quia quo loco vulgo legitur, *ademptionem autem in utrunque valere*, in exemplari Florent. ita habeatur, *ademptione autem in utrunque valere*: quam posteriorem lectionem est qui illic magis probet, sic loci illius sententiam plane in contrarium vertens, ut iis verbis significari velit, fieri ea ademptione, hoc est, inquit, fieri per eam ademptionem, ut legatum in utrunque valeat, sicque non obstante ea ademptione, utrique legatum debeatur. Quod quam male cohæreat, nec illi loco conveniat, ipsa per se verba apertissime indicant, cum maxime sic antea quæstionem illic proposuisset, an ademptio nulla sit, hoc est, non valeat: & congruenter aliud, quam in legato responsurus, adversativa particula adjecta ait eam valere, ac quidem in utraque. Quod si illic verbum valere ex ejus sententia ad legatum referas, illi propositæ quæstioni minime conveniret. Quo verisimile est alterum eandem cum illo sententiam amplexum, adductum fuisse, ut negationem illo loco plane ita addendum esse censeret, *ademptionem autem in utrunque non valere*. Verum ut cetera desint, quæ repugnare diximus *ex d. §. si quis duobus*, & tum Latinorum, tum & Græcorum interpretum auctoritatem nihili faciamus, plane illo loco negationem respuit adversativa particula *autem*, illic adjecta (quam ille non demit) siquidem admissa ibi negatione, idem in posteriore ista adempti, quod in illa priore relicti legati quæstione responderetur.

A

Patri & filiæfamilias solam profectitiam dotem communem esse, non etiam adventitiam, tametsi actio de dote tam adventitiæ, quam profectitiæ ratione utrique communis sit.

CAP. XVII.

JOHANNES ROBERTUS.

MULTUS est Ulpianus in discernenda exactius profectitia dote ab adventitia: neque tantum in Fragmentis suis *sub tit. de dotib.* verum & in diffusa quoad id solum *l. 5. D. de jur. dot.* Qui autem ejus discriminis accuratius a Jureconsultis constituti effectus sit, non sat video constare B inter neotericos juris interpretes, hinc præcipue suborta dubitatione, quod idem Ulpian. *illo fragm. tit. de dotib.* scriptum reliquerit, *Divortio facto, siquidem sui juris sit mulier, ipsa habet actionem. Quod si in potestate patris sit, pater adjuncta filiæ persona habet actionem re vera, nec interest adventitia sit dos, an profectitia.* Ex eo, inquam, quod hic nominatim ab Ulpian. dictum est, filia in ipsius potestate existente, & facto divortio, eum adjuncta filiæ persona habere re vera actionem, nec interesse an de adventitia dote agatur, an vero profectitia, existimatum videtur a nonnullis eandem esse dotis adventitiæ rationem, & conditionem, quæ sit & profectitiæ: nec dispiciunt satis, quod hic ab Ulpia. dicitur, ad actionem tantum dotis nomine instituendam referri: Imo vero & cum ex isto loco illud effici, & probari contendant, C actionem de dote hoc Pandectarum jure patri & filiæ communem esse tam adventitiæ, quam profectitiæ dotis ratione, neque quicquam inter utrunque interesse, quia filia in ea obligatione cum patre sit particeps, & quasi obligationis socia, *l. qui hominem 34. §. si gener, ff. de solut.* quasi utraque, etiam dos ipsa utrique communis sit, simul contendunt nullum Pandectarum inter eas discrimen relictum; cui sententiæ id suffragetur, quod eodem Pandectarum jure filia non secus adventitiam, quam profectitiam dotem fratribus conferre tenetur, *l. filiæ dotem, C. de collat.* Quod si quid in Pandectis contrarium his reperiatur, id non Jureconsultis ipsis, sed Triboniano id de suo addenti esse adscribendum: quia si quod inter has discrimen sit, id a Justiniani, aut etiam anterioris Theodosii constitutionibus, & ex earum consequentia profe- D ctum sit, quibus illud sancitum fuerit, ne adventitiorum proprietas patri acquireretur, sed penes filium, aut filiamfamilias relinqueretur, solo usufructu patri concesso, *l. 1. C. de bon. matern. & l. cum oportet, C. de bon. quæ lib.* quo simul effectum sit, ne filiæ adventitiam dotem eo jure fratribus conferre teneantur, sed tantum profectitiam, *l. ult. C. de collat.* & sola dotis adventitiæ nomine actionem habeat, nec per consequens sit jam ejus nomine actio de dote communis patri & filiæ, verum ipsius tantum filiæ, quam tamen non aliter intendere possit, quam accedente patris consensu & auctoritate, eodem modo, eademque prorsus ratione, qua & in reliquis rebus, quæ ejus peculii adventitii sint, ita ut pater ad id consensum præstare compelli possit, *l. ult. in princip. vers. & filius, & §. ubi autem, C. de bon. quæ lib.* Et id quidem verius E esse constat, quam quod nonnulli etiam Codicis jure, adventitiæ dotis nomine, de dote actionem patri & filiæ communem esse pervicaciter tueri non dubitant. Ceterum ut superiora illa ita habeant, ut & nos quoque admittimus etiam Pandectarum jure communem esse patris & filiæ de dote actionem: non idcirco tamen existimanda est ipsa adventitia dos communis esse patris & filiæ, ut illa profectitia: ut quidem plurimum interesse inter communionem, quæ sit in exigenda, & illam, quæ sit in solvenda dote, docet Paulus *in l. 3. ff. solut. matr.* id addens, in illa dote, quæ patri & filiæ communis sit, tam exigenda, quam solvenda, utriusque voluntatem requiri: eo significans esse dotem aliam, quæ patri & filiæ communis non sit, & in qua propterea, & exigenda, & solvenda non requiratur utriusque voluntas. At quænam hæc alia potest esse, quam adventitia? Nec obest, quod ab Ulpiano illic dictum est, nihil interesse adventitia sit dos, an profectitia: patet enim ex eodem contextu illum de actione tantum, quæ utriusque dotis nomine competat, fuisse locutum, quæ quidem etiam quoad adventitiam eo sit communis, quod is casus incidat, quo vivo patre repeti potest, nec pater aliter eam petere queat, quam adjuncta filiæ persona, quæ in ipsius potestate sit, nec filia quoque aliter, quam adjuncta persona patris.

Quibus concludo id interesse inter profectitiam & adventitiam dotem, quod profectitia dos patri & filiæ sit communis, at non adventitia. Id vero eo imprimis comprobatur, in quo maximum inter has duas discrimen esse inficiari nemo queat, quod profectitia, eo quod ipsa patri & filiæ sit communis, mortua in matrimonio filiafam. ad patrem ipso jure revertatur, & ei restituenda sit, prob. *l. jure succursum 7. D. de jur. dot. l. cum dos 7. in fin. ff. de pact. dot. l. dotem 6. ff. de collat. l. filiæ 60. ff. sol. mat. l. 5. ff. de divor.* Expressius Ulp. *in Frag. d. tit. de dot.* præterquam si specialis pactio intervenerit, ut mortua in matrimonio filia dos penes maritum maneret, ejusque lucro cederet, juxt. *l. si pater 12. ff. de pact. dot.* cum aliud omnino obtineat in adventitia, quæ quia eodem quoque Pandectarum jure solius filiæ sit, ad patrem nullo casu revertitur, sed mortua filia, sive superstite, sive mortuo patre, semper penes maritum manet, etiamsi nulla in eam rem specialis pactio intervenerit, *Ulp. in frag. d. tit. de dotib. & in l. mulier 20. in pr. ff. de cond. instit. l. 5. ff. de bon. l. Celsus 22. cum ll. seqq. ff. de relig. & sumpt. fun.* arg. *d. l. 5. ff. de divort. d. l. cum dos, in fin. l. si pro re 22. §. ult. cum ll. seqq. de evict.*

ANTONIUS MERCATOR.

ETiam hodie dotis adventitiæ actio communis est patris & filiæ. Cur enim dotis profectitiæ dicitur esse communis? quia non potest de ea agere pater sine consensu filiæ: eadem ratio valet in adventitia, quoniam ut est scriptum in *l. ult. §. ubi autem, de bon. quæ lib.* ex causa adventitia pater agere non potest non adhibito consensu filiorum. Non est igitur verum hodie actionem dotis adventitiæ esse propriam filiæ. Imo nec per omnia dotem, non quantum attinet ad dominium possessionis naturalis, sive ususfructus, non quantum ad jus exigendæ & accipiendæ dotis: nam si communis est exactio, & eo respectu dos quoque ipsa communis est. Et quod ait *l. 3. sol. mat.* In dote exigenda & solvenda, quæ communis est patris & filiæ, utriusque voluntatem exquiri, hoc est, & in adventitia, & in profectitia verum: nam si adventitiam non potest pater exigere sine voluntate filiæ, ergo nec accipere, *l. 2. C. eod.* repugnat non recte exigere, & recte accipere. Et quod ait *d. l. 3.* quæ communis est patris & filiæ, αἰτιολογία est, non ἀντιδιαστολή, ut frequenter in jure eo pronomine ratio demonstratur, non ulla inducitur differentia, *l. heres, §. ult. de pet. her. l. 5. de transact.*

Quod autem ait *l. 2. §. quod si in patris, eod.* dotem profectitiam esse patris & filiæ, nec addit adventitiam, hoc verosimilius est Tribonianum omisisse respicientem ad proprietatem dotis adventitiæ, quæ hodie solius filiæ est. At non habita ratione proprietatis, quod ad cetera attinet, tam veteri, quam novo jure, & dos adventitia, & actio communis est patris & filiæ. Alia in re sunt multæ differentiæ inter profectitiam, & adventitiam dotem, quas complexus est Modestinus lib. singulari de differentia dotis, ex quibus una est illa, quam subjicis, mortua in matrimonio filia dotem profectitiam redire ad patrem, adventitiam penes maritum remanere, cujus adsertor est Obs. a quo sumpsisti. Verum ex illa non recte efficis alteram, ut profectitia sit communis, non adventitia: quacunque enim ratione constitueris profectitiam esse

esse communem, eadem ego vincam, & adventitiam esse communem, vel qua hanc non esse, & ego pariter illam. Ceteras differentias, quæ sunt quamplurimæ, quia tu non attingis, nec ego explicabo tibi. Si eas nosse cupis, da te in disciplinam Furnerii, vel alterius tui collegæ: neminem habes, qui non te docere possit. In loco, quem ex Ulpiani titulo de dotibus profers, pro, *revera*, scribe, *rei uxoriæ*: quod Observator non ita dudum indicavit.

JOHANNES ROBERTUS.

QUam argute hic ratiocinetur, expendamus. Dotis profectitiæ actio communis est patris & filiæ, quia non potest de ea agere pater sine consensu filiæ: igitur dotis adventitiæ actio communis est patris & filiæ, quia de ea nequeat pater sine filiæ consensu agere. Antecedens vero falsum, ergo & consequens: Falsa, inquam, & vitiosa ratio illa, quam reddit, dotis profectitiæ actionem propterea patri & filiæ esse communem, quod illa pater sine consensu filiæ agere nequeat: nam ea petit principium, haud secus, quam si quis propterea Titii & Mævii fundum communem esse dicat, quia neutri eorum altero invito eum ad alios, quam destinatos usus transferre liceat. Nec dicti ratio ab eo ducenda est, quod dictum consequitur, sed magis eo quod dicto prius est: Ut quidem non alia ratio reddi potest, cur dotis profectitiæ actio patri & filiæ communis sit, quam quæ ab Ulpiano redditur, quippe quod & ipsa quoque dos patri & filiæ sit communis, *l.* 2. §. 1. *in princ.* juncta *l.* 3. *ff. sol. matr.* Quod cum de adventitia dote dici nequeat, ut nec de aliis adventitiis bonis (ex quo illi sequantur effectus, dotem profectitiam mortua in matrimonio filia ad patrem reverti, cum adventitia penes maritum maneat, dotem profectitiam fratribus conferre sororem cogi, at non adventitiam) consequens est, actionem de dote adventitia non esse patri & filiæ communem, sed ad ipsam filiam præcipuo jure, & proprietatis ratione pertinere, prob. *l. Cajus* 46. *ff. sol. matr.* Ita tamen ut tum patriæ potestatis ratione, tum & ususfructus juris, quod pater in adventitiis habeat, filiæ non aliter ea experiri liceat, quam accedente patris auctoritate, cui etiam reluctanti ejus interponendæ necessitas a judice imponatur, *l. ult. in fin. prin. C. de bon. quæ liber.* Tametsi ipse pater ex filii filiæve consensu actiones adventitiorum nomine competens intendere, & suscipere possit, sic intell. *d. l. ult.* §. *ubi autem in unum.* Eo pertinet, quod a Paulo dictum est, non solum in exigenda, sed etiam in solvenda dote, quæ communis est patri & filiæ, utriusque voluntatem exquiri in *l.* 3. *ff. sol. matr.* Sic enim indicat dotem aliquam esse, quæ utrique communis minime sit, quæ non alia, quam adventitia esse possit. Falsum igitur, quod oblatrator concludit, quacunque ratione constituamus dotem profectitiam esse communem, constitui posse & adventitiam communem, vel qua adventitiam constituamus non esse communem, constitui quoque profectitiam non esse communem. Dos enim adventitia propterea communis non est, quod cum aliunde, quam a patre obvenerit, ipsius tantum filiæ propria sit, ac propterea ea in matrimonio defuncta ad patrem non revertitur: cum in profectitia diversum omnino obtineat, ut pluribus a nobis explicatum est: Ut & illud nihil supradictis repugnare constat, quod ab Ulp. in Fragmentis dictum est, sive ibi legas, *re vera*, sive ut jam ei placet, *rei uxoriæ*, quid enim hoc mutat? Utrumvis sumat, concedimus; subjuncta vero verba, perspectæ quibusvis ejus amentiæ facile condonamus.

Nihil a Triboniano additum fuisse Ulpian. neque in l. 2. §. 1. ff. solut. matrim. nec in l. cum mortem 27. ff. de jur. fisc.

CAP. XVIII.

JOHANNES ROBERTUS.

QUI non sunt assecuti discrimen illud superiore capite explicatum, quod jure Pandectarum extitit inter profectitiam, & adventitiam dotem, perperam existimarunt iis locis, quibus in Pandectis aliquid reperitur, quo profectitia dos ab adventitia secernatur, id a Triboniano de suo fuisse additum, quo discrimen utriusque significaret ex consequentia illarum constitutionum novarum Codici insertarum introductum, ut quidem apud Ulp. in *l.* 2. §. 1. *ff. sol. matr.* verba hæc: *Et dos ab eo profecta sit*, quæ & in omnibus exemplaribus extant, & in Βασιλικῶν libris habentur. Anton. Goveanus *c.* 45. *lib.* 2. *Variar.* ait videri Triboniani esse, non Ulpiani, cujus in eo sententia subsequitur Observator, illum mire commendans, qui Triboniani tantum in eo facinus adnotarit. Uterque adducitur ea ratione, quia isto Pandectarum jure, & adventitia quoque dos patris & filiæ esset communis, idque eo probare nituntur, quod idem Ulpian. *d. t. de dotibus* scribat, tam adventitiæ, quam profectitiæ dotis nomine patrem cum filia agere, & patri per filiam acquiri dotem adventitiam: quo fieret, ut & adventitiam quoque dotem fratribus conferre cogeretur. Illud prius ab Ulpiano quidem scriptum comperio, ut dictum est: quippe de dote actionem esse patri & filiæ communem: Posterius vero minime, quippe adventitiam dotem patri per filiam acquiri. Et tantum abest ut hoc verum sit, ut ipsa quoque dos profectitia etiam illo Pandectarum jure minime censeatur esse in bonis patris, verum ab ejus bonis abscessisse, & filiæ effecta esse, *l.* 4. *ff. de collat. bon.* & *l. ult. ff. de coll. dot.* §. *quia vero jam in Auth. de æqual. dot. Nov.* 97. Quod multo magis in adventitia obtinere debeat: ut non patris, sed tantum filiæ esse intelligatur, cum & eo tempore, quo aliunde quam ex bonis patris data est; patri acquiri non potuerit, sed tum marito, ut penes quem ea remansura esset, si mulieri superstes existeret, tum & ipsi mulieri, quæ supervixisset, quia ejus proprium patrimonium sit effectum, *l.* 3. §. *sed utrum, vers. ergo, ff. de minor, l. unic.* §. & *hoc ex rei*, *C. de rei uxo. act.* unde nec ea in patris mortui hereditate esse censeatur, *l. pater filiam* 14. *in fin. princ. ff. ad l. Falcid.* At profectitia communis patris & filiæ esse dicitur, *d. l.* 2. & §. 1. & *l.* 3. *ff. solut. matr.* propterea quod jure potestatis ad eum, & soluto matrimonio viva, & constante matrimonio mortua filia revertitur. Sed varie id: nam ea viva, etiamsi id stipulatus, aut pactus minime fuerit, non ita ad eum revertitur, quasi ipsius tantum sit, & solus eam exigere possit, sed quasi ita ipsi & filiæ communis existat, ut ejus deteriorem conditionem ei facere minime liceat, ac neque aliter quam volente filia recte illi solvi possit. Sed neque filia ad alias nuptias convolante quicquam ex ea diminuere queat, excepto casu, quo fortuita clade ipsius patris facultates decreverint, prob. *l. quoties* 70. *ff. solu. matr. d. l. qui hominem* 34. §. *si gener*, *ff. de solut. d.* §. *quia vero jam*, & *Auth. sed quamvis*, *C. de rei ux. act.* Mortua autem filia in matrimonio ad patrem ipso jure revertitur, ita ut ejus irrevocabiliter fiat, ut superiore capite dictum est. In adventitia autem, licet Pandectarum iure idem ejusdem patriæ potestatis vi obtinere videri possit, in hoc saltem ut soluto matrimonio superstite filia, & adventitia quoque dos jure potestatis ad patrem perveniat, prob. *l. ult. vers. vel si alio C. com. utriusq. jud.* ita tamen id, ut ipsius filiæ propria, & præcipua esse censeatur, & licet ipsa non si stipulata eam sibi reddi, ipsi filiæ, non autem patri tacita ex stipulatu

acqui-

acquiratur, *d. l. un. §. accedit*, cum §. *seq. C. de rei uxor.* A *act.* Atque ut istorum omnium rationem non habeas, hanc constat præmortua in matrimonio filia ad patrem minime reverti, sed penes maritum manere: cum secus sit in illa profectitia, quæ tunc ita ad patrem revertitur, ut irrevocabiliter ejus fiat, ut dictum est. Qua sola ratione, etsi cetera illa abessent, omnino oportuit *d. l. 2. §. 1. addi ab Ulpian. præd. vers. Et dos ab eo profecta sit*, quo intelligeremus non simpliciter illic dici, dotem, quæ a patre profecta sit, patris & filiæ esse: verum ita dici patris & filiæ esse, ut ea ratione compelli possit maritus promittere dotem solvi, cui uterque jusserit, nec alii cogi possit promittere, aut etiam recte promittat post datam jam dotem, *d. l. cum dos, vers. si vero post datam*. Quod si neutri promiserit, ipsi patri tacita ex stipulatu actio datur: cum in adventitia dote secus sit. Nam post B datam ab extraneo dotem, ipsi tantum mulieri stipulanti promittere compelli potest maritus, non etiam, aut extraneo, aut patri: quod si nec mulieri, nec his promiserit, ipsi tantum mulieri tacita ex stipulatu actio competit. Tex. in d. *l. unic. §. accedit, C. de rei ux. act.* Horum autem ratio ab eo ducenda est, quod initio *d. l. 4. ff. solut. matr.* dictum est ab Ulp. soluto matrimonio dotem solvi debere mulieri, quæ sui juris sit: & quia ei solvi debeat, cogi maritum ei stipulanti promittere, non alii. Ac postea conjunctim in §. illic subsequente subjicit, quod si ea in potestate sit, dotem patris & filiæ esse: & quia utriusque proprio cujusque eorum nomine intersit dotem restitui: quippe patris, quod mortua in matrimonio filia dos ad eum reversura sit, sicque illi etiam soli aliquo casu maritus soluto matrimonio dotem resti- C tuere debeat, ex consequentia id se facturum per stipulationem promittere teneatur, & illi ut & filiæ: nec per consequens alii, quam cui uterque jusserit: quod & in aliis itidem obtineat, puta venditore, qui cum evictionem præstare teneatur, propterea id se facturum promittere compelli possit ab emptore, *l. empto 11. §. ult. ff. de act. empt. l. harum 7. ff. si serv. vend.* sicque non aliis promittere maritum compelli interpretamur, quam quibus & restituere tenetur. Sicque fit, ut cum patri profectitiam dotem, & quidem aliquo casu penes eum perpetuo mansuram restituere teneatur, non autem adventitiam, non tantum apte versiculus ille ab ipso Ulpiano illic additus sit, sed & omnino addi debuerit: alioqui imperfecta & manca loci illius sententia fuisset.

Consimilis alterius illorum est error, imo vero supinus D magis in eo, quod eidem Ulpiano in *l. cum mortem 27. ff. de jur. fisc.* postrema hæc ejus legis verba, *prout ad maritum pertineat*, ab eodem Triboniano addita fuisse adnotat, cum omnino addi ea oportuerit: alioqui quod antea ab eo dictum ibi fuerat simpliciter, verum esse dici non posset. Nam si verum est quod diximus, ut quidem est verissimum, idque inficiari nulla ratione quis potest, penes superstitem maritum dotem adventitiam semper remanere debere, non autem profectitiam, quæ præmortua filia ad patrem revertatur, juxta ejusdem Ulpiani fragmen. *tit. de dotib. d. l. jure succursum, d. l. cum dos, d. l. dotem*, & consimiles alias: si ei, quod illic dicitur, marito necem uxoris minime defendente dotem fisco vendicari, aliud nihil additum fuisset, sequeretur ex eo id & iniquum & falsum, tunc qualemcunque dotem, E sicque & profectitiam, quæ ipso jure ad patrem revertitur, fisco vendicari: ac ita quod in pœnam solius mariti constitutum est, non in mariti, cum non adventitia, sed profectitia forte sit dos, verum patris (quem potuit contingere necis tempore abfuisse) pœnam converti. Quo quid iniquius? Id itaque ne quis existimare posset, aptissima addita fuisse postrema verba illa intelligimus, atque omnino addi debuisse, quo quid clarius?

ANTONIUS MERCATOR.

OBservator si recte animadvertisti neque in totum, neque valde probat summi amici sui Antonii Goveani sententiam: nec enim illa verba *l. 2. sol. mat. Et dos ab eo profecta sit*, Triboniani esse concedit, sed quid sentiat satis exposuit superiori capite. Hæc tamen verba in *l. 27. de jur. fis.* prout ad maritum pertineat, omni adseveratione confirmat a Triboniano addita esse hac ratione, quia hodie mortua in matrimonio filia dos adventitia, vel etiam dos profectitia si mortua sit post patrem, quæ olim utraque remanebat apud maritum, non remanet apud eum nisi ita convenerit, *l. unica, §. ille, proculdubio, C. de rei ux. act.* Tu addita esse divinas ab ipso Ulpiano, ne quis intelligeret dotem profectitiam, quæ non remanet apud virum, fisco vindicari, quasi scilicet non esset satis apertum Ulpianum agere de ea tantum dote profectitia, vel adventitia, quæ remaneret apud virum, ut exemplo hereditatis, & dos, quæ mariti lucro cederet ob insuperhabitam vindictam necatæ uxoris redigeretur in fiscum, nam & profectitia apud maritum remanet si pater non sit, *l. cum patrem, C. de jur. dot.* Ulpianus lib. Reg. Mortua in matrimonio muliere, dos a patre profecta, si pater non sit, apud maritum remanet.

JOHANNES ROBERTUS.

ANimadverto recte nugivendum non jam amplius illud probare, quod adversus ea, quæ opposui, & comprobavi, nulla ratione defendi posse perspicit, sed nec minus recte antea animadverteram idipsum illum probasse, cujus auctorem in eo quod id prodidisset, tantopere commendaret, ut & eo nomine Tribonianum etiam facinoris convictum argueret. Attamen istorum aliorum detractionem *ex Ulp. respon. in l. cum mortem 27. in fin. ff. de jur. dot. prout ad maritum pertineat*, quia nemini alii, quam sibi adscribere se posse perspicit, qui id solus conjectarit, non tantum tueri audet, sed & impudentissime jactare, ea me divinare ab Ulpiano esse addita. An vero divinat, qui quod in omnibus exemplaribus extat (quod nec is inficiatur) asserit, & apertissime interpretatur illis casibus obtinere, quibus apud maritum dos remaneat? puta dotis adventitiæ mortua in matrimonio filia penes superstitem maritum remanentis, propterea que ab Ulpiano adjecta, quo dotem profectitiam excluderet, quæ quidem ad superstitem patrem præmortua in matrimonio filia regulariter revertitur, nec per consequens illo casu in patris viventis detrimentum fisco vendicari debeat. At, inquit, & profectitia dos penes virum remanet, si pater non extet. Id vero non sum inficiatus. Quid inde efficit, quo quæ diximus impugnet? nisi quod & hoc casu, si contigerit, dos etiam profectitia, alioqui apud virum remansura, ob necem uxoris minime vindicatam fisco applicetur. Ut hoc admittamus, non ideo minus verum est, quod diximus, non debuisse id prius simpliciter ab Ulpian. dici, nisi & illud postremum addidisset, quia non desit casus, quo dos apud virum remansura non fuerit; quippe dotis profectitiæ, mortua superstite patre filia in matrimonio, ac per consequens, ejus saltem ratione postremum illud addi oportuit, ni quocunque casu illud indistincte dictum quisquam existimaret. Frustra itaque conjectariam correctionem suam hic verbis obtegere laborat.

In quibus projectionis, & superficiei possessionis ratione interdictum uti possidetis competat, explic. l. 3. §. item videamus, ff. uti possid.

CAP. XIX.

JOHANNES ROBERTUS.

INTERDICTUM uti possidetis in iis tantum & rebus, & possessionibus locum habere, quæ sunt soli, idque de soli possessore scriptum esse, sæpius inculcant juris auctores, *l. 1. vers. hoc interdictum, de soli. & vers. sed si inter ipsos, & vers. hoc interdictum in omni-*

omnibus, cum *l. 3. §. sed si supra*, *vers. ceterum*, *D. uti possid.* non ut ab illo tantum secernatur, quod pro rebus mobilibus competit, & utrubi vocatur, juxt. *l. unic. D. utrubi:* verum & ab illis aliis omnibus, quæ, nec mobilium, neque etiam simpliciter soli rerum, verum præterea alterius cujusvis juris possessionis, sive quasi possessionis ratione redduntur, cum hæc, nec mobilibus, nec immobilibus rebus annumerari possint, puta eo, quod superficiei, precarii, servitutis realis, aut cujuscunque juris occasione dentur, ut quidem superficiario proprium interdictum ab hoc distinctum propositum fuit, cum soli dominus, aut etiam possessor tam adversus alium, quam superficiarium interdicto uti possidetis recte agat, *d. l. 3. vers. ceterum*, juncta *l. 1. §. 1. vers. proponitur*, *D. de superfic.* Unde cum arbores, & vites, & implantata quævis superficiem, sive superficium non secus constituant, quam inædificata, cum utraque supra solum, sive supra faciem terræ existant, juxta Cajum *in Instit. tit. de rebus*, *l. certo generi 13. in princip. D. de servit. rust.* addubitatum est in hac quæstione, quam agitat Ulpianus *in d. l. 3. §. item videamus.*, *in princ.* Si actor vicini tui ex fundo tuo vites in suas arbores traduxit, quid juris sit. Et ex Pompon. & Labeone ait, posse te ei denunciare, & vites præcidere, aut uti interdicto uti possidetis, de eo loco, quo radices continentur vitium. Quod posterius ideo addidit, ut dilueret quod objici posse videbatur, solius superficiei ratione non dari id interdictum: eo enim explicat tunc non vitium, & superficiei ratione dari, sed ejus loci, & soli quo radices continentur. Nam, ut proxime subjicit: si tibi vim fecerit quominus eas vites, vel præcidas, vel transducas, ac per consequens fundum colas, prohibere videtur ne possideas. Nec isto casu propterea existimandum est sic minus recte accommodari vitium occasione interdictum uti possidetis, quod vites, ut diximus, superficiem constituant: at superficiei ratione interdictum illud minime reddi diximus: hoc enim, tunc tantum obtinet, cum ad alium superficiei jus pertinet, quam soli dominum, puta ex conducto, sive perpetua, aut ad non modicum tempus facta locatione, juxt. *d. l. 1. §. 1. vers. & sive causa cognita.*, *D. de superf. l. 1. & l. ult. D. si ager vect. vel emphyt. pet.* Quo casu distinctum jus soli, sive proprietatis a superficie intelligimus, quasi hoc velut servitutis cujusdam jus sit, juxta *l. si tibi 88. §. ult. & l. si domus 74. §. ult. D. de leg. 1. & l. etiam superficies 16. D. qui pot. in pign. hab.* Secus cum is, qui soli idem; & superficiei quoque jus habet: tunc enim eodem jure censetur superficies, quo solum, utpote quod illi non subjacet, ut mare navibus, sed cohæret, juxta *l. solum 50. ff. de rei vend. l. eum qui ædes 23. D. de usucap.* qua ratione tunc propter superficiem non secus uti possidetis interdictum intendi potest, quam propter solum, ut quæ a solo diversa non sit cui cedat, *§. cum in suo*, *& §. si Titius*, *de rer. divis. in Instit.* Sed non ut idem in projectione dici possit, ejus soli occasione, quod projectione tegitur. Nam cum in id solum nihil immittatur, cui projectio inniti, ac ea ratione illi solo cohærere dici queat, non potest illa projectio ulla ratione ejus soli dici superficies, sed magis earum ædium, ex quibus projectio ducitur eousque protensa superficies. Sic intellig. *d. vers. item videamus*, *in verb. alter cum ædibus superficiem:* ut quidem soli illius, quod ambiebat columnam Mævianam, cujus meminit Cic. *in 1. Act. in Verr.* (unde Mæviana dicta sunt a Mævio quodam, ut ibi explicat Asc. Pædian.) quis illam projectionem, quæ a columna latius protendebatur diceret fuisse superficiem? Istiusmodi, inquam, projecta, sive projectiones (quæ eo differunt ab immissis, quod ita supra solum protendantur, ut nusquam super id quiescant) nulla ratione solo cohærere dici possunt, nec per consequens ei cedere, ejusque superficiem, & partem constituere, aut fundi esse, terrave illa teneri, cum in illis immissis, sive etiam affixis, aut adplumbatis secus sit, juxt. *l. malum 242. §. inter projectum*, *D. de verb. & rer. signif.* junct. *l. fundi 18. & l. granaria 19. D. de act. empt.* arg. *l. Titius 60. D. de acq. rer. dom.* cum speciali religionis ratione in sepulchris, aliud fuerit constitutum, *l. 2. D. de sep. violat.*

Ex quibus explicationem certissimam accipit, quod ex Cassio relatum est ab Ulpiano *in d. §. item videamus*, interdictum Uti possidetis utrique esse inutile, tam isti, qui solum, supra quod vicini projectio extendatur, possidet, quam illi, qui projectionem illam, sicque eousque ædium suarum protensam, & continuatam superficiem possideat. Nam istius possessio, soli possessionem non contingit, nec per consequens impedimentum possessioni soli ratione adfert ejus soli domino. Ac propterea ex recepta, & omnium exemplarium testimonio comprobata lectione, explicui rectius illic legi *inutile*, quam ut detracta negatione senserat Observator (tunc paulo altiore somno oppressus) legendum *utile*, & hoc manifestius, quam quod probatione accuratiore egeat. Ridiculum enim quod ille projectionem solo cedere contendit, *ex l. ult. §. penult. D. quod vi aut clam*. Nam ibi id tantum a Venulejo proditum, cum illo, qui projectum, vel stillicidium in sepulchrum miserit, hoc est, supra sepulchrum protenderit, tam interdicto Quod vi, aut clam, quam actione sepulchri violati, experiri nos posse: idque ea ratione, quod non solum sepulchri sit is locus, qui recipiat humationem, sed omne etiam supra id, cœlum, quod & in ceteris, sive publicis, sive privatis obtinet, ut cujus est solum, ejus debeat esse & cœlum, quod supra est, liberum, *l. ult. in princ. & ibi gl. ff. de servit. l. cujus ædificium 23. D. de servit. urb. præd.* Neque tamen ut ex eo, aut etiam illo, quod tunc ob id interdictum illud Quod vi, aut clam, aut illa sepulchri violati actio intendi possit, sequatur projectum, aut stillicidium, tametsi non tangat solum ipsi solo cedere. Et longe alia ratio est interdicti Quod vi, aut clam, & uti possidetis: cum illud Quod vi, aut clam, eorum omnium ratione competat, quæ quomodocunque in solo vi, aut clam facta fuerint, *l. 1. §. hoc interdictum*, *& l. is qui in puteum 11. §. hoc interdictum*, *D. quod vi, aut clam:* at interdictum uti possidetis, solius possessionis ratione reddatur, in qua quis turbatus fuerit: itaque ex utriusque parte qualis sit possessio, spectari oporteat. Præterea & religionis speciali ratione sepulchris ea cedunt, quæ alioqui aliis soli rebus minime cederent, *l. 2. D. de sepulch. viol.* Dissimile autem illud esse, quod exinde ibidem subjicit Ulp. *in verb. Labeo*, perspicue adeo nos antea explicuisse confidimus, ut iis quidquam addi nihil innecesse sit. Ceterum in eo, quod idem ille asserit, exemplum interdicti de superficie etiam ad projectionem trahi posse, equidem quid sibi velit, non dispicio. Quid enim inter utrumque commune, sive illud spectes quod idem asserit, projectionem cedere solo, supra quod protenditur, sive etiam id, quod qui ex ædibus suis projecit in alienum solum, ædium quidem suarum superficiem eousque continuatam habeat, quousque provehatur projectio? Nam in utrovis quodnam superficiei jus intercedere dici potest, cujus ratione quasi ex conducto adversus quenquam agi possit, sive directo, sive extensionis & obliquitatis ullius ratione?

ANTONIUS MERCATOR.

SI L. Titius ex suis ædibus projectionem habeat supra vicini solum, quæ est species *l. 3. §. item videamus*, *Uti poss.* non negas L. Titium cum ædibus suis possidere superficiem, Vicinum autem possidere solum: & tamen si non jure projectio haberi dicatur, negas alteri adversus alterum utile interdictum esse, falso: quia & L. Titius prohibet ne vicinus, qui possidet solum ejus cœlo libero fruatur, & vice versa vicinus prohibet ne L. Titius ædium suarum superficie uti projecta est utatur fruatur: uterque inquietatur, unus in possessione soli, alter superficiei, cujus portio est projectio illa, vel potius in possessione ædium cum superficie: nam superficies per se a domino ædium non possidetur, sed cum universitate ædium. Ergo tuendæ & retinendæ suæ possessionis causa utrique utile est interdictum uti possidetis, sicut si

L. Ti-

L. Titius ex ædibus ſuis projectionem habeat ſupra ædes vicini, utrique idem interdictum competit, *d. l.3. §. Labeo*. Datur autem ei, qui ſolum poſſidet, non quia ea projectio cedat ſolo, ille non dixit hac ratione ſoli poſſeſſori interdictum dari, ſed quia per eam projectionem ſit ne vicinus ſui ſoli libero cœlo fruatur. Dixit quidem eam projectionem cedere ſolo, etiamſi ſolum non tangat ex *l. ult. §. pen. Quod vi, aut clam*. Non dixit eſſe ſuperficiem ejus ſoli, quæ portio eſt ſuperficiei ædium L. Titii, non dixit ei ſolo cohærere, non dixit ea ratione poſſeſſori ſoli dari interdictum uti poſſidetis. Ratio vero, propter quam tu negas id ei interdictum utile eſſe, falſa & captioſa eſt, quia, inquis, projectionis poſſeſſio ſoli poſſeſſionem non contingit: hoc eſt falſum: nam etſi projectio non tangat ſolum, contingit tamen poſſeſſionem ſoli: quia eam minus liberam reddit adempto cœlo: qua de cauſa mox addidiſti ſufflamen, ſoli ratione, quia non poteras negare cœli ratione projectionem poſſeſſori ſoli impedimentum adferre: ſed ſi cœli ratione, ut fateris, ergo & ſoli, quia cœlum cedit ſolo, & ratio habetur utriuſque, *l. ſi opus, §. pen. Quod vi, aut clam*. Cœlum, inquam, cedit ſolo. Cœlum jus ſoli ſequitur: ergo & quodcunque in id cœlum projicitur: nec verum eſt in *d. l. ult. §. pen.* id admitti ſpeciali ſepulchri ratione, ad quam ea quoque lex non reſpicit, ſed ad communem, quia cœlum, quod ſupra ſolum intercedit, omne ſequitur cauſam ſoli. Non eſt etiam ſpeciale quod ait *l. 2. de ſep. viol.* ſtatuam appoſitam, non affixam, vel applumbatam ſepulchro, ſepulchri eſſe: nam idem eſt in ſtatua ædificio appoſita, ſicut in tegulis, *l. 8. quod vi, aut clam*, nec ſequitur ſi dicas *l. 9. §. 1. eod.* loqui de adfixa, ergo non idem eſſe in appoſita, ſicut nec quod *l. 11. §. ſi quis eod.* loquatur de appoſita, ideo aliud eſſe in adfixa. Rationem, qua dicimus, quave Caſſius dixit, ut in pleriſque libris habetur in *d. §. item videamus*, utrique interdictum utile eſſe, quia uterque poſſidet, quæ pervincit utrique utile eſſe, tu callide prætermittis, ſimul & quod ante tradideras ei, qui poſſidet ædes utile eſſe: quæ confeſſio tua neceſſaria efficit, & poſſeſſori ſoli idem utile eſſe: quia ſi utrique communis illa ratio eſt, & commune igitur jus in utroque debet eſſe. Non ſtulte ſapis. Averſaris maxime quæ nocent, quæve potius enecant te.

Ad hæc differentia, quam ſtatuis inter interdictum uti poſſidetis, & interdictum Quod vi, aut clam, quod hoc ſit de opere facto, illud de poſſeſſione, nihil ad rem facit: nec enim ideo minus ex eodem facto utrumque interdictum competit, *l. ſi finita, §. meminiſſe, in fi. de op. no. nunt.*

His addis, te non videre quare exemplum interdicti de ſuperficie ille dixerit trahi poſſe ad projectionem. Non vides igitur comparatum eſſe interdictum de ſuperficie ad exemplum interdicti uti poſſidetis: inter quæ tamen magna differentia eſt, & comparari igitur poſſe interdictum de projectione ad exemplum interdicti de ſuperficie, licet inter ea magna ſit differentia. Exemplum facis, & exemplar idem: nobis eadem audacia, idemque faciendi jus non eſt.

Valde ſuavis es, cum pro exemplo projectionis adfers columnam Mævianam, quæ nuſquam eſt. Mæniam invenies apud Ciceronem, Plinium, & Symmachum, vel Mainiam, non Mævianam.

JOHANNES ROBERTUS.

QUid eo ſibi velit, quod hic initio ait, projectionem quam Titius habet ſupra vicini ſolum eſſe ſpeciem, non eſt qui intelligat, nec de ſpecie verbum ullum fecit Paulus in citata ab eo *l. 3. §. item videamus, ff. uti poſſ.* Sed neque illo caſu *d. §. item videamus*, quo Titius ædium ſuarum ea projectione protenſam, & continuatam ſuperficiem poſſidet, vicinus autem ſolum, & projectio illa non jure haberi dicitur, negavi alteri adverſus alterum utile eſſe interdictum: tametſi negavi utrique utile eſſe uti poſſidetis interdictum, neque tamen

A excluſerim alia. Illud autem propterea negavi, quod cum id de ſoli poſſeſſore propoſitum ſit, ejuſcemodi rerum tantum poſſeſſionis ratione intendi poſſit, *l. 1. §. hoc interdictum in omnibus, ff. uti poſſ.* qui projectione ædium ſuarum ſuperficiem ſupra vicini ſolum protenſam, & continuatam habeat, ſoli, quod ſubjacet, ſe poſſeſſorem minime contendat, huic nulla prorſus ratione dici poteſt competere, & utile eſſe uti poſſidetis interdictum, nec per conſequens utrique quo ſolo, etiamſi altera vicini ex parte quis admitteret interdictum hoc inſtitui poſſe, plane adhuc ſubverteretur illa conjectaria illius loci correctio, qua detracta negatione, pro *inutile*, aſſeruit nugivendus legendum eſſe *utile*. Sed & cauſa interdicti illius introducendi id arguit, *d. l. 1. §. hujus autem*: Hujuſmodi autem interdicta ſoli poſſeſſionis, & eorum, quæ circa **B** ſolum fiunt ratione introducta, quam exacte obſervari oporteat, ne ad alia, quam quæ ſoli ſint, & ſolo cohæreant, ea trahamus, patet *d. l. 1. §. 1. in fin. & l. ſi alius 7. §. notavimus, cum 2. ll. ſeq. D. quod vi, aut clam*. Sed nec tunc ſoli poſſeſſori poteſt interdictum illud eſſe utile, quia non eo tantummodo, quod ſoli poſſeſſor eſt, interdictum illud ei datur, ſed quod fundum ipſum poſſidere prohibeatur. Propterea autem poſſidere intelligitur, qui fundum colere, aut aliter poſſeſſione ſua libere uti prohibetur, *d. l. 3. §. hoc interdictum ſufficit, & d. §. item videamus, verſ. eum enim, qui colere*. Soli autem poſſeſſorem non contingit, quod in aere ſupra impendente ſit, nec qui ſolum poſſidet, propterea & circumfuſum aerem poſſidere dici poteſt: ut quidem de Minoe apud Naſonem *lib. 8. Metamorph.* ſic inquit Dædalus,

C *Omnia poſſideat, non poſſidet aera Minos.*

Sicque falſum illud contendimus, quod ſimpliciter & indiſtincte ait, cœlum cedere ſolo: id enim in eo tantum verum eſt qui ædificium ſolo impoſuit, quo ipſum aerem ſuperfuſum occupaſſe, & poſſidere cœpiſſe intelligitur. Unde fiat, ut cum ejus ad cœlum uſque factus intelligatur, in eo fieri nihil poſſit, quod ejus ædificio impedimentum ullum adferat, aut ejus libertatem auferat, prob. *l. cujus ædificium 23. ff. de ſerv. urb. præd. l. ſi opus 20. §. ult. verſ. in opere, D. quod vi, aut clam*. Sicque intelligendum, quod *in l. ult. ejuſdem tit. in §. ult.* dicitur eſſe ſepulchri non tantum locus, in quo ſit ſepulchrum, quique recipiat humationem, ſed omne etiam ſupra id cœlum, quod non omnis locus quavis mortui illatione religioſus factus dicatur ſepulchrum, & monumentum, **D** ſed ille tantum, qui ſit inædificatus, & in quo ſupra ſolum quoquo modo quid extet, in quo mortuus ſit conditus, prob. *l. 1. §. Prætor ait, cum ſeq. & l. 3. cum l. ult. ff. de mort. infer. & ſepulchr. ædific. l. 2. & l. ſepulchri 7. D. de ſepulch. viol. l. monumentum 42. D. de relig. & ſumpt. fun.* Alioqui hæc, quam inculcat nugivendus, propoſitio falſa eſt, Cœlum cedere ſolo. Quin potius dicamus cum regio poeta, & pſalte, *Pſalmo* 113. Cœlum cœli Domino, qui terram ipſam filiis hominum dederit. Uti convenit & quod *Deut. 11. c.* dixit Dominus Moſi: Omnis Omnis locus, quem calcaverit pes veſter, erit veſter, ſed non ut, quæ circumfuſa ſint, calcantium fieri voluerit. At cœlum, inquit, ſequitur cauſam ſoli. Imo vero ſequitur cauſam ejus ædificii, quod ſuperſtructum ſit, nec cujuſvis ſoli, excepto ſolo publico, & via publica, **E** in quibus ſpeciale hoc eſt, ut cœlum quod ſupra id intercedit, liberum eſſe debeat, & propterea ſupra id projectio fieri nequeat, *l. ult. in pr. D. de ſerv.* ex qua arg. a contrario apte ducto diverſum jus in aliis retinere conſtat.

Quod autem ab eo argumentatur, quod dixi, & ædium & ſoli poſſeſſori utile eſſe illud interdictum uti poſſidetis, leve eſt: non enim propterea argui poſſum dixiſſe, in omnibus etiam illis, quæ ſupra ſolum fiant, utile id interdictum eſſe, ſed in iis tantum id intelligo, in quibus quis ſolum, vel ædes libere poſſidere prohibetur, ut dixi. Quod & ſuperiora omnia comprobat §. *ſed ſi ſupra, in d. l. 3.* in quo diverſa hac ſpecie propoſita, in qua ſupra ædes, quas poſſideo, ſit cœnaculum, in quo alius quaſi dominus moretur, ait Ulpian. mihi quidem, qui &

ſolum

solum & ædes possideo, interdictum uti possidetis adversus illum competere, non autem illi adversus me. Cujus rei rationem hanc reddit, quia superficies semper solo cedat, ergo & illud cœnaculum ædibus meis. Itaque quasi & id possideam, & in eius possessione turber, plane mihi competet illud interdictum. Illi vero, qui cœnaculum superius obtineat, non potest competere, quia nulla ratione soli, aut ædium dominus dici queat. Quanto minus igitur is, qui ob solam projectionem supra alterius solum protensam adversus dominum soli, quem & cœli possessorem facit? Nam isto casu (admissis quoque his quæ assumit) si ita non potest alteri, non potest utrique utile dici uti possidetis interdictum. At illud forte quæret, cum in eadem specie admittam, alteri adversus alterum utile esse uti possidetis interdictum, attamen interdictum his utile esse posse non negem, quale nam istud sit interdictum, quod ab iis tunc intendi posse existimem. Tale quidem projiciendi servitutis ratione in jure, quale & in reliquarum servitutum causa comparatum comperio, quod utile tantum sit, & quasi possessionis tantum causa introductum, non possessorium, sed velut possessorium, sive quasi possessorium judicium constituat, juxta *l. quoties 20. in fin. ff. de servit. l. 1. in fin. ff. de superfic. l. 2. in fin. ff. de servit. vind.*

Crassius est, quod exinde rationem redditurus, cur exemplum interdicti de superficie dixerit trahi posse ad projectionem, ait: Interdictum de superficie comparatum est ad exemplum interdicti uti possidetis, ita & interdictum de projectione comparari posse ad exemplum interdicti de superficie, & nobis illud imponit, nos idem facere exemplum & exemplar, quod eadem audacia faciendi jus, ei, meticuloso scriptorum omnium corruptori, non sit: nec videt (nisi hoc idem, contra quam dicat, hoc ipso loco sese facere admittat) plane temerariam illam ipsius detracta inutiliter negationis ab inutilis dictione correctionem, subsistere non posse. Nam si interdictum, de quo agitur in *d. §. item videamus*, est interdictum de projectione, comparatum ad exemplum interdicti de superficie, ad interdicti Uti possidetis exemplum comparati, & aperte loquatur Ulpian. in *d. §. item videamus*, de interdicto Uti possidetis: sic ille exemplum idem facit, non tantum cum uno exemplari, sed & cum duobus exemplaribus: quo quid sibi velit, plane nescire se testatur. Nam idem qui proprium antea constituebat interdictum de superficiebus, ab interdicto Uti possidetis distinctum, & interdictum de projectione constituit ad exemplum interdicti de superficie comparatum, licet inter ea sit magna differentia. Quod tamen de projectione interdictum idem sit, quod illud Uti possidetis interdictum, quippe utrique illi utile, ut corrigit. Et vero quo edicto interdictum istud projectionis, ut illud superficiei, totque alia separatis edictis introducta dicet? *l. 1. §. 1. vers. proponitur, ff. de superfic.* cum pluribus tit. seq. Quove etiam auctore? Labeone (inquit) *in eadem l. 3. §. Labeo*. An vero illic ullius interdicti projectionis meminit Labeo, quod ei detur, qui in alterius vel solum, vel ædes etiam projecerit, ac non illi solum, in cujus ædes projectio facta sit, dat primum interdictum Uti possidetis, his verbis, *si eum locum possideamus, qui projecto tegitur*: illi vero, qui projecerit, non idem tribuat? Quod licet dubitanter scripserit Labeo, unde ille arrepta ansa eum diffidenti similem, & idem quoque huic Uti possidetis interdictum dare interpretatur: patet tamen ex eodem illo loco indubitanter aliud omnino voluisse Labeonem, qui subjuncto cohærente, sive *§. sive magis, vers. sed si supra*, ne illi quidem, qui supra ædes meas cœnaculum habeat, competere posse ait Uti possidetis interdictum.

Quam autem in nostris excutiendis levem se præbet, qui illud reprehendat, quod exemplum projectionis in Mœviana columna proposuerim, quæ nusquam sit, ut ait, nec animadvertit, aut (quod verius est) non animadvertisse se dissimulat me, & Ciceron. locum 1. Act. in Verrem citasse, in quo ejus mentio fit, & Asconii Pædiani interpretationem, qui columnam illam a Mænio quodam dictam ait: Sic illud, quod in eam rem scripsi, ad locos illo me retulisse, in quibus deprehendere potuit scriptum non Mævianam per *v*, sed Mænianam per *n* in nonnullis exemplaribus, vel in aliis Mæniam per *n* quoque. Addo & locum Ciceronis in Oratione pro P. Sestio, in qua & illius columnæ mentio fit: sicque typographi tantum culpa factum esse facile quisque intelliget, ut *Mæviana* posteriore loco excuderetur pro *Mæniana*. At instat etiam pervicax homo, & nusquam ait esse Mævianam. Quærit Plinium & Symmachum testes, quod hactenus ignorarit Mænianorum ab illa Mæniana, sive Mœnii columna dictorum pluribus in jure locis mentionem fieri. Discat igitur ex me, eorum nominatim, ac eo quidem sensu meminisse Suetonium in Calicula, Ulpianum in *l. 2. in fin. princ. ff. ne quid in loc. publ.* & Jabol. in *l. malum 242. ff. de verb. sign.* Honor. & Theodos. in *l. Mœnia 11. C. de ædif. priv.* & Harmenop. *lib. 2. Proch. tit. de Mœniano.*

Confirmata assertio receptæ lectionis l. ita tamen 27. §. quoties, ff. ad senat. Trebell.

CAP. XXXI.

JOHANNES ROBERTUS.

CUM superiore capite, quasi malæ causæ, quam tueretur, sibi conscius ingeniosus ἀναγραμματεὺς, a solita verborum petulantia abstinuisse videri possit, hic etsi apertissime haud meliorem foveat, redit ad ingenium. Notam Marcelli ad Julianum modestissime & simplicissime docueram, prout tum in receptis exemplaribus, tum & in Florentino extat, apte conscriptam non esse immutandam *in l. ita tamen 27. §. quoties, vers. plane, ff. ad senat. Trebell.* neque loci illius sententiam admittere ullo modo negationis transpositionem, quam ille invehere conatur. Quod cum inter cetera eo comprobarem, quod illa transpositio supponeret verba illa, *non jam* significare, *nondum*, Latini sermonis proprietate id minime admittente: utrovis modo juxta illorum ingeniosam correctionem legas, sive recepta exemplaria ita subsequendo, *Si non jam filius bonorum possessionem accepit*, sive demas posterius illud verbum, *accepit*, ut quidem in Floren. non extat. Nam & tunc id vel subintelligendum, vel supplendum esse idem nominatim scripsit, & nullo apud probatum auctorem loco isto sensu verba ea *non jam* sumpta reperiri, arbitrari me scripseram. Verum is ut contrarium adstruat, Terentii locum istum ex Andria profert, *Uxorem jam non dat Chremes*: quem quo minus inepte ad obtegendum errorem a se admissum accommodare possit, non jam amplius in illo versic. aut legit, aut intelligit, aut supplet ita verbum *accepit*, sed *accipit*, ut sic legat, *Plane est compellendus adire, si non jam filius bonorum possessionem accipit*. Callidum hominis ad effugia ingenium vide. Sed tamen utrovis modo legas, nihil eum juvat ille Terentii locus: quin omnino ab eo quod probare contendit, alienus est, ut mirer Grammatistam ex recondita sua penu id quo nullo etiam indicante inscitiæ damnari possit, deprompsisse. Verba enim illa; *uxorem jam non dat Chremes*, vel ad præsens tempus solum referuntur: sicque iis significat mutatum Chremetis animum, filiam suam uxorem dare tunc nolentis, vel (quod verius est) simul ad futurum, hoc est, nec tunc, nec postea uxorem daturi, quasi illi constitutum omnino esset nunquam Pamphilo eam uxorem dare: quia (ut illic inquit Donatus) addito, *jam*, fit plena securitas, fitque hæc particula renunciatio perpetuitatis: Sicque non video qui inde colligi, & probari possit, verba illa Marcelli, *si non jam filius* (siquidem ex illius sententia ita cum negatione legi debent) vel ad præteritum referri, & significare, Si nondum filius bonorum possessionem accepit, vel etiam si legas, *accipit*, qui inde aptus sensus, aut ad præsens, aut etiam futurum relatus elici possit. Quo enim

illud pertineret, ſi filius cum bonorum poſſeſſionem accepiſſet, non jam accipit, aut etiam accepturus eſt, hoc eſt, amplius non accipere, accepturumve eſſe conſtituit? Sic in eam multo magis reprehenſionem incurreret, quam mihi acerrime adeo ingerit, ut omittere ſive repudiare bonorum poſſeſſionem eum dicat, qui ſemel eam quæſiverit. Præterea obſtarent illa quæ ſequuntur verba, *& omiſſa a filio bonorum poſſeſſione*, quæ proculdubio ad omiſſam poſteriore loco bonorum poſſeſſionem referenda ſunt, quaſi antea omiſſam eam non propoſuerit, ſed tantum acceptam.

Rectius itaque habet non vulgata tantum receptaque, ſed & quorumcunque etiam manuſcriptorum exemplarium teſtimonio comprobata lectio, juxta quam & interpretationem a nobis antea propoſitam intelligemus, ad id quod initio ejus §. a Juliano generaliter & indiſtincte propoſitum fuerat, quoties filius emancipatus præteritus bonorum poſſeſſionem accepit, heredem ſcriptum non eſſe compellendum hereditatem reſtituere (nulla diſtinctione facta, ſitne fideicommiſſum filio, an extraneo relictum) id nota ſua addere Marcellum plane heredem ſcriptum ne adire quidem compellendum, ſi filius jam bonorum poſſeſſionem accepit: nec ea quidem ratione ad id eſſe urgendum, quod periculum ſit ne intercidat fideicommiſſum interveniente ſcripti morte, ac omiſſa deinde a filio bonorum poſſeſſione, jux. *l.ille a quo* 13.§.1. *in fi.ff.ad ſenat.Trebell.* Sed enim huic interpretationi duo objicit, quod ſic fiat, ut illis addat Julianus, cum eo, quod is dixiſſet ſcriptum heredem non compellendum reſtituere, ſatis inferretur ne adire quidem eum cogendum: quia, inquit, remota aditione, & reſtitutionem removeri neceſſe eſt, ut retro poſita aditione confeſtim & reſtitutio ſequitur. Quorum ut illud prius quadamtenus verum ſit, fallax tamen eſt: nec enim converti poteſt. Poſterius autem plane falſum eſſe conſtat. Prius, inquam, illud eatenus tantum verum eſt, quatenus ut ad poſitionem conſequentis neceſſario ſequitur poſitio antecedentis, ita & ad remotionem antecedentis ſequitur & remotio conſequentis, *l.illud dubitari* 76. *ff.de acq.her.* Quo fiat, ut non aditæ hereditatis reſtitutio ab herede ſcripto fieri nulla ratione dici queat: neque tamen ut idcirco verum ſit, hæc duo ita connexa eſſe, ut alterum ſine altero exiſtere non poſſit. Nam ſi ita eſſet, & ſic quoque idem illud converti deberet, remota reſtitutione & aditionem removeri neceſſe eſſe: quod tamen tam falſum eſt, quam illud poſterius eodem fere ſpectans, retro poſita aditione confeſtim & reſtitutionem ſequi: nec enim aut remota reſtitutione ſemper removetur aditio, aut poſita aditione, idcirco ponitur reſtitutio. Quid enim (ut cum Ulp.loquar) ſi de viribus fideicommiſſi tractetur, quæ cognitio prolixiorem tractatum habeat? Quid ſi a longinquo petenda ſint verba fideicommiſſi? Quid ſi juſta deliberatio de quantitate fideicommiſſi incidat? An non compellendus eſt heres adire, ne prius decedens fideicommiſſarium intercedente fideicommiſſo fruſtretur? jux. *d.l.ille a quo* 13.§.1. *& l.cogi* 16. *circa prin.ff.ad ſenat.Trebell.* juncto iſto verſic. *plane*, ut alios caſus omittam, quibus qui adierit, non tantum confeſtim fideicommiſſum ab ipſo relictum reſtituere cogi non poſſit, ſed nec ullo tempore poſtea, *d.l.ita tamen*, §. *ſi patronus*. Quod autem addit in ea ſpecie, & teſtamento hereditatem adire ſcriptum heredem ob id cogi non poſſe, quod accepta bonorum poſſeſſione contra tabulas, res perducta ſit ad cauſam inteſtati, non eſt ſimpliciter verum, nec probatur *l.ut liberis, C.de collat.* quam unam in eam rem citat. Nam ea id quidem probatur, teſtamento, bonorum poſſeſſione contra tabulas petita, aut inofficioſi querela mota, reſciſſo, ad inteſtati quidem cauſam rem perduci: at non ideo ſola, aut bonorum poſſeſſionis petitione, aut inofficioſi querela inſtitutione id fieri ibi probatur, ſed teſtamenti reſciſſione, quæ mediante ſuper his motæ litis exitu fit: cum alioqui ut exheredatus inofficioſi querela mota, & in ea lite vinci, & ab ea deſiſtere poteſt, tuncque propter motam inofficioſi querelam non reſcinditur teſtamentum, *l.Papinianus* 8. §. *ſi quis poſt, &* §. *meminiſſe, & l.nam & ſi* 15. *& l.eum qui* 21. *in prin. & l.ſi ponas* 23. §. *ult. ff. de inoffic. teſt.* Ita & qui bonorum poſſeſſionem petiit, cum ab ea ad bonorum poſſeſſoriam hereditatis petitionem tranſitus ſit faciendus, ab eo deſiſtere, & juri ſuo renunciare, ac in eo etiam vinci poſſet, *Tex. in l.filio* 16. §.1. *ff. de inoff. teſt. l.*1. §. *ſi quis ex nepotibus, ff.de conjung. cum emanc. lib.arg. l.*4. *in prin. & l. Paulus* 15. *ff. de bon. poſſeſſ. l.ult. C. de bon. poſſeſſ. cont. tabul.libert. l.ſi duobus* 12. §. *ult. & l.ex duobus* 14. *& l.quod vulgo, ff. de bon.poſſeſſ. cont.tab.* Mirum autem, quod ſomniat de ratione illa, *ne intercidat fideicommiſſum*, me eam facere remotivam, quæ ut aliis locis, ita & hic poſitiva ſit. Atqui eam ego clauſulam rationis in eo locum obtinere ſcripſi nunquam, at multo minus remotivam, quam vocat, vim habere. Quid enim hic remotum volui, qui id tantum ponam juxta Marcellum, ne ob id quidem in ea ſpecie cogi ſcriptum heredem adire, quod cauſetur ſcriptus heres periculum eſſe ne intercidat fideicommiſſum, ſi (juxta caſum ibi propoſitum) contigerit ſcriptum heredem decedere? Agnoſco tamen in *d. l. ille a quo*, §.1. ob eam rationem cogi heredem adire: quo referri poſſit *d. l.cogi*. Non tamen ut ob id ſequatur aſſerere me in *d.verſ.plane*, Julianum ſenſiſſe ob id non compelli heredem adire, ne intercidat fideicommiſſum, ſed ne ob id quidem eum compelli adire, quod periculum ſit ne intercidat, cum longe validior ratio ſubſit, quæ obſtet ne compelli poſſit, quippe quod filius bonorum poſſeſſionem acceperit, quam quidem illi per me remotivam vocare licebit, at non illam alteram.

Extremum improbat, quod omiſſa bonorum poſſeſſionis verba eo retulerim, quod filius petitam bonorum poſſeſſionem, aut forte inſtitutam etiam inde bonorum poſſeſſoriam hereditatis petitionem perſequi deſtiterit, quia omittere ſit tempore excludi. Et quidem eos, qui tempore a petenda bonorum poſſeſſione excluſi ſunt, non inficior recte dici bonorum poſſeſſionem omiſiſſe, ut & hereditatem illos omiſiſſe dicimus, qui heredes, vel pure ſcripti, adire noluerint, vel ſub conditione inſtituti, conditionibus non paruerint, juxta *tit. ff. ſi quis omiſſ. cauſ.teſt.* Neque tamen ut inde ſequatur dictionis Omittendi non patere ulterius acceptionem, ut & qui repudiet, aliterve deſiſtat, omiſiſſe quoque dici poſſit, prob. *d. l.*1. §. *ſi quis ex nepotibus, ff. de conjung. cum emanc.lib. l.unic. in verbo, Omittentibus, & ibi gl. C.quand. non pet. part. pet. accreſ.* Sic & mulier accuſationem omittere dicitur, quæ a cœpta accuſatione deſiſtit, in *l. mulier, ff.ad ſenatus Turpil.* Similiter & illi, qui inſtituta actione legis Aquiliæ jurejurando ipſi delato adverſus inficiantem jurare, dicitur *Omiſſa* parte edicti, quo jusjurandum Prætor tuetur (quam tamen viam jam amplexus fuiſſet) dupli actionem integram manere, in *l.eum qui* 30. *prin. ff.de jurejur. Sic & Simmachus præfectus urbi Epiſt. lib.*1. *epiſt.ult. ad Valent.Theod.& Arcad.* ſcribens, ſignificat Africanum agentem in rebus, qui accuſationem inſtituiſſet adverſus Campanum & Higinum viros clariſſimos, quibus violentiæ crimen objiciebat, tandem deſperatione victoriæ ab accuſatione deſtitiſſe, his verbis. *Eo res rediit, ut a partibus Africani accuſationis omiſſio deſperatione peteretur.* Quo ſenſu in aliis conſimilibus probatos auctores ſæpe uſos comperias. *T. Livius lib.*3. *belli Macedon. Patariſque* (inquit) *cognito vivere Ptolomæum, navigandi quidem in Ægiptum omiſſum eſt conſilium*, quod tamen ante dixerat acceptum, ſive initum. *Cæſar lib.*1. *de bello Civili, Itaque* (inquit) *in præſentia Pompeii inſequendi rationem omittit:* cum tamen ejus inſequendi deliberationem præceſſiſſe dixiſſet. Ac ita quidquid relinquitur, & diminuitur, id omitti dici poteſt: quo pertinent & illa apud Virg. *lib.*2. *Æn. Priami ad Sim. verba.*

Quiſquis es, omiſſos hinc jam obliviſcere Grajos.

ANTONIUS MERCATOR.

FAlſum eſt, *Non jam*, vel *jam non*, Obſervatorem accipere pro Nondum, qui allato tantum Comici lo-

co,

co, non alio id se modo accipi velle demonstravit, quam quo Comicus, nec interpretatus est, Nondum.

Falsum callide eum quidquam agere, cum modo ait, accipit, modo accepit in explicanda *l.27. §.quoties, ad Treb.* Nulla potest esse calliditas in usu promiscuo unius verbi cum una est oratio unusque contextus. Sive igitur filius præteritus, cui heres scriptus rogatus est hereditatem restituere jam non accepit, vel accipit, quid refert? bon. poss. contra tab. Marcellus ait, heredem scriptum, ut Observator liquido probavit esse legendum, compelli adire hereditatem, ne fideicommissum intercidat forte interim mortuo herede scripto ante aditam hereditatem, & post omissa a filio bon. poss. contra tabulas, qua sententia nihil est evidentius. Tu postquam desudasti misere in punctiunculis temporis præteriti, præsentis, futuri, ejus artis ignarus, cujus etiam cognitionem dedignaris, & vitio vertis: quam tamen Constantii constitutio quædam omnium virtutum ait esse maximam, eam Marcelli sententiam corrumpis, cum in ea agi forte non ex animi tui sententia vis de ea ipsa specie, de qua Julianus egit. At Julianus egit de filio, qui bon. possessionem accepit. Marcellus de eo, qui non accepit, vel accipit, cuique integrum est eam omittere. Tu vis tamen atque supponis utrumque tractasse eandem speciem, ut quod tibi objicitur, Non posse jam acceptam bonorum possessionem omitti, in ipsum Observatorem retorqueas: hæc est tua simplicitas, quæso in hanc rem lectores animum attendite, & in id quod hac calumnia præmissa mox ita concludit: Rectior itaque est lectio vulgata. Conclusio plane talis qualia sunt præmissa. Ejusdem pulveris sunt quæ sequuntur. Posse in *d.* §.poni speciem etiam in fideicommisso extraneo relicto: nam hoc casu certum est non tantum si filius accipit bon. possessionem, sed & si accipere possit, heredem scriptum non compelli adire, & restituere, sicut nec legata, aut fideicommissa cetera præstare, *l.2. de exc. rei jud.* At specie posita in fideicommisso relicto filio præterito, si quidem filius accipit, vel acceperit bon. possess. heres etiam compelli non potest, si accipere possit, compelli potest, *d. l.27. §.qui rogatus*, propter rationem positam in *d. §.quoties*, ne intercidat fideicommissum, &c. quæ pervincit non posse in eo §. poni speciem, nisi in fideicommisso relicto filio præterito, simul atque Marcellum diversam a Juliano posuisse speciem, puta si non jam filius accepit, vel accipit bon. possessionem, & in ea notasse, quod & Julianus ipse fatetur in *§.qui rogatus*, heredem compelli adire.

Post te dicente ex Juliani sententia heredem restituere, ex Marcelli adire non compelli, & Domino objiciente, eum, qui removet restitutionem, removere etiam aditionem, & contra eum, qui removet aditionem, removere restitutionem: nihil ergo Juliano addere Marcelli notam, ut vulgo perscripta est: tu quid ais? Primum id quod dixit, eum, qui removet restitutionem, & aditionem removere, non semper dicis esse verum, quando autem non sit verum non explicas, fateris igitur. Id vero quod ex diverso dixit, eum, qui removet aditionem, & restitutionem removere, eodem exemplo, quo & is, qui aditionem ponit, & restitutionem ponit, quid ais? Pandata cervice tacitus priorem partem admittis, remota scilicet aditione, & restitutionem removeri. Marcellum igitur, qui scribit, heredem non compelli adire, & id frustra iterare, quod Julianus dixerat, heredem non compelli restituere. Posteriorem quoque fateris regulariter esse veram, quia quibusdam tantum casibus evenire posse ais, ut heres adire cogatur ne intercidat fideicommissum, qui nondum restituere tenetur, quibus tamen casibus & restitutio post aditionem quandoque insecutura est, nec ullum possis dare casum, nisi egrediare fines propositæ quæstionis, quo aditionem restitutio non sequatur: falsus enim ille est, quem adfers ex *d. l.27. §.si patronus*, quia & patronus ex debita parte heres institutus, & coactus adire, restituere tenetur, qui sponte adiit, non item quia portio debita patrono fideicommisso onerari non potuit, nisi liberis liberti fideicommisso relicto, *l.64. §.ult. eod.* At proposita quæstio est de coacta aditione, non de spontanea.

Rursus Domino objiciente, absurdum esse, quod vis Marcellum scribere, ut dicatur non compelli adire, qui nec potest adire re perducta ad causam intestati per bon. pos. contra tab. tu quid ais? fateris rem perduci ad causam intestati, sed inquis, non per bon. posses. contra tabulas, de hoc postea videro: interim mihi satis hoc est, rem perduci ad causam intestati, ut absurde dici probem heredem scriptum re perducta ad causam intestati non compelli hereditatem adire. An autem res perducatur ad causam intestati per bon. poss. contra tab. videamus. Tu dicis hoc fieri testamenti rescissione, non bon. possessione contra tab. Marrucine, *l.ut liberis, C.de collat.* dicit testamentum rescindi petita bon. poss. contra tab. Tu dicis non rescindi. Quid enim, inquis, si bon. possessio fuerit sine re? An vero de alia lex loquitur, quam de ea, quæ est cum re? nimium graphicus sophista es.

Ut cetera persequar, etiamne vis adhuc tueri, te hæc verba Marcelli, Ne intercidat fideicommissum mortuo herede &c. non accipere pro ratione remotiva? cum ea his ipsis verbis interpretaris, nec ob id cogendum heredem adire, quod fideicommissarii intersit, fideicommissum non intercidere herede moriente ante aditam hereditatem, quia fieri potest, ut filius, qui accepit bon. possessionem eam omittat, quid aliud hoc est, quam removere rationem dubitandi? & abrogare rationem decidendi, quam ea verba constituunt, ut & *l. ille a quo, §.1. & l.cogi, §.1. eod.* Aberrabat tibi animus cum existimasti id quemquam arbitrari, ideo te nolle compelli heredem adire si filius acceperit bon. possessionem, ne intercidat fideicommissum: hoc de te tam perverse nemo cogitavit unquam: tu id cogitasti solus, & perverse, ne dicam impudenter imposuisti alii.

Id quoque vis perfracte, & qualiter qualiter tueri, eum qui petiit, veterator noli mutare verba legum, lex accipiendi verbo utitur, non petendi, dicito igitur, eum, qui accepit, non qui petiit bon. possessionem, postea omittere eam posse: quia in jure semper omittere bon.poss. vel hereditatem, est ab ea tempore excludi, id est, intra tempora constituta eam non accipere, & nihil stultius est, quam dicere, eum, qui accepit, postea posse non accipere. Etiam in *l.1. §.si quis ex nepotibus, de conjung. cum emanc. lib. & l. unica, C.quan. non pet. par.* quas in medium profers, omittere est tempore excludi. Amittere scilicet genus, Omittere, species, & hoc sensu semper hereditas, aut bon. possessio omitti dicitur, non alio, nec tu mihi in contrarium adferas testimonia, quæ sunt alia de re, quam de hereditate, aut bon. possessione, ex nostris auctoribus, vel ex Livio, Cæsare, Virgilio, quæ sumpsisti ex Calepino. Abi cum isto Calepino in valetudinarium: numquam existimassem te tam miserum esse, ut eo semper utereris, cum quid proferre, aut probare velles ex aliis auctoribus, nisi me admonuisset hujus rei adolescens quidam, qui tibi olim familiaris fuit, *κ τῶν παρακυσμάτων σὺ μεστός*, quæ nunc damnata ad culinam abhorret, & detestatur mirum in modum dolens, & mœstus tantum sibi apud te temporis deperisse: eademque vox est omnium, qui a te ad nos emigrant: *κ μάλα ἐνδίκη.*

Memineris autem te olim scripsisse *d. §.quoties* esse de fideicommisso, non quidem filio, sed alicui extraneo relicto, & hodie scribere, nullam te facere distinctionem sitne fideicommissum filio, an extraneo relictum.

JOHANNES ROBERTUS.

Si falsum est, eum verba hæc, *non jam*, vel *jam non*, accepisse pro nondum, quorsum cum scripsissem ex illius interpretatione illud sequi, & verba hoc sensu ab eo accipi, illo sequente suo scripto his, quæ ego objecissem respondens, non repugnaret, sed in hoc tantum ut, contra quam eo sensu dictionem illam minime sumi dixis-

dixissem, ille ut contra adstrueret, Comici locum nobis opposuerit? An aliorsum id eum egisse probabile est, quam ut illam ejus dictionis significationem eo comprobaret? quod cum illi minime successerit, eo quod aperte docuerim illa Comici verba ad eum sensum nulla ratione trahi posse, mutata velificatione, incertus quam insistat viam, hinc quoquo modo subducere sese cogitat. Nam si ea verba minime aut sumpsit, aut sumit, pro nondum, & nisi hæret in salebra, quid non subjicit quonam alio sensu ea sumat, aut apte sumere possit, ut eam inde sententiam efficiat, quam asserit? Certe si quem alium habuit, non potuit apertius testari illi me falso illud imposuisse (tametsi id jam admisisset) quam si aptiore alio sensu ea verba illi loco accommodasset. Nam illud falsum esse simpliciter jactare, nec qua ratione falsum argui possit commonstrare, quid aliud est, quam verbo tenus falsum jactando, id quod falsum dicas, reipsa verissimum agnoscere?

Cautius illud, quod cum varietate verbi Accipit, & Accepit (qua sententiam tutari occeperat) nihil adversus ea, quæ scripsissem, sententiam suam juvari perspicit, plane abnegat se inter ea discrimen constituere voluisse: & dum assentitur nihil referre utro modo legamus, nec eo magis sententiam suam fulcit, nec meam impugnat.

Sed omissis tot ejus verborum ambagibus, & ipsius artis præcipuæ, quam ex Constantii constitutione effert λογοδαιδαλία, rem ipsam, de qua inter nos quæstio vertitur, paucis expendamus. Is Julianum in ea specie loqui contendens prædicto loco, *l. ita tamen 27. §. quoties, D. ad Senat. Trebel.* in quam heres ipsi filio emancipato rogatus sit restituere hereditatem, illud simul improbat, quod ego illum heredem non filio, sed extraneo fideicommissum restituere rogatum assumam, hac una ratione, quod tunc heres compelli nequeat adire, non tantum si filius accepit, aut accipit bonorum possess. sed etsi non accipit, aut acceperit, siquidem eam accipere possit, ut neque hoc casu compelli potest heres legata præstare, quod in legatis prob. *l. 2. D. de excep. rei jud.* Sed hæc ex quibus ut similibus argumentum ducit, admodum dissimilia sunt, cum eo, quod legatis, aut singularibus fideicommissis ab herede præstitis, non æque sit a lege heredi prospectum, ne inde incommodum ullum ad eum perveniat, filio postea bonorum possessionem petente, quemadmodum ei heredi, a quo fideicommissum relictum est, compulso adire. Nam quamvis heredi, a quo, dum in suspenso est, an evincatur hereditas, petitur legatum, liceat cautionem exigere evicta hereditate legata reddi, *l. de die 8. §. tutor, D. qui satisd. cog.* non tamen eo plane illi consultum dici potest, arg. *l. plus cautionis 28. D. de divers. reg. jur.* Qua ratione nec cogitur præcise petenti legatario præstare, sufficitque litem super eo contestari, ac inde litis super hereditatis petitione motæ eventum expectari, *l. ult. vers. vel si ipse maluerit, C. de petit. hered.* At heres rogatus hereditatem restituere, non potest cogi sub incerto cautionis adire, nec aliter compellitur, quam si omne onus ei a Prætore remittatur, & illi plane in hoc succurratur, sive cautum ei fuerit, sive non, ut perinde non teneatur ac si non adiisset, juxta *l. apud Julianum, in fi. pr. & §. utrum,* junct. *l. cogi 16. §. si pater, in fi. D. ad Senat. Treb.* Tum vero magis ex eo, quod lege nominatim cautum sit, ut heres rogatus hereditatem restituere, compelli possit adire, atque etiam hoc casu de quo agitur, ejusque similibus, quibus in suspenso sit, an vel petita bonorum possessione, aut inofficiosi querela instituta, aliave qua ratione ad intestati causam res redeat, ne intercidat fideicommissum mortuo herede ante aditionem, ac deinde omissa bonorum possessione, vel querela contingat jus fideicommissi perire, arg. *d. §. quoties, in fi.* junct. *l. ille a quo 13. §. si testamento, D. ad sen. Treb.* At in legatis licet idem periculum versari dici possit, quod ad vim & effectum legati, tamen tantum abest, ut idem juris compellendi heredis ad hereditatem adeundam lex legatariis tribuat, ut contra heredibus licere voluerit hereditatem impune & libere omittere, & plane non adire, quantumcunque in legatariorum necem futurum sit, atque fideicommissariorum singularium, *l. si quis omissa 17. D. si quis omiss. causa test. & l. nam quod 14. §. ult. cum 2. ll. seq. D. ad Senat. Trebel.* dummodo tamen sine fraude, & nullo ob eam rem accepto id ab iis fiat. Adeo ut ex eo etiam quod in gratiam futuri ab intestato heredis ab his facta sit ea omissio, nulla legatariis in eos detur actio, siquidem nullo accepto, id fecerint, sed tamen postremo hoc casu in possessorem hereditatis actio legatariis competat, prob. *l. 4. in princ. ff. si quis om. caus. test.* Quod cum ita habere negari nulla ratione possit, an non ut inscitissime, ita & ineptissime illa prorsus dissimilium comparatio ab illo fit? compellendi heredis adire, aut non adire propter fideicommissa universalia, ut & legata, aut rerum singularium fideicommissa? Ex quo consequens & illud est, quod generaliter & indistincte a Juliano traditum fuit *in d. §. quoties,* id nugivendum nulla ratione ad illum casum restringere, quo non extraneo, sed ipsi tantum filio emancipato heres rogatus fuerit hereditatem restituere, ut nullum in toto illo contextu verbum eo spectare suspicari potuit; quo, etsi reliqua illi dem, plane flaccescit temeraria illa ejus loci negationis transpositio, & correctio.

Deinde angitur admodum in obstinatius tuenda illa conversione ab ipso posita, remotionis aditionis, & remotionis restitutionis fideicommissi, cum ipsemet se in eo frustra laborare apertissime prodat. Nam cum eo spectet tota illa ejus sophistica argutatio, ut quæ ego ad receptam lectionem dixi, ea ratione refellat, quod ex mea interpretatione illud sequatur, eum, qui removet restitutionem (ut removet Julianus) non removere aditionem ex nota Marcelli, & eum, qui ponit aditionem, non etiam ponere restitutionem, quod ille falsum esse contendat, quia nullus dari possit casus, quo non aditionem restitutio necessario non sequatur. Atque eodem loco avertere conatus id, quod in contrarium objeceram ex eodem Juliano in *d. l. ita tamen, §. si patronus*: nominatim explicat de eo intelligere se; qui compulsus hereditatem adierit, non autem de eo, qui non expectata compulsione sponte adierit. Quo plane dilabuntur, eo se ipsum prodente, illæ ejus argutiolæ, ac simul patet illum falso asserere non posse dari casum, quo non necessario sequatur aditio restitutionem, & falsum (ut ait) non esse casum, quem adfero *ex d. §. si patronus*: sed verum & ad id quod volui pertinere. An vero docere poterit me principium illius *§. quoties,* aliter unquam intellexisse, quam in eo herede rogato restituere hereditatem extraneo, quem cum jam heres existeret, quod sponte adiisset, dicat Julianus eo casu, quo filius emancipatus bonorum possessionem accepit, vel accipit, restituere minime cogendum: ac deinde Marcelli nota subjiciatur, id illi Juliani dicto addentis, illo casu supradicto, quo filius bonorum possessionem accipit, vel accepit, si nondum tunc adierit heres, non esse compellendum adire, ne ea quidem ratione, qua causetur fideicommissarius idcirco compellendum: quod alioqui periculum sit ne intercidat fideicommissum herede mortuo, ac deinde omissa bonorum possessione ab emancipato. Verum illo superiore casu Juliano proposito, cum jam sua sponte adiisset heres (ut nullum verbum comperias, ex quo colligi ulla ratione possit, loqui illic Julianum de eo, qui compulsus fuerit adire: alioqui illud dubio omni carens absurde disquireret) an non compulsus adire, inde simul & restituere cogendus esset, tametsi filius bonorum possessionem acceperit, cum eo, quod compulsus sit, ejus nullum in eo, quod restituat periculum versetur, ut supra dictum est. Dubium quidem suberat, ob acceptam exinde ab emancipato bonorum possessionem, an restituere esset compellendus, in quo concludat nullam tunc rationem esse ejus compellendi, ut neque legata præstandi: quæ quidem comparatio illo tantum casu sponte adeuntis heredis procedere potest, ut supra explicui nul-

la ratione compelli posse heredem a legatariis hereditatem adire, sed liberum & impune ei esse in illorum necem hereditatem repudiare, & testamenti caussam plane omittere. Reliqua, quæ obgannit, supradictis omnino refelluntur.

Nisi quod in fine capitis in hoc ab eo conscripti, calumniatur, quod retulerim generaliter & distincte a Juliano propositum illud fuisse, quoties filius emancipatus præteritus bonorum possessionem accepit, heredem scriptum non esse compellendum hereditatem restituere, subjeceram Julianum id dixisse, nulla distinctione facta, sit ne fideicommissum filio, an extraneo relictum (quod & verissimum est) ille in eam partem contorte & calumniose rapit, quasi (contra quam antea scripsissem) iis verbis sentiam, & asseram, in ea specie non interesse, fueritne fideicommissum filio, an extraneo relictum. Hic quis sibi temperet, quin exclamet Sycophanta, cum vel solus ille locus apertissime indicet nihil minus, quam id eo loco me sensisse? quod & antecedentia, & subsequentia manifestissime testantur.

In eo autem, quod ait, nihil stultius esse, quam dicere, eum, qui accepit bonorum possessionem, posse eam non accipere (ut latius id in nos regerat, quasi vel hoc, vel æque absurdum quid senserim) aerem, non me verberat: tale enim nihil a me dictum comperias. Eum, qui vel petiit, vel accepit bonorum possessionem, ab ea, vel petita, vel accepta (ut eas, in quibus immoratur, verborum captiones omnino excludam) dixi posse postea desistere, eamque omittere, ut comprobatur *d. §.quoties, in fin.* Sed ille tot auctoritatibus convictus, etiam negare verbotenus sustinet, omittere, non aliud significare, quam tempore excludi, nec alio sensu sumi; quia amittere sit genus, inquit, omittere vero species. Cedo mihi & alias amittendi species; remittere dicet, & dimittere, ac forte etiam summittere, & promittere. Nam si donare perdere est, *l.filiusfamilias, D.de donat.* qui, quod præstare postea cogitur, promittit, an non in amissionis periculum incidit? De his autem intelligo, quæ promissa sunt ut præstentur, non ut jactentur, juxta *l.sciendum 19. vers.ea autem, D. de ædil. edict.* Quid quæso ineptius ista hujus verbi in species diductione? Quod vero, quos citavi locos (quibus quam late pateat Omittendi verbi significatio, comprobavi, & quibus premitur) diluere minime valens, calumniis quoque mendaciter adfictis, in maledicta ruit, id tacitus prostituto ejus pudori, & nemini jam non perspectæ nequitiæ condonare malo, quam ob falsa tot congesta, & in me conjecta, verissima regerendo, quod facile & promptum est, eandem immodestiæ, & impudentiæ reprehensionem incurrere.

Perperam in exemplari Florent. prætermissam fuisse negationem, quæ abesse nullo modo possit a Papin. responso l. cum illud 25. §.heres, D.quando dies leg. vel fideic.ced.

CAP. XXI.

JOHANNES ROBERTUS.

RECTISSIME docuisse me, errore prætermissam fuisse a librario negationem in exemplari Florentino, in Pap. responso *l.cum illud 25.§. heres, vers. si Sejus, D.quand. dies leg. vel fideic.ced.* nec eam ab illo loco abesse ullo modo posse, illud comprobat, quod Observator, cum omnia accuratissime expenderit, quibus nostra vellicans illi errori succurreret, plane nil habere se testetur, quo in errore obtegendo admissum imprudentius a se errorem tueatur. Quid enim aliud posteriore scripto, quam latibula & effugia quæritat? nisi quod addita ex more indigna verborum petulantia in nos invehitur, id nimirum inde se apud sciolos saltem consecuturum sperans, ut confidentissime, & sine teste asserenti, despicienti, convitianti, fides adhibeatur. Sed enim dum latibulis & effugiis se tutum fore confidit, hoc assecutus est, ut in alia præcipitia maxima rueret, quæ qualia sint, nos veritatis lucem exquirentes, quæ callide (quo brevitate incautos falleret) paucioribus perstringit, pluribus explicare cogimur. Scripserat primum ille, quo loco ibidem in Florentino exemplari legitur, *Si Sejus pupillus sine tutoris auctoritate nummos accepisset, locupletior factus esset* (quem locum mutilum esse, & vel negationem, vel istiusmodi aliud quid ibidem deesse, ipsa per se orationis series aperte indicat) in receptis vero exemplaribus sic cum negatione, *nummos accepisset ne locupletior factus esset*: In illo (inquam) exemplari Florentino scripserat, vel repetita postrema syllaba præcedentis verbi Accepisset, ita potius legendum, vel ἀσυνδέτως intelligendum, *accepisse, & locupletior factus esset*. Quorum illud prius cum ejusdem Florentini exemplaris (quod hic tuendum suscipit) testimonio pugnat, posterius plane insulsum est. Nam ut nonnunquam probatis auctoribus ἀσυνδέτως aliqua in oratione ponere usuveniat, ita frustra id ab iis fieri non comperias, sed emphasis alicujus causa, ac præcipue ut eo magis una in re multa concurrere videantur, ut quidem recte Donatus apud Terentium in Adelph. illo loco, cui id convenit, interpretatus est, *Persuasit nox, amor, vinum; adolescentia.* At hic quid simile? imo vero cujusnam rei causa id actum conjicere queas? Sed enim etsi particula illa conjunctiva ibidem extaret, illius loci sententia nulla ratione constare posset, ut eo apertissime docuimus, quod cum illic proponatur testator legasse, quod Sejus pupillus debet, disquirat illic Papinianus an alicujus momenti sit legatum: ac in eo sic distinguat: ut siquidem ad præsens debitum verba sua retulit, id inutile sit: quod si debiti verbo de naturali obligatione, eoque, quod postea contingere potest debitum id solvi senserit, validum & efficax sit legatum. Quod quidem absurdissime disquireret, & discerneret, siquidem illud, quod vult novator, verum esset, assumpsisse illic Papinianum, ex ea pecunia pupillum locupletiorem esse effectum, cum hoc admisso constet pupillum non naturaliter tantum, sed & civiliter obligari, ex qua civili obligatione actio oriatur, ex D.Pii rescripto *l.1.in fin.prin. & l.pupillus 5. in fin.pr. ff.de auct. & cons.tut.* & aliis infinitis locis, quos a me antea in eandem rem adductos non repeto. Hic vero quid Observator attexat, expendamus. Libuit quandoque (inquit) Papiniano sic antiqua jura, ut recentia tractare, quod & ab aliis actum sit, ut & de Aristone Plinius scribit: deinde ex pupillo, quem sine distinctione ætatis unum auctores faciunt, non pati se ait duos fieri. Quatuor igitur hæc nobis sigillatim excutienda sunt, ut quodnam istorum absurdius sit, facilius dijudicari possit. Primum quod ait & hic, & aliis locis libuisse Papiniano antiqua jura tractare ut recentia ita se intelligere interpretatur, quod jure antiquiore obtinuit, & jure recentiore abrogatum & immutatum fuit, ita simpliciter scriptis editis proponi a Papiniano, quasi id abrogatum immutatumque recentiore jure non fuerit, atque ejus immutationis & posterioris juris nullo modo monuerit & meminerit. Quo in re adeo perspicua admisso quid absurdius? quid a juris certa ratione constituenda alienius? Mitto quod huic nostro Pandectarum juri enucleato vetuerit Justinianus quidquam inseri, quod in desuetudinem abiisset, & posteriore jure abrogatum esset, *l.1. C.de vet. jur. enucl.* Nam in eo Triboniani & imprudentiam, & inscitiam, & fidem arguere, palmarium sibi putat. Verum illud nulla ratione ferendum duco, tantam aut imprudentiam, aut malitiam ipsimet Papiniano tribui, qui juris asylum, qui doctrinæ legum thesaurus, qui prudentissimus & acutissimi vir ingenii ab Imperatorib. jure hoc nostro dictus sit, ut ea, quibus posteriore jure derogatum esset, pro iis, quæ jure obtinerent distinctionibus etiam adhibitis & rationibus adductis, aut imprudenti asserere, aut scienti videntique malitiose dissimulare, sicque responsa sua & scripto quoque comprehensa juri abrogato accommodare, isto aliove ullo loco contingerit: ut quidem eo quod ab eodem Papiniano idem actum asserit *in l.cum tale 72. §. 1. ff.de cond. & demonstr.* ex eodem illo contextu fal-

falſum detegitur, cum ibidem Papinianus nominatim ejus conſtitutionis meminerit, qua legati & fideicommiſſi cautio remittitur, jux. *l. pen. C. ut in poſſ. leg. ſeu fid. nom.* quippe in ſpecie illic propoſita, & ante conſtitutionem illam dicat exemplum Mutianæ cautionis locum habere non potuiſſe, quoniam vivo eo, cui fideicommiſſum relictum eſt, conditio impleri potuerit. Non igitur locum illum tractat, & nulla habita ejus conſtitutionis ratione, & ſubticita prorſus ejus mentione, ut interpretatur fieri in *d. §. heres*, non tantum non habita conſtitutionis D. Pii ratione, ſed omnino contra ejus conſtitutionis tenorem, prætermiſſa omnino ejus mentione.

Quod autem de precario addit, ad rem nullo modo pertinet. Nec enim de eo conſtitutionem ullam editam fuiſſe comperias, ut neque neceſſe fuit, cum non ſine conventione fiat precarium, & quidem ea, in qua rei traditio interveniat: Itaque cum ſubſit cauſa, nec ejus pactum dici queat nudum, tametſi in nomen contractus minime tranſeat, omnino abſque ulla conſtitutione ex juris regulis inde actionem dari neceſſe ſemper fuit, cujus deficiente nomine, ut & conventionis, ex qua oriatur, quænam alia, præterquam præſcriptis verbis actio ex eo competere potuit? juxta *l. 2. & l. duo 19. §. ult. ff. de precar. arg. l. juriſgentium 7. in pr. verſ. & iden, ff. de pact. juncta l. 1. cum 3. ſeq. ff. de præſ. verb.* Et quod quaſi repugnans adfert ex *l. interdictum 14. ff. de prec. l. eum qui 14. §. is qui precario, ff. de fur.* ad civilem nominatam actionem referendum eſt, quam ex precario nullam eſſe proditam conſtat, ut ibi recte interpretatus eſt Accurſ. cui in eo aſſentiuntur frequentiore calculo & alii. Id vero eo addo, quo magis ille trivialis ſcientiæ magiſtrum me vocet, quem nec ab aliis recte prodita comprobare pigeat, nec per quos profecerim profiteri pudeat. Nec ſupradictis repugnat, quod illa bonæ fidei actio dicitur, conſtitutionum autem eſſe contendat bonæ fidei judicia facere, atque id eo comprobare nititur, quod conſtitutionibus nonnunquam actiones bonæ fidei eſſe declarentur: quaſi vero non id & citra conſtitutiones contingat in illis quæ enumeratis inter bonæ fidei judicia actionibus accedunt, ac propter adfinitatem ſive ſimilitudinem earum naturam adſciſcunt, jux. *l. 1. in fi. pr. ff. de æſtim. act. l. naturalis 5. §. ſed ſi facio, in fi. ff. de præſcr. verb. l. ſi merces 28. §. vis major, ff. locat. conduct. l. 1. C. de rer. permut.* An autem propius conventionem ullam ad aliud ullum bonæ fidei judicium accedere dicemus quam iſtam precarii ad commodatum? cum difficillime alterum ab altero ſecerni queat, *l. 1. verſ. & eſt ſimile, cum l. quæſitum 8. §. eum quoque, ff. de precar. arg. l. rei 8. & l. ſeq. cum l. in commodato 17. §. ſicut, ff. commod.*

ANTONIUS MERCATOR.

SIc eſt dulciſſime magiſter. In *l. 25. §. 1. quando dies leg.* illo loco, *Si pupillus ſine tutoris auctoritate nummos accepiſſet, locupletior factus eſſet*, ſi inſeratur negatio, Papinianus habuit rationem Conſtitutionis D. Pii, ex qua in pupillum locupletiorem factum utilis datur actio, etiamſi ſine tutoris auctoritate nummos acceperit, non etiamſi locupletior factus non ſit. At facis temere, fecere temere interpretes, qui eam negationem addiderunt contra fidem authentici Flor. cui legendo ſi adſueti fuiſſent, vel ex ultimis literis verbi *accepiſſet*, repetiiſſent duas, ut in Flor. frequentiſſime contingit, interdum ubi non oportet repeti unius verbi poſtremas literas, interdum ubi repeti eas præſtitiſſet lectoris animo repetendas, relinqui oratione ſolutæ, cujuſmodi ſane ſunt plures in ſupradictis Pandectis, ut *l. 14. eod. l. 17. §. ſi quis rogatus, l. 57. §. ult. ad Treb. l. Neſennius, de exc. tutor. l. 31. in fin. de her. inſt. l. ſumptus, de rei vind.* & aliis locis infinitis, & in aliis auctoribus ſæpe, qui ob eam rem obſcuriores eſſe creduntur, ut ex latinis Tacitus, ex Græcis Heraclitus, teſtis Demetrius his verbis: τὸ ἀσύνδετον καὶ διαλελυμένον ὅλον ἀσαφὲς πᾶν ἄδηλος γὰρ ἡ ἑκάστου κώλου ἀρχὴ διὰ τὴν λύσιν, ὥσπερ τὰ ἡρακλείτου καὶ γὰρ ταῦτα σκοτεινὰ ποιεῖ τὸ πλεῖστον ἡ λύσις. Quam ἑώλως

A ψυχρολογία illa tua ex Donato, ut ais, imo ex Lexico vulgari æque frigido, in quo is tantum Donati locus profertur, quo tamen non efficitur, ἀσύνδετον fieri tantum per ſingula verba, ut cum nos dicimus dare, facere, præſtare oportere, aut habere, poſſidere, tenere, aut ſolvere, reddere, ſatisfacere, quod tu inepte dicis fieri emphaſis cauſa: nam & per plura κῶλα fieri ἀσύνδετον, & non in ſingulis verbis, ſed ſententiis etiam Fabius & Ruffinianus docent, ut in locis ſupra notatis, at in *d. l. 27. §. 1. nummos accepiſſet, locupletior factus eſſet*, ſoluta pro conjuncta: Negatio non potuit omitti ſine culpa, quia detrahit. Conjunctio potuit omitti, quæ nihil detrahit. Denique religioſiores ſumus, quam tu, vel Doctores tui: nihil enim addimus, nihil detrahimus verbis Papiniani, tu addis, & detrahis: &, his conſequenter B cum ex ea pecunia ponatur pupillus locupletior factus, & tamen dicatur in eum actionem non eſſe, Papinianum dicimus eo loco tractaſſe de jure veteri, non de jure novo, quod manavit ex Conſtit. D. Pii, cujus tamen non erat ignarus. Et ita in *l. cum tale, §. 1. de cond. & dem.* eundem tractaſſe de jure veteri, non ignarum novæ conſtitutionis D. Marci de remittenda a teſtatore cautione legatorum. Atquin, inquis, eodem loco facit mentionem ejus conſtitutionis, quid tum? eo demonſtratur hoc tantum non fuiſſe eum conſtitutionis ignarum. Ceterum tractare eum de jure veteri, quod ante eam conſtitutionem obtinuit, non potes negare cum tractet de fideicommiſſo poſt mortem heredis ſub hac conditione relicto. Si fideicommiſſi cautionem fideicommiſſarius non peteret, an eo caſu cautioni Mucianæ ſit locus, quæ quæ- C ſtio pertinet tantum ad jus vetus, quia hodie ex conſtit. D. Marci ea condicio non intelligitur eſſe condicio, *l. licet, ut leg. nom. cav. l. avia, §. ult. de cond. & dem.* Dicimus etiam ex Domini ſententia, juris auctores ſic de interdicto de precario tractare, ac ſi ex eo non eſſet hodie civilis actio præſcriptis verbis, quam veriſimile ſit manare ex conſtitutione aliqua, cum ſit bonæ fidei, ex qua ſententia tu id tantum adſumis, quod eſt in extremo, negans eam actionem civilem de precario dari ex conſtitutionibus, & fateris igitur reliquum, puta, quod dixit ſic juris auctores tractare de interdicto illo, ac ſi de precario hodie nulla eſſet civilis actio, quod te potiſſimum refellere oportebat: nam principalis quæſtio non eſt de origine, & cauſa actionis de precario, ſed de jure veteri, an de eo juris auctores tractent ac ſi hodie de preca- D rio nulla eſſet civilis actio: nec tamen eſt alienum a propoſito inquirere unde profecta ſit illa civilis actio, hoc eſt, ex qua lege, vel conſtitutione: nulla enim eſt actio bonæ fidei, quam lex aliqua nova non fecerit bonæ fidei, ceteroquin ſtricta actio eſt. Diviſio illa actionum in ſtrictas, & bonæ fidei primum orta eſt ex legibus XII. ſicut & doli mali, & bonæ fidei nomen, & quas conſtat eſſe ex XII. & bonæ fidei veluti depoſiti, quæ ex XII. fuit in duplum, & familiæ erciſcundæ, non dubie & ex eadem lege factæ ſunt bonæ fidei, ut conſtitutione Juſtiniani petitio hereditatis, & actio ex ſtipulatu de dote. Et quamvis neſciamus, qua ex lege, aut conſtitutione aliæ factæ ſint bonæ fidei, & hæc de precario, quam Dominus illis inſeruit, non ideo negandum eſt non proficiſci eas ex legibus, vel conſtitutionibus, quia omnes E actiones ex legibus, vel edictis compoſitæ ſunt: quales igitur ſunt, tales ex eiſdem legibus factæ videntur.

Erras vehementer, cum actionem præſcriptis verbis de precario ais eſſe bonæ fidei, quod ſit ſimilis actioni commodati, quæ eſt bonæ fidei: alioquin dicere etiam licebit actionem præſcriptis verbis ex do ut facias eſſe bonæ fidei, quia eſt ſimilis actioni locati conducti, & actionem ſimiliter ex facio ut facias, quæ eſt ſimilis mandati actioni, & tamen conſtat inter omnes, eas ſtrictas eſſe, non bonæ fidei, nec eſt omnino verum quod ait *l. 1. de prec.* precarium ſimile eſſe commodato, quoniam *l. 14. eod.* magis dicit eſſe ſimile donationi, qui contractus non eſt. Dicito, hodie eſt ſimile commodato, & numeratur inter contractus ab Ulpiano in *l. contra-*

ctus,

ctus; *de reg. jur.* Olim fuit simile donationi, & idem Ulpianus, quo libro enumeravit contractus jurisgentium, *l. ex hoc jure, de just. & jur.* & precarium dixit esse genus liberalitatis ex juregentium, *l. 1. de prec.* Et ex eo deduxit, & hodie igitur precarium esse contractum jurisgentium, & serva si quid potes Marrucine, eum in *l. 1.* spectare jus vetus *in l. contractus*, jus novum.

Illud falsum omnino est, quod ex Accursio tradis, in *d. l. 14. & eum qui*, *§. is qui precario, de fur.* nullam de precario esse civilem, hoc esse, nullam competere actionem, quæ suum & proprium nomen habeat: alioquin & cum Paulus ait 5. *Sent.* de precario esse civilem actionem, id ita accipere oportebit, esse actionem proprii nominis, quod tamen est falsum, quia Paulus incerti actionem intelligit, id est, præscriptis verbis. Paulus de jure novo loquitur, illæ leges de veteri. Vis omnia quæcunque scripta sunt in corpore juris accipi de jure novo? Aut operiendus loris, aut deplorandus es.

JOHANNES ROBERTUS.

OBjeceram superiore scripto meo, id quod res erat, nihil quod, vel tantillum premeret, adversus ea nugivendum adferre, quibus improbassem immutationem receptæ lectionis apud Papin. in *l. cum illud* 25. §. *heres, ff. qu. quand. dies leg. ced.* atque eo consilio objeceram, ut relictis verborum ambagibus, si melius quid haberet, quo vel in speciem erraticas illas conjecturas tueri posset, id acrius monitus in medium depromere ne differret: attamen adhuc aqua hæret, nec aliud mutire audet, quam quod nos cum interpretibus omnibus ad legendarum Florentinarum Pandectarum adsuefactionem revocat, quam sibi unus adrogat. Nam præter id quod attinet ad illius Icti Papin. lectionem & explicationem, quid aliud quam verba temere fundit, & quidem adjectis ex more convitiorum, & calumniarum plaustris, quibus cum nos non tam onerari, quam ornari ducamus, æquiore animo verbis temperamus. Illud vero taciti ferre nullo modo possumus, quod se in conservantia juris auctorum lectione religiosiorem profitetur, quam me vel doctores meos, quia nihil addat, inquit, nihil detrahat verbis Papiniani, ego vero addam, & detraham. Mirum unde nova isthæc religio illi incesserit, qui nullibi fere non modo addat, detrahatve, sed & immutet, transmutetque, neque litteras tantum, & dictiones, sed & clausulas integras, idque sæpius nullius exemplaris prætenta auctoritate. Atque hic uter nostrum addere, aut detrahere existimandus; egone, qui receptam, & in exemplaribus omnibus extantem lectionem nullo addito detractove tueor (excepta tamen ea, quæ Florentini exemplaris est ista ex parte omnium testimonio mendosi, ut idem ille pluribus locis aliis id mendosum reperiri agnoscit) an vero ille, qui receptæ lectioni negationem detrahi, nec simpliciter, ut Florentini exemplaris lectionem afferat, verum ut eam usitata arte interpolet, conduplicata syllaba, præterquam quod nisi id illi condones, licentiosius etiam soluta pro conjunctis accipienda contendat, cum plane & verborum series, & responsi illius apertissima, ut docui, sententia repugnet, cujus obstaculum, non alia, quam insulsissima ratione illa amovere nititur, qua Papinianum illic de jure tantum vetere locutum somniat. Deinde cum errorem crassiore alio apud eundem Papinianum errore cumulasset in *l. cum tale* 71. §. 1. *ff. de condit. & demonstr.* quem etiam ille ipse locus detegat, quippe constitutionis D. Marci: sicque & juris novi nominatim mentionem faciens, quid ille ad hæc? Mentionem quidem illius constitutionis in hoc tantum fecisse, ut demonstraret se ejus non fuisse ignarum, sed tamen ex jure vetere tantum ea, de quibus ibi agitur, tractasse. Sanusne videri potest, cui absurda adeo, & pugnantia dicere in mentem veniat? Non dissimilia sunt, quæ postquam de precario pluribus involvit, tandem redit ad vomitum, ac eandem rursus juris veteris, & novi distinctionem quoquolibet convertendam inculcat. Quæ omnia cum eorum quæ scripsi collatione non possint non vanissima facile deprehendi, quid est, quod in his refellendis pluribus immorer?

Quo sensu a Plinio dictum sit, Aristonem antiqua jura ut recentia tractasse.

CAP. XXII.

JOHANNES ROBERTUS.

FALLACIUS & callidius longe id est, quod Aristonis ex Plinio mentionem supradictis admiscet, dum ait, ita Papiniano quandoque libuisse, ut de Aristone Plinius scribit, sic antiqua jura ut recentia tractare: quasi vero juxta illam ipsius sententiam eo id significare Plinius voluerit, sic Aristonem antiqua jura ut recentia tractasse, hoc est (ut vult, non verborum modo, sed & sententiarum apertissimarum inversor) sic de jure Aristonem scripsisse, ut quæ juris antiqui essent, nulla recentioris juris habita ratione tradiderit, ac ita de jure scribendo, ad id quod antiquo jure obtinuisset, scripta sua conformarit, recentioris juris nulla habita ratione & mentione. Quod quam alienum sit a Plinii mente, cuivis Latinum sermonem vel mediocriter intelligenti ex illius Plinii junioris *libr. 8. Epist.* ad eundem Aristonem epistolæ lectione manifestissimum fiet. Is enim illo loco ab Aristone circa quæstionem, de qua ambigeret consilium expetens, simulque rationem, qua adductus sit ut illum imprimis consuleret, perstringens: *Deinde*, inquit, *medea, i. scientia tua, cui superfuit curæ sic jura publica ut privata, sic antiqui ut recentia, sic rara ut assidua tractare, atque arbitror, illos etiam, quibus plurimarum rerum agitatio frequens nihil ignotum esse patiebatur.* Quibus verbis (nisi calumniari volumus) non aliud significare dici potest, quam Aristoni æque curæ & studio, atque etiam facile & expeditum fuisse, publica jura ut privata, antiqua ut recentia, rara & a quotidiano usu alieniora ut assidua & quotidiana tractare, & agitare, quod & illis contigerit, quibus plurimarum rerum tractatio sive fori disceptatio nihil quod ad juris antiqui recentiorisque cognitionem pertineret, ignotum esse sinebat: illud nimirum indicans, tantam in Aristone totius juris cognitionem fuisse, ut nullo rerum tractandarum delectu, de quacunque juris publici privative, antiqui recentisve, raro contingentis aut usitati parte sententiam rogatus, aptissime doctissimeque respondere posset. Quod quam ab illius Observatoris proposito alienum sit, quis non perspicit? Sed quid aliud agat, qui veris falsa ab ipso imprudenter jam tradita nec adstruere, nec revocare queat?

ANTONIUS MERCATOR.

SI jungatur istud cum xv. duo sunt capita omnium longe laudatissima. Utroque tu vicisti te esse magnum asellum. Aristoni curæ fuit utrumque jus vetus, & novum tractare, non hoc scripsit Plinius? idem nos dicimus Papiniano operæ & curæ fuisse. Tibi vetus non est curæ. In novo totus es; non potes in hoc esse, quin æque sis in illo: denique si in illo non es, utriusque imperitus es. Si in docendo non æque aperis ac tractas hoc atque illud, deturbandus, & explodendus es. Non est juris peritus, nisi qui utrumque jus novit, & tractat, & multo minus, qui sensu communi caret, Joannes de Petengo, de quo mentio fit in fine Feudorum.

JOHANNES ROBERTUS.

AN qui nominatim scripsit, *Aristoni æque curæ, atque etiam facile, & expeditum fuisse, publica jura ut privata, antiqua ut recentia tractare, & agitare*, eo dici potest negasse, Aristoni curæ fuisse utrumque jus vetus, & novum tractare? Sed illud quidem negavi, quod diffi-

diſſimulat veterator, & (quia eo jugulum cauſæ premi videt) plane reticet, atque alio detorquere conatur, quod de Ariſtone a Plinio *lib. 8. Epiſt.* ſcriptum extat, ei curæ fuiſſe ſic antiqua, ut recentia jura tractare, eo ſpectare, ut ſignificaret Ariſtonem ſic de jure deſeruiſſe, & ſcripſiſſe, ut quæ juris antiqui eſſent, nulla recentioris juris habita ratione tradiderit, ac ita de antiquo jure ſcribendo, ad id, quod antiquo jure obtinuiſſet, ſcripta ſua conformarit, nulla recentioris habita ratione, ut quidem illic nugivendum falſo in eam ſententiam prædictum Plinii locum citaſſe conſtat, quo æque inſulſe idem a Papiniano fieri potuiſſe comprobaret, ac ita errorem a ſe admiſſum quoquo modo obtegeret. Atque quo quiſque non minus impudenter, quam evidenter ejus calumniam perſpicue intelligeret, non aliis hic ad eam revincendam niti volui argumentis, quam quibus antea eſſem uſus. Nec puduit in manifeſto adeo lapſu, & deplorata aperte cauſa, quæ & eam imprimis artem contingit, qua imprimis ſeſe venditat, caninos ex more rictus in nos diſtendere, & rabioſe oblatrare.

An & quo, vel infantiæ, vel pubertati proximi in jure diſcernantur.

CAP. XXIII.

JOHANNES ROBERTUS.

POSTREMUM illud ſupereſt excutiendum, quo idem afferit ſe pupillum, unum, ſine ætatis illius diſtinctione facere, ſimulque improbat duos a nobis conſtitui, unum infantiæ, alterum pubertati proximum, ac tandem ſemeſtri tempore proximitatem illam finit: tametſi is antea diverſa, & cum iſtis pugnantia aſſeruerit: quippe & pupillum infantiæ proximum eum, qui egreſſus ſit infantiam conſtituerit, & pubertati proximum eum dixerit, qui annali, vel ſemeſtri tempore a pubertate abeſt, juxta *d. §. pupillum*. Prius illud, quo pupillum unum ſimpliciter ſine ætatis diſtinctione facit, primum eo falſum doceo, quod ætatem illam, quæ ad decimumquartum annum uſque extenditur, in duas nominatim diſcerni, eorum, qui infantes, hoc eſt, ſeptem annis minores ſunt, & impuberes, qui infantiæ tempora exceſſerint, quos ſimpliciter impuberes lex vocet, prob. expreſſe *l. ſed etſi quemcunque §. verſic. ſed etſi infans, & verſ. quod ſi impubes, ff. ad leg. Aquil. §. pupillus, de inut. ſtip. Inſt.* juncta *l. ſi infanti* 18. *C. de jur. delib.* Deinde (quo magis ille urgetur) non tantum pubertati proximos a juris noſtri auctoribus conſtitui, ſed & infantiæ proximos, prob. *d. §. pupillus, de inut. ſtip. in Inſtit. l. 1. §. 1. verſ. pro iis autem, ff. de adminiſt. tut.* arg. *l. 3. C. de acquir. poſſ.* juncta *l. quamvis* 32. *§. infans, ff. de acq. vel amit. poſſeſſ.* Adde auctoritatem Theophili in *d. §. pupillus*, qui ætatem pupilli nominatim in tria dividi ait, nempe eorum, qui infantes, & vel lactantes adhuc, aut iis paulo majores ſint, alios, qui proximi dicantur infantiæ, ut qui recte loqui incipiant, alios, qui proximi ſint pubertati. Proximos autem infantiæ eos ait eſſe, qui ſeptimum, aut octavum annum agunt, proximos autem pubertati eos, qui ad pubertatem accedunt, quod cum eadem ratione, ac pene clauſula cum illis ſupradictis ſubjiciat, proculdubio eadem ratione intelligit pubertati proximos dici, qua & infantiæ proximos dixerat eos, qui ſeptimum, aut octavum annum agant, nimirum illos, qui in decimoquarto, aut decimoquinto ætatis anno exiſtant: Sicque illo modo Theophilum interpretamur ab utraque parte, & anteriore, & poſteriore, proximos exiſtimandos judicare, quod alioqui generaliter proximus in jure is dicatur, quem nemo antecedit, hoc eſt, inter quem, & id cui proximus dicitur, medium nihil intercedat, ab utravis parte id contingat. Sicque ſcripſerim intelig. *l. proximus* 92. *ff. de V. S. l. 2. §. hereditas, ff. de ſuis, & legit. heredib.* probat. argum. *l. ult. in verb. gradus, ff. de grad. cognat. & §. repetitis, de ſervili cognat. in Inſt.* Unde fit, ut proximi appellatione & is contineatur, qui ſolus ſit, tametſi proximus proprie de pluribus dicatur, *l. 1. verſ. proximus, ff. unde cognat. l. proximum* 155. *ff. de V. S. d. l. 2. §. legitima.* Sicque eo poſterius illud ſimul refello, quod ſolo ſemeſtri tempore proximitatem pubertatis ſinit, & ſervat ita accurate, quod dicitur in *l. non tantum, ff. de excuſ. tut.* ut cum in eo nihil plane accuret, & ulla probabili ratione fulciat, ſimul quid ſervare ſeſe exiſtimet, omnino non intelligere apertiſſime teſtetur. Patet enim manifeſte, tum ex ſubjecta materia, tum & ex contextu *d. l. non tantum, in princ.* non eo illic ſpectare Calliſtratum, ut in univerſum definiat, quinam pubertati proximi ſint exiſtimandi: verum ut quod in univerſum a lege minime deciſum reperitur, ex facti varietate conſtituendum doceat, & qualia nam tutelarum trium onera a quartæ ſuſceptione excuſationem præbeant, & quidem ad qualis quartæ tutelæ excuſationem illud proficiat, cum & non quævis trium tutelarum onera ad hoc ſufficiant, & unius plerunque tutelæ onus trium loco ſit. Trium, inquam, onera nonnunquam minime ſufficiunt, ſi vel earum aliqua affectata fuerit. Affectaſſe autem ex eo tutelam quis intelligitur, quod ea ſit exigui patrimonii, atque ideo in eo patrimoniorum magnitudinis ratio habenda ſit, *l. ſpadonem* 17. *§. ult. ff. de excuſ. tut.* vel quod inter eas ſit una filii emancipati, juxta *l. ſi quis inter* 18. *ff. de excuſ. tut.* vel quod earum plurium, & quidem trium pupillorum etiam non fratrum cauſa, ratio adminiſtrationis pariter reddenda ſit, juxta *l. ſi is qui tres* 34. *verſ. neque igitur, ff. de excuſ. tut.* Unius autem tutelæ onus in hac re trium loco nonnunquam eſt, nec ſecus excuſationem præbet, ſi ea tam diffuſa, & negotioſa ſit, ut pro pluribus cedat, ut ait Paul. in *d. l. ſi is qui tres, verſ. ceterum.* Ex quibus colligitur, in eo quod dicitur tria tutelæ onera ad excuſationem prodeſſe, ejus rationem haberi, quod illarum tutelarum, quæ jam delatæ ſuſceptæque ſint, onus vel leve, vel grave ſit, & cui vel facile, vel difficulter tutor unus ſufficere poſſit: quod non tantum ex magnitudine patrimonii æſtimandum ſit, ſed & eo quod, vel alicujus tutelarum illarum trium onus tutor brevi depoſiturus ſit, vel ejus, quæ quarta defertur, adminiſtratio haud diu duratura: ut quidem ex ætate, vel illorum trium pupillorum, vel iſtius, hæc dignoſci explicat Calliſtr. in *d. l. non tantum*, prout ea modico tempore a pubertate abeſt, ſive (ut ille ait) prope pubertatem eſt: quod in eo tunc interpretatur cenſendum contingere, cui ſolum ſemeſtre deeſt tempus, ad hoc ut pubes effectus dici poſſit, ut apertiſſime patet illo contextu non ibi ſimpliciter determinari ætatem, quæ prope pubertatem ſit, ſed eo caſu loqui, in quo pupilli ætas prope pubertatem ſit, *ita ut tantummodo ſemeſtre tempus reliquum fuerit*: ut quidem hæc ſunt Calliſtrati illic verba ex ejus Cognitionum *lib. 4.* deſumpta: quo magis intelligimus illum de facti controverſia in judicium deducta id pronunciaſſe, non autem in univerſum, quis pubertati proximus ſit exiſtimandus, plane definire voluiſſe, ut quidem nuſquam illic de proximo pubertati loquitur (quam proximitatem, ut & infantiæ pubertatiſque temporis juris auctores non ex ſemeſtrium menſiumve, ſed annorum numero tantum conſtituiſſe reperiuntur) verum de eo tantum loqui, qui prope pubertatem ſit, quique eadem propemodum ratione prope pubertatem eſſe dicitur, qua triennii, quo eremodicium contrahitur, meta prope finem eſſe dicitur, in *l. properandum* 11. *§. & ſi quidem, C. de judic.* non autem, quod illic pubertati proximi meminerit, aut ejus rationem habeat: quod in his, quæ ad obligationem ſpectant, imprimis diſquiritur, an animi judicio valeat pupillus, & ut doli injuriæque, ita & conſenſus capaces eſſe incipiant. Itaque quod de ætate, quæ prope pubertatem ſit, illic ait Calliſtratus, ad illud trahi non poſſit, quod tot locis in jure de proximis pubertati dicitur, quaſi regula aliqua circa eos conſtituenda, qua eos, ut animi judi-

judicio valere incipientes certo possimus dignoscere, ut in d. §. *pupillus*, *l. heredibus* 14. §. *ult. ff. de dol. mal. l. pupillum* 112. *ff. de reg. jur.* §. *in summa, de oblig. quæ ex delict. in Instit.* Unde & quod de iis dicitur, qui prope pubertatem sunt, in ea re, quæ judicii est, eo etiam referendum est, in *l. excipiuntur* 14. *ff. ad senat. Syllan.* & *l. apud Celsum*, §. *si quis non tutor*, *ff. de dol. except.* qui omnes loci ad idem illud spectant, quod quæritur, an consensus, an doli & injuriæ capax sit pupillus, juxta *d. l. pupillum*, & *l. impuberem* 23. *de furt.* At in eo, quod quæritur, an propter diu duraturam tutelæ administrationem leve, aut grave censendum sit tutelæ, vel jam susceptæ, vel suscipiendæ onus, solius temporis ratio habetur, ut in eremodicio, uti diximus, contrahendo, modicum longumve tempus supersit ex illo triennio. Itaque in quibus de pupilli animi judicio quæritur, quod in jure de pubertati proximo dicitur, ex supradictis illis definiri minime existimandum est, cum nec infantiæ, nec pubertatis tempora ex semestrium, sed annorum numero juris auctores constituant. Sicque ego ex communi interpretum sententia, quam ille trivialem vocat, locos illos juris, quibus ea aptissime convenit, interpretari malo, quam temerariis legum contextuum simul, & sententiarum depravationibus, juris disciplinæ, & synceritatem corrumpere, & dignitatem conspurcare: Atque cum in unum me, qui memetipse proderem, styli mucronem convertere cœpisset, quid fuit cur Ligeris stationum quosvis genios lacessere pararet, nisi si forte, quod & hi a nitidis jurisprudentiæ fontibus obturbandis eum, & istiusmodi alios: velut Lycios colonos una mecum arceant? Nec veretur ne é profundo commotus longe lateque sabulosos latices suos limosis & palustribus rivulis multo limpidiores pandens Ligerinus pater idem, quod Latona Lyciis illis, imprecetur, &

Æternum stagno (dicat) vivatis in isto.

ANTONIUS MERCATOR.

ERgo non perstas in priori sententia, nec quæstionem illam, an pupillus sine tutoris auctoritate obligetur naturaliter jam amplius dirimis, facta distinctione inter pupillum proximum pubertati, & pupillum infantem, vel proximum infantiæ, quasi hic non obligetur naturaliter, ille obligetur, sed eam distinctionem probas non esse novam, nempe adhiberi in aliis causis: probas quod nemo negat. In hac causa contrahendæ naturalis obligationis, cur etiam non probas eidem distinctioni locum esse? hæres asino. Transis deinde ad id, quod dixit, proximum pubertati esse eum, cui semestre tempus tantummodo reliquum sit, ex *l. non tantum*, *de exc. tut.* quæ ætatem pupilli prope pubertatem esse ait, si tantummodo semestre tempus reliquum sit, sicut in *l. properandum*, §. & *si quidem*, *C. de judic.* prope finem esse tempus litis, si semestre tantum tempus supersit. Et quia Theophilus proximum infantiæ eum esse statuit, qui agit annum septimum, vel octavum, tu statuis, & proximum pubertati esse eum, qui agit annum XIV. vel XV. mala, & prævara ratione. Unus enim dicitur proximus infantiæ jam lapsæ, aut desinentis: alter proximus pubertati nondum cœptæ, non eadem igitur ratione uterque, ac proinde qua ratione dicitur esse proximus infantiæ, qui agit annum VII. non eadem dicitur proximus pubertati, qui agit XV. ut tu ais, nimirum quia jam pubes est, non puberi proximus: *πρόσηβος*, non *μελλέφηβος*: sed puberi proximus est is, qui agit XIV. puta si non plus semestri tempore a pubertate absit, quod cum aperte dicat *d. l. non tantum*, tu ita eludis, ut dicas ibi non determinari ætatem, quæ prope pubertatem sit, sed casum poni, quo pupilli ætas prope pubertatem sit. Ludis non eludis, nam & hoc volumus, casum poni, sed finitivum, non unum e multis. Ludis plane, aut si non ludis, insanis cum ad hæc scribis, ibi non agi de ætate proxima pubertati, sed de ætate, quæ prope pubertatem sit, nisi ut te corrigas, dicas etiam in *l. 4.* §. *quæ in tutore*, *de do. except.* quæ doli capacem esse eum ait, qui prope pubertatem est, non agi de eo, quem *l. pupillum*, *de reg. ju.* proximum pubertati, & doli capacem esse ait. T. Livius II. prope puberem ætatem dixit. Ejusdem pollinis est, quod ita constituis, juris auctores non ex mensium sex, sed ex annorum numero metiri ætatem pubertati proximam. Ex his juris auctoribus, vel unum mihi demonstra, & dabo suram: nimis audax & temerarius es. Tu solus, ut sæpe dixi, hodie facis ut proverbium, quod de statione vestra jactatur, omnes judicent esse verum. Ut subveniam tamen penuriæ tuæ, libet addere, dici posse, quod ille etiam dixit in §. *pupillus*, *de inut. stip.* sed minus proprie, & pubertati proximum eum, qui non tam proxime accedit ad pubertatem, ut ei duntaxat sex menses supersint, eodem modo, quo Græcis *μελλόπαις, ὁ ἀπὸ ἐτῶν προσκόπτων παῖς τῇ ἡλικίᾳ*, & Servio Honorato, puberbati vicinus, qui agit annum XIII. sed non eo modo, quo Marrucine tu eum ais esse proximum pubertati, qui agit annum XV. quod vel solum te damnat ad bestias.

JOHANNES ROBERTUS.

UNdenam hic colligit non perstare me in sententia, in qua fuerim, quod ad quæstionem illâm, an & quando pupillus sine tutoris auctoritate contrahendo naturaliter obligetur? qui cum ille pupillum unum, sine ætatis distinctione constituisset, apertissime infantis, ac infantiæ proximi, necnon & proximi pubertati distinctionem certissimis juris rationibus comprobaverim. Sed ille alio sermonem transferre cupiens, mendacii & calumniæ convinci nihil curat, ac deinde plane nugatur. Nam postquam perstare in eo sese ostentavit, quod antea temere effutisset, non alium pubertati proximum esse, quam qui solo semestri a pubertate absit, tandem consentit in eo mecum, ut pubertati proximum illum etiam dici admittat, qui non tam proxime ad pubertatem accedit, ut ei sex duntaxat menses supersint, sed non tam proprie id fieri dicat. Si instes, & quæras cur non tam proprie: si verum fateri volet, agnoscet id a se propterea dici, quia ab eo, quod temere scripserit, omnino discedere distædeat. At interim cum aperte adeo explicuerim non eo spectare quod a Callistrato dictum est in *l. non tantum*, *ff. de excus. tut.* ut proximum pubertati eum tantum simpliciter constitueret, qui solo semestri a pubertate abest; contra quam ille contendit, is nullam in contrarium idoneam rationem opponit. Quin etiam illud tandem verissimum esse mecum agnoscit, tametsi illa, quam dixi improprietate prætenta. Quid vero præterea nobis objectat, quod proximos pubertati non recte illos dici scripserim, qui annum decimumquartum egressi, in decimoquinto existant? Sed qua ratione id oppugnet, & cur diversum in proximo pubertati, quam in proximo infantiæ constituendum sentiat, si expendas, nullam comperias, nisi si canis latratum, & convitia rationis loco illi esse existimabis. At ego, quod ex Theophilo explicui, infantiæ proximum etiam illum dici, qui infantiam egressus octavum annum agit; id & de pubertati quoque proximo dici posse comprobavi, & pubertatis proximitatem non ex antecedente tantum, sed & subsequente quoque anno censeri. Ad quam sententiam confirmandam & illud pertinet, quod cum prætextatos dictos esse constet, puberem ætatem ingressos usque ad decimumquintum ætatis annum, quo sensu sumitur ea dictio in §. 1. *de injur. in Instit.* & ab A. Gellio, *c. 23. lib. 3. Noct. Attic.* proximus ætati prætextatæ ab Ulp. dicitur, & finitur is, qui puberem ætatem nunc ingressus est, in *l. 3.* §. *ult. ff. de lib. exhib.* Unde & pari ratione proximos pubertati decimumtertium annum ingressos aptissime colligemus dicendos, quid enim inter utrosque dissimile?

Dissimillimam esse rationem ejus, quod servus meus proprius vel stipulatus sit, vel quod ipsi legatum fuerit, & illius, quod vel servus alienus, vel liber homo a me bona fide possessus stipulatus sit, aut quod his legatum fierit.

CAP. XXIV.

JOHANNES ROBERTUS.

ET hic quoque eo prætermisso, de quo quæstio est, idem ille cum non habeat, quo objecta diluere possit, non aliud quam tergiversatur, nec eo minus petulanter in nos insultat. Scripserat improbata ea, quæ Florentini exemplaris est lectione ista in *l. qui bona 23. vers. & generaliter, ff. de acquir. rer. dom. quod autem non ex re ejus sibi acquirere non potest, ei acquisiturum, cui bona fide servit* (quæ tamen & Norici quoque exemplaris est, & vetustorum aliorum permultorum) veriorem aptioremque eam esse, quæ in vulgatis exemplaribus multis altera negatione detracta sic extat: *Quod autem ex re ejus sibi acquirere non potest, &c.* Contra autem simplicissime docueram, & illam superiorem verissimum, & præcedentibus convenientissimum sensum, perquam apte admittere, & hanc vulgatam eo minus convenire, quod juxta eam non aliud dici possit ab Ulpiano decidi, quam quod omni dubio careat, & quod etiam ibi subjici prorsus absurdum sit. Illud prius comprobatur apertissime ex alterius auctoris, quippe Pauli loco, ex *l. liber homo 20. in princ. ff. de stipul. serv.* quo ei, quod ab Ulpiano generaliter definitum illic fuit, omnino conveniens species proponitur liberi hominis bona fide mihi servientis, qui ex re mea, vel operis suis mihi stipulatus sit, quod ipsi acquiri non potest: quippe Stichum, qui ipsius est, quem mihi acquiri illic decidit, quod quis inficietur aptissime illi generali Ulpiani proposito convenire? Posterius autem ex eo colligebam, quod, si quidem in jure certum est (ut est certissimum) id quod liber homo bona fide serviens ex re ejus, cui bona fide servit stipulatur, etiamsi id ipsi libero homini acquiri potest, tamen ipsi possessori acquiri, *§. idem placet, per quas pers. nob. acqu. in Instit. l. liber homo 19. in prin. ff. de acq. rer. dom. d. l. qui bona, in prin.* multo illud certius sit, cum ex re bonæ fidei possessoris liber homo id acquirit, quod sibi acquirere non potest, id eum bonæ fidei possessori acquirere: quia tunc non unum tantum illud interveniat, quod ex re possessoris id acquirat, quo uno acquisitionis commodum lex regulariter possessori tribuit, sed & illud alterum, quo etiam idem lex possessori defert, quippe quod ille liber homo id sibi adquirere non possit: Sicque eo absurdius idipsum ibidem Ulpianus subjecisset, quo generalius, & certius initio ejusdem legis illud prius proposuisset. At neutrum illorum Observatorem non dico non conatum refellere, sed ne attingere quidem. Quid enim in eo habet, quod hiscere possit? Itaque more suo captavit, an in iis, quæ ibidem scripsissemus, aliud quid nobis forte exciderit, quo, dum id vellicat, ab illius admissi erroris deprehensione lectoris cogitationem avertere possit.

Illud igitur unum reprehendere contendit, quod cum a me ibi omitti potuerit, nec eo minus eorum, quæ adstruebam, constare posset probatio, obiter scripsi idem esse, si eundem Stichum illi, cujus esset, libero homini bona fide servienti legatum proponeremus, ex ratione, quam illic pluribus explico: unde is non reprehendendi, sed calumniandi ansam arripit, quod non erubuerim id affirmare confusis legatis, & stipulationibus, cum hæc ab invicem illa in re plurimum distent. In quo uno (cum nil opus sit) probando multus est, quippe interesse quoad eam rem legatam servo alieno, quæ ipsi libero existenti acquiri nequeat, & rem, quam servus stipulatus sit, quæ ipsi libero existenti acquiri non possit. An enim in his, quæ ibidem in eam rem scripsi, deprehendi quidquam potest, vel quod illi ea in re legatorum, & stipulationum discrimini repugnare, vel quo utrunque illud a me, ut calumniatur, confundi dici queat? Quod tamen ut efficiat videamus, quam apposita similitudine utatur, nimirum illius rei, quam vel servus meus proprius stipulatus sit, vel quæ servo meo legata fuerit, cum ea ipsi libero existenti acquiri non posset, & ejus rei, quam liber homo a me bona fide possessus, vel stipulatus sit, vel quæ legata illi fuerit, cum ipsi eadem non posset acquiri. Nullum quod sciam, proferet locum, in quo istiusmodi similitudine juris auctores usi sint. At alterius illius, cujus adfinitate (nisi calumniatur) deceptus est, qua juris auctores liberum hominem a me bona fide possessum servo alieno a me bona fide possesso regulariter conferunt, plures auctores citare licebit: *Ulp. in d. l. qui bona, in prin. Cajum in l. acquiritur 10. §. item per homines, & vers. idem placet, & Modestin. in l. homo liber 54. in pr. & §. ult. & Afric. in l. quæsitum 40. de acq. rer. dom. & Paul. in l. si liber homo, ff. de stipul. servor. Justin. in d. §. idem placet.* Sed neque similitudo inter hos perpetua est, cum in nonnullis diversi sequantur effectus, ut in *d. l. homo liber, in pr. & §. ult. & l. si servus 21. ff. de acq. rer. dom.*

ANTONIUS MERCATOR.

ERgo scripsisti, sed obiter, inquis, excusans factum, valere legatum ex persona possessoris, si libero homini bona fide possesso res sua legetur. Proinde idem statuisti in legato, quod in stipulatione: nam & si liber homo bona fide possessus ex re possessoris, vel ex suis operis rem suam stipulatus sit, stipulatio valet, & possessori obligatio adquiritur, *l. liber homo, de stip. serv.* Confudisti ergo legata cum stipulationibus, qui si jus tenuisses, aliud statuisses in legatis, aliud in stipulationibus: nam stipulationes vires accipiunt statim, & ex præsenti, ut ait *l. usufructus, de stip. serv.* & valent statim ex persona possessoris, licet res stipulatoris fuerit. Legata ex futuro, non ex præsenti vires accipiunt, puta ex mortis testatoris tempore, nec valent statim ex persona possessoris, si res legatarii fuerit, quam differentiam inter legata, & stipulationes comprobavit: quamvis non opus esset, inquis, non opus tibi scilicet, & tacitus ac suspirans, inquis, utinam non comprobasset, hoc est non detexisset stultitiam meam, comprobavit tamen prolato alio exemplo de re peculiari, vel de via legata servo alieno ad fundum domini, quod non valet, & de stipulatione rei peculiaris, aut viæ ad fundum domini. Aliud exemplum voco, quod tu similitudinem. Vocatur ergo exemplum simile, aut alia similitudo. Atquin ea similitudine juris auctores non utuntur, inquis, ergo hac posita juris definitione, quæ certissima est, in stipulationibus spectari tempus, quo contrahitur, in legatis tempus, quo dies eorum cedit, non licebit ad eam jungere plura exempla similia, aut tu ea non admittes, nisi exhibeatur tibi auctor aliquis, qui ea conjunxerit. Non admittes, Paribus, si paria jungantur, omnia esse paria, nisi detur auctor, qui hoc ita ad verbum scripserit. Marrucine, nos tui gratia dabimus tibi auctorem Paulum, qui in *d. l. liber homo*, comparat liberum hominem bona fide possessum, qui rem suam stipulatur servo proprio, qui rem peculiarem stipulatur, utramque dicens consistere stipulationem, & adquiri possessori, vel domino, & eodem modo sicut servo meo inutiliter legatur, quod ei libero facto adquiri non posset, & id tamen servus meus utiliter stipulatur, ita dicimus libero homini bona fide possesso inutiliter legari, quod ei adquiri non potest, & id tamen eum non inutiliter stipulari. Hæc sunt, quæ tu in lemmate hujus capitis ais esse dissimillima, & in ipso contextu cur sint dissimillima, ne verbo quidem uno demonstras: pulsas hoc tantum, non patefacis, sed ostentas aliam similitudinem servi alieni bona fide possessi cum libero homine bona fide possesso, ut nos abducas ab spectione stultitiæ tuæ.

Ma-

Major ſtultitia illa eſt, in *l. qui bona*, *§. generaliter, de adq. rer. dom.* quod ita Flor. ſcriptum habent: *quod autem non ex re ejus ſibi adquirere non poteſt, ei adquiſiturum, cui bona fide ſervit*, id comprobare ex *l. liber homo, de ſtip. ſer.* quæ de eo loquitur, non quod non ex re poſſeſſoris, ſed quod ex re poſſeſſoris liber homo ſibi adquirere non poteſt: nam ſi non ex re poſſeſſoris, dubio procul inutilis ſtipulatio eſt, quia neutri adquiri poteſt. Si ex re poſſeſſoris, ſtipulatio poſſeſſori adquiritur. Denique confirmat ea lex vulgatam ſcripturam, non Flor. Atquin vulgata, inquis, eſt extra omnem dubitationem, quæ refert bonæ fidei poſſeſſori ex re ejus adquiri, quod ſibi liber homo adquirere non poteſt. Demus eſſe extra omnem dubitationem: ergo vulgata lectio rejicienda eſt. Falſa eſt ſententia Florentinæ, Vulgatæ indubitata: ergo Florentina potius, quam vulgata amplectenda eſt: verum enimvero vulgata non eſt extra omnem dubitationem. Imo juſtiſſima dubitatio eſt, an quod mihi non poſſum, alii adquirere poſſim, arg. *l. 6. §. pen. de adq. her.* nulla autem dubitatio, an quod mihi poſſum, & alii poſſim. Denique idem omnino in *d. l. liber homo* quod in *§. generaliter*: verum in *l. liber homo*, hoc modo: Quod ex re poſſeſſoris liber homo ſtipulando ſibi adquirere non poteſt, id eum adquirere poſſeſſori: ſed e converſo, quod ex re poſſeſſoris ei adquirere non poteſt, id eum adquirere ſibi. In *§. generaliter* retroducta ratione, Quod ex re poſſeſſoris liber homo ei adquirere non poteſt, id eum adquirere ſibi: ſed e converſo: quod ex re poſſeſſoris ſibi adquirere non poteſt, id eum adquirere poſſeſſori, quæ collatio utriuſque loci omnino confirmat vulgarem ſcripturam *d. §. generaliter*.

JOHANNES ROBERTUS.

Quod retuli obiter antea a me ſcriptum, id in eam partem detorquere nititur nugivendus, quaſi eo agnoſcam, id levius ſcriptum nobis excidiſſe. Quam ab re autem, & abſurde ab eo id fiat, ex eodem illo loco patet apertiſſime; quippe quo hoc primum nomine illum notarim, quod plane prætermiſſo eo, de quo præcipue quæſtio agitaretur, is cauſæ ſuæ diffidens ea tantum carperet, quæ obiter & πάρεργως a me dicta fuiſſent. Præterea quantum abfuerit ut illud excuſarem, manifeſtiſſimum eo fit, quod ita id defenderim & comprobarim, ut quantumcunque multis exinde verbis ea refellere ſit conatus, fruſtra tamen id eum egiſſe appareat. Quid enim aliud objectat, quam confundere nos cum ſtipulationibus legata? cum tamen inter ea plurimum interſit, ut quidem illud intereſſe multis verbis comprobat, quod ſtipulationes ex præſenti vim capiant, at legata ex futuro, quippe teſtatoris morte. An vero eo quod ſimile quid inter ſtipulationes & legata eſſe dixerim, id quiſquam (quod ille colligit) recte dixerit ſequi, me in aliis omnibus legata ſtipulationibus ſimilia conſtituere, & legata cum ſtipulationibus confundere? Illud non inficior, quod inculcat, ex præſenti ſtipulationes vim capere, at non legata, quæ a morte, & aditione vim capiant. Sed quid inde efficit, cum id ego minime dixerim aut voluerim, ſtatim ubi teſtamentum, quo legatum illud relictum eſt, conſcriptum fuerit, id poſſeſſori liberi hominis acquiri, ſed acquiſitionis illius effectum juxta legatorum conditionem ad id tempus retuli, quo legata vim aſſumunt? Atque admiſſo iſto diſcrimine, non ideo minus illud verum eſſe poteſt, in quo ſtipulationum, & legatorum comparatio facta eſt, quippe quod ad acquiſitionem ex liberi hominis bona fide poſſeſſi ſtipulatione, & legato eidem libero homini relicto, ut quidem conſtat procedere argumentum a ſimili: cum in eo, in quo ſimilia ſint, ſit comparatio, licet in aliis ſit diſſimilitudo, *c. quemadmodum*, & ibi notat Panormit. *extra, de jurejur.* Quod expreſſius ſignificare volens Papin. cum iſtiuſmodi ſimilitudine uteretur *hoc latere*, dixit fructuario ſervo, vel alieno, qui bona fide ſerviat, liberum hominem bona fide ſervientem ſe comparare, *in l. liber homo 118. in prin. ff. de verb. obl.* Atque cum ſimilia recte dicantur ea, quorum eadem eſt qualitas, eademque ratio, auctore Boetio *in Top. Cic.* eandem in multis eſſe ſtipulationis, & legati rationem conſtat, & inter ea multa in jure ſimilia dici, prob. *l. Mævius 68. §. duobus, verſ. eadem quoque, ff. de leg. 2. l. ſi ex toto 8. §. 1. verſ. quaſi ſi duo rei, ff. de leg. 1.* juncta *l. eadem 9. in pr. ff. de duob. reis, §. ult. de ſervit. in Inſtit. l. 2. in prin. ff. de uſufr.* Et ut inter hæc duo in multis ſimilitudo eſt, ita & inter liberum hominem, & ſervum alienum, quos bona fide poſſideamus, ut multis comprobavi. Cur autem quod ego ſimilitudinem, id ille exemplum vocari velit, non video, & ſi qua in eo ratione nititur, ea fuit attexenda: quod cum ne conatus quidem ſit, teſtatur omni ſe in eo defici. Quod autem altera ex parte vel exemplum, ut vocari mavult, vel ſimilitudinem adferebat ſervi noſtri proprii, cui quid ſtipulatione promiſſum vel legatum fuerit, & liberi hominis a nobis bona fide poſſeſſi, propterea ab eo minus appoſite fieri dicebam: non quod illa, in quibus paribus paria jungantur, paria omnia eſſe inficiarer (quod nunquam mihi venerit in mentem, ut ille tanto cum hiatu in nos exclamat) ſed quod illa duo inter ſe paria aut ſimilia in jure conferri nullius loci auctoritate comprobaret. At enim auctorem ejus rei Paulum ſe nobis daturum pollicitus, neque tamen ut id dum præſtiterit, aut alium ullum, quam prius feciſſet, citarit, Paulum quidem *in l. liber homo 20. in pr. ff. de ſtip. ſerv.* ſed ſi jam ejus rei auctorem eum laudarat, quid vana ſpe ſuſpenſos tenet, quibus daturum auctorem pollicetur? Patet inde quantopere in jure probata ſit ea ſimilitudo, idve exemplum comprobatum, quod unico tantum loco concluſum conduplicari velit. Atqui aut nihil, aut minimum ad eam rem facit conduplicatus ille Pauli locus, quem etiam interpretatione ſua corrumpit. Nam (ſi verum amamus) non minorem inter ea duo diſſimilitudinem teſtatur ille locus, quam ſimilitudinem, eo quod cum illius initio dixiſſet Paulus, liberum hominem, qui bona fide mihi ſervit, ſi ſtipuletur ex re mea, vel operis ſuis Stichum, qui ipſius eſt, eum mihi acquirere, rationem reddens ſubjicit, *quia etſi ſervus eſſet meus, acquireret mihi: nec enim illud dici debet, quaſi ille quoque in peculio ejus eſſet.* Quæ quidem rationis redditio eo tantum ſpectat, ut propterea tunc ideo mihi Stichum acquiri comprobet, quod interim dum bona fide mihi ſervit, in eo quod ex re mea & operis ſuis acquirit, pro ſervo meo habeatur, ſicque quaſi ſervus meus mihi acquirat; non quod uſquequaque vel in illa, quæ ex re mea, vel operis ſuis acquiſitione fit, ſervi mei inſtar ſit, ſed in eo tantum quod acquiret, ut ſtatim proximo verſ. *nec enim illud*, eo diſſimiles ea ipſa in re hos eſſe explicat, quod illud quod dixit, ex ſtipulatione liberi hominis acquiri mihi Stichum, non ſit ſimile ei, quod ſervus meus proprius Stichum, quem in peculio ſuo habeat, ſtipuletur, nec idem dici debeat quod illo priore caſu, ac per conſequens iſto poſteriore ſervus meus Stichum, quem jam antea in peculio habebat, ſtipulando nihil agat. Quod manifeſtiſſime illic voluiſſe Paulum indicat ſubjecta negatio, in eorum ad quæ refertur deciſione, proxime antea dictis plane contraria: Ut quidem aliter habere (hoc eſt, utilem eſſe domino promiſſionem Stichi ipſius ſervo proprio, in cujus peculio eſſet, factam, ut vult nugivendus) nulla juris ratio patitur, eo maxime quod quæ ſervi noſtri in peculio habeant, noſtra vere ſint, & eodem in jure loco habeantur, quo quævis aliæ res noſtræ. Quo etiam fit, ut duplicis juris peculium eſſe poſſe annotet, & pluribus eodem caſu explicet Ulp. quo ſervus peculium habens a muliere in dotem datus ſit: alterum, quod mulierem reſpiciat, & ad eam pertineat: alterum vero ad maritum, *in l. hinc quæritur 20. ff. de pecul.* Perperam igitur ille eum Pauli locum ita accepit, ut rem jam antea peculiarem ſervum meum utiliter ſtipulari afferat. Atque ſi in eo tam Accurſii, aliorumque interpretationes expendiſſet, quam ſe eas nihili facere gloriatur, iſtos quidem tantos errores vitare potuiſſet. Ita enim ſecunda interpretatione ſua explicat Accurſius, quam ut veriorem mente tenendam ait Barth. eandemque apertius, & plu-

& pluribus comprobant Angel. & Johann. Imolens. *in d. l. liber homo.* Quid eſt igitur quod amplius quærat? quove, & quanam ratione diſſimiles exiſtimem liberum hominem bona fide poſſeſſum, & ſervum proprium, cum eodem auctore Paulo (quem in ſuam cauſam trahit) id illi patefaciam?

Tandem ejus memor, quod initio objeceram eum omiſſa, de qua præcipue agebatur, quæſtione, quippe lectionis *d. l. qui bona, §. & generaliter*, ne plane nihil habuiſſe videretur quod jure vel injuria attexere poſſet, illud vellicat quod dixi, comprobari Florentinam lectionem *d. l. liber homo, in princ. ff. de ſtip. ſerv.* quod ſubſiſtere nulla ratione queat, quia lex hæc loquatur de quæſito a libero homine ex re poſſeſſoris, at illa Florent. exempl. lectio de quæſito, non ex re poſſeſſoris. Verum non animadvertit me non ab omni parte dixiſſe lectionem illam Florent. comprob. *d. l. liber homo*, cum alia in eam rem argumenta adjunxerim, ſed illa ex parte comprobari, qua dicitur poſſeſſori acquiri ex ſtipulatione liberi hominis, quod ipſi libero acquiri non poteſt, quaſi non interſit an ea acquiſitio fiat ex re, & operis poſſeſſoris, an vero aliunde proveniat, quia ſufficiat ipſi libero homini acquiri non poſſe, ut ſi illi acquiri nequeat, quod tamen poſſeſſori queat, æquius ſit acquiri poſſeſſori, *d. l. qui bona, in fin. & l. proinde 7. cum 2. ll. ſeq. & l. ſi alienis 20. ff. de ſtip. ſerv.* quam neutri, *arg. l. qui mihi 13. ff. de donat. l. per ſervum 37. in fin. D. de acq. rer. dom.* Ut quidem in iſtiuſmodi dubiis id potius nos ſequi oportet, quo fiat ut quod actum eſt, ſubſiſtat, quam irritum reddatur, *arg. l. ſolemus 61. in pr.* juncta *l. ſi quis intentione 66. D. de jud. l. quoties 80. D. de verb. obl. l. quoties 13. & l. ubi 22. D. de diver. reg. jur.* Reliqua vero quæ ſubdit, non levia modo, ſed & abſurda ſunt: quale illud eſt, quod me ita ratiocinantem inducit, Falſa eſt ſententia lectionis Florentinæ, vulgatæ indubitata; ergo Florentina potius quam vulgata amplectenda eſt. In non dilucido intervallo credito fuiſſe, cum hæc temere adeo effutit. Quis illi dederit unquam Florentinam eſſe falſam? Et ſi id quis illi dederit, quid in aſſerenda vulgata dubitatione tantopere laborat, & fruſtra adeo, ut quo magis contendit, eo indignior reſponſo cuivis videatur?

Calumniæ depelluntur a traditis in aſſertione contextus §. poſtea, de ſucceſſ. libert. in Inſtit.

CAP. XXV.

JOHANNES ROBERTUS.

FALLITUR, aut fallere tentat, qui duo hæc nobis adſcribit, quorum neutrum ſic a me, ut ille calumniatur, proditum reperietur. Unum eſt jus mutuæ ſucceſſionis, quod habent libertorum liberi, *ex l. 4. C. de bon. quæ liberis*, excluſo patrono eos etiam habuiſſe jure vetere, ex quo id a Juſtiniâno fuerit repetitum: Alterum, fratrem collibertum, aut ingenuum fratri ab inteſtato heredem eſſe in ſemiſſem tantum, patronum in alterum ſemiſſem. Quod illud prius nunquam ſcripſi, libertorum liberos jus mutuæ ſucceſſionis habere, nec *ex l. 4. C. de bon. quæ lib.* cum *illius tit. l. 4.* nullam reperiam: ſed neque *ex l. 3. illius tit.* Nam liceat ea de jure ſucceſſionis ab inteſtato in bonis liberti tractet, nullum tamen in ea verbum de colliberto, ingenuove defuncti liberti fratre. Agnoſco tamen ſcripſiſſe me, ex vetuſtiore jure id videri repetitum a Juſtiniano *in §. illud, de grad. cogn.* ſive *in tit. de ſervili cog.* (ut is vulgo ſecernitur) *in Inſtitut.* idque duplici ratione: Tum quod ea, quæ ibi in eam rem ab illo traduntur, referat ad conſtitutionem a ſe pro jure patronatus antea factam, quod jus ab ea parte uſque ad ſua tempora ſatis obſcurum, atque nube plenum, & undique confuſum fuiſſe ait. Quam quidem conſtitutionem ex illo vetere jure repetitam nuſquam comperio extare, qua obiter dixi, ac quidem intellexi, probabile eſſe non aliter id ſuum

A ſe facere Juſtinianum dixiſſe, quam alia multa, quæ cum antea fuiſſent tradita, propterea quod in meliorem conſonantiam ab ipſo eſſent reducta, ſua ſe exiſtimare dixit. Tum etiam, quod quemadmodum manumiſſione fiebat, ut liberi jus ſui heredis (quod ex jure civili, atque etiam l. 12. tab. eſt) & in bonis patris ſuccedendi naciſcerentur, ſic cum legitimæ agnatorum ſucceſſionis jus ex eodem vetuſtiore civilis jure eſſet ortum, juxta *§. 1. de legit. agnat. ſucceſſ. in Inſtit.* itidem jus agnationis, & ejus vi in defuncti agnati bonis ſuccedendi iiſdem manumiſſis eodem jure fuiſſe tributum veriſimilius ſit.

Quoad poſterius, calumniatur manifeſtius. Nec enim id plane aſſerui, quaſi iſto noſtro jure obtinere ſentiam: verum ad illud jus retuli, de quo agitur in *§. poſtea, de ſucceſſ. libert. in Inſtit.* quod eo minus calumniari debuit, B quod ibi non de alia re quæſtio ſit, quam vindicanda ab ejus depravatione textus illius puritate, quo poſt relatam a Juſtin. circa libertorum ſucceſſionem, primum legis 12. tab. deinde & edicti Prætorii jus, poſtea explicat eod. §. quatenus ultra hæc fuerint patronorum adaucta jura, diſtinctione in eo adhibita ex illa lege Papia locupletiorum libertorum, & minus locupletum: Eadem lege circa illos locupletiores id cautum fuiſſe tradens, ut ſi quis ex his pauciores liberos quam tres habens, ſive teſtatus, ſive inteſtatus deceſſiſſet, virilis pars patrono deberetur. Ex quo conſequenter infert, ut eo caſu, quo iſtiuſmodi libertus unum filium heredem reliquiſſet, *perinde pars dimidia deberetur patrono* (nimirum utroque caſu teſtamenti & facti, & non facti) *ac ſi is ſine ullo filio filiave inteſtatus deceſſiſſet.* Illud quod mirum magis & alienum C videri potuiſſet, illa lege referens, non minus juris patronum in ſucceſſione liberti obtinuiſſe, exiſtentibus liberti liberis, ſive ex teſtamento, ſive ab inteſtato ſuccedentibus, ac ſi is libertus ſine ullo filio filiave non quidem teſtatus deceſſiſſet (nam hoc qualibuſcunque heredibus etiam extraneis inſtitutis quoquo jure obtinuit, cum & lege 12. tab. impune potuerit patronus teſtamento præteriri, juxta princ. tit. & *§. 1. de ſucceſſ. liber. in Inſtit. l. ſi libertus 23. ff. de bon. libert.*) ſed & ſi inteſtatus deceſſiſſet. Illud nimirum indicans, hoc caſu, quo nullis exiſtentibus liberis alii legitimi heredes exiſtere poſſent: quippe fratres, dubium fuiſſe, an iſti legitimi ulla ex parte ſuccederent, & cum patrono concurrerent, cum alioqui eo caſu regulariter dicatur patronus ſuccedere: Text. in *l. inteſtato, D. de ſuis & legit. hered. §. 1. & §.* D. *ſed noſtra, de ſucceſſ. libert. in Inſtit.* Quod ex illa lege Papia a Juſtiniano illuc referri interpretamur, idque Theophili paraphraſis plane comprobat. At enim falſum illud eſt, inquit, fratrem collibertum, aut ingenuum fratri liberto heredem ab inteſtato eſſe in ſemiſſem tantum, patronum autem in alterum ſemiſſem. Primum id falſum non eſſe probo text. expreſ. *l. 2. circ. fin. D. de bon. libert.* ubi nominatim inteſtato liberto mortuo dicitur bonorum poſſeſſio in dimidiam partem patrono, aut patroni filio dari, quia & contra tabulas ejus liberti partis debitæ bonorum poſſeſſio eis daretur: quod utrumque ad caſum non exiſtentium ullorum liberti liberorum neceſſario referendum eſt, quibus convenit quod Julianus in *l. liberto 17. D. de bon. libert.* ait, liberto mortuo ſine liberis, patronum imprimis bonorum poſſeſſionem accipere poſſe: E quæ dictio *imprimis* non excludit, quin & alii quoque eam accipere poſſint, ut paulo poſt ibidem ſubjicit, arg. *§. imprimis, de eo cui libert. cau. bon. addic. in Inſtit.* Sed neque nos aſſeruimus unquam in hoc jure noſtro obtinere, ut quidem Juſtin. conſtitutione correctum fuiſſe patet *d. §. illud*: verum quod ex lege Papia obtinuerit, ita retuliſſe Juſtinianum. Et quod ex Græcis auctoribus refert ille, exiſtentibus fratribus liberti jus patronatus ceſſare, ac per conſequens tunc patronum in ſemiſſem, partemve aliam non ſuccedere, ad rem non pertinet. Id enim eo loco ab iiſdem ad Juſtiniani conſtitutionem referri patet ex illis eorundem quos citat verbis: quod nos minime negamus. Ceterum quod pro coronide addit, tam recte ſe, quo loco in *d. §. imprimis*, ſic legitur *verſ. ceterum ſi* inte-

intestatus, de eo cui libert. cau. bon. add. in Instit. reposuisse *ceterum si testatus*, illi assentior: quia & hic tam parum recte id eum fecisse manifestissimum sit, ut quidem quod illo versiculo juxta receptam lectionem refertur, totidem fere verbis dicitur *in l. 2. in princ. ff. de fideic. libert.* Et quis, nisi juris imperitissimus non perspicit, quod ibi habetur, tam facto testamento, quam minime facto obtinere, cum in id sufficiat, nec ex testamento, nec ab intestato adiri (ut illic ait) hereditatem? Itaque nihil ejus insulse visam repetitione dignam correctionem juvat Theophili paraphrasis, ad casum testamenti facti eum locum referens, cum utroque casu illud verum sit: prob. d. *l. 2. & l. ult. in pr. C. de test. manum:* sicque errorem errore repetito cumulare studet imprudentissime.

ANTONIUS MERCATOR.

Fateris te scripsisse, liberos libertorum sibi invicem ab intestato succedere patrono excluso ex Constitutione Justiniani de jure patronatus, de qua in §. *illud, de grad. cog.* sed dicis te non scripsisse id esse ex *l. 4. C. de bon. lib.* imo quia scripsisti id esse ex Constitutione, cujus fit mentio in *d. §. illud*, quam ridicule ex vetere jure repetitam esse ais: Ea vero Constitutio est *d. l. 4.* a Domino luci restituta Obser. xx. nec a te dum reperta quæsitore somniculoso addis, te scripsisse id videri a Justiniano repetitum, aut verosimilius esse id a Justiniano repetitum ex vetustiore jure. Imo scripsisti, id Justinianum ipsum adfirmare se repetere ex vetustiore jure, quod est manifesto falsum. Tu nobis das alia verba, quam dederis ante. Utere prioribus, & falsi veniam petas potius, quam te alio falso implices alius purgandi causa. Adjecisti obiter, ut ais, quam dictionem in more tibi est usurpare, cum erubescis dicere, falso, Justinianum scripsisse illud, quod dixerat se repetiisse ex veteri jure, non aliter suum se facere, quam alia multa, quæ ipse, cum & antea prodita fuissent, in meliorem consonantiam reduxit: quoniam intellexisti probabile esse id Justinianum suum facere: hoc emplastro Marrucinus sua vulnera glutinare solet, hoc mantili quotidianas noxas extergere.

Post hæc in eo valde laboras, ut probes, jure veteri liberto intestato mortuo sine liberis fratre superstite duos semisses fieri, & unum dari fratri, alterum patrono. Probas id primum ex *l. 2. §. ult. de bon. lib.* quæ liberti intestati partis tantum dimidiæ bon. possessionem dat filio patroni, quod nimium generaliter accipis, & si nullos libertus superstites liberos reliquerit: quoniam hoc casu tota hereditas nedum dimidia pertinet ad patronum, vel filium patroni, *l. intestato, de suis & leg. her.* & *l. liberto, de bon. lib.* quæ in primis patronum vocat, ergo excludit cognatos liberti. Imo, inquis, non excludit, cum subjiciat alios quoque vocari, sed quod callide supprimis post patronum, puta proximos patroni non cum patrono. Vox *imprimis*, demonstrat primam esse causam, primum locum patroni patronæ in successione liberti intestato mortui sine liberis. Itaque ad *d. l. 2. §. ult.* aptandus est congruus propriusque casus, quo intestati liberti datur tantum patrono dimidiæ partis bon. possessio, puta si libertus mortuus sit sine liberis naturalibus, non tamen sine liberis non naturalibus, sed relicto puta adoptivo filio, vel uxore, quæ in manum convenit, quo casu ex edicto Prætoris patrono mediæ tantum partis bonor. possessio datur Unde legitimi. At si & sine his liberis libertus intestatus vita decesserit, patronus in assem vocatur jure veteri, & excludit fratrem liberti: hodie ex Constitutione Justiniani de jure patronatus, ipse a fratre penitus excluditur, ex qua cum negas te dixisse eum vocari in semissem, nimium impudens es. Dixisti enim propalam eum vocari in semissem concurrente cognato liberti ex *d. §. illud*, ergo ex ea Constitutione, quæ sola proponitur in eo §. Id etiam Justinianus non retulit, ut mentiris ex lege Papia, quia lex Papia pertinet tantum ad casum liberto existentium liberorum, non ad hunc casum, de quo tractamus liberti defuncti sine liberis, quo sane patronus in assem ab intestato vocabatur exclusis liberti cognatis ante Constit. Justiniani: testam. vero facto in semissem, qua de causa in §. *postea*, ille idem dixit pro *intestatus* esse legendum. *testatus*: nam & Theophilus speciem ponit in testato liberto, quamvis propositio fuerit tam de intestato, quam de testato. Iterum dico, ne tu tibi improbe vindices auctoritatem Theophili, quæ tibi penitus adversatur, eum ponere libertum ἐπὶ διαθήκῃ, hoc est testatum vita decessisse relicto unico filio, & statuere patrono deberi semissem bonorum, perinde atque si sine ullo filio vita decessisset, non addit intestatus, sed neque addit testatus, verum hoc ἀπὸ κοινοῦ repetendum est.

Verissimum etiam est, quod idem ille, ut tu loqui soles, dixit in §. *imprimis, Inst. de eo cui lib. caus.* &c. esse legendum, *Certe si testatus*, non, *certe si intestatus*, alioquin idem frustra repeteretur, atque ita Theophilum legisse negare non potes, & male argumentaris ex *l. 2. de fid. lib.* in qua ea verba non referuntur, sed quæ præcedunt, quæ sunt de intestato, hæc de testato, & ut videas si quid videre potis es, aut ut potius videant alii stultitiam tuam, quantum sit discriminis ea in re inter testatum, & intestatum, & quo ore alios imperitissimos voces, ut tute es, etiam alios temere judicans esse qui non prospexerint nullum esse discrimen: præcedentia verba sunt de eo, qui intestatus decedens codicillis libertates dedit, in quo magis dubitabatur non adita hereditate ab intestato an locus esset Constitutioni D. Marci, quia constitutio de testato loquitur. In testato autem, de quo sequentia sunt in Institutionibus, qui codicillis dedit libertatem, nemini dubium erat, ut ait *d. §. imprimis* constitutioni locum esse. Marrucinum prehendite lorarii, & summam, quæ in eo est imperitia rejicientem in alios proinde ac meretur rumpite loris, illo superdicto: Marrucine noli perperam, quod in te vitium est vertere in alium.

JOHANNES ROBERTUS.

Nescieram ego antea potestatem illi laudum nostrarum præconi, aut factam, aut ab ipso sibi arrogatam fuisse, ut quas constitutiones Imperatorias in vetustis membranis suis se reperisse dicere liberet, eas in legum ordinem adsciscí, & Justiniani Codicis legum numerum propter has adaugeri oporteret. Atque cum nec edicto, nec programmate, scriptove ullo publice proposito utriusvis horum essem admonitus, eo minus acerbum in me (antequam mihi illud innotescere potuisset) sese præstare par fuit, quod titulum C. *de bon. libert.* antea tribus tantum legibus, & constitutionibus constantem, hic quarta lege, & constitutione adauxerit. Nam alioqui his omnibus, quæ scripturit, quæque ad solitam juris cognitionem minus pertinere videantur, perlegendis tempus terere mihi feriis occupato nec vacat, nec libet, nisi forte, ut qui, cum feriari datum est, circulatorum nullius frugis miras præstigias, aut gesticulationes non ingratis spectant, & ego nonnunquam quæ a juris disciplina alieniora scripsisse feratur, otiose percurram. Ne sæviat igitur, quod nondum legum illius tituli numerum ad quatuor usque leges produxerim, cum nequedum ullo in libro plus tribus extare comperissem.

Deinde vero in id argutatur, quod cum primum scripsissem Justinianum ex vetustiore jure, quod confusum fuerat, illud repetere, exinde scripserim ideo ex vetustiore jure videri a Justin. repetitum, quia alia dein verba quam ante dedissem: In quo illud opto, ne ipse (quod facit) perniciosius temerariis suis correctionibus juris studiosis verba dare pergat. Quid enim in eo tantopere a nobis peccatum, si dum aliud, quod nominatim ad sua usque tempora satis obscurum, atque nube plenum, & undique confusum fuisse Justinian. refert, constitutione lata ex vetustiore jure eum repetere dixerim? cum & idem hoc a Justin. actum in illa ipsa constitutione, quam hic

hic ex vetustis suis membranis in lucem emisisse se gloriatur, illius verba apertissime testentur, quibus patet Justinianum eam nominatim ab antiquitate repetiisse, & ex legis Papiæ sanctionibus atque inextricabilibus circuitibus, quos in plerosque emendet, duxisse. An vero eo legislationem suam ab antiquitate illum repetiisse apte dictum negabit? Cum antiquo juri (ejus sanctionibus relatis, tametsi in nonnullis immutatis) quod additur, non ideo minus ab antiquitate repeti dicatur. Dicet id me ita dixisse, quasi intelligerem, quale id in antiquitate illa obtineret, à Justiniano fuisse repetitum quod non aliter suum faceret, quam alia multa, quod etiam nunc ab eo in nonnullis actum contendo. Sed cum omnia, in quibus id ab eo constitutione illa actum sit, propter minime extantes veteres illas sanctiones, atque hanc quoque novissimam difficillime discerni queant (nisi quam hic edidit, pro ea admittas) propterea posteriore loco scripsi videri illud ex jure vetusto repetitum: quod plane, ut ea constitutione nova sancitum est, difficillime probari posset, quomodo jure vetustiore fuisset cautum.

Quod autem negat a me probatum, jure vetere, liberto intestato mortuo sine liberis fratre superstite, in semissem tantum succedere patronum, aut ejus liberos, fratrem autem liberti in alium semissem, in eo velim momenta & auctoritatum, & rationum expendi. Id enim probari contendo *d. §. postea vero, de grad. cogn. in Instit.* in quo quid lege Papia, sicque jure antiquiore obtineret, referens Justin. *Cum*, inquit, *unum quidem filium filiamve heredem reliquerat libertus, perinde pars dimidia debebatur patrono, ac si is sine uno filio filiave intestatus decessisset*. Quo patet, hoc casu, quo libertus, sine ullo filio filiave intestatus decessisset, ex lege Papia dimidiam tantum hereditatis patrono, ejusve liberis fuisse delatam, altera dimidia fratribus agnatis relinquenda (nam quod ex dictione *intestatus* negationem detrahendam censuit, id a nobis explosum est) In eandem sententiam facit & quod dicitur in *l. 2. in fin. ff. de bon. libert.* probat enim patrono, ejusve filio dari bonor. possessionem in dimidiam tantum hereditatis partem, altera nimirum fratribus relinquenda. Nam in eo quod sic nimium generaliter me eam legem accipere novissime somniavit, etsi nullos liberos superstites libertus reliquerit, quo casu totam hereditatem, nedum dimidiam ad patronum, ejusve filium pertinere ait, *ex l. intestato, ff. de suis & legit. hered.* eo se involvit, & his, quæ illic asserit, apertissime repugnat. Etenim dum ita assumit *in d. l. 2.* libertum liberis superstitibus decessisse, quonam illud referre poterit, quod illic nominatim dicitur, patrono filiove patroni dari dimidiæ tantum hereditatis partis bonor. possessionem, eo casu, quo (idipsum illo afferente) in nullam hereditatis partem vocetur patronus? Et quam ridiculum, quod argumentum istud subodoratus ipsi repugnare, quod tamen plane reticeat (cur enim ipse sponte causam suam prodat) commentus est, libertum illum non quidem naturales liberos reliquisse, sed adoptivum filium, vel uxorem, quæ in manum convenerit, quo casu ex edicto Prætoris patrono dimidiæ tantum partis bon. possessio detur. An fieri potest ut non rubore suffundatur, hæc adeo absurda, & a quavis contextus illius parte plane aliena refricari, & sibi exprobari intelligens? Omitto & superioris illius sententiæ nostræ comprobationem *ex l. liberto, ff. de bon. libert.* quæ (uti pluribus explicui) fratres non excludit.

Quod autem in illo perstat, quod *in §. imprimis, de eo cui libert. causa bon. addic. in Instit.* asseruit pariter detrahendam illi loco negationem, quo legitur, *Certe si intestatus*, & legendum, *si testatus*, ejusdem pervicaciæ est: nisi forte evidentius in hoc labitur, quod nullam aliam hic rationem adferat, quam quod alioqui eo loco idem frustra repeteretur. Nec videt (qui adeo lynçeum se confidit) & isti conjectariæ correctioni præcedentia subsequentiaque repugnare, & repetitionem non frustra ibi fieri, & ex illa ipsius lectione sequi, quod maxime sit

A absurdum. Dico præcedentia, & subsequentia repugnare, quod initio proposuisset rescriptum D. Marci, de quo agit, imprimis locum habere, quoties testamento datæ sunt libertates. Ex quo quæstionem enasci ait, an si quis intestatus decedens codicillis dederit libertates, neque quisquam ab intestato hereditatem adprehendat, favor constitutionis debeat locum habere: hoc est, cum verba constitutionis eum casum directo, & expresse minime complectantur, ejus tamen favoris ratio eo trahi possit. In quo ut plane dubium præcidat, quod in quæstione præcipuum est, cum affirmative ita repetit: *Certe si intestatus decesserit, & codicillis dederit libertatem, competere eam nemini dubium esse*. Rationem hanc subdit, apertissime obstantem illi negationis detractioni: *tunc enim constitutioni locum esse verba ostendunt, cum nemo successor* B *ab intestato existat*. Quæ ratio, si negationem detraxeris, nullo modo convenire potest. Quod si sibi obstare perspexisset (ut plane obstat) & ex hoc etiam loco negationem detrahere non dubitasset, si verba pariter id pati potuissent, ut *ab testato*, legeret, pro *ab intestato*. Sicque & præcedentia, & subsequentia apertissime testantur inde negationem detrahi non posse. Quod ad subsequentia, patet apertissime ex supradictis. Quod ad præcedentia vero, eo quod cum id assumpsisset, tum imprimis rescriptum locum habere, cum testamento libertates datæ sunt, quasi id nominatim & præcipue esset rescripto decisum, omittat, & solum illud quod ad intestatum consequenter disquirendum proponat. Atque quo certius idipsum, nec aliud decidi intelligeremus, nec ad casum testamenti facti, de quo prius locutus esset, id referri C ullo modo posset, & hic intestati dictionis repetitione usus est: quod in istiusmodi quæstionibus in jure frequens reperiemus, & apud Scævolam præcipue, ut quæstione proposita, iisdem fere verbis, quibus ea proposita fuerit, facta ejus repetitione decisio inde subdatur, quo certius de eodem ipso, quod quæsitum est, id dici intelligamus. Contra autem si juxta correctionem illius, negationem detrahas, sequetur non absurdum tantum, sed & falsum, illam circa casum intestati propositam quæstionem sic indecisam relinqui, quasi aliud in ea obtineat, quam in causa testati; sicque illo intestati casu ex constitutionis illius, si minus directis verbis, saltem ratione, illi, cui codicillis libertas data sit, non posse defuncti bona addici: quod falsissimum esse comprobaveram ego, *l. 2. ff. de fideic. libert.* quæ ex favore quoque illius consti- D tutionis id fieri ait, hoc est, favoris, & æquitatis ratione, quæ hic concurrat. Quemadmodum & eadem favoris dictione in eo usus est ille idem Justin. & Ulp. in *l. 4. §. si sub conditione, vers. magisque est ut idem favor, ff. de fideic. libert.* Objicit autem Theophilum, qui hoc loco testamenti meminit. In hoc vero duo illum expendere oportuit: Prius, Theophilum paraphrastem esse, nec quibuscunque Justin. aut verbis, aut clausulis adstrictum, ea nominatim subsequi, & illis subservire, sed nonnulla plerunque intermiscere, quæ ipsi visa sint ad dilucidiorem, & uberiorem interpretationem pertinere, quod inficiari nemo potest. Posterius, Theophilum hoc loco illud ipsum in eo egisse: nam quæstionem illam de intestato propositam non indecisam reliquit, ut ex illius correctione, & detracta negatione indecisa maneret, verum & E ad hunc quoque intestati casum constitutionis sententiam trahendam esse nominatim dixit istis verbis: *ἑλκείσθω πανταχοῦ ἡ τῆς διατάξεως διάνοια*, sicque eo plane receptæ lectioni ejus paraphrasis hac parte convenit, nec juxta correctorem temerariam quæstionem indecisam reliquit. Atque cum idem Theophilus illius quidem §. initio meminisset testamenti facti, & libertatum in eo datarum, ceterum eo casu, non meminisset codicillorum simul cum testamento factorum, ut quidem utrumque illud Justin. initio illius §. proposuit: Theophil. ibidem proxime illi decisæ casus intestati quæstioni, rursus casum testamenti facti adjicit, quo libertates datæ non sint, sed codicillis tantum post testamentum factis: sicque quod uno eodemque loco a Justin. dictum erat, duobus locis

attin-

attingit: quod quis nisi juris imperitissimus non perspicit? Ejusdem imperitiæ est, quod subdidit, constitutionem D. Marci de testamento tantum loqui. Nam & eam, & intestati causam comprehendisse nominatim testatur Justin. *in l. ult. in pr. C. de fideic. libert.* quodque accipiendum sit, supra diximus. Atque ut illo loco Theophilus Justin. verba non plane subsecutus est (ut neque in omnibus ea subsequi solet) ita nec *in d.* §. postea intestati dictionem adjecit. Verum neque testati, neque intestati mentionem illa ex parte fecit, qua ait Justin. *ac si is sine ullo filio filiave intestatus decessisset*. Theophilus vero, ὥσπερ εἰ μηδὲ εἷς ὑπῆν παῖς: cum superiore casu testamenti quidem meminisset, isto neutrum exprimens dubium relinquat, an in testati, an vero intestati causa loquatur. Nec in alio diximus Theophili paraphrasi ad hunc §. nostra comprobari, nisi in quo ex lege Papia referuntur a Justin. quæ ibi habentur.

Quid intersit inter verba hæc: Cum 14. annorum erit, &, Cum ad 14. annum pervenerit.

CAP. XXVI.

JOHANNES ROBERTUS.

LICET quoad verborum significationem aliquid interesse dici possit inter hæc duo dispositioni adjecta: Si Titius quatuordecim annorum erit, &, Cum Titius quatuordecim annorum erit, vi tamen præcipua, & effectu paria sunt, quippe in duobus. Prius est, quod utriusque vi dispositio pariter conditionalis redditur, *l. si Titio 22. ff. quand. dies leg. ced.* Posterius est, quod in his dies non ante cedat, quam Titius decimumquartum annum impleverit, juxt. *l. libertis quos 18. §. ab heredibus, ff. de alim. & cib. leg.* arg. *l. 5. ff. de test. l. 1. ff. de manumiss.* Quod utrumque ita demum obtinere intelligimus, si verba illa: Si quatuordecim annorum erit, & consimilia, ipsi præcipuæ legati dispositioni adjiciantur. Secus autem si executioni tantum, & præstationi: tunc enim eo legatum non redditur conditionale, sed tantum in diem differtur, *l. ex his, C. quando dies leg. vel fideic.* Idemque etiam fit, cum ex aliis, quæ concurrant, apparet testatorem iis non incertum, & conditionale legatum reddere, sed ejus præstationem in diem differre tantum voluisse. Nam tunc conditionale id non est, *l. Sejus 46. & l. qui filium 73. §. ult. ff. ad senat. Trebell. d. §. ab heredibus, l. fideicommissaria, C. de fideic. liber.* arg. *l. 3. §. cum Pollidius, ff. de usur.* Id autem & tunc ita obtinere interpretamur, ubi sic legatum conceptum est: Cum ad quatuordecim annos, vel, Cum ad decimumquartum annum pervenerit: quod licet hæc verba id quoque significare videantur, cum decimumquartum annum ingredi cœperit, arg. *d. l. qui filium, §. ult. vers. Et verba testamenti*, perinde ac si dixisset, in decimoquarto anno, juxta *l. si ita fuerit libertus, ff. de manumiss. test. & Clement. ult. de ætate, & qualit. ordin.* eo tamen protracta sit illorum significatio, ut regulariter non ante eo, quem pervenisse intelligamus, quam impleverit decimumquartum annum. Text. in *l. si cui legetur 57. in princ. & §. 1. ff. de leg. 1. & d. §. ab heredib. & l. liberto, §. filium, ff. de annuis leg.* Sic intellig. *l. non putabam 47.* arg. illius text. *ff. de cond. & demonstrat.* Excipimus tamen inde eos casus, in quibus ex speciali, vel rei favoris, vel æquitatis causa, annum cœptum pro impleto haberi lex voluit, *ut in l. ad rempublicam, ff. de muner. & honor. d. l. qui filium, §. ult.* sic intellig. & *l. anniculus 134. ff. de verb. & rer. sign.* quod tamen accommodari minime queat *d. l. 5. ff. de testa. & d. l. 1. ff. de manumis. & l. in usucapionibus*, cum *l. seq. ff. de usucap.* In quibus tantum abest, ut vel annus, vel dies cœptus habeatur pro completo, ut & diem ultimum postremi anni omnino exactum esse lex requirat: arg. illorum text. & d. *l. in usucapionibus, in verb. totum postremum diem*. Sic enim illic legendum ex Florent. exempl. & ag. d. *l. ex his, in fin.*

Sicque ex supradictis rectissime componitur d. *l. qui filium, §. ult.* cum d. *l. non putabam*. Nam quod legum contrarietatis, quo jure quaque injuria invehendæ cupidus, eas sibi invicem directo repugnare contendit, quasi diversorum Imperatorum contrarias sententias referentes, leviculæ tantum conjecturæ innitens, tam destituitur ratione, quam quod itidem ariolantur pugnantes inter se constitutiones referri Adriani in §. *thesauros, de rer. divis. in Instit.* & fratrum Imperatorum, & *l. 3. §. si in locis, ff. de jur. fisc.* Nam quo alio argumento conjecturam suam, & contrarietatis invehendæ, pervertendæque juris nostri auctoritatis cupiditatem fulciat, non video, quam quod diversorum Imperatorum constitutiones in re consimili referri ait, quasi ex eo, quod diversorum Imperatorum sint, necessario sequatur invicem pugnare, nec aliam eorum componendorum rationem exquirendam esse. Quam autem inter se dissimiles duæ istæ posteriores sint, & qui apte componi possint, a nobis explicatum est *Recep. lect. lib.* 1. ut & dissimiles illas esse, quas proxime attigimus, patet aperte *ex d. §. ult.* cum ejus contextu exprimatur, non tantum verbis testamenti, sed & rei æquitate adductum fuisse Imperatorem, ut in ea specie idcirco diffusius illic proposita ita pronunciaret, cum aliter, quippe generalibus tantum verbis concepta sit, d. *l. non putabam*. Levius etiam illud, quod idem in hac eadem *l. non putabam*, quo loco expressus est iterum annus decimussextus, nec quidem per notas, sed plene conscriptus, contendit errore ex notis creato perverse ita legi, cum de anno decimoquarto sit locus ille conscriptus: quod probari ait *d. l. si cui ita legero*. Sic autem obrepserit hic error, quo notæ istæ 14. quæ non aliud, quam quatuordecim designent, pro sedecim vitiose sumptæ, & exscriptæ sint, non hoc tantum loco, sed & aliis pluribus, ut in *l. Thais 41. §. libertatem, ff. de fideic. libert. & l. Sejus 46. ff. ad Senat. Trebell. & l. nomen 33. §. uni, ff. de leg. 3.* Quibus tamen locis dictio illa *sedecim* in Flor. exempl. & aliis emendatis ita plene exscripta est, non autem designata, quo minus errorem ex notis subortum suspicari debuit. Sed enim quid refert, cum exemplum certi temporis hoc vel illo modo præfiniti proponitur, an ad annos quatuordecim, an vero sedecim referas, aut generaliter & indefinite de certa ætate loquare? ut in *l. 3. §. cum Pollidius, ff. de usur.* vel anni vicesimi, vel vicesimi quinti, alteriusve metam præstituas, ut in *d. l. qui filium, §. ult. & l. a filia 62. §. alumno, l. Lucius 78. §. Mævia, ff. ad sen. Trebel. d. §. ab hered. & d. l. liberto, §. filium, d. l. ex his, & aliis infinitis.* Et quod nullam in decimosexto ætatis anno rationem adferri posse ait, cur in isto anno exemplum proponat, cum pubertatis ratio in decimo quarto adsit, frivolum est. Nam cum hæc simpliciter dicatur pubertas, ea certe in decimooctavo solummodo anno plena esse dicitur, *l. arrogato 40. circa fi. ff. de adopt.* Sicque fit, ut hæc in decimoquarto minus plena sit, quam in decimo sexto, aut etiam decimoseptimo: ut & in hoc discretio ætatis attenditur, & major esse judicatur, *l. 1. §. pueritiam, ff. de postul. §. eadem, vers. & servus, quibus ex caus. manum. non lic. in Instit.* Quin & plenior pubertas in 21. anno dicitur, arg. *l. 2. C. de iis qui ven. æta. impetr.* Unde & plenissimam pubertatem non in alio quam 25. anno statuendam a plerisque existimatum fuerit, arg. *l. 3. §. ult. ff. de minor.* Utut sit, certe legitimæ ætatis appellatione non alia intelligitur, ut quo magis fideicommisso non nisi post ætatem, in qua ejus, cui relinquitur vegetius animi judicium, fieri potuerit restituendo, fideicommissarium testator gravare voluerit, eo in plures annos arbitrio suo præstitutos fideicommissi restitutionem differens lubrico tutelæ, hoc est, tam tutorum, quam curatorum administrationi, præferre electi fideicommissarii custodiam voluisse intelligatur, quod & ad alia negotia transferri possit, *d. §. cum Pollidius, d. l. ex his & d. §. ab heredibus, & d. §. filium.*

AN-

ANTONIUS MERCATOR.

Fideicommiſſum L. Titio relictum cum ad XIV. annum pervenerit Antoninus Pius judicavit non deberi, antequam L. Titius compleſſet annum XIV. *l. non putabam, de cond. & dem. l. ſi cui legetur, de leg.* 1. Obſtat *l. qui filium, §. ult. ad Treb.* in qua Antoninus Caracalla fideicommiſſum ita relictum: Cum ad XX. annum pervenerit, pronuntiat deberi ſtatim atque L. Titius ingreſſus fuerit annum XX. Reſpondes, ita judicaſſe Antoninum æquitate rei motum. Debuiſti addere, ut in *d. §. ult.* & verbis teſtamenti, ſi ad annum XX. ætatis. Hoc vero non eſt reſpondere: nam cur non etiam iiſdem verbis, & eadem æquitate motus eſt Antoninus Pius? hoc non explicas, non reſpondes igitur: & ſi verum amamus in cognitionibus, & decretis principum non ſemper quærenda una conſonantia eſt. In cauſis ſane delationum, quibus fiſcus augetur fruſtra, ut in quæſtione inventi theſauri, quoniam aliis libet fiſco ſuo favere, aliis non libet. Unuſquiſque fiſci ſui eſt moderator & arbiter: denique in cauſis fiſcalibus varia ſunt placita principum, & animi varii: lege Obſ. rx. & muta quodcumque olim de quæſtione ſcripſiſti inventi theſauri, ne moveas riſum legentibus, te *§. theſauros, de rer. diviſ.* pro tua libidine accipere de locis religioſis, quæ privati juris ſunt, & *l. 3. §. pen. de jur. fiſc.* de religioſis, quæ nullius ſunt, ac ſi non omnia loca religioſa, perinde ac ſacra nullius non ſint, & non in jure ſemper eodem modo ſacra, & religioſa loca ſumantur. Nihil eſt tuis interpretationibus, & diſtinctionibus inſulſius, nihil tetrius.

His addis, nihil referre, ſi ad annum XVI. an XIV. vel XX. vel XVIII. vel XXV. pervenerit, fideicommiſſum relinquatur, quia inſanus nulla ratione regitur: at teſtatores, qui ſanæ mentis ſunt exemplo naturæ, quæ nihil fruſtra facit, nihil etiam fruſtra faciunt. Si fideicommiſſum ad annum XIV. vel XII. ſpectant pubertatem, ut *l. ſi cui legetur, de leg. 1. l. Aurelius, in pr. de lib. leg.* & aliis pleriſque locis, ſi ad XX. firmatam ætatem, ut *d. l. qui filium, §. ult. l. 4. de ſer. exp.* qua impetrari venia ætatis ſolet, ſi ad XVIII. plenam pubertatem, ſi ad XXV. legitimam ætatem. Quid ſpectet, qui ad XVI. non apparet: nec enim is annus ullius certæ ætatis eſt finis: quamobrem ut in *l. Thais, §. libertatem, & §. ab heredibus, de fid. lib. & l. Sejus, ad Treb.* perſpicuum eſt, pro XVI. eſſe legendum, XIV. ita maxime motus *d. l. ſi cui legetur*, in qua relata Marcelli ſententia, quæ eſt in *d. l. non putabam*, ponitur fuiſſe relictum legatum ad annum XIV. recte conjecit, & in *d. l. non putabam* eſſe legendum XIII. pro XVI.

JOHANNES ROBERTUS.

Hic præſtitiſſet plane tacere, quam illud tantum dicere, debuiſſe a me fieri, quod jam tunc a me factum fuerat; quippe quod ait debuiſſe me addere Antoninum Caracallam *in l. qui filium 7. §. ult. ff. ad Senat. Trebel.* non tantum æquitate rei, ſed & verbis teſtamenti motum, ut illud reſponderet. An vero non idipſum addideram, qui nominatim ſcripſeram Anton. illic, non tantum verbis teſtamenti, ſed & æquitate rei adductum illud reſpondiſſe? At, inquit, non explicas, cur non & Anton. Pius *in d. l. non putabam, ff. de condit. & demonſtr.* etiam iiſdem teſtamenti verbis, & eadem æquitate motus ſit, ut idem non decideret; ergo non reſpondes. Imo vero explicui nominatim generalibus tantum verbis conceptam fuiſſe *d. l. non putabam, cum illo §. ult.* hypotheſi diffuſius propoſita, referat teſtatorem filio & filia exheredatis, uxorem inſtituiſſe, trecenta & quaſdam res filiæ legaſſe, & hereditatem filio reſtitui rogaſſe, cum ad annum viceſimum perveniſſet; quod ſi ante annum viceſimum deceſſiſſet, eam filiæ reſtitui. Quibus diſpoſitionibus multiplicibus juxta teſtamenti verba illic relatis, & ejus quod inde contigiſſet, factique circumſtantiarum ratione & æquitate motus Imperator, illic diverſum pronunciaſſet ab eo quod habetur *in d. l. non putabam*. In eo autem quod elevare conatur ſimulato tantummodo riſu interpretationem *§. theſauros, de rer. diviſ. in Inſtit. & l. 3. §. pen. ff. de jur. fiſc.* quid aliud ille contra nobis præter legum pugnam opponit, quam ſynceræ legum conciliationi præferat? In quo tamen ſibi cavit, qui non niſi falſo locum indicarit, quo illa noſtra, ut jactat, attingere ſit auſus, veritus ne tractaretur a nobis ut meritus, cum tot identidem aggeſtis antinomiis ipſi quidem implacabilibus, cum ab aliis acutius cernentibus haud aliter quam in ſpeciem pugnare merito judicentur.

Quam vero leves rationes ſunt, quas ſubdit, ut his comprobet recte ſe conjeciſſe (iſto enim verbo hic ipſe utitur conjectarius corrector) *in d. l. non putabam*, legendum eſſe XIV. non XVI. tametſi & has maxima parte ex ſcriptis noſtris tranſtulerit, ſed quas aliorſum explicuiſſemus, ac ſimul ex his docuiſſemus certius animi indicium exiſtimandum eſſe ejus, qui in XVI. quam qui in XIV. tantum ætatis anno agat: nec, quæ pro conjecturæ ſuæ tuitione adfert, tanti eſſe, ut tot locorum numerum non per notas, ut exiſtimare maluit, deſignatum, ſed plene perſcriptum, ſic temere violare debuerit. Quid enim intereſt, in quod tempus vel conditio, vel teſtatoris voluntatis executio conferatur, dummodo certum id ſit? Ut nullo annorum numero præſtituto fideicommiſſi reſtitutionem in certam puellæ ætatem collatam referens Papinian. illud apertiſſime teſtatur *in l. 3. §. cum Pollidius, ff. de uſur.* Ac licet certas ætatum diſtinctiones in jure in aliis obſervemus, ut aliorum actuum ratio exigit ab eorum animi judicio imprimis pendentium, de quorum ætate agatur, non idcirco ad eandem rationem exacte adeo alios reducere debemus, qui ab alterius voluntate pendeant, ut nulla alia præter diſtincta tempora illa in jure admittamus. Atque ita non tantum 7. 14. 18. aut 20. vel. 25. ætatis annorum numerum in jure proponi comperiemus; ſed & 15. 16. 17. & 30. annorum: idque non ſimpliciter per notas (ne notatiſſimus hic notarius in notarum everſione refugium ſibi relictum ſperet) ſed perſcriptis numeralibus dictionibus integris, *d. l. non putabam, d. §. ult. l. Publius 36. §. 1. ff. de cond. & dem. l. ſi ita 16. & l. Ariſto 46. ff. de manum. teſt. §. eadem ex lege, quib. ex cauſ. manum. non lic. in Inſt. l. Sejus 46. & l. Lucius 78. §. 1. D. ad Senat. Trebel. l. Thais, in §. libertatem, & §. ab heredibus, D. de fideic. libert. l. nomen 37. §. uni, D. de leg. 3.*

Aſſertio receptæ lectionis, & Florent. exempl. apud Marcellum in l. Publius 36. §. 1. D. de condit. & demonſtrat.

CAP. XXVII.

JOHANNES ROBERTUS.

CONSIMILI quidem judicii levitate idem in *l. Publius 36. §. 1. D. de cond. & demonſtr.* quibus locis & in Florentino exemplari, & aliis emendatis, non quidem notarum compendio, ſed ita plene legitur, *ſedecim*, vult notas reponi illas XIV. Verum eo minime contentus, in aliis quoque contextum illum plane invertit, & quo loco in vulgatis exemplaribus legitur, *Deinde filius* XV. *annum agens defunctus ſit, an repræſentetur fideicommiſſum* XV. *anno impleto, & an heredes Septitiæ, &c.* In Florentino vero exemplari ſic paulo aliter, *Deinde filius quintumdecimum annum agens defunctus ſit, an repræſentetur fideicommiſſum quintodecimo anno impleto, & heredes Septitiæ*, ſic is, Quia (inquit) nemo illic recte explicuerit illa verba: *quintodecimo anno impleto*, vult ſolo ſe auctore legi, *Deinde filius* XIV. *anno impleto, & heredes Septitiæ, &c.* dempto intermedio commate. Verum in eo quis non perſpicit plane id minime cohærere, quod poſtquam diſquiſivit an repræſentetur fideicommiſſum, eo loco velut aliam quæſtionem proponi velit, cum nil opus ſit, qua non cohærenter, ſed contorte ſuperior illa decidatur: ac ita quod in eo præci-

pue

pue ſignificare voluit Marcellus, plane omittatur? Et quod eo ſolo ad illam contextus lancinationem adductum ſe profitetur, quod aſſequi non poſſet quid illa verba ſibi velint, *quintodecimo anno impleto*, aut non aſſequentis inſcitiæ, aut quo jure quaque injuria innovare cupiens malitiæ tribuendum eſt. Patet enim ex illo contextu dubio, quæſtionis ibi agitatæ ad *imprimis* cauſam præbuiſſe, quod verba hæc, quibus proponitur teſtator uſus, *quod ſi filius meus ſedecim annos non impleverit*, viderentur repræſentare fideicommiſſum, ut paulo poſt nominatim ſubjicit in verſ. *& verba quidem videntur repræſentare, &c.* hoc eſt, ſignificare videntur voluiſſe teſtatorem filio ante decimum ſextum annum decedente præſens reſtitui fideicommiſſum Publio Mævio, & Cajo Cornelio, non expectato fine decimi ſexti anni: quibus verbis demptis, proculdubio temporis illius lapſus, & ex ipſa quoque verborum ſignificatione ſine ulla alia veriſimili mentis conjectura eſſet expectandus, juxta *l. penult. C. quando dies leg. ced.* Nec ea tantum, quam ſubjicit ratione, ut quæ ſola per ſe in hoc non ſufficiat, minimeque perpetua & certa ſit, ut probatur *l. a filia 62. §. alumno, D. ad ſenat. Trebell.* ſed & alia, quam patet eundem Marcellum conjunctim ex ſuperioribus aſſumere, nempe quod Septitiæ ita legatum fuiſſet, ut appareret teſtatricem directo voluiſſe, ut ea inde emolumentum aliquod perciperet, ut patet ex principio ejuſdem §. Secus ſi eam a teſtatrice miniſtram tantum voluntatis ſuæ conſtitutam fuiſſe proponeremus, ſive nullum inde perceptura eſſet emolumentum, *ut in d. §. alumno*, ſive emolumentum aliquod eſſet perceptura: ſi modo ex conſequentia tantum id fieret, puta quod dilatio ejus ſolius gratia adjecta fuerit, cui reſtitutio facienda ſit, qua pendente ea fructus lucretur, arg. *l. liberto, §. ult. D. de annu. leg. l. ſi quis Titio, ff. de leg. 2.* Nec referre arbitror, an per modum legati id conceptum ſit, vel heredis inſtitutionis, dummodo appareat teſtatorem ſic illi tantummodo conſulere voluiſſe, cui reſtitutio facienda eſt, ut nullum emolumentum penes legatarium remanere voluerit, arg. *d. l. 3. §. cum Pædius, ff. de uſur.* juncta *l. cum pater, §. curatoris, ff. de leg. 1.*

ANTONIUS MERCATOR.

HIſdem argumentis fretus etiam in *l. Publius, §. 1. de cond. & dem.* vult legi XIV. pro XVI. vel XV. ac præterea in eo emendat, non ut tu falſo retuliſti, *Deinde filius* XIV. *anno impleto, & heredes, &c.* Sed, *Deinde filius* XIV. *annum agens defunctus ſit, an repræſentetur fideicommiſſum, an* XIV. *anno impleto, & heredes, &c.* altero, an quod in vulgatis erat incongruo loco poſitum, ſuo loco reſtituto: quo genere unam tantum quæſtionem facit, utrum repræſentetur fideicommiſſum ſtatim atque filius vita deceſſit, quaſi anno cœpto habito pro completo, ſi filius agens XIV. vita deceſſerit, an in eum diem ſuſtinere fideicommiſſarius debeat, quo filius ſi viveret impleſſet annum XIV. ne maturius fideicommiſſario præſtetur fideicommiſſum, quam ipſi filio ſi viveret, a Septicia præſtandum foret: an ne prius id heredes Septitiæ præſtare cogantur, quam Septitia ipſa, id eſt ante impletum XIV. annum, & hoc eſt verius. Tu Marrucine, quod ſtatuitur eſſe verius non fuiſſe opus, in quæſtionem deduci ais. Cares ſenſu communi. Et ab illo aliam quæſtionem proponi. Cares ſenſu communi. Pars enim eſt altera unius quæſtionis, non alia quæſtio. Et quid ſtultius etiam, quam dicere, alia quæſtione priorem decidi, ſed contorte. Quæſtio quæſtionem decidere nullo modo poteſt. Et omitti, quod lex voluit, quid vero omitti? nihil omittitur, aut doce quid omittatur. Quod autem ita vulgo in ea lege ſcriptum eſt, *An repræſentetur fideicommiſſum* XIV. *anno impleto*, veriſſimum eſt, nullum ſenſum efficere, niſi hunc, an ſcilicet repræſentetur fideicommiſſum finito tempore, intra quod repræſentari potuit, quæ quæſtio ſtultiſſima eſt. Et rurſus, quod eſt veriſſimum, hoc quæri in eo §. repræſentari fideicommiſſum debeat, an reſtitui finito demum XIX. anno. Id vulgata

A ſcriptura non exprimit, niſi quod habuit alterum: An reponas, quo loco ille reponendum eſſe docuit. Quod ſi reſponſo ſupradictæ legis, quo negatur fideicommiſſum peti poſſe ante annum XIV. objiciatur *l. a filia, §. alumno, ad Treb.* dicendum, in ea lege putum fuiſſe legatum certæ pecuniæ, quod alumno relictum eſt ſub onere reſtituendæ ejuſdem pecuniæ, quandocunque ſine liberis vita decederet: & ideo moriente eo ſine liberis, ſi ſtatim petatur fideicommiſſum, non poteſt dici maturius peti, quam id voluerit teſtator ad alumnum pervenire, cui eam pecuniam pure legavit, ita tamen ut eam Sempronius ſuſciperet, & uſuras ei certas in annum uſque XX. ætatis præſtaret, ut *l. a filio, de ann. leg.* At in ſpecie *l. Publius* condicionale fuit fideicommiſſum, quod filio relictum eſt, cum erat annorum XIV. & ideo morien-B te eo ante impletum annum XIV. ſubſtitutis ejus maturius non præſtatur fideicommiſſum, quam id ipſi filio præſtari teſtator voluerit, & breviter, hanc ſolam habet rationem diſcrimen, quod inter eas leges eſſe videtur, quod in *l. a filio* pure relictum eſt legatum ei, cui ſubſtituti dati ſunt, in *l. Publius* ſub condicione & in diem, non etiam quod in *l. Publius* Septicia, a qua ſub condicione fideicommiſſum relictum eſt, fuerit legataria, in *l. a filio* Sempronius fuerit miniſter præſtandi legati, quia nec potuit hujuſce rei eſſe miniſter legato ab herede pure relicto, ſed fœnerator fuit, apud quem pecuniam legatam teſtator collocari voluit donec ad XX. annum legatarius perveniret.

JOHANNES ROBERTUS.

C ETiam ſeipſum hic vincit impudenti confidentia, qui cum haud ullo alio fere loco gravius lapſus ſit, non tamen ullibi audacius verbis inſultet: Et a recepta & a Florentini ſimul exemplaris lectione partim recedit *in l. Publius 36. §. 1. ff. de condit. & dem.* partim utramque & intervertit, & conjungit, quaſi cœlum terris, ſi poſſit, miſcere nil dubitet. Non enim nomina duo numeralia, quippe illud ſedecim, & aliud iſtud quindecim, in receptis codicibus per notas, atque in Floren. plene deſcripta, mutat tantum in notas XIV. vel (quod plauſibilius jam antiquariis videatur) XIV. verum & alterum, *an*, (quod extat in receptis; deeſt vero in Florentino) ſic tranſponit, & loco mutat, ut ex uno quæſito in utriſque illis codicibus duo quærantur, duaſque ejuſdem rei faciat quæſtiones, quæ cum ex eodem capite ducantur, alteram di-D cam nihil fuiſſe opus in quæſtionem deduci, cum ſit non alia quæſtio, ſed alterius pars. Summa hæc eſt illius, quem unus ſibi canit, triumphi, quod & ſedecim, & duobus locis quindecim, in XIIII. vel XIV. transfert, quod circulatoriæ ipſius artis proprium eſſe ſuperiore capite quadantenus attigimus: at illas, quas facit, quæſtionis quæſtiones non attigimus, ut nec illud, quod concoquere imbecillior ejus cerebri ſenſus non valet, quid illa verba ſibi velint, *decimoquinto anno impleto*. In quo primum rogem, ita ſtante reſponſo illo, ut id arbitrio ſuo contexendum cenſuit, an non duo quærantur: Unum, cum Septitia deceſſit, deinde & filius annum agens XIV. an repreſentetur fideicommiſſum? Alterum, cum poſt Septitiam filius XIV. anno impleto defunctus eſt, an heredes Septitiæ fideicommiſſum ſubſtitutis reſtituere debe-E ant? In quo poſteriore, tametſi ex eodem facto procedente, an non altera ac plane diverſa a ſuperiore quæſtio moveatur, non tantum acutius videntibus, ſed & lippientibus dijudicandum relinquo, cum in unaquaque diverſum & proponatur & quæratur: In illa, filium XIV. annum agentem deceſſiſſe, & an tunc repræſentetur fideicommiſſum: In iſta vero, non quidem eum agentem XIV. annum, ſed poſt impletum decimumquintum annum deceſſiſſe, atque an tunc & heredes Septitiæ ſubſtitutis fideicommiſſum reſtituere debeant. An vero hanc alterius tantum illius quæſtionis partem eſſe jam etiam dicere non verebitur, utraque ſigillatim diſtincta? Et an quoque poſteriorem iſtam ſupervacuo hic agitari inficiabitur? utpote omni dubio carentem, quaque idcirco nihil opus fuerit.

Quod ſi dubitatione non caruit, & aliquid proferre poteſt, quo eam moveri non fuiſſe ſupervacuum, & ejus deciſionem aliquam ſubjici oportuiſſe commonſtrare valeret, quid non depromit & explicat? nec verbis tantum petulantibus & ſcurrilibus convitiis, ſed re certat? Verum qui id agere hunc potuiſſe exiſtimabis, cum nullum illius reſponſi verbum ad hanc vel quæſtionem, vel quæſtionis, ut vult, quæſtionem quantumlibet contorte trahi poſſit? Ut quidem quæſtionem duntaxat unam, ac neque bimembrem, attamen ancipitem illic acutiſſime agitari, ex his quæ ſcripſi, perſpicue patere confido, propterea que non repeto. Sed neque juxta eam interpretor quæſtionem quæſtione decidi, quod ille nobis imponere conatur: nec enim reduplicatio particulæ, *an*, in receptis exemplaribus, non autem Florentino facta, alteram efficit quæſtionem, nec magis quam quod a Florentino exemplari ea abeſt, cum utrumque quaſi unum confuſe quæratur. Sed nec ex iſtis verbis, an repræſentetur fideicommiſſum decimo quinto anno impleto, illum ſenſum efficio, an repræſentetur fideicommiſſum finito tempore intra quod repræſentari poſſit (ut tam falſo quam inepte ſupponit a me fieri) verum contra, an ante finitum decimumſextum annum, & eo poſt impletum decimumquintum annum cœpto tantum, repræſentetur, ſicque præſens reſtitui non expectato fine debeat fideicommiſſum. Quid vero aliud reliqua reſponſi illius prolixiore parte agitatur, & comprobatur? quidve eo clarius & certius.

Quod autem exinde diverſa a nobis ratione illud diluere conatus eſt, in quo ſuperiori reſponſo videri poteſt repugnare *l. a filia, §. alumno, ff. ad Senat. Trebell.* in eo quidem labitur, quod ut interpretationem noſtram convellat, negat *in d. §. alumno*, Sempronium potuiſſe eſſe miniſtrum præſtandi legati, quod ab herede pure eſſet relictum, mavultque conjicere, ſomniorum in jure auctor maximus & conjector, Sempronium illum fuiſſe Macedonem aliquem fœneratorem, apud quem teſtator pecuniam legatam collocari voluerit, donec legatarius ad 20. annum perveniret. Quæ omnia ut falſa, ita & abſurda ridiculaque omnino ſunt. Nam quod ad primum illud, quod in eo obſtare cauſari poteſt, quominus legato pure ipſi alumno relicto, Sempronius miniſter præſtandi legati eſſe potuerit, ut quidem potuiſſe eſſe comprob. *l. Lucius 78. §. 1. ff. ad Senat. Trebel.* in cujus ſpecie heredes non ſub conditione, ſed pure erant inſtituti ejus, quod ex hereditate iis obventurum erat, electo miniſtro, a quo ſimiliter id eſſet aſſervandum, comprob. id *l. 3. §. nonnunquam, ff. de uſur. & l. filia 31. §. matri, & ibi gloſſ. D. de adim. leg.* juncta *l. ſi quis Titio 17. D. de leg. 2.* Deinde vero quid ad rem pertinet, fueritne hic Sempronius fœnerator, an non fuerit? Atque etiam undenam colligit hunc fœneratorem fuiſſe? An ullum in toto illo contextu verbum reperiet, ex quo fœneratorem illum fuiſſe colligere poſſit? niſi ſi eos omnes, cum quibus uſurarum rationem, in eo quod agitur, iniri comperias, fœneratores eſſe dixeris, quod a juris præſumptione & ratione alieniſſimum eſt, prob. *l. Titius 26. ff. de uſur. l. Quintus 28. ff. depoſ. l. qui negotia, ff. mand.*

Aſſertio lectionis Florentini exemplaris apud Paulum in l. in illa 8. ff. de verb. oblig.

CAP. XXVIII.

JOHANNES ROBERTUS.

ET hic quoque ſagacior interpres notas Tribonianum non percepiſſe contendit in Pauli reſponſo, *l. in illa 8. ff. de verb. obligat.* quia quo loco in vulgatis exemplaribus legitur, *ante conditionem*, in aliis *a conditione*, in Florentino vero *ad conditionem*, contendat legendum eſſe ante diem conditio: & errorem ex ingenio ſuo ſupponit creatum ex notis iſtis a Triboniano minime perceptis *ad*, quas compendio conſtet aliis locis has duas dictiones exprimere, *ante diem*. Quod ſi ita eſt, fuit illi & alius erroris prætextus inveſtigandus in dictione *conditionem*, vel ut in aliis legitur, *conditione*, quorum loco vult ſimul legi *conditio*: neque notarum illarum quæſitus color eo protenditur. Sed verius eſt hunc ipſum Correctorem ad hæc iſto errore prolapſum, quod nec vim iſtius præpoſitionis *ad*, nec loci hujus ſenſum ſatis perceperit: Hoc enim illo verſiculo voluit, licet quantum ad conditionem, ſive ſecundum conditionem, ſicque velut mero jure committi videatur ſtipulatio, dies tamen ſupereſt, ut quidem hanc præpoſitionem iſtam *ad*, in hac ſignificatione plerunque ſumi conſtat, qua idem ſola ſignificet, quod quoad, ſive quantum ad, vel ſecundum. Quo pertinet quod a Cic. ſic dictum eſt 3. *Act. in Verr. Vidi ſimul cum populo Rom. forum comitiumque adornatum ad ſpeciem magnifico ornatu, ad cogitationemque acerbo & lugubri*: hoc eſt, quantum ad ſpeciem, quantum ad cogitationem. Sicque idem dixit Ad ſenſum meum, pro, quantum ad ſenſum meum, ſeu mavis, ſecundum ſenſum meum, *in Epiſt. ad Caton. lib. 15. Epiſt. famil.* Et ad conjecturam alicujus ſenſus, non ad judicium ſuum ſcribere dixit Cæcinna *in Epiſt. ad Cic. lib. 6. Epiſt. famil.* Id igitur illo loco Paulum voluiſſe interpretamur in propoſita ſtipulatione. Si Calendis Stichum non dederis, decem dabis: mortuo Sticho ante Calendas, non ideo minus expectandas Calendas eſſe: *quia* (inquit) *tota obligatio ſub conditione, & in diem collata ſit, & licet ad conditionem committi videatur, dies tamen ſuperſit*. Quibus verbis prioribus innititur ratio deciſionis ejus loci, hoc eſt ejus quod licet, eo quod ante diem id contigerit, quo jam tunc conditio ſtipulationi adjecta defecerit, non ideo minus tamen expectandus ſit dies, quia in illa ſpecie ſtipulatio pariter in diem, ut & in conditionem eſſet collata. Comprobatur totidem fere verbis, *l. ſi eum 10. §. 1. verſ. tota enim ſtipulatio in diem, ff. ſi quis caut.* Eodem pertinet *l. veluti 27. §. ult. & l. ſtipulationes 72. §. ſi quis ita, & l. quidquid 99. §. ult. & l. inſulam 124. D. de verb. oblig.* Totam autem obligationem in diem pariter, ut & conditionem tunc collatam interpretamur, cum ipſa conditio ad id relata eſt, quod a promiſſoris facto & poteſtate pendet. Tunc enim non ſimpliciter propter conditionis eventum dies adjectus intelligitur, ſed propter ejus facti præſtationem, quæ in eo velut ſolutionis alicujus vim referat. Quo fiat, ut quemadmodum in aliis, in quibus de ſolutione ſimpliciter agitur, tempus promiſſoris gratia adjectum interpretamur, ideoque ejus lapſus ſit expectandus, ita & hoc caſu, juxta *l. eum qui Calendis 41. §. quoties, cum l. ſeq. ff. de verb. obl. & l. cum tempus 17. ff. de reg. jur.* Secus autem, cum in promiſſoris poteſtatem & factum collatum non eſt conditionis implementum: tunc enim dies ſolius conditionis cauſa adjectus cenſetur: unde ſolius conditionis eventus aut defectus attenditur, ut inde etiam ante diem agi poſſit, ſive propterea in ejus poteſtate id non ſit, quia nullo modo id præſtari queat, juxta *l. hoc jure 8. in fin. D. de verb. obligat.* ſive quia non ab ipſius, ſed alterius poteſtate & facto, aut etiam incerto aliquo eventu id pendeat. Tunc enim tantum abeſt, ut tota obligatio in diem collata dici poſſit, ut diem ſolius conditionis eventus expectandi cauſa adjectum fuiſſe illinc appareat, qua ratione deficiente conditione etiam ante diei lapſum agi poſſit. Sic intell. & rectius componenda *d. l. hoc jure*, argum. ejus contextus, *in verb. non ante quidquam, & l. ſi quis heres 71. D. de acq. hered. & d. l. in illa in fin.* Nec repugnat text. *d. l. hoc jure, in verb. neque veniſſe*: quorum argumento Johan. Corraſius novo ſenſu (quo non magis verum ait Pythei Apollinis oraculum) intelligit, & ſic quoque expectandum eſſe diei lapſum: quaſi id ſignificent verba iſta deſiderare legem in hoc ut agi poſſit, non ſolum Titium venire non poſſe, ſed eo amplius quid, nempe quod tunc non venerit, & ita diem expectari voluerit. Alio enim ſpectant ea Pomponii verba cum ſuperioribus conjuncta. Exigit enim conjunctim non tantum, ut jam amplius venire non poſſit, verum præterea, ut antequam deſineret poſſe venire, verum ſit eum non veniſſe. Comprob.

prob. hæc ſententia arg. *d. l. in illa, in fin. & d. l. ſi quis heres, cum l. 4. ff. de cond. & demonſt.* cum ibi in conſimili prorſus ſpecie dicatur adjectionem particulæ *tum* efficere, ut diem expectari oporteat, quo aperte indicat ea detracta non fuiſſe expectandum diei illius lapſum.

ANTONIUS MERCATOR.

IN *l. 8. de verb. obl.* hæc verba, *Ad condicionem*, inveniſti apud Calepinum ſic poſſe accipi, *quantum ad condicionem*, vel ut tibi loqui in amoribus eſt, *quo ad condicionem*, quo genere ſi quot vices loqueris, tot fuſtium ictus pro eo ac mereris exciperes, tua pelle nulla eſſet fœdior: nec loci tamen, quos ille tibi ſuppeditavit, eam interpretationem admittunt: nam ad conjecturam alieni ſenſus non ad ſuum judicium ſcribere, eſt ſcribere, ut alium velle, & ſentire conjicimus, non ut noſtrum judicium fert, & ad meum ſenſum, ut ego ſentio, ad ſincerum, & ſubtile judicium tuum, ut tu ſyncere ſubtiliterque judicas, ad ſpeciem, ut præ ſe fert rei ſpecies prima, ad ſenſum cogitationemque, ut homines ſentiunt & cogitant, & ſimiliter in Paradoxis, Ad vulgi opinionem, ad tuam ad meam, id eſt, ut vulgus opinatur, ut ego, ut tu, ut vulgi opinio fert, ut tua, ut mea, & alio loco, ad privatum dolorem, ad Reip. rationem, ut ferebat privatus dolor, ut Reip. ratio, & in Lucullo, ad id, quod agitur nihil intereſt, id eſt, nihil pertinet ad rem. Et Paulus quoque auctor *d. l. 8.* non ſolet *ad* uſurpare pro *Quod ad*. Sic igitur ſcripſit δίχα σημείων, *Et licet autem condicionem committi videatur*. Nihil vero referre unquam Dominus arbitratus eſt, legeretur condicio, an condicionem. Rationem autem, qua tu oſtendis *d. l. 8.* non obſtare *l. 10.* non potes negare te ſubornaſſe ex ea, quam reddidit ille, atque adeo ne eadem videretur, maluiſti eam tuis infuſcare verbis, quam iiſdem, quibus ille facere perſpicuam: nempe ſtipulationem ita conceptam, ſi Kalendis Stichum non dederis, x. dari, eſſe ſub condicione, & in diem, quia Stichus in præſtatione, ſive ſolutione eſt dilata in diem promiſſoris gratia. Conceptam autem hoc modo, ut in *l. 10.* ſi Titius ante Kal. Majas in Italiam non venerit, x. dari, eſſe ſub condicione, non in diem, quia non id agitur, ut Titius veniat in Italiam, utve id promiſſor præſtet: denique Titii adventio in Italiam in præſtatione non eſt, dies appoſitus non eſt obligationi, vel ſolutioni, ſed condicioni, quo fit, ut illa non committatur ante diem, licet commiſſa condicio fuerit morte Stichi, hæc committatur ſtatim atque condicio commiſſa fuerit morte Titii, nec ſit neceſſe expectare Kal. Majas.

JOHANNES ROBERTUS.

HIc reprehendit, quod in explicandis his verbis *l. in illa 8. de verb. obl. ad conditionem* (quæ temeraria manu præter omnium exemplarium fidem violare auſus eſt) uſus ſim dictione, *quod ad*, ſive (ut editio libri noſtri fert) *quoad*. In quo illud primum expendi velim, me ea ſola dictione nuſquam toto illo capite fuiſſe uſum, ſed ita factum; ut cum verba illa, *ad conditionem*, ſignificantius explicare cupiens, dixiſſem *ad* præpoſitionem, idem ibi ſolam ſignificare, quod *quantum ad*, ſive *ſecundum*, addidi ſimul, *vel quoad*, ut dici vulgo ſolet. At minus Latine (inquit) verum ego alia adjunxeram, quæ Latina eſſe inficiari non poteſt. Sed nec iſtud *quoad* a Latini ſermonis ratione alienum eſt, cum ſumatur in multis pro dictione *quantum*. Quod teſtimoniis comprobare facile eſt. Illi vero, *adventionis* vocabulum, quo hic utitur, & paulo ante, *ſpectionis*, & alias inſolentes iſtiuſmodi voces impoſſibile, quantumcunque eorum adjumento utatur, quos (ſui ſibi conſcius, ac alios ſuo pede metiens) non poteſt non in ore habere. An enim, dum hic plura auctorum teſtimonia in nos congeſſit, quibus urgere ſe putaret, alíorſum eorum nomina magna ex parte ſubticuiſſe inficiabitur, quam ne idem, quod in aliis culparet, ab ipſo fieri quiſquam perſentiſcere, & inde comprobare poſſet? quæ tamen ejus teſtimonia non alio ſpectent, quam ut illi noſtræ interpretationi ſuffragentur, cum his explicet ad vulgi opinionem, idem ſignificare quod, ut vulgus opinatur, ad privatum dolorem, ut ferebat privatus dolor, ad Reip. rationem, ut Reip. ferebat ratio. Nos vero ita interpretabamur, quaſi ſignificarent, quantum, vel quod ad vulgi opinionem, vel ſecundum vulgi opinionem, vel ſecundum quod vulgus opinatur: ſecundum privatum dolorem, ſecundum Reip. rationem, vel ſecundum id quod Reip. ratio fert, ſive quantum ad, aut quod ad Reip. rationem. Eodem pertinere non ab re dici poſſunt uſitata hæc in jure verba, pacta prodeſſe ad exceptionem, ad actionem, hoc eſt, quod ad exceptionem, ſive quantum ad exceptionem: quo ſenſu & idem Paulus auctor præd. *l. in illa, uſus eſt in l. lecta 40. verſ. pactum, ff. de reb. cred. Ulp. in l. juriſgen. 7. §. adeo, ff. de pact.* Quo etiam ſenſu illud dixiſſe videtur Cicer. 2. *in Catilin.* Mihi jam ad vitæ fructum nihil poteſt acquiri. Quodque idem in Orat. pro Fontejo. Impigrum ad labores belli, fortem ad pericula, peritum ad uſum & diſciplinam, prudentem ad conſilia, fœlicem ad caſum fortunamque Fontejum dixit, ſic paucis verbis plurimas ejus virtutes complexus. Quin etſi hæc illius loci interpretandi ratio deeſſet, quid obſtaret quominus illic Paulus intelligi poſſet dixiſſe, committi ſtipulationem ad conditionem, quo aliis locis & is, & alii juris auctores dixerunt, promitti aliquid ad diem, & ad diem ſolvi? *Paul. in d. l. lecta, in fin. Ulpian. in l. ad diem 77. D. de verb. obl. Afric. in l. Trajectitiæ 22. D. de oblig. & action.*

Illo vero quid mendacius & impudentius eſt, quod, quam nulla ex parte improbari poſſe agnoſcit, rationem, qua compono *d. l. in illa 8. cum l. hoc jure 10. ejuſdem illius tit.* primum ait me ex illius ſcriptis ſubornaſſe, cum ante annos triginta ex me, illum tractatum publice interpretante, multi audierint, & exceperint, ſicque multo ante tempus illud, quo is publice de jure reſpondere adactus, cum vim argumentorum ab uno ex auditoribus noſtris objectorum refellere nulla ratione valeret, turpiter e ſuggeſto ante ſignum receptui datum ſeſe proripere, & terga dare coactus fuerit, hoc eſt, multo antea quam tractatum illum publice interpretatus ſit? Deinde vero quod ait me rationem illam verbis infuſcare, propterea ab eo dictum quiſque comperiet, quod quæ ille ex more conjectationibus, & nugis fulcire contendit, nulla juris ratione, vel auctoritate in eam rem adducta, ego legum rationibus, & argumentis comprobem, ac quidem majore cum perſpicuitate. Nolim verbis credi; conferat diligens lector utriuſque hac in re ſcripta, & vere hunc non alium a Momo illo ſe præſtitiſſe deprehendet, quem Nocte matre, & Somno patre progenitum fabulantur.

In quibus ſimilia diſſimiliave hæc ſint, Calendis, Ante Calendas, Intra Calendas, & poſt Calendas promitti.

CAP. XXIX.

JOHANNES ROBERTUS.

ISTORUM quatuor eadem in jure noſtro vis, & idem effectus conſtitui videtur: Stipulari aliquid dari Calendis, vel ante Calendas, vel intra Calendas, vel poſt Calendas, *l. ſi ita ſtipulatus 12.* juxt. *vulg. exempl. & l. ſeq. cum l. eum qui ita 56. §. qui ita, in fi. & l. ſtipulationes 72. §. ſi quis ita, & l. qui Romæ 123. in princ. ff. de ver. obl.* In quo intelligendum non quidem eandem quatuor iſtorum eſſe ſignificationem, ſed in nonnullis ſimilem: quod arguunt dictiones iſtæ *ſimilis*, & *perinde*, quibus uſi ſunt Pomp. & Ulp. *in d. l. ſi ita, & l. ſeq.* Quo & illud quoque referendum, quod a Julian. dictum eſt, nihil differre, an quis ante Calendas, an vero Calendis ſtipuletur, *in d. §. qui ita*. Nam alioqui diverſam iſtorum omnium ſignificationem eſſe conſtat, prob. *d. l. qui Romæ, §.*

Callimachus, *l. ſi calvitur* 233. *verſ. poſt Calendas*, *ff. de verb. & ver. ſig.* Atque eo imprimis, quod duæ illæ, Intra, & Ante Calendas, ut etiam iſtæ, Intra annum, & Ante annum, aut menſem, quodlibet tempus Calendas præcedens, ſicque citra Calendas, & ipſum ſimul Calendarum diem ſignificent, ut & extremum anni menſisve diem, ac ſimul præcedentes: Idque jure hoc noſtro adverſus Sulpitii Apollinaris ſententiam ab A. Gellio relatam *c.* 13. *lib.* 12. *Noct. Attic.* receptum fuiſſe prob. *l.* 1. *§. ſi intra*, *ff. de ſucceſſ. edict. l. ſi quis ſic dixerit* 133. *ff. de verb. ſign. l. ſi ita fuerit* 4. *ff. de man. teſt. l. qui filium* 74. *§. ult. verſic. quod ſi ante eum*, *verſ. & verbis teſtamenti*, *ff. ad ſenat. Trebel. l. in illa* 8. *ff. de ver. oblig.* Cum autem dicimus Calendis, ſolum tempus Calendarum dici ſignificamus, *§. omnis*, *de. ver. oblig. in Inſtit.* B Cum autem poſt Calendas, vel poſt annum menſemve dicimus, tempus diem Calendarum, aut extremum anni menſisve diem ſubſequens intelligimus, *d. §. Callimachus*, *& d. verſic. poſt Calendas*.

Ut igitur conſtituamus, in quibus ſimilis, aut diſſimilis ſit iſtorum ſignificatio, & effectus quoad diſpoſitiones, quibus aliquod iſtorum adjectum fuerit, diſcernendum videtur, an de eo quæramus, quando promiſſum aliterve debitum ſolvi, an vero quando peti poſſit. Nam priore caſu, quo quærimus, an debitori ſolvere liceat, id inter illa ſuperiora intereſt, quod ſi promiſſum ſit ante Calendas, vel intra Calendas, licet indiſtincte debitori ex vi & proprietate verborum, quandocunque voluerit, ante Calendas ſolvere. Qua ratione in aliis diſpoſitionibus, in quibus rei favor eam interpretationem exigit, C non expectatur extremum illud tempus, *d. l. ſi ita fuerit*, *in fin. d. l. qui filium*, *§. ult. verſ. quod ſi ante*, *& verſ. & verbis teſtamenti*. Cum autem promiſſum eſt dari Calendis, diſtingui oportet, ut ſiquidem dies debitoris gratia ſit adjectus, licet vi & proprietate ſermonis hoc minime actum videatur, ut ante Calendas ſolvi poſſit, benigna tamen interpretatione, quaſi debitori juri ſuo in eo renunciare concedatur, id ei liceat, *l. ſtipulatio iſta* 38. *§. inter certam*, *ff. de verb. obl. & l. quod in diem* 70. *ff. de ſolut. l. quod quis*, *ff. de obl. & act.* Secus ſi creditoris gratia tempus adjectum appareret, *d. l. qui Romæ*, *in princ. l. ſi ita relictum* 44. *§. Pegaſus*, *ff. de leg.* 2. *l. eum qui* 15. *ff. de ann. leg.*

Poſteriore vero caſu, quemadmodum promiſſio Calendis facta non de cœptis intelligitur, ſed finitis, ut D etiam in promiſſione hoc anno, aut nundinis facta idem obtinet, ne ante illius temporis exitum in mora debitor dici, nec per conſequens ante peti recte poſſit, quam totum illius diei, vel temporis deſignati ſpatium præterierit, *l. qui hoc anno* 42. *l. eum qui certarum* 138. *in prin. ff. de ver. obl.* Ita & promiſſio ante Calend. vel intra Calend. facta, ad eas finitas refertur, non autem cœptas, *d. §. ſi quis ita*. Quo fit, ut illa nihil inter ſe differre dicantur a Julian. *in d. §. qui ita*, *in fin.* idque propterea quod, & diei adjectio pro reo ſit, *l. eum qui ita* 41. *§. ult. junct. l. ſeq. D. de verb. obl.* & interpretatio in dubiis adverſus ſtipulatorem fiat, *l. ſtipulatio iſta* 38. *§. in ſtipulationibus*, *D. de ver. oblig.* Unde perinde eſſe videatur tribus illis modis promiſiſſe, ac ſi poſt Calendas, vel poſt annum, vel poſt nundinas promiſiſſet, *d. §. ſi quis ita*, E *& d. l. qui Romæ*, *in princ. & l. ſi ita relictum* 44. *§. Pegaſus*, *D. de leg.* 2. *l. eum qui* 15. *D. de ann. leg.* licet alioqui dictio, *Poſt*, proprie inſequens tantum tempus ſignificet, *l. ſi ita ſtipulatus* 109. *D. de verb. obl. d. §. Callimachus*, *& d. verſ. poſt Calend.* Quæ interpretatio & in eo ſumitur, quod hoc anno, aut hoc menſe, aut anno primo, vel tertio promiſſum fuerit, *d. l. eum qui certarum*, *in princ.* Sicque fit, ut in hoc eadem propemodum ſignificatio ſit promiſſionis factæ ante Calendas, ſive Calendis, & iſtius poſt Calendas: quia cum illa totum diem Calendarum complectatur, qui non aliter præterire poteſt, quam ſi diem Calendas inſequentem ſimul attingamus, cum temporis perpetuus & inſtans ſit motus, nulla alia re, quam hominis nuda cogitatione ſupputatione-

A que diſtinctus, auctore Ariſt. & Themiſtio *lib.* 4. *Phyſ.* Ita fit, ut dies illius promiſſionis ante Calendas, non niſi poſt Calendas cedat: neque tamen, ut die Calendas inſequente cedere dici poſſit, verum illo intermedio tempore confinii utriuſque diei; ſicque fit, ut idem momentum illud quoque tempus ſignet, quod poſt Calendas dicimus.

Quid interſit inter hæc duo: Poſt diem tertium Calendarum, & Die tertio poſt Calendas.

CAP. XXX.

JOHANNES ROBERTUS.

B QUÆ ſuperiore capite proxime dicta ſunt, in eo ſimiliter obtinere intelligimus, quod dicitur ante diem decimum Calendarum, & poſt diem decimum Calendarum: ut cum & illo priore ex dictionis proprietate magis videatur ſignificari dies anterior, hoc eſt, dies undecimus Calendarum, & iſto poſteriore eo reſpectu, quo ita retro computamus Calendarum dies, videatur quoque & ille anterior dies undecimus ſignificari, utpote numeratione poſterior, neutro tamen ſermone undecimus dies ſignificetur, verum decimus tantum exactus, & finitus. Sic intell. *l. anniculus amittitur* 132. *§.* 1. *ff. de verb. ſign. verſ. Neque utroque enim ſermone undecima*, ſic enim rectius in Flor. exemp. extat (niſi quod aptius in nonnullis legitur, *neutro enim ſermone*, *&c.* ut ſupra) quam ut C in aliis, *neutro enim ſermone dicimus*: in aliis vero *utroque ſermone undecima*, ut Laur. Valla *lib.* 4. *Eleg. c.* 80. ac conſimiliter Budæus & Alciatus legunt. Cujus Alciati ſententiam in eo minime probo, quod juxta præteriti futurique temporis diſtinctionem, his verbis, & nonum, & undecimum diem Calendarum ſignificari interpretatur, cum in prædicto verſ. ſic generaliter & indiſtincte loquatur Paulus, ut futuri temporis a præterito diſtinctio illi nulla ratione accommodari poſſit. At multo abſurdior eſt Obſervatoris ſententia, qua his verbis, *Poſt diem decimum Calendarum Januarii*, non aliam diem ſignificari ait, quam 4. Idus Januarii, hoc eſt, decimum diem Januarii, quod nullo modo probatur, aut *d. l. ſi calvitur*, aut aliis locis ab eo citatis. Verum in eo hallucinatur, quod duo hæc, quæ ut diverſa diſtingui opor- D tet, poſt diem decimum Calendarum, de quo tantum agitur, & diem decimum poſt Calendas, ſomniculoſe confundit, & pro iiſdem ſumit: cum iſto poſteriore haud dubie ſignificetur dies decimus ab ipſis Calendis numerandus, de quo agitur in d. verſ. *poſt Calendas*. Ibi enim recte dies tertius poſt Calendas Januarii, quo pro ſalute principis vota ſuſcipi ibi dicuntur, non alius eſt, quam ante diem tertium Non. ſive tertio Nonas, ut recte Anton. Auguſt. explicat *c.* 6. *lib.* 4. *Emendat.* quem & ille laudat auctorem: non tamen ut ex ejus Auguſtini ſcriptis certo deprehendere potuerim, an hic cum illo idem cenſeret, quoad ſignificationem horum verborum, Poſt decimum diem Calendarum Januarii, ſignificentve (ut ille voluit) IV. Id. Januarii, niſi quod in eo hallucinari viſus eſt Auguſtin. & ad illius ſententiam in E hoc accedere, quod cum Achillis Bochii in eo lapſum notet, quod is Plutarchi in Ciceronis vita locum, quo Ciceronem nullo dolore, aut labore partus natum ait, ἡμέρα τρίτη τῶν νέων καλανδῶν, tertio Calendas Januarias vertiſſet, quo die (ut ſubjicit) magiſtratus vota faciunt, & ſacrificant pro ſalute principis: cum vertere eum debuiſſe ſcribat idem Auguſt. Tertio die poſt Calendas Ianuarias, aut, Poſt tertium diem Calendarum Januarii. Illud prius recte, at non itidem hoc poſterius. Nam, ut dixi, intereſt plurimum inter hæc: Tertio die poſt Calendas, &, Poſt diem tertium Calendarum: cum Calendarum quique dies ſint retro connumerandi. Itaque nulla ratione dici poteſt alius eſſe dies tertius Calendarum Januarii, quam dies trigeſimus,

ſive

sive penultimus antecedentis mensis Decembris, ac per consequens non antecedere dici potest tempus, post diem tertium Calendarum, ex his, quæ supra dicta sunt. At tertius dies post Calendas non alius dici post, quam qui in tempus Calendas insequens tertius numeratur: ut constat omnino ita intelligendam *d. l. si calvitur, vers. post Calendas*, ut & locum illum Plutarchi, quemadmodum eum optime vernaculo nostro sermone vir doctissimus Jacob. Amyotus, Altissiodorentium Episcopus, eleemosinæ regiæ primarius moderator, ita reddidit. *Le troisiesme jour de Janujer.* Idem quoque Latine subsecutus est novissime Hermannus Cruserius istis verbis, Tertio Nonas Januarias. Convenit & A. Gell. *c.* 28. *lib.* 15. M. Ciceronem natum, ait, ante diem tertium Nonas Januarias, Q. Cepione, & Q. Serenio Consulibus. Hunc vero ex his, quæ diximus, constat non alium esse ab illo, qui est dies tertio Nonas Januarias: quod & ex Cicer. *Epist. ad Attic. lib.* 7. recte comprobat idem Augustinus.

ANTONIUS MERCATOR.

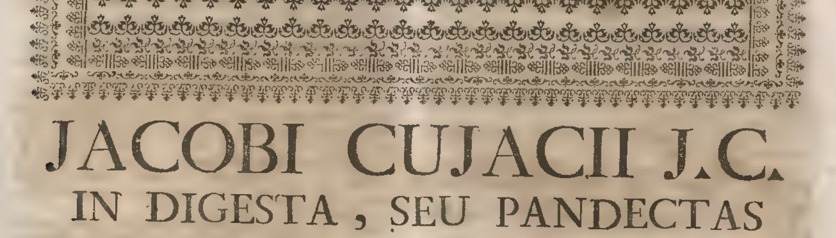
MArrucine, Ante Kal. Jan. die x. Ante diem x. Kalendarum Jan. non negas utroque sermone significari x. Kal. Jan. Ante Kal. Jan. die III. & Ante diem III. Kalendarum Jan. utroque significari III. Kal. Jan. Et tamen negas, Post diem x. vel III. Kal. Jan. & post Kalendas Jan. die x. vel III. utroque sermone significari IV. Id. vel III. Non. Jan. sed posteriori tantum, priori autem x. vel III. Kal. Jan. Ergo vis nihil referre dicamus ante diem x. an post diem x. Kal. Jan. nihil referre ante III. an post III. Kal. Jan. nihil referre dicamus ante, an post, quod esse absurdissimum quis non videt? nam & si utroque sermone dies x. vel III. significetur non XI. vel IV. *l.* 132. *de ver. sig.* non idem dies tamen significatur, sed uno x. vel III. ante Kal. altero x. vel III. post Kal. Nec potes effugere quin, ut dies XXX. Decembris significatur, sive dixeris Ante Kal. Jan. die III. sive ante diem III. Kal. Januariarum: Ita & quemadmodum hoc sermone, Post Kal. Jan. die III: dies III. Januarii significatur, idem significetur & illo, post diem III. Kal. Jan. sicut Græcis μετὰ τρίτην ἡμέραν τῶν καλανδῶν. i. tertio die post Kal. & inscite igitur reprehendis Dominum, qui hoc dixit, simul atque Ant. August. virum nunquam laudatum satis, qui diem III. Non. Jan. sive Ante diem III. Non. Jan. sic etiam recte exprimi censuit, Post diem III. Kal. Januar. Vale Marrucine. Quoad potui adminiculavi inscitiam tuam, quam prudenter feceris, si confiteare. Confessio enim inscitiæ summa prudentia est. Quod si non feceris, non deerit peregrinus quidam, qui suo exotico sermone graviorem tibi inferat dicam.

JOHANNES ROBERTUS.

ET huic quoque nostro capiti præstitisset illum silentio subscribere, quam vano admissi erroris obtegendi conatu, non ejus memoriam tantum refricare, sed & apertius eum detegere. Quid enim argumentis, & testimoniis, quibus a nobis convictus est, præter verborum involucra opponit? dum a nobis explicata aliter atque aliter referens, frustra tandem jactat, non posse me effugere, quin ut dies trigesimus Decembris his verbis significatur, Ante Calend. Januar. die III. & Ante diem III. Calend. Januar. eodem modo, & hoc sermone, post Calend. Jan. die III. intelligimus diem III. Januarii, quod ego admitto, ita & idem significetur hoc sermone, post diem III. Calend. Januarii; quod ego minime admittam, utpote quod falsissimum manifestissime sit, ut apertissime docui; nec urget illa (qua sola nititur) similitudo illius sermonis, Ante Calend. Januar. die III. & Ante diem III. Calend. Januarii, & quod ait utroque pariter non alium diem significari, quam trigesimum Decembr. Nam isto quidem utrovis modo id verum est, non alium diem significari, quam qui cum præcedat Calendas illas, sit tertius dies Calendarum illarum, ac per consequens trigesimus Decembris. At alio modo illo, post diem tertium Calend. Januar. & post Calend. Januar. die III. non tantum potest significari tempus Calendas illas & præcedens, & subsequens, sed & vi dictionum istarum propria apertissime significatur. Nam eum, qui dicit post diem III. Calendarum, non de alio die loqui intelligere possumus, quam qui sit tertius Calendarum, quæ cum retro numerentur, hunc oportet Calendas præcedere, sicque esse trigesimum Decembris: Ut similiter & qui dicit post Calendas tertio die, non de Calendarum ullo die loqui dici potest, nec per consequens ullo tempore, quod præcedat, se de eo, quod Calendas insequatur, sitque a Calendis tertius. Quo & hoc testimoniis quoque locupletissimis antea a me comprobato quid apertius? Hinc fieri credas, ut justis omnibus adminiculis hic se destitutum agnoscens nugivendus, ad maledicta & probra confugiat, quibus, si minus sua fulcire valeat, quaqua tamen potest, injurius esse pergat. Sed cum ego injuriosæ vitæ hominum vituperationes apud bonos, & graves in laudem verti non dubitem, tantum abest, ut his offendar, ut etiam recreer, & sustenter.

Finis Controversiarum Johannis Roberti, & Antonii Mercatoris.

JACOBI

JACOBI CUJACII J.C. IN DIGESTA, SEU PANDECTAS DOM. JUSTINIANI IMPERATORIS NOTÆ.

CLARISSIMO JURISCONSULTO Jacobo Schegkio Tubingensi S.P.

NNUS jam est, Vir Clarissime, *ab eo tempore, quo Commentarium Jacobi Cujacii in Cod.Justin.a me publicatum, clarissimo nostri seculi J.C.Hermanno Vultejo consecravi & dicavi. Ea dedicatione non solum tanti viri amicitiam mihi conciliavi, verum etiam quo insigniter Rempub. literariam juvarem, ab eo extorsi. Misit enim ad me has in universum corpus Juris civilis, exceptis Institutionibus, Notas solemnes. Eas cum summopere non solum mihi commendasset, verum quoque hoc adjecisset, se certo scire, has, quas mittat, Notas esse Cujacii: nolui pro meo erga cupidam legum juventutem singulari studio præterire, quin ceteris Operibus conjungerem. Licet enim non sint ea diligentia expolitæ, qua cetera, non sunt tamen propterea objiciendæ. Multa enim continent, quæ me moverunt, ut eas e cinere pulvereque eruerem. Sub tuo autem*, Vir Clarissime, *nomine eas volui publicari, tum quod primus & unus horum Postumorum Operum imprimendorum P. Fischero auctor extiteris, tum quod antecessoris mei librariam negotiationem unice juveris, & promoveris. Pro quo tuo beneficio, ne videar ingratus, jamdudum de captanda animi grati ostendendi occasione cogitavi. Tuum nunc est eam arripere, & me tibi commendatum esse sinere. Vale, mi Schegki in Christo, quam prosperrime. Datum Francofurti Cal. Septemb. Anno M. D. XCVII.*

Excellent. T. Stud.

Z. Palthenius Typogr.

AD LIBRUM PRIMUM.

De Justitia & Jure. TIT. I.

Ex §. *Agris termini*) Vide scripta ad *l.1.C.de accusat.& inscript.*

Commercia) Commercium est permutatio, *l.ex hoc jure, hoc t.* in glos. ex qua originem traxit emptio & venditio. Vide notas ad tit.19.*Fragment.Ulpiani.*

Quæ a jure civili) Græci exemplum ponunt in actione ex stipulatione Aquiliana: debuit poni in omni stipulatione, itemque in Emphyteusi, vide scripta ad *l.1.C.de jure emphyteutico.*

De Origine Juris. TIT. II.

L.2.§.& quia jus dicere) Jurisdictio pro exsecutione nimirum, hic, & in *l.1.inf.de offic.ejus cui mand.est jurisd.* vide scripta ad *l.1.de jurisdict.in fin.*

De Legibus, & Senatusconsultis. TIT. III.

L.1. ignorantia) Juris scilicet: Nazianzenus in orat. funeb. ad Anastasium: Romanorum nulli κἂν ἀμαθέστατοι licet leges ignorare, & puniuntur, qui peccant per ignorantiam juris. Arist.lib.3. Ethic. cap. 5. Sueton. in Calig.

A vide scripta ad *l. 2. inf. de juris & facti ignor.* ut si quis in testamento sibi adscribat per ignorantiam, non ideo minus teneatur.

De Statu Hominum. TIT. V.

L. 2. ordinem perpetui edicti) vide scripta ad *l. pen. C. de cond. indeb.*

L. 5. eum qui nascitur, liberum nasci) contra regulam traditam tit.5. in *Fragment.Ulp.*

L. 12. septimo mense) Paulus *lib.4. Sent.tit.9.* tribuit numero Pythagoreo, & Censorinus de die natali. Ambros.epist.39. Philo in lib.de opificio Dei, & in allegoriis sacrarum legum: vide cap.19.tract.de præscriptionibus.

L.15. Arescusa) de hac lege vide cap.1. tractatus de præscript.

L.19.patrem liberi sequuntur) Ulpianus in *Frag. tit.5.*

B *L.23. Qui patrem dem.*) Græcus scholiastes ait: νόθος ἐστὶν ὁ τὸν πατέρα ἀγνοῶν: Sed de tota liberorum distinctione vide scripta ad *l. cum tabulis, §.1. inf. de iis, quæ ut indign.*

L.24. nisi lex specialis) ut lex Mensia, de qua idem Ulp. in Fragm. tit. 5.

L. 26.

L.26. pene) quia poſtumus non ſemper eſt pro nato: vid. notata & ſcripta ad *l. 5. quidam relegatus*, *§.ult. inf.de reb.dub.*

De Adoptionibus. TIT. VII.

L.1, §.ult. adoptantur) vide ſcripta ad *l. 10. Cod.de probat.*

L. 6. conſenſus fil. exig.) ne filio invito ſuus heres agnaſcatur.

L.15.§.ult.ſexaginta annis) vide cap.33.de præſcript.

L.17.ſi minor) imo nec quidem ſi minor ſit 29. annorum propter quadriennium a Juſtin.præſtitutum, vide cap.29. de præſcript.

L. 20. Etiam in pupilla) vide ſcripta ad *l.1. inf. de verborum ſignificatione.*

L. 21. Et feminæ adrogari poſſ.) Olim arrogari non poterant, quia cum feminis nulla erat comitiorum communio, vide notas ad Ulp. in *Fragm.tit.7.*

L. 23. Non jus ſanguinis) vide ſcripta ad *l.10.Cod.de probat.*

De Senatoribus. TIT.IX.

L. 2. Turpitudinem) id eſt ſordes, *αἰσχροκερδίαν*: ut ſi pecuniam acceperit ob ſententiam in ſenatu dicendam. Sic *l.9.inf.de recept.* ſordes aut turpido, vide ſcripta ad *l.emptor, inf.de judic.*

L.ult.§.ult.Senatores) hæc definitio Senatorum Triboniani eſt ſumpta ex *Novel.62.* Juſtiniani, convenitque illi ævo, non Ulpiani.

De Officio conſulis. TIT.X.

L. 1. Apud ſe manumittere) vide ſcripta ad *l.66.inf. de verb. oblig.*

De Officio præfecti urbi. TIT. XII.

L. 1. §.relegandi, quam Imp. aſſign.) Præfectus urbi inſulam non aſſignat, quoniam nullam habet: nam ejus imperium erat intra centeſimum miliare.

§. Quod autem mancipia tueatur) vide ſcripta ad *tit. C.ſi mancip.ita ven. ne proſtit.*

De Officio quæſtoris. TIT. XIII.

L. 1. in fine, epiſtolas ejus) id eſt, orationes.

De Officio præfecti vigilum. TIT.XV.

L.3. Binas regiones urbis) fuerunt enim 14. regiones urbis Romæ, vide *Ulp.in Fragm.tit.3.*

§.Effracturæ. Cuſtodes plerumque puniuntur) a præfecto vigilum, aut a præfecto urbi. Et ita dicitur Antoninus reſcripſiſſe Erutio Claro, qui fuit præfectus urbi, Gellius lib.13.16. vide ſcripta ad princ. *tit.C.de loc.*

L.ult.ad Fab.Cilonem) vide ſcripta ad princ. *tit. C.de locato.*

De Officio Proconſulis, & legati. TIT.XVI.

L.2.ſtatim quam urbem egreſſi) vide hac de re Plinii Epiſtolam ad Fab.lib.2.& ſcripta ad fin. *l.1.inf.de juriſd.*

L. 4. §.proficiſci, ſenatum, Cotta) Hujus ſenatuſconſulti meminit Tacitus lib.4. Ceterum ex hoc ſolo concuſſionis caſu tenetur maritus pro uxore, non in aliis caſibus, *l.3. C.ne uxor pro mar.* quæ huic non obſtat: vide ſcripta ad illum titulum.

L.9. §. de plano) Conjunge *l.levia, inf.de accuſat.*

L.11.ſi quid) Ad hanc legem recte Græci notant poſſe defendi, legatum juriſdictionem habere propriam, non tamen antequam ei mandetur, *l. legatus, inf. eod. l.2.inf.quis & a quo app.* vide not. ad eam, & ſcripta ad *l.1.de juriſd.*

Rejicere) Hinc collige, legatum proconſulis non habere majorem animadverſionem, vide ſimilia notata ad *l.1.Cod.de loc.*

Animadvertendi, coercendi, vel atrociter verberandi) Quæ ſunt meri imperii, vide ſcripta ad *l.1.de juriſd.*

L.13.legati proconſulis) Nam proconſuli dabantur plures legati, unde in *l. appellari, inf. quis & a quo appel.* recte Florent. legitur, *Appellari a legatis proconſulis poteſt*, non, ut vulgo, a legato.

De Officio præſidis. TIT.XVIII.

L.6. §. qui univerſas, jus gladii) id eſt jus vitæ noxiis adimendæ, vide notata ad *l.3. de juriſdict.* Jus gladii eis datum eſt, & geſtandi, & exercendi ex lege Auguſti, Dio lib.53. non tamen ſemper dabatur omnibus præſidibus, nec datum eſt initio, vide *l.4.C.de loc.*& ſcripta ad *l.1. inf.de juriſdict.*

Et in metallum) Non tamen habent jus deportandi, vide notata ad *l.1.§.1.inf.de leg.3.* & ſcripta ad *l.2. de leg.1.& d.l.1.de juriſdict.*

L.14. Et Commodus) forte legendum, VERUS.

L. 15. Abnoctare) Sic nec tribuno plebis licet abnoctare extra urbem. Gellius lib.13. cap.12. vide notata ad *l.2.inf.de verb.ſignificat.*& cap.2.de præſcript.

L.ult. ſi actor.) Actores ſunt ſervi, quibus domini ſummam rerum committunt: qui pecuniis fœnori dandis, vel exigendis occupati ſunt, ſeu præpoſiti Calendario: vide ſcripta ad *l.2.C.de his, qui in prior. credit. loc.ſucc. & ad d.l.3.C.de ſolut.* Actorem Zonaras in Canon.Apoſt.82. & Theoph. & Græci vertunt, *διοικητὴν*. Is noverit rite omnia totius familiæ, vide notata ad *l.37.inf.de leg.1.* & ſcripta ad *l.13.inf.de leg.1.*

Ad totius domus everſionem) ſic in Can.Apoſt.82.conſtituitur, ne actor fiat clericus: quoniam hoc pertinet ad domus everſionem.

De Officio ejus, cui mandata eſt juriſdictio. TIT.XXI.

L.1.ſpecialiter) vide fuſe ſcripta ad *l.1.inf. de juriſd.*

Juriſdictionem ſuam mandant) Sic ſup. *l.2. de orig.jur.§.& quia*, juriſdictio dicitur criminum cognitio; vide ſcripta ad fin. *l.1.inf.de juriſdict.*

§. Vel more majorum) vide notata & ſcripta ad *l.5. inf.de juriſdict.*

Quod lege datur) & ideo privato dari poteſt, vide notata ad *l.aliud eſt fraus, inf. de verb.ſignificat.*& ſcripta ad *l.2.§.ult.inf.de judic. & l.cum prætor, inf. de judi.& l.Imperium, inf.de juriſdict.* vide ſcripta ad *l.1. inf.de juriſdict.*

Quod juriſdictioni cohæret) id eſt, Imperium iſtud, quod non lege datur, ſed jure magiſtratus competit. Sic *l. 3. inf. de juriſdict.*cui juriſdictio ineſt, vide ſcripta ad *l.2. illo tit.*

L.4. Etiam de ſuſpectis) vide ſcripta ad *l.1.inf.de juriſd.*

L.ult. Quod non eſt merum) ſed cui juriſdictio ineſt, mixtum ſcilicet, vide ſcripta ad *l.1.inf.de juriſd.*

Sine modica coercitione) item nec ſine ceteris, ſine quibus juriſdictio exerceri non poteſt, ut ſunt pignoris capio, corporis detentio, mulctæ dictio, *l.9.§.ult. inf. ad leg.Juliam pecul.*

De Officio aſſeſſorum. TIT. XXII.

L. ult. Curatoris reipub.) curator reipub. *λογιστὴς*, eſt tantum judex rerum ad civitatem pertinentium. Is erat ex decurionibus, vectigalia locabat, vias curabat, cauſſas reipub.agebat apud præſidem, vide ſcripta ad *leg.2. §.ult. inf. de judic.*

AD LIBRUM II.

De Juriſdictione omnium Judicum. TIT. I.

LEx 1. *Jus dicentis*) Jus dicentis officium dicitur etiam juris dicendi officium, *l.1.§.damus, inf. de ſuſpec.tutor.* & officium juriſdictionis, *l.1.§. an autem, inf.de poſtul.* Differt autem jus dicentis officium a Juriſdictione, ſicut genus a ſpecie: nam officium jus dicentis continet non tantum ea, quæ ſunt juriſdictionis, ut prætores judicem dare litigantibus, *l.3. inf.*ſed & quæ ſunt imperii, ut dare bonorum poſſeſſionem, & in poſſeſſionem mittere. Continet etiam ea, quæ nec imperii ſunt, nec juriſdictionis, *l.invito, §. tutorem, inf.de tutel.*ut tutores dare. Juriſdictio pars eſt officii jus dicentis. Juriſdictionem habent omnes magiſtratus, & poteſtates. Imperium etiam mixtum non omnes magiſtratus, & poteſtates, ut ædiles. Cic. 2. actione in Ver. magiſtratus municipalis, *l.ea quæ, inf. ad municip.* tutoris dationem habent privati, & magiſtratus quidem, non omnes, ut cenſores, nec quæſtores, quia hæc lege dantur, ut & extraordinariæ cognitiones multæ, ut de

de transactione alimentorum, de suspectis tutoribus: sic A & merum imperium lege datur, *l. 1. inf. de off. ejus cui mand. est jurisd.* Sæpe autem, quæ meri imperii sunt, in eandem personam omnia concurrunt; sæpe qui jus gladii habet, non habet jus confiscandi, deportandi, &c. Imperium mixtum non continet ea, quæ sunt legis, qualis est tutoris datio. Imperium mixtum est, quod non datur lege, sed jure magistratus competit, *l. 3. inf. eod. & l. 1. inf. de off. ejus cui mand. est jurisd.* Jurisd. est notio, & definitio caussarum, quæ magistratui proprio jure competit, *l. notionem, inf. de ver. signif. l. ait prætor, inf. de re judic.*

Et bonorum possessionem dare potest, & in possessionem mittere) Quæ sunt imperii.

Tutores constituere) Quod nec imperii est, nec jurisd.

Judices litigantibus dare) Quod est jurisd. *l. 3. inf. eod.* B

L. 2. sine quibus Jurisdictio) Itaque magistratus municipalis si ei non pareatur, pignora capere potest, *l. quemadmodum, §. magistratus, inf. ad leg. Aquil.*

L. 3. Imperii) In hac l. ponuntur exempla quædam meri & mixti imperii, non definitiones. Merum imperium lege datur, & non competit jure magistratus: & ideo competit interdum privato, *l. aliud est fraus, §. ult. de ver. sign.* Inde merum imperium dicitur, quod per se solum exsistit, & separatum est a jurisdictione: lege enim datur. Mixtum imperium jure magistratus competit, & inde ei nomen, quia jurisdictioni cohæret: nulla jurisdictio vacat imperio mixto. Ergo sic statuendum, quod dicitur mixti imperii, recte etiam dicitur jurisdictionis, & vice versa: Nam hæc duo nunquam separantur: at quædam sunt, quæ videntur magis fieri pro C imperio, quam pro jurisdictione, ut mittere in possessionem, dare bon. possessionem, restituere in integrum, quæ denegantur magistratibus municipalibus, *l. ea quæ inf. ad munic. l. 4. eod. tit.* quæ etiam referenda est ad magistratum municipalem. Sic recte dicimus decernere, edicere, interdicere, fieri magis pro jurisdictione, quam pro imperio. Hæc tamen duo connexa sunt. Meri imperii pars præcipua est jus gladii, id est, jus vitæ noxiis adimendæ, *l. illicitas, §. qui universas, sup. de offic. præsidis.* Lamprid. in Alexandro: *Honores juris gladii non vendidit.* Aug. Epist. 61. *Jus gladii nullis legibus accepisti.* Jus ferri dicitur a Lucano lib. 5. Jus relegandi, deportandi, confiscandi, damnandi in metallum continentur mero imperio, nec possunt irrogari, nisi ab eo, cui lege datum est. Mixti imperii exemplum est, D dare bonorum possessionem, quod dicitur esse jurisdictionis. Harmenop. lib. 1. ep. tit. 4. Sic judicem dare est jurisdictionis, ut dicitur in hac *l. 1.* hæc etiam sunt imperii mixti, cernere, edicere. Quæ jurisdictionis sunt, separantur ab illis, quæ sunt legis, *l. 1. sup. de offic. ejus cui mand. est jurisd.* hæc mandari possunt, illa non possunt.

Merum) Imperium merum dicitur hic, & *l. ult. inf. de off. ejus cui mand. est jurisd.* Zonaras in Basilio vocat ἄκρατον ἐξουσίαν. Græci ad hanc l. 3. vocant τὸ κρατος ἄκρατον, ἤτοι καθαρὸν, Cic. 3. Agr. *Summum imperium judiciumque rerum omnium.*

Gladii potestatem) Jus gladii, ferri, ψήφους ἄδειαν. Justinian. *edicto* 9.

Ad animadvertendum) merum imperium est jus gra- E viter animadvertendi, coercendi, verberandi, *l. 11. sup. de off. procons.* & belli gerendi. Cic. 5. Philip. nominatim lege datum: hic definitur gladii potestas, quia vitæ ademptio ejus præcipua pars est.

Est etiam judicis dandi) sed non tantum jus dandæ bonorum possessionis, sed etiam judicis dandi. Proponuntur hac duo exempla mixti imperii, dare bonorum possessionem, & judicem dare, quod arguit dictio *etiam*, de jurisdictione simplici nihil dicit. Notandum maxime ex hac l. quod quæstor judices dabat, ut ait Cic. in divinat. Sumpta est hæc lex ex *l. 2. de off. quæstor.* vide notata ad *l. eum qui inf. eod.* & notata & scripta ad *l. cum prætor, inf. de judic.*

L. 4. jubere) hæc lex referenda est ad magistratus municipales, ut *l. ea quæ, inf. ad munic.* ut sciamus municipalem judicem non posse mittere in possessionem. Ergo magis hic sumitur, ut in *l. 3. inf. de bon. possess.* non enim ideo negamus esse jurisdictionem: sic recte dicemus, edicere, decernere, interdicere, fieri magis pro jurisdictione, quam pro imperio: hæc tamen duo connexa sunt vere. Harmenop. lib. 1. epit. tit. 4. qui dicit, hæc etiam esse jurisdictionis, rectius tamen dicam esse imperii: nam quod junctum est, a majori nomen accipere solet, vide lib. 2. Obs. cap. pen. & script. ad *l. 5. §. 1. & ad l. 6. inf. de leg. 1.*

Imperium magis quam) Sic in *l. cum prætor, inf. de judic.* dicitur, magistratus urbanos judices dare ob vim imperii. Sic in antiquis legibus de limitibus agrorum, jurisdictio simplex separatur a judicis datione, *magistratus de ea re jurisdictio & addictio esto.*

L. 5. more majorum) sic etiam *lex 1. sup. de off. ejus cui man. est jurisd. & l. ait prætor, inf. de judic.* vide notata ad eum locum.

Mandare possit) hoc mandato jurisdictionis transfertur imperium mixtum, non etiam merum, quia id magistratus suo jure non habet, *l. 1. & 2. de off. ejus cui mand. est jurisd.*

Alieno benef.) potest tamen judices dare, *l. 1. in fin. sup. de off. ejus cui mand. est jurisd.*

L. 6. nec principaliter) id est, proprie jurisdictionem non habet.

Confirmat) ergo dat, & defert quodammodo, non principaliter. Sic qui confirmat tutorem, dat, *l. idem, inf. de test. tut:* Confirmat jurisdictionem lex, id est, non vult mandatum videri inutile.

L. 7. Jurisdictionis perpetuæ) Jurisdictio sumitur pro edicto, *l. major, C. de pign. l. 2. C. de in integrum restit.* Et qui jus dicit, dicitur edicere, *§. introduxit, Instit. de Attil. tut.*

In albo) Ut alia edicta peremptoria. In albo dici videtur, sicut Festus & Sosipater scribunt, Latinos dicere in mundo, id est, propalam: sed verius est, quod & Theophilus ait album fuisse tabulam, seu parietem dealbatum: sic hac lege, in albo, vel charta, vel alia materia.

Propositum) id est, præscriptum: vide not. ad *l. cum plures, §. locator, loc.*

Quingentorum aureorum judicium) hodie etiam falsi pœna tenetur, *l. pen. inf. de falsis.* Paulus 5. Sent. tit. 23. Aquilia ideo non datur, quia albi nullus est dominus, cum sit respub.

Sententiam edicti) Et ideo utili actione tenebitur.

§. In servos, Corpus torquendum) Si domini pro servis non inferunt 500. aureos, in corpus servi torquebuntur, noxæ non deduntur, quia nemini noxam fecerunt: & hæc actio publica est: & actio publica non est noxalis, vide glossam ad *l. si quis injuriam, inf. de injuriis.*

Per imperitiam, & rusticitatem) vide scripta ad *l. 7. & 8. in fin. de jur. & facti ignor.*

L. 10. Qui jurisdictioni) Conjunge *l. 6. in princ. sup. eod.* vide scripta ad eandem l.

Neque sibi jus dicere) At judicare potest: vide scripta ad *l. Julianus ait, inf. de judic.*

L. 11. §. mutuæ actiones) de quibus vide locos notatos & scriptos ad *l. sextam, C. de Compens.*

L. 12. Magistratibus) Conjunge hanc l. cum *l. 29. §. magistratus, inf. ad leg. Aquil.* Utraque lex referenda est ad legem Aquiliam: vide not. ad eam, & scripta ad *l. 1. sup. eod.*

Modica autem castigatio) Quia sine hac jurisdictionem suam exequi non potest.

L. 13. Magistratum esse oportet) Tria sunt magistratuum genera: Urbani, & hi proprie dicuntur magistratus: Provinciales, qui potestates dicuntur. Lamprid. in Alex. Suet. in Claud. *per provincias potestatibus demandavit.* Sunt & magistratus municipales singulorum municipiorum. Magistratus municipales hoc ex lege tantum habent, ut possint judices dare. Sic & legati

proconſulum, quibus mandata eſt juriſdictio, poſſunt A judices dare, at hóc habent ex aliqua lege, non ex mandato, *l.legati, de offic.proconſ. & leg.*argum. *l.1.domus, inf. de ſuſpect. tutor.* vide not. & ſcripta ad *l,nam prætor, inf. de judic.*

Proconſul, vel prætor) Urbani magiſtratus judices dant ſuo jure, & more majorum, dicunt etiam mulctam more majorum pro ſuo jure, Gellius lib.11.cap.1. Dant autem judices magiſtratus urbani cujuſcunque ordinis, *l.ult. inf. quis & a quo appell.* ut prætor, præfectus urb. præfectus prætorio, *l.ult. quis a quo, l.ult. ſup. de offic. præf. urbi.* Quæſtor quoque judices dabat. Cicero in divinat. in Verr. ideoque in *l.imperium, ſup.* dicit Juriſconſultus: *Juriſdictio eſt judicis dandi licentia.* Item Conſul, *l.1. §.denique, inf.de appellat.*& hic videtur legendum Conſul, vel prætor, non proconſul. B

L.15.Julianus ſcribit) lib.1.Dig. ut eſt in *l.1.inf.de jud.*

L.16.Aut omnem) id eſt, generalem, *l.1.inf.de officio ejus cui mand. eſt juriſdict.*

Vice ejus, qui mandavit) Et idem qui mandavit non appellatur, *l.1.inf.quis & a quo appell.*Judex datus non dicitur judicare vice prætoris, ſed ſui, cum & prætor cogatur eum judicem dare litigantibus, & eum ſortiri ex certo ordine hominum.

Non ſua) Nam proprie nec magiſtratus eſt, nec poteſtas.

L.17.Susceptæ ante magiſtratum advocationis) non poteſt quis jus dicere in ea cauſſa, in qua advocatus adfuit, quin nec jus dicenti aſſidere, *l.ult.C.de adſeſſor.* nec teſtimonium dicere, *l.ult.inf.de teſtib.*

L.18. Si convenerit) Obſtat *l.pen.C.de pact.* Sed dicen- C dum eſt, *d.l.pen.* loqui de eo, qui in contractu cum alio habito renuntiavit præſcriptioni fori, ut & in *l.1. inf.ſi quis in jus vocatus non ierit.* At hæc lex loquitur de duabus partibus, quæ mota jam controverſia in judicem incongruum conſentiunt. Hoc caſu pœnitentiæ locus eſt ante aditionem.

L.ult.extra) Huic legi conjunge *l.2. in princ. inf. de verb. ſignificat.*

Quod quiſque juris in alterum ſtatuerit, ut ipſe eodem jure utatur. TIT. II.

L.3. Si quis) Conjunge *l.6.inf. de verbor.ſignificat.*vide ſcripta ad eam.

Si quis jus dicenti non obtemperaverit. TIT.III.

L.1. Non tamen duumviris) vide ſcripta ad *l.1. ſup. de juriſdict.* D

§.1.Quod extremum in juriſd.) extremum juriſdictionis eſt ſententiæ exſecutio.

Si quis rem mobilem. Huc refer *l.1.inf. de verb.ſignif.*

De in jus vocando. TIT. IV.

L.1. In jus vocare) vide ſcripta ad *l.48. inf.de verb.ſignif.*hoc edicto datur actio annalis in factum: vide cap. 20. tract. de præſcript.

L.2. Qui equo publico) hujus meminit Sueton.in Auguſto, cap.38. unde conſtat hoc conſtitutum fuiſſe ab Auguſto.

L.24. Quod nec heredi) Quia id factum rem patroni non minuit, ſed honorem tantum: vide ſcripta ad *tit. C.ex delict.defunct.in quant.her.conv.*

L.ult. Vel a præfecto urbi) nam cum gravior eſt animadverſio, remittit prætor urbanus puniendos ad præ- E fectum urbi: vide ſcripta ad *l.7.ſup.de juriſd.*

Si quis in jus vocatus non ierit. TIT. V.

L.1.Si quis in jus) huc refer *l.3.inf.de verb.ſignif.*

Suo periculo) revocandi forum.

L.1.§.1.inf.Mulcta pro juriſdictione) Mulctæ dictio juriſdictionis eſt, & neceſſe eſt eum, qui mulctam dicit, juriſdictionem habeat inter eos, ex *l.2. §.ult. inf. de judic.* vide ſcripta ibi & notata ad *l.aliud eſt fraus, inf.de verbor. ſignificat.*

L.3.Cum quis) vide ſcripta ad *l.68. inf. de verb.obligat.*

Ne quis eum, qui in jus vocatus eſt vi eximat. TIT. VII.

Ex hoc edicto eſt actio in factum annalis, vide cap.20. de præſcript.vide ſcripta ad *l.48.inf.de verb.oblig.*

Qui ſatiſdare cogantur. TIT.VIII.

L.1. Securam faciamus datis fidejuſſ.) vide not.& ſcripta ad *l.5.ſatis acceptio, inf.de verb.oblig.*

L.4. Poſt diem exhibet) vide ſcripta ad *l.69. inf. de verb. oblig.* & cap.3.de præſcript.

L.7. in §.ult.) vide ſcripta ad *tit. C. de probib. ſequeſt. pecun.*

L.8. de die) Obſtat *l.115. inf. de verb.oblig.* vide ſolutionem in notatis ad *l. ſi finita, inf. de dam. infect.* & ſcripta ad *d.l.115.*

§. Si ſervus fortaſſe, & mulieri propter imperitiam) Errat in facto, non in jure, dum inopem fidejuſſorem accipit.

L.15. §.1. Qui vectigalem, id eſt, emphyteuticum) de hac interpretatione vide notata ad rub. inf. *ſi ager vectig.* id eſt, emphyteuticarius: & ſcripta ad princ.tituli *C. de jure emphyteut.*

De eo, per quem factum erit, quo minus quis in judicio ſiſtat. TIT. X.

Ex hoc edicto eſt actio annalis, vide cap.20. de præſcr.

Si quis cautionibus judicio ſiſtendi cauſſa factis non obtemperaverit. TIT. XI.

L.1. Vicena millia) vide cap.3.de præſcriptionibus.

Præter eum diem) vide ſcripta ad *l.3. inf. de verb. ſignificat.*

L.4. §. Plane) vide ſcripta ad *l.48. inf. de verb. ſignificat.*

L.8. Etſi poſt) idem in *l.ſancimus,C.de fidejuſſ.& mandat.*ſed obſtant *l.trajectitia, inf.de oblig. & act. l.ſi fundus, §.ult. inf.de lege commiſſ. l.Celſus, inf. de receptis arbitr.* cum ſimilibus, vide ſolutionem in notatis ad *d. l. ſancimus, C. de fidejuſſor.* & ſcripta ad *l.magnam, C.de contrahend.& committ.ſtipul.* Obſtat etiam *l.ſi inſulam, inf. de verbor.oblig.* ſed ſolutio traditur in *d. l.ſancimus*, quæ tamen non placet, propter ibi notatas rationes, & quia in hac lege, ut notavit Bulgar.non fuit ſubjecta pœna. Sed in hac quæſtione ſtatuenda eſt differentia inter pœnalem ſtipulationem, & quanti ea res eſt. A præſtatione pœnæ ſemel remiſſæ non liberatur qui ſe ſiſtit poſt eam, & hoc tantum Juſtinianus fidejuſſori conceſſit, ut reum ſiſtendo poſt diem evitet pœnam, *d.l. ſancimus*, alias id non obtinet. At a præſtatione ejus quod intereſt liberatur is, qui ſe ſiſtit poſt diem, ante litem conteſtatam tamen, id eſt, antequam ſit actum, quanti ea res eſt, ut hic.

Ex mora deterius) Sic in *l.135. §.Seja, inf. de verb. obligat.*

L.9. §.Omnes ſtatos non eſſe) id eſt, non omnes ſtatos eſſe, vide Alc. lib.5. παρέργων cap.17.

Ex hac ſtipulatione) hic fuit ſtipulatio faciendi, vide ſcripta ad *l.4.§.Cato, inf.de verb.oblig.*

L.12. Qui autem) hanc legem quidam obſtare putant, *l.7.inf.de judic.* ex qua efficitur, eum, qui in jus vocatus eſt, nedum litem conteſtatus, obveniente militia non poſſe mutare forum. Illi ſic intelligunt, qui novo privilegio utitur, non videtur in eadem cauſſa ſiſti. Ergo poſt iſtud judicium cœptum uti novo privilegio non poteſt: Sed neganda eſt conſequentia, poteſt quis in judicio novo privilegio uti, ut ſi debitor impetrarit inducias quinquennii, at non nova præſcriptione fori: nec illa lex loquitur de privilegio fori.

§.ult. Illud) vide ſcripta ad *l.59.inf.de verb.obl.* & notata ad *l.ult. inf. de cond.tritic.*

L.13. Quoties) vide ſcripta ad *tit. Cod. an ſervus pro ſuo facto.*

L.14. Si procurator) vide ſcripta ad *l.81.inf.de verb. oblig.* maxime ad *§.ult.*

De Feriis, & dilationibus. TIT. XII.

L.8.Dies a media) hic eſt dies civilis, ſeu Romanus. Naturalis conſtat ſemper 12. horis, ut nox: vide notata ad *l.2.inf.de verb.ſig.*& cap.2.de præſcript.

L.9. Minicio Natali) Minicius hic fuit Juriſconſultus, *l.Minicius, inf.de rei vindic.* & Sabinianus.

De Edendo. TIT. XIII.

Id eſt, de edendis actionibus, ſeu rationibus. De eo enim

enim eſt hoc edictum: vide notata ad *l. 1. inf. de except. ſeu. præſcr.* & tit. 10. *C. de except. ſeu præſc.* In hoc edicto, actionis verbo continetur in rem actio, in perſonam actio, præjudicium, & ſtipulatio prætoris, *l. actionis verbo, inf. de obl.* quæ eſt ejuſdem Ulpiani, ex eodem lib. vide ſcripta ad *l. 9. & 19. inf. de probat.*

L. 1. §. adverſarium ſuum) id eſt reum, non, ut Alciatus, Codices rationum.

§. edenda autem ſunt omnia) id eſt, non ſolum actiones, ſed & rationes, & inſtrumenta omnia, vide initium tit.

§. ult. ob ætatem, vel ruſticitatem) vide ſcripta ad *l. 7. & 8. inf. de jur. & fact. ignor.*

L. 6. §. exigitur. Non calumniæ) vide ſcripta ad *l. 9. C. de reb. cred. & jurejur.*

§. rationem. Quod ſolvi conſtituit argentarius) Hic receptum argentariorum dicitur conſtitutum, niſi quid mutavit Tribonianus. Vide ſcripta ad tit. *C. de conſtit. pecun.*

§. ult. perdidiſſe ſe probet) ſic in *l. ſi creditor, C. de pignerat. act.*

L. 9. §. ult. Non calumniæ) vide ſcripta ad *d. l. 9. de rebus cred. & jurejur.*

De Pactis. TIT. XIV.

L. 1. §. Eſt autem pactio conſenſus) id eſt, ſolus conſenſus, vide notata ad *l. jurisgentium, §. ſed cum nulla, inf. eodem.*

§. adeo: Niſi habeat) Et eo modo uno verbo obligamur, ut ait Cic. pro Cæcinna.

§. ult. in pignus) Pignus contractus eſt, *l. contractus, ff. de reg. jur.* vide ſcripta ad init. tit. *C. de pign. act.*

L. 4. In urbanis) vide ſcripta ad *l. 5. C. de loc.* At in ruſticis non invecta, ſed ibi nata tantum.

§. ult. conditionem ineſſe) vide ſcripta ad *l. 134. §. 1. inf. de verb. oblig.*

L. 7. Dedi tibi Stichum, ut Pamphilum manumittas) *l. 5. §. ult. cum do, inf. de præſcrip. verbis.*

A prætore dandam) Actio de dolo & in factum prætoria ſunt omnium extremæ. Julianus itaque hanc dat, quaſi aliæ deficiant, putatque deficere actionem præſcriptis verbis: vide ſcripta ad *l. naturalis, §. at cum do, inf. de præſcript. verbis.* Ceterum hic locus pugnat cum *d. §. at cum do*, in fine, ubi dicitur dari civilem actionem, non prætoriam: verum recte annotavit Franc. Duarenus hoc verbum, *civilem*, additum eſſe a Triboniano. Sic in Nov. 87. Juſtinianus tribuit Juliano, quod eſt ex nota Marcelli. At imperite illud addit Tribonianus: Nam ſi in ignorantes eſt actio civilis in factum, neceſſe eſt, ut etiam in ſcientem ſit actio in factum civilis, non de dolo. Nam ubi poteſt eſſe in factum civilis, ceſſat de dolo, *l. ſi quis affirmaverit, §. Labeo, inf. de dolo*, vel ſi in ſcientem eſt actio de dolo, neceſſe eſt ut in ignorantes ſit actio in factum prætoria, *l. qui ſervandarum, in princ. inf. de præſcrip. verbis.* Et verior eſt Mauricii ſententia, hoc negotium eſſe civile: vide ſcripta *ad d. l. naturalis, §. at cum do, in fin.*

§. pri. Si) vide ſcripta ad *l. 16. inf. de ver. oblig.*

§. Sed cum nulla) id eſt, cum eſt pactum nudum. Pactum nudum hic definitur conventio, cui nulla res ſubeſt, in *l. 1. ſup.* eodem ſic definitur, pactum eſt duorum pluriumve in idem placitum conſenſus, id eſt, nihil niſi conſenſus. Nam ſi præterea res ſubeſt, contractus eſt. Item pactum eſt conventio, quæ conventionis fine ſtetit, vel eſt placitum, quod uſque ad pactum ſtetit, vel eſt placitum, quod ſtipulatione, aut traditione non ſumpſit effectum, *l. diviſionis, inf. eodem tit. l. ſi tibi, C. de loc. l. diviſionem, C. famil. erciſc.* Harmenop. lib. 1. epit. definit ſic, pactum eſt, quoties datio non præceſſit, ſed conventio de dando. Nullum eſt pactum, quod non ſit nudum.

Obligationem non parit) vide ſcripta ad *l. 16. C. de fid. inſtr.*

Quinimo format) vide ſcripta ad tit. *C. de pactis inter empt. & vend. & ad l. 135. inf. de ver. oblig.*

Ipſam actionem) id eſt, actionem ex contractu.

§. ut puta. Poſt divortium) Divortium contractus eſt, *l. ſi uxor, inf. de judic.* vide ſcripta ad *l. 20. inf. de ver. oblig.*

§. adeo. Abiri ab emptione) idem in *l. ab emptione, inf. eod. & l. 1. C. quand. licet ab empt. diſc.*

§. Prætor ait, ſervabo) Exceptionibus datis, non actionibus.

§. ſive igitur nocebit exceptio) id eſt, replicatio.

§. quod fere. Ideoque ex ſtip.) hic actio ex ſtipulatu generaliter ſumitur, ut & in *l. reſcriptum, inf. eodem tit.* vide notas in *Inſtit. de ver. oblig.*

Sed tantum paciſci) vide ſcripta ad *l. 13. inf. de ver. oblig.*

§. ſi paciſcor, & de furto) vide ſcripta ad *l. 9. C. de reb. cred. & jurejur.*

§. vel ſi ante) Obſtat *l. 2. in fine, inf. de his, quib. ut indig.* vide ſolutionem eo loci.

L. 8. §. idem probat. Fl. 7. *§. pen. Vivo patre*) Obſtat *l. quidam, §. ult. inf. de donat. & l. 4. C. de inutil. ſtipulat.* Dicendum non probe quem largiri de bonis viventis. At hic filius non minuit bona viventis, ſed potius exonerat, vide ſcripta ad *d. l. 4.*

L. 11. Fl. 10. *§. 1. an ex ſtipulatu*) hic generaliter ſumitur, ut & ſup. in *l. juriſgentium, §. quod fere, eodem tit.* vide not. ad eum locum.

Accepto eum) Opponitur *§. ult. l. qui Romæ, inf. de ver. oblig.* vide ſcripta & notata ibi.

L. ſi cum emptore) vide ſcripta ad *l. 1. C. de ver. oblig.*

L. ſi tibi, §. de pignore) vide ſcripta ad initium tit. *C. de pignerat. act.*

L. ſi unus in gloſſ. Per ſtipulationem, §. pactus ad ea verba (per ſtipulationem, id eſt, per acceptilationem) Adde: differt acceptilatio a ſtipulatione: ſtipulatio obligatio eſt, acceptilatio liberatio.

§. idem dicimus, ad novum contractum) non eſt novum, ut idem ſit & pactum, & contractus, ut hic, vide ſcripta ad *l. 16. C. de fide inſtrum.*

L. contra, §. ſi filius) idem in *§. præterea, Inſtit. quibus modis toll. oblig.* Oſtenditur interventu ſervi novationem non fieri. Sed obſtant multa, de quibus vide ſcripta ad tit. *C. an ſerv. pro ſuo facto poſt man. ten.*

L. in perſona, §. primo) vide ſcripta ad *l. ſi pupillus 127. inf. de ver. oblig.*

L. Avus, & pactus) Pacta ſunt facti, non juris: factum uni ex heredibus acquirere poſſumus, jus non item.

Filius vero) Opponitur *l. continuus, §. ult. inf. de ver. oblig.* ſed hæc lex non loquitur de obligatione acquirenda uni ex heredibus, ſed de exceptione pacti, ne ab uno neve ab alio petatur.

L. *Imperatores: Debitori reipu.*) Opponitur *l. 5. C. de uſur.* vide ſolutionem in notatis & ſcriptis ibi.

L. Veteribus) id eſt Labeoni: vide lib. 1. Obſervatio. cap. 10.

Venditori, & ei qui locum) & ſtipulatori: vide ſcripta ad *l. ubi, de rebus dub.*

L. inter debitorem & creditorem) At inter ipſos rata eſt conventio, & ideo quod ſolverit, id conſequetur per retentionem pignoris, aut pigneratitiam contrariam, *l. epiſtola, §. pactum, inf. h. t.* Secus eſt in ſpecie *l. 1. C. ſine cenſu, vel reliq.* diverſitatis ratio eſt, quia hac pactione onus transfertur in Dominum. At actione illa fundi dati in dotem, onus transfertur in non dominum, ſed in uxorem, quod eſt iniquum, adeoque ea pactio fiſcum lædit, ſed hæc inter paciſcentes ſervatur, ſed omnino improbatur, vide ſcripta ad *l. 16. C. ſine cenſu, vel reliq.*

L. Diviſionis) vide ſcripta ad *d. l. 1. C. de fide inſt.*

L. Epiſtola, §. pactum) vide notata ad *l. inter debit. ſup.* & ſcripta ad tit. *C. ſine cenſu, vel reliq.*

L. ſumptus) vide ſcripta ad princ. tit. *C. mand.*

L. ſi convenerit) vide ſcripta ad *l. 10. C. de loc.*

L. Qui non futurum) vide notata & ſcripta ad tit. *C. de reſcind. vendit.*

L. Imperator ſi creditores) vide Theoph. ad tit. *Inſtit.*

de successiom. quæ fiebant per bon. vendit. & notata ad *tit. C. si in causa judic. pign. cap. sit.* A

L. penul.) huic derogat *l. ult. C. de pact. inter. empt. & vendit.* vide scripta ad eam.

De Transactionibus. TIT. XV.

L. 4. Et hoc jure utimur) vide notata ad *l. an inutilis, in fin. inf. de acceptilat.*

L. 5. Cum Aquil. stipul.) hic Aquilianæ stipulationis verbo intelligitur acceptilatio, quæ eam statim subsequitur, ut in *l. pacto inf. eodem, §. est autem, Instit. quibus mod. tol. oblig. & l. 3. C. eod.* ut e contrario cum dicimus acceptilationem, sæpe intelligimus stipulationem Aquilianam, quæ debet præcedere.

L. 6. de his) Falsa est hujus legis sententia. Cur enim non licebit transigere de legato, etiam non inspecto testamento, *l. Lucius, §. ult. inf. ad Trebel. l. sub prætextu, C. de transact.* B Præterea hæc lex male posita est sub hoc titulo de transact. cum pertineat ad tit. *testam. quemad. aper.* Nam in l. 1. illo tit. pollicetur prætor se inspiciendorum testamentorum copiam facturum, quia controversiæ testamentorum dirimi nequeunt sine judicio: judex autem nequit dirimere controversiam, nisi apertis tabulis, ut enim dirimantur inspiciendi copiam fieri oportet. Vide scripta ad *l. 1. C. de reb. cred. & jurejur.*

L. 15. Aquiliana quidem stipulatio) id est, acceptilatio, vide notata ad *l. 5. sup. eod. tit.*

L. ult. accommodanda est) vide notata & scripta ad *l. 11. inf. de præscript. verb.*

AD TITULUM III. C

De Postulando. TIT. I.

L*Ex 1. quia autem*) Hinc sumpta est *l. 6. inf. de judic.* utraque est ex lib. 6. ad edictum.

Senatorium ordinem tenet) Cæcus senatorium ordinem retinet, id est, si posteaquam lectus est in senatum luminibus capiatur, non movetur senatu: At qui nunc cæcus est non potest legi in senatum. Id primum constituisse Augustum refert Dion. lib. 5. Cæcus non fit senator. Sic non potest cæcus capessere magistratum; at magistratum retinet. Idem nostri putant esse in judice cæco, quod recte quidem dicitur in furioso, si tamen longior sit furor, mutabitur, *l. judex inf. de judic.* D Hic autem §. ait cæcum retinere senatorium ordinem, & magistratum, judicandi munus eum retinere non dicit, sed judicandi munere fungi. Et sane nullum videtur judici impedimentum afferre cæcitas. Areopagitæ noctu judicabant: sicque hic §. recte congruit cum *l. 6. inf. de judic.*

§. Bestias, permittit allegare) id est, postulare.

§. An autem ex officio jurisdictionis) Ex officio jurisdicentis, *l. 1. inf. de jurisdict.* ex officio jurisdicendi, *l. 1. §. damus, inf. de suspect. tutor.* vide adnotata ad *l. 1. sup. de jurisdict.*

De His, qui notantur infamia. TIT. II.

Julianus ad edictum) id est, l. 1. Digestorum edict. vide scripta ad *l. pen. C. de condict. indeb.*

L. 1. Depositi suo nomine) vide scrip. ad *l. 10. C. de depos.*

Constituerit, habuerit) Hinc collige, nuptias inter absentes posse constitui, quod quærunt interpretes in *l. 4. inf. de spons.* E nam cum ait, notari infamia eum, qui suo nomine binas nuptias constitutas habet sibi, innuit, alieno nomine posse. Id etiam docet *l. 6. inf. de ritu nupt.* quæ est conjungenda cum *d. l. 4.* vide scripta ad tit. *de sponsalib.*

L. 28. Ait prætor, si caupo fuerit) vide scripta ad tit. *C. si mancip. ita ven. prostit.*

§. Item prævaricator) vide *l. 1. inf. de prævaricat.* in qua eadem verba reperiuntur.

L. 6. Mandati) quæ sint famosæ actiones, quæ non, vide in scriptis ad *l. 11. C. de depos.*

§. ult. Contrario) Vide scripta ad *l. 5. in fin. C. de pigner. act.*

L. 7. In actionibus) vide scripta ad *l. 10. C. de depos.*

L. 11. §. unde Pomponius) Recte Harmenopul. *ἐν τῷ πένθει*, mulier alii nubere non potest: *πένθος* est luctus dignorum, *πένθιμος* indignorum, vide cap. 20. de præscriptionibus.

De Procuratoribus, & defensoribus. TIT. III.

L. 8. §. veterani: nisi hoc) vide scripta ad *l. 19. C. de probat.* & Symmach. 1. epist.

L. 15. §. ult. duplici cautela) postrema hæc verba Triboniani sunt. Nam nostri auctores ablativis absolutis nunquam utuntur: nec etiam cautelam, sed cautionem dicunt, vel cavitionem. Idem dicendum de *l. quamvis, §. 1. inf. de pigner. act. & l. si deberi, inf. de judic. & l. si plures, inf. depos.*

L. 13. servi) conjunge *l. vulgo, inf. de administrat. tut. & l. 9. inf. rem ratam hab.*

§. Publice: ex rescripto Imp.) Citat *l. 3. C. de accusat.* quæ Alexandri est.

L. 34. Qui invicem agere) de mutuis petitionibus, vide locos notatos & scriptos ad *l. 6. C. de compensat.*

L. 35. §. pen. compellendum accipere judicium) Obstat *l. non cogendum, inf. eod.* vide notata ad eam legem, & ad l. 72. *de verb. oblig.*

L. 40. §. ratihabitionis) vide scripta ad *l. 19. C. de prob.*

L. 45. ad compellendum defendere) Obstat *l. sed & ea, §. pen. sup. eod.* Dicendum: hanc legem loqui de procuratore rei, qui non cogitur absentem defendere, etiamsi caverit judicatum solvi, sed liberatur præstando ex cautione quanti res est: legem autem alteram loqui de procuratore actoris, qui eum, cujus nomine agit, si mutuo agatur, cogitur defendere judicio accepto, nec liberatur præstando quanti ea res est, vide scripta ad *l. 72. inf. de verb. oblig.*

L. 60. mandato generali) mandatum generale, ut indicant duæ præcedentes leges, est libera universorum, sive omnium bonorum, & negotiorum procuratio, & administratio, vide scripta ad *l. 4. C. de reb. cred. & jurejur.* Hic autem procurator potest jusjurandum deferre, solvere, pacisci, alienare, pignori obligare, & permutare, si hoc expediat. At lex ait, non posse eum transigere, quod videtur falsum, *l. præsens, C. de transact. l. interdum, inf. de furtis*; sed legendum deminuendi, pro decidendi, ut in *l. Lucius, §. ult. inf. de administ. tutor.* Sententia ergo est, eum procuratorem ea quidem posse expedire, quæ continentur duabus præcedentibus legibus: At transigere deminuendi caussa non posse.

L. 68. Quod procurator) Recte notat Accurs. hanc legem accipi de procuratore præsentis, vide scripta ad *l. 72. inf. de verb. oblig.*

L. 72. Non semper) id est, nisi in mutuo & promutuo.

Acquirimus actiones) Sic & qui mihi facientem furtum deprehendit, parat mihi furti manifesti actionem, sic qui interpellat meum debitorem, perpetuat mihi obligationem, *l. si quis, inf. de usur.* vide fuse scripta ad *l. 2. C. per quas pers.*

De Negotiis gestis. TIT. V.

L. 3. §. 1. hæc verba si quis) vide scripta ad *l. 1. inf. de verb. signif.*

§. pupillus, quo factus est locupletior) hoc solo casu pupillus naturaliter obligatur, vide notata ad *l. quod pupillus 127. inf. de verb. oblig.*

L. 6. §. 1. mutuam pecuniam) vide scripta ad *l. 13. C. si cert. pet.*

§. Sed si quis filii tui, vel servi) vide scripta ad *l. 7. C. quod cum eo.*

§. Item quæritur) vide scripta ad *l. 8. C. de cond. indeb.*

L. 18. §. vel mandati, vel negotiorum) vide scripta ad tit. *C. an servus pro suo fac. post manumiss. ten.*

L. 26. Procurator) Procurator sæpe pro gestore accipitur, ut hic, vide scripta ad *l. 4. C. mand.*

L. 31. si non sit conscius) vide scripta ad *l. 4. de his, qui accus. non poss.*

L. 32. scilicet ad exemplum) vide scripta ad *l. 13. C. si cer. pet.*

L. 38. Maximas usuras) hoc est centesimas. Alius casus,

ſus, quo tutor præſtat graviſſimas uſuras, eſt in *l. tutorem qui, inf. de adminiſt. tut.* Alias præſtat ſemiſſes. Vide ſcripta ad *l.26. de uſur.*

L.44. ſi ſervi) vide ſcripta ad *l.3.C.Quod cum eo.*

L.48. Et tu mecum habeas) Opponitur *l.ſi filiusfamil. inf.de tutor.* dicendum: tutelam attingere dupliciter accipi: Aut enim attingit quaſi gerens negotium filio, & tunc tenetur tantum de peculio, vel de in rem verſo: aut adminiſtrans rem pupilli, & tunc tenetur in ſolidum, vide ſcripta ad tit.*C.quod cum eo, qui in alien.poteſt.*

L.47. in extraordinariis judiciis) At hodie omnino non obſervatur, ne in ordinariis judiciis quidem, *l.1. C.de nu.jure quirit.toll.*

De Calumniatoribus. TIT. VI.

Eſt ex hoc edicto actio in quadruplum annalis, vide cap.20. de præſcription.

B *L.4. Repetere poteſt*) At in edicto vi honorum raptorum, & de furtis non ita cenſuit prætor.

L.5. In heredem) vide ſcripta ad tit.*C.ex dolo defuncti in quant.*

§.1. *Sed etiam*) Si dedi ne Titio fiat negotium, ex eo habeo condictionem ob turpem cauſam, Titius actionem in factum in quadruplum, *l.ſi quis ab alio, inf.eod.* Si dedi ne mihi fiat negotium, mihi condictio competit, atque etiam in factum in quadruplum, ſed tamen in quadruplo ineſt ſimplum. Ideoque ſi egero condictione, ſupereſt tamen per actionem in factum tripli petitio, quod amplius in ea eſt, non integri quadrupli. Et hoc eſt, quod ait in hoc §. 1. alterutram ſufficere, ſed aliam alia conſumi, ut ſi exegero quadruplum, non agam in

C quadruplum, ſed in triplum tantum.

L.ult. In duplum pretii) Ex lege Julia condictione data, *l.dominus, C.eod.tit.*

AD LIBRUM IV.

De in integrum reſtitutionibus. TIT. I.

LEx 8. *Confeſtim autem*) vide cap. 3. tract. de præſcript.

De eo, quod metus cauſſa geſtum erit. TIT.II.

L.9. §.Item Julianus: repromittere debere) Officio judicis.

L.12. §.1. Vim vi repellere) Th. Hermop. ad hanc

D l. τὸ παραχρῆμα ἐντὸς δύο ὡρῶν, & hic in *l.5.inf.de vi & vi arm.*

L.13. jus crediti) *l.6.C.unde vi.*

L.14. §. hæc autem: Ad ſententiam) ad rem judicatam, ſic in *l.3. inf. de uſur.*

Quadrupli condemnationem) vide notata ad *l.3. inf.de uſuris.*

§.*pro eo autem cavendum eſt*) Ergo judicialis eſt hæc cautio, §.1. *Inſtit. de diverſ.ſtipul.* vide ſcripta ad *l.39. inf.de leg.1.* & ad *l.5.inf.de verb.oblig.*

§.*Eum qui metum fecit: de dolo*) Dolus, vis, & metus concurrunt: vide ſcripta ad princ.tit.*C.de reſcind.vend.*

L.16. §. ult. in heredem) vide ſcripta ad tit. *C. ex del. defunct. in quant.*

L.21. §. ſi dos metu) Dolus, metus, & vis concur-

E runt, & vitiant ipſo jure contractum bonæ fidei: quin & ex ſtrictis vitiant ſtipulationem dotis, ut hic, ſed non etiam ſtipulationem quamvis, *l.ſi quis, inf.de verb. oblig.* non enim eodem modo ſtrictæ ſunt ſtipulationes: vide ſcripta ad principium tit. *C.de reſcind.vend.* Græci ad hunc locum notant, exceptionem bonæ fidei judiciis, ἐνεῖναι καὶ αὐτῇ τῇ φύσει τοῦ συναλλάγματος, vide notata ad *l.ſed etſi inf. ſol.matrim.* & ſcripta ad *l.hujuſmodi legatum, inf. de leg.1.*

L.23. Apertiſs.probat.) nam generaliter onus probandi transfertur in eum, contra quem præſumptio incumbit, *l.generaliter, §.ſi petitum, inf.de fideicom.libertat.*

De dolo malo. TIT. III.

L.7. Et eleganter) vide notata ad *l.ſi mulier, §.ſi dos,*

A *ſup. tit. prox.* & ſcripta ad *l.36.inf.de verb.oblig.* & *ad tit. C. an ſervus pro ſuo facto poſt manumiſſ.* & *ad prin. tit.inf. de reſcind. vendit.*

§.*Servus pactionis*) vide ſcripta ad tit.C. *an ſervus pro ſuo facto poſt manum.* & *ad l.104.inf.de verb.obl.*

De dolo actionem) quæ noxalis eſt.

Si nolit expromiſſorem) vide notata ad *l.qui liberti, in fi. inf.de bonis libert.* & ſcripta ad *l.5.§.ſatis acceptio, inf.de verb.oblig.*

L.9. minimam) vide ſcripta ad *l.4.inf.de heredit.vend.* & ad tit. C. *de reſcind. vendit. in princip.*

§.2. *ut optem ſervum*) Cui homo generaliter legatus eſt, non poteſt optimum eligere, *l.legato, inf. de legat.1.* At cui optio relicta eſt, optimum optare poterit, vide ſcripta ad *l.5. inf.de leg.1.* Nec obſtat *l.ult. §. ſed & ſi*

B *quis, C. commun. de legat.* Nam in ſpecie ejus §. is, qui dicitur non poſſe eligere optimum, non habet optionem ex teſtamento, alioquin eligeret optimum, ſed electionem habet ex ea conſtitutione, ceſſante eo, qui debet eligere.

L.10. ſequeſtraria) *L.ſi in Aſia, §. cum ſequeſt. inf. depoſ.*

L.ſi plures, §.ult. hæc actio in heredem) quæ ex delictis oritur, & rei perſecutoria eſt, vide ſcripta ad tit. *C. ex dolo def. in quant.*

L.Arbitrio, quanti actor in litem) Vide ſcripta ad *l. pen. C.de reb.cred.* & *jurejur.*

§.*Si ſervum quem*) Obſtat *l.legis Aquiliæ, inf. ad leg. Aquil.* vide ſolutionem lib.60. βασιλικῶν tit.3. & ſcripta ad *l.cum res, §.ſed ſi Stichus, de leg.1.*

C *L.ſi fidejuſſor*) vide ſcripta ad *l.49. inf.de verb. obligat.* quæ obſtat huic legi, vide ſolutionem in notatis ad *d. l.49.*

L.Quod ſi deferente per jusjurandum) vide ſcripta ad initium tit. C. *de reb.cred.* & *jurejur.*

Tranſactum) de ſuo jure.

L. Nam ſufficit) humana pœna eſt ſi per principem pejeratum ſit, non ſi per Deum, vide ſcripta ad *l. 2. C.de reb.cred.* & *jurejur.*

L.ſi legatarius) Opponitur *l.ult.inf. in fi. C. de reb.creditis* & *jur.* in qua datur condictio incerti. Dicendum, hanc legem loqui de legatario, qui non juravit herede deferente, ſed ultro juravit, atque ita perſuaſit heredi ſibi ſolutum deberi: hoc caſu tenetur de dolo, quia non tam ſuo errore, quam legatarii fallacia deceptus fuit. At in *d.*

D *l.ult.* ideo non tenetur de dolo, cum ex ſua facilitate jusjurandum detulerit, qua ex cauſſa habet condictionem indebiti. Vide ſcripta ad *l.1.C.de rebus cred.*

L.ſi cum mihi) Cum hac lege conjungenda eſt *l.quis ſaxum, inf. de donat.* vide notata ad eam, & ſcripta ad *l.permiſiſti, inf. de præſcript. verb.*

De dolo actio locum habet) quoniam fallacia tua factum eſt, ut ego ea in re ſumptum facerem, *l.16. §. ult. inf.de præſcript.verb.*

L.quod venditor. Adverſus dictum promiſſumve) ſic in *l.17.§.ult.l.38.l.47.* & *l.pen.inf.de ædil.edic.* vide ſcripta ad principium tituli C. *de ædilit. action.*

De Minoribus xxv. *annis.* TIT.IV.

L.3. §.3.ut a momento) hic momentum pro hora ſumitur, vide cap.1. de præſcript.

E *Biduum pro uno*) vide cap.3. de præſcript. Sic & obſervatur in aliis cauſſis, ut in uſucapionibus, temporalibus actionibus, actione judicati, non autem in lege commiſſoria.

§.*Sed utrum. Proinde ſi juſſu*) vide ſcripta ad *l. 2. C.quod cum eo.*

§. & *ſi heres, in diebus centum*) vide ſcripta ad *l.1. inf. de jure delib.* & *l. 1. inf. de jur.* & *fact. ignor.* & hic, & cap.15. de præſcript.

L. verum: Reſcripto Divi Severi) Intelligit Alexandrum Severum, cujus conſtitutio exſtat in *l. 1. C. de noxal. actionibus.* Eundem Severi nomine intelligimus in *l.cum alter, inf.de compenſat.* vide ſcripta ad tit.C. *an ſerv. ex ſuo facto.*

L.17.

L.17. si minor circumscriptus) *l.3. §.ult.inf.pro soc.* nam A
dolus caussam dans contractui bonæ fidei ipsum vitiat, vide scripta ad princ.tit. *C.de rescind. vendit.*

§.idem Pomponius naturaliter) id est, secundum naturam & substantiam hujus contractus, *l.8. C.de rescind. vendit. Novel.* xcvii. ἐμπορικῶς, id est, ut fit in mercimoniis, vide scripta ad *d.l.8.*

L.destitisse) repetita est hæc sententia in *l. destitisse, inf. de judic.* vide notata ad eandem legem.

L.quod si minor, §.si servus, aut verberibus castigandus) At non castigatur a prætore, verum a domino, aut ab eo, cui dominus servum verberandum tradit, vide scripta ad *l.1.inf.de jurisdict.* & *l.si unicus, inf. de injur.*

L.illud: dari solet repetitio. Et dabitur utilis condictio non directa.

L.33. Flor.32. Curationem etiam restituisset.) Sic in B
l. tutor qui repertorium, §. ult. de administrat. tut. vide scripta ad *l.22. inf. de verb. sig.*

L.auxilium: sine calumnia) At hodie tenetur de calumnia, *Novel.*cxvii.

L. Æmilius lege commissoria) de qua Cicero libro 12. ad Atticum, vide scripta ad *l. pactum, C. de pigner.act.*

Apud præfectum urbi provocaverat) A præfecto urbi ad principem appellatur.

De capite minutis. TIT. V.

L.2. amissione civitatis, sive libertatis) maxima, aut media.

§. ult. id est, actio, quæ restituitur ex hoc edicto: hoc sic accipiendum, nisi principalis actio sit temporalis: vide notata & scripta ad *l.7.C.quod cum eo.* C

L.3.§.emancipato filio) At hodie, qui emancipatur, capite non minuitur, cum vigeat emancipatio Anastasiana & Justiniana, vide notas ad tit.10. Frag.Ulp.

L.7. Jure alieno) *leg. quæ jure agnationis proximis potissimum deferuntur.*

Ex quibus causis majores vigintiquinque annis in integrum restituuntur. TIT. VI.

L.3. Ultra tempus) id est, quatuor menses, *l.10.C. de assessor*, vide cap.16.de præscript.

L.8. §.1. Quæ lex) vide cap.3.de præscript.

De alienatione judicii mutandi caussa facta. TIT. VII.

Judicii) Futuri non præsentis, ut in tit. de litigiosis accipimus. Quare ad hunc titulum non pertinet ea regula, qua dicitur, rem litigiosam non posse donari, vendi, pignerari, atque si is, qui emit, de ea agat, repelli ex- D
ceptione, vide notata ad tit. *de distr.pign.inf.*

L.vel post annum) vide cap.20.de præscript.

L.quia pertinet) vide scripta ad tit. *C. ex delic. defunct. in quant.hered.*

De receptis, qui arbitrium receperunt ut sententiam dicant. TIT. VIII.

L.1. Compromissum) Compromissarii arbitri, judices quidem sunt, etsi nec jurisdictionem, nec notionem habent: horum tamen proprie judicium non est. Cum judicium dicimus, ordinarium dicimus, de quo Constantin.Harmenop. lib. 1. Epitom. lib.4. Et Novel.cxx. & cxii. vide scripta ad initium tit. *inf. de judic.*

L.9. §. si quis judex) Obstat *Novel.* lxxxvi. ex qua efficitur, judicem posse compromissum recipere. Dicendum: judex ejus rei, de qua judex est, arbitrium susci- E
pere non potest ex pœna, & compromisso. At honorariam operam, veluti amici suam interponere potest: hæc est sententia *d.Nov.*lxxxvi. in qua hi, qui honorariam operam interponunt, dicuntur μεσίται μεσάζοντες. Judex ejus rei, de qua judex est, μεσίτης esse potest, non arbiter compromissarius.

L. Julia) De variis legibus hujus Juliæ capitibus, vide notata ad *l.2.inf.de judic.*

§.ult. si sordes) vide notata ad *l. cum prætor, inf. de judic.* & *l.2. inf. de senat.* nam hi etiam judices dare non possunt.

L.14. §. ult. Sed juret sibi) vide notata ad *l. Pomponius, inf. de re judic.*

A *L.26. §. ult. Modicum tempus*) vide cap. 35. de præscript. hoc autem tempus modicum Græci interpretantur esse decem dierum, argum. *l.promisso, §.ult. inf.de constit.pecun.*

Agi ex stipulatu) vide scripta ad *l.84.inf.de oblig.*

L.Celsus: Postea auferatur) vide notata ad *l.magnam, C.de contrah. & commit.stipul.* & *l.sancimus, C. de fidejussor.*

Contra ubi) vide scripta ad *l.84. inf. de verb. oblig.* & *ad l.2. C. de jure emphyteut.*

L.diem, §.1. Pœna committetur) vide scripta ad *l.57. de verb.oblig.*

§. ultim. Incerti) vide scripta ad *l.58.* & *74. inf. de verb.oblig.*

L.non ex omnibus: pecuniam eum) Ergo compromissa-
B rius judex mulctare potest. Constant. Harm. lib.1.tit.4. hoc quia illi lege datum est.

L.cum lege minor 20. annis) vide cap. 28. de præscript. Ex hac *l.*multi notant, *minorem* xxv. *annis* posse judicem fieri, dummodo non sit minor decem & octo annis, ex *l.quidam, inf.de re judic.* Verum id negat Constantin. lib.1. Epit.tit.4. Quod verum est: Nam minor xxv.annis, nec in curiam legi potest, *l.non tantum, inf. de decurion.* nec admittitur ad munera civilia, quæ patrimonialia non sunt, *l.2. §.ult. inf. de vacat. muner.* nec ad honores, nisi cogente penuria, *l.2. qui ætate se excusant. lib.10.C. l.2. qui & adversus quos.* Item beneficio Principis, item beneficio liberorum, nam pro numero liberorum remittuntur anni, *l.2.inf.de minorib.* Quin & si minor ex caussa in curiam ante 25. annum admissus
C fuerit, non poterit suffragium ferre ante 25. annum, *l. ad rem publ. l. spurii, §.1. inf.de decurion.* Subjicitur: nec ante annum 25. patrem judicare. Nec obstat hæc lex: nam ea non definitur, patrem minorem 25. annis posse judicem fieri, sed si evenerit, ut minor 20. aut 25.annis ex partium consensu judex eligatur, aut detur, ait *l.Julia*, eum non cogi invitum judicare: majores ceteri coguntur. Non obstat quoque *l. quidam, inf. de re judic.* nam ea non statuit minorem 25. annis posse judicem fieri, sed si evenerit, ut is sit judex datus ex consensu partium, tueri secundum sententiam ejus oportere, dummodo non sit minor xviii.annis, nam nec quis ex consensu potest judicare aut decurio esse, *l.19. C. Theod. de decur.* Postremo non obstat *l.cum prætor, inf.de judiciis,* in qua recensetur, qui non possunt judices dari, ut ser-
D vus, senatu motus, aut impubes. Puberem non excipit. Sed ideo loquitur de impubere, quia impubes nullo modo potest dari, ut nec ceteræ personæ enumeratæ in *d.l. cum prætor.* Pubes vero potest ex consensu partium dari.

L. Julia) hujus legis Juliæ capita notata sunt multa in *l.2. inf. de judic.*

L.in compromissis) vide scripta ad *l.43. de verb.oblig.*

Arbitrium) meum.

Nautæ, Caupones, Stabularii, ut recepta restituant.

TIT. IX.

Quid distet hæc actio ab actione depositi, vide not. ad *l.3. ex hoc, inf. eod.*

Nautæ) id est, exercitores, vide scripta ad tit. *C. de exercit.*

L.1. §.ult. Et factum non solum) Opponitur *l.1. in fi.*
E *inf.furti advers. naut. caup.stab.* ubi dicitur non præstari vectorum factum. Dicendum in hoc t. duas proponi actiones exercitorias. Una est de recepto in simplum, quæ dicitur in factum. Altera est actio in factum ex delicto nautarum, ex quasi delicto exercitoris, qui videtur delinquere, quod improbis nautis utatur, & hæc est in duplum, in eamque non venit factum vectorum, id est, si quid deliquerint, non tenentur, nisi recepti nomine, etiamsi vectori id subripuerint. Si subripuerint quod exercitor non recepit salvum fore, non tenetur, vide scripta ad tit. C. *de exerc.act.*

Sed & vectorum) τῶν ἐπιβατῶν.

L.3.§.1.in deposito dolus) *l.1. C. depos. l.2. §. & generaliter, vi bon. rap.* Alias differentias inter actionem hanc

hanc & actionem depositi, vide in scriptis ad princip. *tit. C. depos.* ut quod hæc sit stricta, depositi bonæ fidei, tam directa, quam contraria. Item quod subrepta re nautæ, &c. furti actio datur, *l.4. inf.eod.* non depositario, vide scripta ad princ. *tit. C. depos.*

§. *Item si servus exercitoris*) vide scripta ad *tit. C. de exerc. act.*

Quia ob receptum) Si non recepit, locum habet noxalis actio, *l.1.§.servus, inf. fur. adversus naut. caup. stab. l.ult. §.servum, inf. eod.*

L.4. Sed & ipsi nautæ) vide not. ad *l.3.§.1.inf.eod.*

L.ult. §.servorum autem suorum) Si non receperit salvum fore, nam tum tenetur in solidum, *l.3. §. item si, inf.eod.*

AD LIBRUM V.

SECUNDÆ partis Digestorum Liber primus est hic Quintus, qui vocatur *de Judiciis.* Reliqui etiam libri sex appellantur a Justiniano de judiciis in constit. Digestis præposita. Quare quidam putant, generalem esse titulum, quia est de judiciis, & pertinere ad totam hanc partem. Idem censent de partis tertiæ tit.1. de reb.cred.quod ea pars contineat lib. 8. qui singuli vocantur de rebus. Id si ita est, cur reliquæ non habent etiam generales titulos? reliquarum partium libri omnes appellantur singulares in *d. constit.* Denique tit. de judiciis ad hanc totam partem pertinere non potest: nam judicia vocamus disceptationes, quæ fiunt apud judices, & assessores introductis litigatoribus, ut ait Harmenop. lib.1. tit.2. Constat judicium *ἐκ τῶν προκαθεζομένων*, id est, judicibus, & *συγκαθεζομένων*, id est, assessoribus, & *παρισταμένων*, id est, advocatis, *καὶ δικαζομένων*, id est, litigatoribus, *καὶ ἐντολέων*, id est, procuratoribus, usque ad sententiam, *l.judex, inf. de re judic.* Porro de his judiciis, de eorum ratione, & ordine in hujus tantum quinti libri tit.1. tractatur, non in sequentibus. Idem dicendum de *tit. de reb.credit.inf.* Vide notata ad dictum titulum de rebus creditis, & fusius scripta ad hunc locum. Quia vero hæc secunda pars ex constitutionibus Justin.ordinem judicior. toto contextu juris studiosis tradit, ideo ejus partis tit. nuncupantur de judic.licet non sint de judiciis. Eadem ratione tertia pars a primo titulo appellatur de rebus. Reliquarum vero partium tituli auditoribus sigillatim traduntur, non integra illa pars, unove tenore, ut si 4. pars uno tenore traderetur, reliqui ejus libri nuncupationem sumerent a tit. de pignoribus, ejus partis primo, non ex traditionis, sed ex conventionis ratione, vide scripta hic & ad *rub. C.si cert.pet.*

De Judiciis, & ubi quis agere, vel conveniri debeat.

TIT. I.

Putabat Æmarus Ranconetus pro *de judiciis*, in edicto perpetuo scriptum fuisse, *de vindiciis.* Male: Nam in C.Theod.& Sentent.Pauli idem ordo traditur. Id dicebat motus, quia de vindicationibus hic traditur.

Et ubi) id est, in quo loco, id est, de foro competenti, ut est in C.

L.1. In sum. Bart. prorogari) Male hic accipit prorogare jurisdictionem: nam prorogare ad tempus refertur, *l.2. §.si & judex, inf. eod.* ut si quis intra certum tempus sit judicare jussus, id prorogari poterit, si etiam accedat judicis consensus.

Si se) Summa hujus legis primæ est: ex consensu litigantium eum fieri judicem competentem, qui ex ordine est incompetens, dummodo judex fit.

L. 2. Consensisse) Consentire videntur litigatores si certo sciant, se ejus, in quem consentiunt, jurisdictioni non esse subjectos.

Non habet consensum) *L. si per errorem, sup. de jurisdict.*

Viribus præturæ) idem vi imperii, *l. cum prætor, inf. eodem.*

§.1. *L.Julia judiciorum*) Leges judiciorum multæ fuerunt: inter ceteras hæc lex Julia, de qua Gellius lib.14. cap. 2. Macrob. Satur. 1. cap.10. ubi eam vocat Augusti *l. & edictum.* Ea complectebatur quædam de divisionibus dierum, itemque de comperendinationibus, & de aliis legitimis ritibus judiciorum, itemque de feriis. Præterea ut inter privatos consentientes cujusvis sit jurisd. item ut judex rei, de qua judex est arbitrium eripere, & in se compromitti jubere non possit, *l.9. §.si judex, sup.de recept.* ad hæc ut minor 20. annis judicare non cogatur, in *l. cum. lege, sup. de recept.* ubi fuse, an minor 25. annis possit judicare, notatum est. Postremo ex l. Julia est, ut in l.Juliam de ambitu incidat reus, vel accusator, qui intrat domum judicis: hac de re vide Constitutionem Valentis & Gratiani in notatis ad *l. singularem, inf. ad l.Jul. de amb.* ubi ea legis Juliæ sententia exstat.

§.*Si & judex, Prorogatio*) Hic convincitur interpretum error, qui putant prorogare jurisdictionem esse, cum ex consensu partium aditur incompetens judex.

In Glossa. Inhibita) ibi Rancon. non adde: legitimum tempus excedere non debet. Et quæ mox sequuntur, quandoque de personis, ad personas, ut *sup. eod. l. 1.* quandoque de re judicata, ad reum, ut *inf.eod.*

§. *Legatis*) Agitur hic de his, qui habent jus revocandi domum.

Revocandi dom.) Domum revocat, id est, larem seu domicilium, qui vocatur ad forum, non omnino incompetens, & tamen postulat litem transferri ad locum sui domicilii. Forum autem revocat, qui ratione dignitatis, militiæ, aut sacerdotii non nisi certum forum agnoscat. Qui vocatur ad forum incompetens, invocat competens.

§.*Qui tutela reddenda*) Obstat *l.non alius, inf.eod.* vide solutionem in notatis ad eam l.

§.*Item si*) Hic §. non loquitur de legatis, sed de aliis, qui habent jus revocandi domum.

§.*In omnibus*) Hujus §. *pen. verba Ulp.* non esse, sed Triboniani stylus satis indicat. Primum quod ait, protelare. Hoc verbum Justiniani est pro proferre in *l. properandum, C. eod. tit. l. cum antiquioribus, C.de jure delib.* & sic ponitur in *l.3.in princ.*quæ Triboniani quoque est, *de damn.infect.* protelare ibi, est proferre, extendere. Admonitoniis quoque verbum Triboniani est, & hic sumitur pro conventione exsecutoris, ut in *l.ult. C. de duobus reis*. Justiniano in Nov. dicitur *ὑπόμνησις*, *un adiournement*. Hoc quoque verbo Ulp. numquam utitur: sensus vero est. Domo revocata atque adeo prolatis rebus, ex ea prolatione nullum præjudicium fieri creditoribus circa temporum præscriptionem, si creditores habeant aliquam act.temporalem: nam interim ejus tempus non curret, *l.ult.in fin. C.qui bon. cedere poss. l. ult. §.donec, C.de jure deliber. Nov. 115. §.pen. & Nov.123. §. si vero.* Obstat huic §. *l.28. §. sed & si dies, inf. eod.* vide eo loco solutionem.

§.*ult. Mulctæ dicendæ jus*) inter mulctam, & pœnam differentias notatas invenies in *l.aliud est fraus, inf.de verb.sign.* vide scripta ad hunc locum, & not.ad *d.l.* Is tamen potest mulctam dicere, cui ajudicatio data est. Adjudicatio, & addictio idem: ergo & is tantum potest mulctam dicere, qui & addicere. Nam in mulctæ dictione addictio interveniebat. Gellius lib. 11. cap. 1. addicere autem tantum possunt magistratus populi Rom. & provinciales, *d.l. aliud est fraus.* Ideo & ii soli possunt mulctam dicere.

Quibus publicum judicium est) id est jurisdictio. Flor. *quibus publice judicium est*, id est, qui publici judices sunt, ut sit sensus: mulctæ dictio jurisdict. est. Sed necesse est, ut qui mulctam dicit, jurisdictionem habeat inter omnes. Procuratori itaque Cæsaris non datur mulctæ dicendæ jus, quoniam hic publice jurisdictionem non habet, sed inter certas tantum personas, nempe fiscum & privatos, *l.2.C.de modo, &c.* Item nec curator reip. *λογιστής*, *l.3. C. de modo mulct. l. ult. sup. de offic. adsess.* quoniam is est tantum judex rerum ad civitatem per-

pertinentium. Defensores quoque civitatis, ἔκδικοι jus dicendæ mulctæ non habent, *l.1. C. de offic. jurid. Alexand.* quoniam ii non erant publici judices, sed cognoscebant inter plebejos ad certam summam, *Nov.15* hi mulctæ jus non habent, *l. defensores 1. C. de defens. civit.* multo minus pedanei judices mulctæ dictionem habent.

Nisi hoc specialiter eis permissum sit) Hæc verba Triboniani sunt: nam pedaneis, seu specialibus judicibus interdum permissum est mulctam dicere, *l.ult. C. de sportul.* ex qua hi possunt coercere exsecutores litium, qui improbato more in lite instruenda versantur: denique potest pedaneus mulctare, si in dando judex ei permiserit. Judex compromissarius potest mulctare, alioqui nunquam perveniet ad judicium, *l. non ex omnibus, sup. de recept.* Constantinus Harm. lib.1. epitom. tit.4. quia hoc illi lege datum est.

L.3. Non videntur) Sensus est: qui habet jus revocandi domum, vocatus quidem venire debet: sed si non venerit, non mittetur adversarius in bonor. possess. quoniam, qui præsens est, aut qui habet jus revocandi domum, fraudationis caussa latitare non videtur.

Frustrandæ actionis) Legendum, *fraudationis*, ut in *l. eo tempore, inf. de peculio, l. Fulcinius, quibus ex caussis in possess. l. 5. inf. de bonis auctor. judicis poss.* Cicero pro Quintio.

L.4. Lis nulla) jure ordinario nulla lis est inter patrem & filiumfam. extra ordinem sæpe lis est. Contra hanc *l.4.* opponuntur: Primum, restitutionem in integrum esse, *l. si intra, C. de restit. in integr. l. si filius, sup. de minorib.* Datur & actio in *l. etiamsi, §. ult. sup. de minor.* Paulus lib.1. Sentent. & filiumfam. restituit adversus patrem, *l.3. ego etiam filiamfamil. sup. de minor.* ubi filia de dote adversus patrem restitui dicitur: sed dicendum, id fieri extra ordinem, restitutio in integrum ex edicto de minoribus est extraordinaria. Præterea caussa dotis filiæ est propria, ut castrensis peculii filii: sic extra ordinem filius a patre alimenta poscit.

L.6. Cæcus) Hæc lex sumpta est ex *l.1. §. quamvis, supra de postul.* & est ex eod. lib. Ulp. vide notata ad *d. §. quamvis*, ubi hæc l. exponitur.

L.7. Posteaquam in jus) quinimo is, qui in jus vocatus est, antequam lis sit contestata, obveniente militia non poterit mutare forum: nam sufficit præventio. Præventus est, qui in jus vocatus est, *l. qui autem, sup. si quis cautionibus*: vide not. ad eam & solutionem.

Jus revocandi forum) Forum revocant, qui ratione militiæ, dignitatis, sacerdotii, non nisi certum forum agnoscunt, qui vocati ad forum jure incompetens, invocant competens.

L.8. Si quis in legatione constituerit) Obstat *l. eum qui, §. 1. inf. de constit. pec.* Sed in eo manifeste desideratur negatio: vide not. ad *d. l. eum qui.*

Non cogitur) Si tempore legationis debere cœpit, cogitur.

L.9. Insula) Notandus Aristot. locus in lib. de mundo. Insulas ait alii ἐξαιρέτως ποιοῦσι, id est, *insulas alii censent præcipuo quodam jure*, & eas eximunt a jure finitimarum partium. Alii tribuunt eas finitimis partibus, quorum sententiam nostri sequuntur: Insulæ Italiæ pertinent ad forum Italiæ: Insulam insulani Italici agnoscunt commune forum Italiæ. Idem in provinciis obtinet.

L.10. Destitisse) hæc lex pertinet ad tit. de calumniatoribus, ut docet cum ipse contextus, tum inscriptio, quæ sumpta est ex lib. 10. ad edictum, in quo exposuit Ulp. edictum de calumniatoribus, quo coercentur, qui a lite instituta calumniandi animo desistunt ab accusatione. Ideoque in eo quæritur quid sit desistere. Hanc eandem sententiam Tribon. accommodavit ad edictum de minoribus in *l. destitisse, sup. de minor.* Pertinet etiam hæc Sent. ad SC. Turp. quo puniuntur tergiversatores. Hi sunt, qui omnino destiterunt.

L.10. destitisse) vide *l.6. inf.* ad SC. Turpil.

A Negotio) Negotium pro lite sumitur, ut in *l.4. inf. de re milit. l. qui explicandi, C. de accusat.* & ideo executores modo litium, modo negotiorum dicuntur.

Destitisse non videtur) Nec tenetur edicto de calumniatoribus, etiamsi accepta pecunia desistat.

L.12. cum prætor) Qui dare, & dari possunt judices.

§.1. Quibus lege) Ergo judicis datio est legis, non jurisdictionis, non competit magistratus jure. Obstat *l. imperium, sup. de jurisdict.* vide not. ad eam, & ad *l. eum qui*, illo tit. & scripta ad hunc locum.

§. Is quoque legati proconsulum) Sed legati proconsulum hoc non agunt ex mandato, quia quod proconsul ex l. habet, non comprehenditur mandato jurisdictionis. Legatus enim proconsul. hoc habet ex aliqua lege, non ex mandato, *l. legib. sup. de officio procon.* argum. *l. 1. §. damus, inf. de suspect. tutor.* Cognitio de suspecto tutore proconsuli lege specialiter data est, quia hæc cognitio non comprehenditur mandato jurisdictionis, legati possunt tamen lege cognoscere de suspectis tutoribus, non ex mandato, sed ex legis sententia, *d. §. damus*, quoniam ea cognitione non sunt indigni, cum in eos jus omne contulerit proconsul, vide scripta hic, & ad *l. 1. sup. de jurisdict.*

§. Item hi, quibus more) Urbani magistratus dant suo jure judices, id est, more majorum, sic mulctam dicunt more majorum, id est, suo jure, Gellius lib.11. cap.1. Dant autem judices magistratus urbani cujuscunque ordinis, *l. ult. inf. quis & a quo appel.* ut prætor, præfectus urbi, præfectus prætorio, *l.1. eod. t. l. ult. sup. de offic. præfecti urbi.* Quæstor judices dabat. Cicero in Divinat. Item consul, *l.1. denique, inf. de appell. l. eum qui, sup. de jurisdict.* vide notata ad *d. l. eum qui, & l. imperium, sup. de jurisdict.* & scripta ad *l. 5. ejus tit.*

Vim imperii) id est, vires præturæ, *l. 2. sup. eodem titul.*

§. Non autem, & impubes) Hinc vulgo male colligunt, minorem 25. annis posse judicem fieri, vide notata ad *l. cum lege, sup. de recept.*

Qui senatu motus) Quoniam impeditur l. Julia repetundarum, *l. 2. sup. de senator.* in qua turpitudo sordes significat, ut si pecuniam accepit ob sententiam in senatu dicendam. Sic *l. 9. §. ult. sup. de recept.* αἰσχροκερδία.

L.13. In tribus istis) hæc lex repetita est in *l.2. inf. communi divid.* Vide de tota hac l. ad *d. l.2.* & scripta in hunc locum.

Qui ad judicium provocasset) id est, qui prior judicem postulasset.

L.14. Sorte res) Sors adhibetur ordinandi tantum judicii caussa, ut sciatur quis sit actor, quis reus. Et tamen ipsa hæc judicia duplicia sunt. Uterque vindicat, & ab utroque vindicatur.

L.15. Filiusfamilias) Legendum *filiifamil.* ut sit sensus: Judex litem de peculio institutam adversus patrem filiifamil. nomine suam fecit, id est, in ea lite male judicavit. Quid fiet, si judex in actione de peculio, quæ filiifamil. nomine instituitur, male judicarit? damnabitur in veram æstimationem litis. Judex debuit patrem damnare in tantam quantitatem, quanta fuit in peculio sententiæ tempore: hoc si non fecerit judex, eandem quantitatem præstabit, quæ erat in peculio, non fuit judex filiusfamil. sed judex de peculio filiifamil. judicavit. Quid si filiusfamilias litem suam faciat? non potest teneri pater in tantam quantitatem, quanta fuit in peculio filiifamil. cum sententiam dixit, nam ex pœnali caussa pater non tenetur de peculio, *l. ex peculio, inf. de regul. jur.* Hæc actio pro pœnali habetur, & ideo nec in heredem datur, *l. prox. inf.* Præterea si pater teneretur de peculio, teneretur pro ea quantitate, quæ fuit in peculio non tempore, quo filiusfamil. male judicavit, sed pro ea, quæ fuit cum in patrem nomine filii sententia de peculio dicta est. Nam in actione de peculio spectatur quantum sit in peculio rei judicatæ tempore, *l. quæsitum, inf. de pecul. l. Fulcinius, §. si quis actionem, inf.*

qui-

quibus ex cauſſis in poſſeſſ. Non autem retro: Ideo non tenetur pater de peculio, nec filius tenebitur pro quantitate ſui peculii, cum peculium non ſit in jure filiifamil. niſi caſtrenſe, vel quaſi caſtrenſe, de quo hic nihil. Patris dominium eſt, quare fruſtra filiusfamil. in id peculium condemnaretur, cujus non eſt dominus. Præterea certum eſt, filiumfamil. qui male judicavit, teneri, non in quantitatem peculii, ſed in ſolidum. Quæret unde ſolvat, aut conjicietur in carcerem. Filiifamil. tenentur in ſolidum ex omnibus cauſſis, excepta cauſſa mutui, & dotis, *l.pen.C.qui bon. ced.poſſ.* *§.ſi filiusfamil. Inſtitut.de obligationibus quæ quaſi ex delicto.*

Litem ſuam faciat, & §. 1. judex) Litem ſuam facere judex dicitur, cum ab adverſario in eum vertitur tota lis, *c'eſt prendre le juge en partie*. Litem ſuam facit judex, qui contra leges judicat, qui in fraudem legis ſententiam dicit. Imperatores dicunt cauſſam ſuam facere, *l.* 2. C.*quorum appel.non recip.* litem ſuam facere dicunt Cicero & Gellius, & Seneca libro de conſol.ad Polyb.

§.1. dolo malo) opponitur *l.ult.infra de variis & extraord.cogn.* vide ſcripta ad *l.*5. *C.de condict. indeb.*

In fine cogatur) adde. Ac præterea notatur infamia: ſi vero per imprudentiam, juris ignorantiam male judicaverit, præſtat quod religioni judicantis videbitur, *l.ult. inf.de variis & extraord.cognit.*

L.16. Vera non eſt) Nam ea pro pœnali habetur. Hæc eſt civilis conſtitutio, ut pœnales actiones in heredem non tranſeant, *l.1. inf.de privat.delict.* vide etiam ſcripta ad *tit. C.ex delict.defunct. in quant.hered.conv.*

L.17. Suæ rei judicem) Sic nemo ſibi in re ſua arbitrari poteſt, nemo teſtimonium dicere, *tit.ne in ſua cauſa, C.*

L.18. ſi longius) Cum hac *l.*conjungenda eſt *l.pen.inf.de vacat.muner.* utraque eſt ex libro 23. Ulpiani ad edictum, in quo Ulp. expoſuit edictum prætoris de judicibus datis. Valde notandum, quod in utraque *l.* dicitur *judex operam dare*: nam hoc proprium eſt judicis operam dare: Cicer. in Verr. *Equitem Romanum, quem in conſilio habuit, jubet operam dare, quod res privata judex eſſet*, & lib. 7. epiſt. ad Fab. Gallum: *is ad me venit, dixitque judicem ſibi operam dare conſtituiſſe eo ipſo die.*

Mutari eum) vide alias cauſſas, ob quas judicium ſolvitur, in *l.judicium, inf. eod. & l.pen. C. de ped. judic. & l. pen. inf. de vac. muner.*

§.1. Unde ego) hæc verba non ſunt Ulpiani, ſed Juliani: nam hac in re ejus teſtimonio alii ſemper utuntur, *l.Julia, inf. depoſ. l.8. inf.de oblig. & act.*

Viaticulo ſuo) Viaticum in libris noſtris non tantum ſignificat ſumptum itineris, ſed quicquid paratur ad ſumptum peregre faciendum, *l. cum filiusfamil. inf. de reb. cred.*

L.21. Competenti cautelæ) hæc verba Triboniani eſſe hoc indicat, quod ablativis abſolutis auctores noſtri nunquam utuntur, nec cautelæ verbo, ſed cautionem dicunt, aut cavitionem: ſic in *l. ſi defunctus, §.ult.ſup. de procur. & l. quamvis, §. 1. de pigner. act. & l. ſi plures, inf. depoſ.*

L.23. Opus eſt) vide ſcripta ad *l.76.inf.de verb.oblig.*

L.24. quos princeps) Intelligit non eum, qui privati negotii, ſed qui publici conſilii cauſſa a principe evocatur per ſacram evocatoriam, *l.1. C. ut omnes judices tam civil. l.ult.de dignitat. lib.*12. Novella 8. Caſſiod. lib.7. hic non multum diſtat a legato, ideoque ſtatim loquitur de legat. ſic non obſtabit *§. legati, l.2.ſup.hoc tit.*

§. 1. Legati) Nam ſi ob negotium contractum tempore legationis non revocant domum, multo minus ob maleficium contractum.

L.26. Non competere in eum actionem) Dicendum videbatur cogi Legatum pati hereditarias actiones non revocata domo, quoniam adiit tempore legationis, quod autem adiit, contrahere videtur, *§.heres, Inſtit. de oblig. quæ ex quaſi contr.* Ergo & conveniri poſſe videtur. Verum aliud receptum eſt, & ſeparatur hac in re aditio a ceteris contractibus. Legatus ex uno, aut altero contractu convenitur, ex aditione non poterit. Nam hereditas omnis plerunque plena eſt negotiorum, non una eſt res, non unus contractus, ſed multitudo negotiorum, qua implicatur legatus, videndum eſt ne abducatur ab officio legationis.

L.28. In gloſſa adierit) Dele totam, & repone: Imo cogitur reſtituere, ut & adire. Nec ait non cogi reſtituere, *l. legatus*, quam hic adfert Accurſius male, ut nec *l. omnes, inf. ad Trebell.* vide notata ad *d.l.ſi legatus*, & ſcripta hic.

Trebelliani exceptio) Fallitur hic Accurſ. nec intelligit quid ſit Trebel. exceptio. Hoc ſignificat, privilegium quod Legatus, qui adiit habet, non videri tranſlatum in fideicommiſſarium ex Trebelliano: eo nomine non dari exceptionem Trebelliani, quaſi tranſlatam. Sic actionem Trebell. intellige in *l. ſi patroni, §.actiones, inf. ad Trebell.*

Perſonale beneficium) L. quia tamen, §. ult. inf. ad Trebell.

§.Sed & ſi, cauſſa cognita) Obſtat *§.penult. l.2. ſup. eod. tit.* Dicendum, tempus actionis ipſo jure currere, idque non negat ille §.ult. ſed dicitur hoc procedere ſine præjudicio creditorum. Nam ex hac cauſſa facile reſtituuntur, ſi actionis tempus fuerit continuum: nam ſi fuerit utile, ipſo jure non currit, id enim tempus non eſt utile, quo ob revocatam domum agi non poteſt.

L.30. Ubi acceptum) id eſt, ubi lis conteſtata eſt. *Nov. 90. & Nov. 123.* ideoque quoties quæritur de loco, non diſtinguitur inter locum, quo lis conteſtatur, & ubi lis judicatur: nam eodem loco utrumque fit ſemper, *l. 3. §. ult. inf. de act. empt.*

L.32. Si judex) huic l. non obſtat *lex properandum, §.ſin autem utraque, C. eod.* nam hæc lex loquitur de judice dato ad certum tempus nominatim: lex vero *properandum* de eo, qui circumſcriptus eſt legitimo tempore.

Ut legitimum tempus non excedat) Hæc poſtrema verba Triboniani ſunt, & ideo exponi debent ex *d.l. properandum.*

In gloſſ. *legit. Triennii per novam conſtit.)* Nam olim erat tantum annus, *l.2. C.Theod. ad l. Cornel. de falſ. & tit. ut intra annum, & l.reus, ſup. de minor.*

In eadem gloſſa addentes) adde, recte.

L.35. Judicium vero) vide ſcripta ad *l. 76. inf. de verb. obligat.*

L.37. Idem lib. 5. Cognitionum) In hoc lib.5. Cognitionum tantum tractatur de rebus criminalibus: vide Conſtant. In hac lege de vi criminaliter, de proprietate civiliter.

Si de vi) Hujus l. verba eadem repetuntur *inf. l.1. §.ſi de vi, ad l.Juliam de vi publ.* niſi quod in illa pro Hadrianus, legitur Pius. Unde notandum Hadrianum etiam Pium vocari, quod nomen per adoptionem ſortitum eſt.

L. 39. Judex adjicitur) Legendum, *addicitur*, ut in Flor. & in *l.judex, & l.antepen.inf.eod. tit.* addicere judicem, eſt dare judicem, addictus judex, id eſt, datus. Macrob. lib.1. Satur. cap. 16. ait magiſtratum nundinis poſſe manumittere, judiciumque addicere, ſic in *l. 12. tab.* addicere litem, eſt dare, addicere bon.poſſ. id eſt, dare. Cicero 2. Verr. vide ſcripta ad *l.12. ſupra.*

L.42. Diverterit) Divortium contractus eſt, vide ſcripta ad *l.19. de verb.oblig. & l.16. C. de fide inſtrum.*

L.43. Eum qui inſul.) Conjunge *l. 49. §. ult. inf. de fidejuſſor.*

L.46. adjectus eſt) Lege *addictus*, ut Flor. & in *l.39. ſup.* & in *l. antepen. inf. eod.* vide etiam not. ſup. ad l.39. & etiam ad *l. duodecimam, ſup. eod.* addictus, id eſt, datus. Ergo mutari debet, ſi longior eſt furor.

L.47. Quam altera pars nominatim petat) Qui ita dabitur, judex appellatur proprie editiius, Cic. in orat. pro Planco. Servius Ecloga l. 3. Virgil. in hæc verba: *In me mora non erit ulla*, id eſt, *contendam apud judicem, etiam edititium urb. quem urbs judicem eligit, apud eum contendam.*

L.49. Ad suum judicem) Revocare forum.

§.ult. Judices) vide scripta ad *l.5. in fin. ff. de obligat. & action.*

L.51. Fideicommissarii) id est, heredes, sic in *Nov.108.*

L.65. Id genus contractus) Matrimonium, dotis datio, divortium contractus est, *l.contractus, inf. de reg. jur. & hic*, vide scripta hic, & ad legem 19. *inf. de verb. oblig.* & ad *l.16. C. de fide instrum.*

L.69. decem dierum) vel ex *Nov.112.* 30. dierum, vide cap.7. tract. de præscript.

L.74. §.1. Si inter litigatores conveniat) Et ipse quoque consentiat. Paulus *lib.5. Sentent. tit.5. l.inter convent. inf. ad municip.*

L.77. In privatis) vide notata ad *l.ult. C. de impub.* in fin. *Patrem judicem*, id est, pater in re filii judicare potest (*) ut hic: at jus dicere non potest, ut plus est esse prætorem, quam judicem datum.

L.80. Judex additus) Lege addictus, ut Flor. & in *l.39. & 46. inf. eod.*

L.81. Ex aliqua l.) Qualis est is, cui magistratus mandavit suam jurisdictionem, ut legatus proconsulis.

De inofficioso testamento. TIT. II.

L. 9. Denuntiatione) Quæ præcedere solet actionem tam in personam, quam in rem.

L.8. §.1. Litis ordinandæ) quæ præparat querelam inoffic. testamenti.

§. unde si quis) Ab hujus §. sententia excipe filios, ex *l.jubemus, C. ad Trebel.* quia huic §. derogatur, vide not. ad *d.l.jubemus*, & scripta ad *l.18. inf. ad Trebell.*

§. Meminisse) vide scripta ad *l. 5. inf. de his quibus ut indignis.*

§. Si ex caussa. In glossa contra tex. sc. totum) Adde, sic explicant Græci lib. 51. *βασιλικῶν* tit. 2. vide not. ad *l.1. inf. de except. rei judic.* & scripta ad *l. si servus plurium, §.1. de leg. 1.*

L.13. Titia filiam) Lege, *Titia filium heredem instituit; filiæ legatum dedit*, vide scripta ad *l. ex ea, qui test. fac. poss.*

L.15. Turbato tamen ordine mortalitatis) Sic in monumento ejusdem Pap. Romæ scriptum est. *Papiniano F. turbato ordine in senio parentes fecerunt, & filio infelicissimo pater afflictus præposteritate naturæ*, vide scripta ad *l.9. & 18. inf. de reb. cred.*

L.ult. Advocationem præbuit) In glossa dele priorem solutionem, quæ est: hoc speciale in querela, quia odiosa est. Ad alteram vero hoc adde: vera est hæc solutio, aitque in l. tutor, advocatum ignorasse rem suam esse: at in hac *l.ult.* eum scivisse inofficiosum testamentum esse, quia alium putabat heredem, vide scripta ad *l.5. §. qui accusavit, inf. de his quibus ut indignis.*

De petit. hereditatis. TIT. III.

Superior titulus est de petitione hereditatis de inofficioso. Hic est de qualibet alia petitione hereditatis generaliter. Petitio, id est, vindicatio. Unde constat hanc actionem esse in rem, *l. sin autem, §. sed & is, inf. de rei vindic.* seu potius mixtam, *l. 7. C. eod. & l. sed & si l. §. petitio, hoc t.*

L.1. hereditas) Conjunge *l. 24. inf. de verb. signif.*

L.2. Suo nomine) id est, directo & principali nomine: sic *l.1. in princip. inf. de conjung. cum emancip. liber.*

L.3. Personam quæ in nostra) Non tam heres fit, qui per filium fit heres, quam qui per se, *§. item nobis, Instit. per quas person. nob. adq.*

L.4. Si hereditatem) Conjunge *l. 4. infra de verb. sig.* vide scripta ad eam. Conjunge etiam *l.35. inf. de oblig. & action.*

L.5. D. Pius) Conjunge *l. rei 23. de verb. signifi.* vide scripta ad *l.51. illo tit.*

L.13. §. item si quis dolo) Hunc §. recte Fulg. ait corrigi per legem 2. *C. de quadrien. præscript.* Nam dat hic §. petit. hered. in empt. cont. d. l.2. vide scripta ad *l.1. C. de hered. vel act. vend.*

L.20. Item veniunt, §. item: nam hereditas, & augmentum) vide not. ad *l. scribit, §. ult. de au. & arg. leg.* & scripta ad *l.6. de leg. 1.* vide scripta libro 2. Obser. cap. pen.

§. Pridie idus, libello complexus) id est, oratione.

§. Ait senatus. Hoc evenerat) Sic & in *l. 5. C. si quis alteri, vel sibi.*

L.25. Sed & si lege, §. petitio hereditatis, & si in rem) vide scripta & notata ad rub. sup. eod.

L.31. Si quid possessor, non liberat) nam tunc repetit solutum indebitum, *l. cum quis, §. de peculio, de solution.*

L.36. Si a domino, vel a patre, §. si prædo) vide scripta ad *l. 4. C. de cond. ex l.*

L.43. Postquam. Cum sit iniquum) Idem traditur in *l. 5. §. 1. inf. de his quib. ut indig.* ubi hoc rescriptum dicitur esse Pii: vide scripta ad eam l.

L.46. Prædonis, tacitam fidem) vide scripta ad *l. in tacitis, inf. de leg. 1. & ad l. 18. de his quib. ut indig.*

L.50. Hereditas, §. 1. Impensas ratione doli) Lege ut Flor. ubi etiam lege, *exceptionis*, non exceptione, ut in *l. unum ex fam. §. sed si uno, l. potest, §. ult. de leg. 2.* sic & in *l. 5. C. de rer. permut.* legendum, *condictionis ratione*, vide scripta ibi.

L.51. Heres, §. ult. Fructuum) Totus hic §. accipiendus est de malæ fidei possessore. Ejus sententia hæc est: malæ fidei possessorem fructuum ante litem motam perceptorum pretia & usuras præstare, post litem non præstare: hi hereditarii sunt: dum petitur hereditas, petuntur etiam quæ hereditaria sunt omnia; *l. illud, §. prædo, hoc t.* Pecuniæ autem hereditariæ veniunt in petitionem hereditatis, officio autem hereditariæ veniunt in petitionem hereditatis, officio judicis: quare & pretii; sive fructuum ipsorum usuræ veniunt. At post litem motam fructuum perceptorum usuræ non debentur: quia hi peti non videntur, & veniunt tantum officio judicis. Ejus autem, quod venit officio judicis alia accessio esse nequit, vide scripta ad *l. 18. de his quib. ut indignis aufer.* Obstat *l. neque, inf. de usur.* Vide solutionem in notatis ad eam *l.* & scripta ad *l. ult. C. de usur.*

L.54. Ei qui partes) Conjunge *l. hereditatis 63. inf. de regul. jur.*

Si pars hereditatis petatur. TIT. IV.

L.3. §. Sed & tergeminos ab Alexandria) Idem tradit Cajus in *l. utrum, inf. de reb. dub.* & D. August. lib. 2. de fato, & Tert. in libr. de anima: vide scripta ad *l. utrum, de reb. dub.*

§. Quintum post diem quadragesimum) Idem & Anastasius Græcus interpres notat, vide cap. 1. de præscript.

AD LIBRUM VI.

De rei vindicat. TIT. I.

LEx 1. §. 1. *Aut præjudiciis, aut interdictis*) vide scripta ad *l.10. C. de probat.*

L.15. §. ult. Si forte) vide de hac distinctione not. ad *l. 4. §. 1. inf. depos.* & scripta ad *l.23. inf. de verb. oblig.*

L.21. Si a bonæ fidei possessore) Hanc *l.* explicat Theophil. *in tit. de divis. stipul. Instit. in princ.* vide scripta ad *l. 39. inf. de leg. 1.*

L.27. §.1. Possidere) vide scripta ad princ. *tit. C. depos.*

Ergo & fructuum) Conjunge *l.28. de verb. sig.*

§. Sed & is qui; Quæ & ipsa in rem est) Seu potius mixta, *l. 7. Cod. de petit. hered.* vide notata & scripta ad Rub. d. titulo.

L.54. Inter officium) Obstat *l. ult. in princ. sup. de inoffic. testam.* ubi certa est ab Accursio solutio tradita, vide notata ad l. ult. & scripta ad *l. 5. §. qui accus. de his quibus ut indign.*

L.61. Minicius) Obstat *§. cum ex aliena, Instit. de rer. divis.* Dicendum: Minicium & Julianum Sabinianos fuisse, & in eo a Proculianis discessisse, quorum opinio recepta est. Minicius hic vixit temporib. Trajani, ut do-

cet

(*) *Vide Merill. Variant. ex Cujac. lib.1. cap.10.*

cet, *l.pen.sup.de ser.* vide scripta ad *l.24.in fin.de leg.1.*

L.65. Emptor: si minus in fructibus) vide scripta ad *l.2.C.de resc.vend.*

L.77. Quædam mulier) Conjunge *l.ager, in fine de verb.sig.* vide scripta ad *d.l.*

Ab eo conduxit) At si ignorans rem suam quis conduxerit, sibi non præjudicat, *l.20.C.de locato,* vide scripta ad eam.

De Publiciana in rem actione. TIT. II.

Hæc actio datur bonæ fidei possessori, qui amisit possessionem, nondum impleta usucapione: nam si impleverit, habet directam. Hæc autem est utilis in rem, vide cap.1.de præscript.

L.1.Civilem actionem) L.si creditore, de leg.1. vide scripta ad *tit. C.de ædil.act.*

Honorariam) vide notata & scripta ad *l.26.§.1.de leg.1.*

L.8.Fl.7.§.si petenti mihi jusjurandum detulerit) ut res tradita, & caussa jurisjurandi, & post amissa restituatur, agitur Publiciana, vide scripta ad *l.8.C.de reb.cred. & jurejur.*

L.11.Si ego emi, §.interdum: Quo experiar) Legendum, *quo pariat,* vide scripta ad *l.26. inf.de verb.signif.* (*)

L.12. Cum sponsus, §.in vectigalib.) vide scripta ad princ. *tit. C.de jure emphyt.*

In aliis prædiis) id est stipendiariis, & tributariis.

§. Publiciana, nondum anniculo) Servorum usucapio olim fuit annus, ideo Publiciana competebat de servo infante olim anniculo, quod est vestigium juris antiqui. Ideo hic nondum anniculo, id est, nondum usucapto, vide cap.1.tract.de præscript.

§.ult.is qui momento) vide cap.1. de præscript.

L.13. Quæcunque, §. ult. Qui a pupillo) Obstat *l.30. inf.de verb.oblig.* Dicendum, si scriptum sit pupillum vendidisse, non ideo videri tutorem auctorem fuisse, quia id verbum non significat. At verbo fidejussisse stipulatio significatur.

L.14. Papinianus: Quia per ignorantiam) Actionibus bonæ fidei fere omnes exceptiones etiam non allegatæ insunt. In stricto judicio, qui non opponit exceptionem pacti damnatur, ut hic, ac in *l.3. de rescind.vend.* exceptio pacti inest etiam non allegata.

Si ager vectigalis, vel Emphyteuticarius petatur. TIT. III.

Legendum est, ut Flor. *id est,* Emphyt. pro, *Vel,* Similis interpretatio est in *l.pen. §.sup. qui satisd.cog. l. qui scit, §. pen. inf. de usur.* Et utique Græci agrum vectigalem vertunt ἐμφύτευτικὸν, vide scripta ad *princ. tit. C.de jur.Emphyt.*

L.1. Qui in perpetuum vocantur) Differunt tament a perpetuariis.

Conduxerunt a municipibus) In jure sola prædia civitatum vectigalia dicuntur, quod olim ea sola darentur in emphyteusin, ut probat hic locus, & *l.si domus, de leg.1. l.si finita, §.si de vectig. de dam. infec.* vide notata ad eum §. & scripta ad princ. *tit. C. de jur.emphyt.*

L.ult. Si ad tempus) Emphyteusis etiam temporaria est: differt tamen a locatione temporaria, quod emphyteusis, quasi dominium tribuit, non locatio: emphyteusis est alienatio, *l.ult.C.de reb.alie.non alien.* non item locatio, vide scripta ad princ. tit. 6. de jure emphyt. His adde, quod emphyteusis temporaria fit in plures annos, 10. vel 20. At conductio temporaria non excedit lustrum.

AD LIBRUM VII.

De usufructu, & quemadmodum quis utatur fruatur. TIT. I.

L. Ex 7. *Ab eo relicta)* Legendum, ut Flor. *A re relicta,* id est, a re certa: Græci τὰς ἐκ τοῦ πράγματος ἐκδόσεις διατροφὰς: sic in *l.cum hi, §.1.sup. de transact.* vide scripta ad *l.120. de leg.1.*

Tom.X.

(*) *Vide Merill. Variant. ex Cujac. lib.3.cap.27.*

A *L.Locum, §.ult. utilem actionem)* vide *l.1.C.de interdict. & l.11.inf.de præscript.verb.*

Exempla, h. Aquilia) vide scripta ad *l.110. inf. de verb.obligat.*

§.Idemque ait: Et si jussu) vide scripta ad *l.ult.C. per quas personas.*

L.si pendentes, §. si quid cloacarum) Lege, *cloacarii,* ut Flor. Cloacarium est, quod confertur cloacarum purgandarum caussa.

Ob formam aquæductus) id est, ob structuram aquæductus tuendam, & purgandam.

L.42. Si alii in fin. Ampliare legatum possumus) expressa voluntate.

L.43. Etiam partis mentio) vide *tit. 24. Frag. Ulp.*

L.56. An usufructus, centum annis) Resp. æstimatur B ὡς μακροχρόνιος ἄνθρωπος. Sed obstat huic l. *l.68.inf.ad l. Falcid.* vide solut.in notatis ad c.1. & cap.34.de præscrip.

L.58. Defuncta Kal.Mart.quibus pensiones) Idem Macrobius lib.1. cap. 10. Solemnes etiam erant solvendis pensionibus Kal. Julii, *l. qui balneum, inf. qui pot. in pig.* vide scripta ad *l.3.C.de loc. & cond.*

De usufructu adcrescendo. TIT. II.

L.1. Si conjunctim) Hoc articulo conjunctim significatur mixta re & verbis conjunctio, ut & in tit. *C. de cad. tollen. & §.si duob.Inst.de leg.* vide scrip.ad *l.16.inf.de leg.3.*

§.1. Et putat ad alterum) Obstat *l.Proculo, inf. de leg.2.* Notandum, eam legem esse Celsi, qui sæpe ab aliis dissidet: vide notata ad *l.1.in fin. inf.de reg. Caton.* Hac in re dissensisse Julianum a Celso & Proculo id aperte indicat, quod in h.§.Julianus respondet nominatim rationi- C bus Proculi, quæ sunt in *d.l. & Proculo.* Nam ubi Celsus & Proculus ajunt, dominis servi non partes dominicas videri legatas, & ideo inter eos non esse jus accrescendi, id hoc loco fatetur Julianus, sed ait non dominorum personam inspiciendam esse, sed servi. Servi una est persona, ex qua induci potest jus adcrescendi: nam & legatarius si partem agnoverit, partem repudiaverit, nihilominus adquirit totum legatum. Sic, quia est una servi persona, ex ea domini utuntur jure accrescendi. Hoc & Accursio suboluit, vide scripta ad *l.16.inf.de leg.1.* vide alios locos, in quibus Celsus a Juliano dissidet in scriptis ad *l.pen.C.de condict.indeb.*

L.2. §.ult. usumfructum constitutum) ut sint verbis tantum conjuncti.

L. 4. Quoties in duobus) Hæc definitio nunquam D fallit.

L.7. Si quis Attio) Obstat *l. pen. Lucius Titius testamento, de leg.2.* vide solut. in notatis ad eam *l.* & scripta ad *l.16. de leg.1.*

Attio, & heredibus) Obstat *l.Titia, §.1. de leg.2.& l. plane, §.si duobus, de leg.1.* ubi dicitur heredi a seipso legari non posse. Nam hic omnibus heredibus legatum est, & Attio, & omnes heredes invicem legato obstringuntur, perinde ac si non adjecto Attio dixisset, omnibus heredibus meis fundum do lego, *l.ab omnibus, §. si Attio, de leg.1.* vide scripta ad *l.17. §.ult. de leg.1.* & notata ad *d.l.Titia.*

In glossa initio. *Cum forte legavit a legatario)* Dolo, & sic repone: A legatario legari nequit, *tit. de singul. reb. per fideic. relictis, Instit.*

E *Vel a creditore coherede)* Male: Nam ab omnibus relictum est legatum. Itaque nulli supersunt heredes, ex quorum persona valeat. Et dele quæ sequuntur omnia eousque (& secundum has)

L.8. Si mulier) vide scripta ad *l.16. de leg.1.*

Magis velle se matrem) exemplum est apud Cic. in orat. pro Cæcinna.

Quando dies usufructus legati cedat. TIT. III.

L.1. §.dies autem servo hereditario) vide scripta ad legem 9. *C. depos.*

Quibus modis usufructus, vel usus amittitur. TIT. IV.

L.1. fundo vectigali) vide scripta ad *l.3. Cod. de jure emphyt.*

L.5. §.rei. Extinguitur) Quia desiit esse domus.

§. *ult. Rem mutari*) Quia jam domus ſit, non area. A

L. 8. *Si villa*) vide ſcripta ad §. *qui fundum, l. ſi fundum ſub cond. de leg.* 1.

Villa fundi acceſſio) Interdum tamen fundus eſt acceſſio villæ, *l.* 10. *inf. eod.*

L. 10. *Si fundus villæ fuit acceſſio*) ut cum quis minus arat, quam verrit. Plin. lib. 18. cap. 6. *Erat cenſorum caſtigatio hæc, minus arare, quam verrere*, quod fit, cum fundus caret villa, vide ſcripta ad §. *qui fundum, l. ſi fundum ſub cond. de leg.* 1.

§. *agri: Inundatus*) vide ſcripta ad *l.* 10. *inf. de per. & com. rei vend.* & ſcripta ad *l.* 9. *inf. de ver. oblig.*

§. *Si maſſa uſusfr.*) alia eſt in proprietate legata ratio: nec enim interit legatum, ſi res ad ſua principia redire poteſt, *l. quæſitum*, §. *illud, inf. de leg.* 3. *l. in omnib. inf. de adq. rerum dom.* vide ſcripta ad *l. ſervum filii*, §. *ſi peculii, inf. de leg.* 1. *& ad l.* 22. *illo tit.* B

§. *in navis uſumfructum exſtinctum*) At quadriga legata, ſi unus equus ſit mortuus, reliqui debentur, *l. peculium*, §. *quadrigæ, de leg.* 2. vide notata ad eam, & ſcripta ad *l.* 21. *de leg.* 1.

L. 23. *Flumine, vel mari*) vide notata ad *l.* 10. *inf. de per. & com. rei vend.* & ſcripta ad *l.* 9. *inf. de ver. oblig.*

L. 30. *Exſtinguitur*) vide notata ad *l. mortuo bove, de leg.* 3. & ſcripta ad *l.* 21. *de leg.* 1.

De uſufructu earum rerum, quæ uſu conſumuntur, vel minuuntur. TIT. V.

L. 1. *Senatus cenſuit*) hujus ſcilicet mentio fit in variis juris noſtri locis, quos notavi ad fin. *tit.* 24. *Fragm. Ulp.*

L. 5. §. 1. *poſſe condici*) actione in factum prætoria.

L. 8. *veluti certi*) Obſtat *l. ubi*, §. *fundi, de ver. oblig.* ſed C placet Accurſii ſolutio, ſeparandum eſſe uſumfructum pecuniæ ab uſufructu aliarum rerum: nam in uſufructu pecuniæ verum eſt, certum eſſe, quia ipſius proprietas videtur legata. Quare male Ferretus, & eum ſequutus Duarenus ajunt, legatum uſusfructus pecuniæ eſſe incertum, ideo hic dici veluti certum, id eſt, minus proprie certum. Nam veluti ſæpe certum exprimit, ut in *l. precib. C. de impub.* dicunt etiam, legatum cautionis, quod in hac *l.* dicitur, *veluti incerti*, improprie eſſe incertum: quod eſt falſum, *l.* 5. §. 1. *ſup.* vide ſcripta ad *d. l. ubi*.

Si uſusfructus petetur, vel ad alium pertinere negetur. TIT. VI.

Id eſt, de vindicatione uſusfructus, vide ſcripta ad *rub. C. ſi certum pet.*

L. 3. *Qui poſſeſſionem duntaxat*) Ex hoc loco colligitur, D prætorem dominum non facere.

De Operis Servorum. TIT. VII.

L. 1. *opera*) conjunge *l.* 5. *inf. de ver. ſig.* vide ſcripta ad *l. eam*.

L. 3. *In hominis*) Obſtat *l.* 1. §. *ſi uſusf. inf. ad leg. Falc.* Dicendum quod hic dicitur, eas eſſe in uſufruct, id dici comparative, non vere, propter uſum. In eo opera uſui ſimilis eſt, quod ſicut uſus individuus eſt, ſic & opera, uſufructui vero, quod locari poteſt.

De uſu, & habitatione. TIT. VIII.

L. 4. *Homini mediocri*) id eſt, pauperi.

§. *ult. in fin. Pomponius ait*) lib. 5. ad Q. Mucium, vide *l.* 3. *de ver. oblig.*

L. 8. *Pomponius lib.* 5.) ad Q. Mucium.

L. 12. §. *Sed & ſi pecoris*) Ex hoc §. appone exemplum E ad *l. in teſtamentis, inf. de diverſ. reg. jur.*

L. 14. §. 1. *denique ſi tibi fructus*) Opponitur *l.* 5. *inf. tit. prox.* vide notata ad eam.

L. 19. *uſus pars*) vide ſcripta ad *l.* 72. *inf. de verb. obligat.*

Uſufructuarius quemadmodum caveat. TIT. IX.

L. 1. §. *Habeat autem, quarum prior*) vide ſcripta ad *l.* 38. §. *ſi quis ita, inf. de ver. obligat.*

L. 5. §. 1. *Ergo & ſi fructus*) Regulariter fructus non eſt ſine uſu: accidit tamen interdum ut ſit ſine uſu, *l. per ſervum*, §. *ult. ſup. de uſu, & habit.* cujus legis §. *denique* cum hac lege omnino pugnare putavit Budæus: vide ſcripta ad *l.* 5. *C. de cond. ind.*

A *L. ult. cautio SC.*) vide de hoc SC. varios locos notatos a me in titulo 24. Fragm. Ulp. in fin.

AD LIBRUM VIII.

De Servitutibus. TIT. I.

L*Ex* 2. *communium ædium ſervitutem imponere*) nam hoc eſt alienare, vide ſcripta ad *tit. C. de commun. rer. alien.*

L. 4. *per pacti, vel doli exceptionem*) vide ſcripta ad *l.* 56. §. *qui ita ſtipul. in fin. de ver. obl.*

L. 9. *cedatur, vel relinquatur*) Hæc lex loquitur de ſervitute ceſſa (*) cum ait concedatur: & delegata, cum B ait relinquatur. Sed ei obſtat *l. ſi via, inf. tit. de ſervit. ruſt. præd.* Dicendum eſt, quod & in aliis omnibus locum habet, cum ſervitus legatur per vindicationem, ut hic, electionem eſſe heredis, qua parte fundi ſervitutem conſtituat, cum per damnationem, ut in *d. l. ſi via*, heredis. Potuit autem utroque modo ſervitus relinqui, ut & uſusfructus, ut docet Paulus lib. 3. Sent. *tit. de leg.* §. *ult. Inſtit. eod. tit.* Potuit etiam ſinendi modo, vide ſcripta ad *l.* 13. *de leg.* 1.

Per quamlibet ejus partem) hoc Cic. pro Cæcinna eſſe ait ex 12. tab.

Civiliter modo) Et vero hoc caſu ſatius erit hujus juris coercendi cauſſa, certa parte viam conſtitui voluntate heredis, aut legatarii, cui competit actio pro genere legati.

C *L.* 17. *viæ, itineris, actus, aquæductus*) citatur hic Pomponii locus in §. *ex iis igitur, l.* 2. *inf. de oblig.* quam huic l. opponunt, vide ſcripta ad *d.* §. *ex iis*.

Uſus eorum individuus) Et hac ratione ſervitutes dicuntur individuæ, quia ſervitutes conſiſtunt in uſu, uſus eſt individuus. Ergo & ſervitutes, vide ſcripta ad *l.* 72. *inf. de ver. oblig.*

L. 18. *Papinianus*) hæc lex, ut & *l. legatum*, §. *ult. & l. ſi ſervus Titii, inf. de leg.* 3. hoc dicit, heredem acquirere dominium rei legatæ per aditionem. Obſtat *l.* 3. §. *ſi rem, inf. de leg.* 3. *& l. ſervo legato, in princ. de leg.* 1. *& l. a Titio, inf. de furt. & l. legatum, inf. de leg.* 2. *& l. ſi ſervus legatus, inf. de nox. act. & l. peculium*, §. *ſed ſi creditor, inf. de pecul.* Ubi dicitur, rei legatæ dominium recta via tranſire ad legatarium, nec videri ullo mo-
D mento fuiſſe apud heredem. Sed ſtatuenda eſt differentia inter genera legatorum, & actiones. Legata per vindicationem legatario ea agnoſcenti ſtatim acquiruntur jure dominii, & recta via in legatarium tranſeunt, de eo genere eſt *d. l.* 3. cum ſimilibus ceteris. Hæc legata ſi agnoſcantur, nunquam videntur fuiſſe heredis: & ideo per aditionem non fit confuſio ex parte heredis. Eadem ratione re legata ſuſcepta legatarius, quaſi novus dominus habet actionem furti, etiamſi ejus poſſeſſionem non adprehenderit. At legata damnationis heredi adquiruntur per aditionem, & ideo tunc fit confuſio ex parte heredis. Eorum legatorum dominium acquirit legatarius per traditionem heredis, non per agnitionem, & ideo cum res ita legata eſt, ea ſubrepta antequam eſſet tradita, legatarius non habet furti
E actionem, quiam nec dominium habet, nec poſſeſſionem, vide ſcripta ad *l.* 38. §. *ſi legatus, inf. de leg.* 1. & notata ad *l. is cujus*, §. *ult. inf. de furt.* Sic differentia eſt inter actionem, & vindicationem. Vindicatio non adquiritur ignoranti legatario, niſi agnoverit: at actio ex teſtamento adquiritur etiam ignoranti. Verum hodie ex conſtit. Juſtin. omnes legatarii, & fideicommiſſarii dominium, & vindicationem acquirunt ab adita hereditate, ſi non repudiaverint.

L. *ult. Si intercedat*) Florent. hæc lex eſt 1. tit. *prox. de ſervitut. urb. præd.*

De Servitutibus urbanorum prædiorum. TIT. II.

L. 5.

(*) *Vide Merill. Variant. ex Cujac. lib.* 1. *cap.* 13.

L. 5. *Invitum*) Invitus est alias, qui palam dissentit, id est, qui dicit, non volo: non volens est, qui tacet, *l.* 3. *de reg. jur.* Alias corrigit, vide scripta ad *l. regula*, *inf. de jur. & fact. ignor.*

L. 8. *Parietem*) hæc lex significat alterutrum sociorum non habere actionem, per quam intendat, jus sibi esse reficiendi, aut demoliendi parietem communem invito socio.

L. 11. *Qui luminibus*) hæc lex explicanda est ex Nov. Zenonis in princ. περὶ καινοτομιῶν, ubi constituitur, posse vicinum, qui ædificium vetus reficit, servata pristina forma, auferre vicino prospectum, & lumen: si non servat antiquam formam, non potest nisi intermisso spatio legitimo.

L. 14. *Imperatores intermisso legitimo spatio*) id est, spatio duorum pedum, & semisse, quod spatium legibus 12. tab. erat constitutum inter ædes, ut scribit Pomponius Festus. Hoc spatium dicebatur sestertii pedis, auctore Meciano.

L. Lumen interest inter lumen, & prospectum) Lumen ingreditur, prospectus egreditur. Ideoque Zeno eleganter differentiam constituit inter fenestras παρακυπτικὰς, quæ fiunt prospectus causa, & φωταγωγοὺς, quæ fiunt luminis causa. In Nov. Zenonis περὶ καινοτομιῶν.

L. 19. Fl. 20. §. *si sublatum: utilitas exigit*) utilitas opponitur stricto juri, ut in §. *recte*, *Instit. de mand.* & ibi Theoph. vide scripta ad *l.* 11. *de præsc. verbis*.

L. 40. *Eos, qui pariete communi*) Legendum, *pariete cæco*: Est autem cæcus paries, qui fenestram non habet: Sic Varro cubiculum cæcum vocat.

L. ult. §. *ult. quatenus stillicidii*) id est, juxta rectitudinem stillicidii.

Januam in publico aperuit) id est, parietem aperuit januæ in publico faciendæ caussa, qua in publicum egrederetur, non cujus fores in publicum pellerentur, ut Duarenus putat cap. 32. lib. 1. Anniversf.

De Servitutibus rusticorum prædiorum. TIT. III.

L. 4. *prætoris*) vide notata & scripta ad *l.* 39. §. *si quis alicui*, *inf. de leg.* 1.

L. 6. §. 1. *lapidis eximendi*) Hic servitus lapidis eximendi est prædialis, & transmittitur ad heredem. Alias est personalis, & tunc non transmittitur ad heredem, ut in *d.* §. *si quis alicui*, vide scripta & notata ad eum locum.

L. 19. *si unus*) Ergo stipulatio servitutis in dando consistit contra Accurs. in *l.* 2. §. 1. *de ver. obl.* vide scripta ad *d. l.* 2. §. *item si*.

Nec ei dari potest) Obstat §. *ex iis*, *l.* 2. *inf. de ver. obl.* Vide scripta ad eum §.

L. 26. *per quam partem*) Obstat *l.* 9. *de servit.* hic per damnationem res legata fuit, illic per vindicationem. vide notata ad *d. l.* 9.

L. 36. *usum aquæ personalem*) vide scripta & notata ad §. *si quis alicui*.

Communia prædiorum, tam rusticorum, quam urbanorum. TIT. IV.

L. 1. *nemo enim potest servitutem adquirere*) hæc *l.* non loquitur de *stipulatione servitutis, sed de acquisitione*.

L. 5. *proprium*) huic *l.* conjungi debet *l. fundus*, *inf. de contr. empt.* ut monent inscriptiones. Ceterum utrique obstat *l. si mihi & Titio* 110. *ff. de ver. oblig.* vide solut. in notatis ibid.

L. ult. quo dare facere) Ergo stipulatio servitutis in dando consistit contra Accursium in *l.* 2. §. 1. *inf. de verbor. obl.* vide scripta ad *d. l.* 2. §. *Item si in facto*.

Si servitus vindicetur, vel ad alium pertinere negetur. TIT. V.

L. 1. *Sepulchra autem*) conjunge *l. rei* 23. *de ver. sig.* vide scripta ad *l.* 5. *illo titulo*.

L. 4. §. *si fundus*) hic §. non loquitur de actione ex stipulatu, sed de actione confessoria. Hic quæritur de jure, & ideo judex sententiam dicit non personæ, sed prædio. Judex servitutem non constituit, sed eam, quæ est, declarat, & ideo victoria unius prodest ceteris heredibus, ut & condemnatio nocet. Aliud est in actione ex stipulatu, quod

A Bart. vidit, in quo judex personæ dicit sententiam, non prædio, vide scripta ad *l.* 2. §. *ex iis*, *inf. de ver. obl.*

L. 6. §. *si ædes excepto usufructu*) verior hujus §. sensus est, ut sit etiam excipienda servitus oneris ferendi. Et recte lib. 58. Βασιλικῶν tit. 5. conjunctim excipitur ususfructus, & servitus oneris ferendi his verbis, πλὴν τῆς περὶ τοῦ φέρειν τὰ βάρη τοῦ γείτονος, καὶ τῆς χρήσεως τοῦ καρποῦ, vide scripta ad *l.* 85. *inf. de ver. obl.*

L. 8. *actio contraria*) ἀντιθετική, vide scripta ad *l.* 5. *in fin. C. de pign. act.*

L. 10. *si quis diuturno usu*) diuturno usu, longo usu acquiruntur servitutes. Is vero est 10. annorum, vide cap. 26. *de præscript.*

B

AD LIBRUM IX.

Ad L. Aquiliam. TIT. II.

L*Ex* 2. *Longe magis bestiæ*) feræ.

Elephanti autem) vide scripta ad init. tit. 19. Frag. Ulp.

L. 8. *perperam*) id est, parum apte, προπετῶς.

L. 11. §. *legis autem Aquiliæ. Hero competit*) Flor. *Ero.* Sic etiam est legendum, Herus in *l. pen.* §. *pater*, *inf. de castr. pecul.* vide notata ad eam.

L. 12. *ad exemplum legis Aquiliæ actio*) id est, utilis actio, vide scripta ad *l.* 1. *C. de pecul. & ad l.* 11. *inf. de præscr. verbis*.

L. 13. §. *si servus, Dominus ergo*) Græci legunt domi-
C na, vide scripta & notata ad *l.* 9. *C. depos.*

L. 21. *In eo anno*) vide cap. 20. *de præscript.*

Annus autem) utilis, qui constat 365. diebus, *l.* 52. *inf. eod.*

L. 23. §. *idem Julianus si institutus*) vide scripta ad *l.* 85. §. *ult. inf. de ver. oblig.*

In æstimationem hereditatis) Obstat *l. turpia*, §. *sed & servi*, *inf. de leg.* 1. & *l.* 8. §. *pen. de cond. instit.* Dicendum hic, servum decessisse post mortem testatoris, atque adeo illo tempore, quo debuit manumitti. Illic ante mortem testatoris, adferunt aliam solutionem, quam Græci sequuntur in 60. Βασιλ. nempe, in h. lege servum fuisse occisum ab alio, a quo heres indemnitatem consequi potest lege Aquilia. Itaque damni nihil facit, etiamsi dicamus conditionem defecisse. In aliis ll. servus fato
D suo functus est, quo casu indemnitatem ab alio servus non potest consequi. Itaque ei hoc casu consulimus, ut fingamus impletam. Prima verior est, cum in illis ll. nomine mortui veniat quodammodo occisus, vide scripta ad *d. l.* 85.

§. *Si infans nondum anniculus*) hic Græci vertunt ἐπταετής, spectatur videlicet finis infantiæ: nam infans est qui nondum complevit an. 7. vide scripta ad *Rub. de ver. oblig.*

§. *hanc actionem, sed in heredem*) vide scripta ad tit. *C. ex delict. def. in quant. her. conv.*

§. *hæc actio adversus negantem*) ceteras actiones, quæ inficiatione duplantur, vide in notat. & scriptis ad *l.* 4. *C. de cond. indeb.*

L. 27. §. *inquit, lex ruperit avenam*) Recte Græci ver-
E tunt ἀγρώστιν, vide scripta ad *l.* 8. *C. de loc.*

§. *Sed & si quis: sufficit Aquilia actio*) quoniam hæc effusio frumentum corrumpit.

§. *Si quis de manu: damni injuriæ esse actionem*) utilem.

In factum dari posse actionem ait) id est, utilem Aquiliam.

L. 29. §. *magistratus municipales*) conjunge *l.* 12. *sup. de jurisd.* utraque pertinet ad l. Aquil. Sicut magistratus municipalis tenetur Aquilia, si res pignori captas corruperit, aut animal fame necaverit, hoc §. ita & si servum occiderit jure magistratus, *l.* 12. *de jurisd.* quia injuria occidit, cum tantum habeat modicam coercitionem, vide scripta ad *l.* 1. *sup. de jurisd.*

L. 30. §. *si quis alienum: damnum injuria dare*) adde, sed uti.

L. 41.

L. 41. *Eo tempore, quo*) vide ſcripta ad *l. pen.* C. *de ll.* Flor. 40.

Ad ſuſpicionem judicem adducam) Ad ſuſpicionem judicem adducere eſt rem probare argumentis, vide ſcripta ad *l. 9. C. de reb. cred. & jur.*

L. ob id quod actione quod vi) id eſt interdicto, *l. actionis inf. de oblig. & act.*

L. 45. Fl. 44. *Leviſſima culpa*) vide ſcripta ad tit. *C. de commod.*

L. Scientiam, §. qui eum, Vim enim vi defendere omnes leges, omniaque jura) Sic Poeta, *Armaque in armatos ſumere jura ſinunt.*

L. 52. Fl. 51. *§. æſtimatio, anno proximo*) vide cap. 20. de præſcript.

CCCLXV. *dieb.* vide notata ad *l. 4. §. Stichus, inf. de ſtatuliber.*

L. legis Aquil.) Obſtat *l. arbitrio, §. ult. ſup. de dolo*, vide ſolutionem in notatis ad eam l. & ſcriptis ad *l. cum res legata, §. ſed ſi Stichus, inf. de leg.* 1. & notatur ad *l. prox. infr.*

L. 55. *Stichum, aut Pamphilum*) Sciendum eſt, ſervo occiſo dari actionem legis Aquil. domino, & fieri condemnationem in id, quanti ſervus eo anno retro plurimi fuerit, vide ſcripta ad *d. §. ſed ſi Stichus.*

Promiſi Titio) Electio eſt in ea.

Stipulator Stichum) Qui vilior eſt.

Ante moram occidit) Non ſum ideo liberatus, quoniam Pamphilus ſupereſt, quem neceſſe habeo dare. Verum de Sticho occiſo agam adverſus illum Aquilia. At quanti fiet æſtimatio? An quanti fuit Stichus, puta 10, an vero quanti eſt Pamphilus, quem neceſſe habeo dare, id eſt, xx.? Et hoc verius eſt. Quia ſi Stichus non fuiſſet occiſus, pretioſiorem non dediſſem.

In hunc tractatum) In ſuperiori autem tractatu præcedentis legis, differt.

Quem neceſſe habeo dare) Hoc ideo, quia ſolus Pamphilus ſupereſt, quem dare neceſſe habeo: ſolus eſt in obligatione. Verum poſſem offerre æſtimationem Stichi, quia mortuus eſt ſine culpa mea, atque ita retinebo Pamphilum, & L. Aquilia non conſequatur plus quam decem, vel oppoſita compenſatione contendam me eſſe liberatum occiſo Sticho.

Deceſſerit ſine mora) Idem prorſus erit ſi poſt moram: nam ſupererit petitio Pamphili. Eadem erit æſtimatio legis Aquiliæ. Cur ergo ponit ante moram occiſum Stichum? Dicendum hanc L. eſſe conjungendam cum præcedenti, ex quibus apparebit multum intereſſe, utrum quis promiſerit Stichum tantum, an vero Stichum & Pamphilum. Nam ſi Stichum promiſerit tantum, & eum ſtipulator occiderit ante moram, tenetur Aquilia, quod non videtur dicendum: quia heres nihil damni facit cum liberatur, tenetur tamen Aquilia. Nam quia occidit ante moram, voluit injuriam debitori inferre. Si extraneus, Aquilia non tenebitur: non debitori, quia is damni nihil fecit: non etiam ſtipulatori, quia non eſt idem, ſed tenebitur de dolo, *l. arbitrio, §. ult. ſup. de dolo*, quæ ſic concilianda eſt cum *l. prox. ſupra*, ut notant Græci lib. 60. Βασιλ. tit. 3. ἐκεῖ μὲν ὁ ἐξωτικὸς ἐφόνευσεν: ἐνταῦθα δὲ ὁ ἐπερωτήσας, id eſt, *Illic Extraneus occidit, hic ſtipulator.* Sed ſi quis promiſerit Stichum aut Pamphilum, nihil differt extraneus a ſtipulatore. Et hoc e. quod ait *inf.* In hunc tractatum nihil differre: in ſuperiore, differt. Ergo, ſive extraneus, ſive ſtipulator occiderit, competit ſemper Aquilia. Differunt etiam poſt moram: Nam cum promiſi Stichum aut Pamphilum, Sticho poſt moram occiſo, ſive extraneus occiderit, ſive ſtipulator, competit Aquilia. At cum Stichum tantum, & eum occidit poſt moram, creditor non tenetur Aquilia, extraneus tenetur.

Pluris fuiſſe videbitur) Quia verum eſt, datione Stichi quandoque eo anno potuiſſe ſervari Pamphilum: ergo ſemper æſtimabitur 20.

De Iis, qui ejecerint, vel effuderint. TIT. III.

L. 5. *§. hæc autem actio, in heredem vero non*) vide ſcri-
A pta ad tit. *C. ex del. def. in quant. hered. conv.*

Sed nec hered.) Jure hereditario, ſed jure populi.

§. Hoc edictum ſuperioris portio eſt) Id eſt, ſuperiori ſimil. *l. ult. inf. de cond. cau. dat.*

De Noxalibus actionibus. TIT. IV.

L. 2. §. 1. *Nam in lege antiqua*) Sic in *l.* 1. *C. de except. ſeu præſcript.*

L. 49. *Cum legatario, qui legatum agnoverit furti*) Obſtat *l. Papinianus* 18. *ſup. de ſervit. l. ſi ſervus Titii, & l. legatum, §. ult. inf. de leg.* 1. Vide ſolutionem in notatis ad *d. l. Papinianus*, vide ſcripta ad *l. 38. ſi legatum, de leg.* 1.

L. 42. *§. hæ actiones perpetuæ ſunt*) Niſi principalis actio ſit temporalis, ut actio vi bon. rapt. vide ſcripta ad *d. l.* 7. *C. quod cum eo.*

B

AD LIBRUM X.

Finium regundorum. TIT. I.

LEx 1. *Finium*) Hujus legis ſenſus eſt: finium regundorum actio habet petitiones perſonales, licet rem vindicet, vide ſcripta ad *l. in tribus, ſup. de judic.*

In gloſſ. adjudicatione) Adde, Sic *l. aliud eſt fraus, §. ult. inf. de ver. ſig.*

L. 8. *§. ult. Subjectis locis*) Hinc inductus videtur inſpectionis rei litigioſæ mos, *cap. 2. extra de libel. obl.*

L. 10. *Duplex jus*) vide notata ad *l. 2. inf. comm. di-*
C *vid.* & notata ad *d. l. in tribus.*

L. 11. *in finalibus quæſtionibus*) id eſt, cum agitur de finibus regundis.

L. 12. *Demonſtratio confinium*) Legendum, *adfinium.*

L. 11. *In fin.*) hoc reſponſum ad verbum ſumpſerunt Impp. Dioc. & Maxim. in *l. 2. C. eod. tit.* Quare cum hoc conjungi recte poterit.

Vetera monumenta) vide ſcripta ad *l. cenſus, infra, de probat.* quæ huc valde faciunt.

Et cenſus) Id eſt libros, & tabulas cenſuales, in quibus deſcribuntur ſingulorum juga, & capita. In his libris etiam agri deſignati finibus, *l. 4. inf. de cenſib.*

Familiæ erciſcundæ. TIT. II.

L. 2. *§. In familiæ erciſcundæ judicio*) vide notata ad *l. 2. inf. com. div.* & ſcripta ad *d. l. in trib.*

D *L.* 8. *In gloſſ. ab eo, vel apud eum eſſe*) Adde rationes, id eſt, nuda corpora uni prælegatæ; quia plerunque magna quæſtio eſt, apud quem heredem tabulæ manere debeant, ut in *l. 4. & 5. ſup. eod.* vide ſcripta ad *l. ſervum filii, §. eum qui, infra, de leg.*

L. 13. *Alienationes*) idem eſt, in judicio communi dividundo, vide ſcripta ad tit. *C. de comm. rer. alienat.*

L. 18. *§. Sed & cum monument. præſcriptis verbis*) hic locus objicitur ei, quod dicitur actionem præſcriptis verbis dari tantum ex contractibus incertis. Hic enim nullus contractus eſt, vide ſolutionem in not. & ſcriptis ad rub. *de præſcript. ver.*

L. 21. Fl. 20. *§. Papin. Citra ſpeciem leg.*) vide ſcripta ad *l. 56. §. 1. inf. de ver. oblig.*

L. 23. Flor. 22. *Familiæ erciſc. judicio eum teneri*) Op-
E ponitur *l. Lucius, inf. eod.* vide not. ad eam.

Cum extraneo conſcio partitus ſit) & ſic partem tantum ſuam accepit.

L. heredes, §. an ea ſtipulatio) Obſtat quod dicitur in fin. *§. ex iis, l. 2. inf. de ver. oblig.* vide notata & ſcripta ad eum locum.

§. In illa. In ſolidum) vide notata & ſcripta ad *l. 2. §. item ſi in factum, inf. de ver. oblig.*

§. Idem juris, obligatio dividatur) vide ſcripta ad *l. 1. L. ſi cert. pet.*

§. Non tantum negotiorum geſtorum actio ei non competit) Non datur etiam pro ſocio, quoniam eos non voluntas conjunxit, ſed fortuna. Non actio de communiter geſto, quia talis nulla prodita eſt. Sed datur familiæ erci-

erciſcundæ, & communi dividundo, *l. quibus caſibus, ff. pro ſoc.* vide ſcripta ad *l. 5. C. pro ſoc.*

§. *Si incerto homine*) Incertum hominem legare, eſt legare hominem generaliter, indiſtincte, ſimpliciter, ſine nomine, *l. 13. inf. de leg. 1.*

Non conſentiendo) Quem eligunt. Ergo legatum fuit relictum per vindicationem, vide not. ad *l. nummis, inf. de leg. 3.* & ſcripta ad *l. 13. de leg. 1.*

§. *pen. Ut de evictione*) vide notata & ſcripta ad *l. 5. §. communes, inf. de verb. obl.*

§. *ult. Si pecunia*) id eſt, certa quantitas, vide not. ad *d. l. nummis*, & ſcripta ad *d. l. 13.*

L. Cum putarem te heredem) hic errabat in facto.

Ex cauſſa judicati ſolvitur) Quæ inficiatione duplatur, vide ſcripta ad *l. 1. de condic. indeb.*

L. Lucius. Si Lucius non amplius) vide ſcripta ad *l. ult. C. depoſ.* ubi eſt ſpecies ſimilis.

Quam pro hereditaria portione) Obſtat *l. Item Labeo, ſup. eod.* ubi coheres tenetur familiæ erciſc. judicio. Dicendum ideo teneri, quia cum initio totum habuiſſet, poſtea dolo partitus eſt cum extraneo in fraudem coheredis. Idem non eſt in ſociis, *l. verum, §. ſi cum tres, pro ſoc.* vide ſcripta ad *l. ult. C. depoſ.*

L. 39. Ex parte, §. ſervo, cum erit annorum 30.) Teſtamento manumiſſus, ut & vindicta, minor 30. annis civis Romanus non fiebat, & ideo his, quod cives Romani fieri cupiebant, ſic teſtamento libertatem dabant: Liber eſto, cum erit annorum 30. ut *hic, & l. Ariſto, inf. de manum. teſt. l. ult. inf. de reb. dub. l. ſi quis ita, §. ult. inf. de ſtatulib. Ulp. in Fragm. tit. 1. & tit. 3.* Quod locum habet in eo, qui teſtamento manumiſſus eſt, non in eo, qui cenſu, vide ſcripta ad *d. l. ult. de reb. dub.* Adde Theoph. ad §. *libertinorum, Inſtit. de libert. & l. 1. C. comm. de manumiſſ.*

L. 44. Inter coheredes, §. ſi coheredes ei, qui abſuit) vide ſcripta ad tit. *de com. rer. alienat.*

§. *Qui familiæ erciſcundæ, & communi dividundo, & finium regund.*) vide notata ad *l. 2. inf. comm. divid.* & ſcripta ad *l. in trib. ſup. de judic.*

Ideo jurare debent) Hæc verba Triboniani ſunt: nam jusjurandum hoc de calumnia primus induxit Juſtinianus. Ante Juſtin. in certis quidem cauſſis exigebatur jusjurandum de calumnia, ut qui exigebat cautionem, aut jusjurandum, aut cautionem novi operis cauſſa, qui quem ex municipio in litem vocabat jurandi cauſſa, qui rationes, aut inſtrumenta edi volebat, qui aliquid exhiberi poſtulabat. At Juſtinianus induxit, ut uterque actor & reus in initio litis jurent de calumnia. Actorem calumniæ cauſſa litem non movere: Reum ſe calumniæ cauſſa non inficiari: item ut advocati jurati cauſſam agant, itemque litigatores, & judices, *l. 2. C. de jurejur. propter calum. §. 1. Inſtit. de pœn. temere litig.* ubi adjecit, ſatius eſſe id jusjurandum initio litis præſtari, nec repeti, *Nov. 49. & 50.*

Litem intendere) Actor.

Inficias ire) Reus.

§. *Quod ex facto*) vide ſcripta ad *l. 2. §. item ſi in facto, inf. de verb. obl.*

Habebunt fam. erc.) vide ſcripta ad *l. 4. §. Cato, infra, de verb. oblig.*

L. 49. Qui erat heres) Cum hac *l.* conjungenda eſt *l. quoties, inf. de præſcript. verb.* Et ex hac ad illam addendum exemplum. Hic namque ſpecies proponitur, in qua defecto judicio fam. erciſcundæ dari oportet actionem utilem adverſus coheredem. Ea vero erit in factum. Aliud exemplum eſt in *l. 11. de præſcript. verb.* vide ſcripta ad eam.

Communi dividundo. TIT. III.

L. 1. Magis ad perſonales) Magis hic ſumitur θετικῶς: Nam judicium pro ſocio non pertinet ad communium rerum diviſionem. Sic etiam accipitur in §. *is quoque, Inſtit. quibus modis re contr.* & in *l. 12. de aur. & argen. leg. & l. 6. de leg. 1. inf.* vide ſcripta ad *d. l. 6.*

L. 2. Nihil autem) De principio hujus l. vide fuſe ſcripta ad *tit. C. pro ſocio.*

§. *In tribus*) hic §. repetitus eſt in *l. in tribus, ſupra, de judiciis.*

Duplicibus judiciis) hæc judicia ideo duplicia dicuntur, quia in eis utriuſque litigatoris par eſt conditio, nec ſe quiſquam præcipue dicit actorem, aut reum, ſed quiſque eſt actor, & reus, *l. 20. ſup. fin. regund. l. 3. §. in familiæ, l. inter coheredes, ſup. famil. erciſc.* Et ob id etiam mixta dicuntur, quia confuſæ ſunt perſonæ actoris, & rei, *l. actionis verbo, inf. de obligat. & actio.* In his tribus judiciis uterque vindicat, & ab utroque vindicatur viciſſim. Sunt quoque in his judiciis mutuæ portiones, & præſtationes perſonales. Nam hæc tria judicia ſunt tam in rem, quam in perſonam, & ea quoque ratione mixta dicuntur, §. *quædam, Inſtitut. de actionibus.* Actio fam. erciſc. eſt in rem, & in perſonam. Nam ex actione partim rei, partim pecuniæ fit adjudicatio. Vel quia per eam actionem rem vindicamus, cujus ex parte domini ſumus. Item per eam actionem intendimus nobis dari oportere, puta ſi nobis bona fide ſumptus facti ſunt in rem hereditariam. Idem in ceteris judiciis dicendum. Ejuſdem generis eſt interdictum uti poſſidetis, & utrubi, *d. l. actionis verbo, l. 2. inf. de interd. l. 3. §. 1. infra, uti poſſidetis, §. pen. Inſtit. de interdictis.* Alia judicia ſunt ſimplicia. In eis unus præcipue actor eſt, alter reus. Ob hoc fit, ut procurator datus ad illa tria judicia, duplicem cautionem præſtet, unam de rato quaſi actor: alteram de judicato ſolvendo, quaſi reus, quoniam videtur datus ad agendum, defendendum, *l. ſi defunctus, §. ult. ſup. de procur.* Eandem quoque ob cauſſam fit, ut uterque duplex jusjurandum de calumnia ſubeat, *l. inter coheredes, §. qui famil. ſup. famil. erciſc.* Sed cur duplex cautio exigitur, cur duplex jusjurandum? cum forte lis dirimatur, & ſtatuatur quis ſit actor? *l. ſed cum ambo, ſup. de judic.* Dicendum, hæc judicia poſſe duplicia eſſe. Uterque vindicat, & ab utroque vindicatur: & hoc ſors non poteſt mutare, quia in illis ſunt mutuæ petitiones. Sed ſors adhibetur ordinandæ tantum litis cauſſa, ut ſciatur quo ordine cauſſa agenda ſit. Prior aget, qui prior provocarit. Ceterum harum actionum effectus duplex eſt.

L. 6. Agi poterit utili) vide ſcripta ad tit. *C. pro ſocio.*

§. *Idem ſcribit, ſi is pigneratitia exceptione*) Pigneratitia exceptio eſt, ſi quis agenti in rem debitori objiciat cauſſam pignoris, vide ſcripta ad *l. 10. C. de pignor. act.*

L. 7. §. inter prædones, nec ſi vi, aut clam) Legendum, *nec ſi clam*, ut Flor. Nam qui clam poſſidet, prædo non eſt, qui vi, prædo eſt.

Precaria) id eſt, poſſeſſio.

L. 10. §. ult. Et de evictione) vide ſcripta ad *l. 5. §. communes, inf. de verb. oblig.* & notatur ibidem.

L. 14. Si conveniat, pactum nullas vires) Nam pactio de individuo vinculo communionis, ſeverior eſt, propter diſcordias, quas excitat communio, *l. cum pater, §. dulciſſimis, de leg. 2. l. in re communi, ſup. de ſervit. urb. præd.* vide ſcripta ad *l. 2. C. de jure emphyt.*

L. 19. §. Judex. S.C.) Quo cautum eſt, ne ſervi fugitivi vendantur, aut donentur, quod Sc. factum fuit Alexandri temporibus, Modeſto & Probo Conſs. ut docet *l. 1. de ſerv. fugit.* Cujus ſententia exponitur in *l. 2. & 6. ad l. Fab. de plag.*

L. 20. Ad edictum) Flor. *ad delictum*, recte. Sic & libri ſcripti, vide ſcripta ad tit. *C. de condict. ob turp. cau.*

Motu) id eſt, iracundia.

Villa diruta eſt) hoc & in aliis omnibus cauſſis judex faciebat ob contumaciam. Cic. 1. Philip. Itaque jure quidem contumax coercetur pignoribus, & mulcta extra ordinem, tum etiam motu judicis ædium diſturbatione.

L. 23. Aut certe actionem) *Aut*, hoc loco corrigit.

Ad exhibendum. TIT. IV.

L. 3. §. Item ſi optare) vide ſcripta ad §. *ult. l. 4. inf. de leg. 1.*

§. *Ibidem ſubjungit*) vide ſcripta ad *l. 5. in fin. C. de pig. act.*

In di-

In directum judicium) id eſt, in rem. A

L. 7. §. Si quis cum judicii. Quamvis ſit) Quamvis corrigit, vide ſcripta & notata ad *l. 75. §. qui vero, inf. de verb. obligat.*

L. 9. §. Glans. Tertio quoque die) vide c. 5. de præſcrip.

AD LIBRUM XI.

De interrogationibus in jure faciendis, & interrogatoriis actionibus. TIT. I.

L*Ex 1. eſt autem interrogatio*) Senſus eſt: Heredes debitoris tunc tenentur pro portionibus hereditariis, ſi agitur in perſonam, non in rem, & B ita ſi certum petatur. Actio autem ſi certum petatur eſt actio non ſolum certæ pecuniæ creditæ, & numeratæ, ſed & cujuslibet alterius rei creditæ. Vide ſcripta ad Rubr. C. *ſi certum pet.*

Qua ex parte adverſarius) vide ſcripta ad *l. 1. C. ſi certum pet.*

L. 5. Ad deliberandum tempus impetrare debet) Arbitrio prætoris, vide cap. 35. de præſcript.

De Servo corrupto. TIT. III.

L. 4. Utili lege Aquilia) id eſt, actione in factum utili.

L. 13. In heredem) vide ſcripta ad *tit. C. ex del. def. in quan. her. con.*

De fugitivis. TIT. IV.

L. 4. Is qui fugitivum) vide *l. 1. inf. de verb. ſignific.*

§. 1. Intra 20 dies) vide cap. 9. tract. de præſcript. C

De aleæ luſu, & aleatoribus. TIT. V.

In aleatores olim fuit actio in quadruplum. Aſcon. in divinat. Et fuit aleatorum turpe nomen. Ammian. lib. 28. vide ſcripta ad *l. 5. C. quod cum eo.*

L. ult. §. competit repetitio) vide cap. 32. de præſcript. Hanc repetitionem Anatolius notat tolli præſcriptione 50. an. vide etiam ſcripta ad *l. 5. C. quod cum eo.*

Si menſor falſum modum dixerit. TIT. VI.

Ex hoc edicto datur actio in menſorem, qui falſum agri modum dixit.

L. Si menſor. Sed nec dari utilem) Quia caſus hic eſt diſſimilis, quoniam verum modum renuntiavit.

De Religioſis, & ſumptibus funerum, & ut funus ducere liceat. TIT. VII.

L. Oſſa, §. 1. Modica tamen) Nam prætor urbanus gra- D vem coercitionem in merum imperium non habet, ſed tantum modicum; itemque pignoris capionem. Et generaliter omnia, ſine quibus juriſdictio exerceri non poteſt, vide ſcripta ad *l. 1. ſup. de juriſdict.*

L. liberum) hanc *l. ſic Græci redigunt in ſummam.* Hæc actio nec heredi datur, nec in heredem. Vide ſcripta ad *tit. C. ex del. def. in q. her. conv.*

In gloſſ. videntur) Dele totam, & die. Imo Juriſconſultis, & hæc lex loquitur de funeraria, non de hac actione.

L. 22. Ex dote qua) vide notata ad *l. 51. inf. ſolut. matr.*

L. 31. §. ult. non eſt annua) Loquitur de actione funeraria, non de illa, quæ datur prohibito mortuum inferre: vide ſcripta ad *tit. C. ex del. def. in q.*

L. 32. §. 1. Labeo ait) vide notata & ſcripta ad *l. ſi* E *inter, inf. de reb. dub.*

L. 34. Interim heres) Tunc religio locum non occupat, *l. ſi fundus, inf. de cond. & demonſtr.* Quod verum eſt, niſi heres ipſum teſtatorem intulerit, cum non eſſet opportunior locus: nam tunc fit locus religioſus, & tenebitur tantum heres ad pretium fundi, *l. quid ergo, ſup. de leg. 1.* vide ſcripta ad *l. ſi fundum ſub conditione, in princ. & §. pen. inf. de leg. 1.* Adde *l. 4. in fin. ſup. eod.*

L. 43. Sunt perſonæ) vide ſcripta lib. 3. Obſer. c. 22.

Inſuperhabemus) id eſt, negligimus. De hoc verbo vide notata ad *l. 2. C. ſi omiſſ. ſit cauſa teſtamenti*, & ſcripta ad *l. 3. & 17. inf. de his, quibus ut indig.* & lib. 3. Obſerv. cap. 22.

De mortuo inferendo, & ſepulchro ædificando. TIT. VIII.

L. 5. Si propius) Explicanda eſt hæc lex ex lib. 2. Ciceron. de ll. quo loco docet, eum, qui ſepulchrum ædificat juxta ædes alienas, relinquere debere 60. pedum intervallum.

Nullam habet actionem) Actionis verbo hoc loco interdictum continetur, ut in *l. actionis, inf. de oblig. & act.* traditur.

AD LIBRUM XII.

De rebus creditis, ſi certum petatur, & de condictione. TIT. I.

Ad Rubricam I.

D*E reb. creditis*) Hic tit. non eſt generalis, ut nec tit. de judiciis ſup. Cur enim ſecundæ, & tertiæ parti generalem potius tit. præponas, quam aliis. Præterea hic tit. nihil ad tit. ſequentes, aut condictiones pertinet. Hæ condictiones ſunt ex bono & æquo, non ex contractu, *l. contra, §. ult. l. rerum 1. inf. rer. amot. l. indebiti; l. hæc condictio, l. in ſumma, inf. de cond. indeb.* vide not. ad *tit. de judic.*

Si certum petatur) Certum, id eſt, certa pecunia, vel res alia quævis certa. Vide ſcripta ad Bubr. C. *ſi cert. pet.* Actio ſi certum petat. eſt actio numeratæ pecuniæ, & creditæ. Vide not. ad *l. 1. C. de except. ſeu præſcr.* Hoc probatur ex *l. 1. ff. de cond. triticaria.*

In gloſſ. Si certum, id eſt, mutuum) Mutuum, id eſt, mutua pecunia, *l. 1. inf. de condict. triticaria.*

De condictione) id eſt actione ex mutuo.

L. 1. §. 1. credendi generalis appellatio) Hic tit. de reb. creditis generalis eſt, non quod complectatur totam hanc tertiam partem Digeſtorum, ſed quod ſub eo prætor expoſuerit certi condictionem, quæ ex omnibus contractibus datur, *l. certi, §. quoniam, inf. eod.* quæ his verbis ſignificatur, *Si certum petatur, l. 1. ſup. de interrog. in jure fac.*

Sub hoc tit. prætor) Dicendum, in edicto perpetuo fuiſſe propoſitum ſpecialem tit. non generalem de rebus creditis ſi certum petatur, & de condictione, ſub quo edixit prætor de certi condictione ex variis contractibus. Item de commodato nonnihil, & de pignore. Item de ſpeciali condictione, quæ ex mutuo datur. Edicti verba non habemus, vide ſcripta ad init. *tit. de judic. inf. & ad Rubr. C. ſi certum pet.* De mandato, emptione, locatione, & quæ hac tertia parte continentur, non dixit tractari.

L. 2. Aut commodatum erit) Recte Agrœtius Grammaticus: *Commodamus amico pro tempore hanc ipſam rem recepturi, mutuo damus quam recipi neceſſe non eſt.* Vide ſcripta ad init. *tit. C. de commod.*

§. 1. In creditum ire) De hujus verbi ſignificatione, vide ſcripta & notata ad *l. in navem, inf. locati.*

In genere ſuo) vide ſcripta ad *l. 54. inf. de oblig.*

Functionem recipere) id eſt, permutationem recipiunt, *l. ſi certos, inf. de leg. 1.*

Quod de meo tuum) Nam de re aliena mutuum non conſiſtit, *l. ſi quis pro eo, §. ſi nummos, de fidejuſſ.* cum aliis ſimilibus.

§. Item mutuum. Si nihil proficiſcatur) ut ſi vir uxori poſt divortium promittat dotem, mulier eſt creditrix, licet dos non intervenerit, vide ſcripta ad *l. 2a. de verb. obl.*

§. ult. verbis quoque) Sic Quintilianus lib. 4. *certam pecuniam peto ex ſtipulatione*, vide ſcripta ad *l. 7. inf. de verb. oblig.*

Veluti ſtipulatione) Sed & dictione dotis, & juramento liberti verbis credimus, vide ſcripta ad Rub. *inf. de verb. obl.*

L. 4. §. res pignori data) vide ſcripta ad *tit. C. de condict. ex lege.*

L. 5. §. 1. Animadverti deb.) Præjudicium ſcil. vide ſcripta ad *l. 13. de verb. oblig.*

L. 6.

L. 6. certum est) vide scripta ad *l. 74. de ver. obl.* & ad *Rubr. C. si certum pet.*

Quatenus mutua) Quatenus, id est, quia, *ut l. 14. de aqua, & aqu. pl. arc.* Plinius 3. epist. & *l. 49. inf. de ver. obl.* vide scripta ad eam.

L. 8. in fin. Adpositum) Legendum, *Adquisitum*: vide scripta & not. ad *l. 58. §. si legatum, de leg. 1.* vide & Duar. hic.

L. 9. Sive ex certo) Certi & incerti contractus, qui sint notandum est ad *l. & uno, inf. de acceptilat.* & initium tit. *de præscript. ver.*

Sive ex incerto) Incertum contractum hic intellige ἀνώνυμον, ut do, ut des, *l. 1. §. debet, de constit. pec. l. & uno, de acceptilat.* vide scripta ad *l. 75. de ver. obl.*

Ante diem) Excipe casum *l. 1. C. de cond. ex lege.*

§. Quoniam. Ex omnibus contractibus) vide notata ad *l. 1. sup. eod.* & scripta ad *Rub. C. si cert. pet.*

Et puto esse) Dabitur condictio ex numeratione: vide not. ad *l. 3. C. de contrah. & committ. stipul.*

§. Item quæri: nulla sit stipulatio) vide scripta ad *l. 7. inf. de ver. obl.*

§. Si nummos: adquiri tibi condictionem) hoc casu per liberam personam nobis directa actio quæritur, ut & in actione pigneratitia: vide scrip. ad *l. 38. inf. de ver. oblig.* & ad *l. 5. C. de condict. indeb.* & ad fin. *l. 1. C. per quas personas.*

Cum quotidie) vide scripta ad *l. 6. C. si certum pet.*

L. 11. Rogasti) vide scripta ad *l. 8. C. si certum pet.*

Pecuniam mutuam factam) Pugnat vere Africanus in *l. qui negotia, inf. mand.* vide scripta ad *l. 6. C. si cert. pet.*

§. ult. Si dolo malo) vide scripta ad *l. 2. C. si cert. pet.*

L. 13. Accipientis non facit) mutuum contrahitur de re nostra, non de aliena.

Nascitur condictio) Ex consumptione: vide scripta ad *l. 2. C. si cert. pet.*

§. ult. Nam & si commune) vide scripta ad *l. 54. inf. de ver. oblig.*

L. 14. Si filiusfam. contra SC.) vide scripta ad tit. C. *ad SC. Maced.*

L. 15. Singularia) Pugnat omnino cum hac lege Africanus in *l. qui negotia, inf. mand.* Vide notata ad eum & script. ad *l. 6. C. si cert. pet.* Tutius tamen est Ulpiani in hac l. sententiam sequi, quæ fictione, & utilitate nititur. Africani sententia nititur mero jure.

Circa pecuniam creditam) Propter crebrum ejus usum.

L. 17. Viaticum suum) Viaticum quid sit, notandum est in *l. si longius, §. 1. sup. de judic.*

Extraordinario) Utilis actio dicitur dari in *l. si longius, §. 1. sup. de judic.* Hic vero extraordinaria. Recte: Nam generaliter omnes utiles actiones sunt extraordinariæ: vide scripta ad *d. l. si longius, §. 1.* Sic omnes actiones utiles sunt in factum. Cum ait, actiones exerceri a filiofam. intelligit utiles. Vide not. ad *l. in factum, inf. de oblig. & act.* quæ cum hac est conjungenda, & ex hac explicanda.

L. 16. Suæ partis tantum alienationem habet) videlicet ex consumptione: vide scripta ad *l. 2. C. si cert. pet.*

L. 22. Vinum) Vere vinolenti sunt, qui in hac lege tractant de mora, de ea autem vide fuse scripta ad *l. 59. inf. de ver. oblig.*

Cum petitum esset) Idem in *l. ult. inf. de condict. tritic.* Sed utrique legi obstat *l. pen. illo tit.*

L. 24. perquam certum) vide scripta ad *l. 74. inf. de ver. oblig.*

L. 26. lib. 5. Opin.) Ex eodem lib. est *l. 2. inf. quando ex facto tut.*

Procurator ejus) vide scripta ad *l. 79. inf. de ver. obl.* & *ad l. 2. C. si cert. pet.* & *ad l. 2. C. per quas pers.*

Actionem dari militi) vide scripta ad tit. C. *si quis alteri, vel sibi,* & not. ad *l. 2. C. quando ex facto tut.*

L. 29. posse dici) Id est, posse etiam in eum, qui præposuit, agi principaliter. Sic in *l. si quis mancipiis, §. ult. ff. de institoria*: vide not. ad eum §.

L. 33. ne hi, qui provinciam) Ne hoc prætextu aliquid a provincialibus extorqueant. Qua ratione in provincia negotiari, emere, donata adsequi non possunt.

Mutuam pecuniam dent) vide scripta ad *l. 3. C. si cert. pet.*

L. 34. Præsidis provinciæ officiales) vide scripta ad tit. *C. rem alien. ger. non interd.*

Quia perpetui sunt) Id est, quia perpetuo manent in provincia, & singulis quibusque præsidibus ad tempus parent, *l. 59. C. Th. de appellat.*

Mutuam pecuniam fœnebrem) Opponitur *l. quisquis, C. eod.* Vide solutionem in notatis ad eam. Vide etiam scripta ad *l. 3. C. si cert. petat.*

In gloss. *Solutionem, l. quisquis, C. eod.* dele totam, & vide not. ad eam legem.

L. 36. Jussu meo promisisti) Loquitur de eo, qui quod pure debet, delegante creditore, promittit. Vide scripta ad *l. 56. §. ult. inf. de ver. obl.*

L. 40. Lecta est) Hujus legis sententiam Græci lib. 23. Βασιλ. sic recte exprimunt. Acceptis de te mutuo ccc. promisi ea me tibi soluturum Kal. proximis, & ex mora usuras certas. Postea convenit, ut divisim singulis mensib. solverem centum, finitis trib. mensib. & me nihil solvente, non petes usuras totius sortis, sed post primum mensem centum, post secundum aliorum centum, post tertium, reliquorum: is enim, cui sortis solutio data est, usuras non præstat. Potest tamen quis stipulari medii temporis usuras: nam & in fructib. idem fit, de hac l. vide scripta ad *l. 135. inf. de ver. obl.*

Quindecim mutua) id est, xv. CIↃ. vide not. ad *l. Stichus, §. servum, de statuliberis.*

De domo sua) Pecunia accipiebatur mutua, vel ex mensæ scriptura, & tunc obligatio contrahebatur nominibus: vel sumebatur e domo seu arca, & tunc contrahebatur re tantum, aut verbis tantum. Donatus in Phormione, *l. quidam, de constit. pec.*

Pœnæ nomine in dies) Hæc est usura centesima.

De obligatione usurarum) An mutatus earum quoque dies sit.

Stipulationi inesse) Ex parte reorum tantum, non autem ex procuratoris.

Usuras adjecisset) Centesimas.

Finito primo) Vide scripta ad *Rubr. inf. de nau. fœn.*

Post secundum, & tertium tractum) non autem ex Kal. proximis currere totius sortis usuras.

§. ult. in fin.) Obstat *l. cum quidam, inf. de usuris*: vide not. ad eam legem.

In gloss. In auditorio) Dele, id est, in Scholis.

L. 41. In gloss. ignorassent) ibi (*sed contra*) Adde, vide notata ad *d. l. si quis mancipiis, §. si impubes, de instit. act.* ubi solutio traditur.

L. ult. Sed & si cum Sejo) Eadem species est in *l. 116. inf. de ver. obl.* vide scripta ad eam.

Labeo ait) Obstat *l. si heres jussus sit, D. de leg. 1.* vide solutionem in scriptis, & not. ad eam l.

In gloss.) Dele solutionem hoc loco.

Si reum locupletem) Id est, expromissorem: vide scripta ad *l. 38. in princ. de ver. obl. inf.* & *l. 67. illo tit.*

De jurejurando, sive voluntario, sive necessario, sive judiciali. TIT. II.

Ad Rubricam.

Hic titulus est de eo jurejurando, quod litium finiendarum caussa interponitur, cujus definitionem, & harum specierum explicationem, vide in scriptis ad *Rubr. C. de reb. cred. & jurejur.*

Sive voluntario) Græci voluntarium accipiunt pro eo, quod defertur in jure. Necessarium pro eo, quod refertur in jure. Itaque sic hunc titulum vertunt περὶ ὅρκου ἐπακτοῦ καὶ ἀντεπαγομένου καὶ δικαστικοῦ. Theodorus Bals. ad Nomocan. tit. 18. judiciale id esse ait, quod ex auctoritate judicis, etiam invita utraque parte defertur.

Judiciali) ἔνδικου.

L. 1. vel ex pactione ipsorum litigatorum) Et hoc est voluntarium. (*)

(*) *Vide Merill. Variant. ex Cujac. lib. 1. cap. 18.*

L. 2. *Speciem continet transactionis*) id eſt, tranſegiſſe videtur de ſuo jure, qui rem permiſerit religioni adverſarii.

Majoremque habet auctoritatem) vide ſcripta ad initium tit. C. *de reb. cred. & jurejur.*

L. 5. §. *Dato jurejurando*) vide ſcripta ad *l.* 5. C. *de reb. cred. & jur.*

L. 9. *Denegatur actio*) vide ſcripta ad *l.* 4. C. *de reb. cred. & jurejur.*

Exceptioni locus) vide ſcripta ad tit. C. *de hered. act.*

§. *Si is qui, perpetuatur*) Vide cap. 35. de præſcript.

§. *Si minor*) Ergo pubes jure ipſo deferre poteſt jusjurandum ſine tutoris auctoritate: Impubes non item, *l.* 4. C. *de reb. cred. & jurejur.* vide ſcripta ad eam.

Detulerit) Jusjurandum in litem. At lis nulla foret ſine curatore. Curatorem ergo habebat. Sed ſine eo detulit jusjurandum.

Ut Pomponius ait) Et male.

Statutum tempus post annos 25.) Hodie, vide cap. 29. de præſcript.

§. *Jusjurandum domino parere*) Sic etiam actio judicati datur domino, non procuratori.

Defenſor, vel procurator) vide ſcripta ad *l.* 8. C. *de reb. cred. & jurejur.*

§. *ult. poſſeſſore deferente*) vide ſcripta ad *l.* 8. C. *de reb. cred. & jurejur.*

L. 11. §. *ult. Idcirco utilis actio*) vide ſcripta ad *d. l.* 8.

L. 13. §. *Julianus ait. Utilem actionem*) Jurisjurandi. Vide ſcripta ad *d. l.* 8.

§. *Si quis juraverit*) vide ſcripta ad *d. l.* 8.

§. *Marcellus*) Hic §. ut & §. *ſi quis juraverit*, ſup. obſtant ei, quod dicitur, ex cauſſa, ex qua juratum eſt, actionem non eſſe: quia prior actio novatur jurejurando. At hic, qui juravit ſe emiſſe, habet actionem ex empto: qui ſe pignori dediſſe, habet pigneratitiam. Dicendum: jusjurandum aut defertur in judicio, aut in jure. Illud jam actione reddita defertur, & eſt ei conſentanea ſententia, & ex eo eſt quaſi judicati actio. Quod autem defertur in jure, id eſt, apud prætorem, nondum conſtituto judicio defertur. Ex hoc nulla eſt propria actio, ſed petenti actionem ex empto, & juranti ſe emiſſe, prætor dat actionem ex empto. De hoc accipe §. hunc. Vide ſcripta ad *l.* 8. *de reb. cred. & jurejur.*

§. *ult. Per genium principis*) vide ſcripta ad rub. C. *de reb. cred. & jurejur.*

Superindici) Flor. ſuperdici, Recte. Per præconem ſcilicet dum fuſtibus cæditur qui pejeravit, *l. fuſtibus*, C. *ex quib. cauſſis infam. irrog.* Spartianus in Severo: *hunc ſub elogio præconis cecidit fuſtib.* Lamprid. in Alexandro, Zonaras in Valentin. Sed obſtat *l.* 2. C. *de reb. cred. & jurejur.* Utraque eſt de eo, qui pejeravit inconſulto. Poſtrema Accurſii ſolutio in *d. l.* 2. vera eſt. Vide ſcripta ad eam l. 2.

L. 15. *Ad perſonas*) vide ſcripta ad *l.* 12. *in fin.* C. *de reb. cred. & jurejur.*

L. 17. *Quod ex conventione extra judicium*) De hoc jurejurando hoc tantum loco agitur. Vide ſcripta ad *l.* 9. C. *de reb. cred. & jurejur.*

§. 1. *Pupillus*) vide ſcripta ad *l.* 4. *eod.*

In gloſſa. Debet, ibi ſed cum ſacrum, vicem ſolutionis obtinet) Adde, quod dicitur jusjurandum, vice ſolutionis eſt, id eſt, jurejurando æque reus liberatur, ac ſolutione. Nam jurejurando tollitur obligatio naturalis, *l. ſi quis juravit, inf. de condict. indeb. l. Stichus*, §. *naturalis, inf. de ſolut.* Itemque civilis ipſo jure, *l. nam poſtea, ſup. eod.* vide ſcripta ad *l.* 4. C. *eod.*

L. 18. *Liquido ſe juraſſe*) σαφῶς. Demoſthenes 3. in Aphobum: vide 5. Obſer. 33.

L. 19. *Si itaque*) vide ſcripta ad *l.* 4. C. *de reb. cred. & jurejur.*

Aliud facit) vide leg. 3. *ſup. de pactis.*

L. 20. *Servatur*) Flor. *ſervetur*. Quæ verba videntur fuiſſe edicti. Servetur per exceptionem ſcilicet. Sic dicitur, *Pacta ſervabo*, edicto de pactis, vide leg. 23. & leg. 24. *ſup. de pact.*

Peculii adminiſtrationem) vide ſcripta ad *l.* 4. C. *de reb. cred.*

L. 22. *Quidam*) Ex Proculianis ſcilicet. Et male. Nam alias omnino pugnaret *l.* 3. §. *ſi filius, de pecul.* vide not. ad eam, & ſcripta ad tit. C. *quando ſervus ex ſuo facto*: vide quoque ſcripta 8. Obſervat. 11.

Eadem & de filiofamilias) In filiofamil. omnes conſentiebant, quia in judicio ſtare poteſt: vide ſcripta ad *l.* 4. C. *de reb. cred. & jurejur.*

Patris religio filii) vide leg. *ult. inf. de exception.*

L. 25. *Vel pacti exceptionem*) vide ſcripta ad *l.* 8. C. *de reb. cred. & jurejur.* Hoc enim jusjurandum ex pactione venire dicitur.

L. 26. *Quia ſciens fallere non videatur*) Solemnia jurisjurandi verba erant hæc; *ſi ſciens fallo, ita me dieſpiter ſalva urbe, arceque bonis ejiciat, ut ego hunc lapidem*, vide Cic. Sext. Pomp. Plautum in Aulularia, Polyb. 3. hiſt.

L. 27. §. 2. *Ex conventione*) vide ſcr. ad rub. C. *de reb. cred. & jur.*

Inſtar judicii) Id eſt, litis conteſtatæ, vide not. ad *l. tutor*, §. 1. *de jurejur.* & ſcripta ad *l.* 4. C. *de rebus credit. & jurejur.*

L. 28. §. *exceptio*) vide ſcripta ad *l.* 74. *inf. de ver. obl.*

Propter ſuccifas forte arbores) vide ſcripta a nobis 9. Obſ. 12. in fin.

§. *ult. Extra judicium*) Recte: Nam in judicio ea variatio non admittitur.

L. 29. *Adverſus utilem actionem*) vide ſcripta ad *l.* 8. C. *de reb. cred. & jurejur.*

L. 30. §. 1. *Qui non ſit in rerum natura*) Id eſt, quia deſiit eſſe.

L. 31. *Admonendi*) Prior pars eſt de jurejurando judiciali, quod judex in ambiguis defert reo, & jurantem abſolvit. Opponit Accurſ. *l.* 4. C. *de re judic. & l. Impp.* C. *illo tit.* Dicendum eas leges intelligi de litibus finitis cognitione judicis, non de iis, quæ inopia probationum exacto jurejurando finitæ ſunt. Hæ repertis novis probationibus, recte probantur: vide ſcripta ad initium tit. & ſcripta in 18. Obſervat. 35.

Quibus nunc ſolis uſurus ſit) Non etiam veteribus.

In dubiis cauſſis) ἐν τοῖς ἀμφιβόλοις, cum deſunt probationes.

Inter ipſos jurejurando) In judicio delato, Theodorus.

Retractare) Quia hoc genus jurisjurandi tranſactioni comparatur.

L. 34. *Putat deceſſiſſe*) Quia & ſi ita juraret, rem tamen non definiret, vide ſcripta ad rub. C. *de reb. cred. & jurejur.*

§. 1. *Mandatum habeat*) Non aliter: vide ſcripta ad *l.* 4. C. *de reb. cred.*

§. *Pupillo*, §. *qui jusjurandum*, §. *ait prætor*) De his tribus §§. vide ſcripta ad *l.* 9. C. *de rebus cred. & jurejur.*

§. *ult. Judex jurantem abſolvit*) vide ſcripta ad *l.* 8. C. *de reb. credit. & jurejur.*

L. 35. §. 1. *Prodigiis*) vide ſcripta ad *l.* 4. C. *de reb. cred. & jurejur.*

Pro pacto convento, ſive pro ſolutione) At hæ perſonæ nequeunt paciſci ſine curatore. Eis etiam ſolvi non pot.

Paciſci ſine curatore) Eis etiam ſolvi non poteſt.

Pro judicio) Id eſt, pro litis conteſtatione, ut in *l. qui juraſſe*, §. 1. *eod.*

L. 37. *Sibi enim imputet*) vide ſcripta ad *l.* 8. C. *de reb. cred. & jurejur.*

L. 38. *Confeſſionis*) Id eſt, pro confeſſo habetur, vide ſcripta ad *l.* 9. C. *de reb. cred. & jurejur.* Hujus regulæ exceptio eſt in *l.* 12. *inf. rer. amotar.* vide notata ad eam.

L. 40. *In fine. Diſcedatur*) vide ſcripta ad *tit. de hereditar. action.*

L. 42. *Se dare non oportere*) vide ſcripta ad *l.* 8. *inf. de ver. oblig.*

De in litem jurando. TIT. III.

Ad Rubricam.

Hoc

Hoc est jusjurandum judiciale. Græci jusjurandum recte vertunt *μονομερῆ ὅρκον* in l. arbitrio, de dolo, vide scripta ad *l.12.C.de reb.cred.& jurejur.*

L.4. §. curatores quoque) vide scripta ad *l.9. C. de reb. cred. & jurejur.*

L. 6. Alias. Conjunge *l.verbum oportere 37. inf. de verb. signif.* vide scripta ad *l.8. illo tit.*

L. 9. cum furti agitur) id est, condictione furtiva. Sic & in *l.si is qui, de furt.* vide scripta ad *tit.C.de condict. furt.*

De condictione caussa data caussa non secuta. TIT. IV.

Ad Rubricam.

Legendum, de condictione caussa dati. De condictione ob rem dati caussa non secuta, in *l. naturalis, inf. de præscript. verb.*

Ob rem dati) Sic in *l. ult. inf. hoc t. & l. pen. eod.* Caussa autem hic pro re accipitur, licet alias distinguantur, *l. damus, l. in summa, de condict. indeb. l. 1. inf. de cond. ob turp. caus.* Res autem, aut est datio, aut factum. Itaque dicitur fieri ob rem, quod detur, ut fiat vicissim, vel detur aliquid, vide scripta ad *l. 5. inf. de præscript. verb.* vide ad Rub. *C. eod. tit.*

L. 1. caussa servata repetitio) vide scripta ad Rub. *C. eod. tit.*

L.3. §. Quid si ita in fine, repetitionem) Condictionem intelligit, vel actionem præscriptis verbis, quæ & condictio incerti dicitur in *l. duo, in fin. inf. de precar.* uti in Flor. scriptum est. Vel certi condictionem generalem, *l. certi condictio, in fin. sup. de reb. cred. si cert. pet.* Non autem de condictione ob rem dati hoc accipiendum est: vide scripta ad Rub. *C. hoc tit.*

Defuncto quoque eo) Quoniam per te non stetit.

§. Si quis quasi, naturali æquitate) Hæc ergo condictio est ex æquo & bono, vide scripta ad rubricam *C. eodem tit.*

Renuntiari) vide scripta ad *l. 7. C. eod. tit.*

Repetere non posse) vide scripta ad *l. 8. C. de condict. indeb.*

§. Subtilius. Si hoc animo dedit) vide scripta ad Rub. *Cod. de cond. indeb.*

L.5. Si pecuniam) vide scripta ad Rubricam *Cod. eodem tit.*

L.14. Si procuratori falso) vide scripta ad *l.8. Cod. de cond. indeb.*

§. 1. Sed quasi ob rem datum) ubi est condictio indebiti, est ob rem dati.

Quasi ind. dat.) Si quis ita condictionem formare malit, *hic & l. 8. C. de cond. indeb.*

L.15. §. ult. Furti te acturum) Ex hoc loco quidam tentant, etiam furti eum teneri, qui re usus est, non sui lucri caussa. Nam si quis, qui servum, quem acceperat torquendi caussa, ducat ad præfectum, & is eum extremo afficiat supplicio, id non facit sui lucri caussa. Sed dicendum, servum alienum hic ab eo deductum ad præfectum, quasi suum, & eo ipso furtum committi. Nam domini solebant ultro servos præfecto dare puniendos, *l. eleganter, de pig. act. Cajus lib. 1. Inst. tit. de jure person.* Sic & si calicem alienum in mare projecerit, quasi suum, furti tenebitur, alias non, vide scripta ad *l.14. inf. de præscript. verb.*

L. ult. Dedi tibi) Huic legi obstat *l. naturalis, §. & si quidem, & §. sed si scyphos, de præscrip. verbis.* In eo §. dicitur, quod si pecuniam dedi, ut rem acciperem, emptio est. Hic dicitur non esse portionem emptionis, id est, non esse simile emptioni negotium, sed esse permutationem. Præterea hic dicitur, mortuo Sticho, eum, qui pecuniam prior dedit, repetere pecuniam. Ergo non illi omnino perit Stichus. At in *d. §. sed si scyphos*, dicitur Stichum perire ei, qui prior scyphos dedit. Verum dicendum, hujus legis speciem cum illo §. nullam habere rationem. Primum enim in hac lege non est emptio, quoniam dictum est, *do pecuniam ut Stichum des.* Dare est dominium transferre, accipientis facere. Hoc vero alienum est a natura emptionis. Nam venditor tradit,

A non dat. Non est etiam permutatio: Nam in permutatione pretium, id est, pecunia non venit. Denique non est negotium civile, nec civili proximum. Itaque ex eo non est actio ex empto, aut præscriptis verbis, sed est condictio pecuniæ datæ, si Stichus moriatur, de evictione. Et in ea specie nulla alia est actio. At cum est permutatio, ut *d. §. sed si scyphos*, est actio præscriptis verbis. Putem tamen esse condictionem ob rem dati in permutatione, quod non est in emptione, *l. si non donationis, C. de contrah. empt.* In ea specie ergo nec civile negotium est, nec civili proximum, ut nec in *l. 1. §. ult. infra de rerum permut.* Sic in hoc negotio, *facio ut des*, nec civile negotium est, nec civili proximum.

Utrum id contractus genus) Id est, an simile est emptioni negotium, an est permutatio, *l. si vero, §. hoc edi-*

B *ctum, de his qui dejecer.* Emptio sane non est, quoniam non ita solet contrahi emptio, ut venditor det. Sed nec est permutatio: quoniam ea fit sine pecunia.

Non liberaberis) vide scripta ad *tit. C. de rerum permutat.*

De condictione ob turpem vel injustam caussam. TIT. V.

Ad Rubricam.

Vide not. ad Rubr. *Cod. eod. t.*

L.4. §. ult. Non poterit repeti) Imo vero promissa indicia peti possunt: vide Jul. Paulum *lib. 2. Sentent. tit. de furt.*

L.6. Quod ex injusta caussa) vide scripta ad *tit. Cod. de condict. ex lege.* Ex injusta caussa non est actio, quod metus caussa: quia sponte solvit, *l. 2. C. de his quæ metus caussa.*

C *L.7. Quæ per vim)* vide scripta ad *tit. C. de condict. ex lege.*

L.8. Si ob turpem) Male quidam hic turpem caussam accipiunt ex parte tantum accipientis. Nam & ex utraque parte turpitudo versatur, ut si furtum fecero, tot dari, & l. significat exceptionem dari.

Porro autem) Exemplum est præcedentis sententiæ, vide scripta ad *l. 26. inf. de verb. oblig.*

De condictione indebiti. TIT. VI.

Ad Rubricam.

Vide scripta ad Rubr. *C. eod. t.* Condictio est ex bono & æquo, non ex contractu, non ex stricto jure. Non datur, nisi quatenus qui accipit, factus est locupletior, non datur in ignorantem. Est certi aut incerti. Ubi est vindicatio, vel ad exhibendum actio, non da-

D tur. Domino non datur, uti nec alia ulla condictio præterquam furtiva.

L.3. Et si solutis legatis) Opponitur Ulp. in fine tit. 24. Fragment. sed ibi negatio abundat, vide scripta a me ad eum locum.

L.2. §. ult. Judicatum est) vide scripta ad *l. 7. Cod. eodem tit.*

L.6. Si procurator) vide scripta ad *l. 8. C. eod. tit.*

§. ult. Reperere posse. Directa condictione) Utilis enim dabitur.

L.10. in diem debitos) vide scripta ad Rubricam *C. eodem.*

Ante diem solutum) vide scripta ad *l. 38. §. inter certam, inf. de verb. oblig.*

L.11. Repetere non potest) Si filii, vel servi nomine

E solverit: at si suo, condicet, *l. 1. in fine, l. 2. inf. de constit. pecun.* Nam hic eadem est adhibenda distinctio, quæ notata est in *l. repetitio, inf. eod. tit.* Eam vide in *d. l. repetitio*, ut hic alieno nomine, id est, ejus qui debet, solutum sit. Nam si non ejus, qui debet, nomine solutum esset per errorem, sed tuo, competit tibi repetitio, *l. in summa in fine, inf. eod.* vide scripta ad *l. 5. C. eod. tit.*

L.13. Naturaliter etiam servus) vide scripta ad *tit. C. an servus pro suo facto.*

L. ult. Locupletior factus) Hoc solo casu pupillus sine tutoris auctoritate naturaliter obligatur. Vide notata ad *l. quod pupillus, inf. eod.* & scripta ad *l. si pupillus, inf. de verb. oblig.*

L.15. Indebiti soluti condictio) Conditiones hæ sunt ex

ex bono & æquo, non ex contractu. Vide scripta ad *rub. C eod. tit.*

Imo & fructus) At usuræ pecuniæ indebite solutæ non veniunt, *l.1. C. eod.* vide scripta ad eam.

§.Sed & si nummi) vide scripta ad *l. 2. C. si cert.pet.*

Per longi temporis præscript.) vide cap.13.de præscrip.

L.19. §.Quamvis) Facit cum hoc *§. l.2. C.de his qui in prior. cred. locum*. Sed utrique obstat *l.repetitio, inf. eod.* vide ibi solutionem, & in scriptis ad *d. l.5. C.eod.tit.*

L.21. Igitur hoc casu) Et hic casus excipitur a decisione *l.pen. C.eod.* vide scripta ad eam.

L. 22. Repetere a Titio) Et hoc casu proprii facti ignorantia recipitur, vide scripta ad *l.3. inf. de jur. & facti ignor.*

L.23. §.penult. Cum ergo repetitio) vide scripta ad *l.5. C.eodem.*

L.26. Si sortis debitæ) id est, nondum solutæ. Sic recte Flor. legitur. Verum jam sorte soluta, si postea usuræ indebite solutæ sint, repetuntur, *l.18.C.de usur.* vide scripta ad eam, & Paul. *lib.5.Sentent. tit. de usuris.*

§.Supra duplum) vide scripta ad *l. 4. de naut.fœn.& ad l. 41. de verb.oblig.*

Et solutæ) vide scripta ad *l.10.& l.ult. C.de usur.*

§.Si quis falso, Sciens indebitum) vide scripta ad *l.2. C. eod. tit.*

§. Libertus) vide scripta ad *l. 48. in fin. inf. de verbor. obligat.*

§.Si decem, aut Stichum) Hic §.pen. corrigitur per *l.pen. C.eod.tit.* quæ est ex 50. decisionib. vide scrip.ibid.

Sed & si post) vide scripta ad *l.2.§.1.inf.de verb.oblig.*

Et putat) vide scripta ad *d.l.pen.* ubi hic locus citatur.

In gloss. stipulatus, id est, *interrogatus*. Stipulari recte hic pro promittere sumi notavit Accursius ad *l. magnam, C. de contr. & committ. stipul.* Sic etiam sumitur in *l.in bonæ fidei, de eo quod certo loco, l. si debitor, de solutionibus, l.Imp. de contr.empt.* Lege Lætoria minor 25. annis non potest stipulari, id est, a minore 25. annis non possumus stipulari. Verum non sic sumitur in *§.pen. Institut. quibus mod. toll. oblig.* Non sic in *d. l. magnam*, ut male putat Accursius.

L.32. Remanebit in soluto) vide scripta ad *l. pen. C. eod.* in qua citatur Juliani sententia, cujus hic est vestigium.

§.ult. Eum dederit condicet) Omnino pugnat Celsus in *l.19. inf. de leg. 2.* vide scripta ad *l.pen. C.eod.tit.*

L.33. Si in area tua) Hæc lex conjungenda est cum *l.60.quod si nulla, inf.de legat.1.* Ceterum hæc l.est accipienda de condictione certi, id est, ædium, hanc non habeo. At mihi consulitur per condictionem incerti, id est, possessionis, *l.qui exceptionem, §.si pars, ff. eod.* De hac incerti condictione loquitur *d. l. 60.* vide scripta ad eam. Hæc lex loquitur de retentione juris: vide scripta ad *rubr. C. eod.*

Condictio locum) certi.

Per retentionem) Condictionem incerti .i. possessionem.

L.36. Pignori eam posuit) Sic in *l. petenti, de pignerat. act.* & supponi, *l. creditor 2. C. de pignerat.act.* Opponit. Juvenalis Satyra 11. *lancibus oppositis*.

Pignori deponi) Hinc pignus depositum, de quo vide scripta ad *init.tit.C. de pigner.act.* & notata ad eum *tit. ff.*

A servulo, id est soluta) vide scripta ad *l.5. C.de condict. indeb.*

Posse eum repetere) Fidejussor tunc condicit, cum suo nomine solvit: promissor tunc, cum fidejussor ejus solvit, vide not. ad *l.repet. inf.eod.*

L.40. In senatusconsulto de intercessionibus) vide scripta ad *tit. C. ad SC.Vell. l. 9.*

§.1. Posse condici incerti) At condici certi non potest, *l.si in area, sup. eod.* vide scripta ad *l. 60. quod si nulla, inf. de legat. 1.* & ad Rubr. *C. eod.*

L.41. Nec natura debet) Statuendum est: sine tutoris auctoritate pupillum ne naturaliter quidem obligari, quoniam omni judicio caret. Animi judicium, & consensus, id est, qui gignit naturalem obligationem, si absit animi judicium, abest naturalis obligatio. Ideoque pupillus naturaliter non obligatur, nisi suppleatur ejus judicium judicio, & præsentia tutoris. Pupillus tantum hoc casu naturaliter obligatur in quo factus est locupletior, *l. naturaliter, §. ult. & l. 20. sup. eod. l. cum illud, §. heres, quando dies leg. ced. l.in personam, de pact.* cum similibus. In quibus omnibus fingendum, pupillum factum locupletiorem. Neque pugnat dictus *§. heres* cum *§. ceteris legibus*, quia in eo vulgo male legitur: *Acceperit, nec locupletior*, cum sit legendum: *Accepisset, & locupletior.* Debuerunt potius addere, *Et*, quam *nec*, repetita ult. syllaba verbi *Accepisset*, ut in aliis multis. Hanc autem naturalem obligationem hoc casu agnovit D. Pius, & primus ex ea dedit utilem actionem, *l. pupillus, ff. de auctor.tut. l.3.ff.Commod.l.3.§.pupilli, de neg.gest.* vide scripta ad *l.si pupillus 127. inf. de verb. oblig.* (†)

L.42. Cum depensæ sunt) Etiam indebitæ. At usuræ indebitæ repetuntur, vide notata & scripta ad *l.18.C.de usur.*

L.43. Si quis jurarit) vide scripta ad *l. 4. C. de reb. cred. & jur.*

L. 44. Suum) Id est, sibi debitum.

Solutum est) Alieno nomine. Obstat *l. si pœna, §.1.sup. eod. & l.2. C.de his qui in prior. credit.locum.* Sic distinguendum: Aut tu, quod alius debet, solvis tuo nomine, aut non. Si tuo nomine solvis per errorem, tibi competit condictio seu repetitio, *l. in summa, in fin. eod. tit.* Sic in *d.l.2.* ait, *tuo nomine*. Et sic accipienda est *lex si pœna, §.1. sup. eod. & l. si a patre, sup. eod.tit.* Ut dicamus eum, qui se heredem falso existimabat, suo nomine creditori hereditario solvisse. Si quod alius debet, non tu, ejus qui debet, nomine solvas, cessat repetitio, ut si procurator solvat nomine domini, *l.pupilli, §.1. de solut.* Itemque si is, qui se falso heredem putat, solvat hereditario nomine, ut in hac *l. repetitio, & l. si hereditatis, ff. de pet. hered.* vide scripta ad *d.l.2. & l.5.eod.*

L.47. Nec exspectandum est) vide scripta ad *l.10.C.mand.*

Sin autem fidejussor) Eadem hic est distinctio, quæ in *l. repetitio, sup.* vide not. ad eam.

L.48. Idem lib.6.Digest.) Male Flor. *lib.6.* legendum, *vicesimo sexto*, ut docet *l.70. de solut.* quæ est ex eodem lib. & simul cum hac l. conjunctim repetita est in *§. inter incertam l. 38. de verb.oblig.* vide scripta ad *d. §. inter incertam*.

L.50. Quod si quis sciens) vide scripta ad *l. 9. C. eod.tit.*

L.51. Ex quibus) vide scripta ad Rub. *C. eod.*

L.52. Aut ob caussam) Præteritam.

Aut ob rem) Futuram.

Etiamsi falsa caussa sit) vide notata ad Rub. *sup. de condict. caus. dat.* & scripta ad Rub. *C. illo tit.*

L.55. Si urbana) vide scripta ad *l.3.C.de condict.ex lege.*

L.56. In fine. Conditionis instar) Male Flor. *condictionis.* Sæpe hæc invicem commutantur.

L.60. Verum debitorem) vide scripta ad *l.1. C. eod. tit.* & ad *l. 2. C. de compensat.*

Natura tamen debitor) vide scripta ad *l. debitor 57. ad Trebell. & ad l. 127. de verb. oblig.*

L.62. Debetur) At debita tantum constituuntur, vide scripta ad *tit. C. de constit. pec.*

L.65. Aut ob caussam) Quæ impulsio est.

Aut ob rem) Quæ finis est.

Licet res nulla) Id est, etiamsi adversarius in lite nihil juris habuerit.

Nam si lis fuerit) Hinc nota differentiam inter rem & litem.

Evidens calumnia) id est, si constet rem nullam, jus nullum fuisse.

§. 1. Repeti non potest) vide scripta ad Rubr. *C. de condict. ob caussam dat.*

§. Quod ob rem) vide scripta ibid.

§. Si servum, si sciens) id est, cognoscens, eum tibi non deberi. Opponitur *§.si res legata, Institut. de leg.* vide not. ad *l.si is cui,inf.de mort.caus.donat.*& scripta ad *l.91.de verb.obl.*

Si

(†) *Vide Merill. Variant. ex Cujac. lib.1. cap.20.*

Si nesciens) vide scripta ad *Rubr. C. eod. tit.*

L.66. hæc condictio) vide scripta ad *Rubr. C. eod. tit.*

De condictione sine caussa. TIT. VII.

L.2. Si fullo) vide scripta ad *l.1. C. eod. tit.*

Quasi sine caussa) Ergo adhuc est unus casus, quo solutum ex caussa judicati condici potest. Alius casus est in *l. ult. C. si ex fals. instrum.*

AD LIBRUM XIII.

De condictione furtiva. TIT. I.

Condictio est ex bono & æquo, non ex delicto, & hoc præstat actori, ut ea fur conventus teneatur, etiam re casu perempta. Quod non fieret, si non conveniretur vindicatione. Hæc condictio rem persequitur, non pœnam, vide scripta & notata *C. eod. t.*

L.1. In re furtiva) Eadem est ratio condictionis rerum amotarum, & bonorum raptorum, & pecorum abactorum.

Soli domino) At aliæ condictiones non dominis dantur.

L.8. §. 1. Id tempus spectandum) vide scripta ad *l. 59. inf. de verb. obl.* & not. ad *l. ult. inf. de condict. tritic.* huic autem *§.1. & l.13. inf. eod. & l. pen. rer. amot.* obstat *l. pen. §. item quæsitum, inf. de priv. delict.* Sed ut recte notavit Steph. lib. 26. Basil. tit. 2. & alii lib. 60. tit. 10. & 11. in ea l.2. ponendum est, post furtum non fuisse mutatam æstimationem rei furtivæ, & ideo dicit, æstimari tempus litis contestatæ, vide scripta ad *d. l. 59.* & not. ad *d. l. ult.*

L.9. Non pro parte) At ceteræ omnes actiones, quæ ex delictis oriuntur, in heredem non dantur, nisi quatenus ad eum pervenit, vide a me scripta tit. *C. ex del. defunct. in qu. her. conven.*

L. 12. §. ult. Incerti condict.) vide scripta ad eundem tit.

L.13. Ex argento) vide scripta ad *d. l. 59.* & notata ad *d. l. ult.* & ad *l. 8. §. 1. sup. eod.*

L.15. Liber factus furti tenetur) Ideo furti tenetur, quia solæ noxales actiones caput sequuntur. Actio furti est noxalis: non autem condictio furtiva, vide scripta ad tit. *C. an servus pro suo fact.*

L.17. parvi) Obstat *l. qui decem, §. idem, inf. de solut.* in eo, quod illa exigit præsentiam, quam hæc rejicit. Sed hæc lex loquitur de stipulatione novandi animo interposita, quo casu mora finitur quasi delegatione, ac si vice sua fur dedisset expromissorem, idque sive reus fecerit furtum, sive non. At *d. l. qui decem*, loquitur de stipulatione novandi caussa non interposita, quo casu mora finitur quasi oblatione, si modo res tunc non esse desiit: nam non potuit quis rem offerre, quæ non exstabat, vide scripta ad *l. 29. §. ult. de verbor. obl.*

Transferatur) id est, novetur.

L. ult. moram facere) vide scripta ad *eund. tit.*

De condictione ex lege. TIT. II.

Vide scripta & notata ad *eund. tit. C.*

In gloss. l. unicæ Nova lege) Adde his exemplis aliud ex *l. 4. C. de recept. arbitr.* & ex *§. tripli, & §. quadrupli, Instit. de act.*

In ead. gloss. dele hæc omnia (*ut C. de donat. si quis argentum, §. fin. Item in nudo pacto de salario præstando, ut C. de suffrag. l. 1.*) pro quib. repone. Hic est condictio ex pacto legitimo: Ibi est condictio ex stipulatione.

De condictione triticaria. TIT. III.

Triticaria, seu Triticiaria, ut Flor. dicitur a tritico, ut ajunt Græci, re omnium, quæ per eam condicuntur, pretiosissima. Sic dicuntur sementes triticariæ. Vide a me scripta ad *Rub. C. si cert. pet.*

Qui certam) In hac l. condictio triticaria confertur cum condictione certi, hoc modo utraque est generalis. Ceterum condictione triticaria pecunia numerata non petitur, actione si certum petatur petitur etiam pecunia.

A Unde male hinc quidam colligunt, actione si certum petatur solam pecuniam peti. Præterea certi condictio certum tantum condicit. Triticaria etiam incertum, ut servitutem, & possessionem, hac lege 1. & l. 2. vide scripta ad *Rubr. C. si cert. pet.*

§. ult. vi abrepta) vide scripta ad tit. *C. de cond. furt.*

L.2. Cujus temporis æstimationem) vide notata ad *l. seq.* & scripta ad *l. 59. inf. de verb. oblig.* Item cap. 1. tract. de præscript.

L.4. Quæ certo die dari) vide scripta ad *d. l. 59.* ubi idem dicitur. Et hoc verum est tam in contractib. bonæ fidei, quam in stricti juris: & tam in rebus, quam in corporibus. Sed obstat primum, si dies sit adjecta, aut locus, *l. cum quis 21. inf. de oblig. & act.* vide solutionem in notatis ad *d. l. cum quis*, & scripta ad *d. l. 59.* Sed quid si
B pure stipulatus quis sit vinum, aut frumentum? Hac in re pugnat *l. vinum, sup. de rebus cred. si cert. pet.* & hæc lex cum *l. prox. sup. hoc tit.* illæ spectant æstimationem temporis, quo agitur, & lis contestatur. Lex proxima ejus, quo res judicatur: Utræque sunt de judiciis strictis. In judiciis bonæ fidei certum est spectari tempus rei judicatæ, *l. 3. §. in hac, commod.* Sed adde exceptiones, nisi venditor fecerit moram in tradendo vino, aut emptor in accipiendo: ob moram enim spectatur tempus, quo res plurimi fuit; aut nisi fidejussor, qui prior hominem solvit, agat mandati: nam & fidejussor consequitur quanti fuit homo cum solvit, *l. 3. §. ult. de act. empt. l. hominem, inf. mand.* In strictis judiciis spectatur tempus litis contestatæ. Sed eadem addenda est exceptio, quæ sup. nisi ante litem contestatam debitor moram fecerit:
C quo casu spectamus tempus, quo plurimi res fuit, quo fecit moram, vel quo res judicatur. Et sic accipe *l. prox. sup.* Nam speciem ponit in fi. quæ pertinet ad totam legem. Idem confirmat *l. 8. §. 1. & l. ex argento, sup. de condict. furt. l. pen. rer. amot.* Eæ sunt de condictione furtiva, quæ datur in furem, qui semper moram facit, & ideo dicitur æstimari quanti res plurimi fuit. Sed illis obstat *l. 2. §. quæsitum, inf. de privat. delict.* Vide solutionem notatam ad *d. l. 8. §. 1.* De nummis creditis quæritur, de quo nihil in nostro jure. Sed Papo lib. 15. tit. 5. SC. cautum refert, ut aureis creditis aurei redditi sint, denariis denarii successerint, sive decreverint, argumento *l. 99. inf. de solut.* nisi in credendo sint æstimati. (†)

Quod & de ceteris rebus) id est, de corporibus, ut homine, equo.

D *De eo, quod certo loco.* TIT. IV.

L.3. Fl. 2. §. Si quis insulam) vide scripta ad *l. 95. inf. de verb. oblig.*

§. Si quis ita. Hodie Carthagini) Idem proponitur in *l. ult. §. inter, de verb. obl.* Obstat *l. ult. §. 1. inf. de leg. 1.* vide solut. in not. ad *l. ult.* & scriptis ad *l. 12. de leg. 1.*

L. Ideo in arbitrium) Plinius lib. 33. cap. 7. Pretia variis in locis non ignoramus varia esse. Vide scripta ad *d. l. 59.*

L. Si heres a testatore) vide scripta ad *l. nemo, de leg. 2.*

L. in bonæ fidei. Stipulatus sit) id est, promiserit. Ita enim accipitur nonnunquam, vide notata ad *l. si non sortem, §. pen. de condict. ind.*

L. Centum Capuæ, obligationem fidejussoris augeri) vide scripta ad *l. 91. §. nunc videamus, inf. de verb. oblig.*

Duæ stipulationes) una sortis, altera usurarum: una
E certi, altera incerti, vide scripta ad *d. l. 91.*

L. Is qui certo, nullo alio) vide scripta ad init. *l. qui Romæ, inf. de verb. obl.*

De constituta pecunia. TIT. V.

In constitutum venit pecunia tantum, id est, ea, quæ pondere, numero, & mensura consistunt, vide scripta ad tit. *C. eod.*

L. 1. §. ult. Suo nomine) vide notata ad *l. repetitio, supra, de condict. indeb.* & scripta ad *l. 5. C. eod. t.*

L. 3. §. ult. Non dum peti possunt) vide scripta ad *eund. tit. C.*

L. 5. §. 1. Julianus) Huic §. obstat *l. 8. sup. de judic.* Sed ma-

---

(†) *Vide Merill. Variant. ex Cujac. lib. 1. cap. 22.*

manifeſtum eſt in hoc §.1. deſiderari negationem, & legendum: *Conveniri non debere*. Nam ſi putat Julianus Romæ agi poſſe de conſtituta pecunia, debuit dicere *conveniri poſſe*, non *debere*. Præterea hæc verba: *Sed etſi non eum*, & quæ ſubjiciuntur in hoc §. 1. repetunt ſimilia. Ergo & priori caſu denegatur actio, ut ſit ſenſus: non tantum denegatur actio, ſi Romæ conſtituat, quod ante debuit, cum eſſet in provincia, ſed etſi Romæ conſtituerit, niſi nominatim dixerit, Romæ ſoluturum. A

L.7. §.ult. Si mihi, aut Titio) vide ſcripta ad *l.* 55. *inf. de verb. obl.*

L.16. §. Ait prætor, neque per actorem ſtetiſſe) Hæc verba videntur in edictis fuiſſe translatitia, vide not.& ſcripta ad *l. ult. C. de pign. act.*

L.17. Aut exceptione) vide ſcripta ad *l.*75. §. *ult. inf. de verb. obl.* & præcipue ad *l.* 83. *illo tit. & ad eundem tit. C.* B

Uſque ad tempus judicii) id eſt, Ad litis conteſtationem.

L.18. §. Ære aut) Utrum pœnam contineat) Prætor videbatur propoſuiſſe actionem pœnalem in eum, qui ad condictum non veniſſet his verbis: *SI APPAREAT EUM, QUI CONSTITUIT, NEQUE SOLVISSE, &c.* Sed verius eſt, rei perſecutionem venire. Et ideo datur heredibus, & in heredes, quod non fieret, ſi eſſet pœnalis, vide ſcripta ad *eund. tit. C.*

§.ult. Solutione potius) Facta ab eo, qui conſtituit.

Liberationem) Reo.

L.19. Id quod ſub conditione debetur) vide ſcripta ad *eund. tit. C.*

L. 21. Si ſine die conſtituas) vide ſcripta ad *eundem tit. C.* C

Non minus decem dierum) At in ſtipulatione nullum temporis laxamentum jure ipſo datur, vide ſcripta ad *l.* 41. *inf. de verb. oblig.* & ad *tit. C. de pec. conſt.* vide etiam cap. 7. de præſcr.

L.22. Decernendam eſſe actionem) In factum utilem.

L. 23. Ut pretium) vide ſcripta ad *l.* 91. *§.ult. inf. de verbor. obligat.*

L.25. §. 1. Si jurejurando) Hujus §. ſententia eſt, non conſtitui, niſi quod debetur. At ex jurejurando debetur. Ex jurejurando in judicio debito, & præſtito eſt actio propria. Ergo de quo eſt actio jurisjurandi recte conſtituitur. Hæc tamen actio de conſtituto non novat, *l. item illa*, §. 1. *eodem*, vide ſcripta ad *l.* 8. *C. de rebus credit. & jurejur.*

L.26. Ex arca tua mutuo) vide ſcripta ad *l.* 132. *inf. de verb. oblig.* & notata ad *l. lecta, ſupra, de reb. cred. ſi cert. petat.* D

Commodati, vel contra. TIT. VI.

Commodatum eſt, ſi quis rem ſuam alteri gratuito utendam dederit, certo fine modove eandem accepturus. Vide ſcripta ad *eund. tit. C.* Sic Theodorus lib. 5. Commodatum eſt, quod juris noſtri eſt, & ad alios temporaliter translatum eſt.

L.1. §. inter Julianus amplius) Rectius Flor. *Vivianus*. Refertur autem hæc ſententia Viviani in *l. ſi gratuitam in princ. de præſcript. verb.*

L.3. Si locupletior) hoc ſolo caſu pupillus naturaliter obligatur, vide notata ad *l. quod pupillus, ſup. de condict. indeb.* & ſcripta ad *l.* 1. *C. de inutil. ſtipul.* & ad *l. pupillus* 127. *inf. de verb. oblig.* E

In hac actione. Rei judicandæ tempus) vide ſcripta ad *l.* 59. *inf. de verb. oblig.* vide notata ad *l. ult. ſup. de condic. tritic.*

L. 5. §. Nunc videndum) De hoc §. vide ſcripta ad *eund. tit. C.*

§. Cuſtodiam) vide ſcripta ad *eund. tit.*

§. Idemque ait) Chirographarium debitorem) Recte Flor. Chirographum cavere. Sic dicitur recte, cautionem cavere, *l. 6. inf. rem rat. hab.* vide ſcripta ad *l. ult. C. ſi cert. pet.*

L.17. §. 1. Sine principali) id eſt, ſine directa. Sic directo & principaliter pro eodem, *l. ult. de leg.* 3. *§.ult. Inſtit. quod cum eo.* Sic nomine principali, id eſt, directo, *l.* 8. *C. Th. de his, qui ſuper rel. contrah.*

§. Sicut autem voluntatis) vide ſcripta ad initium ejuſdem *tit. C.*

L.18. Fugas ſervorum) Sic in *l. contractus, inf. de reg. jur.* vide notata ad eam l. & ſcripta ad *l. cum ſervus, inf. de leg.1.*

§.ult. Jure compenſationis) vide ſcripta ad *C. eod. tit.*

De pigneratitia actione, vel contra. TIT. VII.

Vel contra) id eſt, de contraria pigneratitia, & in genere, de contrariis actionibus, vide fuſe ſcripta ad *l.5. C. eod. tit.*

L.1. Non ſolum traditione) Quod dicitur pignus depoſitum, *l. ſervus cujuſdam, ſup. de condict. indeb.* Paulus 2. Sentent. tit. 4. & 5. & libr. 5. tit. 26. Pignus autem, quod pactione conſtituitur, non deponitur, & dicitur hypotheca. De quo nihil hic, ſed tantum de illo priore: vide ſcripta ad eundem tit. C. & *d. l.* 22. *inf. de verbor. oblig.*

In fin. Pign. contr. act. vide ſcripta ad *l.5. C. eod.*

L.6. In fi. Prius idonea cautela) Hæc verba Triboniani ſunt, noſtri ablativis abſolutis non utuntur, nec verbo cautelæ, ſed cautionem dicunt, aut cavitionem. Idem dicendum de *l. ſi defunctus*, *§.ult. ſup. de procur. & l. ſi debitori, ſup. de judic. & l. ſi plures, inf. depoſ.*

L.8. Non tantum retentionem) vide ſcripta ad tit.7.C. *eod. tit.*

§.ult. veluti uſuras.) Quoniam pignus, quod eſt obligatum in ſortem, tacite cenſetur obligatum in uſuras, ut ait Harmenopulus, niſi nominatim additum ſit, ut in ſortem duntaxat ſit, vide ſcripta ad princ. *tit. C. de uſur.*

L.9. Contrarium judicium) vide ſcripta ad *l.5. C. eodem tit.*

§. Proprie. Cum non tranſit poſſeſſio) Legendum ut Fl. *cum non tranſit, nec poſſeſſio ad creditorem*, id eſt, cum nec proprietas tranſit, ut in fiducia, nec poſſeſſio, ut in pignore.

§. Omnis pecunia) vide ſcripta ad init. *tit. C. eod.*

L.11. §. Si in ſortem duntaxat, vel in uſuras) Plane legendum. *Nec in uſuras.* Primum, quoniam idem eſt tractatus, *l. per retentionem, C. de uſur.* & hujus §. Deinde, quia ſubjicit, *ſi tamen pignus, & in eas obligatum ſit*: quaſi diceret priore caſu pignus tantum ſumptum fuiſſe ob ſortem: vide etiam ſcripta ad *l.4. C. de uſur.*

Si tamen pignus) Quod ſemper cenſetur, niſi addatur, *ut duntaxat ſit in ſortem.*

§. Plane in eam duntaxat) vide ſcripta ad *l.* 3. *C. de locato.*

Frivola mea) Frivola vocat vilia inquilinorum vaſa, ut & Sidonius 8. Epiſt.

§. Per liberam, nec per procuratorem plerumque) Tribonianus hic reſpiciens ad conſtitution. Juſtiniani in *l.2. C. per quas perſon.* adiecit, *plerunque*: non ſemper, vide ſcripta ad *l.2.*

L. 13. §. ult. Ut in commodato) In utroque judicio commodati, & pigneratitio venit quidem culpa, ſed non eodem in utroque modo æſtimatur. In commodato venit leviſſima culpa: in pigneratitia levius tantum, vide ſcripta ad *l.* 5. *C. eod.*

L.14. Ea igitur) Idem eſt in *l.19. C. de pignor.*

L.16. §. 1. Contrariam) vide ſcripta ad *l.5. in fin. C. eod. tit.*

§.ult. Etiam vectigale prædium) vide ſcripta ad *l.* 3. *C. de jure emphyt.*

L.18. §.ult. Nam & alienare) Si id exigat peculii ratio, non donare, *l.2. inf. quæ res pign.*

L.20. Voluntate domini) velle autem videtur, qui ſcit & patitur, *l.* 2. *C. ſi alien. res pign. data ſit*, *l. ſi ſine*, *C. ad Vellejan.*

L.22. §. Si prædo) vide ſcripta ad init. *tit. C. eod.*

L.24. Impetr. cred. a Cæſare) Miſſis haſtæ ſolemnibus, quod ſolus princeps concedere poteſt, vide notata & ſcripta ad *l. debitor, infra, ad Trebell.*

§.ult. Obtulit præfecturæ) Quod dominos facere ſolitos

tos tradit Cajus *lib. 1. Inſtit. de jure perſon.* vide not. ad *l. pen. de condict. cauſa data, ſup.* & ſcripta ad *l. 14. inf. de præſcript. ver.*

L. 26. Pignus conſtitui) Prætorium.

L. 27. Poneret) vide not. ad *l. ſervum cujuſdam, ſup. de condict. indeb.* & ſcripta ad *rub. eod.*

Propria actio) Id eſt, actio præſcriptis verbis. Sic etiam in *l. rogaſti, inf. de præſcript. ver.* Nam creditori non tenetur ad exhibendum, quia eas ſpecies non accepit, nec commodati, quia illas non accepit gratuito. Reſtat itaque, ut ſit actio præſcriptis verbis, vide not. ad tit. *C. ſi res alie. pig. data ſit.* Actio præſcriptis verbis, ideo *propria* dicitur, quia datur ex novo, peculiari, & proprio quodam negotio, ex negotio contractus ſejuncti a civilibus negotiis, *d. l. rogaſti, §. præterea, Inſt. de loc.* vide ſcripta ad *rub. C. de præſcript.*

L. 33. Reciperandam ἀντιχρησιν) De qua vide ſcripta ad *init. tit. C. eod.*

L. 35. §. ult. Pignus manente) Recte ait, *pignus*. Nam ſecus eſt in fiducia, in qua & proprietas transfertur, vide ſcripta ad init. *tit. C. eodem.*

L. 39. Inter ceteros ſignavit) vide ſcripta & notata ad *l. 92. ſi fundum per fideicom. inf. de leg. 1.*

L. 41. Rem alienam) Objicitur ſcriptum Modeſtini in *l. ſi Titio, inf. de pig.* Sed plane fatendum in hac quæſtione, Modeſtinum cum Paulo pugnare. Paulus autem multis annis anteceſſit Modeſtinum. Modeſtinus attigit ſeculum Gordiani, ut indicat *l. 3. ad exhibend.* Dicendum itaque ætate Modeſtini receptam fuiſſe utilem hypothecariam in hac ſpecie, quæ Pauli ætate non obtinuerat.

L. 42. Creditor) Obſtat *l. eleganter, §. ſi vendiderit, ſup. eod. tit.* vide ſolut. in not. ad tit. *C. de diſtract. pign.*

Emptorem delegare) Id eſt, ſi velit debitori actionem mandari adverſus emptorem.

AD LIBRUM XIV.

De Exercitoria actione. TIT. I.

ACTIONE exercitoria tenetur exercitor navis ex contractu magiſtri, quem navi præpoſuit, ut inſtitoria ex contractu inſtitoris tenetur is, qui eum tabernæ, vel officinæ præpoſuit: Hæc nomen habet ab eo, cujus nomine quis tenetur. Illa ab exercitore, cum quo agitur. Sed utraque inſtitoria, vel exercitoria dici poteſt. Nam & qui inſtitorem præponit, exercitor eſt, quia tabernam aliudve negotium exercet, *l. 13. §. ſi duo, l. ult. inf. de inſtit.* Et magiſter navis quaſi inſtitor eſt, quia inſtat navi locandæ, vel mercibus, aut vectoribus conducendis, *l. 1. §. magiſtrum, inf. eod.* Et hæ actiones ſæpe in his tit. comparantur inter ſeſe, & in *l. 4 C. eod.* At hæ ambæ dantur in ſolidum, ambæ referuntur ad omnes actiones, *l. 5. §. non tamen, l. noviſſime, inf. de inſtit. & l. ſi tamen, §. hæc actio, inf. eod.* Præterea hæ actiones acceſſoriæ ſunt: Nam principalis datur in magiſtrum, & inſtitorem, *l. 1. §. eſt autem, inf. eod.* Paulus 2. Sent. tit. de inſt. Ideo tamen ſeparantur, quia præcipua quædam in magiſtris navium inducta ſunt. Unum eſt in *l. 1. §. magiſtrum, inf. eod.* Alterum in *l. 1. §. ſi is qui navem, & §. quamquam, eod. tit. l. 3. §. ſi filiusfam. ſup. naut. caup. ſtab.* Paulus 2. Sentent. Magiſtrum navis Græci vocant πιστικόν. Exercitorem vocant Nauclerum, nautam, navicularium. Exercitor definitur in *l. 1. §. exercitorem, inf.* vide not. ad eam.

L. 1. §. 1. Culpa & dolo carere) vide ſcripta ad *eundem tit. C.*

§. Magiſtrum autem, In Magiſtro quam inſtit.) vide not. ad *Rub. ſup. eodem.*

§. Exercitorem. Per averſionem) Id eſt, univerſam navem. Græci lib. 53. Baſilic. tit. 1. recte vertunt, ἐν ὁμάδι, id eſt, in univerſum. Sic in *l. 4. §. ſi in averſione, inf. de peric. & comm. rei vend.* vide not. ibi Accurſ. male legit. *Adverſionem*, cujus gloſ. totam dele.

§. Si is qui navem) vide ſcripta ad *eundem tit. C.*

L. 4. §. ult. Hæ actiones) Id eſt, exercitoria. Sic in *l. noviſſime, inf. de inſtitor.* vide not. ad *d. l. noviſſime*, & ſcripta ad *tit. C. eod.*

Ultra annum) A morte, aut venditione ſervi.

De lege Rhodia de jactu. TIT. II.

L. ult. §. 1. Sine dolo, & culpa nautarum) Idem in *l. item quæritur, §. 1. inf. loc.* vide ſcripta ad *l. in navem, inf. locati.*

De inſtitoria actione. TIT. III.

Vide ſcripta ad eundem tit. C. & not. ad *rubr. ſup. de exercit.*

L. 5. §. Sed etiam eos Circitores) Hi ſunt, qui alienas res circumferunt, & vendunt.

§. Non tamen. Sed & ſi pecuniam) Tam exercitoria, quam inſtitoria referuntur ad omnes contractus, vide not. ad *rubricam, ſup. de exercit.*

§. 1. Si is quem, Annulum arræ nomine) Quod fieri ſolebat plerumque in venditionib. *l. ex empto, §. is qui vina, de act. empt.* Item ſponſionibus, *l. ſi gratuitum, §. ult. inf. de præſcript. ver.* & Geneſ. cap. 38. vide ſcripta ad *l. 16. C. de fide inſtrum.*

L. 13. §. Si duo. Exemplo exercitorum) Exercitoria, & inſtitoria promiſcue interdum dicitur pro eadem re, vide ſcripta ad *initium tit. C. eod.*

L. 15. Has actiones) Loquens de inſtitoria dicit has actiones. Nam eſt inſtitoria ex empto, mutuo, negotiis geſtis, ſic in *l. ſi tamen, §. hæc act. ſup. de exercit.*

In heredes, & heredibus) vide not. ad *rub. ſup. de exercit.*

L. 17. §. ſi impubes) Opponitur *l. ejus qui in provincia, inf. ſi cert. pet.* qua traditur, actori ſervo poſt mortem domini recte non ſolvi, ſi ſciatur de morte domini. Dicendum, quod & hic §. ſubindicat, ſeparandum eſſe actorem ab inſtitore. Inſtitor eſt, qui mercem exercet, qui tabernæ præpoſitus eſt, ὁ ἐργαστηρίον προϊστάμενος. Si quis ergo ſciens mortem domini contrahat cum inſtitore, qui a taberna non receſſit, æquum eſt, ut habeat actionem in heredem domini propter utilitatem promiſcui uſus, id eſt, ob rationem commerciorum, quæ exigit, ut utiliter contrahamus cum illo, qui tabernæ præeſt. Longe alia eſt ratio ejus, qui id tantum agit, ut pecuniam fœnori collocet. Sic in *l. pen. C. de hæret. propter utilitatem neceſſarii uſus.* Imperator ait, hæreticos recte teſtimonium perhibere in teſtamentis, & contractibus, id eſt, quia teſtimonii uſus neceſſarius eſt, *l. 1. inf. de teſtib.* Sic & utilitas commerciorum recte exigit, ut contra rationem juris, quamvis ſciamus dominum mortuum, recte inſtitori ſolvatur.

§. ult. Condici poſſe) Directo, id eſt, poſſe cum eo, qui inſtitorem præpoſuit agi principaliter. Sic in *l. ſi inſtitorem, ſup. de reb. cred.* vide ſcripta *C. eod.*

De Tributoria actione. TIT. IV.

L. 1. §. 1. Venalitiarios) De hoc verbo, vide ſcripta ad *tit. C. de nundin.*

L. 3. in fine, quatenus noceat, oſtendi) Id eſt, doceri, non ut Accurſ. *Probare debet*. Quam gloſſ. dele integram.

L. 9. §. Si ſervo) vide ſcripta ad tit. *C. an ſervus pro ſuo facto.*

Quod eum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicetur. TIT. V.

Sunt edicti verba, ut conſtat ex *l. 1. inf. de pecul.* vide ſcripta ad *rub. C. eod.*

L. 2. ait prætor) vide ſcripta ad *l. 2. C. eod.*

§. Sed & ſi citra emancipationem) Ut morte patris dignitate, ſacerdotio veſtali, aut flamine diali, Ulp. in Frag. tit. 10. vide notata ad *§. ult. l. 3.* Flor. alias *l. 4. inf. ad S. C. Macedon.*

L. 4. §. Interdum. Si patremfam. ſe mentitus) Id eſt, in S. C. Macedoniano, & Vellejano, vide ſcripta ad *tit. C. ad S. C. Macedon.*

Actio in eum datur) Interdum cauſſa cognita.

§. Sed an etiam) Ratio eſt, quia filius emancipatus propriam

priam fam. habere incipit, quam domi conſtituit, prætor actiones creditorum ad id, quod facere poteſt, coercet, vide ſcripta ad *l.* 2. C. *quod cum eo*.

§. *ult. Is qui de*) vide ſcripta ad *l.* 2. C. *quod cum eo*.

Ad Senatuſconſultum Macedonianum. TIT. V.

L. 1. *Ne quid amplius*) Id eſt, hoc ſatis eſt dici, ut cognoſcatur ejus malignitas.

Incertis nominibus) Cum crederet grandi & illicito fœnore tacito. His contraria ſunt certa nomina. Cic. pro Quintio, & Horat. in epiſtolis, vide ſcripta ad eundem tit. C.

Actio petitioque) Lege, *Petitiove*. Actio, id eſt, certi condictio ex mutuo. Petitiove, id eſt, vindicatio exſtantis pecuniæ, *l. ſed & ſi*, §. *hoc S. C. inf. eod.* Sic etiam accipiuntur hæc verba in S. C. Vellejano, & ſtipulatione Aquiliana.

L. 3. *Non vana ſimplic.*) vide ſcripta ad *l.* 5. C. *de condict. indeb. & eodem tit.* C.

Qui vectigalia) Nam filiifam. non admittuntur ad conductionem vectigalium.

L. 4. *Flor.* 3. *In creditum abiit.*) De hoc verbo vide ſcripta & not. ad *l. in navem*, *inf. loc.*

§. *ult. Morte patris*) Nam nec is, qui ſacerdotio veſtali, aut flaminio diali, ſui juris fit, *l.* 1. *ſupra*, *quod cum eo*, *l.* 1. §. *ſed & ſi alio*, *inf. quand. de pecul.* Gellius lib. 1. cap. 12. & hoc eſt, quod ſequitur, *vel alias ſui juris*, Ulp. in Fragm. tit. 10. vide ſcripta ad eum locum. Adde ad eum, qui dignitate ſui juris fit, Nov. 81. Denique addatur & ea, quæ in manum flaminis convenit. Tacitus libro 4.

L. 9. *Fl.* 7. §. *non ſolum*, *in fine*, *eſſe poteſtate ſe*, *verius dicendum*) Legendum, *ſeverius dicendum*; conjunctis duabus dictionibus: nam in hoc tractatu ſeveriores ſententias amplectimur, *l. ſi paterſamil.* §. *hoc ſenatuſconſ. inf. eod.* vide ſcripta ad eundem *tit.* C.

L. 11. *Flor.* 9. *uſque ad pignoris quantit.*) Ut ſi certum acceperit, & pignus dederit dignum 50. in illa tenetur ſine exceptione, in alia non. Quod admiſſum eſt ſeverius: Nam alias ſortis ratio dirigitur ad pignoris pretium, *l. ſi promit.* C. *ſi cert. pet.* vide ſcripta C. *eod.*

§. *Primo*, *profectam protinus*) vide cap. 1. de præſcriptionibus.

§. *Hoc S. C. nam & ei quoque*) vide ſcripta ad eundem *tit.* C.

L. tamen ſi non oppoſita) Hoc fit ex ſententia Senatuſconſulti: alioqui poſt ſententiam non opponitur peremptoria, vide ſcripta ad *l.* 19. C. *de probat.* & ad tit. C. *eodem*.

Exemplo mulieris interced.) Nam & exceptio S. C. Vellejani opponitur actioni judicati.

L. Filium habeo) vide ſcripta ad eundem *tit.* C.

L. 18. *Flor.* 16. *continuo*) Id eſt, momento, vide cap. 1. de præſcript.

L. pen. niſi qui ſcierit) Id eſt, in Senatuſc. Vellejano, vide ſcripta ad tit. C. *ad S. C. Vellejan.*

AD LIBRUM XV.

De Peculio. TIT. I.

GRÆCI ſic recte definiunt: Peculium eſt naturalis ſubſtantia conceſſa filiofam. vel ſervo, voluntate patris, aut domini, deductis debitis naturalibus patris, aut domini, vide ſcripta ad *l.* 5. C. *quod cum eo, qui in al. pot.*

L. 1. §. *verba autem*, *Quod cum eo*) Sic conceptus eſt tit. C. *quod cum eo, qui in aliena poteſt. eſt negotium*, vide ſcripta ad eum tit. C. §. *pen. ſi cum impubere*, vide ſcripta ad *l.* 5. C. *quod cum eo*.

L. 3. §. *Julianus quoque*) vide de toto hoc loco ſcripta C. *an ſervus pro ſuo facto*.

§. *Si ſervus. Ex compromiſſo ſervi*) vide ſcripta ad *tit.* C.

Condemnetur) vide ſcripta ad *l.* 4. & 7. C. *de reb. cred. & jurejur.*

§. *Sed ſi filius obligari patrem*) Hanc ſententiam probarunt Javolenus, & Jul. qui & Sabiniani fuerunt, in *l.* 19. & 20. *inf. de fidejuſſ.* & Celſus, qui fuit ex diverſa ſecta in §. *ſi filiusfam. hac l. ſup.* Hanc & Nerva filius Proculianus probavit. Vulgo tamen Proculiani ex iis etiam cauſſis concedunt ſervum obligari naturaliter, & ideo tam patri, quam domino cenſebant dandam actionem de peculio, *l. quidam*, *ſup. de jurejur.* vide fuſe ſcripta ad tit. C. *an ſervus pro ſuo facto*.

§. *Ex furtiva cauſſa*) vide ſcripta ad *l.* 2. C. *quod cum eo*.

§. *ult. Pater obſtrictus eſt*) Non pupilli, vide ſcripta ad *l.* 1. *Quod cum eo*.

L. 5. *Duntaxat de peculio*) vide ſcripta ad tit. C. *an ſervus pro ſuo facto*.

L. 10. *Fl.* 9. §. *ſed & creditor nullo momento*) Opponitur *l. Papinianus* 18. *ſup. de ſervit. & l. ſi ſervus Titii*, §. *ult. & l. leg. inf. de leg.* 1. vide ſolut. in not. ad *d. l. Papin.* & ſcripta ad *l.* 58. §. *l. ſi legatum*, *inf. de leg.* 1.

§. *Sive autem*, *deducet dominus*) Quia naturaliter tantum dominus ſervo obligatur, vide ſcripta ad tit. C. *an ſervus ex ſuo facto poſt manumiſſ.*

L. Et ancillarum nomine, *& filiarumfam.*) In *l. ult.* §. 1. *inf. de ver. oblig.* quod dictum eſt de pupillo filiofam. trahitur ad filiamfam.

§. *Si ſervus intra annum*) vide cap. 20. de præſcript. ubi agitur de annalibus actionibus.

L. Quæſitum. Nihilominus teneri) vide ſcripta ad *rub.* C. *quod cum eo*.

L. Si creditor, §. *ult. Dari itaque*) Ergo videtur ex re mea dominus ſervi fructuarii mihi teneri de peculio, quod pugnat cum *l.* 118. *inf. de ver. oblig.* Reſpondeo: me quidem credere meam pecuniam ſervo fructuario, atque adeo contrahere cum eo ex re mea, ſed ea pecunia deſinit eſſe mea, & ſtatim acquiritur domino, cujus nomine acquiritur. Ideoque dominus mihi tenetur pro rata peculii, quod habet. At ex re mea, & ex eo, quod ſervus geſſit in re mea, non nomine domini, unde nihil ad domini emolumentum pervenit, dominus non tenetur, vide ſcripta ad *d. l.* 118.

L. Eo tempore. Non fraudationis cauſſa latitat) Sic *l. Fulcinius*, *quibus ex cauſ. in poſſeſſ. l.* 5. *de bonis auctor. judic. poſſid.* Cic. pro Quint. Sic ſcribendum in *l.* 3. *ſup. de judic. fraudationis*, ubi vulgo male legitur *Fruſtrandæ actionis*.

§. *Etiam. Quia naturalis obligatio*) vide ſcripta ad tit. C. *an ſervus pro ſuo facto*.

Quando de peculio actio annalis eſt. TIT. II.

De annalib. actionib. vide cap. 20. tract. de præſcrip.

L. 1. §. *Sed & ſi alio modo*) Ut ſacerdotio veſtali, aut flaminio diali. Ulp. in Frag. tit. 10. vide not. ad §. *ult. l.* 3. *ſup. ad S. C. Macedonian.*

§. *Item heres*) vide not. ad *l. ſi ſervo*, *inf. de pecul. leg.* & ſcripta ad tit. C. *an ſervus pro ſuo facto*.

L. 3. *Flor.* 2. *ſi ex cauſſa redhibitionis*) Nam cum principalis actio brevior eſt, de peculio non eſt annalis, vide ſcripta ad tit. 7. C. *quod eum eo*.

De in rem verſo. TIT. III.

L. 1. *In ſolidum tamen tenentur*) vide ſcripta ad *l.* 3. C. *quod cum eo*.

Ademit ſine dolo malo) vide ſcripta ad *l.* 5. C. *eod.*

L. 2. *qui nummis*) vide ſcripta ad *l.* 3. C. *eod.*

L. 5. §. *Quod ſervus ſi vero nihil*) vide ſcripta ad *d. l.* 3.

§. *ult. Rem domini gerens locupletior*) vide ſcripta ad *d. l.*

L. 10. *Si pro patre filius*) vide ſcripta ad *d. l.* 3.

L. 19. *In rem patris verſum videri*) vide ſcripta ad *d. l.* 3.

L. 20. *de in rem verſo: utilem actionem*) vide ſcripta ad tit. C. *ad Senatuſconſ. Macedon.*

Quod juſſu. TIT. IV.

Differentias inter juſſum, & mandatum, vide in ſcriptis ad *l.* 3. C. *quod cum eo*.

L. 1. §. 1. *Sive teſtato quis*) vide ſcripta ad *d. l.* 3.

§. *Sed & ſi ſervi chirographo*) Opponitur *l. ſi permitten-*

te

te, *C. ad S. C. Maced.* Placet postrema Accursii solutio A in ea l. vide scripta ad *l. 6. C. quod cum eo.*

L. ult. Si dominus) vide scripta ad *l. 13. C. si cert. pet.* & ad *l. 3. & 6. C. quod cum eo.*

AD LIBRUM XVI.

Ad S. C. Vellejanum. TIT. I.

DE hoc tit. vide scripta & not. ad initium C. *eodem tit.*

L. 2. Pro viris suis) Non, pro extraneis ante hoc SC. vide cap. 21. de præscript.

Quod ad fidejussiones, & mutui dationes) Hunc locum intelligit Imperator in *l. 19. C. eod.* dum ait, *Edi-* B *cto perpetuo declarari*. Hic autem *Datio*, passive accipitur, ut recte Accurs. vide scripta ad princ. tit. C. *eod.* Hic tamen modus post fuit ab Imperatoribus expressus evidentius. Mutui ergo dationes in hoc SC. sic accipit, cum alii datura, vel ab eo, qui alii daturus erat, mutuum accipit.

§. 1. In fine. *Infirmitas*) Theoph. recte succurri ait ζημιωμέναις ἢ μὴν κερδανούσαις. Hermopolites vero ait, τοῖς γὰρ ἀπατωμέναις γυναιξὶ βοηθεῖ τὸ δόγμα, ἢ ταῖς πανούργοις.

L. 4. Sed si ego) vide scripta ad eundem tit. C. *circa fin.*

L. 6. Plane inquit) vide not. & scripta ad *l. 1. C. eod.*

L. 7. Quanquam) Non potest mandati alieni ignorantiam obtendere, qui ex mandato agit. Vulgo male accipiunt hanc l. de ignorantia facti proprii, ut constat C ex ejus legis specie, vide scripta ad *l. 3. de juris & facti ignor.*

Adversus mulierem) Cujus mandato fidejussit.

Facti non poterat) Id est, non potest prætendere se ignorasse, mulierem mandasse ut fidejuberet, cum agat ex mandato mulieris.

L. 8. §. 1. Si mulier) Opponitur *l. 6. §. 1. C. eod.* Recte ibi solvit Bulg. si pro tutore eidem tutori mater se obligaverit, non est intercessio: si pro pupillo, est intercessio, vide fusius scripta ad *d. l. 6.*

§. Interdum) vide scripta ad *l. 2. C. de condict. indeb.* & ad tit. C. *de num. pec.*

§. Si convenerit. Actio utilis necessaria) vide scripta ad *eundem tit. C. circa princ.* Utilis dicitur, quia restitutoria, vide scripta ad *l. 49. inf. de ver. oblig.* Et §. seq. D dicitur restitutoria.

§. Marcellus: Restitutoriam act.) Quæ sup. §. prox. dicitur utilis, quia vetus actio, quæ fuit novatione exstincta, restituitur in veterem debitorem. Et ideo vocatur etiam utilis *sup. §. prox. l. si mulier 14. & l. præced. in fi. inf. eod. l. 8. C. eod.* vide scripta ad *eund. tit. C. circa princ.* Dicitur & rescissoria, *l. 16. C. eod. l. ult. §. ult. inf. eod.*

§. Si cum essem) vide scripta ad *eund. tit. C. circa princ.*

Datur in te actio) Non utilis.

L. 11. Tanquam in usus suos) vide scripta ad *eund. tit. C.*

L. 13. §. 1. Quasi Serviana, quæ & hypoth.) Sic in *§. Item Serviana, Inst. de act.*

§. ult. Danda est restitutoria) vide not. ad *§. Marcellus, l. 8. sup.*

L. 14. *Si mulier contra SC. inter.*) vide not. ad *§. Mar-* E *cellus.*

L. 17. Nec id contrarium) Opponitur *l. 13. C. eod.* vide not. & scripta ad eam.

§. 1. Si mulier) Obstat *l. 11. C. eod.* quæ ait, mulierem pignus remittere viro, nec eam remissionem SC. contineri. At in hoc §. consensus hic mulieris videtur esse remissio pignoris. Est tamen locus SC. Ergo remissio pignoris est intercessio. Sed tenetur quidem pignus ex una caussa, non tamen remittitur ex altera caussa. Consensus ille non est remissio pignoris ex altera caussa; sed est intercessio mera, quia rem sibi adhuc ex altera caussa obligatam mulier obligare consensit, vide scripta ad *d. l. 11.*

Sibi rem.) Viri. *Pecunia credita*) A viro.

Ei deberi) mulieri a viro.

§. ult. Ejusdem pecuniæ rei) Obstat *l. 1. C. de duob. reis, & l. 2. eod.* cum similibus, quibus dicitur creditorem, a quo volet, solidum petere posse. Sed movere nos ea lex non debet: Nam nostra hæc non fidejubendi, sed intercedendi vocabulo utitur: quod in Senatusconsulto etiam ea complectitur, quæ quandam similitudinem habent cum intercessionibus. Quare nihil obstat quod traditur in d. l. 2. agere nos posse in solidum contra fidejussorem relicto reo.

Pro parte socii videri intercessisse) Hic talis species ex facto incidit: Vir & mulier socii sunt bonorum in matrimonio quæsitorum, nisi aliud convenerit moribus Galliæ. Cumque inter duos conjuges convenisset, ne socii essent, & id creditor nesciret, utrique credidit, & fecit duos reos debendi, putans eos esse socios, cum illi celarent conventionem, an aget creditor cum muliere in solidum? Sic sane. Et si opponatur exceptio SC. Vellejani, replicabitur de dolo, *l. 9. C. eod.* vide scripta ad *l. 1. C. eodem tit.*

L. 19. Cum de adeunda hereditate) vide scipta ad *l. 6. C. eodem.*

Alter impubes, alter legitimus) Falluntur qui putant, fratrem fratri semper esse fiduciarium tutorem, ut hoc loco Accurs. cujus gloss. (*Legitimus*, id est, fiduciarius) dele. De ea re sic statuendum: Liberi sui, liberis item suis, id est, qui sunt in patris potestate mortuo patre sunt tutores legitimi, agnationis jure, ut hic, & *l. tutor, inf. de legit. tutor. & l. 3. C. de except. seu præscript.* vide not. ad *d. l. 3.* Liberi sui, vel emancipati fratribus impuberibus emancipatis sunt fiduciarii tutores.

§. ult. Tu mihi in creditum isses) Duæ sunt hujus verbi significationes, de quibus vide not. & scripta ad *l. in navem Saufeii, inf. loc.*

L. 24. A creditore delegata) vide scripta ad *l. 2. C. eod. tit.*

L. 25. Si domina servo) vide scripta ad *l. 3. C. quod cum eo.* Qui jubet, tenetur quod jussu: qui fidejubet, ex stipulatu.

L. 27. Si litigiosum prædium) Litigiosa res non recte emitur, vide hac de re scripta ad tit. C. *de commun. rer. alienat.*

L. 28. §. 1. Obligavit Sempronio) Ea consentiente. Et sic videtur intercessisse pro marito.

Si Numerius scisset) Videtur enim etiam hoc modo intercessisse, quia statim pecuniam accepit, prioris intercessionis caussa, & solvit statim. Sed opponitur *l. 13. C. eod.* vide ib. not. & scripta.

L. 20. In princ. debitores) vide scripta ad eundem tit. C. *circa princip. ad l. 8.* Expromissione mulieris non tollitur naturalis obligatio, & remanet pignus. Personalis tantum restituitur.

Actionem) Novam.

L. 20. Si accipiendi) vide scripta ad *princ. ejusdem tit. C.*

In gloss. Actio intercedit. Nisi per Vellejanum) Dic, Vellejanam exceptionem.

L. 32. §. Item si mulier, Ut emptor acceptam pecuniam) Ut pro pretio virum liberaret.

Ac si ea) Flor. AUT si etc. AUT hoc loco, & in ceteris exceptionum formulis semper significat haut, vel non, vide not. ad *l. 1. §. Labeo, inf. de flumin.* & ad principium tit. C. *de except. seu præscript.*

Contra Senatusconsultum) SC. Vellejanum inducitur, & exceptionis, & replicationis jure, & actionis modo, ut cum mulier condicit, quæ solvit ex sua intercessione.

Creditor emerit, sive interposuerit) Opponitur *l. 1. in fi. C. eodem.* Sed in hac specie mulier, nec rem in solutum dedit, nec tradidit, sed vendita obligatione contraxit intercessionis jure, ut creditor sibi debitam pecuniam pro pretio acceptam faceret, quod est intercessionis vice, vide scripta ad eundem tit. C. *circa medium.*

§. ult. Sed rescissa intercessione) Inde dicitur restitutoria, & utilis, vide not. ad *l. 8. §. Marcellus, sup. eod.*

De compensationibus. TIT. II.

Græci compensationem vocant συμψηφισμὸν, & ἀντίλλογον, Theoph. §. 1. *de societ.* & §. *in bonæ fidei, de action.* Fit autem compensatio ex caussa pari aut dispari. At non fit nisi ex specie pari, Paulus 2. Sentent. tit. 5. Et ea sola compensantur, quæ pondere, numero, & mensura constant. Corpus cum corpore non compensatur, nisi corporibus in æstimationem deductis. Compensatio fit ipso jure, vide scripta C. *eod. tit. ad princip.* Moribus Galliæ compensatio non fit nisi ex rescripto Principis.

L. 1. *Inter se*) dele gloss. (*scilicet contrahentes*) & pro ea dic, & significat sui æris, & alieni computationem, cum quis quod alteri debet, confert cum eo, quod sibi debetur.

L. 4. Fidejussorem ex omni contractu) vide scripta ad *l. 9. inf. eod. tit.*

L. 7. Flor. 6.) Ubi proponitur *l. quod in diem*, cum in aliis libris eam sequatur.

Etiam quod natura) Opponitur *l. 2.* C. *eod.* vide not. & scripta ad eam. Rursum ei opponitur *l. 14. inf. eod.*

L. 9. In fi. Unus contractus est) Nempe societatis, de qua Paulus tractavit lib. 32. ad edict. De eodem contractu est principium l. Hic autem contracta societate cum filio, quia obligatio patri acquiritur, pater socius esse videtur. Itaque si ex eo contractu patri aliquid debeatur, & agatur cum filio, id filius compensabit, quia unus est contractus, vide scripta ad *l. 9. C. eodem tit.*

Dele glossam (*Contractus*) totam.

L. 10. Compensare potens) vide scripta ad *princ. C. eod. tit.*

§. *Quoties ex maleficio*) Compensatio quædam locum habet, verum non fit ipso jure, ut male Accursius ad *l. 4.* C. *eod.* ex hoc §. tradit, vide scripta ibid.

§. *ult. Quæ instar actionum*) vide not. ad *l. 1. §. 1. de prætoriis stipul.* & scripta ad *l. 5. inf. de ver. obligat.*

L. 11. A divo Severo) Intelligit Alexandrum Severum, cujus constitutio exstat in *l. si constat, & l. etiam, C. de compensat.* Sic pro eodem accipiendum in *l. verum, §. 1. sup. de minor. l. 1. C. de noxal. act.* vide scripta ad tit. C. *de compensat.* & notata ad *l. posteaquam, inf. hoc tit.*

L. 14. Per exceptionem perimi) Quæ tamen extinguat naturalem obligationem, qualia sunt pacti, SC. Vellejani, doli, jurisjurandi, non numeratæ pecuniæ exceptiones. De his est hæc l. Et ideo ait, *perimi possunt.* Aliæ naturalem obligationem non tollunt, ut rei judicatæ, si vere debitor absolvatur. Hæc non tollit naturalem obligationem. Item exceptio inopiæ, impetrari iniqui juris, & SC. Macedoniani, quæ his exceptionibus eliduntur. Ea si solvero, non condicam: ergo nec tibi ea si solvi compensare possum mihi, si nondum solvi, compensari possunt, quia natura debeo. Et hoc ait *l. etiam, sup. eod.* Licet a me peti non possunt manente naturali obligatione. At quæcunque soluta repeti non possunt, compensari non possunt, quia debebantur aliquo jure. Solutio autem debiti reddendi ejus obligationem naturalem non potest parere, vide scripta ad *l. 2. C. eod. tit.*

L. 16. §. ult. Ad judicati exsecutionem: datum) Olim fuit duorum mensium tempus, ex l. 12. tab. fuit unius: hodie ex constit. Justin. est 4. mensium, vide etiam scripta ad *l. ult. C. eod.*

Compensatio admittetur) Idem etiam decrevit Senatus, ut ait Papin. si ei, qui pure debet, creditor dederit tempus ad solvendum.

Diem obligationis non venisse) Quo casu non potest opponi compensatio.

Humanitatis gratia tempus indulgeri) Adiicit Harmenop. πρὸς περίθαλψιν, id est, ut respiret paulum, vide scripta ad *l. 39. §. fructus, inf. de legat. 1.* & ad *l. 118. de ver. oblig.*

L. 18. In princ. & §. 1.) vide scripta ad *l. 9. C. eod.*

L. 21. Posteaquam placuit) Id est, postquam finita est vetus controversia. Olim in strictis judiciis non admittebatur compensatio: in bonæ fidei admittebatur ipso jure. Deinde cœpit per exceptionem dari in strictis judiciis compensatio ex constit. Marci, §. *in bonæ fidei, de action.* Tandem post illam Marci constitutiouem convenit inter omnes Jurisconsultos, ubique ipso jure compensationem fieri. Et hoc ait lex 21. in princip. quod & confirmavit constitutio Severi, de qua *l. cum alter, sup. eod. & l. 4. & 5. C. eod.* Denique id apertissime confirmavit Justinianus in *l. ult. C. eod.* in qua nihil novi constituit, vide scripta ad *princip. tit. C. eodem.*

L. 22. Si debeas) De hac lege vide scripta ad *l. ult. C. eod.*

L. 23. Id quod) vide scripta ad *l. 9. C. eod. tit.*

L. ult. Sibi a fisco) vide scripta ad *l. 1. C. eod.*

In gloss. 2. Inter omnes) Dele (*contrahentes*) & dic prudentes.

Depositi vel contra. TIT. III.

Quid differat hæc actio ab actione de recepto, de qua tit. naut. caup. stab. vide not. ad *l. 3. §. ex hoc, illo tit.* & scripta ad initium tit. *C. eod.* Item ad *l. 7. C. de pignerat. act.*

L. 1. Custodiendum alicui datum est) Sine mercede.

Præpositio deauget.) Hinc Festus ait dici, Dedere, deperire, deamare, vide scripta ad *eundem tit. C.*

§. *Hæc autem. Exigente necessitate deponat*) vide scripta ad *l. 10. C. depos.*

§. *Quæ depositis*) Hic §. & *l. 5. sup. de instr. leg.* opponi solent *l. 36. §. pen. inf. de leg. 1.* Dicendum, hic & in *d. l. 5.* non agi de personis, sed de rebus. Et hic servo deposito vestis accedit occasionis jure, & equo deposito capistrum. Ergo illa vestis, aut capistrum per se non censentur depositi jure, sed quia accessio est. Idem dicendum in l. 5. instrumentum fundo accedere, & deberi, quia accessio est. At homo homini nunquam accedit. Ergo cum dico, Titio & Cajo, pares eos facio, vide scripta ad *d. l. 36.*

§. *Si te rogavero*) vide scripta ad *initium tit. C. eodem.*

§. *Quod si rem, Custodiæ legem*) Quam accepit ex pacto, *l. Lucius, inf. eod.*

§. *Si apud servum*) De hoc §. vide scripta ad tit. C. *an servus pro suo facto*, & ad tit. C. *ex delic. defun. in quant. hered. conv.*

Doli etiam) Hoc ideo, quia actio de dolo est noxalis, *l. si quis affirmatur, §. pen. sup. de dolo.*

In gloss. Teneris depositi, quia ibi non excusat) Adde: Recte.

§. *Si cista. Res ostensæ sunt, & sic depositæ*) Sic recte Flor. Nam cistæ sunt vasa, quæ condendæ vestis gratia parantur. Pollux lib. 7. tit. 10. vide scripta ad *princ. tit. C. eodem.*

§. *Penult. Post mortem tuam*) Idem est in precario, vide scripta ad *l. 2. circa finem, C. de jure emphyteut.*

Et ego, & heres meus) vide scripta ad *l. 5. C. de obligat. & act.*

L. 5. Contrarium judicium depositi) vide scripta ad *l. 5.* C. *de pignerat. act.*

§. *In sequestrum depositi actio*) Quæ actio dicitur sequestraria in *l. si in Asia, §. cum sequestro, inf.* vide scripta ad tit. C. *de prohib. sequestr. pecun.*

L. 7. §. ult. Simul admittendos) vide scripta ad tit. C. *de commod.*

L. 12. §. cum sequesto) vide scripta ad tit. C. *de prohib. sequest. pecun.*

L. 13. §. Competit etiam condictio) vide scripta ad tit. C. *de condict. ex l.* & ad initium tit. C. *eodem*, & not. ad *l. 1. supra eodem.*

L. 14. Cautela idonea reddenda) Hæc verba Triboniani sunt. Nam nostri ablativis absolutis nunquam utuntur, ut nec cautelæ verbo, sed cautionem dicunt, aut cavitionem. Similia Tribon. facinora admisit in *l. si defunctus, §. ult. sup. de procurat. & l. quamvis, §. 1. sup. de pignorat. & l. si debitori, sup. de judic.*

§. 1. *Sive autem*) vide scripta ad *initium tit. C. eodem.*

Ante rem judicatam) Recte, Ante: Nam post rem judicatam inter tempora judicati mora quiescit, vide scripta

pta ad *l.23. de verborum obligation.*

In gloss. Interitura esset) Dele primum hæc verba (*nam idem si non erat interitura, secundum J.C.*) Et ibi (*Sed M. hanc distinct. semper etiam post moram admittebat*) Adde, recte. Adde insuper hæc: eandem hanc distinct. adhibendam esse quoque in actione ex testamento, docet *l. cum res*, *§. ult. de legat.* 1. Item in actione ex stipulatu, in rei vindicatione, *l. si verberatum*, *§. ult. sup. de rei vindicat.* Item cum agimus non tantum de mora debitoris, sed & de mora creditoris, *l. si is qui Stichum*, *de jure dot. inf.* Hæc distinctio non servatur in eo, qui vi, aut metu rem extorsit. Nam post moram, id est, post judicatum, is tenetur sive moriturus erat, sive non. Item & ante moram si alias vi, aut metu illato non erat moriturus, vide scripta ad *l. 23. inf. de verb. obligat.*

Ad hæc dele in d. gloss.) *supra, quod met. cau. l. si cum*, *§. quod si homo.*

L.15. Qui rem suam) vide scripta in *l.11. C. eodem.*

L.19. Marcellus: Qui scilicet notas ad Julianum scripsit. Hac in re Juliani auctoritate nostri semper utuntur, *l. si longius*, *§.1. sup. de judic. l.8. inf. de oblig. & action.*

L.24. Egreditur ea res depositi notissimos terminos) Et mutuum censetur, nec tunc usuræ veniunt, vide scripta ad *l. in navem*, *inf. loc.*

L.27. Pamphilo servo alieno) Est hic vestigium SC. Claudiani.

Nulla denuntiatione) Ut abstineret consuetudine servi ex SC. Claud. & sic filio ex eo nondum servo facto.

L.29. Et furti actio) Quæ actio cum depositi actione concurrit, vide scripta ad *initium tit. C. eod.* & not. ad *l.1. ibidem.*

L.31. Bona fides) Idem dicitur in *l.4. C. de oblig. & act.* Utramque accipe de contractibus bonæ fidei.

§. ult. Indebiti dati condictio) vide scripta ad *l. 11. C. eodem.*

L.32. Quod Nerva) Hæc l. proprie pertinet ad edictum de magistratibus conveniendis, estque conjungenda cum *l. 11. inf. de probat.* & *l. in magistratus*, *inf. de magistr. convenien.* quæ sunt ex eodem libro. Nam cum esset adhibita hæc distinctio in dicta *l. in magistratus*, ut si dolo fecissent, quominus idonee pupillo caveretur, singuli tenerentur in solidum: Si culpa, pro virili tantum: Quæsitum fuit, an si id admiserint lata culpa, singuli in solidum teneantur? Et ait teneri: Nam & in deposito venit lata culpa. Itaque & in hoc negotio veniet. Sed Celsus occasione data ad tit. *de magistr. conven.* de eo tractavit, vide scripta ad *l. 11. inf. de probat.*

Latiore culpa) Latiorem, seu latam culpam præstat, qui & dolum, vide scripta ad tit. C. *commod.*

Ad suum modum curam) vide scripta ad tit. C. *pro soc.*

Minorem iis, quam suis) Lata culpa non est, si rem communem non servet ut suam, sed levis. Quæ in depositario est lata culpa, in socio est levis: quæ in illo levis, in socio est levissima.

AD LIBRUM XVII.

Mandati, vel contra. TIT. I.

Vide scripta ad tit. *C. mand.* Differentias autem inter jussum, & mandatum, vide in scriptis ad *l.3. C. quod cum eo, qui in alie.*

L.6. Si remunerandi) Opponitur *l.7. inf. eod.* Sed hæc l. sic accipienda est, ut si intervenerit salarium, nihilominus mandatum contrahatur, non ut sit actio mandati, vide scripta ad *l.1. C. eodem tit.*

§. ult. Majores fructus) Quid vocat majores fructus? Sciendum est jus ita fuisse, ut possessor rei alienæ condemnatus ex litis contestatione duplos fructus præstaret, quibus præstandis fidejussores quoque tenebantur. Paulus 5. Sentent. *tit. de stipul. l. 1. C. Th. de fruct. & litium expensis.* Ambrosius epist. 24. Quod fuit ex 12. tab.

A Nam sic l. habet apud Festum: *si vindiciam falsam tulit, rei, sive litis arbitros tres dato: eorum arbitrii fructus duplione damnum decidito.* Atque ita fidejussor jussus est præstare majores fructus, id est, duplos, vide scripta ad tit. *C. de cond. indeb.* & ad *l.23. inf. de verbor. oblig.*

Utilitati rerum) vide scripta ad *l. 11. inf. de præscript. verb.*

L.7. Salarium) Hic Græci salarium interpretantur obsonium. D. Gregorius Naz. in 2. orat. contra Jul. eo verbo significari ait omne salarium, stipendium, omnia annonaria commoda, vide scripta ad *l.1. C. eod.*

Extra ordinem) Id est, apud præsidem, ut ait *l.1. C. eod.* Ordo hic est, ut præses ipse non cognoscat, sed ut actionem det, judicem det. Sed opponitur *l.6. sup. eod.* vide solut. in not. ad eam, & scriptis hic.

B *Eventum litium*) Ut si pactus sit, ut si vicerit, partem litis ferat.

L.10. §. Sed & si pecuniam. Quæ legitimo modo.) Hæc verba Tribonianus adjecit ex *l. eos*, *C. de usur.* Nam in bonæ fidei judiciis usuræ legibus definitæ non erant ante Justinianum, vide not. ad *l. 1. inf. de usur.* & scripta ad rub. *de nautico fœnore.*

§. Si quis Titio. Si in stipulationem) vide scripta ad *tit. C. si cert. pet.*

§. Idem Labeo, nisi salarium) Mandatarius mercenarius esse non potest, salarius esse potest, ut hic, & *l. 1. C. eod. tit.*

L. 12. §. Si mihi mandaverit. Verum usuras quoque) vide scripta ad *l.1. C. eod.*

§. Cum quidam talem) vide scripta ad *l. 3. C. quod*

C *cum eo.*

§. ult. Idem Marcellus) Opponitur *l. ult. inf. de solut.* vide scripta ad *l.3. C. hoc t.*

L.22. §. ult. Sicut autem) vide scripta ad *l.3. C. eod.*

L.26. Etiam mors mandatoris) vide scripta ad *d. l.3.*

§. Abesse. Quia bonum tamen) Excipe mulierem, quæ solvendo non est, *l.23. C. ad SC. Vellejan.* vide scripta ad eum.

L.27. §. Morte quoque) Excipe casum notatum in *l.15. eod.* cui adde, si mandator id contulerit post mortem suam, *l.12. sup. eod.* vide scripta ad *l.3. C. eodem.*

L.28. Et suo nomine) vide scripta ad *l.1. C. de oblig. & action.*

L.29. Sciens prætermiserit) vide scripta ad *l. 10. C. eodem.*

D *§. In omnibus autem visionibus*) De hoc vide scripta ad *l.1. sup. de cond. indeb.*

Ipse autem stellionatus) Ergo erit & civilis actio de dolo. In ignorantem dabitur in factum prætoria.

In glossa cessat) Dele seq. verba. (*Item potest dari restitutio ex generali clausula secundum R.*) & dic: *hæc clausula refertur tantum ad absentes*, *l. nec non*, *sup. ex quibus caus. major.*

L.34. Qui negotia) Pugnat omnino hæc lex cum *l. singularia*, *sup. de reb. cred. si cert. pet.* Et vere pugnat, ut recte sensit Fulgos. & Molinæus: Nam & hæc Africani argumenta Ulpianus in ea lege refellit, & eum in alia quoque quæstione reprehendit, vide scripta ad *l.6. C. si cert. pet.* Tutius tamen Ulpiani sententiam sequi, quæ fictione, & æquitate nititur.

E *Nihilomagis pecuniam*) pugnat Ulpian. in *l. rogasti*, *sup. de reb. cred.*

L.38. De mutuis petitionibus) De quibus vide locos notatos & scriptos ad legem sextam, *C. de compensat.*

Fidejussor an &) vide scripta ad *l.10. C. mand.*

L.37. Hominem) vide scripta ad *l.59. inf. de verb. oblig.* & not. ad *l. ult. sup. de condic. trit.*

L.45. An & antequam dies) Omnibus casibus an mandatarius agat mandati, antequam quicquam præstiterit, vide scripta ad *l.10. C. eod.*

L. 50. §. 1. Sive eum) vide scripta ad *l. 75. inf. de verb. oblig.*

L.56. Etenim quia dubitationis) Hinc sumpta est *l. quæ dubitationis*, *inf. de reg. jur.*

§.*Salarium incertæ pollicitationis*) Hinc sumpta est *lex* 7. A
C. eod. vide notata ad *l.* 7. *sup. eod.* & scripta ad *princ. tit. C. eodem.*

*L.*59. §. 1. *Bonam fidem præstare*) Idem in *l.* 1. *C. de dolo*, vide scripta ad *l.*4.*C.mand.*

Pro Socio. TIT. II.

Vide scripta & notata ad *princ. tit. C.eod.*

*L.*1. *Vel sub conditione*) vide scripta & not. ad *l.pen. C.eodem.*

§.*ult. Continuo communicantur*) At ceteri contractus, qui consensu contrahuntur, non transferunt dominium, ut venditio non transfert, sed traditio.

*L.*2. *Tacite tamen*) vide scripta ad *princip. tit.* Cod. *eodem.*

*L.*3. §. *De illo, in gloss. justa hereditas incerti hominis*) Adde, recte, *ut si qua hereditas ad nos pervenerit,* B
communis esto. Hoc pactum turpe non est, quoniam est de incerta hereditate.

§. *ult. Si dolo malo*) Dolus caussam dans contractui bonæ fidei ipsum vitiat ipso jure, vide scripta ad *princ. tit. C.de rescind.vendit.*

*L.*4. *Et re, & verbis, & per nuntium*) vide scripta ad *princ.tit.* C.*eodem.*

*L.*5. §.*Qui non sunt æquis facultatibus*) vide scripta ad *l.*1. *C. eodem.*

§. *ult. Societas*) ut nec emptio, aut locatio, *l. sicut emptio, inf. loc.* vide scripta ad tit.C. *de contrah.empt.*

L.6.Si alter plus operæ) vide scripta ad *l.*43. *inf.de ver.obl.*

*L.*33.*Publicorum*) Id est, vectigalium, vide scripta ad *l.*15.*infra de verb.sig.*

*L.*33. *Publicorum*) Id est, vectigalium, vide scripta C
ad *l.*15.*infra de verb.sig.*

*L.*34. *Non societatis judicio*) vide notata ad §.*non tantum, l. heredes, sup. famil. ercisc.* & scripta ad eundem *tit. C.*

*L.*38. *Sive generalia sint, veluti pro socio*) Pro socio actio est generalis, quæ totius societatis rationes exigit. Generales actiones non dantur, nisi finito contractu, ut hic, & *l. rationes, C. de administr. tut.* vide scripta ad titulum *C.eod.*

§.*ult. vel pro socio, vel communi dividundo*) vide scripta ad *l.*5.*C.eod.*

*L.*43. *Communi dividundo, non tollitur pro socio*) Quibus in rebus differat actio pro socio ab actione communi dividundo, & quib.conveniat, vide scripta ad *tit.*
C. *eodem.* D

*L.*52. §.1. *Dolum & culpam*) vide scripta ad *l.*4.C.*eod.*

§.*Si in coeunda, pretium enim opera*) Videtur significari, sicut pretium operæ supplet quod patrimonio deest, sic etiam velat, & implet lacunas rei familiaris, vide scripta ad *l.*1.C.*pro soc.*

*L.*53. Fl. 52. §. *idem Papinianus: voluntarium consortium*) id est, societas, ad differentiam hereditariæ societatis, vide not. ad §. *in heredem, l. verum, inf. eod.* Consortio, & consortium, & societas, idem omnino Dissortes dicuntur soluta societate, *D.Augustinus in Grammatica*. Dissortiones, id est, divisiones patrimoniorum inter consortes fieri ait Festus, sive Paulus, ubi male dissertiones, vide scripta ad *tit. C. depos.* & Observat.5.cap.10.

§. *Idem respondit, socius intra 4. menses*) vide cap.16. E
de præscript.

Propriam rem) In solidum, & μονομερῶς, *l.*4.*C. de ædif. privat.*

L. quod autem in gloss. Turpibus actionibus) Hæc recte se habent (*Turpes vocat actiones, quæ famosæ, ut servi corrupti*) cetera dele omnia; & adde: *Hinc autem colligitur, servi corrupti actionem esse famosam*. His adde *l.nec servi, de obseq.a lib.* vide scripta ad fi.*ejusd.tit.*C.

Pœnis pecuniariis) Male hoc Accursius accipit de actionibus civilibus, cum hæc lex privatis actionibus voluerit adjungere publica judicia, quæ pecuniariam pœnam plerumque irrogant, ut lex Julia de ambitu C.solidorum, & lex Cornelia injuriarum multis casibus, vide scripta ad fin. *ejusdem tit. C.*

Dele totam gloss. *Ex publicis.*

L.Si Titius partem a me redactæ) Opponitur *l.seq.*§. *si cum tres inf.* vide notata ibid.

L.verum, in id quod facere possunt) Hinc nota fratres invicem teneri in id quod facere possunt. Nam ait exemplo fratrum socios teneri in id quod facere possunt, vide scripta ad fin. C. *eod.tit.*

§.*Si cum tres. Ad communicandos*) Aliud est in coheredibus, *l.Lucius, sup. fam. ercisc, l. ult.* C. *depos.* vide scripta ad eam. Sed obstat *l. si Titius, sup. eod. tit.* Sed ibi extraneus, qui habuit aliam partem, est solvendo. Denique aliud est in societate voluntaria, alind in hereditaria, vide etiam scripta ad *eundem tit.C.*

§.*In heredem voluntaria societate*) Voluntariam dicit ad differentiam hereditariæ, ut cum contracta est societas vectigalium, & ei nominatim heres adscriptus est. Utrumque genus notavit Cic. pro Quint. dum ait, *socius, quo cum te voluntas congregavit, aut fortuna conjunxit*. Sic dicitur voluntarium consortium, *l.cum duorum*, §.*idem Papin. sup. eod.* vide notata ad eam l.& scripta ad *eund.tit.C.*

§.*Si servo communi*) vide Ulpianum in Frag.tit.22.

L.66. Flor.65. §. *Publicatione. Pro mortuo*) vide scripta ad *princ. ejusdem tit. C.*

§. *Nonnunquam. Et manente societate*) Imo idem est in qualibet societate, vide notata & scripta ad *l.*5.C. *eodem tit.*

In gloss. pervenerit) A principio dele integram, usque ad illa verba (*vel forte hæc ponit*) quib. subiunge recte.

L.Nulla societatis in æternum coitio est) vide cap. 35. de præscrip.

L.Socius socio etiam nomine culpæ) vide scripta ad *l.*4. *Cod. eod.*

L. 75. Fl. 74. *Quod emit*) Vide scripta ad tit. C. *si quis alteri, vel sibi em.*

L. Si coita: nam idipsum) Recte: nam alioqui sequemur arbitrium boni viri in societate eodem Celso auctore, *l. si filiæ pater, de leg.*3. quam huic conjunge, vide scripta ad *l.*42. *inf.de verb.oblig.*

*L.*77. Fl.76. §. *Arbitrorum enim*) vide notata ad *d. l.* 43.

L. In proposita. Arbitrium boni viri) vide scripta ad *d. l.* 43.

AD LIBRUM XVIII.

De Contrahenda emptione, & pactis inter emptorem & venditorem compositis, & quæ res venire non possunt.

TIT. I.

VIde scripta ad tit. C. *de contr.empt.& vendit.*

*L.*1. *Nerva & Proculus, Permutationem*) Quorum sententia pridem placuit, ut ait *l. pen.* C. *de rer. permut.* vide scripta ibid.

Sed verior est Nervæ) Veteres tamen, ut in emptione & locatione promiscue utebantur verbis venditionis & conductionis, sic & in permutatione, ut in versibus Homeri sup.citatis verbo πρίατο. Sic Plinius lib. 33.capite 1. *Alios ferro captivisque reb. emptitasse*, quamvis veteres habent *mutasse*. Veteres tamen dicebant *Emere* pro Sumere, vide scripta ad tit. C. *de rer.permut.in fin.*

Et inter absentes) vide scripta ad §.*ult. inf. de verbor. oblig.*

*L.*2. *in fin. Sine scriptis*) Nam si scriptis habita sit, exigitur solemnitas, & observatio, quæ notatur in tit.C. *de fide instrum. l.* 16. vide eam, & scripta ad tit. C. *de per. & comm. rei vend.*

*L.*6. *Quorum commercium*) Quid sit commercium, vide in scriptis & notat. ad *l. cum servus* 39. §. *ult. inf. de leg.*1.

§. *Ut si diem statutum*) Hoc nihil necesse fuit cave-
ri,

ri, vide ſcripta ad tit. *C. de pact. inter emptorem.*

L.7. Hæc venditio) Conjunge *l. 17. inf. de verb.oblig.* vide ſcripta ad *eund. tit.C.*

Arbitrio) vide ſcripta ad *l.43. inf. de verb.oblig.* & ad *princ. tit. C. de per. & com. rei vend.*

In gloſſ. obſtrictis) Dele hæc (*Secus, ſi dicam, cum volam, quod tunc non valet*) pro quibus repone: *imo idem ſi dicam, cum volam.*

§. 1. In rei veritate incertum) vide ſcripta ad *eund. tit. C.*

L.9. §.1. Sed in ſubſtantia) Hic materia dicitur etiam ſubſtantia, & οὐσία τὸ ὑποκείμενον, quod eſt, aut forma, aut materia, ut æs, aut compoſitum ex utroque, ut vas, vide ſcripta ad *l.22. de verb. oblig.*

L.12. Suo nomine) Peculiari.

L.14. Quid tamen dicemus) vide ſcripta ad *l.22. inf. de verb. oblig.* vide quoque ſcripta libro 2. Obſer. cap.4. & ſcripta ad *l.5.C. de condict. indeb.*

L.15. §. Ignoranti emptori) vide ſcripta ad *l.3. inf. de jur. & facti ignor.*

L.29. Si qua res fuerit peculiaris) Idem dicendum eſt de fructibus ab emptore perceptis ante venditionem, *l.2. in fi. C. de action. empt.* vide ſcripta ad eam.

L.34. Si in emptione) Opponitur *l.83. §.1. inf. de verb. oblig.* vide ſolut. in not. & ſcripta ad eam.

Quem venditor intellexerit) Lege, *emptor intellexerit*, ut in *l. ſi judex, ſup. de minorib. l.9. §. colonos, loc. & in l.1. C. qui manumit. non poſſ.* ubi pro *Emptori*, legendum *Venditori*, vide ſcripta libro Obſervat. 9. *cap.* 15. & ſcripta ad *l. ubi, de reb. dubiis.* (†)

§. 1. Commercio exuerunt) Quid ſit eſſe in commercio, vide in ſcriptis & notata ad *l. cum ſervus 39. §. ult. inf. de leg. 1.*

§. liberum: Cum ſervus erit) vide ſcripta ad *l.* 83. *§. Sacram inf. de verb. oblig.*

In gloſſ. Dixerimus) Adde; vide ſcripta ad *l.22. inf. de verb. oblig.*

§. Si emptio, pariter deceſſerunt) Id eſt, eodem momento, vide cap. 1. de præſcrip.

L.35. Ut evidentius probari) vide ſcripta ad *l.* 16. *C. de fide inſtrum.*

§.1. Quanti Felix, Quanti) Nam pretium omni modo certum eſſe debet, id eſt, taxatæ quantitatis: vide ſcripta ad *l.17. inf. de verb. oblig.* quæ ſic nihil obſtat huic l.

§. Si res: qualem bonus paterfam.) Id eſt, ut præſtet dolum & culpam, vide ſcripta ad *eundem tit. C.*

§. in his. Nam ſi omnem) Niſi quod & deguſtatio requiritur.

In ceteris rebus) vide ſcripta ad tit. C. *de peric. & comm. rei vend.*

Confinem celaverit) vide ſcripta ad *l. ult. C. de pactis inter empt. & vend. compoſ.*

Teneri venditorem) Actione ex empto.

L.40. §. Cum fundum. Et arundinem cæduam) Plinius lib. 17.

L.41. §. ult. Menſam) De hujus §. conciliatione cum *l. quid tamen, ſup. eod.* vide ſcripta lib.2. Obſer. cap. 4. & ad *l.22. inf. de verb. oblig.* & ad *l.5. C. de condict. indeb.*

L.43. Quædam etiam pollicitationes) Id eſt, ſtipulanti factæ promiſſiones.

L.46. Non licet) Hæc l. explicanda eſt ex conjuncta *l. aufertur, inf. de jure fiſci.* Emptor tenetur in quadruplum repetito pretio a venditore, aut pretium fiſco venditor reddit, & emptor triplum ejus, vide ſcripta ad *l.2. de jure fiſci*, & not. ad *l. qui officii, inf. eod.* Excuſatur tamen venditor, ſi poteſtatis terrore correptus vendiderit, *l. pen. C. de his quæ vi metuſve cauſſa geſta ſunt.*

L.50. Ego etiam ex vendito) Sæpe enim in l. commiſſoria, & aliis actionibus, agitur de actione ex empto vendito, & præſcriptis verbis, *l. ſi fundus, inf. de l. commiſſ. l. ſi fundum 2. eod. tit. l. ſi ſterilis, inf. de act. empti, l. ſi convenit, inf. de reſcind. vend.* vide ſcripta ad *l.12. inf. de præſcript. verb.* & not. *l.2. C. de pact. inter empt.* & ſcripta ad illum tit.

L.52. Quo plus ſibi acquireretur) Promercii cauſſa, *l. cetera, §. ſi quis, de leg. 1.* negotiandi, aut negotiationis cauſſa, *l.2. Cod. de ædifi. privat.* Græci vertunt, πραγματείας χάριν.

L.56. Ne proſtitueretur) vide ſcripta ad tit. C. *ſi mancip. ita ven. ne proſtit.*

L.59. Non liberum, ſed qualis) vide not. ad *l. pen. de evict.* & ſcripta ad *§. quod ſi forte l.38. de verb. oblig.*

L.62. Qui officii) Conjunge *l. in quorum, inf. de pignor.* vide not. ad eam, & ſcripta ad tit. C. *rem alien. ger. non inter. re. ſuar.*

Præterquam ſi) Idem dicitur in *l. milites, inf. de re milit.* Apud Harmenop. Epit. lib. 3. tit. 3. §.11. male legitur, εἰ μὴ παρὰ δημοσίου πατρώνυ, id eſt, *niſi a fiſci patrono*, legendum ex Bibliotheca regia, εἰ μὴ παρὰ τοῦ δημοσίου πατρῷα, id eſt, *niſi emat a fiſco paternam poſſeſſ.* Sic in C. Th. tit. *de his qui admitt. ad offic. ſolas res paternas eos poſſe mercari præcipimus*, vide not. ad *l. non licet, inf. eod. & l. præfectus, inf. de ritu nupt.* & ſcripta ad *l.2. inf. de his quibus ut indign.*

§.1. Quod interfuit ejus) vide ſcripta ad *l. 22. inf. de verb. oblig.*

§. ult. ſi adſignata non ſit) Id eſt, obſignata annulo emptoris, quod pro traditione habetur, *l. quod ſi neque, inf. de peric. & commod. rei vend.* Vide de hoc verbo not. & ſcripta ad *l.92. ſi fundum, in principio, inf. de leg. 1.*

L.64. Fundus ille) Huic l. conjungenda eſt *l. 5. ſup. comm. præd.* His obſtat *l. ſi mihi & Titio* 110. *de verb. oblig.* vide ſolut. in not. ad eam.

L.72. Cum fidejuſſ. cautio) Natura emptionis eſt, ut cautio nuda præſtetur, non ſatiſdatio: niſi ita convenerit, vide ſcripta ad tit. C. *de hered. vel act. vend.*

A priori contractu) Non eſt novum, ut idem vocetur pactum & contractus. Sic in *l. ſi unus, §. pactus, de pact.* vide ſcripta ad *l.56. C. de fide inſtrum.*

L.74. *Clavibus traditis*) Idem in *l.1. C. de crim. expil. heredit.* vide ſcripta ad tit. C. *de peric. & comm. rei vend.*

L.75. *Qui fundi*) Ergo pacto coerceri poteſt libertas alienandi, *l. ult. C. de reb. alienis non alienand.* Sic & donator recte paciſcitur, ne donatarius rem donatam alienet, non tantum certis perſonis, ſed & nulli prorſus, *l.153. §. ea lege, inf. de verb. oblig. l.3. C. de cond. ob cauſſam dator.* vide ſcripta ad *§. qui heredes, l. qui Romæ, inf. de verb. oblig.*

De lege commiſſoria. TIT. III.

De ea vide ſcripta ad *l. pactum, C. de pignerat. act.*

L.4. *Finita eſt emptio*) Sic etiam finitur morte mandatum, non actio mandati. Finita quoque ſocietate non finitur actio pro ſocio, ut & exſtincta venditione, non finitur actio ex vendito, vide ſcripta ad *l.15. inf. C. mandati.*

Ex vendito actio) Competit & actio præſcript. verbis, vide notata & ſcripta ad *l.2. C. de pact. inter emptor.* & ſcripta ad *l.12. inf. de præſcript. verb.*

Reſcriptis Imperat. Anton. & Veri) Ante hæc reſcripta tutius erat agere præſcriptis verbis, vide ſcripta ad tit. C. *de pact. inter. empt.*

§.1. Aliquam partem pretii) vide ſcripta ad *d. tit. C.*

§. ult. Marcellus) vide ſcripta ad *l.84. inf. de verb. oblig.*

L.5. De fructibus, quos interim) vide ſcripta ad tit. C. *de pact. inter empt.*

L.6. *In fine. Videri receſſum*) vide *l. ult. §. ult. inf. de reſcind. vend.*

L.7. *Poſt diem*) vide ſcripta ad *l.2. C. de l. commiſſ.*

Nec variare) Idem dicitur in *l. 4. C. de pact. inter empt.* vide ſcripta ad eam.

L. 8. *Arræ nomine*) vide fuſe ſcripta ad *l.16. C. de fide inſtrum.* & ad *init. tit. C. de pignerat. act.* & tit. C. *per quas perſonas.*

Statuta ſunt tempora) vide ſcripta ad *princ. tit. C. de pact. inter emp.*

Teſtato conventum) Idem eſt atteſtatio in *l. pen. C. depoſ.* vide eam.

(†) *Vide Merill. Variant. ex Cujac. lib. 3. cap. 14.*

De

A *De Hereditate, vel actione vendita.* TIT. IV.

L.2. Satiſdare de evictione) Id eſt, repromittere, vide ſcripta ad *l.5. §. ſatis acceptio, inf. de verb. oblig.* Tota hæc l. eſt de ſtipulatione emptæ & venditæ hereditatis, vide ſcripta Obſerv.2.cap.30.

§.Sed & ſi quid dolo) vide ſcripta ad *l.50. inf. de verb. obligat.*

§.Sicuti lucrum) vide ſcripta ad *prin. ejuſdem tit.C.*

§.Apud Julianum) vide ſcripta ad *l.3.C.quod cum eo.*

De Reſcindenda venditione, & quando liceat ab emptione diſcedere. TIT. V.

L.3. Bonæ fidei judicio exceptiones pacti) Actionibus bonæ fidei fere omnes exceptiones, etiam non allegatæ inſunt: ut hic exceptio pacti.

L.5. cum emptor) vide notata ad *l. an inutilis, infra, de acceptilat.*

B *L.6. Ut res, quæ venit)* vide ſcripta ad tit. C. *de pact. inter empt.* & ad tit. C. *de ædilit. edic.*

Ex empto actio) In hujuſmodi pactis datur etiam actio præſcriptis verbis, *l.Labeo, ſupra, de contr.empt.* vide notata eo loco, & ſcripta ad *l.11.inf.de præſcript.verb.*

Aut proxima) Aut, hic corrigit, ut & *Niſi, Vel,* vide ſcripta ad *l. 5. §. quod ſi faciam, infra, de præſcript. verb.*

L.9. Fundus) vide ſcripta ad *fin. C.eod.* Idem dicitur in *l.3. C. de jure fiſci.*

L.10. §. 1. Numeriam, aut Semproniam) Varro tamen lib.4. de Analogia ſcribit, Marcam non dici, & Numeriam. Legitur tamen hoc loco, & apud Valerium lib. 10. *Iſta,* inquit, *prænomina a viris tracta ſunt, Caja, Lucia, Publia, Numeria:* ceterum Caja uſu ſuper omnia celebrata

C eſt, vide ſcripta ad *l.16. §.1. inf.de his, quib. ut indign. & venditor ea prædia.* Hoc etiam non additum intelligitur, vide ſcripta ad tit.C. *de pact.inter empt.& vend.*

Si conveniſſet) Id eſt, ſi ut proponitur. Quot modis accipiatur (*ſi*) in reſponſis Scævolæ, vide not. ad *l. qui Romæ, §.Agerius,* & ad *l.57.inf. de verb.oblig.*

De Periculo & commodo rei venditæ. TIT.VI.

De hac Rubrica vide ſcripta ad *eundem tit.C.*

L.1. Et uſque ad deguſtationem) Hoc ita, cum vinea venit averſione, & vinum, quod eſt in horreo vinario, vide ſcripta ad *eundem tit. C.*

Signata tamen ab emptore) Nam aſſignatio, & clavium datio pro traditione eſt, ſi modo fiant poſt deguſtationem.

D *§.Sed & cuſtodiam)* cuſtodiæ verbo leviſſima culpa ſignificatur, vide ſcripta ad *l.18.loc.inf.* & not.ibid.

Ad diem menſuræ) Hoc cum ad menſuram venit, ut in ſingulas amphoras conſtituto pretio, non averſione, *l.2. C. eod.* vide ſcripta ad eam.

L. 2. §. Cuſtodiam autem) vide ſcripta ad *tit. C. de commod.*

Utrum pœnam, ut & diligentiam) φυλακὴν ἀκριβεστάτην aiunt Græci, vide ſcripta ad *eundem tit. C.* & Βασιλ. lib.35. tit.7.

L.3. Diligentiam præſtet exactiorem) Id eſt, præſtat dolum & culpam, vide ſcripta C. *eod. tit.* ubi ſunt etiam caſus duo, quibus præſtat dolum tantum, cum emptoris mora eſt: vel, cum poſſeſſio eſt penes emptorem.

L.4. §.1. Si averſione) Græci in 53.βασιλ. tit.1. Averſione vendere interpretantur κοττὰν, id eſt, alea. Valen-

E tin. in Nov. de *relevat. poſſeſſ.* dixit vendere in aggere. Sic dicitur, quia hæc venditio fit quaſi ab averſis, id eſt, parum attente rem conſiderantibus. Plutarchus in Iſocrate dixit, ἀθρόα πιπρᾶσθαι, cui opponit κοτυλίζειν, & δραχμίζειν, cum per partes vendimus ſingula, tunc non fit averſio, *l.1.inſtitorem, ſup. de inſtit. act.* Per averſionem Græci ibidem vertunt ἐν ὁμάδι, vide ſcripta ad *tit. C.de inſtitoria, & exercit.act.* & Obſ.lib.8.c.15.

L.5. Si id admenſum eſt) Nam vini venditio ad menſuram facta ante admenſionem perfecta non eſt, vide ſcripta ad *tit. C. eod.*

Niſi id per emptorem fiat) Id eſt, niſi emptor moram adhibuerit.

L.8. Emptoris eſſe periculum) Quia tempus conditionis retrotrahitur ad tempus contractus. Vide ſcripta ad *princ. tit. Cod. eodem.*

L.10. Priuſquam menſura fieret) id eſt, in fundo, cum fundus venit in ſingula jugera conſtituto pretio: quod in vino, frumento, oleo, ut ante admenſionem venditio perfecta non ſit, vide ſcripta ad *eund. tit.C.*

Inundatione aquarum) Sic in *l. quid tamen, §.agri, l.ſi agrius, ſup. quibus mod.uſusfru.amittat. l.ex conducto, §.ſed ſi agri, loc. l. 4. §. 1. inf. de cenſib. l. cum res, §. ult. de leg. 1. l.verum, §. ſi locupleti, de minor.* vide ſcripta ad *l.9. ſup. de verb.oblig.*

L.14. in fi. Videri autem trabes) vide ſcripta ad *eundem tit. C.*

Emptor ſignificaſſet) id eſt, obſignaſſet. Vide de hoc verbo notata ad *l. 92. ſi fundum, inf.de leg.1.*

L.16. & periculum) Idem eſt, ſi emptor ſit in mora, aut ſi prætoriam rei poſſeſſionem habeat: vide ſcripta ad *eundem tit. C.*

L.17. cum moram emptor) vide ſcripta ad *eundem tit. C.*

De ſervis exportandis, vel ſi ita mancipium venierit, ut manumittatur, vel contra. TIT.VII.

L.1. ut poſſit legem remittere) vide ſcripta ad *tit.C. ſi mancip. ita ven. ne proſtit.*

L. 2. Niſi ſpecialiter) vide ſcripta ad *fin. tit. C. ſi ſerv. export. venier.*

L. 3. In eadem voluntate perſeveret) vide ſcripta ad *tit. C. ſi mancip.ita fuerit alien.ut manum.* Opponitur *l.8. inf. eod.* vide not. ad eam.

L.8. Quæſitum. Opponitur *l. 3. ſup. eod. & ult. C. ſi mancip. ita fuerit alien. ut manum.* Dicendum, hic poſt pœnitentiam non competere quidem libertatem ipſo jure, ſed competere ex facto emptoris: vide ſcripta ad *d. tit.* C. vide etiam not. ad *l. 1. inf. qui ſine manumiſſ. ad libert. perven.*

L.ult.) vide ſcripta ad *tit. C. ſi mancip. ita alien. ut manumit.*

In Semeſtribus) conſtitutionibus Semeſtria ſunt libri conſtitut. Marci.

AD LIBRUM XIX.

De Actionibus empti & venditi. TIT. I.

LEx 1. *Pretium egreditur)* vide ſcripta ad *l. 12. C. eodem.*

L.2. §.ult. Ad hoc pertinet) vide ſcripta ad *tit. C. eodem.*

L.3. Datio) Sic vulgo. Flor. *Ratio,* ſed legendum eſt, *Traditio.*

§.1. Fructus non venient) Obſtat *l.4. inf.de uſur.* dico Pomponium a ceteris diſceſſiſſe, ejuſque ſententiam veriorem eſſe, quod & Accurſ. vult, vide ſcripta ad *l.28. inf.de verb.oblig.*

§. Si per venditorem. Item non oportet) vide ſcripta ad *l. 59. de verb. obligat.* & notata ad *l.ult. ſup. de condict. tritic.*

L.6. §.1. ut Notarius ſcribit. In *l. 6. inf. de præſcript. verb.*

L.11. §.1. Redhibitionem) Eſt actio ex empto redhibitoria, Reſciſſoria, Æſtimatoria, *l.9. C. eod.* vide ſcripta ad eam l. & ad *tit. C. de ædilit. actionib.* vide notata ad *princ. ejus tituli.*

§. Is qui vina) De hoc §. vide fuſe ſcripta ad *l. 16.C. de fide inſtrum.*

§. Ego. Si annulus datus ſit) ut & *l. 5. §.ſi ei, apud quem, de inſtit.act.* & Geneſ. cap. trigeſimo octavo. Datur & ſponſionis cauſſa, *l. ſi gratuitum, §.ult. infra, de præſcript. verb.*

§.Et ex empto act.) vide ſcripta ad *l.38. inf. de verb. oblig.*

L.12. Flor. 11. §. qui autem, hoc polliceatur) id eſt, ſtipu-

ſtipulanti promittat. Sic in *lege ea quæ*, *de contr. empt.* A

L. Julianus id tantum ex empto) vide ſcripta ad *tit. C. de ædilit. act.* & not. ad *prin. ejus tit.*

§. *Quod autem. Ad temerariam indicationem*) vide ſcripta ad *l. 38. in prin. inf. de ver. oblig.*

§. *Per contrariam. Competere actionem ex vendito*) Non autem reſcindetur venditio, vide ſcripta ad *princ. tit. C. de reſcind. vend.*

§. *Idem Julianus; municipiis legata*) Legendum vectigalia, quod & Græci confirmant.

§. *Ex vendito. Item uſuræ pretii*) vide ſcripta ad *l. 2. Cod. de uſur.*

§. *Si procurator*) vide ſcripta ad *l. 79. inf. de ver. oblig.* & ad *fin. tit. C. de exercit. act.*

Utilem ex empto) id eſt, ex vendito, *l. 1. C. ſi ſervus emi ſe mand.* Item actio ex vendito, id eſt, ex empto *l. ſi cum* B *venderet*, §. *ſi ſecundus*, & *l. ſed hoc nomine*, *inf. de evict. l. 1. C. ſine cenſu*, & *reliq.* Item ex conducto pro ex locato, *l. ſed addes*, §. *illud*, *loc.* Et contra ex locato pro ex conducto, *l. dominus*, §. *ult. loc.* Hoc fit, quoniam hæ actiones ſolebant conjunctim appellari ex empto vendito, ex locato conducto, *l. ult.* §. 1. *de lege Rhodia de jactu*, *l. multum*, *de hered. vel act. vend. l. etſi uno*, *hoc tit.* Varro lib. 2. de re ruſtica, c. 2. vide ſcripta ad *l. 1. de præſcript. ver.* & ad *tit. ſine cenſu*, & *reliq.*

Domino) vide ſcripta ad *l. 2. C. per quas perſon.*

§. *Ibidem Papinianus. Uſuram legitimam*) centeſimam.

Fœnus illicitum) vide ſcripta ad *l. 5. Cod. de uſur.* Idem eſt in uſura.

§. *Si venditor habitationem*) vide not. & ſcripta ad *l. 9. Cod. de loc.* C

Cogere poſſe venditorem) Actione incerti in *l. ſi ſic legatum*, §. *ult. inf. de leg. 2.* Sic in *l. ſi tibi*, *inf. de opt. l. 2.* §. *item Nerva*, *inf. ne quid in loco pub.* vide ſcripta ad *d. l. ſi ſic*, §. *ult.*

L. Fundi, §. *quæ pictæ. Reticuli*) Dicuntur cancelli in *l. cetera*, *inf. de leg. 1.* Harmenop. lib. 2. Epitom. tit. 4.

§. *ult. Caſtella plumbea*) Caſtella ſunt aquarum conceptacula, ex quib. aqua deducitur, de quibus in *l. cetera*.

L. veteres) Hujus leg. verba ſonant, veteres uſurpaſſe emptionem pro venditione, & contra: Itemque locationem pro conductione, & contra. Verum hoc ex aliis locis non confirmatur, nec videntur iſta ſic confundi. Legendum itaque erit in l. ſeq. *id eſt*, & *in locato & conducto*. Non, *idem eſt*. Ut ſit interpretatio hujus *leg. veteres*, quæ pertinet ad tit. de publicanis, ut docet inſcriptio. D Publicani autem ſunt conductores vectigalium. Ad eundem tit. pertinet quoque lex ſeq. ut docet *l. 2. inf. de publican.* quæ eſt ex eodem lib. Conſtat enim auctores nunquam locationem & conductionem, emptionem & venditionem promiſcue uſurpaſſe: at in locatione & conductione uſos fuiſſe vocibus emptionis & venditionis Feſtus auctor eſt in verbo venditiones, & verbo redemptores, vide ſcripta ad *l. 1. inf. de præſcript. verbis*, & ad *l. 2. C. de reſcind. vendit.* Sic Hyginus lib. 2. de limitib. mancipib. ementibus .i. conducentibus in annos centenos. Nam publicani dicuntur mancipes, *l. 11. C. de vectig. & commiſ.* vide not. & ſcripta ibid.

L. Idem eſt) Lege, id eſt, vide not. ad *l. prædium*. Pertinet autem hæc lex ad tit. de publicanis, ut docet *l. 2. inf. de publicanis*, quæ eſt ex eodem lib. E

L. Si ſterilis annis 50.) vide cap. 33. de præſcript. & Ulp. in Frag. tit. 16.

Ex empto teneri) In hujuſmodi pactis datur & actio ex vendito, & præſcriptis verbis. Vide not. ad *l. Labeo*, *ſup. de contr. empt.* & ſcripta ad *l. ult. inf. de præſcr. ver.*

§. 1. *Non tenetur*) Opponitur *l. 9. C. eod.* ubi diſtinguiguitur tantum in emptore. Vide ſolutionem in not. & ſcriptis ad eam.

§. *Quamvis actionem emptionem non eſſe*) Male abeſt hæc negatio a Pand. Flor. vide ſcripta a me Obſer. 2. cap. 5. & ſcripta ad *l. 22. inf. de ver. oblig.* Hujus vero loci hic ſenſus, licet emptio non valeat, tamen ex empto eſt actio.

In gloſſ. Diximus) Ad finem adde & *l. quid tamen.*

§. *Cum per; dari oportuit*) vide ſcripta ad *l. 59. de ver. oblig.*

§. *ult. Qui domum*) Huic obſtat §. *ult. legis* 8. *inf. de leg. 1.* Sed nos hic loquimur de præſtatione annua. Eo loco autem loquitur juriſconſultus de legato annuo. Illud legatum ſemel præſtandum eſt: cum præſtatur, non poteſt dividi. At cum relictum annuum legatum eſt ſub disjunctione, poteſt ſubinde mutare ſententiam, vide ſcripta ad *d. l. 8.* §. *ult.*

L. Si quis ſervum ex hered. liberti) Ergo cavet, & paciſcitur de ſucceſſione futura, quod non licet, *l. 4. C. de inutilib. ſtipul.* & *l. quidam*, §. *ult. de donat.* Dicendum, id hoc loco fieri, quoniam id exigit neceſſitas venditionis rite factæ: Nam venditor manumittendo ſervum contra fidem facit. Hanc fidem ut expleat non poſſumus conſequi, niſi præſtita hac cautione, vide ſcripta ad *d. l. 4.* Eadem ratione concilianda eſt hæc lex cum *l. 2. in fi. infra*, *de his quibus ut indig.*

In gloſſa Reſtitutum iri) in fine, Adde: Prima ſolutio placet.

L. Si ſervus, §. *ult. ad fin. ultra peculii*) vide ſcripta ad *Rub. C. quod cum eo, qui in alien. pot.*

L. cui res) vide ſcripta ad *l. ſi a ſubſtituto in princ. inf. de leg. 1.*

L. Servus quem) vide ſcripta ad *Rubr. Cod. de condict. indeb.*

§. *ult. ut rem emptori habere*) vide notata ad *l. 1. de rerum permut.* vide ſcripta ad *l. naturalis in princ. de præſcript. ver.*

Sciens) Dolo malo.

L. Si ea res. Cuſtodia adverſus vim) vide ſcripta ad *tit. C. de loc. in princ.*

L. In venditione. Ex empto habebit actionem) Quanto minoris ſcil. ut docent ſeq. verba. Itaque ſi convent. ob pretium, non de evictione: vide ſcripta ad *l. 38.* §. *ſi quis forte*, *de ver. oblig.*

L. Lucius Titius. In gloſſ. *Exhibuerit*, ibi, *nam etſi*) Adde; Recte, vide ſcripta ad *l. ſi inſulam*, *infra*, *de ver. obligat.*

L. Creditor, §. *inter venditorem militiæ*) Urbanæ ſcilicet, de qua vide *l. ult. C. de pign.*

L. ult. Si ſervus) Sic idem Pomponius ex eodem Octaveno tradit ſervum meum, qui eſt apud hoſtes, legari poſſe quaſi meum, in *l. 9. inf. de leg. 1.*

Difficultatem in præſtando) vide ſcripta ad §. *illud l. continuus*, *inf. de ver. oblig.*

Locati & conducti. TIT. II.

Quis dicatur locator, quis conductor, vide ſcripta a me Obſer. lib. 2. cap. 28. & Inſtit. eod. tit.

L. 1. Non verbis) Quæ obligatio eſt juris civilis, vide ſcripta ad *l. 1.* §. *ult. inf. de ver. oblig.*

L. 2. *Si de mercede*) vide ſcripta ad *l. 2. inf. de præſcr. ver.*

L. 9. Teneri ex conducto) Opponitur *l. ſi fundus*, cum ſequentibus, *inf. eod.* Ubi non præſtat, quod intereſt, id eſt, frui licere. Mala eſt Accurſii ſolutio. Dicendum his verbis, *ut præſtet frui licere*, non ſemper ſignificari id quod intereſt, ſed ut præſtet mercedis relevationem pro tempore, quo frui non potuit. Sic etiam accipiuntur in *l. ex conducto*, §. *ſed etſi ager*, *inf. eod.* vide ſcripta ad *l. 18. Cod. eod.*

§. *In exuſtis quoque ædibus*) vide ſcripta ad *l. 8. C. eod.*

L. 10. *Fl. 9.* §. *Si colonus, non præſtabitur periculum*) Flor. *non præſtabit periculum locator*. Verum legendum *conductor*, id eſt, colonus. Harmen. lib. 3. Epitom. tit. 8. vertit: *οὐκ ἐνέχεται ὁ μισθωσάμενος.*

L. Item quæritur, §. 1. *Si culpa caret*) idem in *l. ult.* §. 1. *ſup. de lege Rhodia de jactu*, vide ſcripta ad *l. in navem Saufeii*, *inf. eod.*

§. *Duo rei locationis*) *L. eandem*, *infra de duob. reis*, & ideo eliget quem volet. Secus eſt ex Nov. 99. vide ſcripta ad *l. 13. Cod. eod.*

§. *Qui impleto*) utroque tacente, vide ſcripta ad *l. 16. Cod. eod.*

Sed

Sed etiam pignorum) At non fidejussorum. Nam ii præteriti tantum temporis nomine tenebuntur, non sequentis.

L. Ex conducto, §. 1. *Si lis tempestatis calamitosæ*) vide scripta ad *l.* 8. C. *eod.*

Graculorum, *sturnorum*) Adde vim locustarum, *l.* 18. C. *eod.* Perniciem locustarum, edacitatem locustarum. Plin. lib. 11. cap. 19. de locustis, vocat eas Dei iram.

Si raucis) Græci vocant ἄγρωστιν, quæ est herbæ genus. Rectius in *l. si servus*, §. *inquit*, *sup. ad l. Aquil.* Avenam interpretantur ἄγρωστιν. At raucæ non sunt herbæ, sed vermes, ut recte Budæus.

Sed & si labes) Græci vertunt ὄλισθον, videlicet si terra paulum recesserit. Separatur labes a chasmate, dum ait, *sed si ager*, &c.

Sed & si uredo) Quæ dicitur ἐρυσίβη.

Sed si ager terræ motu) vide not. ad *l.* 10. *de peric. & comm. rei vend.* & scripta ad *l.* 9. *inf. de ver. oblig.* Chasma Plautus vocat ostium Acherontis, Græci Plutonium.

Ut frui possit) id est, ut præstet mercedis relevationem. Sic etiam accipe in *l.* 9. *sup. eod.* vide scripta ad l. 18. C. *eod.*

L. 17. *Flor.* 15. *Si uno anno*) Hic §. intelligendus est de agro vectigali: vide scripta ad *l.* 21. C. *eod. tit.*

§. *Item cum quidam*) vide scripta ad *l. si post mortem*, §. *si testator*, *de leg.* 1. *inf. ad Rubr.* C. *de condict. indeb.* vide etiam scripta lib. 3. Observ. cap. 1.

Pro invecto) Legendum *pro mutua*, ut Flor.

L. Sed addes, §. *illud*. *Ex locato teneatur*) id est, ex conducto. Sic contra, Ex conducto, id est, locato. Et ex empto, id est, vendito, & contra, vide not. ad *l. Julianus*, §. *si procurator*, *sup. de action. empti.*

L. 23. *Flor.* 20. *Sed donationis caussa*) Sic nec societas, *l.* 5. *sup. pro soc.*

L. Item si pretio, §. *cum insulam*. *Ut sua impensa*) Id est, materia.

L. Si in lege. *Ut arbitratu domini*) vide scripta ad *l.* 43. & 113. *inf. de ver. oblig.*

L. Si merces. *Ut si quidem ipse, qui nominatus est*) Hic Tribonianus, sub Caii nomine utitur Justiniani verbis ex *l. ult.* C. *de contr. empt.* vide scripta ad *l.* 43. *inf. de ver. oblig.*

§. 1. *Aget cum eo ex conducto*) vide scripta ad *l.* 9. C. *eod.*

§. *Vis major*) De hoc §. vide scripta ad *l.* 8. C. *eod.*

ΘΕΟΥ ΒΙΗΝ) Sic dicitur Latine vis divina in *l. fluminum*, §. *Servus*, *inf. de dam. infect.* Gellius lib. 9. cap. 11. Libri Βασιλ. habent θεομηνίαν, id est, Dei iram.

Partiarius colonus) Coloni partiarii sunt, qui partem fructuum domino conferunt, reliquam sibi retinent. Hi non sunt proprie conductores, sed socii potius, *l. cum duobus*, §. *si coeunda*, *sup. pro soc.* Plinius tamen lib. 9. Epist. hoc genus contractus locationem vocat, dum ait, si non nummo, sed partibus locent. Et sane erit locatio, si animus contrahendæ locationis fuerit, & actio ex locato, non pro socio: Nam locatio contrahitur non tantum certo pecuniæ numero, sed & earum rerum, quæ pondere, & mensura constant certa. Quod probat *l. ult.* C. *eod.* vide scripta ad eam leg.

§. *Qui columnam, culpa autem abest*) vide scripta ad *l.* 28. C. *eod.*

L. 19. *Navem Saufeii*) Hæc lex est de actione oneris aversi, de qua non est alius locus. Ea tenetur nauta, qui onus vehendum conduxit, si illud avertat. Tertullianus lib. 5. contra Marcium. *Confice nauclere, si nullum onus avertisti*. Hæc actio a prætore proposita est, & verisimile est, fuisse pœnalem in duplum, ut furti.

In gloss. Oneris aversi) Dele hæc (*sed actio locati sic appellatur, quando quis conduxit suo periculo*) deinde ibi. (*Est propt. nomen actio*) usque ad fin. glos. dele omnia & repone: *Peccat hic dupliciter Accursius*: nam periculum est locatoris, non nautæ, si dolus absit: deinde aversione conducere, est totum quid conducere. Græci dicunt ἐν ὁμάδι, &c.

Cum vestimenta) ut cum domus locatur. Et tunc dominium non mutatur: imo nec possessio.

Argentum postulatum) Legendum ut Flor. *Pusulatum*. Alii legunt *Pustulatum*, quod idem est. Festus in verb. *Hertam*. Alii, inquit, *Pusulum* dixerunt. Sic apud Plinium lib. 22. cap. 25. quatuor in locis, ubi est *Postulas*, veteres habent *Pusulas*. Sic argentum pustulatum dixit Suetonius in Nerone. Sic Martialis lib. 7. & 8. eo verbo significatur argentum purissime coctum. Male Alciatus lib. 6. παρέργ. Postulatum.

In creditum iri) Id est, mutuum quodammodo contrahi, ut & *l.* 3. §. 1. *sup. ad Macedon. l. sed & si velit*, *sup. de Tribut.* Alias in creditum ire, id est, mutuum contrahere, *l.* 2. *sup. de reb. cred. l. tutor*, *ad Vellej. l. servo invito*, *ad Trebell.* Hic esset vere mutuum, nisi merces interveniret. Faciem mutui habet, quia dominium transfert. At locatio & conductio potius est, & bonæ fidei contractus. Quare venient usuræ ex mora, aut pacto, quæ tamen non veniunt in mutuo.

Beronibus) legendum, ut Fl. *Heronib.* non ut male Budæus, & alii *Beronib.* Eo verbo quid significetur indicat Donat. in Phorm. Ter. *Phormio a Phormione Sparteo, quem nos heronem dicimus*. Græci hic vertunt cophinis, Vitruvius in fi. *lib.* 5. *Heronib. ex ulva palustri factis*. Plinius lib. 36. cap. 14. v. Observ. lib. 7. c. 39.

Improbare actionem oneris aversi) Aversi oneris actio prætoria supervacua est, cum sit civilis furti, nec illa hac gravior sit, nec quicquam plus contineat. Si tamen quæritur, cur ea actio a prætore præposita sit? respondebo cum Ulp. in *l.* 3. *naut. caup. stab.* ut prætores curam agant coercendæ improbitatis nautarum. Verum hæc actio non erit supervacua, si onus publicum aversum sit. Nam tunc ea est capitalis, *l. pen.* C. *de navicul.* & ex Nov. Leonis 60. est in quadruplum.

In gloss. Supervacuum) dele hæc verba (*& ita exsufflatum eum omnino dicimus*) pro quibus repone *male*, dele etiam reliqua ad finem usque ab his verbis (*Respondit ad ea, quæ darentur*) Et sic repone, *Actio aversi oneris* non est actio locati, sed est actio prætoris, in duplum.

L. Qui fundum, *in fin. esset obligatus*) vide scripta ad *l.* 9. C. *eod.*

L. Si fundus. *Ut mihi frui*) vide scripta ad *l.* 38. §. *si quis ita*, *inf. de ver. oblig.*

Ut pretium restituas, non ut etiam præstes) Opponitur *l.* 9. *in pr. sup. eod.* vide notata ad eam leg. & scripta ad *l.* 16. C. *eod.*

L. Qui operas: honoraria reddere) vide scripta ad *l.* 4. C. *de condict. ob caussam dator.*

L. Qui mercedem: periculum custodiæ) vide scripta ad *prin. ejusd. tit.*

L. Sed de damno) conjunge *l.* 19. *inf. de ver. signific.* vide scripta ad eand. l.

L. Cum apparebit. *Si constabit omnes*) Hoc jure hodie utimur ex Nov. 99.

L. Si decem in fin. putavi) vide scripta ad *l.* 91. §. *nunc videamus*, *inf. de ver. obl.*

§. *Inter locatorem*) Hujus §. speciem, vide in scriptis ad *l.* 3. C. *eod. tit.*

Biennii continui pensionem) vide cap. 21. de præscript. & scripta ac notata ad *l.* 3. C. *eod.* & ad *l.* 2. C. *de jure emphyteut.*

L. Dominus) vide scripta ad *pr. eod. tit.* C. & notat. ad *l.* 4. C. *eod.*

§. 1. *Ex conducto*) id est, ex locato. Sic contra ex locato, id est, conducto. Sic etiam ex empto, id est, ex vendito, & contra, vide not. ad *l. Julianus*, §. *si quis procurator*, *supra*, *de act. empti.*

L. Cum Domini) Hæc lex ideo pertinet ad tit. de officio præfecti vigilum, quia in ea ponitur unus casus, quo impune ædes, ut horrea effringi possunt. Cujus rei cura pertinet ad præfectum vigilum, l. 17. §. effracturæ, de offic. præf. vig. vide cap. 21. de præscriptionibus.

Biennii) vide scripta ad *l.* 3. & ad l. 5. C. *eod.* Martia-

lis

lis lib. 11. ait, *pensione pro bima*, quia non est pignorum retentio nisi post biennium, *l. pen. inf. in quibus caussis pig. contrah.*

L. Marcius in fin. *Esse periculum*) *l. 7. C. de oper. publ.*

L. Cum in plures, *§. locator propositum habuit*) Propositum hoc loco præscriptionem significat, non διάθεσιν & animi destinationem, ut male Bartolus, vide scripta ad *princ. l. 7. sup. de jurisdict.*

§. ult. Rerum) Hujus §. species est: Horrearius .i. conductor horreorum, horrea conducta alii ablocavit, quod licet, *l. 6. C. eod.* & custodiam promisit, ipse tenetur horreario suo ad custodiam, non primus locator horreario. Et ideo effractis horreis horrearius secundo conductori tenebitur ex pacto, non primus secundo. Effractura enim non præstatur, nisi ex conventione, vide scripta ad *pr. eod. tit. C.*

Horrearius) Primus.

Conductoribus) Secundo horreario, cui is ablocavit.

De æstimatoria actione. TIT. III.

Hic titulus, ut & sequens, est de æstimatoria præscriptis verbis. Ideo autem separatur a tit. illo generali, quia hæ duæ actiones, de æstim. & permut. sunt bonæ fidei: ceteræ omnes sunt strictæ. Cur autem hæ tantum sint bonæ fidei, hoc totum pendet ex ll. & morib. Id est, leges & mores bonæ fidei judicia faciunt, non certa naturalis ratio. Ut petitio hereditatis erat olim stricta, hodie est bonæ fidei, & actio de dote ex constit. Justiniani. Actio æstimatoria aliter sumitur in tit. de ædilit. edicto. Ibi enim est ædilitia quanto minoris, l. bonum, §. aliquando, l. si tamen, §. non nocebit, *inf. de ædil. edic.* vide scripta ad *l. 17. §. 1. inf. de præscript. verb.* Exemplum actionis æstimatoriæ est, *dedi tibi librum, ut aut eum venderes, aut eum mihi redderes.*

§. ult. Æstimatio) Hæc lex 1. intelligenda est secundum §. 1. *l. 17. inf. de præscriptis verbis.* Quare quod hic ait, *periculum ejus facit*: non est verum indistincte, sed si suscepit rem vendendam ultro, & susceperit se venditurum: Nam cum dominus rei suscepit, non videtur omnino convenisse de præstanda omnimodo æstimatione, quod videtur cum ultro se obtulit.

De rerum permutatione. TIT. IV.

Hic titulus est de præscript. verbis. Cur autem separatur ab eo, notandum est sup. tit. prox. vide scripta ad *l. 17. de præscript. verbis.*

L. 1. Sicut) Traduntur differentiæ tres inter emptionem & permutationem, I. in princ. legis II. ibi, *Emptor enim* III. ibi, *Item emptio*, de quibus vide scripta ad tit. C. *eod. &* *l. naturalis, in pr. de præsc. verb.*

Emptor enim. Cur in pretio non expectetur evictio, in merce vero exspectetur, ratio est: quia dissimilis est debitio pecuniæ, & rei: ergo & dissimilis solutio. Quia igitur emptor non debet certum corpus, sed ex quadam infinitate certam summam, merito ex ea immensitatem deligere debet, quod faciat venditoris. Venditor autem delectum non habet. Sic fit, ut inter emptorem & venditorem, quod ad præstationem attinet, sit differentia. In permutatione non potest constitui, quid sit pretium, quid merx. Itaque nec potest constitui, ut una parte dominium trasferatur, ex altera non. In permutatione necesse est, ut utraque sint paria. Et vero si uterque dederit, satius est eventum, & evictionem permutatarum rerum spectari, & tunc dabimus non actionem ex empto, aut vendito, sed præscriptis verbis in id quod interest, *l. si permutationis, C. de evictionib.* vide scripta ad *l. 5. tit. prox. & eod. tit. C. de action. empti.*

Purgari dolo malo) *l. servum quem, §. ult. sup. de act. emp.*

In factum dandam actionem) Præscriptis verbis, vel etiam condictionem, *l. 1. in fin. C. eod.*

Permutatio autem ex re tradita.) Permutationis placitum obligationem non parit, *l. ex placito, C. eod. tit.* quoniam permutatio nomen tantum est juris gentium, non juris civilis. Certum vero est, ea tantum negotia nudo consensu obligationem constituere, quæ legitimum nomen habent.

A *Ideo Pedius ait*) Recte.

Non in hoc agemus) Male Accursius interpretatur, *non*, id est, non tantum. Ideo delenda est tota gloss. *Agemus.* Nam quoniam imperfecta est hic permutatio, non actioni præscriptis verbis, sed condictioni locus est: quia condictio est ex bono & æquo, *l. in summa, de condict. indeb.* non ex contractu: vide scripta *C. tit. eod.*

L. ult. Quoniam permutatio) *l. 2. C. eod. tit.* vide scripta ad *eund. tit. C.*

De præscriptis verbis, & in factum actionibus.

TIT. V.

Præscriptis verbis) Id est, de actionibus in factum civilibus, quæ ex contractibus dantur ex præscripto conventionis.

Et in factum) Id est, de actionibus in factum prætoriis, & aliis civilibus, quæ ex aliis caussis, quam ex contractibus dantur. Dicitur autem præscriptis verbis, quia ita datur, ut in contractibus verba contrahentium præscripta sunt. Aliæ actiones dantur a prætore consultis & meditatis verbis. Hic contractus datur, ut scriptum est: si non est scriptum, dabitur ex mera & rudi conventione, *l. 1. §. si quis servum, depos. l. si dominus, eod. tit.* Præscriptis verbis, id est, præscripto conventionum. Unde Græci ἀγωγὴν τῶν προγεγραμμένων συμφώνων vocant. Nam hæc actio non datur nisi ex contractibus. Datur etiam in factum, quasi in factum composita, *in princ. tit. Instit. de except. l. quod de bonis, ad legem Falcidiam. In factum comparatæ, l. 4. §. si a Titio, inf. de doli except.* Vel quasi in factum. Vocatur quoque præscriptis verbis, quæ ex contractibus incertis datur. Actionum in factum alia est prætoria, alia civilis. Civilis, aut est præscriptis verbis, aut non. Quæ est præscriptis verbis, est ex contractibus incertis. Quæ non est præscriptis verbis, non est ex contractu. Contractus aut sunt certi, qui proprium nomen habent, ex quo datur actio, *ut ex empto*: aut incerti, qui legitimo nomine vacant, ex quibus datur actio ἀνωνόμαστος. Obstat ei quod dicitur, *Hanc actionem tantum dari ex contractibus incertis, l. his consequenter, sup. famil. ercisc.* Dicendum, subesse etiam in ejus legis specie contractum. Nam divisio genus est permutationis. Fit enim partibus utrinque permutatis, & ideo ex divisione datur actio præscrip. verbis. Obstat adhuc *l. 2. & l. duo, de precar.* Ex precario datur actio præscriptis verbis, quæ donationi est similis. Porro donatio non est conventio. Respondetur, precarium etiam aliquatenus simile est commodato, *l. 1. de prec.* ne tamen est commodatum: & ideo receptum est, ut ex eo detur actio præscriptis verbis, quoniam contractui est simile. Itaque dicitur contractus in *l. contractus, de reg. jur.* Hæc actio etiam dicitur propria, *l. petenti, sup. de pign. act.* quia datur ex novo, peculiari, & proprio quodam nenotio, ex negotio contractus separato a civilibus negotiis, *l. rogasti, inf. eod. §. præterea, Instit. de locato.* Dicitur & actio incerti, & in C. incerta: non quia datur ex incerto contractu, sed quia datur in id quod interest. Dicitur & civilis actio, non quidem, quod nominatim sit prodita legibus nostris, namque civili vacat: sed quod comparata sit ad exemplum civilis actionis. Non est tamen directa, sed utilis, quoniam non est civilis, sed exemplo civilis inducta. Est & alia actio in factum civilis, quæ non est præscriptis verbis.

L. 1. nonnunquam) Cum hac lege 1. conjungenda est *l. si gratuitam, §. Papinianus.* Alias est *l. si rem 1. eod.* & *l. rem inspiciendam, inf. de furt.* ut monent inscriptiones eædem. Sensus legis hujus est: ex contractibus datur actio præscriptis verbis, si sint incerti contractus, atque adeo si non sit actio certa legibus prodita. Cujus rei duo hic ponuntur exempla.

Neque depositum) Quoniam rem tibi non dedi custodiendam.

Neque commodatum) Quoniam non dedi tibi rem utendam. Adde, *non denique mandatum.* Quoniam mandatum solo consensu contrahitur, hic res intervenit. Hoc negotium est legitimum. Erit igitur actio

 præ-

A præscriptis verbis. Quæ actio necessaria erit, si ignoretur ubi res sit. Nam si constet ejus rei possessionem intervenisse, erit actio furti, condictio furtiva, item ad exhibendum, *l. si gratuitam*, §. *Papinianus*, *inf. eod.*

L. 4. Plura sint negotia, quam vocabula) Præsertim civilia.

L. 5. Naturalis) Naturalis filius is est, quem ex ancilla suscepimus. Ergo aut servus est, aut libertinus, *l. ex facto*, §. *si quis rogatus*, *inf. ad Trebell. l. si minor*, *inf. de manum. vind.*

Ego manum. tu non) Et ita jam non est amplius pactum, sed abiit res in contractum, ex quo datur actio, quando præter conventionem res subest. Pactum est conventio, cui res non accessit, veluti *manumittam, & tu vicissim*. Contractus est conventio, cui res accessit, ut, *manumitto ut manumittas*, do ut des, est contractus, B dabo ut des, pactum nudum.

Ob rem dati) Hic rem proprie accipimus. Caussa est præterita; Res futura. Caussa est impulsio. Res est finis.

§. *Et si quidem*) huic §. & seq. dupliciter obstat *l. ult. sup. de condict. caussa data*, vide solut. in not. d. l. ult. & scriptis ad hunc locum.

Periculo meo) Si fato pereat.

§. *At cum do. Non erit locatio*) Quoniam ut venditio, sic locatio sine nummis non consistit, *l. 20. sup. loc.* Hic pretium non intercessit, sed res.

Actio in hoc, quod mea interest) Præscriptis verbis, similis actioni locati.

Ad repetendum) Nisi paratus sis pingere.

Puta, ut servum manummittas) Opera locari solet, C non liberale officium, ut manumissio.

Vivo servo) Recte vivo. Quoniam si ego tibi pecuniam dedi, ut servum manumitteres intra certum tempus, & is intra id moriatur, cessat actio præscriptis verbis, cessat condictio ob caussam datorum, quoniam per te non stat, quin manumittas, *l. 5. sup. de cond. caus. dat.*

Potuerit debueritque) Quod plerunque redigitur ad duos menses, *l. ult. qui sine manumiss. ad libert. perven.* quæ est ex eod. libro.

Vel præscriptis verbis agi) Objicitur constitutio Marci & Commodi ad Aufidium Victorinum, ex qua colligitur, servum, ob quem manumittendum pecunia data est, ipso jure liberum fieri, cessante eo, qui pecuniam accepit. Ergo ob cessationem ejus frustra agitur præscriptis verbis, aut condictione. Respondeo, eam constitutionem tantum pertinere ad servos ea lege venditos, ut D manumittantur. Vide a me scripta Observat. 1. cap. 29. & scripta ad hunc locum. Porrecta quidem postea ea est ad servos ea lege donatos: at nunquam ea constitutio pertinuit ad hanc speciem nostram, si tibi sit data pecunia, ut servum tuum manumitteres: Nam te cessante non fit liber. In emptione & donatione illa constitutio locum habet: in do ut facias, minime.

Si ignorans, in factum) Obstat *l. juris gentium*, *in prin. sup. de pactis*, ubi datur actio in factum prætoria, vide not. ibi, & scripta hic.

§. *Quod si faciam ut des*) Quæritur, cur in hac specie non detur actio præscriptis verbis? Dicendum, utiles actiones dantur ex contractibus, qui carent nomine legitimo. Similes sunt contractibus nomen habentibus. E Sic actio præscriptis verbis, quæ est utilis, non datur nisi ex contractibus, qui sunt nominatis similes. At hoc negotium, *Facio ut des*, nullam cum nomen habentibus contractibus similitudinem habet: ideoque nec ex illo datur actio præscriptis verbis. Si simile est, est simile locationi: sed nec locationi simile est: Nam spectandum semper est, quis det initium contractui, & quo verbo. Semper verbum hoc do, dat initium locationi. Itaque hoc negotium, *do ut facias*, recte comparatur locationi. At facio ut des, non potest locationi comparari: Nam hac forma nunquam fit locatio. Restat igitur, ut ex eo non possit dari actio præscriptis verbis, quando alienum est a negotio civili.

Nulla erit civilis actio) præscriptis verbis.

Ideo de dolo) Si dolus arguatur. Si non arguatur, consequens est dari in factum prætoriam, vide *l. cum proponis*, *C. de dolo*.

§. *Sed si facio. Tractatus plures*) speciales quæstiones.

Alieno nomine) *L. si pupilli*, §. *ult. sup. de negot. gest.*

Et potest mandatum) Ut mandato adjici potest caussa depositi.

Ut & hic mandatum) Subintellige magis *hic* est, ut & hic mandatum.

Sed tutius erit) Cur tutius est agere præscriptis verbis? Quoniam res est in dubio posita: Tollendæ dubitationis caussa sæpe agitur præscriptis verbis, non tantum cum constat non esse aliam actionem. Hæc actio præscriptis verbis erit similis mandati. Nam prope est, ut detur actio mandati. Sic in *l. 1. supra, de æstimat. actio.* dubitationis tollendæ caussa dicitur dari actionem præscriptis verbis, dele gloss. *Tutius*.

§. *Quod si faciam. De dolo dabitur*) Obstat *l. solent*, *inf. eod.* Sumitur solutio ex ejusdem legis verbis, cum ait, *nisi si quis, & in hac specie actionem de dolo competere dicat*. Secundo obstat *l. cum mora*, *sup. de transact.* Dicendum, rem ita fuisse gestam, dabo partem bonorum, ut a lite discedas: non discedam, ut des. Tertio obstat *l. 3.* §. *quinimo*, *de condict. caussa dat.* Idem dicendum, quod in secunda objectione.

L. 6. Insulam) Citatur hæc lex in *l. tenetur*, *sup. de act. empti*, quæ in hanc rem notanda est.

Nullam esse venditionem) Quoniam non est pretium, nec locationem, eadem ratione.

L. 8. Si Dominus) Deinceps variæ proponuntur species, ex quibus competit in factum civilis, aut prætoria, non præscriptis verbis.

Æstimatum) Æstimatus servus tradi solet interposita stipulatione de eo reddendo, vel æstimatione ejus, *l. certo*, *inf. de quæstion.*

Civiliter agi posse) Quasi ex do, ut des, do, ut reddas.

Reddi a domino) Condictione sine causa.

Præscriptis verbis) Ex præscripto conventionum.

Nudum pactum) Quid sit nudum pactum, & an sit aliquod pactum vestitum, notatum est in *l. jurisgentium*, §. *sed cum nullo*, *sup. de pact.* vide scripta hic.

Certa lege dari) Ut hic datus est servus.

L. 9. Ob eam caussam) Hic negotium gestum est, facio, ut facias, *l. si mandato*, §. *quoties*, *mand.*

Nomen Titii debitoris delegare) Quod est facere, non dare.

Non vetus obligatio restaurabitur) Quoniam eam sustulit acceptilatio. Hoc videtur falsum. Sunt namque quædam actiones, quibus consequimur, ut debitor accepto liberatus reponat se in veterem obligationem, quasi utilis sit acceptilatio, vel quasi incerti lis sit, agam pristina actione, *l. si mulier*, *l. si quis accepto*, *sup. de condict. caussa data*, *l. licet*, *inf. de jure dot.*

Sed promissa) id est, delegatio.

Condemnatio sequitur) in id quod interest.

L. 10. *Ad sum. Bart. Non loquitur*) Dic: *imo loquitur de actione in factum*, deinde dele hæc postrema verba, (*cautio omissa repetitur per actionem incerti, & actionem in factum*) pro quibus dic. *Et male*, debuit dicere: *pecunia finito usufructu per actionem in factum repetitur*.

In gloss. Legavit) Adde in finem, *l. etiam*, *sup. de usufr.*

In factum actionem) Non civilem, quia negotium contractum non est, sed in factum prætoriam.

In gloss. In factum actionem dari incerti) Eo loci condictio pecuniæ significat actionem in factum prætoriam. Verum cautio omissa condici potest per condictionem incerti, *l. 2.* §. *aliud*, *inf. de donat. l. peto*, §. *fratre*, *inf. de leg. 2.*

L. 11. Pro sum. Bart. Ubi deficit) Repone, *deficientibus vulgaribus actionibus, dari non tantum prætorias in factum, sed etiam in factum civiles: sed has dari in casu simili: illas etiam in dissimili.*

Quia actionum) Hæc lex non est de actione præscriptis verbis. Initium est de actione in factum prætoria.

Se-

Secunda pars est de actione in factum civili, quæ non est præscriptis verbis.

Accommodatas) Id est, inflexas, *l.*1. *Cod.de inoffic. testam. l.ult. sup. de transact.* Accommodari proprie dicitur id, quod a re, in quam proprie convenit, in eam, in quam proprie non convenit, transfertur. Sicque actiones dicuntur accommodari, & ita accommodatæ, utiles dicuntur. Eadem ratione Theophilus in §. *restituta, in fin. Instit. de fideicom. here.* utiles actiones vocat *πλαγιαστικάς*, id est, inflexas, vide scripta ad *l.*8. *C.de rebus cred. & jurejur.*

Utilitas ejus legis) Hinc intelligitur, cur dicantur actiones utiles: quoniam quæ utilitas peperit actionem directam, eadem exigit, ut detur actio utilis in casu simili, *l.si longius, in fi. inf. de judic. l.6. in fi.sup. mand. l.nam ut ait Pedius, supra, de ll.*

*L.*12. *Si vir uxori*) Est de actione præscriptis verbis.

Convenisse inter eos) Pacta mutant formas contractuum, *l. juris gentium*, §. *quinimo, sup. de pact. l. cum dotem*, C. *de jure dotium*. Sic hic lex revendendi facit, ut non videatur contracta venditio, sed videatur contractus novus, & vulgare negotium. Quare ex eo non agimus ex vendito, offerente pretium, sed præscriptis verbis. Verum hodie Imperatoribus placuit, ex pacto revendendi agi posse ex vendito, & præscriptis quoque verbis, *l.* 2. C. *de pact. inter empt.* Quare positum est in arbitrio actoris, qua uti volet. Hodie in Gallia etiam offerente pretium, dant actionem in rem, vide scripta ad tit. C. *de pact. inter empt.*

*L.*14. Flor.13. §. 1. *Quid ergo est In factum?*) Hæc verba addit, ut excludat eam actionem in factum, quæ non est præscriptis verbis, quæ non est ex contractibus. Hæc est ex contractibus incertis. Idem dicitur in *l. si tibi polienda, infra, eod.*

L. *Qui servandarum*) Hæc l. non pertinet ad actionem præscriptis verbis, sed ad alias in factum actiones.

Si sine caussa) Ut si justam alienas potius merces, quam suas projiciendi caussam tribuit: quia forte suis non erat onusta navis, ut si gemmæ fuerint, *l.*2.§.*cum in eodem, inf. de lege Rhod.*

In factum) Prætoria, quia id sine caussa fecit.

De dolo) Hæ duæ actiones semper concurrunt. Ubi in scientem datur de dolo, in ignorantem datur in factum prætoria, *l.jurisgentium*, §.1.*sup.de pact.*

§.1. *De servo vero in factum*) Civili, quoniam mortis caussam præstitit, non teneor actione l. Aquiliæ directa, quoniam manus ei non intuli. Hæc actio in factum civilis, dicitur utilis lex Aquilia in *l.*4.*sup.de servo corr.*

Criminali scilicet pœna) Legis scilicet Corneliæ de sicariis, quoniam necis caussam dedit, *l. prætor*, §. *si dicatur, inf.de injur.§.liberum, Institut. de l.Aquil.* Actio legis Aquiliæ est civilis, hæc est criminalis. Illa persequitur damnum privatum, hæc vindictam publicam.

§.*Sed etsi. Damni dandi caussa*) Non quasi.

Non lucri faciendi) Nam si lucri faciendi, furti tenetur. Quidam tamen tentat ex *l. pen.sup.de condict.caussa data*, furtum eum committere, qui re usus non est lucri faciendi caussa, vide not. ad *d.l. pen.* & scripta ad hunc locum.

Neque furti) Quoniam non lucrandi caussa.

In factum) Civiliter, quoniam pro eo est, ac si calix fractus fuisset.

§. *ult. Si glans*) Glandis appellatione omnes fructus sylvestres continentur. Sic Græci dicunt *ἀκρόδρυα*, *l. qui venenum, de verb. sig.*

Quia non in tuo) Sed in meo: & ego pecus in glandem immisi.

Neque de pauperie) Quoniam damnum tibi dederunt impulsione.

Neque damni injuria) Quia pastus damnum non est.

In factum itaque) Utilis, quæ actio locum demum habebit, si ego pecus immisero: Nam si in tuo non immissum pecus depascatur, proprie competit actio de pastu.

L.*Solent*) Cum hac lege conjungenda est *l. qui eas*, §. 1. *infra, de furt.* Eadem est utriusque inscriptio.

Quæ res non facit) Quod noverint furem, nec ante indicarint, *l.qui vas*, §. 1. *de furt.*

Ob judicium) Judicia sunt precaria, quæ dantur hic, qui judicant furtum, vel plagium.

De dolo actionem) Hinc sumenda est conciliatio hujus legis cum *l.*5.§.*quod si faciam, sup.eod.* Initio tantum ait posse tentari, dari actionem præscriptis verbis: sed postea corrigit se. Sic hæc particula NISI corrigit in *l.si mihi pure, infra, de leg.*1.

Arguatur) Adde, quod verius & tutius est.

L. *permisisti*, §. *ult. Juris civilis actionem*) Id est, civilem directam.

In factum dari) Civilis, id est, præscriptis verbis. Nam videtur sic gestum esse quoddam negotium: Sero, id est, facio, ut fructus des. Et sic tentari potest competere præscriptis verbis, ut in *l.solent, sup. eodem.*

Sed de dolo erit) Quoniam ex facto ut des nulla civilis actio datur, neque directa, neque utilis. Hodie autem non dabitur de dolo. Nam ex constitutione Justiniani donatio, sicut emptio, perficitur nudo consensu. Quare si hic fuit animus donandi, competit condictio ex lege.

L. *Si gratuitam*) Res mobiles & immobiles commodantur, id est, gratis utendæ dantur. Quæritur, an habitatio commodari possit? movet, quod sola corpora commodantur. Habitatio non domum significat, sed jus habitandi. Si jus habitandi gratuito conceditur, an sit commodatum? Et Vivianus ait esse commodatum, *l.*1. §. 1. *sup. commod.* Quæ sententia refertur hic. Non idem diceret Vivianus de usu & usufructu: quoniam hæc cum plane in jure consistant, nequeunt commodari. Habitatio autem est quidem nomen juris: verum non tam in jure, quam in facto consistit, *l. legatum, inf. de capite min.* videtur habitatio esse domus ipsa.

Et Julianus ait) Lege, *Vivianus*, ut Flor. & in *l.* 1. §.1.*sup. comm.*

Sed est tutius) Quoniam res est in dubio posita.

§.1. *Si quidem ego*) Sic & in commodatario distinguitur, *l.si ut certo*, §. *commodatum, sup. commod.* Sic Paulus lib.2. Sentent. tit. 4. distinguit, ut in hoc §. videnda est *l.*1.*sup.de æstimat.act.* §.*eodem.*

Venditorem) Flor. male, *venditor.*

In fin. Præscriptis verbis) Æstimatoria, quoniam dubium est, fuerit ne venditio, an locatio, an vero mandatum, *l.*1.*sup.de æstimator.action.*

L.19. Flor.17. §.*Papinianus lib.*8.*Quæst. scribit, si rem tibi*) Cum hoc §. conjungenda est *l.* 8. *sup.eodem, & rem inspiciendam, inf. de furt.* ut monent inscriptiones eædem.

Periculum non) id est, casum fortuitum. Non sic interpretari oportet periculum in *d. l. rem inspiciendam*, alioquin pugnaret cum hoc §. sed pro damno; quod contigit culpa inspectoris. Periculum verbum generale est, & comprehendit damnum, quod contigit dolo, culpa, vel fato: periculum dictum est a perdendo, *l.itaque, infra, de furt.* vide scripta ad *l.*1.*eodem tit.*

Prope depositum) In deposito autem solus dolus venit, *l. contractus, de reg. jur. l.* 2. *de peric. & commod. rei vend.*

§. *Si cum mihi periculum*) Id est, damnum fatale, *l.*2. *de peric. & commod. rei vend.*

Custodiam) Culpam, dum negamus periculum pertinere, concedimus ad inspectorem. Id vocant hoc loco custodiam, ut in *l.contractus, de reg. jur. l.* 2. *sup. de peric. & comm.rei vend.*

§.*ult. Si quis sponsionis caussa*) Plin. lib.33.c.1.*ad sponsiones annulo exsiliente.* Datur & annulus arræ loco, *l.*5.§. *pen.sup.de instit.act. l.empto*, §.*is qui vina, de act.emp.*

Præscriptis verbis) Non dabitur actio depositi: Nam ea illi tantum datur, qui deposuit. Porro victor non deposuit annulum victi, idcirco annuli repetendi caussa non habet actionem depositi.

Neque possessionem, neque dominium) Possessionis tan-

tum furtum fieri convenit. Verum ideo hic, & in *l.ſi vendidero, inf. de furt.* additur dominii verbum, quia hoc controverſum olim fuerat: Nam Marcus Brutus, & alii dicebant, hereditatis jacentis furtum fieri. Cic. lib. 7. epiſt. quæ incipit, *Illuſeras heri*. Julian. etiamnum dat actionem furti fructuario, licet rei nemo tunc poſſeſſor extitetit, *l.ſi homo, inf. de uſucap.* Idem dat actionem furti creditori, licet ei pignus non ſit traditum, *l. in act.* §. *ult. inf. de furt.*

Victor habuit) At alieni annuli, neque poſſeſſionem, neque dominium ſocius unquam habuit. Sui quidem annuli nomine aget furti.

Repetio erit) Aut actio depoſiti, aut condictio furtiva, ſi cuſtos furandi cauſſa eos retineat.

L.Si apud te. Et fugitivarius) Fugitivarius eſt, qui ſervos fugitivos perſequitur, *l.vagos, C.Theod.ſi vag.per.manc.* Florus lib.3. *Qui per fugitivarios retrahi debuiſſet.*

Apud ſequeſtrem) Quid ſit ſequeſter, eſt in *l.proprie, ſup. depoſ.* & in *l.ſequeſter, de verb.ſig.*

L.*Quoties deficit actio, vel exceptio*) Directa.

Utilis actio) id eſt, in factum civilis, in pari ſcilicet cauſſa. In diſpari, eſt etiam in factum prætoria.

L.*Si tibi polienda: In factum dandum judicium*) Idem ut in *l.ſi tibi, ſup.eod.* vide notata ad eum locum.

L.*Quoties deficit*) Apponatur ad hanc legem exemplum ex *l.qui heres, ſup. famil.erciſc.* quæ eſt ex eodem libro, quo loci proponitur ſpecies, in qua defecto judicio famil. erciſc. dari oportet actionem utilem adverſus coheredes, ea eſt in factum. Aliud exemplum ponitur in *l. quia actionum, ſup. eodem*, ex l.Aquilia.

L.*Titius reſp. pecuniæ*) Idem dicitur *l.3.C.de uſur.* Idem eſt in promutuo, *l.1.C.de condict.indeb.* Ac generaliter in omnibus ſtrictis judiciis: vide ſcripta ad *princ.tituli C.de uſuris.*

AD LIBRUM XX.

De Pignoribus, & hypothecis. TIT. I.

LEx 1. *In gloſſ. difficilius*, id eſt, *non dabitur*) Imo dabitur quidem, ſed ægre, ut in *l. vix certi, de judic.* Id etiam confirmat *l.5.C.ſi alie. res pign. dat.* quæ tradit dari actionem utilem, vide *d. l.5.*

L.3. Aliud in legatis, & libert.) vide ſcripta a me *Obſervation.2. cap.7.* & ſcripta ad *l.ſi ſervus plurium*, §.1.*inf. de legat.* 1. Obſtat *l. 1. inf. de except. rei judic.* vide ſolut. in not. ad *d. l.1.* & ſcriptis ad *d.l. ſi ſervus.* Obſtat etiam *l.ſtatuliberi a ceteris*, §. *Quintius, inf. de ſtatulib.* vide ſolut. ibid.

L.9. *Quod emptionem*) Quod alienari poteſt, & obligari poteſt, *l.1. C. rem alie.ger. non interd.* vide ſcripta ad eam.

L.11. §. 1. *Si* ἀντίχρησις, de qua vide ſcripta ad tit. C. *de pigner. act.*

Solet in factum actionem) Recte ait *Solet*: Nam hoc caſu tentari poteſt hypothecariam competere, ut recte Azo.

L.*grege*, §.2. *Sed poteſt dubitari*) hic incipit alius §. nec ejus verba ſunt permiſcenda cum ſuperioribus. Explicabitur in notis ad tit. C. *ſi pign. pig. dat.*

§.*Etiamſi: judicatum debitorem fecerit*) In *l.8. C. eod.* dicitur facere condemnationem, id eſt, obtinere condemnationem contra eum.

L.16.§. *Si pluris. Tranſire videtur ad condemnationem*) id eſt, judicata eſt.

§.*Si duo pariter*) id eſt, ut Græci interpretantur, eadem die. Horæ non faciunt creditorem potiorem, ſed dies, ut ſi mihi hodie, tibi cras obligata ſit, vide caput 3. de præſcript.

§.*ult. Poteſt*) De hoc §. vide notata & ſcripta ad *l.4. pactum, C.de pig.act.*

L.20. Cautionis exemplo) id eſt nominis pignori dati.

L.22. Si Titio) Obſtat *l.rem alienam, ſup. de pigner. act.* quæ eſt Pauli, vide ſolution. in d.l.

Directo quidem non convaleſcit) id eſt, directa actio non datur, ſed utilis.

In gloſſ. Pigneratitia, id eſt, *hypothecaria*) Dic, Recte, & dele ſequentia (*Tu dic utilis contraria*)

L.24. *In quorum*) Exemplum hujus legis eſt in officiali, qui quo loci officium gerit, nihil poteſt emere. At pecuniam mutuam dare poteſt, *l.præſidis, de reb.cred.ſi certum pet.* Cur non & ex ea cauſſa pignus accipere? Et ideo ait, in quorum finibus, id eſt, provincia eſt officialis. Id etiam confirmabit conjunctio *l.qui officii, ſup. de contrah.empt.* Ea interdicit officiali emptione, *l.in quorum*, permittit acceptionem pignoris, vide ſcripta ad tit. C. *rem alien.ger.non interdici rerum ſua.alien.*

L.26. §.1.*Aut ſigno ſuo, aut alia ſcriptura*) vide notata & ſcripta ad *l.92.ſi fundum patri, inf. de leg.1.*

L.31. Poſt certum temporis vectigal) vide ſcripta ad *l.2. C. de jure emphyt.*

Pronuntiatum eſſet) Requiritur ergo judicis auctoritas. Idem in conductore, *l.pen. C.de loc.* Idem in emphyteuticario, vide ſcripta ad *d.l.2.*

In quibus cauſſis pignus, vel hypotheca tacite contrahitur. TIT. II.

L.1. Senatuſc. quod) Hæc l.1. juncta *l.ſi ventri*, §. 1. *inf. de privileg. credit.* confirmat, edicta Imperatorum ſemper ſenatuſconſulta ſubſequuta fuiſſe, quod in h.lege ſenatuſconſultum factum fuiſſe, in illa lege *ſi ventri* dicitur edicto Marci cautum fuiſſe.

L.3. De invectis & illatis) vide ſcripta ad *l.5.C.de loc.*

L.4. In ruſticis prædiis contra) Nam tantum ibi nata tacite pignori ſunt, non illata, niſi id nominatim convenerit, vide ſcripta ad *d.l.5.*

L.5. *voluntate domini*) hic voluntatis nomine ſpecialis conventio adſignificatur, ut & in *l.certi, C. de loc.* vide ſcripta ad eam.

L.7. *Fructus, qui ibi naſcuntur*) At illata non niſi convenerit, ſecus eſt in urbanis prædiis, vide ſcripta ad *d. l.5.*

L.8. *Cum debitor*) hic fit tacita ἀντίχρησις, Ponitur que exemplum taciti pignoris, quod non inſpiciens quidam addidit huic legi negationem, vide ſcripta ad tit.C.*de pig.act.in princ.*

Gratuita) Gratuita pecunia eſt non tantum ea, de qua convenit, ut gratuita eſſet, ſed & de qua nihil convenit: modo de uſuris nihil actum ſit, vide ſcripta ad *l.14.C.de uſur.*

Ad modum legitimum) Non ultra. Itaque hoc prodeſt paciſcendi ἀντίχρησις, ut fructus capere liceat etiam ſupra modum vice uſurarum. Tacita ἀντίχρησις eſt ad modum legitimum, non expreſſa, vide ſcripta ad *d. l.14.*

L.9. *Pignoris nomine retenta*) Retinere licet, auferre non licet, vide ſcripta ad tit. C. *de pign. act.* Et retinere licet demum poſt biennium a ceſſationis die, *l.cum domini, ſup.loc.* vide ſcripta ad *l.5.C.de loc.*

Quæ res pignori, vel hypothecæ datæ obligari non poſſunt. TIT. III.

L.1. §.*ult. Quid ergo*) vide ſcripta ad tit. C. *de commun. rer. alien.*

L.3. *Quod admittendum exiſtimo*) Ergo habebit jus vendendi ex prioris perſona, & ſic ſuccedet in jus vendendi. Sic etiam, quod fidejuſſor per ſe non habet, per reum habet, *l. 3.* §. *ult. judic.ſolvi*, vide ſcripta ad *l.84. inf. de verb. oblig.*

L.*ult. Qui ſciens filiumfamilias*) vide ſcripta ad tit.C. *de patrib.qui fil.diſtrax.*

Relegatur) in *Nov.134.* conſtituitur, ut creditor jus crediti amittat, & tantundem filio, quem pignori habuit, aut ipſius parenti tradat, ac demum pœnis corporalibus plectatur. Vide Ambroſium in lib. de Tobia, cap.8. Sumpta autem eſt hæc lex ult. ex lib.5. Sentent. Pauli tit. 1. *de liberali cauſſa*, ad verbum: niſi quod Tribonianus ſcripſit, *relegatur*, cum ibi ſit *deportatur*. Ceterum aliæ pœnæ ſunt in *Nov.134.*

Qui potiores in pignore, vel hypotheca habeantur, & de his qui

qui in priorum creditorum locum succedunt. TIT. IV.

L.2. *Qui generaliter accepit*) Sic est etiam Flor. perperam. Rectius legitur, *specialiter*.

Non tam potior, quam solus) Quoniam ex speciali hypotheca creditor suum servare potuit.

L.3. *Creditor*) Hæc l. citatur, inf. eod. *in l. creditor*, §. *Papinianus*.

L.7. *in fin. Quod pecunia pignerata erat*) Nisi ita convenerit.

L.9. *Ante calendas Julias*) Calendæ Juliæ solemnes erant solvendis pensionibus, ut & Martiæ: vide notata ad *l. defuncta*, *sup. de usufr.*

L.10. *Privilegiis temporis*) In prætorio pignore, quod fit missione in possessionem, non viget privilegium temporis: vide notata ad tit. *de prætor. pign. & tit. C. si in caussa judic. pign.* Missione pignus in rem constituitur: pignus in caussa judicati est in personam.

L.13. *Flor. 12. §. Papinianus*) Non est initium legis, sed citatur ab Ulpiano Papinianus. Ipsa lex Papiniani est in *l. 3. sup. eodem tit.*

L.16. *Flor. 15. Solarium*) id est, vectigal, quod pro solo penditur, *l. 2. inf. ne quid in loc. publ.* vide scripta ad *princ. tit. C. de jure emphyteut.*

L. *Quærebatur. Et hypothecam ejus rei*) Legendum ut Flor. *hyperocam*, id est, quod plus est in pignore, quam in debito.

De distractione pignorum & hypothecarum. TIT. V.

L.7. *in fin. ut pactioni stetur*. Hoc ideo, quia creditor legem dixit, qui retinet semper jus in rem, id est, hypothecam. Et ideo nulla ejus venditio censetur: vide scripta ad *l. 3. C. de condict. ob caussam dat.*

L.8. *Creditoris*) Obstat *l. 2. C. de pignor.*

Quibus modis pignus vel hypotheca solvitur. TIT. VI.

L.1. §.1. *Frustra fiscum*) Obstat huic §. *l. 5. C. de remiss. pig.* Sed hæc distinctio adhibenda est. Aut remissio sortis est inutilis communi ratione, id est, ob quam etiam remissio hypothecæ est inutilis, & tunc utrumque manet, *d. l. 5.* At si propria ratione, hypotheca non manet, ut hic, ut si tibi sortem remittam animo donandi in fraudem legis Cinciæ. Hoc casu remissio sortis est inutilis, & tacita remissio hypothecæ valet. Remissio hypothecæ valet. Remissio hypothecæ non est donatio, *l. & si pignus, inf. quæ in fraudem cred.*

L.8. §. *Non videtur. Sed si subscripserit*) Subscriptio subscriptori præjudicat, non obsignatio, vide notata & scripta ad *l. 92. si fundum*, *inf. de leg. 1.*

L.12. *Paulus*) Opponitur *l. jubemus, C. ad Senatusc. Vellejan.* Verum hic remissio fit debitori, non creditori. Si fieret creditori remissio, facta uni, non prodesset alteri. At remittitur debitori, licet fiat in gratiam creditoris, & ideo si fiat uni debitori, non fit ceteris, vide scripta ad *d. l. jubemus.*

AD LIBRUM XXI.

De ædilitio edicto & redhibitione, & quanti minoris.
TIT. I.

ET *quanto minoris actio*) Hæc annalis est: vide cap. 20. de præscript.

L.17. *In fin. adversus dictum promissumve*) vide notata ad *l. quod venditor, sup. de dolo*, & scripta ad *princ. eodem titulo C.*

L.18. *Aut redhibitorio, aut æstimatorio*) vide scripta ad *pr. eodem titulo C.*

L.19. *Ad statuam nunquam confugisse*) vide scripta ad *l. 30. infra, de verb. oblig.*

§. 1. *Idem etiam redhibitorio*) Quid ergo opus fuit ædilitiis actionibus, cum detur ex empto civilis? vide scripta ad tit. Codicis *de ædilit. action.* & notata ad *princ. eodem*.

§. *pen. Sed si quis permutaverit*) vide scripta ad fin. tituli C. *de eorum permut.*

A §. *ult. Sex menses utiles*) vide cap. 18. de præscript.

L.21. *In fin. In suam potestatem redactum*) vide scripta ad *l. 39. inf. de leg. 1.*

L.23. *Sufficiat venditori ex vendito actio*) Datur & in factum, §. 1. *inf.*

§. *Si servus, pœnales actiones videantur*) Nam si non pareatur arbitrio judicis, crescunt in duplum, *l. 45. inf. eod.* Pœnam continent, & ob id sunt temporales: actiones empti sunt perpetuæ. Et hæc est præcipua inter eas differentia, de qua vide scripta ad *eund. tit. C.* & notata ibid.

L.28. *Intra duos menses*) vide cap. 13. de præscript.

Intra sex) vide cap. 18. de præscript.

L.31. §. *Si plures: partem recipit hominis*) vide scripta ad *princ. ejusd. tit. C.*

B §. *In factum actio competit*) Hæc actio est ædilitia, vide scripta *eodem tit. C.*

§. *Restitui, servo in venditione accessit*) vide scripta ad *l. 8. Cod. de loc.*

§. *Si quid ita. In factum actio*) Quæ in *l. 4. C. eod.* dicitur redhibitoria, vide notata & scripta ibid.

L.33. *Nam jure civili*) vide scripta & notata ad *princ. tit. C. eodem.*

L.37. *Ne veterator*) Opponitur *l. ultima, inf. eodem:* vide notata ad eam.

L.28. *In diebus 60.*) vide cap. 13. de præscript.

§. *Quæsitum est, si nulla*) Paulus lib. 3. sentent. *tit. de leg. l. uxori, inf. de auro & argento leg.*

§. *Vendidi, Biduo ante venditionem*) vide caput 4. de præscript.

C L.45. *Modo enim in duplum*) Nam pœnalis est, *l. 23. §. si servus, sup. eod.* vide notata ibid.

L.47. *Quod adversus dictum promissumve*) vide notata ad *l. quod venditor, sup. de dolo*, & scripta ad *princ. tit. C. eodem.*

L.48. §. *Non nocebit emptori*) Opponitur *l. si is qui heres, §. 1. inf. de except. rei judic.* vide solut. in not. ad eam & scriptis ad tit. C. *de ædilit. act.*

In gloss. Æstimatoria, id est, quanto minoris) Adde *l. bovem, sup. eod.*

L.49. *Si pestilens fundus*) vide notata & scripta ad tit. C. *eodem.*

L.51. *cum mancipium*) Valde adversatur hæc lex distinctionibus positis in *l. imo, & l. seq. inf. de liber. caussa.*

D Nisi dicamus, Africanum ex caussa vitii morbive non facile admisisse rescissionem venditionis, si vel dominus, vel servus scierit vitium vel morbum. Et de morbo, aut vitio nullus locus pugnat. A simili quidem argumentari possumus, quod valet in jure: vide scripta ad *l. 5. inf. de jur. & fact. ignor.*

Circa procuratoris) Procuratoris appellatione sæpe continetur gestor, cujus gestus est postea comprobatus. Quintil. lib. 7. cap. 5.

Quamvis ipse domino) Putat Africanus, procuratoris scientiam domino nocere indistincte.

At cum ipse ignorans) Hoc confirmatur *lege 4. supra, de contrah. empt.* Ideoque tunc nec ipsi, nec domino dabitur redhibitoria.

L.55. *Dissolutam ignorat*) vide scripta ad *l. 3. inf. de jur. & fact. ignor.*

E L.58. *Rerum ablatarum*) *l. 1. Cod. eod.* Paulus 2. Sent. tit. 17.

Non tantum pretium servi) vide scripta ad tit. C. *de ædilit. act.*

§. *ult. Præsentibus honestis viris*) vide scripta ad *l. 4. inf. de probat.*

Servi responso) Obstare videtur *l. 7. inf. de prob.* in qua quæstionem Paulus exigit, hic nudam solum interrogationem. Verum pugnantiæ huic caussam dedit Tribonianus, qui in ea l. pro responso scripsit, *quæstioni*, ut constat ex Pauli lib. 2. Sent. *tit. ex empto vendito*, unde illa l. sumpta est: vide notata & scripta ad *d. l. 7. inf. de probat.*

L.60. *Omnia in integrum*) vide scripta ad initium *tit.*

tit. Cod. de ædilit. act.

L.61. Victus tantum debet) Opponitur *l.pen. de evict. inf.* vide scripta ad *l.38.§.si quis forte, inf. de verb.oblig.*& not.ad *d.l.penult.*

L.64. Adversus dictum promissumve) vide scripta ad *princip.tit.* Cod.eod. & notata ad *l.quod venditor, sup.de dolo.*

L.ult. §. ult. Sed veteratorum) Budæus putat omnino pugnare cum hac *l.præcipiunt, sup. eodem t.* sed hic non accipiendum est, pro non solum, vide scripta ad *l.5.de condict. indeb.*

Ex venalitio) id est, ex mangone. Græci παρὰ σωματεμπόρου. Sic Cicer.pro Cornelio: *Multi venalitii, & emptores.* Suetonius de claris Orator.*Venalitii legem venalem habent*, vide not. & scripta ad tit. C. *de nundinis.*

De evictionibus, & duplæ stipulatione.

TIT. II.

L.4. Quem vulgo auctorem secundum) Primus auctor est venditor, secundus fidejussor. Hic βεβαιωτὴς dicitur in Nov.4.

L.8. Præstare debet emptori ut habeat) vide scripta ad *l.38.inf. de verb.oblig.*

L.15. §.ult. Sed & si servus) Legendum, *servitus*, vide scripta ad *l.38.§.si quis forte, inf.de verb.oblig.*

L.21. §. 1. Emptori habere non liceat) vide scripta ad *d. l.38.*

L.23. Post mortem mulieris) vide not.ad *l.11.inf.solut. matrim.*

L.26. Ex vendito actio) id est, ex empto. Sic contra ex empto pro ex vendito. Et ex locato pro ex conducto, vide notata ad *l.Julianus, §.si procurator, sup.de act.empt.* & scripta ad *l.1.sup.de præscrip.verb.*

L.31. Vispellionem) Sic recte Flor.non vespertilionem. Vispellio est nudator cadaverum, & spoliator sepulchrorum. Proprie tantum significat eum, qui ministerium suum accommodat efferendis cadaveribus mortuorum, ut in *l.7.inf.ad Trebell.& l.qui decem, §.pen. inf. de solut.*

L.32. Quia dicitur) Conjunge *l.29. inf. de verb. oblig.* ubi eadem quæstio tractatur ex eodem lib.vide scripta ad eam.

L.39. *in fin. Recte defugiet*) Defugere est auctoritatem defugere, vide not. ad *l.cum ex caussa, inf.de verb.oblig.* & scripta ad *l.4.§.ult.eodem tit.*

L.51. §.1.Post mortem) vide scripta ad tit.C. *ut act. ab here.vel contra here.incip.*

§.Non mirum. Plenior adversus heredem) vide scripta ad *d. tit. C.*

L.55. Propter absentiam) venditor evictionis periculum non sustinet, si emptor victus sit μονομερῶς, vide scripta ad fin.tit.C. *de peric.& com.rei vend.*

L.56. §.ult.Pupillo autem) Opponitur *l.24. inf.de verb. oblig.* Male: vide scripta & notata ad eam l.24.

Sine tutoris auctoritate) Si tutor non compareat.

Benignus) Ne emptores in fraudem incidant, si non sit, quem laudent.

L.57. *Resolvi non potest*) vide scripta ad *l.38.§.2.& l.84. inf. de verb. oblig.*

L.58. Heres) vide scripta ad *l. si a substituto, §. heres, inf.de leg.1.*

L.62. §.1.una de eviction.) vide scripta ad *l.4. §.ult.inf. de verb. oblig.*

L.63. §.ult. Ex præscripto perdidit) Quia tardius judicio appellationis adfuit.

L.65. *Quia non duo rei facti*) id est, quia emptor adversus eorum alterum in solidum actionem non habet. Nam rei sunt, qui eandem rem, vel summam singuli in solidum debent.

L.66. *§.Si secundus, aget ex vendito*) id est, ex empto. Sic contra actio ex empto, id est, ex vendito. Et ex locato, id est, conducto, & contra, vide notata ad *l. Julianus, §.si procurator, sup.de act.empt.* & scripta ad *l.1.de præscript.verbis, supra.*

L.75. Quod adseruit) Opponitur *l.cum venderes, sup. de contrab. empt. & lex quoties, de ædil. edict.* Sed ea non loquitur de actione evictionis, quæ est in duplum, vel id quod interest: sed de actione ex empto æstimatoria, vel quanto minoris, quæ minuit pretium, & semper re evicta competit, vide scripta ad *l.38. §.si quis forte, inf. de verb. oblig.*

De exceptione rei venditæ & traditæ.

TIT. III.

L.1. §.Si servus. Exceptio in factum) Non autem exceptio civilis, quia servus fuit, cum contraxit, vide scripta ad tit.C. *an servus pro suo facto.*

AD LIBRUM XXII.

De usuris & fructibus, & caussis, & omnibus accessionibus, & mora. TIT.I.

USURÆ sunt sortis incrementa, vide scripta ad *princ. tit.*Cod. *eodem.*

L.1. Ex more regionis, ita tamen ut legi non offendat) Hæc verba addita sunt a Triboniano, ex *lege eos, C.de usur.* ut & in *l.idemque, §.sed & si pecuniam, sup.mand.& l.36. inf.eod.* Nam Justinianus primus constituit, ut etiam in bonæ fidei contractibus a se definitus usurarum modus observetur, neve spectent morem regionum, vide scripta ad *rub.inf.tit.prox.* & ad *d.l.eos.*

§.In eum diem quo restituit) vide scripta ad *l.13. Cod. de usur.*

L.3. *Post judicis sententiam*) id est, admonitionem. (†) Et infra *usque ad sententiam*) id est, usque in rem judicatam. Paulo post: *Ante judicis sententiam*) id est, admonitionem. In hac l. verbum sententiæ bifariam sumitur. Non loquitur de persecutione fideicommissi, quæ non est actio, sed extraordinaria cognitio prætoris fideicommissarii, seu præsidis in provinciis: In ea vero erant duæ sententiæ. Primum judicabat prætor fideicommissum restitui, quod est arbitrio simile, & dicitur sententia illa prætoris admonitio, quæ præcedit litem. Sic accipitur duobus *inf.*notatis locis, & in *l.meminerint, Cod.unde vi.* Sic sæpe in Novellis Justin. vocat ψῆφον δήλωσιν, πρόσκλησιν. Herede autem abnuente, caussa agebatur, & sequebatur postrema sententia. Et sic accipitur in illo loco, usque ad rem judicatam, & in *l.cum exceptione, §. hæc autem, sup.quod metus caussa.* Nunc hinc duæ regulæ ponendæ sunt. Prima est: *si fideicommissario mora facta sit, ante admonitionem prætoris, & litis contestationem, ex eo tempore, quo cœpit fieri mora sine intermissione, etiam inter tempora judicati faciendi (hodie dantur quatuor menses, olim duo, ex 12.tab. unus) fructus & usuræ fideicommissi debentur.* Secunda regula hæc est: *si fideicommissario moræ fieri cœpit post admonitionem judicis, vel litem contestatam, ab eo tempore fructus ei debentur usque ad sententiam, id est, usque ad condemnationem.* Tempus autem judicati erit immune a præstatione fructuum ex constit. D. Marci. Idque obtinet in omnibus actionibus, & in omnibus fructibus tam perceptis, quam percipiendis, vide scripta ad *l.39.§.fructus, inf.de legat.1.*

Temporis intercapedo) Datur tantum illud tempus humanitatis gratia, *l.si cum militi, in fin. sup.de compensat.* Addit Harmenop. πρὸς περίθαλψιν, id est, ut paululum respiret.

A fructibus deponendis) Itemque ab usuris, vide scripta ad *l.13.Cod.eodem tit.*

§.Nonnumquam) vide scripta ad *l.18. ad Trebell.*

Ita quod ex fructibus) Hic §. obstat *l. quod his verbis, de leg.3.* Sed dicendum hic, fructus perceptos ante moram deberi jure voluntatis, id est, quia ea fuit voluntas defuncti. Idem est in *l. Ballista, inf.ad Trebel.*vide scripta ad *l.23. de leg.1.*& ad *l.in fideicommissariam, infra ad SC.Trebell.*

L.4. *Rem dari vacuamque*) vide scripta ad *l.28. infra, de verb.oblig. & ad l.74. illo tit.*Licet hic stipulator videatur idem ingeminasse, rem dari, vacuamque possessionem

---

(†) *Vide Merill.Variant. ex Cujac. lib.1. cap.32.*

nem tradi, tamen non ob illam ingeminationem dicitur A fructus, & partus venire, sed ob illa vacuam possessionem tradi. Obstat *l.* 1. §. 1. *sup. de act. empt.* vide solut. in scriptis ad *l.* 28. *inf. de ver. oblig.* & in not. ad *d. l.* 3.

L. 6. *Dominus, vel pater longo tempore*) Opponitur *l. creditor, inf. eod. & l. operis, inf. de operis libert.* Dicendum, hic rem dubiam fuisse. Præstatio autem longi temporis in re dubia præsumptionem inducit. Vide scripta ad *tit. C. ne uxor pro mar.*

L. 7. Nummi steriles) ἄχρηστα χρήματα, ajunt Græci.

L. 8. Fœtus secundus) vide scripta ad *l.* 39. §. *fructus, inf. de leg.* 1.

L. Modum legitimum usuræ) Centesimæ, vide scripta ad *l.* 10. *C. de usur.*

In gloss. Stipulatum, id est, stipulationem) Adde, recte, ut & in *l.* 3. *C. de inutil. stipul. l. uxori*, §. *ult. de leg.* 3. B

In gloss. committitur) Ad finem, adde *l. trajectitiæ, inf. de oblig. & act.*

L. 13. Minores præstitit) vide scripta ad *l.* 5. *C. eod. tit.*

Quæro, an pacti) Taciti.

Obstare exceptionem) Pacti taciti.

§. *ult. Quæsitum est*) vide scripta ad *l.* 24. *C. eod.*

L. 15. Quasi malæ fidei possessori condicantur) Obstat *l.* 18. *eum qui, inf. de iis quibus ut indignis, & l. heres*, §. *ult. sup. de petit. hered.* Sed recte hic ait, *condicantur*. Dictæ leges loquuntur de petitione hereditatis, quæ est bonæ fidei, & ideo in ea usuræ veniunt officio judicis. At condictio est stricta, ideoque in eam usuræ non veniunt, nisi sint in obligatione: vide scripta ad *d. l.* 18. & ad *l. ult. Cod. de usur.*

L. 17. cum quidam) Hæc lex obstat *l.* 64. *inf. de ver.* C *oblig.* vel potius *l. certæ*, §. *ult. sup. si cert. pet.* Dicendum, ob sortem non solutam graviores usuras infligi non posse ex die contractus, sed tantum ex die cessationis, ne in immensum exeat ratio usurarum, ut hic, vide scripta ad *d. l.* 64. *inf. de ver. obl.* & ad *l.* 2. *C. de usur.*

§. *In tacito omne emolumentum*) id est, usuras ipsas.

Ergo & usurarum) Obstat *l.* 18. *in princ. inf. de his, quib. ut indig.* Dicendum, usuras fructuum perceptorum ante litem non præstari. At usuræ, si quæ sint perceptæ a debitoribus hereditariis, conferuntur legato tacite, ut hoc §. vide scripta ad *d. l.* 18. vel sic: hic §. non dicit auferri usuras fructuum, sed perceptas a debitoribus hereditariis, vide scripta ad *l. ult. C. eod. tit.* & ad *l. in tacitis, de legat.* 1.

§. *Si debitores, semissibus & semisses*) Hæc verba Tri- D bonianus addidit ex constitutione Justiniani, *l. ult. C. de usuris fiscalib. lib.* 10. vide scripta ad *l.* 26. *C. h. t.*

§. *ult. In fin. usque ad tertiam centesimæ*) Hæc verba addita sunt a Triboniano ex *l. eos, C. de usur.* Significat enim usuras trientes: est autem Græca phrasis ἀπὸ τρίτης ἑκατοστῆς. Et vero hic §. est ex rescripto quodam D. Pii, quod refertur aliis verbis in *l. si legatum, inf. de operibus publ.* Quod in *d. l. si legatum*, non mutavit Tribonianus, id mutavit in hac, vide notata ad *rub. tit. proximo*, & scripta ad *d. l. eos*.

L. 18. §. *ult. in fin. Quod in caussa depositi*) Et hoc casu sola depositio sufficit: vide scripta ad *l.* 2. *C. eod. tit.*

L. 20. usuras) vide scripta ad *l.* 29. *inf. de ver. oblig.* & ad *l.* 8. *C. si cert. pet.*

L. 21. Sciendum) vide scripta ad *l.* 23. *inf. de ver.* E *obligat.*

Vel exceptio aliqua allegetur) vide scripta ad *l.* 135. *inf. de ver. oblig.*

L. 23. Damni solet) A judice, scilicet, vide scripta ad *l.* 23. *inf. de ver. oblig.*

L. 24. §. *Mora nec hoc casu*) vide scripta ad *l.* 2. *C. per quas person.* & notata ad *l. per procuratorem, sup. de procurator.*

§. *ult. Cum procurator interpellatur*) Multo magis si tutor.

L. 25. §. 1. *In fin. Qui vectigalem fundum habet*) vide scripta ad *princip. tit. Cod. de jure emphyt.* & not. ad *rubr. sup. si ager vectigalis*, id est *emphyteut.*

L. 29. Placuit) vide scripta & not. ad *l.* 26. & ad *l. ult. Cod. eodem.*

Pro non adjecto) vide scripta ad *l.* 8. *C. si cert. pet.*

L. 30. Debentur civitatibus) ut & in trajectitiis propter periculum. Idem datur argentariis, Nov. 136.

L. 31. Si modus certus) Excipe argentarios, cum quibus semper intelligitur fœnus tacitum contrahi, & quidem ex tacito pacto debentur illis besses usuræ, vide scripta ad *l.* 26. *Cod. eod.*

L. 32. Neque juris auctorum) vide scripta ad *l.* 23. *inf. de ver. oblig.*

§. *ult. In fin. Sed utilis actio*) Obstat *l.* 10. *de dolo*, vide solut. in not. ad *l.* 49. *inf. de ver. oblig.* vide etiam scripta ad *l.* 49. & ad *l.* 91. *eod. tit.*

L. 35. Lite) conjunge *l. novatione, inf. de novat.* vide not. ad eam, & scripta ad *l.* 91. *inf. de ver. obligat.*

L. 36. Prædiorum) Hæc l. explicanda est ex *l.* 8. *de reb. auct. jud. possid.* quæ est ex eodem libro, vide scripta ad *init. tit. C. de pign. act.*

L. 37. ut est in bonæ fidei judiciis constitutum) vide not. ad *l.* 1. *sup. eod.*

L. 39. Equis) vide scripta ad *l.* 39. §. *fructus, inf. de legat.* 1.

L. 41. Tutor) vide scripta ad *leg.* 13. *C. de usur.*

L. 44. Supra licitum modum) Supra usuram centesimam.

De Nautico fœnore. TIT. II.

Superior titulus est de usuris terrenis, περὶ τόκων ἐγγείων, ait Justinianus Nov. 116. & in constit. Digestis præposita. Hic est περὶ θαλασσίων, de usuris nauticis, seu trajectitia pecunia, *l.* 2. §. *alius denique, C. de vet. jure enucl.* Forma non est locatio & conductio. Nam ea locantur, quorum est usus aliquis, pecuniæ non est usus, sed abusus, quoniam utendo perit. Item contracta locatione eadem res redditur, contracto fœnore non redditur eadem. Non est mutuum, quoniam in se mercedem recipit, sed datione pecuniæ mutuum contrahitur, stipulatione fœnus.

L. 1. utrum etiam ipsæ) Trajectitia pecunia est, quæ navigat periculo creditoris, & merces etiam ex ea comparatæ, si mercium periculum creditor susceperit. Græci vocant χρήματα διαπόντια. Ergo dantur, ut si navis perierit, non reddantur. Si perierit tunc redduntur. Creditor tantum suscipit periculum naufragii, *l.* 3. *C. eod. l. fœnerator, inf. eod.* In aliis pecuniis, quarum datione mutuum contrahitur, sunt periculo debitoris; hæc creditoris. Et ejus rei caussa duo recepta sunt, primum ut ex pacto debeantur, *l. in quibusdam, inf. eodem*. Quod & datur civitatibus, nullo suscepto periculo, *l. etiam, inf. tit. prox.* Item argentariis Novella 136. Item ut infinitas usuras percipiat, & hoc est periculi pretium. Paulus *lib.* 2. *Sent. tit. de usuris.*

L. 2. Testatione complecti debere) Servum missum exigendæ pecuniæ caussa.

Ut pro petitione id cederet) Potest etiam tentari, ex ipsa die sine interpellatione moram fieri, *l. trajectitiæ, inf. de oblig. & act. & l. magnum, C. de contrahen. & commit. stipul.* Uno casu excepto, si non sit cui solvatur, *l. pen. sup. eod.*

L. 4. & conditionem impletam) Nave salva reversa.

Legitima usura) id est, centesima, Novella 116. quam post vocat centesimam, hic vocat legitimam, ut in *l. si pro mutua, C. si cert. pet.* Hoc jure legitima est centesima. Et constit. Justiniani inter mercatores est bes.

Nec pignora) Usuræ pecuniæ creditæ peti non possunt: possunt tamen servari per retentionem pignoris.

Pro operis) vide leg. 8. *C. si cert. pet.*

Tenebuntur) *L. per retentionem, C. de usur.*

Trajectitiæ pecuniæ) hæc dicitur κερμακόλλυβος, vide scripta ad §. *Callimachus l. qui Romæ, inf. de ver. oblig.*

Non ultra duplum) id est, si usura, vel pœna sortem æquarit.

Centesimæ) Hoc verbum centesimæ additum est a Triboniano, ex *l. eos, C. de usur.* Sic additur in *l. cum quidam*, §. *ult. sup.* Vel sic potius dicamus, Papiniani hoc ver-

verbum esse, & eum ait, *pro operis*, id est pœna moræ, quæ debetur post diem periculi, & ideo hæc pœna non excedit centesimam, ut nec etiam duplum. Cur id? quia non præstatur post diem periculi. At quandiu periculum est creditoris, usuræ exiguntur supra centesimam, & supra duplum. At in hac pœna numquam exigitur supra centesimam, ideoque hic proprie loquitur Papinianus de centesima secundum sua tempora: Nam ante Justinianum hæc erat usura legitima, non suscepto periculo. Id confirmat §. ult. hujus leg. vide etiam *tit. C. de usur.*

§. ult. Stipulationem operarum) Id est, pro operis.

Supplebitur) Excedere tamen non poterit centesimam.

L. 5. Periculi pretium) Si creditor subeat periculum pecuniæ non nauticæ, eadem ratione illi debetur gravis usura etiam ex pacto.

Quamvis pœnali non exsistente) In nautica pecunia periculi pretium exigitur impleta, seu exsistente conditione, *l. 4. fœnerator, inf. eod.* Ergo in his casibus, ut in nautica exigi debet conditione exsistente. At hic traditur, non exsistente conditione, periculi pretium esse. Bartol. negationem tollit. Dico hæc prima verba esse transposita, & lego: *Conditione, quamvis non pœnali exsistente.* Ut sit sensus: *quamvis quod recipio præter pecuniam, non sit pœna, id est, quamvis id non recipiam propter moram, nihilominus tamen id jure recipio, quasi mercedem suscepti periculi.* Exigitur pretium suscepti periculi etiamsi non pro pœna exigatur, sed pro quæstu. Secundo movet dubitationem, quod nisi, ut ante emendatum est, legatur, hanc conditionem vocabit pœnalem, quæ non est pœnalis. Nam pœna est, quæ ob moram infligitur. Usura proprie est fœnus, quod ob quæstum infligitur nulla mora intercedente, quæ currit statim ex contractu, & hæc nunquam dicitur pœna. At in hac lege, quod recipitur præter pecuniam, non recipitur ob moram, sed ob usuram, & periculi mercedem. Ergo usura non est pœna. Denique hæc conditio est fœneratitia, non pœnalis.

Conditiones nasci) Lego, *condictiones*, ut sit, condictiones, ob rem dari scilicet. Nam & sæpe nomina inter se commutantur, & præterea conditio nunquam dicitur nasci, sed imponi, proponi, institui, iniici, adiicii, dari. Ad hæc sic quidam libri habent, & sic legendum esse docent sequentia exempla, adhibitis his *ll. l. senatus, §. 1. inf. de mortis caussa donat. l. videamus, §. idemque est si mortis, sup. de usur.* Sed aptissime id docent Græci lib. 53. Βασιλ. dum sic vertunt hunc locum, *ἐξ ὧν ἁρμόζει κονδικτίκιος*, vide scripta hic & ad *Rub. Cod. de condict. ob caussam datorum.*

In aliam speciem) Diversam a mutuo. Recte in aliam, male Flor. *in Alea*: nec enim ratio reddi potest idonea, cur si in aleæ speciem cedat, non sit pretium periculi. An vero, quia alea est legibus prohibita, *tit. de ale. lus. l. ult. quarum rerum actio non detur.* Minime: nam alea est prohibita, ut si quis ludat tesseris, aut talis. Quasi alea non est prohibita, ut si quis jactum retis emat, *l. nec emptio, sup. de contr. empt. l. cum hereditatem, sup. de hered. vend.* Præterea si legitur *in aleæ*, pugnat ipse secum. Nam in fin. hujus leg. ait, eam pecuniam recipere pretium periculi, quæ data est piscatori in apparatum, ut si caperet, redderet. At hæc aleæ speciem habet, *d. l. nec emptio.* Ergo legendum, *in aliam speciem*, ut idem Scævola loquitur in *l. quidam, de usufr. leg.*

Si Marium, si non illud) Nam ex his tantum condictio dabitur, non vero quidquam præterea, quasi periculi pretium, etiamsi convenerit: quoniam nullum hic versatur periculum.

Nec dubitabis) Id est, sine dubitatione in his casibus admittes pretium periculi, quod non potes in aliis casibus, ex quibus condictio nascitur.

In gloss. Speciem) Hinc, *do ut facias*, usque ad finem dele omnia.

Si exhiberet) id est, aleret. Nam decertaturi athletæ pascebantur certis cibis. De quib. exstat Galeni liber. Id Terentianus Maurus vocat legem pulveris, & cibi. Lex cibi est exhibitio, de qua hic agitur. Lex pulveris, exercitatio.

In his enim omnibus) id est, ubi est periculum, licet non sit pecunia nautica.

Prodest) Ut & in nautica pecunia, quin etiam hic suscipitur periculum.

L. 6. Si quid superfuisset) Qui erant aliis creditoribus obligatæ: igitur agitur tantum de superfluo.

Non exsistente conditione) Navi non reversa.

Vilius distractum) Cum sc. ageretur, ut distraherentur, & ex iis aliæ repararentur, quæ pignoris loco succederent, in *l. qui Romæ, §. Callimachus, inf. de ver. oblig.*

Exactus fuerit) vide scripta ad rubr. hujus tit. sub finem.

L. 7. usuræ debentur) Ex pacto.

Recipere) Ob periculum susceptum. Idem datur civitatibus nullo suscepto periculo, *l. etiam, sup. tit. prox.*

L. 8. Si per creditorem) Et hic unicus est casus, quo post moram pœna adjecta non petitur, loquitur hæc lex de pœna, non de usura.

L. ult. Si trajectitiæ pecuniæ) Quæ permittitur ob operas, vel sumptus servi persequentis pecuniam. Nam qui nauticam pecuniam credebant, solebant mittere servum, qui navigaret cum debitore, & statuto die pecuniam peteret, *l. trajectitiæ, inf. de oblig. & act. l. qui Romæ, §. Callimachus, de ver. oblig.* Plutarchus in *Cal. Cens.* Hæc pœna statim a mora committebatur. Mora fiebat aut in personam, id est, si interpellatus a servo non solvisset: aut in rem, ut in hujus l. specie, & *l. ad diem, inf. de ver. oblig*

Perinde committi) Addatur ex *l. 2. sup. eod.* id servum testato complecti debere, neminem exstare, qui interpelletur.

De Probationibus, & præsumptionibus. TIT. III.

Id est quis probare debeat, quod docetur in hoc titulo propositis variis speciebus, quoniam hoc tantum ad jus pertinet.

L. 1. Quotiens) Genus, gens, agnatio, familia, domus, stirps, idem in libris nostris significant. Vide not. ad *l. pronuntiatio, inf. de ver. signific.* Et scripta ad hunc locum. Gentem habere est jura gentilitatis, vel familiæ habere. Livius lib. 10. *vos solos gentem habere*, id est, gentilitatis jura. Qua de re Alciatus lib. 1. *παρέργων*. Ad hanc legem 1. valde pertinet Novella Justiniani 36. in qua constituitur, ut si de genere quæratur, utraque pars proferat probationes. Quod & hodie fit sæpe in caussis criminalibus, ex *l. fallaciter, in fin. C. de abolit.* Hoc tamen videtur pugnare cum hac lege, & l. 2.

L. 2. Et incumbit) hanc legem Græci sic vertunt, *ὁ λέγων, οὐ μὴν ὁ ἀρνούμενος δεικνύει.*

Qui dicit) id est, qui affirmat.

Non qui negat) id est, qui inficiatur, qui absolute negat: Nam qui negat, etiamsi vellet probare, non posset, *l. asseveratio, C. de non num. pec.* Cic. in Partitionibus: *nemo ejus, quod negat factum, aut potest, aut debet, aut solet probationem reddere.* Idem in Anton.

In gloss. ubi: ut autem hæc plene videas, dic quod triplex) Hac de re tota sic statuendum est. Sunt quædam negationes, quæ effectu *τῷ ἀποτελέσματι*, affirmationes sunt, & has qui dicit, & adfert, probare debet, ut sunt exempla in *l. nec codicillos, C. de codicill. l. 5. inf. eod. l. pen. in fi. C. de contr. stipul.* Verum inficiationes per rerum naturam non possunt probari: ut si accusatus cædis, neget. Ergo qui negat, id est, qui inficiatur, is absolute negat.

L. 3. Cum tacitum) Tacita fideicommissa fisco vindicantur.

Tam in primo quam) Præsumimus testatorem in fraudem legum testamentum mutasse, maxime cum heredem non mutarit. Præsumimus item adversus heredem, & fideicommissum fisco vindicamus, nisi heres probet mutatam voluntatem.

Cum secreti suscepti) Id est, tacitæ fidei. Quædam sunt personæ, quæ ex l. Jul. & Papia, ex aliorum testamentis non

non possunt capere in fraudem legum. Testatores ejus tacitum fideicommissum relinquunt, præstante tacite fidem herede de præstando incepti.

In gloss. Qui convenitur. Item adhuc contra) Male huic l. 3. hic opponit Accurs. *l. Statius, de jure fisci*. Ea enim prorsus idem ait, fisco vindicandum fideicommissum, nisi appareat mutata voluntas probatione, ut ex specie constabit, vide scripta ad hanc l. 3.

L. 4. Emptore) Qui scilicet agit redhibitoria resolvendæ venditionis caussa, ob vitium servi venditi. Qui vendit servum fugitivum, tenetur emptori actione redhibitoria, si ignorans emptor id vitium emerit. Vide scripta hic & ad tit. C. *de ædil. act.*

Antequam emeret) Nam si fugerit post venditionem, hoc non est satis, nisi fugerit ex veteri vitio.

In gloss.) ad fin. adde, *& ejus responso stabitur, l. quæro, §. ult. sup. de ædilit. edic.*

L. 5. In summa Bart. In negativa juris) Hæ negationes effectu affirmationes sunt.

Recte factum) ut quia non sit facta præsentibus testibus, *l. post mortem, sup. de adopt.*

Et sic in glossa recte) ad finem *vel potius*, quia non coram testibus, *d. l. post mortem*.

L. 6. Patronum) Hæc l. est de actione Faviana, vide *tit. Instit. de success. libertorum*.

Manifestum) Nam dolus ex perspicuis indiciis doceri debet, *l. dolum, C. de dolo*.

In fraudem suam) Obstat *l. si rem meam, de except. rei judic. inf.* vide solut. ad eam.

Aliquid dedisse) Inter vivos.

Ut partem) *l. 1. §. si pluribus, & §. quamvis, si quid in fraud. patr.*

L. 7. Cum probatio) Hæc l. est ex lib. 2. Sentent. Pauli tit. ex empto vendito. Porro in Sententiis Pauli non legitur quæstioni, sed responsioni, at hoc loco mutavit Tribonianus, & pro responsioni scripsit quæstioni, quia noluit hac in re credi servo sine tormentis: cum ex sententia Pauli sufficeret nuda interrogatio servi sine tormentis, *l. quæro, §. ult. sup. de ædil. edic.* Atque ideo videtur hæc l. 7. pugnare cum *d. l. quæro, §. ult.* Nec oportet confundere quæstionem cum interrogatione nuda. Separantur in *l. divus, §. 1. de quæstion.* & tamen quæ hic mutavit Tribon. non mutavit in *d. l. quæro*.

In gloss. Deficit, item intellige quod) Hæc Accursii indiciorum divisio nobis simul & rhetorib. incognita est. Sic vero recte rhetores indicia dividunt in necessaria, *ut coiisse cum viro, quæ peperit*: & non necessaria, *ut cædem eum fecisse, cujus telum inventum fuit*. Non necessaria indicia præcedunt quæstionem, & nudam interrogationem servi.

Non pro domino) Regulariter servus in dominum, aut pro domino non potest interrogari, *l. 6. l. divus, inf. de quæstionibus*.

L. 8. Si filius) Pertinet ad cognitionem prætoriam, quia filius quæritur sit in patris potestate, necne.

Prætor cognoscit) Num filius sit in potestate necne, disceptatur extra ordinem cognitione prætoria, *l. 3. §. Julianus, inf. de liber. hom. exhib. l. 5. §. per hunc, sup. de rei vind.*

Quodammodo contendit) Dum negat, effectu ait.

L. 9. Si pactum) Pertinet ad exceptionem pacti de non petenda pecunia. Pactum in rem heredi prodest. Pactum in personam heredi non prodest. At in dubio præsumitur in rem esse, *l. jurisgentium, §. pactorum, sup. de pact. l. sicut, §. si debitori, quib. mod. pig. solv.*

Coarctaretur) Flor. *Eo statueretur*. Recte, id est, eo contineretur.

Quod qui excepit) Regulariter dicitur, generalis regula in *l. cum de indebito, inf. eod.*

Quia plerunque) Ex eo vero, quod plerunque fit, præsumptiones ducuntur, *l. 3. sup. eod.*

L. 10. Census) Pertinet ad actionem finium regundorum ex *l. in finalib. sup. fin. regund.* ubi dicitur, cum agitur de finibus regundis, nos sequi census, id est, libros & tabulas censuales, in quibus describuntur singulorum juga & capita. In eos libros etiam agri referebantur designatis finibus, *l. 4. inf. de censibus*. Hac etiam in re sequuntur publica monumenta, id est, monumenta finalia, quæ scilicet inscripta sunt terminis designantibus nomina dominorum, & fines agrorum, & præstant vicem terminorum. Terminorum varia fuerunt genera, ut bodones, grumi, id est, lapides finales, ait Charisius. Monumenta etiam sunt species terminorum. De his exstat constitutio Tiberii apud Frontinum. Constantinus lib. 1. epit. tit. περὶ ὅρων, male vertit monumenta ὑπομνήματα, ut recte censum δημοσίαν ἀπογραφὴν, ut & Lucæ 1. Horum omnium auctoritas potior est testibus. Addenda una exceptio, si probetur, fines fuisse permutatos, quod fit voluntate adfinium, aut varietate successionum, *l. 2. fin. regund.* Ideoque in illa constit. Tiberii hæc est exceptio: *Nisi inter convenientes ager divisus pactione fuit*.

L. 11. Non est necesse) hanc l. 11. pertinere ad actionem in factum, quæ datur pupillo adversus duumviros, docet *l. in magistratib. inf. de magistr. conveniend.* quæ est ex eodem lib. In ea distinguitur circa dolum & culpam magistratus, ut si dolo fecerint, ut minus idonee pupillo caveretur, singuli teneantur in solidum: si culpa, duntaxat pro virili. Eodem pertinet *l. quod Nerva, sup. depos.* Nam posita hac distinctione quæritur, an si admiserint latam culpam, singuli in solidum teneantur? Et ait teneri, vide scripta ad *l. 3. C. eod.*

Ab iis quorum officio) A duumviris magistratibus municipalibus, si modo acceperint a tutoribus idoneos fidejussores. Tenetur enim pupillo actione in factum ex SC. quod factum est auctore Trajano, *l. penult. C. de magist. conven. l. 2. inf. eod.* in id quod non potest servari ex bonis tutorum.

L. 12. Quingenta) Pertinet ad actionem ex testamento.

Postea scriptis) Recte. Nam codicillis legare non potest, nisi testamento confirmatis. Codicilli vero facti post testamentum, olim tantum habebantur pro confirmatis. Hodie etiam facti ante testamentum, *l. impuberem, §. qui codicillos, ad l. Cornel. de falsis, l. ante tab. inf. de jure codicill.*

Heres ipse id probare) vide scripta ad *l. 1. C. eod.*

L. 13. Cum de statu ætatis) Id est 25. annis, vide cap. 28. de præscript.

L. 14. Quid enim interest, servum) id est, eadem distinctione utimur, sive quærimus de servitute, sive de libertinitate.

Et sententiam secundum) Sic in *l. divi, §. ult. de liber. caussa*, secundum libertatem ferri. Sic Sueton. in Claud. Plin. lib. 7. epist. Senec. lib. 7. decl. Valerius lib. 2.

Cum nulla captio) id est, cum non fiat fraus juri, aut ulli constitutioni: sic in *l. divi, de liberali caus.*

L. 18. Quoties operæ) Officiales.

In præjudicio) Quo agit libertus, dicens se esse ingenuum.

§. 1. *Qui dolo*) Qui dolum objicit adversario, eum probare debet. Huic regulæ obstat *l. si rem meam, inf. de dol. except.* vide solut. in notatis ad *d. l. si rem meam*.

In gloss. Admissum) Dele hæc (*ut & supra de tribu. l. 3. in fin.*) item hæc: *Sol. ibi sponte, non tamen jussus, ut sup. eod. l. circa, &c.*)

L. 19. In exceptionibus) Reus probat, quod excipit. Cujus rei varia exempla in hac l. ponuntur.

Velut intentione) Intentio dicitur pro exceptione. In *l. 1. C. si pign. convent. numer. pec. sec. non sit.*

§. 1. *Cum quis*) hæ exceptiones ponuntur in *l. 2. sup. si quis caut. l. 1. §. si reus, de eo per quem factum erit.*

Sed & si procuratoria) id est, si dicat adversario, non licere procuratorem fieri, nec licere adversario procuratorem dare, vel si dicam, eum, qui agit alieno nomine carere mandato, *l. ad legatum, sup. de procurat. l. & ideo, inf. de novi operis nuntiat.* Verum hæc exceptio non potest probari, ideoque non utitur hoc exemplo.

Quæ pensata) Objicitur compensatio per exceptionem in strictis judiciis.

Conditio delata) Respicit ad verba edicti sup. de jurejurando.

Sive in alea) Hoc explicandum est ex *l. ult.* §.1.*inf. quarum rer. act. non detur*.

L. 20. *Si quis*) Qui vi hominem retinet in servitute, non ideo exoneratur necessitate probandi, quia qui ita est in servitute, pro eo est, ac si esset in libertate.

Lis ordinaretur, l. liberis, §. ult. inf. de liber. caus.) Recte ait, *præpararetur*. Est quædam bonorum possessio litis ordinandæ caussa, quæ præparat querelam inofficiosi testamenti, *l.* 1. *l.* 8. *sup. de inoffic. testam.*

L. 25. *Cum de indebito*) Hæc l. tota est Triboniani.

§. *ult. Et indiscrete loquatur*) Id est, sine caussa. De hoc verbo vide scripta & not. ad *l.* 5. C. *de quæstionibus*.

L. 28. *An aliquis meminerit*) Hocque casu de auditione testimonium valet. Olim receptum fuit omnibus caussis, vide scripta ad *l.* 14. C. *de testib.*

De Testibus. TIT. V.

L. 3. §. *Idem divus: Testibus se, non testimoniis crediturum*) Idem in Nov. 73. vide scripta ad *l.* 1. C. *eodem*.

§. *Sabino: ut si detinere*) vide scripta ad *l.* 2. C. *eod. tit.*

§. *ult. Quive impubes*) Opponitur, quod etiam minores 25. annis testimonium non dicunt, *l.* 20. *inf. eod.* sed minores excusantur a testimonio dicendo: impuberes prohibentur. Sicut & in judicando, *l. cum prætor, sup. de judic. & l. cum lege, sup. de recept.* vide scripta ad eund. tit. C. Idem dicitur in cap. 132. Carth. concilii.

Judicio publico damnatus) vide scripta ad *tit. C. de fide instr. ad princ.*

Quæve palam quæstum) vide scripta C. *eod. tit.*

L. 4. *Ne invito denuntietur*) vide scripta ad *l.* 2. C. *eod.*

Testimonium litis) Quod & judiciale testimonium dicitur in *l. pen.* C. *de heret.* Ea sunt litis testimonia, vide scripta ad *l. pen.* C. *de testib.* Sunt & instrumenta litis, *l. si quis aliquid, §. si quis instrumenta, inf. de pœnis.*

L. 9. *Testis*) vide scripta ad *eundem tit.* C.

L. 11. *ad finem*) Opponitur authent. *Rogati*, C. *eod. tit.* Ubi rogatus tantum testis fidem facit: hic non rogatus. Dicendum cum Harmenop. fortuitos tantum casus recte probari fortuitis testibus, ut hic, vide scripta ad *l.* 14. C. *eod.*

In gloss. Non rogatus) Ad finem adde, & male.

L. 12. *etiam duo sufficiunt*) Si lege non exprimatur testium numerus. At si lex numerum præscribat, nisi tot adhibeantur, nihil agitur, vide scripta ad *l.* 2. *in fin. Cod. eod. tit.*

L. 18. *Etiam mulieres in judicio*) vide scripta ad *tit.* 20. *Frag. Ulp.*

L. 19. *Præbenda conduxerit*) Flor *Præbendum*. Quam lectionem confirmat Festus in verbo *redemptores*, dum ait, *quicquid præbendum conduxerunt*. Quamvis Alciatus & Budæus emendant, *præbenda*.

Nec pupillus) vide not. ad *l.* 3. §. *lege, sup. eod.*

L. 20. *In testimonium*) vide scripta ad *l.* 2. C. *eod. tit.*

Aut qui minor 20. *annis*) Vide cap. 28. de præscript. Minor excusatur, impubes prohibetur, vide scripta ad *l.* 2. C. *eod.*

L. 21. *Ob carmen famosum*) Hoc idem refert Theod. Balsam. Nomocan. cap. 2. quasi id scriptum sit in C. *hoc tit.* Nam in *βασιλ.* & in *d. c.* 2. scriptum est, tit. de testib. cap. 21.

§. *ult. Honestatis*) Honestiores testes plerunque æstimantur ex facultatibus, *l.* 8. C. *eod.* vide scripta ad eam.

L. 24. *De domo*) vide scripta ad *l.* 2. C. *eod.*

L. ult. In gloss. præstiterunt) Dele (Respondit eum cogendum) & dic, non cogi Lutetiæ.

De juris & facti ignorantia. TIT. VI.

Factum Harmenop. lib. 1. epitom. tit. ult. definit, *τὸ κεφάλαιον καὶ τῆς αἰτίας ἀποτέλεσμα*: *Caput & caussæ effectus*, id est, rem ipsam.

L. 1. *Ignorantia*) Hæc lex pertinet ad successorium edictum, estque conjungenda cum *l.* 3. *inf. quis ordo in bon. poss. servet.* Illud edictum duo continet: primum tempora petendæ bonorum possessionis, deinde, ut inter bonorum possessores sit successio. Dies illi petendæ bonorum possessionis sunt utiles. Hinc colligitur, eos non procedere ignoranti: Nam dies utiles sunt, quibus scivi, & potui. Ignoranti factum tempora non procedunt, *l.* 3. *Cod. eod. l. juris, l. pen.* C. *qui admit. ad bon. possess. l. in bonorum, inf. de bonor. possess.* hujus rei varia in hac lege exempla ponuntur.

Non cedit ei tempus) Quia in facto errat.

§. 1. *Jura autem cognationis*) Jure civili nullum est jus cognationis: jure prætorio est.

§. *ult. Ante apertas tabulas*) Non poterat tamen olim adire ex lege Papia, *l. in bonor. inf. de bon. possess. l.* 1. §. *sufficit, inf. de bon. possess. secundum tab.* hodie licet adire etiam ante apertas tabulas, *l. un. in novissimo*, C. *de caduc. tollen.* Ante Justinianum, qui id nesciebat, jus prætorium ignorabat.

Quod si nesciat) Tempora petendæ bon. possess. currunt ignoranti jus. Hæc cum dixisset Paulus, subjecit in *l.* 3. *ff. quis ordo in bon. poss. serv.* hac in re scientiam patris non obesse filio, cui possessio defertur, si ipse ignoravit, cui ea deferebatur.

L. 2. *In omni*) Cum hac l. conjungi potest *l. ult. inf. pro suo*

Cum jus finitum) Id est, certæ sunt leges, certæ constitutiones, certa edicta, certa S. C. eaque proposita in foro, in albo, ut ab omnibus cognosci possint. Sueton. in Calig. Aristot. lib. 3. Ethic. c. 5. Nazianzenus in Orat. funebri ad Anastasium, vide scripta hic.

L. 3. *Plurimum*) hæc lex est de ignorantia sua.

Alterius caussa) ut si putem servum meum emisse, quod mihi traditum est, & possideo, *l. ult. ff. pro suo*, vide notata ad eam.

In gloss. caussa) Dele hæc (*& supra ad Vellejan. l. quanquam*)

De jure suo) id est, de facto suo. De jure suo ignorat qui in facto errat: ut qui ignorat se esse emancipatum.

Non deperditi) Facti tamen proprii ignorantia interdum recipitur, & parit condictionem indebiti, ut in *l. sed etsi non putem, ff. de condict. indeb.* Contra ignorantia facti alieni non semper excusat, ut si sit hominis deperditi. Deperire est valde perire. *De* auget, *l.* 1. *sup. depos.*

L. 4. *In usucapione*) Obstat primum *l.* 3. *ff. pro don.* Secundo §. *si is quem, Instit. de usucap.* vide solut. iis in locis.

Facti vero ignorantia) Exempla petantur ex *l.* 2. §. *si a pupillo, pro emptore, l. nunquam, l. si fur*, §. 1. *de usurpat. & usucap.*

L. 5. *Iniquissimum*) Ponendæ hæ duæ theses sunt ad explicandam hanc l. 5. & contraria dissolvenda. I. Principali personæ scientia alterius, quam sua, non nocet, nec ignorantia prodest. II. Scientia principalis personæ nocet etiam ei, in cujus potestate ea est, vel heredi, aut successori ejus: itemque ignorantia prodest. Hoc confirmatur *l.* 2. *inf. de litig. & l. imo cum l. seq. illo tit.* Ex *d. l.* 2. distinctio est facienda, vide not. ad eas leges. Verum distinctionibus, quæ in illis legibus positæ sunt, valde obstat *l. cum mancipium, sup. de ædil. edic.* vide solut. in notatis ad eam, & scriptis hic. Eadem distinctio superior locum habet in usucapione, *l.* 2. §. *si servus, inf. pro emptore.* Opponitur huic legi *l. liberis*, §. *si duo, de liberali caussa:* vide solut. ibi. Postremo obstat *l. ult.* C. *de sponsal.* sive *l. si quis*, C. *de Episcop. audientia*: vide solutionem ibi.

Alterius quam suam) Exemplum petatur ex *l.* 3. *inf. quis ordo in bon. poss. servet. & l. ult. eodem tit.*

L. 6. *Nec supina*) Affectata ignorantia, *ἐν τῇ προαιρέσει ἄγνοια*, ait Aristot. lib. 3. *Ethic. in princ.* vide scripta ad *tit.* C. *commod.*

Factum ignorantis) Non omnis ignorantia facti supina est, quoniam facta non sunt semper in promptu: Omnis ignorantia juris supina est. Quoniam jus omnibus patet.

L. 7. *Juris ignorantia*) Distinguendum est inter hæc verba, *nocere, non nocere: prodesse, non prodesse*. Nocere, est proprie damnum inferre, nocere etiam est non prodesse, lucrum intercipere, lucrum non adferre. Sic prodesse proprie, est lucrum adferre. Item prodesse, est

etiam

etiam non nocere, damnum non adferre. Sic ignorantia juris non nocet, id est, damnum nunquam infert. Scientia juris nocet, id est, damnum infert. Quid est ergo, quod dicitur: ignorantiam juris nocere? Respondeo: Nocere, id est, non prodesse. Objiciuntur septem, in quibus ignorantia juris videtur nocere. Primum de eo, qui credidit pecuniam filiofam. militi, putans militia solvi patriam potestatem. Is non repetet. Secundo, de eo, qui juris ignarus putavit viduam posse nubere intra annum luctus, is fiet nihilominus infamis, *l.liberorum*, §.*ult.de his qui not. infam.* Tertio, de eo, qui putat se obligatum esse ex inutili stipulatione, atque ita solvit. Is errat in jure, nec habet actionem, *l.fidejussor*, §.1.*mand.* Quarto, qui solvit debitum per errorem juris, non condicet. Quinto de eo, qui per errorem juris confessus est se debere, quod non debet, is pro confesso & condemnato habetur, *l.2. ff. de confess.* Sexto, de liberto, qui per errorem juris patronum in jus vocavit, non petita venia, is incidit in pœnam edicti, *l.2. C. de in jus voc.* Postremo, ex *l. sicut*, *in fin. C.de præscrip.* 30. *annorum*. Solutio omnium petatur ex superiori distinctione. In omnibus enim neganda est consequentia, quare juris error nocet. Nam ignorantia non facit, ut non repetat pecuniam. Nam si non ignorasset, etiam non repetisset. Sed etiam non prodest, ut per speciem ejus repetat. Sic ignorantia facti non minuit famam ejus, qui duxit viduam, sed eam non conservat. Et sic in ceteris ignorantia juris non prodest, ne ignorans in damnum incidat, at ipsa damni caussa non est. Ignorantia juris nunquam damni caussa est.

Petentibus non nocet) id est, damnum nunquam infert.

L.8. *In damnis, vel compendiis*) id est, rebus nostris augmentum, non deminutionem, vel damnum adfert.

Nec Feminis) Sunt quidam casus legibus expressi, quibus juris ignorantia feminis & rusticis prodest, ne in damnum incidant. Hi sunt casus, in quibus dolus exigitur. Juris ignorantia rusticos & feminas excusat a pœna, dolo & delicto, *l. si quis gravi*, §. *si quis ignorans*, *ff. ad Syllan.* Item in *l.si quis id quod*, §.*dati*, *sup. de jurisd. omn.judicum*. Item in *l.* 1. *in fin. supra*, *de edendo*. Item in *l. divus*, §. *penult. ad l.Corn.de falsis*. Item in *l.adulterium*, §. *iidem Impp. ff.ad l.Juliam de adult.* Item in *l. sed etsi*, §. *scire*, *de petit. hered.* In casibus illarum legum juris ignorantia rusticos & feminas excusat a dolo, dummodo delictum non sit jure naturali prohibitum, quale est incestum inter parentes & liberos, aut eos, qui parentum loco sunt. Item adulterium, *l.probrum*, *de verb.significat. l.*1. *inf.de furt.* Juris naturalis ignorantia eos non excusat.

In compendiis prodest) id est, ut acquirat aliquid, *l.* 3. *l. antepenult. C.eodem*: Ratio est, quia ignorantia juris videtur affectari, & simulari lucri caussa.

Omnib.error non nocet) id est, nulli nocet, οὐδένα βλάπτει, vertunt Græci. Sic in *l. legitimos*, §.*in legitimis*, *de legit.tutor*. *Si omnes non satis dederint*, id est, si nulli.

In gloss. Non nocet) Dele eam totam.

L.9.Regula est) Tria facit hic Paulus. Primum ponit regulam, deinde exceptiones. Denique tractat de speciebus, in quibus ea locum habet.

Juris quidem ignorantia) Regula sic accipienda est, non quasi damni caussa sit, sed nec lucri caussa est, nec excusationis. Neminem lucro afficit: sed nec etiam damno.

Nocere) id est, non prodesse.

Minoribus 25.*annis*) vide cap. 29. de præscript.

Sicubi non est delictum) Delictum, quod jure naturali prohibitum sit, ut furtum, adulterium, stuprum. Nam jurisgentium ignorantia neminem excusat. Si vero delictum descendat ex jure civili, juris ignorantia eos excusat, ut si mulier nubat fratris filio, aut si minor sororis filiam ducat, *l. si adulterium cum incestu*, *C.ad l. Juliam*, *de adulter.*

In gloss. Quibusdam. Et l.mulier) Dele eam legem, &

dic: *non incidit in Turpillianum mulier, non quia erravit in facto, aut in jure, sed quia, nec accusare potuerat, nec recté accusationem instituerat.* Quare male adfert hoc exemplum Accurs. ut & sequentia omnia, quæ delenda sunt, ab his verbis (*ut C. de fals. monet.*) Eousque (*Et hæc in damnis, &c.*) Pro quibus repone: sic *C.de fals.mon. l.*1. Hæc l. est de errore facti. *Ut inf.de jure fisci*: Ubi loquitur de errore facti proprio, non juris. Ideo male adfertur, *ut inf.sol.matr.* male: quia ibi mulier errabat in facto, non in jure, *ut sup. qui satisd.cog.* Si inopem fidejussorem accipiat, error est in facto, non in jure, quare & hæc male adfertur §.*minori*. Est §.*si servus.*

Ad finem gloss. adde. *Utendum in muliere exemplis traditis ad l.8.sup.eodem, non his ab Accursio allatis.*

§.1. *A commilitone heres institutus*) Quæ est hereditas castrensis peculii.

Dies ei aditionis non cedit) id est, centesimus. Sic in *l. Pannonius*, *infra*, *de acquiren. hered.* vide scripta ad *l.* 1. *sup. eod.* & *l.* 1. *infra*, *de jure delib.* & scripta ad hunc locum.

§. *Sed juris. Si Jurisconsulti copiam*) Agricolæ juris ignorantia prodest.

Quod raro accipiendum est) id est, sed hoc raro fit. Nam raro rusticitati parcitur: regulariter rusticitati non parcitur, nec sexui.

Qui ignoravit) hic §. est de ignorantia facti.

Plus in re est, quam in existimatione) vide hac de re notata ad *l. is qui putabat*, *infra*, *de acqui. hered.* & scripta hic.

Dominus efficitur) Nam facti ignorantia, ut adquiram prodest, ut non adquiram, non nocet, *l.* 2. §. *si a pupillo*, *pro emptore*.

§. *Si quis jus Cyrenensium*) Legendum Cirtensium, ut Florent. Cirtensis civitas est in Africa caput regni Masælylorum. Livius lib. 30.

Non solum cautiones) Quæ dicuntur vulgares.

Frustra post cedi) Idem est in *l. nunquid*, *C. eod.* & *l. error*, *C. ad l. Falcid.* Probatur etiam in *l.* 2. *C. si advers. solut. l.illud*, *ff. de minor.* Hoc & jure confirmatur, quod leges, quæ sunt de condict.indebiti, exigunt errorem facti, *l.6. C. eod. l.6.* & 7. *C.de cond.indeb.* Opponitur *l.* 5. *C.de cond.indeb.* Sed ibi est error facti, quoniam putabat filiis tempora nondum præteriisse. Secundo obstat *l.eleganter*, §.*si ob transactionem*, *de condict. indeb.* Dicendum, multum interest, utrum quid indebite sit solutum, an ex caussa transactionis. Nam quod transactionis caussa solutum est, non repetitur, si nulla res sit media. At quod solutum est indebite, ut debitum repetetur, si nulla res sit media, *l.in summa*, *de cond.indeb.* Tertio obstat *l.*1. *in pr. ut in possess. legat.* dicendum æqui bonique id posse dici, quod de ipso jure non esse condictionem.

Alienæ liberalitatis gloriam) *l.2. inf.de operibus publicis.*

Nec stultis) id est, errantibus in jure.

Sed errantibus) In facto. Dicitur generaliter error juris publici, non autem condictio indebiti, *l. cum quis*, *C.eod. l.error*, *C. ad legem Falcidiam.*

§.*ult. Si non per errorem*) Juris.

L.*ult. Scire intelliguntur*) Ideoque ipso jure excusantur. Minores vero caussa cognita a prætore, *l.* 3. *supra*, *ad Macedon.*

AD LIBRUM XXIII.

De Sponsalibus. TIT. I.

UXOR priusquam petatur sperata dicitur. Deinde petita uxor, vel dicitur (fuit namque olim, ut dotis, sic uxoris dictio) vel pacto, vel stipulatione promittitur. Hinc dicitur uxor, vel dicta, vel pacta, vel sponsa Nonio. Sic Arnob. lib. 4. advers. gentes: *Habent speratas, habent pactas, habent interpositis stipulationibus sponsas.* Huic stipulationi accedere poterat fidejussor, ut ait Servius lib. 10. Æneid. in verbo, *Gremiis abducere pactas.*

Ex dictione, vel pacto olim non fuit actio. Ex stipulatione fuit actio, vel ex sponsu in id quod interest. Gellius lib.4.cap.4. Hodie sponsalia nudo pacto, aut dictione fiunt. Retinent tamen nomen ex eo, quod frequentius sibi uxores solebant stipulari, quam dicere, vel pacisci, *l.2. l.4.inf.eod.* vide fuse scripta ad *l.2.C.de inutil.stipul.*

L. 1. Mentio) Hæc vox exprimit verbum Græcum, *μνηστεία*, quo sponsalia significantur.

Repromissio) Hoc verbo nuda cautio significatur. Potuit tamen adhiberi fidejussor.

L.2. *A spondendo*) Interponebantur in sponsalib. mutuæ stipulationes, & ex eis agebatur in id quod interest nuptiis non sequutis, & inde nomen sponsi natum est, non a Græco sermone, quod *σπονδὰς* facerent interpositis reb. divinis, ut ait Verrius apud Festum. Hodie tamen sponsalia fiunt sine stipulatione, retinent tamen vetus nomen, ut & hodie mancipationem dicimus, etiamsi nulla imaginaria venditio intercedat.

L.3. *Unde & sponsi sponsæque*) Non interveniente stipulatione non dicebantur sponsæ, sed separatæ, dictæ, pactæ, Arnob. d. lib.4.

L.4. *Et absenti absentem*) hæ desponsationes fiunt a parentibus eorum, de quorum conjunctione agitur, *l. Titia, inf. de verb. oblig. l.tutor, inf. tit. prox. l.qui pupillum, inf.ad l.Juliam de adult.*

Desponsari) Quærunt interpretes, an etiam nuptiæ possint inter absentes constitui? Et docet edictum de his, qui notantur infamia, posse, cum ait, notari eum, qui suo nomine bina sponsalia constituta habet, alieno nomine posse docet, *l.6. inf. tit.prox.* quæ huic est conjungenda, vide notata ad eam.

L.5. Ratum habuerint) Exigimus, ut filius, aut filia non nolit, id est, non contradicat, non exigimus, ut velit: nam heic taciturnitas pro consensu est.

L.8. *Postea interveniens, sponsalia non infirmat*) Ex Nov. Leonis tit. 111. & 112. contracta sponsalia furor superveniens infirmat.

L.11. Consentire) id est, non contradicere. Nam taciturnitas hic pro consensu est.

L.13. Filiofamilias dissentiente) quovis modo, hæc l.13. pertinet ad edictum de his qui notantur infamia, ut docet inscriptio: ex illo edicto notatur is, qui bina sponsalia suo nomine constituta habet. Item is, qui bina sponsalia constituta habet, filii, quem in potestate habet, nomine. Videtur autem pater bina sponsalia constituisse, qui passus est filium bina sponsalia contrahere, *l. quid ergo, §.1. sup.de his qui not. infam.* Id est, qui cum possit prohibere, non prohibuit: alioquin nullum damnum patitur, qui non prohibuit, cum non posset, *l. nullum, de reg. jur.* quæ cum hac *l.* est conjungenda, vide not. ad eam, & scripta hic: Nam hæc sponsalia non constituit pater, dissentiente filio. Itaque vix est, ut ex ea caussa non notetur uterque, nisi palam dissentiant.

L.14. *Quam septem annorum*) vide cap.25.de præscrip.

AD LIBRUM XXXIV.

De adimendis, vel transferendis legatis. TIT. IV.

L*Ex 3. Si quis ita*) *Et si quidem capitales*) De quib. in Nov.91. ortæ ob accusationem de capite hominis motam.

L.11. Qui hominem) Est de legato per damnationem relicto, vide notata ad *l.nummis, sup. de leg.3.* & scripta ad *l.13.sup.de leg.1.*

L.21. Legatum) Opponunt legem 7. *de leg.1.* Verum non valet contractus ab ademptione ad repudiationem. Nam testator adimit legatum, legatarius repudiat. Item adimit dominus soli legatario, quoniam legatum eidem, & eodem modo adimi debet, quo legatum est. Ulpianus in Frag.t.de legatis. At repudiatur etiam a domino servi, cui legatum est. Denique ademptio cum datione debet consentire, non item repudiatio, vide scripta ad *d.l.7.*

L.25. In fin. Sed supervacua scriptura) vide notata & scripta ad *l.si sic legatum, §.mihi, de legat.1.*

L.27.§.ult.Non tamen legatum) idem est in stipulatione, *l.si res, §.aream, de solut.* vide not. ad eam, & scr.ad leg.21. *sup.de legat.1.& ad leg.83.§.servum, inf.de verb.oblig.*

L.30. Quandiu vixerit) Flor.recte, quamdiu advixerit, ut dicimus, quamdiu sit, quamdiu adsit. In *l.Aurel.sup. de liber.leg.* donec advivit, vide notata ad *d.l.Aurel.* & scripta ad *l.115.inf.de leg.1.*

L.31.§.1.Ex prælegatione) Legatio, id est, legatum. Sic Græci dicunt *πρεσβεῖον*, Nov. Justiniani 87. vide scripta ad *rub.sup.de leg.1.*

De Rebus dubiis. TIT. V.

Id est, de ambiguitatibus, de quib. Julianus lib. singulari scripsit, Græci vertunt *περὶ ἀμφιβόλων πραγμάτων*. Res dubia est, si ambigitur de re, aut e verbo dubia oratio est, si ambigitur de significatione verbi, *l.ubi inf.eod.* si eadem oratio duas sententias exprimat, *l.si is qui ducenta, inf. eod.* si nesciamus, an quod actum est, valeat, *l.quædam, inf. eod.* si incertus sit ordo nascentium, aut morientium, *l.si ita fuerit, l.qui dies, inf.eod.* si non appareat cui sit legatum, *l. pen.inf.* Ab ambiguis separanda sunt perperam scripta.i.parum apte, *προπετῶς*. Sic & in *l.8.sup.ad l. Aquiliam*, perperam, non est contra legem. Perperam scripta valent, contra legem scripta sunt pro non scriptis. Ambigua obscurum & incertum intellectum habent. Exemplum est in *l.si is qui ducenta, in pr.& §.1.inf.eod.* vide notata ibid. Et ideo ambiguitas justitiæ adscribitur. Unde dubitans & ignorans accipiuntur pro eodem, *l.qui test.& l.prox. sup.qui test.face. poss.l.ult.C.de condict.indeb. Arist.3. τῶν κατὰ τὰ φυσικ.* & 3. Ethic.cap.2. qui dubitat, ficto similis est. Perperam scripta verba vitium habent, incertum intellectum non habent, ut in specie *l.si servus legatus, §.ult.sup.de leg.1.* Id est, eorum, quæ dubia sunt, quædam explicari possunt, & hæc valent: quædam non possunt, & hæc pro non scriptis habentur, *l.2.inf.de his quæ pro non scrip. l.quo tutela, §.pen. de reg.jur.l.de plurib.inf.eod.* vide notata & scripta ad *l.13. de leg.* Hic titulus est de his ambiguitatibus, quæ explanari possunt. Est de incertis personis, quæ certam aliquam demonstrationem habent, *l.qui duos, l.si fuerit, l.quoties 1. l.si cognatis, inf. eod.* & est hic titulus non tantum de ambiguitatibus, quæ incidunt in ultimis voluntatibus, sed etiam de his, quæ incidunt in contractibus, & stipulationib. *l.quædam, l.ubi, l. cum quæritur, inf.eod.* Idem de his, quæ incidunt in actionibus & exceptionibus, *l. quoties 2. inf. eod.* Variis autem modis ambiguitates solvuntur, ut subtilitate judicis, conjectura, & præsumptione voluntatis, *d.l.si fuerit, §.pen.* Interpretatione heredis, aut legatarii, aut contrahentium, aut actoris. Item solvuntur fine. Item comparatione rerum legatarum, ut in *l.1.eod.* Item comparatione personarum, locorum, æquitatis. Inde tot regulæ juris pertinent ad explicanda dubia.

L.1. Fundum) In hac l. *ὁμωνυμία* facit ambiguitatem, quia in rationibus defuncti appellatione fundi Mæviani continetur etiam latifundium.

Titio legaverat) Per vindicationem, ut si legatarii electio.

Universa possessio) Id est latifundium. Dicitur proprie *σύγκτησις* prædiorum in *l.alumnæ, §.Titia, inf.tit.prox.* vide notata ad eam.

Rationibus demonstraretur) Romani veteres omnium rerum suarum rationes conficiebant in dies singulos, ex eis plerumque colligitur, quid testator senserit, quod apparet ex *l.1.§.Titio, sup.de leg. 3. l.prædiis, §. balneas, & §.ult.& l.servis urbanis*, illo titulo. Cum vero rei cœpissent condemnari ex suis tabulis, tandem illa consuetudo periit. Asc.Ped.3.Verr.

Si fundi Sejani) Nam videtur testator dedisse electionem rerum parium, aut non multum a se distantium.

A fundi Mæviani) Ex comparatione fundorum Sejani & Mæviani colligimus, de quo testator senserit. Argumentum est in *lege ult. §.ult. sup.de tritic.vi.ol.leg.*

Non magna) Legato fundo Mæviano, si duo sint ejusdem nominis major, & minor, & eam totam universitatem Mæviani nomine vocet testator, & ejus redditus

Mæ-

Mæviani rationibus accepti feruntur, debetur tota universitas, argumento legis *Cajus*, §. *Titius, de legat.* 2. & *l. Sejæ*, §. *Tyrannæ, sup. de instruct. seu instrum. leg.* alioqui videtur minorem legasse. *Non magna pecunia distingueretur*) id est, si non multum exsuperaret pretium.

L. 2. *Civibus civitatis*) vide notata & scripta ad *l. si quis a filio*, §. *ult. inf. de legat.* 1. hic syndici legatum petent.

Civitati relictum videtur) Sic nihil refert cognationi leges, an cognatis, *l. si cognatis, inf. eod.*

L. 3. *Sed id duntaxat, quod volumus*) Gell. lib. 11. cap. 12. non aliud dici videri debet, quam quod se dicere sentit, qui loquitur.

Quia id non loquitur) vide scripta ad *l. 4. sup. de legat.* 1.

L. 4. *Paulus respondit. Id quod conditionis implendæ*) Hæc l. deest in Pandect. Florentinis, videtur esse exceptio *l. seq. inf.* sumpta ex *lege ita liber*, & *l. qui pecuniam, inf. de statulib.* Summa hæc est: incertis personis legari non potest. At incertis dari potest implendæ conditionis caussa.

L. 5. *Flor. 4. cum nomen*) Incertæ personæ legari potest, addita certa demonstratione.

Indubitatum est) Ideoque id est pro non scripto.

L. *Quidam relegatus*) Incertis personis legari potest, addita certa demonstratione.

Ceterisque amicis) Id est, legatariis, *l. Pamphilo*, §. *propositum, inf. de leg.* 3. & testamentum, quo non honorantur amici, dicitur inhumanum.

Unus ex his) Sic fideicommissum valet: Nam omnibus legasse videtur sub conditione.

Sed alius ex amicis) Non legatariis.

Et ei fideicommissum præstari) Hic enim certæ personæ demonstrantur, heredes amici.

§. *ult. Si tibi & postumo*) Postumus numeratur inter incertas personas, quia non est in rerum natura: Nam postumus semper non habetur pro nato. Natus præteritus testamentum injustum facit, postumus non facit, *l. 3.* §. *ex his, sup. de inj. rup. irr. test.* Nato bona conferuntur, non postumo, *l. ult. de collat. bonor.* Nato defertur hereditas, & bonorum possessio, postumo non defertur. Filius sub omni conditione institui, aut exheredari non potest, postumus potest, *l. 1.* §. *sed etsi, inf. de ventre in possess. mitt.* Ideoque in *l. qui utero 2. de statu homin.* additur *pene*. Ob id alieno postumo olim legari non potuit, §. *postumo, de legat.* Suo potuit. Nam & hic institui potuit, tam ex duodecim tabulis, quam ex l. Velleja. Alienus postumus jure civili institui non potuit, prætorio potuit, §. 1. *de bonor. possess.* Potuit forsitan olim alieno postumo fideicommissum relinqui, ut indicat hic §. dum ait, *vel alieno*. Et ideo, quod in l. seq. dicitur de postumo instituto, accipiendum erit de suo, non de alieno, nisi probabilius dicamus, hæc verba, *vel alieno*, a Triboniano addita, quia hodie ex Græca constitut. Justin. de incer. pers. postumus alienus institui potest, & legata capere, *Instit. de legat.* & *de bonor. possess.* Potuit & olim alienus postumus succedere ab intestato, si agnatus esset, aut legitimus, *l. penult. sup. de legat.* 2.

Suo vel alieno) Postumus suus est is, qui nobis suus futurus est. Postumus alienus est, qui nobis suus non nascitur, sed agnatus, cognatus, aut extraneus.

L. *Vel ex parte te, & ex parte postumum*) Quo casu estis verbis tantum conjuncti, quia partes fecit. Hæc tamen conjunctio accipietur pro duplici, ut sit inter eos jus accrescendi.

L. *utrum, ut uno nato*) Obstat *lex* 17. §. 1. *inf. de leg.* 1. ex qua colligitur, non omnibus centum, sed singulis postumis sua centum deberi. Sed aliud est, si dixit: postumo centum lego: tunc singulis centum debentur. Aliud si ita: Titio & postumo lego centum: nam ut pluribus natis cum Titio in eandem summam vocentur, hoc facit conjunctio.

Quia trigemini q. nasc.) Id est, tres conjuncti pro singulari persona habentur, *l. 34. sup. de leg.* 1. Ideoque si dixerit: *Titio & liberis*, liberi unius loco sunt. At diversum est si dixerit: *Titio & postumis*: nam tunc fient partes pro numero personarum: Ratio differentiæ est, quia qui dixit *liberis*, si voluisset singulos potuisset nominare: quia id

A non fecit, videtur eos in unum corpus coegisse. At qui dixit, *postumis*, videtur id necessario dixisse, nec eos nondum natos potuit nominare. Itaque postumi non habentur pro una persona, sed fiet legati divisio in capita, vide scripta ad *l. 33. de leg.* 1. Et sic nihil obstat *lex verum si quis, sup. de usufr. accresc.* & *lex interim, sup. de hered. instit.*

Et nostra quidem ætate) Ergo Cajus vixit temporibus D. Adriani.

Quos uno fœtu enixa est) vide notata ad *leg.* 3. *sup. si pars hered. pet.*

Nec enim in arbitrio) vide scripta ad *leg. Senatus*, §. *legatum, sup. de leg.* 1. & notata ad *l. 1. sup. de leg.* 2.

An post necessitatem) Itaque si nullum eligat, omnibus debebitur legatum, *l. cum quidam, sup. de legat.* 1.

Restitui debere) Si nullam pecuniam dare jussi sunt,
B tunc sequemur quod est benignius, dicemusque præstari fideicommissum pro partibus hereditariis.

L. *Si inter virum*) Sumpta est hæc lex ex *lib. 2. Sent. Pauli tit. de don. int. vir. & ux.* quæ hodie extat. Obstat *lex qui duos*, §. *si maritus, inf. eod.* vide solut. in notata ad *d.* §. *si mar.* Non obstat huic legi regula Catoniana: nam hæc donatio confirmatur Senatusconsulto, *l. nam hic status, sup. de donat. inter vir. & uxor.*

L. *qui duos, simul in nave*) Eodem momento, vide c. 1. tract. de præscript.

Ut utrique heres sit) Obstat *lex eum qui, inf. ad Senat. Treb.* vide sol. in notata ad eam.

§. *Patrem prius mortuum*) vide notata ad *leg. nam etsi, sup. de inoffic. testam.*

§. 3. *Si maritus*) Hunc §. explicant ex *l. si possessor, sup.*
C *de relig.* ex qua apparet hunc §. esse de stipulatione lucrandæ dotis, non reddendæ: dos profectitia non remanet apud virum uxoris in matrimonio mortuæ, nisi aliud convenerit. Heic erat dos profectitia, & ideo cautum erat, ut apud maritum remaneret, dos adventitia semper remanet apud maritum, *l. 3. inf. de his quæ ut indign.* Hic autem §. non obstat *l. si inter, sup. eod.* Nam ibi is videtur decessisse, qui donavit. Sic in hoc §. videri prior decessisse, qui dotem dedit. Ut in illa l. donatio locum habet in rem mariti: sic in hoc §. stipulatio locum habet in rem mulieris, vide scripta ad *d. l. si inter.*

§. *ult. Quod si impubes*) Si quis rogatus sit hereditatem restituere si sine liberis decesserit, & simul cum filiis mortuus sit, videbitur præmortuus filiis, & conditio extitisse, *l. filiusfamil.* §. *cum quis, sup. de leg.* 1. *l. ex facto*,
D §. *si quis autem, inf. ad Trebell.*

L. 11. *Si fuerit legatum*) vide notata ad *leg.* 3. §. *si quis duobus, sup. de adim. leg.* & scripta ad *l. 13. sup. de leg.* 1.

Et cognatis meis) Legatum ejusmodi valet, quia legavit incertæ personæ sub certa demonstratione.

Sed etsi legatum) Huic loco valde obstat *lex* 3. §. *si duobus, sup. de adim. legat.* in qua dicitur, utrique legatum deberi, nullamque esse ademptionem. Sed notandum in d. §. legatum esse separatim, ut sic legatum sit, *illi Titio rem illam lego*, deinde ademit his verbis, *Titio ne dato, cum uni ademptum vellet*, non apparet, de quo senserit: ὁμωνυμία vitiat ademptionem. Verum in hac l. conjunctim legavit duobus Semproniis sic: *Semproniis lego, vel Sempronio, & Sempronio lego*: deinde ademit Sempronio, utrique videtur ademisse, quos conjunxit in dan-
E do, videtur conjunxisse in adimendo, qua conjectura non utimur, cum separatim legatum est relictum, *l. 3.* §. *si Titio, de adim. legat.* vide scripta ad *l. 13. inf. de leg.* 1. & notata ad *d. l. 3. si quis duobus*.

Legata & lib. impediri) Apud Livium lib. 16. *Promissa est corona muralis ei, qui Carthaginis muros prior ascendisset: duo pariter ascenderunt: Scipio pronuntiavit se ambos virtutis caussa coronis muralibus donare.* Sed id ille facit pro sua liberalitate, nos hic de obligatione quærimus, an ille utrique teneatur? Et dicimus non teneri, sed pro non scripto legatum haberi.

§. 1. *Plane*) Hæc lex est ex lib. 6. disput. Ulpiani, in quo hanc quoque quæstionem tractavit, si tres pepererit, *l. idem erit, de statu homin.*

Per

Per ſubt. judicialem) Cauſſa cognita, auditis obſtetricibus.

Quaſi per præſumptionem) Græci vertunt κατὰ πρόληψιν, vide hac de re ſcripta hic, & notata ad *l.neque*, *inf. de fideicomm. libert.*

L.13. Fl.12. Res de qua agitur) Hæc verba Senatuſconſultorum propria ſunt. Cic. in Brut. in Topicis, & lib.2.de finibus.

L.*Si is qui ducenta, conjunctione vero*) Conjunctiones vocat, quam Ariſt. σύνθεσιν. Accurſius in *l.quoties in ſtipulationibus*, *inf. de verb.obligat.* vocat ex Boetio & Ariſtot. compoſitionem, ubi explicat ὁμωνυμίαν, ἀμφιβολίαν, vide ſcripta ad Rubr.ſup.

Si quis ita leget) In hoc quoque §. ut & ſup.in primis hic ambiguitas naſcitur ex conjunctione.

§. *Ita ſtipulationem concipimus*) Nulla alia præcedente ſtipulatione de homine, aut de fundo dando. Hæc autem ſtipulationis verba ambigua ſunt. Non ſic ſumetur ſi nihil dederis, aut ita, ſi quid horum non dederis.

Idem eſt evidenter) Id eſt, ſine ulla ambiguitate. Hujus ſtipulationis, ſi illud aut illud factum non erit, & hujus, ſi quid eorum, quæ ſupra comprehenſa ſunt, factum non erit, eadem eſt vis & effectus.

§. *Utrum ita concipias*) Contrariarum orationum contraria ſunt genera. Quædam orationum ſunt adverſæ, ἐναντίαι. Hæ ſimul veræ eſſe nequeunt: poſſunt tamen ſimul eſſe falſæ. Aliæ ſunt adverſis contrariæ, ut recte interpretatur Accurſius, ὑπεναντίαι. Hæ poſſunt ſimul eſſe veræ, non autem ſimul falſæ. Tertio genere ſunt contradicentes, ſeu diſparatæ orationes, quas Ariſtot. vocat ἀποφαντικούς, ἀντικειμένους. Ex his quædam ſunt univerſales, quarum una affirmat de univerſo, altera negat ex parte, aut contra. Hæ ſunt veræ, at falſæ eſſe non poſſunt. Quædam ſingulares, quarum una de re ſingulari affirmat, altera negat: Hæc utraque vera eſſe nequit, at falſa eſſe poteſt. Sunt & ἀόριστοι λόγοι, & hæ utræque veræ eſſe poſſunt: at ſimul falſæ eſſe nequeunt. Addit Bartolus ſubalternas, quæ ὑπάλληλαι. Hæ tamen conſentiunt tam in veritate, quam in falſitate: & ideo eas omiſit Ariſtoteles, quia nunquam eſſe poſſunt contrariæ. His poſitis ait: Cum ſic ſtipularis, ſi illud aut illud factum non erit, dabis centum? & utrunque fieri oportet. Si ſic, hominem, aut fundum dabis, ſi quid eorum factum non ſit, centum dabis, & utrunque etiam dari debet. Utriuſque ſtipulationis effectus hic eſt, ut utrunque detur, & uno ſtipulatu agatur hoc in §. *cum ita*. At in §. *utrum* contrarium traditur. Sed inde conſtat, in hoc §. in formula ſecundæ ſtipulationis negationem eſſe tranſpoſitam, & legendum: *ſi quid eorum factum erit, quæ ut non fierent ſupra comprehenſa ſunt*. Servum ſcilicet non tradi caverunt: ſi quid eorum factum erit, dabis centum? Hæc ſtipulatio exigit, ut neutrum fiat. Sic hæc ſtipulatio multum ab illa diſtat, ſi illud aut illud factum non erit, illi ſatisfit neutro facto, huic utroque facto. Nec obſtat verſ. proinde: nam bene conſentit cum his, quæ dicta ſunt de ſecunda ſtipulatione. Pileus & Rogerius mendum hic ſubeſſe vident, ſed quo loco non oportuit negationem ſuſtulerunt. Nam initio ſic legunt, *ſi illud aut illud factum erit*, &c. Eadem ergo negatio eſſet tollenda ex verbis, quæ ſequuntur.

Inter ſe contraria) ἐναντίαι.

Quia cum ſignificatio) Ariſtoteles κατηγόρημα.

Non ex univerſo) Ariſt. περὶ τοῦ καθόλου.

Quæ orationis pugnantia continent) Ariſt. λόγος ἀποφαντικός.

Illius effectus hic eſt) Id eſt, ſi quid illorum factum non erit.

Hujus autem) Id eſt, ſi illud aut illud factum non erit.

§. *ult. Si quis mihi filius, aut filia*) Nihil intereſt, utrum dixerit; filius aut filia, aut filius & filia, *l.pen. inf.de verb.ſignif.* aut eſt παραδιαζευγή, id eſt, disjunctio, quæ pro conjunctione accipitur, vide notata ad *d.l.pen.* & ſcripta hic.

Extraneum immiſcere) Legendum ut Flor. *miſcere*, id eſt, commiſcere, & heredem heredi adjicere.

L.quædam ſunt, in quibus res dubia eſt) Sed dubia eſt, ſi neſciatur utile an inutile ſit, quod agitur.

§.*ult. Si conſumpta fuerit pecunia*) Notandum, repudiante legatario pecuniam ſibi legatam, & ab herede mutuo datam, heredi dari utramque condictionem; eo vero non repudiante, heredi tum demum condictionem dari, ſi pecunia conſumpta ſit. Duplex eſt condictio, ex numeratione, & ex conſumptione. Aliena pecunia data conſumpta, datur condictio ex conſumptione. Si legatarius repudiaverit, heredi utraque condictio dabitur: ſi agnoverit, neutra, ſed legatario cedenda erit actio ex conſumptione contra heredem pro actione ex teſtamento.

Quod de pariter mortuis) Id eſt, eodem momento, vide cap.1.de præſcript,

Et cum aliis agitatum eſt) Scilicet lib.11.

Si mater ſtipulata eſſet) Eadem dicitur receptitia. Neceſſario autem ſtipulata eſt, alioquin dos remanſiſſet apud virum: nam eſt adventitia, dele gloſſ. *tradamus*, & gloſſ. *cum marito*.

L. Idem eſt ſi dos) Hæc lex eſt de dote adventitia, quæ mortua prius uxore remanet apud virum: viro præmortuo redditur uxori. Si vero ſimul perierint, potior erit cauſſa heredum mariti. Idque verum eſt, etiamſi dos uxori prælegata ſit, etiam non inſtitutis prælegari poſſe notavi ad *l.Bæbius*, *inf. de pact. dot.* Dotis prælegatur propter commodum repræſentationis. Ideoque ſi dos prælegata ſit, non ideo reddetur heredibus uxoris, quæ ſimul periit cum marito.

In gloſſ. uxoris) Adde. Male ponit Accurſius dotem prælegatam eſſe, id eſt, uxorem heredem inſtitutam: Nam etiam non heredibus prælegari poteſt, vide notata ad d. l.Bæbius.

L.Sed & in illo, vel alter alteri) Id eſt, extraneo.

L. Si cognatis legatum ſit) Quo caſu legatum valet, nec videtur relictum incertis. Ponendum cognatos factos eſſe per adrogationem, deſinere vero eſſe cognatos adrogatione ſoluta per emancipationem: & qui ſunt cognati mortis tempore, licet non teſtamenti, facilius admittuntur, quia die legati cedente cognati reperiuntur.

Certe ſi quis) Nihil obſtat lex Catoniana: Nam hoc legatum utile eſt initio. Ad id etiam ii admittuntur, qui non admitterentur ſi ſtatim deceſſiſſet. At in edicto de legatis præſtandis, oportet ut nurus ſit, aut uxor mortis tempore, *l.10. & pen. inf. de legat.præſt.* nam ad legatum relictum nomine familiæ ii ſoli vocantur, qui ſunt ex ejus nomine mortis tempore, *l. cum ita*, §. *ult. de leg.* 2. namque & cognati, & emancipati ante mortem teſtatoris non invitantur. At filii naturales emancipati invitantur, quia nomen retinent, *l. filiusfamilias*, §.*cum pater*, *de leg.* 1. ut in legatario, & herede capacitatem exigimus utroque tempore tam teſtamenti, quam mortis. Hic obſtat *l.non oportet*, *de leg.*2. vide not. ad eam. Non obſtat etiam *l.in mortis*, *inf.de mort.cauſſæ donat.* vide not.ad eam.

Factum eſt per arrogat.) Hinc quæri poteſt, ſi teſtator dixerit, ſervi mei liberi ſunto, poſt ſervos quæſierit, an & hi fient liberi? Tractant Græci hanc quæſtionem ad *l.quoties res dubia*, *inf.de regul.juris*, vide notata ad eam, & ad *l.Servius*, *inf.de manumiſſ.teſtam.*

Fac legatum conſeq.) Quia die legati cedente cognitus eſt.

L.Cum Senatus) vide notata & ſcripta ad *l.32.* §.*ult. ſup. de leg.1.*

Tempore D.Marci) Hoc Ulpianus in Frag. tit. de legatis tribuit Hadriano. Unde collige, Hadrianum etiam Marcum dici, ſic in *l.5. C.de ædif. priv.*

L.Ubi eſt: hominem Carthag.dari) Generaliter cum de certo ſentirem.

Duæ Carthagines) Una in Africa vetus, altera in Hiſpania nova.

L.Si mulier cum filio impubere) Secus eſt in pubere filio, hoc vero ſuggerit ætatis infirmitas in impubere.

L.Quem

L. Quem heredi) Videtur legatum inutile esse quasi incertum. Et sane si voluntas defuncti nullis argumentis demonstretur, inutile est legatum, *l. 4. sup. eod.* si de ea constet, valet. Tacite quidem heredi legatur, sed tacitum legatum valet si capaci relinquatur. A

L. Cum quaeritur) Sumpta est ex lib. 26. Digest. Celsi, ex quo sumptus est etiam §. *cum stipulationibus*, *l. 38. inf. de ver. oblig.*

Contra stipulatorem est) Si & contra locatorem & venditorem, *l. veteribus*, *sup. de pact. l. si in emptione*, *sup. de contr. empt.*

L. Si quis de pluribus) vide notata ad *l. 3. §. si quis duobus*, *sup. de adim. legat.* & scripta ad *l. 13. sup. de legat. 1.*

Nulli eorum fid. competit libert.) vide scripta ad *l. si id fuerit*, *sup. eod.*

L. ult. & hoc amplius) vide scripta ad *l. 19. sup. de legat. 1.* & scripta ad *l. 13. de legat. 3.* B

Videri omnibus alimenta) Hoc suadet & conjunctio scripturae, & alimentorum favor, *l. a filio*, *§. ult. inf. de adim. leg.*

De his quae poenae caussa relinquuntur. TIT. VI.

Vide scripta ad *l. 43. inf. de ver. oblig.*

L. 1. Illicitae, vel probrosae) Haec duo verba a Tribon. interposita sunt. Nam poenae nomine relicta ante Justinianum nullo modo valebant, ut constat ex Fragm. Ulpiani tit. de legatis, vide C. *eod.*

De regula Catoniana. TIT. VII.

In ordine edicti perpetui hic erat tit. de caducis, sed eum sustulit Justinianus, & pro eo reposuit tit. de regula Catoniana, quae pugnat cum caducis, *l. ult. inf. eod.* vide not. ad *tit. de his quae ut indign.* Haec regula Catoniana est juris antiqui odio caducorum. Dicitur reg. juris civilis in *l. 1. quando dies leg. ced.* & sententia in *l. Juliani 2. sup. de cond. & demonstrat.* C

L. 1. Caton. regula sic definit) vide scripta ad *l. 16. inf. de ver. oblig.* Exempla sunt de re, quae mea fuit testamenti tempore, postea a me ante mortem alienata, *l. cetera*, *§. 1. inf. de leg. 1.*

Decessisset) Formula regulae spectat ad mortem. Unde constat, hanc regulam non pertinere ad leges caducarias, ex quibus legata cedunt ab apertis tabulis, *l. ult. inf. eod.* Constat etiam regulam non pertinere ad legata conditionalia, quae constat non cedere a morte, sed pura tantum, *l. cetera*, *§. 1. de leg. 1.*

Quae definitio) Sic regula dicitur definitio in *l. omnis definitio*, *inf. de reg. juris.*

Legatum tibi debetur) Obstat §. *sed si res legatarii*, *Instit. de leg. & d. l. cetera*, §. 1. Dicerem hac in re Celsum a ceteris dissentire, quae fuit sententia Baronis, maxime cum Celsus fuerit ex antiquioribus Jurisconsultis, qui a ceteris dissentit in specie leg. *qui res*, §. *aream*, *inf. de solutionibus*, *l. si areae*, *de leg. 2.* conjuncta lege *si chorus*, §. *pen. & ult. de leg. 3.* Item in specie *l. 1. §. 1. sup. de usufr. adcresc. & l. Proculo*, *de leg. 2.* Constat ex Theophilo in §. *an servo*, *Institut. de legat.* in reg. Catoniana fuisse discrepantem illorum sententiam. Eadem est ratio *l. quae filiam*, §. 1. *de legat. 1. & l. Julianus*, *inf. de cond. & demonstrat. & l. si optio*, *sup. de opt. leg.* Videtur motus Celsus hac ratione, quia qui rem mihi legat, videtur rem meam mihi reliquisse in eum casum, quo mea non erit, vide scripta ad *l. 39. §. si Titius*, *sup. de legat. 1.* quae etiam superioribus obstat. D

L. 3. de reg. Cat. ad hereditates) Lege *libertates*: nam cum haec regula sit juris antiqui, in quo verbum legandi comprehendit hereditates, & ea quae testamento relinquuntur, *l. verbis legis*, *inf. de ver. signif.* Dicendum, maxime pertinere ad hereditatem, & institutiones, *l. pen. inf. de reg. jur. l. 8. de lib. & post.* libertates denique cedunt ab adita hereditate, non a morte. E

L. ult. Ad novas leges) Id est, ad leges caducarias Juliam & Papiam, vid. lib. 24. Fragm. Ulp.

De his quae pro non scriptis habentur. TIT. VIII.

L. 1. Julianus lib. lxxviii. Digest.) In eo libro Julianus tractavit de his, quae pro non scriptis habentur.

L. 2. Reliqua autem) vide scripta ad *rub. sup. de rebus dubiis.*

L. 4. Et ita Julianus scribit) In *l. si servo meo 101. inf. de legat. 1.*

L. ult. Apud heredem remanet) Ratio est, quia id nominatim cautum est Senatusconsulto Liboniano, *l. filius*, §. *ult. ad l. Cornel. de fals.* vide scripta ad *l. 16. sup. de leg. 1.*

De his quae ut indignis auferuntur. TIT. IX.

Hic titulus totus est de jure fiscali: Nam quae indignis auferuntur, plerumque in fiscum transeunt, non tamen semper, *l. 1. §. quae autem*, *C. de cad. tol.* Nam interdum remanent apud heredem, *l. 5. §. amittere*, *inf. eod. l. 101. de leg. 1. l. pen. C. de legat. l. si patroni*, §. *qui fideicommissum*, *inf. ad Trebell. l. 7. C. de donat. inter virum & uxorem*, saepius tamen addicuntur fisco. Et id est, quod Ulp. in Frag. tit. 19. vocat ereptitium, id est, quod est in caussa caduci, aut quod aufertur ut indigno, etiam dicitur eripi in *l. pen. inf. de jure fisci*. Ergo in indignis sunt ereptitia, & hoc distant a caducis, quod caduca sint antequam delata sint, eripiuntur, & quae jam sunt adquisita, *l. 2. eod.* Indignus ergo is est, qui cepit quidem, sed retinere nequit, indignus non est incapax. Praeterea caduca sunt sublata, non ereptitia. Ideoque in Pandectis Justinianus reliquit hunc titulum de caducis. Ex edicti perpetui ordine tituli sic erant dispositi, *de caducis*, *de his quae pro non scriptis habentur: de his quae ut indignis auferuntur*. Titulum de caducis sustulit Justinianus, & pro eo reposuit tit. *de lege Catoniana*, quae pugnat cum caducis, *l. ult. sup. de reg. Caton.* generali tit. appellatione, quae indignis auferuntur, dicuntur caduca, *l. cum fisco*, *ad Syllan. l. 2. sup. si quis aliq. testari prohib.* Titulus enim de his, quae ut indignis auferuntur est de legat. & hereditatibus tit. in C. *de hereditatibus*, *quae ut indignis auferuntur*. Interdum etiam dos, quasi indigno aufertur, *l. 20. inf. eod.* Item donatio inter vivos, *l. cum hic status*, *de donat. inter virum & uxorem*, *supra*.

L. 1. Quasi indignum carere leg.) Obstat *l. 5. in fin. inf. eod. & l. edicto*, §. *pen. inf. de jure fisc.* Vide solutionem in notatis ad *d. l. 5. in fi.*

Quasi illicitae mercis) Merces illicitae sunt arma, cotes, ferrum, vinum, frumentum, oleum, sales, liquores, si exportentur hostibus, *l. cotem*, *inf. de public.* l. 1. & 2. C. *quae res export. non deb. l. 1. C. de tit. & itin. custod.* Additur hic a Graecis pix, si exportetur. Item eunuchi, *l. 1. & 2. de eunuchis*, item purpura, & serica tit. C. *quae res vendi non poss. l. penult. & ult. de vestibus holover. libro* XI. Vide notata ad eum locum. Illicitae autem merces fisco committuntur, *l. 3. C. de naut. foen. l. cotem*, §. *dominus*, & §. *illicitarum*, *de publican.* & earum persecutio in heredem transit, rationem mercium, ut crimen repetundarum ratione pecuniae in heredem transit, sic crimen de residuis, peculatus, suppositi partus: merces in commissum cecidisse fisco defertur.

Quamvis & libertatis praemium) Flor. *Quamvis & praemium*, quod fuisse puto quartam bonorum nunciatorum partem. Vide notata ad *l. edicto*, *inf. de jure fisci*, hodie est octava.

In gloss. Et praemium) Ad finem adde: Vide notata ad eam gloss. quae falsa est, ut ibi est adnotatum.

L. 2. Si emancip. filius) Emancipatus fratri impuberi substitutus repellitur ut indignus substitutione, si petierit bonorum possessionem contra tabulas patris. Itemque legato, fideicommisso, mortis caussa donatione, & generaliter, qui oppugnat judicium defuncti, indignus est ut ex eo quidquam retineat.

Item si quis contra mandata) Mandata sunt, quae dat princeps euntibus in provinciam, ut officium gerant.

Officium aliquod gessit) Graeci vertunt ἐνέργειαν περὶ ἀρχὴν, quales sunt proconsul, procurator Caesaris, commentariensis, cornicularius.

Retinere enim non posse) Sed fisco vindicari.

In gloss. Pupillam sc. quondam) Adde & minorem 29. annis, intra quae tempora potest restitui in integrum, & non

nondum redditis rationibus.

Decretum ampliſſimi ordinis) *L. 4. de excuſ. tut.* vide not. ad eam.

Quam a tutore illicitum) Id eſt, in *l. præfectus, de ritu nupt. & l. ult. ſup. de leg.* 1. Sed obſtat *l. cum hic ſtatus, ſup. de donat. inter vir. & uxor.* Vide ſolutionem in notatis ad eam, & ſcriptis hic.

Nec quaſi indignam) Idem dicitur in *l. præfectus, ſup. de ritu nupt.* ſed obſtat *l. uxori, ſup. de uſufr. leg. & l. dote, inf. de ritu nupt.* Vide ſolutionem in notatis ad *d. l. præfectus*, & ſcriptis hic.

Vel parte bonorum, alicujus cognati) Obſtat *l. juriſgentium, §. pen. ſup. de pact.* Sed in hac lege cognatus donat bona viventis quaſi ſua: ibi exonerat bona patris. Obſtat etiam *l. pen. §. pater, de caſtr. pecul.* Vide ſolut. in notatis ad eam, & ſcriptis hic.

In gloſſ. Idem erit ſola, ubi erat dubium, an viveret) Adde, recte.

L. 3. ut per negligent.) Ut ſi medicum non adhibuit.

Et culpam) Ut ſi malum medicum adhibuit. Culpa quidem eſt in non faciendo, quæ proprie negligentia dicitur, *l. ſi ſervum ſtip. fuero, inf. de ver. oblig.* Idem multo magis erit, ſi dolo ejus interierit, aut ſi medici dolo, aut inſcitia interierit.

Nec ille necem ejus ulciſcatur, l. neceſſarios, §. ult. ſup. ad Syllan. l. 1. l. cum fratrem, C. hoc tit. l. 1. C. ubi cauſ. fiſc. Quæritur, an & huic fructus auferantur, vide not. ad *l. 73. inf. eodem.*

L. 4. Ei auferri a coherede relictum) Quod mirum videtur, cum ſi tutor pro parte excuſet ſe, totum legatum amittat, *l. etiam, ſup. de leg.* 1. Item ſi quis dixerit inofficioſum teſta. pro parte, *l. mater, l. circa, l. nam etſi, §. 2. ſup. de inoff. teſtam.* Cur ergo non repellitur a legato, qui legatum falſum dixit? Ratio differentiæ eſt, quia qui dicit inoff. teſt. accuſat defunctum, ut amentem, ſive pro parte, ſive in totum accuſet, *l. 2. ſup. de inoff. teſt.* Merito ergo repellitur a legato. Sic tutor excuſans ſe, fidem frangit, licet pro parte tantum ſe excuſat. Ergo indignus eſt remuneratione. At qui falſum dicit teſtam. non impugnat judicium defuncti, ſed ipſum heredem: ideoque ſi non obtinuerit ab eo herede, quem inquietavit, repelletur, ab alio non repelletur. Ergo conſequenter hic legato accepto poterit falſum teſtamentum dicere, *l. 5. hic.* Secunda differentia eſt: qui legatum accipit, ſi poſt id tempus inofficioſum dicat teſtamentum, non auditur: quia ſciens teſtam. inoff. legatum accipit, ſicque probavit judicium defuncti. At is, qui legatum accipit, cum repellatur ab accuſatione falſi, ſi ignorans accepit, potuit accipiens legatum ignorare teſtam. eſſe inofficioſum, dum ſe videt alium in ſibi dando legato heredis partem exſequentem, ſe vero eſſe exheredatum, aut præteritum. Hæc eſt Græcorum ratio lib. 60. Baſil.

L. 5. §. 1. Non repellitur ab eo) Quia defuncti voluntatem non impugnavit, ſed de ſolemnibus tantum diſputavit, *l. pen. inf. eod.* At repellitur, qui falſum teſtamentum dicit.

Poſtea falſum dixit) Quod ſc. poteſt. Quod de inofficioſo teſtamento dicit, idem dicendum de eo, qui de dolo heredis agit, quo factum eſt, ne teſtamentum mutaretur, *l. Lucius, §. Sempronia, ſupra, de leg.* 2. Nam nihilominus conſequetur legatum.

§. *De eo. D. Pius ita reſcripſit*) Hoc idem reſcriptum æquitate nititur, *l. poſtquam, ſup. de pet. hered.* uti reſcriptum Antonini, quod cum hoc dicitur Pii. Ergo qui legato accepto inofficioſum teſtamentum dicit, cauſſa cognita repellitur a legato.

§. *Prohibendi autem*) Ait prohibendi: a petitione ſcilicet hereditatis, quia teſtam. injuſtum contendunt poſt legatum acceptum, hoc ſic expones, non prohibendi ſunt a legatis: quia qui injuſtum teſtam. dicunt, nunquam repelluntur a legatis.

In gloſſ. prohibendi) Dele hæc verba, *legatis*: ex c. perſonæ conditione, ætate, ſic vulgo loquimur: *ἐκ τῆς αἱρέσεως καὶ ἡλικίας τῶν προσώπων.* Ex perſona, quia mulierem juris ignorantia excuſabit. At ei factum ignoranti, non jus, dabitur petitio hereditatis, hoc eſt, ſi legatum acceperit.

§. *Amittere, non ad fiſcum*) vide not. & ſcripta ad *l. etiam, ſup. de leg.* 1.

§. *Si pater, ſi ad ipſos*) Idem ſervatur in bonorum poſſeſſ. contra tab. *l. ſub conditione 7. de bon. poſſeſſ. contra tab.* Idem in tutore, *l. qui tutelam, ſup. de teſtam. tut.*

Quod ſi perſonam) Pater adquiſiturus eſt legatum, relictum filio, vel dominus relictum ſervo, ut ſi eſt relictum poſt mortem patris, aut ſi manumiſſus ſit, aut ſi legetur militia, aut ſi legetur a commilitone.

§. *Si ſervum: non debere obeſſe*) Obſtat *l. 1. ſup. ſi quis aliq. teſtari probib. & l. 1. inf. quibus non competit. bon. poſſeſſ.* vide ſolutionem in not. ad *d. l. 1.* & ſcriptis hic.

Ut manumittatur) Nam ex his cauſſis caduca fiunt cum onere, *l. cum fiſco, ſup. de ſenat. Syllan.*

§. *Qui accuſavit falſum*) Contra, qui nomine defuncti legatum petit, non prohibetur ſuo nomine legatum petere.

§. *Ætati ignoſcitur*) Ipſo quidem jure repellitur a legato: ſed datur actio adverſus tutorem, aut ei a Principe legatum conſervatur, *Paul. 5. Sentent. de jure fiſci.*

§. *Sunt qui putant*) Quia ſunt patroni voluntarii: tutor & advocatus fiſci ſunt neceſſarii. Obſtat *l. qui cum major natu, §. pen. inf. de bon. libert.* vide ſolutionem in notatis ad eam, ſcriptis hic.

§. *Quidam. Si appellatione intercedente*) quia ejus ſententia reſciſſa ſit.

§. *Advocatus fiſci*) Hunc inſtituit Hadrianus Imp. teſte Spart. in ejus vita.

Officii neceſſitas ſatis excuſat) Ut & tutorem, *l. tutorem, inf. eodem.*

§. *Qui principale teſtamentum*) Græci vertunt Authenticum.

Et a ſecundis tabulis) Id eſt, non ſolum a legato, fideicommiſſo, hereditate, ſed a pupillari ſubſtitutione, & codicillis, quia pars ſunt teſtamenti authentici, quæ omnia oppugnavit.

§. *An libertus*) Obſtat *l. Aitales, inf. ad l. Cor. de falſ.* Dicendum, in ea lege ſervum non fuiſſe teſtem, ſed tantum profeſſum eſſe indicium accuſationis, non peregiſſe, ideoque non repellitur a libertate, aut fideicommiſſo.

Qui mortis cauſſa) Obſtat *l. ſub conditione, in fin. inf. de bon. poſſ. contra tab.* quæ ait, eum qui impugnavit teſtamentum, & petiit bon. poſſ. contra tab. repelli a legato. Cur non repellitur, qui falſum & inoffic. dicit. Vide rationem differentiæ in notatis ad *d. l. ſub conditione*, & ſcripta hic.

§. *ult. Omnes*) Idem dicitur in *l. edicto, §. pen. inf. de jure fiſci.* Sed obſtat *l. 1. ſub eod.* dicendum, eam legem loqui de eo, cui tacite in fraudem legatarii fideicommiſſum relictum eſt. Hic ſi ſe deferat, conſequitur legati dimidiam partem. At ſi alia ex cauſſa ei ablatum eſt ut indigno, ut quia teſtam. nullum dixit, repelletur etiam a præmio delationis, id eſt, parte legati, cujus eſt particeps, Itaque licet ob eam delationem legato indignus judicetur, non tamen eſt indignus præmio. Vide ſcripta ad *d. l. 1. ſup.* Rurſus non obſtat, ſi dicas, abſurdum videri, ut fiſcus, cujus facti, id eſt, delationis, partem dedit, ejuſdem pœnam expoſcat. Nam fiſcus non proprie partem exigit, ſed relictum legatum aufert. Nuntiatio iſta per ſe utilis eſt: at ipſe legato eſt indignus, dicendum eſt ex *l. 2. §. pen. de jure fiſci*, hunc libertum pœnam mereri: Nam punitur quidem libertus, ſi patronum principaliter capitis accuſarit. At hic heredem magis inſequitur, quam patronum, & non movet quæſtionem criminis, quod morte exſtinctum eſt, ſive commiſſarum mercium: Ideo a fiſco præmium feret, indignus tamen erit judicio patroni, id eſt, legato, vide ſcripta ad *d. l. 1.*

In gloſſ. A præmio) Ad hæc verba (*ſc. dimidiæ partis ejus quam perdidit, vel tertiæ*) Adde, male: Nam hæc dimidia datur tantum eis, qui ſe deferunt ex edicto Trajani,

l. edicto

edicto inf. de jure fiſc. Tertia vero pars ei tantum datur, qui profeſſus eſt ſe tacitam fidem accommodaſſe, non aliis, *l. 1. C. de his qui ſe deferunt*. Quod fuerit hoc præmium, vide in not. ad *d. l. edicto*, & ſcriptis ad *l. 1. ſup. eodem.*

L. 6. Reſcriptum eſt) Obſtat tit. *quod legatorum*, vide notat. ad *l. non eſt*, *C. de legat.* & ſcripta hic.

Quam amoviſſet) In fraudem legatariorum inducendæ forte Falcidiæ cauſſa.

L. 7. Quia non principaliter) vide notata & ſcripta ad *l. 5. ſup. eodem.*

L. 8. Indigno herede pronunt.) Ignorantiæ heredis ſubvenietur, *l. heredes inf. eod.* vide ſcripta ad *l. 3. ſup. eod.*

In gloſſ. Non oportet, *l. 9. Item contra*, *C. de inoff. teſtam. l. ſi maritus*) dele ea verba, & repone: Male hic adfert Accurſius *l. ſi maritus*. Nam ea non loquitur de eo, cui aufertur hereditas ut indigno, ſed de herede ſcripto, quem ſummovet exheredatus mota querela inofficioſi. Huic confuſæ obligationes, & ſervitutes reſtituentur.

L. 9. In fine Bart. Videtur eſſe revocatam leg.) & remanere apud heredem, ad finem adde, *deberi quidem ipſo jure legatum, ſed repelli exceptione doli*, *l. 3. ſup. de adimend. leg.*

Si inimicitiæ capitales) Capitales inimicitiæ ſunt, quæ obortæ ſunt ob capitalem accuſationem, ut docet Novella *de teſtibus*, & *l. 7. ſup. de excuſat. tutor.*

Fideicommiſſum præſtari) Sed remanere apud heredem: In hac ſpecie fiſcus non vocatur, ſed legatum remanet apud heredem. At hoc legatum, quia ademptum intelligitur, non defertur cum effectu. Idem eſt ſi legatarius teſtatorem capitis accuſaverit. At ſi ſtatus controverſiam legatarius moverit, hoc demum caſu fiſcus vocatur, quia magis indignus eſſe videtur is, qui in ſervitutem petit: nam & teſtamentum impugnat, cum legatarium ſervum eſſe dicit. Ille, qui eum accuſat capitis, teſtamentum non accuſat.

Ex qua ſpecie) Id eſt, ex poſteriori, non ex prioribus. Hoc tertio ſolo caſu fiſcus vocatur, non duobus prioribus. Male Cyrillus Græcus interpres his omnibus caſibus confiſcari ablatum tradit.

Statim) Id eſt, a morte teſtatoris. Erit enim potius caducum, quam ereptitium.

L. 10. In fraudem juris) vide ſcripta ad *l. in tacitis*, *de legat. 1.* & ad tit. Fragm. Ulpiani.

§. 1. Si quis ei) Obſtat *l. 3. §. quando*, *inf. de jure fiſci*: vide ſolutionem in notat. ad eum §. & ſcripta ad *l. 103. ſup. de leg.*

L. 11. Fraud. adh.) vide ſcripta ad *d. l. 103.* ad tit. reg. Ulpiani.

L. 12. Qui non habuerunt) Obſtat *§. pen. Inſt. quib. mod. teſt. infirm.* ſed diverſæ ſunt ſpecies. Nam in *§. pen.* non perfecit teſtamentum. Hic perfecit mutavitque voluntatem, licet non cum effectu.

Et leg. non denegat. Idque *κατὰ πρόληψιν* ajunt Græci: Obſtat *l. 1. §. penult. ſi tab. teſtam. nullæ exſtab.* & *l. ult. ſup. de his quæ in teſt. del.* vide ſolutionem in notatis ad *d. l. ult.* & ſcripta hic.

Voluiſſe appareat) Fiſcus hoc caſu ſuccedet cum onere. At legata deleta ſemper remanent apud heredem, *l. 1. §. ſed conſulta*, *ſup. de his quæ in teſt. del.*

L. 13. Claudius Seleuchus) Si injuſtum ſit matrimonium, & vir, aut mulier heres inſtituatur, hereditas cum effectu adiri non poteſt, aut bonorum poſſeſſio peti cum re, *l. 1. inf. unde vir & uxor.*

Reſpondi neque tale matrimonium ſt.) Damnata adulterii a nemine duci poteſt ex lege Julia, quod ſacris canonibus congruit, & ſic aperte definitur. Idem ex hac lege traditur lib. 28. Βασιλ. tit. 5.

In gloſſ. ad fiſcum) Dele regulas (*quod aufertur indigno applicatur fiſco*) & dic. *non ſemper.*

L. 14. In contubernio militis) Recte contubernio. Nam cum ea non eſt matrimonium. At cum concubina eſt matrimonium. Uxor juſta eſt incapax ex lege Julia, uxor injuſta eſt indigna.

L. 15. Si tamen aliquid) Ut ſi quid ei prælegatum ſit, partem jure hereditario accipit, & hanc retinet quaſi ex teſtamento principali, partem a coherede jure legati, & hanc non retinet, ſed fiſco vindicatur.

Inter heredes diviſionem) Hic dum teſtator bonorum diviſionem inter heredes facit, eos mutuis prælegatis obligavit, *l. eum qui*, *§. ult. inf. l. cum pater*, *de legat. 1. l. ex facto*, *ſup. de hered. inſtit.* Hujus vero prælegati partem ſi jure hereditario acceperit, & hanc retinet. Verum ea, quæ jure prælegati accepit, coheres coheredi compenſabit in Falcidiam, *l. Neſennius*, & *l. filio*, *inf. ad l. Falcid. l. filium*, *C. fam. erciſc. l. qui non militabat*, *in princ. ſup. de hered. inſtit.* Sed extranei legatarii, quod heres accipit a coherede, id ei non imputant in Falcid. ſed id ſup. quartam habet. Sed ſi velit ex prælegato coheredi a ſe relicto Falcidiam detrahere, quod ab eo vice mutua accepit, compenſabit, *l. in quartam*, *inf. ad leg. Falcid.*

L. 16. Hereditatem patrui) Totam.

Legitimam) Ab inteſtato.

§. 1. Quoniam ſtuprum) Concubina ex teſtamento concubini capere poteſt. Stupro cognita, indigna eſt capere: de concubinatu, & ſtupro, item de nothis, & ſpuriis, vide fuſe ſcripta ad hunc locum.

Pleno honore dilexerat) Id eſt, uxorem habuit, hic eſt honor maritalis, quo uxor ſeparatur a concubina, *l. item legato*, *ſup. de legat. 3. l. donationem*, *inf. de donat.*

Optimi maximique principes) Id eſt, Severus & Antoninus.

Cujus filiam) id eſt, privignam ſuam. Cum privigna non eſt connubium, eſt tamen concubinatus, ſic cum adulterii damnata, cum ancilla, cum quinquagenaria, cum muliere ejus provinciæ, in qua officium quis gerit, non eſt connubium, eſt tamen concubinatus.

Vulgo quæſitam apparuit) Lege, *quæſtum feciſſe apparuit*. Dices, non jure habuit eam concubinam, ſed conſtabat eam palam quæſtum feciſſe. Sed hodie, cum concubinatus ſcortationi deputetur ex conſt. Conſtantini, & apud Harmenop. lib. 4. ſequitur, quod datur nothis, nullis datum videri, cum hodie nulli ſit nothi.

In gloſſ. Pro uno honore) Dele hec verba (*ut concubinam tamen.*)

L. 17. Heredem) Rectius ſic Flor. diſtinguitur; *heredem, qui ſciens defuncti vindictam inſuperhabuit, fructus omnes reſtituere cogendum exiſtimavi*: de verbo inſuperhabuit vide not. ad *l. 2. C. ſi omiſſa ſit cauſſa teſtam.* & ſcripta hic, & *l. 3. ſup. eod.* & ſcripta lib. 3. Obſerv. c. 22.

Reddi poſtulaturum) vide ſcripta lib. 3. Obſerv. c. 22.

L. 18. Eum qui) vide ſcripta ad *l. in tacitis*, *ſup. de leg. 1.* & *hic.*

Ante litem motam). Id eſt, ante illatam hereditatis petitionem. Item heredi, qui necem defuncti non vindicavit, etiam fructus aufert fiſcus, *l. prox. ſup.*

Exemplo bon. fiſco vindicat.) Quæ malæ fidei poſſeſſor fiſco reſtituit cum omnibus fructibus.

Fructuum pretia cum uſuris) Quia fructus ii hereditarii ſunt. Dum autem petitur hereditas, petuntur hereditaria omnia, *l. illud*, *§. prædo*, *ſup. de pet. hered.* vide not. ad *l. heres*, *§. ult. ſup. de pet. hered.* Huic *l.* & *dicto §. ult.* obſtat *l. neque*, *ſup. de uſur.* vide ſolut. in not. ad *d. l. neque.*

Sed D. Severus bon.) Obſtat *l. cum quidam*, *§. in tacito*, *ſup. de uſur.* vide ſolut. in notatis ad eam, & ſcripta hic, & ad *l. ult. C. de uſur.*

§. Bonis univerſis) Rogatus reſtituere: Itemque indignus heres eſt, ſine re, ſine onere. Nam onera fiſcum ſequuntur.

Non merebitur) vide ſcripta ad *l. 8. inf. eod.*

§. ult. Pro hered. poſſid.) vide ſcripta ad *l. 17. ſup. de leg. 1.*

L. 19. Si ſcriptis) Vide Paulum *lib. 5. Sent. tit. 12.* & tit. ſup. *ſi quis aliq. teſt. prohib.*

Alìud teſt. mutata volunt.) Accurſ. in *l. 2. C. ſi quis aliqu. teſt. prohib.* quærit an mihi auferatur hereditas, ſi tu teſtatorem cogeris, ut me inſtitueret. Dicendum auferri, quia non habeo integram defuncti volutatem.

L. 20. Et qui mortem) At si mariti dolo uxor interierit, dos non fiet caduca, sed reddetur heredi mulieris, *l. si ab hostibus*, §. *ult. sup. sol. matrim.* vide not. ad eum locum, & scripta hic, & ad *l. 7. sup. eod.*

L. 21. portiones) Debitæ reverentiæ patronali.

Suspecto decedente) Quos suspicio est fuisse interemptos.

L. 22. Pupilli sui nomine) Male Flor. *Pupilli suo nomine*. Legendum, ut hic Græci vertunt, ὀνόματι τῦ ἀνήβυ.

Idem & Sabinus scripsit) Idem Paulus *lib. 5. Sentent. tit. de jure fisci.*

L. 24. Si testamentum) Huic l. Græci 6. Βασιλ. opponunt *l. pen. in prin. inf. de except. rei judic.* vide solut. in not. ad eam, & scriptis ad *l. 87. filio pater, inf. de leg. 1.*

De jure disputavit) Ut cum dixit inofficiosum.

L. ult. Si gener) vide scripta ad *l. in tacitis, sup. de legat. 1.* Non licet mihi per l. Papiam uxorem instituere, socerum tamen meum possum instituere.

Taciti fideicommissi) Quasi pater tacite promiserit, se eam hereditatem filio redditurum. Sed hoc erit probandum apertissimis probationibus, *l. 3. inf. de jure fisci.*

§. *ult. Si vivo testatore*) Fideicommissum, quod incapaci relinquitur, palam est pro non scripto, & remanet penes heredem. Item fideicommissum, quod vivo testatore morte fideicommissarii deficit, est in caussa caduci, & fisco vindicatur. Pone utrunque intervenisse, l. ait heredem fisco præferri.

AD LIBRUM XXXV.

De Conditionibus, & demonstrationibus. TIT. I.

L*Ex 1. in fin. Heres dato*) Sic in *l. 24. sup. de leg. 1.* dato, quod est legatum per damnationem, quia eo solo modo olim, quod nondum erat in rerum natura, legari poterat, non etiam per vindicationem. Hodie ex const. Just. quoquo modo legari potest. Id tradit Cajus *lib. 2. Inst. tit. de legat.* vide scripta ad *l. 24.*

L. 3. Obtinuit) post multas controversias, sic & *l. cum ex uno, infra, de obligat. & act. l. ult. inf. pro leg.* §. *ult. Inst. de societ. l. 1. C. pro soc.* At stipulatio in faciendo facta sub conditione impossibili est inutilis, *l. 7. inf. de ver. obligat.* Ratio differentiæ est, quia institutionem factam sub conditione impossibili hoc colore defendimus, quasi lapsus sit testator, hoc colore uti non possumus in stipulationibus cum duo sunt, qui contrahunt, vide scripta ad *d. l. 7.*

L. 4. §. 1. Si ita) Hunc §. conjunge cum *l. 10. inf. de ver. oblig.* & ex hoc §. adde exceptionem hanc ad illam l. nisi adjecerit articulum tunc, sic nihil pugnabunt, vide scripta ad *d. l.* 10.

L. 5. in fin. Fraudatur) Excipitur conditio optionis, *l. 10. sup. de leg. 1.* quia posset pater fraudari. Præterea optio solemnis est, & aditio. Aditio non fit sine jussu patris, sic nec optio.

L. 6. Arbitrari nolit) vide scripta ad *l. 43. inf. de ver. oblig.*

L. 10. Non satis exegerit, quando) Legendum, ut Flor. *non satis egerit*, id est, sategerit, hac voce usi sunt Gellius lib. 19. cap. 1. & Tertullianus ad uxorem.

L. 18. Jure civili) vide scripta ad *l. 8.* §. *ult. supra, de ver. obligat.*

L. 27. Nisi factum esset, heredes) Et hanc pœnam exigebant Pontifices, vide scripta ad *l. 33. inf. de ver. obl.*

L. 29. Sic recipienda est) Explicanda est ex *l. libertis*, §. 1. *inf. de man. test.*

L. 31. Ante apertas tabulas decessit) Est hic vestigium legis Papiæ, ex qua dos legata cedebat ab apertis tabulis, *l. eam quæ post, inf. eod.* vide scripta ad *tit. 24. Frag. Ulpian. in fine.*

L. 34. in fin. Quod demonst. plerunque) Conditionem impleri necesse est, ut legatum debeatur, demonstrationem necesse non est veram esse, ut res debeatur, vide scripta ad *l. 5.* §. 1. & *l. 6. inf. de leg. 3.* & scripta Observ. 2. *cap. pen.*

L. 36. Do, lego, fideique) Hic in potestate Caii erit utrum illa quadraginta persequi velit ut legatum, aut ut fideicommissum.

§. 1. *Cum annorum sedecim*) Legendum: *quatuordecim*, vide not. ad *l. non putabam, hoc tit.* & scripta Observ. 2. cap. 1. & scripta ad *l. si cui legetur, sup. de leg. 1.*

Sexdecim annos) Lege, *Quatuordecim.*

Quintum decim.) Legend. *tertium decim.*

L. 37. Si quis eum) vide Ulp. in *Fragmen. tit. 1. in fi.* Obstat huic legi *l. si quis quos, sup. de leg. 2.* Nisi dicamus legati retentionem esse, non petitionem, ut in *l. Lucius*, §. *codicillis, illo tit.* vide scripta ad *l. servum filii*, §. *si mihi, inf. de leg. 1.*

L. 40. Qui dotalem) vide not. & scripta ad *l. si sic legatum*, §. *si mihi, inf. de leg. 1.*

L. 44. Qui heredi) Adde *l. 3. & l. qui liberis, sup. de vulg. & pup. substit. & l. 3.* §. *non autem, inf. de legat. præstand.* vide hac de re scripta ad *l. 11. sup. de leg. 1.*

Non domino dare debet) Nam non dominus heres est, sed servus.

Non Titio, sed servo ejus) vide scripta ad *l. 55. inf. de ver. obl.*

L. 45. Ad sum. Bar. Dare, & remittere) Adde, vide scripta ad *l. si fundum sub conditione* 81. §. *Titio, sup. de leg. 1.* & ad *l. 85.* §. *ult. inf. de ver. obl.*

L. 46. §. Servo libertatem) Flor. est initium legis 47.

L. 48. Non putabam cum sextum decimum) Citatur hujus legis sententia in *l. si cui legetur, sup. de legat. 1.* ex qua perspicuum est, hic legendum esse 14. *annum*, non 16. Nam cur legatum conferetur in annum 14. est ratio, & exempla sunt in *l. si Titio, inf. quand. dies legat. ced. l. ult. inf. de fideicomm. libert.* cum in annum 16. conferatur, nulla est ratio. Similis error est in *l. si talis, inf. de fideicommiss. libert.* vide scripta lib. 2. Observ. cap. 1. & scripta ad *d. l. si cui legetur.*

Imp. Aurelius Antoninus) Marcellus fuit consiliarius Antonini Pii.

Judicavit) Huic l. obstat *l. qui filius*, §. *Fabius, inf. ad S.C. Treb.* vide solut. in not. ad eam, & scripta ad *l. sicut legetur, sup. de leg. 1.* vide scripta ad *l. 3. sup. qui test. face. pos.*

L. Si in annos) Male hic Haloander & Baro legunt *intra*, pro, *in*. Hoc enim pugnat cum *l. si ita fuerit*, §. *ult. inf. de man. testam.* vide scripta ad *l. 16. sup. de ver. obligat.*

L. Sub diversis, quæ sibi levior esse videb.) Ergo tunc servi electio est, vide not. ad *l. 37. sup. de leg. 1.* & scripta ad *l. 13. illo tit.*

L. Nonnunquam contingit) vide scripta lib. 2. Observ. cap. 2. & scripta ad *l. Senatus*, §. *legatum, sup. de leg. 1.* quæ huic opponitur.

Quadam nom. expressa offic.) Ratio differentiæ est, quia ut natura nihil frustra facit, sic nec ars, nec vir sapiens. Itaque testator, qui ita scribit, *Cajo lego centum, si Titius in Capitolium ascenderit*, non frustra videtur id adscribere, & videtur ascensum potius spectare, quam arbitrium, quod inde consequimur. At cum ita scribit: *si Cajus voluerit*, nihil aliud spectat, quam voluntatem Titii, quod non fit jure, *l. illa instit. sup. de hered. instit.* Obstat §. *legatum, l. senatus, inf. de leg. 1.* vide not. & scripta ad *d. l. senatus.*

Non tamen poterit) Nam principalis dispositio confertur in alienum arbitrium.

Expressa nocent) In *l. expressa, de reg. juris*, utraque est ex lib. 7. differ. Modestini.

L. si quis legata, in fi. & pars ejus, qui non) hoc ita, si conjuncti sunt re & verbis. Nam si re tantum conjuncti sint, pars deficiens conjuncto adcrescit sine onere. Obstat *l. 29.* §. *ult. sup. de leg. 2.* Dicendum, ut coheredi adcrescat cum onere, id esse ex sententia constitutionis Severi & Antonini. At Celsus auctor est d. legis, qui fuit temporibus Trajani & Adriani, quibus etiam fuit Julianus, longe ante Severi tempora. Itaque etiam Julianus scri-

scripsit adcrescere sine onere in *l. si Titio & Mævio*, §. *Julianus*, *sup. de leg.* 2. Sed quod in ea lege adjecit Ulp. ad Julianum, idem nos in *d. l.* 29. adjicere debemus, sed post constit. Severi cum onere adcrescet, vide scripta ad *l.* 16. *sup. de leg.* 1.

Intercidit) In hac lege deportatus non comparatur mortuo. Quod fit inhibendorum caducorum, & coercendæ legis Juliæ & Papiæ caussa, ut docet lex, vide scripta ad *l.* 121. *infra, de verb. oblig.*

L. Sed si hoc in fin. Legem) Papiam, ut docet inscriptio hic *l. seq.* beneficio legis Papiæ, & in *l. hoc modo, seq. non esse legi locum*, id est, l. Papiæ.

L. Si ita expressim) vide notata ad *l.* 3. *ita legatus*, §. 1. *sup. de leg.* 1. & scripta ad *l.* 17. *inf. de verb. oblig.*

Quia conditio personæ) id est, quia ea conditio non inest naturæ rei, sed inest personæ legatarii, quia fieri potest, ut repudiet.

L. Titio centum, §. *Titio genero*) Huic §. & *l. tali*, *sup. de jure dot.* obstant *l. servo legato*, §. *si post mortem*, *sup. de leg.* 1. Distinguendum: aut pater legavit dotem, quam jam debuit genero, & tunc gener non habet actionem ex testam. quia inutile est legatum, sed aget actione ex stipulatu, filia vero ex testamento, sed necesse est, ut alterutra actione contenti sint, *l. hujusmodi*, §. *cum pater*, *sup. de leg.* 1. Aut pater legavit dotem genero, quam ei non debuit, & tunc legatum in utriusque persona consistit, vide scripta ad d. §. *si post mortem*.

L. Cum talem, §. 2. *Eamque legis sentent.*) Juliæ Miscellæ.

L. Mulieri. Beneficio legis) Juliæ & Papiæ.

L. Heres meus, §. *ult. Quod in fraudem legis*) Juliæ & Papiæ.

L. Cum servus ita) Neque conditionem mutant, hinc nota exemplum mixtæ stipulationis: *Rationes reddere spondes?*

L. Julianus noster) In *l. cum quæsitum*, *sup. de leg.* 1. vide scripta ad *l. si post mortem*, *sup. illo tit.*

Catonianæ sententiæ) Reg. juris dicitur in *l. cum legato*, *inf. quan. di. legat. ced.*

L. Id est, quæ ipsi servo commod.) Quamquam ipse servus elegerit, vide scripta ad *l.* 13. *sup. de leg.* 1.

L. Non ad ea, juncta subjecta scriptura) Sic in *l. ult. sup. de reb. dub.*

L. Si cui legatum, D. Severus rescrips.) vide hujus rescripti speciem in scriptis ad *l. filiusfamilias*, §. *secundum vulgarem*, *sup. de leg.* 1.

Eosque invicem substituisset) Atque ita patrem etiam substituit filiis, qui tamen omnimodo erant patri portiones suas adquisituri, adjectas ejus jussu: jure autem patrem filiis substituit: nam hoc casu, vel filios jubebit adire: & tunc ex eorum persona jure potestatis capiet portiones, aut non jubebit adire: & tunc ex sua persona portiones capiet substitutionis jure, *l. Julianus*, *sup. si quis omiss. caussa testam.*

Videri enim eum) Idque etiamsi pater repetit portiones filiorum substitutionis jure: nam tunc utriusque satisfacere cogitur, *l. mater prox. seq.*

In leg. pater Severinam. In gloss. *quia morte*) Dele totam additionem Bartoli:

In l. eum qui post apertum testam.) vestigium est juris inducti l. Papia, ut & in *l. in testam. sup. eodem*, vide scripta ad finem tit. 24. Fragm. Ulp.

L. Si fundum) vide scripta ad *l. si fundum sub. condit. in princ.* & §. *pen. sup. de leg.* 1.

Nec locum religiosum) Nisi inferat testatorem ipsum, cum non sit opportunior locus, *l. quid ergo, de leg.* 1. *l.* 4. *in fi. sup. de religios.* vide notata ad *l. si locus*, *illo titulo*.

L. A testatore, *respondit heredem condit. parere*) secus in contractibus, §. *ex condicionali*, *Inst. de verbor. oblig.* vide scripta ad *l.* 57. *inf. de verb. oblig.*

Claudius: magno ingenio) Hic Claudius reprehendit, & notat Scævolam quasi de aperto jure respondentem, sed Scævola intelligebat per ablativos absolutos fieri conditionem.

A *Ad Legem Falcidiam*. TIT. II.

Pertinere hunc tit. ad legatorum tractatum docet Justinianus in epistola *de confirm. Digest.* §. 5. & inscribi debet, de legatis libro singulari. Hujus tit. summam sentent. pete ex Ulp. in *Frag. tit. de legatis*.

L. 1. *Lex Falcid.*) Lex Falcidia lata est primo anno Triumviratus Augusti, Antonii, & Lepidi, M. Æmilio Lepido & L. Munacio Planco cons. eo anno, quo Cicero occisus est: anno V. C. 711. C. Falcidio Tribuno plebis rogante, a quo sic dicta est, non a falce, ut putat Harmenop. lib. 5. tit. 8. Accursius male putavit Falcidium consulem fuisse, motus nomine legis, sed post legem Hortensiam plebiscita quoque leges dici cœperunt. Vide *cap. quædam* 2. *distinct.* Lata est ante legem Regiam & Imperium Augusti. Haloander in hujus legis initio legit,

B lex autem Falcidia. Verum esse hoc principium abruptum, satis docet sequens relatio. Estque verisimile, Paulum quædam præfatum ante fuisse de veteribus legibus Furia, Voconia, ut Justinianus in Institut. *eod. tit.* Primis autem Rom. temporibus ex legibus 12. tab. licuit legatis totum patrimonium exhaurire, *l. verbis legis*, *de verb. significat.* Secundo, ut heredibus prospiceretur, lata est lex Furia testamentaria, rogante Cajo Furio Tribuno plebis, Cic. pro Balbo, & 3. act. in Verrem. Et hinc certum est, ante annum urbis conditæ 584. quo anno lata est Voconia, quæ Furia lege est posterior: at de anno Furiæ satis non constat. Verum nec ea lex sufficere poterat, ut constat ex Ulpiano in Fragm. tit. 1. & Theophilo ad *tit. Inst. de lege Falcidia*, §. 1. ubi hujus legis sententia refertur. Tertio, quia nec illa sufficiebat, lata est lex

C Voconia, suadente M. Catone majore, ut ipse de se dicit apud Ciceronem in lib. de senect. Rogante vero C. Voconio tribun. plebis anno V. C. 584. & Martio Philippo II. & C. Servilio Scipione cons. inter secundum & 3. bellum Punicum, cujus primum caput fuit de mulierum hereditatibus, id est, ne quis census, id est, qui centum millia æris possidet, aut supra, mulierem heredem instituerет, ne filiam quidem unicam. Augustinus lib. 3. de civit. Dei, Gellius lib. 7. cap. 13. & lib. 17. cap. 6. & lib. 20. cap. 1. Secundum caput fuit, ne mulieri legari possit ultra quartam partem, id est, vigintiquinque millia æris, ut docet Dio. lib. 56. Tertium fuit, ne mulieres ab intestato succederent contra consanguineum gradum, Paulus lib. 4. Sentent. Quartum demum cap. erat de modo legatorum, quod caput ita conceptum fuisse puto:

D qui cives Romani censi sint, qui eorum post hanc l. rogatam testam. faciet, is quartam cuique civi Romano pecuniam dare, legare volet, jus potestasque esto, dum ita detur legetur, ne plus ad legatarium, quam ad heredem heredesve perveniat. Quomodo fraus fieret, docet Theophilus *eodem titul.* ubi pro centum solidis, legendum est, centum millia æris: alioquin civis non erit census, ad quem solum l. Voconia pertinebat. Novissime lata est lex Falcidia post illas duas leges. In ejus argumento recitando mire hallucinatur Dio. In scrip. Eusebii Chronicis nihil aliud continetur, quam verba illa Ulpian. supra allata, atque impressa.

Lata est) id est, rogata est. Ulpianus in *Frag. tit.* 1.

Liberam legandi facultatem) Sub modo, non simpliciter, ut 12. tab. sed liberam usque ad dodrantem.

E *His verbis*, *qui cives*) Male Baro hæc verba detraxit, Cic. pro Rosc. & pro Cluentio.

EAM PECUNIAM, EASQUE) Eam pecuniam, easque res legit Ranconetus more veterum, *pro quem quasque*: Pecuniæ nomen pertinet ad id quod nostrum est. Rei etiam ad aliena, *l.* 5. *de verbor. signific.* ut sciamus res alienas posse legari, & ab eis detrahi Falcidiam, §. *non solum*, *Instit. de leg.*

In gloss. L. Falcidia a Falcidio consule) Dele consule, & dic, tribuno plebis.

In gloss. Facultatem dedit) Dele, id est, datam confirmavit: male quoque Goveanus & Duarenus datam per 12. tab. sublatam per leges Furiam & Voconiam, iterum dedit.

In gloss. Qui eorum. Qui non intestabilis) Adde: ergo qui pubes, sui juris, de suo statu certus, non obses, sanæ mentis, denique non intestabilis.

Vers. Secundo. Modum leg. constituit) Id est, coarctavit liberam legandi facultatem datam 12.tab.

Quicunque Civis Rom.) Excepto milite.

Cuique Civi Rom.) Soli civi legari potest.

Pecuniam) Vel res.

Jure publico) Id est, tam auctoritate juris publici, quam solemnitate jure præscripta servata.

Dum ita detur legetur) Male Goveanus & Ranconetus putant Justinianum auxisse 4.Falcidiam in trientem, & semissem, itemque Trebellianicam etiam.

In extraneis) In glos.quartam Instit.adde: Falcidiam.

Hereditatis) Id est, rerum, quæ sunt in hereditate, & *οὐσίας καθαρᾶς*.

Heredes capient) hanc heredum heredes, *l.quanquam, Cod. eod.*

Sine fraude sua) Id est, sine noxa, ob quam in pœnam incidat.

Debere dare) hæc verba non pertinent ad legatum vindicationis, quia super illis satis prospiciunt.

§.1. *L.Falcidia, ad summam Bart. & Alex.*) Adde si tamen testam.habuerint captivitate antiquius.

Et omnes testamentariæ) Ut Ælia Sentia, Furia, Caninia, Julia, & Papia Poppæa, Julia Miscella, Julia Norbana.

Possint locum habere) Id est, si in ea causa sit testam. ut in eo leges illæ locum habeant, ut in testament. ejus qui unum servum manumisit, locum non habebit Caninia.

In gloss. Locum habere) Ad finem adde, hæc glossa damnatoria est.

§.*Ad eos. Non pertinet l.Falc.*) Id est, ipso jure stricto, vel verba ipsa Falcidiæ.

§.*Ad municipium, vel etiam ea*) Legendum, *non etiam ea*, ut constat ex Pauli *lib. 4. Sententiarum tit. de SC. Pegasiano*.

§. *Item si ita*) In hoc §. pœna non est, ut putavit Bartolus, sed translatio legati, *l.servus, sup. de his quæ pæ. nom.* vide scripta ad *l.115.inf.de verb.oblig.*

In Falcidiam imputare) Id est, numerari inter ea, quæ patiuntur Falcidiam, sic accipitur etiam in *l.si a servo, & l.si a me tibi, inf.eod.* Alias est numerari inter ea, quæ implent Falcidiam, ut in *l.25.sup.de legat.*1.vide scripta ibid.Obstat *l.1.sup.de pec.leg.* vide notata ad eam.

Quod si iam mora facta) Per interpellationem, *l. si pecuniam, sup. quan.dies leg.ced.*

Heres penum solverit) Quamvis purgando moram.

Jam enim transfusum) Quod in obligat. est novatio, hoc in legato est transfusio, translatio, & sub conditione ademptio, *l.si pecun.infra, quan. dies legat.ced.*

Vers.Idemque erit & si ab initio) Id est, si post moram solvatur penus, nec legatam penum intelligi, nec de illa Falcidiam detrahi. Hic autem sive ante moram, sive post penus sit soluta, nunquam censetur esse legatum, nec Falcidia detrahitur.

§ *Si usufructus*) Obstant huic §. l.3. 4. & 5. supra de operis servorum, vide solutionem in notatis ad eas leg.

Qui & dividi potest) vide scripta ad *l.32. inf. de verb. obligat.*

Neque ususfr. in eo) Obstat *l.si quando, inf. de oper.libert.* vide solut.in notatis ad eam.

§. *Si quis creditori*) vide notata & scripta ad *l.28.sup. de legat.*1.

Si nullum commodum) Plus commodi inesse intelligitur vel re, vel tempore, vel loco, vel modo, vel caussa, vel conditione.

Repræsentationis puta commodum) Id est, interusurium.

In eo commodo) Non ex omni commodo detrahitur Falcidia, sed ex eo tantum, quod ut ita adcrescit legatario, decedat heredi, *l.3.§.1.sup.de legat.3.*

§.*Si legatarius in gloss. actio est condictio indebiti*) Adde: dabitur etiam heredi legati pro parte vindicatio, *l.lineam,*

A *inf.eod.* juncta *l.1.quando dies legat. cedat.*

§.*Id quod ex subst. proficit legatariis*) Id est imputatur coheredi in quartam, quod a coherede, cui substitutus est ad eum pervenit.

§.*Si coheredis*) Hæc significat, partem exhaustam deficientem, accrescere parti integræ, atque ita non repleri per partem integram. Sic huic §. nihil obstat *l. qui fundum, §.qui filium, inf. eod.*

Et ita vindicavero) Si omiserit hereditatem, & ita locum fecerit juri accrescendi.

§.*Si in annos singulos*) vide scripta ad *l.26. §. 1. inf.de verb. oblig.*

L.3. *vera autem ratione*) Recte, ut & in *l. ab omnibus, §. in testam. sup.de legat.*1.

L.5. *Verbis*) vide notata & scripta ad *l.28. de leg.*

B *Non necessario*) Inutile est legatum, aut fideic.nec proprie utile.

L.14. Non inveniretur) Sed filiæ esset propria, quamvis profectitia.

L.15. *In factum concepta replicatione*) Sic in factum composita exceptione Institut. in princ. tit. *de exceptionibus*.

§. 1. *Curavit ne Falcidia uteretur*) Hodie tamen ex Nov. 1. prohiberi potest Falcidia, si modo nominatim prohibeatur, quod & senatum constituisse refert Papo. Excipitur unus casus, quo sufficit quodvis voluntatis indicium in Nov.119. §. ult. vide scripta ad *l.nemo potest, inf.de leg.*1.

Quæ moriens avus rel.retinebit) vide scripta ad *l.18.inf. tit. prox.*

C §.*Cum fideicomm.*) vide scripta ad tit.C. *de hered. act.*

§.*Fruct.præd.*) vide scripta ad *d.l.18.*

L.18. Fideicommisit codicill.) Ab intestato.

Si ex fructibus) vide notata & scripta ad *d. l.18.*

L.20. Si a servo) Obstat *l. 25. sup. de legat.* 1. Dicendum: imputari quid in Falcidiam dici duobus modis. Uno modo cum numeratur inter ea, quæ patiuntur Falcidiam: sic accipitur in *l.1. §.item si legatum, & l. si a me sibi, hoc tit.* & in hoc loco. Ergo hic legatum non imputatur in Falcidiam, id est, non patitur Falcidiam. Altero modo dicitur imputari, quod numeratur inter ea, quæ implent Falcidiam, ut in *d. l. 25.* Vel dic: dissensisse in hoc a Paulo Mæcianum. Vide scripta ad *l.12. §. ex his igitur, inf.de verb. oblig.*

L.21. *Si pupillus*) De hac tota quæstione, an & quan-
D do pupillus naturaliter obligetur, vide scripta ad *l.si pupillus 127.inf.de verb.oblig.* & notata ad *l. quod pupillus, sup.de condict.indeb.*

L.22.§.1. Plane Falcidiam exercet) Quoniam quasi heres est.

L.24. *Falcidiæ legis rationem*) Huic l.conjunge *l. Paulus respondit, inf. ad Trebell.* ubi additur, ei auferri res subtractas, quasi indigno, cui portio relicta est, id est, legata, *l.mulier, inf.ad Trebell. l.non est, C.de legat.* Vide scripta ad *l.6. inf.de his quib.ut indign.*

At si heres quæ) Sensus est: Ex eis heredem Falcidiam non detrahere, sed fiscum.

L.27. L.Falc. beneficio omisso) vide notata ad *l.quod de bonis, §.1.sup.*& scripta ad *l.nemo potest, sup. de legat.*1.

Exheredes sunto) vide scripta a me ad fin. *tit.* 22.
E *Frag.Ulpian.*

L.29. Hoc imputandum esse in Falcidiam) Id est, numerari inter ea, quæ patiuntur Falcidiam, vide notata ad *l.si a servo, hoc t. & l.25. sup.de legat.*1.

L.32. §. 1. Cautionem prætoriam) Est enim ex edicto prætoris, vide scripta ad *l.5. §.communes, inf.de verb.obligat.* Adde *l.3. Quamvis, inf.tit.prox.*

Omnes enim) Præterquam in factis individuis, *l. 2. inf. de verb.oblig.* vide notata & scripta ad *l.4.§.Cato, eod.*

L.36. Sed si non) vide scripta ad *l.plane si filium, §.si cui Stichus, sup.de legat.*1. & *l.26. sup.de legat.*1.ubi dicitur, id tantum legatum videri, quod superest deducto eo, quod legatarius dedit conditionis implendæ caussa. Dicendum illam l. 26. non pertinere ad l.Falcidiam, data conditio-

ditionis implendæ cauſſa in rationem Falcidiæ non computantur, id eſt, illis non deductis, ex toto legato detrahitur Falcidia, vide ſcripta ad *d.l.26.* A

L.54. ut in fam.eum relinq;)Sic in *l.filiusfamilias, §.cum pater, ſup.de leg.1.* & in veteribus inſcriptionibus, *Fidei veſtræ commendo*, ne quis vendat, aut alienet. Hic palam fideicommiſit, nec eſt nudum præceptum.

Quaſi creditores) Defuncti.

Aliquid poſſit deducere) In ponenda ratione legis Falcidiæ, quod defunctus debuit heredibus, etiam deducitur, *l.in imponenda, C.eod.*

In alieno ære habuit fundum) Eum debuit omnibus.

Neceſſitate quippe obſtrict.) ut tit.*de obligat.in princ.& l. in vendentis*, C.*de contr.empt.* vide ſcripta ibid.

L.59. SC. Planciano) hoc ſenatuſconſultum intelligit Ulpianus *tit.25. Frag.ad fiſc.pertinet*, vide ſcripta ad *l.in* B *tacitis, ſup. de legat.1.*

L.65. Sed ſi aurei) vide notata ad *l.ad Veterani*, & ſcripta ad *l. 26. ſup. eod.*

Dicendum) Obſtat *l.hujuſmodi legatum 84. ſup.de legat.* 1.vide ſolut.in ſcriptis ad eum locum.

L.67. Quam ei capere liceret) Ex lege Papia, ut monet inſcriptio.

Debeatur) Exemplum ſume ex *l. 2. C. de naturalib. liber.*

L.68. 30.annorum computetur) Opponitur *lex an uſusfructus, de uſufr.* reſpondeo, uſumfructum relictum reipubl.finiri annis centum, & qui relinquitur puero infanti longius produci poſſe non creditur. At quoties de Falcidia quæritur, uſusfructus relictus reipub. tanti æſtimatur, quanti eſt annorum xxx.Harmenop.lib.2.tit.10. C vide cap.14. de præſcript.

L.69. Quoniam poſt ſenatuſconſultum)De hoc ſenatuſconſulto varios locos notavi in *Frag.Ulp. tit.24.in fin.*

L.86. Fl.§.qui filium ſuum) Obſtat *l 1. §.id quod, ſup. eodem*. Dicendum: hic agi de ſubſtitutione, illic de jure adcreſcendi. Pars quæ accedit jure inſtitutionis ſemper confunditur, ſive ſit integra, ſive exhauſta, quia ſubſtitutus in locum perſonamque ejus, cui ſubſtitutus eſt, venit: pars vero adveniens jure adcreſcendi cum illo non confunditur, quia is, cui adcreſcit, non cenſetur ſubire locum ejus, a quo deficit.

§.Qui filios) vide ſcripta ad *l. 92. ſi fundum per fideic. §. ult. inf. de legat. 1.*

L.qui cccc. *§. qui* cc.) hujus §. ſpeciem vide in ſcriptis ad *l.18. inf.tit.prox.* D

Amplius in meo, quam in tuo legato eſt) Primus præſtabit xvii. & unius ſeptimam: ſecundus præſtabit xii. & ſex ſeptimas.

L.Divi Severus. Et ut idoneis hominibus) Legendum ut Flor.*nominibus*. Similis error eſt in *l. 3. C. de uſur.pupill.* vide notata ad eam.

L.In quartam) vide ſcripta ad *l.25. & 26. inf.de legat.*

Imputantur res) Nam Falcidia eſt quarta hereditatis.

Vel implendæ conditionis cauſſa) Nam ea dicitur heres accipere mortis cauſſa, non jure hereditario: vide notata ad *l. ad veterani, ſup. eod.* & ſcripta ad *l.26. ſup. de leg. 1.*

Sed in fideicommiſſ. heredit.reſtit.) In Falcidiam ea tantum, quæ ſumuntur jure & titulo heredis, imputantur, non cetera. In Trebell. vero ea computantur, quæ quo- E modo ſumuntur ex bonis reſtitutioni ſubjectis.

Sive præcipere) Si retinere, præcipere, deducere jubeatur heres, legatum eſt, *l.3. §.cum Pollidius, ſup. de uſur.* ſi accipere jubeatur, eſt fideicommiſſum, *l. fideicommiſſa, §.cum eſſent, ſup.de leg.3.*

Pro ea vero parte) Id eſt, quæ ſumuntur ex bonis coheredis, non explent Trebell.

Ut Divus Pius conſtituit) hic locus conjunctus *l.acceptis, inf.eod. & l.ex edicto, ad Trebell.* indicat, Adrianum etiam Pium vocari. Id etiam indicat *l.ſi de vi, ſup. de judic.*juncta *l.5.§.1. inf. ad leg.Jul. de vi publica.*

Sed & quod implenda) vide notata ad *l. civitatibus, §. ult. ſup.de leg.1.*

Heredi datur) A fideicommiſſario univerſali.

In eadem cauſſa eſſe) Ponendum, juberi fideicommiſſarium univerſalem illa dare, quaſi fideicommiſſum. Nam ea tunc imputantur in Trebellianam, quia quod datur heredi a fideicommiſſario univerſali fideicommiſſi jure, videtur manare ex ipſis rebus, quæ reſtituuntur, quod datur fideicommiſſum venditionis implendæ cauſſa imputatur in Trebellianam: alioquin, quæ ſumuntur ex bonis, cui fit reſtitutio, non imputantur in quartam, *l.in ratione, §. tametſi, ſup.eod.*

L. Si miles) Militi hoc privilegium datur tantum, quandiu militat, non poſt, ne intra annum quidem miſſionis. Conjunge *l.ult.inf.eod.*

L.Maritus, §.ult. Ad judicis officium pert. vide ſcripta ad *l.5.C.de probat.*

L.ult. Miles, ut ſup. l. ſi miles) Militi hoc privilegium datur, quandiu militat, non poſt, ne quidem intra annum miſſionis.

Si cui plus quam per l.Falcidiam licuerit, legatum eſſe dicetur. TIT.III.

L.3. §.Quamvis. Quibus propterea cautionis) Legendum, *prætoriæ cautionis*, vide ſcripta ad *l. 5. inf. de verb. obligat.*

§.Quæſitum eſt) vide ſcripta ad *l. 133. inf. de verbor. obligat.*

L.7. Ceſſantium) vide ſcripta ad *l. ſi a pluribus 107. ſupra de legat. 1.* & notata ad *l. pecuniæ, ſup. de aliment. legat.*

AD LIBRUM XXXVI.

Ad Senatuſconſultum Trebellianum. TIT. I.

LEx 1. *§.ſi filio, vel ſervo. Idem eſt, & ſi ipſi*) Opponunt hunc locum *l.11.ſup.de leg.1.* male. Nec enim ex eo, quod ait, locum eſſe Trebelliano, ſequitur, etiam eſſe locum Falcidiæ. Sed ſenſus eſt, patrem transferre actiones in filium, Falcidiam vero non retinet: vide ſcripta ad *d.l.11.*

§.Fuit quæſitum) Differentias inter puberem, & impuberem, vide in ſcriptis ad *l.101.de verb.oblig.*

L.7. Nomen Veſpilonis) Male Flor.*Viſpellionis*. Et male in gloſſa. *Sed ibi eſt Veſpertilio*. Quæ verba delenda ſunt, vide notata ad *l.qui dotem, §.pen. inf. de ſolut. & ad l.facta, §.ſi vero nominis, inf.eod.*

L.11. *Apud Julianum*) vide ſcripta & notata ad *l.debitor 59.inf.eodem.*

§.Utrum autem) Quæſtio eſt, an poſſit quis per procuratorem ſucceſſionem acquirere: & hereditas per procuratorem acquiri non poteſt, *l.per procuratorem, ſup. de acq.hered.* Bonorum poſſeſſio acquiri poteſt per procuratorem. Reſtitutio fideicommiſſariæ hereditatis eſt ſucceſſio quædam, *l.non enim, inf.eod.* Heres abſens cogi poteſt, ut hereditatem reſtituat, *l.recuſare, hoc t.* Sic cogi poteſt ut procuratori abſentis fideicommiſſarii reſtituat. Obſtat *l.ſi mulier, §.ex aſſe, ſup. de jure dot.* vide notata ad eam. Obſtat etiam *l.ſed nec ipſi, inf.eod.* Obſtat quoque dubitatio ex *l.qui ita, §.etiam, inf. eod.* Ad quam etiam totus hic §. pertinet, vide notata ad *d. l. ſed nec ipſi*, & ad *d.§.etiam*.

Heredi ſuccurri) Per conſtitutionem divi Pii.

§.2. Sive cautum ei fiat) Quia cautio fragilis eſt, *l.qui ita, §.etiam, inf.eod.*

§.2. Ex reſcripto Divi Pii) Hic Pius dicitur Titus Antoninus in *l.prox.inf.hic.*Qui dicitur Pius in *l.ſi cui pure,inf.* dicitur Antoninus in *l.ſi patroni, §.1.inf.eod.*

Compellendum eum adire) Per prætorem ſcil. Nam ex cauſſa patet aditus ſervo ad prætorem propter ſpem libertatis, & hered.relictæ, *l.mulier, §.ex aſſe, inf. eod.*

Reſtituatur hereditas) Obſtat *l.ſi cui pure, §. 1. inf. eod.* Sed hic non proponitur libertas relicta Albino in diem. Nihil ergo ille §. ad rem facit. Opponitur etiam *l.cogi, inf.eod.* Dicendum, Albinam fuiſſe ſervam hereditariam,

non

non heredis : Opponitur fortius *l. non eſt cogendus, inf. eod.* vide ſolut. in not. ad eam l.

Qui rogatus adiit) Lege, *qui coactus*, qui compulſus.

Perinde permittatur) Novum eſt hoc beneficium, ut hereditas adita habeatur pro non adita.

In gloſſ. & reſtituere) procuratori in rem ſuam) Pro quibus dic : male eum vocat Accurſius procuratorem in rem ſuam. Vide notata ad *d. §. ex aſſe, l. ſi mulier, ſup. de jure dot.*

In gloſſ. deceſſerit) Fideicommiſſum purum, alioquin tranſit ad heredes. Qua de re male hic dubitat Accurſius, *d. l. cum filio, in fin. ſup. de leg. 1.* Nam in ea lege fideicommiſſum fuit conditionale, & ideo non tranſmittitur.

L. 12. Sed eum) Con. *l. non eſt cogendus, inf. eod.* vide notata ad eam.

Imp. Titus Antoninus) hic dicitur Pius, *l. proxima, ſup.* vide ſcripta & notata ad eam.

Neque pupillum extra ordinem) Hic locus explicandus eſt ex *lege nam quod, inf. eod.* ut pupillo non detur reſtitutio in integrum, ut poſtulante fideicommiſſario adeat repudiatam hereditatem, ſi res non ſit integra, ſi bona vendita, ſi negotia hereditaria finita ſint. Ergo ad hunc caſum non pertinebit remedium Divi Pii, quo is tantum utitur, qui coactus adiit.

In gloſ. Neque pupillum trib. modis) Tres hæ Accurſii interpretationes falſæ ſunt : primum quia reſtitutio datur tantum adverſus geſta : hic autem nunquam adiit : 2. quia illis caſibus non habet locum reſtitutio : 3. interpretatio nulla eſt, non debere pupillum reſtitui adverſus aditionem. Quod tamen lex negat : vide ſcripta ad hunc locum.

L. 13. Ille a quo) Obſtat huic *l. lex ita tamen, §. a patre, inf. eod.* Ex qua colligunt, heredem non cogi adire hereditatem ante conditionem fideicommiſſi. Vide ſolut. in notat. ad *d. §. a patre*.

Igitur non deſideratur) Id eſt, poſt conſtitutionem Divi Pii.

Heredis præſentia) Scribere debuit, *fideicommiſſarii*, pro, *heredis*. Nam de fideicommiſſarii quæritur præſentia, vel interpretare, *heredis*, id eſt, fideicommiſſarii, quod caret exemplo.

L. 14. *Sed & qui rep.*) Ex hoc §. explicanda *l. 12. ſup. eod.* vide notata & ſcripta ad eam.

Plane ſi bona venierint) Aut res integra non ſit.

Reſtituere) Scilicet fideicommiſſariam hereditatem per prætorem.

L. 16. verſ. Sed etſi, cogi poterit adire) vide notata & ſcripta ad *l. Titius, inf. eodem.*

L. 17. *ut hereditatem ſuam*) vide ſcripta ad *l. filiusfam. §. cum quis, ſup. de leg. 1.*

Julianus quoque lib. 40. id eſt, *l. ita tamen §. Trebell. inf. hoc tit.*

Ut hereditatem) Titii reſtituas, ſicut rogari potes, ut res tibi ab alio legatas reſtituas.

§. *Si quis rogatus, naturalem filium*) Naturales liberi ſunt, quos ex ancilla ſuſcepimus, ac ideo ſervi ſunt aut libertini, vide notata ad *l. naturalis, ſup. de præſcript. verb.*

§. *Si quis autem, in fin. magis dicendum eſt*) vide ſcripta ad *l. qui duos, ſup. de reb. dub.*

§. *ult. Si quis ita*) vide ſcripta ad *l. filiusfamil. §. cum quis, ſup. de leg. 1.*

L. 18. In fideicommiſſaria) Huic regulæ locus eſt, & ſi teſtator dixerit, rogo ut quidquid ex hereditate mea ad te pervenerit, aut ſuperfuerit, reddas, *l. deducta, §. pen. l. ſcribit, l. heredes, inf. eod. l. quod his verbis, ſup. de legat. 3.* Opponitur *l. 3. neque, ſup. de uſur. & l. Balliſta, inf. eod.* vide ſolut. in not. ad dictas leges, & ſcripta hic. Excipe obligationem uſurarum & fructuum, *l. poſtulante, §. ſed etſi, l. deducta, inf. eod.*

Conſtat non venire fructus) Aut ea, quæ ſunt fructuum vice.

Non venire) Etiamſi coactus adeat.

Niſi ex mora facta eſt) Mora autem demum fieri intelligitur, ſi petenti non reſtituam fructus. Paulus fin. 3. Sentent. *l. mulier, §. ſi heres, inf. eod.*

Aut cum quis ſpecialiter fuerit rogatus) Ergo tacita voluntas non ſufficit. Excipe caſum *l. 3. nonnunquam, ſup. de uſur.*

Plane fructus in quartam) Excipe filios : nam iis fructus in quartam non imputantur, etiamſi teſtator id juſſerit, *l. jubemus, C. eod.* quæ derogat *legi Papinianus, §. unde ſi quis, ſup. de inoffic. teſt.* Idem eſt & in quarta Falcidia, *l. quod de bonis, ſup. ad l. Falc. l. qui quadringenta, §. qui ducenta, illo tit.* Ratio eſt, quia jure hereditario, & ex judicio teſtatoris capiuntur. Itaque fructus percepti ex re propria heredis ei legata non imputantur in Falcidiam, quia non hereditario, ſed dominii jure capiuntur, *l. Falcidia, ſup. tit. prox.* Item fructus fideicommiſſi puri, aut legati ante mortem percepti, vel aditionem, non imputantur in Falcidia, *l. in rationem, illo tit.* Addendum, fructus quoque in dotem imputari, *l. mulier, §. pen. inf. eod.* Quod per conſequentiam videtur ſublatum per *d. l. jubemus*. Nam ſi filii fructus non imputant in Falcidiam, nec in dotem eos imputabunt, *Nov. 39.* Item fructus imputantur in æs alienum defuncti, *l. cum pater, §. Titio, ſup. de leg. 2. l. quod de bonis, §. quod avus, ſup. tit. prox.* Stulte quærunt, an fructus imputentur in quartam naturæ cum nulla ſit quarta naturæ. Nam liberis natura non taxavit certam partem. Ideoque ſemper dicitur in Nov. νόμιμον μέρος, nunquam φυσικὸν. Nam hæc quarta eſt a lege : liberi inſtituti capiunt quartam ex *l. Falcidia, aut Trebel.* At exheredati quartam capiunt jure legati, aut fideicommiſſi : alioquin inofficioſum eſt teſtamentum. Excipe quoque fructus, qui ſunt reſtituendi, ſupplendi fideicommiſſi cauſſa : Nam hi in reſtitutionem veniunt, *l. ſcribit, l. ita tamen, §. ex aſſe, l. mulier, inf. eod. l. quod de bonis, §. fructus, & l. Falcidia, ſup. ad leg. Falcid.*

Verſ. quotiens quis) Hic §. rationem continet ſuperioris regulæ : ideoque Græci addunt γὰρ : lib. 35. Βασιλ. *tit.* 5. *Harmenop. lib. 5. Epit. tit.* 8. Quare male hic verſiculus ſeparatur ab initio legis.

Quod fuit hereditatis) Hinc excipe fructus inventos in hereditate. Nam ii veniunt in reſtitutionem, *l. ita tamen, §. 1. inf. eod. l. Centurio, ſup. de vulg.*

Fructus autem) Percepti poſt aditionem.

Non hereditati) Quia aditione deſinit eſſe hereditas.

L. 22. §. 1. *Petere fideicommiſſ. libert.*) Paulus *lib. 4. Sent. tit. 1. in fin.* Jus omne fideicomm. non in vindicatione, ſed in petitione conſiſtit, & ad *l. pen. inf. de fideicommiſ. libert.* Græci notant fideicommiſſariam libertatem eſſe ἐν ἀπαιτήσει, directam competere αὐτομάτως, vide ſcripta ad *l. 28. §. 1. de leg. 1.*

Videntur) vide ſcripta ad *l. 18. ſup. eodem.*

§. *Sed enim ſi quis*) In legatis heres præſtat etiam leviſſimam culpam : in fideicommiſſis non niſi dolum, & latam culpam : vide rationem diverſitatis in notatis & ſcriptis ad *l. 26. §. 1. ſup. de leg. 1.*

§. *Cum proponeretur*) Idem dicitur in *Nov. 39.*

Potius fructibus hoc expenſum) vide ſcripta ad *l. 18. ſup. eod.* Hoc per conſequentias ſublatum videtur in *l. jubemus, C. eod.*

§. *Ut Trebelliano*) Solus heres, aut quaſi heres detrahit Falcidiam.

L. 23. *Quoties*) vide ſcripta ad *l. utrum, §. quæſitum, ſup. de reb. dub.*

L. 25. §. 1. Si ſervo) vide ſcripta ad *l. 11. ſup. de leg. 1.* & ad *l. 5. §. ſi ſervum, ſup. de his quib. ut indign.*

§. *Si quis filium*) Citatur hic Juliani locus in *l. ſi ſervum 91. §. de illo, inf. de verb. obl.* vide ſcripta ibid.

Heredes filii) Aliud eſt in ſervo legato. Eum enim fruſtra heres manumittit, vide ſcripta ad *l. ſi poſt mortem, §. 1. de leg. 1.*

Favore ſui ſervata) Idem olim obtinuit in legatis damnationis, ſed ex *l. ult. §. ſin autem, C. commun. de leg.* In iis & fideicommiſſis idem eſt, quod in legatis.

L. 26. Omnibus civitatibus) Idem Ulp. in *Fragm. tit. 22.*

L. 27.

L. 27. §. *a patre. Quia sub conditione fideicommissi*) Hinc colligunt, heredem non cogi adire ante conditionem fideicommissi, quod obstat *l.* 23. *sup. eod.* Dicendum: hic proponi duas rationes, quæ conjungendæ sunt, ut pondus habeant. Prima hæc ratio per se infirma est: vide scripta ad *l.* 11. §. *utrum*, *sup. eod.*

§. *Trebellianum*) Hic §. citatur in *l. ex facto*, *in princ. sup. eod.* dum dicitur, *Julianus lib.* 40. *Digest.*

L. 30. *Non ut statim restit.*) Hoc idem in ceteris locum habet, *l. omnes*, *eodem tit.*

L. 31. *Vers. si autem*) Obstat §. *utrum*, *l.* 11. *sup.* ubi egit de constit. Divi Pii. Vide notata & scripta ad eum locum.

Hereditas pro fideicommiss.) Sive pure, sive in diem.

Divus Pius) Hic dicitur Titus Antoninus in *l. si patroni*, §. 1. *eod.* Sic in §. *utrum*, *l.* 11. & *l.* 13. *sup. eod.* vide not. & scripta ad *d.* §. *utrum*.

L. 32. *Existimo etiam fructus*) Obstat *l. quod his verbis*, *sup. de leg.* 3. Dicendum: hic fructus deberi ex tacita voluntate defuncti, quia hereditatem noluit restitui ex fideicommisso, sed ex cautione conventionali scripta ab herede, quæ cautio semper recipit incrementum fructuum, *l. pecuniæ*, §. 1. *inf. de ver. sign.* vide scripta ad *l.* 23. *sup. de leg.* 1. & vide Obser. lib. 4. cap. pen. & scripta ad *l. in fideicommissaria*, *sup. eod.*

L. 34. *Si ejus qui*) Obstat *l. qui duos*, *sup. de reb. dub.* *l. qui duos*, *sup. de vulg. & pupill.* & *l. pen. inf. de bonor. possess. secundum tab.* Sed dicendum cum Accursio hic, hæc ita tradi in hac lege, quia Titius fuit institutus in partem tantum supremi. Pars ea incerta est, quia incertum est quis prior decesserit, consequenter hoc incerto vitiatur fideicommissum. At in *d. l. qui duos*, & similibus, non tantum substituit in partem supremi, sed substituit supremo morienti ea lege, ut utriusque hereditas perveniret ad substitutum, & ita inventurum in parte secundi partem primi: ideoque utriusque partem obtinebit substitutus, juxta mentem testatoris, vide scripta ad *l. qui duos*, *de reb. dub.*

L. 39. *Sed nec ipsi*) Objicitur §. *utrum l. apud Julianum*, *sup. eod.* Sed non obstat: nam *d.* §. *utrum* loquitur de procuratore ejus, qui abest. Tutori autem absentis, vel præsentis restitui potest, non præsentis, aut ejus, qui fari potest, *l. pen. Cod. eod.* vide notata & scripta ad dictum §. *utrum*.

L. 44. §. 1. *Desidero verbotenus*) Hæc verba transposita sunt. Sic legendum: *desidero verbotenus mihi restitui hereditatem ex Trebelliano SC. ut agens ex eo competentibus actionibus propter usuras*, vide scripta & notata ad *l.* 18. *sup. eod.*

L. 46. *Cum ad annos sexdecim*) Legend. *annos quatuordecim*, non sexdecim. Similes errores sunt in *l. non putabam*, *sup. de condition. & demonstrat. in l. Publius* illo titulo, in *l. Thais*, *de fideicom. libert.* vide scripta Obser. 2. cap. 1. & scripta ad *l. si cui*, *sup. de leg.* 1. & ad *l.* 5. *sup qui testam. fac. poss.*

L. 50. *Filio militi comparari*) Non tamen ut possit de eo testari.

L. 53. *Non est cogendus*) huic legi obstat §. *utrum*, *l. apud Julianum*, *sup. eod.* Sed hæc lex accipienda est de herede instituto ex parte, hic non cogitur adire, quia etiamsi non adeat, nihil damni facit fideicommissarius: quia repudiantis portio accrescit ceteris cum onere, *l.* 12. *sup. eod.* quæ est conjung. cum hac l. At in specie *d.* §. *utrum*, Titius proponitur institutus ex asse, non ex parte. Is cogi potest, ut adeat, ab eo, qui a legatario libertatem accepit, & ab herede hereditatem. Cogi potest, etiamsi nondum exsistat conditio libertatis, *l.* 13. §. *eod.* vide scripta ad *d.* §. *utrum*, *sup. eod.*

L. 54. *Titius rogatus est*) Heres aut simpliciter rogatur restituere hereditatem, & tunc nihil potest alienare, aut deminuere: aut quod ex ea superfuerit, & tunc dic ut hic. Hæc est vetus distinctio teste Just. *Nov.* 39. ea etiam utitur Justin. in *Nov.* 108. ubi citat hanc *l. Titius*, quod ex hereditate superesset, intervertendi fideicommissi

A gratia. Idem mala fide minuendi fideicommissi studio, *εἰς ἀπάτην*.

Sed pro rata patrimonii) Ἀναλόγως, ut si in fideicommisso sint centum, in bonis heredis ducenta, & viginti duo expensa sint, ex bonis heredis decedent 8. ex fideicommisso quatuor.

Militi, relinqui placeret) Tanquam præcipuum. Notandum in *Nov.* 108. alium restitutionis modum præscriptum. Nam primum heres rogatus superfluum restituere, potest ex omni caussa pro dodrante deminuere, & præterea si justa sit caussa, nec bona habeat, ex quadrante relicto heredi aliquid capere. Et hoc verum est non tantum, si filii rogati sunt, sed etsi extranei. Quare Julianus Antecessor recte putat, extraneum heredem posse sumere ex quadrante dotis, aut donationis propter nu-B ptias caussa, quod & Accursius sequitur in *Nov.* 39. Addendum, etiam liberos rogatos cavere de quadrante servando fideicommissario, *d. Nov.* 108. Sed pugnat *l. jubemus*, §. 1. *Cod. h. t.* vide solut. in notat. ad eam, & scriptis hic, Quærit Bartolus, an is, cui superfluum restituitur, sit fideicommissarius Trebellianus. Et verius est esse, & actiones in eum pro rata transire. Nam hæc l. nihil alioquin pertineret ad hunc titulum, nec obstat *l. cogi*, *sup. eod.* Nam in eo quoniam dixit deductis oneribus, ideo non est fideicommissarius Trebellianus.

Cautionem exigere debet) De restituendo, & de dolo.

L. 55. §. 1. *Imp. Titus Antoninus*) Hic dicitur Pius in *l. si cui pure*, *d. l.* 11. §. *utrum*, & ibi notat. & *l.* 13. *sup. eod.*

§. *ult. actiones*) Sic Trebelliani exceptio in *l.* 28. *sup. de judic.* vide not. ad eam.

C *L.* 57. §. 1. *cum ita*) huic §. obstat *l. pen. C. de impub.* sed diversitatis ratio est in *l. pen.* repellitur non tam, quod veniat contra verba, quam quod veniat contra mentem. At in hoc §. venit ex mente defuncti, licet contra verba, vide scripta ad hunc locum.

§. 1. *Partem suam superstiti*) hæc est substitutio mutua & reciproca, teste Just. in Nov. 118.

Propter conditionis verba) Si uterque sine liberis.

Cessante precaria substitutione) Fideicommissum hereditatis hic vocat substitutionem. Sic Græci vocant *ὑποκατάστασιν* sæpe, quod est *ἀποκατάστασις*. Hic recte dicitur substitutio, est enim substitutio precaria.

Suscepisset) Contra tamen in eadem plane specie pro legitimo Senatus Tolosanus judicavit.

L. 58. §. *qui post. Nec indebiti repetitio erit*) id est, he-D redi in fideicommissarium, qui exegit usuras, non dabitur restitutio, quasi plus debito restituerit, ut in *l. pen. inf. eod.* vide scripta ad *l.* 18. *sup. eod.*

§. *ult. In fin. si non in fraudem*) *εἰς ἀπάτην*.

L. 59. *Debitor*) hæc lex est de confusione obligationis, desumpta est ex libro 4. quæst. Pauli, quo aliam quoque quæstionem tractavit de confusione, *l. Uranius*, *inf. de fidejussorib.* quæ lex obstat huic legi, ut *lex cum principalis*, *inf. de reg. jur.* & *lex eos*, *C. de usur.* & *l. si quis in emptione*, *C. de præscript.* 40. *an.* & *l. plures*, *C. de fide instrument.* vide solut. in not. ad eas, & hic.

Ut jure dominii) Omissis hisce solemnibus, quod solus princeps potest concedere, *l. eleganter*, *sup. de negot. gest.* vide cap. 21. de præscript.

Remanet ergo propter pignus) id est, ut pignus per-E sequi liceat.

Responsum est) A Juliano scilicet, ut *l. ita tamen*, §. *si præceptis*, *sup. eod.* & in eam rem citatur Julianus in *l. apud Julianum*, *in pr. sup. eod.*

§. *ult. Ea quæ*) Opponitur *lex Cajus*, *sup. sol. matrim.* & *lex pater*, *C. de pact. conv.* Verum illæ loquuntur de parentibus, qui paciscuntur liberis. Hæc de filia, quæ paciscitur matri, quod non valet, *l. cum per se*, *C. de pact. dotal.*

Judex aditus) Legendum addictus, ut in *l. filii*, & *l. si qua*, *C. famil. ercisc.* Macrobius addicere judicia, id est, dare: vide not. ad *d. l. filii*.

Pacta erat) Non quæret matri actionem, quia alteri non paciscimur recte.

L. 61. *Paulus respondit*) huic legi con. *l. Falcidiæ*, & *l. Pau-*

l. Paulus, sup. ad l. Falcid. vide not. ad eam, & scripta ad *l. 6. sup. de his, quib. ut indig.*

L. 63. §. Si vero, nec enim in famosis) Forte etiam remittetur conditio, si a muliere testamento jubentur remittere nomen. Cic. ad Att. vide scripta ad *l. filiusfam. §. dixi secundo, sup. de leg. 1.*

L. 64. Si ejus pupilli) An & quando pupillus sine auctoritate tutoris obligetur, vide scripta ad *l. pupilli, inf. de ver. oblig.* & not. ad *l. quod pupillus, sup. de condict. indeb.*

L. 65. §. ult. vel in creditum ire) De hoc verbo, vide scripta ad *l. in navem, sup. hoc.*

L. 66. §. 1. Etiam absentis) vide not. & scripta ad *§. veterum, l. apud Julianum, sup. eod.* Heredi subvenitur, si in captionem incidit exemplo constitutionis divi Pii.

Propter fragilitatem cautionis) Quia labi facultatibus fidejussores facile possunt.

L. 67. Nec bonis me immiscere) id est, in rem mitti: nam fideicommissarius, vel fideicommissum accipit ab herede, vel in rem mittitur.

L. 68. Quin hodie coactus) Aperte designatur hic Senatusconsultum Pegasianum, sed Tribonianus ubique reposuit Trebell. ut & hic. Heres enim cogebatur adire ex Pegasiano. Ulp. *in Fragm. tit. de fideicom. §. sed si recusabat, Inst. de fideicom. hered.* sic & in *l. jubemus, C. eodem tit.* vide scripta ad *l. 18. sup. eod.*

L. 70. §. 1. Ulla civilis actio) id est, directa.

L. 74. §. 1. Fab. Antoninus) Hic §. obstat *l. nec putabam, sup. de cond. & demonstrat.* ubi dicitur, oportere esse impletum annum 14. Dicendum, quod in ea l. traditur, tradi ex decreto Antonini Caracallæ, quam semper intelligit Paulus, cum ait, Imperator noster. Referuntur ergo in hoc §. *& d. l. non putabam*, discrepantia duorum Impp. decreta, sed probandum potius esse decretum Pii, quod est in *d. l. non putabam* docet *l. si cui legetur, sup. de leg. 1.* quæ ait, eo nos jure certo uti: idem etiam decretum confirmavit Imperator Alexander in *l. pen. C. quando dies leg. ced.* Sic de thesauro constat referri pugnantia Imperatorum decreta in *l. 3. §. si in locis, inf. de jure fisci* & Adriani in *§. Thesaurus, Inst. de rerum divis.* vide scripta ad *d. l. si cui legetur*, & scripta ad *l. 5. qui test. fac. poss.*

Et ingressus vicesimum) vide cap. 28. *inf. de præscript.*

Imperator autem noster) Antoninus Caracalla: nam eum semper Paulus intelligit.

L. 78. §. 1. Fideicommissum petere) vide scripta & notata ad *l. si a plurib. 107. sup. de leg. 1.*

L. 80. Eosdemque creditores) Debitor non cogitur adire, nisi recepta pecunia, aut cautione, vel si sponte adeat, retinet debitam pecuniam: Sed si adeat, & restituat, nulla habita ratione debiti, adhuc dices, ei dari condictionem indebiti, quasi plus debito restituerit, vide scripta ad *l. Titius 54. sup. eod.*

Petere possint) Condicere, ut indebite solutum.

Sed fideicommissi repet.) vide scripta ad *l. deducta, §. qui potest, sup.* & ad *l. 18. sup. eod.* & ad *l. 54. Titius, sup. eod.*

L. ult. Quum solus Phœbus egisset victus est) Flor. cum solum Phœbus egisset, μονομερῶς: victus est, μονομερῶς, id est, altera tantum parte præsente: vide scripta Obser. lib. 4. cap. 32. & in *Nov.* 53. Estque hoc in appellationibus singulare, ut earum caussa agi possit: μονομερῶς, una tantum parte præsente, *l. ult. §. illud, C. de appellat.* & scripta ad *l. pen. C. de testam.*

Quando dies legatorum, vel fideicommissorum cedat.

TIT. II.

L. 7. §. ult. vel ei cui servus) Legendum, *Si pro ei*. Similis error est in *l. 1. §. pen. inf. ut in possess. legat.*

L. 10. Non unum legatum esse, sed plura) At stipulatio in annos singulos una est: vide scripta ad *l. 16. §. 1. de ver. oblig.*

L. 12. §. Novissime) vide scripta ad *l. 16. §. 1. inf. de ver. oblig.*

§. Si cui homo) Paulus *lib. 3. Sent. tit. de leg.* vide scripta ad *l. 5. sup. de leg. 1.*

L. 15. Si morte patris sui) Idem est ac si simpliciter di-

A xisset, si morte patris sui juris fiat. Quia videtur non tam fuisse sollicitus de modo, quam de fine: vide scripta ad *l. 121. §. insulam, inf. de ver. obl.*

L. 17. Cum legato) Con. *l. 91. quæsitum est, sup. de leg. 1.* utraque est ex libro 16. Digestorum Juliani, in quo disputavit de regula Catoniana.

Sed regula juris) id est, regula Catoniana, ea est regula juris antiqui, non novi, dicitur sententia in *l. Julianus, sup. de conditionib. & demonstrat.* & definitio in *l. 1. sup. de regula Catoniana.*

Quod consistere) vide notata & scripta ad *l. 25. sup. de leg. 1.*

L. 19. Cum fine) vide not. ad *l. 1. §. item si ita, sup.* ad *l. Falc.* & ad *tit. sup. de penu leg.* vide etiam scripta ad *l. 105. inf. de ver. obl.*

B *Non efficitur, vel duo legata*) id est, utilitas, & effectus juris eo pertinet, ut videatur unum tantum esse legatum, quamvis duo sint. Hic nihil obstat *l. 1. §. item si ita, ad l. Falcid.*

Neque penum relinquet: vide scripta ad *l. 9. inf. de ver. obl.*

L. 20. In fine, quæ sententia vera est) vide scripta ad *l. 16. §. 1. inf. de ver. obl.*

L. 22. Si Titio) vide scripta ad *l. si cui legetur, sup. de leg. 1.* Obstat *lex pen. C. eod.* vide solut. in notat. ad eam *l. pen.* & scripta ad *l. 56. §. si ita stipulatus, inf. de ver. obl.*

An priore scrip.) vide scripta ad *l. 8. infra, de ver. oblig.*

§. 1. Si Titius hered.) vide scripta ad *tit. sup. de jure* C *deliber.* & ad *l. 1. sup. de juris & facti ign.* & cap. 15. de præscript. Ulp. *in Frag. tit. 22.*

L. 23. Inspecta conditione legat.) At in stipulatione in annos singulos semel tantum spectatur capacitas stipulatoris. Vide scripta ad *l. si Stichum aut Pamphilum mihi debeas, §. stipulatio hujusmodi, inf. de ver. obl.*

L. 24. Si penum) vide scripta ad *l. si Titius & Sejus: separatim ita stipulati 9.* & ad leg. *ita stipulatus sum, te sisti in certo loco 115. inf. de ver. obl.*

Vel fundum) fundus hic fœnori comparatur. Unde satis refellitur Ferreti sententia in *d. l. si Titius & Sejus*: vide scripta ad eam.

Et penum legatam, & translatam) Quod in obligationibus est novatio, hoc est in legatis transfusio, translatio aut sub conditione ademptio.

D *L. Cum illud, aut illud legetur 25. §. 1. Heres meus Titio dato: nummos accepisset, nec locupl.*) Hoc casu pupillus naturaliter obligatur, si nummos accepisset, locupletior factus esset. Sic in Florentinis legitur. Quidam male addiderunt, *nec* debuerunt potius addere, *&* repetita ultima syllaba verbi *recepisset*: vide not. ad *l. quod pupillus sine tutoris auctoritate 41. sup. ff. de cond. indeb. & l. ex stipulatione, in qua impubes 1. & C. de inutilib. stipulationibus*: & scripta ibi, & ad *l. si pupillus 127. ff. de ver. obl.*

Ut legatorum, seu fideicomm. servandorum caussa caveatur. TIT. III.

Hæc cautio vulgaris dicitur in *l. filiusfamilias miles 114. §. iidem principes rescripserunt, sup. de leg. 1.*

L. legatorum nomine 1. §. Bellissime quæritur) vide scri- E pta ad *l. si stipulatus fuerim illud, aut illud, quod ego voluero 76. inf. ff. de ver. obl.*

L. Postquam heres ab hostibus captus est 5. §. 1. Apud quem ut sequestrem) vide scripta ad *tit. C. de probib. sequestrat. pecun.*

Ut in possessionem legatorum, vel fideicommissorum servandorum caussa esse liceat. TIT. IV.

Sciendum est heredem debere cavere iis, quibus legatum est in diem. Hæc dicitur vulgaris cautio in *l. filiusfamilias miles 114. sup. ff. de leg. 1.* Hæc cautio remitti testamento potest ex constitut. Divi Marci.

L. 1. Adhuc tamen benigne) Quasi dicas, ipso jure non dari condictionem.

§. pen. Ejus cui legatum) Sic Flor. male, *legend. si cui.*

Simi-

Similis error est in *l. heredis aditio* 7. §. *ult. sup. quando dies legat. vel fideicom. cedat.*

L. 5. *Qui prior*) Et generaliter creditores chirographarii simul omnes concurrunt, id est, nec temporis ulla habetur ratio. Secus fit in hypothecariis, si chirographarii sint ejusdem tit. nam si sint diversi tit. creditores, ut unus legatarius, alter creditor, is præfertur, qui prævenit.

§. *Imperator Antoninus. Si post sex menses*) vide caput 16. de præscript.

L. 11. *In possess. ejus missus fuerit*) Flor. in possessionem ejus factus fuerit. Vide scripta ad titulum *C. ad Senatusc. Maced.*

AD LIBRUM XXXVII.

De Bonorum Possessionibus. TIT. I.

L*Ex* 1. *Itemque dominium*) Possessionis scilicet: nam prætor dominum non facit, aut heredem, sed possessorem, vide notata & scripta ad *l.* 4. *C. de prob.*

L. 3. §. 1. *Magis quam corporis*) Magis hic sumitur συγκριτικῶς, ut in *l. jubere, sup. de jurisdict.* Non enim negamus ideo, quod & corporis sit, vide scripta ad *l.* 5. §. 1. *& l.* 6. *sup. de leg.* 1. & cap. pen. lib. 2. Obser.

L. 7. §. *ult. dies*) Et hoc casu solo patris scientia filio nocet.

L. 10. *Ante apertas tabulas*) Quo tempore petere quidem poterat bon. possess. secundum tab. non tamen adire ex *l. Papia, l.* 1. §. *sufficit, inf. de bonor. poss. secundum tab.* Hodie vero licet adire ante apertas tab. §. *in novissimo, C. de caduc. toll.*

De bonor. possess. contra tab. TIT. IV.

L. 1. §. 6. *Vers. deportatos enim*) vide similes casus in scriptis ad *l.* 121. §. *in insulam, inf. de ver. oblig.*

L. 3. §. *Si emancipatus, eumque exheredare*) Filium scilicet.

L. 5. *Prætorem decernere*) Ergo bonorum possessio est decretalis.

L. 8. §. *Si quis emancipatum, sed in extraneo*) vide scripta ad fin. *tit.* 22. *Frag. Ulp.*

§. *ult. in fin. sive in adoptionem datus*) vide scripta ad *l.* 2. *C. quod cum eo.*

L. 18. §. 1. *Tam legati, quam fidei.*) vide scripta ad *l.* 2. *sup. de his quibus ut indign.* & ad *l.* 5. §. *si pater,* illo titulo.

Sed & mortis caussa) Huic legi in fine obstat *l.* 5. §. *qui mortis, sup. de his quib. ut indig.* ubi dicitur, eum qui falsum & inofficiosum testamentum dicit, non repelli a donat. caussa mortis. Cur repellitur qui petit contra tabulas? Ratio differentiæ est, quia qui petit bon. possess. contra tab. hic etiam successionem obtinet, & ideo privari debet donatione, quæ est instar legati, quia evertit tabulas, & quidem ab effectu. At qui accusat testamentum, nihil obtinet. Et ideo hoc illi saltem indulgetur, ut retineat donationem caussa mortis, hoc colore, quasi illa non pendeat ex testamento quæratur, quod frustra acquisivit.

L. 19. *Contra legem esse*) Flor. *contra lignum*, id est, contra testamentum. Etiamsi nullus ex eo adeat. Sic Juvenalis dixit lignum pro chirographo.

De legatis præstandis contra, &c. TIT. V.

L. 3. §. *Hoc autem. Sed cui honor. hab.*) Legatum est honor.

L. 5. §. *Si quis contra. Ordinariam bon. possessionem*) Id est Edictalem.

Carbonianam) Id est, decretalem.

§. *Non solum si*) vide scripta ad *l.* 2. *sup. de his quibus ut indign.*

L. 20. *Si filius emancipatus.*) Ex hac Græci lib. 47. Βασιλ. tit. 3. hanc differentiam colligunt, quod ab intestato alio sint jure legata, seu fideicommissa, alio donationes caussa mortis: Nam donationes caussa mortis, instar legatorum sunt, si donator testatus decesserit, ab intestato do-

A nationes caussa mortis non sunt instar legatorum, vide scripta ad Rub. *sup. de leg.* 1. sed tunc potius comparantur contractibus.

De collatione bonorum. TIT. VI.

L. 1. §. *Quamvis autem*) vide scripta ad *prin. tit. C. pro soc.*

§. *Nec castrense. Hoc enim præcipuum esse*) ἐξαίρετον.

L. 2. §. *ult. in fi. actio detur*) Id est, auctio, sic in *l. si existimans, inf. de usurp. & usucap.* Flor. & apud Ulp. *in Fragm. tit.* 22. vide scripta ibid.

L. 4. *Filium*) Conjunge *l. bonorum* 208. *inf. de verbor. significat.*

L. ult. Interim cessat coll.) vide not. & scripta ad *l.* 5. §. *ult. sup. de reb. dub.*

De conjungendis cum emancipato lib. TIT. VIII.

B *L.* 1. *Suo nomine*) Sic in *l.* 2. *sup. de petit. hered.* id est, directo & principali nomine, vide scripta & notata ad *d. l.* 2.

L. 3. *Id caput edicti*) vide not. ad *l.* 1. *si pater, inf. tit. prox.*

De ventre in possess. mittendo. TIT. IX.

L. 1. §. *si filius in adoptionem mittetur venter*) vide not. & script. ad *l.* 5. *quidam relegatus,* §. *ult. sup. de reb. dub.*

§. *Si pater ex novo edicto*) Permisit Hadrianus Juliano perpetui edicti Prætoriani conditori, ut & Justinianus Triboniano, ut de suo quoque adderet, quæ viderentur, quod & fecit, & hæc dicuntur nova edicta, novæ clausulæ, *l. qui duos, sup. de conjung. cum eman. liber.* vide scripta ad *l. pen. C. de cond. indeb.*

De Carboniano edicto. TIT. X.

C *L.* 3. §. *ult.*) Hæc autem possessio decretalis est.

Ordinariæ) Id est, edictales.

De bon. poss. secundum tab. TIT. XI.

L. 1. §. 1. *Sed supremas*) vide not. ad tit. 23. *Frag. Ulp.* §. *sufficit.*

§. 2. *Nec enim opus est aper.*) Non poterit tamen adire ex l. Papia, *l. in bonorum, sup. de bon. possess.* Hodie etiam licet adire ante apertas tabulas, §. *in novissimo, C. de caduc. toll.* vide scripta ad *l.* 1. *sup. de juris & facti ignor.*

L. 5. *Bonorum possessionem accipere*) vide not. & scripta ad *l.* 5. *quidam relegatus, sup. de reb. dub.*

Si a parente quis manumissus sit. TIT. XII.

L. 1 §. *Si parens vel*) vide scripta ad *l.* 107. *inf. de ver. oblig.*

D *Ne judicia ejus inquietet*) Idem est in patrono, *l.* 3. §. *sed etsi non mortis, inf. de bonis libert.* Idem in filia, quæ jussa est esse contenta dote, vide scripta ad *l.* 26. *inf. de ver. oblig.*

L. 4. *Stipulabitur de filio*) vide scripta ad *l.* 107. *de verb. oblig.*

L. *ult. Necessitatem solvendæ pietatis*) Patria potestas leviori vocabulo dicitur pietas, ait Charisius. Heic quidam emendarunt, *potestatis*, pro *pietatis*, male Tertullianus in Apolog. cap. 34. *Gratius est vocabulum pietatis, quam potestatis.* Patria potestas dicitur in pietate consistere; vide etiam scripta ad *l. quidam* 132. *inf. de verbor. oblig.*

De jure patronatus. TIT. XIV.

L. 7. *Divus Vespasianus*) vide num Vespasianum pro Hadriano scripserit, sicut in *l.* 2. *C. de ædific. priv.* vide

E not. ad eam. Nam ut in *l.* 1. *C. si mancip. ita venierit*, libertatis auctor est Hadrianus, sic etiam verisimile est in l. 2. quæ idem continet, quod hæc lex, eundem auctorem esse, vide scripta ad eum titulum.

Et si prostituta esset) Hanc l. male accipit Accursius. Rectius sic Græci lib. 49. Βασιλ. tit. 9. & si prostituta esset, a secundo emptore scilicet, vide scripta ad tit. C. *si mancip. ita venierit.*

De obsequiis a liberis, & libertis, &c. TIT. XV.

L. 2. *in fin. Interdictum quoque unde vi*) Criminaliter scilicet: at post civiliter.

L. 6. *Nec servi corrupti agetur*) Quæ actio famosa est, ut colligitur ex *l. nec quicquam, sup. pro soc.* vide scripta ad fin. C. *eod. tit.*

L. 10. *Nullum jus libert. cauſſa*) vide ſcripta ad *l.* 107. A *inf. de ver. oblig.*

AD LIBRUM XXXVIII.

De Operis libertorum. TIT. I.

L*Ex* 7. *ut jurisjurandi*) Alias ex jurejurando nulla naſcitur obligatio: vide not. ad *Rub. inf. de ver. obl.*

L. 8. *Peti poſſe partem operæ*) Id eſt, partem æſtimationis operæ.

L. 9. *Operæ*) vide not. ad *l. nemo, de duob. reis conſtit.*

Nec cuiquam alii) Idem in *l. ſi non ſortem*, §. *libertus, ſup. de condict. indeb.* Officiales operæ promitti non poſſunt, niſi patrono: ſi alii promittantur, nihil agitur, B nec promitti poſſunt adjectionis cauſſa, ut in exemplo §. *ult. l. ſeq. patrono, aut Lucio Titio, &c.*

L. 11. *Nihil autem intereſt*) vide not. ad *l. hæ operæ, inf. eod.*

L. 15. *Libertus, qui poſt*) Con. *l. cum Stichus, inf. de ſolut.* vide notata ad eam, & ſcripta ad *l.* 54. *inf. de ver. oblig.*

§. 1. *Operar. numero dividi*) Solo juris intellectu, non facto.

L. 22. *Cum patronus*), vide ſcripta ad *l.* 48. *inf. de ver. oblig. juncta l. nemo, inf. de duobus reis*, quæ omnes ſunt ex libro 22. Digeſtorum Juliani. Docent in eo libro Julianum tractaſſe de operis libertorum, eaſque cum aliis operis contuliſſe: vide not. ad *l. nemo*.

L. 26. *Ut acquieſcere eos*) Argumento hujus loci tra- C dunt, poſt meridiem longis diebus etiam invito locatore iis, qui operas ſuas conduxerunt, ſine damno mercedis licere meridiari: vide cap. 2. de præſcript.

L. 30. *Quam ſit æquum*) vide ſcripta ad *l.* 43. *inf. de ver. oblig.*

L. 31. *Etiamſi ex ſua volunt.*) Idem in *l. creditor*, C. *de uſur.* Sed obſtat *l.* 1. C. *de fideicommiſſ. & l.* 6. *ſup. de uſur.* vide not. ad eas ll. & ſcripta ad tit. C. *ut act. ab heredibus, & contra heredes incipiant.*

L. 34. *Interdum*) Vide not. ad *l. ſcribit*, §. *ult. ſup. de auro & arg. leg.* De argumento legis vide ſcripta ad *l.* 6. *ſup. de leg.* 1. & Obſer. 2. cap. pen.

L. 35. *Liberta major quinquaginta annis*) vide cap. 32. de præſcript.

L. 36. §. *ult. Expromiſſorem*) Expromittere eſt pro alio D promittere novandi animo, *l. & eleganter*, §. *ſervus, ſup. de dolo, l. ſi poſt, de condict. cauſſa data, l. debitor, de jure dot.* vide ſcripta ad *l.* 5. §. *ſatis acceptio, inf. de ver. oblig.*

De bonis libert. TIT. II.

L. 3. *Etiamſi jus annulorum*) Conjunge *l.* 2. *ſup. de ann. leg. & l.* 16. *inf. de ver. oblig.*

§. *Si patronatus, verſ. ſi tamen.*) vide ſcripta ad *l.* 100. *inf. de ver. oblig.*

L. 4. *Nullius eſſe libertum*) Niſi Acherontis, Plutonis, aut Orci, Ulpian. *in Frag. tit.* 2. Idemque dicendum de directo manumiſſo.

L. 14. *Lib. capitis accuſaverit*) vide not. & ſcripta ad *l.* 9. *ſup. de his quib. ut indig.*

§. *Si patroni filius*) Hic §. obſtat *l.* 5. §. *ſunt qui, ſup. de his quæ ut indig.* Dicendum, inter has duas ſpecies E magnam eſſe rationem differentiæ. Advocatus repellitur a teſtamento, quod ſua advocatione improbavit: at non repellitur a ſucceſſione ejus, cujus accuſationi adfuit: nam non ideo videtur jus ſucceſſionis reprobaſſe, aut remiſiſſe, quia non agebatur de illa ſucceſſione: vide ſcripta ad *d. l.* 5.

L. 16. §. *Si quis bonorum*) vide ſcripta ad *l.* 2. *ſup. de his quæ ut indig. auf.*

§. *Dabimus: pretio ejus patrono prælegato*) Domino prælegatur potius pretium ſervi ſui: vide not. ad *l. Fabius ſup. de pact. dot.* & ſcripta ad *l.* 9. *ſup. de reb. dub.*

L. 28. *Aut fugerint*) Nam qui fugit fere ſe accuſat, ἑαυτῷ κατήγορος γίγνεται, Novell. 53. vide ſcripta ad *l.* 3. *C. de reb. cred. & jurejur.*

L. 50. *Vel tacita pactione*) Plinius in initio libri quinti epiſtolar.

De libertis mancipum, & aliarum univerſitatum. TIT. III.

L. 1. *Mancipibus plenum jus*) vide Ulpianum in *Frag. tit.* 22.

Si quid in fraudem patroni factum ſit. TIT. V.

L. 1. §. *Si quis in fraudem, & in re quidem diſtracta*) Eadem electio datur in *l.* 2. C. *de reſcind. vend.* vide ſcripta ad eam.

§. *Sed ſi rem, vel vicinitatis*) L. *quod ſæpe, ſup. de contr. empt.*

§. *Si cum ſervo: an intra annum*) vide cap. 20. de præſcriptionibus.

L. 3. §. 1. *Hæc actio in perpetuum*) vide cap. 30. de præſcript.

§. *Patronum: volentem Faviana*) Hinc collige ad eandem ſpeciem non pertinere actionem Favianam, & Calviſianam: Nam Faviana datur teſtato liberto, Calviſiana inteſtato, ut & innuit *l.* 1. C. *eodem*.

Si tabulæ teſtamenti nullæ exſtabunt unde liberi. TIT. VI.

L. 1. §. *Si heres inſtitutus, ab inteſtato rem habet.*) Idem in *l. ult. ſup. de his quæ in teſtamento delentur*, ſed obſtat *l.* 12. *ſup. de his quæ ut indign.* ubi fiſcus vocatur. Dicendum, id procedere, ubi ea fuit mens teſtatoris: Quod apparet, ſi totum teſtamentum induxit, aut incidit. At cum heredis tantum nomen induxit, illius tantum odio id feciſſe videtur, ut maluerit fiſcum ſuccedere. Fiſcus omnia onera agnoſcet, quæ non ſubirent legitimi: vide ſcripta ad *d. l.* 12.

Unde cognati. TIT. VIII.

L. 1. §. 1. *In gloſſ. Lex hæc*) Adde ad fin. Sic Paulus *lib.* 3. *Sent. tit. de l. Faviana.* Lex ut apud Cicer. lex annua, apud Varr. lex prætoria, id eſt, edictum prætoris, quale eſt hoc.

L. 3. *Intra* 100. *diem*) vide cap. 15. tit. de præſcript.

L. 9. *Octavi gradus*) Sic in §. *ult. Inſtit. de ſucceſſ. cognat.* uſque ad decimum: vide not. ad *l. non facile, inf. de gradib.*

De ſucceſſorio edicto. TIT. IX.

Hujus edicti duæ ſunt partes. Primum enim continet tempora petendæ bonorum poſſeſſionis, ut parentes & liberi petant intra annum, ceteri intra centum dies, quibus ſcierint potuerintque. Nam hæc tempora ut cretionum, & aditionum ſunt utilia, non continua. Alterum continet, ut inter bonorum poſſeſſores ſit ſucceſſio, id eſt, ut in locum ejus, qui bonorum poſſeſſionem repudiavit, vel omiſit, alter ex ſequenti gradu ſuccedat, & ex hac parte detur ſucceſſorium edictum, vide ſcripta ad *l.* 1. *ſupra de jur. & fact. ignor.*

L. 1. *Unuſquiſque enim*) vide ſcripta ad *l.* 7. *ſup. de leg.* 1.

§. *Si intra centeſ. diem.*) vide cap. 15. de præſcript. At decretalis bonorum poſſeſſio eodem momento defertur, & acquiritur, id eſt, dum decernitur, defertur ſimul & acquiritur, nec eſt medium tempus, quo poſſit repudiari. Edictalis vero alio tempore datur, alio acquiritur, & medio tempore repudiari poteſt: vide ſcripta fuſius ad *l.* 7. *ſup. de leg.* 1.

§. *Largius eis præſtitui annum*) vide c. 20. de præſcrip.

De gradibus, & affinibus, & nominibus eorum. TIT. X.

Gradus cognationis, eſt differentia, aut nota intentionis, aut remiſſionis cognationis, ut quo potiores fuerint gradus, eo intentior ſit cognatio, quo plures eo remiſſior.

L. 4. *Septimum gradum quis excedit*) Septimo gradu apud Romanos definit cognatio, quia ut ait hic Modeſtinus, vita cognatorum ulterius conſiſtere poſſe non videtur, ſi autem ſimul vita non conſiſtit, jure Romano non ſunt cognati. Quæ ratio in limite directo vera eſſe poteſt; nec enim fieri poteſt, ut ſimul vivant pater & ejuſdem trinepotis filius. Item vera eſt in his perſonis, & lineis tranſverſis. In his, quæ nullam habent aſcendentium, aut deſcendentium rationem, falſa eſt ratio hæc: hi enim & centeſimo gradu vivere ſimul poſſunt. Paulus in *Sentent. eod. tit.* eandem adfert rationem, quam Modeſtinus. Et præterea hanc, quia ulterius nomina co-

cognatorum non inveniuntur, quæ ratio inanis est: Nam & inter fratris filios, qui sunt tertio gradu non inveniuntur nomina. Ex eo, quod prætor (*l. 1. sup. unde cognati*) non defert bonorum possessionem unde cognati ultra 7. gradum: puto verum esse putasse eum septimo gradu eam finiri. Videtur vera Isidori ratio lib. 9. cap. 6. Quia per multos propaginum ordines decurrens cognatio sensim, desinit septimo grado. His opponitur *§. ult. de success. cognat. & l. 9. sup. unde cogn.* ubi dicitur, octavi & decimi gradus agnato deferri bonorum possessionem. Dicendum octavi, aut decimi gradus agnatum non esse cognatum, & ulterius patere agnationem, quam cognationem. Nam agnatio cum civile quoddam inventum sit, & respiciat magis familiam, quam sanguinis communionem, non ita sensim per multos propaginum ordines debilitatur, ut cognatio. Itaque Modestinus hoc dixit cum de naturali cognatione, non cum de civili.

L. 8. Servius) Quod attinet ad nuptias contrahendas, eadem est ratio hujus impropriæ affinitatis, quæ veræ. Hic nihil obstant ll. seqq.

L. 9. Paulus lib. 4. Sent.) Non exstat hodie apud Paulum.

Stemmata) Inepte quidam emendant Schemata. Stemma nihil aliud est quam ocularis descriptio, & dispositio omnium graduum cognationis cujusque familiæ. Persius 3. Sat. Plinius lib. 35. Seneca lib. 5. epist. epistola 45. Idem lib. 3. de beneficiis cap. 28.

In duas lineas) Id est series graduum.

Ex superiore autem vero) Id est, Ex superiore linea directi limitis.

Et secundogradu) Sc. lineæ superioris directi limitis, id est, ex gradu, qui habet avum inscriptum.

L. 10. Et adfinium nosse) Legendum, *& affines*, vide scripta heic, qui sint affines, & quomodo appellentur. Græci vero ut cognationis, sic & affinitatis gradus numerant.

L. Judiciorum publicorum) Julia.

§. Nunc singulos gradus primo) Nullus est primus gradus a latere, & ideo transversus gradus incipit a secundo, *l. 1. sup. eod.*

§. Secundo gradu 12.) Id ideo, quia secundus gradus, qui continet 4. personas, duplicatur. Duplicato numero additur numerus accrescentis gradus fratrum & sororum, qui continet 4. personas, nempe fratrem consanguineum, fratrem uterinum, sororem consanguineam, & sororem uterinam. Ideo autem vocamus gradum accrescentem, quia ex personis non duplicatur, sed illis duplicatis adjungitur.

Sed hic) Id est, communis frater, consanguineus & uterinus.

Pone me fratrem habere) Hoc sic accidere potest, si pater meus transierit ad secundas nuptias, me prius genito, & duxerit viduam habentem quoque filios: filii qui nascentur ex illo matrimonio, erunt illius fratres consanguinei, & iidem filii ex noverca prius geniti, erunt fratres uterini, mihi vero nec cognati erunt. Ponatur exemplum in Augusto ex Suetonio. Augustus duxit Liviam, quæ fuerat uxor mortui Neronis. Livia ex Nerone susceperat Tiberium, Augustus autem ex Trebonia susceperat filiam Juliam: Augustus autem & Livia ex eo matrimonio simul habuere filium, qui post mortuus est.

§. Tertio gradu personæ continentur 32.) Hoc constabit duplicatis personis, & addito numero accrescentis gradus.

Patruus) Græce *πατρῷος*, ut tradit Justin. *eod. tit. Instit.* & Julius Poll. in Onomastico, vel *πατράδελφος*. Promiscuo autem verbo patruus, & avunculus dicitur Θεῖος.

Ego tibi patruus sum) In postrema specie.

Et tu mihi) In prima.

Sibi invicem patrui sunt) Id est, uterque utriusque patruus est.

Invicem amitæ) Inter hos omnes Græci auctoritate Basilii Magni prohibent nuptias, ut scribitur in lib. Basil.

Avunculus) Græce *μητραδελφὸς μητρῷος*, vel *θεῖος*.

Alter alterius filiam) Hi sunt congeneri *συγγάμβροι*.

Amitæ, Græce *πατραδελφὴ*, vel *θεία*.

Matertera) Quasi mater altera *μητραδελφὴ*, *τηθὶς* Justiniano.

Nomen speciale cognat. habere) Paulus ait, fratris sororis filios, filias proprium nomen non habere. Isidorus tamen lib. 9. Etymolog. cap. 6. scribit, eos dici fratueles. Origenis vetus interpres in cant. Salom. sic vertit *ἀδελφιδῆν*, & Haloander in 18. can. Apost. ubi est si quis *ἀδελφιδῆν* duxerit, male vertit, *consobrinam*. Vertendum fratris filiam. Nondum inter consobrinos prohibitæ fuerant nuptiæ. Sic alii male vertunt *ἀδελφιδῆν* neptem, ex communi Gallorum errore, ut & notavit Sigonius.

§. Quarto gradu personæ) Quartus gradus quinquies reperitur. Singuli a. gradus continent sexdecim personas, quinquies autem sexdecim efficiunt 80. Vel sic, duplica 32. & adde numerum accrescentem, qui est sexdecim personarum, rursus octuaginta fient.

Fratres patrueles) Hos Cic. vocat simpliciter fratres lib. 1. Ep. & 6. Verr. & Terent. in Phor. Filium duorum fratrum: Interp. lxx. vertunt, *ἀνεψιόν*, ut & Plato, & Aristoteles in Polit. Sozomen. in hist. Eccles. ait, Julianum fuisse *ἀνεψιὸν* Constantini, sed eos recentiores Græci, hoc verbo neglecto, vocant *ἐξαδέλφους*, quod verbum Atticis inusitatum esse tradit Budæus, & Phryn. Eo tamen utuntur Græci in concilio Constant. ubi primum inter consobrinos prohibitæ fuerunt nuptiæ.

§. Quinto gradu personæ cont. 192.) Recte 192. Male Flor. 184. ut recte animadvertit Baro ad *tit. de gradibus Institut.* Nam in quarto gradu sunt octo personæ, quæ duplicatæ erunt 160. quibus adde numerum accrescentem, nempe 32. fient 192. personæ. Propius sobrino sic dictus, quia uno gradu propius me attingit, quam is, qui est tantum Sobrinus. Sobrinus enim est filius propioris Sobrini. Filius consobrini mei potest appellari propior sobrino, ut in *l. 2. C. unde legitimi*.

§. 6. Invicem huic illi Sobrini) Sobrini sunt duorum consobrinorum filii: Sobrinus proprie dicitur (ut Ælius Gallus apud Festum definit) Patris mei consobrini filius, filia.

Consobrinorum nepotes neptesve sunt) Hi in veteribus stemmatib. appellantur Sobrini, aut Sobrinæ loco.

§. 7. gradu) Paulus hoc 7. gradu definit, quia illo apud Romanos cognatio finitur. Cur autem eo gradu finiatur, vide not. in *l. non facile, sup. eod.*

§. ult. in fin. computabuntur) Collecta summa omnium personarum, omnium graduum simul confusa, efficit 1792. personas.

Quibus non competit bonorum possessio. TIT. XIII.

L. 1. Si dominus dolo fecerit) Idem traditur in *l. 1. §. 1. sup. si quis aliq. testari prob.* Sed obstat *l. 5. §. si servum, sup. de his quæ ut indig.* vide solut. in notat. ad d. l. 1. & scrip. ad d. l. 5.

Quis ordo in possessionibus detur. TIT. XV.

L. 2. Utile tempus) vide cap. 3. de præscript. & scripta ad fin. *tit. 22. Frag. Ulp.*

§. 1. Sed non sessionum) Hæ dies dicuntur *βηματικαί*.

L. 3. Circa tempora) Hæc pertinet ad successorium edictum, estque conjungenda cum *l. 1. sup. de jur. & fact. ign.* quæ eodem pertinet, vide scripta ad d. l. 1. cum enim proposuisset Paulus tempora petendæ bonor. possessionis currere ignoranti, iis subjecit hac in re, scientiam patris non obesse filio, cui defertur possessio, si ipse ignoravit.

Ignoranti filio non nocet) Excipitur unus casus, quo pater scilicet filio bonorum possessionem petere potest, si filius sit infans, *l. servus, §. 1. & ult. sup. de bon. poss.*

De suis & legitimis heredib. TIT. XVI.

L. 1. §. 1. Rescriptum) A Severo & Antonino *l. 1. C. de capt.*

L. 2. vers. agnati autem sunt) Sic etiam definiuntur apud *Ulp. tit. 26. & tit. 11.* in quæst. de tutorib. quia tutela virile munus est. Sic hic, quia agnata agnato intestato

[A] ex l. Voconia heres non est, vide scripta ad *d. tit.* 11.

L. 3. §. *ult. Qui* 182. *die*) Hi attingunt 7. mensem, vide cap. 10. de præscript.

Hippocrates) Hippocrates 270. dies accipit pro novem mensib.

L. ult. Pater) Idem in *l.* 3. *C. de collat.* vide scripta ad *l.* 26. *inf. de ver. obligat.*

Ad Senatusconsultum Tertullianum, & Orphitianum.

TIT. XVII.

L. 1. §. *qui operas, ex Senatusconf. Orphitiano*) Nam hic nec legatum, nec hereditatem, nec fideicommissum capere poterat, nisi alimentorum nomine, stricto jure, *l.* 16. *inf. de interdict. & releg.* vide scripta ad §. *in insulam*, *l.* 121. *inf. de ver. obligat.*

§. *Capitis minutio salvo statu contingens*) Minima.

[B] *L.* 6. *In fin. usque ad annum*) vide cap. 20. de præscript.

Quia extensiva sunt) id est, παρατατικὰ, vide scripta ad *l. si quis stipulatus, inf. de ver. oblig.*

AD LIBRUM XXXIX.

De Operis novi nuntiatione. TIT. I.

LEx 1. *hoc edicto*) Male Accursius edictum pro interdictum accipi putat: nec enim existimaris his vocabulis nostros abuti.

§. *Nunciatio fit*) vide scripta ad *l.* 2. *C. per quas pers.*

L. 5. §. *Qui opus novum nunciat: jurare*) vide scripta ad *l.* 9. *C. de reb. cred. & jurejur.*

L. 6. *& ideo neque except.*) vide scripta ad *l.* 19. *C. de probat.*

[C] *L.* 20. §. 1. *Tamen contra interdictum*) Legend. *edictum.*

Vers. nonnulli) Hoc non tam interdictum, quam actio in factum. Ideo legendum, ut Flor. nonnulli putant, in factum esse dandam, quam interdictum, elliptice, id est, potius esse dandam in factum actionem, quam interdictum illud restitutorium, non in eum scilicet, qui opus novum contra nunciationem fecit, sed in heredem ejus. Nam hic versus a præcedenti non debuit divelli.

L. 21. *vers. & dolo malo subjicitur*) vide scripta ad *l.* 5. *inf. de ver. obl.*

§. *Idem dicit, adjiciendum*) vide scripta ad *l.* 4. §. *ult. inf. de ver. obl.*

In fine. Ad operis enim quantitatem) vide scripta ad *l.* 83. §. *datam, inf. de ver. obligat.*

[D] *De damno infecto, & suggrundis, & protectionibus.*

TIT. II.

Damno infecto) Futuro, *l.* 2. *inf.* stipulatio damni infecti vice actionis alteri vicino præstatur, qui promittit, si quod ob eam rem, quod ædificatum sit, vel factum aliquid, datum damnum sit, id se præstaturum, vel restituturum, si labe, aut vitio ædium damnum datum sit. Vide scripta ad *l.* 4. §. *ult. inf. de ver. obl.*

L. 1. *Ideo magistratib. municipalib.*) vide scripta ad *l.* 1. *sup. de jurisdict.*

L. 4. §. 1. *Cetera suæ jurisdictioni reservavit*) Hinc colligunt, (*) non esse jus municipalib. magistratib. capiundi pignoris. Idem docet *l. nominatori, C. de pignor.* ut nec judicibus datis. Solis Romani pop. magistratibus jus est pignoris capiendi, aut in provinciis præsidis, qui eos [E] judices dederunt.

L. 8. *Capere possit*) necessaria ergo est usucapio ut dominium acquiratur. Unde constat, prætorem non facere dominum. Idem indicant *l.* 5. *l. si finita*, §. *Julianus*, & §. *si de vectigalib. inf. eod.*

L. 13. §. *Qui damni infecti*) vide scripta ad *l.* 9. *C. de reb. cred.*

L. 15. *Si vero per errorem*) Opponitur *l.* 115. *inf. de ver. obligat.* ubi die per errorem omisso non valet stipulatio. Idem quod in hac l. dicitur etiam in *l. de die, sup. qui satisdare cog.* sed hæ stipulationes damni infecti, & judicio sisti sunt prætoriæ, solemnes, & vulgares. Illa habet [A] diem solemnem, in quem caveri solet: hæc habet eum diem, quem actor elegerit, in cujus potestate est, quando agat. At stipulatio conventionalis, de qua agitur *d. l.* 115. non est talis, non est judicio sisti: sed certo loco sisti: non est vulgaris, & ideo, si cum id ageretur, ut promissor se certo loco sisteret, nec dies adjectus sit, nihil actum censetur, vide scripta ad *d. l.* 115.

§. 1. *In annos* 10.) vide cap. 26. de præscript.

§. *Non autem, cum justa caussa videtur*) Sic in *l. prætoris*, §. 1. *sup. eod.*

§. *Si qua in pigneratitio credit.*) Huic opponitur chirographarius creditor, qui & προσωπικὸς dicitur, cui nullum est appositum pignus.

§. *Si de vectigalibus*) vide not. ad *l.* 1. *sup. si ager vectig.* Idem dicitur in *l. cum postulassem*, §. *ult. inf. eod.* vide [B] scripta ad *l.* 6. *C. de obl. & act.* De hoc §. vide fuse scripta ad *pr. tit. C. de jure Emphyt.*

In gloss. Si de vectigalib.) Adde, prima hæc Accursii interpretatio recta est, ceteræ falsæ sunt: incipe ergo delere glossam ab his verbis: *Vel secundum m. &c.* usque ad finem. Pessime vero omnium Budæus (*mittendum in possessionem*) ex primo decreto, ex quo non fit possessor, sed in possessionem tantum.

Dominium capere) Id est, usucapere.

Possidendo potest) ut Emphyteuta, *l. cum sponsus, inf. de public.*

Si municipes non caverint) Si civitas teneat prædium vectigale, puta finito tempore, aut quod ad civitatem devolutum sit commissi jure.

Per longum tempus acquiri) Ergo usucapio dominum [C] facit, non prætor, atqui prædium civitatis usucapi non potest, *l. usucapionem, inf. de usucap.* Verum hoc prædium, quod me prætor jussit possidere, quodammodo desiit esse civitatis, & meum fit jure prætorio.

L. 20. *In fin. quia usitata stipulat.*) id est, stipulatio fructuaria. Sic sæpe in titulo *usufructuar. quemadm. caveat.* Vide scripta ad *l.* 4. *inf. de ver. oblig.*

L. 24. §. *Servius quoque, quæ vim habet divinam*) θεοβίαν. Sic Gell. lib. 9. cap. 11. vide not. ad *l. si merces*, §. *vis major, sup. loc.*

L. 32. *In glos. judicio societatis*) Si in societate tecum permaneam.

Vel communi dividundo) Si velim distrahi societatem.

L. 34. *Justa retentio pignoris*) Aliud est in oblatione, vide scripta ad *l.* 10. *C. de pign. act.*

[D] *L.* 43. §. 1. *Repromisit idemque stipul.*) Florentini: *repromisit, adeoque restipulatus est.* Restipulari est vicissim stipulari ab eo, qui quid promisit.

L. 44. §. 1. *damni infecti*) idem in *l. si finita*, §. *si de vectigalib. sup. eod.*

In possessionem missus) Ex primo decreto scilicet.

Non recte hæc) vide scripta ad *l.* 6. *C. de obl. & act.*

L. 46. *Ad curatoris Reip.*) Curator Reipub. est quasi judex, & censor rerum, quæ ad civitatem pertinent. Unde λογιστὴς dicitur, *l.* 3. *Cod. de modo mulctarum*, & δοκιμαστὴς: Pertinet hoc ad præsidis offic. *l.* 8. *sup. de ædif. priv.*

In gloss. Ad tempus, quod non placet) Dele ea verba, & dic: Recte Martinus de quadrimestri, & centesimis usuris, ut & quæ de oratione Divi Marci.

[E] *L.* 47. *Si contignatio*) vide *l. si cui ædes, sup. de leg.* 3. cujus species huic similis est, nisi quod agitur de conclavi posito super contignatione, in illa deposito super concameratione.

L. ult. Martianus libro singulari de delatoribus) delatores sunt, qui fisco deferunt caduca.

Præstent) Fisco scilicet.

Ad opus autem publicum) vide scripta ad *l. cetera, sup. de leg.* 1. & ad *l.* 2. *C. de ædif. privat.*

De Publicanis, & vectigalibus, & commissis.

TIT. IV.

De publicanis, vide scripta ad *l.* 16. *inf. de ver. obl.*

L. 1. *Sine noxæ deditione*) vide scripta ad titulum Codicis, *vectigalia nova institui non posse.*

§. 1.

(*) *Vide Merill. Variant. ex Cujac. lib.* 1. *cap.* 43.

§. 1. *Qui publico fruuntur*) Id est, vectigali, *l. ut in conductionibus, sup. pro soc.* Cic. in Anton. de provincia consulari, & in Epist. ad Q. fratrem. Hor. 1. Epist. vide scripta ad *l.* 15.

Et omnes, qui quid a fisco) vide scripta ad *tit. C. de vectig. & commiss.* dicuntur etiam τελῶναι.

L. 2. *Nec liceat*) Hæc l. docet *leg. idemque, sup. de contrah. empt.* pertinere ad edictum de publicanis, sunt namque ex eodem libro.

L. 5. *Sed tamen absolvendus*) Obstat *l.* 84. *inf. de ver. obl.* sed hic id fit ex hujus edicti sententia, quæ pœnam infligit sub conditione, ni restitutum sit, vide scripta ad *d. l.* 84.

L. 7. *Eoque exemplo actionem*) Legend. *ex empto actionem*, vide notata & scripta ad *tit. Cod. de action. empti, leg.* 9.

Habituros) vide scripta ad *tit. Cod. sine censu, vel reliquis.*

§. *ult. Intra diem* 30.) vide cap. 10. de præscript. & scripta ad *tit. C. de vectigal.*

L. 8. §. 1. *Rem communem*) Recte Flor. *rem munem*, id est, fisco commissam, vectigali obnoxiam. Festus: *munem significare certum & officiosum*, vide scripta ad *tit.* C. nova vectigalia institui non posse.

Caussa vectigalis) Male quærit Accursius, quid sit caussa vectigalis surripere, cum ea verba caussa vectigalis sint aptanda præcedenti verbo: & delenda est integra ejus glossa in *caussa vectigalis.*

Surripuit) Male Græci vertunt τὸ κοινὸν κλεπτοτελονῆσαι πρᾶγμα. Nam non res dicitur subripi, dum fraudatur vectigal, sed ipsum vectigal.

Portiones ceteris) Sententia est, si unus rem munem, & jam fisco commissam vectigalis caussa subripuit, solus tenetur.

L. 9. §. 1. *Ad conduc. vectig. invitus*) Excipe casum §. *ult. l.* 1. *eod.* vide scripta ad *l.* 11. *C. de loc.*

L. 10. §. 1. *Non solutis*) vide scripta & not. fuse ad *l.* 3. *Cod. de loc.*

L. 11. *ut ferrum*) vide scripta ad *l.* 1. *sup. de his, quibus ut indig.*

Et salem) Salis commercio omnibus est interdictum sine persona mancipum, id est, publicanorum, qui sales conduxerunt, *l. si quis, C. de vectigal. & commis.*

Non sine per capitis) Hanc cap. pœnam *Nov.* 63. mutavit in mitiorem, vide scripta ad *tit. Cod. quæ res expor. non deb.*

§. 1. *Agri publici*) vide scripta ad *princ. tit. Cod. de jure emphyt.*

§. *Dominus, vel conductore*) Flor. *aut proreta*: vide scripta ad *l.* 1. *sup. de his, quæ ut indig.* & ad *tit. C. de naut. fœn.* Huic §. derogatur Novella Leonis 63.

§. *Illicitarum mercium*) Sic & crimen repetundarum ratione pecuniæ ablatæ in heredem transit, sic crimen de residuis, peculatus, suppositi partus.

§. *ult. In summa Bartoli, emere*) Locare.

Emerat) Redemerat.

Emptor) Redemptor.

Qui maximos fructus) vide scripta ad *tit. de fruct. & lit. exp. C.*

L. 11. *in fin. Qui publica vectigalia*) vide scripta ad *tit. Cod. de public.*

L. 15. *Cæsar*) Scripserat, *Julius Censor*. Is enim locabat vectigalia, inde l. Censoria, *l. in lege, inf. de ver. sig.* vide not. & scripta ad *tit. C. de vectigal.*

L. 16. *Qui actum domini*) id est, Domini actor fuisse. Soli autem servi actum gerunt.

§. *Quoties, sive venalia*) Opponitur *l.* 5. *Cod. de vectigal.* Dicendum, pro veteranis vectigal non præstari, nec pro ceteris rebus usurariis, sed pro novitiis tantum, vide scripta ad eam *l.* 5.

§. *Species*) Notandum, quod Jurisc. separat nema sericum, & filum a metaxa. Nam metaxa significat fila serica cruda, necdum intexta, ut conficiuntur a vermiculis, Hesychius, & vide *l. ult. C. de pig.*

A *Si propter necessitatem*) vide scripta ad *tit. Cod. de vectigal.*

§. *Sed Marcus furtum*) Legend. ut Flor. *ferrum*, id est, ferrariam habuerit, vide scripta ad *tit. quæ res expor. non debent.*

§. *Si quis professus*) vide scripta ad *tit. Cod. de vectigal. & commiss.*

De Donationibus. TIT. V.

Donatio non est contractus nominatus, vide scripta ad *l.* 2. *C. de condict. indeb.*

L. 2. §. *aliud juris*) Hunc §. intelligit Ulp. dum citat Julianum in *l. Julianus, inf. de doli except.*

L. 6. *Qui saxum*) vide scripta ad *l. permisisti, sup. de præscrip. ver.* Cum hac l. conjungenda est *l. si cum mihi, sup. de dolo*, ut monent inscriptiones. In qua traditur,

B si sumptum fecero, ut pararem ad eximendam cretam, teneri te mihi de dolo.

Saxum) Saxum est cretæ species. Plin. *lib. trigesimo quinto, cap.* 17.

L. 9. §. *pen. Donari*) Sensus est: inutilis est donatio cum is, cui donatur est incapax. Utuntur Græci hoc exemplo: si quis cui donaverit Judæo Christianum mancipium, *l.* 1. *C. ne Judæus Christ. manc.* Cujus constitutionis rationem exposuit Sozomen. lib. 3. Eccles. hist. cap. 17. & Gregor. lib. 3. epist. cap. 21. vide scripta ad *l. sed si res, sup. de legat.* 1.

L. 13. *In fine, nihil agit in sua persona*) vide scripta ad *l.* 1. *Cod. per quas person.*

L. 15. *Nisi condem. secuta sit*) Aut accusatio cœpta.

L. 24. *Supra legis modum*) vide Florent. Pandectas

C hic.

L. 28. *Hereditatem*) Similis fere est species legis 2. *Cod. de condict. ob causs. dat.* vide scripta ad eam, & ad princ. tituli C. *de hered. vel act. vend.*

L. 30. *Flor.* 29. §. 1. *in fin. Infirmare non posse*) vide scripta ad *l.* 9. *C. de oblig. & act.*

§. *ult. In totum denegandus*) Nam inhonesta illa, & præmatura donatio ita mulctatur, ut ei hereditas si obvenerit, auferatur, & fisco tribuatur, *l.* 2. *in fin. sup. de his, quibus ut indig.* vide scripta ad eam *l.* 2.

L. 32. *Flor.* 31. *Maritalis honor, & affectio*) hoc honore uxor differt a concubina, *l.* 16. §. 1. *sup. de his, quibus ut indig. l. item legatum, sup. de leg.* 3. vide scripta ad dictam *l.* 16.

§. 1. *Peculium a dote puella disting.*) hæc sunt, quæ

D dicuntur parapherna: sic & in *l.* 10. *sup. de jur. dot. Ulp. in Frag. tit.* 6.

L. Qui id quod, sed & condemnatus) vide scripta ad *l.* 9. *Cod. de probat.*

De mortis caussa donationibus, & capionibus. TIT. VI.

L. 10. *Ei cui*) Sic legatario in quemlibet casum substitui potest directo, heredi nonnisi in primum casum, si scilicet heres non erit, nisi per fideicommissum, aut nisi substituatur pupillo, aut furioso, vide not. ad *l. ut heredib. sup. de leg.* 2. & scripta ad *l. si fundum sub conditione, §. his verbis, sup. de leg.* 1.

Sub alia conditione) Qualibet in quemlibet casum.

L. 13. §. 1. *ut omnimodo ex ea*) hoc in legatis fieri nequit, eoque distant a donationibus caussa mortis.

L. 15. §. *ult. Et hoc constitutum est*) hæc verba Trib. ad-

E jecit ex *l. ult. C. eod.* Constitutum est a Justiniano scil. Hoc ita procedit, si is, qui donavit mortis caussa, testatus decesserit. Nam ab intestato mortis caussa donationes non sunt instar legatorum, *l. filius, sup. de leg. præst.* vide not. ad *l. tam is, inf. eodem*, & scripta ad Rubr. de leg. 1.

L. 19. *Nam donator huic*) Græci lib. 47. βασιλ. notant hunc locum exponendum esse ex *l. illud, in fin. eod.* quæ huic est conjungenda, ut agat ad pretium, si hoc elegerit, alioquin recte petit rem.

L. 22. *In mortis caussa donationibus*) Id merito dicit in donationibus caussa mortis tantum, non etiam in legatis: Nam donationes caussa mortis nominatim conferuntur in tempus mortis. In tempus, & conditionem incapaci

A capaci donatur, & legatur recte, l. in tempus, sup. de hered. inst., vide scripta ad l. si cognat. sup. de reb. dub.

L. 25. *Tam is qui*) Recte Græci ad hanc l. notant lib. 47. Βασιλ. tit. 3. At differentiam esse inter donationes caussa mortis, & legat. nam si testamentum fecit qui donavit, comparantur donationes caussa mortis legatis: si non fecit, non comparatur legatis: vide not. ad l. Marcellus, §. 1. sup. eod. & scripta ad Rub. de leg. 1. Id vero notant ex l. si filius, sup. de legat. præstand. vide not. ad eam.

L. 3. *Sed & dos: dotes receptitiæ*) vide Ulp. in Frag. tit. 6.

L. 35. *Senatus censuit*) Multa, ac paria SC. facta sunt circa l. Papiam: ex illis hoc unum fuit: vide not. ad l. idque, sup. de hered. inst. & scripta ad l. si fundum sub conditione, sup. de leg. 1.

§. 1. *Quasi doni datio*) Nam donatio, sine traditione non perficitur, vel mancipatione. B Unde dicitur quasi doni datio, & apud Græcos δῶρον. Varro lib. 4. Plin. lib. 31. cap. 4. Excipiuntur conjunctæ personæ, inter quas donatio perficitur nudo consensu, l. 4. C. Thе. de donat. Paul. lib. 4. Sentent. tit. de fideicom.

Quin condict. repeti) vide scripta ad l. 16. §. 1. inf. de ver. obl.

L. 37. *in fin. Alioquin & ipsum servum*) Con. l. 19. sup. eod. & eam hinc explica.

L. 39. *Si is cui*) Opponitur huic legi l. in summam, §. pen. sup. de condict. indeb. §. si res legata, Inst. de leg. Ubi dicitur, ignorantiam non excusare. Idem in l. 91. inf. de ver. obl. dicitur non excusare, quæ est ex eodem libro, quo illæ leges. Sed differentia est inter petitionem, & repetitionem. Ignorans excusatur a repetitione, a petitione non excusatur: Nam repetitiones sunt jurisgent. C dantur enim ex bono & æquo, & ideo nescientes excusantur: actione ex stipulatu strictius agitur, & ideo sciens & ignorans tenetur, vide scripta ad d. l. 91.

L. 42. *Igitur si res singulas*) Ex hoc loco Dorotheus lib. 43. Βασιλ. tit. 3. recte docet, strictas, aut arbitrarias actiones per exceptionem doli fieri bonæ fidei: vide not. ad l. 3. de except. seu præscrip.

§. ult. *Sine ulla conditione reddendi*) Flor. redhibendi.

L. ult. *ante apertas tab. test.*) Vestigium est juris antiqui ex l. Papia, de quo vide scripta ad fin. tit. Fr. Ulp.

AD LIBRUM XL.

De Manumissionibus. TIT. I. D

LEx 1. *Post 6. noctis*) vide scripta ad l. 66. infra, de ver. oblig.

Annum vicesf.) vide cap. 28. de præscript.

Qui diem supremum agit) Hæc enim momenti civilis computatio fit a die in diem: vide cap. 1. de præscriptionibus.

L. 3. *Servus*) Obstat l. generaliter, §. si quis servo, inf. de fideicommiss. libert. Dicendum, servus pigneratus directo quidem liber non fit, sed si directo sit testamento manumissus, ea libertas pro fideicommissaria habebitur, & debebitur servo, soluto pignore. Sic explicant Græci lib. 48. Βασιλ. tit. 4. Durante vero pignore, ea manumissio defendi non potest: vide scripta ad l. servum filii, §. si idem servus, sup. de leg. 1. E

Manum. non potest) Nisi consentiente creditore.

L. 4. *Conniventibus oculis*) id est, nobis dissimulantibus veritatem. Græci vertunt προσποιουμένων ἡμῶν τὴν ἀλήθειαν, l. 5. inf. vide scripta ad l. 104. inf. de ver. obl.

L. 9. *Vel id præfecto*) Urbi.

L. 11. *Servum*) vide scripta ad §. 1. l. si post mortem, sup. de leg. 1.

De Manumissis vindicta. TIT. II.

L. 2. *Annis 20. fructuarius*) Vestigium est juris antiqui, cujus meminit Ulp. in Fr. tit. 1. Simile est in l. 9. sup. de hered. inst. & l. si fructuarium, de manumiss. testam.

L. 13. *Ut intra sex menses*) vide cap. 18. de præscriptionib.

De Manumissis testamento. TIT. IV.

L. *Cum sæpius*) In fideicommissariis libertatibus spectamus novissimam scripturam. Plus favetur directis libertatibus, quam fideicommissariis, quia directæ libert. habent laxiorem voluntatem defuncti, vide scripta ad §. ult. l. 12. sup. de leg. 1.

L. 5. *In libertatibus*) Directis: vide notata ad l. 1. sup. eodem.

L. 6. *Si fructuarium*) Vestigium est juris antiqui, cujus meminit Ulp. in Frag. tit. pen. Similia sunt in l. 9. de hered. inst. & l. 2. sup. de man. vind.

L. 15. *Stichum*) Conjungenda cum l. si fundum 81. §. Stichum, sup. de leg. 1. vide scripta ad eum locum.

L. 17. §. 1. *Hæc autem scriptura*) Hinc explica l. 29. sup. de condit. & demonstrat.

L. 22. *Parem ei rationem adscripsit*) Græci in lib. Βασιλ. sic hunc locum vertunt, ἀπόδειξιν fecit, id est, ἀποχὴν, ut sæpe in Nov. vide scripta in l. ult. §. ult. sup. de leg. 1.

L. *Cum ex pluribus*) vide not. ad l. 3. §. si quis duobus, sup. de adimen. legat. & l. 37. sup. de leg. 1. & scripta ad l. 13. eod.

L. 35. *Qui utroque tempore*) At in l. verum, inf. eod. dicitur debere esse testatoris, testamenti & aditionis tempore, quod non videtur congruere: dicendum: Libertates alias cedere a morte, ut si idem liber & heres scribatur, l. si alicujus, sup. de hered. inst. vel si scribatur suus & necessarius, l. quæsitum, §. necessario, sup. de leg. 1. Alias ab aditione: sic fit, ut directo manumissos testamento alias oporteret testamenti, & mortis, alias testamenti aditionis tempore fuisse in bonis. Cur autem utrumque tempus spectamus, an ob regulam Catonianam? sic dici potest in libertate, quæ cedit a morte, in alia non. Sed hoc ideo fit, quia libertas relinquitur per vindicationem, quo modo ea tantum legantur, quæ utroque tempore testatoris fuerint, Ulp. in Frag. tit. de legatis. Ut res aliena legari nequit, sic, nec servo alieno directa libertas dari potest: libertas comparatur legato, l. Stichus servus, inf. eod. vide not. ad l. quoties dubia, inf. de reg. jur. & scripta ad l. si cognatis, sup. de reb. dub.

L. 36. *Quia nisi post man.*) vide scripta ad rub. infra, de ver. obligat.

L. 39. *Stichus*) Hæc l. intelligenda de legato vindicationis, ut Græci docent lib. 48. Nam res alienari ante Justin. non poterat per vindicationem, per damnationem poterat.

L. 41. §. ult. *Stichus intra annum*) Nam intra, significat etiam citra: vide scripta ad l. 16. §. 1. inf. de ver. obl.

L. 44. *Hirenæ sub condic.* id est, modo, ut & in l. libertus, §. Lucius, de annuis legat. cap. 4. de condit. apposit. lib. 4. decret. vide scripta ad l. 5. C. de condict. ob caussam dat.

L. 46. *Cum annorum 30.*) Hoc ideo, ut civis Romanus fiat, Ulp. in Frag. tit. 1. & 3. vide not. ad l. ex parte, §. servo, sup. fam. ercisc.

L. 54. *Qui habebat*) vide not. ad l. quoties dubia, inf. de reg. jur.

L. 56. *Si quis servo*) vide scripta ad §. ult. l. 12. sup. de leg. 1.

L. 58. *Verum est*) vide not. ad l. Servius, sup. eod.

L. 59. §. 1. *Per fraudem amovisse*) Hinc Græci lib. 48. Βασιλ. hic faciunt actionem rerum amotarum, quia hoc non est proprie furari, cum nullus sit possessor, vide scripta ad tit. C. an servus, ex suo fac.

De Fideicommissariis libertatibus. TIT. V.

L. 4. §. *eadem, & si caducis legionis*) Legendum (*) caducis legibus, vide scripta ad titulum 18. Frag. Ulp., licet Græci hoc male secuti sint, & hunc §. explicent ex l. sexta, §. quam destinat. sup. de inj. rup. irr. test.

§. *plane. Præfecti ærarii*) Ejus erat bona fisco delata, vel agnoscere, vel repudiare, Ulpian. in Fragm. tit. 1. l. edict. inf. de jure fisci.

L. 5. *Nullo modo deteriorem*) At dominus potest: vide

(*) Vide Merill. Variant. ex Cujac. lib. 3. cap. 20.

de not. ad *l. fideicommisso 2. inf. eod.*

L. 24. §. Si homini. Si modo mortis tempore, vel cond.) vide not. ad *l. Ser. de man. testam.* & ad *l. quoties dubia, inf. de reg. jur.*

§. Si petitum: quia consilium dabat heredi) Legend. ut Flor. *quia consilium dabat heredi, retinere talem servum*: quem sc. volebat alienari.

Sed cum ex præsumptione) Generaliter onus probandi transfertur in eum, contra quem præsumptio incumbit, *l. ult. in prin. supra quod metus cau.* Vide scripta ad *Rub. sup. de probat.*

§. Si quis servo) Obstat. *l. 3. sup. de manumiss.* vide solut. ad eam, & scripta ad *l. servum filii, §. si idem servus, sup. de leg. 1.*

§. Si quis alienum) vide scripta ad *l. plane si filium, §. si cui Stichus, ff. de leg. 1.*

L. 28. §. 1. In re moram esse circa) Et ideo eis usuræ legatorum, aut fideicommissorum debentur, quandiu minores 25. annis sunt. Et post impletum annum 25. desinunt deberi, nec rursus incipiunt, nisi mora fiat in personam, id est, per interpellationem: verum non est proprie mora: nam si mora esset, non desinerent deberi usuræ, aut facile recurrent illæ: ergo mora fit jure singulari: vide scripta ad *l. 39. §. fructus, sup. de leg. 1.*

§. Si pro non scripto) Ergo hoc casu legatum, quod ideo deficit, quia sit pro non scripto, accrescit cum onere. Sed hoc fit libertatis favore. Alter casus est in *l. ult. supra, de his, quæ pro non scriptis.* Hoc intelligit Justinianus in *§. in primo*, C. *de caduc. tollend.* vide scripta ad *l. 16. sup. de leg. 1.*

L. 36. §. 1. Ex caussa obesse dicitur) Addunt Græci lib. 48. Βασιλ. Id fieri κατὰ πρόληψιν. Sic in *l. si fuerit 10. in fi. sup. de reb. dub. & in No. 22. & No. 39.* & in *l. ult. C. in quib. caussis pignus.* Item Harmenop. *lib. 3. tit. 5. §. 64. & l. pen. C. de fidejuss. & l. 8. C. de donat. Itemque in l. defensionis, C. de jure fisc.* Sic in Nov. Leonis de testib. In his omnib. locis varia indicia fieri proponuntur κατὰ πρόληψιν, vide scripta ad *l. si fuerit, sup. de reb. dub.*

L. Thais, §. Lucius: medicos tibi commendo) vide not. ad *l. ex verbo, C. eod.* & scripta ad *l. 115. sup. de legat. 1.*

§. Libertatem) vide scripta Obs. 2. cap. 1. & scripta ad *l. cui legetur, sup. de leg. 1.*

Sexdecim annos) Legend. 14.

L. 501. In gloss. Adimi scilicet posse) Adde hodie, olim non potuit, *l. si pecul. §. 1. sup. de manumiss. testam.*

L. 53. In gloss. quatenus, id est, quia) Adde hic *l. 6. si certum pet. l. Antæus 14. de aqua, & aqua plu. arc. l. 49. inf. de ver. oblig.* vide notata & scripta ad d. l. 49. Plin. 3. epist.

L. 55. Petitur fideicommiss. liber.) Ad hunc locum Græci notant fideicommissariam libert. esse ἐν ἀπαιτήσει directam autem competere αὐτομάτως. Paulus *lib. 4. Sent. tit. 1. in fi. d. l. mulier, §. non est, sup. ad Senatuscons. Trebell.* vide notata ad *d. l. mulier*, & scripta ad *l. 26. §. 1. sup. de leg. 1.*

De statuliberis. TIT. VII.

L. 2. §. 1. vers. plus scripsit) Hunc §. explica ex *§. ult. l. si fundum sub conditione, sup. de leg. 1.* vide scripta ad eum §.

L. 4. §. 1. Aut si tam difficilem) Differentiam inter difficile, & impossibile, vide in scriptis ad §. *illud l. continuus, inf. de ver. oblig.*

Heredi mille dedisset) Flor. *miles* Legend. *millies*: Græci vertunt ἑκατὸν μυριάδες. Hæc autem conditio esse videtur pene impossibilis, & tamen vitiat libertatem, quod est contra *l. 12. §. 1. sup. de leg. 1.* Dicendum hanc conditionem proprie non esse impossibilem: nam ei rerum natura non obstat, sed tantum difficultas habendi, ideoque ea suspendit libertatem. Est enim difficilis nec impossibilis: vide scripta ad *l. 12.*

§. Stichus: ex cont. dieb. 365. Sic in *l. si ita vulneratus, §. æstimatio, sup. ad l. Aquil. & l. avunculus, de ver. sig. Cic. de nat. deorum*, vide cap. 20. de præscript.

L. 6. §. 1. statuliber parendo cond.) Id fit ex l. 12. tabul.

A *l. statulibero, §. 5. inf. eod.* Ulp. in *Fragm. tit. 2.*

§. ult. Rationum autem) Ergo stipulatio hæc rationes reddere spondes?

L. 9. §. Illud nec reparari) Id est, *Emi*, Græci lib. 48. Βασιλ. hanc l. vertunt ἀγοράσασθαι, id est, *Emi*, sic & reparare merces, id est, *Emere in l. Romæ, §. Callimachus, infra, de ver. oblig.* vide scripta ibid.

L. 13. §. ult. cum erit annorum 30.) Hoc ideo additur ut fiat civis Romanus. Ulpian. in *Frag. titulo 1. & 3.*

L. 25. statulib. venundari) Hæc fuit sententia legis 12. tab. Sic Ulp. *tit. 1. Frag.* L. Ælia sine consilio manumissum servum manere putat. Sic Cic. 4. de Repub. *jurgare lex putat vicinos, non litigare.*

L. 29. Et ideo in publicis) Legend. *sed non in publicis quoque judiciis*: vide scripta Obser. 1. cap. 37. & hic ex-
B plicat, quod initio dixerat, *pene.*

§. 1. Quint. Mutius) vide scripta Obser. lib. 2. cap. 7. & scripta ad *l. si servus plurium, §. 1. de leg. 1.*

Qui testamento ajebat se heredem) *Qui lege ajebat.*

Poss. dari pec. heredi) Ergo victoria heredis legitimi non nocet statutæ libertati, quod est contra *l. 3. sup. de pig.* & alias similes. Dicendum, hic id fieri ex l. 12. tab. quibus cautum est, conditionem illam statulibertatis in emptoris personam impleri posse, nec non, & in personam victoris. Cum & generaliter proditum sit, eam conditionem posse impleri in cujuscunque personam, qui quoquomodo in eo dominium nactus sit, *l. statuliberis, §. statuliber, & §. seq. sup. eod. tit.*

L. 31. Contubernalis ejus libera) vide scripta ad *l. 16. supra de leg. 1.*

C *In gloss. Cum contubernali*) Dele totam.

L. 40. §. Servus: dari volo 20.) Id est, ut Græci vertunt hoc loco εἴκοσι χιλιάδας, id est viginti millia, sic in *l. lecta, sup. de reb. cred.*

Quindecim) Scilicet millia: vide scripta ad *l. 135. inf. de ver. oblig.*

Etiam mutuum eis dederit) Legend. ut Flor. *promutuum*: Et Græci vertunt πρόχρειαν, vide not. ad *l. num. §. ult. supra de leg. 1.* & scripta ad *l. si post mortem, §. si testator, sup. de legat. 1.* & vide scripta Observ. 3. cap. 1.

L. ult. Et ea lege nupserit) Hunc locum Græci recte interpretantur de l. Julia Miscella.

Qui sine manumissione ad libertatem perveniunt.
TIT. VIII.

L. 1. Sed etsi mutaverit vend. volunt.) Opponitur *l. ult.*
D *C. si mancip. ita, & l. 3. C. de servis export.* Dicendum, hanc legis partem esse intelligendam juxta legis principium, post pœnitentiam competere libertatem, si emptor & venditor decesserint sine herede, quia nihil cujusque interest: vide scripta ad *d. t. ult.*

L. 5. Qui ob necem) vide not. ad *l. si necem, sup. de bon. lib.*

L. 7. Imp. noster.) vide scripta ad *tit. C. si man. ita venne prost.*

Manus injectionem) Sic ex hac quoque caussa pater amittit patriam potestatem, dominus dominium, creditor jus pignoris.

L. 8. Ex sententia constitut. divi Marci) Ad Aufidium.

L. ult. Latinus Largus) Ex eodem lib. Pauli sumpta
E est *l. 5. inf. de præscrip. ver.*

Ut intra duos menses) Sic & in *l. ult. C. de fideicom. lib.* cap. 13. de præscript.

Qui & a quibus manumissi liberi non fiunt, & ad legem Æliam sentiam. TIT. IX.

L. 3. Si optio) Legatum generaliter relictum hic, ut & alibi sæpe, comparatur legato optionis, tamen in multis differunt: vide scripta ad *l. 5. sup. de leg. 1.*

L. 12. §. ult. intra 60. diem) vide cap. 13. de præscrip.

L. 14. Sed si maritus) vide scripta ad *l. 3. C. ad l. Juliam de adult.*

Suprascriptas personas, Legend. *suprascriptæ personæ*, id est, mulier, mater.

L. 16. Aristo, id est, non minus decennio) vide cap. 26. de præ-

de præſcript. Paulum *lib. 5. Sent. tit. de uſucap. & titulo de eff. ſent.* A

L. 17. Ne a magiſtratibus) Id eſt, duumviris. Græci vertunt στρατηγῶν, vide ſcripta ad *l. 1. ſup. de juriſdict.*

L. 18. Nihil agit) Id eſt, liber non fit, ut docet titulus. Obſtat *l. ſi quis inquilinos* 112. §. 1. *ſup. de leg.* 1. ubi dicitur, teneri in æſtimationem ſervi manumiſſi. Dicendum legatarii electionem eſſe, ut vel agat ad æſtimationem, vel ad rem. Idque ſumpto argumento ex *l. illud*, §. *ult. ſup. de mortis cauſſa donat.* juncta *l. ſi filiofamil. res mortis cauſſa*, illo titulo. Sic notant Græci ad eam l. lib. 47. Βασιλ.

L. 29. Sine dubio pleno jure) Sic etiam loquuntur Impp. in *l.* 11. *C. de act. empt.* vide ſcripta ad eam.

L. 7. §. Si duo ſimul) hic §. obſtat *l. 5. de juris & facti ignor.* Nam ex eo colligunt, ignorantiam unius alteri B ſcienti prodeſſe. Sed in eadem ſpecie obſtat huic §. *l. ult. inf. quib. ad libert. proclam.* Sed diſtinguendum: aut emerunt in ſolidum ſinguli, aut pro partibus. Si in ſolidum, ignorantia unius alteri non prodeſt. Ideoque tunc ille fiet in ſolidum ſervus ignorantis. Sic accipienda eſt *d. l. ult.* ut docet *l. non ſolum*, §. 1. *inf. hoc tit.* ſi emerunt pro partibus, & unus ſcit, alter ignorat, tunc ſciens ignoranti non nocet, quo minus ignorans partem dominii obtineat, imo vero illius ignorantia ſcienti χρῄει, id eſt, facit, ut ſciens pro ſua parte dominium obtineat. Hoc neceſſario fit, ut conſiſtat tota emptio. Nam non poteſt hominis emptio pro parte conſiſtere. Si vis punire ſcientem, punis & ignorantem: quod ſciens per ſe non habet, habebit per conjunctam perſonam, *l. cum hereditate, ſup. de acquir. hered.* C

§. *ult. Si quis ex ſervit.*) vide ſcripta ad *l. 8. ſup. de probat.*

Quo lis præparabatur) In gloſ. *l. 20. de probat. ordinaretur:* vide not. ibid.

L. 16. Decipiendi emptoris cauſſa) vide ſcripta ad *l. 5. ſup. de juris & fac. ign.* & notata ad *l. 2. inf. de litigioſis.*

§. 1. *Si quidem ipſe ſcivit*) Diſtinctionib. in hac *l. & l. ſeq.* poſitis valde obſtat *l. cum mancip. ſup. de ædil. edic.* vide ſolut. in notatis ad *d. l. cum mancip.* & ſcriptis ad *l. 5. ſup. de jur. & fact. ignor.* Hæc diſtinctio etiam obſervatur in uſucapione, *l. 2. §. ſervus, inf. pro emptore.*

L. 22. Non ſolus) vide ſcripta ad *l. 5. ſup. de jur. & fact. ignor.*

L. 27. §. 1. Servum illius non videri) Verbo videri veteres utebantur in ferendis ſent. ut Budæus annotavit. D Sic arbitrari in teſtimoniis dicendis. Cic. 4. Acad. & pro M. Fontejo, vide ſcripta Obſer. 3. cap. 26.

Captionem ullam habet) Sic in *l. 14. ſup. de probat.*

§. *ult. In fin. ſecundum libertatem ferri*) Sic in *d. l.* 14. ſententiam ſecundum ſe dandam. Suetonius in Claudio, *abſentibus ſecundum præſentes dedit*. Plin. lib. 7. Epiſt. Seneca lib. 1. declamat. ipſos ſecundum adverſarios dare, Cic. pro Comœdo: ſecundum illam litem dare. Valerius lib. 2. *ſecundum te litem do*: vide ſcripta ad *l. 8. ſup. de probat.*

Quibus ad libertatem proclamare non licet. TIT. XIII.

L. 1. Majores 20. an.) vide cap. 28. tract. de præſcript.

L. 4. in fin. Prætoris fideicommiſſarii) De hoc prætore fideicommiſſario varios locos ſcripſi ad *tit. 25. Frag. Ulp.*

L. ult. Si duo) hæc l. obſtat *l. liberos*, §. *ſi duo, ſup.* E *de liberali cauſſa:* vide ſolut. ibi, & in ſcriptis ad *l. 5, ſup. de jur. & fact. ign.*

Si ingenuus eſſe dicetur. TIT. XIV.

L. 2. §. 1. Non ultra quinquennium) vide cap. 24. de præſcript.

L. ult. Quoties) Con. *l. generaliter, inf. de except. rei judic.* & ex hac illa eſt explicanda: vide notata & ſcripta ad *l. 8. ſup. de probat. & l. 10. C. eod.*

Ne de ſtatu defunctorum poſt quinquennium quæratur.
TIT. XV.

Fuit hac de re vetus Senatuſconſultum. Suetonius ſcribit Veſpaſianum vetuiſſe *de cujuſque defunctorum ſtatu quæri intra certos annos.*

A Hoc judicium non eſt populare. Vide cap. 20. de præſcript. & l. 2. hujus tituli.

AD LIBRUM XLI.

De acquirendo rerum dominio. TIT. I.

L*Ex 23. §. ult. in ſolidum acquirat*) Legendum *partem acquirat:* vide ſcripta lib. Obſervat. 4. cap. 1. & ſcripta ad *l. 16. ſup. de leg.* 1. Sic contrario errore *l. plane ubi*, §. *ſed ſi in pupillari, ſup. de leg.* legendum *pro parte totum.*

L. 32. Etiam invitis) vide ſcripta ad *l. 62. inf. de ver. oblig.*

L. 37. §. 1. Manebit ejuſdem domini prop.) vide ſcripta B ad *tit. C. per quas perſonas.*

L. 53. Quod naturaliter) vide ſcripta ad *d. l. 62.* & not. ad *l. 1. C. de acq. poſſeſſ.* & ſcripta ad *l. 1. C. per quas perſon.*

L. 54. ut tamen culpam) vide ſcripta ad *tit. C. de commod.*

L. 59. Res ex mandatu) vide ſcrip. ad *tit. C. per quas perſon.*

L. 61. Pro domino habetur) vide num legendum ſit *domina*, ut in aliis locis, de quibus vide notata & ſcripta ad *l. 9. C. depoſ.* ubi hæc lex explicatur.

L. 63. §. ult. & cum ex principis auctoritate) vide ſcripta & not. ad *l. debitor 59. ſup. ad Senatuſconſ. Trebell.* & ſcripta ad *l. ult. C. ſi in cauſſa judic. pign. cap. ſit.*

L. ult. aut uſucapta) Legendum *vendita*. Fieri enim non poteſt, ut quæ apud Titium concepit, pariat apud eum, qui uſucepit, cum uſucapio ancillæ ſaltem unius anni ſit, pariendi vero tempus ad ſummum ſit 11. menſium, ut C conſtat ex Nov. 36.

De acquirenda, vel amittenda poſſeſſione. TIT. II.

L. 1. a pedibus) Legendum *a ſedib.* ut Flor. & Haloander.

§. *Si vir uxori ubi noluit*) Græci legunt, *ubi voluit* lib. 20. Βασιλ. vide ſcripta ad *l. 11. C. de reb. cred. & jurejur.*

§. *Si juſſerim venditorem*) Et hoc plus habet venditio in rem præſentem facta: vide ſcripta ad *tit. C. de contrab. empt. in pr.*

L. 3. in fin. Si id longo tempore fiat) Sic in edicto, *cum juſta cauſa eſſe videbitur, l. prætor ait*, §. 1. *l. ſi finita*, §. *non autem, ſup. de dam. infect.*

L. 13. Pomponius refert) Con. *l. 65. inf. de ver. ſig.*

L. 30. §. 1. Etſi contemnamus religionem, & pro privato eum teneamus) hæc verba non ſunt addita in lib. D Βασιλ. Quærit Theod. Balſamon in lib. νομοκαν. cur ea verba omiſſa ſint, & hanc rationem reddit, quia cum bonæ fidei poſſeſſio non interrumpatur, quod poſſeſſor poſt agnoſcat eſſe rem alienam, *l. bonæ fidei, ſup. tit. prox.* viſum ſit iniquum interrumpi, quod res poſſeſſa poſt facta ſit ſacra. Male: nam argumentatur ab opinione ad jus, & qualitatem rei poſſeſſæ, quæ argumentatio mala eſt. Scientia poſſeſſionem non interrumpit. At ſuperveniens religio interrumpit: quia res mutatur, fitque ex profana ſacra: vide ſcripta ad *l. multum intereſt 34. inf. de ver. obl.*

L. 44. §. 1. Quæſitum) vide ſcripta ad *l. 9. C. depoſ.*

Scientiam quidem domini eſſe neceſſariam) Obſtat *l. 1. de acq. poſſ. C.* vide ſolut. in notatis ad *d. l. 1.*

Sed corpore ſervi) vide ſcripta ad *l. 67. inf. de ver. obl.*

E *L. 49. §. 1. Habere poſſidere non poſſunt*) habere eſt verbum juris, hinc in legatis vendicationis eſt, HABETO, vide ſcripta ad *l. 38. §. Hi qui ſunt, inf. de ver. obl.*

De uſurpationibus, & uſucapionibus. TIT. III.

L. 3. Adjectio dominii) Malim adeptio, ut definit *Ulp. tit. 19. Frag.* vide ſcripta ibid.

Tempore legis definiti) Ulp. in Frag. rerum mobilium anni, immobilium biennii ex jure antiquo, quod ex Juſtiniano Tribonianus mutavit.

L. 5. Non adverſus eum tantum) id eſt, non ei tantum utilis eſt uſurpatio, qui eripit, ſed etiam omnibus, ut conſtat ex titulo, *quemad. ſervit. amitt.* Adverſus hic eſt pro ſecundum, ut & in *l. 1. inf. de jure fiſc.* & apud Ulp. *tit. 20. & 28.* vide ſcripta ad *d. tit. 20.*

L.6. A momento ad momentum) vide cap. 1. inf. de præscript.

L.9. Et civitatum) vide notata ad *§. si de vectigalibus, legis* 15. *sup. de dam. infect.*

L.10. in fine, nec enim esse partum) Con. *l. partum, inf. de verb. sig.* vide scripta hic, & ad *d. l. partum.*

L.12. Si ab eo) Con. *l.* 28. *de verb. sig.* vide scripta ad eam.

L.30. §. 1. Labeo lib. Epist.) Legend. *Javolenus*. Labeo enim nullos Epistolarum libros edidit, ut Javolenus.

L.31. §. 1. Continuum tempus) Scripserat Paulus continuos annos, quia tamen annus in triennium mutatus est, Tribonianus scripsit *continuum tempus*, sed debuit præcedere mobilium, cum idem omnino sit in usucapionibus immobilium, vide scripta ad *titul. decimum nonum Frag. Ulpian.*

B

L.32. §. 1. Si quis) Vide notata ad *l. is qui putabat, sup. de acquir. hered. & l. regula, sup. de juris & facti ignor.*

L. 33. Flor. 32. §. 1.) vide scripta ad *l.* 23. *C. loc.*

L.48. Nisi emptio præcedat) Flor. *actio*, id est, auctio. Sic *Ulp. tit.* 22. *Fragm.*

Pro Emptore. TIT. IV.

L. 2. §. Sabinus: ut nisi pecunia) Contra puram esse venditionem dicitur in *l.* 4. *sup. de lege commiss.*

Magis resolvetur) vide scripta ad *tit. C. de pact. inter empt. & vend. compos.*

§. Tutor. Ex pupilli auctione) Ulp. in Frag. *tit.* 22. *actione*, vide scripta ad *l.* 5. *C. de contrah. empt.*

§. Si servus bona fide. Processuram usucapionem) Nam hic servi persona, ut principalis spectatur, vide scripta ad *l.* 5. *sup. de jur. & fact. ignor.*

C

§. Si a pupillo dicimus usucapionem seq.) Nam in facto errat, vide scripta ad *l.* 4. *sup. de jur. & fac. ignor.*

In re quam in existimatione) Plane legendum ut hic, plus sit in existimatione, quam in re, vide notata in *l. is qui putabat, sup. de acqui. poss.* & scripta ad *l. regul. sup. de jur. & fac. ignor.*

§. Si a furioso, nec Publiciana competit) Constantinus hoc verbum Publiciana non agnoscit, sed pro eo, possessionis accessio legit, nam vertit, ἡ δὲ προσθήκη τῆς νομῆς αὐτῷ κἰχρηται, vide scripta hic.

L.5. Dubitatum est) Inter Proculianos & Sabinianos.

Pro herede, vel pro possessore. TIT. V.

L.2. Satisdatum) vide scripta ad *l.* 5. *§. satis acceptio, inf. de verb. oblig.*

Pro donato. TIT. VI.

D

L.3. Si vir uxori) Objicitur hæc lex *l.* 4. *de jur. & fac. ignor.* Respon. hic qui accipit, non errat in jure: nam hic qui donat, non fit pauperior. Donatio autem inter virum & uxorem prohibetur, ne se bonis spolient, vide scripta ad *d. l.* 4.

Pro legato. TIT. IX.

L. ult. Post magnas varietates obtinuit) Sic in l. cum ex uno, infra *de obligat. & act. l.* 5. *sup. de condition. & demonstration.*

Pro suo. TIT. X.

L. ult. usucapio) Hæc l. conjung. est cum *l.* 2. *sup. de jur. & fac. ignor.* vide scripta ad *l.* 5. *sup. illo titulo.*

AD LIBRUM XLII.

E

De re judicata, & de effectu sententiarum, & de interlocutionibus. TIT. I.

LEx 4. *vers. tutor: videri se liti obtulisse)* Liti se offerre, est sponte, vel sine necessitate judicium subire, *l.* 2. *sup. de administ. & per. tut.*

Judicati actio) Sc. finito officio, at si eo pendente, semper datur actio in bona pupilli, hoc ita, si tutor se liti non obtulit.

L.5. Ad eos pertinet) Legendum, ut Flor. *Pertineret*, ut sit sensus: etiamsi notionis nomen latius pateret, quam jurisdictionis, nec opus esset suppletione: Nam notio seu cognitio accipitur, & pro cognitione judicis dati, & pro magistratus jurisdictione, vide scripta ad *l.* 1. *in fin. de jurisdict.*

A

§. ult. in fine pronunciatum est) Sub. restituendum. Con. huic *l. lex pronunciatum* 46. *inf. de verb. sign.* Unde constabit hic, pronunciatum non esse relictum, ut Accurs. putavit male, sed sententia judicis declaratum eritque sensus, fideicommissum sine scriptura, id est, quod viva voce testibus præsentibus sine scriptura relictum est, fuerit pronuntiatum restituendum, id est, declaratum sententia judicis. Dele glossam.

L.6. in fin. Judicati actio perpetua est) vide cap. 30. de præscript.

L.11. Quanti interfuit mea, Kalendis id fieri) vide scripta ad *l.* 59. *inf. de verbor. obligat.* & notata ad *l. ult. sup. de condict. tritic.*

L.13. Si quis ab alio) Hic non est conreus promittendi, non fidejussor, sed adjectus satisdationis gratia. At cum primo est mihi actio certi, cum hoc secundo incerti in id quod interest. Eadem prorsus est species *§. ult. l.* 112. *inf. de verb. oblig.* quæ est hujus l. vide scripta ad *l.* 97. *§.* 1. *de verb. oblig.*

L.15. A Divo Pio) Magistratibus municipalibus capiendi pignoris jus non est, argumento *l.* 4. *§.* 1. *sup. de dam. infect. & l. nominatori, C. de pig.* vide not. ad eas. Similiter nec judicibus delegatis competit pignoris capio. Hoc jus competit solis magistratibus Pop. Rom. aut præsidibus, qui eos dederunt: nam ii eorum sententiam exsequuntur captis pignoribus, vide scripta ad *l.* 6. *C. de reb. cred.*

Judicum a se datorum) Hic constituitur differ. inter judices, & arbitros, ut & in *§.* 1. *Instit. de act. & l.* 7. *inf. ad l. Jul. repetund.* Judices sunt in act. strictis, arbitri in bonæ fidei.

Sententiam exsequantur) vide scripta ad *l.* 1. *sup. de jurisd. sub fin.*

§. Si pignora. Ea quantitate) id est, secundum modum debitæ quantitatis. Sic Justinianus ait, pignus prætorium constitui, id est, mitti quem in possessionem pro modo debiti. Ceterum olim creditores mittebantur in possessionem omnium bonorum, & ea omnia distrahebant, ut constat ex Orat. Cic. pro Quint. postea obtinuit, ut tantum fieret pro modo debiti, *l. ult. §. sed si, C. de iis qui ad Eccles. confugiunt, & Nov.* 53.

§. Si rerum omnibus integris) Id est, integro jure debitoris, creditoris, & ejus, qui controversiam facit.

Tantum usucapioni) Flor. legitur, *capioni*, recte, id est, pignoris capioni, non usucapioni. Gellius lib. 7. cap. 10. vide scripta ad *l.* 3. *C. de oblig. & act.*

In gloss. Integris) Pro his verbis (quæ sunt necessaria ad usucapionem) dic quæ sunt necessaria ad pignoris capionem, & dele *usucapion.*

§. Sic quoque. Imp. noster) Antoninus sc. in *l.* 2. *C. quando fiscus, vel privat. debit. sui exig.* vide scripta ad *l.* 3. *de oblig. & act.*

Confessum nomen, & infra, quod confitetur) Sic Flor. Confessum nomen, id est, quod confitetur, ut sequitur paulo post. Tullius 2. Agrar. *Qui publicus esse fateatur.* Id est, quem sit in confesso, esse publicum. Sæpe in his libris deponentia in patiendi significatione accipiuntur.

Ceterum si negetur) Id est, si de eo fiat controversia.

In gloss. confitetur) Adde, id est, quod est in confesso.

L.31. in fin. Si intra duos menses) Post pignoris capionem distrahendo pignori constituti sunt duo menses, qui numerantur post tempora judicati, sic *l.* 1. *Cod. Theod. de distr. pig. quæ tribut. caussa tenentur*. Sic ex 12. tab. post tempus judicati faciendi, condemnati priusquam pœnas darent, duos menses erant in vinculis. Gellius 20. cap. 1.

L.35. Impp. Antoninus & Verus) vide scripta ad init. *tit. C. de reb. cred. & jurejur.* & notata ad *l. admonendi, sup. de jurejur.*

L.36. Si is juraverit sibi non liquere] Caussa ampliatione differtur, Judicium, quod differtur ampliari debet, quod

quod ſit cum judici nondum liquet. Chariſius Soſipater lib. 2. in verb. *liquet*, & tunc judices ſolent palam jurato edicere ſibi non liquere, ut hic, *& l. Pomponius, §. ult. ſup. de recept. qui arbitr. recept.* de hac re Tullius pro Cluentio. Seneca lib. 8. epiſt. Donatus in Eunuch. & Gellius, vide notata ad *l. 4. C. de except. ſeu præſcript.* & ſcripta ad *l. 3. C. de reb. cred.*

L. 40. in fin. In cauſſam judicati capi.) Alias, non.

L. 41. §. ult. In ſolidum condemnandus) Idem non datur ceteris, qui habent eandem exceptionem: vide ſcripta ad *l. 9. C. de probat.*

L. 42. *in fin. Scilicet eodem die*) vide cap. 2. de præſcriptionibus.

L. 49. Niſi in id, quod facere poteſt) vide fuſe ſcripta ad *l. 2. C. quod cum eo.*

L. 53. Contumacia) De eremodiciis hæc l. accipienda eſt.

L. 56. Confeſſi pro judicatis hab.) vide ſcripta ad *l. 9. Cod. de oblig. & act.*

L. 57. A minore 25. annis) hinc quidam colligunt, minorem 25. ann. poſſe judicem fieri, dummodo non ſit minor 18. annis; ſed id Conſtantinus negat lib. 1. epitom. tit. 4. de hac quæſt. vide notata ad *l. cum lege, ſup. de recept.* & ſcripta ad *l. 2. ſup. de judic.* vide cap. 28. de præſcriptionibus.

L. 62. *Reſpondit non poſſe*) Sed poteſt ſuppleri, quod ei deeſt, *l. Paulus, inf. eod. tit.* vide cap. 3. tit. de præſcriptionibus.

L. 63. Etiam ſcientibus obeſt] Legendum *etiam ſcientibus non obeſt: quibuſdam vero, etiamſi contra ipſos judicatum ſit, nihil nocet*, vide notata in *l. 2. C. de except. ſeu præſcriptionibus.*

Nam ſcientibus) Scire in hac l. eſt intervenire, intereſſe, videre & pati. Ideoque modo ait ſcire, modo intervenire, modo pati.

Veluti ſi debitor] Legendum *creditor*, ut Flor.

Creditorem) Lege, *debitorem*, ut Flor.

De Confeſſis. TIT. II.

L. 2. Niſi jus ignoraverit) Pro confeſſo habetur etiam qui errat in jure.

L. 6. in fin. Tempora quaſi ex cauſſa judicati] vide ſcripta ad *l. 9. C. de oblig. & act.*

L. 7. Et cum controverſia, & computatio difficilior) vide *l. ſi quando 109. ſup. de leg. 1.* vide ſcripta & notata ad eum locum.

Quibus ex cauſſis in poſſeſſionem eatur. TIT. IV.

L. 3. in fin. Videtur impubes contrahere) vide ſcripta ad *tit. 19. Frag. Ulp.*

L. 6. In poſſeſſionem] Obſtat *l. pen. inf. eod.* vide ſolut. ibidem.

L. 7. §. 1. Qui fraudationis cauſſa latit.) Sic in *l. eo tempore, ſup. de pecul. & l. 5. ſup. de bonis auctoritate judic. poſſ.* Cic. pro Quintio.

L. 8. Si diu incertum ſit) Creditor mittitur in poſſeſſ. rei ſervandæ cauſſa, ſi debitori defuncto heres non exſtet, Cic. pro Quint.

L. 13. Si defenſor non exſtat) vide Cic. pro Quint.

L. 14. Si quis creditorem) Oppo. *l. in poſſeſſ. ſup. eod.* Dicendum, quod proponitur in hac *l. pen.* ſumere interpretationem a ſuperioribus. L. voluit ſtatuere differentiam inter legatarium & creditorem. Legatarius miſſus nec admiſſus habet actionem in factum. Creditor conditionalis mitti quidem ſolet, ſed ſi non ſit admiſſus, non habet actionem in factum, quia is tantum jure optimo mittitur in poſſeſſionem, qui poteſt vendere. Hic cum ſit conditionalis, non poteſt vendere.

De reb. auctoritate judicis poſſidendis, ſeu vendundis. TIT. V.

L. 5. Licet non fraudationis cauſſa latitare] Sic in *l. eo tempore, ſup. de pecul. & l. Fulcinius, ſup. quibus ex cauſſis in poſſ. eatur*, Cic. pro Quint. quare & in *l. 3. ſup. de judiciis: pro fruſtrandæ actionis*, legendum *fraudationis.*

L. 7. Quod is cum moreretur] Nam ſi defunctus poſt mortem ſuam ſe daturum promiſerit, ſtipulatio non valet, niſi ex conſtit. Juſt. *ut actiones ab heredibus & contra heredes incipiant*, vide ſcripta ad *tit. C. de hered. action.*

L. 8. §. 1. *Si quis fructus*) Hinc explicanda eſt *l. prædiorum, ſup. de uſur.* vide ſcripta ad initium tit. C. *de pigner. action.*

L. 9. Prætor ait) Con. huic legi *legem conditionalis* 54. *inf. de verb. ſign.* vide ſcripta ad *l. 10. illo tit.*

L. 15. Cum plures) Con. *d. l. conditionalis*, & vide ſcripta ad *d. l. 10. illo titulo.* Con. etiam *l. cognoſcere 56. illo titulo.*

Ego puto creditoribus eſſe dandam) Flor. *Ego puto creditoribus etiam inſtrumentorum ἀναγραφὴν facere: rectius.*

§. ult. in fin. Juraverit non calumniæ cauſſa) vide ſcripta ad *l. 9. Cod. de reb. cred.*

De Privil. credit. TIT. VI.

Flor. hic titulus non exſtat, ſed ſeq. leges habentur ſub præcedenti *tit. de reb. auct.*

L. 1. Cum bona] Con. *l. 58. inf. de verb. ſign.* vide ſcripta ad l. 19. illo tit.

L. Vel ſurdo, muto, vel fatuo) Flor. *vel fatuo*, eſt alia lex Caii.

L. Si neutri curator datus ſit] vide *l. 1. ſup. in quibus cauſſis pig.* & eam huic conjunge.

L. Qui navem] Conjunge *l. 59. inf. de verbor. ſignificat.*

L. Privilegia: ejuſdem tituli) ut creditores omnes chirographarii concurrant, ita etiam legatarii.

L. pen. in fin. Chirographariis creditoribus præfertur) Alias inter chirographarios obſervatur privilegium temporis, ſi ſint ejuſdem tituli, id tamen in Republica olim non obtinuit: concurrebant namque cum ceteris: niſi id ei nominatim conceſſiſſet princeps, ut conſtat ex epiſtola Plinii ad Trajanum, de exact.

De Separationibus. TIT. VII.

L. 1. §. Quod dicitur, ut ultra quinquennium] vide *capitul. vigeſimum quartum, de præſcriptionibus, §. ult.* in fine.

A teſtatore debetur] vide ſcripta ad tit. Cod. *de hered. act.*

Quæ in fraudem creditorum facta ſunt, ut reſtituantur.

TIT. IX.

Hæc Pauliana annalis eſt] vide cap. 20. de præſcriptionibus.

L. 1. Intra annum, quo experiundi] Hæc eſt actio Pauliana.

L. 9. *Is qui a debitore*] Ex hac l. ponetur exemplum ad *l. 3. C. de peric. & com. rei vend.* vide ſcripta ad eam.

L. 10. In factum actionem] Id eſt, actionem Paulianam, de qua vide ſcripta ad l. 1.

§. *Si debitorem meum*] Hoc jus manat ex 12. tab. in quibus ita erat ſcriptum: *Si calvitur pedemve ſtruit, manum endo jacito.* Feſtus in verbo ſtruere, per pedem ſtruere, id eſt, fugere, id eſt, *ſi gagne aux pieds prens-le*, ut ſit ſenſus, ſi fugit, manum iniicito. Servius 11. Æneid. *manus injectio eſt, cum quis rem ſibi debitam, non exſpectata judicis auctoritate, eripit.*

§. *Partum. Si non talis*] Flor. *aut ſi talis, &c.* i. niſi talis.

L. 18. *Nullam fieri donationem*] vide ſcripta ad *l. 5. C. de diſtract. pig.* & ad *l. 11. C. ad Senatuſc. Vell.*

L. 19. Patrem] Hæc l. male dicitur eſſe ſimilis legi *poſt mortem, C. de fidejuſſ.* Nam hic prætor non repræſentat fideicommiſſum, ſed jam debitum præſtat. Nam mater, quæ vult reſtitui filio hereditatem in caſum mortis patris, vult etiam ei reſtitui quoquo modo poteſtate liberato, *l. ſi ita eſſet, ſup. quando dies leg. cedat.* Ergo poſt emancipationem ei reſtituenda eſt hereditas: ſi reſtituitur, ut debita reſtituitur: Si repræſentaretur, fraus fieret creditoribus in tempore, *l. ait prætor, §. cum in diem, hoc t.* At hic fraus fieri negatur, quoniam reſtituitur debita hereditas, non repræſentatur, vide ſcripta ad *l. filiusfam. §. Divi, ſup. de leg. 1.*

L. 24. in fine. Jus civile vigilantibus] Aliud exemplum eſt in *l. ult. C. depoſ.*

AD LIBRUM XLIII.

De interdictis, sive extraordinariis actionibus, &c. TIT. I.

SIVE *extraord. actionibus, quæ pro his competunt*) Hæc verba a Triboniano addita sunt, & absunt ab indice præposito Pandectis Florentinis: vide scripta ad *Rub. Cod. eod.*

Quod legatorum. TIT. III.

Male vulgo legitur *Quorum legatorum*. Legendum, ut Flor. ut constat ex verbis legis.

L.1. §. Si quis: utique cessabit) Ratio est, quia ex legatis, & fideicommissis Falcidia potest servari, non ita ex reb. donatis. Nam legata a testatore corporaliter non transferuntur. At donata a donatore corporaliter in solidum transferuntur. Ergo nequit heres Falcidiam sibi servare per rerum donatarum retentionem. Igitur nec hoc interdum opponere, sed vindicabit Falcidiam a donatario, *l. pen. C. ad l. Falc.* vide scripta ad *Rub. sup. de leg. 1.*

Etiamsi alio genere legati) Vestigium est veteris legatorum differentiæ vindicationis, damnationis, &c. ut & supra in *l. Stichus servus meus, de manumiss. testam.*

Uni ex heredibus) Hic locus docet, uni ex heredibus posse legari, non tantum per præceptionem, ut vulgo putant, sed & per vindicationem, damnationem, sinendi modum, *l. ab omnibus, §. Titio, sup. de leg. 1.* vide notata & scripta ad *l. 17. §. ult. sup. de leg. 1.*

§. Quod ait prætor: voluntate ejus) Id est, scientia & tacita patientia.

Ne vis fiat ei, qui in possessionem missus erit. TIT. IV.

L.1. §. 1. Hoc edictum) Legendum *interdictum.*

De tabulis exhibendis. TIT. V.

L.1. Decreto comprehendam) Id est, interdicto, non edicto, ut male Accursius.

Ne quid in loco publico, vel itinere fiat. TIT. IX.

Hoc interdictum non est omnino populare: vide c. 20. de præscript.

L.2. §. Si quis nemine: solarium) vide notata ad *l. etiam, sup. qui potior. in pig.*

§. Idem Nerva, te facère cogendum) Actione scilicet incerti in *l. si tibi, sup. de opt. l. Julianus, §. ult. sup. de act. empt. l. si sic legatum, §. ult. sup. de legat. 1.* vide scripta ad *d. §. ult.*

De fluminibus, ne quid in flumine publico, &c. TIT. XII.

L.1. §. Labeo, nisi ripæ tuendæ) Flor. legitur, *aut nisi ripæ*. Legendum, *aut si ripæ, &c. Aut*, eo loco, ut in exceptionum omnium formulis semper negat. Idem est, quod haud. Nam aut etiam scribi, & haud docet Charis. Aut pro haud sumi indicat aperte *lex 1. §. quoties, inf. de solut.* ubi & hoc Accursius animadvertit.

Extra quam si quid) Sæpe sic apud Cic. concipiuntur exceptiones, *extra quam si*: in Digestis hic forte solus locus est.

De ripa munienda. TIT. XV.

L.1. In annos 19.) vide cap. 26. inf. de præscript.

De vi, & vi armata. TIT. XVI.

Legendum, *unde vi, & de vi armata*. Quod aperte indicat *l. 1. §. pen. sup. de interd.* Ait enim interdicta proponuntur sub rubrica *unde vi*, non dixit, *de vi*.

L.1. In pr. vers. ne quid, nec non & constitutionibus principum) Non est putandum ea verba, *nec non & const. principum*, pertinere ad constitut. *legis si quis in tantam, & l. meminerint, l. pen. cum similib. C. unde vi*, ut putat Accursius. Quæ constitutiones sunt novissimorum Impp. sed referenda sunt ea verba ad eas constitutiones, quæ sunt in *l. 1. & l. pen. inf. ad l. Jul. de vi priv.* L. 1. est ex constitutione Divi Pii, lex vero pen. est Divi Marci ph. neque ea verba, *nec non & constit. principum sunt Triboniani*.

Qui a me vi) Ad gloss. *qui a me vi*, adde, id est, si me dejecerit: vide scripta.

§. Non solum autem: nam & Julianus) Flor. *Vivianus.*

§. ult. In factum actio competit) Non dicit, dari interdictum. Dicendum, utrumque idem esse, interdictum unde vi, & hanc actionem in factum, sicut si quis dolo commiserit, heres ejus tenetur de dolo. Sed hæc actio est potius in factum, quam de dolo, quia nec heredem infamat, & est de calculo. Idem est in interdicto unde vi, quod datur in heredem ejus, qui dejecit, sed est potius actio in factum, quia ipse non dejecit: sic in *l. prætor, §. cum multi, sup. de nov. oper. nunciat.* vide scripta ad *tit. C. ex del. defunct. in quantum hered.*

L.3. §. Eum igitur: Sed ex continenti) Id est, intra duas horas, Græci 60. Βασιλ. tit. 17. cap. 9.

§. Hoc interdum: Ad eum, qui prohibuit) Triboniani facinus est, qui reposuit *prohibuit*, pro *dejecit*, vide scripta ad *l. 4. C. unde vi.*

L.12. Locatori obstrictum fore) Locator nec dominium habet, nec possessionem: vide scripta ad *l. 9. C. de loc.*

Uti possidetis. TIT. XVII.

L.3. §. 1. duplex est) vide notata ad *l. 2. §. 1. sup. comm. divid.* & scripta ad *l. in trib. sup. de judiciis.*

§. Cum inquilinus) De hoc . vide scripta ad *l. 3. C. de loc.*

Æque competere) Quia videtur occupare possessionem domini.

Sed ne possideret) Id est, ne hoc jus sibi vindicaret prohibendi dominum.

De Superficiebus. TIT. XVIII.

Hoc jus superficiarum dicitur ἐμβατευτικὸν in *l. 3. §. si jus, de reb. eorum, qui sub tut.* hoc jus Græci vertunt ἐμβατικὸν lib. 39. Βασιλ. sic dicitur, quod eo jure quis fruatur superficie aliena, quod est ἐμβατεύειν. Hoc tamen distat superficiarius ab emphyteutic. quod superficiarius habet jus tantum in superficie. Emphyteuticarius in toto fundo: & ideo ille tantum superficiei servitutem imponit, hic etiam solo. Item superficiarius jus sibi acquirit respectu superficiei positæ in alieno solo suis sumpt. Emphyteuticarius respectu meliorationum: vide scripta ad pr. *tit. C. de jur. emph.* & notata ad *l. etiam, sup. qui potior. in pig.*

De itinere actuque privato. TIT. XIX.

L.1. §. 2. vel modico tempore) Sic Justin. Nov. 17. interpretatur, σύμμετρον χρόνον τριάκοντα ἡμερῶν, id est, *modicum tempus dierum* 30. vide cap. 10. de præscript.

L.6. Si testator venditorve) Con. *l. 29. inf. de verb. sig.* vide scripta ad eam.

De aqua quotidiana, & æstiva. TIT. XX.

L.1. in fin. Et hoc interdictum totum finitur) Legendum, *idque interdicto totum finitur.*

De Rivis. TIT. XXI.

L.1. §. Ait ergo prætor: nomen cui est ῥύαξ) Flor. ἀπὸ τοῦ ῥεῖν. Sic Festus: *rivus vulgo appellatur tenuis fluor aquæ, non specu inciliove factus, sed naturali suo impetu.* Sic legendum, non ut vulgo, *spe consiliove facto.*

Quod vi aut clam. TIT. XXIV.

L.3. §. 1. Non omnibus momentis) vide cap. 1. de præscriptionibus.

L.11. §. Si tutoris: quæ non habent atrocitatem) hinc sumpta est *lex ad ea, inf. de regul. jur.*

L.13. §. Quæsitum: domini locum) Flor. *dominæ*. Recte, vide notata & scripta ad *l. 9. C. depos.*

De Precario. TIT. XXVI.

L.1. Et est simile commodato) Sed hoc distat, quia precario res utenda non datur certo modo fineve: vide scripta ad tit. C. *de commod.*

L.2. Quæ ex bona fide oritur) Hic locus & *l. duo in fin. inf. eod.* obstat ei, quod dicitur, actionem præscriptis verbis tantum dari ex contractibus incertis: at precarium simile est donationi. Porro donatio nec conventio est: vide notata ad *Rubr. tit. de præscript. verb.*

Ex bona fide) id est, ex bono & æquo, ne cuiquam suum beneficium damnosum sit, ut interpretatur Paulus *lib. 5. Sent. tit. de interd.*

L.12. Cum precario) De hac l. vide fuse scripta ad *l. 2. Cod. de jure Emphyteut.*

Si convenit) Pactio excedere potest naturam contractus, at illi contraria esse non potest. Hæc autem contraria est: itaque in hac specie detracta illa conventione erit precarium.

Sed nulla vis) vide ſcripta ad *l.* 5. *Cod. de obligat.* & *action.*

*L.*16. §. *ult. Incerta actione*) Flor. *incerti condictione*. Recte.

Id eſt, præſcriptis verbis) hic locus cum *l.* 2. *ſup. eod.* obſtat ei, quod dicitur, actionem præſcriptis verbis dari ex contractibus incertis, cum precarium, ut & donatio, nec conventio ſit: vide ſolut. in notat. ad *Rub. ſup. de præſcript. verb.*

De arboribus cædendis. TIT. XXVII.

*L.*1. *in fin. ſuccidi eam*) id eſt, ſublucari.

A terra coerceri) id eſt, collucari.

De glande legenda. TIT. XXVIII.

Extante ſcilicet. Hoc interdictum fuit ex 12. tab. Plin. lib. 16. cap. 5.

*L.*1. *Tertio quoque die*) vide cap. 5. de præſcript.

§. *ult. Omnes fructus*) Sylveſtres.

AD LIBRUM XLIV.

De Exceptionibus, præſcriptionibus, & præjudiciis. TIT. I.

IN hoc titulo generalis definitionis, & diviſionis proponuntur principia, & ea omnia, quæ ſunt communia omnium exceptionum,

Exceptionibus) Exceptio eſt conditio, quæ modo reum eximit a condemnatione, modo minuit damnationem. Vel ſic: exceptio eſt defenſio, intentio, vel allegatio ejus cum quo agitur actioni contraria. Vel, eſt allegatio quædam, δικαιολογία competens reo.

Præjudiciis) In hoc titulo præjudicia ſunt ſpeciales quædam exceptiones, quibus omnibus excluditur actio, inde dicta, quod futuræ graviori actioni præjudicium faciant.

*L.*1. *Agere*) vide ſcripta ad *l.* 8. §. 1. *inf. de verb. ſignif.*

Qui exceptione) Qui probare debet.

Utitur) Recte. Nam hæc verba agere, intendere, experiri ſunt communia actoris & rei, *l.* 1. *ſup. de edendo.*

Actor eſt) Agit reus, qui excipit, ergo exceptio rei eſt actio. Obſtat *l.* 8. *inf. de verb. ſignif.* quæ ait, actionis verbo exceptionem non contineri: notandum tam *d. l.* 8. quam hanc *l.* 1. referendam eſſe ad edictum de edendo, quod eſt de editione actionis. Lex 1. eſt Ulp. ex lib. 4. ad edictum. Lex 8. eſt Pauli ex lib. 3. ad edictum. In eo edicto de edendo verbo actionis continetur in rem actio, in perſonam actio, præjudicium, & prætoria ſtipulatio, *l. actionis verbo, de obligat. & act.* quæ eſt ejuſdem Ulp. ex eodem libro: Illa quæ continentur actionis verbo actor debet edere. Exceptionem reus non edit, ſed allegat. Quare in eo edicto actionis verbo exceptionem non intelligimus, & ſic agere videtur, qui excipit, quoniam illi incumbit onus probandi, quod excipit: vide ſcripta ad *l.* 9. & 19. *ſup. de probat.* & ad eund. *tit. C. de except.*

*L.*3. *Nec evitari poſſunt*) Niſi objiciantur replicationes.

Contra leges) Juliam & Papiam. Harum exceptionum contra illas l. exempla ſunt in titulo de adulteriis.

*L.*7. §. *Rei autem*) Addatur his exceptio ceſſionis bonorum, ἐκστάσεως παραγραφὴ. Si debitor bonis ceſſerit, tuebitur ſe exceptione ceſſionis, fidejuſſor non item, ratio eſt, quia fidejuſſores accipiuntur, ut debitore lapſo bonis noſtrum conſequamur a fidejuſſoribus, §. *ult. Inſt. de replicat.*

*L.*9. *Non utique*) vide ſcripta ad *l.* 1. *C. de probat.*

*L.*12. *generaliter*) Male a Triboniano poſita eſt hæc *l. ſub hoc titulo*, in quo tantum tractatur de exceptionibus præjudicialibus. At vero hæc l. tantum pertinet ad actiones præjudiciales. In eis quæritur quis debeat probare. Ut ſi unus dicit ſe ingenuum, alter eum dicat eſſe libertum, & ſe ejus eſſe patronum: hæc eſt actio præjudicialis. In ea is actor eſt, qui habet intentionem ſecundum id quod intendit. Conjungenda eſt hæc, *l. cum l. ult. ſup. ſi ingenuus eſſe dicet.* & ex ea hæc explicanda. Itaque is, qui

A dicit ſe patronum, ſi ita illi detur actio a prætore, ſi putet te eſſe patronum, is tunc actoris partes ſuſtinet, & illi onus probandi ſe eſſe patronum incumbit: vide etiam ſcripta ad *l.* 10. *C. de probat.* & ad *l.* 8. *ſup. de probat.*

Qui habet intentionem) ἐπίτασιν.

*L.*16. *Quod præjudicium*) Hæc ſunt præjudicia de quibus in hoc titulo.

*L.*17. *Sed ſi ante*) hæc l. male conjungitur ſuperiori, quaſi videatur eſſe de exceptione præjudiciali, cum pertineat ad exceptionem rei judicatæ, ut docet inſcriptio. Et hæc legis ratio, quia & diverſa corpora ſunt, qua utimur cum negamus exceptionem nocere rei judicatæ, non cum præjudicialem, *l.* 12. & 14. *inf. tit. prox.* denique ſi ſumatur de præjudiciali pugnabit cum l. præcedenti: vide ſcripta ad *l.* 10. *C. de probat.*

B *L.*19. *Omnes*) vide notata & ſcripta ad *l. defenſiones, Cod. eod. tit.*

*L.*22. *Exceptio eſt contradictio*) Legend. ut Flor. *eſt conditio*. Omnis enim exceptio conditionis formam habet: ut actioni ſi certum petatur hæc conditio ſeu exceptio opponitur, ſi non convenerit inter te & me, ut pecunia non peteretur. Hæc exceptio ſi probetur eximit reum a damnatione. Sic repetitioni dotis inops maritus hanc opponit exceptionem, ſi non æquius eſt me in id tantum damnari, quod facere poſſum. Hæc exceptio minuit damnationem: vide notata ad *tit. C. de except. ſeu præſcript.*

De Exceptione rei judicatæ. TIT. II.

*L.*1. *Cum res*) Vide ſcripta ad *l. ſi ſervus plurium*, §. 1. *ſup. de leg.* 1. Huic legi opp. *l.* 3. *ſup. de pig.* quæ ait, ſcripto herede repudiante, aut ſuperato corruere legata. Verum C dicendum nihil eam obſtare. Nam hic actum non fuit de hereditate, ſed de legato, & legatarius victus fuit. Hoc non nocet legatariis manumiſſis, aut ceteris, etiamſi ideo victus ſit legatarius, quod diceretur teſtamentum injuſtum aut irritum: ſic recte Accurſius in *l. Papinianus*, §. *ult. ſup. de inoffic. teſtam.* & Græci lib. 51. Βασιλ. tit. 2.

*L.*5. *Si quis mandati acturus*) Hinc notandum, has duas actiones mandati, & negotiorum geſtorum ſæpiſſime de eadem re dari, ut ſit in arbitrio actoris, qua velit experiri: concurrit etiam cum illis condictio *l.* 5. & *l. fidejuſſorem, ſup. mand.*

*L.*7. *Si quis cum totum petiſſet*) Et victus eſt. Sic in *l.* 2. *ſi tamen, inf. de verb. obligat.* vide ſcripta ad eam.

*L.*12. *An idem corpus ſit*) vide notata ad *l.* 16. *ſup. tit. proximo.*

D *L.*15. *Et me a te, & invicem*) De mutuis petitionibus, vide locos notat. & ſcriptos ad *l.* 16. *C. de compenſat.*

Nam ſi meum eſſe) vide ſcripta ad princ. *tit. C. depoſ.*

*L.*16. *Evidenter*) Oppon. *l.* 4. *C. depoſ.* quæ ait, proficere. Sed dicendum hujus leg. 16. ſententiam non eſſe generaliter veram. Proficit enim ne condemnatio iteretur, *l.* 7. §. *plane, ſup. eod.* non tamen ſi deficiat actio judicati. Nam tunc iterari actio poteſt, ut in ſpecie *legis ſin autem*, §. 1. *ſup. de rei vindicat.* & *l.* 9. §. *pen. ſup. eod. tit.* vide ſcripta ad prin. tituli *Cod. depoſ.* item non proficit in ſpecie legis præcedentis.

*L.*67. *Si rem meam a te petiero*) Et ſic egero vindicatione. Opponunt hanc legem *l. quotiens*, §. 1. & *l.* 6. *ſup. de probat.* ubi regula traditur. Qui dolum obiicit eum probat: ſed dicendum: qui ſimpliciter dicit, nihil dolo E feci, non probat, nec vero probari poteſt: At qui dicit ſe deſiiſſe poſſidere ſine dolo, cauſſam aliquam, & rationem allegat, quam debet probare, & vero hic utrinque admittuntur probationes,

*L.*21. §. *Si fundum: quia qui fundum habet*) vide ſcripta ad *l.* 58. *inf. de verb. oblig.*

*L.*24. *Si non res judicata ſit*) Flor. *At ſi res judicata non ſit*, ut & ſup. *l.* 9. §. *ult. eod. tit.*

*L.*25. §. 1. *Qui alterutra earum egerit*) Si emptor tempore excluſus ſit redhibitoria, competet æſtimatoria, *l. ſi tamen*, §. *non nocebit, ſup. de ædil. adic.* Sed ſi redhibitoria excluſus, alia ratione egerit, & vicerit, poſt eam experietur æſtimatoria, ut hic, vide ſcripta ad tit. C. *de ædil. act.*

*L.*30.

L.30. Ex ſextante) vide ſcripta ad *l. 87. filio pater, ſup. de leg.* 1. Græci lib.60. Βασιλ. huic l. opponunt *l.pen. ſup. de his quæ ut indig.* ſed ex hujus ſpecie conſtat eam non pugnare: nam unam partem ſextantis non amittit: alteram vero ideo amittit, quia eam temere in judicium adduxit.

De diverſis temporalibus præſcriptionibus, & de acceſſionibus poſſeſſionum. TIT. III.

Præſcriptionibus) Id eſt, Exceptionibus, Tertullianus lib. de præſcript. dicuntur & ſubſcriptiones teſte Chariſio lib. 2. Gram. Græci vocant ὑπογραφάς lib. 51. Βασιλ. Hic titulus eſt de exceptionibus temporum, & de acceſſionibus poſſeſſionum, id eſt, de conjunctionibus temporum. Conjunguntur tempora intra heredem & defunctum venditorem & emptorem: his opponuntur interruptiones. Alias titulus ſic conceptus eſt non male: de diverſis temporibus, & præſcript. & de acceſſ. poſſeſſ. Sic lib.7. C. *eſt titulus, de annali exceptione Italici contractus tollenda, & de diverſis temp. vel præſcript. & interrupt.* Recte autem habet tit. ut Flor. ſic Græci, *περὶ διαφόρων προσκαιρῶν παραγραφῶν, καὶ προσθέσεων κατοχῶν*, vide procemium tit. de præſcript.

L.1. Quia tractatus de utilibus dieb.) Dies utiles Græci vocant *ὠφελουμένας*, ut & actionem utilem *ὠφελουμένην*, vide dierum diviſionem cap. 3. Tr. de præſcript. & ejus explicationem.

L.2. In fin. Dies intercalaris proficiet) In his omnibus proficit dies intercalaris præterquam in *l. commiſſoria*, ut recte Hugolinus, & Græci lib. 51. Βασιλ. tit. 3. vide cap. 3. de præſcript. Conſtitue differentiam inter legitimum tempus, & conventionale.

L.10. Intra 4. annos) Vide cap. 23. de præſcript.

§.1. *Sed ex*) Id eſt, quin ex. & vide notata ad *l.3. C. ad l. Jul. de adult.*

L.12. Adverſus emptorem eandem exceptionem) vide cap. 30. de præſcript.

L.13. Viginti annorum præſcriptio) vide cap. 28. de præſcriptionibus.

L.14. In gloſſ. ſuperaturos) Adde ſi vinco vincentem te, multo magis vinco te.

L.15. §. Item danda: dotis ſuæ nomine) De miſſione in poſſeſſ. dotis ſervandæ cauſſa, duo tantum ſunt loci, *hic, & l. ea quæ, inf. ad municip.*

De doli mali, & metus exceptione. TIT. IV.

L.2. §. circa: Si quis ſine cauſſa) Stipulatio exigit rem vel cauſſam: & ideo Cajus *lib. 2. Inſt.* ait ſtipulationem contrahi ex interrogatione dantis, vel reſponſione accipientis: vide notata ad princ. tit. C. *de contr. & commit. ſtipul.*

§. *Et generaliter*) Ubi eſt doli exceptio ſemper eſt exceptio in factum, id eſt, ſi volo excipere, verecunde excipiam in factum.

L.4. Si quis pupillo. Exceptio locum habebit) Replicatio.

§. *Si quis ex uncia: an ſi legatum petat*) Obſtat *l. 17. §. ult. & l. 18. ſup. de leg.* 1. vide ſolut. in ſcriptis ad eum locum, & notata ad *l. ult. §. ult. inf. hoc tit.* vel dic in hoc §. voluiſſe teſtatorem, ut alterutro contentus eſſet: ſi acceperit 100. vel legatum repudiarit, non habebit etiam legatum: vide ſcripta ad dictam legem 17. §. *ult. & leg.* 18.

§. *Adverſus parentes patronoſque*) Hi ſoli duo caſus ſunt, quibus neceſſe eſt excipere in factum: addatur manifeſta ignorantia actoris dolo carens.

§. *Si a Titio fundum: exceptione in factum comparata*) Sic exceptio in factum compoſita, *Inſtit. in prin. tit. de except.* in factum concepta, *l. quod de bonis, ſupra ad l. Falcid.*

L.7. Julianus ait) In *l. 2. ſup. de donat.* vide ſcripta ad *l. 2. C. de cond. indeb.* & ad *tit. C. de non numer. pecun.*

L.12. Qui æquitate defenſionis) In gloſſ. adde, exceptionis æquitate.

L.14. Non alius ſumptus) vide ſcripta ad *Rub. C. de condict. indeb.*

L.15. Fidejuſſor evictionis) Opp. *l. 84. ſup. de verbor oblig.* hic poſt condemnationem recte offertur, nec mirum, cum non res tantum offeratur, ſed & in id omne quod intereſt.

Pro damnis emptori ſatisfiat) vide ſcripta ad *l. 102. inf. de verb. oblig.*

L. ult. Reſpondit: ſi ut proponatur) Si quam varie in reſponſis Scævolæ accipiatur: vide notata ad §. *ager, l. qui Romæ*, & ſcripta ad *l. 57. inf. de verb. oblig.*

§. *ult. Marito: parem rationem feceris*) Id eſt, ſi apocham feceris: *ſi tu as fait quittance*, in *l. qui filium, ſup. de man. teſtam.* ubi dicitur, *ſi parem rationem adſcripſerit:* Græci vertunt, ſi *ἀπόδειξιν* fecerit, id eſt, apocham: vide ſcripta ad *l. 17. §. ult. ſup. de leg.* 1.

Legata ſibi) Hinc colligunt, eum, qui omiſerit hereditatem, legatum etiam non habiturum. Quod obſtat *l. 17. §. ult. & l. 18. ſup. de legat.* 1. ſed hoc ideo, quia utrumque videtur legatum ſub eadem conditione non impleta condit. neutrum habebit: vide ſcripta ad *d. l.* 17.

Quarum rerum actio non datur. TIT. V.

Sciendum eſt, ſub hoc titulo permixtum variis ex cauſis ortas præſcriptiones proponi, cum ſupra ſpeciales tantum quædam exceptiones propoſitæ fuerint. Proponitur hic exceptio jurisjurandi, non quod in alia geſtum eſſe dicitur, nec quod libertatis onerandæ cauſſa geſtum eſſe dicatur, de qua eſt etiam *l. 7. ſup. de except.* Proponitur etiam ſub hoc titulo exceptio rei venditæ & traditæ, ut *l. 1. ſup. de except. rei vend. & traditæ.* Ergo quarum rerum actio non datur, id eſt, quarum rerum actio exceptione elidatur: actio, hic dicitur non dari, & revera non datur cum effectu, quæ exceptione eliditur in hoc titulo: ipſo jure eſt actio, & exceptione omiſſa, eſt condemnatio: vide ſcripta ad *tit. C. ad Maced.*

L.1. §.1. Si pupillus) vide ſcripta ad *l. 4. C. de reb. cred. & jurejur.*

§. *Si petitor: exceptio*) Jurisjurandi, quæ inſtar habetur *rei judicatæ:* vide ſcripta ad *l. 8. C. de reb. cred. & jurejur.*

L. ult. §. 1. Si in alea rem vendam) Id eſt, ut alea ludam: quo caſu valet quidem venditio, ſed reſcindi poteſt.

Exceptione ſubmovebitur) Quod in alea geſtum ſit.

De litigioſis. TIT. VI.

Id eſt, de exceptione rei litigioſæ.

L.1. Litigioſam) Con. *l. alienatum 67. de verb. ſignif.* vide ſcripta ad *l. 28. illo tit.*

Non facit denunciatio) Sed litis conteſtatio.

L.2. Si ſervus cum emerit) Suo nomine, & peculiari. Principali perſonæ ſcientia alterius, quam ſua non nocet: itemque alterius ignorantia, quam ſua non prodeſt: vide ſcripta ad *l. 5. ſup. de jur. & fac. ignor.*

Videndum eſt cujus) Eadem diſtinctio adhibetur in ſpecie legis *imo & l. ſeq. ſup. de liber. cauſſa*, ex qua pleniore diſtinctione hæc eſt augenda: addenda exceptio ad fin. legis, niſi tempore emptionis præſens fuerit dominus potueritque ſervum emere, prohibere: Nam tunc ignorantia ſervi domino ſcienti, nec prohibenti non prodeſt: hoc, cum ſervus ſuo nomine comparavit: nam ſi emit nomine domini, videndum eſt utrum dominus certum hominem emi mandarit, ut Titium; tunc enim ſolius domini ſcientia vel ignorantia ſpectatur. Si incertum emi mandavit, eo caſu emptionem videtur poſuiſſe in ſervi poteſtate. Itaque in eo caſu ſcientia ſervi, licet ementis mandato domini, ignoranti domino nocet. Idem dicendum, ſi per procuratorem emerit, *l. non ſolum, §. ult. ſup. de liber. cauſſa.* Sed omnibus diſtinctionibus his valde obſtat *l. cum mancipium, ſup. de ædil. edic.* vide ſolut. in not. ad *d. l. cum manc.* & ſcripta ad *l. 5. ſup. de jur. & fac. ignor.* Eadem diſtinctio ſervatur in uſucapione in *l. 2. §. ſi ſervus meus, ſup. pro emptore.*

L. ult. Prohibemur) Leg. duodecim tabul. ut docet inſcriptio.

Potentiori adverſario traditus eſt) Nempe ſacro.

De obligationibus & actionibus. TIT. VII.

L.3. In fin. Si per jocum puta) Varro lib. 5. de ling. Lat. *Non ſpondet ſtatim, qui dixit, ſpondeo, ſi jocandi cauſſa dixit, neque agi poteſt cum eo ex ſponſu*, &c. vide not. ad *prin. tit. C. de contrah. & commit. ſtipul.* & vide ſcripta ad *l. 1. §. 1. ſup. de pact.*

L. 4.

L.4. Is quoque, qui non debitum) Flor. 5. vide ſcripta ad *Rub. de cond. indeb.*

Quæ creditores debitoribus) Hic debitorum, & creditorum nomen ſtricte accipitur.

L.7. Floren.8. *Conditio in ipſum promiſſorem nunquam extitit*) Ergo ſi conditio extiterit in perſonam promiſſoris, id eſt, ſi voluerit, & uſque ad mortem perſeveraverit, heres ejus tenebitur, vide ſcripta ad *l.17.inf.tit.prox.*

L.Filiusfam.Julianus putat) Cujus hac in re auctoritate noſtri ſemper utuntur, in *l.ſi longius*, §.1. *ſup.de judic.* & *l.Julianus, ſup.depoſ.*

L.Naturales. Si ſoluta pecunia repeti.) vide ſcripta ad *l.127. inf.tit.prox.*

L.Ex depoſiti: ob dolum malum) vide ſcripta ad *l.* 121. §. *ult. inf. tit.prox.*

In factum actiones) id eſt, utiles. Hæc l. conjungenda eſt cum lege *cum filiusfam. ſup. de reb.cred.* & ex illa eſt explicanda. Hujus legis ſenſus eſt: utiles actiones ex omni cauſſa a filiisfam. exerceri poſſunt. Hæc l. non loquitur de ſpecialibus act. in factum. Omnis actio utilis eſt in factum, *l.cum mota, C.de tranſac. l.3. C.de donat. quæ ſub modo, l.1.C.de pactis conven. l. quidam in fine, ſupra, de hered. inſtit.* & *l.ſi vero non remunerandi*, §. *ſi a filiofamil. ſup. mand.* Cum l. ait actiones exerceri a filiisfamil. intelligit utilis. Utilis actio, quæ ſit, docet *l.ſi longius*, §. *ult. ſup. de judic.* vide ſcripta ad tit. C. *an ſervus pro ſuo facto*.

L.Qui a ſervo in fin. Ex hac cauſſa etiam poſſeſſio) vide ſcripta ad *l.9. C.depoſ.*

L.Omnes debitores, qui ſpeciem) id eſt, rem, corpus: nam in quantitate aliud eſt. Ad regulam in hac l. traditam, pertinet *l.82. non quocunque, ſupra, de leg.1.* vide ſcripta & notata ad eam.

L.Cum quis in diem) Obſtat *l.quotiens 59. inf. tit. prox.* cum multis ſimilibus, ubi dies ſpectatur, quo dare debuit: hic tempus contractus: ſed hic ponendum eſt, fidejuſſorem interceſſiſſe, cum jam veniſſet dies, quo reus ſolvere debuit, *l.9.* §.*omnis, de pign. act.* Sicut ergo ſi reus damnatus fuiſſet ejus diei, quo dari debuit, exiſtimatio fuiſſet facta, ita fidejuſſor, qui eo die accepit, in eum diem damnabitur: vide ſcripta ad *l.59. infra, de verb.oblig.*

L.Trajectitiæ) Trajectitia, ſeu nautica pecunia eſt, quæ navigat periculo creditoris: vide ſcripta ad *Rub.* & *l.4. ſup. de naut. fœn.*

Si ad diem ſoluta) Ex die mora fit: vide ſcripta ad *l.23.* & *84.inf.tit.prox.*

Pœna uti adſolet) vide ſcripta ad *l.4. ſupra, de naut. fœnore.*

Ejus, qui eam pecuniam peteret) Hic dicitur ſervus κερμακόλυθος: vide notata & ſcripta ad §.*Callimachus, l.qui Romæ, inf.tit.prox.*

In gloſſ. Ob operas: in fine, & lege nihil) Adde §. *pro operis.*

In gloſſ. Interpellatus non eſſet) Ad fin. adde: vide notata ad *l.magnam.*

§.*Ea conditio furioſo adquiritur*) Res invito non acquiritur, actio invito & ignoranti adquiritur: vide ad *l.62. inf.tit.prox.*

L.Omnes pœnales tranſeunt) vide ſcripta ad tit. C. *ex delicto defun. in qu.hered. conven.*

L.Non ſolum ſtipulationes) vide notata ad *l.ult. ſup.tit. prox.* & ſcripta ad *l.12.ſup. de leg.1.*

L.Cum ex uno poſt magnas varietates) Sic in *l.3. de condit.* & *demonſt.l.ult. ſup.pro leg.*

L.Conſtitutionibus quaſi lite conteſtata) vide ſcripta ad tit.C.*ex delict.defun. in quan.hered.conven.*

L.In honorariis) Con. *l.4.ſup.de petit.hered.* & *l.4. inf.de verb. oblig.*

Anno finitur) De annalibus actionibus, vide cap. 20. de præſcriptionibus.

L.Actionis verbo) Pertinet ad tit. de edendo, ut monet inſcriptio.

Quia actionum inſtar obtinent) vide notata ad *l.1.* §.1. *infra, de prætor.ſtipul.* & ſcripta ad *l.5. infra, de verbor. obligat.*

§. *ult. Mixtæ ſunt actiones*) vide notata ad *l.2. ſup. commun.div.* & ſcripta ad *l. in tribus, ſup. de judic.* & de tota hac l. vide notata ad *l.primam, ſup. de except.* & *præſcript.* & ad princip. tituli C. *de exception.* & ſcripta ad *leg. nonam, ſup. de probat.*

L. Hereditariarum) vide ſcripta ad tit. C. *de heredit. action.*

L.Obligationum fere) vide ſcripta ad *l. nemo poteſt, ſup. de legat.* 1.

Verſ.placet) Dies & conditio, aut ſpectatur ἐν ἀρχῇ, aut εἰς πέρας, ἐν ἀρχῇ eſt efficax εἰς πέρας eſt inefficax.

Certis modis deberi deſinit) Certis modis obligatio tollitur. Modi hi ſunt, ſolutio, acceptilatio, novatio, delegatio: vide ſcripta ad tit.C. *de novat.* & *delegat.* & ad *l. nemo poteſt, ſup. de leg.1.* pacto, tempore, conditione non finitur: non poteſt etiam locus finiendæ obligationis cauſſa adſcribi, ut nec conditio, aut modus, *d. l. nemo poteſt*, quæ in eam rem eſt ſingularis: vide ſcripta ad *l.56.* §. *qui ita, inf.tit.prox.*

Doli mali exceptione ſummoveri) Obſtat locus Pauli *l.3.Sentent. tit.de leg.* & *l.ult. C.de leg.* vide notata ad *d. l. nemo poteſt*, & ad *l.ult.C.de legat.*

In gloſſ.Deberi) Dele, ex pacto, & repone, delegatione, & acceptilatione.

In gloſſ. Sic & in tradendo, ibi in quæſt.Sabat.) De hac quæſtione, vide ſcripta ad §. *qui fundum, l.ſi fundum ſub conditione, ſupra, de legat.* 1: Legata arbore exſciſa a legatario & ablata, ſi radix ejus pullulaverit: Quæritur, an ſtolones pertineant ad legatarium, an videantur etiam radices legatæ, & ſolum exemplo ædificii. Dicendum videtur, eum, cui arbor legata eſt, poſſe eam exſtirpare. Quod ſi admittemus, ſequitur, quod ſi eam non exſtirpavit, ſed exſcidit, repullulantem vindicabit.

L.Ex contractibus) vide ſcripta ad tit. C. *ex delict. defunct. in quant. her. con.*

L.Obligamur: in fi. Sed & nutu ſolo) Ut fideicommiſſa, legata, ut *l.nutu, ſup.de legat.3.* Item delegationes debitorum, *l.delegare 2.de novationibus,* & *juſſa*, denique pacta, & contractus, qui ſolo conſenſu contrahuntur nutu conſiſtunt: vide ſcripta ad *l.1.*§.2. *inf.tit.prox.*

L.Pupillus) vide notata fuſius ad *l.quod pupillus, ſup.de condict. indeb.* ubi notatur hic ſolus caſus, quo naturaliter obligatur in id quod factus eſt locupletior: vide & ſcripta ad *l.ſi pupillus 127. inf.tit.prox.*

Ne quidem jure naturali obligatur) Quoniam animi judicio caret. Animi judicium, & conſenſus eſt id quod gignit naturalem obligat. Si abſit animi judicium, abeſt & naturalis obligatio: Ideoque non obligatur pupillus niſi ejus judicium ſuppleatur præſentia tutoris.

AD LIBRUM XLV.

De Verborum obligationibus. TIT.I.

TRIBUS tantum modis conſtituitur verb. obl. de quibus omnibus tractarunt Juriſconſulti in *libr. de verbor. obligat.* Primum per ſtipulationem, quæ eſt contractus ex quo verbor. obligatio conſtituitur: vel verborum conceptio ex qua obligatio naſcitur, *l. cum pater, C. de jure dot. l.5. inf. eod.* Et eo differt a verborum obligatione, quo quilibet contractus ab ea obligatione, quam parit. Stipulatio eſt ex genere contractuum μονοπλεύρων, quæ unum tantum obligant. Deinde per jusjurandum liberti: demum ex dictione dotis, teſte Cajo *lib.2. Inſtit.* Acceptilatio has omnes ſpecies tollit. Pactis legitimis, aut pollicitatione non contrahitur verb. obligatio, quia non fiunt verbis ſolemnibus, ut verbor. obligatio, ſed tacito ple-

plerunque consensu, nec vero verba solemnia in stipulationibus sunt symbola, cum sint ipsa rei substantia, ut emptionis consensus, mutui &c. vide notata ad pr. *tit. C.de contrah. & commit.stipul.*

L.1. Stipulatio non potest) Sabini hæc sunt.

Et ideo) Hæc sunt Ulpiani.

Utroque loquente) At dictio dotis, & jusjurandum fit uno tantum loquente. Huic initio obstat *l. un. C. de rei uxor. act.* Unde dici videtur eam posse confici neutro loquente. Sed dicendum, dotem repeti actione ex stipulatu κατὰ πρόληψιν, ex vi, & præsumptione constitutionum. Non auctum pro actu habetur. Sic in titulo *in quibus caussis pignus, & in §.si scriptum, de inutilib.stipul. l.sciendum, inf.eod.*

Neque mutus, neque surdus) At re, consensu, & litteris obligari possunt.

Neque infans] Infans est, qui sept. annum non complevit. Unde Græci vertunt ἑπταετὴ. Infans autem etiamsi loqui possit, non tamen intelligit quid loquatur. Itaque non potest stipulari. Male Accursius hic excipit stipulationem rem pupilli salvam fore. Nam *l. servum* illo titulo loquitur de pupillo, qui fari potest, ut recte notavit Martinus. Sic infans pro filio in *l. uxorem, §. ult. de leg.3.* Vide scripta & notata ibid. At infanti alius, & alii infans per servum, aut tutore auctore, aut per tutorem potest obligari.

Quoniam exaudire invicem debent.) Quod nequeunt, eadem ratione nec testamenta facere, nec vindicta liberare possunt.

In gloss. stipulatio) Dele hæc (id est, verborum obligatio.)

In gloss. Nec absens, solve ut ibi) Adde, vide solut. in not. ad *l.3. C.de inutil.stipul.* Item contra *l.4. sup. de sponsalib.* solve ut ibi.

§.Qui præsens. Si vero præsens) Obstat *l. continuus in pr. inf.eod.* vide solut. in notat. & script. ad eam.

§.Si quis ita: quid ni) Sic & si dixerit τί μὴ in *l. blanditus, C. de fidejussoribus.*

Sine verbis annuisset) Sunt tamen pleraque alia, quæ ex nutu consistunt, vide notata ad *l.51.sup.tit.prox.*

In gloss. Annuisset) In fine dele hæc verba [*ut inf. eodem, l.si stipuler, §. fin.*) & dic. Male hæc lex citatur in hanc rem, vide notata ad eam.

Sed nec naturaliter] Hinc notandum inutili stipulationi non inesse pactum, non habere eam vim pacti, ut nec vim constitutæ pecuniæ, *l.1. §.eum qui, sup. de constit.pecun.* vide scripta hic.

§.Si quis simpliciter) Quia simplici enuntiationi conditionalis, aut conditionali simplex nulla inest. Idem dicendum est si stipulanti intra Kal. respondeat Idibus.

Tunc enim alia stipulatio) Ad hanc exceptionem applica §. seq.

§. Si stipulanti] Quamvis illico placuerit responsio. Sic enim hic §. est accommodandus superiori exceptioni in fin. *§. præced.* ut dicamus hic statim placuisse responsionem. Sic nihil obstabit *§. præterea, Instit. de inutil. stipul.* ibi enim non ponitur statim placuisse diversam responsionem. Alii sic tradunt accipiendum *d.§. præterea*, ut valeat in quinque tantum, male: Nam Cajus lib. 2. Instit. unde eum §. Justin. exscripsit, ait in integrum esse inutilem. Præterea Justinianus ei parem facit illam, quæ non congruit in conditione: illa est plane inutilis, ergo & hæc: nisi illico placeat responsionis diversitas.

Obligatio nisi in 10. non erit contracta) Igitur satis non est placere diversitatem responsionis, nisi responsio in interrogatione, aut vicissim hæc in illa insit.

§.Sed si mihi Pamphilum) Licet Ulpian. idem in hoc §. quod in superiori statuat, tamen ideo eum exorsus est ab adversæ sententiæ nota, quia & diversitas responsionis non placeat. Utilis est stipulatio ob rerum variarum caussam.

Neque vitiatur utilis) Addendum: interdum utili stipulatione inutilem corroborari, *l.unica, §. 1. C. de rei ux. act.* vide scripta ad eam.

Eadem autem] Hæc Sabini sunt usque ad vers. *sed utrum*, qui est Ulpiani. Hinc non collige stipulationem esse jurisgentium: nam est juris civilis, ut & acceptilatio, vide notata ad *l. an inutilis, inf. de acceptilat.* quod autem stipulatio fit quacunque lingua, hoc necessario receptum est, quia solet applicari conventionibus jurisgentium, quæ quacunque lingua fiunt: nam quæcunque sunt juris civilis, fiunt Latina lingua, vide scripta hic.

Ex scriptura Sabini) Id est, superiori sententia Sabini, ut & *l.1.sup.de hered.instit. & scriptura Q.Mutii, l.7.sup.de annuis legatis.*

L.2. Et harum] Hic §. est de promissore.

Cum 10.dari] Ut sunt summæ, ut fundus, ut homo.

Qua natura divisionem] Id est, naturaliter indivisæ, *l.non amplius, in fi.de leg.1.*

In gloss.Viam] Dele a pr. omnia eo usque (quia si promissor, &c.)

In margine, & jus secundum Bart.] Adde ad fin. & recte. Nam stipulatio servitutis in dando consistit, *l. si unus, de servit. rust. l.ult. comm.præd.* vide scripta ad *§.pen. inf. ead.l.*

Aut in pendenti] Nam si promissor reliquam hominis partem postea solvat, stipulationi satisfit, & conditio cessat. Sed si alium hominem dederit in solidum, tunc demum partem condicet. Sed cum debetur homo generaliter, fieri non potest solutio partium in diversis, sed homo certus dandus est. Obstat *§. si tamen, inf.hac l. & l. hominem, inf.de acceptilat.* Vide solut. in not. ad eos locos, & scriptis hic. Denique hæc sit regula: homine generaliter promisso, vel Sticho, aut Pamphilo, solvi pro parte utiliter nequit. Excipe duos casus: primum si stipulator partem Stichi accepto tulerit: nam hoc casu promissor potest solvere partem alterius hominis. Deinde si stipulator egerit cum uno ex heredibus promissoris pro parte, & victus sit, poterunt reliqui alterius cujusvis hominis partem solvere, & sic liberari.

§.Ex his igitur) Hic §. est de heredibus promissoris, & stipulatoris. Et ex heredum persona obligatio, quæ dividua est, dividitur pro portionibus hereditariis inter heredes, sicut & promissor pro parte poterat liberari. At cum promissus homo incertus, aut Stichus, aut Pamphilus alternatim, hoc casu ut promissor nequit liberari, nisi solido homine dato, sic nec heredes. Hæc stipulatio habetur pro individuo, nec ad eam pertinet *l. 12. tab.* Idem est si naturaliter individua sit obligatio.

Repetitionem habebit] Aut si prius agatur familiæ ercisc. quam heredes conveniantur, de eo erit cavendum officio judicis.

Pomponius ait] Citatur hic Pomp. in *l.viæ, sup. de servit.* Idem dicitur in *l.heredes, §. an ea, sup. fam. ercisc. l. si unus, sup. de servit. rustic.* Sed videtur obstare, quod dicitur in fi. hujus §. ea, quæ ab initio constiterunt postea evanescere, si in eum casum incidant, a quo incipere non potuerunt. Sed ea regula non est perpetua: habet enim exceptiones primo ex §. *ex contrario, Instit. de legat.* Secundo ex *l.a filio, sup. de leg.1.* Tertio ex *l.pen. inf. eod.tit.* demum ex *l.si sub una, inf. eod.*

Sed quidam] vide notata ad *l.4. §.si fundus, sup. si servit.vind.* & scripta hic.

§.Si tamen] Hic §. obstat §. 1. *hujus l.sup.* Sed dicendum cum Bartol. promissorem, vel heredem pro parte absolutum esse. Ponendum est: stipulatorem hominis egisse pro parte, & succubuisse: tunc reliqui heredes, cum quibus actum non est, liberantur solvendo partem cujusvis hominis. Similem locum notat Jason in *l.si quis cum, sup. de except. rei judic.* Vide scripta ad *d. §. supra eadem l.*

Egero] Et succubuero. Ideo dele glossam Accursii, & partem accepero.

Et fidejussoribus ejus] Nam si sit dividua stipulatio, fidejussoribus promissoris ex epistola divi Hadriani tenentur singuli pro partibus. At si individua, singuli tenentur in solidum.

§.*Item*

§.*Item ſi in facto*) Supra dixit de obligationibus, quæ ſunt in dando: hic de illis, quæ ſunt in faciendo, aut non faciendo.

Tenentur quidem, & coheredes) Recte Accurſius teneri ait pro portione hereditaria, male Bartolus. Nec obſtat *l.heredes*, §.*in ea*, *ſup.fam.erciſc.* qua nititur Bart. quæ ait, uno prohibente, in ſolidum committi ſtipul. Idem ait §.*Cato l.4. inf.* Sed hoc ſic accipiendum eſt ex dicto §.*Cato*, ut ſive ſtipulationi ſit ſubjecta pœna, ſive non, omnes teneantur in ſolidum, committitur ſtipulatio: quia ab uno prohibitus, in ſolidum eſt prohibitus, ſed non tenentur niſi pro portione hereditaria.

Sil. i heredique ſuo, ire, agere, &c.) Hujus ſtipulat. & ſuperioris eadem vis eſt: utraque videor ſtipulari iter fieri, id eſt, patefieri, *l.4.* §.*Cato*, *inf.eod.*

In ſolidum committatur) Ipſo jure.

Doli mali except. ſummoveb.) Obſtat *l.ſtipulatio iſta*, §.*ult. inf.eod.* quæ ait, actorem non repelli exceptione. Sed hoc ita verum eſt, ſi nemo ſit cujus interſit, quique agere poſſit: reliqui quorum nihil intereſt per exceptionem removebuntur a petitione pœnæ. Sic eſt etiam in actione ex empto, *l.præd. illo tit.*

Committatur ſtipulatio) Quanti ejus intereſt.

L.3. Idem) Con. *l.38. inf.* vide ſcripta ad eam.

L.4. Pluribus heredibus relictis deceſſerit) Nam uno ex heredibus promiſſoris dolum faciente, omnes tenentur, quia dolus ſit in ſolidum, *l.inter*, §.*quod ex facto*, *fam. erciſc.* Uno autem ex heredibus ſtipulatoris dolum patiente, is ſolum habet actionem ex ſtipulatu hic. Itaque male Taurellus putat hoc initium corrigi in §.*ſed videamus*, *inf. ead.l.*

§.*Cato lib.15.*) Commentariorum juris civilis, ut conſtat ex Feſto in verbo *mundus*.

Aut ab omnibus heredibus) Senſus eſt: omnes heredes teneri, quia nonniſi in ſolidum peccari in illam ſtipulationem potuit.

In margine. Vide in hunc §.Comment. Zaſii) Dele hoc totum.

Iter fieri) Id eſt, patefieri.

Peccari non poterit] Id eſt, potuerit.

Illam ſtipulationem] Id eſt, peccari in illam ſtipulationem, ut dicitur committi ſtipulationem, pro committi in ſtipulatione.

§. *Sed videamus*] Videamus hic eſt affirmantis. Ideoque male quidam ponunt notam interrogationis. Nam idem eſt, ac ſi dixiſſet, non idem hic eſt: hic, id eſt, in ſtipulatione amplius non agi, ut recte Zaſius. Non eſt idem in ſtipulat. amplius non agi, quod in ſtipulatione, per te non fieri, ſed eſt potius idem, quod per te, heredemque tuum ratum habiturum.

Non idem hic ſit] Male Taurellus putat, ſtipulationem dolum abeſſe a te heredeque tuo, committi tantum pro parte heredis, qui dolo fecit: & ideo uno dolum faciente, omnes heredes non teneri. Hoc enim primum pugnat cum initio hujus legis, quod comminiſcitur emendari per hunc verſ. *ſed videamus*, & exponit, *hic*, id eſt, ſtipulationem dolum abeſſe. Pugnat cum eo *l. inter*, §.*quod ex facto*, *ſup.fam.erciſc.* Itemque ratio certa: Nam ut ſi unus me prohibeat ire agere, non minus me prohibet, quam ſi omnes prohiberent: Sic & ſi unus dolo facit, non minus facit, quam ſi omnes facerent. Nec obſtat *l.pœnalis*, §.1. *verſ. omnes enim*. Nam id locum non habet in factis individuis, *l.2. inf. de prætor. ſtipul.* Non obſtat *l. etiam in ſtipul. inf. rem ratam hab.* nam & ſtipulatio per te non fieri, &c. continet id, quod intereſt. Sed uno non faciente, omnes tenentur. Denique obſtat *l.5.* §.*ult. inf. eod.* Vide ſolut. in not. & ſcriptis hic.

Qui non habuerit ratum) Stipulatio rem ratam haberi, & non amplius agi eſt prætoria, ſive a domino, ſive a procuratore interponatur, & ſtipulatio Judicatum ſolvi.

Pro parte ratum habere] Si ſcilicet ipſe caverit: at ſi procurator caverit, poteſt pro parte ratum habere, *l.18. inf.rem ratam haberi.*

A §.*Si is qui duplam*) Hac ſtipulat. emptor ſtipulatur duplum pretii, quod ſolvit evictionis nomine. Promittit venditor. Committitur autem ea ſi venditor laudatus, & denunciatus defugiat auctoritatem. Si venditor plures heredes reliquerit, uno eorum defugiente auctoritatem, omnes defugiſſe videntur, & omnes tenentur, *l. ſi rem quæ*, §.1. *ſup. de evictſion.* *l. in exſecutione*, §. *in ſolidum*, & *l.eum ex cauſſa*, *inf. eod.* At heredes emptoris ſinguli tantum pro evictione ſuæ partis habent actionem.

Fructuaria] Si fructuarius promiſſor plures heredes reliquerit, uno ex heredibus non reſtituente id quod ſupereſt ex fructibus, non tenentur niſi pro ſua parte. Proprietatum etiam heredes habent actionem pro ſua parte quanti ea res eſt. De hac ſtipulatione fructuaria, vide B not. in tit. *uſufruct. quemad. caveat. ad Rubr.*

Hæc utilitatis cauſſa) Id eſt, ut unuſquiſque heredum promiſſoris, quod ſua intereſt pro ſua parte conſequatur.

Ipſi autem promiſſori] Id eſt, ex parte promiſſoris. Quia de heredibus tantum quæritur, non de ſtipulatore, & promiſſore.

Neque reſtitutio] Hoc tantum pertinet ad ſtipulationem de novi operis nunciat.

Neque defenſio] Hoc refertur tantum ad ſtipulationem duplæ, quæ committitur re non defenſa. In aliis vero ſtipulat. liberatio pro parte contingere nequit, nec uno ceſſante omnes tenentur.

L.5. verſic. Judicialis a mero judicis officio) A prætore dati.

C *De dolo cautio*] Judex enim in re reſtituenda cavere jubet, dolum malum abeſſe, *l. prætorem*, §. *ſi homo*, *de rei vindicat.* *l.metum 3. quod metus cauſſæ*, in actione in rem, quo metus cauſſa, ex ſtipulatu.

In gloſſ. cautio] Ad fin. Adde judicialis quoque cautio eſt de perſequendo ſervo, & de reddendo eo, de quo agitur, *l. ſervo legato*, *ſup. de leg. 1.* *l.14.* §. *quatenus*, *ſup. quod metus cauſſa*. Sunt & aliæ multæ, ut in *l.& puto*, *l. heredes*, §. *contra*, *ſup. fam. erciſcun.* *l. harum*, *ſi ſervit. vindic.*

A mero prætoris officio] Quæ jubente prætore, ſive ex edicto ejus, aut decreto proponuntur.

Prætorias autem] Prætoriarum aliæ judiciales, aliæ cautionales, aliæ communes, qua de re vide notata ad *l.1. inf. de prætor. ſtipul.* & ſcripta ad hunc locum.

D *Etiam ædilitiæ*] De vitiis morbiſve rerum venalium: ædilitiæ ſtipulationes veniunt a juriſdictione, id eſt, ab edicto, non quidem prætoris, ſed ædilium. Stipulationes ædilitiæ recte dicuntur honorariæ, ut & Tribunitiæ de quibus Ulp. tit. ſept. *l.cum mulier*, *de dote*, *ſup.ſol.matrim.* Cic.pro Quint. Nam jus quorumlibet magiſtratuum dicitur honorarium, non autem prætorium.

Ex conventione] Sola.

Reorum] Id eſt, utriuſque partis, *tit. de diviſ. ſtipul.*

Nam & ipſæ ex verb. obligatione fiunt] Id eſt, hæ ſtipulationes conventionales adhibentur, ut negocia verborum obligatione conſtringantur: interdum vero judiciales, & prætoriæ ſunt conventionales, id eſt, fiunt modo imminente judice, aut prætore.

Verſ. Communes] Communes ſtipulat. ſunt, quæ ju- E bente magiſtratu, & interdum officio judicis interponuntur.

Nam & prætor] L.1. *infra de prætor. ſtipulat.* Dele tot. gloſſam: nam & prætor.

Et interdum judex] Theophilus de diviſ. ſtipulat.

Venit a judice] L. *heredes*, §. *pen. ſup. fam. erciſc.* *l. quamvis*, §. *ult. com. divid.*

Ab ædilitio edicto] Quod venditor jubetur de ſervo, *l.37.* §.1. *ſup.de evict.*

In gloſſ. reorum, id eſt, contrahen.] Adde recte *l.3. ſupra*, *tit. proxim.* nam ſtipulatio contractus eſt, *l. inter ſtipulantem*, *in prin.* *l. certi*, §. *quoniam*, *ſupra*, *de rebus creditis*.

§. *Stipulatio autem*] Nuda. In hoc §. & *ſeq.* alia ſtipulatio-

pulationum divisio subsignificatur. Circa hunc §. quærunt, an valeat stipulatio concepta impersonaliter, ut dabis? dabuntur. Et recte Alciatus lib. 2. *παρέργ.* cap. 18. ait valere: nam perinde est, ac si dixisset, dabo, vel quid ni? At idem male putat, non esse idem in constituta pecunia, ex *Nov.* 115. §. *ult.* Nam re collata in præsens tempus utrumque valet, hoc ait ille §. *ult.* Idem malam diff. adfert inter stipulat. & pactum, vide scripta hic.

Verborum conceptio.) Sic in *l.* 3. *C. de contr. & commit. stipul.* Græci vertunt συνθήκη ῥημάτων, ex qua conceptione nascitur verb. obligatio, *l. cum pater*, *C. de jure dot. Paul.* 2. *Sent. tit.* 3.

Daturum facturum) *L.* 2. *sup. eod.*

Id quod interrogatus) *L. inter stipulantem*, *l.* 1. §. *ult. supra eodem.*

§. *Satis acceptio: ut expromissores*) Legendum *adpromissores*, ut Flor. Adpromissor est, qui pro alio promittit, quod fit fidejubendo. Expromissor dicitur, qui novandi animo suscipit alienam obligationem.

Eodem modo quo satisfacere) *L.* 1. *sup. qui satisd. coga.* Asconius 3. Verrina: Satisfacere est tantum facere quantum irato sit satis ad vindictam. Satisdare est ita cavere alicui, ut fidejussoribus contentus sit.

§. *ult. Si sortem*) Obstat huic §. *l.* 4. §. *Cato*, *sup.* Sed recte Joan. ait, ibi agi de stipulat. quæ consistit in danda pec. vel re certa. Utraque quidem dividi potest, sed quia hic stipulatoris interest pecuniam non solvi per partes, ideo pœna committitur etiam contra eum, qui partem suam solvit. Et hoc est quod ait, in his stipulationibus, &c. Sed ratihabitio, cum non possit expediri, nisi per partes, nihil interest stipulatoris, nisi pro parte ejus, qui ratum non habuit. Dele gloss. *in his stipulationibus.*

In gloss. debet) Dele (vel communi divid.) & dic. *l. in executione*, §. *item prætor.*

In his stipulationibus) Id est, in stipulationibus dandi, dele tot. gloss. hic.

Sine injuria stipulatoris) Nam interest, ne pro parte solvatur, *l.* 14. *sup. fam. ercisc.*

L. 6. *Is cui*) Huic legi conjunge *l.* 1. *sup. de curat. fur. & l.* 3. *de acqu. hered. & l.* 18. *qui testamen. fac. poss.* Mulieri bonis interdicitur, itemque prodigo, *d. l.* 1. Interdictionis formulam vide apud Paulum *l.* 5. *Sent. tit.* 4. prodigus, pupillus, castrensis peculii dominus rem suam augere, non minuere possunt.

In gloss. Is cui bonis interdictum) Dele illa verba (quod videtur.)

Tradere vero non potest) Hoc correxit Leo *Nov.* 39.

Promittendo obligari) Obstat *l. Marcellus*, *inf. de fidejuss.* vide solut. in not. & scriptis hic.

Nec pro furioso) Si tamen jure pupillus, prodigus, furiosus obligati fuerint, fidejussor tenetur, *l.* 25. *inf. de fidejuss.*

L. 7. *Impossibilis*) At legatum relictum sub condit. impossibili valet, itemque institutio, *l.* 3. *sup. de condit. & demonstr.* Ratio differentiæ traditur in not. ad *d. l.* 3. & scriptis hic.

Si in cœlum non ascenderit) Hæc non est proprie impossibilis, sed necessaria.

In gloss. non ascenderis) Ergo ista necess. adde, male ex Arist. lib. 4. Metaph. cap. 12.

Nam hæc utilis) Et in hoc omnes consentiunt, *l. servum*, §. *si in non faciendo*, *sup. de hered. instit.*

Præsens est) Id est, pura, quia necessario vera.

Pecuniam creditam continet) Hoc addit ut doceat, creditum hac stipulat. contrahi, *l.* 2. *in fin. sup. de reb. cred.* Quint. lib. 4.

L. 8. *In illa stipulatione*) vide scripta ad *l.* 5. *C. de condict. indeb.*

Si Kalendis) vide not. ad *l.* 10. *C. eod.* & scripta hic.

Decem dare) Obstat *l.* 10. *inf. eod.* Sed inter eam stipulationem & hanc est differentia: Nam quæ in hac l. proponitur est conditionalis & in diem: quæ in *l.* 10. *inf.* est conditionalis tantum. Hic Stichus est in solutione, non in obligatione, *l.* 43. §. *pen. sup. tit. prox.* Solutioni

A Stichi dies additur promissoris caussa, ante quem stipulatio non committitur. Nec obstat *l. cum stipulatus*, *inf.* nam ait, *propemodum*. Quoniam ibi est stipulatio pœnalis, ut committatur, sed re ipsa non committitur ante diei eventum.

Ad conditionem committit.) Legendum *ante diem condit. committi.* Vide scripta lib. 1. Obser. cap. 22. adde illi cap. hunc Livii locum lib. 7. *Fecitque ad quartas nonas Quintiles*, recte Sigonius, ante diem quartam. Sic autem ait conditionem committi, ut stipulationem, pœnam, edictum, legem, actionem.

Agi protinus potest) Nam conditio hæc pro pura habetur.

L. 10. *Hoc jure*) Con. huic *l. l.* 4. §. *ult. sup. de condit. & demonst.* ex qua adde ad hanc l. exceptionem, nisi adB diderit articulum, tunc: alioquin pugnat cum hac. Obstat *l.* 8. *sup. eod.* vide not. & scripta ad eam.

Titius ante Kal.) Hæc eadem sunt Kalendis, ante Kalendas, intra Kalendas, *l.* 13. *inf. l. eum qui ita*, §. *qui ita*, *l. stipulationes non dividuntur*, *inf. eod.*

Ante eam diem) Hic dies opponitur conditioni, non solutioni, ut recte sensit Jason, & Dinus in *l.* 8. *sup.* solutioni, non conditioni, id est, adjicitur dies hac mente, ut si quo die ante Kalendas conditio extiterit, decem petantur.

Venire non posse) Obstat *l. veluti*, §. *ult. & l. quicquid*, §. *ult. inf. eod.* vide solut. in not. ad eas leges, & scriptis hic.

L. 11. *Filius*) Diversum est, si patre deportato filius stipuletur: nam reverso non acquiritur actio, *l. ult. C.*
C *de sent. pass.*

Videtur acquisisse) Nam videtur semper fuisse in potestate ob fictionem postliminii.

L. 12. *Si ita*) In alternativis stipulat. electio est promissoris, sed hæc stipulatio potius simplex est, quam alternata, cum semper promissor potius electurus sit minorem summam, & longiorem diem.

L. 13. *Qui ante Kalendas*) Sic & ante diem tertium Kalend. & tertio Kal. Idem dies significatur. Livius lib. 45. vide not. ad *l. anniculus*, *inf. de verb. signif.* qui stipulatur ante Kalendas, habet actionem postridie Kal. qui post. Kal. non nisi altero post die, vide scripta hic.

Qui Kalendis stipulatur) vide scripta ad *l.* 1. *sup. eod.*

L. 14. *Domum ædificari*) Non adjecto die. Pugnat lex *stipulationes non dividuntur*, *in fin. sup. eod.* vide so-
D lut. in not. & scriptis ad eam hic.

L. 15. *In gloss. detur*) Dele hæc verba (quæ est contra) hæc l. nihil obstat: nam diversa est ejus quæstio, & male opponitur.

L. 16. *Idem lib.* 6. *ad Sab.*) In hoc libro Pomponius disputavit de legatis, & sane duæ quæstiones, quæ hac l. tractantur, sunt tam de legatis, quam de stipulationibus.

Mihi debeas) Ex caussa lucrativa.

Ex aliqua caussa) Lucrativa, *l. existimo*, *inf. eod.*

In gloss. aliqua caussa) Dele hoc, & dic, lucrativa, *l. existimo*, *& l. inter stipul.* §. *si rem*, *inf. eod.* Ponendum quoque stipulatum esse ex caussa lucrativa.

Debetur mihi a te) Solus: nec convalescit Stichi stipulatio, eo post alienato, *l. qui decem*, §. *Stichum*, *de solution.*

§. *Stipulatio*) Con. huic §. *l.* 2. *de annuis leg. & l.* 3.
E *de operis libert.*

In annos singulos) Id est, si annua promittam, aut quotannis, *l.* 12. *circa fin. quand. dies legat. ced.*

Una est) Ratio diff. rejectis his, quæ ab Accurs. traduntur, est, unam stipulationem esse, quod illa divisio pensionum non fiat stipulatoris gratia, sed promissoris, & quod personæ stipulatoris non cohæreat stipulatio, sed sit perpetua, continua, infinita, indivisa temporibus, atque adeo singularis. At annua legata relinquuntur personæ, id est, solius legatarii intuitu, & ob id eis inest hæc conditio, si vivet legatarius.

Et incerta) Quia infinitum tempus continet, & ideo infinitam quantitatem.

In gloſſ. ſtipulatio) Dele hæc verba (eſt una propter unam conceptionem ſecundum M.) Et dic: ſic etiam ſtipulatio, Stichum, aut Pamphilum dari, eſſet una, quod falſum eſt, *l. qui dicitur, inf. eod.* Item dele hæc verba, (quia una actio naſcitur pro omnibus annis) ſed cur una eſt quæro: vide ſcripta h. Dele & hæc (quia ſemel inſpicitur conditio ſtipulatoris.)

L. 17. Stipulatio) Hæc *l. 17. ſup. de contrah. empt.*

Non valet) valet ſtipulatio, aut legatum ſic factum cum voluero, vel niſi voluero.

Arbitrium collata conditione) Idem obtinet in legato, niſi in heredis arbitrium, ut in boni viri conferatur. Sic & ſtipulatio conferri poteſt in arbitrium promiſſoris, quaſi boni viri, argumento *leg. 11. de leg. 3.*

In gloſſa ſtipulatio) Dele hæc (ſive dicam, ſi volam, ut ſup. tit. 1. ſub hac) & dic, hæc duo differunt, ſi voluero, & ſi volam: voluero non eſt παρατατικόν, extenſivum: ſignificat ſemel, volam eſt extenſivum, ſignificat identidem, admittit mutationem voluntatis, *l. ſi quis ſtipulatus ſit, inf. eod. l. centeſimis in fin. inf. eod. l. ſub hac, ſup. tit. prox.* ut recte eam accepit Bulgarus.

L. 18. Quibus) Senſus eſt: quod eadem res ſit promiſſa, non ideo amplius, quam ſemel jure promiſſorem teneri. Ejuſdem tamen rei nomine duæ obligat. eſſe poſſunt, idem eſt in legatis, *l. plane, §. ſi eadem, ſup. de leg. 1.*

Ipſo jure) Legendum. *Ideo jure.*

Idem) Id eſt, rem ſive corpus: nam ſi eadem quantitas bis promittatur, aut legetur, voluntatis eſt quæſtio, *l. plane, §. ſed ſi non, ſup. de leg. 1.*

Quam ſemel) Duæ ſunt quidem oblig. at non niſi una exactio.

L. 19. Si ita ſtipulatio) Neque matrimonium, neque divortium ſtipulatione pœnali adſtringi poſſunt, ſunt tamen contractus.

Nulla ſtipulatio) Imo quaſi nulla, *l. Titia, inf. eod.* cum obſtet exceptio, ſed utrumque dici poteſt.

Pœnis) De quibus ſub titulo de repudiis, ut amiſſione dotis, aut donationis propter nuptias ex conſtit. aut ex l. Julia & Papia.

Lege ſit comprehenſa) His pœnis locus eſt: ſi cujus culpa divortium fiat, non ſi bona gratia.

In gloſſ. comprehenſis, ſed ibi præceſſerat pecunia) Adde reddere pecuniam, pœna non eſt, at de ſuo irrogare, pœna eſt. Ibi mulier nihil erogat, ſed accepta reddit ex lege donationis, quare nulla ibi fuit pœnalis ſtipulatio.

L. 20. Hujuſmodi ſtipulationes) Quæ conferuntur in caſum quo res amplius noſtra non erit: hæc ſtipulatio, quod tibi, &c. ex præſenti vires capit, ſi tunc Titius debuit: ſed non ante committitur, cum debere deſierit.

In ſumma Pauli de Caſtro: quod alius mihi debet) Lege, *tibi debet.*

L. 21. Si divortio) Huic l. ita locus eſt, ſi maritus ſciens promiſerit, nam ſi imprudens, indebiti promiſſi condictio dabitur, *l. 3. C. de condict. indeb. l. pen. §. mulier, ſup. ſol. matrim.*

Divortio facto) id eſt, poſt divortium: nam ſi hæc ſtipulatio fieret conſtante matrim. ſpeciem donationis haberet, & videretur inutilis.

In ſumma Bart. falſa cauſſa) Lege, *falſa demonſt.*

L. 22. In ſumma Bart. non vitiat) Adde, modo contrahentes conſentiant in corpore, ita nec error in forma.

Paulus lib. 9. ad Sabinum) In eo libro Paulus tractavit tantum de furtis, ad quæ quomodo hæc l. pertineat, conſtabit, ſi conjungatur *legi cum æs, inf. de furt.* vide ſcripta ad *l. prox. inf.*

Teneberis mihi hujus æris) id eſt, in hoc ære conſiſtet ſtipulatio. At error in materia vitiat emptionem, *l. quid tamen, de contr. empt. l. ſi ſterilis, §. quamvis, de act. empt.* Cur error in materia vitiat emptionem, non ſtipulationem? An quia ſtipulatio eſt ſtricta, venditio bonæ fidei? Minime: Nam pignus eſt bonæ fidei, de quo tamen idem dicitur, quod de ſtipulatione in *l. 1. ſup. de pig. act. l. cum æs, ſup. de fur.* Verior ratio eſt, quia per errorem pignori accepto, vel in ſtipulationem deducto ære pro auro, ſi dicas pignus, & ſtipulationem nullam eſſe, nihil ſupererit in obligatione. At eorum intereſt, ut æs ſaltem ſit pignori, & ex ſtipulatu debeatur. At in emptione emptoris potius intereſt, ne illo modo emptio in ære conſiſtat, quod magno redemptum eſt auro.

L. 23. Si ex legati) Re debita poſt moram interempta, debitor non liberatur, niſi fuiſſet omnino res peritura apud creditorem. Sic recte M. ex *l. ſi plures, §. ult. ſup. depoſ.* Vide not. ad eum §. hic. Alter caſus quo re perempta debitor non liberatur, eſt, ſi ipſemet debitor hominem debitum occiderit hac l. hæc autem cædes hominis male vocatur mora, ut docet *l. ſi ſervum, §. ſequitur, inf. eod.* Mora eſt dilatio, ceſſatio, procraſtinatio, tarditas. Occiſio ſervi nihil eſt tale, mora purgari poteſt, non cædes. Utrumque tamen continetur nomine culpæ.

In gloſſ. certum) Ad finem adde: ſic in *l. 37. inf. eod. & l. 3. C. de uſur.*

Si per te ſteterit) id eſt, ſi in culpa fueris.

L. 24. Sed ſi ex) hæc l. eſt ex lib. 9. ad Sab. in quo Paulus tractavit de furtis, ſicque eſt aptanda *l. impuberem, & l. prox. inf. de furt.* ut dicamus, furtum facere, damnum injuria dare pupillum ſine tutore: moram tamen ſine tutore non facere.

Debeat pupillus) At pubes interpellatus in perſonam non adhibito curatore conſtituitur in mora, *l. 101. ſup. eodem.*

Solus tutor interpelletur) Male opponit Accurſius *l. ſi diem, §. ult. ſup. de evict.* Nam ea non loquitur de interpellatione, ſed de laudatione auctoris: benigne autem receptum eſt, ne fraudentur creditores, ſi non habent quem laudent, ut ſi tutor non compareat, pupillus laudetur.

L. 25. Quaſi nulla ſit) Nulla eſt ſtipulatio, quæ ipſo jure nulla eſt. Quaſi nulla eſt, quæ exceptione eliditur: vide ſcripta ad *l. 18. ſup. eod.*

Exceptione obſtante) Puta doli quæ competebat.

L. 27. Actionem denegari) id eſt, ipſo jure actionem non eſſe. Vel ſi ambigatur ex turpi cauſſa promiſſum ſit, tamen obſtabit exceptio.

§. ult. Non niſi præterito biennio) hoc referendum eſt ad ambiguitatis ſolutionem: Nam hæc verba alias ſignificant, ut ſi vel uno biennii die aſcendere abſtinuero, committatur. Vel quod verius eſt, & ſi nullo die aſcendero, tunc committatur. Sic nihil obſtat *l. 10. ſup. eod.* vide ſcripta ad eam, & ad *l. 8. ſup. eod.*

L. 28. Si rem tradi) At qui rem dari ſtipulatur, proprietatem ſtipulatur, *l. ubi, §. ult. inf. eod. l. non videtur, inf. de reg. jur.*

Proprietatem ejus dari) ut cum rem dari ſtipulamur.

Sed tantum tradi) id eſt, poſſeſſionem, & quaſi de manu in manum translationem. Ex hac ſtipulatione non eſt certi condictio: Nam poſſeſſio incertis rebus adnumeratur.

L. 29. Scire debemus) Con. *l. quod dicitur, ſup. de evict.* & ex ea adde exemplum ad hanc.

Tot eſſe ſtipulationes, quot) ut ſi ſtipuler ſortem & uſuras, *l. ubi autem, inf. eod.*

Verſ. quamvis: quot nummorum corpora) Obſtat *l. ſi chorus, de leg. 3.* vide notata ibi, & ſcripta hic.

Verſ. Stipulationem: familiæ, vel omnium ſervorum) Sic & chori, bigæ, veſtis, dotis, peculii, auri, argenti, gregis, armenti.

§. Si a fure) hujus §. quæſtio hinc ortum habet, quod rei noſtræ ſtipulatio eſt inutilis, & quod inanis ſit ejus condictio, præterquam in fure, & prædone, cui recte condico. An igitur & de re furtiva recte ſtipulari poſſum rem meam mihi dari?

Quod ex cauſſa condictionis) hæc ſunt ſolemnia condictionum verba: vide ſcripta hic.

Quod ſi poſtea ſine mora) Mora judicato facta, etiamſi fur ſemper moram facit, tamen hæc ſtipulatio emendat moram, aut ſuſpendit: non autem condictionem novat. Nam adhuc ſi exſtat, condici poteſt.

L. 30. Idem lib. 47. ad Sabinum) Ulpian. in eo lib. tra-

tractavit de fidejussoribus. Con. huic l. *leg. Græce*, *inf. de fidejuss.*

Sciendum) Huic l. præcipue obstat *l. quæcunque*, §. *ult. sup. de Public. in rem act.* vide solut. notat. ad eam, & scriptis hic.

Scripserit fidejussisse) Idque κατὰ πρόληψιν: vide scripta ad *Rub. sup. eod.*

Videri omnia solemniter) id est, videri solemnem stipulationem intercessisse. Fidejussio non nisi per stipulationem fit.

In gloss. Solemniter item) Dele hæc verba (Tu dic quod sic) & repone, contra scriptum probatio non admittitur, Paul. 5. *Sent. tit. de test. & l. jurisgentium*, §. *quod fere*, *sup. de pact.* Admittuntur testes ambigui scripti interpretandi caussa in *l. cum de indebito*. Non testes, sed scriptura contra scripturam infertur.

L. 31. Si conditionis exsistentis tempore) vide scripta ad *l. 16. sup. eod.*

L. 32. Si in nomine servi) Proprio non naturali: nec mirum, cum nec error in substantia vitiet stipulationem, *l. 22. sup. eod.*

L. 33. Non tenetur promissor) vide scripta ad *l. 15. sup. eodem.*

L. 34. Multum interest] vide notata & scripta ad *l. sed si res*, *sup. de leg. 1.* & vide scripta ad *tit. de legat. Institut.* Idem vero traditur in herede, & legatario, *l. quibus*, §. *pen. de leg. 2.*

Cujus commercium] Id est, cujus dominium, cujus possessionem acquirere non possum.

In gloss. Non possum) Ad fin. adde, Græci dicunt, κοινωνῆναι.

Inutilem esse stipulationem] Sic & in legato. Utile est legatum si legatarius habeat commercium rei, licet heres non habeat.

In gloss. Placet] Dele a pr. omnino eousque (ut dicitur &c.) & repone, imo idem omnino, *l. mortuo*, §. *ult. de leg. 2.* nec enim vel æstimatio debetur [*& inf. ut sup. de leg. 1.*] adde: non obstat *l. filiusfam.* §. *si quid alicui*, *de legat. 1.* Nam ibi proponitur legatum licite, id est, capaci, sed ob vitium aliquod in corpore legatarii accidisse, ne possit capere: quo casu debetur æstimatio. Non obstat quoque *l. 11.* §. *si servo*, *de legat. 3.* vide notata ibidem.

L. 35. Quod natura fieri non concedit] ut uno die domum construi.

In gloss. Si sororem suam) Dele [*Respondeo non*] & repone: imo valet in extranea. Nam per stipulationem olim sponsalia contrahebantur, & hodie possunt. Arnobius 4. contra gentes: *habent interpositis stipulationibus sponsas*: non potest tamen eis addi pœna major legitima.

Contra bonos mores] vide scripta ad *l. 26. sup. eod.*

§. *ult. Si in locando*] nihil in hoc §. de nutu, sed de eo tantum qui respondit, verum non ad interrogatum. Hæc res stipulationem vitiat, emptionem non vitiat, modo ambo consentiant in id quod respondetur: Quare male citatur *l. 1.* §. *2. sup. eod.* vide scripta ibid.

L. 36. Si quis] vide scripta hic, & ad *l. & eleganter*, *sup. de dolo*, & Græcorum interpretat. ad *l. si mulier*, §. *dos*, *sup. quod metus caussa*. Regula est, si dolus caussam dederit contractui stricti juris, necessaria est doli exceptio, vel de dolo actio: excipe stipulationem dotis: Nam si metus vis, aut dolus ei caussam dederit, nulla est ipso jure, sicut usuvenit in contractibus bonæ fidei. Nam pari jure omnia judicia stricta non censentur: vide scripta ad prin. *tituli C. de rescind. vend.*

Erit quidem subtilitati juris] Ergo malæ fidei stipulatio, est stipulatio. At malæ fidei emptio, non est emptio, vide scripta ad *l. 4. C. de oblig. & act.*

§. *ult. In se dolum habet*] id est, fraudem: nisi qui petit tam supinus sit, ut non intelligat dolum inesse. Nam tunc obstabit actio in factum.

L. 37. Nihil nobis debetur] vide scripta ad *l. 23. sup. eod.*

L. 38. Stipulatia ista] Con. *l. 3. sup. eod.*

In gloss. obligatur] Ad fin. adde: Obstat *l. nemo*, *inf. de*

A *duob. reis*, solve ut ibi notatum est.

In gloss. ceterorum) Adde ad fin. male, tu expone ex §. *sed quatenus*.

Vers. At si quis: pœnam vel quanti] Sed verius est, etiamsi huic stipulationi non sit adjecta pœna, ex ea actionem emptori competere, altero rem emptori evincente: Nam qui promittit habere licere, ait *l. inter stipulat.* non simplex abnutivum promittit, id est, non fieri, sed se acturum, & curaturum, ut per omnes habere liceat, atque ita factum suum promittit. Et hoc verum est, si generaliter concepta sit stipulatio.

§. *Si quis forte*] ob onera realia, quorum nomine persecutio est, non vindicatio, cessat actio de evictione. Est & servitutis vindicatio, sed ea non parit actionem de evictione, *l. pen. sup. de evict.*

B *De possessione nuda*] Quæ interdicto vindicatur.

In gloss. de possessione] Adde ad finem, recte: nempe uti possidetis, vel utrubi. Possessio interdicto vindicatur. Festus: *In legitimis actionibus nemo ex his, qui possidet, possessionem suam vocare audet, sed venit ad interdictum.*

In gloss. controversiam] In principio adde, recte.

Vel de usufructu] Hæc evincuntur per vindicationem [*vel de usu*] ergo usus instar partis est [*vel de quo alio jure*] ut pignoris, emphiteuseos, superficiei.

§. *Quæsitum: nisi pœna adjecta sit*] Committetur etiam pœna non adjecta extraneo vindicante, si sic accipiamus, ut venditor videatur cavisse se effecturum, ut per omnes habere liceat.

§. *Sicut autem, an mihi habere licere*] vel mihi heredi-
C que meo habere liceat.

§. *Hæc quoque stipulatio*] Hæc tria solent separari, habere, tenere, possidere, ut in formula Aquilianæ stipulationis. Quod tu meum habes, tenes, possides. Tenere est proprium naturalis possessionis, habere & possidere civilis. Cornelius Fronto aliter distinguit, & habere refert ad naturalem, possidere ad civilem.

Si quis ita: ad heredem stip.) nam ususfructus solet cum persona exstingui.

§. *Sed si quis*] Simile est in *l. 92. inf.* vide scripta ad eam [*licet diversi sint fruct.*] ut & in *l. 4. inf. de novat.* [*sibi heredique suo*] nisi constet jus transeundi datum personæ, ut servitutem.

§. *Si quis dolum, necess. esse adiici, cui rei dolus*] hoc & ad contractum emptionis referri debet, *l. si cum fundum*,
D *sup. de contrah. empt.*

In gloss. fructus] Id est, ususfructus: adde, recte. Cetera omnia dele [*vel dic &c.*]

§. *Suæ personæ*] hic §. accipiendus est de omnibus stipulat. de quibus dictum est supra ead. lege [*adoptivi patris*] id est, adrogatoris. Nam hic & heres successor juris est, quia & hæ personæ semper additæ intelliguntur, nisi aliud actum sit, *l. 5. usufruct. quemadm. caveat*.

§. *Inter incertam*] hic §. est extra rem, estque totus sumptus ex lib. 26. Digestorum Celsi. 1. pars est in *l. 70. inf. de solut.* Secunda pars est in *l. qui promisit*, *sup. de condict. indeb.* ubi pro sex, legend. 26. Digest.

In gloss. incertamque] id est, sub conditione, & inf. dele hæc verba (*nisi gratia stipulatoris fiat dilatio*) Item in simili pro *agrorum*, repone, *agnorum*: eademque ratione dele
E hæc [*id est, spicam quæ est mater grani*] & substitue, ut agni interea ubere matris alantur.

In margine Bald. hic & DD. reputant] Dele omnia huc usque [*Tu etiam junge, &c.*]

Liberum promissori relinquitur] Et ideo si solvat, non condicet.

Non videbitur fecisse] Et ideo si solvit condicet: hæc differentia pertinet tantum ad condict. indeb.

§. *Alteri stipulari*] Sicut alius pro alio promittens daturum eum, vel facturum non obligatur, nisi sit addita pœna: Ita nec alius pro alio stipulans.

Pœnam stipulari conveniet] vel quanti intersit [*pœnam enim*] vide not. & scripta ad *l. 2.* §. *ult. sup. eod.* quæ huic l. obstat.

A *In gloſſ. Conditio ſtipulationis*) Dele totam, & ejus loco repone: nam omnis ſtipulatio pœnalis, eſt conditionalis.

Verſ. In ſtipulationibus) Hic verſ. eſt extra rem, ut & §. *inter*, ſupra, videturque etiam ſumptus ex lib. 26. Digeſt. Celſi, *l. cum quæritur, ſup. de reb. dub.* poteſt tamen dici hunc verſ. eſſe rationem ſequentis ὑποθέσεως.

Eum qui dicat) Jungendum hoc eſt ſuperioribus veluti exemplum.

Mihi 10. *& Titio* 10.) Male Eraſmus in Epiſt. quadam ad Dorpium legit: mihi & Titio 10. Nam tunc nulla eſſet ambiguitas. Nam hic ambigitur, utrum alia 10. an eadem ſtipulatus ſim Titio: ſi videor Titio ſtipulatus alia 10. mihi 10. debentur: ſi ſtipulatus videor eadem 10. mihi quinque debentur, ſed cum ambiguitas contra me ſit, mihi 5. tantum debebuntur.

B §. *Si ſtipuler alii cum mea intereſſet*) Quia tunc meum potius, quam alterius negocium gerere videor ita ſtipulando.

Ait Marcellus) Ut opinor lib. 8. Digeſt. ex quo pars quædam eorum, quæ hic referuntur, repetitur in *l. ſi cui locavero, ſup. loc.*

Obligatus futurus eſſet pupillo) Actione tutelæ ob tutelam commiſſam negligenti tutori.

§. *Si quis inſulam: utilem ex locato actionem*) Hæc actio directa eſt, ſed dicitur utilis, quod detur utilitatis cauſſa ejus quod intereſt nomine: vide ſcripta ad *l.*23. *ſup. eod.*

Illum ſiſtas) Id eſt, ut ſiſti cures, *l.* 81. *inf. eod.*

§. *ult. Vel locum religioſum*) In lib. 43. Βασιλ. tit. 1. C in quo hic titulus ponitur, explicant Græci religioſum locum μνημεῖον τόπον, id eſt, monumenti locum. Theod. Balſamon addit Nomocanonis titulo 2. ſi locemus ædem ſacram faciendam, valere locationem, aut ſi conducamus faciendam, valere conductionem, non ita ſi conducamus habitandam. Quin imo is punitur, qui ſic conduxerit.

L. 39. *Stipulando ſibi acquirit*) Hoc ita ſi jus ſtipuletur, non ſi factum: Nam ſi pater filiofam. pactum ſtipuletur, neque id ſibi acquirit, neque filiofam. niſi ex ea cauſſa ſit, ex qua ſolet filiusfam. ſibi ſoli acquirere, id eſt, ex cauſſa caſtrenſi: tunc enim etiamſi factum ſtipuletur, utilem acquirit filio ſtipulat. at ſive jus, ſive factum filius ſtipuletur patri, utilis eſt ſtipulatio. Male Accurſius putat illam diſtinctionem ſignificari his verbis, *ſecundum quod leges permittunt*: D Nam eam interpretatio prudentum induxit: at illa verba, *ſecundum quod leges permittunt*, ſunt Triboniani, eiſque ſignificantur conſtitutiones Juſtiniani.

L. 40. *Acquiritur mihi*) Et quidem directa actio: vide ſcripta *l.* 10. *ſup. eod.* At regulariter per liberam perſonam nobis actio directa non acquiritur, niſi certi condictio, & ex cauſſa pigneratitia, & poſſeſſio: vide ſcripta ad *l.* 38. *ſup. eodem tit.* At utilis multis caſibus acquiritur.

L. 41. *Si autem non addat*) In ambiguo in primis ea interpretatio accipienda eſt, quæ ſervat ſtipulationem, *l.* 80. *inf.* facit contra ſtipulationem.

§. *ult. Quotiens*) Hæc prima verba Sabini ſunt: nam & ea Pomponius uſurpavit lib. ad Sab. *l.* 14. *inf. de regul. jur.*

E *Præſenti die pecunia debetur*) Et ſtatim ſolvenda eſt, nec invenies ullum laxamentum dari ipſo jure. At in conſtituto etiam non adjecto die dantur 10. dies, *l. promiſſor*, §. 1. *de conſt. pec.*

Verum dies adjectus) Item locus, res, conditio, modus.

Ex quo apparet) Id eſt, ex illis verbis Sabini.

L. 42. *Non recte petet*) Id eſt, ſi ante hunc annum, ante hunc menſem: vide ſcripta ad *l.* 13. *ſupra eodem*, *& l.* 17.

L. 43. *Si quis arbitratu*) Idem eſt arbitratus & arbitrium, ut Græce δοκιμαζόμενον, & δοκιμασία, duplex eſt arbitrium, boni viri, & merum, multumque invicem differunt: in ſtipulationibus quoniam ſtrictæ ſunt, ſtricte accipiemus arbitrium pro mero. In contractibus bonæ fidei arbitrium accipimus pro arbitrio boni viri. Idem eſt in teſtamentis.

L. 45. *Quodcunque*) V. ſcripta ad §. *ſi ſtipuler l.* 38. *ſup. eod.*

Pro eo habetur ac ſi) Modo ſtipulentur ea, quæ ſunt juris.

§. 1. At filiusfam. non poteſt ſtipulari cum morietur pater, quod ipſe pater non poſſet ſibi ſtipulari poſt mortem ſuam. Quod cum hic ſcripſiſſet Ulpian. ſublatum eſt a Tribon. quia ſublatum erat a Juſtin. §. *poſt mortem*, *Inſtit. de inutil. ſtipul.* vide ſcripta hic, & ad tit. C. *ut act. ab hered. & contra hered. incip.*

§. *Si ita quis ſtipulatus*) Huic §. non obſtat *l. cum dos*, §. *ſi filia*, *ſup. de pact. dotal.* quoniam in ea l. pater non proponitur filiæ pactus nominatim. De hoc tantum quæritur, an quod pater pactus eſt ſibi, proſit etiam filiæ: vide ſcripta ad *l.* 38. *in fin. ſup. eod.*

L. 46. *Centeſimis Kalendis*) Hoc eſt, Centeſimo menſe. Cum centeſima uſuara eſſet vulgaris & legitima, qua adæquata uſurarum ratio finitur, quod fiebat centeſimo menſe: qui ſtipulabatur centeſimis Kal. expectabat extremum diem, ultra quem progredi non liceret: vide ſcripta ad l. 49. *ſup. eod.*

§. 1. *Id autem*) Hic §. non corrigitur per *l. ult.* C. *de contr. & commit. ſtipul.* Nam domus per heredem ædificari poteſt, *d. l. ult.* At Alexandriam ire ipſummet promiſſorem oportet: vide ſcripta ad *l.* 45. *ſup.* & ad *l.* 57. *inf. eod. titulo.*

§. *ult. Si ita ſtipulatus fuero: cum volueris*) vide ſcripta ad *l.* 17. *ſup. eod.*

L. 47. *Qui ſic ſtipulatur, quod te mihi*) Dele gloſſ. quæ addit (*animo novandi*) & dic, hæc ſtipulatio non eſt novatio, nec novi quicquam habet. Sic repetitis legatis dies detrahi non intelligitur, eod. Sab. auctore.

τὸ β. τῦ, *de verborum obligationibus.*

L. 48. *Si decem cum petiero*) At hæc ſtipulatio decem cum voluero, conditionalis eſt, nec ante debentur ex ea decem, quam conſtituam me velle, argumento *l. centeſimis*, §. *ult. ſup. eodem.*

Quam conditionem habet ſtipulatio) Aliud dicendum eſt in operarum ſtipulatione ſic facta, *cum petiero*: nam ea conditionalis eſt, *l.* 22. *de operis libert.* Nam eſt hæc l. ex lib. 26. ad edictum, quo tractavit Ulp. de condic. indeb. & inter cetera, an operæ indebitæ ſolutæ condici poſſint. Poſt tractavit hanc differentiam inter operas, & alias res: ut operæ officiales non ante cedant, quam ſint petitæ. Aliæ res debeantur ex die ſtipul. etiamſi dictum ſit cum petiero, *l.* 36. §. *libertus*, *ſup. de condict. indeb.* Addidit in eodem libro Ulpian. operis ſervorum legatis non ante cedere, quam petitæ fuerint, *l.* 7. *ſup. de uſufr. leg.* Quod de operis ſervorum in ſtipulationem deductis dici poteſt.

In gloſſ. Si decem cum petiero) Incipe delere omnia ab his verbis (*ſecus ſi ſic dixiſſet, &c.*) uſque ad fin. & repone, idem dicendum eſt ſi dixiſſet, *ſi petiero*. Nam conditionalis non eſt, niſi aliud actum probetur, argumento *l. muto*, §. *ſub conditione*, *ſup. de tutel.*

L. 49. *Quatenus maneret*) Recte Accurſius quatenus, id eſt, quia, ut in *l. Antæus*, *ſup. de aqua & aqua plu. arc.* *l. certum*, *ſup. de reb. cred.* & Plin. 3. epiſt. Adde *l. ſi quis rogatus* 53. *de fideicom. libert.*

Non tenebitur filius) Et per conſequentiam, nec pater, cum pater ſit acceſſio, filius principalis perſona.

In fidejuſſoris perſona) Obſtat *l. ſi fidejuſſor* 20. *ſup. de dolo*, ubi datur actio de dolo. Non ergo utilis ex ſtipulatu. Dicendum: in hac ſpecie fidejuſſorem teneri actione de dolo, ea vero actione arbitrio judicis reſtitui actionem ex ſtipulatu, quæ fuerat perempta ipſo jure, *l. cum quis*, §. *pen. inf. de ſolut.*

§. *In hac*) Quamvis abſit, & ignoret: abſentes, & ignorantes plerunque moram faciunt re ipſa, quia non poſſunt interpellari.

Si pupillus) Pupillus tenetur ex mora jam a defuncto contracta: ex ſua non niſi tutore auctore facta.

Heres

Heres erit) Nam heres pupillus nunquam moram facit (A) sine tutore, neque in rem, neque in personam, *l.*24. *sup. eod.*

L. 50. Ulp. *lib.* 50. *ad Edictum*) In eo lib. Ulp. exponens edictum, si quis omissa caussa testamenti, hæc scripsit, non abs re. Nam in illo edicto dolo videtur facere, quo minus possideat, non is tantum, qui possessionem quam habet, dimittit, sed & qui occasione quærendi non utitur, *l.* 1. §. *ult. si quis omis. caussa testam.* sic & in stipulat. emptæ & venditæ hered. dolo fecisse videtur, non tantum qui alienavit, sed & qui non acquisivit.

In illa stipulatione) Summa hujus l. est: eam stipulat. quæ in non faciendo concipitur, ut per te non fieri, factum quoque continere, & contra eam, quæ in faciendo, non factum. Eadem est interpretatio stipulationis habere licere, dolum malum abesse, judicio sisti, *l.*38. *sup.eod.* (B)

Non hoc significatur) id est, non hoc solum.

L. 51. *Is qui alienum*) Manumissio comparatur morti in hac specie.

L. 52. *Prætorem, qui eas proposuit*) Edicto, ut & actiones.

In gloss. formam) Adde ad fin. Legem, & formam accipit pro eodem, Græce *τύπον*.

§. *ult. Si quis vacuam*) vide scripta ad *l.* 8. *sup. eod.*

Caussam bonorum) Caussa est omne id quod habiturus esset stipulator, si res ei statim tradita fuisset, *l.* 31. *de reb. cred.* Ergo & fructus, fœtus, &c.

L. 53. *Quæcunque specialiter*) Ut in emptione mancipii hæc sunt comprehendenda, sanum esse furtis noxisque solutum, fugitivum, erronem, vispellionem non esse, habere recte licere: tunc addenda est generalis clausula, dolum malum abesse, &c. (C)

L. 54. *In stipulationem*) Obstat *l. cum Stichus*, *inf. de solut.* vide notata ad eam, & scripta hic.

Alias species) ut Stichus & Pamphilus (*alias genera*) ut homines duo incerti (*cum species stipulamur*) ut Stichum aut Pamphilum (*ut partes corporum*) singulorum sc. non uni Stichus, alteri Pamphilus.

Quotiens autem genera) Ut duos homines incertos genera sunt, quæ communi quadam ratione multa complectuntur, ut homo genus est singulorum hominum, illi sunt species. Has species Arist. vocat *ἔσχατα εἴδη*, illa *τελευταῖα γένη*.

Duos homines) Incertos.

In glos. inter eos, vel heredes) Dic, & heredes, ut sup. *de propos.*

§. *ult. Operarum*) Hic §. cum *l. nihil*, *&* *l. eæ operæ*, *sup.* (D) *de oper. libert. juncta l. nemo*, *inf. de duob. reis*, quæ sunt ex lib. 2. Digest. Juliani, docent in eo libro Julianum tractasse de operis libertorum, & eas contulisse cum aliis operis: vide not. ad *d. l. nemo*.

Quod si unum operam) si species una debeatur, obligatio est dividua: si genus, vel opera est individua. Nam genus, & operæ non nisi numero divisionem recipiunt, quam unitas non admittit.

L. 55. *Cum quis sibi, aut Titio*) itaque, nec domino recte solvetur si adjectus sit servus, *l.* 9. *inf. de solut. l. qui heredi*, *sup. de condit. & demonst.* At ne ipsi quidem solvi potest, si postea capite minutus sit, quia alius effectus videtur, *l. cum quis, in prin. inf. de solut.* vide not. ad eam l. & scripta.

L. 56. *Eum qui ita stipulatur*) vide scripta ad *l.*38. *sup.* (E) *eodem.*

§. 1. *Te, & Titium*) vide scripta ad *l.* 33. *sup. de pac.* Adfert hujus loci rationem: nam cur similiter omnibus heredibus pactum non prosit, ex *l.* 137. *inf. in fin. hoc t.* vide etiam scripta ad h. locum. Huic autem §. con. initium *legis Julianus*, *inf. eod.* hic §. est de obligat. quæ consistit in dando, & l. Jul. de obligat. quæ est in faciendo.

Eodem modo, quo ceteri coheredes ejus obligat.) Nisi vel testamento citra speciem legati, id oneris nominatim Titio injungat, *l. si filio*, §. *Papin. ait*, *sup. fam. ercis.* vel nisi a solo Titio stipulatori leget, quod debet, *l.* 27. *de leg.* 1.

§. *Qui sibi, aut filio*) de hoc §. vide scripta ad *l.* 39. *&* *l. prox. sup. eod.*

(A) *Vel emancipato filio*) Obstat *l. cum quis*, *infra*, *de solut.* vide solut. in not. ad *l.* 94. *inf. de solut.* & scriptis ad *l. prox. sup. eod.*

Qui filio suo dari stipulatur) vide scripta ad *d. l.*39.

§. *Qui ita stipulatur*) vide scripta ad *l.* 16. §. 1. *sup.*

Confestim 10. *dari*) Stipulatio, seu obligatio ex die quidem differri potest, non autem finiri. Ergo si stipuler 10. annua quoad vivam, tempore non finitur obligatio. Sic nec finiri potest loco, aut conditione, *l. nemo*, *sup. de leg.* 1. dies initio obligationis inseritur inutiliter: fini utiliter.

Sed exceptione pacti) Aut doli: quæ obligatio ipso jure non finitur, exceptione finitur.

Pacti conventi exceptione) Vel doli.

§. *Si a te stipulatus fuero fundum*) Hic agitur de novatione: (B) fundus autem significat plenum jus. Itaque promissor fundi soluta ejus proprietate, tenetur ex stipulatu usufructus nomine, qui fundo deest. Sic & usufructu præstito, vel amisso, peti adhuc potest proprietas nuda, vel eo amisso proprietas plena, *l.* 126. §. 1. *sup. tit. prox.*

§. *ult. Si hominem*] Obstat *l. quoties*, §. 1. *inf. de novat.* sed ea loquitur de mora jam facta a Titio, ante conditionalem stipulationem: hanc sequens stipulatio purgat. Hic autem §. *ult.* loquitur de mora facta a Titio post stipulationem conditionalem. Sequens mora non purgatur præcedenti stipulatione.

In glossa confestim) Dele hæc verba (cum enim Titius sub contraria conditione tenebitur, ut supra *si cert. pet. l. pen.* ante conditionem non potest constitui in mora) & dic hoc negandum est, & *l. pecuniam*, non loquitur (C) de eo, qui pro eo, quod pure debet, expromissorem dat sub conditione, sed de eo, qui quod pure debet, delegante creditore promittit.

L. 57. *Si quis*] Actio ex stipulatu, ut heredis stipulatoris datur pendente conditione defuncti, ita & in heredem promissoris.

Relinquet] hoc ita nisi id actum sit, ut conditio exsistat vivo stipulatore, aut quovis alio, argumento *l. qui Romæ*, §. *Agerius*, *inf. eod.* Idem dicendum est de potestativa, quod dixi de casuali, sub hac exceptione. Id autem actum videtur cum tales sunt conditiones, quæ nullum opus relinquant. Idem adde ad glos. relinquit.

Heredem obligatum] Sic & heres stipulatoris agere potest pendente conditione. Aliud est in act. ex testamento: Nam ea non datur heredi legatarii, pendente conditione (D) defuncti. In heredem heredis datur.

L. 58. *Similis est ei qui partem*] Nec enim vere usufructus est pars fundi, *l. 66.* §. *fundi*, *sup. de leg.* 2. quod accipiendum est de usufructu nudo, qui servitus est. Nam usufructus, qui rei cohæret, est pars plenæ proprietatis, nudus est jus fundi, qualitas fundi non pars, ut duplex est proprietas, nuda, & plena, sic & usufructus, *l.* 126. §. 1. *inf. eod. l. si cum testamento*, §. *pen. sup. de exceptione rei judic.* nudus est similis parti, ut hic.

Posteriore stipulatione nihil agit) Nec enim vere usufructus est pars fundi, *l. 66.* §. *fundi*, *sup. de leg.* 2. quod accipiendum est de usufructu nudo, qui servitus est. Nam usufructus, qui rei cohæret, est pars plenæ proprietatis, nudus est jus fundi, qualitas.

Posteriore stipulatione nihil agit] Id est, hoc non (E) assequitur, ut totum, & pars debeatur.

Sicuti qui decem, deinde quinque stipulatur] Ergo & is, qui fundum, deinde usumfructum stipulatur, nihil agit, secus est in specie §. *ult. l.* 9. *inf. de novat.*

Usumfructum, deinde usum stipulatus] hæc si ab eodem stipulentur, non si a diversis.

Novandi animo] Nam hoc casu totius stipulatio tollitur, & manet partis.

Specialiter expresserit] hæc verba adjecta sunt a Trib. ex *l. ult. C. de novat. & delegat.* nam olim ex sola mente contrahentium novatio fiebat. Sic in *l. aliam*, *l. si res*, §. *si duo*, *inf. de novat. scripseram.*

Exigi possunt] Hic subaudienda est conclusio, ut & in *l. cum Stichus*, *inf. de solut.* vide scripta ad *l.* 54. *sup. eodem.*

L. 59.

L. 59. Quoties) Obligatio differtur ex loco, die, conditione, nec ante ea peti potest. Item qui vinum debet, aut oleum, quanti vinum est damnatur æstimatione judicis. At varia est æstimatio ex loco, & tempore, *l. 4. de eo, quod certo loco, & l. 63. ad l. Falcid.* Plinius lib. 33. cap. 7. Hinc est quæstio hujus l. & si quidem cum adjectione diei, quid stipulatus sim, ejus diei fiet æstimatio, quo dari debuit. Et hoc jure utimur argumento *l. 7. C. de erogatione milit. ann. lib.* 12. Plinius suprad. loco, *l. vinum, supra, de reb. cred. l. ult. de condict. tritic.* Et hoc verum est tam in judiciis strictis, quam in bonæ fidei: vide notata ad dictam *leg. ultim.* Idem quoque est in corporibus, ut homine, animali, &c.

Alioqui rei captio erit) Id est alioqui ex ea re aliquo tempore promissor damnum patietur, & est hic rei, id est, promissoris.

L. 61. Stipulatio) Successiones stipulationibus, vel pactis obstringi non possunt, vide scripta ad *l. 26. sup.*

L. 62. *Servus vetante*) Quæstio est, an invito quid cui obtingat. Per eos, qui sunt in nostra potestate, non tantum actio nobis invitis acquiritur, sed & dominium ex omnibus caussis, excepta hereditate: per alios res invito mihi nunquam acquiritur, sed sola actio, *l. etiam, supra, de acquir. rer. dom.* At per eos possessio non acquiritur.

L. 63. *Si ita quis*] Idem tradidit Ulpian. tractans de stipulatione judicatum solvi, *l. cum quærebatur, inf. judicat. solvi*, quod hic Africanus lib. 6. quæst. quæ de illa eadem stipulatione tractavit. Ut autem hic Africanus docuit, stipulationem factam ex conditionibus disjunctivis, si ex una committatur, non posse committi ex alia, sic & stipulationem, judicatum solvi, cujus tres sunt clausulæ disjunctivo modo acceptæ, de re defendenda, de dolo: de re judicata, commissam ex una clausula, non posse rursus committi ex alia, *l. 5. §. in hac, inf. judicat. solvi.*

L. 64. *Hujusmodi*) Præpostera stipulatio olim non valebat, at hodie valet ex constit. *Just. §. item si quis, Instit. de inutil. stip.* Et ob id hoc titulo non tractatur de hoc vitio.

Opponitur *l. cum quidam, sup. de usur.* quæ rectius opponeretur *legi lecta, §. ult. sup. de reb. cred.* vide not. ad *d. l. cum quidam.*

L. 66. *Si minor 20. annis*) Ut minor viginti annis non potest servum manumittere: sic nec stipulari potest a debitore, ut servum quem sibi debet, manumittat.

Non est executio stipulatio) Id est, cujus petitio, & præstatio non est. Sic in *l. 85. inf. eod.*

L. 67. *Illa stipulatio*) Hoc modo adolescens recte stipulatur de curatore certæ rei dato.

§. 1. *Reum locupletem*) Id est, expromissorem, non fidejussorem ut male quidam. Fidejussorem dando non liberatur, expromissorem dando liberatur.

In glossa non posse) Ad fin. adde, curare non tantum significat numerare, sed & delegare aliquem, qui numeret. At faciendi verbum habet dandi significationem.

Celsus lia. 6. Digestorum) L. *ult. in fin. sup. de reb. cred.*

L. 68. *Si pœnam*) Con. *l. 7. inf. de ver. signific.*

Certa est] Credita pœnæ vinculo constringi possunt.

L. 69. *Nec pœna res impossibilis committetur*] Nam rei possibilis pœna committetur, etiamsi ea sit inutiliter deducta in stipulationem.

Pœnam stipulatur] Hoc quia duplex est stipulatio, sed si una sit impossibilis, concepta in non faciendo, valet, *l. 7. & 8. sup. eod.*

L. 70. *Qui fari non potest, stipulari non potest*) Vide scripta ad *l. 1. sup. eod.*

L. 71. *Idem libro 13. ad Edictum*] Ulpianus eodem libro tractavit de pœna compromissi, & inde data occasione generaliter, quomodo concipiendæ sint stipulationes pœnales.

Cum quid ut fiat, stipulamur pœnam] Pungendum esse post verbum stipulamur, docet *l. continuus, §. pen. infra eod. & §. ult. Institut. eodem.*

L. 72. *Stipulationes non dividuntur*] Servitus, & libertas pro parte acquiri non potest, at retineri potest, usus servitutum est individuus, *l. viæ, sup. de servit.* Servitutes consistunt in usu, ergo & ipsæ individuæ sunt: quoniam nec usus pro parte dividi potest, *l. usus, supra, de usu & habitat.* at solus fructus, & ususfructus dividi possunt.

Et si quis faciendum aliquid] vide scripta ad *l. 28. si ex facto, sup. eod. & l. 54. sup. eod.* Æstimatio tantum facti, & id quod interest, dividi potest, itemque pœna, si qua addita sit stipulationi, quod traditur aperte de æstimatione ex Celso in *l. si quis ab alio, §. ult. sup. de re judic.*

§. 1. *Si quis ita*] vide scripta ad *l. 8. & 14. sup. eod.* & ad *l. 5. C. de condict. indeb.*

§. *ult. Insula fabricari*) Pugnat *l. 14. sup. eod.* ut in stipulatione, Stichum dari, dissensisse Proculianos a Sabinianis docet *l. ita stipulatus, inf. eodem*, ut scriptum est ad *l. 8. sup.* sic & in hac stipulat. Proculi sententiam Celsus sequitur, *l. 14. sup.* ad quam vide scripta. Ulp. vero hic sequitur sententiam Sabini. Ut in stipulatione in dando fuit dissentio: Sic & in stipulatione in faciendo, nec est probanda Joannis solutio, vide & scripta ad *l. continuus, infra eodem.*

Ubi jam cœperit mora) Si cum potuit incipere, non incœpit, nihil pugnat *l. existimo, §. ult. inf. eod.* vide scripta hic.

In gloss. possit) Dele tot. solut. Joannis, quæ incipit (*vel dic, hic agi, &c.*)

L. 73. Aut domum ædificari) Id secundum Celsum, *l. 14. sup.* secus Ulp. in *l. prox. §. ult. sup. eod.*

Quis stipulatus sit) Id est, patronus. Nam si alius sit stipulatus operas, statim debentur, *l. quoties, de operis libert.*

§. 1. *Si servus hereditarius*) Id est, jacentis hereditatis.

Idem est in servo ejus qui) Nisi redierit.

§. *ult. Post moram offerendo*) Oblatio, aut quicquid pro oblatione est, purgat moram. Vide scripta ad *l. eum qui, §. ult. sup. eod.* nam stipulator, si debitum non accipiat, incipit esse in mora: promissor desinit. Hujus purgationis effectus est, ut si res oblata post interierit, debitor liberetur: vel ipso jure, si judicium sit bonæ fidei, vel per exceptionem, si sit strictum, ut hic. Sed si res exstant, non liberatur.

In gloss. Noluerit) Ad finem adde, *& l. 17. sup. de constit. pec. l. hujusmodi, §. si cui, sup. de leg. 1.*

L. 74. Stipulationum quædam) Vel ut est scriptum in *l. 6. de contrah. stipulat.* Aliæ sunt certi, ex quibus datur certi condictio: aliæ incerti, ex quibus datur actio ex stipulatu, dicitur tamen etiam recte actionem ex stipulatu, aliam esse certi, aliam incerti. Idemque dici potest de ceteris strictis act. At omnes act. bonæ fidei sunt incerti.

Ut ecce, aurei 10.] Nisi eos stipuleris in annos singulos, *l. 17. sup. & l. prox. §. pen. inf. eod.*

L. 75. Ubi autem non apparet) vide scripta ad *l. 13. sup. de leg. 1.* In hac l. Ulpiano propositum est, dicere de utilib. stipulationibus. Id inde constat, quod meminit ejus, qui stipulatus est tritici certam quantitatem sine qualitate, quod valet. Non ejus, qui qualitatem sine quantitate, quod non valet, *l. triticum, h. tit.* Ergo, dum inter has nominat stipulationem fundi incerti, seu sine nomine, dicendum est, eam utilem esse. Ea vero utilis est, si testator fundum habuerit, idem est in promissore. Id Græci notant ad *l. 69. §. gener, sup. de jure dot.*

Incertam esse stipulationem) Stipulatio tamen valet, quod verum est, si promissor fundos habuerit. Nam si nullos habuerit, est inutilis, *l. cum post, §. gener, de jure dot. l. ita stipulatus, inf. eod. l. si domus, supra, de leg. 1.*

Vel hominem generaliter) Res singulæ sensu percipiuntur. Contra res universæ, ut genera, cogitatione, non sensibus. Certum non est extra res singulas. Item nec extra substantiam.

Boni modios) Nam boni qualitas recipit magis & minus.

§. 1.

§.1. *Fundi certi*) Certum non eſt niſi ſubſtantia, accidentia, non certa: hinc fit, ut qui ſervitutes ſtipulatur, incertum ſtipuletur. De uſufructu ideo dubitabatur, quia conſiſtit in fructibus, quorum eſt certa ſubſtantia. Sed cum fructuum proventus incertus ſit, placet eum, qui uſum ſtipulatur, incertum ſtipulari. Eadem ratione hic, incertis adnumerantur obligationes, cautiones, nomina, liberationes, poſſeſſiones, quia illarum nullum ſubeſt corpus. His adde facta, & non facta. Opponitur *l.8. ſup. de uſufr. ear. rer. quæ uſu conſ.* vide notata ad eam.

§. *illud: Incerti eſſe hanc ſtipulationem*) Quia non ſunt, at qui vinum ſimpliciter dicit, incertam rem dicit, nec vinum ſtipulatur, ut ſpeciem, ſed ut quantitatem.

Quod in horreo eſt) hic ſpeciem, & quantitatem ſignificat.

§. *Qui vero. Incertum in obligationem*) Imo certum, ut *inf.* dum ait, *quamvis iſtæ, &c.*

Quamvis iſtæ) hæ particulæ quamvis, niſi, aut, vel, corrigunt: vide ſcripta ad *l.5. §. quod ſi faciam, ſup. de præſcript. verb.* & hic.

Quam propoſuimus de vino, vel oleo) Nam hic ſermo refertur ad ea, quæ jam ſunt certa. Sermone collato in futurum, licet fructus percepti certi ſint, ſemper incerta eſt ſtipulatio. At in præſens collato, certa eſt.

§. *Qui id quod in faciendo, aut non faciendo*) Privatio actionis.

§. *Qui illud: utrum certum, an incertum*) incertum deducit, quoniam incertum eſt, quod promiſſor ſit electurus.

§. *Qui ſortem: tot ſtipulationes ſunt, quot res ſunt*) vide ſcripta ad *l.29. ſup. eod.* & ad *l. 21. C. de uſur.*

§. *ult. Hæc ſtipulatio*) Vide ſcripta ad *l.28. ſup. eodem.*

L. 76. Quod ego voluero) At electio collata in extranei perſonam, heredi ejus non permittitur.

Servo, vel filio talis electio) id eſt in *l. ult. in pr. inf. eod.* Sed cur non datur patri, aut domino, cum detur heredi? Idem quæri poteſt de ſtipulatione ire, agere licere. Ratio differentiæ eſt, quia quod in meam perſonam congruit, facilius jure ſucceſſionis, vel legati, vel ceſſionis ad alium tranſit, quam jure poteſtatis alteri acquiritur.

In heredes tamen tranſit obligatio) idem dabitur ei, cui ſtipulator actionem ſuam legaverit, vel ceſſerit, *l. ſi ſic, §. ult. de leg. 1. l. 93. inf. eod.*

§. 1. *Cum ſtipulantur*) Excipe ſtipulationem legatorum: Nam hæc etiam continet, *quod oportebit*. Idem dici poteſt de ceteris ſtipulat. quæ inſtar actionis habentur, *l. 1. §. belliſſime, ſup. ut legat. nom. cau.*

Ut in judiciis) id eſt, in actionibus, *l. inter, §. ult. inf. eodem.*

L.77. Ad diem) Ex die ſolo pœna committitur. Harmenop. 3. *Epit. tit. 3.* qui ad diem debet, ſe ipſum interpellare debet. Pœna quoque committitur, ſi nullus ſit ex parte promiſſoris, qui interpellari poſſit. At ſi debitor ſit paratus eo die ſolvere, non committitur pœna.

Ante diem mortuo) Nam ex die ſolo etiam mora fit: vide ſcripta ad *l.23. ſup. eod.*

L. 78. Si filiusfam.) At in legatis ſpectatur tempus, quo conditio exſiſtit, quo tempore cum ſit ſui juris, ſibi acquirit, non patri. Ratio differentiæ eſt, quia in contractibus non tantum nobis, ſed & poſteris noſtris conſulimus. At contractus heredi non proficiet, niſi ſtatim conſtituamus, contractum conditionalem ab initio vires habere. At qui legat, ſolum legatarium ſpectat.

In ſtipulationibus id tempus ſpectatur) idem eſt in *l. 144. de reg. jur. ex eod.* lib. Eam huic conj.

§. *ult. Cum fundum*) Oppon. *l. ſi fundum, inf. eodem:* vide ſolut. in not. ad eum loc. & ſcript. ad *l.28. ſupra, eodem.*

L.79. Actionem utilem domino competere) Si ex re domini ſtipuletur, etiamſi ſibi ſtipuletur. Alium caſum vide in ſcriptis ad *tit. C. per quas perſ.*

L. 80. Quotiens ſtipulationibus) vide ſcripta ad *Rubr.*
A *ſup. de reb. dub.* & notata ad *l. ſi is qui ducenta*, in prin. illius tit. & ſcripta ad *l.41. ſup. eod.*

L. 81. Quotiens quis) vide ſcripta ad *l. 48. §. penult. ſup. eod.*

Nam qui alium ſiſti) Ergo factum alienum non promittit: alioquin inutilis eſſet hæc fidejuſſio.

Acturum ut ſtet. L. ſancimus, C. de fidejuſſ.

§. *ult. Si procurator*) hic §. eſt veluti σύνοψις *l. penult. ſup. ſi quis caut. ibid.*

L.82. Nemo) vide ſcripta ad *l. 23. ſup. eod.*

L. 83. Negotium contrahitur) Sic in *l. certi condictio, §. quoniam, ſup. ſi cert. pet.* Stipulatio enim contractus eſt: vide ſcripta ad *l.5. ſup. §. Conventionales.*

Nam de ſe quemque) Ideoque in *l. 5. ſtipulatio, ſupra, eod.* ponitur *ſe*.

B *Simplex abnutivum*) Abnutivum Græce Ἀποφατικὸν, id eſt, negans, ſic Fla. Caper ſcribit duplex abnutivum affirmare.

Sed curaturum ſe) vide ſcripta ad *l. 38. in princ.* & ad *l.50. ſup. eod.*

L. 1. Quod & in judiciis) Opp. *l. ſi in emptione 34. ſup. de contr. empt.* Sed recte ibi Accurſius, *ſenſerit*, id eſt, ſenſiſſe dicatur. Nam ſi omnino conſtet eas diſſenſiſſe, nihil agitur. At ſi non conſtet de diſſenſu, & ambigua ſit oratio, ut quia dixit Stichum, cum plures eſſent, tunc interpretatio fiet contra venditorem, ſive agat, ſive conveniatur. Itemque contra ſtipulatorem agentem ex ſtipulatu, ſi legem ambiguam dixerit. At in ambigua actione interpretatio fit contra reum, non contra actorem.

In invitum redditur) Et ideo ſatis eſt, ſi actor con-
C ſenſerit.

§. *Si ſtipulante*) vide ſcripta ad *l. 1. §. ſed mihi*, & ad *l.12. ſup. eod.*

§. *Sacram rem*) Cum hoc §. merito conjunxit Theodorus Balſamon tit. 2. nomocan. *§. pen. l. continuus, inf. eod.*

Vel uſibus publicis relicta) Nam regula Catoniana etiam ad ſtipulationes pertinet.

Nam & cum) nam, id eſt, ſed, eſt hic adverſativa vox.

Res ſacra profana eſſe cœperit, aut Stichus) Celſus hac in quæſt. diſſenſit a ceteris, *l. qui res, §. aream, inf. de ſolut.* Celſi ſententia in *l. ſi chorus, in fin. ſup. de leg. 3.*

In gloſſ. Eadem cauſſa) Ad fin. adde, ſic Ariſtotiles 2. Rhet. cap. 5. ἡ γὰρ αὐτὴ δύναμις τῶν ἐναντίων ἡ ἐναντία.

Pro quo, & illud dici poſſe) Contra Celſum.

D *Sed hæc diſſimilia ſunt*) Superiora argumenta ſunt Celſi: ſequitur Pauli reſponſio.

Adeo enim) Summa hujus quæſtionis contra Celſum hæc eſt: obligationem exſtingui ante moram, ſine facto promiſſoris re conſecrata, aut publicata, aut ſervo manumiſſo, aut nave diſſoluta, ea mente, ut in alios uſus tabulæ converterentur: obligationem ceſſare, nave diſſoluta reficiendi cauſſa. Navem diſſolutam hac mente, eandem eſſe: alia mente diſſolutam, non eſſe eandem.

Eadem navis eſſe incipit) Ad hunc quoque modum diſſolvi poteſt quæſtio, an navis refecta ſit navis, de qua Plutarchus in Theſeo. Eadem diſtinctio in domo ponenda eſt.

Verſ. hic tractatus) Quæ hactenus dicta ſunt, ſunt de ſtipulationibus conventionalibus, quæ in dando conſi-
E ſtunt.

Ad Prætorias ſtipulationes) nam prætoris ſtipulationes, vel rei reſtitutionem continent, vel incertam quantitatem, *l.2. de prætor. ſtipul.* Rei reſtitutio ſic accipitur, ut opus in priſtinum ſtatum reſtituatur, vel ut res præſtetur, quoties vero concipitur de re præſtanda, an eadem res reſtituatur, inſpicitur.

Si rem quam) vide ſcripta ad *l. non quæcunque, ſup. de leg. 1. & ad l.16. ſup. eod.*

Verſ. Si vero a me) nam dominii acquiſitio, cujus cauſſa duratura non eſt, perimit ſtipulationem, *l. non quæcunque, ſup. de leg. 1. l. qui res, inf. de ſolut.* Non eſt vero duratura, cum mox legatarius ſit ablaturus. His adde *l.103. inf. eodem.*

Poteſt agi ex ſtipulatu) id eſt, condictione certi.

§. *Stichum qui*) Similis eſt quæſtio *l.* 30. §. 1. *ſup. de jurejur.*

§.*ult. Si quis ancillam ſiſtere*) Quod fit ex cauſſa noxali: qui ſiſtere promiſit eadem cauſſa ſiſtere debet.

L.84. *Si inſulam*) Mora purgatur oblatione, novatione, conditionali ſtipulatione, multo etiam magis præſtatione, & ſolutione, modo præſtem, aut faciam ante litem conteſtatam: at non ſolum ſi faciam, ſed & ſi facere ſim paratus ante litis conteſtationem, liberor a præſtatione ejus, quod intereſt: a pœna vero liberor in ſtipulatione deducta, ſi pura fuerit obligatio, & offeram ante litem conteſtatam, *l.*26. §.*ult. ſup. de recept. l.qui Romæ*, §.*Flavius*, *inf. eod.* Si ſit in diem, ſtatim ex die pœna committitur, etiamſi lis conteſtata non ſit, *l. trajectitiæ*, *ſup. tit. proximo*.

Quamdiu litem conteſtatus) Ergo poſt moram purgat ſe, quod non licere ajunt *d. l.trajectitiæ*, *l.Celſus*, *ſup. de recept. l. ſi fundus*, §.*ult. ſup. de l.commiſſ. l.nuda*, C. *de cont. & committ. ſtipul.* Dicendum in hac ſpecie, nullum fuiſſe diem adſcriptum, nullam pœnam, nullam conditionem: at nos de debitore ad diem loquimur. Vide notata ad *l. magnam*, C. *de contr. & commit. & l. ſancimus*, C. *de fidejuſſ. Liberari placet:* contra opponitur *l.* 3. §. *ult. & l.* 4. *inf. de judic. ſolvi*. Vide ſolut. in notatis ibi. Opponitur etiam *l. & ſi poſt tres*, *ſup. ſi quis caution.* vide ſolut. in notatis ad eam. Opponitur *l.*15. *ſup. de doli except.* vide notata ibi. Denique opponitur *l.hoc edicto*, *de publican.* vide ſolut. in not. ad eam.

Nihil ibi prodeſſe) Ad vitandam condemnationem, in id quod mea intereſt, hic & *l.* 17. *ſup. de conſtit. pec.*

L.85. *In executione obligationis*) Exſecutionem oblig. vocat petitionem, & ſolut. quam Græci ἐκδίδασμόν.

Verſ. Prima ſpecies: pecuniæ certæ) Aut certi corporis.

Ad portiones hereditarias) Ex 12. tab.

Quod teſtator fieri) ut ſi opus reipub. fieri juſſerit, vel ſtatuam poni.

Quia operis effectus) id eſt, ἀποτέλεσμα.

In partes ſcindi non poteſt) Niſi agatur, quanti ea res eſt: Nam æſtimatio poteſt dividi, *l.*72. *ſup. eod.*

Sarcient damnum) vide ſcripta ad *l.*2. §. *item in facto ſup. eod.*

§. *In ſolidum: quolibet defugiente*) vide not. ad *l.non ex cauſſa*, *inf. eod.* & ſcripta ad *l.*4. §.*Cato*, *in fin. ſup. eodem*.

§. *Item ſi ita: partem creditori ſolvere*) vide ſcripta ad *l.*4. §. *Cato*.

§. *ult. Nihilominus obligetur*) hoc locum habet non tantum in conditione poteſtativa, ſed & in caſuali. Et non tantum in ſtipulationibus, ſed & in legatis.

L.86. *Quod dicitur*) vide ſcripta ad *l.*29. *ſup. eod.*

L.87. *Nemo rem*) vide ſcripta ad *l.*16. *ſup. eod.*

L.88. *More*) vide ſcripta ad *l.*49. *ſup. eod.*

Fidejuſſoribus ſuccurrendum) Data exceptione.

Fidejuſſor autem) Obſtat *l. ſi fidejuſſor*, *ſup. de dolo:* vide ſolut. in not. ad *l.*49. *ſup. eod.*

L. 89. *Si a colono*) *L.*16. *ſup. de liber. legat.* vide ſcripta ad *l.*76. §. *ult. ſup. eod.*

L. 90. *Cum ſtipulati*) Sorte petita, non ideo minus uſuræ creſcunt. Duplex autem eſt uſura, una quæ infligitur ob quæſtum, & dicitur fœtus, alia, quæ ob moram, & dicitur pœna: vide ſcripta ad *l.*12. C. *de uſur.*

Etiamſi ſortis obligatio) Con. *l. novatione*, *inf. de novat. cum l.lite*, *ſup. de uſur.* Ex quibus conſtabit, novatione facta uſuras non currere, lite conteſtata currere.

L.91. *Si ſervum*) hæc l. non loquitur de mora, niſi in §. *ſequitur*.

Utrum quemadmodum) Ratio differentiæ eſt, quia in re aliena, cujus vindicatio alii competit, debemus eſſe, quam diligentiſſimi. In ea re, quæ non niſi noſtro facto quæri alii poteſt, licet nobis negligenter verſari, quaſi in re noſtra, modo abſit dolus, aut latior culpa.

*Verſ.*1. *vel etiam ab hoſtibus*) hic caſus non eſt ſimilis ſuperioribus. Captivitas morti non comparatur. Et ideo,

A ſi ſine facto promiſſoris ſervus captus ſit, ceſſat obligatio, non exſtinguitur. Sed ſi facto ejus capiatur, tenetur in pretium.

§. *De illo: quod Julianus putat*) In *l.quidam* 25. §. *pen. ſup. ad Trebel.* unde eſt hic locus. Ex qua l. conſtat: hic, *reſtitueret*, ita eſſe accipiendum, ut reſtitueret hereditatem, in qua erat ſervus manumiſſus. Citatur Julianus, & in ſimili ſpecie in §. *ſi res*, *Inſtitut. de legatis.*

Manumiſit) Nam is tenetur in pretium.

§. *Sequitur*) hic §. eſt de mora: vide ſcripta ad *l.* 73. §. *ult. ſup. eod.*

§. *Nunc videamus: hæc conſtitutio*) id eſt, regula, *l.* 1. *inf. de privat. delict.*

Acceſſiones autem) id eſt, perſonæ, quæ obligationi accedunt: Quales ſunt fidejuſſores, mandatores, Cic.
B 4. Verr. Is ait ſuo labore, ſuiſque acceſſionibus, id eſt, aſſeclis, miniſtris. Juſt. Novella 8. vocat παρενθήκας.

Perpetuari placet) Suam, non reorum.

In gloſſ. Fidejuſſoribus) Dele (*ſcilicet ſecundis*) & dic male. Nam agitur de fidejuſſoribus reorum, quamvis idem etiam ſit in ſecundis.

§. *An filiusfam.*) vide ſcripta ad *l.*3. C. *quod tum eo*.

Quaſi acceſſionem) Acceſſio eſt tam is, qui jubet, quam qui fidejubet.

§.*ult. Effectus hujus conſtitutionis*) id eſt, regulæ.

Peti poſſit) Sed condemnatio fiet in æſtimationem.

Ergo puto novationem) Summa eſt, valere acceptilationem, petitionem, novationem hominis mortui, quando culpa promiſſoris interiit.

L. 92. *Si ita ſtipuler*) Eadem dubitandi cauſſa eſt in
C *l.*38. §. *ſed & ſi quis*, *ſup. eod.* quia uſusfructus in heredem non tranſit.

L.93. *Si ſic ſtipulatus*) vide ſcripta ad *l.*76. *ſup. eod.*

Ex iis, quos habes, ſumam) Ideo hic mea eſt electio, quia dixi ſumam, quod eſt verbum vindicationis, quæ electio datur in legatis legatario. Servius 5. Æneid. ad illa verba: ſume pater, ait, eſſe verbum Juriſconſultorum, *quo utuntur, quoties legatum eſt in accipientis arbitrio*. Sic idem verbum electionem dat ſtipulatori.

Electio mea erit) Quia & ſi non elegero, heredi meo dabitur electio.

L. 94. *Certi generis*) id eſt, qualitatis: Vide ſcripta ad *l.*75. *ſup. eod.*

In gloſſ. triticum) Sive Bladum, Latine Blattum, ſeu
D Blatta, Græci τίφη a Blatteo colore. Sed quæritur, ſi quis debeat Blattum, quid præſtare debeat. Et ajunt præſtando ſecale, liberari. Guido Pap.

In eandem gloſſ. dele hæc (*Eſt enim generis nomen ad omne id, quod in area teritur*) Et repone: imo frumenti nomen eſt generale, non tritici, *l. frugem*, *inf. de verb. ſignificat.*

In fin. ejuſdem gloſſ. Meleca) id eſt, milium indicum, ſic dictum, quod ſua proceritate ſuperat cognatas fruges: dele, quæ ſunt in margine, omnia Bart. in *l.* 1. §. *de eo*, *&c.*

L.96. *Nec utilis actio erit*) Hæc actio directa eſt, ſed utilis dicitur, quod detur utilitatis cauſſa, id eſt, ejus, quod intereſt nomine, ut in *l. ſtipulatio*, §. *ſi quis inſulam*, *ſup. eod.* alias opponitur directæ, & tunc dicitur
E utilis, quod detur æquitate, & utilitate ſuadente: vide ſcripta ad *l.*23. *in fin. ſup. eod.* & ad *l. cum res legata*, §. *ſed ſi Stichus*, *ſup. de leg.*1.

L.97. *Hippocentaurum dari*) Hæc inutilis eſt, ſed per eam non vitiatur prior utilis, *l.*126. §. *ult. inf.* At contra utilis principalis obligationis, utilis acceſſio eſſe non poteſt.

Te ſiſti ſolummodo) At ſi duæ ſint ſtipulationes pares, quarum altera alterius acceſſio non eſt, inutilis utilem non corrumpit, imo interdum utilis confirmat inutilem, *l.*1. C. *de rei uxor. act.*

§. 1. *Poſſum utiliter*) Eadem eſt ſpecies & ratio *legis*, *ſi quis ab alio*, *in princ. ſup. de re judic.*

Titii nomine) His verbis non videris fidejuſſiſſe pro Titio,

Titio, ſed eſſe adjectus ſolutionis gratia. Tu enim factūrum te promittis: Titius daturum. Si es adjectus, ergo & acceſſio, *l. obligationum fere*, *§. acceſſio*, *ſup. titul. proximo*.

Agere poſſum) Incerti.

In gloſſ. ſolutus) vide notata ad *l. jure noſtro*, *C. de fidejuſſ.* ubi habes ſolutionem.

Nihil ex hac ſtipulatione) At cum Titio agam certi, ut det. Simile eſt in *l.* 118. *§. ult. inf. eod.*

§. ult. Cauſſa cognita) Non ergo paſſi.

Probabilis cauſſa) ut ſi propoſito per eam, quaſi præmio, ſe invitent ad nuptias.

Non in dotem ſtipulatus) Aut donationem propter nuptias.

L. 98. *Exiſtimo poſſe*) Conjun. *l.* 61. *ſup. de contr. empt.*

Quamquam interim fundus) vide ſcripta ad *l.* 16. *&* 72. *ſup. eodem*.

§. ult. Ex hac ſtipulatione) vide notata & ſcripta ad *d. l.* 72. *§. ult.*

L. 99. *Quicquid aſtringendæ obligationis*) Græci vertunt, *τὸ συμβαλλόμενον τῇ συστάσει ἐνοχῆς*.

Certis potius vaſis) vide ſcripta ad *l.* 83. §. 1. & ad *l.* 8. *ſup. eodem*.

§. Non niſi præterito biennio) vide notata ad *l. veluti*, *§. ult.* & ſcripta ad *l.* 10. *ſup. eod.* quæ huic legi obſtat.

L. 100. *Statim, aut peremit obligationem*) Si ita non ſit.

Omnino non differt) Si ita ſit.

L. 101. *Puberes ſine curatoribus ſuis*) id eſt, curatoribus, quos habent: male hæc l. accipitur de puberib. qui curatores non habent, cum dicat *lex ſuis*. Impuberes ſine tut. auctoritate non obligantur. At de puberibus nihil tale eſt proditum. Unde conſtat, eos ſine curatoris auctoritate obligari. Oppon. *l.* 3. *C. de in integr. reſti. min.* vide notata ad eam. Adde argumentum *legis ſciendum*, *ſup. de ritu nup.* vide ſcripta ad *l. ſi pupillus*, *inf. eod. tit.*

In gloſſ. puberes ſine curatoribus) Dele hæc (id eſt, non habentes curatores)

L. 102. *Sumptus in defenſione cauſſæ*) Hos ſumptus interdum judex remittit victo, habenti juſtam cauſſam litigandi, *Novella* 82.

In gloſſ. Agnituros, ut argumentatur, ſup. de liber. legata) Adde *l. fidejuſſor*, *de doli except.* ſecus eſt, ſi emptor vicerit. Accurſ. *l.* 1. *tit. de evict.*

L. 103. *Quia nec dari oportere*) Cujus rei commercium non eſt, nec ejus æſtimatio debetur, *l. cum ſervus*, *§. ult. de leg.* 1. vide ſcripta ad *l.* 83. *§. ſacram*, *ſup. eod.*

Aut fundum hoſtium) Idem eſt in legatis, *l. ab omnibus*, *§. aliam*, *de leg.* 1.

L. 104. *Pro libertate pactus eſt*) id eſt, ut manumitteretur.

Quamvis ſervus ab alio) Si non dedit expromiſſorem, tenetur ipſe ſervus poſt manumiſſionem, *l.* 3. *C. an ſervus ex ſuo facto*.

Ut manumittatur) Idem in *l. & eleganter*, *ſup. de dolo*.

L. 105. *Stipulatus ſum Damam*) Homine oblato poſt mortuo, continuo debitor liberatur. At ſola oblatio non liberat, niſi apud prætorem fiat de re, quæ apud eum petitur, *l. ſi debitor offerret*, *inf. de ſolut.*

Continuo eum) id eſt, *ἀπεντεῦθεν*, quod eſt, ipſo jure. At Proculiani putant, exceptionem eſſe neceſſariam, *l. interdum*, *§. ult. ſup. eod.* quorum ſententia obtinuit, vide ſcripta ad *l.* 2. *C. de uſur.*

L. 106. *Qui ex pluribus*) vide ſcripta ad *l.* 75. *§. qui vere*, *ſup. eod.*

L. 107. *Utrum turpem*) Servus pro capite honeſte paciſcitur, & expromiſſorem dat. At in libero homine id inhoneſtum videbatur. Nam & ei emancipationis cauſſa non poſſunt imponi, donum, munus, operæ, *l. pen. ſup. de obſeq. par. præſtan. l. pen. ſup. ſi a par. quis manum.*

Magis curaretur) Sic Plautus in Sticho: *nunquam minus curare poſſunt patrem ſuum filiæ*.

In gloſſ. emancipaturus) Dele hæc (*verum cogi officio judicis*) & repone, imo nec extra ordinem quidem cogi poteſt, niſi certis caſibus, *l. ult. in fin. C. de ſentent. paſſis.*

L. 108. *In ſumma Bart. Ex facto certa perſona*) Legendum, *incertæ perſonæ*.

Si qua mihi nupſerit) Hujus ſtipulationis cauſſa eſt dos.

Ratio reddi non poteſt) Sed harum ſtipulationum cauſſam aliquam eſſe oportet, ut donationes.

§. ult. Nulla) Vide ſcripta ad *l.* 17. *ſup. eod.*

L. 109. *Si ita ſtipulatus*) De hac l. vide ſcripta ad *l.* 12. *ſup. eodem*.

L. 110. *Si mihi & Titio*) Hic duæ ſunt ſtipulationes, una utilis, alia inutilis. Nam Titius non eſt adjectus. Obſtat huic *l. l. ex fundus*, *ſup. de contr. empt.* cui conjungenda *l.* 5. *ſup. comm. præd.* ut monet inſcriptio eadem. Dicendum, ſtipulationes ſummarum ſeparandas eſſe a ſtipulationibus corporum, vel jurium. Nam cum ſtipulor ſummam mihi & Titio, id agitur, ut obligatio numero dividatur, *l. cum Stichus*, *inf. de ſolut.* At corpora, & jura non ita facile dividuntur, & plerunque id agitur, ut ſint communia pro indiviſo, quare certa pars non poteſt præſtari. Dicendum itaque erit, ex utili parte ſuccurri inutili, quod ſæpe fieri teſtatur Juſtinianus in *l. un. C. de rei ux. act.*

§. 1. Si ſtipulatus) vide ſcripta ad *l.* 83. §. 1. *ſup. eodem titulo*.

Nihilominus debebitur) Nam indecore ea vir utitur. Si non conſtet de diſſenſu, in ambiguo mens promiſſoris ſpectatur: ſi non ſit ambigua, mens ſtipulatoris, cui verba ſuffragantur, ſpectatur.

L. 111. *Quo minus mihi illa domo uti*) uſu domus marito conceſſo uxor cum eo habitare poteſt. Sic & Mutius primus probavit, uſu uxori relicto, maritum habitare poſſe. Mutium ſequitur Pomponius.

Et latius eſt) id eſt, *πλατύτερον*, ut ſit ſenſus, latitudo voluntatis exigit hæc verba ſic accipi, *l.* 1. *C. ut act. ab hered. & contra hered.*

L. 112. *Quem voluero, an quem volam*) vide ſcripta ad *l. hujuſmodi legatum*, *§. Stichum*, *ſup. de leg.* 1. & ad *l.* 17. *ſup. eod.*

Quem volam, donec judicium) Nam verbum volam eſt extenſivum, *παρατατικόν*. Quædam verba ſunt *παρατατικά* in præteritum, ut volebam, quædam in futuro, ut volam. Quæro, cur etiam non liceat legatario variare, ſi ita legetur: Stichum aut Pamphilum utrum Titius volet. Nam ut volam eſt extenſivum, ſic & volet, *l. filii*, *inf. ad Senatuſc. Tertul.* Dicendum eſt, idem eſſe in legato, quod in ſtipul. ſi videlicet legatario ſit data electio per damnationem ſic, utrum volet, illi dato, poterit tamen variare legatarius. Nam quamvis is ſemel Stichum optarit, non tamen ei ante acquireretur, quam traditus ſit. Itaque cum res ſit integra, variare poterit. At cum per vindicationem legatum eſt, is quem elegit, ei ſtatim acquiritur pleno jure. Quare, cum res non ſit integra, & legatario ſit ſatisfactum, variare non poterit. Nec obſtat *l. hujuſmodi legatum*, *§. Stichus*, *ſup. de leg.* 1. ubi dixit, volet, nec tamen variat. Nam non loquitur de creditore, ſed de debitore, id eſt, herede, hic ſemel tantum eligere poteſt: quia dum Stichum eligit, ei ſe dando obſtringit, & ſtatim jus quæritur legatario: vide ſupra ad dictum *§. Stichum*, & ad *l.* 18. *ſup. eodem*.

§. ult. Si quis ita) Hujus §. ſpecies eſt: ſtipulatus quis eſt de Cajo: pro centum aureis ſatiſdabis? Deinde Romæ dedit exhibuitque Cajo, qui ſibi 100. debebat, ut pro eo in eam ſummam ſatiſdaret Cajus. Sic hic legitur recte. *Et reum dederit*, id eſt, expromiſſorem, qui ſuſciperet obligat. novandi cauſſa. Similis locutio eſt in ſpecie *l. ſi quis ab alio*, *in prin. ſup. de re jud.* vide ſcripta ad *l.* 68. & ad *l.* 97. *ſup. eod.*

Satiſdabis) id eſt, fidejuſſorem dabis?

L. 113. *In gloſſ. arbitratu*) Ad fin. adde, hoc addit Accurſius propter *leg. ſi lege*, *ſup. loc.*

Et propemodum etiam) Obſtat *l.* 8. *ſup. eod.* vide ſcripta & notata ad eam.

§. *ult. Liberari*) Repignerari.

Tanti litem) Vide ſcripta ad *l.* 97. §. 1. *&* *l.* 68. *ſupra eodem.*

In gloſſ. intereſt) Dele eam, & dic, imo ex ſtipulatu incerti.

L. 114. *Si fundum*) Opponitur *l. videamus*, §. *ſi actionem*, *ſup. de uſur. &* *l. ſi filius*, *ſup. hoc t.* Dicendum, hic id quod intereſt, non ſignificare fructus, ſed rei pretium, aut ſi quid pluris circa rem interſit, vide ſcripta ad *l.* 28. *ſupra eodem.*

L. 115. *Ita ſtipulatus*) vide ſcripta ad *l.* 94. *ſup. eod.*

Cum id ageretur ut) Opponitur *l. ſi finito*, *in prin. ſup. de dam. infec.* vide notata ad eam l.

Non demonſtrato loco) Nam, qui hoc ſtipulatur, ſtipulatur poni ſuperficiem, quod fieri non poteſt, niſi in loco, vide ſcripta ad *l.* 74. *ſupra eodem.*

Reum promittendi ſiſti non poſſe) ut eo mortuo.

Reſpondit Pegaſus) Pegaſi ſententiæ locus eſt, cum eſt una ſtipulatio, incipiens a conditione, & hæc committetur, ubi deſierit Pamphilus poſſe dari, non poſt moram. Pegaſus hic erat Proculianus.

Exemplo penus legatæ) Male Ferrettus putat, non idem dicendum in fundo, quod in penu. Nam id pugnat cum *l. ſi penum*, *ſupra quando dies legat. ced.* quæ fundum deſertum comparat penori: vide ſcripta ad *l.* 9. *ſupra eodem.*

Confeſtim in pecuniam legatam) Quia transfunditur legatum penus in legatum pœnæ.

Et ipſius rei naturam) Nam penus facile dari poteſt.

Non a conditione cœperit) In duplicibus legatis, & ſtipulationibus.

Cum id actum probatur) Voluerunt hoc caſu contrahentes, omnimodo Pamphilum dari.

Idem defendendum erit) At cum una tantum eſt ſtipulatio, verior eſt Proculi ſententia.

Quoniam voluntas) Finis legis loquitur de ſtipulatione, quæ incipit a ſtipulatione, non quæ a conditione, cum tamen id agitur, ut alterum tantum detur. Summa ergo legis 115. eſt. Quando duplex eſt ſtipulatio, poſteriorem, h. e. pœnalem, committi ſtatim ex mora, ſive id agatur, ut alterum tantum præſtetur, ſive ut utrumque. Cum id agitur ut utrumque præſtetur, non fit novatio. Cum ut alterutrum, non fit etiam novatio, ſed fit quaſi novatio. Papinianus ergo recipit ſententiam Sabini in ſtipulatione duplici, Pegaſi in ſimplici.

In gloſſa probatur) Ab his verbis, *hodie vero non præſumitur verum*. Dele uſque ad fin. omnia, & dic pœnalis ſtipulatio non novat præcedentem ſtipulat. niſi id fit actum.

L. 116. *Non enim ſunt duo rei*) Non eſſe duos reos conſtat: quia tunc uno ex eis convento, & exacto, alter liberatur, *l.* 2. *titulo prox.* At in hac ſpecie, Titio convento, & ſolvente, non dicimus Mævium liberari, ſed nec obligari, imo nunquam fuiſſe obligatum.

Et ſolvente Titio) Ergo agi prius poteſt cum fidejuſſore, ſed non inexcuſſo reo. Reus excutitur vel in judicio, vel extra judicium. At in aliis agitur etiam ante reum excuſſum.

L. 117. *Numero dividitur*) vide ſcripta ad *l.* 54. *ſupra eodem.*

L. 118. *Nulla de peculio dabitur*) Obſtat *l. ſi creditor*, §. *ult. ſupra de peculio:* vide ſolut. in not. ad eam.

§. 1. *Decem hodie*) Hæc ſtipulatio pura eſt. In puris autem ſtipulationibus nullum laxamentum datur, a lege nunquam datur, a prætore non datur, ſi pecunia vel res promiſſa ſit in promptu, alias datur.

§. *ult. Decem mihi*) vide ſcripta ad *l.* 97. §. 2. *ſup. eod.*

L. 120. *Non facit conditionem*) Id eſt, non ſuſpendit.

Si 100. *non ſint*) Etſi ſint viginti aurei, non debebuntur.

Rei veritatem ignorant) vide ſcripta ad *l.* 100. *ſup. eod.*

L. 121. *Incerti agetur*) vide ſcripta ad *l.* 53. *ſup. eod.*

§. 1. *In cujus matrimonium conveniebat*) Sic & Flor. Papinianus ſcripſerat in manum: vide not. ad *l. uxorem*,
A *ſupra de ritu nupt.*

Si tempore matrimonii concubinæ) Ergo contra bonos mores eſt, ſi quis uxori adjungat concubinam, quod quidam Conſtantino tribuunt, ob *l.* 1. *C. de concubinis.*

§. *Inſulam*) Caſus mortis non trahitur ad caſum deportationis.

Cum morieris) Idem eſt, ſi dixiſſet, poſt mortem tuam dari, quæ ante Juſtinian. fuit inutilis, & ideo dicitur cum morieris.

Non niſi moriente eo) Et ideo, ſi deportatus reſtituatur civitati, & in ea moriatur, committetur adverſus heredem ejus: ſi vero peregrinus moriatur, committetur adverſus fiſcum, qui ei ſucceſſit.

§. *ult. Ex facto*) Doli clauſula ſtipulationem quodammodo bonæ fidei facit, ſicut actionem ſtrictam facit
B bonæ fidei, *l. Seja*, *de mortis cauſſa donat.*

L. 122. *Qui Romæ*) Dele tot. ſummam Bartoli, auctor legis eſt Scævola, qui reſpondit temporibus Marci & Commodi.

Per menſes tres) Id eſt, tribus penſionibus. Male, *poſt menſes tres.*

Uſurarum nomine dederat) Id eſt, prorogaverat, quod fit recte, *l. qui in futurum*, *ſup. de pact. l.* 2. §. *non male*, *ſup. de except. rei judic. l. ult. C. de uſur.* Pro mutuo dederat. Seneca, in *anteceſſum dare*, Græci ἐν προχειρα.

Si a die) Id eſt, primo menſe. Sic in *l. ſi neceſſarias*, §. *ſi annonæ*, *ſup. de pignerat. act. l.* 3. §. *Stichum*, *ſupra.*

Petere) Totam ſummam: ergo oblatio facta debitori nocet.

§. 1. *Callimachus*) Summa hujus §. hæc eſt. Servus
C nauticæ pecuniæ gratia ſecutus debitorem, non poteſt ei conſentiendo, contra quam lex conventionis ferat, creditori nocere, niſi ejus rei arbitrium creditor ei permiſerit, quo caſu repelletur exceptione: vide ſcripta Obſer. 2. cap. 11.

Uſque Brenteſium) Sic Græce ſignificat Brunduſium, dicitur & Brenda. Feſtus.

In omnes navigii dies) Nam uſuræ nauticæ conſtituebantur in navigationem, non in menſes, ut aliæ, idque varie. Non modo creditor periculum ſuſcipiebat uſque ad certum diem, modo ad certam conditionem, vel uſque ad certum portum, *l.* 3. *C. de naut. fœn.* modo itionis, & reditionis cauſſa, ut hic: vide ſcripta ad *Rub. ſup. de naut. fœn. ad fin.* & ad *l.* 4. *illo titulo*, vide Plutarchum in Cat. Cenſor.

D *Sub pignoribus*, *&* *hypothecis*) Hoc in pignore privilegium habebit creditor, *l.* 7. *C. qui potior. in pig. l. pen. ſup. de pignor.*

Intra idus Septembres) Proinde hoc adjectum eſt propter periculum, quod fere a mari imminet, occidentibus virgiliis poſt idus. Alciatus 10. παρέργ. cap. 19.

Non reparaſſet) Id eſt, emiſſet. Sic *l.* 9. §. *pen. de ſtatulib.* vide notata ibid.

Proſequentibus eam pecuniam) Nam mitti ſolebat ſervus qui dicebatur κερμακόλυβος, quod mittatur uſurarum ſua die exigendarum cauſſa, ut hic, & *l. trajectitiæ*, *ſupra tit. prox. l. nihil*, §. *pro operis*, *ſup. de naut. fœn.*

Servo Lucii Titii) Hunc initio dixit ſervum Seii, quem hic vocat Titii. Nam Juriſconſulti his nominibus promiſcue utebantur, ut Philoſophi Dionis & Theonis.

E *Miſiſſet eo tempore*) Quod eſt, poſt idus Septembres. At ſupra poſuit, ante idus eum ſolviſſe. Alciatus male addidit negationem. Repetenda eſt potius extrema ſyllaba verbi *miſiſſet*, ſic, *in navem miſiſſet*, *ſed eo tempore*, *&c.* Atque ita quidam Cod. habent, & erit ſenſus: ſolviſſe quidem Callimachum navem ante idus, ſed eo tempore, quo jam pecuniam reddere deberet, id eſt, cum prope inſtarent idus, & certum jam eſſet, navem intra idus non poſſe Berytum appellere.

Quocumque tempore) Exceptioni autem locus erit, ſi creditor ſervo proferendi temporis arbitrium permiſerit.

§. *Flavius Hermes*) De hoc §. vide ſcripta Obſer. 1. cap. 29. & ſcripta ad *l.* 5. §. *at cum do*, *ſup. de præſcript. verb.*

In fin. §. *Respondit, debere*) vide scripta ad *l. si fundum sub conditione*, §. *Stichum*, *sup. de leg.* 1. & ad *l.* 115. & 84. *sup. eodem.*

§. *Coheredes cum prædia hereditaria diviserant*) Quod fit permutatis ultro citroque partibus, *l. cum pater*, §. *hereditatem*, *sup. de leg.* 2.

Pœnam 100. *invicem*) Itaque, si per eum stetisset, qui vendidit, tunc teneretur omnino pœnæ nomine. Sed & pœna non adjecta, puta esse actionem præscriptis verbis ex conventione divisioni subjecta, si id vendiderit, ut in simili specie est actio ex vendito, *l. si sterilis*, §. *si prædii venditor*, *de act. empt. l. qui fundum* 2. *sup. de contrah. empt.*

Sæpius testato convenerit) De alienatione facta testamento, vide scripta & notata ad *l. filiusfam.* §. *Divi* 2. *de leg.* 1.

Doli mali exceptionem) vel in factum, sed ipso jure pœna committitur.

§. *Agerius*] vide scripta ad *l.* 57. *sup. eod.*

Debere constitisset) Hæc verba conditionem casualem faciunt, puta si constiterit.

Respondit, si conditio) Non semper eodem modo Scævola respondet. Nam, dum respondet per *si*, vel id sumit, quod propositum est, ut sit, *Si*, ut proponitur in *l. ult.* §. *ult. sup. de resc. vend. l. pater*, *in pr. de doli except.* vel id quod est probabile, ut sit, si ut præsumitur, *l. uxori*, §. *ult. sup. de leg.* 3. vel id quod est incertum, & in æstimatione judicis, *l. libertis*, §. 1. *de alimen. leg.* In hoc §. puto, eum sumere, quod est probabile, ut & in *l. fidejussor obligari*, §. *ult. de fidejuss.* Sic conditio accipitur, si vivus non solverit. Hæc autem conditio casualis est. Idem potest dici de potestativa: utrumque sub hac exceptione, *si id actum sit*, actum videtur, cum in dando, vel faciendo stipulatio consistit. At cum stipulatio nullum opus relinquit, id actum non videtur, nec eam heres implere potest: vide scripta ad *l.* 57. *sup. eod.*

Si conditio non extitisset) id est, si actum esset, ut impleretur conditio vivo patre, nec fuerit impleta, promissor non tenetur, etiamsi post mortem patris impleatur: nam sero impletur, & frustra.

§. *Seja: solo pacto facta*) Sine stipulatione Aquiliana, & sic non est rata.

Apud judicem tutelæ) id est, prætorem tutelarem, & dele gloss. *tutelæ actione.*

Ad competentem judicem) id est, præfectum urbi, *l. Æmilius*, *sup. de pign.*

Provocatio ejus pronunciata) Sic solet pronunciari in caussa appellationis, *inf. de quæst. l. impp. inf. de appell. l. chirographis*, §. 1. *sup. de administ. tut.*

Mora intercesserit: quominus pecunia) Hic usuræ non debentur ex stipulatione, sed ex mora tantum, ex caussa tutelæ, quæ est bonæ fidei. Et ideo hic sola oblatio impedit cursum usurarum, quia moram non facit, qui offert.

§. *ult. Duo fratres*) Consortes. Eadem est quæstio *l.* 1. C. *de pact. l. Æmilius*, *sup. de minor.*

Quasi de hoc quoque transactum) Cum hoc judici liquet, de fideicommisso quoque fratres inter se transegisse.

Commissa etiam) Verum agenti obstabit exceptio doli, vel in factum, quod jam usus sit exceptione pacti, *l.* 12. §. *si mulier*, *sup. de pact. dotalib.* Sic non opponitur *l. rescript.* §. *si pacto*, *sup. de pact.*

Flor. de verborum obligationibus.

L. 123. *Si flagitii faciendi*) id est, stupri, vide scripta ad *l.* 26. *sup. eodem tit.*

L. 124. *Ex post facto mutatur*) vide scripta ad *l.* 8. & 16. *sup. eodem*, & ad *l.* 5. C. *de condict. indeb.*

L. 126. *Si ita stipulatus fuero, si Titius*) Nec enim præpostera est hæc stipulatio propter articulum tunc: vide scripta ad *l.* 64. *sup. eod.*

§. 1. *Et minus est in eo usufructu*) vide scripta ad *l.* 28. *sup. eodem.*

Nisi pleno jure) vide scripta ad *l.* 56. §. *pen.* & *l.* 58. *sup. eodem.*

A §. *Chrysogonus, & assignante*) id est, sigillante. Cornutus in Persium, *l.* 6. *Cod. de fidejuss.*

Usurarum nomine denarios octo) Hæ usuræ fere sunt dextantes.

Vers. Superest, sed una verborum) Condictio ex stipulatione.

§. *ult. Ac si te sisti stipulatus essem*) vide scripta ad *l.* 97. *sup. eodem.*

L. 127. *Si pupillus*] Hic pupillus, cum aliquid accepisset, & in rem suam convertisset, hominem promisit, naturaliter est obligatus. Et ideo recte pro eo fidejussor intervenit.

Nec fidejussor erit) Fingendum est tamen, pupillum ex hoc negocio locupletiorem non factum, *l.* 5. *sup. de auct. tut.*

B *Nulla enim intelligitur mora*) Idem dicitur in *l.* 38. *inf. de reg. jur.* At hic nulla petitio erat ante rescriptum Divi Pii, ad quod jurisconsulti raro attendunt.

Ubi nulla petitio est] Aut inanis, *l. lecta*, *sup. de reb. cred.*

L. 128. *Si duo rei*) Con. *l.* 12. *de stipul. servor.* sic etiam qui inutiliter alteri substituitur, non habetur pro adjecto, *l. verbis*, *sup. de vulg. & pupill. subst.*

Non ad solutionem) vide scripta ad *l.* 16. *sup. eod.*

L. 129. *Si quis ita*) vide scripta ad *l. is qui ducenta*, *sup. de reb. dub.*

Sufficit unum non esse factum) vide scripta ad *l.* 63. *sup. eodem.*

L. 130. *Quod dicitur*] vide notata ad *l.* 2. *Cod. de contr. & comm. stipul.* & scripta ad *l.* 39. *sup. eod.*

Si factum conferatur in personam) Vestigium sententiæ
C veterum, qui putabant factum rei cohærere, ut & *l. continuus*, *inf. eodem*, §. *sed cum factum*, *Inst. de stipul. servor.* Vide notata ad *l. veteres*, *Cod. de contrahen. & committ. stipul.*

L. 131. *Julianus scripsit*) Con. huic initio *l.* 56. §. *te & Titium*, *sup. eodem*, vide scripta ibi. Hæc est de obligat. in faciendo, illa in dando, & in hoc consentiunt: verum in alio dissentiunt. Nam si sit in dando, quod coheredes pro sua parte dederint, id non repetent a Titio, si in faciendo, repetent pro sua parte, *l.* 2. §. *item si*, *supra, eod.*

§. 1. *Qui fundum*) vide scripta ad *l.* 55. *sup. eod.*

De evictione promittetur) Sic & in §. *plane*, *Institut. de inutilib. stipul.* & in *l. qui res*, §. *qui stipulatur*, *inf. de solut.* datur actio mandati, quia hæc res vix petitur sine mandato: vide scripta ad *l.* 55. *sup. eodem.*

D *In gloss. a Titio*) Dele hæc verba (*suo forte procuratore*) Augustinus in quæstionibus mistis. Servius 6. Æneid. sic Salvianus lib. 5. de guber. Dei.

L. 132. *Susciperet*) Hinc clientes suscepti appellati sunt.

Observasset] id est, habuisset, custodisset, servasset.

Et quid intersit) Et constat, etiam pœnam committi.

Exheredaverit, vel emancipaverit) Pater invitum exheredat: At invitum, id est, contradicentem, non emancipat. Paulus 2. Sent. titulo 25. & Nov. 98.

§. 1. *Plane & hoc remedio*) id est, querela.

Si patri naturali heres) Datio in adoptionem solvit patriam potestatem, non datio in fidem. Item damus in adoptionem, quem habemus in potestate: damus in fidem etiam extraneum, ut alumnum, vel cognatum.

Res in extraneo ineptas) *L. non putavit*, §. 1. *de bon.*
E *poss. contra tab.*

In eo qui hæc non fecit] Id est, in susceptore frustra id exigit.

Dicit supervacuo] Nam si non incidit in pœnam, qui emancipat, vel exheredat, multo minus, qui neutrum facit.

§. *ult. Filiusfam. ita stipulatus est*) vide scripta ad *l.* 78. *sup. eodem.*

Non debebit quicquam fidejussor, quia nec reus) Uterque tamen tenebitur filio: reus directo, quia cum eo contraxit post emancipationem: fidejussor utiliter, quia cum eo contraxit in familia patris: alias ex stipulatione conditionali per filiumfam. patri acquiritur, non filio postea emancipato, quia nec reus ei tenetur. Adde exceptio-

nem ex *l.ult.inf.de ſtipulat.ſervor.*

L.133. *Si ita ſtipulatus*) Plerunque una ſtipulatio ſemel tantum committitur, interdum ſæpius, ut prætoria quædam, *l.ſi procurator, inf.rem ratam haberi, l.3.§.quæſitum, ſi cui pluſquam per l.Falcid. l.1.§.ult. uſufruct.quemadm.caveat.l.4. §.pen.rem pupilli ſalvam fore*. Nam conventionales quædam ſæpius committuntur.

Ex ipſius poſteriore vi) Dicendum generaliter, ubicunque id agitur ſtipulationem committi, *l.ſi duo, §.ult. ſup. de recept.qui arbit.*

Neque per te, neque per heredem) Neque hic eſt conjunctio copulativa. Alciatus lib. 9. παρέργ. cap. 18. At neque etiam disjungit, non propter ſe, ſed propter negationem. Divus Auguſtinus in ſua Gram. Chariſius, Probus, Donatus, ut ſi dicas, pupillus obligat, neque obligatur. Idem Alciatus in h.l. perfidioſe reponit vocem σαναπτῶς.

L.134. *Et tempore matrimonii conſenſerunt*) vide ſcripta ad *tit.de ſponſal.ſup.*& ad *l.19. ſup.eod.*

Et adjecta pœna) tamen Leo in Nov. 28. præter arras etiam pœnam vult addi poſſe in ſponſalibus, idque veteri juri congruere videtur, quo ſtipulabantur uxores futuras, & agebant in id quod intereſt, Gell. lib. 4. c. 4. Si agebant in id quod intereſt, ergo & in pœnam: Nam ſtipulatio, quæ habet quod intereſt, & pœnam admittit, *l.ult. inf.de prætor.ſtipul.* vide ſcripta ad *l.19.ſup.eod.*

In gloſſ.Si quis eorum) Dele totam, & ejus loco repone parentum ſcilicet. Nam de facto filiorum inutiliter promiſiſſent.

Non ſecundum bonos mores) vide ſcripta ad *l.2.Cod.de inutilib.ſtipul.*

§.1. *In præfationibus*) id eſt, pactis.

Non ex ea repetitione inutilis) ut ſi pactus ſum Titio, & ſtipuler non adjecto nomine Titii, perſona Titii non cenſetur repetita. Hoc & in legatis obtinet.

§.2. *Idem reſpondit cum Septitius*) vide ſcripta ad *l.1. & l.30.ſup.eod.*

§.*ult. Ac ſi ſingulæ ſpecies*) vide ſcripta ad *l.29.ſup.eod.*

L.135. *Ex quo die ſtipulatio facta eſſet*) vide ad *l.48. ſup. eodem.*

§.1. *Seja cavit*] vide ſcripta ad *l. 84. ſup.eod.* Obſtant *l.trajectitia, ſup.de oblig. & act. l.ſi fundus, §.ult.ſup. de leg.commiſſ. l.Celſus, ſup.de recept. l.magnam, C.de contrah. & com.ſtipul.*cum ſimilibus. Dicendum in hac ſpecie ſtipulationem fuiſſe puram, pactum ex continenti additum ſtipulationi diem adjecit. Pactum adjectum ex continenti ſtipulationi non ineſt ex parte actoris, *l. jurisgentium, §.quinimo, ſup.de pact.* Hoc pactum non parit actionem, ſed hanc tantum vim habet, ut poſſit Titius ante diem hortos petere, nec Seja ante diem pretium petere. Nam ineſt tantum ex parte reorum, *l.lecta, ſup.ſi cert. pet.* Illam vim non habet pactum, ut impediat purgationem moræ: cum interpoſita ſit ſtipulatio pura: vide notata ad *d.l.magnam, & l.ſancimus, C. de fidejuſſor.*

In gloſſ.in continenti] Ab his verbis, *unde no. quod tam in contr.&c.* uſque ad finem dele omnia, & repone, imo tantum in bonæ fidei, *l.juriſgent. §.quinimo, de pact.* Ergo pactum hoc non parit actionem, ſed tantum hanc vim habet, ut ante diem non poſſit Titius hortos petere, nec Seja pecuniam. Ineſt tantum ex parte reorum, & exceptionem parit, *l. lectu, ſup.de reb.cred.* nec eam vim habet, ut impediat emendationem moræ.

Si non multo poſt] In hac ſpecie nulla fuit ſubjecta pœna. Pœna addita poſt diem, offertur ſero.

Propter eam moram intereſſet] Nam ea mora nunquam purgatur, ob quam intereſt actoris. Sic *l.8.ſup.ſi quis cautionibus.*

In gloſſ.Intereſſet] Dele hæc verba (& ſupple, nec lis conteſtata eſſet)

§.*Ea lege ſi donatum*] vide ſcripta ad *l.3.C.de condict. ob cauſſam dat.*

Reſpondit, poſſe in id quod] vide ſcripta ad *l.qui Romæ, §. coheredes, ſup. eodem.*

§.*ult. Et ſubjecta doli clauſula*] Agebatur de falſo apud præfectum urbi, ut & in *l.Aithales, inf.ad l.Corn.de falſis, l.ſaccularii, inf.de extraordin.crim.*

L.136. *Si ſub una ſignificatione*) vide ſcripta ad *l.65. ſup. eodem.*

§.*ult. Evaneſcit ſtipulatio*] vide ſcripta ad *l.16. ſup. eodem.*

L.137. *Aliquod momentum*) vide cap.1. de præſcript.

Aliud agere cœperit] Flor.*aliud acceperit*, id eſt, incœperit, ut ſit ſenſus, nihil eſſe affectum, ſi poſt interrogationem aliud negotium incœperit, quamvis eodem die reſponderit. Ergo, ſi aliud negotium non acceperit, ſi eadem die reſpondeantur, medium tempus non nocet, nec videtur eminus factum, quod eodem die factum eſt, nullo extraneo negotio interjecto. Sic nihil obſtat *l.1. §.1.ſup.eodem*, vide ſcripta ibid.

§.1. *Si hominem*] vide ſcripta ad *l.22.* & ad *l.83.§.1. ſup.eodem.*

§. *Cum ita: neque duplomate*] Duplomata ſunt codicilli, qui dantur utentibus curſu publico, quæ dicuntur etiam tractoriæ, & combinæ, & συνθήματα, & evectiones.

Quia per ipſum ſteterit] id eſt, in mora fuit.

Vel quia ubique poteſt ſolvere] volente ſcilicet ſtipulatore: ſicut & alio die eodem permittente. Vide ſcripta ad *l. 38. §. inter, & l.122.*

Aut felici navigatione] Cataplo.

Nullus eſt conjecturæ] vide ſcripta ad *l.38. §.inter incertam, ſup.eodem.*

§. *Item qui inſulam*] Nam huic ſtipulat. ineſt tempus, quo inſula ædificari poſſit, juxta Celſi & Pauli ſententiam in *l.14.& 77. ſup.eodem.*

Item ſi non inchoetur opus] Hæc verba ex præcedenti §.ſic ſunt accipienda, ut judex æſtimet, quanto intervallo opus æſtimari potuerit, & eo tranſacto ſit actio, non autem ſtatim a non cœpto opere agi poſſe, quanti intereſt inchoari, ut voluit Johannes in *l.ſtipulat. non dividuntur, §.ult.ſup.eod.* vide ſcripta ad *l.14.ſup.eod.*

Liberetur reus] Ante litem conteſtatam, *l. inſulam, ſup. eodem.*

Si quandoque tradiderit] L.*inſulam, §.1.ſup.loc.*

§. *Illud inſpiciendum*] Ex hac ſtipulat. Stichum dari confeſtim agi poteſt.

Eſt autem facultas] Difficile, quod ſummo labore, aut prolixo tempore fit.

Aut ſi non multum] Recte.

§.*Si ab eo: Sabinus ſcribit*] ut in *l.34.ſup.eod.*

§.*Cum quis ſub hac conditione*] huic §. merito Balſamon tit.5. νομοκαν. conjungit *l.83. §. ſacram, ſup. eod.*

Quod jus mutari poteſt] vide ad *l.35.* & ad *l.83. §.ſacram, ſup.eodem.*

§.*Si ut aliquid fiat*] vide ſcripta ad *l.71. ſup.eod.*

§.*ult. Præterea*] Obſtat *l.1. C.de except.* vide notata ad eam, & ſcripta hic. Nam in unum ſolida obligatio non transfertur, ſed id præcipit judicio familiæ erciſc. Opponitur *l.avus, ſup.de pact.* vide notata ibid.

§. *ult. Sed neceſſe eſſe omnib.*] Neceſſitatis cauſſa eſt, quia obligatio incipit a defuncto, vel in defunctum, quam certum eſt neceſſario inter heredes dividi pro hereditariis portionibus. Huc pertinet *l.56. §.1.ſup.eodem.* Idque eſt ex 12.tabul.

Recte comprehendi] Ex 12. tab.

L.138. §.*ult. Cum pure ſtipulatus*] Is, cui generaliter, quod legatum eſt, poterit mutare ſententiam, non in optione: vide notata ad *l.illud, ſup. de opt. leg.* & ſcripta ad *l.5.ſup.de leg.1.* & ſcripta & notata ad *l.ejuſmodi legatum, §. ſi cui homo, ſup.de leg.1.*

Et ejus quæ ineſt] vide ſcripta ad *l.112. ſup.eod.*

L.139. *Quolibet eorum deficiente*] Legendum, *defugiente*, ut Florent. id eſt, defugiente auctoritatem, ut & in *l. in exſecutione, §.in ſolidum, ſup. eod. & l. minor, ſup. de evict.* Cic. pro Sylla. Victorinus lib.5. variarum lect. cap. 25. vide ſcripta ad *l.4. §.ult. ſup. eod.*

Præſtatio incumbit] vide ſcripta ad *l.4.§.ult. & l.in exſecutione, ſup. eod.*

L.140.

L.140. Pluribus rebus] vide ſcripta ad *leg.29.ſup.eod.* A

§.1. *De hac ſtipulatione*) Obſtant varii loci, quibus dicitur, unam eſſe ſtipulationem. Dicendum, hic ſingulas ſummas, & certa tempora definita fuiſſe. Illi autem loci loquuntur de ſtipulat.facta infinite ſic, in annos ſingulos dabis 10. vide ſcripta ad *l.16.* §.1.*& l.29. ſup.eod.*

§.*ult. Et ſi placeat exſtingui*] De hac regula vide ſcripta ad *l.2.* §.*ex eis, ſup.eodem* ubi quatuor ejus exceptiones ponuntur.

L.141. *Si Servus, aut filiusf.*] vide ſcripta & notata ad *l.76. ſup.eodem.*

§.1. *Pupillus licet*] Pupillus proprie eſt orphanus.

Idem & in filiisfamil.] Sic in *l.ut ancillarum, ſup. de peculio.*

§.*Si ita ſtipulatus fuero: mihi ſoli obligationem acquiri*) vide ſcripta ad *l.55.ſup.eod.* B

§.*Si inter eos, qui Romæ ſunt*) vide ſcripta ad *l. continuus, ſup.eod.* Alioquin inutilis, *l.3. ſi quis ita, ſup. de eo, quod certo loco.* Obſtat *l.12.*§.1.*ſup.de leg.*1. Sed hac in re eſt differentia inter legatum, & contractum: Nam quælibet conditio impoſſibilis vitiat contractum, legatum non vitiat: in teſtamentis ſi adjecta ſit impoſſibilis conditio, mendum cenſetur: & ideo circumſcribitur: at contractus ſub conditione impoſſibili factus nequit defendi colore mendi. Cum ſint duo, qui contrahunt, veriſimile non eſt, uni mendum excidiſſe, quod unus non animadverterit: ſi ergo uterque mendo aſſenſus ſit, videtur ludificari contractus, *l. non ſolum, ſup. de oblig. & act.* vide ſcripta ad *d. l.*12.

Stipulator ante aliquod tempus, ſuoque diſpenſatori) vide ſcripta ad *l.continuus,* §. *cum ita, ſup.eodem.* C

§.*ult. Cum mihi, aut Titio*) vide ſcripta ad *l.55. ſup. eodem.*

Non liberaretur promiſſor] Ergo verbum liberandi, non ſemper jus ſignificat: vide notata ad *l.qui res,* §.*mihi Romæ, inf. de ſolut.*

Per exceptionem tamen defendi) Exceptione defenditur adjectio, etiamſi in ea ſint diverſæ res, aut περιστάσεις. Ideo autem liberatur per exceptionem, quia quicquid adjecto ſolvitur, id ſtipulatori ſolvi videtur, & ad eum redit, actione mandati, §.*plane, de inutilibus ſtipul.l.Julianus,* §.1. *ſup.eodem, l.qui res,* §.*qui ſtipulatur, inf. de ſolut.* vide ſcripta ad *l. 55. ſup. eodem.*

Contra vero) Inutilis obligationis, inutilis eſt adjectio, non contra: Nam inutilis adjectio non vitiat utilem obligat. Nam & obligatio inutilis utilem non vitiat. D

De duobus reis conſtituendis. TIT.II.

Vulgo, de duobus reis ſtipulandi & promittendi. Quid autem ſint rei, duoſque reos non tantum ex ſtipulatione, ſed & ceteris contractibus conſtitui: vide in notat.ad princ. tit. C. *de duobus reis, & Inſtit. eodem tit.* & in ſcriptis ad initium *d.tit.C.*

L.2. *Ideoque petitione*) Petitio hic exactionem ſignificat, ut docet aperte *l.ſi ut certo, ſup.commod.* Si quis ſolidum acceperit ab uno ex reis, alter prorſus liberatur, non ſi petierit tantum: ſicque nihil obſtat *l. ult. C. de fidejuſſ.* vide ſcripta ad *l.8.ſup.de leg.*1. (quo loco recte. *Ideoque, ſi actum ſit, & ſolutum*) & ad *l.116.ſup.tit.prox. de verb. oblig.*

L.5. *Nemo eſt qui*) Hæc l.loquitur de ſtipulatione operarum, quæ eſt in dando, & ex principio ejus colligitur, E ex cauſſa duos reos ſtipulandi conſtitui poſſe, ut ſi duo ab eodem fabro ſtipulentur operas. Conſtituuntur vero duo rei promittendi, ſi duo fabri ejuſdem peritiæ operas promittant. Sed quid eſt quod ait, alienas operas in ſtipulationem deduci poſſe, cum alieni facti nulla ſit ſtipulatio, *l. ſtipulatio iſta, ſupra, de verbor. oblig. l. ſicuti reus, inf.de fidejuſſ.* Notanda eſt etiam hujus l. inſcriptio. Ea eſt Juliani lib. 22. Digeſt. In quo Julianus tractavit de operis libertorum, eaſque contulit cum aliis operis. Operæ libertorum dicuntur officiales, quoniam officii cauſſa patrono præſtantur. Officiales operæ ſunt, ut fabriles, ſi libertus faber ſit, aut aliæ. Ab officialibus ſeparantur aliæ operæ, quæ ſunt in artificio, ut fabriles, ſutoriæ, quæ ab alio quolibet præſtantur, & a liberto, non tamen officii cauſſa. In eo lib. de illis tractaſſe Jul. docent *l. niſi & eæ operæ, ſup. de oper. liber. l. in ſtip.* §. *operarum, ſup. de verb. oblig.* Nunc ſciendum, operas officiales non poſſe promitti, niſi patrono: ſi alii promittantur, nihil agitur: nec permitti poſſunt, vel adjectionis cauſſa, ut ſi promittant patrono, & Titio, *l.9. l.10. d.l.niſi, ſup. de operis libert.* Julianus itaque cum ſcripſiſſet, officiales operas præſtari non poſſe, ſubjecit nemo eſt, qui neſciat, alias operas præſtari poſſe, ut & in *l.9.ſup.de operis libert. & l.ſi non ſortem,* §.*libertus, ſup.de cond. indeb. Alias* dicit, ad differentiam officialium, quæ ſoli patrono promitti poſſunt.

Ait fidejuſſorem adhiberi) Si obligationi operarum fidejuſſor adhibetur, factum alienum promittit, tamen hoc etiam docet *l. inter artifices, ſup. de fidejuſſ.* Dicendum hunc fidejuſſorem tantum promittere, quantum intereſt, id fieri, *l. ſtipulatus eſt, ſup. de fidejuſſ.* Ergo aliæ operæ, quam officiales, cuilibet promittuntur, & huic obligationi accedit fidejuſſor, qui promittat, quanti intereſt id fieri. Ex eo concluditur, poſſe duos reos conſtitui ſtipulandi & promittendi. Et hæc l. nominatim loquitur de fabrilibus operibus.

Alienas operas) id eſt, alias, quam officiales.

Eaſdem operas) id eſt, fabriles.

L.7. *Ex duobus*) vide ſcripta ad *l. 118. ſupra, titulo proximo.*

L.9. *Eandem rem apud duos*] vide ſcripta ad *l.16.ſup. titulo proximo.*

Fiunt duo rei promittendi) Idque fit, quia promittendi verbum late patet: vel potius, quia ſtipulatio in ſe capit ceteras obligationes: Nam ſtipulatio inventa eſt ceterarum obligationum firmandarum cauſſa, ut ait Paulus *lib.5. Sent. tit.de verb.obligat. in pr.Inſtit. eodem,* vide not. ibi, & ad init.tit.C. *de duob.reis.*

Titius & Mævius, Sempronio 10. danto.) Flor. *dato.* Videtur legendum. *Titius, aut Mævius Sempronio* 10.*dato,* ut docet *l.ſi ex toto,* §. 1. *ſup. de leg.* 1. *l. 16. ſup. de leg.* 2. *l.ille, ſup. de leg.* 1. Nam ſi dixit Titius & Mævius, non ſunt duo rei, ſed ſinguli pro parte tenentur, niſi appareat, teſtatorem &, pro aut poſuiſſe: vide ſcripta ad initium *tituli Cod. eodem,* & ad *l. ſi ex toto, ſup.de leg.*1.

L.10. *Si duo rei*) vide ſcripta ad legem nonam, *C. de compenſat.*

Quod Stipulator alteri reo) Ergo, ſi ſocii ſint, compenſabunt, itemque ſi non ſocii ſint, ſi unus ſit fidejuſſor.

L.11. *Non inutiliter accipi*) Quoniam ſic fit, ut ſolventi ſolidum competat actio mandati adverſus alterum, & ſi ſocii non ſint: vide ſcripta ad *l.9. C.ſi cert.pet.* Præterea etſi ſocii non ſint, unus poteſt compenſare, quod alteri debetur: quod non licet, ſi non fidejuſſerint invicem.

Qui fidejuſſor, pro altero) Ex hac l.qui ejuſdem pecuniæ eundem habent reum & fidejuſſorem, poterunt eundem convenire, diviſa actione, partim rei, partim fidejuſſorio nomine. Hodie ex *Nov.* 99. rei habent hoc beneficium, ut pro ſua tantum parte teneantur, non admittitur ἀλληλέγγυον.

L.17. *Pro hereditariis partibus totum*) At ſi ab omnibus nominatim legatum eſſet, viriles partes ſervarentur, *l.54.in fin. l.124. ſup. de leg.*1.

Cum omnes heredes nominantur) id eſt, ſub appellatione heredum ab omnibus heredibus legetur: facit *l. 8. ſup. de ſtatuliberis.*

De Stipulatione ſervorum. TIT. III.

L.1. *in fin.Sed ſi Kalendis* 10.] Stipulatio igitur ſe ipſam quaſi novat, *l. 43. in fi. ſup. de obligat.& act.* ut ſtipulatio præcedens pactum, nec novat, nec quaſi novat, *l.28. ſup. de act.empt. l.122.*§.*Flavius, ſup.de verb.obl.*

L.2. *Ipſe ſibi ſtipulari*) Leg.*ipſe ſibi ſtipulari non poteſt.*

L.5. *Intellectu magis partes*) vide ſcripta ad *l. 54. ſup. de obligat.*

§.*ult.*

§. *ult. Sed ſi non nominatim domino*) vide ſcripta ad *l. ult. C. per quas perſon.*

L.7. Idem puto, & ſi nominatim] Nominatim hic non ſignificat per ſingulorum nomina, ſed ſub commemoratione omnium. Sic non obſtat *l.37. inf. eodem.*

L.16. Heres dominus ejus non fuit) *L.27. ſup. de pact.*

L.18. §. Servus capto domino) vide ſcripta ad *l.73. §.1. in fi. ſup. de verb. obligat.*

§. *ult. Singulorum annorum*) Quia in annos quinque facta eſt ſtipulatio: vide ſcripta ad *l.16. §.1. ſup. de verb. obligat.*

L.19. Si alienus] Hanc Scævolæ ſententiam refert Ulp. in *l.23. §.3. ſup. de acq. rer. dom.*

L.26. Et ideo ſervus] Sic nec hereditatem adire poteſt ſervus hereditarius, quia non eſt, qui jubeat: itaque in his hereditas pro domino non eſt, in quibus factum exigitur: vide ſcripta ad *l.9. C. depoſ.*

Quamvis ex ea petitio) vide ſcripta ad *l.16. ſup. de verb. oblig.*

L.28. §. ult. Ex tempore mortis funeſtæ facta) Hic locus unus eſt ex veteri jure pontificio, quo funeſta non deſinit eſſe familia, niſi certo ſacrificio, certiſque piaculis expletis.

L.36. Nullius eſt momenti) Nam & is ſervus eſt ſine domino, *l.37. ſup. de nox. act.*

Ejus operis uti) Flor. *operibus*: vide ſcripta ad *tit. 29. Fragment.* Ulp.

L. ult. in fin. Si tamen dolo malo) vide ſcripta ad *l.78. ſup. de verb. oblig.*

AD LIBRUM XLVI.

De Fidejuſſoribus, & mandatoribus. TIT. I.

Fidejuſſores quot ſint, & quæ eorum genera, itemque quid mandatores: vide notata ad init. C. *eod. & Inſtit. in princ. eodem.*

L.5. Non eſſe novum, ut duæ obligationes) Idem dicitur in *l.10. de act. empt. ex eod. lib.*

L.9. Flor. 8. Ulp. 47. *ad Sabinum*) In eo libr. tractavit Ulpian. de fidejuſſ. Con. *l. 39. ſup. de verb. obl.* vide ſcripta ad eam.

L.13. *Si mandatu: quod a Titio ſervare*] vide ſcripta ad *l.116. ſup. de verbor. obli.*

L.15. *Si ſtipulatus, §. ult. Nec aliter liberaliter*) Objicitur *l. Stichum, §. pen. inf. de ſolut.* ſed *d.* §. loquitur de reo & mandatore. At hic §. ult. loquitur de duobus fidejuſſoribus: non eſt autem iniquum exigi ab altero 10. quamvis ei actio efficax cedi non poteſt adverſus fidejuſſorem. Nam ſatis eſt, ſi cedatur adverſus debitorem: vide not. ad dict. *l. Stichum*, & ſcripta ad *l.2. C. de fidejuſſ.*

L. *Fidejuſſor. ante litem conteſtatam*) Non poſt: vide ſcripta ad *l.55. ſup. de verb. oblig.*

§. *ult. Cum fidejuſſor*) Diverſa eſt conditio *l.116. ſup. de verb. oblig.* vide ſcripta ad eam.

Si reus quadraginta) id eſt, ſi vivus non ſolverit, ſic etiam accipitur in §. *Agerius, l. qui Romæ, ſup. de verb. oblig.* vide ſcripta ad *l.57. ſup. illo titulo.* Hæc autem conditio eſt caſualis, cum nec ſit poſita in poteſtate ſtipulatoris, nec promiſſoris, id eſt, fidejuſſoris, ſed pendet ex arbitrio rei, qui ea ſtipulatione obligatur. Male ergo interpretes diſputantes de poteſtativa, utuntur hac l. vide ſcripta ad *l.57. de verb. obli.*

L. *Fidejuſſoribus: vendere ceterorum nomina*] Cedere.

L. *Servus inſcio domino*) vide ſcripta ad tit. C. *an ſerv. ex ſuo fac.*

Quod ex peculio, condici) vide ſcripta ad *Rub. C. de cond. indeb.*

L. *Si mihi, aut Titio. Adjectus eſt*) vide ſcripta ad *l.55. ſup. de verb. obli.*

L. *Marcellus ſcribit*) Ergo pro pupillo, furioſo, pro-
A digo, jure obligatis, ut puta ex delicto, vel quaſi ex contractu, fidejuſſor tenetur, *l.70. ſi a furioſo, inf. eodem*, pro eis vero non obligatis, ut puta, ſi ſtipulanti promiſerint, fidejuſſor non obligatur, *l.6. ſup. de verb. obli.* vide ſcripta ad eam.

Vel prodigo) Obligatio, ut in *l. ſi a reo, §. ſi a furioſo, inf. eodem.*

Quoniam his mandati) Legendum, *quamvis mand. actio non competat.*

L. *Si eum hominem*) Pro quo ſatis de lite acceperat. Veſtigium eſt ejus ſatiſdationis, quam Juſtinianus in initio tit. *Inſtit. de ſatiſdat.* ait, olim uſitatam fuiſſe.

L. *Cum is qui*) vide ſcripta ad *leg. 1. C. de obligat. & action.*

Quodammodo nomen debitoris vendidit) Cum convenit,
B ut ſoluta pecunia cedatur actio.

L. *Si fidejuſſores. In fidejuſſ. act. com.*) vide ſcripta ad *l.116. ſup. de verb. obli.*

§. *ult. Actiones ſibi mandentur*) Loquitur de beneficio ceſſionis, non diviſionis. Sic non obſtat *l. fidejuſſor, C. eod.* vide ſcripta ad *tit. C. de conſtit. pecun.*

L. *Stipulatus es. Quanti, ut efficiatur opus*) Ne alias factum promittere viderentur, *l.65. inf. eod.*

L. *Si debitori, quaſi tota obligatio*) id eſt, civilis, & naturalis: vide ſcripta ad §. *in inſulam, l. 121. ſupra, de verbor. oblig.*

L. *Si Titius & Seja*) vide ſcripta ad finem tit. C. *de conſt. pec. l. 8. C. ad Vellejan.*

§. *Si poſtea minor*) Male Connanus emendavit pro, *Si poſtea, ſi ſponte.* Hanc lectionem Græci retinent
C lib. 26. Βασιλ. tit. 1. qui ſic vertunt: *Tum obligor in ſolidum, cum prior fidejuſſi, & minor poſtea fidejuſſit.* Cum ſimul fidejuſſimus, pro parte tantum teneor: vide ſcripta ad *tit. C. de conſtit. pec.*

L. *Si teſtamento, §. quod ſi duo*) *Epiſtola Divi Hadriani*) Flor. legitur. *Epiſtola Divi Pii.* Inde conſtat Hadrianum dictum Pium per adoptionem, *l. ſi de vi 37. D. de judic. l. 5. §.1. D. de incend. ru. & naufr.*

§. *ult. Conditionem taciti temporis*) Nec tantum expreſſi, *l.43. ſup. de judic.* quæ huic eſt conjungenda.

L. *Si debitori creditor, ſolutionis poteſtate*) vide ſcripta ad *tit. C. de hered. act.*

Major tollit minorem) id eſt, rei obligatio tollit obligationem fidejuſſoris, *l.5. ſup. eod.*

L. *Inter eos, §. ult. Bonis damnati fidejuſſoris*) Non ex
D cauſſa fidejuſſionis, ſed ex delicto: vide ſcripta ad tit. C. *de conſtit. pec.*

L. *Amiſſi totum contineri convenit*) vide ſcripta ad *l.116. ſup. de verb. oblig.*

§. *Fidejuſſores. Ob pecuniam dotis prædiorum*) id eſt, ob æſtimationem dotis prædiorum. Dotes prædiorum ſunt inſtrumenta prædiorum, quæ ſubſidii cauſſa reponuntur, *l.2. ſup. de inſtrum. leg.* illa repoſita plerunque conductori prædiorum dabantur æſtimata. Finita conductione, eorum nomina non tantum ipſe, ſed & fidejuſſor tenetur. Ergo inferunt noſtri, obligatur fidejuſſor in omnem cauſſam tam ſortis, quam uſurarum, etiam ſimpliciter datus, quod negat *l.10. C. eodem, l. quare, ſup. mand.* Neganda vero eſt conſequentia. Nam cauſſa dotis prædiorum juncta eſt locationi prædiorum, alioquin ſimpli-
E citer datus fidejuſſor, in omnem cauſſam datus non videtur, *l.21. ſup. de obli. & act.*

L. *Si quis pro eo: non tenebitur*) Nam ſolus libertus ex jurejurando obligatur: vide ſcripta ad *Rubr. de verbor. obligat.*

§. *Si nummos: nec fidejuſſorem teneri*) Mutuum non contrahitur, quia de meis tua non fiunt, *l.2. §. appellata, ſup. ſi cert. pet.*

Si conſumptis nummis] Hoc caſu numeratio mutuum nec fecit, ſed conſumptio.

In omnem enim cauſſam] id eſt, ſive ab initio ex numeratione, ſive poſtea ex conſumptione creditæ pecuniæ conditio oriatur. In omnem cauſſam, qua valebit mutuum, non autem in uſuras. Sicque non pugnat cum

l.10.

l. 10. *C. de fidejuss.* & *l. quæro, sup. mand.* Sic recte Plac. apud Accurs. in *l. pen. C. eod.*

L. Si a colono stipulatus) vide scripta ad *l.* 16. §. 1. *supra, de ver. oblig.*

Una stipulatio est plurium pensionum) Quia complectitur omnes pensiones compendio orationis.

L. Fidejussor consignatam deposuit) Ad liberandum enim eum, qui jam obligatus est, & ad inhibendam restitutionem in integrum, sola oblatio non sufficit: id quidem facit, ne quis ex his caussis obligetur, quæ ex mora oriuntur, *l. 9. C. de usur.*

L. Sicut reus. Factum alienum inutiliter promittitur) vide scripta ad *l.* 97. §. 1. *sup. de ver. oblig.*

In gloss. Inutiliter) Ante hæc verba, ad hoc respon. promittit, &c. interpone: obstat & *l. nemo, sup. de duobus reis*: vide not. ad eam.

L. 69. Flor. 68. §. 1. *pro Aurelio*) Huic §. conjungenda est *l.* 2. §. *ult. inf. de administ. rer. ad civit. pertin.* Hæ leges vulgo opponuntur *l.* 10. *C. eod.* & *l. quæro, supra, loc.* Dicendum hoc singulare esse in conductione vectigalium publicorum, ut qui in certam summam fidejussit, teneatur etiam in usuras: vide scripta ad *l.* 10. *C. eod.*

L. Si a reo, §. *si reo: cum ususfructus fundi jus sit*) L. 25. *inf. de ver. sign.*

Incivile est fidejussorem) vide scripta ad *l.* 58. *sup. de ver. oblig.*

§. *Si a furioso: quod si pro reo furioso*) vide not. ad *l. Marcellus, sup. eod.* & scripta ad *l. 6. sup. de ver. oblig.*

L. Uranius. Flor. Granius Antoninus) Hæc l. est ex lib. 4. quæst. Pauli, quo aliam quæstionem tractavit de confusione, in *l. debitor, supra, ad Trebell.* Hæc autem l. docet, principali obligat. sublata, & fidejussoriam tolli. Cur enim & fidejussoria? Quod negat *d. l. debitor.* Dicendum fidejussoriam obligationem personalem esse: Confusis autem personis debitoris & creditoris, nec ipsa subsistere potest. At obligatio pignoris, realis est. Confusio personarum non mutat rei caussam, vide scripta ad *d. l. debitor.*

L. ult. Cum procurator) vide notata ad *l. appellatione rei, inf. de verb. sign.* & scripta ad *l.* 9. §. *nunc videamus, sup. de ver. oblig.*

De novationibus, & delegationibus. TIT. II.

Vide notata & scripta ad init. *tit. C. de novat. & deleg.* Ubi de conjunctione hujus tituli, de significatione novationis, & delegationis, & earum differentia. Itemque de discrimine inter delegationem, & cessionem, seu venditionem nominis, multis dictum est.

L. 1. *In fine, sine tutoris auctoritate promiserit*) Modo ex eo locupletior factus sit, *l.* 51. *supra, de auct. tut.* vide scripta ad *l. si pupillus* 127. *supra, de verb. oblig.* & notat. ad *l. quod pupillus, sup. de condict. indeb.* Hic autem ponendum, pupillum expromisisse pro eo, cui tantundem debebat ex caussa, ex qua rem suam auxit.

L. 2. *Si hoc agatur*) vide scripta ad *l.* 58. *sup. de verbor. oblig.* Sic *l.* 8. & *l. si Stichum trib. locis, inf. eod.*

L. 3. *Nisi meliorem conditionem*) vide scripta ad *l.* 6. *sup. de ver. oblig.* & ad *l.* 1. *C. de oblig. & act.*

L. 4. *Non novetur obligatio mea*) Quia diversi sunt ususfructus.

Obligatione personæ cohærenti) vide scripta ad *l.* 38. §. *si quis ita, sup. de ver. oblig.*

L. 6. *Si ita fuero stipulatus*) vide scripta ad *l.* 116. *supra, de ver. oblig.*

Quia non hoc agitur ut novetur) vide scripta ad *l.* 58. *sup. de ver. oblig.*

§. 1. *Cum pecuniam*) vide scripta ad §. *Chrysogonus l.* 126. *sup. de ver. oblig.*

L. 7. *Non puto obligationem ex numeratione nasci*) Sed condictionem ex stipulatione: vide scripta ad *l.* 2. *C. si cert. pet.*

L. 8. §. 1. *Et hoc est actum ut novetur*) vide scripta ad *d. l.* 58.

Si pure quidem, vel in diem) Eorum enim vindicatio in Aquilianam deduci potest, quamvis pura legata legatarius
A agnoverit, *l.* 21. *infra, de acceptilat.*

Non statim novat nisi) vide scripta ad *l.* 56. §. 1. *supra, de ver. oblig.*

L. 9. §. *Qui actum stipulatur*) Idem est in *l.* 58. *sup. de ver. oblig.*

Nihil agit) Item si quis decem post quinque: Si quis totum post partem stipuletur, nihil agit: vide scripta ad *l.* 68. *sup. de ver. oblig.*

L. 11. §. *ult. Fit autem delegatio*) Re enim non integra, cessio nominis non revocatur, *l.* 3. *C. hoc tit.*

L. 12. *Aget mandati judicio*) vide scripta ad *l.* 2. *C. de condict. indeb.*

L. 14. *In conditionem obligationalem*) Obstat §. *ult. l.* 56. *supra, de ver. oblig.* Vide solut. in notat. & scriptis ad eam.

B *Non est persona, quæ obligetur*) Nisi jam fiscus bona agnoverit, *l.* 1. *inf. de jure fisc.* vide scripta ad *l.* 121. §. *in insulam, sup. de ver. oblig.*

L. 17. *Vel nutu*) vide not. ad *l. obligamur, in fin. supra de obligat. & act.* & scripta ad *l.* 1. §. 2. *supra, de ver. obligat.*

L. 18. *Novatione legitime*) Con. *l. lite, supra, de usur.* Ex ea constabit, lite contestata usuras currere ex hac, novatione facta non currere: vide scripta ad *l.* 90. *supra, de ver. obligat.*

L. 19. *In fin. Deneganda est adversus eum exceptio*) Flor. *denegandum est adversus eam exceptionem.* Ut, *Juliani sententiam sequendum est in l. in bello,* §. *facti, infra, de capt. & postl. rev.*

L. 23. *Filius patris actionem*) Licet enim filiusfam. vel
C servus patri, vel domino, etiam invitis, actionem acquirat ex regula juris, non tamen eis invitis novant. Ideoque patris, vel domini jussum, aut ratihabitionem exigimus, ut fiat novatio per servum, aut filiumf.

L. 24. *Cujus personam*) At deportati successio non sustinet vicem defuncti; vide scripta ad *l.* 121. §. *in insulam, ff. de ver. oblig.*

L. 29. *Si id specialiter actum est, quod nemo dixerit lite contestata*) Hæc a Triboniano addita sunt ex *l.* 2. *C. de novat. & deleg.* Olim namque solo animi contrahentium judicio novatio perficiebatur. Sic in *l. si rem aliquam,* §. *si duo, ff. eod.* & *l. qui usumfructum, sup. de ver. oblig.* vide scripta ad *d. l. qui usumfr.*

Tempore, vel morte finiri) vide cap. 35. de præscript.

L. 31. *in fin. Cum id specialiter agit*) Hæc Tribonianus
D addidit ex *l. ult. C. eod. tit.* vide notata ad eam, & ad *l. aliam, sup. eod.* vide scripta ad *l.* 58. *sup. de ver. obligat.*

Doti promittere viro) Et infra. *Doti eum promiserit*) Venulejus scripserat, *doti dicere, doti dixit*, vide scripta ad *Rub. sup. de ver. oblig.* & ad *tit. 6. Frag. Ulpiani.*

De solutionibus, & liberationibus. TIT. III.

Solutionibus) Ejus scilicet, quod debetur (*Liberationibus*) quæ ex eis solutionibus debitori contingunt, vide not. ad init. *tit. C. de solut. & liberat.*

L. 1. *Aut in illud.* Et mox; *aut cujus*) Hoc loco *Aut* pro Haud accipere debemus: nam, & sine H, & D. per T. eum articulum veteres scripsisse, testis est Victorinus Afer: nisi hoc ita accipiatur pugnabit hæc l. cum multis aliis ejusdem tituli, ut cum *l.* 4. & 97. *inf. eod.*

L. 5. §. 1. *Si duos*) Dele tot. summam Pauli, & re-
E pone: dicendum non loqui hunc §. de solutione partis, sed duos fidejussores datos, ex duabus diversis caussis: Nam tractatus totius hujus l. 5. ad id dicendum nos hortatur. Debitori primo, qui solvit, electio datur. Poterit vero ita eligere, dicendo, se solvere, ut Titius liberetur, atque ita satis videbitur exprimere caussam in quam solvit.

§. *Imperator Antoninus*) vide scripta ad *l.* 21. & *pr. tit. C. de usur.*

L. 7. *Et non famosa*) Ut ex caussa tutelæ.

L. 9. *Quamvis dominus servi sit*) vide scripta ad *l.* 55. *sup. de ver. oblig.*

§. *ult. Vel per actorem steterit*) vide scripta ad *l.* 2. §. *ex his, sup. de ver. oblig.*

L. 10. *Tantumque ei ſolvi poteſt*) vide ſcripta ad *l.* 55. *ſup. de ver. oblig.*

L. 21. *Quia conditio ejus deficit*) Eadem eſt ſpecies *l.* 116. *ſup. de ver. oblig.* vide ſcripta ibid.

L. 27. *Etiam circa*) *L.* 72. §. *qui hominem, inf eod.*

Si res adita fuerit, quæ debebatur) vide ſcripta ad *l.* 55. *ſup. de ver. oblig.*

Jus quoddam cautionis) Puta de evictione, *l.* 131. *ſup. de ver. oblig.*

L. 29. *Alteri Stichus, alteri Pamphilus*) Id eſt, numero diviſio non fit. Male hic Flor. iteratur negatio, *non alteri, &c. ſolvi non poteſt*. Legendum *non alteri, &c. ſolvi poteſt*: ſed illa negatio ſublata, eſt transferenda in hunc locum, *idemque eſt &c.* & legendum, *idemque non eſt.* Conſtat enim idem non eſſe, ſi ſervus communis ſit ſtipulatus 10. homines generaliter, aut ſi ſtipulatus ſit duos Stichos. Hoc ſic probat Ulpianus: qui ſtipulatur duos Stichos, ambigue loquitur, & qui 10. denarios: at in decem denariis numero fit diviſio, ergo & in duobus Stichis. Sed hac in l. ſubaudienda eſt concluſio. Sic ſcripſiſſe Ulpian. argumento eſt *l.* 15. *de operis libert.* ſic nihil obſtat *l.* 54. *ſup. de ver. obligat.* vide ſcripta ad eam.

Sed in nummis, & oleo) Aliud eſt, ſi corpus aliquod nobis, & alteri ſtipulemur, aut emamus, quod non ita facile dividitur, *l.* 64. *ſup. de contrah. empt. l.* 77. *in pr. de legat.* 2.

In gloſſ. Homine ſcilicet ſpeciali, de ſig. alioquin contra) Male: nam homines cum dicimus, genera dicimus. Idem etiam eſt, ſive inter dominos, ſive inter heredes, genera promiſſa ſint, *l.* 54. *ſup. de ver. oblig.*

Hoc actum ut numero dividatur) Ergo & in Stichis duobus numero fiet diviſio. Hæc concluſio ſubaudienda eſt, ut & in *l. qui uſumfruct. ſup. de ver. oblig.*

L. 30. *Offerret pecuniam, quæ peteretur*) Apud prætorem: vide ſcripta ad *l.* 105. *ſup. de ver. oblig.*

L. 31. *Ut ſuis operis*) Si fidejuſſor adhibetur obligationi operarum, alienum factum promittit. Dicendum fidejuſſorem hunc tantum promittere, quanti intereſt id fieri, *l. ſtipulatus es, ſup. de fidejuſſ.* Vide notata ad *l. nemo, ſup. de duob. reis*, & ſcripta ad *l. ult. C. de contrah. & com. ſtipul.* & ad *l.* 43. *ſup. de ver. oblig.*

Quo minus committatur ſtipulatio) Vide ſcripta ad *l.* 49. §. 1. *ſup. de ver. oblig.*

L. 33. *& ult. Et vulneratum a ſe offerret*) Datione autem, & acceptione liberatur ab actione ex ſtipulatu, non tamen ab actione de dolo malo, *l.* 7. §. 1. *ſup. de dolo malo.*

L. 34. *Qui hominem*) Con. cum hac *l. l. qui hominem, inf. de acceptilat.* Vide notata ad eam, & ſcripta ad *l.* 2. §. 1. *ſup. de ver. oblig.* Huc pertinet *l.* 26. §. *ſi decem, ſup. de condict. indeb.*

Tibi, aut Titio dare) vide ſcripta ad *l.* 55. *infra, de ver. obligat.*

§. *Stipulatus. In gloſſ. liberabitur, ſcilicet per exceptionem*) Adde, ſic in *l. qui res*, §. *mihi Romæ, inf. eod.* Ergo liberandi verbum non ſemper ſignificat jus, vide ſcripta ad *l.* 55. *ſup. de ver. oblig.*

§. *Si decem aut hominem*) In disjunctivis, aut generaliter conceptis ſtipulat. ita promiſſoris electio eſt, ut quod velit, alterutrum ſolidum præſtare debeat, *l.* 26. §. *pen. ſup. de condict. indeb.* Idem & in legatis dicendum eſt, *l.* 15. *ſup. de leg.* 2.

L. 38. *Ut ita demum recte*) Vide ſcripta ad *l.* 55. *ſup. de ver. oblig.* Ergo Titio non ſolvitur recte, ſi capite minutus ſit. Obſtat *l.* 95 *infra eodem & l.* 56. §. *qui ſibi ſup. de ver. oblig.* vide ſolut. in not. ad *d. l.* 95.

§. *De peculio: Quod ille ſuo nomine*) *L.* 31. *ſup. de petit. hered.* ſecus ſi hereditario nomine: Nam tunc repetitionem ejus non haberet, *l.* 5. *C. de petit. hered.*

§. *Si quis pro reo: in ipſum fidejuſſorem ex edicto*) De dolo: vide ſcripta & notata ad *l.* 49. *ſup. de ver. obl.*

L. 39. *His conſequens*) Idem in pr. *l.* 72. *infra, eodem* diverſa eſt ſpecies *l.* 102. *infra, eodem.*

L. 43. *Adpromiſſores*) Id eſt, fidejuſſores: vide ſcripta ad *l.* 5. §. *ſatis acceptio, ſupra, de ver. oblig.*

A *L.* 44. *Tollantur uno momento*) Vide cap. de præſcrip.

L. 45. *Quamvis ſtipulanti*) Simile eſt in *l. pactum, C. de pign. act.* vide ſcripta ad eam.

L. 46. *Remanet priſtina obligatio*) Ex qua agetur. Agi etiam poterit utili actione ex empto, quaſi valeat datio in ſolutum, *l.* 24. *in pr. ſupra, de pig. act.* Idem eſt in ſpecie *l.* 9. *ſupra, de præſcript. ver.*

L. 49. §. 1. *Quod ſi acceptum latum*) De hoc caſu ipſo jure utilis eſt acceptilatio, quia verborum obligatio præceſſit, cujus nomine hypotheca, de qua quæritur, obligata erat.

Vel ſine ſtipulatione accepta ſit) Legendum *vel ſi ſine ſtipulatione acceptolatum ſit*. Pacto enim hypotheca ſolvitur, ita ut licet hoc caſu ſit inutilis acceptilatio, quæ B ſolam ſtipulationem tollit, attamen doli, aut pacti exceptio competat, *l.* 5. *ſupra, de reſcind. vend. l.* 19. *inf. de accept. l.* 3. *ſup. quibus mod. pig ſol.*

Sed ſatiſdationis ſufficiet) Id eſt, ſatisfactionis, ut ſublata ſit hypothecæ obligatio. Hypothecariæ enim formulæ, ad quam hæc l. pertinet, conditiones eæ ſunt, ſi ſoluta ſit pecunia, aut ſi ſatisfactum ſit.

L. 51. *Diſpenſatori*) v. ſcripta ad *l.* 62. *ſup. de ver. obl.*

L. 53. *Solvere pro ignorante*) Verum is, qui ita ſolvit, non poteſt cogere creditorem, ut ſibi actiones ſuas cedat, niſi ita convenerit, *l.* 5. *C. eod.*

L. 54. *Solutionis*) Hæc l. conjungenda eſt cum *l. liberationis, infra, de ver. ſignif.* Vide ſcripta ad init. *tit. Cod. eod.*

L. 57. *Quod in diem*) Hinc ſumpta eſt prior pars §. *in-* C *ter certam l.* 38. *ſup. de ver. oblig.* vide ſcripta ad eum §.

L. 72. *Qui* 10. *debet*) vide ſcripta ad *l.* 2. §. 1. & ad *l.* 73. §. *ult. ſup. de ver. oblig.*

Doli mali exceptione) Non ipſo jure, quia judicium creditæ pecuniæ eſt ſtrictum, in ſtrictis act. doli exceptio opponi debet. At ea bonæ fidei judiciis ineſt, ut & oſtendit finis hujus §. vide notata ad *l. ſed etſi, ſol. matrim.* & ſcripta ad *l. hujuſmodi legata*, §. *ſi cui homo, ſup. de leg.* 1.

Ipſo jure deſinit teneri) Quia actio de dote eſt bonæ fidei, itaque ei ineſt exceptio doli.

§. 1. *Offerentem poſtea*) vide ſcripta ad *l.* 56. §. *ult. ſupra, de ver. oblig.*

§. *Idem reſponſum eſt*) Obſtat *l. parvi, ſupra, de condict. furt.* vide notata ad eam, & ſcripta ad *l.* 29. §. *ult. ſupra, de ver. oblig.*

D *Propter abſentiam intelligi*) vide ſcripta ad *l.* 56. §. 1. *ſupra, de ver. oblig.*

§. *Stichum aut Pamphilum*) vide ſcripta ad *l.* 16. *ſupra, de ver. oblig.* Itaque ex hoc caſu Pamphilum non recte ſolvi, eodemque jure eſſe obligationem alternatam, & generalem verius eſt, & ita quidem, ut non ſolum invito mihi recte non ſolvatur, quia ab initio meus fuit, ſed neque is, qui poſtea meus effectus eſt, *l.* 66. §. *duorum, ſupra, de leg.* 2. (*)

Deſierit eſſe ſervus ſtipulatoris) Rei enim meæ ſtipulatio, cum fit generaliter non eſt ejus vitium evidens.

§. *Qui hominem habebat*) Idem eſt in *l.* 45. *&* 46. *ſupra, de leg.* 1.

Num ergo & ſi Veſpertilionem) Flor. *Viſpellionem*, ut & in *l.* 7. *ſup. ad Trebell.* Dele pleraque, quæ ſunt in gloſ. E veſpertilionem, & ſequere tamen Accurſii expoſitionem, ut dicas, eſſe ſepulchri violatorem, & ſic ſemper illud accipe in jure. Palæmon vetus Gramm. in gloſſis, *viſpellionem*, ait, *eſſe ſepulchrorum violatorem*. Non idem ſignificat apud alios auctores, vide ſcripta. Feſtus ait ſignificare eum, qui miniſterium ſuum accommodat efferendis cadaveribus mortuorum. Alii conditorem cadaverum.

§. *ult. Si velit ſtipulator*) vide ſcripta ad *l. ſi a ſubſtituto*, §. *heres, ſupra, de leg.* 1.

L. 76. *Sine ullo pacto*) vide ſcripta ad *l.* 1. *C. de obl. & act.*

L. 81. *Si ſtipulatus ſim mihi*) vide ſcripta ad *l.* 55. *ſupra, de ver. oblig.*

L. 87.

(*) *Vide Merill. variant. ex Cujac. lib.* 3. *cap.* 8.

L.87. Quoniam cum quis procuratorem) Eandem rationem in specie non multum dissimili, idem Celsus tradit, *l.49. de condict. indeb.*

L. 88. Res vendendas per argentarios) vide scripta ad *l.2. C. de edendo.*

L. 89. §. ult. Id est, Idibus Septembr.) Usuræ accipiebantur in menses, dabantur pecuniæ Kalendis, redigebantur pecuniæ, & usuræ Idib. Tullius in Catilina: *omitto ruinas fortunarum tuarum, quas omnes tibi impendere proximis Idibus senties*, ob fœnus scilicet. Ubi quidam vetus interpres: fœneratorum ait, hæc est consuetudo, ut ultra statum Kalendarum diem concederent dilationem. Ita fiebat, ut Kalendis darent, Idibus reciperent. Hinc orat. *omnem redegit idibus pecuniam, quærit Kalendis ponere:* vide scripta ad *Rubr. sup. de naut. fœn.* & ad *l.21. C. de usur.*

L. 91. Novandi caussa stipuleris) Id est, promittas, vide not. ad *l. si non sortem, §. pen. sup. de condict. indeb. & l. magnam, C. de contrah. & commit. stipul.*

L. 92. Testamento dare jussus) vide not. & scripta ad *l.35. sup. de leg.1.*

L. 94. Si quis cui nummus) Hanc Papiniani sententiam ex eodem libro Ulp. refert. in *fi. l.13. sup. si cert. pet.*

In pecuniam non corpora excogitet) Nummi autem jura non sunt, res tamen incorporales sunt, siquidem is, qui nummos debet, quantitatem debet, non corpora, *l.46. sup. de condict. indeb.*

L.95. Stichum, aut Pamphilum) vide scripta ad *l. cum res legata, §. sed si Stichus, sup. de leg. 1.* & ad *l. 105. sup. de verb. oblig.*

§.1. In gloss. Constitutum est) Adde ea verba (*sol. ibi. decessit sine culpa heredis, &c.*) Adde: hoc ita si debitoris culpa intervenerit, alioqui securus est, *l.47. §. sed si Stichus, sup. de leg.1.*

§. Aditio hereditatis) Veram hujus §. sententiam, vide in scriptis ad *l.122. sup. de verb. obligat.*

§. Naturalis) vide scripta ad *l.4. C. de reb. cred. & jurejur.*

§. Usumfructum mihi) Idem in *l. 56. §. qui sibi, sup. de verb. obligat.* Sed obstat *l. cum quis, in prin. sup. eod.* Sed sic interpretandus est hic §. etiamsi tempore stipulationis adjectus capite minutus fuerit, jus ei solvendi non parit, quia & in eum casum potuit adjici. Sic & *d. §. qui sibi*, sic accipiendus est, ut filio adjecto recte solvatur, sive tempore contractus fuerit emancipatus, sive post; sed si post stipulationem adjectus capite minuatur, jus illi solvendi intercidit: vide scripta ad *l. 55. sup. de verbor. oblig.*

Nam & si furiosi) Hic alia res incipit, & *nam*, hoc loco est pro, *sed*.

§. Si creditor a debitore) Huic §. male objicitur *l. si stipulatus, §. ult. sup. de fidejuss.* Nam dicendum, legem hanc loqui de reo, & mandatore. At dictus §. loquitur de duobus fidejuss. non est autem iniquum, exigi ab altero 15. quamvis ei actio efficax cedi non possit adversus confidejussorem: nam satis est, si cedatur adversus debitorem. Idem dicemus in duobus mandatoribus: nam satis mandatori solventi 15. fiet, cedendo actionem adversus debitorem. In eo conveniunt, quod fidejussor, qui solvit solidum, nullam habet actionem adversus confidejussorem, nec mandator, qui solvit adversus commandatorem.

Ipsius vitio acciderit) Quia litem amisit, & ideo non habet actionem utilem, quam cedat.

L.96. Qui suum reciperavit) Huc pertinet *l.44. sup. de condict. indeb.* Idem est, si quis solvat ex delegatione, *l.9. §. ult. sup. de cond. caussa data.*

L.97. Quæ sub infamia debetur) ut quæ ex caussa tutelæ.

L.98. §. Qui stipulatus sibi) vide scripta ad *l. 55. sup. de verb. oblig.*

Per mandati actionem) Sic in *§. plane, de inutilib. stipul. & l. Julianus, §.1. supra de verb. obligat.* datur actio mandati, quia hæc res vix geritur sine mandato, vide scripta

A ad *l.55. sup. de verb. oblig.*

In gloss. mandati) Ab his verbis (*sed tu dicas hic, &c.*) dele omnia usque ad fin.

§. Mihi Romæ, liberetur) Non ipso jure, sed per exceptionem: ut in *l. ult. §. cum mihi, sup. de verb. obligat. l. qui hominem, §. stipulatus, sup. eod.* vide scripta ad *l. 55. sup. de verbor. oblig.*

§. Aream, Nec admissum est) vide not. ad *l.1. in princ. sup. de reg. Caton.* Idem est in *l. si mea, sup. de leg.2. & l. si chorus, §. ult. sup. de leg.3.*

Quod Celsus ait) In *d. l. si chorus, §. ult.* quæ huic opponitur. Verum hic locus manifeste docet, Celsum in quæst. hac ab aliis dissensisse. Duarenus, ut hos locos conciliet in *l. si servum, sup. de verb. oblig.* facit differentiam inter legatum, & stipulationem: male, ut docet *l. si servus legatus, sup. de alim. leg.* quæ idem tradit in legato contra Celsum: vide scripta ad *l.21. sup. de leg. 1.* & scripta ad *l.83. §. sacram, sup. de ver. oblig.*

§. ult. in fi. Vindicare posse sciscit) Legend. ut Flor. *Scit: l.12. tab.* scit tignum ædibus injunctum posse vindicari, hoc est summum jus, quod auctores 12. tab. sciunt. Vult vindicationem, & exhibitionem competere, sed tamen solvi prohibuerunt propter utilitatem publicam, & ob eam dictum est, non posse vindicari, *l. gemma, supra, ad exhibend. l.1. sup. de tign. ini.* ex æquo scilicet & bono, quamvis possit summo jure, vide scripta ad *l.62. inf. de verb. sign.* & *ad l.83. §. sacram, sup. de verbor. oblig.* sic in Nov.38. ἐπίσταται νόμος, *& l. statuliberos, sup. de statuliberis, lex putat.* Sensus est, cum scirent decemviri, tignum injunctum ædibus posse vindicari, ideo id solvi

C lex prohibuit, & jussit æstimationem ejus præstari.

L.100. Paulus respondit) vide scripta ad *l. 59. sup. de ver. obligat.* & not. ad *l. ult. sup. de condict. trit.*

Creditorem) Male Flor. *debitorem*, ut in *l. patronum, sup. de tutel.* ubi Græci vertunt δανειστήν.

L. 101. In gloss. Ex collegis, h. e. coheredibus) Recte: cetera dele omnia usque ad fin. glossæ.

§. ult. Quæ natura tantum debebatur) Id est, quæ ex pacto tantum debebatur.

L.102. Quasi ἔρανος) Sic Alciatus: Legendum ut Flor. *quasi ærosa*, id est, quasi esset ære mixta. Plinius argentum ærosum dixit. Sic aurum argentosum a Græcis dicitur χαλκόχρας, χαλκοκεκραμένη, ait Ælius Dionysius. vide scripta.

Idoneis nominibus) Sic legendum in *l. 3. C. de usur.*

D *pupil.* vide not. ibi.

§. ult. Si errore plus in usuris) vide scripta ad *l. 5. C. de usur.*

L.105. Paulus in lib. singulari ad l. Falcidiam) ut intelligatur hujus l. inscriptio, ei aptanda est *l. 3. §. item si ita, sup. ad l. Falcid.*

Quod dicimus) vide scripta ad *l.118. sup. de verborum obligat.*

Temperamento temporis) Male hic adferunt l. 12. tab. de 30. dierum induciis. Nam ea lex est tantum de ære confesso, & judicato faciendo, nec a l. heredi datæ sunt induciæ, sed a prætore, argumento *l.71. §. 1. sup. de legat.*

L. ult. Ei, qui mandatu meo post mortem meam stipulatus est, recte solvitur) Legendum ei, *qui mandatu meo stipulatus est, post mortem meam recte solvitur*. Nam,

E etiamsi non sit stipulatus sibi dari post mortem meam, poterit ei dari me mortuo, & me invito, *l. aliud, sup. eod.* vide scripta, & Briss. vide etiam scripta ad *l. 3. C. mand.* Sic non obstat *l.12. l. ult. sup. illo titulo.*

Non recte solvitur) Hoc falsum est, quoniam hoc genus mandati non finitur morte, cum sit collatum in tempus mortis, *l. si vero non remunerandi, §. ult. & l. prox. supra mand.* quare hic etiam legendum: *Ei autem, cui jussi debitum meum solvere, post mortem recte solvitur*. Sequitur ratio, quia mandatum morte dissolvitur.

De acceptilationibus. TIT. IV.

L. 1. Acceptilatio est) Stipulationis Aquilianæ verbo sæpe intelligitur acceptilatio, ideoque hæc definitio refertur ad Aquilianam stipulationem, & ad contractum

quemlibet. Ut contractus eſt *συνάλλαγμα*, ſic acceptilatio eſt dialagma, & ultro citroque liberatio, *l. ult. infra eodem*.

L.3. Sine mandato poteſt) Ut poſſit novare.

L.8. Utile habeat pactum) Exemplum eſt in *l. 19. hujus tituli*, idem in *§.pen. l. 27. ſup. de pact.* Secus eſt in ſtipulat. *l.1. §.2. ſup. de verb. oblig.* quia proniores ſumus ad liberandum.

Et niſi hoc quoque conſenſum eſt) Flor. recte, *& niſi in hoc quoque contra ſenſum eſt, habet pactum:* id etiam docet *l. ſi acceptolatum, inf. eod.* Ergo acceptilatio inutilis habet vim pacti. At inutilis ſtipulatio non habet vim pacti. Ratio differentiæ eſt, quia proniores ſumus ad liberandum, *l. Arrianus, ſup. de oblig. & act.*

§. Acceptum fieri) Huic §. conjung. eſt *l. nihil tam naturale, inf. de reg. jur.* Sunt enim ex eod. lib.

Niſi quod verbis colligatum) At ſolutione, vel apocha cujuſcunque generis obligatio tollitur.

Verborum obligationem tollit) Id eſt, ſtipulationem, dictionem dotis, & jusjurandum liberti.

§. ult. Ut juris gentium ſit acceptilatio) Hic locus obſtare dicitur ei, quod fertur, acceptilationem eſſe juris civilis. Imo vero hoc ipſo, quod ait, hoc jure utimur, ſignificat, eam eſſe juris civilis, ſed actionis jure uti. Id explicand. eſt ex *l.4. ſup. de tranſact.* in qua etiam ea verba repetuntur, *hoc jure utimur*. Quare ſciendum eſt, uſu ipſo inventam fuiſſe viam, qua acceptilatio inſerviret omnibus obligationibus juris gentium, ſi obligatio, quæ aut re, aut conſenſu, aut literis, non verbis contracta eſt, acceptilatione primum perimatur novationis modo, poſtea novetur, & transferatur in ſtipulationem Aquilianam. Illa ſtipulatio acceptilatione perimetur. Sicque fit, ut acceptilationem tantum civilis, ſed & juris gentium omnes obligationes ſolvat. Denique ſic fit acceptilatio juris gentium: vide ſcripta ad *l.8. §.ult. ſup. de verbor. oblig.*

L. 13. Et per jusjurandum) Verborum obligatio non ſolum interrogatione, ſed & dictione dotis, & jurejurando liberti contrahitur: vide not. ad prin. *tit. C. de contrahend. ſtipul.* & Cajum *lib.2. Inſtit.* vide quoque ſcripta ad *Rub. ſup. de ver. oblig.*

§. Tutor, hi omnes debent novare) Debent animo novandi noſtram obligationem ſuſcipere, & deinde acceptum rogare.

L.14. Niſi conſentiat) Sic Ulp. in *Fragmen. tit.2. & 24. in fin.*

L.17. Qui hominem aut 10.) Sub disjunctione. Huic l. obſtat *l. 2. §. 1. ſup. de verb. oblig.* quæ ait, ſolutionem partium non poſſe fieri in diverſis: ſed diſtinguendum eſt inter ſolutionem, & acceptilationem: Nam in ſolutione ideo non licet, ne fiat ſolutio in diverſis: Nam ſi admitto partem Stichi, & dicam, recte ſolutum eſſe, cogor poſt accipere partem Pamphili, quod non eſt ferendum in acceptilatione, ne ſcil. fiat ſolutio in diverſis hominibus. Sic con. hanc *l. cum l. qui hominem, ſup. de ſolut.* vide ſcripta ad *d. l.2. §.1.*

L. 18. Vel certis, vel incertis) Contractus certi ſunt, qui nomen proprium & legitimum habent, ex quibus quæ datur actio proprium non habet, ut ex empto. Incerti ſunt, qui legitimo nomine vacant, ex quibus datur actio *ἀνονόμαστος*, *l.1. §. debitum, de conſt. pec. l. certi condictio, ſup. de reb. cred.* vide ſcripta ad initium tit. *ſup. de præſcript. verb.*

L.19. Si acceptolatum) vide not. ad *l.8. ſup. eod.* & ſcripta ad *l.1. §.2. ſup. de verb. oblig.*

§. Inter acceptilationem, & apocham) Græci tamen Juriſconſulti acceptilationem vocant *ἀποχὴν*, vide ſcripta ad init. *tit. C. de acceptilat.*

Apocha non alias quam) vide not. ad *l. 18. C. de ſolut.*

L.21. Sub conditione) Huc pertinet *l.8. §. 1. ſup. de novat. & l.4. ſup. de tranſact.*

L.22. Nec juſſu domini acceptum facere poteſt) Ratio eſt, quia edictum quod juſſu, refertur tantum ad contractus, non ad liberationes, *l. ſi dubitet, §. ult. ſup. de fidejuſſ.*

De prætoriis ſtipulationibus. TIT. V.

L. 1. Judiciales) Quæ *δικαστικαὶ* dicuntur a Juſtin. in *Nov.53.* Haloander ibi vertit prætorias, male.

Propter judicium) Id eſt, propter actionem, ſive rem, de qua lis eſt.

Ut ratum fiat) Id eſt, ſtipulationem rem ratam haberi.

Ex operis novi nunciatione) Hæc ſtipulatio ſimilis eſt ſtipulationi judicatum ſolvi: Nam ea obligat ſub conditione, ſi judicatum ſit, recte nunciatum eſſe. Et eaſdem habet clauſulas, quas illa, nempe de re judicata, de re non defenſa, & de dolo malo. Hujus quoque generis eſt ſtipulatio rem ratam haberi, quæ exigitur ab iis, qui agunt procuratorio nomine, ne irritum fiat judicium. Et hoc eſt quod ait, *ut ratum fiat*, id eſt, ſtipulationem ratam haberi: vide ſcripta ad *l.5. ſup. de ver. obligat.*

Verſ. cautionales, quæ inſtar actionis habent) Id eſt, actionis vim repræſentant, *l. 24. ſup. de oblig. & act.* Quia quaſi actiones a prætore petuntur: ex edicto, vel decreto dantur a prætore. Sic Plinius lib.36. cap.2. *Satiſdari ſibi damni infecti petiit redemptor domorum*, id eſt, petiit a prætore eam ſtipulationem, ut actionem quamdam. At judiciales ſolo judicis officio proponuntur conſtituendi judicii cauſſa.

Ut fiat novatio) Flor. *ut ſit nova actio*. Rectiſſime, & male vulgo, *fiat novatio*. Nam per eas ſtipulationes non fit novatio, ſed acquiritur nova actio, alia quæ non eſt perempta. Paul. lib.5. *Sentent. tit. de ſtipulat.* Et hoc eis commune eſt cum judicialibus. Novæ actionis actio, non eſt ſtatim novatio. Verum omni ſtipul. id agitur, ut nobis caveatur ſtricta actione.

De legatis ſtipulationes) Ut cui eſt actio ex teſtamento, ſit & ex ſtipulatu.

Et de tutela) Id eſt, rem pupilli ſalvam fore.

Et ratam rem haberi) Ut cui eſt condictio, ſit ex ſtipulatu actio. Verum hæc ſtipulatio rem ratam hab. inſtar actionis non habet, nec a prætore petitur, ut actio, ſed a procuratore ex officio interponitur, & ſupra dixit eſſe judicialem. Quare ſuſpecta ſunt hæc verba.

Et damni infecti) Quæ intercedit, ut cui eſt actio in factum, vel legis Aquil. ſit etiam ex ſtipulatu.

Verſ. Communes ſunt ſtipulationes) Communes prætoriæ ſunt, quæ interponuntur propter judicium, & inſtar actionis habent, & petitur ut edicto propoſita, quæ datur ob rem ipſam, id eſt, propter judicium.

L.2. Rei reſtitutionem) vide ſcripta ad *l.83. §. ſacrum, ſup. de ver. obli.*

§. 1. Quamvis poſſit dici) Dubitat etiam Julianus in *§. ult. l. in ſtipul. judic. ſolvi*. Vide ſcripta ibi, & ad *l.4. §. Cato, ſup. de ver. oblig.*

Dubitari poteſt) Sic & dubitatur ſupra §. proximo, in ſtipulat. rem ratam haberi.

L. 5. in omnibus prætoriis) Con. *l. 17. §. ut ſupra, de damno infect.* Vide ſcripta ad *l.79. ſup. de ver. obl.*

L.8. Prætor enim beneficium ſuum) Interim datæ bonorum poſſeſſionis. Item Paulus *lib.5. Sent. tit. de ſtipulat.*

Et poteſt) Legendum, *Nec poteſt*.

L.9. In prætoriis ſtipulationibus] At in conventionalibus fit interpretatio contra ſtipulatorem: vide ſcripta ad *l.52. ſup. de ver. oblig.*

L.10. In longum tempus caveri] Id eſt, in annos 10. vide cap. 26. de præſcript. & Paul. *lib. 5. Sent. titulo 9.*

Rem pupilli, vel adoleſcentis ſalvam fore. TIT. VI.

L. 4. §. 1. Compellendus igitur erit] Multæ dictione, pignoris capione, corporis retentione.

§. Pen. Statim atque quid ſalvum) vide ſcripta ad *l.133. ſup. de ver. oblig.*

L.6. Servum pupilli) Hæc l. loquitur de pupillo, qui fari poteſt, ut recte notavit Martinus: vide ſcripta ad *l.1. in pr. ſup. de ver. oblig.*

L.7. Dativus] Id eſt, Attilianus, vel Julianus, qui plerunque dicuntur dativi: vide ſcripta ad *tit. 11. Frag. Ulp.*

L.10. *Et fructuum nomine, & uſurarum*] Quia in omnem cauſſam datus fidejuſſor, ſemper intelligitur, *l.2. in fi. C. de fidejuſſ. tut.*

Judi-

Judicatum solvi. TIT. VII.

L. 2. *Cum lite mortua*) Solo temporis lapsu sine condemnatione ulla; aliud est secuta condemnatione ex eremodicio, *l. 13. inf. eod.*

L. 3. §. *ult. Posteaquam cum uno lis*) Ergo post litem contestatam integra est emendatio moræ. Sed obstat *l. 84. sup. de ver. oblig.* Sol. non dicit hæc l. absolvi fidejussorem, si ipsemet fidejussor post litem contestatam rem defendere paratus sit, nihil enim ageret: sed quod per se fidejussor non habet, id habet per reum, quod fit sæpe, *l. 3. quæ res pig. oblig.* Sic recte respondet Duarenus: vide scripta ad *d. l. 84.*

L. 5. §. *In hac stipulatione: quasi juxta mandatum*) At si esset mandatum, sumptus consequeretur: vide scripta ad *l. 4. C. mand.*

L. 8. *Post satisdationem ante judicium acceptum*) Hic vestigium est ejus satisdationis, quam Justinianus initio tituli *Instit. de satisdat.* olim usitatam fuisse ait, quod & apparet ex *l. 11. & aliis, inf. hoc titulo.*

L. 13. *Cum quærebatur*) idem tractavit Africanus in lib. 6. quæst. quo egit de stipul. judicatum solvi in *l. 63. sup. de ver. oblig.* vide scripta ad eam l.

L. 17. *Quæ non in solidum defensa*) vide scripta ad *l. 85. sup. de ver. oblig.*

L. 19. *Novissima clausula*) vide scripta ad *l. 38. §. si quis dolum, sup. de ver. oblig.*

§. *ult. Ad prin. stipulationis refertur*) Hoc est ea cavetur ab eo tempore, quo inchoatur, & interponitur, dolum malum abesse, absuturumque esse. Itaque præteritus dolus ea compræhendi non videtur.

Rem ratam haberi, & de ratihabitione. TIT. VIII.

Hic titulus est de stipulat. rem ratam haberi interposita a procuratore.

L. 6. *Cautionem ratam rem dominum habiturum cavere*) Sic & chirographum cavere in *l. si ut certo, sup. commod.* vide scripta ad *l. ult. C. si cert. pet.*

L. 9. *Actor a tutore*) Con. *l. vulgo, sup. de administ. tut. & l. servum, sup. de procurat.*

Nec magister universitatis, nec curator bonis) Quia ex decreto dantur.

L. 10. *Interdum ex conventione*) Dicitur conventionalis in *l. 5. sup. de ver. oblig.* vide scripta ibid.

L. 10. *Si commissa est stipulatio ratam rem dominum*) vide not. ad *l. appellatione rei, inf. de ver. sig.*

L. 15. *Amplius non peti*) Con. *l. verbum amplius* 82. *inf. de verb. significat.* vide scripta ad *l. 12. §. minus, inf. de ver. sig.*

L. 16. *Si indebitum procuratori*) vide scripta ad *l. 8. C. de condict. indeb.*

L. 18. *Si procurator*) Si ratum habere caverit procurator: poterit dominus litis pro parte tantum ratum habere: sed si dominus caverit, cogitur ipse tunc totum ratum habere. At ex persona heredis ejus ratihabitio divisionem recipit: vide scripta ad *l. 4. §. Cato, sup. de ver. oblig.*

Sine dubio committitur stipulatio) vide scripta ad *l. 133. sup. de ver. oblig.*

L. 19. *Idemque juris est*) L. *si sine judice, §. in stipulatione, inf. eod.*

In clausulis omnibus) Quæ scilicet solent apponi illi stipulationi: vide scripta ad *l. 4. §. Cato, sup. de ver. obl.*

L. 22. *Si in stipulationem*) vide scripta ad *l. 53. sup. de ver. obligat.*

L. 27. *Post centesimum diem*) vide notata ad *l. Pannonius, sup. de acq. hered.*

AD LIBRUM XLVII.

De Privatis delictis. TIT. I.

C*ivilis constitutio*) Juris civilis regula. Sic *l. 91. §. nunc videamus, sup. de ver. oblig.*

Nec ceteros quidem successores) vide scripta ad tit. *C. ex delict. defunct. in qu. hered. con.*

L. 2. §. *Item quæsitum est: Non egreditur retrorsum*) Obstat *l. 8. §. 1. supra, & l. 11. de condict. furt. & l. pen. rer. amot.* vide not. ad *d. l. 8. §. 1.* & scripta ad *l. 59. sup. de ver. oblig.*

De Furtis. TIT. II.

L. 12. *Quippe cum res ejus periculo*) Id est, ob id ipsum quod fur sit, atque adeo ejus intersit, rem furtivam non perire. Neque vero potest furti agere quin suam improbitatem patefaciat. Quod non similiter contingit in actione quod metus caussa. Satis enim est, ex parte rei vim esse, aut metum. Ex parte actoris rei vel juris amissionem, *l. 12. §. 1. sup. quod metus caussa.*

§. *ult. Ut non teneatur furti*) Legend. affirmate, *teneatur furti*, quæ lectio confirmatur a Paulo *lib. 2. Sent. h. t.*

L. 14. §. *Qualis ergo: condictio autem ei*) vide scripta ad *tit. C. de condict. furt.*

L. 17. *Servi, & filii*) vide scripta ad *tit. C. an servus ex suo facto post man. ten.*

§. *ult. Furti non teneor actione*) Si modo ab alio non possideatur, quo casu exhibendi ejus potestatem non habet: vide scripta ad *lib. 2. Sent. Pauli tit. 31.*

Quasi non sit in mea potestate) L. 21. §. *in potestate, sup. de nox. act.*

L. 19. §. *ult. Verum etiamsi eo tempore abstulerit*) vide not. & scripta ad *l. si gratuitam, §. ult. sup. de præscript. ver.*

Julianus scripsit) Qui etiam furti actionem dat fructuario, licet rei fructuariæ possessio vacarit.

L. 20. *Cum æs pignori*) Paulus lib. 9. ad Sab. tractavit de furtis: quare huic l. aptanda est *l. 22. sup. de ver. oblig.* vide scripta ad *l. 23. illo titulo.*

§. *ult. Sed his casibus usucapio*] Sic in specie *leg. 2. §. si reum, sup. de usucap.* debitor vitium quidem rei purgat, non tamen se ipsum: furti enim tenetur.

L. 24. Nec minus) Con. *l. 24. sup. de ver. oblig.* vide notata & scripta ad eam.

L. 25. Verum est) Huic loco adhibenda est distinctio ex *l. 2. sup. de condict. trit.*

L. 27. In fi. Nam amovisse videtur) Flor. *Nam rupisse videtur, qui corrupit.* Legendum: *Nam rupisse videtur, qui interlevit*, ut constat ex *l. qui tabulas, in fin. sup. ad l. Aquil.* vide scripta.

In margine, apocha quid sit) Adde: apocha est professio solutæ pecuniæ, *l. 14. & l. 6. C. de solut.* In constitutionibus appellatur securitas, ἀμεριμνία in Nov.

L. 29. Et interdicto quorum bonorum] Ergo ob unam tantum rem hoc interdictum datur: licet sit de universis bonis. Id fit & in petitione hereditatis, *l. 10. sup. de petit. hered.*

L. 33. Tutor administrationem) *L. 7. §. si tutor, supra, pro emp.*

L. 41. §. *Quamdiu vivit*) At hodie tollitur 30. annis ex *l. 1. §. ad hered. C. de annali except.* vide cap. 30. de præscript.

L. 42. *Vulgaris formula*] Directa.

L. 43. *Nec nummi ejus fiunt*] vide scripta ad *Rub. C. de condict. indeb.*

§. 1. *Falsus procurator*) vide scripta ad *l. 8. C. de condict. indeb.*

§. *Qui alienum: Cum placeat Sabini*) At Proculiani dicebant, non statim rem desinere esse derelinquentis, *l. 2. sup. pro derel.*

L. 48. Flor. 47. *Si dominium*) Idem est in *l. 67. §. 1. inf. eodem.*

Domino furti actio) Recte Accursius, novo domino. Sic Græci τῶν καινῷ δεσπότῃ.

Heredi, & bonorum possessori) Græci ad hanc l. lib. ult. Βασιλ. tit. 12. ostendunt legatarium a reliquis tribus distare. Nam legatarius non habet act. furti nisi ex nova contrectatione, id est, si post acquisitum legatum res contrectetur, quia successor est rei tantum, non juris, non actionis. At reliqui tres habent etiam actionem furti ex veteri contrectatione: quia non tantum rei, sed & actionis successores sunt: vide scripta ad *l. 38. §. si legatum, sup. de leg. 1.*

L.*Qui vas*, §. 1. *qui furem*) Con. *l.solent*, *sup.de præscript.verb.* utriusque eadem est inscriptio.

§. *Si ancilla: sed in hoc posteriore casu*) Is enim, qui ancillam subripuit, partum non contrectavit, qui ex Stoicorum sententia antequam edatur homo, aut animal non est, sed matris veluti quædam portio est, species quædam animalis.

§. *Idem & in pecudibus*) L.4. §.*lana*, *l.*32. *in princ.sup. de usucap.*

L. *In furti actione judicatio facienda est*) Legend. *condemnatio*, ut Flor. Sic & in *l.qui cum uno*, §. *non omnis*, *inf.de re milit.*

L.52. §. *Sed si filius: Sed etiam furti tenebitur*) Non directa quidem act. furti, quæ famosa est, sed utili sive in factum, vel non περὶ κλοπῆς, sed περὶ ὑφαιρέσεως, ut ait Constantinus Harmenop.

§. *Majora quis*) huc pertinet *l.* 18. *sup. de dolo.*

L.pignore creditor) hoc ita si res pignerata usu fiat deterior, ut si sit vestis: secus non, ut si sit fundus: vide scripta ad tit. C. *de pig. act. in pr.*

§. *Furem interdiu*) *L.*7. *supra*, *quod metus caussa.*

L.Cum creditor rem sibi pigneratam) Ex conventione, *l.*2. *C. de pig.*

Non videtur contrectare) id est, furtum non facit.

In gloss. Contrectare.

*L.*1. *Vel ex conventione*) Adde, recte.

L.Interdum: si res peculiaris) hanc fuisse Labeonis sententiam ait Paulus in *l.*4. §. *Labeo*, *sup.de usurpat.& usuc.*

L.51. *Is, qui rem furti cum eo agi*) id est, condictione furtiva. Sic & in *l.* 9. *sup. de in lit.jur.*

L.*Ancilla fugitiva*) L.1. *C.de serv.fugit.*

L.*Si servus communis*, §.*locavi tibi*) hinc pendet ejus differentiæ ratio, de qua tractatur in pr. *l.* 4. *sup. in quibus caussis pig.* & in *l.*5. C.*de loc.* vide scripta ad *d.l.*5.

L. *A Titio: nec post aditam quidem hereditatem*) Ex hoc loco quidam probant, legatum acquiri statim ab adita hereditate. Sed hic locus cum similibus accipi debet per interpretationem quandam, quoniam agnitio legati retrotrahitur: non acquirit legatum, nisi ei, qui agnovit. Sed postquam agnovit, videtur agnovisse a die aditæ hereditatis, *l.servum filii*, §. 1. *l. si tibi homo*, *sup. de leg.*1. vide scripta ad *l.*7. & 38. §. *si legatum*, *sup.de leg.*1.

Recta via ab eo, qui legavit] Obstat *l. Papinianus* 18. *sup. de servitut.* & *l.si servus Titii*, & *l. legatum*, §. *ult. sup. de leg.*1. vide solut. in notatis ad *d.l.Papinianus.*

L.*Si is qui rem pignori*, §.1. *Si postea fur eam contrectet*) vide notata ad *l.si dominium*, *sup. eodem*, & scripta ad *l.*38. §.*si legatum*, *sup. de leg.*1.

Mihi soli competit furti) Videlicet acquisito jam legato: vide notata ad *l.*49. *sup eod.*

§.*Si tu alium adducas quasi Titium*) ideo datur actio furti, vel in factum, non ex affirmatione, vel laudatione.

L.*Hereditariæ*) huc pertinet species §.*ult.l.*19.*sup.eod.*

L.*Aut in qua ususfructus alienus est*) L. 35. *sup. de usurpat. & usucap.*

L.*Si is cui: agi cum eo, & furti*) id est, condict. furtiva. Sic & in *l.* 9. *supra*, *de in litem jur.* Quæ est ejusdem ex eodem libro.

Exceptio objicitur] Utraque enim cum rem persequatur, altera alteram tollit, aut ipso jure si furtiva condictione prius actum sit. Nam in judiciis bonæ fidei inest exceptio doli, aut opposita doli exceptione, si prius actione commodati actum sit: Strictis .n. judiciis non inest exceptio doli.

L.*Si is, qui pignori vendidit*) Cum prius ter debitori non denuntiasset, ut solveret: *Paulus* 2.*Sent.tit.*5.

L.*Rem si periculum*) Periculum in hac l. accipere non oportet pro casu fortuito, ut in *l.si gratuitam*, §. *Papinianus*, *sup. de præscript. verbis*, sumitur: alioquin pugnarent. Sed pro damno, quod contigit culpa inspectoris. Periculum nomen generale est, & hæc comprehendit damnum quod contigit dolo, culpa, vel fato. Periculum dictum est a perdendo, *l.itaque*, *sup. eodem*, vide scripta ad *l.*1. *sup. de præscript. verb.* Cum hac lege conjungenda est

A *l.*1. & *l.si gratuitam*, §. *Papinianus*, alias *l. si rem*, *sup. de præscript. verb.* Earum omnium eadem est inscriptio.

L.*Si debitor pignus*) hoc Papiniani responsum explicabit *l.*22. *vers.sed quod*, *sup. de pig.act.*

L. *Si vendidero: quia dominium*] Nam quidam putarunt non tantum possessionis furtum fieri, sed & dominii: vide notata & scripta ad *l. si gratuitam*, §.*ult. sup. de præscript. verb.*

§.*Si Titius cujus*) vide scripta ad *l.*8.C.*de cond.indeb.*

L.*Quamvis res: furi dominus eam vendiderit*) id est, bonæ fidei possessor, ex *l.*32.*sup.de usurpat.*

Item is qui cui ex stipulatu) Quia legatarius nec dominus est, nec possessor. Soli autem domino, aut possessori datur actio furti: vide not. ad *l.Papinianus*, *sup.de servit.*& scripta ad *l.*38. §.*si legatum*, *sup. de leg.*1.

B L.*Si ad dominum*) huc pertinet *l.*7. §.*pen. sup. pro empt.*

L.*ult. Non quasi publicum sit judicium*) At rapina publicum judicium parit, *l.*1. *inf.de publ.jud.* *l.*2. §.*si generaliter*, *inf.vi bon.rap.* vide scripta ad *pr.tit.C.depositi.*

De Tigno injuncto. TIT.III.

L.1. §.*ult. Qui sciens alienam rem*] ignorans vero nec vindicat, tenetur, nec ad exhibendum actione, quia non videtur dolo desiisse possidere: sed in dupl. tenetur pro tigni pretio: vide scripta ad tit. *instit. de rerum divis.* §.*cum in suo.*

Si is qui testamento liber esse jussus erit, post mortem domini ante aditam hereditatem surripuisse, aut corrupisse Quid dicetur. TIT. IV.

Hereditatem surripuisse, aut corrupisse] Ex hoc edicto est actio annalis rerum amotarum, aut corruptarum. Sic C Græci in *l.Thais*, *supra*, *de fideicom.libert.* & *l.pen.* & *ult.de manumiss.testam.* vide cap.20. de præscript.

L.1. *vers.* 1. *Furti actionem: cum servo suo*) vide scripta ad tit. C. *an servus ex suo facto.*

§.*Scævola ait possessionis furtum*] vide scripta ad tit. C. *an servus ex suo fact.* verum tentari etiam potest nudo, vel quasi domino furti actionem dari ex *l.*81. §. *ult.* & *l.*3. §. *ult. sup. de furt.*

Quæ facti est, & animi) L.6.§ *ult. sup. pro empt.*

§ *Præter: item heredi*) vide scripta ad *tit. C. ex delict.defuncti in quan. hered.*

Furti adversus nautas, caupones, stabularios. TIT.V.

L.1. §. *Servi vero sui nomine exercitor*] Si salvum fore non recepit, alias enim tenetur in solidum, *l.* 3. §.*item si*, *naut.caup.* vide solut. in not.ad eam.

D §.*ult. Vectorum factum non præstat*) Opp. *l.*1. *in fine*, *sup. naut.caup.* vide solut. in not. ad eam.

Si Familia furtum fecisse dicetur. TIT.VI.

L.4. *etiam heredibus*] vide scripta ad tit.C. *ex delicto defun. in q.*

Arborum furtim cæsarum. TIT. VII.

L.6. *in fi. Si radicibus vicini arbor alatur*] Quæ in fine non sit posita: Nam communis esset: vide scripta ad tit. *Inst. de rerum divis.* §. *adeo autem.*

L 7. §.*ult. Adversus heredem non datur*) vide scripta ad tit. C. *ex delict.defun.*

Duplum continet) Ex edicto prætoris. Dupli enim actio competit impubere segetem furtim cædente ex *l.* 12. *tab.* ut Plinius scribit, sed eam edictum ad omnes casus porrexit.

E L.11. *Ex l.* 12. *tabul.*] De qua Plinius lib. 17. cap.1. & lib. 18. cap.3.

Vi bonorum raptorum, & de turba. TIT. VIII.

L.2. §. *Et generaliter*) vide notata ad *l.*3. §. *ex his*, *sup. naut. caup. stab.*

§.*Si in re deposita:* vide scripta ad princ.tit.C. *depos.*

Vel pretium depositionis] Nam pretii verbo venit, quod datur ἐν τάξει ἀντιδώρου.

Et crimen etiam publicum) At fur extraordinarium, *l.ult. inf.de publicis jud.*

Vi bonorum raptorum] Quia illa furto gravior est, ἀναιδέστερα.

§.*ult. Hæc actio*) Vide scripta ad titulum C. *ex delict. defunct.in qu.*

Pu-

Putavit ſufficere condictionem) Furtivam ſc. nam ubi alia actio non eſt, tunc ſolet prætor in heredem, de eo quod pervenit, actionem polliceri.

L.4. Cujus dolo malo in turba) Paulus 5. *Sent. tit.* 3.

De Incendio, ruina, naufragio, rate, nave expugnata, &c. TIT. IX.

L.1. Qui forenſes quoque actiones) id eſt, civiles. Forum eſt proprium cauſſarum civilium: vide ſcripta ad princ. *tit. ſup. de judic. & l.3. C. qui accuſ. non poſſ.* Paulus 5. *Sent. tit.* 18.

L.4. §.1. Qui prædam ex naufragio) Hanc vocem præda Græci quoque retinent. Sic in l. Georgicis ap. Harmenop. eſt tit. περί πραίδας ζώων, Moſchopulus ait, πραίδα ἡ γιγνομένη βλάβη ἐν ἀμπέλοις, &c. vide cap. 22. de præſcriptionibus.

In triennium relegabis) vide cap. 22. de præſcriptionibus.

§. ult. Etiam heredibus dantur) vide ſcripta ad *tit. C. ex delict. defunct. in qu.*

De Injuriis, & famoſis libellis. TIT. X.

L.1. §. Et ſi forte cadaveri) Quales fuere improbi creditores, in quos lata eſt *l.ult. C. de ſepul. viol.*

L.5. §. Qua lege cavetur) Licet ex ea injuriarum actio privata ſit, *l. 15. l. 42. ſup. de procurat.* Itaque in aliis actionibus judicare poterit, *l.77. ſup. de judic.*

§. Hac lege permittetur) vide not. ad *l. 12. ſup. rer. amot.* & ſcripta ad *l.9. C. de rebus credit. & jurejur.*

§. ult. Pretium conſtituitur) Cic. pro Cælio: vide ſcripta ad *l.16. C. qui accuſ. non poſſ.*

L.7. in fin. In conſpectu prætoris) *Nam prætoris in conſp.* Legendum, utroque loco, *Populi Romani conſpectu.*

L.11. §. 1. Et jusjurandum exactum erit) vide ſcripta ad *l. 12. ſupra, rerum amot.* & ſcripta ad *l. 9. C. de reb. cred. & jurejur.*

§. Agere quis injuriarum) At accuſatio, quæ quidem publica eſt ex his cauſſis, quæ l. Cornelia continentur, per procuratorem intendi non poteſt, *§. in ſumma, Inſtitut. eodem.*

L. 13. Neque heredi, neque in heredem) vide ſcripta ad *tit. C. ex delict. defunct. in qu. her. conven.*

§. ult. utique piſcari aliquem) *L. 3. ſup. de acquir. rer. domin.*

L. 20. Injuriarum actionem intendi) In primo capite Nov. 60. gravior pœna ſtatuitur in eum, qui propria auctoritate auſus ſit ſigna rebus debitoris morientis imponere.

L.22. Si liber) Hoc cap. pendet ex *l.1. ſup. de fugitivis.*

L.25. Etiam legis Aquiliæ actionem) Nec erit deneganda ſervi corrupti actio, *l.6. ſup. de adult.*

L. 28. In bonis noſtris) Pſeudo Plautus in Querulo. *Jura*, ait, *paraſito ita conſuli voluerunt, ut ſi vulneribus afflictus lite conteſtata decedat, heredibus detur actio.*

Non computatur) vide ſcripta ad *tit. C. ex delict. def. in quant. hered. conv.*

L.35. Qui contemnit judicium) Nam injuriarum actio famoſa eſt, liſque æſtimatur pecunia.

Coercere) In corpus ſcilicet. Hinc quidam colligunt, prætorem urbanum habuiſſe graviorem coercitionem: male. Nam ſi res exigat graviorem animadverſionem, remittet prætor ad præfectum urbi, *l.ult. ſup. de in jus voc. l.7. ſup. de juriſdict.*

L. 43. Extra ordinem damnatur) Paulus 5. *Sent. tit.* 4. In publicis autem criminibus calumniatores, jure ordinario; id eſt, lege Remmia puniuntur.

De Extraordinariis criminibus. TIT. XI.

L. In Ægypto) Alias §. leg.7. vide not. ad *tit. Cod. de Nili agger.*

§. ult. Si quis arborem Sycomorum) Flor. *Sycaminonem.* Has arbores Herodianus lib.8. Nili filios eſſe dicit.

De Sepulchro violato. TIT. XII.

L.3. Adverſus eos, qui cadavera ſpoliant) hi viſpelliones dicuntur.

§. Si is, cujus intereſt ſepulchri violati) Cum nec pactus ſit, & ut maxime pactus ſit, de re familiari, non publica pactus eſt, ſeque ipſum potius, quam Rempublicam fefellit.

L. 10. Quæ in bonum & æquum concepta eſt) Hoc modo, quod æquius melius, vel quod æquum bonum videbitur.

De Abigeis. TIT. XIV.

L. 1. in fin. Ad examinationem civilem) Paulus lib. 5. *Sent. eod. tit. ad forum*, inquit, *remittendus eſt:* vide ſcripta ibi, & ſcripta ad *l. 3. C. qui accuſ. non poſ.*

L.ult. Equum unum, vel bovem) unus tamen bos gregem non facit, *l.22. ſup. de leg.1.*

De Prævaricatoribus. TIT. XV.

Quid ſit prævaricari, quis prævaricator, & unde dictus, vide ſcripta ad *l.11. C. de accuſat.*

L.1. Prævaricator eſt) Con. *l. 4. §. calumniator. ſup. de his qui not. infam.*

Advocatus non proprie prævaricator) Quia non accuſat, *l.14. §. pen. ſup. de bonis libert.*

L.3. in fin. Neque per Senatuſconſultum) Turpillianum.

L.ult. Pro victo habetur) *L.1. inf. de bonis eorum, qui mort. ſibi conſciu.*

De Furibus balneariis. TIT. XVII.

Hi autem Tertulliano in Apolog. *Lavantium prædones.* Item fures balneorum a Paulo in 5. *Sent. tit.* 3. Eſt in eoſdem & civilis actio.

L.2. Ad jus ordinarium remittendi) id eſt, ad examinationem civilem, ad dupli, vel quadrupli actionem. Ergo mitius agitur cum diurnis furibus, quam differentiam Conſtantinus Harmenop. probat lib. Epit. tit.5. Facilius enim eſt furari noctu, quam interdiu, & in balneis, quam alibi.

De Effractoribus, & expilatoribus. TIT. XVIII.

L. 1. §. ult. Et directarii) Flor. Derectarii, utrumque rectum eſt, ut dirigere, & derigere.

Expilatæ hereditatis. TIT. XIX.

L.2. §.1. Apparet autem) vide ſcripta ad *tit. C. an ſervus ex ſuo facto poſt manum. ten.*

L.ult. Rei hereditariæ furtum) Hoc explica ex *l. 1. §. Scævola, ſup. ſi quis teſt. liber eſſe.*

Stellionatus. TIT. XX.

L. ult. Inſtrumento juraverit) Idem dicendum eſt, ſi corporaliter juraverit: vide ſcripta ad *l.2. C. de reb. cred. & jurejur.*

Crimen Stellionatus) Non perjurio, ſed ſtellionatui pœna ſtatuitur. Nam etſi non juraverit quis ſua eſſe pignora, æque in ſtellionatus pœnam incidit, modo dolo malo rem alienam obligaverit pignori, *l.2. C. eod.*

De Termino moto. TIT. XXI.

Vide ſcripta ad *l.1. C. de accuſat.*

L. 1. Non mulcta pecuniaria) Oppon. *l. 3. inf. eodem.* Dicendum, hic non, poni pro, *non ſolum.* Itaque Græci ſic recte vertunt, *qui terminos agrorum moveant, non ſolum pecuniaria pœna mulctantur.*

L. 2. Protulerunt) Lege ut Flor. *propulerunt.* Græci vertunt, ἀνατρέπωσι.

Biennio dari) vide cap.21. de præſcript.

Aut fortuito) Id eſt, &c.

Lapides furati ſunt) Terminales.

L.3. Quam Cajus Cæſar tulit) Hæc l. lata eſt a Julio Cæſare, & Bibulo, cum diviſiſſent agrum Campanum: vide ſcripta ad *l.1. C. de accuſat.*

Extra ſuum gradum fineſve) Fines autem agrorum unius gradus, id eſt, quinque aut ſex pedum latitudinem habent, ſecundum l.12. tab. & l. Aquiliam.

In gloſſ. Ei qui volet) Ab his verbis. Sol. diſtinguo tempora, &c. uſque ad finem, dele omnia, & dic peſſima eſt hæc ſolutio. Nam *l.1. ſup.* eſt Modeſtini, qui longe poſt Cæſarem vixit, nempe temporibus Alexandri: vide ſolut. veram in not. ad *d. l.1. ſup. eod.*

§. ult. Ei capitale eſſe) *L. capital.* ut Flor. & *l. omnes, ſup. de re milit.* Sic & Nonius Marcellus & Feſtus.

Quæſtionum obſcurandarum cauſſa) Græce ἀμαβροῦν καὶ ἀφανίζειν.

De

De Collegiis, & corporibus. TIT. XXII.

L.1. Permittit tenuioribus) vide not. ad *l.3. inf. eodem*, & ſcripta ad *l.32. §.ult. de leg.1.* Græci vertunt, *πενεςέροις μέτροις* in lib. 60. Βασιλ.

L.3. §. ult. In collegium tenuiorum) id eſt, collegium mendicantium pauperum. Hi habent curatorem, & actorem: vide ſcripta ad *l.32. §.ult. ſup. de leg.1.*

De Popularibus actionibus. TIT. XXIII.

L.3. §.ult. Is cujus intereſt) Vel ea, *l.1. de ver. oblig.* vide ſcripta ad eam.

AD LIBRUM XLVIII.

De Publicis judiciis. TIT. I.

L*Ex 8. Ordo exercendorum*) L.7. *in fin. inf. ad Jul. repet. l.ult. infra, ad l.Fabiam, l.3. §.pen. inf. de ſicar.*

L.10. *Ter citatus reus*) Edicto publice affixo, non in jure voce præconis.

L. 13. *in fin. Sed excuſationes abſentium*) Itaque non obſtat *l.33. §. publice, de procurat.*

De Accuſationibus, & inſcriptionibus. TIT. II.

L.2. *In lege Cornelia teſtamentaria*) vide not. ad *l.5.* C. *qui accuſ. non poſſ.*

L.3. *Apud illum prætorem*) In urbe. Hodie apud præfectum urbi.

Vel proconſulem) In provinciis: vide ſcripta ad *l.4.* C. *qui accuſ. non poſſ.*

§. *Item ſi literas neſciat*) Græce, *εἰ οὐκ οἶδε γράμματα*, ſi neſciat pingere literas.

§. *Sed etſi, id ipſum libellis*) vide ſcripta ad legem nonam, *C. eod. tit.*

§. *ult.* Lege *Julia de vi, & S.C.*) Vide Suetonium cap.38. in Auguſto.

Et utique 30. dies utiles) L. *privati, inf. ad Turpil.* Suetonius cap.32. in Auguſt. vide cap. decimum de præſcriptionibus.

L. 5. *Juſte mulier nupta*) Si contra ordinem judiciorum a muliere incipiatur: vide ſcripta ad *l. 8.* C. *ad leg. Jul. de adult.*

L.6. *Levia crimina*) Con. *l. 9. §. de plano, ſup. de off. proconſ.* ubi ſunt exempla hujus regulæ.

L.7. *Perſeveraturos ſe in crimine*) Vel accuſatione.

L.12. §. *Si ſervus, Cotta & Meſſala conſulibus*] Temporibus Tiberii.

§. *Omnibus autem*) vide ſcripta ad *l.2. C. eod.*

Idemque ſicuti relegatio) Relegatio improprie eſt pœna capitalis, cum ſc. objicitur pecuniariæ, & ſignificat corporalem pœnam, ut hic.

L. 13. *Mulierem*) vide ſcripta ad *l.4.* C. *de his, qui accuſ. non poſſ.*

De Cuſtodia, & exhibitione reorum. TIT. III.

L.2. §. *ult. & nominibus ſub fidejuſſore*) Legendum, ut Florent. *Hominibus*. Sic Græci 60. Βασιλ. *ἐπὶ τῶν ὑπ' ἐγγύων γενομένων προσώπων*, id eſt, *ſi quis ſub fidejuſſore caverit*, in cauſſa civili, judicio ſiſti: Vide ſcripta ad tit. *C. ad Senatuſc. Maced.*

L.4. *Pro quo ſatiſdedit*) Judicio ſiſti, quæ cautio dicitur perſonalis in Nov.53. & fidejuſſio *παραςάσεως*.

L.8. *Carceri præpoſitus*) Hunc vocant Græci clavicarium, hic differt a commentarienſi: vide cap. 10. de præſcriptionibus.

Ad Legem *Juliam majeſtatis*. TIT. IV.

L.1. *Quod adverſus populum Romanum*] Cic.2. de invent.

L.4. *Item qui confeſſum in judicio reum*) vide ſcripta ad *l.9. C. de oblig. & act.*

L.7. in fin. Violatis vel ſtatuis, vel imaginibus) Ex tit. 29. *lib.5. Sentent.* Pauli, veriſimile eſt, Tribonianum hæc verba Modeſtini, *vel verbis impiis*, ſic immutaſſe propter *l.1. C. ſi quis Imp. maledixerit.*

Ad Legem *Juliam de adulteriis coercendis*. TIT. V.

L.2. §.1. *Si legem prodidiſſe*) Sic Flor. vulgo rectius, *ſi non l. prodidiſſe.*

L 6. *Et legis Aquiliæ actio*) Si quis alienam ancillam intempeſtivam viro ſtupraverit, *l. 25. ſup. de injur.* Si maturam, injuriarum eſt actio, ſervi corrupti non item. Quod enim in *l. 2. ſup. de ſervo corrupto* ſcriptum eſt, de ſervo eſt, non de ancilla.

L. 7. *Infra vigeſimum ſextum*) Viginti quinque, ſed ultimus eſt annus utilis, hodie intra vigeſimum nonum, quia Juſtinianus in reſtitutionum cauſſis pro utili anno continuum quadriennium ſubſtituit: vide cap. 29. de præſcript.

Non a patre deſponſam) vide ſcripta ad *l.4. ſup. de ſponſal.*

L. 11. §. 1. Adulterii pœna teneri) Id eſt, ſtupri non tamen inceſti. Idem in minore 25. ann. & muliere dicimus. Jus enim civile ignorare potuerunt, quo inceſtum committitur inter eos, qui ex tranſverſo, vel affinitate conjuncti ſunt, *l. 38. inf. eodem.*

§. *Adulterii reum intra quinque annos*) vide cap. 24. de præſcript.

Quidam. Quos in cuſtodia fuiſſet) Flor. *in cuſtodiam feciſſet:* ſic in *l.2.* C. de incolis, in civitate decem annos feciſſet. Græci *ὁ ποιήσας ἐν πόλει δέκα ἔτη*, *l. in teſtamento, ſup. de ſtatuliber.* vide cap. 26. de præſcript.

L. 13. Sive juſta uxor fuerit, ſive injuſta) hujus rei proprium exemplum eſt, ſi filiusfam. injuſſu parentis nuptias contraxerit: vide ſcripta Obſer.3. cap.5.

§. 1. *Quæ vulgaris fuerit*) Sic eas quoque vocat Suetonius in Vitellio cap.2. & Græci vertunt *πόρνην*, vide ſcripta ad *l. 22. C. eodem*. Male Alciatus in hunc loc. lib.2. *παρέργ.* cap.40.

§. *Judex. Adulterii*) hic §. ſumptus eſt ex conſtitutione Divi Antonini.

§. 3. *Inter utroſque communicare*) In Antonini reſcripto, unde hic locus ſumptus eſt, erat, *rem componere, vel cauſſam facti tollere:* ſicut ex Gregoriano C. recitat Auguſtinus ad Pollentium. Hoc autem referendum ad act. de moribus, de qua Ulp. in *Frag. tit. 6.*

L.14. in fin. Calumniæ periculum non evitant) hoc referendum eſt ad Senatuſconſultum Turpill. id eſt, ad pœnam quinque librarum auri, qua puniuntur qui deſiſtunt, *l.3. §. pen. de prævaricat. l. abolitionem, C. h.t.* non autem ad pœnam talionis, quæ poſt inducta eſt per *Nov.* 117. vide c.13. de præſcript. & ſcripta eſt *l.5. C. eod. tit.*

L.15. §.1. Sine detrectatione) vide ſcripta ad *l.13. Cod. eodem.*

Niſi ſit ea perſona, quæ ad præſidis cognitionem) utputa decurio, aut principalis civitatis. Vide *d. l.* 13.

§. *Lex Julia: ut minorem annis* 25.) vide cap. 29. de præſcript.

Etiam eum accipimus, qui 25. annum ætatis agit) vide cap. 1. de præſcript.

L. 24. Vel in ſcenam ſaltandi cauſſa, &c.) Singularis eſt hic locus nec repetitur in titulo de his, qui notantur infamia ſup. vide ſcripta ad *l.4. C. eod. tit.*

L.25. *Per horas diurnas nocturnaſque*) vide c.2. de præſcr.

L. 27. *Si poſtulaverit accuſator*) huc pertinet *l.8. ſup. de præſcript. verb. l.13. inf. de quæſtionib. l.15. ſup. de condict. cauſſa dat.*

L. 28. *Quæ ex lege deſcendit*) Julia: vide ſcripta ad *tit. C. de condict. ex leg.*

L.30. *Et ipſe ſexageſimus*] Sic in *l. ubi lex, inf. de regul. jur.* vide cap.13. de præſcript.

L.37. *Conſtitutum eſt*] Ab Hadriano, *l.6. §. pen. ſup. eodem.*

L.38. §.1. *Claudiæ crimen inceſti*] Legendum *Claudio.* Nam ait excuſari propter ætatem. Claudia excuſaretur propter ſexum: vide ſcripta ad *l.9. ſup. de jur. & fact. ignor.*

Verſ. Inceſtum autem excuſari ſolet, &c.) id eſt, excuſatur ruſticitate, quam ſequatur pœnitentia. Qui per ruſticitatem inceſtum committit, invitus feciſſe videtur, ſi modo errore comperto ſtatim abſtinuerit. Nam ſi ſtatim

tim

tim factum non corrigat, non videtur fecisse invitus. Recte Arist. in pr. 3. Eth. ἀκούσιον ἐν μὴ ἀπομένειν ἐστι. Inviti facimus, quæ sunt molesta, & quorum postea pœnitet: vide scripta ad *l. regula*, *sup. de jur. & fact. ig.* Invitus est is, qui corrigit factum: non volens, qui non corrigit.

L. 39. §. Duos quidem adulterii] Hanc Papiniani sententiam Martianus refert in *l. 1. §. atquin idem alias*, *inf. ad Turpil.*

§. ult. De servis quæstionem] Huc pertinet *l. 5. inf. de quæst.*

L. 41. Idem lib. 1. Sentent.] Repetitur tamen *lib. 2. Sent.* Pauli.

L. 43. Si ex lege 12. tab.] vide scripta Observ. lib. 1. cap. 39.

Ad L. Juliam de vi publica. TIT. VI.

L. 5. Qui cœtu] Hæc l. sumpta est ex *lib. 14. Instit. Martiani*, in quo de criminalibus rebus tantum agitur, ut constat ex indice. Quæ inscriptio suadet, ut dicamus in §. si de vi, quæri de vi criminaliter, de proprietate civiliter.

Distrahatur] id est, turbetur.

§. Si de vi: Divus Pius] Eadem verba sunt in *l. si de vi*, *sup. de judic.* nisi quod in ea legitur Hadrianus pro Pius, unde constat Hadrianum vocari Pium. Observandum autem hic & in *d. l. si de vi*, referri tantum Divi Pii rescriptum, nihil statui. Itaque sequenda est *l. 1. C. de appellat.*

L. 8. Ne quis reum vinciat] Civem Rom. provocantem ad Imp. Paul. 5. *Sentent. tit. 26.*

L. 11. Ex quibus singuli homines] Legendum *saluti hominis.*

L. ult. Qui nova vectigalia exercent] Qui nova vectigalia instituit, tenetur l. Julia de ambitu, qui ea exigit, tenetur *l. Julia de vi*: vide scripta ad *tit. C. vectigalia nova institui non posse.*

Ad Legem Juliam de vi privata. TIT. VII.

L. 2. Hac lege) Sic l. Juliæ de vi privata reus est, qui convocatis hominibus vim fecit, ut hic apparet. Ergo & qui armatis. Quare statim probandum non est, quod quidam dicunt, vim armatam vocari publicam, inermem privatam.

L. 7. Creditores) Conjunge huic *l. leg. 13. sup. quod metus caussa.*

L. ult. Si creditor) Chirographarius in Marci decreto *Nov. 60.* Aliud est in pigneratitio, Paul. *lib. 5. Sent. tit. 26.* si modo id faciat ex conventione, *l. pen. C. de pig. act.*

Ad Legem Corneliam de sicariis, & veneficiis. TIT. VIII.

L. 3. Ejusdem legis Corneliæ pœna) Flor. *pœnæ*. Nam & veteres ablativos pro genitivis usurpabant.

L. 4. §. 1. In quinquennium relegat) vide cap. 24. de præscriptionibus.

§. Idem: constitutum quidem est) A Domitiano & a Nerva. Brissonius 2. antiq. cap. ult. vide notata ad *tit. C. de Eunuchis.*

L. 7. Ad hujus legis coercitionem) In metallum tantum damnatur, quia hæc culpa doli faciem habet. Paulus 5. *Sent. cap. 23.*

L. 9. Furem nocturnum) At ex l. 12. tab. furem nocturnum quoquomodo occidere licuit, *l. 4. sup. ad l. Aquil.*

L. 11. Circumcidere Judæis) Qui sub Hadriano bellum moverunt, quod vetarentur, teste Spartiano.

Ad Legem Pompejam de Parricidiis. TIT. IX.

L. 1. Matruelem) id est, materteræ filiam.

Consobrinum, Consobrinam) id est, ex fratre & sorore filium, filiam.

L. 5. Patria potestas in pietate) unde patria potestas leniori vocabulo dicta est pietas. Tertullianus in apologia: *Gratius est vocabulum pietatis, quam potestatis.* Unde male quidam in *l. ult. sup. si a parente quis manum. fuerit*, pro pietatis, emendavit, potestatis: vide scripta ad *l. 8. sup. de probat.*

L. 9. More majorum) Qui mos invaluit ante l. Corn. quæ prima de parricidio fuit, & Pompejam, & ac primum omnium, ut Livius scribit, Publicius Malleolus matre interempta insutus culeo in mare præcipitatus est [*Virgis sanguineis*] sic Plin. lib. 10. cap. 14.

L. ult. Eorum qui] vide scripta Obser. 4. cap. 14. hujus l. interpretationem restituit ex *l. 1. sup. ad Sillan.* aitque non pertinere hanc l. ad crimen parricidii, sed ad accusationem de Sillaniano: vide scripta ad *l. 1. C. ad l. Cornel. de fals.*

Ad Legem Corneliam de falsis, & de Senatusconsulto Liboniano. TIT. X.

Liboniano] Quod & Claudianum dicitur: vide scripta ad *l. 4. C. qui accus. non poss.*

L. 1. §. 1. Itemque ob] Legendum. *Item qui ob instr. advoc.* testimoniave pecuniam acceperit pactusve *fuerit*, *societatem coierit*, *ad accusationem innocentium*, ut appareat ex *l. 2. sup. de concussione*, & ex *l. falsi*, *inf. eodem.*

L. 3. Qui ignorant] vide scripta & not. ad *l. 4. & 5. sup. de his quæ ut indig.*

L. 7. Nullo modo] Con. *l. 5. sup. de manumiss.*

L. 9. Lege Cornelia] vide notata ad *Rub. C. eod. titulo.*

L. 14. §. Si sibi & Titio adscripsisset] hoc casu certum est, suum nomen induci non Titii, & ideo Titio totum debetur. Paul. lib. 3. *Sent. tit. de leg.*

Si quasi falsum nomen] Si nomen servi in totum circumscribitur, ex eo sequitur, neutri dominorum legatum deberi: alioquin inter re & verbis conjunctos est jus accrescendi, si legatum sit servo communi, & legatum id valeat, quamvis Celsus & Paulus putarint, non accrescere, *l. & Proculo*, *sup. de leg. 2.* merito ab eis dissentiente Juliano in *l. 4. §. 1. sup. de usufr. accres.* vide not. ad eas ll. & scripta ad *l. 16. sup. de leg. 1.*

§. ult. Maritus] vide *l. 61. & quatuor seq. sup. solut. matr.*

L. 15. Item senatus: idem in filiam quæ dictante matre) vide scripta ad *l. 7. & 8. in fin. sup. de juris & fact. ign.*

L. 19. §. ult. Nulla temporis præscriptione] Nisi vicennium præterierit. Ergo, licet mulier non possit post quinquennium adulterii accusari, vel post 6. menses utiles, *l. 29. sup. de adult.* subjecti tamen partus accusationi illæ præscriptiones nihil prosunt.

L. 22. vers. Sed etsi ei: dicamus eum pœnæ] Igitur rem ipsam potius spectamus, quam æstimationem, ut in specie *l. 9. §. qui pignor. sup. de jur. & fac. ignor.*

§. Qui codicillos ante testamentum] vide scripta ad *l. 12. sup. de probat.*

Item non: ut supra diximus] verba sunt Triboniani, intelligit ex Callistrato *l. 15. sup. eod.* vide scripta ad *l. 22. sup. de ver. obligat.*

L. 24. In fine. Præfectus urbi falsum testamentum] vide scripta ad *§. ult. l. 135. sup. de ver. oblig.*

Respondit secundum ea] Obst. *l. 5. an libertas*, *sup. de his quæ ut indig.* vide solut. in not. & scripta ad *d. l. 5.*

L. 27. Vel falso diplomate] Libri Βασιλ. habent, διὰ βλαστοῦ συνθήματος. Eustath. κομβίνας, cap. 4. de præscript. vide ad *l. 137. sup. de ver. oblig.*

L. 28. Falsi crimine] In debitorem, non in creditorem *l. 3. supra, de fid. instr.*

L. 32. Hodie] Idem Paulus 5. *Sent. tit. 23.* Olim erat tantum popularis actio in quingentos aureos: vide scripta ad *l. 7. sup. de jurisdict.*

L. ult. Nullo auctore habito] Legendum *auctore exhibito ex l. 4. C. eod.*

De Lege Julia repetundarum. TIT. XI.

L. 2. Datur] hæc l. accipienda est de pœnâ de qua in *l. 1. & ult. C. eod.*

Intra annum duntaxat) vide cap. 20. de præscript.

L. 8. Quod contra legem] huc pertinet *l. ult. supra, pro donato.*

De Lege Julia de annona. TIT. XII.

L. 1. Constituitur] huic l. aptanda est *l. 7. sup. ad l. Cornel. de fals.*

Ad Legem Juliam peculatus, & de sacrilegis, & de residuis. TIT. XIII.

L. 7. Ante quinquennium admissum] vide cap. 24. de præscript.

L. 9.

L.9. §.1. *Et ideo æditum*) κειμηλιάρχον in Nov.

L.10. Flor.9. in fin. pignus capiendo) vide ſcripta ad *l. 1. ſup. de juriſd.*

De Lege Julia ambitus. TIT. XIV.

Ab Auguſto lata) vide not. ad init. *tit. C. eod.*

L.1. Magiſtratuum) ut duumviratum, qui mandatur curiæ decreto,

Non tamen pecuniam recipit) hoc & Cic. indicat pro Cluent. tractans de Publii & T. Guttæ judiciis.

§. *Item is, qui novum*) vide ſcripta ad *tit. C. de ambitu*. Qui ea exigunt, tenentur l. Julia de vi publ. *l. ult. ſup. ad l. Jul. de vi publ.*

Per legem Juliam judiciariam) Cujus varia cap. notata ſunt in *l. 2. ſup. de judiciis*. De hoc autem capite hæc habetur Valentis & Gratiani conſtitutio ad Antoninum PP. in hæc verba, ne quis in domum judicis ordinarii pomeridiano tempore, ex occaſione ſecreti, familiariter ingredi affectet. Quæ convenit cum *l.1. C. Theod. de off. civil. jud.* ubi eſt, ne pomeridianis horis (quibus ſcilicet judicia paulum ſilent) a litigatoribus judices adeantur: vide ſcripta ad *d. l.2. ſup. de jud.*

Ad Senatuſconſultum Turpillianum, & de abolitionibus criminum. TIT. XVI.

Hoc Senatuſconſultum factum eſt Neronis temporibus Cæſonio Pæto, & Petronio Sabino Turpilliano coſſ. vide ſcripta ad *l.6. C. qui accuſſ. non poſſ.*

L. 1. §. Calumniatoribus: lege Remnia) *L. 13. ſup. de teſtibus.*

§. *Accuſationem: poſt quinque annos*) vide cap.24. de præſcript.

Poſt ſex menſes utiles) vide cap. 27. de præſcript.

Atquin Papinianus reſpondit) hoc Papiniani reſponſum exſtat in *l. mulier, inf. eod.* Itaque in *d. l. mulier*, ex hoc §. addenda eſt negatio.

Senatuſconſulto Turpilliano non plecti) Quia nec recte accuſationem inſtitueret, non quod in jure, aut facto erraverit.

Atquin idem alias ſcribit) *L.39. §. duos, ſup. ad l. Jul. de adult.*

L. 3. Et in privatis) In publicis autem judiciis calumnia jure ordinario, id eſt, l. Remmia vindicatur, *l. 1. §. 2. ſup. eod.* Hodie tamen ex conſtitution. omnia crimina extra ordinem puniuntur probanturque, *l. ordo, ſup. de jud. publ.*

L.4. Mulier, quæ falſi) Mulier jure non accuſat, niſi ſuam, aut ſuorum injuriam perſequatur, & eo caſu, ſi deſiſtat ab accuſatione, incidit in Senatuſconſultum Turpill. *l. pen. C. eod.* Si ſuam injuriam non perſequatur, & accuſet, & poſtea deſiſtat, non incidit in Turpill. *l. 1. §. accuſationem, ſup. eod. tit.* ubi id refertur ex Papiniani reſponſo, quod eſt in hac l. Ideoque ex *d. §. accuſationem*, in hac l. addenda eſt negatio, ut legamus, *injuriæ non propriæ*: vide ſcripta ad *l. regula, ſup. de jur. & fact. ign.* & ad *l.4. C. de his, qui accuſ. non poſſ.*

L. 6. Ab accuſatione deſtitit) Vide notata ad *l. deſtitiſſe, ſup. de jud.*

L. 7. §. 1. Sed officio judicis culpa, ejus coercebitur) id eſt, extra ordinem, *l. ult. C. de crim. ſtellion.* vide ſcripta ad eam.

L.8. Abolitio) vide ſcripta ad *l.6. C. qui accuſ. non poſſ.*

L.9. Vel ob rem proſpere geſtam) Vel ob natum Imperatori filium, ut Conſtantius ob natam Helenam & Criſpum.

L.10. Aut privatim) vide ſcripta ad *l.6. C. qui accuſ. non poſſ.*

§. *ult. Triginta dies repetendi*] Cum ab Auguſto præfiniti, & obſervati eſſent 30. dies, Suetonius in Auguſto cap.32. Ceterum Harmenop lib.2. tit.1. ait, hos dies continuos eſſe, ex poſterioribus ſcilicet conſtitut. ſic in *l.3. ſup. de accuſat.* vide cap.20. de præſcript.

L.12. Senatus cenſuit abolitionem] vide ſcripta ad *l.6. C. qui accuſ. non poſſ.*

L.13. Deſtitiſſe] vide notata ad *l. deſtitiſſe, ſupra, de judic.*

L.14. Non eſſe cogendum accuſationem implere) Tutor etiam excuſatur a pœna Turpil. ſi finito officio tutelæ deſtiterit, *l.22. ſup. de his, quæ ut indig.*

L.15. §. Qui poſt inſcriptionem: vel biennio) Hæc verba, vel biennio ſunt Triboniani ex conſtit. Juſtiniani, *l. ult. Cod. ut intra cert. temp. crim.* qua finis criminalis cauſſæ conſtituitur biennium, olim erat annus, *C. Th. ut intra annum criminal. l.2. C. ad l. Corn. de falſis l. reus, inf. de mun. & hon.* vide ſcripta ad *l.58. ſup. de ver. oblig.* & cap.20. de præſcript.

De Requirendis reis, vel abſentibus damnandis. TIT. XVII.

L. 1. In fine, nam etſi intra annum) vide cap.20. de præſcriptionibus.

De Quæſtionibus. TIT. XVIII.

L.1. §. Item Severus Spicio Antigono) vulgo: Antoninus Verus Septitio Antigono, &c. Hic §. citatur *l. 1. Cod. eod.* unde conſtat in ipſius inſcriptione legendum *Antigono*, non ut vulgo, *Antianæ*.

§. *Si quis ultro de maleficio*) Exemplum hujus rei eſt elegans apud Valer. Max. lib.8. cap.4. de eo, qui capite mulctatus eſt, quod hominem ſe occidiſſe faſſus eſſet, qui tamen vivebat.

L.4. ut Papinianus reſpondit] In *l.17. inf. eod.* hoc & Ammianus Marcellinus tradit 28. *Mancipia*, inquit, *ſqualore diuturno marcentia, &c.* Sed ſi per adulterium inceſtum committatur, domino inceſti poſtulato, de ſervis quæſtio habetur, *l. prox. hic & l. vim, §. ult. ſup. de adult.* Nec inceſti crimine adulterii crimen obliteratur, in quo ſervi torquentur, *l.1. C. eod. l.17. inf. eod.* Olim & in ſolo inceſtu quæſtio habebatur ex veteri Senatuſconſulto. Tacitus lib.2. Cic. pro Milone, & pro Dejotaro. Valerius Maximus lib.6. cap.8.

L.9. Divus Pius reſcripſit) huc pertinet *tit. 15. in fin. lib. 16. Sent. Pauli.*

Ut Divi Severus & Antoninus reſcripſerunt) Flor. *ut & Divus Severus reſcripſit*. Refertur pars ejus reſcripti, in *l.1. C. eodem.*

§.1. *Et multo minus indicia ſervorum*) Quoniam ſervus natura domini hoſtis eſt, ut ait Theophilus & Hermogenes περὶ στάσεων.

§. *ult. De eo, qui inſulam*) Liber enim eſt jure gentium: vide ſcripta ad *tit. Inſtit. de capitis deminut.*

L.10. in fin. Veritatem requiri) vide ſcripta ad *l.6. C. eodem.*

L.13. Certo pretio) De eo reddendo, vel æſtimatione ejus.

Receptum eſt) *L. 17. ad legem Juliam de adulteriis coerc.*

L.15. §. ult. Eum qui vindicanti) De hoc §. vide ſcripta ad *l.6. C. eodem.*

L. 17. Ac poſtea Maximus princeps) id eſt, Severus Imperator, *l.8. inf. de vacat. muner. l.78. ſup. de leg.2.*

L.18. §. Judex, cum de fide] Paulus libro 3. *Sentent. tit. 16. 2.*

L. 20. Maritus quidam] De hac l. vide ſcripta ad *l. 3. C. de reb. cred.*

Ideoque recte provocatum] vide ſcripta ad §. *Seja, l. qui Romæ, ſup. de ver. oblig.*

In gloſſ. A quæſtionibus] Dele primum hæc verba [*Sed contra, ſup. de dote præleg. l. Theopompus*] & repone: nihil tale probat *d. l. Theopompus*: ut probat ejus ſpecies. Deinde hæc etiam delenda ſunt [*ſed quia ancilla in cauſſa pecuniæ contra dom. torta eſt, ut C. de quæſt. l.1.*] & dic. male. Accurſius hanc l. reſtringit ad proprios ſervos.

De Pœnis. TIT. XIX.

L.8. §. Hoſtes autem, item transfugæ ea pœna] Leg. *Ad hoſtes autem transfugæ, &c.* vide ſcripta Obſervat. lib. 4. cap. 9.

L. 9. §. Sed enim liberandi erant] Sententia enim eos quidem tenet, ſed non cum effectu, *l.6. §. quid tamen, ſup. de inj. rupt. irr. f. teſtamento.*

L.11.] vide ſcripta ad *l.2. C. de teſtib.*

L. 13. Qui extra ordinem] At hodie omnia judicia ſunt extraordinaria: vide not. ad *l. aliud fraus, inf. de verb. ſig.*

sig. sicut & scripta ad *l.* 2. §. *ult. sup. de jud.*

L. 16. §. *Qualitate: Orator Demosthenes*] Locus est in Orat. contra Midiam, quam citat etiam Fabius libro sexto cap. 1.

§. *Eventus: quamquam non minus lex*) Cornelia de sicar. *l.* 7. *l. ad l. Corn. de sicar.*

L. 17. *Ut sunt in opus publicum perpetuo damnati*) Qui tamen libertatem retinent, *l.* 28. §. *Divus, inf. eod.*

Ut ea quidem, quæ juris sunt civilis) Hujus rei rationem reddidit idem Martianus in *l.* 15. *inf. de interdict.* quæ l. non extat. Desiderantur enim in eo tit. 10. cap. quæ nobis conservarunt libri Βασιλικῶν: vide not. ad finem ejus tit. & scripta ad *l.* 121. §. *in insulam, supra de ver. obligat.*

L. 22. *Si modo, vel cognatos, vel affines habeant*) Quibus sci. alantur. Quamdiu sunt servi pœnæ, de publico annonam accipiunt.

Non minus 10. *annis*) Vide rescriptum Trajani apud Plinium lib. 10. Epist.

L. 23. *Decennii tempora præfinita*) vide cap. 26. de præscriptionibus.

L. 24. *Statuas detrahendas*] L. 17. *infra de interdictis & relegat.* ex lib. βασιλ. vide scripta ad §. *in insulam, l.* 121. *sup. de ver. oblig.*

L. 25. *Si diuturno tempore*) Suetonius narrat, Augustum abolevisse nomina diuturnorum reorum.

L. 28. *Ad furcam damnatio*) Callistratus scripserat, *ad crucem.* Vide scripta ad tit. decimum septimum, lib. quinti Sentent. Pauli.

§. *Divus Hadrianus, quandiu etiam ii, qui non in perpetuum opus*) At qui non in perpetuum opus damnati sunt, utrumque retinent: quandoquidem hæc pœna est ex minimis: Paulus *d. tit.* 17. *lib.* 5.

§. *Venerarii*) Leg. ut Florent. *Venenarii*, ut sæpe apud Apulejum & Tertul. in Apolog. Hi tenentur l. Corn. de sicariis.

§. *Incendiarii ut, qui jactura affectus est, damni*] Id est, quadrupli dispendio in damni sarcitur. Paulus lib. 5. Sentent. tit. 3.

§. *Famosos: furca figendos*) Callistratus scripserat, *cruci figendos*, sed ejus supplicium a Constantino sublatum erat.

L. 32. *Si præses*) Pertinet ad tit. *de his qui not. infam.* ut docet inscriptio.

L. 33. *Fratres Impp. rescripserunt*) In *l.* 1. *C. qui non poss. ad lib. pervenire.* Cujus legis inscript. sic ex hac l. reponenda est, *Imp. Antoninus & Verus*, qui vulgo, ut & hic, Divi fratres vocantur. Quin & initio legis expunge, *Claudius.*

L. 38. §. 1. & 2. *In furcam tolluntur*) Paulus *lib.* 5. *tit.* 22. *scripsit in crucem tolluntur.*

§. *Qui abortionis, aut amatorium*) Paulus *lib.* 5. *Sent. tit.* 23.

§. *Si quis instrumentum litis*) Sic & testimonia litis: vide not. ad *l.* 4. *sup. de testib.*

A procuratore) Quia Justiniani tempore sublati erant cognitores, Tribonianus hic cognitoris nomen positum exemit, ut constat ex Pauli *lib.* 5. *Sent. tit.* 25.

§. *Judices pedanei*) Paulus lib. 5. Sent. tit. 28.

L. 39. *Cluentio Habito*) Flor. *Avito* pen. longa. Nam non est nomen Romanum.

De bonis damnatorum. TIT. XX.

L. ult. Paulus libro singulari de portionibus, quæ liberis) Vulgo male inscriptio hæc in Rub. versa est, & hæc *l. ult. facta unica.*

Et in jure civili) Id est, in 12. tab. argumento *l.* 220. *inf. de ver. sig.* Conj. huic legi *l.* 7. *sup. de statu homin.*

§. *Si in libertinum*) Idem dicitur in *l.* 28. *sup. de bonis libert.*

De bonis eorum, qui ante sententiam, vel mortem sibi consciverunt, vel accusatorem corruperunt. TIT. XXI.

L. 1. *In capitalibus criminibus*) Huc pertinet *l.* 18. *C. de transact.*

L. 2. §. 1. *Antequam de eo sorte judicium*) Legendum A *sorte judicum.* Per sortem judices delegabantur. Hinc κληρωταὶ dicuntur: iidem sunt pedanei διαιτηταὶ, δὲ δικασταί.

L. 3. §. 1. *Celeritatem esse obnoxiam*) Legendum *sceleritatem*, ut Flor. id est, scelus.

§. *Si quis autem Talio: Divus Antoninus rescripsit*) Intelligit *l.* 1. *C. de bonis eor. qui mort. sibi consciv.*

De interdictis, & relegatis, & deportatis. TIT. XXII.

Vide scripta ad §. *in insulam, l.* 121. *sup. de ver. oblig.*

L. 4. *Sententia: partem bonorum adimere*) vide scripta ad d. §. *in insulam.*

L. 5. *Aut lata fuga ut omnium locorum interdicatur*) Legendum, id est, lata fuga, aut omni loco interdicto, vide *tit.* 17. *lib.* 5. *Sent. Pauli.*

L. 6. §. 1. *Deportandi*) vide not. ad *l.* 1. §. 1. *sup. de leg.* 3. B & scripta ad *l.* 2. *sup. de leg.* 1. & ad *l.* 1. *sup. de jurisdict.*

§. *Præsides, missa plena opinione*) Cui adjunguntur acta, & refutatoriæ preces, sive libelli rei, & supplementa partium: vide scripta ad *l.* 6. §. *ejus qui, sup. de inj. rupt. testam.*

L. 17.) In hac lege delenda sunt hæc verba in initio §. 1. (*Hæc est differentia inter deportatos, & relegatos quod*).

§. *Constitutum est*) A Claudio. Suetonius in ejus vita, cap. 23. Idem etiam tradebatur in *l.* 19. *hujus tit.* quæ est Callistrati, & addebatur, eum abstinere debere illa civitate, in qua princeps agit, aut per quam transit, quod solum licet iis, qui accedere possunt. Imperatorem, qui pater patriæ est, intueri. Vide scripta ad *d.* §. *in insulam.* Idem in *l. milites*, §. *missionum, inf. de re milit.* vide etiam scripta ad tit. *C. si servus export. ven.* His adde *l. cum* C *dotem*, §. *si pater, sup. sol. matrim.*

L. 9. *Potest præses*) Sicut & Claudius introduxit, auctore Suetonio, posse quem damnari, ne urbe exeat, vide scripta ad *l.* 121. *sup. de ver. oblig.*

Ad finem tit.) Desunt in hoc tit. 20. cap. quæ conservarunt nobis lib. Basil. Argumentum hujus rei est in Archetypo. Flor. in quo ad finem hujus tit. est spatium quoddam cum notula, quæ indicat, deesse quædam. Hæc capita notavi in script. ad §. *in insulam, l.* 121. *supra, de ver. oblig.* Vide etiam not. ad *l. quidam, sup. de pœnis.* L. 10. est Marciani, non posse quem damnari, ne utatur necessariis impensis, l. 11. est Ulp. qua punitur pecuniariter, qui recipit legatum, &c. Eas vide ad dict. l. 121. & scripta ad tit. C. *si ser. export. ven.*

De sententiam passis, & restitutis. TIT. XXIII.

D L. 1. *Ad successionem*) Hoc cap. est de speciali restitutione in infinitum concepta.

L. 3. *Utiles actiones necessariæ*) vide scripta ad §. *in insulam, l.* 121. *sup. de ver. oblig.*

AD LIBRUM XLIX.

De Appellationibus, & Relationibus. TIT. I.

LEX 4. §. *Si interveniente creditore*) Id est, sciente vel patiente.

L. 5. §. 1. *Si querantur per collusionem*] Id constat ex initio *l.* 14. *inf. eod.*

§. *ult. Si quis ipso die*) Sententiæ: vide cap. 3. de præ- E scriptionibus.

Biduum vel triduum) At ex Nov. Justiniani dantur decem dies.

L. 8. *Eum plecti*) Paulus in *l.* 42. *sup. de injur.* ait, cum infamia notari.

L. 14. *Si perlusorio judicio*) Id est, Collusorio: vide scripta ad *l. servus plurium*, §. 1. *sup. de leg.* 1.

§. *ult. in fi. Permittimus eis agere*) Quia quod vicit, non ex jure suo consequutus est, sed ex contumacia heredis.

L. 16. *Quæ de recipiendis necne*) Sic Flor. pungitur, & legitur, *necnon*, id est, vel non.

L. 17. §. *ult. Curatoris Auctoritas ad hoc*) vide scripta ad *l.* 101. *sup. de ver. oblig.*

L. 19. §. 1. Et præscriptione summotus sit) id est, quia tardius judicio appellationis adfuit, *l. ult. §. illud, C. de tempor. appell.*

L. 21. §. *Qui non juste appellaverit*) vide scripta ad §. *Seja, l. qui ratione, ff. de ver. oblig.*

§. ult. Apud sequestres deponi) vide scripta ad *tit. C. de prohib. seq. pec.*

L. 23. §. 1. *Cum procurator Cæsaris*) De hac re vide notata & scripta ad *l. pen. C. si mancip. ita fuerit alien. ut manum.*

L. 24. *Negotiorum gestor.*) Qui usuras debebat ex sententia. De hac l. vide scripta & not. ad *l. 13. Cod. de usuris*, quæ obstant.

Vel tutor) In tutela usuræ veniunt ipso jure, *l. 1. in fin. sup. de usuris.*

Usuræ principalis) Fuit ergo alia accessoria, id est, usuræ condemnati tam in sorte, quam in usuras.

Dandam esse utilem actionem) Quia prior sententia de usuris huc trahitur.

L. *ult. §. 1. Cur denegandum esset appellationis auxilium*) Idem est in omni jurejuran. judiciali, id est, quod ex sola auctoritate judicis venit. Res enim potius, quam jurejurando transigi videtur. At post jusjurandum, quod in judicio ab adversario defertur, appellari non potest, quia & id, sicut voluntarium ex conventione proficiscitur, *l. ult. sup. de jurejur.* Huc pertinet tit. 32. *lib. 5. Sent. Pauli.*

Quis a quo appellatur. TIT. III.

L. 1. *Ipse erit provocandus, qui eum judicem dederit*) Quoniam ei tantum notionem dedit, non jurisdict.

§. ult. Ab eo, cui quis mandavit jurisdictionem) Excepto legato proconsulis: vide not. ad *l. 2. inf. eod.* & scripta ad *l. 2. §. ult. sup. de judic.*

L. 2. *Appellari a lege proconsul*) Hinc quidam colligunt, ab eo, cui mandata est jurisdictio, appellari ad eum, qui mandavit, quod falsum est: Nam appellatur ad superiorem, *l. 1. sup. eodem tit.* §. 1. quoniam ipsemet, qui judicaverit, videtur appellari, quoniam delegantis vice judicavit. Sed dicendum, hoc speciale esse in legato proconsulis, ut ab ipsis ad proconsules provocetur: Nam legati proconsulis non eliguntur judicio proconsulis, sed legantur a rep. ut ait Cic. in lib. de petitione consulatus, & eis solis proconsul potest mandare jurisdictionem. Prætor vero cuilibet mandat suam jurisdictionem, nec ab eo ad prætorem appellatur. A judice vero dato appellatur ad eum qui dedit, quoniam ei tantum notionem dedit, non jurisdictionem. Sive itaque is eum elegerit, sive partes, sive princeps, ad eum appellatur, qui dedit, *l. 3. eodem tit.*

A legato) Leg. ut Flor. *a legatis*. Nam proconsuli plures legati dabantur, *l. legati, sup. de off. procons.* (*Et si mulctam dixerit*) Hi possunt mulctam dicere, quoniam proconsul omnem eis jurisdictionem mandavit: vide etiam scripta ad *l. 1. sup. de jurisdict.*

De iniquitate ejus) Hoc absurdum esset, nisi legatus haberet quid proprium, ne idem a seipso appellet: vide scripta ad *l. 1. sup. eod.*

Quando appellandum sit, & intra quæ tempora. TIT. IV.

L. 1. §. *In propria caussa biduum*) At in aliena triduum: verum hoc abrogatur *Nov. 23.*

In gloss. præscriptio) Dele totam additi quia tardius judicio appellationis finitur, quod idem est, agi potest, *l. ult. sup. ad Trebell.*

De Appellationibus recipiendis, vel non. TIT. V.

L. 2. *in fi. Vel in criminali*] Addantur alii casus, quibus ab interlocutione appellatur, cum quem judex mulctat, *l. antepen. inf. de ver. oblig. l. & in mulctis, C. de appel.* Item casus *l. cum de præscript. C. Theod. de appel. & l. nullum, C. Theod. quorum appel. non recip.* vide not. ad *d. l. antepen.* & scripta ad *l. 2. sup. de judic.*

L. 3. *Intra triduum*] hæc l. fugitiva est.

L. *ult. Ut D. Hadrianus constituit*] hoc intelligendum est de ejus edicto. Exemplo enim legis Juliæ simul de vicesima, & aperiendis tab. constituit *l. ult. C. de edict. D. Hadr. tol.*

De Libellis dimissoriis. TIT. VI.

Addit Flore. qui Apostoli dicuntur. Vide Paulum 5. *Sentent. tit. 34.*

L. 1. *Petiisse intra tempus*] Ex *l. eos, §. ult. C. de appel.* etiam non petente appellatore sine aliqua dilatione a judice Apostoli dantur.

Quæ sententiæ sine appellatione rescindantur. TIT. VIII.

L. 1. §. ult. Si apud eundem judicem) De mutuis petitionibus: vide scripta ad *l. 6. C. de compens.* & ibi notatos locos.

Secundum sacras constitutiones) Intelligit *l. 8. C. de compensat.* vide scripta ibid.

De Jure fisci. TIT. XIV.

L. 1. Vel rem litigiosam venundari) hac de re vide scripta ad tit. C. *de com. rerum alienat.*

Vel adversus leges) id est, secundum leges: ut apud Ulp. tit. 20. *adversus l. testari*: vide not. ibi & ad *l. 5. sup. de usurpat. & usucap.*

§. *Divus: quadriennio finiri*) vide cap. 23. de præscript.

§. *Præscriptio autem 20. annorum*) *L. 2. sup. de requir. vel abs. dam. l. 13. sup. de div. temp. præscrip.*

§. *ult. Differri possunt*) Lege, *deferri*. Græci προσαγγέλλεσθαι lib. 55. Βασιλ. vide cap. 28. de præscript.

L. 2. §. Item Divi: toties edenda esse instrumenta) Ex hoc §. interpretandus est locus Harmenop. *l. 1. Epit. tit. 7.* ubi dicitur, tunc reum cogi instrumenta in se proferre, cum caussa civilis est, non criminalis: quod falsum est, nisi restringas ad fiscum.

§. *Imperator noster*) Obstat *l. 1. sup. de his quæ ut indig.* vide solut. in scriptis ad eam, & not. ad *l. 5. in fin. illo titul.*

Pœnæ plectendos) Si capitali judicio patronos principaliter accusarint, quod non addidit in specie *l. 1. sup. de his quæ ut indig.*

§. ult. Quod ignotus juris sui) id est, qui in facto proprio errat, *l. 3. supra de juris & facti ignor. l. cum putarem, sup. famil. ercisc.*

Propter rusticitatem) Loquitur de errore facti proprii: vide scripta ad *l. reg. sup. de juris & facti ignor.*

L. 3. *Non intelligitur*) huic l. obstat *l. ita fidei, infra, eod.* Dicendum, in hac l. duo quæri, an id fideicommissum videatur datum palam, & d. l. ita ait, non videri, quia non apparet quid petierit. Deinde quærit, an fraus sit facta, & definit tunc fraudem fieri, cum heres non rogatur testamento, & codicillis, sed privato chirographo. Unde hic fraudem non esse factam legi dici potest: Nam illa sola verba idonea taciti fideicommissi suspicionem non faciunt, sed si constet de tacita conventione, ea verba non facient, quo minus fraus legi facta videatur, quia non sunt plana: vide scripta ad *l. in tacitis, sup. de leg. 1.*

Perque Deum, ut faciatis) vide scripta ad *Rub. C. de reb. creditis, & jurej.*

Domestica cautione) id est, repromissione non scripta.

§. *Si quis palam*) id est, si tacite, si modo capaci, *l. 1. C. de delator. lib. 10.*

§. *Quando: vel contra*) id est, si rogatus sit restituere capaci, & mortis tempore sit incapax. Hoc etiam casu exspectamus exitum, si consilium intervenerit. Quod non negatur in *l. in fraudem, §. 1. de his quæ ut indign.* quæ objici solet: Nam solus exitus sine consilio heredem pœnæ obligat: vide scripta ad *l. in tacitis, sup. de leg. 1.*

§. *Cum quinquennium*) Olim locationes publicorum vectigalium fiebant in quinquennium a censoribus. Varro lib. 4. de lingua Latina, hodie in triennium, *l. 4. C. de vectigal.* vide scripta ad eam.

§. *Multa principalia*) vide scipta ad *l. 3. C. de oblig. & action.*

§. *Divus: fisci advocato*) Quem primus idem Hadrianus instituit, auctore Spartiano.

§. *Si in locis: Divi fratres constituerunt*) Refertur contraria Divi Hadriani constitutio in §. *thesauros, Instit. de rerum divis.* sic contrariæ Impp. Antonini Pii & Caracalla sententia referuntur in *l. cum putarem, sup. de condit.*

& de-

& demonst. & l. qui filium, *§.Fabius*, *sup.ad Senatusconsultum Trebell.* vide notata ad *d.§.Fabius*, & scripta ad *l.si cui legetur*, *sup.de legat.1.* & scripta ad *l.5. sup.qui test.fac.poss.* Temporum autem ordo suadet, ut librum non Hadriani constit. sequamur.

L.4. In fisci causis] Pertinet ad edictum de his, qui notant. infam. ut docet inscript. Et videtur conjungenda cum *l.6.§.pactus*, *sup.de his qui notant. infam.*

L.10. *Non puto delinquere*) Sic in *l.2. C.Theod.de advocatis fisci*: vide scripta ad *l.in tacitis*, *sup. de leg.1.*

L.13. *A præfectis ærario*) Cujus erat bona fisco delata vel agnoscere, vel repudiare, *l. ego*, *§.plane*, *sup.de fideicommiss.libert. Ulp. in Frag. tit.1.*

§. *Extat : ultra vulgare præmium*) Quod credo olim fuisse quartam partem bonorum delatorum, & inde delatores dicti sunt quadruplatores. Sveton. refert, Neronem præmia ingentia delatorum legis Papiæ reduxisse ad quartas, ut est vulgare. At ex *l. ult. C. de delatoribus* datur 8. Ea est constitutio Græca, nondum edita, cujus constitutionis sententia extat in lib. 56. βασιλ. ex ea est, quod scripsit Harmenop. *lib. 5. epit. tit. 8.* ubi ait, delatori dari octavam, τῶν προσαγγελθέντων, vide scripta ad *l.1. sup.de his quæ ut indignis.*

§.*Eos qui quasi indigni*] *Hic §. & §.ult. sup. l. 5. de his quæ ut indig. obstant l. 1. illo tit.* vide solut. in notatis ad *d. l.5. §.ult.* & scripta ad *l.1. illo tit.*

L.16. Quicumque accipere debemus] vide scripta ad *l.1. inf.de verb.signific.*

L.17. Creditoribus postponi) Qui & in actione hypothecaria præferuntur, si tempore priores sunt, *l.8. sup. qui pot. in pign.*

L.26. Non videri in fraudem] Reo emancipandi caussa occasionem acquirendi negligere licet, & si ex ea re fraudetur fiscus, *l.ult. §.emancipatione*, *sup. ad l.Jul. Majest.* vide scripta ad *l.5.C.de condict.indeb.*

L.27. Cum mortem uxoris] vide scripta ad *l.3. sup.de his quæ ut indig. & not. ad l.20. illo tit.*

L.28. Postea acquisita] Id est, post posteriorem fisci obligationem, *l. ult. sup. qui potior.in pign.* regulariter fit utriusque creditoris concursus, *l.7.§.ult.illo tit.*

In gloss. Respondisse , tutelæ & tutoris] Lege : *tutelæ & temporis*.

L.29. ut pro convicto] Sane invito adversario lis non restituitur, quem constat restitutum esse, quod nondum sit probata collusio. Itaque prius judicium defugiente reo, necessario agitur de dolo, collusionis nomine, *l.7. §.pen. sup. de dolo*.

§.ult. Imperator noster) Antoninus.

Cum patre] Severo. Hujus rescripti pars est in *l.1.C. de his quibus ut indignis:* vide scripta ad *l. 13. & 17. sup. illo tit. de his quæ ut indignis auf.*

L. 31. Obsidum bona] Quæ Romæ sunt, si Romanis obsides dati sunt.

L.32. Sed si accepto usu togæ Romanæ) A populo, vel a principe. Usus enim togæ juris publici est, togæ jus peregrini non habent, licet socii sint, & amici pop. Romani.

L.34. Imperatores Severus & Antoninus] vide notata ad *l.transigere*, *C. de transact. & l. 9. C. de contrah. & committ.stipul.*

L.35. Inhibendæ petitiones creditorum] Hoc favore fisci introductum est. Itaque nihil obstat *l. ult. §. 1. C. de petit. heredit.*

L.36. Prædiis a fisco] Obstat *l. penult. C. de fide hastæ fis. l.ult. inf. de censibus, l.2. in fin. inf.de fundis rei privatæ*, ubi dicitur, eum, qui emit rem a fisco, emere sine reliquorum onere. Dicendum hanc l. accipiendam esse tantum de tributis, non de reliquis. Vel si quod lex innuere videtur de reliquis accipiatur, dicendum erit, id placuisse prioribus Imperatoribus, ut docet *l. 1. C. Theod. de fisci debitor.* posterioribus displicuisse: vide scripta ad principium tit. C. *sine censu, vel rel.*

L.40. Ita fidei) Obstat *l.3. in prin. sup. eod.* vide solut. eo loco, & in scriptis ad *l.in tacitis.*, *sup.de leg. 1.*

L.41. Eum qui bona: vide notata & scripta ad *l. 1. C. de hered. vel act. vend.*

L.45. Idemque juris est] Budæus omnino pugnare putat hanc *l.* cum *l. cum quidam*, *sup. eod.* vide notata & scripta ad eam, & ad *l.5. C. de condict. indeb.*

Etsi non quæratur] Id est, acquiratur, cum posset acquiri. Male Alciatus 3. Parergῶn cap.19. hæc verba sic exponit, etiamsi debitor fisci, qui rem alienat, in accipientem dominium non transferat. Rectius Græci: τὰ ἐκποιούμενα δὲ μὴ κτώμενα, *alienata & non acquisita:* vide scripta ad *l. 5. C. de condict. indeb.*

§.*Ejus bona : quod si id tædio*) Hæc Sent. Pauli exstat *lib.5. Sentent. tit.12.*

§. *Fiscalibus : non plusquam duo*) Vide cap. 13. de præscript.

§.*Si principalis*) Hic §. loquitur de debitore fisci, non de cap. minuto, aut de confiscato, cujus debitoris bona æris sui caussa fiscus occupavit, quare his videtur esse contentus, ut & in *l.a D.Pio*, *§. si pignor. sup. de re judic.* Merito igitur fidejussor liberatur, nisi acceptus sit in id quod debitor solvere non posset. Quare huic §. nihil obstat *l. 1. C. de fidejussor.*

L. 46. §. Quod a præside: & æstimatio ejus fisco] vide notata ad *l. non licet*, *sup. de contr. empt.* quam conjunge huic l.

§.*Fiscus semper habet jus pignoris*) Adde & hypothecæ: verum id non nisi ex privilegio, *l.2.C.de jure reipubl.*

§.*Qui compensationem : intra duos menses*) vide cap.13. de præscript.

§.*Ut debitoribus : sæpe constitutum est*] In *l.3. C.de compensat.* ab Alexandro: vide scripta ad prin. tit. *& l. 1. C. de compensat.*

Ex caussa annonaria] L.20. *sup.de compensat.*

L.47. Prius heredes convenire debere] Idem in *l.1. C.de conven. fisci debit.* vide scripta ad *l.3. C.de oblig. & act.*

L.48. Statius Florus] Hanc legem male opponit Accurs. *l. 3. de probat. sup.* cum in utroque ex collocatis utriusque speciebus facti idem tradi constet: vide notata & scripta ad *d.l.3.*

§.ult. Repulsus est interim) Fideicommissi enim conditio ante mortem heredis non extitit, *l.77. §. ab instituto*, *sup. de leg.2.*

L.49. Ipsius eripiatur] Unde ereptitia sunt, quæ auferuntur ut indigna, Ulp. in *Frag. tit.19.* Vide scripta ad *rub. sup. de his quæ ut indig.*

L.ult. Valerius] vide scripta ad *l.9. C. de loc.*

Pronuntiavit tamen secundum illorum opinionem) Ergo contra rationem juris, ut & in specie legis 38. *sup. de min.* vide scripta ad *d. l. 9.*

De captivis, & de postliminio, & redemptis ab hostibus.

TIT. XV.

L.7. §. 1. Etiamsi neque auctoritate, neque dignitate, neque jure omni nobis pares sunt) Vulgo ut & Flor. legitur, *neque viri boni nobis præsunt*. Videtur legendum : *Etiamsi auctoritate, & dignitate viri boni nobis præsunt.*

Nobis] Id est, clientibus: Nam viri boni dicti sunt sæpe patroni, ac illi quorum sumptu viveremus, creditores, fœneratores, &c. Cic. ad Atticum lib. 9. item pro Quintio & lib. 2. offic. Vide scripta ad *l. 3. C. de novat. & delegat.*

L.8. Non ut a patre filius] L.14. *inf.eod.*

Post constitutum tempus] Hæc verba sunt Triboniani. Est autem quinquennium ex *Nov. 22.* At jure aliquo omnino captivitate solvitur matrimonium, *l.19.sup.sol.mat. l.1. sup.de divort.* Excipitur liberta patrono nupta, *l. 45. §.ult. sup.de ritu nupt.*

Pœnis dissidii tenebitur) Ut amittat donationem propter nuptias, dotem, & cetera lucra.

L.10. §. 1. Quod verum est, ne) Lege, *quamquam.*

L.11. Nihil est, quod de secundis tabulis tractari] Id est, secundæ tabulæ valeant necne, nulla dubitatio est.

Ex quo pater hostium potestati subditus est) Flor. *Ex quo pater hostium potitus est*, per Hypallagen, id est, in hostium manum & potestatem venit. Sic & in *l. facere test.*

A *sup. de testam. milit.* & apud Plautum.

L.12. *De quibus nihil in pactis*] vide scripta ad *l.* 5. C. *de pact.*

§. *Facti autem caussa infecta*] ut *l.* 29. *inf. eod. l.* 23. §. *hi plane, sup. ex quibus caussis maj. l.* 15. *sup. de usucap.*

Julia sententia sequenda est] Flor. *Juliani sententia sequendum est*. Sic adversus eum exceptionem denegandum est, *l. doli mali, in fi. sup. de novat.*

L.14. *in fi. Uxorem maritus jure postliminii*) Excipitur liberta patrono nupta, *l.* 45. §. *ult. sup. de ritu nupt.*

L.22. *Bona eorum*] Conjunge legem *l. Cornelia, supra, de vulg. substit.*

§.1. *Et si vivo patre*] Ex *l. pen. sup. de suis & legit. l.* 9. *in fin. infra de cast. pec.* Legendum est, *nec si vivo patre.*

B §. *Quæ peculiari*) Hanc Juliani sententiam refert Paulus in *l.* 15. *sup. de usucap.*

L.26. Flor. 25. *in fi. Spurius habebitur*) Justinianus in §. *si adversus, instit. de nuptiis*. Et ibi Theophilus. Cajus *lib.* 1. *Instit.* Ulp. in *Fragm. tit.* 4.

L.29. *Peculii nomine*] *L.* 1. §. *item adquirimus, sup. de adquir. possess.*

Augeri per servum hereditarium) vide scripta ad *l.* 9. C. *depos.*

De Re militari. TIT. XVI.

L.4. §. *Reus capitalis*] Obstare putatur hic §. *l.* 6. *sup. de judic.* ubi dicitur, eum, qui post litem contestatam factus est miles, non posse revocare forum. Hic autem §. loquitur de eo, qui reus capitalis criminis est, & nomen militiæ dat. In eo ita jus procedit, ut si damnatus capitali crimine militiæ nomen dederit, capite puniatur,
C etiamsi levior ei antea pœna fuerit irrogata. Aliud est, si semel dixerit caussam, aut si annotatus sit inter reos requirendos: nam si postea nomen militiæ dederit, ignominiose mittetur, & remittetur ad proprium judicem. At post damnationem non potest remitti ad proprium judicem, quoniam desiit esse judex. Sed hic §. ab interpunctionibus vitiatus est: pungendum sic, *si dicta caussa sit, vel requirendus annotatus, ignominia missus ad judicem suum remittendus, &c.*

§. *Non omnis: nec tamen facile indulgendum est, extra ordinem judicationis, qui negotium ante habuerunt*) Nostri sic interdum loquuntur, *Juliani sententiam sequendum est, l. in bello, §. facti, de cap. & postlim. sup. adversus eum exceptionem denegandum est, l. doli mali in fi. sup. de novat.* Sic hic legendum: *nec tamen facile indulgendum*
D *est exauctorationem iis, qui neque ante habuerant.* id est, qui ante litem habuerunt, iis adimenda est exauctoratio.

In gloss. Negotium, id est, litem) Adde, ut in *l. destitisse, sup. de judic. & l. qui explicandi, C. de accus.* & ideo exsecutores modo dicuntur litium, modo negotiorum.

§. *Qui post. Nam & qui ad edictum olim non respondebant*) Flor. *ad dilectum*. Recte. Festus: *Dilectus*, inquit, *militum, & is qui significatur amatus, a legendo dictus est.*

Ut proditores libertatis in servitutem] Idem Cicero pro Cæcinna: bona etiam eorum vendebantur. Florus lib. 14.

L. 14. §. *Si quis: caput amittit*) Leg. *capital. admittit*: ut Flor. sic in *l. ult. de termino moto*, & Festus & Nonius Marcellus: vide *l.* 34. *sup. de test. milit.*

L.13. *Milites agrum*) vide not. ad *l. qui officii, sup. de contr. empt.* & scripta ad *l.* 2. *sup. de his quæ ut indig. auf.*

E §. *Missionum: neque Romæ, neque in sacro comitatu*) vide notata ad *l.* 7. §. *constitutum, sup. de interdict. & releg.* & scripta ad *tit.* C. *si servus export. venierit.*

De Castrensi peculio. TIT. XVII.

L.9. *Non nunc obvenisse patri*) Ipso enim jure pater totius peculii dominium habet, *l.* 19. §. *pater, inf. eod.*

L.17. §. *ult. Quod si filius post annum*] vide cap. 20. de præscript.

L.18. §. 1. *Et eum, cui bonis interdictum est*] vide scripta ad *l.* 6. *sup. de verb. oblig.*

L.19. §. *Pater: non dubitaretur ex testamento filii*) Regula Catoniana non pertinet ad libertates.

Non tamen si ut heres vivo filio) Græci ὡς μέλλων τοῦ παιδὸς κληρονομεῖν, id est, *quasi futurus heres filii*, Male.

A Nam nunquam in peculio est futurus heres filii, cum in eo succedat filio jure peculii, aut jure patrio, non ut heres, aut bonorum possessor. Præterea etiamsi heres futurus esset: verum tamen non esset, eam manumissionem servari, quia præmaturum est, & tamen in fine ait servari. Puto legendum, *ut heri est vindictam imponere*: eo verbo utuntur nostri in *l. item Mela, sup. ad leg. Aquil.* Sic nihil obstat *l.* 2. *in fi. sup. de his quæ ut indig.* vide scripta ad eam.

AD LIBRUM L.

Ad Municipalem, & de incolis. TIT. I.

DE hoc tit. vide scripta ad *l.* 18. *inf. de verb. sig.*

B *L.*1. *Municipes appellantur muneris participes*] vide scripta ad *d. l.* 18.

§. *ult. Nisi forte privilegio aliquo materna origo censeatur*) ut hodie in Campania Galliæ provincia, matris perinde ac patris in nobilitate statum puer sequitur.

L.2. *Quoties filiusfam.*) vide scripta ad *l.* 1. C. *quod cum eo, qui in al.*

Obstrictus est pater] Reipub.

§. *pen. Quod ad rem pecuniariam*) vide scripta ad *d. l.* 1.

L.11. *Imperator Titus Antoninus*) Vide scripta ad *l.* 3. §. *ex persona, C. de probat.*

L. 17. §. *ult. Spoponderunt*) Flor. *responderunt*. Galli vocant *Respondant*: quo verbo & fidejussores, & reos constitutæ pecuniæ complectuntur: vide scripta ad tit. C. *de constit. pec.*

C L.21. §. *Impp. Severus & Antoninus*) Hæc constitutio est in *l.* 1. C. *de munerib. & hon. non contin. inter patrem & filium.*

§. *ult. Idem respondit, si civitas*) Leg. *iidem rescripserunt*. Nam Paulus non suis, sed ipsius rescripti verbis utitur, quod hodie est *l.* 1. C. *de vend. reb. civit.* vide scripta Observ. 2. cap. 4.

L. 26. *Ea quæ*] Græci ad hanc l. notant, Duumviros non habere ea, quæ sunt μείζονος ἐξουσίας, sed jurisdict. simplicem habere: vide scripta ad *l.* 1. *sup. de jurisdict.*

Magis Imperii) Magis sumi debet hic συγκριτικῶς, ut in *l.* 4. *sup. de jurisdict. om. jud.* & in *l.* 3. *sup. de bon. poss.* vide notata ad *d. l.* 4. & ad *l.* 1. *illo tit.*

Non permittitur in integrum restituere) Nisi ex mandato, *l. ult. C. ubi & apud quem cognit. in integ. rest.*

D *Bona rei servandæ caussa*) De missione in possess. dotis servandæ caussa, duo sunt tantum loci, hic, & *l. pen. sup. de divers. temp. præscript.*

Legatorum servandorum) Non omnis magistratus ea habet, quæ sunt mixti imperii. Et est conjungenda huic legi *l.* 4 *sup. de jurisdict.* Nam utraque est ex lib. 1. ad edictum: licet diversi sint auctores.

L.28. *Inter convenientes*) vide fuse scripta ad *l.* 1. *sup. de jurisdict.*

De re majori, apud magistratus municipales] Duumviri enim de omni summa pronuntiare non possunt. Paulus 5. *Sent. tit.* 5.

L.35. *Roma communis*) Tullius ait, Romam esse communem patriam Romanorum & Italicorum, quoniam l. Julia Italicis data erat civitas. At nostri dicunt, Ro-
E mam esse patriam omnium, qui sunt in urbe Romana ex constitutione Antonini, *l. in orbe, sup. de statu homin. Rutilius* in Itinerario, *Urbem fecisti, quod prius orbis erat.* Sidonius Apollin. ait Romæ solos Barbaros exsulare. Idem Just. *Nov.* 78.

De Decurionibus, & filiis eorum. TIT. II.

*L.*6. §. 1. *Suffragium inter ceteros*) Similiter, nec ante 25. ann. potest judicare, ut ait Harmenop. *lib.* 1. *Epit. tit.* 4. vide notata ad *l. cum lege, sup. de recept.* & scripta ad *l.* 2. *sup. de judic.*

§. *Decurio etiam*) vide scripta ad leg. trigesimam, C, *de loc.* Hoc idem Hadrianum constituisse scribit Xiphilinus.

§. *Pater qui filio*) Opponitur *l.* 2. C. *de filiisfam. &*

quem.

quem. pro his pat. ten. lib. 10. quæ ait, patrem conſentire, ſi appellaverit. Dicendum, ſi filiusfam. nominetur ad decurionatum, nec pater obligetur in ſolidum, ſatis eſt eum conteſtari contrariam voluntatem, nec neceſſe habet appellare, *l.ult. Cod.de filiisfam.* Sed ſi appellarit, hoc facto in periculum incidit, quaſi fidejuſſor filii, ſi victus ſit, *d.l.2.* At ſi ſententiam appellationis non pertulerit, ſed præſcriptione temporis excluſus ſit, hoc caſu, quia neceſſe non habuit appellare, omnia perinde ſervantur, atque ſi non appellaſſet, & ideo ſi pater ante fuerat conteſtatus contrariam voluntatem, huic appellatio nihil derogabit: vide ſcripta ad fin. *l.* 1. *C. quod cum eo, qui in al. poteſt.* ut & *d.* §. *ult. hujus l.*1.

L.Severus Auguſtus) vide ſcripta ad lib.2. Obſer.

L.11. *Neque enim minores*) Neque judicare poteſt minor 25. annis, ut recte tradit Conſtantin. *lib.* 1. *epit. tit.* 4. vide notata ad *l. cum lege, ſup. de recept.* & ſcripta ad *l.2. ſup. de jud.* In curiam vero legi minores 30. annis non poterant lege Pompeja, ut tradit Plinius lib. decimo epiſtolarum.

L.12. Ædiles officio iſto] Ædiles imperium habent, & modicam coercitionem, habent & mulctæ dictionem, Gellius libro decimo cap. ſexto: vide ſcripta ad *l.1.ſup. de juriſdict.*

De Muneribus & honoribus. TIT. IV.

L.3. §. *Quamvis major annis 70.*) Vide cap.33. de præſcriptionibus.

§.*Cura frumenti, ætas 70. annorum*) vide cap. 33. de præſcriptionibus.

L.7. *Reus delatus*) Sic Catilina reus peculatus prohibitus eſt petere conſulatum, teſte Saluſt. Cicer. orat. 2. in Rullum.

Sed poſt annum, quam reus) Qui fuit jure antiquo criminalis cauſſæ finis. Nunc vero etſi biennium definierit Juſt. non tamen ita fuit accuratus Tribonianus, ut hoc apud Martianum emendarit, vide ſcripta Obſer. 10.cap. 8. vide ſcripta ad *l.58. ſup. de verb.oblig.* & notata ad *l.15.* §.*pen. ſup.ad Turpill.*& cap.20.de præſcript.

L.8. *Ad rempublicam adminiſtrandam ante 25. annum*) vide cap.29. de præſcript.

L.9. Cogi ſolent) Nempe pignoribus captis, aut mulctæ dictione, aut carcere.

L. 18. §.*Judicanda quoque neceſſitas*) vide cap.28. de præſcript.

De Vacatione, & excuſatione munerum. TIT.V.

L.2. §. 1. *De minoribus quoque annis 25.*) vide cap.21. de præſcriptionibus.

Ad munera ſive honores) Ergo & ad judicia facienda: Conſtant. *lib.*1. *Epit. tit.*4. vide notata ad *l.cum lege, ſup. de recept.* & ſcripta ad *l.2. ſup.de judiciis.* Id ſumpſit Harmenop. ex lib. 7. Βασιλ. tit.5.

L.8. Quod optimus maximuſque princeps) Sic eumdem Imperatorem idem Papinianus etiam vocat in *l.78.ſup.de leg.2.* Eidem quoque Papiniano Opt. Maximi principes quoque ſunt Severus & Antoninus in *l. 30.ſup. de excuſ. tut.& l.16. de his quæ ut indig.*

L.13. *Prætor eos*) Cum hac l. conjungenda eſt *l. ſi longius, ſupra, de judic.* vide not. ad eam. Cic. libro ſeptimo epiſtol. *judicem eo die illi operam dare conſtituiſſe.*

Ab eo ſine religione) Legen. *ſalva religione*, niſi exponas ſine religione, id eſt, ſine periculo. Alias ſine religione eſt ſine delectu: vide ſcripta ad *l.18. ſup. de jud.*

De Legationibus. TIT. VII.

L.7. *Pater tamen biennii vacationem*) vide cap. 21. de præſcript.

De Adminiſtratione rerum ad civitates pertinentium. TIT. VIII.

L.2. §. 1. *Et ideo ſi decurio*] vide ſcripta ad *l.30.Cod. de locato.*

§.*Frumentaria. Neceſſaria enim*) Et ideo hæc cauſſa, ut & depoſiti cauſſa compenſationem non admittit, vide ſcripta ad *l.10. Cod.depoſ.*

§. *Si eo tempore: Procurator hoc nomine*) Leg. *creator*, ut Flor. recte. Nam creatores (qui & nominatores dicuntur) ii ſunt, qui aliquem ad duumviratum, vel aliquod munus publicum nominant, id eſt, creant ſuo periculo, ſua fide.

§.*ult. Qui fidejuſſerint*) Huic §. conjun. eſt *l. fidejuſſores magiſtratuum*, §.1. *ſup.de fidejuſſ.*vide notata ad eam.

L.7. Flor.6. Diligentiam debent) Exactam, vide ſcripta ad tit. C. *de commod.*

L.8. *Flor.7. In ſolidum patrem*) vide ſcripta ad *l.*1.*Cod. quod cum eo.*

L.Calculi: Decennii & Vicennii) vide cap. 28. de præſcript.

Sed ſi gratioſe expunctæ) pro Gratioſe, legendum, *Rationes.*

L.*ult.* §. *item reſcripſerunt a curatore Kalendarii*) Procurator Kalend. eſt procurator pecuniæ, quæ ſerviat Kal. civitatis, *l.3. C.de compenſat.* Hinc *tit. de curat. Calendarii*, C.*Th.* vide ſcripta ad *d.l.3.*

De Operibus publicis. TIT. X.

L.3. §. *Publico vero ſumptu*] L.4. *l.ult.* C. *eodem.*

L.4. *Superſcribere*) At poterit ſubſcribi, *l. 9. Cod. eodem.*

L.5. *Semiſſes uſuras Reip.*) hoc edictum D. Pii repetitum eſt in *l.cum quidam*, §. *ult. ſup. de uſur.* Unde conſtat, extranea illa verba, *uſque ad tertiam centeſimæ*, a Triboniano addita fuiſſe, pro ſemiſſes uſuras. Quod mutavit in *d.l.cum quidam.* Hic non mutavit: vide ſcripta ad *Rub. ſup. de naut. fœn.*

§.*ult. An vectigal*) Quod ſolatium appellatur in *l.* 2. §.*ſi quis, ſupra, ne quid in loco publico.* Unde & in gloſſa æſtimare, ubi ſcriptum eſt, *alias ſalarium*, legendum eſt, *ſolarium.*

De Nundinis. TIT. XI.

Nundinas vocant πανήγυριν, ἀτέλειαν: vide cap. 20. de præſcript.

L.1. *Decennii tempore uſum amittit*) vide cap. 26. de præſcriptionibus.

De Pollicitationibus. TIT.XII.

Totus hic tit. pertinet ad opera publica.

L.1. §. *pen. Sed ſi columnas Circenſibus*) Leg.Citienſib. ut Flor. hoc enim de repub. Citientium accipiendum eſt, quæ eſt civitas Macedoniæ: vide ſcripta Obſer. 3. cap. vigeſimo octavo.

L. 2. *Voto obligatur*] Vota dicuntur pollicitationes, ſeu polluctationes. Pollucere eſt vovere.

L.3. *Pactum eſt duorum*) Vel plurium in idem placitum.

De Extraodinariis cognitionibus, & ſi judex litem ſuam feciſſe diceretur. TIT. XIII.

L. 1. §. *In honorariis licitum honorarium*) id eſt, centum aureos: vide ſcripta ad *l.4. Cod. de condict. ob cauſſam dat.*

§. *Si cui cautum: ſocietatem futuri emolumenti*) vide ſcripta ad prin. tit.C. *mand.*& in *l.5.* C. *de poſt.* dicitur eis interdici advocationibus. Id eſt, receptum eſt in procuratoribus, *l.17.20.& pen. C.mand.*

§.*Divus: prohibuit mercedem repeti*) vide ſcripta ad *l.4.* C.*de condict.ob cauſſam dat.*

§.*ult. De mutuis petitionibus*] De quibus vide locos not. & ſcriptos ad *l.6.C.de compenſat.*

L.5. §.*ult. Quæ in perſona deportatorum*) Qui ex jure Quiritium liberi non ſunt, ſed jure gentium. Itaque torqueri non poſſunt, *l.9.* §.*ult. ſup.de quæſt.*

L.*ult. Licet per imprudentiam*) Opponit Budæus *l.ſi filiusfam. ſup. de judic.* ſed nihil vetat utrumque eſſe verum: vide ſcripta ad *l.5.C.de condict.indeb.*

Teneri in factum actione] Quæ tamen ordinaria eſt. Nam hic tit. duplex eſt. Primus de extraordinariis cognit.& ſecundus, ſi judex litem ſuam feciſſe dicatur.

De Proxeneticis. TIT.XIV.

Proxenetæ erant, quibus parentes mandabant, ut filiabus ſuis quærerent maritos, *l. generali, ſup. de ritu nupt. l.ult. ſup.de ſponſal.* ubi eos vocat interpoſitas perſonas. Dicuntur & interpretes in *l.1. C.Th. de nuptiis*, & Græce ἑρμηνευταὶ, & eis datum ſalarium ἑρμηνευτικὸν, ſicut

hic

hic proxeneticum, de quo fuit conſtitutio, quæ deſideratur in tit. C. *de ſponſal.* Ejus ſumma exſtat apud Harmenop. lib. 4. Epit. vide ſcripta ad tit. *de ſponſal. ſup.* & notata ad *d. tit. de ſponſal.*

L. ult. Quod Græci ἑρμηνευτικὸν) Sic interpretes dicuntur in *l. 1. C. Th. de nuptiis*, & Græce ἑρμηνευταί.

De Cenſibus. TIT. XV.

Vide ſcripta & notata ad *l. cenſus, ſup. de probation.*

L. 1. in fin. Colonia Apamena] De qua in *l. ult. C. de diverſis præd. urb. lib. 11.*

L. 4. Forma cenſuali) vide ſcripta ad *d. l. cenſus.*

§. 1. Quare etſi agri portio] vide notata ad *l. 19. ſup. de peric. & com. rei vend.* & ſcripta ad *l. 9. ſup. de verbor. obligat.*

Chaſmate perierit] At ſterilitas, aut partis fundi amiſſio emphyteuticarium canonis ſolutione non relevat, *l. 1. C. de jure emphyt.* vide ſcripta ibid.

§. Si quis inquilinum] id eſt, obæratum, adſcriptitium, vide notata & ſcripta ad *l. ſi quis inquilinos, ſup. de leg. 1.*

L. 5. Cum poſſeſſor) vide ſcripta ad *l. 1. Cod. de oblig. & action.*

De Verborum ſignificatione. TIT. XVI.

L. 1. Verbum hoc, ſi quis) hæc l. referenda ad hanc edicti partem, *ſi quis jus dicenti, &c.* Vel ad hanc, *ſi quis in jus vocatus, &c.* Quis in feminino genere uſurpatum eſt a veteribus Latinis, Plautus in Vidularia. Terentius in Eunucho. Eodem modo accipe, is qui, ut, ſi quis.

L. 2. Urbis appellatio] Pertinet hæc ad tract. de juriſdictione. Conjun. cum *l. ult. ſup. de juriſdict. omnium judicum.*

§. Cujuſque diei] hæc l. eſt ex lib. 1. Pauli ad edictum, in quo tractavit de magiſtratibus. Pertinet autem ad tribunum plebis, cui non licuit extra urbem abnoctare, ut nec præſidi extra provinciam, *l. illud, ſup. de off. præſid.* Gellius lib. 13. cap. 12. Abnoctare eſt nulla parte noctis abeſſe, ut ſequenti die non adſit majore parte diei, id eſt, ſeptem horis primis, non ultimis, in urbe. Et ob id hic jungitur urbis, & diei definitio, vide *l. urbana, inf. eodem*, & ſcripta c. 2. de præſcript.

Diei) Naturalis, qui ſemper conſtat 12. horis, ut & nox. De die naturali, vide Aldum in Columel.

Septem primarum] Martialis lib. 8. Epigram. *Prima ſalutantis, &c.* Gellius lib. 12. cap. 3.

Non ſupremarum) Quia homines integri lubentius dant ſe ad laborem, quam feſſi. Vel quia ſept. horis primis Romani negotiis, & litibus præcipue vacabant.

L. 3. Itinere] Pertinet hæc l. ad juriſdictionem. Adde exemplum ex *l. mille, inf. eod.*

§. ult. Hereditas dici non poteſt) Proprie, ſed per fictionem legis Cornel. *l. 12. ſup. de teſtam.* Quin & ex Nov. Leonis 40. qui apud hoſtes ſunt, teſtamenta facere poſſunt.

In gloſſ. de die) Ad finem adde. Argumento *l. 1. ſup. de pactis, l. contractus, inf. de regul. jur.*

L. 4. Nominis appellatione) Conjunge *l. 4. ſup. de petit. hered.*

L. 5. Rei appellatione] Con. hanc l. cum *l. 1. ſup. de oper. ſerv. & l. omnem 15. ſup. de tutor. & curat. datis ab iis.*

Opere legato) Leg. *locato*, ut Flor. Deinde Valerius Probus hanc eandem formulam refert: & ait ſolitam notari ſic. O. L. O. C. id eſt, opere locato, opere conducto.

L. 6. Nominis, & rei] Con. cum *l. 10. ſup. de juriſdict. omn. jud.* & cum *l. 3. ſup. quod quiſque juris in al.*

L. 7. Sponſio appellatur) Con. *l. ſi pœnam 68. ſup. de verb. oblig.* vide Varronem lib. 5. de lingua Latina. Gellium lib. 4. cap. 4. & *l. 2. ſup. de ſponſalib.*

Per ſponſi interrogationem) Leg. ut Flor. *per ſponſus, &c.* ut juſſus, ſtipulatus, &c. ſupradict. locis.

Omnis ſtipulatio promiſſioque) id eſt, quocumque verbo dicitur, fidejuſſor, & ſponſor: vide ſcripta ad *l. 30. ſup. de verb. oblig.*

L. 8. §. 1.) Obſtat *l. 1. ſup. de except. ſeu præſcript.* vide ſolut. & explicat. hujus l. in not. ad *d. l.* & ad initium *tit. C. de except. ſeu præſcript.* Con. ad hæc *l. in honorariis, ſup. de oblig. & act.*

L. 9. Marcellus) Conjunge *l. ſed de damno 41. ſup. loc.*

L. 10. Sine ulla exceptionis perpetuæ) ut rei judicatæ, doli mali, pacti perpetui, *l. 3. ſup. de except.*

Vel honorario) Id eſt, obligatione aliqua a prætore conſtituta, ut de conſtituta pecunia, de peculio, de in rem verſo.

L. 11. Non ii tantum) Ait non tantum, quoniam ii proprie creditores dicuntur, qui mutuam pecuniam dederunt: debitores, qui acceperunt: vide notata ad *l. 1. C. de except. ſeu præſcript.* & ſcripta ad *l. 11. ſi cert. pet.* Harmenop. 3. Epit. ait plerunque dici ἐπὶ τῶν δανειζόντων καὶ δανειζομένων.

Ex aliqua cauſſa debetur) Puta quaſi ex contractu.

In gloſſ. pecuniam) Dele, large, ut ſupra *eodem l. pecuniæ.*

In gloſſ. Ex aliqua cauſſa, etiam ex delicto) Adde, malim referre ad quaſi contractum, ut & in *l. 1. ſup. de obligat. & act.*

In princ. ſed etſi ex delicto) Excipe eum, qui populari actione agere poteſt, *l. pen. ſupra, de popul. act.* niſi lis ſit conteſtata.

L. 12. in fin. Minus ſolvit) Græci hujus verbi (*minus*) ſignificationem ſic exprimunt, τὸ βραδέως, τὸ μηδὲν ὅλως, τὸ μὴ παντελῶς.

L. 13. Mulieris) Tertul. in lib. de velandis virg. & Servius in 2. Æneid.

§. 1. Res abeſſe) De ſignificatione hujus verbi, *abeſt*, diſputatum fuit in diſputatione de noxali actione, ut docet *l. 1. & 3. ſi ex noxali cauſſa agatur, & l. 1. ſupra, de noxal. act. l. bona, ſup. de eo per quem factum erit.* Quæ ſunt ex eodem lib.

In manus pretio) Manus, id eſt, ars. Virgil. in Æn. & Solinus, ſenſus eſt, quoniam plerunque res tanto artificio elaborata fuerit, ut ars multo pluris ſit, quam materia, & rebus corruptis, vel in aliam formam mutatis, hoc artificium eſt exſtinctum. Itaque recte legitur, *quoniam.*

§. ult. Abeſt & ea res] *L. deperditum, ſup. de petit. heredit.*

L. 14. §. ult. Rem amiſiſſe] Con. *l. 5. ſup. de in integr. reſtitut.*

L. 15. Bona civitatis) vide notata ad *l. 17. inf. eod.*

L. 17. Inter publica) Quia in edicto negotiorum geſtorum non tantum de privatis, ſed etiam publicis civitatum, municipum, collegiorum, & univerſitatum, geſtis negotiis agebatur. Ideo fit, ut in hac *l. 17.* ut & in *l. 15. ſup.* bona civitatis, & publica vectigalia definiantur. Conjunge cum *l. ſicut, quod cujuſque univerſitatis*, cum *l. 1. ſup. de calumniat.* cum *l. 1. quod juſſu*, & cum *l. 4. unde vi, & de vi arm.*

§. ult. Vectigal fiſcus capit) Hodie, olim populus.

L. 18. Uno donum) Inde lex muneralis Cincia.

Munifices vocari) Hos Feſtus dici ait, quod munus reipub. faciebant, non autem vacabant, hoc etiam confirmat Vegetius & Iſidorus.

Municipes) Varro 5. de lingua Latina: *Quia munus una fungi debent.*

L. 19. Labeo) Hæc l. revocanda eſt ad edict. de minoribus, & applicanda eſt initio *l. 7. ſup. de minor. & l. 1. ſup. quod metus cauſſa.*

L. 20. Verba contraxerunt) Refer hanc l. ad tit. *de capite minutis.* Conjunge hanc l. cum *l. 2. illo tit.*

L. 21. Princeps) Sumpta eſt hæc lex ex tit. de reſtit. in integrum.

L. 22. Nam exhibere) Hujus ſignificationis uſus eſt in interdictis: de libero homine exhibendo: de tabulis exhibendis: in actione ad exhibendum. Con. hanc l. *leg. 26. & 28. ſup. de dolo, & l. 27. de minor.*

L. 23. Rei appellatione) Conjunge *l. 5. ſup. de petit. hered. & l. 1. ſup. ſi ſervit. vindicet. & l. in Falcidiæ, ſup. ad l. Falcidiam.*

L. 24. Nihil eſt aliud] Pertinet hæc *l. ad tit. de petit. heredit.* & conjungenda eſt cum *l. 1. illo tit.* Eodem pertinet *l. hereditas, inf. tit. prox.*

Quam successio) Id est, jus successionis.

L. 25. *Recte dicimus*) Con. hanc *l. cum l. fructus*, *l. ex diverso*, *sup. de rei vindicat.*

Dominii pars) Id est, species.

Quia usufruct.) Cic. in Top. in loco a definitione, & de orat.

§. *ult. Partis appellatione*] Pertinet ad tit. de rei vindicatione: & conjungendus est §. hic cum *l.* 2. & *l.* 4. *illo tit.*

L. 26. *Pactum non esse*] Hæc l. pertinet ad quæstionem usucapionum. Hanc autem Scævolæ sententiam comprehendit Marcellus in *l. si aliena*, *sup. de usucap.* ex qua hæc l. sumpta est, vide scripta ibi.

L. 27. *Ager est locus*] Con. cum *l. quidam*, *sup. de rei vindicat.* & quoniam agrorum alii sunt stipendiarii, alii tributarii, ideo de stipendio loquitur.

L. 28. *Alienationis*] Con. hanc l. cum *l. in rem*, & *l. sin autem*, §. 1. *sup. de rei vind.* & *l. si ab eo*, *sup. de usucap.*

L. 29. *Conjunctionem*] Con. cum *l. pen. sup. de itinere, actuque privato.*

L. 30. *Sylva cædua*] Pertinet ad tit. de usufructu, vel ad tit. ad l. Aquil. unde sumpta est, & ad eundem tit. pertinet quæstio de stipul. ut docet *l. qui occidit*, §. *in hac*, *ad l. Aquil.*

§. 1. *Stipula illecta*] Varro lib. 6. de lingua Latina, in fine.

§. *Novalis*] Varro lib. 4. de lingua Latina. Festus, Plin. lib. 28. c. 29. & *cap. qui per novale*, *de ver. signific.* Plin. lib. 17. c. 5. Servius interpres Virgilii: auctores libri de limitibus agrorum. Novalis ager, est primum procissus, sive qui alternis annis vacat novandarum sibi virium caussa. Sic Isidorus lib. 15. cap. 13.

§. *Glans caduca*] Ex tit. *de glande legenda.*

L. 31. *Pratum*] Varro lib. 4. de lingua Lat. Plin. lib. 28. cap. 3. Columella lib. 2. de re rustica c. 17. Con. hanc *l. cum l. si servus*, *sup. ad l. Aquil.*

L. 32. *Minus solutum*] Ad hanc l. Græci notant, minus significare partim, tarde, & nihil: vide scripta ad *l.* 116. *sup. de ver. oblig.* vide etiam scripta ad *l.* 12. §. 1. *sup. eod.*

L. 33. *Palam*] Palam quoque est publice. Item aperte & perspicue.

L. 34. *Actionis verba*] vide scripta ad *l.* 10. *sup. eod.*

L. 35. *Restituere*] Con. hanc l. cum *l.* 6. *unde vi & de vi arm.* ex qua pete exemplum: vide scripta ad *l.* 22. *supra eodem.*

L. 36. *Litis*] Pertinet ad tit. de judiciis. Con. *l. si longius*, *sup. de judic.*

L. 37. *Verbum oportere*) Con. hanc l. cum *l. alias*, *sup. de in litem jur.* vide scripta ad *l.* 7. *sup. eod.*

L. 38. *Ostentum*] Veteribus hæc eadem sunt; ostentum, monstrum, prodigium, portentum, Cic. lib. 2. de natura deorum. Festus in verbo monstrum. Nonius Marcellus in lib. de differ. vocum. Varro, August. lib. 21. cap. 8. de civitate Dei. Isidorus lib. 11. Etymol. cap. 3. pertinet hæc lex ad tit. de religiosis, & sumpt. funerum.

L. 39. *Subsignatum*] Con. cum *l. si is cujus*, *sup. ex quibus causis major.* Nam inde apparebit hanc l. pertinere ad tit. ex quibus causis major.

Subscriptum] Subsignatum, & subscriptum pro eod. Festus in verbo *resignare.*

§. *Detestari est absenti denuntiare*] Cum testatione, *l.* 1. §. 1. *inf. eod.*

L. 40. *Detestatio*] Ideo Ulp. in interpretatione edicti, de vi bon. rapt. explicat quid sit detestatio, quod vis sit, si quid contra detestationem fiat, *l.* 1. §. *sed etsi contra*, *sup. quod vi aut clam.* Con. huic *l. legem* 1. *sup. de incendi. rui. nauf.* & *l.* 2. & 4. *sup. vi bon. raptorum.*

§. 1. *Servi appellatio*] vide scripta ad *l.* 10. & 20. *sup. eodem tit.*

§. *Ult. Unicus servus*] Quia edictum de vi bonor. rapt. de turba, de incendio, ruina, naufragio, ad quod hæc l. referenda est, ita conceptum est, si servus, vel familia fecisse dicetur, in dominum judicium dabo, item in servum, & familiam judicium dabo, *l.* 4. §. *pen. sup. vi bonor. raptor. l.* 1. *inf. de incendio, ruina, naufragio.* At
A in interdicto unde vi prætor familiam tantum dixit, non servum, & familiam. Itaque in uno etiam servo familiæ nomen valet, *l.* 1. §. *familiæ*, *sup. unde vi & vi bonor. rapt.*

L. 41. *Armorum appellatio*) Con. *l. vi bon. rapt.* & *l.* 5. *sup. de usurp. & usucap.* Cic. pro Cæcinna.

L. 42. *Probrum*) Con. cum *l. prætor*, §. *prætor*, & *l. non solum*, §. *quanquam*, *C. de injur.*

L. 43. *Verbo victus*) Pertinet hæc l. ad tit. de re judicata, ut docet *l. si ser. illo tit.* eodem pertinet *l.* 45. *inf. eod.*

L. 45. *Instratum*) Varro lib. 4. de ling. lat. Paulus lib. 3. *Sentent. tit.* 6. Festus in verbo *vestis*. Livius lib. 34. Cic. 2. Philip.

Vestis sit omne pallium) Pallium est genus vestis, quo Græci utebantur. Festus in verbo *vestis*: est & stragulum.
B Varro lib. 4. de ling. Latin. vocat pallium quodcunque operimentum, seu operculum, quo operimur.

L. 46. *Pronuntiatum*) Con. cum *l. ait prætor*, *sup. de re judic.*

§. 1. *Matremfam.*) Conjunge hunc §. cum *l.* 4. *ad l. Juliam, de vi publica*, ad quam pertinet. Matrona idem significat, quod materfam.

In gloss. Boni mores) Dele hæc verba (*pro omni femina, quæ sit sui juris*) & adde ad finem *d. l. ult.* §. *similique*, *C. de jure dot.*

L. 47. *Liberationis*) Hæc l. conjungenda est cum *l. solutionis*, *sup. de solut.* Sumptæ enim sunt ex eodem lib. vide scripta ad initium tituli C. de solut. Seneca lib. 6. de benefic. *Solutio est, non cum idem redditur, sed tantumdem.*

C L. 48. *Qui neque*) Pertinet ad tit. de in jus vocando. Sequi autem accipio sponte & volentes: duci autem invitos & coactos, quod confirmat vetus mos, & *l.* 4. *sup. ne quis eum qui in jus voc. vi eximat l. si vero*, §. 1. *sup. qui satisd. cog.* Denique Nonius Mar. Interpretatur vocare in jus, ducere, seu trahere. Sunt autem qui vocati in jus, neque sequuntur, neque ducuntur, de quibus *l.* 2. 3. 4. *l. plerique*, *de in jus voc.* Inter ceteros ii quoque sunt, qui vinculis, ac militari custodia impediti fuerint, hac per consequens non soluti, *l.* 4. §. *plane*, *si quis cautionibus.* Et hinc quæsitum hic est, quis sit non solutus.

L. 49. *Quod beant.*) vide scripta ad *l.* 21. *sup. eod.* Con. hanc l. cum *l.* 4. *sup. de cess. bon.* & cum *l.* 3. 5. & 7. *quibus ex caussis in possess. eatur.*

Vel superficiaria sint) Superficiaria sunt, cum quis in
D alieno solo superficiem ita habet, ut certam pensionem quotannis præstet, sic ædes, insula, fundus, prædia superficiaria: vide scripta ad *l.* 21. *sup. eod.*

L. 51. *Appellatione parentis*) Conjunge cum *l. necessariis*, *sup. de acquir. hered.*

L. 52. *Patroni appellatione*) Con. *l.* 20. & 66. *de acquir. hered.* vide *l.* 1. *sup. eod.*

L. 53. *Sæpe ita*) vide scripta ad *l. alienationis*, §. *ult. sup. eod.*

Dicitur apud veteres) Id est, in legibus 12. tab.

Agnatorum gentilium) vide not. ad *l. pronuntiatio*, *sup. eod. tit.* & scripta ad *l.* 1. *sup. de probat.*

Tutor separatim) Nam pater filiis suis tutorem instituere non potest, nisi in testam. in quo & pecuniæ suæ heredem instituat.

E *Quod eum dare facere oportet*) Hæc sunt solemnia condictionum verba: vide scripta ad *l.* 29. §. 1. *sup. de ver. oblig.*

§. 1. *Item dubitatum*) Sumpta sunt hæc verba ex vetere formula actionis, de qua Cic. 3. de natura deorum, *l.* 27. §. *si quis*, *sup. ad l. Aquil.*

Utrum ex sententia) Flor. rectius est, *sententiæ*, genitivus scilicet pro ablativo, ut supra *super pec. tut. &c.*

L. 54. *Conditionales*) Hæc l. ut & initium *l.* 56. *inf. eodem* pertinet ad quæstionem *l.* 15. *sup. de reb. auct. jud. possid.* Eam conjunge huic *l. vel etiam l.* 9. *illo tit.* vide scripta ad *l.* 10. *sup. eodem.*

L. 55. *Creditor*) Conjunge *l. qui navem*, *sup. de rebus auct. jud. poss.* vide scripta ad *l.* 10. *sup. eod.*

L. 56. *Cognoſcere*) Initium hujus l. pertinet ad quæſtionem *l.* 15. *de reb. auct. jud. poſſ.*

§. 1. *Conferre*) Id eſt, comparare inter ſe, ſeu examinare.

L. 57. *Quibus*) Idem Feſtus in verbo *magiſterari*, & *magiſteria*. Pertinet autem hæc ſignificatio ad tit. *de rebus auct. jud. poſſid. l. niſi*, & *l. creditore*, *illo titulo*, ubi tractatum fuit de magiſtro auctionis. Theoph. tit. de Senatuſconſulto Claudiano. Harmenop. refert hanc legem ad magiſtros navis.

§. *ult. Perſequi*) Id eſt agere, & dele totam gloſſ. perſeq. Pertinet hic §. ad tit. de rebus auct. jud. poſſid. Qui enim in poſſeſſione eſt, reſtituit etiam quicquid conſequutus eſt ex perſecutionibus.

Qui ſatis accepit). Nam ſatis acceptio, ſtipulatio eſt, quæ habet inſtar actionis, ut & damni infecti, quod legatorum, rem pup. ſalvam fore.

L. 58. *Licet*) Con. *l. cum bona*, & *l. vel ſalvo*, *ſup. de reb. auct. jud. poſſid.* Ex quibus apparet hæc ſcripta fuiſſe in tractatu de rebus auctoritate judic. poſſid. Vide ſcripta ad *l.* 19. *ſup. eodem*. Eodem pertinet §. *patruo*, & maxime ad titul. quæ in fraudem creditorum.

L. 59. *Portus*) Con. cum *l.* 1. *ſup. de fluminibus*, ad quod dictum pertinet.

L. 60. *Locus eſt non fundus*) vide ſcripta ad *l.* 13. *ſup. de legat.* 1. Pertinet autem hæc lex ad tract. de poſſeſſ. qui ſparſus eſt per multos juris titulos, de acquir. poſſeſſ. de interdictis, ne vis fiat ei, qui in poſſeſſ. miſſus eſt, unde vi, uti poſſidetis.

L. 61. *Satiſdationis*) Satiſdatio proprie eſt cautio præſtita datis fidejuſſoribus. Exemplum hujus legis eſt in *l. ult.* §. *ſi legatarius*, *ſup. quod legatorum*.

Repromiſſio continebitur) Id eſt, nuda pollicitatio.

L. 62. *In lege* 12. *tabularum*) L. 12. tabularum hæc fuit: *Tignum injunctum ædibus, vineæque, ne ſolvito*. Feſtus in verbo *tignum*.

Ex qua ædificia) Et quia eis adhibetur.

L. 63. *Penes*) Hæc lex proprie pertinet ad interdictum de liberis exhibendis. Hinc vero conſtabit, quod hoc interdictum differat ab interdicto de tabulis exhibendis. Conjunge hanc l. cum *l.* 1. *illo titulo*. Sic Feſtus: *apud*, inquit, *ſignificat perſonam cum loco. Penes autem dominium, & poteſtatem, quod trahitur a penitus.*

Quodammodo poſſidetur) Id eſt, jure dominii, vel bona fide.

L. 65. *Heredis appellatio*) Conjunge hanc *l. cum l. Pomponius*, §. *non autem*, & §. *ſed ne*, *ſupra*, *de acquir. poſſeſſ.*

Nam & heredis heres] vide ſcripta ad *l.* 2. *ſupra*, *de petit. hered.*

L. 67. *Alienatum*] Conjunge cum *l.* 1. *ſup. de litigioſis*: vide ſcripta ad *l.* 28. *ſupra eod.*

§. 1. *Donationis*] Sumptus eſt hic §. ex tit. de donationibus, ut conſtat ex *l.* 5. & *l. hoc jure*, *ſup. de donat.* & *l. non videtur*, *de donat. cauſſa mortis*, quæ ſimilem habent inſcriptionem. Adde & *l.* 1. *de donat.*

L. 68. *Illa verba arbitratu*] Con. cum *l.* 5. *ſup. judicat. ſolvi*. Illa enim ſtipulatio tres clauſulas habet, inter quas una eſt de re defendenda. Ea non committitur, ſi defenſor ſit paratus arbitrio boni viri rem defendere, id eſt, ſatiſdare. Inde quæſitum eſt, quid ſignificent hæc verba, arbitratu Titii fieri, id eſt, ſatisdari.

In ſervum cadunt) Id eſt, ſervi arbitratui committi non poteſt, quomodo ſatisdatum ſit.

L. 70. *Sciendum*] Conjunge cum *l.* 1. *ſupra*, *ut legatorum*, *ſive fideicommiſſ. ſervand. cauſſa*; vide ſcripta ad *l.* 65. *ſup. eodem.*

L. 71. *Aliud eſt capere*) Hæc lex pertinet ad eam cautionem, quam legatarius heredi præſtat, ſi plus quam per legem Falcid. &c.

§. *ult. Hæc verba his rebus*] Hæc poſterior pars non ad eandem quidem cautionem pertinet, ſed ad eam, quam viciſſim heres præſtare ſolet.

Ne quid periculum) Varro lib. 2. de re ruſtica, cap. 5.

L. 72. *Appellatione rei*] Hæc l. pertinet ad ſtipulationes rem ratam haberi, & rem pupilli ſalvam fore, in quibus rei appellatione etiam pars continetur. Eo referendam hanc l. docet inſcriptio. Nam in lib. 76. eas ſtipulationes tractaſſe Paulum, docent *l. ult. de fidejuſſor. l.* 5. *rem pupilli ſalvam fore*, & *l. ſi commiſſa*, *rem ratam haberi*. Eadem ratione continetur l. Julia de fundo dotali, *l. dotale*, *ſup. de fundo dotali*. Sic pars fundi fundus eſt, *l. plane ubi*, §. *ult. ſup. de legat.* 1. vide ſcripta ad eam.

L. 73. *Hæc verba*) Conjun. cum *l. judicatum ſolvi*, *ſupra*, *judic. ſolvi*.

Recte enim) Conjunge cum *l.* 21. *ſupra*, *de novi oper. nuntiat.*

L. 74. *Signatoribus*) Conjunge cum *l.* & *generaliter*, & *l. juſtiſſime*, *ſup. de ædil. edict.*

L. 75. *Reſtituere is videtur*) vide ſcripta ad *l.* 22. *ſupra eodem*.

L. 76. *Dediſſe*) Conjun. cum *l. rectiſſime*, & *l. ſeq.* & *l. in tantum*, *de liber. cauſſa*.

L. 77. *Frugem pro reditu*) Hæc l. referenda eſt ad actionem aquæ pluviæ arcendæ. Conjunge eam *l. cum l.* 1. *illo titulo*: vide ſcripta ad *l.* 94. *ſup. de ver. oblig.*

Fruges omnes eſſe) Paulus *lib.* 3. *Sent. tit.* 6. Plinius lib. 18. cap. 7.

L. 78. *Interdum*) Exemplum eſt in *l. Aurelio*, *de liber. leg.* vide ſcripta ad *l.* 60. *ſup. eodem*.

L. 79. *Impenſæ*) Con. *l. ſi is, qui* 56. *ſup. de jure dotium.*

§. 1. *Arbuſti paſtinatione*) Quæ fiunt paſtino, id eſt, ferramento biſulco. Columella lib. 4. cap. 28.

§. *ult. Ut ſint viridia*) *L. quoties*, §. *ſervitutum*, *ſup. de ſervit. l. ædificia*, *ſup. de ſervit. urb.*

Loricationes] Græci vertunt σανίδας, id eſt, tabulas pictas. Varro lib. 1. de re ruſt. cap. 57.

L. 80. *In generali repetitione*) Pertinet ad diſputationem de legatis.

Ex mente legis duodecim tabularum] Vide *l.* 120. *infra eodem*.

L. 81. *Cum prætor dicat*) vide ſcripta ad *l.* 22. *ſupra eodem*.

L. 82. *Verbum amplius*) Con. *l.* 15. *ſup. rem ratam haberi*: vide ſcripta ad *l.* 20. *ſup. eodem*.

L. 84. *Filii appellatione*] vide ſcripta ad *l. cognoſ.* §. *ult. ſup. eodem*.

L. 85. *Neratius*) Pertinet ad tit. ad l. Juliam majeſtatis, ut docet *l.* 1. *illo tit.* Nam qui uſurpavit illicitum collegium, ea tenetur.

L. 86. *Quid aliud*) Con. hanc l. cum *l. ſi cui*, *ſup. de ſervit.* & *l. nam ſatis*, *ſup. quibus modis ſervit. amit.*

Qualiter ſe habentia) Græci ſic vertunt τὰ δίκαια τῶν ἀγρῶν, &c. id eſt, jura prædiorum ſunt ipſa prædia, hoc eſt, bonitas, ſalubritas, & amplitudo. Itaque male hic Alciatus legit, *æqualiter*.

L. 87. *Ut Alphenus ait*] Vide ſcripta ad *l.* 2. *in pr. ſupra eodem*.

L. 88. *Tantum quiſque*) Sumpta eſt ex tit. de legatis, ut docent multa capita ſimilis inſcriptionis, & maxime *l.* 8. §. *is qui*, *ſup. de liber. leg.*

L. 90. *Qui uti*) Sumpta eſt ex tit. de contrahen. empt. Vide ne hic ſit legendum lib. 78. ad Sab.

L. 91. *Meorum & tuorum*) Con. cum *l. vel ſua*, & *l. ſi legat.* §. 1. *ſup. ad Trebel.*

L. 92. *Proximus eſt*) Pertinet ad tit. de hereditatibus, quod indicat *l.* 2. §. *hereditas*, *ſup. de ſuis & legitimis heredibus*.

L. 93. *Moventium*) Ex tit. de legatis, ut docet *l.* 2. & 7. *ſup. de ſupellect. leg.*

L. 94. *Verbum reddendi*) Exemplum ſume ex *l. cum quidam*, *ſup. de leg.* 2.

L. 96. *Littus eſt*. Sic apud Ciceronem in Top. & Quintil. lib. 5. cap. ult. littus eſt, qua fluctus eludit. Conjunge hanc *l.* cum *l. ſi immaturam*, *ſup. quod vi aut clam.*

§. *ult. Prædia dicimus*) Vide ſcripta ad *l.* 25. *ſup. eod.*

L. 97. *Cum ſtipulamur*) Huc pertinet *l.* 95. *de leg.* 3.

at

et pecuniæ verbum in fin. *l. 64. sup. sol. matrim.* accipitur proprie pro æstimatione, pretio, nummis.

Quanta pecunia] Vide scripta ad *l. rei*, *& l. nihil est aliud*, *sup. eod.*

L. 98. Cum bisextum] Vide Macrobium lib. 1. Saturn. cap. 12. & 13. Pertinet ad restitutionem in integrum: vide scripta ad *l. 6. & 7. sup. de usurp. & usucap.*

Cato putat] Hujus sententiæ hodie nullus est usus post reformatum annum a Julio Cæs. ex diebus 28.

L. 99. Notionem] Consul notionem habuit. Conjunge hanc *l.* cum *l. oratione*, *sup. de feriis*. Sensus est: notionis nomen complectitur non tantum judicis dati, qui jurisdictionem non habet, sed & magistratus, qui jurisdictionem habet, cognitionem: vide scripta ad *l. 1. supra de jurisdict.*

§. 1. Continentes provincias] Vide scripta ad *l. 2. supra eodem.*

L. 100. Speciosas] Con. cum *l. si plus*, *sup. de accus.* Cum enim plures accusant, judex ex dignitate personarum, quæ accuset, eligere debet. Hinc dictum est de dignitate bonorum, & gradib. eorum: vide Sueton. in Augusto 34.

L. 101. §. Verum est] Idem Nonius Marcellus in lib. de differentiis. Gellius lib. 4. cap. 2.

Veluti si luscus sit] Legendum ut Flor. *veluti si talum excussit*. Græci: *οἱ ον ἐὰν τὸν ἀστραγαλον ἐξεβάλετο*: talus est os, juxta calcaneum exsuperans.

§. ult. Servis legatis] Idem ex eodem Modestini libro traditur in *l. 81. sup. de leg. 3.* vide scripta ad *l. 1. sup. eod.*

Quasi commune nomen] Maxime in ablativo plurali. Nam non dicitur, Servabus.

L. 102. Derogatur] Rogatur lex, id est, fertur: abrogatur, id est, mutatur aliquid ex prima lege: subrogatur, id est, adjicitur aliquid primæ legi. Vide Ulp. in *Fragm. tit. 1.* Cic. ad Atticum. Festus in verbo *derogare*, qui interpretatur, infirmare. Livius lib. 9.

Cum pars detrahitur] Hoc etiam derogare dicitur, auctore Sexto Pompejo.

L. 103. Licet Capitalis] Sumpta ex tit. de publicis jud. ut docet *l. accusaturus*, *ad leg. Juliam de adult. l. ex SC. de vi privata*, & aliæ complures, quas cum hac lege conjunge.

L. 104. H' *τῶν τέκνον*] Conjunge cum *l. 2. §. natorum*, *sup. de excusat. tut.* Non enim tantum filii, sed & nepotes excusant a tutela: vide scripta ad *l. 56. §. 1. supra eodem tit.*

L. 105. Modestinus] Conjunge cum *l. verba testamenti*, *& l. alimenta*, *sup. de alim. leg.*

L. 106. Dimissoriæ literæ] De quibus, quæ Modestinus in lib. singul. de præscript. tractaverit, constat ex tit. 34. *lib. 5. Sent. Pauli*. Pertinet autem hæc l. ad tit. de appellat. ut docet inscriptio *l. qui suspectum*, *illo tit.*

L. 107. Assignare] Vide scripta ad *l. licet*, *§. ult. supra eodem.*

L. 108. Debitor] Vide scripta ad *l. 10. sup. eodem.*

L. 109. Sequester] Hæc significatio explicata est a Modestino disputante de collatione bonorum, ut docet *l. 4. de conjung. cum emancip. liber. & l. postquam*, §. 2. *sup. ut in possess. legat.* Vide Gellium lib. 20. cap. 10. & Isidorum lib. 10. Etymol.

L. 110. Bonæ fidei] Idem in *l. 17. sup. de contrah. empt.* pertinet ad tit. de usucapion. ut docet inscriptio *l. 3. illo titulo.*

L. 111. Censeri] In lib. 6. ad Cassium Javolenus tractavit de jurisdict. & de muneribus & honoribus, ut docet *l. 2. sup. de jurisdict. & l. 12. de muner. & honor.* Inter ceteros honores tractavit de Censoribus, quorum Etymologia hic traditur.

L. 112. Litus publicum] Conjunge hanc l. cum *l. quæcunque*, *supra de acquir. rer. dom.* Vide scripta ad *l. litus*, *supra eodem.*

Nisi is totus privatus est] Jus alluvionis non est in lacu publico, est in privato.

L. 113. Morbus] Vide scripta ad *l. 111. supra eodem.*

L. 114 Solvendo] Conjunge *l. si cui*, *& l. si is qui pignori*, *supra de furt.* & adde *l. itaque fullo*, *illo titulo.*

L. 115. Quæstio est] Conjunge hanc l. cum *l. possessio*, *sup. de usucap. l. non debito*, *supra de servit. l. alienus*, *supra ad legem Falcidiam.* Vide scripta ad *l. 60. supra eodem.*

Possessio ergo usus) Huc pertinet nostra possessionis definitio. Possessio est usus quidam rei. Et hac definitione continetur quasi possessio. Nam in ea usus verbum significat *κατοχὴν*, non *κτῆσιν*.

L. 116. Non dubito) Vide scripta ad *l. 1. & ad l. cognoscere*, *§. ult. & l. heredis*, *supra eodem.*

L. 117. Non potest) Exemplum pete ex *l. ult. supra de eo quod certo loco*, *& l. 4. C. depos.* vide scripta ad *l. 17. §. 1. supra eodem.*

L. 120. Et libertates dandi) Adde, & substituendi. Nam vulgaris substitutio est ex 12. tab. sic & legatariis substituendi. Item tutores instituendi. Cic. de Orat. Adde, & substituendi, *l. pen. supra de testam. tutela*: vide scripta ad *l. si fundum*, *sub conditione* 81. §. *Stichum*, *supra de leg. 1.*

Et legata) In legibus 12. tab. legati nomine non venit fideicommissum, nec in lege Falcidia: nam fideicommissa tunc non venerant in usum, cum sint ex constitutione Augusti.

Vel auctoritate jura constituentium) Quæ, ne locum habeat, facere suo testam. testator nequit. Sic nihil obstat *l. nemo potest*, *supra de leg. 1.*

L. 122. Servius ait) Conjunge *l. 46. de leg. 2. supra*, eodem pertinet *l. 16. de testamentar. tut.* vide scripta ad *l. 56. §. 1. supra eodem tit.*

L. 125. Nam qui ambigue loquitur) Gellius lib. 11. cap. 12. nec aliud dici videri debet, quam quod se dicere sentit, qui loquitur, *l. 3. supra*, *de rebus dubiis.* Vide notata & scripta ad *d. l. 3.*

L. 126. Si cum fundum) Sumpta est ex tit. de contrahen. emption. Conjunge cum *l. si cum fundum*, *illo tit.* vide scripta ad *l. 99. supra*, *eodem tit.*

L. 127. Vestis) Conjunge *l. a tutoribus 34. supra de administrat. tutor.*

L. 131. §. 1. Cum pœna generali) Pœna genus est, multa species, quare sæpe dicitur multa, pœna.

Animadversio hodie pecuniaria) Ex l. Aterina, seu Ateria. Nam olim erat ovium, aut bovium. Gellius lib. 11. cap. 1. vide scripta ad *l. 1. sup. de jurisdict.*

Et mulcta quidem ex arbitrio) Hæc nisi lex præscribat, multa arbitraria est, *l. ab executore*, *C. de appellat. l. 1. sup. de servo fugit.* Est certus quidam mulctarum modus a lege præscriptus, intra quem judex potest mulctare, eum excedere non potest.

Specialiter huic delicto) Ut furti pœna, dupli est, aut quadrupli, eaque certa est, & l. definita, ut judex pœnam augere vel minuere non possit, *l. 1. §. non utique*, *supra ad Turpill.* Hocque verum est jure ordinario. Nam si agatur extra ordinem, potest eam judex augere vel minuere. Porro hodie omnia judicia sunt extraordinaria, non ex formulis antiquis: ergo hodie etiam pœna venit ex arbitrio judicis, *l. hodie*, *sup. de pœnis.*

§. ult. Pœnam autem) Nam & merum imperium privato dari potest. Merum imperium non est jurisdictionis, sed legis. Lege datur, *l. 1. §. ult. sup. de offic. ejus cui mand. est jurisd.* Sic pœnæ irrogatio non est jurisdictionis, sed legis. Potest quis esse privatus cum imperio mero. Pompejus cum missus fuit adversus Sertorium, fuit privatus cum imperio Consulari. Cicero Philippica 2.

Exsecutio competit) Lege scilicet. Addatur hæc differentia: mulctæ provocatio est: is, quem judex mulctat, provocare potest, *l. & in mulctis*, *C. de appellat.* Pœnæ vero provocatio non est: nam legis provocatio non est, *l. antepen. inf. eodem tit.* Hodie appellatur de pœna: quoniam ea ex arbitrio judicis venit. Hinc differentiæ multæ subruuntur, quia non agitur jure ordinario: vide scripta ad *l. 2. §. ult. sup. de judic.*

L. 132. Extremo anni die) Vide cap. primum de præscriptionibus.

Ante diem 10. Kalendarum) Alciatus his verbis putat signi-

ſignificari diem 9. ante Kalend. Imo ſignificatur dies A decimus. Movetur locis corruptis in 5. & ult. Philipp. Ciceronis. *Ante diem 14. Kal.* Quibus verbis ſignificatur dies 14. Leg. *d.* 13. ut notavit Ferrarius, ſic Roma egreditur *ante diem* 3. Kal. Cicero pro Quintio. Legendum, *ante diem ſecundum*, id eſt, *pridie*, ut in ſubſcriptione leg. 2. in quibus cauſſis in integr. reſt. non eſt neceſſ. vide ſcripta ad *l.* 13. *ſup. de verb. obl.*

L. 134. *Sed CCCLXV. die dicitur*) Sic in *l.* 4. §. *Stichus, ſup. de ſtatulib. & l. ſi ita vulneratus, §. æſtimatio, ad l. Aquil.* Cic. de natura deorum: vide cap. 20. de præſcriptionibus.

L. 135. *Quæret aliquis*) At monſtroſus, vel prodigioſus partus in Senatuſconſulto Tertulliano, matri non prodeſt. Paul. 4. *Sent. tit. nono.* Odioſa enim eſt l. Papia, quæ orbos eorum, quæ in teſtamento relinquuntur, ſemiſſe mulctat. Præterea plus favendum eſt iis, qui de damno vitando, quam iis, qui de lucro captando certant. In Senatuſconſulto Tertulliano de lucro certatur in l. Papia de damno. B

L. 136. *Generi*) Exempla, finge de prohibitione nuptiarum, de qua in l. Julia & Papia.

L. 137. *Quæ Tergeminos peperit*) Quod non fit ἐν ἀτόμῳ, vide cap. 1. de præſcript.

L. 138. *Hereditatis*) Hinc Cic. 3. Verrina dixit, *dare hereditatem ſecundum tab. teſtamenti*, id eſt, dare bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas: ſic in *l. ult. C. qui admit. ad bon. poſſ.* vide ſcripta ad *l.* 24. *ſup. eod.*

L. 139. *Ædificia*) vide ſcripta ad *l.* 2. §. 1. *ſup. eod.*

§. *Perfeciſſe*) vide ſcripta ad *l.* 5. §. *ſup. eod.*

L. 140. *Cepiſſe*) Conjunge cum *l. ſecutus, ſup. de donat. cauſſa mortis, & l. ſi is qui, ſup. de liber. leg.* vide ſcripta ad *l.* 75. *ſup. ead. tit.* C

L. 142. *Triplici*) Conjunge *l. re conjuncti, ſup. de leg.* 3. Utraque eſt ex lib. 6. Pauli ad l. Juliam & Papiam. In hac tractavit de hered. conjunctis, in illa de legatariis. Item hic docet, qui ſint re & verbis, illic, qui ſint re & verbis conjuncti. De tota conjunctorum quæſtione, & jure adcreſcendi vide ſcripta ad *l.* 16. *ſup. de leg.* 1.

Et nominum, & rei complexus) hi ſunt proprie conjunctim, & hoc articulo conjunctim ſignificatur hæc miſta conjunctio, §. *ſi conjunctim, Inſtit. de leg. & tit. C. de cadus. tol. & ſup. de uſufr. accreſc.*

§. *ult. Dubitari poſſe*) id ex Juliano traditur in *l.* 15. *ſup. de hered. Inſtit.*

L. 144. *Quam Græci πολλακὶν*) ut ſæpe in Nov. D

L. 145. *Virilis*) hic locus eſt explicandus ex §. *poſtea vero, de ſucceſſ. libert.*

L. 146. *Soceri, & ſocrus*) Exempla finge de prohibitione nuptiarum, de quibus in l. Papia: vide ſcripta ad *l.* 48. *ſup. eadem.*

L. 148. *Non eſt ſine liberis*) Gellius lib. 2. cap. 13. Dicitur tamen in ſingulari numero pro uno filio, liber, & liberum, *l.* 33. *C. de inoffic. teſt.* & tit. *de ſerv. cognat. in pri. Inſtit.* Alciatus male addit *l. jus agnationis, ſup. de pact.* Nam Flor. dictio liberum abeſt a dicta *l. jus.* Itemque in *l. nemo prædo, inf. de regul. juris:* pro liberum Flor. legitur, *libertum.* Recte, quod & Accurſius vidit.

L. 152. *Tam feminam, quam maſculum*) vide ſcripta ad *l.* 1. *ſupra eod.*

L. 154. *Mille paſſus*) hæc lex explicanda eſt ex tit. 6. E lib. 4. Sent. Pauli: vide ſcripta ibi. Legendum autem eſt hic, ut Flor. *miliario*, non, *muro.* Fuit columna aurea in capite fori Romani ad ædem Saturni, in qua omnes Italiæ viæ inciſæ terminabantur. Plin. lib. 3. cap. 5. Tacitus lib. 17. Suetonius Ottone cap. 6. Plutarchus in Galba. Dio libr. 54. Pub. Victor in lib. de region. urbis Romæ.

L. 156. *Majore parte*) hæc lex pertinet ad interdictum utrubi, in qua is vincit, qui majore parte anni poſſedit.

L. 160. *Ceterorum*) Conjunge *l.* 1. §. *& cum optio, ſup. de opt. leg.* vide ſcripta ad *l.* 95. *ſup. eod.*

L. 162. *In vulgari*) Conjunge cum *l. in pupillari, & l. ex duobus, ſup. de vulg. & pupil. ſubſtit.* vide ſcripta ad *l. qui duo, ſup. de reb. dub.*

Ei qui ſupremus) Vulgaris dicitur, quod olim vulgo fieret. Eſt tamen pupillaris facta in ſecundum caſum. Exempla ſunt in *l.* 9. *ſup. de reb. dubiis, & l.* 1. 24. 42. *ſup. de vulg. & pupil. ſubſtit. & l.* 11. *ſup. de bon. poſſ. ſecundum tab.*

L. 163. *Illa verba: optimus maximuſque*) Sumpta eſt ex tit. de teſtamentis, ut docet *l. quo loco, ſupra, de hered. inſtit. l. in bonorum, ſupra de bon. poſſ. l.* 4. *ſi tab. teſtam. nulla ext. l.* 90. *ſup. eod.*

§. *Pueri appellatione*) Veteres puerum dixerunt in feminino genere. Nævius lib. 2. belli Punici. *Prima incedit Cereris Proſerpina puer.* Livius in Odyſſea, *mea puer, mea puer, quid ex te audio.* Et, *Saturni filia ſancta puer.* Hæc exempla ſunt apud Priſcianum lib. 6. & Chariſium lib. 1. qui etiam utitur eod. argumento, quo hic Juriſconſultus; nempe nomen puer eſſe commune, quia apud Græcos dicitur, ὁ καὶ ἡ παῖς: unde puto hic legendum παῖς. Non ut Flor. παιδίον: vide *l. pueri, ſup. eod.* & ſcripta ad *l.* 1. *ſup. eod.*

In gloſſ. Significatur) Dele totam, & dic: hæc ratio eſt, quia commune nomen eſt.

L. 164. *Nomen filiarum*) vide ſcripta ad *l.* 17. *ſup. de leg.* 1. Utraque eſt ex lib. 15. Ulp. ad edictum, ut & *l.* 5. *ſup. de teſtam. tut.*

§. 1. *Pactionis*) Legendum ut Flor. *partitionis*: de quo vide ſcripta ad tit. 24. Fragm. Ulp. & delendum quod eſt in margine.

Appellatione partitionis ſimplicis venit pars dimidia. Hic §. pertinet ad legat. partitionis. Partitio eſt, ut cum leg. dimidiam hereditatis partem, vel 3. vel cum ſic, heres meus cum Titio hereditatem partito, & tunc dimidia pars debetur, §. *ſed quia, Inſtit. de fideic. her.* Ulp. in *Frag. tit. de leg.* Cic. 2. de legib. Hic legatarius commoda partis relictæ ferebat. Itaque hoc legatum plerumque oneroſum eſt, *l. cum filius*, §. 1. *l. ſi quis ſervum*, §. *ult. ſup. de leg.* 2. & in eam rem interponebantur ſtipulationes inter heredem, & partiarium, quæ dicebantur partis, & pro parte, *d.* §. *ſed quia:* At ſi pars bonorum ſit legata, hoc legatum non eſt partitio, nec illud legatum onus ſequitur, *l. non amplius, & l. ſeq. ſup. de leg.* 1. Bonorum appellatione onera & damna non continentur: hereditatis autem verbo ea continentur. Jure tamen prætorio, ut in bon. poſſ. bonorum appellatione etiam veniunt damna. Ad hoc legatum partitionis nihil pertinet *l.* 15. *ſup. de leg.* 1. vide ſcripta ad eam.

L. 165. *Veniſſe*) vide ſcripta ad *l.* 21. *ſup. eod.*

L. 166. *Urbanæ*) huc pertinet *l.* 1. *ſup. commun. præd.* vide not. de hac *l.* ad *l.* 2. *ſup. eod.* & c. 2. de præſcript. *Sed genere diſting.* Operis ſcilicet: vide ſcripta ad tit. *Inſtitut. de ſervitutibus.*

Quod ex numero) id eſt, ex libellis, & veluti matricula familiæ.

Et vicariis) Legendum *cibariis*, ex *l.* 99. *ſup. de leg.* 3.

L. 169. *Non tantum*) Pertinet ad tit. de contrah. empt. Conjunge cum *l. licet, & præcedenti, ſup. de contr. empt, & l. ſi tibi liberum, ſup. de action. empti.*

L. 170. *Heredis*) hæc l. conjungenda eſt cum *l. ſi res obligata, ſup. de legat.* 1.

L. 171. *Perveniſſe*) Conjungenda hæc l. cum *l.* 4. *ſupra, rer. amot.* vide ſcripta ad *l.* 71. *ſup. eod.*

L. 172. *Etiam libertam*) vide ſcripta ad *l.* 1. *ſup. eod.*

L. 173. §. 1. *Qui extra*) Con. *l. qui poteſt* 26. *inf. de regul. jur.* & ex ea pone exemplum ad hunc §. vide ſcripta ad *l.* 2. *in princ. ſup. eod.*

L. 175. *Faciendi verbo*) Con. huic l. legem 2. *ſupra, de fidejuſſ. & l.* 12. *ſup. depoſ.* vide ſcripta ad *l.* 19. *ſupra, eod.*

In gloſſ.) Dele hæc ut ſupra quod metus cauſſa, l. 1. in princ. Exponit factum, & ſolutum, vel redditum.

L. 176. *Solutionis*) Seneca lib. 6. de beneficiis. Solutio eſt, non cum idem redditur, ſed tantumdem. Conjungenda *l. filiusfamil. ſup. de ſolut.*

L. 178. *Pecuniæ verbum*) vide not. ad *l. pecuniæ, inf. eod.* & ſcripta ad *l.* 12. *ſup. de leg.* 1. Pertinet hæc lex ad ſtipulat. vend. hered. quantacumque pecunia ex hereditate per-

pervenerit. Et est conjungenda cum *l.* 2. *sup. de hered. vend.* ut docet inscript. vide scripta Obser. 4. cap. pen. & lib. 2. cap. 30.

Hoc est omnia corpora) Quæ sunt in nostro patrimonio.

§. 1. *Hereditas*) Con. *l.* 2. *supra de hered. ven.* vide scripta ad *l.* 24. *supra eodem*.

§. *actionis verbum*) Vide scripta ad *l.* 10. *sup. eodem*.

Ut puta fideicommissorum) Vide *l.* 99. *sup. de leg.* 1. *&* *Ulp. in Frag. tit.* 25.

L. 186. *commendare*) In qua significatione sumitur in *l.* 14. §. *funeris*, *sup. de religios.*

L. 188. *Habere*) Hoc cap. pertinet ad edictum de contrah. empt. & vendit. Hoc vero venditor emptori omnino præstare tenetur. Illud non cogitur. Vide scripta ad *l.* 38. §. *hi qui*, *sup. de ver. oblig.*

L. 189. *Facere oportere*) Conjunge *l. item si* 22. *sup. loc.* vide scripta *l.* 19. *supra eod.*

L. 191. *inter divortium*) Conjunge cum *l.* 1. *&* 3. *supra de divort.* vide scripta ad *l.* 101. *sup. eod.*

L. 194. *Ut puta natalitium*) Quod die natali dabatur. Terent. in initio Phormionis: vide scripta ad *l.* 18. *supra eodem*.

L. 195. *Pronuntiatio*) Hæc referenda est ad illam edicti partem, ex qua familia, id est, adgnati patroni vocantur. Ea pars nominatim, *tum quem ex familia*, *&c.*

§. *Communi jure*) Ulp. in *Frag. tit.* 11.

Ex eadem domo & gente) Genus, gens, agnatio, familia, domus, stirps pro eodem sumuntur in libris nostris. At in §. *ult.* hujus l. ponitur definitio alia familiæ, quæ est propria gentis: cum tamen in 12. tab. agnati separentur a gentilibus, *l. sæpe*, *eodem tit.* Ibi erat, agnatorum gentiliumque. Agnatorum nomen refertur ad propriam stirpem; gentilium nomen ad plures stirpes, quæ ex eadem progenie. In qua l. Accurs. accipit gentiles pro cognatis, ut & Ferretus, quod vitiosum est. Nam lex 12. tabul. non novit cognatos. Præterea gentilitas amittitur capitis deminutione; cognatio vero minime. Cic. in Top.

§. *Servitutum quoque solemus*) Lib. 38. ad edictum, *l.* 12. *sup. de publican.* quæ pendet ex tit. si familia furt. feciss. dic.

§. *Item appellatur familia*) Hæc est propria gentis definitio.

Familiam Juliam) Id est, gentem Juliam.

§. *ult. Et caput & finis est*) Id est, familiam non habet: nec enim patrono liberto succedere possunt liberi patronæ, nisi liberi ingenui. Ulp. *tit. de bon. lib.*

L. 197. *Judicasse*) Hoc referendum est ad edictum Syllanianum, *l.* 3. §. *si ex stipulatu*, *supra ad Senatusconf. Syllan.*

L. 198. *Urbana prædia*) Sumpta ex tit. *de fundo dotali*, ut docet *l. Julia*, *illo tit.* aut sumpta est ex *tit. de rebus eorum qui sub tut.* ut docet *l. sed si*, *& l. qui neque*, *illo titulo*.

Vel prætoria) Prætoria sunt loca magnificentius & augustius extructa. Sic in *l. Titio*, §. *Cajus*, *de leg.* 2. *l. prædiis*, *de leg.* 3. *l. injuriarum*, §. *ult. sup. de injur.* Sueton. in Augusto cap. 73. Et in Caligula cap. 37. Palladius lib. 1. de re rustica cap. 8.

Non locus facit) Id est, urbs, dele glossam *prætoria*, & gloss. *deservientia*.

L. 201. *Justa interpretatione*) Con. *l. filiusfam. supra de mortis caussa donat.*

Filamfam.) Vide scripta ad *l.* 1. & ad *l.* 56. §. 1. *supra eodem*.

L. 203. *In l. Censoria*) Id est, in l. locationis, quam censor dixit locando publica. Sic & in *l. Cæsar*, *sup. de publican.* legendum *Censor* pro *Cæsar*: vide notata & scripta ad *l. ult.* C. *de vectigal. & commiss.*

L. 204. *Ætatem puerilem*) Qua significatione Ovidius dixit lib. 6. Metamorph.

Tantaque simplicitas puerilibus adfuit annis.

L. 207. *Mercis*) Conjung. cum *l. si quis*, *supra*, *de obligat. & act.*

Non contineri) Vide scripta ad titulum C. *de nundinis*.

L. 208. *Bonorum*) Con. cum *l.* 4. *inf. de collat. bonorum*: vide scripta ad *l.* 21. *sup. eodem*.

L. 213. *Cedere diem*) Vide scripta ad *l.* 41. *sup. de ver. obligat.*

L. 214. *Munus proprie*) Vide scripta ad *l.* 18. *sup. eod.*

L. 216. *Eum qui carcere*) Privato: ex hoc libro Ulpiani ad l. Æliam Sentiam, hæc sola lex deprompta est. Constat autem ex Ulp. in Frag. tit. 1. legem Æliam Sentiam facere, ut qui in custodiam conjecti fuere, dedititiorum numero sint, si hi mittantur in custodiam publicam scilicet: Nam privatus carcer dedititium non facit, nisi corpori vincula adhibita sint, ut hæc l. docet. Vincti pœnæ caussa, & manumissi ex l. Ælia Sentia fiunt dedititii. Paulus lib. 4. *Sentent. tit.* 12. Hæc autem l. Ulp. exposuit, quemadmodum vincula in l. Ælia Sentia accipiantur de dedititiis.

L. 217. *In biduo conditionem impleri*) Vide cap. 4. de præscript.

L. 218. *Verbum facere*) Conjunge hanc l. cum *l.* 3. *& cum rub. sup. quando ex facto tutoris*: vide scripta ad *l.* 19. *supra eodem*.

L. 220. *Liberorum*) Inscriptionum similitudo monet, hanc l. subjiciendam esse *l.* 78. *sup. sol. matrim.* ut observavit Duarenus.

Hos enim omnes liberorum) Leg. ut Flor. *suorum*. Nam suorum nomen est ex 12. tab.

L. 222. *Pecuniæ*) In vulgari ista clausula *l.* 30. *sup. de legat.* 1. pecuniæ verbum non accipitur latissime, ut hic, & ut a Græcis χρήματα. Aristoteles lib. 4. Ethic. cap. 4. pro omni re, quæ pecunia parari potest, sed comprehendit tantum ea, quæ pondere, numero, & mensura constant. Vide not. ad *d. l.* 30. & scripta ad *l.* 12. §. *ult. de legat.* 1.

Tam corpora, quam jura) Sic August. in libro de doctrina Christ. *Quicquid homines possident in terra, & quorum domini vocantur, pecunia dicitur, ut servus, agèr, arbor, vas, pecus, quia veteres quæcumque possidebant, in pecoribus ponebant.*

L. 225. *Non is solum qui*) Leg. ut Flor. *non is qui solum*, *&c.*

L. 227. *Ex illa parte*) Vide scripta ad *l.* 65. *supra eodem tit.*

L. 228. *Municipes*) Est ex lib. singulari de cognitionibus. Dividuntur cognitiones in 4. genera. Quorum unum est de muneribus gerendis, *l. pen. sup. de extraord. cognit.* Ex quo apparet usum hujus significationis esse, ut intelligeretur, qui munera capere possent, & qui essent municipes: vide scripta ad *l.* 18. *supra eodem*.

L. 230. *Ut sunt judicio*) Huc pertinet *l.* 1. *in fi. supra ad Tertyll.*

L. 233. *Si calumnietur*) Sumpta est hæc lex ex lib. 1. Caii ad legem 12. tab. Unde constat legendum, *si calvitur*, ut recte Flor. Sunt enim verba legis 12. tab. auctore Festo in verbo struere: *Si calvitur pedemve struit, manum endo jacito*, id est, si frustratur, moratur, sive fugit, manum injicito. Cic. ad Atticum. *Coccejus, vide ne frustretur*, id est, ne moretur, *fac ut solvat*.

§. 1. *Post Kalendas Januarias*) Id est, nonas Januarias, sive ejus mensis die tertio, ut recte docuit August. 4. emendat. ex Plutarcho in Cicer. vide scripta ad *l.* 13. *sup. de ver. obligat.*

L. 234. §. *ult. Verbum vivere*) Vide scripta ad *l. verbo victus* 44. *sup. eodem*.

Et stramenta contineri) Lectorum scil.

L. 235. §. *ult. Fabros tignarios*) Vide scripta ad *l. tigni* 62. *supra eodem*.

L. 238. §. 1. *Detestatum*) Vide scripta ad *l. subsignatum* 39. *supra eodem tit.*

L. 242. *Malum navis*) Hic exempla ponuntur ejus regulæ, cujus auctorem Ulp. eundem Labeonem esse ait in *l.* 17. §. *Labeo*, *supra de act. empti*.

L. 244. *Quod de pœna provocatio*) Idem in *l. & in multis*, C. *de appellat.* Et hic est unus ex casibus, quibus ab

interlocutione appellatur. Sunt & alii plures, ut in *l.*2. *sup. de appell. recip.* & in *l. cum descript. C. Theod. de appellat. l. multam*, *Cod. Theod. quorum appell. non recip.* vide scripta ad *l.* 2. §. *ult. sup. de judiciis*, & not. ad *l. aliud est fraus*, *sup. eod.* vide Paulum 5. *Sentent. tit.* 25.

L. ult. Apud Labeonem) Vide scripta ad *l.* 22. *sup. eod.*

De diversis regulis juris antiqui. TIT. XVII.

*L.*2. *Feminæ*) Conjunge *l.* 7. *sup. de bon. possess.* Vide scripta ibi, ubi dicitur, feminam posse alii bonorum possessionem petere.

*L.*3. *Ejus est*) Sic Constant. Harmenop. lib.6. Epit. tit. pen. vide not. ad *l. invitum*, *sup. de servitut. urb. præd.* & scripta ad *l. regula*, *sup. de juris & fact. ignor.*

*L.*5. *In negotiis*) Exempla sunt in *l.* 8. 9. 48. 63. *sup. de acquir. hered. l.* 11. §. *si quis ex liberis*, *sup. ad Tertyll.* Eadem vero ratione jura magis favent spadonibus, quam castratis.

L. 7. *Semper in obscuris*) Huic l. conjunge finem *l.* 14. *sup. de leg.* 1. Hæc autem regula juris locum habet, cum in heredis, vel alterius potestate est, eam obscuritatem explanare: alioquin obscura pro non scriptis habentur. & utrumque potest esse verum. Nam sunt quædam obscura, quæ aliquem sensum habent, & in his minimum sequimur: quædam, quæ nullum, & ea pro non scriptis habentur; vide scripta ad dictam l. 14.

L. 12. *In testamentis*) Appone exemplum ad hanc l. ex *l. planum*, §. *sed etsi*, *sup. de usu, & habit.*

Plenius) Scilicet, quam testatoris verba ferant, & stricta juris ratio postulet. Nam plenius, quam in contractibus.

L. 14. *In omnibus obligationibus*) Vide scripta ad *l.* 41. *in fin. sup. de ver. oblig.*

L. 16. *Imaginaria venditio*) Plerumque vero expediendarum rerum gratia venditiones nummo uno fiunt, ut in *l.* 66. *sup. de jure dotium*.

L. 18, *Quæ legata*) Vide scripta ad *l.* 16. & ad *l.* 78. *sup. de ver. oblig.*

Aliter atque quod cum stipulati) Hic duæ differentiæ ponuntur inter legata, & stipulationes conditionales. Prima est: legata, quo casu transmittuntur in heredem, acquiruntur patri & domino, in quorum potestate sumus. At stipulationes, quæ in heredem transmittuntur, non semper patri & domino acquiri possunt, ut stipulatio ire, agere licere.

Nam & sub conditione) In his verbis proponitur secunda differentia: stipulationem conditionalem patri acquiri, etiamsi conditio extiterit post emancipationem filii: eadem transmittitur, etiamsi extiterit post mortem stipulatoris: legatum conditionale, neque transmittitur, si extiterit conditio post mortem legatarii, nec patri quæritur, si extiterit post emancipationem filii: vide scripta ad *l.* 78. *sup. de ver. oblig.*

Etiamsi liberatis nobis potestate) Spectatur enim tempus contractus.

L. Quotiens dubia) Græci ad hanc l. hoc exemplum afferunt. Testator dixit, servi mei omnes liberi sunto: post testamentum servos acquisivit. An & hi fient liberi? Eandem regulam explicant ex *l. qui habebit*, *sup. de manum. testam.* Habebat servum Cratillum, manumisit Cratillum, debetur libertas Cratillo. In primo exemplo ajunt in re dubia videri omnes manumissos, quod dici nequit, si directo data sit libertas: Nam necesse est, ut sint utroque tempore servi testatoris, testamenti, & mortis, *l. Servius*, *de manumiss. testam.* Testamenti, & aditionis, *l. verum*, *illo tit.* vide not. ad eas leges, & scripta ad *l. si cognatis*, *sup. de reb. dub.* Puto autem priorem speciem locum habere in fideicommiss. libert. Hæc debebatur & omnibus postea quæsitis, argumento *l. generaliter*, §. *si homini*, *inf. de fideicommiss. libert.*

L. In personam servilem) Hujus regulæ proprium exemplum sumetur ex *l.* 7. *sup. de contrahenda empt.*

§. 1. *Generaliter*) Vide scripta ad *l.* 68. *sup. tit. prox.* Con. vero hunc §. cum *l. hæc venditio*, *sup. de contrah. empt.*

Confertur in arbitrium) Vide script. ad *l.* 43. *sup. de ver. obl.*

L. Contractus: dolum tantum depositum) In deposito nulla versatur utilitas depositarii. In precario, id est, proprium, ut id revocet dominus cum vult. Ideoque satis est, si dolus præstetur.

Et precarium) Precarium contractus dicitur, quoniam contractui, id est, commodato est simile, *l.* 1. *sup. de precar.* Et ideo ex precario datur actio præscriptis verbis, vide scripta ad *rub. sup. de præscriptis verbis*.

Pignori acceptum) *L.* 1. *in fin. sup. de pact.* vide scripta ad initium *tit. C. de pign. act.*

Item dotis datio) Dotis datio, matrimonium, divortium, contractus sunt, *l. exigere*, *sup. de judic.* vide scripta ad eam, & ad *l.* 19. *sup. de verb. oblig.*

In his quidem & diligentiam) Exactissimam, *l.* 2. *sup. de peric. & comm. rei vendit.*

Fugæ servorum: qui custodiri) Sic in *l. in rebus*, *sup. commod.* Et idem, si servus legatus sit in fuga, heres non præstat ejus æstimationem, nisi culpa heredis fugerit: Nam casum non præstat heres: vide scripta ad *l.* 39. *in princ. sup. de legat.* 1.

Eorum tantum servorum fuga numeratur inter casus fortuitos, qui custodiri non solent. Nam culpa est, si cum heres non custodierit, quem custodiri oportebat, ut impuberem, eum quem testator vinciebat, & non integræ famæ. Vide scripta ad *l.* 19. *C. de pignor.* & ad *tit. C. de commod.*

L. Qui potest invitis) Con. *l. collegarum*, §. 1. *sup. tit. prox.* vide scripta ad *l.* 2. *in principio*, *illo tit.*

L. Nec ex prætorio) Itaque si convenerit ab initio, ut venditor satisdaret de evictione, qui ex natura contractus non cogitur nisi repromittere, aget emptor ex empto cum venditore, ut satisdet, atque ita pactum emptionem format, & transformat: vide scripta Obser. 2. c. 15. Harmenop. 1. epit. tit. 9. vide scripta ad *l.* 52. *sup. de ver. oblig.*

L. Divus Pius) Descripta est hæc lex ex *l.* 33. *sup. de jure dot.*

L. Quod ab initio) Hæc est regula Catonis, quæ ad legata duntaxat, institutionesque pertinet, non conditionales.

L. Nuptias non concubitus) Harmenop. lib.4. Epit. tit.4. hanc l. exemplo explicat sumpto ex *l. cum fuerit*, *sup. de condit. & demonst.* ubi hæc regula repetitur. Ceterum notat ex Nov. Leonis 89. & 199. regulam non esse veram. Nam hodie ex illis constitut. requiritur ἱερολογία, id est, sacra benedictio, adeo ut ante illam, quamvis consensu contractæ nuptiæ dissolvi possint.

L. Nihil tam naturale] Huic l. conjung. *est l. inutilis*, §. *acceptum*, *sup. de acceptilat.* quia sunt ex eod. lib.

L. In omnibus caussis] Vide scripta ad *l.* 85. §. *ult. sup. de ver. oblig.*

L. Furiosi, vel ejus] Vide scripta ad *l.* 6. *sup. de ver. obligat.*

*L.*42. *Flor.* 41. §. 1. *In re obscura*] Huic §. opponi potest *l. idem est*, & *l. qui duos*, *sup. de rebus dub.* in qua, ubi est obscurum, uter ex conjugibus supervixerit, non favemus potius heredibus uxoris repetentibus dotem, quam mariti, eam lucrari volentibus. Respondeo, dos, quam retinet maritus, vel mariti heres uxore præmortua, non est lucrum adventitium, sed rei jam sibi quæsitæ retentio. Lucrum est donatio, quæ extrinsecus advenit. Et ideo, si quis repetat pecuniam, quasi indebite solutam, & dubium sit, utrum indebitam eam per errorem numeravit, an donaverit, in dubio videbitur eam potius indebitam solvisse, quam donasse. Itaque hic repetitionem accipio pro condictione indebiti. Nam in lib.26. ad edictum, unde est hæc l. Ulp. tractavit de condictionibus: vide scripta ad *d. l. idem est*, & *l. qui duos*.

Adventitio lucro] Græci ἐπεισάκτῳ. Hujus regulæ exempla ponit Harmenop. lib. 1. epit. tit. 5.

L. Nemo ex his] Exemplum ponit Harmenop. lib. 1. tit. 5. περὶ μεταθέσεως χρέους.

L. Consilii non fraudulenti] Hæc lex proprie pertinet ad edictum de societate: poterit tamen & ad alias quæstio-

ſtiones accommodari. Ejuſque exemplum petendum eſt ex *l. 2. ſup. de proxenet. & l. 10. §. ſi quis ea, ſup. mand.*

L. Quidquid calore) Pertinet tantum ad divortia, & eſt conjungenda cum *l. 3. ſup. de divort.*

L. 61. Flor. 60. *Obſtringitur mandati*) Obſtat *l. 3. C. de contrah. & committ. ſtipul.* in qua dicitur eum diſtringi actione negotiorum geſtorum. Dicendum, has duas actiones mandati, & negotiorum geſtorum ſæpiſſime eidem dari, ut ſit in arbitrio actoris, qua experiri velit. Sic, ſi ratum habui, agam mandati, & negotiorum geſtorum, *l. 5. ſup. de except. rei judic.* Concurrit etiam cum illis condictio, *l. 5. & l. fidejuſſorem, ſup. mand.*

L. Hereditas nihil) Con. hanc l. cum *l. ei qui, ſupra, de petit. hered.* vide ſcripta ad *l. 24. ſupra, tit. prox.*

L. Invito beneficium non datur) Hanc legem referendam eſſe ad aſſignationes liberti docet inſcriptio; ut ſit ſenſus; invito non aſſignatur libertas: vide ſcripta ad *l. 62. ſupra, de ver. oblig.*

L. Nemo poteſt gladii) Hoc repetitum eſt ex *l. 6. ſupra, de offic. proconſ.*

L. Fructus rei eſt) Ex eodem auctore in *l. ult. ſup. de uſur.*

L. Omnia quæcunque) Hæc l. pendet ex *l. 9. §. 11 de officio proconſul.*

L. 74. Flor. 73. §. *Quæ in teſtamento*) Omnes actus legitimi fiunt ſemel, pure, non iterantur, non mutantur: vide ſcripta ad *l. 5. ſupra, de leg. 1.*

Ut intelligi non poſſint) vide ſcripta & not. ad *Rubr. ſup. de reb. dubiis.*

L. Nemo poteſt mutare conſilium) hæc regula pendet, & explicatur ex *l. 8. ſupra, de collat. bon.*

L. Actus legitimi, qui non recipiunt) Deeſt *non* Flor.

Veluti mancipatio) vide ſcripta ad *l. pen. C. pro ſocio.*

L. Quæ dubitationis) Sumpta eſt ex *l. qui mutuam, ſupra, mand.* Unde hæc lex eſt explicanda, inde petito exemplo: vide ſcripta ad *l. 3. C. de fidejuſſ.*

L. Non videtur rem amittere) Conſtant. Harmenop. lib. 3. Epit. tit. 19. huic l. appingit exemplum.

L. 86. Flor. 85. §. 1. *Non eſt novum*. Sumatur aptiſſimum exemplum ex *l. plane ubi, §. inde dicitur, verſ. plane, ſup. de leg. 1.* vide ſcripta ad *l. 17. §. ult. ſup. de leg. 1.*

L. Nulla intelligitur) hoc pendet ex *l. 12. ſup. de ver. oblig.* Hæc autem regula non eſt uſquequaque vera. Nam & in non implendo pacto mora fieri poteſt, *l. 5. C. de contrah. ſtipul.* Ex quo tamen non eſt actio: vide ſcripta ad *l. 9. ſup. de ver. obl.*

L. Non ſolent, quæ abundant) Ut falſa demonſtratio non vitiat fideicommiſſ. vide ſcripta ad *l. ſi ſic legatum, §. ſi mihi, ſup. de legat. 1.*

L. Non poteſt videri improbus) id eſt, moroſus, ceſſator.

L. Ubi lex duorum menſium) vide cap. 10. de præſcript.

Qui 61. die venerit) Græci legunt rectius 60. die: vide de hac l. cap. 13. de præſcript. Sic in *l. pater, ſupra, ad l. Juliam, de adulteriis.*

L. Nemo de domo) hoc repetitur ex *l. 21. ſup. de in jus voc.*

L. Nullum crimen) Hæc l. eſt Pauli l. 5. ad edictum. Itaque referenda eſt ad edictum de iis, qui notantur infamia, ut ſit ſenſus. Non patitur ullum crimen a filio committi, nedum bina ſponſalia conſtitui, ſi non prohibet, cum prohibere non poteſt. Itaque in hac l. male in quibuſdam lib. deeſt negatio: recteque in Pandectis Flor. addita eſt. Denique etiam negative eam legit Harmenop. *ἐδὲ ἐν ἐγκλημαἰγύπτομένει μὴ δυνάμενος*, &c.

L. Si quis obligatione) hæc lex proprie pertinet ad edictum de calumniatoribus, *l. 2. §. ult. ſupra, de calumn.* vide ſcripta ad *l. 71. ſupra, tit. prox.*

L. Nihil conſenſus) hæc l. ſpectat ad edictum, quod metus cauſſa.

L. In jure civili receptum) hoc ex Juliano repetitum A eſt in *l. 24. ſupra, de cond. & demonſt.*

L. Pœnalia judicia) vide fuſe ſcripta ad *tit. C. ex del. defunct. in quantum her. conv.*

L. non videntur data) hæc l. referenda eſt ad edictum aquæ pluviæ arcendæ, quo pertinet *l. 4. de aqua, & aq. Pluvia arc. ſup.* vide ſcripta ad *l. 28. ſupra, de ver. obl.*

L. 133. Flor. 172. §. *Ambigua autem intentio*) vide ſcripta ad *l. quotiens 2. ſup. de reb. dub.* & ad *l. 83. §. 1. ſup. de ver. obl.*

L. 134. Flor. 173. §. *ult. Dolo facit*) Exemplum extat in *l. 8. ſup. de doli mali excep.* quæ eſt ejuſdem auctoris ex eod. lib.

L. 139. Flor. 178. *Cum principalis*) Obſtat *l. debitor, ſupra, ad Senatuſconſ. Trebell.* Sed hic additur plerumque. Quare excipe caſum *d. l. debitor, & l. 7. C. de luit. pign.* Quibus ſublata actione perſonali remanet tantum pigneratitia: vide ſcripta ad *d. l. debitor.*

B *L. 144.* Flor. 183. *Etſi nihil facile mutandum*) hujus regulæ exemplum petendum eſt ex *l. 7. ſup. de in integrum reſtit.*

L. 152. Flor. 191. *Modum eſſe beneficii ſui*) huc pertinet *l. 43. ſupra, de vulg. & pupil. ſubſtitut.*

L. 153. Flor. 192. *Ea quæ in partes*) Et §. 1. *in re dubia.* Hæc repetita ſunt in *l. 3. ſup. de his quæ in teſtam. del.*

L. 156. Flor. 195. *Expreſſa nocent*) Sumpta eſt ex *l. nonnunquam, ſupra de condit. & demonſt.* Utraque eſt ex lib. 7. differ. Mod.

L. 159. Flor. 198. *Neque in interdicto*) Idem in *l. penult. ſupra, de tab. exhib. & l. 15. ſup. de dolo.*

L. 162. Flor. 119. *Non alienat*) Hæc l. referri debet ad edictum de alienatione judicii mutandi cauſſa facta. Quo pertinet *l. 4. ſup. de alien. judic. mut. cauſſa, & l. 2. illo tit.* Itaque ex eo edicto tantum, non generaliter expli-
C canda: vide ſcripta ad *l. 28. in princ. ſupra, tit. prox.*

L. 169. Flor. 126. *Nemo prædo*) hæc l. tota pertinet ad S.C. *de petit. hered.*

L. 172. Flor. 129. §. 1. *Cum principalis cauſſa*) Idem in *l. cum principalis, ſup. hoc t.* In qua recte additur *plerunque*, quod in omnibus regulis addi debet. Nam nullæ ſunt neceſſariæ, ſed omnes plerumque veræ.

L. 180. Flor. 137. *Qui auctore*) hæc l. ad eam edicti partem revocanda eſt, quæ eſt de ſumptibus funerum. Cujus exemplum petetur ex *l. 12. in fin. & l. 14. §. ſed ſi adita, ſupra, de religioſ.*

L. 187. Flor. 144. *Non omne quod licet*) Sumptum eſt ex *l. 78. ſupra, de ver. oblig.* vide ſcripta ad eam.

L. *Nemo videtur*) hoc referendum eſt ad edictum, Quæ in fraudem creditorum.

D L. 195. Flor. 152. *Hoc jure utitur*) hæc l. referenda eſt ad interdictum unde vi, & de vi armata.

L. 196. Flor. 153. *Fere quibuſcumque*) Nec enim omnino, ut acquiritur, ita etiam amittitur poſſeſſio: Nam & ſi non amittatur ſolo corpore, eo quod ſolo animo retinetur, ſolo tamen animo amit. Conſtant. Harmen. lib. 2. epit. t. 11.

Niſi in qua utrumque) Idem ex eodem Pauli lib. in *l. 8. ſupra, de acquir. poſſeſſ.*

L. 199. Flor. 156. §. *Cum quis in aliis*) Idem in *l. 3 §. 2. ſupra, de itinere actuque priv.*

L. 200. Flor. 202. *Omnis definitio*) Id eſt, omnis regula. Sic regula Catoniana dicitur definitio in *l. 1. ſupra, de regula Caton.* Eadem dicitur ſententia in *l. Julianus, ſupra, de cond. & demonſt.* & regula juris in *l. cum legato, ſupra, quando dies legati cedat.*

E *L. Res judicata*) In præiudiciis ſcil. *l. 25. ſupra, de ſtatu homin.* quæ eſt ex eodem lib.

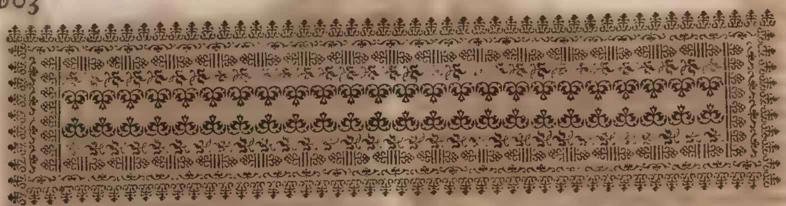
L. pen. Quæ ab initio) Eſt regula Caton. quæ eſt juris antiqui non novi, nec pertinet ad l. caducarias: vide not. ad *tit. de reg. Caton.* Maxime autem pertinet ad inſtitutiones: vide ſcripta ad *l. verbis his, ſup. tit. prox. §. in extraneis, inſtit. de hered. qualit. & l. pen. ſup. de regula Catoniana, l. liber, §. ſi heres, ſupra, de hered. inſtit.*

L. ult. Servus) Ex *l. 7. ſup. ſi quis cautionibus jud. ſiſt. cav.*

Finis Notarum in Pandectas; ſequitur Codex.

LAUS DEO TRINO ET UNI.

IACOBI

JACOBI CUJACII J.C.
NOTÆ
IN CODICEM D. JUSTINIANI
AD LIBRUM PRIMUM.

De Sacrosanctis Ecclesiis, & de rebus, & privilegiis earum. TIT. II.

EX 3. Imperat. Honorius & Theo.) Pro hac inscriptione substituenda est alia ex C. Theod. nempe. Iidem AA. Cynegio P. P.

Nemo martyres) hanc l. Græci, sic verterunt, οὐδεὶς ἅγιον λείψανα πιπρασκέτω, id est, *nemo sanctorum reliquias mercetur:* vide scripta *Nov.* 60.

L. 4. Non plures) Conjunge *l. pen. inf. de commer. & mercat.* ex illa hujus inscriptionem emenda.

Quinquaginta decani) Decani seu copiatæ, lecticarii, vespillones sunt: οἱ τὰ σώματα περιστέλλοντες τῶν κοιμωμένων. Epiphan. lib. 3. contra hæreses in fin. de his Nov. 43. & 59. *l. si qua, inf. de Episc. & Cler. l. 15. C. Theod. eod. l. 1. C. Theod. de lustrali, lib. 13. tit. 1.*

L. 9. Qui sub) Conjunge *l. unic. inf. de collegiatis, lib. 11.*

L. 10. Jubemus) Repetita est in lib. 11. *tit.* 3. *l.* 11.

L. 11. Neminem) Conjunge *l. 2. inf. de quibus muneribus, vel præstat. nem. lic. se exc. lib.* 11.

L. 13. Generali) Extat in Nov. Mart. sic in inscript. *Martianus A. Palladio PP.*

L. 14. Prædia dividere) id est, distribuere his ecclesiis, quæ majori Ecclesiæ conjunctæ & unitæ sunt, quæ quidem ab ea sumunt erogationes.

Ad §. Sane: œconomus hujus regiæ) hic locus accipiendus de precario, de quo lib. 4. Obser. cap. 7. & ad *l.* 1. C. *de jure emphyteut.*

L. 16. Iidem AA.) Emendanda inscriptio. Imp. Zeno A. Hæc constit. accipienda de Basilisco, qui sub Zenone Imp. orientis imperium occupavit: vide Obser. 3. cap. 19.

Episcopus patriarcha) Fuit Archiepiscopus, & Patriarcha Constantinop. Ad finem deest inscriptio, *d.* XVI. *Kalend. Januar. Armatio claræ memoriæ Cos.*

L. 17. In factum actionem) Prætoriam.

L. 19. Ut inter) Huic constit. quis caussam dederit, declarat Suidas in verb. πρίσκος ἐμεσηνός. Pertinet autem ad orientales tantum Ecclesias, ad occident. pertinet *Novel.* 9. qua id continetur: verum Ecclesiis data est 40. tantum annorum præscriptio, *Nov.* 3. sublata 100. ann. præscript. Manet tamen hæc lex ult. in his, quæ debentur in redemptionem captivorum, & in iis, quæ sunt legata, donata, aut vendita civitatibus. Idque Johan. recte hic notat, quia ea in re Justin. nihil immutavit auctore Juliano antec. in d. Novell. 3. d. 131. Id fatentur orientales, negant pontificii.

Ad calcem tit.) Desideratur hic Græca constitutio. Cu-
A jus sententia extat libro quinto Βασιλ. ea est, ut is, qui ex scripto donavit, in hoc, ut Xenodochium ædificetur, aut nosocomium, obligetur Episcopis, aut œconomis, nec hoc casu irrita sit donatio, quasi facta contra ll. vide scripta ad *l. 62. de ver. obligat.* Deest item huic tit. Græca Justin. constit. quæ extat in quibusdam libris, cujus tit. hic est περὶ τελευτώντων, καὶ καταλιμπανόντων κληρονόμον ἐκκλησίαν. Cujus hæc fuit sententia: Si testator aliam Ecclesiam pro alia heredem scripserit, veritatem contra scriptum obtinere debere: vide scripta ad *l.* 15. *de leg.* 1.

De Episcopis, & Clericis, & Orphanotrophiis, & Xenodochiis, & brephotrophiis, ptochotrophiis, & ascetriis & monachis, & de privileg. eorum, & castrensi peculio, & de redimen-
B *dis captivis, & de nuptiis clericorum vetitis, seu permissis.* TIT. III.

L. 2. Hominibus eorumdem) vide scripta ad *l. 1. C. de jure emphyteut.* & not. ad *pr. lib. 1. Feudorum.*

L. 5. Si quis) Hæc Joviniani constit. citatur a Soxomeno lib. 2. hist. Eccles. cap. 4. & a Niceph. libro decimo hist. Eccles. cap. 46. vide scripta ad *tit. de raptu virg.*

L. 7. honore) Ex C. Th. *lib.* 11. *tit.* 19. *l.* 7. addenda inscriptio: Pars actorum habitorum in consistorio apud Imp. Gratianum Valentinianum & Theodosium consulatu Syagrii & Eucherii virorum clariss. die III. Kal. Jul. C. P. in consistorio. Imp. Theodosius A. dixit. Hæc l. 7. explicanda est secundum *Nov.* 123. Neutra explica-
C tio Accursii placet. Græci sic explicant: nec honore, nec l. id est, nec volens (id est, quod dicit, *honore*) nec invitus (id est, quod dicit *legibus*) in judic. venire cogitur, sed ad eam domum mittitur: vide scripta ad *l. 2. inf. de testibus.*

Ad verb. Sacerdotes) Soli Episcopi ab Imp. Sacerdotes dicuntur.

L. 8. Idem A.) Tribuitur Gratiano Valentiniano & Theodosio in C. Theod. quod confirmat Coss. ratio.

L. 9. Quinquaginta, vel sexaginta) Sexaginta, vel septuaginta.

Apostoli) Pauli in 1. ad Timoth. c. 5.

L. 10. §. Quod si ordinem) id est, curiarum, curialium.
D In auth. *sed novo.*

Aut in exilium) Legendum est, *Et*: Nam in Græco est καὶ, & ita vertit recte Haloander.

L. 13. Fidiano) Legendum, Sapidiano, vicario Africæ ex C. *Theod.* ex quo etiam addenda subscriptio, d. VII. Kal. Jul. Brixiæ Theodoro V. C. Cons. Hic autem consul fuit cum Eutropio, cujus post memoria damnata fuit.

L. 17. Maximo) Alii Monachio in C. Theod. est Monaxio, ut rectum puto, quod in l. seq.

L. 19. Sororiæ appellationis) vide scripta Obser. 2. cap. 19.

Matres filias atque germanas) Additur in concilio Ni-

ceno

ceno θεῖα, & quælibet hujusmodi necessitudine conjuncta mulier, ut omnis ab ea suspicio absit.

L.22. Decanorum) Vide remissive in *l.4. sup. de SS. Eccl.*

L.23. Fabianus) Flavianus.

L.25. Cum clericus) Conjunge *l. 14. inf. de Episc. audient.* & ex illa ad hanc adde subscript. Hujus l. meminit Imp. Henricus Secundus in ll. Longobard. *tit. de advocatis*, & cap. 1. de jurament. calum. Ubi vocant hunc Imp. Marcium. Vide quæ notata ad *l. 4. inf. de fide instrum.*

L. 28. Exigendi licentiam) Per act. in fact. vide not. ad *l. si a pluribus* 107. *de leg.* 1.

§. *Quod si testator Territorio*) id est, in agris privatis. Cum alias territorium sit universitas agrorum.

L. 38. Clerici cujuscunque) Idem constituitur *Nov.* 79. a Just. Sed id ab eodem postea mutatur *Nov.* 83. constituiturque, ut & clerici apud proprios Episcopos conveniantur.

§. 1. *Apud suos judices*) Hoc corrigit Just. in *Nov.* 79. constituiturque, ut Monachi conveniantur apud Episcopum civitatis.

Ordinario) Ordinarii judices dicuntur præsides, consulares, correctores, & alii, qui sunt tantum clarissimi. Ordinaria judicia sunt tantum clarissimorum, quæ a claris. exercentur, vel dantur. Spectabiles, & illustres extra ordinem cognoscunt, *l. ult. C. de modo mulctarum*, *l. 2. inf. de proxim. sacror. scriniorum*: lib. 12. Ordinarii judices sunt infimi magistratus. Sic ordinarii milites, id est, gregarii.

L. 35. Ceteris omnibus) Legendum, *ceteris domibus*.

Oeconomi) Niconis.

Qui post eum) Just. in *Nov.* 131. dat eadem privilegia. Addenda subscriptio, *d. Nonis Januar. Constantinop. Martiano cons.*

L. 11. Repetita) Conjunge cum *l. 23. inf. de testam.* Ex qua ad hanc addenda subscriptio.

L.49. §. ubi autem indiscrete) Alias indistincte, sed rectius indiscrete, ut in *l.8. §. 2. inf. de præscription. 30. annor.* vide de hoc verbo notata ad *l. 5. inf. de quæstion.*

L. 51. Si quis) Hoc rescriptum est pars *l. pen. inf. de pactis*.

L. 52. Monachi licet non sint clerici) Nota monachos non esse clericos. Vide not. ad *c. 2. de condit. appos.* & ad Nov. 5. 79. & 123.

L. 54. Raptores) Hæc lex sumpta est ad verbum ex *l. un. inf. de rapt. virg. unde subscriptio petenda*.

L. 56. §. ut si quis sponsus) Vide notata ad *l. 1. de verborum signif.*

Vel acceptas) Vide scripta ad *l. 2. C. de inutilib. stipul. inf. lib. 8. d. Nov. 5. d. Nov.* 123.

Ad calcem titul.) In hoc tit. desunt 10. aut 12. constit. Græcæ, ut didici ex libro Græco nondum edito de diversis intervallis usque ad annos 100. tit. de anno. Inter ceteras deest Græca constit. quæ fuit l. 45. hujus tit. qua sustulerat ex legatis act. in duplum, exceptis legatis ad pias caussas, ut ait in §. *ult. Instit. de obligat. quæ quasi ex contractu*. Vide notata ad *Rubr. ff. de legat.* 1. verba ejus libri Latine reddita hæc sunt: *si intra annum non solvatur, quod relictum est piis caussis, legatum duplatur, ut scriptum est libro primo C. constit.* 45. in qua constituit Just. legata relicta ptochiis, aut aliis locis pietati dicatis, annuo tempore finiri. Vide caput 20. tract. de præscript. Deest & alia constit. ut si relicta uxore vir tondeatur, quod licebat Novel. 102. ut mulier non possit nubere intra annum absque famæ periculo, nisi pepererit intra annum.

De Episcopali audientia, & diversis capitulis, quæ ad jus, curamque, & reverentiam Pontificalem pertinent.

TIT. IV.

L. 1.) Hæc lex conjungenda est cum *l. 1. inf. de commer. & merc.* ubi vide notata, quomodo scil. mutata sit hæc l. 1. a Triboniano. Ceterum male quidam hanc l. accipiunt de mercatoribus certæ rei ab Imp. præpositis, cum tamen pertineat ad omnes mercatores.

L. 4. Tres) Hæc l. deest in scriptis libris.

L. 9. Libellis duobus) Legendum, libellis duabus. Est autem libella duodecima pars unciæ. Cicer. & Donat. in Phorm. act. 1. Scena 1. Gell. lib. 20. cap. 1. vide notata ad *l. 43. de ver. significat.*

Antistitum Christianæ) Sic & constitutum est, ut Episcopi visitent custodias κατὰ τετράδα καὶ παρασκευὴν, id est, Mercurii & Veneris diebus. Vide cap. 3. tract. de præscript. Item ut moneant Præsides, ut ea faciant, quæ cauta sunt de custodia reorum: eis cessantibus, ut id referant ad Imper. & ea de re deest hic Græca constitutio, quæ extat libro 60. *βασιλ.* De integra istius constit. sententia vide cap. nonum d. tract.

L.13. Decernimus) Conjun. *l. 25. de Episc. & cleric.* & ad illam ex hac adde subscript.

L. 15. Nemo) Conjunge *l. 8. infra, de post.*

Per quinquennium) vide cap. 24. de præscript.

L. 16. Si legibus) hæc l. repetita est in *l. ult. inf. de sponsal.* circa medium, ad quam ex hac addenda subscriptio. Ceterum obstat *l. 5. D. de jur. & fac. ignor.* hinc colligunt scientiam patris nocere filiæ. Recta est postrema Accursii solutio hic allata.

L. 21. Si præsens) Conjunge *l. pen. §. sed si parens, inf. de non numer. pecun.* & ex hac adde ad illam subscript.

Ad calcem tit. Deest hic l. 23. quam Eustathius lib. de temporibus in hanc rem citat, ut si dominus per triennium moram faciat in accipiendo jure emphyteutico, hoc cedat jure emphyteuticarii. Vide scripta ad *l. 2. C. de jure emphyt.* Deest in hoc tit. & in *tit. inf. de custodia reorum* constitutio, cujus sententiam ex lib. 60. Βασιλ. vide in not. ad *l. 10. sup.* & scripta cap. 3. tract. de præscript. Deest & alia etiam ut Episcopus, & tres bonæ opinionis viri inspiciant opera civitatis, & ea metiri curent, & eorum rationem ab administratoribus intra annum reddi: Vide cap. 20. de præscript.

De Hæreticis & Manichæis & Samaritis.

TIT. V.

L. 1. D. Pridie cal. sep. D. 11. Non. Ju. *C. Theod. lib.* 18. *tit.* 4. *l.* 20.

L. 21. §. Sed iis quidem: omne testimonium) huc pertinet *Novel.* 45. Sic non prohibentur testimonium ferre, qui damnati sunt furti, injuriarum, vi bonorum raptorum, de dolo, depositi, mandati, pro socio, licet infames sint. Ipso jure etiam non est interdictum testimonium ei, qui in judicio publico calumniæ damnatus est, *l. D. 13. de testibus*. Calumniæ autem judicium non est publicum.

§. *Aliis: judicialia testimonia*) Dicuntur litis testimonia in *l. 4. ff. depos.* vide scripta ad *l. penult.*

§. *Ceterum propter utilitatem necessarii*) id est, quia testimonii usus necessarius est, *l. 1. ff. de testib.*

De Apostatis. TIT. VII.

L. 2. Intra quinquennium) vide cap. 24. de præscript.

De Judæis, & cælicolis. TIT. IX.

L. 1. Imp. Antoninus) Adde Caracalla. Id constat ex cons. catalogo. vide notata ad *l. 32. §. ult. D. de legatis* 1.

L. 12. Jovio) Alias Johanni.

L. 13. Die sabb.) vide cap. 3. de præscript.

Ne Christianum mancipium hæreticus, vel Judæus vel paganus habeat, vel possideat, vel circumcidat. TIT. X.

L. 1. Judæus) hujus constit. rationem exponit Soxomenus lib. 3. histor. Eccles. cap. 17. his verbis: *Ἰουδαίοις δὲ ἐνομοθέτησαν μηδένα δοῦλον ὠνεῖσθαι τῶν ἐξ ἑτέρας αἱρέσεως: εἰ δὲ παρὰ τοῦτο ποιήσει, δημόσιον οἰκέτην εἶναι: εἰ δὲ καὶ περιτέμνῃ κατὰ Ἰουδαίους θέμιστα, εἰς κεφαλὴν εἶναι τὸν κίνδυνον, καὶ ἀφαίρεσιν τῶν ὄντων: ἐπεὶ γὰρ τὴν θρησκείαν πάντοθεν αὔξειν ἠβούλοντο, καὶ τούτου πρόνοιαν ἐποιήσαντο, ὥστε μὴ ἀδεῶς εἰς Ἰουδαϊσμὸν ὑποσύρεσθαι τοὺς μὴ τοιούτους ἐκ γένους ὄντας.* Eandem rationem tradit Gregorius lib. 3. Epist. c. 21.

De paganis sacrificiis, & templis. TIT. XI.

L. 1.) Emendanda hujus l. inscriptio, & subscriptio ex *C. Theod. lib. 16. tit. 18. l. 4.*

L. 2. Imp. Theod. A.) Legendum, *Impp. Gratianus Valentinianus, & Theodosius A. A. Cynegio. P. P. ex C. Theod. lib. 16. tit. 8. l. 9.* id & docet ratio consulum.

De

De his, qui ad Ecclesiam confugiunt, vel ibi exclamant, & ne quis ab Ecclesia extrahatur. TIT. XII.

L. 2. Jovino) Alias Johanni.

L. 3. Imperio) Legendum, Hierio ex *C. Theod.*

L. 4. D. v. Kal. April.) Addendum. C. P.

L. 6. Sed si hoc: post electorum solemnium) Olim mittebantur in possessionem omnium bonorum. Itaque omnia distrahebantur, ut constat ex orat. Cic. pro Quint.

De iis, qui in Ecclesiis manumittuntur. TIT. XIII.

Hunc manumittendi modum Constantinum invenisse ait Cassiodorus lib. 1. tripart. historiæ cap. 9.

De legibus, & constitutionibus principum, & edictis. TIT. XIV.

L. 1. Inter æquitatem jusque) id est, cum aliud jus ipsum, aliud æquitas postulat. Harmen. lib. 1. epit. 1. tit. 1.

Nobis solis) Dum scil. plane incerta & dubia est legislatoris voluntas: alioquin locus est *l. 8. inf. de judic.*

L. 4. Digna vox) Vide *l. 3. inf. de testam.*

L. 5. Præfecto prætorio) Præfect. urbi in *Nov. Theod. ne curial. præd. al. conduc.* Ulp. Fragmen. tit. 1. ex ea Nov. hæc l. sumpta est. Cum enim ante prohibitum fuisset, ne curiales ad procurationem rerum alienarum accederent, *l. 24. inf. de decurion.* iique in ejus constit. fraudem conducendi licentiam usurparent, cum tamen procurationem speciem conductionis esse constet, vetat quoque, ne deinceps fraude constitutioni facta prædia conducant, aut fidejussores conductoris exsistant. Huic autem legi conjunge *l. 30. inf. loc.* quæ sumpta est ex eadem Nov. Et ex hac adde ad illam subscriptionem: vide scripta ad illam.

Nullum enim pactum) Hæc hujus l. regula pertinet ad l. perfectas, id est, quæ id, quod factum est contra se, rescindunt.

Et Festo consule) In Cod. Theod. solus Theodosius Conss. xv.

L. 6. Quod favore) Idem in *l. 18. in fin. inf. de fide instr.* unde pete exemplum.

L. 12. Si imperialis) Est ex 50. decision. Idem in *Novella* 138.

De Mandatis principum. TIT. XV.

L. 1. Insignium) Alias Inscium, Vetus, Eugenium. *D. xvi. Kalend. Jul.)* Puto legendum, die xvi. Majas Constantinop. Antonino & Syagrio consule, accepta III. Kalend. Augusti Romæ, Merobaudo II. & Saturnino consulib.

De veteri jure enucleando, & de auctoritate jurisprudentium, qui in Digestis referuntur. TIT. XVII.

L. 2. §. Quod cœlesti: loca devia, & multum distantia) Videlicet sub tit. de prætor. stip. quem ordinem secutus est idem Justinianus in C.

§. Si quid igitur tale. Julianus legum, & edicti perpetui) Sic etiam dicitur in *l. pen. de cond. indeb.*

Justiniano PP.) L. perpetuum, non ut vulgo, *præfecti prætorio.*

De juris & facti ignorantia. TIT. XVIII.

L. 1. Simplicitatem armatæ militiæ) Hoc licet specialiter militibus ex rescripto isto, quod indicat verbum permitto. Alioquin post sententiam non opponitur peremptoria præscriptio: vide scripta ad *l. 8. & 9. ff. de jur. & facti ignor.* & ad *l. 19. C. de probat.*

L. 2. Imperator Gordianus) Idem Augustus legitur, alias, sed male, ut docent subjecti Conss.

L. 3. si emancipata) Vide scripta ad *l. 1. ff. eod.*

Prætendere) Jus enim ignoranti tempora procedunt. *l. 6. inf. qui admitt. ad bon. poss.*

L. 7. Error facti) Non juris, *l. 7. inf. eod.*

L. 8. Cum testam.) Conjunge *l. 7. inf. de condict. indeb.* Utriusque eadem est inscriptio. Itaque etiam eadem debet esse subscriptio.

L. 10. Cum quis) vid. scrip. ad *l. regula, §. si quis jus ff. eo. ti.*

L. ult. Ne passim) Idem in *l. 9. ff. eod.* Exempla sunt in *l. 1. §. ult. ff. de edendo, & l. 3. §. si quis ff. ad Syllan.*

L. pen. Flaviano PP.) Addendum Illyrici, & Italiæ, ut in *l. penult. inf. de contrahen. empt. & l. 20. inf. de pœn.* Loquitur autem de Illyrico Occidentali, ut de Orientali,

A in *l. ult. inf. de ann. & trib.*

De Precibus Imperatori offerendis, & de quibus rebus supplicare liceat, vel non. TIT. XIX.

L. 1.) Conjunge *l. 1. sup. quibus ex caussis servi pro præmio libert.* & ex hac adde ad illam subscript.

Diocletiano VI.) Lege Diocletiano IV. ut docet catalogus Conss.

L. 2. Quoties) Ait moratoriam, sive dilatoriam except. remitti posse: peremptoriam committi, relaxari non posse. Itaque hæc l. non pertinet ad eas inducias, quæ solent rescripto principis petentibus egenis debitoribus tribui: vide scripta ad *tit. C. de pact. inter empt.*

L. 4. Universa) Hinc, ut & ex *l. ult. inf. qui bon. ceder. poss.* originem habere videntur eæ induciæ anni, biennii, & quinquennii, quæ solent rescripto princi-

B pis petentibus egenis debitoribus dari.

L. 7. Rescripta) Conjunge *l. 5. si contra jus.*

Quando libellus principi datus litis contestationem facit. TIT. XX.

L. 2. Annali tempore) Nam ad tollendam triennalem præscript. hoc non est satis, sed ea interrumpitur conventione exsecutoris, & libelli admonitione, *l. sicut, l. cum notissimi, inf. de præscript. 30. annor.*

De diversis rescriptis, et pragmaticis sanctionib. TIT. XXIII.

L. 1. Conjunge *l. ult. inf. si unus ex pluribus appel.* & ex hac illius inscriptionem emenda, & adde subscript.

L. 7. Si preces veritate) cap. 2. de rescriptis in decretalib.

De officio præfecti prætorio Africæ, & de omni ejusdem diœceseos statu. TIT. XXVII.

L. 2. Formam) Licebit præsentis prætoris generalia edi-

C cta conscribere, quæ vocabant formas, dicuntur τύποι τῶν ἐπαρχῶν, *l. apertissimi, inf. de judiciis.* Ea vim legis habent: hæc sunt, quæ dicuntur ἐπαρχικά: Βασιλικῶν appellatione continentur Imperatoriæ constitutiones, ἐπαρχικῶν præfectorum prætorio: vide scripta ad *l. pen. inf. de fidejussor.*

De officio præfecti urbi. TIT. XXVIII.

L. 3.) Conjunge *Nov. 62.* Cassiodorum in formula præfecturæ urbanæ, lib. 6.

De officio magistri offic. TIT. XXX.

L. 3. Degradandive) Legend. *regradandive.*

L. 4. Curæ) Hæc const. pars est *l. 1. inf. de offic. milit. judic.*

De offic. Comit. sac. palatii. TIT. XXXII.

De offic. com. rer. priv. TIT. XXXIII.

L. 1. Hoc est emphyteuticarii) Legendum, *VEL emphyt.* Nam differunt perpetuarii ab emphyteuticariis.

D Vide scripta ad princ. *tit. C. de jure emphyt.*

De officio comitis Orientis. TIT. XXXVI.

L. 1. Useo, Puseo, Lyciarchiæ) Legendum, Alytarchiæ. Orientis diœcesis, sed Asianæ. Prima Syria, quæ dicitur Salutaris, hæc est Syria Palæstina. Victor in Vespas.

Syria seu Palæstina) Legendum *Syria, cui Palæstina nomen*, ex veteri libro, & Eutropio.

De officio vicarii. TIT. XXXVIII.

Vicarii) id est, præfecti prætorio, qui a principe mittebatur, non in unam provinciam, sed in diœcesin, & tractum aliquem extensum per provincias.

L. 1. Sacræ cognitionis) Solus tamen præfect. prætorio vere judicat vice sacra, *l. 16. C. Theod. de appell.* a quo non appellare, sed supplicare licet, *l. 1. inf. de sentent. præfect. præt.* tamen a vicario, ut a præfecto urbi appellare li-

E cebit ad principem, *l. 38. ff. de minorib.*

De officio rectoris provinciæ. TIT. XL.

L. 2. Pronuntiare nequeunt) Non enim quilibet præses habuit merum imperium, sic in *l. 4. C. loc.*

L. 8. Intercessorem, id est, executorem) Sic in *l. 6. inf. quæ res pign. oblig. poss.* qui initio dicuntur executores, in fine intercessores.

L. 9. Nullus) Hæc l. abrogatur in *l. ult. inf. de dignitatib.*

L. 14. Idem A. eidem) Alias Imperat. Anastasius A. Viviano PP. rectius, ut docent subjecti consules.

Ad calcem tit.) Desideratur hic Græca Anastasii constitutio.

De Officio militarium judicum. TIT. XLVI.

L. 4. Duces) Conjunge *l. 4. sup. de off. mag. off.*

Lustra-

Lustrationisque) Leg. Clusuriarumque, ut & in *d. l.* 4. *sup.* vide scripta 3. Obser. cap. 24.

Ad calcem tit.) Deest hic Græca constitutio, quæ inter cetera hoc cavebatur, ut feræ bestiæ, quæ transmittebantur ad principem, septem tantum diebus resideant, & alantur in vicinis civitatibus. Sic equis præscribuntur quinque dies, *l. 1. C. de tract. & stat. lib. 12.*

Ut omnes judices tam civiles, quam militares post administrationem depositam 50. dies in civitatibus, vel certis locis permaneant. TIT. XLIX.

Quinquaginta dierum) vide cap. 12. tract. de præscript. Item in *l. 2. inf. de assess. Nov. 8. 95. & 161.*

De provincia discedendi) Græci provinciam hic vertunt thema. Sic Harmenop. lib. 1. tit. 4. & lib. 3. tit. 3. Θεματικοὶ κριταὶ sunt provinciales judices. Sic vertendum, licet vulgo vertant pedanei judices. Vide Har. etiam lib. 6. εἰς τὰς ἐπαρχίας ἄγειν εἰς τὰ θέματα: Vide cap. 18. inf. de præscriptionibus.

Divinæ vocis copia) id est, per vocem revocatoriam, seu evocatoriam, de qua etiam *l. ult. C. de dig. lib. 12. & Nov. Just. 8.* Hujus formulam ponit Cassiod. lib. 7. variarum.

De assessorib. & domesticis, & cancellariis judicum. TIT. LI.

L. 3. Quinquaginta dies) vide cap. 12. inf. de præscript. idem in *l. 1. sup. ut omnes judic. tam civiles, & Nov. 8. 95. & 161.*

L. 10. Ultra 4. menses) vide cap. 16. tract. de præscript. Paulus 5. *Sent. tit. 12. Ne*, inquit, *gratiosus, aut calumniosus apud suos esse videatur.*

L. 14. Nemo) vide notata ad *l. 7. ff. de jurisdict.* & scripta ad *l. 5. ejus tit.*

De modo mulctarum, quæ a judicibus infliguntur. TIT. LIV.

L. 2. Procuratores) Cæsaris, ut nec curatores reipubl. jus dicendæ mulctæ non habent, sed inter certas tantum personas. Ille inter fiscum & privatos: hic quia tantum judex est rerum ad civitates pertinentium: Vide not. ad *l. 2. §. ult. ff. de judiciis.*

Vel rationales) Procurator Cæsaris nihil differt a rationali, quare *vel* hic est ἑρμηνευτικόν, non διαζευκτικόν.

L. 3. Curator reipubl.) Is erat ex decurionibus, vectigalia locabat, vias curabat, caussas reipub. apud præsidem, aut principem agebat: vide notata ad *l. ult. de decur. & tit. ff. de offic. assessorum.*

L. 6. Imp. Arcadius) Legendum, iidem Imperatores, ut docent subjecti Conss.

Ordinario) Ordinarii judices sunt clarissimi, de his vide fusius notata ad *l. omnes, sup. de episcop. & cleric.* & ad *tit. de judic. ff.*

De defensoribus civitatum. TIT. LV.

Hi dicuntur a Justiniano ἔκδικοι in *Nov. 15.* defensores plebis in *l. 1. infra de offic. jurid. Alex.* Romæ erant Senatores, consules, tribuni plebis. Horum vice in municipiis decuriones, decemviri, & defensores civitatum, seu defensores plebis.

L. 1. usque ad 50.) hodie ex *Novella* 15. usque ad 300. aureos.

L. 4. Quinquennii) At ex *Nov. 15.* post triennium alius defensor creari debet.

L. 5. Nullas infligant mulctas) Ratio est, quia mulctæ dicendæ jus iis tantum datur, quibus publice, id est, inter omnes judicium est. Hi autem non erant publici judices, sed inter plebejos tantum cognoscebant ad certam summam, *Nov. 15.* vide not. ad *l. 2. §. ult. ff. de judic.* hinc autem colligi potest, duumviros posse mulctam dicere: vide scripta ad *l. 1. ff. de jurisdict.*

AD LIBRUM II.

De Edendo. TIT. I.

L. Ex 1. *Ipse dispice*) Ergo non cogitur reus in foro instrumenta sua edere.

Id ex caussa) Justa, ut si mandatum sit, si intervenit ruina, naufragium, incendium, & similia, tunc reus edere cogitur.

Ad judicis officium) vide scripta ad *l. 5. infra de probationibus.*

L. 2. *Is apud quem*) vide cap. *quando contra falsum, lib. 2. decret. de probat.*

L. 3. Edita actio) Conjunge *l. 1. inf. de litis contest.* & ex unius subscriptione aliam emenda. Hæc enim lex illius pars posterior est. Hic enim continetur posterior tantum pars differentiæ inter litem contestatam, & actionem editam. Quare sensus est: edita actione nondum lis est, nondum judicium, sed tantum apparet species, aut genus litis futuræ, ut puta sitne bonæ fidei, aut stricta, certa an incerta, non autem editio facit litem, aut judicium, aut litis contestationem, quia fieri potest, ut lis nulla sit, si scilicet reus malit cedere.

Speciem futuræ litis) Ammian. Marcellinus lib. 30. ait speciem litis edere.

Demonstrat) Non autem litem facit.

Emendari) Sed quousque licet emendari? Ex mente hujus rescripti tantum usque ad litem contestatam, ut docet l. 1. inf. de litis contestat. At ex mente Justiniani, *§. si minus, de action.* usque ad sententiam.

Decrevit) id est, ut non mutatio, aut emendatio concedatur, nisi caussa cognita.

L. 4. *Qui accusare*) hujus l. sententia pertinet tam ad caussas criminales, quam civiles.

L. 5. Non est novum) id est, ordinarii juris est: vide scripta ad *l. 5. inf. de probat.*

Ut fides veri constare) id est, ut ex his reus suam defensionem, & exceptionem probare potest, *l. ult. infra eodem.*

L. 6. *Rationibus publicis*) id est, fiscalibus.

L. 7. *In auth. ut sponsal. larg.*) Ex *Nov. 119.*

Documenti) Græce συμβολαίῳ, id est, instrumento.

Ex hac memoria) Μνήμης, id est mentione.

L. 8. Antonino patre meo) vide Lampridium in Alexandro.

Rationes promi) In eum, qui rationes non edidit, datur actio in factum annua, & ei secundum Græcos in eum, qui non edidit actionem: vide cap. 20. tract. de præscriptionibus.

Originem petitionis) vide scripta ad *l. 5. infra de probat.*

Fundari) Sed an adversus alium cogitur quis edere rationes suas? Eo cogi potest, ita tamen ut ex eo non detur occasio instituendæ in eum litis. Sic constituit Justinianus edicto novo, in quo refert se id antea constituisse, sed ea constitutio non exstat: vide scripta ad *l. 5. inf. de probat.* Videtur ea esse Græca constitutio, quæ desideratur in hoc tit: cujus summam ex lib. 24. βασιλ. tit. 1. refert Harmen. lib. 1. tit. 2.

De in jus vocando. TIT. II.

L. 2. Venia edicti non petita) *Sic ab auctoritate vestra tanquam ab edicto petita veniat*, ait Macrobius.

Rusticitati venia) Juris tamen ignorantia eum non subjicit pœnæ edicti, sed eum non relevat a pœna edicti.

L. 3. Rosanæ) Alias Roxanæ.

De Pactis. TIT. III.

L. 1. Conditionis incertum) id est, species fideic. adipiscendi ex parte actoris, & metus restituendi ex parte Philini.

Conventione) Exceptionis ope, non ipso jure.

Facta sicut placuit) vide scripta ad *§. ult. l. qui Romæ, D. de ver. oblig.*

L. 2. Spontanea voluntate) Excipere enim actiones hereditarias inviti non coguntur, *l. 2. inf. de hered. act.* præterquam si a fisco hereditas vendita sit, *l. 1. infra de hered. vel act. vend.* ubi scripta vide.

L. 4. Mota) id est, contestatæ.

Renuntiasti) Sine pacto, sine unius solo consensu.

L. 7. Vel præscriptis verbis, si stipulatio non intervenit) Hæc tota addita sunt ex interpretat. Azonis, & aliorum, & absunt a scriptis.

L. 8. *Idem A.*) Legendum, Imp. Alexander A. Mucatraulo. Docent id Const.

L. 10. Legem) Repetitur in *l. 1. inf. de pactis convent. tam sup. do.*

Alumna) Filia naturali.

Utilis est condictio) Id est, competit.

L. 11. *Ex conventione*) Inscite detorta a Triboniano ex *l.1. inf. sine censu, vel reliq.* quam huic conjunge.

Adversus eum] Si maritus accepto fundo solverit usuras creditori hypothecario, ne fundus evinceretur actione Serviana: tunc enim mariti heres aget quidem pro præterito tempore, ut recte hic Accurs. sed non pro futuro, quoniam fundus apud eum non remanet soluto matrimonio: & ideo nihil interest ejus, eum servari: sed si apud heredem mariti remaneat, ut si sit datus æstimatus, tunc is aget ex empto, ut mulier fundum liberet. At in tributis non aget, ne quidem si æstimatus datus sit, quam differentiam uno rescripto notabat Alexander, quod Tribonianus discerpsit hoc loco. Aliud de usuris, & tributis, *d. l.1. sine censu*: vide scripta ibidem.

Usuras solveret) Hæc pactio injusta est.

Ex vendito actio] Ex empto.

Dion. Conss.] Alias, in Dione II. Conss. rectius, ut docent const. & *d. l.1. sine censu.*

L.12. *Super prima conventione*] Id est, ante prius pactum.

L.13. *In bonæ fidei*] L. 7. *§. quin imo, ff. eodem*. Vide scripta ad *l.135. de ver. obligat.* Subaudiendum vero est.

L.14. *Cælio militi*] Leg. Mucatraulo.

Ex stipulatu] Hic actio ex stipulatu accipitur generaliter, non tantum pro actione, quæ datur ex stipulatione incerta, sed & pro certi condict. ut & multis aliis locis, de quibus vide scripta ad tit. *Instit. de ver. obligat. & l.7. §. quod fere, ff. eodem*.

L.15. *Pactum*] At ex Novell. Leonis 19. qua hæc lex nominatim abrogatur, probata est hæc sententia, & moribus nostris recepta. Vide scripta ad *l.26. ff. de ver. obligat.*

L.16. *Remissam*] *L.11. tit. prox.* Sic & alienatione prohibita extra familiam omnibus vendentibus. Itemque pacto fideicommissum remittitur, *Nov.* 159.

L. 18. *Julio & Æmilio*] Hi erant duo rei debendi. Obstat *l. ult. infra de fidejuss.* & rursus *l. si ex toto, §.1. de legat.* 1. Dicendum, hic obstare exceptionem pacti, vel doli, si videlicet creditor admittat eum, qui solvit ea mente partem, ne quicquam ab eo peteretur: Nam & hæc lex posita ideo est sub hoc tit. Argumentum ejus quoque est in *l. si stipulatus, in fin. de fidejuss.* Vide scripta ad *d. l. si ex toto*.

L. 19. *Alterius rebus potiatur*] Vide Harmenop. tit. *περὶ ἀλληλοκληρονομίας*, & scripta ad *l. 26. de verborum oblig.*

Communem mortis fortunam] Hoc proprium est commilitonum, & conjugum, ex Nov. 1. Valentiniani: vide not. ad *l.4. inf. de inutil. stipul.* & Nov. Valentiniani, *de testamentis*.

L. 20. *Traditionibus*] Scilicet jurisgentium, si factæ sint traditiones ex justa caussa a domino: Usucapionibus vero jure civili, si traditiones factæ sunt a non domino. Nudo autem consensu nudave conventione dominium non mutatur: Nam etsi verbi gratia consensu perfecta sit emptio, dominium tamen non mutatur, nisi & res tradita, & pretium numeratum. Vide scripta ad init. tit. *ff. de usurpat. & usucap.*

L.26. *Pacto successorum*] Vide scripta ad *l.1. inf. si certum petat.*

L. 27. *Antecessit pactum*] Loquitur de pacto stipulat. confirmato, non de stipulationis lege.

L. 28. *Si certis*] Vide scripta ad *leg. 5. infra de usuris*.

L.29. *Si quis*] Repetitur supra *l. 39. de episc. & cler.* Opponitur *l. antepen. ff. de jurisdict. omnium jud.* vide solut. in not. ad *d. l. antepen.*

Omnes licentiam] Cic. 3. in Verrem. *Quod mihi lex mea caussa dat, cur eo mihi uti non licebit?* Vide scripta ad *l.2. inf. de rescind. vend.*

L.30. *In eadem hereditate*] Scilicet partienda.

Pactiones odiosæ] Inhonesta est hæc conventio, &

A præmatura, corruinat. Vide scripta ad *l.26. ff. de verbor. obligat.*

Veteres itaque regulas) Inter has una est *l. ult. C. Th. famil. ercisc.*

De transactionibus. TIT. IV.

L.3. *Quod pater ejus*) Hic latet formula quædam utilis actionis negot. gestor. Unde sequitur; Et si apud judicem negabit.

Aquiliana stipulatio) Hoc loco stipulationis Aquiliæ verbo acceptilatio intelligitur, & in *l.5. & l. puto, ff. eod. §. est autem, Inst. quibus modis tollitur oblig.* Sic est contraria, cum dicimus, acceptilatione sæpe intelligimus stipulationem Aquil. quæ debet præcedere, &c.

B *L.6. Utilis actio, quæ præscriptis*) vide not. ad *l. in factum, ff. de oblig. & act.* Utilis, id est, in factum, id est, præscriptis verbis: sic dicta, quoniam non est civilis, sed exemplo civilis inducta. Huic loco obstat *§. quod si faciam, l.5. ff. de præscript. verb.*

L. 7. *Transactionis*) Hæc l. repetita est in C. Gregoriano, *l. un. eod.* in qua sic inscribitur: Imp. Gregorius, male: legendum. Imp. Gordianus A. Licinio, & inscribitur P. P. x. Kal. Jan. Pio & Pontiano Conss. Quidam libri notant has leges transpositas esse, & modo *l. de alimentis* hanc præcedere, modo sequi: puto inscriptiones, & subscriptiones transpositas, & immutatas esse, & inscript. & subscript. addendam esse ad *l. transactionis:* & contra *l. transactionis ad l. de alimentis*.

L. 8. De futuris) Item nec de eis paciscitur: qua de re enim litigiosa, vel dubia transigere non licet, nec

C pacisci licet, auctore Paulo *lib.1. Sent. tit.1.* confer cum hac *l. 8. ff. eodem*.

L. 10. Imp. Philippus) Alias, Gordianus: utrumque ferri potest: Nam subjectis consulibus Gordianus imperavit, & eo interfecto etiam Philippus auctorib. Capitolino, Cassiod. Euseb. Eutrop. Oros.

L. 11. Transactio rata est) Hoc olim non obtinuit, Paulus *4. Sent. tit. 1.*

L. 13. Corporis cruciatum) Idem in *l.4.7.8. & 9. de his, quæ vi metusve caussa, & l. 9. inf. de contrah. & commit. stip. lib.8.*

L. 16. Caussas, vel lites) Hypotheses, vel actiones.

L.17. Manente transactionis placito) *L.16. ff. eodem*.

L. 18. *Transigere, vel pacisci*) Qua de re non licet transigere, nec licet pacisci, Paulus *lib.1. Sent. tit.1.* ad

D hanc l. facit *l.10. inf. de adult.*

De crimine capitali) Nam omnis est honesta ratio servandi capitis.

Excepto adulterio) De instituta accusatione non capitali non licet transigere: ob id fit, ut non liceat de adulterio transigere, vel pacisci. Nam hoc crimen ex l. Julia non fuit capitale, postea vero ex constitutione factum est capitale, ita tamen ut de eo, sicut nec olim, non liceat pacisci: mutata est tantum pœna, reliqua remanserunt.

Citra falsi accusationem) Valde ad hanc l. pertinet *l. de crimine, infra ad l. Juliam de adult.* Idem confirmat *l. Impp. ff. de jure fisci*, quæ ait, reum qui paciscitur de crimine, & fugientem causæ inquisitionem, falsi reum esse. Omnis a reo corruptela falsitas est, *l.*

E *1. l. qui duob. ff. de falsis*, ut qui judicem, qui adversarium corrumpit. Hæc conjunguntur ut paria, corrumpere judicem, corrumpere adversarium, *d. l. Impp.* Et hoc est, quod hic ait, citra falsi accusat. quibus verbis indicat falsi reum teneri, qui transigit.

L. 21. Cum ea quæ) Sic Symmachus lib. 1. epist. refert. Seritium Theosco petente eam massæ partem, quam ex mandato N. tradere debebat in Theoscum, ejusque liberos veluti ex donat. contulisse, ut id, quod agebatur, vim majorem obtineret.

Iis quando simulate) vide scripta ad tit. *inf. plus valere quod agitur*.

L.29. *Sub prætextu*) Aliud est, supprimi res ab uno ex transigentibus, longe aliud latere sine transigentis frau-

fraude. Itaque ex generali transactione fraus semper A excepta videtur, *l.* 35. *D. de pact.* non item ea, quæ non apparebant.

L. 32. *Si caussa*) Huc pertinet *l.* 23. §. *si post*, *ff. de condict. indeb.*

L. 38. *Transactio*) Con. *l.* 3. *inf. de repud. hered.* & ex hujus subscriptione ad illam diem addito, & *l.* 4. *infra de postul.* & *l.* 1. *de repud. bon. poss.*

L. 41. *Actione privatus*) Ergo propter perjurium, ut & propter paciscentium voluntatem, sive clausulam rato manente pacto ex *l.* 17. *sup.* Utrumque locum habet, nec alterutro satisfit actori. Regulariter secus est *l. prox. supra.*

De postulando. TIT. VI.

L. 3. *Te daturum cavisti*) vide scripta ad *l.* 4. *C. de condict. ob caussam dat.* B

L. 4. *Velamento*) Con. *l.* 38. *supra de transact.* & *l.* 3. *infra de repud. her.* & *l.* 1. *infra de repud. bon. poss.*

L. 5. *Ab hac professione*) vide scripta ad *init. infra mandati.*

L. ult. Nemo) Con. *l.* 15. *supra de Episc. audient.*

Pridie Kal. Aprilis) Augusti.

De Advocatis diversorum judiciorum. TIT. VII.

L. 1. *Si pactionum*) Huc pertinet *l.* 7. *infra quando provocare non est necesse.*

De principali caussa) Lis enim non retractatur, antequam de provocatione pronunciatum sit, ut in specie *l.* 29. *D. de jure fisci.*

L. 12. *Sed biennio*) vide cap. 21. infra de præscript. Item ad *l.* 13. & *ult. not.*

De Advocatis fisci. TIT. IX. C

L. 4. §. *Quotiesque: Allegationibus uti*) vide scripta ad *l. penult. infra de testibus.*

Hic verbum allegationis non probationem significat, sed vel exceptionem, vel defensionem, vel protestationem quamlibet, quæ fit apud acta.

L. 6. *Imp. Justin.*) Leg. Justinus, ut ratio subscript. consf. postulat, & eorum, quæ legi seq. adscripta sunt, & meliores Cod. habent.

L. 7. *Ultra* 3. *annorum*) Vide cap. 22. tract. de præscript. & ad tit. 14. Frag. Ulp.

L. 9. *Ultra continuum biennium*) Leg. *Triennium ex l. per hanc*, *supra eod.* vide cap. 22. de præscrip. & scripta ad tit. 14. Frag. Ulp. ubi est similis error.

De errore advocatorum, vel libellos, seu preces concipientium. TIT. X. D

L. 3. *Ex continenti, id est, triduo proximo*) Sic *l. ult. infra de judic.* vide cap. 1. & 5. infra tr. de præscript.

Ex quibus caussis infamia irrogatur. TIT. XII.

L. 1. *Infamia*) Tamdiu tamen erit intestabilis, *l.* 3. §. *lege*, *l.* 20. *D. de test.*

L. 15. *Tristior habitus*) Qui lugebat, abstinere debebat a conviviis ornamentis, & alba veste. Paulus *lib.* 1. *Sent. tit. ult.*

L. 16. ἐσυκοφάντησε) Leg. συκοφαντῆς, id est, calumniator: vide notata ad *l.* 13. *in fin. D. de jurejur.* & scripta ad *l.* 2. *C. de reb. credit.*

L. 20. *Improbum fœnus*) Supra modum: vide scripta ad *l. eos*, *C. de usur.* Olim tenebantur in quadruplum, *l.* 2. *C. Theod. de usuris.*

De procuratoribus. TIT. XIII. E

L. 2. *Ipsis consulibus*) Alias, ipsis III. & IV. A.A. Consf.

L. 7. *Suffragatorum*) Male Accursius interpretatur advocatum: vide notata & scripta ad tit. infra, *de suffrag.*

L. 12. *Exigendi*) Male ex hac l. Oldendorpius in procuratore exigit 25. annos. Constat tantum requiri plenam pubertatem, §. *justæ*, *Inst. qui & quibus ex caussis*, quem §. male accipiunt de procuratore negotiorum. Nam in eo nulla certa ætas exigitur. Nec obstat *d.* §. *justæ* huic legi. Nam ea loquitur de defens. non de procurat. minor 25. annis non est idoneus defensor, quia potest restitui in integrum, ut nec fidejussor improbari potest a judice. At jure non vetamur fidejubere, aut defendere: vide cap. 29. de præscript.

L. 15. *Litem te redemisse*) vide scripta ad initium tit. *C. mand.*

L. 16. *Prævides improbum*) Sic in *l.* 3. *in fin. inf. quod cum eo.* Vide ibi not.

L. 21. *Dat. IIII. Id.*) Alias, d. 13. Kalen. Jul. Theodosio A. III. & Abundantio Consf. Male, opinor.

L. 23. *Post caussam in judicio*) Res enim ea integra non est, quæ in judicium deducta, & contestata est, licet nondum sententia judicis definita sit. Itaque domino post litem contestatam defuncto mandatum non finitur. Ceterum hæc Juliani constitutio laudatur a Symmacho lib. 1. epist. vide scripta lib. 2. *Obser.* cap. 31.

L. 24. *In principio quæstionis*) Symmachus lib. 1. ep. de eadem except. ait, eam in ipso limine litis opponendam esse: vide scripta ad *l.* 19. *infra de probat.*

L. 25. *In auth. hoc jus*) Justinianus tamen in *Nov.* 71. hoc mutat, constituitque, ut per se civiles quisque caussas illustris agere possit.

Ad calcem tit.) Hujus tit. de procurat. l. ult. periit, quod fuerit Græca. Ea hoc continebat, fidejussore procuratoris defuncto, vel apparente, siquidem se in certum tempus obligarit, & decesserit intra dies 20. alium fidejussorem a procuratore dandum esse, quasi obligatio non transeat ad heredem prioris fidejussoris, vide cap. 9. de præscript.

Ne fiscus, vel respublica procurationem alicui patrocinii caussa in lite præstet. TIT. XVIII.

L. 1. *Sub obtentu*) Sic in *l.* 3. *infra eodem*, & *l. ult. infra commod.* & *l.* 1. *infra de mand.*

L. 3. *Sub prætextu debiti*) vide notata ad *l.* 1. *sup. eod.*

De negotiis gestis. TIT. XIX.

L. 9. *Si pecuniam tuam*) Hæc l. debet præcedere l. præcedentem, id quod docent Consf. Repetitur autem in ult. parte *l.* 4. *C. de commit. & contrah. stipul.* infra, cujus inscriptio & subscriptio ex hac est emendanda.

Negotiorum gestorum) vide notata ad *d. l.* 3.

De iis, quæ vi metusve caussa gesta sunt. TIT. XX.

L. 2. *Solvisse*) Competit tamen condictio ob injustam caussam, etiamsi stipulatio vi extorta sit, *l.* 7. *D. de condict. ob turpem caussam.*

L. 3. *Reddito a te pretio*) Idem dicitur in *l. seq.* & *l. inf. de rescind. vend.* Ex utraque parte, omnia sunt restituenda in pristinum statum. Sed opponitur *l. si per impressionem*, *infra eod.* Ea l. loquitur specialiter de venditis officium gerentibus per impressionem, id est, officii terrore: hi enim ejus amissione puniuntur: vide scripta ad princ. *tit. infra de rescind. vend.*

L. 4. *Corporis*) Adde ad glos. ut *l.* 9. *infra de contrah.* & *committ. stipul.* & *l.* 7. 8. & 9. *infra eod.*

L. 7. *Cruciatu corporis*) Vide *l.* 4. *supra* & 7. & 9. *infra eodem*, & *l.* 9. *infra de contrah.* & *commit. stipul.* & *l. interpositas supra, de transact.*

L. 8. *Metum hujusmodi*) Nam ad rescindendum contractum non omnis metus sufficit, sed metus mortis, cruciatus corporis, aut servitutis, aut stupri, ut docent *l. interpositas*, *supra de transact.* *l.* 4. & 7. *supra eodem*, *l.* 9. *infra eodem*, *l.* 9. *infra de contrah.* & *commit. stipulat.*

L. 9. *Metum non*) Huic l. conjungenda est *l. dolum*, *infra de dolo.* Idem est rescriptum: vide notata ad eam, & scripta ad *l.* 6. *D. de probat.*

L. 10. *Improbum est desiderium*) Idem *l.* 7. *D. eod.*

L. 11. *Per impressionem*) Id est, officii terrore adhibito. Opponitur *l.* 1. *infra de rescin. vendit.* *l.* 3. & 4. *supra eodem:* vide solut. in notat. ad *d. l.* 3.

Officium peragit) Qui gerunt officium, quo loci emere prohibentur, *l. non licet*, *l. qui officii*, *ff. de contrah. emp.* Si emerint, amissione pretii puniuntur, *l.* 1. *C. Th. de his qui admin. vel offic. gerunt.* Alii, qui vi, aut metu illud emerunt, pretium non amittunt, *l.* 3. & 4. *supra eodem*, *l.* 1. *infra de rescind. vend.* vide scripta ad eam.

L. ult. Dat. XIII. Kal.) Alias sic: D. XIII. Kal. Martii, C. P. A. VI. Consf. Puto ibi, pro VI. legendum IV. ex Catalogo Consf.

De Dolo malo. TIT. XXI.

L. 1. Si fidejussor) hæc constit. poni potius debuit sub tit. mandati. Ejus autem sententia hæc est: ob fidem mandati ruptam debitorem actione mandati (cui & in omnibus bonæ fidei judiciis de dolo actio inest) cum eo agere, qui pignus emit a creditore, neque id omne oblato debito cum fructibus debitis restituit: vide scripta lib. 3. Obser. cap. 37. & ad *l. 4. infra mand.* Hæ autem actiones mandati in specie hujus l. diserte dicuntur in *l. si mandato, §. 1. ff. eod.*

L. 4. Cum proponas) hæc ancilla manumissa est, ut mancipium daretur ex ea: contractus est facio, ut des. Quo pertinet *l. 5. ff. de præscr. verb. & l. 15. eodem tit.* Nihil autem obstat *l. 6. supra de transact.*

L. 6. Hymnodæ) Evodiæ; huc con. *l. 8. infra, de rescin. vend.*

Indiciis) Leg. *insidiis*, id est, machinis, artibus, & tendiculis. Hæc lex conjungenda est cum *leg. metum, sup.* de iis, quæ vi metusve caussa. Idem est rescriptum, metum ex atrocitate facti probari convenit: dolum autem ex insidiis perspicuis, vide scripta ad *l. 6. ff. de probat.* Sic in *l. si voluntate, inf. de rescind. vendit.* ait, dolum emptoris colligi ex calliditate & insidiis: vide scripta ad eam.

L. ult. Vicarium) Forte V. C. Hæc constitutio manet etiam post *l. ult. inf. de temp. in integ. restit.* & locum tantum habet in restitutionibus, in quibus ante Justin. annus utilis tantum dabatur.

Post biennium) vide cap. 21. de præscript. Actio igitur de dolo est temporalis, actio in factum perpetua, *l. 28. & 29. D. eodem.*

De Filiofamilias minore. TIT. XXIII.

L. 3. Si curatorem) vide scripta ad *l. 4. C. de reb. cred.* huic l. 3. oppon. *l. 101. D. de ver. oblig.* nam ex hac l. colligunt, puberem non habentem curatorem obligari per se; habentem autem, nec adhibentem auctoritatem legis in stipulando non obligari. Male: Nam hæc l. loquitur de alienat. rerum puberis, ut de venditione jam perfecta impletaque. Sic enim est accipienda lex: impletur traditione: non autem loquitur de obligatione: vide scripta ad *l. 102.*

§. Si vero sine) Pubes nihil alienat sine curat. auctor. quando ei rerum administratio data est: at in personam nihil juris habet, ideoque promittendo obligatur sine curat. auct.

L. 4. Si minorem) Conjunge *l. 4. infra, si tutor vel curat. interven.*

L. 6. Lis inchoata est) Caussa enim cognita, & præsente adversario in integrum restitutio datur, *l. 3. D. eodem.*

De Fidejussoribus minorum. TIT. XXIV.

L. 1. Sed ea res) Ergo restitutio, quæ minori lapso datur, fidejussori non prodest, nisi cum alium habeat adversarius, in quem judicium transferre possit, *l. 51. ff. de procurat.*

L. 2. Quam fidejussoris) Ergo restitutio, quæ minori circumscripto datur, ei prodest, *l. 7. D. de except.*

Si Tutor vel curator intervenerit. TIT. XXV.

L. 1. Per procuratores vestros) Legendum, *per curatores:* quod si minor curatorem non habeat, per procuratorem, *l. 25. de min.*

L. 2. In subscriptione) vide num pro Aquilino, sit legendum Æliano.

L. 4. Si creditor) Conjunge *l. 4. supra, de in integ. rest. minor.*

L. 5. Per electionem) id ita tunc duntaxat procedit, cum vel emptor rem minoris mala fide emit, argumento *l. 13. §. ult. D. de min.* vel maxime minoris interest rem habere, *d. l. 13. §. pen. & l. 9. in princ. eod.* Sic nihil obstat *l. 39. §. ult. eodem.*

Si adversus venditionem pignorum. TIT. XXIX.

L. 1. etiam) *L. 1. & 2. inf. de prædiis minor.*

L. 2. Rationem) Nisi cum creditor, non uti oportet, distraxerit, id est, non observatis his, quæ in distrahen. pign. servari solent. Paulus *lib. 1. Sent. tit. 9.*

Si adversus libertatem. TIT. XXXI.

L. 3. Ipso jure) L. Ælia Sentia.

Si adversus transactionem, vel divisionem in integrum minor restitui velit. TIT. XXXII.

In hoc t. unum est judicium, una species, de qua transactum est pacto, vel Aquiliana stipulat. interposita. Rescinditur transactio, & restituitur pristinum judicium, si Aquil. stipulat. intervenerit, vel si pactum duntaxat; contra exceptionem transactionis actori datur replicatio.

L. 2. Tributa tibi) Leg. *tributa actione rescissoria concedendum est*. Rescissa enim acceptilatione datur.

Si adversus solutionem a tutore, vel a se factam. TIT. XXXIII.

L. 1. Ex empto) Con. *l. 2. inf. si major fact.* & ex hac illa est emendanda.

Curatoribus solventes) Ceterum is omnino securus est, qui tutori & curatori ex decreto solvit, *l. 25. infra de administ. tut.*

L. 2. Indebito) *L. 25. ff. de min.*

Si adversus usucapionem. TIT. XXXVI.

Huc pertinet *l. 9. §. 1. ff. de min.*

L. 1. Omnia bona) vide not. ad *l. ult. ff. sol. matrim.*

Si ut omissam hereditatem, vel bonor. possessionem, vel quid aliud acquirat. TIT. XL.

L. 1. In minore) Majori autem datur actio ex vendito, *l. 9. ff. de dolo.*

In integrum restitutionis) ergo rescindetur in totum contractus, si minoris pretii venditio facta, a majore venditio rescinditur ad aliquid, *l. 2. infra de rescind. vend.* vide scripta ad *l. 2. infra de rescind. vend.*

L. ult. Quinquennii) vide cap. 24. de præscript.

In quibus caussis in integrum restitutio necessaria non est. TIT. XLI.

L. 1. Innumeris) Leg. *numerosis*, id est, ut vix adnumerari queant.

L. 2. Adolescentiæ) Con. *l. 16. inf. de inoffic. test.* Porro minori si non appellaverit intra 10. dies, præscriptio objicitur, sed restituitur *l. 1. infra, si sæpius in integr. restit. postul.*

L. 3. In minorum) Con. *l. curabit, infra de act. emp.* vide notata ad *l. cum vero, §. certe, D. de fideicommis. lib.* & scripta ad *l. 39. §. fraudi, D. de leg. 1.* in utriusque inscriptione, lege decimo, & addenda subscriptio, PP. IV. Kal. Oct. ipsius III. & IV. A. A. Conss. vide scripta ad *l. curabit.*

Recepto jure) [illegible] vertunt Græci: Nam jure communi mora fit per litis contestationem, aut aliam legitimam interpellationem: delenda est glossa, id est, approbata prædictis scilicet legibus. Recta est altera, vel dic, &c.

In iis videlicet) vide scripta ad *l. 25. de ver. obligation.*

Et fideicommissis) Addo, *& libertatibus, l. omne, §. certo, D. de ver. oblig.*

L. ult. Sancimus) Huic *l.* male opponitur *l. 11. & ult. inf. de judic. & §. pen. Nov. 1.* quoniam non de præscript. loquuntur, sed de lite triennio ipso jure extincta, vel de hereditate ipso jure amissa ob non impletam intra annum defuncti voluntatem: quibus ex caussis minores in integrum restitui placet. Frustra ei opponitur *Nov. 110.* quia loquitur de præscriptione numeratæ dotis, cui contestandæ a tempore matrimonii dat minori 12. annos: Incidit enim annus 12. in majorem ætatem, cum non nisi annorum quindecim matrim. contrahere potuerit.

In omnibus casibus) Ut si minor intra statutum tempus non appellasset, *l. 7. §. ult. D. de min.* Ceterum Just. hic loquitur de præscript. judiciorum civilium, non criminalium eorum, quæ vindictam perinde spectant, ut criminalia. Sic non obstat *lex 37. ff. eod.*

Ipso jure non currere) Verum licet ab initio minoribus non currant exceptionum tempora, quæ tamen a defuncto cœperunt, currunt porro adversus successores minor. 25. annis, *l. 8. infra de non num. pec.*

Tri-

Triginta, vel quadraginta) vide cap. 3. tract. de præſcriptionibus.

Qui & adverſus quos in integrum reſtitui non poſſunt. TIT. XLII.

L. ult. Neque adverſus parentes) Idem *Nov.* 118.

Reſtitutionem) Quæ ſit cognitione prætoria ex tertia parte, id eſt, beneficio ætatis, olim tamen non præſtabatur, *l.* 3. §. *ſed utrum*, *l.* 27. §. *ult. ff. de min.* Quid ſi libertus minor 25. annis captus ſit calliditate patroni? liberto in factum actio non denegabitur, *l.* 11. *ff. de dolo.*

Si minor ſe majorem dixerit, vel major probatus fuerit. TIT. XLIII.

L. 3. Per ſacramenti religionem) vide ſcripta ad *l.* 2. *inf. de rebus credit.*

Ex inſtrumentorum) Sic ſcriptum ſcripto ſubruitur, vide ſcripta ad *l.* 30. *de ver. obl.*

Si ſæpius in integrum reſtitutio poſtuletur. TIT. XLIV.

L. ult. Poſci, ſæpe) Petitore ſemel repulſam paſſo. At ſi data fuerit ſemel reſtitutio ad adeundum, non ideo prohibetur aliam rurſum petere ad adſtinendum, *l.* 7. §. *reſtitutus*, *D. de min.*

De his, qui veniam ætatis impetraverunt. TIT. XLV.

L. 1. Appellandi jus) Idem traditur in *l.* 7. §. *pen. ff. de min.* Præſcriptio tamen longi temporis minoribus non currit, *l.* 3. *inf. quibus non obſt. long. temp. præſcript.*

Si major factus ratum habuerit. TIT. XLVI.

L. 1. Legitimam) Ergo ſi alter tantum captus ſit, in integrum reſtitui poterit, qua ex re alteri nulla ſit injuria.

L. 2. Qui poſt) Conjunge *l.* 1. *ſup. ſi adverſus ſolut.* & ex illa hujus inſcriptio & ſubſcriptio eſt emendanda.

Ubi & apud quem cognitio in integrum reſtitutionis agitanda ſit. TIT. XLVII.

L. 2.) Subſcriptio hujus leg. quæ eſt in nonnullis Codicibus, falſa eſt.

L. 9. Qui propriam juriſdictionem) vide ſcripta ad *l.* 1. *ff. de juriſd.*

In integrum reſtitutione poſtulata, ne quid novi fiat. TIT. L.

L. 1. Reſtitui actio) Quæ reſtitutoria dicitur, utilis, & reſciſſoria, quia reſciſſa minoris interceſſione datur, niſi dolo creditoris minor expromiſerit, *l.* 48. *D. de fidejuſſ.*

De Reſtitutionibus militum, & eorum, qui reipubl. cauſſa abſunt. TIT. LI.

L. 2. Ad gloſſ. perpetua) id eſt, edicto prætoris: vide notata ad *l. pignus*, *inf. de pign. act.*

L. 5. Quadriennii) Rectius quinquennii: vide cap. 24. de præſcript.

L. ult. Sancimus) Con. *l. ult. inf. quibus non objic. longi temp. præſcript.* & ad illam ex hac adde ſubſcriptionem.

De Temporibus in integrum reſtitutionis tam minorum, & aliarum perſonarum, quo reſtitui poſſunt, quam & heredum eorum. TIT. LIII.

L. 5.) In C. Theod. ſubſcriptio ſic habet. D. 7. Kal. 8. Kal. Auguſti Naiſſo P.P. non. Octob. Conſtantino 8. & Conſtantio 5. Conſſ.

L. 6. Petenda) Hæc conſtitutio non male in lib. 2. C. *Theod.* poſita erat ſub titulo de dilationibus.

L. 7. Utilis annus) Sublatus enim, & ante in his reſtitutionum cauſſis fuerat utilis annus, *l.* 2. *C. Th. de in integ. reſtit.* Sed pro anno Romæ quinquennium, pro quinquennio in Italia quadriennium, in provinciis trien. continuum ſubſtituerat. Ceterum ut ſcripſi lib. 2. Obſ. cap. 18. exiſtimo in aliis rebus a Juſtin. menſes, dies, annos utiles non eſſe ſublatos eo utili anno excepto, cujus præſcript. actiones perſonales in Italia ſubmovebantur.

Quibus ex cauſſis majores in integrum reſtituantur. TIT. LIV.

L. ult. Legis Corneliæ) Quæ ad patrem & matrem, qui apud hoſtes deceſſerunt, referenda eſt: non ad reverſum filium.

De Alienatione judicii mutandi cauſſa facta. TIT. LV.

L. 1. Cum in rem) Libri ſcripti ſic: *cum in rem actioni poſſeſſio pariat adverſarium.*

De Receptis arbitris. TIT. LVI.

A *L. 3. Si ſordes, vel evidens*) vide ſcripta ad *l.* 43. *ff. de ver. oblig.*

Ex doli clauſula) vide ſcripta ad *l.* 53. *D. de ver. obl.*

L. 4. Condictionem ex lege) *L. ex hac lege:* vide ſcripta ad *tit. inf. de condict. ex lege.*

L. 5. Cum antea) Conjungenda *l. ult. inf. de teſt.* & ex illa hujus ſubſcript. replenda hoc modo. D. 6. April. Kal. Lampadio & Oreſte 6. 11. Conſ.

Intra 10. dies) vide cap. 7. de præſcriptionibus.

De Jurejurando propter calumniam dando. TIT. LIX.

L. 1. In omnibus) huic l. conjungenda eſt *l. ult. inf. de quæſt.* Ex qua hujus ſubſcriptio eſt emendata, & pro 12. Kal. legendum 15. Kal. ut in *d. l. ult.* in qua citatur hæc lex, cum ait, ſe ſtatuiſſe jusjurandum de calumnia, quod hic traditur. Si vero legatur in hac 12. illa hac prior
B erit. Dicendum itaque conſtitutionem ſparſam in duas partes. Item pro C. P. leg. Calcedone.

Juramentum de calumnia) vide ſcripta ad *l.* 9. *infra*, *de reb. cred.*

L. 2. Cum & judices) Adde quæ ſcribuntur in *Nov.* 140.

Fugientem) φεύγοντα, Reum.

Actor quidem) vide ſcripta ad *l.* 9. *inf. de reb. cred.*

§. *Sin autem*) Vide ſcripta ad *l.* 12. *in fin. infra*, *de reb. credit.*

AD LIBRUM III.

De Judiciis. TIT. I.

C L. *Ex 1. Judicio*) Sententia eſt, lite conteſtata de ſorte tantum, non ideo perimi ſtipulat. uſurarum, ſed earum petitionem ſupereſſe, cum ſors tantum in judicium ſit deducta: vide ſcripta ad *l.* 91. *D. de ver. obligat.*

L. 3. Quo magis) Quo minus: vide ſcripta ad *l.* 6. *infra*, *de rebus cred.*

L. 5. A judice) vide ſcripta ad *l.* 5. *D. de juriſdict.*

L. 10. Nulli) Itaque ab uno & eodem judice definienda eſt, & momenti & proprietatis cauſſa. Gregorius lib. 7. epiſt. cap. 100. Ceterum prius de momento & poſſeſſione cognoſcendum eſt, quam de proprietate, *l. ſi de vi*, *C. unde vi*, Symmachus lib. 1. Epiſt.

Super principali quæſtione) Id eſt, ſuper actione proprietatis.

D *L. 13. Biennio concluſit*) Olim erat tantum annus, *l.* 2. *C. Theod. ad l. Corn. de falſis*, & *tit. ut intra annum*, & *l. reus*, *inf. de munerib.* vide ſcripta ad *l.* 2. *inf. de judic.* & cap. 29. tract. de præſcript.

Ad jus fiſcale) Nam cauſſis fiſcalibus præſtituti erant tantum ſex menſes ex *l. ult. inf. de jure fiſci*, quæ deeſt: vide ſcripta ibi, & cap. 18. de præſcript.

Non ultra triennii) vide cap. 22. de præſcript.

Protelare) vide notata ad *l.* 2. §. *pen. D. eod.*

§. *Etſi 10. dierum*) Hodie ex Nov. 112. dierum 30. vide cap. 7. tit. de præſcript.

§. *Sin autem reus: per relationem*) A pedaneo judice, qui ſententiam ſuam exequi non poteſt, ſed is, qui eum dedit.

§. *Sin autem utraque: uſque ad illuſtratus gradum*)
E Perperam. Ceterum qui victus, recte non eſt damnatus ad expenſas, nihilominus dimidium δικαστικῶν præſtabit, ut ſenatuſconſultis Galliæ definitum eſt.

Ut non in minore) Nec obſtat *l. ſi judex*, *ff. eod.* vide ſolut. ad eam legem.

§. *Sin vero cauſſæ: litem quidem nihilominus*) id eſt, nullo modo.

Sin autem non) huc pertinet *l.* 39. §. *ult. ff. de min.* Nec obſtat *l. ult. ſup. in quibus cauſſis in integr. reſtit. non eſt neceſ.*

L. 14. Niſi prius ſacramentum) Conſultationes quoque a Senatu audiri, propoſitis SS. Evangeliis tradit Juſtin. in *Nov.* 62.

§. *Cum igitur, qui ex recepto*) Licet recipere interdum idem ſit, quod promittere, ut cum actionem receptitiam dici-

dicimus, tamen crediderim receptos potius a recepto A arbitrio dictos esse.

L. 15. Quantitate eorum definienda) Secus est, si ex præscripto, ex taxatione fit juratum. Id enim jusjurandum judex omnino sequitur, *l. 9. infra, unde vi, & Nov.* 82.

L. 16. Generalibus) vide notata ad *l. 2. supra, de offic. P. P.* & scripta ad *l. pen. infra, de fidejuss.*

Eodem scilicet exsecutore) Legendum, *negotii scilicet exsecutore*, ut & *infra eodem l. ult.* Cur enim eodem, cum nihil ante de exsecutore loquutus sit, vide scripta ibi.

L. 18. Ab Augusta fortuna) id est, Imperatore.

Illico autem) Sic & *l. ult. supra, de err. advocat.* vide cap. 1. & 5. de præscript.

De Pedaneis judicibus. TIT. III.

L. 1. Inter privatas personas) Sed potest dare inter fiscum, & alios: vide notata ad *l. pen. infra, si mancip. ita* B *fuer. al. ut man. & l. 2. infra, de pœn.*

L. 2. Non possent cognoscere) Etiam propter privatas occup.

Ex officio) Ex ordine.

De ingenuitate) vide scripta ad *l. 6. inf. de reb. credit.*

L. ult. Hoc est, qui) hinc collige pedanei judicis definitionem. Hi & χαμαιδικασταὶ dicuntur: vide Novel. 82. & ibi scripta.

Qui pro sua jurisdictione judices dare darive possunt. TIT. IV.

L. 1. Cognitionem) Cognitor, id est, judex datus. Nam ex proprio jure cognoscit, vide scripta ad *l. 1.*

Patientiam) *L. patientiam accommodare*, id est, obtemperare.

Ut nemo invitus agere, vel accusare cogatur. TIT. VII. C

L. 1.) Conjunge huic legi *l. 9. infra, de test.* vide scripta ad *l. 1. illo titulo.*

Neminem sibi esse judicem) Nisi pater filio, aut filius patri judex datus sit, consentiente adversario, *l. 77. D. de judiciis.*

De Ordine judiciorum. TIT. VIII.

L. 1. Adite) vide scripta ad *l. 4. de reb. cred. & l. 26. infra, de probat.*

Docete) Scilicet judicem datum a præside: alioqui lex dicit, judicem non posse cognoscere de caussa status (*) quod est falsum.

Et si super status) id est, etiamsi de caussa status præses cognoscere non posset. Hæc enim verba non sunt affirmantis, sed concedentis: verius est, hoc referendum esse ad judicem datum, quo pertinet *lex 3. sup. de judic.* Sic- D que non negabitur, præsidem de statu cognoscere posse, sed de hereditate. Itaque in hac specie, quoniam impubes hered. vindicat, non differtur status quæstio ex Carboniano edicto, *l. 3. §. pen. ff. de Carbon. edicto.*

L. 3. Cum civili) At si major quæstio in judic. non incidat, sed de ea principaliter agatur, prius definienda erit, *l. 54. D. de judiciis.*

L. ult. Sæpe fit) Tunc scilicet si criminalis caussa, & major est, criminaliter movetur.

De Litis contestatione. TIT. IX.

L. 1. Res) Con. *l. edita, supra, de eden.* vide Duarenum ad eam, quæ est pars posterior hujus.

Postulatio) id est, impetratio actionis, quæ post ablata est.

Negotii caussam) Male alii *casum*, recte *caussam*: tunc E enim proprie appellatur, cum in judicio proponitur, & narrari incepit, *cap. forum, lib. 5. decret. de ver. significat.*

Auth. offeratur) Auth. hujus legis melius collocata fuisset sub *l. 3. supra, de edendo.*

De dilationibus. TIT. XI.

L. 1. Sex menses custodiri) Vide c. 18. de præscript. in *Nov. Just. 69.* quatuor præstituuntur menses, & alia spatia præfiniuntur: Vide *d. Nov. 69.*

L. ult. Nec de statu) Con. sunt huic leg. *l. penultima infra, de rescind. vendit. & l. penultima infra, de quæst.* cujus ex his emendanda est subscriptio.

De Feriis. TIT. XII.

L. 2. ut in die) Hæc l. est Theodorici Regis, ut refert Anianus ad *l. 2. C. Theod.* nec eam veteres agnoscunt, nec Græci: eam damnavit Aleiatus lib. 6. παρέργων. Sed cujus esset, nescivit: vide cap. 13. de præscript.

L. 5. Pistoriis) id est, ut Græci interpretantur περὶ μαγείρων ἤτοι ἀρτοποιῶν: mancipes sunt curatores pristinorum, προεστῶτες τῶν ἀρτοποιῶν ἐργαστηρίων, *Novel.* 80. Harmenop. tit. de dignit. ex lib. 6. Βασιλ. tit. 6. cap. 2. vide cap. 13. de præscript.

L. 6. Quadraginta) vide cap. 11. tit. de præscript.

Criminalium quæstionum) Excipe casus *l. 9. infra eod.*

L. 7. Omnes dies) Hanc l. male Anianus accipit de 4. mensibus ad *l. 2. C. Theod. eod.* Tribuitur autem hæc constitutio Constantino in Chronicis Constantinopol. vide cap. 3. & 6. de præscript.

Geminis mensibus) Hæ sunt feriæ messium, & vindemiarum. Minutius Felix in Octavio, *sane*, inquit, *ad vindemiam feriæ judiciariam curam relaxaverant*: cessabantetiam scholæ, teste D. Augustino lib. 7. confess. cap. 2. Adde except. ex *l. 5. supra eodem*, vide cap. 13. tract. de præscriptionibus.

L. 8. Diebus 15.) vide cap. 8. tract. de præscrit.

L. 10. Isaurorum) Isauri erant maxime infames latrociniis. Græci ad hanc l. ajunt, eos fuisse ἅρπαγας φονεῖς, καὶ τοὺς χασιαρίους φασὶ, vel κυρσαρίους, ut apud Nicetam, vide cap. 11. de præscript.

De jurisdictione omnium judicum, & de foro competenti. TIT. XIII.

Rubr. de foro competenti, id est, ubi quisque agere, vel conveniri debeat. Forum locus est, in quo exercentur judicia. Dicitur forus ab Isidoro, & a Victorino Afro. Just. forum interpretatur κριτήριον in *Nov.* 8. Sic sæpe judicium sumitur pro foro, quod est ex 12. tabul. ubi erat in comitio, aut in foro, & est proprie caussarum civilium, unde forenses actiones, id est, civiles, *l. 1. ff. de incend. ruin. naufr.* Paulus lib. 5. Sent. tit. de abactoribus. Judicum vero appellatione, qui veniant: vide scripta ad initium *tit. ff. de judic.*

L. 1. Imp. Antoninus) Caracalla, ut docent Conss.

Procurator naturaliter) De procuratore Cæsaris, an sit competens judex, vide scripta ad fin. *tit. C. si man. ita fuerit alien. ut man.* & notata ad *l. pen. eodem tit.*

L. 4. Nemo) vide scripta ad *l. 19. C. de probat.*

L. 6. Lucio V. C.) hic consul fuit cum Herodiano, cujus nomen e Fastis erasum est.

Ubi in rem actio exerceri debeat. TIT. XIX.

L. 1. Ubi reperiuntur) Nisi alibi domicilium habeant. Item nisi accusator alio revocet.

Ubi de hered. agatur, &c. TIT. XX.

L. 1. Illico) hæc l. un. docet, quod inscriptio conjungenda sit cum *l. 2. de interd.* Ceterum hic pro Messalæ leg. Messiæ, ut docent mea scripta, & quidam libri.

Hereditatis erit) Itaque præses in eum, qui non est suæ provinciæ, de hereditate, vel proprietate non cognoscit, ut nec de possessione, atque adeo interdicto, *l. 2. inf. de interdict.*

Ubi senatores, vel clarissimi civiliter, vel criminaliter conveniantur. TIT. XXIV.

L. 3. Privatumve) id est, injuriarum, *l. ult. infra, de judic.* vide scripta ibi.

Sedendi quoque) Sidonius Apollinaris lib. 1. Epist. ait, Sedere eos in capite quodam subselliorum, convictos stare, Epist. est ad Vincentium.

In quibus caussis militantes fori præscriptione uti non possint. TIT. XXV.

L. 1. Pro functionibus publicis) idem in *Novella* 8.

Mercandi, vel militandi) *L. & milit.* Hoc pertinet ad *tit. negot. ne militent., infra*: vide scripta ad *l. 3. C. de commer. & mercat.*

Ubi caussæ fiscales, vel divinæ domus hominumque ejus agantur. TIT. XXVI.

L. 3. Imperator Antoninus) Caracalla.

Vice præsidis) vide de hac re scripta & not. ad *l. pen. inf.*

(*) *Vide Merill. variant. ex Cujac. lib. 2. cap. 1.*

inf. si mancipium ita fuerit alien. ut man. & ad *l. 2. inf. de pœnis*.

L. 5. Rationalis decidat) De quibus rebus cognoscat procurator Cæsaris: vide scripta ad *l. pen. inf. si man. ita fuer. al.* & ad *l. 2. inf. de pœn.*

L. 7. Rationalem summæ rei) id est, procuratorem Cæsaris. Hic etiam dicitur procurator summæ rei in *l. ult. inf. si propter pens.* vide not. & scripta ad eam.

De Inofficioso testamento. TIT. XXVIII.

L. 1. Cum, ae) Querela inoff. datur in eum, qui juste possidet, ut puta adversus heredem scriptum: item contra fideicommissarium; item contra præteritum, qui accepit cum re bon. poss. contra tab. *l. filium, ff. de bon. poss. contra tab.* ut perinde teneatur, ac si nullo jure possederit. Idque exemplo petit. hered. *l. 9. ff. de petit. hered.* Et quamvis dari non soleat in eum, qui jure possidet, tamen æquum est eam dari, cum is, qui agit paratus est inofficiosum testamentum dicere.

Accommodari) vide notata ad *l. 11. de præscript. verb.*

L. 3. Si mater) hujus l. speciem posui *lib. 4. Sent. Pauli tit. 5.*

Perinde virilem portionem) Idem in donat. inoffic. vide scripta ad *tit. C. de contrah. empt. inf.*

Extranei) vide scripta ad *tit. 5. lib. 4. Sent. Pauli*, dum Paulus ait, *filius in judicio*.

L. 8. Adimendum non est) Verum judex familiæ erciscundæ ita demum patris judicium sequitur, si divisio illa ab eo facta sit in testamento, vel extra id, modo ab ipso testatore subscripta sit, vel a filiis omnibus, *Nov. 18.*

L. 16. Contra) Conjunge *l. 7. sup. ex quibus caussis in integ. restit. non est necess.*

L. *Duplicem actionem*) hoc enim licet *l. 1. §. qui autem, ff. quod legat.*

Quasi testamentum) Id est, querela de non jure perfecto testamento. Sic vocatur in *l. Titius, ff. de petit. hered.*

Non nascitur) Sed minoribus præscriptio quinquennii præstituti inoffic. querelæ, non objicitur, *l. 2. sup. quibus ex caussis in integrum restit. non est necess.* & vide cap. 23. de præscript.

L. 25. *Filiis*) hanc l. explicat lib. 4. Obs. cap. 24. & de illa etiam apud Ulp. *in Fragm. tit. 23. & 28.*

L. 30. *Ut sive adjiciatur*) hic abrogatur *l. 4. C. Theod. eodem*.

§. *ult. Exceptis solis*) hoc privilegium confirmatur in *Nov. 53.*

Silentiariis) Delenda est glossa, & reponendum, Silentiarii sunt, qui imperant silentium in palatio principis. Zonaras in Anastasio scribit, eorum officium fuisse *τῶν χαμαιζήλων ἀξιωτάτων*. Claudianus lib. 1. in Eutrop. *sacro adhibere silentia somno*.

L. 31. *Ut ratione Falcidiæ*) Falcidiam vocat legitimam portionem, ut in *l. quisquis, inf. ad legem Juliam majestatis*.

L. 33. *Libero relinquat*) Sic & Just. *tit. de servili cogn.* in prin. *liberum*: vide scripta ad *l. 36. §. 1. de verb. significat.*

§. *Legis autem veteris*) hic locus non ait, exheredationem infantis quasi ingrati, quod in eum ingrati vitium cadere non possit, nullam esse, sed in ea scriptura infantem non repelli a querela inoffic. testam. At ex *Nov. 118.* exheredatio postumi ipso jure nulla est, nec de inofficioso queri necesse est.

L. 34. Nonnulli Jurisconsulti) ut Julianus Pomp. Marcell. Paulus, *l. 9. ff. de lib. & post.*

L. 35. §. 1. Res vel pecunias) Quæ non sufficiebant ad legitimam portionem §. *prox. seq.* Idem obtinet in specie *legis 1. §. si parens, ff. si a parente quis manum.*

Minime prægravari) Vide Paulum *lib. 4. Sent. tit. de inof. querela*. Id dicemus, si in dotali instrumento convenerit, ut filia dote sit contenta, *l. ult. ff. de suis & legit. hered.* vide scripta ad *l. 26. ff. de ver. oblig.*

L. 36. §. Cum autem legitimo moderamine] Idem constitutum est in *Nov. 8.*

§. *Sancimus*) vide cap. 15. de præscript.

Sex mensium) vide cap. 17. de præscript.

L. 37. Quod medietatem) hinc quasi castrensis peculii definitionem colligit Æmilius Ferretus in not. ad *tit. de inutil. stipul. in fin.*

§. *In tali: & præfectis legionum*) Leg. *& proconsulum legatis*.

De Inofficiosis donationibus. TIT. XXIX.

L. 5. Debitum bonorum) id est, quartam legitimam portionem.

L. ult. Non convenit] vide scripta ad *prin. tit. de contrahend. empt.*

De Inofficiosis donationibus. TIT. XXX.

L. 1. Imp. Constantius) Recte, ut docet ratio Consf. subscriptorum. Male *C. Theod.*

De Petitione hereditatis. TIT. XXXI.

L. 1. Imp. Marcus Ælius Anton.] Legunt Titus pro Marco. Vide num legendum sit Marcus Aurelius Antoninus. Nam Clarus & Cethegus divis quidem fratribus adscribuntur, sed constat eo anno, qui eorum consulatum antecessit. Verum mortuum esse, & solum Marcum imperasse. Si legas Titus, sic erunt Consf. reponendi, Claro & Severo Consf. hi enim sub Divo Pio consulatum gesserunt.

L. 5. Ejusdem hereditatis) hereditario nomine, ita ut solutum sit veri debitoris nomine. Itaque repetitio cessat, *l. 6. §. 1. ff. de solut.* Sic nihil obstat *l. 9. ff. de cond. indeb.* vide notata ad *l. repetitio, ff. de cond. indeb.* & scripta ad *l. 5. inf. de cond. indeb.*

L. 7. Longi temporis) vide cap. 3. de præscriptionibus.

Mistæ personalis) vide notata ad *Rub. ff. eod.*

L. 10. Si filiusfam.) Conjunge *l. 38. sup. de transact. & l. 4. sup. de postul. & l. 1. inf. de repud. bon. poss. & l. 3. inf. de repud. hered.* Adde subscriptionem, Nicomediæ.

L. 11. Cogi) hæc l. exstat in *C. Thod. de fide testium, & instr.* ex quo constat latam eam fuisse abrogandæ *l. 1. illo tit.* caussa, quæ est Constantini, qua cogebatur possessor tit. suum dicere & probare.

Incivile est) Opponitur *l. civile, inf. de furt.* in qua cogitur quis dicere auctorem suum. Resp. in ea l. non cogitur quis dicere tit. possessionis, nec hæc l. dicit, sed re furto sublata possessorem incidere in suspicionem furti nisi probet, a quo rem emerit. Vide scripta ad *l. 1. inf. de probat.* & ad *l. 21. illo tit.*

L. 12. §. 1. Non differri) nihil obstat *l. 35. ff. de jure fisci*. Propter favorem fisci.

De rei vindicatione. TIT. XXXII.

L. 3. Mater) vide scripta ad *tit. C. de rebus alien. non alien. & tit. de communi. rer. alien.*

L. 7. Nec statum patris) ita ut etsi herilem lectulum ancilla ascenderit, non liberorum domino, sed servorum partum suscipiat, *l. pen. C. Theod. de lib. caussa*.

Matris sequi) Partus matrem sequitur, *l. hujusmodi legatum, §. legatum est, ff. de leg. 1.*

L. 8. *Utilem vindicationem*) idem receptum est in pupillo, *l. 2. inf. quando ex facto tut.* In ceteris ei, cujus pecunia est, non vindicatio, sed personalis actio ad pecuniam datur: vide scripta ad *tit. C. si quis alteri, vel sibi*: nisi forte detur in subsidium.

L. 14. Cum a matre) Confer *l. 3. infra, de reb. alien. non alienand.*

L. 17. *Percepisse*) Item eos, quos percipere potuit exemplo cujuslibet malæ fidei possess. *l. 12. ff. quod metus caussa*, vide scripta ad fin. *tit. ff. de cond. & ex lege.*

De usufructu, & habitatione, & ministerio servorum. TIT. XXXIII.

L. 1. Formam SC.) De hoc SC. varios locos notatos vide ad fin. *tit. 24. Fragment. Ulp.*

L. 10. *Si domina*) Opponitur *l. 10. inf. loc.* Sed ea non negat locationem in heredem transire, sed ait a domino facta locatione usufructus, usumfructum morte non exstingui. Idem dicitur in *l. socius, in fin. inf. de jure dot.* in qua *nam* accipitur pro *sed*. Conductor usufructus, non est fructuarius, quia conductio dominii jus posses-

poſſeſſionis fructus, ſervitutem non tribuit: cum igitur conductor uſusfructus ſit fructuarius, morte ejus non finitur uſusfructus, ſed vel intra tempora finietur, vel excurret ad eum, qui locavit: vide ſcripta ad dictam l. decimam.

De Servitutibus, & aqua. TIT. XXXIV.

L. 1. Contra veterem formam] Expone ex *l. 1. C. de ædif. privat.*

L. 2. Martialis eo ſciente] Ergo Martialis non clam aquam duxit. Poteſt tamen aqua recte etiam ignorante domino deduci, *l. ult. inf. de præſcript. longi temp.* modo celandi animum is non habuerit, qui duxit, *l. 5. §. 2. ff. quod vi aut clam*. Porro hæc l. 2. ad provincialia, non Italica prædia pertinet.

Exemplo rerum) Male Græci ex hac l. colligunt, ſervitutem aquæ acquiri triennio: & hic legiſſe videntur mobilium, ſed rectius immobilium, ut illis ſervitutes comparentur, ut & panes civiles, *Nov. 7.* vide cap. 21. de præſcript.

L. 3. Et in provinciali] Provinciales non quidem ex jure Quiritium, ſed ex jure naturali prædiorum erant domini, & ob eam quoque rem in provinciali ſolo nuntiatio novi operis locum obtinebat, *l. 3. ff. de novi operis nunt.* vide ſcripta ad *l. 27. ff. de ver. ſignif.*

L. 7. Jus aquæ] *L. 4. inf. de aquæductu*: Aquæductus etiam auctoritatem dabit non tantum diuturnus uſus, ſed & vetuſtas, id eſt, infinita memoria, *l. 3. §. ductus, ff. de aquæductu.*

L. 13. Situs enim] Paul. *lib. 1. Sent. tit. 17.*

Decem, vel viginti] vide cap. 26. de præſcript.

De Lege Aquilia. TIT. XXXV.

L. ult. Per injuriam depaſta.] id eſt, culpa paſtoris.

Familiæ erciſcundæ. TIT. XXXVI.

L. 4. Ex occaſione militiæ] Puta ſi commilitonibus heredes extiterint, *l. 5. l. 9. ff. de caſtr. pecul.*

L. 6. In omnibus] Not. hic nominum appellatione contineri non tantum, quod defuncto debetur, ſed etiam quod ipſe debuit.

Ipſo jure] vide ſcripta ad *l. 1. inf. ſi cert. pet.*

L. 7. Si qua] Id obtinet in legato uni ex heredibus relicto, *l. 17. §. ult. ff. de leg. 1.*

Aditus] Leg. Addictus, ut in *l. filii, inf. eod. & l. debitor, ff. ad Trebell.* ubi vide notata.

L. 15. Si vero] Sic in *l. 27. inf. loc.* Si conventio placiti fine ſtetit, id eſt, ſi non ſit niſi pactum: vide *d. l. vigeſimam ſeptimam.*

L. 16. Aditum judicem) Leg. addictum, ut in *d. l. debitor, & l. ſi qua, hic.* Addictus judex, id eſt, datus, Trebatius Juriſconſultus apud Macrobium: *nundinis* ait, *poteſt magiſtratus manumittere, judiciaque addicere*, id eſt, judices dare: vide ſcripta ad *l. debitor.*

L. 18. Præcipuas adjudicari) hoc nihil obſtat *l. 13. inf. de collat.*

L. 22. Servum) hoc pertinet *l. 3. inf. in quibus cauſis ceſſat long. temp. præſcript.*

L. 23. Licet) *L. 40. §. 2. ff. de pact.*

L. 24. Filium) Hujus l. ſpeciem poſui in tit. *de hered. inſtit. ad l. 78.* vide etiam ſcripta ad *l. heredi qui falſos, ff. de his quibus ut indign.*

L. 26. Solemnitate legum) *L. 21. §. ex imperfecto, inf. de teſtamentis.*

Communi dividundo. TIT. XXXVII.

L. 1. Nec partem ſuam) vide ſcripta ad *tit. inf. de commun. rer. alien.*

Communia utriuſque judicii tam familiæ erciſcundæ, quam communi dividundo. TIT. XXXVIII.

L. 1. Diviſionem) Et ideo in diviſione locus erit conſtitutioni *l. 2. inf. de reſcind. vendit.* quod & Accurſ. ſcripſit in *l. 3. inf. de reſcind. vendit.* & notata ad *l. 1. ſup. eod.*

L. 7. Si fratres) vide ſcripta ad *tit. inf. de commun. rer. alien.*

Quanti intereſt) At ex placito diviſionis non datur actio, *l. 15. ſup. famil. erciſc. l. 45. ff. de pact.* Sed exceptio eſt in *l. 21. ſup. de pact.*

Finium regundorum. TIT. XXXIX.

L. 2.) Hæc l. ſumpta eſt ab Impp. ex reſcripto Papiniani, quare recte conjungentur. Reſcriptum eſt in *l. 11. ff. fin. regund.* Refertur hæc l. a Frontino, & *l. 5. & 6. hoc tit.* vide ſcripta ad *l. 1. inf. de ann. except.*

Sæpe permutant) itaque hoc caſu teſtibus potius fides habebitur, quam auctoritati monumentorum. Ideoque in quadam de teſtibus Tiberii conſtitutione, quæ exſtat apud Frontinum, additur hæc exceptio, niſi inter convenientes ager diviſus pactione fuit: vide ſcripta ad *l. caſus, ff. de probat.*

L. 3. Si quis) integra eſt apud Frontinum, ejuſque meminit Urbicus.

Proprietatis controverſiæ cohæret) Quia eſt actio mixta: vide ſcripta ad *l. 1. C. de ann. except.*

L. 5. Præſcriptione ſummota] id eſt, poſſeſſione, ſive acquiſitione longi temporis, vel diuturni uſus. In 12. autem tab. cautum erat, ne intra eam latitudinem quinque aut 6. pedum, quam fines agrorum ſecundum l. 12. tab. & l. Maniliam habent, eſſet uſucapio. Huc pertinet *l. ult. ff. de termino moto.*

Libera] Actio finium non perimitur præſcript. longi temporis, ſed longiſſimi tantum: vide ſcripta ad *l. 1. inf. de ann. except.*

De Noxalibus actionibus. TIT. XLI.

L. 1. Si exſtat] hanc l. intelligit Ulp. in *l. verum, §. 1. ff. de minor.* cum ait, *D. Severi reſcripto continentur*, id eſt, Alexandri Severi.

L. 3. Dominum elegeris] Sic in *l. 7. in fin. inf. quod cum eo, qui.*

Ad exhibendum. TIT. XLII.

L. 5. Juriſconſulto Modeſtino] hinc conſtat vixiſſe Modeſtinum tempore Gordiani Imperat.

L. 9. Si lex] Opponitur *l. 2. infra, de condict. ex l.* in qua dicitur condici chirographa, hic, ad exhibendum agi. Sed hic verbum exhiberi pertinet ad inſtrumenta: verbum reddi chirographa, id eſt, condici: vide ſcripta ad *dict. l. 2.*

De Aleatoribus, & aleatorum uſu. TIT. XLIII.

Ad calcem tit.] hic deſideratur tit. pen. hujus libri de aleatoribus, ſub quo fuerunt duæ conſtitutiones Græcæ: vide cap. 32. de præſcript.

De Religioſis, & ſumptibus funerum. TIT. XLIV.

L. 2. Neque obligari] in eandem ſententiam ab eod. Antonino Caracalla ante reſcriptum erat, *l. 3. quæ res pign. obl. poſſ.*

L. 5. Præteritis conſtitutionibus] *L. 5. inf. de his quæ ut indig.* vide ad fin. *tit. ff. de his quæ ut indig.*

Judicium defuncti] hoc idem porrectum eſt ad omnes alias cauſſas, *l. 33. ſup. de inoffic. teſtam.*

L. 7. Non prohiberis] hoc tamen non licuit legibus Græcis olim: vide Cic. lib. 2. de legib.

L. ult. Alearum] hæc eſt Latina converſio Græcæ conſtitut. Juſtiniani.

Quinquaginta annorum] Non tolli hanc repetitionem tricennio dicitur *Nomocan. tit. 13. cap. 29.*

AD LIBRUM IV.

De Rebus creditis, & jurejurando. TIT. I.

INſcribitur tit. de reb. cred. & jurejur. At hic tantum tractatur de jurejurando. Erroris cauſſa fuit, quod in edicto perpetuo unus tit. fuit de reb. cred. & jurej. ſub quo ſpecialiter prætor edixit de actione ſi certum petatur, quæ datur ex variis contractibus, & de commodato, & pignore nonnihil, *l. 1. ff. eod.* & de ſpeciali condict. ex mutuo, & de jurejurando, atque ita a Paulo quoque *lib. 2. Sent.* proponitur tit. de reb. cred. & jurejur. ſicut & hic. Sed Juſtinianus prius agit de jurejurando propter religionem ejus, & dignitatem: ſequens titulus eſt, ſi certum petatur. Eſt autem hic titulus de eo jurejuran-

rando, quod litium finiendarum caussa interponitur, cujus definitio hæc est ex Clemente Alexandrino lib. 7. στρωμάτων. *Jusjurandum est certa definitio litis, quæ fit cum obtestatione divina.*

L. 1. caussa] vide not. ad *l. admonendi, ff. de jurejur.* & ad *l. ult. inf. eod.*

Utriusque partis] Id est, litigatorum, qui rem in judic. deduxerunt, *l. 1. ff. eod.*

Præstito, vel remisso] Hæc duo idem possunt.

Nisi specialiter hoc lege excipiatur] Hæc verba absunt a Codice Gregoriano. Sunt autem a Triboniano addita propter *l. ult. infra eodem*. Sic in *l. dudum, inf. de contrah. empt.*

L. 2. Jurisjurandi] Qui per principem pejeravit, punitur, non qui per Deum. Tertullianus in Apologia.

Deum ultorem] Si per Deum pejeratum sit. Harm. lib. 1. epitom. tit. 7. vide scripta secundo Obser. cap. 19. Idem Basilius in canonibus, quod Impp. initio hujus legis.

Venerationem) Genium.

Quodam calore] Aut inconsulto, *l. 1. §. quæri, ff. ad Turpill.* Is vero, qui per principem consulto pejeravit, principem ipsum vindicem habet, eique est a corpore periculum ex l. Jul. majest. Exemplum est in *l. 13. §. ult. ff. de jurejur.* ubi dicitur, qui per principem pejeravit, fustibus cæditur. Vide not. ad eam.

In gloss. Non placet] Delendæ sunt duæ priores solutiones objectionis: retinenda tertia.

L. 3. Summa legis] Jurejurando judiciali dirimitur lis inopia probationum: hoc dicit. Species autem apponatur huic legi ex cap. 2. Gellii lib. 14. Item ex *Nov.* 124.

Decidi oportet) Pro *oportet*, legendum, *potest*.

L. 4. Pupillus) Scilicet accepto alio tutore. Ac pubes jure quidem deferet jusjurandum sine curatoris auctoritate, sed juvabitur per restitutionem in integrum.

Tutelæ actionem) Hic actum est tutelæ, qua non agitur, nisi finita tutela. Sed hic tutela finita non fuit pubertate, sed alio modo, ut tutela data ad tempus, ad conditionem certam, remoto ut suspecto: vide notata ad *l. 17. ff. eodem.*

In gloss. Detulerit) Alias, *dederit*. Recte. Seneca 5. declamat. *Sed ego jusjurandum dabo.*

L. 5. Cum etiam) Conjungenda *l. etiam, infra de fideicommiss.* quæ hujus pars est: vide scripta lib. 3. Obser. cap. 27. & ex hac illa est emendanda.

Tutoribus) Etiamsi non jure dati sint, *l. 69. §. mater, ff. de legat. 2.*

Videantur) Legendum, *debeantur*.

Præses provinciæ) Cujus in provinciis de fideicommissis notio est propria, *l. si res, de leg. 1.* vide scripta ad *tit. 2. Frag. Ulp.*

L. 6. Arbitri] Scilicet dati. Differt judex ab arbitro. Hic datur in actionibus bonæ fidei: ille in strictis. Uterque tamen datur a præside, sed eorum sententias, qui eos miserunt, exsequuntur, *l. a Divo, de re judic.* Item caussa ingenuitatis pertinet ad præsidem, nec potest delegari, *l. 3. sup. ubi caussa status*, *l. 2. sup. de pedan. judicib.* Judex tantum de caussa incidenter potest cognoscere, etiamsi ejus non sit de illa notio, *l. 1. supra de ord. jud.*

L. 7. Quisquam alius) Ut servus: vide scripta ad *l. 4. supra eodem.*

L. 8. Actori) Hæc l. locum habet in voluntario, & necessario jurejur. nam ex judiciali datur actio, vel exceptio judicati directa.

Ad similitudinem) Id est, utilis actio judicati, non directa. Nam directa est ex sententia, quæ in victos datur. Et notandum his verbis *ad similitudinem, ad exemplum, instar*, significari utiles actiones.

L. 9. Per actorem) Qui prior jurare debet de calumnia.

L. 10. Quasi sine scriptis) Recte: Nam si ex chirographo depositarii constaret de deposito, ut illi non possit opponi exceptio non numer. pecun. nec jurejurando opus esset.

Ad exemplum) Nam in bonæ fidei judic. jusjur. aucto- A re judice defertur etiam invito utroque litigatore.

L. 11. Si quis) Is qui detulit jusjur. id potest revocare usque ad sent. definit. post non potest, nisi per appellat. sit exstincta.

Iterum ad) Et hæc est justa caussa recusationis jurisjur. Aliam vide in notata ad *l. prox. seq. eodem tit. §. sed juramento*, vide scripta ad *l. 9. supra eodem.*

L. 12. Vel a Judice, vel a partibus) vide scripta ad *l. 3. supra eodem.*

Multum discrepet) Cum heredi forte æque non liqueat jurare.

§. Sin autem quasi volente eo) Legendum *nolente*, judice se, id est, quasi se judice invito recusato jurejur. sententiam in eum quasi confitentem fert judex. Contrarius error est in *l. 1. §. si vir uxori, ff. de acq. poss.* vide B notata ad eam l. & scripta hic.

§. Ipse autem: illatum dare) Id est, neque præstare, neque præstari.

Repositum auxilium) Quia fieri potest, ut justa sit caussa recusationis, ut si impius pio jusjurandum deferat, quæ conditio, id est, πρόθεσις est inæqualis. Arist. lib. 1. Rhet. in fin. *l. ult. inf. de fide instr.* Hic enim nimia religione deterretur a jurando: & tutum non est impio referre: Sed si pares erunt litigatores, non erit justa caussa recusationis. Alia justa caussa recusandi est, si is, qui detulit, & revocavit, rursus deferat, *l. prox. supra*, item si conceptio jurisjuran. displiceat.

§. Sin autem sive recusatum] Cum scilicet referretur. Græci vertunt εἴτε ἐκ παραιτήσεως. Male quidam legunt, *relatum*, recte, *recusatum*.

C *§. His de: datis certis induciis*] Hac de re vide Livium lib. 31. in fin.

Ex una parte] μονομερῶς. Græci hoc jusjurandum vocant μονομερῆ ὅρκον in *l. arbitrio, ff. de dolo.*

Ab utraque parte] Cum scilicet judex censet neutrum damnandum expensarum nomine.

An ab altera] Vide *Nov.* 82.

§. ult. Sive in domibus, sive sacris scripturis] Videtur hic legend. ut Græci legunt, *sive in domibus sacris scripturis tactis, sive in sacrosanctis oratoriis*, id est, sive in domibus, sive in templis, ita tamen ut qui jurat, sacra tangat.

L. ult. Cum quivis] vide scripta ad *l. 1. sup. eod.* & not. ad *l. 6. ff. de transact.*

Nullumque ex hujusmodi perjurio] Hæc caussa latissime patet, eamque si sequamur, nulla erit caussa, quam non D possimus retractare. Itaque vera ratio hæc est, hic non videtur delatum jusjurandum transigendi animo, sed coacte, non apparente testamento, ideoque emergente testamento omnia de integro tractari oportet.

Detentionem introduci] Et sic dabitur condictio, incerti tamen ratione possessionis.

Ne cui ex delicto] Oppon. *l. si legatarius, ff. de dolo*: vide solut. ad eam l. & scripta *l. 1. sup. eodem.*

Si certum petatur. TIT. II.

Sub hoc tit. tractatur de rebus credit. ut docet tit. *ff. de reb. credit. si certum petatur.* Unde collige, & hic legendum *petetur*, non *petatur*.

Sic certum petetur est certi condictio, quia non tantum pecunia numerata creditur, sed & alia quælibet res certa credita.

E *L. 1. Pro portionibus hereditariis*) Hoc ita, si heredes conveniantur certi condictione, non incerti, si in personam, non in rem, *l. 1. ff. de interrog. in jur. fac.*

Veteris juris) Legis antiquæ, 12. tabular.

L. 2. Sibi jus) Quod si tibi stipulatus fuerit eam reddi tibi, nec ex numeratione, nec ex stipulatione condictionem acquirit: verum pecunia bona fide consumpta, est condictio, *l. 3. ff. hoc tit.* certi scilicet: vide scripta ad §. *Chrysogonus l. 126. ff. de ver. obligat.* & hic.

Mandatis) Aut si extet pecunia, eam condices.

Actionibus) Directis, imo & sine cessione, utilibus.

L. 3. Eos qui officia) Ut præsides, & procuratores. At officiales eorum possunt, *l. præsidis, ff. de reb. credit.* vide not. ad eam legem.

Fœnus agitare) Nec mutuam pecuniam dare, *l. 23. ff. eod.* vide not. ad eam.

L. 4. Mandatis actionibus) vide ſcripta ad *l. 1. inf. de oblig. & act.*

Utilem tibi) Ex numeratione. Quid ſi tuam pecuniam tuo nomine crediderim, & eam mihi reddi ſtipulatus eſſem. Idque ex ſententia Fulgoſii: Nam hi duo caſus jure noſtro expreſſi non ſunt: vide ſcripta ad §. *Chryſogenus*, *l. 126. de ver. obligat.*

L. 5. Præſtitutum tempus) Olim quinquennium, hodie biennium.

Redditi) Olei ſcilicet.

L. 6. Obligationis ſubſtantia) Conſtantia debiti σύστασις, *l. 11. §. ſi rem, ff. de legat. 3.*

L. 7. Si ut propriam) *Si* hoc loco ponitur pro, *An.*

L. 8. Æſtimata) Cujus æſtimationis mutuum ab initio contractum intelligitur. Secus eſt in ſpecie prima *l. 11. eodem tit.*

Uſuram centeſimam) Legendum, *unam centeſimam*. Legitima uſura eſt centeſima, vide ſcripta ad *rub. ff. de naut. fœn.* Verum hoc hodie mutavit Juſt. in *l. eos, inf. de uſur.* Paulus 2. *Sent. tit. de uſur.* vide ſcripta ad hanc l. 8.

Stipulanti ſpopondiſti) Sententia eſt: illam ſtipulationem immodicæ uſuræ, non ideo, quod excedit centeſimam, eſſe inutilem: ſortis petitionem non extingui ob immodicas uſuras. Nam nec alia pœna immodicæ uſuræ coercentur, ſed quod excedit, ſi exigat, imputatur ſorti, vel redditur. Olim is fœnerator tenebatur in quadruplum. Cato de re Ruſt. in pr. & Aſconius in divin. *l. 2. C. Theod. de uſur.* & ex lege Gabinia ſorte cadebat; at hodie non item.

Legitima) Id eſt, centeſima uſura, ſupra ead. l. Delendum quod ſequitur, Summa.

L. 10. Nam) Legendum, *ſed ſi*. Nam, hic accipitur παρασκευαστικῶς, quia ſunt duo diverſi caſus.

L. 11. Incendium] Vel alius caſus quilibet: vide notata ad *l. 11. ff. de ver. ſign.* Id eſt, pecuniæ creditæ periculum ad debitorem pertinet, nec mirum, cum ſit ejus dominus.

Debitorem) Hic ſtricte accipitur pro eo, qui mutuam pecuniam accepit, creditor pro eo, qui dedit. Debitorem igitur, ſcilicet creditæ pecuniæ.

Summa Baldi: Generis deb.) Quantitas perire non poteſt, aut genus.

L. 12. Ut debitum) Ut pecuniæ creditum utili actione poſcat.

L. 13. eum qui) Qui pecuniam accepit, tenetur, etiamſi eam ſibi non ſumpſerit: vide ſcripta ad *l. 7. inf. quod cum eo qui.*

L. 14. Solemnitatem verborum) Id eſt, citra ſtipulationem.

Subſcribentem) Etiam ut fidejuſſor. Subſcriptio comparatur juſſo. At ex juſſo ſolus pater, vel dominus obligatur, *l. 1. ff. quod juſſu*, *l. 3. inf. quod cum eo*. Ergo & ex ſtipulat. hi tantum obligabuntur.

L. 15. non adverſus] Debitor debitoris priori creditori non tenetur. Sen. lib. 5. de beneficiis, c. 19.

L. 16. Dele ſummam Baldi, & priorem explicat. verbi collectarius, in gloſſa. Quiſquis] Ex hac l. colligunt, non poſſe præſidem mutuam pecuniam accipere, *l. præſidis, ff. eodem*. Male: Nam extra duos caſus, qui hic ponuntur, ſumere mutuam pecuniam non prohibetur: vide ſcripta ad *l. 3. ſup. eod.*

Quaſi emptor legum] Id eſt, Quaſi a præſide, quem habet obæratum, jus nundinari poſſit.

Collectarius) Id eſt, nummularius. Symmachus epiſt. 28.

Ipſo judice) Hoc caſu ambiens cum collectario plectitur, non ſuperiori.

L. 17. Quinquaginta libras] Id eſt, ſupra ter mille & quingentos aureos.

Trium teſtium] vide ſcripta ad *l. 2. inf. de teſt.*

In gloſſ. oportet] Dele ſolut. primæ objectionis, & ejus loco repone: Excipe caſum hujus legis.

In auth. pulſato autem] Id eſt, Reo. Sic in *l. 1. ſup. de ſervitut. & aqua, qui pulſatur.*

De ſuffragio. TIT. III.

Proponitur condictio ſi certum petetur de ſuffragio: ſic inſcribitur in C. *Theod.* Suffragium vocamus favorem & opem, quam quis nobis præbet apud judicem obtinendæ alicujus rei cauſſa. Cyprianus dixit faventiam. Dicitur & ſuffragium pecunia, quæ datur ejus nomine, *l. ult. inf. de ſilent.* Male Accurſ. interpretatur de ſalario advocati, & male in *l. militem, ſup. de procur.* ſuffragatorem pro advocato. Dati autem pro ſuffragio, repetitio non eſt, *l. 1. C. Theod. eod. tit. Marcell. l. 22. Lex lata fuit a Juliano, &c.* Ex hac l. ſi quid promiſſum ſit ſuffragatori, peti poteſt actione ſi certum petetur. Verum hæc conſtitutio abrogata per *Nov. 8. & 4. Nov. Tiberii*, quæ eſt inter Novel. Juſtiniani 161. quod ad honores & magiſtratus attinet.

L. 1. Sponſione conſtrinxerint) Id eſt, ſtipulatione.

Integra fide) Id eſt, hoc modo perficitur dominii translatio. Integra fides, bona fides, ſyncera fides, idem eſt, vide ſcripta ad *l. 4. inf.*

§. ult. Commonitorio ſuffragio] Legendum, *commonitorio de ſuffragio*. Commonitorium vocat ſuffragatori factam promiſſionem ex ſcripto. Alias autem accipitur pro memoriali libello, qui alteri datur. Et ſic libellus de ſuffragio, quo rogatur ſuffragator, & ei quod promittitur, commonitorium dicitur: hoc autem common. pro ſtipulatione eſt.

De prohibita ſequeſtratione pecuniæ. TIT. IV.

Pecuniam hic accipe ſtricte pro quantitate, vel ſumma: Nam ceterarum rerum mobilium ſequeſtratio fit, quia eæ facile interimi poſſunt. At pecuniæ cum nullum ſubſit corpus, perire non poteſt. Immobilium quoque rerum non fit ſequeſtratio, niſi ratione fructuum. Summa hujus tit. eſt: in actione ſi certum petetur prohibetur ſequeſtratio, ſi pecunia petatur, non ſi alia res mobilis. Idem dicitur in *l. 1. C. Theod. ſi cert. petat. de chirographis*, in qua eſt unicus caſus, quo pecunia ſequeſtretur.

De condictione indebiti. TIT. V.

Vide ſcripta hic, & annotat. *Rub. ff. eodem.*

L. 1. Pecuniæ) Id eſt, nummorum ſtricte.

Non ex cauſſa judicati) vide etiam ſcripta ad *l. 2. inf. de compenſat.*

Probare potuerit] L. *cum de indebito, ff. de probat.*

Uſuras autem) Id eſt, in aliis condictionibus, *l. 4. infra de condict. ob turp. cauſſam.*

L. 2. Condictionem) Itemque mandati act. *l. 12. ff. de novat. l. ſi mandato, ff. mand.*

L. 3. Cum & ſoluta) Eſt argumentum a minori in hac l. ſecundum Ariſt.

Scripturæ condictio) Quæ eſt incerta.

Doli exceptio) vide ſcripta ad *l. 21. ff. de ver. obligat.*

L. 4. Per inficiationem) Quia per metum inficiationis ſoluta Videntur. Secus eſt in ſpecie §. *ult. l. 23. eodem*, & ideo cum a ſciente ſoluta videantur, non condicuntur.

In lite creſcunt] Ut actio l. Aquil. piorum legatorum, depoſiti ex cauſſa tumultus, incendii, ruinæ, condictio ex ſyngrapha, condictio ex contractu habito cum argentariis ſine ſcriptura, actio relictorum per damnationem, ob ementitum modum agri, actio judicati, condictio bene depenſi: ſolutorum nulla eſt ex his cauſſis repetitio.

L. 5. Si a patre) vide ſcripta ad *l. regula, §. ſi quis juris, ff. de juris & facti ignor.*

Succeſſiſti) Sed non cum re.

Per errorem) Facti. Ergo tuo nomine quaſi ipſe deberes, ut & in *l. 19. §. 1. hic*. Quod confirmatur *l. 38. §. de pecul. ff. de ſolut.*

Utpote patris) In hac l. 5. ponendum eſt, filium erraſſe in facto, non in jure, ut quia putabat nondum annum petendæ bon. poſſ. præteriiſſe.

L. 5. Si per.] Conjunge *l. 8. ſup. de juris & fac. ignor.* ubique eadem eſt inſcriptio, & debet eſſe eadem ſubſcriptio. Puto itaque & in hac legendum, CC. IV. Conſſ.

Ignorantiam facti) Non juris.

Ei

Ei cujus nomine. Ergo] Per liberam personam acquiritur actio ex mutuo, & ex promutuo.

L. 7. Per errorem facti] Excipe legata pia, & olim omnia legata per damnationem relicta. Itemque legata relicta incertis personis.

Repeti posse] Opponitur in fin. *tit.* 24. *Fragm.* sed in eo abundat negatio: vide scripta ibid.

L. 8. Falso procuratori solventi] Cum creditor ratum non habuit.

Indebiti repetitio] Vel caussa dati, in *l.* 14. *ff. de condict. caussa dati.*

L. 9. Non repetit] Vel quia videtur ratum habere gestum, vel quia videtur donare, vel quia sibi id imputare debet.

Ob praecedens vitium] Nam ob vitium, quod post venditionem res contraxit, venditor non tenetur, *l. quaero, ff. de aedil. edic.*

L. 10. Si quis] Haec l. ex 50. decis. & corrigit §. *pen. l. si non sortem, ff. eodem.*

Et Ulpianus] *L.* 28. §. *pen. ff. eodem.*

Celsum] Qui etiam ei consentit in specie *l.* 19. *ff. de legat.* 2. quae plane pugnat cum Julia: in *l. cum eis,* §. *ult. ff. eodem.*

Salvium Julianum] Cujus de hac re sententia colligi posse videtur ex *l.* 32. *in prin. ff. eod.* quae etiam illi consentit in specie §. *ult. d. l.* 32.

Electionem recipiendi] Excipitur casus *l.* 21. *ff. eod.*

L. ult. Pro dubietate] Dubitantes medii sunt inter scientes & ignorantes, παραπλήσιοι τοῖς δεδεμένοις, Aristot. 3. Metaphys.

De Condictione ob caussam datorum. TIT. VI.

Ob caussam, id est, ob rem, ob finem aliquem. Vide not. ad *Rub. ff. eod.* & scripta hic. Haec condictio nascitur ex aequo & bono, non ex contractu, *l. in summa,* §. *quod ob rem, ff. de condict. indeb. l.* 3. §. *si quis quasi, ff. eodem.*

L. 1.] Hujus l. decisio sic est accipienda, nisi quo casu fisco locus sit. Male autem Haloander ab ea sustulit tres voces.

Pecuniam quam) id est, accepta pecunia, ut *l. eam, inf. de fideicom. l. filium, sup. famil. ercisc.* Dele itaque gloss. ad verbum, *quam.*

Pactumque, quod ita interpositum) id est, pactum reddendae dotis in casum, pactum vulgare, *l. Baebius, ff. de pact. dotal.*

Nullam de dote) Id est, non potest repeti actione de dote, sed condictione sine caussa, *l.* 1. §. 1. *ff. de condict. sine caussa.* Itemque indebiti.

L. 2. Actionem condictionis) Erit & actio praescriptis verbis, ut satisfaciat, vel praestet quod interest, *l. hereditatum, ff. de donat.*

In gloss. Sorori tuae emancipatae) Nihil necesse est fuisse emancipatam, cum pater non agat, sed frater post mortem patris, cujus morte donatio convaluit, nisi filia esset in potestate.

In gloss. Resolveretur) Dele eam totam cum eo, quod in margine, usque ad additionem.

L. 3. Ex lege) vide scripta ad §. *coheredes l. qui Romae, ff. de ver. obligat.* Graeci ad hanc l. hoc notant, τῷ μὲν νόμῳ ἡ ἐκποίησις οὐ κεκώλυται: ὁ δὲ ἐκποιήσας κατέχεται τῷ τῆς ἀπαιτήσεως δικαίῳ, *jure quidem alienatio non inhibetur, sed qui alienavit, tenetur condict.* valet tamen alienatio. Nec obstat *l. his solis, inf. de revoc. donat.* in qua praeter diversam speciem vindicatio significat ultionem. Nec etiam obstat *l. ult. inf. de reb. alien. non alien.* quae ait quidem pacisci licere, ne quis alienet, sed non tamen irritam esse alienationem factam contra pactionem. Item nec *l. pen. inf. si manc. ita alien. fuer. ut man.* quae loquitur de servo prohibito manumitti: quare prohibitio cohaeret personae servi. Item nec *l. si creditor, in fine, de distract. pign.* Sed ibi ideo nulla censetur venditio, quia venditor legem dixit, qui retinet semper jus in rem, id est, hypothecam. At in hac l. 3. is qui legem dixit, nihil juris obtinet in re, & ideo qui eam

A accipit alienando, non ideo ejus dominium transfert. Nec obstat quoque *Nov. de alienat. & emphyt.* in qua favor est ecclesiarum. Denique nec obstat *Nov.* 117. Aequum enim est servari voluntatem donatoris, qui nihil patri acquiri voluit.

L. 4. Si cum) Ob rem promissi est condictio incerti, ut ob rem dati, certi.

L. 5. Procuratorem fecisti) Ignorans eum esse militem, add. *l. militis, inf. loc.* Ambros. 1. Off. cap. 16. Vegetius lib. 1. cap. 19.

Restitui tibi) Opponitur *l.* 7. *sup. de ver. oblig.* Sed hic condictio accipitur pro modo, ut in *l. Maevia, D. de fideicom. libert.* Opponitur etiam *l. ab administratione, C. de leg.* Sed in ea l. non fuit relictum legatum sub modo, sed separatim fuit relictum legatum, & adscripta tutela.

B *L. 9. Domino dederit*) Conveniente domino.

Salva reverentia) id est, verecundia, *l.* 8. *inf. de liber. caussa.*

Hortabitur) Haec tamen adhortatio est necessaria. Et ideo Graeci lib. 48. Βασιλ. ad hanc l. ajunt, ἀναγκάζεται, qua in re fallitur Accurs. Dele itaque totam ejus gloss. hortabitur, & repone pro ea, imo hortando compellet.

L. 10. Non culpa) Non competit quidem condictio ex cessatione, sed competit condictio ex poenitentia, *l. si pecunia, ff. eod.* hoc si ponas speciem, ut dederim decem, ut eas Capuam, & tempestate impeditus sis. Nam si ponas cum Accurs. de medico, vera ejus est sententia.

L. 11. Si per eos qui) Si per eum non steterit, non erit condictio, si quid datum sit supra modum legitimum, id est, centum aureos.

C *De Condictione ob turpem caussam.* TIT. VII.

Ob turpem caussam) Quae sit contra bonos mores.

L. 1. Si ex cautione) hic non exceptio non num. pecuniae, sed doli, vel in factum. Itaque perpetua est, non numeratae pecuniae temporalis. Haec transfert onus probandi in actorem, *l.* 1. *inf. de probat.* Doli except. vel in factum, qui utitur, ei incumbit onus probandi, ut hic. Cautionis autem condictio est, cum solius accipientis turpitudo versatur.

Probandum est) Qui allegat se ob turpem caussam dedisse, id probare debet.

L. 2. In gloss. melior. Sed quid de pignore) Pignus ob turpem caussam non contrahitur, ut nec fidejussor recte datur, *Novella* 4.

L. 3. Quod evitandi) hic non habebit actionem quod

D metus caussa, quia hic metus non sufficit, *l. cum te sup. quod metus caussa.*

Tyrocinii) At hic utriusque turpitudo esse videtur, cum tyro militiam detrectet. Dicendum, non licere quidem citato ad delectum non respondere, sed ponendum eum, qui delectum habebat, pecuniam ab aliquo extorsisse, ne eum citaret: vide scripta & not. ad *l. qui cum uno,* §. *qui post, ff. de re milit.*

L. 4. Usurae peti) vide scripta ad *l.* 1. *supra de condict. indeb.*

L. ult. In rem mora) vide scripta in *l.* 43. *ff. de ver. oblig.* & ad *tit. seq. inf.*

De Condictione furtiva. TIT. VIII.

Haec condictio soli domino datur, aliae etiam non dominis: item condictio haec non ex delicto est, sed

E ex aequo & bono. Hoc autem praestat haec condictio, ut ea conventus teneatur etiam re casu perempta.

L. 1. Singulos quosque in solidum) Quia actio est poenalis.

L. 2. Ante oblationem) nam oblatione mora purgatur.

De Condictione ex lege, & sine caussa, vel injusta caussa. TIT. IX.

Actiones aut sunt civiles, quae sunt ex 12. tab. aut ad exemplum, vel instar earum, ut praescriptis verbis: vel praetoriae, vel ex legibus, aut constitutionibus, *l.* 12. *inf. de quad. praescript.* Harum aliae nomen suum habent, ut damni injuriae, ex l. Aquilia. Aliae non habent, & appellantur condictiones ex lege, quarum nulla alia est caussa, quam legis auctoritas.

Injusta caussa) Si dedi ex stipul. vi, vel metu extorta.

L.1. Ex primipilo) Primipilus est annona militaris, vel annonæ ejus petitio, & cura, *l.8. inf. de cohort. l.16. & 17. C.Theod. eod.* Inde pastus primipili, *l.3. & 7. illo tit. l.3. & 8. C.Theod. eodem*. Harmenop. lib. 9. tit. 9. recte ait primipilum esse annonam, quæ datur τοῖς πρώτοις ἀκοντισταῖς, id est, centurionibus primipili, ut distribuatur inter milites. Vegetius lib. 2. cap. 8. Itaque recte Græci sic vertunt hanc *l. debens alimoniam militarem fisco.*

Commonebit) Condictione ex h. lege coget.

Ut ante definitum) Alia primipili privilegia sunt in *l. satis, infra, in quibus caussis pign. l.5. infra, de primipil. l. si non verum, infra, de donation. inter virum & uxorem, l. ult. infra, de primip. l. si tutoris, infra, de compensation.*

In gloss. Præses) Dele totam, & repone. Condictio hic fisco non datur, sed debitori fiscali, & ideo præses cognoscit: datur tamen utilis actio fisco, quo casu debitori fisci competit actio.

L.2. Per condictionem) Nam chirographi dominus fit creditor. Opponitur *l. ult. sup. ad exhib.* vide solut. in notatis ad eam.

L.3. *In gloss. Vindicatione*) Dele postrema verba (& de condictione indebiti.)

In gloss. Condictione, sine caussa, vel injusta caussa) Recte, ut docet titulus, sub quo est hæc l. In eadem glossa dele hæc verba (*Sed etiam rei vindicatione potest conveniri*) Pro quibus repone: atque consumptione fructus suos facit. Dele & hæc verba (*item condictione furtiva, ut D. de condict. furt. l. in re furtiva, §. si*) &c.

L.4. Intra hunc diem) vide scripta ad prin. *tit. infra, de non num. pec.*

Reddi tibi cautionem) vide scripta ad *l.5. supra, si cert. petatur.*

De Obligationibus, & actionibus. TIT. X.

De cessione actionum: vide scripta ad *l.8. inf. eodem.*

L.1. *Mandatam*) id est, cessam, quo casu res adhuc integra est, *l. nulla, sup. de procurat.*

Utilis actio) Non directa, cum sit exstinctum mandatum, quod cuilibet emptori actionis proprio nomine competit. Nec directa ex mandato datur, quæ ita demum competit, si creditor heredem habeat. Fidem enim traditionis ab herede impleri oportet: vide scripta lib.2. Observ. cap.31.

In gloss. debitorem) Dele totam, & pro ea repone, male. Nam scribit Imp. ad mulierem, quæ non fidejubet, ob S.C. Vellejan. Præterea constat fidejussorem solventem nunquam habere actionem utilem: quia solvit, ut se liberaret.

In gloss. mandatam) Aliud est cedere, & aliud mandare actionem.

Nam primo casu) Pro his verbis repone, idem plane est cedere & mandare actionem. Item hæc, delegare interdum exhibere, præstare, transferre, procuratorem ad actionem instituendam dare: vide notata & scripta ad *l.14. infra, de fidejuss. &c.*

L.2. *Litis contestatio*) Et est pro delegatione, *l. denegare, D. de novat.*

L.3. *Colonos*) Qui debitores debitoris sunt.

Ex placito] Græci vertunt τοῖς κανόσι καὶ τῷ συναρέσαντι, &c. ut videantur legisse, *& placito.*

L.4. *Bonam fidem*] Quæ & integra fides dicitur, *l.1. sup. de suffrag.* & sincera, *l.2. infra, si propter public. pensitat.*

In contractibus considerari] idem dicitur in *l. bona fides, ff. depos.* Utraque est accipienda de contractibus bonæ fidei, ut in his judex observet, quid dari, vel fieri bona fide oporteat.

L.5. *Sicut initio*] Aristot. 5. Ehic ait: ἡ ἀρχὴ τούτων ἑκούσιος. At ex post facto sunt necessarii contractus.

Renuntiare semel] Symmachus. *Vox est juris & legum, bonæ fidei contractum non posse rescindi.*

Adversario nobis non consentiente] interdum tamen voluntate resolvi contractus potest, ut si id actum sit, aut id ferat contractus natura, ut societas, mandatum, depositum, precarium, datum ob rem.

L.6. Potiores) Alias priores: eodem sensu Græci προγενέστεροι.

L.7. Longi temporis) Actio Serviana tollitur præscriptione longi temporis, si ea utitur bonæ fidei possessor. Nam cum malæ fidei possessor est, non nisi 30. annis tollitur, cum debitor 40. *l. cum notissimi, inf. de præscript. 30. annor.*

L.8. Vide scripta ad *l.1. sup. eodem.*

Et quem affectione patris) Alumno opponitur *l.1. sup. eodem, & l. illa, inf. de donat.* vide notata ad eam l. & scripta hic.

Accipere permisisti) Illaque acceperit. Sic ponendum hic, ut sit perfecta donatio: alioquin est imperfecta, argumento leg. *permisisti, D. de reb. credit.*

Nec a delegato) Si stipulatio fuisset interposita, non in heredem, sed in procuratorem competet actio, novatione facta.

Parere) Per condictionem.

L.9. Negantes) Conjungenda *l. ult. inf. de except. rei judic.* quæ hujus prior pars est.

L.10. Electis pignoribus) Hæc abrogat Justi. in *Novel. 4.*

L.11. A domino prædii) Si tamen colonis in rem domini credidi pecuniam, aut in rem domini versa est, competit in dominum actio negotiorum gestorum: vide scripta ad *l.13. sup. si cert. pet.*

Actorum ipsius) imo nec subscriptio obligaret, *l.14. sup. si certum pet.*

L.12. Ob æs alienum) hæc l. ambigua est: Nam vel hoc dicit, ne filii pro paterno debito addicantur creditoribus, vel ut debitores liberi non cogantur servire creditorib. ob æs alienum. Sic Græci vertunt: οὐκ ἀναγκάζονται οἱ ἄποροι χρεωσταὶ δουλεύειν ἰδίοις δανεισταῖς, putavit tamen utramque interpretationem verbis legis comprehendi Gregor. 4. epist. cap. 43. & lib. 2. cap. 96. Justinia. Nov. 134. Ambr. in lib. de Tobia. Vide in hanc rem *l.1. de patrib. qui filios distraxer.*

L.13.) vide scripta ad *l.15. supra, si cert. pet.* Senec. lib. 5. de beneficiis cap. 19.

L. ult. Est in arbitrio) Hoc privilegio nec fiscus utitur, *l.1. infra, de conven. fisci debit.* nec Respubl. *l.3. §. ult. D. de administr. rerum ad civit.* Sed hæc abrogavit Justinian. hodie, cum fiscus privato æquetur, *Novel. 4. & Novel. 136.*

Ut Actiones & ab heredibus, & contra heredes incipiant. TIT. XI.

L.1. Antiquitas quidem respuebat) At fideicommissa ita relicta non respuebat, *l.5. D. de leg. 1.* Ulp. *in Fragm. tit. de fideicommissis.*

Nos autem per) Quam in rem edita est *l.11. de contrah. & commit. stipulat.*

Regulam, qua vetustas) Regula hæc juris antiqui exstat in *l. ult. C.Theod. de diversis rescriptis*, quam hæc lex directo abrogat, abrogarat & illam ante per consequentiam, *l.11. C. de contrah. stipul.* vide eo loco notata. Ideo autem hac constit. opus fuit, quia novæ constitutiones, quæ jus vetus abrogant, sunt stricte accipiendæ.

Subtilitatem verborum) Horum nempe, *cum morietur, vel cum mortuus erit.*

Voluntatis) Lege, *latitudo voluntatis*, & vide scripta ad *l.3. D. de ver. obl.* id est, ne ideo latius non accipiatur voluntas contrahentium.

In gloss. Antiquitas) Dele ad fin. usque ad hæc verba (*Sed hoc fallebat*) & repone: fallitur hic Accursius. Nam condictionalis stipulatio ex præsenti tempore vires accipit, & ideo necesse non est, ut committatur in defunctum.

Ne uxor pro marito, vel maritus pro uxore, vel mater pro filio conveniatur. TIT. XII.

L.1. Propter Senatusconsultum) At hodie ipso jure tuta est mulier, si pro marito fidejusserit. Si pro alio, except.

cept. Vellejani juvatur, *Nov.* 134.

L. 2. Maritorum culpam) Delictum.

Si res) uxoris ſcil.

L. 3. Extra dotis) At res in dotem datæ, & tacito pignori ſunt, *l. 4. inf. quibus cauſſis pignus ob civile munus*: non autem parapherna.

Civilium munerum) Excipitur dos, quæ tenetur fiſco ob munera, vel honorem geſtum a marito. Ea enim fruetur fiſcus conſtante matrimonio.

Cum neque maritum) Opponitur *l. 4. ff. de offic. proconſ.* vide notata ad eam.

L. 4. Aliquid intuliſſe) vide not. ad *l. 1. inf. de fideicommiſſ.* & ad *l. 6. ff. de probat.* quæ obſtant, & vide ſcripta hic. Item ſcripta ad *l. 5. inf. de uſur.*

In gloſſ. In dotem) Dele totam, & repone. Idem obtinet in omni munere civili, in rebus uxoris dotalibus. Nam eæ obligantur, argumento l. hujus a contrario ſenſu, & hoc in ipſa l. repetitur.

Ne filius pro patre, vel pater pro filio emancipato, vel libertus pro patrono, vel ſervus pro domino conveniatur. TIT. XIII.

Cum hi, qui in multis caſibus juris eadem perſona eſſe cenſentur, alii pro aliis non obligantur, multo minus extraneus pro extraneo, niſi heres ſit, aut acceſſio. Olim tamen uſurpatum erat, ut vicarius pro convicario teneretur. Hodie in *Nov. Juſt.* 52. & 134. & *l. 1. inf. ut nullus ex vic. pro alien.* lib. 11. De his Caſſiodorus lib. 4. variarum. *Obligationibus paternis, ſi non ſit heres, eximuntur: uxor maritalibus debitis non vincitur, & audacia ad ſolutiones trahit extraneos, cum abſolvant jura conjunctos.*

L. 1. Extorta eſt) Si metu illato extorta eſt, competit actio quod metus cauſſa, condictio indebiti non competit, quia ſciens ſolvit: ſi ſuaſionibus, creditoribus erit actio de dolo, *l. 24. ff. de dolo.*

L. 2. Emancipatos) idem eſt in exheredatis.

Inquietemini) At conveniri poſſunt ex cauſſa principali, *l. 2. de primip.*

L. 3. Invito patre) id eſt, contradicente.

L. 4. Nec non) Excipe primipili cauſſam.

L. 5. Vel ſervi) Quia ſervus non eſt δεκτικὸς τοῦ δικαστηρίου, id eſt, *fori capax*, Græci hic.

Nova conſtitutio Friderici.

De privilegiis ſcholaſticorum. Eam nonnulli Codic. omittunt.

Corporis injurias ſine cauſſa) id eſt, angarias, *l. 2. inf. de incolis.*

§. Hæc igitur: quod aliquando) *Nov. conſtit.* 25. Vide ſcripta hic, & ad *Nov.* 52. & not. ad *Rub. eod.*

§. pen. Etiamſi cauſſa) Legendum, *ut cauſſa, etiamſi juſta fuerit, cedat pro tali conamine.*

§. ult. Sub tit. ne filius pro patre) Legendum, *ne alius*, pro aliorum.

Apud Roncalias) Civitas eſt, juxta Padum fluvium.

In gloſſ. dedimus) Dele hæc omnia (ſed dic quod ſic) uſque ad hunc locum: ſed olim Nov. 9. & pro iis repone, non poteſt mandare, cum non competat jure imperii, *l. nec mandante, ff. de tut. & cur. dat.*

An ſervus pro ſuo facto poſt manumiſſionem teneatur. TIT. XIV.

Factum hic ſignificat contractum, vel delictum.

L. 1. Cum ſtatulibero) Sive contrahas cum ſervo, ſive cum ſtatulibero, non habes cum eo actionem poſt libertatem. Statuliberi in contractibus comparantur ſervis, in delictis liberis.

L. 2. Non eſſe legatum) Nam ſi legatum proponeretur, contra eſſet dicendum, *l. 2. §. per contrarium, ff. de dote prælegat.* Et ideo hic ait maxime, quaſi idem prorſus non ſit, peculio legato. Sed opponitur *l. ſi ſervo, ff. de pecul. leg. l. 1. §. item heres, ff. quando de pecul.* quæ etiam legato peculio dat act. intra annum in heredem. Vide ſolut. in not. ad eas.

L. 3. Promiſſa) vide ſcripta ad *l. 24. ff. de verb. oblig.* & ad *l. ult. inf. eodem.*

Per in factum actionem) Prætoriam, ſubſidiariam act.

A de dolo. Verum videbatur, dandam actionem præſcriptis verbis ex do, ut facias: ſed ideo non datur, quia ille ſervus fuit, cum contraxit, nec ex contractu habito cum ſervo, in eum poſt manumiſſ. actio eſt, argumento *l. 1. §. pen. ff. de except. rei vend.*

L. 4. Caput noxa) Solæ actiones nox. caput ſequuntur: actio furti noxalis eſt, non autem condictio furtiva. Et ideo illa non tenetur ſervus manumiſſus, *l. quod ab alio, ff. de condict. furt.* Furti actione tenetur.

L. ult. Inter dominos, ac ſervos) Excipe caſus quatuor. Unus eſt in *l. & eleganter, ff. de dolo, l. verum, de minor.* Alter in *l. 3. hic.* Tertius in *tit. ſi quis teſt.* Quartus in *l. 18. ff. de negot. geſt.*

Quando fiſcus, vel privatus debitoris ſui debitores convenire poſſit, vel debeat. TIT. XV.

B *L. 2. Præſidis provinciæ*) Sic in *l. a Divo Pio, §. ſic quoque, ff. de re judic.* ubi eſt citata.

Si debitum) Fiſcus ſemper tacitam habet hypothecam, & ideo poteſt ſemper utiliter agere cum debitore debitoris ſui.

De Hereditariis actionibus. TIT. XVI.

Hereditariæ actiones ſunt perſonales actiones, quæ heredibus, vel in heredes ſucceſſionis jure competunt.

L. 1. In gloſſ. Pro parte debiti) Recte pro parte debiti. Tanta autem eſt pars debiti, quanta pars heredum.

In gloſſ. Competente in fin.) Recte: contra male Jacob. de Aretio, & Fulgoſ.

L. 3. Decerni fruſtra) Utiles actiones decernuntur. Itaque dum hic ait, actionem non decerni contra debitores, negat contra illos dati utilem: tamen aget jure C tacitæ hypothecæ, *l. 3. ſup. de oblig. & act.*

L. 4. Debitoris hereditarii) id eſt, heredis. Heredes ſunt debitores, & creditores hereditarii. Itaque hic debitor heredem ſignificat.

L. 5. Per confuſionem) Pro ea parte, qua quis heres fit.

L. 6. Si adulta) Conjungenda *l. 7. inf. de bon. auct. jud. poſſ.* & ex hac adde ſubſcript. ad illam.

L. 7. Lex. 12. tab.) vide ſcripta ad *l. 1. ſup. ſi cert. petat.*

Non habere perſonalem) Sed habent, vel hypothecariam, vel condict. indebiti, *l. ult. §. ſin autem creditores, inf. de jure delib.*

Ex delictis defunctorum in quantum heredes conveniantur. TIT. XVII.

L. 1. Poſt litis) Pertinet hæc lex ad act. quod metus cauſſa. Itaque hic non accipe vim pro rapina, ſed ut D in edicto, quod metus cauſſa, & concuſſionem accipe pro metu: vide ſcripta ad *l. quod diximus, ff. quod metus cauſſa.* Dic igitur, qui vim fecit, id eſt, coegit, vel concuſſionem, id eſt, terrorem. Pſeudoplautus in Querulo, *Jura*, ait, *conſuli paraſito ita voluerunt, ut ſi vulneribus afflictus decedat conteſtata lite, heredibus detur actio.*

In gloſſ. Qui vim fecit) Dele totam, & repone, male: hoc enim caſu competeret actio vi bonorum raptorum, aut condictio furtiva, etiam lite non conteſtata. Omiſſum in gloſſ. magna ſupra tit. prox. [*Item in interdicto unde vi*] uſque ad verba [*nec obſtat*] dele omnia, & repone, male, ut conſtat ex *l. in honorariis, ff. de oblig. & act. & l. 2. inf. unde vi.* Nec facit pro ea *l. 1. §. ult. ff. de vi & vir arm.* ut conſtabit ex notat. ad illum §. in eadem gloſſ. Ab his verbis [*Item fallit ſi interveniat* E *confuſio*] uſque ad finem gloſſæ, dele omnia, & repone, male. Hic Accurſius tractavit de criminibus, quod putaret hic actum criminaliter, quod ſi verum eſſet, non tranſmitteretur.

De Conſtituta pecunia. TIT. XVIII.

In Conſtitutum veniunt pecuniæ tantum, id eſt ea, quæ pondere, numero, & menſura conſtant rei conſtitutæ pecun. A Juſt. dicuntur ἀντιφωνηταὶ in Nov.

L. 1. Sed etiam adverſus) Qua de re veteres dubitaſſe docet *l. item illa, §. e re, ff. eod.* vide notata ad eam.

In auth. Si quando ad finem) Quia facti ſunt duo rei, diverſum eſt, ſi dixerit, ſatis fiet tibi a me, & a Titio.

L. 2. Quæ ſolemnibus verbis) id eſt, directis & civilibus.

In

In annorum metis 30.) vide cap. 30. de præscript.

Res indebitas consequi) Id est, nondum debitas.

In alia antiqua prudentia) Id est, in 12. tab. *Super pecuniæ tutelave.*

Argenti distractores) Id est, argentarii.

In gloss. Indefensa) Dele omnia usque ad hæc verba (*ut hic & argumento*) & pro iis repone, id est, ut nulla exceptione se tueri possint. In eadem glossa dele hæc verba (*scilicet coram suo judice, quem habere possunt*) & pro iis repone, si modo solvendo sint litis contestatæ tempore.

L. ult. Qui pecunias pro aliis) Idem beneficium dat Just. duobus reis, qui mutuo fidejusserunt. Item duobus reis promittendi, *Nov.* 99.

Æquitatis enim) Legendum: *æquitatem enim divisionis, species actionis excludere nullo, &c.* ut apparet ex *l. si fidejussores, D. de fidejussor. tut.* Ex qua hæc verba sumpta sunt.

De probationibus. TIT. XIX. *Id est, qui probare debeat.*

L.1. Hæc l. ad act. creditæ pecun. Implere cogitur) Idem est, si reus utatur exceptione doli ob non numer. pecuniam, *l.3. inf. de non num. pec.* Ideo autem non probat, quia mera negatio est. Moribus tamen Biturigum, qui excipit de non num. pecunia, probare debet ex *l. regulariter, inf. de non num. pecun.*

Ejus rei probationem) Idem in *l. ult. inf. de solut.* Ceterum hæc affirmatio non est appellanda exceptio. Nam non est exceptio, nisi sit & actio, quæ esse negatur soluta pecunia: hoc non est excipere, sed actionem esse negare.

L. 2.) Hæc l. pertinet ad rei vindicat. in qua actor probat, non reus. Imo nec titulum suæ possessionis possessor dicere cogitur, *l. cogi, sup. de petit. hered.* vide not. ad eam.

L. 3.) Hæc l. pertinet ad act. tutelæ, quæ competit finita tutela. Idem est in iis, qui petunt honores, *l. Impp. D. ad municipal.*

Contenderitis) Hic is, cum quo agitur, ideo probat, quia hæc divisio actionis tutelæ non fit ipso jure, sed opposita hac exceptione, si non omnes in solidum solvendo fuerint in diem tutelæ. Idem beneficium datur duobus reis promittendi.

L.4.) Hæc l. pertinet ad rei vindicat.

Dominium) Triplex est dominium, proprietatis, ut hic, possessionis, ut *l.2. C. Theod. de bon. mater. l. 1. C. Gregor. si sub alterius nom.* & sic accipe dominium in *l.1. D. de bon. poss.* & ususfructus, de quo lex *jubemus*, §. 1. *sup. de SS. Eccles.*

Quibuscumque aliis) Ut testib. *l.12. inf. eod.* Nam & recte mutatur dominium sine instrumento.

L. 5. Instrumenta) At olim sola expensilatio fidem faciebat, Gell. lib. 14. c.2. vide scripta ad *l.3. C. de rebus credit.* & hic.

Annotatio) Non etiam si fiscus agat ex suis, aut ex confiscatis breviariis, *l.7. & ult. inf. de convenien. fisc. debit.* Hæc autem l. 5. est de scripturis privatis, quibus sibi quis debitorem constituit, non de syngrapha, qua fides fit, *l. ult. sup. si cert. pet.* Et est de rationibus accepti, reus fidem facit solutionis, *l. 5. sup. de edendo.*

L.6. Rationes) Nec ex breviariis rationibus testatoris, nec ex scriptura testamenti sumitur probatio debiti.

Si in ultima voluntate) Male. Id confirmari putant *Nov.* 84. Nam ea Nov. opitulatur creditoribus cum testator dixit, minus se habere in bonis. At hæc l. 6. opitulatur debitoribus, id est, iis, quos heredes debitores esse dicunt, ipsi coguntur, ut ne defuncti dicto, aut scripto communicentur. Hoc tamen ex ea Nov. colligi potest, quod si testator scripserit Titium sibi debere 100. qui debeat 200. non posse ab eo peti, nisi centum, si cum religione jurisjur. id scripserit. Summa est: testatoris jurata bonorum descriptio creditoribus non nocet, heredibus nocet, debitoribus prodest.

L.9. Ætate probare) Ætas variis modis probatur, de quibus vide scripta ad *l.13. ff. eod.*

L.11.) Hæc l. pertinet ad petitionem hereditatis.

L.18. Consanguinitas) Quod hic vocat consanguinitatem, inferius eadem l. vocat fraternitatem. Semper in his libris consanguineus, id est, frater.

L.15. Vis ejus) vide scripta ad *l.8. D. eod.*

Onus probationis] Titius probare debebit cum Cajus sit in possessione libertatis.

L.16. In gloss. Constituti] Dele totam usque ad additionem; & pro ea repone: male interpretes putant, ideo possessorem probare dominium, quod præsumptio fuerit pro actore, alioquin præsumptio quælibet auferret commodum possessionis. Sed ideo probat Tit. quia probatio pro actore: vide scripta ad *l. 5. eod.*

L. 18. Hæc l. pertinet ad rei vindicat. Probatio probatione tollitur, ut in *l.16. sup. eodem.*

L. 9. Dilatoriam) Dilatoria exceptio in ipso limine litis opponenda est. Symmach. lib. 1. epist. quod accipiendum puto de ea, quæ descendit ex caussa, in qua quæritur de actore, reo, vel judice, ex quibus constat judicium. Nam si descendat exceptio ex caussa, in qua non quæritur de his personis, ut exceptio pacti, opponi poterit tantum post litem inchoatam, idque vetus quidam interpres notavit ad hanc l. At peremptoria except. opponi potest quovis tempore, modo ante sententiam: utraque probari debet, postquam actor probavit intentionem suam.

In auth. Atqui] Hæc auth. superiori legi ita conjungenda est: Probata intentione, vel exceptione, actor, vel reus non admittitur ad aliam productionem testium, si priorum dicta cognoverit.

L.20. Si de possessione] vide scripta ad *l.8. D. eodem.*

L. 23. Factum negantis] Sunt tamen multæ negationes, quæ effectu affirmationes sunt, ut de act. negatoriis Theoph. scribit in §. *æque, Instit. de act.* Exemplum sume ex *l.5. infra, de codicill. & l.5. D. hoc tit. & l. 14. inf. de contrahen. stipul.*

L.24. Jubemus] Conjungenda est cum *l. un. inf. quando civil. act. crim. præjud.* Utraque constit. pertinet ad crimen falsi, ut docet *C. Theod.* in qua d. l. un. ponitur inter tit. ad *l. Cor. de fals. & tit. de falsa moneta*, & indicat etiam clarius hæc l. pen.

L. ult. Sciant.) Conjung. *l. pen. inf. de calum.* ex qua ad hanc adde subscript. sumptam ex *C. Theod.*

Documentis] Id est, instrumentis, quibus crimina plerunque probantur, maxime falsi.

Luce clarioribus] Sic Cic. pro Cælio.

De Testibus. TIT. XX.

Tria sunt probationum genera. Testes, instrumenta, indicia. Testes admittuntur, si de facto quæritur, si de jure & qualitate, vix admittuntur, ut hic.

L.3. Etiam jure] Etiam, præterea, hoc sensu, multa testimonia improbat jus civile, atque etiam domestica.

Domestici] Domesticos testes sic recte definit Theodorus Balsamon in Can. 132. Concilii Carthaginensis. *Domestici testes sunt, qui in eadem domo nobiscum habitant, & quibus imperare possumus.*

L.4. Sola testatione] Nudam & privatam, quæ obsignatores non habet.

L. 6. Parentes] Id est, hanc constit. Impp. rescripserunt ex Paulo *lib.5. Sent. tit.15.*

L. 8. Interrogari non posse] Cum quæstionibus.

L.9. Jurisjurandi] Episcopi interrogantur tactis sacris scripturis, *Nov.123. & C. de juram. calum.*

Honestioribus) Honestiores plerumque æstimantur ex facultatibus, *l.21. D. eod.*

Ut unius testimonium] Derogatur huic l. per *cap. 27. de spons. lib.5.* decret. De uno teste, vide scripta ad *l. 3. sup. de rebus credit.* Sunt tamen certi casus, quibus uni testi creditur, de quibus vide scripta hic.

L. 10. Omnis) Conjung. *l. unic. supra, ne quis in sua caussa jud.* & ex hac illius subscript. emenda. Nam & sic habet *C. Theod.* ut hic est.

Dicendi testimonii facultas) Ut & judicandi.

L.11.

L. 11. *Quoniam*] Conjunge *l.* 2. *inf. ut intra certum temp.* A & eadem eſt utriuſque inſcriptio & ſubſcriptio, confer & *C. Theod.*

In gloſſ. Participes criminis) In Romaico definitum, ut ſocius pro ſocio teſtimonium non dicat in re communi, quoad ſocietas ſoluta ſit. Harmenop. lib. primo, tit. ſexto.

L. 12. *Iidem AA. Georgiæ*) Emendanda eſt hujus l. inſcriptio ex *l. ult. infra, de his qui accuſ. non poſſunt*, quæ huic l. conjungi debet, ut & *l. ult. C. de accuſat. & inſcipt. & l. ult. inf. de calum. & l. ult. C. Theod. de juriſdict. & Nov. de libert. & ſucceſſ. in C. Theod.* Ex his ſic emendanda eſt inſcriptio. Iidem AA. Conſſ. Præt. & trib. plebis Senat. S. D. & ſubſcriptio D. VIII. Idus Auguſti, Ravennæ.

Adverſus patronos] Symmachus, cum eſſet præfectus B urbi, ut conſtat ex ejus lib. 1. epiſt. in patroni liberos libertum jure interrogavit: cui tamen magnam fidem habuiſſe non videtur. Ac deinde fuit etiam conſtitutum a Valentiniano in *Nov. de libertis, & ſucceſſ. eorum*, ne liberti in patronorum filios, vel nepotes interrogarentur. Poſt hanc l. enim reponenda eſt Græca conſtitutio, quæ eſt Zenonis, vel Anaſtaſii, de qua notavi priori loco in *l.* 13. *inf. eod.* id eſt, l. prox. ſeq.

L. 13.] Deſiderantur hoc loco duæ Græcæ conſtitutiones, quarum ſententia hæc eſt ex lib. Βασιλ. Prioris, quæ debuit eſſe lex 12. ut ſi deſint inſtrumenta ad probationem, exigantur quinque teſtes, & in inſtrumentis ſufficiant 3. teſtes. Acta & inſtrumenta publica non egere teſtibus. Item ſi quis ſit adhibitus quæſtionibus ſcriptis, lite de ea re mota, cogatur adeſſe, & teſtimonium dice- C re, nec poſſe uti præſcriptione fori. Secunda ait, ut inviti teſtimonium dicant in omnibus cauſſis, exceptis adfinibus, cognatis, & viris illuſtribus: ceteri ſi adſint, dicere coguntur: ſi abſint, mittuntur ad eos procuratores partium, ut coram eis dicant, quæ ſciunt. Denique ut interlocutiones, quæ fiunt ob eam cauſſam, & productiones fiant ſine ullo teſtium impendio.

L. 17. *Excipere*) Gal. *Reprocher.* Ergo ut teſtem in alia ſemel probatum, reprobare nequeo: ita neque probare ſine pudore poſſum, quem ſemel excepero & refutavero, *l.* 23. *ff. eod.*

Corruptos eſſe) Poterit, & falſos dicere Novella quadam Conſtantini.

L. 18. *Si dicant, omnis*) Hoc caſu de auditione teſtimonium non ſufficit, quod tamen valet in quæſtione de fi- D nibus, & de operib. *l. ſi arbiter, ff. de probat.*

Niſi quinque teſtes) At cum ſcriptura, ut apocha intervenerit, aut ſi emptor ſit, ad ſummum tres requiruntur teſtes, *l. ult. ſup. ſi cert. pet.* vide ſcripta ibid.

Per ſcripturam ſecuritas) Apocha, ἀμεριμνία.

In gloſſ. ult. Scil. duos, ut *ff. eod.* Dele hæc & repone, imo per quinque ex priori conſtitutione Græca, quæ deeſt huic tit.

In auth. Rogati) Opponitur *l. ad finem, ff. eod.* vide ſolut. in not. ad eam l. & ſcriptis hic.

Tranſeuntes) ἐκ τοῦ παρήκοντος.

L. 19. *Ex noſtra lege*] Erat l. 14. hujus tit. Græca, quæ deeſt: vide ſcripta ad *l.* 2. *ſup. eodem*, & not. poſt *l.* 12. *ſup. eodem.*

Non carcerali] Hæc in civibus. Unde argumentum E eſt, eos in criminalibus cauſſis diutius detineri, & carcere poſſe concludi.

Tantum quindecim dies] Vide cap. 8. tractat. de præſcriptionibus.

Alterutra parte præſente] Nam regulariter teſtes, ut & acta omnia fieri debent utraque parte præſente. Zonaras & Balſamon cap. 73. & Socrat. lib. 1. cap. 21. & lib. 2. cap. 27.

Gloſſ. ſine damno] Sc. ſine coactione. Dele & ſubſtitue, id eſt, nulla data pecunia ad excipiendam ſatiſdationem actionis nomine, §. *ex contrario, Inſt. quib. alien. non lic. l.* 25. *inf. de adminiſt. tut.*

In auth. Sed etſi eo præſente] id eſt, ut videat teſtes introduci, non ut depoſitiones audiat.

Ex una parte] μονομερῶς.

L. ult.] Hæc l. continet except. ejus ſententiæ, qua dicitur, ſemel productos teſtes, & interrogatos iterum non interrogari. Conjunge ei *l. pen. ſup. de recept. arbit.* & ex hac reple illius ſubſcript.

In judicio] Vide Bartol. in *l. eos, ff. ad l. Corn. de falſis.*

De fide inſtrumentorum, & amiſſione eorum, & de apochis, & antapochis faciendis, & de his, quæ ſine ſcriptura fieri poſſunt. TIT. XXI.

Et de apochis] Nulla eſt ſub hoc tit. lex de apochis.

L. 2. *Falſi victus*] Idem dici non poteſt de teſtib. *l.* 3. §. *lege, ff. de teſtib.*

L. 4. *Inſpectio rationum*] vide ſcripta ad *l.* 5. *ſup. de probationib.*

L. 7. *Inſtrumenta*] Quæ vocantur teſtimoniales, *l. ult. infra, de profeſſ. & medicis.* Vegetius lib. 2. & ſæpe in *Cod. Theod.*

L. 11. *Emancipatione*] Accipe hanc l. de eman. legitima, quæ fit ex 12. tab. recte etiam ſine actis. Anaſtaſiana, & Juſtiniana non fit ſine actis. Ubi autem omiſſio inſtrumentorum, vel actorum nihil nocet, nec amiſſio nocet.

L. 14. *Scripturæ diverſæ*) Niſi ſi quæ judici momenti videatur eſſe majoris exemplo teſtium, *Novella, de teſtibus.*

L. 15. *Eandem vim*) Regulariter. Sunt enim certi caſus, quibus plus poſſunt inſtrumenta, quam teſtes, de quibus vide ſcripta ad *l.* 1. *ſup. tit. prox.*

L. 17. *Intimari*) Inſinuari, ut hodie ſi minores ſint 500. aureis.

In mundum) Nov. de teſtibus ait in chartam puram. Hieron. *in purum.*

L. 18. *Secundum ea, quæ diſpoſuimus*) In l. 14. ſcil. Græca, de qua vide ſcripta ad *l.* 2. *ſup. tit. prox.* & not. poſt *l.* 12. *illo tit.*

In gloſſ. diſpoſuimus) Dele eam uſque (vel verius dic) & ad finem adde, Recte. Ea autem eſt *l.* 14. *ſupra, titulo proximo.*

L. 19. *Plures*) Conjunge *l. litib. inf. de agric. & cenſ. lib.* 11. vide ſcripta ad *l. debitor, ff. ad SC. Trebell.* & not. ad *l. eos, inf. de uſuris.*

Apochis) Apocha eſt profeſſio ſolutæ pecuniæ: dicitur & ſecuritas, ἀπόδειξις, ἀμεριμνία, ἀσφάλεια, evacuatoria ἀκυρωτία.

Vel uſurarum) id eſt, ſi per 30. ann. ceſſatum fuerit in uſuris præſtandis, non ſi in penſionibus.

Temporalem præſcriptionem) vide not. ad *l. eos, inf. de uſuris.*

Exemplar cum ſubſcriptione) id ed, Antapocham.

Reddere) Id eſt, dare.

In gloſſ. Apochis] Ab his verbis (*antapocha vero eſt*) uſque ad illa (*tertii ut*) dele omnia, & hæc repone, quæ conveniant cum tertia ſententia: antapocha eſt exemplum apochæ, quod habet ſubſcriptionem debitoris, qui apocham ſuſcepit hac lege, in qua quod initio vocat exemplum apochæ, poſt vocat antapocham. Sic recte Jac. & Fulgoſius, & ſic legenda eſt gloſſ. *Jac. & Fulg. dicunt*, & in fine dele hæc verba (*Quod non placet, ut hac l.* §. 1.) & repone, imo recte.

In gloſſ. Temporalem) Pro his verbis (*quod eſt contra M.*) dic, imo recte M.

L. 20.) Hæc l. non abrogatur per *Nov.* 73.

Comparationes] id eſt, collationes, *l. ubi, inf. ad leg. Cornel. de falſ.* in Nov. dicuntur συγκρίσεις, παραθέσεις.

Inſtrumentis, quæ non ſunt publice] Inſtrumentorum alia ſunt publica, id eſt, publice confecta a tabellionibus qui ex conſenſu partium contractus conſcribunt, quæ in Nov. dicuntur ἀγοραῖα, *forenſia*, & publice confecta, hic & in *l. ſcripturas, infra, qui potior. in pign.* Alia ſunt privata, quæ & dicuntur χειρόγραφα, & αὐτόχειρα, & in *d. l. ſcripturas* ἰδιόχειρα, ut & in *Nov.* 117. & 142. Eas vide, & not. ad *l. ſcripturas*, & ſcripta hic.

Niſi 3. *teſtium*] Excipe duos caſus ex *Nov.* 40. *alias* 50. quibus fit comparatio, etiamſi teſtes nulli ſint.

Foren-

Forensibus, vel publicis) Forensia, & publica idem sunt. *Vel* hoc loco est ἑρμηνευτικὸν sic tit. *de optione, vel elect. legata.*

His, qui comparationem) Ut Præfectiani, Magisteriani, Urbaniciani, & omnes apparitores publici.

Scriniis) Scrinia erant 4. memoriæ, dispositionum, epistolarum, libellorum. Scrinia sunt κιβώτια.

Magisteriæ potestatis) id est, magistri officiorum.

In gloss. In semetipsum) Dele hæc verba (*Sed hoc responsum corrigitur per auth. Ad hæc*)

Gloss. ult. Scriniis) Dele totam.

Gloss. auth. At si: ad fin. soli) Ab his verbis [*Item cautius fit hodie*] usque ad illa [*& dicitur in scriptis*] dele omnia. Pro quibus hæc repone: imo & in contractibus, qui modo non excedant 50. lib. auri, duo testes sufficiunt: vel nulli potius requiruntur, *l. ult. sup. si cert. pet.*

L. 21. Neque enim ulterius) vide not. ad *l. pen. §. sed juramento, sup. de reb. cred.*

Subtili reverentia] Superstitiose, *l. qui sub conditione, ff. de condit. instit.*

Retractationem] Quæ vicem appellationis obtinet, *l. ult. infra, de temp. appellat.*

In gloss. Existimans] Ab his verbis [*& sic Nov. in criminalibus*] usque ad finem, dele omnia, & pro his repone: Imo non juratur, cum sufficiat inscriptio, & ex ea pœna calumniæ, ut recte notat Mart. in *l. 5. infra, de jurejur. propter calum.* Et jusjurandum præstatur ante accusat. falsi ab eo, qui petit instrumentum iterum exhiberi. Non igitur in criminali, sed in civili. Nec obstat constit. Imper. Henr. 11. in tit. de advocat. in ll. Longobard. cujus meminit Honorius in *cap. 1. de juram. cal.* quæ ait, clericos nullo modo jurare, ex *l. cum clericus, supra, de episc. & cler.*

In gloss. ult. Et sopita] Dele utramque solut. & pro iis repone hanc, post sententiam minime suspensam non cogitur quis producere, potest tamen accusare falsi. Sic recte Cynus conciliat hanc legem cum *tit. infra, si ex fals. instrum.*

Plus valere quod agitur, quam quod simulate concipitur. TIT. XXII.

Plus] id est, rerum veritas per scripturas obscurari nequit, & sic pertinet etiam hic tit. ad instrumenta.

L. 2. Sed ejus uxor] Idem juris est, si uxoris nomine emero, & in instrumento ejus nomen scripsero, mihi tamen rem tacite gessero, ex Just. *edicto §. pen.*

Quæstio itaque facti] id est, quæ sit rei veritas.

Per judicem, vel] Non per Jurisconsultum.

L. 3. Pignoris caussa] id est, pignus contrahitur, non emptio. Petatur species facti ex *cap. illo vos, de pig. lib. 3. decret.* cujus hæc summa est.

L. ult. Se falsum] Quia falsum est me vendidisse.

Subscribere te] Leg. *Subscribere te non relecto, sed fidem habenti*, & Græcorum more repetitio tibi, id est, cum non relegisses instrumentum. Ter. in Hecyra, *ut non sit peccato mihi*, &c. Cic. *Huic errato nulla venia*, id est, erranti.

Consensu deficiente) Nam ego locare volui: Titius noluit conducere. Ego vendere nolui. Titius voluit emere. Scriptura non conciliat voluntatis naturas diffidentes.

De Commodato. TIT. XXIII.

Commodatum est, si quis rem suam alteri vendendam dederit certo fine modove eandem recepturus: vide notata ad *l. 2. sup. eod.*

L. 1. Quæ vi majore] Idem est, si res æstimata data sit, *l. 5. §. 2. ff. eod.* Alioquin præstatur exactissima diligentia.

L. 2. Temporalis ministerii] Sic Isidorus lib. 5. *Commodatum est id quod juris nostri est, & ad alios temporaliter translatum est.*

L. *ult. Prætextu*] id est, sub obtentu compensationis. Eadem verba sunt in *l. 1. infra, de nund. & l. 1. & 3. inf. ne fiscus, vel Respubl.* ubi supponunt certam debiti caussam semper.

A *Commodati*] Videntur compositores pro *commendati*, perperam legisse *commodati: Commendatum est*, depositum, *l. 24. ff. depos.*

In gloss. ult. Debiti, nisi debitum sit liquidum] At quis dixit Accursio, debitum hic non fuisse liquidum.

De Pigneratitia actione. TIT. XXIV.

Vide not. ad *rub. ff. eodem*. Pignus hic est, quo quid creditori obligatur translata possessione, ut in ea caussa sit, quoad exolvatur.

Græca constit.] Exstat apud Harmen. *lib. 3. epitom. tit. 5.*

L. 1.] Hujus l. sententia hæc est ex *lib. 21.* Βασιλ. *t. 1. & Harmenop. lib. 3. tit. 5.* ut fructus ex pignore percepti imputentur in sortem, & si æquaverint sortem, dissolvatur obligatio, & pignus reddatur, si superant sortem, ut superflui reddantur. Hæc l. & 2. & 3. eodem ordine col-
B locatæ sunt apud Harm. *lib. 3. tit. 5.*

In gloss. Ex operis] Adde, quæ in caussam pignoris computentur.

In gloss. ult. Ad fin.] Adde, nisi sit contracta ἀντίχρησις.

L. 3. Percepit, vel] Hæc ita nisi sit facta ἀντίχρησις, & si sit res, quæ usu fiat deterior, ut vestis: nam tunc si pignore utitur, furtum facit, *l. si pignore, ff. de furt.*

L. 4. Pactum vulgare] Alia est ratio hujus pacti, si ad diem soluta non sit pecunia, ut emptionis jure creditor pignus possideat, tunc perfecta est conditionalis venditio. Et ideo cum res non sit integra, post diem non potest offerre, & agere pigneratitia, *l. si fundus, §. ult. ff. de pig. l. Titius, ff. eod.* At cessio, vel datio in solutum sola traditione perficitur, & ideo antequam ea intercesse-
C rit, debitori est integrum pecuniam solvere. Pacto etiam commissorio debitori non adimitur pigneratitia.

Vel hypothecæ) Datur enim pigneratitia non tantum de pignore, sed & de hypotheca, cujus possessionem creditor nactus est actione quasi Serviana.

L. 5. Sed si culpæ reus] Levis.

L. 7. Pignori, vel hypothecæ) vide not. ad *l. 3. sup. eod.*

In rationem debiti) Delenda hæc vox *debiti*. Sic Græci εἰς λόγον ἐνεγκεῖν, non dicit damnum cum debito compensari, sed damnum in pigner. judicium venire.

Et si dolo) Augustinus notat, alias legi, *& si non dolo.* Sic Harmenop. καὶ ἐὰν μὴ κατὰ δόλον, sed negatio non est in Harm. Regio: nam de eo, quod contingit sine dolo, aut culpa creditoris, eo nomine non competit pigneratitia.

Vel culpa) Levi, non levissima.

D *L. 9. Jus perpetuum*) id est, edictum perpetuum. Sic in *l. 5. inf. de appellat.* Forma perpetua, *l. 1. inf. ubi pet. tut.* Jurisdictio perpetua, *l. 2. inf. de testam. milit.* vide scripta ad *l. seq. inf. eod.*

L. 10. Nec creditores) Quia creditores pignus depositum possident pro alieno, non pro suo suo, *l. pignori, ff. de usucap.* Idem est in conductore, *l. 2. inf. de præscript. 30. ann.* Hæc l. non loquitur de pigner. act. sed de vindicat. & hypothecaria, & de exceptione pigneratitia, *l. si quis putans, §. idem scribit, ff. comm. divid.*

Longi temporis) *L. ult.* hujus tit. In his locis autem Impp. loquuntur de nata jam pigner. actione. Hic autem recte Johannes, & Græci interpretes longissimo tempore tolli confirmant. At ea nulla præscriptione tolli potest, antequam nata sit, non nascitur autem antequam debi-
E tor pignus repigneravit: sic recte Rogerius in *tit. de præscript.* Harmenop. *lib. 3. tit. 5.*

Originem rei) Auctoritatem, & dominium: sic in *l. instrumenta, inf. de fideicommiss.*

L. 11. Conventionem, vel præsidialem) Legendum, *& præsidis jussione*. Quæ si intercesserit, licebit creditori res auferre, non tantum debitori, sed & cuilibet possessori, argumento *l. 56. ff. de contrah. empt.* Sin minus vim faciet *l. 3. infra, de vi bon. rapt.* Exigitur ergo conventio, & auctoritas præsidis. Et ideo Græci sic legunt, χωρὶς συμφώνου, καὶ ἀρχικῆς κελεύσεως. Interdum tamen sola præsidis jussio sufficit, ut pignore caussa judicati capto.

L. 12. Fructuum) vide scripta ad *pr. tit. sup. de pigner. actione.*

Si per

Si per creditorem factum fuerit, quo minus solveretur) Hæc sunt verba edicti de pign. actione. Sic in *l. ult. infra de luit. pign. & l. acceptam, inf. de pign.* Eadem verba sunt in edicto de constituta pecunia, *l. si duo, §. ait, ff. de constit. pecun.*

Oblato, consignato, & deposito) Tria hæc sunt interpretis cujusdam, & absunt a scriptis, & sufficiunt præcedentia.

Spatio longi temporis) vide not. *sup. ad l. 9. eodem.*

De institoria & exercitoria actione. TIT. XXV.

Rectius Haloander de exercit. & institor. actione, ut in ff. Utraque tamen exercitoria, vel institoria permixtim dici potest, *l. 13. §. si duo, l. ult. ff. de institor.* Vide not. ad tit. de exerc. & scripta hic.

L. 1. *Officio alicui*) Id est officinæ.

Promissum a te) Quod videtur, cum eum tabernæ præposueris.

L. 3. *Institoria*) Nec hic locus est Vellejano, quia non videntur alieni esse contractus, sed ipsius mulieris.

L. 5. *Ad exemplum institoriæ*) Id est, quasi institoria.

Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicetur, vel de peculio, sive quod jussu, aut de in rem verso. TIT. XXVI.

Hæc sunt verba edicti, ut constat ex *l. 1. ff. de pecul.*

Vel de peculio, sive quod jussu) Non autem ex delicto.

L. 1. *De peculio, & de in rem verso*) Si ipse non agnoverit tutelam.

Quod si voluntate) Hæc pars sic intelligenda est, ut ponamus, illo filio tutore dato, Rempubl. in se periculum recepisse, ut in *l. 1. §. 1. de magistrat. conven.* Taciturnitas patrem pupillo non obligat in solidum; Taciturnitas patrem obligat Reipub. in solidum.

A magistratibus) Idem si a decurionibus.

Satisfacere) Reipubl. vel curiæ, quæ tenetur pupillo, *inf. de magist. conven.* vide scripta ad tit. *sup. ne filius pro patre.*

L. 2. *Hereditate*) Aut si minimam tantum partem habuit, *l. 7. ff. eod.*

Nisi in id, quod facere potest) Rationem vide in scriptis hic, & not. ad *l. 3. §. sed an etiam, ff. eod.*

Interpretatione) Id est, sermone, & tenore. Nam verba hujus l. 2. sunt verba edicti, ut constat ex *l. 2. ff. eodem.* Et hæc edicti verba locum habent, sive filius sui juris fiat capitis deminutione, ut emancipatione, aut sine capitis deminutione, ut morte, sacerdotio, dignitate, imo & si non fiat sui juris, *l. 2. ff. eod.*

L. 3. *Pecuniam mutuam servo*) Vide scripta ad *l. 14. C. si cert. pet.*

Justis erogationibus) ut agrum colendo, servum vestiendo. Nam volupt. non imputat, *l. 3. ff. de in rem verso.* Paulus 2. *Sent. tit. 9.*

L. 5. *Defensionibus*) Exempla harum defensionum sunt in *l. 1. ff. de in rem verso*, & in *l. pen. inf. eod.* & in *l. 3. §. ex furtiva, ff. de pecul. & l. servus quando, de act. empt.* & in *l. ult. tit. ff. de aleator.*

L. 6. *In usurarum vicem*) Hæc lex de ἀντίχρησει loquitur.

Contra vim) Momenti beneficio, aut interdicto uti possidetis.

L. 7. *Intra annum*) Nisi peculiaris actio, qua agitur in peculium, breviori tempore concludatur, *l. pen. §. quando de pecul. actio ann.* Idem est in *l. pen. §. pen. ff. de noxal. act.* Sic & accipe quod dicitur in *l. 2. §. ult. ff. de cap. min.*

§. fin. Cum libero) Non conditionali.

Agente) Procuratore, aut gestore.

Ejus personam) Id est, domini, ut cum eo ageres ex contractu. Sic *l. 3. sup. de nox. act.* Vide notata ad *l. si servus, inf. de fideicommiss. libert.*

Contra dominum) Dominum hic referre oportet ad gestorem, ut sit dominus rei, vel contractus, ut in *l. 2. infra tit. proximo.*

Ejus pecunia processit) Quo casu dominus tenetur non de in rem verso, quia actio illa datur tantum ex contra-

A ctu nostrorum hominum, & reorum, qui sunt in potestate: nec condictione ex mutuo, *l. 3. sup. si cert. pet.* Sed act. neg. gest. utili, non directa, quia non ejus contemplatione pecunia credita est: in rem verso, id est, ipse gestus parit act. neg. gest. Itaque finis hujus l. non est accipiendus de his personis, de quibus est l. ult. quæ dicuntur nostri homines, προσήκοντες, vide scripta ad *l. 13. sup. si cert. pet.*

L. 8. *Si mandator*) Vide scripta ad *l. 2. sup. eod.*

L. 9. *Si ex alio*) Inversæ sunt hæ ll. Hæc præcedere debet *l. 8. si mandator.*

In quantum facere potes) Vide scripta ad *l. 2. & 3. supra eodem.*

L. 12. *Deducto scilicet*) Hinc definitio peculii, de qua vide notata ad *Rubr. ff. de peculio*, & scripta ad *l. 5. supra eodem.*

B L. 13. *Dominos*) Huic l. conjungenda *l. ult. inf. si al. res pig. & l. 1. sup. ne liceat potent. & l. 1. sup. de prohib. sequest. pec.* Quæ omnes sunt partes edicti Honorii & Theodosii, quod pertinebat ad creditam pecuniam.

Servo, colono, conductori) Hi dicuntur homines nostri, & eorum conditio hominium, Galli hommage, quamvis liberi sint.

Obligari non posse) At ex admonitione obligantur.

Per quas personas nobis acquiratur. TIT. XXVII.

Hic titulus est potissimum de acquir. obligat. non dominio, aut possessione.

L. 1. *Excepta possessionis caussa*) Id est, possessione. Obligatio excepta non est: ergo per procuratorem obligatio non acquiritur, nec dominium.

Nihil acquiri posse) Nec obligationem, nec domi-
C nium.

Redintegratæ rei vindicationem) Id est, Restitutionem rei, quoniam is verbi gratia paciscitur, qui legem commissoriam dicit. Quandoquidem ex ea conventione solet venditori vindicatio dari, *l. ult. ff. de lege commiss. l. 4. inf. de pact. inter empt.* Sic recte Joannes, id est, ut nisi emptor solveret pretium intra certum diem, resolveretur venditio, & restituerentur omnia. Est ex eo actio ex empto, ex stipulatu, & vindicatio non soluto pretio, *d. l. ult.* Sed neque actio in personam, nec in rem mihi per procuratorem acquiritur. Sic etiam loquitur Paulus *lib. 1. Sent. tit. 7.*

Servis autem res traditæ) Ergo non traditæ procuratoribus contra Accurs. Obligatio mihi acquiritur per procuratorem, aut gestorem tantum ex mutuo, aut pro-
D mutuo, idque utilitatis gratia, *l. si certi, §. si nummos, ff. de condict. indeb.*

In gloss. Excepta possessione) Dele omnia usque ad hæc verba (*Item & dic excepta*) dele etiam hæc (*quando non plus est penes dantem*) & hæc ad fin. (*quod non placet, imo & dominum*) repone autem sic, recte.

L. 2. Cum per liberam) Extra hunc casum mutui, aut promutui obligatio, aut actio per liberam personam nobis non acquiritur. Retinetur quidem, & conservatur, ut in *l. per procuratorem, ff. de procurat. & l. si quis solutioni, ff. de usur.* sic & paratur per nuntium.

L. *ult. Si duo*) Summa hujus l. ult. est, cum unus ex dominis simpliciter jubet sibi stipulari, plus valet jussum, quam nomen. Cum simpliciter, plus valet nomen, quam jussum.

E *Ad Senatusconsultum Macedonianum.* TIT. XXVIII.

L. 2. Vel alias agnovit) Idem est in exceptione non numer. pecun.

L. 3. *Origo enim*) Caussa.

Titulus actionis) Id est, certi condictio.

L. 4. *Si permittente*) Ergo a contrario non permittente non datur hypothecaria.

Cum & eidem) Vide scripta ad *l. 6. sup. quod cum eo.*

L. 5. *Macedoniani*) Extat totidem verbis in C. Gregor. lib. 3. tit. 1. inscribitur Septimiæ Musæ, subscribitur P. P. pridie Kal. Martii.

Si anni utilis spatium) Vide cap. 20. de præscript.

L. 6. *Si filius*) Vide scripta ad tit. *ne filius pro patre, sup.*

L. *ult. Generaliter omnis*] Id est, sublata differentia

facti & juris, de qua re Jurisconsulti dissentiebant, A *l.donationes, inf. de donat. inter vir & uxor.* quam hic intelligit.

Ad Senatusconsultum Vellejanum. TIT. XXIX.

Est de intercessionibus mulierum. Intercessio est si se vel sua obliget pro alio, ut si fidejubeat, constituat, mandet, in judicio pro alio interveniat, si res suas pro alio pignori obliget, *l.19.inf.eod.*

L.1. *Non ignorent)* Ignorare autem potest quis eam esse mulierem varie, ut in casu hic ab Accurs.tradito. Item in specie *l.si fidejussores, ff.eod.* Item *l.5. & 7.inf.eod.* Item *l.vir uxori, §.pen.ff.eod.* Item *l.4.in pr. & l.11.ff.eod.*

Pecuniam exsolverint) Ultro. Et hoc verum est, sive solverit donandi animo, sive quasi gerens negotium alienum, sive rem suam vendiderit, & ex pretio solverit, vel emptorem delegaverit, *l.5.inf.eod.* Solvere pro alio non B est intercedere.

Repetitio) Opponitur *l.ult. §.item si, ff. eod.* vide not. ad eum §. ubi est solutio.

L.4. *Ipsa se ab initio)* L.19.*inf.eod. l.2.ff.eod.*

L.5. *Si sine]* huc pertinet *l.20. ff.de pign. act. & l.11. inf. de distract.pign.*

L.6. *Si mater)* Paulus *lib.2.Sent.tit.11.*

§.1) Opponitur huic §. 1. *l.quamvis, §.7. ff.eod.* Recte solvit Bulgarus in gloss. repromittens, vide notata ad *d.§. l. quamvis.*

Auxilio Senatusconsulti) Quia tunc non suam rem, sed pupilli gessit.

Auctoritas eam juris tuetur) Leg. *auctoritate juris tuetur.*

L.8. *In id conveniri)* Restituta in eum personali actio- C ne, sed & data hypothecaria, *l.quædam, l. aliquando, ff. eod.* vide notata ad *d.l. quidam in fin.*

Per restitutoriam) De qua vide scripta hic, & not.ad *§.Marcellus, l.8.ff.eod.*

L.9. *Quamvis)* vide notata ad *l. vir uxori, §. ult. ff. eodem.*

Repetitio) Aliud est in Macedoniano, *l.qui exceptionem, ff.de condict.ind.*

L.1. *Etiam)* Movet, quod extraneis pleraque conceduntur, quæ non conceduntur conjugibus, *l. ult. Cod. Theod. de success.* ut extraneo possunt donare, non conjugi. Pignus tamen sibi obligatum uxor viro remittere potest. Remissio pignoris non est donatio, *l. etsi pignus, ff.quæ in fraud. credit.* nec intercessio, *l. jubemus, inf. eodem.* D

L.12. *Si dotare]* idem est, si pro alio dotem promiserit, *l.ult.inf.eod.* idem etiam receptum est favore libertatis, *l.pen. inf. eodem.* Quamvis utrumque sit intercedere.

L.13. *Si fœnebris)* Opponitur *l. si vir uxori, & l.Seja, §. ult. ff.eodem.* Verum in *l.si vir,* qui pecunia egebat, eam ipse non rogavit a fœneratore, sed uxorem supposuit, quæ rogaret, & mox eam sibi crederet in fraudem Senatusconsulti: eam fraudem si ignoraverit creditor, non obstabit exceptio: alias obstabit in *l.Seja.* Cujus rei obligatione mulier intercessit apud primum ejusdem rei obligat. statim contraxit cum secundo, & eandem rem obligavit. Hæc mutatio propterea, & ejusdem rei obligatio argumentum est fraudis. At in hac l. 13. mulier revera sibi mutuam pecuniam sumpsit, in usum tamen mariti. E Scientia hoc casu nihil obest creditori, quia ab initio mulier sibi duntaxat rem contrahit.

L.16. *Rescissoria actio)* Quæ sic ideo dicitur, quia datur rescissa intercessione mulieris, *l.ult.§.ult. ff.eod.* Dicitur etiam restitutoria & utilis: vide notata ad *l.8. §.Marcelli, ff.eodem.*

L.18. *Vel novas]* vide notata ad §.1. *l.23. inf.eod.*

Constitutum est) A Pio & Severo, *l.2. D.eod.*

L.19. *Edicto perpetuo)* L.2.*in pr.edicti, ff.eodem,* vide not. ibidem.

L.21. *Jubemus]* Sententia est; uni debitori factam remissionem generaliter a muliere, non nocere aliis, qui eandem rem obligarunt, ut obligatam primo & secundo: remissum est primo, non videtur remissum secundo. Obstat huic leg. *l.Paulus 12. ff.quibus mod.pig.sol.* Vide notata ad eam leg. & scripta hic.

Eadem renuntiatio] Remissio facta ex una caussa, non videtur facta ex alia.

L. 22. *Si mulier]* *Nov.61. & 134.*

Cautionem] Quoniam Græci vocant γνωσημαχικὴν in *l.cum notissimi, inf.de præscript. trig.annor. & Nov.61.*

Intra biennale] vide cap.21. de præscript.

In auth.si qua, sive semel, sive] Et etiamsi post biennium iteretur cautio, ut Græci notant, & Harmen.

L.23. *Vel ei actionem parari)* id est, novam utilem institui. Notat hic Justinianus duo genera actionum utilium. Si veterem suscipit, actio in veterem debitorem restituitur ea sublata: si novam, actio instituitur in eum, cujus bono cessit intercessio.

§.ult. Sin autem] Hoc est novum: Nam alias ratione expromissoris, etiamsi non sit solvendo, tollitur obligatio debitoris. Id ergo non erit porrigendum ad alios casus SC. Adde etiam ex *Nov. 134.* si pro marito intercesserit. His duobus casibus exceptis necessaria est exceptio.

In gloss.ult. Ne autem Baldus dicit) Et recte, alii, male. Itaque dele posteriorem partem glossæ ab his verbis (*Sed maritus dixit hunc §.*) usque ad finem.

L.24. *In hoc casu]* idem est in dotibus, l.12.& ult.hic.

L.*ult. Et antiquos juris)* hunc etiam favorem dotium ante hanc l. a Jurisconsultis inductum fuisse docet *l.12. sup. eod.* vide scripta ad eam.

De non numerata pecunia. TIT. XXX.

Id est, de except. non num.pecuniæ, quam Græci vocant ἀναργυρίαν.

L.1. Hæc l. repetita est in *l. 1. infra, si pign. convent. numerat. sec. non sit.*

Pignus datum) Exceptio non num. pecuniæ ex hac l. datur, non solum contra cautionem creditæ pecuniæ ex mutuo, & stipulatu, sed & hypothecaria, & tunc concluditur biennio, l.1.Cod.Hermog. *de caut. & non num.pecun.*

Nec numeratæ] id est, neque redditæ, ex illa *l. 1.*

L.3 *Exceptione opposita]* huc pertinet *l.12. ff. de doli & metus except.* Nam exceptio doli cum aliis concurrit, *l. 2. inf. de doli except.* vide scripta ad *l. 1. sup. de probation.*

L.*Debiti, vel usurarum]* vide scripta ad *l. 5. inf. de usuris.*

L.5. *Adversus)* Vide scripta ad *leg. 6. sup. si certum petatur.*

Non numeratæ) ἀναργυρίας.

§.1. *In chirographum)* idem in stipulationem.

Debiti] Obligationis.

L.6. *Substitueris te debitorem)* id est, expromiseris: hoc ita, si per creditorem expromiserit: nam & si solverit, indebiti condictionem non habet, secus si pro alio, *l.quamvis, §.interdum, D.ad Vellejan.*

L.7. *Obligationem]* Chirographum.

L.8. §.1. *Heredi)* item fidejussori, *l.pen.inf.* non expromissori, *l.6.sup.eod.*

L.9. *In factum]* vide scripta ad *l.1. sup.de probation.*

L.10. *Probatio nulla]* vide scripta ad *l. 1.* Cic. in Partitionibus: *Nemo ejus, quod negat factum, aut potest, aut debet, aut solet probationem reddere.* Item in Antonium. Vide etiam scripta ad *l.1. sup. de probation.*

L.11. *Exceptione non numeratæ)* Nam nec posses condicere, *l.2. sup. de condict. indeb.*

L.13. *Generaliter)* vide scripta ad *tit. de probation. sup. ad l. 1.*

Eamque caussam] Excipe casum *§. ult. Nov.136.*

Argumenta scriptis inserta] id sæpe fit, ut scriptum nonnisi scripto subvertatur, *Novel.90. l.pen. inf. de contrahen.stipul.l.33. sup.si minor se major. dixit,* vide scripta ad *l.30.ff.de verbor.obligat.* & ad *l.1.ff.de testib.*

Indignum esse judicamus) Igitur in hac specie non competet exceptio non numeratæ pecuniæ, l.5. hujus tituli.

L.14.

L. 14. *Intra solum biennium*] vide cap. 21. de præscript. A
§. 1. *Securitatibus*] id est, apochas, quas sc. emittit depositarius, ἀποδεικτικὴ ὁμολογία.
Prorsus amputare] id fit favore depositi. At non idem dicemus de apocha redditi depositi. Nam illi opponetur exceptio non redditi depositi.
§. 1. *Ideoque*] Hæc pars repetita est, *inf. de apochis pub. lib.* 10.
Confectionem dotalium instrumentorum] Est quidem locus exceptioni non numeratæ, aut non traditæ dotis, cum tabulæ nuptiales confectæ sunt, quibus dicitur dotem datam, *l.* 3. *inf. de dote cauta*, *& non num. & l. ult. eod. Nov.* 100. Sed si præterea apocha caveat maritus se dotem accepisse, contra eum hæc exceptio non opponitur dotium favore.
§. *Super. intra* 30.] vide cap. 10. de præscriptionibus, B & scripta hic.
§. *Illo*) vide scripta ad *leg.* 10. *sup. de rebus credit.*
§. *pen.*) Repetitur in *l.* 18. *sup. de episcop. audient.* Ex qua ad hanc petes subscript.
In fine] Con. cum fine hujus leg. *l. ult. inf. de dote caut. & non num.*
L. ult. Quæ etiam sacramenti] id est, si quis eum jurisjurandi religione scribat se accepisse.

De Compensationibus. TIT. XXXI.

Vide scripta hic, & notata ad prin. ejusdem tit. ff.
L. 1.] Ad hanc sic Græci: fiscus in diversis provinciis habet procuratores rerum suarum, & dicitur unaquæque procuratio, statio. Quod alia statio mihi debet, id alteri compensare non possum. Ratio notatur in l. 1. propter diversitatem officiorum, id est, ne confundantur procura- C tiones, vel rationes catholicorum. Sic Græci, qui semper procuratores Cæsaris vocant catholicos.
Eadem statio] Fisci: unicus est fiscus, variæ sunt stationes fisci, id est, mansiones, in quibus consistunt officia.
Propter confusionem] idem tradit *l.* 1. *inf. ne fiscus rem, quam tradidit, evincat.* Quod una fisci statio distraxit, non potest altera retrahere, *Nov.* 91.
In gloss. Ratio, vide inf. de solut. l. 11. Vide notata ad eam l. 2.
In gloss. Confusionem ad fin.] Adde *l.* 74. *in fin. ff. de judic. l.* 36. *ff. famil. ercisc.* vide scripta ad *l.* 1. *sup. de condict. indeb.*
L. 2. *Nec compensatio*] Opponit Fulgosius *l. etiam, ff. eodem*, vide scripta hic. Dicendum, quod solvi ex caussa D male judicati, natura quidem indebitum esse, jure civili debitum. Sola solutio plane indebiti naturalem condictionem parit. Quod ex ea caussa solvi, jure civili debui, non natura. Sic nec tu, cui solvi, id mihi natura debes. Itaque id non condicam quia debui, nec compensabo.
L. 3. *In ea*] Si datur in *l. aufertur*, §. *ut debitoribus, ff. de jure fisci.*
Is, cujus de ea re notio est] id est, præses, non procurator Cæsaris, ut Accursius, cum loquatur de civitate, non de fisco.
Neque ex Kalendario] id est, quæ fit fœnori destinata, hujus est procurator Kalendarii, *l. ult. ff. de administr. rerum ad civit. pertinent.* & hic, de curat. Kalend. Cod. Theod.
Statutis sumptibus] ut refectione viarum, pontium, E &c.
Civitatis] At si privati fideicommissi debitor fit, compensat, *l.* 5. *eodem*.
In gloss. Jubebit] Dele prima verba [*ut procurat. Cæs. ut sup. si adversus fiscum l.* 11.]
L. 4.) Hanc l. & seq. l. 5. intelligit Ulpianus in *l. cum alter, ff. eodem*, cum ait, constitutum id a Divo Severo, id est, Alex. Severo. Sic in *l. verum*, §. 1. *ff. eod.*
Usura debentur] Ut ex mora, aut ex stipulatu.
In gloss. Ipso jure, quæ tamen lex dicit] De hac quæstione, quam hic tradit Acc. vide scripta hic, & not. ad l. postea quam, *D. eod.* Male autem hic Acc. hanc l. restringit ad rationem usurarum: nam licet hæc *l.* 4. sit de usuris, tamen ejus ratio est generalis. Item male, in maleficiis ait ipso jure fieri compensationem. Itaque dele hæc omnia (*hoc tamen fallit in delictis*) eousque (*cum enim debeantur.*)
L. 5. *Etiamsi fideicommissum*) Quin etsi integram quantitatem solvam, mihi competit condictio indebiti, *l. si ambo, D. eod.* Hæc l. est de act. ex testamento, quæ est stricta, & tamen ipso jure fit compensatio, vide scripta hic, & not. ad *l. postea quam, D. eod. tit.*
L. 6. *Neque*) Apud eundem judicem sæpe instituuntur mutuæ petitiones, ut hic, *& l. Lucius, D. mand. l.* 15. *de except. rei judi. l.* 34. *de procurat. l.* 1. §. *ult. de extraord. cogn. l. si idem*, §. 1. *de jurisdict. l.* 1. §. *ult. D. quæ sententiæ sine appell. rescind.* Opponitur *l. un.* §. *taceat, inf. de rei uxor. act.* ubi dicitur, ob res amotas compensationem non fieri: vide scripta hic, & not. ad eam leg.
L. 8. *Si propter fructus*) Qua ex caussa tenetur etiam condictione sine causa, *l.* 3. *sup. de condict. ex lege.*
L. 9. *Ejus quod*) Nisi conveniat, ne liceat. At si mecum agas, ut procurator fisci in Asia, id compensabo, quod Asiana statio debet, non quod altera, *l.* 1. *sup. eod.* Item si agas ut tutor, id compensabo, quod pupillus mihi debet, non quod tu, *l. pen. D. eodem.* Si agas ut procurator in rem alienam, id tantum compensabo, quod dominus mihi debet. Si tuo nomine, quod tu mihi debes, *l. si in rem, D. de procurat.* Excipe casum *l. in rem, in princip. eodem.* Idem *l.* 4. *&* 5. *D. eodem, & l.* 10. *D. de duob. reis.*
L. 10. *Quoniam*] idem est, si liberum dixerit, argumento *l.* 5. *inf. de evict.*
L. 11. *Juliano & Paulo*) Hi sunt magistratus municipales.
Officio magistratus) Duumviratus.
Propter onus primipili) A patre gesti, quem crearunt ante: vide scripta ad *l.* 1. *sup. de condict. ex lege.* Primipili onus filium sequitur, etiamsi non sit heres patris.
L. 13. *Si velut*) Qui dicit se non compensaturum, non ideo remittit creditum, qui dicit se non acturum, id amittit.
Debueras) Fisco.
Nihil te petiturum) Solvisti.
Mutiano) Procurat. Cæsaris.
Repetitio) Quia nec poteras compensare.
L. ult. Ex omnibus actionibus) Tam strictis, quam bonæ fidei, quod & ante fuerat receptum post constitut. D. Marci, §. in bonæ fidei, Inst. de act. vide not. ad *l.* 21. *D. eodem.*
Si caussa, ex qua compensatur) hoc etiam ante obtinuit, *l. si debens, D. eod. & l. quæcunque, D. eod. & l.* 6. *in princ. D. eodem.*
Secundum nostram sanctionem) *tit.* 12. *lib.* 2. *Sent. Pauli* indicat, & hoc ante Justin. obtinuisse. Huc etiam pertinet *l. ult. sup. commod.* vide ibid.
Item momenti) Nam utraque celeriter perfici debet, utraque est momentanea.

De usuris. TIT. XXXII.

L. 1. *Si interrogatione*] Stipulatio exigitur in auro, argento, nummis. In aliis rebus, quæ mensura constant, ut oleo, vino, frumento, etiam pactum sufficit, *l.* 12. *inf. eodem.*
Optimo jure) Optimum jus vocat, quod latius est, & expeditius, sicut optimum jus possessionis in *l. fidejussor*, §. *patrono, D. eod.* & optimum jus legati. Ulp. in *Fragm. tit.* 24. v. & C. ibidem.
L. 2. *Usuras*) vide scripta ad fin. *tit. de pign. act. sup.* Sola depositio non sistet usuras, nisi in casu *l. evicti*, §. 1. *D. eod.* nec sola oblatio, *l.* 6. *l.* 19. *inf. eod.* Quæ sola oblatio non efficit, depositio etiam sola non effecit. At quæ oblatio sola efficit, multo magis præstabit depositio, & obsignatio. Cur autem usuræ ante traditionem non currant ex die contractus, fructus rei venditæ pertineant ad emptionem, vide in not. ad *l. fructus, inf. de act. empti*, & scripta hic.
L. 3. *Ferendæ sunt*) Quia natura debentur ex pacto. Eadem

dem ratione per retentionem pignoris ſervabuntur, ut *l.* 4. 22. *eod.*

L. 4. *Convenit*) Pacto. Ea peti non poſſunt, tamen ſervari poſſunt per retentionem hypothecæ, ſi modo & in eas uſuras pignus acceptum ſit, & non excedant modum legitimum. At quæ excedunt, non poſſunt ſervari per retentionem pignoris, *l. pen. C. mand. l. pretii, mandati:* vide ſcripta ad *l.* 4. *D. de naut. fœn.* & hic.

Conventione pacti) Niſi nominatim dictum ſit, ut ſint duntaxat in ſortem, Græci ad *l. neceſſaria, §. ult. D. de pign. act.*

Pignoris retentio) Quoniam nec de iis acceptum eſt pignus, nec pro minoribus, quorum minorum conventio majorum conventione ſublata eſt.

Tenetur) Et prior uſurarum conventio per poſteriorem ſublata ſit.

L. 5. *Defenſores Civitatis*) Quos dicendum non eſt remiſiſſe uſuras, verum ita eveniſſe, ut ſolverentur minores: quare tacite pactum videtur cum repub. ne ſolvantur majores. Sic non obſtat *l.* 37. *D. de pact.* In multis articulis eadem cauſſa reipub. & privatorum, ut hic, & *l. Paulus, D. quib. modis pign. ſol.*

L. 6.) vide ſcripta ad *l.* 2. *ſup. eodem*, & ad fin. *tit. de pign. act.*

L. 7. *Creditor*) Idem in *l. operis, D. de operis libert.* Sed obſtat *l.* 6. *D. eodem, & l.* 1. *inf. de fideicommiſſ.* Vide not. ad eas.

L. 9. *Quod ſi etiam*) Vide alios oblationis effectus in ſcriptis ad *l.* 2. *ſup. eodem.*

L. 10. *Uſuræ*) Hanc l. abrogat Juſt. per *Novel.* 121. & 138. & 160. conſtituitque ut uſuræ ſolutæ per partes coacerventur, & in duplum computentur, & ne excedant duplum: vide ſcripta ad *l.* 4. *D. de naut. fœn.* & ſcripta hic.

Ad dupli) Quod excedere pœna nequit, aut uſura.

L. 11.) Hæc l. eſt de ἀντιχρήσει: Nam ſi non fuerit contracta ἀντίχρησις, fructus a creditore quandocunque percepti, minuunt ſortem, *l.* 1. *C. de diſtract. pign.*

Exonerari) ἀντίχρησις eſt multo gravior, quam uſura, & ideo facilius ſolvitur: vide ſcripta ad *l.* 2. *C. eodem.*

L. 12. *Etiam ex nudo pacto*) Hoc in iis, quæ menſura conſtant admittitur ob incertum earum pretium. At pecuniæ, auri, argenti, uſuræ, non niſi ex ſtipulatione debentur, *l.* 1. *ſup. eod.*

L. 13. *In bonæ fidei*) Hoc ideo, quia veniunt officio judicis. Officium judicis ſervit actioni. Ubi autem quæ fuit actio, ſententia judicis finita eſt, quæ fuerunt uſuræ ſervari non poſſunt. Sed contra tentari poteſt ex *l. negotiorum, inf. de appellat.* peti poſſe uſuras in bonæ fidei judiciis, quarum judex rationem non habuit: ſed ibi primum reus fuerat condemnatus in ſortem & in uſuras, eaſque ſolviſſet, ſi non appellaſſet. Prior ſententia interpretatione trahetur ad uſuras ſecuti temporis, & ob id dicitur utilis: in ea l. condemnatum fuiſſe in uſuras facile ſupplemus.

Quod poſt rem judicatam fluxerit) Intermedii.

L. 14. *Si ea*] Eſt de ἀντιχρήσει, ut & *l.* 17. *eod.* vide ſcripta ad init. *tit. ſup. de pign. act.* ἀντίχρησις eſt conventio, quæ ita fit, ut fructus rei pigneratæ creditor retineat uſurarum vice, aut domum pigneratam inhabitet gratis: ἀντίχρησις non eſt uſura, ſed uſuræ vice. & ob id hæc lex, & *l.* 11. & 17. ponuntur ſub hoc tit. Et Harmenop. *lib.* 3. *tit.* 5. hanc l. ponit ſub tit. περὶ ἀντιχρήσεως, ubi recte hanc l. explicat, ut & hic Joannes. Idem eſt in agro. Tacita ἀντίχρησις eſt ad modum legitimum, non expreſſa, *l.* 17. *ſup. eod.* In gloſſ. dele caſum integrum, qui ponitur initio, & eſt Viviani.

In gloſſ. Redegit ſecundum Joan.) Et Harmen. *lib.* 3. *tit.* 5. περὶ ἀντιχρήσεως.

L. 15. *Cum allegas*) Huc pertinet *l.* 13. *§. ibidem Pap. D. de act. empt.*

Pœna quadrupli) vide ſcripta ad *l.* 2. *D. de naut. fœn.* & ad *l.* 10. *ſup. eodem.*

Pœnam legitimarum uſurarum) Quæ olim fuit centeſima, aut duplum.

L. 17. *Si ea lege*] Eſt περὶ ἀντιχρήσεως: vide ſcripta ad initium tit.

Placita non poſſunt] Hoc ſi convenerit, alias fructus non retinebit. ſupra legitimum modum. Tacita ἀντίχρησις eſt ad modum legitimum, non autem expreſſa.

L. 18. *Indebitas uſuras*) Civiliter & naturaliter. Idem Paulus 2. *Sent. tit. de uſuris.*

Veteris juris varietate) Nam veteres ll. in hac re inter ſe pugnabant. Omnes quidem imputationem admittebant, repetitionem alii admittebant, alii non, quia uſuræ; etſi indebitæ ſint, tamen ex juſta cauſſa ſolvuntur, nempe ob moram, quam ob cauſſam etiam hodie pœnæ condictio non eſt, *l. pœnæ, D. de condict. indeb.* At uſuræ indebitæ condictio eſt.

L. 19. *Offeras*) vide ſcripta ad *l.* 30. *ſup. de pign. act.* & ad *l.* 2. *ſup. eod.*

Si per creditorem ſteterit, quo minus ſolvantur) Edicti verba ſunt, ut in *l. ult. ſup. de pig. act.* Vide not. & ſcripta ad eam l.

L. 20. *Certum modum*) De hoc modo uſurarum vide not. ad *l.* 26. *inf. eod.*

Mandatoribus etiam, vel fidejuſſoribus) Sic & aliis quibuſdam in cauſſis jure antiquo mitius agebatur cum reo, quam cum fidejuſſore, aut mandatore, ut in *l. ult. §. ult. inf. de uſur. rei jud.*

L. 21. *In uſuras*) Et tam in uſuras, quarum retentio, quam quarum petitio, *l. in iis, §. pen. D. de ſolut.* vide ſcripta hic.

L. 22. *Pignoribus*) Vide not. ad *l.* 4. *ſup. eod.*

L. 23. *Oleo*) Ergo propter incertum frumenti pretium fit nonnunquam, ut frumento credito ejuſdem materiæ acceſſiones ſupra legitimum modum admittantur: vide ſcripta ad pr. hujus tituli. Additamenta uſurarum πλείονα τόκον καθ' ὑπερβολήν. Et hac ratione *Nov.* 32. 34. 35. pecunia credita agricolæ permitti uſuras trientes, frumento credito centeſimas.

L. 24. *Omnem diligentiam*) Idem in procuratore exigit *l.* 13. *inf. mand.* vide ſcripta ad *l.* 4. *C. illo tit.*

Compelli poteſt) Et quidem, ſi ſolitus erat filius eam fœnerari: alias non, *l.* 13. *§. ult. D. eod.*

L. 25. *Licitas*) Id eſt; vulgares.

L. 26. *Triginta, vel* 40.] Triginta ſi perſonalis ſit actio. 40. ſi ſit hypothecaria. Sublata tamen perſonali non ſemper tollitur hypothecaria, & ſi ſuperſit hypothecaria, uſuræ nihilominus petuntur, *l. debitor, D. ad Trebell. l.* 1. & 2. *inf. de luit. pign.* At aliud eſt in redditu annuo: Nam is non tollitur præſcriptione 30. aut 40. annorum, ut dictum eſt in *l.* 19. *ſup. de fide inſtr.*

Principali enim) Idem dicitur in *l. ſi quis in empt. inf. de præſcript.* 30. *an.* & *l.* 3. *ſup. de fide inſtrum.* Sed obſtat *l.* 59. *debitor, D. ad Trebell.* Dicendum, hic ideo ſublata actione primipili tolli uſurarum petitionem præſcriptione 30. annorum, quia perſonalis eſt actio: realis autem actio, ut hypothecaria diuturnior eſt, & tollitur ſola præſcriptione 40. ann. *l. cum notiſſimi, inf. de præſcript.* 30. *ann.* vide ſcripta ad *d. l. debitor*, & ad *d. l.* 19.

§. Super: ad mediocritatem) Modus uſurarum vulgaris olim fuit centeſima, vide ſcripta ad *l.* 8. *ſup. ſi cert. pet.* In ſenatoribus fuit ſemis, *l.* 1. *C. Theod.* eo. Hoc in pecunia: Nam fructuum uſura olim fuit quatercenteſima, *l.* 1. *C. Theod. eodem*, nautica uſura etiam ſupra duplum exigi potuit.

Illuſtribus quidem perſonis) Ut conſulibus, & patriciis.

Ideoque jubemus) Poſt Juſt. Baſilius omnimodo ſuſtulit uſuras. Harm. *lib.* 3. *tit.* 7. Leo permiſit trientes, Novell. 83.

Ultra tertiam partem) Trientes uſuras: adde Eccleſias non præſtare, niſi quadrantes ex *Nov.* 7. Agricolas trientes etiam argentariis ex *Nov.* 23.

§. Illos vero qui ergaſteriis] Negotiatores, & argentarios. Hoc etiam declarat *Nov.* 136. & edictum 9. ubi vult deberi beſſes, etiamſi uſurarum modum non dixerint.

§. In

§.*In trajectitiis*) vide scripta ad *Rubr. ff.de naut.fœn.*

Vel specierum) id est, fructuum, ut recte Græci. Idem in usuris rei judicatæ.

Veteribus legibus) Ut apud Paulum *l.2. Sent. tit.* 14.

§.*Ceteros autem omnes homines*) Ut & fiscus.

Dimidiam) Semisses usuras, quas Plinius lib.14.cap.4. vocat civiles & modicas.

In aliis omnibus casibus) unus in *Nov.* 12. alter in *l.7. ff. de naut.fœn.*

§.*Si quis: in sortem hoc imputare*) vide scripta ad *l.8. sup. si cert.pet.* Quin & notatur infamia, *l. improbum, sup. quibus ex caussis infam.* Et olim damnabatur in quadruplum, *l.2.C.Theod.eod.* Asconius in divinat.

§.*ult. Alios medios subjiciunt*) ut illustres, argentarios, & per eos acquirunt besses.

In gloss. Supervacuum est) Dele hanc solut. [Sol. hic odio usurarum) & repone, male. Nam idem dicitur in fructibus.

In gloss. Ergasteriis] Dele hanc Etymologiam (ab erga, quod est opera, & Steron, quæ est statio)

L.27. De usuris) vide scripta ad *l.* 10. *sup. eod.*

§.*Cursum: ultra quadruplum*) Vetus usuræ centesimæ definitio est, quæ reddit in centenos quotannis duodecim solidos. Quot mensibus singulos solidos in centenos. At Anianus in *l.* 2. C. *Theod.de usuris*, Just. in *Nov.* 32. & Leo in *Nov.* 83. definiunt, qui reddit quotannis tres siliquas in singulos solidos. Solidus habet 24. siliquas, seu κεράτια, *Nov.*130. secundum hanc definitionem usura centesima est, quæ reddit quotannis centenos solidos 12. solidos, & 12. siliquas, id est, solidos 12. & semis, *Nov. Leonis* 83. & *Just.*32. At pugnat vetus illa definitio cum hac: nam illa in centesima constituit 12. solidos in centenos, hæc 12. solidos, & 12. siliquas. Dicendum, ita fuisse traditam illam definitionem centesimæ rotundandi numeri caussa. Invaluit & postea alia definitio, quam tradit Harmenopulus lib. 3. qui in singulas libras in 72. solidos, tot enim solidis constat libra, *l.quotiescunque, de suscept.* lib.10.quotannis reddit duodecim. Dicta autem etiam tunc fuit centesima, quoniam centesima fuit as usurarum: nam reddebat 12. Assem vocamus quodcunque constat 12. Sic centesimam acceperunt pro asse, quod constaret 12. licet non redderentur in centenos. At olim centesima usura dicebatur, quod olim sortis centesima pars erat usura menstrua: Nam usuræ accipiebantur in menses, dabantur Kalendis, redigebantur Idibus, *l. si ex pluribus*, §.*ult. inf.de solut.* Tullius in Catil. Horat. vide scripta ad *Rubr. ff.de naut.fœn.* & ad hanc l.fusius.

Quod & in bonæ fidei judiciis) in quibus olim ex more regionum arbitrio judicis definiebantur, *l.* 1. & 37. *ff. eodem*, *l.*10. & 12. *ff.mand.* At id hodie non licet supra modum.

L.ult. Usuras in sortem] hæc Ambrosius in libr. de Tobia vocat usurarum ἀναγλυφάρια. Basilius τοκογλύφα: vide Ambros. ibi, & Sidon. lib.3.Epist.

Totius summæ usuras] Exigebantur etiam olim usuræ usurarum in condemnationem deductarum, *l.3.C.Theo. de usur. rei jud.* quod abrogatur *l.3. inf. illo tit.* Pœnæ etiam usuræ peti non possunt. At multæ possunt, *l.* 1. *C.de usur.fisc. lib.*10.& *l.ult. ff.de magist.conven.*

De Nautico fœnore. TIT. XXXIII.

Nautica usura hodie est centesima, nec supra duplum exigi solet.

L.1.Periculo] Discusso periculo pecunia terrestis censetur, & ideo in l.Rhodia dicitur ἔγγεια καὶ ἀκίνδυνα χρήματα.

L.3. Post navigium) vide notata ad *l.4. Romæ*, §.*Callimachus*, *ff. de verb.oblig.* & scripta ad *Rubr. ff.eod.sub fi.* Huic legi derogat *Nov. Leonis* 63.

Depositi, vel contra. TIT.XXXIV.

Depositum sive commodatum, seu receptum est, quod quis sine mercede custodiendum recepit: vide scripta ad *l.7. sup. de pig. act.* Differentias vero inter depositum, & receptum vide in notatis ad *l.7. ff. naut. caup. stabul.* Et quid differat actio depositi ab actione de recepto, vide illum tit. nautæ, caup. &c. vide notata ad *l.3.*§.

A *ex hoc, illo tit.* & scripta hic.

L. 1. In rem vindicatio] Itemque condictio & furti actio, *l.3. inf.eod.*

L.2. *Ex mora venire*] Officio judicis, non ipso jure.

L.3. *Etiam furti delicto*] Et condict.quoq;furt.tenetur.

L.4. Si deposita] vide scripta ad *l.15. sup.de usuris.*

Usuras debere præstare] Officio judicis, non ipso jure.

§.*ult. Iterata actio*] Opponitur *l.evidenter, ff. de except. rei jud.* vide notata ad eam l. & scripta hic.

L.5. *Sequestrum*] Sequestratio est lex depositi, ut ἀντίχρησις, & lex pignoris, quæ ideo a Gallis dicitur *mortgage*. Sic fiducia, sic addictio in diem, emptionis lex est: & hæ quoniam formant contractum, ideo nomen proprium habent.

L.6. *Commendasse*) id est, deposuisse.

B L.7. *Desiderium*] vide Harm.*lib.7. tit.9.*ex quo delenda est hæc vox, *mutuo*, & sic legendum: *quam aliis a te datam, instrumentum, quo hanc tibi reddi conscriptum profiteris.* Et eadem species est in *l.17.eod.*

L.8. *Suo nomine*] Sed etsi deponentis, id est, domini nomine mutuam dederit pecuniam, quamvis domino quæratur directa condictio, licebit tamen improbato nomine depositarium eligere, argumento *l.4.sup.si cert.pet.*

Rei vindicatione] Tenebitur etiam directa condictione ex cessione, aut ex stipulatione, si ea intervenit, aut ad exhibendum, si mala fide nummi consumpti sunt, argumento *l. rogasti, in fi. de rebus cred.* aut utili condictione, si depositarius non sit solvendo.

L.9. *Cum hereditas*] Excipe casus, in quibus exigimus factum, ut in *l. hereditas* 2. *de acquir. rer. domin. l.*
C *ususfructus, ff.de stipul. servor. l.1.* §.*dies, quando dies ususfruct. leg. ced. l.qui servo, in fine, ff. de oblig.& act.l.peregre*, §.*1.de acquir.poss.* alias hereditas jacens semper pro domina est.

Domini] Leg. *dominæ*, ut est in scriptis. Id etiam confirmat *l.31. ff. de hered.instit.* ubi est, hereditatem esse dominam, *l.denique*, §.*quæsitum, quod vi aut clam.* Græci ad *l.13. ff. ad leg.Aquil.*

Hereditario] Hereditarius servus semper dicitur jacente hereditate, necdum adita.

Commendatas) id est, depositas.

L.10. *Qui depositum*] Directa depositi actio est famosa, non contraria; & si quis suo nomine damnetur, non si procuratorio, vel hereditario, *l.* 1. *l. in actionibus, ff.de his qui not.infam.*

D *Cum infamia*] Quæ actiones famosæ sint, quæ pœnales, quæ non: vide scripta hic.

L.11. *Nullamque compensationem*] vide scripta ad *tit. de commod. & de compensat.* Sic debitor pecuniæ frumentariæ non utitur compensatione, ne tam necessaria pecunia moram accipiat, *l.2.*§.*frumentariam, ff. de administrat.rerum ad civit. pertin.*

§.*fin. Cautela idonea*) ut caveat depositarius satisdato. Hæc denuntiatio, seu attestatio confirmatur ex *l.ult. ff.de lege commiss.* eaque utitur.

In gloss.Exceptionem) Dele hæc [*Pone sic, sicut in commodato*] usque ad illum locum [*sed Joan.contra*] sed subjice ad finem, & recte.

In gloss. Opponat] Dele principium eousque [*alii contra*] & ad fin. adjice hæc, *l.qui rem, eod.*

E *In auth. Sed jam*) hac Nov.non abrogatur denuntiatio, aut ejus vis minuitur, sed ea indicat pœnam denuntiatoribus tribus tantum casibus, non ideo tamen est minus efficax.

Panis] id est, civilis annonæ.

L.*ult. Si quis certum*) idem est in *l.Lucius, ff.fam.ercisc.*

Mandati, vel contra. TIT.XXXV.

Directa, quæ mandatori datur, contraria, quæ datur procuratori, vel mandatario. Utraque est bonæ fidei. In utramque usuræ veniunt ex mora officio judic. Sed directa tantum est famosa.

L.1. *Salario*) Mandatum mercedem non recipit, vel quodcunque mercedis loco, salarium tamen recipit, ut hic, & *l. salarium, ff. eod.* ut procuratores, sic mandatores

tores

tores quidam salariarii sunt.

Apud præsidem] id est, ut ait *d.l.salarium*, extra ordinem: vide notata ad eam.

L.2. Sed etiam pignora) Si pignoribus pro te cavero, habebis hypothecariam. Sic accipe hanc *l.2.ex l.8.inf.eod.* Dividendæ sunt actiones, ut recte quarto loco Accurs.

In glossa pignora] A pr. dele omnia usque ad hæc verba (*vel quarto, debitor*) & adde, quarta Accurs. interpretatio recta est.

L.3. Si pater] vide scripta ad *l.1. C.de oblig.& act.*

Re integra) Nam hoc genere mandatum revocatum videtur.

L.4. Petere potes) At gestor non repetit sumptus, nisi vicerit, *l.jam tamen*, *§.in hac 2.ff.judic.solvi.*

L.5. Si mandasse te) Sic & restitutio ex Senatusconsulto Trebell. recte tantum fit speciali procuratori, *l.qui ita*, *ff.ad Treb.*

L.6. Reo patiente) Patientia mandato comparatur, ut & ratihabitio.

L.7. Si literas) Vide scripta ad *l.13.C.si cert.petat.*

Actor) Legendum *Auctor*, id est, a quo pecunia originem habuit.

L.8. Si tibi) De hac l. vide *l.4.sup.quod cum eo, qui in al. potest.*

L.10. Obligationem suscepisse) Adde, si diu moras trahat, *l.Lucius*, & casum *l.si mandato*, *ff.eodem.*

Et appellatione) Hic finis est de omissa appellatione, non de omissa exceptione, quod tamen certis casibus ei imputatur, *l.si fidejussor*, *ff.eod.* Itaque non apte hic de ea tractat Accursius.

L.13. A procuratore) Idem a gestore exigit *l.si mater*, *ff.de usur.& §.1.Instit.de obligat. quasi ex contractu.*

L.15. Mandatum) Idem est in mandato jurisdictionis, *l.5.ff.de jurisdict.*

Domini) Mandatoris.

Finitur) Excipitur, si mandati sit actio ex caussa venditionis, aut donationis, & mandator sine herede non decesserit: vide scripta ad *l.1.sup. de oblig.& act.* & hic alius casus est in *l.12.§.ult.ff.eod.*

L.17. Salarium) Ex *l.qui mutuum*, *§.salarium,ff.eod.* Sumpta est hæc l. ad verb. vide notata ad eam l. & ad *l.7.ff.eodem.*

L.19. Pretii) vide scripta ad *l.10. sup.de usur.& l.4. ff. de naut.fœn.*

Ultra licitum) id est, duplum.

L.20. Litis incertum) Idem est in advocatis, *l.1. §.si cui*, *ff.de extraord. cognit.*

Quod si gratuitum) Alias non. Humanius tamen est agere act. neg. gest. si quid impenderit.

L.22. §.1. Redemptores litium] Harmen. redemptorem recte definit, qui pecuniam dedit, ut sibi vendatur actio.

Et usurarum ejus] Et si quis act. ex stipul. quæ erat ducentorum, emerit 100. a debitore, non recipiet nisi centum, cum competentibus tamen usuris.

Qui res alienas) ut si quis possessori cedat jus emphyteuticum, quod in re habet: hic ex æquo respondere non debet, quod vice mutua præstitutum est, sed valeat ex asse.

L.ult. §.Si quis, ut nihil amplius) hoc de sorte intelligendum est: Nam & competentes usuras recipiet, *l.præced.supra.* Quod vero erit plus debito, non erit creditoris. Nam abdicavit se actione, sed lucro debitoris cedet.

Si servus extero se emi mandaverit. TIT.XXXVI.

L.1. Quia hoc liber) At quæ servo acquiruntur, regulariter ex persona servi valent, *l.& si maxime*, *ff. de servit.leg. l.debitor*, *§.servo*, *de leg.2.*

§.ult. Ex empti) id est, venditi. Sic actio ex vendito pro ex empto, ex locato, pro ex conducto, & contra: vide notata ad *l.Jul. §.si procurator*, *ff.de act.empti*, & scripta ad *l.1.ff. de præscript.verb.*

Contrarias actiones) Nam repugnat rei emptæ pretium præstare, & rem emptam restituere.

A *Pro Socio.* TIT.XXXVII.

Hæc actio dicitur pro socio, quod plerumque detur de eo, quod gessit socius pro socio, *l.actione*, *§.si post*, *ff.eod.* Hæc actio est ultro citroque directa, bonæ fidei, famosa, recipit usuras ex mora. *Socius est, qui indivise agit:* Asconius Ped. 3. Verrina. Societas est communio pro indiviso, re, verbis, aut consensu contracta.

L.4. Si societatis) Societas jure fit ex æquis partibus nudo consensu, ut societas constituta est, aut fit per stipulationem permutatis partibus transigendi caussa. Huic stare debent heredes tam ab intestato, quam ex testamento.

L.5. Tamdiu societas] Nam generales actiones, qualis est hæc, tutelæ, & negot.gest. non dantur, nisi finito contractu, *l.actione*, *§.item si alicujus*, *ff.pro socio*, *l.rationes*, *inf.de admin.tut.* Datur tamen interdum manente societate, sed in rem certam. Idque obtinet non solum in societate vectigalium, ut male putavit Accurs. sed & in qualibet alia, *l.cum duobus*, §.idem, *d.l.actione*, *§.nonnunquam.*

L.6. Si sub conditione) Ceteri quoque contractus conditionem recipiunt, sed in societate ideo dubitabatur, quia ea dominium transferat, fingiturque intervenisse mancipatio, quæ diem, vel conditionem non recipit, *l.actus*, *ff.de reg.jur.* vide scripta hic.

L.ult. Sancimus) hæc l. conjung. videtur cum *l.ult.inf. de curat.fur.* Itaque hic pro Johanni, videtur legendum Juliano.

De Contrahenda emptione. TIT.XXXVIII.

L.1. In alio loco] Quæ tamen venditio fit in rem præsentem, hoc plerumque habet, ut censeatur venditio plerunque intercessisse.

L.3. In sui deficit substantia] ut & locatio, *l.sicut*, *ff.loc.* & societas, *l.5.ff.pro socio.*

Perfecta donatio) Perfectam donationem dicit, quia donatarius fuerat inductus in possessionem, *l.4.& 8.inf. eod.* Nam donatio non fit solo consensu ex constitut. D.Pii. Hodie fit ex constit.Justin.

L.4. Duplicari tibi titulum) L.7. *infra*, ait duplicari dominium.

Rei propriæ emptio] ut nec locatio, pignus, donatio, precarium, depositum.

Omnia bona tibi) vide *l.3.sup.de inoffic.testam.*

L.5. Cum ipse tutor) huc pertinet *l.2. §.tutor*, *ff.pro empt.*

Palam, & bona fide) id est, ex auctione. Sic accipienda *d.l.2.* Si comes rerum privatarum, & palatini, patronus quoque fisci possunt emere rem fisci ex auctione, non aliter, *l.ult.inf.de fide & jure hastæ fiscalis*, quæ est Græca.

Prohibetur] Non obstat *l.tutor rerum*, *ff.de administ. tut.* Nam ibi tutor non emit, sed extraneus, quo non solvente rem retinuit.

L.6. Titulo venditionis] Donatio valet, quia facta est ante nuptias: & ideo post facto divortio non potest revocari, *l.pen.in princ. ff.de donat.inter vir & uxor.*

L.7. Si te simulavit) Et ideo divortio facto eam maritus non revocabit, quando simulata est donatio, quæ ut dominio mulieris nihil adjecit, sic nec detrahet.

Figmentum] Nam non videris ex caussa empt.vel donat.possidere, cum non valeat venditio.

Dominium ei duplicari] L.4.ait, duplicari titulum possessionis.

L.8. Si non) huc pertinet *l.36.& 38.ff.eod.*

L.10. *Consistat emptio*) Sic nec locatio, precarium, pignus, depositum, donatio.

L.11. *Invitum comparare*) Contractuum ἀρχὴ ἑκούσιος ait Aristot. 5. Ethic: vide scripta ad *l.5. supra*, *de oblig.& act.*

L.13. *Astringit necessitate contrahentes*) Respicit ad definitionem obligationis, *l.pater filium*, *ff. ad legem Falcid.*

L.14.) Hæc l. tollit jus προτιμήσεως: vide ad *l.1.inf. non licere habitator.* & scripta hoi[illegible]

Du-

Dudum] Jus illud vetus revocatum est per No. Cæs. Rom. quam refert Harmenop. lib. 3. tit. 3. & per constitut. Frider. & hoc hodie jure utimur, non hac lege.

Ab emptione removerent] ut hodie fit.

Nisi lex specialiter] Hæc Tribonianus addit propter *l. ult. infra, non lic. habitat. Metroc.* Sic in *l. 1. supra, de rebus credit.* vide scripta ad eam, & §. *coheredes, l. qui Romæ D. de verbor. obligat.*

Inscript. PP. Illyrici, & Italiæ] Loquitur de Illyrico Occidentali, ut de Orientali *l. ult. infra, de annon. & tribut.*

L. ult. Super] vide scripta ad *l. 43. D. de verborum obligation.*

Sive sine scriptis] vide scripta ad *l. pen. sup. de fide instrument.*

In boni viri arbitrium] At in ceteris bonæ fidei contractibus, præterquam in empt. & locat. arbitrium accipimus pro arbitratu boni viri.

De Hereditate, vel actione vendita. TIT. XXXIX.

L. 1. Nomine fisci) At excepto fisco hereditariis creditoribus in emptorem ne utiles quidem actiones dantur, quia id nulla l. aut SC. est traditum.

Nec fiscum) idem dicitur in *l. eum qui bona, ff. de jure fisci.* Sed utrique obstat *l. 2. & 3. §. & nemo, inf. de quadrien. præscript.* Vide solut. in notatis ad eum §. & scriptis hic.

L. 2. Tu respondeas) Actio ex vend. aut ex stipul. si quid præstitisti, dedisti, solvisti hereditatis nomine. Si nihil dum præstitisti, ages cum emptore, ut te defendat aut caveat.

Nam ut satis tibi detur) Emptor compelletur quidem cavere, id est, repromittere. Sic nihil obstat *l. 45. ff. de jud.* cujus nec est similis species: nam non satisdabit emptor, nisi initio ita convenerit, *l. pacta, ff. de contrahen. emptione.*

Comprehensum) Nominatim.

L. 3. Nominis venditio] Hæc l. repetita est in *l. 1. inf. de novat. & delegat.* Unde ad hanc leg. addenda est subscriptio, & ex illa constat, delegationem non fieri invito debitore, vide scripta ad *l. 1. sup. de obligat. & action.*

L. 4. Ut res tradat, vel] Quia dolus dedit caussam contractui: vide scripta hic, & ad tit. de rescin. vendit.

Persecutionem habet) id est, vindicationem. Hoc ita, si alias venditurus non erat, sed si vendituro persuasit, ut minori pretio venderet, valet venditio, sed venditori datur actio in id quod interest, *l. si quis affirmaverit, ff. de dolo.*

L. Emptor] vide scripta ad *tit. 19. Fragm. Ulp.*

Mandatis) Cessis.

Eo jure uti debet) Directas habet actiones ex cessione, quas & sibi cedi petet.

Quamvis utiles] Sine cessione habet utiles.

L. 6. Qui tibi) Conjung. *l. 3. inf. de his, qui a non domin. manum.*

L. 7. Postquam] hac ex caussa etiam in debitorem debitoris datur actio personalis, sed meminisse oportet *l. pen. sup. mand.*

Ut cautiones] vide not. & scripta ad *l. 1. sup. de oblig. & action.*

Utiles emptori] habet directas ex cessione, si modo res sit integra, *l. 3. inf. de novat.*

Vel ipsi creditori) Legend. *velut ipsi creditori*, id est, utilis datur velut ipsi creditori: accommodatur ad exemplum ejus, qui creditori competit tam in personam, quam hypothecariam: vide scripta ad *l. 1. supra, de obligation. & action.*

L. ult. Etiam eum, qui in rem) De actione in rem ideo dubitatur, quia sola venditio non transfert de dominio actiones.

Quæ res vendi non possunt, & qui vendere, vel emere vetantur. TIT. XL.

L. 1. Fucandæ) id est, tingendæ, *l. 3. inf. de vest. holou. l. ult. C. Theod. de murileg.*

Purpuræ) Purpura alia est blatta, alia oxyblatta colore acutiore, & splendidiore. Eo discrimine separatur Pederota ab Oxypederota: Cocci usus interdictus non est, cum non sit purpura, *l. si cui lana, §. ult. de leg. 3.* At *Nov. Leonis 28.* permittit privatis vestibus purpuram prætexere, & multo magis licebit sericum: Nam purpura auro semper fuit pretiosior, holosericum auro par, cap. 40. l. Rhodiæ.

Vel in lana) At *l. pen. inf. de vest. holou.* purpuræ usum tantum in serico interdicit.

Hyacinthina) Legend. *Janthina*. Dicitur autem purpura Janthina a violis Martiis, *l. si cui lana, de leg. 3.* Dicitur & Tyrianthina a Vopisco.

Nullus possit habere] Ad usum principis tingendæ purpuræ jus est tantum certis personis, quæ dicuntur Baphii. Sic Suetonius scribit, Neronem interdixisse usum Amethystini, & Tyrii coloris, id est, purpuræ, & matronam purpura usam, non tantum veste, sed & bonis exuisse.

L. 2. Comitem commerciorum) Qui fuit sub dispositione comitis sacrarum largitionum. Sine ejus voluntate non suscipiuntur peregrini mercatores, *l. ult. inf. de commerc.*

L. 3. Publici canonis) Publicus canon, id est, Populi Romani annona, quæ præbebatur civib. ab Imperat.

Capitali pœna) Quam Leo in *Nov. 62.* mutavit in pœnam quadrupli.

L. ult. Cap. supplicio] At Leo in *d. Nov. 62.* mutavit in pœnam quadrupli.

Quæ res exportari non debeant. TIT. XLI.

L. 1. Ad barb.] vide scripta & notata, *ff. de his quæ ut indign.*

Barbaricum] Sic dicimus hosticum. Eutropius; *uterque in Barbarico occisi sunt.*

Liquaminis] Liquamen Græci vertunt γάρον. Vopiscus in Aurel. *Liquaminis sextarium unum*, id est gari.

L. 2. Gladios) id est, semispathas, quæ dicuntur *παραμήρια* in *Nov. de armis.* Vegetius *lib. 2. cap. 25.*

Cujuslibet generis arma) Additur in *l. cotem, ff. de public.* Ne Barbaris vendantur cotes, frumenta, sales, proposita pœna capitis, quoniam Leo in *Nov. 63.* mutavit in mitiorem.

Ferri] Non licuit etiam privatis habere ferraria, *l. ult. §. magnus, ff. de public.*

De Eunuchis. TIT. XLII.

Hic eunuchi non generaliter, ut spadones, sed pro castratis accipiuntur, ut & utique in Impp. constitut. Hæc autem constit. de eunuchis vetustissima est. Celebratur l. Domitiani, Hadriani, Nervæ, *l. 4. ff. ad l. Corn. de sicar.* item *SC. l. 3. & sup. illo tit.*

L. 1. Confiscando) At ex Nov. 142. fit liber. Et ex Nov. Leonis 60. qua derogatur *Nov. 142.*

L. 2. Eunuchos factos] hujus constit. ne fiant Eunuchi, tres sunt except. Unam ponit Justinus 2. Apologia si fiat cum permissu præsidis. Aliam ponit Zonaras in cap. 24. propter morbum in eam partem irrumpentem, Nov. Leonis 60. Tertia ponitur hac l.

Tabellione) Sic etiam *l. jubemus, §. his tabellionibus, C. de SS. Eccles.*

Octavam) hinc not. mercium elatarum vectigal fuisse octavam, *l. 7. inf. de vectigal. l. 7. inf. loc.* Sueton. refert Caligulam exegisse octavam ex quæstubus diurnis.

Vendendi, ubi voluerint) Paulus *lib. quinto Sentent. tit. 1.*

De Patribus, qui filios suos distraxerunt. TIT. XLIII.

L. 1. Neque pignoris jure] Excipitur egestatis caussa, *l. 2. C. Theod. de alim. quæ inop. patr.* Alioqui creditor, qui sciens pignori acceperit, relegatur, *l. ult. ff. quæ res pig. oblig. non possunt.*

L. 2. Propter nimiam) Quod parenti conceditur, non ut sibi consulat, sed ut liberis, & si nec ipse alere possit, & educator alius desit.

Sanguinolentos) id est, recens natos, *l. 1. C. Theod. de expos. & tit. seq.* Donatus in illa Terentii verba: *Scitus puer natus est. A matre sanguinolentus, non pulcher, sed scitus dici potest*, & Prudentius contra Symmachum, *quos san-*

sanguinolentos edendi mos juvat.

Cuilibet] Sic & prostitutarum redemptionem facit publicam, *l. ult. inf. de spectacul.*

Ad ingenuitatem) Ergo venditio illa ingenuitati non præjudicat. Paulus *lib. 5. Sent. tit.* 1. Ceterum alii pretium reddi nolunt, *l.* 1. *C. Theod. eod.* Alii volunt reddi, cum adjectione quintæ, *Nov. Valentin. eod. tit.*

In gloss. Sanguinolentos) Dele totam, præterquam illud (alias, sanguinolentos) & retine ultima verba [*nisi justa.*]

In gloss. Vendiderit) Post hæc verba [Resp. Sic] adde *l. 2. C. Theod. de alim. quæ inop. pat.* Item post illa [*Resp. non*] adde cum non habeat filium in potestate.

De Rescindenda venditione. TIT. XLIV.

L. 1. Si pater tuus) vide scripta ad *l. 4. sup. de obligat. & action.*

Per vim] Dolus caussam dans contractui bonæ fidei, etiam vitiat ipso jure. Itemque vis & metus. Nam actio de dolo, de vi, aut metu concurrunt, *l. item si cum*, §. *eum qui*, *ff. quod metus caussa*: vide etiam not. ad *l.* 21. §. *si dos*, *illo titulo.*

Ratum non habebitur] Cum ipso jure dos vitiet emptionem quid opus fuit rescissione ? vide not. ad *l. 5. inf. eod.* & scripta hic.

Irrita est] Malæ fidei emptio non est emptio: at malæ fidei stipulatio est stipulatio.

Refundere] vide not. ad *l. 2. & pen. sup. quod metus caussa.*

L. 2. Rem] Hic non est ponendum, rem dolo venditam: Nam tum etiam si res non venierit minoris, datur restitutio pretii, sed pone in re ipsa fraudem esse.

Auctoritate] Græci ex hac l. 2. putant venditionem rescindi officio prætoris, si supra dimidium justi pretii fraus intervenerit, intra quadriennium tantum, atque ita referunt servari in foro. Et sic quoque fuit definitum Nov. Romani senioris περὶ θεματισμοῦ: vide cap. 23. de præscriptionibus: vide etiam scripta hic. Nec mirum, cum si restitutio.

Judicis] id est, præsidis extra ordinem. Ordinaria datur ex vendito.

Elegerit] Eadem electio datur in Faviana actione. Itaque ea non est plane rescissoria. Sic & emptori subvenitur (*) si dimidio pluris emerit, eadem data electione venditori.

Nec dimidia) huc pertinet *l. 1. inf. si major factus ratum hab.* Hæc autem l. etiam ad emptorem trahitur a Constan. Epit. tit. 3. lib. 3. Ubi ait, etiam fructus compensari cum usuris pretii. Vide scripta ad *l. 2. sup. de usuris*, & hic. Hæc l. 2. & *l. 8. inf. eod.* omnium consensu sunt de majoribus. Quid in minoribus? Vide notata ad *l. 15. inf. eodem.*

Judicis] Post hæc verba [*Illud autem constat in aliis bonæ fidei contractib.*] adde, qui tamen venditioni sint similes [*habere locum*] annota. Ibid. quærit Accurs. an huic constit. locus sit in aliis contractibus? Et constat eam locum habere in locat. & permutat. & divisione. Itemque in emptione reddituum, de quibus *Novel.* 160. Ad alia negotia, quæ ad empt. non accedunt, constit. non temere trahemus. Vide scripta hic. Quærit Accurs. an beneficio hujus l. renutiare possint? Dicendum, posse ex *l. pen. sup. de pactis*. Sic mulier renuntiat Vellejano, creditor actioni, debitor exceptioni, minor restitutioni, condemnatus judiciis, heres Falcidiæ.

In fin. Gloss. ea] Adde *l. emptor*, *ff. de rei vind.*

L. 3. Alterutro] vide scripta ad *l. 4. supra*, *de obligat. & action.*

L. 5. Si dolo] vide scripta ad *l. 4. supra*, *de obligat. & action.*

Rescindi venditionem] Data igitur, & tradita revocabuntur vindicatione, *l. metum*, *ff. quod metus caussa*: & condict. sine caussa: aut etiam erit actio de dolo, *l. 4. sup. de hered. & act. vend.* aut extra ordinem præses provin-

A ciæ rescindet. Sed cum dolus, vis, aut metus contractum bonæ fidei ipso jure vitiet, quid opus fuit rescissione? Rerum venditio duo significat: venditionem solam, & nudam, & venditionem cum rei traditione, & alienatione. Venditio sola, cui dolus, vis, metus caussam dedit, nulla est ipso jure: at venditio, & traditio, quibus dolus caussam dedit, eget rescissione, ut rescindatur traditio, quæ intercessit: vide scripta ad princ. hujus tit.

A majore 25. annis) Nam a minore 25. annis, etiamsi dolus absit, variis ex caussis venditio rescinditur.

L. 7. Eadem lege conveniantur) Ex edicto, quod quisque jur.

L. 8. insidiis) Sic etiam legendum in *l. dotem*, *sup. de dolo*,

Quod paulo minore) In hoc contractu licet se natu-
B raliter in pretio circumscribere, *l. in causæ 2. ff. de minor.* ἐμπορικῶς, *Nov.* 97.

Minus dimidia) Majori igitur non subvenitur, nisi circumvento supra dimidium justi pretii. Sed si grande damnum minoris esse videatur, etiamsi id infra dimidium justi pretii consistat, forte quia ignorans quanti suæ res essent, vendidit, ei subvenietur, *l. 15. hic*, *l. 11. inf. de prædiis minor.*

L. 10. In integrum) Ergo facta a majore venditio rescinditur ad aliquid: facta a minore rescinditur in totum, *l. 1. sup. si advers. fisc.*

Restitutio) Æstimationis rei scilicet, ut datur actio ex vendito, quanti pluris hereditas valet, *l. 9. ff. de dolo*, *l. Julianus*, §. *per contrarium*, *ff. de act. empt.*

L. 11. Venditor) Id est, venditor post venditionem
C de dolo emptoris queri potest, si dolum nescierit tempore contractus: secus est, si dolum animadvertens vendiderit, scienti dolus non infertur.

Factum) Id est, machinationem.

Singulariter cum) In his verbis ponitur species, quæ ut congruat superiori assertioni, pro *majus* est legendum, *minus*, ut sit species de dolo emptoris.

L. 12. Non viliori pretio) Tollenda est negatio.

L. 13. Denuntiavit) Etiamsi is, qui denuntiavit, dominus sit, illa perfecta est venditio.

L. 14. Ea conditione) vide scripta ad *tit. sup. de condict. ob caussam dat.*

L. 15. Quisquis major) Nam si minor vendidit rem suam viliori pretio, etiamsi ea fraus non excedat dimidium, minori subvenietur, *l. si quid*, *inf. de præd. min.*
D non tamen dabitur emptori electio, quæ datur in *l. 2. sup. eod.* Qua in re fallitur Accursius: nam hic non esset plena restitutio; minori autem datur plenissima restitutio ex edicto de minoribus. Itemque ei datur rei vindicatio: vide scripta ad *d. l. 2.*

L. 16. Rei qualitas) *L. si fraudem*, *in princip. ff. de leg. 2.*

Distractis) A Cæsarianis, aut procuratore Cæsaris.

L. 17.) Conjun. huic *l. 51. inf. de decurionibus*, in qua hoc additur, curialibus profugis, si intra annum evocati redierint, bona vendita reddi, post annum curiæ suæ addici.

Furtim) Id est, sine auctione, sine decreto, *l. 1. inf. de præd. min.*

L. ult. Comiti rerum privatarum) Hic gubernat res pri-
E vatas principis.

Vestium, auri) Hæ sunt privatæ res principis. Eas Palatini emere vetantur, cum eas administrant. Sic etiam tutor rem pupilli: procurator, gestor, rem domini, *l. si emptione*, *de contrahen. empt.*

A privatis nostris) Intelligit res privatas principis, quas hic comes gubernabat, ut & Julian. in epist. ad Ecebol: τὰ κτήματα τοῖς ἡμετέροις προστεθῆναι πριβάτοις.

Palatini) Palatini semper appellantur apparitores comitis Thesaurorum seu sacrarum largitionum, & rerum privatarum.

In gloss. A Privatis) Dele totam hanc gloss.

Quando liceat ab emptione discedere. TIT. XLV.

L. 1. Re quidem integra) Res est integra, si nec pretium,

(*) *Vide Merill. Variant. ex Cujac. lib. 2. cap. 5.*

tium, nec pars pretii soluta sit, nec res tradita, etiamsi fidejussor datus sit, aut sublata stipulatio, aut arra data, *l. prox. seq. inf. eod.*

Si propter publicas pensitationes venditio fuerit celebrata. TIT. XLVI.

Supplendum est, ne scilicet rescindatur.

L. 1. Ob tributorum cessationem] His adde, quæ dicuntur in *l. 5. inf. de fide, & jure hastæ fisc.* lib. 10.

L. 2. Syncera fide) vide scripta ad *l. 4. sup. de oblig. & action.*

Solemniter) Id est, sub hasta, & annotatione quæstoris, Tertul. 2. apolog.

L. ult. Sin autem minoris) Hic locus singularis est, ne minoris indefensi ob cessationem tributorum bona distrahantur.

Officium summæ rei procuratoris] Officiales procuratores summæ rei sunt Cæsariani: Nam procurator summæ rei est procurator Cæsaris. Sic in inscript. *l. dominicis, sup. ubi caussæ fiscales*: & Eusebius lib. 7. cap. 13. Officiales vero rectoris provinciæ sunt cohortales.

Sine censu, vel reliquis fundum comparari non posse. TIT. XLVII.

Hoc cum privatus fundum vendit. Nam fiscus vendit sine reliquorum onere, *l. pen. inf. de fide, & jure hastæ fisc. l. ult. inf. de censitis, l. 2. in fin. inf. de fund. rei priv.* Quibus obstat *l. prædiis, ff. de jure fisci*: vide not. ad eam l. Summa hujus tit. est: Sine censu, & reliquis fundum vendi, donari, in dotem dari non posse: hæc onera sequi emptorem, donatarium, maritum, pactiones contrarias illicitas esse inter emptorem & venditorem: non esse inter creditorem & debitorem penitus illicitas: vide scripta heic.

L. 1. Ex conventione) Repetitur ex *l. 11. sup. de pact.*

Ut ipsa tributa] Fiscus autem ea pro suo jure a patre possessore exigit.

Agnosceret) Diversum esse, si inter debitorem & creditorem convenerit, ut debitor, non creditor pignoris tributa agnosceret. Etsi enim fiscus exigat nihilominus possessorem, rata est tamen inter ipsos conventio. Diversitatis caussam vide in not. ad *l. inter, ff. de pactis.*

Sed & si fundus) Diversum quoque est, si mulier fundum alteri pigneratum dederit in dotem æstimatum: Nam tunc aget heres mariti, ut fundum mulier liberet ex conventione: si non sit datus æstimatus, non agetur, ut mulier ex pactione censum agnoscat. Hæc duo uno rescripto coniunxerat Alexander: sed Tribonianus partem rescripti, quæ pertinebat ad pactionem tributorum, posuit in hoc tit. l. 1. Alteram, quæ pertinebat ad pactionem, ut uxor debitrix solveret usuras, non maritus, posuit in *l. 11. sup. de pact.* quam ex his constat non pugnare cum hac l. 1. vide not. ad eam, & scripta hic.

Æstimatus] Quo modo emptio & venditio contrahitur, *l. plerunque, ff. de jure dot.*

Ex vendito] Id est, ex empto. Sic contra ex empto, id est, ex vendito, & ex locato, id est, ex conducto, & contra. Vide not. ad *l. Jul. §. si procurator, ff. de act. emp.* & scripta hic.

L. 2. Rei annonariæ) vide *l. 2. C. Th. de contrahen. empt.*

De periculo & commodo rei venditæ. TIT. XLVIII.

L. 1. Et non absente) μονομερῶς.

L. 2. Ut singulæ amphoræ) Id est, ad mensuram, quod est contrarium aversioni. Cum aversione veniit, perfecta est venditio, cum ad mensuram, cum admensum est, *inf. eodem, l. 2. & ff. eod. l. quod sæpe, §. in iis, ff. de contrahen. empt.*

Et claves emptoribus] Hæc verba ex abundanti addita sunt, quia ita convenerat, ut recte Accurs. Nam & clavibus non traditis periculum pertinet ad emptorem, si modo vinum degustatum sit.

In gloss. Et claves) Hæc verba delenda sunt (*ad majorem evidentiam*) & reponendum, *quia ita convenerat.* Et *inf.* eadem gloss. (*ad l. clavibus, ff. de contrahen. empt.*) addenda etiam hæc *l. 1. inf. de crim. expil. her.*

L. 3. Dolum) Hujus l. sententia latior est, quam quæ

A ad hunc tit. adstringi possit, ejus exemplum aptius est in *l. 9. ff. quæ in fraud. credit.*

L. 4. Sine scriptis] Nam si placuerit, ut fiat scripto, tum perficitur, cum id completum erit. Et ideo ante completionem instrumenti periculum pertinet ad venditorem: post, ad emptorem.

L. 5. Amissæ rei periculum) Id est, peremptio rei, interitus: Nam si res adhuc non extet tempore conditionis, emptio nulla est, nec pretium debetur. Sed si deterior facta sit, damnum est emptoris indistincte, quia tempus conditionis retrotrahitur ad tempus contractus, *l. necessario, ff. eod.*

De actionibus empti & venditi. TIT. XLIX.

L. 1. In rem actio) Vindicatio. Quia mutatum est dominium re tradita mutandi dominii caussa.

B *L. 2. Justo errore*) Error facti excusabit venditorem, *l. 11. sup. de rescind. vendit.*

Fructus quoque) Idem est, si servus venierit sine peculio, *l. quoties, ff. de contr. empt.* Quin & dabitur ei vindicatio quoque fructuum, ut & peculii.

Eodem judicio) Quia occupati sunt quasi venditi.

L. 3. Præparatur] Id est, paratur, formatur, non ergo realis, id est, vindicatio. Pacta ultro citroque formant actionem ex empto & vendito.

L. 5. Curabit) Conj. *l. 3. sup. quibus in caussis restitutio in integ. non est necess.* vide scripta ad *l. 39. §. fructus, ff. de leg. 1.* & hic.

Cum usuris] Vide scripta ad *l. 2. sup. de usur.* Subscriptio hæc addenda est ad fin. P. P. iiii. Kal. Octob. ipsis iii. & iiii. A. A. Conss.

C *L. 6. non facile*) Actio ex vendito interdum rescissoria est, ut & ex empto. Cujus locus est singularis, sed non facile datur, id est, non nisi ex justissima caussa.

L. 8. Si pater) Conj. *l. 3. inf. de com. rerum al.*

L. 9. Capitatio) Id est, census, tributum. Græci vertunt συντέλειαν, id quod præstatur pro colonis, & animalibus, quæ sunt in fundo, quæ dicitur fruitio animalis, *l. cum satis, inf. de agricolis*: sic & capitatio, tit. sine censu vel reliq. fund. Codic. Theod. & Sidon. Apollin. & Majorian.

In quantum) Est actio ex empto æstimatoria quanto minoris hic, *l. 9.* Sic contra est ex vendito quanto pluris, *l. Julianus, §. per contrarium, ff. eodem.* Et est rescissoria, & redhibitoria, *l. ex empto, §. redhibitionem, ff. de act. empti.*

D *Cognovisset*] In emptore distinguemus, sciverit nec ne, *l. Imperatores, ff. de publican.* Non in venditore. Sed opponitur *l. si sterilis, §. 1. D. eod.* Sed in specie *l. 9.* dixit minorem capitationem, & ideo venditor tenetur ex dicto. At in *l. si sterilis*, venditor nihil dixit, & ideo non tenetur, nisi ex scientia.

L. 11. Pleno jure) Sic dicitur in *l. qualiter, D. qui & a quibus man. lib. non fiant*, de servo pignori obligato manumisso. At qui non erat pleno jure dominus, præstabat tantum latinam, aut dedititiam.

Tibi personali) Ex empto.

L. 12. Sic certæ qualitatis) Ut optimum, quo casu gustum non exigimus.

Quanti interest) Quod interest non exigitur ad modum pretii, sed statuetur arbitrio judicis, & plerunque

E egredietur vini pretium, *l. 1. D. eod.*

L. 13. Fructus) vide scripta ad *l. 2. C. de usuris.* Sed hoc ita procedit, si vel pars pretii numerata sit, Paulus 2. *Sent. tit. 17.* Quo casu pro parte & rata pretii fructus pertinent ad emptorem ex die contractus, argumento *l. ult. §. ult. D. de fundo dot.* Si totum solvit, omnes fructus illi debentur. Si nihil solvit, fructus ad eum non pertinent, quia compensantur cum usuris pretii. Idem est cum fundus restituitur rescissa venditione per restitutionem: tunc enim fructus compensantur cum usuris pretii, Paulus 1. *Sentent. tit. de min.* Idem fit, cum fraus intervenit supra dimidium justi pretii, Harmenop. *lib. 3. epitom. tit. 3.*

L. 14. Repromitti) Nam in hoc contractu exigitur nu-

da cautio non satisdatio.

L. 15. *Citra pactum*) At si mora facta sit in tradendo tritico, ex mora exigetur amplior frumenti modus. Qui locus est singularis ad docendum, quod sicut in actionem ex vendito veniunt usuræ ex mora, sic & hæc lex probat dari posse casum, quo veniunt usuræ actione ex empto: idque dum ait, citra pactum.

L. 16. *Post perfectam*) Conjungenda *l. ult. supra tit. prox.* Vide etiam scripta ad *l.* 2. *supra de usuris*, & not. ad *l.* 13. *sup. eodem*.

L. ult. Actionem competere) Ex empto, quæ tamen daretur ex caussa evictionis re ablata.

Interdicti) Unde vi.

Seu actionis permissa) Nam possess. repetimus, vel per actionem, vel per interdictum, *l.* 1. §. *restituto, D. uti possidetis.*

Si quis alteri vel sibi sub alterius nomine, vel aliena pecunia emerit. TIT. L.

L. 1. *Si pecunia*) Vide not. ad *l.* 9. *sup. de donat. inter vir. & uxor.* & scripta hic.

L. 4. *Quamvis*) Nam plerique nolunt nomina sua publicari, *l. pupil. D. de auctor. tut. l. pen. infra de contr. stipul.* Edicto Just. 7.

L. 5. *In gloss. Cum propria*) Adde ad fin. Nam idem est si aliena emisset pecunia, hic, & in *l. item veniunt*, §. *sicut*, *ff. de petit. hered.*

L. 6. *Nam si quidem*) Non habes rei vindicationem. Soli enim pupilli, & milites, si ex eorum pecunia res empta sit, a tutore, vel procuratore utilem vindicationem habent. At non si quidem res pecunia dotali empta sit, uxori datur utilis vindicatio, nisi in subsidium, *l. res quæ*, *ff. de jure dot.*

L. 7. *Per eos, qui negotia*) Per procuratorem alias adquiritur dominium, alias possessio, alias utrumque, ut dixi *l.* 1. *sup. per quas person. nob. acquir.* At per procuratorem actio ex empto nobis non adquiritur, per nuntium, aut epistolam acquiritur, *l. ult. inf. eod.*

L. ult. Veluti per nuntium) Et quæratur actio ex empto domino, quia nuntius aut epistola non contrahunt, sed nuntiant dominum contrahere: At procurator cum contrahat domino, non quærit actionem ex empto, cum sit liber homo.

De rebus alienis non alienandis, & de prohibita rerum alienatione, vel hypotheca. TIT. LI.

Idem prorsus continetur in tit. *Instit. quib. alienare licet, vel non.*

L. 1. *Et eorum facti sunt*) Per usucapionem.

L. 2. *Si consensum*) Scienti noceret, & pro consensu haberetur.

Usucapione) In Italia: præscriptio in provinciis: vide scripta & not. ad *l.* 1. *inf. tit. prox.*

L. 3. *Venditrici*) Confer *l.* 14. *sup. de rei vindicat.*

Poteris experiri) *L. Seja*, *ff. de evict.*

L. 6. *Nec ex officio*) ut si Cæsarianus ob cessationem tributorum vendat rem alienam.

L. ult. Lex alienationem inhibuerit) ut in rebus minoris, dotali fundo, ecclesiæ. Alienatio est omnis actus, ex quo dominium transfertur. Cic. in Top. At hic alienationis verbum latius patet. Justiniano interdum alienationis verbo solum venditio continetur, *l.* 1. *inf. de jure emphyt.*

Sed etiam usufructus) Verum nec in iis Falcidiæ locus est, *Nov.* 119.

§. *ult.*) Vide scripta ad §. *Divi*, *l. filiusfamilias*, *ff. de legat.* 1.

Vel hypothecam) Hoc ita, nisi lege, aut constitutione, aut pactione accipiatur strictius, ut in prædiis curialibus donatio non prohibetur, in prædiis ecclesiæ emphyt.

Qui alienationem interdixit) vide scripta ad §. *coheredes*, *l. qui Romæ*, *ff. de ver. obligat.* & notata ad *l. qui fundum.*, *ff. de contr. empt.* & scripta ad *l.* 3. *supra de condict. ob caussam dat.*

De communium rerum alienatione. TIT. LII.

L. 1. *Nulla*) huc pertinet *l. ult. ff. pro dote*. Secus est in specie *l.* 22. *sup. famil. ercis.*

Vel diuturni) Præscriptio in provinciis: usucapio in Italia, ut recte Fulgos. hic, & in *l.* 2. *sup. tit. prox.*

Conveniendi) Actione familiæ erciscundæ, *l. inter*, §. *si coheredes*, *ff. famil. ercisc.*

L. Multum interest] *L.* 1. *inf. de vend. rerum fisc.* Græci ad hanc l. notant ex *l.* 2. *inf. de quad. præscript.* Si fiscus rem alienam vendiderit, emptor securus erit. Sed in fiscum danda est actio intra quadriennium. Sed si privatus vendiderit, emptor securus non erit, etiamsi pretium ad fiscum pervenerit.

L. 3. *Falso tibi*) Conj. *l.* 8. *sup. de act. empti.*

Non etiam extraneo) vide not. & scripta ad *l. pen. sup. de contrab. empt.*

In gloss. Antequam communi dividundo) Ab his verbis (*sed in fam. ercisc. etiam*) usque ad fin. gloss. dele omnia, & repone hæc, adde *l.* 1. *ff. de jure fisci*, *l. bona*, *ff. ad Vellejan.* & tit. *de litigiosis*. Idem est in jud. familiæ ercisc.

Rem alienam gerentibus non interdici rerum suarum alienatione. TIT. LIII.

L. 1. *Cum sua caussa*) Id est, cum caussa pignoris contracti cum pupillo.

Nam & privato) Ergo fiscus iis non præfertur, qui tacitam hypothecam habent, multo minus iis, qui expressam, *l.* 8. *ff. qui pot. in pign.* At præfertur chirographariis creditoribus.

De pactis inter emptorem & venditorem compositis. TIT. LIV.

L. 1. *Fides contractus*) Nec videtur pacto mutari dominium, quod nunquam traslatum est.

L. 2. *Actio præscriptis*) Olim tantum dabatur actio præscriptis verbis, *l. si licet*, *ff. de præscipt. verb.* Vide notata & scripta ad eam l. Hic ex l. commissoria, & aliis pactis agi potest ex vendito, & præscriptis verbis, *l. si fundus*, *ff. de leg. commiss.*

Quæ post oblatam) Ergo hoc demum casu ex oblatione prætii, id est, ex mora fructus emptor præstabit. Medii fructus compensabuntur cum usuris.

L. 3. *Si non precarium*) hoc etiam plerunque fit, *l.* 13. §. *possessionem*, *ff. de act. empt.* Solet etiam fundo ad diem addicto is ab emptore certa mercede conduci, *l.* 11. §. *Aristo*, *D. quod vi aut clam.*

L. 5. *Initio*) vide scripta ad tit. *de act. empt.* sup. & ad *l.* 2. *sup. de usur.*

Ab emptore præstari) Act. ex empto, quoniam pactiones formant actionem ex contractu, *l. jurisgentium*, §. *quinimo*, *D. de pact.*

L. 6. *Cum te*) Est & condictio ob caussam dat. Vide scripta ad *l.* 1. *sup. de condict. ob caussam dat.*

L. 7. *Remitti hanc*) Scilicet ut post constitutum diem pecuniam emptori auferre, & venditionem resolvere liceat. Jam enim non dilatoria, sed peremptoria exceptio remitti postulatur. Itaque non obstat *l.* 1. *supra de precibus Imper. off.*

L. ult. Si quis) Hac l. derogatur *l. penult. D. de pact.* Estque ex 50. decis. vide scripta ad §. *coheredes*, *l. qui Romæ*, *D. de verb oblig.*

Vicinus non solum) Sæpe vicini interest, aut nullum, aut non probatum vicinum habere, *l.* 1. §. *si quis alia*, *D. si quis in fraud. patron. l. quod sæpe*, §. *ult. D. de contrahen. emptio.*

Si Servus exportandus veneat. TIT. LV.

Hic tit. & duo seqq. continentur sub tit. *D. si servus deport. veneat.*

L. 2. *An domini voluntate*) Si enim citra voluntatem domini venit, factum servi non privat emptorem dominio: non est etiam actio ex stipulatu, non ex vendito, sed fisco locus fit.

L. 5. *Nec in urbe*) Idem in relegato tradit Callistratus in *l.* 19. *inf. de inter. & relegat.* Vide not. ad fin. ibi. & maxime ad *l.* 7. §. *constitutum*, *illo tit.*

Nec in Italia) Ita quoque in pœnis teste Suetonio in Claud. cap. 23. Claudius sensit, ut quibus provinciæ interdicuntur a judice, Roma, & Italia tota interdicatur.

In gloss. Nec in urbe] Post hæc verba [*dum quia malus*]

quæ

quæ retinenda sunt, dele seqq. omnia usque ad (*item quia communis*) A

Si mancipium ita venierit, ne prostituatur. TIT. LVI.

L. 1. *Præfectus urbi*] Idem dicit l.7. hic. Hoc interest inter legem 1. & 2. hic, quod in l. 1. dicta lege, ne prostituatur, venditor sibi excepit manus injectionem, quam si remittat, ancilla fit libera. In l.2. non excepit manus injectionem, sed addidit, ut prostituta libera fieret.

Divi Adriani] Itemque Severi & Antonini, *l.* 7. *ff. qui sine man. ad lib. perven.*

Patientiam] Ex hac quoque caussa pater amittit patriam potestatem, creditor jus pignoris, dominus dominium.

Ut in turpi quæstu] Ex caussa hujus legis facta libera est sine patrono, *l. sed si hac lege, ff. de in jus voc.*

L. 2. *Mulierem*] In specie hujus l. 2. patronus habet venditorem, *l. sed si hac l. ff. de in jus voc.* B

Ita venisse] Sic in *l.* 1. *sup.* Libertatis auctor est Hadrianus. Sic & in hac l. 2. verisimile est eum quoque libertatis auctorem fuisse. Tamen lex *Divus, D. de jure patron.* laudat Vespasianum. Vide notata ad eam.

Per officium militare] id est, per Urbanicianos.

Apud Tribunal] Scil. præfecti urbi, ad cujus offic. pertinet, ne mancipia prostituantur, providere, *l.* 1. *hoc quoque, ff. de offic. præf. urb.*

Et nisi tabulis] hinc not. pactionem etiam ex intervallo factam proficere ad libertatem.

Sine scriptis] Per nuntium.

Si mancipium ita fuerit alienatum, ut manumittatur, vel contra. TIT. LVII.

L. 1. *Quoniam placuit*] Ex sentent. constit. D. Marci, *l. pen. D. qui sine manumiss. ad lib.* C

Ad donatos] Non tamen pertinet ad servos a marito uxori donatos, quia hæc donatio dominium non mutat, *l. quod autem, §. uxori, D. de donat. inter vir. & uxorem.*

L. 2. *Ad Aufidium*] hic Aufidius Victorinus fuit præfectus urbi, teste Capitolino in Marco.

L. 3. *In semestribus*] Semestria vocat librum constitutionum D. Marci.

L. 4. *Si is, qui*] huc pertinet *l.* 38. *§. ult. ff. de liber. caussa.*

Libertate donaret] Non pertinet tamen constit. Marci & Commodi ad servum legatum, ut manumittatur, *l. si fundum sub condit. §. Stichum, ff. de leg.* 1.

L. 5. *Officium procuratoris*) Procurator Cæsaris non est competens judex inter privatos, *l. ex consensu, ff. de appel. l.* 1. *supra, de jurisdict. l.* 5. *sup. ubi causæ fiscal.* nisi vicem præsidis sustineat, *l. ex consensu, l.* 3. *sup. ubi causæ fisc. l.* 2. *inf. de pœn. l. non valet, inf. ad leg. Falcid. l.* 1. *sup. de pedan. judic.* D

L. ult. Quasi rupta fide] Pœnalis illa stipulatio superflua est, cum reputet fructus emptoris ex constit. Marci & Commodi.

Non mutata venditoris] Opponitur *l. quæsitum, ff. de serv. export.* ubi vide solut. Opponitur etiam *l.* 1. *ff. qui sine man. ad lib. perven.* ubi vide scripta.

De Ædilitiis actionibus. TIT. LVIII.

Ædilitiis actionibus] Æstimatoria, & redhibitoria, cum quibus caussis agitur, redhibitoria fit actio ex empto, *l. ex empto, §. redhibitio, ff. de act. empti:* fitque etiam æstimatoria ex empto, *l. sciendum, §. ult. D. eodem.* Quorsum ædilitiæ dantur cum suppetat ex empto? Aut quid inter se ille differunt? Præcipua differentia est, quod ædilitiæ videntur esse pœnales, *l.* 23. *§. si servus, ff. eodem.* Nam nisi pareatur arbitrio judicis, crescunt in duplum, *l.* 45. *ff. eodem*, pœnam continent, & ob id sunt temporales: empti sunt perpetuæ, *l. empti, ff. de ædil. edict.* E

L. 1. *Simpliciter*] id est, bona fide.

Fugitivus abest] id est, si servus fugit apud emptorem, verum emptor eum reddere, aut de eo cavere debet.

Non solum in pretium] *L. quæro, in princ. ff. eod.* Paulus 2. *Sent. tit.* 17.

Præstari] Ignorans non præstat damnum, *l.* 1. *§. caussa, D. eodem.*

L. 2. *Quanto minoris*] Æstimatoriam. Et si emptor tempore sit exclusus redhibitoria, competet æstimatoria, *l.* 48. *§.* 2. *D. eodem.*

L. 4. *Competere*] Ex ea conventione.

Et si pestibilis] Veteres habent, *si fundus fuerit pestilens*, id est, pestibulas, seu lethiferas habens herbas. Pestibulas videtur vocasse serpentes pestiferas, *l. etiam, D. eodem.*

In gloss. Sub conditione] in fine adde, recte.

In gloss. Redhibitoriam] Græci vertunt παραστῆσαι, id est, reddere, præstare. Nam emptor debet eum exhibere, aut cavere de eo restituendo.

In gloss. Exhiberem] Dele (id est, probare, & ostendere) & repone, nullo auctore, imo reddere.

In gloss. In barbaris] Dele totam, & repone, Barbari sunt barbaræ gentis homines, *l.* 2. *sup. de eunuchis, & l. ult. C. Theod. de excus. artif.*

De Monopoliis, & conventu negotiatorum illicito, vel artificio ergolaborum, necnon balneatorum prohibitis, & pactionibus illicitis. TIT. LIX.

Veteribus Senatusconsultis vetita jampridem sunt monopolia. Plinius lib. 8. cap. 37. Sueton. in Tiberio, cap. 30. Est autem Monopolium Græca vox, deestque Latina. Sueton. in Tiberio, cap. 71. Monopolium est, ut si quis comparata omni specie eam solus civitati vendat, ut de Johanne Zybo refert Procopius lib. 2. de bello Persico. Utile esse ait Aristot. 1. Polit. cap. 7. civitates, & respublic. exercere monopolia. At privatis id non licet.

L. 1. *Pectinum*] Pecten est conchylii genus.

Echini] vide Plin. lib. 8. cap. 37.

§. 1. *Ergolabi*] hi sunt operum redemptores: dele gloss.

Ut ne quis] Idem ab eodem Zenone constitutum est in Nov. περὶ καινοτομιῶν in fin.

Data licentia] Idem etiam constitutum est in *l.* 12. *inf. de æd. privat.*

De Nundinis, & mercatibus. TIT. LX.

Nundinas Græci vocant ἀτελείας, nos ferias. Et sane olim nundinarum dies erant nefasti, ut rustici convenirent. Festus. Post lex Hortensia voluit esse fastos, Macrob. lib. 1. cap. 6. Constitutio hæc restituit jus antiquum.

L. 1. *Qui exercendorum*] Quod *l.* 1. *infra de veteran.* dat veteranis, id hæc lex dat omnibus.

Locorum] Quo nomine olim exigebantur siliquæ quædam. Cassiod. lib. 4. var.

Venalitiis] Venales, seu venalitii sunt servi, qui separantur a merce, *l. merces, de verb. sign. l.* 1. *D. de ædilit. edicto.*

Sub prætextu] Sic in *l. ult. sup. de commod. & l.* 1. *&* 3. *sup. ne fiscus, vel respubl.*

De Vectigalibus, & commissis. TIT. LXI.

In hoc tit. vectigalia proprie dicuntur ea, quæ mercatores, & venalitii fisco, vel reipub. inferunt pro subvectione mercium, *l.* 6. *&* 7. *inf. eod. l.* 23. *C. Theod. de navicul.* ut portoria, & quæ Justinianus in edicto de Alexandr. vocat ἐξαγώγια: vectigalium. Strabo lib. ult. facit duo genera: εἰσαγωγικὰ mercium, quæ importantur, & ἐξαγωγικὰ quæ exportantur.

L. Neque commissum] Ergo in caussa commissi adversus fiscum quinquennii præscriptio datur. At in caussa vacantium bonorum quadriennii. Ceterum exceptis his caussis, in quibus minora tempora custodiri specialiter constitutum est, in quibus caussis nuntiatio fit ad fiscum, 20. annorum præscriptio servatur, *l.* 1. *§. Divus, D. de jure fisci.* Vide cap. vigesimum quartum, de præscriptionibus.

Peti potest] Item nec si servus commissus sine bona fide manumissus sit ante litem, *l.* 1. *sup. eod.*

L. 3. *Omnibus militibus*] Idem est datum pupillis, si modo solvant intra 30. dies, *l. Imp. de publican.* Ex caussa etiam minoribus, *l. si ex caussa, §. ult. D. de min.*

Ob omissas professiones] At alii non professi incidunt in commissum, seu κλεπτοτελώνημα.

L. 4. Triennii fine) Vi de cap. 22. da præscript. Olim locabantur in quinquennium a Censoribus. Varro quarto de lingua latina, *l. 4. §. cum quinquennium, ff. de jure fisci.* A

L. 5. Quas ad usum) Unde in veteri inscript. Rom. *quicquid usurarium invehitur, ansarium non debet*. Ansarium & Fovencularium sunt impositiones urbis Romæ.

Stationariis) Stationarios hic, & in *l. 6. inf. de dignit.* Græci interpretantur τελώνας. Verius tamen est esse apparitores, seu milites, quorum interventu publicani exigunt vectigalia.

In gloss. Proprium) Ad fin. adde. Sed opponitur *l. ult. §. quoties, §. Divus, D. de public.* vide notata ad eam.

L. 6. Imperatores Valens & Valentinianus) Leg. Impp. Valentinian. & Valens.

Omnium) Principium hujus l. sumptum est ex *l. 3. Cod. Theod. de immunitat. concess. l. pen. & ult. inf. eod. l. 3. sup. de compensat.* B

§. ult. Si quis) Finis hujus l. sumptus est ex *l. 24. C. Theod. de navicul.*

L. 7. Octavas) Mercium illatarum: sic in *l. 1. sup. de eunuchis, & l. 7. infra, loc.* vide scripta ad tit. supra de eunuch.

In gloss. Octavas) adde in fin. Et *l. 8. inf. eod. & l. 7. inf. de locat.*

L. Arabarchiæ) Leg. Alabarchiæ, ut & apud Cic. 2. ad Attic. & Juvenal. Sat. 1. legitur in edicto Just. 11. Sic Josephus lib. 18. & 20. meminit Alexandri Alabarchæ. Vectigal Alabarchiæ est, quod præstatur pro traductione porcorum, vel aliarum rerum, ἄλαβα est atramentum, quo scribimus. Phavorinus, & qui præest vectigalibus, dicitur Alabarches. Sic Cicer. vocat Antonium Alabarchem, quod in Ægypto vectigalia exegisset, non quod partem Arabiæ occupasset, ut male Alciatus. C

Augustaneam) Leg. Augustanicam, vel Augustamnicam, ut & inscript. *l. 34. C. Theod. de decur.*

Ægyptum) Ægypti diœcesis habet sex provincias. Lybiam superiorem, inferiorem, Thebaidem, Arcadiam, Ægyptum, & Augustamnicam.

Prohibitione) Leg. præbitione, id est, sine vectigali Alabarchiæ.

L. 10. Civitates) ut fiscus, sic & civitas vectigalia habet, quæ dicuntur εἰσαγωγικά, & ἐξαγωγικά, id est, pro mercibus invehendis, & evehendis dantur: vide scripta ad *l. 3. Cod. de compensat.* Habent & privatum patrimonium principis vectigalia, *l. ult. inf. eodem.* D

L. 11. Mancipium) Mancipes dicuntur publicani, quod sublata manu indicarent se esse auctores emptionis. Sic inf. mancipibus, id est, publicanis.

Sales emerit) vide scripta ad *tit. sup. quæ res export. non deb.*

L. 2. Largitionalium titulorum) Sacri thesauri, sacri ærarii, quod est proprie fiscus, ideoque rescriptum est ad comitem sacrarum largitionum.

L. ult. Sacrum patrimonium] huc pertinet *l. 18. Cod. Theod. de operis publ. l. 10. sup. eodem, l. 3. inf. de div. præd. urb.*

§. ult. Ut etiam locandi) Censores olim locabant vectigalia, inde lex censoria, id est, locationis, quam censor dixit locando publica, *l. in leg. D. de verb. sig.* Cic. provin. sub hasta, *l. 4. sup. eodem.* E

Vectigalia nova institui non posse. TIT. LXII.

Nova vectigalia instituens tenetur l. Julia de ambitu, *l. 1. ff. ad l. Jul. de amb. l. ult. ff. de publican.*

L. 3. Restitui jubebit) In duplum ex edicto de publicanis.

L. alt. Felicem præfectum prætorio) Vide num mendosa sit inscriptio, & pro præfect. prætorio, legendum sit præsidi: movet quod ait, gravitati tuæ, quod dici solet de præside, aut procuratore Cæsaris: & vero sufficit præsentia præsidis provinciæ. Itaque Græci hæc verba; *conspectibus autem tuis*, sic vertunt ἐπ' ὄψεσι ἄρχοντος.

De Commerciis, & mercatoribus. TIT. LXIII.

L. 1. Impp. Valens & Valent.) Inverte sic. Impp. Valent. & Valens, secundo, &c.

Negotiatores) Est de lustralis auri collatione, ut docet *l. 5. Cod. Theod. de lustralis auri coll.* Hæc fiebat quarto quoque anno, id est, singulo lustro, estque onus negotiatorum, & ob id a Lampridio in Alexandro dicitur aurum negotiatorium. Dicitur etiam χρυσάργυρον a Zonara, & Evagrio in Anastasio, qui id sustulit. Ejus duæ ll. desiderantur in *tit. inf. de lustr. auri collat.*

Ad domum nostram) Constituit, ut mercatores, qui pertinent ad sacram domum, aut potentiorum, etiam hanc collationem agnoscant. Idem etiam constitutum erat supra *de Episc. aud.* sed eam transformavit Tribonianus: vide not. ad eam.

Homines) De his vide scripta ad *l. 1. inf. de jure emphyt.* & not. ad pr. Feud.

§. 1. Aurum pro mancipiis) Sed solvere debet in argento, aut ære.

Ad Barbaricum) id est, ad Barbarorum solum, ut Persarum.

L. 3. Nobiliores) Item nec milites, *l. 1. inf. neg. ne mil.* vide notata ad eam.

L. 4. Anthemio præfecto) hic eo tempore, quo Theod. fœdus percussit cum Persis, apud Artaxatam civitatem Armeniæ Rempubl. gerebat teste Socrate, l. 7. in pr.

L. 5. Cessante) Conjunge *l. 4. sup. de SS. Eccles.*

D. L. XIII. Collegiatorum) in d. l. præscribitur decanorum numerus, hic collegiatorum, qui etiam συστασιακοὶ dicuntur. Hi sunt, ut est in antiqua descriptione Constantin. qui ex diversis corporibus ordinati solent incendiorum casibus subvenire, & ideo Symmachus in epistolis ait: Per hos fortuita arcentur incendia.

Ex eodem, quo illi) Sic *l. 1. sup. de colleg.* ait, eos eligi debere primatum cujusque corporis judicio. Hi erant immunes, & erant mercatores, ut ait interpretatio Græca statuti collegio mercaturæ caussa.

L. ult. Comite commerciorum) De quo vide not. & scripta ad *l. 2. sup. quæ res emi non possunt.*

De rerum permutatione, & præscriptis verbis.

TIT. LXIV.

De præscriptis verbis) Quæ datur ex rerum permutatione. Post tractatum de empt. & vend. ideo datur hic tit. quia permutatio est similis emptioni, *l. 2. inf. eod.* ut & locatio, *l. 2. ff. loc.* Sic & emphyteusis est utrique proxima, *§. adeo, Instit. de loc.* Est vero etiam de act. præscript. verb. non de omni, sed de ea, quæ datur ex rerum permutatione tantum.

L. 1. Si cum) hoc negotium emptioni proximius est, quam ullum aliud genus, quia rem venalem habui, & quia rem pro pretio accepi, & ideo id agi videri, non ut agatur condict. sed ut agatur de evict. tantum.

Ad exemplum ex empto) id est, in factum præscriptis verbis: Nam præscript. verb. actiones omnes sunt ad exemplum, alias actionis ex empto, alias locati, alias mandati, alias commodati.

Restitui postulabis) aut vero ages præscriptis verbis.

L. 3. Ex placito) vide scripta ad *l. 16. sup. de fide instrum.* & not. ad *l. 1. ff. eod.* & scripta hic.

Actionem competere) at emptio ex nudo consensu initium obligationi præbet, quia hic contractus legitimo nomine signatus est permutatio, ex rei demum traditione, quia legitimum nomen non est, *l. 1. §. item, ff. eod.*

In gloss. Subjecta) ad hæc verba [scil. do ut des, sub quo est permutatio] male hac de re Accursius, ut & ad *l. prox. præced.* Imo permutatio est contractus innominatus idem cum do, ut des, *l. 5. §. 1. etsi quid, ff. de præscript. verb.*

L. 5. Conditionis ratione) Leg. ut Haloander, *condictionis ratione*. Nam & condictio a Græcis dicitur λόγος κονδικτίκιος. Sic dicitur exceptionis ratione in *l. hereditas, ff. de pet. hered.* vide not. ad eam, & scripta hic.

L. 4. Rebus fieri non posse) at permutatio fit rebus.

Pridem placuit) nam olim hac de re fuit controversia inter Proculianos & Sabinianos, *l. 1. ff. de contr. empt.*

Caussa non secuta) hoc, si malis datum repetere, quam actione præscript. verbis consequi id quod interest.

L. ult.

L. ult. Ea lege) vide scripta ad *l.16. sup. de fide instrum.* A

De locato & conducto. TIT. LXV.

Cur hic tit. hoc loco situs sit, vide scripta & not. ad pr. *tit. prox. præced. supra.*

L. 1. Periculum vis majoris) Casus fortuitus est, qui præviderі, præcaveri, cui resisti non potuit. Furtum non est casus fortuitus, ut nec effractura.

Præstare non cogitur) Idem servatur in deposito interveniente mercede.

L. 2. Cum usuris) Adde etiam in actione ex locato venire usuras ex mora: Nam merces petitur alias act. ex locato, alias ex conducto, ut & usus rei, sive res. Sed in eam venit id quod interest, non usura.

L. 3. Æde) Non possunt ab contractu discedere, nisi re integra. Res autem videtur integra intra annum, *l. pen. inf.* quæ Græca est, & deest: vide scripta ad fin. hujus tit. B

Si pensionem) Ergo si non inferat pensiones, conductor potest expelli, *l. 10. §. ult. D. de publ.* Hoc ita nisi malit locator usuras accipere. Sed usuræ currunt statim ex mora. Jus ejiciendi est demum post biennium, *l. quæro, §. inter, l. cum domini, D. eod.* Emphyteuticarius exspectat triennium.

Corrigere) Id est, reficere. Græci ἐπισκευάζειν. Sed refectione perfecta rursus in ea habitabit, *l. si duo, §. cum inquilinis, D. uti possidet.*

Versata es) Hac de re est epistola Symmachi, quæ confirmat Accursii sententiam.

In gloss. Versata es) Adde ad hæc verba (*nos contra*) conductorem male utentem re conducta, non solum expelli posse, sed & ratione damni domino teneri docet epist. Symmachi, ut hic recte Accurs. & inf. ad hæc C verba ejus de glossa (Tu dic primo servari) recte. Olim Kal. Juliæ erant solemnes solvendis pensionibus, *l. qui balneum, D. qui potior. in pign.* aut Kal. Martiæ, *l. defuncta, D. de usufr.* Macrobius lib. 1. cap. 10.

L. 4. Custodes exhibere) Exhibere puniendos, aut torquendos, *l. dominus, D. eodem.* Exhibentur autem apud præfectum vigilum, *l. 3. §. effracturæ; D. de offic. præfect. vigil.* aut apud præfectum urbi. Nam ille Erucius Clarus, cujus meminit *d. §. effracturæ*, præfectus urbi fuit teste Gellio lib. 13. cap. 16. Cum enim res est gravior, a præfecto vigilum remittuntur ad præfectum urbi, *d. l. 3. §. 1. l. ult. D. de offic. præfect. vigil.*

§. 1. Qui si majorem) Vide scripta ad *l. 1. D. de jurisdict.* Hinc collige, præsidem majorem non habere animadversionem: non quilibet præses habuit merum im- D perium *l. 2. D. de off. rect. provinc.* Sic ex *l. si quid erit, de offic. procons.* colligitur, legatum proconsulis non habere majorem animadversionem.

Ulpianum præfectum prætorio) Lampridius in Alexandro scribit, alios dicere Ulpianum fuisse præfectum prætorio sub Alexandro, alios sub Heliogabalo: Sed hic locus aperte docet, eum sub Alexandro præfectum prætorio fuisse. Dicitur & sub eodem præfectus annonæ, *l. 4. inf. de contrah. & commit. stipulat.* & amicus, ut in *l. Divi, D. de jur. patron.* Jurisconsulti multi amici Impp. dicuntur.

L. 5. Ea quæ voluntate) Hic ponitur differentia inter colonum, & inquilinum, quæ etiam probatur in *l. 3. & ult. inf. in quib. caussis pignus tacite, l. 4. & 7. illo tit. l. 4. D. de pact.* Differentiæ ratio alia non est, quo- E niam in locatione prædii rustici ibi nata tantum olim legari solebant, *l. si servus, §. locavi, D. de fur.* Hic non exigitur expressa conventio. Sed dicendum voluntatis ut scientiæ nomine conventionem specialem adsignificari, ut & in *l. Pomponius, D. in quibus caussis pign.* Porro non tantum generali pacto, ut si convenerit, ut invecta & illata pignori essent, res coloni pignoris jure tenentur, sed etiam speciali. Quo pacto etiam ea, quæ inducta non sunt, tenentur, *l. si non inducta, inf. in quibus caussis pign. §. interdictum, Instit. de interdict.*

L. 6. Nemo) Idem potest is, qui rem accipit in ἀντίχρησιν: vide scripta ad *l. 14. sup. de usur.*

Alii locare) Et hoc dicitur ablocare.

L. 7. Vectigal octavarum) Sic in *l. 5. sup. de eunuch. & l. 7. sup. de vectig.* Suetonius in Caligula: vide scripta ad tit. supra, *de eunuch.*

In quinquennium) hodie fit in triennium.

In gloss. Detineretur) Ante hæc verba (*sed contra in eo tit.*) intersere hæc: adde ex *d. l. cotem*, si maximos antea fructus ex ea conductione percepit.

L. 8. Ut mos regionis postulabat) Legendum sine parenthesi, aut mos regionis, atque ita recte legit Harmen. lib. 3. Epit. ut sit sensus: si conventione non est expressum, vel si mos regionis non postulabat: alioquin hæc lex 8. probaret ea quæ sunt moris, non venire in judicium bonæ fidei, contra *l. quod si nolit, §. quia, D. de ædilit. edic.* alias lex diceret, consuetudinem solam regionis non sufficere. Male, ut docet *l. 19. hic.*

L. 9. Emptorem) Idem est in legatario, *l. nihil proponitur, de legat. 1.* Idem in fructuario, *l. arboris, de usufr.*

Nisi ea lege) Item nisi fiscus vendiderit, *l. ult. D. de jure fisci.*

In gloss. Colono: Item non sic in eo) Id est, in emphyteuticario. Addit recte Bart. hic, locatorem, qui habet jus specialis hypothecæ, hic non repelli, quoniam vindicationem quoque habet jure hypothecæ, & inf. eadem l. glos. (*Idem in quolibet singulari successore*) ut legatario, & fructuario.

L. 10. Viam) *§. ult. Instit. eod.* Opponitur lex, *si dominus, D. de usufr.* vide not. ad eam.

L. 11. Invitos conductores) Excipe publicanos, licet hic mos sit inhumanus.

L. 13. Conveniendi quem velit) At reis hodie ex *Novell. 99.* datur beneficium divisionis, si omnes sunt solvendo, *l. cum apparebit, D. eod.*

L. 14. Si hi qui) Idem dicitur, quod in *l. ex conducto, §. item cum, D. eod.*

Redemerant) Id est, conduxerant.

L. 16. Renovare videtur) Non tamen iisdem fidejussoribus.

L. 17. Sine mora) Statim, non exspectato biennio, ut in retentione invectorum in ædes, *l. cum domini, D. eodem.*

L. 18. Locustarum pernicie) Plin. lib. 11. cap. 19. perniciem, seu edacitatem locustarum vocat Dei iram.

L. 19. Fides contractus) Fides contractus consistit in eo, quod actum est, aut quod mos regionis est.

L. 20. Existimans alienam) Si sciens rem suam esse ita sibi præjudicat, si animum alienandi habuerat, *l. quædam mulier, ff. de rei vindicat.*

In gloss. Existimans) Dele prima verba (*Idem si sciens.*)

L. 21. Si olei) hæc lex probat, locationem contrahi, non tantum certo pecuniæ numero, sed & earum rerum, quæ pondere, numero, & mensura constant, certo pondere, & mensura: primum, quia vocat locationem: deinde quia vocat hunc contractum bonæ fidei. Esse vero locationem constat: Nam do, ut facias, non est bonæ fidei, *l. 5. §. at cum do, D. de præscript. verbis.*

Locasti] Id est, fundum locasti ea pactione, ut quotannis inferretur certum pondus olei.

Propter hoc solum] Idem etiam in emptione, nisi facta sit in diem addictio.

L. 23. Nemo enim] Ad hæc pertinet *l. 5. inf. de acquir. poss.* hic autem secunda interpretatio Accursii verissima est, quoniam dominus ignorans conduxit, atque ea re cœpit, pro alieno possidere, nec ante pro suo possidere incœpit, quam in quæstione proprietatis superior evaserit: At in quæstione possessionis vincetur, quia rem pro alieno possidet, quam sibi solus mutare non potest, *l. non solum, §. quod vulgo, ff. de usucap.*

L. 25. Si quis) huic l. male opponitur *l. litib. infra, de agricol. & censitis.* Nam ea non loquitur de conductore, sed de colono conditionali. Hic si litigat de proprietate fundi lite pendente, fruitur fundo præstita cautione. Nam est perpetuarius. Ceterum ut locatori restituatur possessio, consequetur actione ex locato, quam non re-

pellet

pellet vindicatio, ſed reſtituta poſſeſſione quæretur de A domino.

In gloſſ. reſtituere) a princ. dele eam gloſſ. uſque ad hæc verba (*vel etiam ex locato.*)

L.27. Si tibi) hanc l.Græci ſic in ſummam redigunt: Si datum colonis promutuum, dominus agri ſtipulanti conductori promiſerit redditurum ſe, tenetur.

Pro colonis) Coloni hic accipiendi non ſunt pro conductoribus, ſed pro agricolis conditionalibus. Sicut enim in eodem fundo poteſt eſſe Emphyteuticarius, & coloni condictionales, *l.1. inf. de man. & col. patrim. fun.* Ita etiam eſt plerunque fundi dominus, eſt conductor fundi, ſunt & coloni terræ addicti.

Conducti) Ab alio ſcilicet.

Prorogaſti) Græci vertunt προχρείαν.

§.ult. Placiti fine) id eſt, ſi uſque ad pactum ſtetit, B *l. ſi diviſionem, ſup. famil. erciſc.* id eſt, ſi non ſit niſi pactum: Nam ſi fuerit ſtipulatio, ex ſtipulatu, ſi conſtituendi animus, de conſtituto eſt actio.

Ex nudo pacto) Quid ſit pactum nudum, notavi, *ff. de pact. l. juriſgentium, §. ſed cum nulla:* vide ſcripta ad *l.8. D. de præſcript. verb.*

In gloſſ. Prorogaſti) Dele hæc verba (*id eſt, ante tempus ſolviſti, ſcilicet creditoribus eorum*) & repone, id eſt, in anteceſſum dediſti, ut fructus ab illis perciperes.

L.28. Et cuſtodiam) Cuſtodiæ verb. indicat etiam leviſſ. culpam venire, hic, & *l.1. §. ſed & cuſtodiam, D. de peric. & comm. rei vend. l. ſi merces, §. pen. D. hoc tit.*

L.30.) Sumpta ex *Nov. Theod. ne curialis, ut & l. non dubium, ſup. de ll.* quam conjunge cum hac. Subſcriptionem hanc adde. D. XVIII. Id. April. C. P. Theod. C A. XVII. & Feſto Conſſ.

Curialis) Decurialis eſt, *l.2. §.1. de adminiſtrat. rerum ad civit. pertinent. l. ſpurii, de decur. l. 29. C. Theod. eod. l.1. inf. quibus ad conduct. præd. fiſc.*

Nec fidejuſſor) Sic clericus, qui prohibetur conducere, prohibetur pro alio fidejubere, *Novell. 120. can. Clem. 20.*

L.31. Milites) Conjunge *l. milites, inf. de re militari.*

Ab omni bellorum) idem cautum eſt de fabricenſibus, *l. ult. inf. de fabr. qui ſunt quaſi milites.*

L.34. Conductores) hæc l. pendet ex *l. pen. inf. unde vi.* Ex qua ad hanc eſt addenda ſubſcriptio. D. v. Kal. April. C. P. Theodorico & Venantio Conſſ. ante l. ult. deeſt Græca conſtitutio, cujus ſententia hæc eſt, ſumpta ex libro, cui titulus eſt μικρὸν κατὰ στοιχεῖον. D Conſtitutio permittit & locatori & conductori intra annum ſolvere locationem in Italia, & in provinciis, nec incidere in pœnam ex tranſgreſſione, niſi initio contractus ab eo receſſerint, vel aliud convenerit.

L. ult. Milites autem) numeri ſunt militum, optiones fœderatorum, ſcholæ Scholarium. Vide cap. 17. Tit. de præſcript.

Undecim de notiſſimis ſcholis) Scholas decem refert Marianus in notitia Rom. Imp. Scutariorum primam, ſecundam, tertiam, agentium in reb. 4. Armaturarum ſeniorum quintam, armaturarum juniorum 6. Gentilium ſeniorum 7. Gentilium Juniorum 8. Scutariorum ſagittariorum 9. Scutariorum Clibanariorum 10. fuit & undecima Fabricenſium.

De jure emphyteutico. TIT. LXVI. E

Vide not. ad princ. *tit. ſupra, de rerum permut.* Vectigalis ager idem eſt, quod Emphyteuticarius, vide ſcripta hic, & not. ad *Rub. D. ſi ager vectigal. id eſt, Emphyt.* Opponitur *l. etiam, inf. de prædiis minorum.* Vide notat. ad eam. Vectigales fundi alii ſuſcipiuntur jure privato, alii jure Emphyteuticario, alii jure perpetuo. Quamvis autem etiam privatorum prædia hodie dentur in Emphyteuſin, tamen in toto jure vectigales dicuntur ſola prædia civitatum, quod ea ſola in Emphyteuſin darentur. Vide locos in *l.1. D. ſi ager vectigal.* Conductio temporaria quid differat ab Emphyteuſi temporaria, vide notat. ad *l.3. D. ſi ager vectig.* Emphyteuſis maxime contrahitur, ut res fiat melior ab emphyteuticario, & poſſideat A jure dominii ſub præſtatione canonis. Hæc eſt vera definitio, quod & ratio nominis indicat, quo aperte ſignificatur omne genus meliorationis. Nam & domus dantur in emphyteuſin. Quid diſtet ſuperficiarius ab emphyteuticario, vide not. ad *Rubr. D. de ſuperficiebus.* Libellarium contractum recte quidam vocant emphyteuticum, ſed novum, *Nov. Leonis 13.* eſt igitur libellarius contractus nova forma emphyteuſeos. Quid hic differat ab emphyteuſi, docebit ejus definitio, quam vide in ſcriptis ad *d. l.1. hic*, vide & not. ad *tit. 1. Feudorum.* Emphyteuſis quoque hoc differt a precaria, quod in illa meliorationum nulla promiſſio ſit, ut in emphyteuſi; dominium, vel quaſi dominium non transfertur in accipientem, ſed uſusfructus tantum: penſio annua non præſtatur ſemper: vide ſcripta ad leg. 1. heic.

B *L.1. Conductionis*) Poteſt tamen defendi, emphyteuſin genus quoddam proprium eſſe locationis conductionis, quo quaſi dominium transferatur in accipientem, ſicut in *l. in navem, D. loc.* eſt locatio; licet dominium mutetur. Et ſic ſæpe in ff. emphyteuſis dicitur locatio.

Alienationis) id eſt, venditionis, quod quidam putabant, quaſi prædium in emphyteuſin videatur emi, ut pretii loco ſit vectigal in *§. adeo, Inſt. de locat.* hoc verbum Juſt. vertit venditiones: vide notata ad eum §. & ſcripta ad *tit. ſup. de rebus alienis non alienand.*

Definitionem) Et ideo Græci ad *l. ex hoc jure, D. de juſt. & jure*, dum l. ait quaſdam obligationes eſſe juris civilis, exemplum ponunt in act. ex ſtipulatione Aquiliana, & emphyteuſi. Hunc contractum Zeno fecit proprium, ut Juſtin. donationem propter nuptias. C Nec obſtat, quod ſcribitur de Bizantiis, qui fertilia prædia ad tempus, ſterilia in perpetuum vendebant: Nam etſi hoc genere negotii uſi ſint, nunquam tamen habuere pro ſpeciali contractu.

Pactorum non fuerint) *L.8. ſup. de loc. Quod fatalitate.* Vis ergo major, ut grando, procellæ, devaſtatio hoſtium pertinet ad emphyteuticarium: ſecus eſt in locatore. Verum ante hanc conſt. idem videtur fuiſſe in emphyteuta, quod in conductore, *l.16. §. Papin. D. loc.*

§. ult. Sin vero) at fiſcus relevat tributis prædia ob ſterilitatem, *l. forum, D. de cenſibus, l.2. inf. de alluvion.*

In gloſſ. Scriptura) Dele a pr. uſque ad hæc verba: (*vel non prohibet*) & repone ad fin. gloſſ. ante additionem, Recte. Quod ex eo confirmatur, quod amiſſio inſtrumenti emphyteutici non nocet: ergo nec omiſſio. D At in libelliario contractu neceſſaria eſt ſcriptura, de quo vide ſcripta hic.

L. 2. Si ſolitam penſionem) Quia fiſcus tributa exigit tam a domino, quam ab emphyteuta.

§.1. Sin autem) idem eſt in emphyteuta civitatis.

Per totum triennium) ideo exſpectatur triennium, quia quaſi dominus eſt, imo moribus noſtris non aufertur, niſi ex condemnatione. Vide ſcripta ad *l. 3. ſup. tit. prox.* At locator, & emphyteuta eccleſiaſticus poſt biennii ceſſationem expellitur, *Nov. 120.*

Repellere) Sic contra, ſi dominus per triennium moram faciat in accipiendo canone, hoc cedit lucro emphyteuticarii. Et in hanc rem Euſtathius in lib. de temporibus citat *l.32. ſup. de epiſc. audient.* quæ deeſt in eo tit. Et vero ſola oblatio emphyteuticarium libe- E rat a præſtatione canonis præteriti, ſi hoc dominus malit, *Nov. 120. arg. l.1. de ſuſcept. l.4. inf. de col. fund. patrim.* At a periculo dejectionis ſola oblatio non liberat, niſi pecuniam depoſuerit, & obſignaverit.

Meliorationis) Nam in hac ſtipulatione pœnæ hic caſus ſemper videtur exceptus, *l. quæro, §. inter, D. loc.*

Vel eorum, qui emponemata) Pro *Vel*, lege, *id eſt.* At pro emphyteomata, plane legendum ἐμπονήματα, & βελτιώσεις.

Pœna opponenda) ut ſtipulatio pœnæ non tollit ſtipulationem ſortis, ſic nec commiſſi. Emphyteuticarius fiſci ob canonem non ſolutum non incidit in commiſſum, *l.1. inf. de ſuſcept.*

Voluerit) *Nov. 120.*

Repel-

Repellendo) Emphyteuticarius moram facit in rem.

Anteriori lege] Intelligit *l. magnam, inf. de contrah. stipul.* quæ est edita eodem anno, quo hæc, sed illa mense Aprili, hæc Septembri. Adde hanc subscript. D. xv. Kal. Octob. Chalced. Decio V.C. III. Conss.

In gloss. repellere) Ante hæc verba (*si tamen interversa*) pone, idem in *l. pen. sup. de loc.* Et infra dele hæc omnia (*Respon. non argumento, ff. de leg. com. l. post diem*) Et repone, imo posse eum deiici, aperte ait *Nov. 120.* Nec obstat *d. l. post diem*. Nam ideo venditor petito pretio non aget l. commissoria, quia secum ipse pugnat. Nam dum agit ex venditione, ratam facit, dum lege commiss. irritam. At hic secum nihil pugnat, & infra ibi (*Respon. emphyteota*) adde *l. 12. ff. de probat. l. ult. inf. de solut.* Et paulo post ibi (*vel quod tribus continens, &c.*) adde: Idem in consuetud. Borbon. tit. 28. & ibi (*ut infra, de apochis pub.*) legend. argumento inf. &c. Et inf. dele hæc omnia [*videtur quod non, quasi &c.*] eousque (*tu dic contra*) ad finem ejusdem gloss. adde hæc: His adde, an abutens emphyteutico prædio expelli possit? Dic posse, *Nov. 120. l. 8. sup. de loc.*

In gloss. Cautum est] Post citat l. magnam, adde, recte. Ibidem dele hæc omnia (*Fallit tamen in casu ei*) eousque (*vel ibi non*) & adde iis verbis. Operæ officiales non debentur in diem, sed tunc incipiunt deberi, cum peti cœperint, ut recte secundo loco Accurs.

In gloss. Et secundum legem] Dele hæc (*Ex clausula quanti, ff. ex quibus caussis major. l. 1. in fin.*) Et repone, dabitur quidem restitutio, non vi illius clausulæ, sed ex caussa ob justum errorem, *l. 2. ff. de restitut. in integ. §. si quis agens, Institut. de action.*

L. *ult. Cum]* vide scripta ad *§. coheredes, l. qui Romæ, ff. de verbor. oblig.*

Alienare] Alienare hic accipitur stricte pro vendere, ut & in *§. adeo, Instit. de locat. l. 1. sup. eodem.* Nam in *d. §. adeo*, est vendere, pro verbo alienationis, quod est in *d. l. 1. sup.*

Consensu domini) Domini principalis, quem Græci vocant πρωτότυπον. Doctores directum dominum.

Hæc comparare) habet dominus jus πρατιμήσεως in emphyteusi, in Feudo jus retractus.

§. Sin autem duorum] vide c. 13. de præscript.

Magistrum censuum] apud eum fiebant actorum & contractuum publicationes & insinuationes. Is erat in urbe tantum, & postea vocatus est γενικὸς, *Nov. Leon. 44.*

In gloss. Aliis vendere] Dele hæc [*Irn. quod non, quia de alienatione hic fit mentio*) & repone post citationem legum in contrariam sententiam. Nam si donationem prohibeas nisi consentiente domino, in totum prohibeas, quia dominus sibi potius volet donare, quam alteri, atque ita donationi nunquam consentiet. Poteris & permutare inconsulto domino, quia non potest dominus eandem rem offerre, pro qua emphyteuticarius jus suum dat: sed potest dominus idem pretium offerre, & ideo vendere non potest inconsulto domino. Potest etiam ei servitutem, & usumfructum imponere, *l. 1. §. 1. ff. quibus modis usufruct. amitt.*

AD LIBRUM V.

De Sponsalibus, & arris sponsalitiis, & proxeneticis. TIT. I.

Vide not. ad initium *tit. ff. eod.* & scripta ad *l. 2. C. de inutil. stipul.*

Arris] Arra est, quod prærogatur, ut reliqua ex fide conventionis sequantur.

Proxeneticis] De iis est in *l. ult. ff. eod.* hi sunt, quibus parentes mandant, ut quærant filiabus suis maritos, *l. generali, ff. de ritu nupt.* hi dicuntur interpretes in *l. 1. Cod. Theod. de nupt.* & Græce ἑρμηνευταὶ, & eis datum salarium ἑρμηνευτικὸν, *l. ult. ff. de proxenet.* Fuit de modo eorum Græca constitutio, quæ desideratur in hoc tit. Ejus tamen summa exstat apud Harmenop. lib. 4. epitom. in hunc sensum, ut illi interpretes nuptiarum non petant ἑρμηνευτικὸν ob eam rem, nisi nominatim de eo convenerit. Itemque ut non conveniri possit de ἑρμηνευτικῷ ultra vicesimam partem dotis, aut donat. propter nupt.

L. 2. Intra biennium) vide cap. 21. de præscript.

Exsequi nuptias] ut in *l. sæpe, ff. de sponsalib.*

L. 3. Arris) vide scripta ad *l. decimam sextam, sup. de fide instrum.*

L. 5. *Mulier)* vide scripta ad *d. l. 16.*

Usque ad duplum) Olim fuit pœna quadrupli, *l. 10. Cod. Theod. si rector provin. l. 1. C. Thod. si nupt. ex rescripto petant. l. 6. C. Theod. de sponsal. & ante nupt. & donat.*

In simplum) idem servatur in specie *l. 38. ff. de ritu nupt.*

§. His illud) hic §. usque ad illa verba (*Quadrupli videlicet pœna*) scilicet repetita sunt ad verbum ex *l. si leg. sup. de episcop. audient.* unde ad hanc l. addenda subscriptio.

§. ult. Si cautio pœnam) tamen ex Nov. Leonis philosophi 18. præter arras pœna addi potest.

In gloss. Est omnia) adde ad fin. sponsa nunquam dat arras, semper sponsus, quod male tentat Accursius. Sed si culpa sponsæ dissolventur sponsalia, tunc ipsa olim arrarum acceptarum nomine tenebatur in quadruplum, *l. 10. C. Theod. si rector provinc. vel ad eum pertinent sponsal. l. 1. C. Theod. si nuptiæ ex rescript. pet. l. 6. C. Theod. de sponsal.* Hodie tantum dupli arrarum nomine, ut docet hic locus. Vide scripta ad *l. 2. C. de inutil. stipul.*

Si rector provinciæ, vel ad eum pertinentes sponsalitia dederint. TIT. II.

Vide lib. 4. Obs. cap. 22. ubi ea conciliatur cum *l. 38. ff. de ritu nupt.*

Pœnæ quæ statuta) In C. Theod. additum erat, *quæ quadruplum statuit.*

Pignora) Arras *ut inf. §. ult.*

Idem in gloss.) Pignora, addendum.

De Donationibus ante nuptias, vel propter nuptias, & sponsalitiis. TIT. III.

Hisce donat. ante nupt. veteres non utebantur, ideo in ff. nusquam earum fit mentio. In usum autem venerunt temporibus Leonis & Zenonis Impp. nec quicquam commune habent cum hypobolo, Theoretro, dotalitio, & his donat. quæ hodie fiunt marito contemplatione matrimonii.

L. 3. *Maritum fefellit)* Cum inductus esset spe, & opinione dotis. Harm. *lib. 4. tit. 3.*

L. 4. Quod sponsæ) hujus juris rationem adfert Harm. lib. 4. epit. tit. 3.

L. 5. Ea quæ) hæc l. repetita est in *l. 18. inf. ad l. Jul. de adult.* Unde ad hanc l. supplenda est subscriptio.

L. 15. *Per condictionem)* Caussa data caussa non secuta. Et dele gloss. ibidem.

L. 17. Minoribus ante) 25. annis scil.

L. 19. §. ult. his casibus, in quibus] Idem repetitur in *Nov. 22. §. quæ vero dotium.*

L. 20. Quia quasi antipherna] Eodem enim jure est, eademque pacta recipit donatio propter nuptias, quæ dos ipsa. Vide Ulpianum in *Fragment. tit. 3.*

§. Si igitur dote: ut dotis quantitatem] Potest enim post nupt. de dote minor donatio propter nuptias constitui, *l. 29. sup.* Verum ex *Nov. 97.* utriusque quantitas æqualis esse debet, & æquale lucrum.

Et si quidem) Ergo donatio propter nuptias sequitur pacta nuptialia, si hoc specialiter expressum sit, id est, ut ea supponatur pactis dotalibus, sed etsi non fuerit specialiter dictum, habetur pro expresso.

§. Similique: nunc autem propter nuptias) idem tamen Just. in Nov. 2. sæpe eam vocat προγαμιαίαν δωρεὰν.

De Nuptiis. TIT. IV.

L. 1. *Matrem & propinquos)* Ergo si morte patris filia minor 25. annis sui juris effecta sit, matris consensum & propinquorum exigimus propter sexus imbecillitatem. Quod ut hinc apparet, primum obtinuit in pupillis, tum in viduis, deinde in virginibus puberibus, *l. 18. & 20. inf. eodem.*

L. 5.

L.5. Si (ut proponis) pater) Hæc l. accipi debet de patre absente, &c.

L.6. Viri prudentissimi Pauli] *L.65. ff. de ritu nupt.* Post l.6 addatur hæc Gordiani constitutio idem *A. Rationalibus. Manifestum est, nuptiis contra mandata contractis, dotem, quæ data illo tempore, cum traducta est, fuerat, juxta sententiam D.Severi, fieri caducam, nec si consensu postea cœpisse videatur matrimonium, in præteritum commisso vitio potuit mederi.* D.Kalend. Aprilis Antiochiæ, Gordiano A. & Aviola Conss. vide lib. 1. Observ. cap.11.

L.10. Cum te] idem Just. placuit nominatim in *Nov.22. §. neque item mul.*

L.11. Si invita) L. *ult. inf. de liberis exhib. l.2. ff. eod.*

L.18. Vidua) Contra, filius potest ducere sine consensu patris, *l. filius emancipatus, ff. de ritu nupt.* Vide scripta ad *tit. de sponsal.*

Ut in virginum conjunctionibus) Tribonianus hæc adscripsit. Nam ut ex *C. Theod.* apparet, scriptum erat, *ut in pupillarum*: Imperatores autem intelligebant *l. 1. hujus tit.*

Voluntas patris) Leg. *matris.*

L.19. Celebrandis) Conjunge *l.6. tit. prox.* Ex qua adde ad hanc subscript.

Inter consobrinos) Vetustissimis Romanorum legibus omnino prohibitæ erant inter cognatos nuptiæ, ut non liceret sobrinam ducere, quæ est septimo gradu. Tacitus lib. duodecimo Annal. & Plutarchus in problemat. Jure civili Just. in linea transversa, quæ non habet rationem parentum & filiorum, nuptiæ secundo & tertio gradu prohibentur, in quarto permittuntur, ut hic, & *§. duorum, Inst. de nupt. l.3. de ritu nupt.* At jure C. Th. in quarto prohibentur nuptiæ: l. Theodosii magni, cujus meminit Augustinus lib. 15. de Civitate Dei, cap.16. Et Ambros. in epist. ad Paternum, Victor in vita Theodosii magni: *Tantum pudori tribuit, ut nuptias consobrinarum prohibuerit tanquam sororum.* Ea lex non extat in C.Theod. sed confirmata est a filiis in *C. Theod. l. manente, de incestis nupt.* Postea iidem patris legem abrogarunt per hanc in *l. celebrandis.* Temporibus tamen Just. capta Roma a Gotthis Romani legibus Theodosii arcebantur: Et constat ex Cassiodoro lib. 7. Variar. qui tunc vixit, eas nuptias tunc peti solitas ex rescripto, & *C. Theod. si nupt. ex rescript. pet.* Impp. Græci, qui secuti sunt Justinian. usque ad 7. gradum, prohibebant nuptias, ut constat ex lib.28. *βασιλ.* tit.5. Qui liber Βασιλικῶν editus est a Leone Philos. teste Harmenop. circa annum Christi 690. Postremi Impp. Græci, ut Manuel. Comnen. prohibitionem extendunt ad octavum usque gradum. Is imperavit anno Christi 1160. Quo tempore Gratianus edidit suam Rapsodiam, quæ prohibitio consentit cum prohibitione pontificum, 35. *quæst. 2. & 3.* Idem cautum est concilio Constantinop. VI. & Lateranensi: primus Innocentius veterem prohibitionem, quæ erat usque ad septimum gradum, revocavit ad quartum canonicum.

L.23. In auth. Proximis, quæ est in Nov.117. usque ad illustres] Quos hic Just. vocat illustres, Theoph. lib. 4. Instit. tit. 4. Græci in lib. Βασιλ. tit. de nupt. vocant *πρώτοσπαθαρίους*. Locus ille Theophili adfertur ab interpretibus Βασιλ. Sed is non exstat apud Theoph. Horum meminit Harmenop. lib. 4. tit. quarto, *περὶ μυστικῶν γάμων*.

L.24. Nuptiarum accedat festivitas) id est, *ἱερολογία*.

L.26. A sacrosancto sus. baptismate) Harmenop. *lib. 4. epit. tit. 6.* citans aliam l. Græcam, quæ prohibitionem istam nuptiarum propter hanc cognationem spiritualem extendit usque ad tertium gradum. In lib. quoque Βασιλ. de nuptiis prohibitis citatur eadem lex. Unde puto eam fuisse Græcam quandam constitutionem, quæ desit in C.Theodosii. Item in 2. concilio Constantinop. prohibentur nuptiæ inter *ἀναδεχομένους*, id est, susceptores, & susceptas, id est, baptizatas, *c. 43.*

L.27. Sexagenariis) In masculis.

Quinquagenariis) In feminis: vide c. 23. de præscript. & Ulp. in *Fragm. tit. 16.*

De Incestis & inutilibus nuptiis. TIT. V.

L. 1. Non habeat] Alioquin id pro stupro habetur. *Nov. 22. §. hujusmodi lege.* Junge *l. 19. sup. de nupt.* & ex hac adde subscript. ad illam.

In auth. Ex complexu, ut nec alantur) At jure canonico alendi sunt, *cap.5. ext. de eo, qui dux. in mat. quam polluit per adult.*

L.8. *Quædam Ægyptiorum*] Ex l. Mosaica cap.25. Deuteronomii.

De Interdicto matrimonio inter pupillam & tutorem, seu curatorem, filiosque eorum. TIT. VI.

L.1. *Rusticitatis, & imperitiæ*) hæc quidem juris ignorantia non nocet, sed etiam non prodest, quo minus sit locus Senatusconsulto.

L.6. *Nondum exacto 25.*] Vel ut hodie constitutum a Just. nondum expleto tempore 29. ann. quoniam intra ea tempora retractari per in integ. restitutionem non posset: vide cap. 29. de præscript.

L.7. *Dos data*] Vide notata ad *l. cum hic status, in fin: ff. de donat. inter vir & uxor.* & scripta ad *l.2. ff. de his quibus, ut indign.*

De Secundis nuptiis. TIT. IX.

L.1. *Edicto prætoris*) Et a Just. *sub tit. de bonorum possess. §. 3.*

L.2. *Ex feminis*) viri enim uxores non lugent.

Post decem menses] qui olim luctui peragendo feminis constituti erant. In Pandectis autem legitimi temporis tantum mentio fit, ut in *l.11. ff. de his, qui notant. infam.* Sic Seneca de consolatione: *Majores* 10. *mensium spatium luctui viri præstituerunt.* Theodosius h. lege adiicit duos menses. Inde eum secuti auctores meminerunt annui luctus. Sidon. Apoll. lib. 4. Epist. Apulejus lib. 8. vide c.13. de præscript.

L.3. §. *Illud*) hic §. corrigitur in *Nov. 2.* sed aliqua ex parte restituitur in *Nov. 22.*

L.4. *Cum aliis*) hujus constit. sententia refertur in *Nov.22. §. sed neque illud.*

L.5. *Generaliter*) Conj. *l.3. inf. de bonis, quæ liber.* & ex illa adde ad hanc subscript.

Ut assolet fieri] Erat enim olim hic mos in nupt. ut maritus ante matrimonium uxori res donaret, uxor vero eas res accipiens marito traderet tamquam in dotem cum aliis rebus. Eustathius in Βασιλ.

Dividendi quoque) hoc abrogatur in *Nov.2. & 22.*

In his autem casibus) huic §. derogatur in *Nov. 22.*

L.6. *Hac edictali*) hanc Just. refert in *Nov.22. §. commodissime.*

§. *His illud: vers. erit itaque*] hæc hujus constit. pars corrigitur in *Nov.22. §. aliud vero.*

L.7. In quibus] hæc constitutio non abrogatur in *Novel. 22.* Dat enim electionem filio prioris matrimonii non matri.

L.8. §. Certum esse] Ergo heredem ex asse scriptum sequuntur nuptialia lucra. Verum hoc immutatum est in *Nov. 22.* nisi scilicet filii ingrati probentur.

§. *Talem. Ex anteriore matrimonio*) Non ratione posterioris, quia contractum non fuit. Sic initio hujus l. prius matrimonium dixit, licet post id aliud non sit.

Filii sunt) Qui scilicet adierint. Verum ex *Nov.22.* etiam qui non adierunt, ad lucra nuptialia veniunt.

L.9. vers. Ad eos, qui ex secundis] Verum ex *Nov.22. §. commodissime*, superfluum addicitur tantum liberis prioris matrimonii.

Si secundo nupserit mulier, cui maritus usumfructum reliquit. TIT. X.

L.1. *Usumfructum quem*) hodie ex *Nov. 22. §. item si vero*, hoc ita verum est, si ususfructus relictus sit sub hac conditione, ut si secundas contraxerit nuptias, eum amittat.

De Dotis promissione, & nuda pollicitatione. TIT. XI.

Vide not. ad initium *tit. ff. de sponsal.* & scripta ad *l. 2. C. de inutil. stipulat.*

L.1. Frustra] Harmenop. lib. 4. Epit. tit.8.

L. 3.

L.3. Si cum) Vide ſcripta ad *l.43. ff.de verb.obligat.*

L.5. Si pater) Vide ſcripta ad *l.ſervo legato*, §. *ſi teſtator*, *ff.de legat.1.*

In gloſſ. Actio. Secus in legato) Actio ex teſtamento ei datur, cujus contemplatione legatur. Actio ex ſtipul. non datur ei, cujus nomine promittitur.

Accurſ.) Sic etiam recte ſolvit Thalelæus Græcus interpres Βασιλικ.

L.6. Etiam ſtipulatio) Hinc Tribonianus illa verba amovit: *dictio vel*. Olim vero dictio, aut ſtipulatio neceſſaria erat: vide ſcripta ad rubricam *de verb.oblig. &* *ad tit.5. Fragm. Ulp.*

De jure dotium. TIT.XII.

L.1. Pollicitatio vel promiſſio) Severus ſcripſerat, *dictio vel promiſſio*. Et Paulo poſt, *ex dictione vel ſtipulatione*. Nec dum enim ex pollicitatione dotis erat actio, cum & ex pactis, & pollicitationibus præſcriptis verbis actio, non condictio dari ſoleat: vide ſcripta ad *Rub. ff. de verb.oblig.* & ad *tit.6. Fragm.Ulp.*

L.4. Univerſa bona) Idque factum videtur, ſi conventioni potius quam pacto ex continenti appoſito tribuatur, *l.11.ſupra de religioſ.*

L.9. Cui poſtea) Secus eſt ſi ante, *l.2. infra de privil. fiſci*.

L.10. Cum dotem) Pacta mutant formas contractuum: vide ſcripta ad *l.12. ff.de præſcript. verb.*

Per pactum) Pacta enim, quæ initio contractus ex continenti adjiciuntur, formam & legem dant contractui, & ex ipſo contractu dant actionem, non pariunt autem actiones, ſed proprio nomine leges appellantur, eaſque contractu contineri, vel ei ineſſe verum eſt: vide ſcripta Obſer.2. cap.15.

L.12. *Ex pecunia*) Græci in lib.Βασιλ. ajunt *ἐναντιοφανεῖς*, non *ἐναντιώσιν* eſſe inter hanc legem, & *l.res quæ*, *ff. eod.* quo loco tres adferunt ſolutiones, quarum priores non probantur, poſterior veriſſima eſt, ut dicamus *d. l. res quæ* locum habere, ſi maritus ſolvendo non ſit, id eſt, ſi pecuniam dotalem reddere nequeat, uxor tunc habet vindicationem directam rei ex dotali pecunia comparatæ quaſi dotalis rei. Nam dotis eſt vindicatio. Vindicationem directam illic Græci dicunt reſpectu hypothecariæ vindicationis. Triplex eſt vindicatio, proprietatis, uſusfructus, pignoris. Proprietatis vindicatio reſpectu aliarum dicitur directa, etſi utiliter experiamur, aliæ quaſi vindicationes ſunt. Eandem ſolutionem probat Cyn. vide etiam ſcripta ad tit. *C.ſi quis alteri, vel ſibi.*

L.19. Cum patrem) Vide notata ad *l.ſi genera*, *inf.eod.*

Si vero ex ea verborum) Ex ſtipul. naſcitur verb.obl.

L.20. Pro oneribus) L. 8. *inf. de donat. inter virum & uxorem*.

L.26. Si genero) hæc loquitur de extraneo, non de filio, ut *l. cum patrem*, *ſup. eod.* vide ſcripta ad *l.18. in fin. de verb. oblig.*

L.29. Ubi) hæc l. duobus annis ante *l.ult.inf. qui pot.in pign.* lata eſt.

Secundum creditorem) hodie mulier præfertur omnibus creditoribus & hypothecariis, *l.ult.inf.qui pot.in pig.*

L.30. In rebus dotalibus) Quinimo & in ceteris rebus mariti mulier præfertur omnibus creditoribus, etiam expreſſam hyhothecam habentibus, *d. l. ult. qui pot. in pign.* Excepto fiſco, *l.9.* hic, & uxore priore, *Nov. 91.*

§.*Volumus: poſſidere*) id eſt, competere. Sic Græci dicunt *κατέχειν*.

L.ult. §.Prӕterea biennium) vide cap.21. de præſcript.

De rei uxoriæ actione in ex ſtipulatu actionem transfuſa, & de natura dotibus præſtita. TIT.XIII.

In ex ſtipulatu) id eſt, *in certi condict.* Ea enim dos certa petitur.

L.1. §. 1. *Si enim cum*) hujus ſententiæ quærit Accurſ. hic exemplum. Græci hoc tradunt aptiſſimum: Stipulatio poſt mortem collata eſt inutilis. Quidam ſic eſt ſtipulatus, promittis decem poſt biennium, ſive vixero, ſive mortuus fuero, valet ſtipulatio. Nam ex caſu utili confirmatur inutile, vide ſcripta ad *l. 1. §. ſed ſi mihi*, *ff.de verbor. obligat.* & ad *l.97. illo tit.*

§.*Primum: edictum prӕtoris*) De quo lib.3. Obſer. c.16.

§. *Sed nec retentio*] Nec compenſatio. Sed opponitur *l.6. C.de compenſat.* Verum hæc eſt nova deciſio, deinde ibi mulier non egit de dote, ſed ex ſtipulatu. Sic nec obſtat *l. 1. inf.rer.amot.* vide ſcripta ad *d. l.6.*

§.*Cum autem: in quantum maritus*) Actione rei uxoriæ mulier petebat non certam pecuniam, ſed quanto melius æquius eſt dari. Cujus rei veſtigium eſt in *l.pen.§.ult.ff.ſol. matrim.* Cic.pro Roſc.Com.

De pactis conventis tam ſuper dote, quam ſuper donatione ante nuptias & paraphernis. TIT. XIV.

L.1. Legem) Repetitur in *l.legem*, *ſup.de pact.* vide ſcripta ad *l.16.de fide inſtrum.*

Utilis eſt condictio] id eſt, præſcriptis verbis, quæ utilis dicitur, quia non civilis, ſed exemplo civilis actionis inducta.

L.4. Actionem nobis] Niſi utilem, *l.7.inf.eod.*

Maxime] id eſt, ita demum.

L.5. Hereditas) vide ſcripta ad *l.26. ff.de verb. oblig.*

L.7. Pater] vide notata & ſcripta ad §.1.*l.59. ff.ad Trebel.* quam huic l. opponunt.

L.9. Ex morte] hujus conſtitutionis, ut & ſequentis ſententia refertur in *Nov.22.* §.*quod autem ſupereſt.*

§.1. *Tantam*] Male objiciunt *l.ult.* §. *ſi igitur*, *ſupra de donat.ante nupt.*

L.10. Lege Leonis] Quæ hanc præcedit.

De dote cauta non numerata. TIT.XV.

L.1. Dotem] vide notata ad *l.14.* §.1. *in fin. ſup. de non num.pecun.* & ſcripta ad fin. ejus tit. Idem dicitur in *Novel.* 100. *& l.ult. inf.eodem.*

L.3. In dotibus] Conjung. finem *l.14. ſupra de non num. pecun.* vide not.ad §.1.*d.l.14.*

Intra annum] hoc Juſtinianus procedere ait, ſi biennio duraverit matrimonium, alioqui aut nulla competet exceptio, aut intra 3. menſes tantum, vide cap. 20. de præſcript.

De donationibus inter virum & uxorem, & a parentibus in liberos factis, & de ratihabitione. TIT.XVI.

L.7. Utiles actiones) Non tamen a fiſco vindicantur: vide ſcripta ad *Rub.ff.de his quæ ut indig.* & ad *l.2.illo tit.* & not.ad *l.cum hic ſtatus*, *ff.hoc tit.*

L.8. *Reſtitui tibi poſt*) uſuras tamen & fructus, quos facto ſuo percepit ex re donata, ſibi acquirit, *l.45.ff. de uſuris*.

L.9. Tua pecunia) vide ſcripta ad tit. *ſup. ſi quis alteri vel ſibi*.

Repetitionem habes) Dabitur actio perſonalis pecuniæ nomine, aut condictio, ſi eam maritus uxori credidit, vel negotiorum geſtorum, ſi negotium uxoris gerens eam numeravit creditori, vel condictio ſine cauſſa, ſi eam pecuniam donavit uxori.

L.14. Ex verbis) Obſtat *l.ſi quando* 109. *de leg.1.* ſed ea l. eſt de eo jure, quod obtinet ante conſtit. D. Antonini: vide notata & ſcripta ad *d. l. ſi quando.*

L.15. Ob primipilum indemnitati) Alia primipili privilegia vide ad *l.1.ſup.de condict.ex l.*

L.16. *Nomine uxoris tuæ*) Nam plerique in tabul. nolunt nomina ſua inſcribi, *l.pupillus*, *ff.de auct.tut.l.pen.inf. de contrahen. ſtipul.* edicto Juſt. 1. vide ſcripta ad tit. *ſi quis alteri, vel ſibi*.

L.24. *In ſervilem conditionem*) At hodie ex *Nov.22.* nec deportatione, nec damnatione in metallum quiſquam ſervus efficitur. Ergo nec iis modis matrimonium ſolvitur.

L.25. Donationes) Antea ſecus erat, *l.1.§.1.ff.pro donat.* vide notata & ſcripta ad *l.ſi quando*, *in pr. ff.de leg.1.*

Subtilem diviſionem) Quidam enim ajunt ratihabitionem confirmare ea tantum, quæ ſunt facti, ut geſtionem, poſſeſſionem, pactionem, non ea quæ ſunt juris. Juſtinianus vult omnia illam confirmare. Itaque inde poteſt tentari, hereditatem, quam filius injuſſu patris adiit, ei acquiri, ſi aditionem ratam pater habuerit, *l.1. inf. qui admit.* Hic locus citatur *ſup. l. Jul.ad Maced.* vide ſcripta ad eum tit.

De Repudiis, & judicio de moribus sublato. TIT. XVII. A

L.1. Sed indotatam) De dote actio non competit constante matrimonio, excepto hoc casu, & illo, qui est initio *l. 24. ff. sol.matrim.*

L.2. Tres peregrinationis annos) utiles, *l. sæpe, ff. de sponsal.* vide cap.21. de præscript.

L.7. Annorum quatuor) Just. pro hoc quadriennio substituit decennium in *Nov.22.* Et post pro decennio infinitum tempus, ut docet subjecta auth.

Judicium) Leg. indicium. Nam & Justin. in *Nov. 22.* *vertit*, *σύμβολον*.

L.8. Consensu) Zonaras in c.5. Apost. & D.Ambros. in lib.de Abraham.

§.1. *Si qua)* Hujus constitut. sentent. expressit Just. in *Nov.22.*

Adulterium) hæc olim caussa justa non erat, *l.1.Cod.* B *Theod. eod.*

Sepulchrorum dissolutorem) Vispellionem.

§.Hæc nisi: nec intra quinquennium) Quod in viro tantum servatur. Verum ex *Nov.117.* misso repudio statim ei licebit cum alia contrahere: uxori post annum tantum, ne fiat sanguinis confusio.

L.9. Post annum) vide cap.20. de præscript.

L.11. *Etiamsi dotali)* hoc idem Just.mutavit in *Nov.74.* At in *Nov.117.* mutat sententiam aliquatenus.

§.penult. In antiquis legibus) L. *ult. C.Theod. de incest. nupt.* Frag. Ulp. *tit. 6.*

Si dos constante matrimonio persoluta fuerit. TIT. XIX.

L.1) Hæc l.cum præced. conjunctim leguntur in *Cod. Theod.* & vero discerptæ sunt a compositoribus, ut docet inscriptio, eademque debet esse subscriptio. Hanc C constitutionem Justin. confirmat, & interpretatur in *Nov.22. §. pone autem.*

Legibus stare) Nisi certis de caussis, *l.20.ff.sol.matrim. l.73. ff. de jure dot.*

Rerum amotarum. TIT. XXI.

L.1. Compensationis) Conjun. *l. 6. supra de compensat.* ex hac adde illam subscriptionem: vide ibid.

De Fundo dotali. TIT. XXIII.

L.1. Est autem alienatio) Sic Seneca lib. 2. de benefic. cap. 10. Alienationem definit rei suæ, & juris sui in alium translationem, & Festus alienatum vocat, quod alienum factum est. Vide scripta ad *l.28. ff.de verb.sig.* Sic etiam Cic. in Top. definit abalienationem: vide scripta ad *tit. sup.de rebus alien. non alien.*

De Concubinis. TIT. XXVI. D

Hottomanus in verbo *Concubina* credit, maritis ante hanc constit. non licuisse concubinas habere. Male, ut docet Paulus 2.*Sent. eod.tit.& l.21.§.mulier, ff.de verb.oblig. & l.Jul.ff.de divort.* vide scripta ad *d.§. mulier.*

De Naturalibus liberis, & matribus eorum, & ex quibus caussis justi efficiantur. TIT. XXVII.

L.1. Senatores) Meminit hujus rescripti Justin. in fin. *Nov.89.* Et idem traditur in *Nov. Mart. de mat. Senat.* Sed utraque sublata est *Nov.Just.117. & 89.* Ulpian. in *Fragment. tit.3.* Ex ea Nov.89. apparet hic legendum, ut & indicat Novella Martiani, *perfectissimos*, id est, διασημοτάτους.

L.2. *Vel legitimis filiis)* His deficientibus potest pater naturalibus filiis quadruplum relinquere, *l. 1. C. Theod. eod.* verum Justin. in *l. 8.* hic, hunc quadrantem in se- E missem mutavit.

L.3. *Naturalem duntaxat fœcunditatem sortiatur)* Hæc verba rectissime absunt a scriptis veteribus libris, nec ea agnoscit Accurs. planeque delenda sunt, alioqui enim pugnarent cum *l. communium, §. ult.infra eod.* Qua constituitur, ut non solum, si soli sint naturales filii, sed & si sunt legitimi ex justo matrimonio suscepti, naturales tamen curiales facti, fiat legitimi. Quæ pugna eodem in tit. ferenda non est. Suspicor potius, ea verba hic translata ab Haloandro ex *Novella Theod.de filiis decurionum.*

L.4. Principalem) id est, Curialem.

Et jure civitatis) Leg. *Bostræ civitatis*, ut constat ex *Nov. Just.89.* In qua hujus Leonis constitutio eodem casu recensetur, nisi quod legitur ἐν τῷ βοστρεμνῶν.

L.5. Nulla ex justo) idem in l.prox. verum in *Nov.12. §.ult.* huic juri derogatur.

Sex unciis) idem Just. in *Nov.* hoc casu naturalibus dat jus obtinendi assis, ita tamen ut si testatori parentes supersint, illis legitima servetur. Ceterum ab intestato legitimis liberis, aut uxore legitima exstante, filii naturales nihil consequentur: sed eis alimenta tantum boni viri arbitratu præstantur. Quod si illi non exstant, in sextantem filii naturales succedunt una cum matre, quæ in virilem portionem vocatur. Ea autem si decesserit, aut domo ejecta sit, integrum sextantem sibi habent filii naturales: quod vero ex asse superest, cognatis, vel fisco servatur secundum ordinem successionum, *Novel. 18. & 89.*

L.9. Ab eodem patre naturali) Diversum est, si filii naturales per nuptias legitimi facti essent, *Novella 12. §. ult.*

L.10. Cum quis) huic constit. consentit *l.6.sup.eodem.* Porro hæc l. & quæ proxime sequitur, pertinet ad futura & præterita, ut constat ex *Nov. 19.*

De Testamentaria tutela. TIT. XXVIII.

L.8. Græcis verbis) In *Nov.Theod. de testament.* vide scripta ad *tit.25. Fragm.Ulp.*

De Confirmando tutore. TIT. XXIX.

L.4. *Naturalibus)* Conjun. *l. ult. inf. quando mul.offic. tut.fungi.* Hanc l. intelligit Justinian. *Novella 89.* dum ait, se quidem de naturalibus liberis scripsisse in tit.de tutoribus.

De Legitima tutela. TIT. XXX.

L.3. Constitutione) Quæ est *l. 2. Cod. Theod. de tut.& curat.*

Lege Claudia) L.Claudia legitimas feminarum tutelas sustulerat. Ulp.in *Fragm. tit.11.*

L.4. Frater emancipatus) Confer *l. 8. infra de curat. fur.*

Etiam ad legitimam) Emancipati fratribus suis, id est, qui sunt in patris potestate, ipso jure non sunt tutores, sed hac constitutione efficiuntur legitimi.

Alienum ab) Quod ante hanc constitutionem licuit.

L.ult. §.Disretis, dativi vel legitimi) id est, Attiliani & Titiani: vide scripta ad *tit. 12. Frag.Ulp.*

Qui petant tutores, vel curatores. TIT. XXXI.

L.6. Matris) Conjun. *l. 1. infra, quando mul. tut.offi. fungi poss.*

Ubi petantur tutores vel curatores. TIT. XXXII.

L.1. Formam perpetuam) id est, edictum perpetuum: vide notata ad *l.pignorum, C. de pign.act.*

Qui dare tutores vel curatores possunt, & qui dari non possunt. TIT. XXXIV.

L.1. Quo magis) id est, quo minus, ut & in *l.3.sup. de judic.*

L.6. Quod) Conj. *l.2. inf. de præd.min.*

L.8. Creditorem) huic l. derogatur per Novellam Justin.72.

In quibus casibus tutorem, vel curatorem habenti, tutor vel curator dari potest. TIT. XXXVI.

L.1. Tutelam) Conjun. *l. 6. supra qui petant tut. vel curat.*

L.2. §. ult. Accito prætore) L.1. *sup.de tut.vel cur.*

L.ult. Si pater) Conjun. cum *l. ult. sup. de confir. tut.* Hanc l. intelligit Just. in *Nov. 89.* dum ait, se de naturalibus liberis tractasse, ἐν τῷ περὶ ἐπιτρόπων γενομένῳ λόγῳ, id est, in *tract. de tut.*

Renuntiet Senatusconsulti Vellejani præsidio) Novella 94. & 114. vide scripta ad *tit. C. ad Senatusc. Vellejan.* circa medium.

De Administratione tutorum vel curatorum, & pecunia pupillari fœneranda, vel deponenda.

TIT. XXXVII.

L.14. Quintum & vigesimum) vide cap. 29. tract. de præscript. Opponitur *l.cum curatore, C.de administ.tut.*

Posci jure) Actione negot. gest. Sic nec reliquæ generales

rales actiones ante finitum contractum exerceri possunt: vide not. & scripta ad *l. 5. sup. pro socio.*

L. 22.] Conjunge *l. ult. inf. quando decreto opus non est*. Ex qua apparet in subscript. legend. Et Constantii Cæs. IV. Conss.

L. 23. *Vectigal prædio*] Est de emphyteuticario civitatis, aut privati, non de fisci, ut male Accurs. putat. Nam hic ob vectigal non solutum non incidit in commissum: vide scripta ad *l. 2. sup. de jure emphyteut.*

L. 25. *Sine omni damno*] Sic & in *l. pen. sup. de testibus, & l. ult. §. ult. infra, de bon. auct. jud. poss. §. at ex contrario. Justin. quib. alien. lic. vel non*, vide scripta ad *l. penult.*

De Periculo tutorum, & curatorum. TIT. XXXVIII.

L. 4. *Justæ ignorationis*]. Regulariter tamen pupillus id probare debet: vide scripta ad *l. 6. ff. de probation.*

Liquidis probationibus] Nihil obstat *l. 6. ff. de administ. tut.* Nam utriusque probationes admitti possunt in specie §. 1. *l. 18. ff. de probat.*

De In litem dando tutore, vel curatore. TIT. XLIV.

L. 1. *Si quas*] vide scripta ad *tit.* 11. *Fragm.* Ulp.

L. *ult. Curatore ad litem*] hodie cum judicia sunt extraordinaria. Olim cum ordinaria erant, *l. tutore, §. ult. Instit. de fideicomm. tut.* Vide Ulp. in *Fragm. tit.* 11. §. *minoribus*. Et vide ibi.

Si mater indemnitatem promisit. TIT. XLVI.

L. 2. *Quadam*] *L. 6. sup. ad Vellejan.* vide scripta & not. ad eam.

L. *ult. Decreto*] Ad Senatusconsulti etiam beneficium non pertinet casus *l. 8. §. 1. & l. 19. ff. ad Senatusc. Vellej.*

Ut caussæ post pubertatem adsit tutor. TIT. XLVIII.

L. 1. *Educatio*] Justin. in Novella 22. §. *porro & illud.*

Si Tutor, vel curator non gesserit. TIT. LV.

L. 8. *Longi temporis*] Vide cap. 3. de præscript.

De Usuris pupillaribus. TIT. LVI.

L. 3. *Idoneis hominibus*] Leg. *idoneis nominibus*. Sic in *l. creditor, ff. de solut. & l. D. Severus, ff. ad legem Falcid.* vide scripta ad *tit. C. ad Senatusc. Macedon.*

De fidejussoribus tutorum, vel curatorum. TIT. LVII.

L. *ult. §. ult. Plane*] hinc pendet ratio *l. 10. ff. rem pupil. salvam fore*. Idem obtinet in specie *l. 52. §. pen. ff. de fidejuss. & l. 2. in fin. de administ. rerum ad civitat. pertin.*

Fidejussor obligatus] vide ad *l. 116. ff. de ver. obligation.*

De Contrario judicio tutelæ. TIT. LVIII.

L. 2. *Vel utili actione*] Quæ a Divo Pio data est, *l. 1. §. nunc tractemus, ff. de tut. & ration. distrah.*

De Auctoritate præstanda. TIT. LIX.

L. 1. *Neque tutoris*] hæc l. 1. repetita est in *l. 7. inf. de contrah. & commit. stipul.* ex hac illius inscriptio & subscriptio restitui debet.

L. *ult. Veterem dubit.*] vide Ulp. in *Fragm. titul. ult. in fine.*

Quando Tutor. vel curator. esse des. TIT. LX.

L. *ult. Indecoram pubertatem*] Idem Justin. in princ. t. *quib. mod. tut. fin. Inst.* Ulp. *in Fragm. tit. de tutel.* Contrariam sententiam sequitur Isidorus lib. 6. Etym. *c. 2. & 3. ext. de despons. imp.*

Duod. annos] Propter votorum festinationem, ait Macrob. in somn. Scip. Plutarch. in problem. quia in feminis citius completur vigor naturalis, & quia citius senescunt & moriuntur quam viri. In muliere fit ætatis mutatio per senarium, in viro per septenarium, ait Clemens Alexandr. 6. *στρωματέων*. Aristot. libr. v. histor. animal.

De Excusat. tut. & curat. TIT. LXII.

L. 4. *Ampliss. ord.*] idem in *l. libertum, ff. de rit. nupt.* & in testamento Sempronii Thucidiani militis: *Cajus Thucidianus, quia pupillam cujus jussu meo tutelam gessit, contra decretum amplissimi ordinis uxorem duxit, exheres esto*: vide scripta ad *leg. 2. ff. de iis quibus ut indign.*

L. 6. *Qinquaginta dies*] vide cap. 12. de præscript.

Qui Ætate. TIT. LXVIII.

Ann. Septuag.] vide cap. 33. de præscript.

De Curatore fur. vel prod. TIT. LXX.

L. 5. *Neque lucrum quidem*] idem ex eodem Anastasio proponitur in *l. 4. sup. de leg. tut.*

L. 7. *Cum furiosus*] Conjunge *leg. ult. sup.* vide & scripta ad eam in qua, ut & in hac tractatur de officio curat. furiosi.

De Prædiis & al. reb. minorum sine dec. &c. TIT. LXXI.

L. 11. *Si quidem vili pretio*] vide not. ad *l. 15.* & scripta ad *l. 2. sup. de rescind. vend.*

Interposito decreto] Sic & impuberi ex decreto arrogato verius est dari restitutionem adversus parentem adrogatorem, *l. 3. §. si quis minor, ff. de minor.*

L. 12. *Ob æs alienum*] Conjun. *leg. 6. sup. qui dare tut.*

L. 13. *Etiam vectigale*] Opponitur hæc lex ei, quod dicitur, agrum vectigalem & emphyteuticarium idem esse: heic autem separantur. Puto hanc esse differentiam, quod vectigal sit civitatum patrimoniale, emphyteuticum fisci. Vectigale igitur differt ab emphyteuticario, ut species a genere: vide fusius scripta ad princip. titul. *sup. de jure emphyt.*

Si Major factus alienat. &c. TIT. LXXV.

L. *ult. Post ejusdem heredis*] Alii: *post ejusdem ætatem heredis minoris*, quæ lectio defenditur ab Accurs. & recta esse videtur, ut Græci vertunt: ἵνα τὸ λοιπὸν τῦ χρόνυ διάστημα δράμῃ, τῦ κληρονόμυ αὐτῦ σιωπῶντος.

AD LIBRUM VI.

De Servis fugitivis, & libertis, mancipiisque civitatum, artificibus, & ad diversa opera deputatis, & ad rem privatam, vel dominicam pertinentibus. TIT. I.

LEx 1. *Servum fugitivum*] L. 61. *ff. de furt.*

Longi temporis] interpres tamen *Nov. Valent. de Epis. aud.* tradit, eam exstingui 30. ann. Quod verum est, si dominus desierit possidere hac l. vide cap. 30. tract. de præscript.

Fiat damnosa] Ita nec servi contestatio fraudulenta suis dominis damnosa est, *l. 4. §. Labeo, D. de usucap.*

De Furtis, & servo corrupto. TIT. II.

L. 5. *Civile*] Opponitur *l. cogi sup. de pet. heredit.* vide not. ad eam.

L. 9. *Subtracto*] vide scripta ad *tit. de condict. furt. sup.*

L. 18. *Intra annum utilem*] hunc annum Harmenopul. lib. 6. Epit. tit. 7. ait continuum esse, videlicet ex posterioribus constitut.

L. 22. §. *sed eum in: Ab ipso Papiniano*] Quem etiam certum est sententiam mutasse in specie *l. 6. in fin. ff. de serv. export.*

De operis libertorum. TIT. III.

L. 5. *Quo eum ante manumisit*] Quod quidem potuit *l. 32. ff. de dolo.*

L. 10. *Liberti*] hæc l. alias est lex 6. hujus tit.

De obsequiis patrono præstandis. TIT. VI.

L. 3. *Pactione data*] Pactio, ut & pactum hic sumitur pro eo, quod datur ex pacto: vide scripta ad *tit. de suffrag. sup.*

De Libertis, & eorum liberis. TIT. VII.

L. *ult.*] hæc lex ait, libertos ingratos, etiamsi militent, in servitutem revocari. Sic & in *l. 1. C. de obseq. patr. præst.* non autem, ut Græci putant, quasi videntur esse ingrati eo ipso quod militant: vide c. 10. tract. de præscript.

Vel eorum filii] hujus rei exemplum est in *Nov.* 22. §. *si vero decretum.*

De Jure aureorum annulorum, & de natalibus restituendis. TIT. VIII.

L. 2. *Libertinitatis*] Leg. *libertinis.*

Qui admitti ad bonorum possessionem possunt, & intra quod tempus. TIT. IX.

L. 1. *Si ratam petitionem*] Id & in hereditate dici po-

A teſt ex Nov. lege Juſt. *l. donat. inf. de donat. inter vir. & uxor.* qua ratihabitio omnis retrotrahitur, vide ſcripta & not. ad *l. ult. C. ad Macedon.*

L. 2. Centum dierum) vide cap. 15. Tr. de præſcript.

L. 3. Infantis nomine) vide cap. 13. de præſcriptionibus.

L. 6. Juris ignorantiam) Idem in *l. 10. ff. de bon. poſſeſſ.* At ignoranti factum tempora petendo bonor. poſſ. non procedunt.

L. ult. Apud duumviros) At olim cum petebatur bonorum poſſeſſio, eam duumviri dare non poterant: vide ſcripta ad *l. 1. ff. de jurisdict.*

Laodicea.) Legendum Serdicæ. Conſtantino A. vj. & Conſtante Cæſ. Coſſ.

Unde liberi. TIT. XIV.

L. ult.) hujus ſpeciem vide libro Obſer. 4. c. 6.

De Carboniano edicto. TIT. XVII.

L. ult.) in *C. Theod. lib. 4. tit. 3. l. un.* Hæc lex adſcribitur Valentiniano, Theodoſio, & Arcadio. Sed & Rufini nomen, qui ſub his Impp. PP. fuit, & conſulum ratio facit, ut hanc potius probem.

Unde vir & uxor. TIT. XVIII.

L. 1. Pro antiquo jure) habita ratione conſtitutionis eorumdem Impp. novæ, cujus ipſi meminere in *l. ult. C. Theod. de legit. hered.* vide ſcripta lib. Obſ. 3. c. 12.

De repudianda bonorum poſſeſſione. TIT. XIX.

L. 1.) Conjungenda huic *l. l. 98. ſup. de tranſact. & l. 4. ſup. de poſtul. & l. 3. inf. de repud. her.* & ex his adde ſubſcript. ad hanc l. Ser. viii. Kalen. Januar. Nicomediæ CC. Conſſ.

C *Emancipatus*) Scilicet præteritus. Sed ſi ſuus patruus injuſtum teſtamentum dicat, & mox quaſi repudians hereditatem tranſigendi cauſſa in jure profiteatur, ſe eam non petituram: nulla eſt repudiatio, nulla tranſactio, *l. 3. inf. de repud. hered. & l. 4. ſup. de poſtul.*

L. ult. Bonorum poſſeſſionem) Idem eſt in herede, *l. 13. §. ult. ff. de acquir. hered.* Idem etiam in fideicommiſſo, *l. 27. inf. de jure deliber.*

De Collationibus. TIT. XX.

L. 1. Si pater ut hoc fiat) Quo ſolo caſu hoc jure ex teſtamento locus eſt collationi, *l. 7. hic.* Quod jus etiam Juſt. probavit in *l. ult. ſupra comm. utriuſque judic.* At ex *Nov. 18.* etiam ex teſtamento conferri oportet, niſi nominatim id teſtator prohibuerit.

L. 3. Pactum) vide ſcripta ad *l. 26. ff. de ver. oblig.*

D *Juris auctoritate improbatur*) hodie tamen rata eſt hæc conventio, ſi jurejurando ſit firmata, *cap. quamvis, de pact. in 6. Decret.* Probata eſt & illa conventio, de qua lib. 2. *Feud. tit. 26. §. filii, & tit. 29.*

L. 4. Sex adventitiam) idem in *l. 1. §. ſi ſub condit. D. de coll. dotis.* Sed hoc emendatum eſt in *l. ult. hic.*

L. 13. Si donatione) Vide ſcripta lib. 3. Obſ. cap. 30. Ita hanc l. accipit, ut ab inteſtato ſui donat. ſimplicem conferant: At ex teſtamento inſtituti donata præcipua retineant, *l. 18. ſup. famil. erciſc.*

L. 17. Emancipatis videlicet liberis) Ergo emancipati ſuis donat. ſimplicem conferunt. Nec mirum cum & olim adventitia omnia conferebant. Cur ergo profectitiam donat. non conferant ſuis? Aliud eſt in *l. pen. hic.*

In ſubſcript.) Buſeo.

E *L. 18. Ex antiquo jure*) Quod Anaſtaſianam conſtitutionem anteceſſit, quia nova forma emancipationis faciendæ eſt introducta.

L. 20. Occaſione militiæ) At id, quod dignitatis nomine a patre datum eſt, non confertur, *l. 1. §. nec caſtrenſe, D. de collat. bonor.* Sed caſus militiæ, & ejus æſtimatio imputatur in legitimam, *l. 30. in fin. ſupra de inoffic. teſtam.*

§. Ad hæc) Ergo emancipati emancipatis, vel quoties de bonis maternis, matris, avi, & proavi materni hereditate agitur, liberi ſibi invicem donationes ſimplices ab eis parentibus profectas non conferunt, niſi duobus caſibus, qui hic explicantur.

De Teſtamento militis. TIT. XXI.

L. 3. Propter ſimplicitatem) Sic *Inſtitut. eodem in principio.*

L. 9. Tacite eum exheredare) huic igitur filio querela denegatur, quam & nominatim exheredatus non haberet, *l. 9. ſupra de inoffic. teſtamen.* hodie autem ex *Novell. 115.* teſtamentum in totum non infirmabitur, ſed in partem inſtitutionis duntaxat.

L. 17. Ne quidam) Conjun. *l. ult. ſup. de teſtam. milit.*

L. 18. Pupillis ſi tribunatum) idem conceſſerat Conſtantinus profitentibus cœlibatum, auctore Sozomeno & Nicephoro.

Qui teſtamenta facere poſſunt, vel non. TIT. XXII.

L. 5. Eunuchis) hoc de caſtratis accipiendum eſt, quibus olim permiſſa quidem fuit teſtamenti factio, ut conſtat ex *l. ſed & quæſitum, §. ſed ſi caſtratus, ff. de lib. & poſtum.* B Sed non ceterorum exemplo. Neque enim ante annum 18. ſpadonibus, id eſt, caſtratis teſtamentum facere licebat, auctore Paulo *lib. 3. cap. 4.* Hic ceterorum exemplo teſtamenta facere permittitur, nempe 14. anno. Hanc cauſſam gloſ. non intellexit.

Exemplo omnium] Nempe 14. anno.

L. 7. Cum heredes] Fuit aliquando conſtitutum, ne fiſcus aliquid caperet ex codicillis, *l. 7. C. Theod. de teſtam.* quod tantum fuit indultum privatis.

De teſtamentis, & quemadmodum teſtamenta ordinentur. TIT. XXIII.

L. 1. Teſtes) hujus reſcripti mentio fit in *§. ſed cum aliquid, Inſtit. eodem.*

L. 5. A principibus) Severo, Antonino, & Gordiano, *l. 4. infra tit. prox.*

L. 8. Caſus) At ex *Nov. Valent. de teſtamentis*, generaliter teſtes diverſis horis obſignare poterant.

L. 13. De pecunia ſua) idem in *l. 6. §. & ait Julianus, ff. de adminiſt. tut. & l. nemo poteſt, ff. de leg. 1.* vide notata & ſcripta ad dictam *l. nemo.*

L. 15. Ademptis iis] Conſtantinus hic videtur tollere teſtam. quæ per æs & libram fiebant.

Imp.] Ulp. *Frag. tit. 21. & 24.*

L. 18. Præfecto urbi] hæc ideo præfecto urbi Impp. reſcripſerunt, quia ſub ejus diſpoſitione erat magiſter cenſus.

L. 19. §. 1. Actis cujuſcunque] Quid fieri poſſit docet *Nov. Valent. de teſtamentis.*

Scriniis] Memoriæ ſcilicet & diſpoſitionis, quibus jura continebantur: vide ſcripta ad *l. penul. ſupra de fide inſtrumen.*

L. 21. §. Ex imperfecto inter ſolos liberos] Verum ex *Nov. 107.* etiam inter liberos neceſſe eſt, ut teſtatio mentis noſtræ ſit ὁλογράμματος. Præterea hic §. accipiendus eſt de minus ſolemni teſtamento: nam ſi vitio aliquo laboret, interrumpitur heredum inſtitutio.

§. ult.] Cum hoc §. conju. *l. ult. ſup. de teſtam. tut. & l. directas, inf. de teſt. manumiſſ.* vide ſcripta ad *tit. 25. Fragm.* Ulpiani.

L. 22. Dictantibus teſtamenta] Quales ſunt juriſperiti, argumento *l. 88. §. ult. de leg. 2.* qui in teſtamento teſtes eſſe poſſunt: an & legatarii? Improbiſſimum eſſe genus falſi Plinius ſcribit lib. 2. epiſt. ult. utimur tamen hac lege.

L. 26. Formalia verba] Τυπικά. Theophilus, & ſolemnia.

L. 26. Sancimus] Abrogatur *l. 6. C. Theod. eodem*: vide cap. 26. de præſcript.

L. 29. Jubemus] hæc l. a Juſt. abrogata eſt in *Nov. 119.*

§. Quod ſit vel in ejus heredes] At teſtamentum nuncupativum nullum eſt, ſi teſtator omnes heredes non nuncupaverit, cum id vellet, *l. 25. ff. hic.*

De heredibus inſtituendis, & quæ perſonæ heredes inſtitui non poſſunt. TIT. XXIV.

L. 3. Voluntatis eſt quæſtio) In ambiguo autem ſequimur Tiberii decretum, *l. 41. ff. eodem.*

L. 6. Si compenſandi] vide ſcripta ad *tit. C. de hered. action.*

L. 9. Extraneum] Non item filium, quia hæc inſtitutio præteritioni ob longiorem moram ſimilis eſt: vide ſcri-

ſcripta ad tit. *C. ut action. ab her. & contra her. incip.* Dele QUIS, & SIBI, & lege, cum morietur. Item, *ſcribi placuit.*

L.11. Extraneum) *L. ult. C. Theod. de leg. hered.*

L.13. Quoties) At heredes ſcripti ex re certa revocantur ad rationem totius aſſis, cum omnes ita ſint ſcripti, *l.11. ff. eodem.*

De Inſtitutionibus, & ſubſtitutionibus, & reſtitutionibus ſub conditione factis. TIT. XXV.

L.5. Sine teſtamento, vel) hoc loco, vel eſt παραδιάζευξις, & hæc disjunctio pro conjunctione accipitur: vide notata ad *l. pen. inf. de verb. ſign.* & ſcripta ad *l. ſi is qui duos, §. ult. de rebus dubiis.*

De Impuberum, & aliis ſubſtitutionibus. TIT. XXVI.

Aliis) id eſt, furioſorum, & extraneorum.

L.1. Imp. M. Ælius Antoninus) Leg. Imp. Titus Ælius Anton. ut aperte oſtendit *§. etſi ex diſparibus, Inſtit. de vulgari.* Nam hic eſt D. Pius. Id etiam ſubjectorum Conſſ. ratio docet.

L.8. Si vero poſt pubertatem) Ergo in *l.15. ff. de vulg. ſubſt.* verba directa, ut precaria ſuſtinentur, alioqui poſt pubertatem decedente filio, ex ea ſubſtitutione non tantum militis, ſed & pupilli bona deberentur; vide ſcripta ad *d. l.15.* & not. ad *l.18. ff. ad Trebel.*

Veluti ex cauſſa) veluti plerunque verum exprimit, ut hic, & *l.75. §. fundi, D. de ver. obl.* vide ſcripta ad *d. l.75.*

L.9. Mente captus, vel) Ex ſententia hujus conſtitut. idem dicemus in muto, ſurdo ita nato, vel facto.

L.10. Cum quidam) huic l. obſtat *§. cum ita, l. heredes 57. ff. ad Trebell.* vide ſolut. in notatis, & ſcripta ad eam l.

L. ult.) In hac l. ult. Juſtin. manifeſto abrogat ſententiam Labeonis in *l. ſi pater tibi, ff. de vulg.* qui putabat in ea ſpecie duos ſemiſſes faciendos: Nam & Juſt. hic ait, hanc ſententiam Ulp. tractaſſe in ea l. ſcil. 8. *§. ſi pater.* Nam recte Haloander eam *l. ſi pater* facit §. 1. præcedentis, quæ eſt Ulpiani: vide ſcripta ad *l.18. ff. de leg.* & not. ad *d. l. ſi pater.*

An tres ſubſtituti) Forſitan, quia quiſquis vim diſtributionis habet, *l. hoc articulo, ff. de hered. inſtit.*

§. ult. Pene intelligantur) Pene dixit recte: pater ſibi judicare non poteſt, in cauſſa filii poteſt, *l. in privatis, ff. de jud.* Præterea non poteſt quis pro ſe ipſo fidejubere, *l. heres, §.1. ff. de fidejuſſ.* At pater pro filiofam. poteſt fidejubere, & contra, *l.8. C. de fidejuſſ.*

De Neceſſariis ſervis heredibus inſtituendis, vel ſubſtituendis. TIT. XXVII.

L. ult. Sin non aliquis ſubſtitutus) Leg. *Si non alius fuiſſet inſtitutus.*

De Liberis præteritis, vel exheredatis. TIT. XXVIII.

L.4. Alia jura civilia: alia prætoria) vide ſcripta ad init. tit. *de lib. & poſt.* ubi ex tit. 22. Ulp. hanc differ. explicat.

§. ult. In poſtumis exheredandis) At ex *Nov.* 115. nothum exheredari non poſſe, quia ſine elogio nulla eſt exheredatio. Elogium autem nullum poſtumo adſcribi poteſt.

De Poſtumis heredibus inſtituendis, vel exheredandis, vel præteritis. TIT. XXIX.

L. ult. An videantur non contineri) Legend. *An hi qui vivo teſtatore nati ſunt, videantur non contineri,* aut certe, id eſt, omnino ſubintelligendum.

Filius, vel filia] Idem eſt in nepote.

Maneat teſtatoris voluntas] hic abrogatur *l.10. l.29. §. forſitan, ff. de lib. & poſt. l.26. de vulg. ſubſtit.*

De Jure deliberandi, & de adeunda, vel acquirenda hereditate. TIT. XXX.

L.5. Potuit) Quod ſi pupillus ſit infans, per tutorem hereditas acquiri debet, *l.65. §. ſi pupillo, ff. ad Trebell.*

L.10. Qui jure civili) id eſt, l.12. tab. ut docet *l.1. inf. de except. & l.1. ſup. ſi certum pet. l.2. D. de nox act.* vide ſcripta ad *d. l.1.*

L.11. Renitente] Idem obtinet in bon. poſſ. *l.2. ſup. de repud. bon. poſſ.*

A *L.17. Cretionum*) A Conſtantino ſublata jam erat cretio in maternis ſucceſſ. *l.1. C. Theod. de maternis bonis,* vide ſcripta ad tit. 22. *Frag.* Ulp.

Solemnitatem) *L.1. Cod. Theod. de cretionibus, vel bonor. poſſ.*

L.18. Minori 7. annis] vide cap. 21. de præſcript.

L.19. Protelandam) De hoc verbo vide not. ad *l.2. §. pen. C. eod. tit.*

Reliquum tempus) Opponitur *l. ult. C. ſi pend. appell.* vide ſolut. in c.16. tract. de præſcript.

L.22. Arma etenim magis) hæc quoque militum imperitia militare induxit teſtamentum, *Inſtit. de milit. teſtamento, in princ.*

§. Sin autem dubius: triginta dies) vide cap. decimum, de præſcriptionibus.

B *Alios ſexaginta dies*] vide cap. 13. de præſcript.

§. Sin vero creditores: vel indebiti condictione] Sic fiet, ut alius ſolvat indebitum, alius repetat, *l.3. de condict. indeb.*: vide ſcripta ad *tit. ſup. de hered. act.*

§. Sin vero heredes: condictionem ex lege) Ex hac lege Juſtin.

§. In computatione) vide ſcripta ad fin. *tit. ſupra, de hered. act.*

§. Licentia: anteriorem noſtram legem) *L. ult. infra, de quæſt.*

§. Donec, præjudicio generando) *L.2. §. pen. D. de jud.*

§. Sin vero poſtquam) hinc ne colligas inventarium adita demum hereditate fieri poſſe. Nam & a morte teſtatoris fieri poteſt. Conſtant. Harmenop. *lib. 5. Epi. tit. 11. §. 25.*

C *§. Hæc quidem uno anno*) vide cap. 25. de præſcript.

De Repudienda, vel abſtinenda hereditate. TIT. XXXI.

L.3. Suus heres) Conjunge *l. tranſactio, ſup. de tranſact.* & ad hanc ex illa ſubſcriptioni diem adde hoc modo. Scripta A. VIII. Kalend. Jan. Nicomediæ. CC. Conſſ. Conjunge præterea *l.4. ſup. de poſtul. & l.1. ſupra, de repud. bon. poſſ. & l.10. ſupra, de petit. hered.* vide etiam ſcripta ad *l.9. ſupra, de oblig. & act.*

L. ult. Intra trium annorum) vide cap. 22. tract. de præſcript.

Quadriennium) vide cap. 23. de præſcript.

Reſtitutionibus) A prætore factis.

Quemadmodum teſtamenta aperiantur, inſpiciantur, & deſcribantur. TIT. XXXII.

L.3. Præter diem & conſulem) Dies igitur & conſul in teſtamento adſcribi ſolebant, *l.2. §. diem, ff. eod.* Quod uti fiat literis, non notis, Juſtin. conſtituit in *Nov.* 107. vide ſcripta ad *l.20. ff. de teſtam.*

De Edicto Divi Hadriani tollendo, & quemadmodum ſcriptus heres in poſſeſſionem mittatur. TIT. XXXIII.

L.3. Occaſione viceſimæ) L. Julia, quæ viceſimam ſanxit, eadem & de aperiendis tabulis cavit, & ita edicto quoque D. Hadrianus de viceſima ſimul, & de aperiendis tabulis conſtituit *l. ult. ff. de appellat. recip.* De hac l. Julia vide Plinium in Panegyrico, & Paulum *lib. 4. Sent. tit. de viceſima,* & Plin. lib. 7. epiſt.

§. ult. Poſt annale tempus) Ex edicto D. Hadriani poſt annum ſcripti heredes in poſſeſſ. rerum hereditariarum non mittuntur. Paulus *lib. 3. Sent. tit. 5.*

Anguſtiis temporum) Anni.

E *Si quis aliquem teſtari prohibuerit, vel coegerit.* TIT. XXXIV.

L.2. In gloſſ. Removeri) Ab his verbis (*puto tamen non nocere*) uſque ad additionem, dele omnia, & repone, imo mihi nocebit, & auferetur mihi hereditas, quia non habeo integram defuncti voluntatem: vide ſcripta ad *l.19. ff. de his quib. ut indign.*

De Iis quibus ut indignis hereditates auferuntur, & ad Senatuſconſultum Syllanianum. TIT. XXXV.

Vide not. & ſcripta, ad *Rubr. ff. eod.*

L. Heredes) Hoc reſcriptum Juriſconſultus in *l. ejus qui, inf. de jure fiſci*: vide ſcripta ad *l.3. 10. 7. D. eod.*

Uſuras autem ſemiſſes) hæ ſunt uſuræ vulgares, & moderatæ, ſicut & fiſcales: vide ſcripta ad *l.26. C. de uſur. ſup.*

sup. Hæc autem verba videntur addita a Triboniano ex A *d. l. 26.* ut & in *l. cum quidam*, *ff. eod.* Pupillares etiam usuræ sunt semisses.

L. 2. *Præsidem deliberaturum*) Aut etiam princeps, si cum adeat, pupillo servabit legatum beneficio ætatis, *l. tutorem*, *in fin. ff. eod.* Paulus *lib. 5. Sent. tit. de jure fisci*: Vide scripta ad *l. 5. ætatis*, *ff. eodem*.

L. 3. Amplissimi ordinis consultum) Syllanianum.

L. 5. Non oportet) Hoc intellige ex *l. 5. sup. de religios.* vide scripta ad *l. ult. ff. eod.*

L. 9. Cum fratrem) Paulus *lib. 3. Sent. tit. 5.*

De codicillis. TIT. XXXVI.

L. Negantis) Multa sunt negantia, quorum probatio exigitur: vide scripta ad *l. 1. sup. de probat.*

L. 8. Ceterasque similes) Qualis est utilis secundum voluntatem defuncti, *l. 1. ff. si tab. test. exstab.* B

Ex more petierit) Scriptum fuerat ex edicto D. Hadriani, quæ verba Tribonianus subtraxit propter *l. ult. sup. de edic. D. Hadriani tol.*

§. Illud: nisi id ille complexus) *L. 29. ff. de testibus.*

De legatis. TIT. XXXVII.

L. 2. Hereditatem vendiderit) Vide scripta ad princ. *tit. sup. de heredit. vendita.*

Petere poterit) Actione ex vendito, aut stipulatu.

L. 5. Non est dubium) Hæc l. accipienda non est de eo, cui certa res legata est (Nam hanc si auferat, nihil damni facit) Sed de eo, cui portio hereditatis legata est. Nam ait pro portione competenti: Nam si quid subripuerit, in eo actio legati non tenebit: vide not. & scripta ad *l. 6. D. de his quibus ut indign.* Sic nihil obstat *tit. quod legat.* C

L. 7. *§. Error*) vide scripta ad *l. 2. D. de leg. 1.*

Jus legati dati) Secus est, si testator putabat fundum Sempronianum esse, qui a majoribus appellatus sit Cornelianus. Legendum, *Cornelianum*, quia hic error & in nomine, & in corpore, *l. 4. D. de leg. 1.*

L. 8. *Ab administratione*) Oppon. *l. 5. sup. de condict. ob caussam dat.* vide scripta & not. ibi.

L. 10. *Cum alienam*) vide scripta ad *l. si res obligata*, *D. de leg. 1.*

Tali personæ) Hæc præscriptio non est perpetua, *l. Sticho*, *inf. de usuf. leg. l. cum pater*, *§. evictis*, *de leg. 2.* Hujus rei tota disquisitio in facto consistit.

L. 18. *Utilibus autem*) vide scripta ad *l. 1. sup. de oblig. & act.*

L. 19. *Non tantum duum mensium*) vide cap. 13. tra- D ctat. de præscript.

L. 21. *Verborum observantia*) Sublatæ sunt legatorum singulorum formulæ, verba τυπικά.

L. 24. *Cum quidam*) vide scripta ad *l. 11. D. de leg. 1.* & scripta ad *tit. 23. in fi. & ad tit. 25. Fragm. Ulp.*

Vel legare, *vel fideicommittere*) Quoniam id nominatim, & propalam fieri necesse est. At in specie *l. 5. §. 1. de leg. 3.* secus est. Sume exemplum ex §. *post mortem*, *Instit. de leg.*

L. 25. *Pupillo autem assignatur*) Si is heres sit: vide scripta ad *l. 3. de leg. 1.*

L. *ult.* Opponunt *l. nemo potest*, *D. de leg. 1.* qua dicitur, obligationem legatorum non finiri ipso jure, sed tantum opposita exceptione doli. Verum hæc l. non loquitur de obligat. sed de dominio legati. Emendat enim E hic Just. veterum sententiam, qui idem definiebant in dominio, quod in obligatione, constituitque, ut legatorum dominium tempore finiatur. Idem non invenitur constitutum de legatorum obligatione. Quare dicendum eam tolli tantum per except. quam si omiseris, actum est. Vide notata & scripta ad dict. *l. nemo potest.*

De verborum, *& rerum significatione.* TIT. XXXVIII.

L. 2. *Pecora stercorandi*, *vel pascendi*) Quæ tamen instrumento legato non cedunt, *l. 9. D. de instr. leg.*

L. 3. *Cautionis nomine*) Sic & Just. *Nov. 22.* §. *placet*: vide not. ad *l. jubemus*, §. 1. *inf. ad Trebel.* & scripta ad *l. Titius*, *D. illo tit.*

L. 4. §. *Melius*] Hic locus mendo non caret. Itaque dudum monui legendum sic: ut magis sit παραδιάζευξις, ut & primam. Est vero παραδιάζευξις, cum quid ita disjungimus, ut conjunctum esse appareat: vide scripta ad *l. 8. D. de leg. 1.* Eadem forma παρασιώπησις dicitur, cum quid ita reticemus, ut tamen tacitis nobis intelligatur: vide scripta ad *l. si is qui ducenta*, §. *ult. ff. de rebus dubiis.*

L. *ult. Suggestioni*] vide not. & scripta ad *l. filiusfam.* §. *Divi 2. de leg. 1.*

Si omissa sit caussa testamenti. TIT. XXXIX.

L. 2. *Non usurpabitur*] Leg. *non insuperhabetur*, ut quorundam vetustorum librorum vestigia habent. Sic & in *l. sunt personæ*, *D. de religios. & sumpt. l. heredes*, *D. de his quib. ut indign.* Est autem insuperhabere, negligere, aspernari. Sic Gellius & Apulejus lib. 4. asini aurei, *lacrymis his insuperhabitis*, id est, omissis. Græci lib. 59. βασιλ. vertunt παροράν. Symmachus lib. 2. Epist. Ecclesiast. 29. Interprete D. Hieronymo, *qui delinquit in animam suam*, *insuperhabebitur*: vide lib. 3. Observ. cap. 22. & scripta ad *l. 17. & 3. D. de his quæ ut indig.*

De fideicommissis. TIT. XLIII.

L. 1. *Probaverit*] vide scripta ad *l. 5. C. de usuris.*

Triennio] Vide cap. 21. de præscript.

In futurum quoque] Idem in *l. 6. D. de usuris*: Sed opponitur *l. creditor*, *C. de usuris*, *& l. usuris*, *& l. operis*, *D. de operis lib.* Dicendum, hic legatum alimentorum debitum fuisse, sed dubium erat, an esset relictum in singulos annos, aut quoad viveret legatarius. Pro legatario fuit præsumptio, si triennio perceperit: vide scripta ad tit. *sup. ne uxor pro marito.*

L. 6. *Prædia obligata*) Pignori. Vide scripta ad *l. si res obligata*, *D. de leg. 1.*

L. 11. *quoties*] Hoc explicandum est ex *Nov. 159.* vide not. ad §. *libertis*, *&* §. *seq. l. cum pater*, *de leg. 2.* & scripta ad §. *Divi 2. l. filiusfam. de leg. 1.*

L. 12. *Post mortem*] Male hanc l. similem esse dicunt *l. pater*, *D. quæ in fraud. cred.* vide not. ad eam legem. Obstat *l. filiusfam.* §. *Divi*, *ff. de leg. 2.* vide not. & scripta ad eum locum.

L. 15. *Quamvis*] vide scripta ad leg. 11. *ff. de legatis 1.*

L. 20. Etiam] Hæc l. conjungenda est cum *l. 5. sup. de reb. credit.* vide scripta lib. 4. Obs. cap. 27. Nam ejus pars est, & ex illa hujus emendanda est subscript. vide scripta ad *d. l. 5.*

L. 22. Epistola, *vel libello*, *vel sine scriptura*] Hæc omnia obtinent vicem codicillorum. Nam codicilli fiunt ex scripto, vel sine scriptis.

L. 24. originis eorum] Id est, auctoritatis & domini. Sic in *l. 10.* alias 9. *sup. de pign. act.* vide scripta ad eam.

L. 26. Ex repudiatione] Hæc l. opponitur *l. 7. ff. de leg. 1.* Sed hac in re statuenda est differentia inter dominum, & patrem. Delata servo dominus repudiat, quia servi persona non spectatur, id est, non spectatur fieri posse, ut is manumittatur: at filiifam. persona inspicitur, id est, consideratur fieri posse, ut sui juris fiat. Pater repudiando se fraudat non filium, at dominus repudiando, se & servum fraudat: vide scripta ad *d. l. 7.*

L. 29. *ex testamento*] Huc pertinet *l. 29. de testam.*

L. 32. *Quæstionem*] Hæc l. non negat jusjurandum, quod fideicommissarius debet heredi referre, recusari posse: vide scripta ad *l. 9. & 12. supra*, *de rebus credit.*

Ad satisfactionem compelli] Ergo hoc casu non potest appellare.

§. *ult. Justis dispositionibus*] Paulus *lib. 3. Sentent. tit. de Senatuscons. Syllan.* vide scripta ad fin. tit. *D. de his quæ ut indign.*

Communia de legatis, *& fideicommissis*, *& de in rem missione tollenda.* TIT. XLIII.

L. 1. §. 1. *Hypothecam rerum suarum in testamento*] Pignus testamentarium.

Nos in præsenti casu] Ergo Just. primus ex omnibus legatis dedit diversas actiones. Sed obstat *l. cum filius*, §. *variis*, *D. de leg. 2.* Ubi Papinianus ostendit varias actio-

actiones dari legatorum nomine. Sed ille §. est accipiendus de legato vindicationis. Nam & illud poterat peti actione in personam, *l. cum homo, ff. de leg. 1.* vide scripta ad *Rub. ff. de leg. 1.*

L. 2. Omne) ait se æquasse per omnia legata fideicommissis: at hoc tribuitur Ulp. in *l. 1. ff. de leg. 1.* vide notata & scripta ad eam l.

Quale est, jubeo) Jubeo, alias est precarium verbum, & tunc significat cupio, ut in *l. Aurelius, §. ult. ff. de liberat. leg.* Alias directum, ut hic, & ideo ait forte, sic impero, sic & ἐνορκῶ: vide scripta ad *Rub. de leg.* & ad *l. 115. & 118. illo titulo.*

Dicente ἐν ὅρκῳ) Leg. ἐνορκῶ.

L. 3. §. Sed & si quis: viri boni arbitratu) vide scripta ad *l. 43. ff. de verb. oblig.*

§. Censemus ipsi legatario) Hoc ideo, quia non ex testamento ei electio delata est, sed ex hac constitutione. Et sic non obstabit *l. si quis affirmavit, §. 1. ff. de dolo:* vide scripta ad *l. 5. ff. de leg. 1.*

Non optimum ex servis) Sic cui homo generaliter legatus est, optimum eligere non potest, *l. 37. ff. de leg. 1.*

Mediæ æstimationis) vide scripta ad *l. 13. ff. de leg. 1.* & notata ad *l. 37. illo tit.*

De Falsa caussa adjecta legato, vel fideicommisso.
TIT. XLIV.

L. 2. Etiamsi) vide scripta ad *l. si sic legatum, §. si mihi, de leg. 1.*

L. 3. Si non] vide notata & scripta ad *d. l. si sic legatum, dict. §.*

L. ult. Legati) id est, directis verbis. Vide scripta ad *Rub. ff. de leg. 1.*

De iis, quæ sub modo legata, vel fideicommissa relinquuntur.
TIT. XLV.

L. 1. Modus adscriptus) In eo scilicet, ut utrumque impleri debeat.

L. 2. Liceat antea) Sed neque ex conditione dandi alteri, *l. 8. ff. si quis omissa caussa testam.*

De Conditionibus insertis tam legatis, quam fideicommissis, & libertatibus. TIT. XLVI.

L. 1. Quem pro parte heredem] Obstat *l. filiusfamil. §. cum quis, ff. de legatis 1.* vide ibi notata & scripta.

L. 5. In gloss. Competentem) Dele hanc rationem, *quia in legatis nullus, &c.* & repone, male: nam eadem ratione contendam ex pura stipulatione filiifamil. patri adquiri non ex legato, falso tamen: vide etiam rationem in notatis & scriptis ad *l. 78. ff. de verb. oblig.*

De usuris & fructibus legatorum, seu fideicommissorum.
TIT. XLVII.

Vide scripta ad *l. 39. §. fructus, ff. de leg. 1.*

L. 1. *Ex eo tempore quo lis)* idem ex *l. 2. & ult.* hujus tit. constat. Verum mora fit (*) & ante litem contestatam per interpellationem, *l. 36. §. ult. ff. de leg. 1. l. 3. ff. de usur.* Paulus in fin. lib. 3. Sentent. Interdum etiam ætatis beneficio mora fit in rem tantum, *l. 26. §. certe minori, ff. de fideicommiss. lib.*

L. ult. In legatis) vide scripta ad *l. 23.* & ad *l. 39. §. 1. de legat. 1.*

Post litis contestationem) atque adeo post moram, *l. 123. l. 39. §. 1. de leg. 1.*

Non ex die mortis) vide cap. 18. de præscript.

Sive in rem, sive in personam) nisi jure voluntatis, *l. 3. §. 2. ff. de usur. l. 32. ff. ad Trebell.* ut si testator fundum cum instrumento legaverit, Paulus lib. 3. *Sentent. tit. 6.* dum ait, *fructus percepti, &c.*

Ad Senatusconsultum Trebellianum. TIT. XLIX.

Et de incertis personis) Delenda sunt hæc verba: Nam & in hoc tit. nihil agit de incertis personis, sed in vetusto C. hæc verba sunt: Inscriptio ejus tit. qui hunc præcedit. Sub eo autem una exstat Græca Just. constitutio, quæ tenet folia octo, id est, quaternionem unum. Erat igitur titul. separatus de incertis personis, qui hunc titul. ad Senatusconsultum Trebel. præcedebat. Ejus tit. constitutio periit. Meminit illius Just. in *Instit. de leg.* Vide scripta ad *l. 5. ff. de rebus dubiis.*

L. 4. Cum Divo Antonino) hoc idem Ulpian. refert in *l. 74. ff. de leg. 1.* Verum olim legata nominatim relicta ab instituto substitutus non debebat, nisi ab eo fuissent repetita specialiter, vel generaliter. Hinc toties quærebatur de repetitione legatorum, ut in *l. 32. 52. 81. §. si paterfam. & l. 13. § pen. ff. de leg. 1.*

Quasi tacite) *L. licet Imp. ff. de legat. 1.* vide scripta ad *l. 32. ff. de legat. 1.* & Ulpian. in *Fragm. tit. 17.*

L. 16. Jubemus] Soli filii fructus non imputant in Falcid. reliqui liberi imputant. Itaque hæc constitutio non abrogat, sed derogat *l. Papinianus, §. unde si quis, ff. de inoffic. testam.* vide scripta ad *l. 18. ff. eod.*

Trebelliani Senatusconsulti) Scripserat Zeno Pegasiani, sed ubique Tribon. reposuit Trebellianum. Sic & in *l. si heres ab eo, ff. eod.* Vide scripta ad *l. 18. ff. eod.*

§. 1. Et si pater) Institutus scilicet. Quo casu Falcidiam retinet suo jure, ut heres. Sicque nihil obstat *l. 11. ff. de leg. 1.* vide scripta ad eam.

Vel mater] Instituta. Sin minus, Falcidiæ locus non est, si pater filio instituto rogatus sit eidem filio hereditatem restituere, *l. 11. ff. de leg. 1.*

In supradictis satisdationem) id est, ἀσφάλειαν, nudam repromissionem, *l. 7. ff. ut legat. nom. cau. Nov. 22. §. placet, l. 2. supra, de verb. significat.* vide scripta ad *l. Titius, ff. ad Trebell.*

Cum pater vel mater) hunc casum nominatim Just. probat in *Nov. 22. §. placet.* Ergo his duobus casibus filius exiget a patre nudam cautionem; imo videtur omnibus casibus *Nov. 108.* Sed in ea loquitur de liberis rogatis restituere suis fratribus, eis fratres cavent de quadrante: At hic §. non loquitur de filiis testatoris rogatis restituere suis filiis: eis non cavent nisi duobus casibus: vide scripta ad *d. l. Titius, ad Trebell.*

L. 7. Ubi tamen) vide scripta ad §. *utrum l. apud Julian.* & not. ad *l. sed nec ipsi, ff. hoc tit.*

Ad Legem Falcidiam. TIT. L.

L. 3. Etiamsi) vide scripta ad *l. in tacitis, ff. de leg. 1.* & ad tit. 25. *Frag. Ulp.*

L. 9. Error facti) vide scripta ad *l. regula, §. si quis jus ff. de juris & facti ignor. & ad fin. tit. 24. Fragm. Ulp.*

L. 13. Si ea) hujus l. speciem vide in commentariis nostris ad tit. *de minoribus, l. 35.* vide etiam scripta ad *l. plane si filium, §. si cui Stichus, ff. de leg. 1.*

L. 18. Repetit eam pecuniam) Cur interdictum quod legat. non pertineat ad donat. caussa mortis, vide in not. ad *l. 1. §. si quis, ff. quod legat.*

L. *ult. Cum certum)* idem est in fideicommisso, quod ex Pegasiano Senatusconsulto datum est, *l. 5. §. si quis rogatus, ff. de donat. inter vir. & uxor.*

De Caducis tollendis. TIT. LI.

L. 1. De hac l. vide scripta ad *l. 16. ff. de leg. 1.* & scripta ad tit. *de caducis, in Frag. Ulp.* Restituitur autem in ea jus antiquum, quod fuit ante l. Pap. vide scripta ad *l. 11. ff. de leg. 1.*

§. 1. Solis parentibus) Ulpian. in *Fragm. tit. 18. l. 29. de leg. 2.* vide scripta ad *l. 11. ff. de leg. 1.*

§. 2. Senatusconsulta quæ circa) Quæ varia facta sunt; vide notata ad *l. idque, ff. de hered. instit.*

§. In primo: nullo gravamine) nam si quod relictum est, habetur pro non scripto, cur non & onus ei injunctum habebitur pro non scripto: vide scripta ad *l. 16. de legat. 1.*

§. Quod si ut) Olim fisco cedebat cum onere. Ulpian. in *Frag. tit. 17.* vide scripta ad *l. 16. ff. de leg. 1.*

§. Cum enim gravamen in dando) vide not. ad *l. veteris, inf. de contrah. & committ. stipul.*

§. Sin vero: ab alio) vide scripta ad *l. 45. ff. de verb. oblig.*

In pro non scriptis) Si quod relictum est, habetur pro non scripto, cur non & onus, quod ei injunctum est, habebitur pro non scripto? vide scripta ad *d. l. 16.*

In novi juris compositione) id est, in Pandectis. Sunt autem duo: unus in *l. cum vero, §. si pro non scripto, ff. de fidei-*

(†) *Vide Merill. Variant. ex Cujac. lib. 2. cap. 8.*

fideicommiſſ. lib. cujus cauſſa eſt favor libertatis. Alter eſt in *l.ult.ff.de his qui pro non ſcript.hab.* Ratio eſt, quia id nominatim cautum eſt Senatuſconſulto Liboniano, *l.filius*, §. *ult.ff.ad l.Corn.de falſ.* vide ſcripta ad *d.l.16.*

§. *In his itaque: Aliis coheredibus cum ſuo*) Coheredi conjuncto re & verbis invito accreſcit, quia hereditas unius ejuſdemque hominis vicem ſuſtinet. Fieri nequit, ut unus homo pro parte ſit, pro parte non ſit: ſic fieri non poteſt, ut hereditas pro parte ſit, id eſt, exſiſtat, pro parte non ſit, id eſt, vacet: ideoque recte hic ait, *ejuſdem hereditatis*. Sic in *l. 2. ff. de acquir. hered.* In eadem hereditate. At legatum non ſuſtinet vicem defuncti, non eſt nomen juris, & ideo nihil vetat id ſcindi, niſi totum palam ſit adſcriptum: Nam tunc uti datum eſt, ſic debet repudiari, ſi totum datum ſit propalam, tunc partem repudiando nihil agis: vide not. in §. *ubi autem*, *inf.eodem*, & ſcripta ad *l.16. de legat.1.*

§.*Ubi autem*) Tam conjuncti re & verbis, quam verbis tantum, ſolidum habent ab initio, concurſu vero partes: ſed in hoc differunt, quod conjunctis re tantum ſolidum ab initio expreſſim datur, & palam. Ea re fit, ut alter non poſſit legatum ſcindere, quod ei ut ſolidum palam relictum eſt. At conjuncti re & verbis non expreſſim, ſed tacite ab initio ſolidum habent, & ideo uno deficiente alter invitus totum non capit, ſed partem repudiare poterit. Sic ſi uni ſoli fundus ſit legatus in ſolidum, is totum agnoſcere cogitur eadem ratione, *l. ſi cui res, de leg.2.* At ſi idem die legati cedente, & eo nondum agnito, duos heredes reliquerit, alter invito alterius pars non adcreſcet, ſed partem poterit repudiare, quod tamen non potuit defunctus, cui expreſſim fuit ſolidum relictum, *l.38.ff.de leg.1.* vide ſcripta ad d.l.16.in fi.& ad *l.33. ff. de leg.1.*

Conjunctim) Re & verbis.

Disjunctim) ut ſint re conjuncti.

§.*Sin autem: disjunctim*) hinc ſumpſit Tribon. *l.33.ff. de leg.1.* vide ſcripta ad eam.

Suam quiſque partem pro virili) Ulp.in *Frag.tit.24.*

Uno tantummodo genere legati) Per vindicationem.

Quando dies legati, vel fideicommiſſi cedit. TIT. LIII.

L.5. *Ex his*) Confirmatur hac conſtitutione decretum Antonini Pii: quod eſt in *l. non putabam, ff. de condition. & demonſtrat.* rejecto contrario Antonini Caracallæ, quod eſt in *l.qui filium*, §.*Fabius*, *ff.ad Senatuſconſ.Trebell.* vide notata ad *d.§.Fabius*, & ſcripta ad *l. ſi cui legetur, ff. de leg.1.*

Ad legitimum ſtatum] id eſt, ad annum 25.quæ ætas propter l.Lætoriam dicitur legitima: vide cap.28.de præſcript.

Non conditio) Quia jam perfecta ſcriptura legati teſtator hæc adjecit. Quare accipere poterit, cum erit pubes. Diverſa autem eſt ſpecies *l. 22. ff. eod.* quæ obſtat & *l.ſi Titio, ff.eod.* quæ ait, legatum eſſe conditionale: vide ſcripta ad *l. ſi cui legetur, ff. de leg.1.* Hic ergo, etiamſi filius moriatur ante annum 25. heres illius capere poteſt eo tempore, quo filius legitimæ ætatis foret, *l. Firmio*, §.1.*ff.eod.* Et hæc fuit ſententia Joannis recta: Nam hic pure legavit, poſt ſeparatim adjecit: *Quæ accipiet, cum erit annorum 25.* At in *d.l.ſi Titio* legatum eſt, cum erit annorum 25.quod eſt conditionale.

Ut in poſſeſſionem legatorum vel fideicommiſſorum ſervandorum cauſſa mittatur, & quando ſatiſdare debeat. TIT. LIV.

L.2. *Judicio voluntatis*) Leg. *indicio*, *ex l.avia*, §.*ult.ff. de condit. & demonſtr.* ubi eadem verba referuntur ex eadem conſtitutione. Sic emendandum in *l. ante tabulas, ff.de jure codicill. & l.uxor, C.de repud.* Porro Falcidia expreſſim eſt a teſtatore prohibenda, *Nov. 1.* Atque ita Lutetiæ judicatum fuiſſe refert Joan. Papon. lib. 20. Excipiendus eſt caſus §.*ult. l.19.* vide ſcripta ad *l.nemo poteſt, ff. de leg. 1.*

L.5. *Jure prætorio*) Miſſio eſt ex edicto prætoris.

L.6. *poſt ſex menſes*) vide cap.8.de præſcript.

De ſuis & legitimis liberis, & ex filia nepotibus ab inteſtato venientibus. TIT.LV.

L.1. *Si fratri*) hoc caput ſuo loco poſitum non eſt, ut nec *l.6. inf. eod.*

Ad Senatuſconſultum Tertullianum. TIT.LVI.

L.4. *Si qua*) Repetita eſt in *l. 1. ſup.de ſecund.nupt.* ad quam ex hac l. addenda eſt ſubſcriptio.

Ex jure quidem) Poſt Juſt. in *Nov.22.*

L.5.*Mater*) Corrigitur in *Nov.2.* ſed aliqua ex parte reſtituitur in *Nov.22.*

L.6. *Omnem*] hæc l.conjung.cum *l.ſciant, inf.de legit. hered.& l.pen.inf.in quibus cauſſis pign.* ut docent inſcript.& ſubſcript.eædem ſumptæ ex *Nov.Theod.de tutoribus & curatoribus, inf.de legit. hered.* Subſcriptio in *Nov. Theod.* eſt, *D.6. Id. Jul.*

Ad Senatuſconſultum Orfitianum. TIT.LVII.

L.3. *Matri inteſtat.*) item ſine cretionis ſolemnitate. Eodemque modo mater filio heres fit, *l.1. Cod. Theod.de cret.vel bon.poſſ. l.1.C.Theod.de legit.hered.* Filius autem patri ipſo jure heres exſiſtit.

De Legitimis heredibus. TIT. LVIII.

L.10. *Sciant*) Conjun. *l.pen.inf.in quibus cauſſis pign.& l.communem, ſup. de Senatuſc.Tertyll.* ut docent inſcript.& ſubſcript.eædem, ſumptæ ex *Nov.Theod. de tutoribus*. Ubi eſt, *D.6. Id.Jul.*

Intra annum) vide cap. 20. de præſcript.

L.12. *Quinquagenaria*) Ulpian.in *Fragm. tit. 16.* vide cap.32. de præſcript.

Communia de ſucceſſoribus. TIT. LIX.

L.10. *Nutritoribus*) De eo tamen dubitatum fuit, quia alumni ſive τρόφιμοι, ſunt ex familia, & nomine educatoris, eiſque teſtamento tutores dati confirmantur, *l.22. ff.de excuſ. tut.*

De bonis, quæ liberis in poteſtate patris conſtitutis, ex matrimonio, vel alias acquiruntur, & eorum adminiſtratione. TIT.LXI.

L.8. §. *Sin autem in ſecunda ætate*) id eſt, in adoleſcentia, ſic in Nov. Juſt. δευτέραν ἡλικίαν ponit pro adoleſcentia, & in *Nov.115. & in §.ubi autem, inf.eod.& l.pen. C.de impub.& al.ſubſt.*

§.*Ubi autem filiorum conſenſus*) itaque cum pater ex cauſſa adventitia actione experitur, quæ communis eſt patris & filii, de rato cavere debet, exemplo dotis, *l.2.in fin.ff. ſolut.mat.*

§.*Non autem*) hic §.valde obſtat *l. 7. §.reſtitutus, ff. de minoribus.*

§.*ult. Momentarius*) vide cap.1. tit.de præſcript.

AD LIBRUM VII.

De Teſtamentaria manumiſſione. TIT. II.

L Ex 10.*Directis*) In teſtamento directo manumiſſi pileum ſtatim ſumere, ac funus præcedere ſolebant: vide ſcripta ad libr.Obſer.3. cap.23.

L.14. *Directas*) Conjun. *l.ult. ſup.de teſt.tut.& l.21.in fin.ſup.de teſtamentis.*

L.15. §.*Sin vero quidam: eſſe reſpuendam*) in Comœdia adoptitia Plauti, quæ dicitur Querulus: *Nobis*, ait *quotidie ſunt nuptiæ, natales, debacchationes ancillarum, feriæ, propter hoc quidam manumitti nolunt*: vide ſcripta ad *l.62.de verbor.oblig.*

De Fideicommiſſariis libertatibus. TIT. IV.

L.6. *Deberi*) vide Ulp. in *Frag.tit.1.*

L.11. *Pervides*) hoc verbo utimur in re clariſſima. Sic in *l.7.in fin.ſup.quod cum eo, & l. procuratorem, ſupra, de procurat.* Horatius. *Cum tua pervideas.* Ubi male Nanſius, & Victorius: vide ſcripta ad *d. l.7.*

L.12. *Non videri*] Niſi, ut Thalelæus notat, forſitan probetur fideicommittere eo verbo teſtatorem voluiſſe. Nam ex noviſſimis conſtitut. eſſe verbum ad fideicommittendum utile atque validum eſt: vide notata ad *l. generali, de uſufr.leg.*& ſcripta ad *l.115.de leg.1.*

Auctoritate juris) Paulus *lib.4.Sent.tit.1.*

L.14. §.*ult. Sive unius*) De hoc dubitatur, quia libertas

tas nominatim relinquenda erat ex l. Fusia, §. *libertas*, *Instit. de legat.* Paulus 4. *Sent. tit. ult.* Idemque servatur in specie §. 1. *l.* 17. *de leg.* 1.

L. ult. §. *ult. Duorum mensium*) vide cap. 3. de præscript. Sic & in *l. ult. ff. qui sine manumiss. ad lib. perven.*

De Latina libertate tollenda, & per certos modos in civitatem Romanam transfusa. TIT. VI.

L. 1. §. *Sed scimus*) *L.* 2. *ff. qui sine man. ad liber. perv.* Idem Just. in *Nov.* 22.

§. *Sed & qui*) vide hac de re scripta libr. 3. Observ. cap. 23.

§. *Ille autem: salvo jure patronatus*) Jus hoc libertorum intelligit, quod consistit in successione libertorum. Datur civitas Romana, salvo obsequio & reverentia, quæ debetur patronis. Quinimo si libertini extiterint ingrati erga patronum, patiuntur ἀναδὲλωσιν, quo nomine non parata est actio, seu querela ingrati, quæ datur tam patronis, quam eorum liberis. Quod olim filiis non dabatur. Ambros. in lib. de Jacob. & beata vita: vide *Nov.* 78. & scripta ad eam.

De Servo pignori dato manumisso. TIT. VIII.

L. 1. *Licet dotale*) huic l. conjungenda est *l.* 1. *infra, de remiss. pignor.* ex qua ad hanc l. supplenda est subscriptio, P. P. V. Kal. Aug. Romæ Antonino A. IV. & Balbino Conss. Utraque est ad Proculum, is est servus manumissus: vide not. ad *d. l.* 1. in qua subscriptio hæc est. P. P. Kalend. Maii, Antonino A. II. & Geta II. Conss.

L. 6. *Sicut ceteræ*) *L.* 7. *in princ. ff. qui pot. in pign. l.* 3. *ff. de reb. eor. qui sub tut.*

De iis, qui a non dominis manumissi sunt. TIT. X.

L. 1. *At si suos*) Quasi suos.

Vel quanti) Dele, *vel*

L. 3. *Qui tibi hereditatem*) vide scripta ad *l.* 6. *sup. de hered. vendit.* quam conjunge cum hac lege.

Qui manumittere non possunt, & ne in fraudem creditorum manumittantur. TIT. XI.

L. 3. *Divo Marco*) Primus enim hujus rei definiendæ auctor fuit, licet idem D. Hadriano placuisse scribat.

Auctorem suum) id est, histrionem, sive ille servus suus, sive alienus fuerit, ut puta, si magistratus, qui populo nummos aliquot dedit, ex acclamatione populi manumittat.

L. 4. *Senatusconsulto, quod gestum*) Sic *l.* 1. *ff. de offic. cons.* vide scripta ad *l.* 66. *ff. de verb. oblig.*

L. 5. §. *ult. Emptori*) Ex specie hujus l. satis constat legendum, *venditori*. Græci sic vertunt τῷ πράτῃ. Hæc nomina sæpe commutantur: vide scripta lib. 1. Observ. c. 10. vide notata ad *l. si in emptionem, ff. de action. empti,* & scripta ad *l. ubi, ff. de reb. dub.*

Qui non possunt ad libertatem pervenire. TIT. XII.

Impp. Severus & Antoninus) Leg. Impp. Verus & Antoninus. Nam ii sunt ejusdem constitut. auctores, qui alias divi fratres sæpe in jure dicuntur, ut constat ex *l. fratres Impp. ff. de pœnis.*

L. 1. *Cum divus Claudius pater*) Delendum *Claudius*.

Pro quibus caussis servi pro præmio libertatem accipiunt. TIT. XIII.

L. 1. *Quoniam*) Conjun. *l.* 1. *sup. de prec. Imp. offer.* & ex illa adde ad hanc subscript.

L. 2. *Servi*) huic legi conjungenda est *l.* 1. *inf. de falsa moneta*, ex qua ad hanc supplenda est subscriptio. D. XV. Kal. Decemb. C. P. Crispo III. & Constantino III. CC. Conss. Subindicant & id quidam codices, in quibus talis legitur subscriptio, D. XV. Kalend. Decemb. Constant. Crisp. Hinc etiam constat, male in quibusdam codicibus pro XV. legi 13. In d. l. traditur, accusatoribus pro præmio concedi immunitatem; sic dicitur servis dari libertatem.

De Ingenuis manumissis. TIT. XIV.

L. 4. *Cum cognatum*) vide scripta lib. 3. Obs. cap. 19. ubi notavi, hunc locum accipiendum esse de tyrannide Odenati & Zenobiæ ejus uxoris, quam devicit Aurelianus Imp. Odenatus autem sub Galieno & Valeriano fuit Palmyrenorum rex, vel decurio. Ut sit hæc legis sententia, ingenuum, qui ex Odenati & Zenobiæ ty-

A rannide redemptus fuerit, retineri quidem velut jure pignoris, non tamen recte distrahi velut captivum, eamque distractionem ingenuitati nihil præjudicare.

Communia de manumissionibus. TIT. XV.

L. 1. *Si proprietarius*) Ulp. in *Fragm. tit.* 1.

§. *ult. Explosa antiqua*) De qua Paulus *lib.* 1. *Sentent. tit.* 13.

De Liberali caussa. TIT. XVI.

L. 5. *Vendente fisco*) Sic qui emit a fisco, non semper est securus. Thalelæus hic: vide scripta ad *tit. Cod. de hered. vend.*

L. 7. *Si ab eo*) Secus est ex diverso in specie *l.* 20. *ff. qui & a quibus manum.*

L. 9. *Conceptio*) vide not. ad *l. eam quæ, inf. eod.*

Nomini cognomen) Thalelæus Græcus interpres ad hanc B l. notat, servum non habere cognomen. Idem Artemidorus in lib. de somniis: vide scripta ad *l. filiusfam.* §. *Divi, de leg.* 1.

L. 17. *Multis*) Vide scripta ad *l.* 10. *sup. de probation.*

L. 21. *Eam quæ*) hic locus explicabitur ex §. *ult. l.* 7. *ff. eod.* & ex *l.* 20. *ff. de probat.* vide scripta ad *l.* 10.

Habere præjudicium) Recte Thalelæus hic notat, omnem status quæstionem esse præjudicialem. Est autem triplex, an sit servus, an libertinus, an filiusfam.

Sui conceptione) Est autem conceptio petitionis formula, ut sit sensus: petitio ipsa sui conceptione indicat, utrum petatur ex servitute in libertatem, an ex contrario. Sic etiam accipitur in *l. cum pretium, supra eodem, & l. cum tibi, infra, de eviction.* vide scripta ad *l.* 1. *ff. de verbor. significat.*

C *De Assertione tollenda.* TIT. XVII.

L. 1. *In utroque casu cessare*) hic abrogatur *l.* 1. C. *Th. de liber. caussa.*

Procuratorem dare) Sic derogatur primæ Pauli Sentent. ex *lib.* 5. *tit.* 35.

§. *Scientes, unum annum*) vide cap. 20. tract. de præscriptionibus.

De Ordine cognitionum. TIT. XIX.

L. 2. *Ordinanda prius*) vide scripta ad *l.* 4. *sup. de reb. cred. & jurejur.*

L. ult. Sequestrari) vide scripta ad *tit. de prohib. seq. pecu. supra.*

Ne de statu defunctorum post quinquennium quæratur. TIT. XXI.

L. 5. *Quod est constitutum*) A Nerva, *l. ult. ff. eod.*

D *L.* 7. *Procuratorem reipub.*) *L. rei privatæ.*

De Senatusconsulto Claudiano tollendo. TIT. XXIV.

Vide Comment. & scripta ad *tit.* 12. *Fragm.* Ulpian.

De Usucapione pro emptore, vel transactione. TIT. XXVI.

L. 3. *Usucapere*) Pro suo, *l.* 48. §. *si ancilla, ff. de furtis.*

L. 6. *Pignori fuisse obligatum*) ita tamen ut non tenente creditore debitor pignus alii vendiderit & tradiderit. Hoc enim casu posteaquam furtum admissum est, non rediit ea res in domini potestatem: secus est in §. *si rem, l.* 4. *ff. de usurp. & usucap.*

L. 8. *Lex caussa*) *L.* 29. *ff. de usurp. & usucap.*

De Usucapione pro herede. TIT. XXIX.

L. 2. *Nihil pro herede*) id est, suis heredibus exsistentibus nemo usucapere potest pro herede. Sui enim heredes non fiunt, sed exsistunt heredes, nec adquirere bo- E na dicuntur, sed retinere: ea igitur bona quasi viventis bona pro herede usucapi non possunt, nec verum est, suum heredem pro herede usucapere non posse. Jus enim id colligi potest ex *l.* 3. *in fin. ff. pro herede.*

De Usucapione transformanda, & de sublata differentia rerum mancipi & nec mancipi. TIT. XXXI.

Rerum mancipi & nec mancipi) De quibus Ulpian. in *Fragm. tit.* 19.

L. 1. §. *Ideo* 10. *vel* 20.) vide cap. vigesimum sextum, de præscript.

§. *Cum autem: continuum triennium*) vide cap. 22. de præscript.

In rebus mobilibus) in usucapione enim non conjungebantur tempora inter emptorem & venditorem, *l.* 33.

§. *li-*

§. *libertus*, *ff. de servit. urban. præd.* Sed in longi temporis possessione, *l.* 14. *ff. de usurp. & usucap.* §. *inter venditorem*, *Instit. eod.*

Rebus, & locis omnibus) Litis tamen contestatione, aut libelli obsignatione interrumpitur usucapio, *l. pen. & ult. inf. de annal. except.* Ceterum incidens mala fides longi aut longævi temporis possessionem interpellat, *l.* 11. *inf. de præscript. longi temp.*

De adquirenda & retinenda possessione. TIT. XXXII.

L. 1. *Per liberam personam*) id est, per procuratorem; vide scripta ad *l.* 38. §. *si stipul. ff. de verb. obl.* & ad *l.* 67. *illo tit.* Ait per procuratorem adquiri ignoranti possessionem, cur non & per servum? *l.* 1. §. 3. *peregre*, §. *quæsitum*, *ff. eodem*. Hoc ideo fit, quia procurator habet voluntatem & mandatum ejus, cui adquirit. Alioquin non nisi volenti & scienti adquiritur possessio, *l. ea quæ*, *de adquir. rer. domin.* vide etiam scripta in *tit. per quas person. nob. acquir.*

L. 5. *Cum nemo*) huc pertinet *l.* 2. §. 1. *& seq. ff. pro herede*.

Iniquæ venditionis) Quo casu olim fuit actio furti, Gellius lib. 11. cap. ult.

L. 8. *Utilitatis caussa*) vide scripta ad *tit. per quas person. nob. adquir. supra*.

L. 11. *Vitia*) Addenda est huic l. subscriptio ex *l.* 2. *inf. si per vim, aut alio modo abs. turb.* D. XV. Kal. Jan. Mediolani Cæsario & Attico Conss. Nam eæ leges omnimodo conjungendæ sunt, & in Cod. Theod. conjunctæ sunt. Estque earum eadem inscriptio. In ea l. 2. dicitur vitiosam esse possessionem, quæ per speciem rescripti domino absente occupata sit. In hac l. additur hoc vitium sequi heredem.

L. 12. *Ex libris*) huc pertinet *l.* 3. §. *autem*, *l. quod servus*, *l.* 30. *in fi. ff. de adquir. possess. & l.* 3. *qui pignori*, *ff. de usurpat.*

Rei dereliquerit) Lege, *rei eam dereliquerit*, & huc refer Proculi & Sabini dissidium in *l.* 31. *ff. de dolo*, *& l.* 31. *ff. hoc tit.*

De Præscriptione longi temporis 10. *vel* 20. *annorum.* TIT. XXXIII.

Decem, vel viginti annorum) vide cap. 20. de præscriptionibus.

L. 1. *Cum post*) hujus rescripti sententiam Paulus usurpavit *lib.* 5. *Sent. tit.* 2.

§. *Quod si: quod etiam in Repub.*) Domina, quæ est Populi Romani: ceteræ autem loco privatorum habentur, & ideo adversus eas 20. annorum præscriptio justo & non interpellato possessore datur. Paulus 5. *Sentent. titul.* 2.

L. 6. *Si fraude*) vide scripta ad *l.* 4. *sup. de oblig. & action.*

L. 9. *Emptor*) vide scripta ad *l.* 19. *sup. de probat.*

L. 10. *Nec bona*) Conjun. *l.* 26. *de rei vindicat.* & ex illa ad hanc adde subscriptionem, D. dec. Idus Decemb. CC. Conss.

L. 11. *Bona fide quis*) *L.* 18. *in princ. inf. de præscript.* 30. *annor.* Ergo incidens mala fides longi aut longævi temporis possessionem interpellat. At usucapio ex posteriore alienæ rei scientia non interrumpitur, *l. un.* §. *pen. sup. de usuc. transfor.* quo pertinere putant *l.* 48. §. 1. *ff. de acquir. rer. domin.*

L. ult. §. *ult. Quæ in jure consistunt*) Non in corpore, sed jura sunt.

Ceteræ servitutes) Legitur, non exigimus omnimodo, ut is, qui in servitutem sibi adserit utili in rem actione, ea sit usus per longum tempus sciente domino. Satis est enim si eo jure, nec vi, nec clam, nec precario usus sit, *l.* 1. §. *ult. ff. de aqua & aqua pluv. arcen. l.* 15. *ff. de acquir. possess.*

In quibus caussis cessat longi temporis præscriptio. TIT. XXXIV.

L. 3. *Cum neque familiæ ercisc.*) *L.* 22. *sup. fam. ercisc.* At si rem communem vendidero, aut in dotem dedero bona fide accipienti, ea usucapi poterit, *l. ult. ff. pro dote*, *l.* 1. *supra*, *de commun. rerum alienation.*

L. 4. *Longi temporis præscriptio*) vide cap. 30. de præscript.

Quibus non objicitur longi temporis præscriptio. TIT. XXXV.

L. 3. *Non est*) Ex Justiniani decisione nulla præscriptio currit minoribus 25. ann. *l. ult. supra*, *in quibus caussis in int. rest. non est nec.*

L. ult. Sancimus) Conjun. *l. ult. de restit. militum*, & ex illa adde ad hanc subscript. D. VI. Id. April. P. Decio V. Conss.

In suis ædibus) Legend. *sedibus*.

Si adversus creditorem præscriptio opponatur. TIT. XXXVI.

Præscriptio) Decem, vel 20. annorum, puta ab eo, qui bona fide emit, sin minus necessaria est 30. annorum præscriptio.

L. 1. *Præterquam si debitores*) Quo casu requiritur præscriptio 40. annorum, *l.* 7. *infra*, *de præscript. triginta annorum*.

L. ult. Si debitori) vide scripta ad *l.* 6. *supra*, *de obligat. & action.*

Decem annorum) vide cap. 30. de præscript.

De Quadriennii præscriptione. TIT. XXXVII.

L. 1. *Notum est*) *L.* 1. §. *Divus*, *ff. de jure fisci*, *l. intra*, *de div. temp. præscript.*

Post quadriennium) vide cap. 23. tract. de præscript.

L. 2. *Nec posse contra*) idem in *l. seq.* §. *quæ omnia*, *infra*, *eodem*. Sed utrique absunt, *l.* 1. *sup. de hered. vend.* vide notata ad *d.* §. *quæ omnia*.

Aliquas actiones) vide scripta ad *tit. supra*, *de condict. ex lege*.

Moveri) *Item in gloss. moveri*) imo dicendum cum Fulgosio, *l. nec ullam*, §. *item si quis*, *ff. de petit. heredit.* corrigi per hanc legem, vide not. ad *d.* §. *item si quis*, & scripta ad *l.* 1. *sup. de hered. vend.*

Intra quadriennium) vide cap. 23. tractat. de præscript. & scripta ad *tit. supra*, *de commun. rer. alienat.* & notata ad *l.* 2. *illo tit.*

L. ult. §. *& nemo: omnis motus*) id est, omnis actio. Sic in l. 3. in fin. inf. de præscript. trigint. annorum. Sic Græci dicunt κινησις, & κινεῖν. Ceterum idem dicitur in *l. præced. in princip. sup. eod.* Sed utrique obstat *l.* 1. *sup. de hered. vend.* quæ fisco vendente hereditatem actionem decernit in emptorem, non in fiscum, & sic qui emit a fisco, non est omni casu securus. Nam hæ leges securitatem dant tantum creditoribus, cum quibus agitur de proprietate, vel hypotheca, §. *ult. de usucap. Instit.* ne res ab illis auferatur, de statu cum emptore agetur, *l.* 5. *sup. de lib. caussa*, & ibi Thalelæus: cum emptore agi poterit de legato, fideicommisso, debito hereditario, quia agitur de liberanda hereditate, non de auferenda. Verum cum eo, qui emit hereditatem a fisco, non agetur petitione hereditatis: vide scripta ad *l.* 1. *sup. de her. & act. vend.* Ergo si vendiderit fiscus hereditatem quasi caducam, is ad quem pertinet hereditas, aget cum fisco, sed si vere caduca fuerit, aget cum emptore de debito, ibidem.

De Præscriptione 30. *vel* 40. *annorum.* TIT. XXXIX.

L. 2. *Male agitur*) vide scripta ad *l.* 10. *supra*, *de pignor. act.*

Precario possidentibus) Licet non tam precibus, quam mercede adhibita ad conductionem pervenerint.

Qui sibi potius) vide cap. 31. de præscript.

L. 3. *Sicut*) Exstat l. in C. *Theod. lib.* 4. *tit.* 12. *l. unica*. Unde restituenda sic hujus l. inscriptio & subscriptio: Impp. Theod. & Arcad. Asclepiodoro P. P. Subscriptio non est mutanda: vide cap. 30. de præscription. Hujus constitut. fit mentio in Novell. *Valentiniani de præscrip.* 30. *ann. & Novel. de Episcop. judic.* apud Sidonium lib. 8. epist. Cassiodorum lib. 5. variarum, Suidam in verbo πρεσκος ἐμεσηνὸς, & Procopium de bello Vandalico: vide scripta ad *tit. de perpet. & temp. act. Instit.* & scripta ad *l. ult. inf. de duobus reis*, & c. 30. de præscript. *Nov. Theodosii*

dosii junioris, de præscriptionibus.

§. 2. *Per executorem*) Olim ex *Novella Valentiniani de Episc. judic.* necessaria erat litis contestatio, quæ si hodie interveniat, ab ea etiam 40. anni computabuntur, qui actioni dabuntur, *l. ult. inf. hoc tit.*

§. *Hæ autem*) hoc obtinet in actionibus, quæ privatis competunt: Nam actiones, quæ civitatibus, ecclesiis, locis venerabilibus, & eorum nomine, quæ in redemptionem captivorum relicta sunt, competunt, centum annis tantum sopiuntur, ex *l. ult. sup. de SS. Eccles.*

§. *ult. Movendi*) id est, agendi. Sic motus, id est, actio: vide not. ad *l. 3. sup. de quadrien. præscript.*

Legis) Juris.

Etiamsi se) Verum ea creditori non aufert actionem, sed non obstat, quo minus auferatur, id est, non prodest.

L. 4. Omnes cum suo robore) Quales sunt eæ præscriptiones, quæ adversus fiscum dantur, *l. 13. ff. de div. temp. præscript.*

§. 1. *Vel publicum*) Excipe casum *l. 6. hujus tit.*

Quadraginta annorum) vide cap. 31. de præscript.

Quolibet jure) Jure actionis, non luitionis: vide scripta ad *l. 10. sup. de pign. act.*

L. 5. Quadraginta) At ex *Nov. Majoriani de curialibus* obstabat præscriptio 30. annorum.

L. 6. Functiones) vide *cap. 31. de præscript.* & scripta ad *l. 2. in fi. sup. de jure emphyteut.*

L. 7. Cum notissimi) vide *cap. 30. de præscript. & cap. 31. ibidem*, & scripta ad *l. 6. sup. de oblig. & act.*

Suppositæ rei) Pignori obligatæ.

§. *Et sancimus utpote apud debitorem*) Ergo jus liberandi pignoris præscriptione non tollitur: vide scripta ad *l. 10. sup. de pign. act.*

§. *Imo & illud. Per conventionem*) Possessoris hypothecæ.

Ea detentio) Ergo putandum ab hac detentione creditori numerari an. 40.

§. *Sed etsi: Ad agnoscendum*) Agnoscitur debitum novo chirographo: item soluta parte sortis, aut usuris.

L. 8. Si quis) vide not. ad *l. eos, sup. de usur.* & scripta ad *l. debitor 59. ff. ad Trebell.* & ad *l. plures 18. supra de fide instrum.*

§. *pen. Intra annum*) vide cap. 20. de præscript.

§. *ult. Ex quo debitor*) vide not. ad *d. l. eos.*

L. 9. Sæpe) hæc l. abrogatur *Novella Valentiniani de Episc. jud.* vide cap. 31. de præscript.

De annali exceptione Italici contractus tollenda, & de diversis temporibus, & exceptionibus, & præscriptionibus, & interruptionibus earum. TIT. XL.

Exceptionibus, & præscriptionibus) Etsi dicit, exceptionibus, & præscriptionibus, una tamen res est, ut docet, quod in *l. 1. hoc tit.* dicit, *exceptiones, vel præscriptiones.*

L. 1. §. Deinde illud spatium annale) Actiones enim personales in Italia præscriptione anni utilis summovebantur.

§. *Ad hæc: Triginta annorum*) vide *c. 30. de præscript.*

Neque furti) Etiamsi adhuc vivat fur, & rem contrectet, quod olim non obtinuit, *l. quandiu, ff. de furt.* vide *cap. 30. de præscript.*

§. *ult. Ne autem*) Ergo filiofam. ea non obstat præscriptio, quod non egerit, cum id a patre facile impetrare posset: igitur multo minus debitori obstabit, quod pecuniam non solverit: Expeditior enim agendi plerunque, quam solvendi facultas, *l. 9. & ult. sup. de pign. act.* vide scripta ad eas ll.

Filiifam. in omnibus) idem in *Nov.* 22.

L. 2. Et sufficere) At usucapio non interrumpitur ex posteriore alienæ rei scientia, *l. ultima, supra de usucap. transform.*

§. 1. *Defensorem civitatis*) Ex hoc loco emendandus est locus Constantini Harmenop. lib. 1. tit. 3. in quo pro τοῖς ἐκκρίτοις τῶν πολιτῶν, legen. τοῖς ἐκδίκοις τῶν πόλεων.

§. *ult. & libellum conventionis*) Qui in Nov. Just. dicitur δήλωσις, βίβλος αἰτιάσεως, ψῆφος, *un adiournement.*

A *De Alluvionibus, & Paludibus, & pascuis ad alium statum translatis.* TIT. XLI.

L. 2. §. 1. Alieno saltem) idemque statuitur in *l. 2. ff. de censibus.* At secus est in emphyteuticario: vide not. ad *d. l. 2.* & scripta ad *l. 1. sup. de jure emphyteut.*

De sententiis præfectorum prætorio. TIT. XLII.

L. 1. Non provocandi, sed supplicandi) hoc remedium ἀναψηλαφήσεως inventum est appellationis loco, *Nov. 82. §. pen.*

Ut intra biennium) vide cap. 21. tr. de præscript.

Quomodo & quando judex sententiam proferre debeat præsentibus partibus, vel una parte absente.

TIT. XLIII.

L. 1. Imp. Marcus Ælius) Legen. Titus Ælius. Hic namque est D. Pius.

B *L. 9. Tres denuntiationes*) Quæ per officia, & exsecutores fiunt: edicta vero publico loco affiguntur, unde recte legi possunt. Literæ autem ad reum mittuntur. Paulus *lib. 5. Sent. tit. 5.*

De sententiis recitandis. TIT. XLIV.

Pro breviculo legend. *periculo.* Periculum est libellus, instrumentum, documentum, in lib. notarum Cicer. de ll. & 5. in Verr. Æmilius probus in Epaminonda: vide supra ad *l. 5. supra de probat.*

De sententiis & interlocutionibus omnium judicum.

TIT. XLV.

L. 13. Non exemplis, sed legibus) vide scripta ad *l. 11. sup. de rebus creditis.*

De sententiis, quæ sine certa quantitate proferuntur.

TIT. XLVI.

C *L. 1. Cum judicem*) Addictum actioni judicati. Diversa est species *l. 1. §. 1. ff. de usuris.*

De pœna judicis, qui male judicavit, vel ejus, qui judicem, vel adversarium corrumpere curavit. TIT. XLIX.

L. 1. Ad Gaudium) Lege, *Cassium ex l. 1. ff. de calumniatoribus.* Sic in veteribus libris hæc constitutio inscribitur.

Sententiam rescindi non posse. TIT. L.

L. 2. Peremptorias) vide scripta ad *l. 19. sup. de probat.*

De fructibus, & litium expensis. TIT. LI.

L. 2. Litigator) Ex *l. 1. C. Theod. eod.* Fructus dupli præstandi erant. Quod jus manet ex 12. tab. Paulus *lib. 5. Sentent. tit. 9.*

L. 3. Significaverit victori) Quod si perperam id omiserit, litem suam faciet, *l. 11. §. sin autem, sup. de* D *judic.*

De re judicata. TIT. LII.

L. 4. Instrumentorum postea repertorum) vide not. ad *l. admonendi, ff. de jurejur.* & scripta ad init. *tit. sup. de rebus credit.* & ad *l. 1. sup. de condict. indeb.*

L. 5. Quolibet modo) Puta datis pignoribus, vel fidejuss.

L. ult. Gesta) Sumpta est ex *Cod. Theod. lib. 10. tit. 4.* ubi statuitur, ea, quæ acta sunt contra Manichæos, publicam fidem facere apud omnes judices, & in omni caussa.

De excusatione rei judicatæ. TIT. LIII.

L. 2. Ad emolumentum) id est, ad effectum & exsecutionem, id est, exsequi jubebit, exsequetur.

L. 2. Res soli, quæ pignori) Pignora per apparitores in caussam judicati capiebantur, & ab iis vendebantur, E *l. 2. inf. si in caussam jud. pign.* Ex apparitoribus autem illis etiam præcones erant, & ideo hic dicitur, bona sub hasta præconis vendi.

L. 4. Stipendia) idem dicemus in specie *l. 40. ff. de re judic.*

L. 5. Etiam) vide scripta ad *l. 3. sup. de obligat. & act.*

L. ult. Debitum confessi) in jure. Subscriptio retinenda est ex *l. 19. sup. de obligat. & act.* quæ hujus legis prior pars est, D. Id. Febr. C. C. Conss.

De usuris rei judicatæ. TIT. LIV.

L. 2. Eos qui) vide scripta ad lib. 3. Obser. cap. 39. & Alciat. lib. 1. παρέργ. cap. 32.

Quatuor menses) vide cap. 26. de præscript. & scripta ad *leg. 13. sup. de usur.*

L. 3. Quadrimestres) vide cap. 16. de præscript.
Centesimam) Quod antea licebat, *l. 3. C. Theod. eodem*, quæ hic abrogatur: vide scripta ad *l. ult. de usuris*.
§. ult. Laxamentum) Alios casus, quibus cum reo mitius agebatur, quam cum mandatore, aut fidejussore: vide in scriptis ad *l. 20. sup. de usur.*

Si ex falsis instrumentis, vel testimoniis judicatum sit. TIT. LVIII.

Vide scripta ad *l. ult. sup. de fid. instrum.*
L. ult. Et soluti) hic unus est casus, quo soluti ex caussa judicati datur repetitio. Alium vide in scriptis ad *l. 1. sup. de condict. indeb.*

De appellationibus, & consultationibus. TIT. LXII.

L. 1. prius) Ad hanc l. pertinet *l. 7. inf. ad l. Juliam de vi, & l. 68. de plagiariis*. Ex hac lege exemplum peti potest ejus, quod dicitur, sententiæ rationem adscribendam esse. Hinc Servius Æneid. 10. *antequam dicatur sententia, ejus præmittitur ratio*: vide scripta ad §. *ult. l. qui Romæ, ff. de verb. oblig.*
L. 2. Provocandi) puta si relatio judicis edita non sit litigatoribus, vel falsa dicatur, *l. 1. §. 1. ff. eod.*
L. 5. Perpetui juris) id est, edicti perpetui. Sic in *l. pignus, sup. de pign. act.* ubi vide.
L. 6. §. Sin autem: tertio die) vide cap. 4. de præscrip. Hæc vero abrogatur *Novella* 23.
§. ult. Apostolos) vide cap. 10. de præscript.
Sine aliqua dilatione) id est, intra 30. dies, *l. judicib. inf. eod.* & ibi Græci.
Cautione) De qua Paulus tractat *libro quinto Sentent. titulo* 33.
L. 9. Habe rad. chariss. nobis) Legend. *Habe Heraclida charissima nobis*: vide scripta lib. 1. Obser. cap. 35.
L. 16. Qui imaginem) Qualis est præfectus urbi, ut constat ex veteribus script. Item vicarius, *l. 1. supra de offi. vicarii*.
L. 23. Hemum montem) Legend. Hæmimontem.
L. 24. Triginta dierum) vide cap. 10. de præscript. Idem in *Nov.* 123. Verum hic opponitur *Nov.* 133. in qua vult Justinianus acta edi sine ulla dilatione: dicendum sine ulla dilatione frustratoria, ut in *l. 1. sup. de dilat.*
L. 25. Et in multis) Et hic unus casus est, quo ante sententiam appellabatur ab interlocutione.
L. 31. Sex menses) vide cap. 7. de præscript.

De temporibus, & reparationibus appellationum, seu consultationum. TIT. LXIII.

L. 2. Tempora) Vide de his appellationum temporibus cap. 16. de præscript. vide etiam *Nov.* 82. 126.
Fatalium) Fatales dies ideo dicuntur, quod iis disceptetur caussa. Est in disceptatione caussarum fatum aliquod, unde dicimur experiri de jure nostro, *l. 41. Cod. Theod. de appell.*
L. 5. Armeniis gentibus) id est, ex rescripto principis: vide cap. 16. de præscript.
§. 1. Unus fatalis dies) κυρία ἡμέρα.
Decem fatales dies) vide cap. 7. de præscript.
§. Illud etiam: sive cognitionaliter) vide cap. 7. de præscrip. ἄτε μονομερῶς ἄτε διαγνωστικῶς, id est, utraque parte præsente. Nam hoc speciale est in appellationibus, ut μονομερῶς agi possint, *l. ult. ff. ad Trebell.* vide scripta ad *l. pen. sup. de testibus*.
Cum adversarius) hujus rei exempla sunt in *l. 5. inf. de pign. l. 19. ff. de appellat. l. 1. §. si quis ipsius, ff. quando appel. l. 63. in fi. ff. de evict. l. ult. ff. ad Trebel.*
Caussam dirimere) Post appellationum tempora.
Aliud ei annale tempus) vide cap. 16. de præscript. *Nov.* 49. & 136.

Quando provocare non est necesse. TIT. LXIV.

L. 7. Venales) At dum de arbitriis eorum quæritur, ex compromisso adeuntur. Ex hac caussa datur ex cautione doli, vel de dolo actio, *l. 31. ff. de recept.*
L. 9. Post vicesima stipendia) vide cap. 28. de præscript. Tacitus lib. 1. Tiberius dixit, imparem fore Rempubl. oneri, nisi veterani dimitterentur post 20. annos. Suidas in verbo veteranus.

A *Quorum appellationes non recipiuntur.* TIT. LXV.

L. 6. Quisquis) Ex hac constitutione Tribonianus etiam mentionem edicti D. Adriani removit, qui constituerat, nemini appellare licere, ne testamentum aperiretur. Idque exemplo l. Juliæ de vicesima, quæ statim post mortem testatoris testamentum aperiri voluit. Paulus *lib. 4. Sent. tit. 6.*

Si pendente appellatione mors intervenerit. TIT. LXVI.

L. ult. Si unus) hujus l. speciem, atque etiam totam explicationem vide in tract. de præscript. cap. 16.
Adhuc pendente appellatione) Intra primum puta lapsum, id est, intra sex menses, cum ei superessent 2. menses tantum.
Residuum tantum temporis) Puta duo menses.
§. 1. Post lapsum) Non ex morte testatoris currunt, sed
B a finito tempore heredi deliberandi caussa dato.

Si unus ex pluribus appellaverit. TIT. LXVIII.

L. ult. Idem A. Sereno) Con. *l. 1. sup. de divers. rescript.* & ex ea hic lege *Supero*, aut illic, *Sereno*, & adde subscriptionem, D. Id. Jul. Alexandro A. XI. & Marcello Conss.

Si de momentanea possessione fuerit appellatum. TIT. LXIX.

Momentanea) Legend. *momentaria*.
L. 1. Etsi appellatio interposita) Ergo recipienda provocatio non est. Quoniam tamen Symmachus lib. 1. epistol. ait, se recepisse, cum ab eo ad principem provocatum esset, *ut in extremo*, inquit, *Imperatorium, & invasionis indignitas, & modus judicii perveniret*.

Qui bonis cedere possunt. TIT. LXXI.

C *L. 1. Judicati detrahantur in carcerem*) Quod licebat ex veteri jure, etiamsi de eo nihil cavissent contrahentes, hodie cavere oportet: vide scripta ad *l. 2. sup. quod cum eo*.
L. 8. Salva eorum videlicet æstimatione) idem in *l. 11. sup. ex quib. caussis infam.*
§. ult. Generando) *L. 2. §. pen. ff. de judic.*

De bonis auctoritate judicis possidendis, seu venundandis, & de separationibus bonorum. TIT. LXXII.

L. 6. In gloss. Creditores scil. hypothecam) Adde etiamsi sint posteriores chyrographario etiam privilegiario, ut Reipubl.
L. 7. Si uxor) Conjun. *l. 6. sup. de hered. act.* & ad hanc ex illa adde subscriptionem. Eadem enim lex est: vide etiam scripta ad illam.
D *L. 9. In gloss. Tempore autem*) Post citationem, *l. debitoribus*, adde, Recte. Sic *l. 1. C. Theod. de distract. pign.*
L. 10. §. 1. Duorum annorum) vide cap. vigesimum primum de præscript.
§. Sin autem hi: post definitum) Est autem definitum tempus duorum mensium, *l. 1. C. Theod. de distract. pign. & l. debitoribus, ff. de judic.*
A nobis) Delendum, ut recte in margine ex Alciato annotatur.

De privilegio fisci. TIT. LXXIII.

L. 1. Res, quas tuas esse) Cum non sint in dotem datæ: alioquin pignori tacite tenerentur non tantum ob primipilatum, sed & ob quodvis munus, *l. 4. inf. in quibus caussis pign. tac.*
L. 2. Tamen si priusquam) hic casus est excipiendus, si
E Titio primum, tum fisco, deinde doti res obligata sit. Harmenop. lib. 3. tit. 5.

AD LIBRUM VIII.

De Interdictis. TIT. I.

L*Ex 1. Ad exemplum*) vide scripta ad *l. 8. supra de reb. cred.*
L. 2. Præses) Con. *l. unic. sup. ubi de hered. agi.* ut docet inscriptio & subscript.
L. 3. Competentibus actionibus) id est, extraordinariis actionibus, quæ pro interdictis dantur, aut quasi interdictis,

dictis, ut explicatur in fin. hujus l.

Ordine facto) id est, ut ordinata & præparata caussa proprietatis.

L. ult. Ruptis veteribus ambagibus) id est, misso veteri ordine. Ergo extra ordinem.

Actionem) Scil. utilem, quæ pro interdicto competit.

Quorum bonorum. TIT. II.

L. 1. Et ad hereditatem) Legend. *hereditatis*, ut est in *l. 3. de bon. poss.* Ex ea constat hereditatis possessionem veteres dixisse pro bon. possessione. Idem Tullius in partitionibus.

L. 2. Si ex edicto) In margine, alias, *si ex interdicto*. Male.

Negotium integrum) id est, si bonorum possessionem agnovisti, si ita successionem consobrinæ quæsiisti, ac si rem obtineas.

L. ult. Consanguineis) id est, fratre, vel sorore. Sic semper in libris nostris, non ut alibi pro cognatis, §. *vulgo, Inst. de success. cognat.*

Prudentium omnium responsa) Jus civile.

Quorum legatorum. TIT. III.

Legend. *Quod legatorum*, ut recte Flor. & docent verba edicti. *Quod legatorum nomine*.

L. 1. Satis idoneæ) id est, per quam idoneæ. Hoc autem jus retentionis commodius est, quam jus vindicationis.

Retentione competenti) Pro rata Falcidiæ.

Unde vi. TIT. IV.

L. 1. Recte possidenti) At qui cum vitio possidet, non utique semper vim jure propulsat, *l. 1. ff. eod.*

Inculpatæ tutelæ moderatione) id est, cum modo æquo & pari, cum moderatione æquabili & remota ab omni culpa.

L. 2. Interdicti exemplo) id est, actione utili.

Utilis annus) Ergo interdictum quotidianum est annuum, *l. 1. §. annus, ff. eod.*

Quantum ad eos) Sed si heredes, non tenebuntur interdicto unde vi, sed actione in factum, *l. 1. §. ult. l. 3. §. ult. ff. eodem*.

L. 4. Eum) De quo scil. consuluisti.

Ad instar interdicti, unde vi) Quasi interdicto.

L. 5. Pœna teneatur legitima) id est, legibus Juliis.

Possessio restitui) In hanc rem competit generale interdictum restitutorium, sive momenti actio, quæ patet latissime, non datur autem interdictum unde vi.

In gloss. Legitima) Ad fin. adde, imo legibus Juliis: nam interdictum unde vi pœnale non est.

L. 6. Meminerint) hæc l. proprie pertinet ad eum, qui per speciem rescripti, vel interlocutionis inscio domino, & absente rem alienam occupat.

Sive sententia) Hic sententia, est interlocutio, admonitio. Sic sæpe in Nov. Justin. sententia significat ψῆφον, *πρόκλησιν, δήλωσιν, un adiournement*. In Nov. 1. ait, ψῆφος, ubi Julianus vertit *sententiam*: vide scripta ad *l. 39. §. fructus, supra, de leg. 1.* Sic sumitur in *l. 3. ff. de usur.* uno loco.

§. 1. *Omni negotio*) hoc modo omissæ litis non datur reparatio, *l. 2. C. Theod. eod.*

§. *ult.*) hæc pars hujus l. exstat in C. *Theod. l. 2.* in medio. In eo pro P. V. est V. Urb. Alia quoque est subscriptio.

His rem debitam) hæc potissimum verba indicant in hac l. de eo tantum agi, qui rem sibi debitam, inscio domino occupat per caussam rescripti principis.

Bonorum quoque publicatio) hæc verba addere necesse non fuit, cum semper deportationem sequatur bonorum publicatio, *l. deportatorum, ff. de pœn.*

In gloss. Sententia) Ad fin. adde, Recte.

L. 7. Rerum privatarum) Adde, S. D. Repetitur in C. *Theod. l. 3. eodem*.

Si quis) hæc constit. revocatur ab Atalarico apud Cassiodorum lib. 9. var.

Adventum judicialis arbitrii) Legend. *Eventum*, id est, sine cognitione, vel auctoritate judicis.

A *Kalend. Junii*) Alias Julii.

Dominus quidem constitutus) hic abrogatur §. *ult. l. 3. C. Theod. ad l. Jul. de vi*.

L. 8. Momentariæ) Repetita est in C. *Theod. l. 8. lib. 2. tit. 1.* ut & *l. un. inf. de abig. & l. 16. inf. de accus. & inscript.* quæ ibi conjunctim sub una lege leguntur, quare conjungendæ sunt. Et sic emendanda est subscriptio, D. VIII. Id. Januar.

L. 9. Judicem condemnare) Quod si nulla præcedente taxatione juratum sit, judex poterit jusjurandum moderare, *l. 13. sup. de jud.*

L. 10. Non abs re) Con. *l. conductores 13. sup. loc.* & ex hac ad illam adde subscript.

L. 11. Vacuam possessionem) Idem est vacans possessio, & vacua. At in *l. 4. sup. eod.* loquitur de possess. quam alius

B tenebat.

§. *ult. Veteribus legibus*) ut in *l. 43. §. qui alienum, ff. de furt.*

Ex die, ex quo possessio) Ergo inter absentes tempora momenti non servantur, *l. proxima, infra*. Porro viginti anni sufficient, in specie §. *quod autem, ff. de usucapionibus*.

30. *Annorum*) vide cap. 30. de præscript.

Si per vim, aut alio modo absentis perturbata sit possessio. TIT. V.

L. 1. Id solum diligenter) Salva & integra quæstione proprietatis.

L. 2. Nec) Con. *l. pen. sup. de acquir. poss.* utriusque eadem esse debet inscriptio & subscriptio. Nam in *Cod. Theod.* hæ leges conjunctæ sunt.

C *Responsum*) Vel rescriptum.

Cognitoris) Vel judicis.

Permittit) Legendum, *permittitur*.

Partium assertione) Præsente adversario. Nam assertio nulla est, nisi partes præsentes sint.

Uti possidetis. TIT. VI.

Reddito interdicto uti possidetis, tunc si petitorio judicio agatur, satisdare debet petitori is, qui in possessione est potior: aut si non satisdet in petitorem satisdantem transfertur possessio, ita ut alteri incumbat onus probandi: vide scripta ad *lib. 1. Sent. Pauli tit. 11.* At neutro satisdante potior habebitur is, qui interdicto.

De Tabulis exhibendis. TIT. VII.

L. 1. Interdicto uti possidetis) Datur enim his omnibus quibus quid in testamento adscriptum est, *l. 3. §. solent,*

D *ff. eodem*.

De Liberis exhibendis, seu deducendis, & de libero homine exhibendo. TIT. VIII.

L. 1. Interdicto in eam rem) Vel prætor extra ordinem de eo cognoscet, *l. 3. §. Julianus, ff. eodem*.

L. 2. Ac postula) Extra ordinem. Horum enim Impp. tempore interdictorum usus exoleverat, *l. ult. hic, l. 3. sup. de interdictis, l. 2. & 4. sup. unde vi*.

L. ult. Filia Philippi) uxore tua. Hic II. Evodius est maritus, quo pertinet *l. 2. ff. eodem*.

De Precario, & Salviano interdicto. TIT. IX.

L. 1. Id enim tantummodo) Quia datur in personam. At utile interdictum Salvianum, id est, verbis interdicti in rem scriptis, dabitur in extraneos, directum non item, *l. 1. ff. de Salv. interdicto*; vide etiam scripta ad *l. 8. sup. de*

E *rebus credit.*

Ad exemplum) Dari ad exemplum aliorum perpetuo est, esse utile.

L. 2. Habitaculum) Ex persona defuncti, non ex sua, quia precarium finitur morte ejus, qui fuit habitandi caussa.

De Ædificiis privatis. TIT. X.

L. 1. Modum usitatum) Fuit certus modus altitudinis legibus, aut moribus definitus. Sex. Victor in Trajano scribit, Trajanum statuisse, ne altitudo ædium excederet sexaginta pedes, idque ob frequentes ruinas. Strabo lib. quinto scribit, Augustum constituisse septuaginta pedes.

L. 2. Negotiandi) id est, promercii, *l. cetera, ff. de leg. 1.*

Divi

Divi Veſpaſiani) Sic & in *l. Divus*, *ff. de jure patron.* Pro A
Veſpaſianus, videtur legendum, *Hadrianus*.

Ex Senatuſconſulto) Hoc Senatuſconſultum Aviola & Panſa Conſſ. factum eſt tempore Hadriani, ut confirmat Spartianus in Hadriano. Quare dicendum, aut erratum in nomine Imp. hoc loco: aut Senatuſconſultum hoc non pro eo, de quo jam diximus, accipi, ſed pro Senatuſconſulto edictum Veſpaſiani ſecuto. Nam edicta Imperatorum Senatuſconſulta ſequebantur, ut confirmat edictum D. Marci de Chriſtianis, quod extat apud Juſtinum martyrem Apologia 2. & *l. 1. ff. in quibus cauſſis pign. tac. contrah. l. ſi ventre*, §. 1. *de privil. credit.*

Exceptum eſt) Eodem SC. *l. cetera*, §. *item quæri*, *ff. de legatis* 1.

L. 3. Vicinorum) Nam plerunque vicinorum intereſt
ædes reſtitui, ut ſi eis deberetur ſervitus onus ferendi, B
l. eam de.ere, *ff. de ſervit. urb. præd. l. & ſi forte*, §. 1. *ff. ſi ſervitus vind.*

L. 4. §. *Quatuor menſium*) vide cap. decimum ſextum, de præſcript.

Centeſimis uſuris) Quæ in 100. efficiunt duodecim.

Pro ſolido) μονομερῶς.

Vindicare, vel obtinere) Vindicatur jus dominii, dimicatur ab eo, qui non poſſidet, obtinet jus dominii, qui id ſibi defendit per retentionem poſſeſſionis, *l. pen. inf. de deſertor. lib.* 12.

L. 5. Quaſi ſocius) Socius eſt is, quem ad communionem junxit contractus. Collega is eſt, quem ad communionem junxit res ipſa, non contractus, ut coheredes, collegatarius.

Solo cedant) *L. 3.* §. *ſed ſi*, *ſup. ff. uti poſſidet.* C

Antiquato) Significat in hac ſpecie, cum ſocius improbe ædificavit, non ſervari edictum D. Hadriani.

D. Hadriani) id eſt, Marci (*). Nam ſæpe ita hæc nomina confunduntur, ut quod in *l. cum ſenatus*, *ff. de reb. dub.* dicitur a Marco conſtitutum, id Ulp. in *Frag. tit. de legatis* tribuit Hadriano.

Edicto) hinc nota, orationem edictum vocari.

L. 6. §. *ult. De poſſeſſione*) hoc loco poſſeſſio accipienda eſt pro agro. Feſtus: *Poſſeſſiones vocantur agri late patentes privati, publicique.*

Per muros) id eſt, prope muros.

L. 7. ad Vivianum) Legend. *ad Anicianum*, ut conſtat ex *l. 1. C.Theod. de indulg. debit. l.2. C.Theod. de itin. muni.* quæ leges conjungendæ ſunt.

L. 8. Curiales) Curiales ſunt, qui allecti conſilii D
cauſſa.

Poſſeſſores vero) Poſſeſſores ceteri ſunt, non curiales.

L. 9. A periculo vindicentur) Incendii ſcil.

L.10. Euphratenſem) Quæ & Auguſteuphratenſis dicitur in *l. ult. inf. de diverſ. off.* Sex. Aurel. Victor in Veſpaſiano.

Syriam ſecundam) hæc illa eſt, quæ Syria Salutaris dici ſolet.

Ubi magis hoc conſideratur) Propter incurſus prædonum.

L. 11. Mœniana) Mœniana projectiones ſunt ædium, id eſt, tigna projecta ultra ædes, *des ſallies*, in quibus ſol capitur, *l. malum* 242. §. 1. *ff. de verb. ſignificat.* Recte hoc loco Accurſius vocat ſolaria, ut conſtat ex proxima
Zenonis conſtitutione, & *Novella ult. Leonis*: ac ex E
Harmenop. lib. 2. qui Mœniana vocant ἡλιακά. Mœniana autem dicta, quia primus ultra columnam auſus eſt ædificia extendere. Hinc columna Mœnia locus ſordidorum cauſidicorum. Scribendum itaque columna Mœniana.

τειχιοστάς) vide ſcripta lib. 1. Obſ. ubi primus docui legendum ἐξώστας, idque ex Harmen. lib. 2. dicuntur & ἐξωστάρια *Leonis Nov. ult.*

In provinciis) Semper permiſſum fuit in provinciis Mœniana extruere: in urbe non ſemper, ut docet Amm. Marcellinus lib. 17. vide ſcripta Obſerv. lib. 1. cap. 30.

(*) *Vide Merill. Variant. ex Cujac. lib. 2. cap.* 14.

Per decem pedes) Idem tradit Leo *Nov. ult.*

L. 12. Quæ de ſervitutibus loquitur) in Græco inſcribitur περὶ καινοτομιῶν, de ſervitutibus: hic vocatur ob ſervitutem luminis, de qua agit.

In gloſſ. Zenonis: ſed ubi eſt) hac Zenonis conſtitut. caruimus, ea tandem prodiit in C. Lugduni edito anno domini 1557. Exſtat ea quoque in Græco in Scrimgeri novo lib. ejuſque denique mentio fit in *Nov.* 63.

De Novi operis nuntiatione. TIT. XI.

L. 1.) Hæc l. unic. conjungi debet tit. præced. *de ædif. privatis*, nec novus hic faciendus eſt titulus. Quandoquidem nec Græci eam agnoſcunt in lib. Βασιλ.

Officio) Sic *l. ſi fidejuſſor*, §. *ult. qui ſatiſd. cog. l. eum pro quo*, *ff. de in jus voc.*

De Operibus publicis. TIT. XII.

L. 2. vide *l. 27. & 78. C.Theod. eod.*

L. 5. Niſi ex ſuis pecuniis) Quod ſi ex pecunia publica inconſulto principe, id eis accepto non feretur, *l. 27. & 28. C.Theod. eod.* Porro Tribonianus de ſuo hanc clauſulam addidit.

L. 6. Præſcriptio) Conſtit. tit. 1. *Ne operæ a coll. exigantur.* Sed ibi vult ceſſare tantum eas operas, quæ illicite illatæ ſunt.

Contra ornatum) Recte: nam alioquin in publicum vindicantur, *l.19. inf. eod.* vel eis, quæ extructæ ſunt, pro ſolo vectigali imponitur, *l. ſi legem*, §. *ult. ff. eod.*

In gloſſ. Fratrem. Sed ſalarium) Legend. *Solarium*.

L. 7. Et murorum inſtaurationem) hoc Triboniani eſt, *ſive extructionem*. Nihil obſtat *l. un. inf. ne operæ a coll. exig.*

L. 10. Si qui) Cum hac l. pugnare videtur *l. 3. & 4. ff.* niſi advertamus in l. 4. ſcriptum eſſe, *ſuperſcribere*. Verum nomine principis ſuperſcripto poteſt præſidis ſubſcribi.

L. 11. Tertiam partem) Ceteræ partes in fiſcum cadunt, *l. ult. ſup. de vectig. & commiſſ.*

Subſtitutioni) Legend. *Subuſtioni*; ex lib. 15. *C. Theod. tit. 1. l. 72.*

L. 12. Territoria) Territoria hoc loco agros privatos vocat, cum vulgo ſunt univerſitatis agrorum.

Non ſterilia juga) hoc Triboniani eſt.

L. 14. Vulgo παραπίασια) Legend. παραπετάσια, ut & in *C.Theod. legitur eod. tit.* Sunt autem opera, quæ aliis operibus adhærent.

L. 20. Reddere civitati) Vel eis, quæ exſtructa ſunt, pro ſolo vectigal imponitur, *l. 3. in fin. ff. eod.*

De Ratiociniis operum publicorum, & de patribus civitatum. TIT. XIII.

L. 1. Utroſque proconſules) Aſiæ, & Achajæ. Hi erant proconſules in Oriente, ut conſtat ex notitia Romani Imperii.

Unam ſiliquam) quæ eſt vigeſima quarta pars aſſis.

De Pignoribus, & hypothecis. TIT. XIV.

L. 1. Nihilo magis liberabitur) Recte: nam & qui bonis cedit, non liberatur, niſi ſolidum, quod ſibi debetur, creditor conſequatur, *l. 1. ſup. qui bonis cedere poſſ.* Adde etiam, niſi idoneum ſit pignus.

L. 2. Interim) id eſt, donec apparuerit, an ex priore pignore ſpeciali ipſe mihi debitam quantitatem colligere poſſim. Ad ſolutionem Johannis, quæ incipit (*vel in illa*) adde, recte.

L. 3. Creditores) vide ſcripta ad *l. 10. ſup. de pign. act.*

L. 5. Nec tibi) Etiam ſcienti: Nam ignoranti nullo caſu obeſt.

Non cauſſa cognita) Cauſſa cognita eſt utraque parte præſente, cominus partibus conſtitutis, cognitionaliter *l. ult.* §. *illud*, *ſup. de temp. appell.*

Sed præſcriptione) Quia tardius judicio appellationis adfuit, *l. Heremius in fin. ff. de evict. l. ſi expreſſim*, *ff. de appellationib. l. 1.* §. *ſi quis ipſius*, *ff. quando appellandum ſit.*

L. 6. Obſequium) Obſequia vocat munera, & tributiones.

L. 7. Uſucapio pignoris) id eſt, non tollitur uſu anni,

aut

aut biennii secundum jus antiquum, nec hodie usu triennii, quo res mobilis usucapitur, & Serviana actio tollitur præscript. longi temp. *l. 6. & 7. sup. de oblig. & action.* vide scripta ad eam l.

L. 8. quamvis) hæc l. sumpta est ex *l. unic. inf. etiam ob chirog. pecun.* ut docent inscript. & subscript. eædem.

Feceris condemnationem) id est, obtinueris condemnationem contra reum, in *l. grege, §. etiam, ff. eod.* dicitur *judicatum facere debitorem*, id est, condemnatum.

L. 9. Ad te translatum est) Non creditorem.

Detinere cœperunt) Nacti casu aliquo rei possessionem.

In gloss. Ratione) Adde ad finem, nisi sit contracta ἀντιχρήσει.

L. 10. Debitores præsentes) Imo necesse est, ut prius denuntietur præsenti, ut solvat: nulla enim est actio justa, quæ ante denuntiata non sit; absenti, aut latitanti non est necesse fieri denuntiationem.

Quas instrumento) at & sine instrumento pignus recte contrahitur, *l. 12. inf. eod.*

L. 11. Nominatori) Qui & creator dicitur, *l. 2. §. si ei, ff. de reb. ad civit. pertin.*

Pignori capere) Nam jus (*) pignoris capiendi solis populi Romani magistratibus competit, *l. aliud 2. §. ult. ff. de verb. signif.* Magistratus municipales quales fere erant nominatores, non habent, argumento *l. 4. ff. de damno infec.*

L. 16. Pignoris obligationem) Tria acquiruntur, dominium, possessio, obligatio. Actio & obligatio per liberam personam nobis non acquiritur, nisi sit in nostra potestate.

L. 18. In rem est) Personam non obligat, *l. 2. inf. si unus ex pluribus heredib.*

L. 19. Non habet necesse) Nisi ita convenerit.

Custodiam) In hoc proposito custodia est studium, & accuratio boni & diligentis patrisfamil. in re custodienda, *l. ea igitur, l. si pignori, §. ult. ff. de pign. act.* vide not. ibi, & scripta ad *l. 5. sup. de pign. act.*

L. 20. Oblato, consignato, atque deposito) Pecunia offertur testibus præsentibus congruo loco & tempore; *l. obsignatione, inf. de solut.* Deinde obsignatur sacculus pecuniæ signantium signis, *l. ult. de lege commiss.* Demum sacculus deponitur in æde sacra, aut in tabulario urbis, aut ubi judex censuerit.

Convenire) Creditori tamen dabitur utilis actio depositi in tabularium, vel utilis vindicatio, *l. acceptum, sup. de usur.*

L. 21. In gloss. Petere) ad fin. donec sibi solutum sit, scilicet per exceptionem doli.

L. 22. Secundus) hæc lex explicanda est ex *l. 1. inf. qui pot. in pign. hab.* ut confirmet sibi pignus, si eam pecuniam obtulisset, eamque prior creditor accipere noluisset, obsignavit & deposuit.

L. 23. Major) hæc l. explicanda est ex *l. 2. inf. de remiss. pign. l. si tibi, §. 1. ff. de pact.*

Jurisdictio) id est, edictum prætoris. Nam pactum solum non sufficit: edictum prætoris facit, ut id pactum pariat obligationem, quasi dicas non vi sua, sed ex jurisdictione actionem parit: vide scripta ad *pr. tit. ff. de pign. actione.*

Persequi non potest) Cum effectu scilicet: Nam obstat exceptio.

L. 25. Integra petitio) Quia creditor vim majorem, aut factum non præstat, *l. 19. sup. eod.*

L. 27. Argenti distractores) Mensarii, argentarii. Sic *l. pen. sup. de constit. pecun.*

Metaxarii) Veteres quæcunque fila in unum collecta appellabant μετάξαν. Lucilius apud Festum & Isidorum, *linique metaxam*. At postea nomen hoc constitit in serico, & serici fila appellabant μετάξαν, fila inquam cruda nondum intexta, ut conficiuntur a vermiculis. Hinc metaxarii, *marchands de soye*; vide scripta.

Militias) Hoc solo intelligimus non accinctas, sed palatinas, civiles, inermes. Earum definitio est: militiæ sunt officia, vel administrationes quædam civiles eorum, qui in schola aliqua inter statutos deputati sunt, ex quibus ferunt de publico annonas, commoda, salaria.

Ad heredes) Militia non transmittitur ad heredes, cum personæ cohæreat, *l. 3. §. si quid minori, ff. de minor.*

Sub certa definitione) id est, sub certa taxatione pecuniæ, quæ mortuo milite in heredem transit.

§. 1. Talem militiam) Non omnes militiæ erant venales. Militia adjutorum quæstoris non vendebatur ex *l. ult. inf. de proxenet.* At ex *Nov. 135. venditur.*

Communis militantium placiti) Julianus antecessor in Nov. 35. vocat, scholæ placitum. Recte. Communis militantium schola est. Casus etiam militiæ est, quod mortuo milite ex scholæ totius placito, ab eo, qui in bona ejus subrogatur, liberis defuncti, vel uxori, vel creditoribus, datur.

In auth. *Quod: ut militia emeretur*) Militiæ casus.

In quibus caussis pignus, vel hypotheca tacite contrahitur.

TIT. XV.

L. 1. Qui censentur) Census est tributum, quod infertur fisco, *tit. sine censu, vel reliquis fund. sup.*

L. 3. Fructus pignori) At incerta in prædiis rusticis tacite non obligantur, secus est in urbanis: vide scripta ad *l. 5. inf. de loc.*

Credantur inesse) idem est in partu & fœtu. Obstat quod Paulus docet *lib. 2. Sent. tit. de pign.* Ait, partum non teneri pignori, nisi id nominatim convenerit. Soli illi fructus sunt tacito pignori obligati, quorum debitum ad debitorem pervenit, fructus vero ab alio percepti non sunt pignori.

L. 4. Satis) hæc non tantum ad munus primipilatus, ut vulgo creditur, pertinet, sed etiam ad quodlibet munus civile, argumento *l. 3. supra, ne uxor pro marito.* Ait, ob munus a marito gestum non obligari bona uxoris, non in dotem data, *l. 1. inf. ad l. Jul. de vi*: quo a contrario significatur teneri ob civile munus bona in dotem data.

Qui primipili sarcinam) Primipilares sunt, qui species annonarias præbent ad pascendos milites, vel comitatenses, *l. 6. & 7. C. Theod. de cohort. prim.* Primipilatus est in libris nostris annonæ militaris procuratio. Olim primipilatus fuit præfectura quædam militum. His adde *l. specieb. inf. de cohort. lib. 12.* vide scripta hic, & ad *l. 1. sup. de condict. ex lege.*

Ac nominatorum) id est, eorum, qui eum crearunt suo periculo, qui etiam creatores dicuntur.

L. 5. Placuerat) hic verbum *Placuerat* significat conventionem, alioquin pignori non essent.

In gloss. Inducta. Non igitur scientia) id est, conventio.

L. 6. Si mater) hæc l. conjungenda est cum *l. omnium, sup. ad Tertyll. & l. si aut, sup. de legit. hered.* Eædem sunt inscript. & subscript. sumptæ ex *Nov. Theod. de tutoribus*, D. VI. Idus Julii, &c.

Sacramentum) Ergo jurabat se iterum non nupturam.

L. ult. Sancimus) vide scripta ad *l. 5. sup. de locato.*

A conductore) id est, inquilino. Hoc loco namque inquilinus est in urbe conductor: in agro colonus. Appianus lib. 2. de bell. civil. ait, inquilinos esse τοὺς ἐνοικοῦντας ἐν ἀλλοτρίαις οἰκίαις.

Præsumptione) id est, hypotheca tacita jure contracta. Tacita hypotheca, Græci κατὰ πρόληψιν. De ea vide generaliter scripta ad *l. si fuerit, ff. de reb. dub.* & not. ad *l. neque, §. pen. ff. de fideicommiss. libert.*

Si aliena res pignori data sit. TIT. XVI.

L. 1.) Hæc l. negat creditori dari pignoris retentionem, non tamen ideo negat dari hypothecariam, ut confirmatur argumento tutoris & curatoris ex *l. 3. inf. eod. l. tutor, ff. de pig. act.* vide scripta ad init. *tituli, supra, de pig. act.*

L. 2. Si probaveris) Velle videtur, qui scit & patitur.

L. 3. Rem mobilem) Recte mobilem. Nam obligationi

rei

(*) *Vide Merill. Variant. ex Cujac. lib. 1. cap. 43.*

rei immobilis refragatur conſtit. D. Antonini, de qua tit. A De rebus eorum, qui ſub tut.

L. 5. Ordinariam) id eſt, directam.

Utilis perſecutio) Locus notandus. Ex eo apparet bonum eſſe argumentum a pigneratitia ad hypothecariam, quod maxime in ἀντιχρήσει locum habet.

L. ult. in fine. Et jure) Jus hoc loco juris civilis rationem ſignificat. Auctoritates vocat conſtitutionem, *l. falſa, in pr. de condit. & demonſtrat.* Repetitur hæc lex infra *lib. 11. tit. de agricol. & cenſ.* eſtque eadem inſcriptio & ſubſcriptio.

Quæ res pignori obligari poſſunt, vel non, & qualiter pignus contrahatur. TIT. XVII.

Et qualiter pignus) Ad hanc ſecundam Rubr. partem pertinet *l. 12. & ult.* ad primam reliquæ ll.

L. 1. Alumnos tuos) id eſt, ſervos, quos educaſti. B

Credibile eſt) id Juſt. in Novel. 39. ait fieri κατὰ πρόληψιν.

L. 2. Emptiones) Inſtrumenta emptionis, & auctoritatis. In gloſſ. recte.

L. 3. Religioſum) Conjun. *l. 2. C. de religioſ.*

L. 4. Nomen) id eſt, jus cautionis: vide ſcripta ad *l. 3. ſup. de obligat. & act.*

L. 5. Spem) Spes futuræ rei recte venditur, donatur, & pigneratur, *l. non emptio, ff. de contrah. empt. l. ſpem, inf. de donat.*

Præmiorum) Ergo nec ipſa præmia, id eſt, commoda: Præmia, quæ dantur athletis pro victoria, quia ſacra ſunt præmia.

Tenet) id eſt, non veniunt in generalem hypothecam de omnibus bonis. C

In gloſſ. Coronis) Recte Accurſius coronas, id eſt, pro adepta victoria, id eſt, quia vicerunt. Nam athletæ, victores coronati perpetua vitæ commoda, præmia, vectigalia e Republ. conſequebantur, alebantur de publico, ut ait Vitruvius lib. 9. in pr. Hæc præmia non poſſunt pignori obligari.

In gloſſ. Privata, niſi in ſubſidium) Niſi in cauſſa judicati. Nam condemnato, ſi non ſatisfaciat judicato, interdicitur his commodis, *l. commodis, ff. de re judic. l. 6.* In gloſſ. obnoxia *l. qui filios 6. hoc titulo. Imo etiam relegatur.* Idem docet Paulus *lib. 5. Sent. tit. 1.* & in *l. ult. ff. eodem*, eum vide & notat. ibi ex *Nov. 134.*

L. 7. Exſecutores) Qui initio dicitur exſecutor, in fine dicitur interceſſor. Exſecutores judicati intelligit. Sic *l. ne quis, ſup. de offic. rect. provinc.* D

Boves aratorios) Sic Heſiodo βουνἀροτῆρα.

Tributorum illatio) Eadem ratione Valentinianus vetuit, ne quis vitulorum carnib. veſceretur, utilitati agriculturæ providens, ut ſcribit Hieronymus lib. 2. adverſus Jovinianum. Eadem quoque ratione Conſtantinus conſtituit, ne boves aratori abſtrahantur, etiamſi deficiant deſtinati itineri & curſui publico, *l. 1. Cod. Theod. de curſu publ.* Iter fiebat vehiculis, iis jungebantur boves, vetat jungi aratorios.

§. 1. Interceſſor) Qui πάγαρχος dicitur a Juſt. in edicto de Alexandrinis, & παγαρχία.

Qui potiores in pignore habeantur. TIT. XVIII.

L. 2. Prætoris, qui &c.) Fideicommiſſarii, de quo §. 1. *Inſtit. de fideicom. hered.* vide varios de eo locos, notat. & ſcripta a me in *tit. 25. Frag. Ulp.* E

In cauſam judicati) Judicati ſervandi cauſſa.

Occupaverit) Hoc verbo ſignificatur, creditorem fuiſſe miſſum in poſſeſſionem judicati ſervandi cauſſa, non pignus fuiſſe captum per executorem, ut & *l. 3. inf. eod.*

L. 3. Cum) Chirographarii creditores concurrunt exemplo reipubl. quæ illis præfertur, ſive ſit prior, ſive poſterior, *l. pen. ff. de privileg. credit.* id olim privilegium Rempubl. non habuiſſe, niſi id ei nominatim conceſſiſſet princeps, docet exemplo Plin. ad Trajanum, de exact.

Emolumentum ſententiæ) Sic *l. 2. inf. de execut. rei judic.*

Tamen ſi perſonali) Alias, *ſi tantum*, rectius, ut ſit ſenſus: ſi tantum fuerit chirographarius creditor.

A *L. 4. Sicut es prior tempore*) Nam intra hypothecarios ordo ſervatur, etiamſi adverſus fiſcum, & Rempub.

L. 2. Licet iiſdem) Idem in *Nov. 79. Juſt.*

L. 9. Qui acceperunt pignora) Chirographariis.

Perſonalibus actionibus) Hypothecariis.

L. 10. Pro dote) Quod hodie non neceſſe eſt, cum militiæ habeant tacitam hypothecam in bonis mariti, *l. ult. infra hoc tit.*

Nam chirographarios) Nam hoc loco eſt adverſativa, quaſi dicas, non idem eſt in chirographario. Nam ſi is aufert pecuniam mulieri, non tamen aufert pignus, nec ullam habebit actionem, vel in rem, vel in perſonam in hypothecarium, ſed tantum in debitorem, aut ejus heredem.

L. 11. Scripturas) Vide *l. comparationis, ſup. de fide in-*
B *ſtrum.* & ibi ſcripta.

ἰδιόχειρα) Etiam ea dicuntur χειρόγραφα, αὐτόχειρα, ἰδιόχειρα, quaſi ἰδίᾳ χειρὶ γεγραμμένα, *Nov. 17. & 142.*

Vel notarii) Notarii ſunt ſervi, qui ad ſcribendum operas locant.

Sive teſtibus) Excipe caſum in *l. ult. ſup. ſi cert. pet.* Nam tunc teſtes requiruntur.

Vulgo tabularios) Non idem eſt tabellio, & tabularius. Is enim eſt, qui ex mandato partium contractus conſcribit, & partibus edit, de quibus in *Nov. 44.* Suidas in verbo ταβελλίων, & in verbo πρισκος. Tabularii ſunt ſervi publici, ſervi civitatis, aut Reip. qui ſunt addicti tabulario civitatis, contractibus adhibentur, & plerunque pro imperitis literarum contractus privatos ſcribebant, *Nov. 73.* Hodie liberi ſunt: olim erant ſervi, *l. generali,*
C *inf. de tabular.* Unde conditionales in hac l. dicuntur, ut & in *l. defenſionis, inf. de jure fiſci*, quia erant ſervi publici huic conditioni addicti, & mancipati, nec ad alias militias pervenire poſſunt.

§. ult. Integræ opinionis) Nam tunc habetur pro publico.

Trium vel amplius) Vide ſcripta ad *l. 2. ſupra, de teſtamentis.*

L. 12. §. 1. Omnes pene perſonæ) Pene dixit propter Rempub. quoniam utraque idem privilegium habet, *l. pen. de privileg. cred.* Privilegiarius adverſus privilegiarium privilegio non utitur.

§. Oportebat. Non de dote) id eſt, pertinet ad eam dos, ut inde alatur. *Poſſidet.* Sic Græci κατέχει. Mulier jure naturali inſpecto, domina eſt dotis: at inſpecto jure ci-
D vili maritus dominus eſt conſtante matrimonio: at ſoluto matrimonio, aut inopia viri contingente, mulier jure civili act. hypothecaria res dotales perſequitur, *l. in rebus, de jure dot.*

§. Hæc autem) *Sed ne damnum.* Non favet lucro.

De iis, qui in priorum creditorum locum ſuccedunt.
TIT. XIX.

L. 2. Succeſſiſti) Ceſſione & tranſcriptione juris facta, quia fiſco ſolviſti.

Ab actoribus) Actores ſunt ſervi, quibus domini ſummam rerum ſuarum committunt. Græcis πραγματευταὶ οἰκέται. Hi domus rationem adminiſtrant. Vide notata ad hanc l.

Ut indebitum numeratum) Oppon. *l. repetitio, ff. de condict. indeb.* Nam debitores creditum accepiſſe certum
E eſt, cur ergo tenetur condict. indebiti? Vide ſolut. in *d. l. repetitio*, cui & opponitur *l. ſi pecuniæ, §. 1. eod.* quæ facit cum hac l. vide ſcripta hic, & ad *l. 5. ſup. de condict. indeb.*

In Gloſſa. Reſtitui) Adde, cum habent privilegium fiſci.

L. 3. Qui inferiores) Scripti habent, *infirmiores*. Melius ut opponatur ei *potiores*.

L. ult. In gloſſ.) Dele totum caſum Viviani, & repone, Reſpubl. non habet tacitam hypothecam: qua in re diſtat a fiſco.

Si antiquior creditor pignus vendiderit.
TIT. XX.

L. ult. Non offerendo) Non interpellat diſtractionem

non

non offerendo. Ergo offerendo interpellat, si ante distractionem offerat, *l. si quisquam*, *infra*, *de distract. pign. l. 26. sup. eodem*.

De prætorio pignore, ut & in actionibus debitorum missio prætorii pignoris procedat. TIT. XXII.

Prætorium pignus, quod missio in possess. constituit, *l. misso*, *ff. pro emptore*, vocatur, non quia tribuitur jubente prætore, sed quod constituatur jure prætorio ex edicto prætoris. Nam missiones fiunt ex edictis, *l. 3. sup. ut in possess. legat.* Ergo prætorium pignus est id, non quod capitur jubente prætore, sed constituitur ex edicto per missionem, ut constat ex not. ad *princ. tit. seq.*

L. 2. §. ult. Recuperationem) Per actionem in factum, non per hypothecariam.

Si in caussa judicati pignus captum sit. TIT. XXIII.

Captum sit) Jussu prætoris, aut præsidis in provinciis. Hoc pignus prætorium non vocatur, quia id non capitur jure prætorio, id est, ex edicto, sed extra ordinem. De capiendis pignoribus nullum exstat edictum, *l. si pignora*, *D. de evict.* Item hoc pignus capitur, & distrahitur ex officio, id est, per apparitores, nec occupatur ab eo, secundum quem sententia lata est, *l. 2.* hic, ut fit in prætorio. In hoc præterea pignore servatur ordo: Nam is, cujus nomine prius captum est pignus, potior est, *l. si jure*, *D. qui potior. in pig. hab.* In missione non etiam viget privilegium temporis: vide supra ad *tit. qui pot. in pign.* Addatur, plerunque eos, qui non admittunt prætorium pignus, id est, qui judicati servandi caussa missum in possess. non admittunt, coerceri pignoribus, argumento *l. 4. §. 1. D. de dam. infec.*

L. 1. Jussu) ut contractu, sic auctoritate jubentis pignus constituitur.

L. 2. Per officium) id est, apparitores, ut est in *l. si pignora*, *D. de evict.* Græci ad hunc locum vertunt τάξιν. Eadem forma, qua officium pro officialibus dicimus, dixit Ammian. Marcellin. lib. 4. Palatium pro Palatinis. Ex iis apparitoribus erant præcones. Atque ideo in *l. 3. sup. de exsecut. rei jud.* ea pignora venduntur sub hasta prætoris.

Judicatum fieri) Condemnatum.

Cujuslibet alterius vice) Græci hoc sic interpretantur, ὥσπερ ἐξωτικῷ, id est, *quasi extraneo cuilibet*.

L. ult. Auctoritate præsidis) Sic *l. eleganter*, *de pign. act. & l. debitor*, *D. ad Trebell. & l. si is qui aliena*, *ff. de acquir. rerum domin.*

Si pignus pignori datum sit. TIT. XXIV.

L. ult. Poteris eam soluto eo) Si recte vendidit, non potes.

De partu pignoris, & omni caussa. TIT. XXV.

Caussam hic vocat fructus, operas, & ceteras accessiones.

L. ult. Mancipiorum operis) ut & omni casu.

In usuras computatis) Recte in usuras. Nam & cum creditori aliquid solvitur indistincte, id primum imputatur in usuras. Deinde in sortem, *l. 5. §. pen. & ult. ff. de solut.*

De Remissione pignoris. TIT. XXVI.

L. 1.) Huic l. conjungenda est *l. 1. inf. de ser. pig. dat.* Et ex hac ad illa supplenda subscriptio. Utraque est ad Proculum. Is est servus manumissus, *l. 15. inf. de ser. pig. dat. manumiss.* Sententia est, maritus qui est solvendo, potest servum dotalem manumittere: quid si eum servum mulieri ob creditam pecuniam pignori obligavit maritus, non poterit eum invita uxore manumittere? In hac l. 1. explicat, quid vocet invitam, & invitam vocari, quæ non contradicit. Nam si sciat, & non contradixerit, videtur pignus remisisse.

L. 5. Debitum) Obstat *l. 1. §. 1. ff. quibus modis pign. sol.* vide solut. ibi.

L. 6. Obligationem pignoris amisisse) Tacite pignus remisisse.

L. 9. Nam si recepta) Nam, id est, Sed.

Etiam ob chirographariam pecuniam pignus teneri posse. TIT. XXVII.

Chirographaria pecunia est, de qua non est cautum pignoribus. Eadem forma dicitur chirographarius creditor, cui nullum est oppositum pignus: huic creditor hypothecarius, ut & pigneratitius opponitur.

L. 1. Pignus) hujus l. sunt quatuor partes. In prima loquitur de novatione facta per stipulationem. In secunda de novatione, quæ fit lite contestata cum debitore actione personali, & postea secundum actorem lata sententia. Tertia pars est, ad quam solam inscriptio hæc pertinet. Quarta pars est, de creditore posteriore, qui vult agere hypothecaria adversus priorem, cui est obligatum idem pignus.

Si novatione facta) id est, debito in alium translato.

§. 1. *Quamvis personali*) hinc sumpta *l. 8. sup. de pign.* ut docent inscriptiones & subscriptiones eædem.

§. *Offerre* Nam debitum pigneratitium licet posterius, præfertur chirographario antiquiori.

De Distractione pignorum. TIT. XXVIII.

L. 1. Si creditor) vide scripta ad princip. *tit. sup. de pign. act.*

Ipso jure) Recte: Nam solutio ipso jure solvit pignus, illi autem fructus in solutionem imputantur.

Litigiosam rem) Nam primum, si constat de pignore, res litigiosa est. Ergo non potest distrahi. Si constat de obligatione pignoris, recte distrahetur. Non est enim litigiosa.

L. 4. Et sibi) Sibi hoc loco, id est, sibi creditori. Sic Tullius secunda Philipp. *Priusquam tu sibi vendideris, ipse possedit*, *l. pen. ff. de pign. act.*

Bona fide) Nam si gratia ductus minus vendat dolo malo, furti quidem non tenetur, sed actione pigneratitia.

Testato dicere) Græci addunt εἰς εὐχέρειαν ἔχει, id est, testato denuntiare debet, debitori si habeat testium copiam.

L. 5. Ad judicem venire) in hac l. arbiter rationibus excutiendis appellatur judex. Nam & is notionem habet. Judicis nomen late patet, arbitri non item.

L. 10. Si negotium gerat) id est, sibi emat. Sic *l. 4. supra eodem*.

L. 13. In vacuam possessionem) id est, non occupatam, non impeditam: vide etiam scripta ad *tit. de act. empti*, *sup.*

L. 16. Unus ex multis) Nam singuli heredes debitores tenentur actione personali pro portionibus hereditariis ex 12. *tab. l. 1. sup. si cert. pet.* At hypothecarii singuli tenentur in solidum. Quare si unus ex heredibus solverit pro sua parte, non ideo minus creditor pignus vendet in solidum, si alii cessent.

L. 18. De proprietate) tradita possessione.

Debitorem venditionem pignoris impedire non posse. TIT. XXIX.

L. 1. A se) Extra suum nomen, extra suam familiam. Quæ etiam species est *l. pater*, *§. fundum*, *ff. de legat. 3.*

Si vendito pignore agatur. TIT. XXX.

L. 2. Nullo jure) Non recte.

Vel tu) Vide scripta 7. Observ. 26. in fin.

L. 3. Per gratiam) idque dolo malo.

L. ult. Non emptoris) Quia hoc casu debitori non datur actio in heredem, sed in personam, *l. ult. supra de distract. pign.*

De Luitione pignoris. TIT. XXXI.

L. 2. Vincula pignoris) Hoc explicandum est ex l. 1. hujus tit. & ex *l. ult. inf. tit. prox.* Sublata igitur actione personali, qua tenebatur coheres, si solverit, tenetur tamen adhuc hypothecaria, nisi totum solutum sit: vide scripta hic, & ad *d. l. debitor*, *ff. ad Trebel.* Ex qua casum unum sume ad hanc l. vide etiam cap. 31. de præscript. & scripta ad *l. 20. sup. de usuris*.

L. ult. Si per eum factum sit) Hæc sunt edicti verba. Eadem sunt in *l. ult. sup. de pig. act.* vide not. & scripta ad *d. l. ult.*

Si unus ex pluribus heredibus creditoris, vel debitoris partem suam debiti solverit, vel acceperit. TIT. XXXII.

L. 2. Ejus vindicatio) Not. quod hic ait, pignoris vin-

vindicationem, id est, actionem hypothec. personam A non obligare, sed rem sequi. Unde collige e contrario, quandam esse vindicationem, quæ personam obligat, ut actio quod metus caussa, quæ scripta quidem est in rem, petitque sibi restitui, quod ablatum est vi, non ipsam personam obligat: vide etiam scripta ad *Rubr. supra de pign. act.*

Modo singularum rerum) id est, pro modo portionum hereditatis.

Si pignoris conventio numerationem pecuniæ secuta non fuerit. TIT. XXXIII.

L. 1.) Male. In *l. 1. sup. de non numerata pecunia*, cujus hæc pars est, legitur *Hilario*, vide scripta ad *tit. supra de luit. pign.*

Nam intentio) id est, exceptio. Sic Ulp. ait, reum exceptionem probare, quasi intentionem, *l. 19. D. de prob.* B

De jure dominii impetrando. TIT. XXXIV.

L. 3. §. Sin autem: post biennium) vide cap. 21. de præscription.

De pactis pignorum, & de lege commissoria in pignoribus rescindenda. TIT. XXXV.

L. 1. Nisi intra) vide scripta ad *l. 4. Cod. de pign. act.* & hic.

L. 2. Si negotium integrum est) id est, si nova voluntate non fuerit ejusdem rei constituta obligatio, *l. 4. sup. de remiss. pign.*

L. ult. Quoniam) Quia per hanc constitutionem sublatæ erant fiduciæ, ideo de illis nihil a Justin. relatum est in hanc l.

§. ult. Re amissa) id est, pignore amisso, quod eis mancipatum, vel in jure cessum fuerit. C

De Exceptionibus, seu præscriptionibus. TIT. XXXVI.

Exceptio est defensio, intentio vel allegatio ejus, cum quo agitur actione contraria, vel est allegatio quædam, δικαιολογία quædam competens reo. Sic dicitur in titulo *de replicat. instit. lib.* 4. Exceptio nihil differt a præscriptione.

L. 1. Debitoris) In illa 12. tab. l. cujus hic meminit, debitorum appellatione proprie significantur, qui pecuniam mutuam acceperunt, ut creditorum, qui crediderunt. Ideoque in *l. creditores, D. de ver. sign.* Cajus ait, creditorum nomine non tantum appellari eos, qui pecuniam mutuam crediderunt, quoniam ii proprie creditores dicuntur, sic in *l. 1. D. de interrogat. in jur. fac.* Item ait, interrogatoriam actionem tunc esse necessariam, id est, heredes debitoris teneri pro portionibus hereditariis, si D agitur in personam, non in rem, & ita si certum petatur: actio autem si certum petatur, est actio certæ pecuniæ numeratæ & traditæ, *l. 1. D. de condict. trit.* vide etiam scripta ad *l. 11. sup. si cert. pet.*

Antiqua lege) Sic *l. 2. D. de nox. act.* vide scripta ad *l. 1. sup. si cert. pet.*

§. ult. Doli mali exceptione) Doli exceptio cum aliis concurrit cum except. pacti, *l. 7. §. item quæritur, & §. prox. D. de doli mali except.* Item cum except. non numeratæ pec. *l. 3. sup. de non num. pecun.* In specie autem hujus l. 1. concurrit tantum cum exceptione in factum, quod fieri duobus casibus necesse est, adversus parentes, & adversus patronos, *l. apud, §. adversus, de doli except.* & in casu hujus *l. 1.* ubi scil. manifesta est inscitia dolo carens. E

Potes) Obstat *l. continuus, §. ult. D. de ver. obligat.* ubi vide scripta.

L. 3. Fratrem tuum quondam tutorem legitimum) Falluntur qui putant fratrem fratri semper esse fiduciarium tutorem. De eo sic statuendum. Liberi sui liberis item suis mortuo parente sunt tutores legitimi agnationis jure, in hac *l. 3. & l. tutor in pr. ad Vellejan. & l. tutor 2. §. 1. sup. de tut. & rat. distr.* At liberi sui, vel emancipati liberis emancipatis, id est, fratribus impuberibus emancipatis sunt fiduciarii, *tit. Instit. de fiduc. tut.* At liberi emancipati fratribus suis ipso jure non sunt tutores, sed ex constit. Anastasii sunt legitimi, *l. fratres, sup. de leg. tut. l. ne liberorum, sup. de cur. fur.*

In gloss. ad casum posteriorem) Vel dic quod commiserat. Adde, recte. Quinque postremas glossas ab ea, quæ incipit (*pacti*) dele integras.

Tutelæ judicio) Actio tutelæ est bonæ fidei. Actionibus bonæ fidei omnes fere exceptiones insunt, etiam non allegatæ.

Probare potes) Nam replicabitur de dolo.

Nam replicatio) Ait, replicationem doli oppositam bonæ fidei judicium facere. Imo actio tutelæ ex vi sua & natura est bonæ fidei, ergo non ex replicatione doli. Dicendum vero hoc est, strictam actionem, vel arbitrariam constitui bonæ fidei per replicationem, vel exceptionem doli, ut docet Dorotheus lib. 43. Βασιλ. tit. 3. Hoc ille recte docet ex *l. Seja D. de mort. caussa donat.* In ea l. Papinianus ait, vindicationem non inutiliter opponi exceptioni doli: Subjicit, *bonæ fidei autem judicio constituto, &c.* his verbis indicat vindicationem factam bonæ fidei opposita exceptione doli: & generaliter omnis actio stricta fit bonæ fidei opposita exceptione doli. At non actio, quæ est bonæ fidei ex sua natura. Denique actioni bonæ fidei inest exceptio doli. Actio tutelæ est bonæ fidei. Quid ergo fuit opus exceptione doli? Dicendum, in actione tutelæ non esse opus opponi exceptionem doli, *l. 1. §. onerandæ, D. quarum rerum act. non det.* Sed si opponatur hæc actio, non tam videbitur bonæ fidei ex sua natura, quam ex opposita exceptione doli. Eo respectu recte dicimus actionem tutelæ opposita exceptione doli, esse bonæ fidei.

L. 4. Finitam sententiam) Caussa finitur, sententia differtur ampliatione judicum. Judicium, quod differtur ampliari dicitur, quod fit, cum judici nondum liquet. Charisius in verbo *liquet*. Et tunc judices jurato palam solent edicere sibi non liquere, *l. Pomponius, D. de re judic. l. Pomponius, §. ult. D. de recept.* Cic. pro Cluentio. Senec. lib. 8. Epist. Donatus in Eunucho.

Sed dilatam) Dilatoriæ exceptiones sunt, quæ caussam differunt, vel quæ evitari possunt: peremptoriæ, quæ non possunt evitari.

Integras defensiones) id est, in integro. Peremptoriæ exceptiones ante sententiam quocunque tempore opponi possunt.

L. 5.) Huc pertinet *l. 5. §. ult. D. de doli except.*

In exceptionem) id est, contra except.

Sine temporis præfinitione) Sic & doli exceptio perpetua est.

L. 7.) Hinc explicanda est *l. 21. inf. de solut.*

L. 8.) Præscriptio peremptoria est, quæ perimit actionem, vel quæ evitari non potest.

L. 9. §. ult. petitor probaverit) vide scripta ad *l. 9. sup. de probat.*

In gloss. exceptiones, l. 11. Rei cohærentes) ut exceptio doli, & rei judicatæ, *l. omnes, D. eod.*

Personali) Ut exceptio inopiæ, quæ datur parenti, patrono, socio, marito. Item exceptio cessionis bonorum, qua debitor tueri se potest, fidejussor non item. Rationem vide *§. ult. in fin. Instit. de replicat. l. 7. D. de except.*

L. 11. Intercessores) Intercessorum appellatione continentur fidejussores, mandatores, & rei constitutæ pecuniæ.

Integro manente statu) id est, reo capite non minuto: Nam sciendum, reum, qui patitur maximam vel mediam capitis deminutionem, solvi omnibus obligationibus, & teneri fiscum, ad quem res ejus perveniunt, *l. 2. D. de cap. minut. l. 2. inf. ad l. Jul. de vi, l. 5. inf. de bon. præscript.* vide scripta ad *l. 19. sup. de probat.*

L. ult. In princ. litis) vide scripta ad *d. l. 19.*

De Litigiosis. TIT. XXXVII.

Id est, de exceptione rei litigiosæ, quæ est, de qua lis est contestata, nec omissa. Denuntiatio non facit rem litigiosam, *l. 1. D. eod.* sed litis contestatio, vide not. *sup. ad tit. de distract. pig.*

L. 1. Interdicat ne venditio) Nam denuntiatio non facit litigiosum pignus, ideoque jure distrahitur.

L. 3. Quicunque) Hæc l. abrogata est in *Novel.* 112.

Fi-

Fideive commiserit) Id est, per fideicommissum reliquerit. Sic *l. 3. sup. de legat. & l. 18. D. de adimend. leg.*

Sed æstimatio) Hodie ex *Novel.* 112. videbitur litis tantum eventus legatus. Ita legatarius cum herede simul debet caussam agere.

De contrahenda, & committenda stipulatione.

TIT. XXXVIII.

Contrahitur verbis) Et eo modo uno verbo obligamur, dabis? Dabo: stipulatio, quæ contracta est, non item est commissa statim.

L. 1. Licet epistolæ) Id est, literis, & instrumento cautionis.

Credendum est) Tanti momenti est ea scriptura, qua probatur stipulatio, ut adversus eam non admittantur testimonia, nisi ea falsi arguatur, Paul. *lib. 5. Sent. tit. de testibus.*

L. 2. Si filiæ) Ejusdem rei exemplum in *l. 4. inf. eod.*

Dari stipulatus) Dare est verbum juris: nam eo significatur dominii acquisitio, quia & in ipso articulo patri acquiritur. Aliud est si pater stipuletur, ut filio ea agere liceat, id est, si factum conferatur in personam filii: Nam ex hac stipulatione pater non poterit ea agere, item nec filius: Nam ita jus est, ut filius patri acquirat, & non pater filio, *l. quod dicitur patrem, D. de ver. oblig.* vide scripta ad *l. 39. D. de ver. oblig.*

L. 3. Hadriano) Hujus l. pars ultima repetita est in *l. si pecuniam, supra de neg. gest.* ex qua hujus l. inscriptio & subscriptio est emendanda, & pro vi. legendum vii. Kalend. M.

Si cum) De certa pecunia numerata datur triplex condictio. Primum ex numeratione, quæ competit, si utilis sit numeratio, & ea in specie hujus l. 3. datur. Secundo condictio ex consumptione, si utilis sit numeratio, & bona fide pecunia consumpta sit: Nam consumptio conciliat numerationem. Tertio condictio ex stipulatione, quoties numerationem consequitur stipulatio, quæ hic non datur: De his Quintil. lib. 4. cap. 4.

Negotiorum gestorum) Contendit Accursius dandam actionem mandati ex *l. semper qui non, D. de reg. jur.* Responde, has duas actiones mandati, & negotiorum gestorum sæpe eadem de re dari, ut sit in arbitrio actoris, qua velit experiri. Sic ratam habui, agam mandati, aut negotiorum gestorum, *l. 5. D. de except. rei jud.*

L. 4. Secundum) Ejusdem rei exemplum est in *l. 2. supra eod.*

Responsum) Quod non extat in Pandectis.

Ulpiani præfecti annonæ) Ex hoc loco notandum Ulpianum fuisse præfectum annonæ sub Alexandro. Sic fuit sub eodem præfectus prætorio, ut docet *l. 4. sup. de locato.* Lampridius in Alexandro scribit, eum fuisse præfectum prætorio sub Alexandro, alii sub Heliogabalo.

Amici mei) Ut hic, ita Ulp. quoque amicus dicitur in *l. Divi, D. de jure patron.* & præfectus prætorio, & parens meus, in *l. 4. C. loc.* vide notata ibi.

Cum moreretur) Ideoque si mulier decesserit intestata, ea parte dotis nulli adscripta, nihilominus ea stipulatio transmittitur ad ejus heredes legitimos. Nam sibi videtur stipulata.

L. 5. Nuda pollicitatione) Id est, pacto.

Sæpe constituta) Regula dicitur ex pacto actionem non dari in *l. 7. §. ut puta, ff. de pact.* Hic hoc sæpe constitutum dicitur. Ex crebris ergo constitutionibus fiunt regulæ juris.

Non semper) Excipiuntur namque certi casus, de quibus in *l. legitima, ff. de pact.*

§. Si præterea). Id est, præter pactum.

Post motam litem) Ex pacto scil. nec contestatam a promissore, qui si ex pacto noluit subire litem, committitur stipulatio. Ex pacto nemo invitus subit litem. At ex stipulatu invitus quis subit litem.

Convenit) vide scripta ad *l. 9. ff. de ver. oblig.* Item ad *l. 115. & 127. illo tit.*

L. 7. Neque tutoris) Hæc l. repetita est in *l. 1. sup. de auct. præst.* Unde sic in hac restituenda est inscriptio, AA. & CC. Antonino, & subscriptio sine die, AA. Conss.

L. 8. Impossibilis promissio) Id est, ideo inutilis.

§. 1. Post mortem) Servum mortuum recte stipulor, si ante debitus fuit: Nam quicquid debetur, recte in stipulationem transfundi potest. At debetur servus mortuus, qui furtivus est, aut ex omni alia caussa, qui post moram mortuus est. Ergo & illum deducere in stipulationem possumus. Recte postulo servum, qui nunc est in rebus humanis, ea lege, ut etiam post mortem præstetur. Nam ejus æstimatio debebitur, argumento *l. 20. D. de ver. oblig.*

L. 9. Mortis, vel cruciatus) Idem in *l. interpositas, supra, de transact. & l. 4. 7. 8. 9. supra, quod metus caussa.*

Exceptione proposita) Competit quidem actio ex stipulatu, quia est stricta, sed excluditur exceptione metus. Imo qui metu coactus promisit, habet actionem quod metus caussa, qua hoc consequitur, ut stipulator stipulationem acceptam faciat, aut in quadruplum condemnetur, *l. 9. §. pen. ff. quod metus caussa.*

§. 1. Probabilem caussam) Id est, pacti.

§. ult. De hujusmodi caussis) Id est, ne quis accusetur. Et ideo in illis caussis stipulatio non valet, cum pactum non valeat, quod est perpetuum. Quare si quis non ob aliam caussam paciscatur, aut stipuletur, nisi ne accusetur, inutilis est stipulatio. Excipitur crimen capitale, *l. transigere, sup. de transact.* vide ibi not.

L. 10. Solemnibus, vel directis) τυπικοῖς ait Theoph.

Vel legibus) *Vel* abundat:

L. 11. Scrupulosam) Ex hac l. colligitur, actiones, quæ non inceperunt a defuncto, vel in defunctum, incipere a persona heredis, vel contra heredem: quod est contra regulam juris antiqui, quæ traditur in *l. ult. C. Th. de divers. rescript.* Illa regula ex hoc rescripto sublata est, non directo, sed per consequentiam. Quare Just. eam directo sustulit per *l. unic. sup. ut act. ab hered. & contra hered. incip.* quasi hoc non sufficeret, quæ lex hanc subsecuta est, ut docent subscriptiones: vide etiam scripta ad *d. l. unic.*

Pridie quam moreretur) Nam qui stipulatur, vel promittit pridie quam moriatur, videtur stipulari, vel promittere post mortem suam, quia non potest scire, quando sit illud pridie, nisi post mortem.

L. 12. Magnam) Meminit hujus l. Just. in *l. 2. sup. de jur. emphyt.*

Stipuletur, vel quæ stipulator) Legend. *Stipulatori, vel alii, quem stipulator*, &c.

Nullus eum admonuit) Id est, quod illi nulla damnatio facta sit, quod tamen recte objicitur, quoties de actione agitur.

Citra ullam damnationem) Sunt quædam, quæ non debentur, nisi petantur, ut operæ officiales, quæ patrono debentur a libertis. Itemque satisdationes quædam, ut damni infecti, legatorum. At quod me certo die daturum promisi, id etiamsi non conveniar, debeo, & si non solvero, committitur pœna adjecta. Quare eleganter Græci ὁ ὑπὸ ἡμέραν ὀφείλων, ἑαυτὸν ὑπομιμνήσκειν ὀφείλει, id est, *qui sub die debet, seipsum interpellare debet.*

Dat. ix. Id.) Eodem ergo anno quo *l. 2. sup. de jure emphyt.*

In margine. Stipulari quandoquidem significat promittere) Adde, recte in *l. si non sortem, ff. de condict. indeb.* & in *l. in bonæ fidei, ff. quod certo loco, l. si debitor, de cont. empt. & l. in pupillo, ff. de solut.* Sueton. Lege Lætoria minor 25. ann. non potest stipulari, id est, a minore 25. non possumus stipulari. Verum non sic sumitur in *§. præterea, Instit. Quib. mod. toll. oblig.* Non sic in hac *l. magnam*, quod male putavit Accurs. Sed pro stipulator recte Haloander stipulari legend. putat. Nam si hoc sensu dixit stipulator, cur subjicit promiserit? Quare sic legend. *stipulari aliive, quem stipulator voluit, promiserit.* Nam alii licet stipulari subjecta pœnali stipulatione, *§. alteri, instit. de inutilib. stipul.*

L. 13. Per quam putabant) Factum putabant rei cohærere. Hujus rei extant vestigia in *l. quod dicitur patrem, & l. con-*

& l. continuus, ff. de ver. oblig. §. sed cum pactum, Instit. de stipul. servorum.

Vel plus, vel paulo minus) Legendum, *plus vel minus*, ut in Græca const. Zenonis, πλέον ἢ ἔλαττον, *de ædificiis privat.*

In gloss. Mista) Ad fin. adde: Continet enim stipulatio illa, rationes reddere spondes? hunc sensum, ut rationes allegentur, & excutiantur. Itemque ut brevia rationum exhibeantur. Itemque ut reliqua reddantur si quæ sunt, *l. statulibera, §. ult. D. de statulib.*

In glos. Adimplere) Ad fin. adde, vide notata ad *d. l. nemo.*

L. 14. §. 2. Propter personas) Sic & in *l. pupillus, ff. de auct. tut. & edicto Just. 7.*

Omnifariam) Vide Paulum *lib. 5. Sent. tit. de test:* & not. ad *l. 1. sup. eod.* & scripta ad *l. 30. ff. de ver. oblig.*

§. ult. Si per scripturam) Scriptum scripto subruitur.

Exceptione majores) *Sans reproche.* Sic sup. in *l. si quis, de testibus.*

In gloss. Excelsas: In fin. l. pupillus, §. pupillus.) Lege, *§. sane si quidem.*

L. ult. Si quis) Just. his constit. *l. ult. & pen.* pares facit stipulationes, quæ in dando, & quæ in faciendo consistunt. At *l. nemo, ff. de duobus reis*, quam hic Accurs. adfert, loquitur de stipulatione operarum, quæ est in dando: vide scripta ad hunc locum, & not. ad *d. l. nemo.*

Cum moriebatur) vide scripta ad *l. 45. sup. de ver. obl.*

Nemo enim) Si factum possit expleri ab herede, valet stipulatio.

De inutilibus stipulationibus. TIT. XXXIX.

Inutiles stipulationes sunt, ex quibus utilis sive efficax stipulatio non datur.

Non est obligatus) Pupillus naturaliter non obligatur, quoniam animi judicio caret. Animi judicium, & consensus est id, quod gignit naturalem obligationem. Si absit animus, judicium abest, & naturalis obligatio. Itaque pupillus non obligatur nisi ejus judicium suppleatur præsentia & judicio tutoris, *l. pupillus, ff. de obl. & act. l. quod pupillus, ff. de condict. indeb.* Pupillus hoc uno casu naturaliter obligatur in id, quo factus est locupletior, *l. naturaliter, §. ult. & l. prox. ff. de condict. indeb. l. cum illud, §. heres, ff. quando dies leg. ced. l. in persona, ff. de pact.* cum sim. In omnib. ponendum, locupletiorem factum pupillum. Eandem naturalem obligationem casu hoc agnovit D. Pius, & primus ex ea utilem act. dedit, *l. pupillus, ff. de auct. tut. l. 3. ff. commod. l. 3. §. pupillus, ff. de neg. gest.*

L. 2. Libera matrimonia) Idest, nullo constricta pœnæ vinculo.

Divertere) Repudium est inter sponsum & sponsam: Divortium inter virum & uxorem.

Stipulationes, quibus pœna) Hæc stipulatio est inutilis, quoniam matrimonia non debeat contrahi, aut contracta retineri metu pœnæ.

Pœnæ irrogarentur) Nisi stipulentur pœnas legitimas, quæ irrogantur partim ll. Julia & Papia: partim constit. de quibus sub tit. de repud. supra. Eas pœnas possumus in stipulatum deducere, non alias, *l. 19. de ver. oblig.*

Divortium) Sponsalibus quoque non potest subiici stipulatio pœnalis, si tua culpa repudium missum fuerit, tot dabis: verum dari solent arræ sponsalitiæ, quas vir amittit, si ejus culpa nuptiæ non sequantur: sponsa nunquam dat arras. Sed si culpa sponsæ dissolvantur sponsalia; tunc ipsa acceptarum arrarum nomine tenetur in quadruplum, hodie in duplum.

In gloss. Constat) Adde ad fin. Dicendum in specie *l. ea quæ, ff. de don. inter virum & uxor.* non esse pœnam: nam reddit tantum marito, quod ab eo accepit, de suo nihil erogat.

L. 3. Isidoræ) Hæc l. scripta est ad patrem, non ad matrem. Porro non legendum Isiodoræ, nec Isiodoro, sed Isidoro.

Ut inter) vide scripta ad *l. 1. sup. tit. prox.* Obstat *l. ea quæ, ff. de don. inter virum & uxor.* Ubi proponitur stipulatio facta per epist. Responde, in specie ejus l. epist. fuisse emissam cautionis loco inter præsentes, quod stipulationis loco habetur, *l. Titia, §. pen. ff. de ver. obl. & l. 1. sup. de contrah. & committ. stipul. §. si scriptum, Instit. de inutilibus stipul.* Paulus *lib. 5. Sent. tit. 7.* Verum existimandum non est, stipulationem contrahi scriptura. Stipulatio est, quia res gesta est inter præsentes, non quia literis mandata est: vide scripta ad *rubr. de ver. oblig.*

Nisi sua intersit) vide scripta ad *§. alteri, l. 38. ff. de ver. oblig.*

§. 1. Juliano restitui) Hæc stipulatio duplici ratione est inutilis. Primum quia alteri, deinde quia absenti.

Super stipulatu tuo) Id est, stipulatione, ut & in *l. pecuniæ, ff. de usur. l. uxori, §. ult. ff. de leg. 3.*

Interesse tua) Nam ponendum, aliam te subjecisse stipulationem, qua stipulatus es tibi dari id quod interest, nisi dos reddatur quemadmodum convenit: hæc stipulatio utilis est.

Ob incertæ actionis effectum) Nisi solvatur Juliano, habes actionem incerti, *l. stipulatus, ff. de usuris.*

In gloss. Ut inter absentes) Post l. *ea quæ.* Adde, ex qua *lege, §. si stipuler*, exempla sumenda sunt.

In gloss. Nepoti suo) Ibi, *vel secundum Azon. dic quod fuit*, adde recte.

L. 4. De successione futura) Obstat *l. suum, alias, §. pen. l. 7. ff. de pact.* Responde, non probe largiri de bonis viventis. At ibi filius non largitur, sed potius exonerat. Obstat etiam *l. si quis servum, ff. de act. empti:* vide solut in not. ad *d. l. si quis servum*, & in scriptis ad hunc locum. Obstat postremo *l. 3. §. ult. ff. pro socio.* Responde, ibi de incerti hominis hereditate pacti sunt.

Interposita fuit stipulatio) Hoc licet solis commilitonibus euntibus ad prælium, ex *l. licet, supra de pact.* ut & conjugibus ex *Nov. 1. Valentiniani:* vide scripta ad hanc leg.

L. ult. Septimio) Addendum ex veteribus, Et Eutolio.

In gloss. Potuit) *Ut ff. de contrahen. empt. l. fundus.* Adde: vide solut. in not. ad *l. si mihi & Titio decem, de ver. oblig.*

De duobus reis stipulandi, & promittendi.

TIT. XL.

Rei nomen est commune ejus, qui debet, & ejus, qui debetur. Unde reus stipulandi dicitur stipulator: reus promittendi dicitur, qui debet ex stipulatione. Constitui autem possunt duo pluresve rei stipulandi. Rei stipulandi sunt, qui ejusdem pecuniæ singuli in solidum exactionem habent: rei promittendi, qui eandem pecuniam singuli in solidum debent, *l. & heredi, §. pen. ff. de pact.* Notandum, duos reos non tantum stipulatione contrahi, sed & ceteris contractibus, ut si deposuero apud duos ea lege, ut singuli mihi in solidum teneantur, duo sunt rei, *l. eandem, ff. eod.* Itemque olim nominibus apud mensam duo rei constituebantur, *l. idem, §. si unus, ff. de pact.* & ex omnibus eis contractibus dicuntur constitui duo rei promittendi, *d. l. eandem.* Idque quia verbum promittendi late patet: vel melius, quia stipulatio in se capit omnes obligationes. Addatur testamento duos reos constitui. Exemplum est in *d. l. eandem:* vide scripta in hunc locum.

L. 1. Si duo) Verborum figura satis docet hanc l. esse spuriam, unde recte antea a Typographis omissa fuit, ut annotatur in margine. Nam & a veteribus libris abest. In uno tantum est tertio loco hæc nota, *vacat*, id est, spuria est.

L. 2. Exigere debitum) Ergo possunt debitores ab altero solidum petere. Hoc plane a Just. non est abrogatum, quod putant interpretes, sed ex magna tantum parte per *Nov. 99.* περὶ ἀλληλεγγύων, cujus pars hic subicitur. Nec obstat *l. vir uxori, ff. ad Vellej.* Nam ea non fidejubendi, sed intercedendi verbo utitur, quod in Senatusconsulto etiam ea complectitur, quæ quandam similitudinem cum intercessionibus habent.

A quo

A quo velit) Dubium autem non est, quin si velit possit actionem dividere. Nam etiamsi reum habeat, & fidejussorem, partem a reo, partem a fidejussore potest petere, *l. 3. §. 1. ff. eod.*

Communiter) id est, in rem communem.

Non cunctabitur) Si socii sunt, actio pro socio dabitur illi, qui solvit adversus alterum: eademque ratione pactum uni ex sociis factum de non petendo alteri prodest, *l. eandem, eod. l. idem est, ff. de pact.* Si socii non sint, & unus solidum solverit, succurretur ei actione mandati, videlicet si vice mutua fidejusserint, & unus partem solverit suo nomine, partem fidejussorio, *l. reos, ff. eod.* Si nec socii sint, nec mutuo fidejusserint, ei qui solvit, non competit actio.

In gloss. A quo velit) in fi. addatur, *l. 3. §. 1. ff. eod.* nec potest creditori adimi electio pactione seorsim pacta, aut rescripto principis, *l. 3. inf. eod.*

In auth. Hoc ita in fin. simul cogendi sunt) id est, habent beneficium divisionis, quod etiam beneficium Hadrianus dederat fidejussoribus, mandatoribus, dederat etiam id beneficium Just. reis constitutæ pecuniæ, *l. ult. sup. de constit. pec. Nov. 99.* idem dat duobus reis, qui mutuo fidejusserunt.

L. 3. Si vero in solidum) Nam creditori pactione seorsim facta adimi electio non potest.

L. 4. Uni datam) Non potuit namque singulis numerati in solidum: vide scripta hic, & ad *l. 5. sup. si cert. petat.*

Jura refragantur) Nam id agebatur, ut numeratione uni facta singuli in solidum tenerentur, obligarentur.

L. ult.) hæc l. est de interruptione præscriptionis.

Debitum agnoverunt) Soluta parte sortis, aut usurarum, *l. cum fidem, sup. de non num. pec.* Agnoscitur & debitum novo chirographo.

Ampliavimus) in *l. 2. & 3. sup. de annali except.* non in *l. cum notissimi*, ut notat Accurs. male. Nam ea lex Justiniani non est, sed Justini. Dele itaque totam gloss. ad hoc verbum.

Devotionem) Cum debitum quis agnoscit, Justinianus vocat devotionem. Si non agnoscit, contra vocat, indevotionem, in Nov. Justin. vocat *εὐγνωμοσύνην*, vel *ἀγνωμοσύνην*. Sic in *l. ult. sup. de fideicommiss. liber. heredis indevotione plectenda*. His vocabulis Jurisconsulti non utuntur: nam Triboniani flagitium est in *l. 1. in fin. ff. de penu leg.*

Vel ex libello) Libellus hoc loco est *βίβλος αἰτιάσεως δήλωσις ψῆφος*, dicitur in Nov. *un adiournement*. Sic in *l. 2. §. pen. ff. de jud.* admonitio, *un adiournement*, qui §. Triboniani est, non Ulpiani.

Debitoribus præjudicare) Obstare putatur *l. mora, §. pen. ff. de usur.* Sed nihil pugnat: Nam nos de more non loquimur, sed de interruptione. Interruptio generalis, mora in personam fit.

§. ult. Generalis devotio) id est, interruptio. Idque quia unus est contractus, una res, una actio, *l. 3. in fin. ff. eodem.*

Gloss. Ex libello) Dele postremam partem totam (*vel loquimur, &c.*)

De fidejussoribus, & mandatoribus. TIT. XLI.

Fidejussores sunt, qui pro debitore suo nomine promittunt: Nam fidejussor accessionis loco intercedit: Fidejussores dicuntur, quod fide & periculo suo esse velint id quod cum alio geritur. Jubeo & volo idem sunt. Dicuntur & sponsores, quod sint promissori proximi. Græcis *ἐγγυηταί*. Specialiter ii, qui fidejubent pro venditore, ob evictionem vocantur secundi auctores. Primus auctor est venditor, secundus fidejussor, *l. 4. ff. de evict.* hi *βεβαιωταί* dicuntur in *Nov. 4.* Uno tantum loco fidejussor accipitur pro repromissore, id est, pro eo, qui novandi caussa obligationem suscepit in *l. in personam, §. 1. ff. de pact.* Mandatores sunt, quorum mandato quis pecuniam credit, aut fidejubet. Hi non verbis obligantur, sed nudo consensu, & numeratur etiam inter accessiones, nec ob id fit novatio. De his est hic tit.

L. 1. Si Lysias) vide scripta ad *l. 11. supra, de except. seu præscript.*

In gloss. Possunt) *L. in fraudem, §. principalis.* Adde, dicendum *d. l. in fraudem, §. si prius*, agi de debitore fisci, non de fiscato, aut capite minuto, cujus debitoris bona æris sui caussa fiscus occupavit. Quare his videtur contentus, ut in *l. a D. Pio, §. si pignora, ff. de re judic.* Merito ergo fidejussores liberantur, nisi fidejussor acceptus sit in id, quod debitor non posset. Sicque nihil obstat huic legi.

L. 3. Nam & cum hoc) *L. quæ dubitationis, ff. de regulis juris.*

Obligatio dividitur) idem dedit Justinianus duobus reis constitutæ pecuniæ, *l. ult. ff. de constit. pecun.* Datur etiam mandatoribus.

L. 5. In gloss. Est potestas (*L. si ita stipulatus fuero, §. possum*) Adde: Dicendum, eum, qui promisit, se nomine Titii soluturum, non esse fidejussorem: fidejussor suo nomine promittit, suoque nomine solvit. At in *l. si ita stipulatus*, id agi videtur, ut Titio non existente solvendo, ipse solvat nomine Titii.

L. 6. Signavit) Veteres libri, *adsignavit*, vide not. ad *§. Chrysogonus, l. 126. ff. de ver. oblig.*

L. 8. Quamvis in venditione) id est, quamvis fidejubeat ob evictionem fundi, quem vendidit pater, quamvis ejus videatur dominus.

Tenetur) Poteritque conveniri, sive adhuc in potestate remanserit, sive sui juris factus fuerit: tunc convenietur in solidum, vel in id quod facere poterit.

L. 10. Fidejussor) vide scripta ad *tit. supra, de constitut. pec.* Obstat *l. amissi, §. fidejussores, ff. eod.* Resp. caussam dotis prædiorum junctam esse locationi prædiorum: vide not. ad *d. l. amissi*. Obstat demum *l. 2. §. ult. ff. de administ. rerum ad civit. pertinent.* juncta *l. fidejussores, §. 1. ff. eodem.*

Si in usuras) Si vero simpliciter acceptus sit, non tenetur in usuras, *l. quæro, ff. loc.* & soluta sorte liberatur. Nec obstat *l. si quis pro eo, §. si nummos, ff. eodem*, ibi dicitur fidejussorem teneri, qui est in omnem caussam acceptus: nam ibi in omnem caussam, sive ab initio ex numeratione, sive postea ex consumptione condictio oriatur.

Postulari solet) Opposita exceptione epistolæ D. Hadriani, quæ peremptoria est, & ideo quocunque tempore potest opponi ante sententiam: hanc reus nisi opponet, in solidum condemnatur.

L. 11. Cum alter) vide scripta ad *l. 1. sup. de oblig. & action.*

L. 12. Blanditus) Sic in *l. 3. §. blanditus, ff. de administ. tut.*

Pro alio intervenires) Fingendum non est, interrogatum Latine, respondisse Græce: quanquam & eo modo stipulatio valeret, sed Græce eum stipulatum, & respondisse *τί μή*. Sic enim legendum pro illis Græcis, *ὅτι οὐκ ἐθέλεις ποιῆσαι*. Hoc confirmat *l. 1. §. si quis interrog. ff. de ver. oblig.*

L. 13. Inventurum se) id est, se eum requisiturum, & inventurum.

Ad præfectum prætorio) Quædam sunt stipulationes prætoriæ, seu fidejussiones, quæ interponuntur judicio sistendi caussa, ut reus judicio sistatur, & permaneat usque ad fin. litis: hæc fidejussio est de persona, & personalis dicitur in *Nov. 53.*

Vel ad præsidum) hodie ex *Nov. Majoriani, de curialibus*, decuriones puniendi ad præfectum prætorio, non ad præsidem provinciæ mittuntur, ut olim.

Exhibere) Si non exhibeat dolo malo reum, quoniam promisit judicio sisti, extra ordinem coercetur, *l. si quis reum, ff. de custodia reor.*

L. 14. Extra ordinem) Ceditur actio ex pacto, facta quadam redemptione debiti: nam fidejussor ea lege solvendo videtur illud nomen emere. Erit autem hypothecaria directa actio, non utilis. Nam certum est ex cessione servi directam competere: ea autem hic dicitur extra-

traordinaria, non quod ſit utilis, ſed quia, ut lex indicat, de eo diſceptatur præſide cognoſcente. Ordinariæ actiones ſunt, de quibus diſceptatur apud judicem datum. Extraordinariæ quarum cognitionem ſibi judex reſervat.

In gloſſ. Celebrata eſt. (*Eſt differentia inter cedere & mandare*) Male. Idem hæc poſſunt mandare, delegare, exhibere, cedere, præſtare, transferre, procuratorem ad inſtituendam actionem dare.

In fin. gloſſ. (*Et quia non ſolvit*) Dele omnia.

L.15. Condicere) Dabitur illi condictio promiſſi, ſeu liberationis. Nobis propoſita eſt non tantum condictio indebiti ſoluti, ſed & indebiti promiſſi. Verum illa eſt certa, hæc incerta, *l.3. ſup. de condict. indeb.*

L. 16. Unum eorum eligere) Uno electo in ſolidum, nec ſatisfaciente, ad alium tranſire licet, *l. ult. inf. eodem*. Huic dicto hæc l. non obſtat. Nam ejus poſitio hæc eſt: omnibus electis, omnibus conventis diviſa actione non licet deſerere id judicium, & cum uno eorum in ſolidum experiri.

L.18. Non juſto pretio) Si juſto pretio venierint, ob id quod non ſufficiunt, tranſire licet ad fidejuſſorem.

L.22. Si ultra hoc) Poſt hæc verba, *ſi ultra hoc*, addenda virgula, ut ſit ſenſus: Si ultra id, quod precibus tuis ſignificaſti, te mandaſſe, ut numeraretur. Nam hæc l. eſt particula quædam amplioris conſtitutionis. Ideoque ea verba: *Si ultra hoc*, ad præcedentia quædam referuntur. Sic autem ponenda eſt ſpecies: ego tibi mandavi, ut Titio numerares decem, tu numeraſti viginti, poſtea ego ſcripſi me redditurum, quod numeraſſes: non tenebor in viginti, ſed in decem tantum. Nam numeratio exceſſit mandatum.

L.24. §.ult. Velut principalis tantum) Quoniam obligatio rei major eſt & plenior, major autem obligatio minorem abſumit, *l. ſi creditor, D. eodem*. Quare ſi fidejuſſor reo ſucceſſerit, exſtinguitur obligatio fidejuſſoris.

L.26. Sancimus) Vide not. ad *l.13. ſupra eodem*. Idem in *l. etſi poſt tres, D. ſi quis cautionibus*. Sed obſtat *l. trajectitia, D. de oblig. & act. & l. ſi fundus, §. ult. D. de lege commiſſ. l. Celſus, D. de recept. arb.* cum ſimilibus. Quibus proponitur, omnino offerendo debitum poſt diem moram non emendari. Solut. & explicationem *d. l. etſi poſt tres*, vide in ſcriptis ad *l.84. D. de ver. oblig.* Reſp. in ea ſpecie nullum fuiſſe diem adſciptum, nullam pœnam, nullam conditionem. At hic loquimur de debitore ad diem. Poſtremo obſtat *l. ſi ita quis promiſit, §. Seja, D. de ver. oblig.* vide ibi not.

Quatenus) hac fidejuſſione non promittitur factum alienum, ſed ſe curaturum, ut reus ſtet, *l. quoties quis alium, D. de ver. oblig.*

Non ſtatim pecunias) Nam hæc ſtipulatio prætoria eſt; prætoriæ ſtipulationes benignius accipiuntur, *d. l. etſi poſt tres, ff. ſi quis cautionib. l. magnam, ff. de contrah. & commit. ſtipul.* vide ſcripta ad *l.84. ff. de ver. obligat.*

§.1. Uſque ad ſex menſium) Notandum nunquam plures dari, quam ſex menſes, ſed interdum pauciores, ut ſi ab initio duo menſes conſtituti ſint, eis elapſis dantur duo tantum menſes, duplicatur tempus, de quo conventum eſt, ita ut non excedat ſex menſes.

L.27. Præſentibus autem) Depoſitione facta hac de re apud tabularium civitatis, ὡς ἐν καταθέσει.

Secundum generalia edicta) Licebat præfectis prætorio generalia edicta conſcribere, quæ vocabant formas. Dicuntur τύποι τῶν ἐπάρχων, *l. 2. ſup. de offic. præfect. prætor. l. apertiſſimi, ſup. de jud.* Ea vim legis habent, hæc ſunt, quæ dicuntur ἐπαρχικά, & differunt ἀπὸ τῶν Βασιλικῶν: Βασιλικῶν appellatione continentur imperiales conſtitutiones: ἐπαρχικῶν præfect. prætorio.

§. Sancimus: & duobus menſibus) vide cap.13. de præſcript. Rationem cur liberetur poſt duos menſes, tradit Conſtantinus lib.3. epit. tit.6. aitque hoc fieri κατὰ πρόληψιν: Nam qui fidejubebat ſine ſcripto judicio ſiſti, non præſumitur in longum tempus fidejubere. Hac autem l. duo conſtituuntur menſes, vide ſcripta in hunc locum.

Et generaliter de his, quæ κατὰ πρόληψιν inducuntur, vide ſcripta ad *l. ſi fuerit, in fin. ff. de reb. dub.* & not. ad *l. neque, §. peu. ff. de fideicomm. libert.*

§. ult. Generaliter) De duobus reis nihil in hac lege novi Juſtinianus conſtituit, vide ſcripta ad *l. 116. de ver. obligat.*

§. ult. In gloſſ. Non concedentes ibi. (*de duobus reis l.2.*) Adde. Dicendum, eo in loco petitionem exactionem (*) ſignificare, ut confirmat aperte *l. ſi ut certo, ff. commod.* Si quis ſolidum acceperit ab uno ex reis, alter liberatur. Obſtat etiam *l. ſi creditores, ſup. de pact.* Vide notata ad eam l. ubi eſt ſolutio. Obſtat denique *l. 16. ſup. eod.* vide ibi ſolut. in not.

De novationibus, & delegationibus. TIT. XLII.

Supra tractatum eſt de contrahendis obligationibus. Tres ſequentes tit. ſunt de diſſolvendis. Obligatio ſolvitur certis modis, *l. obligationum fere, §.1. ff. de oblig. & act.* Modi ſunt hi: ſolutio, acceptilatio, novatio, delegatio. Solutio re perficitur: ceteri modi verbis. Solutio naturalis eſt, ceteræ tres civiles, ſolutiones ſunt imaginariæ. Seneca lib.6. de beneficiis. Solutio ergo alias re, alias verbis fit. Novatio aut priorem obligationem ſolvit, & novam inducit. Fit autem mutata cauſſa, vel mutata perſona. Mutata cauſſa, ut ſi quod a te ſtipulatus ſum pure, poſt in diem ſtipulor, aut contra. Mutatur perſona, quod ſtipulatus ſum a Primo, ſtipulor a Secundo, *§. prætor, Inſtitut. quibus modis tol. oblig.* Sed neceſſe eſt, ut id fiat novandi animo, quod ſatis erat jure antiquo. Hodie oportet exprimi verbis, *l. ult. inf. eod.* Novatio a delegatione hoc differt, quod novatio eſt translatio debiti, translatio obligationis in aliam, μετάθεσις τοῦ χρέους, delegatio autem ex parte delegantis non eſt novatio, ſed plena perfectaque liberatio delegantis, ex parte tamen delegati novatio eſt, ſeu translatio, delegatio delegantem omni modo liberat, delegatum alteri creditori applicat, vide ſcripta hic. Ubi etiam oſtenditur, quid diſtet delegatio a ceſſione. Itemque a venditione nominis.

L. 1. Niſi conſentiente) Ratio eſt, quia novatio fit per ſtipulationem, ſtipulatio niſi conſenſum habeat, non valet. Delegatio proprie eſt, quæ fit per ſtipulationem. Ideoque in *l. 2. ſup. de oblig. & act.* ſeparatur delegatio a litis conteſtatione.

§. Nominis) hæc ult. l. pars repetita eſt in *l. 3. ſup. de hered. vel act.* vide ibi ſcripta.

L.2. Si delegatione) vide ſcripta ad *l.1. ſupra, de oblig. & act.*

L. 3. Si delegatio) Ceſſio nominis poteſt revocari re integra: res integra quid ſit, docet hæc lex.

§. ult. Quaſi a cliente) hic ponit, eum a delegato pecuniam exegiſſe, quia pepercit quaſi clienti. Summa olim fuit neceſſitudo inter patronum & clientem. Servii ætate clientes appellabantur ſuſcepti, ut notat 6. Æneid. Ubi adfert hanc l. duodecim tabularum. *Patronus ſi clienti fraudem fecerit, ſacer eſto*, vide ſcripta ad hunc locum.

L. 4. Contra voluntatem tuam) Aliud obtinet in procuratore, qui generale habet mandatum. Is enim novare, & delegare poteſt.

L.7. Pro chirographario) At aliud eſt in hypothecario, qui etiam nomen illud obligatum cenſetur, vide ſcripta ad *l.3. C. de oblig. & act.*

L. ult. §. ult. ἄνευ καινότητος) Legend. ἀνοβατεύτως, id eſt, ſine novatione. Eſt latina vox detorta ad inflexionem Græcam, vide ſcripta ad *tit. quibus mod. tollit. oblig. Inſtit.* & ſcripta ad hunc locum.

Non verbis extrinſecus) id eſt, non etiam verba.

De ſolutionibus, & liberationibus. TIT. XLIII.

Solutio) Ejus quod debetur. Liberationis verbum refertur vel ad obligationem, vel ad nummos, ad id quod debetur; Nam ſolvi obligationem dicimus; itemque ſolvi nummos. Si ſolutionis verbum referas ad obligatio-

(*) *Vide Merill. Variant. ex Cujac. lib.2, cap.16.*

gationem, æque late patet atque liberationis verbum, utriusque verbi eadem vis est, *l. solutionis, ff. eodem, l. liberationis, ff. de verb. sign.* quæ conjungendæ sunt. At hoc tit. solutionis verbum specialiter refertur ad nummos, ideoque in ea sæpe dicitur numeratio, *l. 8. l. 2. inf. & 23. eod.* Similiter liberatio in hoc tit. specialiter accipitur, & significat eam liberationem, quæ debitori ex solutione contingit, aut quæ non contingit. Nam hoc tit. ostenditur, quæ solutio pariat liberationem, quæ non. Quare sic explicandus est hic tit. de solutionibus, ejus scilicet, quod debetur, & liberationibus, quæ ex eis solutionibus debitori contingunt. Sic *inf. lib. 12. de solution. & lib. debitor. civitat.* Interea tamen tractatur de aliis quibusdam liberationibus, quæ solutionis jure censentur, ut de confusione in l. 2. & compensatione in l. 7.

L. 1. §. ult. Prius in usuras) Cum non exprimitur, in quam caussam solutum sit, tunc in graviorem caussam solutum videtur, ut in usuras potius quam in sortem. Usuræ voraces sunt, sanguinolentæ. Senec. lib. 7. de benef. cap. 10.

L. 2. Liberari) Hæc l. loquitur de confusione. Confusio fit, si creditor debitori, aut debitor creditori succedat: si unus succedat debitori, alter creditori, nulla fit confusio: vide scripta ad *l. 1. C. de compensat.*

Licet diversis rationibus) Pro rationibus legend. *stationibus*. Nam quæstio in eo est, an si fiscus tam debitori quam creditori successerit ex diversis stationibus, dicemus unum successisse, quod sit unus fiscus, an duos, quod ex diversis stationibus successum sit. Ergo, &c.

In gloss. Liberari) Dele hæc omnia (*quos dederat Titius illi, &c.*) & repone, male. Fingit hic Accurs. fiscum successisse suo debitori, cui ille vicissim aliquid debebat, sed fingendum fiscum successisse duobus, debitori, & creditori, ut in *l. gravib. ff. de fidejuss.*

L. 3. Quam ademptum) *L. huic enim, D. de jurejur.*

Liberatus est) Ignorans liberatur, idque utilitatis caussa receptum est, id est, æquitatis ratione ex justa, & probabili ignorantia, *§. recte, Instit. de mand.* ubi Theoph. *διὰ τὸ φύσει δίκαιον*. Hæc tria in jure idem sunt, utilitas, ratio, æquitas.

L. 7. Ejus) Hæc l. est de compensatione. Ea censetur jure solutionis, *l. 4. & 5. Cod. de compensat.* vide scripta ad eum tit.

L. 9. Obsignatione) Vide scripta ad *l. 10. sup. de pign. act.*

L. 13. Figmento veritatis) Per imaginariam scilicet apocham: *εἰκονικὴν ἀποχὴν* ait Lucilius lib. 2. Epigrammat.

L. 16. In auth. hoc: meliorem) Ecclesia non dabit pretiosiorem, sed mediocrem.

Cautela de evictione) Quoniam fundi in solutum datio speciem emptionis habet, *Nov. 120.*

L. 18. Mandaveras) Itaque actione mandati procurator repetet pecuniam.

L. 19. Si actore) Actorum amissio ad totius domus eversionem pertinere dicitur in *l. ult. D. de offic. præfec. præsid.* Can. Apost. 2. *εἰς τοῦ οἴκου ἀνατροφήν*: vide scripta ad *l. 2. sup. de his qui in prior. cred. loc. succed.* Soli servi actum gerebant; *l. 6. §. irritum, D. de inj. rupt.* ut in Flor. legitur. Vide not. ad *d. l. 6.*

L. 22. Inductum) Ex sola inductione chirographi non ducitur probatio, sed solum præsumptio, *l. si chirographum, D. de probat.*

L. ult. Solutionem) Vide scripta ad *l. 1. sup. de probation.*

De acceptilationibus. TIT. XLIV.

L. 1. An solemnibus verbis) Verborum obligatio, est verborum solemnium obligatio. Ergo & acceptilatio est verborum solemnium liberatio. Solemnia verba vertit Theophilus *τυπικὰ ῥήματα* in tit. *Inst. quibus modis tol. oblig. §. 1.* Utraque est juris civilis.

Uteris defensionibus) Id est, repellitur omnimodo, qui solvit, si sine tutore pupilla ei acceptum tulerit. At

A

si tutor quidem intervenerit, sed acceptilatio minus solemnibus verbis facta sit, inutili acceptilationi inerit pactum.

L. 2. Per acceptilationem) Acceptilatio fit etiam non facta solutione, ut donationis, aut transactionis, aut dotis gratia.

L. ult. Omnis agenti via) Ergo sublata obligatione per acceptilationem nulla supererit actio, nisi de dolo, aut si quæ alia sit restitutoria, *l. 4. l. 19. sup. de transact.*

De evictionibus. TIT. XLV.

L. 1. Persequi debet) At si singulæ res venierint, venditor eas suo sumptu persequi debet.

§. 1. Non præstatur) Idem dicemus in venditione peculii, *l. 5. ff. eod.*

L. 2. Nuda autem) Idem Paulus scribit *lib. 5. Sent.*

B

tit. 11.

L. 4. Utilis tibi) Vel in factum, exemplo *l. in pec. 24. ff. de pign. act.* vel agetur pristina actione, quasi non valeat datio in solutum, *l. 46. ff. de solut.*

L. 5. Quæ mercata es) vide scripta ad *l. 10. sup. de compensat.*

L. 7. Auctore laudato) Laudatus autem non tenetur: vide scripta ad fin. *l. 5. de peric. & com. rei vend.*

L. 17. Si cum) At si vindicat emptor, nihil consequetur sumptuum nomine, nisi aliud convenerit, *l. 102. de verb. oblig.*

L. 21. Empti actio) At ædilitiæ actiones temporales sunt: vide not. ad pr. *tit. sup. de ædilit. act.*

Longi temporis præscriptione) vide cap. 39. de præscript.

C

L. 27. Si fundum) vide scripta ad *tit. sup. de com. rerum alien.*

L. 29. In eorum vicem) Sic si donator acceperit *ἀντίδωρον*, de evictione tenetur, licet de eo non convenerit, *lib. 2. tit. 28. & 33.* in legibus Longobard. quod rationem habet.

Eos conveniri posse) Præscriptis verbis actione: vide scripta ad *l. naturalis, ff. de præscript. verb.* & not. ad *l. 1. ff. de rerum permut. & sup. de rerum permut.*

De patria potestate. TIT. XLVII.

L. 6. Usurpatur) Ut constat ex Luciano in abdicato: vide scripta ad *l. quidam, de verb. oblig.*

L. ult. Liberati) Paul. *lib. 5. Sent. tit. 1.*

De adoptionibus. TIT. XLVIII.

L. 2. Jure antiquo) Vide Ulp. in *Frag. tit. 8.*

D

De emancipationibus liberorum. TIT. XLIX.

L. 5. Jubemus) Conjun. *l. 18. sup. de collat.*

L. ult. Circumductiones) Inextricabiles: Vide Isidorum lib. 9. & Claudianum in 4. consul. Honorii in fin. & scripta in *Nov. 81.* ubi de hac re loquitur Imp. Item Ambrosius lib. 2. Epist. vide scripta ad *Rubr. de verb. oblig.*

De postliminio reversis, & redemptis ab hostibus. TIT. LI.

Delendum est, *reversis*, nec est in *C. Theod.*

L. 1. Ovinio) Legend. *Tertyllo præsidi provinciæ Misiæ inferioris.*

L. 9. Lex Cornelia) Quæ hic non ad reversum filium sed ad patrem referenda est; qui decessit apud hostes, ut in *l. ult. sup. quibus ex caussis major. in integrum restituant.*

De infantibus expositis liberis & servis, & de his qui sanguinolentos nutriendos acceperunt. TIT. LII.

E

Qui sanguinolentos) Id est, recens natos.

L. 2. Unusquisque) *L. 19. sup. de Episc. aud.*

L. ult. Sancimus) De hac re extat Epistola quædam Trajani apud Plinium, & vetus quædam formula, de qua vide scripta ad *tit. 1. lib. 5. Sent. Pauli.*

De donationibus. TIT. LIV.

L. 1. Instrumentis donatis) vide scripta ad *l. 21. sup. de probat.* & ad *tit. si quis alteri vel sibi.*

Et traditis) Traditio tabularum auctoritatis facta a vero domino dominium transfert hic: At traditio tabularum emptionis dominium non transfert.

L. 8. Non donandi voluntate) Pater videtur donare filio prædia, si ejus nomine ea in censum deferat. Id Isido-

rus

rus lib. 47. *βασιλ.* not. fieri: *κατὰ πρόληψιν*. Vide not. ad *l. neque, in fi. ff. de fideicom. libert.* & scripta ad *l. si fuerit, D. de rebus dubiis*.

L. 15. Æris alieni) vide scripta ad *tit. sup. de hered. act.*

L. 17. Sive emancipatis) Hunc pertinet *l. 32. §. 2. D. eod. tit.* Sic ratihabitione heredum, aut coheredum hujusmodi donatio confirmabitur, *l. 4. D. de donat.*

L. 20. Vice donatricis) vide scripta ad *l. 2. in fi. D. de testib.*

L. 27. Inter necessarias conjunctasque personas) Inter quas tamen, non exigitur verborum subtilitas, mancipatio, aut traditio, ex constit. D.Pii, *l. 4. C. Theod.* Sufficit enim inter eas quibuscunque verbis voluntas expressa. Paul. *lib. 4. Sent. tit. 1.*

L. 28. Vel in dotem dando, vel vendendo) De modis transferendi dominii: vide scripta ad *tit. C. de act. empti.*

L. 19. In extraneos) Ut *l. ult. C. Theod. de legit. heredit.*

Kal. Maii, Felice) Legend. Martii C. P. Felice.

L. 33. Cessiones actionum) vide scripta ad *l. 1. sup. de oblig. & act.* & ad *l. 8. illo tit.* quæ huic obstat: sed hic agitur de cessione actionum, quam constet nec mandatoris nec mandatarii morte finiri, si modo heredem reliquerint. At in *d. l. 8.* nulla fuit cessio actionum.

L. 34. §. Exceptis: Tam imperialibus) *Nov. 52.*

Majestatem) Sed nec privatorum in Imp. donationes insinuendæ sunt, *Nov. 52.*

§. ult. Vel adjiciatur tempus) Legendum *nec adjiciatur &c.* ut & legit Isidorus lib. 47. *βασιλ.* tit. 1. alioquin hic §. subvertet superiorem: vide scripta ad *l. 16. §. 1. D. de verbor. oblig.*

L. 35. §. Sin autem: ex l. nostra) Olim autem necessaria fuit mancipatio, vel traditio, vel stipulatio.

De donationibus, quæ sub modo, vel conditione, vel certo tempore conficiuntur. TIT. LV.

L. 1. In hoc casu) Ideo sæpius ait, *in hoc casu*, quia alias, ubi est condictio, ibi cessat vindicatio: vide scripta ad *l. 3. sup. de condict. ob caussam dat.*

L. 3. §. *ult. Utilem actionem*) Hoc loco utilem actionem Græci vertunt in factum, lib. 41. *βασιλ.* vide not. ad *l. in factum, D. de oblig. & act.* & scripta ad *l. si longius, §. 1. D. de judic.* Vel utilis actio, id est, præscriptis verbis. Sic dicta, quia non est civilis, sed exemplo civilis inducta: vide scripta ad *Rubr. de præscript. verbis.*

De revocandis donationibus. TIT. LVI.

L. 7. §. *ult. Ut vindicationis tantum*) Id est, vindictæ sive ultionis, atque ita similis est actio injuriarum, & de moribus actio huic actioni: vide scripta lib. 4. Obs. c. 19. & ad *l. 3. sup. de condict. ob caussam dat.* & ad tit. *ex delict. defunct. in quant. her. conven.*

De donationibus caussa mortis. TIT. LVII.

L. 2. §. *ult. Cum divi Severi*) Post hanc Severi constitutionem Jurisconsulti plerique censuerunt eundem esse effectum legatorum, & donat. caussa mortis per omnia, *l. 1. §. 1. de mort. caussa donat. l. Marcellus, l. etsi debitor illud, eod. tit.* Idem post censuit Just. in *l. ult. inf. hoc tit.* vide scripta ad *Rub. de leg. 1.*

L. 4. Censuerunt) In *d. l. 1. §. 1. d. l. Marcellus, d. l. illud.*

Ultimæ habent liberalitates) Id est, legata: vide *l. 2. sup.* heic, & ibi not. Ergo donationes caussa mortis, instar sunt legatorum, scilicet testamento facto, *l. 20. D. de leg. præstand.*

De infirmandis pœnis cœlibatus, & orbitatis, & de decimariis sublatis. TIT. LVIII.

L. 1. Jure veteri cœlibat.) De horum pœna est tit. 14. *in Frag. Ulp.*

L. 2.) Conjung. *l. 2. inf. tit. seq.*

Ex l. Papia decimarum) De quibus est titulus 13. *Frag. Ulpiani.*

De jure liberorum. TIT. LIX.

L. 1. Nemo) Impp. non dicunt se jus 3. aut 4. liberorum dare, alioquin supervacua esset sequens Justin. constit. *l. 2. inf.* itaque hic conjugibus jus liberorum datur,

A etiamsi liberos non habeant, scil. ut inter eos sit testamenti factio: vide scripta ad *tit. 16. Frag. Ulpiani.*

AD LIBRUM IX.

De iis, qui accusare non possunt. TIT. I.

LEX 1. *Prius est*) Ex ordine judiciorum. Oppon. *l. 5. ff. de pub. jud.* ubi vide solut.

L. 2. Jugenuo) Legend. *Eugenio*. Is est, cujus cautio initio refertur: vide scripta ad *l. 5. §. ætati, ff. de his, quæ ut indig.*

Proprio nomine) Legendum, *pupilli nomine*, hoc sensu: Tutores ideo non prohibentur, quod alieno nomine
B non liceat accusare, pupilli nomine liceat accusare, quia non videtur calumniari, cum id faciat necessitate coactus.

L. 4. Præsidem provinciæ) Qui solus in provincia de criminibus cognoscit.

L. 5. In gloss. Senatusconsulto Liboniano) Dele: Non est Libonianum: Nam hoc de iis, qui sibi aliquid ascribunt in testamento non recognoscente testatore. Sed fuit quoddam innominatum, *l. 2. ff. de accusat. l. 2. infra, de calumniat.*

L. 9. Severiæ) Legendum, *Severiano*.

L. 11. Data opera) Id est, dolo malo.

L. 13. Exsilii pœna) Id est, relegationis, ut constat ex *l. exsilium, ff. de interdict. & relegat.*

L. 15. Cum periculo calumniæ) Excipe si quis Ortho-
C doxus calumniose accusavit Nestorianum: Non enim subjicitur periculo calumniæ, *l. 3. sup. de summa Trinit. & fide cathol.*

L. 16. Callutico] Veteres libri habent: *Africo*.

Accusationem tertiam) vide *l. 5. §. ult. ff. de jurejur.* & Ciceron. pro Cælio.

L. 19.) vide *l. neganda, Cod. Theod. eod. & l. 5. ff. de publ. jud.*

L. 20. Ex familiaribus) Id est, famulis.

L. ult. Si liberti) Conjun. *l. 1. de lib. & succes. in C. Theod. & l. ult. C. de calumn.* quæ ex illa sumpta est, & *l. ult. C. Theod. & l. ult. inf. tit. prox. & l. liberorum C. de testibus*. Cujus inscriptio & subscriptio ex hac substituenda est.

De accusationibus, & inscriptionibus. TIT. II.

D *L. 1. Extraordinaria*) Vel pecuniaria, vel corporali.

L. 2. Dominus eum defendere potest) Quin & procurator domini.

L. 3. Stephanidi) Legend. *Stephallo*.

Absentes etiam) De alia videlicet caussa, quam de objecto crimine, ut de justa absentia.

L. 6. Requirendum) Id est, ut requiratur. Annotare reum requirendum dicitur judex, cum decrevit in acta referendum, ut is requiratur. Plinius 10. Epistol.

In gloss. A præside) Dele hæc omnia [*Quia præses non potest damnare in metallum, ut ff. &c.*] & repone, hoc falsum est. Nam potest præses in metallum damnare, ut constat ex *l. 6. ff. de offic. præsid.* & ex *l. 8. §. 1. ff. de pœnis.*

L. 7. Per officium) Id est, stationarios.

Citra solemnia accusationum) Græci *χωρὶς ἐγγράφων*,
E *citra inscriptiones*.

L. 8. Non ad stationarios) Qui non habent jus imperii.

L. 9. §. *Plurima crimina*) Judicis accusationes.

L. 10. Negotii) Id est, litis, ut in *l. destitisse, ff. de judic. & l. 4. §. non omnis, ff. de re milit.* Et ideo executores modo dicuntur litium, modo negotiorum.

L. 11. Liberis Crispinæ) Hæc inscriptio vitiata est: alii libri habent, *Aviæ Crispinæ carissimæ nobis*. Legendum; *Habe Crispine carissime nobis*. Fuit autem is Crispinus præses provinciæ: vide scripta lib. 1. Observ. c. 15.

Juris publici formam) Id est, l. Juliam publicorum judiciorum.

Pastorum) Id est, latronum, qui frequenter latrocinia exer-

exercebant, *l.1.C.Theod. Ne pastoribus dentur filii, &c.*

L.12. Sponte se præcipitant) Græci sic recte hunc locum interpretantur: urgebat debitorem creditor ad solutionem, is se præcipitavit. Accusatur creditor quasi debitori mortis caussa fuerit. Respon. Impp. Non deberi eum accusari, nec illi periculum ullum ideo imminere, quod innocens creditor fuit.

L.14. Singuli) Leg. *concessum*, *C.Theod. de accusat.*

Relationibus) Id est, notoriis vel elogiis apparitorum seu Irenarcharum. Hoc autem Tribonianus adjecit ex alia constitut.

Rei veritatem inquirere) ἀναζήτησιν ποιεῖν.

L.16. In caussis) Vide explicationem hujus in notatis & scriptis lib. 1. Obs. cap. 2. Conjunge eam l. ut & in C. Theod. cum *l.unic. inf. de abigeis*, & *l.8. momentariæ, sup. unde vi*.

Alterutram partem) Accusatorem vel reum, *l. 7. inf. de calumniatoribus*.

Terrere possit auctoritas) Leg. *tenere possit austeritas.*

L.ult. Accusationis) vide notata ad *l. ult. sup. tit. prox.* quæ huic conjungenda videtur.

§.1. Vinculum) Vide Symmachum lib. 1. Epist. epistola ult.

§. Nemo tamen) Repetit. est in *l. ult. inf. de calumniatoribus*.

Sorte satiandus) Legend. *Sociandus*.

De exhibendis, & transmittendis reis. TIT. III.

L.1. Vel caussa meritum) Id est, elogium.

L.2. vinciatur) Vide num legend. sit, *injiciatur*, quod confirmant Græci, qui legunt ἐμβάλλεται, alioquin multa pugnabunt.

§. Accommodetur assensus) Symmachus lib. 1. epist. epistola 1.

Copia nundinandi) Id est, ut Græci, ne quid accipiat, ut longius illi tempus indulgeat, aut ut eum liberet.

De custodia reorum. TIT. IV.

Custodia plerunque significat publicum carcerem, ut hic, & *l.9. ex quibus caussis major*. Interdum reum, qui detinetur in custodia.

L.1. §. ult. Stratorum) Ii sunt, qui necessaria custodiis administrant, ut victum & stratum, *l.34. ff. de re judic.* Sic stratores dicuntur in *l. observare, ff. de offic. proconf. l. in eadem, ff. ex quibus caussis major. l. ult. de jure immun. l.1. sup. de offi. præfect. prætor.* ut de stratoribus *inf.* lib. 12. Male ergo Budæus legit *statores*.

L.4. Ad commentariensem) Commentariensis est, qui redigit in commentarium eos, qui in carcerem conjiciuntur: vide c. 10. tract. de præscript.

L.5. Carcer inclusus) Inclusus abest in C. Theod. & lib. βασιλ.

§.1. Intra tricesimum) Hoc Græci sic interpretantur, ut eum singulis diebus præsidi ingerat, usque ad dies 30. vide cap. 10. de præscript.

Impetrata fortuna) Græci vertunt ἐκπίπτων τῆς ἀξίας, *privatus dignitate*.

Ad calcem tit.) Deest hic Græca constit. cujus sententiam ex lib. 60. Βασιλ. vide in not. ad *l. 10. sup. de episcop. aud.* & c. 3. de præscript.

De privatis carceribus inhibendis. TIT. V.

L.1. Imp. Zeno) Idem ante Zenonem sanxerunt alii Impp. eadem pœna proposita, *l. un. C. Theod. de privat. car. cust.* At ne cohortalibus quidem stationariis hoc permissum est, *l. 1. de cur. & stat.*

Præfecto Augustali) Is qui mittitur in Ægyptum, vocatur præfectus Augustalis. Sic dictus, quia primum ab Augusto constitutus est, *l. 1. ff. de offic. præfect. August.* Strabo lib. primo. Tacitus lib. 17. qui ait, eum regis loco fuisse.

In gloss. ult.) Dele hæc: *sed fallit quandoque hæc lex inf. de falsa mon. l.1.* & repone, male, nec quicquam de ea in *d. l.1.*

Accusatos) Adde ante eos, in quos nihil juris habent: sive rei sunt, sive non.

Ad calcem tit.) Deest hoc loco Græca constitut. quæ

A statuit, ut in carcere publico tot diebus maneat, quot manserint ii, quos incluserant carcere apud se facto, cujuscunque fortunæ vel dignitatis fuerint, & excidere actione competente adversus conclusos, idque prudentia episcopi & judicis. Quod si negligens fuerit judex, & fortunam, & salutis periculum incurret.

Si reus vel accusator mortuus fuerit. TIT. VI.

Græca constitutio) Desideratur *l.1. hujus tit.* Cujus sententia hæc est ex 60. βασιλ. Si miles desertor mortuus fuerit, crimen exstinguitur.

L.3. Cum morte) Sic & in *l. 3. sup. ubi caussæ fiscales.* Idem Imp.

Si quis Imperatori maledixerit. TIT. VII.

L.1.) Ante hanc constitut. crimen majestatis non solum facto, sed & verbis impiis & maledictis exacerbari,
B Paulus scribit *lib.5. Sent. tit.29.* Fit enim crimen majest. verbo & dicto. Cic. pro Cælio, Dio, qui vocat hoc crimen τῆς ἀσεβείας: Sozomen. & Nicephorus de Gratiano. Tacitus 1. Annal. unde hæc l. in βασιλ. est sub tit. ad *l. Jul. Majest.* Idem vero, quod in hac l. Theod. sanxerat Tiberius Dione teste, & Hadrianus auctore Spartiano. Hujus autem l. meminit Zonaras can. 84. Apost. At qui Pontifici maledixit, eum pontifex graviter puniri vult, cap.1. *de maledicis*, in Decretal.

Obtrectator temporum nostrorum) Græci hic notant, accusatos fuisse quosdam, quod deplorassent sua tempora, & dixissent se infelici seculo natos.

Si ab injuria) Id est, dolo & malitia.

Remittendum) Id est, condonandum. Græci συγχωρητέον. Dele gloss. ibi.

C *Ad legem Juliam majestatis.* TIT. VIII.

L.2. Alienam) Repetita est in *C.Theod. lib.9. tit.14.* ad *l. Cornel. de sicariis.* Ubi hæc est subscriptio. D. pridie Non. Septemb. Amiræ Cæsario & Attico Conss.

Inconsulto juraveras) Dion. lib. 57. Tacitus lib. 1. vide scripta ad *l.2. sup. de rebus cred.*

L.3. In gloss. Convictus) Id in Gallia non probatur ex constitut. Ludovici.

L.4. Fidicularum tormenta) Fidiculæ sunt virgulæ, quibus rei in equuleo dilacerantur, & torquentur, ut fides reperiatur.

Excepta tantum majestatis) Legend. *tamen*, non *tantum*, alioquin multa pugnabunt. Sic enim scripti habent in C. & C. Theod.

L.5. Quisquis) Lata est in reos perduellionis, non ma-
D jestatis.

§.1. Filii vero) Exempla adfert Cic. in Epist. 12. & 15. ad Brutum, & Dion. lib. 58. Halicarnasseus lib. 7.

A materna, vel avita) Cicero in dicta Epist. 15. hanc adfert rationem, ut periculum liberorum reddat parentes amiciores patriæ.

§. Denique) Rationem hanc reddit Cicero pro Sylla, quia in hoc crimine non solum culpa levitatis est, sed etiam contagio sceleris, si defendas reum. Idem ait Cicero pro Rabirio.

§. Uxores: si in ea conditione fuerint) Id est, si non nupserint secundo.

Titulo donationis) Propter nuptias, vel sponsaliorum jure.

Falcidia ex his etiam) Ergo Falcidia servatur non tan-
E tum ex bonis maternis, sed ex iis etiam, quæ a patre matri donata sunt.

§. Id quod de satellitibus consciis) Exemplum est in *l.19. & 20. C.Theod. de bonor. proscript.*

Ad calcem tit.) Multæ hic desunt constitutiones. In iis una Pauli est, & Martiani. Has attulerat Imp. quæ quoniam latinæ fuerunt, remanserunt. Constitutio Græca periit, cujus tamen Epitome habetur lib. 60. βασιλ. eodem fere sensu, quo quæ traduntur in his legibus.

L.7. Drunciani) Leg. Depiciani.

Cassiani furoris) Quis est hic Cassianus furor? Sciendum sub Marco Imp. Aufidium Cassium se Imperatorem judicasse, ejusque generum appellatum esse Depitianum, Maritus enim fuit Alexandriæ Cassiæ filiæ, huic

Marcus Imp. pepercit, deditque ei cum uxore liberum exsilium. Vulcatius tamen Gallicanus in Aufidio non scribit ejus damnatam non fuisse memoriam, ait tamen post mortem ejus proscripta fuisse hujus senatoris Depitiani bona, quod Cassiano favisset.

L.ult. Memoria ejus damnetur) Exemplum est in *l. 3. C. Theod. de infirm. his qu. sub trib.tyrgesta sunt, l. 21. C. Theod. & l.16. Cod. Theod. eodem tit.*

Ad legem Juliam de adulteriis, & stupro. TIT.IX.

Juliam) Sic dicta ab Augusto, quem adoptaverat Julius.

L.1. De matrimonio suo violato) Id est, si mulier dicat in se commissum esse adulterium, ut ait Græcus interpres, sed satius est, ut dicamus eam l. esse de muliere, quæ maritum violati connubii accusare non potest.

L. 3. Non solum) Hæc duo verba absunt a scriptis, nec ea agnovit Accurs.

Sed etiam) Id est, quin etiam, ut & in *l. 3. §. ult. de can. sacrarum largit.* Cic. lib. 4. ad Attic. *Amisimus sanguinem*, sed & spiritum civitatis, *l.3.ff. de divers.temp. præscript.*

Earum tantum personarum) Hoc tantum procedit in adulterio, non etiam in stupro.

L.4. Quod legitimis) Licuit ex l. 12. tabul. adulterum deprehensum in actu occidere, *l. quod ait, ff. eod.* Demosth. contra Neæram, & Lysias contra Eratosthenem, Val. lib.6. cap. 1. Horatius 2. serm. Satyr. 1. Martialis 3. Epigram. Cassiodorus lib. 1. variarum, cap. 11. tit. 1. in legib. Bajuvariorum, & Longobard. tit. 85. Denique legibus Neapolitanis lib. 3. tit.1.

L.5. Valentini) Legend. *Valenti*.

L.6. Jure mariti) Id est, ut præferatur ceteris in divinatione, & ut accuset sine inscriptione, *l. quamvis 2. inf. eod.* vide ibi not.

Sexaginta dies utiles) Vide cap. 13. de præscript. Sic Corn. Tacitus lib.2. sexaginta dies ad consultandum datos, dum loquitur de Vistilia uxore Titidii Labeonis.

§. Et qui confidit accusationi) Id est, qui bona fide accusat.

Calumniæ notam) Opponenda *l. is cujus, in fi. ff. eod.*

L.8. Reus adulterii) At incestus duo rei simul fieri possunt.

L.9. §.1. Si quocumque) Hæc parenthesis est Triboniani ex *l.30. hoc t.* Nam ex l. Julia adulterii pœna non fuit corporalis, legis enim pœna relegatio fuit.

L.10. Refugientis) Legend. *rei fugientis*, id confirmat *l. Imperatores, ff. de jure fisci.*

Prævaricatoris) Id est, qui verum occultat.

Stupro) Id est, adulterio.

L.11. Narvano) Leg. *Norbano*.

Non posse) At ex *Nov.117. licet.*

L.12. Damnatus restituitur) An non damnari debuit capite? Dicendum, ita eum damnatum esse, ut aliquo modo capitis pœnam evitarit juxta *l.9. sup. hoc t.*

Et accusatorem) Qui adulterum peregit, qui & adulteram forte peregisset, si vixisset, quamvis hoc non sit necessarium, efficit tamen, ut dicamus infamem non esse adulteram.

L.13. Posteaquam crimen contra eum) Id est, post litem contestatam.

Provinciam excesserit) In qua delata est, & rea postulata.

L.14. *More solito*) Id est, ordine solito, ut scil. prius accusetur adulter.

L.15. Si quondam) Conjun. *l.21. inf. eod.*

L.16. In cujus officio) Id est, apud cuius officiales.

§.1. Senatusconsulto) Sc. Turpilliano, quo irrogatur pœna quinque librarum auri in desistentem. Vide notata ad *l.3. ff. de prævaricat.* & cap. 13. de præscript.

Lege Petronia) Nomen habet a Petronio Turpilliano Cons. Tacitus lib. 14. quæ dicta Junia Petonia, *l. lege Junia, ff. de manumiss.*

L. 17. Revocare uxorem) Domitianus tamen in simili specie ejecit e numero judicum equitem Romanum, quod reduxisset uxorem eam, cui crimen adulterii intenderat. Suetonius in Domitiano cap. 8.

L.18. Eum qui) Hujus legis pars est repetita in *l.5. supra, de donat. propter nupt.* cui ex hac addenda est subscriptio.

Duas simul habuit uxores) Valentinianus tamen legem tulerat, ut duas simul liceret habere uxores, Socrates libr.4. histor. Eccles. cap.26.

L.19. Ad Pompejanum) hic Pompejanus magistratus fuit, qui Imperatorem consuluerat.

Materiam) Græci interpretes legunt *Mariam.*

Habitis quæstionibus) Servorum, non uxoris.

Excubiis limitis) Dele principium glossæ, limitis, eo usque (*& facit, &c.*) & repone, limites sunt, quibus Romanæ provinciæ separantur ab agris hostium, ut limes Rheticus, *l. maximarum, inf. de excusat. mun.* Illyricanus *l. 1. inf. de quibus mun. se excus.* Hic autem non præerat limiti, cum miles tantum sit. Limitibus præsunt rectores provinciarum, vel duces limitum, *l. 2. de off. præt. Africæ, l.un. inf. venat. ferar.*

L. 20. Irreprehensa voluntate) id est, quorum corpus violatum est, minus remansit castus & integer.

In gloss. Fœdissimam) Dele (*alii dicunt*) usque ad finem glossæ.

L.21. Ob commissa) Conjun. *l. 15. sup. eodem.*

Præscripta sunt) Præscripta tempora hic sunt 60. dies utiles.

Post depositam sollicitudinem) id est, munus.

L.22. Adulterii crimen) id est, stupri.

L.23. Sin vero constiterit corrupti matrimonii) id est adulterii.

L.24. Dionysio) Potius *Dionysiæ*.

L.26. Etiam præscriptionem) Lenocinii.

L.28. Pudor) Castitas.

L.29. §. ult. Et stupri adulterii) Delenda sunt. Desunt enim in *C.Theod. lib.19. tit.7. l. 1.* unde sumpta est & in quibusdam manuscriptis.

Quas) Harmenop. addit avum, ut *C.Theod. Consobrinum, & patruelem.*

L.30. Imprimis, §. genitalis, &c.) Leg. *Genialis*.

Nec inscriptionis vinculo teneri) id est, non teneri jure calumniæ. At hodie ex *Nov. 117.* etiam a marito exigitur inscriptio, & ex ea maritus non probans, incidit in talionem. Nec obstat *l. 15. cujus, §. pen. ff. eodem*: vide not. ibi, & cap.13. de præscript.

§. Gladio) Hæc non est pœna l. Juliæ, sed relegatio, sed posteriorum Impp. Constantii nempe & Constantis, ut constat ex *l.4. C.Theod. quor. appell. non recip.*

L.31. In femina viris porrectura) In veteribus legitur, feminam viris porrecturam, ut notavit Alciatus: ut arrigere virorum: sic porrigere feminarum, ait Donat. in And. Terentii.

Ubi scelus) Ad hoc scelus vindicandum lata est primum lex Scantinia, Cicer. 3. Philip. Cœlius lib. epist. ad famil.8. in epist.14. Suet. in Domit. c. 8. Quintil. lib.4. c.2. Val. Max. lib. 6. cap. 1. Novella 77. & Zonaras in Justin. vita refert exsecta eis virilia.

L.32. In adulterii quæstione) Non etiam stupri, aut incestus.

L.33. Præscriptiones) Exceptiones.

Civiles) Quæ non pertinent ad caussam criminalem.

Earum objice) id est, oppositione, & accusatione fundata, id est, cum constituitur, quo jure quis accusaverit, & quo tempore; quo jure, utrum extranei, an mariti: quo tempore, utrum intra quinquennium, vel sex menses.

Huic examini) id est, crimini adulterii, id est, quamvis civilis quæstio postponitur, non tamen ob id exstinguitur. Nam si eam jure competere apparuerit, de ea agere poterit.

L.34. Si qui) Idem *Nov.134. §.pen.*

L.35.) Ex *l.2. C. Theod. de repud.*

L.36. Seu ultimam) vide scripta ad *l.3. sup. eodem.*

Duo-

Duorum mensium) vide cap.13. C.de præscript.

Suspendi definiunt) ut sint statuliberi.

Si quis eam, cujus tutor fuerit, corruperit. TIT.X.

L.1. Deportationi subjugetur) Constantini tempore adulterium capite non puniebatur, unde fit, ut deportetur tantum tutor, cum compositores aucta adulteri pœna, tutoris quoque pœnam augere debuerint.

Fisci juribus vindicentur) At ex *Nov.Leonis* 34. bona tutoris pupillæ adjudicantur.

De mulieribus, quæ se propriis servis junxerunt.
TIT. XI.

L.1. Verberone) Malo servo, sic dicto quasi verberibus sit subjectus.

Officia) id est, officialibus, & stationariis, quæ denuntiant crimina, *l.7.sup.de accus. & inscript.*

Ad legem Juliam de vi publica, & privata. TIT.XII.

Publicæ) id est, vi armata, vel inermi. Quæstio de vi publica primum constituta est l. Plautia, de qua in *l.non solum, §.si dominus, & §.furtivæ, ff. de usucap. §. furtivæ, Instit.de usucap.* deinde constituta fuit l.Julia, ex qua hodie agitur, non ex Plautia, quæ lata est ab Augusto Cæsare. Cic.1.Philip. Ab eodem etiam lata est l.Julia de ambitu, & de adulteriis. Reliquæ vero leges Juliæ latæ sunt a Julio Cæsare, ut docet Cic. in eadem Philip. & in orat. in Pisonem.

L.1. Res uxoris) Non in dotem datas, *l.3. sup.ne uxor pro mar.l.1.sup.de privileg.fisci l.11. inf.de decurion.*

In gloss.Munus) Ad fin. adde. Idem obtinet in ceteris muneribus, si bona uxoris sunt in dotem data: in aliis extra dotem non tenetur, argumento *l.3.supra ne uxor pro mar.*

L.5. *Licet creditor*) Chirographarius, *l.ult. ff.ad l.Jul. de vi privata*, vel hypothecarius sine conventione, *l. 3. inf.vi bon.rapt.*

L.6. *Proconsulem Africæ*) in Cod.Theodos.hæc sunt in princ.

L.7. *Aut civiliter*) id est, interdicto unde vi, §. ult.

Agitato negotio principali) id est, actione, seu quæstione proprietatis: vide scripta ad *l.6.sup.unde vi.*

L. ult. Buccellarios) Hos Suidas vocat Gallogræcos) Ammian. Marcellinus lib.17. Spartianus in Pescennio, D.Augustinus in Epist.36.

Isauros) De his Duarenus lib.2.disput. cap.12.cui adde Dionem libro 55. Am.Mar.lib.19. Zonaram, qui vocat ἔθνος κάκιστον. Hos Harmenop. libro 2. Epitom. vocat pyratas.

De raptu virginum, seu viduarum, nec non sanctimonialium. TIT. XIII.

L.1. Raptores) Hinc est sumpta *l. raptores, supra de Episcop. & cler.* Quare ex hac ad illam supplenda est inscriptio.

§.*Quibus: qui saltem*) Dele, *saltem*.

§.*seq. Viri eminentissimi*) Legendum, *excelsi*.

Quibus etsi) Legendum sic, *quibus indubie convictis, etsi appellare, &c.* Id enim addendum est ex l.Constantini, cujus hoc loco meminit. Ea est in *l.1.C.Theod.eodem tit.* & extat ejus particula in *l. pen. supra, in quibus caussis servi pro præmio lib.accep.*

§.*Sin autem: ad dominium*) id eadem ratione fit, qua Leo in *Nov.* 34. bona tutorum, qui pupillas corruperunt, eis addicit.

§.*Nec sit: Sibi maritum exposcere*) in *Novel.*134. §. *illo quoque, & 36. qu. 2. cap. pen. & ult.* Secus est secundum *c.accedens, extra de rapt.*

De emendatione propinquorum. TIT. XV.

L.1. *Jure patrio*) id est, moderate, non ultra modum. Jus enim patrium est temperatissimum, ut docet Aristot. in Polit.ubi ait, jus patrium minus esse dominico. Unde Seneca lib. 1. de Clement. ait: nos vocare Augustum patrem patriæ, ut sciat sibi datam patriam potestatem, quæ temperatissima est.

Ad legem Corneliam de sicariis. TIT.XVI.

Hæc l. lata est a Cornelio Sylla dictatore, *l. 2. §. deinde Cornelius, de orig.juris.* Seneca libro primo de provi-

Tom. X.

A dentia. *Lucius Sylla capita civium Roman.vidit amputata: ipse tamen est, qui l.Corneliam tulit:* Sicarii autem sunt homicidæ, sic dicti a sica, quod est culter: Justinian. §. *sicarii, Instit. de publ. judic.* Suidas ait, sicarios esse latronum genus, & Romanos sicas vocare gladios incurvos. Hujus l. pœna non fuit initio capitalis, quod ex eo constat, quia l.Portia vetabatur, ne civis Rom. verberaretur, aut occideretur, & Milo cædis Clodii reus Massiliam deportatus est, sed tempore Plinii cœpit esse capitalis, vide lib.10.nat.hist.

L.3. Si quis percussorem) Hæc l.delenda est.

L.6. Non adulta ætate) id est, non recte quis probat, ideo non fuisse sibi animum occidendi, quod non sit adultæ ætatis, aut quod sit adultæ ætatis tantum.

L.*ult.*) Conjun. cum *l.32.sup. ad l.Jul.de adult.* in qua
B alius proponitur casus, quo servus in dominum torqueri potest, cum de adulterio quæstio est. Eæ ll. conjunctæ sunt cum *l.4.C.Theod.ad l.Jul. de adult.* & utriusque debet eadem esse inscriptio & subscriptio.

De iis, qui parentes, vel liberos occiderunt. TIT.XVII.

Hic tit.est de parricidis) Parricida autem, non tantum is est, qui parentem occidit, sed is etiam, qui hominem liberum. Hinc dicti quæstores parricidii, *l.2.§.& quia, ff. de orig.jur.* Hodie autem nomen parricidii in certis personis consistit, neque omnis homicida parricida est, eæque numerantur in *l.1.ff.ad l.Pomp.de parricid.*

Neque gladio, neque ignibus) Solebant enim, ut ait Paulus *lib.5. Sent.tit.24.* parricidas aut bestiis objicere, aut vivos comburere: itaque Constantinus pœnam more majorum introductam, quæ in usu esse desierat, re-
C ducit.

De maleficis, & mathematicis, & ceteris similibus.
TIT. XVIII.

L.2. Ars autem mathematica) id est, genethliaca.

L.3. Sacerdos) Magnus in eadem l. 3. Dele tot. glos. *nullus aruspex.*

L.4. §.1.Nullis) hæc emendavit Leo in *Nov.65.* in qua ultimo supplicio hos afficiendos censet.

L.6. Feralis pestis absumat) id est, bestiis objiciantur. Dele totam gloss. ibi.

L.7. §.ult. Si vero convictus) Legend.sic. *At si convictus pro fac.* & cetera dele.

De Sepulchro violato. TIT. XIX.

L.1. Qui contigerit) Ut tollant, aut violent.

L.4. Decem pondo auri fisco) Præter pœnam corporis:
D *Vel ad officium*) Delenda particula, *ad*, auctore Cod. Theod.& lib.scriptis.

L.5.) vide Livium lib.15. & 25.

Ad legem Fabiam de plagiariis. TIT. XX.

Plagium est crimen suppressi hominis, *l. 1. §. 1. ff. eod.* Ideo plagiarius dicitur suppressor, ἀπὸ τοῦ πλαγίου, ut ait Isidorus, vel a πλαγίως, id est, dolose. Suidas. Lata fuit hæc l.ante Ciceronem, ut constat ex his verbis pro Roscio Amer. *De servis alienis contra l.Fabiam retentis plura dicenda sunt.* Sed a quo Fabio, nescitur.

L.4. Non valet) vide notata & scripta ad *l.pen. sup. si mancip. ita fuerit alienat.*

L.6. *Vendere neque donare*) Quod cautum Senatusconsulto facto ad l. Fabiam tempore Alexandri, Modesto & Probo Conss.ut constat ex *l.1. ff.de verb.sign.*

E *Ad legem Viselliam.* TIT. XXI.

Sic legend.non Viscelliam, aut Visilliam. Vide Ulp. in *Fragm. tit.3.* lata est D.Claudii temporibus, rogante L.Visellio Varrone & Cornelio, Anno V.C.776.

Ad legem Corneliam de falsis.
TIT. XXII.

Hæc a Cornelio Sylla dictatore lata est, *l.2.§. deinde Cornelius, ff.de orig.juris.* Est autem duplex: una nummaria, altera testamentaria, ut ait Tullius 3. in Verr. *l.9. ff.eod.* Ea tenetur, qui numos radit, fingit, vitiat, corrumpit, ut qui mensuram circuli exterioris abrodunt: item qui adulterinos numos flant, & cudunt, unde vocantur in *C.Theod. tit. de fal. mon.* παραχαράκται. Item qui vendunt numos plumbeos, vel stanneos. Nummi

Zz 2 pere-

peregrini mercis loco habentur, & hi venduntur. Seneca lib. de benef. cap. 14. Plinius 33. lib. 3. cap. Volusianus de asse. Item tenentur, qui vultu principis signatam pecuniam reprobant, non adulterinam, Paulus *lib. 5. Sent. tit. ad l. Cornel. test.*

L. 11. Civiliter) Non criminaliter.

Responsum) Quod non exstat in Pandectis.

L. 12. Viginti annorum) Vide c. 28. de præscript.

Fere crimina) Fere addit, eo quod adulterii accusatio finiatur quinquenniio, ut & accusatio peculatus, *l. 7. ff. ad l. Jul. pecul.* Item casus *l. 13. ff. ad Syllan. & l. 29. §. hoc quinquennium, ff. de adult.* Itemque crimen injuriarum, *l. 5. C. de injuriis.*

L. 16. Per procuratorem) Quoniam publicum est.

Solemniter accusari) Id est, adhibita inscriptione.

L. 17. §. 1. De fide delicti) Forte, *fide lecti*, ut habet unus liber script.

L. 20. Per errorem) Exemplum & speciem sume ex *l. 2. sup. de precib. Imper. offer.*

L. 21. Si quis Con. *l. universos, inf. de decurionibus*: Utriusque eadem est inscriptio.

Loquitur autem hæc l. de decurione, qui falsum scripsit, non de eo, qui tabellio erat: Nam esse non potest, *d. l. univers.* Decuriones sunt, qui in singulis civitatibus publici consilii caussa electi sunt: unde etiam senatores vocantur, *l. omnes jud. inf. de decur.*

L. 22. Scripturarum collatione) Id est, comparatione, *l. pen. sup. de fide instrum.* vide ad eam scripta.

§. ult. Compendioso spatio) In *l. 2. C. Theod. eod. est, anni spatio*, quod correxerunt hic compositores, ut hæc convenirent cum *l. ult. inf. ut intra cert. temp. crim. act. ter.* ubi statuitur biennium.

L. 23. Utrum de falso) Hoc ideo, quia conferunt privata instrumenta ad probationem.

Instituere conabitur) Legendum, *insimulare*, ut in *C. Theod.*

De iis, qui sibi adscribunt in testamento. TIT. XXIII.

Adde, vel in codicillis ad testamentum pertinentibus, *l. 2. §. 1. ff. de jure codicill.* Hoc in tit. tantum tractatur de edicto D. Claudii, quo aliquid adjectum est legi Corneliæ, *l. D. Claudius, ff. eod.* Falsi enim pœna tenetur scriptor alieni testamenti, qui in eo sibi, aut iis, quos habet in potestate, aliquid adscribit, etiamsi id fecerit dictante testatore. Hujus autem edicti auctor est Claudius Nero. Sueton. in Ner. cap. 17.

L. 1. Emancipatus filius) Emancipatus in hoc loco extraneus est, quia non est in potestate, *l. 14. ff. de fals.*

L. 2. Si testator) Hæc l. prima est hujus tit. Ea vero, quæ priori loco posita est, secunda. Inversus est ordo.

§. Quod si testamentum) Conjun. *l. D. Claudius, §. plane, ff. de falsis*: qui §. est hujus l. interpretatio.

L. 3. Claudii) Neronis.

Aliquod emolumentum) Legendum, *aliquid ex emolumento.*

L. 6. Et suis) Legend. *nec suis*, ut sit sensus: dominum nec generaliter subscripsisse, nec specialiter.

De falsa moneta. TIT. XXIV

Vide notata ad princip. tit. *sup. ad leg. Cornel. de fals.*

L. 1. Quoniam) Conjun. *l. 2. supra, quibus ex caussis ser. pro præmio lib. accip.* & ad illam ex hac supplenda subscriptio, quod etiam ostendunt quidam codices, in quibus semiperfecta subscriptio sic habet, D. XV. Kal. Decembr. Crispo. Hic traditur, pro præmio ingenuis accusatoribus concedi immunitatem. Illic traditur, servis dari libertatem.

Monetarii) Monetariorum certum corpus fuit, *l. 1. inf. de murileg.* Hi tanto in numero fuerunt, ut aliquando arma moverint adversus Aurelianum, Eutrop. lib. 8. Vopiscus in Aureliano.

Monetam) Notandum hic monetam non tantum significare pecuniam signatam, sed etiam signum, aut notam, sive ἀρχέτυπον, aut σφραγῖδα.

§. Domus: etsi ignoret) Hoc vero est errare in facto, non in jure.

§. Sin vero vel incolis) Incolæ hic accipiuntur pro inquilinis, pro conductoribus ædium, ut in *l. rem pignori, ff. de acquir. poss.* & apud Appianum 2. de bello civili.

Ad l. Juliam de Ambitu. TIT. XXVI.

Ambitus crimen est, quo tenentur illi, qui, ut honores, aut publica officia adipiscantur, populum corrumpunt. Penes eum enim erat jus creandi magistratus. Multæ autem latæ sunt ll. de ambitu. Primum fuit Tullia, fuit & Pompeja, Cæsar. lib. 3. de bello civili. Fuit & ista l. Julia ab Augusto lata. Hæ ll. hodie cessant creandi jure a populo translato ad principem, qui pecunia corrumpi non potest, *l. 1. ff. eodem.*

L. 1. Nullus) Con. *l. 12. inf. de suscept. lib. 10.* Et ex hac ad illam l. adde subscript. & inscript. In ea traditur susceptorem, vel tabellarium, qui aliquid fraudis admisit, denuo ad illud officium revocari non posse, etiamsi princeps rescripto ei concesserit. Constat autem ex C. Th. lib. 12. tit. 6. l. 27. hic in inscript. legendum, D. pridie Kal. Jan. Mediol. Stilicone & Aureliano Conss. Nam inde sumpta est *l. 12. de suscept.* Hæc vero sumpta est ex tribus ll. *C. Theod. l. 2. 3. & 4.*

Repetere) id est, continuare. Sciendum omnes magistratus annuos fuisse, excepto Censorio, qui quinquennalis erat. Interpretes autem male hanc l. accipiunt, ut videlicet non liceat his eundem honorem gerere, sed repetere, & continuare, id est, qui hoc anno functus est, fungi sequenti anno non potest, *l. honor, §. gerendorum, ff. de mun. & honor.* Hodie quinquennii intervallum requiritur, *l. 5. ff. d. tit.* Olim decennii. Livius lib. 10. Tullius de ll.

Ad solutionem) Hinc constat eum recenter recessisse a prima administratione.

Ad legem Juliam repetundarum. TIT. XXVII.

Hac l. tenentur ii, qui pecuniam accipiunt, aut aliquid pro pecunia, quo magis aut minus quid ex officio suo faciant, quales sunt judices. Hoc judicio damnati, præterquam quod infames fiunt, in quadruplum damnantur, atque ideo dicitur judicium de pecuniis repetundis.

L. 1. Manipularius) Duces habent cohortes, & manipulos. Cohors autem dividitur in centurias, & centuriæ in manipulos.

L. 2. Pœnam) Pecuniam, *l. 2. ff. eodem.*

L. 3. Mercator) Id est, venditor.

L. 4. Honoratorum) Honorati sunt ii, qui in municipio honores gerunt, vel gessere. Decuriones sunt ii, qui sunt adscripti curiæ, & non tantum ipsi, sed & ipsorum progenies, ut curialia munera subeant. Possessores sunt reliqui plebei, qui non sunt addicti curiæ. Cassiodorus lib. 9. Var.

Vel administrante) Hoc singulare est in hoc crimine, *l. 32. ff. de injuriis.*

L. 5. vide cap. 20. de præscript.

L. 5. Comes rerum privatarum) Is est, qui administrat res privatas principis. Multum vero distant res principis a fiscalibus. Fiscales enim sunt, ut caduca. Item vacantia: Item proscriptorum bona, *l. 3. inf. de col. fund. fiscal.* Privatæ sunt, quæ sunt propriæ principis, quæ non sunt redactæ in ærarium, quas gubernat comes rerum privatarum: non tamen per se, sed per alios, puta procuratores, præpositos, rationales, curatores, tabularios, susceptores. Is comes etiam dicitur privati ærarii, *l. ult. inf. de loc. præd. civil.*

Procurator) Rei privatæ.

Præpositus Gynæcio) In quo texitur vestis sacra, id est, principis. Inde Gynæciarii sunt textores, *tit. de murileg. inf. & l. ult. de test. milit.*

Tabularius) Qui conficit rationes tributorum ad rem privatam pertinentium.

Susceptor) Id est, qui suscepit ea, quæ pertinent ad rem privatam principis, *tit. de susceptoribus.*

A comite domorum) Comes domorum erat sub comite rerum privatarum. Erat comes domorum Augusti & Augustæ. Is gubernabat res pertinentes ad sacram domum,

mum, *l.ult. sup. de quadr. præscript. & l. cum aliquid, sup.* A
ubi caussæ fisc. Item sub eo erat comes largitionum privatarum: is erat in Cappadocia.

§.ult. Ad solutionem) ut tamen repetitio perseveret contra comitem.

L.ult. Sancimus) hæc l. non tantum pertinet ad l. Jul. repetund. sed & ad l. Jul. de ambitu: vide scripta ad *tit. sup. de suffrag.*

Neque dedisse) Theodoretus lib. 1. Histor. Eccles. scribit Impp. Martianum & Theodosium sanxisse ἄρχοντα ἐπὶ δόσει μὴ γίνεσθαι: vide *d. tit. de suffrag.*

De Crimine peculatus. TIT. XXVIII.

Crimen peculatus est furtum pecuniæ publicæ, quod judicatur l. Julia peculatus.

De Crimine sacrilegii. TIT. XXIX.

Hoc tit. tractatur non de his, qui proprie sunt sacri- B
legi, sed de his, qui sunt proximi sacrilegis.

L.3. In gloss. Elegerit) Ab his verbis (*& hoc in iis, &c.*) usque ad finem, dele omnia.

L.4. Sive sacrilegii) Quia vetitum est constitut. Impp. quas violare sacrilegium est.

De Seditiosis, & de iis qui plebem contra Rempubl. colligere audent. TIT. XXX.

Qui plebem contra Rempubl.) Legendum, *qui plebem contra publicam quietem.*

Quando civilis actio criminali præjudicet, & an utraque ab eodem exerceri possit. TIT. XXXI.

L.1. Constitutio sub hoc tit. posita proprie pertinet ad falsi crimen, ut apparet ex *C. Theod.* in quo ponitur inter tit. ad l. Cornel. de falsis, & tit. de falsa moneta. Id
etiam constat ex *l. pen. sup. de probat.* quæ cum hac est C
conjungenda, ut docent inscript. & subscript. eædem: vide ibi not.

Quoties de re) Hæc regula duas habet exceptiones: primo excipitur actio injuriarum, quæ consumit criminalem actionem, *l.6. & 7. §.1. ff. de injuriis*. Tullius pro Cæcinna. Secundo actio de moribus, id est, accusatio morum, quæ olim inter conjuges locum habebat: hodie sublata est, l. *ult. sup. de repud.* quæ actio continebat vindictæ persecutionem, & ideo exstinguebat criminalem, *l.1. C. Theod. Victum civiliter agere posse criminaliter.*

§. Et cum lege Visellia) vide notata *supra ad leg. Visell.*

§.ult. Etiamsi Falsi) Fini hujus legis conjung. *l. pen. sup. de probat.* vide scripta ibid.

Dat. II. Kal. Januar.) in Cod. Theod. est D. Pridie Idus D
Januar. Trev. Valente VI. & Valentiniano II. AA. Conss. Alias D. Pridie Kalend. Januar. Trev. alias, Tiberiade Valente VI. & Valentiniano III. AA. Conss.

De Crimine expilatæ hereditatis. TIT. XXXII.

Claves traditas) Ac ideo traditionem rei quasi factam. Idem in *l. clavib. ff. de contr. empt.* vide scripta inf. ad tit. *de comm. & peric. rei vend.*

Directa quæstio) id est, principalis: vide notata ad *l. in commodato, §.1. ff. commod.*

L.4. Exstantes) vide scripta ad *l.3. sup. de condict. ex lege.*

L.ult. Actionis) id est, accusationis.

Vi bonorum raptorum. TIT. XXXIII.

L.1. Potius ad) Potius hic accipitur θετικῶς, *l.1. §. illud utique, ff. unde vi*, ἀφαίρεσις est immobilium, ἁρπαγὴ
mobilium. E

L.3. Res obligatas) Secus est, si convenerit, ut creditori liceret propria auctoritate pignus auferre, hypothecam occupare, *l.3. sup. de pign.*

De Crimine stellionatus. TIT. XXXIV.

Stellionatus est dolus omnis, & impostura, quæ proprio nomine caret. Sic dicitur a stellione animali vafro, & versuto lacertæ simili. Plinius lib. 3. cap. 10. Apulejus Apolog. 1. Columella lib. 9. cap. 7. Ælianus lib. 3. de animalibus, cap. 17. lib. 6. cap. 22. & lib. 9. cap. 19.

L.2. In gloss. Injuria) Dele totam, & repone, nomen est, non adverbium, ut male hic Accursius.

L.ult. Ad extraordinariam) Publicum non est hoc crimen, nec privatum, sed extraordinarium. Hoc explica ex *l. si quis, §. ult. ad Senatuscons. Turpill.* id est, officio judicis.

De Injuriis. TIT. XXXV.

L.2. In gloss. Tibi, o mulier) Dele, & dic, male, ut docet inscriptio. Repone, o pater.

In gloss. Duplici; imo triplici) Dele hæc omnia cum iis, quæ sunt in margine.

L.3. Nuntiator) vide scripta ad *l.3. supra, de malef. & mathemat.*

Experiri potest) Turpe enim est delatoris nomen, *l.4. inf. de delator.* Dele tot. gloss. cum casu, & in summa Salyceti, dele falsum.

L.4. In Sacerdotio) vide ad *l.11. sup. de ambitu.*

L.5. Annuo tempore) Eoque utili, *l.14. §.1. ff. quod metus caussa*. Vide notata ad *l. querela, sup. de fals.*

L.8. *Edicti perpetui actione)* id est, ex eadem caussa datur actio l. Aquiliæ ad damnum prosequendum: & injuriarum ad injuriam. Sic non obstat *l. item apud §. si quis servos, & §. injuria, ad l. Aquil.*

L.ult. Per procuratorem criminaliter) idem concesserat Valentinianus presbyteris: vide scripta ad *l.3. sup. qui accusare possunt.*

De Abigeis. TIT. XXXVII.

L.1.) Vide scripta lib. 1. Obser. cap. 20. Confer hanc legem cum *l.8. sup. unde vi, & l.16. sup. de accusat.* Unde sic emendanda subscriptio, D. VIII. Idus Jan. Mediol. Olybrio & Probino Conss.

De Nili aggeribus non rumpendis. TIT. XXXVIII.

Aggeres sunt moles oppositæ fluctibus. Dicuntur χώματα in *l. pen. §. pen. ff. de extraord. crim.* Hi autem aggeres aquam Nili coercent, & continent: hos qui rumpunt, extra ordinem coercentur, *d. l. pen.*

L.1. Duodecimum cubitum) Hæc est justa altitudo aggeris.

Fluminis Nili) Nilus totam Ægyptum semel in anno inundat, & oblimat, *l.1. §. ripa, ff. de flumin. l.2. ff. de alluvion.* Ob id Ægyptii eum Deum esse fingunt, & æmulum cœli, ut ait Heliod. libr. 8. Hist. Æthiopicæ. Item libr. 2. Plinius libr. 5. cap. 9. Marcell. libr. 22. Seneca libr. 4. Nat. quæst.

Valla fluentis) Legend. *ulla fluenta*, ut in *Cod. Theod.* Fluenta sunt decursus aquæ: vide notata ad *l. pen. §. pen. ff. de extraord. crim.*

De iis, qui latrones, vel aliis criminibus reos occultaverint. TIT. XXXIX.

Hi dicuntur receptores, susceptores, vel recuperatores in *l. ult. ff. de abigeis, & tit. de recept. & l. congruit, ff. de offic. præsid.*

L.1.) Sumpta est hæc l. ex duabus constit. 1. & 2. *Cod. Theod. lib. 9. tit. 29.*

L.2. Impp. Honor. & Theod.) Martianus Augustus Palladio PP. Subscriptionem vero sic restitue. D. XVII. Kal. Jan. Martiano A. & Adolpho Conss.

Seu primates) id est, actores.

De Requirendis reis. TIT. XL.

L.1. Impp. Valerianus & Gal.) Legend. Imp. Antoninus A. Rustico, id indicat hujus l. subscriptio, quæ depravata est.

Gravia crimina) id est, capitalia.

§.1. Signatas) id est, obsignatas.

§.ult. Post intimationem suam) id est, posteaquam adiit judicem.

L.2. D. Idib. Janu.) Legend. accepta V. Kalend. August. Corinth. Constant. A. II. & Lic. A. II. Conss.

L.ult. Programmatis) id est, edicti.

De Quæstionibus. TIT. XLI.

Quæstio est interrogatio sive cognitionis, & veritatis appetitio. Hic autem quæstio non est nuda interrogatio, sed ea, quæ fit per vim, tormenta, & cruciatus corporis, *l.15. §. quæstionem, ff. de injur.*

L.1. Antianæ) Antigono, ut docet *l. 1. §. item Severus, ff. eod.* ubi hæc l. citatur. Scripti libri habent, Antigonæ.

Contra dominos) id veteri Senatusconsulto fuisse cautum scribit Tacitus l. 2. Annal. & Cic. pro Deiot. id

ait

ait receptum fuiſſe more majorum.

Adulterii) M.Antonius Philoſophus a Senatuſconſulto adulterii crimen exceperat, *l.17. ff. eod.* At in ſtupri vel inceſtus cauſſa ſervi in dominorum caput non torquentur: Amm.Marcel. *Mancipia diuturno ſqualore mœrentia in caput domini uſque ad ultimum lacerabat exitium, quod in ſtupro fieri vetuerunt clementiſſimæ leges.*

Fraudati cenſus) Cum quis non profitetur omnes facultates ſuas apud cenſitores, *l.vix certis, ff. de jud.* Quare in gloſſ.dele (*id eſt, annonæ.*)

Pertinet) His caſibus totidem adde: Si cædes uxoris a viro perpetrata ſit, ſi dominus ſit occiſus, vel ſi ſocius ſit occiſus a ſocio.

§.*ult. Nec inopia*) Legend. *ex inopia*. Vulgo inepte: *nec inopia*. Nec enim in domini caput interrogantur, qui civilibus in cauſſis interrogantur: vide ſcripta lib.2. Obſer.c.33. in margine, adde, Recte.

L.2. *Grave exemplo*) Tutor enim eſt loco domini, id eſt, pupilli.

L.3. *Cognitionaliter*) Id eſt, utraque parte præſente, ut in *l.ult.inf.de legat.*

L.5. Indiſcrete) Id eſt, non adiecta cauſſa. Sic in *l.cum de indebito, ff. de probat. & l.ſi quis 49.* §. *ubi, de epiſcop.& cleric.*

L.6. Pridem) vide ſcripta ad tit. *de teſtam.ſup.*

L.8. *Non emeritis ſtipendiis*) Id eſt, ſi ſint cauſſarii.

L.9. Cariſſimum) Leg. *Chariſmum.*

L.11. Eminentiſſimorum) Id eſt, illuſtrium, ſpectabilium, clariſſimorum.

Liberos) Incluſive.

L.17. Nihil) Conjun.*l.ult.ſup.de delator.& l.pen.ſup.de reſcind.vendit.* Ex quibus hujus l. emendanda eſt ſubſcriptio. D. XII. Kalend. Septemb. Eutropio & Theodoro Conſſ. Exſtat in C.Theod.

Aut principali ſunt) Legendum, *principalis*. Hi autem erant, qui primum locum in curia obtinebant, *l. jubemus, ſup. de liberali cauſſa.*

L.ult. De tormentis) Hujus conſtitut. idem Juſtinian. meminit in *l.ult.* §.*licentia, ſup. de jure delib.* & in *Nov.1.* Eſt autem conjun. cum l.1. *ſup. de jur.propter calumn.* quæ ex hac eſt emendanda, ut ſit conſtitutio ſparſa in duas partes, & in ea l. exſtat illud jusjurandum, quod ſe præſcripſiſſe refert in fine hujus l.

A nobis ſtatuto) vide ſcripta ad *l.9.ſup. de rebus credit.*

De abolitionibus. TIT. XLII.

Publica abolitio eſt omnium delictorum venia, & indulgentia, quæ tribuitur nullo poſtulante a principe vel ſenatu, ob aliquam publicam lætitiam, ob res proſpere geſtas, ob publicam gratulationem vel diem feſtum, *l.abolitio, & l.ſi interveniente, ff. ad Turpill. l. 3. ſup. de epiſc.aud.* Unde Conſtantinus Imp. ob partum Criſpi & Helenæ filiæ abolitionem dedit, *l. 1. C.Theod.de indul. princ.* Privata abolitio etiam tempore Auguſti conceſſa, ut docet Suetonius in Auguſto cap. 34. Quint.lib.9.cap.2. Plinius epiſt. lib.7. Epiſtola ad Macrinum. Privata eſt duplex: una data a lege, altera a magiſtratibus.

L. 1. *Revocari poteſt*) Adde alteram exceptionem ex *l. ſi quis repetere, ff. ad Turpill.* Niſi publica abolitio impetrata ſit.

L.2. Abolitio) Hæc l. ante præced.collocari debet, ut ſit prima hujus tituli.

§.1. *Per deceptionem*) Per turpem tranſlationem, alii legunt, *depectionem*. Depectio autem nihil aliud eſt quam pactum.

L.ult.§.ult.Omniaque quæ jure) Legendum, *omnibuſque.*

Non minus accuſatorem) vide ſcripta ad *l. pen. ſup. de probat.* & ad *l.5.ſup.de pign.act.*

De generali abolitione. TIT. XLIII.

Id eſt, publica: vide ad *l.6.ſup.qui accuſ.non poſſ.*

Potentatus) Id eſt, impreſſionis, quæ fit ab his, qui ſunt in poteſtate, *l.ſi pars, ſup.quod metus cauſſa.*

Diem ſtatutum) Id eſt, triceſimum.

L.2. In gloſſ. Præſcriptio) Dele totam, & repone, publicæ abolitionis.

A *L.ult. Indulgentiam*) Id eſt, abolitio generalis. Sic lege præced

Ut intra certum tempus criminalis quæſtio terminetur.

T I T. XLIV.

Hunc tit.atque adeo l. 1. & 2. Tribonianus immutatione verborum ad ſententiam Juſtin. traduxit. Nam jure antiquo criminalis cauſſæ finis annus fuit, *l.7. ff. de muneribus, l.7.C.Theod. ad l. Cor. de falſ.*

L.1. Statutum tempus) Biennii ſic *inf.l.2.*

L.2. Noverint) Conjunge *l.quoniam, ſup. de teſtibus.* Utriuſque eadem eſt ſubſcriptio. Ex ea ergo, & ex C. Theod. pro Cæcilio legendum Cæciliano PP.

L. ult. Intra duos annos) vide c.21. tract. de præſcript.

Ad Senatuſconſultum Turpillianum.

T I T. XLV.

B Factum eſt hoc Senatuſconſultum Neronis temporibus, Cæſonio Pæto & Petronio Conſſ.

L.3. Scriptura) Id eſt, conventio.

L.5. Contra vetitum) Pecunia corrupta. Addenda hæc ſubſcriptio. PP. VI. Id. April. Piſi CC. Coſſ.

De calumniatoribus. TIT. XLVI.

L.3. *Probaſſe crimen*) Id eſt, criminationem, ut infra ad crimen, *κατηγορίαν*.

L.6. *Dominis*) *L.ult. ff. eod.* Vide Paulum *lib. 5. Sent. tit.* 15. Subſcriptionem hanc adde. S.XVI.Kal.Septemb. Ipſis A.A.Conſſ.

L.7. Arguere) Vide ſcripta ad *tit.14. lib. 5. Sententiarum Pauli.*

L.8. Vide ſcripta lib. Obſer.4. cap.29.

L.9. Fallaciter) Con. *l.ult. ſup.de probat.* & ex hac adde
C ad illam ſubſcript. vide quoque ad l.ſeq.ſcripta.

L.ult. Addenda ſubſcriptio. D. viij. Id Aug. Ravennæ Aſclepiodoro & Mariano Conſſ. ex *l. ult. ſup. de his qui accuſ. non poſſ. & ex l. ult. ſup. de accuſat. & inſcript.* unde hæc l. ſumpta eſt, *& l. ult. C.Theod. de juriſdict. & l. libert. C. de teſtibus*, cui ex his addenda eſt ſubſcriptio & inſcriptio.

De pœnis. TIT. XLVII.

Pœna eſt delictorum coercitio in *l. aliud eſt fraus, D. de verbor. ſignificat.* ubi pœnæ & mulctæ differentia traditur.

L.1. In opus perpetuum damnati) Alias, in opus publicum perpetuo damnati. Nam qui ad tempus, ſimiliores ſunt relegatis.

Non diſſimilis) Id eſt, non minuuntur capite.

D *L.2.* Vide notata & ſcripta ad *l.pen.ſup.ſi mancip. ita alien. ſu.ut man.*

L.4. Conceptus eſt puer) Quintilian. declamat. 277. Plutarch. de ſera num. vind.

L.6. Vinculis perpetuis) Vincula differunt a carcere, *l.verbum, ff. de verb. ſign.* Sic nihil eſt contrarium in c. *quamvis, de pœnis, lib. 6.*

Sola ſervili conditione) Vincti ſervi apud dominos opus faciebant. Terent. in Andr. Plaut. Aſinar. Plin. lib. 8. c. 3. Columel. lib. 1. c. ult. Propertius. Ovid. de Ponto.

L.7. Propter ætatem) Gellius lib. 12. c. ult.

L.13. Ex ſententia damnato) Etſi ſervus pœnæ factus non ſit.

L.20. *Si vindicari*) De hac l. 20. Nicephorus loqui-
E tur lib. 2. Theodoretus lib. 5. & Sozom. lib. 7. Eccleſ. hiſt. c. 24. traduntque hanc l. latam eſſe a Theodoſio Imperatore auctore Ambroſio Epiſcopo Mediolanenſi, quin ipſius Ambroſii hanc l. eſſe ajunt, qui ipſius meminit lib. 5. Epiſt. in epiſtola 28. Sidonius vero lib. 1. Epiſt. eam conſtitutionem tribuit Senatuſconſulto Tiberiano. Sed contra tradit Tacitus lib. 3. tantum dierum decem inducias damnatis conceſſiſſe, ſed veriſimile eſt, quod addiderat Theodoſius ad Senatuſconſultum, tribuere totum Senatuſconſulto: vide cap. 10. de præſcript. & ad tit. C. *ſi quis Imper. maledix.* Hujus conſtit. meminit etiam Rufinus lib. 2. c. 18. Zonaras in Theod. majore.

Illyrici) Inſcriptioni addendum: Et Italiæ, ut in *l.pen.*

ſup.

ſup. de jur. & fact. ignor. Loquitur autem de Illyrico occidentali. At in *l. ult. inf. de annon. trib.* de orientali.

Ne ſine juſſu principis certis judicibus liceat confiſcare.

TIT. XLVIII.

Hic judices ſunt præſides provinciarum, ut docet *Cod. Theod. eod. tit.* Confiſcare eſt publicare, proſcribere. Et confiſcatus is dicitur, cujus bona confiſcata ſunt, & publicata, *l. ult. inf. de conven. fiſci debitor.*

L. 11. Qui in ſumma adminiſtrationis) Cujuſmodi ſunt præfecti prætorio; nam eis pleniſſimum imperium datum eſt, & ſummum jus, quia vere cognoſcunt vice principis. Cognitio enim prætoria dicitur, imaginem divinæ cognitionis habere, *l. a proconſ. Cod. Theod. de apparitor.* his adde vicarios præfectorum, *l. 1. ſup. de offic. vicar.*

De Bonis proſcriptorum, ſeu damnatorum.

TIT. XLIX.

L. 1. §. ult. Diſponantur) Legendum, *diſpungantur*. Græci vertunt καθαροποιεῖν, Gallice, *eſclaircir les comptes.*

L. 2. Publicabuntur) Alia eſt cauſſa ejus, qui exſilio temporario punitur, *l. 13. ff. quib. ex cauſſis in poſſ.*

L. 4. Noſtra indulgentia liberatum) Hic locus intelligendus eſt de generali reſtitutione, quæ eſt ſtricte accipienda, ut *l. 4. 5. & 7. inf. de ſententiam paſſis.*

L. 7. Cenſuarii, vel coloni) Legend. Caſarii ex veteribus *Cod. Theod.* In ll. Caroli magni dicuntur Caſati. Hi ſunt clientes, ſeu ſuſcepti: vide ſcripta ad fin. *l. 1. de jure Emphyteut.*

L. 9. §. ult. Cæſarianis, vel Catholicianis) Græci procuratores Cæſaris vocant Catholicos. Cæſariani ſunt apparitores procuratoris Cæſaris. Iidem ſunt Catholiciani. Itaque, *vel*, hic eſt, ἑρμηνευτικόν. In ſcriptis legitur, id eſt, vide ſcripta ad *l. 1. C. de compenſat.*

L. 10. In fin. Tranſmittet) Imp. tamen Marcus hoc non ſecutus, ut ait Capitolinus in ejus vita.

Ad calcem tit.) Deeſt hic Græca conſtit. qua cavetur, ut qui detinent bona damnatorum perduellionis in urbe regia intra duos menſes, in provinciis intra octo menſes, deferant, alioquin præter reſtitutionem damnabuntur in quadruplum: vide cap. 13. Tr. de præſcript.

De Bonis eorum, qui mortem ſibi conſciverunt.

TIT. L.

In ſcriptis legitur, *de bonis mortem ſibi conſciſcentium:* vide ſcripta ad *l. 12. ſup. de accuſ.*

L. 1.) Hæc l. citatur a Juriſconſulto in *l. ult. ff. de bon. eorum, qui ante ſent.* & addenda ſubſcriptio. PP. XII. Kal. Jun. duob. Aſpris Conſſ.

De Sententiam paſſis, & reſtitutis. TIT. LI.

Sententiam paſſi dicuntur, qui pœnam paſſi ſunt: Illi autem reſtituti dicuntur, quibus princeps gratiam pœnæ fecit.

L. 1.) Hæc l. nec reſcriptum eſt, nec conſtitutio, ſed ſumpta eſt ex actis Imperatoris, aut Senatuſconſultis.

A Gentiano) Legend. *Ab Ecdiciano*. Hic conſul fuit cum Heliogabalo.

Opilio Macrino) hic poſt Antoninum Baſſianum Caracallam invaſit imperium, ut ait Capitol. in ejus vita.

Amicis, & principalibus officiorum) Legendum, *magiſtris, & principibus officiorum*, ut apud Lampridium in Alexand. legitur. Hi ſunt principes agentium in rebus, de quibus exſtat tit.

Opilio Ulpiano) Legend. *Ælio Ulpiano:* legatus autem Cæſaris eſt præſes provinciæ, *l. hoc accuſare, ff. de accuſat. l. legat. ff. de offic. præſid.*

Te reſtituo) Hic locus eſt de ſpeciali reſtitutione in infinitum concepta, ut & *l. ult. §. ult. hujus tit. & l. 1. ff. eodem, & l. 2. & 6. hoc titulo.*

L. ult. §. Quibus: neque tutor eſſe deſinat) Hoc caſu filio, qui eſt in poteſtate, datur tutor contra juris regulam, & tutelæ definitionem.

§. ult. in fin. & filii) vide ſcripta ad *l. 107. ff. de verbor. oblig.*

AD LIBRUM X.

De Jure fiſci. TIT. I.

L*Ex 3. Si minori)* idem in *l. pen. ff. de reſcind. vend. & l. 16. C. illo tit.* vide ibi ſcripta.

L. 5. Objicere manus) idem dicitur in *l. pen. inf. de exſecut.* & de mercator. in *l. devotum, inf. de mercator*, vide ſcripta ad *l. 2. de jure Emphyteut.*

L. 6. Suis temporibus) vide c. 31. de præſcript.

L. 7. in fin. Exceptio eorumdem meruit) id notant Græci lib. 57. Βασιλ. fieri ἐκ προλήψεως: vide notata ad *l. neque, ff. de fideicomm. libert.* & ſcripta ad *l. ſi fuerit, ff. de rebus dub.*

Ad calcem tit.) Deeſt hic l. ult. quod fuerit Græca. Ea continebatur, ut omnis cauſſa fiſcalis finiatur intra ſex menſes poſt litem motam; vide cap. 18. de præſcript.

De Fide inſtrumentorum, & jure haſtæ fiſcalis, & de adjectionibus. TIT. III.

Legendum, de fide & jure haſtæ fiſcalis, &c. & delendum, *inſtrumentorum*. Fides haſtæ fiſcalis eſt, ut iis, qui quid emerunt a fiſco, præſtetur perpetua ſecuritas.

L. 1. Habitis) vide ſcripta ad titul. *l. 5. ſi propter publ. penſ.*

L. 2. Pretii vilitate) *L. 16. de reſcind. vendit.*

L. 4. Si tempora) At poſt addictionem factam a Republ. niſi ex privilegio, adjectio non admittitur, *l. 1. de vendit. rer. civil.*

L. 3. Quæcunque) vide ſcripta ad *tit. ſup. ſi propter public. penſit.* & ad *tit. ſine cenſu, vel rel. fundum compar.* Sed opponitur *l. prædiis, ff. de jure fiſc.* vide notata ad eam.

Ad calcem tit.) Deſideratur hic l. ult. quæ Græca eſt; & hoc continet, comitem rerum privatarum, & palatinos, ac patronum fiſci poſſe rem fiſci emere ex auctione fiſcali, non aliter: vide ſcripta ad *l. 5. C. de contr. empt.* ubi idem dicitur de tutore.

De Venditione rerum fiſcalium cum privatis communium.

TIT. IV.

L. 1. Ut univerſa) vide ſcripta ad *tit. ſup. de com. rer. alien.*

Pœnis fiſcalibus creditores præferri. TIT. VII.

L. 1. Ab eadem ſtatione) unus eſt fiſcus, ſed variæ ſunt ſtationes fiſci. Idem *Nov. 1.*

De Fiſcalibus uſuris. TIT. VIII.

L. 1. Pœnæ nomine) Quia pœna eſt uſurarum vice. At multæ uſuræ inferuntur, vide ad *leg. ult. ſup. de uſuris.*

L. ult. Fiſcum) vide ſcripta ad *l. 26. ſup. de uſuris.*

Dimidiam centeſimæ) Semiſſes.

De Sententiis adverſus fiſcum latis retractandis.

TIT. IX.

L. 1. Intra triennium) vide c. 22. tract. de præſcript.

De Delatoribus. TIT. XI.

Ad calc. tit.) Deſunt in hoc titulo duæ conſtit. Græcæ. Prioris ſententiam referunt Græci lib. 56. Βασιλ. & Harmenop. lib. 1. tit. 5. ubi ait, delatori dari partem octavam τῶν προσαγγελθέντων. Poſteriore continetur, ut bona fiſcalia, quæ quis dicitur poſſidere, ſi incertus ſit poſſeſſor, non occupentur ſtatim a fiſco, triginta dies dari, inter quos poſſeſſor contendit de jure ſuo apud comitem rer. priv. Qua de re etiam debet comes edictum proponere. Poſt dies 30. bona fiſco vindicantur, ita tamen ut cuilibet ſit integra actio contra fiſcum: vide c. 10. de præſcr.

De iis, qui ſe deferunt. TIT. XIII.

L. 1. Quod ſi) Hic veſtigium eſt decimarum, de quibus Ulpian. *Fragm. tit. 15.* Eſt & veſtigium in *l. ult. in prin. ff. de his, quæ ut indign.* vide ſcripta ad *l. in tacitis, ff. de leg. 1.*

De Annonis, & tributis. TIT. XVI.

L. ult. Illyrici) Hic de orientali Illyrico: de occidentali in *l. pen. ſup. de jur. & fact. ign. & l. pen. ſup. de contrah. empt. & l. 20. ſup. de pœn.*

De Exactoribus tributorum. TIT. XIX.

L. 7. Id eſt, exactores) Hæc verba Triboniani ſunt.

Ad calcem tit.) Deeſt hic Græca conſtitutio, quæ erat

l. ult.

l.ult. Ea cavetur, poſt canonicarium miſſum exigendorum canonum, id eſt, tributorum cauſſa, non mitti compulſorem, *ἐκπελευτὴν*, niſi poſt menſem a die, quo ſolvi debuerant tributa. Sed huic l. derogat *Nov.* 128. vide cap. 8. de præſcript. A

De capiendis, & diſtrahendis pignoribus tributorum cauſſa. TIT. XXI.

Vide ſcripta ad tit. *ſi propter publ.penſ.*

L.1. In gloſſ. Diſtrahantur) Adde, hanc Accurſii gloſſ. veram eſſe, confirmat *l.1. Cod. Theodoſ. de diſt.pig. contra trib.*

De apochis publicis, & de deſcriptionibus curialibus, & de diſtributionibus civilibus. TIT. XXII.

L.Trium cohærentium) Vide cap.22.de præſcript.

L.ult. Imp.Juſtin.A.) Adde, Mennæ PP.

Securitatibus) Hæc l. repetita eſt in *l.14. §.1. ſup.de non num. pec.* Unde hic addenda inſcriptio, & ſubſcriptio: vide ſcripta ad prin. ejus tit. B

De conditis in publicis horreis. TIT.XXVI.

L.1. In fin. Quanta habeantur in condito) Ut ſunt operæ perſequendorum equorum, *eodem tit.* C. *Theod.* Ergo illicitæ tantum operæ prohibentur.

De Diſcuſſoribus. TIT. XXX.

Emptione) Legendum, *coemptione:* vide ſcripta lib. 1. Obſ. cap. 35.

Sitocomiæ) Legendum, *Sitonici*, *aut Sitoniæ*. Munus hoc curam gerit emendarum fiſco ſpecierum.

De decurionibus, & filiis eorum, & qui decuriones habeantur, & quibus modis a fortuna curiæ liberentur.
TIT. XXXI.

L.11. Uxorem) Dos tamen ejus obligata eſt: *παράφερνα* non item, *l.3. ſup.ne uxor pro mar.* C

L.13. anni 50. Malim quinquaginta quinque, ut & in *l.3. C.qui profeſſ. ſe excuſ.* Ubi pro quinquaginta quinque, lege, *ſeptuaginta*: vide ſcripta cap.32. de præſcript.

L. 15. Univerſos) Conj. *l. ſi quis decurio, ſupra, de falſis*. Ex qua ad hanc adde inſcript. & ſubſcript.

L.27. Quem adſuetus) Veteres libri habent, *Habitus*, id eſt, avitus.

L.34. Si quis) vide notata ad *l.non dubium, ſup.de ll.* & ſcripta ad *l.30. ſup. loc.*

L.51. Et Theod.A.) Dele hæc.Conj.*l.pen.ſup.de reſcind. vend.* vide ſcripta & notata ibi.

L.54. Iidem AAA.) Reſtituenda inſcriptio, & addenda ſubſcriptio ex C.Theod,

L.54. Intra 3. menſes) vide cap.14. de præſcript. D

L.56. Nihilominus) id eſt nullo modo.

De prædiis decurionum ſine decreto non alienandis,
TIT. XXXIII.

L.3. Sine interpoſitione decreti) Hoc eſt, quod dicitur furtim in *l.pen. ſup.de reſcind.vend.* vide ibi.

Donationes vero) vide ſcripta ad tit. *ſup. de reb. alien. non alien.*

Quando, & quibus quarta pars non debetur ex bonis decurionum, & modo diſtributionis eorum. TIT.XXXIV.

Quæ pertinent ad hunc titulum reperies ſub tit.38.

De municipibus, & originariis. TIT. XXXVIII.

L. 2. §. 1. Optionis conditio in offerendis rebus quartæ partis, vel dodrantis) Hæc omnia perperam addita ſunt ex *Nov. Theod. 2. de bonis decurionum*, a veteribus lib. abſunt: & hujus optionis in hac l. mentio nulla ante facta eſt. E

De incolis, & ubi quis domicilium habere videtur, & de his, qui ſtudiorum cauſſa in aliena civitate degunt.
TIT. XXXIX.

L.2. Decem annis tranſactis) vide cap.26. de præſcript. & notata ad *l.miles*, *§.quidam*, *ff.de adulteriis.*

Nec pater, qui propter filium) vide ſcripta ad tit. C. *ne filius pro patre.*

In eodem loco) Leg. *& in eo demum loco.*

De muneribus, & honoribus non continuandis inter patrem & filium, & de intervallis. TIT. XL.

L.1. Quinquennii, & mox triennii) vide cap. 22. de præſcript.

L.3. LV. annorum) Legend. *Septuaginta*, vide notata ad *l.13. ſup.de decur.*

De decretis decurionum ſuper immunitate quibuſdam concedenda. TIT. XLVI.

L.2. Ambitioſa) Gratioſa.

De Profeſſoribus, & medicis. TIT. LII.

L.11. Teſtimonialem) Literæ, quæ dantur dimiſſis, vocantur teſtimoniales, hic & in C. Theod. Sæpe Vegetius lib.2: vide ſcripta ad prin. *tit. ſup. de fide inſtrum.*

De filiisfam. & quemadmodum pro his pater teneatur.
TIT. LX.

L.2. Cauſſam ad te pertinere) Opp. *l.ſpurii*, *§.pater*, *ff. de decur.* vide ibi ſolut.in not.

L.ult. Filium tuum curatorem) vide ſcripta ad *l.1.ſup. quod cum eo, &c.*

De Periculo ſucceſſorum parentis, TIT.LXI.

L.1. Si de proprio) *L.1.§. ne caſtrenſe, ff. de collat. bon.* Verum ut nihil obſtet *l. pen. Cod. de coll.* ſeparandæ erunt dignitates a militiis, quæ conferuntur, ut in *l. ult. inf. qui milit.*

De Excuſationibus artificum. TIT.LXIV.

L. 1. Atque liberatores) Legendum, *aquæ libratores*. Manus Triboniani hic multa addidit.

De Tabulariis, ſcribis, logographis, & cenſualibus.
TIT. LXIX.

De tabulariis: vide notata ad *l. ſcripturas, ſup. qui pot. in pign. hab.*

De Suſceptoribus, præpoſitis, & arcariis. TIT.LXX.

L.3. Novæ ſunt, ac ardeſcentes) Rectius in *C.Theod. ac recentes*.

L.5. Iidem AA.) Repetita eſt in fin. *l.13. Cod. Theod. lib. 12. eodem tit.* Ex qua hujus l. eſt emendanda inſcriptio, & addenda ſubſcriptio. In hunc modum. Impp. Valentinianus & Valens ad Germaniarum Comitem S. L. Subſcriptio vero, D. VI. Id. Januar. Rom. Lupicino & Jovino Conſſ.

L.12. Iidem AA.) Conjun. *l. un. ſupra ad l.Jul. de ambitu*, ex qua ad hanc ſupplenda eſt inſcriptio: iidem AA. Pompejano, & ſubſcriptio D. Prid. Kal. Jan. Mediol. Stilicone & Aureliano Conſſ. ut docet *l.27. C. Theod.eod.*

L. 13. Seu numerarios) Hæc duo verba Tribonianus adjecit.

L.14. Quorum ad conſtituendam) Legendum, ad conſuendum. Hoc ſenſu, ut cohortalium officiorum, & militum maxime interſit, rationem veſtium explorare, & quærere qualitatem eorum, qui conſuendis veſtibus operam commodius daturi ſint.

De Auri publici perſecutoribus. TIT.LXXII.

Perſecutoribus) Leg.*profecut.* Sic & in *l.1.hic.*

L.1. Auri) idem in *l. un. C. Theod. eodem lib.13.* unde hujus l.inſcriptio ſic reſtituenda eſt. Impp. Arcad. & Honor. Eutychiano PP. & ſubſcriptio D. XI. Kal.Martii Conſtantinop. Cæſario & Attico Conſſ.

AD LIBRUM XI.

PRIMUS hujus Libri XI. tit. eſt de luſtralis auri collatione, in quo erant duæ Græcæ ll. Anaſtaſii, quæ deſiderantur: vide notata & ſcripta ad *l. 1. ſup. de commer. & mercat.*

De Naviculariis, ſeu naucleris publicas ſpecies tranſportantibus, & de tollenda luſtralis auri collatione.
TIT. I.

L.5. Capitali pœna) At ex *Nov. Leon. 62.* hæc actio eſt in quadruplum, vide notata & ſcripta ad *l. in navem, ff.locati.*

Ne quid oneri publico imponatur. TIT. IV.

L.5. Capitali pœna) At ex Nov. Leonis 62. hæc actio eſt in quadruplum: vide notata & ſcripta ad *l. in navem, ff. locati.*

De Naufragiis. TIT. V.

L. 2.

L. 2. *Præfinitum anni spatium*) Oppon. *l. pen. inf. eod.* In qua præscribitur biennium. Solutio petenda est ex *l.* 2. *C. Theod. eodem*. Quæ declarat pro locorum intervallo, annum aut biennium constitui: vide cap. 20. de præscriptionibus.

De Metallariis, & metallis, & procuratoribus metallorum. TIT. VI.

L. 1. *Quæ Græce χρύσαμμος appellatur*) hæc verba a Triboniano addita sunt.

De Murilegulis, & Gynæciariis, & procuratoribus Gynæcii, & de monetariis, & bastagariis. TIT. VII.

L. 7. *Edicimus*) Ex *l.* 10. C. *Theod.* tit. 20. lib. 10. Quæ hic a Triboniano truncata est, quia Justinianus sustulerat Senatusconsultum Claudianum.

L. 10. *Metaxæ*) Metaxæ sunt serica fila cruda, necdum intexta, ut conficiuntur a vermiculis: vide not. ad *l. ult. sup. de pign.*

L. 13. *Lymphariorum*) Leg. Linifariorum.

De Vestibus Holoberis, & Auratis, & de intinctione sacri muricis. TIT. VIII.

Id est, Holosericis. Zonaras in 12. Can. Concilii Gangrensis βήρους exponit σηρικὰ ὑφάσματα, βῆρος. Gallice *velours*. Germanice *sammet*. Holosericæ vestes sunt, quæ omnino sunt ex serico. Earum commercium tantum prohibetur: Nam ex *Nov. Leonis* 80. permittitur usus purpuræ, sic & serici: vide scripta ad *Rub. ff. de his quæ ut indig.* & ad tit. *sup. quæ res vend. non possunt*. Sic in Constantini donatione dicitur princeps uti veris vestimentis, & vero selochalino.

L. 4.) L. 1. supra quæ res vendi non possunt, *l. ult. C. Theod. de murileg.* vide not. & scripta ad *d. l.* 1.

Vestimenta virilia) Feminis serici usus non est interdictus. Vopiscus in Tacito sericam vestem in viris omnibus interdixit.

L. ult. Purpuræ) Sumpta est ex *l. ult. Cod. Theod. de murileg.*

De Veteris numismatis potestate. TIT. X.

L. 1. *Solidos veterum principum*) Paulus *lib.* 1. *Sentent. titul.* 25. ait, l. Cornelia de fals. nummaria eos teneri, qui probos nummos vultu principum signatos reprobant, &c.

De Collegiatis, & chartopratis, & nummulariis. TIT. XVII.

Male Græci chalcopratis. Itaque delenda est glossa Accurs. maxime posterior.

L. 1. *Qui sub prætextu*) vide notata & scripta ad *l. pen.* & ad tit. *sup. de commer. & mercat.*

De Jure reipublicæ. TIT. XXIX.

L. 2. *Neque beneficio*) *L.* 37. *ff. de rebus auctorit. judic. poss.* At fiscus semper jus habet pignoris & hypothecæ, *l.* 46. *ff. de jure fisci*, *l.* 2. *sup. in quib. caussis pign.*

L. 4. *Ruina collapsis ædificiis*) Vespasianus auctore Sexto. Victore, & Suetonio permisit cuicumque dirutarum ædium areas occupare.

De Vendendis rebus civitatis. TIT. XXXI.

L. 1. *Imp. Antoninus*) Legend. Impp. Severus & Antoninus AA. Herculiano.

Si sine ulla) hujus rescripti auctoritate utitur Paulus in §. *ult. l.* 21. *ff. ad municip.*

De Debitoribus civitatum. TIT. XXXIII.

L. ult. in fin. Quod si quispiam debitor.) vide scripta ad *tit. Cod. de hered. vel action. vend.* Aliud est, si quis fisco locum fecerit, *l.* 5. *de jure fisci*, *l.* 3. *C. Theod. de bonis proscrip.*

Ne quis liber invitus actum reipublicæ gerere cogatur. TIT. XXXVI.

L. 1. *Cum servi hujusmodi*) Sic in *l.* 6. §. *irritum*, *ff. de injusto, rupto testam.* Si major 25. venum se dari passus sit, pretiumve participandum, ut Flor.

De Solutionibus, & liberationibus debitorum civitatis. TIT. XXXIX.

Vide notat. ad princ. *tit. sup. de solut. & liberat.*

De Spectaculis, & scenicis, & Lenonibus. TIT. XL.

Ad calcem tit.) Deest heic constitutio Græca, qua Imp.

A facit liberationem prostitutarum publicam: vide scripta ad tit. *sup. de patrib. qui filios distrax.*

De Aquæductu. TIT. XLII.

L. 1. *Aquarum possessores*) Idem exstat in lib. Magonis, & Vegojæ.

L. 4. *Usum aquæ*) *L.* 7. *sup. de servit. & aqua*. Consuetudo longi temporis, & vetustas vicem jure constitutæ servitutis obtinet, sed vetustas etiam vim legis obtinet, *l.* 2. *ff. de aqua, & aq. pluv. arc.*

L. 7. *Ex universis calculis*) Legend. *ex universis scalis*. Erant maritimi trajectus, ex quibus fiscus reditus percipiebat. Erant autem tres scalæ; Timasi, quæ fuit in quarta regione, Chalcedonensis in quinta, Sizicæna in sexta.

De Gladiatoribus penitus tollendis. TIT. XLIII.

L. 1. *Non placent*) idem tamen Constantinus ante hanc
B constit. probaverat, ad gladiatorum ludum damnatos intra annum consumendos esse, *l.* 2. *Cod. Theod. de gladiator.*

Ut Armorum usus, inscio principe interdictus sit. TIT. XLVI.

L. 1. *Armorum movendorum copia*) Hoc anteà vetitum fuerat l. Julia de vi publica, & post a Justin. in *Novell. de armis*: vide scripta ad tit. 5. *quæ res exportari non debent*.

De Agricolis, & censitis, & colonis. TIT. XLVIII.

Expunge &, & legito sic: *De Agricolis, censitis, & colonis*: duo enim agricolarum facit genera, 1. censiti, qui sunt servi, 2. Coloni, qui sunt liberi: vide scripta ad *l. si quis inquilinos*, *ff. de leg.* 1.

L. 5. *Optare*) Εὔχεσθαι: vide scripta ad *l.* 21. *Cod. loc.*
C Hi vero sunt partiarii coloni.

L. 6. *Adscriptitios*) Vide scripta & not. ad *l. si quis inquilinos, de legat.* 1.

L. 14. *Celeri reformatione*) unde vi interdicto, id est, restitutione possessionis, vel utrubi, *l.* 5. *C. Theod. de denunt. vel ed. libel.* momenti beneficio. Celeri redhibitione, *l.* 4. *C. Theod.* Unde vi, sic dictum a temporis brevitate, ita ut nihil sit quod possit eam remorari, ne appellatio quidem, *l.* 1. *sup. si de moment. poss.*

L. 15. *Nec puncto quidem temporis*) id est, momento: vide cap. 3. de præscript.

L. 17.) Repetita est hæc *l. sup. in l. ult. Si res pign. dat.* iisdem verbis. Quare ex ea inscriptio & subscript. hoc loco restitui debet; Impp. Honorius & Theod. AA. Johanni P.P. subscriptio vero, D. Id. Jul. Ravennæ, Ho-
D norio XIII. & Theodosio X. AA. Conss. vide *l. ultim. supra*.

L. 20. *Litibus*) Conjun. *l.* 18. *sup. de fid. instrum.* vide scripta & notata ibi, & ad *l.* 28. *sup. loc.*

Vel in κειμηλιαρχείω) Legend. vel in cimeliarchio, id est, in quo reposita sunt cimelia, id est, vasa sacra. Restitue sic subscript. D. XII. Kal. Octob. Chalcedone Decio, & ex *l.* 18. *supra, de fide instrum.*

L. 22. *Solam confessionem*) Legendum *conductionem*: vide scripta ad *l.* 21. *C. de loc.*

Si condicionale instrumentum) Legend. *Si conductionale instrumentum*.

L. 23. *Ex temporali cursu*) vide cap. 30. de præscript.

§. *Cum autem Anastasiana lex*) Quæ non exstat. Fuit lex 19. hujus tit. cujus sententia est in libr. Βασιλ. vide
E cap. 30. de præscript.

§. *ult. Sive annales*) Legend. *Animales*, id est, capitationes. De hoc verbo vide notata & scripta ad *l.* 9. *supra, de act. empt.*

L. ult. In sua libertate) idem Justinianus in *Nov.* 24. exposuit se hoc intelligere de iis, qui post hanc constit. nascuntur: in his autem, qui jam nati essent jus antiquum voluit servari: vide scripta Observ. 4. cap. 20.

Ut nemo ad suum patrocinium suscipiat rusticanos, vel vicos eorum. TIT. LIII.

L. 1. *Si quis*) Est de susceptis, de quibus vide scripta ad fin. *l.* 1. *C. de jure Emphyt.*

Ad calcem tit.) Desideratur hic l. 3. quæ Græca est: constituit ne quis vicanos & agricolas in clientelam sus-

ſcipiat, reditum promiſſione facta: vide ſcripta ad *l.* 1. *C. de jure emphyt.*

Ut ruſticani ad nullum obſequium devocentur. TIT. LIV.

Obſequium) id eſt, munus, & tributionem. Sic *l. 6. ſup. de pignor.*

Non licere habitatoribus metrocomiæ loca ſua ad extraneum transferre. TIT. LV.

L. 1. Ut nulli extraneo) idem conceditur dominis erga ſuos homines, ut colonos, emphyteutas. At propinqui non habent jus προτιμήσεως, niſi ex pacto, *l. pen. ſup. de contr. empt.* vide ibi ſcripta.

Ex iiſdem vicariis) Legend. *vicanis*.

Ut nullus ex vicaneis pro alienis vicaneorum debitis teneatur. TIT. LVI.

Legendum vicanis, & vicanorum, & vicanos: vide ſcripta in Novell. Juſtin. 52. & 134. Caſſiodorus lib. 4. var. l. 3. de debit. & vad. in ll. Longobard. & in legib. Neapol. tit. *de cultu pacis, & cap. de injuriis, lib. 6.* vide notata & ſcripta ad tit. *Cod. ne filius pro patre*, & ad *d. Novell.* 52.

De Cenſibus, & cenſitoribus, & peræquatoribus, & inſpectatoribus. TIT. LVII.

L. 2. Vetaverit) C. Theod. *habuerit*, forte, *amputaverit*.

Competenti indignationi) hæc verba Tribon. ſunt. Nam capitale ſupplicium irrogarunt.

L. 5. Intra annum) vide cap. 30. de præſcript.

L. 7. Reliqua vero temporis) hoc cum fiſcus vendit: Aliud enim eſt, cum privatus vendit ſine cenſ. vel reliq. vide ibi ſcripta.

Sex menſium ſpatium) Tribonianus 4. menſes ad duos ab Honorio & Theodoſio tributos addidit: vide cap. 28. de præſcript.

De omni agro deſerto, & quando ſteriles fertilibus imponuntur. TIT. LVIII.

L. 1. Et territoriis) hoc loco ut in *l. ult. inf. eod.* territorii agros privatos vocant Impp. alias tamen eſt univerſitas agrorum.

L. 7. §. Illos poſt biennium) vide cap. 21. de præſcript.

Ad diacatochiæ vicem) *Ad diacathociæ vicem*, legendum, *l. 1. inf. de fund. patrim. l. 1. C. Theod. cap. de indulg. debit.* hic eſt Libellarius contractus, de quo vide ſcripta ad *l. 1. C. de jure emphyt.*

Intra biennium) Opponitur *l. ult. inf. eodem, & l. ult. ſupra, de cenſib.* Sed hæc lex loquitur de eo, qui occupavit agrum deſertum. Græci ὁ ἐρήμου ἀγροῦ ἐπιβάς. Illa de eo, cui addicta ſunt prædia a peræquatore: vide cap. 2. de præſcript.

L. 9. Fundos patrimoniales) De his vide ſcripta ſupra, ad princ. *tit. de jure emphyt.*

L. 11. Intra ſex menſes) vide cap. 19. de præſcript.

L. 12. Hac definitione) ἐπιβολὴν enim ſuſcipiunt συγκληρονόμοι, & συντελεσταὶ, ſive ὁμοτελεῖς, quæ ſub eodem tit. vectigal. pendunt, ut ὁμόχωροι, quia communia prædia habent, ut ὁμοκηνσοι: extranei vero ἐπιβολὴν ſuſcipere non coguntur, niſi cum except. Nov. 77. vide ſcripta Obſerv. lib. 4. cap. 30.

De Paſcuis publicis, & privatis. TIT. LX.

L. 2. Impp. Arcadius & Hon. AA.) Adde, Simplicio magiſtro militum.

Pratis, ac amœnis paſcuis) Leg. *Pratis Apamænis*, &c. ita ut intelligantur prata Apamæa Syriæ, non Bithyniæ: vide ſcripta Obſerv. 1. cap. 19.

De Fundis patrimonialibus, & ſaltuenſibus, & emphyteuticis, & eorum conductoribus. TIT. LXI.

L. 1. Donationes firmæ ſunt) idem recte ait Accurſ. eſſe in privato, in *l. 3. C. de jure emphyt.* vide ibi ſcripta.

In gloſſ. Firmæ ſunt) videtur idem ut in *d. l. ff. de exc.* Dele hanc reſponſionem, & aliam repone, non poteſt vendere ſine permiſſu domini.

L. 2. Patrimonialis) hæc l. accipienda eſt de tributis, non de canone, ne pugnet cum *l. 4. infra*. Senſus eſt; ob tributa non ſoluta, fundus minoris fiſco non committitur. Id datur ætati. Id ergo non datur majoribus. At ob canonem non ſolutum idem datur omnibus, ne fundus committatur, *l. 4. infra*: vide ſcripta ad *l. 2. C. de jure emphyt.*

L. 12. Emphyteuticarii patrimoniales) Patrimoniale ab emphyteutico differt, ut ſpecies a genere; vide notata ad *pr. tit. ſup. de jur. emphyt.*

L. 14. Vel templorum) At in privatorum fundis ſufficiunt 20. ann. ſi bona fide poſſederit, aut 30. ſi mala fide: vide ſcripta ad *l. 2. in fin. C. de jure emphyt.* & cap. 31. de præſcript.

De Fundis rei privatæ, & ſaltibus divinæ domus. TIT. LXV.

L. 2. in fin. Nec tamen decoctor) hoc ideo, quia fiſcus vendit. Nam ſi privatus vendat, emptor agnoſcere cogitur reliqua, *l. 3. ſine cenſu, vel reliq.* Sed opp. *lex prædiis, ff. de jur. fiſc.* vide notata ibi, & ſcripta ad *d. tit. ſine cenſu, vel reliq.*

L. 6. Collegio, vel curiæ, vel) id eſt, corpori alicui.

Per 30. annos) vide cap. 31. de præſcriptionibus.

De diverſis prædiis urbanis, & ruſticis templorum, & civitatum, & omni reditu civili. TIT. LXIX.

L. 3. Tertiam portionem ejus canonis) Ceteræ partes fiſco vindicantur, *l. ult. ſup. de vectig. & commiſſ.*

L. 5. Agnotheticas poſſeſſiones) id eſt, ex quarum reditu certamina quædam celebrantur. Dicitur recte σύγκτησις ἀγωνοφόρος in *l. Titia cum reſt. §. 1. ff. de leg. 1.* vide not. ad eam, & ſcripta ad *l. 1. ff. de reb. dub.*

L. ult. Apamenæ civitatis) Apamæa Bithyniæ Colonia fuit, de qua in *l. 1. ff. de cenſib.* Fuit & Apamæa Syriæ, de qua in *l. 2. ſup. de paſcuis publicis.*

De Conductoribus, & procuratoribus ſive actoribus prædiorum fiſcalium domus Auguſtæ. TIT. LXXI.

L. 1. Vide ſcripta ad *l. 1. ſup. de jure emphyt.* & notata ad princ. *l. 1. Feudorum.*

Quibus ad conductionem prædiorum fiſcalium accedere non licet. TIT. LXXII.

L. 1. Neque curiali) hoc idem Hadrianum conſtituiſſe ſcribit Xiphilinus: vide ſcripta ad *l. 30. ff. de loc.*

De Cupreſſis, & luco Daphnenſi, vel Perſeis, per Ægyptum non excindendis, vel vendendis. TIT. LXXVII.

L. ult. Nec a luco, vel a littore) Legend. *nec Alytarcha unam cupreſſum*. Fuit autem olim Alytarchæ permiſſum ex luco Daphnenſi, qui eſt in ſuburbiis Antiochenæ urbis cupreſſus denſiſſimus, unam cupreſſum exſcindere, plures plantare, *l. & more, C. Theod. de jure fiſci.*

AD LIBRUM XII.

De Dignitatibus. TIT. I.

L*Ex 2. Et notatis*) Veteres libri habent, *adnotatis*.

L. 4. Et homines eorum) vide ſcripta ad *l. 1. de jur. emphyteut.*

L. 6. Deformibus miniſteriis) Quidam Cod. habent *deformis miniſterii*.

Stationariis) Qui mercium viliſſimarum apothecas ſecum deferentes certis in locis aliquandiu conſiſtunt, emptorem operientes, qui ob eam rem Apothecarii dicuntur in *l. 12. inf. de cohortalibus*. De hoc verbo vide not. ad *l. 5. ſup. de vectigal. & comm.*

L. ult. Sacræ revocatoriæ) Seu evocatoriæ, *l. un. ut omnes judices, &c. ſup. Juſtin. Nov. 8.* Hujus formulam ponit Caſſiodorus lib. 7. formularum.

De Conſulibus, & non ſpargendis ab his pecuniis, & de præfectis, & magiſtris militum, & patriciis. TIT. III.

L. 2. Imperator Leo A.) Legendum, *Impp. Valentinianus & Martianus, &c.* Nam quod hic tractatur, nominatim a Martiano conſtitutum fuiſſe ſcribit Marcellinus comes in Chron. vide ſcripta in *Nov. 62. in fin.*

L. 3. Vide not. ad *Nov.* 81. Huic legi derogat Juſtinianus in *Nov. 62.* dum conſtituit, ut vir illuſtris codicillos patriciatus accipere poſſit, etiamſi conſulatum, aut præfecturam non geſſerit.

L. ult.

L. ult. Patrisfamil. effici.) idem conſtituit Juſtinianus in *Nov.* 81. A

De ſilentiariis, & decurionibus eorum. TIT. XVI.

L. ult. vel ſuffragium quodcunque) Suffragium hic ſignificat id, quod ſuffragii nomine datum eſt, ſicut pactum id, quod datur ex pacto; vide ſcripta ad *Rubr. ſup. de ſuffrag.*

De proximis ſacrorum ſcriniorum, ceteriſque, qui in ſacris ſcriniis militant. TIT. XIX.

L. 1. Quid præfecti) Leg. *qui præfectis*: vide notata ad *l. 1. §. 1. ff. de leg.* 3. & ſcripta ad *l. 2. ff. de leg.* 2.

L. 2. Ordinarii) Ordinarii judices ſunt clariſſimi, ſpectabiles vice ſacra cognoſcunt. Vide not. ad *l. omnes, ſup. de epiſc. & cler.* & ſcripta tit. *ff. de jud. in prin.*

L. 41. non hereditatis, ſed privilegii) Sic in *Nov. Juſtin.* 53. ὀυχ ὡς ἀθρῶον, ἀλλα Βασιλικὴν φιλοτιμίαν. B

L. ult. Et inſuper venditionis) Poteſt tamen vendi ex *Novella* 35.

De curioſis, & ſtationariis. TIT. XXIII.

L. 1. Carceri aliquos immittebant) Nam nuntiationem tantum habent, non & prehenſionem: vide cap. 9. de præſcript.

De privilegiis ſcholarum. TIT. XXX.

Legendum, *ſcholarium*. Hi milites erant in *l. ult. C. de locato*, & ſupernumerarii, teſte Suida in verbo ὑπεράριθμοι.

L. 1. Degradandi) Legend. regradandive.

Qui militare poſſunt, vel non poſſunt, & de ſervis ad militiam, vel dignitatem adſpirantibus: & ut nemo duplici militia, vel dignitate & militia ſimul utatur. TIT. XXXIII. C

L. 5. Licet diſtrahere) Ergo non omnes militiæ venales erant, vide *l. ult. ſup. lib. 8. de pignor.*

L. 6. Et ſuam ignorantiam) id fit eo argumento, quod Ariſtoteles vocat πρὸς ἄνθρωπον.

Intra 30. dierum) Hoc tempus præſcribitur pro ſervis, qui jam militarunt, non pro his, qui poſt militabunt.

Ab eo tempore) Vide cap. 10. de præſcript.

L. 7. Dignitatem) Separatur militia a dignitate, ſic & in aliis.

Intra 30. dies) vide cap. de præſcript.

Negotiatores ne militent. TIT. XXXIV.

Sic Sidonius Apollinaris lib. 1. Epiſt. *negotiatores militant, milites negotiantur*, dum rerum omnium perverti legem ſignificat. D

L. 1. In hac alma urbe) vide ſcripta ad *l. 3. ſup. de commerc. & mercat.*

Argenti diſtractoribus) Id eſt, menſariis, argentariis. Sic *l. ult. ſup. de pign.*

Omni militia prohibuimus) Utrumque tamen retinent permiſſu principis.

De re militari. TIT. XXXV.

L. 15. Imp. Leo A.) Adde: Aſpari magiſtro militum.

Milites) Conjun. *l. 31. ſup. de locat.*

De caſtrenſi peculio militum, & præfectianorum. TIT. XXXVI.

Et præfecti annonæ) Legendum, *& præfectianorum*.

L. ult. At ſi in legione) id eſt quaſi in legione.

De erogatione militaris annonæ. TIT. XXXVII.

L. 1. Buccellatum) Panem Buccellatum, Gallice, *du biſcuit*. E

In duobus diebus) Vide cap. 4. de præſcript.

L. 5. Pictacia) Legend. *Pittacia*, πιττάκια ſunt brevia, ſic etiam vocant epiſtolas, & album prætoris, & Notoria. Dicuntur vero ſimpliciter πιττάκια τῶν ἀποτροφῶν, id eſt, brevia annonarum.

L. 7.) Vide ſcripta ad *l. 59. ff. de verb. oblig.*

L. 11. Id eſt, Exactoribus militaris annonæ) hæc interpretatio eſt Triboniani, ut & in *l. 7. ſup. de exactorib. trib.*

L. 15. Adhærere præcipimus) Leg. *Adærari*.

De metatis, & epidemeticis. TIT. XL.

L. 1. Si quis metatorum) Legendum, *menſorum*.

L. 5. Eum qui præparandi) idem eſt in executore, *l. 5. ſup. de jure emphyteut.*

De commeatu. TIT. XLII.

L. 2. Sex menſium) vide cap. 18. de præſcript.

De littorum, & itinerum cuſtodia. TIT. XLIV.

L. 1. Ne merces illicitæ) vide ſcripta & not. ad *l. 1. ff. de his quæ ut indig.*

De deſertoribus, & occultatoribus eorum, &c. TIT. XLV.

L. 2. Reſiſtendum) Alias, *obſiſtendum*. Legend. *obtinendum*: obtinet jus dominii, qui id ſibi defendit per retentionem poſſeſſionis.

De veteranis. TIT. XLVI.

L. 1. *In quibuſcunque nundinis*) idem omnibus concedit *l. 1. ſup. de nundinis.*

De numerariis, actuariis, & chartulariis, & adjutoribus, ſcriniariis, & exceptoribus ſedis excelſæ, ceterorumque judicum tam militarium, quam civilium. TIT. XLIX.

L. 8. Scriniarios) hac l. ſcriniariis non interdicitur uſus creditæ pecuniæ. Nam ſi præſidibus mutuam pecuniam ſumere licebit, & præfectis prætorio, multo magis ſcriniariis, & numerariis ejus: vide ſcripta ad *l. 3. ſupra ſi cert. pet.*

De tractoriis, & ſtativis. TIT. LI.

Sunt autem tractoriæ diplomata, quæ dantur curſus publici cauſſa. Stativas Græci ἀλλαγάς. Stativas habere eſt conſidere uno loco.

L. 1. Tractatores) Legend. *tractoriæ*.

Biduum) vide cap. 4. & 6. de præſcript.

De cohortalibus, & principibus, cornicularиis, ac primipilariis. TIT. LVII.

Legend. *Cohortalibus principum, &c.*

Ac primipilariis) Primipilaribus. De his vide not. ad *§. Julius, l. pater, ff. de leg.* 3. & ſcripta ad *§. Divi, l. filiusfam. de leg.* 1.

L. 3. & 7. Paſtus primipili) id eſt militaris annonæ, ut recte notat Alciatus. Sic *l. 8. & 16. C. Theod. eod. tit.* Annona, quam præbet primipilus.

L. 8. Speciebus primipilaribus) hinc collige, qui fuerint primipilares: ii ſunt, qui ſpecies annonarias præbent ad paſcendos milites limitaneos, vel comitatenſes, *l. 6. & 17. C. Theod. eod.* ut ait, hæc l. ſpecies primipilares adærari, id eſt, ad æs redigi, cum pro annona æs præſtetur a primipilaribus: vide de hoc not. ad *d. §. Julius.*

L. 12. Ex 30. annis) Legend. *quadraginta*, ut veteres libri, & Βασιλ. vide cap. 31. de præſcript.

Apothecarios) hi deformis miniſterii ſtationarii appellantur in *l. 6. ſup. de dignitat.*

De diverſis officiis, & apparitoribus judicum, & probatoriis eorum. TIT. LIX.

L. ult. Et Auguſtæ Euphratenſis) Legend. Auguſteuphratenſis, id eſt, Euphratenſis ſimpliciter. Sic dicitur in *l. 10. ſup. de ædif. privat.* Sex. Victor. in Veſpaſ. *Commagene, quam hodie Auguſteuphratenſem, &c.*

De exſecutoribus, & exactoribus. TIT. LX.

L. 5. Licebit provinciali) vide not. ad *l. 5. de jure fiſci.*

De primipilo. TIT. LXII.

L. 4. Ex ſola primipili cauſſa) hoc jus παράδοξον Conſtant. Harmenop. vocat lib. 3. tit. 5. περὶ παίδων καὶ γονέων.

IN NOVELLAS

DOMINI JUSTINIANI NOTÆ.

Collatio 1. TIT. I. *de Heredibus, & Falcidia.*

§. S*I vero expreſſim deſignaverit*) Expreſſim prohiberi oportet Falcidiam. Et ita ſenatum Pariſienſem decreviſſe tradit Papon. Excipitur unus caſus, quo ſufficit quodlibet voluntatis indicium, *Nov. 119. §. ult.*

Collatio 3. TIT. I. *de Lenonibus.*

§. *Præconizamus: prætoribus populi*) de quibus Nov. 13.

ſupra in C. integro Novellarum. Hi & νυκτέπαρχοι vocantur.

Collatio 4. TIT. I. *De Nuptiis.*

Titulus eſt περὶ τῶν δευτερογαμούντων, *de ſecundis nupt.*

§. *Si incertum ſit*) Hic §. corrigitur *l. uxores, ff. de divortiis, & repud.* ubi quinquennium computatur a die quo captus fuit.

§. *Si vero decretum. In gloſ. ſi filios*) vide *l. ult. C. de libert. & lib. eorum*, cujus hic non meminit Accurſius.

§. *Novimus: decennii tempus tranſ.*) hoc rurſus correxit in *Nov.* 117. §. *quod autem.*

Collatio 5. TIT. XIII. *Ut in privatis domibus ſacra myſteria non fiant.*

In ſubſcript. Mennæ Archiepiſcopo regiæ civitatis Conſtantinop.) Lege, *Johanni præfecto prætorio Orientali*, ut conſtat ex fin. hujus Nov. ubi ei cohortem tribuit, quam Epiſcopus habere non poteſt.

Collatio 6. TIT. VIII. *Apud quos oporteat cauſſas dicere monachos, & aſcetrias.*

§. *Sciant igitur: decanetæ nuncupantur*) Male Alciatus δεκαέτα. Legendum decanica δεκανικά, quæ ſunt loca, in quæ detruduntur rei, ut interpres Julianus vertit. Albericus vertit carceres.

Collatio 7. TIT. I. *Quibus modis naturales efficiantur ſui, & de eorum teſtamento, ſive ab inteſtato ſucceſſione.*

§. *Quia igitur aliqua, in lib. Inſtit.*) male ſic vetus int. ut & Haloander: vertendum, in *tractatu de tutorib.* Intelligit autem *l. ult. C. de confir. tut. & l. ult. quando mulier tut. offic. fungi poſſ.* Error ex Græco manavit, ubi legendum, ἐν τῷ τῶν ἐπιτρόπων λόγῳ.

Collatio 8. TIT. XVIII. *Ut liceat matri, vel aviæ, & aliis parentibus poſt legitimam partem liberis derelictam, quomodo voluerint, reſiduam facultatem ſuam diſponere, & alia capitula plura.*

Græce inſcribitur περὶ διαφόρων κεφαλαίων ϗ λύσεως γάμων, §. *quod autem a nobis ſancitum, de iis qui in expeditione, in Nov.* 22.

Suſtinere eorum uxores) Idem in iis, qui ab hoſtibus capti ſunt, ſervari voluit *Leo Nov.* 33.

IN CONSUETUDINES FEUDORUM NOTÆ.

AD LIBRUM I.

De his, qui feudum dare poſſunt, & qui non, & qualiter acquiratur, & retineatur. TIT. I.

NATURA feudi eſt, ut is, qui tenet feudum dicatur homo noſter, & homo fidei, & vaſſus, ſeu vaſallus. Hominis appellatione in libris noſtris continentur procuratores, actores, conductores, emphyteuticarii, libellarii, idemque vaſatici pro dantis arbitrio, ut & precarii, & ob id utrumque dicitur beneficium. Vaſalli ergo olim erant homines noſtri, id eſt, actores, procuratores, cuſtodes, & quaſi precarii poſſeſſores. Inde feudum guardiæ, id eſt, cuſtodiæ, gaſtaldiæ, id eſt, actus. Amerbachius in ll. Caroli Magni actores poſſeſſionum cœperunt perpetuo poſſidere ſub fidei obligatione, quod ante precario tenebant. Actores noſtri ſunt domini noſtri. Nomen tranſit, conditio mutata eſt. Quod ergo de hominibus noſtris ſcriptum eſt, poteſt referri ad vaſallos: non etiam quod de clientibus,

A aut militibus. Nam milites limitanei agros tenebant optimo jure, non jure feudi. Præterea tam miles, quam paganus feuda tenere poteſt: vide ſcripta ad *l.* 1. *C. de jure emphyt.* A vaſallis etiam ſeparantur ſuſcepti. Hi ſunt, qui ſe ſuaque bona ultro dedunt potentioribus. De his Salvianus lib. 5. de providentia Dei, Servius lib. 6. Æneid. Palœmon Grammat. & in C. ſæpe, & Nov. 17. vide infra not. ad tit. prox.

De Feudo guardiæ, & gaſtaldiæ, quibus modis feud. amittitur. TIT. II.

§. *Aut ſi libellario nomine*) De hoc contractu, vide ſcripta ad *l.* 1. *C. de jur. emphyt.* De hoc agitur in *l.* 22. *de homicid. lib. hom. in LL. Longobard.* Caſſiodorus lib. 5. var. *prædia libellario titulo commiſiſſe*, Gregorius lib. 2. Epiſt. c. 9. & l. 8. c. 61. Videtur etiam appellari jus παροικικὸν,
B Nov. 7. & Nov. Anaſtaſ. dare fundum εἰς παροικίαν, & Nov. Conſtantini. Dictus eſt etiam διακατοχὸς a veterib. *l.* 7. *C. de omni agr. deſerto, Nov. Leo.* 3. Libellarium contractum, recte quidam vocant Emphyteuticum ſed novum. Adde libellarios etiam dici chartularios, *Nov. Tiberii, de divinis domibus.*

AD LIBRUM II.

Quid ſit inveſtitura. TIT. II.

VEL *alud corporeum quidlibet*) ut baculi, aut fuſtes, aut ſcipiones. Helmod. in Chron. Sclavorum cap. 70. ait. *Dominus accepit virgulam, &*
C *eam in manum dedit in ſignum inveſtituræ:* vide ſcripta ad *l.* 1. *C. de jure emphyteut.*

Si de feudis defuncti contentio ſit inter dominum, & agnatos vaſalli. TIT. XXVI.

§. *Filii nati in feudo ſuccedunt*) Addenda negatio, & legend. *in feudo non ſuccedunt, ex tit. de filiis nat. ex mat. ad morganat. contr.* quam habent libri ſcripti: vide ſcripta ad *l.* 26. *ff. de verb. oblig.*

De Filiis natis ex matrimonio ad morganaticam contracto. TIT. XXIX.

Legend. *Morgengabe, le dovaire.* Sic ſæpius in legib. Longobardorum, & Ripuariorum, tit. 39. & Alemannorum tit. 56. Erat autem id, quod die nuptiarum vir uxori donabat ex ſuis bonis, & liberis natis ex eo matrimonio:
D hoc tamen verbum Morganatica legitur etiam in Chronico Alberti Argentinenſis; vide ſcripta ad *l.* 26. *de verb. oblig.*

De Conſuetudine recti feudi. TIT. XXXIII.

§. *In quibus etiam in Romandiola*) Lege, *apud Roncalias.* Eſt civitas juxta Padum.

De Feudo non habente propriam feudi naturam. TIT. XLVIII.

Ad proprium) id eſt, allodium.

Sive ad libellum) id eſt, contractum libellarium. Nam allodium ſignificat proprium cujuſque patrimonium: ſic ſup. tit. 26. & in veteribus formulis Francorum collectis a Marculpho: vide ſcripta ad *l.* 1. *C. de jure emphyteut.*

De prohibita feudi alienatione per Lotharium. TIT. LII.

E Hoc jus non obtinet, neque eo utimur.

De Allodiis. TIT. LIV.

Vide not. ad *tit.* 48. *ſup. eod.* & ſcripta ad fin. *l.* 1. *C. de jure emphyt.*

De prohibita feudi alienatione per Fridericum. TIT. LV.

Vide ſcripta ad libelli nomine, *ſup. quibus modis feudum amittitur lib.* 1. *Feud.*

LAUS DEO OPTIMO MAXIMO.

AD LEGEM NONAM
D. DE JURISDICTIONE.
REPETITA PRÆLECTIO.

ERTUM hanc l. pertinere ad edictum de albo corrupto. Illo edicto non tantum liber homo continetur, qui corrupit album prætoris, sed etiam servus, & familia, qui quæve id fecit: familia, id est, grex servorum, qui sub unius domini potestate sunt. Verum eo nomine pro servis noxalis actio albi corrupti in dominum non competit, sed si a domino non defendantur, in ipsos servos datur actio extra ordinem inflicta pœna corporali: nam pecuniaria non cadit in servos, *l. 7. hoc tit.* Cur vero ex hac causa non est in dominum noxalis actio? an quod Accurs. (qui profecto hujus rei rationem non prævidit) tentat in *l. 3. §. pen. de sepulc. viol.* quia de albo corrupto popularis actio est, quod est verum, non actio privata: & in privatis tantum actionibus, quæ oriuntur tantum ex privatis delictis, videtur adjici clausula noxalis, ut scilicet dominus, quo cum agitur, vel subeat litis æstimationem pro servis, aut eos in noxam dedat. An quia hæc est ratio propter quam ex causa albi corrupti non est in dominum ejus, qui corrupit, noxalis actio? minime: nam actio ex edicto de dejectis & effusis, quæ proculdubio est popularis, *si servus insciente domino fecisse dicatur, noxæ dedi jubebo*, noxalis est: ergo popularis actio, noxalis est, nedum privata, *l. 1. §. 1. l. 5. prætor, de his qui dejec. vel eff.* si, inquam (ut hoc explicem sollicitus) servus ex cœnaculo in quo dominus habitabat dejecerit vel effuderit aliquid, quod transeunti nocuerit, vel etiamsi quid servus ibi posuerit, vel suspensum habuerit, cujus casus perniciosus sit, in dominum est actio noxalis: non si seorsim a domino servus habitaverit, & ex cœnaculo in quo servus habitabat seorsim quadam alia parte urbis alius dejecerit, vel effuderit aliquid, non ipse servus, eo scilicet nomine non est in dominum noxalis actio, quia cum servi nulla sit noxia in ea re, id est, nullum factum, non potest de eo in dominum actio dari, sed quia tamen in ea re vertitur culpa servi, quod eos scilicet in habitationem suam receperit, qui id fecerint, servus culpæ nomine, quod parum sibi caverit extra ordinem officio judicis coercetur, *l. 1. §. servus, de his qui dejec. vel effud.* Et hæc quidem ita se habent in actione populari ex edicto de effusis. At alia est actio popularis de sepulchro violato, quæ tamen, si servus in sepulchro alieno habitaverit, vel ædificaverit habitandi causa juxta, vel supra sepulchrum, in dominum non est noxalis, sed in ipsum servum datur actio, quasi ex majore delicto, actio violati sepulchri, *l. 3. §. ult. de sepulc. viol.* ut scilicet in corpus torqueatur ob eam rem: datur, inquam, in servum eo nomine actio extraordinaria, ut scilicet in corpore luat pœnam: ordinaria actio cum servo nulla est, *l. quoties, si quis caut. l. 41. de judic. l. cum servo nulla, de reg. jur.* Extraordinaria potest esse non tam in servum, quam in corpus servile, quo sensu etiam actiones quædam, quæ sunt ex privatis delictis, & privatæ, non populares, dicuntur in servum dari, in servi corpus extra ordinem, veluti de damno in turba dato, *l. 4. §. pen. de vi bonor. rapt.* & damno dato ex incendio, ruina, naufragio rate, nave expugnata, *l. 1. §. 1. de incend.* Ex iis causis dicuntur dari actiones extraordinariæ in servum scilicet, & in familiam. Quo tamen casu actio sepulchri violati est noxalis, quasi ex mi-

A nore noxia, non in ipsum servum, qui casus proponitur in *d. l. 3. §. ult. de sepulc. viol.* puta si in sepulchro servus neque habitat, neque ædificavit, sed domunculam ibi habeat, neque inhabitet tamen. Aliud est ædificium, aliud domuncula: ædificium est ἀποτέλεσμα, domuncula ἔργον: ædificium effectus, domuncula actus fere, non effectus. Etsi domunculam, inquit, ibi habeat (*si modo habere posse videtur*) placet valde exceptio illa, *si modo habere &c.* quia jure ipso nihil proprium servus habere potest, sed habere tamen videtur, veluti somno conniventibus oculis domini, ut ait *l. 4. de manumiss.* cum & permittente domino quasi testamentum faciat apud Plinium 6. epist. Porro ex ea *l. 3. §. penult.* intelligimus actionem sepulchri violati, quæ est popularis regulariter, non esse noxalem, & uno illo casu esse noxalem. Videndum illud nobis restat cur actiones populares, aliæ

B sunt noxales, ut de dejectis & effusis, & illo casu de sepulchro violato: aliæ sunt noxales in dominum scilicet, sed in ipsa corpora servorum tantum in terga exercentur, ut de albo corrupto, & regulariter de sepulc. violato. Cur item & privatis actionibus, quæ ex delictis privatis nascuntur, & plerumque solent esse noxales, quædam non sunt noxales: sed æque in corpora servorum exerceantur, veluti de turba, & incendio, ruina, naufragio. Ratio varietatis pendet ex edictis, quibus actiones proditæ sunt, pro qualitate admissi, sive noxæ prætoribus visum est alias facere noxales, alias non item: nec alia varietatis ratio quærenda est, nec alia est actio noxalis, nisi quam edicto nominatim prætor noxalem fore edixerit: non arbitratu fiunt actiones, sed tota hæc res pendet ex edicto. Igitur si servus album corruperit, nec

C dominus eum defendat, corpus servi torquendum est: sin autem dominus eum defendat, pro eo inferre debet pœnam edicto comprehensam 500. aureorum, *l. 7. hoc tit.* At quid si plures ejusdem domini, id est, familia album corruperit, & dominus familiam defendere velit, videamus quatenus teneatur? an satis est dominum semel 500. aureos inferre, perinde atque si unus servus tantum deliquisset, non plures: quod posset tentari hac ratione, quia familia cum sub unius potestate sit, unius personæ vice fungitur tanquam eodem vinculo potestatis vinciente omnes, & faciente unum corpus, & quasi unum hominem e multis: qua ratione & pater una cum filiis pluribus, qui in ejus potestate sunt, unus homo esse censetur, unum corpus, una persona. At vero si familia album corruperit, & dominus eam defendere paratus sit, an dominus pro singulis servis debet inferre aureos

D 500. veluti pro tribus mille & quingentos? & Paulus ostendit in hac l. 9. quot sunt servi, qui proterve album prætoris corruperunt, tot dominum, qui eos defendit pro numero eorum ex edicto debere pendere pœnas, quia severitate opus est in vindicanda majestate prætoris, & quia revera plurium plura facta sunt, plures pœnas exigunt, id est, pœnæ sunt remedia delictorum: nam & ita si familia injuriam privato homini fecerit, quot sunt personæ injuriam facientium, tot sunt injuriæ, & tot sufferre dominus debet litis æstimationem, *l. si plures 34. de injur.* si eos noxæ dedere nolit: nam actio injuriarum est noxalis. Verum obstat quod habetur in edicto si familia furtum fecisse dicatur: si familia furtum fecerit, satis est a domino præstari pœnam semel dupli, vel quadrupli, quæ præstanda foret si unus tantum furtum fecisset: cur non idem servatur cum familia corrupit album prætoris, vel cum privato homini injuriam fecerit?

dico

dico (quod verum est) illo edicto si familia furtum fecisse dicatur, prætorem specialiter (ideo datur specialis titulus) dominis prospexisse, ne servi quibus hoc ingenitum est ut furaces sint, unde & servile probrum pro furto apud Cornel. Tacit. 1. Hist. *servili*, inquit, *probo respersus est, tanquam scyphum aureum in convivio Claudii furatus*. Ne, inquam, servi dominos evertant omnibus fortunis suis, vel unum tantum furtum faciendo, unius rei scilicet, ob id dominus, vel omnes dedere noxæ cogatur, qui forte tantum servos in patrimonio habet, vel pro singulis eandem litis æstimationem offerre. Plura quidem sunt facta si familia furtum fecerit; quamvis una tantum sit res, quæ subripitur, quia plures sunt personæ, quæ furtum fecere, sed beneficio edicti Prætoris habita ratione dominorum, unum furtum esse intelligitur, ut unam tantum pœnam domini pro servis exolvant. At rursus turbat, quod est receptum, si familia damnum injuria dederit, aliis satis esse id a domino præstari quod præstandum foret, si unus tantum damnum dedisset, *l. 1. §. penult. si famil. furt. l. illud, ad leg. Aquil.* Sed ut respondeam, quæ ratio est edicti, si familia furtum fecisse dicatur, in actione furti, eadem vertitur in actione damni injuria ex lege Aquilia, ne ob damnum, quod uni rei illatum est, dominus sua familia, totove suo patrimonio careat. Quid ergo est, quod hic ait Paulus, si familia damnum dederit plura esse facta, sicut si familia injuriam fecerit, vel si album Prætoris corruperit, non unum factum, sicut si furtum fecerit, admittit Paulus quidem in illo edicto unum factum esse intelligi, si familia furtum fecerit: at non idem admittit si familia damnum dederit: sed hoc casu plura vult esse facta. Plura sunt facta si familia album Prætoris corruperit, vel si convitium privato homini fecerit: quod ita explicandum censeo. Respicit Paulus hoc loco ad id quod in re est, in veritate, quia revera si familia damnum dederit plura sunt facta, nec ulla est lex, ullumve edictum, quod specialiter caveat sicut in furto, ut pro uno facto habeatur: si familia furtum fecerit, id pro uno facto habetur, quia edicto cavit: si familia damnum dederit id non habetur pro uno facto, quia id nulla lege nullove edicto cautum est: benigna tamen interpretatione receptum est, ut in hac causa unum familia damnum dederit, & domino subveniatur, quia, ut dixi, eadem ratio intervenit in damno dato, & in furto facto: & quia ut ait *d. l. illud, ad l. Aquil.* Plerumque hoc delictum quod ex lege Aquilia venit levi in re vertitur, atque consistit, non ex dolo, sed ex culpa facientis proficiscitur: Et ideo æquum est ut damnum a familia datum sicut furtum pro uno facto habeatur, licet nullo edicto id specialiter expressum sit. Eandemque benignitatem Octavenus extendebat ad causam albi corrupti, sed refellitur Octaveni sententia, & prævalet durior sententia vindicandæ & ulciscendæ Prætoris majestatis causa, ut scilicet quia plura sunt facta, & plura esse intelligantur, & plectantur ut plura: nam & vindicandæ injuriæ privato factæ causa, si familia injuriam fecerit, plura facta non tantum sunt, sed & esse intelliguntur, *d. l. Si plures, de injur.* Unde sic statuamus: familia injuriam faciente privato, vel Prætori albo corrupto, & plura facta esse, & intelligi; familia autem furtum faciente, vel damnum injuria dante plura quidam facta esse in veritate, sed ex æquo & bono propter utilitatem domini non intelligi plura, sed unum domini allevandi gratia. Et differentiæ rationem hanc esse, quia gravior est causa, & atrocior imminutæ & contemptæ majestatis Prætoriæ, minuti honoris alieni, quod sit illata injuria, imminutæ libertatis alienæ: & certe tanto gravior est injuria, quanto a pluribus admittitur, ut ait *d. l. si plures.* Gravior est injuria, quæ tibi fit a pluribus, si plures te pulsaverint, quam si unus te pulsaverit. Non adeo gravis causa imminuti patrimonii furto facto, vel damno dato a pluribus: neque enim numerus delinquentium, ut ratio damni crescat non re mea nisi mihi subrepta, vel deteriore facta a pluribus, plus damni fero, quam si id fecisset unus: At longe

A gravius læditur honor meus si plures, quam si unus tantum mihi convitium dicat, vel quid aliud faciat, quod pertineat ad injuriam meam. Idemque est in contumelia Prætori facta multo magis, & ideo facile patimur furtum vel damnum, quod familia fecit, vel dedit pro uno facto haberi, non item contumeliam Prætoris, aut privati: & uno tantum casu in causa albi corrupti Paul. hic adjicit sententiam Octaveni esse probandam si familia non corruperit album Præt. sed curaverit ab alio corrumpi, quia tunc verum est familiæ unum esse consilium, eundemque motum animi, non plures: cum autem ipsa familia album corrupit, plura sunt facta, quidem audaciora, plures manus, plures offensæ, & ideo hoc casu non est probanda Octaveni sententia, qui & putabat plura facta benigne esse habenda pro uno. Consule observat. 8.
B cap. 20.

AD TITULUM
DE ACTIONIBUS EMPTI ET VENDITI.

Digest. Lib. 19.

Ad L. I. Repetita Prælectio.

UNA est quæstio de eo, quod interest: ad quam quæstionem multæ leges hujus tituli
C pertinent. Et primum si res vendita non tradatur emptori, aget actione ex empto in id quod interest. Hic statim quæritur, an si venditor rei tradendæ facultatem habeat, nec tradat, omnimodo cogatur tradere, nec liberetur præstando id quod interest. Hæc quæstio certa lege definita non est: argumentis definienda est. Joannes & Bulgarus dicunt, venditorem liberari præstando id quod interest, neque posse cogi ut rem tradat, quam habet. Martinus autem putat, venditorem non liberari. Denique putat, venditorem si rem habeat omnimodo cogi posse, ut rem tradat, nec liberari, si paratus sit præstare id quod interest. Sententiam Martini omnes Doctores fere probant. Ego sic statuo: Si venditor rem habeat nec tradat, emptor potest agere in id quod interest, & hinc sequetur etiam condemnatio
D in id quod interest, quoniam id ei placet, *l. si traditio, C. de action. empti*. Species hujus legis hæc est. Si rei venditæ traditio non fiat procatia, & pertinacia venditoris, quid fiet? Lex ait, damnandum esse venditorem in id quanti emptoris interest venditionem compleri. Hoc ita verum est, quia egit emptor in id quod interest, vel quia hoc emptori placet. Nihil enim vetat quo minus agat emptor in hoc ut omnimodo res tradatur, & si ita egerit emptor, venditor non liberatur offerendo pecuniam. Quid enim si minoris, aut non pluris intersit, quam res sit? Emptor de re tradenda destricte agere poterit.

In summa: emptor prout elegerit, vel in hoc agit ut res omnimodo tradatur, vel agit in hoc ut præstetur id quod interest, & actionis similis condemnatio sequitur.
E Hujus rei argumentum præbet *l. stipulatio, §. sive, ff. de novi operis nunciat.* Eodem pertinet *l. ult. C. de fideicommiss. libert.* Legavi tibi servum, ut manumitteres. Heres non vult præstare servum, sed quantitatem, an audiendus est heres? minime, si hoc malit legatarius. Nec dicendum est hoc fieri favore libertatis: nam hoc fit in quolibet legato, *l. si domus, §. qui confitetur, de leg. 1.* præterea adducitur *l. sed & hæ personæ, §. pen. sup. de procurat.* Quidam procurator promisit judicatum solvi, atque ita promisit rem a se defensum iri non cogitur defendere dominum, an omnimodo cogitur subire judicium? l. ait, cogi, nec sufficit committi pœnam comprehensam in stipulatione. Huic §. pen. opponitur lex *non cogendum, eod. tit.* Respondendum est in *l. non* cogen-

cogendum, procuratorem promisisse judicatum solvi, alias non cogebatur defendere: l. 2. ait ob rem non defensam sufficere committi stipulationem. Ceterum §. *penult.* loquitur de eo, qui cogitur defendere, aut qui debet, ut præcedentia indicant: venditor potest cogi ut rem tradat, si emptor id malit; an eodem modo emptor teneatur videndum est, pretium scilicet solvere? Hac de re merito Accursius reprehenditur a Bartolo: nam hoc in emptore magis dicendum est, quoniam emptor cogitur dare. Venditor non cogitur dare, sed tradere possessionem vacuam, *l. 1. de rer. permut.* in obligationibus autem dandi hoc facilius est admissum, ut qui dare debet omnimodo cogatur dare, *l. ubi autem §. ult. de verb. obligat.*

Nunc hic locus exigit ut definiamus id quod interest: an id quod interest est res vendita? constet non esse: qui petit id quod interest, rem non petit: potest tamen id quod interest appellari res: nam in rerum natura est, quod interest nostrum. Hæc verba *quanti ea res est*, interdum referuntur ad id quod interest, l. 4. §. *in eam, de damno infecto, l. ult. de prætor. stipulat. l. quoties in alium §. ult. tit. de verb. obligat.* hæc verba *quanti ea res est*, varia significant: interdum significant verum rei pretium: interdum significant æstimationem litis definitam ab actore jurejurando in litem, *l. pen. §. 1. sup. ne quis eum qui in jus voc. vi exim.* postremo interdum significant id quod interest: ponuntur hæc verba in edictis, & in stipulationibus; at id quod interest non est res; an id quod interest sit rei pretium videamus: atque ita quidam definierunt, esse pretium rei. Dico ego id quod interest non esse rei pretium: nam id quod interest interdum excedit rei pretium, si pluris intersit, quam valeat res: ideoque si venditor rem non tradat vacuam, emptor aget non tantum ut pretium restituatur, sed etiam si quid sua intersit, *l. si fundus, Locati*, & hoc est, quod dicitur in *l. 1. hujus tit.* Videamus quomodo hæc verba accipienda sint: *Quam res valet, vel empta est*: tanti res valet, quanti vendi potest communiter, *l. si servus, de condict. furt. sup. l. precia, Ad l. Falcidiam, ff.* Quam res valet, id est, quam communiter æstimatur venditionis tempore: sequitur, *vel empta est*, illud adjecit, quoniam potest empta esse, aut pluris, aut minoris, quam communiter æstimata esset.

Interdum id quod interest non excedit pretium rei venditæ, *l. si quis ab alio, in princ. ff. de re judic.* Exemplum est in *l. si vendidero, §. 1. de furtis.* An igitur id quod interest, est damnum datum, vel lucrum interceptum? minime, nam id quod interest, sive τὸ διαφέρον significat utilitatem; mea interest, id est, mihi est utile *toto tit. de eo, quod certo loco, ff.* & in hoc t. sæpe *l. si sterilis, §. cum per venditorem, hoc t.* id quod interest appellatur utilitas, *l. eum qui §. ult. ff. de furtis*, utilitati autem contrarium est damnum: illa igitur definitio conjungit ea, quæ non conveniunt inter se. Illud semper fateor, in eo quod interest, haberi rationem damni dati, & lucri intercepti, *l. unica, C. de sent. quæ pro eo quod interest, &c.* quoties nostra interest ratione damni dati, addimus negationem, ut cum dicimus mea interest non subripi: mea interest non manumitti, *l. si sterilis, §. quamvis, inf. hoc t.* In lucris autem interceptis loquimur affirmate, ut cum dicimus, mea interest Ephesi solvi, *l. centum, ff. de eo quod certo loco. l. si in emptionem, sup. de minoribus*: nostra interest lucrum non facere justa ex causa. Hic opponitur *l. si commissa, ff. rem ratam hab.* ex ea efficiunt id quod interest esse damnum, quod datum est. Ego respondeo, in illa l. non definiri id quod interest, sed in ea declarari quomodo, & quamobrem interest in ea specie. Species l. hæc est: procurator promisit rem ratam haberi: Commissa est stipulatio, id est, dominus ratum non habuit: agetur ex stipulatione in procuratorem in tantum quantum interest. Sed quomodo interest stipulationem commissam esse, aut non esse? sane non interest stipulationem commissam esse: nam id utile erat domino, & stipulatori damnosum: verum interest stipulationem commissam non esse, id est, dominum ratum habuisse: sic loquitur *l. 2. hujus tit.* aget stipulator in id quanti interest sua, stipulationem commissam non esse: nam si commissa non esset stipulatio, ipse non damnum, sed lucrum fecisset. Igitur stipulatione commissa agitur ex stipulatu, quod damnum fecerit stipulator, id est, quod cogatur rursus litigare, & advocare, & consumere, *l. procurator, §. ult. & l. si procurator, tit. seq.* In quantum intersit, id est, in quantum mea intersit me damnum id non fecisse, & lucrum potius fecisse. Postremo an ad id quod interest, sit æstimatio damni dati, vel lucri intercepti videamus: minime: nam id quod æstimationem recipit, non potest esse æstimatio, *l. si ita fidejussorem, ff. de fidejussor.* id quod interest recipit æstimationem: ergo id quod interest, non est æstimatio. Id quod interest est utilitas, cujus persecutio nobis competit ex justa & legitima causa. Addo, ex justa & legitima causa, quoniam jura non noverunt id quod interest ex alia causa, *l. pen. ff. ad exibend. l. is cujus, inf. de furt.* hæc utilitas petitur nominatim, & tacite: nominatim, ut in hac l. 1. & in quæstione *l. unicæ, C. de sentent. quæ pro eo quod inter. profer.* eo quod tacite petitur: & hoc modo omnes actiones sunt in id quod interest, *l. stipulatio ista §. alteri, sup. de verb. obligat.* Actiones inventæ sunt utilitatis causa. Ille, qui petit decem, petit id quod interest, non nominatim: quinimo non datur actio nisi ei cujus interest, *l. qui fundum, ff. loc.* de divisione ejus quod interest, dicam in *l. 3. hujus tit.*

Ad §. Venditor.

Sciendum est venditorem semper præstare, dolum malum a se abesse, etiamsi id dictum non sit, *l. si cum fructum, §. 1. ff. de contrah. empt.* Hoc inest bonæ fidei judicio. Dolus autem non tantum est in eo qui loquitur obscure, ambigue fallendi causa, sed etiam in eo qui simulat aliquid, *l. ea quæ, §. ult. sup. de contrah. empt.* & *l. quæro* hujus tit. ideo est quædam pœna dissimulationis. Unicum exemplum eruitur ex l. *quæro, inf. hoc t.* species hujus l. hæc est. Quidam vendidit fundum, & generaliter ita dixit dolose, *vendo tibi quidquid intra illos fines possideo, & quantumcunque intra illos terminos possideo*: sciebat autem aliquam partem certam se non possidere, neque de ea parte certiorem fecit emptorem, l. ait, eum teneri actione ex empto in id quod interest: nam illa generalis adjectio non pertinet ad ea, quæ ipse ignorabat: nam si id scisset emptor, forte minoris emisset: subjicit l. idem esse si ita dixerit: *vendo illum fundum: si quæ debebuntur servitutes, debebuntur*: sciebat tamen deberi: an eum excusat hæc generalis clausula? minime: quoniam pertinet ad ea, quæ novit specialiter: ad bonam fidem pertinet ut cognoscat ea emptor, quæ novit venditor. Aliud exemplum est in *l. tenetur 6. §. ult. hujus tit.* Quidam vendidit fundum sciens fundum esse obligatum: deinde adjecit, ne teneatur eo nomine, quod adjecit dolo malo. Hæc adjectio eum non excusat, quin imo tenebitur. Hæ generales adjectiones captiosæ sunt. Exemplum est aliud, quod colligitur ex *l. Julianus, §. idem Julianus, hoc t.* Quidam vendidit fundum, qui debebat vectigalia pluribus municipiis, pluribus civitatibus: olim fundi municipiorum erant fere omnes vectigales, *l. 1. sup. si ager vectigalis*: quod etiam constat ex *l. si finita, §. si de vectigalibus, de damno infecto*: finge. Quidam in tabula scripsit: fundum debere vectigal uni municipio: non etiam pluribus: qui res venales habebant, earum commoda & incommoda denunciabant, & id erat proscribere. Gellius lib. 4. cap. 2. Qui venales servos habebat, iis titulos imponebat: id nonnunquam fiebat per præconem. Deinde in lege venditionis generaliter adjecit, si quid fundus debeat vectigalis nomine, aut indictionis

extra-

extraordinariæ, vel nomine tributi, ut id emptor præstet A non venditor: quid est, quod ait, ad viæ collationem? viæ sunt reficiendæ collatione possessorum: item onus muniendæ viæ, & sternendæ: & hoc est munus patrimoniale, *l. 2. §. viarum, ff. ne quid in loco publico, l. honos, §. viarum, ff. de muneribus, & honoribus*: nunc ait Jurisconsultus, venditorem teneri ex empto ob dolum malum: & tenetur in id quod interest sciens: ignorans tenetur quantum id minoris emisset emptor: an non legendum est fundum pluribus municipiis legata debere? fundus non debet legata: possunt quidem legata relinqui ex illo fundo, *l. 7. §. quoniam, sup. de usufructu, l. Gajus, de ann. legatis*: at fundus non debet legata, quia lex loquitur de municipiis: nomen municipiorum innuit legendum esse *legata*: postremo si legamus *legata*, non videtur scite conficta esse hujusmodi species, cum in generali adje- B ctione nihil dixerit de onere legatorum venditor. Deinde quæritur, quid juris sit si tutor ita vendiderit rem pupilli dolo malo, circumscripto emptore? l. ita distinguit: aut tutor vendidit suo nomine, aut pupillus vendidit tutore auctore: si tutor ipse vendiderit suo nomine, eo nomine ipse tutor convenietur ob dolum: quid si pupillus vendiderit tutore auctore, an tutoris dolus noceat pupillo? l. ait pupillum teneri ex dolo tutoris in quantum est factus pupillus locupletior. In reliquum autem convenitur tutor: sed qua actione convenietur? non tenetur actione ex empto, quia non vendidit: imo tenebitur actione tutelæ, quam pupillus cedit emptori contra tutorem, *l. ult. ff. de administrat. tutorum*: perpetuo condemnatur, id est, etiam post pubertatem, postremum exemplum est in §. *venditor*: venditor fundi sciebat fun- C dum servitutem debere: id reliquit, vel etiam negavit servitutem deberi, vel usus est captiosa oratione in hunc modum: *nulla servitus debetur: si tamen aliqua servitus emergat non tenebit.* & ideo tenetur emptori actione ex empto, si id emptor ignorabat: nam si emptor id sciebat, non videtur deceptus, quoniam improbato more in re vendenda versatus est, *l. 1. §. si cui cautum, ff. de extraord. cognitionibus, l. atquin natura, sup. de negotiis gestis*.

Ad L. II. Si in emptione.

IN emptione fundi venditor dixit modum fundi, ut dixit fundum esse decem jugerum: si is modus non præ- D stetur, qui dictus est, convenietur actione ex empto: hac actione etiam si ignoraverit tenetur: tenebitur ignorans quanto minoris: & nihil interest quomodo capiatur, an si capiatur ignorantia, & fallacia venditoris, *l. 6. in principio, inf. hoc t.* Addamus venditorem etiam teneri si in qualitate agri mentitus sit, non in modo: finge, quidam vendidit agrum in quo erat vinea & pratum, & dixit agri esse centum jugera: idque sic exposuit: nam dixit vineæ esse quinquaginta, & prati simul etiam quinquaginta jugera postea minus invenitur in vinea, plus invenitur in prato: in vinea inveniuntur quadraginta jugera, in prato sexaginta: atque ita mentitus est non in modo dicto, sed in qualitate agri, an eo nomine tenebitur? placet etiam teneri: videnda est *l. 22. Si in qualitate, inf. hoc t.* Videnda est etiam *l. 34. Si fundo vendito,* E *inf. hoc t.* notandum tamen est alia in re multum interesse, utrum venditor mentitus sit in qualitate, an in modo: nam si mentitus sit in modo, tenetur pro numero jugerum, quæ desunt: si mentitus sit in qualitate, tenebitur pro bonitate loci: hæc differentia ponitur in *l. 4. §. si modus, hoc t.* verum interdum sciendum est lucrum compensari cum damno, ut si plus sit in vinea, minus in prato: videnda hic est *l. si duorum 42. hoc t.* in qua eleganter Paulus de hac re disputat: primum sic fingatur species: quidam vendidit duos fundos uno pretio, id est, sylvam & vineam, separatim autem dixit eorum modum, nam dixit prati esse centum jugera, vineæ autem dixit esse ducenta jugera: postea minus invenitur in prato: nam desunt decem jugera: attamen in vinea inveniuntur ducenta & decem jugera: an hoc casu tenebitur venditor? & tenetur ipso jure, quoniam verum est eum dixisse minorem modum prati. Ergo venditor hoc casu tenetur ipso jure: sed quæritur an possit se defendere per exceptionem doli mali, quod scilicet plus sit in vinea? hoc quærit deinde lex: utilior est possessio vinearum, quam pratorum, cum vulgus id contra existimet. Columella in lib. 3. cap. 3. Quid hæc verba significant: *an non facit dolo, qui jure perpetuo utitur*, id est, qui jure directo utitur: jus directum appellatur perpetuum jus in *l. 2. de jure fisci, in C. Theodosiano*: æquitas autem est flexibilis: rigor dicitur a rectitudine. Videtur non esse repellendum exceptione: nam venditor dixit minorem modum prati, & hoc verum est: cur ergo non teneatur? nec obstat si dicas plus esse in vinea: hæc est ratio, quæ facit pro emptore his verbis, *nec enim &c.* sequitur alia ratio pro venditore: sane non videtur esse justa querela emptoris: nam universus modus invenitur, unus tantum fundus venditus videtur: nam cum venduntur duo fundi uno pretio, universaliter vendi videtur: huc usque disputavit tantum: antequam respondeat proponit eandem speciem. Finge: ego vendidi duos statuliberos, quibus erat relicta libertas sub conditione hac, *si darent certam pecuniam domini heredi*: dixi duos esse statuliberos, & unum jussum dare decem, alterum totidem, unus tamen jussus est dare quindecim, alter quinque, hac in re venditor mentitus est: universus quidem numerus constat, an tenebitur ideo, quod unus det minus. Ipso jure tenetur ex empto, quia mentitus est: Respondet nunc, æquius esse, ut lucrum compensetur cum damno: & si exuperet damnum, ut id resarciatur.

Ad §. Vacua.

SCiendum est, venditorem non cogi dare, id est rem facere accipientis, sed cogi tradere vacuam possessionem, quod est facti: dare est juris: & in hoc tenetur ex empto, *l. ex empto, §. idem Neratius, inf. hoc t.* vacua possessio est, quæ occupata non est, quæ libera est, cujus adipiscendæ liber patet aditus: vacua non est res, si creditor sit in ejus rei possessione. Idem est si legatarii sint in possessione legatorum servandorum causa. Idem est si venter sit in possessione, id est, qui nondum est natus, vice bonorum possessionis *in tit. de ventre in possessionem mittendo*: de hac re agitur: notandum etiam est vacuam possessionem non esse, nisi obtineatur sine interpellatione, & ideo tenetur emptor in id quod interest.

Ad L. III. §. 1.

IN *l. 3. in principio hujus tit.* legendum est in initio hujus legis, *traditio possessionis*, non *ratio possessionis*. hic ponatur alia species. Finge: emptor stipulatus est sibi vacuam possessionem tradi, fortasse novandi animo, ut transfunderet actionem ex empto in actionem ex stipulatu, quæritur an actione ex stipulatu possit petere fructus perceptos post venditionem? actione quidem ex empto potest: nam post venditionem fructus pertinent ad emptorem, *l. Julianus, §. si fructibus inf. hoc t.* idem quæritur si stipulatus sit sibi rem dari, vel tradi (hoc idem significat) & neutro casu petet fructus actione ex stipulatu: nam actio ex stipulatu est stricta: non veniunt in stipulationem nisi ea, quæ comprehensa sunt, *l. si filiusfamilias, §. ultimo inf. de verb. obligationibus*: cui l. opponitur *l. si fundum, eodem tit. l. si fundum* ait post moram in actione ex stipulatu venire id quod interest, si quis stipulatus sit rem sibi præstari, interest habere fructus. Sic est respondendum: venit id quod interest, ratione rei: nam in obligationibus faciendi succedit obligatio in id quod interest: quod quidem plerum-

plerumque non excedit pretium rerum, *l. si quis ab alio*, §. *ultimo*, *ff. de re judicata*: veniunt tamen fructus in actione ex stipulatu post litem contestatam, *l. videamus*, §. *si actionem*, *inf. de usuris*: huic §. 1. 2. 3. opponitur *l. si stipulatus*, *inf. de usuris*, l. ait, si emptor stipulatus sit rem dari, vacuamque possessionem tradi: fructus veniunt, inquit lex: prima solutio Accursii verissima est. Sic distinguamus: aut stipulatus est emptor rem dari, tunc non veniunt fructus, aut stipulatus est vacuam possessionem tradi, & tunc etiam non veniunt fructus: utraque formula idem significatur, utrumque ponitur in hoc §. Tertio dicamus: aut igitur hæc duo conjunxit rem dari, vacuamque possessionem tradi: tunc veniunt fructus: tunc stipulatio est plenior & uberior, ut idem bis dixisse frustra videatur: & sunt species similes complures, ut hic annotat Accursius: Quid fiet in servitutibus, quid fiet si vendiderit servitutem? quia servitus non potest tradi: tunc cautio erit loco traditionis: nam venditor debet cavere emptori per se non fieri, quo minus emptor recte utatur servitute: atque ita si teneat satis est, *l. quoties*, *sup. de servitutibus*: hoc ostendit etiam §. *si iter*, *hujus l. 3.*

Ad §. Si per venditorem.

SPecies hujus §. hæc est, quidam vendidit vinum, in mora est tradendi vini: quid fiet? agetur ex empto in id quod interest: qui petit in l. 1. hoc tit. id quod interest, petit utilitatem suam. Porro utilitas æstimanda est. Hinc quæritur an omnis utilitas emptoris æstimetur, vel quæ utilitas in æstimationem veniat? Eadem est quæstio §. *cum per venditorem*, *leg. si sterilis*, *inf. hoc tit.* non omne, quod utile est venit in æstimationem: nam ea utilitas tantum venit, quæ circa rem consistit, id est, quæ proxima est, aut conjuncta, aut propinqua rei. Utilitas autem, quæ longe abest a re in æstimationem non venit: id æstimatur, quanti res plurimi fuerit. Sed hac in re duo consideranda sunt, locus & tempus, id est, quo loco pluris fuerit res, & quo tempore: nam hæc duo sunt, quæ pretii varietatem adferunt, *l. pretia*, §. *ult. ff. ad l. Falcidiam*: primum de tempore dicamus. Venditor, qui moram facit in re tradenda, condemnari debet utro tempore res pluris fuerit, vel quo venit, vel quo res judicatur, & in condemnationem deducitur. Ratio est: nam æquum est, ut emptor habeat id quod haberet, si venditor moram non fecisset. Igitur quo tempore res pluris fuerit, tanti damnabitur. Et generaliter in actionibus bonæ fidei tempus rei judicandæ spectatur, *l. 3.* §. *in hac*, *sup. commodati*. Tempus rei judicandæ est tempus, quo res judicatur. Et hac in re notandum est differentiam esse inter actiones bonæ fidei, & actiones strictas: nam in actionibus strictis observatur litis contestatæ tempus, *l. vinum*, *sup. de rebus creditis*. Loquitur *l. vinum* de actione stricti juris: is proprie petit, qui judicium dictat: actor judicium dictat, reus suscipit, *l. amplius*, *inf. rem ratam haberi*, *l. ult. sup. de condictione triticaria*, sic dicta est a tritico: hac condictione omnes res petuntur, præter pecuniam numeratam: si ab auctore nomen haberet, appellaretur Triticiana: Idque etiam ita definitur *l. 3.* §. *in hac*, *ff. commodati*. Hæc de tempore. Nunc de loco: si venditor rem non tradat, tanti damnatur quanti res plurimi fuerit, id est, venditor damnatur utro loco res pluris fuerit, vel quo venit, vel quo lis contestatur, quia in loco multa est differentia inter judicia stricta, & judicia bonæ fidei. Non est spectandus locus, quo res judicatur: alio loco non judicatur res, quam quo est contestata, *l. ubi judicium*, *sup. de judiciis*: hoc ostenditur in principio hujus §. hæc autem omnia locum habent, si venditor in mora fuerit. Diversum enim est si emptor in mora fuerit accipiendi, id est, si parato venditore tradere, accipere noluerit: hoc casu cujus temporis, vel cujus loci habenda est æsti-

A matio, videlicet si rei tradendæ non sit facultas? si velit emptor agere ex empto, fiet æstimatio ejus temporis, quo lis contestatur, ut in actionibus strictis, neque locus extendetur: fiet autem æstimatio ejus loci, quo minoris fuerit, vel quo venit, vel quo lis contestatur: atque ita mora commissa per emptorem minui æstimationem tam in tempore, quam in loco (*Mora videtur esse*) per emptorem scilicet: non autem per venditorem, ut aliqui intelligunt. Deinde in extremo lex ait, semper spectari locum, quo res tradi debuit: si de loco nihil convenerit, spectatur locus litis contestatæ, aut locus contractus. Si de loco convenerit, is locus tantum spectandus est: quod etiam observatur in judiciis strictis, & hoc est quod traditur in fine hujus §. Sciendum est eo loco agi, quo contractus habitus est: nam B ratione contractus quis sortitur forum, *l. heres*, §. *proinde*, *sup. de judiciis*: nunc ait l. vinum veniit a Brundusio, id est, vinum, quod est Brundusii, ut Brundusio tradatur. Venditio autem aliter facta est. Igitur eo in loco agi potest. Lex ait vinum tamen tradendum esse Brundusii: atque ita significat Brundusii rationem habendam. Nunc optime intelligetur §. *cum per venditorem*, *l. si sterilis*, *eod.* Amovenda est imprimis divisio interpretum: duplex est id quod interest, extrinsecum, & intrinsecum: extrinsecum est, quod extra rem: idque eliciunt ex hoc §. *cum per venditorem*, nec ab alio loco possunt colligere. Affirmo omne id quod interest extra rem esse, quia neque res est, neque rei pretium, sed aliud quiddam, quod extra rem spectatur. Verum, aut est propinquum rei, aut est sejunctum longe a re: C nunc ita dicamus: in actione ex empto venit æstimatio utilitatis, quæ consistit circa rem, quæ proximior est rei; non omne lucrum venit in actione ex empto. Pone, potuit emptor negotiari si res ei tradita fuisset, & lucrum facere; an ejus lucri ratio habetur? minime: quia longius abest. Idem observatur in emptore in *l. ult. sup. de periculo & commodo rei venditæ*. Species hujus l. hæc est: emptor non solvit pretium, moram facit ni solvat usuras, de quibus convenerit, vel quæ frequentantur in illa regione: an aliquid præterea veniet? finge: venditor si pretium habuisset, negotiatus fuisset, & plus lucri sibi acquisisset ex pecunia, quam ex mercibus: an ejus lucri ratio habebitur? minime: id est, non omne lucrum venit in æstimationem. Rursus etiam dicamus: non omne damnum venire in æstimationem, D quod datum est. Finge: venditor vendidit triticum: quia moram fecit in tradendo tritico, familia servorum emptoris fame periit: an servi perempti æstimabuntur? minime, & hujus damni ratio non habebitur, quoniam longe disjunctum est a re, neque aliud commune est cum re. Denique non omnis lucri ratio habetur. Quid igitur æstimatur? id æstimatur quanti res plurimi fuerit: nam hæc utilitas circa rem consistit: pretium tritici scilicet quanto major fuerit: tutor debet usuras pupillo in actione tutelæ, & usuræ pupillares sunt semisses: finge: pupillus agit tardius actione tutelæ: an tutor præstabit longiores usuras? minime, §. *ult. C. de usuris pupillaribus*: sic etiam non crescit actio ex empto, si citius non egit emptor. Igitur & utilitas tantum exigitur, quæ circa rem est. Doctores etiam di- E vidunt id quod interest in commune, in singulare, & in conventum. Glossa tradit l. 1. sup. merito autem reprehenditur a multis: quod vocant commune id quod interest, est pretium: quod vocant conventum, est pœna: non autem id quod interest, §. *ult. de verb. obligat. in Institut. in l. ult. tit. de prætoriis stipulat.* Hæc postrema divisio a novissimis Jurisconsultis confutata est.

Ad L. IV. Si servum mihi.

SPecies l. hæc est. Quidam sciens vendidit servum furem, vel noxium, cujus nomine agi potest noxali

actione adversus dominum : idem venditor stipulanti A emptori promisit duplum propter evictionem : hinc quæritur quando agatur ex hac stipulatione? & ait tunc agi ex hac stipulatione, cum emptori aliquid abest, vel corpus, vel pecunia: ut puta si emptor litis æstimationem subierit, vel servum noxæ dederit, aget ex stipulatu ad duplam. Duobus modis committitur stipulatio duplæ: primo, si emptor petitori rem restituat. Altero si damnetur in æstimationem litis, id est, si vel res ei absit, vel pecunia, *l. evicta*, §. 1. *inf. de evictionibus*. Quid fiet si nihil emptori absit? hoc casu non agetur ex stipulatu ad duplam, sed agetur actione in id quod interest se servum noxium scisse, tenetur hac stipulatione actione ex empto, quia vendidit sciens: Si vendidisset ignorans non teneretur ante evictionem, *l. 1. De rerum permut. l. servus*, §. *ult. inf. hoc tit.* hoc est quod B proponitur in *l.* hac, *antequam mihi aliquid abesset per judicium*. In committenda stipulatione ob evictionem necessaria est sententia, *l. utique*, *sup. de rei vindicat.* nam & evincere nihil aliud est, nisi per sententiam auferre, *l. non tamen*, *inf. de evictionibus*. Huic sententiæ opponitur *l. si emptori*, *inf. de evictionibus*: Species l. hæc est : venditor promisit emptori servum esse extra culpam, & ei non esse obligatum furti. Deinde emptori heres extitit is, cui ille servus furtum fecerat: hoc casu noxalis actio intercidit, quia is, cui noxa commissa est, servi cœpit esse dominus, §. *si servis*, *de noxalibus actionibus*. Ait tamen l. competere actionem ex stipulatu adversus venditorem, perinde atque si heres alii præstitisset ex causa noxali. Hæc ut intelligantur, sciendum est, C duplicem stipulationem intervenire in emptione servi: quod Varro exposuit in lib. 2. de re rustica, in cap. de servis pastoribus vendendis: una est, ex qua promittit venditor servum non esse noxium, furem: altera est, ex qua promittit duplam. Ex priori stipulatione agitur si appareat servum esse noxium, etiamsi nondum mihi absit servus: non autem agam ad duplam, *l. non tamen*, *inf. de evictionibus*, *l.* illa est accipienda de stipulatione duplæ. Ex posteriore stipulatione non agetur, nempe ad duplam, nisi secuta sit sententia: sic etiam explicanda est *l. ex empto*, §. *idem*, *lib. 2. inf. eod.* alias est *l. emptorem*: venditor præstare debet servum noxis solutum esse, etiamsi ignoraverit servum noxium esse: idque ante illum §. propositum fuit in §. *si venditorem*, *hujus l.* Finge: emptor servi præstitit æstimationem litis, & condemnatus est actione noxali: aget ex empto in venditorem D ignorantem: at quanti aget? & aget ex empto in id quanta minima æstimatione litis fungi potuit: ait deinde l. idem venire in actione ex stipulatu, si agat ex illa stipulatione priori, qua præstiterat servum furti, noxisque solutum esse. Deinde ait, easdem actiones competere emptori, si emptor servum noxali judicio non defendat, id est, si eum deserat, & committat fortunæ, neque ejus causam suscipiat defendendam: servus, qui non defenditur, ducitur, *l. quod ait prætor*, §. *ult. sup. de noxalibus actionibus*: at aget emptor eisdem actionibus, quamquam non sit evictus servus, competet actio ex stipulatu, non ad duplam.

Ad L. v.

E Species l. hæc est: heres damnatus est in testamento aliquid vendere Titio: vendidit heres ex voluntate testatoris: posteaquam vendidit, in eum duæ competunt actiones, ex empto, & ex testamento: eliget emptor qua malit uti: aget his actionibus in ea omnia, quæ consequuntur emptionem, ut res sibi tradatur, ut redhibeatur. Nunc finge: heres falso existimabat se damnatum vendere, atque ideo per errorem vendidit ex necessitate, non sua sponte, & tradidit: vel etiam vendidit & non tradidit: convenietur actione ex empto, verum poterit se defendere exceptione doli mali! Idemque est si aliquis per errorem promiserit aliquid: hoc amplius, dabitur ei condictio incerti ut liberetur: nam tenetur ex empto ipso jure, & ex stipulatu: sed condicet liberationem, omnis liberatio condicitur condictione incerti, *l. 5.* §. 1. *sup. de usufructu earum rerum, quæ usu consumuntur, & l. 2.* §. *aliud*, *inf. de donationibus*. Addatur etiam & competere condictionem certi, si jam tradiderit promissum, nam tradita, vel data certi condicuntur: condictio certi indebiti semper datur ei, qui erat tutus exceptione doli mali, *l. qui exceptionem*, *sup. de condictione indebiti*: condictio certi est condictio solutionis, condictio incerti est condictio obligationis.

Ad L. vii. §. 1.

B Species hujus §. hæc est : ego vendidi tibi insulam certa pecunia, & ea lege ut tu aliam mihi reficias tuis sumptibus: & sane vilius vendidi, ut tu mihi aliam insulam reficeres. Quæritur, qua actione agam ut mihi aliam insulam reficias? ait l. esse actionem ex vendito: nam actione ex vendito agimus ad pretium: hoc est loco pretii, quod ea lege vendidi ut tu mihi aliam insulam reficeres, *l. fundi*, *sup. de contrah. empt.* præterea ex legibus, id est, ex pactis agitur actione ex ipso contractu: finge aliam speciem: ego vendidi tibi insulam ut aliam mihi reficeres, neque pretium dixi: hoc casu usus sum vendendi verbo, ceterum non est venditio, quia venditio non est sine pretio, *l. 2. sup. de contrah. emptio*. Et eadem ratione non est locatio, ergo contractus vacat nomine, quoties ego tibi do, vel vendo, ut mihi aliam C domum reficias. Igitur quasi ex do ut facias agetur actione præscriptis verbis: hujus sententiæ fuisse Neratium hic §. ostendit, sententia Neratii est in *l. insulam*, *ff. de præscriptis verbis*. Deinde tractat de area vendita. Finge: ego vendidi aream, & tradidi ea lege, ut tu in ea area ædifices insulam, & ut tu postea mihi partem insulæ traderes: hoc casu venditor aget ex vendito, ut tu ædifices, & ut tu mihi tradas partem insulæ ædificatæ, & ideo quamdiu erit portiuncula areæ, competet actio ex empto. Notandum est eandem actionem competere, si convenerit ut tota res vendita retradatur oblato pretio: nam agetur etiam ex vendito, ut retradatur, *in l. 2. C. de pactis inter venditorem & emptorem*.

D *Ad* §. *Si Locum*.

Notandum est imprimis, juxta monumentum non licere ædificare, vel juxta sepulchrum, *l. monumentum*, *sup. de Religiosis*. Sepulchrum est ubi jam corpus illatum est, quod etiam vocant bustum. Græci *τύμβον*, non licet etiam juxta ædificium alienum monumentum ædificare, vel sepulchrum, *l. si bona*, §. *si quis juxta*, *inf. de damno infecto*. *Rem illicitam*, id est, rem contra legem 12. tabularum, *l. si propius*, *ff. de mortuo inferendo*. Quod ita verum est, nisi intermittatur legitimum spacium, ut qui ædificare vult monumentum juxta ædificium alienum, non potest facere nisi intermisso legitimo spacio. At quæstionis est, quantum spacii intermitti oporteat, & debent intermitti 60. pedes E ex l. 12. tabularum, ut explicat Marcus Tull. in lib. de leg. Dubitari potest quomodo accipiantur *invito domino* in illa lege verba, id explicat *d. l. si propius*: is dicitur invitus, qui tacet, vel qui prohibet. Solebant uri corpora; & illud merito fuit prohibitum. Illa *l. si propius* omnino conjungenda est huic §. nam utraque l. est Pomponii *ex lib. 9. ad Sabinum*: ponamus speciem §. nostri. Quidam vendidit locum sepulchri, id est, ædificando sepulchro: deinde priusquam religio eum locum occuparet, vendidit locum sepulchri purum: deinde propius eum locum ædificavit, lex ait, in eum agi ex empto, quod non intermittat legitimum spacium, emitur ille locus sepulturæ causa: itaque dolo malo facit emptor, qui ædificat propius eum locum. Nunc dicamus de sepulchro ædificato

ficato in confinio, hinc quantum spacii interesse oportet. Hoc etiam explicatum fuit in 12. tabulis: tantum oportet interesse spacii, quantum profunda erit fovea, *l. ult. sup. Fin. regund.* Plutarchus in Solone.

Ad §. Si vas.

LOquitur de vase vendito: quidam vendidit vas; dixit vas esse capax tot metretorum; vel dixit vas esse certi ponderis: si minus præstet, tenetur ex empto. Quid dicemus si vendiderit vas fractum, cassum, vas contaminatum? lex sic distinguit: aut dixit vas esse integrum, aut non: si dixerit, proculdubio tenetur ex empto: tenebitur tunc etiam ex empto ejus rei nomine, quam emptor ideo perdidit. Finge: infusum est oleum in vase ab emptore, & quia vas est B cassum, effusum est oleum statim: tunc habetur ratio olei amissi: igitur habetur ratio ejus quod interest, quamvis sit disjunctum a re, & sane re tradita agitur in id quod interest, etiamsi non sit proximum rei, ut dicemus in *l. Julian. inf. eod. tit.* At ante traditionem ea tantum utilitas venit, quæ circa rem consistit, *§. cum per venditorem, l. si sterilis, hoc tit.* aut non dixit vas esse integrum. Hoc casu an tenebitur ex empto, an de dolo malo. Alii dicunt omnimodo agi ex empto, quoniam id semper habetur pro cauto, ut tradatur integrum, hoc est ut vas necessarium. Hæc sententia probatur in hoc §. citatur in hac re Minicius Natalis, ut constat ex indice Jurisconsultorum, fuit autem Minicius Natalis Trajani temporibus ex *l. pen. sup. de feriis.* C

Ad §. Si tibi iter.

QUid dicemus in hoc casu? Finge: ego vendidi tibi iter ad fundum tuum: tu habebas fundum, alioqui non potest acquiri iter, quoniam iter debetur fundo, *l. 1. sup. comm. præd.* Evincitur iter, agetur, inquit, ex empto, quod habere iter non liceat: l. ait, auctor laudabitur, & emptor poterit laudare auctorem, ut auctor cogatur rem defendere. Laudare auctorem est queri de evictione, regredi ad auctorem, *l. Herennius, §. 1. tit. de evictionib.* Macrobius lib. 6. Saturnaliorum, c. 7. quod etiam Dominus Budæus annotavit. Allodium prædium est, prædium cujus nemo laudatur auctor, prædium quod in nullius est fide. In D feudis *tit. de allodiis*, allodio opponitur feudum: nam feudum recognoscit dominum. Allodium vox est Longobardica, in *lib. 2. legum Germanicarum.* Sequitur in l. nostra eum non laudare auctorem, qui iter emit, cum fundum non haberet, sed hac in re lapsus est, & erravit ipse emptor: filiusfamilias ex omnibus contractibus tenetur.

Ad L. VII. Fundum mihi.

QUæstio hujus l. est talis: Quidam vendidit fundum detracto usufructu: quod si non fecisset, videretur tradidisse plenam proprietatem: nam fundi appellatione continetur plena proprietas: denique dixit usumfructum Titii esse, nempe dixit in hunc modum: E *detraho usumfructum, quia est Titii:* ususfructus erat Sempronii, non Titii. Deinde Sempronius vindicat usumfructum ab emptore: quæstio est, an emptor poterit agere de evictione? l. ait, non esse actionem ex empto, quandiu consistit ususfructus in persona Titii, quia nihil interest emptoris: at finito usufructu, id est, mortuo Titio, vel Titio capite minuto, erit actio ex empto, si Sempronius petat usumfructum, l. ait idem esse, si venditor dixit usumfructum esse Titii, cum ipse esset retenturus: in summa emptori debet præstari ea causa, quam haberet si Titii ususfructus fuisset. Itaque mortuo Titio æquum est ei competere actionem ex empto. Huic l. opponitur *l. minor, §. ult. inf. de evi-* A *ctionibus.* Quidam vendidit fundum, vel servum, dixit tamen usumfructum ejus esse Titii: est vero Sempronii, & vindicat Sempronius ab emptore, l. ait emptorem statim agere ex empto vindicante Sempronio. Ita distinguendum est.

Aut detraxit nominatim usumfructum, aut non: si detraxit usumfructum, emptor non aget, nisi post mortem Titii, vel post capitis deminutionem Titii. At in *l. minor*, non deduxit usumfructum, sed tantum dixit usumfructum esse Titii: quod perinde est, atque si dixisset adversus Titium non defendam usumfructum ad eum non pertinere. Ergo debet eum defendere adversus alium, quia non est generaliter deductus ususfructus.

Ad L. VIII. Si tibi liberum.

QUidam vendidit fundum ea lege ut serviret sibi, deinde fundum tradidit liberum, id est, non imposita servitute, idque fecit per errorem. Hoc casu est actio ex vendito in emptorem, ut patiatur servitutem imponi, præterea l. ait, esse condictionem incerti: est etiam condictio indebiti: nam agit in id quod plus debito præstitit. Est autem hæc condictio incerti, quia condicitur jus. Hæc tria incerti condicuntur: Jus, id est, servitus, possessio, obligatio sive liberatio. Certum dicitur a cernendo: certi condicitur pecunia, aut res certa. Ex hoc loco apparet, actionem bonæ fidei concurrere cum condictione indebiti: nam hoc casu utraque actio competit. Id etiam indicat *l. si binarum, sup. de serv. urbanorum prædiorum.* Quid dicemus si ego tibi tradidi prædium imposita servitute, in tradendo imposui servitutem, in vendendo dixeram fundum liberum fore? hoc casu emptor aget ex empto, ut servitus remittatur.

Ad L. X. Non est novum.

PRoponitur in hac l. hæc generalis sententia, non esse novum, ut unus sustineat duas obligationes ejusdem rei, id est, ut unus habeat duas actiones ejusdem rei nomine. Actiones, inquam, vel ejusdem generis, vel diversi: Ejusdem generis, id est, duas ex vendito: diversi .i. unam ex stipulatu, alteram ex testamento. Quidam vendidit duobus separatim eandem rem. Finge: vendidit Primo & Secundo separatim, sejunctimque ementibus eandem rem. Deinde cum nondum cuiquam rem tradidisset, Primus successit Secundo: hoc casu successor superstes habet duas actiones ex empto, unam propriam, alteram hereditariam: nec altera alteram perimit, potest igitur ambas movere. Quod ita fiet commodissime: ante aditam hereditatem aget propria actione ex empto, post aditam hereditatem aget hereditaria: ita utraque aget. Quæritur nunc post aditam hereditatem an possit ambabus experiri? Debet, inquit, agere una tantum actione, ne scilicet venditor fatigetur tot judiciis, ne toties cogatur ire in jus: sed in ea actione veniet utriusque contractus commodum, & ita fit similiter ne cogatur conjungere plures actiones injuriarum, & uno judicio experiri, *l. prætor, §. si mihi, inf. De injuriis.* Notandum est autem hanc l. esse omnino conjungendam cum *l. generaliter, inf. de fidejussorib.* quæ est etiam Ulpiani ex *lib. 40. ad Sabinum: potest* in hac l. accipitur pro *debet.* Deinde ponit aliam speciem: Finge: quidam emit eandem rem a duobus separatim, ut sibi tutius consuleret: uterque ei tenetur de evictione, quoniam ab utroque emit: nunc finge: venditor venditori successit, venditor superstes præstat duas evictiones, actione ex empto, ex uno judicio duas evictiones, id est, propriam & hereditariam, atque ita fit ut duæ obligationes, vel actiones ejusdem generis de eadem re in eandem personam concurrant. Videnda hic est *l. si is qui Stichum, inf. de obligat. & action.* Sciendum est causam rei acquirendæ, vel esse lucrati-

vam, vel non lucrativam. Lucrativa eſt, cum nihil abeſt, cauſa non eſt lucrativa, cum aliquid nobis abeſt, ut puta ſi res empta ſit, vel ſi data ſit res in dotem.

Nunc finge: Quidam rem mihi legavit in ſuo teſtamento: eandem rem legavit Titio: ceſſit dies legati: ego ſucceſſi Titio priuſquam legatum acciperet. Quæro, an petam eandem rem duplici actione, ex teſtamento, nempe propria, & teſtamentaria? minime: nam altera actio alteram conſumet: igitur ſi propria actione rem legatam in ſolidum conſecutus fuero, non competet actio hereditaria, in *l. ſi mihi & tibi, de legatis* 1. Ratio eſt, quia duæ lucrativæ cauſæ in eandem perſonam, & in eandem rem non poſſunt concurrere, *§. ſi res aliena, de legatis, In Inſtitution.* non favent leges lucrum captantibus, ſed damnum vitantibus. In ſpecie *l. non eſt novum*, cauſæ non ſunt lucrativæ; nam cauſa eſt venditio: nunc alia ſpecies, Finge; ego ſum ſtipulatus Stichum, deinde heres extiti ei, cui fuerat legatus Stichus: quæritur an competat mihi duplex actio, ex ſtipulatu, & ex teſtamento ejuſdem rei? minime l. ait competere: itaque dicendum eſt in illa l. me ſtipulatum eſſe ex cauſa non lucrativa: ſtipulamur nonnumquam ex cauſa non lucrativa, ut in *l. ſi ſervus legatus, §. Stichum, D. de legatis* 1. *l. omnes, D. de obligat. & actionibus*. Diverſum eſt ſi reus ſucceſſerit fidejuſſori, quæ diximus vera ſunt, cum reus reo ejuſdem rei ſucceſſit: diverſum eſt ſi reus fidejuſſori, vel fidejuſſor reo ſucceſſit: tunc utraque obligatio non conſiſtit, *l. generaliter, l. cum reus, inf. de fidejuſſoribus, l. ſi reus, de duobus reis*. Finge: reus ſucceſſit fidejuſſori, cur non ſuſtinet reus duas obligationes? Ratio eſt: nam hoc caſu differentia eſt harum obligationum: imo eſt plenior, & major, & principalior, nempe obligatio rei, *l. ſi debitor, de ſeparationibus, l. ſi debitor creditori, inf. de fidejuſſoribus:* fidejuſſoria vero eſt minor, & ideo minor obligatio excellit: itaque illo caſu fidejuſſor convenietur ut reus, quaſi fidejuſſor liberatur, *d. l. generaliter:* nunc ait, diverſum eſſe ſi reus reo ſucceſſerit: nam tunc qui ſucceſſit, ſuſtinet duas obligationes, quia utraque obligatio eſt ejuſdem poteſtatis: ſed, inquit, altera alteram conſumet: ratio eſt, quia ſunt duo rei ejuſdem obligationis: hoc exigit natura obligationis. Diverſum eſt, ſi non erant correi, ut in ſpecie l. noſtræ.

Ad L. Ex empto XI.

IN hac *l. ex empto*, & in *l. Julianus* ex Ulpiano pleniſſime demonſtratur, quid veniat in actione ex empto, & in actione ex vendito: prior inſpectio eſt de actione ex empto: quid in ea actione ex empto veniat, quæritur: primum quidem id venit de quo conventum eſt: nam hæc actio eſt bonæ fidei: nihil eſt tam congruum bonæ fidei, quam ſervare id, de quo conventum eſt, quid ſi nuda ſit emptio nullis fulta pactionibus? hoc caſu veniet in ea actione id quod ei ineſt ſecundum naturam contractus: id igitur veniet, ut res tradatur, non ut res nobis detur, & liberatur venditor tradendo: ſi tamen venditor ſit dominus, traditione dominium transfertur in emptorem: ſi non ſit dominus, tenetur de evictione: hæc vera ſunt ſi pretium adnumeratum ſit, vel ſi de pretio ſatisfactum ſit, ut puta fidejuſſore dato, vel expromiſſore, vel pignore. Item ſi venditor ſequatur fidem emptoris, in *§. venditæ, de rerum diviſione*: ergo traditio non transfert dominium, niſi æs numeratum ſit: emptor non aget de evictione actione ex empto, niſi pretium adnumeraverit: atque emptor non utiliter agit ad rem tradendam, niſi pretium ſolutum ſit; *l. Julianus, §. offerri, inf. h. t. l. ſi id quod, §. ult. ſup. de reſcindenda venditione*. Hoc eſt verum etiamſi jus venditum ſit, *l. hereditatis, ſup. de hereditate, vel actione vendita*. Summa igitur hæc eſt: ſi emptor non obtulerit pretium, non agit de evictione actione ex empto: *præſtare* ſignificat etiam dare: multum hac in re diſtat emptor a venditore: venditor non cogitur rem facere emptoris: emptor autem tenetur facere pretium venditoris. Igitur venditor tradere, emptor dare debet: ratio differentiæ eſt; diſſimilis eſt detentio pecuniæ, & rei, atque adeo diſſimilis eſt diſſolutio: qui rem debet, certum corpus debet, ut puta illum fundum: qui pretium, vel nummos debet, non debet certum corpus, *l. qui heredis, ſup. de condictione indebiti:* res corporales ſeparantur a nummis: cum pecuniam dicimus, dicimus ſummam vel quantitatem: ſumma autem eſt res incorporalis. Venditor certum corpus debet, certum eſt corpus quod emitur, & ideo venditor dando id corpus bona fide, & ſe obligando ob evictionem, æquum eſt, ut liberetur: at emptor certum corpus non debet, & ideo facere debet, ut ſuos nummos numeret, non alienos: merito igitur ab emptore exigimus ne det: ſatis autem eſt ſi venditor tradat.

Ad §. Redhibitionem.

IN hoc §. oſtenditur in actione ex empto etiam redhibitionem venire. Labeo & Sabinus ſunt diverſæ ſectæ doctores. Sabinus eſt princeps ſectæ Sabinianæ, hic Caſſianæ: hac in re tamen conſentiunt: ſumatur exemplum unum ex *l. ſi convenit, ſup. de reſcind. vendit.* placuit, ut ſi res empta diſpliceret emptori, redderetur: tunc ſi diſpliceat, qua actione aget, ut cogat venditorem eam rem recipere? l. ait competere actionem ex empto: igitur actione ex empto agitur ad redhibitionem: agitur ex empto ad diſſolvendam venditionem, *§. ſi quis virginem, & §. is qui vinum, hac l.* venditor nonnunquam agit actione ex empto, ut res reſtituatur: actione ex empto agitur, ut res redhibeatur ob morbum vel vitium latens: ait Accurſius, agi tantum in factum, id quod varie proponitur in *tit. de ædilitio edicto:* qua actione agitur etiam fundi nomine, ut puta ſi fundus ſit peſtilens, veluti ſi habeat herbam letiferam, *in l. penult. eod. l. etiam, inf. de ædilitio edicto*. Doctores hoc trahunt etiam ad domos infames. Verum an competit etiam actio ex empto ob morbum? ſic videtur: id confirmat *l. cum mancipium inf. de ædilitio edicto:* ergo liberum eſt experiri actione in factum, vel actione ex empto, *l. ſciendum, §. ſecundum quod, inf. De ædilitio edicto*. In hac cauſa etiam venditori utraque actio datur, videlicet ſi emptor ob morbum redhibita deſideret ſibi pretium reddi: hoc accidit cum emptor redhibuit ſine judice, *l. cum autem inf. De ædilitio edicto:* ait competere actionem ex empto, *l. quod ſi nolis, §. in factum, eod. tit.* ait competere actionem in factum: ubi competunt ædilitiæ actiones, competunt & civiles: ædilitiæ ſunt ſtrictæ: civiles ſunt bonæ fidei.

Deinde oſtenditur in actione ex empto id venire, ut emptor caveat cautione ædilitia. Eſt vetus ſtipulatio, cujus formula fuit propoſita a Marco Manilio. Hic ſcripſit formulas animalium venditorum, is, qui vendit animalia debet cavere ea ſana eſſe. Jumenta ſunt ea, quæ dorſo domantur: igitur oves, capræ, ſues non ſunt jumenta, boves collo domantur, non dorſo: verum quod hic traditur trahendum eſt etiam ad pecora, nempe ad capras. Varro lib. 2. De re ruſtica, cap. 3. *illas capras hodie recte eſſe, & bibere poſſe, habereque recte licere, hæc ſpondeſne?* quid eſt præſtare recte eſſe, id eſt, boni viri arbitratu, id eſt, & eas eſſe, & bibere ex arbitrio boni viri, *l. hæc verba in ſtipulatione poſita, de verb. ſignificat. l. 5. §. nunc videamus, l. ex clauſula, inf. judicatum ſolvi*. Notandum eſt etiam eum promittere recte ſana eſſe: hinc explicanda eſt *l. qui tertiana, inf. De ædilitio edict.* Deinde in *§. venditorem* hujus l. oſtenditur venditorem hominis cavere debere hominem furtis, noxiſque ſolutum eſſe: hoc cavetur ſpecialiter in homine. De qua cautione ſatis multa dixi in *l. 4. hujus tit.* in aliis libris incipitur hic §. etiam ſi ignorans: debet etiam præſtare fugitivum non eſſe, nec erronem: poſtremo cavere id etiam debet, habere recte licere: idque in omnium re-

rerum venditione adjicitur, quæ clausula explicatur in *l. stipulatio ista habere licere, ff. De verb. obligat.*

Ad §. Idem ait.

QUæ proponuntur in hoc §. ab Ulpiano sumpta sunt ex libris Neratii: igitur repetendum est paucis quid dicendum sit de Neratio, idque dictum est imprimis venditorem servum præstare, id est, vacuam possessionem servi: item præstare debet, aut cavere servum bonum esse, item servum fugitivum non esse, tum servum furtis noxisque solutum esse. Hinc statim quæritur quid fiat, si non tradat servum? condemnabitur in id quod interest, in *l. 1. hujus tit.* cum tamen omne id quod interest æstimabitur: ea tantum utilitas æstimatur, quæ proxima est & conjuncta rei: non autem ea, quæ longe abest a re, *l. si sterilis, §. cum per venditorem, inf.* sic est accipiendum quod dicitur in initio hujus §. quid tamen fiat si rem tradat, non tamen præstet cetera? ut si non caveat servum sanum esse, fugitivum non esse, furtis noxisque solutum esse: item si non caveat habere licere, hoc est generale in omnibus venditionibus: ita hæc species est proponenda, hoc casu condemnatio fiet quanti plurimum venditorem periclitari oportet, id est, quanto plurimo venditorem periculum, aut damnum subire oportet, ut scilicet habeatur ratio ejus utilitatis, quæ longius abest a re, ut si nolit venditor cavere de evictione, id quod plurimum est præstabit: nam hoc generale est, post traditionem venit etiam ea utilitas, quæ sejuncta est a re: ante traditionem petitur ea utilitas, quæ conjuncta est rei, ut est in *l. venditor hominis, inf. De evictionibus, l. Julianus, in principio, inf. hoc tit.* Igitur hoc casu emptor aget in duplum, *l. 2. inf. De evictionibus*. Ratio est: nam utilitas non egreditur duplum, *l. unica, C. De sententiis, quæ pro eo, quod interest proferuntur*, & ideo emptor nunquam stipulatur supra duplum: nam vel stipulatur duplam, vel simplam, nunquam triplam: supra duplum non stipulamur usuras, *l. si non sortem, §. supra duplum, sup. De condictione indebiti*. Igitur nec usura, nec id quod interest duplum egreditur: igitur propter hæc omnia, quæ exiguntur a venditore, id quod plurimum est præstatur: plurimum autem est duplum: ergo propter hæc omnia satis est duplum præstari: *satisdantem* hic sumitur pro *satisfacientem, l. 2. in principio, sup. De hereditate vendita*. Illud quæritur nunc. Finge in hunc modum: Quidam vendidit servum, vel fundum, & tradidit: hoc non est satis: nam debet multa alia præstare: postea emptor a venditore aliquid consecutus est propter fugam servi, vel propter morbum servi. Deinde totus servus evincitur, atque ita habere rem non licet, quæro an venditor damnabitur in id quod plurimum est, id est, in duplum ob evictionem? minime: nam deducetur prius id quod præstitum est propter morbum, antequam tota res evinceretur, & in reliquum fiet condemnatio: alioquin emptor amplius duplo consequeretur, quam emit, quod permittendum non est: ex eodem Neratio id dicitur in *l. cum fundus, inf. De evictionibus, sequentibus actionibus*, id est, postremo loco propositis: sic *in l. servitutes, §. si sublatum, De servit. urbanorum prædiorum*: lis æstimetur, id est, fiat condemnatio: finge. Quidam vendidit servum, & tradidit: item cavit servum habere licere, nec evincitur servus: at non cavit sanum esse, aut non præstat sanum esse, nec vult id præstare, non præstat innoxium esse: quæritur quatenus condemnabitur venditor? omnino condemnabitur in duplum, nullo deducto, perinde atque si nihil omnino præstitisset: nam perinde est atque si nihil præstitisset, cum omnia non præstat.

Ad §. Idem Neratius ait.

SEntentia hujus §. hæc est: venditor debet præstare, ut emptor obtineat in lite proprietatis, id est, debet eum defendere in actionibus: non debet præstare proprietatem: an etiam debet eum defendere in interdictis, id est, in lite possessionis? sic videtur Neratio: idque proponitur in initio hujus §. Reprehenditur Neratius a Juliano, nec mirum: nam fuere diversæ scholæ, ait Julianus imo venditor tenetur ex empto, si emptor non sit futurus potior in possessione, & antequam evincatur possessio: ratio est: nam debet tradere vacuam possessionem, id est, non quæstione ulla implicitam, *l. 2. §. vacua, sup.* non videtur talem tradidisse, si avocari potest: itaque etiam ante litem possessionis tenebitur ex empto, quasi non tradita possessione. Venditor non debet præstare proprietatem, & ideo ante litem & evictionem proprietatis non tenetur: debet tamen præstare possessionem vacuam, & ideo ante evictionem possessionis tenetur, hæc est sententia *l. 3. in principio, sup.* hæc est insignis differentia inter possessionem, & proprietatem: hinc potest quæri, quid fiat si præstiterit venditor duplum, finge: venditor præstitit duplam, quoniam tota res evicta fuit, debuit & multa alia præstare: an eorum nomine convenietur rursus venditor? minime: quoniam exacta est dupla. *In §. Cassius* proximo, loquitur de stipulatione duplæ: quid si non intervenerit hæc stipulatio? additur ex Juliano competere actionem ex empto deficiente dupla, *l. quod si nolit, §. quia assidua, inf. de ædilitio edicto*: sic est accipiendus hic *§. Cassius*: hoc est confirmandum ex *§. sequenti*: id confirmatur hoc exemplo: finge: venditor ea lege servum vendidit, ut promitteret duplam intra mensem, post mensem ne promitteret: id est, cavit, *si intra mensem non stipulatus fuerit duplam, non tenebor*: finge: emptor intra mensem non est stipulatus duplam, non evincitur servus: quæro an præstabit duplam actione ex empto? l. ita distinguit, aut vendidit servum ignorans esse alienum, aut sciens si vendidit ignorans, non præstat duplam, quoniam ita sibi prospexit: debet tantum hoc præstare per se, & per heredem suum habere licere, non tamen præstare debet per omnes habere licere: quid si sciens? hoc casu tenebitur in duplum actione ex empto, neque ea pactio ei proderit, *l. 1. inf. De rerum permutatione*: id confirmatur exemplo *§. Denique hujus l.* sciendum est creditorem pigneratitium pignus vendere dupliciter: nam, aut vendit jure communi, aut jure creditoris: si jure communi, tenetur de evictione: si jure creditoris, id est, lege pignoris, non tenetur ob evictionem: nam id agitur, ut ne præstet *l. 1. & 2. Cod. creditorem evictionem pignoris non debere, l. & si is, inf. de distractione pignorum*. Excipitur unus casus, videlicet si jure creditoris vendat dolo malo, ut puta sciens rem sibi non esse obligatam, vel etiam sciens rem non esse debitoris: hoc casu præstabit evictionem, & tenebitur ex empto in duplum: Legendum est in hoc §. lib. 5. non decimo.

Ad §. Si quis rem vendiderit.

DIctum est supra, eum qui vendidit, & tradidit, dupli damnari, nisi cetera præstet, ut puta si emptori rem habere non liceat, id est, si res vindicetur: nam venditor præter traditionem, in hoc est obligatus, ut rem præstet rem emptori habere licere. At finge nunc: rei venditæ dixit venditor aliquid accessurum, ut puta fundo dolia, accessio evincitur, non res ipsa, quæro an venditor teneatur in duplum? l. ait duplam non præstari, sed simplam: igitur accessionis nomine non præstatur nisi simpla, *l. evicta re, inf. De evictionibus*: quoniam venditor id præstare etiam debet emptori habere licere, quod venditor accessurum dixit. Rei principalis nomine præstat duplum: hæc est una differentia inter accessionem, & rem principalem: ceterum nihil interest inter rem principalem, & accessionem: itaque venditor præstare debet servum, quem accessurum dixit, *l. quod si nolit, in fine cum duobus proximis, de ædilitio edicto, inf.*

Ad §. Qui autem.

VIdendum eſt quid ſignificetur his verbis, *habere licere*, dicebant etiam *habere recte licere:* hoc venditor promittit, hic diſtinguamus: aut promittit generaliter, ſive ſimpliciter habere licere, aut promittit per ſe, heredemque ſuum habere licere: hoc poſteriore caſu, ſi alius evincit rem venditam, non tenetur: & quidem non tenetur ex empto, neque ex ſtipulatu, ſi alius evincat. Quid fiet ſi generaliter promiſerit per omnes habere licere, vel quid ſi ſimpliciter promiſerit? tunc videtur id promiſiſſe per omnes fore, *l. ſtipulatio iſta habere licere, de verborum obligat.* in principio. At videtur hæc ſtipulatio eſſe inutilis, quatenus promittit B per alium fore, ut habere liceat, quoniam alieni facti promiſſio nulla eſt, de ſe quiſque promittere debet, non de alio. Igitur ſi quis promittat alium daturum, vel facturum, inutilis eſt ſtipulatio: notandum tamen eſt, diverſum eſſe, ſi promittat ſe curaturum ut alius faciat, ut alius det, quoniam tunc de ſe promittit, non de alio, *§. ſi quis alium daturum, de inutilibus ſtipul.* Ideoque valet hujuſmodi ſtipulatio, *decem dari curabis*, & promiſſor non cogitur dare decem ex hac ſtipulatione, quoniam liberatur offerendo reum locupletem, *l. ult. §. ult. ſup. de rebus creditis*, qui §. citatur in *l. illa ſtipulatio, §. 1. inf. de verb. obligat.* Sic concludamus: inutilem eſſe illam ſtipulationem habere licere, ſi ita accipiatur per alium fore ut habere liceat, quia alieni facti promiſſio nulla eſt: factum autem heredis recte promittitur, *d. l. ſtipulatio iſta habere licere*. C Excipitur unus caſus, ſi ſubdatur ſtipulatio pœnæ, vel quanti ea res eſt, *d. l. ſtipulatio iſta, §. ſi quis dolum*. Illa ſtipulatio habere licere, ut ſit utilis ſic accipienda eſt per ſe, aut heredem ſuum fieri, opponitur *l. inter ſtipulan. §. 1. inf. de verb. obligat. in principio*, l. hoc oſtendit, alium pro alio inutiliter promittere eum facturum, vel daturum. Deinde l. explicat, quam vim habeant hæc verba, *dolum malum abeſſe, abſuturumque eſſe*, id eſt, qui ita promittit, hoc promittit nihil ſe, vel heredem ſuum dolo malo facturum: an etiam promittit nihil alium quenquam dolo malo facturum: hoc non promittit, ſed promittit, ſe curaturum ne quis dolo malo faciat, quæ ſtipulatio utilis eſt. Item heredem ſuum curaturum: nam his verbis ſtipulationis ſemper heredes continentur. D Deinde l. ait eandem eſſe vim ejus ſtipulationis habere licere. Item neque per te, neque per heredem tuum fieri, quo minus habere liceat: hæc eſt tertia ſtipulatio, quæ ſimilis eſt huic, habere licere. Ex his apparet his ſtipulationibus non hoc ſignificari per alium fieri, ut habere liceat, ſed id ſignificatur promiſſorem curaturum, ut per omnes habere liceat. At rurſus contra ſententiam a me propoſitam opponitur noſter §. nam ait multum intereſſe utrum dixerit per ſe, vel per heredem habere licere, vel generaliter: hæc differentia ita eſt ponenda, qui promiſit per ſe, vel per heredem, &c. non debet curare ne alius evincat, at qui promiſit generaliter habere licere, curare debet ne alius evincat. Ac de priori promiſſione dicamus, finge, promiſit per ſe habere licere, vel per heredem, poſtea alius evicit E rem, & abſtulit: an tenetur ex ſtipulatu, vel ex empto evictionis nomine? minime, an teneatur ſaltem ad pretium reſtituendum? fateor eum non teneri ad duplum: creditor, qui vendidit pignus jure creditoris non tenetur ad pretium re evicta: nam ea lege videtur vendidiſſe, §. proximo ſup. ſed tamen emptor habet regreſſum adverſus debitorem: non eſt æquum, ut emptor & rem & pretium amittat; igitur habet regreſſum adverſus venditorem. Deinde tentat an hoc quoque dici poſſit non agi ad pretium, puta ſi dixerit tantum, per ſe, vel per heredem ſuum nihil fieri, quo minus rem venditam habere liceat: finge: quidam emit jactum retis, vel etiam quidam emit indaginem ferarum, & capturam, quæ futura erat, vel etiam qui-

A dam emit pantheram, id eſt, capturam omnium avium ab aucupe: hoc caſu ſi nihil captum ſit, an agetur ad pretium recipiendum, quod jam numeravit? minime, quoniam videtur ſpem emiſſe, emit incertum rei, *l. nec emptio, ſup. de contrahenda empt.* an etiam dicemus in ſuperioribus caſibus emptorem non agere ad pretium? concludit l. in ſuperioribus caſibus id non eſſe permittendum, quia non ſunt ſimiles caſus: poſtremo ponit unum caſum, in quo agitur etiam in id quod intereſt, videlicet ſi promittat tantum per ſe non fieri, vel ſi caveat a ſe nihil præſtitum iri evictionis nomine: tunc regulariter re evicta ab alio, non tenetur in id quod intereſt, niſi ſciens dolo malo vendat.

Ad L. Julianus XIII.

B

IN hac l. Ulpianus pergit tractare de his, quæ veniunt in actione ex empto, qua in re ſtatim ait, multum intereſſe utrum quis ſciens vendat, an ignorans: primum ſi quis vendat rem alienam, & quæratur quid veniat in hac actione: ſi ſciens rem eſſe alienam vendiderit, quamvis nominatim dixerit ſe evictionem non præſtaturum re ab alio evicta, venditor tenebitur ex ſtipulatu, vel ex empto in id quod intereſt: nam in ſciente hæc ſtipulatio, neque per ſe, neque per heredem fieri, eandem vim habet, quam illa, habere licere, quæ generalis eſt: itaque ſciens in hoc tenetur ſemper ut det operam per omnes habere licere, *l. tenetur, §. ult. ſup. hoc tit.* Ignorans autem ſi eo modo vendiderit, re ab alio evicta non tenetur, niſi ad pretium reſtituendum, *§. qui* C *autem, l. ex empto, ſup.* Notandum etiam eſt, eandem diſtinctionem adhiberi in creditore, qui vendit pignus jure ſuo: nam creditor ſciens ſi vendiderit pignus non ſibi obligatum, re evicta tenetur in id quod intereſt: ignorans non tenetur ſi jure ſuo vendat, ſed ea res non erit damno emptori, *l. ſi plus, §. 1. inf. de evictionibus*, habet utilem actionem ex empto. Eadem diſtinctio adhibetur ſi quis vendiderit rem vitioſam & morboſam, finge: aliquis vendidit ligna vitioſa, quibus fulcirentur ædes, vel vendidit pecus morboſum, equum pulmonicum: vel etiam aliquis vendidit veſtimenta interpolata pro novis: in veſtimentis tradita eſt eadem diſtinctio in *l. Labeo, ſup. de contr. emptione*, idem l. oſtendit eſſe ſi quis vendat lignum vitioſum: ignorans tenetur quanto minoris emptor emiſſet, ſi id ita eſſe ſciſſet: D ita emptor aget ut minuatur pretium rei venditæ: hæc actio erit actio ex empto æſtimatoria: hoc eſt, quod proponitur in initio hujus *l. Julianus*, hoc notandum eſt etiam in hac actione quanto minoris nonnunquam contineri redhibitionem, id eſt, hæc actio æſtimatoria aliquando habet exitum redhibitorium, ut puta ſi res, de qua agitur nullius ſit pretii: nam minoris videtur empturus fuiſſe, qui nullo pretio empturus erat, *l. bovem, §. aliquando, inf. de ædilitio edicto, l. ſi is qui heres, §. 1. inf. de except. rei judicatæ*, his verbis idem ſignificatur: agit quanto minoris emiſſet ſi id ſciſſet, vel ſi dicas agit quanto pluris emiſſet, quod ita id eſſe ignoraſſet. Hinc exiſtit quæſtio, quid diſtet hæc actio ex empto quanto minoris ab actione quanto minoris ædilitia: eſt honoraria *l. ædiles 2. de ædilitio edicto, inf.* non E prætoria: honorariæ actiones ſunt prætoriæ, at non omnes honorariæ ſunt prætoriæ: Hæ differentiæ vulgares ſunt: una eſt civilis, altera eſt honoraria; præterea actio ex empto eſt perpetua, actio ædilitia æſtimatoria eſt annalis. Actio ex empto æſtimatoria datur quanto minoris emiſſet, actio æſtimatoria ædilitia datur quanto minoris res valuiſſet, quæ differentia videtur probabilis: nam res plerumque pluris eſt, quam empta ſit: itaque duplex ſtatuunt pretium, nempe pretium, quo empta eſt res, & pretium quanti res eſt, ſed hæc differentia rejicienda eſt: nam ſine lege eam finxerunt: præterea invenio actionem ex empto quanto minoris uno in loco dici quanto minoris emiſſet, alio quanto minoris valuiſſet, *ex §. ſi venditor, inf. in hac l.* Sic dicendum eſt,

actio ex empto nonnunquam est redhibitoria, & concurrit nonnunquam cum actione ædilitia redhibitoria, *l. ex empto*, §. *redhibitionem*, *sup. hoc tit.* nunc dico sic: actio ex empto nonnunquam est æstimatoria, & tantum in ea venit, quantum in ædilitia.

Ad §. Si venditor.

Species hujus §. est: venditor servi mentitus est de artificio, vel de peculio servi; l. ait, eum teneri actione ex empto quanto minoris emisset emptor servum ob id, id est, quanto minoris emisset si id scisset. Paulus in lib. 2. sententiarum tit. 8. tractans de eadem penitus specie ait, *quanto minoris valuisset*: non est igitur inter hæc aliqua constituenda differentia. Deinde ait, idem esse si venditor deceptus fuerit ab emptore, ut minimo venderet: finge: quidam decessit herede relicto: alius subtraxit res quasdam hereditarias, atque ita persuasit heredi minimam esse hereditatem: atque ita effecit, ut heres venderet minoris, l. ait, emptorem venditori teneri ex vendito quanto pluris hereditas valeret: pro *villicum* legendum est *Vellicum*, & est nomen proprium, *l. eum duob.* §. *item ex facto*, *supra*, *pro socio*: itaque si quis ignorans vendat rem vitiosam tenetur quanto minoris res valuit, vel empta esset: huic sententiæ nunc opponitur *l. tenetur*, §. *sed si vas*, *supra*, *hoc tit.* cui similis *l. sed addes*, §. 1. *inf. locati*: illæ ll. ajunt, eum, qui vendidit ignorans vasa cassa, non integra, vel dolia cassa, teneri in id quod interest; ignorantiam non excusari, ideoque tenebitur ejus damni nomine, quod evenit: interpretes nostri ajunt hoc esse speciale in vasis, & doliis: quod necessario admittendum est: *l. sed addes* ait, non idem esse in aliis rebus, quia venditor vasorum semper videtur dicere ea esse integra: Dicta autem præstanda sunt, aut quæ pro dictis habentur: quid in sciente dicemus? qui vendit sciens rem vitiosam, & tradit, vitio comperto quanti agetur? ex empto agetur in id quod interest, & veniet omnis utilitas in æstimationem, ut puta si vendiderit lignum vitiosum, & ædes corruerint ejus ligni vitio, tunc tenetur in id quod interest. Opponitur *l. si sterilis*, §. *cum per venditorem*, *inf. hoc tit.* ait §. hic, eam tantum utilitatem æstimari, quæ proxime est adscita rei: ego alias dixi ita distinguendum: aut non tradidit venditor, aut sciens, & mala fide tradidit: si non tradidit, habetur tantum ratio ejus utilitatis, quæ circa rem est: diversum est si sciens, & mala fide tradat: nam etiam ea utilitas venit, quæ longe abest a re: itaque major est culpa ejus, qui mala fide tradit, quam ejus, qui non tradit: nam moræ possunt esse justæ causæ: at doli mali nulla est excusatio. Quæro, an eadem distinctio adhibeatur, si quis vendat servum fugitivum, erronem, furem: primum de fugitivo: si quis vendat fugitivum, eadem distinctio adhibetur, id est, qui habet servum fugitivum, si ignorans, tenetur quanto minoris: si sciens, in id quanti interest: quod secum fugitivus servus abstulit, id quoque æstimabitur: non idem est prorsus in fure: nam si vendat sciens, proculdubio tenetur in id quod interest: si ignorans, nullo modo tenetur: nam fugitivum habere non licet: at furem licet habere: quid si dixerit servum furem, esse bonæ frugi? dubium non est eum teneri, quia quæ dicuntur, præstantur, nisi dicantur commendandi gratia, *l. ea quæ*, *sup. de contrahenda empt.* Reliquos §§. explicavimus usque ad §. *si fructibus*.

Ad §. Offerri.

Lex ait, non esse actionem ex empto, nisi emptor pretium offerat, obsignet, solvat: *offerre* accipiendum est cum effectu: necesse autem est omne pretium offerri: non est satis partem pretii offerre, alioquin venditor utitur retentione rei opposita exceptione doli mali, quasi pignoris jure, quoniam res non est pignus, *l. hereditates*, *sup. de hereditate vendita*, *l. quod si no-*

A *lit*, §. *idem Marcellus*, *inf. de ædilitio edicto*, ait §. hic ut ipso jure, quare in venditionibus tale pactum adiicitur, ut soluto pretio res tradatur: frustra videtur id adiici, *l. fistulas*, §. *qui fundum*, *sup. de contrah. empt.* sciendum est pacta plerumque esse supervacua, *l. si cum fundum*, §. *fere*, *sup. de contrah. emptione*, *l. quæsitum*, §. *ultimo*, *inf. De distractione pignorum*. In dandis pignoribus tale pactum adiici solet, idem ostendit *l. ultima sup. De rescind. venditione*, conjuncta *l. 2.* §. *ult. De lege commissoria*: *in l. ultima*, *De rescind. venditione* datur species: igitur sic dicamus: venditor non tenetur ex empto, nisi emptor omne pretium offerat, quid si ultro rem tradat? tunc nulla superest retentio, superest tamen actio ex vendito ad pretium consequendum, nunc finge: Venditor accepta parte pretii rem tradidit,
B de reliqua parte pretii fidem habuit emptori, postea tota res evicta est, emptori ob evictionem competit actio ex empto, quid consequetur ex hac actione? utrum integrum pretium, quo res empta est? æquum est ut non consequatur, nisi pretium quod numeravit, vel ejus duplum in id quod interest, ut ostenditur in hoc §. *offerre*. Notandum est, eamdem rationem esse *actionis ex vendito*: nam venditor non aget utiliter actione ex vendito, nisi offerat rem, *l. qui pendentem*, *inf. hoc tit.* Quid si emptor pretium repræsentaverit ultro re non accepta, quam actionem habiturus est? an vindicationem minime, quia nondum est dominus; idque certissimum est, necessaria est adhuc traditio: igitur superest tantum actio ex empto, hæc est sententia *l. Quintus Mutius* 40. *hoc tit.* Vocat arbores extantes,
C prædio hærentes ut fructus extantes, *l. si apes*, *de furtis*, *inf. l. fructus*, §. *interdum*, *inf. soluto matrimonio*. Hinc quæritur quid dicendum sit, si venditor post traditionem non patiatur emptorem rem tollere, finge: res vendita signata est, quod pro traditione habetur, *l. quod si neque*, *de periculo & commodo rei venditæ*, vel aliud signum conditionis evenit, at non dabitur vindicatio, sed dabitur ad exhibendum actio, erit etiam actio injuriarum, quoniam res est emptoris, *l. injuriarum*, §. *si quis me prohibeat*, *inf. de injuriis*, *l. qui pendentem* 25. *hoc tit.*

Ad §. si fructibus.

Semper tractatur de actione ex empto, ait l. in hoc §. actione ex empto emptorem consequi fructus:
D nam fructus pertinent ad emptorem, etiam pendentes fructus; itaque post perfectam venditionem etiam ante traditionem fructus omnes pertinent ad emptorem, *l. pen. ff. de actionibus empti*: quia fructus fiunt ex re ipsa: proinde æquum est ut emptori cedant: diversum est in pensionibus fundi locati, aut prædii: nam pensiones cedunt venditori: emptor enim non cogitur stare conductioni, nisi aliud actum sit, *l. emptorem*, *C. de locato*: nam non sunt ex re pensiones, sed sunt ex negotiatione venditoris, *l. venditor ex hereditate*, *sup. de hereditate vendita*: nisi aliud convenerit, hoc est intelligendum: cui exceptioni conjungendus est §. *in his*, *inf.* Exigit venditor & eas pensiones reddit emptori: at debet etiam venditor emptori præstare actiones, si post venditionem rei venditæ, damnum illa-
E tum vel nocitum sit. Itaque non tantum fructus, sed etiam actiones: igitur debet præstare actionem l. Aquiliæ, si damnum datum sit rei: præterea debet præstare interdictum quod vi aut clam, si in fundo vendito opus factum sit vi aut clam: debet etiam cedere actionem pluviæ arcendæ: hæc actio est ex 12. tabulis, *l. si usus-fructus*, *in fin. inf. de aqua & aqua pluvia arcenda*, *l. Labeo*, *de statuliberis*, *inf.* Quid agitur hac actione? ut avertatur aqua, quæ nocere potest ex vicino fundo, *l. 1. in prin. de aqua & aqua pluvia arcenda*, *inf.* Si igitur post venditionem aqua pluvia noceat, competit actio aquæ pluviæ arcendæ: cedit etiam actionem damni infecti, commissa videlicet stipulatione damni infecti. Denique omnes actiones cedant emptori, quæ rei venditæ no-

nomine post venditionem mihi acquisitæ sunt. Deinde A præstabo emptori si quid ex operis servi venditi acquisiero, item quod ex vecturis jumentorum, aut navium: hoc ostenditur in hoc §. *sequitur*, & si quid peculio eorum accessit: hoc ideo, quoniam in venditione servi solet accedere peculium, videtur accedere, nisi excipiatur, §. *peculium, de legatis*, non tamen, inquit, si quid ex re venditoris acquisierit. Huic sententiæ valde opponitur §. *si quid servo*, *inf.* ait restitui hered. & legata interim .i. ante traditionem, etiamsi relicta sint respectu venditoris: at quod relinquitur contemplatione venditoris, videtur ortum ex re venditoris, *l. sed si plures*, §. *in adrogato*, *inf. de vulgari substitutione*: at restituuntur tamen hæ res. Vera solutio hæc est, ut dicamus separanda esse ea, quæ directe proficiscuntur ex re venditoris ab aliis: ea non restituuntur emptori: at quæ adventitio quasi jure B obveniunt, respectu tamen venditoris, ea restituenda sunt: nam hæc, quæ contemplatione alterius fiunt, non numerantur inter profectitia, sed inter adventitia.

Ad §. Si fundum.

EX empto actio competit ad pretium recipiendum. Paulus in libro 2. Sententiarum tit. 18. ponit similem speciem.

Ad §. Si Titius.

CErti juris est, fructus rei venditæ ad emptorem pertinere post venditionem perfectam, ut operæ servo- C rum, fœtus pecorum, partus ancillarum. Item actiones præstabuntur emptori si quid nocitum sit. Emptori etiam debetur id quod post venditionem perfectam alluvione fundo accedit, *l. id quod*, *ff. de periculo & commodo rei venditæ*. Huic sententiæ opponitur hic §. *Si Titius*, ex sententia quorundam dicendum est, in hoc §. venditum fuisse fundum ad mensuram, ut in *l. si in venditione* §. 1. *de periculo & comm. rei venditæ*: accessit autem fundo per alluvionem antequam mensuraretur: itaque merito dicitur in hoc §. id quod accessit cedit lucro venditoris: nam accessit ante venditionem.

Ad §. Idem Celsus.

D

IN hoc §. tractatur de eo, qui vendidit partem fundi, quem communem habet cum alio, & demonstratur quid præstare oporteat actione ex empto, videlicet si egerit communi dividundo, vel non.

Ad §. Ex vendito.

NUnc incipit tractare auctor noster de actione ex vendito. Actione ex vendito primum l. ait agi ad pretium consequendum: addit l. actione ex vendito peti etiam usuras pretii post traditionem rei: nam post traditionem rei, nisi pretium statim solvat emptor, debet ex eo tempore usuras pretii, quia percipit fructus: hæc ratio fructuum exigit *l. curabit*, *l. fructus*, *C. de actionibus empti*. An debet statim etiamsi non inter- E pelletur? placet deberi usuras statim, quoniam mora fit statim sine interpellatione, quia fructus capit, *l. ult. sup. de periculo & commod. rei venditæ*, id ostendit *l. curabit*, si conjungatur cum *l. 3. C. in quibus caus. restit. in integ. non est necess.* Hic illud addendum est, usuras pretii deberi non tantum post traditionem factam emptionis jure, sed post qualemcumque traditionem, ut puta si tradita sit res conductionis nomine, aut precarii, *l. 3. C. de pactis inter emptorem & venditorem*, cui sententiæ opponitur *l. servi*, *sup. de periculo & comm. rei vend.* Quoniam hic §. ait post eam traditionem emptorem fructus capere, & ideo præstare usuras: opponitur illa *l. servi*. Sed ego eam exposui: Post traditionem ergo currunt usuræ pretii statim, quæro quid juris sit, si emptor pretium obtulerit, & obsignaverit? & placet hoc casu inhiberi cursum usurarum, etiamsi id venditor nondum acceperit, *l. acceptum*, *C. de usuris*. Quid fiet si obsignaverit apud Æditum, vel apud Magistratum: non autem obtulerit? ita distinguendum est: aut copiam sui faciebat venditor, aut non: si venditor sit præsens, non satis est pretium obsignari, ut inhibeatur usurarum cursus. Diversum est si absens sit venditor, & non habeat procuratorem domi, vel si decesserit herede incerto: tunc satis est deponi pretium, ut impediatur cursus usurarum, *l. evictus*, §. *ult. inf. de usuris*, *l. si creditrici*, *in fine*, *C. eod.* Necessaria est depositio hoc casu, quia usuræ cœperunt currere, alioqui depositio non esset necessaria: an usuræ pretii debentur ante traditionem? nam eadem ratione videntur deberi, quia debentur post traditionem rei quia emptor fructus capit post traditionem: ante traditionem etiam fructus sunt emptoris: ergo æquum est, ut solvat usuras, fructus ante traditionem sunt emptoris: hoc non est admittendum, nisi emptor pretium solverit, aut partem pretii. *Paulus in lib. 2. Sententiarum tit. 17.* pro parte pretii non soluta non debentur usuræ ante traditionem, quia & pro ea parte fructus non sunt ejus, *l. ult. ff. de fundo dotali*. Ergo in actione ex vendito venit pretium & usura pretii; veniunt etiam sumptus facti in rem venditam. Item veniunt sumptus facti in curationem servi, vel in disciplinam servi. Item veniunt sumptus facti in funus servi, si decesserit post venditionem, hoc ostenditur in §. *præterea*, *hujus l.* Venit etiam hoc in actione ex empto, ne emptor det ex promisso reum locupletem pretii nomine. Denique ex legibus, quæ adduntur venditioni agitur ex vendito, ut in specie pacti, de qua agatur in §. *si inter*. Nunc ponatur quæstio hujusmodi, quæ est ex §. *si procurator*. Finge: mandavi procuratori ut rem venderet, is rem vendidit, & cavit emptori: quæritur, an ego, qui mandavi habeam actionem ex vendito, & an tenear actione ex empto? & illud vulgo traditur per procuratorem nobis non acquiri actionem: non videtur igitur mihi competere actio ex vendito, tamen l. ait mihi competere utilem actionem institoriam. Item ait l. in me dari utilem actionem institoriam ex empto, cur dicitur utilis institoria? actio institoria est formula prætoria, quæ accommodatur omnibus negotiis, *l. quicumque*, §. *non tamen*, *ff. de instit. actione*. Cur dicitur utilis institoria? nam is, qui vendit non est proprie institor; nam institor est is, qui præponitur tabernæ, vel negotiationi, sive sit servus noster, sive homo liber. Is autem, cui mandatur specialiter ut certam rem vendat, non est institor. Itaque ex ejus contractu non tenetur mandator directa institoria, sed tenetur utili, quod quodammodo institor sit: in hanc rem citatur Papinianus in hoc §. cujus sentent. extat in *l. in eum*, *sup. de instit. actio.* *l. liber*, *sup. de negotiis gest.* *l. idemque* §. *idem Papin. sup. mandati* *l. si mutuum*, *C. de instit. actione*: in fine hujus §. *si procurat.* actio ex empto accipitur pro actione ex vendito, atque ita sumitur in *l. 1. C. si servus extero mandaverit*. E contrario plerumque actio ex vendito sumitur pro actione ex empto, *l. sed hoc nomine*, *l. si cum venditor*, §. *si secundus*, *C. de evictionibus*, *l. ex conventione*, *C. de pactis*, *l. veteres*, *inf. hoc tit.* Sic etiam actio ex locato pro ex conducto, & e contra. Huc pertinet *l. veteres*. Restat hæc quæstio, quæ pertinet ad §. *ibidem Papinianus*, finge: ego vendidi tibi rem centum, adjeci legem, ut nisi ad diem solveres, mihi duplum præstares: hæc cautio est fœneratitia. Quæritur, an valeat conventio? l. ostendit, fœneratitiam esse, & esse in fraudem legum. Itaque, quod in hac conventione excedit legitimam usuram non valet, legitima usura est centesima, aut fuit ante Justinianum, *l. si pro mutua*, *C. si certum petetur*. Hodie est bes usura. Finge nunc: res empta est centum, placuit, ut nisi soluta esset pecunia intra mensem, ut solvere-

veretur duplum: non debebitur: si pecunia non solvatur post mensem, unus nummus, quoniam usura centesima singulis mensibus reddit unum aureum, non centenos. At finge nunc: placuit ut nisi centesimo mense solveret pretium, duplum præstaret: tunc legitima est conventio: nam centesimo mense usura ad duplum perducitur. Itaque duplum tunc recte exigetur, *l. si non sortem*, §. *si non duplum*, *sup. de condict. indeb.* Alia est ratio legis commissoriæ, ut puta si convenerit, si ad diem pecuniam solverit res inempta esto. Itaque hæc conventio licita est.

Ad l. Prædia XXVIII.

REcte Paulus Castrensis sensum hujus legis assecutus est. Species l. hæc est. Quidam mihi vendidit prædia, vendidit autem eo pacto, ut ipse aliquid facerem, puta ut domum ejus reficerem: extat exemplum hujus pacti in *l. tenetur*, *sup. h. t.* convenit pacto convento citra stipulationem: Accursius putat, convenisse interposita stipulatione, & ex eo pendet omnis disputatio doctorum, qui circa hanc legem scripserunt: sed rejicienda est Accursii sententia: nam in superiore lib. sic semper fere verbum *convenit* accipitur, ut convenerit pacto, non stipulatione. Deinde adjecta est stipulatio pœnalis, nisi facerem: nam ego promisi decem si non facerem, promittere est per stipulationem: accidit ut non facerem. Quæritur, an sint duæ actiones in emptorem, ex vendito, & ex stipulatu: nam videntur esse duæ actiones: ex vendito rei nomine competit in id quod interest, & est ex pacto convento, ex quo datur actio ex vendito: nam pacta ex continenti contractibus adjecta formant conventionem. Ex stipulatu est actio pœnæ nomine: una petitur id quod interest, altera petitur pœna, & hoc l. sentit, venditori competere duas actiones. Ex eo colligitur: stipulatio pœnalis non novat priorem obligationem: nam utraque actio competit. De hac sententia veteres Jurisconsulti dubitarunt, ut indicat *l. duo societatem*, *sup. pro socio*. Novi interpretes nihil hac in re certi constituunt: Nam nihil præter digladiationes afferunt. Sed nihil clarius est, stipulatione pœnali non novari priorem, nisi aliud actum sit. Idque ostendit apertissime *l. duo societatem*, *ff. pro socio*. Item *l. qui Romæ*, §. *Flavius*, *ff. de verb. obligat.* Donavi ut manumitteres, stipulatus sum pœnam ni manumitteres: non manumittis, agam vel ut manumittas, vel ut pœnam sufferas. Ergo utraque actio manet, neque stipulatio pœnalis priorem obligationem sustulit. Hic §. sustulit quamdam differentiam Bartoli, qui ait, in causa lucrativa fieri novationem: in non lucrativa non fieri: hoc subvertit §. *Flavius*: hic est causa lucrativa, & non fit novatio. Ineptum est etiam quod dixit donationem non esse lucrativam, quoniam, inquit, donatio est oneri donanti, non lucro. Sed causæ lucrativæ dicuntur respectu accipientis, non dantis, alioqui nulla est causa lucrativa. Idque etiam confirmat *l. si quis a socio*, *& l. proxima*, *sup. pro socio*. Item *l. apud*, §. *Labeo ait*, *ff. de doli exceptione*. Ego vindicavi fundum & obtinui. Item jussu judicis possessor mihi cavit se traditurum rem, aut fundum intra certum tempus; postea etiam stipulatus sum pœnam, nisi traderet: non tradidit, tunc agam vel ad pœnam, vel actione ex causa judicati. Itaque pœnæ adjectione prior obligatio non expungitur. Huic sententiæ opponitur *l. obligat. fere*, §. *ult. de obl. & action.* ejus opinionis arx est is §. Respondendum est ante omnia non esse distinguendum inter obligationes dandi, & obligationes faciendi in hac re, in *l. duo societatem*, *ff. pro socio*. Generaliter tamen ait non novari actionem. Species §. ult. est: stipulatio aut incipit a conditione aut a dispositione. A conditione in hunc modum, *si non dederis Stichum*, *dabis decem*. Vel, *si non feceris insulam*, *dabis decem*. Hoc casu decem sunt in obligatione, Stichus non est in obligatione, sed in solutione. Aut stipulatio incipit ab obligatione in hunc modum: *dabis Stichum*, *si non dederis*, *dabis decem*. Hoc casu utrumque videtur esse in obligatione. Sciendum est, utroque casu agi posse ad pœnam: sed quo tempore? Ad pœnam statim agetur atque potuit dare promissor Stichum nec dedit: non expectamus ut desinat Stichum dare posse: & hæc est sententia *l. ita stipulatus*, *inf. de verb. oblig.* ut puto. Sed an ad rem præcise agetur? Priore casu non agetur ad rem, quoniam res non est in obligatione. Quæstio est an posteriore casu possit præcise agi ad rem? id est, an duæ sint stipulationes pura, & conditionalis. An facta sit novatio, an sit translata prior stipulatio in posteriorem: si translata est in posteriorem, non potest præcise agi ut res detur: & l. ait esse translatam. Hac in re interest quid actum sit, idque semper spectandum: solum enim facit voluntas contrahentium. Stipulatio facta est uno contextu, hoc modo: *dabis Stichum*, *& si non dederis*, *dabis decem*. Hoc casu magis est, inquit, ut videatur ex sententia contrahentium prior transfusa in posteriorem stipulationem, ut non possit præcise agi ad rem, nempe ut detur Stichus, sed ex posteriori parte tenebitur promissor utriusque rei nomine, hoc modo: Stichum det, & si non dederit, det decem, hoc est transferre in posteriorem, cum utraque venit in ea: hoc indicat *d. l. duo societatem*. Nunc ajo, diversum esse, si separata fuerint negotia, & separatæ actiones. Finge, contractus bonæ fidei est, est & stipulatio conditionalis, quæ in una parte conventionum fieri solet. Hoc casu obligationem bonæ fidei obligatio stricta non novat. Itaque agetur omissa pœna, actione bonæ fidei. Ergo merito dictum est in specie *l. prædia*, utramque actionem esse ex vendito, & ex stipulatu. Sed quæritur, an utraque actione agatur? minime, ex ordine licet mihi hac vel illa agere. Non agam una, deinde alia, quoniam iniquum est me & rem & pœnam ferre. Item quia pœna succedit loco ejus quod interest, §. *ult. de verb. oblig. in Inst.* Nunc finge: egit ex vendito, & consecutus est id quod interest, an aget deinde ex stipulatione pœnæ? minime: aget quidem, sed repelletur exceptione doli. Quid dicemus e contrario? Finge: egit primum ex stipulatu, & consecutus est pœnam, deinde vult agere ex vendito, an est actio ex vendito? minime, ipso jure cessat actio ex vendito, quoniam in actionibus bonæ fidei inest exceptio doli. Quare hic non est opus exceptione doli, *l. sed & si ideo*, *inf. sol. matrim. l. hujusmodi*, §. *qui fundum*, *inf. de legat.* 1. *l. si is cui*, *inf. de furt.* sequitur, *nisi in id &c.* duplex est actio, si una actum sit, cessat altera, nisi in ea, qua actum est, aliquid sit amplius, ut si pluris intersit, quam egerit nomine. Idem est si pluris sit pœna, quam id quod interest. Hic notanda *l. qui servum*, *in fine*, *de obl. & actio*. Species hujus l. est: commodatarius rem deteriorem fecit, tenetur duabus actionibus, commodati: Item tenetur ex l. Aquilia. Si una actum sit, an extinguitur altera? sane si actum sit Aquilia, quæ actio est plenior, cessat commodati: ne bis idem videatur consequi, si actum sit commod. non agetur ex l. Aquil. nisi ex eo quod in ea amplius est, *l. in duob.* §. 1. *D. de duob. re. l. inde quæritur*, *comm.* & hoc est quod ait *l. qui servum* actionem Aqu. remanere: delenda est altera negatio in *l. qui servum*: *ibi & simplo subducto locum non habet*. Sed hæc neg. est tollenda. Eodem pertinet *l.* 41. *de obl. & act.* ubi legitur, *id consequatur*, sed leg. est, *nihil consequatur*.

A

AD TITULUM VI.

SI TABULÆ TESTAMENTI NULLÆ EXTABUNT, UNDE LIBERI.

LIBRO XXXVIII. TIT. VI.

Repetita prælectio.

HIC tit. eſt generalis: nam hæc verba: *ſi tabulæ teſtamenti nullæ extabunt*, ſunt prima verba edicti: olim prima verba hæc erant, ſi tabulæ teſtamenti proferentur. Sequitur B unde liberi, hic tit. eſt ſpecialis. Ab inteſtato prima bon. poſſeſſio eſt unde liberi, §. *recte in l. 1. hujus tit.* Item in *l. 1. §. ſed videndum, de ſucceſſorio edi. inf.* Secundus gradus ex edicto eſt legitimorum, id eſt, agnatorum. Tertius gradus eſt cognatorum. Quartus gradus eſt viri & uxoris. Si quæratur de ſucceſſione ingenuorum ab inteſtato, hi ſunt duo gradus, §. *ſunt autem, de bon. poſſ.* Hic autem ordo graduum aliqua ex parte ſublatus eſt a Juſtiniano in Novella 118. *de heredibus ab inteſtato venientibus.* Hic obſervandum eſt, Prætorem prius deferre bon. poſſeſſ. ex teſtamento: quæ duæ ſunt, contra tab. & ſecundum tab. Deinde defert bon. poſſ. ab inteſtato. Hic ordo eſt ex duodecim tabulis, & hoc eſt ordinarium, id eſt, legitimum. Ex eo ordine elicitur regula ea. *Quamdiu competit bonor. poſſeſſ.* C *ex teſtamento, ceſſare ab inteſtato, l. quamdiu, infra de diverſis regul. juris, l. ante, C. communia de manumiſſionibus.* Interdum autem etiam ſi ſit teſtamentum, præfertur legitima ſucceſſio, & legitimus heres ſcripto præfertur. Finge: teſtator ita dixit: *ſi legitimus nolit vindicare hereditatem meam, Titius heres eſto.* Hoc caſu teſtamentario heredi præfertur legitimus: & ſic legitimus heres non venit ex teſtamento, ſed venit ab inteſtato. Proponitur hæc ſpecies in *l. ſi quis ita heres, de hered. inſtituend. ſup.* Alias concludendum eſt, tunc competere bonor. poſſeſſ. ab inteſtato, cum non extent tabulæ. Item ſi extent, ſi modo nec competat contra tab. nec ſecundum tab. in *l. 1. §. ita autem, h. t.* Sumatur exemplum ex *l. 2. hujus tit.* Emancipatus præteritus eſt, extraneus ſcriptus eſt: emancipato præterito D defertur contra tab. hanc amittit vel repudiatione, vel amittit tempore: tunc admittitur ſcriptus, ſed poteritne emancipatus petere unde liberi? minime, quia jam vocatus eſt ſcriptus, & ideo ceſſat bon. poſſ. ab inteſtato. Idem eſt ſi patronus præteritus omiſerit contr. tab. ex teſtamento bon. poſſ. non competit, ſi tempora præterierint. Item ex teſtamento non competit bon. poſſ. etiam ſi tempora non præterierint, videlicet ſi repudiaverit. Item non competit bon. poſſ. ſecundum tab. ſi teſtamentum ſignatum non ſit ſeptem teſtium ſignis: tunc competit bonor. poſſeſſ. ab inteſtato, *l. 3. hujus tit.* Præterea non competit bonor. poſſeſſ. ex teſtamento, ſi tabulæ inciſæ ſint, vel deletæ a teſtatore, vel ſi alias mutatæ ſint tabulæ, *l. ult. de his quæ in teſtamento delentur, in l. 1. §. ſi heres, hujus tit.* Illud in primis ſtatuendum eſt, nuda voluntate teſta- E mentum juſtum & ſolemne non infirmari, *l. militis, §. veteranus, ſup. & l. ſi certarum, §. ſi eodem, de militari teſt.* Aut teſtator dixit heredem ſcriptum eſſe indignum & immerentem, an ideo infirmatur teſtamentum? minime. Verum hereditas aufertur ſcripto, & vindicatur fiſco, veluti caduca, *l. hereditas, de his quibus ut indignis, ſup.* Aut teſtator delevit omnem ſcripturam teſtamenti: hoc caſu infirmatur teſtamentum, & hereditas defertur legitimis ab inteſtato. Quid dicemus, ſi teſtator non deleat totum teſtamentum? Finge: teſtator delevit nomen unius heredis, vel delevit nomina omnium heredum: cetera non delevit: Hoc caſu in dubio non dicemus omne teſtamentum infirmari, ſed aufertur hereditas ab heredibus quaſi indignis, & fiſco vindicabitur, in *l. proxime, ſup. de his quæ in teſtam. delentur, l. cum quidam, & l. cum tabulis, §. ult. ff. de his quibus ut indignis*, fiſcus præſtabit cetera, quæ deleta non ſunt. Illud dicendum eſt, ſi probetur a legitimis heredibus, ideo teſtatorem feciſſe ut inteſtatus decederet. Hoc probato corruit teſtamentum. Quid dicemus ſi teſtator cœperit facere ſecundum teſtamentum, nec perfecerit, an dicemus prius teſtamentum infirmatum eſſe? minime. Sed an dicemus fiſcum admitti? hoc caſu non admittetur fiſcus ex teſtamento: quid juris ſit, ſi teſtator ſecundum teſtamentum fecerit, ſed in eo ſcripſit incapacem: hoc caſu quis eſt heres futurus? priores heredes non admittuntur, an legitimi admittuntur? minime, quia extat teſtamentum: Senatuſconſulto ſtatutum eſt fiſcum venire, *l. cum quidam, de his quibus ut indignis, ſup.* bon. poſſ. ab inteſtato defertur, ſi neque contra tab. neque ſecundum tab. bon. poſſeſſ. competat: huic ſententiæ opponitur *l. filium, ſup. de bon. poſſ. contra tab.* Species eſt: duo ſunt fratres, unus emancipatus, alter ſuus: emancipatus eſt præteritus, ſuus eſt exheredatus, repudiat ſcriptus: hoc caſu emancipatus petet contra tab. exheredatus veniet ab inteſtato: ergo cum unus petiit contra tab. alter veniet ab inteſtato. Sed dicendum eſt, in ea ſpecie id ſpectandum imprimis eſſe, fuiſſe repudiatam ſecundum tabulas: nunc admittuntur fratres, propterea quod pari ſunt gradu. Is, qui petiit contra tab. repellit ſequentem, qui venit ab inteſtato. Et qui petiit contra tab. non repellit eum, qui eſt pari gradu, qui venit ab inteſtato ſi petiit contra tab. ſed hoc caſu l. ait admitti ſuum ab inteſtato: eum autem, qui petiit contra tab. tuendum eſſe in partem dimidiam. Quæritur de Carboniana an impediat bonorum poſſeſſionem ab inteſtato? traditur in hac l. 1. Carbonianam non impedire bonor. poſſeſſ. ab inteſtato edictalem, *l. 1. §. 1. hujus tit.* Si quis petierit Carbonianam vice unde liberi, vel unde legitimi, recte petet edictalem ab inteſtato. Sic etiam ſi impubes petierit tantum Carbonianam, licebit legitimo petere ab inteſtato edictalem, *l. ſi impubes, §. ult. & l. ſcriptus, ſup. de Carbon. edicto.* Deinde explicatur in hac l. 1. quibus liberis detur bon. poſſeſſ. unde liberi in *l. 1. §. liberos, hujus tit.* Hæc bon. poſſeſſ. unde liberi datur liberis naturalibus & adoptivis, mortua matre ab inteſtato filiis non datur bonor. poſſeſſ. unde liberi, ſed unde legitimi habent bon. poſſ. Ergo eis liberis tantum datur bon. poſſeſſ. unde liberi, qui ſui erant, vel ſui futuri erant. Datur naturalibus ſive ſuis, ſive emancipatis: & in hoc diſtat a bonor. poſſeſſ. unde legitimi, & bon. poſſeſſ. unde liberi datur adoptivis, qui ſunt in poteſtate, non autem emancipatis: at naturales liberi non deſinunt eſſe liberi, in *l. 4. hujus tit.* bon. poſſ. unde liberi non datur liberis naturalibus, qui ſunt in adoptiva familia, §. *at hi qui emancipati, Inſtit. de heredit. quæ ab inteſtato deferuntur.*

Ad §. ultimum L. 1.

FIngamus: duo ſunt liberi emancipati, unus eſt præteritus, alter exheredatus: præterito datur contra tab. exheredato neceſſaria eſt querela, *l. ſi poſt mortem, §. exheredati, de bon. poſſ. contra tab.* Quid ſi unus ſit emancipatus, alter ſuus, & emancipatus præteritus ſit, ſuus exheredatus? adeunte ſcripto neceſſaria eſt querela exheredato, *l. filium, §. ſed quemadmodum, ſup. de bon. poſſeſſ. contra tab.* Quid dicemus e contrario? hoc caſu teſtamentum ipſo jure nullum eſt, quis venit ab inteſtato? ſuus, qui eſt præteritus: hoc caſu emancipatus tuendus eſt in partem dimidiam, *l. ult. inf. de injuſto rupto, &c.*

Ad

Ad L. v. *Si quis ex his.*

CErtum eft in bon. poffeff. contra tab. locum effe edicto novo, hoc edicto emancipato junguntur liberi ejus retenti in familia parentis, *l.* 1. *fup. de conjung. cum emancip. liberis.* Huic edicto etiam locus eft in bon. poff. unde liberi: hæc verba, quæ hic proponuntur in initio, comprehendunt etiam bon. poff. contra tab. nam in hoc edicto oftenditur nepotes exheredatos non conjungi cum emancipatis, exheredati liberi non conjunguntur in bonor. poff. petenda, *l. fi nepos, fup. de conjung. cum emancip. liber.* At fic dicamus, quo jure, quoque ordine liberi vocantur ad bon. poff. contra tab. eodem ordine defertur eis bon. poff. unde liberi. Quando non fit locus edicto novo videamus. Sciendum eft huic edicto novo non effe locum in bon. poff. liberti paterni: nam in bon. poff. liberti paterni filius emancipatus præfertur nepoti ex fe nato, retento etiam in familia avi, *l.* 1. §. *ult. l. libertini*, §. *ult. de bonis libertorum, fup.* Si fit filius unius patroni, & nepos alterius patroni, filius præfertur, quod non fervatur in fucceffione ingenuorum. Præterea fi fint filii ex duobus patronis, hi filii fuccedunt liberto paterno in capita, id eft, viriles partes habent, in fucceffione ingenuorum filii fuccedunt in ftirpes, in *l. fi libertus præterito, in fine, de bonis libert. fup.* Ad fucceffionem liberti paterni vocantur filii patroni fui, vel emancipati, *l. patroni filia, de bonis libertorum.* Et ideo fi poft mortem patris liberi dent fe adrogandos ante petitam bon. poffeff. patris, eam amittunt, *l. ult. hujus tit. l.* 3. §. *fi emancipatus, fup. de bon. poff. contra tab.* Nunc ut cetera edicti novi perfequamur; Sciendum eft emancipatum, cui liberi conjunguntur, eis folis conferre bona propria, non reliquis, ut puta fratribus, *l.* 1. §. *emancipatus, fup. de conjung. cum emancip. liberis.* Ita etiam eis folis adcrefcit fi omittat bon. poff. emancipatus filius, quemadmodum hi foli liberi ei juncti funt. Porro notandum nunc eft ex §. 1. *hujus l.* 5. Emancipato filio conjungi tantum nepotem ex edicto novo retentum in poteftate parentis; nam diverfum eft, fi nepos etiam fit emancipatus, *l.* 1. §. *fi pater, fup. de conjung. cum emancip. liberis.* Ergo hoc cafu emancipatio obeft nepoti occurrente patre: at non obeffet emancipatio non occurrente patre, quoniam prætor refcindit capitis deminutionem, *l. fed cum patron. fup. de bon. poff.* Præterea notandum eft, bonor. poffeff. contra tab. dari etiam eis liberis, qui nunquam fuerunt in poteftate noftra. Hoc oftenditur in *l.* 3. *in principio, l. fi emancipatus*, §. 1. *l. fi retentus, l. ult. de bon. poff. cont. tab. fup.* Idem oftenditur in bon. poff. unde liberi. Hoc oftenditur in verficulo *quin etiam*, & in *l.* 6. *hujus tituli.* Mortuo avo ei fuccedunt nepotes concepti poft emancipationem filii. Aliud exemplum eft; mortuo patre emancipato, liberi ejus, qui funt retenti in poteftate avi, ei fuccedere per bon. poffeff. unde liberi. Hoc in pofteriori exemplo id exigimus, ut fi hic pater habeat quofdam liberos in fua poteftate, eis conferre debet is, qui nunquam fuit in poteftate patris, vel avus potius debet conferre, quia acquirit bon. poffeff. unde liberi. Hoc ita nifi paratus fit nepotem emancipare, & hoc cafu ceffabit collatio in *l. proxima, & l. fi quis filium, de bon. poff. contra tab. fup.*

Ad L. Scripto VII.

HÆc l. non pertinet ad bon. poffeff. proprie, fed ad hereditatem, & ad jus civile. Ex hac l. intelligemus qui funt fui heredes. Vulgo fui heredes dicuntur effe liberi, qui funt in poteftate, & qui proximum gradum obtinent: hoc non eft fatis, ut fint fui: nam neceffe eft etiam ut fint proximiores in hereditate, quæ defertur; & hoc maxime neceffarium eft, quod decla-

A rabitur ex §. *cum autem, de heredit. quæ ab inteftato deferuntur, & ex l.* 1. §. *fciendum, inf. de fuis & legit. heredibus, l. ult. de conditionibus inftit. fupra.* Hoc modo fit, ut pater mortis avi tempore me præcedat gradu, non tamen me præcedat in hereditate avi, & tunc ego fum fuus heres avo. Species hæc eft, finge: eft filius in poteftate, eft etiam nepos ex eo in poteftate, filius eft exheredatus, nepos præteritus, extraneus eft fcriptus. Deliberante extraneo deceffit filius, deinde fcriptus repudiavit poft longam deliberationem, hoc cafu nepos erit heres fuus avo, quoniam eo tempore, quo deftituitur teftamentum pater eum non præcedit, licet eum pater præcefferit gradu mortis tempore, dicet aliquis, hic nepos erit quidem heres avo, non autem fuus, nam dicet pater eum præceffiffe mortis tem-
B pore, ergo non eft fuus, quia mortis tempore non fuit fuus, ait Jurifconfultus hanc collectionem effe vitiofam. Si non eft fuus, quo jure erit heres avo, inquit lex, certe non poteft ei effe heres agnatus; nam qui fuus effe heres non poteft, non poteft effe agnatus, *l. de bonis*, §. 1. *de Carboniano edicto, fup.* Deinde l. ait aliud dicendum effe in fpecie propofita, fi heres fcriptus adierit: nunc finge, heres fcriptus adiit poft mortem filii, hic nepos repellitur, & hic nepos non rumpit teftamentum: atque ita hic nepos non admittetur ex perfona filii, cum fuerit exheredatus filius, *l.* 1. §. *poft fuos, inf. de fuis & leg. heredibus.* Non admittetur etiam hic nepos ex fua perfona, quia pater eum præceffit, atque ita pater ei obftat jure teftati, id eft, valente teftamento, & adeunte herede, at pater ei
C non obftat jure inteftati. Deinde in extremo legis oftenditur hereditatem deberi liberis, quam parentibus, hereditas debetur parentibus ratione miferationis, ne fcilicet parentes amittant & liberos, & bona eorum, in *l. jure fuccurfum, inf. de jure dotium* eft fimilis ratio: liberis autem debetur hereditas majori ratione, nempe ex voto parentum, *l. nam etfi parentibus, de inoff. teftamento*, hereditas etiam filiis defertur natura, in *l. Julianus, fi quis omiffa caufa teftam. fup.* ex eo efficitur, ut fi quis habeat liberos, & parentes; liberi excludant parentes, fi decedat inteftatus.

A L. pen. Filiusfam.

D HÆc l. penult. non pertinet ad bon. poffeff. unde liberi, proprie pertinet ad tit. fi quis omiffa caufa teftamenti. Sententia hujus edicti, Si quis omiffa, eft. Si quis fit inftitutus heres, qui fit proximior ab inteftato, & omiferit teftamentum, & fucceſſerit ab inteftato, præftabit etiam legata. Species eft hujufmodi; quidam cognatum fuum heredem inftituit, (cognatus qui erat in poteftate patris) fub hac conditione, fi emanciparetur a patre, pater non cogitur emancipare filium, *l. non poteft, fup. de adoptionibus, l.* 4. *C. de emancipat. liberorum*; excipiuntur duo cafus, vel tres. Sic etiam filius invitus non emancipatur in *Novella Quibus modis naturales efficiantur legitimi*, §. *& generaliter.* Hæc etiam conditio non eft in arbitrio filii; hic filius omittit teftamentum, quia non imple-
E tur conditio; confentiente autem patre agnofcit bon. poffeff. ab inteftato. Quæritur an incidat in edictum fi quis omiffa caufa teftamenti? l. ait non incidere, quia per eum non ftat, quo minus fit heres ex teftamento; ergo ceffat potius caufa teftamenti, quam omittatur; ergo erit heres ab inteftato, & non præftabit legata: itaque hoc cafu dandus erat fubftitutus filio, ut pater repelleretur.

AD TITULUM VII.

UNDE LEGITIMI.

DICTUM est de primo gradu bon. poss. ab intestato: is est liberorum: tunc tractatur de secundo gradu, qui est legitimorum. Eis datur bon. poss. Unde legitim. Ideo quamdiu potest competere bon. poss. unde liberi, tandiu cessat unde legitimi, in *l. pen.* §. 1. *hoc t.* ut si mulier sit prægnans, *l. cum quidam*, §. 1. *de acquir. hereditate*, *sup. l. 3. sup. si pars heredit. petatur*. Legitimi sunt qui ex lege duodecim tab. ad hereditatem vocantur. Primum vocantur liberi sui: si liberi sui sunt, legitimi & agnati: filius patri est agnatus, *l. filius*, *ff. de suis & legiti. heredibus*, *l. jurisconsul.* §. 1. *inf. de gradib. & affinibus*. Proximiores agnati dicuntur sui. Contra qui sui non sunt, nec agnati sunt. Emancipatio solvit & jus sui, & jus legitimum, *l. de bonis*, §. *huic autem*, *de Carbon. sup.* Ex eo colligamus, liberis suis non tantum dari bon. poss. unde liberi, sed etiam unde legitimi. Sciendum est prius deferri bono. poss. unde liberi, sed hanc si repudiaverint, adhuc obstant sequentibus legitimis, quoniam tunc possunt venire ex ea parte unde legitimi: atque ita ipsi sibi succedunt: quod indicat *l. 2. in principio hujus tit.* Item *l. 1.* §. *sed videndum*, *inf. de successorio edicto*. Non est novum ut quis sibi ipsi succedat, ut in ea specie: si suus institutus sit, & omittat bon. poss. contra tab. *l. in plurium*, *sup. de acquirenda hereditate*. Sic accipienda est *l. quoties duplici*, *ff. de regulis juris*. Sed huic sententiæ Accursius opponit *l. illud*, *sup. de acquirenda hereditate*. Ex ea lege hoc colligit, eum, qui repudiat testamentum, utramque videri repudiasse, sed male id colligitur. Sententia legis hæc est: repudiato testamento non repudiari legitimam. Diversum est si repudiata sit legitima. Ratio est, quia non defertur legitima hereditas, quam diu competit testamentaria: cum legitimam repudiet quasi sibi delatam, consequens est, eum videri repudiasse testamentariam, *l. nec is*, §. *heres*, *de acquir. heredit. sup. in l. illud*, *per eam*, id est, legitimam. Quæritur an emancipatis datur unde legitimi? minime. Unde liberi datur omnibus liberis, etiam iis, qui destituti sunt jure legitimo: at unde legitimi non datur, nisi iis, qui habent jus legitimum, *l. legitimis*, *inf. unde cognati*. Ergo unde liberi datur propter leges, unde legitimi datur legum tuendarum causa, *l. sed cum patrono*, *de bon. poss.* Emancipati ex successorio edicto habent unde cognati, & hoc si nulli sint legitimi, vel si omiserint legitimi. Legitimi sunt etiam consanguinei, id est, fratres, sororesque ex eodem patre. Uterini fratres non sunt consanguinei: hi consanguinei legitimi sunt. Datur autem consanguineis unde legitimi, etiam feminis, sed ultra gradum consanguineorum feminæ non succedunt per bon. poss. unde legitimi, sed hoc sublatum est a Justiniano in §. *ceterum*, *de legitima agnat. succ.* omnes agnati cujuscumque sexus legitimi sunt, hic notanda est *l. 2.* §. 1. *ff. de suis & legitimis heredibus*: hic dicitur post consanguineos vocari agnatos. Hodie legitimi sunt omnes agnati cujuscunque sexus. Legitimi sunt quidam, qui agnati non sunt, nec cognati. Agnati sunt legitimi, sed non omnes, legitimi sunt agnati, ut patroni sunt legitimi, & ideo eis dabitur unde legitimi, *l. 2.* §. 1. *hoc tit.* Præterea legitimi sunt parentes manumissores exemplo patronorum. Et nunc sciendum est dari hanc bon. possess. unde legitimi his, qui non sunt legitimi, id est, qui non vocantur ex lege 12. tab. hujusmodi sunt qui ad hereditatem ex novis legibus, vel constitutionibus novis, vel senatusconsultis inter legitimos vocantur: ut filio datur mortua matre unde legitimi ex Senatusconsulto Orphitiano, *l. 2.* §. *ult. hoc tit.* Sic etiam ex constitutionibus fratres emancipati vocantur ad hereditatem fratris ex constitutione Anastasii, non tamen sunt legitimi: Ergo ei etiam dabitur unde legitimi, §. 1. *de successio. cognator. in Instit.* Sic definiamus ex *l. 3. hujus tit.* hanc bon. poss. dari his omnibus, quibus ex lege, vel constitutione defertur hereditas unde legitimi. Est quædam bon. poss. unde ex legibus, hæc bon. poss. est extraordinaria, §. 7. *de bon. poss. in Instit.* Quoties lex defert hereditatem, vel senatusconsultum, competit unde legitimi. Aliud est si lex etiam deferat bonorum poss. Hoc casu competit etiam unde legitimi, sed competit etiam unde ex legibus, *l. 1. inf. ut ex legib. senatusve consulteis*. Nunc notandum est, iis, quibus competit unde legitimi, non esse necessariam hanc bon. poss. utilis quidem est, quoniam omisso auxilio bon. poss. poterunt ab intestato adire, vel pro herede gerere, *l. 3. C. ad senatusconsultum Orphitianum*. Aliud est in his, qui jure tantum prætorio vocantur, ut in cognatis: nam hi non possunt succedere sine bon. poss. *l. 2. C. unde legitimi*. Natus ex consobrina mea est mihi cognatus, non agnatus. Sed hic adhuc notandum est legitimis proximioribus deferri hanc bon. poss. unde legitimi. Hic quæritur, quo tempore quærendum sit quis sit proximus legitimus, eodem tempore quærendum est quis sit suus. Eo tempore quæritur quis sit suus, quo defertur hereditas. Aut decessit quis intestatus, aut testatus: si intestatus, mortis tempore quærendum est quis sit suus, nam statim defertur hereditas: quod si testatus decesserit, tunc eo tempore quærendum est quis sit suus, quo certum est eum esse intestatum, quod certum est repudiato testamento, §. *cum autem*, *de heredit. quæ ab intestato deferunt. in Inst.* Idem servatur in legitimis. Huc pertinet *l. 1. & l. 4. hujus tit.* Item *l. 5. inf. de legit. heredibus*, *& l. 1. inf. prox. tit.* Hoc non est satis spectari tempus quo defertur hereditas: spectari etiam debet tempus quo petitur bon. poss. *l. ult. sup. prox. tit. & in l. 1. hujus tit.* Ex his restat, eum, qui non est proximus mortis tempore, fieri proximum. Rursus ita fit, ut qui est proximus mortis tempore, vel tempore delatæ hereditatis, desinat esse proximus: videtur his propositionibus obstare edictum: nos diximus non semper spectari mortis tempus. Verba edicti ponuntur in *l. 1. hujus tit. tunc quem heredem, & cet.* hæc verba habentur etiam in *l. 4. inf.* & in *l. 1. inf. ut ex legib. senatusve consult.* In tertia actione in Verrem apud Ciceronem huic objectioni respondet Jurisconsultus in *l. 1. hujus tit.* Nam Jurisconsultus inquit hæc verba esse accipienda *παρατατικῶς*, id est, extensive, ut in *l. filii*, *inf. ad Tertyllianum*, id est, hæc verba habent tractum, & accipiuntur cum aliquo spatio temporis, & referuntur ad tempus delatæ hereditatis, & petendæ bon. possess. in *l. 2. quibus ex causis in poss. eatur*.

Ad §. Si quis decesserit, L. 11.

EX hoc §. id colligitur, non dari bon. possess. nisi patrisfamilias: quod de omni possessione dicitur, qua filiusfamilias neque testamentarium, neque legitimum successorem habere potest. Quid dicemus si incertum sit utrum is, de cujus bonis quæritur sit filiusfamilias, an paterfamilias? quod accidit si pater adhuc vivat apud hostes, nam tunc in pendenti est status filii. Quid si interim moriatur filius, an dabitur ejus bon. possess. vivente adhuc patre? minime. Quoniam ejus status non est certus, & si pater redeat, certe nullo modo dabitur. At si pater postea ibi moriatur, statim post mortem patris bon. poss. filii datur, tunc enim videtur decessisse paterfamilias. Ex eo colligitur solos patresfamilias intestatos esse posse, & hoc verum est, sive possint testari, sive non, *l. 1.* §. 1. *inf. de suis & legitimis heredibus*. Impubes testatus esse non potest, intestatus esse potest: sic etiam furiosus testatus esse

non

non potest, nisi sit testatus ante furorem: at potest A esse intestatus. In filiofamilias hoc singulare est, ut nec testatus, nec intestatus esse possit.

Ad L. ultimam.

LOquitur hæc lex de jure consanguinitatis, id est, fraternitatis. Sciendum est imprimis, eos, qui mihi non sunt sui, non esse mihi agnatos, *l. scripto, sup. unde liberi*. At quæritur, qui patri non sunt sui, an sint aliis consanguinei, vel agnati? qui patri non sunt sui, ut emancipati, non sunt alii consanguinei, quia capite deminuti sunt. Sed ex constitutione Anastasii vocantur inter agnatos. Sunt quidam, qui patri heredes sui non existunt: jura tamen consanguinitatis habent. Hujusmodi sunt filii exheredati: hujusmodi etiam sunt B filii deportati patris, qui nati erant eo tempore, quo pater deportabatur. Deportatus heredem habere non potest, ejusdem generis sunt nati post deportationem patris, hoc ostenditur in *l. 1. §. pen. l. 4. de suis & legit. hered. inf.* Sunt quidam alii, qui patri heredes sui sunt, etsi in ejus potestate nunquam fuerint, hujusmodi sunt posthumi: hujusmodi etiam sunt nati post patris captivitatem, & hi proculdubio habent jura consanguinitatis, & agnationis, *§. 1. de legitima agnatorum tutela*. Postremo sunt quidam alii, qui patri sunt sui, & qui in ejus potestate fuerint: mortis tamen tempore in ejus potestate non sunt, hujus generis sunt, qui nati erant eo tempore, quo pater capiebatur ab hostibus, & ibi decessit, & hi etiam multo magis habent jura consanguinitatis, & agnationis. Hæc omnia, C quæ diximus, complexa est *l. ult. hujus tit.*

AD TITULUM VIII.

UNDE COGNATI.

HIC est tertius gradus bon. poss. unde cognati: Cognatorum nomen accipiendum est stricte hoc in loco, alioquin cognatorum nomen est generale. Ex cognatis, quidam sunt cognati, quidam agnati. Agnati sunt, qui cognati sunt per mares, ut patruus. Item amita est agnata. Agnatorum nomen est civile, id est, ex duodecim tabulis, *l. pronuntiatio, §. 1. inf. de verb. significat.* His D agnatis datur unde legitimi: agnati habent idem nomen. Cognati autem sunt, qui sunt conjuncti per feminas, ut avunculus: item matertera. Cognatorum nomen est naturale, *l. jurisconsultus, §. 1. de gradibus & affinibus, inf.* Item *§. 1. de legit. agnatorum tutela, in Instit.* Et ideo emancipatione non tollitur cognatio. Agnatio tollitur emancipatione. Qui tamen sunt agnati, sunt etiam cognati. Ergo cognati restricte non sunt legitimi, id est, lege non vocantur ad hereditatem, & ideo non habent nomen civile. Ex sola prætoris indulgentia vocantur ad successionem cognati stricte in *l. 1. hujus tit.* Ergo cognatorum successio est prætoria, *§. 2. C. unde legit.* Cognati dicuntur, quasi una, vel communiter nati in *l. 1. hujus tit.* id est, quod habeant communem stirpem in *l. non facile, §. 1. de grad. & affi-* E *nib.* Deinde ostenditur in hac lege 1. hoc edictum non pertinere ad serviles cognationes, *l. jurisconsult. §. non proximus, de gradibus & affinib.* ait, *non facile*. Ideo ait, non facile, quia in matrimoniis spectamus servilem cognationem, & ideo servus manumissus simul manumissam non potest uxorem ducere, *l. adoptivus, §. serviles, ff. de ritu nuptiarum*. Notandum est ex constitutione Justiniani etiam in successionibus spectari servilem cognationem in quibusdam personis. Ex constitutione Justiniani vocantur inter legitimos libertinorum filii simul manumissi: item parentes simul manumissi, & hi habent bon. poss. unde legitimi, *§. illud, de servili cognatione*. Postremo notandum est ex hac *l. 1. §. hac autem*, latiorem esse successionem agnatorum, quam cognatorum. Cognati a solo prætore vocantur: agnati vocantur in infinitum, *l. 2. §. agnati, inf. de suis & legitimis heredibus*. Cognati autem vocantur tantum usque ad sextum gradum, & ex septimo gradu vocantur duæ personæ tantum, sobrino nati, & sobrina natæ, *§. ult. de successione cognatorum, in Institut.* Quodam in loco traditur septem esse gradus in *l. non facile, in principio, inf. de grad. & affinib.* Hoc ideo dixit, quod ex septimo vocantur duæ personæ: huc pertinet *l. octavi, hoc t.* loquitur de agnato octavi gradus: quæritur quomodo admittatur hic agnatus? hic agnatus habet bon. possess. unde legitimi, etiamsi lege heres non extiterit, id est, etiamsi pro herede se non gesserit, vel si velit venire ut cognatus, non habet bon. possess. unde cognati, etiamsi heres extiterit lege, quia ultra sextum gradum non datur bon. possess. unde legitimi, etiam agnatis ipsis quasi cognatis, quia dixit ex septimo gradu vocari natos sobrino sobrinave, consobrini sunt fratrum filii, vel sororum filii; hi sunt quarto gradu, sunt alii, qui dicuntur propiores sobrino, hi sunt quinto gradu, sobrini dicuntur consobrinorum filii, & hi sunt sexto gradu, a Theophilo dicuntur μείζωνες κονσοβρῖνοι, in septimo gradu est mihi sobrino natus, vel sobrina. Ergo ego illi sum patris sobrinus: nam ultra sextum gradum non sunt propria nomina cognationis. Alii sunt sobrinorum filii, qui sunt inter se octavo gradu: hi dicuntur τρισεξάδελφοι *in novella, de heredib. ab intestato venientibus*.

Ad §. Cognationem facit.

SCiendum est, agnatis non solum dari bon. poss. unde legitimi, sed etiam unde cognati, si illam repudiaverint, hanc habent, si proximiores sint, quia agnati & cognati sunt, sic etiam liberis suis non tantum datur unde liberi, sed etiam unde legitimi, si excludantur, si rursus excludantur, unde cognati, *l. 1. §. sed videndum, proximo tit. inf.* Per adoptionem contrahitur agnatio, & consanguinitas. Cognatio non acquiritur per adoptionem, naturalis scilicet, *l. qui in adoptionem, sup. de adoptionibus*. Item *l. si qua, in fine, de ritu nuptiarum*. Ideoque per adoptionem acquiritur patruus, acquiritur amita, item frater, at per adoptionem non fit avunculus, aut matertera, item non fit avia, ut si ego filium adoptavero, ipse & filius meus naturalis sunt inter se fratres: filia & is, quem adoptavi sunt inter se consanguinei etiam. Quibus ego sum agnatus, eisdem etiam, qui a me est adoptatus est cognatus. Ita fit ut is, qui adoptatus est, adquirat in familia adoptiva agnationem, non cognationem. Retinet in naturali familia omnium cognationem: huc pertinet *l. 4. §. pen. & l. 5. de grad. & aff.*

Ad §. Proximus.

DUplex est jus cognationis, jus agnationis est, & jus cognationis, quod est naturale. Utriusque juris variæ sunt appellationes: jus agnationis appellatur jus stirpis, jus familiæ. Idem est jus gentis fere, nisi quod latius est jus gentis: nam agnati nos attingunt propius, quam ceteri gentiles: sic recte ait Sextus Pompejus: gens est, quæ ex multis familiis constat, una est gens Valesiorum, plures autem sunt familiæ, sic gentis nomen est accipiendum in *l. 1. sup. de probationib.* Jus autem cognationis appellatur etiam jus sanguinis in *l. qui in adoptionem, sup. de adopt.* Sic in *l. 2. hujus tit.* Traditur cognatos vocari ratione sanguinis: hæc ratio est naturalis, agnati non hac tantum ratione vocantur, sed quia sunt ejusdem nominis, & quod habeant easdem imagines, dicitur etiam jus proximitatis, est jus cognationis naturale; quo-

niam

niam in hac ſucceſſione cognatorum ſola proximitas ſpectatur: in aliorum ſucceſſione non ſpectatur proximitas, ſed quis ſit ex liberis, quis ſit agnatus: nam ſæpe fit, ut qui ſunt ex liberis, qui ſunt ex agnatis proximiores excludant: in gradu liberorum proximior non excludit ulteriorem: nam filius nepotem ex alio filio non excludit, ſed ſimul ſuccedunt. In agnatorum autem gradu ſpectamus quidem, qui ſunt proximi agnati, ſed ulterior agnatus proximiorem cognatum repellit. Ergo agnatus non omnimodo admittitur jure proximitatis: ſoli cognati naturales jure proximitatis vocantur, Prætor ait proximo dari, ſed ſi ſint duo, vel plures ejuſdem gradus, ſimul eis dabitur: proximus etiam eſt, qui ſolus eſt in *l. 2. §. legitima, de ſuis & legit. heredib. l. in vulgari, de verb. ſignific. l. qui duos, ſup. de reb. dubiis*. At quo tempore quærendum eſt, quis ſit proximior ex cognatis, eodem quoque tempore quæritur, quis ſit ſuus. Ergo ſpectatur tempus delatæ bon. poſſeſ. non tantum illud tempus ſpectatur, ſed etiam tempus petitæ bon. poſſ. finge: habeo fratrem adoptivum, me mortuo ei defertur bon. poſſeſ. quia proximior tempore delatæ ſucceſſionis, antequam peteret bon. poſſeſ. capite minutus eſt: hoc caſu non habet bon. poſſeſ. unde cognati, *l. 3. hoc t.* Quoniam per adoptionem eſt quæſita ea cognatio, quæ proprio vocabulo dicitur agnatio: hæc autem tollitur capitis deminutione. Ergo jam defuncto non eſt cognatus adoptivus, & deſinit eſſe legitimus.

Ad §. Si quis proximior.

HIc traditur hæc regula, quæ obtinet etiam locum in ſuperiorum gradibus. Quamdiu ſperatur proximior cognatus, non admittuntur ſequentes: hoc accidit ſi proximior cognatus ſit captus ab hoſtibus, ſi ibi moriatur, tunc ſequentes vocantur, *§. ult. hujus l. 2.* Alter eſt caſus. Si proximior cognatus ſit in utero, ait hic §. hoc eſſe verum, ſi is, qui in utero eſt, ſit conceptus vivo eo, de cujus bonis quæritur: Diverſum eſt ſi ſit conceptus poſt mortem ejus, de cujus bonis quæritur, quia tunc proprie non eſt cognatus, ſed dicitur tamen cognatus per abuſionem, *l. item prætor, inf. de ſuis & legit. heredibus.* Non eſt cognatus, quia nondum fuit animal vivente eo, de cujus bonis quærebatur: hinc poteſt colligi id, quod in utero eſt non eſſe animal: quæ fuit ſententia Stoicorum, *l. 9. ad l. Falcid. ſup.* ex hoc loco autem id non colligitur, quoniam hic agitur de eo, qui nondum erat conceptus. Hæc autem ſententia, quæ hic ponitur videtur attribui Juliano in *l. Titius, inf. de ſuis & legit. heredibus*. Nam in eam rem citatur ea lex in *l. Paulus, §. Paulus, ff. de bonis libertor.* Concepti poſt mortem noſtram jura liberorum, jura agnatorum non habent: tamen habent jura libertorum avitorum. His eſt addendum, eum, qui extractus eſt cæſo utero matris etiam eſſe cognatum: quod oſtendit *§. ſi qua prægnans*. Hic ſuccedet matri ex hac parte: habet etiam is bon. poſſ. unde legitimi, habet etiam unde cognati: hoc caſu tantum mater habet poſtumum, *l. 1. §. ſed & ſi mortis, inf. ad Tertullianum*. Huic præterito a matre datur querela, quoniam pro exheredato habetur, in *l. poſtumus, de inofficioſo teſtamento*. Si ſit præteritus a patre rumpit teſtamentum. Ergo hic omnia jura habet, *l. quod dicit, de lib. & poſtumis*. Nunc de vulgo quæſitis, qui ſunt ſpurii. Hi ſunt ex ſcorto, & adulterio. Item dicuntur ex contubernio. Item ex injuſtis nuptiis. Item ex patre, & matre captis ab hoſtibus. Vulgo quæſiti dicuntur generaliter, qui legitime non ſunt quæſiti, vulgo quæſiti habent cognatos: conſanguineos, vel agnatos non habent, *l. 4. hoc tit. & in l. 2.* Mater & liberi ejus ſpurii ſunt inter ſe cognati tantum, ſed habent inter ſe bon. poſſ. unde legitimi, nam ex ſenatuſconſulto Orphitiano vocantur vulgo quæſiti, *§. noviſſime, de ſenatuſc. Orphitiano*. Sic etiam fratres vulgo quæſiti inter ſe ſunt cognati, & ſuccedunt tantum ex hac parte. Sic etiam liberi vulgo quæſiti aviæ maternæ ſuccedunt ex hac parte. Sic apparet ſpurios cognationis jus habere, cetera non habere. Excipitur mater illuſtris: nam ſpurii matri illuſtri non ſuccedunt, ſi extent juſti liberi: mater tamen eis ſuccedit, *l. ſi qua, C. de ſenatuſc. Orphit.* Spurii hæc etiam jura habent. Primum ſpurii alendi ſunt, & extra ordinem cogunt matrem: ita etiam alunt matrem, *l. ſi quis a liberis, §. idem in liberis, ſup. de agnoſc. vel alend. liberis*. Præterea adverſus teſtament. matris habent querelam, *l. ſi ſuſpecta, §. 1. ſup. de inoff. teſta.* Item habent jura libertorum maternorum, *l. patr. quidem, ſupra de bonis libertorum*. Item non poſſunt in jus vocare matrem ſine venia, *l. 4. in fine, ſup. de in ju. vocando*. Obſtat *l. 4. §. ſciendum, inf. de gradibus & affinibus*, ubi dicitur ſpurios nec cognationem habere, nec ſucceſſionem, ſed cognatio hic accipitur pro agnatione. Poſtremo cognatis dari hanc bon. poſſeſſ. etiamſi cognatos accuſaverint capitis per calumniam, *l. 6. hujus tit.* Et in hoc diſtant a patronorum filiis, nam filii patronorum hoc caſu amittunt jura paternorum libertorum.

Ad L. Is qui aliqua VII.

TRiplex eſt capitis deminutio. Maxima affert ſervitutem, media affert peregrinitatem, minima affert novam familiam. Igitur minima capitis deminutio ſolvit agnationem, ſive jus agnationis. Ergo in priori familia agnationem amittit: veluti emancipatione. Cognatio vero non ſolvitur minima capitis deminutione: nam jus cognationis naturale eſt, in *§. ult. de legit. agnat. tutela, l. jura, de diver. reg. juris*: Aliud dicendum eſt in media, & maxima capitis deminutione: nam his modis omnis cognatio ſolvitur, ut puta peregrinitate, deportatione, *§. ult. de capitis deminutione*. Ergo jus ſanguinis aliquo jure dirimitur, quoniam hæ capitis deminutiones ſimiles ſunt morti: mors omnia ſolvit: omnia dirimit. Et ideo me effecto ſervo, mater mea mihi deſinit eſſe mater. Item pater, & frater. Item me deportato mater mihi eſſe deſinit, *l. 2. §. 1. ad Tertyllianum, inf.* Eadem ratione fit, ut filio deportato non detur contra tab. *l. 1. §. ult. de bon. poſſ. cont. tab. ſup.* Eadem quoque ratione filio deportato non conſervantur legata, *l. 1. §. 1. de leg. præſt. ſup.* Regula juris hæc eſt: *jura ſanguinis nullo jure dirimi poſſunt*, quæ non refertur ad has duas cauſas, quæ morti aſſimilantur. Nunc quæritur manumiſſus an recipiat cognationem, quam ſervitutis caſu amiſit? minime: hoc eſt, quod ait hæc lex 7. Ergo mater filii libertini, & manumiſſi ex ſervitute non poteſt ei ſuccedere ex ſenatuſconſulto. Tertulliano, *l. 2. §. 1. inf. ad Tertull.* Sed aliud dicendum eſt in reſtitutione principis: nam reſtitutus recipit cognationem, *l. 1. §. filio, ad Tertyllia. inf.* Sic etiam deportatus ſi reſtituatur, cognationem recipit, *l. 1. §. ult. de bon. poſſ. contra tab.* Nam verbum *reſtituendi* latius patet, quam manumittendi. Ergo reſtitutio eſt plenior, quam manumiſſio, Manumiſſio non facit ingenuum, at reſtitutio facit ingenuum: his, quæ diximus, opponunt interpretes *l. ſi cognatis, de rebus dubiis, ſup.* Loquitur lex de legato relicto cognatis: cognati fiunt duobus modis, natura & adoptione, *l. 1. §. adoptionem, h. t.* Qui legat cognatis, his omnibus legat. Sed quærit lex, quid dicendum ſit ſi cognati ſint tempore facti teſtamenti: tempore autem mortis teſtatoris non ſint cognati? finge: deſierunt eſſe medio tempore cognati, & manſerunt in civitate: quomodo fieri poſſit hoc quæritur? hoc fit in cognatis per adoptionem: hi deſinunt eſſe cognati emancipatione, quia per adoptionem eam tantum cognationem acquiſierunt. Hi igitur venient ad legatum cum fuerint cognati tempore teſtamenti facti. Quid ſi fuerint cognati tempore mortis, non autem tempore teſtamenti, an hi ad legatum venient? & dicitur eos venire facilius ad legatum. Ergo hoc concluda-

damus : sufficere cognatum fuisse alterutro tempore. Rursus creditor obstare his, quæ dicuntur in ea l.regula Catoniana, quæ est, quod inutile foret legatum, si testator statim decesserit : nunc sic ajunt : si testator statim decessisset, ii qui tum non erant cognati, non fuissent admissi ad legatum : ergo non facilius admittendi sunt ad legatum : Sed dicendum est, regulam Catonis non habere locum hic : nam regula Catoniana loquitur de legato inutili, ut si quis legaverit rem tuam: hoc autem legatum relictum cognatis, si testator statim decessisset, non diceretur inutile, sed diceremus non datum intelligi, *l.* 1. *sup. de reg. Caton.* His, quæ diximus in principio opponitur §. *illud*, *de gradibus cognationis*, *in Institution.* ex eo §. colligunt manumissum recipere cognationem. Sed Justinianus hoc non dicit, sed tantum dat successionem patris libertini ejus filiis quasi legitimis, quamvis non sint cognati : non dat tamen id reliquis, quia non sunt cognati.

Ad §. Fratris l. penult.

SCiendum est, hoc jure surdum non facere posse testamentum, nisi a principe impetraverit, *l. qui in potest.* §. 1. *&* *l.* quæ sequitur, *ff. de testamentis.* Excipiendus est miles, *l. jure militari*, *de militari testam.* Cur non potest facere? quia verba ejus, qui emit familiam per æs & libram, exaudire non potest : sed hæc ratio hodie cessat. Alia ratio est, quia non potest exaudire testes in testamento suo testimonium perhibentes sibi : nam & testatores eos ita invocabant : vos, Quirites, mihi testimonium perhibetote: Ex constitutione Just. surdus potest testari, in *l. discretis*, *C. qui testam. facere possunt*. Species est : patruus scripsit fratris filium heredem ex parte aliqua : fratris filius contendit eum esse surdum, & ideo non habere testamenti factionem. Quæritur ex quo die computentur centum dies, qui sunt præstituti petendæ bon. poss. an ex quo die profitetur se intellexisse surdum fuisse patruum? minime : sed computantur tempora ex die mortis, & ei tunc cedunt tempora, *l. si filium*, *C. de liber. cau.*

Ad L. ultimam.

SCiendum est, matrem succedere ex senatusconsulto Tertylliano. Sed frater consanguineus excludit matrem : at soror consanguinea simul admittitur : consanguinei sunt ex eodem patre : frater uterinus non excludit matrem. Item soror uterina. Nunc fingamus: filia decessit ab intestato relicta sorore uterina, relicta etiam matre prægnante ex alio viro. Mater succedet filiæ : nam qui objiciuntur sunt uterini. Sed finge, matrem repudiare. Hoc casu vocatur non tantum soror, quæ nata erat, sed etiam ea, quæ erat in utero matris, quia erat concepta viva filia, *l.* 1. §. *si quis proximior*, *sup.*

AD TITULUM
UNDE VIR ET UXOR.

QUARTUS gradus est unde vir & uxor in successione ingenuorum. Hic explicabitur *l. unica*, *inf. unde vir & uxor*. Si quis moriatur sine liberis, sine agnatis & cognatis, tunc succedet uxor, *l.* 1. *C. eod. tit.* *l. ult. C. quorum bonorum*. Deficiente autem viro & uxore, tunc fiscus admittitur ex l. Julia caducaria, *l. quidam*, §. *quoties*, *de leg.* 1. *sup.* ut detur bon. poss. unde vir & uxor, tria exigimus, ut sit justum matrimonium, *l.* 2. §. 1. *sup. de his quibus ut indignis*. Item exigimus, ut uxor sit mortis tempore. Tertio exigitur, ut legitimo modo factum

A sit divortium, quoniam si divortium non sit factum jure, non succedunt invicem. Divortium non fit jure si liberta, quæ nupta est patrono, eo invito divertat. Hoc est ex l. Julia de maritandis ordinibus, *l. in eo jure*, *sup. de ritu nuptiarum*. Item divortium non fit jure, si non fiat solemniter l. Julia de adulteriis, *l. nullum*, *sup. de divortiis*. Ideoque si ita factum sit divortium, matrimonium adhuc durat. Quamobrem si post divortium tale fiat donatio, non valet, *l. si non secundum*, *&* *l. vir uxori*, *sup. de donat. inter virum & uxorem*. Sciendum est tamen hoc casu non committi adulterium cum ea, quæ diverterit, *l. pen. inf. ad l. Juliam, de adulter.* loquitur l. de divortio facto ex lege. Hæc l. intelligenda est de l. duodecim tabularum : nam fiebant divortia ex l. 12. tab. M. Cicero in 3. Philippica. Quæ non retinet animum uxoris, jura uxoris retinere non potest. Uxores
B indotatæ succedunt aliqua ex parte etiam extantibus liberis ex constitutione Justiniani, in *Novella*, *de exhibendis reis*, in *l.* 1. *C. unde vir & uxor.* Dubitatur, quid sit ex jure antiquo. Eo in loco Thalelæus interpretatur, jus antiquum dici respectu legis Papiæ decimariæ; Sed hoc aperte falsum est: nam hæc l. Papia decimaria pertinet tantum ad causam testamenti. At illa l. pertinet ad causam intestati : itaque eo in loco jus antiquum dicitur respectu cujusdam constitutionis novæ eorumdem Imperatorum : cujus sententia extat in *l. ult. de legitimis heredibus in C. Theodosiano*. Sententia hæc erat. Liberis extantibus omnimodo excludi uxores, vel conjuges. Parentibus autem extantibus, & aliis propinquis, admittentur ad certam partem, deinde adde-
C batur, nullis extantibus servari jus antiquum.

AD TITULUM
DE SUCCESSORIO EDICTO.

NECESSARIO repetenda est regula juris antiqui, qua cavetur, in suis heredibus non esse successionem, neque in legitimis, *l.* 1. §. *sciendum*, *de suis & legit. heredibus*, *inf.* finge : mortuus est avus relicto filio, & nepote ex eo : filio abstinente se, cui defertur primum hereditas jure sui heredis? nepos non est avo suus heres : nam pater eum
D præcessit, & tempore mortis avi, & tempore delatæ hereditatis : hoc est, quod dicitur, in suis non esse successionem. Et hoc etiam casu filius licet se abstinuerit, tamen heres manet, *l.* 6. §. *si filius*, *sup. de bonis libertorum*. Quomodo igitur succedet nepos? nepoti hoc casu dabitur bon. possessio unde legitimi : at potest defendi, nepoti etiam dari bon. poss. unde liberi : nam in ea bon. poss. prætor non spectat jus civile, sed naturam tantum spectat, §. *emancipatus*, *&* §. *minus*, *de heredit. quæ ab intestato deferuntur, in Instit.* nepos igitur non erit heres jure civili quasi suus: sed ut nepos, non civili jure, sed jure honorario. Aliud exemplum sumitur ex *l. qui se patris*, §. *ult. C. unde lib.* Species hæc est, non adeo difficilis : mortuus est avus relicto filio, & nepote ex eo filio : hoc casu filio defertur hereditas patris sui avi.
E Sed finge : mortuus est filius antequam se immisceret, & acquireret hereditatem : quæritur an nepos sit heres suus avo? hoc casu si filius se immiscuisset, hoc non quæreretur : hic distinguendum est ita. Quæritur autem de jure civili : aut hic nepos suscipit hereditatem patris sui .i. filii, aut non. Si suscipit hereditatem filii, suscipit etiam hereditatem avi, sed hoc fit jure transmissionis, quoniam transmittunt parentum hereditates ad heredes, *l. apud hostes*, *C. de suis & legitim. liberis*, *l.* 2. §. *si quis ex liberis*, *ad Tertylli. sup.* Quid dicemus si nepos hic nolit esse heres patris sui? hoc casu cessat transmissio, aut si avo sit heres ; Licuit non esse heredem, nec ullo modo heres est avo jure civili, etiamsi fuerit in potestate avi. Multo mi-

nus

nus heres eſt ſi fuerit emancipatus : ſed tamen Prætor hoc caſu nepoti dabit bon. poſſ. unde liberi, & hæc bonor. poſſ. omnimodo eſt neceſſaria, quia jure civili non vocatur : ſicut neceſſaria eſt emancipatis bon. poſſ. ab inteſtato, ſic neceſſaria eſt cognatis, *l. 2. l. ult. C. unde legit.* His addendum eſt etiam in legitimis non eſſe ſucceſſionem, ut ſcribit Ulpianus *in fragmentis, tit. de legit. heredibus.* Mortuus eſt frater, fratri ſuperſtiti defertur bon. poſſ. ab inteſtato : at hic frater moritur dum deliberat de adeunda hereditate fraterna. Quæritur, an filius fratris admittatur quaſi legitimus? minime, quoniam in legitimis non eſt ſucceſſio. Nam ſucceſſio legitima defertur proximiori: tempore delatæ hereditatis frater fuit proximus, non filius fratris. Ergo filio fratris non defertur jure legitimo. Atque hic filius fratris non utitur jure tranſmiſſionis, *l. unica, §. in noviſſimo, C. de caducis tollendis ; Paulus lib. 4. Sententiarum tit. 8.* quia hereditas legitima proximioribus defertur. Prætor tamen dabit ei bon. poſſeſ. unde cognati, *§. placebat, de legit. agnat. ſucceſſione.* Prætor non dabit ei unde legitimi, quia non eſt legitimus, idem obtinet in hac ſpecie, finge : idem frater ſuperſtes delata hereditate, necdum agnita, eſt capite deminutus, adrogatus eſt forte, frater non admittitur hoc caſu, quoniam fuit proximior agnatus tempore delatæ hereditatis, ſed neceſſe eſt etiam, ut ſit proximior agnatus tempore aditæ hereditatis, *l. 3. unde cognati.* Non admittitur etiam fratris filius, quaſi agnatus, quoniam in legitimis non eſt ſucceſſio, ſed admittitur unde cognati a prætore. Videamus de cognatis: an eſt in cognatis ſucceſſio? cognatorum ſucceſſio manat ex ſolo beneficio prætoris, in his cognatis eſt etiam ſucceſſio, finge: non petente bon. poſſ. avi magni admittitur propior ſobrinus, qui eſt defuncto quinto gradu. Hi ſunt cognati, *l. 2. C. de ſucceſſ. edict.* Sciendum eſt, hodie ex conſtitutione Juſtiniani etiam in legitimis eſſe ſucceſſionem. Ergo hodie moriente fratre dum deliberat fratris filius, ſuccedet ex illa parte unde legitimi vocantur. Duas habet rationes conſtitutio Juſtiniani. Prima eſt, quia abſurdum eſt dare ſucceſſionem inter cognatos, & non dare inter agnatos, ſed hæc ratio levis eſt : ſequens ratio melior eſſe videtur: ait Juſtinianus in tutelis legitimis eſt locus ſucceſſioni, id eſt, proximiori agnato non admiſſo ad tutelam, is qui ſequitur ſuccedit in tutelæ adminiſtratione, *l. 3. §. pen. ſup. de legitimis tutoribus.* Quod obtinet in onere, obtinet etiam in lucro: bonum argumentum eſt, quod ſumitur a tutelis legitimis ad hereditates legitimas: nunc videndum eſt de qua ſucceſſione agatur in hoc edicto. Hic agitur de ſucceſſione duplici, una eſt, ut deficientibus liberis ſuccedant legitimi, deficientibus legitimis, ſuccedant cognati, deficientibus primis agnatis, quibus delata eſt bon. poſſ. unde legitimi, ait l. deficientibus illis agnatis ſequentibus agnatis detur unde cognati. Hac ſucceſſione ordini ſuccedit ordo. Altera ſucceſſio eſt, ut deficientibus, vel excluſis primis liberis, quibus primum delata eſt bon. poſſ. unde liberi, ſequentibus liberis detur hæc eadem, ſic etiam ut deficientibus primis cognatis, ſequentibus hæc eadem bon. poſſ. unde cognati detur : hac ſucceſſione gradus gradui ſuccedit, huic edicto etiam eſt locus in bon. poſſeſſ. contra tab. *l. 2. ſup. de bonis libertorum.* Species eſt: libertus teſtamentum fecit, hoc caſu lex non vocat patronum, prætor tamen vocat ad dimidiam partem per contra tab. Finge : filius omittit, tunc ſuccedit filius alius patroni. Ex eo apparet cur dicatur edictum ſucceſſorium, & dicitur, quod det ſucceſſionem inter bon. poſſeſſores, ut ait *l. 1. hujus tit.* Dicitur etiam hoc edictum ſucceſſoria pars. Dicitur etiam caput ſucceſſorium, *l. 1. §. pen. ſup. de juris & facti ignorantia.* Item in *§. ſed videndum, & l. ult. h. t.* Item *in l. ult. C. h. t.* Prætor propoſuit partem unde liberi, partem unde legitimi, partem unde cognati : deinde propoſuit hanc partem ſucceſſoriam.

Hoc edictum ſucceſſorium nihil pertinet ad virum & uxorem : Ideoque hic titulus præcedit titul. *unde vir & uxor.* Poſtremo ſciendum eſt, edicto ſucceſſorio aliud etiam comprehendi : nempe, præſtituta ſunt tempora petendæ bonor. poſſeſſ. ſucceſſorio edicto, *l. ſi quis inſtituatur, §. 1. de heredibus inſtituen.* Cur præſtituta ſunt hæc tempora? hoc oſtenditur in initio hujus legis .i. præſtituta ſunt ne fiat mora longior creditoribus, ne diutius bona jaceant, ut cito aliquis ſuccedat, quod etiam oſtenditur in *§. cum igitur, de bon. poſſ. in Inſtit.* Additur etiam, ut ſciant creditores cum quo agere debeant, & ut ſciant, an bona fiſco delata ſint. Denique ut ſciant an ſibi bona ſint concedenda : nam ſubmotis his omnibus, deficiente etiam fiſco, bona tunc ceduntur creditoribus, *l. ejus, §. 1. ſup. de teſtamentis.* Ita fit, ut quis plerunque ſine ſucceſſore moriatur, *l. habere, ſup. de evictionibus.* Liberis & parentibus datur annus ad petendam bon. poſſ. ceteris omnibus dantur centum dies, cur liberis detur largius tempus, oſtenditur in *§. largius, hujus l. 1.* Datur eis annus quoquo jure veniant ad bon. poſſ. id eſt, etiamſi non veniant quaſi liberi, vel parentes. Hoc oſtenditur in *§. ult. hujus l. 1.* & hoc eſt ex Juliano : ſententia Juliani eſt in *l. pen. §. ult. inf. quis ordo in bon. poſſ. ſervetur.* Datur etiam annus ſi per ſervum inſtitutum adquiſierint bonor. poſſ. ſecundum tab. in *§. penul. hujus l. 1.* non ſpectamus quis ſit inſtitutus, ſed quis petat bon. poſſeſſ. Nunc notandum eſt, interdum intra annum urgentibus creditoribus liberos, vel parentes interrogari poſſe, an velint eſſe heredes, & bon. poſſ. admittere in *§. nonnunquam hujus l. 1.* Idem fit in ſpecie *l. 1. inf. de curatore bonis dando.* Sic etiam in ea ſpecie fit, & hoc caſu ſi repudiaverit dum tempora ſuffecerunt, vocabuntur ſequentes, vel fiſcus vocabitur, vel bona cedentur creditoribus, *l. 1. §. plane ſi temp. ſi tabul. teſtamen. nullæ extabunt, inf.* idem dicitur in *§. qui ſemel, hujus l. 1.* At quid ſi dicant ſe adhuc deliberare? lex ait, non eſſe præcipitandos. Intereſt viventium ne præcipitentur dum juſte deliberant : intereſt morientium habere ſucceſſores, *l. & quia, ſup. de interrogat. in jure faciendis.* Quorſum diſputatur de deliberatione: nam ſoli extranei heredes deliberant: liberi ſui non deliberant, ſed exiſtunt heredes ſtatim etiam inviti, & ignorantes, *§. extraneis, de heredum qualitate, & differ.* In ſpecie propoſita parentes filiis ſunt heredes extranei: fateor tamen in liberis ſuis huic ſententiæ locum non eſſe, quoniam ſtatim heredes ſunt neceſſarii. Iis tantum præfiniuntur tempora, qui deliberare poſſunt.

Ad §. Si quis autem.

DUæ traduntur interpretationes ad hunc §. prima eſt: quidam habebat duos filios, unum puberem, & alterum impuberem, impuberi filio ſubſtituit fratrem in ſecundo caſu. Hoc caſu fratri ſubſtituto utrum dabitur annus, an centum dies? ait fratris ſubſtituto dari centum dies, quia ſuccedit ut frater, non ut pupillus. Altera interpretatio eſt hæc, avus inſtituit nepotem impuberem, & ei ſubſtituit filium, id eſt, fratrem ejus nepotis, ex hoc §. colligunt, in hac ſpecie patri ſubſtituto annum non dari, quod falſum eſt: nam ſubſtitutus, qui petit ſecundum tab. eſt pater, igitur neceſſe ei datur annus. Hæc igitur verba non poſſunt adaptari ad hanc ſpeciem. Verum duo obſtant priori interpretationi. Primum obſtat *l. 1. de ſuis & legit. liberis*, l. ait fratrem fratri legitimum heredem eſſe, & non repelli lapſu centum dierum. Hoc ſic explicandum eſt, in ea l. agi de jure civili, & de aditione hereditatis : item agitur de hereditate ab inteſtato, ab hac hereditate frater lapſu centum dierum non repellitur : at hic agitur de jure prætorio, & de hereditate ex teſtamento. In qua ſucceſſione capienda præfiniti

ſunt

sunt dies centum, etiamsi quis velit adire eam hereditatem, A quoniam in formula cretionis erat, ut quis adiret in diebus centum proximis, quibus sciret, possetque, *l. Pannonius, sup. de acquirenda heredit. l. si quis instituat*, §. 1. *ff. de hered. instit.* Fortius obstat huic §. regula juris, qua cavetur eum, qui est patri heres necessarius, eum esse etiam heredem necessarium pupillo, si sit ei substitutus necessarius, ut puta servus est necessarius heres testatoris, sed necesse est, ut sit heres patris necessarius, hoc ostenditur in *l.* 2. §. *prius*, *l. si plures*, §. 1. *de vulgari substit. l. si pupil. de acquirenda hereditate.* Hoc casu frater fratri impuberi est necessarius heres, si est necessarius, ergo non dantur ei tempora. Dicendum est, fingendum esse necessario sic substitutum fratri impuberi non fuisse heredem patris, vel etiam fingamus, fuisse heredem patris, sed non B necessario, & ideo merito ei dantur centum dies, quoniam non est invitus heres: dubitari poterat hoc casu an ei dandus esset annus, quoniam pater ei hanc hereditatem defert: nam revera unum est testamentum, sed tamen duæ sunt hereditates, paterna & fraterna, §. *igitur, de pupill. substit.*

Ad §. Unusquisque.

AB hoc §. incipit tractare de repudianda bonorum possess. quæ quæstio maxime pertinet ad hoc edictum, ut sciatur quando sequentes admittantur ex successoria parte: unusquisque potest repudiare suam bon. possess. alienam vero non potest: hoc generaliter C verum est, sed hic statim quæritur de procuratore? quia vice domini est? minime, nisi specialiter hoc ei mandatum sit, quod ostendit §. *proinde*: hic quæritur an possit procurator admittere bonorum possess. item hic quæritur de hereditate: hoc exposui in *l.* 3. §. *adquirere, sup. de bon. possess.* Sed deinde quæritur, an dominus possit repudiare bonorum possess. delatam servo instituto? l. ait posse, quod sequitur in §. *per servum*, quod obtinet etiam in legato, *l.* 7. *supra, de leg.* 1. sed opponitur *l. Titia*, §. *Lucia, de legat.* 2. ubi ostenditur dominum non repudiare fideicommissum servo delatum, in eo §. loquitur de legato adquisito: delatum potest repudiare; at acquisitum legatum per servum sero repudiat, sed amittit si velit. De patre nunc quæri potest? pater non potest repudiare bonorum possess. D filio delatam, *l.* 2. *C. de repudianda bon. possess. l. servus, sup. de bon. possess.* Rursus quæritur quid juris sit in tutore, an etiam tutor potest repudiare bon. possess. delatam pupillo? minime, sed pupillus repudiat tutore auctore. Idem dicendum in curatore adolescentis, sed ipse adolescens repudiabit curatore auctore. Quid dicemus in curatore furiosi? hic etiam repudiare non potest, nec furiosus ipse, quia non est delata bonor. possess. Ea tantum repudiantur, quæ delata sunt in §. *decretalis, inf. & in l. is qui heres, in principio, l. nec is, in fine, sup. de adquir. hereditate.* Idem est in adquisitione, *l. delata, de verb. signific.* Item *l. si post mortem*, §. 1. *de bon. possess. contra tab.* Hoc casu datur furioso decretalis, *l. ult. C. de curatore furiosi, in* §. *furiosi hujus l.* 1.

Ad §. Decretalis.

IN hoc §. ostenditur, decretalem bonor. possess. non repudiari. Sola edictalis repudiatur, quoniam non ante defertur, quam decernatur: cum jam est decreta, etiam non repudiatur, quia adquisita est, quod adquisitum est non repudiatur: ait tamen hoc in §. decretalem amitti tempore, id est, finitur tempore: ut Carboniana finitur pubertate, *l.* 3. §. *puberi, sup. de Carb. edicto.* Item decretalis, quæ furioso interim datur, sanitate recepta finitur, *l.* 2. §. *igitur & si furioso, inf. ad Tertyllian.*

Ad §. si intra.

VIdentur hæc verba esse edicti: nam deinde hæc verba interpretatur Jurisconsultus: petenda est bonor. poss. intra diem centesimum exceptis liberis & parentibus: his verbis etiam comprehenditur dies centesimus, quod observatur etiam in stipulationibus. Huc pertinet *l. eum qui*, §. *qui ita stipulatur, de verbor. obligat. inf.* ait hic §. idem significari his verbis in diebus centum, *quibus ex edicto*. Hæc etiam verba sunt edicti successorii.

Ad §. Sed videndum.

EX hoc §. ostendi, quomodo sit accipienda illa regula juris, quæ extat in *l. quoties duplici, ff. de regulis juris*, ut dixi in *tit. unde legitimi*. Finge: hereditatem deferri jure novo & veteri. Finge: matri defertur hereditas filii per unde cognati, hoc est jus vetus: succedit etiam mater filio jure novo quasi legitima: hoc est ex senatusconsulto Tertylliano, *l.* 2. §. *ult. sup. unde legitimi*: hoc autem Tertyllian. senatusconsult. dicitur novum, *l. tutelas*, §. *licet, de capite minutis.* Nunc hoc jus novum defertur matri, priusquam unde cognati. Sed repudiata bonor. poss. unde legitimi, superest jus vetus.

Ad L. 11. *Inferioris.*

ILlud certum est, sequentem admitti ex hoc edicto si prior omiserit, vel etiam si prior exclusus sit tempore, vel morte, vel capitis deminutione: at si prior agnoverit, hoc edictum cessat. Nunc quæritur quid juris sit si prior agnoverit bonor. possess. & abstinuerit se per restitutionem in integrum: an sequenti sit locus, & an admittatur ex successorio edicto? l. ait sequentem non admitti, quia jus cognationis semel finitum est unius agnitione, sed admittitur fiscus, quia bona vacant, vel etiam bona conceduntur creditoribus, si non sint lucrosa, *l. ejus*, §. 1. *sup. qui testamenta facere possunt.* Notandum hic est, verbum abstinendi non tantum usurpare suos, sed etiam extraneos, qui adierunt, vel qui agnoverunt bonor. possess. Eodemque modo exheredationis verbum cadit in extraneos, si sint heredes scripti, *l. paterfamilias, sup. de heredibus instituendis*: huic legi multa opponuntur, primum *l.* 1. §. *si quis adita, ad Tertyllianum, inf.* Sententia l. est, filius succedit matri ex senatusconsulto Orphiciano, & excludit agnatos matris, & consanguineos. Quid tamen si filius repudiaverit hereditatem matris? Hoc casu consanguinei admittuntur. Quid dicemus si filius adiit, deinde est restitutus? l. ait hoc casu consaguineos admitti. Item obstat *l.* 2. §. *si bon. ad Tertyllianum.* Mater succedit filio ex Senatusconsulto Tertylliano, sed matri præfertur filius defuncti. Sed si hic repudiaverit, mater admittetur. Idem est si filius defuncti petierit bon. possess. ac deinde restitutus sit abstinendi causa: hereditas devolvetur ad matrem. Præterea obstat *l.* 6. §. *si filius, sup. de bonis libertorum*, filius E liberti testati decessit facto testamento, excludit patronum etiam præteritus: quid dicemus si filius repudiaverit? tunc admittetur patronus: idem est si filius liberti immiscuerit se, deinde restitutus sit. Postremo obstat *l. si minor, sup. de adquirenda hereditate.* Duo heredes erant, qui adierunt, unus abstinet se beneficio restitutionis, ejus portio ad quem pertinebit? l. ait, ejus portionem pertinere ad coheredem, si velit onera hereditaria subire, & tamen non adcrescet invito. Pars coheredis non adquisita invito, adcrescit coheredi. Illud considerandum est, hanc l. loqui de cognatis tantum tertii ordinis; post cognatos vocatur fiscus deficiente uxore: omnes autem cognati vocantur eodem jure, id est, jure cognationis: proximiore

autem cognato accipiente bonorum poſſeſſ. ceteri non poſſunt venire eodem jure, quoniam ſemel eis reclusum eſt jus cognationis. Alii tamen, qui veniunt alio jure admittuntur, ut puta fiſcus ex l. Julia. Sic etiam in ſpecie *l. 1. §. ſi quis adita*, filio ſe abſtinente, qui acquiſierat hereditatem ex jure novo, admittuntur agnati mulieris ex jure antiquo: ſic etiam in *l.2. §. ſi bono, ad Tertyllianum*, abſtinente ſe filio defuncti, qui adquiſierat hereditatem ex jure antiquo, deinde admittitur mater ex jure novo. Eadem eſt ratio *§. ſi filius, l. 6. de bonis libertorum ſup.* Eadem eſt ratio *d. l. ſi minor*; l. coherede ſe abſtinente, qui heres extiterat jure inſtitutionis, coheres admittitur jure adcreſcendi. Nunc ad hæc quæ diximus valde pertinet explicatio *§. ſed quod Papinianus, l.& ſi ſine, ſup. de minorib.* Vulgaris ſubſtitutio finitur aditione, *l. poſt aditam, C. de impuber.* Et hoc verum eſt, ſi vulgaris ſubſtitutio non ſit facta impuberibus. Nunc finge: heres inſtitutus, cui datus eſt ſubſtitutus vulgaris, hereditatem adivit, deinde beneficio ætatis reſtitutus eſt, ut ſe abſtineret: priori aditione extincta eſt ſecunda aditio: an convaleſcit reſtitutio vulgaris? minime, quoniam ſubſtitutus vocatur eodem jure, nempe ex teſtamento. Igitur eo caſu locus erit agnatis, qui alio jure veniunt. Rurſus ſententiæ hujus *§. ſed quod Papinianus* opponitur *l. ex contractu, ff. de re judicata*. Species eſt: actum eſt cum pupilla ex contractu patris, & condemnata eſt, poſtea ſe abſtinuit hereditate patris, & bona, inquit, pervenerunt ad ſubſtitutum, & quæritur, an ſubſtitutus tenebitur actione judicati? ait teneri. Ergo in ea ſpecie & ſi pupilla abſtinuerit, videtur convaleſcere ſubſtitutio: dicendum eſt ibi pupillam ſe non immiſcuiſſe: & hoc etiam lex non ait, ſi ſe miſcuiſſet, finita eſſet vulgaris ſubſtitutio. Item nihil de reſtitutione. Cur ergo actum eſt cum ea pupilla, cum non ſe immiſcuerit? ſubſtitutio vulgaris, quæ fit pupillo non finitur, quod heres ſit, ſed quod ſe immiſcuerit: at deinde in *dicto §. ſed quod Papinianus* excipitur unus caſus, in quo locus eſt ſubſtituto vulgari, idque fit ex reſcripto divi Pii. Hic eſt caſus, ſi ſervus neceſſarius heres inſtitutus ſit, & hereditas non ſit ſolvenda. Sic etiam in novella Juſtiniani de heredibus & Falcidia ſubſtitutus vulgaris admittitur poſt aditam hereditatem. At quæri poteſt in ea exceptione divi Pii, ſi præſens non detuliſſet hereditatem ſervo ſubſtituto, an ſaltem obtineret libertatem ex teſtamento? & ſane non ſemper obtinuiſſet, niſi inſtitutus eſſet hoc modo: *Si Titius heres non erit, Stichus ſervus meus heres eſto. Deinde adjecit, Stichus liber eſto ſeparatim*. Tunc ſine hereditate poterit capere libertatem, *l. 2. de manumiſſis teſtamento*. Aliud eſt ſi dixerit, *ſi filius heres non erit, Stichus liber hereſque eſto*. Poſtremo tractatur in eo §. contraria ſpecies. Finge: aliquis eſt heres inſtitutus, ei eſt ſubſtitutus ſervus teſtatoris vulgariter: heres repudiavit: ergo ſervus heres & liber extitit ex ſubſtitutione. Quid fiet ſi inſtitutus reſtituatur adeundi cauſa? Papinianus dicebat, ſervum manere liberum, imo manet etiam heres, quoniam qui heres extitit, non deſinit eſſe heres: effectu tamen non eſt heres, & ideo utiles actiones dantur ei & in eum, qui eſt reſtitutus in integrum.

Ad l. Fratres 33. de pœnis, quæ Pap. eſt ex lib. 2. Quæſt. Repetita prælectio.

FRatres Imperatores reſcripſerunt, ſervos in temporaria vincula damnatos, libertatem, & hereditatem, ſive legatum, poſtquam tempus expleverint, conſequi: quia temporaria coercitio, quæ deſcendit ex ſententia, pœnæ eſt abolitio. Si autem beneficio libertatis in vinculis veniat, ratio juris, & verba conſtitutionis libertati refragantur. Plane ſi teſtamento libertas data ſit, & eo tempore, quo aditur hereditas, tempus vinculorum ſolutum ſit, recte manumiſſus intelligitur: non ſecus ac ſi pignori datum ſer-
A *vum debitor manumiſiſſet, ejuſque poſt liberatum pignus adita fuiſſet hered.*

Certum eſt ſervos ſententia judicis ex crimine aliquo damnatos in vincula perpetua, non fieri ſervos pœnæ, ut damnatos in metallum, *l. aut damnum, §. ult. hoc tit.* & ideo non diſcedunt a dominio prioris domini: nam & a judicibus plerumque dominis reddi jubentur, ſub pœna perpetuorum vinculorum, *l. ſervos, C. eod.* Verum ejus conditionis ſunt, qui damnati ſunt in perpetua vincula, ut nunquam a dominis ad libertatem perduci poſſint ex teſtamento, vel inter vivos: atque adeo ut ex dominorum teſtamento nihil capere poſſint, vel jure legati, vel fideicommiſſi, quia hæc non obtingunt ſervis propriis ſine libertate, *l. ſervus, C. de legat.* Et alia eſt conditio ſervorum,
B quos non judex publicus, ſed ipſe dominus vinxit pœnæ cauſa, qui dedititiam libertatem conſequi poterant, illi nullam. Loquor ergo de damnatis á judice, & in vincula perpetua: nam damnati in vincula temporaria, expleto tempore pœnæ, a domino manumitti, & hereditatem ex teſtamento domini cum libertate, aut legatum capere poſſunt. Quod h. loco Papin. ait, divos fratres reſcripſiſſe .i. Antoninum & Verum, exſtatque illud reſponſum, ſi emendetur inſcriptio & ſubſcriptio, ut Paratitla docent in *l. 1. C. qui non poſſ. ad libert. perv.* & reſcripti rationem hanc reddit Papin. hoc loco, quia temporaria coercitio vinculorum, id eſt, pœna tempore determinata, ut ait *l. Imperator, §. ult. de poſtulat.* quæ deſcendit ex ſententia judicis, pœnæ abolitio eſt poſt finem temporis, ante finem temporis cum adhuc ſervi
C ſunt in vinculis, & pœna ſua funguntur, fruſtra manumittuntur: ſed ut ſubjicit eleganter, ſi cum adhuc eſſent in vinculis teſtamento manumiſſi ſunt, & tempore aditæ hereditatis, a quo libertatum diem cedere conſtat, expletum ſit tempus pœnæ: hoc caſu ex teſtamento liberi erunt, quia utiliter ceſſit dies libertatis, *l. ſi privatus, §. ult. qui & a quib. man. lib. non fiant*: quod confirmat a ſimili: nam & quamvis ſervum ſpecialiter pignori datum debitor manumittere non poſſit invito creditore, *l. 3. ſup. de manumiſſ. l. 1. C. de ſerv. pig. dat. man.* tamen ſi eum manumiſerit teſtamento, & eo tempore, quo aditur hereditas pignus ſolutum ſit, creditori ſatisfactum ſit, libertas ex teſtamento competit, quia dies ejus cedit utiliter, *l. pignori, ſup. de her. inſt.* Male Græci hoc loco deſiderant, ut etiam teſtamenti,
D & mortis tempore vinculorum tempus, aut vinculum pignoris ſolutum ſit, ex *l. ſi alienam, & l. ſeq. de hered. inſt.* Quibus locis in herede inſtituto, tribus temporibus capacitas exigitur, teſtamenti, & mortis, & aditæ hereditatis: nam ut reſpondeam etiam ſervum in vincula temporaria conjectum, vel in pignus datum retro capacem fuiſſe iis omnibus temporibus dicimus, ſi modo aditæ hereditatis tempore ſoluta ſit pœna, vel obligatio, quia non fuit addictus ſervus ſervituti perpetuæ, aut nexui perpetuo.

E

AD TITULUM DE APPELLATIONIBUS, ET RELATIONIBUS.

Lib. 49. Digeſtorum commentarius editus a Dion. Gothofredo, operariorum culpa non ſuo loco editus.

APPELLARE nihil aliud eſt, quam in conſilium advocare magiſtratum, aut principem, quod & provocare dicimus. Dicimus appellationem facere ad principem, *l. Imperatores, h. t.* Hic titul. eſt neceſſarius, non eſt .n. via alia, qua poſſis judicis ſent. iniquas extinguere, quam hæc. Neque objici debet, quod eo modo juſtæ damnentur ſent. nam .i. vitiorum.

Vi-

Videamus a quibus rebus appelletur : & quidem appellatur a sententiis, non ab exsecutionibus sentent. a sent. definitivis appellatur, non a præjudiciis .i. sent. interlocutoriis. Quod si quis appellaverit a præjudiciis, infligitur ei mulcta 50. librarum, *l. addicto 6. C. de Episcop. aud.* Et hæc multa vocatur præjudicialis, quia irrogatur ei, qui de præjudicio questus est. Appellatio igitur est definitionis appellatio. Sententias cum dicimus, controversiarum sententias, sive definitiones dicimus.

Ceterum illud notandum est, non tantum a sententiis appellari, sed etiam si sent. non proferatur, ut in specie *l. si, §. alia causa, & §. solent 3. §. quod in sent. 6. inf. quando appell. sit & l. Imperatores 25. hoc t. l. si adscribatum 4. l. hi qui ad civi. 7. l. cives 11. C. hoc t.* Duumviratus magistratus est municipalis. Scribatus est munus scribarum, qui magistratibus dant operam, aut qui census accipiunt. Personalia munera sunt defensio civitatis, legatio, ut si quis ad sacrarium principis mittatur, ut in *l. fin. §. legati, ff. de muneribus & hon.* Scribatus numeratur inter personalia munera, de quo *l. fin. §. mastigophori, de mun. & hon.* Ex his apparet appellari non tantum a sententiis, sed etiam a nominationibus, quibus nulla profertur sententia, ut ait Constant. *in l. si nominatus in C. Theod.* Omnis appellatio est querela, *l. præfecti, sup. de min.* non tamen omnes querelæ appellationis voce legibus continentur.

Duplicia sunt tempora appellationum, unum, intra quod interponenda est appellatio. Alterum, intra quod interposita appellatio exercenda est. Ut prius intelligatur, sciendum est, voce fieri, & libello fieri appellationem, si eodem ipso die, quo lata est sententia inter acta, dixerit quis appello, *l. litigatoribus 14. C. hoc tit.* Ergo fit per libellum, in propria causa fieri debet intra biduum, si in aliena causa, debet fieri intra triduum, *l. 1. §. biduum, ff. quando appell. sit.* Sed Justin. mutavit hæc tempora, & vult, sive per se quis causam agat, sive alienam, decem ei dies dari.

Nunc dicamus de temporibus, intra quæ est exercenda appellatio. Hæc tempora appellantur fatalia, quod mortem & interitum causæ afferant: Duo sunt, quæ mortem causæ afferunt: Eremodicium, id est, causæ jam inceptæ desertio, *l. properandum 13. §. hujusmodi, C. de Judic. & l. 2. sup. judicatum solvi, l. cum quærebatur 13. D. judic. sol.*

Quæ sit definitio horum temporum videamus, idque exponit Theod. in *l. 2. de tempor. & repar.* Et constituit quatuor tempora fatalia 16. mensium, alterum triginta & unius diei. Tertium & quartum totidem dierum: Exemplum hujusmodi, si intra sex menses appellator non appellaverit, post quartum lapsum quid fit? postulanda est a principe reparatio appellationis, & est petenda intra tres menses, & impetrata reparatio non est denuntianda adversario. Deinde id addit Theodosius, ut si quis intra quatuor temporum lapsus reparationem impetraverit, nihilominus a quarto lapsu tres menses habeat ad exercendam appellationem. Et ita se habent, si quis a clarissimis, & spectabilib. judicib. appellaverit ad illustres, quales præfectus prætorio, magister militum, magister officiorum: clarissimi sunt præsides, correctores, consulares; spectabiles sunt proconsules, præfectus augustalis, Comes orientalis, Comes sacrarum domorum, *l. 1. C. ut omnes jud. tam civiles, quam militares*, & horum, quam aliorum minor est dignitas. Quid si appellatum sit ab eo judice, quem princeps delegavit? post quartum lapsum reparationi locus non est.

Quid si quis appellaverit ab eo judice, qui datus est ab illustrissimo, vel clarissimo, vel spectabili; lapsus non erit sex, sed duorum mensium: reliqui erunt triginta & unius diei, & reparationi locus non est. Quid si tempora fatalia incidant in dies præteritos? placet,

A ut illi dies, qui feriatos præcedunt, pro temporalibus habeantur. Justinianus emendat, & probat constitutionem Theodosii, si appellationes fiant ex Ægypto ad præfectum prætorio, vel principem. Item si ex Libia, & orientali tractu, quem definit usque ad utrasque Syrias. Idem ex Armeniis .i. ex Armenia 1. & 2. & inferiori, *l. ult. de offic. magist. milit.* Et ita de 4. provincia Armeniæ. Item si appellatio fiat ex gentibus. Quæ sint gentes, ostendit Imperator in *l. ult. C. de offic. magist. milit.* Sic in illa l. ultima legendum, *gentes*. Anzitenam videlicet, Ingilenam, Astianenam, Sophenam, Sophanenam, in qua est Martyropolis, Balabitenam, quæ erant Barbaræ gentes, sed hanc regionem gentium voluit esse quartam Armeniam Justinianus.

B Quibus in casibus constitutionem Theodosii non probat Justinianus, videamus quid juris sit: si causa provocatione suspendatur ex aliis orbis Romani partibus, Justinianus constituit, ut primus lapsus sit trium mensium, reliqui autem lapsus sint nonaginta trium dierum.

Deinde addit Justinianus, ne uniuscujusque lapsus dies extremus fatalis sit, & vult, ut decennium Fatale sit, & ut eo die cogatur appellator ad causam instituendam, & ideo, sive ante diem quartum fatalis diei, sive post quintum diem appellator veniat, & causam agat, legi satisfecisse videtur.

Et hoc observandum est, sive præfectus prætorio appellatus sit a clarissimis, sive magistratus appellentur a pedaneis judicibus.

C Hæc est fatalis diei definitio prodita a Theodosio, & partim a Justiniano. Dices, si ego, qui appellavi extremo fatali die exordiar litem appellationis, cur deinde non licebit mihi desistere a lite, & ita longam moram facere? Et huic malo prospexit Justinianus in *l. ult. §. illud autem merito, C. de tempor. & repar. app.* & Nov. 26. & Nov. *de his qui ingrediuntur ad appellandum*.

Datur itaque biennium inchoata causa appellationis ejus causæ instituendæ causa: Verum ne quid amplius temporis detur, suadet Justinianus in *Nov. de his qui ingred. ad appellat. &c.* ut prope finem diei adeat judicem appellationis victor.

Illud notandum est, unum casum proditum a Justiniano in *Nov. 93.* in quo hæc præscriptio beneficii cessat, D videl. si mota lite appellationis litigatores compromittant in arbitrum, & interea biennium decurrat. Si denuo causa agatur apud judicem appellationis omisso arbitro, non currit præscriptio. Nam si anno cessaverit, ait priorem sententiam abire in rem judicatam, si justa sit excusatio. Hæc de eo, qui inchoavit litem appellationis. Illa, quæ superius dicta sunt ex Justin. & Theod. habent locum in eo, qui litem appellationis non inchoavit. Hæc de temporibus, quibus interponuntur appellationes, & interpositæ excercentur.

Quod ad primum genus temporum attinet, nil distat appellatio sententiæ a querela nominationis. Nam utriusque querela proponenda est intra biduum, vel triduum, aut ex constitutione Justiniani intra decem dies. E Quod ad postremum genus temporum, magna est differentia inter appellationem, & querelam nominationis. Nam in querela nominationis non indulgetur reparatio, sed dantur tres menses, & id dicit *l. 1. C. de tempor. & reparat. appell.* Apparet igitur non tantum a sententiis, sed a nominationibus appellari. Ceterum nominationes proprie dicuntur querelæ. Et ita expositum est a quibus appelletur.

Nunc de consultatione, & relatione videamus. Consultatio, & relatio idem est: magistratus, qui refert ad principem, cum consulit. Sed consultationis duo sunt genera. Quædam fiunt nondum lata sententia a quædam, quæ postea. Fiunt consultationes a magistratibus, & mittuntur ad principem, qua de re con-

sulunt principem: & quidem de jure non de facto, ut A non possum consulere principem, an res mihi sit donata, legata. Sed eum bene consulo, an donatio facta mihi ab uxore, valeat. Quædam fiunt non lata sententia, & cum de jure dubitatur, & de his tractatur in Codice de relationibus, & hoc titulo. Quædam fiunt post sententiam, sive appellatum sit, sive non, & tunc hæc consultatio vicem appellationis habet. Et de his tractatur sub tit. de appellationibus, & consultationibus Codice.

Videamus quid inter hæc duo sit commune. Hoc est commune, ut magistratus, qui consulit principem, debeat ad principem mittere suam opinionem, & ut magist. suæ opinionis exemplum edat litigatoribus, & litigatores annectant refutationem opinionis magistratus, sive refutatorias preces, & debet magistratus acta B mittere ad principem, & ut hæc omnia confirmentur, vide *l. 1. 2. & 3. C. de relat. l. 3. l. eos, §. super iis, l. quoniam, l. a proconsul. C. de appell. l. inter, D. de interdict. & releg.* Videamus in quo hæc distent. Et in eo differunt, quod si magistratus sententiam non dicat, sed consulturum se principem interloquatur, provocare ab eo litigator non potest, sed tantum post rescriptum provocare poterit. Et ita videtur a scripto principis appellari, *l. 2. C. de appellation.* & hoc in *§. 1. l. 1. hoc tit.* ostenditur.

Huic sententiæ obstat *l. ult. quando appellandum infra*. Sed ibi litigatori ostensa fuerunt acta. Hic est unus casus, in quo appellatur a præjudicio. Secundus casus in *l. 2. de appella. recip.* Tertius casus si judex non admiserit præscriptiones peremptorias, *l. cum de præ-* C *script. de appell. in C. Theodos.* Quartus casus, si magistratus denegaverit locum ad agendum, dilationem instrumentorum, *l. nullum, quor. appell. non recip. C. Theod.* Duæ sunt notæ, quibus discernuntur interlocutiones a sententiis. Una ex re ipsa, ut si rem definiat pronunciatio judicis, est sententia; si non, præjudicium. Altera, ex formula ferendæ sententiæ: sententia recitatur ex libello, *tit. de sent. ex periculo recitan.* Lex prima dicit, ex libello; in l. 2. est ex scripto. Interlocutiones vero fiunt inter agendam causam. Quidquid Judex loquitur, hoc est præjudicium. Hodie ex constitutione omnino edenda est litigatori opinio seu consultatio, & acta, & refutatoriæ preces sunt cum opinione ejus, qui consulit, ad principem mittendæ, *l. quoniam, & l. a proconsulib. C. hoc t.* Addenda sunt D & supplementa partium, *l. in offerend. l. ult. §. in refutatoriis, C. eod.* Sed quid fiet, si magistratus nolit edere? Et quidem hoc casu litigator supplicare principi potest, *l. 2. C. ut lite pendente nulli liceat Imper. supplic.*

Videamus intra quæ tempora edi debeat opinio, & offerri refutatoriæ preces? in *l. 1. C. de relationibus* statuit Imperator, ut illico edatur opinio, & offerantur refutatoriæ preces. Sed intra quæ tempora ad principem mitti debeant? Imperator Constantinus statuit, ut intra triginta dies mittantur, & publicis monumentis edantur, ne fraus ulla fiat. Quod tempus Justinianus ratum esse voluit, *l. judicib. & l. quoniam* 18. *C. h. t.* Idque exemplo Apostolorum.

Apostoli enim sunt literæ dimissoriæ, *l. dimissoriæ*, E *ff. de verbo. signific.* quibus dimittitur causa ad eum, qui appellatus est. Reddendis Apostolis præscriptum est certum tempus, *l. præses, C. h. t.* Est autem quinque dierum *ex Paulo tit. de dimiss. litt.* Sed const. Justiniani & Nov. 126. statuti sunt 30. dies, *l. judicibus, C. h. t. in l. 1. inf. de libell. dimis.* fit mentio de Apostolis. Olim exigi solebant ab appellatoribus, *ut Paul. ait lib. 5. sent. tit.* 34. sed hoc a Justiniano sublatum est, *l. eos qui 6. C. hoc tit.*

De differentiis consultationum, & relationum videamus. Dupliciter accipi potest consultationis nomen, ut sit ejus, qui alium consulit, aut qui alii consulit. Et de hac existimo agi *in C. h. t.* ut constat ex *l. in offerend. l. ampliorem, C. eod.* Quoties princeps appellatur, solet vocatis proceribus consultationem habere. In ea certa quædam ratio observatur, solemnique more causa vocata ad principem differitur, *l. 2. C. ut lite pen.* Rescriptum fit ad relationem: consultatio ad appellationem, *Novel. de consult.* A rescripto appellari potest, a consultatione non item, *toto tit. de appellationibus, & consultationibus, & tit. de temp. & reparat. appellat. seu consultat.* & non nisi necessario relationes fiant ad principem. Præstita post longa litium certamina male facit judex si intelligit se consulturum, sed litem terminare debet, *Novel. 123. l. quoties C. ubi senator. vel clarissi. l. ult. ff. Quando appella. sit.* Consultatio est, & non deliberatio, quæ fit a principe.

Dicamus de relationibus. Et tria dicenda sunt. Unum, ut utrumque de omni re ad principem magistratus referat. Illud notandum est semel interposita appellatione nihil esse causæ cur possit magistratus permittere relationem, *l. 1. C. de relation.* Interest n. litigatoris potius appellationem admitti, quam relationem permitti, *l. si quisquam, hoc t. C. Theodos.* Postremo relationibus locum esse, cum appellationes non recipiuntur, *l. sciendum, inf. de appel. recip.* Quæ ut intelligantur, sciendum est: Interposita appellatione, sive recepta sit, nihil novari posse, *l. 3. C. hoc tit. & l. 1. inf. Appellat. interposi. nihil innovar. §. illas vero, Novell. ut nulli judic.* Interdum tamen res mobiles sequestro deponuntur interposita appellatione, præsertim si possessor condemnatus appellaverit, *l. 21. inf. hoc tit. l. 5. C. quor. appellat. non recip.* Quod si petitor appellaverit, non est necesse fructus medii temporis apud sequestrum deponi, *dict. l. ab exsecutione*, quæ lex citatur a Symmacho in epistolis ad Imperatorem Theodosium. Illud addendum, interposita appellatione, quæ non recipitur, magistratum omnino cogi opinionis suæ litigatoribus exemplum edere. Hoc autem casu, si appellator vicerit, judex punitur, qui non receperit appellationem: & punitur in triginta quinque libras, *d. l. a proconsulibus.* Quod si appellatio non fuerit recipienda, tunc non punitur judex, *l. quoniam, C. hoc tit.* Et hic videatur *l. sciendum, inf. de appellat. recip. & l. 5. eod. tit.* Illud etiam notandum est, quod in illa lege dicitur, supplicari posse principi lite pendente, cum sit contra legem supplicare, *C. ut lite pendente.* Qui appellat a minori ad minorem, hic error ei nocet: Sed si minorem adeat, quem non debebat, ei error non nocet.

Ad L. 1. de Appell. & relat.

Appellandi usus quam sit frequens, quamque necessarius, nemo est qui nesciat: quippe cum iniquitatem judicantium, vel imperitiam re corrigat; licet nonnunquam bene latas sententias in pejus reformet. Neque enim utique melius pronunciat, qui novissimus sententiam laturus est.

1. *Quæsitum est, an adversus rescriptum principis provocari possit? forte si præses provinciæ, vel quis alius consuluerit, & ad consultationem ejus fuerit rescriptum. Est enim quæsitum; an appellandi jus supersit? quid enim si consulendo mentitus est, de qua re extat rescriptum Divi Pii,* Πρὸς τὸ κοινὸν τῶν Θρακῶν, *id est, ad commune Traoum, quo ostenditur provocari oportere: Verba rescripti ita se habent:* Ἐὰν ἐπιστέλλῃ τις ἡμῖν ἃ διὰ καὶ ἀντιγράφομεν ἡμεῖς ὁτιοῦν: ὑπάρξει τοῖς βουλομένοις ἐπικαλεῖσθαι πρὸς τὴν ἀπόφασιν: εἰ γὰρ διδάξαιεν ψευδῶς ἢ οὐχ ὅπως ἔχειν τὰ ἐπεσταλμένα: οὐδὲν ὑφ' ἡμῶν εἶναι δόξῃ προδιεγνωσμένον πρὶν ὡς ἑτέρως ἔχουσι τοῖς γραφεῖσιν ἀντεπεσταλκότων, *id est, si scripserit quisquam ad nos, & illi aliquid rescripserimus, volenti ad sententiam nostram provocare, permissum erit: Si enim docuerint, vel falso, vel non ita se habere, quæ scripta sunt, nihil a nobis videbitur judicatum: priusquam contra scriptum fuerit, quemadmodum aliter se res habeat, quam nobis insinuatum sit.*

Huic

Huic consequenter videtur rescriptum, a consultatione judicis non esse appellandum, si quis forte interlocutus fuit principem se consultaturum, cum possit post rescriptum provocare.

NUnc ut explicentur omnia, quæ ad relationes pertinent, hic videnda est lex 1. *ff. quando appel.* in qua duo sunt notanda. Primum reos condemnatos in causis criminalib. post appellationem in carcerem recipi, idque ex *l. eos*, *l. minime*, *C. hoc tit.*

Alterum, Præsides provinciarum jus relegandi (in eas insulas scilicet, quas sub se habent: quod si non habeant renunciare debent principi, ut dicitur in *l. relegatorum, sup. de interdictis, & relegat.*) & non deportandi habere. Qui deportatur capite minuitur: Leges jus gladii & damnandi præsidibus dederunt, non autem deportandi. Sed si quem constat deportandum esse, id renunciare judex debet principi, *l. 1. §. hi quibus, ff. de legat.* 3. Præsides provinciarum, de Decurionibus, idest, curiarum municipalium senatoribus, & eorum liberis supplicium sumere non possunt, sed tantum si reus criminis decurio sit delatus ad præsidem, ipse debet id ad principem mittere, *l. Divi, §. de decur. ff. de pœnis*. Præfectus urbi insulam assignare potest, etsi non habeat: At præses provinciæ assignare potest eam tantum insulam, quam sub se habet. Omnis gladii animadversio est meri imperii.

Ad §. Si quis 3. Legis 1.

Si quis in appellatione erraverit: ut puta cum alium appellare deberet, alium appellaverit: videndum, an error ei nihil officit: & si quidem, cum majorem judicem appellare deberet, ita erravit, ut minorem appellet: error ei nocebit. Si vero majorem judicem provocavit, error ei nihil oberit. Et ita multis constitutionibus continetur. Denique cum quidam judicem ex rescripto principis a consulibus accepisset, & præfectum urbi appellasset, errori ejus subventum est rescripto Divorum fratrum, cujus verba hæc sunt. Cum per errorem actum dicis, uti a judice, quem ex rescripto nostro ab amplissimis consulibus acceperas, ad Junium Rusticum amicum nostrum præfectum urbi appellares: consules amplissimi perinde cognoscant, atque si ad ipsos facta esset provocatio. Si quis ergo vel parem, vel majorem judicem appellaverit, alium tamen pro alio: in ea causa est, ut error ei non noceat: sed si minorem, nocebit.

HÆc est hujus §. sententia. A minori appellatur ad majorem judicem, non autem a pari ad parem. Quod si quis minorem pro majore appellaverit, lex dicit nocere ei errorem. Sed non nocet, si majorem pro minore appellaverit. Similis est sententia *l. 5. hoc t.* Sed si quis non recepta sententia a pari ad parem, aut a majore pro minore appellaverit, & ille error nocet, *l. 3. de appellat. recip.* Huic sententia conjungenda est *l. Imperatores*, in qua aliud Divorum fratrum rescriptum ad hanc rem pertinens est.

Restat duo colligenda ex *d. §. si quis*. Unum est: Consules habere jus dandi judices sine rescripto: præsides provinciarum jus dandi judices habent: idque a lege habent, *l. cum prætor, sup. de judic.* Sed an legati proconsulum judices dandi jus habeant? Et ita constat ex *d. l. cum prat.* Hæc autem, ut melius intelligantur, hic videatur *l. Imper. sup. de jurisd.* Merum imperium dicitur, quia legis est, & non jurisdictionis, & ideo dicitur quia solum est.

At mixtum dicitur jurisdictio. Mixtum versatur in bonorum possessionibus, & judicibus dandis. Videamus de procuratore Cæsaris, & videatur lex *ex consensu, hoc t.* Procurator Cæsaris dictus est procurator fisci, & rationalis, actor dominicus, & procurator rei privatæ. Ille autem jurisdictionem habet inter fiscum & privatos, non inter privatos. Duo sunt casus, in

A quibus procurator Cæsaris de omnibus causis inter privatos cognoscit. Unus est ex rescripto principis, *l. 18. C. Theod. hoc t.* Alter, si procurator Cæsaris vice præsidis fungatur, & quod procurator Cæsaris vice fungatur, ostendit *l. 1. C. de pedan. judic. l. non valet 4. C. ad l. Fab. de plag. l. 2. C. de pœn.* Videamus, an judex datus alium judicem dare possit? & quidem non potest. Dantur judices a magistratibus, judices dati non possunt alium judicem dare, nisi sint dati ex rescripto principis, *l. a judice, C. qui pro sua jurisdict.* Alterum, quod colligitur ex *dicto §. si quis*, hoc est, a judice dato appellatur is, qui dedit: Ab eo, cui mandata est jurisdictio, mandator appellari non potest, sed major eo appellatur, quia is, cui mandata est jurisdictio fungitur vice mandatoris. Et ideo a mandatore non appellatur,
B ne a se appellari videatur. Sequitur ergo a legatis proconsulis appellari. Ei tamen obstat *l. 2. inf. quis & a quo appellatur*. Sed sciendum est a dictione mulctæ appellari, *l. certa, C. quando provoc. non est necesse, l. & in mulctis, C. hoc t.* Et hæc pœna a mulcta distat: nam a pœna, quia certa est, appellari non potest, at a mulcta, quia est arbitraria, appellatur. Pœna est omnium delictorum correctio: mulcta est specialis delicti. Pœnæ nomine mulcta comprehenditur. Pœna non est tantum pecuniæ, sed etiam existimationis; at mulcta est pecuniaria, *l. aliud, §. inter mulctam, ff. de verbor. signific.* Pœnam imponere potest is, cui delicti punitio data est. At ordinarius judex mulctam tantum dicere potest, ut magistratus, Ædiles, Præsides provinciarum, Proconsules, Comes orientis, *l. ult. C. de modo mul-*
C *ctar.* Curator Reipublicæ mulctam dicere non potest, *l. 3. de modo mulctar.* Nec Procurator Cæsaris. At defensores civitatum mulctam dicere non possunt. Legatus proconsulis mulctam dicere potest. Is appellandus a litigatore, qui & consulendus est a judice. Judex datus de jure dubitans, debet eum, qui se dedit consulere, *l. eum quem 79. §. 1. sup. de judic.* Atqui legatus de jure dubitans, proconsulem consulere debet. Ergo proconsul est appellandus. Itaque dicemus a legato proconsulis appellari. Sed obstat *l. 2.* Sed legatos proconsul non eligit, sed eum, quem sors dedit. Ceteri magistratus suam jurisdictionem, quibuscumque volunt, mandant. Ab eo, cui mandata est, is qui mandavit suam jurisdictionem non appellatur. Qua in se magna est differentia inter eum, cui mandata est jurisdi-
D ctio, & judicem.

Ad §. Libelli ult.

Libelli, qui dicuntur appellatorii, ita sunt concipiendi ut habeant scriptum, & a quo dati sint, hoc est, qui appellat, & adversus quem, & a qua sententia.

LIbelli appellatorii dantur judici, a quo appellatur, intra biduum vel triduum, vel ex Novella de Appellation. intra decem dies. In libello appellatorio debet inseri ejus, qui appellat nomen, ejus etiam adversus quem appellatur. Sed tamen etsi nomen adversarii non sit scriptum, appellatori id nam nocebit, & ei præscriptio objici poterit: videatur *l. Appellanti, inf. h. t.*
E *& l. 3. §. quid ergo, eod.* Qui unam causam appellationis dixit, ea dicta alteram dicere potest.

Hic etiam videatur *l. 2. eod.* Acta dicuntur, quæ geruntur apud magistratum, & quæ ab actuario in scriptis rediguntur. In libris autem Florentinis desunt hæc verba *viva voce*. Et videntur descripta a *l. a sent. §. finali, hoc t.* Hæc est igitur summa: appellatio fit voce, aut libello. Voce fit statim; libello, intra biduum aut triduum, vel ex constitutione Justiniani intra decem dies.

Ad

Ad L. Scio quæſitum 3. princip.

Scio quæſitum, ſi quis non addiderit in libellis, contra quem adverſarium appellet, an præſcriptioni ſubjiciatur: & puto nihil oportere præſcribi.

Ad §. 1. Sed illud cecidit in quæſtionem, ſi plures habeat adverſarios, & quorumdam nomina libelli ſint plexa: quorumdam non, an æque præſcribi ei poſſit ab his, quorum nomina comprehenſa non ſunt, quaſi adverſus ipſos acquieverit ſententiæ: & cum una cauſa ſit, arbitror non eſſe præſcribendum. Certe ſi plures ſunt, adverſus quos pronunciatur: & quorumdam nomina in libellis ſint comprehenſa: quorumdam non, hi ſoli appellaſſe videbuntur, quorum nomina libellis ſunt comprehenſa.

Ad §. 3. Quid ergo ſi cauſam appellandi certam dixerit, an liceat ei diſcedere ab hac, & aliam cauſam allegare, an B *vero quaſi forma quadam obſtrictus ſit? puto tamen, cum ſemel provocaverit eſſe ei facilitatem in agendo etiam aliam cauſam provocationis reddere, perſequique provocationem ſuam.*

QUoties unus adverſus plures appellat, quia omnium una cauſa, & cum plures una ſententia condemnantur, etiam adverſus eos omnes appellare videtur, & ſi eorum nomina non ſint conſcripta in libello.

Ad L. Si qui x.

L. 10. Si qui ſeparatim fuerint condemnati, quamvis ex eadem cauſa, pluribus appellationibus opus eſt.

QUoties plures condemnantur una ſententia, una C appellatio ſufficit. Quod ſi ſeparatim .i. diviſim, his opus eſt duplici appellatione: hoc traditur in *l. cum una cauſa, hoc t.* Sic in *l. ſi qui ſeparatim*: ſeparatim .i. diviſis ſententiis. Initio illius legis non eſt conjungendus ille verſiculus *Si quis cum una*, ſed verſiculus *ſtatim adverſus*. Nam verſiculus *Si quis cum una actione*, ad hanc rem nihil pertinet. Ut tamen intelligatur, ſic explicandum eſt jus de coacervatione ſummarum. Eſt autem ſic ſtatuendum. Si una ſit actio, ſummarum coacervatio fit: Si plures, non fit, quoties quæritur de quantitate pertinente ad juriſdictionem, *l. ſi idem, in princip. ff. de juriſdict. omn. jud.*

Sunt quidam magiſtratus, qui non poterant ultra certam ſummam jus dicere. Veluti magiſtratus municipalis: at inter conſentientes poterant ultra certam ſum- D mam jus dicere, *l. inter conven. 28. ff. ad munic.* Defenſores civitatum non poterant ultra 300. aureos jus dicere.

Finge: mutuæ erant actiones inter Primum & Secundum. Primus minorem quantitatem conveniendo petiit. Secundus majorem reconveniendo. Primus, qui cœpit agere, non dicit majorem quantitatem, ad eum judicem non pertinere diſceptationem, propterea vult apud alium agi, ad cujus juriſdictionem pertinet tanta ſumma: quæritur an poſſit? Dicit lex, quod tenetur is, qui minorem quantitatem petiit conveniendo apud eundem judicem litigare.

Quædam ſunt actiones duplices. Hujuſmodi ſunt finium regundorum, communi dividundo, familiæ erciſcundæ, & in his quiſque pro ſua parte agit, & totam rem reſpicit judex, non partem. E

Ad §. Si quis L. Si qui x.

Si quis cum una actione ageretur, quæ plures ſpecies in ſe habeat, pluribus ſummis ſit condemnatus, quarum ſingulæ notionem principis non faciunt, omnes autem conjunctæ faciunt: poterit ad principem appellare.

Sed cum adverſus plures probatæ eſſent rationes, quæ eis nocerent; ſufficit eis una appellatio, quia uno titulo comprobatarum rationum omnes conveniebantur.

JUſtinianus conſtituit in *l. in offerendis, C. hoc t.* principem non appellari, niſi ſumma excedat viginti li-

A bras auri, ſed uni privato cauſa delegatur: Si igitur ſumma viginti libras auri excedat, cauſa apud proceres & principem diſceptatur, *l. ult. §. ult. C. hoc t.* Si una ſit actio, cujus ſingulæ ſummæ non faciant cognitionem principis, ſed conjunctæ faciant, ad principem appellatur. His, quæ dicta ſunt de libellis dimiſſoriis, addenda eſt *l. cum quidem, hoc t. l. 2. C. de his qui per met. judi. l. illud ſciendum eſt, hoc t.* quæ oſtendit, appellantem debere a conviciis abſtinere, alioquin enim plecti oportebit ex arbitrio principis: Paulus *lib. 5. Sentent. de redd. cauſis apellat.* & infamia notabitur, *l. judicii, ſupra, de injuriis.* Sic e contrario cavere debet judex, ne cuſtodiæ militari tradat, quod appellaverit ab eo, *l. minime, & l. ſi quis provocatione, C. de appell.* quod ſi faciat judex, ad judicem defertur, *l. αὐτοκράτωρ 25. ff. hoc t. l.* B *fin. §. illud 4. C. de temp. & repar.* ſed redeamus ad *l. ſi qui ſeparatim, §. quotiens.*

Ad §. Quotiens III.

Quotiens autem plures in unam ſummam condemnantur, utrum una ſententia eſt: & quaſi plures in unam ſummam rei ſint promittendi, ut unuſquiſque eorum in ſolidum teneatur, an vero ſcinditur in perſonas ſententia, quæritur. Et Papinianus reſpondit, ſcindi ſententiam in perſonas: atque ideo eos, qui condemnati ſint, viriles partes debere.

4. *Quod eſt reſcriptum in communi cauſa, quoties alter appellat, alter non, alterius victoriam ei proficere, qui non provocavit. Hoc ita demum probandum eſt, ſi una eademque cauſa fuit defenſionis. Ceterum ſi diverſæ, alia* C *cauſa eſt, ut in duobus tutoribus procedit, ſi alter tutelam geſſerat, alter non attigerat, & is, qui non geſſerat, provocavit: iniquum eſt enim, qui idcirco agnoverat ſententiam, quam geſſiſſe ſe ſcit, propter appellationem ejus, qui non geſſerat, obtinere.*

DIxi unam appellationem, unum libellum ſufficere. Si plures ex eadem unaque cauſa conventi, & condemnati fuerint: nam ſi diverſis ſententiis condemnati fuerint, duplex appellatio requiritur, & priore caſu unuſquiſque eorum in ſolidum tenetur.

Ad L. Ab exſecutore. IV.

Ab exſecutore ſententiæ appellare non licet.

D DUo ſunt caſus, in quibus appellare non poſſumus. Unus a præjudicio, id eſt, interlocutione, id indicat titulus Codic. *de ſententiis, & interlocutionibus judicum.* Alter ab exſecutione ſententiæ, & ab exſecutione rei judicatæ. Exſecutores ſententiæ, ſunt magiſtratus, qui judicem dederunt, *l. a Divo Pio, ſup. de re judicata.* Quod ſi ipſi magiſtratus ſuam ſententiam pronunciaverint, ipſi ſuam exſequi poſſunt. Judex datus, cognitionem cauſæ habet, non juriſdictionem.

Exſecutio ipſa nil aliud eſt, quam exactio judicati. Diximus ab exſecutorib. ſententiarum non appellari, *l. quoniam, C. hoc t.* Fuit autem conſtituta mulcta olim, ut ſupra dictum eſt. Hodie eſt ſexaginta librarum auri, *l. quoniam judices 21. C. hoc t.* Sed tunc ab exſecutore ſententiæ appellatur, ſi male ſententiam interpre- E tetur, aut ignoret, *l. ab exſecutione, C. quorum appell. non recip.*

Ad §. Sed ab eo 1. L. ab exſecutore. IV.

Sed ab eo, qui ſententiam male interpretari dicitur, appellare licet: ſi tamen is interpretandi poteſtatem habuit, velut præſes provinciæ, aut procurator Cæſaris, ita tamen, ut in cauſis appellationis reddendis hoc ſolum quæratur, an jure interpretatum ſit: idque etiam D. Antoninus reſcripſit.

UT hic paragr. intelligatur, eſt explicanda illa quæſtio, an res inter alios judicata noceat, quæ fuſe & aper-

& aperte explicatur in *l. ſæpe conſtitutum 63. ſup. de re judicata*. A

Eſt conſtitutum ab Imperatore, cujus proprie ſunt conſtitutiones, *l. 1. C. res inter alios acta*. Fuit conſtitutum, non tantum de judicatis, ſed de actis: Et de judicatis agitur titulo, *Quibus res judicata non nocet*.

De actis agitur in titulo *inter alios acta*. Sub quo titulo tres ſunt leges. Et prima de ſolutionibus factis ab aliis. Secunda lex de tranſactionibus factis inter alios. Tertia de pactionibus. Hic dicemus de judicatis. Præjudicare, eſt parare exceptionem, vel actionem contrariam. Res igitur inter alios judicata mihi non præjudicat. Verum illud conſtat, rem judicatam non tantum non obeſſe, ſed non prodeſſe. Ait lex, *Quod tamen aliquam diſtinctionem habet*. Ergo illa regula non eſt uſquequaque vera: Ait lex, *etiam ſcientibus*, hæc verba B interpretantur omnes, etiam litigantes: Sed hoc verum mihi non videtur. Quos itaque verbis illis complexus fuerit, dubitatur. Legendum itaque videtur (*aliis quibuſdam etiam ſcientibus non obeſt*) Idque ex ſententia Haloandri.

Ad §. Si procurator L. ab executore.

Si procurator, qui judicio interfuit, victus ſit, an ipſe quoque per procuratorem appellare poſſit, videamus: quia conſtat procuratorem alium procuratorem facere non poſſe: ſed meminiſſe oportet, quod procurator lite conteſtata dominus litis efficitur. Et ideo & per procuratorem appellare poteſt.

AN procurator alium procuratorem conſtituere poſſit, aut ad agendum, aut ad adminiſtrandum, qui eſt procurator datus. Poſteriore caſu, quemcunque procuratorem quocunque tempore conſtituere poteſt, *l. ſi procuratorem, §. ſi quis mandaverit*. Priore vero caſu, vel in rem ſuam eſt, ut emptor hereditatis, cui ceduntur omnes actiones, & ille quocunque tempore quemcunque procuratorem facere poteſt, *l. illam, C. de donat.* Aut in rem mandantis eſt procurator, & tunc non ante litis conteſtationem alium procuratorem facere poteſt, *l. neque nulla, l. quod quis 8. C. de procurat. & d. §. ſi quis mandaverit*. Colligitur ex hoc §. cauſam appellationis per procuratorem agitari poſſe: Sed hoc eſt verum in cauſis pecuniariis, non autem in cauſis criminalibus, *l. penult. ff. de publ. judic.* Procurator D igitur ad agendum, & adminiſtrandum, non autem ad accuſandum. Idem ſervatur in cauſis ſtatus, ſi de libertate quæratur, dicta lex penultima loquitur de publicis judiciis. Quid de privatis? Et quædam ſunt, quæ per procuratorem agitari non poſſunt, *l. quoties, C. ubi Senator*. Publica ſunt legitima, privata non ſunt legitima. Quod diximus crimen non poſſe agitari per procuratorem, hoc verum eſt reo præſente. Quid ſi ſit abſens, id eſt, qui eo tempore, quo reus ſit criminis abeſt? Et quidem per procuratorem defendi poteſt, *l. 3. C. de accuſat.* Quinimo ejuſmodi cauſa non eſt criminalis, quia nemo abſens accuſatur, ſed eſt civilis, quia in abſentem quaſi civiliter agitur, ut docet *l. abſentem, ff. de pœnis.* Hicque videnda eſt lex 1. & 2. *inf. an per alium cauſæ*. Et videnda eſt *l. ſervi, noſtro titulo, de appellat. & l. Lucius, & l. non tantum eo*, d. legis 2. *an per alium*, verba hæc ſunt. E

Si procurator abſentis appellaverit, deinde rationes reddiderit, nihilominus ipſe reſpondere debet. Sed an eo ceſſante dominus litis reſpondere poſſit, exemplo adoleſcentis, videamus. Magis tamen obſervatur, ut audiri debeat in cauſis appellationis reddendis is, cujus abſentis procurator appellavit.

SPecies hæc eſt. Procurator omnium negotiorum appellavit: poſt appellationem reddidit rationes adminiſtrationis, & ita finitum eſt mandatum: quæritur, an ipſe cauſas appellationis cogatur perſequi, & an vero judicium transferatur in dominum verum? Et lex ait transferri judicium, idemque in tutoribus, & curatoribus ſervatur. Ait lex, debet, verumtamen non cogitur, *l. penult. hoc titulo, de Appell.* quæ hic videnda eſt cum *l. ultima, §. ult. eod.* Addendumque eſt id effectum eſſe ex reſcripto Divorum Severi & Antonini, *l. ult. infra, ſi pendente appellat.* hic etiam videatur, *l. negotiorum, hoc noſtro titulo de appell.*

Ad L. illud ſciendum eſt IX.

Illud ſciendum eſt, neque pupillum, neque rempublicam, cum pro libertate judicatur, in integrum reſtitui poſſe, ſed appellationem eſſe neceſſariam. Idque ita reſcriptum eſt.

B REſpublica, ut pupilla in integrum reſtituitur, *l rempublicam 3. C. de jure Reipubl.* Hoc libertatibus datum eſt, ut ſemel eis dictæ ſententiæ non revocentur, ſed appellatio neceſſaria eſt, & ita reſtitutio in integrum. Datur etiam actio reſtitutoria.

Ad L. cum ex cauſa XI.

Cum ex cauſa judicati ſoluta eſſet pecunia, ex neceſſitate judicis, ab eo, qui appellatione interpoſita, meruerit meliorem ſententiam, recipere eum pecuniam, quam ſolvit, oportet.

SI quis condemnatus ex cauſa judicati ſua ſponte ſolvat, non appellat: at ſi quis condemnatus immi- C nente judicio ſolverit, poterit appellare, & ſi meliorem ſententiam habuerit, quod ſolverit, repetet.

Ad L. ſi conſtet XII.

Si conſtet nullo actu ex lege habito duumvirum creatum, ſed tantum vocibus popularium poſtulatum, eiſque tunc proconſulem, quod facere non debuit, conſenſiſſe: appellatio in re aperta ſupervacua fuit.

DIctum eſt appellationem fieri, non ſolum a ſententiis, ſed etiam a nominationibus. Id autem verum eſt, ſi nominatio rite facta ſit: ſed ſi non rite nominatio ſit facta, appellatio ſupervacua eſt.

D *Ad L. 1. §. ſolent 3. ff. quando appellandum.*

Solent plerunque præſides remittere ad ordinem nominatum, ut Gajum Sejum creent magiſtratum: vel alius quis honor, vel munus in eum conferatur. Utrum igitur tunc appellandum eſt, cum ordo decretum interpoſuerit, an vero a remiſſione, quam præſes fecerit appellatio ſit interponenda: Et magis eſt, ut tunc ſit appellandum, cum ordo decreverit: magis enim conſilium dediſſe præſes videtur, quis ſit creandus, quam ipſe conſtituiſſe. Denique ipſe erit appellandus, non ab eo provocandum.

DEcuriones quendam nominaverunt, & ad præſidem miſerunt: præſes provinciæ remiſit ad decuriones, ut decretum interponant, quæritur, a quo ap- E pellandum ſit? Et ait lex, a decreto ad præſidem. Sed redeamus ad *l. ſi conſtet*.

Colligitur ex hac lege, appellationem eſſe ſupervacuam. Videamus alios ſimiles caſus, & quidem unus eſt in *l. ſi expreſſim 19. noſtro titulo, de appell.* Si abſens ex edicto peremptorio condemnatus fuerit: ſed videamus de edicto peremptorio, de quo traditur in *l. properandum, C. de judiciis*.

Juſtinianus illa lege conſtituit, ut cauſæ civiles triennio finiantur: poſtea tractat de actore contumace, in quo hæc diſtinctio eſt adhibenda: Aut poſt litem conteſtatam contumaciam incidere, aut ante, aut reum incidere in contumaciam, aut actorem.

De primo videamus: ſi poſt litem conteſtatam actor abeſ-

abeſſe cœperit, & jam triennium accedat, Juſtinianus conſtituit, ut ille actor per tres vices ab apparitore vocetur in jus. Addenda denique eſt illa diſtinctio, aut illa contumacia, poſt litem conteſtatam incidit prope finem triennii, aut citeriori die. Debet actor contumax reo præſtare viatica, & ſumptus litis, *l. eum quem* 79. *ff. de judic.* Et in *l.* 3. *C. qui accuſare non poſſ.* Actor igitur debet vocari. Secundo evenire poteſt, ut abſens actor vincat. Verum enim vero omnes litis ſumptus ab actore reo ſunt præſtandi. Unde ſi vincat abſens, duplicem contumaciæ ſuæ pœnam patitur. Nam ſolvit litis impenſas reo: deinde ſi a ſe judicatum, & inde ea ſententia ſibi ſatisfaciat, de ea conveniri non poteſt. Quid fiet ſi reus præſens liberatur? & hoc caſu placet actorem cauſa cadere, neque appellare a ſententia poſſe. Hæc de actore.

In reo idem Juſtinianus conſtituit, quod ſupra dictum eſt, & hæc omnia obſervantur prope finem triennii. In contumaciam incidit hodie is, qui ter vocatus non venit. Eremodicium eſt litis conteſtatæ deſertio, nec contrahitur eremodicium, ſi ante litem conteſtatam contumax eſſe cœperit. In eremodicium incidunt non ſolum actores, ſed etiam rei, ſi litem conteſtatam deſerant, & id confirmatur *l. cum quærebatur* 13. *ff. judicatum ſolvi*, ob rem non defenſam, ob rem judicatam, ob dolum malum. Addamus *Novellam, ut omnes obediant judicibus provinciarum*, in qua Juſtinianus ait, abſentem, qui quaſi litem conteſtatus eſt *κατὰ τὸ καλύμενον τῶν ἐρημοδικίων σχῆμα* damnari, & *l. etſi fine, de minorib.* in §. *ultimo* illius obſervandum eſt, quod dicitur. Et quod dicitur in lege ſequente eodem titulo. Nam ſi diverſa ſunt, ex eremodicio damnantur, qui prope finem triennii.

Si indefenſus ſit minor, & damnatur ex eremodicio, ſententia nulla eſt; ſi defenſus ſit, & damnatur, reſtitutione opus eſt. Illud ſumme notandum eſt: aliud eſſe damnari ex eremodicio, & ex contumacia. Nam & ex eremodicio a lapſo triennio damnamur, aut prope finem triennii: ex contumacia etiam non lapſo triennio. Nunc explicemus *Novellam, de litigioſis*. Tractat Juſtinianus de iis, qui poſt annum, aut duos a lite conteſtata vocantur, non inſtante triennio. Actor igitur trib. edictis vocatur, quod ſi non veniat, datur ei annus, ut veniat, & cauſam ſuam proſequatur, modo reo litis impenſas præſtiterit, & hæc de actore.

Non idem in reo a Juſtiniano probatur, ut conſtat ex *Novella, de exhibendis reis*. Nam ſi reus vocetur in jus, nec veniat, ſi non obtemperaverit, judex mittit in poſſeſſionem abſentis rei bonorum actorem: qui ſi veniat, actor ei bona reddit, dummodo litis impenſas reddat, & caveat actori datis fidejuſſoribus, & hæc de reo, qui eſt contumax ante litem conteſtatam. Quid de reo poſt litem conteſtatam? Et placet idem hoc caſu in reo ſervari quod in actore.

Nunc expoſitis conſtitutionibus Juſtiniani, ad ea, quæ a Jureconſultis dicuntur veniamus. Et hic videnda eſt *l. ad peremptorium*, *l. in peremptorio*, *l. nonnunquam, de judiciis*, cum multis aliis. Quæ autem dicuntur in illis legibus ſunt intelligenda de contumacia poſt litem conteſtatam propoſitis edictis tribus. Peremptorium ultimo datur edictum. In illo edicto ſolet comminari magiſtratus ſe cogniturum, etiamſi non adfuerit ille, qui vocatus eſt: Interdum ſtatim peremptorium datur. Edicta proponuntur, & vocantur auctoritates, *l. finali*, *C. de fabricenſ. lib.* XI. Propoſitorum edictorum cauſari ignorantiam nemo poteſt cum publico loco affigantur, aut denuntientur edicta per apparitorem: Denuntiantur etiam voce præconis, *Novel. ut omnes obed. Judici.* Sed quid fit poſt editum peremptorium cum dies cognitionis venerit? abſens a præcone citari debet: ut ſi ſcit, appareat, ſive autem ſciens non reſpondeat, pronuntianda eſt ſententia non ſecundum eum, qui eſt præſens, ſi abſens vincere poſſit. Citari eſt acciri præconis voce. Videamus *l. divi fratres*, §. 1. *ff. de liberali cauſa*. Contumax igitur eſt, qui tribus edictis vocatus non venit, & qui poſt litem conteſtatam ceſſavit. Sic ſtatuamus: ſi in abſentem contumacem ſententia dicta fuerit, ab ea non appellatur, *l. & poſt edictum* 73. §. *ult. ff. de judiciis*, *l.* 1. *C. quorum appellat. non recip. l. ex conſenſu*, §. *ult. hoc noſtro tit.* Et hoc eſt, quod dicitur in *l. contumacia* 53. *ſup. de re judicata*. Quædam ſunt edicta, quæ proponuntur perpetuæ juriſdictionis cauſa, & temporariæ cauſa.

Ceterum contumax lite omnino cadit. Hæc vera ſunt in contumace. Diverſum eſt, ſi quis juſſus exhibere inſtrumenta, & quia non exhibeat, condemnetur: nam de ea ſententia appellatur, *l. ult.* §. 1. *ff. hoc tit.* Apparet unum caſum eſſe, in quo ſententia in abſentem dicta valet, & appellatione reſcindi non poteſt, *l. contra pupillum*, §. *qui ad majus*, *D. de re judicata*. Et alium, in quo in abſentem dicta ſententia non valet, & ſine appellatione reſcinditur, & videnda eſt *l.* 1. §. *item cum ex ed. inf. quæ ſent. ſine appell.* Et alium, in quo in abſentem dicta ſententia valet, & nec ſine appellatione reſcinditur. Sententia in abſentem dicitur duab. de cauſis, una ſi ex edicto peremptorio damnatus ſit: altera, ſi ter admonitus adeſſe noluerit, *l.* 2. *C. quomodo & quando jud.*

Hactenus expoſita ſunt omnia, quæ ad peremptoria edicta pertinent. Nunc ſunt explicandæ reliquæ leges tit. *Quæ ſententiæ ſine appellat.* Peremptorium edictum per mortem finitur, *l.* 59. §. *ult. ff. de re judicat.*

Ad L. Conſtitutiones XVI.

Conſtitutiones, quæ de recipiendis, nec non appellationibus loquuntur, ut nihil novi fiat, locum non habent in eorum perſona, quos damnatos ſtatim puniri publice intereſt, ut ſunt inſignes latrones, vel ſeditionum concitatores, vel duces factionum.

HÆc lex, ut intelligatur explicandus eſt titulus, *Nihil innovari interpoſit. appellat.*

Talis igitur regula conſtituenda eſt a nobis, jure & conſtitutionibus caveri, ut interpoſita appellatione nihil novari poſſit: Hocque verum eſt, ſive recepta ſit appellatio, ſive non. Et hæc eſt ſententia *l.* 1. *C. nil novari poſſ. appell. interp.* Ait lex *Annotatus*, videlicet ab eo, qui jus deportandi non habet, ut præſes provinciæ, *l. inter pœnas*, §. 1. *C. de interd. & releg.* Ait lex, *Nec vincula patietur*. Quis ſit idoneus horum verborum ſenſus, non video. Itaque melius in quibuſdam Codicibus deſunt verba. *Quam patitur*. Ceterum acquieſcere ſententiæ, & a ſententia appellare, diverſa ſunt.

Explicandus eſt titulus, *de appellatio. recip. vel non.* Igitur ſic ſtatuamus. Si quis ob crimen condemnatus, ſententiæ acquieverit, poteſt appellare alius: nemo poteſt appellare, niſi cujus intereſt, *l. nulli*, *C. quorum appellat. non recip.* officialis appellare non poteſt a ſententia judicis, qua condemnatus eſt, quod in ſuo officio deliquerit, abſens damnari poteſt, *l. ne diu*, *C. de pœnis*. Tertio, qui appellare non poteſt, ſi quis bis provocaverit, tertio provocare non poteſt. A præfecto prætorio non appellari conſtat. Hic videatur *l.* 1. *C. ſi de moment. poſſ. appell. & l.* 1. *C. unde vi*. Nunc videamus a quibus appellare non licet, & hic videndus eſt titulus a *quibus appellare non licet*. Ab Epiſcopo appellari non poteſt, *l. epiſcopale*, *C. de epiſcop. audient.* Hic videnda eſt *l. ex conſenſu*, *hoc noſt. tit. de appellat.* & lex *quinquaginta*, *C. de excuſat. tut.* & Juſtinianus *eod. tit. Inſtit. & l.* 1. §. *ſi quis tutor*, *inf. quando appelland.*

Ad §. *Tutor l. cum in una* XIX.

Tutor pupillo datus, ſi provocet, interim pupillo curator dabi-

dabitur. Sed si tutoris auctoritas fuerit necessaria, veluti ad adeundam hereditatem, tutor ei necessario dabitur, quoniam curatoris auctoritas ad hoc ei inutilis est.

At §. *Datus*: adde & retentus: si provocet ob excusationem, quæ non recipitur. Sunt autem casus, in quibus tutorem habenti, tutor specialis dari potest, *l. curatorem* 19. *ff. de auctor. tut. l. ult. C. de in litem dand. l. impuberi* 9. *ff. de curat. & tut. dat. ab his.* Sic ad nuptias contrahendas tutorem habenti tutor dari potest, & in *l. qui semel, D. de tut. & l.* 1. *l.* 3. *& l.* 5. *C. de in litem dand. tut.* Et hi casus, aut legibus, aut moribus, aut Senatusconsultis introducti sunt. Nunc videamus de illis, qui a delatis muneribus civilibus & honoribus appellant, an alius eorum loco creetur? Et placet creari, *l. Imperatores*, §. *si magistratus*, *hoc nostro tit.* in *l.* 2. *si tutor vel curator magistr. appel. inf.* retentus tutor dicitur, cujus excusatio repulsa est, ut in *l. quamquam*, *C. de excusat. tutor.* Videatur hic lex *qui suspectum*, *hoc t.* Quæ ut intelligatur sciendum est, lata sententia libellos appellatorios dandos, nunc ex constitutione Justiniani intra decem dies. Et hic videnda est *l.* 1. §. *biduum*, *D. quando appel.* hic videatur *l. ad principem* 21. *D. de appell.*

Ad L. Negotiorum xxiv.

Negotiorum gestor, vel tutor, vel curator bona fide condemnati appellaverunt: & diu negotium tractatum est. Quæsitum est, appellatione eorum injusta pronuntiata, an quia tardius judicatum sit, usuræ principalis pecuniæ medii temporis debeantur? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, dandam utilem actionem, &c.

Illud notandum est, in actionibus bonæ fidei usuras non ipso jure, sed ex officio judicis ex mora deberi. Idemque servatur in judiciis arbitrariis, *l. in bonæ fidei, C. de usur. & l. si deposita, C. depositi.* Deinde illud etiam sciendum est, eum qui condemnatus est judicio bonæ fidei, sententiam protraxit, in usuras teneri, siquidem judex animadvertit frustratoriam esse appellationem, *l. tutor* 41. *sup. de usuris.* Ait lex: utilem, id est, restitutoriam, & nota *l. tutelæ, D. de tut. & rat.*

AD TITULUM XI.

EUM QUI APPELLAVERIT IN PROVINCIA DEFENDI.

RECITATIONES SOLEMNES.

In provinciis appellationes interpositæ plerunque deferuntur in urbem Romam, *l. cum appell. C. de appell.* Qui Reipublicæ causa absunt, in sua provincia defendere se non coguntur. Attamen iis, qui causa Reipublicæ non absunt, subveniendum est aliquando, ut docet *l. sed etsi prætorem*, §. *ult. D. quibus ex caus. major.*

AD TITULUM XII.

APUD EUM A QUO APPELLATUR, Aliam causam agere compellendum.

RECITATIONES SOLEMNES.

Quidam a suo judice appellavit: quæritur, an aliam causam apud eundem judicem agere cogatur. Et lex ait cogi, nec quicquam causari potest, nam denuo provocare potest.

AD TITULUM XIII.

SI PENDENTE APPELLATIONE MORS INTERVENERIT.

RECITATIONES SOLEMNES.

Quæstionis est, An mortuo appellatore heredes cogantur peragere causas appellationis, & ejus merita præstare? Et quidem si alterius intersit, coguntur, *l.* 2. *sup. si tutor vel curat. magist. creat. appell.* Si reo criminis pars bonorum adempta sit, & is appellaverit, & pendente appellatione mortuus fuerit, quid juris est? Et quidem heredes coguntur causas appellationis persequi, in qua re ejusmodi distinctio adhibenda est. Aut pœna capitalis irrogata est, & nihil de bonis ademptum est, aut etiam specialiter reo bona adempta sunt. Priore casu mortuo reo, & criminis, & bonorum quæstio solvitur, in hoc casu heredes non coguntur reddere causas appellationis. Excepto casu uno, si reus scelere bona acquisiverit, ut in specie *l. Lucius Titius*, *ff. de jure fisci.* Nam tunc etsi crimen solvitur, attamen quæstio bonorum scelere acquisitorum non solvitur.

Secundo casu, Fisci interest, ut ademptionis bonorum quæstio solvatur, & hoc casu coguntur heredes merita & causas appellationis præstare, *l.* 3. *C. si pend. appell. mors interv.* Hic nunc quæri potest, an noventur tempora heredibus mortuo appellatore, id est, an intra reliquos merita appellationis persequi cogantur? Et placet ita novari, ut quatuor tantum menses ei adiiciantur, *l. ult. C. si pend. appellat.* Rursus quæri potest; si pendente appellatione moriatur servus, de quo agitur, quid juris sit? Aut jam mora facta est, aut non. Primo casu, causa appellationis est peragenda. Secundo casu, morte rei finitur lis, præterquam si quædam accessiones sint, ut si servus peculium habuerit, *l. pen. C. si penden. appell. mors interven.*

AD TITULUM XLIX.

SEXTI LIBRI CODICIS.

Ad Legem Falcidiam.

Post Senatusconsultum Trebellianum datur lex Falcidia, quæ tamen in Digestis præponitur Senatusconsulto Trebelliano: sane rectius, quia vetustior est lex Falcidia Senatusconsulto Trebelliano & Pegasiano. Fuit enim lata lex Falcidia rogante Cajo Falcidio Tribuno plebis (nam est plebiscitum) ut lex Attilia, Augusti temporibus, ut Dio, Eusebius, & Suidas scribunt. Senatusconsultum autem Trebellianum factum fuit Neronis temporibus, & deinde Pegasianum Vespasiani temporibus, ut est in Institutionibus.

Legis autem Falcidiæ duo capita proponuntur, *l.* 1. *eod. tit.* Primum caput dat liberam facultatem legandi, & quod additur in *d. l.* 1. usque ad dodrantem παρέλκει, sive abundat: Nam finis dodrantis finitur secundo capite legis Falcidiæ, non primo, sed primo abscise datur libera facultas legandi. Et ita restitui debet primum caput. *Qui cives Romani sunt, qui eorum post hanc legem rogatam, testamentum facere volunt, his sam pecuniam, sasque res quibusque dare legare volent, jus potestasque esto.* Et ait, *sam pecuniam, sasque, res*, non *eam*, vel *eas*: non *quam*, vel *quas*, ἀρχαϊκῶς, prisco more loquendi, prisco sermone legum, ut Ennius, *postquam lumina sis oculis bonus Ancus reliquit.* Et necesse est, omnino ut illo capite dixerit lex Falcidia suam pecuniam, suas res more ceterarum legum, quæ de testamentis scriptæ sunt,

ſunt, ut in *l. teſtandi, ſup. de teſtamentis*. Legibus dari facultatem teſtandi de pecunia ſua, *l. cum pater*, §. *mando, de legat.* 2. & in *l.* 12. *tab. Super pecunia tutelave ſua* (aut *ſæ*) Et hæc libera poteſtas legandi datur primo capite legis Falcidiæ, ſane propter legem Furiam, quæ de pecunia ſua erogare teſtatorem in ſingulos non permittebat ultra mille æris, ut docet Ulpian. *lib. Regul. tit.* 1. & addit etiam *quibuſque*, propter legem Voconiam, quæ feminis hereditates, legataque relicta mirum in modum coercebat: ne diteſcerent nimis, & ex opulentia ſuperbirent nimis. Sed lex Falcidia non diſtinguit mares a feminis, quæ dat liberam poteſtatem quibuſque, id eſt, maribus, vel feminis legandi ſuam pecuniam ſuaſque res. Et ait eodem capite: *his ſam pecuniam, ſaſque res, quibus dare legare volet:* Ait *dare legare*, ut in ſecundo capite *detur, legetur*: non *datur legatur*: & infra, *datam legatum erit*, non *legatumve*. Et ait eodem capite. *Jus poteſtaſque eſto;* quod in aliis antiquis legibus. *Juus* (duplicata vocali) *lexque eſto*. Et quod additur in eo primo capite, ut hac lege ſequenti, etiam *licebit παρέλκει*: Secundo autem capite legis Falcidiæ conſtituitur modus legatorum, quem civilem modum vocat Cornelius Tacitus *lib.* 1. *Annal.* ſcribens, Auguſti teſtamento data legata non ultra civilem modum conſtitutum ſcilicet lege Falcidia vivo Auguſto. Et hic modus eſt, ut quantam quiſque pecuniam cuique jure publico dare legare volet, jus ei poteſtaſque ſit: dum tamen apud heredem totius patrimonii quadrans remaneat integer, intactus, illibatus. Et quod ait, *jure publico*, quod male interpretantur, id eſt, quod eis per leges licebit: quia non cuilibet quantam pecuniam volo ei dare legare poſſum, non omnes habent ſolidi capacitatem. Et ad intelligentiam illorum verborum, *Jure publico*, proprie pertinet *l. quoties, ff. eod.* Si cui legatum ſit amplius, quam capere poſſit, non dico per legem Falcidiam, ſed per legem Juliam & Papiam: ad quam inſcriptio legis docet illam legem pertinere: Si, inquam, cui legatum ſit amplius, quam capere poſſit per legem Juliam & Papiam, quod ſit tantum capax trientis, exempli gratia, & ſemis ei legatus ſit, ſi locum habeat Falcidia, primum ex eo quod illi legatum eſt, ſubducitur id quod lex Falcidia expedit, primum deducitur Falcidia: Deinde ex reſiduo deducitur quod lex Julia & Papia eum capere non permittit. Itaque non eſt jus poteſtaſque dandi legandi, niſi ſalvo jure publico, veluti legibus Julia & Papia, quas lex Falcidia non tollit: Et ob id ait, *ut quantam quiſque pecuniam, cuique jure publico dare legare volet jus ei, poteſtaſque ſit:* dum tamen quadrans hereditatis remaneat apud heredem. Nam ex lege Falcidia legata non poſſunt exhaurire hereditatem, non abſumere, non onerare ſupra dodrantem: dodrantem tamen delibare poſſunt ex hereditate: Et ideo illa definitio legati, quæ proponitur in *l. legatum, de legat.* 1. Legatum eſſe delibationem hereditatis, eſt ſecundum legem Falcidiam: quia delibari tantum poſſunt legata ex hereditate, uſque ad dodrantem nimirum, non etiam exhaurire hereditatem, exantlare hereditatem, ut eſt in Novellis: quod tamen poſſunt ex duodecim tabulis, id eſt, legata ex duodecim tabulis poſſunt abſumere totam hereditatem: imo & ex lege Furia & Voconia: Nam hæ leges tantum præfiniebant, quantum ſinguli capere poſſent, non quantum univerſi: Ideoque in plures poterant erogare totum patrimonium, dummodo ſingulis non plus daretur, legaretur, quam ſtatuiſſent leges. At lex Falcidia pertinet ad univerſos legatarios: ut quotquot ſint legatarii non ferant ultra dodrantem, non attingant quadrantem, qui ſupereſt, quem conſervari heredi inſtituto oportet, uſque ad dodrantem, ut legata capiant ſine fraude ſua, ut ait lex Falcidia in ſecundo capite, id eſt, impune: quod forte dicitur propter legem Furiam, quæ pœnam quadrupli ſtatuebat in eum, qui ex teſtamento legati nomine plus quam mille aſſes cepiſſet,

A ut oſtendit Ulpianus ſupradicto loco: Namque hodie & ſupra mille aſſes capere licet, dummodo non excedat dodrantem hereditatis, ſine fraude ſua .i. impune, quæ ſunt verba tranſlatitia & vulgaria legum fere omnium, ut in *l. capite, ff. ad leg. Jul. de adult.* Et ad legem Furiam omnino reſpexiſſe arbitror Varronem 8. *de lingua Latina*, dum ſcribit, antiquos Æs dixiſſe pro *aſſibus*, utitur hoc exemplo; *Mille æris legaſſe*, quod proculdubio prompſit ex lege Falcidia. De hoc ſecundo cap. legis Falcidiæ Euſebius in Chronicis, interprete Hieronymo (nam Euſebii Græca perierunt) ita ſcribit: *Cajus Falcidius Trib. Pleb. legem tulit, ne quis plus teſtamento legaret, quam ut quarta pars heredi ſupereſſet:* Quæ vulgo poſt illa verba leguntur (*Si quatuor, aut minus eſſet, &c.*) ſat multa, quæ ſequuntur omnino

B non ſunt in manu exaratis libris, quæ *σαφῶς νοθεύονται*, quæ manifeſto ſunt ſpuria, & falſa, & imperite detorta ex *Novel.* 18. Sunt falſi in eo ſcripto ſpurio, ut dixi certiſſima argumenta tria. Primum, quod ponat, ſi quatuor heredes ſint, aut minus, eis quartam reſervari, cum conſtet ex Novella, ſervandam eſſe tertiam, id eſt, trientem. Deinde etiam, quod ponat patrem poſſe liberis interdicere deductionem Falcidiæ, hoc etiam falſum & vitioſum eſt: neque enim pater, niſi ex certis cauſis fraudare poteſt liberos legitima: extraneis heredibus poteſt interdicere Falcidiam ex *Nov.* 1. non liberis, quibus Falcidia legitima eſt, maxime jure noſtro: quo non unius tantum Falcidiæ deductione liberi uti poſſunt: qua de re ſuo loco tractabimus: puta quemadmodum hodie, & quamobrem liberi

C utuntur duplici deductione Falcidiæ ex jure Canonico. Ac præterea in illo ſcripto etiam manifeſtiſſimum illud vitium ineſt, quod ait, Falcidiam dividi æqualiter, vel ut ait inepte, æquanimiter inter eos, qui fruuntur legatis, & eos, qui carent legatis: quod quis audivit unquam? De eodem capite legis Falcidiæ Dio ſic ſcribit libro 48. ut manifeſto exprimat ſententiam ſecundi capitis, quod & præcipuum caput eſt legis Falcidiæ. Et neſcio an quod non perciperet, an quod nollet percipere Dominus Alciatus finxerit hoc ſcribere Dionem: heredem poſſe partem hereditatis repudiare, partem agnoſcere: quod nunquam obtinuit: Neque enim hereditas ſcindi poteſt; neque vero Dio hoc ſcripſit, ſed ad verbum hanc ait eſſe ſententiam legis Falcidiæ, *ut heres quartam partem bonorum ſibi relictorum,*

D *vel* (ut ait) *ſubſtantiæ ſibi relictæ, id eſt hereditatis, ſi gravetur* (legatis ſcilicet) *accipiat, & cetera relinquat, τὸ λοιπὸν ἀφεῖναι*, legatariis ſcilicet. Etiam non aberravit Suidas in relatione hujus capitis, qui ſcripſit in hanc ſententiam: *Falcidia lex lata eſt a Cæſare, & Cajo, & Octavio, quæ nunc plurimum virium habet in hereditatibus: adinventa eſt autem a Falcidio tribuno plebis*. Et hæc de duobus capitibus legis Falcidiæ. Sed fuere etiam alia capita, quæ miror non adnotari, & confingi potius unum a Ranconeto, & Sigonio de retentione Falcidiæ, cum in hanc rem ſufficiat ſecundum caput. Eſt aliud, quod proponitur in *l. ſed uſusfructus, ff. eod. tit.* ut dos prælegata uxori, quia rem ſuam recipit, ſit extra rationem legis Falcidiæ .i. ut ex eo legato non deducatur Falcidia; quod nominatim ait fuiſſe cautum lege Fal-

E cidia, idemque fuiſſe cautum, quæ uxoris cauſa empta parata eſſent, ut ea quoque eſſent extra rationem legis Falcidiæ. Eſt aliud caput ex *l. ſucceſſores, hujus tit.* ut in ponenda ratione legis Falcidiæ imprimis deducatur æs alienum hereditatis: Et conſtat, etiam deducenda eſſe pretia ſervorum, qui in teſtamento libertatem meruere. Nam ait *lex* 1. §. *hæc verba, &* §. *ſeq. D. ſi cui plus quam per leg. Falcid.* Et hoc obtinet etiam in teſtamento militis, ut deductio fiat æris alieni, eaque minuat aut exhauriat legata, *l.* 1. §. *denique, D. ad Senatuſconſ. Trebell.* ut ſi cui velis ſerio exhibere argutias, poſſis affirmare, in teſtamentis militum locum habere legem Falcidiam, quia ſcilicet ex uno capite legis Falcidiæ æs alienum abſumit, vel minuit legata relicta te-

ſta-

ftamento militis, *l.7.h.t.l.12.fup.de teftam.milit.* Quadrans tamen ea non abfumit, fed cogitur heres folida legata præftare, quæ relicta funt a milite, non detracto quadrante. Quia igitur primum caput legis Falcidiæ pertinet etiam ad teftamentum militis, fecundum non item (quod eft præcipuum) non male poteft dici, nec falfo, in teftamentis militum, legem Falcidiam locum habere. Et in hoc diftant legata relicta teftamento militis a legatis relictis teftamento pagani: quod relicta teftamento pagani exhauriat æs alienum, non quadrans, qui apud heredem remanere debet; exempli gratia, fi is, qui tantum habet centum in bonis, debuerit centum, nihil eft in legatis: Æs alienum confumit legata, abforbet legata; vel fi is, qui habet centum in bonis, debuerit 60. ita ut reftent tantum 40. in legatis funt triginta tantum, in quadrante 10. Ad hæc notandum eft, legem Falcidiam fuiffe tantum de legatis teftamento relictis: quia nondum fideicommiffa in ufu erant; nondum fuerat exauditum fideicommiffi nomen, ut docent noftræ Inftitutiones; fed paulo poft legem Falcidiam, ejufdem tamen Augufti temporibus. Sed poftea admiffis fideicommiffis, & jure Codicillorum lex Falcidia, inquam, Senatufconfulto Pegafiano porrecta eft etiam ad fideicommiffa tam univerfitatis, quam fpecialia, in §.*fed quia heredes*, *Inft. de fideicomm.hered.* Deinde eadem lex porrecta etiam eft ad donationes caufa mortis, ut ex eis etiam detrahatur quadrans ex conftitutione Severi, *l.5.h.t.l.2. inf. de donat. caufa mort.* Et confequenter lex Falcidia pertinet etiam ad donationes factas inter maritos: quia inftar habent fideicommiffi, vel donationis caufa mortis, & morte fola confirmantur, *l.12.h.t.* Non pertinet lex Falcidia ad donationes inter vivos, *l.Sejæ*, *§.ult. D.de donat. caufa mort.* Non pertinet etiam ad mortis caufa capiones, id eft, fi heres fit inftitutus fub conditione, fi dederit Cajo 100. non poteft adire hereditatem nifi dederit Cajo 100. quæ Cajus non capit legati jure, aut fideicommiffi, fed mortis caufa capionis: nec enim hæc capio habet aliud nomen, quam generale & commune legatis, & fideicommiffis, & omnibus, quæ relinquuntur in teftamento, vel codicillis. Ex mortis caufa capionibus non fubducitur Falcidia, *l.1. item fi legatum*, *l.exceptis 93. D.eod.* excepto tantum cafu *l.pen. h.t.* quoties is, qui quadringenta habet in bonis, heredem inftituit fub conditione, fi dederit Cajo 350. id eft, pene hereditatem totam, quod manifeftum eft, eum adfcripfiffe ftudio fraudandæ legis Falcidiæ, ne heres haberet quadrantem integrum, quod ftudium improbatur, id eft removentur omnia, quæ fcribuntur in fraudem legis Falcidiæ, *l.Sejus*, *D.eod.* maxime hoc jure, id eft ante Novellam Juftiniani: Nam ante eam non poterat teftator efficere, ne lex Falcidia in fuo teftamento locum haberet, *l.nemo poteft*, *ff.de leg.1.* Et ad extremum addamus etiam hoc ex conftitutione D.Pii, Falcidiam locum habere non tantum in teftamento, fed ab inteftato etiam, ut fi fpecialia fideicommiffa funt relicta a legitimis heredibus, *l.filiusfam.eod.tit.* Atque ita Senatufconfultis, vel conftitutionibus variis lex Falcidia porrecta eft ad varias caufas, & fpecies capiendi ex judicio defunctorum.

Ad Legem 1.

QUæftio legis primæ hujus tit. eft: An heres qui folvit integra, plena legata, omiffa ratione legis Falcidiæ, habeat quafi indebiti condictionem, velut quod plus debito folverit, id eft, an habeat foluti condictionem. Et ita diftinguendum eft: Aut fciens folvit, aut errans: fi fciens folvit, cum mavult præftandæ fidei pleniore officio fungi, non habet condictionem indebiti. Et hæc eft fententia *l.1,h.t.* Et ratio, quia, ut ait Paulus *quarto Sent. tit.3.* non videtur indebitum folviffe, qui plenam fidem defuncto præftare maluit. Verum fi heres quædam legata folverit integra, fine detractione Falcidiæ, non ideo cogitur & cetera omnia legata præ-

A ftare integra, id eft, qui erga quofdam fuit liberalis, non cogitur & liberalis effe erga ceteros, *l.15.§.non idcirco, & l.16.ff.eod.tit.* Et hoc eft quod ait lex 6. *in fin. hoc t. Nec fi quid ultro* (fic legendum, non *ultra*) *folidum legatum heres præftiterit, aut fecerit, legitimæ computationi præjudicatur.* Ergo quod folidum uni præftiterit heres ultro, id eft, fciens, explendæ fidei gratia, ea in parte id non præjudicat computationi legis Falcidiæ, fiquidem eam inducere velit in ceteris legatis, quæ nondum folvit: nam ex illis poterit retinere Falcidiam. Hoc tamen mutavit Juftinianus in *Novella* 1. conftituens, fi heres incipiat folvere legata folida quædam, cogatur & cetera folvere in folidum, quafi prima illa folutione videatur approbaffe judicium defuncti, & obligaffe fidem fuam exequendo pleniore officio pietatis. Itaque **B** in ea Novella a Juftiniano valde refciffa eft poteftas legis Falcidiæ: & quatuor fere modis. Uno, ut qui quædam cœpit folvere in folidum, non poffit ex ceteris detrahere Falcidiam. Item ut heres, qui intra annum poft admonitionem judicis non exequitur legitimam voluntatem defuncti, etiam amittat Falcidiam legatorum aut fideicommifforum. Item ut ea non utatur, fi inventarium bonorum non fecerit. Item, ut ea etiam non utatur, fi prohibitus fuerit a teftatore: Ergo recte dices, quod eft in extremo *l.6. hoc t.* abrogari *Novella 1: de hered. & Falcidia.* Quod autem propofuit de herede, qui folvit folida legata, ut ea non poffit repetere, cum fciens folvit fidei explendæ gratia, idem dicendum eft, fi heres caverit, fe folida legata foluturum. Neque enim condictionem habet cautionis, five obligationis, *l.ult.* **C** *h.t.* quia par ratio eft in folutione, & in cautione: ut ficut non repetit quod folvit, non repetat etiam quod fpopondit. Denique ut non habeat condictionem certi, nec condictionem incerti. Solutum, condictione certi repetitur: cautum five promiffum, condictione incerti, quia, ut ait in *l.ult.* æquitatis ratio fimilia jura fuadet. Marcus Tullius: *Æquitatem paribus in caufis paria jura defiderare.* Verum ante legem ultimam, de ea re dubitabatur inter juris auctores: & ad *leg. ult.* facit *l.46. ff. eod. & l. fideicomm. ff. de cond. indebiti.* Sed tamen dubitatum ea de re fuiffe inter prudentes, aperte ait *l.fi patronus* 20. *ff. de donat.* maxime ducto argumento ex patrono, qui fi fit heres inftitutus ex parte debita, *de fa legitime*, & oneratus fideicommiffo, quo non potuit onerari in ea parte debita, & folverit tamen fideicom- **D** miffum, non habet foluti repetitionem, *l.patronus*, *ff.ad Senatufconf.Trebell.* Et tamen fi caverit, fe fideicommiffum illud foluturum, non cogitur folvere, & cautio eft inefficax, ne minuatur portio debita verecundiæ patroni. Et hoc exemplo moti, quod fatebantur heredem folventem integra legata non habere repetitionem, quod omnes fatebantur uno confenfu, & fuffragiis concordibus; tantum dubitabant, an heres, qui poterat retinere Falcidiam, fi fpopondiffet fe integra legata foluturum, ftipulantibus legatariis, fecuturus voluntatem defuncti, & plenum obfequium ei fe velle exhibere declarans, dubitabant, an haberet cautionis repetitionem, & an exemplo patroni irrita effet ea cautio, addubitabant. Quod Juftinianus definit in *l.ult.* conftituens, ut neque foluti, neque cauti repetitio fit; fi heres fciens **E** folverit, vel caverit. Et ad *d.l.fi patronus*, fententiam legis ultimæ appinxiffe Tribonianum, manifeftiffimum eft ex verbis, dum ubi propofuit dubitationem, an valeat cautio heredis caventis fe non ufurum beneficio legis Falcidiæ, fubjicit definitionem, non poffe eum obviare confeffioni fuæ, nam confeffionem dicit, ut folet Juftinianus Græco modo *ὁμολογίαν*, pro cautione, non poffe eum fuæ confeffioni .i. cautioni obviare, & cetera omnia, ut vel infpectione prima fint appicta a Triboniano ex lege *ult. h.t.* Et hæc quidem de herede, qui fciens folvit folida legata, vel cavit, fe folida foluturum. De errante loquamur. Quid fi heres folverit legata folida errans? aut eft error juris .i. ignorantia legis Falcidiæ, & non repetit legata; aut eft error facti, id eft,

ignorantia virium totius patrimonii, aut ponderis æris alieni: & hoc casu soluti repetitio est pro modo quadrantis, quem omiserat per inscientiam facti, & hæc distinctio proponitur in *l. 9.* Et hæc sufficiant dixisse de lege prima.

Ad Legem II.

EX *l.2. h.t.* notandum est, ex lege Falcidia heredem detrahere quartam partem ex legatis, aut fideicommissis, quæ absumunt assem, vel quæ onerant assem, id est, quæ excedunt dodrantem, & quidem ex omnibus pro rata, aut si ex quibusdam nolit detrahere Falcidiam; hoc non onerat ceteros, a quibus vult detrahere, ut plus rata portione solvatur. Ergo ait lex 2. Falcidiæ rationem locum habere adversus omnes pro modo legatorum, & fideicommissorum, *πρὸς ἀναλογίαν*, id est, pro rata, aut pro ratione, servata proportione æquabili & justa: Quod etiam proponitur in *l. 6. h.t.* Omnia ergo legata, omnia fideicommissa patiuntur Falcidiam pro rata, exceptis quibusdam: Et Falcidiam etiam patiuntur, quæ patri relinquuntur, in *l.25. ff. eod. tit.* Et quæ filio relinquuntur, in eo, quod excedit legitimam portionem debitam filio, non in legitima portione, ex qua decerpere nihil heres potest, neque abradere, *l. scimus, sup. de inoffic. testam.* Et Falcidiam etiam patiuntur, quæ principi relinquuntur, *l. 4. h.t.* Item quæ Reipublicæ, aut municipiis, ut si heres jubeatur opus publicum facere municipibus, vel civitati: vel si jubeatur statuas in foro ponere, quod quidem legatum divisionem non recipit, facta sunt individua, quia non videtur fecisse, qui non perfecit, & consumavit opus, non videtur statuas posuisse, nisi posuerit ex integro. Ergo facta illa non possunt præstari pro parte, non possunt pati Falcidiam: quia ea tantum Falcidiam patiuntur, quæ divisionem recipiunt: Falcidia enim divisionem inducit, pro quadrante & dodrante, sed pretium operis, vel statuarum patitur Falcidiam, *l. lineam 26. in fin. & l. si is qui quadringenta 80. §. pen. & ult. ff. ad leg. Falcid.* Item si pecunia legetur ad opus publicum faciendum, vel ad statuam in foro ponendam, qua ornetur forum, ex illa etiam pecunia detrahitur, *l. pen. §. si quis, ff. de juris & facti ignorantia.* Et *lex 6. h.t.* ait, hæc quoque legata, quæ dantur in publicis operibus conficiendis, vel statuis ponendis pro rata suæ cujusque quantitatis revocari ad contributionem dodrantis: videretur legendum, ad contributionem quadrantis, hoc sensu: ut omnes legatarii in quadrantem heredi conferant & contribuant pro rata, quod utique etiam faciunt: sed & residuum dodrantem inter se distribuunt pro rata, *l. quærebatur 82. D. eod. tit.* Atque ita ad contributionem dodrantis, id est, communem distributionem dodrantis revocandum pro rata suæ cujusque quantitatis, ut cui minus legatum est, minus etiam ex dodrante totius patrimonii ferat, & tantum, quantum ratio ejus, quod ei relictum est, patitur, aut postulat. Et ita est accipiendum illud verbum. Etiam invenio ea legata pati Falcidiam, quæ quis reliquit ad monumentum faciendum .i. ut sibi monumentum haberet, vel alii, licet in ea re prætor aliud postulare videatur: tamen & hoc legatum subjicitur legi Falcidiæ, *l. 1. in fin. ff. ad leg. Falcid.* Et quod mirum est, etiam legata relicta in alimenta puerorum patiuntur Falcidiam, *l. Divi Severus 89. ff. eod. tit.* imo non mirum, cum & *l. 1. ad municip. ff. eod. tit.* dicat ea, quæ Deo relinquuntur, pati Falcidiam; qui tamen locus mihi semper suspectus fuit, propterea quod idem auctor, qui est Paulus *lib. 3. Sentent. tit. 3.* ait nominatim, legem Falcidiam velle, quod etiam heri dixi, esse unum caput legis Falcidiæ, ut deducatur omne æs alienum: Et addit præterea, ut deducantur dona Deorum, quæ scilicet eis offeruntur, sive sint *ἀναθέματα*. Et ita quasi quodammodo dona Deorum comparat æri alieno, quod videantur ea Diis deberi; ut Justinianus æque *l. si quis ad declinandum, sup. de Episc. & cler.* quæ pietatis ergo relinquuntur, vel pauperibus, vel captivis comparat æri alieno, eaque vult esse extra rationem legis Falcidiæ: priusquam legis Falcidiæ ratio habeatur, tanquam æs alienum deduci, quasi simus omnes obstricti pietatis officiis, quo jure etiam utimur. Non omittam quod est in *l. a coheredibus, h.t.* ea quoque legata pati Falcidiam, quæ heredi relinquuntur, instituto ex parte (alioquin nihil posset relinqui instituto ex asse jure legati .i. prælegata pro ea scilicet parte, quam a coherede is, cui prælegatum est, capit jure legati) Nam ex ea parte, quam heres capit jure legati, coheres si sit oneratus supra dodrantem, deducit Falcidiam, nisi scilicet, ut prudenter adjicit Accursius, idem coheres vicissim aliquid ab eo accipiat jure legati: non imputat quidem in Falcidiam, quam detrahere desiderat ex eo quod ipse præstat illi etiam jure legati: quoniam ea tantum, quæ jure hereditario capiuntur, imputantur in Falcidiam, non quæ jure legati, *l. in quartam 91. ff. eod. tit.* Sed tamen, quod vicissim ab eo capit jure legati non imputat, ut dixi, sed compensat cum Falcidia, quam deducere desiderat ex eo, quod a se illi vicissim jure legati relictum est, quæ est sententia *l. filium, sup. familiæ ercisc.* Et hoc qui tenet, facile tenere poterit totam legem *filium*, quæ omnium judicio est difficillima. Est etiam sententia *l. qui non militabat 78. D. de heredib. instit. & l. Nesennius 22. & l. filio 94. ad leg. Falcid.* Et postremo notandum, etiam heredem uti deductione Falcidiæ ex legatis, vel fideicommissis testamento relictis .i. palam; licet ab eo tacitum relictum sit fideicommissum, id est, non in testamento, non palam, quo genere relinquuntur fideicommissa incapacibus in fraudem legum, quæ eos incapaces faciunt. Hujus taciti fideicommissi quartam non retinet heres: quia totum fideicommissum vindicatur fisco, ulciscendæ fraudis gratia, tacitæque fidei, quam interposuit heres in legum fraudem, *l. beneficio 59. ff. eo. l. pen. ff. de jure fisci.* Denique ex tacito quidem fideicommisso nihil detrahit; imo solidum fideicommissum fisco vindicatur. Verum ex ceteris legatis, aut fideicommissis testamento relictis non ideo minus idem heres detrahet Falcidiam pro rata eorum legatorum, id est, perinde ac si detraxisset eam tacito jure. Et hæc est sententia legis 3. *h.t.* Verum, ne quid omittam, de eo dispiciamus, quod quærit Accursius in *l. 2. h.t.* quæ vexat omnes: Heres quibus ex rebus detrahat Falcidiam, an ex universo, an ex singulis corporibus, vel rebus? An una res cedat loco Falcidiæ? Quod facile explicabitur, si distinguamus, qua in re consistant legata. Nam si consistant in quantitate, res explicatu facilis est, ut si is, qui quadringenta habet in bonis, leget quadringenta uni vel pluribus: Heres præstabit 300. retinebit 100. Sin autem legata consistant in jure individuo, puta in servitute prædii, ut si legata sit via, si iter, si actus, quæ jura divisionem non patiuntur, tum pretium servitutis patitur Falcidiam, id est, æstimatur quanti sit servitus: ejus æstimationis quarta pars desideratur a legatario, ut in *l. in quartam, ff. eod.* Eandemque rationem servabimus, si legata consistant in faciendo, ut (quemadmodum antea dicebam) si heres rogatus, vel jussus sit, vel damnatus opus aliquod Reip. facere, vel statuas ponere in foro, quod non potest pro parte adimplere. Nam hoc quoque casu pretium operis, vel statuarum patietur Falcidiam, *d. l. si is qui quadringenta.* Sin autem legata consistant in jure aliquo, quod divisionem patiatur, ut si legetur ususfructus, quem constat esse dividuum: heres est habiturus quartam partem fructuum omnium: Atque ita facile Falcidia decidi poterit inter eum & legatarium. Unus enim erit fructuarius dodrantis, alius quadrantis; quia fructus possunt dividi: Ideo ususfructus censetur esse jus dividuum, quod per fructus perceptionem facile dividuitatem percipiat, ut ait *d. l. si is qui quadringenta.* Quid si legata consistant in corporibus, ut fundo, ædibus, vel aliis rebus? & regulariter verum est, Falcidiam minuere singula corpora pro rata; non poni æstimationem quanti sint

ti sint

ti sint corpora, ut æstimatio patiatur Falcidiam, sed ex ipsis singulis corporibus detrahi Falcidiam, exemplo peculii legati. Peculium servi minuit quod servus domino debet, vel liberis domini, vel conservis, quod ita accipiendum est, ut minuat singula corpora peculii; non universitatem peculii, *l. 6. D. de pecul. legat.* Et utimur recte in hac causa comparatione peculii, cum & ea utatur Jurisconf. in *l. 1. §. 1. D. communi dividundo*, dum ait: si quæratur de Falcidia, nec liquido adhuc constet, sit ea locum habitura, necne, ut liqueat, & res dirimatur a judice reddi judicium communi dividundo inter heredem & legatarium: Nam Falcidiæ ratio inducit communionem in singulis corporibus legatis inter heredem, & legatarios, *l. Plautius, D. eod. tit.* ut plane possit inter eos reddi judicium communi dividundo, sicut inter heredem, & fideicommissarium Trebellianum redditur utile judicium familiæ erciscundæ, *l. sed & ejus rei*, §. 1. *l. si ex asse, D. famil. ercisc.* & statim *d. l. 8.* post legem Falcidiam ponit exemplum peculii, ut scilicet inter dominum, cui debuit aliquid servus, & eum cui legatum est peculium servi, reddatur judicium familiæ erciscundæ, si non liqueat quatenus minuatur peculium, ob id quod domino debetur: Ergo deminutionem peculii quæ fit ipso jure ob ea quæ domino debentur, recte comparant deminutionem legis Falcidiæ, quæ etiam fit ipso jure: Et ut illam dicimus fieri in singulis corporibus peculiaribus: ita & deminutionem Falcidiæ fieri in singulis rebus legatis. Quod ostendit aperte *d. l. Plaut.* dum ait: servo legato, & eidem servo legato fundo; separatim detrahi Falcidiam ex servo, & postea ex legato. Regulariter ergo lex Falcidia, si legata in corporibus consistant, deminuit singula corpora pro rata. Sed notandum aliquando pro necessitate, non ex singulis corporibus, aut rebus legatis detrahi Falcidiam, sed unam rem cedere in solidum vice Falcidiæ, ut in specie *l. plane 35. & l. seq.*, §. *si solus, D. eod. tit. & l. 5. D. de leg. 2.* Finge: servus legatus est, & servo relicta est fideicommissaria libertas: eidem legatario, vel servo est legatus fundus: ex fundo deducitur tam fundi, quam servi Falcidia, non ex servo, ne impediatur libertas. Idem evenit in specie *l. Plautius 49. §. ult. & l. si fundus mihi legetur 23. D. eod. tit.* Quidam mihi legavit fundum, & viam in eum fundum per alium fundum suum: necesse est extingui legatum viæ, si vis detrahere Falcidiam ex fundo. Nam si detrahas Falcidiam ex fundo, pars fundi remanet in hereditate, nec totus fundus erogatur legatario: quo fit, ut eidem legatario non possit cedi via, quia viæ jus est individuum, quod non potest acquiri pro parte: fundo enim debetur integro, non parti. Ergo in hac specie fundus solidus præstabitur, & via cedet Falcidiæ vice, heredi. Sed hoc non ita simpliciter tradidit lex, *si fundus mihi legetur*, quæ obscurissima est, nisi constituas tria membra hoc modo. Si sit fundus legatus, & via ad eum fundum, aut plus est in Falcidia utriusque legati, quam in pretio viæ, & hoc casu viæ legatum intercidit, & residuum quod deest Falcidiæ detrahitur ex fundo. Aut tantum est in Falcidia, quantum in viæ pretio; ita ut sit æqualis utriusque quantitas, & tunc etiam necessario via intercidit, quem retinebit heres loco Falcidiæ, & solidum fundum præstabit. Aut minus est in Falcidia, quam in viæ pretio, & tunc neque intercidit legatum viæ, neque legatum fundi: sed utrumque solidum præstatur. Et legatarius cogitur hoc casu, per heredem proposita exceptione doli mali, heredi de suo sarcire Falcidiam utriusque legati, id est, Falcidiam viæ, & Falcidiam fundi. Et ita si animadvertatis diligenter, nullo verbo mutato optime explicabitur *d. l. si fundus mihi legetur*.

Ad Legem VI. *In ponenda.*

NOtandum est ad legem *6. h. t.* vel potius ad ejus primam partem (ceteræ enim nobis heri explicatæ sunt) in ponenda ratione legis Falcidiæ, quod & lege Falcidia nominatim fuit comprehensum, deduci bonis pretia servorum testamento manumissorum vel directe, vel per fideicommissum. Ergo & servorum propriorum testatoris, & servorum heredis, & servorum alienorum, quos heres a testatore rogatus sit redimere, & manumittere, *l. 11. §. si servus, D. eod. l. 1. §. in quibusdam, D. si cui plus quam per legem Falcid. & l. 13. h. t.* Cujus sententia, quæ vulgo perperam explicatur, perspicue & breviter hæc est: Ut legatarius, ut heres, cujus servo testator reliquit libertatem fideicommissariam, atque etiam fideicommissum pecuniarium, agnito legato, vel hereditate, cogatur eum manumittere, & deducto pretio ejus servi, si quid supersit in legato, vel in hereditate, ut cogatur ex eo quod superest, salva Falcidia, eidem servo fideicommissum peculiare præstare. Hæc est brevis & perspicua sententia *l. 13.* cui omnino verba congruunt. Et id in *l. 13.* observandum est, Imperatores rescribere ad patrem naturalem ejus servi. Et nunc addamus ex initio legis *6.* in ponenda ratione legis Falcidiæ etiam deduci bonis omne æs alienum testatoris. Omne, id est, non tantum quod aliis, sed etiam quod ipsi heredi instituto mortis tempore a testatore debitum fuerit. Et bene, mortis tempore; quoniam, ut recte notat Thalelæus; satis est deberi mortis tempore, licet postea dies actionis exierit, puta, quod fuerit actio temporalis, & hoc ita, si heres bonorum inventarium fecerit. Nam hic solus sui crediti deductionem habet, *l. ult. §. in computatione, sup. de jure deliberandi*. Item si nominatim non caverit testator, ut heres pecuniam quam & testator debet, compenset cum Falcidia, *l. 12. D. eod.* Si igitur heres inventarium fecit, etsi non sit jussus creditum suum pensare cum Falcidia, in ponenda ratione legatorum, crediti sui deductionem habet. Nam etsi aditione hereditatis confusum sit id quod debetur heredi, nimirum jure creditoris, & debitoris concurrente in personam heredis: Confusio tamen hæc solam actionem perimit, ne sit petitio debiti, non etiam perimit deductionem, & retentionem. Eo igitur deducto, quod dixi ante omnia deducendum bonis, tum demum ex reliquis bonis detrahitur Falcidia, *l. si universæ, sup. de legat. l. unic. §. igitur, sup. de rei uxor. action.* Et hoc, ut posui, si creditor debitori heres existat. Contra si debitor creditori heres existat, licet & debitum confundatur aditione hereditatis, tamen quod heres debet defuncto, non dico, bonis deducitur, sed bonis contribuitur, numeratur in bonis testatoris, *l. 1. §. si deb. D. eod.* Denique si creditor debitori heres existat, minor hereditas ad eum pervenire intelligitur: quia ex ea deduci oportet in primis quod heredi debetur. Contra, si creditori debitor heres existat, major hereditas ad eum pervenire intelligitur, *l. si ei cui vendendi 41. § ult. D. de evict.* cui est conjungenda lex *cum emptor 48. D. ad leg. Falcid.* Ad hanc quæstionem etiam de deducendo eo ære quod heredi debetur; pertinet *l. 14. h. t.* cujus species hæc est: Pater, idemque tutor filiæ emancipatæ, cum debitor esset filiæ ex administratione tutelæ, eam heredem scripsi ex triente, & adjecit coheredes ex aliis partibus: actio tutelæ pro triente confunditur, pro besse competit adversus coheredes: quia non confunditur ultra portionem ex qua heres scripta fuit, ut *l. pen. sup. de hered. action. l. si ab eo, D. de negot. gestis, l. ult. sup. de contr. jud. tut. l. 2. inf. de evict.* Verum in ponenda ratione legis Falcidiæ, si filia sit onerata legatis, id est, triens adscriptus filiæ sit gravatus, oneratus legatis, ipsa etiam pro triente debitum deducit, & ex residuo salva Falcidia legata a se relicta præstet. Hæc est species legis 14. Ei similis est species *l. 8. h. t.* quæ talis est: Pater duos filios Primum & Secundum heredes scripsit ex partibus: Et Primum rogavit, si sine liberis diem suum obiret, partem suam restituere Secundo: Primus moriens sine liberis heredem instituit Secundum fratrem suum, & oneravit legatis supra dodrantem. Secundus dicit, inutile esse testamentum fratris: quia,

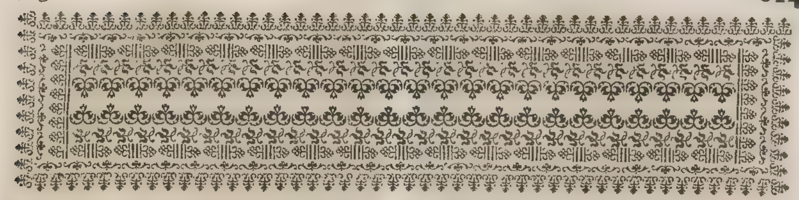
quia, inquit, in eis me bonis frater heredem instituit, quæ mihi debuit ex causa fideicommissi. At sane non debuit ea omnia bona ex causa fideicommissi, sed dodrantem tantum: Igitur rata est institutio, ratum testamentum: Nam id, quod testator beneficio legis Falcidiæ retinere potuit ex institutione, pertinebit ad fratrem. Et lege Falcidia interveniente primum deducet dodrantem bonorum, quem sibi debuit ex causa fideicommissi, tum ex residuo quadrante deducet Falcidiam, *d. l.*8. & ita in *l.*10. si pater filium rogavit, si sine liberis moreretur, partem suam restituere alteri filio, illo mortuo intestato sine liberis, fratri superstiti ab intestato obveniet quadrans, quem defunctus frater beneficio legis Falcidiæ retinere potuit. Et illud notandum ex utraque specie *l.*8. *&* 10. scilicet, filium heredem institutum, & rogatum restituere hereditatem, aut heredem ejus testamentarium, vel legitimum, detrahere tantum unam quartam, non duas. Hoc certissimum est, Jus civile non pati, ut duas quartas, sive duas portiones detrahat filius heres institutus, & rogatus restituere hereditatem, quod perspicue ostendi observation. 8. *c.*3. & satis copiose, & bis tædet repetere, quod ibi sit expositum perspicue admodum, non posse quemquam ex Jure civili probare, vel admittere deductionem duarum quartarum: sed tamen receptum est usu ex *cap. Rainaldus, extra, de testament.* in ea specie filium deducere unam portionem, ut filium, alteram ut extraneum, quam scilicet extraneus quilibet heres institutus detraheret. Et ut exemplis res fiat manifesta, simul & appareat quemadmodum hæ portiones faciendæ sint, si unicus filius sit heres institutus ex asse, & rogatus sit restituere hereditatem, hodie deducit tertiam partem totius patrimonii, ut filius, & residui patrimonii quartam partem, ut extraneus quilibet heres institutus: quia scilicet Justinianus in *Nov.* 18. vult, ut si sit unus filius, vel si sint duo, tres, aut quatuor, ut eis satisfiat, relinqui eis tertiam partem legitimæ portionis, id est, tertiam partem ejus, quod ferrent ab intestato, non partem quam ferrent ab intestato, sed tertiam tantum partem ejus partis, id est, ejus quod ferrent ab intestato. Sin vero sint quinque filii, vel plures, ut eis non aliter satisfiat, quam relicta, non tertia, sed dimidia parte legitimæ portionis, id est, dimidia parte ejus, quod haberent ab intestato. Unicus filius ab intestato haberet assem: ut filio igitur ei debetur tertia pars assis, & ut extraneo heredi scripto residui quarta pars. Quid si duo sint filii, & instituantur ex æquis partibus, & unus rogetur partem suam restituere, is deducet tertiam legitimæ portionis. Fac 600. esse in bonis, deducet tertiam legitimæ portionis, ut filius, id est, centum (*car il eust eu trois cens* ab intestato) & residui, ut extraneus deducet quartam ducentorum, id est 50. atque ita habebit jure duarum deductionum 150. secundum jus quo utimur, dixi. Nam jure civili populi Romani longe aliter se res habet: Jure civili unicus filius institutus heres ex asse, & rogatus restituere hereditatem, deducit tantum ex lege Falcidia unam quartam, quam & quilibet alius heres deduceret: nec plus habet, quam alius heres: nisi quod in filio unico hodie ea quarta mutata est ex *Nov.* 18. in tertiam totius patrimonii. Sin vero duo sint filii instituti ex æquis partibus, is, qui rogatus est partem suam restituere, ex lege Falcidia tantummodo retinebit quartam, id est 75. si fuerint 600. in bonis, & ut posui, hodie tertiam, id est 100. Quia ab intestato tulisset 300. & trecentorum igitur tertia pars ab eo deducenda est, id est, centum, quia Justinianus in *d. Nov.* 18. non tantum exheredatorum, vel præteritorum filiorum, sed etiam institutorum portionem adauxisse intelligitur. Alia vero quarta non deducitur jure civili: quia (& hæc est ratio) quarta, quæ legibus datur heredi instituto, vel filio, vel extraneo, in hoc datur ne omittat hereditatem, & testatorem intestatum faciat, ut ostenditur in *Instit. in princ. tit. de leg. Falcid.* Et una quarta, vel tertia multo magis satis invitat ad amplectendam hereditatem. Ac præterea cum ægre detur detractio quartæ Falcidiæ, quoniam datur contra voluntatem testatoris, qui proculdubio sensit, ut restitueretur totum sine deminutione, *l. Titia, D. eod.* Et multo magis facit contra voluntatem, qui duplici deductione utitur, quam qui admittunt: ergo magis faciunt contra voluntatem testatoris. Sed adnotandum est, & summe notandum, quod nescio an vulgo animadvertatur: Justinianum in *d. Nov.* 18. videri etiam auxisse portionem filiorum institutorum ad tertiam partem, si essent unus, duo, tres, vel quatuor, vel ad dimidiam, si essent quinque, vel plures. Videri, inquam, auxisse, non minuisse, & si filiis dando illam tertiam, vel illam dimidiam, tu auges quartam, quam dat Falcidius, recte quidem, sed si minuas quartam Falcidii perperam, ut in hoc exemplo quod velim vos maxime notare. Finge: sex sunt filii, & 1200. in bonis, unus institutus est ex semisse, unde habiturus est 600. & rogatus restituere semissem, ex lege Falcidia detrahet 125. quia hæc est quarta 600. qui, si sequeremur Novellam 18. detraheret tantum 100. id est, dimidiam ejus, quod haberet ab intestato. Nam cum sint sex filii, ab intestato tantum ferret 200. Atque ita in hac specie nos sequeremur potius legem Falcidiam, ne minuatur portio filii, quam Novellam Justiniani. Sed cum augetur portio filii, facile recedimus a lege Falcid. Denique jure civili, unam tantum quartam ei filio damus, sive tertiam, sive dimidiam, modo amplior fuerit altera, duas portiones non damus. Et vero ut etiam Fulgosius scribit, *cap. Rainaldus*, ortum est ex errore commentariorum.

Ad Legem XV.

PAucis adnotabo, quod prætermisi nudius tertius ad legem 15. quod vulgo male accipiatur, in ea agi de dote adventitia, quæ jure remanet apud virum, mortua scilicet muliere in matrimonio: Nam hoc est jure ratum & firmum, adventitiam dotem mortua in matrimonio muliere semper manere penes virum, *l. mulier, D. de cond. instit. l.*23. *D. de evict. l.*5. *D. de bonis damnat.* Et ita in specie *d. l.*15. prædia dotis adventitiæ mortua uxore jure remanserunt penes virum: & proponitur, uxorem ei legasse instrumenta eorum prædiorum, id est, *ses tiltres*, instrumenta originis, ut in *l. instrumenta, sup. de fideicomm.* instrumenta auctoritatis, sive adquisitiones prædiorum dotalium: quod legatum lex ait non pati Falcidiam: & ratio hæc est: quia cum prædia apud eum jure remaneant, legatis instrumentis eorum prædiorum quodammodo rem suam recipere videtur: quamquam sane non pertinent ad eum ea instrumenta, nisi legata fuissent, *d. l. instrumenta.* Sed ex usu ei exhiberentur: Et ubi quis jure legati quodammodo rem suam recipit, aut recipere videtur, id legatum est extra modum legis Falcidiæ, ut cum dos legatur uxori, *l. usufructus, ff. eod.* vel cum debitor legat creditori, quod ei debet: Quæ nobis debentur, non patiuntur Falcidiam. *Il les faut payer tout entierement*, *l. creditor, in fin. de legat.* 2. Et ita fuit explicanda lex 15.

F I N I S.

JACOBI

JACOBI CUJACII J.C.

RECITATIONES IN LIBROS IV. PRIORES CODICIS JUSTINIANI.

AD TITULUM PRIMUM.

De Summa Trinitate, & Fide Catholica, & ut nemo de ea publice contendere audeat.

RIMUS titulus Libri 1. Cod. A Juſtin. eſt de ſumma Trinitate, & fide Cathol. &c. quem ſolum hodie vobis explicabo, quod non licuerit mihi dare operam ſeq. tit. & ero brevis nihilominus. Jus ſacrum, ſive de religione Chriſtiana, quod Theodoſius contulerat in ultimum ſui Codicis librum, Juſtinianus in hoc ſuo Codice honoris cauſa maluit ponere lib. 1. & ordiri ſtatim a præcipua ejus parte de ſumma Trinitate, & fide Cathol. deque ea definire convenienter Synodis .i. Judiciis auctoritate principis, & undique Gentium ad eas evocatis Chriſtianis, & diſceptationis futuræ cognitoribus, & arbitris: unum ſcilicet eſſe Deum omnipotentem, in B tribus perſonis, Patre, Filio, & Spiritu Sancto per omnia æqualibus divinitate, æternitate, majeſtate, virtute, claritate, gloria, ſubſtantia: Chriſtum eſſe ſingularem & unigenitum filium Dei omnipotentis, ſummæ Trinitatis perſonam unam, Deum de Deo, lumen de lumine, ut ait l. 2. hujus tituli; & aſſumpta carne humana in utero Virginis Mariæ Deum & hominem. Deum Patri ὁμούσιον .i. ſubſtantia parem, & ſimiliter hominem ὁμούσιον per omnia nobis: certiſſimam ſalutem redemptionemque humani generis; ac inde Sacroſanctam Virginem Mariam non Chriſti, quaſi hominis tantum, ſed etiam Dei matrem nominari veriſſime, & hanc eſſe fidem Catholicam, quam & ipſe Juſtin. latiſſime profitetur & laudat, l. 1. 5. 6. 7. 8. eod. tit. C populo in teſtimonium advocato, & utriuſque Romæ Archiepiſcopis Johanne Archiepiſcopo antiquæ Romæ, & Epiphanio Archiepiſcopo novæ Romæ .i. Conſtantinopoleos, quorum uterque vehementer approbat Juſtiniani profeſſionem pietatemque ſuam. Sunt & alia Catholicæ fidei capita. Sed cum in aliis congruerent eo tempore Chriſtiani ſatis, in his mirum in modum inter ſe diſcrepabant: & qui a Catholicis, ſive Orthodoxis ſeorſim ſentiebant, Arriani, ſive Porphyriani primum negabant, æternum eſſe ipſum Chriſtum, & patri ſubſtantia parem, neſcio an ex illo Zoroaſtri magico verſu: Seipſum Deus eripuit ab aliis omnibus, & dixit ſupra omnes: nec in ſua poteſtate intellectiva altero a ſe Deo incluſit ignem ſuum, id eſt, ſuam dignitatem divinam. Verum hoc longe abhorret ab Apoſtolica & Evangelica doctrina. Et breviter ut dicam, mera hæc eſt impietas, mera κακότης. Neſtoriani, ſive Simoniani dividebant Chriſtum, ita ut non eſſet idem verbum Dei, & Chriſtum ex Virgine Maria, & Spiritu Sancto natum vellent, neque eam matrem Dei nuncupari paterentur, & Chriſtum Deum poſt reſurrectionem acceſſiſſe dicerent Trinitati ſummæ, quaſi divinam perſonam quartam. Ante reſurrectionem Chriſtum non fuiſſe divinum. Hos Juſtinianus vocat in l. 6. & vocabat univerſa Eccleſia ἀνθρωπολάτρας, quod humanitatem tantum in Chriſto agnoſcerent non divinitatem, quæ extra humanitatem eſſe non poteſt, Eutychiani, & Apollinariani ſunt dicendi ex *l. 8. inf. de hæret.* ut Arriani potius dicendi ſunt Porphyriani, & Neſtoriani Simoniani ex l. *6.* eodem tit. Eutychiani negabant ipſum Chriſtum Dominum noſtrum hominem eſſe natura parem eſſe ὁμοούσιον, quibus ſunt proximi, qui dicebant Carnem Chriſti eſſe affictionis, & corruptionis expertem. Macedoniani autem negabant Spiritus Sancti cum Patre æqualem eſſe divinitatem, quæ etiam ſecta condemnatur nominatim in conſtit. hujus tituli. De proceſſione, & egreſſione Spiritus Sancti, quæ Græce dicitur ἐκπόρευσις ex illo Johannis loco c. 15. τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, quod dicitur in l. 2 hoc tit. eum ſe ex ſummo rerum parente, & ſperare & accipere, contra quam ſentiat Eccleſia univerſalis, eorum opinioni accedere videtur, qui dicunt Spiritum Sanctum ex ſolo Patre procedere. Et Accurſius ipſe notavit hanc conſtitutionem his, qui in ea hæreſi erant, favere admodum: neque vero ullum in hoc ſubeſt mendum, quod quidem confirmant Baſilica, ex quibus etiam initio h. 2. velim vos reponere myſteriorum, pro miniſteriorum, ut *l. 6. C. Theodoſ. de hæret.* Ceterum cum in trium perſona-

rum

rum Trinitatis, & unitatis ratione conſtituenda inter ſe Chriſtiani diſſentirent illo tempore, hos Imperator in eodem tit. cenſet conſentientes cum univerſa Eccleſia, & Synodis Oecumenicis eſſe Chriſtianos Catholicos, ſive Orthodoxos, qui ita credunt, ut ſtatim ab initio expoſui, eſſe credendum. Ceteros qui ab aliis ſeorſum aberrant, non eſſe Chriſtianos hæreticos, ac ne Chriſtianos quidem, maxime Arrianos, & Neſtorianos, *l. 6.* damnatos de hæreticis, &c. Imperatores *l. 3. 5. 6. & 7.* eod. tit. execrantur, & extra communionem fiunt quaſi hoſtes Eccleſiæ Chriſti: quæ quidem execratio in Laicis appellatur ἀναθεματισμὸς, in clericis appellatur καθαίρεσις. Neſcio vero, an jure liceat Imperatoribus uti fulmine execrationum: videtur hoc Pontificum potius eſſe, quam Regum. Fabius in Declam. exheredationem ait eſſe fulmen paternum, & nos dicamus excommunicationem eſſe fulmen pontificium. Hoc, inquam, videtur eſſe Pontificum non Imperatorum, aut Regum. Et Marcellinus, cujus memoriam tota Gallia colit apud Severum hiſtoriæ ſacræ ſcriptorem, non jus eſſe ait, cauſas Eccleſiæ judicari a ſeculari Judice. Et hac ratione auctor eſt Imperatori, ut ſanguine hæreticorum abſtineat, ſatis eſſe hæreticos judicatos Epiſcopali ſententia extra communionem fieri, & tamen l. 1. hoc tit. & l. 8. quicumque, inf. de hæret. cenſet ſumenda eſſe ſupplicia: & hoc jure utimur. Verum quod attinet ad anathematiſmum, quem Juſtin. hæreticis infligit, ſi eum probaſſet Johannes Archiepiſc. veteris Romæ, cujus in hoc tit. extat reſcriptum notiſſimum ad Juſtinianum Imperatorem, ſi, inquam, eum anathematiſmum, quem Juſtinian. irrogat hæreticis, probaſſet, eum non retractaſſet in Epiſt. Juſtin. quam quodammodo inſertam ſuo reſcripto ad Juſtin. remiſit, vel potius ipſe Juſtin. non retraxiſſet conſulto data opera erubeſcens auctoritatem Romani Pontificis: nam Romanum Pontificem, ut ipſe indicat in conſtit. 7. Juſtinianus reverebatur magis, quam Epiphanium Pontificem Conſtantinopoleos. Scribit ad Epiphanium idem, quod ad Johannem: ſed in Epiſtola ad Johannem non legitur ἀναθεματισμὸς. In Epiſt. ad Epiphanium legitur: non erubuit eam inſerere ad Epiphanium. Sequitur tertia pars hujus tit. ut nemo de ea publice audeat contendere: eſt in l. 4. ſanctio ſcilicet pœnalis, ut ne quis de fide ſuperius expoſita publice diſputare audeat, ne, inquit, tumultus inde & perfidia Eccleſiæ naſcatur. Perfidiæ nomine in Conſtitutionibus ſæpe intelligimus hæreſim. In illo etiam loco Baſilica interpretantur cacodoxian, cui opponitur Orthodoxia: & extat conſtitutio l. 4. integrior in Chalcedon. Synodo ſect. 3. & fuit edita utraque lingua Græca & Latina. Pertinet autem proprie ad Chalced. Sinodum, quæ fuit facta adverſus Eutychianos, ſed porrigitur etiam ad cyclicam factam adverſus Arrianos, & ad Epheſinam factam adverſus Neſtorianos, & ad Conſtantinopolitanam factam adverſus Macedonianos. Et placet, quod rem concludit omnem hæc ſententia, quæ in integriori conſtitutione Græca l. 4. exſtat: extremæ eſſe dementiæ in medio & perſpicuo die commentitium lumen accerſere, ſoli lumen fœnerari. Inanes igitur & inutiles eſſe diſputationes publicas de fidei articulis jam ſatis Synodis ſacroſanctis Eccleſiæ definitis. Et hæc eſt ſumma brevis hujus tit. qua maxime velim vos hodie eſſe contentos.

AD TIT. II. *De Sacroſanctis Eccleſiis, & de rebus, & privilegiis earum.*

SEcundus titulus eſt de ſacroſanctis Eccleſiis, &c. Eccleſias vocat ædes Deo conſecratas, ſive Dominica, in quæ conventus agunt Chriſtiani myſteriorum, vel, ut loquitur lex 5. cœleſtium ſecretorum gratia. Quibus verbis nihil aliud poteſt ſignificari quam Liturgia, ut legimus nominatim in Actis Apoſtolorum, Apoſtolos fuiſſe deprehenſos obeuntes omnia illa & ſacra myſteria. Nunquam Eccleſia veris myſteriis caruit, & ſi qua caret, ea non eſt Eccleſia, nimirum detractis myſteriis, vel ut lex ait, ſecretis cœleſtibus atque divinis: & rurſus in quas conventus etiam agunt Chriſtiani publicarum orationum, horarum, ſermonum, & concionum gratia. Pythag. ὁμακοεῖα ſimul, & eodem nomine ſignificantur Collegia clericorum, vel ut Hieronymus & Johannes Rom. Epiſcopus loquuntur, ſacerdotum ſenatus, qui in eis ſunt, & ab Eccleſiis martyria ſeparat l. 13. 16. & 17. quaſi ſcilicet Eccleſiæ ſint dicatæ cultui Dei omnipotentis, martyria honori, memoriæ, & ſedi martyrum, & confeſſorum, *l. ult. C. Theod. de ſepulchr. viol.* quæ & memoriæ D. Aug. Qui Græce μάρτυρες, Latine dicuntur Confeſſores, quorum erat veneratio ſumma in Eccleſia priſca. Et de Eccleſiarum, & Martyriorum bonis in hoc tit. potiſſimum agitur: ſic enim eſt inſcriptus, de ſacroſ. Eccleſiis, & de rebus, & privilegiis earum. Igitur tres ſunt ſummæ partes: nam ſunt multo plures de Eccleſiis, & rebus earum, & privilegiis, de rebus, & bonis, de ſalariis ſive annonis, quæ & Eccleſiis dabantur etiam annua, quæ eis relicta ſunt, ut integra & perpetua eis conſerventur, quod ſingulare eſt: nam annuum ſi relinquas certæ perſonæ, cum perſona extinguitur, ſi relinquatur Eccleſiæ, numquam extinguitur, *l. ult. hujus t.* Eſt etiam hic tit. de officiis quibuſdam Eccleſiarum, veluti de Decanis, ſive Collegiatis (ſic appellantur in hoc tit.) deſtinatis ad diverſa obſequia Eccleſiæ Conſtantinopoleos maxime, ut eorum officium paucis exponatur, ad juſta funebria, ad deferenda funera. Cedrenus decanos interpretatur ῥαβδοῦχυς, *baſtonnieres*, *Bedeaux*, qui non huic rei tantum dant operam, ſed ad omnia obſequia, & munera Eccleſiæ præſto ſunt, quorum erat in Eccleſia Conſtantinopolitana juſtus numerus. Et agitur de Oeconomis. Cum agatur de rebus Eccleſiarum conſequens eſt, ut etiam agatur de Oeconomis: nam ii ſunt adminiſtratores Eccleſiæ, & ut ait *l. jubemus, eodem titul.* diſpenſatores pauperum: nec enim Epiſcopi adminiſtrabant, vel attingebant ullo modo res Eccleſiæ, qui toti erant in ſacris literis, & myſteriis exercendis, & nunciando verbo Dei. Oeconomi res adminiſtrabant Eccleſiæ, atque pro viribus earum reditus pauperibus erogabant, & conſequenter igitur de arcariis, quibus œconomi rationes reddunt, atque etiam reliqua perſolvunt: nam rationes non redduntur niſi reliqua perſolvantur, quæ quidem reliqua arcarii referebant in arcam Eccleſiæ communem, cui ipſi erant præfecti præpoſitique. His etiam adjunguntur Chartularii, qui rationes, & actus Eccleſiæ conficiebant: adduntur etiam in hoc tit. eccleſiarum, & martyriorum privilegia quædam generalia, quæ eſt tertia pars hujus tit. puta ut eccleſiæ, & perſonæ, & res Eccleſiaſticæ ſint immunes a ſordidis, extraordinariis, vel ſuperinductis muneribus; & nominatim Decani, ſive Collegiati, de quibus ante dixi, ut immunes ſint a muneribus argentariorum, vel nummulariorum, *l. 9. h. t.* quæ ſunt munera in civitatibus, & plerumque etiam invitis injunguntur, ſunt enim Reip. maxime neceſſaria: & hæc immunitas tantum in ea *l. 9.* datur decanis ἐμπράκτοις, id eſt, qui reipſa munus Decanorum exercent, ut in *l. generaliter, & tit. ſeq. de Epiſc. & Cleric.* & generaliter ita definitur, quod maxime velim vos adnotare, ne quis ſub ſpecie muneris quod minus exequatur, alterius muneribus, & oneribus relevetur. Hoc poteſt eſſe uſui in multis cauſis: exemplo uno utar. Doctoribus, Anteceſſoribus conceſſæ ſunt merito immunitates quædam, quo fit, ut plerique ambiant Anteceſſorum nomen, & vel ſi nomen adepti fuerint, etiamſi nihil quidquam doceant, aut quod pejus eſt docere poſſint, tamen immunitate gaudent, quo fit ut opprimatur plebs, quæ ſublevaretur ſi onus adnumerati illius Doctoris non transfunderetur in eam: quæſo obſervemus hanc ſententiam. Sunt etiam alia privilegia Eccleſiarum, ut immunes ſint a lucrativorum deſcriptione, id eſt, certæ portionis prorogatione, quod declaro.

ro. Curialis, vel decurio, vel Senatus municipales Reipublicæ muneribus bonaque ejus omnia maxime obnoxia erant, imo & progenies sive prosapia, ut veteri verbo utar. Cicer. verbum vetus appellat de universitate, quod Asconius interpretatur. Iis curialibus, si qui non curiales conditione, & origine successerint ex causa lucrativa, ex titulo lucrativo, puta jure legati, vel jure institutionis non ferunt assem, non ferunt solidum quod eis relictum est, sed relinquunt Reip. portionem aliquam, quæ dicitur lucri descriptio, lucri onus, quod a curiali obvenit, non curiali. Ceterum Ecclesiæ a lucrativorum onere immunes sunt, si forte curialibus ex causa lucrativa successerint: & additur aliud privilegium, ut donationes in eas collatæ valeant etiam factæ μονομερῶς, id est, ex promissione sola offerentis, etiamsi Ecclesiarum nomine nemo eas donationes agnoverit, acceperit: nam jure communi donatio sine acceptione non valet: & interim dum non accipitur & agnoscitur, revocari potest. At in Ecclesiam collatæ donationes ex sola pollicitatione valent, imo & sine insinuatione seu confectione actorum, si modo, ut est in h. t. non excedant quingentos aureos: & addit aliud privilegium, ut ecclesiasticæ actiones non perimantur nisi præscriptione 100. annorum, quæ duo postrema privilegia, etiam civitatibus dantur, & illud de quingentis aureis hodie abiit in jus commune, id est, secundum novas Constitutiones Rom. Impp. nam si jus, quo utimur, spectemus, omnes donationes insinuatione indigent. Sed ex constitutionibus Rom. Impp. hodie jus commune est, si non excedant quingentos aureos valere, etsi non sint repositæ in acta vel monumenta. Id vero quod est de centum annorum præscriptione, ut Ecclesia, vel civitates si agant, ea tantum repelli possint, mutatum est Novellis in annos 40. pro 100. & hæc quidem sunt generalia privilegia Ecclesiarum, quæ proponuntur in hoc tit. Sunt etiam quædam specialia, veluti Ecclesiæ Thessalonicæ in l. 8. ut ea Ecclesia relevetur onere propriæ capitationis, id est, tributi capitalis: nam unaquæque Ecclesia pro capite censebatur uno aut pluribus, ut princeps statuerat, nec onus capitis quisquam olim poterat effugere, ordinarii & extraordinarii muneris immunitate gaudebant multi; sed non ordinarii, non propriæ capitationis, non Ecclesiæ, non præfecti prætorio & comites, ut est in Nazarii oratione quadam, etiam præfecti prætorio & comites tributa pendunt principi, sed hoc tantum privilegium datur Ecclesiæ Thessalonicæ, quæ sanctitate præcellebat eo tempore, ut relevetur onere propriæ capitationis, non tributo agrorum, & aliud speciale privilegium Ecclesiæ Constantinopoleos est in l. 14. 17. ut ejus Ecclesiæ prædia coloni sive rustici panes civiles, quos ferebat Ecclesia de publico, vasa sacra sive anathemata & donaria sacra, ut nullo modo alienentur vel pignerentur, ac ne dentur quidem jure πατρικῷ; quod vulgo hodie dicitur libellaria, ut exposui in Feudis tit. quibus modis feudum committatur, sed & locari, vel in emphyteusim aut precarium dari, ut non possint nisi certa lege modoque, qua lege exprimitur in constit. h. t. & in Novellis, hoc privilegium, ut dixi, primum datum fuit Ecclesiæ soli Constantinopolitanæ, sed est porrectum postea ad omnes Ecclesias, speciale quod erat, factum est generale, & abrogata est constitutio Anastasii Græca, quæ erat sub h. t. & permittebat aliarum Ecclesiarum bona alienari vel pignerari adhibito decreto, & confectis actorum monumentis apud magistrum census, ut ait constitutio Anastasii apud magistrum census, videlicet in urbe, id est, utraque Roma, in provinciis apud præsides & defensores civitatum: nam hi soli jus habebant conficiendorum actorum, non omnibus erat jus, sed magistro tantum census in urbe, quem γενικὸν appellabant in *l. sancimus, de donationibus*, & in Nov. & in sequ. tit. l. 6. duobus locis, sed de illa Ecclesia Constantinopolitana etiam speciale hoc invenies in h. t. ejus Ecclesiæ Archiepiscopi eandem, quam & Romani habebant prærogativam in creatione

A Episcoporum, & in assidendo, aut procedendo, ut Constantinopolitanus uni cedat Romano: ut dicam breviter, primæ deferuntur Romano, in l. *6.* hujus tit. l. ult. 8. tit. 1. etiam ab ipso Justiniano primæ deferuntur in Novel. 131. & hoc privilegium creandi Episcopos, procedendi, præsidendique appellatur privilegium Patriarchicum in *l. 15. hujus tit.* & separatur a privilegio Metropolitano, recte: nam ut paucissimis expediam, iidem sunt Patriarchæ, & Archiepiscopi. Patriarchæ sunt Archiepiscopi, sunt Pontifices, his inferiores sunt Metropolitani, qui non sunt Archiepiscopi & superiores Episcopis. Jam explicatus est tit. unum tantum observandum est ex *l. ult.* quod est singulare. Finge: Testator legavit Titio, & duo sunt Titii amici testatoris, æqua charitate conjuncti, nec apparet de quo scri-

B pserit testator, cui debetur legatum? neutri, invicem se impediunt, sive non debetur ei, cui dare noluit testator, non debetur etiam ei, cui dare voluit, quoniam quisnam sit incertum est & obscurum, in *l. 3. §. si duobus, de adim. legatis, l. 11. si fuerit legatum, de rebus dubiis*. Quibus perperam objicitur *l. si quis servum 8. §. si inter duos, de leg. 2.* Si quis objiciat, non prorsus inutile esse legatum, ita poteris explicare eum locum, ut iste locus demonstrat, veluti si duo Titii inter se contendant de sententia testatoris, unus dicat de se sensisse testatorem, alter asserat idem, & pro se quisque afferat conjecturas, heres autem paratus sit solvere ei, a quo defendatur, & servetur indemnis, eliget ipse heres cui solvat, & gratificabitur cui volet, accepta cautione ab illo servabitur indemnis obtinente

C altero, verum eligere non cogetur, quia fieri potest ut nullus obtineat, ut nullius conjectura idonea videatur judici; atque ita si nihil liqueat, neutri dabitur legatum. Sed lex illa ultima aliud statuit in pia causa, quod ego lubenter traxerim, suadente Jurisconsulto, ad omnem causam, vel me suadente & auctore jurisperito: nam ex l. ult. si quis legaverit Ecclesiæ Divi Stephani, & liqueat plures in ea civitate esse Ecclesias ejusdem nominis, neque liqueat perspicue de qua senserit testator, lex ait deberi legatum ei Ecclesiæ, in qua fuit frequentior testator & assiduior, in qua fuerit propensior: hoc jus etiam obtineat in omnibus causis: nam in exemplo si duo fuerint Titii, & unus fuerit arctiori necessitate cum testatore conjunctus, ei debetur legatum, nec fuerit dubitatio aliqua,

D quam quod fuerint ambo æqua necessitate conjuncti, ut ait *d. l. si fuerit legatum*, nam si non fuerit par humanitas, & erga utrumque benevolentia, sane obtinebit legatum, qui se amiciorem probabit defuncto fuisse: at quid si non fuerit testator magis in unam Ecclesiam propensus quam in alteram, nec possit ex defuncti propensione elici certa conjectura: lex ait legatum deberi pauperiori Ecclesiæ. Cur non etiam liceret statuere legatum deberi pauperiori Titio?

AD TIT. III. *De Episcopis & Clericis, & Orphanotrophis, & Xenodochis, & brephotrophis, ptochotrophis, & ascetriis, & monachis, & privilegiis eorum, & Castrensi peculio, & de redimendis captivis, & de nuptiis clericorum vetitis seu permissis.*

E Tit. 3. ita vulgo legitur, de Episcopis & Clericis, & orphanotrophiis &c. sed magis probarem de Episcopis & clericis & orphanotrophis &c. nam de orphanotrophiis & aliis omnibus venerabilibus locis, simul ac de Ecclesiis & de Martyriis dictum est tit. sup. & l. 15. 17. 19. 21. 22. & 23. Hic titulus est de personis Ecclesiasticis, ille de locis religiosis & pietati dicatis. Sed tamen duæ tractationes ita sunt conjunctæ & affines, ut vix possit quis tractare de personis, quin tractet etiam de locis, & contra: de personis igitur hic tit. potissimum est, videlicet de Episcopis & cleric. & orphanatrophis, & ceteris, quorum singulorum munus, ut & aliquantulum describatur, & differentia, quæ inter

ter eos intervenerit; Episcopi sunt Antistites, qui clero & populo Christiano præsunt, veluti pastores, patres, & vicarii Domini nostri Jesu Christi, vel ut in *l.6. tit.seq.* qui populum Christianæ religionis doctrinæ insinuatione moderantur. Optato Milevit. apices, & principes omnium, vetustioribus Primicerii Presbyterorum, sive habeant nomen Episcopi, sive Archiepiscopi, seu Metropolitani: nam quod scribunt de Episcopis, & de iis, qui sunt supra Episcopos intelliguntur, ut quæ in constitutionibus scribuntur de illustribus, scripta etiam examinare debemus de iis, qui sunt supra illustres, qui supra Episcopos, & ipsi Episcopi sunt. Clerici, ut invenio in h.t. sunt ministri divini muneris, Catholicæ Ecclesiæ, Christianæ legis, Orthodoxæ fidei, quandoquidem hæretici sunt potius abdicati, & exheredati, vel facti extra hereditatem cœlestem, & communionem Ecclesiæ, ut definit *l.2. C.Theod. eodem tit.* clerici scilicet, sive generaliter potiores heredes Dei, coheredes Christi, qui divino cultui ministeria religionis impendunt, *l.2. C. Theod.* presbyteri scilicet, qui inter clericos superiorem locum obtinent, ut ait *l.8.* in illo loco, si forte presbyteri, qui sub nomine superioris loci testimonium dicere citra aliquam corporalem injuriam sunt præcepti, hoc ipso, quod nihil metuant, vera suppresserint &c. Gerunt igitur presbyteri sub nomine superioris inter clericos, nam & Apostolorum vice sunt, ut legimus *ἐν διαταγαῖς* eorumdem, in constitutionibus eorum, eisque non minus, quam & Christianis incumbit cura nuntiandi verbi Dei, nunciandæ, & formandæ salutis generis humani, nuntiandæ redemptionis, qua functus Christus pro humano genere, ut est in eis Apostolorum constitutionibus, *σύμβουλοί τοῦ ἐπισκόπου καὶ ἐκκλησίας στέφανος* i. Conciliatores sunt, & assessores Episcopi, & Ecclesiæ corona, & D. Paulo scribente de iisdem presbyteris *κοπιῶντες ἐν λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ*, qui navant operam docendo, instruendo, commonendo, corrigendo populo Christiano: clerici & sunt, qui hoc sequuntur, veluti Diaconi utriusque sexus, & hypodiaconi, id est, ut eleganter scriptum est in h.t. ministri sacræ mensæ, & totius ornatus Ecclesiastici, ut est in l.ult. tit.seq. levitæ, lectores, cantores, sive psaltæ, exorcistæ, & ostiarii: sacerdotum nomen solet proprie tribui Episcopis, sed communicatur etiam clericis, Græce *ἱερέων l.16. 19. 44. h.t. l.8. inf. de hæret.* Imo communicatur Christianis omnibus: nam si communicatur clericis, clericorum nomen comprehendit universam Ecclesiam Christi. Eucherius: Sacerdos, inquit, ab eo nomen accepit, quod sacrum præbere ducatum minoribus debeat. Et adjicit: quo nomine utique censentur omnes, qui altitudine rectæ conversationis ac doctrinæ salutaris eminent, nec sibi ipsis tantummodo, sed pluribus profunt: Et alio loco: Omnes sumus membra summi Sacerdotis Domini Jesu Christi: Et Tertullianus: Christus sacerdos nos Deo & Patri fecit. Quod idem de Clericorum nomine scribunt. Orphanotrophi in h.t. ita definiuntur l.31. qui parentibus atque substantiis destitutos minores, & orphanos, quod Gallica vox nomen retinet, sustentant, atque affectione proxima educant sumptibus Ecclesiæ, & ut ait lex 31. sunt quasi tutores pupillorum, & curatores adolescentium: ac similiter brephotrophi dicuntur alumni, & educatores infantium projectorum, vel expositorum, & ptochotrophi alumni pauperum & mendicorum: Xenodochi autem sunt, qui exteros, aut advenas ægrotos, debiles, invalidos, vel ut dixit Epiphanius depotentes, qui sibi necessarium victum quærunt, hospitio excipiunt, *l.45.* & 48. h.t. Xenodochi hospitales, quod nomen etiam vox Gallica obtinet; & quidem hospitale studium excipiendorum externorum nihil aliud est, quam xenon, aut xenodochium, qui locus proprie educandis puellis, pueris, sive infantibus destinatus est: improprie appellatur hospitalis, aut xenon. Verum ut persequar singulas partes hujus tit. ascetæ, vel ascetriæ sunt devotæ virgines, qui, quæve ita vitam instituerunt, ut toti sint sacris dediti meditationibus, precibus, assiduisque votis erga Deum pro humano genere: quod institutum philosophiam vocat Nov. Majoriani de sanctimonialibus, & viduis. Et notum est, atque adeo sane notandum, quod de asceta quoque scribit Macarius, qui & ipse fuit asceta homil. 27. suo familiari, & collegæ, quem sæpe viderat meditatione multa, & profunda, veluti sumptum, & ereptum ex rebus humanis, quem sæpe viderat gravi infirmate laborantes liberasse indulgentia medicinarum suarum cœlestium, vel sola impositione manuum, quem sæpe viderat etiam dæmonas ejecisse, hunc tandem mente divina ejecisse elatum superbia, & prolapsum in omne malitiæ genus, cui tamen Deus injecerat gratiam, & utitur hac præclarissima sententia: pura nitidaque mens, sive nitida natura non caret qualitate superbiæ: nulla est adeo nitida mens, quin depravari possit. Eam ob rem colendus est nobis semper Deus, ut semper admonemus, adhibito timore metuque.

Verum ut ad rem redeam, observandum in h.t. ab ascetis separari monachos, & asceterium separari a monasterio similiter l.53. Ascetas igitur separari a monachis, id est, qui quæve latebras captant, & vastas solitudines: ii sunt proprie monachi, l.quædam, inf. de decurionibus, lib.10. quorum præfecti dicuntur Archimandritæ, quasi Latebrarum præsules. Et hæ quidem sunt personæ, quæ in h. t. numerantur. Sed præterea in constitutionibus h. t. fit etiam mentio *νοσοκόμων* & *γεροντοκόμων*, quibus scilicet curæ erant valetudinarii, & senes: namque ætas senilis altera valetudo est. Denique certus erat locus, quo pietatem Ecclesiæ exercebant in senes, & certus, quo in valetudinarios cujuscunque ætatis, populares scilicet, & concives: nam, ut antea dixi, peregrinis erant constituta xenodochia. Fit etiam mentio parabolanorum medicorum, qui erant in Alexandria, quod se conjiciant in periculum, *un Medicin de la peste, qui se hazarde bien fort.* parabolani medici sunt audaces medici, qui adeunt omnia pericula curandorum ægrotorum gratia, qui nihil extimescunt contagionem morborum: fit etiam mentio in constitut. h.t. ejus, qui dicitur *ὁ ἐπὶ τῆς πτωχίας*, qui erat quasi generalis quidam curator, & observator medicorum, diversus a ptochotropho. Et fit itidem mentio œconomorum, de quibus etiam multa tit. superiore, & defensorum Ecclesiæ: fit mentio *ἀρχόντων*, vel *ἐξάρχων*, qui sane, ut opinor, sunt chorepiscopi, ut Zonaras ait, *χωρεπίσκοποι οἱ νῦν λεγόμενοι ἔξαρχοι*, ruris, aut suburbii Episcopi, aut Metropolitani, iidem, qui & Archidiaconi, vel Archipresbyteri fere, ut Leo ait, & ut est in Synodo Neocæsariana, *ὡς συλλειτουργοί εἰς τόπον τῶν ὀ.* Sigibertus: *Archidiaconi, qui dicuntur Chorepiscopi*, qualem in antiquis monumentis legi nuper Lugduni, fuisse appellatum præfectum supercilio Lugdunensi, vel ut loquuntur, monti sacro duorum Irenæi, & Justi, qui & veluti supercilium est hodie ei civitati, & is hodie appellatur Abbas, olim Chorepiscopus proprius, quam Abbas. Fit etiam mentio eorum, qui *περιοδευταὶ* dicuntur, *ἐκ τοῦ περιέρχεσθαι καὶ καταρτίζειν τοὺς πιστούς*, ut Zonaras ait in Sardicensi Synodo, qui fideles commonefaciant, exponant alienatos a fide, vel errantes revocent in pristinum statum, quod obeant singulas Ecclesias, atque illustrent mandata Episcopi, aut Metropolitani, visitatores dicuntur in capite non debere 80. Fit etiam mentio aliorum, qui Paramonarii dicuntur, de genere eorum, qui res Ecclesiasticas administrantes, id est, villici, sive actores possessionum Ecclesiasticarum, & possunt appellari satellites, adseculæ, buccellarii, certe Nicetæ *παραμονὴ* est *πελεκυφόρος βάρβαρος*: additur in hoc tit. enumeratis superioribus personis, & de privilegiis eorum, Episcoporum scilicet, & Clericorum, & ceterarum personarum, quorum præcipua quidem recenseamus: unum est, ut invitis Episcopis non denuncietur testimonium, & Presbyteri, qui secundum locum obtinent, citra injuriam capitalem, citra injuriam quæstionis testimonium dicant, ut & eis fides habeatur,

etiam

etiam citra quæstionem. Item ut Clerici, Monachi, & Xenodochi, & Prochotrophi, & similes personæ excusantur a sordidis, & extraordinariis muneribus, & parangariis, onere transvectionis aut evectionis indebitæ & injustæ sive extraordinariæ, ut excusentur a metatis, id est, ab onere recipiendi hospitio, transeunte forte comitatu principis vel exercitu, ut excusentur a lustralis auri collatione, sive quod idem est, ab auraria functione, si qui clericorum & orphanotrophorum, vel similium personarum negotiationes exerceant: nam onus illud aurariæ functionis, onus erat negotiatorum, ut constat ex *l.2. h.t.* ac præterea ut excusentur a tutelis & curationibus, & a personalibus muneribus sive corporalibus, sed ut est scriptum in *l. generaliter, h.t.* ut hac immunitate tantum fruantur ii, qui muneri suo & functioni sanctæ non desunt: nam ut habuimus heri ex *l.4. tit. sup.* nemo dicitur sub specie muneris quod minus exequitur, alterius muneris sarcina relevari. Igitur l.9. l. generaliter adjungi convenit, &c. præterea ut injuriarum crimen sit publicum, si facta sit injuria Episcopo vel Clerico: nam injuriarum crimen sane privatum est, aut extraordinarium, non publicum: & in l.2. de origine juris male legebatur olim Cornelium instituisse quatuor prætores, id est, singulos prætores singulis quatuor quæstionibus publicis, quas instituerat, de falso, & parricidio, & sicariis, & de injuriis, nec ea verba habent Pandectæ Florent. nec loco eorum ulla alia, *mais il y en faut mettre un autre:* & veneficiis. Ceterum de injuriis non fuit publicum crimen, nisi, ut dixi, ex iis constitutionibus, si facta sit injuria Episcopis, etiam additur aliud privilegium, ut sit actio popularis ex testam. si quid relictum sit Ecclesiis, *tout chacun peut demander cela pour l' Eglise*, vel Episcopis, vel Clericis, vel pauperibus condictione ex lege scilicet, quæ inficiatione crescat in duplum, & ex cujus causa, si forte indebitum solutum sit, non competat condictio indebiti, *l.45. h.t. §. ult. Inst. de obligat. quæ quasi ex delicto nasc.* addam & aliud, ut irrita sit substitutio precaria per fideicommissum facta sub conditione si sine liberis heres institutus decesserit, herede postea transeunte in clerum aut monasterium, propterea quod uxorem ducere non potest; tamen non ideo substituto locus est, & pari ratione ut transeunte in clerum vel monasterium remittatur conditio liberorum suscipiendorum, id est, ut non amittat legatum, fideicommissum, vel hereditatem, etiamsi seipsum fecerit extra spem suscipiendorum liberorum; & quod etiam inter privilegia numerari debet, additur in *h.t.* de castrensi peculio clericorum vel Episcoporum, ut si sint filiifamilias, quod adquisierint dum divino cultui darent operam, non adquirant patri, sed id habeant præcipuum quasi castrensi in peculio, & de eo possint libere testari, nec possit testamentum rescindi per querelam inofficiosi testamenti, *l.33. & d. l.49.* & de redimendis captivis, deque relictis in redemptionem captivorum, *l.28.* 45.49. ult. pars tit. est de nuptiis clericorum vetitis aut etiam permissis, permissis scilicet lectoribus & cantoribus, lectoribus qui legebant sacras literas in Ecclesia præsente populo, vetitis ceteris clericis indistincte, & permissis primis nuptiis, vetitis secundis, & rursus permissis omnibus clericis indistincte, si coitæ fuerint ante clericatum, vetitis post clericatum, *l.19. &* 44. nam neque leges, neque canones ulterius interdixere nuptias nisi post clericatum. Quinimo licebat pridie ejus diei quo quis transiret in clerum ducere uxorem, nec enim minus assumebatur in clerum, ut jure posset objici his qui post clericatum cupiunt ducere, cur non duxisti ante clericatum? & merito igitur est legitima interdictio, & liberi suscepti post clericatum iisdem constitutionibus censentur esse spurii, incesti, nefarii, non naturales liberi: nam naturalium liberorum nomen est honestum, spuriorum turpe: & in ea constitutione nescio quis, ut Dom. Anton. Contius interpres vertit, ita ut nec naturales, nec spurii, sic interpretatur nothos & physicos, id est, naturales & spurii; sed fallitur; & nothi sunt naturales suscepti ex concubinatu, qui erat permissus legibus, spurii non possunt naturales dici, quorum nomen est turpe.

AD TIT. IV. *De Episcopali audientia, & diversis capitulis, quæ ad jus curamque & reverentiam pertinent Pontificalem.*

QUartus Tit. est de Episcopali audientia, &c. Episcopi jurisdictionem non habent, nam neque forum legibus habent, ut ait Nov. Valentiniani de Episcopali judicio, neque apparitionem, id est, nullos apparitores, viatores, executores, neque executionem habent, quod est summa sive extrema pars jurisdictionis, *l.1. D. si quis jus dicenti non obtemp.* sed eorum sententias exequuntur magistratus, *l.8. h.t.* sicut judicum delagatorum sententias exequuntur magistratus, qui delegant, *l. a div. Pio, D. de re jud.* qui etiam judices delegati notionem tantum habent, non jurisdictionem: hanc si haberent, & executionem haberent. Sozomenus lib. 8. merito igitur hic titulus inscriptus est de Episcopali aud. non de Episcopali jurisdictione, & male Accursius interpretatur audientiam, jurisdictionem: nusquam invenies jurisdictionem tribui Episcopis, notionem, cognitionem, judicium invenies passim, ut in hoc tit. de Episcop. audientia, ita in *l.25. sup. tit.* 8. cum clericis, inquit, in judicium vocatis pateat Episcopalis audientia, quia auditorium quidem Episcopus habet; sed non jurisdictionem, aut tribunal, aut forum. Et similiter in dicta Nov. Valentiniani, clericus, inquit, si agat, sequatur forum rei, si adversarius ad Episcopi vel Presbyteri audientiam non præstat assensum. Quibus verbis apparet etiam Presbyteros habuisse audientiam, id est, notionem, atque judicium, qui quidem secundum locum obtinebant ab Episcopis, ut heri diximus, non eumdem locum, ut Arriani dicebant, qui connumerantur inter hæreticos: & hanc quidem audientiam sive notionem citra honorem jurisdictionis habuere tantum Episcopi vel Presbyteri in clericos & monachos in causa religionis, vel negotio Ecclesiastico, non in alios, nec in aliis causis, nisi inter consentientes; qui consensus jurisdictionem non tribuit, & hoc potissimum ostenditur in hoc tit. & est maxime notandum; nam ex mille vix reperies unum qui non tribuat Episcopis jurisdictionem; cum & Accursius audientiam, protinus ac temere accipiat pro jurisdictione: sed is tit. continet etiam diversa capitula ad jus curamque & reverentiam Episcopalem pertinentia; ad jus, veluti ut nonnisi adhibitis & consultis Episcopis defensores civitatum creentur, qui quidem in singulis civitatibus habebantur instar tribunorum plebis, & erant præditi jurisdictione, ut explicabimus in tit. de defensoribus civitatum, ut etiam adhibitis Episcopis non aliter creentur sitonæ, id est, rei frumentariæ curatores, quibus Resp. mandat curam coemendi frumenti, ut populo non desit annona. Itemque ut adhibitis Episcopis tutores vel curatores minorum aut furiosorum instituantur, ac præterea querelæ non numeratæ pecuniæ, non numeratæ dotis, quæ exceptio dicitur, sed querela proprius quam exceptio: quandoquidem in judicium deducitur, etiam antequam agatur ex chirographo, ut, inquam, ea querela absente magistratu, & generaliter quælibet præscriptionis interruptio ac contestatio deficiente magistratu institui possit apud Episcopos, *l.21. 31. 32. eod. tit.* Nunc exponamus quid sit ad curam. Ad curam Episcopalem pertinent pauperes, &, ut ait *l.1.* verus cultus est Christiani Episcopi adjuvare pauperes & positos in necessitate. Et valde notandum quod est in *l.2.* ut si clericus ante definitivam sententiam appellaverit frustrandi tantum causa, morandique judicii, quæ intempestiva appellatio est,

ei multa irrogetur quinquaginta librarum aur. eaque multa non accedat commodo fisci, sed pauperibus erogetur etiam & populo. Ecce genus multæ, quod accedit pauperibus: vix invenies similem locum in jure: sed tamen est hodie frequens, ut non tantum fisco, sed pauperibus accedant vel addicantur multæ. Pertinent etiam ad curam Episcopalem captivorum redemptio, itemque infantes expositi, & custodiæ, id est, qui carcere coercentur, & qui quæve a lenonibus detinentur: & inspectio operum publicorum rationumque civilium, ne quid de publico depereat, ut scilicet urgeat, & instet Episcopus, si negligi videat opera publica reditusve civiles. Sunt & alia pleraque officia pia, & sancta, quæ hic tit. ostendit pertinere ad curam Episcopalem, ne, ut hoc quoque adjiciam, alii advocati recipiantur in foro, quam Christiani, l. 15. ne alii legantur milites, quam Christiani, *l.* 19. 20. & cum in Alexandria essent Primates quidam Clerici quasi plebis defensores, qui in ea civitate proprio vocabulo, ut habuit ea urbs amplissima propria pleraque vocabula officiorum, tum munerum, vocabantur archigerontes, diœcetæ, id est, seniores, & administratores, vel curatores plebis: hi etiam ut non, nisi sint Christiani recipiantur, *l.6. eod. tit.* in qua lege laborant quamplurimi propter hæc verba Archigerontes, & diœcetæ: satis intelligimus ex C. Th. Archigerontas, & diœcetas fuisse privatos, & defensores plebis Alexandrinæ, ut qui in aliis civitatibus dicebantur ἔκδικοι, vel defensores plebis, in urbe Alexandrina dicerentur archigerontes, & diœcetæ, quos etiam in ea urbe vult esse ex corpore Christianorum. Sed quid hoc sit ergasiotanorum nemo adhuc potuit explicare, & videtur fuisse vetus mendum, quod etiam insidet in C.Th. in quo longe aliter legitur, quam hoc loco, quo sic legitur, archigerontes, quod magnam movet conjecturam, ut sit reponendum, archigerontes diœcetæque, id est, defensores plebis Alexandrinæ ex Christianorum numero deligantur: alioquin manca esset oratio: ad curam quoque Episcopi nemo nescit pertinere disciplinam Ecclesiæ, disciplinam monachorum, & clericorum; quod multæ constitutiones docent in hoc tit. & illud inter cetera, ne clerici, vel monachi aleæ, vel spectaculis sint dediti: & in l. 7. ne per vim, aut usurpationem aliquam, quod bellum dicas esse potius, quam judicium aliquod non ineleganter, eripiant judicatos addictosque supplicio, quod certe usurpabant exemplo pontificum paganorum, ut Vestalium, quorum occursus servabat sæpe ductos ad supplicium. Ad reverentiam autem Episcopalem hoc maxime pertinet, quod est tertium in hoc tit. ut ab eorum sententia non possit appellari, *l.8. & 14. eod.tit.* nisi qui forte extra Episcopum judicem assumpserint, & optaverint, eum Episcopus compellere non potest, ut se subjiciat audientiæ suæ: sed si qui ultro se audientiæ suæ subjecerint, non possint ab ejus sententia appellare a judice dato ex consensu partium citra compromissi vinculum, *l. ex consensu, D. de appellationibus*: nam a sententia judicis compromissarii non licet appellare, *l. 1. inf. de receptis*. A sententia edititii (qui sit judex edititius explicat Servius in Eglogam Virg. 3.) vel quem utriusque partis consensus optavit, non permanente vinculo compromissi, licet appellare, ut dixi, nisi fuerit Episcopus, in quem utraque pars consenserit: hoc plane deferri reverentiæ Episcopi: Sed ex his, quæ velim in hoc tit. maxime vos adnotare, quod sint quotidiana: unum in *l.* 3. dum ait, remissionem veniæ crimina nisi semel commissa non habere. Finge: Princeps perduellibus dedit veniam perduellionis: ex his postea quidam recidit in idem vitium, ei rursus non est remittenda venia, vel iis non potest ex quadam posteriore venia, quam princeps dederit similibus personis, sibi item vindicare veniam, & asserere: cur? quia *remissionem veniæ crimina nisi semel commissa non habent*: & adjicit eleganter: *nec in eos liberalitatis Augustæ referatur humanitas, qui impunitatem veteris admissi non emendationi potius, quam consuetudini deputaverint*. Etiam illud notandum est quod habetur in *l.* 27. officium curatoris esse, non prætermittere utilia, nec admittere inutilia: paucis descriptum est officium curatoris: duplex est culpa, culpa in faciendo, & culpa in non faciendo, *l. si servum, de verb. obligat.* utramque tutor, aut curator præstare debet, & quod est notandum, in *l.*28. si curator datus sit furioso habenti liberos, ut adhibito curatore, & iis, qui genere nobiliores erunt liberi nuptias contrahant si velint: dote, vel donatione propter nuptias constituta arbitrio curatorum, vel propinquorum, & in urbe præfecti urbi, in provinciis præsidum, vel Episcoporum, & ut ea constitutio dotis, vel donationis propter nuptias, & arbitrium in ea constituenda, quod requiritur, ut peragatur sine ullo damno, id est, sine ullo sumptu, gratis: & placet ratio valde, quæ potest accommodari ad alia pleraque, *ne tale hominum infortunium etiam expensarum detrimento prægravetur*: cessabunt igitur sumptus judiciales propter infortunium hominum. Multæ sunt constitutiones Græcæ in hoc tit. ut in superioribus, & etiam in consequentibus, quas qui verrunt in latinum sermonem, ut possem ostendere multis argumentis, nisi res esset exigua, aberrarunt mirum in modum: unus est locus magni momenti, quem nesciunt latine vertere in l.26. dum ait, ut curent Episcopi ea servare, quæ jam a se constituta sunt, καὶ ἀπαργυρισμοῦ μιτάτων: quod sic interpretantur, *de Metatorum exactione*: nunquam prohibuit metatorum exactionem Imperator, id est, exactionem oneris recipiendi milites, sed personæ quædam privilegiariæ ab hoc onere excusantur; non ergo vult constitutio homines relevare onere metatorum, sed ἀπαργυρισμοῦ, id est, adærationes, id est, ne pro metatis cogantur æra refundere, aut præstare militibus, ut non subeant onus metati: eo enim prætextu extorquebant ingentem sæpe pecuniam. Denique metatum est onus, quod non potest adærari: & ita etiam *l.* 18. *eod. tit.* prohibetur ἀπαργυρισμός, id est, adæratio annonarum militarium, ut scilicet, quod dicitur, provinciales pro annonis militaribus id conferant in speciebus ipsis, non in ære: & stultius etiam dum lex eadem ait, ut Episcopi curent observari in Republ. prohibitionem rapinarum, ut interpretantur, uno verbo non dicere possis nisi *exarmationem*: mittebant nonnunquam principes in provincias aphoplistas, qui exuerent armis provinciales. Et genus quidem rapinæ erat ne auferrent arma provincialibus, si quid ab eis expromerent pecuniarum, quod genus concussionis ait d. l. in fine esse cohibendum curante Episcopo secundum constitutionum sacrarum tenorem, quarum una est, quæ nostram constitutionem confirmat *l. ult. de metatis lib.* XI. *Cod.*

AD TIT. V. *De Hæreticis, & Manichæis, & Samaritis.*

TIt. 5. est de hæreticis, &c. Et ne quis scilicet existimaret privilegia superioribus titulis concessa Ecclesiis, Episcopis, Monachis, ad alios, quam Christianos Catholicos pertinere; statim initio hujus tit. constituitur, ut ab iis privilegiis alieni sint hæretici, nam ut eorum Episcopos, vel Clericos hæc nomina sibi falso vindicare, & conventus eorum, & conciliabula non esse Ecclesias, sed quasi Ecclesias, ut ait l. 5. non συνάξεις, sed παρασυνάξεις, non baptismata, sed parabaptismata, *l.* 8. *&* 14. *eod. tit.* Nov. 32. existimari esse, sed non esse: privilegia igitur Ecclesiastica ad eos non pertinere. Et *l.* 1. *C. Theod. de hæreticis*, addidit, schismaticos recte: nam & schismatici continuo hæretici non sunt, qui divertunt a communionis unitate, & eorum dissidium, & schisma, quod dicitur etiam ἀφηνιασμός, id est, fræni dissolutio, aut effrænata licentia, licet hæresis non sit: nec enim schismatici opinionibus dissentiunt ab Ecclesia a qua divertunt, plerumque tamen schisma desinit in hæresim, ut de schismate Donatistarum ait

l. 4.

l.4. C.Theod. ne sanct[illegible] bap[illegible] [illegible] inquit, *ne hæresis vocaretur* [illegible]; ita est legendum, *&* [illegible] *baptismatis contigisse, ut* [illegible] *eretur*. Et de iisdem Donatistis [illegible] *n hæresim*, inquit, *schisma vertunt*. Definiu[illegible]r & hæretici in l.2. h.t. qui, vel levi argumento deviant a judicio & tramite Catholicæ religionis, & quibus generaliter interdicuntur conventus omnes, scholæ. In l.3. Litaniæ, id est, preces publicæ, & pœna etiam infligitur judicibus, qui eorum audaciam non compescuerint: pœna plectitur, ut ait l.2. cohibentia judicum: nam in constitutionibus sic est semper accipienda cohibentia, non conniventia, & integra mansit in Codice Theodosiano: cohibentia nomen semper depravatum est in conniventiæ nomen, quo significatur dissimulatio, ut cohibentia, negligentia, & temperatio, aut vindicta, aut persecutiones. Et ita glossæ veteres rectissime interpretantur cohibentiæ nomen: hinc dicti hæretici, ut scimus omnes, a pertinaci spiritu, & opinione singulari duræ frontis obstinato piaculo, ut eleganter ait Theodosius in *Nov. de Jud. Samaritanis, & hæret.* qua forma D. August. dixit eleganter, *frontem hæreticorum non esse frontem*, & mirari se dum videt hæreticos habentes originem in corpore, non erubescere, & prope esse, ut exclamet illud Persii, *frontem periisse*. Additur specialiter in hoc tit. de Manichæis quasi insignioribus hæreticis, quos l. 1. ait ad summam usque nequitiam pervenisse, & Nov. Valentiniani, de Manichæis, incesta perversitate religionis specie lupanaribus, quoque ignota, vel pudenda committere: quæ narrare hujus loci non est: sed licet addiscere ex libro August. de hæresibus, & moribus Manichæorum, & Agathiæ hist. lib. 2. & Cyrilli Catech. 6. additur etiam h.t. de Samaritis propter constitutiones quasdam Græcas, quæ de iis sunt in h.t. sicut inter Novellas sunt duæ de Samaritanis, quorum secta mixta fuit ex Paganismo, & Judaismo. Manichæi sunt ex Christianismo secundum divisionem Epiphanii: verum licet constitutiones h.t. multis afficiant pœnis, tamen solemnia sepulturæ eis non denegant: quod notatur ex *l.9. h.t.* aliorum criminum reis post condemnationem negatur sepultura, ut constat ex *tit. D. de cadaveribus*: ac præterea iis pœnis subjiciuntur ii tantum, qui sunt sane subjecti Imper. Romano, non fœderati, veluti Gothi nominatim excepti l.12. quorum plerique fuerunt Arriani. Sed leges Civiles pop. Rom. exteros non cogunt, etiamsi sint Romanis fœdere conjuncti, & cum Romanis militent.

AD TIT. VI. *Ne sanctum Baptisma iteretur.*

HIc tit. pars est tit. superioris: Nam iteratio baptismi per se hæresis est, & hæreticorum quorundam hi mores erant, ut Donatistarum, Novatianorum, Eunomianorum, ut a Catholicis baptizatos, rebaptizarent, id auferentes, sive polluentes, quod geminarent. Geminatio scilicet aufert, & polluit tinctionem, *l.9. C. Theod. de hæretic.* Catholici tamen hæreticos ad se conversos, qui modo ab hæreticis essent baptizati in Trinitate, non rebaptizabant: & quod constitutionibus, & canonibus Apostolorum longe aliter cautum videtur de rebaptizandis hæreticis, id de iis acceperunt, qui essent baptizati, sed non in Trinitate, qui utique non sunt habendi pro baptizatis, si absit Trinitatis invocatio, imploratio, innominatio, vel adnominatio, nec probarunt Tertulliani, Cypriani, & Africanorum quorumdam opinionem de iis baptizandis, quos hæretici baptizassent: nihil enim refert, quo interrogante, quis baptizetur, modo baptizetur in Trinitate, & credat, D. August. de hæresibus: *Ecclesiæ Cathol. placuit, nec in ipsis hæreticis baptisma commune rescindere*. Et Optatus Afer de Donatistis: *A Donatistis baptizatos, si ad nos veniant, simpliciter excipimus: Absit enim, ut jam lotum revocemus ad fontem, absit ut iteremus, quod simplum est, aut duplicemus, quod unum est:* nec ineleganter Impp. Honorius & Theod. in *l. 58. C.Theod. de hæret. In modum semel nati hominis baptisma semel a Deo concedi, & semel renasci ablutione* aquæ lavacri lacus, id est, baptisterii, & columbi sacri atque divini: nam quam vocant κολυμβήτραν ἱερὰν, θείαν: recte dixeris latine colymbum, vel columbum divinum, & sacrum baptisterium, sacrum lacum, lavacrum, fontem, quam tinctionem, initiationem vocant hoc modo, initiationem mysterii religionis Christianæ, *l.3. eod.tit. l.6. C.Theod.* ac proinde hic tit. sextus est de Anabaptistis genere hæreticorum, vel ob hoc solum, quod iterent baptismum. Catabaptistæ alii sunt, qui censent infantes non esse initiandos, vel baptizandos.

AD TIT. VII. *De Apostatis.*

HIs adjungamus etiam interpretationem tit. de Apostatis: dixi jam ex tit. sup. ex schismate nasci plerumque hæresim. Ita vero possum dicere ex hæresi nasci plerumque apostasim, ut Tertull. lib. de præscriptionibus, hæreses apostatas fecisse: hi sunt, qui penitus deviarunt a religione Christiana, puta qui ex Christianis facti sunt Judæi, aut Pagani, aut Samaritani, quos constitutiones h. t. capite minuunt, & redigunt ad peregrinitatem adempta civitate Romana, cujus ademptio adimit jura innumera, veluti commerciorum, & testamenti factionem, & nuptias, & pleraque alia, & jubet exemplo reorum majestatis, exemplo Manichæorum & Donatistarum, ut est in *l.4. tit.7.* jubent, inquam, apostatas damnari etiam post mortem intra quinquennium a morte numerandum, instituta accusatione, ut in l.2. hujus tit. in vivos apostatas est perpetua publica accusatio l.1. h. t. in mortuos est quinquennalis, ut querela inofficiosi testamenti est quinquennalis. Cujus exemplo utitur *l.2. hujus tit. l.si quis filium, §. ult. inf. de inoff. test.* videtur d. l. 2. pugnare cum l. pen. Sed hæc mea distinctio tollit omnem ambiguitatem, *l. pen.* quæ est de vivis: In hoc est accusatio nullis circumscripta temporibus, l.2. est de mortuis apostatis, in hos accusatio circumscribitur quinquennio. Est etiam hoc in apostatis proprium, ut eorum crimen non aboleat pœnitentia, *l.3. eod.tit.* quod regulariter etiam obtinet in omnibus criminibus, crimina purgat pœna, non pœnitentia, *l.palam, D. de ritu nupt.* non aboletur turpitudo, quæ intermittitur, *l.quod si fugitivus, D.de ædil.edic. l. qui ea mente, D. de furt.* nemo pœnitentia nocens esse definit, *l. pen. D. de vi bon. rapt.* Excipiuntur minora quædam crimina, ut si libertus patronum, aut filius patrem sine venia in jus vocaverit, & mox pœnituerit, remittitur pœna, *l.quamvis, D. de in jus voc.* & qui plus petit in judicio, si pœnitentia ductus petitionem emendaverit, evitat pœnam plus petitionis, *l.1. & 2. inf. de plus petition. & l. qui falsam, D. ad l.Corn. de fals.* qui falsam monetam percusserit, & formare noluit, *suffragio*, inquit, *justæ pœnitentiæ absolvitur*. Regulariter pœnitentia non emendat crimen, quod est pœna, emendatio criminis: pœnitentia, quod ad jus civile attinet, non est emendatio criminis, quia regula etiam obtinet si quis rem alienam clam possidere cœperit, etiamsi postea dominum certiorem fecerit, *l.si de fundo, §. pen. de adq. possess.* & secundum hanc regulam juris Apostatarum crimen non obliteratur pœnitentia, & tamen omnium hæreticorum crimen pœnitentia aboletur, quæ est altera exceptio regulæ superioris: hæreticis facile veniam damus si resipiscant, *l.4. & 5. eod. tit. l. 45. C. Theod. de hæret.* Apostatis veniam non damus, & observandum est vobis diligenter in l.3. vulgo esse ita scriptum. *Si qui sanctam fidem prodiderunt, qui l'ont du tout remise, & sanctum baptisma hæretica superstitione prodiderunt*: hæc verba, *hæretica superstitione*: videntur hæreticos etiam cum apostatis confundere, cum tamen hæreticorum nomen tribuatur solis Christianis. Imperitus aliquis illa verba inseruit, quæ non sunt in Cod. Theod. unde dicta

dicta lex ſumpta eſt, nec ut fiat res ipſa fert, ut quis ſit apoſtata & hæreticus, hoc enim perinde eſt, ac ſi diceret, aliquem eſſe Chriſtianum, & non eſſe: idem etiam confirmant inferiora verba l.3. & maxime illo loco, *in profana migraverunt*, prodentes myſterium, & baptiſmum. Is denique profanat ſacrum baptiſma, qui pollutus deficit a fide Chriſtiana: & quod ait in fine, *perditis vero hoc eſt, ſanctum baptiſma profanantibus*, non hæretica ſuperſtitione: hoc adderet inſcite, ſed eleganter in illo, *lapſis & errantibus* eſſe ſubveniendum ſi reſipiſcant: hi ſunt hæretici, perditis vero etiamſi reſipiſcant, hi ſunt apoſtatæ, etiam illud eſt notandum, *l.ult. eod.tit.* eſſe fugitivariam, & non eſſe apte poſitam ſub hoc tit. eſt enim de hæreticis non de apoſtatis: & ut hoc evidentius appareat, conſtat ex actis Synodi Chalcedonenſis dictam *l.ult.* eſſe partem *l.8. ſup.de hæreticis*, ſunt in tit. Cod. & D. ut quodam loco oſtendi, multæ leges fugitivæ inconſulto non ſuo loco poſitæ: ex iis eſt *d. l.ult.* cum non ſit de Apoſtatis, ſed de hæreticis.

AD TIT. VIII. *Nemini licere ſignum Salvatoris humi, vel in ſilice, vel in marmore, aut inſculpere, aut pingere.*

UT hæretici & apoſtatæ, de quibus dixit proximo tit. ita qui humi ſculpunt, aut pingunt ſignum Salvatoris Chriſti, erga religionem Chriſtianam contumelioſi eſſe videntur: indignum eſt enim ſignum ſalutis noſtræ pedibus fœdare, aut conculcare trophæum victoriæ Chriſti: idcirco inhibetur hæc res cum hoc tit. tum etiam Synodi habitæ, & perfectæ in palatio Imp. cap.73. ſignum autem Salvatoris Chriſti, ſignum vocat Crucis, quod veris Chriſtianis ſemper fuit ſanctum & venerabile, *l. decernimus* 25. *ſup. de Epiſc. & Cleric. l.* 11. *tit. ſeq.* de Judæis Nov. 5. Juſtiniani dixit, προσκυνητὸν καὶ τίμιον, non quidem propter ſe, ſed propter Chriſtum, & Chriſti memoriam, qui pro nobis Cruci ſuffixus eſt: adeo vero ſanctum fuit, ut in inſtrumentis, ſi quis teſtis, vel auctor teſtimonii neſciret litteras, pro fide & ſubſcriptione cederet, *l. ult. §. ſubſcriptionem, inf. de jure delib.* & Leonis Novel.72. ait, collocatione ejus ſigni profana loca expiari, & Deo conſecrari ſolere: nec enim ullum locum fas erat Deo conſecrare, aut certe nullus recte cenſebatur Deo conſecratus, niſi ſigno iſto venerabili in eo collocato, *l. ult. C.Theod. de paganorum ſacrificiis*, & Nov. Juſtin. 5. & Nov.67. & ſolebat etiam præferri in Litaniis publicis Novel. 123. & ut ſcribunt Tertul. Hieronym. Auguſt. ſolebant quoque Chriſtiani omnes ad omnem actum, ad omnem inceſſum, & motum, & cubilia, ad menſam, & ad lavacra eo ſigno frontem terere, & ſe quodammodo præmunire. Crucis quoque veneratione Conſtantinus Imper. quod erat frequens Crucis ſupplicium, exemit numero legitimarum pœnarum generali edicto, ne quis reus Cruci affigeretur. Denique cenſuit Crucem eſſe illegitimam pœnam, quæ fuit olim legitima & frequens. Sozomenus lib.1. *Supplicium*, inquit, *Crucis, quod Romanis ſolemne erat & legitimum, Conſtantinus ſuſtulit a judiciis & foro.* Et Auguſt. in quæſtionibus veteris teſtam. *Antea*, inquit, *Cruci homines figebantur, quod poſtea edicto prohibitum manet.* Edictaque Conſtantini permanere etiam videmus: hodie in Pandectis, & Cod. ſemper Tribon. mutavit crucem in furcam, eam ſcilicet, qua hodie fures ſuſpendi videmus: ubi prudentes Imperat. ſcripſerant crucem pro ſupplicio, Trib. ſemper ſcripſit furcam: ubi erat ſcriptum crucifigatur, repoſuit, furcæ figatur: fuit infame ſupplicium, nec minus infame, & ignominioſum eſt ſupplicium furcæ, quam crucis, vel quod cruci ſucceſſerit, ſicut deportationis, quæ ſucceſſit in locum ignis & aquæ interdictionis, non minor eſt pœna, quam ipſius interdictionis: nobilior eſt pœna gladii, ſi caput gladio auferatur: hæc eſt Gallorum opinio, quæ etiam fuit Græcorum. Porro ne quis labatur hac in re, non fuit eadem A furca cum illa, qua fures ſuſpendebantur, vel aliorum criminum rei, in qua injecto collo damnati traducebantur ad ſupplicium, ſed fuit ligneæ materiæ vinculum, quæ boja appellatur, *la hard*, quo nomine etiam ſignificatur vinculum quo faſces virgultorum ligantur, quod fit ex virgultis ipſis. Aurel. Victor. *Senatus ſententia conſtitutum eſt, ut more majorum collo in furcam conjecto virgis ad cædem necaretur.* Et veteres gloſſæ de furciferis, qui deliquerant pro pœna in furcellam injecto collo traducebantur per urbem, & ii proprie dicebantur furciferi, quæ traductio dicebatur etiam pompa, & triumphus apud Harmenopulum lib. 6. ſed ut eſt apud Zonaram, & hac de re etiam Joſephus, quo more nos utimur etiam hodie, & moris tantum noſtri confirmandi. Ego hoc vobis refero de reo quidem con- B demnato, & ducto ad ſupplicium.

AD TIT. IX. *De Judæis, & Cœlicolis.*

POſteaquam dixit de Apoſtatis, qui ſcilicet prodita religione Chriſtiana male conſiliati defecerunt ad Judæos, vel Paganos: inde dicere inſtituit de Judæis, poſtea de Paganis, & Judæis jungit Cœlicolas. Judæorum ſecta non prohibetur conſtitutionibus Imperatorum, nec damnantur ex illo Judæi, quod tamen plerumque contigit Chriſtianis principibus, ut eos exulare juberent, ut ſcilicet exulare juberent certiſſimum argumentum, & fontem religionis noſtræ: quare pleriſque etiam imperabatur exilium illud, condemnatio illa: conſtitutiones Roman. Imperatorum nulla pœna C eos afficiunt, nec eorum ſententiam probat *l. 9. Cod. Theod. eodem*: nam & circumciſionem filiorum ſuorum, imo etiam & aliorum eis committunt, *l. circumcidere, D. ad leg. Cornel. de ſicariis, & l.* 16. *eod. tit.* & ex conſtitutionibus in ordine decurionum allegi poſſunt, qui honor eſt municipalis: decurio eſt ſenator municipalis, curia ſenatus municipalis, *l.* 3. *§. ult. D. de decur.* eos, qui Judaicam ſuperſtitionem ſequuntur, id eſt, Judæos poſſe honorem ſuſcipere, id eſt, decuriones fieri, de quibus eſt tit. non etiam poſſunt judicandi munere fungi, *l.ult. eod. tit.* quam neſcit Accurſius conciliare cum *d. l.ult.* quinimo tentat *d. l.2. §.ult.* corrigi per *l. ult. eod. tit.* ac rurſus tentat, quod demiror auſum eſſe Alciatum, Judaicam ſuperſtitionem in *d. §. ult.* accipiendam eſſe non pro Judaiſmo, ſed pro D Chriſtianiſmo: ſed facilis eſt concordiæ ratio: *l.ult.* interdicit Judæis tantum judicandi, ſtatuendi, pronunciandi poteſtatem, ne quid poſſint in Chriſtianos. Imo etiam interdicit decurionatus poteſtatem, & dignitatem, qua qui funguntur judices non ſunt, ſed adminiſtratores Reip. & obſervandum quod ait *l.* 3. *§. ult.* Judæos etiam compelli obire neceſſitates, id eſt, munera civilia municipalia, quæ noſtris injunguntur, quæ effugere non licet curialibus: non habere excuſationem a tutelis, ſi quas poſſunt adminiſtrare illæſa ſua ſuperſtitione, non a munere ſitomiæ, id eſt, cura frumenti coemendi publici, non a ceteris muneribus, quibus curiales obnoxii ſunt, non a muneribus corporalibus, ſive perſonalibus, & multo minus a provincialibus, quod firmat etiam *l.* 5. *D. de excuſ. tut. & lex* 2. quæ E eſt Græca, & *lex juſſio, hoc tit.* ergo Judæorum ſecta non prohibetur, quod notatur in *l.*12. Qui fuerint cœlicolæ nemo docet, aut ſi quis tentat, fruſtra. Obſervandum eſt in *d. l.* 12. Imperat. Honorium & Theod. dicere cœlicolarum nomen inauditum fuiſſe. Igitur ea ætate novum ſectæ genus, quod prodierat demum ætate Honorii & Theod. quod etiam ſubjungit dicens, & novum crimen ſuperſtitionis ſubjicit ex *leg.* 43. *Cod. Theod. de hæretic. cela eſt pris de la, Cælicolas novi neſcio cujus dogmatis*, inquit, *habuiſſe conventus*: nova igitur dogmata ſeruiſſe, imo congruentia fidei Catholicæ, quo fit, ut eo ſcilicet diligenter expenſo putem cœlicolas manaſſe ex Judæis, vel ſumpſiſſe nomen ex Judæis, qui, ut Juvenalis ait quadam ſatyra,

tyra, *nihil prætet nubes, & cæli numen adorant:* & Sophonias Propheta: inter eos quoſdam adorare militiam cœli: horum namque non eſt nova ſuperſtitio, ſed vetuſtiſſima, & quidem putem manaſſe eos ex Chriſtianis, aut ſane mixtos eſſe ex Chriſtianiſmo & Judaiſmo. Samaritæ ſunt mixti ex Judaiſmo & Paganiſmo, & videtur fuiſſe Donatiſtarum genus: nam fuit Donatiſtarum ſecta diſpertita in ſectas plures. Donatiſtarum ſchiſma diſciſſum in ſchiſmata quædam; hoc quotiens in una ſecta contingit, certiſſiumum eſt argumentum dogmatis pravi, & ex Donatiſtis arroganter legi ſic quoſdam alios appellaſſe Macarios, id eſt, beatos, contra quam dici ſoleat, & vere dici neminem ante obitum eſſe beatum, ſicut legi pleroſque hæreticos arrogantiæ nomina ſumpſiſſe: alios mundos, ſive catharos, alios continentes, qui forte potius incontinentiæ auctores erant, opinionibus ſuis omnes fere ſpecioſa indebant nomina, & profitebantur omnes ſe docere veritatem: & hoc nomen frequenter diſcipulis ſuis indebant Manichæi, ut lib. 9. Confeſſionum ait Auguſt. *hæc vox veſtra, vanitas veſtra me decipit*. Macarii igitur ex Donatiſtis fuerunt, & hi quoque arroganter ſe vocabant cœlicolas, quaſi inquilinos & habitatores cœli, ſi profecti ſunt a Donatiſtis, ex Chriſtianiſmo igitur profecti ſunt ſaltem ex parte: ejus rei argumentum quoque præbet *l.* 12. dum eos hæreticis adnumerat, qui novum dogma inſtituerunt ſuo arbitrio, contra ſententiam univerſæ Eccleſiæ: hæretici ſunt Chriſtiani, qui non ſunt Chriſtiani, nuſquam appellantur hæretici: & quo magis hoc veriſſimum videatur, dicta l. 12. eos cohortatur ut revertantur ad Chriſti religionem, contra quam ſcilicet illud novum dogma inſtituerunt: Cœlicolarum enim ait fuiſſe novum dogma, & dogmatici etiam aliter non dicuntur, quam Chriſtiani, qui ſecus dicant quidquam, quam doceat Eccleſia Cath. Et invenio in Epiſt. Aug. 163. Majorem Cœlicolarum, id eſt, primatem, ſive præſulem apud Donatiſtas novi baptiſmi inſtitutorem inſtituiſſe, & multos illo ſacrilegio ſeduxiſſe, ſi quale quale baptiſmum retinebant, non poſſis dicere, non eſſe profectos Cœlicolas a Chriſtiadis, ſed non negaverim etiam ex Judaiſmo eos ſumpſiſſe quædam, quia video eos Judæis jungi. Ille locus Auguſtini valde confirmat vulgarem ſcripturam, *l.* 3. *de Judæis, & cœlicolis, & majoribus eorum, & Patriarchis*, ut exemplo Judæorum tribuantur proceres, qui majores dicuntur, etiam cœlicolis, ut in illa epiſtola Auguſt. fit mentio majoris cœlicolarum. Igitur a *l.* 3. non cenſeo detrahendam eſſe vocem cœlicolis, quamvis abſit a Cod. Theod. & a quibuſdam libris manu exaratis.

AD TIT. X. *Ne Chriſtianum manc. &c.*

PArs origine ſua titulus hic fuit tit. ſup. id eſt, de Judæis tantum: nam Judæis tantum initio fuit interdicta poſſeſſio mancipii Chriſtiani, ſed ex conſtitutione Græca Juſtiniani, id eſt, ex *l.* 2. *eod. tit.* & ex *l. Deo nobis, de Epiſc. & Cler.* idem interdicitur hæreticis, & Paganis, ne Chriſtiana mancipia habeant, aut poſſideant jure dominii, habere ſcilicet eſt jure dominii habere, ut in illa ſtipulatione habere licet, *l. ſtipulatio iſta, D. de verbor. obligat.* Poſſidere eſt omni alio jure poſſidere, quam dominii, veluti jure fideicommiſſi, aut jure bonorum poſſeſſionis, quibus modis poſſeſſio quæritur, non dominium: poſſeſſio, inquam, tantum, quam prætor tuetur vice dominii, *l.* 3. *D. ſi uſusfruct. pet. l.* 1. *&* 2. *D. de bonor. poſſeſſ.* & ita diſtinguendum eſt, quod ait hic tit. ne Judæis, ne Hæreticis, ne Paganis Chriſtianum mancipium habere, vel poſſidere liceat, & Conſtitut. hujus ratio redditur elegans in *l. ult. C. Theod. eod. tit.* quod nefas ſit mancipia religioſiſſima impiiſſimorum dominio inquinari. Et ſimiliter Euſeb. 4. de vita Conſtantini, quod nefas ſit, eos, quos Salvator liberavit, ſervire iis, qui & eum, & prophetas dederunt neci, id eſt, Judæis. Nam interdictum initio fuit ſolis Judæis, *ἀθέμιτον εἶναι προφητοφόνοις καὶ κυριοκτόνοις τοὺς ὑπὸ τοῦ σωτῆρος ἐλευθερωμένους, ζυγῷ δουλείας ὑπάγεσθαι*. Sed additur generaliter in conſtit. hujus tit. ne etiam Judæi, vel hæretici, vel Pagani, alterius quam ſuæ ſectæ, & nationis hominum poſſideant, & capitale eſſe ſi eum hominem circumciderint: capitale, & non plectitur tantum ultimo ſupplicio, ſed etiam omnium bonorum publicatione. Igitur ſi eum hominem non circumciderint, multæ ſubjiciuntur 30. librarum auri, quod vel auſi ſint eum comparare, qui alterius eſſet religionis, *l.* 2. *C. Theod. eod. tit.* ſervum autem circumciſum ſi rem detulerit, pro pretio perduci ad libertatem ipſo jure, & hic caſus addendus vobis eſt ad *tit. pro quibus cauſis ſervi pro præm. accipi. libert.* Alioquin ſi rem non detulerint, fiſco vindicari, ut in *l.* 12. *C. Theod.* & Sozomenus, & Cedrenus ſcribunt eum ſervum fieri publicum, vel redigi in publicas rationes: ex quo intelligitur ſervum publicum dici fiſcalem, & nihil referre dixeris ſervum publicum, an ſervum fiſcalem fieri; neque vero tantum ad Chriſtianos homines ex lege pertinent, qui ſcilicet baptizati ſunt in Trinitate, & proprie fideles nuncupantur, ſed pertinent etiam ad Catechumenos, ut ait *l.* 2. *& Nov.* 13. ne impune poſſideantur, vel circumcidantur ab his, qui longe abhorrent a profeſſione Chriſtianitatis. Cathecumeni ſunt auditores baptiſmo deſignati. Solent veteres Theologi facere 4. ordines in Eccleſia, ut alii ſint Catechumeni auditores ſacrarum litterarum, alii fideles, alii pœnitentes, qui poſt baptiſmum lapſi ſunt, & agunt pœnitentiam publicam, & alii competentes, qui implorant gratiam Dei, qui perſtant in Eccleſia ſupplices, donec intellexerint facinoribus ſuis gratiam indulxiſſe Deum omnipotentem.

AD TIT. XI. *De Paganis ſacrificiis, & templis.*

SEquitur tit. de paganis &c. ita legendus eſt, ſine copula hic tit. de tollendis ſacrificiis, quæ a Paganis inſtituuntur, & celebrantur, & de claudendis fanis, delubris, templis Paganorum: Nam etſi Imperatores velint tolli altaria mortali opera formata, & ſenſu carentia, nolunt tamen tolli ædificia templorum, & deſtrui ornamenta publicorum operum, ut ait *l.* 3. *eodem tit.* Et ſic etiam lata eſt *l. ult.* de tollendis annonis templorum, de tollendo reditu templorum: erat enim conſequens ut templis ſublatis, & rebus ſacrificiis deſtinatis, tollerentur annonæ, & ſalaria templorum, quæ l. 19. C. Theod. transfert ad milites, annonas facit militares, & ita vulgo legitur depravate in dicta l. 19. templorum detrahantur annonæ, & rem annonariam jubente expenſis devotiſſimorum militum: ſic eſt emendandum, *& rem annonariam juvent expenſis:* transferuntur ergo a Paganis ad nobiles. Longe igitur eſt deterior conditio Paganorum, quam Judæorum: nam Judæorum ſecta legibus non eſt prohibita: longe deterior, quam hæreticorum, quibus omnibus non eſt propoſitum capitale ſupplicium. Paganis eſt propoſitum, non Pagano ſimpliciter: licet enim Pagano cuique, & perditiſſimo eſſe, ſed Paganis vetita ſacrificia facientibus, & colentibus, & ſimulacra, & dæmones, ut in *l.* 17. *&* 5. *eod. tit.* & in Epiſtola Auguſt. 48 ubi etiam addit, quod ad hunc tit. valde pertinet, tam Catholicos, quam hæreticos laudare leges ab Imp. latas contra ſacrificia Paganorum, & Pagani, ut dixi, ſunt cultores dæmonum, qui & gentiles dicuntur in *l.* 21. *C. Theod. eod. & l.* 46. *C. Theod. de hæret. & in Nov. Theod. de Judæis*. Gentilium nomen ductum eſt ex ſacra ſcriptura, quod & ſolerent Judæi non Judæos appellare gentes. Paganorum nomen ductum eſt ex vulgo, quod ſint, ut Oroſius ſcribit initio hiſtoriæ ſuæ, velut ex agreſtium locorum compitis, & pagis alieni a civitate Dei. In Digeſtis ſunt, qui non ſunt milites *comme vous ſcavèz*: unde peculium aliud Paganum, aliud Caſtrenſe.

AD

AD TIT. XII. *De his, qui ad Eccl. conf. &c.*

POsteaquam dixit satis de iis, qui alieni sunt a privilegiis Ecclesiarum Catholicarum, puta de Hæreticis, Apostatis, Judæis, & Paganis, quanquam Judæis maneant adhuc privilegia quædam, veluti ut retineant Synagogas suas, ut die Saturni, quo cultus sui reverentiam servant, non vocentur in jus, ut a Christianis injuria non afficiantur, ut alia pleraque. Posteaquam, inquam, dixit de iis, redit in h.t. ad Ecclesiarum Catholicarum privilegia, & exponit unum h.t. de confugis, sic appellantur *eod. tit.* & in *l. si qua per calumniam, sup. de Episc. & cler.* ut scilicet confugis præsidium, & securitatem Ecclesiæ præstent confugientibus ad eas quasi in asylum, ita ut abduci inde nequeant: quam constitutionem cum ut abrogaret Imper. Arcadio aliquando suasisset Eutropius, is in seipso confugiens ad Ecclesiam, expertus est, quam id fecisset inconsulte: namque inventus eductus fuit ex Ecclesia ex lege sua, & postea id narrans, non male ait, sua sententia fuisse propinatum, non male, ut Comicus dixit, hunc vobis comedendum propino: quod male quidam emendare cupiunt: nam & Capitolinus in Marco ita loquitur: *venenatam partem fratri edendam propinans:* & quod adjicit in *tit. vel ibi exclamant*, pertinet etiam ad Ecclesiarum venerationem ex *l. 5. & ult.* ut nullus in Ecclesia tumultus videatur, nulla seditio, nulli clamores concitentur, suæ vel alienæ rei causa: hic est sensus illorum verborum.

AD TIT. XIII. *De his, qui in Eccles. manumitt.*

TIt. 13. pertinet ad prærogativam, & venerationem Ecclesiar. qui est de iis, qui in Ecclesia manumittuntur, cum olim triplex erat libertas, alia Romana, seu justa, alia Latina, alia Dedititia: ad Romanam pervenire erat difficillimum: his tribus modis cives Romani fiebant, testamento, vindicta, & censu. Alio genere manumissionis dabant deteriorem libertatem: nunc meliorem, id est, civitatem Rom. & Sozomenus l. 1. c. 9. exponens sententiam constitutionum Constantini, quæ sunt in eod. tit. ait, eas fuisse a Constantino editas, cum scilicet civitatem Rom. adsequi, id est, manumissione civem Romanum fieri, esset rarum & difficile, Constantinum constituisse, ut manumissi in Ecclesiis teste populo, & signatore Episcopo quibuscumque verbis, directam, plenam, & justam libertatem obtinerent, & ut eandem libertatem manumissio clericorum tribueret, quibuscumque verbis, & quocumque loco facta esset, etiam absente Episcopo. Igitur etiam manumissio, quæ non fit directis verbis, non testamento, sed codicillis factis ab intestato, ut si a clericis in clericos proficiscantur, tribuat civitatem Romanam.

AD TIT. XIV. *De Legibus &c.*

SEquitur tit. de legibus, & constitutionibus populi Rom. & edictis Principum: satis dictum est in supp. tit. de jure sacro parte juris publici, consequens est dicere de reliquo jure publico, quod scilicet consistit in populi, senatus, principis, magistratuum imperio & potestate, ex qua proficiscuntur leges & constitutiones, & aliæ partes juris civilis. Ac primum quidem in h. t. agitur de legibus publicis & generalibus, quæ fiut antiqua jussa populi, vel plebis, ut lex Hortensia, Aquilia, Licinia, quales nullæ feruntur hodie populi potestate in principe translata lege regia, & consequenter nullæ sunt positæ leges de ambitu, quoniam nulli candidati circumveniunt populum: nam creatio magistratuum pertinet ad curam principis, *l. 1. ff. ad l. Jul. de ambitu, l. quidam, ff. de re judic. l. 2. ff. de albo scrib.* quare constitutiones principum hodie leges esse constat, A *l. 1. ff. de constit. principum*, quod principi placuit legem esse constat, scilicet post legem regiam, quæ omnem populi potestatem transfudit in principem, cujus placita proprie leges dicebantur. Denique constitutiones principum leges esse constat, rescripta dico, subscriptiones, adnotationes, pragmaticas, decreta, mandata, interlocutiones, orationes, edicta, & decreta quidem rescriptaque, & interlocutiones sunt leges, si quid in aliquo negotio, liteve interlocuti fiut, sunt leges, videlicet si ut ait Leo, animus fuerit principi τό κριθὲν ποιεῖν νομοθέτημα, si quod princeps decreverit, voluerit generaliter obtinere: alioqui quod princeps judicavit inter personas certas non valet inter alias, non magis quam aliorum judicium, secundum illam rationem, ut res inter alios judicata aliis neque noceat, neque prosit: sed si animus B fuerit principi in cognitione causarum facere legem generalem, quod in causa una judicarit, utique erit lex generalis, vel si, ut ait *l. 3. eod. tit.* princeps censuerit ea, quæ in certis negotiis statuta sunt, civilium quoque causarum fata componere: vel etiam si de iis orationem miserit ad senatum, ut quod sibi placeret firmaret senatus, & firmaverit: ejus generis multæ orationes referuntur in libris nostris, in *l. 1. C. Theod. de oratione*, *quæ scribitur ad senatum:* legendum est, *hac oratione*, non, *ordinatione:* ac vero ea in *l. 8.* constituunt Impp. ut princeps nullam generalem legem proferat inconsulto senatu: secundum eam si observaretur, leges omnes generales principum, orationes appellari possent: nam prius ex sententia ejus legis principes habere dicunt orationem in senatu per se, aut per alium, ut quod sibi fieri placet, C exquirat, nec aliter id promulget, quam si suam consensionem senatus adhibuerit. Denique nulla est generalis lex principis sine Senatusconsulto. Sed non fuit observata semper ea lex 8. leges etiam principum generales sunt, ut ait *d. l. 3.* si eas principes edicti nomine nuncupaverint: nam hujus nominis vis hæc est, ut edicta, sive lex edicti nomine nuncupata per omnes populos divulgetur, promulgetur in celeberrimis locis: in foro, vel etiam in Ecclesia, vel ut in sacris scriptoribus, legimus theopropia: in suggestu scilicet illo, vel pulpito, unde Christianis recitatur verbum Dei, quod est anteferri in *l. rescriptum*, *C. Theod. de hæret.* Et sæpe invenies in constitut. principum antelatas fuisse leges illo, vel illo die: subscribitur scilicet non tantum quo die fuerit lata, sed & quo die accepta a judicibus, & populis, & quo die antelata, programmate scilicet proposito D in celebrioribus locis: hæ leges sunt generales, hæ sunt de quibus h. t. agitur, quæ omnes populos tenent, *l. 3. §. divus, de sepulc. viol.* generalia rescripta in eo loco vim obtinent. Igitur etiamsi in aliqua civitate mos hic sit, ut in civitate id servetur, quod vetant rescripta, valent in omnibus civitatibus, etiam in eis, in quibus mos invaluit contra rescripta generalia, antequam ea emitteret princeps, leges novissimæ emendant leges vetustiores, & si generales sint, ad omnes populos pertinent, non ad Paganos tantum, sed & ad milites, *l. ult. ff. de accusat.* & rescriptum, ut ubi crimen contraxit, ibi peragatur reus, etiamsi sit alterius provinciæ, obtinet etiam in militibus, quoniam generaliter ita rescriptum est, pertinent quoque ad homines domus Au- E gustæ *l. 10. h. t.* quæ est Græca, imo & ad Augustum ipsum, & ad Augustam, *l. 4. eod. tit.* princeps vicem gerit populi; populus suis legibus tenetur, & princeps igitur legibus teneatur oportet exemplo populi: omnes autem leges, quæ in corpus juris referuntur, fere generales sunt, paucæ speciales, sive personales, quæ ad personas, & corpora, & Collegia certa, vel officia, vel scrinia, vel civitates, curias, provincias, scholas certas pertinent, quæ etsi non relatæ sint in corpus juris, nihilominus vim suam & robur obtinent, ut est in constitutione Justiniani *de C. Just. confir.* tamen omnes non tenent, *l. 2. h. t.* & hæc differentia legum, ut observetur sæpe monent juris auctores leges generales esse, leges edictales esse, quod idem est, generalia

neralia eſſe reſcripta, *l. Pap. §. ult. D. de leg. adgn. tut.* ſi heres rogatus ſit ſervum manumittere, & latitet ne manumittat, & evertendæ fiduciariæ libertatis gratia, jus patronatus amittit, quod ait generali reſcripto eſſe conſtitutum, *d. l. Pap. & l. quotiens, §. ſed ſi non in corpore, D. de hered. inſtit.* ſi quis non erraverit in corpore heredis, ſed in parte heredis ſcripti, ut ſi is, quem dictavit heredem ſcribi ex ſemiſſe, ſcriptus inveniatur ex quadrante, nihilominus erit ex ſemiſſe, quaſi plus dictum ſit, minus ſcriptum, quod ait generalibus reſcriptis adjuvari: idem in *l. Divi, §. ult. ad leg. Falcid.* Si heres, a quo legata relicta ſunt fruſtrationis cauſa, ut ait, id eſt, moræ contrahendæ cauſa, implorans auxilium legis, allegans locum eſſe legi Falcid. exhauſtam ſcilicet eſſe, vel oneratam hereditatem legatis, velit quadrantem Falcidianum præcipere, debentur uſuræ ab eo tempore, quo abuſus eſt nomine legis Falcidiæ, ut fruſtraretur, & differretur legatarius: nam eſt generaliter conſtitutum in actione legatorum, quamvis non ſit bonæ fidei, uſuras venire ex mora heredis, *l.2. C. de uſuris legat.* Recte monent juris auctores quæ ſunt generalia reſcripta: nam pleraque ſunt perſonalia, ſed & hic tit. ut dixi, & hi libri juris continent fere edictalia reſcripta, & obſervandum eſt, in hoc tit. dari legibus ipſis præcepta quædam, & illud maxime notandum, quod antea retulit Theod & Val. ut nullam edat leg. princeps inconſulto ſenatu, ut leges principis omnes generales ſint. Jam dixi, leges poſſe nuncupari orationes ad ſenatum: item ut verba omnia ſint perſpicua & clara, non ambigua, quæ eſt ſententia l.9. qua de re Demonſthenes contra Timocratem. Item ut quæ contra leges, vel in fraudem legum fiunt, ipſo jure nulla ſint, etiam ſacramenta, quæ eſt ſententia *l.5. eod. tit. l. jubemus, §. ſane, inſ. de ſacroſ. Eccleſ.* Item ut futuris negotiis leges formam ſtatuant, non præteritis, ut ferantur in futurum, non in præteritum, *l.7. eod. tit. l.7. C. Theod. de heret.* quare judex dicitur a lege diſtare: nam judex ſtatuit de præteritis, lex de futuris. Plato in Theæt. ὅταν νομοθετώμεθα, &c. eas ferimus in ſequens tempus. Idem Demonſthenes contra Timocratem, & poſtremo *l.6. hoc tit.* conſtituitur, ut leges pro quibuſdam ſcriptæ contra eos non valeant, cujus rei exemplum habes *l. general. §. ult. inf. de ſecund. nupt.* & conſtitutum pro liberis prioris matrimonii, ut mater, quæ morte viri ſoluto matrimonio venit ad nuptias ſecundas, bona paterna, quæ ad eam pervenerant tit. lucrorum nuptialium, ea ſerventur liberis prioris matrimonii, quaſi eorum liberorum propria, hæc conſtitutio non poteſt conferri in perniciem eorum liberorum; ita ſcilicet ut ſi repudiaverint hereditatem paternam, ea bona, id eſt, bona nuptialia non poſſint obtinere, quia ſunt paterna, & ipſi paterna repudiaverint, non utemur ita lege pro liberis lata contra liberos, imo repudiantibus liberis bona nuptialia, quæ a patre ad matrem eorum pervenerant, obtinebunt jam non quaſi paterna, ſed materna. Si hereditatem matris non repudiaverint, obtinebunt quaſi paterna, ſi hereditatem patris adierint, obtinebunt quaſi materna, ſi hereditatem patris repudiaverint, & matris adierint, aut certe ſi parentibus utriuſque hereditatem repudiaverint, non obtinebunt. Ea fuit pia illa conſtitutio, ut pater, qui venit ad ſecundas nuptias, conjugis bona, quæ jure nuptialium inſtrumentorum conſecuta, vel conſecutus eſt, ſervet liberis prioris matrimonii: nam ſæpe, quæ veniunt ad ſecundas nuptias, & novis maritis addicunt vitam, omnemque affectum transferunt in liberos ſecundi matrimonii: quare eorum improbitas fuit legibus coercenda. Verum quod ita eſt pro liberis conſtitutum, non debet verti in eorum perniciem, ſpectanda eſt miſericordia, & providentia legis, & ita ut ſcribit Æmilius Probus, cum Epaminondas legem Reip. cauſa latam videret ad perniciem civitatis noluit convertere, & Quintil. 271. Declam. *Lex quæ pro me ſcripta erat, non poteſt contra me valere.* Quod ad multa negotia poteſt accommodari. Hæc ſunt, quæ ex eod. tit. potiſſimum vos adnotare volui. Sequentur in aliis tit. aliæ partes juris civilis, vel ſpecies conſtitutionum principis, ut in tit.15. de mandatis principum, & deinde de Senatuſconſultis alia parte juris civilis in tit.16. & de reſponſis prudentum in tit.17. de veteri jure enucl. quos explicabimus die craſtina.

Diximus principem quemque ſuis legibus obligari ex *l. digna vox, eod. tit.* quod ne videatur pugnare cum *l. princeps, D. de legibus*, ubi ait, principem eſſe ſolutum legibus, quando id heri prætermiſimus, nunc paucis oſtendam, ut ea lex accipienda ſit. Certe omnes fere hujus legis ſententia abutuntur; nec error eſt obſcurus, nimirum ſi animadvertamus eandem deſumptam eſſe ex lib.13. Ulpiani ad l. Jul. & Pap. quæ dicuntur caducariæ, factæ in rem fiſci, per ſe odioſæ, quarum caput hoc unum eſt, ut ſi poſt mortem teſtatoris legatarius moriatur antequam dies legati cedat, vel etiam ſi vivo teſtatore moriatur legatarius, ut nec ad heredem tranſmittat legatum, nec remaneat apud heredem, ſed fiſco cedat quaſi caducum, fateor iis legibus ſolutum eſſe principem, non tamen ſolutum eſſe omnibus, ut in *l. quod principi, D. de leg.2.* ſi legatum relictum ſit principi, & vita exeat antequam dies legati cedat, non fit legatum caducum, ſed ad ſucceſſorem pertinet, hoc eſt princeps ſolutus eſt legibus caducariis, non eſt etiam ſolutus lege Falcidia: nam ſi ei ſit legatum relictum, patitur Falcidiam, *l.4. C. ad leg. Falcid. l. Pap. §. ſi Imp. de inoff. teſt.* non lege Voconia: qua de cauſa Auguſtus petit a Senatu veniam legis Voconiæ, apud Dionem, & ita etiam lex *princeps* non dicit, principem ſolutum eſſe omnibus legibus, ſed legibus iis ſcilicet, de quibus legem accipiendam eſſe docet inſcriptio, id eſt, Julia & Papia. Ne igitur deinceps, quod de certis legibus ſcriptum eſt, trahamus temere ad omnes. Similis fere error occupavit omnes, neſcio an vere dixerim interpretes juris ob verba *l.1. ff. de leg.1.* per omnia, accepta generaliter, exæquata ſunt legata fideicomm. i. nullam eſſe differentiam inter hæc duo, quod eſt ex Ulp. & tamen conſtat innumeras fuiſſe differentias tempore Ulpiani ac ſequent. etiam uſque ad Juſtinianum ſemper, & ſane etiam non dicit per omnia, & in omnibus, ut *l.2. §. pen. D. de jure cod. furioſus per omnia, & in omnibus abſentis loco habetur*, ergo legata ſunt exæquata fideicommiſſis per omnia, ſed in quibuſdam, non in omnibus, ſed in Falcidia, de qua tractabat Ulpianus lib.67. ad edict. unde ducta eſt *d. l.1.* Igitur hæc eſt mens legis: in lege Falcid. ut per omnia exæquata ſint legata fideicommiſſis: nam ea lex in utriſque locum habet. Et ut ego patefeci quodam loco, quæcumque imputantur in Falcidiam, quæ detrahitur ex fideicommiſſis, eadem imputantur in Falcid. quæ detrahitur ex legatis, & male tracta eſt cauſa imputationum differentia ex *l.3. 4. ad leg. Falcid.* ac ſi non eadem ſit habenda ratio imputationum in Falcidia fideicommiſſorum, maxime fiduciariæ hereditatis, atque in Falcidia legatorum, quod eſt falſiſſimum: nam per omnia ſunt exæquata fideicomiſſis, vide Obſ. VIII. 4.

AD TIT. XV. *De mand. principum.*

EX conſtitutionibus ſpecialibus principum ſunt privilegia & decreta interpoſita in negotio aliquo, ita ut in exemplum non trahantur, *l.2. ſup. de legib.* e conſtitutionibus ſpecialibus ſunt etiam mandata principum, id eſt, præcepta ſive monita, quæ certis perſonis dantur a principe, veluti legatis, & præſidibus, qui mittuntur in provincias, *on leur baille, leur lecon*, ut hoc agant, illud prætermittant, nec proficiſcitur legatus, vel præſes ſine mandatis, quæ ſequi debent, nec is migrare ſolet temere, vel etiam ſunt juſſiones, quæ a principe dantur Conſiſtorianis militibus, *l.1. hoc tit.* quæ eſt de iis accipienda, vel de Tribunis, & Notariis executoribus imperialium juſſionum, ut juſſiones, quæ dantur

Referendariis facri Palatii perferendæ ad præfides provinciarum, quæ nisi conftent ex fcripto, nullius momenti funt, *d. l.* 1. mandata fecreta principis non valent, *les fecrets ne valent rien*. Excipitur unus cafus in *l.* 2. *eod. t.* quæ eft Græca, fi princeps det judicem certum in lite aliqua fpeciali, vel fi judici adjungat collegam συνδικαστὴν, vel fi velit acta quidem edi judicialia, fi nuntiet, ut lis aliqua celeriter finiatur: hæc enim mandata præfides accipiunt ex ore principis, vel ex relatione Quæftoris, *le Cancelier*, aut Referendariorum facri palatii, *des Maiftres des Requeftes*, & valere etiam nulla fcriptura interveniente, ut in Nov.124. quæ eft fententia *l.* 2. quam expofui Obferv. 12. 31. & eft ftultus, qui pro ea repofuit Juftin. Novellam 17. de mandatis principum, quæ fuit emiffa poft editionem Codicis.

AD TIT. XVI. *De Senatufconfultis*.

SEquitur alia pars juris civilis in titul. 16. Senatufconfulta, id eft, jura, quæ facit Senatus, funt decreta ampliffimi ordinis, quæ utique omnes tenent, perinde atque Conftitutiones principum: recte igitur in *l.* 2. *ff. ad Senatufconf. Vellej. quid de ea re fieri placeret, & de ea re univerfi ita confuluerunt*, recte, cum & confulta Senatus dicantur. Tertullianus in Apolog. *Ita Senatus confulit*, ftulti funt qui malunt, *cenfuerunt*. Denique confulere commune eft verbum: nam confulit qui interrogat Senatum, unde illud *conful confule*, apud Trebellium Pollionem: & Senatus quoque confulit, id eft, judicat, ftatuit, decernit, & idem eft cenfere, quod Feftus interpretatur *decernere*, ut plane nihil interfit dicas, *cenfuerunt*, vel *confuluerunt*, Novella Leonis 78. vetat ne in pofterum Senatufconfulta fiant, ut Senatus jus non faciat, fcilicet quia etiam poteftas Senatus erat translata in principem: antiqua Senatufconfulta manent, ut leges antiquæ, & ut hic oftenditur, contra ea elicita refcripta, velut contra Senatufconfultum Vellejanum, aut Tertull. non valent, imo fi uteremur *l.* 8. *fup. tit.* 14. nulla lex generalis principis valeret fine Senatufconfulto.

AD TIT. XVII. *De Vet. ju. enucl. &c.*

SEquitur alia pars juris civilis, refponfa, & interpretationes Jurifconfultorum veterum, qui ab imperatoribus fcilicet poteftatem acceperant condendi juris, refpondendi, fcribendi, cavendi, interpretandi. Hinc varia nomina Jurifconfultorum: nam conditores, & auctores juris, & interpretes legum, & confulti legum, aut juris dicuntur. Aliorum enim, qui eandem poteftatem ab Imperatoribus non acceperunt, nulla eft auctoritas, nec eorum fcriptis judices alligantur, cum tamen a fupradictorum fcriptis non poffunt recedere, §. *refponfa Inft. de jure nat.* quia funt pars juris civilis, & eleganter Juftin. *l. ult. fup. de legib.* dum fibi vindicat Jurifconfultis parem auctoritatem, nihil tamen fe derogare eis ait, qui hanc facultatem confulendi juris olim ab imperiali majeftate impetraverunt. Jubet autem Juftin. priori conftitutione hujus tit. in Digeftorum libros L. Tribonianum, & eos, quos fibi in opere conficiendo adjutores delegerit, anteceffores fcilicet, id eft, Doctores, profeffores juris, & togatos ampliffimæ præfecturæ, & qui in foro præfectorum prætorio caufas agitant: Tribonianum, inquam, horum ope fretum, quos ipfe delegerit in conficiendis Pandectis neceffaria quæque, & ufu recepta illos libros conferre ex veterum illorum fcriptis, atque ita, ut ipfe loquitur, jus vetus purgare & emendare, jus enim vetus vocat antiquam prudentiam Jurifconfultorum. De Inftitutionibus etiam conficiendis in priore conftitutione aliquid afpergit, pofterior conftitutio utraque lingua confcripta confecto jam opere Digeftorum, enarrat quidque quaque parte Dig. contineatur, ob id omnis ejus prælectio eft fummopere ftudiofis neceffaria, & utrique operi Digeftorum, &

A Juftin. parem atque Codicis conftitutionibus vim tribuit, fidem, robur, & pondus: neque enim jam dicimus refponfa prudentum vim legis obtinere, perlatæ fcilicet ad populum, quod olim dicebatur, fed translata populi poteftate in principem, & principe fibi foli vindicante auctoritatem condendi, & interpretandi juris, *l.* 1. *l.* 9. *l. pen. & ult. fup. de legib.* Dicimus jam refponfa veterum Jurifconfultorum, & Senatufconfulta vetera vigorem conftitutionum obtinere, & quod ait in *hoc. t. de auct. jurifprudentum*, qui in Digeftis referuntur, eo pertinet, quod præcipue in priori conftitutione continetur, ut omnium Jurifconfultorum veterum, ex quorum libris confectæ funt Pandectæ eadem fit auctoritas, nec fit alter potior altero, nec Papiniano puta cedat Ulpianus abrogata *l.* 1. *C. Th. de refponfis prudent.* quæ

B Papinianum præferebat ceteris, & abrogabat notas factas in corpus Papiniani ab Ulpiano, & Paulo, & fi quando inveniebantur pares fententiæ Jurifconfult. puta ex una parte tres, & ex altera totidem, ut ea pars vinceret, in qua effet Papinianus, qui ut fubtiliter ait, ficut fingulos vincit, ita cedit duobus, id eft, non vincitur nifi a duobus; hanc præeminentiam Papiniani, hoc privilegium ademit conftitutione priori, ut omnium auctorum juris eadem effet auctoritas, & decrevit, ut ex notis ad Papinianum decerperentur etiam neceffaria, & ufui futura.

AD TIT. XVIII. *De jur. & facti ignorantia*.

C ENarratis vero partibus juris civilis, fubjicit generalem tit. de juris & facti ignorantia: juris enim nomen complectitur leges, conftitutiones, & Senatufconfulta, & refponfa prudentum, adeo ut in *C. Th. l.* 1. quæ hic eft pen. fit pofita fub tit. de conftitutionibus principum, & edictis, & forte non male heic Jus accipiemus fpecialiter pro conftitutionibus principum, vel fi quid conftitutionum vigorem habet. Et fumma tituli hæc eft: juris ignorantiam neminem excufare, ut fi nefciveris liberis petendam effe bonorum poffeffionem intra annum, hæc ignorantia te non excufat: nam fi cum effes ex liberis defuncti, non petieris bonorum poffeffionem, jus tuum amittis; & fi pergas petere, obftabit præfcriptio temporis; vel etiam fi nefcieris legata ex teftamento non deberi, quod poftea quam teftator capite minutus eft, irritum factum eft: nam fi ea legata

D ignarus folveris, non poteris repetere: ignorantia juris non præbet repetitionem indebiti, excufat tamen militem: & militem, qui fequitur figna, non dimiffum militia, fed eum qui in ftrepitu belli jus civile audire non poteft, vel reminifci: qui confulere de jure prudentes non poteft. Item excufat minorem 25. annis, & mulierem in damnis amittendæ rei fuæ, non in lucris, *l.* 2. *eod. tit.* Error facti, id eft, ignoratia rei excufat honefte omnes, facile eft jus noffe, leges, conftitutiones principum, & licet confulere, facta incerta funt, nec licet capeffere cuivis rerum geftarum veritatem. Sed ut infigniter vobis legem aliquam ex hoc t. explicatam relinquam, fumam *l.* 5. *cum falfa*, velim vos eandem legem indiftincte accipere de errore juris, & de errore facti, ut five errans in jure, five errans in facto

E dixeris paternum effe id quod erat in bonis maternis, & contra, ut is error qualis qualis tibi non noceat: nam & error juris nocet in damnis, ignorantia juris neminem lucro afficit, aut præmio, fed non afficit etiam damno. Igitur fi vel juris, vel facti errore ductus, atque traductus dixeris paterna effe bona, quæ funt materna, non oberit tibi, nec mirum: cum fi fciens prudenfque dixeris paterna effe, quæ funt materna, nihil tibi præjudicas, nec mutas dominium bonorum maternorum, quod habes: non nudis pactis, fed traditionibus mutantur dominia, *l. traditionibus*, *C. de pact.* & proprie *lex cum de bonis*, *de acqur. hered.* huc pertinet: ibi erat confilium abftinere a bonis paternis, & fufcipere materna: dixifti quidem bona, quæ erant materna effe paterna, vel errans,

rans, vel ſciens: hæc tibi oratio tua prudens inconſultave non præjudicat.

Ad TIT. XIX. *De precibus Imperatori offerendis, & de quibus rebus ſupplicare liceat, vel non.*

HIc tit. 19. perſequitur eam partem juris civilis, qua præcipue hic liber conſtat, quæ conficitur ex principum conſtitutionibus, quarum ſpecies ſunt edicta, mandata, reſcripta, *l.3. ſup. de legibus*: nam de edictis quidem & mandatis habuimus proprios tit. ſup. de reſcriptis non item. De iis igitur tractare incipit ab hoc tit. nam preces ſunt deſideria ſupplicantium comprehenſa libello principi dato, & reſcripta ſunt reſponſa principis ad preces. Preces igitur præcedunt reſcripta, ſequuntur ſubſcriptiones, adnotationes, vel ſubnotationes principum. Et ideo de precibus prius agit: ſed quidquid conſtituitur de precibus, idem obtinet in reſcriptis: nam quod precibus oblatis poſtulari non debet, nec impetrari reſcripto, aut etiam impetratum non valet: idemque e contrario, ſi quid poſtulari poſſit, & id impetrari reſcripto poſſit, & hujus propoſitionis varia exempla hic proponuntur, ut exempli cauſa, creditor non poteſt poſtulare ne debitor adverſus eum utatur exceptione peremptoria, quæ ſcilicet debitorem prorſus liberat, vel ne utatur doli mali exceptione, quæ extinguit & civilem & naturalem obligationem, vel ne utatur rei judicatæ exceptione, qua ſit abſolutus debitor, neve utatur exceptione pacti conventi perpetui, id eſt, ne omnino petatur, *l.2. h. t.* quoniam hæc ſine gravi debitoris diſpendio impetrari non poſſunt, ut v. g. exceptio peremptoria reſcripto principis convelli non poteſt ſine gravi diſpendio debitoris, qui ea fretus ſe jure liberatum contendit: & hoc perinde eſt, ac ſi creditor poſtularet, ut ſibi liceat petere, quod amplius non debetur. Igitur & hoc reſcriptum ſi impetraverit, ſane nullum eſt. Item reus condemnatus ſententia præfecti prætorio, non poteſt iterum ſupplicare: nam præfecti prætorio gerunt, ut ajunt, apicem omnium honorum, ſed licet ſupplicare principi oblato libello contra ſententiam præfecti prætorio, & ſupplicare ſemel tantum, non iterum: nam ſi ſupplicarit quis ſemel contra ſententiam præfecti prætorio, qua eum damnavit, & iterum condemnatus ſit retractata cauſa per libellum principis, non admittitur iterum ſupplicans: ſemel igitur tantum ſupplicatio permittitur, ſemel ex reſcripto principis iterari, retractari judicium poteſt, *l.1. inf. de ſententiis præf. prat. l.1. C. Theod. de offic. præfect.* non eſt grave, vel ſemel judicium retractare, *c. grave 35. q.9.* unde, ut ait in eo canone, bis iterum agitata magis ſplendeſcit in jure, & qui reus deprehenditur, magis oſtenditur eſſe dignus condemnatione, & quodam odio, fructus divinus eſt, inquiunt, iterare judicium. Item non poſſunt poſtulari per libellum a principe, quæ ſunt fiſco damnoſa, vel quæ ſunt juri publico contraria, quibus læditur alius, *l.3.* nam quod prodeſt ſupplicando, & nocet nemini, hoc facile impetratur, *l. pen. eod. tit. l.2. §. quanquam, D. de aqua plu. arc.* quod lædit alterum poſtulare, aut impetrare non licet, non conſentiente altero, ut libertus non poſtulat reſtitutionem natalium ſine conſenſu patroni, *l.ult. D. de natal. reſt.* adoptio non jure facta non confirmatur a principe, niſi accerſitis iis, qui læderentur confirmatione adoptionis, *l. nam ita, D. de adopt.* & hoc jure conſequenter ſuperioribus omnibus, hodie ut naturalis filius non fiat legitimus niſi vocatis agnatis, quorum intereſt: ad ea igitur, quæ ſupplicare non licet, nec impetrata reſcripta valebunt ſi quis temere ſupplicaverit: At e contrario poſtulare licet ne debitor utatur præſcriptione dilatoria, ſive temporali: hoc non male poſtulabit creditor, videlicet ne ſibi ſuum perſequenti moram adferat, quia competit debitori exceptio dilatoria modici temporis forte. Finge: debitor habet exceptionem pacti temporarii, id eſt, ne intra annum, verbi gratia, ab eo petatur,

A quam pactionem ſequi creditorem oportet, ſive pactus ſit ipſe, ſive is cui heres extitit, ſed remitti poteſt reſcripto principis, qui quandoque concedit creditoris favore, ut citius perveniat ad jus ſuum, *l.2. eod. tit.* ſecundum quam eſt accipienda *l.3. §. ſi is pro quo, D. quod quiſque juris*, fingit Juriſconſultus illo loco, creditorem impetraſſe, ne debitor uteretur adverſus ſe exceptione: locus ille eſt accipiendus de exceptione dilatoria, quia ne debitor utatur exceptione perpetua, hoc vero neque poſtulare, neque impetrare poteſt: & ſi impetratum ſit, non valet. Igitur eo loco ita fingenda eſt ſpecies, ut impetraverit creditor, ne ſuo debitori uti liceat adverſus ſe exceptione dilatoria, nec ipſe, nec fidejuſſor ejus, & oblata ſatiſdatione debitor poteſt poſtulare, ut ſibi prorogetur tempus ſolvendæ pecuniæ, ut ſi
B verbi gratia intra biduum ſolvere debeat, prorogetur illi tempus, quo conquirat pecuniam, & diſſolvat, *un repit, ou quinquennel*: nam in quinquennium plerumque prorogatur exactio crediti, quod eſt ita proditum in *l.4. h. tit.* & harum induciarum eſt exemplum 2. variarum Caſſiodori. Sæpe egeſtas debitorum, vel ruina fortuita, in quam debitor incidit, cogit principem ad concedendum veluti juſtitium quoddam, intra quod non poſſit exigi a creditore, & hæc reſcripta ſane valent: etiam additur in hoc tit. preces offerri poſſe per quemlibet hominem principi: etiam patere aditum ſervis ad principem per libellum, quod notandum. Et nomine alieno, vel ſuo nomine ex juſta cauſa, veluti necis domini vindicandæ, *l.1. & l.6. hoc tit.* Item conſtituitur, exempla inſtrumentorum, de quibus agitur, non
C eſſe admodum neceſſe libello inſeri, & vero ipſa exempla inſtrumentorum, quæ in diſceptationem veniunt, plerumque præſtat inſeri, ut in *l. ut reſponſum, inf. de tranſact. ut reſponſum congruum accipere poſſis, inſere pacti exemplum*, quæ vox eſt frequens in ore Juriſconſultorum cum de jure conſuluntur, *qu'on montre leurs patentes*, ſed *l. ult. eod. tit.* rectiſſime ait, non tam eſſe neceſſarium precibus inſeri exempla, quam vim & mentem eorum ob ea verba, de quibus ſæpe ambigitur, non integrum tenorem, ſive contextum inſtrumenti, quæ omnia ſane notanda ſunt.

AD TIT. XX. *Quando libellus principi datus litis conteſtationem facit.*

D TIt. 20. eſt etiam de precibus, ſive libello precum, ad quem reſcripſit princeps. Ergo & de reſcriptis: & hoc vult, libellum precum, *requeſte*, principi datum pro litis conteſtatione haberi, ſi modo ad eum reſcripſerit princeps: nam inanis eſt libellus ſine reſcripto: quis eſt effectus hujus reſcripti? hic nempe, ut datione libelli, & reſcriptione perinde atque litis conteſtatione actiones morte, aut tempore perituræ: ſunt enim actiones quædam temporales, quæ non tranſeunt in heredes, in tutum redigantur, ut ait *l. ordinata, de liber. cau.* ut ſcilicet perpetuentur, atque adeo heredi, & in heredem dentur: litis conteſtatio perpetuat actionem temporariam, aut quæ morte rei erat peritura. Idem efficit libellus principi datus. Itaque libellus principi datus habet vim litis conteſtationis; quod non ita ob-
E tinet in libello dato præfecto prætorio, *l.1. inf. de off. prætor. Orientis*, & multo minus libellis datis aliis magiſtratibus, vel judicibus inferioribus: & rurſus de libello principi dato, quod diximus, ut pro litis conteſtatione habeatur, Juſt. in *l.2. h. tit.* vult tantum obtinere in actionibus prætoriis annalibus, quales ſunt prætoriæ fere omnes: nam & ipſius prætoris imperium erat annale. Quando igitur libellus principi oblatus pro litis conteſtatione habeatur ſi quæras, dicam quando eſt actio prætoria annalis, quam actor velit impetrare, non quando eſt civilis: nec offendor *l.2. inf. de annali except.* quæ non loquitur de libello precum, ſed de libello querelæ, & proteſtationis præſidi dato, qui tunc datur cum nemo eſt, qui conveniri & interpellari

possit; hunc libellum querelæ, & protestationis, constat haberi pro litis contestatione, *l.12. D. de naut. fœn.* & ad summam, præscriptio temporis interrumpitur litis contestatione, libello principi dato, si actio fuerit prætoria annalis. Interrumpitur libello querelæ, & protestationis, si non extat qui conveniatur: Imo interrumpitur etiam libello conventionis, quo quis vocatur in jus, conventione executoris, vel viatoris, *l. sicut*, *l. cum notissimi*, *de præscript. trig. annorum*, *l. ult. inf. de annali except. l.2. ubi in rem actio exerc. deb.* Interrumpitur etiam præscriptio temporis interveniente pupillari ætate, ut si creditori succedat pupillus, *d. l. sicut*, & *d. l. cum notissimi*. Interrumpitur autem præscriptio adversus actionem hypothecariam, si creditor pignus teneat medio tempore. Interrumpitur detentione creditoris, *d. l. cum notissimi*, *§. imo*, interrumpitur etiam agnitione debiti, nova cautione, novo chirographo, novatione, *§. sed & si quis*, *d. l. cum notissimi*: interrumpitur & solutione partis debiti, *l. ult. inf. de duob. reis*, & datione fidejussoris, ut non male videtur sensisse Accurs. in *l. cum quis*, *§. pen. D. de solut.*

AD TIT. XXI. *Ut lite pendente, vel post provocationem, aut definitivam sententiam nulli liceat Imperatori supplicare.*

Est etiam hic tit. de precibus, & de rescriptis: & satis fuisset meo judicio eum ita concipere: ut lite pendente, vel post definitivam sententiam nulli liceat Imperatori supplicare: nam satis prohibetur supplicare post provocationem interpositam, qui prohibetur supplicare lite pendente, & post provocationem omissam a condemnato acquiescente sententiæ, is satis prohibetur supplicare, dum prohibetur supplicare post definitivam sententiam: ut brevior summa hujus tit. hæc sit, ne lite pendente de re, qua de agitur, cuiquam liceat supplicare, ut in Nov.52. & 113. sed ut expectetur sententia judicis, apud quem litigatur: & quod est altera pars hujus tit. ut definitiva sententia, quæ non est appellatione rescissa, rescripto non retractetur, etiamsi preces oblatæ fuerint principi ante definitivam sententiam: nam etsi quando appellare non possis, supplicare possis, veluti contra sententiam præfecti prætorio, non tamen ubi possis appellare, nec appellas intra tempora constituta, licet postea supplicare, aut quod supplicavi ante, de eo rescriptum impetrare: docuit tit.19. quæ non liceat supplicare, hic tit. docet, quo tempore non liceat.

AD TIT. XXII. *Si contra jus, vel utilitatem publicam, vel per mendacium fuerit aliquid postulatum, vel impetratum.*

Sequitur alius titulus de rescriptis: si contra jus &c. in h. tit. repetitur *l. ult.* quod satis fuerat expositum tit.19. l.3. non valere scilicet preces, aut rescripta contraria juri, vel utilitati publicæ, quod & in multis aliis locis ostenditur, *l.10. sup. de sacros. Eccles. l. ult. sup. de Senatusc. & Nov. Valent. in publicum damnum non valere rescripta, quæ sunt contraria juri, vel auctoritati publicæ.* Et constat obreptitia rescripta inutilia esse, sed additur h. tit. ne etiam preces mendaces, aut per eas elicita rescripta recipiantur, quod est proximum crimen falso, *l. si quis obrepserit*, *ad l. Cornel. de falsis*. Et recte Augustinus in Evang. Joannis: *juris esse forensis, ut si quis in precibus mentitus sit, non illi prosit quod impetravit.* Judex tamen ex rescripto datus, quem quis elicuit oblatis precibus mendacibus & falsis, aliqua ex parte judex manet, ut ostenditur in *l.1. & 2. h. t.* etiamsi veritatem dissimulaverit, id est, non est quidem hoc rescriptum per omnia inutile: nam & judicis datio valet, impetratio non valet.

A

AD TIT. XXIII. *De diversis rescriptis, & pragmaticis sanctionibus.*

De precibus supplicantium egit superioribus tit. 4. consequens erat agere de rescriptis ipsis principum, de quibus superioribus titulis pleraque definiuntur: ut si duo in communi causa preces obtulerunt principi, & in persona unius suum rescriptum conceperit princeps, non in personam amborum, & tamen beneficium rescripti prosit utrique, quia causa est communis, quod obtinet, etiamsi ex duobus unius appellatio recepta fuerit, unusque egerit causam appellationis, *l.1. si unus ex plurib. appellav.* Constituitur etiam, ut rescripta, quæ ad jus pertinent, id est, quæ redduntur iis,
B qui de jure consuluerunt principem, rescripta, quæ jus faciunt, ut sint perpetua, nec anno finiantur, *l.2. h. tit.* quod latius explicat *l.2. Cod. Theod. eod. t.* ut scilicet morte impetratoris rescriptum non extinguatur, ut possit allegari ab heredibus, & pro heredibus, nec extendatur temporibus, nec aboleatur casibus, veluti morte impetrantis, jure veteri rescripta videntur fuisse annalia in singulorum rescriptis, & hoc jure utimur: nam rescriptum post annum non prodest, nec potest allegari, *il est suranne*, & *l.3.* constituitur, ut ipsa rescripta authentica, id est, originalia, judicibus insinuentur, non exempla, non judices rescriptorum; & *l.4.* ut non valeant rescripta sine die & consule, si sint beneficia personalia, quod etiam de ordinationibus Episcoporum cautum est Concilio Milevitano, ut non valeant
C sine die & consule: ut scilicet intelligatur, qui priores, qui posteriores ordinati sint, ut ex ordine, vel serie ordinationis inter Episcopos servetur dignitatis ordo ac prærogativa: ordinationes igitur Episcoporum, codicillos dignitatum, & beneficia quæcumque personalia non valere sine die & consule: generalia rescripta, maxime quæ in corpus juris relata sint, valent etiam sine die & consule, ut constat ex constitutione Justin. *de novo Cod. fac. & de Justin. Cod. confirmando*, de quibus August. in coll.3. diei cum Donatistis: *Evidentissimis constitutionibus definitum est, Imperialia constituta, etsi consules non adscriberentur, in dubium non vocari*, quod de generalibus est intelligendum, non de personalibus in constitutionibus juris: privilegiis personalibus exactior cura observatur, quæ sunt extra ordinem juris publici,
D etiam. de iisdem beneficiis precibus extortis agitur in *l.2. h. tit.* de beneficiis scilicet, quibus conceduntur administrationes, vel dignitates: erant quædam beneficia principum, quæ sic proprie dicebantur; alia quæ ultro ipse sua indulgentia impertiebatur, de quibus dicitur ea esse plenissime accipienda, quæ ex spontanea benignitate principis accipiuntur, *l. pen. D. de constit. princ.* nos hic agimus de beneficiis, quæ supplicantibus conceduntur, veluti tribunatu militari, centurionatu, ut Sueton. ait in Claudio, *sui beneficii centuriones*, præpositura, aut præfectura aliqua militari, aut civili, quæ proprie dicebantur beneficia, etiam apud Ciceronem in 5. & 7. Epist. de tribunatu nominatim, & centurionatu, & apud Lampridium in Alexandro Severo, & idem Cic. pro Archia poeta, ea beneficia deferri in æra-
E rium principis, id est, inseri tabulario: & Hyginus de limitibus constit. ait, adscribi beneficiorum libro: nam in ærario erat liber beneficiorum, de beneficiis d. lex 5. ait, ne a judicibus reiiciantur, ac ne contemnantur, sacrilegii esse instar ea non admittere, nec promulgare velle. Et sequitur in l.6. de rescriptis, quæ non sunt subscripta encausto sacro, ut ait, & manu principis, ut etiam l.3. ut hæc non valeant, & encaustum vocat picturam, vel colorem potius, quo solebat princeps sua manu suum pingere nomen, & conficiebatur purpura incocta, *de teinture rouge, ou cinabre*: incocto murice, ut ait, tinctoque conchilio, & ardore, sive lumine purpuræ: & *encauto* malo dicere, quam encausto, quod ita semper legi in omnibus libris scriptis, & in glossis encau-

cautum, συγκεκομμένον, coctus murex, & ait hic tit. de diversis rescriptis: nam ex his, quæ recensui alia jus faciunt, alia non faciunt, alia rescribuntur ad jus, alia ad factum, alia sunt personalia, alia generalia, alia sunt temporalia, alia personalia: ut si comprehensum sit certum tempus intra quod debeant allegari, hoc finiuntur tempore, *l.2.* alioqui sunt perpetua, alia valent, alia non valent, alia sunt adnotationes, vel subscriptiones ad libellum breves, *l.1. sup. de prec. Imper.* alia sunt Epistolæ, *l.12. C. Theod. de Episc. & cleric.* dum ita Imperator rescribit Imper. ille L. Titio salutem, & subscribit data Epistola, aliæ sunt pragmaticæ sanctiones, sive jussiones. Dicuntur etiam pragmatica, hoc pragmatico constituimus. Pragmatica est tractatus, ut tractatus de subscriptionibus, *c'est un long discours*, & inde nomen accepere pragmaticæ sanctiones, quibus scilicet tractatu, & consilio adhibito princeps diligentius effusiusque respondet ad preces, vel relationes, vel suggestiones judicis, vel aliorum, quod licet cognoscere ex multis pragmaticis, quæ sunt in eodem Cod. atque in Novellis aliorum Impp. & in rescriptis quidem aliis preces inseruntur, & subiicitur subscriptio brevis. In pragmaticis non solebant inseri preces, solebat tantum earum precum vel relationum mentio fieri: nam plerumque pragmaticæ jussiones fiebant ad suggestionem & suasionem magistratuum, vel etiam corporis alicujus, veluti corporis advocatorum. D. August. in suprad. collatione, *in pragmatico rescripto preces inseri non solere*. De omnibus rescriptis etiam illud generaliter constituitur *l. ult. eod. tit.* ut non valeant, nisi hæc eis injecta sit clausula, si qui rescriptum impetrarunt docuerint omnia vera esse, quæ contulerunt in preces, & ut judici, cui insinuatur rescriptum, hæc sit prima cura de veritate & fide precum: nam si quid Imperatori suppresserit aut celaverit callide, vel si quid mentitus sit, inutile est ei rescriptum: discutiendæ igitur imprimis sunt preces, an sint veræ, & eligenda etiam probatio ab eo, qui rescriptum impetravit eorum, quæ deduxerit in preces. Imo ut vult lex ult. ea est clausula interenda rescripto, si probaverit quod deduxerit in libellum. Non solet hodie inseri ea clausula, quia scilicet habetur pro inserta: quod generaliter legibus definitur, ut inseratur, paulatim pro inserto habetur, etiamsi non fuerit insertum, quod solet fieri frequenter, tempore præcedente, paulatim pro facto habetur, ut solebant coloni pro mercede pignori obligare ibi nata, fructusque, qui ibi nascerentur: hæc hodie etiamsi non obligarint expresse, tacito intellectu videntur obligata pro mercede, quia quod solet fieri, tandem & pro facto, si sit omissum, habetur & specialiter in *d. l. ult.* additur, ne fiant pragmaticæ jussiones ad preces singulorum in causis privatis, sed in publicis negotiis ad preces civitatum, vel provinciarum, vel officiorum, vel scriniorum, vel cujuscumque corporis aut universitatis sive collegii. Dixi ad preces; nam ad relationem & suggestionem judicum fiunt etiam pragmaticæ sæpissime.

AD TIT. XXIV. *De statuis & imaginibus.*

INter beneficia principum, quæ dantur rescriptis certis personis de Repub. vel de suo corpore aut collegio bene meritis ad postulationem civitatum vel corporum, sunt statuæ & imagines: nec enim licet unquam in Rep. statuam statuere sine rescripto, sine permissu principis. Et prudenter constituitur in *l. ult.* ut statua sumptibus ejus, cujus ad honorem erigitur, collocetur, non sumptibus publicis: ne, inquam, sumptus *ex descriptione* colligantur, & ex descriptione populi, *d'une petite taille*, ut in *l.1. & ult.* sed additur etiam in eod. tit. de statuis & imaginibus principum: nam & de iis ponendis in ornamentum Reip. necesse erat a principe concedi beneficium, *l. 26. sup. de Episcop. audient.* & Nazianz. prima invectiva contra Julianum hoc ait esse proprium Rom. ut suis principibus affectent ponere statuas, putentque hoc ad decus suæ civitatis pertinere, si hoc eis princeps permiserit, sed ab his statuis principum cum ab hominibus olim adorarentur, ut *6.* exam. ait Ambrosius, cum ducti vultus & ora ex marmore adorarentur, rectissime l.2. aufert ab iis omne adorationis fastigium, *où il faut lire*, fastigio, *non pas*, fastidio.

AD TIT. XXV. *De his qui ad statuas confugiunt.*

PErtinet etiam ad statuas principum tit.25. nam statuæ principum perinde ac Ecclesiæ confugis suam securitatem præbent, nec inde extrahi possunt, quæ est sententia hujus legis, ut confugere Galli antiqui dicunt *fuir à garent.* & eleganter Theod. & Valentin. in quadam Græca sua constitutione βωμὸν σωτηρίας καὶ ἐν τοῖς ἡμετέροις ἀφιδρύμασιν ἡ ἀρχαιότης ἀνέθηκε, quod etiam de Ecclesiis *l. ult.* & hic, de iis qui ad Ecclesias confugiunt, ut in eis sit, ἐλέου βωμὸς, & latine ait *ara salutis*, quoniam nihil interest dixeris aram salutis, an aram misericordiæ: habuerunt, ut scitis, Athenienses suam aram misericordiæ, de qua mentionem facit Theophilus de jure naturali, nobis quoque est ara misericordiæ Ecclesia, & statua principis.

AD TIT. XXVI. *De officio præfect. prætorio Orientis & Illyrici.*

DE rescriptis principum satis hactenus dictum est, vel de principibus ipsis, novus instituitur & paratur sermo nunc de magistratibus: nam cum ex partibus juris civilis restarent adhuc magistratuum edicta, formæ, dispositiones, quæ non minorem obtinent legis auctoritatem, quam leges, edicta, responsa: ideo & hujus quoque partis juris civilis explicandæ gratia dicere instituit de magistratibus omnibus urbanis, provincialibus & municipalibus; & erit utilissima hæc magistratuum omnium recensio, quæ traditur sigillatim: ex magistratibus sunt præfecti prætorio, qui summam obtinent & omnem judiciorum potestatem; omnium honorum apicem, ut ait Ammianus Marcell. inter mundanos apices sublimissimam potestatem, ut ait Leo in Epist.*64.* ad Episcopum Thessalon. plenior licentia ad disciplinæ publicæ emendationem, *l.1. D. de off. præf. præt.* præfecti prætorio summam esse potestatem, secundam a principibus, & imperium plenissimum: nullum enim est pœnæ genus, quo non possit præfectus prætorio emendare disciplinam, vel continere publicam: ceteri magistratus ex mero imperio partes aliquas habent, non plenum imperium, ut jus gladii habent, non deportandi, ut præsides provinciarum: præfectus prætorio habet plenissimum etiam in Senatores, licet ante Constitutionem Alexandri ipsi præfecti prætorio non essent senatores, non senator de senatore judicabat, videlicet præfectus prætorio. Sed postea ex constitutione Alexandri sunt assumpti præfecti prætorio, non ex plebe, sed senatu, quanquam animus semper magis fuit principibus evehere plebejos, quam senatores. Primæ igitur & summæ potestati primus datur titulus, Fuit sub ætate aut sub imperio Justiniani alius præfectus prætorio Orientis, in cujus cura & dispositione erant diœceses 5. Oriens, qui proprie & specialiter dicebatur, Ægyptus, Asiana, Pontica, & Thracia; & cujusque diœceseos provinciæ variæ: nam diœcesis est quæ constat provinciis variis, Diœceses in provincias, provinciæ in civitates dividuntur, sub dispositione præfecti prætorio sunt diœceses. Et hoc est quod in Epistola 104. ait Cassiodorus præfectum prætorio cunctarum provinciarum potestatem maximam obtinere: nomen, ut scitis, duxerunt ex eo quod initio instituti essent, & præessent prætorianis militibus, id est, aulicis militibus; qua de causa a Græcis passim dicuntur πρῶτοι τῶν δορυφόρων, & alii auctores, præfectos prætorio stipatos armatis militibus: Ergo præfectum prætorio cum dicimus,

præ-

prætorium accipimus pro militibus prætorianis: sed major est eorum potestas, quam præ se ferat nomen. Fuit etiam ætate Justiniani præfectus prætorio Illyrici, & sub ejus dispositione erant diœceses duæ Macedonia, & Dacia; & ad hos quidem duos præfectos prætorio referuntur omnes constitutiones hujus tit. quibus, ut decerpam ex eis aliquid, constituitur, ut formæ præfecti prætorio generales, quas vulgo dicimus ἐπαρχικὰ, vim legis obtineant, *l.2. h. t. l. apertissimi, sup. de Judæis, l.1. inf. de fidejussor.* Jam igitur incipit eam partem juris civilis, quæ reliqua erat a *l.2. h. t.* demonstrare scilicet, formas, typos præfecti prætorio, *leurs ordonances ou provisions*, pro legibus esse, si modo non sint legibus antiquis, aut constitutionibus principum contrariæ: potest igitur præfectus jus commune facere, quod cum veteri non pugnet, & additur in *l.3.* ut sub eorum cura & jurisdictione sint præsides provinciarum, ut in *l. nec iis, inf. de decurion.* quod adeo verum est, ut & præsides provinciarum permanere possint, *l.9. inf. de advoc. diverf. judic.* & removere ex causa, atque in locum eorum alios instituere, & de criminibus eorum cognoscere, *d.l.5.* nam si diœceses sunt sub dispositione præfecti prætorio, & diœcesum provinciæ singulæ igitur: sicut sub cura præsidis provinciæ sunt singulæ civitates ejus provinciæ, in *l. pen. ad municipal. l. cum unus, §. pen. de rebus auctor. judicum poss. l.7. ff. de int. & releg.*

AD TIT. XXVII. *De officio præfecti prætorio Africæ, & de omni ejusdem diœceseos statu.*

FUit etiam ætate Justiniani præfectus prætorio Africæ, quem ipse constituit post multos annos Africa a Vandalis reciperata, quæ gloria proprie debetur Justiniano, qua re peracta feliciter ipse constituit præfectum prætorio Africæ, & sub ejus dispositione provinciæ septem, ut licet cognoscere ex hoc tit. veluti provincia Zeugitana, Tripolis, Numidia, Mauritania, quæ proprie dicitur Africa, sive proconsularis, Carthago, Sardinia insula, & Bizacium, quæ corrupte dicitur a Sexto Rufo Hieratium. Putant plerique, & corrupte appellari Bizantium, quos tamen refutat Eustathius in Dionysium: ut duplex faciant Byzantium, unum in Thracia, quæ est Constantinopolis, alterum in Africa. Igitur non temere semper mutari debet Bizacium in Bizantium. Septem has provincias temere quidam cogunt in sex, dum ex Zeugitana, & Carthaginiensi unam faciunt, nescio quo loco Isidori moti. Constitutiones duas palam faciunt, & singulis his septem suos rectores constituit Justinianus, id est consulares Tripoli, Zeugitanæ, Carthagini, & Bizacio, & est etiam scripta *l.1. inf. de offic. comitis rer. princ. consulari Bizacii*, præsides in aliis provinciis, constituit etiam Justin. in his constitutionibus duces militares provinciis Tripoli, Bizacio, Numidiæ, Mauritaniæ, Sardiniæ, simul ac definit quid hi omnes magistratus pro codicillis suæ dignitatis inferre debeant scriniis sacri laterculi, sive palatii: & rursus quid pro insinuatione codicillorum, qui erant insinuandi præfectis prætorio, *pour les verifier*: scriniis & officiis præfecti prætorio præsides provinciarum, & duces militares quid inferre debeant pro insinuatione codicillorum scriniis magistri militum: nam apud hunc insinuandæ erant administrationes militares. Definit etiam, quæ stipendia, & commoda ferant de publico ii omnes, vel præfecti prætorio, vel homines eorum, scriniarii, & cohortales: & constituit suam præfecto prætorio sedem, & cui duci militum æque suam sedem, & pleraque alia de constituendis limitaneis militibus, & de disciplina militari. Denique de omni statu ejusdem Diœceseos divisæ sicut dixi. Invenio etiam ætate Justiniani fuisse constitutum quemdam præfectum prætorio Italiæ, in *Nov.69.* constituebantur nonnunquam a principibus varii, ut præfecti prætorio Galliarum, & multarum aliarum diœceseon arbitrio principum.

A

AD TIT. XXVIII. *De Officio præfecti urbi.*

SEquitur tit. de officio præfecti urbi, & postremo tit. de officio magistri militum convenienter, quia hæ potestates præfecti urbi, & magistri militum sunt quodammodo præfectoriæ potestati pares, ut ait *l.1. inf. de præfect. præt.* sive urbis sunt germanæ potestates, ut ait *l. advocatos, inf. de advoc. div. jud.* licet in consessu senatus præfectus urbi ceteris omnibus antecellat, *l.3. h. t.* quæ summa potestas est præf. præt. ut cum in senatu non sedet superiore loco, sed præfectus urbi antecellat, aut in considendo, aut præcedendo: modo imperium præfecti urbi non ita late patet: ideoque in *Nov.62.* ostenditur, imperium præfecti prætorio porrigi per uni- B versam diœcesim, imperium præfecti urbi circumscribitur urbe regia: nam præfecti urbi sunt tantum in Roma vetere, & nova. Igitur imperium præfecti urbi circumscribitur urbe, & termino urbis, id est, centesimo miliari, *l.1. ff. de offic. præfecti urbi*, & Cassiodorus in formula præfecturæ urbanæ: *ditioni tuæ non tantum Roma commissa est, sed & quidquid intra centesimum miliare*, qui terminus urbis est, *l.3. Cod. Th. de Episc. & cler.* & confirmatur *l.6. Cod. Theodos. de hæret.* ultra centum miliaria jurisdictio erat præfecti prætorio, quod & Ulp. Fragm. probant apud Licinium Rufinum tit. de plagiariis. Sed ut diligentius, quæ potestas fuerit præfecti urbis exponamus, fuit sub eis cura, & custodia urbis regiæ, proinde custos urbis dicitur a Papinio in Soteriis pro Rut. Gallico: *quem penes intrepidæ mitis* C *custodia Romæ*. Item spectabat ad præfectum urbi cura annonæ: nam etsi huic negotio destinatus esset specialis præfectus annonæ, & cum eo tamen præfecto urbi eam curam communem habuit, *l.1. hoc tit.* spectabat ad eum cura excubiarum, cura corporatorum, *l.4.* velut pistorum, pecuariorum, suariorum, boariorum, pecuariorum, qui in certum corpus erant coacti, & ei corpori, quasi servitute quadam obnoxii in perpetuum, eorumque posteri. Pertinet quoque ad eum cura balneorum, cura spectaculorum, & popularium, *l.4. eod. tit. l.1. §. quies, ff. eodem, & l.2. h. tit.* populares interpretamur homines seditionibus obnoxios, id est, factioni, qua ex re etiam factionarii dicebantur *l.1. Cod. Theod. de equ. curul.* ut in antiquis inscriptionibus, & in illo Gregorii Turonensis loco: *Factionarii operientes ad cir-* D *cum, &c.* erant Albati, Veneti, Russati, Prasini, qui multas sæpe in urbe commovebant seditiones.

AD TIT. XXIX. *De Officio magistri militum.*

ADdemus etiam tit. de officio magistri militum, quæ potestas est præfecti prætorio in privatos, & in præsides provinciarum, eadem est etiam potestas magistri militum, sive peditum, sive equitum in milites, & in duces, vel comites singularum provinciarum militares, & jurisdictionem exercent in privatos actorem & reum militarem, non tantum inter duos milites, quoniam actor sequitur forum rei, *Nov. Martiani, & l. pen. inf. de jud. l.1. inf. de jurisd. omnium jud.* & eadem ratione præfecti prætorio, vel alterius magi- E stratus civilis est jurisdictio inter militem actorem, & privatum reum, ut prætoris urbani erat jurisdictio inter peregrinum actorem, civem reum, & similiter prætoris peregrini jurisdictio inter civem actorem, & reum peregrinum, hoc est, actor sequitur forum rei.

AD TIT. XXX.

POst tit. de officio magistri militum datur tit. de officio Quæstoris non inconsequenter: nam magisteriæ potestatis quæstura partem sibi vendicat: beneficia enim olim permittebantur arbitrio magistri militum, veluti tribunatus, & cetera modo sunt sub dispositio-

ſitione Quæſtoris, & ſub ſcrinio memoriæ, ut ait *l.*1. ii qui militant militiam litteratam ſub memorialibus, ex quorum ſcrinio ſunt & alii. Quæſtor ſumebat adjutores, quorum obſequio res peragebantur, *l.*5. *tit.*20. Male hic quidam adnotant, ſibi videri legendum, *& ex ſcrinio*, quod eſt perquam vanum: nam ἀπὸ κοινοῦ eſt repetendum, & ſunt etiam generaliter ſub cura Quæſtoris curæ minoris laterculi militares, & civiles adjecta ſubſcriptione principis, *l.*3. in qua conditiones, & officia, unde dicuntur officiales, & conditionales. Laterculum autem minus eſt liber, ſive abacus, & notitia dignitatum adminiſtrationumque minorum, vel quadratæ tabellæ quaſi πλινθὶς, aut πλινθίον, unde ſane ducitur nomen laterculi, quod in quadrata tabella digeſtæ eſſent adminiſtrationes. Laterculum minus eſt notitia majorum dignitatum, quod fuit ſub cura viri ſpectabilis primicerii Notariorum, qualis eſt notitia, quam Andreas Alciatus, & pleniorem Rhenanus in lucem edidit, in qua ſub primicerio Notariorum videre licet laterculum depictum, nempe codicem, ſive librum adminiſtrationum, qui erat in Oriente, vel in Occidente ſub Imp. Rom. & in eo tit. valde mihi placet, quod Galli noſtri veteres, qui hunc Codicem verterunt, laterculum minus interpretantur *le petit roule*, & majus *le grand*. Ex quo fit, ut laterculi nomen numerum, album, matriculam, quam etiam dixere patriculam, trahantur ad alia, ut Tertull. adverſus Valentinianos: *ex illo laterculo, & conſules, & ceteros allegere conſueverunt*, id eſt, ex illo numero, & a Victorino atque Theophilo Alexandrino inſcriptus etiam laterculus Paſchalis, id eſt, Index, quo adnotabatur ſingulis annis, quo die futura eſſet celebratio Paſchæ: & apud Cedrinum invenies laterculum eſſe album decurionum atque legionum: quod non fuit præcipuum munus Quæſtoris, id eſt, habere curam minoris laterculi, ſed præcipuum fuit leges dictare, & precibus reſpondere: qua ex re a Symmacho dicitur precum arbiter: quod cum ſit precibus reſpondendum, ipſe arbiter ſit doceatque principem, legumque conditor. Et a Caſſiodoro quæſtura dignitatis literarum lib.1. Variarum, quod ſolis Jureconſultis deferatur. Et alio loco quæſtor vocatur principis, & in Nov. Valent. de homic. ca. facto, juſtitiæ legumque cuſtos, theſaurus famæ publicæ, armarium legum. Is poſtea μέγας λογοθέτης, & noviſſime Cancellarius dictus eſt, ut Nicetas ſcribit 7. Annal. magnus etiam ille Michael Hoſpitalis in ſuis ſcriptis ſe Quæſtorem nuncupavit: neque ullum eſt officium in eo lib. deſcriptum, cui poſſit aliud, quo modo utamur comparare melius, quam Quæſtoris officium Cancellarii officio. Ejus enim officium eſt leges dictare, precibus reſpondere: & ut perſequar, beneficia olim quidem Quæſtoris permittebantur curæ: ita non eſt dubium beneficia quidem Cancellario permitti, qui, ſubſcribente principe, concedit cui voluerit. Sed cur huic dignitati, at quomodo inditum ſit nomen, videamus; nam hoc ſane ad eos pertinet, qui curant negotia publica. Res eſt ſcitu digna, nec in promptu omnibus. Dicebamus in tit. de off. præf. prætorio, amicum, & familiare eſſe principibus, ut malint plebejos, quam nobiliores afficere dignitatibus, & præfectos prætorio ſumpſiſſe ex plebe, donec Alexander Imp. decrevit, ut aſſumeretur ex ordine ſenatus. Sic etiam ex plebe principes aſſumebant homines litteratos, per quos recitarent in ſenatu orationes, Epiſtolas, libellos, placita ſua, ut confirmarentur ſcilicet, quod videmus frequenter in Dig. oratione principis in ſenatu recitata, vel per ſe, vel per hominem alium litteratum. Princeps, inquam, hominem aſſumebat ex plebe, qui initio vocabatur candidatus Cæſaris, *l.*9. *D. de off. quæſt.* ſed cum non eſſet eis ingreſſus in ſenatum, utpote plebeii, donati ſunt honore, & tit. quæſtoris, licet pecuniam publicam non curarent, id eſt, facti ſint honorarii quæſtores, ut ingrederentur in ſenatum. Eſt enim quæſtura, ut ait Aſcon. & d. l.1. primus gradus in ſenatu: poſt vero creſcente

A eorum auctoritate, jamque eis non recitantibus tantum, ſed & componentibus leges, & reſcripta vice principis, atque uſurpantibus ſummam auctoritatem in palatio principis, idem nomen quæſtoris retinuerunt. Et hæc eſt certiſſima hujus nominis origo. Solet Imperator Juſtin. quæſtorem ſacri palatii dicere: & Plinius ſignificat ſe fuiſſe candidatum Cæſaris lib.7. *Quæſtores*, inquit, *Cæſaris fuimus*: candidati nomen retinuit Paterculus lib. ult. & hoc idem Quæſtoris munus poteſt confirmari multis aliis locis. Suet. *in* Tiberio: *Orationem recitavit Quæſtoris vice*. Spartianus in Adriano: *Quæſturam geſſit, in qua cum orationem Imperatoris paulo agreſtius recitaret, deriſus eſt*: & idem Sueton. in Auguſto: *Libello per Quæſtorem recitato, notum ſenatui fecit*: nam orationes principis dixit etiam libellos, & li-
B bros *d. l.*1. *de offic. quæſtoris*, *l. item veniunt*, *§. prætor*, *D. de petit. heredit.* quæ oratio de petitione hereditatis alibi dicitur, & Plinius 5. Epiſt. *Pauci dies*, inquit, *& liber principis ſeverus, & tamen moderatus.*

AD TIT. XXXI. *De officio Magiſtri Officiorum.*

SEquitur tit. de officio Magiſtri Officiorum: hic videtur delibaſſe aliquid ex militari juriſdictione magiſtri militum, ut docebitur: ſed prius oſtendamus proxime jungi eum quæſtori rectiſſime: nec enim fuit magiſter officiorum quæſtore minor: uterque eſt vir illuſtris, & ex quæſtore fuit plerumque magiſter officiorum, ut formulæ Caſſiodori docent: nam officium quæſtoris erat temporarium, & præſtaret hodie ſicut
C cetera officia, ita & Cancellarii temporarium eſſe. Poſt annum unum, quo deponebat dignitatem unam, ſtatim aliam aſſumebat, nec unquam tota vita dignitatis erat expers, & ubi omnibus dignitatibus functus erat, omnes iterabat, ut continuam præfecturam, aut quæſturam: plerumque, ut dixi, ex quæſtore fiebat officiorum magiſter, aut etiam unus idemque utroque fungebatur honore. Erat igitur proxima magiſtri officiorum dignitas propria Jureconſultorum: magiſtri officiorum Jureconſulti, & Philoſophi. In magiſtro officiorum peritia deſiderabatur juris, & philoſophiæ: nam & quæſtori aderat conditor legum, & diſciplina morum ad eum pertinebat in palatio, quaſi judici morum in palatio, quales ſunt cubicularii, *l.*3. *inf. de præf. præt. ſacri pal.* & caſtrenſiani, & miniſteriani, & ſilentiarii, &
D qui excubias noctu agebant in palatio principis, *l.*4. *inf. de ſilentiariis*, & Decani, *l.*2. *inf. de Decanis*: qui omnes obſequio, & miniſterio principis erant dicati, & omnes ſub magiſtri officiorum juriſdictione. Denique magiſter officiorum eſt magiſter τῶν ἐν τῇ αὐλῇ τάξεων, ſic eſt legendum in Theod. Sudæ, vel ut Theodoritus ait, ἡγέμενος τῶν βασιλείων, & præfectus regiæ familiæ. Sed addenda ſunt etiam alia quædam, magiſtrum officiorum in conſiſtorio principis induxiſſe ſenatores: nam ſine magiſtro officiorum non fiunt in id ingreſſus, & eleganter eum vocat Caſſiodorus, glorioſum donatorem aulici conſiſtorii, quaſi alterum Luciferum, ut ait: nam ſicut ille venturum diem promittit, ſic iſte deſiderantibus vultum regiæ ſerenitatis attribuit, quem ſcilicet principes homini exhibeant: ſed & curam habuit
E curſus publici, ut indicat *l.*9. *inf. de cur. publ.* qua de cauſa, & ipſe curioſos conſtituebat, qui habebant curam curſus publici, nec a curioſitate, ſed a cura dicebantur: & in *l.*1. *C. Theodoſ. de curioſis*, dicuntur etiam vulgo fuiſſe appellati curagendarii: magiſter officiorum, ut dixi, curioſos conſtituit ex ſchola agentium in rebus, quorum fuit exiguus numerus: nam ita partiebantur officia, ut alii militarent in præſidiis littorum, velut ſcriniarii, memoriales, pragmaticarii, qui ſcribunt pragmaticas juſſiones: alii autem militarent in rebus ipſis, in actu, & Rep. qui dicti ſunt generali nomine agentes in rebus, & ex iiſdem ſumit ſibi curioſos, & officiales, adeo ut ubi legis magiſterianos, tibi liceat ſemper interpretari officiales, officiales magiſtri officiorum, vel

agen-

agentes in rebus. Quod autem initio dixi, magiſtrum officiorum aliquid ex magiſtri militis officio decerpſiſſe, ex hoc tit. oſtenditur, quod ſint ſub magiſtro officiorum fabricæ armorum, & fabricenſes, & limites & limitanei milites, & ſcholares omnes & ſuperonerarii milites, qui erant in XI. ſcholis, ſi adnumeres fabricenſes & agentes in rebus, *l.2. inf. de loc.*

AD TIT. XXXII. *De officio Comitis ſacrarum largitionum.*

UT eorum magiſtratuum, de quibus actum eſt ſup. tit. veluti præfecti prætorio, præfecti urbi, magiſtri militum, quæſtoris, magiſtri officiorum, illuſtres ſunt dignitates, ita illuſtres ſunt qui ſequuntur, Comes ſacrarum largitionum hoc tit. 32. Comes rerum privatarum tit. 33. & Comes ſacri patrimonii tit. 34. ii ſoli ſunt illuſtres judices ſive magiſtratus, qui hos ſequuntur ſunt ſpectabiles vel clariſſimi. Primus locus illuſtribus datur, medius ſpectabilibus, tertius clariſſimis. Sed de primis hactenus. Comes ſacrarum largitionum eſt is, cui gubernandi committuntur theſauri majeſtatis Imperatoriæ, quas largitiones & remunerationes dicimus, plauſibili vocabulo & dignitatem ipſam Comitis Caſſiodor. munerariam dignitatem, quaſi largitionibus theſauri ſint potiſſimum deſtinati, quamvis & in alios uſus inſinuantur, & omnino etiam diſpenſantur, qui a Papinio etiam his verbis demonſtrantur: *Jam creditur uni ſanctarum digeſtus opum partæque per omnes divitiæ populos magnique impendia regni*: & a Rutilio Numatiano, illo loco: *opum curam, quamvis ſit magna ſacrarum, in l. ſenatus, D. de jure fiſci*, ubi fit mentio præfecti ærarii, pro præfectis ærario Græci reponunt, Comes theſaurorum, id eſt Comes ſacrarum largitionum. Præfecti nomen mutatum eſt in Comitis nomen, quod etiam Comitis nomen eſt datum omnibus magiſtratibus, qui ſequerentur ſacrum comitatum, vel qui ex ſacro comitatu prodirent, & inde nomen, quod in ſacro vel ex ſacro eſſent comitatu. Poſtea porrectum eſt ad omnes, qui cui negotio præeſſent, etiam ad Navarchum apud Euſtathium in Homerum, & Suda quoque auctore Comes generaliter definitur populi judex quilibet. Quo ſenſu in poſtremis auctoribus Comites, id eſt, judices ordinarii in libris feudorum & in legibus Germanorum. Porro in theſauris ſive opibus imperii adnumeramus etiam veſtiarium & ornamenta imperialia: qua de cauſa non tantum ſpeciales quidam Comites largitionum diffuſi per diœceſes, & Comites metallorum & rationales ſummarum & præpoſiti theſaurorum, & procuratores monetarum, quandoquidem & Comiti ſacrarum largitionum curæ eſt, ut idem Papinius ait, *quæ divum in vultus igni formanda liqueſcat Maſſa, quid Auſoniæ ſcriptum crepet igne monetæ*, non, inquam, tantum ii ſunt ſub diſpoſitione viri illuſtris comitis ſacrarum largitionum, ſed & procuratores gynæcæorum, id eſt, textrinorum ſacrorum, & procuratores baphiorum, id eſt tincturarum pretioſi velleris, & procuratores lanificiorum, & præpoſiti barbaricariorum, id eſt, Phrygionum, ut licet agnoſcere ex veteri illa notitia dignitatum omnium, ut apud Catullum, *Barbara, quæ horribili ſtridebat tibia cantu*: Barbara, id eſt, Phrygia, apud Horat. *Græcia barbariæ lento commiſſa duello*, id eſt Phrygiæ, ex qua gente ars pingendi & texendarum veſtium pretioſarum manavit. Et apud Sophoclem in Ajace. Erat igitur veſtiarium, erant ornamenta principis in parte theſaurorum, & qui ea conficiebant, qui eorum confectioni erant præpoſiti, omnes ſub diſpoſitione Comitis ſacrarum largitionum erant, atque etiam præpoſiti baſtagarum, id eſt; qui curabant ſacris largitionibus perferri canones illationum debitarum: baſtaga eſt onus tranſvectionis, ſive tranſvectio & perlatio rerum ærario debitarum, quod fuit onus provinciarum *ils en devojent des courvees pour cela*.

AD TIT. XXXIII. *De officio Comitis rerum privatarum.*

UTerque Comes ſacrarum largitionum & rerum privatarum ſignificantur ab Imp. *l.3. inf. ubi ſenator. vel clariſſ.* his verbis: *cui noſtra ſerenitas ſacros noſtri numinis theſauros*, aut res privatas noſtræ pietatis gubernandas injunxit. Ille ſcilicet, qui gubernat theſauros, opeſque fiſcales. Comes eſt ſacrarum largitionum, qui a Græcis dicitur Comes δαψιλιῶν, ἤτοι παροχῶν. Ille autem, qui gubernat propriam ſubſtantiam, ſive patrimonium principis, comes eſt rerum privatarum, quæ honeſtantur etiam nomine largitionum, ut in *l. properandum, §. ſin autem utraque, inf. de judiciis, l. ult. inf. de adſeſſoribus*. Bona igitur principis aut ſunt fiſcalia, aut patrimonialia: utraque propria, vel quaſi propria & privata principis: nam ita eſt ſcriptum in *l.2. D. ne quid in loco publ.* res fiſcales quaſi proprias, & privatas principis eſſe; & quod vulgo dicitur, omnia eſſe principis, id interpretatur recte *l.3. de quadr. præſc.* ut omnia, id eſt, tam fiſcalia, quam patrimonialia principis eſſe intelligantur: nam quæ tua ſunt, principis non ſunt propria, neque hoc unquam quiſquam ſcripſit aut ſenſit, aut certe tua non ſunt: quoniam dominium duorum in ſolidum eſſe non poteſt, *l. ſi ut certo, commod.* & communia quoque ea quæ tua ſunt eſſe inter te, & principem nemo dixerit: & recte Seneca, quod uno loco ait, jure civili omnia principis eſſe, id eſt, etiam, quæ ſibi, privatus quiſque habet, & poſſidet, id alio loco interpretatur hoc modo, ut omnia princeps poſſideat Imperio, regali dominio: unde ſic ſtatuas, univerſa, quæ alii poſſident eſſe in imperio principis: propria bona, quæ princeps ſibi poſſidet eſſe in patrimonio principis: fiſcalia quaſi propria, revera non eſſe propria principis; quod ſic demonſtro: fiſcalia non tranſeunt in heredem principis, patrimonialia tranſeunt in heredem, aut bonorum poſſeſſorem, etiamſi non ſucceſſerit in imperio, *l. quod principi, D. de leg.2.* & fiſcalium rerum eſt commercium, *l.39. §. ult. de legat.1.* Denique ex hac diverſitate bonorum facti ſunt duo Comites, unus, qui præeſſet fiſcali ſubſtantiæ, alter, qui præeſſet propriæ ſubſtantiæ principis. Hic Comes rerum privatarum dicitur frequenter, ille Comes ſacrarum largitionum: inde etiam facti ſunt alii palatini largitionales, alii privatiani, qui ſcilicet huic, vel illi Comiti obſequuntur. Et hæc differentia, ut puto, ſatis vobis jam videtur eſſe clara. Sunt quoque in eod. tit. tres conſtitutiones, *l. ſi quid, l. ad palatinorum, & l. ſi quis judicum*, quemadmodum in eo loco perturbatus eſt ordo tit. id vos animadvertere convenit, & nullam Græcam deſiderari: nam veluti obtorto collo traduxerunt in hunc tit. eam conſtitutionem Græcam, quæ a me prodita eſt in *l.7. inf. de delator.* quam tamen ex Baſilic. didicimus, & ſumus eo loco demonſtraturi, referendam eſſe in ſecundum locum *tit. de offic. diverſ. jud.* nam eſt etiam de præſidibus provinciarum: dices, etiam eſſe de urbanis magiſtratibus, & de adquiſitione rei privatæ: verum non hoc loco fuit referenda; eam collocant Baſilica quaſi *l. ult. de offic. rectoris*.

AD TIT. XXXIV. *De officio Comitis ſacri patrimonii.*

POſt tit. de officio Comitis rerum privatarum ſequi debet titul. de officio Comitis ſacri patrimonii, qui titulus exigit, ut ſtatuamus duplex eſſe patrimonium principis, unum privatum, de quo actum eſt tit. ſup. alterum, de quo hic tit. Et ſane unum ab altero ſeparatur in edicto Juſtin. 4. & 8. in formulis Caſſiodori, quod attente obſervandum eſt: nam juxta ea, quæ diximus t. ſup. prima ſpecie idem videretur eſſe Comes rerum privatarum, & Comes ſacri patrimonii: Res enim quæ dicuntur privatæ, in patrimonio ſunt principis: ſed duo ſunt comites plane diverſi. Comes rerum

pri-

privatarum gubernat privatam substantiam principis per rationales, per procuratores præpositos, & speciales quosdam civiles. Comes autem sacri patrimonii est veluti procurator penus, qui regias, ut ait Cassiodorus, epulas solicita ordinatione disponit, cuique in hoc princeps suum patrimonium commisit, & hoc uno separatur comes sacri patrimonii a comite rerum privatarum. Desideratur autem sub hoc tit. de officio comitis sacri patrimonii, quod constitutio Græca, quæ non extat nulla fuit Latina sub hoc tit. Et hactenus explicatæ sunt dignitates omnes illustres: nam a tit. 35. de offic. proconf. incipit tractare de spectabilibus.

AD TIT. XXXV. *De Officio Proconsulis, & Legati.*

EX iis, qui honores gerunt alii sunt illustres, alii spectabiles, alii clarissimi: hæc est summa divisio, etiam si iis quidam inferiores, veluti equestres, perfectissimi, egregii, & qui superillustres dicuntur in §. *in summa*, *Instit. de injuriis*: & ipsi non alio tit. quam illustrium afficiuntur: sed sunt priores illustres, & in unoquoque trium horum ordinum sunt gradus quidam, ii nimirum, quos series nostrorum titulorum indicat atque disponit. Licet autem iis sunt inferiores quidam, & supra hos dicuntur quidam, tamen qui supra hos sunt non alii, quam illustres dicuntur: hæc divisio est summarum dignitatum, & breviter summæ dignitates sunt, aut illustres, aut spectabiles, aut clarissimi. Et recte Justin. in *Novel.* 7. in fin. mediam ait esse dignitatem spectabilium, nimirum inter illustres, & clarissimos. Et hactenus quidem sup. tit. dictum est de illustribus. Omnes, de quibus ante dictum est, sunt illustres, post quos dantur spectabiles, ex quibus primi sunt proconsules, qui mittuntur in certas provincias gubernandi, & juris dicundi gratia, veluti in Asiam, Achajam, Africam, illam scilicet, cujus caput est Carthago, quæ per eminentiam dicitur Proconsularis provincia: & ubi nihil aliud additur, hæc intelligitur: fuit enim magna & ampla atque dives provincia, & mittuntur cum imperio consulari, & inde nomen. Adjungitur autem iis unus, si qui mittitur, sit vir prætorius, vel adjunguntur ei legati tres, si sit consularis, electi a Senatu, ut Dio 53. & Capitol. in Gordianis, vel probati a principe. His legatis proconsules mandabant jurisdictionem suam, atque etiam criminum cognitionem extraordinariam: nam jure ordinario non potest mandari, *l. sola*, *D. eod. t.* de proconsulibus eleganter Salvianus de providentia Dei 7. *Quotidianus judex, & rector, quantum ad nomen quidem proconsul, sed quantum ad potentiam Consul*: male autem inter primam & secundam l. posuerunt de officio Comitis sacri palatii, qui titulus dicitur esse 36.

AD TIT. XXXVI. *De Officio Comitis Orientis.*

SEquitur tit. de officio comitis Orientis. Est etiam vir spectabilis, & latissimam jurisdictionem subit: namque ei totus Oriens regendus committebatur, qui conficiebatur ex provinciis 15. Syriis duabus (Optatus Milevitanus facit Syrias tres) Phœniciis duabus, Ciliciis duabus, Palæstinis tribus, Cypro, Euphratensi, Osroena, Mesopotamia, Isauria, Arabia, hæ omnes provinciæ erant sub jurisdictione Comitis Orientis, ut patet ex notitia Orientis, & eadem jurisdictio, quæ proconsulum, diversum nomen, quod esset amplior jurisdictio proconsuli una provincia mandabatur, huic plures.

AD TIT. XXXVII. *De Officio Præfecti Augustalis.*

SEquitur tit. de officio præfecti Augustalis, qui etiam est spectabilis, & sic dictus est, quod Ægypto in provinciam redacta, ei regendæ ab Augusto sit constitutus ex equestribus, non ex Senatoribus, ut Tacitus scripsit 12. & Dio, & Arrianus 3. de expeditione Alexandri: noluit Augustus, nolueruntque postea principes mittere Senatores Præfectos, sed equestres, ne scilicet sub potentiore præfecto Ægyptii, ut sunt leves, & mobiles, semperque fuerunt, ad res novas impellerentur, quos eadem ratione etiam Romani Imperatores noluerunt in aliam civitatem cives allegi: erant enim illis ingenia Ægyptiaca suspecta, invisa, ut & contra Appionem scribit Josephus. Augustalis ergo, quod fuerit ab Augusto constitutus, *l. 1. D. eod.* & apertius alibi dicitur præfectus Ægypti, *l. 35. ff. ex quibus causis maj. l. apud præfectum, ff. de manumiss. vind. l. 1. ff. de tutor. & cur. datis*, *l. 1. inf. de postul.* & cur præfectus dicitur, non proconsul, aut consularis? an quia non erat ei concessum consulare imperium? an quia proconsul non soleret mitti in provinciam nisi consularis, vel prætorius, qui semper emineret fascibus, aut gestis suis gloriaretur? & hoc esse vetustius constitutione Augusti, qui Ægyptum redegit in provinciam, & ei regendæ præposuit præfectum, intelligere licet ex eo, quod Trebellius Pollio refert ex Oratione Ciceronis in Gabinium, fasces consulares Alexandriam ingredi non licere, quæ fuit sedes præfecti Augustalis. Fuere autem sub ejus cura & dispositione sex provinciæ, Lybiæ duæ, Ægyptus, Thebais, Arcadia, Augustamnica, & præsides earum provinciarum, *l. 2. h. tit.* quæ vobis est corrigenda: nam vulgo legitur, præfectus prætorio Augustali, *ce prætorio ne vaut rien, il faut*, præfectus Augustalis: verba hæc *d. l. 2. examinandi flagitia &c.* hanc habent sententiam: *il à pouvoir d'informer, non pas de destituer ou punir*. Præsidem Daciæ legimus apud Spartianum in Adriano, ut major esset ejus dignitas, vocatum esse præfectum Augustalem.

AD TIT. XXXVIII. *De Officio Vicarii.*

VIcarius etiam dicitur vir spectabilis. Is est, qui pro præfectis, vel pro præfecto prætorio mittitur in tractum, vel diœcesim aliquam, aliquot in se provincias continentem; veluti Thraciarum diœcesim, quæ continet provincias sex, vel Ponticam, quæ continet 11. vel Asianam, quæ etiam continet 11. ut & Theodoritus scribit lib. 5. Eccles. Histor. & constat ex notitia veteri dignitatum. Asiana diœcesis continebat, ut dixi 11. provincias: sed ex illa notitia sub dispositione Vicarii fuerant tantum 8. fuit etiam in Illyrico Vicarius Macedoniæ: ex eo nomine Vicarii factum est nomen Gallicum *Vicaire*, *l. 1. inf. de diverf. judic. offic.* & sane aliquando etiam in Occidente fuit Vicarius Africæ, & sub eo quinque provinciæ, sicut sub Vicario Britanniarum erant provinciæ 5. adeo ut in inscriptione *l. 15. C. Theod. de Paganis*, ubi legitur Vicario quinque provinciarum, intelligere oportet Vicarium Africæ, vel Vicarium Britanniarum: & Vicarius 7. provinciarum in Gallia, & Vicarius Hispaniarum. Sulpitius Severus in historia sacra recte subjicit: nam jam proconsules habere desierant. Hi sunt præfecti præfecturæ prætorianæ pari potestate præditi atque præfecti prætorio, & in legibus sæpe dicuntur gerere vicem præfectorum prætorio, aut agere vicariam præfecturam, & in *l. 1. ff. de leg. 3.* vice præfecti ex mandatis principis cognoscent, & in *l. 6. inf. de modo mul.* scripta ad præfectum prætorio, *quæ vice vestra*, sic est corrigenda, *administrationis gubernacula susceperint*: verum qui funguntur vice prætorum, aut præsidum non habent propriam jurisdictionem, non proprio jure, sed alieno beneficio, ex mandatu prætorum, aut præsidum, & morte eorum, qui mandaverunt finitur eorum Vicariorum potestas, *l. 5. & 7. & l. solent, ff. de jurisd.* qui autem vices agunt præfectorum prætorio propriam habent jurisdictionem, datam scilicet a principe, & vice sacra judicant sicut præfecti prætorio, & militari habitu, ut Cassiodorus ostendit in formula Vicarii urbis Romæ, nimirum ne videantur esse privati, & pagani.

AD TIT. XXXIX. *De Officio Prætoris.*

ERo admodum brevis: nam non licuit navare operam nisi officio prætoris, sed brevia utilia erunt tamen: quidam Codices habent *de officio prætorum*, ut in *D. eod.* nihil refert, hoc an illo modo legatur: nam ut proconsulis, & vicarii, ita prætoris nomen nihil vetat significari plures. Fuere vicarii præfecti prætorio, & tamen non de officio vicariorum, sed de officio vicarii titulus est inscriptus, quasi quod de uno dicitur, intelligatur dictum de omnibus. Adjungitur autem prætor interdum spectabilibus viris, sed clarissimis sæpius. Itaque lubentius ab hoc tit. facerem initium tertii ordinis, id est, clarissimorum: nam superioribus titulis habuimus illustres, deinde spectabiles: ab hoc tit. incipiunt clarissimi: nam hi tres tantum summarum dignitatum sunt ordines: perfectissimi, egregii, equestres minoribus dignitatibus funguntur, vel apertius: illæ tres dignitates sunt senatoriæ, ceteræ non sunt senatoriæ. Equestris sane dignitas non est senatoria, nec perfectissimatus etiam, aut egregia dignitas, & ut credo me jam admonuisse senatores, quod dicuntur in legibus esse supra illustres, §. *in summa, inst. de injuriis, & l. eos, sup. inf. de usuris, l. quoniam, inf. de appell. l.* 14. *inf. de testib.* quæ est Græca, ii non constituunt quartum gradum: nam & ii sunt illustres, qui dicuntur supra illustres nimirum & patritii: nam superillustres sunt patricii, quos solos princeps patres suos appellare solet: hæc adjectio patriciorum facit, ut dicantur esse superillustres, quoniam illustri appellationi additur patricii appellatio: præfecti prætorio dicebantur patres imperii, & patres provinciarum apud Cassiodor. Præsides autem provinciarum, ut idem Cassiodorus in formula rectoris provinciæ solebat princeps patres suos appellare, patritios autem patres suos, nunc de præfectura, fuit, ut scitis, prætoria olim vis magna; postea cœpit esse onus senatorum, ut eleganter dixit Boetius in libro illo elegantissimo de consolatione, ubi male legitur præfecturæ: præturæ olim magna potestas, nunc inane nomen, & nomen potestatis sine re, & senatorum gravis sarcina, & ita in hoc tit. accipere oportet prætorem non pro fascibus illis summi imperii, sed pro munere, sive onere Reipubl. Erat magna vis prætorum olim: solebant ludos scenicos, vel circenses suis sumptibus populo exhibere, quod indicat *l. si ut certo, §. interdum, ff. commod.* dum agit de prætore, cui commodatæ sunt scenicæ vestes ad munus edendum populo: hoc onere exhibendi muneris populo tandem solum constitit prætura: in edendis scilicet populo voluptatibus, adeo ut recte posses dicere, in hoc tit. prætorem parum differre ab editore muneris. Constitit denique prætura in his sumptibus, atque etiam ut ostendit *lex* 13. *C. Theod. de prætorib. & quæstoribus*, constitit onus præturæ in fabricis, & operibus publicis: nam quod prætor non expendebat in voluptates populi, expendebat in opera publica suo ævo senator quisque per vices. Denique præturæ onus erat senatorum, atque etiam quæsturæ: nam in illo tit. *de prætoribus & quæstoribus*, etiam quæstores non oportet accipere pro iis, qui dictant leges, qui respondent precibus vice principis, qui dicuntur vox legum, sed pro candidatis cujusque ætatis, cum tamen amplissimæ quæsturæ non sufficeret minor ætas: adeo ut ad hanc quæsturam inanem vocarentur etiam adolescentes, aut qui nondum adoleverant ante annum 16. in *l.* 1. *C. Th.* & hos etiam intellexit Lampridius in Alexandro dum ait, quæstores candidatos de sua pecunia munera populo edere jussit. Ex his licet intelligere postremis temporibus præturam fuisse delatam plerumque invito, quod esset sumptuosa nimis & onerosa, atque etiam absentibus senatoribus, & minoribus 25. annis in *l.* 1. & 2. *C. Theod. eod.* cum tamen non possint aspirare ad honores minores 25. annis ex *l. ad Remp. D. de mune. & honorib.* sed hic honor quæsturæ est inane onus pa-

A trimonii magis, quam honor verus, quoniam deferebatur etiam quandoque feminis in *l.* 17. *C. Theod. eod. tit.* nam si designatus diem obiisset antequam iniret præturam, & successisset filia masculorum, sobole nulla extante, filia quidem non suscipiebat latum clavum, ut ait *d. l.* 17. non sumebat insignia senatoria, non legebatur in senatum, feminis non est ingressus in senatum, non aditus ad honores officiave publica, *l.* 2. *D. de reg. jur.* sed pro modo substantiæ patris, in quam successerat, subibat ipsa onerariam præturam, atque ita femina quodam modo prætura fungebatur: Denique prætura tantum retinuit paucissima ex jurisdictione, illa scilicet tantum, quæ referuntur in *l.* 1. *h. tit.* ut cognoscat prætor de causa liberali, de causa status, si quis liber, aut servus, de statu servorum, & apud eum manumittuntur

B servi vindicta, & emancipantur filii, ut scilicet præsit judicio alieno, adhibeatque suum judicium, suam auctoritatem: ut possit etiam tutorem dare ex decreto, id est, causa cognita, & habita inquisitione morum dandi tutoris, & ut possit minores 25. annis restituere in integrum, quod etiam est magis imperii, quam jurisdictionis: adeo ut idem non habeant municipales magistratus, qui tamen habent jurisdictionem, *l. ea quæ, D. ad municipalem*, quæ certissimum est non fuisse posteriori ætate concessa prætoribus. Igitur paucissima retinuerunt ex jurisdictione prisca: onus integrum, aut certe gravius sustinuerunt. Dixi secundum illum tit. *C. Thе. de prætoribus & quæstoribus*, ad quæsturam etiam vocari absentes senatores, qui degunt in provinciis: nam in urbe Roma hoc tantum mutatum fuit Nov. Valentin.

C & Marciani. Ita scilicet ne absentes ad præturam ante cives vocarentur, & qui non haberent in urbe domicilium: & ideo in *l.* 2. *h. tit.* quæ pars est ejus Novel. constitutionis cavetur, ut tres prætores in urbe Constantinopolitana eligantur, qui in ea domicilium habeant, & ne accersantur ex provinciis, & domiciliis, quæ alibi constituta habuerunt: & evidentius ita definitur in *l.* 1. *de prætoribus*: eademque Novel. ut apparet ex l. 2. eod. tit. constituit, ne deinceps prætores ullos sumptus faciant inviti, ut non conjiciantur in sumptus, atque ita ex l. 2. prætores retinent paucula quædam ex jurisdictione: onus nullum sustinent inviti, qui certe fiunt viliores: nam erat splendor aliquis, & gratia dare populo voluptates de sua pecunia. Et ad d. Nov. ut tres tantum designentur Senatusconsulto legitime ce-

D lebrato, vel ut loquitur judicio senatus: primis temporibus in antiqua Roma fuerunt prætores XVIII. quorum fuit amplissima jurisdictio, amplum imperium, quod plane ostenditur in *l.* 2. *de origine juris*, *lex* 2. *h.t.* pertinet ad urbem Constantinopolim, non ad antiquam Romam, sed ad novam, in qua de edendis præcipuis muneribus, & voluptatibus, fuerunt modo 5. prætores, modo 8. ut constat ex illo tit. *C. Theod. de prætoribus*. Ex hac *l.* 2. tres tantum designati. Secundum quod etiam ita definitur in *l.* 12. 13. *in Cod. Th.* ubi additur Senatusconsulto legitimo, altero loco, Senatusconsulto legitime celebrato, & vocat Senatusconsultum legitimum, quod scilicet legitime celebratum, loco, & numero competenti senatorum confectum. Desiderabantur autem in urbe 50. Senatores ad Sena-

E tusconsultum faciendum, *l.* 9. *C. Theod. eod. t.* Est elegans illa lex 9. quæ explicat hunc locum Lampridii in Alexandro, cujus sententia erat ambigua, Et verba Lampridii sunt hæc fere; *nullam constitutionem sacravit sine 20. jurisperitis, & doctissimis, ac sapientibus viris, iisdemque disertissimis non minus quam* 50. hoc vult Lamprid. Severum in facienda aliqua constitutione adhibuisse 20. Jurisconsultos, & alios doctissimos viros, qui scilicet omnes ad summam non essent minus 50. computatis etiam 20. Jurisconsultis. Denique ut essent Jurisconsulti 20. & alii 30. ut quemadmodum Senatusconsultum exigit numerum 50. ita & constitutio principis tot habeat rectores, sive suffragantes. Est locus valde notandus conjuncta illa lege 9. & recte in *l.* 2. *h. tit.*

tit. prætores designantur judicio Senatus, &. Senatusconsulto, sublata scilic. consulibus potestate designandi prætores, ut in *l.* 12. *C. Theod. eod. tit.* nam pertinebat omnis nominatio prætoris ad consules, ad officium consulum, atque ita constituitur in *l.* 26. *&* 27. *C. Th.* ut á consulibus prætores deligantur, qui pro modo facultatum suarum voluptates populo exhibeant ex Senatorio ordine: nec erat hæc res aliena valde ab officio Consulum: nam eorum erat descriptio census, & facultatum cujusque, & venientem ad quæsturam necesse erat profiteri suas facultates, ut pro modo earum metiri liceret expensas ludorum. Cum igitur *l.* 2. constituit, ut prætorum designatio fiat Senatusconsulto, hoc jus adjungitur consulibus.

AD TIT. XL. *De Officio Rectoris provinciæ.*

PRoconsul, Comes Orientis, præfectus Augustalis sane sunt Rectores provinciarum, sed spectabiles. Hi de quibus agitur hoc tit. sunt clarissimi, & unius tantum provinciæ rectores. Illi fere plurium, & sunt quoque sub illorum cura atque dispositione: & hi rursus, de quibus agitur hoc tit. sunt ii, qui in libris nostris frequenter dicuntur ordinarii judices, Græce *ἐνβάθμους* Nov. 20. & Nov. 112. interpretantur, qui non tantum exactionibus tributorum, & civilibus negotiis, sed etiam militaribus occupantur. Judicabant *l.* 2. *§. in bonorum, D. quis ordo in bon. possess.* appellantur etiam publici judices, *l. pen. sup. de pag. sacrificiis*: atque etiam in *l.* 2. *§. ult. ff. de judiciis*. Iis est jus multæ dicendæ, quibus publicum judicium est, id est, qui publici & ordinarii judices sunt, in Nov. quadam *ἄρχοντες ἀρχόντων*: hi rectores provinciarum a principe fratres appellantur, ut præfecti prætorio, præfecti urbi, & maxime patritia dignitate præditi, qui erant quasi parentes principis, ut in multis constitutionibus ad eos scribens princeps, parens charissime Augustorum. Rectores autem provinciarum fratres appellabantur, ut Cassiodorus ait in formula Rectoris provinciæ, ut *nobilitate pretiosi nominis affecti, vilitate criminum abstinerent, & erubescerent, quos fratres suos princeps appellaret, in errata ulla incidere*: & simili modo magister officiorum frater charissimus Augustorum in Nov. Theodos. *de princ. agentium in reb.* & in Nov. de metatis: & comes rerum privatarum in eisdem Nov. Theod. *l.* 3. *de tyron.* Sic etiam Cassiodorus sup. eod. loco, Rectorem provinciæ judicare etiam militem, lictorem, apparitorem, præfecti prætorio cum ipsius tamen conscientia, quod est omnino sumptum ex *l.* 4. *hoc tit.* Est autem in hoc tit. valde obscura sententia l. 6. ceteræ sunt planissimæ & facillimæ. Sed quæso, quid significat l. 6. dum ait, *Civitas Rhodiorum injuriam suam non tam decenter, quam sero conquesta est*, &c. *Il faut oster c' est, & apres periculosa*. Equidem puto neminem potuisse unquam explicare hanc leg. primum quænam est civitas illa Rhodiorum, in qua provincia, quam si quæsieris etiam diligentissime, frustra fueris diligens: & fuerit tamen necesse est quædam celebris civitas, cujus allevandæ gratia hæc lex condita fuerit, ne scilicet hiemis tempore cives navigationem litium suarum causa, ut interpretor, instituere cogerentur, quoniam tempore hiemis, inquit, navigatio sæpe periculosa est, propter fluctus maximos, atque etiam alio tempore, semper incerta, ut ait, quam ipsam rationem cum in causa Rhodiorum inveniam movisse Justinian. in Nov. 41. ne Rhodii tempestate non idonea, puta hiemis tempore litium suarum causa navigarent: cum, inquam hanc rationem, quæ refertur in hac lege inveniam movisse Justinia. in hac ipsa causa Rhodiorum, facile adducor cum sit inauditum nomen Phodiorum, ut credam esse legendum, Rhodiorum, quos, ut obiter moneam, communis error existimat appellari Colossenses in Epist. D. Pauli. In quo versantur etiam magni viri, Eustathius, Cedrinus, & Cyrus Prodromus: sed est

A gravissimus error, cum ipse Paulus scribat se scribere iis, qui sunt Colossis. Et refert Oecumenius Colossas esse civitatem Phrygiæ. Verum ad rem: ut ex Nov. Justin. 41. atque etiam 50. & ex aliis Nov. Justin. Quæstori exercitus, cui præcipua cura incumbit erogandi stipendia militibus, subjectæ sunt 5. provinciæ, Scythia scilicet, Mysia, *qui est vers la Pologne*, in Ponto Euxino: & quamvis ab iis longe dissitæ sint Caria, Cyprus, & Rhodus. Ut, inquam, ex eis Novel. ei subjectæ sunt hæ 5. privinciæ: ita putem easdem provincias ei quæstori exercitus subjectas fuisse ante Just. nam more antiquo, ut scribit Antecessor Julianus in Nov. 50. duplex fuit quæstorum magistratus, unus, qui agebat circa latus principis, de quo est tit. 31. & alter, qui exercitui annonas distribueret, & stipendia persolveret B antiquo more. Igitur fuit uterque quæstor. Igitur si fuit olim quæstor exercitus, videntur etiam honoris augendi gratia positæ fuisse 5. provinciæ sub cura ejus quasi præfecti prætorio, & ut definit Nov. 50. interposita appellatione ipsum quæstorem exercitus cognovisse: at ille quæstor exercitus potissimum agebat in Scythia, & Mysia, hoc est in limitibus Imperii, annonæ militaris procurandæ gratia, quod Justin. testatur in d. Nov. 41. illo igitur constituto, & agente potissimum in Scythia, & Mysia inferiore, perquam erat molestum Rhodiis interposita appellatione a sententiis sui præsidis, qui dicebatur præses insularum, quod sub eo essent Cyclades, & Sporades omnes, & Carpatiæ, *l.* 4. *inf. de Navicular.* lib. 2. Rhodiis, inquam, molestum erat interposita appellatione a sententia præsidis sui, maxime C hiemis tempore in Scythiam, & Mysiam navigare: *maxime hiemis tempore*: nam, ut ait *d. l.* 6. sæpe hiemis tempore navigatio est periculosa: alio autem tempore semper incerta; quamobrem de Mense Januario, recte Aratus, & M. Tullius, *hoc cave te Ponto studeas committere mense*. Et Festus Avienus, *Non tum mihi longe phasellis æquora tententur, non tum freta turbida pinu quis petat*. In gratiam igitur Rhodiorum, qui etiam permanat ad Cares, & Cyprios, sed rescribitur tantum Rhodiis, aut in rem Rhodiorum, quod ipsi soli de hac re querelam instituissent, constituitur, ut judices, sub quorum cura sunt illæ 5. provinciæ, id est quæstores exercitus per vicos hybernent in illis urbibus 5. ut ait, qui potiores ceteris esse asseruntur, id est, in metropolibus earum provinciarum, urbs pro metropoli, *l.* 45. D *D. de dam. infect. si mancipium sit vicinum urbi*. Basilica, *μητρόπολει*, & Cicero 2. in Catil. urbes colonorum, & municipiorum, id est, metropoles, & quot sunt metropoles, tot sunt provinciæ. Denique constituitur, ut qui curam gerit harum provinciarum hybernet uno anno in Rhodo, ibique audiat appellationes earum, altero anno in Cypro, & sic deinceps in aliis provinciis: hæc mihi videtur esse sententia l. 6. sed de hac re aliter definit Nov. 41. vide Obs. XVI. 6.

AD TIT. XLI. *Ut nulli patriæ suæ administratio sine speciali permissu principis permittatur.*

HIc tit. pars est superioris, nimirum de rectore provinciæ, ut scilicet nemo fiat rector, aut præses E in patria sua, ex qua originem ducit, vel in qua domicilium habet, Græca constitutione Anastasii Imp. cui similis est *lex ult. inf. de crimine sacrilegii*, & vetustior Antonini Imperator. apud Xiphilinum: *μηδένα* &c. *nullum præsidatus honore fungi in ea provincia unde initium seu originem sumpsit*. Additur una exceptio, nisi is honor sibi a principe delatus sit ultro, non ambiente, ut legimus, Cassiodorum patriæ suæ Lucaniæ, & Brutiorum rectorem fuisse lib. 1. variarum, speciali beneficio principis: ac similiter nemo potest in patria sua officium fiscale administrare, non potest esse procurator fisci, non potest esse adsessor, sive consiliarius præsidis suæ provinciæ, nisi id ei permittatur spontaneo principis beneficio, *l.* 3. *D. de offic. adsessorum*, *l.* 38.

D. ex quibus cauſis majores: rationem reddit Paulus *l.* 5. *Sent. tit. de jure fiſci*, ne aut gratioſus, aut calumnioſus in ſuos eſſe videatur: quam rationem etiam attingit Caſſiodorus in ſuprad. loco, glorioſum eſſe admodum in ſua patria fungi officio præſidatus, ubi, inquit, neceſſe eſt, ut, aut gratiam parentela provocet, aut odium longæ contentiones exaſperent. Dices, cur prætores in urbe non fiunt, niſi qui in ea domicilium habent, niſi qui ejus ſunt cives, aut incolæ, *l.* 2. *ſup. de offic. prœt.* facile eſt reſpondere, quia ſcilicet prætorum tum erat parva juriſdictio, & pene nulla, & prætura onus potius, quam honor, adeo ut plerique eam detrectarent, ut ibi expoſui; eadem eſt ratio magiſtratuum municipalium, qui ex patria ſua ſumebantur, ſed honor etiam erat multa onera in ſe complectens, & juriſdictio ſubmiſſa. Sequitur tit. 42. qui debet eſſe de officio præfecti annonæ.

AD TIT. XLII. *De Officio Præfecti Annonæ*.

TIt. 42. eſt de officio præfecti annonæ, & ſub eo conſtitutio Græca; præfectus ergo annonæ clariſſimis adnumeratur, & ſequenti tit. præfectus vigilum. Senatoriæ igitur dignitates ſunt, & ſub Alexandro legimus Ulpianum & præfectum prætorio, & præfectum annonæ fuiſſe, *l.* 4. *inf. loc. l.* 4. *inf. de contrah. ſtipul.* non fuit igitur vilis dignitas, aut plebeja. Porro magiſtratus, de quibus actum eſt ſuperiori tit. omnes ſunt legitimi & ordinarii. Hi duo præfecti annonæ, & præfecti vigilum ſunt extraordinarii, id eſt, pro tempore tantum, & neceſſitate exigente conſtituti, veluti præfectus annonæ tempore famis, aut caritatis, præfectus vigilum multis in urbe graſſantibus furibus, effractoribus, incendiariis. Denique non ſunt magiſtratus proprie, qui ordinarii non ſunt, ſed extraordinarii, magiſtratus nominari non poſſunt, *l.* 2. §. *capita*, *D. de orig. juris*, & ii ſunt, qui extra ordinem jus dicere dicuntur in *l. ſi in aliquam*, *D. de offic. proconſul.* præſes, inquit, in provincia fungitur vice omnium magiſtratuum, qui ſunt in urbe: atque etiam eorum vice, qui extra ordinem jus dicunt, veluti præfecti annonæ, præfecti vigilum. Denique ſunt extraordinariæ poteſtates, & tamen excuſantur a tutelis & curationibus, quando ea poteſtate funguntur, *l. adminiſtrantes*, §. 1. *D. de excuſ. tut.* Excuſantur ergo perinde atque ii, qui ordinariam poteſtatem gerunt, §. *ei qui poteſtatem*, *Inſtit. eod. tit.* Ceterum præfectus annonæ, ut de eo primum ſpecialiter tractemus, cognoſcit non tantum civiliter, ſed & criminaliter de iis, qui ad utilitatem annonæ publicæ pertinent, & ad accuſandum admittit etiam mulieres, ſi qui dicantur flagellaſſe annonam publicam, aut ſuppreſſiſſe, ſi qui allegentur dardanarii: ſic enim appellantur, qui cogunt frumenta omnia caritatis excitandæ gratia, ut ea deinde ſummo pretio vendant populo: in cauſa annonæ publicæ admittuntur ad accuſationem mulieres, *l. ult.* §. *ult. D. ad leg. Juliam de annon. l. mulierem*, *D. de accuſation.* Regulariter mulier non poteſt accuſare, *l. qui accuſare*, *D. de accuſat.* ac præterea præfectus annonæ: ut quantum poſſum officium ejus deſcribam, per officia ſua, per apparitorem ſuum exigit frumentariam penſionem debitam urbi Romæ, *l.* 2. *de apparit. præf. annonæ*, *inf.* præfecti annonæ etiam apparitores habent, *l.* 1. *inf. de can. frum. urbis Romæ*, *lib.* XI. & generaliter curat rem annonariam etiam per milites ſuos, per centuriones: & elegans eſt in hanc rem ſpecies *l. ult.* §. *ult. D. de pignerat. act.* quæ poteſt eſſe hodie uſui, quoniam videmus frequentes angariari naves, angariari vehicula militaris annonæ comportandæ gratia, proponitur in dicto §. ult. hæc ſpecies: Debitor quidam culleos, qui ſunt vaſa frumentaria, creditori pignori obligavit: iſtos culleos in horreo ſuo creditor poſitos habebat: quidam centurio ex officio annonæ, ex officialibus præfecti annonæ eos culleos ſuſtulit ad annonam comportandam, & ex ea re cullei

A aliquid detrimentum acceperunt: poſtea redditi ſunt inſtantia creditoris: quæritur utrum intertrimenti damnum debeat agnoſcere creditor an debitor? & ait damnum pertinere ad d bitorem, & ad dominum culleorum, nec intertrimenti nomine creditorem debitori teneri pigneratitia, quod æquum eſt, quia intertritura non accidit culpa creditoris: & quod notandum eſt, ſub cura præfecti annonæ erant menſores frumentarii; *des meſureurs*, quod indicat *l. menſores*, *D. de excuſat.* quæ dum ait, Imp. reſcripſiſſe præfecto annonæ, menſores frumentarios excuſari a tutela, indicio eſt menſores pertinuiſſe ad curam præfecti annonæ, de quibus intelligendus Lucillius apud Nonium: *frumentarius eſt*, inquit, *modium hic ſecum*, *ac rutellum unum habet*: vide Obſerv. XI. 8. ſub cura præfecti annonæ
B ſunt navicularii, qui annonæ publicæ ſerviunt, quique ob eam rem excuſantur etiam ab aliis muneribus civilibus, adeo ut navicularii, ſi qui ſint, minores 25. annis, qui a principe poſtulent veniam ætatis, id eſt, qui ante juſtam ætatem velint ſibi concedi rerum ſuarum adminiſtrationem, & ſe liberare curatoribus, debeant docere de ſuis moribus, & honeſtate apud præfectum annonæ, ſub cujus cura ſunt atque diſpoſitione, quemque judicem tantum ſolent agnoſcere. Navicularius, qui petit veniam ætatis debet probare mores ſuos, & hoc ita oſtenditur in *l.* 1. *C. Theod. de iis qui veniam ætat. imp.* & hæc naviculariorum cura efficit, ut opinor, ut exercitori, id eſt, nauclero exercenti navem, *c' eſt le maiſtre du navire*, detur extra ordinem actio in eos, qui contraxerunt cum magiſtro navis,
C qui eſt quaſi inſtitor exercitoris, ex contractu ſcilicet magiſtri, quod eſt mirum, ut ex contractu liberi hominis mihi, qui non contraxi competat actio, & tamen dabitur extra ordinem: maxime ſi contractus ille nauticus pertineat ad convectionem annonæ publicæ, *l.* 1. §. *eſt autem*, *D. de exerc. act.* unde paulatim moveor in id atque impellor, ut putem etiam ſub cura præfecti annonæ fuiſſe negotiatores frumentarios, vel horrearios, qui annonam urbis adjuvant: nam invenio in privilegiis, & in immunitatibus negotiatores jungi naviculariis, qui annonæ urbis ſerviunt, ut ſcilicet omnes pariter ſint immunes a muneribus civilibus, *l. ſemper*, §. *negotiatores*, *D. de jure immunit.* Et rurſus invenio etiam de pecunia debita ex negotiatione annonæ cognoviſſe, & pronuntiaſſe præfectum annonæ, *l. ult.*
D *D. quod cum eo*, *&c.* non eſt dubium ſub ejus cura etiam fuiſſe piſtores, & fundos dotales, ſic appellabant piſtorum emolumentis adſcriptos, qui etiam nec poterant alienari, ut nec a marito fundi dotales accepti ab uxore ii dicebantur dotales fundi: piſtorum, qui ſimul cum piſtoribus pertinebant ad curam præfecti annonæ, *l.* 12. *& l.* 15. *& toto tit. C. Theod. de piſtoribus*: & ita præfectus annonæ, ut Caſſiodorus ait in formula præfecti annonæ diſcurrebat per officinas piſtorum, & munditiam panis exigebat: eleganter: *ſollicitius auro penſari panem*, *quo Quirites aluntur*: & quamvis juriſdictio præfecti annonæ videatur eſſe pars juriſdictionis præfecti urbi, & proculdubio ſit præfectus annonæ ſub diſpoſitione præfecti urbi; tamen præfectus urbi nihil diſponere poteſt de annona, ac vix etiam præfectus an-
E nonæ ſine præfecto urbi, *l.* 1. *inf. de off. præfecti urbi*, *l.* 1. *C. Th. de conditis in publico horreis*, & a præfecto annonæ appellatur princeps, non præfectus urbi, *l. ult. D. quod cum eo*: licet, quemadmodum dixi, juriſdictio præfecti annonæ videatur eſſe pars juriſdictionis præfecti urbis: atque ita puto vobis ſatis abundeque explicatum eſſe munus præfecti annonæ: loco autem hujus tit. quidam ponunt tit. de quadrimeſtrius brevibus, vel, ut in aliis legi, de quadrimeſtrius tam militaribus, quam civilibus. Eſt enim de iis lex *ult. ſup. de offic. magiſtri officiorum*, *& l.* 1. *ſup. de officio comitis ſacrarum largitionum*: eſt etiam inf. *l.* 1. *de Apochis*: & ſufficiunt illæ leges de quadrimeſtrius brevibus, nec erat neceſſarius tit. ſpecialis, qualis non invenitur in C.

Theod.

Theod. qui fuerint si quæras, expediam breviter. Annonæ quoque collationes solebant solvere tribus pensionibus, *de quatre en quatre mois*; quantum singulis 4. mensibus e publico eis oporteret inferre, id erat scriptum in illis brevibus, in illa notitia tributorum quadrimestrium, ita dicta, quod annonæ tributa solverentur trina illatione.

AD TIT. XLIII. *De Officio Præfecti Vigilum.*

PRæfectus vigilum spectabilis appellatur in *l.* 3. *D. eod. t.* & tamen ordo, qui instituitur in hoc tit. eum ponit inter clarissimos, & quidem novissimum omnium: nam, ut observavimus antea, priore loco vobis sunt expositi magistratus illustres, deinde spectabiles, tum clarissimi, quæ est summa divisio dignitatum senatoriarum: nam equestris, aut perfectissimatus, aut egregiatus dignitas, plebejæ dignitates sunt, non senatoriæ: & qui supra illustres esse dicuntur, ii non constituunt quartum gradum senatoriæ dignitatis; nam cum adjectione hi enim sunt patricii, & consules, & consulares, vel illustrissimi dicuntur: neque novum est ut idem censeatur modo spectabilis, modo clarissimus: exemplo sunt prætores, & silentiarii, qui nocturnas excubias agunt in palatio principis, & tribuni Notarii, *les Secretaires du Prince*, & plerique alii, quos modo clarissimos, modo spectabiles dici invenias. Porro præfectus vigilum est custos urbis nocturnus, judex obscurus, arbiter silentiosus, ut ait Cassiodorus, indagator incendiariorum & furum, & elegantissime idem Cassiodorus, præfectus vigilum in furibus: furta, inquit, facis dum illos noctu circumvenis, & comprehendis arte quadam. Constantinopoli fuit appellatus prætor plebis, qui Romæ præfectus vigilum, ut constat ex Nov. 13. quæ & omne ejus officium latissimum exequitur, ex qua possis facile cognoscere quæ fuerit jurisdictio præfecti vigilum, & eundem esse præfectum vigilum, & prætorem plebis. Vigiles autem milites sunt, qui obsequuntur præfecto vigilum, *l. un. de bon. possess. ex testam. mil.* & jure militari testari possunt, *l. si maritus*, §. *legis*, *D. ad leg. Jul. de adulter.* vigiles etiamsi sint præsentes in urbe, in vico, absentes Reip. causa esse dicuntur, adeo ut si dum navant operam custodiæ urbis, aliquod damnum pertulerint, restitui possint in integrum perinde ac alii, qui longius absunt Reip. causa, & hoc habuerunt consequenter, ut Cassiodorus refert, ut momenti tempora eis dilatarentur, quod est maxime notandum: non possis enim alio loco probare quam *d.* §. *legis*, quod scilicet habeantur pro absentibus Reipub. causa, quibus scilicet momenti tempora non currunt, vel momentaneæ possessionis, id est, tempora interdicti cujuscunque, & possessionis, maxime interdicti unde vi, si quis eorum possessionem invaserit: ex edicto autem huic rei debent occurrere intra annum, & hoc est momenti tempus, sed hæc præscriptio nihil officit Reip. causa absentibus, & consequenter nihil officit vigilibus. Ceterum de criminibus omnibus, quæ noctu admittuntur, non temere, aut promiscue pronunciabit præfectus vigilum: non de criminibus capitalibus, quæ desiderant graviorem animadversionem. Jus habuit virgarum & fustium, & flagellorum, *l.* 3. §. *ult. D. eod. tit.* jus gladii etiam habuit in servos fures, non in homines liberos, *l. pen. ff. de condict. causa data*, cognitionem habuit in fures, *de leur faire leur procez*, condemnationem non habuit, si graviorem animadversionem furtum exigebat, & eadem ratione habuit animadversionem, & præhensionem, & coercitionem, & cognitionem in servos fugitivos, in *l.* 12. *de servis fugitivis*, *l. ult. D. eod. tit.* qui scilicet dicuntur sui ipsius fures, fugam quasi furtum esse, *l.* 1. *C. de servis fugitivis*: subtrahunt enim se suis dominis fuga: de criminibus ergo capitalibus præfectus vigilum cognitionem habet, sed non coercitionem. Verum eorum criminum reos remitte-

A bat ad præfectum urbi puniendos, *l.* 3. §. *ult. l. ult. ff. eod. t.* & hoc est, quod ait l. hæc unica, quæ scripta est ad præfectum urbi: notandum de capitalibus causis majorem potestatem debere cognoscere, & celsiorem sententiam de iis debere statuere, & similiter Cassiod. in formula præfecti vigilum: *Si tibi*, inquit, *leges fures punire minime permittunt, tamen eos licentiam indagandi contulerunt.* Inquisitionem scilicet habent, ac cognitionem, non coercitionem furum atrociorem. Ita legatus proconsulis reos majorum criminum remittit ad proconsulem, *l.* 2. *sup. de offic. proconf.* & similiter adfirmo, quanquam hoc nusquam inveniatur scriptum, præfectum annonæ cognoscere quidem de crimine fraudatæ annonæ publicæ, sed non etiam pronunciare, verum remittere reos ad præfectum urbi, ut

B ipse eos vel condemnet, vel absolvat. Est enim uterque præfectus, id est, præfectus annonæ, & præfectus vigilum, ut ex notitia dignitatum constat, sub dispositione præfecti urbi. Ergo uterque majorum criminum coercitionem transmittere debet ad præfectum urbi, nec sibi eam vindicare, vel reservare. Invenio etiam ut omne officium præfecti vigilum absolvam: Equites Romanos petentes a principe veniam ætatis, sicut legibus est definitum, mores suos probare prius debuisse apud præfectum vigilum. Senatores probant apud præfectum urbi, qui nondum pervenerant ad ætatem, & se a curatoribus absolvi exoptabant principis beneficio: navicularii, ut supra dixi, apud præfectum annonæ, equites Romani apud præfectum vigilum, *l.* 1. *C. Theod. de his, qui veniam ætatis impetr.* Cur equites

C Romani remissi sunt ad præfectum vigilum? credo quia olim ipse præfectus vigilum creabatur ex equestri ordine, auctore Dione lib. 55. ex Senatorio ordine ex Novel. 13. de prætore plebis, ut non male Tribonianus in hoc tit. C. posuerit præfectum vigilum inter senatorias dignitates, inter clarissimos.

AD TIT. XLIV. *De Officio Civilium Judicum.*

TIt. qui sequitur est de officio civilium judicum generaliter. Itaque hactenus est absoluta dignitas Senatoria. Sequentes tit. sunt generales, & pertinent ad disciplinam omnium judicum: tit. 44. est de offic. civilium judicum minorum: post speciales igitur tit. singulorum magistratuum, dantur generales tit. &

D quia magistratuum, sive judicum una divisio hæc est; alios esse civiles, alios militares. Quid sit proprium civilium ostenditur aliqua ex parte in hoc tit. 44. quid proprium militarium in tit. seq. & tit. 46. & 47. facta divisione alia militarium judicum, ut alii sint superiores, alii inferiores, id est, alii illustres, vel spectabiles, alii clarissimi. Quid autem sit commune omnium judicum ostenditur tit. 48. Civiles autem judices sunt quibus est jurisdictio inter privatos, quive statuunt, & pronuntiant de negotiis privatorum, apud quos causarum privatarum, ut est in *l.* 1. *hoc tit. merita, & facta panduntur*, quæ verba faciunt ut putem in *tit. de legib. l.* 3. ubi est, civilium causarum fata componere, & adnotavi, alias scribi, *facta*: facta potius scribendum, cum in eadem lege 1. ita inveniam scriptum, *merita vel fa-*

E *cta*, & panduntur quidem facta contestatione litis: nam contestatio litis nihil aliud est, quam factorum narratio: ex utraque parte merita panduntur ex disceptationibus judicis, vel in ipso articulo litis contestationis, vel post litis contestationem, & ita in *l.* 2. *inf. si per vim, vel alio modo, &c. merita causarum partium adsertione panduntur*, id est, præsente utraque parte, vide Observat. lib. XVI. 9. Civiles igitur judices sunt, qui de causis privatorum cognoscunt disceptantque, nec se miscent unquam militaribus negotiis, cujusmodi sunt præfecti urbi & prætorio, & ceteri, de quibus inter cetera hoc constituitur in eodem tit. ut judices, quibus cura potissimum incumbit procurandorum, vel exigendarum per sua officia functionum publicarum,

ut

ut audiant allegationes eorum, qui afferunt se esse immunes a tributis, ne contemnant statim, nec cogant viribus imperii in *l.2. hoc tit.* allegatio igitur immunitatis inhibet exactionem: nec enim est contemnenda: sed debet judex expendere & examinare. Et in *l.1.* constituitur ut honorati, qui aliquam litem habent, non sedeant cum judice iis horis vel temporibus, quibus eorum lites disceptantur, ut descendant de subsellio judicis & partium conditionem ordinemque servent coram judice, interim dum eorum lis agitur vel contestatur: sed qui sunt honorati, satis est obscurum. Interpreti C. Theod. Aniano scilicet; honorati sunt curiales vel decuriones, qui sunt ex corpore curiæ: hoc est manifeste falsum, quia curiales non habent jus sedendi in secretario præsidis provinciæ: & sæpe curiales separantur ab honoratis, & in summa, in singulis civitatibus sunt 4. ordines, alii sunt Episcopi & Clerici, alii honorati, alii possessores, alii curiales, de quibus omnibus in Epistolis Cassiodori: possessores sunt exactores tributorum, & non tantum in Epistolis Cassiodori, sed & in *l. jubemus, inf. ad l. Jul. repetun.* & in *l.8. inf. de defensorib. civit. & l. ult. inf. de vendend. reb. civit. lib.* XI. non sunt igitur honorati confundendi, imo secernendi a curialibus, nec ii curiales: honorati sunt absoluti muneribus curiæ: falsum etiam quod hoc loco ait Accurs. honoratos esse advocatos: ut autem advocatis quoque non est considendi potestas cum judice, sed assidendi quasi consiliarii, *l. ult. inf. de adsessoribus*, non posset esse quis adsessor judicis ordinarii & advocatus: vel deponat advocati officium, & sufficiat adsessoris, vel permaneat in officio advocati: non potest igitur advocatus considere in secretario judicis, & hoc l.1. ostendit, honoratos habere consessum in secretario judicis, præterquam si de eorum rebus agatur. Et præterea quamvis laudis forte captandæ gratia aliquando possint honorati gratuito causam aliquam agere, tamen non sunt ex corpore advocatorum, & gratuitam debent operam navare, quam tamen advocati non præbent gratuitam, quia non sunt honorati, quæ est sententia *l. quisquis, inf. de postul.* ubi tamen recte Accurs. honoratos habere dignitatem sive administrationem, id est, donatos esse honoraria dignitate vel Comitis, vel Quæstoris, vel qua alia. cujusmodi sunt principales civitatum iidem, qui honorati, id est, perfuncti sunt omnibus muneribus Reipub. per ordinem, ut ait *l.75. C. Theod. de decurionibus*, *l.7. C. Theod. de pistoribus*, & qui erant donati, ii sunt principales civitatum, & honorati, scilicet titulo comitis ac privilegio sive administratione, & est valde elegans in eam rem *d. l.75.* & generaliter honoratos dicimus, qui honorariam adepti sunt dignitatem civilem vel militarem, ut ait *l.1. de honor. vehic.* quæ etiam eis permittit in urbe Roma antiqua & nova uti carrucis, licet nulla administratione fungantur: honoratis igitur jus est datum currus sive quadrigæ, non in provinciis tantum, sed & in urbe regia jus est ingrediendi consistorium principis, & sedendi cum judice ordinario, cum præside provinciæ, in *l. ult. infra, de officio diversorum judicum*: *& honoratis*, inquit, *sedendi cum judice societas non denegetur*, sed l.1. excipitur tempus, quo de eorum litibus disceptatur.

AD TIT. XLV. *De Officio Militarium Judicum.*

MIlitares judices sunt, quibus inter milites, aut inter privatum actorem, & militem reum jurisdictio est, veluti comites & magistri equitum & peditum, sic appellantur in inscriptione l.1. Comites & magistri utriusque militiæ, id est, equitum & peditum, de quibus habuimus tit. de officio magistri militum: horum, inquam, jurisdictio est inter milites, *l. pen. inf. de jurisd. omnium judicum*, vel inter privatum, & militem: nam actor sequitur forum rei: hujusmodi etiam sunt Duces & Comites rei militaris: hi habent jurisdictionem inter privatum actorem, & militem reum, non inter privatos sive paganos, non inter privatum reum, & militem actorem, eadem ratione, quia actor sequitur forum rei, *l.2. eod. tit.* Civiles judices habent etiam suos judices; id est, lictores & apparitores, quorum tamen officio se immiscere non debent milites in numerum relati in causis privatorum tuendis & exequendis, *l.1. eod. tit.* eorum scilicet militum, qui sunt sub cura, & dispositione magistri militum, vel ducis rei militaris. Itaque *l.1.* nihil obstat *l. qui restituere, D. de rei vindic.* & pleræque aliæ similes, quibus ostenditur, prætorem ad extremum exequi suam sententiam manu militari adversus non obsequentem: nam de manu prætoria intelligendum est, non de militibus, qui castra sequuntur, qui sunt in expeditione, sed de officialibus, de cohorte prætoria: magistri militum exequuntur suas sententias, non prætor, quia habent suos apparitores.

AD TIT. XLVI. *De Officio Tribuni & Comitis Militaris.*

EX militaribus judicibus alii sunt inferiores, alii sunt superiores. Superiores, veluti magistri militum, qui sunt illustres, & duces militum, qui sunt spectabiles, de quibus actum est tit.45. & sunt ex majore laterculo. Laterculum jam docui esse librum, in quo digestæ sunt dignitates omnes, majores in majori laterculo, cujus cura pertinebat ad primicerium Notariorum, hi sunt a secretis principis: minores in minori laterculo, cujus cura erat quæstoris sacri palatii, *l.1. sup. de officio quæstoris*, *hoc tit.* est de inferioribus militaribus judicibus, qui emittuntur de minore laterculo, id est, de clarissimis: hi sunt tribuni & comites rei militaris, *c'est tout un*, tribuni & comites, *mais ils s'appellent ainsi ensemble*: & præterea tribuni numerorum, & cohortium, & præfecti castrorum honorati comitiva dignitate, de quorum officio erat sub hoc tit. constitutio Græca, quæ desideratur, sed pertinebat ad inferiores militares judices.

AD TIT. XLVII. *Ne comitibus rei militaris vel tribunis lavacra præstentur.*

EST etiam constitutio Latina posita sub hoc tit. de militaribus judicibus inferioribus, id est, de tribunis & comitibus rei militaris viris clarissimis. In contextu ejusdem legis est legendum, aliorumve minorum comitum; in C. Theod. scriptum est, inferiorum, *l.2. eod.* & in summa, constituitur in hoc tit. ne inferiores judices militares a provincialibus, qui eos hospitio excipiunt exigant privata balnea, quæ licet exigere solis comitibus, & magistris utriusque militiæ. Et dicit privata balnea in hoc tit. lavacra, *l.2. Cod. Th. de metatis*. Invenio simpliciter appellari privata, ne præbeantur privata, quod cum posset videri obscurum Tribonianus immutavit in *l.6. inf. de metatis, lib.* XI. in Theodosiano, ne privata præbeant. Justin. ne privata balnea præbeant sive succendant, & ita invenies apud Constantinum l.2. privata simpliciter accipi pro balneo, quam vocem nostra lingua retinet, & consequenter in Basilicis ad *l.8. de metatis*, additur, ne etiam provinciales cogantur militibus aut comitibus inferioribus præbere *σάβανα*, quæ nihil aliud sunt quam lintea, quibus loti exsiccantur. Est frequens vox apud Theod. Priscianum, Apicium, *Sabano mundo exterges*: & in colloquiis illis quotidianis antiquis, *ἐκέλευσα ἀρθῆναι σάβανα*, & sæpe apud Absyrtum *ὑδρῶτα σάβανα*, & apud Marcellum Empiricum, quam vocem mulieres hujus provinciæ integram retinent, nam linteum, quo caput obnubunt vocant *un chabana*.

AD

AD TIT. XLVIII. *De officio diversorum Judicum.*

SEquitur tit. 48. de Offic. diversorum Judicum, sive magistratuum, qui sunt ex ordine Senatorio. Memini me dixisse alios esse illustres, alios spectabiles, alios clarissimos, de quibus diligenter hisce gradibus observatis actum est titul. superioribus: nunc quæ sunt communia omnium judicum, tam civilium, quam militarium hic tit. expediet. Item de iis, quæ sunt communia omnibus, vel diversis judicibus cujuscumque ordinis, vel illustribus scilicet, vel spectabilibus, vel clarissimis, hic tit. dat omnibus præcepta, etiam in Cod. Theod. scriptum est de officio omnium judicum: nam de diversis cum dicis, omnes dicis, & alius est tit. lib. 3. de jurisdictione omnium judicum. Denique sunt duo tituli separati, de officio omnium judicum, & de eorum jurisdictione. Unde quæri potest quid sit inter jurisdictionem, & officium discriminis: & sane officium judicis latius patet quam jurisdictio: officii significatio latior est, quam jurisdictionis: nam jurisdictio ea tantum complectitur, quæ proprio jure quasi innata magistratui ingenitaque pertinent ad notionem magistratus: officium judicis complectitur ea, in quibus nulla jurisdictio est, & quæ non jure magistratus competunt, sed lege speciali dantur. Igitur modo magistratui, modo privato dantur. Igitur non ut magistratui tantum, sed etiam privato, cujusmodi est tutoris datio, *l. 1. de jurisdict. omnium jud.* jus dicentis officium latissimum est, latius est, quam sit jurisdictionis: quod ita declarat exemplis: nec enim recenset omnia, quæ pertinent ad officium judicis: nam, inquit, & bonorum possessionem dare potest, & in possessionem mittere, hæc non sunt jurisdictionis, & pupillis non habentibus tutores constituere, & judices dare: hæc non sunt jurisdictionis: judicem dare possunt more majorum propter vim ipsam imperii, seu magistratus quo funguntur in urbe, *l. cum prætor*, §. 2. *ff. de judiciis*, & ita in *l. imperium*, *ff. de jurisdict. omnium judicum*, quæ pertinet ad urbanos magistratus, quantum indicat inscriptio de officio Quæstoris. Jurisdictio, inquit, est judicis dandi licentia: non est jurisdictionis definitio, sed hic est sensus, quem satis aperuit, vel articulus, vel etiam jurisdictio mixta imperio proprio magistratus, vel retro, imperium mixtum jurisdictioni est proprium, magistratus non tantum consistit in danda bonorum possessione, & aliis quibusdam, sed etiam in dando judice speciali in singulis quibusque causis secundum mores, quibus ordinaria judicia Romæ exercebantur: nam extra ordinem ipsemet magistratus judicabat, nec judicis datio erat. Ergo in urbe judicem dare est jurisdictionis: namque omnes magistratus urbani cujuscunque ordinis, ut ait *l. ult. ff. a quibus appell. non lic.* judicem dare possunt suo jure, etiamsi nulla lex hoc eis nominatim permiserit: hæc enim facultas dandi judices non est legis, sed jurisdictionis. Ceterum in provinciis, potestatibus provincialibus hoc jus datur lege, non competit proprie, *d. l. cum prætor*, §. *ait*: atque ita in provinciis verum est, judicis dationem pertinere quidem ad officium judicis, sed non ad jurisdictionem, juris eam esse, non jurisdictionis, sed recte tamen pertinere ad officium ejus, qui imperium habet, non jurisdictionem, si nominatim hoc ei lex, vel princeps, vel senatus dederit licentiam dandi tutoris: quod lege specialiter datur, semper separandum est ab eo, quod competit magistratui suo jure, tacito jure, non dato nominatim lege aliqua. Denique tutoris datio non est jurisdictionis: tutorem namque dat, & qui jurisdictionem nullam habet, puta privatus quis dare potest, veluti impuberibus filiis, quos habet in potestate, quia lex 12. tabularum hoc ei dedit, *l. 1. de testam. tut.* eodem modo legatus proconsulis, qui non est magistratus, tutorem dare potest ex oratione D. Marci, *l. 3. ff. de post. & l. 3. §. nam edicto, ff. judicatum solvi*, ubi dicitur, jus esse agendi, jus exercendi actiones pupillares, vel excipiendi actiones, quæ intenduntur contra pupillum tutori, cui data est, & alio loco, cui tutela permissa est ab eo, cujus de ea re jurisdictio est. Ergo tutelæ datio jurisdictionis est, si non datur tutela ab omnibus, sed ab iis, quorum ea de re jurisdictio est, sed tutelæ nomen est amphibolon: tutela illo loco, est tutelæ administratio, ut recte Accursius interpretatur, non vis illa & potestas data in pupillum, & res omnes. Ita jus habet: quando plures tutores sunt dati pupillo testamento patris, ne tutela per multos spargatur, & ut facilius unus tutor exerceat actiones, eligatur unus ex pluribus, qui solus administret tutelam, aliis succedentibus in periculum tamen administrationis, nisi observarint administrationem, & ubi res exigit sui officii commonefecerint: eligatur, inquam, unus ex pluribus, vel a majore parte tutorum, vel etiam a prætore, ad quem hujus rei cura & jurisdictio pertinet, *l. 5. §. pen. & ult. ff. de administr. tutor.* Electio unius tutoris jam electi constitutique a prætore, qui administret, est jurisdictionis, quia modum facit administrationis cujusque, *l. inter*, *de admin. tutor.* Tutelæ datio non est jurisdictionis, & continetur tamen sub officio jurisdictionis, sive judicis, *d. l. 1. de jurisdict. omnium jud.* & ut addam aliud exemplum, & hoc quidem solum, judicii publici cognitio, quæstio, executio, & quod majus est, judicii executio publica, & animadversio criminum, non est jurisdictionis: & ob id imperium, quod in ea re consistit, dicitur non mixtum jurisdictioni, sed merum, sejunctum a jurisdictione. Est aliud imperium, quod jurisdictionem comitatur adhæretque, ac vicissim eidem imperio jurisdictio, sed est vicissim aliud quod non adhæret, & quod non jure magistratus, sive jurisdictionis competit, vel ut ait Hieronymus, quod non est ἀκόλουθον ἐπὶ τὴν ἀρχὴν, sed lege datur, etiam privato, *l. 1. de offic. ejus, cui mand. est jurisd. l. aliud*, §. *ult. de verb. signific.* pœnam irrogat is etiam, qui magistratus non est, disciplinam publicam emendat non magistratus tantum, si modo ei lege data sit criminum executio, ut legimus Pompejum, cum antea privatus esset, missum fuisse cum imperio contra Sertorium, Philippica 2. & æque privatum eundem cum consulari imperio, in oratione pro lege Manilia. Lege autem datur & cognitio publici criminis, & animadversio, quod est merum imperium, & cui ea obtigerit, *d. l. 1. de officio ejus, cui mand. est jurisd.* id autem est, cui sorte obvenerit quæstio, sicut in *l. 2. de bonis eorum, qui mort. sibi consciver.* scriptum est, judicium de reis Romæ sorte reddi, ubi vulgo perperam *forte*, pro *sorte*, atque ita sorte publica quæstio obveniebat etiam privato, qui judex quæstionis, *l. 2. ff. ad l. Cornel. de sicar. Qui magistratus*, inquit, *judexve quæstionis* separatur a magistratu: ergo privatus & magistratum intelligit, id est, prætorem, qui legibus quærit de sicariis, & proconsules, apud quos etiam legimus reos publicorum judiciorum postulari, *l. 3. ff. de accusation.* Et integrior lex Cornelia de sicariis hæc est, ut is prætor judexve quæstionis, cui sorte obvenerit quæstio de sicariis, ejus quod in urbe Roma propius mille passus factum erit, ut quærat cum judicibus, qui & sorte obvenerint. Judici quæstionis adjungebantur judices, sive adsessores, & omnes quidem sortito sumpti etiam judex ipse primarius. Judex quæstionis igitur judex est primarius, cui sorte quæstio publica ex lege, & secundum quod lege publici judicii præscriptum est obtigit, quoniam publicæ quæstioni præest, ut ait *l. 1. de sicariis.* Judex qui præest quæstioni in *l. pen. ad l. Corn. de fals.* Criminum ergo punitio atque cognitio legis est, quæ eam dat, etiam privato, cui sors dederit, jurisdictionis non est: etsi obtigerit sors magistratui, dederitque cognitionem publici judicii, non eam dicemus ei competere propter jurisdictionem suam, ut jurisdictionis suæ, sed legis beneficio, simul ac sortis ductæ ex lege: non negabis tamen & quod legis est, non jurisdictionis, esse sub offi-

officio magiſtratus: unde intelligitur quam merito *l. 1. de juriſd.* dicat, jus dicentis officium eſſe, quia ſcilicet comprehendit etiam ea, quæ non ſunt juriſdictionis, & hinc etiam conſequenter apparet, quam officium ſit a juriſdictione diverſum. Sed & quædam communia in hoc tit. proponuntur eſſe omnium judicum: proponuntur non omnia, ſed quædam hæc ſunt, ut ob publica tributa, functiones ullius judicis auctoritate, matresfamilias e domo extrahantur in forum, ſed ſi nolint ſatisfacere publicis functionibus, cogantur captis & diſtractis pignoribus, non etiam vi ipſa domo extrahantur, *quæ intra domum conſiderato ſexu ſemel contineant*, ut eſt in *d. l. 1.* juxta ſymbolum illud Veneris calcantis teſtudinem, non loquitur lex de muliere vulgata, ſed de matrefamilias, quæ non temere prodit in publicum, & inde ἐξ ἀντιδιαστολῆς intelligitur mares ex hac cauſa tranſire in publicum. Et eſt excipiendus a *l. 21. §. ſed etſi, D. de in jus voc.* ob publici debiti cauſam extrahi poteſt mas. Et mirum eſt, quod ſanctio ſubjiciatur, id eſt, pœna, ποινηλασία, ut judices, qui temere eduxerunt mulieres e domo, habeantur inter maximos reos criminum capitalium, hos vocat maximos reos τοὺς ἐπὶ τῆς μεγίστης αἰτίας δεδεκένους, ut ait Joſephus in libris περὶ ἁλώσεως in *C.Theod. ſub. eodem tit. l. 2.* agebatur etiam ſollicite de viduis ſimul ac de pupillis, & de perſonis morbo, vel infirmitate fatigatis, ut non ſuam provinciam excedere cogerentur ſuarum litium gratia, & ne evocarentur in comitatum principis ullius judicis juſſione, quam conſtitutionem tamen Juſtin. maluit referre in *lib. 3. quan. Imper. inter pupill. & vid.* ſed in *l. 3. ejuſdem C. Theod.* quod maxime notandum eſt, nec relatum in eumdem titulum, additur quod etiam commune eſt omnium judicum, ut judices provinciarum cujuſcunque ordinis ſint, ipſi ſibi componant in provinciis prætorium, nec cogantur provinciales id eis præſtare, ſed ut ipſi ſuis ſumptibus habitationem inſtruant ſibi, ac præterea ſint contenti annonis & cellariis, ſic *d.l.3.* id eſt, penu omni, quem ferunt ex publicis horreis, nec quicquam exigant a provincialibus annonarum nomine, nec exigant panes civiles, ut vocantur alibi: ac præterea nihil quidquam exigant cellarienſium ſpecierum nomine, ut ſalem, vinum, oleum, ligna: quod etiam invenitur conſtitutum in *l. 32. C. Th. de erogat. milit. ann.* & eodem modo locutus eſt Sulpitius Severus in ſacra Hiſtoria: *quibus omnibus annonas & cellaria dari Imperator præceperat*. Igitur omnibus judicibus provincialibus rectiſſime præſcriptum eſt, ut eſſent contenti annonis & cellariis, nec iis onerent provinciales: ut etiam ſibi habitationem componant, non eis provinciales: ubi eſt habitatio judicis, ibi prætorium eſt. Etiam in eod. tit. id præcipitur omnibus judicibus ne confundant gradus dignitatum, puta *l.3.* dico l.3. quia adnotandum eſt, ſecundo loco deeſſe conſtitutionem Græcam, quam plerique exiſtimant deperiiſſe: ſed ego diligentius obſervato ordine legum & officio judicum provincialium, quo ſunt ordine digeſtæ in Baſilicis, quam legem exiſtimabam eſſe locandam ultimo loco de officio Rectoris provinciæ, eam eſſe potius reponendam cenſeo ſub h.t. & ſit *l.2*, ut ea eſt a me relata inf. in *l. ult. de delatorib.* cujus tenor plane demonſtrat, eam propius convenire eidem tit. quia generaliter interdicit comiti rerum privatarum, & judici cuilibet urbano, aut provinciali, quod argumentum eſt certiſſimum communem eſſe omnium judicum, atque adeo deberi proprie huic tit. & interdicit igitur omnibus judicibus, ne quemquam audiant delatorem deferentem ſive denuntiantem aliquem theſaurum inveniſſe, qua ex cauſa olim erat permiſſa denuntiatio, *l. 1. D. de jure fiſci*, principibus ſibi vindicantibus theſaurum, quem alius inveniſſet: auctor l. 1. videtur conceſſiſſe dominium inventori. Et ſane de hac re cujus ſit inventus theſaurus principis, an inventoris, an domini poſſeſſionis, aut quota ex parte, jus certum nunquam fuit, ſed pro arbitrio hac de re unuſquiſque conſtituit. Breviter videtur auctor l. 2. qui ex hac cauſa non admiſit delatores, ſed adjicit ut admitterentur delatores, qui nunciarent rem aliquam fiſcalem ab alio poſſideri, quos tamen rurſus non antea voluit audiri, quam dediſſent fidejuſſorem uſque ad ſummam librarum auri 5. quam ſummam ſe fiſco delaturos promittunt ſi non probent. Et ad finem l. 2. definit, ut ne ante definitivam ſententiam de ea re, quæ fiſco denuntiata eſt quaſi ſua, ullus judex rei ab alio poſſeſſæ imprimat ſigilla ulla, infigatve titulos, qui argumentum præbeant rem eſſe fiſcalem, quia nondum videri poteſt rem eſſe fiſcalem, antequam de eo pronuntiatum ſit: ſed ut cœperam docere, lex, quæ præcipit omnibus judicibus, ut inter ſe ſervent gradus dignitatum, puta, ne minor judex majorem in ſubſcriptionibus appellet fratrem quaſi parem: quod notandum maxime. Judex minor ſolet referre quoties aliqua litis emergit dubitatio ad majorem judicem, puta præfectus annonæ ad præfectum urbi, legatus proconſulis ad proconſulem: ſed illis relationibus eſt quædam ſubſcriptio qualis in reſcriptis principum, ut cum ſcribunt principes illuſtri viro atque patricio, ſolent in extremo epiſtolæ ponere, parens cariſſime Auguſti: & quoties ſcribunt præſidi provinciæ, ſolent in fine F. C. id eſt, frater cariſſime, ut ex Caſſiodoro retuli: & ita etiam judex cum judici ſcribit, ſolet in fine ſuo honore ſuoque titulo ſignificare, & major minorem quidem appellat fratrem, minor majorem nequaquam. Ergo in ſubſcriptionibus ſic eſt in extremo legendum, quod ita interpretantur Baſilica καὶ μηδέποτε &c. ſed quiſque vocet eum ſuo titulo, ut illuſtrem, clariſſimum. Et ultimo loco hoc omnibus judicibus præcipitur, ut ſe in conſeſſu mutuo honore proſequantur, ut non negetur facultas honorato ſedendi in ſecretario judicis: honorati non ſunt advocati, non curiales, ut oſtendi alias, ſed ſunt principales civitatis, qui perfuncti omnibus Reipublicæ muneribus, tandem quiete & otio ſunt donati, addita honoraria dignitate comitum, & generaliter, qui adepti ſunt honorariam dignitatem etiam ſine adminiſtratione: & ut ingredi poſſint conſiſtorium principis: poſſunt igitur & in ſecretariis judicis conſidere, præterquam ſi de rebus eorum agatur, *l. 1. de officio civilium judicum*, *l. 2. inf. de proximis ſacror. ſcrin. tit.* irrogata multa non tantum judicibus, qui eis denegaverint ſedendi ſocietatem, ſed etiam apparitoribus eorum, quales ſunt, qui nominantur *d. l. 1. & l. ult. eod. tit.* principes, primates officiorum. Et ex apparitoribus multis, ex officialium gradibus multis recte hi nominantur primates officialium, conſiliarii & principes, quia per hos patebat ingreſſus, & conſeſſus in ſecretarium. Caſſiodorus 7. de principe officiorum. *Sine his*, inquit, *non præſtatur in ſecretariis conſeſſus, nec oſculandi pompa peragitur*. Per principem igitur officii patet acceſſus ad judices, & oſculatio, qui mos erat veterum, ut honorati ſeſe invicem oſcularentur. Et ex eo intelligitur alios eſſe principes, alios primates officiorum: nam princeps officii unus erat, qui eo perveniebat in apparitione perfunctus omnibus gradibus militiæ, *l. 5. de offic. mag. officiorum*, & Sozimus Pontif. Romanus in Epiſt. ad Rodolphum, officia ſingularia principum locum non veſtibulum, actionum ingreſſus, ſed per plures gradus examinatus, officii jus definivit, & hic præfectus primi ordinis exibat. Primates autem officii erant plures, ſicut in ſcriniis erat unus magiſter & proximus, & comes diſpoſitionum: erant plures primates officiorum, *l. 2. inf. de proximis ſacr. ſcrinior.* ſed abſente principe: per hos etiam admittebantur, qui ingredi optabant ſecretarium principis, vel his abſentibus per ſatellites & cornicularios, qui adſunt ex utroque latere principis, vel etiam judicis ſecretarium, ut indicat Caſſiod. ſicut in Eccleſia, qui in utroque cornu altaris ſtant clerici, ſunt cornicularii, cum ſacerdos fungitur munere ſacro: ſic per cornicularios patebat aditus ad principis & judicis ſecretarium.

AD TIT. XLIX. *Ut omnes Judices tam Civiles, quam militares post administrationem depositam quinquaginta dies in civitatibus vel certis locis permaneant.*

QUod est in tit. 49. est etiam commune omnium judicum provincialium tam civilium, quam militarium, ut verba ipsa tituli aperte demonstrant. Est igitur hic tit. pars superioris, & aliquot etiam sequentes sunt communia omnium judicum. Porro in hoc tit. est constitutio una Zenonis, in qua cavetur, ut judices perfuncti administratione, dies 50. in certis locis permaneant. Judices cum dico, magistratus vos intelligere volo, & placet eorum definitio, quæ obiter proponuntur in *l. 13. D. de adsessor.* magistratus est is, cui Resp. gerenda committitur: & judices cum dicimus in hoc tit. magistratus dicimus, non eos judices, qui cognitionem tantum habent, non jurisdictionem, vel imperium, qui tantum de rebus certis cognoscunt, & sententias suas non exequuntur. De magistratibus igitur hæc est constitutio Zenonis, & perfuncti administratione postquam successorem acceperint: nam omnes magistratus Romæ erant temporales, permanebant diebus 50. clarissimi in Metropoli provinciæ, speciales in majoribus & potioribus civitatibus administratæ diœceseos: nam spectabilibus committebantur diœceses, clarissimis singulæ provinciæ. In hac constitutione de illustribus judicibus nihil exprimitur, quia sunt aulicæ, non provinciales potestates. Constituitur etiam, ut in publico faciant sui copiam, ut cum eis sit civiliter experiendi facultas cuilibet de furtis, inquit, aut criminibus: de furtis, de pecuniis repetundis lege Julia repetundarum: de aliis criminibus, veluti ut est in *l. ult. inf. de modo mulct.* de peculatibus aut manubiis, id est, deprædationibus, concussionibus, aliisque flagitiis, sive cum eis agatur jure ordinario ex legibus aut Senatusconsultis, sive extraordinario, & eam rem sive litem Zeno vult definiri intra dies 20. quo cœpta fuerit, & interim reum committi juratoriæ cautioni sive repromissioni, qui affirmet se permansurum in judicio usque ad exitum litis, *pour ester en jugement*, sic dicitur *en francois*. Confirmatur autem hæc præscriptio Nov. 128. 161. & 95. & ex Novel. quidem 8. constat, in hac constitutione Zenonis, illo loco, *nec ullam ante præfinitum tempus*, certo esse legendum, *vel divina revocatoria*, non se excusat, quo minus permaneat per 50. dies propter divinam revocatoriam, qua se ostendat evocari a principe. Et in libris nostris evocatoria dicitur promiscue, & revocatoria. Quod autem quidam scribunt & adnotant in ora hujus constitutionis, idem omnino fuisse cautum *l. Julia repetund.* prolata auctoritate Cicer. falsum sane, aut vanum, aut fictum est. Nam quod ait Cic. 2. & 5. Epist. lege Julia cautum, ne rectores provinciarum decederent, ante quam rationes pecuniæ publicæ confecissent, & deposuissent consolidatas, hoc non est de excipiendis actionibus eorum, qui eos de furto, vel de aliis criminibus accusare voluerunt, ut constat ex *l. sacrilegi, §. ult. D. ad leg. Jul. repet.* potius ad *l. Jul. de residuis*, quam ad *l. Jul. repetund.* cui obnoxius redditur, qui non consolidatas rationes reddiderit, quas alias dicimus consummatas, *l. si plura, D. de ædil. edicto, l. 3. inf. de execut. rei judic.* porro hæc constitutio Zenonis locum habet non tantum in judicibus, sed etiam in assessoribus eorum, cancellariis, & domesticis, *l. 3. & 8. inf. de adsessor.* nam & ii 50. dies debent permanere in provincia, & duplum læso, & duplum fisco reddunt, si quid rapuerint: & ad judicum militarium etiam manipularios, & ministros pertinet hæc lex, *l. 1. D. ad leg. Jul. repet.* qui gradus est infimus militarium judicum: & putem ex hac constitutione Zenonis in *l. 3. inf. de assessorib.* quæ prior fuit constitutione nostra, Tribonianum adscripsisse 50. dies: nam ante Zenonem longius videtur fuisse præscriptum tempus ad manendum. Certe ex Nov. Theod. & Valent. de

A tributis fiscalibus sunt præscripti 90. dies, sive tres menses, ut sane putem in *l. ult. C. Theod. de assessorib.* esse legendum, *per continuos tres menses*, ut scilicet cancellarii judicum *les Secretaires*, & domestici per continuos tres menses permaneant post depositum officium, non ut vulgo legitur, *per continuum triennium*: nam quid hoc est? Et eadem Nov. hanc quoque harum constitutionum eleganter reddit causam, *ut coram positi judices bene actæ rei laudibus fruantur*: aut certe, *Si direptionis alicujus conscii fuerint, discessus celeritate non se subtrahant*: alias enim in provinciam retrahentur, & ibi tunc si e fuga in provinciam retracti fuerint, remanere sex menses in provincia coguntur.

B

AD TIT. L. *De Officio ejus, qui vicem alicujus judicis, vel præsidis obtinet.*

EST etiam hic tit. communis omnibus judicibus de officio ejus, qui vicem alicujus judicis, vel præsidis, *il faut oster cela, vel præsidis*. Et hic etiam tit. est de quocunque judice, vel de eo, qui cujuscunque judicis locum tuetur. Et quisnam vero ille est? an vicarius præfecti urbi, præfective prætorio? minime: nam hic magistratus est, qui propriam jurisdictionem habet, & ab eo nihil accipit juris: dicitur vicarius, sed lege ei data est jurisdictio omnis, qui jurisdictioni præest magistratus est, hic, de quo in hoc tit. agitur, non est magistratus. Denique non est vicarius, non legatus, non C is, cui præses mandavit suam jurisdictionem, sed ut est scriptum in *l. 1. D. de tutor. & curat. dat.* is est, qui moderamen provinciæ temporis causa obtinet, *par provision*, præside, puta, defuncto, aut in itinere lapso cum in provinciam iret: vel etiam cui alia ex causa provincia regenda commissa est ad tempus: atque ita nonnunquam procurator Cæsaris sive Catholicus, *le general*, fungebatur vice præsidis, *l. 1. inf. de pedan. judicib. l. 2. inf. de pœn. l. 3. ubi causa fisc.* ut Pontius Pilatus erat Procurator Cæsaris in Syria vice Cæsaris, ut etiam Quæstor ille, qui pecuniæ publicæ causa mittebatur in provinciam. Proconsul nunquam fungebatur vice Præsidis. Porro is, qui fungitur vice præsidis ea omnia potest, quæ præses ipse, & quæcumque pertinent ad jurisdictionem vel officium judicis seu præsidis. Judicis D nomen est generale, *l. 1. de offic. præsidis*. Ergo ei, qui vicem obtinebat alterius judicis, permissa erat ejus potestas, cujus vicem tuebatur, & erat apud eum legis actio, ut apud judicem ipsum, *l. 2. eod. tit.* Nam curatorem & tutorem dare poterat, quod legis est, non jurisdictionis. Item poterat decreta interponere de alienandis vel rebus minorum vel decurionum, & decreti interpositionem constat esse legis, non jurisdictionis: nec enim alii licet decreta interponere, quam ei cui lex dedit nominatim: erat etiam apud eum legis actio. Nam ut ait *d. l. 2.* apud eum & emancipationes & manumissiones fieri poterant, quæ tamen omnia non temere competebant vel legato proconsulis, vel ei cui mandata erat jurisdictio, quæ ei quidem competebat, sed non officium ejus omne, verum huic generaliter E omnia permittuntur, quæ ipsi judici, cujus locum tuetur.

AD TIT. LI. *De Adsessoribus, Domesticis, & Cancellariis Judicum.*

PRincipi solus erat adsessor quæstor: adsessores sunt Jurisprudentes, qui consilio juvant judicem, *l. 1. C. Theod. de Comitibus, qui illustrib. agentib. adsident*, vel ut eodem modo pene est scriptum *l. 7. eod. t.* qui consiliis propriis juvant administratores civitatum. Et ita Macarius Homil. 15. ὅταν &c. Adsessores non sunt judices, nam nec libellis supplicibus possunt subscribe-

re, *l. 2. eod. tit.* nec causas dirimere, sive judicare absente magistratu, quæ est constitutio Græca, quæ desideratur in hoc tit. *l. 13.* cujus fit mentio Nov. 60. cap. 2. ut sine magistratib. adsessores non præbeant audientiam litigatoribus, qua de re etiam Justin. idem profitetur constituisse. Igitur in h. t. desiderantur duæ constitutiones, Græca una Zenonis, altera Justiniani ejusdem substantiæ, ne quid agat adsessor sine judice, cui adsidet, & ob id utramque constitutionem auctores Basilicorum uno versu sunt complexi, μηδέποτε χωρὶς τῶν ἀρχόντων, &c. ne ullo modo sine magistratibus adsessores judicent, magistratuum usurpantes nomina, & apponentes in sententiis, ac si a magistratibus manassent: non sunt igitur judices, sed habentur quodammodo in partem judicum, ut ait Cassiodorus lib. 11. Variarum scribens ad Ambrosium quemdam adsessorem suum in præfectura prætoriana, & eodem modo Imperatores in *l. Divus, C. Theod. de iis qui administ. trad. sunt*, quædam uniuscujusque judicis portio videtur adsessor, & ut constat ex *l. ult. eod. tit.* etiam chartis judicis quibuscumque, puta sententiis, adsessores sua signa imponunt. Jurisprudentes esse constat *l. 1. h. tit. & l. 1. eod. tit. D.* nam ab adsessoribus exigitur prudentia juris, quæ non exigitur in magistratu cui adsident; nam plerumque magistratus viri militares juris imperiti, quibus gratia principis habita virtutis ratione non peritiæ dabat magistratum. M. Tullius pro Plancio: Pop. Rom. magistratuum virtute, & innocentia contentus est; quotus enim quisque disertus, quotus jurisperitus est. Denique magistratui dolus quidem, sed non imperitia imputatur, *l. 2. quod quisque juris*. Iidem etiam sæpe in jure dicuntur comites, & participes, comites scilicet sedendi, ut Cic. loquitur, & participes consiliorum vel consiliarii, vel consiliatores, quod idem est. Dominum Jesum Christum, quem Sybilla appellat σύμβουλον, Lactantius interpretatur consiliatorem, & quem Homerus vocat βουληφόρον ἄνδρα, Fulgentius interpretatur *consiliatorem Deorum*. Sed quæri inspicique dignum est, quinam sint ii, qui adsessoribus junguntur, domestici scilicet, & cancellarii judicum, quod facile expediam. Cancellarii sunt, qui sunt judicibus a secretis, qui secreta secretarii judicum custodiunt, ut ait Cassiodorus, & Cancellarii appellantur, dantque operam scribendis, & expediendis Epistolis, jussionibus, edictis, responsis, sententiis, & aliis monimentis judicum loco quodam proximo consistorio judicis clauso reticulis, sive cancellis, unde eis nomen, ut fit hodie in curiis quibusdam, ut præ foribus curiæ sint cancelli, & in eis dispositi cancellarii, qui expediunt judicum jussiones, & eleganter Cassiodorus eos tenere clam jura patentia & cancellos, & lucidas fores, & fenestratas januas. Qui igitur sunt a secretis principis, Tribuni, & Notarii dicuntur, qui a secretis judicum, Cancellarii dicuntur. Cum idem Cassiodorus primiceriatum scribat multis locis in nobilissimo illo libro Variarum, sine quo innumeræ sunt constitutiones in Codice, quæ nunquam fuissent explicatæ; fuit enim juris peritissimus, & præfectus prætorio regi Gothorum, dum Galliam tenerent servato maxime ordine juris Rom. neque enim ulla natio barbara fuit civilior Gothis. Cum is, inquam, primiceriatum sæpe dicat domesticatum appellari, facile adducor ut credam, domesticos esse primicerios, & primicerios, ut a veteribus D. Petrus appellatus est primicerius Apostolorum, illud erius est tantum productio verbi, & dictio quædam, quæ nihil significat. Habemus primicerios Cancellariorum, & notariorum, & exceptorum, actuariorum, singulariorum, & ceterorum officialium judicum: facio differentiam inter Notarios, qui notis scribunt, *par chiffres*, non litteris, & singularios, qui scribunt litteris singulariis, ut scribimus quatuor litteris S.P.Q.R. horum omnium, qui judicibus obsequuntur primarii sunt domestici, non ministri, aut familiares: nam judex familiares sibi optat suo arbitratu, & periculo primatum officii, ex ipso officio, *l. 8. eod. tit.* ac præterea domesticis judicum præbentur annonæ, & salaria de publico, ut lib. 9. ostendit Cassiodorus, & communiter referuntur in laterculum, & inventarium principis. Servi autem, liberti, & mercenarii judicum sane non ferunt annonas de publico. Igitur nova est hæc domesticorum significatio. Quod diximus de domesticis judicum, necesse est retractare: invenio enim in *l. 4. de adsess.* arceri domesticos a publicis actibus, & se publicis necessitatibus immiscere non posse. Itaque verius esse opinor, domesticos judicum eandem militiam sustinere quam sustinent, qui dicuntur in aula principis domestici protectores, de quibus extat tit. lib. 12. qui ut est in *l. 8. C. Theod. de domest. & protect.* & quantum indicio nominis apparet: principi familiarius militant, & sunt, ut veteres loquuntur, corporis custodes, atque ita etiam judicum domesticos interpretor corporis custodes, *la garde du Magistrat*, quam nos nostra lingua significavimus familiæ nomine, quod est domesticatus nomine, quod non discedant a latere judicis, quod judicem perpetuo protegant, supremus est militiæ gradus in *l. 1. inf. ad l. Juliam repetund.* confertur domesticus cum manipulario, quorum uterque est in officio ducis militaris, confertur scilicet primus militiæ gradus cum infimo, & illos quidem domesticos magistratus provinciales, sicut Cancellarios non secum ducebant in provinciam, ut est constitutum *l. 8. eod. tit.* sed Cancellarios, & milites electos ad secreta judicis, & domesticos protectores accipiebant ex corpore officialium electos periculo primatum officii. Denique ex officio, vel officiorum numero eligebantur domestici, & cancellarii, ut in Basilicis est scriptum, οἱ πάντες τάξεως ὀφείλουσιν εἶναι, quod ideo refero ne quis in *l. 8.* existimet tollenda esse hæc verba, *ex eodem officio*, etiamsi non habeantur in C. Theod. nam sane ex suis officialibus dabantur judici, quos haberet pro domesticis protectoribus, vel secretorum custodibus: & sicut cancellarii, & adsessores, ut mox dicetur tit. seq. Ita etiam domestici ferebant de publico annonam, ut 9. Variarum indicat Cassiodorus.

AD TIT. LII. *De annonis, & Capitatione administrantium, & eorum adsessorum, aliorumve publicas sollicitudines gerentium, vel eorum, qui aliquam consecuti sunt dignitatem.*

Quam sit etiam hic tit. communis omnium judicum verba ipsa hujus constitutionis, & *capitu dignitati suæ debitis, non pas, dignitatis*. Ergo hic tit. est de annonis: & capitu ergo ex eod. tit. omnibus judicibus de quibus sup. actum est, nec non adsessoribus domesticis, & cancellariis eorum, aliisve omnibus, quibus curatio officii, ministeriumve aliquod publicum jungitur, veluti comiti commerciorum, cui cura est ne commercia illicita exerceantur, cuique soli a barbaris comparandi serici in usum principis jus potestasque est, *l. ult. inf. de commerc. & mercat. l. 2. quæ res venire non possunt*, & magistro lineæ vestis, & magistro æris, & comiti auri, qui omnes erant sub dispositione comitis sacrarum largitionum, & rationali utriusque ærarii, sive procuratori Cæsaris, & similibus omnibus de publico præbentur salaria, id est, annonæ & capita, & adsessoribus judicum ea instituisse Alexandrum Lampridius scribit, & confirmat *l. 4. de officio adsessor.* annonæ sunt veluti panis, vinum, oleum, liquamen, id est, garum, laridum, &c. quibus vitam toleramus: capita autem, pabula equorum, camelorum, quibus vehimus nos, vel sarcinas nostras. Amm. Marcell. *l. 22. Pabula*, inquit, *jumentorum, quæ vulgo dictitant capita*. Igitur in *l. 2. inf. de cur. pub.* judicibus subministrari annonas, & alimenta pecorum, id est, capita: & similiter in *l. 9. infra, de jure fisci, in pabulis, vel sumptu familiæ ministrando*: hæc sunt capita, & sumptus familiæ, hæc sunt annonæ, dicitur & singulariter capitum, ut in *l. 2. inf. de offic.*

præ-

præfecti præt. Afr. Nov. Theod. de tribut. fiscal. annonas & capitum, & Cassiod. l.7. *ad equos definitum capitum, du foin, & de la paille, & de l'avoine*, & patrio casu capitu in eod. tit. inflexione Græca, præberi autem hæc solebant olim in speciebus ipsis : verum constitutione hujus tit. rediguntur ad pretia definita in delegationibus, quæ eo nomine singulis officiis dantur. Delegationes, quæ & delegatoriæ dicuntur, sunt notitiæ, quæ administrationibus singulis & officiis delegantur, quibus annonæ eis debitæ taxantur, & capita aut pretia earum, quæ sumant ex tributis illius, vel illius provinciæ, vel ex publicis horreis. Et hæc est sententia hujus tituli.

AD TIT. LIII. *De Contractibus Judicum vel eorum, &c.*

Constitutio Justiniani unica, quæ est in hoc tit. pertinet etiam ad omnes judices vel adsessores ac domesticos eorum, & in ea urbani magistratus separantur a provincialibus, ita scilicet ut urbani magistratus ex pragmatico principis emere possint res mobiles aut immobiles, & proprias ædes ædificare, non etiam donationem suscipere tempore administrationis : nam ubi facti sunt privati, idem privatis licet, quod ceteris, emere possunt prædia ex permissu principis, si hoc impetrarunt a principe, specialiter possunt ædes sibi novas extruere, donationes suscipere non possunt, & quæ tamen factæ fuerint interim, confirmari possunt post depositam administrationem vel ratihabitione donatoris, vel silentio quinquennii, provinciales autem, ne ex rescripto quidem principis per se, vel per aliam personam quidquam possunt, præter ea quæ victus sui quotidiani sunt, nec proprias ædes ædificare, nec navim, ut est in *l. aufertur*, §. *quod a præside*, *D. de jure fisci*, aut multo minus donatum suscipere possunt, & quæ forte facta fuerit eis donatio pendente ac manente administratione, ex hac constitutione nec ratihabitione confirmatur donatoris, nec silentio quinquennii, atque ita per hanc constitutionem abrogatur *l. quicunque*, *C. Theod. de iis qui administr. vel off. public. ger.* quæ lex inducit hac in re præscriptionem quinquennii etiam in provinciis : abrogatur etiam per constitutionem Justiniani Nov. Valentiniani, *de confirm. iis quæ administrat. vel public. offic.* de confirmandis venditionibus factis judicibus manente administratione, atque etiam donationibus si factæ sint palam in conspectu omnium, bonaque fide, quod longe distat a sententia constitutionis. Itaque abrogatur etiam ea Nov. Valentiniani. Ratio autem differentiæ, quæ movet Justin. hæc est, quia in provinciis major est præsidibus grassandi copia, si sua potestate abuti velint : Ideo durioribus legum vinculis coercentur, ac similiter, ut dictum est 14. tit. in provincias mittuntur exteri & incogniti provincialibus, in urbe fere vel incolæ capessunt magistratum. Ait autem in tit. *vel eorum qui circa eos sunt*, ut in *l.3. D. de reb. cred.* pro adsessoribus vel domesticis aliisque officiis. Et rursus secundum hanc constitutionem Justin. quod excipitur in *l. non licet*, *D.de contrah. empt.* eum qui durante officio quid emerit, inutiliter emisse, nisi specialiter hoc quibusdam concessum sit. Hæc, inquam, exceptio locum tantum habet in urbe, non in provinciis secundum constitutionem Justin. & addenda est etiam huic constitutioni alia exceptio ex *l. qui officium*, *D. de contrah. empt.* nisi bona paterna a fisco detrahantur, nam durante administratione & qui officium publicum gerit, jure est hæc empturus, ut in *l. milites*, *D. de re milit.* & *l. princeps*, *C. Theod. de his qui administr. vel off. publ. Solas*, inquit, *res privatas memoratos mercari permittimus*.

A

AD TIT. LIV. *De modo multarum, quæ a judicibus infliguntur.*

Hic tit. etiam pertinet ad omnes judices de modo multarum, quæ a judicibus infliguntur : nam omnes judices, de quibus actum est sup. multæ dictionem habent : omnes scilicet fere qui judicationem habent, & qui publice judicium exercent, qui publici & ordinarii sunt judices, omnes habent multæ dictionem, & pignoris capionem, qua tueantur suam jurisdictionem, & coerceant contumaces & inobedientes, *l.2.* §. *ult. D. de jud. l. aliud*, §. *ult. D. de verb. signific.* & excepti tantum inveniuntur procuratores Cæsaris, & curator Reip. *l.2.* & *3. hoc tit.* & defensor plebis, *l.5. tit.*
B *seq.* sed nec ad infinitum multam cuilibet judici dicere licet : modus quem quisque judex sequi debet in multa dicenda non finitur h. t. præfectus prætorio solus habet jus dicendæ supremæ multæ, *l.4. eod. tit.* nimirum usque ad 50. libras auri : & ita Cassiod. in formula præfecti prætorio : *magna quantitate multat errantes*, & plerumque omnis multa accedit fisco, nisi sententia judicis specialiter deputetur ; vel publicis operibus, vel cursui publico, vel aliis necessariis causis, *l.5. b. t.* vel etiam pauperibus, ut in *l.2. sup. de Episcop. aud.* quod fit in omnibus causis Ecclesiasticis, ut scilicet multa irrogetur pauperibus, *l.21. C. Th. quorum appellat. non recip.* & ita Cassiod. 1. Variar. docet, multam 10. librarum, quæ irrogatur iis, qui clericos urbis Romæ vocarint ad peculiare judicium, deque ea re rescriptum im-
C petrarint, censet quidem esse exigendam a palatinis sacrarum largitionum, verum erogandam pauperibus per manus antistitis Romæ : neque vero hoc est de multa omittendum, quod est in *l.1. h. tit.* multæ irrogationem non immutare ; nam prima facie posset aliud videri : & alias vidi quosdam hæsitantes, & idem etiam dicendum de cessione bonorum, *l. debitores*, *de causis, ex quibus infamia alicui non irrog.* Quid vero vocas multam ? est coercitio pecuniaria, ut pœna furti : pecuniaria igitur coercitio, quæ non lege definita, sed arbitrio judicis infligitur, *d. l. aliud*, *de verb. signific.* nam etsi certum modum judex non possit excedere, intra eum modum tantum sui arbitrii res est : & postquam multam irrogavit, eam remittere ex causa, & moderari potest, verbi gratia propter inopiam, *l. ult. in fine*, *h. t. l. illici-*
D *tas*, §. *pen.* & *ult. de offic. præsid.* & nec luit pœnam in corpore, cujus inopia eludit multam : vitiaturque illa generalis regula hac in re, is qui non potest luere pecuniariam multam, luat pœnam corporalem, videtur quodammodo si non immutari, saltem inflecti, quod dicitur, judicem non posse immutare quod semel dixerit, vel judicaverit, multam igitur si judicarit : nam & judicare dicitur, etiam non posse remittere, & moderari judicium, non quidem ipsam multam omnino, sed ut recte ait §. *ult. d. l. illicitas*, solutionis necessitate non contraria sententia : hoc fieri non potest. Denique dictam multam non abrogat, sed remittit tantum, & moderatur necessitate solutionis, reprehensa, ut ait, exactorum illicita avaritia : prudenter ait, *reprehensa*, non punita : minus est reprehendere, *l.7.* §. *ad tempus*,
E *D. de interd. & relegat.* quandoque reprehensas esse sententias eorum, qui ad tempus relegatis ademissent partem bonorum. M. Tull. pro Flacco : *non tantum reprehendendum, sed & condemnandum putas*. Porro multa, quæ semel irrogata est, contrario judicio remitti, moderari, abrogari potest a superiori judice, non ab eodem judice. Plinius 4. Epistolarum : *Prætor*, inquit, *Senatori multam dixit, egit ipse causam suam in Senatu, sicut deprecabatur, remissa est*, multa omnino remittitur, quam dixit prætor senatus auctoritate, majoris judicis, non ejusdem : nam quod judex semel decrevit, contrario judicio immutare non potest, *l. quod jussu*, *de re jud.* multa sine decreto non irrogatur, non interlocutione, quam judex mutare potest, sed sententia, quam mutare

non poteſt, irrogatur multa, & ab interlocutione appellari non poteſt, a multa dicta appellari poteſt. Ergo multæ dictionem idem judex abrogare non poteſt omnes ſciunt, quæ de multa ex veteribus ſcripſerit Gellius lib.11. cap.1. quo oſtendit non pecuniæ multam olim fuiſſe, ſed pecoris, & armenti. Sed quæſo quid eſt, quod illo loco inter cetera, *ſupremam multam fuiſſe in ſingulos dies duarum ovium, & 30. boves pro copia boum, & penuria ovium*, nam Italia abundat etiam armento magis quam pecore, ſed quid illud eſt in ſingulos dies? *ce* dies, *ne vaut rien, il faut lire*, *in ſingulos viros.*

AD TIT. LV. *De Defenſoribus civitatum.*

EX lib.1. reſident tantum tituli 3. magiſtratus, de quibus ſup. actum eſt, vel in urbe Roma veteri, aut nova Remp. adminiſtrant, vel in aula principis, vel in provinciis: & rurſus ex iis aliis provinciæ regendæ committuntur, aliis diœceſes, id eſt, univerſitas, ſive tractus quidam provinciarum, aliis provinciæ ſingulæ: hi, de quibus ſunt tres poſtremi tituli, non urbis, non aulæ, non diœceſeos, non provinciæ, ſed ſingularum civitatum judices, & poteſtas ſunt, de quibus eſt hic tit. Defenſores ſunt ſimiles tribunis plebis, qui & defenſores dicuntur, & defenſores locorum, & patroni, & parentes ruſticorum ſuburbanorum tenuiorum, *l.3. & 4. h. t. l.1. tit. ult.* hoc lib. *l. ult. inf. ut principes agent. in reb. lib.12.* & præhenſionem reorum habent, ſicut in urbe tribuni plebis præhenſionem habuerunt: quod oſtendit *l.22.* quæ eſt Græca, *ſup. de Epiſcop. aud.* præhenſionem, inquam, vel animadverſionem habent: ſed animadvertendos remittunt ad majorem poteſtatem, puta ad præſides provinciæ, *l.7. h. tit.* præhenſionem etiam eos habere oſtendit Juſtin. Novel.15. in qua plenius ſcriptum de offic. & juriſdictione eorum, videte illum locum.

AD TIT. LVI. *De Magiſtratibus municipalibus.*

IN quibuſdam civitatibus erant defenſores plebis tantum, *l. in hac, inf. de donat.* In aliis, puta majoribus, erant non tantum defenſores plebis, ſed & magiſtratus municipales, plerumque Duumviri ſimiles duobus Conſulibus pop. Romani. Defenſores ſimiles veluti tribunis plebis, magiſtratus ſimiles conſulibus, & ſumebantur quidem magiſtratus municipales ex ordine Decurionum, defenſores ex plebe, *l.2. ſup. de defenſ. civitatum*, atque adeo ubi non erat ordo curiæ, ibi erant defenſores tantum: nam magiſtratus ſumebantur ex ordine curiæ ejuſdem municipii. Curia autem erat inſtar Senatus: qua de cauſa in Novel. Majoriani Curiales dicuntur minores Senatores: utrique autem, id eſt, defenſores, & magiſtratus creabantur decreto populi, decreto Epiſcoporum, & clericorum, qui primus eſt in populo gradus, & honoratorum, qui ſunt in municipio, & poſſeſſorum, & curialium. Denique favore populi, *l.8. ſup. tit. prox. l.1. ad legem Jul. de ambitu*, hodie ceſſant in urbe, quoniam non eſt locus captandæ popularis auræ, quando magiſtratus creantur auctoritate principis non populi, ſed habet tantum locum in municipiis, ſi quis petierit magiſtratum, municipalem ſcilicet, qui pertinet ad populi favorem, non ad curam principis, ſicut etiam ſacerdotium civitatis, ead. l. oſtendit pertinuiſſe ad populi favorem, ſicut conſtat in primaria Eccleſia id obtinuiſſe. Et hoc etiam demonſtrat Nov. Leonis 46. & 47. quæ noviſſime conſtituit, ut defenſores, & magiſtratus, quos vocat στρατηγὺς, quos non præfectos, ut interpres fere fecit, oportet interpretari, ſed Duumviros, ut ſemper in libris noſtris στρατηγοὶ ſunt magiſtratus municipales. Ceterum in eis conſtituitur, ut eorum creatio pertineat ad curam principis, non ad favorem populi, quo jure utimur etiam hodie. Præterea utrique, id eſt, defenſores, & στρατηγοὶ τῶν πόλεων A habent jus confiſcandorum actorum, *l.1. inf. tit. prox. & l.7. h. tit.* nam apud omnes poſſunt confici acta, quæ ſolent plerumque confici, ut de donatio. vel de teſtam. cum inſinuantur apud acta, *au Greffe*, conteſtationes etiam, ſive proteſtationes fiunt apud acta. Et fiunt igitur recte apud defenſorem plebis, vel magiſtratum municipalem: & ubi eſt curia, neceſſe erat præter magiſtratum in actis conficiendis, etiam adhibere præſentiam trium curialium, & exceptorem publicum, *le Greffier*, ut major veritati accederet auctoritas, *l.15. C. Th. de decurionibus, & Nov. Theod. de trib. fiſc.* Præterea utriſque datum eſt conſtitutionibus jus dandi tutoris defenſore adhibito, & magiſtratu ex *l.3. de tutor. & curator. datis, §. nos autem, Inſt. de Attil. tut.* Ceterum quam legis actionem invenio aliquando eſſe apud magiſtratum municipalem, videlicet B ut apud eum mancipationes, & manumiſſiones fieri poſſint, adoptioneſque, quæ ſunt juriſdictionis voluntariæ: alia enim eſt contentioſa, *l.2. de officio proconſ.* & quam, ſcilicet voluntariam, non exercent, niſi ii, qui habent legis actionem, & apud quos actus legitimi & ſolemnes expediri poſſunt: non habebant legis actionem omnes omnium municipiorum magiſtratus, ſed qui habebant, hæc apud eos expediri poterant, *l. ult. inf. de manumiſſ. vind. l.4. D. de adopt.* quæ dicit, magiſtratum, apud quem legis actio eſt, poſſe apud ſe emancipare. Nam magiſtratum municipalem intelligere oportet, quia urbanus habuit ſane legis actionem, non municipalis. Et ideo ſub conditione ait, *ſi*, & ut hoc uno verbo admoneam, in his libris ſæpe (ſunt enim plures) eſt magiſtratus municipalis, ut *tit. de magiſtratib. conveniendis*. Idem oſtendit Paulus C 2. *Sentent. tit.25.* Ceterum, ut cœpi dicere, quam invenio aliquam legis actionem eſſe apud magiſtratum municipalem, eam nunquam invenio eſſe apud defenſorem plebis. Aliter videtur ſentire gloſſa in *d. l.4. de adoptionib.* Et rurſus quam invenio multæ dictionem non eſſe apud defenſorem plebis in *l.5. ſup. tit. proxim.* ſuſpicor fuiſſe apud magiſtratum municipalem, quoniam omnis, qui publice judicium exercet, jus habet multæ infligendæ, niſi ſit ſpecialiter exceptus. Ergo multæ dictionem habet: nam & pignoris capionem habet, *l. quemadmodum, §. magiſtratus, D. ad leg. Aquil. l.4. §.1. D. de damno infecto*, non poteſt quidem ſuam juriſdictionem tueri magiſtratus municipalis pœnali judicio, eo ſcil. quod proponitur in *l.1. D. ſi quis jus dicenti non obtemperav.* ubi excipiuntur nominatim Duumviri: ſed aliud eſt pœnale judicium, D aliud dictio multæ. Et invenio etiam magiſtratus municipales habuiſſe modicam coercitionem, non in liberos homines, quos ad præſidem provinciæ remittebat, ſed in ſervos, quos tamen capitales remittebat, *l.12. D. de juriſdict. l.15. §. adjicitur, D. de injuriis, l. ſi privatus, D. qui & a quib. manum.* ubi agit de ſervo quodam, qui ſe liberum eſſe dicebat falſo, ne coerceretur a magiſtratibus municipalibus ſcilicet: nam urbanus, aut provincialis etiam in liberum hominem habuit auctoritatem & coercitionem: & ita in illo loco in Baſilicis τῶν στρατιγῶν, quæ omnia retuli, ut intelligeretis majorem fuiſſe poteſtatem magiſtratus, quam defenſoris.

E AD TIT. LVII. *De Officio Juridici Alexandriæ.*

COnſtitutio hujus tit. Juridici Alexandriæ dat jus conficiendorum actorum, & nihil præterea: ei datum eſt etiam conſtitutionibus jus dandi tutoris, data legis actio, *l.1. & 2. D. eod. & §. nos autem, Inſtit. de Attil. tutore.* Is in Alexandria jura reddit, & inde juridici nomen, quod ei tantum, & proprie attributum erat, quanquam & alii plerique ſunt, & appellari poſſunt juridici: ſed tamen non appellantur a noſtris auctoribus, qui non confundunt temere nomina: hunc δικαιοδότην Strabo, æquidicum antiquæ inſcriptiones vocant: fuit ſub præfecto Auguſtali & ipſe Auguſtalis, & Juridicus Alexandriæ pertinebat ad curam principis,

uter-

uterque ab ipso Augusto constitutus. Ordo autem, sive curia in Alexandrina civitate initio nulla fuit, voluitque Augustus, ut uno juridico Alexandria contenta esset. Ægyptiorum ingenia Augusto semper fuere invisa atque suspecta: ut noluerit concedi curiam Alexandriæ, quæ Ægypti, & ea ratione nullum Alexandrinum ex lege Augusti licebat cooptare in Senatum urbis. Sed postea Severus Imper. Alexandrinis etiam jus curiæ dedit, jus voluntarium, ut ait Spartianus: nam decuriones appellantur. Et eleganter interpres novi Testamenti *βουλευτάς* interpretatur, decuriones: & ita semper est vertendum. Deinde Antoninus, ut Dio scribit lib.51. eis dedit jus coeundi in Senatum, ut Senatores populi Romani fieri possent.

AD LIB. II. COD.

RECITATIONES

DOMINI CUJACII.

AD TIT. I. *De Edendo.*

EXPOSITIS lib.1. Officiis diversorum Judicum, ordine suscipit tractandum, quo quisque de jure suo apud judices experitur, & initium facit a tit. de edendo. Prætore jubente actorem edere speciem actionis, qua acturus est, ut reo sit integrum dispicere utrum contendere debeat an cedere, vel transigere, & pacisci cum actore litis evitandæ gratia, fuit & idem tit. de edendo, & editione instrumentorum litis: nam ea quoque profecto æquissimum est edi ei unde petitur, & similiter de editione, sive de edendis rationibus argentariorum, qui scilicet solebant conficere fere rationes contrahentium. Olim non solvebatur nisi ad mensam argentarii, ipso argentario nummos explorante, & expendente, & excipiente rationibus suis, quæ fidem publicam faciebant quid esset numeratum, quid solutum. Denique in tit. de edendo proposita sunt edicta de edendis rationibus, & edendis instrumentis litis, & edendis rationibus argentariorum, actione etiam proposita in argentarios, si nollent reddere postulantibus, quorum res erant, quod plenius demonstrantur in tit. *Pandect. de edendo*: nam in hoc tit. C. est una tantum lex, quæ proprie pertinet ad titulum: nimirum *l.*3. reliquæ leges sunt quodammodo extra carceres hujus tit. affines tamen huic, & proximæ: veluti an reus cogatur edere rationes suas, quibus scilicet actor fundet, muniat, instituat actionem suam, quod facere non cogitur: nam ut ait *l. ult. h. tit. non oportet originem actionis fundari ex instrumentis ejus, qui convenitur*: ex causa tamen quandoque judex jubet etiam reum edere rationes suas, ut in *l.*1. *h. t.* Definitur etiam alia quæstio, an acta publica sint edenda cuilibet postulanti, quod est affine capiti de edendis rationibus argentariorum: nam & hæ erant publicæ, sed *l.*2. *h. tit.* quæ loquitur de actis publicis, loquitur de actis, quæ conficiuntur apud eos, quibus jus est conficiendorum monumentorum, actorum, gestorum, veluti apud præsides in provinciis, vel apud duumviros, vel apud defensores, & in urbe apud magistrum census: & sane cum sint publica, videntur esse edenda cuilibet postulanti. Etiam alia definitur quæstio, an post litem contestatam reo actor cogatur edere rationes suas, vel alia instrumenta, quibus reus possit instruere defensionem suam, quod sane reo concedi æquissimum est: & magna est hac in re differentia inter actorem, & reum, petentem scilicet edi sibi rationes actoris, quod facile impetrat, *l. ult. h.t.* in causis criminalibus illud est absolutum, ut si accusatori deficiant probationes, protinus reus absolvatur, ne temere judex ex propriis documen-

A tis, quæ reum edere cogit, damnet reum, sed ex probationibus tantum, quas accusator protulerit, alioquin quam accusationem accusator intentabat reo reflectitur in accusatorem. Et ait *l.*4. *actore non probante*: est enim de accusationibus tantum, qui convenitur obtinebit. In C. *nos Christiani* 32. *q.* 6. *probatione cessante vindictæ ratio conquiescit*. Cassiodor. 7. *Reus, qui dicit, & probatur*. Ceterum in causis civilibus actore non probante, non protinus reus absolvitur: nam ex causa jubet nonnunquam judex postulante actore reum edere rationes suas, ex quibus damnat reum, etiamsi nullas probationes attulerit actor: & rursus altero non probante defertur plerumque jusjurandum reo, vel etiam actori: non igitur protinus absolvitur reus, & in *d. l.* 4. actor significat accusatorem: nam lex ita incipit, *qui accusa-*
B *re voluit*. His de rebus non erant proprie edicta proposita sub *tit. de edendo*, sed de quibus dixi antea. Porro, ut initio diximus, initium facit Justinianus, ut videtis, ab editione actionis, ut etiam in libris ad edictum Ulp. & Paul. initium fecerunt a tit. de edendo, initium scilicet ordinis juris sui persequendi, ordinis morisque judiciorum, ut inde fiat verisimile, etiam ab editione actionis cœpisse edictum perpetuum, cujus utique ordo observatur in C. magis, quam in Pandect. & vero Pand. initium faciunt *a tit. de in jus voc. non a tit. de edendo*: & defendi possunt hac ratione, quod eodem fere tempore, & ederetur actio reo, & vocaretur reus in jus, quæ res efficit, ut omnium actionum initium proficisci dicatur a tit. de in jus vocando, in §. *ult. Inst. de pœna temere litig.* & similiter contra possum non fal-
C so dicere, omnium actionum instituendarum initium proficisci a tit. de edendo: nam facile constitui non potest vocatio editione, an editio vocatione prior fuerit: conjunctæ certe, aut affines fuisse videntur, atque contiguæ. Porro edere, est demonstrare speciem futuræ litis, *l.*3. *h. t.* exprimere speciem, & nomen actionis, in *l. ult. inf. de interdictis*, quam editionem ait *d. l.*3. posse mutari, aut emendari, prout edicti perpetui monet auctoritas, id est, secundum quod edicto est definitum: eo scilicet edicto, quo jubetur edi actio, id est, eo definitum, ut ante litem contestatam, post editionem sit liberum actori eam emendare, vel immutare simul, ac eam, vel emendationem, vel mutationem patefacere reo. Sed adjicit *d. l.*3. posse etiam eam mutari, vel emendare prout jus reddentis decernit æquitas: malim
D decernet, quam decernit, id est, etiam post litem contestatam ex causa, si ita judex decreverit mutare, vel emendare actionem licet ex edicto ante litem contestatam, licet etiam post litem ex decreto judicis in §. *si quis agens*, *Inst. de action.* mutatur actio, cujus nomen mutatur, ut si pro actione ex stipulatu reponatur actio ex testamento: emendatur ea actio, cujus nomine retento pars aliqua corrigitur, ut si pro Sticho, qui dicebatur deberi ex stipulatu, repositus sit Pamphilus. Et notandum etiam hic magnam esse differentiam inter editionem, & litem contestatam, quod ex *d. l.*3. conjuncta *l.*1. *inf. de litis contest.* est apertissimum: & vero est conjungenda utraque: utriusque enim est eadem inscriptio. Fuit una constitutio, quæ scissa est in partes: hæc pars *l.*3. est de editione, illa, de litis contestatione, &
E definit non esse litem contestatam, qua de re hodie etiam disceptatur frequenter, si simplex postulatio celebrata sit, quod ego interpretor secundum jus vetus, si petita sit, & impetrata actio ab eo, qui jurisdictioni præest: contestatio est initium litis, nondum lis, sed controversia: non est etiam lis contestata, inquit, si actionis species ante judicium reo cognita sit, id est, si edita si actio nondum lis est contestata, sed tum demum lis dicitur contestata, cum judex per narrationem negotii ex utraque parte causam audire cœpit: multæ præcedunt sæpe volutationes, tergiversationes, & moræ, antequam pars velit inire contestationem litis, quia tum initur solemniter, cum narratur negotium utriusque exacte & diligenter. Editio igitur est præparatio, sive indi-

indicium litis, contestatio est initium litis proprie. Notandum autem maxime, hodie statim esse edendam actionem ipso limine judicii ruptis veteribus ambagibus, ut ait *d. l. ult. inf. de interdictis*: quænam sint illæ ambages, hoc declarat *l.6. & toto tit. de denuntiatione, sive editione rescr. C. Th.* nam ante editionem, & litis contestationem præcedebat solemnis denunciatio, insinuatio, intimatio litis, non demonstratio, sed comminatio litis, quæ fiebat apud acta absente reo, aut non faciente sui copiam, vel si quis erat acturus ex rescripto, edendum erat rescriptum ipsum adversario antequam ederetur formula, libellus petitionis, & a denunciatione erant constituta tempora certa utrique parti ad actionem proponendam. Itaque non protinus actio edebatur, aut disceptabatur: ab illa solemni denunciatione data erant certa tempora ad instruendum se, quod ille tit. C. Th. indicat etiam ab ea temporis præscriptione exceptas fuisse causas Ecclesiasticas, quas protinus agi oportebat remota denunciatione temporis, & observatione, scilicet causas modicas, id est, quæ non excedebant summam centum aureorum, & causas, quæ celeritatem desiderabant, veluti causam interdicti, & adipiscendæ, vel reciperandæ possessionis, quæ nobis est momenti causa, quod celeriter possessionem reformari oporteat: excepta etiam erat persecutio fideicommissi, & actio de inoff. testam. & actio tutelæ, & actio negotiorum gestorum, & actio ex chirographo, & alia si certum petatur de chirographis: ceterum hodie nullæ causæ excipiuntur: nam definitum est non esse amplius in ulla causa his ambagibus locum, sed statim, ut dictitant antiqui esse stimulandum equum ad carceres, apud Nazianzenum κεντεῖν ἵππον, hoc est, quod in Institutionibus legitur in §. *appellamus, de act.* nullam esse hodie denuntiationem, sed rem incipere ab editione, & vocatione.

AD TIT. II. *De in jus vocando.*

IN jus vocare, quid est? an libellum contrarium dare principi, vel judici? minime, *l.15. D. eod.* an judicem interpellare defensionis suæ audiendæ causa, ut se audiat defendere volentem: an vero interpellare actorem, ut veniat auditurus defensiones rei? minime, *l.14. D. eod.* sed in jus vocare, est juris sui experiundi causa adversarium vocare ad judicem, non per viatorem, quod tantum novissime factum est, sed olim fiebat per seipsum; & is quem actor vocaverat sequi compellebatur, & dicto audiens esse, aut sane trahebatur, rapiebatur manu injecta, nisi satisdaret judicio sisti ad diem certum, vel nisi transigeret, *l.5. §. item, ff. qui satisdare cogant. l. neque, ff. de in jus voc.* erat igitur in eo velut quædam ignominia rapi ab adversario invitum: qua de causa non licebat vocare patrem in cujus erat potestate, ut ostenditur in eod. tit. nec etiam patrem, qui emancipasset, nec matrem, cujus constat nullam esse potestatem in filios, nec patronum aut patronam, nec alias personas, quibus debebatur reverentia: non licet rapere invitum, nisi scilicet venia impetrata a prætore, & ita venia est salva reverentia, veniæ petitio erat conservatio reverentiæ.

AD TIT. III. *De pactis.*

FRustra adversarium in jus vocasti, & ab eodem frustra stipulatus es judicio sisti, si postea tecum de re transegerit ante, vel post diem, in quem sisti promisit, nihil refert: nam etiamsi contemnat promissionem judicio sistendi causa factam: si fallat ad condictum diem, vel stipulatio non committitur, vel sane eliditur exceptione pacti, vel transactionis, vel doli mali, quoniam concurrit cum exceptione pacti semper. Et hæc est sententia *l.2. si quis caution.* Ideo in hoc judiciorum instituendorum exordio recte dedit tit. de pactis, & de transactionibus, quibus scilic. sæpe dirimuntur lites, atque definiuntur, & extinguuntur stipulationes judicio sisti extortæ ab adversariis in jus vocatis. Hi igitur duo tit. sunt veluti exceptiones superiorum, ut edatur actio: ut in jus vocetur adversarius, & sequatur vocantem, vel ut caveat judicio sisti promissa pœna nisi steterit, & ut conveniatur nisi venerit ad diem condictum, si deseruerit vadimonium, nisi scilicet de re pepigerint litigantes, & transegerint. Nihil autem refert pactum dicamus, an pactionem: nam juris auctores promiscue his duobus nominibus utuntur, *l. jurisgentium, §. sed cum nulla, D. de pact.* nudam pactionem non parere actionem, & in sequentibus ex nudo pacto non nasci actionem: Fateor constitui posse subtilem quandam differentiam ex eo quod *l.1. D. de pact.* dicat, pactum dici a pactione, significans scilicet more Stoicorum denominatum nomen dici a denominante, sicut cum dicunt liberum dici a libertate, testimonium a testatione, donum a donatione, ut Stoici hominem ab humanitate, claudum a clauditate, ut scilicet ita res omnes nomen accipiant a forma, vel idea. Et ita licet nobis dicere, pactionem nudam esse formam, quæ per se intelligitur sine subjecto, pactum non esse sine subjecto, id est, sine re, de qua conveniatur, pactionem esse vocem denominantem, & pactum denominatam, pactionem abstractum esse, pactum concretum. Sed juris auctores hanc differentiam nunquam observant: ideo dicimus inter pactum, & pactionem nihil interesse, & stulti sunt illi, qui pactionis, vel pacti nomine comprehendunt etiam contractus: est gravissimus error: conventionis nomine fateor contineri pactum, & contractum. Conventionis nomen generale est, non pacti, nec contractus pactum dicitur usquam, nec retro pactum contractus: imo magna est differentia. Ex pacto non est actio, sed exceptio tantum, vel replicatio, nisi lege confirmatum sit, vel nisi contractui bonæ fidei pactum adjectum sit ex continenti: nam pactum, quod apponitur contractui format actionem contractus, & dicitur lex, quia dat legem, & formam actioni ex contractu. Regulariter ergo ex pacto non est actio, non obligatio. Ex contractu est obligatio, & actio: ex pacto non est civilis obligatio, ex contractu est: & ut definitionibus res ostendatur, contractus est conventio, quæ habet nomen proprium, vel causam, causa est datio, vel factum: vel contractus est conventio, quæ nomen habet proprium, aut si non habet, ex datione, vel facto jam effectum sumpsit, ut emptio & venditio, quæ perficitur nudo consensu est contractus, quia nomen proprium habet ex jure gentium, cui consensus omnium gentium usufque nomen indidit proprium, non inane, sed cum effectu. Cum rem do, ut des, est contractus, qui vacat nomine, non tamen vacat causa, cum jam datione sumpserit effectum, vel facio, ut facias: heic etiam subest causa, scilicet factum, etiamsi nomen proprium non subsit: pactum autem est conventio, cujus neque nomen subest ullum, neque causa, ut dabo, ut des, dabo tibi togam, tu mihi dabis tunicam: hæc conventio caret nomine, caret etiam causa, quia nemo quisquam implevit conventionem pro sua parte: est nudum placitum, ex quo non est actio, est imperfecta conventio, quæ destituta est causa & nomine, vel etiam pactum est res, de qua convenit inter duos pluresve, quæ nomen non habet aliud, quam generale nomen pacti, non ullum proprium, quæque nondum ulla ex parte paciscentium sumpsit effectum. Denique nudum pactum, nudum scilicet & nomine & causa, nudum, & simplex & solum, aut per se solum, ut Plautus loquitur, & dicitur nudum κατ' ἐξαίρετον, id est, præcipuo quodam nomine, non πρὸς διαστολήν, quasi sit aliud non nudum: omne pactum nudum est, & nunquam oportet dimoveri ab hac sententia, nec nos debet perturbare *l. legem 10. h. t.* dum ponit, quendam cum dotem daret pro alumna, adjecisse legem aliquam in danda dote, puta ea lege, conditione, & pactione dedisse, ut vicissim faceret aliquid, qui dotem accipiebat, & illam legem adjectam

jectam in danda dote non ſolum ſervari oportere, ſed etiam datis actionibus compelli eum, qui dotem accepit pactionem ex eo contractu ſervare, cui formam ea lex dedit. Verum objicies, ut ait *d. l.* ex pacto non naſci actionem, lex illa pactum eſt, ergo non naſcitur actio ex eo. Reſpondeo id verum eſſe cum pactum nudum eſt, cum conventio pacti tantum nudi nomine cenſetur, ut eſt in *l. ult. inf. de rerum permut.* atqui hæc conventio contractus nomine potius cenſetur: ergo non mirum ſi ex ea detur actio; & hoc eſt quod ait *d. lex* 10. *alioquin cum pecunia datur*: & omne igitur pactum eſt nudum, eſt perpetuum epitheton pacti. Græci pactum ita definiunt, vel deſcribunt potius. Pactum eſt, inquiunt, ſi nulla præceſſerit datio nullum factum, ſed convenerit ſimpliciter de dando, vel faciendo: vel ut ait *l. ſi tibi, inf. de locato*: conventio, quæ placiti fine ſteterit: nam promiſſum accipitur generaliter, nec ſignificatur ſtipulatio tantum, ſed comprehendit, & conventionem, & pactum, & dationem omnem: hoc genere nullum negotium contrahitur. Ceterum definitio illa non eſt plane perfecta, eſt gravida, ſed nondum fœta: nam emptio, & venditio, & conventio nuda, quæ neque datione rei, neque pretii numeratione ſumpſit effectum, perficitur etiam ſolo conſenſu, *l. 1. §. ult. & l. 2. de contrah. empt.* & tamen contractus eſt, non pactum: quia ſcilicet nomen proprium habet. Igitur in pacti definitione non eſt ſatis notare abeſſe ab ea conventionis cauſam, ſed oportet adjicere abeſſe nomen proprium, & omnino rectiſſima eſt definitio poſita in *l. 1. ff. de pactis*. Pactum eſt duorum, vel plurium in idem placitum conſenſus. Conſenſus, id eſt, nihil niſi conſenſus: vulgo legitur, *placitum, & conſenſus*. Sed Pandectæ Florentinæ ſine conjunctione, ut ita intelligatur, in idem placitum ἀρεστὸν, in idem placitum conſenſus: & ita in *l. ex placito, ff. de rerum permut.* id eſt, ex pacto: & eſt quædam alluſio, *l. diviſionis placitum, ff. de pactis*.

AD TIT. IV. *De Tranſactionibus*.

TRanſactio eſt ſpecies pacti. Tranſactio eſt pactum, quo lis, vel præſens vel etiam futura dirimitur inter partes, ut in *l. 2. h. tit.* vel eſt deciſio litis, vel controverſiæ facta conſenſu partium. Differentia eſt inter litem, & controverſiam, *l. 5. & 25. §. plane, de pet. hered.* Controverſia eſt cauſa litis futuræ, lis autem eſt controverſia, quæ jam conteſtata eſt tabellis obſignatis, vel res in judicium deducta. Tranſigimus non tantum de lite, ſed ante litem de controverſia, de lite ſcilicet, quam veremur, ut in *d. l. 2.* pacti nomen latius patet, quam tranſactionis: nam pactum fit etiam de re certa & indubitata, puta donationis cauſa, ut pactum de non petendo debito, quod dicitur συγχωρητικὸν σύμφωνον. Tranſactio fit tantum de lite incerta, & nondum finita: nam finita lite, id eſt, poſt rem judicatam, non valet tranſactio, neque poteſt appellari tranſactio, ſed pactum, quod intervenerit inter partes: neque tranſactio eſt tantum de lite, ſed etiam de re quacumque dubia, *l. 1. ff. eod.* veluti de incerto conditionis fideicommiſſi: ſi mihi relictum ſit fideicommiſſum ſub conditione, de eo potero tranſigere pendente conditione, ita ut remittam jus omne meum paucula accepta pecunia præſente, ut fit ſæpe, & exempla ſunt in *l. 1. & l. cum proponas, ſup. de pactis*; nam & tit. de pactis habet de tranſactione pleraque, quandoquidem perficitur tranſactio pacto: & in *l. fideicomm. eod. tit.* & ſecundum hæc videmus tranſactionem nuſquam fieri gratuito, nuſquam donationis cauſa, quandoquidem fit ſemper de re dubia & incerta, ut eſt in *l. 38. eod. tit.* aliquo dato, vel retento, vel promiſſo: pactum poteſt eſſe liberalitas, nulla eſt tranſactio liberalis, & ita ſeparatur ſemper tranſactio a donatione diligenter, *l. condictio 15. §. Papin. ff. loc.* eſt elegans ſpecies, locator remiſit colono *au Fermier*, penſionem unius anni propter ſterilitatem, quam remiſſionem dicimus *un rabais*: ſequentibus annis contigit ubertas: definitur in ea l. dominum poſſe repetere integram penſionem, etiam ejus anni, quam remiſit propter ſterilitatem, remiſſionem nihil ei obeſſe, quia ſequentibus annis contigit ubertas: quod ſi in remittendo uſus ſit donationis verbo, & dixerit ſe colono donare, non tam, inquit, eſt donatio, quam tranſactio, & non aliter ſtatuitur, quam ſi & ſequentibus annis non ita reſponderint fruges, ut poſſint ſarcire damnum anni ſterilis, & ita in *l. quidam, ff. de donationib.* donatio non valebat olim rei corporeæ niſi interveniſſet emancipatio ſolemnis, & rei incorporeæ niſi interveniſſet ſolemnis ceſſio in jure, veluti nominis, ſive obligationis: donatio non valebat niſi ſolemniter cederetur nomen apud prætorem. Finge; In jure quidam eſt interrogatus, an deberet aliquid Titio, qui ſane ei debebat aliquid. Ceterum in jure reſpondit, Titium nihil ſibi debere: videtur amiſiſſe actionem contra Titium. Imo non amiſit, quia ea verba ſunt donationis verba, & non fecit ceſſionem nominis ſolemnem. Verum ait, quod etſi non tranſactionem, ſed donationem ea verba referre quis velit, tamen qui in jure interrogatus ita reſpondit, ſuam confeſſionem non poteſt infirmare. Secus igitur ſi hoc dixiſſet extra jus: nam frequenter confeſſio extra jus nihil obeſt, & comparatur pacto nudo, ex quo nulla naſcitur obligatio civilis: etiam ſeparatur donatio a tranſactione in *l. tutores, §. ab eo qui, de adminiſtrat. tut.* Tranſactio igitur ad litem refertur, vel ad negotium aliquod ambiguum, nec fit unquam donationis cauſa, aut jam non eſt tranſactio.

AD TIT. V. *De errore calculi*.

QUod eſt in tit. 5. eſt pars tit. de Tranſactionibus, ut intelligamus tranſactionem reſcindi ſi erratum ſit in computatione, niſi etiam de errore calculi nominatim tranſactum ſit: ſicut proditum eſt ſuper. tit. propter doli, aut falſi cauſam reſcindi tranſactionem, niſi & de iis ſpecialiter tranſactum ſit: res eſt apertiſſima.

AD TIT. VI. *De poſtulando*.

REcte pacta, & tranſactiones ſequitur tit. de poſtul. nam ſi rem partes inter ſe pacto non decidant, quid aliud ſupereſt, quâm ut partes ſua deſideria exponant apud judicem per ſe, vel per advocatum, quod eſt poſtulare. Igitur poſtulare eſt in jure poſtulare, & vero eodem ordine ita ſunt præſcripta in 12. Tab. *Rem ita ni pagunt in comitio, aut in foro ante meridiem cauſam conicito*, id eſt, poſtulato, & agito. Poſtulat, qui cauſam agit & tuetur: nam vel alienum, quod fit, non tantum litis conteſtatione partibus præſentibus, ſed & qualitercumque in jure apud judicem, etiam abſente adverſario, vel etiam nullo exiſtente adverſario: poſtulationis enim nomen latiſſime patet: fuit autem ſub hoc tit. propoſitum edictum prætoris de his, qui apud judices poſtulare non poſſunt, edictum ſcilicet prohibitorium, ut edictum de procuratoribus in *l. mutus, ff. de procurat.* dicitur eſſe prohibitorium, quia qui edicto non ſunt prohibiti poſtulare, iis licet poſtulare: & poſſumus quoties edictum eſt prohibitorium, ita ſemper argumentari: non comprehendor edicto prohibitorio, ergo licet mihi, quod non licet edicto comprehenſis, & edictum hoc non proponitur quidem in h. t. ſed latiſſime in Dig. explicatur: ergo ſub hoc tit. erat propoſitum illud edictum prohibitorium, licet in h. tit. de eo edicto nulla fiat mentio, & conſtitutiones tantum alios addunt, quam qui comprehenſi erant in edicto, qui prohibentur poſtulare, ut in *l. ult.* prohibentur poſtulare, qui non ſunt Chriſtiani: iis interdicitur advocatione, & poſtulatione. Item qui pacti ſunt partem aliquam litis, veluti pro honorario, quam tuendam ſuſceperant, quæ eſt pactio turpiſſima, redemptio litis, fœda, & vetita multis legibus, *l. ſumptus, ff. de pact. l. 1.*

§. *ſi-*

§. *ſicut cautum*, *D. de extraordinar. cognit. l. item*, *inf. de procurat. l. 20. inf. mand.* Ita in *l. 5. eod. tit.* pro alio poſtulare prohibetur, quem probatum eſt ſuſcepiſſe tuendam cauſam clientis, vel ſuſcepti ſub pactione dimidiæ, 3. aut 4. partis litis: hi etiam l. 6. prohibentur poſtulare, qui ſunt ex numero judicum, quod neceſſe fuit conſtitui: nam invenio olim ex pluribus judicibus ſæpe datum unum, qui ſuſciperet patrocinium hujus, vel illius partis in Epiſt. Plinii lib. 3. & ut qui ſedent modo ſtarent: nam judicis eſt ſedere, advocati ſtare, ut intelligitur ex fine *d. l. 6.* nam ſtando ad tribunal cauſas agunt & peragunt. Additur in *d. l. 6.* de modeſtia advocatorum, ne in adverſarium contumelias ſpargant, ut agant quod cauſa deſiderat, temperent ſe ab injuria, nec ſint adeo procaces, ut non ratione, ſed probris putent eſſe certandum: hanc procacitatem notari infamia hæc lex ait, & eleganter in eodem propoſito Caſſiodorus: *Certaminibus ejus modeſtia ſemper adfuit, &c.* ex quo intelligitur, modeſtius eſſe contendere, quam litigare. Et adjecit, *cognitus eſt, ut probaretur vincere, nec contrarium lædere*, id eſt, adverſarium, & pactiones, de quibus in l. 5. ſtrictim, vetantur in l. 6. dum ait, ut advocatus nullum cum litigatore, quem in propriam recipit fidem, contractum ineat, nullam conferat pactionem, & addunt Græci illo loco *περὶ τῆς δίκης, ἢ περὶ τῶν μισθῶν, de parte litis, vel de honorario*, & notatur ſpecialiter in *l. 1. C. Theod. de poſtul.* ne priuſquam cauſam alienam agant habita pactione curent in ſe transferri præcipua bona, præcipuum fundum, *la meilleure piece qu'ils ayent*, leges perſequuntur atrociter, & allegantur extra cœtum honeſtorum virorum, id eſt, notantur infamia. Invenioque eos non poſſe poſtulare ex *l. pen. hoc tit.* qui dati advocati a judice non inveniente advocatum, pro eo poſtulare detrectarunt. Judex ſæpe dat advocatum non habenti ex edicto prætoris, ſi advocatum non habent ego dabo, *l. 1. D. de poſtul. l. 9. §. obſervare*, *D. de offic. proconſ.* & dat etiam aliis omnino non poſtulantibus, veluti plerumque feminis, & pupillis, vel aliis debilibus, vel iis, qui ſuæ mentis non ſunt, *l. magis*, *§. requirat*, *D. de rebus eorum, qui ſub tut. l. 3. §. tutor*, *de ſuſp. tut.* & ita dati a judice ſi hoc pio officio fungi detrectant, jam nec ulli deinceps alii adeſſe poterunt, quaſi indigni advocatorum nomine, & honore, qui in eo contumaces adverſus judices fuerunt.

AD TIT. VII. *De Advocat. diverſ. judiciorum.*

SEquitur tit. 7. in quo tractatur, remotis iis, qui poſtulare non poſſunt, de iis, quibus poſtulare licet pro ſe, vel pro aliis, ingenuis ſcilicet, & libertinis: nam & libertinis licebat cauſas agere, *l. 2. ſup. de poſtul.* de his igitur, qui poſtulant in foro diverſorum judiciorum, puta in foro præfecti prætorio, præfecti urbi: horum ſunt variæ appellationes, patroni, advocati, cauſidici, oratores, rhetores, togati dicuntur, & ſcholaſtici, ſicut in *l. 2. inf. de advoc.* Scholaſticus eſt, qui ſe exercet in ſchola rhetorum declamando: quod cœperint, & obtinuerint nomen in ſchola rethorices, idem retinent in foro, & relati in advocatorum numerum, etiam ſcholaſtici dicuntur, ut in Concilio Africano ſcholaſticos, qui in actu ſunt, vel numero defenſorum cauſarum: ſunt enim alii, qui nondum exierunt ſchola: & ita Macarius hom. 15. *ὅταν γένηται σχολαστικὸς, ὅλων τῶν δικολόγων ὡσχάριος καὶ ἔσχατός ἐστι*, id eſt, *cum fuit ſcholaſticus quand il eſt receu Advocat, omnium advocatorum eſt poſtremus, & arcarius*: fuit olim differentia inter advocatos, & patronos. Patroni agebant cauſas, alii advocabantur in concilium. M. Tull. pro Cluentio: *Quis enim non modo in patroni, ſed in laudatoris, vel advocati loco viderat.* Et Aſconius Pedianus: *Qui alium defendit in judicio, aut patronus eſt, ſi orator eſt, aut advocatus, ſi jus ſuggerit, aut præſentiam ſuam commodat amico*: nam litigatores in forum ſecum ducebant amicos ſuos omnes,

A conſiliarios ſuos, iſque comitatus dicebatur advocatio, & plerumque patronus non erat juriſperitus, advocatus juriſperitus. Sed hodie his nominibus abutimur, & advocamus patronum, qui litem noſtram agat: invocamus judicem, qui jus reddat nobis: vocamus adverſarium, evocamus teſtem, & ita hæc verba in jure ſunt diſtinguenda. Porro in unoquoque foro certus fuit advocatorum numerus, certa matricula, in *l. ult. inf. de adſeſſorib.* certum corpus, collegium, conſortium ſub primiceriis, qui hoc tit. priores dicuntur, & primates, & qui intra eum numerum erant dicebantur ſtatuti, qui ſupra numerum, ſupernumerarii, & quantum apparet ex conſtitutione hujus legis magna differentia inter ipſos. Statuti privilegiati ſunt habentes certa quædam privilegia, & fori privilegium & immunitatem, & B ſi filiifamilias ſint, quod ex ea profeſſione adquirunt, id omne ſibi habent, & poſſident tanquam caſtrenſe peculium, nec acquirunt patri, in cujus ſunt poteſtate, *l. 4. h. tit.* nam & militare dicuntur advocati in *l. 14. h. t.* Manilius Poeta 3. Aſtronomic. *hoc quoque militiæ genus eſt civilibus actis compoſitum*: & Eumenius in orat. pro ſcholis reſtaur. *Magna diverſitas eſt inter hanc aciem fori, & noſtra illa ſecreta judiciorum exercitia: ibi armantur ingenia, hic præliantur, ibi prælusio, heic pugna committitur, hic plerumque velut, ſudib. & ſaxis, illic ſemper telis ſplendentibus dimicatur.* Et Caſſiodorus. *Oratorum pugna civilis juris claſſicum canit.* Et ut percenſeamus cetera ſtatutorum privilegia, horum filii, ſi foro ſunt idonei quoties in ſtatutorum demortuorum locum ſufficiendi ſunt, ſupernumerarii præferuntur C ceteris ſupernumerariis etiam antiquioribus in advocationis officio, & nihil impendunt pro introitu, ſed gratuito ſubrogantur in demortui patris locum: nam in omnibus corporibus, & collegiis erant ſub primiceriis, ſub legibus, & ordine certo: novi ſemper ſportulas aliquas erogabant collegiis pro introitu, novi decuriones, novi advocati, ſed filii ſtatutorum advocatorum ſubrogantur ſine ullo ſumptu: habent & ſtatuti pleraque alia privilegia, conceſſa conſtitutionibus reverentia ſtudiorum, ut ait l. 15. reverentia litterarum, & contemplatione litteratæ militiæ, ut ait Valentin. in *Nov. de poſtulando*. Et hæc de ſtatutis: ſupernumerarii non ſunt privilegiati, ac præterea ſtatuti ſuo foro numquam excedunt, *c'eſt un office ferme*. Supernumerarii ſequuntur forum quodcumque volunt, & ut libet ex D uno in aliud migrant. Et præterea ſtatuti habebant publica ſalaria, ſive annonas, non ſupernumerarii: & cum canonibus eſſet interdictum clericis advocatione apud Photium, ſive Balſamonem, Diaconus quidem ſubtiliter contendit, clericis quidem non licere advocatis eſſe ſtatutis, ſed licere ſupernumerariis eſſe, aut certe talibus quales ſunt hodie omnes nulli certo addicti foro, nulli ſalario. Hæc eſt ſumma brevis h. tit. quem notandum eſt male diſtributum fuiſſe in duos tit. quod ſeries conſtitutionum, & nomina Imperatorum diſpoſita ſeriatim ſatis comprobant: nam ſatis in conſtitutionibus accurate ſervatur ordo Imperatorum, & quidam etiam in eo tit. adnotant perquam ſtulte, deeſſe hic duas conſtitutiones Græcas, & his quidem fuiſſe cautum ne quis in ſua patria fungeretur advocatione, E quod in jure nuſquam proditum eſt, nec ulla ratio id prohibendi: non poteſt quis eſſe præſes in ſua patria, non adſeſſor ultra quatuor menſes: quia adſeſſor eſt pars præſidis: non fiſci patronus: nam horum eſt poteſtas magna. Ceterum privatorum advocatus eſſe poteſt: ut enim vetatur eſſe fiſci advocatus ſatis intelligitur, poſſe eſſe advocatum ceterorum: ſed duæ illæ conſtitutiones ſententiam illam continebant, quam expoſui 14. Obſerv. cap. 2.

AD TIT. VIII. *De Advocatis Fiſci.*

SUperiori tit. de advocatis diverſorum judiciorum, mox recte conjungitur hic tit. de advoc. fiſci, non

quaſi

quaſi ille ſit de his, qui privatorum, hic de his, qui fiſci cauſas agunt, ſed etiam quia ex corpore advocatorum quin diverſis foris cauſas defendunt, ex collegio, & conſortio eorum de quibus actum eſt tit. ſup. ſumuntur advocati fiſci, qui agunt cauſas fiſcales, qui delatorum intentionem exequuntur, ut ait *l. 5. §. advocatum, ff. de his qui ut ind.* & quos deficiente alio accuſatore reis princeps opponat accuſatores, ut hodie fit: & legimus feciſſe Maximum ſive Maximinum Imp. apud Sulpitium Severum l. 2. hiſt. ſacræ. Nulli hodie ſunt accuſatores, aut rari admodum, qui ſe inſcribant in crimen, qui ſe ſubjiciant periculo calumniæ, niſi reum peregerint. Sed advocatus fiſci omnibus reis opponitur accuſator: hi vero fiſci advocati multa habent privilegia, atque etiam liberi eorum, & ii potiſſimum, qui in ampliſſimo foro præfecti prætorio cauſas fiſci agunt: quare privilegia habent communia in eodem foro cum advocatis 64. prioribus, & in foro præfecti urbi cum advocatis xv. prioribus, *l. 15. l. 16. inf. tit. prox. & inde Nov. Theod. de poſtul. Curiales*, inquit, *qui poſt 64. priores advocatos in ampliſſimo foro poſtulant, per ſubſtitutum munia ſuæ civitatis agnoſcere*: & hæc quidem privilegia omnia exponuntur tit. ſup. h. tit. eſt de offic. advocat. fiſci, puta, ne procurator Cæſaris, ſive fiſci, qui juriſdictionem etiam inter fiſcum & privatos habet, non diſceptet cauſas fiſcales, cauſas rei privatæ, vel ſacri ærarii abſentibus advocatis fiſci, *l. ult. hoc tit.* rationales ſunt procuratores Cæſaris: & additur in *l. 1. eod. tit.* ne advocati fiſci, etiamſi nondum de publico ſalarium acceperint, alii cuiquam adſint, *l. 1.* imo & depoſito officio, depoſito patronatu fiſci in eadem cauſa adeſſe non poſſent contra fiſcum, quam cum erant advocati fiſci egerint pro fiſco, *l. 2.* niſi ſcilicet ſuo, vel filiorum ſuorum, vel parentum nomine neceſſitudo eos excuſet, vel etiam pupillorum ſuorum nomine, tutorio nomine, *l. pen. & ult. ff. de poſtul.* Tutorem neceſſitas officii, & pietas excuſat, in *l. tutorem, ff. de iis quibus ut indign.* nam & eadem ratione adverſus quem quis fuit advocatus, poſtea filio ejus tutor relictus non prohibetur in eadem cauſa adeſſe pupillo. Denique non prohibetur defendere cauſam, quam oppugnavit initio, quod etiam oſtenditur in *l. ult. D. de poſtul.* & confirmatur etiam auctoritate Maſſurii Sabini Juriſconſulti *l. 3.* juris civilis, apud Gellium l. 5. c. 13. & addit, ne advocati fiſci ſupprimant jura fiſcalia, occultent commoda fiſcalia, ſub nomine fiſci falſas accuſationes inſtituant, *l. 3. h. tit.* & eleganter advocationem ſeu patronatum fiſci, *l. pen. ſup. tit. prox.* vocat patronatum ærarii, *c'eſt tout un*: & Philoſtratus in Cyrino linguam ærarii, & Baſilius in Epiſt. ad Sophronium magiſtrum officiorum, quæ eſt de bonis Cæſarii fratris Gregorii Nazianzeni, *συνήγορον τȣ̃ ταμείȣ, advocatum ærarii*, qui ſcilicet interveniat pro fiſco apud Comitem theſaurorum, & Comitem theſaurorum vocat comitem ſacrarum largitionum, ut in *l. 2. ut dignitat. ordo ſerv. l. 2. inf. de pal. ſacr. larg.* Igitur advocatus fiſci in urbe intervenit pro fiſco apud præfectum ærarii, & in aula apud comitem ſacrarum largitionum, vel comitem rerum privatarum: in provinciis apud procuratorem Cæſaris, *l. inter, D. ex quib. cauſ. major.* Quidam ſcribit, Marcum Antoninum primum inſtituiſſe advocatum fiſci, & ſic Capitolinum ſcribere: hæc vero non Capitolinus ſcripſit, neque a Marco Antonino inſtitutus eſt: debuit ſcribere, Spartianum eſſe auctorem, & Adrianum primum advocatum fiſci inſtituiſſe: & idem ille de patrono fiſci ſcribit eſſe *l. ult. D. de jure fiſci*, cum tamen illic non ſit legendum, *patronus*, ſed Patroninus: quoddam nomen proprium ejuſdem Cæſaris procuratoris, ut ea lex apertiſſime indicat.

AD TIT. IX. *De Err. advocat. &c.*

DE advocatis omnium, vel fiſci, vel privatorum, hoc quoque proprio tit. adnotandum eſſe cenſuit

A Imp. advocatorum errorem non nocere litigatoribus abſentibus, præſentibus nocere niſi contradixerint intra triduum, *l. ult. h. tit.* & addit libellionum errorem etiam non nocere litigatoribus, *l. 2.* ſeparat libelliones ab advocatis: hi agunt, illi ſcribunt, & ita in *l. moris, D. de pœnis*: alias advocatione interdicitur, alias libellorum conceptione: libelli, qui ſunt epigrammata, Ariſtoteli in Rhetoricis ſunt preces ſupplicantium, inſcriptiones in crimen, acta, teſtationes, conteſtationes, appellationes, apoſtoli, id eſt, dimiſſoriæ litteræ: libellorum igitur nomen latius patet, quam precum.

AD TIT. X. *Ut quæ deſ. advoc. part. jud. ſuppl.*

B HOc etiam conditor Codicis exiſtimavit dignum eſſe, ut proximo tit. jungeretur, judicem poſſe ſupplere ea, quæ deſunt advocatis, vel partibus, *il faut lire ainſi*: nam ita loquitur *lex un. h. t.* Hi qui negotiis aſſiſtunt ſunt advocati: puta dicere, aut quærere ea, quæ dicto quæſitoque opus ſunt ad implendam cauſam, etiamſi is cujus intereſt ea neque dicat, neque poſtulet, qua de re dubitabatur: & ſumenda eſt ratio dubitandi ex Gellio l. 14. c. 2. cum tractat de offic. judicis, & inter cetera quærit, an poſſit ea judex ſupplere, quæ omittunt partes, vel advocati: & ſubjicit, ſi judex ea ſuppleret, jam patrocinari videbitur, ſed nihilominus definitur, judicem poſſe ſupplere, quæ deſunt reis, & quæ non lædunt partem adverſam, quo poſſit ipſe cauſa recte ordinata congruam imponere ſententiam, & in *l. ult. inf. de appellat.* Judicem ait, abſentis litiga- C toris partes adimplere, & ſane ob eam rem puto hunc tit. ita eſſe emendandum, ut quæ deſint advocatis, vel partibus judex ſuppleat, quod etiam hæc conſtitutio manifeſte demonſtrat.

AD TIT. XI. *De Cauſ. ex quib. infam. al. non irrog.*

UT ordinis ratio conſtet, quam nos ſolemus, ſi animadvertiſtis initio, ſemper exponere, quia infames advocati eſſe non poſſunt niſi pro exceptis quibuſdam perſonis, *l. 1. §. ait prætor, D. de poſtul.* nec volentibus adverſariis, *l. quos, D. eod.* & Paulus 1. Sentent. tit. 2. quia ſcilicet hoc pertinet ad judicis dignitatem, ne apud illum poſtulent infames: ideo poſt titulos de advocatis, de iis ſcilicet, qui pro aliis poſſunt poſtulare, D exponit cauſas, de quibus tantum ambigi poterat, ex quibus infamia non irrogatur. Titulus Digeſtorum exponit edicta, & conſequenter cauſas, ex quibus infamia irrogatur: hic tit. exponit cauſas, ex quibus videbatur irrogari infamia, nec tamen irrogatur: ſcilicet ne quis temere infamiam objiciat advocato, quæ etiam objici poterat procuratori, & cognitori. Procurator eſt actor abſentis nomine: cognitor eſt actor præſentis nomine, quam differentiam exponunt Feſtus & Aſconius, & hodie, ut ſcitis, eſt certum corpus procuratorum ad lites: certus numerus debuiſſet eſſe etiam advocatorum, ſicut olim, aut non eſſe debuit procuratorum, ſed nec hodie advocatorum certus numerus. Ceterum hodie, qui procuratores ſunt in foro certo numero, ſunt procuratores, & cognitores: nam interveniunt, & pro ab- E ſentibus, & præſentibus. Ceterum procuratori potuit objici infamia, vel cognitori, non tantum ex ſua perſona, quaſi non liceat infami eſſe procuratori, vel cognitori alienæ litis, ſed etiam ex perſona mandatoris, quaſi infamem non liceat in foro habere procuratorem: nam certe honor eſt aliquem poſſe litigare per procuratorem, quo indignus eſt infamis. Igitur objiciebatur infamiæ exceptio procuratori, & ex perſona litigatoris, & ex perſona procuratoris, & eſt in Fortunatiani Rhetorica hæc exceptio: ſi negemus infamem agere poſſe, alieno ſcilicet nomine, vel per procuratorem: ſed ut eſt in *§. ult. Inſt. de except.* hæc exceptio hodie non frequentatur, non tollitur quidem penitus in dicto §. ſed definitur, ut ne in eo hæreamus diutius relicta princi-

pali quæſtione, ne de infamia mandatoris, vel manda-
tarii diſputemus ſcrupuloſius, ne inquit dum de apici-
bus juris diſputatur, ut hac *l. ſi fidejuſſor*, *§. quædam*, *ff.*
de mand. quas ibi Græci λεπτολογίας vocant, negotii
principalis quæſtio protrahatur: & ideo in dicto *§. ult.*
ait, exceptiones has hodie in judiciis non frequentari:
exceptio propter reatum procuratoris recte opponitur:
nam qui eſt in reatu non poteſt litem alienam ſuſcipe-
re, *l. reum*, *tit. ſeq.* Igitur propter reatum proculdubio
repellitur procurator, propter infamiam non temere,
& aliud jus eſt in advocatis: nam in advocatis ſane ex-
ceptio infamiæ hodie frequentatur. Advocatorum eſt
major dignitas, quam procuratorum, vel quod advo-
catorum corpus dicitur eſſe ſeminarium dignitatum, in
Nov. Theod. de poſtul. ex eorum enim numero patroni
fiſci ſumuntur, & plerumque inde ſumebantur quæ-
ſtores, ut conſtat ex formulis Caſſiodori, & ſane eſſet
indecorum, ſi infamis, qui famam ſuam neſcierit tueri,
alterius vellet in judicio defendere, & hoc ad majeſta-
tem judicis pertinet, ut qui apud eum cauſas orant ſint
illæſæ famæ: procuratores cauſas non agunt, ſed adſi-
ſtunt negotiis, & litem alieno nomine perſequuntur,
nihil in foro obloquuntur: placet autem ita emendare
tit. hunc, *de cauſis, ex quibus infamia alicui non irroga-*
tur: nam, ut dixi in hoc tit. recenſentur potius cauſæ,
ex quibus infamia non irrogatur, quam cauſæ, ex qui-
bus ipſo jure irrogatur: & præter veteres libros, etiam
in Baſilicis ita concipitur, περὶ αἰτιῶν δι' ὧν ἀτιμία τινὶ ὀ
προσγίνεται: nam non recenſentur illæ cauſæ, ex quibus
infamia irrogatur, ſed ex contrario intelliguntur: ut
cum dicitur in *l. nemo*, *&* *l. debitores*, eum qui ſe abſti-
nuit bonis paternis, vel qui bonis ſuis ceſſit, non eſſe in-
famem, hoc dicitur ad differentiam ejus, cujus bona ex
edicto diſtracta ſunt, quem conſtat infamia notari, ut in
§. ſi autem, *Inſt. de heredum qualitate & differ.* *&* *§. 1.*
qui & quib. ex cauſis, *Inſt. l. paterfam. D. de bonis auctor.*
jud. poſſid. & Cic. 7. Quintiana: & præterea cum dicitur,
eum, qui nomine ſuo Reip. cauſam egit nec obtinuit,
non eſſe infamem, in *l. neminem*, *h. tit.* quod confirmat
etiam *lex 4. inf. de delator.* *& l. 2. in princ. D. de jure*
fiſci: hoc dicitur πρὸς ἀντιδιαστολὴν, ob differentiam
delatorum, qui utique ſunt infames, & execrabiles,
ut ait dicta *l. 4.* magnaque eſt differentia inter delato-
rem & accuſatorem: accuſatores laudis ſtudio duce-
bantur ad præſtanda publicorum judiciorum munia pa-
lam & publice, nec prodibant niſi comperta eſſent cri-
mina, & veriſſima: ex epiſtolis Plinii intelligimus, in
foro judices ſolitos debitam etiam laudem reddere ad-
vocatis, vel civiliter, vel criminaliter agentibus cau-
ſam alienam, & inde in *l. 3. in fine de malefic.* eum, qui
crimen illud prodiderit, accuſatorem potius eſſe, quam
delatorem, & præmio potius dignum: delator clam
calumniandi animo, & lucri captandi cauſa defert, in
l. 28. in fine ſup. de Epiſc. & cleric. eum, qui in publicum
detulit legatum, aut fideicommiſſum, quod quis re-
liquit in redemptionem captivorum non debere for-
midare delatoris nomen, quod fuit infame, & ut ele-
ganter ait Hieronymus in lib. de optimo genere inter-
pretandi, plerumque qui fiſco clam detulerunt legi-
bus puniri, & ſuſcipere quidem leges delationem, dam-
nare delatorem, ut Auguſtus dicebat, ἐγὼ τὴν προδοσίαν
φιλῶ, κἂν προδόντας οὐκ ἐπαινῶ. Igitur in hoc tit. prin-
cipaliter proponuntur cauſæ, ex quibus infamia non
irrogatur, & per conſequentiam ex quibus irrogatur:
nam altero intellecto, & alterum ſponte ſubſequitur.
Quid autem eſt infamia? definias eam a contrario: eſt
illæſæ dignitatis ſtatus probatus legibus, vel moribus,
l. pen. D. de extr. cogn. ergo eſt infamia læſæ dignitatis
ſtatus legibus, vel edictis comprobatus: nam nemo fit
infamis ſine lege, edicto, vel conſtitutione, vel infa-
mia eſt macula exiſtimationis, vel infamia, eſt damnum
famæ, quæ & diffamia dicitur. Auguſtinus in quæſtio-
nibus vet. teſtamenti, *Senatoribus fœnus diffamia eſt*:
quia ſcilicet non licebat Senatoribus fœnerari, id eſt,

A fœnori ſuas pecunias occupare, *l. 3. C. Theod. de uſuris.*
Theoph. autem noſter in *tit. de except.* has refert eſſe
pœnas infamiæ. Primum ut infamis non poſſit eſſe Se-
nator, aut Decurio: generaliter ut ad nullum honorem
poſſit admitti, *l. 1. ad l. Juliam de vi priv. l. 2. de dignit.*
lib. 12. l. quiſquis, *§. filii*, *inf. ad l. Jul. majeſt. l. 8. inf. de*
decurion. Præterea ut infamis non poſſit miles legi,
l. 4. §. ad tempus, *inf. de re milit.* & ut non poſſit in judi-
cio poſtulare, ut non poſſit eſſe procurator in judicio,
quanquam hoc non admodum obſervetur hodie, non
poſſit etiam habere procuratorem in judicio, ut per ſe
cauſas ſuas agat, quia honor eſt habere procuratorem,
& has quidem recenſet pœnas dicto loco Theophil. ſed
adde alias: infamis non poteſt eſſe judex, *l. cum prætor*,
ff. de judiciis, *l. 1. ff. ad l. Jul. de vi priv.* non poteſt ac-
B cuſare, *l. qui accuſare*, *ff. de accuſat.* non poteſt adſeſſo-
ris officio fungi, *l. 2. ff. de offic. adſeſſ.* nam adſeſſor eſt
portio quædam judicis, non poteſt agere populari actio-
ne, *l. 4. ff. de popul. act.* & ſi quis deliquerit infamis ſe-
verius punitur, quam homo integræ exiſtimationis,
l. Capitalium, *§. ult. ff. de pœnis*: & vix etiam poteſt eſſe
teſtis in aliena cauſa exceptis quibuſdam caſibus, ut
l. ob carmen, *§. 1. ff. de teſtibus*. Hæ ſunt pœnæ infamis.

AD TIT. XII. *De Procuratoribus.*

NOn tantum advocati, ſed etiam procuratores de-
fendunt alium in judicio, adſunt alii & adſiſtunt:
nam adeſſe & adſiſtere ſunt propria verba advocato-
C rum officii, vel procuratorum, & ſupereſſe etiam in *l. qui*
ſtipendia, *hoc tit.* quod tamen verbum videtur improba-
ri lib. 1. c. 22. apud Gell. & eſt elegans, quod illo loco
quemdam advocatum non incelebrem apud prætorem
poſtulaſſe, cumque extra cauſam diceret, & rem quæ
agebatur non attingeret, tum prætor ei cuja res erat,
dixit: Tu igitur non habes advocatum, & cum is, qui
verba faciebat reclamaſſet: ego illi adſum vir clariſſime:
Prætor erat vir clariſſimus: feſtive reſpondiſſe præto-
rem, tu plane ſuperes, non ades, quia ſcilicet poſtulas,
ne rem, de qua agitur, attingas. Ceterum, ut cœpi di-
cere, & advocati, & procuratores defendunt alium in
judicio, poſtulant pro alio in judicio. Imo advocatis
rectiſſime juncti ſunt procuratores: advocati ſunt ora-
tores, vel juriſperiti, qui alienis cauſis agendis adſunt:
D procuratores ſunt, qui vice, & mandatu ejus cujus res
eſt, litem alienam perſequendam & agendam ſuſci-
piunt perinde ac ſuam: & vel ſunt procuratores in rem
ſuam, id eſt, proprium lucrum, vel in rem omnino
alienam: in rem ſuam, ſi donandi animo mandata eis
ſit actio. Ita ut rectius dicantur eſſe procuratores, qui
mandatu & nomine alieno cauſam perſequuntur, non
qui alienam cauſam: nam in ſuam cauſam quandoque
procurator conſtituitur, puta ei mandata & ceſſa actio-
ne donandi animo. In rem autem alienam conſtituitur,
ſi non donandi animo mandata ſit ei actio, ſed ea mente,
ut ex cauſa judicati emolumentum ad mandantem re-
diret: olim non videntur permiſſi fuiſſe procuratores,
qui alieno nomine rem alienam agerent niſi ex certis
cauſis, ut oſtenditur in *tit. de his per quos ag. poſſ. Inſt.*
E qui titulus eſt valde in pleriſque ſingularis: & regula
illa, eſt regula juris antiqui: nemo alieno nomine lege
agere poteſt, & nemo poteſt eſſe procurator alterius
niſi pro populo, pro libertate, pro tutela, ut oſtenditur
illo tit. Sed hodie litem alienam quamcumque licet per-
ſequi proprio nomine. Non eſt illud omittendum, pro-
curatoris nomen etiam accommodari iis, qui alia, quam
litium negotia gerenda ſuſcipiunt, qui dicuntur a Græ-
cis noviſſimis, quod pauci intelligunt, προπετάριοι, id
eſt, mandatarii: nam ἐπιτροπὴ, & προτροπὴ eſt man-
datum: ἐπιτροπικὸν eſt etiam mandatum in *l. creditor*,
§. Lucius, *D. mand.* etiam addo aliud, ut verba ſuper-
eſſe, adeſſe, aſſiſtere dixi communia eſſe advocatorum
& procuratorum: Ita idem poſſe conſtitui, de verbo ſu-

ſcipe-

ſcipere, utrique ſuſcipiunt, ſed advocati perſonam ſuſcipiunt, procuratores negotium: & inde advocato meo ego ſum ſuſceptus, vel cliens in *l.1. inf. de procur. ag. in rebus*, ſuſceptus, id eſt, cliens, & Auguſtinus in quæſt. mixtis: *hoc eſt advocati officium, ut ſecundum ordinem juris ſuſcepti cauſam peroret*: at qui dedit, is dicitur mandator, vel dominus, procurator, mandatarius, & licet ſuſcipiat procurator negotium adminiſtrandum, tamen mandatorem, & dominum non recte appellaverit ſuſceptum, ſicut advocatus clientem: nam cum advocato non contraho mandatum, ſed do me in fidem & clientelam ejus quaſi patroni.

AD TIT. XIII. *Ne lic. potent. patroc. &c.*

HIc titulus eſt veluti pars quædam tit. de procuratoribus *contre les tranſporteurs*, mandatum actionis, *un tranſport*, non eſt omne legitimum, non omnis procuratio eſt legitima. Procurator eſt is cui mandatur actio modo in rem ſuam, modo in alienam, nam hic tit. vetat potentiores, id eſt, eos, qui gratia & operibus pollent, ad agendum procuratores fieri nomine alieno: puto potentiores cauſas orare poſſe pro quolibet, & adverſus quemlibet, ex *l. quiſquis, ſup. de poſtul.* ſed non poſſunt etiam agere procuratorio nomine adverſus mediocres & tenuiores, qui ut eſt in *l.3. D. de alien. jud. mut. cauſ.* potentioribus pares eſſe non poſſunt, quod quidem dictum formam proverbii habet, & Pindarus: *χαλεπὰ δ' ἔρις ἀνθρώποισιν ὁ μιλεῖν κρεισσόνων*, & patrocinii nomine ſignificatur procuratio non advocatio: nec enim minus, imo majus patrocinium litiganti præſtat procurator, qui rem ſuam agit, inſtat, imminet rei magis, quam advocatus. Denique patrocinari mihi magis videtur procurator quam advocatus: additur eodem tit. *vel actiones in ſe transferre*, quod eo pertinet ut intelligatur, neque potentiori recte mandari actionem, ut eam intendat procuratorio nomine, ſicut diximus, neque ut eam intendat ſuo nomine, nimirum omni jure, & emolumento in ſe tranſlato, quod a potentioribus acerbi creditores eliciunt ſæpe non prece tantum, ſed pretio, aut pactione. Certe longe alia conſtitutio eſt Anaſtaſii in *l. pen. inf. mand.* ea enim eſt de redemptoribus actionum, quæ redemptiones non valent ſupra modum ſoluti pretii ex ea conſtitutione, & quaſi odioſæ ſtrictius accipiuntur. Conſtitutio autem D. Claudii, de qua agitur in hoc tit. eſt de his qui actionum ſuarum alios redimunt exactores, ut ait l.2. & de redemptis actoribus: & rurſus ut ejus tit. differentia intelligatur hoc diſtat idem tit. a tit. *de alien. jud. mut. cauſ.* quod hic tit. eſt de lite, ſive actione tranſlata in potentiorem, edictum illud eſt de re mobili, & immobili tranſlata in potentiorem ab eo, qui videbatur ipſe eo nomine judicium accipere. Punitur autem hoc tit. tam potentior, qui ſuſcipit, quam creditor, qui ei ceſſit actionem. Creditor jus crediti amittit ex hac cauſa, potentior autem extra ordinem coercetur, qui huic rei ſuam operam accommodavit, prout præſidi provinciæ viſum fuerit: nam ex conſtitutione Claudii, quod notandum ſpecialiter, hujus rei coercitio delegatur præſidibus provinciarum, in quibus hæc admittuntur. Caſus eſt ſpecialis, etſi ſenator fuerit, aut clariſſimus is, qui alienam actionem ſuſcepit exequendam ſuo vel procuratorio nomine: caſus, inquit, eſt ſpecialis: nam de Senatorum, & clariſſimorum delictis cognitio eſt principis jure veteri, vel præfecti prætorio, vel præfecti urbi, quod demonſtratur lib.3. tit. ult. hujus rei diſceptatorem, & ultorem D. Claudius fecit, ut in *l.1. h. t.*

AD TIT. XIV. *De his qui potent. no. tit. præd. &c.*

ADditur conſequenter de potentioribus, ne rei, qui conveniuntur ſuo nomine contradictoriis libellis, des reponſes, & defenſes, defenſionibus, inquam, ſuis inferant falſa nomina ſenatorum, vel aliorum potentum, ne prædiis, quorum nomine conveniuntur, ædibus, officiis, tabernis affigant falſos titulos potentiorum, qui prædia ſcilicet adſerant potentioribus, quod plerunque faciebant poſſeſſores diffidentiæ ſuæ cauſa, vel adverſarii perterrefaciendi gratia, dum ſcilicet negant ſuum eſſe prædium, & aſſerunt ejus eſſe, quem titulus commendat: qua de re Divus Auguſt. in Pſal.21. *Ne domum ipſius petat aliquis, ponit ibi titulos potentis, titulos mendaces, ipſe vult eſſe poſſeſſor, & frontem domus ſuæ de alieno tit. muniri, ut cum lectus fuerit titulus, conterritus quis potentia nominis abſtineat a petitione*. Et ſimiliter idem Auguſt. in ſermonibus, quod facile a nobis hoc tempore uſurpari poteſt: *Hæretici in ipſis deprædationibus ſuis Chriſti titulum ponunt, ut prædæ eorum quaſi defendantur per titulum potentioris*, & adjicit, *quod hic agit Chriſtus, ejicit prædones, titulum non deponit, & poſſidet domum, qui invenit ibi titulum ſuum*. Solebant titulos prædiis affigere, quibus cujuſque prædium eſſet ſignificaretur, ut etiam in proſtibulo puellarum, in controverſiis Senecæ, *Meretrix*, inquit, *vocata es, in communi loco ſtetiſti ſemper, poſitus eſt cellæ tuæ titulus, venientes recepiſti*, & etiam in ſepulchris: unde in antiquis inſcriptionibus illæ ſingulares litteræ T. F. id eſt, titulum fieri juſſit, ſtatuis, & imaginibus ſimiliter, qui & indices dicebantur. Tiberius in Panegyr. Meſſalæ: *Nec quæris, quod quemque index ſub imagine dicat*, ſic eſt legendum: nam vulgo legitur quidquam. Eſt etiam in eod. lib. alius locus valde depravatus, *ergo ubi præclaros poſſent tua facta triumphos*, veteres habent membranæ: *ergo ubi per claros ierunt tua facta*: & alio loco: *horrea ſecundis deficientia menſis*, il faut, *horrea ſecundas ad deficientia meſſes*, ſed hæc nihil ad propoſitum. Porro non licet etiam ſine titulo in litibus potentioris nomen ementiri, & prætendere, quod Græce eſt *ἐπιφημίζειν*: ergo non tantum tituli inhibentur, ſed & nominum uſurpationes in litibus nihil ad potentiores, quorum nomina prætenduntur pertinentibus, & potentior quidem ex hac conſtitutione, qui hoc fieri ſcit & patitur, ipſo jure infamia notatur quaſi redemptor calumniæ & vexationis. Ipſo jure fit infamis, & *αὐτομάτως*, ut Græci hoc loco dicunt ex his verbis legis, adficiendi ſunt publicæ ſententiæ nota: ex quo colligunt non eſſe condemnationem ipſo jure neceſſariam: nam ſtatim quaſi ex publica ſententia ipſos infames fieri, quos etiam in fine ait, ob id admiſſum famæ damnum faciunt ipſo jure. Is autem, qui potentioris nomine abutitur cauſa cadit, ſicut in tit. ſup. is quidem actionis ſuæ potentiorem facit actorem, & executorem, cauſa, inquam, cadit: & additur in hoc tit. ſi cauſam juſtam habuerit, & probabilem: quod ſi injuſtam cauſam habuerit plumbatis cæſus damnatur in metallum, id eſt, affectus plumbo, ut lex loquitur, *c'eſt où il y avoit du plomb au bout*.

AD TIT. XV. *Ut nemo privatus tit. præd. ſu. vel al. &c.*

DE titulis hic etiam agitur, non jam potentiorum, ut tit. ſup. ſed principis nomine, vel ſacrarum neceſſitudinum principis, ut additur in *Nov. Theodoſ. & Val. de tribut. fiſc.* puta nomine Auguſtæ domus, nomine principis, nobiliſſimorum, vel Cæſaris: modo liberos ſuos nobiliſſimorum, modo Cæſaris appellatione principes honeſtabant. Ne quis igitur titulos nomine Principis, aut neceſſitudinum ſacrarum imponat prædiis ſuis, vel alienis ſine judicis auctoritate, etſi ſit injuſtus poſſeſſor, & prædo, qui ea detinet, vel etiamſi in ea cauſa ſint prædia, ut fiſco vindicari debeant, eum, qui proprio prædio impoſuit tit. principis, prædium amittere, & titulo non depoſito prædium fiſco vindicari. Eum vero, qui titulum principis prædio alieno impoſuerit, ſi plebejus ſit, quaſi ex cauſa extremi ſceleris extremo ſupplicio, id eſt, morte affici. Recte Gregorius Pa-

Pachimerius extrema supplicia in eos esse consumenda, qui extrema scelera commiserint. Sin autem honestus sit qui prædio alieno titulum regium imposuit (rex hoc loco ponitur pro Imperatore Rom. & tamen potest trahi ad quemlibet principem) honestiorem spoliari bonis suis omnibus, & libertate, & civitate. Denique plecti maxima capitis deminutione, plecti morte civili: tabulas autem titulo suo impositas rei alienæ deiici a quolibet libero, vel servo, quantumvis licet, inscriptas nomine principis, id fieri illæsa majestate. Prædia autem non publicari cum inscio domino alius titulos regios imposuit, quod æquum non sit, ut innocens lædatur alieno facto. Denique judicum esse titulos affigere prædiis in fiscum redactis, ut fit etiam hodie, ut in *l.3. sup. de bonis vac.* & in *l.1. de aquæductu lib.* XI. hoc non esse privatorum: non licet etiam hoc procuratoribus, vel conductoribus prædiorum Imperatorum, ut est in *Nov. Tiberii de divinis domibus*. Porro idem constituitur de velis regiis, sive de imaginibus, & characteribus principis, ut est in *d. Novel. Tiberii*, ne scilicet quis vela principis, vela, in quibus sit depictus princeps, vel depicta sint insignia principis, ne quis ea suspendat ædibus suis, vel alienis. Solebant enim foribus suspendi vela, ut recte Æschylus in χοηφόροις dixerit, βηλὸ ἑρμεῖον πυλῶν, id est, *septum seu munimentum portarum*: est enim vox veli de Græco tracta. Et Stephanus de urbibus, βηλὸν, τὸν οὐδὸν τῆς θύρας, *limen portæ*: & Homerus utitur in eadem significatione, & inde audire causas velo levato in *l. pen. inf. de naufrag.* est aperta fere, *a huys ouverts*.

AD TIT. XVI. *Ut nemini lic. sine judic. auctor. sign. imp. &c.*

ALiud quidem ostenditur hoc tit. quam sit comprehensum: sed quod tamen est conjunctum superioribus, ut autem 14. fuit de titulis potentiorum 15. de titulis principis, vel regis, hic vero est de titulis propriis: nec scilicet quis rei mobili immobilive, quam alius detinet ipse suam forte, vel sibi debitam, vel obligatam suam esse contendit, ne per hanc causam, sive speciem sigillum suum ei rei imprimat ante sententiam, vel quod licet addere, ne ei rei titulos, vel tabulas sui nominis adfigant, nisi velint suis rebus omnibus quasi publicatis titulos fiscales imponi, *Nov.* 17. est etiam ultimum supplicium in *Nov.* 164. neminem sibi jus dicere posse ulla ratione, & ista ratione, multo minus: post sententiam si vicerit licet unicuique generaliter suæ rei suum titulum imponere, vel signum suum titulus præfert nomen domini: signum præfert, characterem, quo dominus uti solet obsignandis rebus suis. Si quis ante definitivam sententiam tabellas, titulos suos fixerit rei, quam alius possidet, licet possessori refigere, deponere, detrahere impune, ut in *l.1. h. t.* licet frangere in caput ejus etiam, ut est in Nov. qui eas tabulas affixerit, & in eam rem plurimum facit *l. ult. §. si ad ianuam, ff. quod vi aut clam*, cujus sententiam exponamus. Tu vi aut clam ad januas meas tabulas fixisti: ego mox eas refixi, & deposui clam, id est, priusquam tibi denunciarem: si tu mecum agas interdicto quod vi aut clam, quod ego clam refixerim tabulas, ego te repellam exceptione hujusmodi, si non & tu vi aut clam eas tabulas fixeris ad januam meam, sicut in specie legis *si altus, §. bellissime, eodem*. Si in meo fundo ædificaveris vi aut clam, & ego postea ædificium demolitus fuero vi aut clam, & tu interdicto quod vi aut clam utaris adversum me, quod deposuerim vi aut clam ædificium a te constructum, ego te repellam eadem exceptione, quod tu vi aut clam ædificaveris, atque ita mihi licere impune demoliri ædificium vi aut clam, quod alius vi vel clam posuit in meo solo: licet mihi refigere tabulas vi vel clam, quas alter fixit vi vel clam ad januam meam, & ita in *l. quemadmodum, §.1. ff. ad leg. Aquil.* si quis aquæductum subterraneum trajecerit in domum

A meam: possum meo jure aquæductum intercidere, & si mecum agas actione legis Aquiliæ, ejusdem exceptionis æquitate te repellam, quod in meo non jure traduxeris aquæductum: fateor, quod etiam additur in *d. §. bellissime*, melius esse, & tutius hoc facere per magistratum, ut etiam dicitur in aliis causis, in *l. si stipulatus sum mihi, aut Titio, in fine, D. de solut. l. si pupillorum, §. si pupillus, de rebus eorum qui sub tut. l.3. inf. de pign.* quod jure meo possum facere, facio honestius per judicem: sed tamen jure meo licet mihi, ut in specie *dicti §. si ad januam*, refigere, reponere, deponere, & refigere tabulas, quas alter alteri vi aut clam fixit ad valvam meam, & si agat mecum interdicto quod vi aut clam quod refixerim, quod fixit ipse, prior eum repellam supradicta exceptione, vel utar etiam ipse interdicto quod vi aut clam etiam adversus eum, & si ultro citroque agamus quod vi aut clam.
B Sed ego, qui refixi, ero superior, eum, qui refixit condemnabo in id quod interest, nisi probet, quod refixi vi aut clam, id est, nisi remittat mihi ac absolvat interdicto, quo utitur in me, quæ est sententia *d. §. si ad januam*: ergo ex ea intelligitur, jure meo me adfigere tabulas etiam, quod vi aut clam, quas alter ad meam januam adfixerat vi aut clam, quasi forte ædibus meis sibi pigneratis, quod possunt facere temerarii creditores, ut in *l.2. eod. tit.* ponitur creditorem signum suum rei alienæ imposuisse, quasi sibi pigneratæ: nam solebat sua tabella, quam ad januam adfixit indicare pignoris obligationem, ædes esse pignori obligatas illi creditori, eamque tabellam Demosthenes & Menander vocant ὅρον, quæ demonstrat hypothecam, ut est in Ethymologico veteri, ubi definit ὅρον esse
C σανίδιον ἐπιτιθέμενον ταῖς οἰκίαις καὶ τοῖς χωρίοις ἐκείνοις πηγνύμενον τοῖς ἐνεχυριαζομένοις πρὸς ἃ ὀφείλουσιν οἱ δεσπόται: & ita etiam Harpocration in Lexico Rhetorico: qui locus est emendandus ex Suida: ὅρον &c. Sed tamen si creditor hoc prætextu sine auctoritate judicis vi aut clam ædibus alienis tabulas infixerat, domino licet removere impune. Et ita explicatus est hic titulus.

AD TIT. XVII.

SEntentia tit. 17. est apertissima: nam quod dictum est de potentioribus in hoc tit. 17. cavetur de fisco & Rep. ne procurationem litis alienæ in perniciem privatorum suscipiat, quod non fit jure: nec potentiores igitur,
D nec fiscus, nec resp. hujusmodi patrocinia possunt præstare litigatoribus, nec hoc prætextu, quod is cujus lis est debitor fisci, vel Reip. sit, vel etiam quod litigator litis partem fisco donarit, vel Reip. nam & hæc donatio prohibita est, *l.2. hoc tit. l. res, §. lites, ff. de jure fisci*: & Paulus in *Sent. tit. de jure fisci*: & mandatum quoque illud est prohibitum, si debitor fisci mandet fisco, & cedat actionem suam adversus debitorem suum, *l.3. h. t.*

AD TIT. XVIII. *De negotiis gestis.*

HIc tit. est de procuratoribus voluntariis, qui sine mandato dominorum, sive eorum, ad quos res pertinet, sua sponte litibus se, vel alienis negotiis offe-
E runt: Ii sunt, qui gestores dicuntur, & procuratores voluntarii a Paulo in Sent. & M. Tullio in Bruto, & *l. prætor, §. præstat, ff. de rebus auct. jud. possidend.* Voluntarium judicium agere, id est, esse voluntarium procuratorem. Procuratores, qui ex mandato dominorum constituuntur, de quibus actum est superius necessarii sunt, non voluntarii: nam etsi beneficii sit, & nudæ voluntatis mandatum suscipere, tamen necessitatis est consumere, *l. in commodato, §. sicut, ff. commod. §. mandatum, Inst. de mandato*: necessitatis, inquam, est consummare & implere quod susceperit semel, etiamsi id nondum gerere cœperis, *l. si remunerandi, §.1. ff. mand.* qui sine mandato ad alienum negotium accedit, non ante adstringitur ullo vinculo, ulla necessitate, quam gerere

rere cœperit. Verum ubi cœperit, deferre quod inchoavit, quod cœpit, non poteſt, *d. §. ſicut*. Ceterum aliis quoque ejuſdem amici negotiis gerendis non obſtringitur, id eſt, quod unum negotium amicus gerere cœpit, non cogitur & alia ejuſdem negotia adminiſtrare, ſed ſatis eſt ſi id quod cœpit adimpleat: nam propria voluntas ei finem adminiſtrationis facit, *l. tutori, h. tit.* ut Græci interpretantur, *τε βούλεται ἀφίσται*, quia ſatis eſt & abunde, ut ait *l. tutori*, ut vel in una ſpecie unove negotio amici labore conſulatur, quæ verba ſumpta ſunt ex Papin. in *l. tutores*, *§. qui ſe, de adminiſtr. tutor.* Ex iis ſequitur, actionem negotiorum geſtorum dari tantum voluntario procuratori, puta ad recipiendos ſumptus, ſi quos fecit in negotium alienum, actionem contrariam ſcilicet negotiorum geſtorum: nam directa negotiorum geſtorum datur ex adminiſtratione negotii doli vel culpæ nomine, ſi quam admiſerit geſtor: actionem, inquam, contrariam ad ſumptus reciperandos ut dixi dari geſtori, additis iis exceptionibus, niſi negotiis alienis intervenerit, atque ita in ſumptus ſe conjecerit donandi animo, pietatis cauſa, paterno vel materno affectu, affectione maritali vel domeſtica, *l.* 1. 5. 11. *&* 12. & in fin. *d. l.* 12. in Baſilicis videtur legi cum negatione, *non poteſt*, *οὐ δύναται*, non poteſt ſcilicet agere ad ſumptus reciperandos actione negotiorum geſtorum contraria, quos fecit donandi animo. Idemque oſtendit *l.* 13. *& l.* 15. *eod. tit. l. neſcimus*, *D. eod.* & eadem quoque pietatis cauſa excludit condictionem indebiti, *l. cum is*, *§. pen. D. de condict. indeb.* ubi pro *mulier*, malim *mater*, ut in ſuprad. legibus, ut ſit hæc ſpecies: mater cum falſo opinaretur ſe eſſe obligatam pro dote filiæ, atque ita per errorem eam ſolvit; quæro an poſſit condicere quaſi indebitum? minime: quia etiam remota falſa opinione intervenit pietatis cauſa, condictionem indebiti excludit pietatis cauſa, erga filiam ſcilicet: pietas enim eſt erga liberos, & addenda etiam eſt alia exceptio, niſi geſtor ſumptus fecerit quaſi libertus, officio ſcilicet & liberti obſequio fungens, puta petens tutorem filiis impuberibus, & alia ex *l. ult. hoc t.* ubi dominus denunciavit geſtori ne gereret: nam poſt eam denuntiationem ceſſat actio negotiorum geſtorum contraria, nec ſi quid poſt eam prohibitionem impenderit, poterit recipere per actionem contrariam, quæ fuit ſententia Juliani a Juſtiniano comprobata in *d. l. ult.* porro diximus contrariam actionem negotiorum geſtorum directo tantum dari voluntario procuratori: nam utiliter datur etiam ei, quem neceſſitas muneris vel neceſſitatis ſuſpicio compulit ad gerendum negotium, veluti curatori adoleſcentis, cui nulla alia actio datur, vel curatori furioſi, quam actio utilis negotiorum geſtorum: & viciſſim adoleſcenti vel furioſo actio utilis negotiorum geſtorum, *l.* 6. *§. negotium*, *l.* 3. *§. pen. D. eod.* datur etiam ei & in eum, qui quaſi ſervus meus cum putaret ſervum meum eſſe ex neceſſitate ſervili negotium male geſſit cum eſſet liber, *l.* 6. *§. ſi quis quaſi ſervus*, *D. eod. tit.* ergo actio contraria negotiorum geſtorum vel eſt directa, vel utilis, directa datur ei, quem propria voluntas compulit ad adminiſtrationem negotiorum abſentis amici: nam hanc plerumque amici amicis operam præbent: utilis autem ei etiam datur, quem neceſſitas officii vel opinio neceſſitatis impulit, ut curatori furioſo, vel contra in curatorem furioſi, *l. ſi autem*, *D. ſi certum pet.* nam ut actio mandati eſt mutua ſive reciproca, directa, quæ mandatori datur, contraria, quæ mandatario ſive procuratori: ita actio negot. geſt. alia eſt directa, alia eſt contraria: directa datur in geſtorem, contraria in dominum etiam invitum & ignorantem, *l.* 2. *§. ſi ſolvendo*, *D. eod.* licet actio mandati non detur in invitum & ignorantem, *l. qui fide*, *D. mand.* Sic ergo duplex eſt actio negot. geſt. dir. & contraria, & rurſus directa aut contraria modo eſt directa modo utilis. Verum non tantum hæ duæ actiones, ſcilicet mandati, & negotiorum geſtorum dantur ex alieno geſto, ſed etiam aliæ 5. actiones, videlicet tutelæ, quæ eſt etiam directa vel contraria & protutelæ, & de in rem verſo, & actio funeraria, de qua in tit. de religioſis, & actio in factum, quæ datur ex edicto de rebus auctoritate jud. poſſid. Sunt etiam actiones, quæ dantur ex alieno negotio geſto, ſed hæc ſola de qua agitur in h. t. ſibi vindicat nomen negotiorum geſtorum; & ſimpliciter in *l.* 6. *C. Theodoſ. de denunciat. reſcr.* vocatur actio negotiorum, & ut ea, quæ dixi conferam in pauca: Tenetur is qui nullo præcedente mandato, nulla cogente neceſſitate, vel etiam ex neceſſitate officii, quod invitus ſuſcepit, veluti ex curatione, nam & hæc invito defertur, vel ex tutela, quæ eſt civile munus, vel quaſi ſervili neceſſitate immiſcuit ſe negotiis alienis etiam ei ad quem ea negotia pertinent: datur enim & hæc actio ultro citroque. Dicuntur quidem & omnes actiones aliæ, quæ ſunt ex contractu, vel quaſi ex contractu, eſſe ex negotio geſto: nam contractus omnis negotii contractus eſt, & contractus dicitur per defectionem: nam plena oratio eſt negotii contractus, & negotium contrahere: ſed non ſunt illæ actiones ex alieno negotio geſto, ſunt ex negotio geſto, ſed non ex alieno. Illæ tantum ſeptem, quas enumeravimus, ſunt ex negotio geſto.

AD TIT. XIX. *De his quæ vi met. cau. geſta ſunt.*

NEgotia geſta videntur traxiſſe juris conditores ad negotia vi metuſve cauſa geſta: Illa prætor tuetur, ut oſtenditur datis ultro citroque actionibus negotiorum geſtorum, hæc vero ea, quæ vi metuſve cauſa geſta ſunt reſcindit. Ex negotiis geſtis in rem actio non eſt, ſed in perſonam, *l. pen. ſup. tit. prox.* atque ideo perpetua eſt actio, nec tollitur præſcriptione longi temporis, *l.* 8. *eod.* qua tantum tollitur actio in rem. Per vim metumve re aliqua geſta, non tantum eſt actio quod metus cauſa in rem ſcripta vi ipſa in perſonam, quoniam qui ea agit non dicit, quod hic vi metuſve cauſa geſſit: nullam ſcilicet perſonam notat, qui hac agit, ſed dicit, quod vi metuſve cauſa geſtum eſt, hoc eſt loquitur in rem, & generaliter, nec perſonam, quæ vim aut metum intulit, exprimit *l.* 9. *§. animadvertendum*, *& §. ult. D. eod.* Verum ut cœpi dicere, non hujus rei emendandæ cauſa comparata tantum eſt ex edicto actio, quod metus cauſa in rem ſcripta, ſed etiam in rem actio, id eſt, rei vindicatio: ut ſi quis vi aut metu coactus rem ſuam vendiderit, & tradiderit, atque ita alienarit, non tantum poteſt ex hoc edicto reſtitui in integrum, ſed etiam poteſt rem ipſam vindicare quaſi non alienatam, licet re vera ſit alienata: Ergo vim aut metum paſſo competit electio, ut agat actione, quod metus cauſa, quæ eſt reſtitutoria, vel rei vindicatione, ita tamen ut altera electa, altera conſumatur, *d. l.* 19. *§. volenti*, *& §. licet*, *D. eod.* Et actio quidem, quod metus cauſa intra annum utilem datur in quadruplum adverſus eum, qui vim aut metum intulit, ſcripta tamen in rem: nam ſcriptura eſt in rem, vi ipſa eſt in perſonam. Intra annum igitur utilem datur in quadruplum, ſi arbitrio judicis res non reſtituatur: nam prius arbitratur judex ex bono & æquo ut rem reſtituat in integrum, qui vim aut metum intulit: & ob id numeratur hæc actio inter arbitrarias, & hic ſi pareat arbitrio, nihil damni ſentit, ſin minus plectitur quadruplo intra annum utilem: poſt annum datur in ſimplum cauſa cognita, id eſt, ſi alia actio non ſit, *l.* 4. *hoc tit.* quoniam hæc actio eſt extraordinaria, nec datur habenti ordinariam, ſicut nec actio de dolo, quæ etiam datur ſub hoc modo, ſi alia non ſit actio. Ac præterea ſuperior tit. eſt de negot. geſtis, de iis qui alienam rem gerunt, bona, honeſta, & utili ratione: hic autem tit. eſt de his qui ſibi rem gerunt malo more, illata vi, terrore aliquo illato majore extorquendo invitis forte alienationem, vel obligationem, vel tranſactionem, *l.* 7. *& ult. h. tit.* quod plerique potentiores faciunt per impreſſionem veluti quandam, & inde in *l. ult. h. tit.* quæ

per

per potentiam extorta sunt : & Esaiæ prophetæ cap. 58. secundum interpretationem 70. hujusmodi contractus per potentiam extortos vocant *στραγγαλιὰς βιαίων συναλλαγμάτων*, *strangulationes*, sed non est omittendum quod definitur in *l. metum*, *h. t. metum non jactationibus, sed atrocitate facti probari convenit* : quæ lex est conjungenda cum *l. dolum*, *tit. seq.* utriusque est eadem inscriptio, & subscriptio. In una ostenditur quomodo probare metum oporteat, in altera quomodo dolum : metum autem probare oportet non jactationibus, non contestationibus, *il à tant criè apres moy que i'ay esté contraint de luiybailler*, sed ex atrocitate facti, *τραχύτητα τῶν γινομένων*. Dolum autem ex *insidiis*, *comme il faut lire*, *perspicuis*, *par aperts aguets*, *comme le Francois a tourne*, & Basil. *ἀπὸ ἐπιβουλῶν προφανεστάτων*, similiter in *l.8. de rescind. vend.* dolum probari ex calliditate, & insidiis emptoris : nam indicia non sufficiunt, quod ita verum est, ut doli etiam nomine significentur insidiæ, ut illo loco, *dolus an virtus, quis in hoste requirat?* Dolus sunt insidiæ, & valde notandum est, quod cavetur in *l. pen. hoc tit.* de qua forte nondum bene constat, & in una re pene singulari : quod in actione quod metus causa omnino restitutio in integrum fit ex utraque parte, alioqui non esset restitutio in integrum : ut qui coactus vendidit, & tradidit, recipit rem, & restituit pretium, *l.3. & 4. hoc tit.* sed casus *l. pen.* est singularis ut quis recipiat rem, & retineat pretium, & casus hic est, ut nos docuimus in *l.1. de contract. jud.* præsides provinciarum, proconsules, & officiales eorum, & apparitores, generaliter omnes, qui in provincia mediocri aliquo officio funguntur, & milites, qui in provincia morantur prohiberi emere prædia a provincialibus, quod ea plerumque a provincialibus extorqueant per vim, aut metum, terrorem, concussionem, impressionem, & prohiberi, vel per se, vel per interpositam personam, veluti ut in hac *l. penult.* per conjugem, vel per amicum : provincialis igitur, qui impressionem passus est ab officiali, aget quod metus causa, in qua hoc erit singulare propter atrocitatem rei, sive delicti, ut venditor per eam actionem recipiat prædium, nec restituat pretium emptori, quod etiam est constitutum ad eundem modum C. Th. *l.2. de iis qui administrant officium publicum*. Sed videtur pugnare *l.1. eod. tit.* imo & *l. militiæ*, *D. de re militari*, quæ venditum prædium dicunt vindicari fisco, quod officialis comparavit contra prohibitionem legis, & *l. pen. atque etiam d. l.2.* dicunt prædium confiscari, nec restitui venditori. Animadvertendum est, ita demum confiscari si venditor non conqueratur, vel quod nullam fiscandi justam causam habeat, puta re gesta, sive vi metuve, vel qua alia de causa : hoc casu ne prædium cedat emptori, qui id emit illicite, & mala ratione, confiscatur prædium : & hoc casu emptor, qui amittit prædium remittit pretium a venditore, ita ut venditio sit irrita ex parte venditoris, & puniatur uterque venditor, & emptor, venditor amissione pretii, emptor amissione rei, argumento *l. senatus*, *D. de contrah. empt. l.1. C. Th. de iis qui administrant officium publ.* Quod dixi de sententia *l. pen. hoc tit.* mihi hodie emendatius enarrandum est, quoniam res est sane cognitu dignissima. Certissimum est, & hoc edicimus ex *l.1. tit. de contract. jud.* principalibus constitutionibus caveri, ne qui, vel minimum, vel mediocre, ut ait *l. pen.* ut minimus, vel mediocris homo dicitur tenuis, angustus, & pauper, qui inquam, vel minimum officium gerit publicum in provincia, vel civitate aliqua, vel pago, vel loco ullam rem mobilem, vel immobilem, præter ea, quæ pertinent ad victum & vestitum privatim, vel publice, per se vel per interpositam personam emat ab hominibus ejus provinciæ, vel civitatis, vel pagi, vel loci, in quo officium publicum gerunt, quod plerumque extorqueant venditionem per vim, concussionem, officii sui potestate freti, & pœna constituitur ei, qui adversus constitutionem fecerit, id est, qui emerit cum esset in publico officio ab hominibus ejus loci,

A in quo officio publico fungebatur : ut scilicet, qui ita emerit illicite per actionem, quod metus causa cogatur venditori rem reddere, nec possit ab eo pretium repetere, quod ei dedit venditor : ergo per actionem quod metus causa, recipit rem male venditam per impressionem scilicet officialis, & nihilominus retinet pretium, quod in hac specie est valde singulare in *d. l. pen.* extra quam alias in actione, quod metus causa restitutio ita fit ut unusquisque jus suum recipiat, venditor rem cum fructibus, emptor pretium cum usuris, aut compensati susuris cum fructibus, ut solet hodie semper fieri, ut *l.3. & 4. eod.* ita apparet valde singularem esse constitutionem *l. pen.* & in ejus specie actionem quod metus causa degenerare a sua natura, a suo marte, suove ingenio. Sed ut dicebam nudius tertius potest opponi *d. l. pen. l. & milites*, *D. de re militari*, quæ B fundum ita venditum, aut rem venditam contra constitutiones superiores addicit fisco : non redditur ergo venditori. Ita etiam accipiendum est, quod ait *l. aufertur*, *§. quod a præside*, *D. de jure fisci*. Id quod ita comparatum est insinuato contractu vindicari, fisco scilicet, non ergo restitui venditori : & ita etiam evidenter exprimitur in *l.1. C. Th. de iis qui administrant offic. publ. fiscale officium administrantes, quidquid comparaverunt*, & eadem proculdubio est sententia *l. non licet*, *D. de contrah. empt.* dum ait, eum qui emit rem in provincia cui præest, eam rem amittere, his verbis significatur, eam rem cadere in fiscum secundum inscriptionem l. quæ est ex lib. singulari Marciani de delatoribus, qui totus liber erat de jure fisci, & de iis qui deferunt jura fiscalia. Plus adjicit *d. §. quod a præside*, non tantum rem male emptam fisco vindicari, C sed etiam pretium ejus fisco inferri : non ergo pretium retinet venditor : & adjicit etiam *d. l. non licet*, pœnam tripli hoc amplius fisco inferri : at constitutio Severi & Antonini dicit, emptorem damnari in quadruplum : in illo scilicet quadruplo continetur simplum, id est, æstimatio rei, nam pœna est tripli, sed hæc mirum in modum pugnant cum nostra *l. pen.* & ut respondeamus, sane hæc non procedunt generaliter, sed duobus tantum casibus, qui sunt excipiendi a *l. pen.* verum est, rem eam fisco vindicari uno casu, si post depositum ab emptore officium venditor integro quinquennio in repetitione rei cessaverit : nam & hoc casu res vindicatur fisco, quasi venditor jus amiserit repetendæ ejus rei præscriptione quinquennii : & ita definitur aperte in *l.5. in fine C. Th. de iis qui administrant* : est & aliud valde singulare jus in hac D specie, ut actio quod metus causa, quæ est perpetua, vel rei vindicatio, quæ non tollitur nisi præscriptione 10. vel 20. annorum : rei vindicatio semper concurrit cum actione quod metus causa, ut, inquam, hæ duæ actiones in hac specie jure singulari finiantur præscriptione quinquennii, & ratihabitione venditoris, licet non confirmetur venditio, ut est in *l. un. sup. de contract. jud.* quia scilicet fiscus vindicat rem male venditam statim atque venditor ratam habuit, vel exclusus est præscriptione quinquennii. Rursus quod dixi ex hac causa quadruplum inferri fisco in quo pretium inest, pretium rei, hoc velim accipi indistincte, sive emptor ille nondum solverit pretium venditori, sive etiam solverit venditori : hoc casu posteriori si solverit venditori præstito quadruplo perlatoque in fiscum a venditore, pretium repetetur, quod E ei pernumeravit ipse, vel heres ejus. Et ita accipienda *l.1. C. Th.* dum ait, pretium a venditore repetere Claudiam & Agrippinnam, heredes scilicet ejus, qui impressione officii similem venditionem extorsit, & confirmatur hoc idem argumento *l. senatus*, *D. de contrah. empt.*

AD TIT. XX. *De dolo malo.*

Sequuntur gesta dolo malo, quo verbo doli scilicet comprehenduntur, & gesta vi metusve causa, & liberum est ei, qui vim metumve passus est agere, quod metus

metus causa, vel de dolo malo, *l. item si cum*, §. *eum*, *D. de eo quod metus causa*, sed doli verbum complectitur & alia innumera, innumeras calliditates, fallacias, insidias, machinationes, technas, quæ omnia prætor rescindit data actione famosa, id est, quæ condemnato irrogat infamiam, ut actio de dolo malo, eaque datur causa cognita, nec enim passim indulgetur, non si alia actio sit ordinaria, *l. 2. h. tit.* non adversus parentes vel patronos propter eorum verecundiam, sed in eos est actio in factum, quæ actio non infamat, neque doli mentionem habet, sed facti narratio simplex est & modesta. Verum detracta infamia, actio in factum eamdem vim habet, quam actio de dolo, *l. si superstite*, *hoc tit.* & hæc actio de dolo malo, quæ olim dabatur intra annum utilem, hodie ex eo tempore, quo dolus admissus est, intra annum continuum, & ex die quo actio impetrata est, vel contestata, finiri debet intra biennium continuum, cum aliæ lites finiantur triennio, *l. ult. eod. tit.* actio famosa brevi tempore constringitur: diuturnior est actio quod metus causa, quæ modo est famosa, modo in quadruplum datur, & durat quadriennio continuo secundum generalem definitionem, *l. ult. inf. de temp. in integrum restit.* quæ generaliter annum utilem vertit in quadriennium continuum, & eadem actio quod metus causa etiam post quadriennium perpetuo durat in simplum. Verum sicut actio hæc dicebatur olim de eo, quod vi metusve causa, hodie autem de eo quod metus causa, propterea quod metui inest satis vis, & vi metus: Ita etiam actio de dolo malo, quæ dicebatur de dolo malo & fraude, hodie dicitur simpliciter de dolo malo, quoniam dolo inest fraus, *l. jurisgentium*, §. *fraudandi*, *D. de pact.* & vim in his actionibus dolumque dicimus, quæ fit contra bonos mores: est vis, quæ fit moribus, vel fraus, quæ fit bona fide, & dolus bonus: hæc vis, hæc fraus nihil pertinet ad has actiones.

AD TIT. XXI. *De in integr. restit. minor.*

SEquuntur, quæ gesta sunt cum minore, quam 25. annorum natu, quæ perinde ac gesta metus causa, aut dolo malo prætor rescindit causa cognita accersitis, & præsentibus his, qui læderentur rescissione rei gestæ, & in integrum restitutione minorum, vel absentibus, vel contumacibus, *l. in causæ*, *D. de minor.* Ita vero rescindit prætor jure veteri intra annum utilem, ex quo minor implevit 25. annum, jure novo intra quadriennium continuum, ex *d. l. ult. inf. de in integ. restit.* Ita ut minor possit hodie petere restitutionem in integrum intra 29. annum, id est, intra 25. vel post 25. intra quadriennium, & ex constitutionibus regum nostrorum intra 30. annum ætatis: sed ut detur restitutio minori, necesse est ut sit læsus, aut sit captus, circumscriptus sit sua facilitate & levitate, lubrico ætatis, ut ait *l. verum*, §. *Marcellus*, *D. de minor.* & Josephus 1. antiq. c. 17. διὰ τὸ τῆς ἡλικίας ἀτελές, & probanda est læsio petenti restitutionem in integrum, probanda fraus, quæ reipsa contingit, nec exigitur ut contigerit dolo adversarii, *l. minorib. h. tit.* probanda est etiam ætas, id est, rem gestam fuisse cum eo, qui nondum pervenerat ad justam ætatem, id est, 25. annum: ea enim est justa & legitima ætas: ita scilicet definita a legumlatoribus: necesse est etiam ut minor petat se restitui in integrum, id est, in locum, & in eam causam reponat unde exciderit: quid est restitutio in integrum? redintegratio amissæ causæ, *l. 2. inf. in quibus caus. restit. in integr. non est necess.* & dicitur proprie restitutio in integrum de minoribus 25. annis & adolescentibus circumscriptis, quia auxilium hujus ætatis alio nomine non censetur: nec enim tribuitur beneficio actionis, sed cognitione prætoria, quæ ex causa metus, vel doli mali, vel absentiæ, vel capitis deminutionis, vel ex aliis causis dantur restitutiones in integrum, actionis rescissoriæ vel restitutoriæ nomen habent, & duxit quidem ordinem tit. a negot. gestis pro

A alio ad gesta metus causa, gesta dolo malo, gesta cum adolescente: non male, sed confirmatur etiam hic ordo ex eo, quod in edicto sup. de postul. hæc inerant verba: quibus ex omnibus his in integrum restitutus non erit, *l. 1.* §. *deinde*, *D. de postul.* quæ verba quodammodo tractatum de restitutionibus in integrum postulabant. Item, quod in tit. de procurat. incidebat hæc quæstio, an per procuratores agi possit causa restitutionis in integrum, ut inf. tit. 48. Item quod cum esset actum de potentioribus sup. tit. 13. 14. ad quos lite translata constabat dari restitutionem in integrum, ex edicto de alienat. jud. mut. causa facta, quod inde inquam probabilis sumeretur occasio tractandi de causis restitutionis in integrum, & ad extremum, quod etiam fit mentio tit. 54. de restitutione in integrum, quæ
B etiam minori læso datur ob alienationem mutandi jud. causa factam: his tantum addenda est explicatio *l. ult.* quod scilicet opinor eam nondum bene explicatam fuisse. Regula hæc est, *non videtur circumscriptus*, & lex est Zenonis scripta ad Ælianum P. P. Sciendum autem est unam esse constitutionem Zenonis, quæ scissa est in tres partes in hac *l. ult. & l. mulier*, *inf. de jure dot. & l. ult. inf. de magistrat. conven.* harum trium legum eadem inscriptio & subscriptio, eadem quæst. agitatur in omnibus. Denique fuit constitutio una, quæ dissiliit in tres partes: & subscriptio quidem, quoniam a plerisque depravata est, hæc est: *data Cal. Jan. Conf. Basilio C. P. Constans*, quidem in hac *l. ult.* male Basilio additur: nam is Basilius solus fuit Consul: male etiam addunt Armatium in *d. l. mulier*: nam Armatius cum hoc Basilio
C non fuit Consul, sed cum alio, qui dicitur Basilius, cujus memoria damnata fuit ob affectatam tyrannidem, adeo ut nomen ejus non ponatur in subscriptione, sed Armatii tantum. Species autem ejus constitutionis, & integra sententia hæc est: minor 25. annis consentiente curatore jure dato ex decreto prætoris, vel præsidis, & curatore generali vel speciali datæ dotis constituendæ causa, nihil interest, ut in *l. si in constituendæ*, *D. de jure dotium*. Consentiente igitur curatore jure dato dotem dedit, marito vero promisit pro modo facultatum suarum & pro dignitate mariti, & pro dignitate suorum natalium: alioqui si dotem dedisset non servato hoc modo, puella in integrum restitueretur, & adversus dotem, *l. si ex causa*, §. *in dotis*, *D. de minoribus*. Dos igitur rite data est vel promissa. Ceterum in conficiendo
D inventario bonorum puellæ quod initio administrator facere dicitur curante curatore, ac perinde ineunda bonorum puellæ æstimatione vitio scribæ publici, non vitio curatoris minoris æstimata sunt bona puellæ, puta quingentis, num digna esset 600. atque ita secundum hanc æstimationem curator curavit puellæ in 500. aureos, dato fidejussore eos secundum 500. aureos salvos fore, cum tamen in bonis essent amplius quingentis. Verum in collocanda puella diligentius excussis facultatibus ejus curator dedit in dotem 600. totum patrimonium puellæ: majorem igitur quantitatem quam quæ cautione continetur, quo fit ut minor versetur in damno, cum non est cautum in integram quantitatem patrimonii sui: quæritur an ideo possit in integrum restitui adversus dotem vel promissionem dotis? & dici-
E mus non esse restitutioni locum, quia restitutio in integrum datur tantum minori capto aut circumscripto, & captus aut circumscriptus non videtur qui jure communi usus est, ut ait *d. l. ult.* quæ regula sumpta est ex Papiniano in *l. cum inter*, §. *ult. D. de admin. tutor. vel curator.* & usurpatur etiam ab Ulpiano in *l. nihil*, §. *1. de reg. juris*: his verbis non capitur, id est, non decipitur qui jus publicum sequitur. Jus commune & jus publicum idem est. Jure communi usa est mulier, quæ adhibito curatore recte constituto dotem dedit vel promisit secundum modum patrimonii sui: ergo non videtur capta, & consequenter non potest restitui adversus dotem vel promissionem dotis. Denique ut ait *d. l. mulier*, recte dotem dedit vel promisit, & si promisit, exigi

gi potest: nam in *d. l. mulier*, legendum est, exigi, non exigere: exigi habent veteres libri etiam, atque etiam Basilica: *καὶ ἐὰν ἐπαγγείληται διδόναι, ἀπαιτεῖται*, *& si promisit dare, exigitur*: quia recte promisit, & recte datura est. Ceterum in scribam, cujus vitio perperam æstimata sunt bona puellæ, puella habet actionem ordinariam in eo quod interest, actione, id est, in factum ex Senatusconsulto apposito in tit. de magistr. conveni. Scriba tenetur in subsidium: nam actio illa Senatusconsulto prodita subsidiaria est, & tenetur scriba, quod non satis exegerit, quod non exegerit fidejussorem a curatore, rem, scilicet salvam fore in omnem quantitatem bonorum, quod ea bona perperam æstimaverit, vel dolo malo, vel negligentia quadam: & scribam intelligimus scribam prætoris, vel præsidis, cujus non qualecumque fuit officium, non qualis qualis apparitio apud prætorem, vel præsidem, sed fuit in honore aliquo, cum clarissimus appelletur in Nov. Justiniani, ubi nominatim etiam scribit, ad curam & sollicitudinem clarissimi scribæ pertinere res minorum, quam 25. annis natu: quod demonstrat etiam Nov. Constantini Porphyrogennetæ, *περὶ τῶν συνηθειῶν τοῦ Σκρίβα*, de sportulis scribæ, quas etiam Latini consuetudines vocant, qui, ut ait, non est *τέλειος δικαστὴς*, proprie judex, sed subjicitur provincialibus judicibus, & paret, atque etiam tabulariis præsidum majoribus, & omnis ejus cura versatur in rebus minorum, quarum periculum etiam respicit ad eum ex magna negligentia, si quid scilicet in eo officio prætermiserit, atque ita coactis in unum tribus illis legibus, altera alteri dedit præclarissimam lucem.

AD TIT. XXII. *De filiofam. minore.*

POst tit. generalem de in integrum restitutione minorum, sequuntur speciales quæstiones quæ pertinent ad hunc tractatum: ac prima quæstio hæc est, an filiofam. minori 25. annis detur restitutio in integrum si pater ejus sit major; nam si filiusfam. minor est restitutus in integrum, per consequentiam videris etiam restituere patrem, qui est major, ad quem jure potestatis redeunt commoda, & jura omnia filiifam. quod tamen est alienum a proposito prætoris, qui minoribus non majoribus auxilium pollicetur; & hæc est dubitandi ratio: sed removetur, quia restitutio in integrum soli filiofam. prodest, non etiam patri ex eadem causa suo nomine obligato, *l. 3. §. sed iterum, D. de minor.* Suo, inquam nomine, non patre obligato nomine filii, nomine peculiari: sane prodest etiam restitutio filii, *l. patri, in principio, D. de minor*, atqui filiusfam. minor restitui potest in integrum, ut in casu *l. 1. hoc tit.* quæ, ut obiter moneam in Basilicis est lex 2. si minor filiusfam. fidejusserit pro extraneo, vel etiam pro patre ipso etiam ignorante, ut in *l. si dubitet, §. ult. de fidejussor.* nam si non sit obligatus suo nomine ut si ei pro quo fidejussit heres extiterit, quo genere fidejussoria obligatio perimitur quoties in unam personam concurrit principalis obligatio, & fidejussoria principalis perimit fidejussoriam, major tollit minorem, *l. Stichum, §. quod vulgo, D. de solut.* quod etiam indicat *l. 1. h. t.* vel etiam si filiusfam. minor mutuam pecuniam acceperit contra Senatusconsult. Macedonianum, qua ex causa etiam obligatus non est: certe iis casibus, & similibus non est ei necessaria restitutio in integrum, *l. 2. h. tit.* quæ ex similitudine inscriptionis, & subscriptionis conjungenda est cum l. 8. inf. ad Vellejan. utraque scripta est ad Triphonem militem: si obligatus sit filiusfam. restitui poterit in integrum si se captum probet. Imo uno casu etiamsi obligatus sit filiusfam. denegatur restitutio in integrum, *d. l. 2. h. tit. & l. §. sed utrum, D. de minor.* videlicet si jussu patris mutuam pecuniam acceperit, qui jussus efficit quo minus æstimetur mutuam pecuniam accepisse contra Senatusconsul. Macedonianum: & ut filiusfamil. conventus actione si certum petatur, non possit restitui in integrum. Et hæc est brevis definitio hujus quæstionis.

A

AD TIT. XXIII. *De fidejussor. minorum.*

DIdicimus ex supradicto tit. patri suo nomine obligato ex contractu restitutionem non prodesse. Idem hic tit. ostendit obtinere in fidejussore minoris 25. annis, lapsi lubrico ætatis. Itaque fidejussori non prodest, *l. Stichum, §. quod vulgo, ff. de solution.* nisi adversarius habet alium in quem obligationem transferre possit, vel nisi ei salva sit actio in alium, sine translatione judicii; nam hoc casu restitutio minoris fidejussori prodest in *l. minor, ff. de procurat. l. si pupill. se hereditate, ff. de acquir. hered.* vel nisi fidejussor ignoraverit minorem eum esse pro quo intercessit: nam sæpe fallimur in æstimanda ætate hominum: hoc etiam
B casu restitutio minoris fidejussori prodest, qui non putavit eum esse minorem pro quo interveniebat, *l. si Titius & Seja, D. de fidejussor.* & hoc didicimus de minore lapso lubrico juventæ, ut ejus restitutio non prosit fidejussori exceptis illis duobus casibus, si deceptus sit in re, non dolo adversarii: nam circumscripto dolo adversarii, quæ datur restitutio, sane fidejussori prodest, & ita eleganter hæc distinctio comprobata est in *l. 7. in fine, ff. de except.* & tractatur ea de re in *l. in causæ 1, ff. de minor.* & observandum in dicta exceptione *l. 7.* verbum circumscribere accipi in malam partem, ita ut proprie circumscriptus sit, qui deceptus est dolo adversarii, & ita etiam Harmenopulus in 1. Epitom. *περιγραφὴν* interpretatur in legibus esse *τὴν ἐξαπάτησιν τὴν ἐν συναλλάγματι γενομένην*.

C

AD TIT. XXIV. *Si tutor, vel curator intervenerit.*

REstitutio in integrum non datur, aut non prodest patri ejus, qui beneficio ætatis in integrum restitutus est ex tit. 22. non prodest etiam fidejussori ejus, quod etiam heri didicimus ex tit. 23. adhibitis utrobique exceptionibus quibusdam: nunc docet h. t. 24. non prodesse etiam restitutionem minoris tutori, vel curatori ejus, nec ideo minus rescindi gesta cum minore 25. annis quæ gesta sunt auctore tutore, vel curatore: posset quis dicere, non esse rescindenda, quæ cum minore gesta sunt auctoritate tutoris, vel curatoris, vel forte per ipsum tutorem nomine adolescentis, qui scilicet tutor, vel curator utique est semper major 25. annis, & posset
D tentare aliquis hac ratione, quod semper possit adolescens jus suum servare a tutore, vel curatore, vel fidejussoribus eorum per actionem tutelæ, aut negotiorum gestorum, sed tamen non ideo minus restituitur adolescens: nam non ut ex 1. & 2. causa edicti de restitutione in integrum, ex edicto quod metus causa, ex edicto quod dolo malo, cessat restitutio si alia sit actio, ita etiam ex causa ætatis, quæ est tertia edicti causa: nam etsi alia actio sit minor, postulat auxilium restitutionis in integrum, *l. in causæ, §. Papin. ff. de minor.* Dices, auxilium restitutionis, quod conceditur beneficio ætatis esse extraordinarium fateor: ergo non debet dari si suppetat actio ordinaria: diffiteor, quia favori ætatis & ordinarium, & extraordinarium suppetit: & regula illa ut cesset ordinarium si suppetat extraordinarium, vitiatur
E favore ætatis, ut huic ætati non desint extraordinaria auxilia: imo vero uno electo non consumitur aliud, veluti electa actione tutelæ, vel negotiorum gestorum, non consumitur jus petendæ restitutionis in integrum, & de hac restitutione valde singularis est *l. ult. hoc tit.*, in illo loco: *nullo eis præjudicio per electionem generando*, ergo non cessat restitutio in integrum, si alia sit actio ordinaria, qua possit adolescens ad jus suum pervenire. Ceterum si adolescens ipso jure munitus sit, si contractus ipso jure non valeat, ut puta si sine tutoris auctoritate celebratus sit, ubi ea exigitur: si minor 25. annis servum manumiserit contra legem Æliam Sentiam, & causa non probata apud concilium, quæ manumissio etiam ipso jure nulla est. Evidentissimum

mum est in his causis non esse necessariam restitutionem in integrum: & ita est accipienda *d. l. in causæ 2. in princ. D. de minor.* & confirmatur *l. sive gener. D. de jure dot. & l. 4. inf. si adversus rem jud. & l. pen. inf. si adversus.*

AD TIT. XXV. *Si in communi eademque causa in integrum restitutio postuletur.*

SEquitur in tit. 25. in communi eademque causa non prodesse etiam restitutionem in integrum fratri consorti: Nam quamvis res sit communis, patrimonium commune inter fratres, tamen commune non est restitutionis auxilium, & restitutio fratris minoris non prodest fratri majori, quod beneficium est ætatis; quam in rem est singularis *l. un. h. tit.* atque ita intelligimus quibus videbatur prodesse posse restitutio adolescentis, non tamen prodesse patri, non fidejussori, non tutori vel curatori, non fratri, & consorti, & coheredi.

AD TIT. XXVI. *Si Adversus rem judicatam restitutio postuletur.*

AB hoc tit. incipit explicare causas ex quibus minori 25. annis solet dari restitutio in integrum. Prima est, quæ sic proponitur: si contra minorem 25. annis litigante tutore, vel curatore auctore, vel etiam contra tutorem, vel curatorem ejus, vel procuratorem ejus nomine litigantem judicatum sit: nam si minor probaverit se esse læsum, litem restaurari placet, & agi ex integro: quod est restitui minorem adversus sententiam: & exceptum tantum invenio unum casum, si res judicata sit pro libertate liberali judicio: hæc sententia appellatione rescindi potest, non restitutione in integrum: favor libertatis superat favorem ætatis, *l. ult. si adversus.*

AD TIT. XXVII. *Si Adversus venditionem.*

SEcunda causa proponitur in tit. 27. Si quid minores 25. annis rei suæ vendiderint, vel si quid tutores, vel curatores eorum vendiderint commento, figmento tituloque venditionis potius, quam vera venditione, ita ut ex ea re contigerit lædi minorem: nam ut ait *l. ult. h. tit.* in integrum restitutio datur minoribus adversus commentitias venditiones, & tutorum seu curatorum insidias, id est, dolum malum. Et hæc dicimus de minoribus, qui rerum suarum aliquid vendiderunt injurati: nam si jurati corporaliter, puta tactis Sanctis Evangeliis, vel manu sublata venditionem fecerint, & juraverint se emptori nullam unquam controversiam facturos, vix possunt hanc venditionem rescindere, quamvis læsi, & reipsa decepti sint. Et elegans in eam rem est *l. 1. h. tit.* quod etiam confirmat constitutio Friderici, quæ solet in quibusdam Codicibus subjici huic constitutioni, & solet adduci in forum sæpissime, & quacumque ex causa. Ceterum constitutio Friderici nihil novi constituit, quod tamen voluit Accursius, sed id solum restituit, quod cavetur *l. 1.* jusjurandum exigimus corporale: nam duo sunt genera dandi jurisjurandi: vel enim jurat quis corporaliter: puta manu sublata, aut tactis Sanctis Evangeliis, vel jurat ex scripto, dum refertur in litteras eum jurasse. Et inter hæc duo genera multum interest: nam ut apparet ex *d. l. 1.* si venditio sit confirmata corporali jurejurando, non potest rescindi post restitutionem in integrum: si autem jurejurando scripto, potest rescindi per restitutionem: & ita etiam in *l. 3. inf. si min. se maj. dix.* Si minor in instrum. juraverit se esse majorem, in integrum restitui potest: si instrumentis postea docuerit se minorem fuisse, fides instrumentorum exigitur, nec sufficit fides testium: sed si corporaliter juraverit se majorem esse, nullo modo potest restitui, etiamsi instrumentis probarit se minorem fuisse. Et ita etiam Episcopi & clerici vetantur jurare corporaliter, sed non vetantur jurare ex scripto. Ea distinctio est Balsamonis Nomoca-

A nonis tit. 19. c. 17. Eaque adhibita in concordiam adducit *l. 25. cum clericis, sup. de Episc. & cler.* cum *l. 3. & l. 6. sup. de iis qui ad Ecclesias confug.* quæ exigunt jusjurandum a clerico, sed ut ille vult, scriptum, non corporale: atque ita videmus juris auctores magnam facere differentiam inter ea genera præstandi jurisjurandi.

AD TIT. XXVIII. *Si Adversus venditionem pignorum.*

SEquitur in tit. 28. tertia causa, si adversus venditionem pignorum: superior tit. est de venditione rerum minoris liberarum, id est, pignori non obnoxiarum: hic tit. est de venditione rerum pignori obligatarum. Et ostenditur in integrum restitui minorem si pignora sibi obligata ex contractu minoris, vel etiam capta ex re judicata, B vendiderint, *l. 1. eod. tit. l. si ex ea re, in princ. ff. de minorib. l. si creditor, §. pen. ff. de distract. pign. l. 1. inf. de minor.* Ex contractu, inquam, minoris, vel ex condemnatione minoris 25. annis: aliud est enim dicendum si creditor jure suo distraxerit pignora sibi obligata ex contractu heredis, puta ex contractu patris, vel extranei, cui adolescens heres extitit: nam etsi ex ea distractione pignorum minor damno afficiatur, non potest rescindi restitutione, quia is contractus non est habitus cum minore, sed cum defuncto, cui minor successit, & cujus modo vicem sustinet, & commoda ferre omnia defuncti, & incommoda, nec posse ex contractu ejus restitui, sicut nec potuit ipse restitui, *l. 2. sup. tit. proximo.*

C AD TIT. XXIX. *Si Adversus donationem.*

SEquitur 4. causa in tit. 29. Causa hæc est improbabilis donationis enormitate, ut ait *l. 4. de inoff. don.* si minor 25. annis rerum mobilium immodicam donationem fecerit, tutore, vel curatore auctore, alioquin nihil ageret, non etiam si quid donaverit propter nuptias servato modo patrimonii sui: hæc enim datio rescindi non potest, *l. 1. h. tit.* cum honestissima causa eam provocaverit, affinitatis, & complendi communis voti ratio, ut ait *l. 1 ejusd. tit. C. Greg. si adversus donationem sponsalitiam factam*: dixi rerum mobilium: nam donatio prædiorum ipso jure non valet ulla ex causa, nec si fiat propter nuptias, in *l. prædia, inf. de prædiis minor.* quæ est conjungenda cum *l. 1. h. tit.* utriusque est eadem D inscriptio & subscriptio. Item datur restitutio minori adversus donationem a patre factam: ut puta si pater alicui donanti res mobiles jampridem filio emancipato donatas, & filius inconsulta facilitate ei donationi consensum accommodaverit, atque & ipse quodammodo donaverit: nam in eadem specie restituitur adversus donationem, vel quam ipse fecit, vel quam factam a patre, ipse ratam habuerit.

AD TIT. XXX. *Si Adversus libertatem.*

SEquitur 5. causa: si minor 25. annis servum suum manumiserit: nam etsi adversus libertatem non possit restitui in integrum a prætore, aut præside, quod etiam libertatis favor extorsit: princeps tamen magna E ex causa adversus libertatem restituere minorem potest, *l. si ex ea, §. ult. & l. sæpe, de minorib.* ut puta si manumiserit actorem bonorum suorum, cujus damnum pertineat ad eversionem domus, ut in *l. inter eum, D. de pœn. l. ult. ff. de off. præsid.* hujus servi summum est pretium, cum ejus manumissio pertineat πρὸς τὴν οἴκου ἀνατροπὴν, ut est in 81. Canone Apostolorum.

AD TIT. XXXI. *Si Adversus transactionem, vel divisionem in integrum minor restitui velit.*

ADdamus etiam 6. causam ex tit. 31. causa hæc est: si minor 25. annis cum adversario suo inconsulto transegit, tutore, vel curatore auctore, vel si cum colle-

ga, cum coherede, & socio suo divisionem fecerit, ut in *l. pen. inf. communi dividundo*, & læsus fuerit: hoc enim semper exigitur. Denique in hoc tit. sunt duæ causæ, transactio, & divisio, si hæc, vel illa sit facta in fraudem pupilli vel adolescentis. Et ait, *si adversus transactionem, vel divisionem*: transactioni subjicitur divisio, quasi generi species: Est enim divisio species transactionis, quia plerumque fit divisio transigendi causa: nec fit semper exacte, ut in *l. qui Romæ, §. ult. D. de verborum obligat. l. cum putarem in fine, D. famil. ercisc.* & Græci sane hoc loco verbo novo vocant ἀπαρτισμόν, id est, finem & consumationem negotii.

AD TIT. XXXII. *Si adversus solutionem a debitore, vel a se factam.*

HEri diximus minori 25. annis dari restitutionem in integrum adversus donationem, & distractionem pignorum, imo & adversus rem judicatam, & quod amplius est, etiam adversus libertatem temere datam, ea tamen in specie opus esse restitutione principis: nec enim prætorem, aut præsidem id posse: magistratus olim solebant restituere in integrum minores, & principes solum ex certis causis, qui hodie restituant, ex omnibus: & magistratus quidem urbani, & provinciales prætores, & præsides, qui non tantum jurisdictionem, sed & imperium habent: nam magistratus municipales, qui sunt sine imperio, non restituunt, *l. ea quæ, §. 1. ad municipal.* Et ut persequamur alias causas in hoc tit. 32. ostenditur, etiam minorem restitui adversus solutionem a se factam, vel sibi a debitore, & ut loquar de solutione ab ipso minore facta, si per errorem juris indebitum legatum solverit, restituitur in integrum, *l. 2. h. tit.* puta existimans jure factum esse testamentum, in quo relictum est legatum, quod ipso jure nullum erat, ut in *l. 11. inf. de test. manumiss.* quæ est conjungenda omnino cum *d. l. 2.* utriusque eadem est, & subscriptio, & inscriptio. Et adjicit *d. l. 11.* nec libertates valere, ubi injustum est testamentum, si non sit testamento subjecta clausula codicillaris. Recte autem sup. in *l. pen. de in integr. restit.* scriptum est, minoribus subveniri in his, quæ ignoraverunt, id est, minoribus ignorantibus jus: nam & ignorantibus factum majoribus succurritur, sed in minoribus hoc proprium esse, ut eis etiam jus ignorantibus succurratur, non etiam majoribus: & in *d. l. pen. C. Th.* additur, *& mulieribus*, quia scilicet & mulieres ignorantia juris excusat, præbetque causam earum in integrum restituendarum, si ignorantia juris eis damnum attulerit. Minor autem restitutus adversus solutionem a se factam, condicet quod solvit. Item restituetur minor si ei a debitore recte pecunia soluta sit, & hanc perdiderit, ut *l. 1. hoc tit.* & restitutus ex hac causa agit cum debitore prisca actione, perinde ac si debitor non solvisset, nec ex propria est eis restitutio in integrum, quia debitor, qui solvit adolescenti: nam in pupillo aliud est, ut in *Inst. quibus alien. licet, vel non*, liberatur, etiamsi curator non intervenerit, & si intervenerit curator, vix potest minor restitui in integrum adversus solutionem, *l. ait prætor, D. de minorib.* Igitur de solutione a minore facta minori, vel ejus curatori est lex 2. de solutione a debitore facta minori, vel curatori ejus, *l. 1. h. t.* & vulgo male conceptus est hic tit. *si adversus solutionem a tutore, vel a se factam*: nam de solutione facta, vel a se, vel a curatore nihil cavetur, & rectius veteres libri, & Basilica, *si adversus solutionem a debitore, vel a se factam*, & ex Basilicis in *l. 1.* legendum, *promissum*, non *permissum*, id est, beneficium restitutionis, quod prætor promittit, non dat: petitur enim, id est, postulanda est, & prætor promittit eam edicto, & incertus plerumque est ejus eventus, *l. si Titius & Seja, D. de fidejussorib.* quia causa cognita datur, & in causa cognitionis innumera vertuntur. Observandum autem est in *l. 1.* minorem restitui adversus solutionem curatori factam, ut si tutor reliqua administrationis solverit

A curatori, qui tutori successerit, quod mirum videtur, præcipue cum *d. l. ait prætor*, dicat non rescindi solutionem factam curatori adolescentis: nec quid respondeamus, habemus, nisi dicamus in *d. l. 1.* Imperatorem non distincte affirmare, minorem restitui adversus solutionem factam curatori, non absolute & præcise id affirmare, sed an eo casu sit restitutio in integrum tribuenda ex causæ cognitione æstimari posse, quod fiet quandoque ex magna causa, si hoc prætori æquitas suggesserit.

AD TIT. XXXIII. *Si adversus dotem.*

SEd de solutione hactenus. Sequitur de dote in tit. 33. ex quo minor annis viginti quinque restituitur B etiam adversus dotem, & consequenter etiam adversus donationem propter nuptias ut adversus dotem, *l. si ex causa, §. cum dotis, D. de minor.* si ultra vires bonorum suorum dederit, aut promiserit in dotem, vel etiam si omnia bona, ut in *l. un. hoc t.* cum qua est conjungenda *l. 4. inf. de jure dot.* quæ lex ostendit, mulierem omnia bona recte dare in dotem, nulla lege mulierem prohiberi id facere, & tamen *lex un. hoc t.* non videtur convenire cum *d. l. 4.* cum tamen illæ duæ legum partes in unam constitutionem cogi & redigi debeant, secundum quod monent inscriptiones & subscriptiones pares. Sed hoc excutiamus, an mulier possit omnia sua bona in dotem dare. Potest id quidem, sed ita si legitimum modum non excedat: nam lege Papia erat constitutus dotibus modus, ut indicat *l. 2. C. Th. de inoff.* C *dotib.* ut constitutionibus quoque sacratissimorum regum nostrorum dotibus est definitus modus, & qui circumscribitur in *l. quæro, D. de jure dot.* & in *d. l. 4. inf. eod. tit.* legitimum modum dotis esse centum librarum auri, qui ut ait Nov. Justin. de nuptiis olim maximæ dotis modus fuit, & fortasse convenit ratio decies centum millium sestertiorum, quod indicat *l. cum de in rem verso, D. de usuris.* Martialis: *Centena decies, qui tibi dedit dotis.* Juven. *Et ritu decies centena dabuntur antiquo*, & alio loco: *Celennia teste marito bis quingenta dedit.* Ergo etiamsi velit mulier dare omnia bona sua, debet servare legitimum modum, & quandoque videtur tacito jure bona sua omnia dedisse, puta si convenerit in manum viri. M. Tull. in Top. *Cum mulier viri convenit in manum, omnia, quæ mulieris fuerunt, viri* D *fiunt dotis nomine*, & ita in glossa *l. mulier bona, D. de jure dot.* legendum est non, *si in matrimonium*, sed, *si in manum*: quod & Accursius ait Aristotelem scribere in Top. credo quod M. Tullius dicat se scribere Topica Aristotelica. Invenio etiam in *l. Collegarum, de verbor. signif.* citare Topica Arist. pro Topicis M. Tull. eadem ratione. Igitur certum est, mulierem recte dare bona sua omnia in dotem. Cur ergo restituitur si omnia bona sua in dotem dederit in *l. un. hoc tit.* quia scilic. quandoque lædi potest ipsa, & heres ejus dolo fallaciisque mariti effundens bona sua omnia in dotem, vel minoris æstimans res dotales dote æstimata data, qua etiam ex re majori subvenitur, *l. jure, §. ult. l. si res, §. 1. ff. de jure dot.* Sed hæc est differentia, quod majori subvenitur judicio dotis, quod concipitur in bonum & æquum, E *l. eas 8. ff. de cap. min. l. 5. ff. de dote præleg.* nam in formula hujus judicii inseruntur hæc verba, quod melius æquius, & bono & æquo convenit, ut ait *l. jure* respiciens ad formulam actionis de dote, & ita majori deceptæ dolo mariti subvenitur, minori autem subvenitur non tantum judicio dotis, sed etiam restitutione in integrum: nam ut heri ostendi, etiamsi restitutio sit beneficium extraordinarium, nihilominus competit minori si suppetat ordinarium favore ætatis, non si ipso jure minor sit munitus: Tum enim opus est restitutione: & ita est accipienda *l. in causa 2. ff. de minor.* Sed iis aliud addamus, minor restituitur etiam adversus dotem si pactione aliqua duriorem dotem fecerit, quam non faceret major & cautior, ut in *l. minor, §. nulla*,

la, *D. de minor.* Item restituitur adversus dotem si pater dotem dederit pro ea, qui potuit quidem ex continenti stipulari sibi eam reddi soluto matrimonio, non ex intervallo, cum dos jam transiit in patrimonium filiæ, sed si forte ex intervallo stipulanti patri sibi dotem reddi filia lubrico ætatis lapsa temere consenserit, restituitur in integrum adversus eam conditionem dotis, *l. 3. sed utrum in fine*, *D. de minor.*

AD TIT. XXXIV. *Si adversus delictum suum.*

SEquitur alia causa in tit. 34. delicta contrahuntur dedita opera, & sua sponte, aut per ignorantiam. In iis, quæ per ignorantiam, sane minori succurritur per restitutionem in integrum, *l. 2. h. t.* ut mater minor 25. annorum per errorem juris liberis impuberibus non petierit tutorem, quamobrem ex Senatusc. Tertyll. incidit in pœnam amittendæ liberorum successionis. Sed ut pœna liberetur, in quam incidit, restituitur in integrum adversus delictum, adversus culpam *contre toute faute*, quam admisit per ignorantiam juris, idemque erit ex *l. si adulterium*, *§. stuprum*, *ff. ad leg. Jul. de adult.* si minor matrimonio contracto incestum jure civili commiserit per errorem juris eam ducens uxorem, quam fas non erat ducere, non si commiserit incestum jure gentium, ut cum sorore, minor nullo modo excusatur ab incesto jure gentium, jure civili excusatur: in illis autem delictis, quæ contra legem dolo malo committuntur, veluti furto, aut adulterio, minoribus non succurritur, quia ut ait *l. 1.* malorum mores infirmitas non excusat: Imo vero ex iis criminibus etiam impuberes coercentur, quandoquidem & ob furtum nominatim ex 12. tabul. impuberes verberantur doli capaces: is igitur dolus minoris coercetur, nec qui contra leges fecit dolo malo, leges potest invocare, vel edictum de restitutione in integrum, *l. auxilium*, *de minor.* Ratio differentiæ inter illa delicta est, quia illa, quæ dolo fiunt, veniunt ex animo: illa, quæ ignorantibus accidunt, veniunt ex contractu, ut ait *l. 1.* id est, ex re ipsa: nam in ea *l. 1.* sic est legendum, quod & adnotant quidam, *sed ex contractu venit*, & ita est in Basilicis: ἀλλὰ ὅτε ἁμάρτημα, &c. contractum igitur hoc loco accipimus pro reipsa, pro facto, & delicto, ut in *l. si rem*, *ff. rerum amot.* ex malo contractu: etiam delictum contractus est, sive συνάλλαγμα, quamvis sit involuntarius contractus, quædam sunt delicta involuntaria, quidam contractus involuntarii.

AD TIT. XXXV. *Si adversus usucapionem.*

QUod est tit. 35. apertissimum est, minorem restitui adversus usucapionem, puta si quis rem adolescentis usucepit, vel etiam rem pupilli ab eo bona fide possessam: nam res pupilli propria non potest usucapi, *l. bona*, *ff. de adqu. rer. dom.* Res aliena, quam bona fide pupillus possidet, potest usucapi, quæ tamen & res pupilli dicitur: bona fides dominio comparatur, & dominus sæpe pro bonæ fidei possessore accipitur. Rescinditur igitur usucapio per restitutionem in integrum, & minor dominium, vel possessionem recipit. Usucapio est adquisitio dominii per justam possessionem sine controversia possessam tempore legibus definito.

AD TIT. XXXVI. *Si adversus fiscum.*

TIt. 36. dicit, minorem non tantum adversus privatos, sed etiam adversus fiscum restitui posse, puta rei sive venditionis a se factæ fisco, vel a fisco sibi, vel alterius contractus rescindendi gratia, si se captum esse dicat, & adversus privatum quidem, si postulet auxilium minor cognitione prætoris, aut præsidis, *l. 2. Cod. Theod.* adversus fiscum cognitio est procuratoris Cæsaris, qui & Catholicus dicitur, adhibito præside, *l. nec quidquam*, *ff. de offic. procur.* & advocato fisci, ut in

A *l. ult. infra*, *de jure fisci*: nam iis absentibus procuratori Cæsaris nulla est jurisdictio. Et ex *l. 3. D. eod. t.* notandum est, quod ibi notatur de edicto D. Marci & Commodi, ut addunt Basilica in *d. l. 3.* & noster Theoph. in *§. ult. Instit. de usucap.* Eo edicto indicta est præscriptio quinquennii in hoc casu: si fiscus vendidit rem alienam quasi suam, cum putaret esse suam, & emptor eam rem possederit quinquennio sine controversia, & interruptione, securus est emptor præscriptione quinquennii adversus dominum vindicantem rem post quinquennium d. *§. ult.* Excipitur ab edicto Marci minor 25. annis: nam hic etiam post quinquennium vindicat rem suam, quam fiscus vendidit ut suam. Et notat Accurs. quia si fiscus venderet, ut sibi obligatam, vel ut debitum majoris, aut minoris, emptor statim est securus, nec necessaria est
B præscriptio quinquennii, sed miror in eadem *l. 3.* relictam esse mentionem quinquennii, quando in *tit. inf. de præscrip. quadrien.* apparet edictum D. Marci esse sublatum, & inductam novam præscriptionem quadriennii, ut si quis emeret a fisco qualemcumque rem, securus statim sit, ut dominus intra quadriennium possit cum fisco, qui rem suam vendidit, qua de causa Tribonianus in *l. neque*, *inf. de restit. militum*, *&c.* cum esset scriptum quinquennii, ipse reposuit quadriennii, secundum jus novum, ut solet scripta veterum semper inflectere ad jus novum, ut mirer cur in eadem lege non reposuerit quadriennii vocem: alia erat præscriptio quinquennii, quæ dabatur pene in simili specie possessori, si quis possedisset rem fiscalem quinquennio: nam securus erat adversus ipsum fiscum, & adversus competitorem, id est, eum,
C qui rem quasi fisco delatam, aut pertinentem ad fiscum a principe sibi donari petiit, & impetravit: nam si possessor quinquennii præscriptione excludit fiscum, & competitorem igitur, *l. 2. de vectig. & comm. inf. l. unica*, *C. Th. de quinquennii præscriptione.*

AD TIT. XXXVII. *Si adversus creditorem.*

IN hoc tit. creditor accipitur proprie pro eo, qui pecuniam credidit, id est, mutuam dedit, quem esse proprie creditorem Cajus ait in *l. creditorem 11. de verbor. significat.* & ostendit creditoris nomen aliquando largius accipi, & creditorum appellatione contineri non eos tantum, qui pecuniam crediderunt, sed & ce-
D teros omnes, quibus ex aliqua causa debetur. Et similiter proprie debitor est, qui mutuam pecuniam accepit, ut in *l. incendium*, *inf. si cert. pet. incendium ære alieno non liberat debitorem*: hæc sententia vera est in debitore mutuæ pecuniæ, falsa in alio debitore. Debitor autem mutuæ pecuniæ si minor sit 25. annis, & paterfamilias, restituitur in integrum adversus creditorem bonæ fidei, rescissa cautione creditæ pecuniæ, rescisso chirographo, videlicet si ea pecunia in rem ejus versa non sit, si eam perdiderit, si male consumpsit. Dico paterfamilias: nam filiusfamilias, qui mutuam pecuniam accepit, ipso jure non obligatur ex Senatusconsulto Macedoniano. Et ita eleganter in *l. 3. §. 1. D. ad SC. Macedon.* credere filiofamilias perdere est, & quasi donare, ut in *l. 6. D. si quid in fraud. patr.* Rursus dixi, adversus cre-
E ditorem bonæ fidei ex *l. Stichum*, *§. quod vulgo*, *D. de solut.* Quia qui sciens perdituro adolescenti, & protinus scorto daturo, verbi gratia, pecuniam crediderit, ei ipso jure nihil debetur, nec igitur adversus eum adolescenti est necessaria restitutio in *l. quod si minor*, *§. pen. ff. de minor. l. si vero non remunerandi*, *§. adolescens ff. mand.* quæ constitutio est sanctissima: merito enim plectitur creditor crediti jure, qui sciens perdituro credidit, & male consumpturo, quia non debuit venire in societatem turpis consilii. Seneca lib. 5. de Beneficiis. *Pecuniam non dabo, quam numeraturam adulteræ sciam, ne in societate turpis facti, aut consilii inveniar.* Denique tum demum necessaria est restitutio minori, qui pecuniam mutuam accepit, nec vertit in rem suam, cum ipse pater-

paterfamilias fuit, & creditor bona fide credidit.

AD TIT. XXXVIII. *Si ut se hereditate abstineat.*

IN hoc tit. ostenditur restitui minorem abstinendi causa, id est, ut possit abstinere bonis vel hereditate forte detrimentosa, cui se temere immiscuit, vel quam temere adivit. Item si temere se pro herede gesserit, vel bonorum possessionem agnoverit, qua in re servanda est forma prodita a Justiniano in Nov. 119. πρὸς τούτοις, cujus sententia est sub hoc tit. inserta, atque etiam, quod laudo, a conditoribus Basilicon, ut scilicet dum postulet minor restitutionem abstinendi causa, qui jam se obligaverat hereditati, solemnibus edictis vocet, & adhibeat creditores hereditarios, qui læderentur abstentione & servatis aliis, quæ in hac causa proponit d. Nov. 119. quæ confirmatur aliquatenus *l. etsi*, *§. ult. D. de minor.* nam commune illud est omnium causarum, in quibus agitur de restitutione in integrum, ut detur restitutio causa cognita in consilio prætoris aut præsidis, & vocatis iis quorum interest non restitui adolescentem, qua de causa dicitur lis restitutionis in integrum in *l. si intra*, *sup. de in integrum restit. min.* & aliis plerisque in locis: non est autem lis sine adversario: abstinendi autem verbum hoc tit. comprehendit repudiationem hereditatis, ut *l. 35. pen. D. de minor. & l. 2. h. tit.* quæ est communis, quod notandum est, hujus & tit. sequent. quandoquidem tractat tam de restitutione abstinendi causa, quam de restitutione acquirendi causa, de qua est tit. sequens.

AD TIT. XXXIX. *Si ut omissam hereditatem vel bonorum possessionem, vel quid aliud acquirat.*

HOc tit. 39. ostenditur, minorem etiam restitui in integrum acquirendæ hereditatis causa, si forte intra constituta tempora non adierit hereditatem, vel non agnoverit bonorum possessionem. Omittere est tempore excludi, vel intra tempus constitutum non adire, ut in *l. un. inf. quando petent. part. l. quod si minor*, *§. Scævola*, *D. de minor. l. 1. §. ult. D. ut in possess. legat.* Sed trahimus hoc etiam ad hereditatem, vel bonorum possessionem amissam quocumque modo, ut ad eam, scilicet quam omisit vel amisit, capessendam & adquirendam adolescens possit pervenire beneficio restitutionis in integrum. Et adjicit in hac rubr. vel quid aliud, quamquam de eo nihil sit expressum in constitutionibus sub ea positis: sed quod in eis est expressum de hereditate & bonorum possessione facile trahitur ad legatum, & fideicommissum, vel quid aliud, ut possit restitui legati amplectendi causa, quod inconsulto repudiavit, vel repudiandi legati causa, quod agnovit inconsulto: nam & legati repudiandi nonnunquam subest causa, cum id scilicet onus, lucrum vero nullum legatario affert.

AD TIT. XL. *In quibus causis in integrum restitutio necessaria non est.*

VAriæ jam antea causæ variis locis demonstratæ sunt, in quibus minori non est necessaria restitutio in integrum, quasi ipso jure munito satis: sine curatoris auctoritate facta venditio ipso jure nulla est, & non est redintegranda res adolescenti, quæ ei salva permansit & integra, ipso jure restitutio est redintegratio rei amissæ vel causæ: ubi autem nulla est rei amissio vel causæ, in eo non opus est redintegratione. Si igitur rem mobilem adolescens vendiderit sine curatore, non est necessaria restitutio adversus venditorem, quia ipso jure nulla est, *l. 3. sup. de in integrum restit. minor.* Idem erit, si rem immobilem vendiderit tutore vel curatore auctore sine decreto prætoris: nam hæc quoque ipso jure nulla est, *l. 2. sup. si advers. donat.* Item si creditor curatoris fidem sequutus principaliter cum eo contraxerit ignorans eum curatorem esse, & rem alterius administrare, *l. pen. sup. si tut. vel curat. interv.* nam hæc nihil nocet minori, non lædit eum aut jus minoris. Igitur non pertinet ad causam restitutionis in integrum. Idem erit si contra minorem indefensum res judicata sit, quia ipso jure sententia nulla est, *l. pen. sup. si advers. rem jud.* Item si minor 25. annis servum manumiserit contra legem Æliam Sentiam, aut causa non probata apud concilium prætoris vel præsidis: nam & hæc manumissio ipso jure nulla est, *l. ult. sup. si adversus libert.* hæ causæ demonstratæ sunt sup. sed quia restant multæ aliæ, ideo de iis visum est proponere titulum specialem, in quo præter causas, quas jam ante habuimus, enumerantur etiam quatuor aut quinque. Prima est, si minor 25. annis, cum non defenderetur, puta cum non haberet curatorem, ultus non sit necem defuncti, cui heres extitit: nam ob inultam necem defuncti majori eripitur hereditas quasi indigno, minori succurritur ipso jure, ne indefensus ob inultam cædem defuncti damnum faciat hereditatis, quasi indignus, *l. 1. hoc tit. l. minoribus*, *inf. de iis quibus ut indig.* Secunda hæc est, si minor 25. annis non interpellarit debitorem ex bonæ fidei contractu, vel ex legati aut fideicommissi causa, ut scilicet ex mora cederent ei & debeantur usuræ & fructus. Nam, ut dicam explicatius, mora proprie fit in personam, id est, interpellata persona debitoris: qui si non pareat interpellationi admonitus incidit in moram, & ex eo tempore debet usuras vel fructus si fuerit debitor ex bonæ fidei contractu, non si ex stricto: vel etiam si fuerit debitor ex testamento legati aut fideicommissi nomine: nam hæc actio legatorum aut fideicommissorum imitatur actionem bonæ fidei in hoc, ut ex mora usuræ veniant & debeantur, aut fructus, ut ostenditur in notissimo illo tit. *de usuris ac fructibus legat.* hæc mora quæ facta est semel, durat perpetuo, neque finitur, ubi quis cœpit debere usuras vel fructus ex mora, id est, ex interpellatione, cujus proprie contemptus est mora in personam. Alia est mora, quæ fit in rem, id est, ipso jure etiam sine interpellatione ex procrastinatione sola, ex die solvendæ pecuniæ, vel ex tarditate solutionis. Minoribus 25. annis datum hoc est constitutione Severi, ut eis fiat mora ipso jure, id est, ex sola tarditate solutionis, videlicet usque ad legitimam ætatem, adeo ut ipso jure sine beneficio restitutionis eis debeantur usuræ & fructus usque ad ætatem legitimam: nam hæc est improprie mora, quæ non interveniente interpellatione, finitur tempore. Igitur post legitimam ætatem non currunt usuræ, non cedunt fructus, nisi interpellatio intervenerit: quæ omnia demonstrantur in *l. 26. cum vero*, *§. apparet*, *D. de fideicomm. libert. l. Titia 87. §. 1. de leg. 2. l. 3. hoc tit.* conjuncta *l. 5. curabit*, *inf. de act. empt.* sunt conjungendæ: quod verbum *pretii* in *d. l. 3. h. tit.* probat manifesto, sic minori, qui vendidit rem ipso jure emptorem non solventem pretium re ipsa moram facere, etiam sine interpellatione, & ex solo tempore tardæ pretii solutionis usuras minori deberi, quia emptio venditio contractus est bonæ fidei. Tertia causa est, si tutore dativo, nam testamentarius non satisdat, litigante vel curatore pupilli nomine, qui scilicet non satisdedit rem pupilli salvam fore, res contra eum judicata sit: nam hoc nihil officit pupillo, vel adolescenti, quia tutor dativus, qui non satisdat rem pupilli salvam fore, non est legitimus administrator rerum pupilli, *l. 4. h. tit.* conjuncta *l. 3. inf. de tut. vel cur. qui non satis ded.* Quarta causa est, si minor 25. annis in proponenda querela inofficiosi testamenti, quæ ei competebat ob exheredationem injustam quinquennio cessavit, quo tempore solet extingui hæc querela: sed hæc præscriptio quinquennii ipso jure non currit adversus minorem, *l. 2. h. tit.* nec dicas currere, sed eis subveniri per restitutionem: quin potius dicas ipso jure non currere, & generaliter in *l. ult. h. tit.* Justinianus constituit ne ulla præscriptio currat minori 25. annis, ne ulla temporis præscriptione de jure suo cadat minor, ipso jure secu-

securum esse minorem, nec lædi posse temporum præscriptionibus, præterquam præscriptione 30. vel 40. annorum: hæc currit adversus minores, nec restitui possunt: aliæ ipso jure non currunt, nec restitutione opus est, & hoc nove constituit Justin. nihil enim jampridem constitutum fuerat generaliter de omnibus præscriptionibus, sed tantum de præscriptione quinquennii in causa inofficiosi testamenti, *d. l. 2. h. t.* non de præscriptione 10. aut 20. annorum, *l. 2. & 3. inf. quib. non objicitur longi temp. præscr.* non in omnibus præscriptionibus, ut patet ex *l. 1. inf. si sæpius in integ. restit. postul.* nam ea lex ostendit, minori currere præscriptionem temporis præscripti ad appellandum, vel ad persequendam appellationem si id temporis non observaverit, sed restitui posse: igitur in hac causa præscriptio temporis nocebat minori, quæ hodie non nocet: nova igitur est constitutio Justiniani quatenus generalis est, & nullam præscriptionem excipit, nisi temporis longissimi, puta 30. aut 40. annorum. Itaque non est dicendum, quod dicebat Placentinus, bibisse Justinianum, sive peccasse per oblivionem, quod se id primum putaret constituisse, quod alii jam constituerant, & Accursius cum forte niteretur probare idem olim fuisse constitutum, quod vult Justinianus, forte, inquit, secundum Placentinum biberat hic Justinianus, nec recordabatur idem olim fuisse constitutum. Inde statim unum observatur, vinum generare oblivionem, cum Placentinus dicat, biberat ex fonte lethæo.

AD TIT. XLI. *Qui, & adversus quos in integrum restitui non possunt.*

HActenus demonstratum est in quibus causis restitutio in integrum minori necessaria est, vel non: nunc incipit tractare, qui minores non possint restitui in integrum, vel adversus quos: & primum ostendit *l. 1.* non temere restitui in integrum minores, quos constat esse attentos diligentesque patresfamilias, & quos verisimile non est lapsos esse ætate, atque prætorem prudentissimum esse oportet, cujus est notio, ne quemlibet minorem pro majore habeat. Sunt enim prudentes quidam supra ætatem, & cauti, & additur in *l. ult.* quæ est etiam Justiniani, & nova, ut non detur minori restitutio in integrum adversus parentes, vel patronos utriusque sexus, nec si lapsus sit lubrico ætatis citra fraudem parentum, aut patronorum. Denique non rem gestam cum parentibus, vel patronis rescindit, quod valde novum est: nam veteres, ut recenset Justinianus, variabant hac in re: alii dicebant non esse dandam restitutionem adversus eas personas si dolo earum minor circumscriptus esset, ne arguerentur de dolo propter verecundiam debitam his personis, nisi scilicet ex magna causa, vel ex gravi detrimento, vel etiam si forte turpis esset persona patris, vel patroni, histrio, mimus, scenica: facile etiam turpis parentis, aut patroni arguitur dolus, neque his exhibetur reverentia: qui locus obiter est notandus: nam vulgo accipitur male, *l. pen. ff. de obseq. parentib. & patron. præst.* liberto semper sancta, & honesta videri debet patroni persona: ergo non turpis, quæ etsi sit (*il faut s'arrester sur ce*) semper, id est, tam vivo, quam mortuo patrono: quod declarat *lex apud, §. adversus, ff. de doli except.* Sed si manifesta sit turpitudo patroni, sane tum liberto non erit honesta persona patroni, ut indicat eadem *lex ult.* in qua Accurs. errat. Alii dicebant, dandam adversus eos restitutionem si lapsus esset minor facilitate ætatis. Justinianus vult nullo modo eis dari restitutionem si sine fraude, sine lubrico ætatis lapsi sunt, quia ex quacumque causa detur restitutio, videtur quodammodo pudor ejus, adversus quem restitutio datur suggillari. Certe vetus illa actio de circumscriptione adolescentis ex lege Lætoria videtur fuisse famosa, *uti ne propter te fraudemve tuam captus fraudatusve siem*. Ceterum Justinian. significat in fine, quod ego attingo propter Accursium, qui hic hæsitat, in has personas non facile cadere fraudis suspicionem fabrefactæ adversus pignora sua, liberos libertosque suos: quinimo eas personas cavere plerumque ne quid suæ opinioni contrarium faciant adversus liberos libertosque suos: opinioni, id est, pudori suo. Igitur generaliter definit ne minores adversus eas personas restituantur. Et in Novel. cxv. excipitur unus casus tantum, si matres secundas nuptias contraxerint: nam quasi abalienaverint animum a liberis, liberi facile restituuntur adversus matres, alioqui debent minores damnum, quod fecerint, boni consulere potius, quam retractare rem gestam cum parentibus, vel patronis.

AD TIT. XLII. *Si minor se majorem dixerit, vel probatus fuerit.*

DIdicimus ex tit. 31. minorem 25. annis nullo modo restitui adversus patronos, vel parentes: eos quoque minores non facile restitui, qui diligentes sunt patresfamilias, & qui etiam in Rep. administranda se industrios præbuerunt, ut non sit verisimile eos errare & labi per infirmitatem ætatis, sive consilii: hoc, inquam, habuimus in tit. 41. nunc in tit. 42. ostenditur, etiam eos minores non restitui in integrum: nam quinque titulis ordine exequitur eos minores, qui non possunt restitui in integrum 41. 42. 43. 44. 45. & in hoc ostendit eos minores non restitui in integrum, qui jurarunt, vel forte, ut pecunia eis crederetur, dolo malo se majores esse dixerunt, & persuaserunt, vel etiam, qui dolo malo scientes se esse minores præsidi, sive prætori imposuerunt, & falso probarunt se esse majores: quia in iis malitia supplet ætatem, ut eleganter ait *l. 3. h. tit.* ideo non restituuntur, scilicet adversus illos, quos deceperunt; idemque dicitur de minoribus, quod de mulieribus in *l. 2. §. pen. D. ad Senatusconsf. Vellej.* deceptis non decipientibus subveniri, *l. 2. C. Greg. si major fuerit probatus, & l. 2. h. t.* nam si dolus minorum absit a malitia mala, ut si per errorem, vel per fraudem adversarii majores probati fuerint, non immerito postulant restitutionem in integrum, *l. 3. & 4. eod. tit.* & probare quidem convenit majorem ætatem perfectam. Eleganter Græci hoc loco vocant, πράττειν τὴν λεγομένην τελειότητα, quam probationem sequi solet decretum prætoris, aut præsidis, etiamsi revera non sint majores permittentes eis rerum suarum administrationem: probatur autem ætas, vel testibus, vel instrumentis, *l. 2. inf. tit.* 44. veluti tabulis professionum, *l. 4. D. de excus. tut. l. 1. h. tit.* ubi non male Græci tabulas professionum interpretantur ἀπογραφὰς τοῦ πατρὸς, quod plerumque scilicet conficiantur a patre natis filiis. Apul. 2. Apol. *Pater natam sibi filiam more ceterorum professus est: tabulæ ejus partim tabulario publico, partim domi asservantur.* Sed confectæ etiam a matre, vel a patre fidem faciunt, *l. etiam, ff. de probat.* Probatur etiam ætas ex aspectu, ut ait *l. 3. h. tit. l. minor 25. ff. de minor. & l. 1. C. Greg.* & quantum opinor, maxime si de pubertate marium quæratur ex aspectu necessariæ partis, ut loquar cum Paulo in *l. 7. ff. de ædilit. edict.* Illo in loco ubi ait, *necessaria pars corporis ei absit*. Ibi videtur abundare particula tam. Nam Artemidorus est testis locuples τὸ αἰδοῖον τοῦ ἀνδρὸς vocari ἀναγκαῖον μόριον. Et ex aspectu ejus partis in mare, non etiam in feminis pubertatem existimant. Aristophanes in Vespis: παίδων δοκιμ: &c. & Plato 11. de leg. cum etiam ex aspectu ostenditur æstimari debere nubilem ætatem, τὸν τῶν γάμων χρόνον &c. & Quintil. Declam. 279 *Postea filium nudari, & in conspectu judicum constitui cogit.* Idem in Institut. centumviralem esse quæstionem ait, ut pubertatis annus in corporis habitudine æstimetur: controversam igitur fuisse quæstionem inter Cassianos & Proculejanos, *l. in legib. §. ult. inf. quando tutor, vel cur. esse des.* eam Justin. definit, & sedavit omnem controversiam, constituens, ut & in mare, & in femina ætas æstimetur

ex

ex annis tantum, in maribus ex annis 14. in feminis ex 12. quæ conſtitutio Juſtin. confirmatur etiam lege vetuſtiori, puta *l.* 4. *C. qui teſt. fac. poſſunt*, ubi aperte ait, eum, qui pervenit ad annum 14. poſſe teſtamentum facere quaſi puberem, licet vigoris in eo nulla extent veſtigia, id eſt, habitus, licet non videatur eſſe pubes: pubertatem igitur æſtimari non ex habitudine, ſed ex annis, ſecundum quod impubes eſt, qui nondum pervenit ad annum 14. etiamſi facies, vel quæ alia pars corporis pubertatem, aut majorem computet ætatem, & facies, ſicut ait Juvenal. *computat annos*.

AD TIT. XLIII. *Si ſæpius in integrum reſtitutio poſtuletur*.

IN tit. 43. oſtenditur alius caſus, quo etiam minores non reſtituuntur in integrum, puta in ea cauſa in qua jam ante petita reſtitutione in integrum repulſam paſſi ſunt, niſi novas proferant defenſiones: hoc, ne res ſemel judicata temere retractetur, ne cauſa, quæ ſemel tranſiit ad condemnationem, temere inſtauretur, & hoc eſt, quod ait Paulus lib. 1. Sentent. integri reſtitutionem plus quam ſemel non eſſe decernendam, aut diſceptandam ex eadem cauſa, ne bis eadem de re diſceptetur.

AD TIT. XLIV. *De his, qui veniam ætatis impetraverunt*.

IN hoc tit. etiam alius caſus ponitur, quo minores non reſtituuntur etiamſi læſi ſint, puta ſi a principe extra ordinem, ut ait *l.* 3. *D. de minor.* vel etiam hodie a magiſtratu ex Nov. Leon. Philoſ. veniam ætatis impetraverint. Hi non poſſunt reſtitui in his, quæ geſſerunt poſt impetratam veniam ætatis, etiamſi nondum perveniſſent ad ætatem perfectam, *l.* 5. *inf. de temp. in integr. reſtit.* & ratio in *l.* 1. *h. t.* hæc additur, ne qui cum eo contraxerunt poſt impetratam a principe veniam ætatis circumſcripti videantur principali auctoritate: neque enim impetrant veniam ætatis, id eſt, jus legitimæ ætatis, & adminiſtrationis rerum ſuarum, niſi implerint mares 20. annum, & feminæ 18. celerior eſt curſus prudentiæ muliebris. Et hæc quidem ætas in mare 20. in femina 18. annorum a Conſtantino dicitur firmata ætas, & hoc proprio nomine donata eſt *l.* 1. *C. Th. eod. tit.* nec enim ætas 20. aut 25. annorum poteſt dici ætas perfecta nec legitima, & qui ætatem perfectam & legitimam dicit, non hanc dicit, ſed juſtam ætatem 25. annorum ita definitam lege Lætoria, ut ait *l.* 2. *C. Th. de donat.* & inde nomen legitimæ ætatis. Igitur hæc ætas, qua licet impetrare veniam, ne dicatur perfecta, ne legitima, ſed ſuo proprio nomine firmata. Exigitur autem, ut ii, qui impetraverunt a principe veniam ætatis, eam veniam inſinuent apud competentem judicem, puta ex *l.* 2. *h. tit.* ſi Senatores ſint apud præfectum urbi, nam *l.* 2. eſt ſcripta ad Verinum præfectum urbi, non præfectum prætorio, quod Baſilica confirmant. Et obiter ex eo intelligitur in Senatoribus numerari etiam minores 25. annis, quod Livius oſtendit multis locis cum Senatores ſint quicumque ſunt ex ſtirpe Senatorum: & ſufficit argumentum illius adoleſcentis Papirii: neceſſe eſt igitur, ut ſi ſenatores ſint, inſinuent veniam ætatis apud præfectum urbi, ſi plebeji apud prætorem, & in provinciis omnes apud præſidem: neque hoc ſatis eſt: nam & apud eos judices probare debent per ſe, non per procuratorem ſe eſſe ætatis ann. 20. & probant etiam teſtibus advocatis ſe eis eſſe moribus præditos, ut poſſint ſufficere ſuis negotiis, atque demereri veniam ætatis: & loquor de moribus, ut hæc per ſe probent: nam feminæ propter pudorem, & verecundiam ſexus non coguntur prodire in publicum, ut in *l.* 1. *ſup. de offic. diverſ. jud. l.* 2. §. *ſin autem*, *inf. de jurejur. propt. cal.* & ſatis eſt mulieres probare firmatam ætatem per procuratorem legitime conſtitutum, *l.* 2. *hoc tit.* vis autem

A omnis hujus veniæ, quæ a ſolo principe concedi potuit, ut ait Nov. Leonis Philoſ. vis, inquam, hujus beneficii principalis hæc eſt, ut minores 25. annis curatione liberentur, & rerum ſuarum adminiſtrationem recipiant, & in omnibus pro majoribus habeantur, præterquam ſi prædia ſua velint alienare, vel obligare ſine decreto, in *l. pen. h. t. l.* 10. *inf. de appell. l.* 10. *inf. ſi major factus alien.* In hac re non habentur pro majoribus, namque indigent decreto prætoris, quaſi minores, quo non indigerent, ſi in hac re haberentur pro majoribus, & ita hanc exceptionem in formula veniæ ætatis lib. 7. Variarum Caſſiodor. adjecit, *Ita ut alienandis ruſticis prædiis, & urbanis conſtitutionum ſervetur auctoritas, ne dum opinioni parere volumus, auctoritatem publicam lædere videamur*.

B

AD TIT. XLV. *Si major factus ratum habuerit*.

ULtimus caſus quo minores non reſtituuntur in integrum proponitur in hoc tit. 45. videlicet ſi quæ minor geſſit, poſtea major factus rata habuerit, & fecerit: nam per ratihabitionem videtur renunciare beneficio reſtitutionis in integrum, cui recte renuntiat poſt legitimam ætatem, intra quam ſi inconſulto renuntiaret, reſtitueretur, ut adverſus conſenſum quemlibet inconſultum: & nihil intereſt facto an ſilentio ratum habuerit, quod minor geſſit. Ita Paulus lib. 1. Sentent. ubi malim facto, quam pacto, & ſilentio, cujus temporis? jure veteri ſilentio unius anni utilis, intra quem peti debet reſtitutio: jure autem novo ſilentii quadriennii
C continui, quod ſucceſſit loco anni utilis ex conſtitutione Juſtiniani, *l. ult. inf. tit.* 52. Excipienda eſt alienatio prædiorum ſicut a tit. ſup. facta ſine decreto, quia poſt legitimam ætatem ratihabitio non temere confirmatur etiam ſilentio quadriennii, ſed longioris temporis, ut oſtendit *l.* 1. *tit. ſi major factus alien.* & hoc diſtat hic t. ab illo lib. 5. quod ille titul. lib. 5. eſt de alienatione ipſo jure nulla: hic autem titul. noſter eſt de alienatione ipſo jure perfecta, vel de qua alia re non inutiliter geſta a minore, & hi ſunt caſus, quibus minores non reſtituuntur in integrum.

AD TIT. XLVI. *Ubi, & apud quem cognitio in integrum reſtitutionis agitanda ſit*.

D SEquitur alia quæſtio de reſtitutione in integrum tit. 46. ubi, & apud quem &c. Ubi, id eſt, in quo foro, & placet etiam cognitionem reſtitutionis in integrum, ſive eam petat minor, ſive major ex juſta & legitima cauſa, agitari debere in foro rei, adverſus quem petitur reſtitutio ſecundum regulam juris, *l. juris, de juriſdict. omn. judic.* & non tantum agitari eam pro tribunali apud magiſtratum urbanum, vel provincialem, ſed etiam apud judicem datum a principe, vel a magiſtratu ordinario ſpecialiter in hanc ipſam rem, vel in aliam, in quam tamen incidat quæſtio reſtitutionis, vel apud eum, cui mandata ſit juriſdictio omnis, vel hæc ſpecies. Eſt enim hæc cognitio juriſdictionis, & miſti imperii: ideoque mandari cuilibet poteſt, quod oſtendit optime *l. ult. hoc tit.* ſed quibuſdam caſibus hæc cauſa reſtitutio-
E nis in integrum non agitatur in foro rei, ſed in conſiſtorio principis: ut ſi petatur reſtitutio adverſus libertatem, *l.* 10. *D. de minor.* ſolius enim principis eſt reſtituere adverſus libertatem: vel ſi petatur adverſus rem judicatam a procuratore Cæſaris, vel ab eo, qui vice ſacra judicat, veluti vicario, aut præfecto urbi, vel adverſus rem judicatam a judice dato a principe ipſo, *l.* 1. *h. t. l.* 3. *inf. ſi adverſus rem judicatam*, *l. minor aut em*, §. *pen. D. de minorib.* his caſibus ſolus princeps reſtituit, ſoluſque cognoſcit de cauſa reſtitut. alias cognitio eſt magiſtratus urbani, vel provincialis, vel judicis dati a principe in hanc cauſam, vel dati a magiſtratu in hanc cauſam, vel in aliam rem, in quam tamen incidat hæc quæſtio: cognitio etiam dicitur ejus, cui mandavit ju-

riſdi-

risdictionem omnem, vel hanc partem magistratus urbanus aut provincialis. Ceterum cognitio non est magistratus municipalis suo jure, qui simplicem jurisdictionem habet, non mixtum imperium: nam hæc imperii magis sunt quam jurisdictionis. Suo ergo jure magistratus municipalis neque restituit in integrum, neque cognoscit hac de re sine mandato principis, *l. ea quæ, D. ad municip.* non enim competit judici compromissario, non arbitro electo sine compromisso communi nudoque consensu partium, non arbitro dato a judice pedaneo, habente scilicet cognitionem tantum non jurisdictionem, quod indicat optime *d. l. ult. hoc tit.* Judex datus sive delegatus dat quandoque arbitrum, veluti fidejussoribus probandis, vel excutiendis rationibus, vel bonis æstimandis, nunquam judicem, & hi sunt, ad quos non pertinet cognitio restitutionis, & in *l. ult. h. tit.* illo loco, *audiat esse trahendum*, notavi esse legendum, *audeat*, & sane rectissime.

AD TIT. XLVII. *De reputationibus, quæ fiunt in judicio in integrum restitutionis.*

DE reputationibus, περὶ ἀναλογιῶν, ut est in Basilicis, id est, de iis, quæ minori petenti restitutionem in integrum imputantur, ut scilicet vel ea reddat, vel compenset: ut si restitui adversus venditionem a se factam desideret, non tantum fundum venditum, & traditum reddi sibi, sed fructus etiam, quos emptor percepit, aut percipere potuit, cum fructibus compensare debet usuras pretii, quod accepit, vel pretium restituere emptori cum usuris: imo etiam ἀναλώματα, meliorationes, id est, sumptus meliorati fundi, debet restituere: nam restitutio in integrum fit ultro citroque, est reciproca. Denique ita fit ut unusquisque suum recipiat & minor, & qui cum minore contraxit, *l. quod si minor, §. pen. D. de minor.* Et similiter minor restitutus adversus emptionem a se factam, recipit pretium, quod numeravit cum usuris medii temporis, & rem emptam restituit cum fructibus, vel ut fit plurimum, cum fructibus compensat usuras. Item restitutus adversus transactionem reddit quod accepit ex causa transactionis, & vicissim ei redditur quod dedit cum accessionibus, & omni causa. Item quod etiam dicitur *l. un. h. t.* restitutus repudiandæ hereditatis causa, quam temere adiit & aliquandiu possedit, reddit id omne, quod ex hereditate percepit, & ad quem hereditas transit, puta sequenti agnato. Et etiam, quod dolo malo fecit, quo minus percipere posset: nam ipse videtur percepisse, quod ipse data opera fecit ne perciperet; dolus enim pro perceptione est, dolus pro possessione. Et eadem ratione minori restituto adversus expromissionem, puta cum novandæ obligationis gratia intercessit pro alio, atque ita eum liberavit, quod est proprie expromittere, hoc casu restituitur creditori vetus actio, quam novatio peremerat, in veterem debitorem restituto novo debitore. Et per restitutionem recisa obligatione nova, restituitur obligatio vetus, ut utraque ex parte respondeant omnia, in pristinum statum; esset enim iniquissimum ex una tantum parte valere restitutionem in integrum: & idem etiam in intercessione mulierum, si novandi animo intercesserint ex Senatusconf. nam rescissa intercessione mulieris, creditori actio vetus restituitur, ut patet ex tit. ad Senatusconf. Vellejanum.

AD TIT. XLVIII. *Etiam per procuratorem causam in integrum restitutionis agi posse.*

ETiam illud quæri inspicique dignum erat, an per procuratorem posset postulari, & agi causa restitutionis in integrum. Dubitationis ratio hæc est, quod in judicio restitutionis in integrum probari ætatem conveniat, *l. 4. inf. de in integr. rest. minor. l. cum tu majorem, inf. de probat. l. intra, D. de minor.* & ætas plerumque probatur ex aspectu & habitudine corpo-

A ris: præsentem igitur oportet rogare restitutionem in integrum, & litem agere eandem, non mittere procuratorem: moveor igitur, quod mores per se insinuent veniam ætatis, ut heri diximus, ætatemque firmatam, & morum probitatem probant, non per procuratorem. Sed hæc nihil nos movere debent: nam & aliis modis quam ex aspectu ætas probatur, & insinuatio veniæ majorem diligentiam requirit, quam causa restitutionis in integrum. Per procuratorem igitur recte causa restitutionis agitur, cui scilicet idipsum nominatim mandatum sit; nec enim sufficit generale mandatum. Putem & per cognatum & affinem peti, & agi posse, etiamsi ei id nominatim mandatum non sit, si modo nec a minore petere prohibitus sit, quod confirmat *l. Papinianus, §. illud, & l. patri, D. de minor.*

B

AD TIT. XLIX. *In integrum restitutione postulata, ne quid novi fiat.*

QUod majoribus præstat appellatio, hoc minores consequuntur beneficio restitutionis in integrum, si nolint appellare, *l. præses, D. de minor.* At sive appellarint majores aut minores, sive petierint minores restitutionem in integrum, medio tempore nihil novatur, ut in *tit. D. nihil novari pendente appellat.* sed omnia manent integra, quoad de appellationis, vel restitutionis causa pronuntiatum sit.

AD TIT. L. *De restitutionibus militum, & eorum qui Reip. causa absunt.*

C

SEquuntur tit. quibus ostenditur, nonnunquam quibusdam ex causis etiam restitui majores 25. annis. Et primus hic est de restitutione militum majorum 25. annis, heredumque eorum: nam omnis restitutio militum transmittitur in heredem, & si nondum petita sit, sicut omnis actio etiamsi nondum sit contestata, exceptis quibusdam, *l. non solum, D. de restit. in integr.* actionis nomine comprehenditur etiam cognitio prætoria restitutionis in integrum, quæ scilicet origine fuit prætoria: nam & hujus rei cognitio pertinet ad alios plerosque, ut sup. dixi: majores igitur 25. annis, heredesque ex eorum persona restituuntur in integrum, si cum essent in militia occupati, in castris, vel quod addendum esse censeo, in præsidiis, in hybernis, vel cum alio modo D abessent Reip. causa sine dolo malo, si interim res eorum absentium usucapta sit, vel vendita a creditoribus ex causa debiti, vel si tempore amissæ sint actiones, quæ eis competebant, nec erant perpetuæ, vel si tempore amissa sit bonorum possessio hereditasque eorum, qui peregre Reip. dant operam: justa est absentia: nemini justa absentia officere debet, quæ scilicet suscipitur Reip. causa: nec enim aliam absentiam habuero pro justa ratione. Et restituuntur quidem intra annum ex jure veteri postquam abesse desierunt Reip. causa, vel secundum jus novum intra quadriennium, & per restitutionem rescinditur usucapio, quæ eis absentibus completa est, rescinditur venditio bonorum facta a creditoribus, rescinditur distractio pignorum, & aboletur præscriptio temporis, & restituitur absenti dominium E rerum suarum, restituitur bonorum possessio, qua exciderat, restituuntur amissæ actiones omnes, quod constitui h. tit. demonstrare. Sed observandum est potissimum ex *l. 4.* bona absentis Reip. causa, & indefensi a creditoribus ex edicto possideri quidem, non etiam venire posse: ita ut ei reverso non suppetat auxilium restitutionis in integrum adversus venditionem. Et ita accipienda *l. 4. h. t. & l. in possess. §. 1. D. quibus ex causis in possess.* Quod autem apud Livium lib. 20. P. Sextius Conf. edicit, ne quis militis, donec in castris esset, bona possideret aut venderet, id edicit singulariter in summa Reip. trepidatione, cum hostes propere ad portas adessent: & notant omnes ex *l. pen. h. tit.* filium militem quasi privilegio militiæ suæ non posse rescin-

reſcindere ea, quæ pater geſſit, dum is filius erat in militia, cui poſtea filius heres extitit, non poſſe adverſus ea reſtitui, optima ratione, quia hoc privilegio utitur miles tantum in his, quæ ipſe geſſit militiæ tempore, vel prætermiſit, vel ignoravit: nam in his, quæ pater vel alius, cui ſucceſſit, geſſit, ei eo nomine non competit reſtitutio. Ex *l. ult. h. tit.* obſervandum eſt, privilegium quod militibus datur ut teſtentur jure militari quoquomodo voluerint, non habere militem, qui agit in ſedibus ſuis, *l. pen. inf. de teſtam. milit.* Et rectiſſime Baſilica in eadem *l. ult.* ſedes interpretantur ædes, id eſt, cum ſedent domi, *ἐν τοῖς ἰδίοις οἴκοις*, & ita etiam in *l. 2. C. Th. de domeſticis*, in ſedibus idem ſignificat, *en ſa maiſon*. Et quod Theop. in §. 1. *Inſtit. de milit. teſt.* ſedes interpretatur ſedeta, falſum eſt: nam ſedeta ſive foſſata, ut Suidas interpretatur, ſunt caſtra ſive ſtativa, ut in *l. 18. ſup. de Epiſcop. audient.* quæ eſt Græca: falſum eſt militem non uti ſuo privilegio cum eſt in ſtativis, ut falſum eſt non uti in caſtris, in expeditionibus. In ſtativis, vel in præſidiis poterit jure militari teſtari mea ſententia: & tempora quæ fecerit in ſtativis aut præſidiis, ei proderunt ad reſtitutionem in integrum, & plane velim in *d. l. ult.* expeditionis nomine etiam intelligere ſtativa & præſidia.

AD TIT. LI. *De uxoribus militum, & eorum qui Reip. cauſa abſunt.*

IN integrum reſtituuntur non tantum milites, & ii qui Reip. cauſa abſunt, ſed etiam uxores eorum ſi ſequutæ viros interim per abſentiam aliquid damni ſenſerint: Sequebantur pleræque viros in militiam ut cui officium publicum damno eſſe non debet propter abſentiam, non ſit etiam uxori ejus ſequutæ virum.

AD TIT. LII. *De temporibus in integrum reſtitutionis tam minorum & aliarum perſonarum, qui reſtitui poſſunt, quam heredum eorum.*

COmmunis eſt hic tit. 52. minoribus & majoribus: & erat olim quidem ut hic de temporibus primum dicamus omnibus jure prætorio conſtitutus annus utilis ad petendam reſtitutionem in integrum. Deinde lege Conſtantini fuit reſtitutionibus minorum conteſtandis finiendiſque in urbe & intra centeſimum miliarium urbis, & ut conſtat ex *l. 2. C. Th. de reſtit. in integr.* fere ſemper urbs quaſi concluditur centeſimo miliario, *l. 1. D. de offic. præfecti urb. l. 35. C. Theodoſ. de Epiſc. & cleric. & l. 62. C. Th. de hæreticis*. Fuit, inquam, ea lege minoribus præſtitutum quinquennium poſt completam legitimam ætatem in urbe, vel intra centeſimum miliarium. In Italia autem quadriennium, in provinciis triennium, ut non male in *C. Th. l. 5. eod. tit.* habeat juge tempus, quod eſt Conſtantini: nam voluit Conſtantinus quinquennium illud vel quadriennium, vel hoc tricennium juge eſſe, id eſt, continuum, & tamen vulgo heic legitur jure, & Baſ. *νομίμως*, quia ſcil. Juſtin. ſibi vindicat definitionem continui temporis abrogata lege Conſtantini, conſtituens ut non obſervata locorum differentia nec ætatum, idem jus ſit, eadem inſpectio temporis in reſtitutis minorum & majorum, ut inquam, intra quadriennium continuum agatur & peragatur cauſa reſtitutionis in integrum, *l. ult. h. tit. l. ult. inf. de repud. heredit.* & quadriennium quidem iſtud continuum minoribus numeretur a die primo anni 26. in diem extremum anni 29. vel a die, qui veniam ætatis inſinuaverunt in judicio competenti, *l. 5. h. tit.* militibus ex die miſſionis, *l. 1. h. t.* & ſimiliter aliis abſentibus Reip. cauſa ex die reverſionis. Et hoc de temporibus in integrum reſtitutionis. Altera quæſtio in hoc tit. eſt longe difficilior de heredibus earum perſonarum quatenus in integrum reſtitui poſſunt. Et in ea quæſtione adhibetur diſtinctio hæc. Aut minor minori heres extitit, aut minor majori, aut major minori aut major majori. Primum ſi minor minori heres extiterit, heredi ex edicto, ut ait *l. interdum, de min.* poſt completam ætatem quaſi ex ſua perſona, quod & ipſe ſit minor datur totum quadriennium ad in integrum reſtitutionem, *l. interdum, D. de minor.* & Paulus apertiſſime, 1. *Senat. tit. de minorib. l. 5. §. 1. h. tit.* Secundo autem caſu ſi minor majori, qui nondum expleverat quadriennium petendæ reſtitutionis heres extiterit, heredi poſt legitimam ætatem completam non datur totum quadriennium, ſed ex perſona defuncti id duntaxat tempus datur, quod defuncto ſupererat, *d. l. interdum, §. 1. d. l. 5. §. quod ſi majores, h. tit.* Tertio, ſi major minori heres extiterit, heredi ſtatim ab adita hereditate ex perſona defuncti datur quadriennium ad petendam reſtitutionem nomine heredis, *l. 4. l. 5. §. ult h. t. l. minor autem, §. ult. D. de minor. l. non ſolum, D. de reſtit. in integr.* Quarto autem & ultimo caſu ſi major majori heres extiterit forte conſtituto intra quadriennium, vel ipſe conſtitutus intra quadriennium, poſt completam legitimam ætatem recte Accurſius in *d. l. 5. & d. l. interdum*, rem eſſe exploratiſſimam, nimirum ſtatim ab adita hereditate id tempus dari, quod defunctus habuit. Valde notanda eſt hæc diſtinctio, quæ ſatis obſcure proponitur in *l. 5. h. tit.* & ſecundum hanc diſtinctionem in *l. 2. eod. tit.* quæ eſt ſatis difficilis, ſi minor minori heres extitiſti, & militiæ nomen dediſti, majorque rediiſti, ex die reverſionis ad reſtitutionem in integrum habes quadriennium: poſt tamen completum 25. annum. Quod ſi majori nondum exacto quadriennio ipſe minor vel intra quadriennium conſtitutus heres extitiſti, & militiæ nomen dediſti, reverſo tibi cedet tempus, quod defuncto ſupererat ſtatim ſi major rediiſti: vel poſt completam legitimam ætatem ſi minor rediiſti. Et ita vobis explicanda eſt ſpecies *l. 2.* quæ prima ſpecie male afficit lectorem quemlibet. Etiam illud notandum eſt ex *l. 1. h. tit.* minori circumſcripto qui in militia exegit annum 29. vel 30. atque ita tranſegit reſtitutionis tempus, non computari tempus reſtitutionis niſi ex die miſſionis, ut in *l. ſemper, §. ſi quis Reip. verſic. nam etſi, D. quod vi aut clam*: quia ſcilicet ipſo jure propter militiam continuatur beneficium reſtitutionis in integrum, nec perimitur tempore quandiu obitur militia, *l. 3. h. tit.* & tamen, quod poſſet obſtare huic ſententiæ, ſi major, qui temporalem aliquam actionem habuit, militiæ nomen dedit, actionis tempus ei cedit in militia, ſed reverſo cauſa cognita remittitur præſcriptio temporis per reſtitutionem in integrum. Et ita eſt accipienda prima pars *d. §. ſi quis Reip. l. ſemper*, ſumpto ſcilicet exemplo & augumento ex §. *qui præcedit*, & hoc confirmatur *l. 1. ſup. de reſtit. milit.* ita eſt componenda cum *l. 1. h. t.* nam videtur contraria, ut dicamus plus tribui in *l. 1. h. tit.* minori militiæ nomen danti, quam majori in *d. l. 1. de reſtit. milit.*

AD TIT. LIII. *Quibus ex cauſis majores in integrum reſtituuntur.*

HOc tit. oſtenditur, non tantum majoribus, qui ſine dolo malo abfuerunt Reip. cauſa, de quibus actum eſt ſup. tit. ſubveniri per reſtitutionem in integrum, ſed & aliis majoribus, veluti legatis civitatum miſſis ad principem, *l. 1. h. t. l. legatis, D. ex quib. cauſis major.* ſi quid per abſentiam interim ceperint damni vel lucri amiſerint, etiam illis, qui ſub cuſtodia militari vel in vinculis, vel in hoſtium poteſtate fuerint, *l. 2. & ult. h. tit.* & generaliter majoribus ſubveniri beneficio reſtitutionis ubicumque juſta cauſa videtur ſubveniendi judici maxime addicto actioni bonæ fidei: notandum eſt, quod ait *l. 5. h. t.* nec abs re dicit, in contractibus bonæ fidei. In his igitur etiam judex delegatus, judex pedaneus, cognoſcit de cauſa reſtitutionis in integrum, quæ incidit in judicium, & introducitur in modum exceptionis vel contradictionis, non etiam introducitur principaliter, quod etiam oſtenditur in *l. ult. ſup. ubi, &*

apud

apud quem cognit. restit. in integr. si diligenter expendatur. Ergo si actio bonæ fidei sit de incidenti quæstione restitutionis judex delegatus eam admittet, & officio suo fretus subveniet ei cui subveniri æquum erit: etiam illud additur hoc tit. civitatibus, aut rebuspublicis lapsis, aut circumscriptis subveniri per restitutionem in integr. exemplo minorum, *l. pen. h. t. l. ergo, infine, D. ex quibus causis maj. l. pen. inf. de jure Reip. lib.* 10. *l.* 1. *sup. de offic. ejus, qui vice alter. jud.*

AD TIT. LIV. *De alienatione judicii mutandi causa facta.*

POstremus tit. de restit. in integr. est tit. 54. in quo ostenditur, etiam majoribus subveniri ex hac causa, si possessor, cum quo major 25. annis acturus erat in rem, dolo malo eam rem vendiderit, & tradiderit potentioris objiciendi, durioris & difficilioris adversarii gratia: nam hoc casu major, qui acturus erat in rem, potest etiam si velit agere in rem adversus eum, cui res est vendita & tradita, ut ait *l. ult. h. tit.* sed si non audeat cum eo congredi, quod sit difficilis conventu, restituetur in integrum ex edicto intra annum utilem, vel hodie intra quadriennium continuum data in venditorem actione in factum quanti interest alium adversarium longe duriorem habere, cum quo par certatio non est, mutat judicium, quod futurum est de rei vindicatione in possessorem, cui vendita est & tradita ea res: nam in rem actio sequitur possessorem, *l.* 1. *inf. ubi in rem actio.* Sed datur etiam actio in rem in eum, qui dolo desiit possidere: quoniam solus pro possessione est. Igitur in hoc casu contra venditorem est etiam actio in factum restitutoria ex hoc edicto, in rem actio, ut dixi, sequitur possessorem, hoc in constitutione hujus tit. exprimitur his verbis: cum in rem actionem possessio pariat adversario: nihil mutandum est, possessio scilicet ejus cum quo agitur, adversario, id est, actori, ut in *l.* 17. *D. de pignor.* pignoris possessio, sic videtur legendum, in rem actionem parit creditori, ita rei possessio in rem actionem parit actori, adversarii nomen commune est actoris & rei: qua de causa recte in *l. non alias*, §. 1. *de judiciis*, in rem actionem esse ex possessione: mutato igitur possessore mutatur judicium, id est, directa actio in alium transfertur. Alienatio est dominii, vel Possessionis in alium translatio. Fuit autem hoc edictum generale, atque ideo non reus tantum hoc edicto continetur, qui rem alienavit judicii mutandi causa, sed continetur etiam actor, qui alienavit actionem ut ageret alter non ipse in suum adversarium, & quidem si actionem vendiderit, donaverit, cesserit alteri, emptori, vel donatario denegatur actio, non priori domino, *l.* 1. 19. *ff. hoc tit.* nisi scilicet ipse alienaverit etiam judicii forte vitandi duplicis causa, ut in specie *l. ult. D. eod. tit. ex tit. de alien. jud. mut.* Notandum & repetendum est in eum, qui dolo malo alienavit rem, quam possidebat, ut acturo de ea re opponeret molestum adversarium, ei qui de ea re acturus erat, ex hoc edicto dari actionem in factum quanti interest rem amisisse, si eam petere non possit ab eo, cui alienata est, ut puta, si eam usuceperit, *l.* 4. *in princ. ff. eod.* vel si petere possit, quanti interest alium adversarium non habere, cum quo sit acturus incommode, & facturus forte majores impensas. Unus casus excipitur ab hoc edicto in *l.* 3. §. *ult. ff. eod.* si is, qui dolo malo rem alienaverit, & desiit possidere translata in alium possessione, ultro paratus sit pati utilem actionem in rem, quasi possessor, hoc casu cessat in factum ex hoc edicto actio, ex quo intelligitur, eum, qui desiit possidere, invitum non teneri actione in rem, nisi ita ignoretur: nam si sit certus rei possessor, in rem actio solum possessorem tenet, ut heri diximus, non eum, qui dolo desiit possidere: invitum, inquam, non tenet, sed volens patitur actionem ex pacto nudo: quæ tamen nulla competit, *l. nuda, C. de contrah. stip.* & in hoc casu volens patitur actionem in rem, qui dolo desiit possidere, quæ nulla competit existente ipso possessore; in hac lege constat legendum esse, *edicto perpetuo promittitur*, non, *permittitur*, in Basilicis, ἐπήγγελται, *promittitur*, & *l.* 3. §. *ult. ff. eod.* proconsul in integrum restituturum se pollicetur, qui frequens est error in libris nostris.

AD TIT. LV. *De receptis arbitris.*

SI repetamus altius paulo, quod diximus, hucusque nos perduxit ut ex uno alius nectatur sermo institutus ille, qui est enarratus initio partis juris civilis de Magistratibus, & ordinariis judicibus, & de ordine quo apud eos agi solet, nunc alius instituitur sermo de judicibus, qui ordinarii non sunt. Et primum de compromissariis, sive de receptis arbitris, *c' est tout un*, quos constat non esse ordinarios, *l. non distinguemus*, §. *item si quis, ff. eod. l. pen. hoc tit.* hi enim sunt recepti arbitri seu judices compromissarii, qui ex partium compromisso, sive constipulatione pœnali jure perfecta adeuntur, quod nonnunquam fit pacto nudo, ut *l. litigatores*, §. *interdum, ff. eod.* compromisso etiam addita clausula doli mali, dolum malum abesse absuturumque esse, ut indicat *l.* 3. *hoc tit.* receptum autem est compromissum, *l. rem non novam*, §. 1. *de judiciis, inf.* & hi sunt arbitri sumpti ex compromisso, arbitri recepti. Sed agitur etiam hoc tit. de aliis arbitris. Alii sunt arbitri, qui adeuntur ex jurejurando, cum utraque pars jurat se ejus sententiæ obtemperaturam, sine vinculo pœnæ: ex quorum sententia datur actio in factum, vel condictio ex lege Justiniani, *l.* 4. *h. tit.* vel utilis in rem actio, prout negotii qualitas exegerit. Sed hoc arbitrorum genus postea sustulit Justinianus in Nov. 82. Alii sunt arbitri, qui adeuntur & eliguntur ex communi nudoque consensu partium, sine jurejurando, sine compromisso pœnæ, sine ullo vinculo. Et de his est *l. pen. hoc tit. & l. ult. sup. ubi & apud quem in int.* & ab his, qui eliguntur nudo consensu partium licet appellare, *l. ex consensu, ff. de appellat.* ab illis, quia devincti compromisso, vel jurejurando adierunt partes, non licet appellare: alias committetur pœna compromissi, *l.* 1. *h. tit.* ab his, qui nudo consensu adeuntur licet appellare impune, cum nullum intercesserit vinculum obligationis, sed si semel partes acquieverint, ex sententia est, quasi taciti pacti exceptio, & actio in factum, vel condictio seu petitio pœnæ, *l. ult. in fine h. tit.* quæ tractat de feminis arbitris receptis, quarum arbitrio ait impune non stari, id est, non stantem nec incidere in pœnam, nec ei officere exceptionem pacti, quia mulieres non sunt idoneæ arbitræ, sicut nec idoneæ judices: quod tamen caput edicti de arbitris aliquatenus est immutatum: nam illustrioribus feminis licet suscipere arbitrium ex compromisso. Verum ut ex Nov. Justiniani, ut dixi, sublati sunt arbitri sumpti ex jurejurando: ita crediderim sublatos arbitros ex communi partium, nudoque consensu; quandoquidem ob hanc solam causam a Basilicis abest non tantum *l.* 4. quæ est de arbitris sumptis ex jurejurando sublatis Nov. Justiniani, sed etiam abest *l. pen.* quæ est de arbitris sumptis nudo consensu, hi tantum videntur approbati, qui adirentur ex compromisso. Sed alii etiam sunt non improbati arbitri, qui scilicet dantur a judicibus ad res certas, puta ad excutiendas rationes, ad æstimanda bona, ad comprobandos fidejussores, qui arbitri dantur jure a pedaneis etiam judicibus, licet non habeant judicis dandi licentiam. Judex delegatus non potest subdelegare: potest tantum talem arbitrum dare, *l. ult. sup. ubi & apud quem causa restitut.* & hi significantur *d. l. rem non novam*: his verbis: *qui arbitrium peragunt ex auctoritate sententiarum*, sic legendum, id est, judicum datorum: qui autem sumuntur nudo consensu partium, *d. l. rem non novam*, significantur his verbis: *& partium consensu electi, & generaliter.* Ita legendum est.

AD TIT. LVI. *De Satisdando.*

POst receptos arbitros dicturus de judicibus, quibus auctoritate magistratuum causarum cognitio delegatur, ea quæ priusquam apud eos judicia inchoarentur fieri necesse erat, nec admodum hodie necesse est, exequitur trib. tit. sequentibus. Primum opus erat interponi satisdationes de rato: si quis ageret alieno nomine, id est, ratam rem dominum habiturum, & de re defendenda, & de judicato solvendo, sine quibus nec actor, nec reus, quive eorum nomine agebat, vel defendebat rem, æstimabatur idoneus: hodie neque actor, neque reus satisdat, qui agit per se: sed neque interpositus procurator satisdat de rato, si mandatum, aut voluntas domini insinuata sit apud acta, vel per libellum, *l. nec satisdatione, ff. rem ratam haberi*, vel per litteras scriptas adversario, *l. si procuratorem, ff. mand.* ex qua verba quædam constitutionis h. t. sumpta sunt. Ex hac igitur causa non satisdat de rato: sed si is, cum quo agit procurator nomine alieno, & invicem ipse agat, id est, si sint mutuæ petitiones, actiones, conventiones, reconventiones, hoc casu in causa reconventionum satisdat de re defendenda, & judicato solvendo si damnatus fuerit, licet apud acta sit constitutus: nam non est idoneus procurator actoris, qui dominum non defendit, & non est idoneus defensor, qui non satisdat secundum veterem regulam juris, §. *ult. Inst. de satisd. l.* 18. §. 1. *D. de castr. pec. l. qui proprio*, §. *qui alium, ff. de procurat. l.* 3. §. *ult. ff. rerum amot.* Et hoc est quod ait Constitut. h. tit. litem procuratori mandatam sine satisdatione de re defendenda alterius non posse procedere, nam in contextu illo loco, *lis, quæ ei data est*, legendum est, *lis, quæ ei mandata est*, ut in Basilicis ἐνταλθεῖσα: litem mandat actor procuratori, non dat, litem dat judex apud Livium lib. 23. *Secundum eam litem judices dare*, & apud Valerium: *Secundum te litem do*, & M. Tullius pro Cornel. Balbo: *Provocabo, quo minus secundum eam lis detur, non recusamus*. Satisdare autem est fidejussores dare, qui participent obligationem, quæ cœpit a nobis, quaque nos adhuc principaliter obligamus: nam fidejussoris datio nos non liberat, expromissoris datio nos liberat, quia fit novatio obligationis primæ expromissione, non per fidejussionem, id simpliciter dicitur dare in *l. 6. ut leg. nom. ca. & l.* 45. §. *is qui procuratorem, ff. de procurat.* & quod etiam est infrequens, fidejussoribus satisdare, *l. nec non, ff. ex quibus causis majores.*

AD TIT. LVII.

NOn tantum necesse erat initio inchoandæ litis satisdationem interponere, sed necesse erat etiam impetrare actionem priusquam judex adiretur: hodie nihil est necesse, sicut & satisdationes illæ non passim sunt necessariæ: hodie non est necesse postulari a magistratu actiones, nisi forte sint decretales, id est, quæ non dantur nisi causa cognita, ut actio de dolo, *l. 1. C. Th. de dolo*: nam & bonorum possessionem decretalem postulari necesse est, §. *ult. institut. de bon. possess.* hodie igitur ex legibus & edictis nobis ipso jure competunt actiones, etiamsi non postulentur, etiamsi edictis tantum prætor polliceatur se eas daturum: nam perinde ac si eas dedisset nominatim, eis hodie licet experiri: & actionum, quæ postulabantur olim, erat solemnis formula, qua qui deerrabat vel syllaba, causa cadebat. Quamobrem earum observatores Jurisconsulti dicuntur a M. Tullio aucupes syllabarum: & simili forma in *l. 1. juris formulæ nuncupatione syllabarum insidiantes cunctorum actibus, radicitus amputentur*: religio quidem juris forsitan fuit superstitiosa & calumniosa nimis, sed est certe tolerabilior, quam agendi temeritas, & nullus ordo, qualis est hodie, omnibus actionibus conceptis in factum, nec constrictis ulla forma. Et fere jam in foro cogimur reverti ad formulas, ut absit confusio omnis a judiciis. Sed cum non postulentur actiones, sane consequens est eas proponi sine ullo præscripto formulæ pro arbitrio procuratoris: cœperant quidem ante constitutionem h. t. judicia extraordinaria frequentari, ubi conceptio formularum non observatur, ut ait *lex actio, ff. de negot. gestis*, id est, non callide advertitur, non venit in disquisitionem nimiam, sed licebat adhuc ante constitutionem h.tit. solemniter, & ordine, solemnibusque verbis legum edictorumque experiri, si quis mallet: hac constitutione tollitur hic ordo, tolluntur formulæ juris non tantum in actibus, sed etiam in omnibus negotiis, tolluntur legis actiones.

AD TIT. LVIII. *De jurejurando propter calumniam dando.*

NEcessarium etiam erat priusquam lis inchoaretur actorem præstare cautionem decimæ partis litis, ni vicisset, §. *hæc autem, Instit. de pœna tem. litig.* Justinianus hanc cautionem decimæ sustulit in *l. 2. h. tit.* & pro ea introduxit jusjurandum calumniæ, quod scilicet juraret utraque pars initio litis fere hoc modo: se scientem, sciente animo suo, calumniæ causa non contestari litem, sed fretum bona conscientia, & fiducia causæ bonæ: est sanctissimum jusjurandum, quod veteres Græci dixerunt ἀντωμοσίαν, ut Harpocratio & Moschopulus scribunt, Plato in Thæteto. Postea idem seipsum retractans in Nov. 112. reducit cautionem decimæ partis litis, non abolito jurejurando calumniæ. Denique vult & jurare partes de calumnia, & cavere actorem nisi vicerit de decima parte litis: ac præterea, quod est in *l. 1. h.tit.* de præstando jurejurando ab eo, qui fidem litterarum, aut instrumentorum in dubium revocat, hoc modo: non se id facere differendæ litis causa, & vexandi adversarii, sed quod ita revera sentiat, vera non esse instrumenta. Id quoque Justinianus ita mutat Nov. 49. ne id jusjurandum toties præstetur, quoties quis ab adversario probationes exigit, vel probatas ab eo probationes refellit, sed satis sit hac de re jurari semel initio litis hoc modo: non se tota lite differendæ ejus causa, & vexandi adversarii gratia frustra ullas probationes ab adversario petiturum. Estque sententia ejus Novel. æquissima. Itaque fere a Justiniano mutata sunt, quæ hoc tit. constituuntur: non est etiam hodie in usu vetus Senatusconsultum, quod refert Plin. lib. 5. Epist. quo qui quid negotii habere jurare coguntur, nihil se ob advocationem dedisse, promisisse, cavisse, & fere olim interponi jusjurandum necesse erat: posteriores noluerunt interponi, ne via perjuriis aperiatur, quod corrupta jam ætate hominum quilibet facile juraret, juxta illud Laberii, jusjurandum esse *emplastrum æris alieni*: & Pacuvii, esse mantile, quo quotidianæ noxiæ absterguntur.

JACOBI CUJACII J.C.

AD LIB. III. COD.

RECITATIONES SOLEMNES.

AD TIT. I. *De Judiciis.*

EXPOSITIS iis, quæ antequam judicium inchoetur, vel tunc cum inchoatur, fieri necesse erat, aut necesse est etiam hodie, dat tit. de judiciis, & de officio judicum, quod versari debet in disceptatione causarum, de quo est proprius titulus de off. diversorum judicum lib. 1. Duo igitur sub tit. de officio judicis tractantur: de officio judicum, & secundum quod versatur in disceptatione causarum: & ita noster Theophilus de officio judicum: idem enim sunt judi-

judicia, & juris disceptationes, quæ fiunt ex parte actorum, & reorum, apud judices litium finiendarum gratia: etenim, ut recte ait M. Tullius in Topic. Judiciorum finis est jus: ex quo etiam nomen, inquit, & similiter judex est juris disceptator, aut vir bonus juri disceptando deditus, destinatusque. Et ita in *l. rem non novam, hoc tit. Judices*, inquit, *Romani juris disceptatores*. Judex igitur est juris disceptator: quibus verbis non tantum comprehenditur judex datus, sed & receptus arbiter, qui & disceptator dicitur, *l.1. §. ult. ff. de recept. arbit.* Comprehenditur etiam magistratus, ut in legibus M. Tullii, *Juris desceptator, qui privata judicet, judicarive jubeat, judex esto*. Et vero licet hic tit. sit de judiciis, sive cognitionibus judicum datorum a magistratu, vel a principe: tamen pleraque communia continet cum magistratu, *l.12. 13. 15. hoc t.* & communia etiam cum receptis arbitris, ut *l.14.* puta de jurejurando, & religione, qua obstringuntur Judices omnes, nec non Advocati, ut plane dicere liceat tit. ult. lib.2. agi de jurejurando calumniæ, quod utraque pars in ipso limine inchoandi judicii, sive agatur apud judices ordinarios, sive compromissarios, *l.2. §. sed qui, eod. tit.* hoc autem tit. agi de jurejurando omnium judicum, & eorum, qui ex compromisso cognoscunt, & de jurejurando Advocatorum. Judices jurant in leges veteri instituto: & inde Religionis judicantis frequens mentio in jure. Advocati jurant de causa perferenda fide casta & integritate.

AD TIT. II. *De Sportulis, & sumptibus in diversis judiciis faciendis, & de executoribus litium.*

SPortularum nominis origo prima ex prandio, & cœna est, quam in panariolis, vel sportellis patroni clientibus dabant, vice cœnæ rectæ: modo enim dabant cœnam rectam, *un parfait disner*: modo in sportella, *dedans un petit panier*, dicis causa, & ad extremum dabant centum quadrantes: quæ summa etiam sportula dicta est, ac deinde latius sportularum appellatio porrecta est ad salaria, diaria, congiaria, honoraria omnia, quæ vel sacerdotibus dabantur, ut in Epistolis Cypriani, vel a consulibus spargebantur in vulgus, ut cuilibet esset accipiendi potestas, Nov.105. ut non male Suidas sportulas definierit δῶρα ἐπὶ πάντων διδόμενα παῤῥησία, id est, missilia. Nec male & Hesychius sportulas interpretatur usuras: nam & sub nomine sportularum nonnunquam exigebantur usuræ, non se usuras quidem exigere dicebant, sed sportulas, *l. eos, inf. de usur.* eadem arte, qua apud Marcellinum, *aleatores se non esse, sed tesserarios*. Constat etiam ea, quæ novi decuriones dant ordini pro introitu, in jure vocari sportulas, constat etiam δικαστικά, quæ dantur pedaneis judicibus *des Espices*, ita appellari, Nov.82. nam magistratibus dabantur de publico salaria, sportula pedaneis, ut vilioribus. Hic autem tit. est specialiter de iis sportulis, quas conventus reus dat executoribus litium, id est, viatoribus conventionis nomine. Horum proprium munus est convenire reos, & reorum quoque onus proprium sportulas eis exolvere, *pour leurs vacations*: ut Nov.53. sed est etiam hic titulus de aliis, sive sportulis, sive sumptibus, quos in diversis judiciis utraque pars facit & erogat in viatores, apparitores, officiales, judicum notarios, exceptores, arbitros, advocatos, scriniarios, vel inducendarum, & excipiendarum cognitionum gratia, vel pro exceptione, de editione actorum, vel sententiæ, vel relationis, pro litis contestatione, pro recitatione sententiæ, vel instrumentorum, pro libello: unde executoribus datur rei conveniendi potestas, pro insinuatione rescripti, vel edicti principalis, & multis aliis ex causis. Et his quidem sportulis, seu sumptibus in hoc t. Justinianus modum imposuit certum constitutione Græca, cujus etiam fit mentio in Institutionibus, & cum qua videtur convenire, & congruere de sportulis constitutio Athalarici regis apud Cassiodorum lib.9. Variar. sed ea constitutione excipit fiscum: lex fiscum absolvit ab onere præstandarum sportularum, si qua de re litigaret. Quod observatur & hodie: & refertur ex ea constitutione Justiniani ab antiquo interprete Juliani Antecessoris in *Nov.17. & 21.* fiscum gratis litigare. Idemque datur Episcopis, ut *§. sportularum, Nov.* 123. idemque datur tenuioribus personis, ultima scilicet exigente necessitate, in *Nov. de mand.* Et vicissim idem etiam datur iis, qui cum fisco, vel Episcopis, vel tenuioribus personis contendunt, *l. ult. inf. de fructibus litium*, ubi eleganter Bart. exprimens sententiam legis: victus, inquit, victori damnatur in expensas, quas victor fecit, non ergo victori ex privilegio remittuntur; quæ res forte indicat quid hic tit. qui est de sportulis, & sumptibus in diu. jud. fact. distet ab illo titulo de fructibus & litium expensis. Ille titul. de fructibus & litium expensis est de sumptibus litis, quos victus victori refundit; hic autem titulus est de sumptibus litis, quos utraque pars facit in persecutione juris sui, & prebitione sportularum.

AD TIT. III. *De Pedaneis judicibus.*

TItulus 3. de pedaneis judicibus recte subjicitur titulo de sportulis, &c. nam in hoc titulo fuit Græca constitutio Zenonis de sportulis pedaneorum judicum: cujus fit mentio in Nov.8. titulus secundus est de sportulis executorum, & officialium, qui in judiciis litigatoribus operam præbent. Hic tit. est de sportulis pedaneorum judicum. Pedanei autem judices sunt speciales judices, quibus singulæ causæ delegantur a magistratibus cognoscendæ: nam cognitionem tantum habent, non jurisdictionem, *l. ult. sup. ubi & apud quos, &c.* & consequenter non habent executionem suæ sententiæ: nam executio est jurisdictionis, & eorum sententiam exequitur magistratus, qui eos dedit, & delegavit, *l. a Divo Pio, ff. de re jud.* Denique judices pedanei non habent jurisdictionem, sed tantum cognitionem causarum sibi delegatarum, maxime humiliorum: idque in tit. ult. hoc tit. Pedaneos judices, inquit, hoc est, qui negotia humiliora disceptant. Quare etiam a Josepho 2. de bello Judaico dicuntur δικασταὶ εὐτελεστέρων διαφορῶν, *humiliorum litium judices*: & dicti sunt pedanei, quasi planipedes, ut actores comœdiarum olim dicti sunt planipedes, qui non utebantur socco, & cothurno, vel pulpito: & ita pedanei judices, qui non judicant pro tribunali, sed de plano stantes, vel sedentes imo quodam, fortuitoque subsellio, scamno, cespite, ut *Nov.82. §. sedebunt, & 71.* Ac vero ne quis objiciat, non fuisse cur daretur hic tit. de ped. jud. quasi sufficiente tit.1. hujus lib. qui proprie est de judicibus datis, delegatis, pedaneis, primum dicam, primum titulum fuisse de judiciis potius, quam de judicibus, fuisse de officio judicum omnium, id est, de eo, quod in jure disceptando sequi, vel observare debent: hunc autem titulum esse specialiter de pedaneis judicibus, & eorum sportulis, & de pedan. jud. puta ne dentur a procuratore Cæsaris inter privatos, *l.1. h. t.* quia procurator Cæsaris habet jurisdictionem inter fiscum & privatum, non inter privatos, & judicis pedanei dandi licentia est pars juridictionis, *l. imperium, ff. de jurisdict.* Et *l.2. hujus tit.* quæ hodie est apertissima, olim explicatu difficilis, quia lex 2. facit judicia extraordinaria, dum constituit, ut præsides provinciarum judices pedaneos non dent: nam juris ordinarii erat præsides non judicare, aut prætorem: sed judicare jubere, dato pedaneo judice: juris extraordinarii erat ipsum judicare magistratum, nec cognitionem alteri delegare posse, verum ne præsides dent judices pedaneos constituit *l.2.* adjecto hoc modo, ne dent in causis, quæ eorum cognitioni legibus nominatim reservantur, id est, quæ proprie dicuntur causæ, & cognitiones extraordinariæ, ut in *tit. D. de extraordin. cognit.* nec dent in causis ingenuitatis, & ne dent etiam in ullis aliis causis, nisi multitudine negotiorum, & cogni-

gnitionum obruantur, vel nisi ea causæ sit vilitas, & tenuitas, ut non admodum requirat cognitionem præsidis. Et sane secundum hanc l. pedanei judices sunt hodie causarum viliorum judices. Et additur in *l.4. hoc t.* ut in locum mortui pedanei judicis, nondum facto judicio, magistratus subsortiatur alium: nec vero de officio pedanei judicis ulla est lex hoc tit. nisi forte *l.1.* quæ invitum pedaneum judicem ad judicandum operam præbere compellit, & adimit facultatem remittendæ litis ad præsidem, vel prætorem, qui eum dedit. Et ex hoc apparet, in pedaneis judicibus judicandi necessitatem esse munus civile, ut in *l. ult. §. judicandi, D. de muner. & honor.* omne enim munus & officium civile defertur invito.

Ad TIT. IV. *Qui pro sua jurisdictione judices dare, darive possint.*

DE pedaneis judicibus illud etiam in hoc tit. additur, ut is tantum pedaneum judicem dare possit, cujus ea de re, qua de agitur, & inter eas personas ad quas ea res pertinet, jurisdictio est: quia scilicet judicem dare est jurisdictionis urbanæ: id enim verba tit. indicant: *qui pro sua jurisdictione, &c.* Ergo judex pro modo jurisdictionis, quæ cuique competit. Ex quo sequitur judicem pedaneum rite datum, alium judicem dare non posse: quia in ea re, in qua datus est, notionem, non jurisdictionem habet, nisi sit datus a principe: hic enim alium judicem in ea causa dare potest, id est, subdelegare, ut dicunt, *l. a judice, sup. de judic.* & ut est in *l. ult. hoc tit.* ab eo quem dederit judex delegatus a principe appellatur ipse, qui dedit, sive delegavit, non princeps. Ex quo efficitur, judicem delegatum a principe habere jurisdictionem in ea re, in quam delegatus est: judicis enim dandi licentia pars est jurisdictionis, *l. imperium, D. de jurisdict. & l.2. sup. tit. prox.* Ergo habet etiam judex datus a principe executionem suæ sententiæ, ut recte legitur in glos. *l. a Divo Pio, D. de re judic.* quam judex datus a magistratu non habet: ac præterea datus a principe habet adsessores, quasi præsit jurisdictioni, Nov.60. Habet apparitionem propriam, *l. pen. inf. de fruct. & lit. expens.* est constitutio Græca, quod additur in hoc tit. *darive &c.* In id dicam judicem non recte dari eum, quem dat is qui jurisdictionem non habet ex const.11. hujus tit. & insuper dicam ex tit. sequenti, non jure dari etiam judicem in re propria.

AD TIT. V. *Ne quis in sua causa judicet, vel jus dicat.*

NAm titul.5. hic est: ne quis in sua causa judicet: ergo judex dari nemo in re sua potest jure, nec fieri, ut in *l.17. D. de judic.* si unus ex litigatoribus pendente lite moriatur, & eundem relinquat judicem, apud quem litigabat ex asse vel parte, qui jure hereditario succedat in litem illam, alius judex sumendus est, quia iniquum est quemquam in sua re judicem fieri: ac multo minus jus dicere quisquam potest: plus enim est jus dicere, quam judicare: major est vis jurisdictionis, quam cognitionis nudæ, *l. extra, D. de eo quod metus causa, l. pen. D. ut leg. causa, l. qui jurisdict. de jurisdictione.* Judicat judex datus, vel arbiter receptus. Jus dicit magistratus: omnes igitur in re aliena judices esse possunt. Testimonium quoque dicit quisque in re aliena, non in propria, ne Cato quidem. Quod huic Constitutioni fuisse additum constabit, si adjungatur *l.9. inf. de testibus.* Hodie receptum est ut in sua causa quis judicet, cum de sportulis judiciariis agitur: nam in hac causa idem est & judex & adversarius, & hoc jure utimur hodie.

AD TIT. VI. *Qui legitimam personam standi in judiciis habeant, vel non.*

QUemadmodum non valet sententia, quam dixit is qui non jure datus est judex, ita non valet sententia, quæ data est in pupillum, absente tutore, vel in adolescentem, absente curatore, *l.1. & 2. hoc tit. l.3. sup. si advers. rem jud. l. acta, §. ult. D. de re jud.* Nam ut judicem legitimum, ita & legitimum litigatorem esse oportet, & legitimus litigator non est minor indefensus, *l.1. Cod. Th. de denuntiat. vel edi. resc.* propter quam ex *l.4. eod.* additur, *inter justas legitimasque personas*, ut scilicet excludatur minor, cujus persona sine curatoris auctoritate non est justa & legitima ad litigandum. Idemque dicitur de republ. indefensa, quæ solet minori comparari, *l.1. C. de jure Reip. lib.11.* Et generaliter non est legitimus litigator, qui rem in judicium deducere non potest, & consequenter servi persona non est idonea ad litigandum, quia servus est ἀπρόσωπος, *l. servus & seq. sup. de judic.* & in *Nov. Valentiniani de competitoribus*: servi, inquit, nec ab initio, quasi nec personam habentes in judicio admitti possunt: & hoc est quod ait regula juris, cum servis nullam esse actionem, & retro, servos nullam habere actionem, servos homines non posse causam orare, ut est in comœdia: imo, ut est in *l.1. sup. de precib. Imp. off.* servus est etiam incapax precis offerendæ principi. Excipitur in *l. ult. hoc tit.* quæ exceptio confirmatur etiam in *l.1. inf. si per vim, vel alio modo, & l.4. unde vi.* Excipitur, inquam, causa momenti, id est, causa repetendæ, vel redintegrandæ, vel constituendæ, & confirmandæ possessionis: hæc dicitur in jure momentaria causa, quia perturbata possessio celeriter reformari debet, & suo loco reponi, nec potest moram injicere compensatio, *l. ult. inf. de compensat.* nec appellatio, quia nec potest appellari, si de momento judicatum sit. Item si judicatum sit possessionem ejus esse, aut illi redintegrari oportere, *l.1. inf. si de mom. appell. sit.* Et in hac causa momenti admittitur servus, ut si domini possessio perturbata sit, servus admittatur, qui alioqui nec domini, nec suo, nec procuratorio nomine agere potest, *l. servum, D. de procur.* sed perturbata domini possessione, absente forte domino, ipse potest agere interdicto constabiliendæ possessionis gratia. Nomine momenti intelligimus omne interdictum de confirmanda possessione, veluti interdictum unde vi, & uti possidetis, & utrubi, & quorum bonorum, Salvianum, & de tabulis exhibend. & alia. Igitur in causa momenti admittemus etiam pupillum non habentem tutorem, vel saltem adolescentem, reservata tamen, ut fit, actione secunda proprietatis justis legitimisque personis, & legitimis procuratoribus, quæ causa proprietatis in *l. ult. hoc tit.* significatur verbo petitionis. Petitio illo jure est proprietatis quæstio secunda, quæ dicitur in *l. ult. inf. quorum bonor.* Prima quæstio est de momentaria possessione, quæ agitur etiam per servum, vel per minorem indefensum, 2. causa non agitur, nisi per personas justas & legitimas.

AD TIT. VII. *Ut nemo invitus agere vel accusare cogatur.*

TItulus 7. est regula juris, sed quomodo intelligenda? possent plerique abuti hac regula. Abutitur ea in Nov.112. qui post litem contestatam contendit non debere se compelli ad litem persequendam: nam qui litem cœpit, eam peragere debet, nisi velit incidere in calumniam. Abuteris etiam ea si dixeris, non posse actorem agere eum cum quo agit, ut is agat cum alio sua actione: hoc etiam jure fit, & frequenter ago in Titium, ut Titius agat in Sempronium, *l. Julianus, §. pen. D. de act. empt. l. complures, §. messem, D. loc. l.2. D. ad l. Rhod. de jactu, l. si sic legatum, §. ult. D. de leg.1.* sententia igitur hujus regulæ hæc est: non posse me compellere eum, cui in me, vel in alium actio est suo nomine, ut ea actione experiatur, si mea non intersit cum alio agi, nec sit mihi ulla actio eo nomine: cum invito quidem agi: nam, ut vulgo dicitur, judicium redditur

in invitum, *l. inter ſtipulantem, ff. de verb. oblig.* Invitum autem non agere, aut non legitime agere. Nullos autem, addit hic tit. ut olim Athenis, conſtitui accuſatores niſi voluntarios in cauſis capitalibus.

AD TIT. VIII. *De ordine judiciorum.*

QUoties in judiciis plures quæſtiones vertuntur, ut judicium ordinetur, neceſſe eſt conſtitui ordinem quo ſingulæ cauſæ dirimantur, & definiri utra quæſtio prior definiri debeat, utra ſit præjudicialis, *l. ult. hoc t.* ait, majorem quæſtionem minori præferri: ut ſi de eadem re agatur civiliter, & criminaliter, criminalis quæſtio præfertur civili, hic eſt ordo judiciorum. Item diſceptatur prius cauſa momenti, quam proprietatis; item prius cauſa ſtatus perſonæ litigantis, quam hereditatis, *l. 1. & 2. hoc tit. l. 4. ſup. de judic. l. liber, inf. de petit. hered.* Hic eſt ordo judiciorum, qui exponitur in hoc tit. ſed ei plerumque non obligatur judex: nam in arbitrio ejus eſt, vel hunc ordinem ſequi, vel utramque quæſtionem commiſcere, & una ſententia terminare, ut *l. pen. hoc tit.* quæſtionem civilem, & criminalem ſimul. Et quod hodie eſt certiſſimum ex Symmachi epiſtolis lib. 1. epiſt. 27. cauſam momenti, & proprietatis ſimul, quamquam vulgo præcedat poſſeſſorium judicium, ſequatur petitorium: tamen utramque ſimul poteſt finire judex. Hoc in conſtitutionibus cautum fuiſſe ſcribit Symmachus in hoc tit. l. 1. facit negotium quibuſdam, quia probat præſidem provinciæ non poſſe cognoſcere de cauſa ſtatus principaliter, ſcilicet ſi in petitionem partis incidat cauſa ſtatus, ut fit, & introducatur in modum contradictionis, vel exceptionis, hoc caſu poſſe præſidem provinciæ de ſtatu cognoſcere incidenter, ſed principaliter non poſſe. Hoc pugnat cum multis legibus, cum *l. 2. hoc t.* cum *l. 2. ſup. de pedan. jud.* cum *l. ſi præſides, inf. ne de ſtatu def.* ſed hac in re oportet *l. 1.* apponere ſpeciem convenientem, id eſt, quærere oportet caſum ſpecialem quo non cognoſcat præſes de cauſa ſtatus. Generaliter verum eſt, eum poſſe de cauſa ſtatus cognoſcere: imo in ea cauſa poſſe delegare ſpecialiter eſt falſum: ſume exemplum ex *l. pen. ubi cauſa ſtatus,* ſi inter privatos, & fiſcum ſit quæſtio de ſtatu, cognitio non eſt præſidis provinciæ, ſed procuratoris Cæſaris, & ita convenienter hoc caſu ad *l. 1. hoc tit.* appoſito ex alia ſpeciali cauſa ſimili nihil obſtabit *l. 1.*

AD TIT. IX. *De litis conteſtatione.*

DIctum eſt tit. 1. hujus libri judicia conſtare ex judicibus, & litigatoribus, & ad ea judicia nos vocari per executores, quorum operam etiam nos remunerare, datis ſportulis, tit. 2. poſt hæc conveniens erat dicere de ipſo judiciorum initio, quod eſt litis conteſtatio ſcilicet ante litem conteſtatam conſtitui oportere perſonam actoris, & rei, & judicis idoneam & legitimam: quamobrem vulgo dici ſolet, ante litem conteſtatam opponi debere exceptionem fori, & procuratoriam, vel quam aliam dilatoriam, quæ modo ad perſonarum qualitatem reſpiciat, quibus judicia conſtant, *l. exceptionem, inf. de except.* & recuſari quoque judicem quaſi ſuſpectum non poſſe, niſi ante litem conteſtatam, *l. 12.* quæ eſt Græca, & *l. apertiſſimi, ſup. de judic.* propter hæc omnia, antequam daret hunc titul. expoſuit, qui ſint legitimi judices, qui legitimi litigatores tit. 3. 4. 5. 6. 7. & quoties concurrunt in eandem rem quæſtiones plures, a qua inchoandum eſſet tit. 8. & jam tempus eſt igitur ut tandem dicam de exordio judiciorum, ſive litium, id eſt, litis conteſtatione, quid eſt litis contaſtatio? Ejus rei de qua controverſia eſt apud judicem, ex utraque parte facta narratio in foro publico, vel teſtibus præſentibus: ex quo etiam conteſtationis nomen, vel litis conteſtatio eſt, quæ fit apud judicem narratio actoris, & contradictio ſeu reſponſio rei, *l. rem non novam, §. patroni, ſup. de judiciis, l. 2. §. 1. &*

A *§. ſin autem reus, ſup. de jurejur.* Dixi ex utraque parte, quod uno verbo dicunt cognitionaliter, *l. 1. ſup. de legib. l. ult. §. illud inf. de tempor. appell. l. 3. inf. de quæſtion.* partibus ſcilicet cominus conſtitutis, utraque parte præſente, cum procuratoribus earum, nam ſimplex poſtulatio, quæ fit μονομερῶς, ex una tantum parte, non eſt litis conteſtatio, ſimplicem poſtulationem dicit conſtitutio h. tit. & *l. ult. inf. de caſtr. pec. lib. 12.* eique merito conjungit appellationem; & nam & appellationis cauſa introduci poteſt ex una tantum parte, abſente altera, *l. ult. ff. de condit. & dem. l. ult. §. illud, inf. de temp. appell.* Deinde ſimplex appellatio, & poſtulatio introducitur. Separatur etiam in conſtitutione, & contextu hujus tit. editio actionis a litis conteſtatione. Editio eſt futuri judicii indicium præparatioque, litis conteſtatio eſt initium, & B ut alias oſtendi, conjugenda eſt hæc conſtitutio cum *l. edita, ſup. de edendo.*

AD TIT. X. *De plus petitionibus.*

NArratio quæ fit in litis conteſtatione, petitio eſt, eam vero omni ex parte veram eſſe oportet: alioqui plus petitio, at minus petitio eſt, de plus petitione, & minus petitione, & ejus periculo ſunt in hoc tit. duæ conſtitutiones Græcæ, & a me alibi proditæ, & explicatæ, & hic earum ſententiam non referam: ſed explicabo ſententiam *l. 3.* quæ eſt Latina, & hoc vult, ut licet ſuperioribus conſtitutionibus Græcis ſit ſublatum jus vetus, durum & acerbum nimis, ut cauſa caderet qui plus peteret, tamen etiam hodie obtineat is rigor C juris uno caſu: ſi quis dolo malo debitori cautionem extorſerit majoris quantitatis, quam eſſet in debito, puta ducentorum, aut ducentorum decem aureorum, cum eſſent tantum centum credita, & ex ea cautione egerit, litemque conteſtatus fuerit, & majorem quantitatem petierit, hic jus crediti amittit, nec ſi eum pœniteat facti poſt conteſtatam litem, velitque corrigere petitionem ſuam, audietur. Denique cauſa cadet: ante litem conteſtatam datur venia, ut non amittat, quod ei revera debetur, ut ſæpe alias jure ſubvenitur in tempore pœnitentibus, *l. qui falſam, ff. de falſis, l. quamvis, ff. de in jus voc. l. Manichæos, ſup. de hæret.* Item ei parcitur, qui dolo malo eam cautionem extorſit, & ex ea egit, ſi ultra debitor nova, & iterata cautione ſe obſtrinxerit in eandem quantitatem, hæc eſt vis iteratæ cautionis, ut D nihil ei poſſit objici, quæ ſcilicet iteratio non ſit extorta dolo malo, ſed ſponte a debitore profecta aliqua ex cauſa: Hæc inquam, eſt vis iteratæ cautionis, ut in Senatuſconſulto Vellejano, ne ſubveniatur mulieri, quæ pro alio interceſſerit, ſi poſt biennium eandem interceſſionem, & cautionem ejuſdem rei nomine iteravit, *l. 22. inf. ad Vellejan. & Nov. 61.* item in præſcriptionibus temporalibus, ne proſint ei, qui iteravit cautionem, *l. cum notiſſimi, §. ſed ſi quis, inf. de præſcriptione trig. vel quadrag. ann.*

AD TIT. XI. *De Dilationibus.*

POſt litem conteſtatam, aut etiam in ipſa lite conteſtanda ſæpe numero dantur a judice dilationes inE ſtrumentorum, vel teſtium exhibendorum gratia: & dantur dilationes non temere, non paſſim, ſed cauſa cognita pro tribunali, non dantur de plano, vel in proceſſu, in tranſitu judicis, per libellum id expediri non poteſt: *cela ne ſe peut vuider par Requeſte, l. ne quicquam §. 1. de officio proconſul. ff.* & rectiſſime, *l. 4. hoc t.* ut cauſæ cognitio in dandis dilationibus fiat, judice legitime conſidente, judex non ſedet legitime, niſi pro tribunali, & ſi ſedes legitima tribunal eſt; igitur cauſæ cognitio hac in re agitur, judice legitime conſidente, non *planaria interpellatione.* Ita legendum eſt in *d. l. 4.* ut etiam Accurſius adnotavit: & ſic etiam legendum eſt in *l. pen. inf. de naufragio*: dandæ ſunt igitur dilationes pro tribunali, non decernendæ paſſim, & ſecundum mo-

dum

dum præfcriptum oratione D. Marci, five Senatufconfulto, de quo in *l. oratione*, *ff. de feriis*. Et modus hic fere eft, ut fi petantur dilationes intra eam provinciam, vel ex ea provincia, ubi lis agitur, teftium evocandorum, vel inftrumentorum perquirendorum gratia, breviores fint, quam fi petantur ex continentibus provinciis: & rurfus ex continentibus provinciis breviores, quam ex tranfmarinis, *l.1. & ult. h. tit. Nov.69. l.13. C. Th. de jure fifci*, *l.27. C. Th. de pet. & ultro dat. l.41. & 65. C. Th. de appellat.* ubi fit femper hæc triplex locorum diftinctio. Et nota maxime ex *l.5. h. tit.* in confiftorio principis dilationes nunquam dari: quoniam nulla caufa debet perferri ad principem, quæ indigeat inftructione: non debent litigatores ad eum venire imparati ne fint ei molefti, *l.1. §. fed me*, *inf. de relationib.* dilationes dantur impune inftruendi caufa: & ita apud Julianum Imperatorem, ut Sudas in Juliano fcribit, dilationes nullæ erant, & fufpecta ei erat diei procraftinatio, & petitio dilationis, *ἀναβολὴ ὢν ἐστιν ἐν ταῖς δίκαις*. Eft etiam alius cafus, quo dilationes actori non dantur, reo quidem dantur, fcilicet fi actor rem trahat ad incongruum & incompetentem judicem, *l.2. hoc tit.* ad extraordinarium judicem, ut ait, puta ex refcripto principis, *l.1. §. denique*, *ff. de relat.* Hinc multæ funt dilationes rei inftruendæ gratia. Reo dantur dilationes, quia fere femper eum actores deprehendunt imparatum.

AD TIT. XII. *De Feriis.*

UT intra tempora datæ dilationis ceffant partes judicis in ea re quam diftulit judex, *l.3. fup. de dilation.* ita & intra tempora feriarum: nam & feriæ nihil aliud funt, quam dilationes judiciorum omnium, ut Cic. ait 2. de legibus: dies quieti a judiciis: quod & in feriis impetrandis olim nominatim adjiciebatur, ut jurgiis & litibus abftinerent, ut fcribit Cicero 1. de divinat. Porro ex his feriis aliæ funt folemnes, ut dies, qui funt dedicati cultui divino, & meffes atque vindemiæ, quibus *l.6. hoc tit.* deputat duos menfes æftivis fervoribus mitigandis: & autumni fœtibus decerpendis. Ita legendum eft, ut in illo Afclepiadis verfu.

—— Autumnali redolet vindemia fœtu.

Et ait *d. l.6.* (nam *l.2. hujus tit.* eft fpuria penitus) itaque, quæ vulgo erat fecunda, eft fexta, *indulgentior annus*: dixit indulgentiorem annum, quafi genialem, & pigrum, ut Papinius lib.4. qui locus valde pertinet ad hunc tit.

Certæ jam Latio non mifcent jurgia lites,
Et pacem piger annus habet, meffefque reverfæ
Dimifere forum, nec jam tibi turba reorum
Veftibulo, pacemque rogant, orate clientes!
Ceffat centeni moderatrix judicis hafta.

Aliæ autem funt feriæ repentinæ, ut ob res profpere geftas adverfus hoftem, vel in honorem Imperatoris, quæ a folo Imperatore indicebantur: & ob id imperiales in *l.3. hoc tit.* dicuntur, mutato veteri nomine imperativarum, quæ a Prætoribus, aut Confulibus imperabantur, *l. fed etfi*, *§. fi feriæ*, *fup. ex quibus cauf. major.* videntur etiam, quæ Senatui dantur feriæ, effe imperiales: nam Theodofius Imperator in *Nov. ne decuriones ad Senatoriam dignitatem adfpirent*, fcribens ad Senatum: *Ocio*, inquit, *frui vos quodam tempore patimur, ne labores videamini fatigati continuo*. Initio dixi, ferias effe dilationes judiciorum, & id non male: nam & d. lex 6. ait, jura differri, & veteres dicebant res proferri. Lucanus ad Pifonem:

—— fi quando judice fefto
Turbida prolatis tacuerunt jurgia rebus.

Et Porphyrius in Horatium: *Solent principes civitatum, negotiorum dijudicatis juribus, vel prolatis rebus, ociofa mente urbem relinquere*. Horatius dixit, *omiffis rebus*. Seneca de vitæ brevitate: *Diripitur toto foro patronus, quando res proferentur?* Et hoc valde facit ad confirmandam vicinitatem horum titulorum de dilationibus & feriis: nam & feriæ dilationes funt: fcilicet dilationes omnium judiciorum, litium, five jurgiorum. Dilationes, de quibus fuperiori titulo agitur, funt unius litis, unius judicii tantum: vicinitas horum titulorum confirmatur magis in Dig. ubi eft idem titulus de feriis & dilationibus. Et confirmantur ea quæ habentur in *l.3. fupra*, *tit. prox.* ferias computari temporibus conceffarum dilationum, quod eft notandum: *les Feftes font comptez au terme de dilation*: idemque valet in appellationum temporibus, *l.1. hoc tit.* Illud ad extremum admonendi eftis, deeffe huic tit. legem penultimam, non antepenultimam, ut quidam volunt, & conftitutionem eam, quæ deeft, non effe Epitomen, ut Ant. Aug. & alii quidam putant, *l.3. fup. de Epifcop. aud.* licet in ea lege idem prorfus contineatur, quod in hac l. penultima: nam lex pen. non eft eorundem Imperatorum, quorum eft *d. lex 3.* cum *l. provinciarum* fit Honorii & Theodofii: & diligenter in Cod. fervatur feries Imperatorum, prout regnarunt. Brevis autem eft fententia utriufque legis, ut die Pafcali Refurrectionis Domini noftri laxentur carceres, folvantur vincula reorum, etiam fine fpeciali mandato principis, excepto reo læfæ Majeftatis, adultero, raptore, venefico, parricida, exceptis maximis reis, & nefandis: qua de re etiam eft indulgentia elegantiffima in fine lib.11. Caffiodori, qua ipfemet, cum effet præfectus prætorio, jubet folvi reorum vincula ipfo facratiffimo die.

AD TIT. XIII. *De jurifdictione omnium judicum, & foro competenti.*

QUia ante litem conteftatam, vel tempore litis conteftandæ, eft opponenda præfcriptio fori, *l.4. hoc tit. l. ult. inf. de exception.* ideo titulo de litis conteftatione non longe fubjicitur titulus de jurifdictione, eadem fini, qua de foro competenti, fcilicet, ut fciatur cujus fit ea de re, de qua agitur, jurifdictio, id eft, quis fit judex competens. Et longe alia fini, quam in Digeft. in quibus tit. de jurifdict. non tractat hac de re, quis fit competens, vel incompetens judex, fed in eo hæc præcipue tractantur, quæ funt jurifdictionis, quæque poffint mandata jurifdictione tranfire ad alterum: & quemadmodum contempta jurifdictio vindicetur edicto prætoris: & quod habuimus jam tit. fup. ne quis fibi jus dicat, & de modo ac finibus jurifdictionis, & aliquid etiam de officio judicis, *l.1.* quod fane latius patet, quam jurifdictio: nam officium judicis complectitur etiam ea, in quibus nulla jurifdictio confiftit: & quæ non funt jurifdictionis, id eft, quæ non competunt jure magiftratus, fed lege fpecialiter dantur. De foro autem competenti in Dig. eft fecunda pars tituli de judiciis, ubi quifque agere, & convenire debeat, non tit. de jurifdictione. Porro jurifdictio, & forum eft folius magiftratus: judices enim dati nec forum, nec jurifdictionem habent. Jurifdictio igitur eft notio, quæ jure magiftratus competit. Notio comprehendit nudam cognitionem, quam folam habent judices dati in fpeciem aliquam litis, *l. ait prætor*, *ff. de re judic. l. nominationem*, *ff. de verb. fignif.* hæc autem eft jurifdictionis ordinariæ definitio: nam extraordinariam jurifdictionem habent etiam, qui proprie non funt magiftratus, qui fcilicet extraordinarie jus dicunt, ut præfecti annonæ, & præfecti vigilum, *l.2. §. fane præfectus*, *ff. de orig. juris*, *l.7. in fi. ff. de offic. procônf.* Sed fi velis comprehendere tam extraordinariam, quam ordinariam jurifdictionem, ita licet definire. Jurifdictio eft notio quæ jure magiftratus, vel ex mandato magiftratus competit, vel extraordinem: forum autem eft locus publicus in quo magiftratus jus dicit, vel judicat. Et ex conftitutione *l.2. fupra*, *de pedan. judic.* judicat hodie magiftratus, & forum agit de omnibus caufis, nec nifi perraro judices dat: nec etiam improbes, quod Ifidorus dixit forus, definiens effe locum exercendarum litium.

tium: nam & Marius Victorinus: *forus*, inquit, *status tam in foro, quam in navi, & torculari*: & Lucilius apud Nonium, *Romanis ludis forus olim ornatus lucernis*, & Pomponius Atellanarius: *balnea*, *forus*, *macellus*, *fana*, *portus*, *porticus*. Competens autem forum, id est, congruum, ubi conveniri debet reus, cujus utique semper forum sequi debet actor, & in civili, & in criminali judicio, sive negotio, *l.2.& 5. hoc t.* & in actione in rem, & in personam, *l. ult. inf. ubi in rem actio*, puta ubi reus domicilium habet, vel ubi tempore contractus habuit, *l. 2. hoc tit.* ubi est forum competens rei, quod sequi convenit actorem, etsi id actori non sit forum competens. Et huic contrarium est forum incompetens, vel incongruum & alienum; & similiter judex, vel est competens, vel incompetens, vel incongruus, *l. 1. hoc tit.* & in Novel. Martiani, *neminem exhiberi de provincia ad comitatum*. Et notandum, eum, qui est judex incompetens, aliquando fieri competentem litis contestatione, *l.4. h.t.* vel ex consensu partium, si partes se subjiciant ejus jurisdictioni, & consentiant, *l. 1. h. tit. l. est receptum, ff. eod. l. 1. ff. de jud. l. ille a quo, §. pen. ff. ad Treb. l. inter, ad municipales*. Dico jurisdictioni: nam non habenti jurisdictionem privato homini, qui se subjiciunt, nihil agunt, & ut ait *lex 3. h. t. privatorum consensus, judicem non facit eum, qui nulli praeest judicio, nec quod is statuit, rei judicatae continet auctoritatem*, id est, quod tunc statuit is, quem partes sumpserunt ex compromisso, nullam habet auctoritatem rei judicatae: neque ex ea nascitur actio, vel exceptio judicati, *l. 2. D. de recep. arb.* sed metu poenae deductae in compromissum, arbitro plerumque obtemperant, non autem judicanti. Fit etiam incompetens, competens ex rescripto principis, si judicare jubeatur extra ordinem inter aliquos, ut ait Paulus V. Sentent. Res judicatae videntur etiam ab iis, qui a principe extra ordinem petuntur. Opus est peti a principe, & ejus rescripto judicatum suscipere; alioqui, quod statuerit, ipso jure nullum est, quasi pronunciatum a judice non competente, *l. ult. inf. si a non compet. judic.* imo etiam si actor sine rescripto principis reum invitum pertraxerit ad forum incompetens, fretus fortasse executione militari, qua imminente litem cum reo sit contestatus, post quam contestationem non est jus revocandi forum, quia praescriptio fori sero opponitur post litem contestatam: hoc, inquam, casu actor causa cadit, & reus, si ad forum incompetens sine rescripto principis actorem compulerit, & ita accipienda *l. 5. hujus tit.* valde singularis, alioquin impune vocat quis reum in forum incompetens, si absit dolus malus, si vis, si metus, ignarus competentis fori, nec vocationem reus contemnere debet: etsi ad judicem incompetentem vocetur, sed sequi vocantem debet, ut vel opponat praescriptionem fori, de qua statuet is, ad quem vocatus fuerit, *l. 2. ff. si quis in jus voc. non ierit*, quam l. consulatis rogo.

AD TIT. XIV. *Quando Imperator inter pupillos, vel viduas, vel alias miserabiles personas cognoscat, & ne exhibeantur.*

IN hoc tit. ponitur specialis casus, quo neque ex rescripto principis potest quis trahi e foro competenti ad forum incompetens. Hoc constituitur in hoc tit. ut pupilli, viduae, perpetuoque morbo laborantes ex rescripto principis ad comitatum non exhibeantur: & comitatus est in hac constitutione, & alibi saepe, ubi est princeps, *l. 2. §. ignom. de iis, qui not. infa. l. milites, §. de ignomi. ff. de re milit.* sicut Herod. dixit Romam esse, ubi esset Imperator, & miserabiles personas dicit non pupillos, non viduas, sed debiles, & eos, qui morbo sontico laborant, & miserabiles; nam miseros dicimus semper in malo, ut & Graeci dicunt, μιαρὸν, & μιαρὸν: & inde Hieronymus in Jovinianum: *miserae potius, quam miserabiles*. Contra tamen ostenditur in hoc tit. iis personis licere adversarios suos impetrato rescripto evocare in aulam principis, licet ipsae non possint evocari. De hac re invenies exemplum lib. 4. Var. Cassiod. & in Epistol. Innocentii. Et hoc quidem solo casu Imperator cognoscit inter eas personas, videlicet si hoc ipsaemet personae impetraverint, non si quis id impetrarit adversus eas, rescripto scilicet elicito a principe: nam ex appellatione princeps indistincte cognoscit inter eas personas. Additur ex Nov. Martiani, neminem exhibere licere ex provincia, non dico pupillum, aut viduam, aut miserabilem personam, sed generaliter nemo de suo foro exhiberi potest ad comitatum. Quod observari sane aequissimum est, & non observari iniquissimum est, si quae aetas ferat judices probos & religiosissimos juris, alioquin ultima necessitas, & infelicitas aetatis nos cogit a principe extraordinariam cognitionem poscere. Et sane quod hoc tit. excipiantur tantum quaedam personae, ex eo apparet non probari Nov. Martiani: alias enim personas ex rescripto principis posse e suo foro perduci ad comitatum.

AD TIT. XV. *Ubi de criminibus agi oporteat.*

SUnt etiam sequentes tit. usque ad 26. de foro competenti: nam per singulas causas sive species explicatur, quod in quaque causa sit forum, judiciumve competens. Ac primum hoc tit. si causa criminalis sit, ostenditur, forum esse competens, ubi reus crimen commisit: & hoc est, quod dicitur ratione contractus nos sortiri forum, contractus nomine comprehenso, & elicito ex obligationis vi, juxta *l. omnem, ff. de jud.* Ergo reus criminis ibi potest convenir ubi crimen admisit, & nominatim constituit, ut id observetur in militibus, qui arguuntur fecisse superexactionem, vel concussionem, *l.2. inf. tit.23.* Item in clarissimis personis si rei criminis postulentur, *l. 1. tit. 24.* Item & in hominibus divinae domus, puta actoribus, vel colonis, vel proceribus, & in Caesarianis, *l. 8. 9. 10. tit. 16.* in Caesarianis, *Sergents*. In causa igitur criminali forum competens est locus ubi crimen admissum est. Potest esse forum competens pluribus locis: nam & in hac causa forum competens est ubi de crimine jam contestata lis est: nam post litem contestatam non est jus revocandi domum. Et hoc significat *l. 1. h. tit.* his verbis, *ubi commissa sunt, vel inchoata*, non inchoantur, nisi post litis contestationem, ubi igitur sunt contestatae eo peragendae sunt: litis contestatio forum, quod erat incompetens facit competens. In hac etiam causa forum est competens, ubi reus domicilium habet, v. tit. 23.

AD TIT. XVI. *Ubi de possessione agi oportet.*

COnstitutio hujus tituli est etiam de causa criminali, & de causa possessionis, de causa momenti: nam si quis per vim dejectus sit possessione praedii, erit & de vi actio, quae erit criminalis ex lege Julia, ubi vis facta est, & ubi postulatur interdictum unde vi, id est, ubi postulatur momentanea rei possessio, ut loquitur *lex 4. sup. eod. tit.* id est, momentaria reformatio possessionis, quam nec appellatio, nec contestatio revocare, aut inhibere possit. Item agitur de vi civiliter, aut criminaliter interdicto momenti ubi vis facta est, & consequenter ubi est res, quae pervasa est.

AD TIT. XVII. *Ubi fideicommissum, &c.*

CAusa fideicommissi, videlicet si petatur res per fideicommissum relicta, vel si petatur cautio praestandi fideicommissi, ea causa disceptatur, ubi est hereditas, aut ejus pars major, vel ubi heres, vel ubi fiduciarius Trebellianus domicilium habet; etsi ibi non sit res debita ex fideicommisso, cujus restitutio, & cautio fiet secundum id quod est proditum in *l. 10. & l. seq. ff. de rei vindic.* vel etiam disceptatur causa fideicommissi, ubi est res ea, quae relicta est per fideicommissum, vel ibi

ibi non habeat domicilium heres. Et dici potest etiam de legato, quod de fideicommisso: nam & hoc loco legatum etiam intelligimus, & de credito hereditario. Idem etiam dici potest, ut ibi petatur, ubi major est pars hereditatis, vel ubi heres domicilium habet.

AD TIT. XVIII *Ubi conveniatur qui certo, &c.*

QUod certo loco dari oportet, puta Romæ, non tantum recte petitur Romæ, sed etiam alio loco, citra periculum plus petitionis: non tamen pure potest peti, sed cum commemoratione, sive mentione ejus loci, in quo dari oportet, & ideo appellatur hæc actio arbitraria, quia in ea arbitrio judicis æstimatur quanti intersit actoris suo loco pecuniam solvi, si per reum mora fuerit, quo minus suo loco pecuniam solveret, *l. centum Capuæ, & l. ult. ff. de eo quod certo loco*: vel etiam judex æstimat quanti intersit rei suo loco solvi pecuniam, non alio: si per reum mora non fuerit, vel si per actorem mora fuerit, quo minus suo loco oblatam pecuniam acciperet, *l. 2. in princ. h. tit. & l. 2. in princ. & §. ult. ff. eod.* Denique, ut ait constitutio hujus tit. in ea actione venit æstimatio ejus, quod alterutrius interest, id est, actoris, aut rei, & vero raro in hoc judicium venire potest ut utriusque intersit. Recte igitur ait constitutio, *alterutrius*, non utriusque.

AD TIT. XIX. *Ubi in rem actio, &c.*

REi vindicatione agitur adversus possessorem in *l. 4. sup. de al. jud. mut.* Possessio, inquit, in rem actionem parit adversario, id est, actori, hoc est certissimum: sed quæritur, quod sit forum competens intendendæ rei vindicationis, ubi scilicet domicilium habet possessor, vel ubi sita est res, de qua agitur, *l. 10. ff. de rei vindicat.* & quod notandum est ex hujus tituli *l. 2.* forum possessoris sequitur dominus possessionis, ut si absit dominus, & insideat rei actor, vel procurator, vel colonus, hic sequitur forum domini sui, ut latius *d. l. 2.* explicatur in Nov. 69. Auctor quoque, id est, *le garant*, sequitur forum emptoris, si velit evictionis nomine rem defendere: nam cum sit emptori controversia, cum ei movetur lis ejus rei nomine, solet laudare auctorem, & ei denuntiare, ut adsit rei defendendæ causa. Quid fiet si venditor dicat se habere fori privilegium, an poterit revocare ad suum judicem ab eo judice, apud quem lis incepta est inter extraneum, & emptorem? & definitur in *l. venditor, ff. de judic. & l. 1. hujus tit.* venditorem sequi forum emptoris: sed nostri circumforanei excipiunt unum casum non sine ratione, *si ce n'est, disent-ils, qu'on le tire hors du Royaume, comme si le proces est intente en Espagne.*

AD TIT. XX. *Ubi de hereditate agatur, vel ubi heredes scripti in possessionem mitti postulare debeant.*

SImili modo in hoc titulo ostenditur, petitionem hereditatis, quæ vindicatio est, non specialis in rem actio, sed universalis, agi adversus eum, qui possidet rem pro herede, aut pro possessore ubi is possessor domicilium habet, *l. si suspecta, §. ult. ff. de inoffic. testam.* vel simili modo ubi sunt res hereditariæ, de quibus agitur, si ibi reperiatur possessor, ut significat *l. 4. hujus tit.* nam & hac actione agitur in eum, qui unam rem hereditariam possidet, licet minimam, *l. licet, ff. de petit. heredit.* & eodem modo heres scriptus, ut ostenditur hoc titulo, cum sit controversia hereditatis, ibi se desiderat mitti in possessionem rerum hereditariarum ex edicto D. Adriani, vel hodie ex edicto Justiniani in *l. ult. de edicto Divi Adriani*: heres, inquam, hoc postulat ubi sunt res hereditariæ, interim salva petitione hereditatis, se mitti in possessionem ex tabulis, quas profert, dum agitur de petitione hereditatis, & quæritur ad quem potius pertineat cognitio: igitur est ejusdem præsidis, qui regit provinciam, in qua sitæ sunt res hereditariæ, aut major pars: nam etsi de possessione ipsa agatur, ex interdicto uti possidetis, ejus notio est, qui eam provinciam regit, in qua sunt res hereditariæ, quoties disceptatur de possessione hereditatis, & uterque contendit se esse possessorem, *l. 2. inf. de interdict.* quæ omnino conjungenda est cum constitutione hujus tituli, & ex illa legendum potius in inscriptione hujus constitutionis *Messiæ*, quam *Messalæ*.

AD TIT. XXI. *Ubi de ratiociniis tam publicis, quam privatis agi oporteat.*

ACtione tutelæ, & negotiorum gestorum, & mandati, & pro socio plerumque agendum, ut reddatur ratio administrationis: plerumque agendum de calculis: ubi igitur de ratiociniis agi oportet, id est, ubi agi oportet de actione mandati, vel negotiorum gestorum, vel tutelæ, vel pro socio, vel etiam actione in factum ex edicto de edendo in argentarium: nam in his omnibus actionibus plerumque agi solet de ratiociniis: & recte de actionibus tutelæ Fabius lib. 7. Instit. *tutelæ, in quo judicio solet quæri, an alia de re, quam de calculis quæri oporteat*; & definitur hoc titulo, ibi reddendas esse rationes, ubi negotia gesta sunt: quod ibi scilicet facilius pateat instructio rei, pateant notiora testimonia, & veriora documenta, ubi administratio gesta est, *l. 2. in fi. h. tit.* idemque est si rationes militares desiderentur ab eo, qui, exempli gratia, fuerit Tribunus militum, vel quo alio numero militari in militia, ratiociniis obstricto functus fuerit: nam hic etiam deposita militia, ejus quod gessit in militia rationem reddit apud judicem militarem, veluti apud magistrum militum. Et eleganter Theodosius in Nov. 2. veteres leges specialiter fori præscriptionibus, & contractus, & negotia gesta, & delicta subtrahere, nec pati aliquem, qui quid in qualibet provincia criminale commiserit, vel qui alicubi contraxerit, vel qui in quodam loco negotia gesserit aliena, eis se posse præscriptionibus defendere. Denique recte convenitur quis ubi contraxit, ubi deliquit, ubi negotia gessit aliena, nec habet jus revocandi domicilium, nec habet privilegium fori, & pars ejus est in *l. 2. inf. tit. 23.*

AD TIT. XXII. *Ubi causa status agi, &c.*

STatus hominis est conditio libertatis, vel servitutis, & conditio libertatis, quæ & status capitis dicitur, vel libertinitatis, vel ingenuitatis: eæ autem de statu actiones præjudiciales sunt quasi majores, & quæ præjudicium adferant sequentibus, quas actor intendit in foro rei, id est, ubi reus domicilium habet, vel ubi consistit, & degit. Reus autem est in causis status is, qui ex libertate in servitutem, vel ex ingenuitate in libertinitatem petitur: idemque reus est dominus, aut patronus, adversus quem proclamatio fit ex servitute in libertatem, vel ex libertinitate in ingenuitatem: & actor, ut dixi, sequitur forum rei, neque vero alius locus est, quo agi possit causa status, neque notio est aliorum, quam præsidum in provinciis, vel procuratorum Cæsaris si agatur de libertate, vel servitute inter fiscum, & privatos, ut *l. pen. hoc tit.* notio est prætorum, qui de liberalibus cognoscunt, vel etiam consulum in urbe: nam causa status exigit maximos judices, *l. ult. h. tit.* atque ideo non potest delegari, nec de ea etiam cum effectu arbiter adiri ex compromisso: imo nec olim præsides provinciarum potuerunt cognoscere de causa status, ut constat ex Plinii Junioris Epistola ad Trajanum, de adsertione ingenuorum: nisi habeant jus prætorium: quod præsidibus nominatim dabatur missis in provinciam cum jure prætorio, vel nisi habuissent jus proconsulare: nam proconsules, qui sunt majores, quam præsides, nempe spectabiles, potuerunt de causa status cognoscere. Et ita secundum jus vetus in *l. 1. sup. de ord. judic.*

quæ

quæ eſt Severi & Antonini, de ſtatu cognitio non eſt præſidis, quam tamen conſtat hodie eſſe indiſtincte præſidis ex multis conſtitutionibus. Et ut congruant omnes conſtitutiones invicem, quæ mens fuit Juſtiniani, convenientem caſum, *l. pen. hujus tit.* accommodanda eſt ad eam *l.* 1. ut ibidem dixi: non eſt omittendum in *l. ult. h. tit.* non ſervari præſcriptionem quinquennii hodie, qua excludebatur cognitio ſtatus ſine reſcripto principis: nec enim poſt quinquennium quam judicatum eſſet de ſtatu & manumiſſione ex Nov. Juſtiniani licet facere controverſiam ſtatus ſine ſpeciali reſcripto principis, ſublata illa præſcriptione quinquennii in *l. ult. hujus tit.*

AD TIT. XXIII. *Ubi quis de Curiali, &c.*

SUnt etiam quaſi præjudiciales, & quaſi de ſtatu actiones quibus quæritur decurio quis ſit nec ne, an ſit curiæ muneribus obligatus, an agricola cenſitus, in cenſibus deſcriptus, an ſit ex cohorte Præſidis, aut ex corpore naviculariorum, aut piſtorum, aut ſuariorum, aut ex alio corpore: & ad ſummam, an ſit conditionarius, id eſt, adſtrictus conditioni certæ, quæ omnes cauſæ pertinent ad nominationem præſidis ejus provinciæ, in qua is qui curiæ vindicatur, aut cohorti, aut alii conditioni deprehenſus fuerit: nam videtur eſſe fugitivus, ſive refuga ſuæ conditionis, ſuique oneris, & ibi vindicatur ubi deprehenditur, *l.* 1. *hoc tit.* Hoc etiam de criminoſis quibuslibet evidenter tentari poteſt ex *l.* 1. *ſup. ubi de criminibus*, ut poſſit in reum criminis lege agi, ubi deprehenditur, etiamſi certum domicilium habeat, quo jure utimur: niſi ſcilicet malit actor eum remitti in eum locum unde quaſi fugitivus receſſit, *l.* 1. *ſup. titulo ubi cauſæ ſtatus*: neque vero ſub ſpecie alterius militiæ, quam armatæ, conditionario vel debitori publico licet revocare ad alium judicem, non ſub ſpecie apparitionis magiſtri militum ſupra numerum, id eſt, ſi ſit ſupernumerarius apparitor, non poterit revocari ad forum magiſtri militum, ut oſtenditur in Novella Theodoſii 4. *de amota milit. fori præſcriptione*: & multo minus ſub ſpecie apparitionis magiſtri officiorum: qua de re tractatur proprie tit. 25. Dixi ſupra, ex cohorte præſidis, ſignificans conditionem cohortalem: ſunt enim cohortales in jure officia, ſive apparitiones præſidum. Et erant certi homines cum progenie ſua huic cohortali conditioni obnoxii, ut apparerent præſulibus provinciarum, quicumque mitterentur: nam erant perpetui in provincia, nec ducebantur a præſide, ut Tullius ad Quintum fratrem: *quos ex neceſſariis cohortibus tecum eſſe voluiſti*, qui quaſi ex cohorte prætoris ſunt.

AD TIT. XXIV. *Ubi Senatores vel Clariſſimi, &c.*

CLariſſimorum appellatio eſt latior, quam ſenatorum: nam & uxores & ſenatorum liberi ſunt clariſſimi: & ſenatores quidem ſunt celſiores clariſſimis, veluti illuſtres, aut ſpectabiles. Quæritur, ubi ſunt hæ perſonæ conveniendæ: & hoc oſtenditur, ſenatores & clariſſimos in urbe eſſe conveniendos civiliter apud præfectum prætorio, vel præfectum urbi, vel magiſtrum officiorum, *l.* 2. *hoc tit.* Fuit etiam alia quæſtio Theodoſii, ut Symmachus refert in epiſtolis, quæ ſenatorum controverſias transferri a foro præfecturæ urbanæ ad peregrina vetaret. In provinciis autem civiliter conveniuntur jure communi apud præſides ejus provinciæ in qua domicilium habent, *l.* 3. & *l. ult. ſup. ubi cauſa ſtatus*. Et recte Caſſiodorus in formula Rectoris provinciæ: *Tu etiam ſenatorem ibidem reſidentem juberis audire*: & etiam hodie criminaliter conveniuntur apud præſidem hujus provinciæ in qua deliquerunt; qui tamen olim erant remittendi ad præfectum urbi ex *l.* 3. *C. Th. de accuſat.* Excepto uno caſu conſtitutione Claudii ſi ſenator vir clariſſimus alienas ſuſceperit actiones agendas quaſi ſuas, in *l.* 1. *ſup. ne liceat potent.*

A *patrocin.* illuſtres enim ſenatores hac in re ſeparantur a clariſſimis: nam illuſtres ſenatores, qui recenſentur in *l.* 1. *hoc tit.* non poſſunt criminaliter conveniri, niſi in conſiſtorio principis. Quod etiam omnibus aliis ſenatoribus quoſdam Imperatores detuliſſe Dio ſcribit, atque etiam Spartianus.

AD TIT. XXV. *In quibus cauſis militantes, &c.*

MIlitantes in hoc titulo non dicuntur armati milites, & tribuni numerorum; nam ſemper utuntur privilegio ſui fori, & litem poſſunt revocare ad magiſtrum militum, *l.* 2. *ſup. tit.* 23. dicuntur ſcholares, qui ſunt ſub magiſtro officiorum taxati in 11. ſcholas, ut ait *l. ult. inf. de loc.* ſupernumerarii milites de quibus eſt B titulus *de privilegiis ſcholarium lib.* 12. veluti agentes in rebus, qui & dicuntur magiſteriani, quod obſequuntur magiſtro officiorum, & domeſtici protectores: hi habent quidem privilegium fori, & ſuum proprium judicem: ſed eo privilegio non utuntur caſibus in hoc titulo propoſitis, id eſt, ſi conveniantur non apud magiſtrum officiorum, ſed apud præſidem provinciæ, qui eorum alias non eſt judex competens ex cauſa debitorum, aut munerum publicorum: nam ex hac cauſa poſſunt a præſide conveniri, nec litem ad ſuum judicem poſſunt revocare. Idem erit ſi obnoxii dicuntur curiæ, vel alii corpori, aut cohorti, ſi dicantur aliquid abſtuliſſe per ſuperexactionem, vel concuſſionem, *l.* 1. & 2. *ſup. tit.* 23. quæ etiam poni potuiſſent ſub hoc tit. nam caſus exprimunt quoſdam, quibus militantes non utun- C tur ſui fori præſcriptione: nam præſcribunt judicio alieno, & plerumque judicio fori incompetenti: & ſane etiam *l.* 2. *tit.* 23. *in C. Th.* ponitur ſub tit. *de amota militum fori præſcriptione*. Item ſi ſint conductores prædiorum alienorum, quacumque ex cauſa conveniuntur recte apud publicum judicem, id eſt, præſidem provinciæ, nec poſſunt uti privilegio ſui fori. Dico militantes de quibus agitur hoc tit. id eſt, ſcholares, qui conductores ſunt alienorum prædiorum: nam ſoli armati milites conductores eſſe prohibentur, *l. milites, inf. de re milit.* poſſunt conveniri apud rectorem provinciæ, nec fori præſcriptione poterunt uti. Item amittunt milites ſcholares fori privilegium, ſi negotiationem exerceant in provinciis; nam tunc eo privilegio militiæ ſunt indigni. Et hoc utique verum eſt, etſi ob- D tinuerint a principe negotiandi licentiam: ut in fi. l. ait; *militandi, vel negotiandi*, legendum eſt &, non *vel*, regulariter non poteſt quis eſſe miles & mercator, *l.* 4. *inf. lib.* 11. *negotiat. ne milit.* ſed ſi quis forte inveniatur negotiationem exercere, & ſe etiam militiæ dignitate efferre, licet ei negotiationem permiſerit princeps, conventus etiam ex privato debito poterit apud præſidem provinciæ conveniri, nec poteſt revocare litem ad ſuum judicem; idemque erit ſi militantes ſuis compendiis, ſuiſque privatis negotiis dent operam in provinciis, ſine commeatus beneficio, non utentur privilegio fori. Et breviter hæ ſunt cauſæ in quibus militantes non utuntur præſcriptione fori. Notandum in contextu hujus Conſtitutionis, ibi, *& qui per provincias ſociantur*, eſſe legendum, *negotiantur*, non, *ſociantur*, aut *otiantur*: E nam tres caſus notantur, qui ſtudent rerum ſuarum adminiſtrationi, & qui negotiantur, & qui conducunt aliena prædia: & ita perſpicue in Baſilicis diſtinguuntur, & ad hos, qui negotiantur pertinet ultima pars conſtitutionis, dum ait; *etſi meruerint mercandi licentiam*.

AD TIT. XXVI. *Ubi cauſæ fiſcales, vel divinæ domus, &c.*

CAuſæ fiſcales ſunt in quibus agitur de bonis fiſco delatis, id eſt, de caducis, vel de pœna pecuniaria inferenda fiſco, vel de eo, quod debetur fiſco ex contractu: videtur etiam quodam modo eſſe cauſa fiſcalis in ſpecie *l.* 4. *hoc tit.* qua is, qui emit a fiſco mandatu Titii,

tii, cum Titio agit de pretio, & uſuris, quæ fiſco ſolvendæ ſunt. Hæ cauſæ fiſcales diſceptantur apud Cæſaris procuratorem, vel rationalem rei privatæ Cæſaris, rationalem ſummæ rei, ut eſt in inſcriptione *l. 7.* & in *l. 3. inf. ſi propter public. penſitat.* & apud Euſeb. ὁ τῆ μεγίστε πράγματος προστατεύων. Atque etiam in veteri inſcriptione: *piiſſimo atque fortiſſimo fundatori pacis, ac publicæ libertatis auctori d. No. Fla. Valen. Conſtantino M. Cæſari, Valerius Honoratus vir perfectiſſimus rationalis ſummæ rei, devotus miles Marius Meſſala p.* Et quidem cauſæ civiles apud hos diſceptantur, non criminales: nam de criminibus non cognoſcunt, ſed de iis, quæ fiſco competunt, & debentur, ſed præſes, qui habet merum imperium, id eſt, jus irrogandæ mortis, vel pœnæ: igitur non habent merum imperium, niſi fungantur vice præſidum. Et Pontius Pilatus erat procurator Cæſaris in Syria, cum jure præſidiali, *l. 3. hoc tit. l. 1. ſup. de pedan. judicib. l. 2. inf. de pœnis, l. 3. inf. ad leg. Fab. de plag. & l. ult. ff. de offic. procurat. Cæſ.* procurator igitur non cognoſcit de cauſa curiali, ſed de criminibus, & pœnis. Igitur apud præſidem provinciæ, cui, ut ait *l. 1.* convictis pœnam irrogare licet, id eſt, quibus eſt merum imperium, quod ſcilicet eſt jus irrogandæ pœnæ criminibus, & jus dandæ pœnæ legitimæ: & comprehendit omne genus pœnæ legitimæ: non jus gladii tantum. Et veriſſimum eſt in *l. imper. ff. de juriſdict.* imperium, & juriſdictionem per exempla tantum definiri merum & mixtum juriſdictionis imperium: merum, id eſt, ſine juriſdictione, quod non competit jure magiſtratus, ſed jure dato nominatim ad certum aliquem modum finemque: puta, ut jus ſit irrogandæ illius pœnæ, & non illius: vel pleniſſime, ut jus ſit irrogandæ omnis pœnæ. Denique in ea lege per exempla tantum definitur imperium, quod ſecretum ſeparatumque eſt a juriſdictione, id eſt merum, & id etiam, quod inhæret immixtumque eſt juriſdictioni. Ergo præſes tantum cognoſcit de criminibus, & criminis pœnis: de bonis autem fiſco vindicandis civiliter cognoſcit procurator Cæſaris. Et evidens eſt in *l. 3. hoc tit.* ſic eſſe legendum: procurator Cæſaris *ſicut exigere pœnam deſertæ accuſationis*, ſcilicet irrogatam a præſide, *poteſt ita judicare*, ut ea *inferatur*, *ſententia ſua non poteſt*. Denique jus habet exigendæ pœnæ, quam præſes irrogavit, non etiam judicandæ: & ideo in *l. 3.* legendum eſt, affirmative, *ſicut exigere poteſt*. Qua in re laborat Accurſ. Hæc de cauſis fiſcalibus, verum titulus eſt etiam de cauſis divinæ domus: a fiſco ſeparatur divina domus .i. principis, quæ dicitur ratio Cæſaris in *l. 6. §. ult. ff. de jure fiſci*: *Quod privilegium habet fiſcus*, inquit, *idem habet ratio Cæſaris & Auguſtæ*: nam Auguſta iiſdem privilegiis utitur quibus Auguſtus, *l. princeps, de legib.* Ratio Cæſaris, id eſt, ut Græci interpretantur domus Cæſaris: ſicut domus divinæ, quæ pertinent ad rem privatam, vel ſacrum patrimonium principis, & ad prædia Tamiaca, id eſt, quæ erant proprie deputata cubiculo, & cellario, & penui principis, & erant in Cappadocia, ut oſtendit *l. 3. inf. de palatin. ſacrar. largit.* & Græci explicant recte infra ad *l. 1. ff. ad leg. Juliam repetund.* & interpres Juliani Anteceſſoris in Nov. 30. quæ prædia erant ſub cura comitis domorum, & potiſſimum ſub cura præpoſiti ſacri cubiculi. Et inde in notitia Romani imperii, ſub diſpoſitione viri illuſtris præpoſiti ſacri cubiculi ponitur domus divina per Cappadociam. Agitur autem cauſa domus divinæ apud procuratores, ſive rationales proprios, ut indicat ejuſdem tituli conſtitutio. Sequuntur cauſæ hominum divinæ domus: homines ſunt coloni, inquilini, ſervi, conductores, procuratores: & ii quidem homines Tamiaci, deſtinati ſcilicet prædiis Tamiacis, conveniuntur apud præpoſitum ſacri cubiculi, & comitem domorum in omnibus cauſis civilibus & criminalibus, *l. ult. hujus tit.* quæ eſt de Tamiacis: etiam ſervi ita nominantur, & pertinent ad prædia Tamiaca. Igitur Tamiaca deſtinata penui principis patrimonialis, aut privatæ rei homines in cauſis civilibus apud comitem rerum privatarum: in criminalibus apud vicarium: nam in inſcriptione *l. 9. hujus tit.* ita legendum eſt: *ad Philippum vicarium*, non virum clariſſimum, vel etiam in criminalibus conveniuntur apud præſidem provinciæ, in qua crimen admiſerunt, adhibito procuratore domus Auguſtæ: & ſimiliter apparitores, & officiales rationalis in cauſis civilibus conveniuntur apud ipſum rationalem: in criminalibus, cum non habeat rationalis merum imperium, id eſt, judicii criminalis executionem, conveniuntur apud præſidem provinciæ.

AD TIT. XXVII. *Quando liceat unicuique, &c.*

IN hoc tit. oſtenditur illud, quod ante dictum eſt, neminem ſibi jus dicere, & ſuperioribus titulis omnibus adeundum eſſe judicem competentem, nec quicquam ſine eo audendum, vel adminiſtrandum eſſe. Id in hoc tit. oſtenditur aliquando non obſervari, & nonnunquam evenire, ut nos ipſi ulciſcamur, & quodammodo nobis jus dicamus adverſus obſeſſorem viarum, id eſt, latronem nobis inſidiantem impune occidamus in *l. 1. h. tit.* Imo in agris tantum, non in urbe impune occidimus: quemadmodum furem nocturnum, ſive paganus ſit, ſive miles, etiamſi ſe telo non defendat, & ei parcere poſſimus ſine noſtræ vitæ periculo: & in agris, & in urbe, quod eſt ex 12. tab. ſicut, & ut fur nocturnus impune poſſit quodammodo occidi, *l. ſi pignore, §. ſi furem, ff. de furt. l. 4. ff. ad l. Aquil.* ſed ut auctor eſt Ulpian. ea lex deſiit eſſe in uſu, obtinuitque poſtea, ut non alias liceret nocturnum furem occidere, aut diurnum, quam ſi ſe telo defenderit, & ſi is cui furtum fiebat, parcere ei non potuit ſine vitæ ſuæ periculo, *l. furem, ff. de falſ.* Quod ita obtinet in urbe, ſed non in agris: nam ex hac l. 1. & ex l. 12. tab. in agris nocturnus fur quoquo modo poteſt occidi: quia in agris major eſt copia graſſandi, & quo major eſt, eo rei gravioribus conſtringuntur vinculis, data ei, cui ſit furtum, licentia ſeipſum vindicandi, & occidendi etiam manus dantem, nec reſiſtentem. Et elegans eſt ratio *l. 1. melius eſſe in tempore occurrere, quam poſt exitum vindicare.* Omnes hæ definitiones ſunt plerumque falſæ: *& n'en faut abuſer.* Et plerumque veræ in una re tantum, falſæ in omnibus aliis, & ideo, qua mente traditæ ſint, & qua ſpecie oportet ſemper animadvertere. Itaque facile eſt reſpondere argumentanti ex his ſententiis allato incommodo, aut exceptione aliqua: quod ait, *melius eſſe, &c.* Et ſimile eſt, quod ponitur in *l. ult. in quibus non eſt nec. reſt.* melius eſſe jura minorum integra ſervari, quam poſt vulnus inflictum remedia quærere, quod ex Ariſt. 3. Politicorum videtur ſumptum: & oſtenditur in *l. 2. hujus tit.* unumquemque poſſe deſertorem militiæ obſidere, & prehendere, & ſi ſe telo defenderit, occidere, ut in *l. 2. inf.* de deſerta militia, & hoc quidem modo, quod eſt in altera parte hujus tit. vindicabit læſam majeſtatem, & devotionem publicam, quam ſcilicet lædit miles, qui alias ſolet appellari devotiſſimus, dum ab ea devotione deſciſcit deſerta militia: & ita occiſor deſertoris ultor eſt publicæ devotionis.

AD TIT. XXVIII. *De inofficioſo teſtamento.*

DIximus ſupra de jure ſacro, deinde de jure publico, ſive de partibus juris civilis, & magiſtratibus, & de ordine, quo agit quiſque apud eos, de Advocatis, & procuratoribus alienarum litium, de reſtitutionibus litium, ſive de reſtitutione in integrum, de pedaneis judicibus, & de foro competenti: ab hoc tit. De inofficioſo teſtamento incipit tractare de diverſis actionibus, cauſis, & litigiis, qui tractatus jus omne fere complectitur. Et recte majores noſtri monuerunt diligentem nobis operam impendendam eſſe titulo de actionibus: quia ſcilicet is ambitu ſuo complectitur omnes quæſtiones juris. Nec mirum igitur ſi in ea re, & Cod. &

Dig.

Dig. potissimum consumantur, id est, in explicandis actionibus variis, eorumque natura explicanda: summa autem actionum divisio hæc est, alias esse vindicationes, sive petitiones, alias condictiones in *l. actionum genera, D. de oblig. & action.* actiones in personam esse de obligatione, de re aut pecunia debita actori, id est actiones in rem esse de proprietate & possessione, quam actor suam esse asserit, vel, ut loquitur, suam esse petit: nam & de possessione est vindicatio per interdictum uti possidetis, vel utrubi, *l.1. §. Pomponius, D. ad exhib.* & rursus vindicationes sive petitiones alias esse de universitate rerum, veluti de hereditate, alias de rebus singulis, specialesque vindicationes appellantur, *l.1. D. de rei vindic.* Orditur autem a vindicationibus quæ sunt de universitate, & ab ea præcipue, quæ dicitur querela inofficiosi testamenti, & de petitione hereditatis de inofficioso testamento, sive ex causa inofficiosi testamenti, *l. si quis filium, hoc tit. l.20. D. eod. l. pen. de bonor. possess. contr. tabul. l.3. inf. de pet. hered.* quæ actio datur liberis notatis exheredatione & remotis, lege Glicia, ut indicat inscriptio *l.4. D. eod.* Est igitur hæc actio non legitima, non civilis. Nec obstat *l. non putavit, D. de bon. possess. contr. tabul.* exheredatis non dicitur dari bonorum possessio contra tabulas, sed præteritis, id est, silentio omissis, nec scilicet institutis, nec exheredatis ut oportet, etiamsi legitima sit eis relicta, præteriti etiam sunt, qui non sunt lecti in numerum heredum, vel qui heredum numero moti sunt nominatim per exheredationem, etsi sit eis aliquid adscriptum: sicut apud veteres, ut refert Festus, præteriti senatores erant, qui non lecti a consulibus, sed tacite loco moti: ergo bonorum possessio contra tabulas datur liberis præteritis, non exheredatis, & adiicit Ulp. in *l.8. D. de bon. poss. cont. tab.* etiam exheredatos jure civili non turbare testamentum. Quid hoc enim est? nempe ipso jure nullum non est testamentum, in quo filius exheredatus est: imo valet ipso jure: sed ei liberum est per querelam inofficiosi testamentum rescindere, quasi impium & inofficiosum, si modo probaverit se immerito exheredatum atque remotum. Summa hæc est: ipso jure non rescindi testamentum in quo filius est exheredatus: sed per querelam de inofficioso testamento, sive petitionem her. Non separo querelam a petitione hereditatis, nec sunt imitandi doctores, qui aliud faciunt judicium rescindens, aliud rescissorium, & judicium rescindens vocant querelam inofficiosi testamenti, quod primum rescindatur testamentum, & rescissorium judicium vocant hereditatis petitionem quasi subsequatur rescindens judicium. Nostri auctores non faciunt differentiam inter hæc nomina, nec a rescissione separant petitionem, uno scilicet eodemque judicio, una actione & rescinditur testamentum quasi inofficiosum, & petitur hereditas ab intestato: vel ut aliter dicam, nova ratione rescisso testamento vindicatur hereditas ab intestato. Dices quo jure vindicat hereditatem, qui ab ea remotus est nominatim per exheredationem, nec est ut muniat se prius jure aliquo, aut ut colorem quemdam juris induat: nam si non sit ex suis heredibus, ordinandi & excitandi judicii de inofficioso testamento gratia, necesse est prius eum, qui queritur vel acturus est de inofficioso testamento, veluti ab intestato sibi delatam hereditatem adire, vel bonorum possessionem agnoscere ab intestato unde liberi, vel unde legitimi, vel unde cognati, *l.6. & 7. l. Papinianus, §.2. D. eod.* In suis heredibus non est necessaria aditio, aut bonorum possessio, quoniam ipso jure heredes sunt, *d. l.7. & l. in suis, D. de suis & leg. l. pen. §. pen. D. de bon. lib.* sui igitur heredes, qui exheredati sunt, ipso jure filii, vel alii liberi, non heredes facti aditione hereditatis, vel bonorum possessione, perveniunt ad possessionem hereditatis de inofficioso testamento, allegantes se immerito exheredatos esse: quæ allegatio competit non tantum liberis, sed & parentibus exheredatis, & fratribus germanis, si turpes personæ scriptæ sint, veluti mimi, aut histriones, aut arenarii: alioqui frater non potest queri de inofficioso testamento fratris, *l. fratres, hoc tit.* Alii autem cognati nullo modo possunt queri, si sint exheredati, vel quod idem est, si sint præteriti: nam præteritio harum personarum censetur pro exheredatione. Ii igitur quibus competit querela, ad eam perveniunt, eamque persequuntur, & si forte non vicerint querela, aditio illa, aut bonorum possessio quam petierunt & agnoverunt, sine re, sine effectu constituitur, & est etiam interim dum agitur querela sine re, & color potius, fictaque narratio, qua & in foro licere uti Fabius ait lib.4. & color quidam, sive prætextus petendæ hereditatis. Ex iis licet modo definire inofficiosum testamentum. Inofficiosum testamentum est, in quo liberi qui sunt in potestate, vel emancipati, aut parentes, aut fratres germani immerito exheredati sunt, vel præteriti, vel instituti, ita ut pro exheredatis habeantur, ut præteritio avi materni, aut matris habetur pro exheredatione, id est, harum personarum silentium, exheredatio est: patris silentium non est exheredatio: & ideo huic non datur querela inofficiosi testamenti, sed bonorum possessio contra tabulas: contra præterito a matre, aut avo materno, vel præterito a filio suo, vel præterito a fratre germano datur querela inofficiosi testamenti, non bonorum possessio contra tabulas, quia pro exheredatis habentur: & institutus etiam quandoque habetur pro exheredato, eique competit querela, ut in specie *l. Papinianus, §.4. D. eod.* Regula est: quartam debitam filio non minuere libertates servis relictas testamento patris. Finge: pater habuit servos, & omnes manumisit: quarta non potest imminuere libertates: aget igitur querela ita institutus: nam inutilis est illa institutio, & est, ut habet formula hujus judicii, justa causa offensæ, *l.20. 22. & 23. hoc tit.* vel justam causam irascendi, ut est in Plinii junioris epistolis, patrem habuisse videri, qua sententia absolvitur scriptus heres, & penitus repellitur exheredatus: vincit autem exheredatus, si judex pronunciaverit justas causas offensæ patrem habuisse non videri.

AD TIT. XXIX. *De inofficiosis donationibus.*

EXemplo querelæ inofficiosi testamenti comparata est querela inofficiosæ donationis, facta scilicet a parentibus in fraudem liberorum: vel a liberis in fraudem parentum, & comparata est constitutione Alexandri ad Claudium Julianum præfectum urbi in *l. Titia 87. §. Imper. D. de leg.2.* Et datur querela inofficiosæ donationis liberis, qui erant tempore donationis, sive in unum ex eis, sive in extraneum collata sit immodica & inofficiosa donatio: sed hoc interest, quod querela inofficiosi testamenti hoc jure rescindat totum testamentum, institutionem, legata, libertates, tutelas, tabulas pupillares, quasi fuerit furiosus, atque ideo nullam habuerit testamenti factionem, qui pietatis nullam rationem habuit: Ex Nov. Justin. querela inofficiosi testamenti rescindit tantum caput institutionis, cetera capita firma manent: querela autem inofficiosæ donationis id tantum rescindit & revocat, quo minuitur portio debita liberis, non etiam totam donationem revocat: ergo quadrantem, vel ex jure *Novellæ de trien. & sem.* quas sequimur trientem, vel semissem legitimæ portionis, id est, debitæ ab intestato pro numero liberorum, & ita Nov.92. quæ est de inofficiosis donationibus ostendit, hac actione liberos non revocare dotem donationemque, sed portionem tantum, quæ eis debetur, vulgo appellatam legitimam: ergo inofficiosa donatio est, quæ liberis portionem debitam aufert aut minuit, ut donatio omnium bonorum, vel donatio sextantis, aut deuncis bonorum: nam donato sextante, vel deunce, quod residet non sufficit Falcidiæ, id est, debitæ portioni. Falcidia est nomen generale: omnis quadrans dicitur Falcidia: sunt autem quadrantum legitimorum multa genera: ita vero immensum donan-

do pater excludit querelam inofficioſi teſtamenti: & hoc meditatur: dabo operam ne filius queratur de liberalitate mea: ne inducat materiam officiorum, ut lib. 7. cap.4. appellat Fabius: nam certe materia querelæ inofficioſi teſtamenti eſt materia officiorum, an ſit bene meritus filius, vel male, *l. filius, D. de inoffic. teſtam. l.3. §. ſi emancipatus, D. de bon. poſſeſſ. contra tab.* dabo operam, inquit, ne queratur: nam queri poteſt tantum de teſtamento: non teſtor, ſed dabo omnia mea: hoc genere igitur eluditur querela inofficioſi teſtamenti, ſed ſuppetit ex conſtitutione Alexandri querela inofficioſæ donationis, quam dari dicendum eſt non tantum liberis, ſed & parentibus, ut in *l.4. hoc tit.* & dari etiam ab inteſtato, id eſt, ſive donator ille fecerit teſtamentum, ſive inteſtatus deceſſerit, *l.3. hoc tit.* & rurſus eum fortaſſe dari etiamſi intervertendæ vel eludendæ querelæ inofficioſi donatori non fuerit animus: nam conſilium quidem abſque eventu atque affectione non ſufficit, *l. pen. hoc tit.* ſi abſumpta ſit vel deminuta portio debita: quod tamen non videtur probaſſe Patricius Græcus interpres, qui dixit dictam *l.5.* accipiendam eſſe quaſi novam, ut ſcilicet tantum procedat in ſuo caſu, cum liberi nati poſt donationem aliis liberis factam, eam revocant pro modo portionis ſibi debitæ: factam extraneo liberi poſtea nati in ſolidum revocarent, *l. ſi unquam, inf. de revoc. donat.* factam aliis liberis revocant tantum pro modo Falcidiæ. Et ſufficit eventus, ſufficit fraus quæ reipſa ipſis facta eſt, etſi adfuerit conſilium fraudandi in *d. l.3.* ſcilicet hoc jure utimur, ut trahatur etiam ad omnes alios caſus, puta ſi liberi, qui tempore erant donationis, querantur de inofficioſa donatione. Etiam illud notandum, hanc actionem non dari poſt quinquennium, *l. ult. hoc tit.* quod obtinet & in querela inofficioſi teſtamenti, & de inofficioſa dote. Hæ tres querelæ finiuntur quinquennio. Item non dari querelam inofficioſæ donationis iis, qui judicium donationis agnoverunt, & probaverunt, *l.6. hoc tit.* quod obtinet etiam in querela inofficioſi teſtamenti: nam hæ querelæ ſunt remedia ſubſidiaria, *l.2. & 3. hoc tit.* & obſervandum eſt, non dari querelam inofficioſæ venditionis: nam pater vendet omnia bona ſua, ſi vult: *l'argent en demeure.*

AD TIT. XXX. *De inofficioſis dotibus.*

INter donationes, & dotes numerantur. Dos eſt ſpecies donationis, *l. cum multa, inf. de donat. ante nupt.* Et id quod dictum eſt de inofficioſis donationibus merito trahitur ad inofficioſas dotes a matre datas marito primo vel ſecundo, quia ſcilicet dodrantem maternorum bonorum excedunt, vel omnia bona conſumunt, ita ut liberis non ſit ſalva Falcidia, id eſt, debita portio in bonis maternis. Ceterum quia hæc actio de inofficioſa dote eſt ſubſidiaria, ſicut duæ præcedentes, hodie nolim conſtitutiones hujus tit. accipi de muliere, quæ iterum nubit habens liberos ex priore matrimonio, quia conſtat eam ſecundo marito non plus poſſe erogare dotis, vel alio nomine quam uni ex liberis prioris matrimonii, ipſo jure ſecuros eſſe: ſed accipi poteſt conſtitutio tituli etiam hodie de ea, quæ primum nupſit, cum haberet naturales filios, vel ſpurios, vel de ea, quæ iterum nupſit non habens liberos ex priore matrimonio, ſed ſpurios tantum: nam in bonis maternis Falcidia ſpuriis non minus, quam juſtis liberis debetur, *l. ſi ſuſpecta, §.1. D. de inoff. teſtam.* ſed erat quidem conſtitutio etiam de liberis prioris matrimonii, ſed in eis hodie eſt ſupervacua propter dictam legem *hac edictali*. Et ita accipienda eſt lex hujus tit. vulgo dicitur a noſtris auctoribus, leges legibus concordare promptum eſt, ex hoc loco, *legibus concordare promptum eſt*, id eſt, jus eſt & æquum.

AD TIT. XXXI. *De petitione hereditatis.*

NOn caret ratione, quod priuſquam proponeret generalem petitionem hereditatis quam proponit hoc tit. propoſuerit ſpecialem de inofficioſo teſtamento: nec enim idem jus eſt utriuſque. Generalis petitio hereditatis datur adverſus poſſeſſorem juris, vel rei hereditariæ, nec heredem juſtum, ſive ſciat ſe non eſſe heredem, ſive falſo exiſtimet ſe eſſe heredem. Et hoc eſt, quod dicitur, eam petitionem hereditatis dari tantum adverſus eum, qui pro herede poſſidet, cum non ſit heres, vel bona fide, ſcilicet exiſtimans ſe eſſe heredem, vel mala fide, & adverſus eum, qui poſſidet pro poſſeſſore, id eſt adverſus furem, vel raptorem, qui interrogatus, quo jure poſſideat, non habet quod reſpondeat, niſi quod poſſideat, non quaſi heredem: de hereditate utique non contendit, videlicet non ſe aſſerit eſſe heredem: & ideo hic etiam tenetur petitione hereditatis, non alius, qui vero juſtoque titulo poſſidet, *l. regulariter, & quatuor ſeqq. D. eod.* petitio autem hereditatis de inofficioſo teſtamento datur adverſus verum heredem & legitimum, qui ex inofficioſo teſtamento juſte hereditatem adiit: neque enim ante aditam hereditatem exheredatus agit, & hoc diſtat querela inofficioſi teſtamenti a bonorum poſſeſſione contra tabulas: nam bonorum poſſeſſio contra tabulas eſt contra lignum, *l. quod vulgo dicitur, de bon. poſſ. contra tab.* idque etiamſi nondum heres adierit: querela contra heredem, qui adiit. Item querela inofficioſi teſtamenti datur adverſus filium tantum, qui accepit cum re bonorum poſſeſſionem contra tabulas, *l. filius, de bon. poſſ. cont. tab.* datur etiam adverſus fideicommiſſarium, cum ex Senatuſconſulto Trebelliano reſtituta eſt hereditas, *l.1. ſup. de inoffic. teſtam.* adverſus quos non datur generalis petitio hereditatis: quia vero & juſto poſſidet titulo, & generalis tantum datur in eum, qui falſo poſſidet pro herede, vel qui impudenter poſſidet pro poſſeſſore, veluti pro eo, qui poſſeſſionis nullam habet juſtam cauſam. Obiicies ex hac ſententia, quod pleriſque locis dicitur, generali petitione hereditatis, id eſt, ex cauſa inteſtati, vel ex cauſa injuſti teſtamenti, aut irriti, aut rupti, aut falſi, vel ex alia quacunque cauſa, per quam inofficioſum teſtamentum dicitur, petitione hereditatis teneri etiam heredem ſcriptum in teſtamento, & fideicommiſſarium & Trebellianum in *l. etiam, §. idem dicendum, & §. ſeq. l. item veniunt, §. licet, D. eodem*: ſed videamus ne eo circumſcribamur: nam hoc duntaxat locum habet, ſcilicet ut heres ſcriptus, & fideicommiſſarius, & Trebellianus ex quacumque alia cauſa teneantur petitione hereditatis, cum fideicommiſſum aut hereditas eis relicta eſt injuſto aut inutili teſtamento: atque adeo cum fideicommiſſum aut hereditas ad eos jure non pertinet. Et rurſus poteſt etiam obiici, quod dicitur in *d. l. etiam*, §.1. emptorem hereditatis teneri utili petitione hereditatis, qui eam bona fide emit ab herede, qui poſſidebat eam pro domino: ſed ut reſpondeam, id locum non habere, puto ut ſit in emptorem petitio hereditatis, niſi deficiente venditore, puta non extante, vel extante quidem, ſed qui bona fide vendidit, non dico ære, ſed aſſe Cajano, qui non tenetur, niſi in quo locupletior factus eſt: ne videretur factus locupletior, aut ſane immodici pretii non habetur ratio: eo caſu deficiente venditore, cum ab eo ſcilicet non poſſimus ſervare hereditatem quam vendidit, quia vel non extat, vel modicum tulit ex venditione, in emptorem datur utilis petitio hereditatis quaſi in heredem ejus, qui poſſidebat hereditatem pro herede: nam certum eſt hereditatem poſſe peti non tantum ab eo, qui pro herede poſſidet, vel poſſeſſore, ſed ab herede ejus, licet ignoraret defunctum ita poſſediſſe eas res, & ipſe eas nunc poſſideat quaſi ex hereditate ſibi teſtamento vel lege delata, *l. Neratius, l. etiam, in pr. & §. heredem, D. eod.* deficiente igitur venditore demum per utilem petitionem hereditatis itur ad emptorem quaſi ad heredem poſſeſſoris, qui conveniri poterat. Emptor hereditatis vicem heredis obtinet, & in ſubſidium: vera igitur eſt ea differentia,

tia, quam exposuimus inter generalem petitionem hereditatis, & illam specialem querelam de inofficioso testamento. Sunt & aliæ: petitio hereditatis de inofficioso testamento non tam rem persequitur, quam ipsam vindictam injuriarum, sive notam exheredationis, & agit causam doloris, sicut actio injuriarum, quod nomen querelæ etiam demonstrat: generalis petitio hereditatis, id est, quæ ex alia causa instituitur, est patrimonii, sive rei vindicatio. Quamobrem pater filii nomine non agit querela inofficiosi testamenti, veluti filio exheredato, aut præterito a matre, aut avo materno, invito filio, quia filii injuria est, & indignatio, *l. Papinianus, ff. de inoffic. testam.* qui tamen ageret ex alia causa, & peteret etiam hereditatem invito filio, sicut qualibet actione alia: quandoquidem omnes patri adquiruntur, invito filio, jure potestatis paternæ: & præterea querela inofficiosi testamenti tacita dissimulatione aboletur, sicut actio injuriarum, *l. 1. sup. de in integr. restit. min. l. non solum, §. 1. de injur.* & silentio quoque quinquennii aboletur querela inofficiosi testamenti, *l. si quis filius, in fi. sup. de inoff. testam. l. 3. C. Theod. de Apostatis.* Ex alia autem causa petitio hereditatis, nec longi temporis præscriptione perimitur, sed tantum præscriptione 30. annorum, *l. hereditatis, hoc tit. l. pen. inf. ex quibus causis cess. lon. temp. præscript.* ubi elegantissime Accursius reddit rationem, cur petitio hereditatis generalis non detur in eum, qui vero & justo titulo possidet, petitio hereditatis dicitur etiam actio in hereditatem, *l. pater, §. 1. de capt. & postlimin. rev.* ut quæ proponitur in titulo sequenti, dicitur actio in rem: & de his, quæ veniunt in petitionem hereditatis, sunt autem quam plurima, est Senatusconsultum diligenter explicatum a Jurisconsultis nostris, quod appellatur a Græcis Senatusconsultum Adrianum in *l. quod si possessor, ff. eod.* quia factum fuit auctoritate Adriani, *l. 1. hoc tit.*

AD TIT. XXXII. *De rei vindicatione.*

RES in hoc titulo non est hereditas, sed certa species: hic igitur titulus est petitione speciali, qua qui speciem, corpusque certum suum esse asserit, hoc modo: fundus Tusculanus, qui est in agro, qui Sabinus vocatur meus est: nam fundi nomen, & quo loci sit dicere oportet, *l. si in rem, in fi. D. eod.* vel hoc modo: hanc ego rem ex jure Quiritium meam esse ajo. Superior autem titulus est de ea vindicatione, seu assertione, qua quis se universi juris defuncti successorem esse affirmat, non rei certæ, non corporis certi. Et in his judiciis in rem hoc est solemne, ut judex vindicias dicat interim, dum de proprietate disceptatur, ab eo, qui rem possidet, præstita satisdatione de ea re conservanda, & restituenda petitori, si secundum eum judicatum erit: imo & non præstita satisdatione interim vindiciæ dantur secundum possessorem, si petitor satisdare noluerit: nam in causa pari melior est causa possidentis; plus est in re, quam in persona: sed si petitor paratus sit satisdare, nolente possessore satisdare, statim possessio transfertur in petitorem, id est, vindiciæ dantur secundum petitorem: quod eleganter explicat Paulus 1. Sent. tit. 11. Et confirmat *l. de bonis, §. ult. ff. de Carbon. edic. l. 5. sup. de petit. hered.* nam hic ordo servatur in omnibus vindicationibus, & specialibus, & universalibus: etiam confirmat *l. 1. inf. uti possid.* constituitur possessio, vel apud possessorem ipsum, ut scilicet maneat possessor pendente lite, vel, quod est addendum, res ex causa sequestro deponitur, *l. 7. §. 1. D. qui satisd. cog.* vindicias appello possessionem, ut Titus Livius dicit: modo vindicias, modo possessionem promiscue, in antiquis legibus, quæ sunt in Bibliotheca Regia, *decernito ei possessionem*, id est, vindicias dato; Gallice, *la jouyssance, la recreance.* E videtur vindiciarum nomen ductum a vi quadam civili, ut explicat Gellius lib. 20. cap. 19. quæ ut ait, verbo dicebatur. Et quoniam is auctor in eo capite multum depravatus est, explicabo paucis quid sit

A in 12. tabulis manum conserere: & hoc dicam imprimis: manum dicimus inter se conserere partes in vindicationibus, dum vindicat unus, & alter contra vindicat: nam erant mutuæ vindicationes, ut est in *§. 1. Inst. de act.* manum conserere non illata quadam vi bellica, aut cruenta, sed vi quadam civili, quæ verbis fiebat, ut vi festucaria, ut ait: & ita eleganter definit: *manum conserere esse qua de re disceptatur in re præsenti, sive ager, sive quid aliud est cum adversarium manu prenderit in ea re civilibus verbis vindicare*: ac postea, quid sit vindicia explicat hoc modo: *vindicia est correptio manus*: ubi manus est carpus, *le poignet*: *in re atque in loco præsenti apud prætorem ex 12. tab. fiebat*, ac postea illam correptionem carpi, sive manus dicit esse vim civilem, quæ tamen dicebatur magis verbis, quam re, verbis

B directis, & solemnibus facta vindicatione in re præsenti. Et ex eo intelligitis, quod nondum quisquam enodavit, ita apud Festum esse legendum: *vindiciæ appellantur res eæ de quibus controversia est: quod potius dicitur vis, quæ fit inter eos, qui inter se contendunt*: vulgo male, *jus, quia fit, &c.* Ergo ut ad rem redeamus, possessio statim non aufertur possessori, initio litis, nisi cum non vult satisdare, & petitor offert satisdationem, alioqui si neuter velit satisdare, in pari causa, melior est causa possessoris: sed si reus rem vi possederit, ante omnia momentum redintegrari, id est reformari possessionem oportet, *l. si quis liberum, ff. de probat.* quæ fuit Zaleuci lex, ut Polybius scribit lib. 12. δεῖν κρατεῖν &c. Et ob hanc rationem in causis liberalibus vindiciæ dantur secundum libertatem ex 12. tabul. si probetur tem-

C pore litis ordinandæ in libertate fuisse is homo, quo de agitur, præstita scilicet satisdatione, adeo ut hic ordo servetur etiam in præjudicialibus actionibus, *l. ordinata, ff. de liber. causa, l. lite, hoc tit. l. 2. §. initium, ff. de origine juris.* Quod si in possessione servitutis, id est, in servitute fuerit is homo de quo agitur, vindiciæ dantur secundum servitutem: nisi quis per vim liberum hominem rapuerit, & in servitute habuerit, namque is homo ante omnia reponitur, & restituitur in libertatis possessione, *l. si quis liberum, & l. vis inf. de probat.*

AD TIT. XXXIII. *De usufructu, & habitatione.*

POst vindicationem rerum corporalium de qua est titulus superior, dat hunc titulum & sequentem,

D qui sunt de vindicatione rerum incorporalium, veluti servitutum, servitutes non constant corpore, cerni, vel tangi non possunt: sed in jure tantum consistunt, vel intelligentia percipiuntur: denique non sunt, sed intelliguntur: & ex servitutibus aliæ sunt personarum, aliæ prædiorum, *l. 1. ff. de servitut.* vel ut loquitur *l. Cajus, de annuis leg.* aliæ sunt in rem, aliæ in personam. De servitutibus prædiorum est titulus, qui sequitur: nam plerumque servitus dicta simpliciter, est servitus prædii: hic autem titulus est de servitutibus personarum: nam per usumfructum, & per habitationem, prædia, vel mancipia, vel aliæ res serviunt personis non rebus, *l. dominus, ff. eodem.* Item per ministerium, quo verbo significantur operæ servorum alienorum, quæ nobis sunt locatæ, vel cessæ, videtur quidem habitatio, &

E ministerium nihil differre ab usufructu: nempe habitatio nihil aliud videtur esse, quam usufructus ædium, *l. 9. hoc tit.* & ministerium nihil aliud, quam usufructus servilis, *l. 3. & 4. D. de operis serv.* sed tamen longe distant inter se: nam propria quædam vis inest in habitationis, & ministerii verbo, quæ efficit ne facile quis hæc jura si quæsierit, amittat. Amitteret ea si quæsiisset sub nomine usufructus: quod ita declaro, usufructus amittitur morte fructuarii, quia jus est in personam, quod sublata persona tolli est necesse, *l. 2. D. eod. tit.* Et eadem ratione amittitur capitis minutione fructuarii, quia persona commutatur per capitis deminutionem, & fit novus homo quidam, ut ex libero servus, ex cive peregrinus: amittitur etiam non utendo tanto tempo-

re,

re, quanto usucapio completur rei mobilis, vel immobilis. Ministerium autem servi, quandiu is servus vivit, iis modis non amittitur: ministerium, vel operæ servi legatæ non amittuntur, si legatarius capite minuatur: quia capitis minutio appellatur mors civilis: non amittitur si per decennium usus non sit operis: habitatio quoque quamdiu ædes salvæ permanent, & is cui habitatio concessa est vivit, non amittitur capitis minutione, vel non utendo, quia etsi videatur aliquatenus is cui habitatio ædium, vel ministerium servi concessum est, usumfructum habere ædium, vel ministerium servi: tamen fructuarius non est dicendus, *l.2. ff. de usuf. leg.* & mors quidem ejus cui concessa est habitatio, habitationem extinguit, habitatio cessat, quia jam habitari non potest ab illo in cujus facto habitatio consistebat: verum capitis deminutio, vel habitandi incuria habitationem non extinguit, quia habitationis nomen non tam respicit ad personam ejus, qui habitat, quam ad rem ipsam, quæ inhabitatur, ut sæpe habitatio sumatur pro domo ipsa: & dubitatur an habitatione legata, proprietas legata sit, id est, domus, *l. cum antiquitas, hoc tit.* Atque adeo satis est, ut consistat jus integrum habitandi ei cui datus est, si habitari domus ab eo possit, licet non inhabitetur. Habitari etiam potest post capitis deminutionem: ergo manet habitatio, etsi legatarius capite minutus sit. Idemque domus est exposita habitationi, etsi domum legatarius non habitaverit. Ministerium autem servi non extinguitur negligentia, non capitis deminutione, sicut nec habitatio. Imo nec mors ejus cui ministerium debetur, ministerium extinguit, cum tamen mors habitationem extinguat, ut supra diximus. Ratio est, quia ministerium servi in facto consistit ministratoris servi, vel sic, ministri nomen significat fructum ejus, qui hanc operam ministrat, & exhibet, & ideo quamdiu is servus, qui eam operam exhibet, vivit, tandiu operæ debentur ei cui concessæ sunt, heredive ejus: sed conferamus etiam usumfructum cum habitatione, & ministerio: nam ministerium, & habitationem satis contulimus invicem. Ususfructus est quidem jus utendi fruendi re aliena, quæ non sit in abusu, id est, quæ utendo non pereat: nam earum rerum, quæ utendo pereunt, ut vini, olei, frumenti ususfructus non est, abusus est, non usus. Quod explicatur in *tit. de usuf. ear. rer. quæ usu consumuntur*: in quo ostenditur earum quoque rerum, quæ sunt in abusu, quasi usumfructum constitui ex Senatusconsulto, remedio cautionis: ususfructus igitur est quidem jus principale; sed in facto fructuarii consistit: nam fructus is capit, *l. un. in pr. ff. quando dies ususfr. ced.* Itaque ususfructus videtur ad significare factum ejus personæ, cui est jus utendi fruendi. Itaque ea persona non utente, tempore legibus præfinito, vel etiam ea persona mortua, vel mutante statum; id est, persona mortua, vel capite minuta, ususfructus cessat, & interit: quia non superest jam amplius ille; cui soli jus est facere, id est, uti frui: hujus factum ususfructus nomen significat. Ergo ususfructus finitur omni capitis minutione, quod jure veteri obtinuit, ex *l. pen. hoc tit.* non interit minima capitis minutione, veluti emancipatione, vel adrogatione: in qua etiam interveniebat emancipatio per æs & libram, adhibito libripende, & asse Cajano, id est, nummo uno dicis causa, id est, obtestationis gratia, quæ erat venditio quædam imaginaria, & redactio in servitutem, & commutatio: igitur transformatio personæ, aut regeneratio: sed merito hodie non interit ususfructus in personam constitutus, nisi cum ea persona desiit esse persona: id est, cum fit servus, aut peregrinus: peregrini personam non habent in civili jure. Ceterum minima capitis minutione ex Constitutione Imperatoris non finitur ususfructus, quia legitimæ illæ emancipationes hodie sunt sublatæ: atque adeo, qui emancipatur, vel adrogatur, nec imagine redigitur in servitutem, denique fit sui juris, vel alieni juris sine permutatione status, qui emancipatus, vel adrogatus fuit: fit quidem hodie capitis minor,

A sed non secundum morem veterum: ita nec fingitur prius transiisse ex libertate in servitutem, fit hodie emancipatio, vel adrogatio simpliciter, sublatis aliis actionibus, fit ex constitutione Anastasii hodie, vel ex Constitutione Justiniani in §. *præterea, Inst. quibus modis jus patr. potestatis solvitur*.

AD TIT. XXXIV. *De Servitutibus, & aqua.*

USusfructus, habitatio, ministerium servorum jura sunt hominum, sive personarum, per quæ res liberis hominibus serviunt: servitutes autem in hoc titulo sunt jura prædiorum, per quæ prædia prædiis serviunt: illa, id est, ususfructus, habitatio, ministerium cohærent personis: hæ vero servitutes, de quibus in hoc B titulo agitur, cohærent prædiis urbanis, vel rusticis. Licet etiam nobis definire servitutes secundum Celsum in *l. quid aliud, ff. de verb. signific. l. qui fundum, ff. quemadmod. servit. amitt.* ex attributo, & subjecto, hoc modo: servitutes sunt prædia qualiter se habentia: quamvis res non sint corporales, ut cum medici definiunt morbos, esse corpora male affecta, & Stoici virtutem esse animum quodammodo se habentem: virtus est habitus, scilicet animi, qui significatur illo articulo, quodammodo, vel aliter, servitus est habitus, vel qualitas prædii, qualitas inhærens prædio. Quod subjicit in hoc titulo, *& de aqua*, non est de aqua simpliciter, ut in *tit. ff. de aqua*, qui est de aqua pluvia, & aqua cadente e cœlo, de qua competit ex 12. tabulis actio in personam ejus aquæ arcendæ gratia: nam integer ille titulus est de C aqua, & de aquæ arcendæ actione, legitima, scilicet, puta, ut unus coerceat, & cohibeat aquam pluviam, ne opere manufacto ex suo fundo insiliat in meum, meoque noceat; sed hic titulus est de servitute aquæductus, vel aquæ haustus, de qua est actio in rem confessoria, vel negatoria, sicut de ceteris omnibus servitutibus, vel rerum, vel personarum, est duplex actio in rem, confessoria, & negatoria, *l. 2. ff. si servit. vindic.* ajo jus mihi esse aquæ hauriendæ, vel aquæ ducendæ e fundo tuo: hæc est confessoria: nego tibi jus aquæ hauriendæ, vel ducendæ ex fonte meo: hæc est negatoria: una asserit servitutem fundi, altera libertatem: est autem in hoc titulo πρωθύστερον: nam meo judicio sic intelligi debet de aqua, & aliis servitutibus, ut in *l. 3. aquæductus, vel aliæ servitutes*, sic etiam exaudias titulum de aqua, & aliis ser- D vitutibus, sicut alias ostendi *tit. 2. ff. de reb. cred. si cert. pet.* sic esse intelligendum quasi inversum, si certum petatur de rebus creditis, alias si certum petatur de chirographis, alias, si certum petatur de suffragiis: id autem dicit de aqua per eminentiam: quia nulla est alia servitus de qua tot sint constitutiones in hoc titulo, ut *lib. 6. tit. de impub. & aliis subst.* quia magna pars tituli est de impuberum substitutione, id est, pupillorum.

AD TIT. XXXV. *De Lege Aquilia.*

QUæso, quis reddet rationem positi hoc loco tituli de lege Aquilia proxime post servitutes, & in medio tractatu vindicationum: nam potuisset hic tit. de lege Aquilia, id est, de legis Aquiliæ actione, com- E modius jungi lib. 9. actioni de bonis raptis, & injuriis: nam quatuor numerantur actiones civiles ex delictis, furti, vi bonorum raptorum, injuriarum, & legis Aquiliæ. Sed hoc loco posita est, quod olim competeret actio ex secundo capite legis Aquiliæ, si quis non imposita servitute ædibus vicini, & non servata forma antiquorum ædificiorum, ut *l. qui luminibus, ff. de servit. urb. prædiorum*, vicini luminibus officeret, de qua re Zonaras in Theoph. refert egisse mulierem quandam apud Imperatorem, quod scilicet Petronas frater Augustæ altius ædes tollendo, officeret luminibus ædium mulieris, & Imperatorem novo, atque extraordinario judicio, verberibus cæso publice Petrona, qui id fecisset, ei ædes ademisse, easque addixisse mulieri. Quod judicium

A cium nec fuit sane actio negatoria, nec confessoria, sed quasi legis Aquiliæ actio. Item quod ex eodem capite competeret actio legis Aquiliæ, si contra servitutem jure constitutam aliquis extructo ædificio damnum injuria daret vicino, vel si injuria deduceret aquam alienam, vel si ædificio posito, inutilem redderet aream vicini, emetiendo tritico, aut alii rei: quos omnes casus proposuit super. tit. *l.* 1. 4. 5. 6. & 14. & illud de derivatione aquæ repetit in hoc tit. de lege Aquilia in l. 2. & adducit alium casum in *l. ult.* si non imposita servitute pecoris pascendi immiserit pecus in agrum alienum: nec enim deficit his casibus actio legis Aquiliæ. Atque ita titulus de servitutibus, & titulus de lege Aquilia recipiunt communes casus, quod scilicet liceret, cum quid contra servitutem fieret, aut non imposita servi-
B tute, non tantum agere in rem confessoria, vel negatoria, sed etiam lege Aquilia, id est, de actione damni injuria, quæ ex lege Aquilia competit, quam puto in plerisque congruere cum actione damni injuria ex *l.* 12. tabul. de qua est *l. quæcumque, ff. de oblig. & act. & l. pen. ff. ad leg. Aquil.* & verbum rupsit, quod Festus interpretatur damnum dederit, & verbum sarcito, quod Festus interpretatur, præstato damnum, solvito: quo etiam utitur *l.* 2. & 3. *hoc tit.* sed ut quodam loco Macrobius ait eleganter: *quæritur sæpe novæ legis auctoritas, exolescente metu legis antiquioris, ut de ipsis* XII. *tabulis factum est*, inquit, *quorum ubi contemni antiquitas cœpit, eadem illa, quæ illis legibus cavebantur, in aliorum laterum nomina transeunt*, lib. Saturnal. cap. 17. Atque ita de damno injuria pleraque, quæ cavebantur legib. 12.
C tabul. transierunt in nomen Gaji Aquilii tribuni plebis: est enim lex Aquilia plebiscitum.

AD TIT. XXXVI. *Familiæ Erciscundæ.*

VIndicatio rerum singularium, corporalium, aut incorporalium est in rem, non in personam, id est mera realis, petitio hereditatis est mixta in rem, & in personam, *l.* 7. *sup. de petit. heredit. l. sed & si lege, §. peti eodem*, quia de ea actione petens non tantum suam vocat hereditatem, quod est agere in rem: sed etiam intendit sibi dari oportere, quæ est formula actionis in personam, id scilicet, quod possessor exigit a debitoribus hereditariis, vel id quod redegit ex venditione rei hereditariæ, licet id nunquam fuerit in bonis defuncti,
D atque adeo non continetur nomine hereditatis: sunt etiam tria judicia divisionis ex 12. tabul. quæ sequuntur mixta in rem, & in personam: nempe familiæ erciscundæ, communi divid. finium regundorum: familiæ erciscundæ actio redditur inter coheredes, sumpto a magistratibus arbitro de rebus hereditariis dividundis: familia enim significat res hereditarias, *l. pronunciatio, §.* 1. *ff. de verb. signif.* non significat nomina, non hereditatem: nam & nomina non veniunt in hanc actionem, quia ipso jure divisa sunt inter coheredes, pro hereditariis portionibus ex 12. tabulis, *l.* 6. *hoc tit.* & hereditas dividi non potest, quia juris nomen est, hereditas non est corpus, sed jus, quod in bonis defuncti habemus, corporeum solum divisionem admittit: hereditas igitur dividi non potest, *l.* 8. *de rei vind. l.* 4. *in princ. ff. comm. divid.* nisi scilicet hereditatem accipias pro rebus
E corporalibus, quæ in hereditate continentur, ut in §. *quædam, Inst. de act.* familiæ erciscundæ actionem esse de hereditate dividenda, ut in *cap. numquid* 28. *qu.* 1. fratres habere hereditatis erciscundæ consortium. In glos veterum rectissime fam. ercisc. *διαιρετικαὶ ἀγωγαί*, & in eisdem, ercitus *διαίρεσις ὑπαρχόντων*, divisio bonorum: verum non tantum de rebus hereditariis dividendis est actio fam. ercisc. sed etiam de præstanda invicem indemnitate, quæ actiones personales sunt, ut si unus ex heredibus bona fide fecerit sumptus in rem hereditariam, hoc judicio intendit eos sumptus pro rata sibi reddi oportere, atque ita hoc judicio agit non in rem tantum, sed etiam in personam: vel si unus ex coheredibus rem hereditariam deteriorem fecerit, vel si ex ea solus fructus perceperit, in hoc judicio id ei coheredes præstant, *l. item Labeo, §. familiæ, ff. eod.* Illæ de rebus hereditariis dividendis actiones reales sunt, quia uterque se esse heredem asserit, uterque hereditatem petit, & uterque est actor, & reus, alio tamen genere, quam quo agitur petitione hereditatis: nam qui agit petitione hereditatis, heredem se esse ait, adversarium autem esse heredem negat: at in judicio fam. ercisc. adversarium fatetur esse heredem, *l.* 1. *§. & si possessor, si pars hered. pet. & l. fundo, qui dotis, §. si ego, eod. tit.* sicut in judicio communi dividundo fatemur adversarium esse socium, in finium regundorum adversarium esse affinem, id est, participem eorumdem finium.

AD TIT. XXXVII. *Communi Dividundo.*

HÆc actio redditur dissolvendæ communionis gratia inter alios socios, quam coheredes: imo & inter coheredes, *l. inter, in princ. ff. fam. ercisc. l. quib. ff. pro soc.* sed plenior & uberior est actio fam. ercisc. quam comm. divid. quia in actione commun. divid. tantum veniunt res communes, in actione famil. ercisc. etiam veniunt res non communes, quæ non erant in bonis defuncti, sed ex bonis, veluti res depositæ, commodatæ, *d. l. inter, in princip.* & actio fam. ercisc. non est de una re dividenda, sed de rebus universis, nec iterari potest, nisi ex magna causa: actione communi dividundo agi potest de una re dividenda: non de ceteris rebus communibus, & subinde agi potest communi dividundo, modo de hac re, modo de illa, per intervalla temporum: atque ita iteratur sæpius, *l. si filia, §. familiæ, l. fundus mihi, ff. famil. ercisc. l.* 4. *§. hoc judicium, ff. hoc tit.* Et hæ sunt differentiæ inter has actiones. Ceterum hoc habent commune, quod utraque habet mixtam causam, utraque est in rem, & in personam: nam & actioni communi dividundo inest actio pro socio, quæ est in personam ex contractu societatis, & quælibet alia præstatio personalis, *d. l.* 4. *§. sicut, ff. hoc tit.* sed sunt & pleraque alia communia, quæ proponuntur in titulo sequenti.

AD TIT. XXXVIII. *Communia utriusque judicii tam fam. ercisc. &c.*

ET illud etiam est commune utriusque judicii, ut sit uterque bonæ fidei, *l.* 3. *hoc tit.* sicut petitio hereditatis est bonæ fidei, *l. ult. in fine, sup. de petit. hered.* Hujus verbi bonæ fidei magna vis est. Illud commune est utriusque judicii, ut per arbitrum, vel ex conventione divisione facta alter alteri teneatur evictionis nomine, actione præscriptis verbis, quasi ex empto vendito, vel ex permutatione. Igitur divisio instar obtinet emptionis, aut permutationis, *l.* 1. *h. t.* cum non possit fieri, nisi permutatis partibus: ergo factam divisionem ratam manere oportet, ita ut quodcumque obtigerit, id ei habere recte liceat, & alter alteri eo nomine teneatur: & utique tenetur etsi non intervenerit pactum, vel stipulatio de evictione ipso jure, *l.* 41. *sup. fam. ercisc.* excepto uno casu, quo non tenetur alter alteri de evictione, nisi ita convenerit nominatim, videlicet si coheres, aut socius sciens rem, quæ sibi adjudicatur in ea causa esse, ut evinci possit, puta sciens eam esse pignori obligatam: nihilominus eam rem sibi adjudicatam acceperit, & possederit. Cur enim quando sciebat in ea re periculum evictionis esse, non sibi prospexit conventione, aut stipulatione ob evictionem: hæc est sententia legis 7. in fine hujus tituli. Item illud commune est, ut divisio facta ab arbitro non jure dato, veluti dato a procuratore Cæsaris inter privatos, ea divisio confirmetur ratihabitione, aut consensu sociorum, *l.* 2. *hoc tit.* Illud etiam commune est, ut res, quam emerit coheres, vel socius sibi negotium gerens ex pecunia communi, non fiat communis, *l.* 4. *hujus tit.* item ut instrumenta com-

communia apud eum deponantur, quem elegerit præses provinciæ, *l. 5. hujus tit.* velim addi vel quem elegerit arbiter divisionis, *l. 5. fam. ercisc.* secundum generalem definitionem *l. 2. sup. de pedan. judicib.* nam & hodie divisio bonorum vel per arbitrum fit specialiter datum, vel extra ordinem per præsidem provinciæ. Item illud commune est, ut corpora quæ desierunt esse communia forte conventione sociorum, vel ex destinatione defuncti, neutro in judicio veniant, *l. 9. hoc t.* quamquam ea quæ nunquam fuerunt communia, constet venire in actionem famil. ercisc. ut res depositas aut commodatas: non etiam in actionem communi dividundo. Quia igitur nunquam fuerunt communia, id est, quia non fuerunt in bonis defuncti mortis tempore, veniunt in actionem communi divid. sed quia post mortem defuncti desierunt esse communia, non veniunt in actionem communi dividundo. Sunt etiam pleraque alia communia in hoc titulo, utramque actionem esse duplicem, utramque legitimam, utramque perpetuam, utramque quasi ex contractu, & alia quædam.

AD TIT. XXXIX. *Finium regundorum.*

INter judicia divisionis pono actionem de finibus, si forte confusi, obscurati, vel occupati sunt, dirigendis, dirimendis, disterminandis inter affines, sive vicinos, quam actionem veteres Galli interpretantur, *plaid de bonnes*, actionem arbitrariam, non bonæ fidei, sicut familiæ erciscundæ, & communi dividundo, & petitio hereditatis: sed est arbitraria, sicut rei vindicatio: ex quo oriuntur multæ differentiæ inter hæc judicia: & dicere posses actionem de finibus erciscundis, ut Apulejus in Metamorphosi dixit, viæ erciscundæ, nec ambigitur quin actio finium regundorum sit mixta in rem & in personam, ut superiora judicia divisionis: est igitur quadriga mixtorum judiciorum, petitio hereditatis, famil. ercisc. communi divid. & finium regundorum, quas tamen existimandum est esse magis in rem, quam in personam, ut ait *l. si quis, D. comm. divid. l. furiosus, D. de oblig. & act.* id est, principaliter esse in rem: nec enim sunt ex contractu, vel obligatione, & hereditatem potissimum vindicant, vel id quod cuique competit in hereditate, aut re communi: vel etiam fines agrorum, ut *Nov. 69. & l. 3. hoc tit.* recte ait, actionem finium regundorum cohærere proprietatis controversiæ, id est, non tantum esse in personam, sed magis in rem, id est, pro rei vindicatione est, ut ait *l. 1. ff. eod.* est in personam: nam admittit etiam rationem ejus, quod adfinem adfini dare facere oportet, in *§. si finium, Inst. de officio judicis, & l. 4. §. 1. ff. hoc tit.* Denique est actio personalis & realis. Et quia est actio personalis, ut ceteræ, nec usucapio ei actioni obstat, nec præscriptio longi temporis decem annorum inter præsentes, & 20. inter absentes, quæ tamen alio respectu, qua realis est actio, magis videtur ei subjicienda: nam hoc est certissimum, realem actionem perimi exceptione 10. aut 20. annorum, personalem 30. aut 40. annorum, secundum distinctionem actionum: hæ enim reales, & personales nonnisi præscriptione longiore, id est, xxx. annis extinguuntur eo inspecto potius, quod personales sunt: & actio finium regundorum datur tantum si lis consistat intra quinque pedes. Igitur actio finium regundorum non tollitur præscriptione nisi 30. annorum. Si sit lis de ampliori terra, de loco, non de fine, cessat actio finium regundorum: estque actio in rem, quæ perimitur præscriptione longi temporis: quod ait lex *ult. C. Theodos. eod. tit.* quinque pedum præscriptionem esse summotam, hoc est de controversia quinque pedum, quæ est finis finium cognoscere arbitros tres ex 12. tab. vel arbitros singulos ex l. Mamilia, non observata præscriptione longi temporis: & repelli potest hac exceptione tantum: si veteribus finem cum signis limes inclusus congruum erudita arte præstiterit. Et ita etiam in Concilio Hispalensi 11. si veteribus signis limes præfixus mon-

A straverit reo jus retentionis: & signis, ut Poeta ait, signare campum, & Arcadius Augustus apud auctores Gromaticos cum signis & sigillis terminos constituimus. Ergo ex l. 12. tabul. & l. Mamilia non erat usucapio intra quinque pedes: quoniam, ut Aggenus Urbicus ait, hanc latitudinem iter ad culturas accedentium occupat, vel potest cum prædio, *l. si aliena, §. hoc jure, de usucap.* iter limitare usucapi non potest, sed neque acquiri longi temporis præscriptione ex *l. pr. & ult. h. tit.* necessaria est præscriptio 30. annorum.

AD TIT. XL. *De consortibus ejusdem litis.*

UT rei ita & litis est societas, sive communio quædam, quoties plures ejusdem rei nomine, vel agunt,
B vel conveniuntur, & breviter; consortes ejusdem litis sunt quorum communis est res in judicium deducta, Æschylo sunt συνδικοι, cujus interpres ait σύνδικοι λέγονται &c. quorum in eadem lite par causa est. Alias Pindaro σύνδικοι, sunt testes, qui testimonium perhibent illo loco: συνδικὸς δ' ἑαυτῷ ἰολάυ τυμβος, quod veteres glossarum auctores non adnotant, alioqui ita ego non recitarem: nobis autem syndici sunt actores, sive defensores civitatum, aliorumve corporum, *l. placet, sup. de Episcop.* qui procuratorum partibus funguntur, *l. 6. §. pen. ff. quod cujusque univers.* sed ad rem. Consortes ut dixi, ejusdem litis sunt quorum communis est res in judicium deducta, quorum in eadem lite par causa est, de qua simul litem contestantur, vel unus eorum tantum: nam si unus tantum litem contestetur, non desinunt esse
C consortes, quod notandum: nam posset quis existimare consortes ejusdem litis esse tantum eos, qui litem contestati sunt simul: quod tamen est falsum: nam ante Constantini constitutionem unus ex sociis absentibus, & invocatis sociis litem agere, & contestari potuit, nec consorti uni agenti ceteris absentibus, potuit opponi exceptio, vel ipse potuit absentium consortium opponere exceptionem aliquam: quasi oporteat præsentes omnes adesse, omnes consortes litis ejusdem, ut ea res agatur recte. Verum si unus consortium litem contestetur suo nomine, & pro sua parte habeat, ex lege Constantini si agat, repelli potest exceptione hujusmodi, quod agat non adjuncta persona consortium, vel si conveniatur solus, ex eadem lege Constantini se tueri potest hac exceptione, quod habeat consortes, quos vocare oportet
D teat prius, quam in illum agatur: & ita cavisse Constantinum constat ex l. 1. *Cod. Theod. de dominio rei quæ possess.* Et inde Sidonius Apollinaris 4. Epistol. *Non est cur dicere incipias: habeo consortes, nec dum celebrata divisio est: quod malis creditoribus dicitur bene*: quasi velit dicere, bono creditori, qui remittit usuras, non esse has objiciendas exceptiones, sed benigne, & liberalissime esse ei addendum, has exceptiones servari in acerbos creditores. Et hoc, ut dixi, ex lege Constantini nova: nam ante Constantinum hoc non obtinuit, nec fuit huic præscriptioni locus, quia ante Constantinum cum quo consortium ei collibuisset, actor præteritis ceteris potuit experiri pro parte sua, vel si actor haberet consortes, sine voluntate eorum pro sua parte experiri potuit. Et potest etiam hodie ex Constitut. Juliani *l. 1. h. t.* restituto
E jure antiquo, & abrogata l. Constantini, potest pro sua parte quisque, & pro sua persona agere, vel respondere, non expectatis consortibus, quod est verissimum indistincte, sive omnes consortes sint unius fori, sive diversi, & sive jam omnes simul litem contestati sint, vel defunctus cui heredes extiterunt, ut *l. si petitor, & l. non idcirco, ff. de jud.* sive nunc primum judicium dictet, vel accipiat unus eorum, pro parte, absentibus aliis consortibus. Denique sublata est exceptio Constantiniana quæ moram quandam inferebat liti. Et male Accursius *l. 1. hujus tit.* addit hæc verba: post litem contestatam ab aliis: nam etsi lis non sit contestata ab aliis consortibus, & ab uno nunc contestetur pro sua parte, cessat exceptio illa quam introduxerat lex Constantini, & est,

ut dixi, *l.1.* de consorte eo, qui solus agit pro sua parte, suaque persona, ut huic judicio moram non adferat mora consortium: qua de re dubitabatur maxime propter illam l. Constantini: nunc quæramus, quid sit dicendum si communi nomine unus agat: & hæc de re est *l. 2. hoc tit.* potest communi nomine unus agere sine mandato consortium, oblata satisdatione de rato, vel defendere, oblata satisdatione judicatum solvi, *l. ult. h. tit.* & hoc etiam indistincte, sive absentes litem contestati sint, sive ipse solus contestari velit: nam hæc verba *l.2. post litem legitime ordinatam*, non significant, ut existimat Accursius, litis contestationem. Aliud est litem contestari: aliud ordinare. Contestari est apud judicem rem omnem narrare, & exponere utraque parte præsente, & respondente, præsentibus testibus, vel in foro, ut supra de litis contestatione: ordinare autem litem est præparare, & constituere, sive informare personam actoris, & rei, & judicis, ac se præmunire, ut antequam lis contestetur de inofficioso testamento, litis ordinandæ gratia præsumitur, aut cognoscitur bonorum possessio unde liberi, vel unde legitimi, vel unde cognati, *l. Papinian. §.1. & 2. ff. de inoff. testam.* & quod ordinabatur in *l.20. ff. de probat.* id est, lis præparabatur in eadem re in *l. liberis, §. ult. ff. de liber. causa*: ergo sententia *l.2. h. tit.* hæc est; consortem cavere de rato si solus agat communi nomine, absentibus & ignorantibus aliis, non etiam palam contradicentibus & vetantibus: vel etiam eum cavere de judicato solvendo, si solus defendat rem omnem statim post ordinatam litem, ac pene in ipso articulo ordinandæ litis, & ante litis contestationem, ut in *l. Pomponius, §. ult. ff. de procurator.* ideoque dicitur satisdatio ratihabitionis exigi ab eo, qui agit alieno nomine ante litis contestationem, in præparatione judicii, aut mox a præparatione ipsa: nam semel lite contestata non compellitur satisdare de rato, vel de judicato solvendo: nam de se queri debet adversarius, sibique imputare, qui in tempore cautionem non exegit: non inficior tamen quin uno casu possit etiam post litem contestatam ab omnibus, vel adversus omnes exigi cautio ab uno ex consortibus, si alii abesse cœperint, & unus communi nomine rem persequi velit, argumento *leg. nihil, sup. de procur.* quæ ostendit, procuratorem recte dari post litem contestatam, qui persequatur litem quam nos inchoavimus. Et potest igitur quilibet quasi procurator litem contestatam ab alio persequi, & peragere: sed si non constet de mandato, vel si non sit ex his, quibus agere licet sine mandato, cavebit de rato, vel de judicato. Denique hoc solo casu hæ cautiones interponuntur post litis contestationem, cum scilicet post litem contestatam a domino, vel dominis, intervenit unus, qui domini nomine, aut communi nomine rem exequatur: alioqui hæ cautiones præstantur ante litem contestatam, post litem ordinatam: nam lite ordinata, solemnibusque præparatis, nihil restat aliud, quam ut cautiones judiciales exigantur: & valde notandum est, quod ait *l.2.* consortem communi nomine agere, sine mandato consortium: sunt quædam personæ quibus licet agere sine mandato, nisi ii, quorum res est, palam contradicant & vetent: hoc enim casu non admittuntur, nec si offerant cautionem de rato, *l. Pomponius, §. ult. ff. de procurat.* alias agere possunt alieno nomine sine mandato, veluti parentes, liberi, fratres, imo etiam affines, & liberti, alter pro altero, & maritus, *l. sed & hæ personæ, ff. de procur. & l. maritus, sup. eod. tit.* His adjungamus ex *d. l.2.* etiam consortem, ut cujus res est pro parte eam sine mandato sociorum possit totum in judicium deducere, oblata satisdatione de rato, atque præstita, vel satisdatione judicatum solvi.

AD TIT. XLI. *De noxalibus actionibus.*

NOxales actiones sunt in personam, non in rem, quia sunt ex privatis delictis servorum, quæ sunt

A quatuor, furtum, bona rapta, damnum injuria datum, & injuria sive contumelia, seu convitium, quod scilicet servi commiserunt inscio domino, vel sciente domino & vetante, aut nequeunte vetare: & quod his actionibus agatur ut noxa emendetur quam fecit servus. Hoc principaliter agitur: nam his actionibus non principaliter agitur, ut dominus noxæ servum dedat, *εἰς εὐθύνας*, ut glossæ interpretantur, sed ut condemnetur dominus sarcire damnum, quod fecit servus, ut ait lex 3. *in fine h. tit.* nam actio noxalis pœnalis est, & pecuniaria, *l.10. §. quoties, ff. de compensat.* ideoque ea lex ait, dominum, qui convenitur noxali judicio, quia pecuniaria convenitur, & pecuniaria locum tantum habet in causis pecuniariis, posse opponere compensationem: & elegantissime in *l.6. §.1. ff. de re jud.* noxæ deditionis

B nullum judicium est, sed pecuniariam condemnationem præcedere, sequi noxæ deditionem, id est, dedendi servum in noxam facultatem, quod etiam indicat formula sententiæ, quæ solet interponi in noxali judicio, ut apparet ex *tit. de officio jud. Instit.* Publium Mævium Lucio Titio in decem aureos condemno, aut noxæ dedere, præcedit verbum condemno, quam sententiam facile sequitur potestas dedendi noxæ: denique in condemnatione est æstimatio litis damni: in solutione noxæ deditio ex 12. tab. quia scilicet æquum est ut nequitia servi extra corpus ipsius servi domino non noceat. Igitur etsi sit condemnatus in litis æstimationem, tamen liberabitur ipso jure, si antequam conveniatur judicati, offerat servum noxæ dedere, id est alienare a se, & dare ei cui nocuit. Et nota quod dixi, antequam

C conveniatur judicati, puta in decem aureos, non est ei jus dedendi noxæ. Post actionem judicati sera est deditio noxæ, *l. item veniunt, §. item recte, ff. de petit. hered.* ergo noxæ deditio, quæ fiat ante acceptum judicium ex causa judicati, licet liberet omnino a condemnatione, non tamen liberat si quid ad eum ex delicto servi pervenerit, nisi & id quod pervenit, restituat actori, quæ est sententia legis pen. hujus tit. Et recte supra dixi, actiones noxales dari ex privatis servorum delictis: nam legibus publicorum judiciorum, servi rei fieri possunt fere ex omnibus legibus: sed ex privatis cum servo nulla est actio. Ceterum ex causa publici criminis servus fieri reus potest, *l. hos accusare, §. omnib. ff. de accusat.* Et ubi servus reus fieri non potest, cessat actio noxalis. Lege Cornelia de veneficiis etiam servus reus

D fieri potest, quando, ut Cicero ratiocinatur pro Cluentio, generaliter concepta est hoc modo: qui venenum malum fecerit, dederitque: omnes, inquit, viri, liberi, mulieres, servi in judicium vocantur: leges publicæ, quæ comprehendunt servos, plerumque ita loquuntur: qui & quicunque, non dicunt, qui cives Romani, ut in l. Falcidia, sed qui & quicumque non notata ei conditione. Et ita in Ulp. Fragm. tit. de officio proconsulis: lex Cornelia, inquit, eum qui hominem occidit, coercet, nec adiicit cujus conditionis sit, ut & ad servum, & ad peregrinum pertineat. Et ita Vopiscus in Aureliano; Aurelianum Imperatorem multos servos familia propria, qui peccaverant, judiciis publicis, legibus publicis, puniendos dedisse, quia scilicet servi sunt capaces publicorum judiciorum. Præterea dixi, dari no-

E xales actiones in dominum, si servus deliquisset inscio domino, aut vetante: nam si deliquerit sciente domino, nec prohibente, cum prohibere potuit, si jubente domino, si opem aut consilium dante domino, cessat actio noxalis, & tenetur dominus suo nomine in solidum, *l. ult. h. tit.* quæ est etiam in hoc singularis, ut intelligas actionem furti ope, consilio tuo furtum factum esse, omnino esse in duplum: hoc tantum restat quod dixi supra de domino sciente, id confirmari *l. pen. hoc tit.* restat etiam illud monendum: noxales actiones recte sequi rei vindicationes, quia actio ad exibendum, quæ sequ. tit. proponitur, non datur tantum vindicaturo, sed etiam acturo noxali judicio: qui est acturus vindicatione, vel qui acturus est noxali actione, agit prius ad exhi-

exhibendum, ut exhibeatur prius res, quam vindicatione agatur, ut exhibeatur is homo, qui nocuit: communis actio utrique judicio fecit, ut vindicationi jungeretur noxalis actio.

AD TIT. XLII. *Ad Exhibendum.*

POst titulum de noxalibus actionibus datur titulus ad exhibendum, id est, de actione ad exhibendum, quæ & exhibitoria dicitur, quia hæc actio ad exhibendum, sive formula ad exhibendum, ut loquitur Plinius in epistolis, datur maxime propter vindicationes, de quibus actum est supr. quia vindicaturus maxime desiderat sibi exhiberi rem, quam vindicaturus est: propterea quod vindicationes fieri oportet in re præsenti, vel ex fundo, si fundus vindicatur, glebula allata in jus, id est, ad sellam prætoris, ut formula vindicationis demonstrat: hanc ergo rem præsentem esse oportet: sic acturus noxali actione, ut dixi, agit ad exhibendum, *l.3. §. si quis noxali, ff. eod. tit.* Atque ideo, ut actio est communis, ac veluti præparatoria vindicationis, & noxalis actionis, sic interdictum de liberis exhibendis est præparatorium interdicti de liberis ducendis, ut ait *l.3. §.1. D. de lib. exhib.* exhibitionem enim sequitur vindicatio, quæ est directa & principalis actio in *l. 3. §. ibidem, & l. si quis hominem, D. eod. tit.* nisi scilicet reus arbitrio judicis conventus actione ad exhibendum rem, ut fit plerumque, si velit effugere æstimationem litis, restituerit actori, nam exhibendi verbum etiam restituendi significationem recipit, *l. Julianus, §. quantum, D. eod. l. ult. D. de verb. signific.* quæ breviter sic accipienda est, ut exhibere non sit simpliciter copiam rei facere, præsentem rem facere, sed efficacius accipiatur pro restituere, sive facere potestatem vindicandæ rei, & asserendæ sibi: & ita in *l. pacto, sup. de pactis*, exhibendis chirographis, & restituendis, quæ data fuerant ob rem, ut qui ea acciperet, æs alienum etiam omne susciperet: vel etiam exhibitionem sequitur noxæ deditio: noxæ autem deditio parit vindicationem quasi domino ei cui servus est noxæ deditus: nam deditio noxæ, translatio, sive mutatio dominii est: dicitur autem actio ad exhibendum, actio incerti, *l. pen. D. depos.* quæ datur magis in id quod interest, cujus æstimatio non est certa, sed arbitraria, quæ in rem datur. Et sane judice jubente exhiberi, is qui non paret arbitrio judicis: nam & jussum illud appellatur arbitrium, jussum, & præceptum in *l.7. hoc tit.* ex quo intelligimus hanc actionem esse arbitrariam, qui, inquam, ut fit in aliis actionibus arbitrariis, arbitrio non paret, id est, qui jubenti rem exhiberi non obtemperat, condemnatur in id quod interest, *l. Julianus, §. ult. D. eod.* Ac proinde dicta est actio incerti in id quod interest: vindicatio est actio certi: nam aut fit in rem præsentem, aut quod pro rei præsentis signo fit: & sic dicitur actio exhibitoria, actio ad exhibendum, sicut actio redhibitoria, actio ad redhibendum in *l.28. D. de ædil. edic.*

AD TIT. XLIII. *De Aleæ lusu, & aleatoribus.*

SEquitur titulus 43. de aleæ lusu, & aleatoribus, sub quo sunt duæ Constitutiones Græcæ: male ponebatur constitutio de alea ultimo loco tit. seq. & sequitur hic tit. recte quidem secundum ordinem edicti perpetui, cujus rationem reddidimus in Digestis: nam ut paucis id repetam, tractatui de lege Aquilia subjiciebatur proxima actio de servo corrupto, Aquiliæ de servo corpore corrupto, actio servi corrupti, de moribus servi corruptis, qui tum pejores esse æstimantur pessimi, cum facti sunt fugitivi, sive aleatores: sunt hæc vitia summa servorum: & ideo in D. post titulum de servo corrupto, datur titulus de servis fugitivis, & deinde tit. de aleatoribus, & extat satis ratio ordinis in D. ac proinde is A quidem titulorum ordo hic servatur, series autem illa rerum, quam exposui modo, non servatur: nec enim res ulla præcedit, qua cum conferri hic titulus possit, sed constat tamen ratio hujus ordinis ex integra ordinatione edicti perpetui, quod permansit in Dig. Aleæ autem nomen complectitur omnem fortunæ lusum, ne dum talorum, aut tesserarum jactarum e pyxide, ut fit etiamnum hodie in Italia: item ex fritillo, aut phimo, quam pyxidem opinor significari illo Juvenalis versu,

—— Partos gladio, vel pyxide nummos.

Nec tamen omnis alea legibus prohibetur. Excipiuntur constitutione prima hujus tituli (utraque est Justiniani) quinque ludi, quia hi suscipiuntur magis virtutis causa, quæ est etiam ratio *l.2. D. ad leg. Aquil.* sunt autem nomina horum ludorum valde insolita & nova, si B conferantur cum veterum lusibus legitimis, ut scilicet ferebat ætas Justiniani desinens in barbariem. Ideo explicantur male, cum tamen non sit difficile ea explicare: imo vero substituuntur rejectis veris nominibus, alia peregrina & extranea. Primus ludus dicitur *μονόβολον*, id est, saltus singularis. Secundus dicitur *κοντομονόβολον*, id est saltus conto suffultus. Tertius est *κυνζανὸς, κόνζαξ χωρὶς τῆς πόρπης*, id est, jaculatio hastæ, vel conti, vel pili sine cuspide, *pour ne blesser l'un l'autre*. Quæ, ut Balsamon docuit recte, lusio dicta est a Quintano quodam inventore, & hodie in Italia vocatur Quintana. Permittitur etiam *πεζκυδή*, colluctatio, permittitur & *ἱππικὴ*, id est, Troja, ut dicebant veteres, sive Pyrricha, vel apertius curriculum equorum, cui *ἱππικῇ* adjungi possunt quasi similes *κυνζῶθρα*, & *τόρνε*, ludi explicati a C Nicephoro Gregora lib.10. Histor. Hi igitur lusus, quia virtutis ergo instituuntur, legibus vetiti non sunt. Ceterum est alea legibus vetita, si non vescendi causa ludatur, ut ait *l. ult. in princ. D. eod.* quod in convivio vescendi causa ponitur, in eam rem familia ludere permittitur, id est familiæ permittitur ludere in eam rem: est Græcus mos loquendi. Igitur interdicti sunt tantum lusus, si pecunia posita ludatur: & non tantum si ludatur pecunia posita, sed etiam, quod maxime notandum est ex *l.1. hujus tit. si ludatur positis lupinis, θέρμοις, une espece de legume*. Lupinis lusitant hodie etiam pueri in Italia. Plautus vocat argentum Comicum, nos *Argent de Bazoche*. Et ita illud intelligitur hodie apud Horatium,

Quid distent æra lupinis.

Non licet ludere positis lupinis nec alia re ludicra, *avec* D *des marques*: scilicet si postea solvenda sit victori pecunia: hac fruade aleatores conabantur eludere vim legum, quasi luderent jocandi gratia, ut pueri, non serio: sed hoc etiam districte inhibetur, si postea veri nummi sint persolvendi victori: & de iis est *l.2. 5. & ult. sup. de Episcop. & cler.* fuit alea coercita multis legibus: olim fuit non leve crimen.

Sunt etiam scriptæ, quibus alea luditur, artes,
Hoc erat ad nostros non leve crimen avos.

Non est petitio hujus pecuniæ, quam quis alea vicit, etsi id appareat ex amissione lupinorum: quod ostendit *lex 1. h. tit. l. pen. ff. de naut. fœn.* non esse condictionem ejus, quod quis alea vicit: & si petatur obstat exceptio hæc: nisi in alea gestum fuerit, *l. in except. §. ult. de probat. l. ult. §. ult. D. quarum rer. actio non detur*: E & si forte victus solverit sciens prudensque; quod novum est, ei competit condictio: regulariter, qui sciens solvit indebitum, non condicit, quia donasse videtur: & hoc sane est indebitum legibus, ac nihilominus odio aleatorum consultum est: nam qui sciens solvit, quod in alea amisit, id condicit postea quasi indebitum, vel si nolit condicere, id condicere potest civitas, vel defensor civitatis, vel præses provinciæ, vel in urbe præfectus urbi, ut id scilicet eroget in opera publica: quæ cura olim in urbe ad ædilem curulem pertinebat. Martialis lib.5.

Et blando male perditus fritillo
Arcana modo raptus in popina,
Ædilem rogat udus Aleator.

Et

Et 13.

Nec timet Ædilem moto spectare fritillo.

Et Seneca in Declamationibus: *loca Ædilem metuentia*, vocat popinas in quibus luditur, & prostibula; in municipiis autem prætor civitatis, qui dicebatur, ut auctor est Ulpianus interpres Demosthenis, erat similis ædili plebis. In urbe olim etiam de alea fuit actio pœnalis in quadruplum ejus, quod ex alea tulisset victor, ut scripsit Asconius Pedianus. Hodie est in simplum, & ut opinor, actio famosa, quia in parentes, & patronos non datur, nisi utilis, id est, in factum, suppresso illo nomine turpi aleæ, ne infamentur illæ personæ, *l. ult. in fi. ff. eod.* Aleatorum quoque nomen in jure censetur esse infame: ideoque & actio est infamis in *l. 26. ff. de injur. l. fugitivus, ff. de verb. signific.* ea causa, ut Ammianus Marcell. scribit 28. conterendæ rei causa, se vocabant tesserarios, honestiori nomine, & honestissimo invento: eam & latrones scribit Aristoteles in Rhetoricis conterendæ rei suæ causa se non vocare latrones, sed *πορισταὶς*, quasi dicant, se non prædari, sed victum quærere. Ita etiam in hac causa valde nove constit. est ed. prætoris in *l. 1. ff. eod.* ut impune furtum fiat a quocumque domi ubi alea luditur, & ita impune, ut neque possit agi actione speciali furti, nec condictione, aut vindicatione rei furto ablatæ: impune, susceptori etiam aleatorum fieri injuriam, & damnum injuria dari, quia dignus est odio majore, quam aleatores ipsi susceptores aleatorum: atque ita habetis casum, quo impune furtum fit, & damnum injuria datur, *l. 1. ff. eod.* & notandum etiam est, eum, qui cogit aliquem ad ludum, vel statim ab initio, vel victus eum domi retinet, victorem mulctari acerbissimo edicto prætoris, vel mulcta pecuniaria, quæ arbitraria est, vel duci in latomias, *en une grotte*, aut in vincula publica, quod malo more hominem liberum coegerit, *d. l. 1. & 2.* & odio hujus rei est constitutum in *d. l. 1.* ut repetitioni hujus, quod quis alea amisit, vel præstitit, nulla obstet præscriptio temporis, nisi 50. annorum, qui casus est singularis, in quo 50. annorum præscriptio exigitur, nec sufficit communis; in l. 2. etiam interdicuntur quasi equi ignobiles & sordidi, equi lignei, *ξύλινα ἱππικὰ*, quia & is ludus in aleæ speciem cadit, nec suscipitur virtutis causa, ut superiores quinque, quibus permittitur ludere etiam in pecuniam, sed certam definitamque, *l. 1. hoc tit.* & permittitur etiam sponsionem facere, ut in *l. 3. ff. eod. qui est un ieu de prix*, quod Græcis est *συνθηκίζειν*, *mettre un prix*, & postremo arcana illa popina ubi alea luditur confiscatur *d. l. 2.*

AD TIT. XLIV. *De Religiosis, & sumptibus funerum.*

POtest hic titulus referri ad vindicationes, de quibus agitur in h. lib. ut intelligamus scilicet, in eas non cadere res religiosas. Pro certo constabat sacras & sanctas res vindicari non posse quasi nostras, quia nullius in bonis sunt, & divini juris sunt potius, quam humani: non possunt etiam jure dominii quasi nostræ vindicari res, aut loca religiosa, veluti monumenta, & sepulchra, in quæ mortuus illatus est, *l. 4. h. tit. l. in rem, §. 1. l. quæ religiosis, ff. de rei vindic.* non possunt etiam vindicari lapides, qui his adhærent, non possunt usucapi, non vendi, non pignerari specialiter: nam vendito prædio sequitur etiam monumentum, sive sepulchrum, quod est in eo prædio, nisi sit amplissimum quoddam sepulchrum, & religiosissimum, puta Mausoleum: nam modica tantum loca religiosa accedunt venditioni minoris prædii, *l. 5. D. de sepulc. viol. l. in modicis, ff. de contrah. empt.* sicut simulachra accedunt ædibus, licet religionem aliquam in se habeant. Corn. Tacit. lib. 1. id accedere domibus. Et ita etiam Ambros. lib. 10. de Abraham cap. 9. Sæpe, inquit, alienationibus possessionum venalium serviunt, quæ in eisdem locis sepulchra sunt, modo sint modica, *d. l. in modicis*. Et ita etiam, quæ non possunt specialiter, & per se, possunt universaliter emi, vel vendi: rei nostræ nulla emptio est: possum tamen & cum tota re partem meam emere, ut in *l. quod si uno, §. ult. D. de in diem add.* & fundum dotalem, quem accepi ab uxore non possum vendere, cum universitate agrorum possum vendere, *l. 3. & 4. de fundo dotali*. Sequitur in tit. *& de sumptibus funerum*. Qui fecit sumptus funeris, qui explevit supremum officium defuncti, si non fuerit defuncti heres: & si alia actio ei non sit, puta ex contractu habito cum herede defuncti, semperque pio officio functus est, ei datur funeraria actio adversus heredem, vel bonorum possessorem, vel adversus patrem ad quem dos præmortuæ filiæ redit. Et hæc actio etiam est ante privilegia, id est, ante creditores privilegiarios, & competit etiam huic actio singularis atque extraordinaria, si quid, quis consumpserit in morbum, & curationem defuncti: nam recuperat extra ordinem a defuncti heredibus.

JACOBI CUJACII J.C.

AD LIB. IV. COD.

RECITATIONES SOLEMNES.

AD TIT. I. *De Rebus creditis, & jurejurando.*

LIBRI quarti titulus primus est de rebus creditis, & jurejurando, ut manifestius appareat, duas esse actiones, duasque tituli partes. Prior pars est de actione si certum petatur de rebus creditis: posterior est de jurejurando: posterior, inquam, si ordinem scripturæ spectes: nam certe est prior si religionis honorem spectes, & sanctitatem, & proximitatem tituli de relig. & sumpt. fun. Est enim jusjurandum affirmatio religiosa, qua firmantur pleraque inter homines, Deo immortali interposito, tum judice, tum teste: nam ei soli debetur jusjurandum: & sic dicitur jusjurandum quasi jus sacratum, quod sit jusjurandum, Deo teste & judice. Et vero de jurejurando, & de jure sacrato prius etiam tractatur, rejecta parte de rebus creditis in tit. seq. ut apud Nævium Poetam, *Jus sacratum Jovis jurandum sagmine*: & Virg. significantem jusjurandum,

Sat mihi Grajorum sacrata resolvere jura.

Sciendum autem est, ex jurejurando nullam esse actionem jure civili, sicut nec ex pacto, nisi uno casu introducto lege Julia & Papia: si libertus donum, munus, vel operas se daturum patrono juraverit, præsente patrono: nam si absente patrono juret de operis nihil agit: sic qui in absentem pronunciat, nihil agit, *l. 60. ff. de re judic.* Hæc tria paria sunt, jusjurandum, res judicata, & confessio, quæ nullius sunt momenti si fiant *μονομερῶς*, id est, si absenti fiant. Et de hac obligatione jusjurandi etiam agitur in *l. ut jurisjur. ff. de operis libert. & l. servum, D. de manum. testam. l. & per jusjurandum, D. de acceptilat. l. 6. §. si quis absente, ff. de confess. l. ult. ff. de liber. cau.* De operis igitur, dono, vel munere liberti obligantur ex jurejurando. Alioquin nulla ex eo actio est. Sed ut perstemus in ea comparatione jurisjur. cum pacto, sicut pacto convento formatur actio ex ipso contractu, ita jurejurando: ut si quis pecuniam se credidisse juraverit, erit actio si cert. pet. de jurejur. sicut si juraverit se emisse, erit actio ex empto de jurejur. si se societatem fecisse juraverit, erit actio pro socio de jurejur. *l. si duo, §. si quis, ff. de jurejur.* vel si jusjurandum sequatur sententia judicis, erit actio utilis judicati, quasi novatione facta, *l. 8. hoc tit.* erit actio in factum, ad exemplum judicati. Omnes in factum actiones sunt utiles, & omnes actiones utiles sunt in factum. Frequens est comparatio pacti cum jurejurando maxime delato ab adversario, veluti facta pactione quadam,

ut res expediretur jurejurando, *l. 2. l. tutor, ff. de jurejur.* utroque modo tollitur ipso jure actio injuriarum, *l. non solum, §. 1. ff. de injur.* actio injuriarum tollitur pacto ex 12. tabul. tollitur, & jurejur. ex dissimulatione tollitur anno, nec ulla est actio in jure, quæ aboleatur facilius, utroque modo tollitur naturalis obligatio, quæ tamen parit exceptionem pacti, vel jurisjur. Ex pacto hodie certum est nasci obligationem naturalem, æque certum esse dicitur ex jurejurando nasci obligationem naturalem, & convenienter ex ea fidejussorem teneri. Nec huic sententiæ obstat *l. si quis pro eo, ff. de fidejussor.* quæ ait, eum qui juraverit se operas præstaturum, & satisdederit, nihil egisse: fidejussorem enim datum ab eo non obligari; quod si ita est, sequitur, non obligatum fuisse naturaliter eum, qui fidejussorem dedit interposito jurejurando. Ergo non videtur oriri naturalis obligatio ex jurejurando, quæ si oriretur, fidejussor teneretur: sed animadvertendum est eam legem loqui de servo homine, qui de operis juraverit, non de liberto, quem solum libertum dicimus naturaliter, & civiliter obligari ex jurejurando, ita ut conveniri possit, & duci in jus invitus. Dico ergo in ea specie, non libertum, sed servum per errorem, cum putaret se esse libertum, qui juravit de operis alteri quasi patrono præstandis, hic error impedit omnem obligationem, adeo ut nec naturaliter obligetur, qui juravit de operis præstandis errans: & merito igitur fidejussorem non teneri dicitur: sed ut alio argumento ostendatur similitudo inter pactum & jusjurandum: qua de re pactum, non servatur, nec certe servatur jusjurandum, id est, non magis obligamur jurejurando servandæ rei, quam injurati cogemur servare, *l. jurisd. §. generaliter, ff. de pact. l. non dubium, sup. de legib.* quod tamen, ut puto, Pontifices mutarunt, voluntque quædam valere ex jurejurando, quæ non valent ex pacto, videntur esse perjuriorum auctores: est illicitum jusjurandum perjurio adsimile. Illud etiam observandum est relatis superiore libro actionibus in rem: & mixtis, quæ tamen magis in rem sunt, actione exhibitoria, quæ est præparatio actionis in rem, nunc ab hoc lib. 4. initium fieri actionum in personam, & in h. 1. t. proponitur actio si certum petetur ex jurejur.

AD TIT. II. *Si certum petetur.*

IN hoc titulo proponitur actio si certum petetur, videlicet de rebus creditis, quæ proprie datur ex mutuo, vel ex stipulatione, quæ præcedit, vel sequitur mutuum: nihil enim interest, *l. 7. §. ult. ff. de transact.* Creditum dicimus tripliciter: communiter omnem obligationem, etiam eam, quæ non nascitur ex crediti causa, *l. omnem, ff. de judic.* & proprie obligationem ex contractu: & tertio *ἰδιωτάτως* obligationem ex mutuo, adeo ut proprie creditum nihil aliud sit, quam mutuum, & nihil aliud creditor, quam is, qui mutuam pecuniam dedit: ceteros enim habemus creditorum loco, *l. 18. & 11. ff. de verb. signif.* debitor etiam maxime proprie est, qui mutuam pecuniam accepit, *l. 4. §. is quoque, ff. de oblig. & act. & l. 11. hoc tit. Incendium*, inquit, *ære alieno non liberat debitorem*. Quæ sententia tantum vera est in debitore pecuniæ. Adde naufragium, ut in *l. ult. inf. de naut. fœn.* Et ita actio in personam, quæ ei, qui mutuam pecuniam dedit, in debitorem competit, proprie dicitur certi condictio: neque enim veniunt incerta in creditum: mutuum dicitur actio si certum petatur de rebus cred. Et tamen sicut creditoris, & crediti nomen minus proprie accommodatur ad omnes causas, quibus certum petitur, *l. certi, ff. eodem*, & ei adversa condictio incerti est etiam generalis. Sunt autem verba hæc si certum petatur verba edicti: omnes tituli juris sunt confecti ex verbis legum, vel edictorum, & ita verba illa accipienda sunt, si certum petat. id est, si certum pet. dari, id est, rem fieri petitoris, & dominum petitorem fieri: dare enim est dominium transferre: nec intelligitur recte solvere, qui solvit alienam pecuniam, qua de causa in solutionibus olim dicebant, *puri, profani, sui auri*, quia male quis solvit de alieno, quia dominum non facit accipientem. Contra in tit. *ff. si ususfr. petet. & si ager vectig. petet.* sic accipienda sunt illa verba, id est, si petetur restitui quasi suus, vel, si suus esse petetur: nam actiones eorum titulorum sunt vindicationes: actio si certum petetur, est condictio: intendit igitur dari oportere, nec quod debetur suum esse afferit. Neque vero nostri auctores tantum: sed alieni rem creditam referunt tantum ad mutui causam, ut Fabius lib. 4. cum rem certam creditam separat a locato, & conducto: & Seneca 3. de beneficiis: *Pars optima beneficii periit, si actio, velut certæ pecuniæ, aut ex locato, aut ex conducto datur.* Et apud Festum, lex de pecunia credita dicebatur pecunia fœnebris. Itaque hic titulus sic accipiendus est, si certa pecunia credita, id est, mutua petetur dari. Denique hic titulus est de mutuo: mutuum est alienatio pecuniæ, quæ fit sub lege reddendæ quantitatis ejusdem: consistit enim in quantitatibus, ut numero, pondere, vel mensura, non in his, quæ corpore solo indicantur, in quibus consistit commodatum, depositum, pignus, precarium, sed non mutuum.

AD TIT. III. *De suffragio.*

JAm habuimus unam actionem, si certum petatur, de reb. cred. fuit & alia actio si certum petetur de chirographis, cum quis ex chirographo convenitur, quasi mutuam pecuniam acceperit, licet non acceperit, quam tamen se caverit accepisse, de qua in *l. ult. tit. super. l. 2. & l. 89. ff. de solut.* Est etiam alia actio si certum petatur de suffragio, de qua hic titulus est, qui ita insertus est eidem Codici de suffragio, si certum petatur. Hac actione tenetur, qui honorem, vel privilegium impetravit a principe, suffragante aliquo, ut rem pecuniamve certam, quam pro suffragio, faventia, vel intercessione fidepromisit præstet. Igitur suffragii promissi nomine actio est, sive petitio, nec est illicita stipulatio ex constitutione hujus tituli, si quis aliquid stipuletur, sibi dari pro suffragio erga principem: quin immo suffragium unicuique eblandiri licet in aula, & pecunia elicere, & suffragium licet vendere, dummodo non sit fumosum: sed serio intercedat suffragator, & quod fide promisit is, qui suffragatoris opera usus est, peti potest. Quod tamen postea sustulit Tiberius novissimus Nov. 161. Et ante constitutionem hujus tit. suffragatori non dabatur honeste, nec aulicus accipiebat honeste: nec tamen erat soluti repetitio: nam ubi versatur turpitudo ab utraque parte cessat repetitio, & melior est conditio accipientis, *l. 3. ff. de condict. ob turp. caus.* non erat ergo repetitio soluti suffragii: non erat etiam petitio promissi suffragii ex constitutione, *l. 1. C. Theod. si certum petatur de suffrag.* Ammianus Marcellinus lib. 22. ait, hoc Julianum cavisse apud Ægyptios, qui in suffragatores plurimum querebantur: sed hac constitutione etiam suffragii promissi petitio est: atque ideo soluti non est repetitio.

AD TIT. IV. *De prohibita sequestratione pecuniæ.*

HIc pecuniam accipit pro quantitate, non pro re omni, ut accipitur pro quantitate tantum in *tit. si cert. pet. de reb. credit.* petitur certa pecunia, id est, quantitas, non corpus certum. Et quamvis aliarum rerum, quæ deducuntur in judicium, sequestratio fieri possit ex causa, *l. 7. ff. qui satisd. cog. l. Imperatores, ff. de appellation.* & locis innumeris etiam liberarum personarum fit sequestratio, sive depositio, *l. 3. §. ult. de lib. exh. cap. cum locum, de sponsalib. in 6.* licet igitur aliarum rerum, dum lis pendet ex causa sequestratio possit fieri, pecuniæ tamen sequestratio prohibita est hac lege: namque prius conveniri debet is a quo petitur, deinde compelli ad solutionem, nec ab initio statim cogi debet sequestro pecuniam deponere apud officium, vel

apud

apud virum bonum, quæ est sententia hujus constitutionis. Et differentia hæc est, quia aliæ res quæ certum corpus habent, facile interverti possunt: idcirco rediguntur in tutum ex causa per sequestrationem: quantitatis nullum subest corpus, quantitas perire non potest, pecunia valet quantitate, *l.* 1. §. *non solum, ff. ad legem Falcid.* Et videtur constitutione hujus tituli abrogari in partem, *l.* 1. *Cod. Theod. si certum petatur, de chirogr.* quæ etsi in aliis causis petendæ pecuniæ certæ ex chirographo removet necessitatem sequestrationis, tamen permittit uno casu, scilicet si de falso chirographo lis agatur: nam interim dum agitur quæstio falsi, vult pecuniam deponi, sed ut puto hac constitutione tollitur omni casu sequestratio pecuniæ: sequestratio quid est? Est translatio possessionis rei litigiosæ in tertiam personam facta, vel consensu partium, vel auctoritate judicis, ea conditione ut qui in lite superior fuerit & vicerit, ei ea res reddatur & restituatur. Aut brevius: sequestratio est depositio, quæ plerumque fit, translata possessione: neque enim transfertur nisi id actum sit, *l. interesse, ff. de acq. poss. l. licet, ff. depos.* sub lege supradicta, & alio significatu in certamine aliquo in quo licet sponsionem facere, *l.* 3. *ff. de aleator.* sequestratio est apud judicem sponsionis facta depositio pignoris utraque ex parte, qui etiam sequester dicitur, & veteribus sculna, ut apud Macrobium lib. 3. cap. 17. *Sponsione contendit digno sculna Numatio Planco, qui tam honesti certaminis arbiter electus est*, & in hunc quidem sequestrum victori datur actio præscriptis verbis, ut reddatur pignus depositum quasi ex novo negotio, *l.* 18. §. *ult. ff. de præscr. verb.* In illum autem apud quem deponitur res litigiosa, datur actio depositi, quia sequestratio nihil aliud est quam depositum, *l. ei apud quem*, §. 1. *& l. si in Asia*, §. *cum sequestre, ff. depos.* Et aliquo casu actio præscriptis verbis, veluti in casu *l. si quis*, §. *Labeo, ff. de dolo malo*. Regulariter in hunc datur actio depositi, etsi auctore judice sequestratio facta sit, non ex conventione partium, quia sicut publica persona recte stipulatur alteri, eique parit actionem utilem, ita judex in deponenda ea re de qua lis est, paciscendo, vel legem dicendo ei secundum quem litem dederit, pronunciaverit, cavere potest, & parare actionem depositi sequestrationem.

AD TIT. V. *De condictione indebiti*.

Eadem actio datur ex mutuo, & ex promutuo, nempe condictio, eadem actio est, ut ait *l.* 4. §. *is quoque, ff. de oblig. & act.* Indebiti solutio est promutuum: maxime si ea solvantur, quæ pondere, numero, & mensura constant, quibus solis in creditum abire solemus, quia id actum videtur, ut si forte appareat indebita pecunia quæ soluta est, eam habeat ut promutuam, qui eam acceperit, qui contractus tacitus dicitur in *l.* 13. *in fine, ff. commod.* mutuum est contractus, promutuum est quasi contractus, id est, quasi mutui datio: & ita condictio indebiti dicitur esse quasi ex contractu, id est, ex promutuo. Sciendum tamen est, aliarum etiam rerum indebitarum solutionem revocari per condictionem indebiti, imo omnium rerum, & corporum, quasi ex tacita obligatione, vel quasi ex contractu possessionis rei datæ, vel solutæ sub lege recipiendi, si indebita appareat, & eo nomine est vel condictio certi, vel incerti, quia non tantum corporis, vel quantitatis indebitæ condictio est, sed & possess. quam quis indeb. cessit alteri, vel cautionis, vel juris cujuscumque, quæ est condictio incerti, quia res hujusmodi incertæ sunt & incorporales, obligatio, possessio, jus, *l. sed & si*, §. 1. *l. si is qui plus, ff. de cond. indeb. l.* 4. *l. si mulier, ff. de condic. causa data*. Condictio igitur indebiti, modo est certi, modo incerti, prout res quæ condicitur est. Certi, si certum corpus vel quantitas repetatur: incerti, si possessio, liberatio, obligatio, acceptilatio, iter, actus repetantur: quæ omnia numerantur inter incerta, vel incorporalia, vel ea, quæ solo intellectu percipiuntur, quæ a nobis dicuntur in jure

A consistere, id est, significare jus, quod jus solo intellectu percipitur. At enim condictio indebiti datur ei, qui solvit indebitum, id est, quod nec naturaliter debuit: nam si vel naturaliter debuit, cessat condictio. Ei igitur, qui solvit indebitum naturali & civili jure per errorem facti: nam ignoranti jus non datur condictio indebiti, *l. cum quis, sup. de juris & fact. ignor. l. pen.* §. *si quis, ff. eod. l. error, inf. ad leg. Falcid.* nisi ex magna causa: nam ex causa etiam majori in jure erranti & solventi indebitum, datur condictio indebiti, *l. illud, ff. de minor. l.* 1. §. 1. *ff. ut in poss. leg.* datur benigne, inquit, quo verbo ostenditur, id non habendum esse in consequentiam, *l. qui negotia, ff. mand. l. qui meo, ad Macedon.* Qui autem sciens solvit, etiamsi dixerit, solvo, non dono, donat verius quam solvit, nec habet condictionem, quia condictio donati non est, *l. cujus, ff. de reg. jur.* Dubitans B autem hac in re, habetur pro ignorante, & idcirco ei condictio datur, *l. ult. hoc tit. l.* 2. *ff. quis ordo in bonor. poss.* Dubitans habetur pro ignorante, & idcirco condictio datur ei, qui rem solvit, non pœnam: nam pœnæ solutæ condictio non datur: etsi reciderit ad causam indebiti, *l. pœnæ, ff. eod.* & secundum hæc condictio indebiti non datur ei, qui solvit ex causa quæ crescit in inficiatione: quod valde notandum est: quia ejus ratio ignoratur. In inficiante in duplum crescit actio legis Aquiliæ: sunt & aliæ quædam similes, ut est actio qua petitur legatum damnationis, & relictum piis locis, ut actio judicati. Regula autem vera est, cessare condictionem indebiti, si quis ex eis causis solverit, quæ crescunt inficiatione, *l.* 4. *hoc tit.* §. *ult. Inst. de obligat. quæ quasi ex contr. nasc.* actio judicati crescit inficiatione: proinde si quis solverit ex causa judicati, ignorans se non rite & ordine damnatum, vel falso crediderit se damnatum esse, cessat condictio indebiti. Cur solvendi ex causa falsa judicati non datur condictio indebiti? an quod civiliter obligatus fuerit? non: sed quia solvit ex ea causa, quæ inficiatione crescit, ut Paulus 1. Sententiarum ait: crescit hæc actio in duplum: eum vero, qui sic solvit ex iis causis, dicimus scientem videri solvisse propter metum periculi, quod imminet inficiatori, argumento *l. si non sortem*, §. *si non, ff. eod.* qua de causa recte in *l. eleganter*, §. *ult. ff. eod. si qua lex ab initio dupli, vel quadrupli statuit actionem, solutum ex falsa ejus causa repeti posse*. Et ait recte, *ab initio*: nam si ea pœna veniat ex post facto, solutum ex ea falsa causa non condicitur, & pari modo ex iis causis confitentem per errorem puto habendum pro confesso & judicato, *l.* 4. *ff. de confess.* quod videatur ultro progressus ad confessionem periculi, quod imminet subterfugiendi gratia, quod imminebat inficianti.

AD TIT. VI. *De condictione ob causam datorum*.

Rectissime Stephanus Græcus ait, hic condictionem indebiti esse generalem multarum condictionum, multas scilicet condictionum species complecti, & ea posse condici data ob causam honestam, causa non sequuta, & data ob causam non honestam: nam & hæc indebita esse censentur: ergo in condictionem indebiti veniunt: sed sunt & aliæ speciales eorum nomine propositæ condictiones hoc tit. & tit. seq. Hujus igitur condictionis, qua repetimus data ob causam honestam, veluti ob matrimonium, matrimonio non sequuto, & ob manumissionem servi, servo non manumisso, nomen generale est condictio indebiti: speciale ob causam dati, causa non sequuta, & utimur speciali potius quam generali, quia specialiter dicimus causam ex qua dedimus: generali autem utimur, ubi nulla est causa dati, quæ sequi debeat, ut si indebitum solvimus quod esse debitum arbitrabamur, hoc casu proprie instituitur condictio indebiti, nulla scilicet expressa causa propter quam dederimus, ut quid fieret, sed ut nos liberaremus: qua de causa idem Stephanus putat in D. anteponi speciales titul. de condictione causa data causa non

non ſecuta, & de condictione ob turpem cauſam, vel injuſtam cauſam, ut dicitur, non eſſe novum: alias ut lex ſpecialiter quibuſdam enumeratis generale ſubjiciat verbum, quo ſpecialia complectatur, *l. ſi ſervus, ff. ad l. Aquil.* Itaque probat magis ordinem Digeſtorum, quo ſpeciales ponuntur tituli dati ob cauſam honeſtam, vel inhoneſtam, vel injuſtam: deinde ſubjicitur generalis condictio indebiti, contra quam fiat in hoc Cod. præcedit enim generalis condictio: & tamen uterque ordo probabilis eſt. Ceterum ex iis intelligimus, etſi ſpecialiter condicamus data ob cauſam, ſi ea ſequuta non ſit: tamen condictionem indebiti ambitu ſuo etiam hanc ſpeciem condictionis complecti. Cauſam autem hic non accipimus pro principio agente, ſed pro fine, quæ res dicitur proprie, *l. 1. ff. eod. & l. damus, de cond. indeb.* Denique cauſam non accipimus pro præterita, ſed pro futura cauſa. Hæc ſi fefellerit, id eſt, ſi finita, vel ſequuta non fuerit, competit condictio datorum: nam dati ob præteritam cauſam vix condictio eſt, *l. damus, l. in ſumma, §. id quoque, ff. de cond. indeb.* Quod tamen ne decipiamur ita accipiendum eſt, ut ſi dedi ob falſam debiti cauſam, qua pridem jure civili obſtrictum me credebam, tum ſane mihi competat condictio indebiti, etſi ob præteritam cauſam dederim, quod falſam mihi adfinxerim, perſuaſerimve: ſed ſi liberaliter dedi remunerandi animo, quod tu rem meam adminiſtraveris probe, me abſente, vel liberos meos inſtitueris probe, licet hæc non feceris, mihi non competit dati condictio, quia dedi liberaliter, non vinculo conſtrictus: idemque erit generaliter, ſi dedi naturalis obligationis ſolvendæ gratia. Hoc enim caſu mihi non datur condictio, licet erraverim, & cauſa præterita, quam arbitror præteritam, falſa ſit, quia ſcilicet donare volui. Donat enim quis, quod nullo jure cogente, id eſt, nulla ſolvendi neceſſitate obſtrictus ſolvit: idemque & ſolutio eſt ſimul, & donatio, *l. 10. §. domini, ff. de in rem verſo.* Ergo ſive vera ſit, ſive falſa cauſa naturalis, qua me, ut ſolverim dedi, ceſſat condictio indebiti: & ita accipienda eſt *lex damus, & l. in ſumma, §. id quodque.* Qui ſcrupulus erat ſatis difficilis: ideoque ſecundum hanc interpretationem, ſi refero gratiam, & ſolvo ei a quo beneficium accepi, non competit condictio, quia natura debui referre gratiam, licet civiliter non debuerim. Et quia donavi, idem erit ſi falſo crediderim me beneficium accepiſſe ab eo cui dedi, quia donavi, quod donari volui. Quæ ratio efficit, quod non volui ſolum dare, ſed etiam dedi. Donatio enim olim non perficiebatur nuda voluntate, ſed neceſſaria erat traditio: quo fere jure hodie utimur, non obſervata conſtitutione Juſtiniani: unde illud in idiotiſmo: *donner, & retenir ne vault.*

AD TIT. VII. *De condictione ob turpem cauſam.*

EX ſuperiori titulo intellexiſtis condici data ob cauſam honeſtam, cauſa non ſecuta: ex hoc intelligitis non condici data ob turpem cauſam, id eſt, bonis moribus adverſam, & non condici primum, ſi ſolius dantis turpis cauſa fuerit, ut ſi ſcorto mercedem dederis, turpiter dederis: illa vero non turpiter acceperit: nam ut ait Ulp. in *l. 4. ff. eod.* illa turpiter facit quod ſit meretrix, ſed non accipit turpiter mercedem ſtupri: hoc caſu ſolius dantis turpitudo verſatur, nec datur condictio indebiti. Idem erit ſi dantis & accipientis turpis cauſa fuerit, ut ſi mercedula judicem quis corruperit, judex turpiter accepit, & dans turpiter egit, nec datur dati condictio, quia in pari cauſa melior eſt cauſa poſſidentis. In tertio vero caſu competit condictio etiam cauſa ſequuta, ſive impleta: ut ſi ſolius accipientis cauſa turpis fuerit, ut ſi furi dederim pecuniam rei furtivæ repetendæ gratia, ego non turpiter dedi, quia incenſus cupiditate rei meæ recipiendæ pecuniam dedi. Idemque erit ſi dedi, ut rem depoſitam reciperem: nam dati condictio competit, quia non eſt retentio niſi juſte accepti, *l. 4. & pen. hoc tit.*

A

AD TIT. VIII. *De Condictione furtiva.*

LEx ult. tit. 7. fuit de condictione furtiva, & condictione ob turpem cauſam: de utraque ſimul: nam hæc illius ſpecies eſt: aliquem abegiſſe mea pecora, me abigeo dediſſe pecuniam, ut redderet pecora: condicam quod dedi non turpiter: ille vero accepit turpiter, & condicam pecora, licet mortua, vel alio caſu perierint: nam & rei furtivæ peremptæ condictio eſt, quia ſemper poſt moram videntur perempta, quia fur eſt pluſquam morator, pluſquam debitor, & moram facit ipſo jure, adeo ut non liberetur interitu rei furtivæ, *l. ult. ff. de condict. furt. l. merito, ff. de vi & vi arm.* Igitur dicta lex ult. quæ eſt de condictione ob turpem cauſam, &
B de condictione furt. recte poſita eſt in confinio utriuſque tituli, & præbuit forſitan cauſam ſubjiciendi tituli de condictione furtiva ſtatim: quæ tamen longiſſime diſtat ab aliis condictionibus: nam illis intendimus rem nobis dari oportere, id eſt, dominium rei transferri in nos oportere. Illa condicimus rem noſtram contra regulas juris: nam regula juris hæc eſt, neminem rem ſuam condicere, *l. ult. ff. uſufr. quemadm. cav.* quia natura non fert, ut intendam mihi dari rem meam, quod eſt condicere: ut ſcilicet fiam dominus ejus rei, cujus jam ſum dominus. Dominium non recipit incrementum: & tamen receptum eſt, ut dominus furi condicat rem ſuam, agendo in hunc modum: Ajo te mihi eam rem dare oportere: Superiores condictiones pertinent ad rei perſecutionem: furtiva condictio pertinet
C quidem ad rei perſecutionem: ſed videtur quodammodo pertinere ad pœnam, quia odio furum comparata dicitur, *§. ſi itaque diſcretis, Inſtit. de act.* ſi odio furum, & pœnæ cauſa igitur, *l. qui exceptionem, D. de cond. indeb.* conjuncta *l. ſed & ſi, §. ult. D. ad Maced.* ubi exceptio Senatuſconſulti Macedoniani, quæ dicitur inducta in odium creditorum, qui filiisfam. credunt, alio loco inducta dicitur ob pœnam creditorum: quicquid fit ob odium, ob pœnam fit, & ut dicitur de actione in factum, quæ eſt ex edicto *de alien. jud. mut. cauſa facta, l. quia pertinet*, ita condictio furtiva licet pertineat ad rei perſecutionem, tamen ex delicto eſſe videtur, vel quod in ſe hoc genus pœnæ habeat, quod detur ſingulariter contra regulas juris: & eam ex delicto naſci oſtendit, *l. 10. §. quoties, D. de compenſat. & l. ſi*
D *cum mulier, §. hæc actio, D. rerum amot.* quæ quod ait, de condictione rerum amotarum, eam naſci ex delicto, idem ait de condictione furtiva: nam hæ duæ affines ſunt & geminæ: ideoque utrique condictioni videtur ineſſe vindicta, imo & infamia, ut eſt proditum nominatim de condictione rerum amotarum, *l. 2. inf. rer. amot.* Conjuges inter ſe non agunt actione pœnali, vel famoſa conſtante matrimonio: ergo conſtante matrimonio non agunt rerum amotarum, quia ea actio eſt pœnalis, aut famoſa, aut quaſi pœnalis & famoſa: nam re vera quidem pendet ex cauſa famoſa: ſed ipſa non eſt jure famoſa, nulla eſt condictio famoſa, *l. ceſſat, ff. de obligation. & action.* quæ hoc nomine condictionis adſignetur: nam omnium condictionum hæc ſunt ſolemnia verba: Ajo te mihi dare oportere, in quibus nul-
E la atrocitas verbi, ideoque famoſæ non ſunt, ſed quodammodo videntur. Et hæc & illa condictio, quæ pendet ex cauſa furti eſſe pœnalis & famoſa, atque ob id in heredem non datur, *l. 3. inf. rer. amot. l. 9. §. ult. & l. 10. de tut. & rat. diſtrah. D.* nec obſtat *l. 9. D. de cond. furt.* quæ ait, heredem in ſolidum teneri, etſi pars rei tantum ad eum pervenerit, quæ ſic accipienda eſt, ſi lis fuerit conteſtata cum decreto, conjuncta *l. ſi hominem, ff. depoſ. l. 2. D. de prætor. ſtip.* Demonſtratur etiam alio modo, condictioni furtivæ pœnam ineſſe, cum inſit odium, & ipſo juris effectu demonſtratur: nam pignore ſubrepto a debitore (hoc enim caſu dominus facit furtum rei ſuæ, quo nomine tenetur creditori actione pœnali furti, & condictione furtiva) pignore, inquam, ſubrepto,

co-

eoque nomine debitore damnato, pœnam depensam creditor non imputat, & creditori est integra debiti petitio, *l. si pignore, ff. de pigner. act.* Atque ita quod consequimur condictione, furtiva imitatur pœnam quæ pro furto dependitur: ex quo constat, quam sit singulare jus condictionis furtivæ: Alia differentia est: condictionibus superioribus utitur, qui dedit, vel tradidit, vel promisit: condictione furtiva: quo neque volente, neque tradente, res ablata est: nec condictio furtiva continetur sub condictione indebiti, ut superiores: domino autem ut jam supra dictum est, cui furtum factum est, datur ex hac causa condictio certi, *l. 1. ff. eod. l. in dubiis §. idem Pomponius, ff. de jurejur. §. utique, Inst. de empt. & vendit.* Hæc fere sunt omnes actiones, quæ solis dominis dantur, condictio furtiva, actio ex l. Aquilia, aquæ pluviæ arcendæ, arborum furtim cæsarum, finium regundorum: & loquor de condictione certi: ex causa furtiva etiam non domino datur furtiva condictio possessionis, *d. l. si pignore, & l. 2. ff. de condict. furt. l. 35. ff. de furt. l. & ideo, §. ult. de condict. furt.*

AD TIT. IX. *De condictione ex lege, & sine causa vel injusta causa.*

Actiones in personam aut civiles sunt, aut prætoriæ, aut ex legibus vel constitutionibus: utitur hac divisione, *l. 2. inf. de quad. præscript.* Civiles sunt ex 12. tab. certæ & solemnes, ut ait *l. 2. §. deinde, ff. de origine jur.* Certæ referuntur ad numerum, solemnes ad verba. Prætoriæ autem sunt ex edicto prætorum, vel ædilium, vel Tribunorum plebis, vel proconsulum: ex legibus novis sunt, veluti ex lege Aquilia, quæ nomen usurpavit civilis actionis proditæ 12. tabul. de eadem re & data est damni injuria. Aliæ sunt actiones ex legibus novis, quæ ex jure antiquo translatitium nullum nomen habent, quæ dicuntur condictiones ex lege, veluti ex lege Julia, *l. dotalem, l. si vero, & l. seq. ff. sol. matr.* & condictio ex l. Cincia, de qua *l. 21. de donat.* sicut etiam ex legibus talariis condictio ejus, quod in alea lusum esset de qua sup. lib. 3. ex constitutionibus sunt innumeræ condictiones. Constitutio vim legis habet, ut ex constitutione 1. hujus tit. debitori nostro condicimus pecuniam ante diem, qui casus singularis est, si non suppetat aliud unde fisco satisfaciamus cui sumus obnoxii ex causa primipili, id est, ex causa administrationis annonæ militaris, adeo ut hoc casu non sit locus exceptioni veteri, cujus pecuniæ dies fuisset: licet enim ante diem condicere ex constitutione *d. l. 1. in casu supradicto.* Aliæ constitutiones de quibus superioribus titulis actum est, & quæ sequuntur hunc titulum, puta condictio sine causa, & ex injusta causa, inductæ sunt a prudentibus ex bono & æquo, non legibus, *l. in summa, §. quod ob rem, & l. pen. ff. de condict. indeb.* & sunt inductæ exemplo civilis condictionis, quæ quidem ex mutui datione nascitur, & cui proprie adhæret condictionis nomen. Hæ condictiones imitantur condictionem ex mutuo, quia veluti ex causa mutui dantur, ut possimus dicere nos habuisse unam tantum actionem civilem ex 12. tabul. nempe condictionem ex mutuo; nam aliæ istius instar obtinent & imaginem. Semper excipio furtivam condictionem, quæ jure singulari recepta & comparata est in odium furum, *§. sic itaque discretis, Instit. de act.* Sed videamus, quia & de his est titulus hic, quando sit locus condictioni sine causa & injusta causa. Si quid sit apud te sine causa, condictioni sine causa locus est: & exemplis fiet res illustrior: sine causa apud te est chirographum meum, si nihil credidisti mihi: si specie crediti tibi chirographum dedi, & mea spes frustrata est, vel si persolvero, quod credidisti, sine causa meum chirographum est apud te, & quod persolvi hac condictione possum repetere, *l. 3. & 4. h. tit.* & sine causa etiam ad malæ fidei possessorem perveniunt fructus rei alienæ, *l. 3. h. tit.* & iis casibus proprie & specialiter competit condictio sine causa, condi-

A ctio chirographi, condictio fructuum: & proprie nulla scilicet actione existente in casu *l. 2. ff. eod.* & in casu *l. servus quem, §. secundum, ff. de act.* empti proprie competit condictio sine causa, sed existimandum est condictionem sine causa concurrere cum condictionibus superioribus quasi generaliorem, *l. 1. ff. eod.* nam sine causa etiam id apud te est, quod indebitum, vel ob turpem causam accepisti, vel quod non ob turpem causam, causa non sequuta: vel quod te mihi furto abstulisti, ex eis causis licebit uti condictione sine causa, missa speciali condictione vel furtiva, vel ob rem dati, & deinceps. Condictio autem ex injusta causa competit, si quis dederit ex pacto non juste facto, vel ex dolo malo, vel vi, vel contra jura publica, vel ex stipulatione vi extorta, *l. 7. ff. de condict. ob turp. causam* Injusta causa
B quæ & ipsa condictio dicitur juris gentium, *l. 25. ff. rer. amot.* id est ex bono & æquo. Et breviter una est condictio civilis ex legib. 12. tabul. quæ nascitur ex mutuo, actio si cert. pet. de rebus cred. ceteræ condictiones instar illius obtinent, & dantur jure gentium, id est ex boni & æqui interpretatione: una pœnæ causa, nempe condictio furtiva, ut fures onerentur plurimis & gravissimis actionibus, quia gravior est condictio furtiva vindicatione, quia in condictione non distinguitur utrum fuerit res peritura apud actorem, an non: in actione in rem fur tenetur ut quilibet: condictione vero ut fur proprio & singulari nomine. Porro hic nullam invenies constitutionem de condictione ex injusta causa. Ex quo intelligimus solo hoc tit. indicari promiscuum esse usum condictionis sine causa, & condi-
C ctionis ex injusta causa: nam quod sine causa habes, & ex non justa causa habes, & contra.

AD TIT. X. *De obligationibus, & actionibus.*

Post condictiones superiores transitum facit ad alias actiones in personam ex contractibus, vel obligationibus civilibus, ex quarum numero primam jam posuit condictionem ex mutuo. Actioni enim ex mutuo adhæret proprie condictionis nomen, & ab illa perductus est ad alias condictiones, quæ descendunt ex obligationibus legibus novis introductis, non expresso nomine actionis, vel quæ dominis in fures dantur, quasi pœnæ causa constituto jure: nunc alias omnes examinaturus actiones in personam, quæ suum habent nomen
D & proprium longe alio ordine quam in D. ut supra præposuit generalem condictionem indebiti speciebus condictionum ob rem dati, causa non secuta, ob turpem causam, sine causa, sive ob injustam causam. Ita priusquam veniat ad species earum condictionum, quæ ex contractibus & obligationibus civilibus nascuntur, dat generalem titulum de obligationibus, & actionibus, præponit genus speciebus, quod proponitur in digestis. Ex contractu est obligatio: ex qua obligatione nascitur actio in personam. Et hoc est, quod dicunt Doctores nostri, obligationem esse matrem actionis ex *l. licet, §. ea obligatio; ff. de procur.* quod verbum usurpavit Theophilus titulo de obligationibus in Inst. matres actionum sunt obligationes. Obligatio est juris necessitas: actio est executio obligationis, vel intentio ejus qui
E alterum ad judicium provocat. Contractus est conventio, quæ proprium nomen habet, vel quæ nomine vacat: sed datione & traditione, vel facto aliquo sumpsit effectum: hæc est perfecta definitio contractus.

AD TIT. XI. *Ut actiones ab heredibus, & contra heredes incipiant.*

Titulus decimus est generalis, & sequentes usque ad decimum octavum sunt illius partes: & omnibus iis titulis agitur ut generales definitiones ponantur de obligationibus & actionibus: & has quidem habuimus in superiori titulo proximo: ex alieno contractu neminem obligari, *l. 3. & 11. sup.* non nasci obligationem efficа-

ficacem ex negotio contracto dolo malo, quod ſignificat *l.4. illo tit.* dum ait, bonam fidem in contractibus conſiderari æquum eſſe, id eſt dolum malum abeſſe: alioquin inefficax eſſet obligatio *l.5.* Sequitur tertia definitio, voluntatis eſſe contrahere, neceſſitatis adimplere contractum, *l.5. illo tit.* procuratori in rem ſuam ad agendum conſtituto mandatis actionibus nomine domini directam actionem dari, etiam mortuo domino relictis heredibus; & hoc genus mandati non finiri morte: cum tamen alias finiatur morte mandatoris, & procuratori ſuo nomine ſemper dari utilem actionem rei perſequendæ gratia, cum actio ei in rem ſuam mandata eſt. Non mandatis actionibus, nec debitore delegato, mortuo domino procuratori in rem ſuam conſtituto ad accipiendam pecuniam a debitore domini, ad agendum adverſus eum debitorem nullam ſupereſſe actionem: Et hoc caſu mandatum finiri morte etiam, quod in rem mandatarii factum eſt, *l.8. eod. tit.* ſunt autem aliæ definitiones, quæ ſunt principia communia actionum. Cui mandata eſt actio principalis, & Servianam mandatam videri, *l.6. & 7. illo tit.* Item in arbitrio eſſe creditoris, quod tamen mutavit Novel. Juſt. utra prius actione experiri velit, principali an Serviana, & alia aliam non conſumi, *l.10. & 11. illo tit.* & poſtremo legibus, & judiciis compellendos debitores ad ſolvendum non armis, non ſervitio corporis, *l.9. & 12. illo titul.* ob æs alienum ſervire liberos creditoribus jura compelli non patiuntur: nec jam igitur debitores poſſe necti, vel vinciri compedibus, & nervo: contra 12. tab. his omnibus definitionibus tituli decimi additur alia definitio hoc proprio, & ſingulari tit.11. cur proprio? quia eſt nova regula juris introducta a Juſtiniano, ut ſcilicet obligatio, quæ non cœpit a defuncto, vel contra defunctum, a perſona heredis, vel contra heredem poſſit incipere: quod erat olim abſonum, ut plus juris haberet heres, quam defunctus habuiſſet. Et eſt ei juri regula juris antiqui penitus contraria, *l. ult. C. Theod. de diverſ. reſcript. & §. poſt mortem, Inſtit. de leg.* apud Theophilum: tollitur antiqua verborum differentia, cum moriar, cum mortuus fuero, poſt mortem dari, vel pridie, quam moriar, dari: nam quoquo modo ſit conceptum negotium, ex eo naſcitur obligatio, & poteſt incipere ab herede, vel in heredem, *l.11. inf. de contr. ſtipul.*

AD TIT. XII. *Ne uxor pro marito, vel maritus pro uxore, vel mater pro filio conveniatur.*

INter generales definitiones de obligationibus, & actionibus hanc poſuimus, neminem obligari ex contractu alterius: quod his verbis exponitur in *l. pen. hujus tit.* hoc eſt ex ſuo quemque contractu obligari, non ex alieno: & tantum abeſt, ut unus pro alio obligetur, ut nec dominus pro colono poſſit obligari, *l.3. & 11. ſup. tit.10.* Et ut etiam pro debitore pecuniæ creditæ non poſſit is conveniri ad quem ea pervenit, *l. pen. ſup. tit. eod.* quod & memini me legere apud Senecam lib.5. de beneficiis. Ait enim, *exigi ab eo debere quidque in quem confertur: ſicut pecunia ab eo petitur cui credita eſt, quamvis ad me illa aliquo modo venerit*, non ſpectatur ad quem pervenerit, ſed quis contraxerit. Id etiam adeo verum eſt, ut nec conjux pro conjuge, nec mater pro filio, nec quiſquam omnino pro neceſſariis ſibi perſonis conveniri poſſit, ut hic, & titulo ſequenti oſtenditur; quamobrem vix videtur ullus excipiendus ab ea regula: neminem obligari ex alterius contractu, *l. ult. h. tit.* nam & pater pro filiofamilias, quamvis in pleriſque cauſis, & articulis juris civilis idem videatur eſſe pater & filiusfamilias, tamen pater pro filiofamilias, vel dominus pro ſervo licet inter dominum, & ſervum eadem dicitur eſſe unio, capitis unius ſcilicet, civiliter non obligatur, nec jure prætorio in ſolidum, ſed in peculium duntaxat, ſi peculiati ſunt filiusfamilias & ſervus: & quod in peculium tantum obligantur jure prætorio, ideo hic matri non junxit patrem, qui habet in ſua poteſtate filium: ſed dixit, ne mater pro filio, non dixit ne pater pro filio: quoniam pater pro filio obligatur ad modum aliquem jure prætorio actionibus honorariis de peculio, de in rem verſo, quod juſſu, & filium cum dicimus, plerumque filiumfam. non emancipatum intelligimus in hoc titulo, & ſeq. Eadem ratione filio emancipato non junxit filiumfamilias, quia, vel de peculio pater tenetur pro filiofamilias.

AD TIT. XIII. *Ne filius pro patre, vel pater pro filio emancipato, vel libertus pro patrono, vel ſervus pro domino conveniatur.*

AD ſuperiorem regulam, qua cavetur neminem obligari ex contractu alterius, additur in hoc tit. nec filium obligari pro patre, nec patrem pro emancipato filio, nec libertum pro patrono, nec ſervum pro domino, quod in ſervo eſt certiſſimum: cum ex contractu ſuo ſervus nullo jure conveniatur, cum nullam perſonam habeat, *l. tutelæ, §.1. D. de capite min. l. ult. ſup. de noxalib. action. l.7. & 8. ſup. de judic.* & quamvis hoc de ſervo legitur in *l. ult. hoc tit.* dum ait ex contractu domini ſervum conveniri non poſſe, tamen in ipſo titulo non fuit additum in manuſcriptis, *vel ſervus pro domino*, nec in Baſilicis. Et quidem in *d. l. ult.* id factum videtur obiter, patrono ſcilicet conjuncto domino, & liberto ſervo. Ex noviſſimis conſtitutionibus ſublatus eſt mos, ut vicanus pro convicano conveniretur, quod jus tantum exercetur in hoſtes, ut ſi quid mihi hoſtis eripuerit, id poſſim repetere a quolibet ex hoſtium numero: vulgo repreſſalias vocant, *repreſailles*.

AD TIT. XIV. *An ſervus ex ſuo facto poſt manumiſſionem teneatur.*

SEquitur in hoc tit. alia regula generalis de obligationibus, & actionibus, quæ eſt hujuſmodi: de eo quod quis contraxit, vel geſſit in ſervitute, poſt libertatem, ei vel in eum nullam actionem eſſe, utputa ſi ei credita ſit pecunia in ſervitute, condici eam libero facto non poteſt. Cujus regulæ ratio eſt, quia nec ab initio fuerit obligatus, *l. in perſonam, l. cum ſervo, D. de reg. jur.* nam etſi ſervus ex contractu ſuo naturaliter obligetur, *l. ſervi, D. de oblig. & act.* tamen ea naturalis obligatio non parit actionem. Porro quæ ab initio non fuit actio, nec eſſe poſt libertatem poteſt. Excipitur unus caſus, ſi id quod is geſſit in ſervitute, ſit connexum cum eo, quod geſſit poſt libertatem, *l. tutorem, ff. de adminiſtr. tut. l.7. ff. de neg. geſt.* hæc facit ratio connexi, ut quod geritur poſt libertatem trahat ad ſe geſtum in ſervitute, ac ſi gereretur poſt libertatem potius, quam trahatur ad tempus ſervitutis, ut natura docet, facilius iri prorſum, quam retrorſum. Caſu illo excepto, nulla eſt actio poſt libertatem, vel domino, vel extraneo, vel manumiſſo: quamobrem in tractatu de ſolutionibus, quo docemur, id quod debitor ex pluribus cauſis indiſtincte ſolvit, non dicens in quam cauſam ſolvat, id cedere in antiquiorem contractum, id ſolvere antiquiorem obligationem, *l.5. & 25. ff. de ſolutionib.* recte dicitur, in manumiſſo non eſſe antiquiorem contractum eo, quem ſtatim poſt libertatem habere ſolet cum patrono de præſtandis operis, & dono, vel munere, dum promittit ſtatim a libertate ſe daturum aliquid, vel id jurat quia ſcilicet contractus habiti in ſervitute pro nullis computantur, *l. in liberto, ff. de ſolution.* ubi dicitur: *In liberto antiquior contractus operarum eſſe non poteſt, ſine quo ei data libertas non eſſet*: Hoc apertius Græci dicunt: *non poteſt contractus liberti vetuſtior eſſe, quam operarum*, ſcilicet poſt libertatem patrono promiſſarum: & hic factum interpretor contractum, vel quaſi: nam actionum ex delictis venientium obligationes cum capite ambulant: nam & hæ in ſervitute incipiunt, *l. tutelas, §. injuriarum, ff. de cap. min.* & vul-

go

go dicitur, noxam caput sequi, quod scilicet nocuit, *l. 4. h. tit.*

AD TIT. XV. *Quando fiscus vel privatus debitoris sui debitores convenire possit, vel debeat.*

SEquitur tit. 15. in quo legendum est, exigere, non convenire. Pendet hic titulus ex superiore regula, neminem ex alieno contractu, &c. & ait creditorem non posse convenire debitorem debitoris sui pro ea summa quam ei debet, ut possit conveniri actione in personam. Regula est de actione in personam: aliud dicemus de actione Serviana vel hypothecaria: potest enim creditor exigere debitorem sui debitoris actione Serviana jure taciti pignoris vel manifesti, si debitor nomina, quæ habet pignori posuerit, specialiter, vel generaliter, vel si tacito jure intelligantur pignerata: hoc casu licebit creditori jure hypothecæ convenire debitorem debitoris, & licet titulus dicat, *fiscus, vel privatus*, distat tamen fiscus a privato: nam fiscus semper habet jus taciti pignoris, exceptis quibusdam privilegiariis creditoribus. Nec videntur nomina pignori esse obligata, nisi ita nominatim convenerit, *l. nomen, inf. quæ res pign. oblig. poss.* & præterea fiscus debet prius excutere principalem debitorem, quam debitorem debitoris jure hypothecæ, *l. pen. hoc tit. inf. de conven. fisci deb. l. Moschis, ff. de jure fisci*: privatus autem habet arbitrium conveniendi quem velit si nomen sit ei pigneratum: principalem debitorem, aut principalis debitoris debitorem, *l. ult. sup. tit. 10.* plus habuit olim privatus, quam fiscus: fiscus non habuit electionem: sed hodie ex Novel. 3. idem jus est in utroque. Et præterea hac in re distat pignus conventionale ab eo quod capitur judicati exequendi gratia: nam jure conventionis nomen pignori obligatum persequor, etsi debitor sit solvendo, ut dixi, si privatus sim, quia habeo jus electionis, nec tamen capio nomen ex causa judicati aliter quam si non sint alia bona, quæ pignori capi possint, *l. 2. hoc tit. l. a D. Pio, §. sic quoque, ff. de re jud.* Quod tamen audio non observari hodie: nam quilibet, vel nomen statim initio capi posse in causam judicati. Privatus igitur agit primum quando sunt ei mandatæ & cessæ actiones: item quando capitur ex causa judicati deficientibus aliis facultatibus condemnati.

AD TIT. XVI. *De hereditariis actionibus.*

HIc titulus pertinet ad superiorem regulam, neminem obligari ex alterius contractu, ut scilicet intelligatur ab ea semper excipiendum esse heredem, vel bonorum possessorem: nam hic propius accedit ad personam defuncti, quam filius ad personam patris, vel quisquam alius ad conjunctam sibi personam, unde ita definiamus: actiones hereditarias esse, quæ cœperunt ex persona vel in personam defuncti, & transierunt in ejus heredem: nam quæ cœperunt ab herede, vel in heredem, ut actiones legatorum, quæ proculdubio incipiunt in heredem, heredis sunt, sive obligationes quibus eum oneravit defunctus: quia eum honorabat, potuit eum onerare: heredis, inquam sunt, non hereditariæ, vel hereditariarum loco sunt, *l. hered. ff. de obl. & act.* & præterea solæ actiones in personam sunt hereditariæ: nam & de his solis agitur in hoc titulo: & his convenienter heredes sunt creditores, & debitores hereditarii divisis inter eos actionibus pro hereditariis portionibus, *l. 2. hoc tit.* legatarii non sunt creditores aut debitores hereditarii, nec etiam fideicommissarii sunt creditores hereditarii, quia non sunt juris successores, & successio juris generalis est: hereditas complectitur commoda & incommoda, *l. ult. hoc tit.* non sunt etiam ipsi debitores hereditarii, id est, quorum nomina sunt in hereditate: nam hi non sustinent onus æris alieni. Ex quo intelligitur, creditorem vel debitorem hereditarium dici duobus modis: vel heredem ipsum, vel debi-

A torem ipsum, vel creditorem defuncti, qui post aditam hereditatem fit creditor aut debitor heredis.

AD TIT. XVII. *Ex delictis defunctorum in quantum heredes conveniantur.*

SEquitur tit. 17. qui pertinet etiam ad hereditarias actiones, quæ a defuncto in heredem transeunt, & inde nomen habent, quod transmittantur in heredem quæ nascuntur ex contractibus, vel quasi contractibus defunctorum: hæ enim in heredem transeunt in solidum, etiam lite non contestata cum defuncto: non sunt proprie hereditariæ actiones ex delicto, vel quasi delicto: nam quæ nascuntur ex delicto defunctorum, non transmittuntur, nisi lis contestata fuerit cum defuncto: B cœptam enim litem cum defuncto heres sustinere dicitur, lis a defuncto continuatur, seu transfertur in heredem, vel si res fuerit judicata adversus defunctum, quia tunc actio ex delicto non transit in heredem defuncti, sed actio judicati civilis, quæ cœpit a defuncto. Porro post litem contestatam vel condemnationem defuncti, heres ex asse tenetur in solidum, heres pro parte, tenetur pro parte tantum pro qua heres est, & si res de qua agitur, solida sit apud eum, *l. in condictione 9. ff. de cond. furt. l. 2. in fi. ff. de prætor. stipulat.* Quod si lis non fuerit contestata, vel defunctus non fuerit condemnatus ex maleficii causa, sane heres non tenetur ex delicto defuncti, nisi quatenus locupletior hereditas ex ea re ad eum pervenerit, dolove malo ejus factum est quo minus perveniret, & in id quod pervenit heres tenetur C potius calculi nomine, quam maleficii, ut si reddat rationem ejus, quod continetur in hereditate: nihil enim mali fecit heres: igitur nomine maleficii nunquam tenetur, etsi ad eum quid pervenerit, sed calculi tantum ratione, ne ex alieno damno, & ne ex alieno scelere locupletior fiat, *l. in heredem, & l. Sabinus, ff. de donat.* & ait hoc tit. *ne alieno scelere ditentur*, quæ ratio est accipienda generaliter, & adjungendum, moribus turpe esse lucrum, quod etiam ad innocentes ex alieno scelere pervenit. Nunc explicandum est quomodo hic delicta intelligenda sint: an publica crimina intelliguntur, de quibus sunt publica judicia? non: nam exceptis quibusdam, hæc crimina non transeunt ad heredes, etiamsi lis contestata sit cum defuncto, modo non fuerit secuta condemnatio: nam condemnatio, quæ ex causa publi-D ci judicii defunctum tenuit, tenet etiam heredem: litis contestatio, quæ tenuit defunctum, non tenet heredem, *l. ex judiciorum, ff. de accus.* ergo non dicamus delicta hic publica crimina, quandoquidem definitur, post litem contestatam ex delicto transire ad heredes: quod in publicis criminibus falsum est: sed delictorum appellatione comprehendimus privata delicta, ex quibus dantur forenses vel civiles actiones, pœnales aut mixtæ, aut etiam rei persecutoriæ, nam hæ non dantur in heredem nisi post litem contestatam, etiam ortæ ex delicto: & ut maximam partem earum recenseamus, hæ sunt actiones ex delicto, quæ non transeunt nisi post damnationem, vel litem contestatam cum defuncto, furti, injuriarum, vi bonorum raptorum, damni injuriæ ex lege Aquilia, condictio furtiva, quæ ut suo titu-E lo ostendi, etsi rem persequitur, ex delicto videtur nasci, nec datur in heredem in solidum. Item actio de dolo malo, quod metus causa, ad quam proprie hæc constitutio pertinet: nam ut ait Accursius, vis non est rapina, sed concussio, & in hac constitutione concussio est metus, terror. Igitur pertinet hæc quæstio ad actionem quod metus causa, sed porrigitur ad superiores enumeratas: immo & ad actionem in factum ex edicto de calumniatoribus, vel ex edicto de alien. jud. mut. causa facta, & ad actionem in factum ex edicto de edendo: nam hæ actiones veniunt ex delictis: & delictum igitur hic satis ample accipitur, cum non contineat tantum solemnia delicta privata: sed & alia, dolum malum, concussionem, imo servi corruptionem: hujus enim

enim actionem includimus hoc titulo, actionem arborum furtim cæſarum, & de incendio, ruina, naufragio, & actionem de eo, qui pro libero ſciens veniit. Interim velim definitionem hujus tit. pertinere ad actiones quæ ſunt ex quaſi delictis, quod oſtendit *l. Julianus*, *ff. de jud. l. ult. §. hæc judicia*, *ff. nautæ*, *caup. ſtab. l. 5. §. hic autem*, *de his qui dejec. vel effud.* Pertinet & aliquando ad actiones, quæ dantur ex contractibus, cum in eis quoque delictum verſatur, *§. aliquando*, *Inſtit. de perp. & temp. act.* Dico aliquando, cum in contractu defunctus lucrum captavit ex damno alieno, vel etiam cum lucrum alteri præſtitit ex eo contractu per gratiam, *l. 1. C. de fid. tut.* vel etiam in ea litigatur ob negligentiam, quæ latæ culpæ comparari poſſit, hoc caſu actione ex contractu, ſi in ea delictum verſatur, heres non tenetur niſi lite conteſtata, vel damnato defuncto. Et rurſus dico aliquando, alioquin actiones ex contractibus defunctorum, vel quaſi plane hereditariæ ſunt, & in ſolidum contractus nomine habiti cum defuncto.

AD TIT. XVIII. *De conſtituta pecunia.*

A Titulo 10. animus fuit compilatoris Codicis tradere generalia præcepta de obligationibus & actionibus. Et poſtquam ſpecialiter egit de hereditariis actionibus ſuperioribus titulis, quibus omne genus actionum in perſonam includitur, voluit etiam de conſtituta pecunia ponere ſpecialem titulum: tum etiam quod eo contineatur etiam omne genus debitarum pecuniarum, omne debitum, *l. 1. §. ſi debitum*, *ff. eodem.* Tum etiam, quod dubitabatur an actio conſtitutæ pecuniæ quaſi pœnalis, ſecundum tit. 18. non eſſet danda in heredem, niſi lite conteſtata cum defuncto. Quod definitur *l. 1. & 2. hoc tit.* ut videtur in heredem. Et aperte *l. 18. §. e re*, *ff. eod.* videatur perſequi rem non pœnam. Conſtituta pecunia eſt debita pecunia a ſe vel ab alio, quam certo die ſe curaturum quis recipit citra ſtipulationem: & id genus conventionis olim apud menſarios dicebatur receptum, & actio quæ ex ea re competebat actio receptitia, quoties argentarii, qui ſolebant ſe negotiis omnium miſcere: nemine contrahere volente, niſi ad menſam recipiebant ſe ſoluturos quod quis caviſſet: ex quo civili negotio dabatur actio civilis & legitima: hodie appellatur conſtitutum, & eſt juris prætorii: nam actio de conſtituta pecunia eſt prætoria, non legitima: & fit conſtitutum citra ſtipulationem, per epiſtolam, vel per nuntium: quo genere non fit ſtipulatio, *l. qui autem*, *§. ult. l. Titius*, *l. quidam*, *ff. eod. l. quidam*, *hoc tit.* hoc modo: Centum, quæ Titius accepit mutuo ex arca tua, vel non adjecta certa quantitate, ea ſalva ratione uſurarum penes me habes: quod eſt conſtituere, etſi non ſit adjecta dies certa ad ſolvendum in conſtituto, *l. promiſſor*, *§. ult. l. promiſſor*, *ff. eod.* Eſt etiam genus conſtituti in epiſtola Pauli ad Philemonem: *Qua re læſit te Philemon, aut quod is tibi debet, imputato mihi, ego Paulus manu mea ſcripſi, ego reddam.* Inter conſtitutum & fidejuſſionem nonnihil intereſt. Non fidejubeo pro meipſo, *l. heres*, *§. ult. ff. de fidejuſſ.* conſtituo etiam pro meipſo. Et fidejuſſio intelligitur eſſe pura, ſine die, niſi ſit adjecta dies, qua caveat ſe pro alio ſoluturum. Conſtitutum etiam die non adjecta, ad diem fieri intelligitur, vel minimum ad decem dies, *d. l. promiſſor.* Ea vis eſt verbi conſtituere. M. Tullius: *Si quid conſtitutum cum podagra habes, &c.* Ac præterea fidejuſſor futuræ obligationis accipi poteſt, quod in recepto obtinuit apud menſam argentariorum. Conſtitutum non valeret, niſi pecunia debita, vel natura; ſufficit deberi natura ut conſtitutum valeat, ſicut fidejuſſio. Ac præterea ex conſtituto eſt actio Prætoria; ex aliis eſt actio civilis, & fit conſtitutum quibuſcumque verbis, non ſolemnibus, *l. 14. §. ult. ff. eod.* actio conſtitutæ pecuniæ quaſi in factum concipitur, nec habet formulam certam: cujus contractus non eſt ſolemnis formula, nec actionis eſt. Recepti erant ſolemnia

A verba ante Conſtantinum. Item ante Juſtin. in *l. 2. hic*, non erat ex conſtituto actio, niſi earum rerum nomine, quarum datione iri ſolebat in creditum, in quibus rebus alia pleraque recepta ſunt ſingularia, *l. ſingularia*, *de rebus credit.* In quibus hoc velim numerari ut conſtitutum earum valeat ſine ſtipulatione. Et præterea non erat actio perpetua ante *d. l. 2.* ſed annalis tantum, ut videretur dari ex conſenſu mero, & quaſi ex pacto nudo, ſicut a prætore de pignore ex pacto mero datur actio, *l. ſi tibi*, *§. de pignore*, *ff. de pact.* Cave dixeris actionem conſtitutæ pecuniæ eſſe ex pacto nudo: nam conſtitutum eſt contractus, quia imitatur receptum, quod fuit contractus: precarium autem eſt contractus, quia ſimile eſt commodato, & ea ratione conſtitutum eſt contractus: fit quidem conſtitutum nudo conſenſu, ſed B non eſt is nudus conſenſus, & nudum pactum: nunquam invenies emptionem perfici nudo pacto, quod eſt nudus conſenſus, ſed non omnis nudus conſenſus eſt pactum: & pactum eſt nudus conſenſus, quia non tranſit in proprium nomen contractus. Intelligitis actionem hanc fuiſſe annalem, dari ſingulariter ex nudo conſenſu, & non dari de omnibus rebus ſecundum jus vetus ante *d. l. 2.* eo factum eſt, ut pleriſque videretur dari ex delicto, quod improbe fidem fefelliſſet, qui ad condictum diem dare fefelliſſet, quod ipſe vel alius debeat: nudus conſenſus non eſt ſatis efficax ad perficiendam actionem, tamen ex mero conſenſu dabitur in te actio in odium tui, id eſt, propter perfidiam tuam: ac proinde quaſi pœnalis ex parte rei non videbatur danda in heredem rei: nec tamen obtinuit: nam & actio conC ſtitutoria datur in heredem; ſed verius eſt hunc titulum fuiſſe applicatum ſuperioribus duobus, ut intelligeretur, etiam actionem conſtitutæ pecuniæ eſſe hereditariam.

AD TIT. XIX. *De probationibus.*

UT cohærentiæ titulorum ratio reddatur more majorum. Actionum ſumma diviſio hæc eſt, quod aliæ in rem ſunt, aliæ in perſonam, aliæ mixtæ. Tertius liber dicatus eſt actionibus in rem & mixtis: hic autem liber quartus dicatus eſt actionibus in perſonam, quæ condictiones dicuntur communi nomine, ſicut actiones in rem communi nomine vindicationes dicuntur: & jam initio hujus libri 4. propoſita eſt actio ex muD tuo, quæ condictionis commune nomen fecit ſuum: deinde propoſitæ ſunt multæ condictiones, ut ex promutuo ex æquo & bono, ex novis legibus, ex cauſa furtiva, quæ non aliud quam commune nomen habent: communi autem nomine explicato, alias actiones in perſonam executurus, quæ ſcilicet ex negotiis & obligationibus civilibus dantur, & quæ nomen ſuum habent proprium, quod nulli alii rei conveniat, & quaſi deponunt commune, ut actio mandati, depoſiti, locati, pigneratitia, pro ſocio &c. A tit. 11. cœpit dare communia & generalia præcepta de obligationibus & actionibus, nec dum id peregit: nam hic titulus pertinet etiam ad generalia præcepta, vel ad ea, quæ ſunt communia omnium actionum: nam inanes ſunt actiones, niſi ut dicitur indubitata probationis fide apud E competentem judicem liqueat vera eſſe, quæ in judicium deducuntur: hoc vero quis præſtare debeat, actor an reus, in ſingulis actionibus quæri & diſceptari ſolet: & per ſingulas quoque actiones itur hoc titulo hujus rei explorandæ gratia, ſed non per omnes quidem actiones: eſſet enim res immenſi operis, ſed certas quaſdam, veluti in condictione ſi certum petatur, quæ ex mutuo eſt, quis probare debeat, *l. 1. hoc tit.* & in actione in rem, *l. 2. & 4. l. 12. cum res*, *& l. 21. ad probationem*, *hoc tit.* & in actione in factum, qua magiſtratus municipalis convenitur ex facto collegæ, *l. 3.* & in cauſa reſtitutionis in integrum, cum de ætate quæritur, *l. 9.* & in actione præjudiciali, *l. 13. & 14.* & in petitione hereditatis uter probare debeat, *l. 11.* & in cauſis crimi-

nali-

nalibus, *l. pen. & ult.* & hoc nomine soleo commendare titulum de probationibus, quod eat per multas actiones: lis enim nulla est vel actio, quæ non indigeat probatione, probatio autem est intentionis suæ legitima fides quam facit judici actor, vel reus, vel uterque: probatio fit judici non adversario, quis hoc nescit? *l. quingenta* 12. *ff. eod.* & quandoque exigitur ab utraque parte, prout religioni judicantis visum fuerit, ut in causis criminalibus, *l. ult. in fi. inf. de abolition.* item in quæstione generis, aut familiæ, *Nov.* 36. atque etiam in quæstione *l. pen. hoc tit.* quod ad eam quædam suppleri velim, si scriptura, quæ profertur in judicium, suspecta dicatur ab eo adversus quem facere dicatur is, qui ea utitur, veram eam esse probare debet, alioquin tenetur falsi crimine: & ut eleganter ait *l. pen. tanquam reus nefariæ scripturæ*: quicquid enim falsum, id & nefarium est, sed addamus ad *d. l. pen.* ex *l.* 4. *C. Theod. de fide testium*, etiam eum, qui dubitat, quique in dubium revocat scripturam, debere docere pro sua parte eam esse falsam: sic fiet ut utraque pars impleat intentionis suæ probationes. Et in *leg. pen.* est reponenda vetus scriptura tam in hoc C. quam in C. Th. ut ita legatur illo loco: *cum quid in judicio promerint*, verbo formato ex præsenti, ut in *l.* 4. *inf. de incest. nupt. si conjunctionem diremerint*, *l.* 13. §. *si is qui hominem*, *de acceptilat. tollisse totam obligationem*, in quibusdam legitur *tulisse*: non sunt hæc errata, sed archaismi minime abolendi. Porro duæ sunt præcipuæ probationum species, instrumenta, & personæ, *l. 2. inf. de fide instr. l. 1. sup. de dilat.* Heliodorus, qui Æthiopica scripsit, lib. 10. *Omnis*, inquit, *lis, omne judicium duas novit maximas probationes, scripturas, & testes*: sed adjungi possunt pro tertia specie argumenta, indicia, & signa, ut in *l. ad probationem, hoc tit. si*, inquit, *ad probationem domino non sufficiat instrumentum, non reprobari cetera probationis indicia*: & ita in *l. indicia, sup. de rei vindic. dominium probari indiciis non minus, quam instrumentis*, indiciis puta finium & terminorum, vel aliis modis, non quibuslibet, sed ut ait *l. indicia, certis, quæ jure non respuuntur*, & *l. ult. hoc tit. indiciis indubitatis omni luce clarioribus*. Et Cicero pro Cœlio: *argumentis*, inquit, *agemus, & signis omni luce clarioribus crimina refellemus*. Levia & exilia argumenta spernit judex, & illegitima. Alia enim sunt legitima, alia illegitima, ut termini signa sunt legitima. Et recte Imperator Galba apud Svetonium, cum quæreretur de dominio jumenti, & uterque levibus argumentis, & testibus uteretur, ideoque difficili conjectura veritatis, ita decrevit ut jumentum ad lacum ubi adaquari solebat, duceretur capite obvoluto, ibique capite revelato ejus esset ad quem sua sponte se a potu recepisset: hac arte cum deficerent idonea argumenta, invenit certissimum argumentum quo deprehenderet verum jumenti dominum. Et alia arte Salomon rectissimus Rex veram matrem, indicta nece pueri deprehendit: & Claudius Imperator indicto matrimonio invenit, quem mater pro filio non agnoscebat: statim atque indictum fuit matrimonium mulieri, abhorrere cœpit ab eo, suadente lege naturæ. Et ad hæc pertinet *l. 1. §. ad quæstionem, D. de quæst.* non esse facile credendum eam puellam suppositam esse, quam ambo parentes dicuntur charam filiam habuisse. Jam dicamus levia & mediocria argumenta non plane sufficere ad probationem, sed judicem tantum adducere ad suspicionem, *l. in lege Aquilia, D. ad leg. Aquil.* Qui locus est de argumentis & signis intelligendus, ut notant Græci interpretes lib. 60. Basilic. tit. 3. c. 40. Quæstio est de eo, qui testibus nunc probare potest pecuniam sibi deberi sub conditione argumentis, vel testibus quos contendit superesse non posse tempore quo existet conditio: possunt utique hæc argumenta indicem adducere ad suscipionem, & efficere ut ea in testationem reducantur apud acta, ut fit hodie in æternam rei memoriam ex *d. l. in lege*, & *l. 3. §. duæ, ff. de Carbon. edic.* Hæc vero fere sunt probationum solemnium & legitimarum genera, quæ dixi: & fere tria sunt genera non legitimarum: instrumenta, & scripturæ domesticæ: nam & domestici testes reprobantur: testationes privatæ, testationes patrisfam. non sunt legitimæ probationes in re patrisfamilias, nec in fraudem aliorum. Expensilationes privatæ non sunt etiam probationes legitimæ, *l. 5. 6. & 7. hoc tit.* Et his convenienter Siculus Flaccus lib. de limitibus agrorum ait, privatas formas agrorum non obligare, non facere fidem, & Cic. pro Roscio Comœdo: *suum Codicem testis loco recitare arrogantiæ est*: hisque probationum consuetis ac legitimis, veluti chirographi exhibitione, tabularum obsignatione, testium intercessione, adjungit Gellius lib. 14. cap. 2. expensilationem, & mensæ rationem. Id non pertinet ad privatam expensilationem, sed ad eam, quæ fit ad mensam, tabulis argentarii, quorum est publica fides, *l. Argentarius, §. 1. ff. de edendo*, etiam lex 14. *hoc tit.* non legitimis probationibus adjungit professionem natalium, ut si mihi eo die filium natum professus fuero publice privatimve: ementita hæc professio natalium, vel mea adseveratio, aut nominatio, ut si quis L. Titium filium suum nominaverit, vel affirmaverit, non ideo probatur, L. Titium filium ejus esse: vel si defunctus in testamento dixerit, L. Titium sibi debere pecuniam certam, puta decem, *l. 6. h. tit.* nudo defuncti dicto non creditur. Jusjurandum quoque nolim adnumerari inter solemnia & legitima probationum genera per se solum, *l. eum qui, D. de jurejur.* fateor jusjurandum actorem exonerare probationis necessitate, & deferri deficientibus omnibus aliis probationibus, *l. tutor in princ. ff. eod. l. 1. sup. de reb. cred.* Et rursus fateor esse jusjurandum adminiculum infirmarum probationum, veluti rationum privatarum, ut est in edicto Just. 7. nam hæc possunt fidem facere, adhibito jurejurando, quod detulerit judex, vel reus: sed nego per se solum jusjurandum esse legitimum probationis modum: alioquin reus cum quo agitur ex ea causa, quæ inficiatione crescit in duplum, qua damnaretur tantum in simplum si non inficiaretur, quasi reus negaret, cresceret in duplum actore jurante sibi deberi: hoc est, si jusjurandum legitima probatio esset, haberemus reum pro inficiatore, qui negaverat se debere, si jurejurando adversarii convinceretur: & tamen non habemus pro inficiatore aliter, quam si idoneis testibus convincatur, vel tabulis, quæ maximæ & legitimæ probationes sunt, *d. l. eum qui in princ.* Et recte in *d. leg. 4. ad leg. Aquil.* cum dicitur, actionem legis Aquiliæ dari debere in duplum contra negantem, si probetur damnum dedisse, recte Accurs. notat, probari hoc debere instrumentis, vel testibus, nec sufficere jusjurandum actoris, jusjurandum inficiatorem non facere, de suspicione non esse probationem legitimam non ambigitur: neque enim quis ex suspicione damnari debet, *l. absentem, ff. de pœnis*. Plinius in Epistolis: *sicut implicita suspicionibus non satis condemnantur*: aliud enim sunt probationes, aliud suspiciones. Notat Rufinus in Hieronymum: *Nos quidem ex suspicionibus condemnat ipse, nec ex suis chirographis teneri vult, & suspicionibus*: Addo argumenta, ex argumentis nascuntur suspiciones, *d. l. in lege Aquilia*: nam neque his neque illis confirmatur fides ejus rei, de qua agitur, id est, non probant argumenta, nisi ut dixi, sint indubitata, & omni luce clariora: sed judicem tantum movent argumenta & suspiciones, & adversarium quandoque adigunt probare, ita ut sola confessio deesse videatur, *l. 1. §. 1. D. de quæstion.* Quamobrem sæpe ab argumentis & probationibus pervenitur ad jusjurandum, vel quæstionem, quasi adminicula argumentorum, quibus urgetur reus, non perurgetur, nec convincitur, quo adminiculo corroboratur probatio, & ita completur probatio, *l. 5. hoc tit.* confessio autem propria comparatur confessioni testium, *l. servos, inf. ad l. Jul. de vi pub. seu priv.*

AD TIT. XX. *De testibus.*

A Generali titulo de probationibus, quem heri exposuimus, transitum facit ad probationum species summas. Ac primum de fide testium agit, deinde titulo sequenti de fide instrumentorum: plures autem testes ad constituendam fidem ejus rei de qua agitur, exiguntur: unius testis nulla est fides, *l. 9. hoc tit.* & unius tamen instrumenti plena est fides: pessimi exempli est unius testimonio credi. Quod dictum tribuitur L. Scævolæ a Valerio Maximo lib. 4. cap. 1. verumtamen Theophilus noster in testamento militari admittit testimonium unius testis jurati, & fide dignissimi, cui præscribi non possit. Etiam invenio Constantinum Imperatorem in constitutione quadam de Episcopali judicio, quam invenietis post C. Theod. unius Episcopi testimonium admittere, *Testimonium*, inquit, *ab uno licet Episcopo perhibitum omnes judices incunctanter accipiant*, quasi faciat fidem plenam, sed id postea adeo fuit mutatum ab aliis Imperatoribus Christianis, ut nec volentes, nec invitos Episcopos voluerint ad testimonium admitti, *l. nec honore, sup. de Episc. & cler. Nec honore, nec legibus Episcopi ad testimonium dicendum flagitentur*, id est, neque volentes, neque inviti: legibus invitis testimonium nuntiatur: honor autem est volentem recipi in testimonium: sed existimat Theodosius in ea l. minui potius* honorem Episcopi, si ad testimonium admittatur; sed ad rem: plures testes exiguntur, ut dixi, ad probationem constituendam, nec sufficit unus regulariter: nam legibus solet definiri numerus plurium testium in unoquoque negotio, ut testium decem in confarreatione, quod est genus contrahendarum nuptiarum. Ulpianus *tit. 9. de his qui in manu sunt*: *farre*, inquit, *convenitur in manum certis verbis, & testibus decem præsentibus*: exiguntur septem testes in testamentis, quod est notissimum, & divortiis, *l. nullum, ff. de divort.* in Codicillis exiguntur quinque testes, *l. hac consultissima, §. pen. & l. cum antiquitas, §. 1. inf. de testam. & l. ult. inf. de Codicillis*: totidem etiam exiguntur, aut sufficiunt in testimonio rusticanorum, *l. fi. inf. de testam.* & in nuda voluntate exiguntur tres, ut declarat lex 27. *inf. de testam.* Invenio in causa repetundarum ex l. Servilia desiderari centum & viginti testes apud Valer. Max. lib. 8. cap. 5. quæ tamen effrenata multitudo testium postea constitutionibus coercita est, ut ait eleganter *l. 1. §. quanquam, ff. eod.* sed pendet hodie omnis ea res ex arbitrio judicis, ut quem putaverit dignum, testium numerum in quacumque causa, eum vel admittat, vel requirat, ubi autem legibus non est definitus numerus testium, ut in furti conceptione, quæ ex 12. tabulis fit testibus præsentibus, non addito numero. Et similiter eadem lex 12. tab. in vindiciis sumendis, quas jubet superstitibus, id est, testibus præsentibus sumi, non addito numero, his casibus duo testes sufficiunt, *l. 12. ubi numerus, ff. de testib.* Et quod ait eadem lex, pluralem locutionem, cui non adjicitur numerus, nempe hanc, testibus præsentibus, duorum numero esse contentam, hoc est, quod dicimus in dubiis nos sequi minimum: lex 1. *hoc tit.* est Græca, necdum prodita est ejus sententia: ἄγραφος μαρτυρία κατὰ ἐγγράφου μαρτυρίας ἰσχύειν οὐ δύναται, id est, adversus scripturam testes non admittuntur. Quod ex ipsa constitutione, ut opinor retulit Paulus lib. 5. Sentent. tit. de testib. *Testes*, inquit, *si de fide tabularum nihil dicitur*, id est, si non dicuntur falsæ tabulæ, *adversus scripturam interrogari non possunt.* Et quod Harmenopulus scribit lib. 1. tit. de testib. *Testes adversus scripturam nihil possunt valere*, est ex hac constitutione: atque ita evenit ut plus possint instrumenta, quam testes: quod accidit etiam in plerisque causis, ut eis fidem adhibere oporteat per instrumenta, non per testes: omnino necessaria est scriptura, ut in specie legis 15. *sup. si minor se major. dix. & l. generaliter, inf. de non numer. pec. l. pen. inf. de contrah. stipul. & Nov. 90.* sane multum tribuitur in hac l. 1. instrumentis, dum eorum fidem dicitur testibus convelli non posse, si suspecta non dicantur; scriptum scripto contrario evertitur, non testibus, ut chirographum apocha abolet: quod tamen in Basilicis notatur ita esse accipiendum, ut non ea sententia passim abutamur: nam contra testimonia admitti testes ipsos quorum sunt testimonia, juxta verbum Adriani: testibus oportet, non testimoniis credere: nam testimonia in scriptum redacta nullius sunt momenti, nisi ei suffragetur vox testium ipsorum, quorum sunt testimonia, *l. 3. §. idem etiam divus, ff. de testib. & Nov. 73. cap. 3.* Et recte Cornel. Tacitus lib. de orat. Testimonia, ait non per absentes, nec per tabellam dari debere, sed coram & præsentes, vel sane si per tabellam dederint, nihil egisse, nisi ea ipsimet confirment coram & præsentes, hoc est, quod dicitur, non testimoniis, sed testibus credendum: alias vero contra scripturam, cujus fides in dubitationem non vocatur, testes non rogantur, alioqui nullus esset finis probationum: hæc fuit sententia *l. 1. hoc tit.* nec fuit ut posset quis existimare ex Balsamone Nomocanonis tit. 9. sententiam legis fuisse hanc: Rejiciendum esse a testimonio eum, qui tumultuosam petulantiam designasse judicatus erit. Et est Agylæus interpres valde suavis in hac re, quod ita proponat sententiam cap. 21. tit. 1. lib. 12. Basil. *Rejiciendus est a testimonio, &c.* nec minus suaviter Hervetus: *qui condemnatus est, quod seditiosas ac turbulentas aliquas ineptias fecerit.* Et neuter est assecutus Græci sermonis sententiam: nam in Græco ita est ut sit intestabilis, qui condemnatus est ob carmen, quod fecit: & caput illud Basilicῶn omnino est sumptum ex *l. ob carmen, ff. eod.* tantum abest, ut ea sententia sit collocanda initio hujus tit. ut sit omnino referenda ad eam *leg. ob carmen*, & exprimenda illis verbis: *ob carmen famosum*, non ineptiis superioribus, ut retuli.

AD TIT. XXI. *De fide instrumentorum, & amissione eorum, & Antapochis faciendis, & de his, quæ sine scriptura fieri possunt.*

DE instrumentis altera probationum specie eleganter dicitur in *l. 15. hoc tit.* in excercendis judiciis eandem vim obtinere tam fidem instrumentorum, quam depositiones, id est, intercessionem testium: & fidem instrumentorum accipe eam, quæ eis data sit, vel imposita per testes, vel per comparationem literarum in *l. Judices, & l. cum quidam, hoc tit.* Instrumenta omnia fidem non faciunt, non rationes privatæ, non expensilationes, non scripturæ domesticæ: sed instrumenta, quæ fidem faciunt, vel sunt privata, ut chirographum, syngrapha, ἰδιόχειρα, ut in *l. scripturas, inf. qui potior. in pign. hab.* apochæ, antapochæ, & testimonia suffulta testium voce: hæc fidem faciunt, & obligant, & probant: vel sunt publica & forensia, ut ea quæ tabelliones conficiunt, ut in *Nov. de tabellion.* & monumenta census, aut professiones, aut tabulæ professionis: quorum tamen amissionem, vel corruptionem multis locis ostenditur in hoc titulo nihil nocere domino, vel possessori, vel creditori habentibus alias probationes, *l. 2. 4. 5. 6. 7. 8.* & in pragmatica sanctione Justiniani facta ad petitionem Vigilii Episcopi Romani, quam invenies post Nov. Just. Denique omnia fere valere sine scriptura, venditiones, permutationes, divisiones, donationes, quæ insinuationem non desiderant, *l. 9. 10. 13. 19. hoc tit.* nisi scilicet id nominatim actum sit inter contrahentes, ut contractus redigeretur in scriptis: hoc enim casu contractus sine scriptura non valet. Emptio perficitur solo consensu, sine instrumentis, sed si convenerit ut instrumentum fieret, non erit perfecta emptio, nisi instrumentum fiat, etsi convenerit de pretio ante instrumentum confectum, *l. contractus, hoc tit.* Est etiam hoc tit. una constitutio de antapochis faciendis, *l. plures*, quo nomine significatur professio debitoris facta creditori, vel domino, qua singulis annis fatetur de usuris quas pensitat creditori, vel de pensionibus, aut reditibus quos solvit domino. Et apochæ & antapochæ sunt professiones solutæ pecuniæ, sed

apo-

apocha debitori a creditore: antapocha creditori a debitore datur, ut quandoque ea fretus creditor, cum erit commodum, ostendere possit solutione usurarum, vel redituum interruptam fuisse præscriptionem triginta annorum: si forte eam opponat debitor creditori eludendæ actionis causa: nam solutio usurarum, & redituum quam utique debitor probaturus est per antapocham, interrumpit præscriptionem triginta annorum, *l. pen. §. ult. de præscript. trig. annor.* ut recte Græci ad *d. l. plures*. Est etiam pro antapocha exemplum apochæ subscriptum a debitore, & creditori datum; hoc enim exemplum tantum potest, quantum si ita debitor creditori cavisset: antapochæ formula hæc est: L. Titius fateor me C. Mævio, anno illo, die illo tot solvisse annui reditus nomine, quem ei debeo ob fundum, vel possessionem illam, vel tot usurarum nomine ob creditam mihi pecuniam: & hæc est formula antapochæ, scilicet pro antapocha exemplum apochæ, quam accepit debitor a creditore solutæ pecuniæ subscriptum ab ipso debitore, & redditum creditori: non male id dicetur antapocha.

AD TIT. XXII. *Plus valere quod agitur, quam quod simulate concipitur.*

Hic titulus est pars superioris: nam in eo hoc tantum ostenditur, plus valere veritatem rei gestæ, quam instrumenta conficta & simulata. Et ex ea regula satis intelligitur, non minus valere rem quamcumque gestam, quod etiam habuimus tit. 21. nisi aliud intervenerit, quod instrumenta de ea re nulla intercesserint: neque enim instrumenta fiunt ut res valeat, sed ut res facilius probari possit, sitque ei fides diuturnior, *l. 4. & 5. ff. de fide instrum. l. multum, inf. si quis alteri vel sibi*: ad hanc regulam exemplum apponitur satis obscurum in emptione pignoris causa facta, *l. 3. hoc tit.* vulgo ita lex explicatur. Constitutione Constantini vetita est lex commissoria in pignoribus, quæ erat permissa ante Constantinum. Commissoria autem lex est, ut si ad diem pecunia non solvatur creditori, pignus committatur creditori, & transeat in dominium ejus, etsi plus sit in pretio pignoris, quam in credito, & merito aboletur lex commissoria in pignoribus, *l. ult. inf. de pact. pignor.* Quæ tamen æquissima est in venditionibus: nunc finge: creditor ut constitutioni Constantini fraudem faceret, rem quam accepit pignori, simulavit se emere sub conditione si ad diem pecunia ei non solvatur: hoc casu spectatur quod re vera actum est, non quod simulatum, nec fraudi erit locus. Et hoc est quod ait lex 3. *hujus tit. Emptione pignoris causa facta non quod scriptum, sed quod gestum est, inspicitur.* Et sane conveniret exemplum si ante Constantinum, id est, ætate Diocletiani & Maximiani vetita fuisset lex commissoria in pignoribus: at ea ætate permissa erat, & proprie dicebatur fiducia. Cum igitur permissa fuerit, verisimile est ad hanc legem tale exemplum non apponi, sed ne simus destituti exemplis, adnotetur tantum *l. 5. §. ult. & l. 6. ff. de distr. pign.* Finge speciem: tres sunt creditores, qui uni seorsim diversis temporibus pecuniam crediderunt: hic decem, ille quinque, alter viginti sub pignore eodem. In pignoris causa, & in actione hypothecaria prior creditor excludet ceteros, & divendet pignus. Igitur ut dicitur, prior tempore potior est in jure pignoris. Ceterum cum ita sint creditores, secundus creditor jus habet offerendæ pecuniæ primo, id est, primus creditor cogitur invitus pecuniam sibi debitam accipere a secundo creditore, & dimittere ei pignus oblata pecunia. Primus dimisit pignus secundo, non ut pignus, id est, ut id scilicet haberet non jure pignoris, sed ut haberet jure emptionis & venditionis: denique secundus creditor accepit titulo emptionis: quæritur an tertius creditor habeat jus offerendæ pecuniæ secundo creditori ut ab eo auferat pignus: videtur non habere: quia emit a primo, & dominium acquisivit, non est ti-

A bi jus offerendi pretii rei meæ, ut tibi cogar eam vendere, *l. invitum, inf. de contrah. empt.* secundus creditor dominus est rei, quia emit, etsi a non domino: nam jure pignoris non dominus dominum facit: si dominus est, non vendet igitur invitus: imo vero aufertur a secundo oblata pecunia a tertio, etsi eam rem teneat emptionis jure, quia scilicet eam emit non tam dominii acquirendi, quam pignoris servandi causa, *l. 2. ff. de distrah. pign.*

AD TIT. XXIII. *De Commodato.*

Expositis generalibus præceptis de obligationibus & actionibus, quæ cœpit exponere a tit. 11. & persolvit tit. 22. modo incipit de iis actionibus & obliga-
B tionibus tractare per singulas species, ac primum de actione commodati quasi proxima & finitima actioni mutuæ pecuniæ, quam proposuit initio hujus libri: nam, ut alias dixi, commodatum est mutuum ad usum, mutuum est commodatum ad abusum: re enim mutua abutimur, id est, eam consumimus, & verum mutuum consistit tantum in his rebus, quæ utendo consumuntur, quæ sunt in abusu, non in usu. Re autem commodata non licet abuti, sed eam conservare oportet integram & illæsam, ut restituatur domino, qui eam commodavit: satis vicina sunt hæc duo negotia, mutuum & commodatum: & legimus etiam sub tit. *de rebus credit. si cert. pet.* id est de condictione quæ datur ex mutuo si cert. pet. sub illo titulo, qui non proprie est de mutuo, etiam prætorem edixisse de commodato, & de pignore,
C *l. 1. ff. de rebus credit.* Et mox de pignore agitur tit. seq. Duplex autem est actio commodati, directa & contraria. Directa est de re commodata restituenda domino, qui eam commodavit. Directa enim competit domino adversus commodatarium vel heredem ejus: contraria autem actio commodati, id est quæ ex adverso commodatario in dominum est de recipiendis impensis in rem commodatam factis ob morbum hominis commodati, vel rationem aliam necessariam, non ob cibaria: nam æquum est ut commodatarius utatur re commodatoris suis impensis, id est, exhibitis cibariis de suo, *l. in commodato, §. 1. & §. sicut, l. in rebus, §. possunt, ff. commod.* Igitur cibariorum sumptus non repetit contraria actione, sed sumptus valetudinis, vel quos alios necessarios: sed in hoc titulo, quatenus ejus conceptio
D indicat de commodato, nihil adjicitur de actione contraria, sicut in tit. seq. de pign. actione, vel contra, ut meliores Codices habent in hoc tit. non adjicitur vel contra, quia sub eo nulla est constitutio de contraria actione, omnes sunt de directa & principali. Commodatum est contractus, quo quis rem suam dat gratuito utendam alteri ad tempus, *l. 2. hoc tit.* temporalis ministerii causa, temporalis usus causa, & gratuito, id est, sine mercede: alioquin locatio esset: nam commodatum est beneficium, quod proficiscitur ex amicitia utriusque: contrarium autem beneficio est merces, *l. 1. §. 1. ff. mand.* liberalis enim, & benigni hominis est beneficia non mercedem sequi, expleto usu in quem res commodata est. Ex ea conventione competit actio directa commodati. Utar exemplo *l. 3.* si rem meam tibi tradi-
E dero pignori obligandam creditori tuo, & solveris postea creditori pecuniam omnem, pignoris obligatio extinguitur, ac proinde finitur usus in quem eam tibi commodaveram. Et ideo statim mihi competit de ea re recuperanda actio directa, & vicissim tibi contraria de recuperandis impensis, si quas necessarias feceris. Sunt igitur ex hoc contractu mutuæ actiones & obligationes ultro citroque. Est autem valde singulare, quod ait lex ult. nec enim usquam alibi reperies similem textum: Et plerisque videtur esse usque adeo novum, ut id tentent eludere & excusare quasi non sit plane verum, quod ait lex ult. nam sententia ejus hæc est: actioni commodati directæ non posse opponi compensationem, sed protinus domino rem esse restituendam, etsi ipse tantum-dem

dem debeat, aut plus commodatario, unde eam rem repetit, ait enim, prætextu debiti, quod debetur commodatario ab actore, non probabiliter recusari restitutionem rei commodatæ: hoc quid aliud est, quam compensationi locum non esse in actione commodati? Et inde etiam nominatim hoc loco Græci non tantum in actione depositi, ut in *l. ult. inf. de compensat.* sed etiam in actione commodati cessare compensationem ajunt, & actori celeriter rem esse reddendam, locus est singularis, & ideo valde notandus: verum obstat huic definitioni *l. in rebus* 18. §. *ult. ff. eod.* quod nominatim ait commodatarium, cum quo directo agitur jure compensationis posse consequi, quod consequeretur contraria actione commodati: ergo in actione commodati compensationi locus est: sed nihil est, quod tam facile expediri possit. Recte & hoc solum inter cetera Accursius in hac re retulit, compensari quidem a reo, cum quo agitur commodati id quod ei debetur actione contraria: quia quasi pignoris jure res commodata ei tenetur in id quod venit in contrariam actionem, id est, eo nomine quasi ea res ei pignerata esset, quod in ea re impenderit: ideoque competit illi retentio ejus rei, quoad impensæ refusæ & redditæ sint, *l. creditoris*, §. *ult. D. de furtis*. Ceterum non compensatur in actione commodati id quod reo debetur alio judicio. Et ita respondendum est ad dictam legem *in rebus*, §. *ult.* verum magis obstat §. *in bonæ fidei*, *Inst. de actionib.* in quo generaliter definitur, ex constitutione Justiniani, in omnibus actionibus compensationi locum esse, excepta sola depositi actione, si sola depositi, non debet ei adjungi commodati actio. Nec est quod possis respondere nisi simpliciter in eo §. esse respiciendum ad constitutionem Justiniani, de qua loquitur, excipi solam depositi causam, quia eam solam excepit constitutio Justiniani, & omisit actionem commodati, quam tamen non ideo ab eodem jure secludimus. At nec propterea dicemus nullam esse differentiam in hac re inter actionem depositi, & commodati: ostendam enim superesse, & longe majorem esse favorem actionis depositi: nam verissimam esse arbitror sententiam Joannis relatam ab Accursio in *l. pen. inf. depos.* In actione depositi ne compensari quidem id posse: quod depositario debetur contraria actione: denique depositarium jure pensationis, vel pignoris non posse retinere rem depositam ob ea, quæ in eam impendit, sed debere eam persequi contraria actione, & rem sine mora reddere: grave esse procrastinare & differre depositi restitutionem, fidem depositi id desiderare, & præcipue favore hujus contractus celerem restitutionem, quod invenio etiam favore dotis esse receptum in *l. dote prælegata*, *ff. de dote præleg.* Dotem, quam mulier petit ex legati causa non posse retineri, veluti pignoris jure, vel, quod idem est, compensationis jure ob donationes mulieri factas revocatas a marito, vel ob impensas non necessarias, quæ dotem ipso jure non minuunt, factas a marito in rem dotalem, sed incuntanter dotem illi esse restituendam, non admisso pensationis jure: non idem est favor commodati: nam in actione commodati, saltem compensatur, quod venit in actionem contrariam: & similiter non est idem favor empti & venditi: nam venditor etiam post perfectam emptionem retinet rem venditam quasi jure pignoris, quoad ei pretium solvatur. Et evenit hoc casu, ut res sua ei pignerata sit, cujus scilicet dominium nudum transtulit in emptorem, *l. Julianus*, §. *offerri*, D. *de act. empti*, *l. hereditatis*, *ff. de hered. vend. l. quod si nolit*, §. *idem Marcellus*, *ff. de ædil. edict. & Nov.* 136. Et sunt pleraque alia in quibus utique major est favor depositi, quam commodati. Ac primum testatio, vel denunciatio alterius non potest moram injicere restitutioni depositi, prohibitio alterius de ea re forsitan domino faciente controversiam; *Nov.* 88. & chirographis rerum depositarum non potest opponi exceptio non numeratæ pecuniæ, vel non traditæ rei, *l. in contractibus*, *inf. de non numer. pecun.* Et actio depositi est famo-
A sa, commodati non est famosa: Fateor bonam esse fidem depositum reddere, bonam esse fidem commodatum reddere, sed si hoc non feceris, non eris infamis. Turpe est depositum non reddere, & turpe est commodatum non reddere (qua de re est problema Aristotelis) vel quod ei proximum est, mutuum. Hinc videmus, quam distet alia actio ab alia: ac præcipue etiam in jure pensationis.

AD TIT. XXIV. *De pigneratitia actione.*

SEquitur alius contractus, quem pignus dicemus, & pignori acceptum, *l. 23. contractus*, *ff. de reg. jur. l. 1.* §. *ult. ff. de pact.* Id scilicet est pignus, quod traditione constituitur, quod datur de manu in manum: nam
B hypotheca, quæ nudo pacto consistit, instituitur de jure prætorio, *l. 17. si tibi*, §. *de pign. eod.* Hypotheca non est contractus, sed pactum: nam omne pactum est nudum: & longe aliud est pactum, aliud contractus: nec contractus pactum est, nec pactum contractus. Igitur pignus quod constituitur traditione, contractus est, hypotheca ea, quæ nudo pacto constituitur, non est contractus, quia scilicet traditione non sumpsit effectum, & nomen civile non habet, aut legitimum, sed prætorium: verum actiones, quæ sunt de pignore sunt communes pignoribus, & hypothecis tam in rem, quam in personam: nam actio hypothecaria competit ex utroque genere pignoris, sive quod constituitur traditione, sive quod nudo pacto, §. *item Serviana*, *Instit. de actionibus*: hypoth. est persecutio pignoris, quæ actio est in rem,
C non in personam, *l. pignoris*, *inf. de pignorib. l. 2. inf. si unus ex pluribus*: mirum est quod invaluerit hæc opinio in foro, ut existiment & affirment omni asseveratione hypothecam esse personalem, cum iis locis nominatim dicatur, non personam obligare, sed rem persequi: nec sane aliud est, quam vindicatio pignoris. Addamus alios duos errores, qui in forum irrepserunt, primus est donationem causa mortis eam esse, quæ fit ab ægrotante, ac si sanus non dicatur donare causa mortis. Et illud stultius affirmant, actionem quamcumque de re mobili esse actionem realem, ut damni infecti actio, pro socio, de pariete communi, quas certo certius est, esse in personam: verum ad rem. Satis dictum est de actione hypothecaria. Pigneratitia actio, de qua agitur in hoc titulo, est in personam, & bonæ fidei, non
D arbitraria. Et rursus est civilis, non prætoria, ut hypothecaria. Et pignoris civile nomen est, id est, ex l. 12. tab. Et tamen putem etiam de hypothecaria, id est, de pignore, quod initio fuerat contractum nudo pacto, dari pigneratitiam, si forte postea ad creditorem hypotheca pervenerit, & solvatur ei omnis pecunia: namque agetur confestim de hypotheca recipienda: atque ita actiones hoc titulo possunt esse communes, etiam hypothecæ, quæ casu aliquo post conventionem nudam pervenerint ad creditorem, & competit directa pigneratitia actio debitori, qui omnem pecuniam solvit de pignore recipiendo, ut in *l. 32. fidejussor*, *ff. de neg. gest. l. pen. ff. eod.* pigneratitium judicium, ut loquitur *l. 78. Lucius*, §. *rogatus*, *ff. ad Trebell.* contraria actio pigneratitia competit creditori si quid impendit, vel si res aliena ei pi-
E gnerata sit, *l. 16. tutor*, §. *tutor*, *ff. eod.* nam etsi non valeat pignus rei alienæ, *l. 30. servus quem*, §. *ult. ff. de action. empti*, tamen ultro citroque est pigneratitia, ac si non sit omnino inutile pignus rei alienæ, *d. l. tutor*, *l. 9. si rem alienam*, *in princ. & l. 22. si pignore*, §. *si prædo*, *ff. eod. l. 4.* §. *si rem*, *ff. de usur. & usucap.* nam facile potest convalescere pignus rei alienæ, ut dicitur in *l. 9. qui balneum*, §. *Titia*, *ff. qui pot. in pign. hab.* & ad extremum, pignus est contractus alterius fides, & accessio, & solvendæ rei vinculum, *l. legata*, §. *ult. ff. de supel. leg.* vel pignus, est obligatio rei certæ in vicem crediti: vel est contractus, quo debitor rem suam deponit nectitque creditori, quo magis in tuto sit creditum suum §. *ult. Instit. quib. modis re contr. oblig.*

AD

AD TIT. XXV. *De institoria, & exercitoria actione.*

POst actionem commodati & pigneratitiam, directas & contrarias, quas supra habuimus, & quæ ex contractibus nostris nobis, & in nos dantur, nunc proponuntur actiones, quæ ex iisdem, vel aliis contractibus aliorum hominum, veluti institorum, quos mercaturæ faciendæ, vel magistrorum, quos navi exercendæ & occupandæ præposuimus, etiamsi sui juris sint, non in nostra potestate: similiter nobis, & in nos dantur, duæ scilicet actiones exercitoria, & institoria: exercitoria ex contractu magistrorum quos navi præfecimus: institoria ex contractu vel contractibus institorum, quos mercaturæ, vel negotio alicui præposuimus: nam non sunt unius negotii, sed omnium negotiorum, & omnium contractuum: est actio ex empto institoria, vel exercitoria: est ex locato conducto institoria, vel exercitoria: est actio mutuæ pecuniæ exercitoria, vel institoria: hæc scilicet aptitudo quasi in omnes actiones cadit, *l. quicumque*, *§. non tamen*, *l. novissime*, *ff. eod. l. si tamen*, *§. eadem*, *D. de exercit.* Et ita quæ proponuntur tit. seq. actiones, de peculio, quod jussu, & de in rem verso appellationes sunt omnium actionum, vel agnominationes capaces omnium actionum, vel omnium negotiorum: nec sunt unius negotii actiones, sed omnium, non nomina actionum, sed appellationes ex contractibus eorum, quæ sunt in nostra potestate, non etiam ut exercitoria, aut institoria ex contractibus eorum, qui sunt sui juris. Institor est, qui alieno nomine instat mercaturam, ut Novius loquitur: *Instat mercaturam, credo rem faciat, frugi est homo*: & dicitur in *l. 3. ff. de Instit.* institorem ex eo appellari, quod instet negotio gerendo, vel negotiationi alicui, non suo sed alieno nomine. Porro ex contractu institoris iis, qui cum eo contraxerint, ejus rei causa cui præpositus est institor, non etiam alterius cui præpositus non sit, ut eleganter *l. 2. & 3. h. tit.* iis inquam, in eum, qui præposuit institorem, jure Prætorio est actio in solidum, quæ appellatur institoria, introducta optima ratione, quia sicut is, qui præposuit institorem commoda sentit ex administratione institoris, ita æquum est etiam secundum naturam, ut ait regula juris, ut incommoda sentiat, puta ut conveniatur ex ejus contractu, quia & is, qui contraxit cum institore, non institoris, sed ejus, qui præposuit fidem sequitur, & propemodum cum eo se contrahere arbitratur, ad quem actus, pensiones, & reditus omnes institoris pertinent: & cujus denique res agitur, non institoris. Et placet quod ait *l. 1. D. eod.* commoda eum sentire ex actu institoris. Ex quo intelligitur institorem nihil aliud esse, quam actorem rei ejus qui eum præposuit rebus suis certis, vel omnibus, institorem eum esse qui actum gerit alienum, ut non male in idiotismo dicatur *factor*: commoda autem sentit ex actu institoris, quia ad eum redeunt omnes quæstus negotiationis. Et quia quod admodum singulare est, si aliter rem suam servare non possit (ut si institor, qui est liber homo non sit solvendo) hoc casu ei, qui institorem præposuit in subsidium, defecto facultatibus institore datur actio utilis in eos, qui cum institore libero homine contraxerunt, *l. 1. in fi. & l. 2. D. eod. l. 5. D. de præt. stipul.* quod singulariter receptum est contra regulam juris, quæ vult, per liberam personam nobis non acquiri actionem, *l. 1. inf. per quas personas nob. acquir. & l. solutum §. per liberam*, *D. de pignerat. act.* sed ea regula propter rei utilitatem vitiatur, & inflectitur, & in subsidium nobis datur actio ex contractu liberi hominis. Itemque per institorem liberum hominem nobis adquiritur actio utilis & subsidiaria in eos, qui cum eo contraxerunt dum is actum ageret nostrum, non suum: hæc de institoria. Exercitor autem est dominus, vel quasi dominus navis, qui navem exercet, & qui percipit omnes reditus hujus navis. Is autem, qui ab eo præponitur navi, cuique tota cura navis exercendæ mandatur

A vocatur magister navis, Græce πιστικός, quod ei commissa sit navis. Et est igitur in ea re velut institor quidam navis exercendæ, qui instat nullam aliam rem, quam exercendam navim; & ita nominatim Manilius lib. 5.

Institor æquoreæ varia sub imagine mercis.

Nam actioni exercitoriæ locus est ex contractu magistri, non tantum si navem locaverit ad merces alienas vehendas, vel onus vehendum, vel si vectores conduxerit, vel si armamentorum quibus navis instruatur, emendorum causa navigatum miserit: sed & si fuerit præpositus mercibus emendis & vendendis, & maritimæ negotiationi: nam ex contractu ejus exercitor obligatur in solidum actione exercitoria ex edicto prætoris, *l. 1. §. magistri*, *ff. eod.* Quod si magister navis institor est, aut propriam speciem institoris facit,
B atque constituit, & exercitoria: igitur actio exercitoria, & institoria est, & retro institoria, & exercitoria est: nam is, qui institorem præponit, dicitur etiam exercere tabernam, & officinam, vel mensam, vel aliam negotiationem. Et exercitor igitur ipse est non minus, quam qui navem exercet. Sic uterque exercitor est, uterque institor est, *l. habebat*, *§. si duos*, *& l. ult. ff. eod.* sed quamvis hoc ita sit, tamen non debemus permiscere hæc vocabula, nec his abuti nostros auctores usquam inveni; quinimo accurate separari institorem a magistro navis etiam illo Horatii loco.

. . . seu vocat institor;
Seu navis Hispanæ magister.

Et eadem accuratione separari utramque actionem videmus in eo, quod prætori præcipua fuit cura tam na-
C vigantium, quam mercantium, seu negotiantium, ut his dederit proprium titulum, & propriam actionem, exercitoriam nempe: nam & hæc utilitas & necessitas navigantium facit, ut sint differentiæ inter hanc, & illam actionem, inter hunc, & illum institorem, quod ultimo loco explicabimus. Ceterum ad similitudinem actionis institoriæ, ut dicitur in l. 4. hujus tit. ex contractu magistri navis iis, qui cum eo contraxerunt, ex causa cui præpositus est, datur in solidum jure prætorio actio in exercitorem, & vicissim exercitori datur in eos, qui cum magistro contraxerunt, *l. 1. §. sed & contraria*, *ff. de exercitoria actio.* Atque ita evenit etiam hoc casu, si magister sui juris fuerit, ut per liberam personam nobis acquiratur actio contra regulas juris, scilicet actio utilis ordinaria, & subsidiaria, quæ scilicet exercitori
D est extremum rei suæ servandæ subsidium, quo non utitur nisi deficiente alio remedio, puta magistro everso facultatibus, in quem est & actio ex locato, nomine eorum, quæ gessit: si mercede operas exhibebat, est in eum actio mandati quasi procuratorem, vel negotiorum gestorem; idemque est in institoria actione. Hoc igitur in his duabus actionibus est singulare, ut in subsidium dominus videatur acquisisse actionem per institorem, aut magistrum navi præpositum liberum hominem: & ad extremum diligenter sunt adnotandæ duæ differentiæ inter hanc, & illam actionem, quæ fecere ut distincti essent tituli earum actionum, distincta nomina, distinctæ actiones; & ut hoc de nominibus sciatur, addam institoriam nomen habere ab eo, qui præpositus est negotiationi, vel mercaturæ: Exercitoriam autem, no-
E men habere ab eo, qui præposuit, non a præposito; quia scilicet ex nomine magistri navis non potuit adfingi actioni nomen aptum, nisi fuisset dicta ineleganter magisteriana; idcirco nomen accepit ab eo, qui præposuit magistrum navi: prima inter hæc duo negotia differentia hæc est: Dominus qui præposuit institorem, non tenetur ex contractu ejus, quem institor præposuit, & suo loco substituit: quia non eam legem dedit præpositioni ut institor subinstitorem haberet, & ut ipse ex utriusque facto obligaretur. Igitur non obligatur, nisi ex facto institoris, quem præposuit ipse, non ex facto ejus, quem institor suo loco substituit. At exercitor tenetur etiam ex contractu ejus, quem magister præposuit, & in suum locum substituit, vel in sui muneris

neris partem aliquam. Et quod mirum est, tenetur exercitor ex contractu ejus, quem magister præposuit, & si eum præponi noluerit: quod extorsit utilitas navigantium & necessitas, ut scilicet exercitor præstet omnia facta magistri, sive ex ejus voluntate, si e contra ejus voluntatem, alioquin navigationes essent incommodissimæ, quarum usus pertinet ad summam Reip. ut ait *l. 1. §. si is qui man. ff. eod.* Et hæc differentia est, quod si filiusfam. voluntate patris navem peculiarem exerceat, sive cum eo contractum sit, sive cum magistro ejus, quem imposuit navi suæ, pater tenetur in solidum, cujus voluntate filius exercuit navem. At si filius exerceat merces peculiares voluntate patris, ex contractu filii, vel institoris ejus, pater non tenetur in solidum: sed in mercem peculiarem tantum, & deducit etiam, quod filius sibi debet naturaliter, & una cum ceteris creditoribus peculiaribus, pater quasi creditor venit in tributum, id est, in æqualem distributionem mercium, quod fit per actionem tributoriam, qui ex causa exercitionis navium tenetur in solidum, propter eandem utilitatem & necessitatem navigantium, quod ostenditur in *l. 1. §. si is qui navem, & §. quanquam, D. eod. & l. 3. filiusfam. D. naut. caup. stabul.* Et hic rursus observandum est maxime, prætorem dare actionem in solidum in patrem, si filius volente patre, navem exercuerit, volente, inquam, non etiam si sciente tantum nec volente; nam in edicto prætoris legitur, *volente*: non sufficit ergo scientia patris nuda, sed necessaria est voluntas, ut obligetur pater in solidum: alioquin si scientia interveneri sola, pater tenebitur in peculium, vel veniet in tributum, id est, tenebitur, vel de peculio, vel de tributoria actione; actione tributoria non in solidum, quia scilicet in edicto de exercitoria actione ita nominatim scriptum est, volente patre. Et longe alia est ratio edicti de tributoria actione, in quo scriptum est sciente patre; adeo ut si sciente patre nec volente, filius exercuerit merces peculiares, pater veniat in tributum. Idemque multo magis si volente patre, ut veniat in tributum, nec obligetur in solidum: nam ut eleganter ait dictus §. *si is qui navem*, in rebus dubiis, melius est verbis edicti inserviri; & id de utriusque actionis scilicet exercitoriæ, & institoriæ edicto observandum est, quia scilicet custodire prætor in uno scientiæ, in altero voluntatis verbo usus est. Et notanda est valde hæc definitio, in dubiis rebus verbis inserviendum esse legum: nam quantum aberras ab eis, tantum aberras a jure nostro. Et ad extremum advertendum est, hoc tit. agi de actionibus provenientibus tam ex contractu eorum, qui sunt in nostra potestate, quam ex contractu eorum, qui sunt sui juris. At quæ præponuntur tit. sequenti, dantur tantum ex contractu eorum, qui sunt in nostra potestate.

AD TIT. XXVI. *Quod cum eo, qui in aliena potestate est negotium gestum esse dicetur, vel de peculio, sive quod jussu, aut de in rem verso.*

Expositis actionibus exercitoria & institoria titul. superiori, quæ ex contractu eorum, qui sunt in nostra potestate, vel aliorum, in nos dantur in solidum, sive in assem, inde transit ad alias actiones, quæ ex contractibus eorum, qui nostræ potestati subjecti sunt in nos mitiores sunt, nec dantur in solidum, sed pro certo constitutoque modo edictis prætorum. Et hac continuatione utitur Ulp. *l. 1. D. de peculio*, vel hac potius præfatione ad edictum illud, cujus prima verba proponuntur hoc titulo. Et sub eo edicto prætor proposuit tres potissimum actiones, unam quæ datur in peculium filiifamilias, aut servi, qui in nostra potestate est; alteram, quæ datur in id quod versum est in rem nostram, quod redactum est in patrimonium nostrum, ex negotio gesto cum filio, aut cum servo meo; & tertiam, quæ est de eo, quod jussu, vel mandatu nostro

A contractum est cum filio, aut servo nostro: quæ tres actiones non sunt unius negotii, sed accommodantur omnibus negotiis & contractibus, ut recte in §. *actiones, Inst. de act.* dixerit plurativo numero, prætorem comparasse actiones de peculio, & nominatim de actione quod jussu in *l. si dubitet, §. filiusfam. D. de fidejuss.* actionem quod jussu referri ad omnes contractus, etiam ad stipulationes, & fidejussiones; atque adeo si fidejusserit filius jussu patris, patrem teneri, quod jussu; quod hæc actio suo ambitu complectatur omnes contractus, sicut & de peculio, & de in rem verso, & superiores de exercitoria & institoria: peculium est, quod quis quasi patrimonium servum, vel filium suum habere voluit: neque enim hæ personæ, quæ sunt alieni juris, quidquam habent suum, nisi permittente B patre, vel domino: uno verbo, domini permissu habent veluti patrimonium quoddam suum, & in patrimonio etiam servos, quos vocant vicarios, quorum se esse dominos dicunt, id est, quasi dominos: sed semper meminisse oportet huic peculio deduci debere si quid domino debetur, vel patri naturaliter propter vinculum patris: nam jure civili non obligantur invicem propter vinculum potestatis. Igitur peculio semper deducitur, quod naturaliter ei debetur, qui concessit peculium. Et ejus ratio habetur etiam ante omnia privilegia creditorum, id est, præponitur omnibus privilegiatis, eique primo loco satisfit ex residuo peculii ceteris creditoribus, *l. ex facto, ff. de peculio*. Et hoc est, quod dicitur in *l. ult. in fin.* hujus tit. Ita demum esse actionem de peculio utilem & efficacem ex contractu servi ad- C versus dominum, si servus liber sit a rationibus domini, quas gessit, id est, si nihil debeat domino: nam si quod debet domino consumat peculium, jam nullum est peculium, nullaque actio de peculio ceteris creditoribus. Et dixi esse quasi patrimonium, ut in §. *actiones, & l. hinc quæritur, §. Pomponius, l. peculium, l. quoties, §. ult. ff. de pec. leg. l. si decem heredi, ff. de statulib.* quasi patrimonium, inquam: nam quod in homine sui juris est patrimonium, in homine alieni juris est peculium, non patrimonium; *l. ult. in fin. D. de inoff. testam.* quia patrimonium est nomen civile, & jure civili hæ personæ nihil habent: peculium autem est nomen naturale, & eorum, quæ sunt naturalia, hæ personæ non sunt expertes: Et sic dictum est per deminutionem, sive ut ait *l. cogi, D. ad Trebell.* ὑποκοριστικῶς, D id est, quasi pusilla pecunia, *l. depositi, §. ult. D. de pecul.* Porro ex contractu harum personarum non est actio in solidum, nisi solido sufficiat peculium; sed est actio in peculium tantum, ut loquitur *lex in persona, §. 1. ff. de pactis, l. pen. D. de cond. furt. & l. 1. §. si is qui navem, D. de exerc. act.* in peculium, id est, pro viribus peculii, non ergo in solidum, extra causam scilicet exercitoriæ, aut institoriæ actionis, quæ competunt in solidum adversus dominum, vel patrem, quæ semper sunt excipiendæ. Et ita etiam actio de in rem verso non est in solidum, nisi in rem forte patris, vel domini versum est, fuerit solidum: sed est quatenus versum est in rem patris, vel domini: Et maxime observandum est, actioni de peculio inesse actionem de in rem verso: actioni igitur inesse actionem, sicut actionem ex empto; E & cuivis actioni bonæ fidei inest actio de dolo. At cedo, qui fiat, ut actioni de peculio insit actio de in rem verso? nempe quia si quis velit nosse vim actionis de in rem verso: Ita demum locus est actioni de in rem verso, si filius principaliter gerens negotium patris ea mente, ut eum sibi obligaret ex negotio gesto, aliquid in rem ejus vertit, ut puta agrum paternum colendo, vel domum paternam fulciendo, vel mancipia paterna vestiendo, vel creditoribus paternis solvendo, in quibus omnibus pater obligatur filio naturaliter: nam eam obligationem, sive nomen imputat filius in peculium, quippe quod augeat ejus peculium, *l. quam Tuberonis, §. in pecul. D. de pecul.* si auget peculium filii, quod scilicet filius vertit in rem patris: ergo qui agit de pecu-

peculio agit etiam de in rem verso; quia qui agit de toto, agit etiam de parte. In toto inest pars, & actio de in rem verso est pars actionis de peculio; & si nihil præterea sit in peculio, quam quod filius gessit patri, quodque auxit rem patris, plane non erit actio de peculio, & actio de in rem verso; sed erit de in rem verso actio tantum, quia nihil est in peculio, *l. 2. & l. filiusfam., ff. de in rem verso*, & passim *eo tit. l. 2. §. apud Julianum, ff. de hered. vend. l. 2. ff. quando de pec. act. an. sit*: & manifestissime in *§. licet, inst. eod.* Quod autem diximus de actione de peculio, & de in rem verso eas plerumque non tribui in solidum: idem dici potest de actione quod jussu: nam etsi dicatur actio quod jussu dari in solidum, id tamen non obtinet, nisi id omne, quod contractum est jusserit ita contrahi pater vel dominus, qua exceptione usi sumus in actione de peculio, & de in rem verso, & datur igitur actio quod jussu pro modo jussi, id est, quatenus jussit pater vel dominus contrahi cum filio vel servo: nam si jusserit filio vel servo numerari centum, & numerata sint centum & quinquaginta, tenetur hac actione in centum duntaxat, *l. 3. ff. quod jussu*: si jusserit pater credi pecuniam semissibus usuris, & credita sit centesimis, eatenus tenetur quatenus jussit: ergo in semisses, non in centesimas. Non est ergo actio quod jussu in id omne, & in solidum, quod gestum est. Et inveni in *l. servus, §. pen. ff. de in rem verso*, hanc fere esse formulam actionis quod jussu; quod jussu ejus credidi, in illo loco: *si quod jussu ejus credidissem, experirer*. Et ut absolvam formulam quod jussu: L. Titii Cajo Sejo filiofam. ejus credidi, in id Luc. Titium damnari mihi. Et ad hæc notandum est, huic actioni quod jussu locum esse si cum ipso servo, vel filiofam. contractum sit jussu patris, vel domini, puta si sit ei credita pecunia eo rogante, non patre: necesse est ut auctor contractus fuerit ipse filius, & jussu patris fuerit accessio; nam pro accessione accipitur in *l. si servum, §. an filiusfam. ff. de verb. obligat.* hoc casu erit actio quod jussu accessoria, sed quæ concurrit etiam cum principali, & directa condictione creditæ pecuniæ: nam in arbitrio ejus est qui jussu patris credidit filio, agere directa actione, idest condictione si certum petatur, tamquam si credidisset ipsi patri, vel agere generali in accessionem actione quod jussu, *§. ult. Inst. eod.* quod quanti sit momenti ita intelligemus facile. Si contractum sit cum extraneo jussu meo, an in me datur actio quod jussu? minime: sed ei competit tantum condictio creditæ pecuniæ. Actio quod jussu non pertinet ad extraneam personam, *l. ult. ff. pro socio, l. 2. §. ult. ff. quod jussu*, ut si pecunia sit credita servo alieno jussu meo, cessat actio quod jussu in me, etsi eum postea acquisiero: neque enim ejus acquisitione convalescit actio quod jussu, quæ fuit ab initio nulla, ut in *l. generaliter, §. si servus in metallum, ff. de fideic. libert.* Et inde definit actionem, quæ ab initio cessat, ex post facto locum habere non posse, *l. servi, §. 1. ff. de furt.* Item si cum patre vel domino ipso contractum sit, si eis sit credita pecunia, cum ipse vel ille rogaret mutuam pecuniam, licet sit usus ministerio servi vel filii in accipienda ea pecunia, & jusserit eam pecuniam filio vel servo numerari, quam ipse rogaverat: ultimo eo casu cessat actio quod jussu, licet jussus intervenerit, quia res non est gesta cum filio aut servo, & competit tantum in patrem actio directa, condictio, *l. ult. ff. quod jussu, & l. si filiofam. ff. de mortis causa donat.* Et in summa, ubi est actio quod jussu, est etiam actio directa ex contractu ipso: ubi autem directa est actio, non continuo etiam est quod jussu: licet jussus intervenerit. Id præterea observandum, quod est in *l. ult. hujus tit.* commendationem quamlibet servi vel filii, non esse accipiendam pro jussu: puta si servum vel filium per epistolam commendaverit pater vel dominus, sed exigitur expressus eorum jussus. Aliud est commendare, aliud mandare. Commendatio non est jussus commen-

A datoris, epistola non obligat, *d. l. ult.* Idem dicitur in *l. si vero non remunerandi, §. cum quidam, ff. mand. & l. 5. C. Th. de pactis*: & recte Marc. Tull. 5. epist. *neque me humanitate litterarum mearum obligatum esse puto.* Sed in eo multo magis est singulare, quod dicit; si credatur pecunia servo, vel colono, vel actori, vel procuratori prædii, quæ sunt hominum genera quasi nobis subjectorum, & servos imitantium: si iis, inquam, credita sit pecunia injussu domini, idest, domino non jubente specialiter, nulla sit actio ex credito, & ut creditor amittat jus crediti, sciamus non esse crediti actionem, si quis filiofam. injussu patris credat ex Senatusconsulto Macedoniano. Sed hoc fortasse nesciebamus idem esse in servo vel eo, qui quasi servi personam sustineat, ut exigatur speciale jussum domini,
B ut consistat creditum. Addo ad eam constitutionem quod dicitur in *l. 1. ff. quod jussu*, non referre quid jusserit dominus, sive specialiter in uno negotio, sive generaliter, verbis quibusdam additis a Tribon. ex hac constitutione: nam sententia dictæ legis primæ hæc est; ut sit actio quod jussu, nihil referre, sive jusserit dominus specialiter in uno contractu, sive generaliter: nam generale jussum obligat in omnibus & per omnia, ut si ita contestatus sit dominus cum alio. Quod voles cum Sticho servo meo gerere, id omne geras meo periculo. Hæc contestatio non obligat in omnibus negotiis: verum addit Tribonianus, *nisi certa lex aliquid prohibet*: Quæ verba non potest assequi Accurs. quia non advertit esse emplastrum Triboniani, ut cum dicit: nisi certa lex aliquid prohibet, intelligat legem
C aliquam, veluti *l. ult. hujus tit.* quæ scilicet prohibet servo pecuniam credi sine speciali jussu domini, & hoc creditum esse a lege inutile. Ceterum tres sunt sub hoc edicto actiones, quæ dantur in patrem vel dominum; sed erit & quarta, quæ datur in filium factum sui juris de eo quod gessit antequam sui juris esset, & dabatur in filium post emancipationem, non in solidum, sed in id quod facere poterat, de qua est *l. 2. & 9. hoc tit.* Et id ne obrueretur statim novus paterfamilias: & ut in Basilicis habetur, ne inops fieri periclitetur novus paterfamilias, qui nondum idoneas facultates acquisivit.

AD TIT. XXVII. *Per quas personas nobis acquiritur.*

D Quemadmodum ex contractibus eorum, qui sunt in potestate nostra tit. 25. & 26. intelleximus prætorem varias in nos actiones dare: ita par erat hic adnotare, quod hic titulus præstat, ex contractibus eorumdem etiam acquiri nobis obligationem & actionem: vis hæc est patriæ & dominicæ potestatis, ut quidquid acquirit filius vel servus, id confestim acquirat patri vel domino, sive hoc sit dominium, sive possessio, sive obligatio & actio, ut in puncto temporis & momento ab eo recedat, *l. placet, ff. de adq. heredit.* adeo ut nec id ad eum pervenisse videatur, *l. ubi, in princ. ff. ad Trebel.* omne quidquid nobis acquiritur, vel est dominium, vel possessio, vel obligatio & actio: & id omne nobis adquiritur vel per eos, qui nostræ potestati subjecti sunt, vel non: Et obligatio
E non tantum civilis, sed etiam naturalis, ut indicat *l. frater a fratre, ff. de cond. indeb.* in illo loco, *filio, eidemque creditori*, quæro an per eas personas, quæ sui juris sunt, aut quæ nostro juri subjectæ non sunt, nobis quidquam adquiratur? quod definitur hoc titulo. Et certum est, per liberam personam, quæ sui juris est non posse nobis adquiri ullam actionem, *l. 1. h. tit.* per liberam igitur personam nobis non adquiri vindicationem redintegratæ rei, id est, commissæ rei, & reversæ in jus nostrum, puta venditione lege commissoria, ut Joannes proposuit non male; hanc legem commissoriam si dixerit libera persona meo nomine in venditione, non parit mihi vindicationem redintegratæ, idest, commissæ rei, quia nec dominium

mihi per eam personam acquiri potest: ergo nec actio, quæ mihi jure domini competit, id est, vindicatio, quæ nihil aliud est, quam assertio dominii. Aliquando tamen in subsidium nobis acquiritur actio per liberam personam utilis & extraordinaria, ut per institorem & magistrum navis ex æquitate, ne res nobis pereat; quam alia ratione salvam habere non possumus. Et hac via uti possumus facile inflexo jure directo, & data actione utili: & eadem æquitate etiam per procuratorem acquirimus utilem actionem, *l. Julianus*, *§. si procuratorem*, *ff. de act. emp.* Idem receptum est jure singulari in mutua pecunia, in qua & pleraque alia singularia præcepta sunt, ut ait *l. singularia*, *D. de reb. cred.* videlicet si eam numeraverit nostro nomine: neque enim id semper per nos possumus expedire: usus igitur rei hoc admittit, *l. certi condictio*, *§. si nummos*, *ff. de reb. cred.* ergo jure singulari condictio mutuæ pecuniæ nobis adquiritur per liberam personam, quæ eam credidit nostro nomine. Et quod adjicit Just. in l.2. Ex ea causa, ex causa scilicet crediti, nobis acquiritur pignoris obligatio, & actio hypothecaria, si de ea convenerit cum eo, qui pecuniam credebat nostro nomine. Denique ex causa crediti per liberum hominem nobis adquiritur, & principalis actio, & accessoria ex constitutione Justiniani, ex qua, ut opinor Tribon. in *l. solutum*, *§. per liberam*, *D. de pigner. act.* & *l. per procuratorem*, *D. de procur.* adjecit hæc verba, *non semper*: nempe pignoris obligationem non semper adquiri per liberam personam, quæ scilicet est sui juris, una tantum excepta, mutui scilicet, ex qua vult Justinianus etiam adquiri nobis pignoris obligationem per liberam personam eadem utilitatis ratione, & rerum expediendarum causa, quas non possumus expedire: tantum receptum est ut possessio possit adquiri nobis volentibus, aut ratum habentibus per liberam personam: possessio adquiritur animo & corpore: animo nostro tantum, corpore tam alieno, quam nostro, vel cujuscumque hominis, etsi sui juris sit, ut est receptum. Sic igitur dicamus: receptum est utilitatis gratia ut per liberam personam nobis adquiratur possessio, & deinde per possessionem dominium, videlicet si dominium a possessione separari non possit, ut si a domino res tradatur procuratori meo nomine aliénandi animo, non potest in me transire possessio, quin transeat & simul dominium, quoniam idem est dominus & possessor, a quo res ad me transit. Quod si non dominus tradat procuratori meo, nomine meo, per possessionem mihi adquiritur occasio usucapionis: quod ostenditur in *l. 1. hujus tit.* dum excipit possessionis causam, dum ait, *excepta possessionis causa*, id est, possessione, ut dotis causa, id est, dos, *l. 11. D. solut. matr.* peculii causa, id est, peculium: ut & alii auctores loquuntur, *excepta*, inquit, *possessione nihil adquiri per liberam personam*, nec actionem, nec obligationem, nec dominium citra possessionem cui adhæreat dominium: nam si dominii possessio posset adquiri per procuratorem, & consequenter per eum adquireretur vindicatio, quæ est effectus, & finis, & executio dominii: quod tamen negat lex prima.

AD TIT. XXVIII. *Ad Senatusconsultum Macedonianum.*

INtelleximus ex constitutione Honorii & Theodosii *l. ult. tit. 26.* creditori nullam esse creditæ pecuniæ actionem, si pecuniam crediderit servo alieno, sine speciali jussu domini, quæ constitutio est valde nova: nam hoc obtinuit tantum in filiosfamilias ex Senatusconsulto Macedoniano; sed fuit æquum etiam porrigi ad servum, ne quis etiam servis necessariis in perniciem eorum crederet pecuniam, qua abuterentur, & forte in casum solvendi eam post mortem domini, tacita conventione: Nam Senatusconsultum Macedonianum pertinet tantum ad filiosfamil, sic dictum ab eo qui causam dedit Senatusconsulto Macedoniano, non a Consule, qui consuluit, ut ceteris, a Macedone improbo fœneratore, qui facile pecuniam credebat filiisfamilias sub fœnore illicito, ea lege ut non eam redderent, nisi post mortem patris. Et ita de pueris impudicis tulit eam legem Aricius Tribunus plebis, ut qui adversi, vel præposteram, vel aversi, venerem exercuissent, vel qui alienam pudicitiam sollicitassent, aut suam ipsi prostituissent, pœna decem millium nummorum coercerentur. Juvenalis Saty. 2. Sueton. in Domitiano. Si Scantinius cum Marcelli viri illustris filium de impudicitia appellasset, damnatus est, ut Valerius lib. 1. cap. 1. testatur. Postea tamen huic sceleri pœna gladii a Cristianis Imperatoribus constituta est. Quam pœnam auxerunt Constantinus & Constans, ut habetur in *l. cum vir nubit in feminam.*, *inf. ad l. Jul. de adult.* Et ita lex Scantinia dicitur sumpsisse nomen ab eo, qui ei nomen dedit, non a consule, qui rogarit senatum. Igitur quia diximus tit. 26. ex contractu filii aliquatenus, vel in solidum dari actionem adversus patrem, hoc locum non habet in causa mutuæ pecuniæ ex Senatusconsulto Macedoniano: Ex ea enim non tenetur pater pro filio, nisi specialiter jusserit ei pecuniam numerari, quo casu tenetur quod jussu, vel nisi ratam habuerit numerationem, ut *l. ult. hujus tituli*; nam ratihabitio jussui comparatur, & parit etiam actionem quod jussu adversus patrem, *l. 1. §. si ratum*, *D. quod jussu.* Et quod etiam diximus in dicto titulo 26. in filium familias ipsum ex contractu esse actionem in solidum quamdiu est in potestate patris, & postquam exiit e potestate patris, in quantum facere potest, ab eo jam excipienda est causa crediti: nam nec creditori ulla in filium actio est, nec petitio, id est, nec vindicatio: est tamen si forte extat, nec consumpta est, *l. sed si pater*, *§. hoc Senatusconsulto*, *D. eod.*

AD TIT. XXIX. *Ad Senatusconsultum Vellejanum.*

SEnatusconsulto Macedoniano proximum est Senatusconsultum Vellejanum, quod a Consule nomen sumpsit: nam utroque Senatusconsulto tollitur exactio creditæ pecuniæ, utroque infirmatur creditum. Senatusconsulto Macedoniano si creditum sit filiofamilias, quod Imperatores produxere etiam ad servum. Senatusconsulto Vellejano, si creditum sit mulieri non in rem suam consumpturæ pecuniam, sed mox alii crediturae: vel si quis cum esset alii crediturus, intervenerit mulier cui credita fuit pecunia; quo casu mulier interponit se, & intercedit pro alio, & non minus quam si fidejuberet palam pro alio, & hæc fraus indicatur etiam hoc Senatusconsulto his verbis (*Mutui actiones*) quia fuit in personam mulieris, non in rem ejus, sed in rem alterius pro quo se immiscet huic negotio: nam generaliter hoc Senatusconsulto infirmantur omnes intercessiones mulierum, quibus scilicet recipiunt in se obligationem alienam veterem, vel novam, virorum est non mulierum pro aliis intervenire: possunt mulieres bona sua alienare, non possunt se, vel bona sua obligare pro aliis, quia faciles sunt captu, & facilius se obligant, quam donant. Consilium earum est lubricum & facile captu, ideo hoc Senatusconsulto succurritur illis: quamobrem etiam mulieres removentur ab officio argentariæ mensæ, *l. pen. ff. de edendo*, quia scilicet pars hujus officii est intercedere pro aliis, *l. si quis*, *§. rationem*, *D. de eden. l. pen. sup. de const. pec.* & *Nov. 136.* & edicto Justiniani novo.

AD TIT. XXX. *De numerata pecunia.*

DIximus titulo superiori jus crediti infirmari Senatusconsulto Macedoniano in odium creditorum facile credentium pecuniam liberis, qui sunt in potestate parentum, Senatusconsulto Vellejano in gratiam mulierum, quod fieri existimandum est non ipso jure,

jure, ſed oppoſita exceptione hujus, vel illius Senatuſconſulti: nam exceptione omiſſa, crediti exactio eſt, *l. Papinianus, ff. de Public. in rem act. l. tamen, ff. ad Maced.* nunc in hoc titulo proponitur tertium genus exceptionis, qua etiam jus crediti perimitur in hac ſpecie: ſi ſperans mihi pecuniam mutuam datum iri chirographo cavero me eam accepiſſe, nec accepero, vel minus quam ſcripſi, accepero, *l. 2. hujus tit.* quo caſu nihil ultra quam accepi reſtituam cum uſuris in ſtipulatum deductis, & ſi mecum agatur ex chirographo, actionem infirmabo, oppoſita exceptione cautæ & non numeratæ pecuniæ, vel ſi mecum agatur habita conteſtatione exceptionis non numeratæ pecuniæ, me liberabo & abſolvam ea obligatione, *l. 8. 9. & 14. §. pen. hoc tit. & l. ult. ſupra, de cond. ex lege*: conteſtari autem vel opponi debet hæc exceptio intra biennium, olim intra quinquennium: alioquin poſt biennium ex chirographo eſt efficaciſſima petitio crediti: & contra apochas privatorum opponi debet intra dies triginta, *l. in contractib. hoc tit.* Dico privatorum: nam contra apochas publicorum tributorum nunquam opponitur hæc exceptio, *l. ult. inf. de apochis publicis*, quæ eſt conjungenda cum *d. l. in contractibus*: Eſt enim illius pars: & producitur exemplum hujus exceptionis ad omnia negotia, ut etſi non agatur de credita pecunia, ſed ex aliis negotiis, opponi poſſit exceptio non datæ, non numeratæ pecuniæ, non ſolutæ, vel non debitæ rei cujuſcunque, exceptis certis caſibus, quibus huic exceptioni locus non eſt, ut ſi debitor fidem cautionis agnoverit, *l. 4. hoc tit.* ſi ita caverit tranſactionis cauſa, *l. 11. hoc tit.* ſi argentariis caverit, ex *Nov. 37.* ſi caverit ſe rem accepiſſe in cauſam depoſiti: nec enim poteſt allegare ſe non accepiſſe depoſitum, qui vel ſemel ſcripſit ſe accepiſſe ex *d. l. in contractibus*, & aliis etiam caſibus quos ex hoc titulo excerpere facile eſt.

AD TIT. XXXI. *De compenſationibus.*

IN hoc tit. proponitur quartum genus exceptionis, quo etiam jus crediti perimitur, hoc nempe ſi pecunia penſata eſſe dicatur, *l. in exception. §. ſed etſi procuratoris, ff. de probat.* nam compenſatio olim in ſtrictis judiciis, quale eſt condictio creditæ pecuniæ non fiebat ipſo jure, ſed per exceptionem doli mali, *§. in bonæ fidei, Inſt. de actionib.* Compenſatio eſt computatio vice mutua debitæ quantitatis, vel abſumptio, vel delibatio ejus quod petitur: quam tandem placuit inter omnes juris auctores in omnibus judiciis ipſo jure fieri, id eſt, id quod invicem debetur, ipſo jure minuere, aut abſumere id quod creditur, *l. poſteaquam, ff. de compenſat. l. 4. 6. & ult. hoc tit. l. inter, ff. de adm. tut.* ſi modo liqueat de eo quod invicem debetur: nam debiti incerti, dubii & obſcuri non eſt compenſatio, *d. l. ult. hujus tit. & l. ſi debeat, ff. eod. l. 3. ff. de tut. & rat.* Hodie moribus noſtris non opponitur compenſatio, niſi ex reſcripto principis, cujus impetratio eſt facillima: ſed legibus noſtris generaliter hodie ex *l. ult.* & ſine permiſſu principis licet debitori cuilibet compenſare id quod ſibi invicem debetur: imo generaliter & compenſatio, & retentio, & deductio omnis fit hodie ipſo jure, & nihil differentiæ eſt inter deductionem & compenſationem. Et admittitur compenſatio non tantum in actionibus in perſonam, ſed & in rem: olim non admittebatur in actionibus in rem, *l. Stichum aut Pamphilum, §. ſi creditor, ff. de ſolut.* ſi poſſeſſori alienæ rei, vel alienæ hereditatis invicem aliquid debeatur ab eo, qui agit in rem, non id ſibi ſolviſſe videtur aut compenſaſſe, atque ita minuiſſe rem quæ petitur, ſed debet ſeorſim agere de eo quod ſibi debetur. Ergo in actione in rem non eſt jus compenſationis, ſecundum jus vetus. Item erat olim magna differentia inter compenſationem & deductionem. Compenſatio, ut placuit omnibus, fiebat ipſo jure, deductio per exceptionem, *l. amplius, ff. rem ratam haberi, l. filium quem, ſupr. fam. erciſc.* Compenſatio omnis eſt juris, deductio plerumque facti,

A quia fit per exceptionem. In compenſatione jus verſatur, in deductione factum, ut in *l. quib. & l. ſi in area, ff. de cond. ind.* Et quibuſdam caſibus etiam jus, ut retentio dotis ob impenſas fit ipſo jure, id eſt, neceſſariæ impenſæ minuunt dotem ipſo jure, & minuunt peculium, *l. ſervus quem, ff. de act. empt. l. quod dicitur, ff. de imp. in res dotal. fact. l. dote prælegata, ff. de dote prælegat.* Deductio igitur & retentio alias eſt juris, alias facti; ſed plerumque facti: verum hodie ex conſtitutione Juſtiniani nulla eſt differentia inter compenſationem & deductionem: nam Falcidia, quæ olim deducebatur ab herede ex legatis per exceptionem tantum, hodie veluti compenſatio ipſo jure minora efficit legata, ut cui legata ſint duodecim, ſi Falcidia efficiat tria, non poſſit petere niſi novem: quia deductio Falcidiæ fit ipſo jure
B ex conſtitutione Juſtiniani. Et præterea quod poſſeſſor juſtus ſive bonæ fidei in rem actione conventus ſibi debitum deducebat per exceptionem, tandem id velut compenſationis jure minuit rem quæ petitur. Atque ita deductio illa verſa eſt in compenſationem: nam deductio, quæ fit ipſo jure, nihil aliud poſſit eſſe quam compenſatio: atque ita conſtat ex *l. ult.* compenſationem etiam hodie obſtare actioni in rem: Et convenienter recte in definitione compenſationis ex *l. 1. ff. eod.* ut ſit debiti & crediti inter ſe contributio: debitum autem deberi dicitur non tantum quod debetur actione in perſonam, quod ſolum proprie deberi dicitur, ſed etiam quod exequi licet actione in rem, ut in definitione actionis: placet etiam verbum *deberi* latiſſime accipi: alioquin eſſet definitio actionum in perſo-
C nam tantum, non in rem, ut in ſtipulatione emptæ hereditatis, *l. pecuniæ, §. ult. ff. de verb. ſignific.* ſed etiam manet hodie, quod eſt maxime notandum, quod obtinuit olim in actione in rem, prædonem, vel malæ fidei poſſeſſorem non habere deductionem, vel compenſationem ſui crediti naturalis aut civilis, *l. ſi quid poſſeſſor, §. ſed ſi ipſi, & §. ſeq. ff. de petit. heredit.* Et hoc eſt quod ait in fine legis ultimæ, *poſſeſſionem alienam perperam obtinentibus compenſatio non datur*: & ita intelligi debet dicta lex ult. bonæ fidei poſſeſſor olim habuit deductionem ſui crediti per exceptionem: hodie eam habet ipſo jure, reputationem hodie fieri ipſo jure tanquam compenſationem, & in eo ſolo eſſe novam conſtitutionem legis ultimæ hujus tituli, non in ceteris: nam quod ait compenſationem fieri ipſo jure, hoc pla-
D cuerat ante *d. l. poſteaquam*: quod ait compenſationem fieri debiti certi, hoc etiam obtinuiſſe olim demonſtravimus: quod ait compenſationem non fieri in actione depoſiti, hoc etiam obtinuiſſe olim conſtat ex Sententiis Pauli: quod ait malæ fidei poſſeſſori non dari compenſationem vel deductionem, hoc etiam olim obtinuiſſe probavi. In iis igitur nova non eſt *l. ult.* ſed in eo tantum quod vult in omnibus actionibus retentionem & deductionem fieri ipſo jure. His adde, etiam in actione commodati non eſſe compenſationi locum ex *l. ult. ſup. commod.* non commemorabo alias cauſas quibus compenſationi locus non eſt, ut ſi fiſcus petat tributa, vel ſtipendia, vel annonas, vel pretium rei quam vendidit, non datur compenſatio adverſus eum, *l. aufertur, §. ut debitores, ff. de jure fiſci, l. 2. & pen. ff. hoc*
E *tit.* vel etiam ſi reſpublica petat tributa aut vectigalia, vel pecuniam creditam ex arca deſtinatam calendario civitatis, id eſt, ut fœnori occuparetur, *l. 3. hoc tit.* Et ſimiliter debitor ex ea pecunia, quæ oleo aut frumento publice coemendo deſtinata eſt, ſumptibus ſolemnibus civitatis, ut ad ludos introducendos, non utitur compenſatione, *d. l. 3.* Ac neque is, qui debet civitati feſtum quod ſingulariter datum eſt civitati. Sunt & alii caſus quibus non eſt compenſationi locus, quos ex hoc titulo colligere facile erit, & ex *l. ejus 9.* nemo compenſat quod ſibi non debetur, ſed alii, ut ex *l. 1. hoc tit.* fiſco ex diverſa ſtatione non opponitur compenſatio, & ex *l. 2.* quod ſolutum eſt ex cauſa judicati, ſicut non condicitur, ita nec compenſatur.

AD TIT. XXXII. *De usuris*, &

AD TIT. XXXIII. *De nautico fœnore*.

HUjus tituli portio quædam est titulus de nautico fœnore: nam fœnebris pecunia solet dividi in nauticam sive trajectitiam, & in pedestrem: nam nautica pecunia navigat periculo creditoris, pedestris pecunia, aut ejus pecuniæ periculum pertinet ad debitorem, statim atque eam accepit: Et rursus suscepti periculi pensandi gratia, fœnus nauticæ pecuniæ nullum habet modum certum, nullum habuit olim: hodie enim habet quem præscripsit Justinianus in *l. eos*, *h. tit.* pedestri pecunia aut fœnori mediterraneo est impositus certus modus, quique semper erit. Non probamus autem continuationem Accursii, vel alius cujusvis: Et ita dicimus: Hic liber quartus, qui est de contractibus, & de actionibus in personam, cœpit a contractu mutui, ut omnium maxime necessario in hac civili societate, prælata jurisjurandi religione honoris gratia. Ex qua sæpe quasi de credita pecunia certa datur actio, si quis delato jurejurando juraverit se pecuniam credidisse. Est igitur actio mutuæ pecuniæ, quod est condictionis nomen omnium in personam actionum commune, fecit suum: nam quæ ex mutuo datur actio, non habet aliud quam condictionis nomen: hic idem liber librive conditor mutuo quasi capiti negotiorum civilium adjunxit alia capita, ex quibus æque datur actio non alius nominis quam communis, id est, condictionis, quæ ex mutuo, vel ex promutuo datur, ut condictio indebiti, & condictio ob rem dati, & similes, & propositis generalibus præceptis pertinentibus ad actionem pecuniæ creditæ, & exemplo ejus productis ad alias actiones, etiam huic negotio creditæ pecuniæ sive mutuatitiæ admixto commodato & pignore, sicut legimus in *l.* 1. *ff. de rebus cred.* prætorem etiam edixisse de commodato, & de pignore: propterea quod commodatum mutuo adeo est proximum, ut & inter se permutent nomina, *l. item legato*, §. 1. *ff. de leg.* 3. *l. quæsitum*, §. *si quis fundum*, *ff. de inst. & instrum. leg.* & quod pignus sit accessio crediti, vel obligatio in vicem crediti, expositisque actionibus, quæ ex debitis & creditis, & aliis contractibus filiorum aut servorum dantur in patres vel dominos etiam quasi accessiones, ut in *l. si servum*, §. *an filiusfam. ff. de verb. oblig.* Ac præterea redditis causis ex quibus jus crediti perimitur, tandem extrema clausula est de usuris, quæ nihil etiam aliud sunt quam actiones creditæ pecuniæ. Post has suo ordine progredientur omnes contractus, omnesque actiones in personam; nec ulla jam amplius ordinis interruptio erit, qualis fuisse videtur superioribus titulis, re ea quam præmonstravi, non animadversa. Usura autem est reditus pæcuniæ, qui debetur a tempore contractus, vel a tempore moræ in diem quo ea pecunia solvatur, vel quo is reditus æquaverit eam pecuniam. Dico reditus pecuniæ, ex *l. Titius*, *ff. de præscript. verbis*, & *l. alumnæ*, *ff. de adim. leg.* Dico a tempore contractus, vel moræ, quia usura vel infligitur ob lucrum a die crediti, quod proprie fœnus dicitur, vel ob moram debitoris, a tempore moræ, *l. cum quidam*, §. *si pupillo*, *ff. de usuris*. Dico in diem quo ea pecunia solvatur, ex *l. lecta*, *ff. de reb. cred.* Et addo, vel quo is reditus sortem æquaverit: sortem dicimus summam, caput, & *capitarium æs*, apud Festum. Ubi autem usura æquavit sortem, quod postea connumeratur, deducitur de sorte, id est, in sortem imputatur, & hoc est quod dicitur, supra duplam usuram non deberi, id est, altero tanto amplius sorte, *l. si cum sortem*, §. 1. *ff. de cond. indeb.* *l.* 4. §. *pro operis*, *ff. de nautic. fœn.* nam ut hoc declarem exemplo; si sors fuerit centum, & ex usuris hodie constet te accepisse centum, nihil deinceps accipies usurarum nomine, quæ æquavere sortem: Et si quid accipies id imputabis credito; & quantum accipies, tantum decedet credito, duplum enim est finis usuræ: sunt autem usuræ jure civili probatissimæ & receptissimæ, maxime quæ ob moram infliguntur: adeo ut etsi nihil de eis convenerit, veniant officio judicis, aut ipso jure in actione bonæ fidei, & in actione judicati, & in actione ex testamento legatorum nomine aut fideicommissorum; *l.* 2. §. *nonnumquam*, *ff. eod.* *l.* 3. *sup. in quibus causis rest. in int. necess.* *l. ult.* §. *præterea*, *inf. de jure dot.* & *l. ult. inf. de usuris rei judic.* veniunt igitur vel ex conventione, vel arbitrio judicis, vel αὐτομάτως, ipso jure. Et veniunt, etiamsi nihil intersit creditoris, id quod interest, quod jus nostrum dici deterius factum est, & possit intendi non esse factum deterius: Et tamen non ideo minus debebuntur usuræ: id quod interest dicitur id quod per adversarium amisimus, vel habere non potuimus, *l. generaliter*, *ff. de regul. jur.* Et possumus interdum nihil amisisse, vel prætermisisse, nec tamen ideo minus debebuntur usuræ, fœnoris quoque inflicti lucri solius gratia possit esse justa causa: nam etsi non probem id fœnus, quod longe superat eam utilitatem, quam ex credito debitor habet, quia natura mutui est, ut beneficio afficiat debitorem, qui accepit: Et eo genere evenit, ut quia sub specie falsa dandi beneficii, creditor ipse potius accipiat beneficium: si tamen quod ex credito lucrum facit debitor, negotiator forte aliquis, amplius sit eo, quod creditori adfert usura, cur usuram non accipiet? nam beneficium quo afficitur debitor præstat amplius, & præponderat usuræ, prægravat usuram. Hæc est definitio certa, qua possis dignoscere fœnus æquum ab iniquo: & quod proverbio fertur de donis & muneribus, οὔτε πάντα, οὔτε πάντοτε, οὔτε παρὰ πάντων, id est, *neque omnia*, *neque omnino*, *neque ab omnibus*, ut ait lex *solent*, *ff. de officio procons.* ut xenia non accipiantur passim a proconsule: sed modum adjiciat. Idem placet eadem ratione constitui de fœnore. Nec feram amplius ut quisquam dicat odiosas esse usuras justa ratione susceptas, quas leges probant: & odio usurarum pleraque esse introducta; & ita statuam, nihil in jure esse cautum odio usurarum, odio inquam usurarum, nempe ut pecuniæ creditæ usuræ non debeantur ex pacto, citra stipulationem, *l.* 3. *hoc tit.* *l. idemque*, §. *si Titio*, *ff. mand.* *l.* 10. §. *utrum*, *ff. de in rem verso*. Dico enim hoc non induxisse odium usurarum. nam etsi de alia quacumque re pactum mutuo adjiciatur ex continenti, non parit actionem: hoc enim receptum tantum est in contractibus bonæ fidei, & ut pacta eis adjecta firment actionem, non in strictis, quale est mutuum, *l.* 7. §. *quinimo*, *ff. de pact.* *l. lecta*, *ff. de reb. cred.* Non sunt etiam usuræ existimandæ odiosæ, quod modum & finem, leges legibus præscriptas habeant certas, alioquin & legata, & donationes, & dotes, & manumissiones erunt odiosæ: quæ modo constringuntur certo: nec enim licet in immensum donare vel legare, vel dotem constituere: nec lege Caninia totam familiam manumittere: & hæc tamen nemo dixerit esse odiosa. Porro usurarum modus est fere triplex, ut non debeantur centesimæ, nisi perraro, sed leviores usuræ ex contractibus, maxime ex mutuo, & quod exposui ante, non debeantur supra duplum, & ut usuræ usurarum numquam admittantur, *l. eos*, & *l. pen.* & *ult. hoc tit.* Usuræ centesimæ olim erant permissæ, atque adeo in libris nostris usura legitima, idest centesima, quæ scilicet in centenos nummos reddit quotannis duodenos, vel ut in idiotismo *au denier huit & un tiers*: hodie usura centesima non permittitur passim ex constitutione, *l. eos*, & permittitur tantum in nauticis pecuniis, propter periculum quod suscepit creditor, quamvis sit exiguum, quamobrem non puto servari hanc taxationem, & hodie etiam admitti in nautica pecunia infinitas usuras, duas, tertias centesimas, in quibus etiam licet duplum excedere: quamvis aliter sentiat Justinianus: nam qui taxationem imposuit usuræ nauticæ, ut ne excederet centesimam, & dupli finem imponit usuræ, quæ taxationem habet, & duplo finitur: quæ

non

non habet, ut olim erat nautica uſura, nec duplo finitur. Etiam Juſtinianus permiſit centeſimas in frugibus, veluti in frumento credendo, & oleo, vel vino: qua ratione etiam ſingulariter receptum eſt, ut frugum uſuræ nudo pacto præſtentur, *l. frumenti*, *hoc tit.* Ex cauſa judicati etiam hodie veniunt centeſimæ, & ex aliis quibuſdam cauſis regulariter non veniunt: & in perſonis illuſtribus veluti ſenatoribus, ex *l. eos*: ſervantur uſuræ trient: *au denier vint-cinq*; In negotiatoribus, mercatoribus, argentariis, ſervantur beſſes uſuræ, *au denier douze & demi*, & in ceteris perſonis ex *l. eos*, ſervantur uſuræ ſemiſſes, *au denier ſeize & demy tiers*. *Au denier dix*, eſt uſura dextans: *Au denier douze*, eſt uſura paulo amplior beſſe: *Au denier vingt*, eſt uſura quincunx: *Au denier quinze*, eſt uſura paulo major ſemiſſe: *Au denier trente*, eſt uſura aliquanto major quadrante. *Trois & un tiers pour cent*: *Au denier trente trois & un tiers*, eſt uſura quadrans, quæ reddit ternos ſcilicet in centenos nummos. Et quod ad tertium modum attinet, ut uſurarum uſuræ non debeantur, etiam hoc ſemper obtinuit in nauticis uſuris, quæ ſunt atrociſſimæ uſuræ, quæ vel quantumvis magnas facultates abſorbere poſſunt; ut ecce ſi quis ſe conſtituerit mihi numeraturum hodie unum aſſem, cras duos, perendie quatuor: & ſic deinceps duplicato numero: nam trigeſimo die futurum eſt, ut plus debeat, quam ſit nummorum in toto orbe. Et ſimiliter ſi convenerit inter nos, ut hodie inferas in horreum granum unum, cras duo, perendie quatuor, & ſic conſequenter duplicato numero die ſexageſimo tertio, in tantum accreverit acervus, ut nec in hunc uſque in diem verum ſit tuliſſe tantum frumenti. Inde licet intelligere ſi uſuris accedant uſuræ, ac proinde ſuccreſcat uſura uſuræ, nulla eſſet tanta facultas, quæ non his uſuris penitus abſumeretur, & ideo eos merito prohiberi in omnibus negotiis.

AD TIT. XXXIV. *Depoſiti, vel contra.*

POſtquam egit de contractu pecuniæ creditæ, & de acceſſionibus ejus, & de iis, quæ is contractus habet communia cum aliis ſingulis contractibus, nunc incipit dare titulum, ſeu tractatum ſpecialem, & de depoſito quidem imprimis. Depoſitum eſt conventio, qua ita agitur, ut rem meam, vel alienam cuſtodias, & mihi poſſideas non tibi, eamdemque mihi quandocumque repoſcenti reſtituas, vel: Depoſitum eſt con entio, qua res aliqua noſtri, vel alieni juris penitus fidei ejus ſervanda committitur, qui eam officii cauſa cuſtodiendam recepit. Dico rem noſtram, vel alienam, rem noſtri, vel alieni juris: nam & rei alienæ depoſitum contrahitur, *l. ſi is apud quem*, *D. eod.* Et ſi is apud quem res depoſita eſt, deinde eam depoſuerit apud alterum, quo caſu primo depoſitario in ſecundum eſt actio depoſiti directa, quam mihi, qui prior depoſui, cogitur cedere primus depoſitarius, ſi quod in ea re ſecundus dolo malo fecerit, cogitur mihi cedere directam actionem depoſiti, quam non habeo jure civili, cum non ipſe depoſuerim, ſed is apud quem depoſui. Et addendum ei rei eſt ex fragmentis Ulpiani, ſine ceſſione etiam mihi in ſecundum depoſitarium competere utilem actionem depoſiti: quod fere in omnibus articulis juris obtinet, ut ubi eſt cum ceſſione directa actio, ſine ceſſione ſit utilis. Dico præterea depoſitarium officii cauſa rem depoſitam cuſtodiendam recipere: nam depoſitum beneficium eſt, quod datur deponenti: nec admittit mercedem cuſtodiæ: nam ſi interveniat merces, locatio eſt & conductio, *l. 1. §. ſi quis ſervum*, *ff. eodem*. Et depoſitum numeratur inter eos contractus, qui ex amicitia originem ducunt, ut mutuum, commodatum, mandatum, precarium: iis igitur adde etiam depoſitum: ſed ut mandatum facile recipit remunerationem, honorarium, ſalarium: ut ei, qui negotium meum geſſerit mandatu meo, non male dabo honorem, non quaſi mercedem operæ, & laboris, ſed
A quaſi honorem vice ἀντιδώρυ. Mutuum quoque recipit modicam uſuram, quæ non exuperet beneficium, quod mutuam pecuniam accipienti datur, ſed exuperetur, quia beneficio adjuvari nos oportet, non opprimi, *l. in commodato*, *§. ſicut*, *in fi. ff. commod.* ergo levem uſuram mutuum admittit, quæ ſcilicet non ſuperet beneficium, quod collatum eſt in debitorem. Et ita vice remunerationis in depoſito nonnumquam venit pretium operæ, ſive præmium quaſi merces, *l. ſi ut certo*, *§. nunc videndum*, *ff. comm. l. 2. §. generaliter*, *ff. vi bon. rapt.* Et in eo caſu cum in depoſito intervenit aliquid honoris vice, quia in eo tunc utriuſque contrahentis utilitas vertitur, depoſitarius præſtare debet in ea re ſervanda non tantum dolum, ſed etiam culpam, quod ſupradictæ leges etiam docent: alioquin depoſitarius præſtat
B tantum dolum, aut quod idem eſt, latam culpam, ideſt, magnam negligentiam, niſi aliud convenerit, quia ſcilicet ſola deponentis verſatur utilitas, quia nihil remunerationis vice confertur in depoſitarium, & ideo dolum tantum præſtat, *l. 1. in hoc tit. & l. 1. §. ſi convenit*, *& l. quod Nerva*, *ff. eod. l. contractus 23. ff. de reg. jur.* Cuſtodia enim in depoſito non eſt plena cuſtodia diligentiſſimi patrisfamilias, ut in *l. 2. §. de peric. rei vend.* ſed ea eſt cuſtodia, quam depoſitarius adhibet ſuis rebus ſervandis, ideſt, non minus eſſe diligens debet in conſervandis rebus depoſitis, quam in ſuis: alioquin dolo non caret. Sed ſi tam fuerit diligens in his, quam in illis, etſi non fuerit diligens ad modum diligentis patrisfamilias, non tenetur de dolo, *d. l. quod Nerva*, etſi res perierit. Dixi præterea, rem depoſitam
C committi prorſus fidei depoſitarii, & idcirco in depoſito quandoque repoſcenti reſtituendo confeſtim major quædam fides exigitur, quam in aliis contractibus: Et depoſitum ſacrum dicimus, ut in Satyra.

.... Sacrum tibi, quod non reddat amicus,
Depoſitum.

Et depoſiti ſacram fidem: Et Plato definit depoſitum δῶμα μετὰ πίστεως: quod datur in fide, & fides eſt plerumque: etſi nulla teſtium, aut cautionum fides intervenerit, quæ res obligat magis fidem depoſitarii, Liv. *fides hab[illegible]a ipſam magis obligat fidem*. Ulp. *l. 1. D. eod.* non ineleganter obſervat in depoſito particulam *de* augere depoſitum: Et ſic dici ait depoſitum quaſi valde commendatum, ut ſane nefas ſit quidquid apud ali-
D quem valde ponitur, eum perfidioſum eſſe, & fallacem erga illum, qui ejus fidem potiſſimum elegit, & approbavit. Et ex eo multa ſequuntur, ut actio depoſiti ſit famoſa, ſi quis depoſiti condemnatus ſit ſuo nomine, *l. 10. hoc tit.* quia ex cauſa depoſiti nemo condemnatur, niſi propter dolum. Et actio de dolo omnis eſt famoſa & turpis, ſive per ſe agatur de dolo, ſive inſit actio de dolo alii actioni: Ineſt autem actioni depoſiti, & cuicumque alii actioni bonæ fidei, quia bonæ fidei nihil eſt tam contrarium, quam dolus malus, ut qui de bona fide agat, ſane agat etiam de mala. Item actio depoſiti ex 12. tab. fuit in duplum, in eum, qui non confeſtim reddit depoſitum, hodie in ſimplum tantum ex edicto prætoris; Et ita legi in fragm. Sententiarum Pauli. Ex cauſa depoſiti, leg. 12. tabul. in duplum
E actio datur, ex edicto prætoris in ſimplum: quo jure utimur: illo priore non utimur: nam actio depoſiti hodie non infamat, ſi quis damnetur depoſiti, ſed datur etiam hodie in ſimplum tantum jure prætorio, ut fortiter poſſit defendi hodie actionem depoſiti eſſe prætoriam, non civilem. Lex 12. tabul. plectebat perfidiæ crimen duplione. Et perfidiam maxime ulciſcimur in hoc contractu. Verum hodie uno tantum caſu eſt in duplum, & quidem ex inficiatione, id eſt, ſi abnegaverit depoſitum, ſi dixerit apud ſe rem non fuiſſe depoſitam, *§. ſed furti*, *Inſt. de act.* ubi dicitur, interdum actionem depoſiti ex inficiatione dari in duplum: Quod ait, *interdum*, id eſt explicandum ex *§. in duplum*, *& §. plane*, *eod.* & l. Rhodiæ cap. 14. ut ſi res depoſita ſit apud L.

Ti-

Titium in summa trepidatione naufragii, vel tumultus, vel incendii, vel ruinæ, & is L. Titius ad inficias jerit, conventus actione depositi, si actor probaverit intentionem suam, sequi condemnationem in duplum, quæ crescit perfidiæ causa, cum res deponitur imminente maximo periculo, & pene consternato animo deponentis: Et ita Modestinus in libris differentiarum, dum tradit differentiam inter commodatum, & depositum, ait, actionem commodati semper dari in simplum, depositi nonnunquam in duplum, videlicet jure prætorio, si naufragii, incendii, ruinæ, tumultus causa res deponatur: alioquin est in simplum, & abolita est actio civilis in duplum, scilicet ut una coerceatur duplo: altera, simplo, adhibitis tamen usuris atque fructibus ex mora officio judicis, quia in actione depositi, sicut in aliis omnibus actionibus bonæ fidei tantum valet officium judicis, quantum stipulatio usurarum in strictis judiciis, *l. quia tantum, ff. de neg. gest.* Ac præterea, ut intelligamus quanta fides in reddendo deposito sine mora a depositario exigatur: etiam adnotare oportet, in actione depositi, non esse retentioni locum, neque compensationi, *l. ult. sup. de compensat.* Non esse locum exceptioni non numeratæ pecuniæ, vel non datæ rei, si de deposito ex scripto agatur, *l. in contractibus, sup. de non numer. pec.* & restitutionem depositi nihil morari posse denunciationem alterius, qui sua interesse dicat depositum confestim domino non reddi, *l. pen. hoc tit. & Nov.* 88. Et præterea actio depositi est privilegiata, idest, satisfieri prius oportet iis, qui depositas pecunias habuerunt, & deinde ceteris creditoribus, *l. si hominem, §. quotiens, ff. eod.* Sed ut redeamus ad veriverbium, quod Ulpianus reddit in *l.* 1. *ff. eod.* sic dici depositum, quasi valde positum, ut Festo dedita, valde data, decultare, valde occultare, & alia pleraque: Julio autem Paulo aliud veriverbium placuit comminisci, & dixit, dici depositum quasi diu positum servandum sit, quod ad breve tempus custodiendum datur: hæc ratio nominis continet in se elegantissimam sententiam, nempe hanc, dari depositum præsentis custodiæ causa. non perpetuæ, ut cum deponimus thesaurum: sed tamen perinde servandum esse, atque si diu positum esset, sive mandatum custodiæ perpetuæ. Et facit in hanc rem *l. pen. §.* 1. *ff. de auro & arg. leg.* Ita legavi: Aurum quod domi meæ erit, cum moriar illi do, lego, quæritur an legatum, id videatur, quod alii commodavi, nec est domi meæ: An debeatur etiam aurum, quod apud alium deposui? Constituit differentiam inter depositum, & commodatum: aurum, quod alii commodavi, non videtur esse domi meæ, quia non possum id statim petere importune: non est domi meæ nisi quod sit in manu mea, id est, in promptu: depositum vero repeto quandocumque. Igitur legato continebitur depositum, quasi videatur domi meæ esse, quod statim possim repetere: commodatum autem non est in legato. Nec est omittendum, quod tit. demonstrat depositi, vel contra, duplicem esse actionem depositi, & utrumque esse bonæ fidei. Et stultum est dubitare, an contrariæ actiones dicantur etiam bonæ fidei, cum utriusque dicatur idem judex: Et eadem in utrisque veniunt officio judicis, *l. actionem, ff. eod. l. qui non cogitur, ff. de jud.* Directa depositi actio datur reposcenti, quam rem doposuit, contraria depositario cibariorum nomine, puta si servus apud eum sit depositus, vel si equus, pabuli nomine: nec enim cibaria dicuntur nisi de hominibus, & ideo in d. l. adjectum est: servo constituto. Et observandum est, ejus legis actionem esse ex libris differentiarum Modestini. In eis enim hanc eum addidisse differentiam inter commodatum, & depositum, quod commodatarius contraria actione non repetat cibaria, quæ lege naturali ad eum pertinent, qui hodie utitur. Item commodatum utendum datur, & commodatarius utitur re commodata, *l. in rebus, §. possunt, ff. commod.* Depositarius non utitur: ergo non debet sustinere impensas cibariorum: sed eas repetit

A actione contraria, & omnes alias impensas necessarias factas in rem depositam. Etiam illud est maxime notandum, quod ait lex 3. hujus tituli, non immerito usuras exigi ab eo, qui convenitur directa ex mora, scilicet officio judicis: cum inquit, sibi debeat gratulari, quia nempe non conveniatur actione furti in duplum sed mitiori, nempe depositi in simplum. Hoc est notandum, ut eodem sermone utamur deinceps in omnibus actionibus bonæ fidei, eum a quo petitur, si condemnetur in usuras ex mora, sibi debere gratulari, quod non fuerit conventus actione furti in duplum: nam actio furti cum omnibus bonæ fidei actionibus concurrit, *l. in re communi, & seq. ff. pro socio*: videlicet si depositarius rem depositam alienaverit, vel si eam reverterit in suos usus: nam sola inficiatio non facit B furem, interversio possessionis facit furem; imo inficiando depositum nemo facit furtum, *l. inficiando* 69. *ff. de furtis*: nam inficiatio non est furtum, licet sit prope furtum, quod eleganter translatum est ex eo loco, & ita scriptum in consuetudinibus Normaniæ, quæ constitutio sic se habet: *Cõmbien, que la negation ne soit pas un larcin, toutefois elle à quelque saveur avec iceluy larcin.* Et postremo observandum est, quod eleganter definitur in *l. ult. hujus tit.* si depositor reliquerit duos, vel plures heredes, qui deposuerat auri pondus apud amicum, & unus ex heredibus aliis fuerit diligentior, & perceperit portionem hereditariam contingentem depositi: deinde depositarius forte fortuna sine dolo malo amiserit reliquum pondus auri, an coheredes possint venire in partem ejus, quod coheres sibi præfestinavit C dari non ultra portionem hereditariam. Definit eleganter *d. l. ult.* nihil coheredes posse sibi vindicare in parte, quam exigit, qui fuit diligens, quia sibi vigilavit: & licet vigilare ad consequendum suum, *l. in summa, §.* 2. *ff. de pec. l.* 6. *§. sciendum, & l. pupillus, ff. quæ in fraud. cred.* imo non modo licet vigilare, sed etiam instare vincenti, & præcurrenti, *l. in judicati, ff. de re jud.* Et jus civile (id est præcepta vivendi) scriptum est vigilantibus, non dormientibus, *d. l. pupillus*, & Just. in *d. l. ult.* ait industriam, sive vigilantiam non debere persolvere pœnas desidiæ.

AD TIT. XXXV. *Mandati, vel contra.*

D Depositum, de quo actum est titulo superiori, contrahitur re, ideft datione, vel numeratione, sicut mutuum, commodatum, pignus, precarium: mandatum autem, de quo hoc titulo agitur, contrahitur nudo consensu uno rogante, & altero recipiente se id, quod rogatur, daturum, facturumve. Et mandatum igitur est conventio, qua is, qui rogatur, procuratoris animo, & gratuito recipit daturum facturumve id, quod rogatur. Et hæc duo verba rogo, & recipio citra stipulationem perficiunt mandatum, *l.* 1. *ff. eodem, l. quidam, ff. de her. instit. l.* 1. *§. exceptione, quarum rerum actio non detur*: Et *l. si negotium, sup. de negot. gest. & l. si servi mei, ibidem.* Et recte Virgilius 6. Æneid.

Idem orans mandata dabat.

Oro, vel rogo verbum est mandati, nec mando aliud E significat, quam rogo. Est enim verbum precarium, *l.* 2. *inf. commun. de leg. §. ult. Inst. de sing. reb. per fid. rel.* mandamus procuratori libero homini, rogantes: imperamus villicis nostris, & servis. Cicero in 1. de Orat. *Si mandandum aliquid procuratori, aut imperandum villico de agricultura.* Porro nihil interest rogaverit, aut præceperit, quis præsens, aut absens per epistolam. Rogamus per epistolam, præcipimus per epistolam, atque ita mandatum perficimus: epistola, quæ rogat, mandatum est, ac sæpe in auctoribus Epistola est mandatum. Josephus 7. de captiv. Judæorum, διδόασιν ἐπιστολάς. Rectissime illud, & sequentia confirmant: *Quoniam*, inquit, *mandatis obtemperavere, quæ vocant epistolas*: sed non satis est mandare, si non suscipiatur man-

da-

datum: Et ut dixi, suscipitur etiam per epistolam, ut *l. ult. in princ. ff. eodem*. Cujus species est elegantissima: Et ut intelligatur indiget adminiculo aliquo. Erat controversia de hereditate inter heredem scriptum, & legitimos heredes: videlicet patruum, & amitas defuncti, id est patrui sorores: Patruus rogatur per epistolam a sororibus, ut communem causam ageret: rescripsit, & declaravit per epistolam, commune futurum esse, quod ex eventu litis hereditariæ ad eum pervenisset: non potest procurator ex eventu litis alienæ sibi cavere certam partem, puta dimidiam, vel aliam: sed potest, & vero debet ex eventu litis, quod redegit præstare domino. Atque ita patruus, qui suam & sororum causam agebat recte rescripto cavit, commune futurum esse, &c. porro de ea re sine lite non est judicatum, sed transactum, pendente judicio inter heredem scriptum, & patruum; Ex ea transactione, non ex judicato, ad patruum prædia, & quædam alia pervenerunt; quæritur, an ea debeat communicare sororibus. Et eleganter lex ait: actione mandati compelli posse patruum ad communicanda ea omnia, quæ ex transacto ad eum pervenerunt: atque ita eventum litis cum dicimus, non tam judicatum, quam transactum dicimus, quia utroque jure finem accipit lis. Dixi in definitione mandati (procuratoris animo) non est procurator nisi qui procuratoris animo negotium suscipiat alienum. Hoc probatur ex *l. idemque, §. si quis ea, ff. eod.* si dominus procuratori suo mandaverit, ut quæ is gereret, ita demum rata essent, si gesta essent interventu Sempronii. Is procurator domini pecuniam male credidit interveniente Sempronio, conciliante, quæritur an Sempronius teneatur actione mandati, qui nihil dolo fecit. Procurator enim præstat omnem culpam, & levissimam, *l. 9. 11. 13. hoc tit.* sed is Sempronius consiliarius fuit, non procurator. Consiliarius præstat dolum tantum, non culpam; etiam secundum regulas juris, consilii non fraudulenti nulla est obligatio, & ut eleganter lex ait, is Sempronius non procuratoris animo intervenit, sed amicalem affectionem promisit, & idcirco non tenetur mandati, nec ob dolum, nec ob culpam, sed ex dolo tenetur actione de dolo. Igitur in recipiente mandatum procuratoris animum exigimus. Præterea diximus *gratuita*, ut significaremus beneficii genus esse: cum enim, quis mandet, alter exequendum recipiat, unus beneficio afficitur, *l. 1. ff. ult. l. ita ut omnes, §. 1. §. litem, supr. de procurat.* Denique mandatum est gratuitum, sicut depositum: honoris tamen, & remunerationis vice aliquando dari procuratori salarium, quod solet esse modicum. Omne honorarium est modicum; alioquin merces est, non honorarium, *l. 1. §. 1. ff. si mensor falsum mod.* salarium, inquam, & obsonium ei dari facile patimur, ejusque honorarii extra ordinem ei petitionem damus, *l. 1. hujus tit. l. 7. ff. eodem*; sed non ideo minus mandatum censetur esse gratuitum, nec ideo minus sunt ultro citroque actiones mandati, *l. si remunerandi, ff. eodem*. Et invenio etiam ex pollicitatione, & pactione peti posse extra ordinem judicio mandati: sed per prætorem, aut Præsidem, non per judicem certum, si modo salarii fuerit quantitas certa, *l. 1. hujus tit.* Incertæ quantitatis honorarium peti non potest, *l. qui mutuam, §. salarium, ff. eod. l. 17. hoc tit.* ut votum, quod est pollicitationis genus legimus apud Livium lib. 31. si fuerit incertæ pecuniæ, non valere, nec obligare eum, qui vovit. Sed in hanc rem maxime notum est, quod monet Pap. *l. 7. ff. eod.* judici diligenter considerandum esse quoties agitur de salario procuratoris, an dominus salarium constituerit laboris remunerandi gratia, an ex eventu litis incerto procurator pactus sit sibi dari certam quantitatem, vel certam partem litis, vel victoriæ, quæ plerumque longe majoris pecuniæ est, quam salarium, quod esset modicum honor, non pretium: salarii petitio est: hæc autem pactio improbatur, si procurator paciscatur ex eventu futuræ litis, & ex emolumento sibi dari certam quantitatem, vel litis partem certam: nam hæc pactio est evidens deprædatio ejus, ad quem ea res pertinet, & redemptio rei, sive litis alienæ, id est societas futuræ victoriæ conventa inter dominum, & procuratorem, quæ turpis est. Et quod multum ad hanc rem pertinet, quia cessionibus actionum id est mandatis actionum, vel quia in faciendis procurationibus ad lites, & cedentis eis actionibus nostris, hæ plerumque tacitæ pactiones insunt de societate futuræ primæ, & si pecunia intervenerit, omnes præsumuntur esse tales, & prohibentur per *l. per diversos, hoc tit.* Ex ea constitutione redemptor litis magis videtur esse, quam verus & legitimus procurator, qui pecunia data alienas susceperit actiones: ea cessio improbatur, quod non careat suscipione pactionis illicitæ, seu societatis improbæ: Et nominatim propterea cavetur, ut is, qui pecunia data suscepit alienam actionem, ex actione cessa non plus consequatur, quam dedit ex nomine cesso, ut si nomen fuerit centum, & dederit decem, non poterit a debitore plus consequi, quam decem; & reliquum cedet lucro debitoris, nec manebit in interdicto creditoris, qui cessit: nam cessio illa nominis interdicta fuit hac constitutione; si quis nomen centum emat, centum, quod vix unquam fit, sane valeret cessio: sed vix unquam ita fit, & ob id stricte accipitur ne procurator ex cessione plus ferat, quam dederit ipse: quæ lex per se satis prohibet cessionem: nam qui hac lege est suscepturus actionem alienam, dices spem illi esse propositam vindictæ, & ulciscendi adversarii: sed tantum abest, ut opprimatur, ut sublevetur; quandoquidem reliquum debiti cedit debitori, *l. ult. hac tit.* Igitur etsi pecunia data procurator susceperit alienam litem, inutilis cessio est: nec cessio facile est admittenda, exceptis tantum quatuor casibus quibus cessio admittitur. Primus casus est si, ut fit, coheredes in familia erciscunda sibi invicem cedant actiones hereditarias, alter si creditori detur nomen in solutum cessa actione. Tertius, si possessori rem alienam inferenti domino æstimationem litis, vicissim dominus cedat actionibus suis, rei persequendæ gratia, si forte ejus possessionem amiserit. Quartus, si heres legatariis, aut fideicommissariis quibus nomen relictum est, aut res aliqua æque cedat actionibus: his quatuor casibus cessionibus actionum valent in solidum ex *d. l. per diversos*: quam confirmat lex quæ sequitur, quæ est vulgo ultima, sed est penultima: nam in hoc titulo desideratur ultima constitutio, quæ fuit Justiniani Græca, ut nominatim in Basilicis notatur, ubi est explicata summarie, & κατὰ πόδα, & ea lege ult. quæ in hoc titulo desideratur, idem statuit in illis quatuor casibus exceptis in *l. per div.* ut scilicet cessiones non valeant in solidum, ne illis quidem quatuor casibus: sed ut valeant tantum eatenus, quatenus is in quem factæ sunt, vicissim contulit de novo coheredi, qui cessit actione: Et rursus ut valeat hactenus cessio, quatenus creditori, vel legatariis debitor, vel heres, qui cessit actione, debuit: Et præterea hactenus is, qui cessit actione, possessor rei alienæ persolvit pro æstimatione litis: ita ut nec illis quatuor casibus cessio valeat ex asse. Et certe uno tantum casu valet cessio nominis omni ex parte, si fiat donationis, & meræ liberalitatis gratia, citra ullam fictionem, quod etiam caverat lex antepenult. Non est omittendum inscriptionem tituli satis demonstrare duplicem esse actionem mandati, directam & contrariam: directa datur ei, qui mandavit adversus procuratorem, qui fidem fregit, sive quid in ea re culpa levi admissum est: contraria autem procuratori de sumptibus, quos fecit v. g. in rem domini de vecturis, ut si quid impenderit in vecturas dum per prædia excurrit, *l. Idemque, §. idem Labeo, ff. eod.* addita exceptione de eo, quod est de vecturis, nisi procurator salariatus fuerit, id est, cui constitutum fuerit salarium honoris ergo, & convenerit de salario; nam conventio, ut de suo impendat in itinere non valet, quasi inæquabilis. Et quamvis certum sit manda-

tum

tam extingui morte alterius, si contigerit mors integro mandato, excepto casu *l. 1. sup. de obligat. & act.* tamen aliquando durat actio mandati, ut solutum sit mandatum, non soluta autem sit actio mandati: qua de re dubitabatur olim, an transiret in heredem actio mandati, ut secundo ad Hern. legimus, M. Drusum reddidisse judicium, quod cum herede mandati ageretur, Sextum Julium non reddidisse. Potuit uterque quadam niti ratione: nam invenio duos tantum esse casus quibus actio transit in heredem, vel competit in mandatarium, finito mandato morte mandatoris. Unus hic est, si ignorans mortem domini, mandatum explevit, *l. inter, §. 1. D. eod. l. ejus, D. de reb. credit.* Alter hic est, si tibi heredi ex parte mandaverim ut mihi fundum hereditarium emeres, qui tibi est communis cum aliis coheredibus, & emeris sciens, post mortem meam durat actio, & mandati tenetur heres meus, *l. qui negotia, §. cum heres, D. eod.*

AD TIT. XXXVI. *Si servus extero se emi mandaverit.*

Superiori titulo inter cetera mandati genus exposuimus, quo malo more, ut ait *l. 1. §. si qui cautum, D. de extr. cognit.* quo, inquam, malo more actionem quis suscipit alienam sub lege participandi emolumenti, quodcumque eventus litis attulerit, omisi, mendum insidere id *l. per diversos*, in verbo *præparare*: in veteribus enim legitur recte, *reparare*, ut Basilic. κατασκευάζειν, & vetus etiam translatio Gallica, *apparreiller*. Hoc vero titulo intelligimus aliud genus mandati, quo etiam malo more, malaque ratione, ut ait *l. cum servus, D. mand.* servi se dominis suis offerunt. Atque ita conjunctim tradita erunt nobis duo genera mandati malo more contracti, malaque ratione: & *d. l. cum servus* veluti interpretatio quædam est constitutionis hujus tituli: finge speciem: servus vel ancilla domino ignorante, atque ideo malo more extraneo, puto L. Titio mandavit, ut se emeret a domino: non quod vellet mutare dominum, sed ut manumitteretur statim ab emptore: proinde mandavit ut si emeret post manumitteretur. Et ita Græci recte speciem ponunt. Id vero L. Titius se facturum recepit: quæritur an valeat mandatum, & an sit ultro citroque actio mandati ex hoc genere conventionis? Et si per se solum mandatum inspicias, procul dubio nullum est mandatum, *d. l. cum servus.* Et ratio redditur in hac lege, quia si est mandatum, vel consistit ex persona servi, vel domini: neutrius autem persona consistere potest: ergo non est mandatum: non potest consistere ex persona servi: nam ea demum valent ex persona servi, quæ, si liber esset, ab eo, vel cum eo gesta valerent, *l. debitor, §. suo, ff. de leg. 2. l. etsi maxime, D. de servit. leg. l. non solum, §. ult. D. de pec.* At liber factus se emendum mandaret inutiliter, quia non potest idem esse emptor & venditor, & res quæ emitur & venditur, & eo casu esset emptor, qui & venditor quoque sui per procuratorem, quod natura non patitur: neque enim quis emit se ipsum a se ipso, nemo vendit se ipsum sibi ipsi, & consequenter liber homo se emere mandat inutiliter: & servus igitur: nam quod inutile est in libero, est etiam inutile in servo: Et quidquid gerit servus, ita demum est utile, si & gestum a libero utile foret. Non potest etiam mandatum illud consistere ex persona domini: nam qui mandat, ut quis servum suum emat, hoc agit ut servum suum a seipso emat: nam qui emit per procuratorem, ipse emit: Hoc modo fieri non potest, ut rem meam a me emam, *l. 1. D. de rer. perm.* alius est emptor, alius venditor, aliud merx, quæ venit. Et alia est ratio *l. si mandavero, §. si hi quorum, D. mand.* quam Accurs. hoc loco citat incongrue, quia in specie hujus paragraphi rem meam non emo a meipso, sed a creditore meo eam distrahente jure pignoris. Quod non ita est absurdum: regulariter rei meæ emptio non valet. Igitur cum tale mandatum neque consistere possit ex persona servi, neque domini, restat nullum esse. Et certe nullum est, nullaque actio mandati ex ea conventione, si impletum non fuerit mandatum, id est, si L. Titius nondum meum servum emerit; sed si impletum fuerit mandatum, empto jam servo, quia ita agebatur inter servum, & emptorem, ut non ex ipso mandato nasceretur actio, sed ut propter mandatum nasceretur, actio ex alio contractu, id est, emptione venditione; ideo dominus servi ex suo contractu, perfecta venditione, habebit actionem ex vendito, ut emptor ex empto, impleto mandato, id est, perfecta emptione; quod fit consensu nudo; imo vero, ut infra demonstrabitur, actio mandati, quæ non fuit ab initio quæsita sibi per servum, videlicet si emptor eum servum non manumittat, ut convenit inter eum, & servum, *id est, emptionis venditionis*, etiam quæ sequuta est, non dabitur. Sed prius agamus de actione ex empto: ait constitutio hujus tituli, non id fuisse actum inter servum, & extraneum ut ex ipso mandato nasceretur actio: sed propter mandatum nasceretur actio ex empto vendito. Observanda est articulorum differentia inter *ex* & *propter*, quæ servatur in multis juris articulis *ex* hereditate, & *propter* hereditatem: *ex re*, & *propter rem*, *l. eo tempore, in fi. D. de pec. leg. l. venditor, D. de heredit. ven.* Varro de re rustica, lib. 1. si quis propter agrum obveniat profectus, domino agriculturæ acceptum ferre non debet, sed si quid ex agro, & ex satione terræ natum sit ad fruendum: aliud est *ex* agro, aliud *propter* agrum: Et ita subtiliter *lex pen. D. de sep. viol.* sic articuli *ex* & *per* differentiam maximam inducunt. Immiscet se hereditati, qui quid *ex* hereditate capit, non qui quid *per* hereditatem capit: ut qui agit sepulchri violati, ex iis articulis oriuntur sæpe maximæ controversiæ, ut nominatim scribit Cyrillus, omnem controversiam, quæ est inter Latinos, & Græcos de processione Spiritus sancti procedere ex his articulis, *ex* & *per*, ἐκ καὶ διὰ, Latinos ex filio procedere, Græcos per filium: quod etiam retulit Gregorius Pachymerius. Idem videmus observari in *d. l. pen.* & in hac l. nostra inter *ex* & *propter*. Sed ut in hac specie sit locus actioni ex empto & vendito, intelligamus, empto servo, atque ita impleto mandato, emptori est actio ex empto, ut servus ei tradatur, venditori est actio ex vendito pretii consequendi gratia, quæ in hac constitutione dicitur quidem actio empti, sed oportet intelligere empti & venditi, vel potius venditi empti: id vero pretium solvendo nihil agit emptor servi, nisi solvat de suo, veluti si solvat nummos peculiares, quos ei dominus permiserat; sed ut liberetur actione venditi, debet suos nummos solvere venditori: Emptor enim cogitur nummos facere venditoris, quos solvit pretii loco, nec liberatur solvendo alienos. Et hoc distat a venditore: nam venditor non tenetur rem facere emptoris, & satis est si se obliget ad evictionem, & purget de dolo malo, *l. 1. D. de rer. permut. l. ex empto, §. 1. D. de act. empti, & d. l. cum servus.* Et ratio differentiæ evidens est, quia est facile nummos suos adnumerare, facile conficere nummos, & redigere, qui sui sint: At difficile est rem, quæ venditur, suam esse præstare, quia sæpe quam putamus esse nostram, non est nostra; & plerumque, quæ aliena sunt, bona fide possidemus, atque ideo satis est si præstemus emptori habere licere, & si præstemus nos scientes dolo malo non vendidisse rem alienam: alioqui nullus esset modus, aut difficilis, & pene impossibilis peractæ emptionis & venditionis. Igitur in specie proposita, emptor servi non liberatur actione ex empto vendito, si solvat nummos peculiares servi, quia emptoris non sunt, sed domini potius, & cum res gesta sit ignorante domino, sane noluit servum redimi nummis peculiaribus: itaque emptor debuit inferre suos nummos ut liberaretur actione empti venditi. Nunc de actione mandati, quam initio diximus etiam stricte, & vi emptionis vend. post impletum mandatum hujusmo-

jusmodi domino acquiri actionem mandati, servo non manumisso. Sane ita est: nam si servus traditus emptori, quem interposuerat servus ipse, eum servum non manumittat, domino competit actio mandati: quasi adquisita sibi per servum, videlicet si ejus intersit servum manumitti: nam actio mandati cessat, si nihil intersit actoris, *l. 8. §. mandati, ff. mand.* Et omnis omnino actio est in id quod interest, & non est si nihil interest: Omnis enim manat ex utilitate, & damno cujuscumque: potest autem ejus interesse servum manumitti affectus ratione, ut ait *d. l. cum servus*, ut puta si servus sit filius ejus naturalis ex contubernio, id est, susceptus ex ancilla sua vel aliéna, vel si sit frater naturalis, *l. 29. ff. de manumiss. l. si minor, ff. de man. vind.* Ut puta si ambo sint suscepti in servitute ex eadem ancilla, & eodem contubernio. Servilis cognatio nulla est, fateor in successionibus ab intestato. In aliis partibus juris servatur, *l. adoptivum, §. serviles, ff. de ritu nupt.* & in hac parte quam tractamus, dum habetur ratio affectionis, quod sit filius naturalis, vel frater quæsitus ex servitute, atque ita mea interest eum manumitti affectus mei pii & honesti ratione: nam in bonæ fidei judiciis ex *d. l. cum servus*, non habetur tantum ratio ejus quod interest peculiariter, sed etiam affectus, & agitur actione bonæ fidei, vel in hoc ut meæ affectioni satisfiat, etsi nihil decedat rei meæ. Et his igitur casibus dominus agit mandati, quod servum quem vendidit, non manumittat ob fidem quam dedit emptor servo, fore ut eum confestim manumitteret. Et diligenter animadvertendum est, quid intendat dominus ex hac actione mandati: nam duo potest intendere, vel ut manumittat servum emptor secundum fidem mandati, vel ut reddat eum servum, quem non manumisit. Si agat dominus, idemque venditor, ut emptor servum manumittat actione mandati, cum ea potest concurrere actio ex vendito de pretio. Itaque sic aget venditor mandati, & ex vendito; nec enim sunt contrariæ actiones, una de servo manumittendo, altera de pretio solvendo. Sed si agat mand. ut emptor reddat eum servum quem non manumisit, cessat actio ex vendito de pretio: nec enim potest concurrere altera cum altera, quia in hac specie sunt omnino contrariæ, & contrariæ actiones non admittuntur pure, sed disjunctim, *l. 1. inf. de furt.* Et in hac specie *l. un.* videamus quam sint contrariæ. Actio mand. rem inemptam fieri, intendit, & reddi: actio ex empto reposcit pretium rei quasi quæ empta permaneat. Sunt intentiones contrariæ. Igitur alia aliam excludit, & eligere alterutram dominus debet, si nolit persequi manumissionem servi. Et pone jam eum elegisse actionem mandati, & servum ei redditum fuisse, an aget emptor contraria mandati, puta ob pretium, quia jam numeravit de suo, & sit jus æquabile ut reddat pretium quod persolutum est: Non semper utimur jure æquabili, non certe in hac parte: nam etsi venditori sit actio mandati ad servum repetendum: tamen non erit emptori actio mandati de peculio ad pretium repetendum, quod prænumeravit, quia non datur actio de peculio ex eo contractu servi, quo se servus malo more domino subduxit: Et prætor cum generaliter dedit actiones de peculio ex contractibus servorum, non videtur cogitasse de contractu, quo servi se dominis subducunt: Et ita eleganter proponitur *l. cum servus*: nec erit igitur actio mandati ultro citroque. Et confirmatur hoc *l. eo tempore, §. ult. ff. de pecul.*

AD TIT. XXXVII. *Pro Socio.*

In hoc titulo tractatur de contractu societatis, & de actione quæ ex eo nascitur. Societas est conventio, qua inter duos pluresve re aut verbis, aut nudo consensu constituitur legitima communio omnium rerum, vel unius rei ad tempus, quoad vixerint, vel voluerint in ea communione permanere contrahentes. Postrema verba adjicio, quia nulla in æternum societatis coitio est, nulla societas porrigitur ultra mortem: nulla transit in heredem socii. Eligimus enim nobis socios, nec quoscunque pro sociis habemus, nec quoscumque sociorum heredes, qui tamen, si placeat, nobis cum iis, quia non continuatur societas, quæ fuit cum defuncto, renovanda est, quod multæ leges probant. Sed dixi per societatem constitui communionem. Societas non communio, sicut retro communio non est societas, cum possit esse communio citra societatem, ut si duobus eadem res sit legata conjunctim, eorum est citra societatis contractum, cum de eo nihil egerint inter se, ut in ea re socii & collegæ essent, *l. ut sit, & seq. ff. eod.* Communio igitur potest esse citra societatem: sed societas non potest esse citra communionem: nec tamen ipsa est communio, sed contractus, qui inducit communionem justam damni & lucri, *l. 1. §. plane, de tut. & rat. distr.* dicitur etiam quodammodo inducere jus fraternitatis, *l. verum, D. eod.* quamobrem receptum est ut humaniter socius socio non teneatur nisi in id quod facere potest: nam veluti fratres sunt, & frater cum fratre non agit in solidum ullo judicio, sed in id tantum, quod facere potest ne egeat victu quotidiano. Et ipsum fraternitatis nomen etiam communitatem significat illam, quam societas inducit, ut est in panegyr. Flavientium: *Fratrum nomine*, inquit, *& communitas apparet, & æqualitas dignitatis*: Et Fabius in declamat. 320. *Sacra res est unitas, & quædam fraternitas animorum.* Unde recte *in l. 2. sup. de officio divers. jud.* non esse confundendos gradus dignitatum, qui tres sunt in jure, ut alii clarissimi, alii spectabiles, alii illustres, qui sunt omnes ex senatorio ordine. Sunt tantum hi tres gradus: nam & qui dicuntur esse illustres, vel spectabiles, vel clarissimi, non alio quam illustrium nomine nuncupantur, patricii e senatorio ordine, omnes alias dignitates non diffiteor: puta alios appellari egregios, alios perfectissimos, alios equites: sed ne confundantur hi tres gradus lex constituit, ut ne clarissimi judices, illustres judices in subscriptionibus relationum suarum se nuncupent fratres, quia eo nomine æqualitas significatur, quæ nulla est inter clarissimos & illustres. Diximus, hoc genere contractus induci communionem justam lucri, solius damni non est legitima societas: solius lucri, inquam, nisi uno conferente pecuniam, alter conferat operam, alter industriam, quæ sit pretiosa, ut æquum non sit eum venire in partem damni, ut si peritior sit ceteris in ea re, cujus societas coita est, si solus naviget, solus peregrinetur, solus subeat pericula, & omne societatis subeat onus, *l. si non fuerint, §. 1. D. eod.* namque constat ita contrahi posse societatem, ut unus conferat pecuniam, alter operam, non pecuniam, quia opera, vel ejus pretium potest superare, aut æquare pecuniam, *l. 1. hujus tit. §. nam & ita, Instit. eod.* M. Tullius pro Roscio Comœdo: *non esse captiosam, aut iniquam societatem, ubi alter corpus, alter disciplinam in societatem adfert.* Et recte jam olim legi in *l. cum duob. §. si in coeunda, ff. eod.* pretium operæ, vel artificii esse levamentum, id est, æquamentum, in idiotismo, *contre-poids*: Varro 2. Plautinarum quæstionum, *amicis esse æquabile levamentum*. Idem etiam dicitur sacoma & examen: Sic recte Festus, *examen esse æquamentum*: ac heic rursus diligenter observandum est ex *§. de illa, Instit. eod.* si convenerit ut unus ex sociis, qui forte est omnibus ceteris industrior, veniat in partem lucri, non damni, tunc ei prodesse hanc conventionem, cum plus damni factum est, quam lucri. Nec enim ipse ejus damni quod superat, est consors seu particeps. Sed si lucrum præponderet, pro concurrente quantitate damni & lucri compensatio fiet, & residui quidquid erit lucri communicabitur: ut si in lucro sint trecenta, in damno centum, ducenta tantum veniunt in communionem. Id quoque certissimum est, non valere societatem, si convenerit ut uni cederet lucrum in solidum, & alteri damnum in solidum: hanc enim societatem Cassius solebat appellare leoninam, *d. l. si non fuerint,*

§. 1. & leoninam non ex eo apologo, quem omnes adferunt de societate leonis, asini, lupi, & vulpis: sed ex eo apologo qui residet apud Gabriam in tetrastichis de vulpe & leone venatum profectis, ac deinde divisa præda in tres partes, quarum unam sibi quasi rex leo adrogavit, alteram quasi possessor, & tertiam dixit ejus fore, qui ausus fuerit eam attingere: quo in genere mansit apud alium lucrum, apud alterum labor omnis. Et placet quod dicitur etiam, & quod Azo notavit, eam societatem esse injustam, si convenerit ut unus lucri nullam partem ferret, & veniret in partem damni: & ut ex tit. Inst. de societate intelligitur. Quintus Mucius dicebat pactionem factam contra naturam societatis, non valere, quod notandum est, & accommodandum ceteris contractibus, ut contra naturam precarii non valere pactionem, *l. cum precario, D. de precar.* Quod de precario legimus, idem dictum putemus de omnibus contractibus. In definitione societatis ego non dixi communionem induci pro indiviso, sicut Asconius non male dixit socium esse eum, qui indivise agit: Recte, quod & communionis verbum satis demonstrat: quia non est communio, nisi sit pro indiviso. Divisione dissociamur, & a communione discedimus: Et ita recte Aggenus Urbicus de limitib. agrorum: *Compascua*, id est, loca, in quibus licet cuilibet compascere, alios vocare communia, alios communialia, alios pro indiviso. Etiam adjeci societatem contrahi aut re, aut verbis, aut nudo consensu, *ex l. 4. ff. pro socio*, re, id est, traditis invicem rebus, & in possessione collatis, quæ tamen traditio non est necessaria, nec mancipatio, quæ etsi non intervenerit, tacite creditur intervenisse, *l. 2. ff. eod.* Et dominium igitur rerum communicatur ipso jure, sine traditione & mancipatione, quæ fingitur intervenisse, quæ res fecit ut dubitaretur olim an societas possit fieri sub conditione, *l. pen. hoc tit.* quia scilicet mancipatio non potest fieri sub conditione, *l. actus, ff. de reg. jur.* sed alia est conditio & ratio expressæ, alia non expressæ, tacitæ mancipationis, quæ fit tacite mancipatio, recipit diem, vel conditionem, addit *d. l. 4.* societatem contrahi verbis nudis scilicet, citra stipulationem. Mandatum suo loco diximus perfici nudis verbis: Rogo, Recipio, vel etiam per stipulationem, cur non licebit nobis de societate convenire beneficio stipulationis: sed neque traditio est necessaria, neque verborum solemnitas: societas non desiderat rerum traditionem, ut ait *l. 2. ff. de oblig. & act.* non desiderat scripturam, aut verborum proprietatem, *d. l. 2.* id est, non desiderat propriam formulam verborum, sed qualiacumque verba sufficiunt, quia nudo consensu perficitur societas, etiam inter absentes per epistolam. Præterea dixi omnium rerum, vel unius, quod idem dicitur, in *l. 5. ff. eod.* & unius rei dicimus, vel unius artificii, ut in *l. duo societatem, ff. eod.* unius vectigalis, unius frumenti, vel unius negotiationis, ut olei coemendi, vel gari conficiendi: nam inde in auctoribus puto appellari *garum sociorum*, & lemma illud Martialis, quod habet garum scotrorum, ita emendandum esse, *garum sociorum*; sed nec prætermittamus actionem, quæ ex hoc contractu nascitur, quæ est ultro citroque directa, non ex uno latere directa, ex altero contraria, ut in commod. pig. mand. deposito: quia sociorum omnium par est conditio, nec alius alii antistat. Utraque est principalis: utrique igitur datur principalis actio, nempe directa. Sed in superioribus negotiis dominus rei antistat, & est principalis auctor contractus, cum ad eum principaliter res spectet: Et ideo ei datur actio directa, adversario contraria. Et datur actio pro socio ex verbis formulæ, quæ fere fuit ejusmodi, ut indicat lex *actione, §. si post, ff. pro socio, quod pro socio communiterve negotium gessit, ejus rationem reddi oportere*: nam in illa oratione pro socio, dicitur adigi arbitrum pro socio, & condemnare arbitrum pro socio, qui ex ea actione arbitrioque condemnatur, qua ex ea causa notatur infamia. Est enim hæc actio famosa, ut in actione depositi, Et

A ita rectissime loquitur Cornelius Tacitus lib. 3. *Ut Pontificis maximi arbitrio plus, quam binoctium abesset.* Qua de re Alciat. recte scribit in tit. Pro socio. Arbiter solet, inquit, prospicere cautionibus in furto, damno vel lucro, pendente societate, sicut fit in omnibus actionibus bonæ fidei, *l. in omnibus, ff. de Jud.* nam judices, vel arbitri bonæ fidei prospiciunt partibus in futurum tempus, & in futuro lucro vel damno, nec de eo tantum statuunt, quod in præsenti est, quod non possunt judices additi, vel addicti strictis actionibus: Et ostendit *d. lex pro socio*, eam esse generalem, quæ complectitur scilicet præsentia & futura & quæcumque pertinent ad societatem lucri vel damni: Et ita judicium tutelæ, ait esse generale, & negotiorum gestorum, commodati, mandati, depositi sunt specialia. Et hoc maxime notandum est in *d. l. pro socio*.

B

AD TIT. XXXVIII. *De contrahenda emptione & venditione.*

CUm post mutui contractum, qui ex uno latere actionem parit, id est, ex parte creditoris, post inquam, qui non parit, id est, ex parte creditoris, eum sed ex una tantum parte, proposuisset alios contractus ex quibus nascitur actio ultro citroque directa, ut societatem tit. 37. & in hoc tit. 38. emptionem venditionem, cujus diffusiorem prolixioremque tractatum dispertitur in plures titulos, & ult. hujus lib. tit. locationem & conductionem: nam & hic contractus, quam parit actionem ultro citroque, ea est directa, non directa & contraria, quia non major habetur ratio unius partis, quam alterius. Igitur ex emptione & venditione utrinque est actio directa. Venditori est actio, quæ dicitur actio pretii, *l. 8. & 10. hujus tit.* quod scilicet per eam petatur pretium rei venditæ, non etiam repetatur res vendita & tradita ob non solutum pretium: nam actione ex vendito non resolvitur emptio, sed adimplentur cetera venditionis: Et quod hoc nomine agitur in *l. un. supra tit. 2. si servus ext. se emi mandav.* Ut res vendita & tradita restituatur, hoc agitur actione mandati, non ex vendito: hac actione petitur ut emptor impleat venditionem, non ut resolvat, nec si in mora sit emptor, nec si venditorem pœniteat. Imo, ut eleganter ait *l. 12.* licet incontinenti facta pœnitentiæ contestatio non resolvit actu hanc venditionem, etsi incontinenti dicat venditor se mutare factum. Et in hanc rem est elegans d. lex 12. dum ait, ingressum in possessionem rei venditæ consensu venditoris pro traditione cedere, non esse necessarium traditionem solemniter fieri, aut in rem venditam emptorem manu duci ipsum, si ingressus sit in possessionem rei venditæ consensu venditoris, recte videri apprehendisse possessionem, nec traditione, nec mancipatione solemni hodie opus esse, & hoc de venditione: emptori autem competit actio ex empto, ut cetera venditionis præstentur, id est, ut res tradatur, & ut caveatur de evictione, & de dolo malo: nam hoc implere debet venditor emptori, *l. magis, §. si pupillus, ff. de rebus eorum qui sub tut. vel cur. sunt, & l. si duo, §. si quis juraverit, ff. de jurejur.* Venditionem perficit consensus solus, post perfectam venditionem implentur cetera venditionis, sicut litem perficit contestatio, post sequuntur cetera litis, ut cautiones, & probationes, & recusationes, secundum jus quo utimur: nam olim post contestationem non admittebatur recusatio judicis: Et ita cetera litis sunt accipienda in *l. ult. inf. de admin. tut.* Emptio est contractus, quo id agitur, ut dato certo pretio sumat quis ab alio corpus, vel jus, quod vindicet sibi: vel est conventio habendæ rei alienæ, jurisve alieni certo pretio: vel est mutatio pretii cum merce: nam auctores sæpe mutandi & permutandi verbo utuntur in emptione: pretii, quia sine pretio venditio nulla est. Et recte in *l. pacta, ff. eod.* venditionis substantiam ex pretio consistere, id est, venditionis naturam: nam nec est differentia inter naturam,

ram, & ſubſtantiam emptionis contra interpretes. Denique emptor eſt qui pretio emit, ut ait *l. ſciendum, §. pen. ff. de ædil. edict.* non qui merce emit mercem, ſed qui pretio. Et ſimiliter venditor, qui pretio vendit mercem: & inde uterque dicitur pretium facere, *l. arbor, §. de veſtibulo, ff. comm. divid. l. cum in venditione, ff. eod.* Dixi, *ut ſumat quis ab alio corpus*: nam veteres, ut auctor eſt Feſtus, emere dicebant pro ſumere, & contra ſumere pro emere. Marcus Tullius: *Quanti ego non æſtimo, tanti ſumpſiſti.* Et Horat.

Quæ parvo ſumi nequeunt obſonia captas.

Et adjeci, *quod vindicet ſibi*: nam nulla eſt emptio ſi hoc agatur, ne emptor vindicet ſibi quaſi ſuam rem emptam & traditam, *l. pen. §. ult. ff. eod.* Quæro ad hæc: Cum in hoc libro multi ſint tituli pertinentes ad hoc genus contractus, quid in hoc titulo tractetur? & invenio in eo poni regulas juris, quæ proprie pertinent ad hoc genus contractus: ponit principia, quæ ſunt fuſa per tractatum, & quorum uſus eſt frequens: veluti emptionem venditionem conſenſu contrahi, *l.* 2. non re, non verbis, non litteris: perfectam eſſe emptionem, ſi convenerit de pretio & de merce: etſi nondum intervenerit numeratio pretii, traditio mercis, vel arræ, *l. quod ſæpe, ff. eod.* Hæc res non deſiderat verba ſolemnia, ac ne verba quidem ulla, quia contrahi poteſt inter abſentes, non ſcripturam, non ſatiſdationem ullam, *l. 12. hoc tit. & l. 2. ff. de oblig. & act. Et l. 35. §. ult. ff. de verb. oblig.* quia quæ ex cauſa ejus contractus interveniunt cautiones, ſunt nudæ repromiſſiones, non ſatiſdationes, niſi aliud convenerit, *d. l. pacta conventa, & l. 2. de hered. vend. l. contractus, ſup. de fide inſtrument.* Etiam illud hoc titulo attenditur, emptionem contrahi quocumque loco, nec neceſſe eſſe contrahentibus in rem præſentem venire, *l.* 1. hujus tit. Ac præterea non recte contrahi ſimulatam emptionem, puta quæ fiat nummo uno, quæ fiat aſſe Cajano, quæ fiat donationis cauſa, l. 3. 6. 8. & 10. hujus tituli. Quod dicitur etiam de omnibus fere contractibus, ut puta, non recte contrahi ſocietatem, conductionem donationis cauſa, *l. 5. §. ult. ff. pro ſocio, l. ſi quis conduxerit, ff. loc.* contractam venditionem valere quidem, ut donationem, ſi inter contrahentes conſiſtere poſſit donatio: ſi ſint mariti, neutrum valebit, ſed ſi inter eos donatio poſſit conſiſtere, tit. venditionis donatio facta valet ut donatio, non venditio, licet prætextum ſit venditionis nomen: non omnis qui dicit vendo, vendit, ut non omnis qui dicit dono, donat, *l. ex conducto, §. ſi uno anno, ff. loc.* Ut ſi remitto penſionem hujus anni propter ſterilitatem: etiamſi uſus ſum verbo, dono, nihilominus ſecuta ubertate repetam quam hoc anno remiſi mercedem: non quo verbo utantur contrahentes ſpectandum eſt, ſed quid agant, *l. cum quid, ff. de reb. cred.* Id quod agitur, haberi pro expreſſo. Igitur res ita geſta valet in quantum poteſt, ut donatio, non ut venditio. In Scholiis Græcorum ad *l. 3. & 8. hujus tituli*: quod eſt in ea Synopſi *βασιλικῶν*, quæ nuper edita eſt, ſic habetur: donationem, quæ præſefert titulum venditionis, non parere ex vendito actionem. Etiam hoc in hoc titulo ponitur, rei ſuæ emptionem non valere: at poſſeſſionis rei ſuæ valere, *l. ſi in emptione, §. rei, ff. eod.* ſed rei alienæ, juris alieni, l. 4. & 10. quod eſt fere commune omnium contractuum: nam neque pignus, neque commodatum, depoſitum, precarium, neque conductio rei ſuæ valet, *l. qui rem, ff. depoſ. l. neque pignus, ff. de regul. ju.* Et poſtremo in l. 11. ponitur, quod eſt etiam omnium contractuum commune: eſt hæc regula, invitum neque emere, neque vendere, eſt enim omnium contractuum voluntarium initium, *l. ſicut, ſup. de obligat. & action. l. in commodato eſt, §. ſicut, ff. commod.* Et fere quæ de uno contractu ponuntur principia, habent locum in omnibus, quoniam ſunt ſumma principia & naturalia. Verum qualia qualia ſunt, vitiantur ſemper: nam ea eſt conditio rerum humanarum, ut de his nihil in perpetuum ſtatui poſſit certo & definiri. Interpretes notant varios caſus in *l.* 12. hujus tituli, quibus inviti vendunt & emunt. Sed his addam alios caſus *ex l. Ita ut, §. ult. ff. mand.* Cum fundus quidam veniret in partes, mandavi tibi ut emeres omnes partes a diverſis ſociis, me nolle teneri niſi totum fundum emeres: non emiſti totum, ſed certas partes: eas in gratiis tibi retinebis jure empti; atque ita videris invitus emiſſe eas partes, nec me potes compellere ut eas recipiam, quia non ſervaſti mandatum: habemus alium ex *l. is qui ex cauſa, ff. de fideic. libert.* Debeo ſervo libertatem ex cauſa fideicommiſſi, in diem vel conditionem certam. Interim eum vendo alii, ut eum manumittat: feci deteriorem conditionem ſtatuliberi, quia ejus intereſt a me potius manumitti quam ab emptore, ut ſi ſenex ſit venditor, emptor juvenis: intereſt potius manummitti a ſene quam a juvene. Et ideo ne deterior fiat conditio ſtatuliberi, cogar eum emere, & manumittere. Et mali mores eorum corrupte quandoque in provinciis ſimiles caſus inducunt, quibus cogimur emere aut vendere, neque habemus liberum arbitrium probandi & eligendi emptorem: Ut memini me legere in vita Joannis Chryſoſtomi Conſtantinopoli hunc morem fuiſſe, ut adnotavit Simeon Paraphraſtes, ut ſi Auguſta racemum excerpſiſſet e vite, vitis ex qua excerptus fuiſſet racemus ad fiſcum deferretur. Et ob id Eudoxia Arcadii uxor Auguſta, reprehenſa fuit a Joanne Chryſoſt. Epiſcopo. Alius eſt caſus jure veteri de quo eſt celebratiſſima lex *dudum, hoc tit.* Si quis velit rem ſuam vendere, invitus cogitur ſocios ſuos præferre extraneo: ſed hoc jus tollit *l. dudum*, vultque ut ſuo arbitratu quis poſſit probare emptorem: ſed additur exceptio niſi lex ſpecialiter prohibeat quaſdam perſonas hoc facere: quæ verba addita ſunt a Triboniano cum non eſſent in *l. un. inf. non licere habitatoribus, lib.* 11. quæ lex pertinet tantum ad viros majores: nam metrocomia eſt major vicus, ſicut metropolis eſt major urbs: vicani ſi poſſeſſionem ſuam velint vendere, debent præferre convicanos ſuos extraneis. Et hoc caſu non eſt liberum vicanis arbitrium quærendi emptorem: alias ex *l. dudum*, cuilibet eſt libera poteſtas probandi emptoris, niſi ex conventione aliud convenerit, complacuerit, ut *l. qui Romæ, §. coheredes, ff. de verbor. obligat.* præterquam in auctione bonorum, quæ fit ſub haſta, in *l. cum bona, ff. de reb. auctor. jud. poſſid. & l. Imperator, ff. de pact.* nam in auctionibus præfertur propinquus extraneo, id eſt, in diſtractionibus: ſunt enim diſtractiones proprie, quæ fiunt ſub haſta, ut in Quintiana, *bona dilacerentur.* Verum nos utimur jure veteri in his provinciis, non in omnibus, & *lex pen. h. t.* eum qui fundum venalem habet noluit præferre propinquum extraneo, quod etiam probavit Nov. Romani ſenioris, & conſtitutio quædam Friderici Imperatoris: ex Nov. Romani idem obtinuit in emphyteuſi, & locatione & conductione, ut etiam in illis contractibus eſſet propinquis jus prælationis: nam ea Novella tantum uſu recepta eſt in venditione; nec enim audio juri prælationis locum eſſe apud nos in emphyteuſi & locatione. Et iis etiam hoc tantum addam, jus *προτιμήσεως* dari etiam domino feudi, vel emphyteuſeos, *l. 2. & ult. inf. de jure emphyt.* Sed ſi concurrat dominus feudi cum agnato vel proprinquo quis præfertur? quia uterque habet jus prælationis, & eſt definitum, adgnatum præferri domino feudi, lib. 2. Feud. tit. 9. §. ult.

AD TIT. XXXIX. *De hereditate, vel actione vendita.*

QUod dixi in definienda emptione, non tantum corporis emptionem eſſe, ſed etiam juris, quæ res eſt incorporalis, id patefacit hic titulus: hereditatis enim & actionis appellatione jus ſignificatur, non corpus hereditatis, ſcilicet jus ſucceſſionis univerſæ, non corpora hereditaria, *l. 1. ff. de rer. diviſ. & l. hereditas, ff. de petit. heredit. & l. bonorum, ff. de verbor. ſignific.* & inde

inde illa, *hereditatem non uſucapi*, apud Senecam, & hereditatem non dividi, vel non poſſideri pro diviſo, *l. 8. ff. de rei vind.* quia jus ſignificat non corpus: non eſt igitur nobis hereditas (quod aliis auctoribus placuit) pecunia, vel res; ſed jus ſucceſſionis, in quo ſunt res tam corporales, quam incorporales. Actionis etiam nomine conſtat ſignificari jus perſequendi in judicio quod ſibi debetur. Ceterum actio proprie eſt actio in perſonam, quæ & nomen, & cautio dicitur, *l. actio, ff. de obligat. & action.* Actio infertur in perſonam, petitio in rem proprie, *l. pecunia, §. actiones, ff. de verb. ſignific.* In hoc titulo generaliter accipiendum eſt, ut etiam actionem in rem contineat, & vero conſtabat olim utramque actionem vendi poſſe, & comparari: ſed non æque conſtabat, an ſicut emptori nominis ex conſtitutionibus datur actio utilis ſuo nomine perſequendi nominis gratia, etſi venditor ei non ceſſerit ſuam directam actionem, qua emptor quoque, ſi ceſſa eſſet directo experiretur ex ceſſione, ſicut venditor, *l. ult. hujus tit.* Sed & ſine ceſſione ex ſua perſona emptori nominis conſtitutiones dederant utilem actionem. Verum dubitabatur an ante ceſſionem factam a venditore actionis in rem, emptori actionis daretur utilis actio in rem citra ceſſionem: propria actio in rem non niſi domino competit, & dominus actionis emptor non eſt ante ceſſionem, ſicut nec rei ante traditionem. Verum hunc ſcrupulum ſuſtulit Juſtinianus, *l. ult. hujus tituli*, data emptori utili actione tam in rem quam in perſonam ante ceſſionem venditoris. Et ita etiam emptori hereditatis ex conſtitutione *D. Pii* dantur utiles actiones in debitores hereditarios, *l. 5. hujus tit.* & in *l. ſi cum emptore, ff. de pact.* conſtitutione opus fuit, ut ſupplerentur utiles actiones emptori hereditatis vacantis, ſine ceſſione venditoris, alioquin ita hærent actiones cujuſque generis maxime in perſonam ei cui competunt, ut ab eo non poſſint diſcedere ſine ceſſione; nec diſcedunt etiam directæ ſine ceſſione: utiles ultro dantur ex conſtitutionibus, non expectata ceſſione venditoris. Quod tamen non ita invenitur conſtitutum in ſocietate nominum, *l. 5. ff. pro ſocio*: nam ſi coita ſit ſocietas nominum, vel ſocietas bonorum, in quibus ſunt & corpora & nomina; corporum quidem dominium communicatur ſtatim, etſi traditio non intervenerit, nomina non communicantur, donec invicem cedantur, quia deficit conſtitutio quæ ſociis ſine ceſſione dederit utiles actiones: Et ſimiliter deficit conſtitutio in conceſſione peculii, quod conſiſtit in nominibus, *l. quis ergo, ff. de pecul.* Denique his & aliis pleriſque caſibus, quia non idem conſtitutiones admiſerunt, quod in emptione actionis vel hereditatis, ideo nec nos poſſumus inducere. Et obſervanda hæc eſt differentia inter emptorem corporis & emptorem juris: nam emptori juris datur actio utilis etiam ante ceſſionem, & in rem ſi empta ſit actio in rem, ex *l. ult.* Emptori autem rei vel corporis ante traditionem non datur actio illa, quia deficit conſtitutio quæ ſociis ſine ceſſione dederit utiles actiones. Nec Jureconſulti poſſunt interpretationibus ſuis ſemper producere conſtituta legum, præſertim cum conſtitutiones refragantur ſummo juri: obſervandum etiam eſt, in hoc propoſito emptori actionis vel hereditatis, non tantum dari utilem actionem ſine ceſſione, vel directam ex ceſſione in reum principalem; ſed etiam in acceſſiones, ut puta dari utilem actionem conſtitutæ pecuniæ ex ſtipulatu in fidejuſſorem, & utilem hypothecariam in *l. emptori, & l. venditor, ff. eod. & l. pen. hoc tit.* Et emptori quoque hereditatis ſimiliter, ſed animadvertendum eſt, quod ſolum locum habere poteſt in emptore hereditatis, quod quamvis emptor hereditatis habeat utiles in debitores hereditarios: tamen e contrario creditores hereditarii in eum non habent utiles actiones, etſi ea lege emerit ut ſatisfaceret: quæ lex alii datur quam contrahenti, alii non proficit: Et ideo creditores hereditarii ibant ad

A venditorem, ad emptorem invitum non ibant, etſi ſe ei legi ſubjecerit. Et hoc oſtenditur in *l. 1. hujus tit. & l. 2. ſup. de pactis.* Videndum eſt cum ab hac ſententia excipiatur fiſcus, qui vendit hereditatem, *l. 1. hujus tit. l. eum qui bona, ff. de jure fiſci*: nam is, qui emit hereditatem a fiſco ea lege ut ſubiret omnia onera hereditaria, ut ſatisfaceret creditoribus, cogitur excipere actiones, quæ contra decretum, vel contra fiſcum competebant. Fiſci eſt publicum jus, aut quaſi publica perſona: conventio fiſci alii prodeſſe poteſt, conventio privati non poteſt: nemo enim paciſcitur alii, ſed ſibi: Et quam alii actionem paciſcitur, inutilis eſt: ſed fiſco paciſcenti alii fuit cur admitteretur publicæ perſonæ conventio alii facta: nam & certum eſt per ſervum publicum alii ſæpe fieri ſtipulationem,
B *l. 2. ff. rem ratam hab.* Summa ergo ſit, conventionem fiſci prodeſſe alii, non etiam privati. Et convenienter eum, qui emit hereditatem a fiſco, obtinere vicem heredis, quia fert commoda omnia & incommoda: non etiam qui emit a privato. Et ad hæc obſervandum eſt, quod in hoc tractatu fit ſæpe mentio nominis, hoc verbo non tantum ſignificari cautionem, qua id quod debetur ex mutuo, vel ex alia quacumque cauſa novationis genere transfertur in litterarum obligationem, ſecundum id quod recte expoſuit Theophilus, *tit. de litterarum obligationibus, Inſt.* & confirmat *l. 6. Cod. Theod. de denunciatione, vel editione Reſcripti*; quod tamen genus hodie deſiit eſſe in uſu, quæ proprie dicebatur obligatio nominum, quæ fiebant ad menſam argentarii publica fide, & non hanc
C cautionem tantum nomen ſignificat, ſed omnem cautionem, omnem actionem, ſive obligationem perſonalem: Et dicimus nomen active id quod nobis debetur, non paſſive id quod nos debemus aliis, ut nomen Titii recte dixeris, & id quod Titio debetur, & id quod ipſe debet: Dicimus nomina ipſo jure dividi inter coheredes pro portionibus hereditariis, *l. 6. ſup. famil. erciſc.* id eſt, nomina activa & paſſiva. Et ita in *l. ſi filiusfam. ff. eod.* filiifamilias nomina, id quod filiusfam. debet. In hoc autem titulo nomen accipitur active pro eo quod nobis debetur, quia nemo vendit nomen paſſivum, ſicut nemo legat nomen paſſivum, ſed activum. Et ideo qui legat decem, quæ Titio debet his verbis: *lego illi decem, quæ Titio debeo*, adjecta illa demonſtratione quantitatem legat, non nomen; alio-
D quin eſſet ridiculum legatum: & ideo legatario debentur decem: etſi ſit falſa demonſtratio, quia quantitatem legavit, non nomen, & contra qui legat decem quæ ſibi Titius debet, nomen legat, non quantitatem: & ſi nihil ei Titius debeat, nihil eſt in legato. Quæ omnia demonſtrantur in *l. ſi ſic legatum, §. ſi nihil, ff. de leg.* 1. Addamus ſuperiori differentiæ alteram: hereditatis appellatio continet etiam damnoſam, quia nomen eſt juris, quo nomine non ſignificatur lucrum tantum, ſed etiam damnum, *l. hereditatis appellatio, ff. de verb. ſignific.* Et ſimiliter actionis nomen continet etiam inane, forte propter inopiam creditoris: quare is, qui vendit hereditatem aut actionem, ſatis eſt ſi præſtet hereditatem eſſe vel actionem quamlibet, nec neceſſe eſt ut præſtet locupletem, *l. 4. & l. cum hereditatem,*
E *ff. eod.* Et conſequenter etiam non cavet de evictione, nec tenetur de evictione, evicto forte corpore quodam hereditario, quia jus vendit, non corpus, *l. 2. ff. eod.* longe ſecus eſt in venditore corporis: nam venditor corporis omni modo præſtare debet emptori rem habere licere, nec evictum iri, cavere debet de evictione per repromiſſionem, non per ſatiſdationem, niſi aliud convenerit: & in his, quæ dicuntur cetera venditionis, hæc ſunt ut emptor pretium det, venditor rem tradat, & ut caveat de dolo malo, & de evictione. Hæc ſunt quæ poſt impletam venditionem nudo conſenſu implenda ſunt ultro citroque.

AD

AD TIT. XL. *Quæ res venire non possunt, & qui vendere, vel emere vetantur.*

MElius ita habetur conceptio hujus tituli, ut a veteribus Gallis (qui omne jus nostrum transtulerunt in linguam Gallicam, cum glossis Acc.) est animadversum, quam (qui vendere, vel emere vetantur) ut in archetypo Florentino habetur: quod patebit si summam titulorum complectamur. Summa igitur hæc est, purpuram, sericum, annonam militarem, frumentum publici canonis, id est, quod infertur in publicum, neminem emere posse. At qui interdicit omnibus emptione harum rerum, non dicit, qui vetentur emere, & vendere, ideoque rectius Galli, & qui emere, vel vendere vetentur, quod ita vertitur in Gallica versione juris nostri, quæ habetur in Bibliotheca Regia, teriturque etiam quorumdam privatorum illustrium manibus: *Quelles choses ne peuvent estre vendues, & lesquelles sont defendues à vendre, & à acheter*, & expositio latior constitutionum hoc ita esse liquido demonstrat: l. prima primum vetat purpuram vendi a privatis hominibus, non vetat emi: nam emere licet de ærario publico in quod inferebatur pretiosum illud vellus: & constituit ne illum vendant privati, vel in lana, vel in serico, quod ibi Græci interpretantur μετάξαν. Ne quis igitur privatus, vel in serico, vel in lana purpuram vendat, præter comitem sacrorum commerciorum; Et adjicit, quam blatta, vel oxyblatta, vel hyacintina, subintelligendum est, quam purpura, non lana, & blatta, id est, Indica. Is est color, quem vocamus *le gay violet*, & oxyblatta, *sur le gay violet*, & hyacintina dicitur ab ea herba, quæ ὑάκινθος dicitur, *pensee*. Et dicitur eleganter a Vopisco in Carino, purpura Hyacintina, quod ex Tyro advecta sit. Et in secunda constitutione vetatur ne quis emat sericum a barbaris, id est, Indis, & Persis, præter comitem commerciorum, qui serica comparabat domui Augustæ. Quod obtinuit antequam Romani addiscerent rationem conficiendi serici, quam discere cœperunt ætate Justiniani. Sed antequam scirent Romani rationem conficiendi serici, hæc lex obtinuit ne quis alius præter comitem, sericum a barbaris emeret: vendebatur sericum contra aurum, ut est apud Vopiscum in Aureliano: libra auri libra serici erat. Et l. Rhodia non prohibet venditionem: nam frustra prohiberet barbaros vendere, sed prohibet tantum emptionem: nec hoc est perpetuum, si faciat iniquam rem emptor, & agat etiam venditor, ut regulariter se habet, *l. 1. C. de cupressis*, *l. 20. inf. de cursu publico*: sed plerumque non licet emere, quod licet vendere: & contra non vendere licet, quod licet emere. Et hoc in *l. pen. & ult.* habetur, frumentum canonis debiti fisco nec licet emere, nec vendere, ut annonam militarem, frumentum publicum. Ceteras constitutiones facile erit cuilibet per se adsequi.

AD TIT. XLI. *Quæ res exportari non debeant.*

AD tit. superiorem pertinent tres tituli sequentes 41. 42. 43. Et sunt ejus veluti portiones quædam. In titulo superiori demonstratum est, a barbaris neminem sericum emere posse, quam Comitem commerciorum: hoc tit. 41. ostenditur, quæ non possunt vendi barbaris. Et ut hoc explicem, barbari sunt externi, qui sunt extra fines jurisdictionis Romanæ, & hostes populi Romani. Et sane qui in his libris dicuntur barbari, Leo Imperator Nov. 63. vocat hostes, πολεμίους, l. 2. hujus titul. ostendit venientibus forte in alienum solum ex legationis causa, vel alia: induciarum forte tempore, non posse vendi ferrum factum, vel infectum, non posse vendi arma, quæ pervehant ad suos. Et additur in *l. cotem, ff. de public.* eis etiam non posse vendi cotem ferro subigendo necessariam, nec frumentum,
A nec sales, ut est Florent. scriptum *in l. si quis, inf. de vectig. & comm.* quæ Græci dixerunt ἅλας. Isaacius Imperator apud Nicetam dum cœnat, jubet sibi adferri ἅλας, ἐνέγκετέ μοι ἅλας. *Apportez moy du sel.* Et Germanus Interpres, qui Nicetam fecit Latinum, est non minus facetus, dum scribit Imperatorem jussisse sibi adferri allia, quam mimus quidam, qui tum cœnanti Imperatori aderat: qui cum audisset Imperatorem jubere sibi adferri ἅλας, sciens quod is Imperator luxuriæ minime deditus esset, rogavit an posceret alias puellas, quasi non sufficerent, quibus ille cœnabat, præsentibus. Et certum est non posse aurum factum, vel infectum impune exportari ad barbaros, *l. 2. inf. de commerc. & merc.* Marcus Tullius pro Flacco: *exportari non oportere aurum senatus judicavit*: exportare est transvehere ad
B barbaros extra fines Imperii Romani: Etiam additur in *l. 1.* hujus tituli, barbaris non recte vendi vinum, oleum, liquamen: & tantum abest, ut vendi eis ii liquores possint, ut nec possint ad eos transferri, vel gustus causa, ne scilicet horum liquorum dulcedine illecti promptius invadant fines Romanorum; qua ratione plerique historici narrant Gotthos fuisse allectos in Italiam, transmissis ad eos pomis, & aliis fructibus, quos fert Italia præstantissimos. Vide Liv. 5. de Gallis. Gustus horum liquorum est irritamentum ad bellum: & liquaminis nomine, proculdubio per eminentiam significatur garum, quod facile est conficere ex scombris. Id vocat Ausonius, *liquorem Sociorum*, & *l. qui penum, ff. de penu leg.* concludit ex Proculi sententia, pena legata contineri etiam garum, gallicæ, *saulce*; quamvis
C esse garum non soleamus, sed esse per garum.

AD TIT. XLII. *De Eunuchis.*

IN hoc titulo ostenditur etiam Romanos Eunuchos factos non esse in commercio hominum, non emi, non vendi jure posse, *l. 1.* ubi eadem pœna proponitur emptori & venditori Eunuchi, eadem tabellioni, qui instrumentum fecerit, ut in specie *l. 1. inf. ut nemo ad suum patrocin. & l. jubemus, §. iis tabellionibus, sup. de sacros. eccles.* Eadem est quoque pœna publicanorum, qui quasi mercis Eunuchi venditi octavam exegerunt: nam octava erat promercalium vectigal, *l. 7. & 8. infr. de vectigal. & comm. & l. 7. inf. de loc.* hæc de Romanis
D Eunuchis; nam barbarorum Eunuchorum constat esse commercium, qui scilicet facti sunt Eunuchi in barbarico solo, ut significat *d. l. 2.* quia in orbe Romano capitale est Eunuchum quemquam facere seu servum, seu liberum; qua de re sunt leges multæ in *tit. ff. ad l. Cornel. de sicar.* & Nov. Justiniani 142. Nervæ, Adriani, Domitiani constitutiones: fit quidem plerumque pretiosior servus castratione: sed etiamsi si excisa sit virilitas, excisusve vir producat pretium servi, non ideo domino, vel alii cuiquam licet virum exscindere, *l. si servus, §. & si puerum, ff. ad leg. Aquil.* virum dixere eam partem corporis. Catullus: *membra relicta sine viro*: Et Arnobius: *excindit ei virum*: Et vetus poeta apud D. Hieronymum:

Infelix ferro truncata Juventus,
E *Atque excisa virum.*

AD TIT. XLIII. *De Patribus, qui filios suos distraxerunt.*

HOc titulo additur, parentes liberos suos non posse in alium transferre quocumque titulo, non vendere, non donare, non pignori obligare: Et addit l. 1. nec sub prætextu ignorantiæ accipientis: Quod notandum; quia regulariter liberi hominis emptio contrahitur si ab ignorante ematur, *l. & liberi, & l. liberi, ff. de contrah. empt.* Excipiendus est filius, quem vendit pater: non vendente patre, non contrahitur emptio filii, qui liber homo est, etsi ignorans emat, *l. 1. hoc tit.*

una

una tantum proponitur causa in *l.* 2. propter nimiam paupertatem, egestatemque victus causa: plus est egestas, quam paupertas, aut sane egestas est nimia paupertas. Et hæc legis verba sic sunt accipienda, ac si dixisset, propter nimiam paupertatem, id est, egestatem: egestas est si desit victus & vestitus: si nihil habeas non est paupertas: Eurip. in Helena: quia egestas non est paupertas ἄλεια χῆρα. Egestas paupertas est, etsi victus vestitusque suppetat. Et in *l. in condemnatione, ff. de regul. juris*, & similibus locis, cum damnantur ii, qui tenentur in id duntaxat, quod facere possunt, veluti parentes, aut patroni, & socii, semper deducuntur ne egeant: deinde in residuo quantum sit æstimatur unde satisfieri possit creditoribus, deducto ne egeant, id est, ne desit victus vestitusque, ut *l. 6. ff. de cessione bonor. & l. 42. ff. de operis liber.* Seneca quodam loco: *non est, quod paupertas nos a Philosophia revocet, ne egestas quidem:* Ovidius.

Nempe quod alter eges, altera pauper erat.

Aliud igitur est egestas, aliud paupertas. Et quod ait, filii venditionem permitti patri victus causa, ea vel sic ceperis, victus sui, vel victus pueri causa, quem ipse educare non potest, quemque qui educare velit, nullus est. Et hæc lex est stricte accipienda de venditione pueri, scilicet sanguinolenti, id est, recenter nati, & ut est apud Ælianum lib. 2. cap. 7. dum hac ipsa de re tradit legem quandam Thebanorum, statim a materno partu, & est certissimum, non esse legendum, *sanguinolentus*, sed sanguinolentos pueros, id est, recens eductos ex ventre matris, qui ægre sunt toleraturi vitam propter egestatem propriam, ne projiciantur & exponantur, patri eorum venditionem permitti, alimentorum & vestitus causa, ne fame pereant: Et exigitur, ut desit educator, qui eum puerum pietatis causa educare velit: nam si adsit tam pius vir, non est permissa venditio patri: nam ut est in Basilic. etiamsi egenus sit pater: si tamen habeat pueri educatorem, qui pietatis causa eum alere paratus sit, non permittetur venditio patri. Et evidens hic est sensus horum verborum. Quem tamen locum germanus interpres alio modo interpretatur: quamvis enim pater sit pauper, tamen si habeat alium, qui ex causa pia alat, non recte eum vendet: & proinde si pueri fuerit educator, venditio non est permissa. Et illud notandum est hoc casu facile posse rescindi hanc venditionem sanguinolenti pueri permissam, patri victus causa vestitusque, ut huic legi non sine ratione junctus sit titulus de rescindenda venditione, quo enumerantur plures aliæ probabiles causæ rescindendæ venditionis: hæc, ut dixi, de filio sanguinolento facile rescinditur, vel ipso filio, vel patre, qui vendidit, vel alio quolibet eum adserente in ingenuitatem: quilibet enim quasi in publica causa adsertor ingenuitatis pueri admittitur, dummodo reddat pretium emptori quanti nunc est puer, non quanti emit: nam pretia non constituuntur ex præterita emptione, sed præsenti æstimatione, quæ vel major possit esse, vel minor, *l. 9. §. Divus, & l. ad rescindendam, tit. seq.* Igitur cum quis revocat puerum in ingenuitatem ex servitute illa coacta & extorta, oportet invito patre emptori pretium reddere quanti nunc est infans, vel pretio mancipium simile. His velim addi, quæ adnotantur initio 5. Sententiarum Pauli.

AD TIT. XLIV. *De rescindenda venditione.*

IN hoc titulo ostenditur, quæ sint causæ probabiles, vel improbabiles rescindendæ venditionis. Improbabiles sunt multæ, probabiles admodum paucæ. Difficilis enim est rescissio contractus habiti bona fide. Et priusquam de iis dicamus sciendum est rescindendi verbum esse duplex: nam non tantum rescindi dicitur venditio, quæ jure imperfecta revocatur aliqua ex causa per restitutionem in integrum, vel per restitutoriam actionem, vel rescissoriam, ut ex empto vendito. Interdum etiam agitur ad rescindendam venditionem, *l. ex empto, §. redhibitionem, & §. si quis vir, & §. seq. ff. de act. emp. l. 10. hoc tit.* sed & dicitur rescindi venditio, quæ ipso jure nulla est, ut rescindi libertas, quæ lege Ælia Sentia non consistit, *l. 5. ff. qui & a quibus man. lib. non f.* & rescindi sententia, quæ ipso jure nulla est in titulo Digestorum, quæ sententiæ sine appellatione rescindantur, id est, quæ rescindantur ipso jure, *l. si liber. ff. de jure patron.* & rumpi testamentum ipso jure, *l. inter cetera, ff. de lib. & post.* Non est igitur per omnia verum id quod vulgo dicitur, id quod nullum est, rumpi non posse, *l. 5. §. 1. ff. de inju. rup.* Sic enim id intelligi debet, ut rumpi rescindique non possit, quod jam ipso jure ruptum rescissumque est. Et ita venditio, nempe ea cui dolus dedit causam & initium, rumpi non potest. Ea igitur venditio, cum sit jure ipso rescissa amplius rumpi non potest; Cetera venditionis, si jam secuta sint, ut traditio rei, numeratio pretii, cautiones de dolo, & de evictione, ea rescindi possunt & debent, *l. 2. 5. & 8. hujus tituli.* Hoc titulo demonstratur, quæ sinc improbabiles causæ rescindendæ venditionis. Non rescinditur venditio, si quis impetraverit ea de re rescriptum a principe, rescriptis a principe contra jus publicum non est obsequendum, ergo ex rescripto non potest rescindi venditio. Quod nec favor militiæ admittit, nec favor fisci, ut elicito rescripto a principe, eoque fretus, quis possit rescindere venditionem, ut *l. 3. & 7. hujus tit.* non est etiam idonea causa rescindendæ venditionis, si dicatur res olim magno pretio venisse, longe majori scilicet, quam nunc vendita sit: quia pretia non constituimus ex præteritis, sed ex præsentibus venditionibus & æstimationibus, *l. 4. hujus tit.* Non est etiam idonea causa rescindendæ venditionis, si venditor emptori duplum pretii offerat, *l. 6. h. t.* Non est etiam probabilis, sive idonea causa rescindendæ venditionis, si pretium dicatur non consistere in pecunia numerata, ut dicitur in emptione, pretium debere consistere in nummis, *§. item pretium, Instit. de empt. & vend.* Quod ita verum est, ut ab initio conveniri oporteat de certa quantitate nummorum pro pretio, ita ut dicatur tot nummis esse emptam rem palam inter emptorem & venditorem. Sed postea possunt aliæ res dari in solutum consentienti venditori, nec inde poterit idonea captari occasio rescindendæ venditionis, quod non intervenerint nummi, quia aliis rebus contentus fuit venditor, *l. pretii, hoc tit. l. 3. sup. de contrah. empt.* Hæc conditio, sive pactio, ut aleretur venditor ab emptore, quod Græci notant, est loco pretii volenti creditori. Addamus non esse causam probabilem rescindendæ venditionis, si quis dicat se vendidisse urgente ære alieno coactum, vel urgente munere aliquo publico, quod sumptum exegerit, *l. 12. h. tit.* Item non est probabilis causa, si quis dicatur emisse contra denunciationem factam ab altero, cujus intererat rem non alienari, *l. 13. h. tit.* Item non est idonea causa si emptor dicatur nondum pretium solvisse, *l. 8. sup. de contr. empt.* nam est agendum de pretio, vel si alii conventioni, pactioni emptor dicatur nondum satisfecisse, ut in *l. 14. hujus tit.* nec enim levi ex causa rescinditur contractus ullus, nec nisi ex magna. Ac postremo nec hæc quidem causa rescindendæ venditionis est probabilis si paulo minore pretio res venierit, *l. 8. 10. 15. hujus tituli*; Nam illud certum est, quod vulgo jactatur, in venditione, locatione, conductione, permutatione naturaliter licere contrahentibus se circumscribere, *l. 16. §. pen. ff. de minor. l. item si pretium, in fi. & l. seq. ff. loc. & Nov. 97.* Potest quis, quod pluris est, minoris emere, & quod minoris est, pluris vendere, nec prætextu majoris, aut minoris pretii rescindi venditio potest, nisi intervenerit dolus adversarii in faciendo pretio: nam quod dicitur, licere se circumscribere, hoc intelligitur reipsa, non dolo malo, & per insidias quasdam decepto emptore, vel venditore. Circumscriptio admittitur, quia dolo caret. Et hoc naturaliter fit: id est, ex

natu-

natura emptionis & venditionis. Quod eleganter *l.8. hujus tituli* explicat, dum ait, hujus contractus hanc esse substantiam, id est, naturam, ut emptor votum gerat emendi minoris, & venditor pluris vendendi. Et ita quod dicitur, in actionem ex empto venire ea, quæ naturaliter insunt judicii potestate, id est ex natura hujus negotii, *l. ex empto, §.1. ff. de actio. emp. l. si in venditione, ff. de evict. l. ult. inf. de adsert. toll.* Ergo generalis definitio hæc sit, non ideo rescindi venditionem, quod paulo viliori pretio res venierit. Cui addatur tantum hæc exceptio, nisi pretium minus sit, quam dimidia pars justi pretii: quia licet se circumscribere usque ad finem dimidii pretii. Ideo & circumscriptioni datus est hic modus, ne excederet dimidium justi pretii: ideo si res digna decem, venierit quinque, nullus est rescissioni locus. Sed si eadem res, quæ est digna decem, venierit quatuor, est rescissioni locus, *l.2. & 8. hujus tit. l.2. inf. si major factus vendit. rat. hab.* Quæ est explicanda secundum id, quod Accur. primo loco exposuit in *d. l.2. & cap.3. & cap. pen. ext. de empt. & vendit. Et in Novella Romani senioris de rescindenda venditione.* Verum si, ut dixi, res digna decem, venierit quatuor: quomodo aget venditor adversus emptorem, ut jus suum obtineat? quid fiet si agatur ad rescissionem venditionis. Ex ea causa dabitur electio emptori judicio convento eo nomine, utrum malit a re empta discedere, pretio recepto, quod est rescindere penitus venditionem, id est, restituere rem emptam cum fructibus, & recipere pretium cum usuris, aut compensare fructus cum usuris, ut in *l.2. & l. patri, §. item ex diverso, ff. de minor. & l. si res æstimata, §.1. ff. de jur. dot.* Denique hæc optio dabitur emptori, ut rem reddat, & pretium recipiat: Et ita fiet emptio irrita & infecta, an velit supplere justum pretium, id est, decem, cum solverit tantum quatuor, an velit adnumerare sex, quæ desunt justo pretio: atque ita rem retinebit. Hæc optio, quæ datur emptori facit ut non omnino rescindi videatur venditio ex hac causa: quia suppleto justo pretio venditio remanet in suo statu. Igitur non ex hac quidem causa omnino rescinditur venditio, *l.1. §. si quid in fraudem, ff. quæ in fr. patron.* Actio Fabiana, omnino non est rescissoria, quæ revocat alienata a liberto in fraudem patroni, ut ait ille §. quia eadem optio defertur emptori, ut vel penitus discedat ab emptione in integrum restitutis omnibus, vel suppleat quod deest justo pretio. Puto autem jus, quod receptum est, quoque utimur, fuisse vetustius, quam sit lex 2. hujus tit.: Nam in D. nullum invenies exemplum, quo emptor minoris emit dimidio justi pretii, sed invenies ad finem dimidii, ut plane videatur hic modus constituendi, faciendique pretii, jam olim fuisse constitutus in *l. si duos, ff. de evict.* Homo dignus decem veniit quinque, quæ fraus toleratur, nusquam invenies hominem dignum decem veniisse quatuor: nec enim Jurisconsulti utuntur exemplis illicitæ venditionis. Porro considerandum est, nos tantum egisse hactenus de venditore fraudato supra dimidium justi pretii, ut qui rem dignam decem, vendidit quatuor. Et vero omnes leges loquuntur de venditore fraudato, nulla de emptore fraudato: verum obtinuit quod tamen miror, ut sint producendæ omnes illæ leges ad emptorem, quæ de venditore loquuntur. Verum ut intelligatur quanto errore id fiat, animadvertendum est, aliam esse conditionem emptoris, aliam venditoris: venditor enim plerumque coactus rei familiaris necessitate, rem suam vendit viliori pretio, *l.2. & 16. h. tit.* quia coactus, non sponte sua vendidit: itaque æquissimum est ei subveniri, ut fraudato supra dimidium justi pretii. Emptor ultro accedit ad emptionem rei immobilis: nam hæc constitutio non pertinet ad res mobiles: non est autem æquum ei succurri, qui ultro accedit ad emptionem, qui ultro emit rem, immenso pretio & immodico, ut est in *l.2. §. sed si rem ff. si quid in fraud. patr.* vel affectione opportunitatis,

A (*pour la bien-aisance*) vel affectione vicinitatis, vel cœli, quod fundus sit situs optimo cœlo, vel quod ibi parentes sepulti sint, vel ut est in *l. si in empt. ff. de minor.* quod ea res majorum ejus fuerit. Incensi his affectionibus emptores projiciunt magna & ingentia pretia, pretia facientes ex suo affectu & calore. Id calorem emendi vocat *l. locatio, ff. de publican.* & alii auctores insaniam: M. Tullius ad Attic. *O bonam vincas volo, nec tamen insaniturum eum esse puto*, id est, non facturum immensum pretium. Et ita Virgil. Ecl. 3.

Insanire tibi quantumlibet.

Emptori igitur ultro accedenti ad emptionem, insanienti, incalescenti sæpe numero in faciendo pretio non est æquum subveniri, cum nulla necessitas eum impulerit ad tantum emendum: Et ideo, ut dixi, leges
B omnes dant rescissoriam venditori fraudato supra dimidiam justi pretii, nulla opitulatur emptori majori vigintiquinque annis, qui rem emit immenso pretio. Fateor quidem minori vigintiquinque annis in integrum restitutione subveniri, *l. patri, §. per Divum, ff. de minor.* Nego subveniri majori, qui supra verum pretium fundi eum emit altero tanto amplius: ut qui fundum dignum quatuor, emit decem, vel novem: nam si fraus est ex parte venditoris, quod maxime notandum est, cum rem dignam decem vendit quatuor, quia neque dimidiam partem veræ æstimationis rei consequitur: Et similis igitur e contrario fraus est ex parte emptoris, si rem dignam quatuor tantum, emerit decem, vel novem, quia nec dimidiam partem pecuniæ suæ fert ex re vendita. Et pari ratione si rem dignam decem,
C emerit viginti & uno, & retro, fraus est venditoris, & intolerabilis, si rem dignam vigintiuno vendat decem tantum. Et quidem ea Novella Romani senioris, quæ hac de re prodita est, dum de venditore fraudato loquitur, dimidium justi pretii vocat duplum, εἰς τὸ διπλοῦν ὑπερθεματισμὸν, id est, auctionem in duplum, duplum vocat, id quod plus est in re vendita, ejusque rei vero pretio, quam in pretio convento. Ita si de emptore fraudato agatur, dimidia pars justi pretii erit duplum, sed in emptore, est duplum ubi pretii in venditore est duplum pretii conventi; & quod excedit hanc duplam, est fraus, quæ corrigitur in venditore per rescissionem, non in emptore, ut dixi. Et error communis tamen obtinet, ut idem sit in emptore, quod est iniquissimum. Et huic errori est agnatus alius, ut emptor in-
D telligatur esse fraudatus, quod probat *l. 2. hujus tit.* si rem dignam decem, emerit sexdecim, cum tamen eo non plus, quam dimidiam partem suæ pecuniæ habeat, nempe decem. Non igitur, qui rem dignam decem, emit sexdecim, sed qui emit viginti & uno. Quam rationem notavit Acc. nec tamen probavit. Et hunc communem errorem adnotavit Carolus Molineus in libro de usuris, eamque attigerat Panorm. in *cap. 3. tit. de empt. & vend. extra.* Verum nemo judicavit unquam æquissimum esse, beneficium l. 2. producere ad emptorem majorem vigintiquinque annis, deficiente lege, quem non necessitas, sed affectio impulit ad emendum. Et velim notari etiam legem 2. esse intelligendam de rebus soli, non de mobilibus: nec omittendum est, quod hodie definitum est superiori Nov. Romani
E senioris de rescindenda venditione. Ex hac causa agendum ex vendito intra quadriennium, quod est species restitutionis in integrum: Et restitutio in integrum finitur quadriennio, *l. ult. ff. de in integ. restit.* Inde egregia moveri heic potest quæstio: quid fiet, si fundus emptus, venditore fraudato supra dimidium justi pretii, chasmate perierit intra quadriennium, emptore convento a venditore, ut suppleat justum pretium ex beneficio l. 2. cum fundus non supersit, non poterit cogere emptorem, ut suppleat justum pretium. Hoc idem non est legibus decisum: sed certissimum est cogi non posse, quia, cum fundus emptori perierit, æquum non est eum etiam pecuniæ damnum facere, si nullus dolus ejus probetur, ut ait *l. si res æstimata, ff. de jure dot.*

in

in qua æstimatio dotis nihil est aliud, quam venditio. Jam exposita est a nobis causa, ex qua rescindi potest venditio, ne in grandi damno versetur venditor, qui forte momentaria necessitate coactus rem suam distraxit vilissimo pretio, fraudatusque est supra dimidiam justi pretii, nisi scilicet emptor malit supplere, quod justo pretio deest cum usuris; hoc enim si suppleat, stabilis erit & firma emptio venditio, nec rescindetur. Sequitur alia causa rescindendæ venditionis in *l. pen. h. tit.* si curialis, id est, decurio alicujus municipii, vitans munera civilia, quæ sunt valde onerosa, relicta propria furtim, id est, sine decreto curiæ, & exquisitis curriculis, divenditis suis bonis alio se contulit, ne obiret munera publica: nam & ipse e fuga revocatur, & bona, quæ vendidit, ei restituuntur; quorum ope sustineat munera publica & civilia, nec tamen emptori reddetur pretium, qui non ignarus fugæ ab eo emit. Et hæc est sententia *legis penult. h. tit. & legis* 11. *inf. de prædiis decurion. lib.*10. Hoc igitur casu venditor recepit bona, quæ vendidit, nec tamen emptor recipit pretium, qui fuit conscius fugæ: pretium autem cedit lucro fisci, non lucro venditoris. Denique decurio recipit bona, quæ vendiderat, sed fiscus habet pretium, quod evenit etiam in specie *l. pen. sup. de iis quæ vi met. causa*: si is, qui administrationem, vel officium publicum gerit in provincia, vel in civitate, aut vico emerit rem mobilem, aut immobilem ab hominibus hujus provinciæ, vel loci, vel civitatis in qua officio publico fungitur, quod leges interdixere, quia officii publici potestate freti sæpe extorquent ab incolis venditiones hujusmodi: si secus fecerint, venditori restituunt rem; nec tamen venditor eis restituit pretium: Atque ita habet sibi & rem & pretium, ut deliquisse videatur emptor, non venditor. Atque ita his duobus casibus fit, ut restitutio in integrum, & rescissio venditionis procedat, quæ tamen alias solet esse reciproca, & utrique parti restituere jus pristinum, emptori pretium, venditori rem, *l. quod si minor, §. restitutio, ff. de minorib. l.*3. *&* 4. *sup. de iis quæ vi met. cau.* Est etiam alia causa probabilis rescindendæ venditionis, quæ proponitur in *l. ult. hujus tit.* Si palatini, id est, qui præsunt administrationi rerum principis in palatio privatarum, sub comite rerum privatarum, & thesaurorum principis, qui eis præest, & universæ rei privatæ principis: si ii, inquam, aliquid emerint ex rebus privatis principis, quarum sunt administratores: nam ea quoque venditio rescinditur: & hoc casu etiam pretium non datur emptori, nec est reciproca restitutio in integrum, *d. l. ult.* quod ita excipitur in *l. pen. hujus tit.* si emerit furtim: nam palatini etiam res privatas principis recte emunt palam, ex auctione fiscali, *l. ult.* quæ est constitutio Græca, sed edita est inf. *de fide & jure hastæ fisc. lib.*10. Et ita etiam tutor, qui non potest emere rem pupilli, vel curator adolescentis, vel furiosi, vel prodigi in *l. si in venditione, §. ult. ff. de contrah. empt.* Potest tamen eam emere palam constituta auctione hastæ, *l.*5. *sup. de contr. empt.* & *l.*2. *§. tutor., ff. pro empt.*

AD TIT. XLV. *Quando liceat ab emptione discedere.*

PRoponitur etiam in hoc titulo alia causa rescindendæ venditionis legitima, quæ jure recepta est: Et hi tres tituli, qui sequuntur 45. 46. 47. sunt partes generalis tituli de rescindenda vendit. nam in uno quoque titulo proponitur specialis causa rescindendæ venditionis, quæ jure recepta est. Et hic est hujus tituli casus: pactum, & mutuus consensus contrahentium, si res sit integra. Quod multis locis in jure est expressum, *l.*7. *§. adeo, & l. ab emptione, ff. de pact. l.*6. *§. ult. ff. de cont. empt. §. ult. Inst. quibus mod. obligat. toll.* Et hoc secundum regulas juris, quæ dictant, prout quidque contractum est, ita & resolvi, sive rescindi, *l. prout, ff. de solut.* Nudo consensu contrahitur emptio: ergo

A contrario dissensu dissolvitur, non alterutro invito, *l.*3. *&* 5. *sup. tit.*1. At nec ex continenti facta pœnitentiæ protestatio a venditore, rescindit emptionem perfectam, *l.*12. *sup. de cont. empt.* at mutuo consensu constat dissolvi emptionem, si res integra fuerit: & res integra est, si neque pretium numeratum, aut pretii pars, aut nondum tradita res sit, si cetera venditionis secuta non sint, licet dederit emptor fidejussorem, vel etiamsi venditor acceperit arram, *l.*2. *hujus tit. l.*3. *D. de rescind. vend.* Datio arræ, vel fidejussoris non facit rem minus integram, sed traditio rei, vel numeratio pretii in solidum, vel in partem: Et ita si re integra, id est, priusquam aliquid ex alterutro parte solveretur, convenerit, ut discedatur ab emptione, statim ipso jure finitur emptio, & uterque liberatur in totum, sublata obligatio- B ne tam naturali, quam civili. Et convenienter fidejussor eo nomine acceptus liberatur, quia tota solvitur obligatio, id est, tam naturalis, quam civilis, ut in *l. Stichum, aut Pamphilum, §. ult. ff. de solut.* & arra si forte data sit, repetitur statim per actionem ex empto, *l. ex empto, §. is qui, ff. de act. empt.* Atque ita evenit, ut pactum ipso jure perimat obligationem, & ut formet actionem ex empto, arræ repetendæ gratia, etiamsi factum sit ex intervallo, quod admisit interpretatio prudentum, & ut ait *d. l. ab empt.* interpretatio bonæ fidei, ad quam omnia rediguntur, quæ incidunt in causam empti & venditi: interpres doli mali est judex, ut Jurisconsulti notant in *l. si servus communis, §. circa commodatum, ff. de furt.* Et similiter est interpres bonæ fidei, id est, quod bona fides desiderat ipsius interpretatio- C nem, & bona fides exigit hanc pactionem quasi legitimam admitti etiam factam ex intervallo, ut perimat ipso jure obligationem, & formet actionem ex empto ad distrahendam penitus emptionem, & argumenta emptionis dissolvenda, qualia præbet arræ datio. Sed si res non sit integra, pacto nudo non rescinditur venditio, nisi rescindantur cetera venditionis, quæ sequuta sunt, & restituantur in integrum. Nec ex eo pacto est repetitio pretii, vel rei traditæ; quamvis convenerit, ut resolveretur emptio. Sed necesse est reipsa redintegrari rem, quæ non est integra, *l.*1. *&* 2. *hujus tit.* Et ita quod vulgo dicitur & verissimum est, ipso jure nullam esse venditionem, vel alium quemlibet contractum bonæ fidei, cui dolus dedit initium, & causam, *l. & eleganter ff. de dolo malo, l.*3. *ff. pro soc. l. in causæ.*2. *§.*1. *ff. de minor.* D *l.*4. *sup. de hered. vend.* Hoc verum est, si res integra sit, si intra verba primumque placitum steterit: nam si res secuta sit, non rescinditur, nisi rescindantur cetera, quæ secuta sunt, *l.*1. *&* 8. *sup. tit. prox.* In hac provincia, & aliis finitimis nulla est venditio ipso jure nulla, nullus actus ipso jure nullus: sed quacumque ex causa opus est rescissione officio judicis, vel remedio actionis rescissoriæ, vel restitutoriæ.

AD TIT. XLVI. *Si propter publicas pensitationes venditio fuerit celebrata.*

PRoponitur etiam alia causa probabilis rescindendæ venditionis in hoc titulo: si propter publica tribu- E ta venditio fuerit celebrata rerum debitoris publici. Verum si ea venditio sub hasta facta fuerit ab officialibus fisci per ambitionem, & gratiam minus vero, & justo pretio in fraudem debitoris publici, nequicquam coit; & rescindi poterit, si modo fisco debitor solvat integrum, quod debuit: qui casus fuit etiam expressus in titulo generali *l.*16. sed nihilominus ei datur titulus specialis. Et quia hoc casu emptori emit bona fide a fisco distrahente jure pignoris hypothecæve ob cessationem publicorum tributorum, ideo non perdit pretium emptor, & redditur pretium debitori, qui satisfecit de suo fisco in solidum. Atque ita restitutio in integrum non est manca, quod ostenditur in *l. pen. ff. de rescind. vend. & l.*2. *hujus tit. l.*3. *infr. de jure fisci lib.*10.

AD

AD TIT. XLVII. *Sine censu, vel reliquis fundum comparari non posse.*

Ultima causa rescindendæ venditionis proponitur in hoc titulo 47. Fundi privatorum omnes debent censum fisco, vel reip. vel ærario publico: nulla sunt libera prædia, quæ non dicare oporteat in censum, & subsignare apud censorem: nam & hæc sola prædia sunt in commercio hominum, emi, vendique jure civili possunt, quæ dicata sunt in censum: Et ita Festus, *Censui censendo agri proprie appellantur, &c.* Ex quo loco intelligi potest illud Ciceronis pro Flacco: *Illud quæro*, inquit, *sintne illa prædia censui censendo*. Id est, an sint deferenda in censum, & an pensitent censum. Quod si quis emat vel vendat sine censu fundum debentem censum, aut reliqua census, *arrerages*, fisco scilicet, vel reip. emptio rescinditur ex hac causa, puta emente emptore ea lege ne ipse agnoscat censum, alius ipse possideat fundum, alius fundi pensitet censum. Hæc lex addita emptioni causa est rescindendæ venditionis, adeo ut & venditor amittat rem, & emptor pretium, qui emit sine censu in fraudem fisci, vel reip. & vindicet fiscus utrumque, *l. 2. Cod. Theod. de contrah. emp.* Censum vocat tributa, vectigalia, publicas pensitationes, *l. ult.* quod est onus agrorum, non personarum: Et ideo sequitur quemlibet possessorem agrorum, transit scilicet a venditore in emptorem, eumdemque possessorem, nec mutari hoc jus potest conventione contrahentium, quia jus est agrorum non personarum, *l. Imperator, D. de publican. & Nov. Theodosii, neque domum publicam, neque Ecclesiam publico munere esse excusandam*. Et Cassiod. lib. 4. Variarum: *Inde & varia tributa*, inquit, *quia non est agrorum una fœcunditas, ibi potest census addi ubi cultura profecerit*: Et ita etiam definitum est *l. ult. inf. de fundis rei priv.* lib. 11. quæ ut magis intelligatur pertinere ad hanc rem, sumpta est ex Novella Theodosii *de rescindenda venditione*. Et ea lege cavetur, ne quis dempto canone, dempto censu, ad emptionem rei dominicæ accedat, id est, rei pertinentis ad patrimonium privatum principis, alioqui rescinditur venditio.

AD TIT. XLVIII. *De periculo & commodo rei venditæ.*

Sequitur nova inspectio in hoc titulo, in quo periculi nomine significatur omne incommodum, & omnis casus, qui rem venditam contingere potest: si homo venditus moriatur, si fugiat, si mutiletur aliqua sui corporis parte, & deterior fiat ac vilior, si fundus venditus, vel pars ejus pereat terræ fragore, vel quo alio casu: si vinum venditum effundatur, vasis contusis: si acescat: si mucescat, quibus præcipue duobus modis vinum corrumpitur & mutatur. Et inde in hoc titulo fit frequens mentio periculi acoris, & mucoris. Etiam re vendita manente integra, periculum evictionis sæpe contingit: quod est aliud genus periculi, quod dicitur evictio, ut si alter jure judicioque evincat rem emptori, vel venditori: ergo periculi nomine etiam continetur evictio, quæ fit re illæsa. Quæritur autem hæc pericula cujus sint: & ut res facile intelligatur, distinguendum est hoc modo: Aut hæc pericula contingunt post venditionem & traditionem rei, aut ante. Si post traditionem, constat periculum esse emptoris, rem perire emptori, etiam periculum evictionis, si ex nova causa res evincatur emptori, ut si fundum princeps assignaverit veteranis, ut accidit fundo Virgiliano: hoc casu periculum evictionis respicit emptorem: nec enim futuri casus evictionis pertinent ad venditorem, *l. Lucius Titius, de evict.* Sicut dicitur, ad magistratum municipalem, qui curavit tutorem dari pupillo non pertinere futuros casus, veluti pupilli rem salvam fore, eique cavere, *l. 3. §. si magistratus, D. de*

A *magistrat. conven.* ergo futuri casus evictionis non ad venditorem, sed ad emptorem pertinent. Præteriti casus evictionis pertinent ad venditorem, id est, qui originem ducunt ex causa vetustiore ipsa venditione, ut ait *l. 1.* quia ex præcedente tempore causam evictionis perimant: quod etiam, ut eadem l. 1. indicat, & *l. 8. infra, de evict.* non est verum simpliciter, ut periculum evictionis, quod ex præcedenti tempore originem trahit, respiciat venditorem, sed est verum cum iis exceptionibus, puta si non laudatus & denunciatus venditor fuerit, si non ei denuntiatum sit, ut causæ agendæ adesset, id est, ut causam defenderet & assisteret: nam illaudatus venditor non præstat periculum evictionis. Item si non contradicto judicio, id est, utraque parte præsente: sed ob absentiam & contumaciam emptoris res

B evicta sit, quia judicio adesse noluit: hoc igitur casu etiam venditor non præstat periculum evictionis, licet oriatur evictio ex causa antiquiore ipsa venditione. Quod dixi de periculo evictionis, idem obtinet in periculo mortis: nam & hoc respicit ad emptorem etiam ante traditionem post venditionem perfectam, nisi ex præterito vitio servus venditus moriatur, quod dolo malo sciens reticuerit venditor, *l. ult. hujus tit.* vel si non dixerit, & sciverit servum non diutius victurum, vel ob præsumptum venenum, vel ob occultam labem aliquam corporis, quam nescierit emptor. Hoc casu periculum mortis respicit venditorem. Sicut periculum evictionis ducentis causam ex novissimo tempore, omnino pertinet ad emptorem: adeo ut si nondum solverit pretium, id solvere compellatur, vel si solverit, id non possit repetere. Idem

C in periculo fugæ, quod celavit venditor, vel quod vendito servo non inesse affirmavit, *l. 3. inf. de ædilit. action.* Idem in periculo acoris & mucoris; nam & hoc respicit ad emptorem, statim post prægustationem vini & mensuram, nisi venditor sciens vinum corruptum iri quamprimum, hoc celaverit emptori, vel nisi duraturum affirmaverit, *l. si vina, D. eod.* Idem in quocunque periculo dicemus, si ante traditionem, & post perfectam venditionem periculum contigerit. Priore casu jam dixi respicere emptorem, adeo ut & pretium amittat, nec repetat si solverit, & solvere cogatur si non solverit. An idem est si periculum contigerit ante traditionem? sic videtur: sicut enim commodum est emptoris statim post perfectam emptionem venditionem, etsi nondum res tradita sit, ita & incommodum omne, *l. id quod, D. eod.*

D *l. 12. tit. seq. inf.* nam hoc natura æquum est, ut cujus est commodum, ejus etiam sit incommodum, id est periculum. Et sane si summo jure agamus, quo utimur etiam hodie, nihil interest periculum contigerit post traditionem, an ante: nam etsi ante contigerit, emptor pretii damnum facit, id est, pretium cogitur solvere, aut solutum non potest repetere, *§. cum autem, Inst. de empt. & vend.* Sed tamen æquius est, ut emptor, cui res perit, id est, quam petere a debitore non potest, pecuniæ etiam suæ damnum non faciat: Et invalesceret hæc opinio, si introduceretur facillime: nam summa æquitate nititur, summaque auctoritate: ut scilicet si rei venditæ contingat periculum post perfectam venditionem, & ante traditionem res quidem pereat emptori, perinde ac si ei tradita esset, quod ad rem ipsam at-

E tinet, ut in *l. si cum emptor, §. ult. D. de rescind. vend.* ut scilicet non possit agere in quantum interest sibi rem tradi, aut non possit agere de re, quæ ei perit actione ex empto, sed tamen ut possit pretium repetere, quod solvit, vel non inferre, quod non intulit, ne & rei & pretii damnum faciat, ut scriptum est manifeste in *l. si fundus, D. loc. l. quod si neque, D. de peric. & comm. rei vend. l. 39. in fi. D. de solut. l. ult. D. de cond. sine caus.* Quod ad pretium igitur attinet, periculum est venditoris, quia non habebit pretium, sicut etiam emptor non est habiturus rem, aut æstimationem, vel id quod interest. Et hoc sane verius est, cum hac exceptione tamen, si non per emptorem steterit, si in mora fuerit quo minus ei res traderetur: nam si oblatam opportune rem ven-

venditam noluerit emptor accipere, & in accipiendo moram adhibuerit, ex eo tempore rei periculum omnimodo pertinet ad emptorem: adeo ut venditori competat actio pretii indiſtincte. Et Acc. recte in *l. ult. h. tit.* ſive res erat peritura apud emptorem, ſive non. Et hoc probatur in *l. lectos, D. eod. tit. l. 2. h. tit.* & ita accipienda eſt lex ult. hujus tit. & *l. 15. D. de jure dot. & l. ſi in emptione, §. pen. D. de contrah. empt.* Illud etiam, quod dixi ante rem peremptam poſt perfectam venditionem, & ante traditionem, emptori non eſſe actionem ex empto in quantum intereſt rem tradi, quia ei periiſſe intelligitur: verum eſt cum hac exceptione, ſi modo venditor moram adhibuerit in re tradenda, *l. 4. & ult. hujus tit.* Nam hoc caſu rei venditæ periculum pertinet ad venditorem, ut teneatur emptori in id quod intereſt rem tradi. Quod maxime notandum eſt, ſi res non erat peritura apud emptorem, ut ſi eam confeſtim erat diſtracturus, ſin ſecus, id eſt, ſi omnimodo erat peritura etiam apud emptorem, hoc caſu potius emptori perit, quam venditori, id eſt, non poteſt agere in id quod intereſt rem tradi, quæ utique periiſſet etiam apud eum; quæ eſt veriſſima diſtinctio Martini, ut oſtendit *l. 23. D. de verb. obligat. & l. ſi ſervus legatus, §. ſi ſervus, D. de leg. 1.* Altera exceptio eſt hæc, ſi non ex præteriti vitio res perierit, quod ſcierit venditor, neſcierit emptor ob reticentiam venditoris: nam & hoc caſu in venditorem emptori eſt ſalva actio ex empto in id quod intereſt ob dolum malum venditoris, id eſt, ob reticentiam ſubdolam, *l. ult. h. tit.* Poſtrema exceptio hæc eſt, ſi non culpa aut dolo venditoris res perierit, ut ſi ſervum venditum occiderit, ſi ægrum non curaverit, hoc etiam caſu æquum eſt, venditori rem perire, & eum teneri in id quod intereſt: nam venditor ante traditionem debet rem venditam cuſtodire emptori diligentiſſime. Et convenienter non tantum dolum, ſed etiam culpam debet præſtare, *l. 2. & 3. & l. ſi vendita, D. eod. tit.* Duobus tantum caſibus venditor præſtat dolum tantum ante traditionem, quod ad cuſtodiam rei attinet; unus eſt ſi poſtea emptor moram adhibuerit in re accipienda: poſterior mora detrimentoſa eſt, & emendat priorem, & ſpectatur ſola. Alius caſus eſt, ſi res vendita nec dum tradita ex cauſa venditionis fuerit apud emptorem ex alia cauſa, puta precarii, aut locationis, & ibi perierit: nam his duobus caſibus periculum pertinet ad emptorem, niſi dolus venditoris intervenerit: ſolus dolus excipitur venditoris, non culpa, *l. ſi per emptorem, & l. ſervi emptor, & ſeq. ff. eod. tit.* Et ad hos duos caſus proprie pertinet regula *l. 3. hoc tit.* dolum auctoris bonæ fidei emptori non nocere: nam hæc regula pertinet ad hos duos caſus, quibus venditor dolum tantum præſtat: alioquin poni poſſet alia regula, in culpa maxime: ſed ut oportet regulam coanguſtemus ad propoſitum hujus tituli, quanquam latius extendi poſſit ad aliam quamcumque cauſam, ut dolus venditoris non noceat emptori evidenti ratione, quia dolus ei tantum nocere debet, qui eum admiſit, *l. qui a venditore, D. quæ in fraud. cred.* ut delictum auctori tantum noceat, *l. ſancimus, inf. de pœnis*, & dolus eſt delictum. Res abſoluta eſt, niſi quod nondum expoſuimus quando intelligatur venditio eſſe perfecta. Sic igitur ſtatue: venditio perficitur nudo conſenſu, ſtatim atque convenerit de re certa & pretio certo, pure, & ſine ſcriptis. Dico pure: nam ſi ſit conditionalis venditio, non intelligitur eſſe perfecta, quia nondum certum eſt eam eſſe contractam, antequam extiterit conditio: intelligitur ſi defecerit, non eſſe contracta, ſi extiterit, retrotrahetur venditio: Et in præteritum intelligitur contracta, re extante: quæ ſi interim deterior facta fuerit, aut minor, damnum erit emptoris, retroacta venditione, ac ſi pure veniſſet, ſed ſi interim res interierit, nulla eſt emptio: quia extante conditione, nulla extat res, quæ veniſſe intelligatur, *l. 3. h. t. & l. neceſſario, hoc tit.* Dixi, & ſine ſcriptis, quia venditio, quam placuit redigi in ſcriptum, non eſt perfecta ante

A completam ſcipturam, *l. contractus, ſup. D. de fid. inſtr.* Dixi præterea, ſtatim atque convenerit de re certa: nam ſi vinum ita veniit, ut deguſtaretur, quod vix eſt, ut ita non veneat ſemper, nondum plane videtur conveniſſe de re ipſa: Guſtus enim rem vel probabit, vel improbabit; & ideo ante deguſtationem periculum pertinet ad venditorem, quia ante deguſtationem minus perfecta venditio eſt, nec periculum emptorem ſpectat, niſi poſt perfectam venditionem, *l. ſi in emptione, §. alia, D. de contr. empt.* Dixi præterea de re certa: nam ſi vinum veniit ad certam menſuram, puta in ſingulas amphoras, vinum diffunditur ex dolio, ex majore vaſe in amphoras. Igitur ſi vinum veniit ad menſuram, res nondum eſt certa ante menſuram, nam certa res eſt ſi apparet quæ, quanta, & qualis ſit ejus ſubſtantia, in B *l. certum, D. de rebus credit. d. l. neceſſario*: Nondum autem certum eſt quantum vinum vendatur. Hoc menſura demonſtrabit, ante menſuram eſt incertum: ergo incerta res eſt quæ veniit. Quapropter ſi interim pereat res, quaſi minus perfecta venditione, periculum pertinebit ad venditorem, non ad emptorem, *l. quod ſæpe, §. in iis, D. de contrah. empt. & d. l. ſi in emptione, §. alias, D. eod. tit.* & hæc dixi, ſi vinum veneat ad menſuram: nam facienda eſt menſura, antequam periculum ad emptorem pertineat: nec enim ſi vinum veneat uno pretio, omne ſcilicet vinum, quod eſt in horreo vinali, in cella vinaria, ſi veneat, ut dicunt, averſione: ſi veneat in aggere, ut loquitur *Novel. Valent. de relevatis poſſeſſionibus*: quam averſionem, ut exiſtimo, ſignificat Horatius hoc verſu.

C *Nec ſatis eſt chara piſces avertere menſa.*

Nam & veteres gloſſæ interpretantur avertere, emere, ſcilicet averſione, omnes piſces pretio uno, non ſingulos piſces dicto pretio. Ita vero ſi veneat, tunc periculum non pertinet ad venditorem, ſed ad emptorem, l. 2. hujus tit. ſed hæc ſatis.

AD TIT. XLIX. *De actionibus empti & venditi.*

EX contractu emptionis & venditionis contrahentes invicem obligantur de eo, quod alterum alteri ex æquo & bono præſtare oportet: emptor tenetur venditori actione venditi, venditor emptori actione empti, nomen unaquæque actio habet ab eo cui compe- D tit, & utraque eſt perſonalis atque directa. Et quæ emptori datur perfecta oratione dicitur etiam actio empti venditi, vel ex empto & vendito, ut *l. Et ſi uno pretio, D. eod.* Et contra, quæ competit venditori, integra oratione dicitur actio venditi empti, vel ex vendito empto: quo fit, ut nonnunquam imperfecta oratione dicatur actio empti, quæ eſt actio venditi empti, non empti venditi, ut in *l. 1. ſup. ſi ſervus extero ſe emi mand.* Et e contrario, ut quæ eſt actio empti venditi, dicatur venditi, omiſſo verbo empti, quod præcedere debet, aut omiſſum ſubaudiri. Quæ autem in hac actione veniant hic titulus demonſtrat: neque enim aliud agit hic titulus, quam ut oſtendatur, quid veniat in actione empti, & quid in actione venditi, actio venditi dicitur, actio pretii, *l. 7. hujus tit. & l. 8. & 9. ſup. de contr. empt.* E quia ſcilicet de pretio recipiendo quanti res veniit potiſſimum inſtituitur. Qua utique emptor non liberatur niſi ſolverit de ſuis nummis: nam nummos dicitur facere venditoris. Non ergo liberatur ſolvendo alienos, & ſi ſervum emerit, non liberatur ſolvendo particulares, ſive peculiares nummos ejus ſervi, *l. 7. hujus tit. l. unica, ſup. ſi ſervus extero*, quia ſi nummi ſunt alieni, nec ſequuntur emptorem. Peculium non ſequitur emptorem ſervi, niſi ita nominatim convenerit, *l. quoties, D. de cont. empt. l. 3. D. de evict.* ergo in actione venditi imprimis venit pretium, quod de ſuo ſolvat emptor, non de alieno, veniunt etiam officio judicis uſuræ pretii ex mora, ut in ceteris bonæ fidei judiciis ſolent venire uſuræ ex mora officio judicis. Et hoc ita proditum

eſt

est de usuris pretii debitis ex mora, *l. 13. hujus tit.* Et mora proprie fit ex persona, ut ait *lex mora, ff. de usur.* id est, ex interpellatione emptoris, si ei non pareat, id est, si admonitus & interpellatus non solvat pretium. Et vel una sufficit interpellatio: nec usquam invenies exigi plures, ut frustra videantur quidam oratores exigere plures. Interdum tamen mora fit ex re ipsa, sine interpellatione: ex re ipsa, id est, ex solo tempore tardæ pretii solutionis, ut si venierit res minoris viginti quinque annis, *l. 3. sup. in quibus causis rest. in integ. non est necess.* quæ est conjungenda cum *l. 5. hujus tit.* sicut cum *l. 8. hujus tituli* est conjungenda *lex 3. de comm. rer. alienat.* una enim erat constitutio, quæ scissa est in duas partes, quas licet nobis coadunare, ut altera ex altera lucem capiat: & ut est in *l. Gallus, ff. de lib. & posth.* optima est interpretatio, quæ fit commixtis legis capitulis. Hoc autem datum est minoribus vigintiquinque annis, favore ætatis, ut eis fiat mora re ipsa a debitoribus ex constitutione Severi, *l. 26. cum vero, §. apparet, ff. de fideicom. lib.* Fit etiam mora reipsa in solvendo pretio post traditionem rei. Et ideo ex die traditionis statim currunt usuræ pretii: nam cum re emptor fruatur, æquissimum est, eum usuras pretii dependere, *l. 13. Julianus, §. ex vendito, ff. eod. l. 5. hujus tit. l. 12. sup. de usuris.* Sed reliqua videamus: veniunt & in actione venditi sumptus, quos post perfectam emptionem ante traditionem venditor fecit in re vendita, ut si in re vendita, ut si in refectionem domus venditæ aliquid erogaverit ante traditionem, hos sumptus reputabit emptori, ad quem post perfectam venditionem redit omne commodum rei venditæ, *d. l. Julianus, §. præterea, & l. pen. hujus tit.* Item in actione venditi veniunt fructus, quos ante venditionem perfectam emptor mala fide percepit ex re, quæ postea ei vendita est in *l. 2. hujus tit.* quia licet hi fructus non contineantur venditione, negotioque contracto, tamen in his judiciis veniunt etiam, & accersuntur quædam extrinsecus: & venit breviter quidquid contra bonam fidem fit, *l. 1. §. 1. ff. eod.* Et præterea hi fructus venditione non contineantur: tamen quasi inessent venditioni, emptoris fiunt ab auctore præsumpti mala fide: nam & ita licet peculium non sequatur servum venditum, tamen quod ex peculio ejus servi pervenit ad emptorem venit in actione ex vendito, quasi videatur ab emptore usurpari, ut venditione comprehensum, *l. quotiens, & l. seq. ff. de contr. empt.* Atque ita insunt actioni venditi nonnunquam quædam, quæ non insunt venditioni. Notandum etiam est agi nonnunquam actione venditi ad distrahendam & rescindendam venditionem: quod eleganter *l. 6. hujus tituli*, ait, non facile admitti dari actionem venditi ad rescindendam venditionem: sed ad pretium exigendum: nam hic est præcipuus finis actionis venditi: nimirum actio pretii non facile datur ad alium finem, non ad rescindendam venditionem, *d. l. 6.* notanda sunt illa verba, non facile, quia comparata est actio venditi confirmandæ venditionis gratia, non infirmandæ: nullo igitur casu danda est actio venditi ad rescindendam venditionem, qui non sit comprehensus constitutione quadam, aut lege. Constitutione opus est, ut liceat agere venditi ad resolvendam venditionem, ut in specie *legis 2. sup. de rescind. vend.* si venditor sit deceptus supra dimidium justi pretii, aget ex ea constitutione actione venditi, ut rescindatur venditio omni modo, vel ut suppleatur quod deest justo pretio. Et similiter in specie *legis 10. eod.* agit venditor deceptus dolo emptoris aliqua in re actione venditi, ut venditio rescindatur. Quod ibi notat ult. glos. Acc. quæ est verissima. Et solet corrupte ubique ab Acc. appellari actio ad decipiendum, Glossa in *l. Et eleganter, ff. de dolo, & in l. 3. sup. ff. commun. utriusq. jud.* actio vend. ad decipiendum. Sic est legendum: Actio ad decipiendum: qua scilicet tollatur fraus & deceptio. Quod non potest fieri, nisi rescisso contractu. Et ita ex constitutione Severi & An-

A tonini agitur actione venditi, resolvendæ venditionis gratia: In specie *l. 4. D. de leg. commiss.* & in specie *l. 2. de pact. inter emptor. & vendit.* constitutione opus est: quia absurdum videtur si quis agat actione venditi, ut res fiat inempta & invendita. Nunc agendum de actione empti, quæ datur emptori. In actione empti venit res empta, ut scilicet eam tradat venditor emptori: & quantum in eo erit, eum faciat dominum rei: quod tamen ab eo non districte exigitur. Et est hac in re differentia inter emptorem & venditorem. Cujus ratio redditur in *d. l. si servus extero.* In actione igitur empti venit res vendita, necdum tradita: videlicet si pretium sit solutum, vel si offeratur: nam emptori, qui neque pretium solvit, neque offert, non est actio empti, ut in *l. Julianus, §. offerri, D. eod. tit.* venit, inquam, B res in actione empti, vel id quod interest, quod plerumque egreditur pretium rei in *l. 1. D. eod.* Venit autem id quod interest, si suo tempore rem non tradiderit venditor, nec jam sit curæ emptori eam rem habere, ac desideret tantum sibi præstari quantum interest suo die rem traditam fuisse, *l. 10. hujus tit.* veniet etiam id quod interest si forte venditor servum venditum manumiserit ante traditionem, quia jam rei traditio non est in integro: nec semel data libertas ex alia causa revocari potest. Et hic est casus *l. 11. hoc tit.* Est etiam alius casus in *l. 4. hujus tit.* si venditor pergat, & obduret in re non tradenda: ita ut nec arbitrio judicis res vix possit ab eo extorqueri, procacia venditoris facit ut nonnunquam arbitretur judex id quod interest præstari emptori, aut C rem tradi ob nimiam pertinaciam venditoris. Quod est notandum: nam non est dubium quin possit judex præcise eum cogere ad rem tradendam, cujus tradendæ potestatem habet. In arbitrio judicis est, vel hoc, vel illud statuere, ut rem omnino tradat, vel ut præstet id quod interest pro qualitate rei & personarum: hoc pendet ex arbitrio & prudentia judicis, qui tamen non improbe faciet, inciviliter si præcise venditorem cogat ad tradendum: nam & donator hodie præcise cogitur tradere rem donatam, donatione perfecta, nudo consensu exemplo emptoris: quod primus Just. produxit ad donationem, *§. perficiuntur, Inst. de donat. Donatio*, inquit, *necessitatem traditionis habeat*: Et similiter heres rem legatam præcise cogitur tradere, nec liberatur præstando id quod interest, nisi ex justa causa, D *l. si domus, §. qui confitetur, & §. seq. D. de leg. 2.* Ergo idem admittere etiam debemus in venditore, ut omnimodo cogatur rem tradere, si ita judici visum fuerit. Nec incivile esse jussum tale judicis & arbitri: Quæ fuit vetus opinio Martini. Et confirmatur primo Sententiarum Pauli tit. 13: *si id quod emptum est, neque tradatur, neque mancipetur, cogi potest venditor, ut tradat, vel mancipet.* Et addendum iis, arram etiam venire in actione empti, quod probat aperte *l. ex empto, §. is qui vina, D. eod.* Et hic nobis explicanda est lex 3. hujus tituli, ex arrali pacto personalis duntaxat actio paciscentibus paratur: In cujus interpretatione multi laborant. Dico idem esse, quod ait *l. 2. sup. quando liceat ab empt. disc.* si quid arræ nomine datum sit, posse id repeti secundum placiti arralis fidem. Utriusque E versus idem est sensus: sed indiget latiori explanatione. In d. l. ostenditur perfectam venditionem, re integra pacto rescindi posse, id est, si nondum sit res tradita, aut pretium numeratum, aut pars pretii, pactum re integra, rescindit venditionem: sed si res non sit integra, pactum non rescindit venditionem, nec ex eo pacto est repetitio rei jam traditæ, aut pretii jam numerati, sed ut ait *d. lex 2.* si quid datum sit arræ nomine, hanc arram tantum emptor potest repetere, juxta fidem pacti arralis. Igitur ex pacto arrali soluto pretio, est repetitio arræ, quia convenit scilicet, ut soluto pretio, arra emptori redderetur, dabatur enim plerumque annulus arræ nomine. Est autem repetitio arræ ex eo pacto per actionem ex empto: ergo ex eo pa-

cto, ut ait *l.* 3. est duntaxat actio personalis, id est, ex empto, quia non est vindicatio pretii, sicut venditori est actio pretii, non repetitio, aut vindicatio rei traditæ, *l.* 1. *hujus tit. l.* 8. *sup. de contrah. empt.* Et ita actio ex empto ex arrali pacto præparatur, id est, formatur, quia arrale pactum non parit propriam actionem, qua arra repetatur completa emptione, sed actionem ex ipso contractu, id est, ex empto: non parit igitur novam, sed præparat & format actionem ipsam contractus, ut in *l. Jurisgentium* 7. *§. quin imo, D. de pact.* Et ut breve faciam, arræ datio est contractus, *l. contractus, sup. de fide instrum.* quia adjicitur emptioni venditioni, & præbet argumentum imperfectæ necdum completæ venditionis: perficitur nudo consensu, completur traditione & numeratione. Ex quo datur actio ex empto non propria, atque etiam ex pacto arrali, quod ei contractui insertum est, vel injunctum, ut ita, quod maxime notandum est, liceat statuere, non tantum pacta, sed etiam contractus formare, præparare, dare legem & formam actioni, quæ nascitur ex contractu principali: ergo ei, quod vulgo dicitur pactum formare actionem ipsius contractus, adde contractum etiam firmare alterum, ejusque actionem, contractum scilicet, qui principali contractui accedit quasi appendix. Et postremo addendum, sicut in actionem venditi, ita in actionem empti quandoque venire & redhibitionem, & rescissionem totius venditionis, *d. l. ex empto, §. petitionem, & §. virginem, & §. seq. eod. tit.* vel partis ejus, ut in specie *l.* 9. *hujus tit.* si venditor dixerit minorem esse capitationem fundi, id est, censum fundi, & inveniatur major, aget emptor, ut pars pretii minuatur: atque ita ut pro parte rescindatur emptio: nimirum aget quanto minoris rem emisset, si scisset majorem esse censum. Et veniunt etiam in actionem empti usuræ quandoque, ut si rei venditæ per se nullus sit fructus. Finge venditum esse vinum, oleum, & frumentum, & similia, aut venisse nummos peregrinos, qui solebant esse mercis loco, ut Volusius Mæcianus scribit, scilicet ex mora venditoris, vel ex pacto debentur usuræ rei venditæ: nam hæ res usuram etiam admittunt. Et hæc est sententia legis 15. *hujus tituli*, ut in actionem empti veniant usuræ ex mora venditoris. Etiam illud summe notandum est, agi ex empto ut venditor caveat de re tradenda in *l.* 14. quando nondum emptori ea re opus est ut interim caveat venditor de re tradenda: nam in· enio fidejussorem de re tradenda a venditore datum fuisse, *l.* 12. *sup. de contrah. empt. l.* 3. *ff. de rescind. vend.* Hi tamen loci ita sunt intelligendi, ut det fidejussorem venditor, non de evictione, sed de re tradenda: hodie tamen sufficit nuda cautio, si repromittat solus ipse se rem traditurum ipso die, in *d. l.* 14. quæ etiam addit, actione empti cogi venditorem cavere de iis, quæ continentur edicto ædilium, puta sanum esse servum, qui veniit, & noxa furtoque solutum, erronem non esse, nec fugitivum: res peracta est. Adde etiam actione empti agi de evictione in id quod interest, re evicta emptori, etiamsi venditor non se nominatim obligaverit ob evictionem: nam naturaliter hoc inest potestati hujus judicii, ut præstetur evictio emptori, re evicta, sed jure judicioque: nam evincere est judicio vincere, & rem auferre; si quis enim emptori rem vi eripiat, si emptorem vi expellat de possessione fundi empti, non aget de evictione, hoc non præstat venditor: sed habebit interdictum unde vi in eum qui vim fecit, quique eum vi expulerit de fundo, *l. ult. hujus tit.* vel vice interdicti est actio in factum permissa constitutione: nam interdicta desiere esse in usu, & his successere actiones in factum. Et corrigendum in d. l. ultima, *actionis promissæ*, non permissæ.

AD TIT. L. *Si quis alteri, vel sibi sub alterius nomine, vel aliena pecunia emerit.*

PErtinet hic titulus ad actionem empti, ut indicat aperte *l.* 6. *& pen.* & ejus sunt tres partes. Prima, si quis emerit alteri. Secunda, si quis emerit sibi sub alterius nomine. Tertia, si quis sibi emerit pecunia aliena, quæ in unum colliguntur in *l.* 6. De prima parte dicamus, si quis emerit alteri, nihil egit, quia neque sibi adquisivit actionem empti, quia noluit, cum non emerit sibi, sed alteri, neque eam adquisivit alteri, quia non potuit per liberam personam alteri actio acquiri, *l.* 1. *sup. per quas pers. no . oblig. acquir.* ergo qui emit alteri, neque adquisivit sibi actionem empti, quia noluit, neque alteri, quia non potuit, *l.* 6. *§. ult. hujus tit.* alteri emimus inutiliter, *l. ex pecunia, inf. de jur. dot. l. fundus, D. de contrah. empt.* qua de causa procurator, qui mandatu nostro emit, non nobis emit, sed sibi: alioquin nihil ageret. Et ita est proditum in *l.* 7. *in fi. D. eod.* quod maxime velim vos notare: nam vix invenietis unum, quem si rogetis quo nomine emat procurator mandatu alterius, qui non respondeat eum emere nomine mandatoris, quod est falsum: alioqui nulla esset emptio. Igitur & si mandatum alienum exequatur, tamen emit sibi procurator, non mandatori. Et longe alia ratio est procuratoris, alia nuntii, quod procurator mandatu meo emit, sibi emit, non mihi, suo nomine, non meo: quod nuntius meus emit, ego emo, non nuntius: fungitur enim nuntius vice epistolæ, ut eleganter ait Acc. in *l. Et licet, D. de const. pec.* Et similis glos. in *l. cum mancipium, D. de ædil. edict.* Sunt in glossis elegantissimæ sententiæ. Epictetus Philosophus interroganti Adriano quid esset epistola, respondit, epistolam esse tacitum nuntium: Et contra ergo dicamus nuntium esse epistolam loquentem: Epistola autem sive muta, sive loquens non emit: sed is qui eam emisit. Et ita recte per nuntium emimus: per procuratorem non item ementem nobis, cum quo nos mandatum contraximus. Atque ita cernitis, quam distet procurator a nuntio: procurator ergo, qui mandatu meo sibi emit, non nobis emit, sed sibi: alioquin nihil ageret: sed si uti oportet, emerit sibi, actione mandati ab eo consequemur ut nobis cedat actionem empti, quam sibi adquisivit, vel ei cui voluerimus, *d. l.* 7. *hujus tit.* Ac præterea si ea mens fuerit procuratoris ementis sibi, & venditoris ea mens fuerit, ut res vendita & tradita procuratori, adquireretur mandatori, proculdubio ex mente utriusque contrahentis dominium ejus rei adquiretur mandatori: imo vero sufficit sola voluntas venditoris, si procuratori licet sibi emeret, ea mente tradat rem, ut ea adquiratur domino. Sola voluntas procuratori tradentis venditoris, dominum facit mandatorem, etsi non eadem mens fuerit procuratori. Et hoc belle probat *l. ult. hujus tit. & l. si mihi, D. de donat.* Sola igitur sufficit voluntas cui congruit mens mandatoris, cum mandatu ejus res empta sit. Nunc de secunda parte dicamus. Si quis sibi sua pecunia emerit sub alterius nomine, tabulis emptionis, & instrumento inscripto, hoc casu is qui emit adquirit sibi tam actionem empti, quam dominium proprietatis, si venditor dominus fuerit, vel possessionis si venditor non dominus fuerit: nam triplex est dominium, proprietatis, possessionis, & ususfructus. Nec idem est dominium & proprietas. Dominium, inquam, adquirit is, qui ita emit: si possessio ei tradita sit, non autem ei cujus nomen inscriptum est tabulis. Traditio dominum facit, non inscriptio nominis sola, *l.* 4. 5. 6. *hoc tit. l. si filii, inf. de donat. inter vir. & ux. l.* 1. *&* 2. *Cod. Gregor. si sub alterius nomine res empta erit*: frequens autem erat inscribere tabulis emptionis alienum nomen. Sunt enim etiamsi possint, qui nolunt inscribere suum nomen negotio, quod gerunt, sed malunt inscribere alienum, puta amici, cujus eligunt fidem, dum scilicet nolunt negotia sua innotescere aliis. Et hoc plerumque faciunt honestiores, *l. pupillus, §. sane, ff. de auctor. tut. l. pen. inf. de contrah. stipul.* & in edicto Just. 7. dum inquit: *Qui nolunt contractus publicari, publiceque innotescere,*

teſcere, alienum nomen ſupponunt: & re ita geſta nominis inſcriptio nihil tribuit ei, cujus eſt nomen inſcriptum: nam actio empti ante traditionem, & poſt traditionem dominium ei acquiritur, qui ſibi emit ſua pecunia, licet abuſus ſit hodie nomine alieno. Sequitur tertia pars: Si quis ſibi emerit aliena pecunia ſuo nomine in ſuum nomen, ut loquitur *l. 2. ff. quando ex facto tut. vel curat.* quo modo in idiotiſmo, *acheter en ſon nom*, & aliena pecunia in hoc tit. & l. pen. hoc tit. quid ſignificat? an eliciam ex eo, alienam pecuniam recte ſolvi poſſe pro pretio? non: at poſſet quis elicere diſputandi gratia: ſed tamen non eſt hic ſenſus horum verborum (vel aliena pecunia) ſed ita intelligenda ſunt, ac ſi diceres: altero pecuniam ſuam numerante, quia non liberatur emptor numerando alienam pecuniam, ſed neceſſe eſt vel ut ipſe ſuam numeret, vel alius pro eo æque ſuam: nam utroque modo nummi fiunt venditoris, quod utique præſtare debet emptor venditori, *l. ex empto, §. emptor, D. de act. empti, l. 1. D. de rerum permut. l. cum ſervus, D. mand.* Hoc vero caſu ſi quis aliena pecunia, id eſt, adnumerante ſuam pecuniam altero, emerit ſibi in ſuum nomen, ſibi adquirit tam actionem empti, quam dominium, ſi poſſeſſio rei ei tradita fuerit, traditio dominum facit, non numeratio pecuniæ, *l. 21. ſupr. de probat. l. 2. 3. 4. 6. & hoc tit.* Et Paulus 2. Sentent. *fundus*, inquit, *ejus eſſe videtur, cujus nomine comparatus eſt, non ejus a quo pecunia numeratur, ſi tamen fundus comparatori ſit traditus*. Ceterum is qui pecuniam numeravit pro emptore, niſi eam donandi animo numeraverit, & donatio rata fuerit, eam pecuniam ab eo repetet actione mandati, ſi mandatu ejus numeraverit, vel actione negotiorum geſtorum, vel actione ſi certum petatur, ſi animo credendi eam pecuniam pro eo numeravit, vel condictione ſine cauſa, ſi donandi animo numeraverit, & donatio irrita fuerit, *l. 1. 6. & ult. hujus tit.* Tradita autem res videtur emptori, dominiumque in eum translatum, etſi non emptoris pecunia, ſed aliena numerata ſit a domino ejus pecuniæ, non tantum ſi emptor eam acceperit e manu venditoris: ſed etiam ſi voluntate venditoris in rei poſſeſſionem ingreſſus ſit, *l. 2. hoc tit. l. 12. ſup. de contrah. empt.* voluntate venditoris, hoc eſt, ſine vitio, *l. 1. §. ult. D. de except. rei vend.* Vitium eſt & depredatio, ſi ipſe ingrediatur emptor poſſeſſionem rei emptæ ſine voluntate venditoris, *l. ſed ſi ex ſtipul. & l. fundi, in princ. D. de adquir. poſſeſſ.* Ad hæc reſtat ut adnotemus extremum uſum *leg. 6. hujus tituli*, in quo interpretando laborant. In quæſtione dominii ille potior habetur, cui poſſeſſio a domino tradita eſt, nimirum illum verſum non referri ad omnes illas tres partes, quæ proponuntur in hoc tit. nam extremus verſus *l. 6.* pertinet tantum ad primam & ſecundam partem hujus tit. quæ in hac lege eſt prima & ſecunda pars: nam ut utramque complectamur, ſive quis emerit ſibi aliena pecunia, *in quæſtione dominii*, ut ait dictus verſus *l. 6.* ille eſt potior qui ſibi emit, ſi a domino ei poſſeſſio tradita ſit, non is a quo pecunia numerata eſt, non is cujus nomen emptioni præſcriptum eſt. Non poteſt autem poſtremus ille verſus pertinere ad primam partem hujus tituli, quæ in ea lege 6. eſt tertia pars, *ſi quis alteri emerit*: nam hoc caſu, id eſt, ſi quis alteri emerit, neque ei, qui emit per traditionem, dominium adquiritur, quia in ejus perſona nuda traditio eſt, id eſt, ſine titulo, cum non emerit ſibi, ſed alii, & nuda traditio, id eſt, quæ vacat titulo & cauſa, dominium non transfert, *l. nunquam, D. de adquir. rer. dom.* Sicut nuda ratio, id eſt, quæ caret cauſa, debitorem non facit, *l. nec ſervus, D. de pec.* Non acquiritur etiam dominium per traditionem alteri cui emit ille, ſi venditor alteri tradat eadem ratione, quia nuda eſt traditio, cum emptio alteri facta non valeat: falſum eſt enim, quod tentat Acc. ex inutili contractu dominium adquiri per traditionem: nam ſi inutilis eſt contractus, ergo & nuda traditio. Ergo ita definiamus, & rem fingamus: ſi emiſti mihi, & res tibi tradita ſit tuo nomine, vel mihi meo nomine, neutri dominium acquiritur, ſed ſi emiſti tibi negotium meum gerens, & tibi tradita ſit res meo nomine accipienti, etiam tibi meo nomine, vel etſi duntaxat tibi tradita ſit meo nomine, non accipienti etiam meo nomine, dominium mihi adquiritur, *l. ult. hujus tit. & l. qui mihi, D. de donat.* Sed ſi emiſti tibi, & tibi tradita ſit tuo nomine non meo; dominium mihi non adquiritur, antequam tu eam rem mihi tradideris: quod te facere compellam actione mandati. Et ita accipienda eſt *l. res, D. de adquir. rer. domin.* quia alioquin pugnare videtur cum *d. l. 6. & ult. hujus tit.* Non eſt omittendum quod tentat Accurſius l. 6. hoc tit. cujus ultima gloſſa penitus delenda eſt, ex inutili contractu dominium acquiri per traditionem, *l. & eleganter, in princ. D. de dolo*, in qua non fuit inutilis contract. non fuit inutilis venditio ſervi, cujus conſilio venditor minor vigintiquinque annis circumſcriptus convenit eum vendi, cum emptor ſit dominus, & jure ſervum manumittit quaſi dominus: Dolus enim emptoris faceret quidem inutilem contractum, ſed dolus rei venditæ eſt in minore vigintiquinque annis, non in emptore: nego igitur in ea ſpecie contractum eſſe inutilem. Non juvatur etiam Accurſ. eo quod tractat ex Bulgaro in *l. contractus, ſup. de fide inſtrum.* ſi placuerit ut venditio ex ſcripto fieret, & res tradita fuerit ante completum ſcriptum, licet nondum perfecta fuerit emptio, tamen dominium adquiritur emptori, cui res tradita eſt. Quod facile concedo: ſed inde non infero, ex inutili contractu dominium adquiri, ſed ex incerto minuſque perfecto, voluntate contrahentium, quorum voluntate etiam re tradita intelligitur remiſſa illa pactio de emptione in ſcriptum redigenda, vel ſi non ſit remiſſa, nihil intereſt compleatur ſcriptum ante traditionem, vel poſt traditionem, nihil intereſt ſequatur traditio aut præcedat cauſam, ut dicamus traditionem non fuiſſe nudam & inefficacem, quam titulus ſecutus eſt. Nec enim videtur eſſe nuda, ſi ſequuta ſit cauſa, ut ad plenum perfecta ſit venditio, completo ſcripto poſt traditionem: quod optime probat *l. ſane, §. 1. D. de public. in rem actione*.

AD TIT. LI. *De rebus alienis non alienandis, & de prohibita rerum alienatione, vel hypotheca.*

AD TIT. LII. *De communium rerum alienatione.*

NOva eſt quæſtio de venditione rei alienæ, an ex ea cauſa ſequi alienatio poſſit. Et ſunt duæ partes hujus tituli, una de rebus alienis non alienandis. Altera de prohibita alienatione, vel hypotheca. Poteſt addi tertia ex tit. ſequenti de communium rerum alienatione, quoniam idem eſt tractatus. Hæ tres partes ordine ſunt explicandæ. Et ut ad primam accedamus, ſciendum eſt, aliud eſſe vendere, aliud alienare: vendere eſt conſentire ut commutetur merx cum pecunia; alienare eſt dominium transferre, *l. 1. inf. de fund. dot.* vel, rem tradere alteri nexu, id eſt, per æs & libram ſolemniter, vel eam in jure cedere, id eſt, ad ſellam præſidis, vel prætoris, ut Marcus Tullius in Topicis definiens abalienationem. His enim generibus, ſcilicet nexu & ceſſione in jure dominium transfertur, dominium mutatur: vendere ſimpliciter non eſt alienare, ſed vendere & tradere, ſi venditor ſit dominus rei: nam ſi non ſit dominus, nec venditio, nec traditio eſt, quia tradendo nemo plus juris in alium transferre poteſt quam ipſe habet, *l. traditio, D. de acquir. rer. dom.* Et ita Seneca lib. 5. de Beneficiis cum ait, venditionem eſſe alienationem, & rei ſuæ juriſque ſui in alium translationem: intelligi debet de venditione facta a domino vel poſſeſſore certi juris, veluti emphyteuticario, aut ſuperficiario, quam etiam traditio ſequuta ſit; nam venditio per ſe alienatio nondum eſt, ſed obli-

gatio

gatio tantum empti & venditi. Ac rurſus ut melius intelligatur quantum differat alienatio a venditione, vendere licet rem alienam, *l. rem alienam, ff. de contrah. empt.* quia ſcilicet emptio & venditio eſt, & obligatio utrique contrahitur, maxime ſi ignorans emat, vel etſi ſciens emat rem immobilem, quæ non ſit vi poſſeſſa a venditore vel alio: nam rei vi poſſeſſæ aut furtivæ inter ſcientes commercium non eſt, id eſt, jus emendi, vendendique, *l. ſi in emptione*, *§. item ſi emptor, ff. de contrah. empt.* Et ita oportet intelligere, quod dicit *de l. rem alienam*. Rem alienam licere vendere; & contra tamen in *l.1. tit. ſequ.* dicitur, ſatis illicitam eſſe venditionem rei alienæ, quia ſcilicet ea domino nihil nocere poteſt, dominus enim emptori rem auferre poteſt per vindicationem, & non oblato pretio, *l.3. ſup. de rei vindic.* Et hoc ſi eam rem emptor nondum uſuceperit poſſeſſione legitimi temporis: nam ſi uſuceperit, dominus, qui fuit ante, dominium amittit per uſucapionem; & ideo in emptorem bonæ fidei nullam actionem habet, quia uſucapio bonæ fidei emptori pleniſſimum jus tribuit, *l.27. in fi. ff. de rei vind.* & ſecuritatem ei præſtat, ut ait *l.1. tit. ſeq.* quæ omnia demonſtrant quanta ſit vis uſucapionis, aut longæ poſſeſſionis. Sed dominus cujus rem uſucepit, emptor habet ſemper ſalvam actionem in venditorem, nomine rei ſuæ, vel negotiorum geſtorum, ſi probet factum, vel famil. erciſc. vel communi divid. Ut ſi ſocius rem communem vendiderit totam, id eſt tam ſuam quam alienam partem, vel actionem convenientem negotio, *l.1. hujus tit. l.1. infr. tit.1.* Sic igitur juxta hanc diſtinctionem nominis licet duas quodammodo inter ſe contrarias ſententias ſtatuere, & affirmare utramque eſſe veram hoc modo. Rem alienam licet vendere, rem alienam non licet vendere, videntur eſſe contraria, ſed ambæ non ſunt contrariæ, quia non in eadem ſpecie diſtant invicem: ſed ſuus cuique aptatur caſus, ſuaque ratio propria, non eadem utrique, & ita hoc non poſſis ſtatuere: Rem alienam jure non poſſum vendere, & ita ſcriptum in *l.3. ſupra, de rei vind.* & rem alienam jure poſſum vendere: ſuperior diſtinctio utramque explicat: potes etiam uti hac diſtinctione ex jure veteri: venditio rei alienæ non valet per mancipationem, quia mancipatione id agebatur ut dominium tranſiret in accipientem: venditio rei alienæ per traditionem valet, quia traditione naturali id tantum agitur, ut vacua poſſeſſio rei tranſeat in accipientem. Quo genere dicitur etiam valere emptio rei ſuæ, videlicet cum id agitur ut poſſeſſionem emat quam habuit venditor, & ut emptor ſit potior in lite poſſeſſionis, ut *l. ſi in emptione, §. rei ſuæ, de cont. empt.* Plerumque enim, qui eſt dominus, & qui in petitorio judicio potior futurus eſt, non eſt potior in poſſeſſorio, *l. ad probationem, inf. loc.* Et ut ſit potior in poſſeſſione, eam plerumque redimit a certiore poſſeſſore, non etiam dominium, quod ab eo nunquam diſceſſit. Sic igitur venditio rei alienæ per traditionem valet, quia id agitur plerumque ut in emptorem tranſeat poſſeſſio vacua, & non impedita ab alio, & ſi res ſit aliena, id eſt dominium ejus rei, tamen poſſeſſio eſt venditoris, cum eam tradat emptori, & ob id traditione interveniente promittitur evictionis nomine dupla pretii, vel ſimpla: quia certum non eſt rem fieri emptoris. Et hoc etiam ſignificat Varro. 2. de re ruſtica: *Si mancipio non datur* .i. ſi res tradatur, non mancipetur, dupla promitti debet, vel ſi ita pacti, ſimpla, Plautus in Curcul. *Egone*, inquit, *a lenone quidquam mancipio accipiam*. Hæc fuit vetus differentia, quæ fuit etiam adhibita in pignore, nam rei alienæ fiducia, quæ eſt ſpecies pignoris, non valebat, quia contrahebatur per mancipationem pignus rei alienæ: Quod per traditionem contrahebatur, valebat: quod vero per mancipationem, non valebat, quaſi id ageretur, ut poſſeſſio rei pignoris tantum eſſet, quam haberet venditor. Sed hodie id abſolutum eſt, non valere pignus rei alienæ, *l. ſervus quem, §. ult. ff. de action. empti*, quia in dando pi-

A gnore id ſolum agitur, & poteſt agi ut res obligetur creditori: non poteſt autem res mea mihi obligari, alienam rem non poteſt debitor obligare. In tradenda re vendita non hoc agitur, ut res fiat emptoris: traditur res, non datur: traditio eſt datio poſſeſſionis: datio eſt alienatio, ſive translatio dominii. Igitur in tradenda re vendita non hoc agitur ut res detur, ut res fiat emptoris, ſed non agitur etiam ut non fiat emptoris, alioquin non eſſet emptio, ſed alius contractus, veluti locatio, commodatum, depoſitum, *l. pen. §. ult. ff. de contrah. empt.* Denique ſic concludamus: rei alienæ venditionem valere, ſed auferri a domino emptori poſſe ante uſucapionem, vel poſt uſucapionem venditori auferri poſſe æſtimationem rei. Et hæc de venditione rei alienæ dicta ſint. De alienatione autem

B idem non dicam: nam rem alienam nemo alienare poteſt: Et hoc eſt, quod agit prima pars hujus tit. de rebus alienis non alienandis, non dicit, vendendis: vendi poſſunt res alienæ, alienari a non dominis non poſſunt. Quod tamen eſt verum cum iis exceptionibus, ſi non vendantur res alienæ jure pignoris, *l. pen. hujus tit.* Item ſi non volente aut ratum habente domino, *l.5. hujus tit.* quæ eſt de re aliena data in ſolutum, non vendita, nec extra propoſitum: nam datio in ſolutum obtinet vicem venditionis, *l.4. inf. de evict.* Et interim notandum eſt, non quemlibet actum domini, cum rem ſuam vendit alius, temere accipiendum eſſe pro conſenſu, voluntate, ratihabitione. Quod ſi per imprudentiam ſignaverit ſuo ſigillo, ut teſtis inſtrumentum venditionis rei ſuæ, ſuum ei

C ſignum nihil nocet, nec ſignum illud accipiemus pro conſenſu, cum circumſcriptus forſitan ſit a venditore fraude conquiſita, *l.2. hujus tituli, & l.2. Cod. Theod. de contrah. empt.* exquiſitis cuniculis, dum ſcilicet domino perſuadet inſtrumentum illud eſſe aliena de re, quam cujus ipſe dominus eſt. Denique erranti ſua ſigna non nocent, vel ſubſcriptiones. Alia exceptio hæc eſt, ſi non tutor ex officio ſuo vendiderit rem pupilli: nam valet venditio rei alienæ, imo neceſſe eſt tutori ſæpe vendere res pupillares, niſi velit argui culpæ: ut ſi res ſit ejus conditionis, ut non poſſit ſervari. Item ſi curator adoleſcentis rem vendiderit, neceſſitate officii ſui, *l. pen. hujus tit. l. quod ſi nobis, §. plane, ſi procuratori, ff. de ædil. edict.* Addamus ultimam exceptionem: ſi non venditori rei alienæ dominus ipſe heres

D extiterit, vel contra domino venditor heres extiterit: nam his caſibus omnimodo convaleſcit venditio rei alienæ, *l.3. & 5. hujus tit.* Sicut verum eſt etiam pignus rei alienæ convaleſcere acquiſitione dominii, *l.1. l. ſi Titio, ff. de pign.* & in venditione, ut eo modo convaleſcat, idem oſtenditur in *l. ſi quis aliena, ff. de action. empt. l. cum a matre, ſup. de rei vindic.* quo caſu datur emptori duarum rerum optio, ut ſive vindicet rem venditor qui domino ſucceſſerit, ſive dominus, qui venditori ſucceſſit, emptor eum repellat exceptione doli mali, quaſi faciat improbe, qui non impleat fidem venditionis a defuncto contractæ, vel a ſe: vel etiam ut rem faciat ſibi evinci emptor, ac deinde agat ſtipulatione duplæ ob evictionem. Secunda pars hujus tituli eſt de prohibitione alienationis,

E vel hypothecæ, de qua eſt tantum lex *ult. hujus tituli*, quæ breviter hoc definit, *prohibita alienatione*, ut l. Julia, prohibita alienatione fundi dotalis, vel prohibita alienatione a teſtatore, vel a contrahentibus, alienationis nomen eſſe latiſſime accipiendum, ita ut non tantum comprehendat omnem translationem dominii, ſed etiam manumiſſionem, ſi ſit ſervus, vel hypothecam, vel pignus, & donationem uſusfr. vel emphyteuſim, & impoſitionem ſervitutum. Denique ut prohibitus alienare intelligatur prohibitus ne facto ſuo ei rei, vel ejus rei juri quidquam decedat, niſi ſcilicet latitudo hujus verbi conſtringatur verbis legis, ut conſtitutio *de prædiis curialium ſine decr. non alien.* titulo proprio, alienandi verbum non ita latiſ-

sime patet: Nam donari possunt, non etiam vendi: & in *Nov. de rebus Ecclesiasticis non alienandis.*, non continetur Emphyteusis omni modo: igitur nisi lex, vel testamentum, vel contractus coarctet significationem verbi, semper accipiemus prohibitam alienationem latissime ex constitutione *l. ult.* Tertia pars proponitur in tit. seq. in qua id animadvertendum est, id quod de tota re communi diximus, esse etiam intelligendum in parte, ut si rei, pars sit mea, pars aliena, partem socii non possum alienare. Et in ea parte locum habent ea omnia, quæ supra diximus in tota re. Et excipitur tantummodo fiscus, ut si habeat fiscus rem communem cum alio, vendere eam in solidum possit æquo pretio, & socio reddita parte pretii. Hoc datum est fisco, ut facilius emptorem inveniret, & ne maneret in communione cum privatis, ut rem communem vendat B in solidum, *l.2. inf. tit.1. & l.2. inf. de vend. rer. cum fisco comm. l.10.* Et hoc ita si fiscus ipse vendat rem quam habet cum aliquo communem, non si alius vendat, licet ejus rei pretium pervenerit ad fiscum, quod dicitur in *d. l.2.* Neque vero mirum est si fiscus vendat rem communem in solidum: nam & rem alienam recte vendit, securitate præstita statim emptori ac si usu cepisset ex constitutione Zenonis, & dato tantum regressu adversus fiscum in quadriennium, qua de re est tit. *inf. de quadr. præscr.* Etiam additur in tit.52. posse socium cuilibet partem suam alienare, non socii, nec cogi præferre socium in alienatione partis suæ: non est socio jus prælationis. *Il n'ya droit de retenue*, vel si socius partem suam tantum vendiderit, socium non posse eam retrahere ab emptore, nec favore quidem mi- C litiæ, *l.3. & 4. hujus tituli*. Igitur inter socios non est jus προτιμήσεως, vel jus retractus. Et eo jure etiam hodie utimur: & addamus esse tantum jus προτιμήσεως inter consanguineos & propinquos, *retrait lignager*.

AD TIT. LIII. *Rem alienam gerentibus non interdici rerum suarum alienatione.*

DOcuerunt nos duo tituli superiores, rei suæ alienationem esse, non rei alienæ, exceptis certis casibus, quos ibi exposuimus: Et nunc hic titulus docet, rei suæ alienationem esse domino etiam administranti rem alienam, cujus administrationis ratione, bona omnia ejus tacite pignori teneantur ei, cujus res est quæ administratur: Exempli gratia, tutori, & curato- D ri, in cujus bonis pupillus vel adolescens habet tacitam hypothecam, *l. un. §.1. infr. de rei ux. act.* nihilominus tutor vel curator rem suam poterit alienare, etiamsi ex eo titulo, id est ex causa administrationis judicati debitor constitutus sit: nam & post condemnationem, res suas, quantumvis licet pignori nexas pupillo, vel adolescenti, liberum ei erit alienare. Hoc ergo titulo ostenditur, rei suæ alienationem esse, etiamsi ea res expressim vel tacite alii sit pignori obligata: atque etiam si debitor ipse condemnatus sit creditori pigneratitio, vel hypothecario: sed alienatio illa fiet cum sua causa, id est, cum onere, nexu pignoris vel hypothecæ, illæso jure creditoris, ut in *l. alienatio, D. de contrah. empt.* & hoc exposito infert *l. unic. hujus tituli*, quod si rem meam alii pigneratam possum alienare, & pignerare, E igitur alii eam possum: cujus rei alienatio, & pigneratio est, ut ostendit *l.4. hujus tit.* Nihil interest, tutor vel curator rem suam jam pupillo vel adolescenti pignori nexam pignori obligaverit, fisco an privato: nam in hypothecis neuter, id est neque fiscus, nec privatus præfertur antiquiori creditori hypothecario, *l. res, §.1. D. de jure fisci*: ergo etsi ea res sit obligata fisco, tamen in prosecutione pignoris semper erit potior causa pupilli vel minoris, quasi vetustioris creditoris hypothecarii. Et pignerata est res fisco cum causa pignoris antiquioris. Id vero consultius esset tutori vel curatori, si rem suam fisco nominatim pigneraverit, cum suo onere, ne in fraude versetur, id est, ne incidat in cri-

A men & pœnam legum; quod maxime timendum est: nam si dixerit tutor obligans rem suam fisco vel privato, eam esse liberam, & nemini obligatam, & hoc dixerit feceritque vivo pupillo: nam defuncto pupillo heres ejus non habet tacitam hypothecam, privilegium tacitæ hypothecæ, quod est personale: si inquam vivo pupillo mentitus sit, tenetur crimine falsi, *l.1. §. tutores, ff. ad l. Cornel. de fals.* Si obrepserit, inquam, præfectis ærarii, vel privatis creditoribus, vel etsi tutor nihil dixerit, sed dissimulaverit obligationem taciti pignoris cujus non erat ignarus, hoc casu cessat crimen falsi, & superest crimen subsidiarium, Stellionatus nempe crimen, *l.3. ff. de crimine stellion. l. tutor, §. contrario, l. si quis, §. ult. ff. de pignerat. act. l.2. inf. de crim. stellion.* Verum ad rem redeamus. Quia jam B expositum est jus omne, quod pertinet ad *l. C. uni. hujus tit.* censeo observandum esse argumentum quo utitur *d. l. un.* ab alienatione ad pignerationem, ut si tutori licet alienare rem suam tacito intellectu obligatam pupillo, & possit eam alteri pignerare: nam plus est alienare, quam pignerare. Si licet, quod minus est probabile, licet etiam, quod magis est probabile, *l. non debet, ff. de regul. jur.* quod vulgo vocant argumentum a majori ad minus, cum dici debeat a minore ad majus, id est, a minus probabili ad majus probabile, hoc modo: si tenetur pupillo ex causa tutelæ, una cum bonis suis omnibus, rem suam potest alienare, & pignerare igitur, & ita in *l.9. §.1. D. de pignor.* quod emptionem venditionemque recipit, multo magis pignerationem. Eodem argumento utitur *l.11. §. usufr. D. de minor.* C Vendere possumus usum fructum quem habemus in re aliena invito proprietario, & pignerare: igitur valet argumentum ad affirmandum: Philosophi dicunt non valere ad negandum: nam si non licet, quod est minus probabile, non ideo etiam licet, quod probabilius est, hoc modo: non possum vendere, nec pignerare igitur, *l. in quorum, D. de pignor.* In quorum fundi finibus quis emere prohibetur, ut non possis ita pignus accipere non prohibetur argumentari: Ille non potest emere in illis finibus rem ullam, nec igitur pignori accipere: non est igitur idonea consequentia, & omnino contra quam Acc. existimet in *d. l. in quorum*, adhibita *l. qui officii, de contrah. empt.* Et confirmandæ rei gratia etiam addita *l. solet, §. ult. D. de officio Procons.* poni debet species in præside, vel alio, qui gerat publicum officium in pro- D vincia, vel civitate, vel vico: nam mandatis principum continetur ut is præter ea, quæ victus quotidiani sunt, nihil possit emere, vel mobile, vel immobile in finibus ejus provinciæ, vel civitatis, vel vici, vel pagi: cujus significatio latissime patet, sed non prohibetur pignus accipere. Et ita accipienda est lex *in quorum*: contra omnino explicanda est *lex unica*. Ex qua liquet, quod posui a minori ad majus non valere argumentum ad negandum contra a majori ad minus, id est, a magis probabili ad majus probabile valet argumentum ad negandum, hoc modo: non possum pignerare, nec vendere igitur: non tamen ad adfirmandum hoc modo: possum pignerare, & emere igitur, hoc est falsum, *d. l. in quorum*. Et hæc ita se habent secundum artem: nam observandum in jure hæc argumenta esse infir- E missima, ut quo hæc lex utitur a minori ad majus: ut si tutor possit alienare, possit etiam pignerare, argumentum hoc deficit in re aliena, quæ vendi potest & pignerari non potest, *l. servus quem, §. ult. D. de act. empt.* Deficit etiam in servitute rustici, vel urbani prædii, quæ vendi potest, *l. cum manum, §.1. D. de contrah. empt. l.3. §. si iter, & l. tenetur, §. si tibi, D. de action. empt.* & pignerari tamen non potest, *l.12. D. de pig.* Deficit etiam in præside provinciæ, qui habet quidem jus gladii, *l. illicitas, §. qui universas, D. de officio præs.* nec tamen habet jus deportandi, *l.1. sup. l. deportatus, D. de leg.3.* non habet jus confiscandi bona reorum, *l. un. inf. ne sine jussu principis cert. jud. lic. confisc.* quia hæ pœnæ sunt meri

impe-

imperii, & merum imperium lege datur, nec nisi quatenus lege datur, cuiquam competit. Et sæpe lex, quod plus est, dat, & competit, si cetera non dederit, non competunt cetera per consequentias: nam argumentis fretus non potest quis plus sibi arrogare, quam dederit lex. Et rursus argumento a minori ad majus, quæ non dicuntur valere ad negandum in jure, & ad negandum sæpe valent, ut in servitute urbani prædii, quæ pignori dari, & tradi non potest, cum sit res incorporalis: ac ne hypothecæ quidem conventioni subiici potest. Et ita argumentatur *l.11. §. ult. D. de pignor.* ut quod non potest pignori dari per traditionem, de eo non possit conveniri, ut hypotheca sit: Et ita argumentum a minori ad majus valet etiam ad negandum in fundo dotali, quem lege Julia, ut non licet vendere, nec pignerare igitur, *l.3. D. de fundo dot.* Et in prædio minorum, quod ut non potest vendi, ita nec obligari sine decreto, *l.1. D. de reb. eor. qui sub tut. vel cu. sunt*, ex oratione Severi. Et in re cujus commercium non est, quam ut non possum emere, ita nec pignori accipere, *l.1. §. eam rem, D. quæ res pignori, &c.* & in *d. l. in quorum*, rei, de qua agitur, erat commercium inter ceteros omnes, præterquam in præside, quod ei soli interdicitur quandiu officio fungitur in iis finibus, valet etiam in re litigiosa: nam ut eam non possum vendere, nec obligare igitur, *l.1. §. ult.* & in filiofam. quem pater nec vendere, nec pignerare potest, *l.1. & 2. sup. de patrib. qui fil. suos distrax.* Et generaliter prohibita alienatione, vel testamento, vel contractu, etiam intelligitur prohibita pigneratio, *l. ult. supr. tit. de rebus alienis non alienan.* Et similiter, quod non possum donare, id, si quis alius donet, non possum etiam consentire donationi, *l. cum quis, D. de regul. juris*: Atque ita his modis valet etiam ad negandum argumentum a minori ad majus. Et rursus argumentum a majori, quod dicitur valere ad negandum, in jure dicitur non valere ad negationem. Nec enim si præses non habet jus deportandi, ideo non habet jus gladii, id est, vitæ & necis, nec si rem alienam pignori obligare, ideo non possum etiam eam vendere: hujusmodi igitur argumenta in jure nihil valent. Restat tantum, ut quia tractavi ante de servitutibus, an possint pignerari, & frequenter usus sum *l.11. & 12. D. de pignoribus*, in quibus ostenditur hac in re esse differentiam inter servitutes urb. & rustici prædii, & ostendam quanta sit ea differentia, an sit, & quæ sit ejus ratio. Vulgo plerique contra sententiam *l.11. & 12. D. de pign.* nihil volunt esse differentiæ inter eas; cum tamen evidenter constituatur, ut servitus rustici prædii possit obligari a domino prædii, vel ab eo, cui debetur ea servitus, *l.12.* Et quod ait *l. videamus, D. de usurp.* petita servitute rustici prædii per actionem confessoriam in fructibus numerari omne commodum, quod actor habiturus esset, si non fuisset prohibitus ire agere, puto id posse aptari ad pignerationem, ut dicamus etiam rei incorporalis, ut servitutis rusticæ fructum esse, vel pignori dare licere ex *l. ult. D. de usur.* At servitus urbani prædii, nec pignori, nec hypothecæ subiici potest, ut est proditum in *d. l.11. in fin.* nec a domino prædii, qui debet, nec ab eo cui debeatur illa servitus, nihil refert. Et hanc differentiam veram esse apparebit si reddatur ratio diversitatis inter utramque. Et primum sic statue: ut sit utile pignus servitutis, non tantum necesse est creditorem cui pigneratur servitus habere prædium vicinum, *l.1. ff. commun. præd.* Sed etiam ut hujusmodi pignus alii vicino vendi possit, quia inutile est pignus, quod alii distrahi non potest sui consequendi causa, ut in *l.4. ff. de pigner. act. l. mulier, infr. de distr. pign.* At qui creditori habenti ædes vicinas, cui pignori concessum est jus tigni immittendi, vel stillicidii, vel protegendi, vel projiciendi, non est alius vicinus cui ea servitus usui esse potest: nam quod ex ædibus suis vicinus tignum immittit in ædes debitoris, non æque alii vicino immittendi ullus est usus & utilitas: ac consequenter jus illud alius vicinus non est empturus, & alius emeret frustra: ergo ejus servitutis nullus est usus, & inutile est pignus, cum non possit invenire emptorem. At contra servitus prædii rustici alii vicino vendi potest, forsitan magno empturo, cum possit uno itinere pluribus patere aditus in suos fundos: Quia igitur pignus servitutis rusticæ distrahi potest, & quandoque magno, non erit inutile si vel dominus prædii, vel is cui debetur servitus, ita pigneraverit iter creditori suo: Ergo explodenda est eorum opinio, qui contra leges manifestissimas calumniantur, & adserunt nullam esse differentiam. Nec moveri debemus eo, quod in precario inter hanc & illam servitutem differentia nulla est; quia utraque precario dari potest, *l.3. & l. & habet, §. precario, ff. de precar. l. si quis, 12. D. de religios.* non alia est ratio pignoris, alia precarii, precariæ possessionis, vel quasi possessionis utilitas consistit in usu, & ad libitum ejus, qui concessit, & ad modicum quandoque tempus, pro libidine ejus, qui concessit. Hunc usum admittit utraque servitus. Igitur non videtur precarium esse inutile in hac vel illa. In pignore est inutile, quia utilitas pignoris consistit in distrahendo, & servitus urbani prædii non est inventura alium emptorem: quod satis diximus ante.

AD TIT. LIV. *De pactis inter emptorem & venditorem compositis.*

HIc titulus est de pactis, quæ adiiciuntur emptioni venditioni ex continenti, id est tempore contractus, ut ait *lex pen.* initio contractus, ut ait *lex* 5. vel traditionis tempore, *l. in traditionib. D. de pact.* omnis traditio ex causa non nuda facta, contractus est: emptio venditio contractus principalis, cui & alii accedunt contractus, veluti arræ datio, & traditio rei venditæ: ex quibus non alia actio datur, quam quæ nascitur ex principali contractu, veluti empti venditi, nec alia ex pactis, quæ ei accedunt, veluti ex pacto arrali. Hæc vero pacta, ut varia sunt, ita efficiunt, ut ejusdem contractus varia sit forma, ut si quis roget me, quæ sit forma emptionis venditionis, vel locationis conductionis, vel mandati, vel depositi: recte dicam, nullam esse certam formam: sed eam esse, quam fecerint pactiones, quæ ei in initio adiiciuntur, pactiones enim contractum formant, & actionem ex iis, *l.7. §. quinimo, D. de pact.* legem dant contractus, *d. l.7. §. idem Marcellus, l.1. §. si conveniat, D. depos. l. contractus, D. de reg. jur.* atque ideo hæ pactiones dicuntur leges, & conditiones in omnibus fere constitutionibus hoc tit. & passim in jure leges emptionis & venditionis, id est pactiones. Et est suavissimus, qui libro edito de legibus populi Rom. veluti Falcidia, Ælia Sentia, Aquilia, inter eas numerat legem commissoriam, quod est pactum emptionis venditionis de re restituenda. Nec enim ea lex est populi Rom. sed privatorum contrahentium emptionem venditionem. Imo & hæ pactiones, sive leges venditionis dicuntur venditiones, ut in *l.4. hujus titul.* Commissoria venditio, id est, venditio facta sub pacto commissorio: imo tanta earum pactionum vis est, ut ejusdem contractus appellationes varient pro varietate formæ, quam ei imponunt. Ut exempli gratia pignus scindatur in hypothecam, pignus, fiduciam, & antichresim: & similiter locationem dividam in tabellariam, & precariam: Quæ igitur est forma cujuscumque contractus, eam esse dicam, quam fecerunt contrahentes secundum leges: nam improbæ pactiones rejiciuntur. At videam, quæ in hoc titulo ponuntur: Pacta sive leges venditionis, & traditionis proponuntur in l.5. & omnes justæ, & ratæ, & quibus datur actio ex vendito: quia scilicet adiectæ sunt venditioni in continenti, id est in ingressu contractus, in ipso exordio & contextu contractus: nam quæ adiiciuntur pactiones ex intervallo, non valent, non proficiunt ad agendum. Ac primum proponitur lex commissoria, qua scilicet

licet id agitur in tradenda re vendita, ut ſi intra certum tempus pretium, vel pretii pars reliqua non ſolvatur, ſi ita venditor velit ut res ſit inempta, & ei commiſſa, id eſt, ut ad venditorem recurrat, etiam arris non redditis emptori, *l. 1. hujus tit. l. 2. l. ult. ff. de lege commiſſ. l. ult. ff. de reſcind. vend.* Et hæc eſt, quæ dicitur pœna commiſſi in *l. trajectitiæ, ff. de oblig. & act.* pœna commiſſæ venditionis: committit emptor in venditionem, qui in ejus legem peccat, etiam non interpellatus ſi ſua die pretium non offerat, *d. l. traject. & l. 4. §. ult. ff. de lege commiſſ.* Committit autem venditori, nimirum ei reſtituta re vend. vel per rei vindicationem, vel per actionem ex vendito. Quod adhibita diſtinctione explicandum eſt, ut intelligatur quando exerceat venditor legem commiſſoriam per rei vindicationem, & quando per actionem ex vendito. Per vindicationem exercet legem commiſſoriam ad diem pretio non ſoluto, ſi rem emptori tradiderit precarii, aut locationis nomine, donec pretium ſolverit, non emptionis nomine, quia non videtur dominium ab emptore receſſiſſe, id eſt, quia ea traditio non fecit dominum emptorem, in *l. ſervi emptor, ff. de peric. & comm. rei vend.* Salvum itaque dominium manſit venditori; conſequenter manſit ei integra vindicatio, quæ jure dominii competit. Per actionem ex vendito venditor legem commiſſoriam exercet, ſi emptori rem tradiderit emptionis jure fide habita de pretio in diem certum; nam ita ipſe ſi dominus fuit, dominum facit emptorem traditione, ut jam lege commiſſoria non poſſit habere vindicationem, ſed habeat actionem ex vendito: & l. 4. quæ dat vindicationem, ita eſt adducenda in concordiam: nimirum addita ſuperiori diſtinctione, quæ & veriſſima eſt, ſi dixeris venditionem factam lege commiſſoria eſſe puram, id eſt, non contrahi ſub conditione, ſed pure contractum reſolvi ſub conditione, ſi pretium non ſolvatur ad diem. Quæ ſententia locum obtinuit, *l. 2. ff. de leg. commiſſ.* nam ſi dixeris eam eſſe conditionalem, quæ fuit ſententia Sabini in *l. pro emptore, §. Sabinus, ff. pro empt.* etiam re tradita ex cauſa venditionis, & lege commiſſa venditori competit vindicatio, quia traditio fuit inefficax atque venditio: nec fuit igitur translatum dominium in emptorem. Sed verius eſt, non eſſe conditionalem, & locum habere ſuperiorem diſtinctionem inter vindicationem & actionem ex vendito. Eadem lex commiſſoria olim valuit in pignoribus, puta ut ſi ad diem pecunia debita non ſolveretur, pignus fieret creditoris: ſed merito in pignore diſplicuit Conſtantino, *l. ult. in fi. de pact. pign.* & commiſſoria lex Antonino Imperatori diſplicuit in venditionibus, *l. Æmilius, ff. de minorib.* ſed non antiquata, reſciſſa, improbata. Et eſt ratio differentiæ inter pignora, & venditionem: Nam in pignoribus lex commiſſoria plerumque eſt in fraudem conſtitutionum, quæ uſuris modum impoſuerunt: maxime notandum eſt, etſi, ut ſolent, pretioſiora ſint pignora: plus enim ita conſequeretur creditor ex lege pignorum, ſi ea lege committerentur, id eſt, ſi pignora in ejus dominium caderent ob pecuniam non ſolutam, quam ex legitimis uſuris: in venditionibus lex commiſſoria nullam habet ſpeciem fœnoris improbi & illiciti. Et in hanc rem eſt *l. Julianus, §. Idem Papin. ff. de action. empt.* Sequitur aliud genus pactionis, ſive legis venditionis in *l. 2. & 7. hujus tit.* Si conveniat, ut quandoque pretio oblato a venditore, ea res, quam vendidit, ſit inempta, & revendatur. Lex eſt commiſſoria, lex eſt redemptionis, quam poſſit facere venditor quandocumque, nullo finito tempore, vel intra certum tempus. Ex ea pactione etiam formatur actio ex vendito in emptorem, ſi poſt venditionis interpellationem, denunciationem, oblationem pretii, & non tantum oblationem, ſed etiam obſignationem & depoſitionem; hæc enim omnia ſunt neceſſaria, *d. l. 7.* emptor legi dictæ non paruit, atque etiam hoc caſu dabitur actio ex vendito, reſcindendæ venditionis cauſa: nec erit neceſſaria actio præſcriptis

A verbis: nam etſi *l. 2. hujus tit.* dicat initio dari actionem præſcriptis verbis ad reſcindendam venditionem ex lege redimendæ rei; tamen in eo non perſtat, & ſe corrigit, dum adjicit, *vel ex vendito dari*. Et ſimilis eſt correctio in *l. Labeo ſcribit, ff. de contrah. empt.* nunquam enim actio præſcriptis verbis concurrit cum actione legitima. Et præſcriptis verbis actio eſt ſubſidiaria in factum actio, cum deficit alia actio civilis. Et illud eſt animadvertendum, interpellandum eſſe emptorem, oblato pretio: alioquin non peccat emptor in hanc emptionem: nam & hic nulla pœna eſt; ſed cum priori genere pactionis eſt pœna commiſſi; & ideo non eſt neceſſaria interpellatio ad diem; quia dies illam appellat ſatis, cum eſt pœnalis cauſa: quod in *d. l. trajectitiæ* oſtendi eſſe verum. Sequitur tertium genus pa-

B ctionis in *l. 5.* ſi conveniat, ut emptor uſuras pretii, quod ſtatim non ſolvit, præſtet ex tempore venditionis, quæ alias non ſolent præſtari, niſi ex mora, interpoſita ſtipulatione, & uſurarum exactio fit per actionem ex vendito: nam hæ pactiones non propriam perimunt actionem, ſed ipſam contractus formant. Et conſtat, in bonæ fidei judiciis deberi uſuras, non tantum ex mora, ſed etiam ex pacto, *l. 15. ſup. de actionib. emp. l. negotia, ff. mand. l. Titius, ff. de præſcript. verb. l. cum quidam, §. ex locato, ff. de uſur. l. Publia, §. 1. l. Lucius in fi. ff. depoſ.* In judiciis ſtrictis non debentur ex pacto ſine ſtipulatione, *l. quamvis, ſupr. de uſur.* Eſt & aliud genus pactionis in *l. 6. hujus tit.* Si venierit res exiguo pretio, habita inter emptorem & venditorem certæ rei contemplatione, quæ exiguum pretium face-

C ret. Finge conveniſſe, ut rem dignam centum emeret quinquaginta, vel ſexaginta, ea lege, ut venditorem aleret per annum, aut biennium in vicem pretii, ut *l. 3. ſup. de contrah. empt.* Ea contemplatio alimentorum, vel alterius rei certæ, facit, ut venditor ſit contentus exiguiore pretio, qui non eſſet eo pretio rem venditurus citra ejus rei contemplationem: Ergo id agitur, ut niſi ea lex atque conditio emptionis impleatur, res ſit inempta per actionem ex empto, quæ hic etiam dabitur ad reſcindendam venditionem, reddito pretio emptori. Poſtrema pactio proponitur in *l. ultima hujus tituli*: Si vendidero tibi certum locum fundi mei ea lege, ut ne eum dedices in ſacrum, vel ne eum facias religioſum illato mortuo, hæc lex recta eſt, & ex ea cauſa dabitur actio ex vendito in id quod intereſt venditori

D ſervari legem, vel potius erit actio ex vendito, ut reſolvatur venditio, quaſi non fuerit venditor alias venditurus, & quaſi ea pactio ceſſerit in partem pretii, effeceritque ut res minoris veniret, *l. 6. ſupr. & l. 6. in fi. ff. de ſervis export.* Implenda igitur eſt ea lex, quæ cedit in partem pretii: & quia ſine ea non erat venditurus eam rem, eumve locum; & quia intereſt ejus legem ſervari, ut docet *l. 10.* quia non tantum noluit religionis cauſa alium vicinum ſibi adjungi, ſed etiam ſpecialiter interdixit, ne ſibi vendenti locum fundi, non totum fundum, vel ne ſibi vendenti fundum, & habenti locum in conconfinio loco, vel fundo, venditio injecta religione fieret inutilis, & ingratiis ſibi vicinus adjungeretur: vicinitatis enim ratio habetur in æſtimando eo quod intereſt, *l. 1. §. ſi rem, ff. quæ in fraud. patron. l. quod ſæpe, §.*

E *ult. ff. de contrah. empt.* Unde abiit in proverbium: Marcus Syrius vir juſtus, cujus vicinitas confines fundos chariores efficiebat. Verum huic legi ultimæ vulgo opponitur lex *ultima, ff. de pact.* quæ præſcribit, neminem paciſcendo efficere poſſe, ne quis mortuum inferat in locum ſuum venditum: vel ne eum conſecret: Et tamen *lex ult. hujus tituli*, ratam facit hanc pactionem ne mortuus inferatur in locum venditum. Dico id non poſſe fieri pacto facto ex intervallo, ſine ſtipulatione; quod pactum factum ex intervallo, non prodeſt ad agendum. Et ita explicatur ſpecies, quod probat *lex ult.* ut Acc. placuit. Et hoc confirmatur vehementer *l. quod ſi locus, ff. de relig.* Si conveniat, ut locus monumenti, id eſt cœnotaphium, non fiat religioſus, ne mortuus

in eum inferatur, pactum non sufficere adhibitum, sed stipulationem esse necessariam. At lex ult. loquitur de pacto addito ex continenti, quod proficit ad actionem ex vend. nec desiderat stipulationem. Dicitur officium judicis tantum posse in actionibus bonæ fidei, quantum stipulatio in strictis, *l. quia tantumdem, ff. de negot. gest.* Idem dici potest de pacto adjecto ex continenti, ut tantum possit quantum stipulatio.

AD TIT. LV. *Si servus exportandus veneat.*

Diximus heri de pactis inter emptorem & venditorem, sequuntur tres tituli, in quibus totidem, aut certe quatuor pactiones exponentur, quæ in venditionibus mancipiorum addi solent: prima est in tit. Si servus exportandus veneat, id est, si servus ea lege & pacto veneat, ut exportetur. Exportare est transferre ad barbaros in *tit. 41. sup. quæ res export. deb.* In hoc titulo exportare est servum transferre in aliam civitatem, vel provinciam, ne in ea amplius civitate moretur, ubi venumdatur: quam pactionem venditores addere solent, vel quod ipsi eadem lege servos emerunt, ut exportarent, & stipulanti venditori pœnam promiserunt, nisi exportarent, *l. 7. ff. de serv. export.* vel etiam addunt eam legem odio servorum, quod eorum conspectum ferre non possint; nam & citra venditionem etiam legimus sæpe a dominis pœnæ causa servos ex urbe in villam exportari, ablegari, *l. ex pacto, §. pen. ff. de heredib. inst.* Quod memini me etiam probare observatione decima, cap. 33. ea lege vendere, ut emptor emptum servum exportet; & id confirmabo his exemplis. Demosthenes in Timocrate, & Ælianus in epist. rust. & Dio. 54. Huic legi, ut emptor servum venditum exportet, addi solet, ut in non exportatum venditori liceat manus injicere quasi suum, ac si non vendidisset. Quod etiam pactioni tit. seq. addi solet, ne ancilla prostituatur, vel ut venditori in prostitutam sit manus injectio. Qua de causa de manus injectione in hoc titulo & sequenti satis multa. Manus injectio est patri in filios, domino in servos, & aliquando creditori in debitores, maxime fugientes ex 12. tabulis: nam & verbum injectionis manus est legitimum: *si calvitur, pedemve struit, manum endo jacito*: ubi interprete Servio Jurisconsulto, pedem struere, est fugere: Et sententia est legis ult. si calvitur, id est, si moretur, si frustretur, veluti si fugiat, ut in eum creditori sit manus injectio; quod confirmat etiam alia lex 12. tabul. *æris confessi, rebusque jure judicatis, triginta dies justi sunto post dein manus injectio esto, in jus ducito.* Itaque quod est in *l. ait prætor, §. si debitorem, ff. quæ in fraud. creditor.* creditores debitorem fugientem, & pecuniam suam exportantem, veluti manu injecta abstulisse & apprehendisse ei, quod debebatur: quod, ut quidam volunt, non est interpretandum, ut abstulerit jure judicioque sine vi, sed manu injecta, sine auctoritate judicis ex l. 12. tabul. nam permittunt 12. tabulæ manus injectionem in eum, qui pedem struit. Licet etiam sine judice manum injicere creditori in debitorem duobus illis casibus, & venditori in servum venditum, si legi venditionis non pareat emptor, ex conventione, qua venditor exceperit sibi injectionem manus, si non exportetur servus, vel si prostituatur serva contra legem venditionis; optimum quidem est id facere per magistratum, ut ait lex *si stipulatus, in fi. ff. de solut.* Sed sine magistratu factum non improbatur, quia lex 12. tabul. vel lex conventionis manus injectionem dedit. Et ita *l. 1. tit. seq.* manus injectio fit auctore præside: quod est tutius, sed non admodum necessarium. Porro hæc lex venditionis, ut servus exportetur, non tam emptori datur, quam ipsi servo, ut scilicet omni modo peregre abeat, quod oculi venditoris eum ferre non possint, ut sequentes pactiones propositæ tit. seq. omnes dicuntur servæ, puta ne prostituatur ancilla: Et *tit. 57.* ut manumittatur, vel contra, quæ nominatim dicitur cohærere personæ servi, nec tam emptori, quam servo imponuntur. Igitur si venierit ea lege, ut exportetur, nec ibi morari potest, nec manumitti, unde exportari jubetur, vel si ibi manumittatur servus fiet fisci, eum alii potest manumitti, nec lex vetat, ut manumittatur, *l. 3. h. tit.* Sed rursus si alibi manumittatur, & post manumissionem redeat unde exportatus est, quia tunc nulla est manus injectio in manumissum, nulla in emptorem actio competit, qui manumisit eum servum: Ideo constitutum est, quia per eum servum fit post manumissionem, quo minus voluntati venditoris satisfiat, ut veniat in perpetuam servitutem fisci, rescissa libertate sub eadem lege ne ibi moretur ubi venit, aut ut priori domino sit in eum manus injectio, si fiscus eum non exportaverit, *l. 1. hujus tit. l. pen. ff. de servis export.* Aliquando venditor non excipit manus injectionem, sed pœnam stipulatur, si servum non exportaverit emptor, & hoc casu servo non exportato, id est, neglecta lege venditionis, venditori committitur pœna tantum: servus autem committitur fisco ablatus emptori, *l. 2. hujus tituli.*

AD TIT. LVI. *Si mancipium ita venierit ne prostituatur.*

Sequitur alia pactio in tit. 56. si mancipium ita venierit ne prostituatur: cui conventioni additur aliquando, vel ut prostituta confestim libera fiat, ne habeatur in turpi quæstu. Quæ piissima lex est, & favore libertatis & pudicitiæ valet proficitque ad libertatem, etsi facta sit ex intervallo, id est, non sit inserta venditioni, venditionis tempore: Quod notandum est ex *l. 2. hujus tit.* Et ostendit etiam tum *lex* 1. tum *l. 2. hujus tit.* hujus rei cognitionem pertinere ad præfectum urbi: recte: hoc enim est quod ait lex 1. *§. hoc quoque, ff. de officio præfecti urbi*, a Severo Imperatore præfecto urbi dari, ut mancipia tueatur, ne prostituantur. Et hoc genere si ancilla perducta fuerit ad libertatem, patronum habebit venditorem, *l. 7. ff. de jure patron.* Aliquando venditor non paciscitur ut libera fiat, si non obtemperet emptor conventioni; sed ut in eam prostitutam statim sibi competat injectio manus quasi suam, nec venditam, aut traditam: Et tamen si venditor remittat manus injectionem, sinatque prostitui ancillam, hoc casu remittente venditore manus injectionem, statim ancilla fit libera ex constitutione Adriani, Severi & Antonini; & est sine patrono: nam venditor sane nullum habebit honorem, quia remisit manus injectionem: quæ omnia probantur *l. 1. hujus tit. & l. 7. ff. qui sine manumis. ad libertatem, & l. sed si, §. 1. ff. de in jus voc.*

AD TIT. LVII. *Si mancipium ita fuerit alienatum, ut manumittatur, vel contra.*

Sequitur tertia pactio in tit. 57. si servus veneat ea lege, ut manumittatur intra certum tempus, cujus legis ea vis est, quam efficit favor libertatis, voluntasque venditoris, ut si ei non pareat emptor, si servum emptum sua die non manumittat, statim ex constitutione Marci & Antonini scripta in Semestribus, id est, in libris constitutionum Marci, *l. 2. hujus tit.* Marcus Philosophus dabat operam juri dicundo sex mensibus quotannis exemplo Augusti, Tiberii, & aliorum: Et ita Semestria dicta sunt libri in quibus sunt scripta ea, quæ constituit D. Marcus sex mensibus quotannis: ex quibus in jure variæ referuntur constitutiones: ut excusetur a tutela, qui administrat res fisci, *§. item ejus, Inst. de excus. tut.* & ut voluntate testatoris possit remitti cautio legatorum, vel fideicommissorum, *l. pactum, ff. de pact.* Et ut pupillos non sit necesse restitui in integrum ex contractu avito, si pater eorum non agnoverit avitam hereditatem, *l. 12. ff. de adquir. hered.* Et praterea hæc constitutio, de qua hactenus, sæpe in

jure

jure refertur, ut ſervus emptus ea lege ut manumittatur, ſtatim poſt diem quo manumitti debuit, ipſo jure fiat liber: Et ideo ſi huic conventioni adjecta ſit ſtipulatio pœnalis, ſi emptor non manumiſerit, ea nunquam committitur, & nullius eſt momenti, cum futurum ſit ut ſervus manumittatur ipſo jure repræſentante factum emptoris: Et ita eſt legendum in fine leg. *ult. hujus tit.* conditionis poteſtate manumittentis factum repræſentari. Et hoc Græci probant: *quia*, inquiunt, *poteſtas facti imponit libertatem, quam debet emptor præſtare.* Hoc eſt, pactionis poteſtate repræſentatur factum emptoris ac ſi manumiſiſſet. Et ita etiam veteres Galli non legunt poſt, ſed ita: *Que la puiſſance de la condition ſoit reputee au fait de celuy qui la doit franchir, & accomplir.* Poteſtas pactionis habetur pro facto manumiſſionis, ubi dies venerit quo ſervus vel ancilla manumitti debuit. Pertinebat autem proprie ea conſtitutio ad ſervos ea lege venditos, ut manumitterentur, non autem ad ſervos donatos ea lege. Et aliquandiu eo jure uſi ſunt, ut non idem eſſet in donatis, *l. Qui Romæ*, §. *Flavius*, *ff. de verb. oblig.* Sed poſtea aliis conſtitutionibus etiam porrecta eſt ad contractum do ut facias, ut ſi quis det pecuniam domino quaſi pro pretio, ut ſervum ſuum manumittat: nam accepta pecunia ſi non manumittat, ipſo jure fit liber, *l.4. hujus tituli*, *l. Paulus*, §.1. *ff. de liber. cauſa*. Et additur in hoc titulo quarto conventio, ut ſervus non manumittatur, cum ita ſcilicet ſervus venditur, ut nunquam poſſit ad libertatem perduci, in *l. ſervus hac lege*, *D. de manumiſſ.* *l.1.* §. *is quoque*, *D. ad ſenatuſc. Syllan.* Quod adeo verum eſt, ut ſi huic conventioni ſit ſubjecta ſtipulatio pœnalis, hoc modo: Tot dari, ſi manumiſeris, nullius eſt momenti manumiſſio: nam etſi non manumiſerit, manumiſſio futura eſt, & in ea ſtipulatione videtur intelligendum de effectu manumiſſionis, non de nudo actu manumiſſionis, ſive effectu: Et cum inanis ſit manumiſſio, inanis etiam erit ſtipulatio pœnalis, *l. pen. h. tit*, *l.6. D. de ſerv. export.* quæ ſola eſt de hac conventione, quod etiam in quæſtione 3. pactionis obtinuit, *l. ult. hujus tit.* ut ipſo jure nulla ſit ſtipulatio pœnalis: nam ex ea pactione futurum eſt ut fiat liber ſervus, quem ut manumitteret emptor, creditum eſt ex tempore contractus: Et idem obtinuit in quarta pactione. Et ut minori negotio intelligi poſſint, quæ ſupra de manus injectione diximus, hæc ſubiicientur ex *l. ait prætor*, §. *ſi debitorem*, *D. quæ in fraud. cred.* ait creditorem perſequentem debitorem fugientem, & pecuniam ſecum ferentem auferre ei pecuniam ſibi debitam: utitur his verbis, *ferre* & *auferre*, *perſequi* & *fugere*, fugit debitor, perſequitur creditor, fert pecuniam debitor, aufert creditor ſi fiat illico: nemo eſt qui hoc legens non intelligat illico, id eſt, in ipſo articulo & momento temporis, ſine jure, ſine judicio, manu injecta fugienti debitori, quia nec juris nec ordinis ſpatium ullum relinquat creditori, pecuniam debitam auferre; ergo cum ea res ſit fraudi creditori, recte ſtatuunt licere fugienti debitori, & pecuniam ſecum ferenti, illico auctoritate ſua pecuniam auferre: ſic ſane: nam, quod plus eſt, etiam in debitorem fugientem, 12. tabulæ dant manus injectionem: *ſi calvitur*, &c. Dant primum in eum qui calvitur, id eſt, in moratorem, ut alio capite, in judicatum, qui moratur & fruſtratur, nec judicatum facit. Deinde dant etiam in fugientem debitorem. Incivilis quidem hodie eſt hæc via, & extraordinaria, fateor, ſed incivile quoque eſt, ſi non probaveris quod creditor fecit, dum ſibi vigilat, ſuum ut ſervet, qui in ejus amittendi ſummo periculo verſabatur, *l. ult.* §. *ult. D. quod metus cauſa*, ponit creditorem exegiſſe per vim debitam pecuniam ſine cognitione judicis, etiam a non fugiente debitore, interventu apparitoris, qui interventus non excuſat vim, non habita cognitione judicis, & non facit ut creditor, qui vim fecit, eam non videatur feciſſe: Et tamen, quod ita extorſit creditor auctoritate ſua, interventu apparitoris, ut ſuperiori etiam caſu, æquum eſt eum excuſari ob præcipitem fugam debitoris. Non omnis vis improbatur; dicimus creditorem vim feciſſe neceſſario magis quam libenter, coacte magis, quam civiliter, ut Titus Livius 38. magis pie quam civiliter vim feciſſe Africanum, quia a corpore fratris, qui in vinculo ducebatur, repulit viatorem. Et adde, melius id facere per magiſtratum, ſi quis poſſit, *l. ſi ſtipulatus ſum*, *in fi. D. de ſolut.* Sed fuga debitoris non dat ſpatium adeundi magiſtratus: igitur tolerabile illud eſt. Addam manus injectionem fieri in ancillam proſtitutam, contra legem venditionis, auctore magiſtratu, *l.1. ſup. tit.56.* Sed etſi ſine magiſtratu facta fuerit ex lege conventionis, id eſt, prout lex conventionis permittit, eam revocari incivile eſt.

AD TIT. LVIII. *De Ædilitiis Actionibus*.

Actiones empti venditi vel ſunt civiles, de quibus actum eſt ſupra, vel honorariæ ſive ædilitiæ, de quibus agitur in hoc titulo: nam & hæ actiones, quæ dantur ex edicto Ædilium curulium, quibus maxime erant curæ venalia, dantur ex contractu emptionis venditionis, *l. cum autem*, §. *ſi quis*, *D. de Ædil. edicto*. Et proximæ igitur ſunt actioni empti, & ſunt duæ, Redhibitoria, & Æſtimatoria, quæ proprie pertinent ad venditionem mancipiorum, ſi ſpectes verba Ædilitii edicti: eſt enim de venditione mancipiorum, ſed trahitur ad venditionem ceterarum rerum, *l. ſciendum*, *D. de ædilit. edic.* etiam ad venditionem prædiorum, *l. etiam*, *D. eod.* ut ſi fundus emptus ſit peſtilens, redhiberi poteſt venditori, omnibus reſtitutis in priſtinum ſtatum: Et ideo in *l. pen. hujus tit.* ubi vulgo male ita legitur: *ſi peſtibilis fundus*, *id eſt peſtibiles herbas vel letiferas habens*: adſerenda nobis eſt vetus ſcriptura: omnes libri manuſcripti ſic habent: *peſtibilis fundus*, *id eſt peſtibulas*, *vel herbam letiferam habens*, definitio eſt peſtibilis, aut peſtilenti fundi recta: nam & incitabilem dicimus in quo ſunt incitabula virtutis & ingenii, & fundum peſtilentem, in quo ſunt peſtibulæ, vel herba letifera: Et peſtibularum nomine ſignificari opinor natrices, viperas, colubros, ſerpentes, quas etiam auctores vocant peſtes, earumque odorem ajunt eſſe nocentiſſimum, *l.2.* §. *Idem ait*, *D. ne quid in loco publ. odore ſolo locum fieri peſtilentiorem*, ut Florent. habent, non, *odore ſoli*. Nec novum videri debet hoc verbum *peſtibulas*, cum & veteres dixerint eodem ſenſu, *peſeſtas in fundo luſtrando* apud Feſtum. Et ita Columella l.1. cap.5. *Natricum ſerpentumque peſtes*: & lib.8. cap.5. *Cavendum eſt ne pulli gallinei afflentur a ſerpentibus. Id vitatur incenſo cervino cornu, & capillo mulieris*. Et ita Virgilius: *graveis nidore chelidros*, quod ſumptum eſt ex Nicandro qui eos dixit, βαρυόδμους. Ergo reſtituatur vetus lectio: ſic igitur actio redhibitoria, & æſtimatoria, licet in edicto fiat tantum mancipiorum mentio, referuntur etiam ad res ceteras. Trahuntur etiam ad fundos. Redhibitoria actio eſt, qua emptor agit ad reſolvendam venditionem, ob vitium morbumve latens rei venditæ, quod neſciebat emptor, vel ob dictum promiſſumve venditoris, ut ſcilicet eam rem recipiat venditor, & pretium reddat emptori: qui agit redhibitoria, debet rem exhibere venditori, offerre, præſtare, ut ait *l. ult. hujus tit.* quod non eſt probare, ut quidam putant, vitium rei, ut probare ſervum fugitivum eſſe, ex veteri vitio: ſed eſt reſtituere, offerre præſtare, quoniam ibi agitur de redhibendo ſervo fugitivo: ſed ibi redhiberi, eſt reſtituere, & verbo exhibendi ſemper ineſt ſignificatio reſtituendi, *l. Julianus*, §. *quantum*, *D. ad exhib.* Et ita in *l. pact. ſupr. de pact. exhibitis*, id eſt reſtitutis. Ergo hæc eſt ſententia legis ultimæ, eum qui agit redhibitoria, debere rem exhibere venditori, id eſt, reſtituere: Et ideo recte in contrarium adfertur *l. redhibere*, §. *ult.* & *l. ſeq. D. de ædil. edict.* quo agitur etiam de ſervo fugitivo in cauſa redhibitionis, & qui etiam nunc eſt in fuga, ſine culpa emptoris: Et tamen

men non exigit Jurisconsultus ut omnimodo servum exhibeat: sed habeat satis venditori cavere de eo servo persequendo, & restituendo ubi venerit in potestatem suam, neque per se, neque per heredem suum fieri quo minus habeat venditor. Non est igitur necessarium ut exhibeat, cum sufficiat ea cautio: & græci, ut hoc inter se componant., sequuntur quod Acc. retulit in *l. ult. hoc tit.* ut ignoranti venditori, qui bona fide vendiderit citra fraudem, & simpliciter, id est, qui ignoravit vitium servi venditi, omni modo is servus sit exhibendus, & redhibendus ab emptore, qui eum dicit esse fugitivum ex veteri vitio; nam si sit ex novo, cessat redhibitoria in *l. 3. hoc tit.* futura enim vitia non præstat venditor, *l. 1. sup. de peric. & comm. rei vend.* Sic igitur statue: ignoranti venditori omni modo restituendum servum ab emptore agente redhibitoria ut pre- B tium consequatur distracta omni venditione; scienti autem venditori vitium servi, satis sit caveri de eo persequendo, & restituendo, si sit in fuga sine culpa emptoris. Hanc distinctionem facile admitterem, quoniam summa æquitate nititur, & similis est in specie *l. ult.* Si venditor sciens vitium aut morbum vendiderit, actione redhibitoria non tantum cogitur reddere, sed etiam omne damnum emptori præstare debet, ut si quid servus ille per fugam abstulerit emptori, vel si alios servos emptori sollicitaverit, & corruperit, *l. quæro, in princ. ff. de ædil. edict.* Ignorans autem venditor pretium tantum reddit emptori, non omne damnum. Et ita sæpe in tractatu de venditione & emptione, sciens emptor & venditor separatur ab ignorante. Sed ex verbis legum, quæ inter se committuntur, id est, *l. ult.* C *hujus tit. & d. l. redhibere*, non apparet nescisse venditorem in *l. ult.* Et scisse in specie *l. redhibere*: Igitur melius ita conciliari possunt: emptorem qui agit redhibitoria, debere rem restituere venditori: Et hanc esse naturam actionis redhibitoriæ, ut omnia reponantur in pristinum statum ex utraque parte: sed officio judicis contineri, ut si rei restituendæ copiam non habeat emptor, & si servus sit in fuga sine culpa ejus, interponatur cautio de eo persequendo, & restituendo venditori, aut ut emptor actionibus suis cedat venditori ad eum servum persequendum: quæ cessio erit pro justa exhibitione, juxta regulam juris in *l. quod debetur, ff. de pecul.* Et hoc observatur in aliis plurimis actionibus, *l. servo legato, §. ult. ff. de leg. 1. l. si cum exceptione, §. quatenus, quod metus causa, l. si filio, §. pen. ff.* D *sol. matrim.* Et hæc de actione redhibitoria ædilitia. Alia est actio redhibitoria civilis, de qua est pars *l. pen. hujus tit.* Si convenerit inter emptorem & venditorem, ut si intra certum tempus res displiceat emptori, inempta fieret: quo nomine Sabinus dicebat, emptori actionem esse ex empto redhibitoriam. Paulus existimabat, tutius esse ex ea conventione agere in factum præscriptis verbis, *l. si convenit, ff. de rescind. vend.* Et absurdum videtur agi ex empto ad rescindendam venditionem. Et hoc casu deficit constitutio, quæ det actionem empti ad rescindendam venditionem. Tollendi igitur dubii causa, tutius esse agere in factum, non ex empto. Sed etsi quis hodie egerit ex empto ea de re, non male egerit, cum Sabinus senserit empti judicio & redhibitoriam contineri, comprehendi posse, & ei adsentiatur Labeo, E licet fuerit diversæ sectæ, & Ulpianus noster in *l. ex empto, §. redhibitionem, ff. de act. empt.* Multum autem distat actio redhibitoria civilis ab ædilitia; nam civilis est perpetua in *l. si dictum, ff. de evict.* Ædilitia est temporalis, id est, semestris, *l. 2. hujus tit.* Et præterea civilis rem nudam continet, & persequitur: Ædilitia est pœnalis, quia si venditor non pareat arbitrio judicis, est enim arbitraria actio, crescit in duplum, & ob id dicitur esse pœnalis, *l. cum autem, §. si stans, l. redhibitoria, ff. de ædil. edict.* Et eo respiciens Horat. dixit venditorem esse pœnæ securum, quia non celavit vitium servi emptorem, sed eum vendendo excepit fugam, lib. Epistolarum 2. Epist. 2. his verbis:

Des nummos, excepta nihil te si fuga cædat:
Ille feret pretium, pœnæ securus opinor.

Pœnæ securus est, qui non timet actionem redhibitoriam ædilitiam, quæ est in duplum pœnalis. Actio æstimatoria, quæ dicitur quanto minoris, quanto minoris emisset emptor, si id vitium cognovisset, ut *l. 9. supr. de action. empt.* agit emptor, ut scilicet in id damnetur venditor. Item actione æstimatoria in tantum aget, in quantum si scisset emptor ab initio, minus dedisset pretii, ut id sibi restituat venditor. Denique Æstimatoria rescindit venditionem pro parte pretii redhibendi, & est temporalis, nempe annalis, *l. 2. hujus tit.* omnes fere honorariæ sunt temporales: nam & magistratuum erant temporalia edicta, ut in *Inst. de perpet. & temporalibus action.* ex quibus sunt hæ actiones. Et excipiuntur paucæ actiones honorariæ quæ sunt perpetuæ.

AD TIT. LIX. *De Monopoliis, & conventu negotiatorum illicito, vel artificum ergolaborumque, nec non balneatorum prohibitis, illicitisque pactionibus.*

Hic titulus est mirum in modum depravatus, & omnino, secundum quod habent veteres libri, ita est restituendus, de monopoliis, & officinatorum, vel artificum, ergolaborumque prohibitis, illicitisque pactionibus. Sunt enim tres partes tituli. Una est de monopoliis. Utitur voce Græca, quod desit Latina, ut Suetonius refert Tiberium Imperatorem in senatu abstinuisse græco sermone, ita ut Monopolium nominaturus, cum non haberet proprium, veniam rogarit, quod sibi esset græco verbo utendum. Monopolium est vendendæ certæ mercis jus, quod unus solus sibi vindicat, vel permissu Principis, vel auctoritate sua. Hoc vero constitutio hujus tituli damnat omnino, adeo ut nec si permissus Principis interveniat, cuiquam cujuscumque mercis monopolium exercere liceat in eum, qui exercuerit, proposita pœna deportationis, & inter species quarum monopolium exerceri solebat, constitutio numerat vestes, & pisces, & pectines, quibus scilicet comuntur capilli, κάλλυντρα capillorum, & Echinos, id est, Erinaceos, quorum cute vestes expoliuntur, in quibus fraus, vel monopolium fit, ut scribit Plinius lib. 8. cap. 37. Magnum fraus, & ibi lucrum Monopolium invenit, de nulla re celebrioribus Senatusconsultis, & nullo non principe adito querimoniis provincialium. Et ita si quis velit pectines vendere pectendis capillis quantum hoc esset lucrum illi? Generaliter his enumeratis speciebus constitutio cujuscumque rei monopolio interdicit: vulgus Monopolium etiam accipit pro pactionib. illicitis, quas inter se habent negotiatores & artifices in perniciem populi: quid sit monopolium exposui vere. Et natus inde error est, quod sub hoc titulo tractetur etiam de hujusmodi pactionibus, sed non certis quasi Monopoliis, & omnino ex tribus partibus hujus tituli una tantum est de monopoliis, ceteræ sunt de pactionibus negotiatorum, & artificum illicitis, olim ante hanc constitutionem injussu Principis licebat Monopolium certæ mercis exercere sub onere conferendæ in fiscum siliquaticæ pensionis, id est, certarum siliquarum in aureos singulos, quod significat Cassiodorus lib. variar. 2. in epist. ad Faustum: plerumque in eo auctore, id est, onus siliquaticæ, & onus monopolii, id est onus collationis præstandæ fisco pro monopolio permisso certæ mercis, quod unus solus sibi vindicat. Atque ita recte dixero, monopolium domino præstare jus vendendæ certæ mercis, & onus, quod pro eo permisso infertur in ærarium, nunquam admittam, monopolium accipi pro conspiratione aut pactione illicita mercatorum: Sed constitutio hujus tituli nec ex permissu quidem Principis Monopolium exercere permittit. Et hæc de prima parte. Secunda pars est de conventu negotiatorum illicito, id est, de conventione, qua inter se paciscuntur, quasi conspiratione facta, ne ulli minoris vendant species certas, quas

quas ipsi inter se constituerint & taxaverint, quod fit sæpissime ex pacto negotiatorum, ut si adjeceris singulas tabernas, idem sis apud omnes pretium inventurus, quæ compactio hoc titulo penitus abrogatur. Tertia pars est de artificiis, id est, de artificum, fabrorum, officinatorum, ergolaborum, id est, qui redimant opus faciendum, habito contractu locationis conductionis redemptorum operum, & balneatorum etiam inter se pactionibus prohibitis, quas ineunt in populi fraudem suique compendium, puta, ut ne quis opus, quod inchoaverit, alter absolvat, ut locator omnino compellatur uti opera ejus cum quo egit primum de opere faciendo, quæ iniquitas est magna & summa, idcirco improbatur hæc pactio, qua de re est *l. pen. §. ult. infr. de ædif. privat.* His omnibus, qui hujusmodi pactiones inter se composuerunt in fraudem plebis, constitutio hujus tituli imponit multam pecuniariam, *d. lex pen.* ei qui opus redemit, vel ei qui opus inchoatum dereliquit, vel ei, qui derelictum ab alio absolvere recusat, ut præstet omne damnum operis, vel luat in corpore, si sit inops, juxta regulam *l. 1. §. ult. ff. de pœnis, & l. si quis id quod, ff. de jurisdict.* Quod & Græcorum proverbium confirmat παθεῖν ἢ ἀποτίνειν, *aut corpore male affici, aut multam persolvere*; & in *d. l. pen. §. ult.* quod hactenus defuit, Græcum verbum sic est restituendum, ἀποτελεσθεῖναι, ut damnum præstet operis, quis opus dereliquit: Et apud Harmenopulum 3. epitom. refertur edictum præfecti prætorio: quod solet appellari ἐπαρχικόν, id est, forma præfecti prætorio: qua quidem cavetur, ut artifex derelicto opere inchoato, non possit aliud aggredi, antequam id quod ante instituit, absolverit, nisi si doceat per locatorem stare, forte non suppeditantem sumptus, aut materiam. Et observandum est etiam ex *l. pen. inf. de ædificiis priv.* quod & hic titulus confirmat, differentiam esse inter ergolabos & artifices & architectos: nam architectus est vir doctus, qui instituit opus, & arbitratur, qui servat divisiones, mensuras & præcisiones partium, ut ait *lex 3. Cod. Theod. de excusat. artific.* qui servat mensuras, id est, symmetrias, ut Vitruvius dicit lib. 6. gloriam esse artificum, si opus perfectum habuerit auctoritatem sui artificis. Et ita *lex 1. eodem tit. de excusat. artific.* exigit in architecto peritiam artium liberalium: Et Vitruvius etiam lib. 1. ut noverit responsa Jurisconsultorum: propterea quod in faciendo opere, sæpe incidunt quæstiones de servitutibus, aqua, & stillicidiis. Redemptor autem operis est is qui suas operas conducit locatori, & recipit se curaturum, ut opus fiat per se, vel per alios fabros, si ipse non sit: potest non artifex esse ergolabus, sive redemptor operis. Artifices sunt, qui extruunt. Igitur hæc nomina non sunt confundenda. Distinguuntur in *l. pen. hoc tit.* Etiam non fero, quod quidam *l. 1. §. ult. ff. de pollic.* referunt ad ergolabos & redemptores, cum manifestum sit hunc §. non loqui de locatore & conductore, de ergolabo, sed de eo, qui ductus benevolentia erga patriam suam, promisit patriæ se opus publicum facturum, & vero perfecit opus sua pecunia, & assignavit patriæ, quæ assignatio pro traditione est in *l. quod si neque, ff. de peric. & comm. rei vendit.* Ubi agitur de trabibus emptis & assignatis: quæ assignatio fuit pro traditione, id est, signi impressio facta ab emptore, ut vere is qui ita perficit opus reip. non teneatur si opus postea forte perierit, non vitio operis; quod & in artificio obtinet ex *l. 7. inf. de oper. public.* Sed locus ille non est de artifice, vel ergolabo, sed de donatore, cujus alia est conditio, & melior, quam ergolabi, vel artificis: quia illi si non perficiant opus, aut perfici non curent, tenentur in solidum, & si solvendo non sint, torquentur in corpus. Ceterum qui reip. tenetur ob certum opus, quod promiserat, si id derelinquat, non semper damnatur in solidum, sed in quintam patrimonii tantum heres ejus extraneus; heres autem suus in decimam secundum distinctionem *l. ex pollicitatione, ff. de pollicitat.*

AD TIT. LX. *De Nundinis, & Mercatibus.*

Heic etiam inest mendum, & est certissimum, legendum esse, *de nundinis, & mercatibus*. Quod ostendit hæc constitutio: Nam in duobus locis tantum nundinæ sunt panegyres, & celebriores mercatus, qui habentur certis temporibus maximo conventu negotiatorum in his locis, quibus jus est eos habendi, vel longa consuetudine, vel permissu principis, *l. 1. D. de nundinis*, quæ etiam addit jus nundinarum exercendarum amitti decennii tempore non utendo. Quod autem Festus scribit nundinarum diem esse feriatum, nec eo tempore licuisse agere cum populo, ne nundinatores interpellarentur, id cum esset intermissum, imo abrogatum lege Hortensia, Macrob. lib. 1. cap. 16. constitutio hujus tituli id renovat, definiens, ut nundinæ sint feriæ: primum quidem, ut ne qui ibi conveniunt nundinandi gratia, interpellentur privati debiti causa. Et non desunt, qui trahant nundinarum nomen ex hebræo, & ajunt ea lingua significari quietem negotiorum, & nos quoque in idiotismo appellamus ferias, id est, quietos dies. Et quod magis addit constitutio hujus tituli, ut ex mercibus, vel venalibus, vel ex quæstu temporali locorum, in quibus negotiatores exercent nundinas, ne quidquam exigatur. Ea ita quod Constantinus dedit tantum veteranis, *l. 1. inf. de veter. lib.* 12. Hæc constitutio dat omnibus negotiatoribus, qua de causa ea Græci vocant nundinas, ἀτελείας, id est, immunitates, *franchises*. Nundinæ enim non sunt munificæ; nec alio tempore exigitur rerum venalium quinquagesima, vel centesima, ut a Dione lib. 54. & a Tacito lib. 1. & Demosthene in oratione contra præscriptionem Lacriti: Eorum quidquam non exigitur nundinarum tempore: observandum in constitutione hujus tituli separari merces a venalibus: nam omnes libri habent *venalibus*, non *venalitiis*, ut apud Plautum, *mercaturam an venales habuit?* Nam venales sunt homines servi, & homo non est in merce: hoc tribuitur dignitati hominis, etiamsi servus sit: ut ne scilicet homo, quisquis sit, habeatur in merce: quod jure naturali omnes simus æquales, qua de causa mangones servorum dicuntur, venalitiarii, non mercatores, *l. mercis, de verb. sign. l. 1. §. 1. ff. de tribut. act.* etiam notandum, quod tribuitur dignitati etiam hominis servi, quam ei natura dedit, *l. justissime, ff. de ædilit. edic. ædiles noluisse, ut homo accederet, rei quæ minoris esset, ne qua fraus*, inquit, *aut edicto, aut juri civili fieret propter dignitatem hominis.* Et subjicit: *alioquin eandem rationem fuisse & in ceteris rebus; ridiculum namque esse tunicæ fundum accedere.* Quod ita explico: venditioni hominis potest accedere homo cujuscumque pretii, ut venditioni ordinarii servi potest accedere peculiaris, licet longe pluris sit, quam ordinarius, & ita venditioni servi recte accedit homo, *d. l. justissime, §. 1. l. itaque, eodem tit. l. si in emptione, ff. de contr. empt.* At venditioni rei, quæ minoris sit, id est, rei modicæ homo non accedit: non dico hominem magni pretii non accedere rei parvi pretii: nam id dici potest de omnibus rebus: quandoquidem non minus ridiculum est, tunicæ, vel pileo accedere fundum, quam hominem cujuscumque pretii, propter dignitatem servi, cum natura sit ceteris æqualis, quem tam sacræ, quam prophanæ scripturæ vocant imaginem Dei: ne eo modo fraude quæsita, & titulo accessionis, homo; qui in causa redhibitionis, non redhibeatur, id est, ne in vendendo homine titulo accessionis minimæ rei is homo, qui forte est in causa redhibitionis, postea non redhibeatur vitio comperto, aut morbo, quia accessionis non est redhibitio sine re principali, *l. proinde, §. ult. ff. de ædil. edic.* & si accessio evincatur, non res principalis, venditor in duplam non tenetur, *l. ex empto, §. si quis rem, ff. de action. emp.* Et ita quoque rei modicæ non est redhibitio, etsi vitiosa sit, *l. si tamen, §. ult. ff. de ædil. edic.* dum ait: simplariarum venditio-

ditionum non esse redhibitionem, id est, rerum modicarum, quæ si evincantur, non teneatur earum nomine venditor, nisi in simplam, non in duplam: ob rem modicam non fit rescissio venditionis, *l. res bona fide, D. de contrah. empt.* Vide igitur & in ea lege *justissime*, deferri dignitati conditionis, & naturæ etiam hominis servi, quomodo ei defertur legibus, dum non habetur in merce. Venales etiam dicuntur venalitii: sed venalitii nomen ambiguum est: nam significat non tantum venalem, sed etiam venalitium, *l. ult. D. de ædil. edic. ubi ex venalitio* Græci interpretantur recte *παρὰ τοῦ πρατηρίου*, id est, ex loco in quo venduntur servi. Et ita Tullius pro Cornelio: *Multi mercatores venalitii*: quod & Suetonius de claris Rhet. *venalitii cum gregem venalium e navi educerent*. Et quia igitur est ambiguum nomen, magis probo in hac constitutione venalibus, quam venalitiis. Et notandum separari mercatus a nundinis: mercatus sunt parvæ nundinæ, & immunes, non munifices, mercatus sunt unius civitatis, nundinæ totius provinciæ, & universi imperii.

AD TIT. LXI. *De vectigalibus, & commissis.*

ETiam hic titulus pertinet ad negotium emptionis & venditionis, de quo orsi sumus dicere a tit. 38. Nam vectigalia sunt portoria, quæ debentur fisco ex mercibus, aut venalitiis, quæ huic oneri subjiciuntur, & quæ importantur, vel exportantur, quacumque transeunt, præterquam si quo loco nundinæ exercentur, & quamdiu exercentur. Et male ea vocat commercia Cedrinus duobus locis, sunt onera mercium, quæ importantur, vel exportantur, Justinianus in edicto de Alexandrinis ἐξαγώγιον vocat, quia dantur pro exportatione. Contra quæ dantur pro invectione, dicuntur εἰσαγωγικά. Et inde Strabo lib. ultimo, in urbe Alexandrina, alia vectigalia facit, ἐξαγωγικά, alia εἰσαγωγικά, quæ in urbe octavæ mercium appellantur, *l. 7. & 8. hujus tit. & l. 7. inf. de loc.* Et constat etiam ex *l. 5. hujus tit.* ea exigi per stationarios & urbanos milites, qui scilicet portitoribus adsunt feruntque suppetias. Dio. 54. quos non male vocat superstationarios, ut in secunda parte *l. miles, D. ex quibus causis maj.* Ex quibus intelligimus stationarium militem, qui domi suæ agit: nam ea lex ponit duo genera militum, qui non videntur abesse reip. causa, id est, militem, qui accepto commeatu domi suæ agit, non abesse reip. causa. Secunda, ait eum militem scilicet stationarium, non abesse reip. causa, qui operas in publico vectigalium causa dat. Dixi initio, vectigalia esse portoria, quæ debentur fisco, aut reipub. ex mercibus, aut venalitiis, quæ huic oneri subjiciuntur, quia jure civili non ex omni genere mercium vectigal accipitur, non ex oleo, oleribus, & quæ enumerantur species in *l. ult. §. species, D. de publican.* non solæ sunt species, quæ vectigal debent, sed solæ ex iis de quibus dubitabatur, an essent ex onere. Est enim hoc onus non mercatorum, sed mercium: nam qui mercatores non sunt, vectigal pro eis, quæ sunt in merce, quam vehunt, debent. Et eadem est ratio vectigalis mercium, & census prædiorum, quod & vectigal dicitur improprie. Et retro vectigal mercium improprie, census. Utcunque vectigal, utcunque census, rerum non personarum est, *l. Imperatores, D. de public. & Nov. Theod. Neque Ecclesiam divinam, &c.* Et idem omnino jus fraudati census & vectigalis fraudati, licet res non sit eadem, fraudati vectigalis crimen est, si quis, quæ transfert, non profiteatur ad publicanos, *l. fraudati. D. de public.*, & vocatur a Græcis κλεπτοτελώνημα, id est, furtum vectigalium. Fraudati census crimen est, si quis non subsignet ad ærarium, & profiteatur omnia, quæ habet in bonis, *l. vix, D. de judic. l. 1. inf. de quæstion.* Dixi in definitione vectigalium, præterquam si quo loco nundinæ habeantur; nam nundinas jam dixi esse immunes & quietas. Quod confirmat *l. 3. §. ult. D. de feriis*, dum ait, omni tempore, etiam nundinarum tempore, quod scilicet feriatum est, jus dici adversus eum, qui nundinarum nomine aliquid exegerit adversus communem utilitatem, & adversus immunitatem nundinis concessam; alioquin circumvectiones mercium munifices sunt, & debent portoria etiam transiti pontis, *l. cum in plures, §. pen. D. loc.* Seneca lib. 2. de tranquillitate vitæ. *Cogitans*, inquit, *& in pontibus pro transitu dari*. Et §. *ult.* idem ostendit, pro sola rheda mulionem pendere portorium, sive vectigal pro mercibus conductoris rhedæ, & mularum etiam causa, quod, rhedis jungerentur mulæ: unde mulæ rhedariæ. Recte igitur dixerim, etiam pro navicella deberi portorium ex qua quæstum facit navigator, vel navicularius, dum alii navim locat: hoc tamen eis fuisse concessum a Nerone Suetonius ait: ne inquam, pro navibus portorium penderetur, constitutum est. Et hæc satis de vectigalibus, modo memineris injustos esse census, & hunc titulum pertinere ad merces, vel indice titulo, & feriæ, quæ spectat ad commercia, id est, emptiones venditionesque. Nunc definiamus commissum, quia hic titulus est de vectigalibus & commissis. Commissum igitur est mercium casus quæ ad publicanum non sunt professæ, vel, pœna omissæ professionis, publicatio scilicet mercium, aut venalium improfessorum: & nomen ex eo habet, quod in legem Censoriam, quæ locatione vectigalium portitoribus indicitur, committit is qui professionem omittit. Varro 2. de re rustica. *Ad publicanum profitentur, ne legem Censoriam committant.* Legis Censoriæ pactiones sunt habitæ a Censore cum portitoribus, sive redemptoribus vectigalium, qui quidem fisco addicunt merces improfessas. Et merito, qui merces supprimit, nec profitetur ad publicanum, illicitas merces habere præsumitur, aut fraudandi vectigalis animum habere. Et si non constituerentur pœnæ, facile esset fraudare vectigalia. Qua de causa pœna commissi etiam pœna vectigalis dicitur, *l. ult. §. licet, D. de public.* quæ, quod summe notandum est, transit in heredem si merces fisco commissas possideat, vel dolo desierit possidere: etiamsi non sit lis contestata cum defuncto, qui commisit in legem Censoriam, quia statim ipso jure post omissam professionem mercium commissarum dominium fisco adquiritur. Et hoc probatur *l. fraudatio, & l. commissa, D. de public.* Neque obstat *l. ult. §. pen. D. hoc tit.* quæ ait etiam in vectigalibus, ut in ceteris pœnis, pœnam non transire in heredes, nisi lite contestata, quoniam loquitur ibi de pœna tripli, qua tenetur publicanus, qui exigit illicite, *l. 1. l. si multa, l. locatio, §. quod illi, D. eod.* non loquitur de pœna commissi, non de pœna fraudati vectigalis. Ad hæc sciendum est crimen fraudati vectigalis, quod trahendum etiam est ad crimen fraudati census, finiri quinquennio, si non sit lis contestata: nam perpetuat crimen, *l. 2. huj. tit.* finiri etiam interitu rei improfessæ si interierit sine culpa, aut dolo ejus, qui commisit in legem Censoriam: finiri morte servi improfessi atque manumissione, *l. 1. & 2. hujus tit.* manumissio similis est morti, *l. si mihi alienam, D. de solut.* quia demum is moritur, & desinit esse homo, qui fuit ante: nec in illum est manus injectio, nec ullum caput habet, *§. servus, Inst. de cap. minut.* effectu tamen habetur pro capite deminuto, si sit manumissus, sicut in causa ususfructus constat manumissum haberi pro capite minuto, *l. ult. D. de usuf.* Sciendum etiam hoc est, eum incidere in criminis pœnam fraudati vectigalis, qui non debet vectigal, & quidquid convehit in usum suum, incidit in commissum, si non profiteatur, & vectigal tamen is nullum debet, *l. 5. hujus tit. l. ult. §. quotiens, l. dominus, D. de public.* Nec etiam ea, quæ quis victus sui causa portat usuaria, vectigal debent, *l. in leg. D. de verbor. signif.* quibus adjiciantur, quæ advehit ruris exercendi gratia, *l. 5.* Et victus nomine intelligitur cultus corporis, & vestiarium, & habitatio, quoniam sine his non possumus vivere, *l. ult. D. de aliment.*

leg.

le. Et tamen Acc. putat in *l.5.* eo etiam pendere vectigal, quæ convehuntur faciendi ædificii causa. Refert Guido Papa conc. 39. sed vellem adhiberi distinctionem ædificiorum, nempe eorum quæ sunt refectioni eorum necessaria, & eorum, quæ sunt minus necessaria, & sumptuosa. Ceterum *d. l. in lege, ff. de verbor. signific.* etiam lege Censoria ostendit id nominatim solere caveri, ne quidquam pensitent usuaria: lege Censoria, id est, conventione adjecta locationi vectigaliorum: qualis lex est dicta a Cæsare Augusto, dum censuram gereret, & locaret Cretæ insulam, *l. Cæsar, ff. de public.* quoniam in ea est male avehito, pro evehito, ut in fine lex ait: *evectæ cotes*: verba legis sunt: *ne quis præter redemptorem post idus Martias cotem ex insula Creta*: Creta evehito, fodito, neve eximito. Et quod dicitur apud Trebellium Pollionem, Valeriano Cæsari: *tibi legum scribendarum auctoritas dabit*, de legibus locationum intelligendum est, ut Vitruvius in Architecto desiderat prudentiam, ut possit caveri locatori, vel conductori. Ad censorem pleræque leges pertinent Pandectarum, ut *l. censere, ff. de verb. signific. & l. subsignatum, D. eod.* Nam portorium, prædia, & bona cujusque subsignabantur apud Censorem, ut ait Cic. in orat. pro Flacco. Et convenienter in *d. l. subsignatum*, definiuntur etiam bona, & quid sit detestatio: nam absente publicano, detestatio vice possessionis est, sicut vice interpellationis haberi detestatio solet, *l. Labeo, ff. de nautico fœn. & l. liber, ff. de verbor. oblig.* Ac postremo quis sit incertus possessor. Quod si incertus mandat commisso, ut incertus aget, apud Varronem 4. de lingua lat. verum veniamus ad rem; usus vel ruris excolendi gratia, quod verbis profiteri debes apud Publicanum, nisi committas. Ceterum vectigal non debes, ut navicularii, si non rem sibi geri probaverint, portorium non pensitant, & si quod debent non profiteantur, committunt legem Censoriam, *l.6. hoc tit. l.13. & 14. C. Th. de vectigal. & navicularis*. Idemque statuendum est in legatis gentium peregrinarum in iis, quæ exportant: nam eorum tantum, quæ important, portorium debent constitutione 8. hujus tituli: contra sunt alii, qui vectigal debent, nec tamen incidunt in commissum, ob omissam professionem, ut milites, *l.3. hujus tit. & minores, l.ult. §. dominus, ff. de public. l. si ex causa, §. pen. ff. de minor.* Excusatur ignorantia juris, quæ non excusat alios, ut *l. ult. §. licet.* Rursus sunt alii qui neque portorium pensitant, neque vectigal, neque committunt: ut res fiscales ab omni præstatione, & periculo immunes sint. Itemque res exercitui paratæ, *l. locatio, §. res, & §. ult. ff. de Publicanis.*

AD TIT. LXII. *Vectigalia nova institui non posse.*

HIc titulus pars est tituli superioris relata in *D. sub eodem tit. l. vectigalia, D. de public. & vectig. & comm.* ut potuerint poni constitutiones hujus tit. sub titulo primo sup. quia omnes eo spectant, ut neque auctoritate præsidis provinciæ, neque procuratoris Cæsaris, neque decreto curiæ nova vectigalia instituantur, sine præcepto principis. Nova sunt, quæ abhorrent a prisca consuetudine, *l.1. hujus tit. l. locatio, §. eorum, l. 4. §. ult. D. de public.* In vectigalibus diligenter observanda est consuetudo, ne quid præter eam fiat, ne quid exigatur pro iis rebus quæ nunquam vectigales fuerant, sufficere vectigalia constituta a majoribus, non esse alia introducenda. Et constat ex *l. 1. D. ad leg. Jul. de amb.* ex Senatusconsulto teneri lege Julia de ambitu, qui novum vectigal instituit, dum scilicet captat favorem populi, quæ ambitio est, augendo publicos reditus: & dum auctor est augendæ rei suæ, excogitatis novis vectigalibus. Aliud est instituere vectigal, aliud exigere, *l.3. hujus tit.* & in eum, qui instituit novum vectigal, est pœna pecuniaria lege Julia de ambitu, in publicanum autem, qui novum vectigal exercet, & exi-

A git, pœna est gravior, nempe legis Juliæ de vi publica, cujus pœna est exilium, quasi reum imminutæ libertatis communis, *l. ult. D. ad leg. Jul. de vi publ.* Atque ita ut æquum est, gravius plectitur exactio, sive institutio, gravius effectus, sive executio, quam latio legis novæ & iniquæ, ut ait *d. l. ult. D. ad leg. Jul. de vi pub.* Simpliciter ait ea lex, eum teneri, qui novum vectigal exercet, id est, publicanum, sive portitorem. Sed ego putabam id effectum eodem Senatusconsulto, quod lex 1. *D. ad leg. Jul. de ambitu*, effectum ait, ut qui instituerent novum vectigal, ambitus tenerentur. Denique eodem Senatusconsulto punirentur, & qui instituerent novum vectigal lege Julia, & de ambitu, & qui exercent l. Julia, de vi publica, non ut præ se fert inscriptio *l. ult.* Senatusconsulto Turpilliano: nam Tur-

B pillianum fuit tantum de pœna tergiversatorum, id est, qui desistunt ab accusationibus quas instituerunt, & tandem coguntur deserere. Et omnino puto mendosam esse inscriptionem tam dictæ legis ultimæ, quam legis *quod duobus, D. ad leg. Corn. de falsis, & l. ult. D. de ritu nupt.* quæ tres inscribuntur Pauli libro singulari de Senatusconsulto Turpilliano: nec enim ut hujus libri ulla fit mentio in indice Jurisconsultorum posito a Justiniano: sed libri singularis de Senatusconsultis, ex quo est, quod lex *omnibus, D. ad Treb.* de Senatusc. Aproniano, ut omnibus civitatibus, quæ sunt sub imperio Romano fiduciaria hereditas restitui possit, & putem eo libro esse *d. leg. ult. D. ad leg. Jul. de vi pub.* & de alio Senatusconsulto, quam Turpilliano, coerceantur lege Publicia, qui novum vectigal instituunt, vel exercent:

C Ita etiam argumento *d. l. 1. D. ad leg. Jul. de ambitu*: putem ex eodem libro esse quod refertur in *d. l. qui duobus, D. ad l. Corn. de falsis*, nam quod ibi proponitur, ut falsi teneatur, qui duobus in solidum eandem rem vendidit diversis temporibus, dicitur id D. Adrianus constituisse, qui numquam quidquam egit sine adsensu Senatus. Et aliud etiam ibi Senatusconsultum proponitur, quod consequutum fuerat orationem Adriani, ut Senatusconsultum de pet. hered. Erat aliud Senatusconsultum in *d. l. ult. D. de ritu nupt.* jure gentium incestum committi inter ascendentes & descendentes, qui tenent directam lineam: Jure autem civili incestum committi inter eos, qui veniunt ex latere, si quis duxerit cognatam, quam ducere vetatur, vel affinem, quam impeditur. In qua re videndum est, utrum palam de-

D liquerit, an clam: nam qui palam duxit, levius coercetur: qui clam, gravius, quæ est Sententia Senatusconsulti. Et subjicitur ratio differentiæ, quia palam delinquentes & errantes, majore pœna excusantur. Verisimile enim est, in jure errare eos, qui palam illicitas nuptias contrahunt. Scientia juris coercet istam audaciam. Unde præsumitur errare in jure, ideo non excusatur omnino: nam ignorantia juris non excusat omnino: sed excusantur majore pœna clam convenientes, delinquentes & contumaces gravius plectuntur. Hoc puto, vel potius præsumo Senatusconsulto fuisse cautum, tum quod eadem de re, puta de fratris filiæ sacris nuptialibus Senatus retulit. Corn. Tacit. lib. 12. tum etiam, quod hanc distinctionem inter palam & clam tribuit Seneca Senatui lib. 15. Epist. in illis igi-

E tur locis tria, aut quatuor opponuntur diversa Senatusconsulta si adjungas *l. omnibus*, non unum Senatusconsultum Turpil. imo ne ex Senatusconf. Turpil. quicquam: nam ea referre ad Senatusconf. Turpil. stultitia est maxima, quod constat tantum fuisse de pœnis tergiversatorum. Ergo ut ad rem redeam, ex Senatusconsulto *l. Jul. de vi publica* damnatur publicanus, qui novum vectigal exigit, cujus legis pœna est deportatio. Quod confirmat *l. locatio, §. quod illicite, D. de public.* dum publicanus quidquam exigit illicite, ut novum vectigal contra morem majorum, ait extra ordinem puniri, videlicet lege Jul. de vi publica, ut ceterarum legum dictarum pœna ordinaria hodie versa est in extraordinariam, *l. hodie, D. de pœn.*

AD

AD TIT. LXIII. *De commerciis & mercatoribus*.

COmmercium est jus emendi, vendendique, quod & promercium dicitur, & male, quod dixi tit. superiori, Cedrino commercium esse portorium, & ajo commercium esse onus, quod tam mercatores sustinent, quam alii, qui merces convehunt: hoc tit. opponitur ei onus, quod soli mercatores sustinent, quod commercium appellatur quasi pendatur pro facultate libere exercendi commercium. Portorium penditur pro importandis, & exportandis mercibus. Et commercium hoc titulo dicimus esse emendi, vendendique jus, *ut l.3. hujus tit.* scilicet aurariam functionem seu præstationem, & lustrale aurum, & argentum, quod singulo lustro penderetur a mercatoribus in fiscum, etiamsi mercatores pertinerent ad domum principis. Et excipiuntur tantum *l. penult. hujus tituli.* conjuncta *l.4. sup. de sacros. Eccles.* colleggiati, vel corporati, id est certum corpus, certusque numerus negotiatorum, qui in urbe serviunt utilitatibus majoris Ecclesiæ. Hi huic oneri non subjiciuntur. Hoc onus est mercatorum non mercium. Portorium est mercium non mercatorum, *l. Imperatores, ff. de public. l.3. inf. de ann. & tribut. & sup. tit. sine censu & reliq.* Sed mercatores, qui sint videamus: mercatores non sunt nobiliores, qui sunt aut honoribus, aut facultatibus præstantiores ceteris, quos mercaturam facere non est indecorum, sed illicitum, quod plebi cum iis difficile sit commercium, difficilisque exactio, *l.3. hujus tit.* sed mercatores sunt non illaudati homines, neque reip. inutiles: imo per quam utiles, qui tabernam vel negotiationem exercent amplam plerumque per institores, non ementes vel vendentes, per cotulas vel lagenas, quod græci κοτυλίζειν dicunt, sed quasi aversione mercium magnam copiam, *qui vendent en gros*. Et ita in *l.4. §. Item si quis, ff. de penu leg.* mercatores separantur ab iis, qui cellam vini, & olei habent, & vendunt minutatim, & mercatores sunt, qui dicuntur *Grossiers*: Et lex ultima hujus tituli ostendit eos fuisse sub jurisdictione comitis commerciorum. Is vero erat comes cui mandata erat cura commerciorum, ne illicita exercerentur commercia, ne quid in commerciis contra leges admitteretur, & cui etiam soli *lex 2. sup. quæ res vendi non possunt*, permittit jus comparandi serici a barbaris, in usum scilicet Principis. Et ita in *d. l. ult.* cavetur ne sine comite commerciorum mercatores ulli negotientur cum barbaris ultra fines legibus constitutos, id est, ultra certa loca definita legibus, ut *l.4. hujus tit.* ne ultra ea loca negotientur cum Persis. Et constat hunc comitem esse sub dispositionem comitis sacrarum largitionum, *d. l. ult.* unde recte Cassiodorus in formula comitis sacrarum largitionum: Negotiatores, inquit, quos constat humanæ vitæ necessarios huic esse subjectos: nam si sint subjecti comiti commerciorum; ergo & comiti sacrarum largitionum; sed quod definitur *d. l. ult.* ne mercatores cum barbaris, veluti cum Persis negotientur ultra fines legibus constitutos. Ab ea lege sunt excipiendi Legati Barbarorum, qui ad Imperatorem proficiscuntur, qui non servant eos fines ex *l.4. hoc tit. & l.8. sup. de vectig.* quæ loquuntur de eo tempore, quo Persæ colebant Romanum Imperium, mittendo legatos, & tributa, ut Latinus Pacatus in Panegyr. Theodosii: *Rex Persarum*, inquit, *te colit legatis, gemmis, sericoque præbendo, & triumphalibus bellis in tua esseda suggerendis*. Et ita etiam Paulus Diaconus in Gratiano: *Parthi*, inquit, *ultro misere Constantinopoli legatum, quod cum eis est fœdus*: qua de causa in *d. l.8.* hæ peregrinæ gentes sive Persæ, dicuntur devotæ Majestati, sive Imperatori, mitiore verbo, ne palam dicantur tributarii, & omnis publica collatio in legibus nostris dicitur devotio, leviore verbo, *l.1. hujus tit.* nam eo verbo significatur citra nexum mancipiumque propensio liberalis, καθοσιώσις sinceræ mentis
A non vis, non coactio. Et ideo passim in constitutionibus milites vocantur devotissimi ab Imperatore. Et quod legitur sæpe in libris, & inscriptionibus antiquis, Senatum esse devotum numini Imperatoris, vel populos, vel singulos esse devotos Imperatori, ut Dio scribit 57. solemne esse, quoniam, ut ait, tibi devoti sumus. Id vero est species libertatis; minus est devotum esse, quam tributarium, ut si quis sit vectigalis, ea tristitia minuitur legibus.

AD TIT. LXIV. *De rerum permutatione, & præscriptis verbis*.

ABsoluto tractatu de emptionis venditionis contractu, dantur contractus, qui emptioni venditioni
B proximi, & similes sunt, permutatio, locatio, emphyteusis, & permutatio in primis, ex qua originem duxit emptio venditio, ut ait Paulus *l.1. ff. de contrah. empt.* Atque adeo permutatio dicitur vicem emptionis obtinere, *l.2. h. tit.* si modo bona fide contracta sit: neque enim satis est jure vel nomine contractum aliquem esse bonæ fidei, nisi & reipsa bona fide contrahatur: nam qui dolo malo contrahitur, nullus est contractus, maxime si in hoc ipso alter alterum circumscripsit dolo malo ut contraheret, *l. & eleganter, ff. de dolo, l.3. §. ult. ff. pro socio, l.4. sup. de hered. vend.* Et hoc est, quod ait *l.2. hoc tit.* permutationem, utpote, re ipsa bonæ fidei constitutam, id est, permutationem, utpote sicut allegas, reipsa bona fide constitutam sine dolo malo, nec habentem inane, & nudum nomen bonæ fi-
C dei contractus, sed reipsa existentem bonæ fidei contractum, hanc vicem emptionis obtinere, dolo malo contractam nullam esse penitus. Et ita in *l.2. ff. eod.* dicitur permutationem vicinam esse emptioni, & instar illius obtinere, *Nov. Valent. de confirm. iis qui admin.* &c. Et ita etiam actio præscriptis verbis, de qua fit mentio *hoc tit.* quæ scilicet datur ex permutatione est similis, & finitima empti venditi actioni. Actio præscriptis verbis non tantum datur ex permutatione similis actioni empti venditi, sed etiam ex omnibus aliis negotiis, quæ proxima sunt contractibus civilibus, quæ nomen suum habent, ut locationi, mandato, deposito, commodato; quod constat satis ex titulo *ff. de præscript. verb.* Sed in hoc titulo de actione præscriptis verbis agitur tantum, quæ datur ex permutatione, & quæ est similis actioni
D empti, *l.4. & 6. & ult. hoc tit.* Et *l.6.* vocat eam incertam, & Græci ἀσαφῆ, quia datur in id quod interest fidem placiti impleri sive impleri ex una parte quam jam adimplevit altera: ut si ego tantum dedero, agam præscriptis verbis in quantum interest, & te mihi vicissim dare, quod cum mea re permutari placuit. Incerta igitur dicitur, quod detur in id quod interest, cujus incerta est atque arbitraria æstimatio: pendet enim ex facto proposito, non ex jure ullo certo, modo plus interest, modo minus, *l. ult. ff. de præt. stip. l. quatenus, ff. de regul. jur. & d. l.6.* vocat etiam eam civilem quæ datur ex negotio civili proximo atque simili, id est ex permutatione, quæ imitatur emptionem venditionem, & dicitur præscriptis verbis actio, quia datur ex conventione secundum quod præscripta est, & quæ aliud pro-
E prium nomen habet. Si negotii non sit proprium nomen, nec possit esse actio, quæ ex eo negotio datur, nec aliter ea actio possit demonstrari, quam dicendo agi secundum quod conventione præscriptum est, vel secundum quod præscripsere verba contrahentium, & permutationis nomen constat non esse proprium, sed commune, ut commercii, id quod Acc. recte notavit in hanc rubricam. Idem enim est permutatio, quod συνάλλαγμα sive commercium, generalia nomina, & communia: nam & emptio, & societas, & locatio, & dos, est permutatio. Permutationis igitur nomen commune est, non proprium. Denique, ut loquuntur, permutatio est contractus innominatus. Recte autem dicitur similis emptioni, quia habet multa communia cum

emptio-

emptione, & venditione: Nec si ei non esset affinis actio, ulla ex permutatione daretur actio: nam ex negotio, quod nomine vacat, non datur actio civilis, nisi affinis sit negotio habenti proprium nomen, quod tota *l. naturalis, ff. de præscript. verb.* indicat: sed & multam differentiam permutatio habet cum emptione, quæ Paulus explicat in *l.1. ff. de rer. permut.* & nos in hoc loco explicare debemus diligenter. Permutatio fit rebus, & ideo dicitur rerum permutatio, emptio non fit rebus, ut loquitur lex 1. *hujus tituli*; sed re ex una parte, & pretio ex altera interveniente. Emptio est mutatio rei cum pretio; permutatio est datio rei pro re, id est corporis pro corpore; speciei pro specie, imo & aliquando datur pecunia pro re alia, si permutationis non emptionis contrahendæ animus fuerit, uno dante pecuniam, altero dante rem, *ut l. ult. ff. de cond. cau. dat.* quam explico: si tibi dedi pecuniam ut mihi Stichum dares, & faceres meum, permutatio est, ut Græci illo loco dicunt, non emptio: Etsi posteaquam dedi pecuniam moriatur Stichus apud te ante traditionem sine culpa tua, mihi repetitio pecuniæ competit, id est, condictio ob rem dati causa non secuta. Quod idem etiam in emptione observatur in *l. si fundus, ff. loc.* cui permutatio est similis, ut dixi. Ergo competit mihi condictio pecuniæ, sive repetitio, quam dedi, non etiam actio præscriptis verbis, in quantum mea interest Stichum dari, *l. naturalis, §.1. ff. de præscript. ver.* quæ ita est concilianda cum *d. l. ult. §.1.* quia etsi mihi pecunia non pereat, quam possum condicere, Stichus tamen periit mihi, ut non possim eum petere, vel ejus vice, quod interest, cum perierit sine culpa tua. Et sic igitur unus est casus, ex his qui proponuntur *in d. l. ult. de condict. cau. da.* quibus datur una tantum actio, scilicet condictio dati, non præscriptis verbis, ut in eadem specie: Si dedi pecuniam ut mihi Stichum dares, & tradideris Stichum, qui erat alienus, quem tradidisti, non dedisti: quia dominum me non fecisti, nec facere quivisti: dabitur mihi condictio pecuniæ, sed non actio præscriptis verbis, quia rei alienæ permutatio non est, & actio præscriptis verbis datur ex permutatione. Tertius casus hic est; si dedi pecuniam ut mihi Stichum dares, & dederis tuum Stichum, nec tamen promittere mihi velis de evictione, non agam præscriptis verbis, cum mihi tradideris Stichum, & dominum me feceris, quia traditione expleveris fidem contractus: sed dabitur tantum condictio pecuniæ, quia non cavere vis de evictione. Itaque lex illa proponit casus tres, quibus habita permutatione cum Sticho, nulla alia actio est quam condictio pecuniæ, non præscriptis verbis. Evicto tamen Sticho, utramque actionem competere, id est, est mihi electio agendi ex utraque, *l.1. hujus tit. l. si permutationis, inf. de evict.* Et recte duæ hæ actiones invicem concurrunt, *l.4. h. tit.* Interim vero apparet ex *d. l. ult.* permutationem esse si pecunia detur ut invicem res detur. Non omnis ergo pecunia pro pretio accipitur, alioquin esset emptio, ut cum quis domino servi dat pecuniam, ut servum suum manumittat: alias ea pecunia datur pro pretio servi, & tunc locus est constitutioni D. Marci ad Aufidium Vict. ut servus ille ipso jure fiat liber, *l. Paulus, §.1. ff. de liber. causa.* Alias datur ea pecunia, quasi fœnoris loco, & cessat ea constitutio D. Marci, *l. naturalis, §. at cum, ff. eod. & l.7. ff. de præscript. verb.* Et e contrario etiam emptio potest esse mutatio rei cum re: Nec enim omnis res accipitur pro re, quia dari possit & accipi pro pretio, *l. pretii, sup. de rescind. vend. l.1. hujus tit.* Et ita permutatio rerum erit emptio, sicut mutatio pecuniæ & rei potest esse permutatio, non emptio. Et ut ad aliam pergamus differentiam inter emptionem & permutationem: non est permutatio, nisi ex utraque parte fiat dominii translatio, nisi dederis mihi rem tuam, & ego tibi dedero rem meam: Et breviter, permutatio nihil aliud est quam *do ut des*, *d. l. naturalis §.1.* & dare est dominium transferre. Et falsum est quod tentat Accur. in *l.1. h. t.* esse aliquam differentiam inter permutationem, & *do ut des*. Ergo in permutatione utrumque dari oportet, in emptione secus: nam emptor quidem debet dare pretium, dare de suo, ut liberetur, venditori satis est tradere vacuam possessionem, nec debet dare rem, *d. l.1. de rerum permut.* Et convenienter est venditio rei alienæ, permutatio rei alienæ non est. Et ideo qui dedit rem alienam ex causa permutationis, non potest agere præscriptis verbis, quia competit ex permutatione, ut detur invicem sibi, quia nulla est permutatio re aliena interveniente, sed ex bono & æquo datur ei condictio ejus quod dedit ultro: quæ est sententia *d. leg.1. §. ult. ff. de rerum permut.* Neque tamen idem dicemus si quis rem suam dederit, & acceperit alienam: nam evicta re aliena quam accepit, qui dederat rem suam, aget præscriptis verbis in quantum interest, rem, quam accepit, suam esse factam, vel si mavult, condicere poterit rem quam dedit. Et hæc distinctio valde notanda. Restat differentia alia inter emptionem, & permutationem, quia emptio perficitur nudo consensu, permutatio re, id est, rei datione. Aliud est permutatio, aliud placitum permutationis, & ex placito solo tanquam ex nudo pacto, non est actio, quoniam res nondum intervenit; ex permutatione est actio, quia si est permutatio, res intervenit ex aliqua parte, *l.3. h. t.* Et ita aliud est divisio bonorum, quæ fit genere permutationis, *l. cum potest, §. her. ff. de leg.2.* Aliud placitum divisionis. Ex divisione est actio, ex placito nulla actio est, quod scilicet datione non sumpsit effectum, *l. divis. ff. de pact. & l. divis. sup. de pact.* Divisio est quæ datione sumpsit effectum, permutatio, quæ datione sumpsit effectum ex una parte, vel utraque. *Dabo ut des*, placitum est permutationis, *do ut des*, permutatio est, perficitur ergo re: nam ut nudo consensu contractus perficiatur, ut ait eleganter *l.1. ff. eod.* hoc tantum receptum est in his contractibus, qui habent proprium nomen, non omnibus: sed certis quibusdam, ut emptione, locatione, societate, mandato: Permutatio autem non habet proprium nomen. Igitur in ea non habet locum. Hæc postrema differentia proponitur in *l.1. hujus tit.* Species hæc est: Cum tu fundum venalem haberes, eum emi de te: fuit utrique animus contrahendæ emptionis, non permutationis, quia tu venalem fundum proscripseras, & ego proscriptionem sequebar. Ceterum ego non dixi pretium certum, quod tamen requiritur in emptione, id est, ut taxetur quantitas pretii, *§. pretium, Inst. de empt. & l. hæc venditio, §. hujusmodi venditio, ff. eod.* Ego igitur non dixi pretium certum, sed vice pretii dedi alium fundum, ut in *l. pretii, sup. de rescind. vend.* Denique tu mihi dedisti fundum, & ego alium pretii loco: ea emptio est permutatio rei, non pecuniæ: Et rei nimirum & corporis: evenit postea ut is quem tu mihi vendidisti, & tradidisti mihi, evinceretur ratione juris, ut ait *l.1. hujus tit.* non injuria judicis, non culpa mea: nam si injuria judicis, cessaret actio de evictione, injuria quæ fit emptori, non debet contingere venditorem: & æquius est, injuriam quæ tibi facta est, apud te remanere & residere, quam ad alium transferri & tranfundi, *l. exceptione, ff. de fidejuss. & l. si per imprudentiam, ff. de evict.* Alio etiam casu cessat actio de evictione, si culpa mea fundus evictus sit mihi, quem tu mihi vendideras, & tradideras, veluti ob meam contumaciam, quia non adfui judicio, *l.1. sup. de peric. & comm. rei vend. l. si ideo, ff. de evict.* vel ob temporis præscriptionem, qua sum exclusus a judice, quia non appellavi intra tempora constituta, *l. Herennius, §. ult. ff. de evict. l. fere, §. ult. ff. de præscript. verb.* Duæ igitur causæ notantur in hac *l.1.* quæ non dant actionem de evictione. Si evicta sit res injuria judicis, vel culpa emptoris, alterutra sufficit, *l.1. & 8. inf. de evict.* ut semper existimant interpretes in *d. l. exceptione, ff. de fidejuss.* dum dicitur, emptor damnatus injuria judicis: pessimi interpretis est, quod additur in extremo l. scilicet, *si culpa ejus iniquæ condemnationi* cau-

cauſam præbuerit, nec neceſſe utramque cauſam concurrere, cum altera ſufficiat: fundus igitur, quem tu mihi vendidiſti, mihi evictus eſt, ratione juris, non mea culpa, non injuria judicis: Ex eo ſequitur, te mihi teneri evictionis nomine actione ex empto in id quod intereſt: nec enim mihi datur condictio fundi, quem dedi pro pretio: nam hoc verum eſt in contractibus nominatis, non eſſe locum condictioni, ſed actioni tantum in id quod intereſt, *l. 8. ſup. de contrah. empt. l. 2. ſup. quando liceat ab empt. diſced. l. 1. inf. de action. empt.* ergo non erit condictio fundi, evicto mihi eo, quem tu mihi dediſti, ſed tantum actio ex empto in id quod intereſt, & non directa, quia fuit pretium non certum, ſed ex empto utilis, quia tu rem venalem habuiſti, ac proinde fuit nobis animus contrahendæ emptionis. At ſi tu fundum, quem dediſti, venalem non habuiſti, cum rogavi ut mihi dares, & aliam acciperes, hoc caſu erit mihi electio, evicto fundo, quem tu vendidiſti utrum velim agere præſcriptis verbis in id quod intereſt, an condicere fundum ob rem datum, cauſa non ſequuta, *l. 4. hujus tit.* In emptione non datur hæc electio, ſed actio tantum in id quod intereſt.

AD TIT. LXV. *De locato & conducto.*

LOcationis & conductionis contractus eſt ſimilis emptioni & venditioni, ut permutatio, *l. 2. ff. eod.* eiſdemque juris regulis conſiſtit quod demonſtro: ſine pretio nulla venditio eſt, nec etiam locatio; ſed pretium in locatione eſt pretium uſus, vel fructus, vel operæ uſus, in domo, fructus, in fundo, operæ, in homine, quod pretium dicitur, merces & penſio. In emptione pretium, eſt pretium rei ſeu corporis, & utrumque in utroque contractu certum eſſe oportet, & nummarium. Emptio perficitur nudo conſenſu, itemque locatio. Emptio recte contrahitur ſub conditione, etiam rei ſuæ, & locatio recte contrahitur ſub conditione, *l. ſicut, ff. eod.* Et invenio ſicut in emptione, ita in locatione arram intervenire. Quod nomen Juriſconſulti retinuerunt ex Syria & Arabia, & ſicut venditori prædii circumſcripto ſupra dimidiam juſti pretii, ſuccurritur, non etiam emptori, *l. 2. ſup. de reſcind. vend.* Ita manifeſto apud Harmenop. libro 3. Epitom. tit. 8. extat forma præfecti prætorio, quæ ex ea cauſa dat reſciſſionem contractus locatori, non conductori: Et ſicut evenit aliquando ut contractus emptionis claudicet, ut emptor obligetur, non venditor: ſi pupillus vendiderit ſine tutoris auctoritate, *l. Julianus, §. ſi quis a pupillo, ff. de act. empt.* eo caſu ex una tantum parte contractus eſt, non ultro citroque, quia venditor non obligatur, ſed emptor. Sic evenit ut claudicet locatio: ut in ſpecie quæ proponitur in *l. ſicut, §. ult. l. cum venderem, & l. item ſi pretio, in pr. ff. eod.* Interdum evenit ut locator non obligetur, conductor obligetur: vendidi tibi fundum ea lege, ut ſi intra certum diem mihi pretium non ſolveres, fundus eſſet inemptus, quæ eſt lex commiſſoria: Et interim tradidi tibi eum fundum ex conductionis cauſa certa mercede donec pretium ſolveres: non ſolvis pretium intra præſtitutum diem, committis in legem venditionis: ſic fiet ut tantum tenearis mihi ex locato, mercedis nomine pro rata ejus temporis, quo pretium numeratum non eſt, quod tibi reliqueram ad conquirendam, & conficiendam pecuniam: Ego autem tibi omnino non teneor ex conducto, ut frui tibi liceat hoc fundo, quia finita conductio eſt, & ſimul emptio illa. Et ita eſt ponenda ſpecies, quam vulgo neſciunt ponere, quoniam non vident in *d. l. ſicut, §. ultimo* ex Pauli 34. ad edict. propoſita ea ſententia, fieri, ut claudicet obligatio conductionis locationis, & inchoata ſpecie, ac deinde interjecta externa contraria ſententia Javoleni, quæ pertineat ad eandem ſpeciem, ſubjici *l. item ſi pretio*, ex eod. lib. Pauli, quæ debeat ſtatim coaptari fini *legis ſicut*, quare manifeſtum fit, legi debere in *d.*

A *l. item ſi pretio*, id eſt, *ſi pretio non ſoluto inempta res facta ſit*: qui error eſt frequens in libris juris, & a me multis in locis reſtitutus eſt: Et ita eſt manifeſta ſpecies. Sunt multa alia ſimilia inter hos contractus, quæ exponuntur Inſt. tit. eod. *de loc. & cond.* ſuntque differentia multa, ex quibus explicabo: quædam ſervitus prædialis vendi poteſt, *l. cum manu. ff. de contrah. empt. l. 3. §. ſi iter, l. tenetur, §. ſi tibi iter, ff. de action. empt.* ſervitus prædialis locari non poteſt, *l. locare ſervitutem nemo poteſt, ff. loc.* quia ut breve faciam, omnis locatio fit ad tempus, ſervitus non poteſt conſtitui ad tempus, *l. 4. ſup. de ſervit.* eſt enim prorſus individua, etiam tempore. Item traditio ex cauſa venditionis, ſi fiat a domino, dominium mutat, locatio & traditio dominium non mutat, *l. non ſolet, ff. loc.* quia uſus, vel fructus transfertur B tantum in conductorem, non res. Emptio eſt mutatio rei cum pretio; locatio eſt mutatio uſus, vel operæ, vel fructus cum pretio. Et rurſus obſervanda eſt differentia inter hæc duo genera locationum: nam qui dat utendum aliquid, pretium accipit: qui dat faciendum aliquid, locata opera artificis, pretium dat: Et uterque tamen locator dicitur, qui dat utendum, & qui dat faciendum: conductor autem eſt, qui accipit utendum, vel faciendum, & hæc eſt diſtinctio locatoris & conductoris. Sed aliæ ſunt differentiæ inter locationem & emptionem. Actio redhibitoria ex edicto Ædilium habet locum in emptionibus, non in locationibus, *l. ſciendum, ff. de ædilit. edict.* Sed mutatur aliquid per leg. penult. hujus tituli, quæ eſt græca. Nova eſt conſtitutio valde æquiſſima tamen, ut etiamſi conduxero ædes C in quinquennium certo pretio, liceat mihi recedere ab eo contractu intra annum, & quaſi redhibitoria agere, ut tu recipias tuas ædes, & ego tibi mercedis nomine non debeam niſi pro rata temporis, forte quia eas deprehendi eſſe inſalubres. Cur non mihi liceat agere redhibitoria? Quot ſunt quibus quotidie imponitur locatis ædibus male geniatis: Quod ſi conductor ſciſſet non conduxiſſet. Igitur intra annum eſt redhibitio; cum tamen in emptione (quæ eſt alia differentia) ſit redhibitio intra ſex menſes. Item quidam ſunt, qui fundos alienos conducere prohibentur, nec tamen emere, ut milites, & decuriones, *l. curialis, l. milites, hoc tit. l. ſi ignorans, ff. eod.* quia & hæ perſonæ non poſſunt eſſe procuratores alienorum negotiorum ex iiſdem legibus, & conductio eſt procurationis ſpecies, ut ait Theodoſ. D in Nov. *ne curialia prædia al. conduc. qui eſt fermier, eſt quaſi un procureur.* Addam unam tantum differentiam: pro pretio emptionis, quod nondum intulit emptor, nihil eſt pignori niſi res vendita, *l. Julianus, §. offerri, ff. de act. empt.* at pro pretio locationis in predio urbano tacite pignori obligata ſunt invecta & illata in prædium urbanum a conductore, & ſi locator neſciat quæ ea ſint. In predio autem ruſtico pro pretio locationis tacite pignori tenentur ibi nata, fructus ibi nati; atque etiam invecta importata, ſi modo ſciente & volente domino ea invecta inducta ſint, *l. 5. h. t.* id eſt, ſi volente & ſciente domino inducta ſint quaſi pignora, ut *l. 5. §. 1. ff. in quibus cauſis pign. vel hyp. tac. contr.* Et ita in *l. 5. hujus tit.* ſcientiam, & voluntatem locatoris accipere oportet qui ſcit, & vult inferri in prædium ruE ſticum quædam quaſi pignora, ut obligentur pro pretio locationis, quo genere plane contrahitur pignus expreſſum: denique ibi nata tacite pignori ſunt, invecta non niſi conventum ſit expreſſe, ut eſſet pro pignore, id eſt, voluntate domini quaſi pignora inducta. Et obſervandum eſt hujus, vel illius pignoris executionem non eſſe niſi poſt ceſſationem biennii, niſi conductor ceſſaverit biennium in ſolvenda penſione, *l. cum domum, ff. eod.* nam & ob non ſolutam penſionem non poteſt conductor expelli ante tempus, quo convenit, niſi biennio integro ceſſaverit in penſitanda merce, *l. 54. quæro, §. inter locatorem, ff. eodem.* Et illud quod dixi, pignoris perſecutionem non eſſe ex hac cauſa, niſi poſt ceſſationem biennii, indicat Martial. lib. 12. *vidi vacerra*

certa

cerra sarcinas tuas, vidi, quas non retentas pensiones pro bima portabat uxor. Nam non erat retentio pignorum, nisi post biennium: post cessationem biennii licebat conductori retinere sarcinas, locatori licebat recludere ædes, *d. l. quæro, §. inter, & l. cum domini, eod.*

AD TIT. LXVI. *De Jure Emphyteutico.*

EMphyteusis est contractus: licet eum Zeno voluerit esse proprium contractum, *l. 1. hujus tit.* id est separatum a locatione, tamen similis est emptioni & venditioni, vel locationi & conductioni, *§. adeo autem, Inst. de loc.* ut non abs re dixerim, post tractatum de venditione dari tres tractatus affines vel similes, nempe permutationem, locationem, & emphyteusim: Et hac ratione societatis istius, sive affinitatis potes B audenter emphyteusim adscribere jurigentium, & dicere esse contractum jurisgentium, sicut emptio & locatio. Et est verum: quidquid est simile negotio jurisgentium, convenienter & ipsum est jurisgentium quasi derivatum ex eo, exemplumque ejus. Est autem vox græca, quæ significatur insitio surculi in arbore, vel stolonis, non plantatio surculi in terra: hoc enim Aristoteli est ἀποφυτεία, vel ἀποφύτευσις; illud ἐμφύτευσις. Et recte Michael Ephesius in libro de juventute & senectute exposuit: & invenio etiam latine insitionis nomine hunc contractum significari, ut in Nov. Valent. *de prædiis pist.* dum ait, ut ea prædia deputentur Afris sub nomine & modo insitionis, id est, ἐμφυτεύσεως, a parte nobilissima agriculturæ, insitione, inoculatione, implantatione significatur universa agricultura, cu- C jus præcipue gratia hoc negotium contrahitur inter dominum & emphyteuticarium. Et est hic contractus quasi medius inter emptionem & locationem. Emptio dominium mutat, si fiat a domino, locatio non mutat: quod ostendi ante, ἐμφύτευσιν nescio plane an dicere debeam mutare, an non: nam ἐμφύτευσις quidem dominium non mutat: remanet enim proprietas fundi emphyteuticarii apud eum, qui dedit in emphyteusim: sed tamen quasi dominium tribuit emphyteusis: nam & fundi emphyteuticarii, vel servitutis debitæ vindicationem habet, *l. 1. ff. si ager vectig.* Et mancipia ru-

A stica manumittere potest emphyteutica ius, *l. 12. de fundo patrim. inf.* & fundum emphyteuticarium potest pignori obligare, *l. tutor, §. ult. ff. de pign. act.* Potest etiam vendere alteri cum sua causa commissa prælato domino, si eum dominus emere voluerit, cui denuntiare debet emphyteuta se eum fundum velle vendere, an velit sibi addici eodem pretio: & expectandus est dominus post duos menses a denunciatione, qui si post noluerit emere eodem pretio, cogitur recipere emptorem novum emphyteuticarium, si modo ei præstetur quinquagesima pars pretii, *pour les recevoir, l. ult. hujus tit.* Et observandum est, fundum emphyteuticarium ad dominum redire posse duplici jure commissi, si non solvatur pensio intra tempora constituta, fundus redit ad dominum fundi, & finitur emphyteusis. Item redit B ad eum jure προτιμήσεως, id est, prælationis, si vendidit eum fundum emphyteuticarius cuidam extraneo, & ipse se velit præferri in ejus fundi comparatione, quo genere finitur emphyteusis: nam rei meæ non est emphyteusis, sicut emptio & locatio. Et inter hæc duo jura, quorum vi res emphyteuticaria redit ad proprietarium, magna est differentia: nam si jure commissi res redeat ad proprietarium, quam forte emphyteuta pignori dederat: finitur pignus, *l. 3. §. lex, ff. de pignorib.* quæ loquitur de jure commissi ob non solutam pensionem. Et abutuntur ea lege, qui eam trahunt ad jus προτιμήσεως, ut finiatur fundi emphyteusis, si res redeat ad proprietarium jure προτιμήσεως. Hoc vero est falsum: nam in jure commissi imputatur creditori, cur non solverit vectigal pro debitore, ne finiretur hy- C potheca eo jure commissi: quod significat *d. l. 31.* nihil vero in jure prælationis creditori imputatur: ac præterea vi, sive jure prælationis res redit ad proprietarium, dato eodem pretio, quod offerebat extraneus: igitur videmus quantum intersit inter hæc jura. Emphyteusis est contractus, quo dominus in perpetuum, vel in plures annos fundi sui deserti & squalidi usumfructum concedit alteri ea lege, ut inserendo, plantando, & colendo meliorem eum fundum & fructuosiorem faciat, constituto vectigali, annuo canone, sive pensione certa, qua etiam ex re fundus emphyteuticarius dicitur, in jure passim ager vectigalis.

Finis Recitationum D. Jac. Cujacii in Libros IV. Codicis Justinianei.

JACOBI CUJACII JURISCONSULTI RECITATIONES SOLEMNES.

AD TIT. DE LEGAT. III.

Ex Bibliotheca Jacobi Aug. Chevanæi Jurisconsulti Divionensis.

LEX I.

SUMPTA est hæc lex ex lib. 1. Ulpiani fideicommissorum, in quo palam fit, qui fideicommissum relinquere possit, & quibus. Duas autem præmisit regulas: per omnia exæquata legata fideicommissis. Alterum principium est in *l. 2. & l. seq.* Eos videlicet fideicommissum posse relinquere, qui & testandi jus haberent. Eadem

D definitio est codicillorum in *l. Divus, §. ult. l. conficiuntur, §. 1. de jure codicill.* Cujus quidem regulæ planior est explicatio in *l. 8.* cum ostendit status sui incertum captivum, dubitantem an in manus hostium, latronumve devenerit, testari non posse: nam sciens se captum a latronibus, testari potest, *l. qui a latronibus, sup. qui testam. fac. poss.* servus nequaquam, *l. filiusfam. eod.* factum tamen ante ejus captivitatem, postquam reversus est, jure postliminii valet: si vero captus & detentus ab hostibus decesserit, fictione legis Corneliæ valet, *l. lege, eod.* Solebant tamen plerique servi testamentum condere, ut servus publicus pop. R. ex dimidia parte peculii, Ulpian. *l. regular. tit. de Testamentis*, & servus principis in solidum, ex Nov. Leonis 38. Plin. lib. 6. Epistol. Legatus quoque missus ad hostes, qui nihil se a captivo differre putat, non testatur, *d. l. qui a latronibus, &*

l. apud hostes, *l. Postlimin. de captiv. & postlimin. revers.* Ratio cur testari non possint est, quia vix est, ut is velit, cujus dubitatione voluntas impeditur, & multò minus vult, qui se servum putat. Ignoranti non prosunt dies petendæ possessionis, *l. 2. Quis ordo in bonor. possess. serv.* quique solvit indebitum sciens, non repetit; ignorans repetere potest, dubitans quoque, quia erranti comparatur, *l. ult. C. de cond. indeb.* similiter qui feudum negat, idem amittit, nesciens, non item quia proprie non inficiatur. Idem de dubitante, qui ad ignorantem negantem accedit, inscientique est similis, *l. si debitor, de pet. hered.* Postremo videndum est, cur qui testamentum facere non possunt, mortis causa donare possint: fideicommittere, vel codicillos relinquere non possunt: quia codicilli, & fideicommissa ob solas utilitates introducta sunt, ut si is, qui propter peregrinationem, aut alias res testari non possit, forte quia desunt septem testes Romani cives, possit de voluntate sua disponere codicillis, vel fideicommissis, tit. Inst. *de fideicom. her. & tit. de codicil. l. 2. ff. de constit. princ.* quæ referenda est ad illam antiquam originem fideicommissorum, & codicillorum, quia sumpta est ex lib. 4. Ulpiani: fideicommissorum eadem ratio est in *l. 3. & l. conficiuntur, de ju. codic.* At mortis causa donationes, aut testamento, sive codicillis relinquuntur, & hæc exæquantur legatis, seu fideicommissi: Et de his intelligenda est constitutio Justiniani in *l. ult. C. de mort. caus. donat.* Aliæ mortis causa donationes, quæ extra testamentum fiunt, contractibus, non legatis comparantur, *l. si filius, de legat. præstandis.*

Ad §. Sed si filiusfam.

Filiusfamil. & servus testari non possunt, & per consequens nec fideicommittere possunt, quia lex 12. tab. id patribus fam. tantum concessit, *l. verbis, de verb. signif.* Paterfamil. est homo liber sui juris, *l. pronuntiatio, in fi. ff. de verb. sign.* quia exigitur in testamentis, ut sit civis Romanus: peregrinus enim suæ civitatis tantum legib. testatur, *l. 1. ad leg. Falcid.* Idem & servatur jure Gallico: bona enim peregrini in ærarium rediguntur. Ad hæc exigitur in testamento integritas status cujusque, quod tribus constat, libertate, civitate, familia. De libertate initio hujus legis agitur. De familia in §. *sed si filiusfamil.* De civitate in §. *hi quibus*. Quod dictum est de libertat. initio hujus legis, idem de familia dicendum est. Nesciens enim, aut dubitans an sit paterfam. nec ne, veluti patre peregre mortuo, testamentum, & codicillos facere nequit, nisi miles sit, aut veteranus, *l. ex militari, de testam. milit. l. Aristo, de jur. cod.* & hoc §. ubi facti species hæc est: filiusfamilias, aut servus fideicommissum reliquit, qui postea paterfamilias, & emancipatus factus perseveravit in ea voluntate, sive expresse, sive tacite, id est eadem non mutata: quæritur an fideicommissum valeat? Dubitationem movet regula Catoniana, quæ vult legatum non valere, aut fideicommissum, quod non valeret si statim decessisset, qui legatum, aut fideicommissum dedit; fideicommissum autem, de quo loquimur, est ejusmodi. Dico tamen valere, quod in ea voluntate perseveravit, quasi nova voluntate datum. Nec offenditur regula, quia non dicimus fideicommissum valere, quasi valeret cum datum sit: sed valere quasi tunc datum cum mortuus sit: quippe paterfamil. & emancipatus factus in eadem perseveravit voluntate. In fideicommissis autem sufficit nova voluntas sine litteris & verbis: nam & nutu relinqui possunt, *l. nutu, hoc tit.* Et hoc ita procedit: si fideicommissum relictum sit ab intestato: nam si relictum sit in testamento filii, non valebit; quamvis postea paterfamilias sit factus, quia testamentum in quo datur, non valet, *l. qui ex liberis, §. ult. de bon. poss. secund. tab.* Et pro parte valere, & non valere non potest. Fideicommissum testamento relictum non constituitur nuda voluntate, quia ex illo testamento debetur: nec nova voluntas resuscitatur: testamentum autem illud non valet, *l. si filiusfam. qui testam. fac. poss.* etiam patre ei testari permittente, *l. qui in potest. eod.* Hac eadem distinctione utemur in superiori §. dicemusque, si incertus sui status ab intestato fideicommissum reliquerit, & postea de suo statu certus factus decesserit, non mutata voluntate, fideicommissum valere, non item si in testamento relictus fuerit.

Ad §. Hi quibus.

Nunc de civitate & media capitis deminutione tractatur. Cui aqua & igni interdictum est, testamentum facere non potest, quia civis non est, sed peregrinus: interdicebantur quoque testamento: nam lege Julia de vi privata tenetur, qui recipit tecto deportatum, sive interdictum aqua & igni. Cicero pro Cluentio, Appian. lib. 1. de bello civili, Plutarch. in Cicerone. Deportatus tamen & interdictus differunt, §. *minor, de cap. demin. l. 8. qui test. fac. poss.* verum quidem est, deportationem in locum interdictionis successisse, & nos non uti hodie interdictione, sicut olim utebantur deportatione, sed nos uti tantum deportatione: quod manat ex leg. Augusti. Dionys. lib. 56. deportati circumscripti dicuntur, quia inclusi sunt in insula, cum interdictis libera esset vagandi potestas: in eaque insula tantum deportatis licebat degere, & insulæ ejusdem incolis cautum erat eos tecto recipere, qui ἀπόλιδες, id est, sine civitate, *l. quidam, de pœnis*. Relegatorum melior est conditio, & facere possunt testamentum, quia capite non minuuntur, omniaque jura sua retinent, & filios in potestate, nec proprie exules sunt, *l. 2. de publ. jud.* Ovid. *Quippe relegatus non exul dicor*; quia non sunt ἀπόλιδες.

Ad §. Sciendum.

Quærit Ulpianus, a quo fideicommissum relinqui possit, id est, cujus fideicommitti possit? Et eorum fideicommitti posse dicit ad quos perventurum est aliquid morte committentis, vel dum eis datur, vel dum eis non adimitur. Dum eis datur, ut heredi instituto, legatario, fideicommissario datur; datur quoque manumissis libertas. Sed ab eis relinqui posse fideicommissum negaverim, *l. plane, in fin. de legat. 1.* Id ergo propositioni nostræ obstare videtur; at vero si, ut ita est, is demum rem, vel pecuniam præstare cogitur per fideicommissum, qui aliquid ejusdem generis, vel simile nactus est, *d. l. plane, §. ult.* nequaquam obstare videbitur. Triplex autem esse fideicommissum scire convenit, pecuniarium, hereditarium, & libertatis: atque fideicommissum hereditatis & pecuniæ ab eo relictum, qui ejusdem generis, vel aliud simile adeptus est, valet: quinimo libertatis: nam si is cui data est res aut pecunia, rogatus sit servum manumittere, id quidem faciens, de re sua quid amittere videtur, ac si rogatus esset servum emere & manumittere: atqui libertatem capit, nec rem nec pecuniam accipit, sed pretium sui: *vel dum eis non adimitur*: exemplum hujus membri vide in *l. si pecunia, de leg. 1.* ubi a te decem, quæ mihi debes, fideicommittere possum, eáque non videor auferre. Quæ quidem decem si heres repetere velit, exceptione doli mali summovebitur, vel dum eis non adimitur, vel intercipitur, quod adimi, quodque intercipi potuit. Cujus rei exemplum habes in *l. quidam testamento, §. ult. de leg. 1.* ubi si heredem manumittere servum meum jussero, si Titio det decem, ea decem a Titio fideicommit-

mittere poſſum: nec ea videor Titio intercipere. Recte igitur ab eo relinquitur fideicommiſſum, qui cauſa implendæ conditionis capit, id eſt, qui mortis cauſa capit, & eſt mortis cauſa capio. Ex quo apparet, eum qui implendæ conditionis cauſa capit, non eſſe legatarium, nec mortis cauſa donatarium, ſed mortis cauſa captorem, *l. ſi quis ſub condit. ſi quis omis. cau. teſtam. l. Mævius, de condit. & demonſtr.* Et ea ratione is non patitur Falcidiam, *l. 1. §. item ſi ita, l. acceptis, ad leg. Fal.* nam Falcidia detrahitur ex legatis, ex lege Falcidia, ex fideicommiſſis, ex ſenatuſconſulto Pagaſiano, ſi relinquatur teſtamento, ex fideicommiſſo ab inteſtato detrahitur ex conſtitutione divi Pii, *l. filius fam. ad leg. Falcid.* ex mortis cauſa donationibus, ex conſtitutione Severi, ſi quis decedat teſtatus. An autem poſſit Falcidia detrahi ex mortis cauſa donationibus, ſi quis decedat inteſtatus, quæri poteſt: ſed id quidem minus, quia ſenatus id effecit in fideicommiſſis teſtamento relictis, ſed non ab inteſtato relictis, niſi ex conſtitutione divi Pii. At in mortis cauſa donatione relicta in teſtamento habemus conſtitutionem Severi; non autem habemus ullam aliam, quæ permittat heredi legitimo detrahere Falcidiam ex mortis cauſa donatione relicta ab inteſtato. Ergo mortis cauſa donatio ab inteſtato legatis non comparatur, *l. ſi filius, de leg. præſt.* An Falcidia detrahitur ex mortis cauſa capione? nequaquam: non enim habemus conſtitutionem quæ id pertrahat ad mortis cauſa capiones. Qua ratione diximus, poſſe fideicommiſſum ab eo relinqui, qui mortis cauſa capit, & in cujus perſonam confertur conditio dandi: ut do lego ſervo libertatem, ſi Titio det centum, ea centum a Titio poſſum fideicommittere. Eadem ratione recte fideicommiſſum relinquitur a proximo cognato, vel cognato in quem teſtamento non facto hereditatem, & bona mea tranſire ſino, ſinere enim dare eſt, ſino enim quod non adimo, teſtamentoque adimere poſſum, *l. 3. l. conficiuntur, §. 1. de jure codic.* nec tantum poſſum fideicommiſſum a proximo relinquere, ſed ab inferiori, id eſt ſecundo gradu proximo, quia fieri poteſt, ut omittente primo devolvatur hereditas in ſequentis gradus cognatum ex ſucceſſorio edicto. Et hoc dicitur in hoc §. *nec tantum*: non dixit heredi in *d. §.* quia in legitimis heredibus, & in ſuis non eſt ſucceſſio, *§. placebat, de ſucceſſ. cogn. l. 1. §. ſciendum, de ſuis & legit.* non etiam ſolum ſuperſtiti fideicommittere poſſum, qui nobis ſucceſſurus ſit ab inteſtato, ſed etiam poſtumo alieno agnato, ut poſtumo fratris, qui mihi non eſſe poteſt heres legitimus, ſed bonorum poſſeſſor: poſtumo quoque cognato, ut ſororis poſtumo, qui mihi ab inteſtato poteſt eſſe bonorum poſſeſſor, relinqui poteſt fideicommiſſum.

Ad §. Illud certe.

IN hoc §. quæritur, an ſi fideicommiſſum relictum ſit ab inteſtato ab eo, qui primo gradu ſuccedere potuit, & eo repudiante hereditas devolvatur ad ſecundum gradum, a quo fideicommiſſum non eſt relictum, an is præſtare debeat, qui repudiante patre venit ad ſucceſſionem. Idem eſt ſi patrono relictum ſit fideicommiſſum eo inſtituto, & eodem repudiante, ejus filius per bonorum poſſeſſionem patroni, patronæve veniat: minime præſtari debere dicitur in hoc §. quod ſuo jure ſuccedant, nam oneratur ſolum fideicommiſſo, qui venit ad hereditatem judicio defuncti expreſſo, cum heres inſtituitur tacite, cum codicilli ſcripti ſunt, aut ſuccedunt ab inteſtato. Nec obſtat *l. 3. de jure Cod.* ut hic notat Accurſius, quia in ea *l.* non tantum a primo gradu, ſed etiam ab omnibus gradibus relictum eſt fideicommiſſum his verbis: Quiſquis mihi heres. Obſtare magis videtur *l. ſi Titio, §. Julianus, de leg. 2.* cui male reſpondet Accurſius: nam ait lex, portionem deficientem coheredis, eo repudiante, accreſcere coheredi cum ſuo onere. Eadem eſt ratio ſubſtituti: nam ſi repudiaverit hereditatem, ea devolvitur cum onere fideicommiſſi ad ſubſtitutum. Reſpondetur, jure quidem ſubſtitutionis hereditatem tranſire in ſubſtitutum cum ſuo onere, ex conſtitutione Severi & Antonini. Ea conſtitutio porrecta eſt, & ad jus accreſcendi, quiais cui accreſcit quaſi ſubſtitutus videtur, cum uterque heres & coheres inſtitutus veniat judicio defuncti. Præterea extenſa eſt ad jus caduci ab iiſdem Imperatoribus, *l. quidam, §. quoties, de leg. 1. l. in facto, §. ult. de cond. & demonſtr.* ut, heredem ſcripſi, cum nullus exſtaret, qui mihi ſuccederet ab inteſtato: is repudiat hereditatem, aut mortuus eſt me vivo, bona cadunt in fiſcum ex legibus caducariis, lege Julia & Papia: Et cum ſuo onere, licet non veniat judicio defuncti, hocque conſtitutum eſt odio caduci; quod reſtringitur quantum fieri poteſt, *l. ult. de his quib. ut indign. l. intercidit, de cond. & demonſtr. l. 6. de jure codicill.* At hic §. non loquitur de jure ſubſtitutionis, aut de jure accreſcendi vel de caducis: ſed de ſucceſſorio edicto. Et merito, quia ex ſecundo gradu cognatus non venit judicio defuncti, ſed ſuo jure.

Ad Leg. II.

QUatuor ab Accurſio hujus legis interpretationes adducuntur, quarum tres priores vanæ ſunt, quod filii matri, emancipati quoque, & nepotes quilibet parentis ſui heredes eſſe non poſſunt, *§. 1. Inſt. de her. qual. & differ.* cum etiam nepos per bonorum poſſeſſionem ſumat hereditatem, ſi modo filius præteritus acquieſcat teſtamento patris, quod eo modo valet, *l. filio præterit. de inj. rupt.* Quarta autem interpretatio veriſſima eſt, hæc ſit facti ſpecies: filiofam. præterito, Titius inſtitutus eſt, quæritur an a filiofam. eod. fideicommiſſum relinqui poſſit? minime; licet ab inteſtato poſſit ſuus heres eſſe, quia tunc jure ſuo, ut qui dicat teſtamentum nullum, non autem judicio patris heres erit: nam cum ei adimat exheredatione vel præteritione hereditatem, etiam ſi filiusfam. ipſe ſuccedat ab inteſtato, ab eo fideicommiſſum relinquere non poterit. Quod ſi nullo inſtituto herede, vel inteſtatus adjecit clauſulam codicillarem: quiſquis mihi erit, ſive ex teſtamento is ſit quem inſtituo, ſive alius ab inteſtato, Titio decem dato, an alio herede inſtituto a filio præterito, qui ſuccedit jure ſuo ab inteſtato relictum per patrem valet fideicommiſſum? id quidem ſane ex l. 9. hujus tit. nam non omnino venit ad hereditatem contra judicium defuncti.

Ad Leg. III. Si mulier.

FIdeicommiſſum ab eo relinqui poteſt, ad quem noſtra morte quid pervenit, *§. ſciendum, l. 1. hujus tit.* Ratum eſt autem, maritum lucrari dotem adventitiam, mortua in matrimonio muliere, *l. ſi, de bon. dam. l. 23. de evict. l. Celſus, de relig. & ſupt. funer. & l. 15. de fund. dot. l. 7. C. ſi adverſ. dot.* vide Cornutum Grammaticum in Perſium, *l. mulieri, de cond. inſt.* Contra præmortuo marito, reſtituitur dos adventitia mulieri, & profectitia redit eo quo profecta eſt: an ergo uxor a marito fideicommiſſum relinquere poteſt ratione dotis adventitiæ? minime; cum dotem eam jure ſuo, & invita uxore lucretur, argumento *l. 1. §. illud certe indubitate, ſup. h. tit.* nam quod alio modo marito adquiritur, auferre nequit uxor, nec fideicommiſſi titulo; niſi forte ab initio matrimonij eam dotem ſibi reddi ſtipulata ſit; tres tamen hac in lege conſtituuntur caſus, quibus uxor a marito fideicommiſſum relinquere poteſt: I. mulier ab initio matrimonii ſtipulata eſt dotem adventitiam, quoquomodo diſſoluto matrimonio, ſibi, ſuiſque reddi heredibus: conſtante autem matrimonio, morbo detenta dotem eam acceptam fecit marito mortis cauſa; id eſt hac mente,

ut

ut si e vivis excederet, dos cederet marito, secus vero si convalesceret; tuncque temporis quo morbo gravaretur, a marito fideicommissum reliquit: quæritur nunc an illud valeat: & id quidem valet, quia morte mulieris dos adventitia ad eum recidit, quam mulier poterat non acceptam ferre.

Quæstionis insuper est, an si mulier inter vivos dotem adventitiam acceptam tulit marito, ab eoque reliquerit fideicommissum, valeatne? Et sane a donatario inter vivos nequit fideicommissum relinqui, *l. cum hic status*, §.1. *sup. de donat. inter vir. & uxor.* Et donatio inter virum & uxorem jure veteri nulla est, unde fit, nullum esse fideicommissum. Novo tamen jure donatio inter vivos facta morte confirmatur, id est, si in ea voluntate donans ad extremum vitæ spiritum permanserit: tuncque hujusmodi donatio æquipollet, & æquiparatur mortis causa donationi, & fideicommisso, *l. sequens, sup. lib.2. l. cum hic status*, §.1. *de donat. int. vir. & uxor. l.12. C. ad leg. Falc.* Quodque subjicitur Falcidiæ, id quoque fideicommisso, sed non contra: mortis enim causa capio subjicitur fideicommisso, sed non Falcidiæ.

Secundus casus est, dotem ante, postque nuptias dari posse, postque easdem augeri, nec videbitur donatio, *l. si inter, D. de pact. dot. l. si constante matrimonio, C. de donat. ante nupt.* Eiusdemque juris censetur augmentum, cujus & ipsa dos: non igitur pro ratione augmenti a marito fideicommissum relinquere potest, nisi mortis causa auxerit, id est, hac mente, ut si moreretur, augmentum cederet lucro mariti: secus si convalesceret: Eo sane pacto a marito, qui morte mulieris dotis augmentum consequitur, pro ratione augmenti relinquere potest mulier fideicommissum, cum eo augmento potiatur beneficio mulieris.

Tertius casus: divortio facto, rediit mulier cum marito, nondum reddita dote, redintegrato conjugio & dos redintegratur, *l. Divus, l. post divortium, de jure dotium, l. si mulier, sol. matrim. l. ult. de act. rer. amot.* Rediit autem in matrimonium mulier, mortis causa, id est, eo pacto ut si moreretur in matrimonio, maritus eandem dotem adventitiam consequeretur; secus si ad prosperam rediret valetudinem. Eo quoque modo cum maritus consequatur mortua conjuge dotem, ab eo potest relinquere fideicommissum pro modo dotis, quam sola mulieris morte, & contemplatione consequitur. Juris est ambigui an mulier possit dotem dare mortis causa, post nuptias; maxime item controversum est, an recte dotem mortis causa promittere possit.

Atque imprimis mulieri licet contracto jam matrimonio dotem ultro mortis causa dare; quia eadem est ratio dandæ, quæ & augendæ dotis, eoque modo moriens mulier a marito fideicommissum relinquere potest.

Quæstionis alterius est decisio hæc, mulierem non posse dotem mortis causa promittere, id est, hac mente ut debeat dotem marito si moriatur, cum obligatio non sit præsens, & in diem incertum differatur: contra stipulatio causa mortis valeat, cum obligatio sit præsens, & exactio tantum differatur.

Præterea dos est, quæ servit oneribus matrimonii, dosque consequitur matrimonium, *l.3. de jure dot.* Dos est, quod uxor ad virum secum adfert matrimonii causa, vel ut Varro lib.4. de lingua latina, pecunia nuptiarum causa data marito pro oneribus matrimonii: vel, dos est jus pecuniæ constitutæ marito, vel melius, pensitatio onerum matrimonii. Quare promissio dotis collata in tempus, quo nullum est matrimonium, nulla est: Itaque promissio dotis mortis causa, inanis est. Pater tamen mulieris promittere dotem potest, vel extraneus mortis suæ causa, vel cum ipse morietur, quia contingere potest ut ipse moriatur constante matrimonio, *l. si pater mulieris, de ju. dot.* quæ idem adjicit non esse observandum in persona mulieris; & si postquam mortis causa dotem filiæ promisit pater, convaluerit, ei ut corporis, vel pecuniæ donatæ mortis causa, ita & obligationis competet condictio, si convaluerit,

Ad §. Julianus.

Nonnunquam a legatario fideicommissum relinqui non potest, ut si legatum servum manumittere pure (ut inquit Ulpian.) rogatus sit quis, *l. plane 2. §. ult. de leg.1.* quia ex hujusmodi legato nullum legatario accidit commodum: si vero rogatus sit in diem manumittere, ut post quinquennium, ab eo fideicommitti potest pro modo fructus eo tempore percepti. Objici tamen posse videtur: licet legatum servum pure manumittere rogatus sit, tamen legatarius fructum percipere ex eo, quod jus patronatus, & liberti nanciscatur, & sic ab eo fideicommitti posse. Sed respondendum est, licet verum sit, libertum manumissione acquiri: nihil tamen pecuniæ, vel rei meæ accrescere, & eum rem & pecuniam ex fideicommisso præstare cogi, qui ejusdem generis simile consequitur, *d. l. plane, §. ult. de leg.2.* Præterea libertum esse liberum hominem, & non esse in bonis, *l. nemo prædo, §.1. de regul. juris, l.2. Quib. ad libert. proclam. lic.* Qua ratione facile est, ut donatio manumissionis causa facta inter virum & uxorem valeat, veluti si maritus donet uxori servum manumittendum; quia nec patronatus, nec libertas sunt in bonis, & sunt inæstimabilia, quia pecunia non æstimantur, ideoque nec in pecunia computantur, *l. naturalis, §. ult. de præscrip. ver.* ubi si convenit, ut tu servum tuum manumitteres, & ego meum, & postquam manumiserim, nolis tuum manumittere, agam præscriptis verbis in quantum interest me non manumisisse, nec quod mea interest minuitur, quod habeam libertum, quia est inæstimabile; ergo qui patronatum, vel libertum nanciscitur, non oneratur fideicommisso. Item ab eo, cui assignatur libertus, non possumus fideicommissum relinquere, quia qui assignat libertum, non erogat unquam de suis bonis: quare ab eo cui assignatur, non recte fideicommissum relinquitur: unde qui sibi ascribit libertum non tenetur pœna falsi, *l. impuberes, §. qui liberti, ad l. Cornel. de fals.* tamen teneri statutum est. Assignatio autem liberti valet sine testibus, ut in *l. adsignare, de adsign. libertis*: secus legatum & fideicommissum. Et quod dicitur, nutu relinqui fideicommissum, hoc intelligendum est, adhibitis testibus: porro is in cujus positum est voluntate, ut cui vellet ex liberis suis relinqueret bona, electum, cui dedit eadem bona, gravare nullatenus potest fideicommisso, quod ei de suo nihil tribuat: ut si te rogavero ut bona mea restituas, desque uni tuorum liberorum: nam eum quem elegeris, cuique bona mea largitus fueris, non potes gravare fideicommisso, *l. unum ex famil. §. sed & si fundum, de leg.2. l. si servus tibi legatus, l. cum quo, §. is qui, ad l. Aquil.*

Ad §. Si rem quis debeat.

Denique non semper verum est, affectum commodo posse gravari fideicommisso: nam a legatario non possum interdum fideicommissum relinquere, licet aliqua utilitate sit affectus: nam legatum utile est ex quo sentiat quis commodum, aut inutile ex quo nullum. Et quamvis sit utile legatum, numquam tamen a legatario fideicommitti, ut a debitore fideicommitti non potest, cui legatum est. Interdum potest; finge debitorem creditori debitum legare, cum exceptione perpetua adversus eum debitor tutus esset. Item si ab eodem debitore creditori legato relicto remittatur dies, conditio, locus, modus (qui habetur pro conditione, ut do ut eas Romam, id est, si iveris) quæ inerant debito, & pure legarit creditori, quod debebatur in diem; nec certum erat debitum iri: certe hoc modo fideicommittere potest a creditore ob commoda repræsentationis, & remissæ exceptionis:

nam ſtatutum erat certo loco, & die, & modo ſolutum iri debitum, & beneficio legati ad legatarium pervenit emolumentum, arg. *leg. in quantitate*, *§. in diem*, *ad leg. Falc.* cum igitur legatum illud repræſentationis, & remiſſæ exceptionis ſit omnino utile, oneratur fideicommiſſo, & Falcidia, *l.* 1. *§. non ſolum*, *ad l.Falcid. l.*7. *§. ult. hujus tit.* ubi debitor a creditore non fideicommittit, licet ei legarit debitum, niſi commodum ſentiat aliquod. Atque ita conſiderandum eſt, quale ſit genus commodi: nam non ſemper ſecundum naturam eſt, ut commodum ſequatur onus, ut in *l. ſecundum naturam*, *de regul. jur.* nam finge debitorem creditori legare debitum: ex eo nihil conſequitur, quam civilem actionem loco prætoriæ, ut cum habeat actionem ex ſtipulatu, nunc habeat civilem ex legato, vel rei vindicationem, cum in perſonam actionem haberet: in eo quidem legato aliquid emolumenti invenire licet, quia ejus potius & antiquius eſt jus, qui jure civili, quam qui prætorio nititur; vel quod civilis, directa eſt, prætoria, actio utilis, & quem novit jus civile, & prætor novit, non contra, *l.* 1. *de Public. in rem act.* ubi qui habet civilem, fruſtra optat prætoriam. Qua ratione actio receptitia erat utilior conſtitutoria, quæ eſt prætoria: ſed Juſtinianus confudit receptitiam, & conſtitutoriam. Si quis ergo leget mihi fundum, quem debebat ex ſtipulatu, utile eſt legatum, quia dominus fundi ſtatim cenſeor, & legatum eſt civilis acquirendi modus, *d. l.* 1. *de Public. in rem act. l. quoties*, *§. ult. de pecul.* Atque ex hoc legato ratione commodi fideicommitti nequit, nec detrahi Falcidia, *l. ſi creditori*, *in fi. libro* 1. quia iſtud commodum ſine deminutione bonorum debitoris accedit, id eſt extrinſecus. Atque legatum idem non omnino utile eſt, in quibus alia pro alia actione ſubſtituitur, *l. verbis*, *ad leg. Falcid.* ubi ſi quod neceſſe eſt civitati te dare, id eidem leges, inutile eſt legatum: & ſi debiti modum in legando exceſſeris, ſupplementum Falcidiam patietur. Falſum autem eſt, quod in hunc locum adducit Accurſius, creditorem cui debitor debitum legat actione ex teſtamento, ſumptum quem feciſſet, repetere ſi actione ex ſtipulatu egiſſet cum eo ſumptu exonerare eum debitor voluerit, quem feciſſet ſi egiſſet actione ex ſtipulatu.

Ad §. Sed ſi habenti.

FRuctuarius ſi legat uſumfructum mortis cauſa, an ab eo cui ceſſit, & legat eum uſumfructum, fideicommiſſum relinquere poſſit? Et non poſſe certum eſt ex hoc §. niſi forte mortis cauſa uſumfructum proprietario ceſſerit, ad quem pervenit fructuarii ejuſdem morte: nam perſonalia quæque hærent perſonæ, & cum ea extinguntur. Atque eo modo proprietario nihil dediſſe videtur, cum morte ejuſdem fructuarii conſolidetur uſusfructus. Quinimo cum dedit uſumfructum mortis cauſa, ut eo fruatur ſi decedat, ſecus ſi in proſperam redierit valetudinem, fructus medii temporis intelligitur dediſſe, ut ſtatim facto mortis cauſa legato, uſufructu fruatur proprietarius, & non tantum poſt mortem. Si autem convaluerit fructuarius, ei competit fructus medio tempore perceptus mortis cauſa: Hoc quoque modo ab eo cui legatus eſt uſusfructus, fideicommiſſum relinquere poteſt, & conſequenter ex eo detrahetur Falcidia.

Ad §. ſi autem.

LIberatur pignus nudo conſenſu, id eſt, pacto nudo, ex *l. ſi tibi*, *de pact.* redditione inter vivos, & mortis cauſa. Primum ab eo cujus liberatur pignus inter vivos, non poteſt relinqui fideicommiſſum, quia nihil percipit morte liberantis. Dein videndum eſt an ab eo cui liberatur pignus mortis cauſa, fideicommittatur, id eſt, ea lege, ut convaleſcente creditore convaleſcat pignus, & contra? E conſtat, creditorem a debitore

A fideicommiſſum relinquere non poſſe, quia qui mortis cauſa pignus legat, nihil de ſuo erogare intelligitur, liberatioque pignoris non eſt datio, niſi concurrat liberatio debitoris, *l. ſi pignus*, *qu. in fraud. credit. l.* 1. *§.* 1. *quibus mod. pig. vel hypot. ſol.* Ergo liberatio pignoris inter virum & uxorem non eſt donatio. Ab eo igitur cui reddidi pignus, non poſſum fideicommittere; quod nihil de ſuo patrimonio largiatur, & maneat creditor, non ut ante dictum, hypothecarius, ſed chirographarius. Ab eo autem cui reddidi pignus, & cautionem, id eſt ſortem, vel chirographum, poſſum fideicommittere, quia obligatio de meo decedit, *l.* 2. *&* 3. *de pact.* Qua de cauſa Falcidia detrahetur, *l. quærebatur*, *ad l. Falcid.*

B *Ad L. IV.*

SUpra dictum eſt, fideicommiſſum relinqui poſſe ab inteſtato a legitimis heredibus, vel bonorum poſſeſſoribus, a marito mortis cauſa, tribus caſibus, a donatario mortis cauſa: nam ceſſio uſusfructus, mortis cauſa donatio eſt. Sed & a filiofam. & ſervo inſtituto patre, vel domino. In quo notandum eſt, quæ dicuntur de legatis, non dici de fideicommiſſis, ut quæ dicta ſunt de fideicommiſſis nequeant dici de legatis: nam quamvis a patre, & domino fideicommiſſum relinqui poſſit, qui ex perſona filii, vel ſervi heredes fiunt, non tamen legatum relinqui poteſt, quia legatum dari poſſit ab eo, qui heres ſit per ſe, non ſecus: ut cum fideicommiſſum relinqui poſſit ab inteſtato heredibus, & C bonorum poſſeſſoribus, legatum tamen ſolum teſtamento relinquitur, *l. legatum*, *lib.* 2. codicillis dari nequit, non ſecus. Item ut cum a marito tribus caſibus mortis cauſa fideicommiſſum relinqui poſſit, non poteſt legari; nam legatum eſt delibatio hereditatis: delibare enim eſt legare uſque ad dodrantem: nam heres quadrantem conſequatur neceſſe eſt, *l. ſi filia*, *§. Papinianus*, *famil. erciſc.* Eadem quoque ratione a donatario mortis cauſa legari non poteſt, cum ab eodem fideicommitti poſſit, cum heres non ſit. A legatario quoque pari ratione fideicommiſſum, non legatum relinqui poteſt, *tit. de ſing. reb. per fideic. relict. in Inſtit.* Cur autem id fiat ratio eſt, quod fideicommiſſa ſunt juris prætorii, quod jus rigorque moderatum eſt; legata juris civilis & ſolemnis. Qua de cauſa voluntas in fidei- D commiſſo fideicommittentis; non autem in legatis legatarii ſpectatur tantum, ſed regularum juris obſervatio: unde fit, ut cum ex jure civili legatum ſit delibatio hereditatis, vel donatio teſtamento ab herede relicta, vel præſtanda: donatio inquam, quædam, id eſt, proprii nominis, quia legatum nec eſt donatio inter vivos, nec mortis cauſa, ut in *l. donatio*, *de præſcrip. verb.* Eoque modo obligatio eſt quædam proprii nominis in *l.* 2. *de verbor. oblig.* Ab herede, inquam, ſuo nomine, non alieno herede, per ſe, non per alium. Heres autem eſt, & venit ab alieno nomine, qui heres heredis eſt; ut patrem inſtitui, quo mortuo, filius heres eſt. Heres eſt per alium, ut pater, & dominus, qui ſuccedunt per ſervum, & filium, qui inſtituti ſunt: ſuccedunt que defuncto non ſuo nomine, ſed per alium, cum filius- E fam. & ſervus ſcripti eſſent heredes. Hæc legati definitio eſt in *l. legatum*, *de leg.* 2. ſed hæ interpretationes per ora majorum ad nos manarunt: unde fit cum legatum ſit juris civilis, & definiatur quædam donatio teſtamento ab herede ſuo nomine, & per ſe relicta præſtandave, ut legatum non poſſit ab iis relinqui, a quibus fideicommitti poſſe dictum eſt. Atque ea ratione fit, ut fideicommiſſum relinqui poſſit a filiofam. & ſervo, a patre, & domino, non legatum, cum ab eo, qui per ſe heres ſit, relinquatur, *l. cum filiusfam. lib.* 1. fideicommittitur autem, quod pater, & dominus veniat ex judicio defuncti tacito, imo etiam quodam modo expreſſo, cum habeant hereditatem adquiſitam cum onere ſuo.

Ve-

Verum enimvero legati supradicta definitio juris est veteris, quo ex lege 12. tabul. etiam exhaurire, nedum onerare licebat hereditatem: At definitio, qua dictum est, legatum esse delibationem hereditatis, est juris novi; & post legem Falcidiam, ut quæ a Justiniano tradita, in Institution. a quo cum legata fideicommissis exæquata sint, a superioribus, id est, a filiofamil. servo, patre, domino fideicommittere & legare possumus. Sed quid si servum heredem scriptum, vel filium manumiserit, vel emanciparit pater & dominus, antequam adirent jussu eorum, an a patre & domino relictum fideicommissum præstabitur? minime: quod nihil a defuncto habeant: An a servo? minime, quia id facere non est rogatus. Ex æquo tamen, & bono fideicommissario actione utili succurritur adversus heredem scriptum, quod per eos debeant acquirere hereditatem cum suo onere, *l. si alienus lib.* 2. verumtamen a domino servi heredis instituti fideicommissum interdum non relinquitur, ut puta Stichum servum Titii heredem scripsi, & a Sejo fideicommissum reliqui, sub hac conditione si forte fieret servus ejus. Ante aditam hereditatem contigit, ut Stichus esset Seji: an ab eo debeatur præstari fideicommissum? minime, quia id non reliquit a domino heredis legitimo, sed incerto, quem forte fortuna contigerit esse dominum: potest igitur onerari fideicommisso is, cui datur recte tacite, vel expresse hereditas.

Ad L. V.

CUm ambigeretur an civitatibus & municipiis legatum relinqui posset, necne, cum corpora sint incerta, hac lege definitum est posse: municipia autem sunt civitates Imperio Romano subditæ, & civitate, id est jure Romano donatæ, *l. in orbe, de stat. hom.* municipes, qui Romanis funguntur muneribus, *l.* 1. *ad municip.* Ex quo certi juris est, peregrinis civitatibus legari non posse. Ergo cum legatum relinquatur municipiis, ab iis etiam poterit fideicommissum relinqui, si ab actore, vel exactore ejusdem municipii fideicommittatur, id est, ab eo, qui administrationi rerum ejusdem civitatis præest. Eoque modo illius habetur ratio, ac ejus, qui rebus Ecclesiæ gerendis præest in acquirendo feudo: nam si velit Ecclesia res feudales acquirere, eligat oportet rerum suarum administratorem, cujus vitæ necisque habebitur ratio, ut si sartum tectum jus eorum, qui feuda possident: igitur ab actore fideicommissum relinqui potest, sicut a tutore legatarii, *l. etiam, C. de fideicom.* qui quidem tutor est loco domini, *l. tutor, l.* 4. *de admin. tutor. l. qui fundum, ad leg. Falcid. l. penult. qui satisd. cog.* & contra, quem servus non torquetur, *l.* 2. *C. de Quæst.* Ergo apparet bonum esse argumentum a tutore ad exactorem, & contra, *l. qui solidum, §. etiam, lib.* 2. ubi, ut respublica post moram fideicommissi usuras debet, & propter temeritatem exactoris ad impensas ejus contra quem ei actio est, ita & tutor.

Notandum insuper, qua ratione potest fideicommissum a tutore, vel exactore relinqui, etiam eadem ratione relinqui, ut supra dictum est, a patre, dominove heredis, vel legatarii, *l. cum filius, de legat.* 1. ita ut verum sit, a servo filioque deberi fideicommissum, si legatum manumissione, aut emancipatione ad eos devenerit, *l. si alienus, lib.* 2. A legatario jure veteri legatum relinqui non potest. Ergo multo minus ab herede legatarii: quia in eo minus juris testator habet, arg. legis, *qui fundum, §. pen. ad leg. Falcid.* Ita ab herede heredis & legatarii relinquitur, quod cum ab iis fideicommittitur, veniant judicio defuncti ad hereditatem: sin vero non relinquatur fideicommissum, non veniat, & non debeatur fideicommissum, *l. qui liberis, §. ult. de vulg. substit.* hocque dicitur in hoc §. Nec obest regula juris, qua actio, quæ non datur contra heredem, nec in successorem ejus datur, *l. ult. C. de divers. rescrip.* nam sublata est per l. Cod. *ut action. ab hered. & contra*

A *heredes incipiant*. Præterea hæc regula juris civilis est, fideicommissa Prætorii: nec eidem locus est regulæ in legatis, quod & sublata sit, & jure novo legata fideicommissis exæquentur. Casus tamen unus ab Accursio adducitur, quo ab herede legatarii fideicommissum relinqui non potest; ut impuberi filio exheredato legat pater, datque substitutum pupillarem, ab eoque substituto Titio idem pater fideicommissum relinquit: hoc fideicommissum inutile est, nulliusque momenti, licet a filio exheredato, & legatario fideicommissum relinqui possit, *l. coheredi, §. cum fil. in fi. de vulg. substit.* A substituto ejus veteri jure non potest legari, *l. miles ita, §. si miles, de milit. testam.* At id jure recentiori in controversiam venit. Justinianus tamen in *l. cum quidam, C. de legat.* nec ab eo legari, & fideicommitti B posse censuit. Quæ autem sit ratio, ut ab alio herede legatarii fideicommittatur, ab herede impuberis exheredati, & legatarii, nequaquam, hæc meo quidem judicio reliquis verior est, quod ab herede heredis, vel ab herede legatarii fideicommittatur, non nominatim, cum incertus sit heres futurus, *l. sciendum, de verb. signific.* relinquiturque his verbis: Cum mortuus erit legatarius, vel cum mortuus erit heres, pridie quam moriatur legatarius, vel heres, peto Titio centum dari. Idem enim est relinquere ab herede heredis, & post mortem heredis: vel cum relinquitur secundum formam lege sequenti traditam, qua testator declarat velle fideicommissum præstari ab herede heredis sui: ab herede autem filii impuberis exheredati, & legatarii relinquitur nominatim, cum substitutus ejus C certus sit. Atque ideo non valere fideicommissum censuit Imperator, cum multa, quæ tacite prolata sunt, ferantur, quæ testamento expresse edita nequaquam locum habent, *l. si quis Sempronium, de hered. inst.* ubi institutio collata in alterius voluntatem expressam non valet, ut si Titius velit, heres esto; secus si collata sit in tacitam, ut si ascenderit Capitolium.

Ad §. 1. L. VI.

AD extremum si quis fideicommissum a Titio reliquerit, cui nihil dederit, licet Titius sit heres heredis, vel legatarii, non tamen valere potest, non ea ratione, ut Rogerius putat, ne actio, quæ non competit contra defunctum, incipiat contra heredem: D hoc enim axioma sublatum est, ut jam dictum est. Præterea hæc regula juris est civilis, fideicommissa, prætorii. Quare non admittetur in fideicommissis, ut ex jure veteri in legatis, nec in eis, quæ sunt juris prætorii, ut in iis, quæ sunt civilis; cum in his voluntas testatoris, & rigor juris, in illis voluntas tantum ejus spectetur. Atque hoc est, quod passim in ll. dicitur fideicommissum nuda voluntate relinqui, ut in *l. pen. de legat.* 1.

Ad L. VII.

HÆc lex, ut 1. 2. 3. 5. sumpta est ex lib. 1. Ulpiani fideicommissorum. Ad cujus interpretationem præfandum est, tres circa fideicommissa versari quæstiones: id est, qui fideicommissum relinquere possint; quod dictum est in *l.* 1. a quo relinqui E possit: Id quoque in *d. l.* 1. *& sequentibus dictum est*; & dicetur in §. *ult. hujus legis*: tertio, cui fideicommissum relinquatur. Quod explicatur in *h. l.* Et primum quæritur, an deportato fideicommissum relinqui possit: Et Ulp. heic ait, non posse, ut nec legatum, quia cum peregrino testamenti factio non est, deportatus autem loco peregrini habetur, *l.* 1. §. *his quibus, hoc tit.* ut nec a damnato ad metallum fideicommissum relinqui potest, qui deterioris est conditionis, quam deportatus, quia servus pœnæ: uterque igitur incapax est fideicommissi, & legati, *l.* 3. *de his quæ pro non script. l. is cui, de alim. legat.* Dedititius quoq; incapax est fideicommissi, quia, ut ceteri, est peregrinus: Et peregri-

nus

nus, nec legatum, nec hereditatem, nec fideicommissum capere potest, *l.* 1. *C. de hered. instit.* & in Gallia consuetudo hæc est, *un Aubain ne peut prendre heritage en France, s'il n'est naturalize*. Præterea deportatus non habet testamenti factionem, *l.* 1. §. *si cognatus, de rebus dub.* Humanitatis tamen ergo alimenta posse deportato fideicommitti constat, in tantum ut dominus recte relinquat proprio servo sine libertate alimenta, *l. servos, de alim. leg.* ubi legata servo constituto ad custodiam Ecclesiæ debentur etiam ante constructam Ecclesiam. Dicta autem regula locum habet in paganis: nam miles potest fideicommissum relinquere deportato, *l. ex testamento, C. de testam. mil.* quia pro arbitrio militibus testari permissum est: & in militum testamentis jus gentium tantummodo observatur, non jus civile: at deportati sunt capaces juris gentium, *l. quidam, de pœnis.*

Objiciet forte quispiam, quod scriptum est in Instit. *tit. de fideicomm. hereditat.* videlicet, quibus non poterant hereditatem relinquere, fideicommissa relinquebant. Sed hoc tum fiebat, cum fideicommissa pendebant ex solo pudore heredis, non vinculo juris: sed postquam beneficio Augusti, fideicommissis accessit juris vinculum, ei tantum fideicommitti potuit, cui & legari. At statim fraus introducta est, ut quibus palam fideicommittere non possemus, tacite fideicommitteremus: Hinc tacita fideicommissa, *l. in tacitis, sup. lib.* 1. Quæ fraus legibus cohibetur: nam quod tacite relictum est, fisco applicatur, nec ex eo heres detrahit Falcidiam, *l.* 3. *ad leg. Falcid. l. beneficio, eod. tit. inf.* Cum igitur constitutum esset ne quid legaretur collegio Clericorum, & ecclesiis, *l.* 1. *C. de Episcopis & Clericis*, eadem fraus adhibita est, de qua D. Hieronymus in epist. ad Nepotianum: prævaluit tamen Constantini constitutio in *d. l.* 1. ut relinqui possit clericis & collegio. At magis vim contrarii obtinet, quod prima parte hujus legis a servo deportati fideicommitti possit: nam servus non est capax hereditatis & legati, & fideicommissi, si non sit dominus capax testamenti, factionem capit a domino, *l. non minus, de hered. instit. l.* 12. *de leg.* 1. verum primam hujus legis partem accipi posse de fideicommisso testamento militis servo deportati relicto ausim dicere, ut ex sequentibus legis verbis videre est: attamen de testamento pagani eam partem intelligendam fatebor, hujusque hæc erit facti species: servo acquisito ante deportationem, & ante eam fideicommissum relictum est: vivo testatore dominus deportatus est, antequam dies legati cederet; dein post deportationem cessit, quo tempore bona publicata sunt, & servus in fisci potestatem devenit, valet fideicommissum, & novo acquiritur domino, nempe fisco. Et sic utroque tempore servus fuit capax, ut exigitur, & mortis tempore propter regulam Catonianam, & testamenti, Alioquin frustra differrentur in tempus capiendi, *l. in tempus, de hered. instit.* vel post deportationem servi deportati fideicommissum relinquitur, & sic acquiritur fisco: vel vivo testatore deportatus dominus servum alienat, cui post deportationem veteris domini legati dies cedit: sane utile est legatum, & acquiritur novo domino: vel servo fideicommissum relictum est ante deportationem domini, & vivo testatore deportatus est dominus, & postmodum restitutus, & post restitutionem dies fideicommissi cessit: acquiritur fideicommissum restituto, si modo indulgentia principis civitati, & bonis fuerit restitutus, id est, plenissimam consecutus fuerit restitutionem.

Ad L. VIII.

NOn tenetur fideicommissario legatarius, nisi pro ratione legati percepti: nam ultra legatam partem non obligatur: ut si ex legatis sibi centum aureis, quinquaginta tantum sit adeptus, ultra eadem quinquaginta fideicommissario non sit oneratus: sin

A vero nihil, fideicommissum præstari non debeat, considerandum autem est, cur non potuerit percipere legatum: aut enim omisit, aut amisit legatum: si omisit, id est, si abstinuit a legato, nullum præstare cogitur fideicommissum, sed cedere debet fideicommissario adversus scriptum heredem actionem legatorum, vel ei cui voluerit fideicommissarius, *l. Imperator, lib.* 2. *l. si filius*, §. *ult. de fideic. libert.* hocque delegatio dicitur, quæ est *cessio actionis*, *l. quod debetur, de pecul.* si amisit legatum, ut puta, quod in eo petendo superatus sit: si modo nec culpa amiserit, non obligatur, eoque modo cum actione ceciderit, nec actiones fideicommissario cedere potest: nam si dolo periit legatum, ut quia lusorie illud petens, eo cecidit, vel curavit ne scriptus heres adiret hereditatem, obligatur, *l.* 4. §. *pen. sup.*
B *si quis omis. cau. testam.* Si culpa quoque periit legatum, videlicet quia imprudens plus petiit, in hoc distinctione utendum est, quæ traditur in *l. si servus*, §. *cum quid tibi, lib.* 1. nam aut legatarius nihil ex testamento consequitur, videlicet quod omne sibi legatum cogatur restituere, & hic dolum tantum præstat; aut quod præterea ex testamento adipiscitur, ut centum sibi legatis quinquaginta restituere rogatus est, & tunc tenetur de culpa. Id quod Africanus confirmat exemplo contractuum bonæ fidei, quibus legata & fideicommissa comparantur, in quibus tantum dolus præstatur, ut in deposito: Et ut usuræ in illis contractibus ex mora debentur officio judicis, sic in legatis, *l. Titia, lib.* 2. contra in vendito, locato, pignore, dote, *l. si ut certo*, §. *nunc videndum, commod.* & aliis contractibus
C stricti juris. Servo heredis, & filiofamilias non recte fideicommissum pure relinquitur sine fideicommissaria libertate, quia idem a seipso petere legatum, & fideicommissum nequit, reique & actoris jura in unam eandemque personam simul non concurrunt; nec alieno servo directa libertas datur, nec data habetur pro fideicommissaria, *l. cogi*, §. *sed si servo, ad Trebell.*

Adducet quis forsan in modum contrarii, libertates & maxime fideicommissarias cedere ab adita hereditate; legata vero a morte testatoris. Igitur legatum relictum servo heredis cedere inutiliter, cum nondum cedat dies libertatis, sed ex *l. servo, lib.* 2. & *l.* 8. *quand. di. legat. ced.* dices, legati diem servo cum die libertatis cedere. Quando autem heres servum manumittere rogatus est, eique hereditatem restituere, servus ipsum he-
D redem non poterit cogere hereditatem adire; sed posteaquam adierit, eum cogere poterit ei restituere, detracto sui pretio, *l. ita tamen*, §. *ult. ad Trebell. l. cogi*, §. *si servo, eod.*

Hic §. *ult.* pertinere potius videtur ad tit. ad Trebell. qui agit, ut hic §. de fideicommissaria hereditate, nisi addas, hoc posse trahi ad pecuniarium fideicommissum, & hæc recte subnecti superioribus. Relinquitur ergo servo non tantum nominatim hoc modo: cum manumissus erit, ut filio, cum sui juris erit: sed etiam tacite, ut restituas filiæ tuæ, & eo amplius habeat, quod amplius habitura esset, *l. ubi pure, l. epistola*, §. 1. *ad Trebell.* vel si dicat: Relinquo uni ex liberis, *l. unum ex familia*, §. *sed si, lib.* 2. Sed ambigitur, an filius cui legatum sit, cum morietur, servus possit fideicommissum petere, vel legatum, si ante mortem legantis eman-
E cipatus sit, vel aliter sui juris factus sit. Et id quidem, cum casus mortis trahatur ad casum emancipationis, *l. si ita, quando di. legat. ced. l. mulier in princ. ad Trebell.* Quod videtur contrarium *legi* 11. §. *si cui, hoc tit.* Sed his verbis (non videtur conditio defecisse) infer, sed extitisse.

Ad L. IX.

EJus fideicommitti potest, qui nondum natus est, si modo successurus sit ex testamento, vel ab intestato, *l.* 1. §. *pen. hujus tit.* Qui nondum autem natus est, dicitur postumus, quia natus est post mortem pa-

tris,

tris, vel testamentum. Postumorum alii sunt sui, & A succedunt ab intestato jure civili, *l. pen. de leg.* 1. alii alieni, & succedunt jure prætorio. Quatuor autem sunt gradus postumorum, ut eorum, qui succedunt ab intestato, *l. un. si tab. testam.* primus, suorum; secundus, agnatorum; tertius, cognatorum; quartus viri & uxoris: A quocumque igitur sive extet, sive nondum natus sit, fideicommittere possumus ex quacumque parte edicti successorii succedant. Si ergo ab intestato pater ejus, quem adoptavit, quique mihi frater est, *l. qui in adoptionibus, C. de adopt.* legarit codicillis, codicilli valent, nec rumpuntur agnatione sui postumi; vel si legat cognatis iisdem codicillis, legatum tam ad eos, qui nati sunt, quam nascituros pertinebit, & eos, qui desierunt esse cognati, ut deportati & restituti cœperunt esse cognati, *l. 1. §. filio, ad Senatusconf. Tertyll.* B Hi autem cognati non sunt, qui post mortem concepti nati sunt, & non succedunt. His ergo quibus hoc modo legatum est, pro modo legati fideicommitti potest. Nec obest regula Catoniana, quæ loquitur de fideicommisso, vel legato, quod esset inutile, si statim testator decessisset: quia hoc utile est.

Ad L. X.

SUmma hujus legis non bene huic legi accommodata videtur, quæ vult, si legatum pluribus sub conditione relictum sit, nihilominus uno non adeunte partem legati adeunti deberi, *l. pen. C. de cond. insert. l. pen. de cond. & demonstr.* nam legatum in hac lege est purum, quod relinquitur ei, qui ex liberis veniret ad C funus. Nam certa est demonstratio incerti legatarii, *§. sub certa, Inst. de leg. l. si fuerit, de rebus dub.* & certa demonstratio loco est personæ, sed finge: nullus ex liberis adiit, an tu consequeris legatum integrum per jus accrescendi a Justiniano introductum? Hoc certum est, secundum jus vetus consequeris, per vindicationem, quia qui non admittitur ad partem, id est, qui ex legatariis deficit, non facit partem: non annumeratur inter personas in legato annumeratas, *l. conjunctim, hoc t. l. 12. §. ult. lib. 1. l. si servo sub cond. ff. de statulib.* cum autem olim duobus legatum erat per damnationem, uno non adeunte, alter non admittebatur, *l. 7. lib. 2. l. 16. in princ. l. hujusmodi, §. si Titio, l. plane, §. si conjunctim, lib. 1.* ubi qui non admittitur, facit partem.

D

Ad L. XI.

FIdeicommissum quibuscumque verbis relinquitur, non legatum: testamentum non fit quibuscumque verbis, nec acceptilatio, fidejussio, stipulatio, unde dubitatur in *l. qui testamento, §. & veteres, qui test. fac. poss.* an testes ignari latini sermonis possint testes esse in testamento. Hincque collige, institutiones, substitutiones, & quæcumque fiunt directis verbis, id est, imperativis, vel, si mavis, civilibus, scribi debere latino sermone: fideicommissa, precariis verbis, *l. quoniam, C. de testam.* Et verbis civilibus non fit substitutio impuberi in casu aditæ hereditatis, *l. verbis civilib. de vulg. substit.* Ratio cur fideicommissum fiat verbis quibuscumque est, quod in his, ut dictum sæpe est, voluntas spectetur. E Ex his colligere est, stipulationem esse juris civilis, & testamenta, cum deportatus non habeat testamenti factionem, *l. quoties n fi. de novat.* quod incapax sit eorum, quæ sunt juris civilis, *l. sunt quidam, de pœnis*: capax vero sit eorum, quæ sunt jurisgentium, *l. 15. de interdict. & relegat.* Theodosius tamen primus constituit græca lingua testamentum fieri posse, *l. hac consultissima, in fi. C. de testam.* & tutelas relinqui, *l. ult. eod. de testam.* ut directas libertates, *l. 11. de testam. manum.* & legata in Novella Theodosii *de testament.* & cum dixerit hæc fieri posse græcis verbis, etiam aliis fieri posse colligo ex *l. 1. §. ult. de verb. oblig.* & stipulationem, & fidejussionem græce, & aliis verbis, fieri posse, *l. blanditus, C. de fidejuss. l. græce, eod.* Acceptilationem quoque, quæ eo modo fit, ut si quid deberetur, beneficio Aquilianæ stipulationis tollatur, *l. an inutilis, §. ult. de acceptil.* judices ferre posse sententiam quibuscunque verbis, pro ratione loci constitutum est, cum ex *l. decreta, de re jud.* sententia nullis aliis verbis, quam latinis, & edicta prætorum fieri possent: quod hodie in Gallia observatur: nam sententia debet Gallicis ferri verbis; alioquin nulla est. Et exemplo testamenti, neque legati, neque fideicommissi petitionem esse hac dicam lege: quod etiam videre est in *l. 1. §. sed & si unum, de bonor. possess. secund. tab.* quia ea scriptura neque habetur pro testamento, neque pro codicillis, *l. ex verbo, de fideic. libertat. l. quoties, fam. ercisc. Paulus lib. 3. sent.* quod ex verbo, ut commendo, aut alio hujusmodi, nec ex appellatione liberti colligitur voluntas testatoris, *l. 7. de testam. mili. l. heredit. sup. de hered. instit. l. Thais, §. Lucius Titius, de fideicom. libertat. l. Titia, §. ult. lib. 2.* Et quia ex *l. servum filii, §. eum qui, de leg. 1.* ducatur argumentum ab ultimis voluntatibus ad contractus ex exemplo contractuum (quod Gallis, *la minute*) non nascitur obligatio, *l. 2. de fid. instrum.* & sic commendatio inter vivos nulla, *l. si vero non remunerandi, §. cum quidam, mand. l. ult. C. quod cum eo, &c.*

Ad §. Cum esset quis rogatus.

LEgatarius partiarius, sive heres rogatus portionem suam hereditatis coheredi restituere accepta certa quantitate, potest petere eam quantitatem a coherede, offerens dictam partem hereditatis, & hæc verba, accepta certa quantitate, dispositionem inducunt, id est, vim fideicommissi habent, & jus conditionis potestativæ: vel si hoc modo dicat: te rogo accipias ab herede centum, & restituas meæ hereditatis tuam portionem coheredi. Duo tamen opponuntur: primum *lex in ratione 11. §. tametsi, ad leg. Falcid.* ubi hæc species facti proponitur: heres rogatus est vendere Titio hereditatem, acceptis centum: an a Titio hæc summa extorqueri possit? minime, quia non est verisimile testatorem voluisse cogere ut Titius emeret: nam id factum est causa Titii, idque non esse loco fideicommissi. At in hoc §. legatarius rogatus est coheredi restituere suam portionem, accepta simili qua eum oneravit, quod jam esset heres, & sic honoratus commodo, nempe hereditate, oneratur fideicommisso. Obstat secundo lex *facta, §. rescripto, ad Trebellian.* ubi eadem facti species ponitur: Heres rogatus est suam partem hereditatis Titio restituere, accepta ab eodem certa pecunia, an ea pecunia extorqueri, & peti possit a Titio, & si Titius dederit eamdem tardius, aut fructum hereditatis perceperit ante datam pecuniam, an usuras præstabit? Etenim cogi non debet, ut eam pecuniam det; & ait lex, nec ob tardius datam pecuniam, & non datam ante ejusdem portionis perceptum fructum usuras præstabit, sed fructus tantum medii temporis: nec habent hæc verba fideicommissi vim, sed vim adimplendæ conditionis: Ex mortis autem causa capione non deducitur Falcidia; ut si dicam: heres esto, si Titio decem det; si heres decem det, mortis est causa capio, non legatum, & ex mortis causa capione non deducetur Falcidia, *l. si quis sub conditione, si quis omissa causa testam.* uno tamen casu Falcidia detrahitur ex mortis causa capione, *l. pen. C. ad leg. Falcid.* cum mortis causa capio Falcidiæ modum excedit, unde falsum est, quod plerique dicunt, in Falcidiam ea tantum imputari, quæ jure hereditario capiuntur. In Falcidiam Trebellianicam, Pegasianam sive hereditatis imputantur, & quæ jure hereditario, & quæ mortis causa capiuntur, cum legata & fideicommissa per omnia exequata sint in lege videlicet Falcidia, *l. 1. lib. 1* sed non computantur in Falcidiam Trebellianicam quæ adimplendæ conditionis causa capiuntur, *l. filium quem,*

quem, C. famil. ercisc. Atque ideo additum est in *l. in quartam, ad leg. Falcid. Et quod implendæ conditionis causa fideicommissum heredi datur in eadem causa, &c.* Et hoc non legitur in Pandectis Florentin. nullaque est differentia inter Falcidiam, quæ ex legatis deducitur, & quæ ex fideicommisso hereditatis, quicquid in eo contendant interpretes.

In §. *rescripto*, ut ad propositum revertamur, quæ accipit heres, ut suam hereditatis partem restituat, adimplendæ conditionis causa capit: in hoc §. jure fideicommissi, ut in *l. acceptis, ad l. Falcid.* Quid si rogatus sit alteri hereditatem restituere pecunia certa accepta, non demonstrata persona dantis: an istam pecuniam jure hereditario capiet, perinde ac si rogatus esset restituere hereditatem, datis centum? Sane id quidem ei imputabitur in Falcidiam. At si ab alio extero jubeatur eam pecuniam accipere, ea non imputabitur in Falcidiam, quia mortis causa eam capit, nisi testator voluerit eam pecuniam hereditatis, vel Falcidiæ loco capi: ut si testator jusserit hereditatem vendi, acceptis centum, quæ centum sunt loco hereditatis, & sic in Falcidiam imputantur: ita in §. *tamensi*, præsumitur id quoque voluisse testatorem, si ea pecunia, quam jussit heredem accipere a fideicommissario contineat Falcidiam, *l. si heres, l. acceptis, ad leg. Falcid.* Postremo, ut legatarius partiarius rogatus restituere partem hereditatis potest cogere heredem dare pecuniam, oblata parte eadem, ita legatarius idem potest cogi, ut restituat hereditatem, oblata pecunia, & est mutuum fideicommissum.

Ad §. Si quis ita scripserit.

Fideicommissi verba sunt precaria, quæ diriguntur ad eum a quo fideicommissum relinquitur: nonnumquam tamen diriguntur ad eum cui fideicommissum relinquitur: ut peto contentus sis hoc fundo, vel tibi sufficiat hic fundus: hocque fideicommissum utile est, quale est in *l. peto, l. miles, in princ. lib. 2. l. cum quis, §. nuptura, in fine, hoc lib.* ubi nuptura duobus filiis, quos ex priore marito habebat, mandat ut 20. quæ doti dabat stipularentur a viro: uno ex filiis mortuo, ab alio uxor per epistolam petit, ut dimidiam duntaxat dotis partem exigeret, & ea contentus esset.

Ad §. Sic fideicommissum relictum.

Fideicommissum confertur in voluntatem, aut extranei, aut legatarii, aut heredis: si conferatur in voluntatem legatarii, conditionale est & utile; ut Titio, si voluerit, decem dato, *l. si ita legatum sit, §. 1. lib. 1. l. si ita expressum, de cond. & demonst.* si conferatur in voluntatem extranei omnino, id est, hac mente, ut totus ponatur in voluntate ejus, non valet, ut si voluerit primus, secundo volo dari centum, *l. nonnumquam, de condit. & demonst.* Sed si ea mens sit, ut velit dari centum Secundo, si Primus velit, præsumitur injicere conditionem voluisse legato, & utile erit, *l. 1. lib. 2.* nam conditiones sermoque conditionalis non efficiunt fideicommissum conditionale, sed voluntas, *l. 2. de his quæ pœnæ nom.* legatum ergo in aliena voluntate poni potest, quia dum confertur in voluntatem extranei, pro conditione accipitur; at si conferatur in voluntatem heredis pure, inutile est; quia non habetur pro conditionali, ut heres si volueris, Titio decem dato, *l. senatus, §. legatum, lib. 1. l. utrum, §. cum quidam, de reb. dub. l. 7. de contrah. empt.* Nec verba hæc, si volueris, important conditionem; sed voluntas tantum efficit conditionem, ut dictum est *d. l. 2. de his quæ pœnæ &c. l. in conditionib. de cond. & demonstr.* In libertate tamen hoc singulare est, ut si appareat testatorem voluisse libertatis fideicommissum omnino in voluntate heredis ponere valeat, si voluerit heres, *l. 46. in princ. de fideicommiss. libert. l. senatus 43. §. ult. de leg. 1.* ubi ab hostibus redempto legari potest, & ei proficiet legatum ad

A liberationem vinculi pignoris, quod in eo habuit, qui redemit.

Tres ponuntur casus, quibus in heredis voluntatem confertur fideicommissum, quorum primus est, si hoc modo fideicommissum testator relinquat; Titio decem dari volo, nisi heres meus voluerit, vel nisi noluerit, id est, si noluerit: nam tunc conditionale legatum est, & nisi, conditionem facit, *l. 2. de in diem addict. l. obligationum, §. conditio, de oblig. & act.* Et tenetur fideicommissarius heres, si ante decesserit, quam velle, aut nolle se dixerit, sufficitque eum semel noluisse: non potest enim mutare voluntatem. Secundus casus est, quo testator decem dari voluit, cum voluerit heres meus: nam (cum) conditionem facit, *l. qui promisit, de cond. indeb. l. quodcumque, §. ult. de verb. oblig.* Et usque ad **B** extremum vitæ spiritum potest variare: quæcumque enim datio habet tractum temporis, in ea ultima observatur voluntas, *l. filii, ad senatusc. Tertill.* Atque ideo si dum deliberat, moriatur heres, deficit conditio, nec legatum debetur, *l. centesim. §. ult. de verb. oblig.* Quemadmodum etiam si ante heredem fideicommissarius moriatur: nam fideicommissa, vel conditionalia legata non transferuntur ad heredem, si pendente conditione, fideicommissarius decedat. Tertius casus est, quo fideicommissum in heredis voluntate positum est, ut si voluntatem meam probaveris, si dignum putaveris, si æstimaveris, si utile tibi visum fuerit, si te meruerit, decem dato, quia in boni viri arbitrio positum est legatum, *l. 46. de fideicom. libert. l. si sic legatum, lib. 1.* Quotiescumque autem de meritis quæ- **C** ritur, bene meritus censetur, qui non est male meritus, *l. servos, de manum. testam. l. cum pater, §. rogo, lib. 2.* Et legata hoc modo relicta sunt conditionalia, *l. 7. de contrah. empt.* ubi arbitrium boni viri pro conditione accipitur; hocque apparet ex consequentia verborum hujus legis. Quod si heres pendente conditione decesserit, heres heredis fideicommissario tenetur; secus si ante fideicommissarius decesserit, non enim ad heredem fideicommissum transmittit. Sed si in heredis voluntatem, ut in boni viri arbitrium collatum sit, eo prius mortuo idem non erit, & fideicommissum omnino debebitur. Huic §. duo obstant; primum *lex 1. lib. 2.* hoc enim modo relictum, pure censetur relictum, sed aut substantia, aut qualitas legati confertur in arbitrium boni viri. Substantia legati hoc modo: si arbitratus fue- **D** ris, conditionale est, si quantitas, purum. Et in *d. lege 1. lib. 2.* legavit pupillo alimenta, vel pupillæ dotem, nec quantitatem dixit, quæ collata in arbitrium boni viri æstimabitur ex dignitate, ex facultatibus, & ex numero liberorum testatoris, *l. si filiæ, hoc lib. l. 10. §. ult. de aliment. leg.* Contra in *l. quod sæpe, §. 1. de contr. empt.* hæc verba: Emptus sit fundus Titio, quanti voluerit, videntur inutiliter in ejus arbitrium conferri, quia venditoris est facere pretium, non emptoris; Et non definiente Titio pretium, erit imperfecta emptio: si in arbitrio ejus tanquam boni viri posita sit, etiam eo non definiente, valebit emptio, *l. ult. C. de contrah. empt.* Quod si pretium in extranei voluntatem conferatur, valet emptio.

E *Ad §. Hæc verba.*

In hoc §. fideicommissum ita relinqui posse dicit: Rogo, ut prædia, quæ ad te pervenerint, pro tua diligentia diligas, & eorum curam habeas, ut possint ad nepotes pervenire: licet consilium magis videatur, quam necessitas relinquendi. Ex quo consilio non oritur obligatio, *l. generaliter, §. si petitum, de fideicommiss. libertat. l. cum pater, §. mando, de legat. 2. l. Julianus, §. 1. hoc tit.* Quod etiam obtinet in obligationibus, quæ ex contractu nascuntur: nam ex consilio non nascitur obligatio, *l. 2. §. pen. mand. l. consilii, de regul. jur.* Secus in his obligationibus, quæ nascuntur ex maleficio, quæ possunt nasci ex consilio, ut actio servi

corrupti, noxalis actio, *l. ult. ff. de noxal. action. l. idemque, §. ſi quis, mand.* ut ergo de ſua pecunia tutelave teſtator legaſſit, ita jus eſto, id eſt, obligatio, non quod conſilii cauſa ſcripſit: Tamen in hoc §. licet verba conſilii videantur, inducitur fideicommiſſum ex interpretatione, *l. Pamphilo, in princ. h. tit. l. unum ex familia, §. ult. lib. 2.* nam hoc modo videtur relictum ſub conditione, cum ſui juris erunt, cum filiofam. & ſervo heredis poſſit ſub conditione legari, *§. an ſervo, Inſt. de leg.* dies autem incertus pro conditione eſt, *l. dies, de condit. & demonſtr.* Et dies ille non ante cedit, quam ſit ſui juris, ideoque in *l. in ratione 2. §. pen. ad leg. Falcid.* dicitur in rationem legis Falcidiæ non computari legata heredi & ſervo heredis pure relicta. Dein ſubjungit: Alia cauſa eſt eorum, quæ relinquuntur in diem certum. Quod manifeſte eſt falſum, & legendum: *in diem incertum*: quia eorum dies cedunt inutiliter, & obſtaret regula Catoniana, ut ſubjecta ratio declarat; valet igitur fideicommiſſum in quo habere, pervenire, relinquere, ſunt verba, quibus poſt mortem quid ad alium devolvi ſignificatur. Quod ſi contingat, nepotes emancipatione fieri ſui juris, legatum debetur, *l. ſi ita eſſet, quan. di. leg. l. mulier, in princ. ad Trebell.* ubi verba pervenire, habere ſpectant ad futurum tempus, de quo *l. nomen, de verb. ſignif.* quæ lex pertinet ad legatum: nam legatum poſtumis, videtur & filiabus relictum, *l. qui filiabus, de legat. 1.*

Ad §. Si rem ſuam.

AN ſi qui rem legavit, vel fideicommiſit, eandem alienavit, adimatur legatum: legatum enim nuda voluntate adimitur, *l. 3. §. ult. de adim. leg.* vetus diſtinctio, quæ eſt in *l. rem legatam, de adim. leg. l. ſcribit, §. pen. & ult. de auro & arg. leg.* adhibenda eſt: Aut enim teſtator rem ſuam alienavit neceſſitate ductus, aut mera voluntate: ſi neceſſitate, non videtur ademiſſe, & heredis probare eſt contrariam ſententiam teſtatoris, *l. eum qui, 22. de probat. l. Lucius, lib. 2.* ſi mera voluntate, adimitur, *l. cum ſervus, de adim. leg.* & tunc contrarium probare eſt legatarii. Ubi enim ex una parte facit præſumptio, ex alia incumbit probatio, *l. generalis, §. ſi petitum, de fideicomm. libert. l. ult. in princ. quod met. cauſ.* Quid ſi legatum poſtea ſit donatum? non debetur legatum, licet donatio ſit inutilis. *l. legatum ſub conditione, §. ult. de adim. leg.* Quid ſi nomen legarit, idque poſtea exegerit, an diſtinctione ſupradicta utendum ſit videamus: nomen autem qui legat, legat jus, *l. ſervum, §. eum qui, l. ſi ſic legatum, §. 1. l. leg. ita erat, lib. 1.* Et non videtur admittenda eadem diſtinctio: nam exactio pecuniæ perimit nomen, venditio rei non perimit rem. Si tamen pecunia exacta extet tempore mortis, quia eam habuit in depoſito, cum mortuus eſt, id eſt, in ſepoſito (non enim hoc verbum depoſito accipitur pro contracto depoſiti, ut in *l. Lucius, §. 1. ad Trebell.*) veluti ſi quis legato nomine ſibi ſolvi non petiit, ſed ultro debitor obtulit pecuniam, legati petitionem ſupereſſe dicimus. Quid ergo ſi ex pecunia exacta fundum comparavit? Et heic quoque petitionem ſupereſſe admittemus.

Ad §. Si quis illicite.

EX Senatuſconſulto quodam, cujus ſæpe fit mentio in legibus, legari & fideicommitti non poſſunt quæ ædibus & ædificiis ita juncta ſunt, ut non poſſint ex iis avelli, quin ædes deſtruantur, *l. cetera, l. Senatus, l. filiusfam. §. ædes, lib. 1.* nec ſunt in commercio: at ruta cæſa (Gallice, *tout ce qui tient a fer, & a clou*) legari poſſunt, *l. nutu, §. ult. hujus tit.* Oſtia enim cancelli poſſunt legari; ſi ergo illicite domus ſit ædificata, id eſt, ſi in ea cauſa ſit, ut dirui debeat, partes ejus legari poſſunt: nam illicite ædificatæ diruuntur, *l. ult. ne quis in loco publ. l. 9. & 10. de ædific. privat. C.* Et

A traditur conſtitutio Trajani apud Sextum Aurelium Victorem, ne altitudo ædium ſuperet ſexaginta pedum altitudinem.

Ad §. Si heres.

ROgavi heredem ut pecuniam tibi crederet, qua indigebas, ſub levioribus uſuris, valet fideicommiſſum: nam pacto & ſtipulatione poteſt cogi heres ut credat pecuniam, nec ſemper mutuum eſt voluntarium, *l. ſi pœnam, de verb. oblig. l. ſi pecuniam, ſup. de rebus cred.* Et hoc fideicommiſſum utile eſt totum, ut ait *l. ſi ſervus 108. §. ult. lib. 1.* & in Falcidiam totum computatur, *l. 5. ad l. Falcid.* & de interuſurio, id eſt, commodo totius ſummæ detrahitur Falcidia. Nec poteſt heres exigere
B idoneam ab eo cui vult credere, ſed nudam cautionem, id eſt, repromiſſionem, quia in teſtamentis plene interpretanda eſt teſtatoris voluntas, *l. in teſtamentis, de reg. juris, l. pen. §. ult. hujus tit. l. plenum, §. ſed etſi pecoris, de uſu & habit.* Et falluntur quidam, qui dicunt, in teſtamentis plenius nos interpretari defunctorum voluntatem, quam in contractibus, cum contrahentis nonnunquam plena intelligatur voluntas, *l. 111. de verb. oblig.* Servus eſt incapax militiæ, *l. ab omni, de re milit.* militia alia eſt armata, cujus tria genera ſunt, ſacramentum, evocatio, conjuratio: alia Palatina: militia eſt teſſera qua conſtituuntur panes certo numero, & poteſt dici præbenda. Item primipilares, Gallice, *vivandiers pour la guerre*. Item adjutores Quæſturæ, id eſt, cancellarii: militia autem poteſt vendi, pignerari, & legari, *l. ult.*
C *C. de pignor. l. omnimodo, §. ult. C. de inoff. teſtam. l. 5. C. qui milit. poſſ. vel non, Novella 97. c. 3. l. mortuo, §. 1. lib. 2. l. pen. §. pen. & ult. hujus tit.* Quæritur an legata militia ſervo valeat, dominoque acquiratur? ſi filiofam. non acquiritur patri, quia cohæret perſonæ, *l. 3. §. ſi quid minori, de minor.* Si ſervo, aut legavit ſciens eum ſervum, & debetur ejus æſtimatio, & acquiretur domino, *d. l. mortuo*: ſin ignorans eum ſervum, nullum eſt; quemadmodum ſi quis rem alienam ignorans legaverit. Eadem definitio eſt in *l. filiusfam. §. ſi quid, lib. 1.* nam cum per fideicommiſſum aliquid relinquitur, & præſtari non poteſt, ne dicat, æſtimationem eſſe præſtandam: fallit tamen hæc regula, ſi quid legetur incapaci, *l. mortuo, §. Labeo, lib. 2.* ſed ſi quis dicat, juncta ædibus legata non valere, nec æſtimationem præſtari:
D dicendum eſt, Senatuſconſultum præſtari noluiſſe ex *l. nutu, de leg. 1. l. cetera, §. ſi duobus, l. Senatus, in princ. lib. 1.* Sed in legato, ſi ſciens legat, magis videtur legata quantitas, quam corpus, & ſic legatum non fuit incapaci: fallit ſi legentur quæ ſunt extra commercium: nam eorum non debetur æſtimatio, *l. cum ſervis alias, idem Julianus, §. ult. lib. 1.* ubi ſi res ſacræ, publicæ, aut Imperatoris legentur, legatum non valet, nec debetur æſtimatio, *l. liber homo, de verb. oblig.*

Ad §. Si quis decem.

HUjus §. ſpecies hæc eſt. Quidam Titio decem legavit, & mox adjecit: ſi eadem decem Titius perderet, tantumdem rurſus ei præſtari velle, fidei-
E commiſſum valet, ut tantumdem debeatur: ſed accipiendo prius fideicommiſſum ab herede, fideicommiſſarius an cavere debet, ſe non perditurum? Et definitur: non debere cavere de priori fideicommiſſo non perdendo. Et quæritur poſtea, an ſi ſæpius perdiderit, debeat tantumdem præſtare ſæpius? In quo animadvertendum eſt rurſus eſſe ambiguum, ut & iterum pro πάλιν in *l. 7. §. ult.* ſupra de edendo: nam homonymum eſt & ambiguum, quod pluribus modis capi poteſt, *l. 29. de ſolut.* & iterum, ut hic rurſus aliquando pro δεύτερον capi, *l. ult. §. ult. de reb. auctor. judic. ſup.* In ambiguo autem ſemper pro herede interpretatio fit: Et ſic teſtator non præſumitur heredem onerare voluiſſe infinitate fideicommiſſorum, *l. plane, §. ſed ſi*

non

non corpus, *lib.*1. Ubi ſi idem corpus, eademque quantitas ſæpius legetur, debetur tantum ſemel, niſi evidenter aliam teſtatoris voluntatem probet legatarius. Et ſic in hoc §. ſemel ait fideicommiſſum amiſſum præſtari debere. Quæ conſtitutio eſt Divi Pii in *l.*1. §. *ſi cui*, *inf. ut leg. nom. cau.* qui locus cum hoc §. eſt conjungendus.

Opponitur huic §. *lex* 3. *in princ. quib. mod. uſusfr. amitt.* & *l. ſi ita ſtipulatus a Sejo*, *de fidejuſſ. inf.* Ubi quidam legavit hoc modo: lego Titio uſumfructum: Et quotieſcumque ei auferetur, eundem ei præſtari volo, ſed generalia ſunt iſta vocabula, *quotieſcumque*, *vel*, *quotienſque*, *quoties.*, *quandocumque*; Ideoque ſæpius amiſſus uſusfructus debetur, *l. in ſingulos*, *de adim. legat.*

Ad hæc quæritur, an ab herede cautio ſit præſtanda in caſum amiſſi prioris fideicommiſſi, quia ſecundum eſt ſub conditione: nam cautio, ut dicitur vulgaris in *l. filiusfam.* §. *idem*, *lib.*1. præſtanda eſt ab heredibus, cum legatum, quid eſt in diem, vel ſub conditione. In diem, cum quid pure legatum eſt, ut ſi de eo litigare velit: videtur ergo de hoc ſecundo fideicommiſſo heredem cavere oportere. Et reſpondetur in edicto §. *ſi cui l.*1. *ut leg. nom. cau.* non præſtandam eſſe cautionem, & neutrum alteri cavere. Ex quo videre eſt, cautionem legatorum, & fideicommiſſorum ab herede exigi, ſi conditio ſit cauſalis; non autem ſi fuerit poteſtativa, id eſt ſi fuerit in poteſtate legatarii, vel fideicommiſſarii; quia fruſtra quis ad cautionem cogit eum, quem ſtatim cogere poteſt ad legati præſtationem, vel fideicommiſſi, impleta a ſeipſo conditione.

Ad §. *Item ſi quis certam.*

HUjus §. ſententia hæc eſt: Titio decem legat quis, deinde adjicit eadem decem compenſari cum eo, quod Titius debet, quia heres eſt Caii, qui decem debebat. Sane priorem ſcripturam correxit, ut corrigere non prohibetur, *l. nihil prohibet*, *de adim. legat.* *l.*21. *de manum. teſtam. inf.* *l.*47. *ſup. de hered. inſtit.* Itaque ſi compenſationi non ſit locus, ut puta, quia hereditatem Titius repudiavit, legatum non debetur: cum hoc modo ſolam debiti liberationem legarit. Et petens Titius decem legata, exceptione doli mali repellitur, *l. apud*, §. *propterea*, *de doli mali except. inf.* nam teſtator tantum debitum remitti voluit; quod ſi nullum ſit, nihil etiam ſit in fideicommiſſo. Atque ideo legatum non valet, non ſecus ac ſi legem hoc modo: Titio decem, quæ mihi debeat, do lego: nam ſi nihil debeat, nullum eſt legatum, & ſic activa obligatio tibi legata, hoc eſt, qua agere poteram contra te, ſi mihi debuiſſes, nulla eſt, ſi nihil ſit in ea; Secus tamen ſi legetur paſſiva obligatio, hoc eſt, qua quis in me agere poteſt, hoc modo: decem quæ tibi debeo, do lego: licet enim eadem decem non tibi debeam, ſane tibi non videor debitum legaſſe, cum nullum ſit, ſed decem, cum etiam falſa demonſtratio legatum, & fideicommiſſum non vitiet, §. *huic proxima eſt*, *Inſt. de legat.*

Ad §. *Plerumque evenit.*

CUI honor defertur legati, ejuſdem eidem petitio competit: ſed ſit interdum, ut ejuſdem commodum plures ſpectet, licet uni tantum ſit legatum: ut ſi plures ſint rei debendi, quorum conditio eſt, ut ſinguli in ſolidum debeant, & exactione unius, & acceptilatione ſolvitur obligatio, *l.*2. §. *ult.* & *l.*3. *de duobus reis*, *inf.* ſed ſi plures ſint rei debendi, & uni debitum legatum ſit, cui ſolum honorem teſtator haberi voluit, multum intereſt ſi ſocii ſint rei debendi, vel non: ſi ſocii ſint, per acceptilationem, ſicut & ceteri: ſin minus, pacto liberandus eſt, & ceteri non liberantur, *l.*3. §. *nunc de effectu*, *de liber. leg.* *l. idem*, *ſup. de pact.* *l. eandem*, §.2. *de duob. reis.* Et omnibus correis non competit petitio legati, niſi factum ſit contemplatione ejus, *l.*3. §. *conſequenter*, *de lib. leg.* verum legatum multiplex videtur: ſi plures ſint res legatæ, & plura videntur legata, *l. quod dicitur*, *de verbor. obligat.* *l.*2. *lib.*1.

Hujus §. melior poteſt eſſe hic ſenſus: Plerumque evenit, ut multorum interſit, quod relinquitur uni, & ei tantum petitio competit: & interdum multorum intereſt, quod uni tantum competit, & ei tantum petitio non competit, ſed omnibus, ſi modo iis teſtator proſpectum voluit; & ſic legendum: quamvis uni legatum ſit, ut ei ſolveret uni: ut decem homines ſtipulati ſunt a Titio extraneo certam ſummam dari: Titius ſingulis debet in ſolidum, & ante quam ſolverit, eo modo liberatur, ſi modo teſtator heredem rogavit, ut debitum ſolveret Titii, & ita proſpiceret omnibus; Et ſic omnibus dabitur petitio legati, quia eorum interſit, *l. non ſolum*, §. *ſed ſi duobus*, *de lib. legat.* *l. ſi cui* §. *ult.* *l. ſervo legato*, §. *ſi teſtator*, *lib.*1. Et intereſt cujuſque in ſolidum, & in ſolidum petet; ſed non ſolidum ferent, *l. ſi unus ex argentariis*, *de pact.*

Ad §. *Interdum.*

LEgati petitio ejus eſt cujus intereſt: nam ſi juſſi legatarium ſolvere debitum creditori, nullum eſt legatum, reſpectu creditoris: ſed mei heredis quidem cujus erit petitio, *l. ſi cui*, §. *ult. de legat.*1. *l. ſi fidejuſſor*, *eod.* Quod ſi fidejuſſor rogat legatarium ſolvere debitum, idem eſt, & competit actio principali debitori, *l. ſervo legato*, §. *ſi teſtator*, *de leg.*1. ſicque publicani contemplatione, qui inviſi ſunt, *l. Quantæ*, *de public.* legatum factum eſt, & non competit ei legatum, *l.*4. *de liber. leg.* Et Accurſ. in hoc §. legatarium non eſſe publicanum, ſed nudum miniſtrum, *arg. leg. ſi quis Titio decem*, *de leg.* 2. *contra leg. Titio centum* 1. §. *Titio genero*, *de cond. & demonſt.* *l. tale*, *de jure dot.* cui adverſatur §. *ſi teſtator l. ſervo*, *de leg.*1. ſed diſtinguendum eſt: nam ſi filiæ gratia dotem non debitam promiſit, aut heredem dare juſſit defunctus, aut teſtator, dos utriuſque eſt, & utrique actio competit in *l. Titio*, & *l. ſi tale*: ſin vero quam debuit, promiſit, filiæ eſt, & eidem actio competit, licet genero promiſſa ſit.

Ad §. *Penult.*

LEgatorum alia ſunt dividua, alia individua: legata dividua ab omnibus heredibus relicta debentur pro parte, & portione hereditaria, *l.*1. §. *qui minorem*, *ut legator. nomi. cau.* nonnunquam pro æquali & virili parte, *l. ſi heredes nominatim*, *lib.*1. hocque ita verum eſt ſi legata diviſionem recipiant, ut ſi centum dare heredes juſſero. Alias legatum magis debetur pro parte hereditaria, vel æquali, ſi ſit individuum, *l. ſi is qui quadraginta*, §. *pen. ad leg. Falcid.* nam ſi heredes juſſero civitati balneum, theatrum, aut quid ſimile in honorem ejuſdem facere, unuſquiſque heredum tenetur in ſolidum: idem ſi juſſi ſunt ſtatuam facere, vel viam, aut iter præſtare, *l. ult. de ſervit. leg.* Item ſi legavero partem uſus rei, ut navis, *l. uſus pars*, *de uſu & habitat. ſup.* verum heres ille, qui ſolidam præſtiterit, judicio familiæ erciſcundæ ſumptum pro parte coheredis conſequetur. Item ſi pro via legata unus heredum legatario præſtiterit volenti æſtimationem in ſolidum, *l. heredes*, §. *an ea ſtipulatio*, *fam. erciſc. ſup.* Item ſi teſtator rem individuam dare ſtipuletur, ſinguli heredes promiſſoris tenentur in ſolidum, *l.*2. §. *ex his*, *de verb. oblig.* heres autem ſumptum facturus experiri debet actione familiæ erciſcundæ, ut caveant ei coheredes de ſumptu eorum nomine faciendo. Obſtat *l. mortuo*, §. *ult. lib.*11. ubi ſi teſtator opus fieri, aut munus, ſive venationem dari juſſerit, quilibet heredum tenetur pro portione hereditaria: ſed hoc ita intelligendum, ut familiæ erciſcundæ judicio, vel actione ex teſtamento, uni legatariorum volenti æſtimationem præſtet in ſolidum, vel ſi opus fecit, repetet

tet a coheredibus expensas pro eorum parte factas. In fine hujus legis quæri solet, an jussus opus facere, præcise cogatur ad faciendum, vel dandum, & an liberetur data æstimatione? Et Bart. & multi eum liberari data æstimatione, dicunt, moti *l. 1. de act. empti*, *l. stipulationes non dividuntur*, *de verb. obligat. l. 4. C. de action. empt.* Sed volenti quidem, non autem invito pro re datur æstimatio: moventur & *l. si quis ab alio*, *§. ult. de re judic.* ubi quis promisit prohibere se ne stipulator damnum aliquod patiatur, & damnum passus est: certe stipulator aget in id quod interest, ut in omnibus faciendi obligationibus, sed intellige de his, quæ sunt exemplo proposito similibus: nam cum res in facto consistit, & adhuc in integro est, stricte cogi potest, ut res tradatur, alias non, ut *d. l. 4. de act. emp.* veluti si venditam ancillam mihi non traditam manumisit, quia res non est in integro, certe agam in id quod interest, vel cum certo die rem tradere promisit, nec tradidit, *l. 10. & 11. C. de act. emp. d. l. si quis ab alio.* Alia lectio est in pandectis Florentin. sed vulgaris melior, quam confirmant Basilica. Verum Martini contra existimantis vera opinio est, ut cogi stricte possit ad rem præstandam: nam eodem jure utar in te, quo tu in me. At civitas ex *l. Imperatores*, *in princip. de pollicit.* non potest cogere heredem ut tradat æstimationem rei legatæ: Ergo non potes cogere civitatem ut pro re capiat æstimationem. Quæ sententia confirmatur hoc §. cui Bart. respondet, electam esse personam a testatore per quam quid fieri voluit. Sed hoc commentitium est, & opinio Martini vera est in venditionibus, ut venditor rem præcise dare cogatur, *§. 1. de donat. in Instit.* Paulus Sententiarum libro 1. *tit.* 13. *l. si domus*, *§. qui confitetur*, *cum l. leg. lib.* 2. Idem in investituris: nam si dominus fecit investituram, & nondum tradidit feudum, cogitur præcise eum tradere, *lib. 4. Feudor. tit.* 15. *lib. 2. feu. tit.* 7. In stipulationibus quoque præcise cogitur dare, vel facere, ita ut interdum quis rem, & ex mora æstimationem dare cogatur, *l. si sterilis*, *§. cum per venditorem*, *de act. empt.* Et stultitia est eum damnare in æstimationem, qui rem dare potest, *l. ult. C. de fideic. libertat.*

Ad L. XII.

QUæ per fideicommissum relinqui non possunt, ea per damnationem legari possunt: quod legatum optimum est, quod quæ aliis legati generibus relinqui nequeunt, hoc relinqui possunt, hoc modo, damnas heres esto ut emat fundum Titii: vel, rogo eum ut certo pretio ei vendat, domum reficiat, ære alieno eum liberet, *§. sed & tale*, *de leg. Instit.* Eoque modo damnari potest, vel rogari, ut quem artificium doceat quo se tueri possit, nec propter incertum rei, scilicet artificii, vitiatur, cum incertæ rei legatum vitietur, Paulus 3. Sentent. *tit. de legat. l. cum post §. gener*, *de jure dot.* Nulla quoque est incertæ rei stipulatio. Quod utique verum est, si nullum fundum habuerit testator. Quod si sint ei fundi, legatum valet, licet nullus sit demonstratus, *l. si domus*, *lib.* 1. *l. Seja*, *de auro & arg. leg. l. ubi autem non apparet*, *l. ita stipulatus*, *de verb. oblig.* In homine non eadem distinctione utimur: nam etiam si nullus sit homo in testatoris bonis, valet legatum, quia hominis certus est finis: atqui omne legatum, omnisque stipulatio, quæ ad vilissimum quid reduci potest, inutilis est. At in hoc legato hæc verba: unde se tueri possit, certum artificium demonstrant: & arbiter sive prætor fideicommissarius designabit artificium; nam dabantur arbitri ad cognoscendum de restituendis, id est, dandis fideicommissis, *l. pen. de confess. inf. l. si quando*, *§. ult. lib.* 1. multum autem interest an operis, aut sumptibus suis servus id debeat facere, *l. un. §. sin autem*, *C. de cad. toll.* Designat autem id artificium prætor ex ætate, conditione, persona, statu fideicommissarii, *ut l. 5. §. 1. de his quæ ut indign.*

A Ex ingenio, quod est vis, virtusque naturæ, *l. inter artifices*, *de solut.* Pegasus tamen putabat propter incertitudinem legatum inutile esse, *l. pen. de aliment. leg.* legata alimenta simpliciter, & non adjecta quantitate valent, tamen & præstantur quandoque ex consuetudine, ut si vivus testator centum dare solitus esset; deinde spectatur quid ceteris ejusdem ordinis hominibus reliquerit, & ex eo certus modus constituetur, vel ex qualitate, & dignitate fideicommissarii, *l. si cui*, *de annuis legat.* & ex facultatibus defuncti, *d. l. penult.* cum *d.* tamen *l. pen.* pugnare videtur *l. cum unus*, *§. ult. eod. tit. de alim. leg.* Finge: Pater filiæ exheredatæ ea ratione forte, quod dotem solam nubenti ei dari voluit, ut in *l. qui volebat*, *de hered. instit.* adjecit, ut alimenta præstarentur non adjecta quantitate, sed arbitrio boni viri. B Et Papinianus ea pro modo dotis legatæ deberi ait, & pro incremento ætatis, ut in *l. alimenta*, *§. Basilicæ*, *eod. tit.* nec alimenta præstantur pro modo patrimonii, quæ res est consideranda; nam dotem solam legavit, & interim dum virgo esset, alimenta. Atque ideo videtur ex usuris dotis alimenta præstari voluisse; at relinquendo hoc modo alimenta, & artificium, non favore alimentorum, ut ait Accurs. sed natura rei valet legatum, quæ rem certam demonstrat. Eadem ratio est in *l. quidam*, *lib.* 2. ubi legavit quis ut heres tantum præstaret, quantum opus esset ad viam reficiendam, vel ut verbis legis utar, in tutelam viæ restaurandæ. Eadem ratio dotis a patre promissæ simpliciter, *l. cum post*, *§. gener*, *de jure dot.* nam dotis modus pro facultate patrimonii, & dignitate mariti, a judice C constituetur. Adversari tamen videtur *lex 1. C. de dot. promiss.* Inter solutiones, quæ adferuntur, solutio Accursii verior est, ut *l. cum post*, pater promiserit dotem filiæ nomine: officium autem patris est dotare filiam; ejus officii modus certus est ex ipsius facultatibus, & adjunctis reliquis; non autem ita constat si extraneus aut mulier ita promisit, scilicet simpliciter, cum non sit eorum dotare filiam. Atque ideo soluti erunt, si minimum terræ dotis promissæ nomine dederunt, quod ridiculum est. Hanc sententiam Græci Interpretes sequuntur, & recentiores, inter quos Joannes Bosqueus & Duarenus, ni fallor.

Ad L. XIII.

D SI Sejo ita legatum sit: hoc amplius decem dato: hoc legatum erit per damnationem; & ab initio faciunt partes Titius & Sejus, sicut cum duobus conjunctim legatur: Cum quid vero relinquitur per vindicationem, totum consequitur ab initio, sed concursu partes faciunt. Obstat *l. si servus legatus*, *§. si ita scriptum*, *lib.* 1. cujus facti species hæc est: *Titio fundum dato, amplius quam Titio legavi, Sejo decem dato*; fundus integer est Titii; & Sejo nihil debetur ultra decem: sed non videtur adversari, quod videatur in hac lege Titii persona repetita. At subjicit in d. §. idem esse si sic legetur: *Lucio Titio tot, & hoc amplius, uxori & liberis ejus tot*: & hoc modo legatarios negat esse conjunctos; & sic posteriori legato non adglutinatur prius; ut in hac lege, in qua dictio *Amplius* homonymiam E in se continere videtur; & ita fit ut cum utrumque legatum sit per damnationem, & scriptura conveniant, convenire oportere propositiones dicendum sit. Hoc discrimen si adduceretur, quod (*Amplius*) in *sup. l.* inter nomen legatarii secundo, & secundum legatum inseritur in *d. §. in princip.* quod designat varia esse legata & distincta: facile subverteretur per *l. si pure*, *hoc tit.* in qua lege, *Lucius Titius quina millia plebi dedit, hoc amplius visceratione, & Titius accepit quinque*, *Sejus* hoc amplius fundum: & idem tribuitur secundo, quod primo. Solutio igitur hujus legis hæc esse videtur, spectandam esse legatariorum qualitatem, & conjunctam scripturam; nam videtur testator separatim adscripsisse partes, & separatim ut omnes

nes

nes in priori legato videantur conjuncti; in extraneo secus.

Ad L.XIV.

Conditiones adscriptæ in testamentis nonnunquam auctoritate judicis remittuntur, ut conditiones turpes, & contra bonos mores, *l. non dubitamus, de condit. & demonstr. l.9. de condit. instit.* conditio quoque impossibilis remittitur, *l. facta, §. si sub conditione, ff. ad Trebell.* conditiones item derisoriæ, contraque edicta Imperatorum, *l. conditiones 14. de condit. instit. l. Sejus, ad leg. Falcid.* in qua Sejus & Agerius si intra diem trigesimum mortis meæ, reip. nostræ caverint contentos se futuros tot aureis legis Falcidiæ beneficio omisso, heredes scripti sunt, secus exheredes facti. Perinde igitur est ac si conditio, quæ in fraudem legis Falcidiæ adscripta est, adscripta non esset: Item conditiones, quæ sunt utilitati publicæ contrariæ, *l. Imperatores 13. ff. de pollicitat.* in qua conditiones in donationibus factis reip. ratæ non sunt nisi utilitatis publicæ intersit. Conditio jurisjurandi remittitur, ut heres esto, si juraveris te facturum, aut daturum aliquid, *l.8. §.1. de condit. instit.* Opponitur *l.12. de man. testam.* in qua relicta libertas sub conditione jurisjurandi, non remittitur. Ratio legis hæc est, quia si remiseris conditionem hanc, impedies libertatem, quam consequi non potest sine ea. At hereditatem, & legatum, & fideicommissum recte consequeris sine juramento, utili prætoria actione, *l. facta, §. si dandæ, ad Trebell.* libertatem autem hoc modo non possum consequi: atque ob id in *d. l. non dubitamus, ait, plerumque*: contra, non remittitur jusjurandum, *l. municipib. 97. de condit. & demonstr. l. Antistius, de acquir. hered.* sed simplex & nuda conditio jurisjurandi non remittitur, ut si ita dixit: si juraverit te iturum Romam, heres esto: nam quia potes satisfacere voluntati heredis eundo Romam, teneris jurare, *l. hæc scriptura, de cond. & demonstr. l.8. §. Quoties, de condit. instit.* ut do tibi lego, si juraveris: hæc est simplex conditio, & idem est ac si dicerem: si tibi cordi est legatum, do lego, alioquin recederet a voluntate testantis si remisso jurejurando hujusmodi, heres esset, conditio divortii remittitur, *l.5. C. de instit. & substitut. l.8. de usu & habit.* ubi instituta heres a matre sub conditione, si diverterit a viro, nihilominus remissa conditione heres erit. Conditio viduitatis remittitur lege Julia, ut lego uxori, si non nupserit; nam remittitur si nupserit intra annum ex Constitutione Justiniani, *l.2. & 3. C. de ind. viduit. toll.* si nupserit post annum, ex *Novella de nuptiis*, numquam remittitur. De hac constitutione Justiniani est lex ista: nam fideicommissum, si nubat non valet, *l. quoties, de condit. & demonstr.* At sub eadem conditione relictum, sub qua & legatum, ut in hac lege, valet: nam frustra lege Julia remitteretur conditio viduitatis, si contractis nuptiis amitteret legatum, & cogeretur præstare fideicommissum. Ergo si legavi sub conditione viduitatis, & rogavi eam pure, ut alteri restitueret, vel sub conditione eadem, vel alia, quæritur, an debeat si nupserit; quoniam ex *l.6. hujus tit.* is oneratur, qui venit ex judicio defuncti: is autem venire ex judicio defuncti non videtur, sed ex edicto prætoris; tamen lex ait, eam præstare oportere fideicommissa in *d. l. quoties*, sub contraria conditione legatum est, & sic fideicommissum non valet, quia cum contra voluntatem testatoris nuptias contrahat, legatum amittit: quæ autem legatum amittit, non potest onerari fideicommisso. Et licet consequatur legatum, nihilominus non debetur fideicommissum, quod relictum est. Eo quoque modo, qui sub conditione jurisjurandi institutus est, non capit hereditatem ex judicio defuncti, sed prætoris edicto, remisso jurejurando. Et sic videtur eum Falcidiam non debere detrahere, cum qui venit ex judicio defuncti, utatur Falcidia, *l.1. §. ad eos, ad l. Falcid.* Sed heres magis est honorarius, quam testamentarius, *l.24. famil. ercisc. l.1. §. si defunctus, pro empt. l. duo heredes, si quis omis. caus. testam.* Nihilotamen minus obligatur omnibus legatis, & fideicommissis, licet ex judicio defuncti non veniat, ut mulier: Et fallitur Accurs. qui ait: si quis sub conditione dandorum decem heres institutus sit, & dederit, esse legatum, cum sit mortis causa capio, *l. si quis sub conditione, si quis amis. caus. test. l. Mævius, de condit. & demonstr.* In qua Mævio legatus est fundus, si Callimacho incapaci ducenta dedisset; & ait parere debere conditioni, licet nummos non faciat accipientis, cum quo non habeat testamenti factionem, nihilque interesse hoc an aliquo alio loco ponatur, vel dejiciatur in mare, neque id ad talem personam venire testamenti nomine, sed mortis causa capione.

Ad §. Sed si.

Hic §. eadem continet, quæ & *§. si servo l. fideicommissa 11. hujus tit.* Idem autem in herede intelligendum est, ut si rem alienam jussus sit præstare, emat, aut præstat æstimationem, *l.30. alias 29. §. ult. infr. hoc tit.* Qui autem rem alienam præstari jubet, legatque, & tacens emi jussisse videtur, *l. alienus, ad leg. Falcid.* ibi, *quod ex voluntate defuncti pluris emerit fundum*. Contra, qui redimi jubet, non legare videtur, *l. etsi æquo pretio, lib.1.* Quare ejus rei petitio tibi non competit adversus heredes, sed domino rei, qui potest cogere heredem, ut rem suam legatam emat jure legati, vel fideicommissi, ideoque hoc loco *alienam rem redimat, vel præstet*; alioquin non esset legatum.

Notandum præterea heredem, vel legatarium a quo legatum rei alienæ relictum est, justa & vera data æstimatione liberari si nolit dominus eam vendere, aut saltem pluris justo velit vendere, nisi specialiter damnatus sit certa pecunia rem emere, quæ veram excedat æstimationem: quo casu duo sunt lagatarii, dominus rei, & alter, *l. sed si alienare, inf. de fideicommiss. libert.* Secus si heres damnatus sit rem alienam redimere, non dicto pretio: nam ei soli competit legati petitio, cui legatum relictum est, non domino rei: sicut si rem heres damnatus sit alteri vendere, intelligitur jussus justo pretio vendere, *l. si cui, §. ult. lib.1.* Quid si heres rem alienam redemeret immodico pretio, quod compelli facere non potuit? id imputare sibi debet, nec habebit indebiti condictionem adversus legatarium, ut id quo amplius emit rem alienam consequatur, nec ipsum imputabit in ratione legis Falcidiæ, sed tantum verum pretium, *d. l. alienus*: in cujus fine ait, *confitendo*, quia inficiando præstaret duplum: nam actio legati per damnationem ex inficiatione duplatur, *§. ult. de oblig. quæ quasi ex contr.* Quæri posset, quæ sit justa æstimatio in hac lege, & *l.2. C. de rescind. vend.* Sed ea est, quam judex, consultis rerum peritis adhibitis, æstimabit, *l.30. §. ult. inf. hoc tit.* & dicitur justa, vera, & mera, ut *l. Titia, de jur. dot.* Dictæ autem l.30. verba hæc in fi. notanda sunt, *idem juris esse etsi potuisses emere*, non emere, id est, si in arbitrio tuo fuit emere, & non emere: nam liberaberis pretium dando, dummodo volenti; aliter, non, *l. si servus, §. qui confitetur, lib.1. l. Titiæ, §.1. de auro & arg. leg.*

Ad L.XV. *&* L.XVII.

Hæ duæ leges sumptæ sunt ex libris Marciani fideicommissorum, & sic legatorum per damnationem tantum, quarum prima varie legitur: & hoc modo in Florentinis: *He res testatoris legatæ, quæ in profundo esse dicuntur, quandoque apparuerint, præstentur*, non autem, *heres &c.* quæ non pingitur per diphthongum: in qua lege notandum, non tantum in mari, sed puteo, & in imum demersa, ut non appareant, legari posse, & nomen profundum esse homony-

nymum; Nam fundus vel profundus aliquando pro imo, aliquando vero pro funda, & profunda, & neutrum, pro eo quod quandoque in jure ventrale dicitur: glossæ vett. *ventrale*, *κοιλιοδεσμὸς*, *φὔνδα une bourse*. Præponendum ergo, quod sæpe dictum est: *Quæcumque possunt per damnationem legari, posse & per fideicommissum relinqui*. Res autem quæ sunt demersæ, & quæ futuræ sunt, legari possunt per damnationem, non per vindicationem; ergo per fideicommissum relinqui, *l.24. l.1.*

Ad §. *ult.* L. XVII.

NOn video quomodo subsistat hic §. nam servus nihil habere potest, nisi in peculio; sed non habere simpliciter dicitur, quod verbum importat dominium. Accurs. voluit id intelligi de prædio peculiari; quod non placet, nisi servo in testamento manumisso legetur peculium, vel manumisso inter vivos peculium non auferatur sive adimatur, §. *peculium*, *de legat. Inst.* nam si peculium manserit domini, inutiliter servitus legatur, *l.5. de servit. leg.* nam libero non potest servitus legari ad prædium alienum: Ergo nec servo, quia servitus est prædii, non personæ; Et dictio, *quoque*, designat similia esse sequentia præteritis, quæ faciunt, ut potius legendum censeam; servitus quoque non habenti prædium, recte legatur. Idque confirmatur *l. si servitus*, §. *ult. de servit. urb. præd. l. Labeo*, *de servit. rustic. præd.* Et ita recte conglutinatur superioribus: nec locus erit regulæ Catonianæ, quia hoc legatum in tempus futurum, quo valere poterit, differtur. Lex 16. facilis est.

Ad L. XVIII.

IN confirmandis seu constituendis fideicommissis nuda voluntas tacita, & illiterata vel nutus sufficit: quod ita procedit, si fideicommissa sola relinquantur epistola fideicommissaria, & codicillis: nam si relinquantur testamento, ejusdem sunt juris, quo testamentum; in quo opus est voluntate justa & solemni, *l. qui ex liberis*, §. *ult. de bonor. possess. secund. tab.* nec nuda voluntate confirmatur, *l.1.* §. *1. hoc tit.* ergo nec fideicommissum in eo relictum. Idem si fideicommissum relinquatur codicillis testamento confirmatis, quia sunt pars testamenti, *l. sicut*, *sup. quemadmod. testam. aperiant*. Quæ sententia pertinet ad legem Juliam & Papiam: Ex qua lege dies legatorum cedit ex apertis tabulis, non autem, ut antea, a morte testatoris. Atque summa hujus legis hæc esse potest: non videntur apertæ tabulæ, nisi etiam aperti sint codicilli, vel tabulæ pupillares, quæ partes sunt testamenti. Sed hoc ita verum est, si in testamento non solemni non adjecta sit clausula codicillaris. Atque non eodem jure esse apparet legata, & fideicommissa in iis constituendis, sed eodem in iis infirmandis: nam voluntate nuda adimi possunt, *l.3.* §. *ult. de adim. leg. l. militis*, §. *veteranus*, *de testam. milit.* legata do, fideicommissa non do proprie, sed rogo heredem ut det. Notandum præterea quanquam testamentum non infirmetur, id est heredis institutio, non continuo quicquid in eo relictum est valere, *l. heredit. C. de his quib. ut indign.* Et cum testamentum infirmatur, id est heredis institutio, cetera corruunt. Finge: priore testamento tibi adscripsi fideicommissum: posteriore nihil, vel aliud tibi adscripsi, quam quod priore relictum sit: prius perfectum est, posterius imperfectum: atque ita prius non infirmatur; si quid in posteriore tibi adscripsi, nullum est. Idem si heredes iidem sint instituti, qui & priore, quia non fuit apposita clausula codicillaris, *l.1. de jure codicill. sup. l. ex ea scriptura*, *qui testam. fac. poss. l. ex imperfecto*, *C. de fideicomm.* Nec testamentum illud valebit, ut codicillus, quia noluit testator codicillos facere, cum non apposuit clausulam codicillarem. Ita quoque inutiles nuptiæ

A non valent ut sponsalia, *l. quæsitum*, *de spons.* Inutilis fidejussio non valet, ut jussio: ut puta dominus fidejussit pro servo inutiliter, an videtur jussisse servo ut contraheret? minime, *l.1.* §. *sed & si servi*, *sup. quod jussu*, *l.1.* §. *eum qui*, *sup. de constit. pec.* Quæstionis est igitur an fideicommissum, quod priore perfecto, & posteriore imperfecto relictum est, valeat, quia fideicommissa nuda voluntate infirmantur, nedum solemni: Ideo qui posterius testamentum facere voluit, videtur noluisse rata esse, quæ priore testamento relicta sunt, ut & prius testamentum: nec debetur ex posteriore, quia imperfectum. Sed non probat hanc opinionem Jurisconsultus, & ait, deberi, quod ita demum recedi a priore testatorem voluisse dicit, si posterius valuisset, vide §. *ult. Inst. Quib. mod. testam. infirm.*

B

Ad L. XIX.

EX lib.5. fideicommissorum Valentis sumpta est hæc lex, in qua, ut opinor, quærebat Valens, an modus collatus in personam Titii pareret Titio legati, vel fideicommissi sub eodem modo relicti petitionem. Finge, lego tibi fundum ita ut des Titio quinque, an Titius jure legati poterit consequi dicta quinque? & Valens putabat Titium non habere petitionem legati, & modum legati non facere legatum, vel fideicommissum ut *l. cum hi*, §. *sed & si sit certa*, *de transact. sup.* Recte separatur modus a legato, & fideicommisso: nam de alimentis transigi potest, sub modo relictis videlicet, C quia propterea non minuuntur. Idemque est si a Titio legatario Sejo fideicommissum alimentorum relictum sit. Quod si alimenta sub modo relicta dicerentur legata vel fideicommissa, non posset super his transigi, nisi super præteritis, non autem super futuris, *l. de alimentis*, *C. de transact.* Eadem ratio est conditionalis legati, ut, tibi do lego, si Titio centum dederis: hæc verba nec legatum, nec fideicommissum important: Et si Titio dentur centum, is mortis causa capiet, *l. si quis sub conditione*, *sup. si quis omiss. caus. testam. l. Mævius*, *D. de condit. & demonstrat.* sicque in hac re nulla est differentia inter modum & conditionem: nec enim conditio, nec modus facit legatum aut fideicommissum. In aliis autem hæc differentia est, quod conditio suspendit, modus contrahit. Ad con-D ditionale legatum non perveniam ante adimpletam conditionem; *l. legata 41. eod.* ad legatum modale, vel sub modo relictum perveniam statim ut cessit dies, & antequam modum implevero, sed cavere debeo, me impleturum modum, vel quod injunget testator sub modo; alioquin si nolens cavere, petam, repellar exceptione doli mali, *l. Mævia*, *de man. testam. l. eas causas*, *eod.* ubi nomen causa generaliter capitur, secus in titulo, eod. ibi, *& causis & modis*: ubi causæ quæ habent tantum moram cum sumptu non repellunt agentem statim: veluti lego tibi fundum ut monumentum facias, atque de eo implendo modo dabit cautionem, si consequi velit, quod sub eo modo relictum sit. Atque ea ratione in *l.1. C. de his quæ sub modo leg* Conditio & modus confunduntur ratione exitus utriusque, quoniam omni E modo præstari debent. Inde quæritur in hac lege, si legatum tibi relictum sit, ut aliquid faceres, & heredis non intersit modum impleri, an heredi debes cavere de eo implendo? nemo enim oneratur supervacua cautione, *l.14. ut leg. cau. inf.* finge; legavi liberto meo fundum, ut a monumento meo non recedat, ut ibi habitet: nihil interest heredis, quod monumentum eum non sequatur, *l. his consequenter*, §. *sed etsi monumentum*, *famil. ercisc.* nihilo tamen minus debet cavere, *l. Titio centum*, §. *Titio centum relicta*, *de cond. & demonst.* quia officio boni heredis incumbit, voluntatem heredis tueri. Ei igitur in cujus personam collatus est modus, non est legati petitio, nec fideicommissi. Sed ex constitutione Gordiani in *l.2. C. de*

his

his, quæ sub modo, est legati petitio, & fideicommissi, sed non, ut vulgo dicitur, ex conditionali relicto: nam si hoc modo dicam: lego tibi fundum, si dederis quinque, conditio est potestativa: & quia est in potestate tua, prius impleri a te debet, quam legatum petas: Et hoc est quod ait *d. l. 2. in conditionibus post exitum earum*; sin autem hoc modo dicam: lego tibi ut quinque des Titio, omnimodo videtur testator velle ut Titius quinque consequatur. Sed duæ sunt exceptiones, quibus ei ex conditione, quæ in personam ejusdem confertur, legati, vel fideicommissi petitio est; ut si conditio concepta sit verbis modalibus: nam hoc ostendit, testatorem hoc enixe voluisse, ut puta si his verbis usus sit: *Titio decem millia*, vel insulam relinquo, ita ut quinque millia ex his, vel eandem insulam Mævio restituet: *Sive enim*, ut inquit lex, verba *ad conditionem, sive ad modum respiciant*, id est, sive conditionem illis verbis facere voluit, vel modum, legati petitio est. At cum dicit: *in conditionibus post exitum earum*, de aliis conditionibus loquitur, non conceptis verbis modalibus, quæ prius impleri debent, quam quid petatur. Secunda conditio jurisjurandi facit legatum, ut, lego tibi fundum, si juraveris te Titio decem daturum, remittitur quidem conditio jurisjurandi: sed omnimodo præstabitur fundus, quem petet alter jure legati, vel fideicommissi, quia enixa videtur fuisse testatoris voluntas, ut alter fundum consequeretur.

Ad L. XX.

MUltum interest duobus separatim, an disjunctim legetur per damnationem, vel per vindicationem; nam si duobus separatim per damnationem legatum sit, ut, heres fundum Sejanum Titio dare damnas esto, eundem dare Mævio damnas esto: jure antiquo unicuique in solidum debebatur, uni corpus, alteri æstimatio. Paulus in Sententiis, Cajus in Institut. Ulpianus in fragment. *l.* 1. §. *sin autem disjunctim, C. de cad. tollend.* Et ibi male Accursius ait, in legato vindicationis; si conjunctim per damnationem eadem res legetur, ab initio faciunt partes, & inter eos non est jus accrescendi. Eodem jure est fideicommissum, quo legatum per damnationem, & pene conveniunt verbis *l. quidam in testamento, lib.* 1. *& l. cum pater*, §. *cum pater, lib.* 2. *l. fideicommissa* 11. §. *sic fideicommissum*, & §. *ergo etsi nomen, hoc tit.* & ut in legatis per damnationem heredis est electio, ita & in fideicommissis: nec est in legatis sive conjunctim, sive disjunctim per damnationem legetur, aut in fideicommissis jus accrescendi. At in legatis per vindicationem est jus accrescendi, & si eadem res duobus conjunctim legata sit, ab initio habent solidum concurrentes, id est, si uterque legatum amplectatur, partes faciunt: si disjunctim partes faciunt ab initio, si concurrant, sin minus, solidam alter consequetur. Si igitur separatim duobus legavi, vel fideicommissum reliqui per damnationem, cuique solidum debetur: etsi duobus disjunctim, vel conjunctim legavi per damnationem, vel etiam fideicommissum relictum sit, non est jus accrescendi jure antiquo, sive Digestorum jure: quod jus fuit ante legem de caducis tollendis; nam in §. *sin autem l.* 1. *C. de cad. toll.* sublata est differentia legatorum, & fideicommissorum per damnationem, & per vindicationem: hodie jus accrescendi manet, & legatum duobus disjunctim, vel conjunctim, pro partibus intelligitur legatum, non in solidum, nisi perspicue appareat testatorem voluisse solidum cuique præstari. Et non est inter eos jus accrescendi: alioquin si concurrerent in legato, partes facerent, & tunc esset locus juri accrescendi. Atque ideo Tribonianus addidit in *l. si pluribus, lib.* 1. *nisi testator manifestissimus est, ut l. cum de indebito, de probat.* non est ejus, cui adscripta est. Quid si homo duobus separatim legatus sit, & mortuus sit sine culpa heredis, certe citra damnum he-

A redis moritur, quia eo mortuo, nec uni homo debetur, nec alteri æstimatio, veluti si alienus servus legatus sit: nam aliena per damnationem tantum, vel per fideicommissum relinqui possunt, ut & nomen, id est, jus obligationis. Atque in pluribus legibus adjecit Tribonianus in solidum, ut *l.* 13. §. *si is qui, lib.* 2. adjecit *solidum* in *l. duos, de usufr. leg.* & in hac l. Tribonianus addidit, *in solidum*.

Ad L. XXI.

FIdeicommissum relinquitur nutu, adhibitis testibus quinque, *l. & in epistola, C. de fideicomm.* ut in codicillis, qui sine testamento fiunt, *l. ult. C. de codicill.* ut si quis petat an decem dare velit, & alter annuat,
B *l. Pamphilo*, §. *pen. hoc tit.* Atque ob id, *l. obligamur, in fine de oblig. & act.* nutu pleraque, ait, consistere, ut potest quis nutu assignare libertum, *l.* 1. §. *assignare, de assign. libert.* Debitorem alteri possum delegare scriptura & nutu, *l.* 17. *inf. de novat.* Potest fideicommissarius, cui heres rogatus est hereditatem restituere, nutu significare se velle hereditatem adire, *l. servo*, §. *si pupillo, ad Trebell.* Puto quoque contractus, qui solo consensu constant, nutu fieri posse, ut pacta, *l.* 2. *de pact.* Quæ vero negotia scripturam, solemnitatemque desiderant, non fiunt nutu, ut stipulatio, *l.* 1. §. *si quis ita, de verb. obligat.* Cum autem fideicommissum nutu relinqui dicitur, id intelligitur extra testamentum. Sed & necesse est, ut qui annuendo relinquit fideicommissum, habeat testamenti factionem, alioquin
C non valeret, *l.* 2. *lib.* 1. *l.* 1. *hujus tit.* unde fit ut cum jure antiquo mutus non posset facere testamentum, *l.* 1. §. 6. *qui testam. fac. poss.* mutus tantum & surdus ita natus, vel factus, vel mutus & surdus ita natus vel factus nec posset fideicommittere: verum hodie ex constitutione Justiniani, mutus tantum, vel surdus tantum potest facere testamentum sive factus, sive natus: mutus & surdus simul, si ita factus sit per adversam valetudinem, non natus, modo tamen litteras sciat, i. pingere sciat, *l. discretis, C. qui test. fac.* & propter hanc Constitutionem adjectum est in hac lege, *nisi superveniens morbus impedimento sit*.

Ad §. 1. *d. L.* XXI.

D LUcrum est, quod obvenit sine onere & diminutione rei meæ, & sic dos non est lucrum: ex quo patet, quæ sit res lucrativa, ut donatio, legatum, si modo nullum adjectum sit onus. Duæ causæ lucrativæ in eamdem rem, & eundem hominem concurrere non possunt. Idem homo rem unam bis non potest acquirere: ut rem quam habet ex donato, non potest petere ex fideicommisso, quia bis eadem res dari non potest, nam res cum mea facta est, dari mihi non potest, *l. si servus* 108. §. *Stichum, lib.* 1. nec potest ejusdem rei æstimationem petere, quia duæ lucrativæ causæ, &c. Quod in *d.* §. *Stichum* declaratur his verbis: *quia nec absit quidquam*, nisi defunctus ejus quoque æstimationem præstari voluit.

Ad L. XXII.

E

IN legatis & fideicommissis posteriore scriptura potior est prior. Prior autem duobus modis dicitur, scriptura, & intellectu. Atque ita fit, ut quæ voluntas sit prior scriptura, intellectu quandoque sit posterior, & quæ sit prior intellectu, sit posterior scriptura, ut in *l.* 12. §. *ult. lib.* 1. testator ita scripsit: *Quod Titio infra legavero, id neque do, neque lego*; postea legat Titio, non valet legatum, quia licet ademptio legati sit prior scriptura, tamen intellectu est posterior; atque ideo potior. Item in *l.* 14. *lib. eod. cui bis legavero, semel deberi volo*, & præstari: postea eidem bis & sæpius legavit, unum tantum legatum valet, & debetur, alia adempta intelliguntur, quia etiamsi inspecto or-

dine ſcripturæ ademptio ſit prior ; tamen poſterior intellectu dicitur.

Ad hæc quæritur, ſi non apparet quale legatum ademptum ſit, quod legatum valeat? heredi parcendum eſt: nam in obſcuris heredi parcimus, *l. Sempronius*, *lib.* 2. Et hoc eſt quod vulgo dicitur in *d. l.* 14. In obſcuris, quod minimum eſt ſequimur : verum longe aliter definitur in illa *l.* 14. quam hic, quia ibi Ulpianus ait: ſi ſæpius eidem legatum ſit, unum eſſe legatum, hic autem dicitur, eſſe plura legata, quia poſſum recedere a priori ſcriptura, *l. quod autem*, *§. pen. de donat. inter vir. & uxor.* Sed non repugnat hæc lex dum ait, hoc ita procedere, ſi pœnituit prioris voluntatis, quæ vulgo appellatur clauſula derogatoria, quæ cum non fuerit in *d. l.* 14. appoſita, prior ſcriptura legati valet. Hanc eandem clauſulam interpretes volunt ſubaudiendam in *l. Divi*, *§. licet*, *de jure codicill.* In qua quidam teſtator codicillos quos facturus eſſet, confirmavit, ſi modo ſua manu eſſent ſcripti & obſignati : poſtea vero fecit codicillos non ſua manu ſcriptos & obſignatos, & tamen valent. Idem quoque volunt ſubaudiendum in *l. ult. in princ. lib.* 2. Quidam filium & uxorem ſuam heredes inſtituit, & cavit, ut ſi quas a ſe literas a ſe obſignatas filius recepiſſet, vice codicillorum eſſent. Poſtea per epiſtolam non obſignatam ab ipſo, filio dedit peculium ; adjecitque ſe præcipua hæc eum, ſuique juris, & poſt mortem ſuam habere velle, & ait hæc deberi. Sed hoc verum non eſt, inquiunt interpretes, niſi ſpecialis clauſula derogatoria prioris voluntatis adjecta ſit : verum hæc ſubauditio non placet, & ideo dicendum eſt, ſi modo alias conſtet teſtatorem a priori voluntate receſſiſſe. Hæc autem clauſula addita fuit a Juſtiniano, ſive Triboniano, qui etiam noluit videri factam novationem, niſi adjectum ſit, factam eſſe animo novandi, *l. ult. C. de novat.* Duos quoque reos non vult teneri in ſolidum, niſi id expreſſis verbis adjectum ſit, *Novell.* 99. Ita in quæſtione propoſita, non videri teſtatorem a priori voluntate receſſiſſe aliter quam ſi id expreſſerit. Quæ verba ſunt Triboniani, qui de ſuo multa ſub aliorum nomine in Digeſtis, ut Gratianus in Decreto addidit. Atque ea clauſula ſupervacua videtur, cum hæc lex ex lib. 4. Epitomarum Hermogeniani ſumpta ſit ; Ex cujus libris nonaginta ſex leges leguntur in Digeſtis. Hi autem libri continebant ſententias, quæ non habent conditionem. Atque hæc ideo ex ejus libris ſumpta non eſt, cum etiam non cohæreat ſuperioribus, cum dixerit ſuperius, ſi legaverit pluribus ſciens, valere legatum. Cum igitur ſcientia contentus fuit, quid opus fuit hac clauſula? In re ſimili idem admiſit *l.* 4. *§. quæſitum*, *ſup. ſi quis caution.* Quidam promiſit ſe judicio ſiſti certo die, alioquin decem datum iri ab eo, & nulla ſe uſurum exceptione, an valeat pactum, videlicet cum uti poſſit exceptione : Attilicinus dicebat, non valere conditionem, quæ liberum hominem nimis aſtringit. At Ulp. ait : Ego puto valere, *ſi ſpecialiter cauſæ exceptionum expreſſæ ſint, quibus ſponte renunciatum eſt*. Quæ verba ſunt Triboniani, cum alias Ulpianus in ſententiam alterius relaberetur. Solutio igitur hæc eſſe poteſt: aut enim quis ita ſcripſit: Cui bis legavero, ſemel legatum volo. Poſtea vero imprudenter & invitus legavit ſæpius, & tunc ſemel tantum debetur, & prior ſcriptura valet, quæ fuit præpoſita, forte diffidens memoriæ, & ne ſuaſionibus amicorum plura legata relinqueret : Aut ſciens prudenſque : & ſic ex ſcientia, contra Accurſium, voluntas præſumitur ; & ita in *§. licet*, *l. Divi*, *de ju. codicill.* quia imprudenti exciderunt. Hæc verborum congeries id oſtendit (*ſui juris*, *poſt mortem ſuam*) in *d. l. ultima*, *lib.* 2. Eadem diſtinctione utendum in reſcriptis principum, *l. ult.* C. *ſi contra jus*, *&c.* Aut ex certa ſcientia princeps novam fert conſtitutionem animo abrogandi, vel derogandi veteri : & tunc valet : aut non ex certa ſcientia, & tunc prior valet. Et contra interpret. eſt quod ait Valentinianus in *Nov. de* 30. *ann. præſcript.* non eſſe minu-

A tatim & ſigillatim jura abroganda, eos reprehendens, qui deſiderant ſpecialia ſpecialibus verbis tolli. Et illud eſt, quod antiquitus legibus in fine apponebatur, ne huic legi per ſatyram abrogato, vel derogato, id eſt, ne commixtis multis rebus legi abroga, vel deroga. Quondam hæc lex uſui fuit : in hac facti ſpecie. Quidam teſtamento legavit fundum, quem voluit revocatum, niſi invocato & prænominato nomine D. Marci ; poſtea alio teſtamento, non prænominato eo nomine fundum legavit alteri, adjecto eo, quod nollet donationem factam ſub hac conditione in priori teſtamento valere. Dicebant alii, hoc legatum non valere ex hac lege : Alii ex *d. l. Divus*, *§. licet*, valere legatum, etiamſi non ſit nomen prænominatum : Dixi hæc verba, *ut nomen*, *&c.* magis donandi cauſam denotare, *l. ubi ita*, *de*
B *mortis cauſa donat.* Et quia ex certa ſcientia legatum advenit, ſupremam voluntatem valere : & hoc eſt quod in hac lege ait, ſciens.

Ad §. Miles.

DElicta alia ſunt communia, alia militaria ; communia ſunt tam paganorum, quam militum, ut furtum, adulterium, ſtuprum : militaria propria militum, ut ſi miles deſeruerit militiam, ſi transfugiat ad hoſtes, ſi ſtationem relinquat, *l.* 2. *&* 3. *de re milit.* Polybius vocat ἐφεδρίαν, ſi in bello arma amiſerit, quæ non amittuntur ſine flagitio. Arma poſtliminio non redduntur, quia turpiter amiſſa, *l.* 2. *de capt. & poſtlim.*
C *rev.* Ejus ſunt arma, qui recuperavit, *d. l.* 3. *§. miles*, *de re milit.* Alienationis verbo pigneratio, venditio comprehenditur : ſi miles alienaverit arma, id eſt, ſi pigneravit, quæ arma pignerata, ὅπλα ἐνεχυρασθέντα vocat Suidas, ſi arma pigneravit, ἀδίκημα, ſi transfugerit, ἔγκλημα vocat. Ex communi delicto ſi damnetur miles, habet teſtamenti factionem ; contra, ſi damnetur ex militari delicto, ex Adriani conſtitutione ei permittitur teſtamenti factio de bonis caſtrenſibus, *l. cum hic ſtatus*, *§. ſi miles*, *ſupra*, *de donat. inter vir. & uxor. l.* 1. *de veteran. l. ex militari*, *de milit. teſtam.* De bonis paganis nunquam ei licet teſtari, *l. ejus militis*, *de teſtament. militis*, C.

Ad §. Mortis damnum.

D

MOrtuo ſervo legato, damnum reſpicit fideicommiſſarium, ut ſervus alienus legatus mortuus ante moram, ſine culpa heredis, non debetur ab ipſo herede, nec ejus æſtimatio, *l. filiusfam. §. ult. lib.* 1. Idem eſt, ſi homo duobus legatus mortuus ſit ante moram ſine culpa heredis, cujus quidem ſi mortuus non eſſet, deberetur uni æſtimatio, & ipſemet alteri in ſolidum, ſi modo legatus eſſet per damnationem.

Ad L. XXIII.

IMperfectum teſtamentum eſt proprie, quod neque ſignatum eſt a teſtibus, neque ſubſcriptum, *l.* 6. *ff. ad*
E *l. Cornel. de falſis*, *l. hac conſultiſſima*, *§. non ſubſcriptum*, *& §. ex imperfecto*, *de teſtam.* C. ex imperfecto teſtamento facto a parente, liberi capiunt hereditatem : Quod non capiendum eſt latiſſime ; finge : proferunt liberi teſtamentum parentis, ſive ſcripturam teſtibus vacuam : an eam ſequi oporteat? Et ſane ex ea liberi con capient hereditatem : quia ea ſcriptura, nec eſt teſtamentum, nec codicillus, argum. *l.* 11. *in principio*, *hujus tit.* An idem concedatur principi, ut capiat ex teſtamento imperfecto? minime, cum legibus obnoxius ſit, *l.* 3. *C. de teſtam. §. ult. quibus modis teſtam. infirm.* ubi dicitur, Principem nihil capere niſi ex ſcriptura lege firmata, *l.* 1. *C. de legib.* Atqui lex quæ lata eſt de imperio Auguſti, ut ſcribit Dio lib. 56. principem ſolvit legibus, ſed hoc intelligitur de

de legibus caducariis, *l.1. §. ult. C. de cad. toll. Novel.95.* A Et aliquando principis major est auctoritas, quam populi, *l. Barbarius, sup. de offic. præt.* nihilo tamen minus princeps non capit hereditatem, si per jactantiam institutus sit, *l. ult. sup. qui test. fac.* Et institutus patitur querelam, *l. Papinianus, §. si Imperator, ff. de inoff. testam.* patitur Falcidiam, *l.4. ad l. Falcid.* Atque adeo Dion refert, Imperatorem rogasse senatum, ut solveretur lege Voconia, & amplius, quam ea lege contineretur, legare ei liceret: nec tantum legibus, ut privati, subjici voluere, quinimo minus sibi arrogarunt, quam privati: ita ut non capiunt ex codicillis factis ab intestato, & epistola fideicommissaria, *l.2. C. Theod. de testament. §. ult. Quibus modis testam. infirm.* Postea tamen factum est, ut id reliqui Imperatores non approbarent, & voluere, ut capere possent ex codicillis, *l.7. C. qui testam. fac. poss.* B Item noluerunt prius testamentum jure perfectum in quo instituti essent ex scripto, rumpi posteriore non scripto, *l. nolumus, C. de testament.* Item noluerunt parere legibus caducariis: nam lex Julia & Papia statuebat legatum, legatario moriente vivo adhuc testatore, vel ante apertas tabulas, fieri caducum, & in fiscum transire, non autem in heredem legatarii, voluerunt autem Imperatores, si principi legatum sit, idemque mortuus sit vivo adhuc testatore, aut ante apertas tabulas, ut legatum non transiret in fiscum, sed in heredem, aut bonorum possessorem Imperatoris: Et in id lata est lex *princeps, sup. de legibus*, ut mortuo Augusto, edicto frueretur eodem modo, quo vivus usus esset. Quidam male id accipiunt de omnibus legibus, aut de legibus pœnariis, ut Græci: nam de iisdem legibus, scilicet Julia & C Papia *d. lex princeps* intelligenda est. Idem non datur Augustæ, quod Augusto: & ideo si Augusta vivo testatore decedat, legatum est in causa caduci: si ante apertas tabulas, caducum est legatum. Augusta enim legibus soluta non est. Privilegia quidem eadem tribuuntur Augustæ, quæ Augusto: nam Augustus & Augusta tacitam habent hypothecam ex suis contractibus. Item Augustus & Augusta privilegium habent exactionis, *l.6. §. ult. de jure fisci*: si quid donavit filiofam. id ei est jure peculii. Inter eos valet donatio, licet inter virum & uxorem non valeat. Donatio ab iis facta non indiget insinuatione: si quid alienum vendiderit, aut donaverit, emptor & donator eorum dominium habet, *l. cum multa, C. de bonis quæ liber. l. sancimus, §. 1. C. de donat. l. illud, C. de sacrosanct. Eccles. l. ult. C. de quadr.* D *præscript.* Princeps manumittit absque solemnitate, cum alias opus sit vindicta, *l. apud eum, inf. de manumiss.* Sic ergo quantum ad privilegia, Augusta & Augustus idem habent privilegium: circa leges caducarias, non item, *l. si Augustæ, sup. de leg.2. & d. l. princeps.*

Ad L. XXIV.

CReditori hoc modo legatum, ne indebitum repetat, valet, ut si sit quidpiam per errorem facti indebitum solutum, non possit ab herede repeti; vel si debitum, quod per exceptionem tolli possit, solutum sit; quod ne solveret invitus cogi non potuit; nam condi- E ctionem, quæ ex soluto indebito competit, remittit hoc modo: sicque valet legatum, non secus ac si quis damnet heredem, ut aliquid solvat, cum tutius esset exceptione jus, *l. si creditor, de lib. leg.* nam hoc genere legati videtur legari liberatio. Et debitum recte legatur debitoribus, *l.1. in princ. eodem*: licet rem meam, ut quæ tibi commodata sit, tibi legavero, *l.8. §. ult. eodem.*

Ad L. XXV.

NOn idem nec ejusdem juris legatum est, si quis ita leget: Illud aut illud lego: Ille aut ille centum

dato: nam si ita dixerit: illud aut illud lego, dummodo legatum sit per damnationem, heredis est electio, secus si per vindicationem: & unum tantum intelligitur legatum, *l. si ita relictum, §. ult. sup. lib.2. l.8. §. ult. lib.1. l. si illud, lib.2.* Si vero testator dixerit: ille autem centum dato, electio est legatarii, & fideicommissarii: & duo sunt in solidum rei debendi, & legati debitores, *d. l.8. §.1.* Et solutio unius liberat alium: male autem Accursius hic conjunctionem disjunctivam pro copulativa interpretatur: nam hoc sensu non essent duo rei debendi, & singuli non tenerentur in solidum, sed pro partib. hereditariis, *l. si heredes, lib.1.* Quod contrarium est huic legi, in qua si nominatim heredes jussi sint aliquid dare, viriles portiones debentur; sin vero non sint nominati, hereditariæ tantum partes.

Obstat *l. eandem, inf. de duobus reis*, quæ docet duos reos constitui in contractu, & testamento; in testamento, ut si testator dicat: *Titius & Mævius heredes Sempronio centum danto*; sunt hoc modo duo rei debendi: sed mendum subest; & omnino legi debet: *Titius vel Mævius centum dato*. Quod apparet ex diversa ejusdem legis lectione, nam alii legunt, *dato*. Item obstat *lex penult. C. de verb. signif.* ubi si testator dicat: Ille aut ille tutor, liber, legatarius esto; uterque erit liber, tutor, aut legatarius, ubi disjunctio, *aut*, παραδιάζευξις est, i. falsa disjunctio, cum sumatur pro copulativa, sicut interdum falsa conjunctio reperitur, quæ dicitur παρασύναψις: sed nihil ad propositum hæc lex, nec contraria est huic legi, cum ibi loquatur de personis, quibus relinquitur hereditas, libertas, tutela, legatum, vel fideicommissum: quo casu disjunctio capitur pro copulatione, cum etiam ibi loquatur de rebus, quæ relinquuntur, hic vero de personis a quibus relinquitur. *Ad §.1.* Voluntas testatoris non est quærenda, si manifesta sunt verba, nec æquitatis quæstio, qua quæritur quid sit justius, *l. si servum, §. sequitur, de verb. oblig.* nam in his judex suo captu facit æquitatis & voluntatis conjecturam. Sed quantum a jure scripto & verbis testamenti recedimus, tantum ab æquitate & voluntate, quæ non magis declarari potest, quam jure scripto, *l.13. de jure codicill.* licet ex *l. Sempronius, de usufr. leg.* juris subtilitate voluntas sit prior scriptura. Et contra ex *l. si alii, eod.* qui legat fundum, proprietatem, & usumfructum legat: ut finge: voluit testator legare uni proprietatem, alteri usumfructum, & ita dixit; fundum Sejanum lego Titio, & ejus fundi usumfructum Mævio. Certe ususfructus erit communis duobus legatariis: Et sic interdum valet plus scriptura, quam quod actum est, id est, voluntas. At in *l.3. de lib. præt. vel exher. C.* ita dixit: *filius meus alienus meæ substantiæ esto*; quæritur an videatur exheredatus filius, cum non usus fuerit propria exheredationis formula (*exheres esto*) sed hoc, ait lex, frustra solemnitatem verborum, & interpretationem requiri, ubi notissimus est testatoris sensus. In hanc rem adducitur lex *non aliter, inf. hoc titulo*, quæ videtur a contrario sumpta, huic legi contraria. Verum ea lex loquitur de verbis ambiguis, quæ varie accipi possunt: Paulus vero in hac lege loquitur de verbis non ambiguis. Itaque cum manifesta sunt verba, obscura voluntas, frustra disceptatur de voluntate; cumque manifesta est voluntas, verba ambigua, frustra de verbis fit controversia. Id quod ostendit exemplum dictæ legis *non aliter, §.1.* in quo legati sunt omnes servi juvenes Mævio: Ibi enim cum voluntatis sit quæstio, sane in æstimatione judicis posita est, *l. mora, de usufr. ff. l. voluntatis 7. C. de fideic. l. pen. sup. de pecul.* Qui quidem judex dispiciet, qui dicantur juvenes: nam plerique volunt juvenem eum dici, qui excessit vigesimum quintum annum, & hæc ætas legitima dicitur, idque ex lege Lætoria. Ex lege vero regia, qui decimum septimum annum excessit, usque ad quadragesimum quintum, vel ut Varro, qui trigesimum annum attigit, usque ad quadragesimum quintum. Seniores possunt

dici, ab anno 45. ad sexagesimum, & hi dicuntur ωμογέροντες, id est, ut ait Poeta, *cruda Deo viridisque senectus*: senes ab anno sexagesimo, ad extremum usque vitæ diem, & natu grandis hominis est, *l. non tantum, ff. de decurion.* & sic testatores interdum non propriis verbis sed impropriis loquuntur, *l. fidejussor, §. fidejussor, inf. de fidejussor.*

Ad L. XXVI.

EX mora fideicommissi præstantur usuræ, fructus, & commoda omnia, quæ fuisset habiturus fideicommissarius, *l. cum servus; §. servus, l. quæsitum, §. ult. lib.1. l. si quis servo, lib.2.* mora fit si interpellanti fideicommissario heres fideicommissum non præstiterit: interpellanti, inquam, congruo loco & tempore: vel, mora est culpa non respondentis ad opportunam conventionem creditoris: atque ita ex mora non præstiti fideicommissi: quod non obtinet in ceteris judiciis stricti juris, ut in actione ex stipulatu, *l. videamus* 38. *§. si actionem, de usur.* Ratio dubitandi hæc est, quod cum actiones legatorum, & fideicommissorum sint strictæ, non videantur usuræ præstari debere ex eorum præstandorum mora. Sed in multis bonæ fidei judiciis assimilatur *l. si servus legatus, §. cum quid, lib.1. l.3. C. in quibus causis in integr. restit. l. in omnibus, sup. de judic.* juncto titulo *ut leg. nom. cav.* Ex mora igitur omne damnum patitur heres, ante moram vero fideicommissarius, *l.22. §. ult. hoc tit.* & æstimationem rei peremptæ præstat heres, *l. si servus legatus, §. si servus, lib.1.* Quod non obtinere in stricti juris judiciis sup. dictum est, ut in stipulationibus, *l. si ex legati causa, de verb. oblig.* Sed in hoc vera est Martini distinctio, si rem legatam mature acceptam legatarius, vel fideicommissarius vendere potuerit, *l. cum res, §. ult. lib.1.* nam mortis damnum patitur heres, si res non erat peritura apud legatarium: multum autem est discriminis an loquamur de proprietate, an de usufructu: nam servo legato mortuoque post moram, debetur æstimatio fructus usque in diem præstitæ æstimationis. Stichi usufructu legato, ejusdemque morte finito post moram debetur tantum æstimatio in diem mortis ex mora. Idem in stipulationibus, *l. qui usumfructum, §. ult. cum seq. l. quod si heres, de usufr. l.6. de usufr. leg.* Atque ideo mora præstandæ rei perpetuat obligationem, mora præstandi ususfructus non perpetuat actionem. Pro coronide hujus legis notandum est, quod ait Accurs. non haberi rationem ejus quod interest extrinsecus, extra rem; sed ejus, quod rem comitatur: ut si tritico tibi legato, nec præstito, forte servi tui fame post moram perierint: heres enim non cogetur servorum tuorum æstimationem præstare: sed si triticum post moram pluris vendatur, cum ante moram minoris pretii esset, & tunc temporis deberetur, nihilominus heres propter moram præstabit æstimationem tritici, ut præsens fert tempus.

Ad L. XXVII.

EX lib.2. Decretorum Pauli sumpta est hæc lex: nam Paulus 6. libris decreta Severi & Antonini collegit: Decreta autem sunt sententiæ prolatæ a principe sedente pro tribunali in causarum cognitionibus, assidentibus Papiniano, Paulo, Triphonino, & aliis. Quæ decreta vocantur pronunciata, & generaliter placita, *l.1. de Constit. princ. sup. l. ult. de jure fisci.* Primum decretum hujus legis est: Paula Callinicum ex parte heredem instituit, ejus filiæ Jubentianæ (filiæ, inquam, familias: nam eo nomine simpliciter posito, nec addito, emancipati nomine, intelligitur de filio, vel filiafamilias) decem eodem testamento legavit, sub conditione hac: nam sub conditione servo, filiofam. & filiæfam. recte legatur, alias non, *§. an servo, Instit. de leg.* modo cum dies cedit non sit in patris dominive potestate, *l.15. de condit. institut. l. si dies apposita, Quando di. leg. ced.* cum in familia nupsisset, id est, cum alicui ex agnatis testatoris nupsisset: nam patricii parvipendebant conjugia plebejorum: deinde codicillis postea factis centum legavit; qui codicilli si facti fuissent ante testamentum, non ante valuissent, quam si sequenti testamento vallati fuissent & confirmati: cum vero postea facti sint, non egent confirmatione, *§. non tantum, Instit. de codicill. l.22. §. qui codicillos, ad l. Corn. de fals. inf.* legavit, inquam, postea codicillis centum Callinico, non adjecto, hoc amplius, ut in *l. Avia, de condit. & demonstr. l. legata inutiliter, lib. 1.* nam ex *l.12. inf. de verb. obligat.* videtur testator posteriore scriptura in codicillis voluntatem correxisse, & sic una summa deberi, cum pater & filiusfam. pro una habeantur persona, *l.18. de alim. leg.* videtur quoque utraque summa deberi, quod testator videatur duas fecisse personas, duoque legata. Quæ sententia vera est. Nec obstat *d. l.18.* quia eidem personæ bis legavit; & aliud testamento, dein aliud codicillis: hic diversis. Et hoc est, quod ait Bart. legatum filiæ in testamento factum non revocari per legatum patri factum in codicillis. Sed valde obstat *l.12. sup. de probat.* sed in hunc modum dissolvenda: Aut enim quis diversis legavit, aut eidem personæ: si diversis, nihil refert, eadem, aut diversis scripturis, ut testamento, & codicillis, eandem, aut diversam quantitatem legarit: & tunc utraque summa debetur: hacque in re diversa est filii & patris persona: si eidem personæ bis legavit, aut eadem scriptura eandem quantitatem, aut diversam legavit: si eandem, semel debetur, *l. plane, §. sed si non corpus, lib.1.* si eadem scriptura eidem personæ, sed diversam quantitatem, non adjecto hoc amplius, posterior summa debetur, vel si non apparet ordo scripturæ, minor summa debebitur, *l. Sempronius, lib.2.* si eidem personæ diversis scripturis legetur eadem quantitas, utraque summa debetur, *d. l.12.* si diversa variis scripturis, ut testamento, & codicillis, sequemur *d. l.18.*

Ad §. Pompejus.

QUidam filium ex dodrante, filiam ex quadrante heredes instituit, & prædia certa singulis prælegavit. Præterea si sine liberis filius moreretur, aliam possessionem filiæ dari jussit: post testamentum factis codicillis filiæ certa prædia dedit, quibus contentam esse voluit pro omni hereditate, & iis, quæ in testamento reliquerat: morte patris filius ex delicto aliquo capitali pœna damnatus est, bonaque ejus ad fiscum pervenerunt, publicata sunt: consequitur autem hereditatem fiscus cum suis oneribus, *l.3. §. ult. ad Senatusc. Trebell. l. in facto, §. ult. de cond. & dem. l. deinde, infra, de jure fisci*: unde filia, mortuo fratre sine liberis, petebat a fisco fratris successore possessionem illam, quam post mortem fratris sine liberis filiæ reliquerat; negabat fiscus se possessionem restituere debere, quod pater codicillis ademisset, hereditatem, & omne quod testamento reliquerat: Quadrantem igitur, & prælegatum pure relictum, & fideicommissum, si sine liberis decederet, jussisseque pro his omnibus, certis prædiis esse contentam. Hereditas autem codicillis neque dari, neque adimi potest, verbis directis scilicet, ut *l.2. C. de codicill.* sed per fideicommissum tantum, ut *d. l.2. & l. peto, sup. lib.2. cum l. cum quis §. Sejam, hoc tit.* Contradicebat filia his verbis: adempta tantum, quæ pure relicta erant, quæ vivente fratre acceptura erat; fideicommissum vero conditionale non videri ademptum, quia in eo, quod est consecutura post mortem fratris sine liberis mortui, propter naturalem pietatem erga filiam præsumitur patrem voluisse filiam præferri fisco: Et cum filia fratris gratia intelligatur rogata, nulla esse potest fratris gratia, in eo quod non est acceptura nisi morte ejus. Lis agita-

agitata est coram Imperatore, assidente Paulo, cum aliis Jureconsultis, qui quidem Paulus etiam a fideicommisso patrem recessisse, nedum ab hereditate, & prælegato ex ipsis verbis videri sibi existimabat. Verum ut in aliis quam plurimis locis, maxime in *l. ult. ff. quod cum eo*, *l. Claudius*, *de acqu. hered. l. ult. de jure fisci*, *Imperator* non semper opinioni Pauli assentit. Ita missa ejus sententia contra fiscum pronuntiavit humana interpretatione invitatus M. Imp. qui in causis compendii pro fisco non pronuntiavit, quem tamen ubique fisco favere apparet ex *d. l. ult.* in qua fisco suo evidenter favit. Præterea præsumptio propter naturalem patris in liberos charitatem facit, ut plenius legati dationem accipiamus, *l. Aurelius*, §. *Sejam pater*, *de liber. leg.* Atque ideo in filiæ favorem Imperator pronuntiavit. Res judicata dicitur, quæ finem controversiæ pronuntiatione judicis accipit: quod vel condemnatione, vel absolutione contingit: Et ideo factam transactionem de re judicata non valere certum est: si vero de re statuta tantum, & nondum pronuntiata, an ad hunc casum porrigemus? non in *l. 9. C. de pact.* Et sic de re judicata, non solum statuta, sed etiam pronuntiata. Huic autem quod supra dictum est, scilicet ea tantum, quæ vivente fratre, filia erat acceptura, non etiam, quæ post mortem ejus reliquerat, obstat lex *qui Romæ*, §. *ult. de verb. oblig.* Pater duos filios heredes instituerat, & rogaverat, ut qui eorum sine liberis decesserit, alteri restitueret portionem suam: morte patris divisa est hereditas, transigendi causa, ut divisio transigendi animo plerumque fit, *l. tres fratres*, *de pact. l. cum putarem*, *in fi. famil. ercisc.* & caverunt invicem nihil se contra eam divisionem facturos: Et si contra quis fecisset, alteri alteri certam pecuniam promisit. Deinde mortuo uno sine liberis, qui supervixit ab heredibus ejus, forte quia condiderat testamentum, hereditatem petebat ex causa fideicommissi, & adversus eum pronuntiatum est, quod de eo transegisse videretur in hereditate dividenda, & in pœnam incidit. Cur idem in hac specie non dicemus? ut videatur pater ademisse, quod soror non tantum erat acceptura vivente fratre, sed etiam post excessum ejus: verum in *d. l. qui Romæ* simpliciter scribit JC. ita pronuntiatum esse: an autem bene, non notat: ut etiam sentit Bart. Sed sit ita, demus, ut bene pronuntiatum sit, tamen magna est differentia: nam *d. l. qui Romæ*, fratrum unusquisque, non sibi tantum, sed etiam heredibus suis cavit, *l. si probatum*, *ff. de probat.* Pater autem hac in specie testando de sua pecunia, filiæ potius cavisse intelligitur quam successori extraneo filii: ut enim filio caverat, ut plus ferret quam filia, ita & mortuo filio, cujus gratia omnia prælegata filiæ ademerat, filiæ potius prospicere voluit, quam fisco. Inter stipulationes, & legata hoc interest, quod stipulatio conditionalis statim vires accipiat, etiamsi pendente conditione moriatur stipulator: legatum vero conditionale vires non statim accipit, & ideo moriente legatario ante conditionem, legatum caducum est: nec obstat *l. qui usumfructum*, *de usufr.* nam in stipulatione videndum est quid actum sit.

Ad §. Julius Severus.

JUlius Severus heredibus quibusdam institutis, alumno suo ita per fideicommissum reliquit: Illi alumno meo 50. dari volo, eaque a Julio Mauro colono suo ex pensionibus fundi ab eo debitis, præstari voluit, eidemque colono Mauro quædam legaverat. Post mortem ejus fiscus vindicat hereditatem, forte ut indignis heredibus scriptis, quod necem testatoris inultam reliquerint, *l. 1. C. de iis quib. ut indign.* Lis agitur coram procuratore Cæsaris judice, inter fiscum, & privatos, qui nonnunquam rationalis dicebatur, Gall. *Procureur general*, *l. consensus*, *infra de appellat. l. 1. de Jurisd. omn. judic. l. 5. C. ubi cau. fisc.*

A *agant. & in tit. C. si advers. fisc. & de offic. Proc. Cæsar.* Itaque procurator Cæsaris jussit Maurum colonum debitorem pensionis debitas fisco solvere: quod iniquum esse videbatur: nam post controversiam de hereditate motam & contestatam, si petitor, vel possessor adversus hereditarios debitores agat, potest repelli exceptione præjudiciali, cujus hæc est formula: *quod præjudicium hereditati non fiat*, quia nondum lis finita est, vel quia nondum apparet quis heres extiturus sit: verum ex caussa interdum denegatur hæc præjudicialis exceptio: ut puta si periculum sit, ne inter vivos, id est, dum disceptatur de hereditate, actiones hereditariæ pereant, ut quæ sunt temporariæ, vel si possessor negligat agere, quod nihil se juris habere sciat, *l. si bonæ fidei*, *de petit. hered.* Et ita ex causa aliqua procura-
B tor pecuniam debitam fisco solvi jussit, qua soluta, postea heredes scripti causam obtinuerunt adversus fiscum, coactusque fuit heredibus pecuniam restituere. Interea dum hæc aguntur, Maurus colonus, & alumnus fideicommissarius decesserunt, & heres alumni ab herede Mauri petit fideicommissum, dicens, hoc fideicommissum relictum fuisse a Mauro colono. Et recte, cum quid ei esset legatum, vel quia debitor erat testatoris, & D. Marci constitutione fideicommissum a debitore relinqui potest, *l. cum quis*, §. *pater*, *hoc tit. l. si pecunia*, *lib. 1.* Contra, illis verbis: *a Julio Mauro colono ex pensionibus* fundi debitis ab eo: heres Mauri contendebat, ab heredibus, non a Mauro esse relictum, & testatorem demonstrasse unde heredes summam contrahere possent; ut aperte docet *l. quidam*,
C *sup. lib. 1.* Hac de re lis contestata est coram Imperatore, & pronuntiavit secundum heredem Mauri: verum hinc lis aliqua oriri posset inter heredes testatoris, & alumni, cujus heres repulsus ab herede Mauri, nunc regreditur & transit ad heredes Severi, & petit fideicommissum: Heredes se tuentur, quod jam exacta sit ea pecunia a Mauro jussu procuratoris Cæsaris, a quo Mauri herede pecuniam accipiendam esse testator demonstrarat. Sed demonstratio illa non facit conditionem: Et ideo Mauri herede pecuniam non solvente, heredes eam reficere debent. Poterant etiam alia ratione se tueri, quod alumno nomen tantum Mauri legarit, utpote pensiones, quas ex locato debebat. Quod si verum est, coguntur tantum heredes ei cedere actiones suas, non præstare summas: quia qui
D legat nomen, obligationem tantum legat, non summam. Dicet autem heres alumni: nullam mihi actionem cedere potestis, liberato per solutionem fisco factam a Mauro: quin imo solvere mihi summam debetis, cum eam a fisco damnato exegeritis. Accursius contra hanc legem affert *l. Lucius*, §. *civibus*, *de legat. 2.* verum alia est ratio in ejus specie, & huic dissimilis: hic enim heres exegit pecunias a fisco, & fiscus a debitore: unde cum ad heredem pervenerit pecunia, restituit eam de suo, & facit *l. cum certus*, *de vin. tritic. & oleo leg. & l. servum filii*, §. *eum qui*, *de leg. 1.*

Ad L. XXVIII.

E SCiendum quosdam esse, qui non habent solidi capacitatem, id est, qui id omne, quod relinquitur, capere non possunt, sed partem tantum: hujusmodi erant ex lege Papia mariti orbi, non habentes liberos: nam si quid supra, quod capere possent, eis relinqueretur, mulctabantur semisse, qui apud heredem remanebat: verum huic legi derogatum est titulo C. *de infirm. pœn. cœlib.* Id autem ita locum habebat, si maritus excessisset annum 25. Hæc enim ætas d. lege Papia erat præscripta ducendæ uxoris, & suscipiendorum liberorum, ut ait Soxomenus: fingamus igitur. Quidam legavit orbo centum, eumque rogavit, ut eam summam Titio restitueret, qui non est orbus, an hoc casu solidum capiet? sic sane, qui enim suo jure capere non potest, nisi partem, propter fidei-

deicommissarium solidum capere poterit, *l. cogi*, §. *qui solidum, ad Trebell.* quia nihil honoris retinet, *l.* 43. *lib.* 2. Potest & addi exemplum ex *Novella*, *de samarit.* qui non absimiles fuere Montanistis, quibus exprobrantur sabbata. His testamento, vel quovis modo si quid relictum sit, sextantem tantum capiunt. Hic quoque exceptio est: nam si ex bonis, quæ eis relinquantur, legata relinquantur Christianis, totum capere poterunt. Omnes autem hi loci adducti loquuntur de eo, qui est incapax pro parte tantum. Quæro quid sit statuendum si quis sit omnimodo incapax, ut peregrinus, & rogetur restituere capaci, & videtur eum capere posse per leg. *eam quam. C. de fideic.* qua movetur Accurs. *l.* 1. §. *sed si legatum, si quis aliq. test. prohib. l. legatum, de excus. tutor. sup.* Nos vero contra arbitramur & statuimus, nonnullos esse ex parte solum incapaces, qui propter fideicommissarium non repelluntur: alios in totum incapaces, qui nec propter fideicommissarium admittuntur. Et ideo hæ leges non loquuntur de incapaci in solidum, sed de indigno, inter quos maximum est discrimen: Indignus enim is est, qui erat quidem capax legati in totum accipiendi; sed illud aliqua ex causa ei eripitur, & in fiscum cum suo onere transit, qui detracto quadrante fideicommissario hereditatem relictam restituere cogi potest, & propter fideicommissarium capere potest. Quod secus est in incapaci in solidum: quicquid enim ei relinquitur, pro non scripto est, & apud heredem remanet sine onere fideicommissi, quia & fideicommissum pro non scripto habetur, nec ullum quartæ sentit commodum: fideicommissarius autem legatariusve quartam non detrahit. Postremo cum hæc lex sumpta sit ex Pauli libro sing. ad Senatusconsult. Tertyll. videamus an Senatusconf. Tertylliano convenire possit, quo mulier filio succedit ab intestato, & præfertur agnatis etiamsi sit tantum cognata. Quibus addita est exceptio constitutione Divi Severi in *l.* 2. *ff. qui pet. tutor.* si filio pupillo tutorem non petierit: ad hæc uxor jure veteri non poterat ex testamento viri solidum capere, quod tamen correctum est novo jure, *tit. C. de infirm. pœn. cœlibat.* Finge ergo: Quidam filium impuberem exheredavit, quod timeret ne filii bona committerentur lubrico tutelæ, ut fieri solet, ut *l. multi, ff. de lib. & postum.* & uxorem suam heredem ex asse instituit, ejusque fidei commisit, ut hereditatem filio post pubertatem restitueret, eique remisit cautionem præstari solitam in legatis conditionalibus, *l.* 1. *ut leg. & fid. nom. cau.* Quæ testamento Divi Marci constitutione remitti potest, *l.* 2. *C. ut in possess. leg.* an mater, quæ heres instituta est, maxime propter fideicommissum, succedet filio, cum ei tutorem non petierit, ex Senatusconsulto Tertyll. maxime quia patris secuta sit voluntatem, & nihil habenti filio non fuerit opus tutores petere, *l.* 2. §. *& si forte quis, ad Senatusconf. Tertyll.* Atque ita hæc lex aptari potest ad tractatum Senatusconsulti Tertylliani.

Ad L. Qui concubinam.

HÆc lex sumpta est ex lib. 2. posteriorum Labeonis. Qui dicti sunt posteriores, quod post mortem ejus editi sint, quos Jabolenus in Epitomem redegit: unde etiam postumi liberi posteriores dicuntur in *l.* 3. *ff. de inj. rupt.* uxori, aut concubinæ; aut filiæfam. liberto, aut libertæ legari solebant, quæ eorum causa parata erant, vel quædam ex eis, veluti vestes, ornamenta; & hæc dicebatur vulgaris clausula: Quare autem illud iis legaretur, ratio est, quia donatio uxori facta inter vivos non valet, sicut nec filio a patre, & servo a domino fieri potest: donatio autem inter vivos non revocatur pœnitentia; donatio causa mortis revocatur. Itaque si quid eis detur, id non est donare proprie, sed adsignare, & utendum dare, & quæ usibus uxoris adsignabant morientes, solebant eis legari. Concubinæ autem facta donatio inter vivos valet, *l. Donationes, de Donat.* verum ei nonnumquam non donabatur, sed adsignabatur quasi uxori, usibus ejus, & legabatur, concubina imitatur legitimam uxorem, nec est scortum, nec meretrix. Julianus in Nov. 18. in antiquis inscription. viceconjux appellabatur: & licebat unam tantum concubinam habere, quemadmodum uxorem unam, nec a viro temere descedebat, sicut nec uxor. Et quemadmodum matrimonii nomen legitimum est; ita & concubinatus, *l. in concubinatu, de concub.* neque cum ea stuprum committitur; ideoque ex ea nati non sunt spurii; sicut qui ex scorto, sed naturales dicuntur, sicut & legitimi quos adoptamus, & justi, ex legitimis nuptiis dicuntur: & Vascones Pyrenei hodie habent concubinas sine probro, quæ dimissæ alteri etiam sine probro nubent: ceteri Galli concubinas non habent; ideo ex iis nati sunt injusti & spurii. Nunc finge. Quidam uxori posteriori legavit vestem, quæ ejus causa empta parata est: quæritur, an debeatur vestis prioris uxoris, quam posteriori dedit utendam, sic videtur: nam vestis quidem empta est prioris uxoris causa: sed etsi parata fuerit prioris causa: hodie tamen parata est posteriori, cum sit in usum posterioris proprie designata, *l. si quid earum, hoc tit.* An idem statuendum, si quis ita concubinæ legaverit? Gascellius & Trebatius negant ei deberi, & strictius accipiunt legatum concubinæ, nec in ea id admittunt quod in uxore: reprehenduntur tamen a Labeone, & merito: in hac enim causa jus uxorium non inspicitur, sed verborum interpretatio facienda est. Eadem ratione utitur in *l. item legato*, §. 1. *hoc tit.* Sane enim nisi in dignitate nihil interest inter uxorem, & concubinam, quia uxoris dignitas & honestas major est: Et hæc nomina, uxor, materfamilias, nomina sunt plenioris honoris, ut in *l. cum tabulis*, §. 1. *de his quibus ut indign. hanc pleniore honore dilexerat*, quasi uxorem, *l. probrum, de ritu nupt. l. donationes, de donation.* Labeo aliam adfert rationem, idem esse in concubina, quod in legato uxoris, non enim, ait sequimur exemplum uxoris, sed verba. Id solum concubinæ damus, quod verba ferunt, non proprio quodam suo jure & privilegio, sed verbis tantum. Idem enim dabimus filiæ, & cuilibet vilissimæ personæ.

Ad §. Cum ita legatum esset, ut T.

SPecies hujus §. hæc est. Quidam heredes scripsit ex partibus inæqualibus; deinde ita legatum est, ut Titius tantamdem partem quantulam unus heres haberet: hic legatarius est partiarius, & hereditatis partem feret, ideoque inter eum, & heredes interponenda erit stipulatio partis & pro parte, ut ferat onera hereditatis pro parte hereditaria. Tota hujusce legis dubietas consistit in hoc verbo, *quantulam*, sicut Florentiæ scriptum est: si enim verbum hoc deminutionem significat, minima pars erit præstanda: sin autem, ut verius esse arbitror, verba hæc quantulam, sive quantulamcumque, sive quantam, aut quantamcumque, ut nihil intersit, an dixerit quantam, aut quantulam, possunt intelligi tam de magna, quam de minima parte: huic sermoni magis satisfacit, qui maximam præstat, quam qui minimam, quia præstando maximam, & minimam præstat; sed non contra: & in majori minor est, ut Quintus Mucius & Gallus putant. In arbitrio autem est heredis eam partem dare, quam voluerit, dabit igitur minimam. Ratio hæc est, quia proponitur legatum per fideicommissum, aut per damnationem, ut, fac ut habeat, & hoc casu electio est heredis, *l. si ita relictum, in princ. lib.* 2. quæ est Pomponii ad Q. Mutium. Quod secus esset si per vindicationem proponeretur; ut si dixero uxori meæ do lego tantam partem quantam habet heres meus, quia electio est legatarii hoc casu; Et quod volet jure licito sibi vindicabit: verum si dixero, damnas esto dare illud aut illud, minimum est lega-

gatum: sed si dixero, illud aut illud do lego, maximum, quia electio est legatarii, *d. l. si ita relictum*, §. *ultim.*

Ad §. Cum ita legatum esset; quanta.

VEndita hereditate, emptor sic stipulatur a venditore: quanta pecunia ex hereditate ad venditorem pervenerit, tantam præstari: Et vicissim venditor restipulatur de emptore, quantam de hereditate dedero, solvero: tantam mihi ab emptore dari, *l. 5. de verb. oblig. l. 2. l. si ex pluribus, de hered. vend.* sic inter heredem, & legatarium partiarium interponuntur similes stipulationes, legatarius ita stipulatur de herede: quanta pecunia ex hereditate ad heredem pervenerit, ejus partem illam dari. Et retro ita heres de legatario; quantam nomine hereditario dedero, solvero, ejus pro rata partem inferre a legatario, in §. *ergo siquidem, Institut. de fideicommiss. hered.* Ita si testator dixerit: quanta pecunia ad me ex hereditate Titii pervenerit, tantam heres meus illi dato: illud tantum præstare heres debet, quod ex rationibus accepti & expensi testatoris apparet eum accepisse. Nihil præterea; vel etiam si cautio ab herede desideretur, quia forte legatum diem habet, aut conditionem, cavebit de eo præstando, quod ex rationibus defuncti apparebit. Sed quæritur, an vicissim legatarius debeat cavere heredi de eo præstando, quod heres ejus hereditatis nomine dederit, solverit creditoribus hereditariis? utique: quia testator videtur huic legasse hereditatis commoda & incommoda, & actiones tam passivas, quam activas: non videtur autem id ad heredem, aut defunctum pervenisse, quod hereditario nomine solvere cogatur: verbum enim pervenire accipitur cum effectu, *l. 2. §. illud, de hered. vend.*

Ad §. Si heres tibi.

HUjus paragraphi quæstio est, an heres a quo servus legatus est, servo tradito, & postea evicto, teneatur de evictione? Et breviter ita respondendum, & distinguendum: Aut homo certus est legatus, aut incertus: si certus, talis dari debet, qualis est: nec ejus servi nomine legatario tenetur de evictione; & omnino lucrativæ rei possessor de evictione actionem non habet, veluti donatarius, legatarius, fideicommissarius, *l. Aristo, §. ult. de donat. l. ult. de donat. l. Julianus, inf. de verb. obligat.* si autem legatus sit homo incertus & generaliter, veluti: Titio hominem do lego, & sic per vindicationem, eliget legatarius, & sibi imputabit si bene non elegerit: sed si homo non sit legatus generaliter per vindicationem, sed per damnationem, aut fideicommissum, & is, quem heres legatario tradidit, evictus sit, heres tenetur actione ex testamento, quasi nec præstito homine, qui evictus est, vel tenetur actione ex stipulatu si in tradendo homine caverit de evictione. Ergo homine generaliter legato, heres tenetur de evictione. Cur ita? quia hæc videtur esse voluntas legantis per damnationem, aut fideicommissum relinquentis, & electionem permittentis heredi, ut eum eligat & præstet, quem legatario habere liceat, cuique non evincatur, *l. si domus, §. 1. l. si a substituto, §. 1. lib. 1. l. hered. sup. de evict.* Tenetur heres, ut dixi, de evictione, vel actione ex stipulatu si in tradendo homine caverit de evictione, vel si non caverit, tenetur ex testamento. Et hac ratione heres compellitur præstare legatario alium hominem, vel litis æstimationem, & cavere similiter de evictione: & hic alius homo rursus si evincatur, agetur æque ex stipulatu, vel ex testamento; iterari potest actio evictionis nomine; ut agatur ex empto, ut tradas mihi rem venditam, quæ postquam tradita fuerit si evincatur, iterum agam ex empto, evictionis nomine: Et regulariter actio in personam non iteratur nisi evictionis

A nomine, quia judicato novatur actio, id est, pro actione qua actum est, rei judicatæ actio competit, non eadem actio: alioquin nullus esset litium finis, sed competit actio judicati, cujus cognitio est summaria: agenti eadem actione, obstat exceptio rei judicatæ: sic igitur actio in personam non iteratur; nisi evictionis nomine: actio in rem iterari potest, si non satisfiat judicato, *l. 9. §. pen. de except. rei judic. l. si funerum, §. creditor, de pign.* quia in actionibus in rem res judicata non est actio judicati, actio in rem judicato non novatur, actio in personam judicato novatur; quia condemnatur reus: actio in rem non novatur judicato, quia non condemnatur reus, sed pronuntiatur rem actori pigneratam esse, si agetur actione hypothecaria, quæ est etiam in rem. Ergo si homo legetur generaliter, & is, quem heres præstitit, evincatur, legatarius habet regressum adversus heredem, eadem actione evictionis nomine. Et hoc est, quod proponitur in superiori parte hujus §. Huic definitioni opponit primum Accursius *l. cum pater, §. evictis, supra libr. 2.* Pater uni ex filiis prædia quædam legavit, quæ sua esse existimabat, cum essent aliena, verus dominus ea filio evicit jure judicioque: fratres, iidemque coheredes non tenentur filio de evictione. Ergo heres non tenetur evictionis nomine: verum facile dissolvitur hoc dubium: quia ibi de legato rei certæ agitur: hic de legato rei incertæ. Quod ut intelligatur, omnino sententia hujus §. *evictis*, explicanda est ex eo quod subjicit: Pater inter filios fecit divisionem bonorum, singulis relictis prælegatis: hoc casu, arbiter familiæ erciscundæ secutus divisionem defuncti, cuique prælegata præstari curabit; & ita invicem fratres sibi restituere prælegata jubebit, & vice mutua evictionem præstare parati sunt alii aliis, ut omnibus prælegata sua optimo jure habere liceat, ita ut avelli ea non possint, & singulis evictionem præstent, & vicissim præstent eis, ut in *l. si paterfamil. famil. ercisc.* & hoc modo re gesta inter fratres, facient inter se quodammodo permutationem rerum paternarum lege certa, *l. si filia, §. si paterfamil. eod. d. l. cum pater, §. hereditatem.* Ex permutatione autem nascetur obligatio de evictione, quia est similis emptioni & venditioni. Opponunt præterea *l. Sticho, de usufr. leg.* ad quam eodem modo est respondendum, ut loquatur de rei certæ legato, ex cujus legati causa heres non tenetur de evictione: verbi causa si quis ignorans rem esse alienam, vel alii debitam, vel obligatam, eam legaverit, existimans esse suam, nullive obligatam, etiamsi eam legaverit conjunctis personis, veluti liberis, aut uxori, aut alumno, & præstitam eam rem dominus, vel creditor evicerit, legatarius regressum adversus heredem non habebit, quia ab eo ignorans rem esse alienam, rem certam legaverat, quam talem præstat qualem a defuncto accepit: sed si sciens rem esse alienam, quam possidebat, legaverit, aut eam obligatam, vel alii debitam eam heres præstiterit, evictaque a domino fuerit, hoc casu ex conjectura voluntatis heres tenetur de evictione: scientia enim testatoris præbet argumentum voluntatis, ut interpretemur eum voluisse heredem onerare nomine evictionis. Ergo sive servus generaliter sit legatus, sive certus, heres tenetur de evictione, si modo ejusdem voluntatis aliqua conjectura subsit, an aliter. At quæri potest, an cessante omni conjectura, quo casu non tenetur de evictione; teneatur tamen si ultro promiserit nomine evictionis, cum tamen non cogeretur. De donatore hoc est proditum in sententiis Pauli, eum non teneri, licet promiserit. Paulus *lib. 5. Sentent. tit. de donat.* ait, donatorem invitum non compelli de evictione rei donatæ; sed si promiserit, an tenetur? minime: quia possessio rei lucrativæ ipsa juris ratione repellitur ab actione evictionis. Idem in legatario, *l. si legati servi, lib. 1.* Servus legatus est: legatarius stipulatus est ab herede servum fugitivum non esse; heres promisit fugitivum non esse, nihil in stipu-

ſtipulationem veniet, inquit, heres enim tenetur ex ſtipulatu; quia qualis eſt ſervus, talis præſtari debet ex teſtamento: nec ullum in legato damnum facere legatarius intelligitur: nec cogitur promittere ſervum fugitivum non eſſe, nec etiam ſi ſervus fugitivus ſit, tenetur ædilitia actione, quia nihil habet, quod reddat: actio ædilitia, aut redhibitoria eſt, ut puta vendidiſti ſervum fugitivum, ago redhibitoria, ut reſtituas. Finge: heres dedit mihi ſervum fugitivum: an ago redhibitoria? minime, quia nihil a me habet. Igitur heres non cogitur promittere fugitivum non eſſe: finge: ultro promiſi fugitivum non eſſe, an aliquid venit in ſtipulationem? minime, Accurſ. quia hoc illi videbatur iniquum, vult heredem promiſiſſe per errorem, quod ferre non poſſum. Promiſit igitur ſciens ſervum fugitivum non eſſe: at textus ait, eum non teneri ex ſtipulatu. Dices: non loquitur ea lex de ſtipulatione evictionis, ſed de ædilitia ſtipulatione: ſed utriuſque ſtipulationis hac in re eadem eſt ratio; quia etſi qui cogitur de evictione cavere, non continuo cogatur etiam cavere ædilitia ſtipulatione, *l. etſi a ſubſtituto*, §. 1. *lib.* 1. tamen qui non cogitur cavere de evictione, non cogetur etiam cavere de ædilitia actione, id eſt, ea quam ædiles in rebus venalibus repromitti jubent, *l. ad res, de ædil. edic.* Donator non cogitur cavere de evictione, vel de his, quæ continentur edicto ædilium curulium: non tenetur, quia actio non datur, niſi ei cujus intereſt, *l.* 8. §. *mandati*, *ſup. mand. l. qui fundum*, *ſup. loc.* Donatarii autem vel legatarii nihil intereſt, etiamſi res evincatur, vel ſi non ſit ſervus, aut ſervus ſit fugitivus, & erro. Hoc probandum eſt: vel intereſt ratione damni facti, vel ratione lucri non facti: non intereſt ratione damni, quia in re lucrativa damnum facere non intelligitur, & quod ad alteram attinet, in re lucrativa lucrum non facere non venit in ejus æſtimationem, quod intereſt, ne lucro lucrum ita aggeratur & accumuletur. In re igitur lucrativa lucrum non facere, ejus ratio probe non habetur, ut etiam in pleriſque aliis cauſis habetur ratio damni, non lucri. Concludamus igitur ex illis: donatorem, vel heredem, qui ultro ſtipulanti de evictione cavit, vel de his, quæ edicto ædilium continentur, non obligari. At hoc omne videtur ſublatum in *l.* 2. *Cod. de evict.* quæ eam ſtipulationem in donationibus admittit, ut donator teneatur de evictione ſi ita ſtipulanti promiſerit. Aliud enim eſt quid jure eſſe, aliud quid ex conſtitutionibus: jure ſtipulatio non admittitur, conſtitutionibus admittitur, ita ut ejus habeatur ratio, qua donator in re lucrativa lucrum non facit, & res aufertur, aut evincitur: vel dum ſe ipſamet res aufert donatario, ut cum ſervus donatus ſe in fugam recipit. Ergo & nos hodie idem in legato admittemus.

Superiori loco oſtendimus, heredem a quo generaliter legatum eſt, teneri de evictione: huicque definitioni ita demum eſſe locum, ſi legatarius, priuſquam judicium acciperetur, id eſt lis moveretur ab eo de ſervo tradito ab herede, denunciaverit heredi, ut liti ſubſiſtat, & defenſionem ſuſcipiat, id eſt, ſi laudaverit auctorem, *s'il a ſomme ſon garant*. Nam illaudatus auctor non tenetur de evictione, vel agentem de evictione, exceptione doli mali repellit, dicendo, dolo facis, qui me appellas de evictione, qui non laudaviſti de ea re, quam intendebat in te alter: videtur autem in hoc §. deſiderari, ut denuntiatio fiat heredi ante litem conteſtatam, cum tamen conſtet in cauſa venditionis denuntiationem fieri poſſe poſt litem conteſtatam ante condemnationem, *l. ſi rem*, §. *ult. de evict.* (*ſommation de garant perpetuelle*) dummodo non fiat poſt condemnationem: in omnibus litibus eſt quædam quæ appellatur ultima cognitio, id eſt, qua litigatores allegationibus, & probationibus finem impoſuerunt, *l. ult. de præſcript.* 30. *ann.* & *Julian. in Nov.* 60. ante ultimam cognitionem, debes nuntiare auctori, ut adſit quando res eſt adhuc integra: ſed poſt ultimam

A cognitionem, fera eſt denuntiatio: attamen conſtat, in cauſa venditionis denuntiationem recte fieri poſt litem conteſtatam, & conſequenter etiam in cauſa permutationis, & cauſa dationis in ſolutum, ex cauſa adjudicationis, & ex articulo do, ut facias, & ex inveſtitura feudi. In omnibus his cauſis ex quibus præſtatur evictio, ſatis eſt, denuntiare & laudare auctorem poſt litem conteſtatam, quæ a veteribus in auctorem præſentem actio dicebatur, auctore Tullio pro Cæcinna: quia ea denuntiatio præſenti auctori fit, & in jure, vel judici, *l. ſi ideo*, §. *ult. de evict.* Et hoc modo fiebat: *Quando te in jure conſpicio, poſtulo ut auctor fias*. In jure: Ergo non tantum ante litem; ſed etiam poſt litem fiebat denuntiatio. Et qui ita fuerat laudatus, non poterat defugere auctoritatem: id eſt, non
B poterat non ſuſcipere defenſionem, & re evicta, non poterat non teneri de evictione: Victorinus in Ciceronem eleganter docuit quid ſit defugere auctoritatem, affirmans eſſe verba juris, non defugere auctoritatem Senatus, id eſt paratus ſum defendere, quod in conſulatu meo geſſi. Et veriſſime dixit verba eſſe civilia, *l. minor*, *de evict. l. in executione* 85. §. *in ſolidum*, & *l. cum ex cauſa*, *de verb. oblig.* Cur etiam non eſt ſatis denuntiari heredi poſt litem conteſtatam. Accurſ. modo ait, aliud eſſe in legatis, aliud in contractibus, quod rationem non habet: nam fatetur legatarium poſſe denuntiare heredi poſt litem conteſtatam, idque veriſſimum eſt, id eſt, ante rem judicatam, ante condemnationem: nam judicium eſt ſententia, ut inquit; quod eſt falſum: nam judicium pro ſententia non accipitur, ſed
C poſt litem conteſtatam: judicem autem accipere, & judicium differunt: judicium accipit reus, cum quo litem conteſtatur actor: judicem accipit adverſus reum, *l.* 1. §. *igitur*, *de tut. rat. diſtrah. l.* 2. *Cod. de jud. l.* 1. *Cod. de in lit. jur.* Quamvis autem denuntiatio fiat ante litem conteſtatam, non tamen ideo ſequitur, quin fiat recte poſt litem conteſtatam, ſi modo res ſit in integro, id eſt, ſi integrum adhuc ſit heredi defenſionem ſuſcipere, ut quod res non ſit adhuc perducta ad ultimam cognitionem: fiet quidem denuntiatio opportune ante litem conteſtatam, ſed non fiet etiam importune poſt litem conteſtatam. Denique vitioſa eſt hæc collectio: debet ante litem conteſtatam: Ergo non debet poſt litem conteſtatam. Et ita in *l. Lucius* 46. §. *quæſitum*, *de adminiſtr. tut. in diem accepti judicii*, id eſt, in diem li-
D tis conteſtatæ, quod tantum produci poteſt ad diem ſententiæ, ſi in lite tutor perſeveravit, ut probat *l.* 1. §. *ult. de uſur.* præſtabit uſuras in diem litis conteſtatæ, quia plerumque tutor bonam fidem agnoſcit; ſed ſi perſeveraverit in lite, præſtabit etiam uſuras in diem ſententiæ. Eodem errore Accurſ. judicium accipit pro ſententia in *l.* 3. §. *idem ſcribit*, *de pecul.* judicio quaſi contrahitur ſententia, ut inquit, quia naſcitur actio judicati, male: ſed judicio lis conteſtari dicitur, quia hoc facto partes conſentiunt in judicem, *l. non videtur*, *de judic.* Ergo judicio, quaſi contrahitur, id eſt, lite conteſtata, quoniam litis conteſtatio eſt conventio quædam partium, & conſenſus in judicem; quæ conventio fit etiam teſtibus præſentibus: ſed ex hoc quaſi contractu non naſcitur obligatio ante rem judica-
E tam. Judicato autem fit novatio actionis, id eſt actio, qua actum & peractum eſt, transformatur in actionem judicati: judicio nondum fit novatio, quia gradus eſt ad novationem.

Ad §. *Si Stichus.*

QUærendum eſt, cur Labeo putet neutrum liberum futurum. Is qui manumiſſus eſt, liber erit, ſed non ex teſtamento, ſed vindicta, vel alia manumiſſione inter vivos facta: Qui manumiſſus non eſt, liber non eſt, & conſequenter legatum non capiet: ſervo enim proprio inutiliter ſine libertate legatur, §. 1. *qui teſt. tutor. dari poſſ.* Alienatus autem ſervus, ex teſtamento liber non eſt: tamen

tamen utrumque liberum futurum Labeo putat, secutus testatoris verba, quia uterque in potestate morientis non fuit, unde quasi deficiente conditione libertatis, & legati, neuter pervenit ad legatum, aut libertatem: verum humanius est, & congruentius voluntati testatoris, ut sermo ille, *si Stichus & Dama in mea potestate erunt cum moriar*, dividatur in singulas personas, perinde atque si ita dixisset: si Stichus in mea potestate erit, cum moriar, liber esto, & legatum sibi habeto: Et si dixerit idem de Dama, ut scilicet si in ejus potestate manserit, liber sit, & legatum habeat, *l.* 2. §. 1. *de conditionib. instit.* Quo genere si deficiat conditio in uno, non deficit in alio, idque maxime suadet enumeratio personarum in *l. si heres nominatim* 124. *lib.* 1. Labeo verba tantum, Tubero voluntatem defuncti est secutus. Idem erit dicendum si servi legati sint sub eadem conditione: B ut, Stichum & Damam lego si mei erunt cum moriar; uno enim alienato, alter qui fuit in mea potestate mortis tempore, legatario debebitur, *l. falsa*, §. *ult. de cond. & demonstr.* nam hunc sermonem, licet pluralis sit, perinde oportet accipi, atque si separatim dixisset: Stichum, si meus erit cum moriar. Idem est si pluribus heredibus, vel legatariis conjunctim adscripta sit conditio, sive dandi, sive faciendi, etiamsi de postrema dubitetur, ut Titius & Cajus heredes sunto, si monumentum fecerint, vel decem dederint: uno autem conditionem non implente, an alter, qui eam impleverit, excludetur? minime, *l. si quis legata*, §. *ult. l. cui fundus*, *& l. pen. de condit. & demonstr.* Quod a Justin. sublatum est in *l. pen. C. de cond. insert. tam in leg.* qua statuit, eum tantummodo legatum accipere, qui con- C ditionem implevisset, & unicuique eam implendi necessitatem imponit: nec factum unius alteri proderit; cujus etiam meminit Ulpian. in *l.* 13. *de man. testam. & l. hoc articulo*, *de hered. instit.* verum Labeo hic, ut plerisque in locis formulam verborum nimis sequitur, *l. quisquis*, *de verbor. sign.* neque adeo ita verbis standum, quin sit locus voluntati, a qua verba prorsus non abhorreant. Finge: Testator ita dixit: si Stichus & Dama servi mei, id est, in mea potestate erunt, cum moriar liberi sunto, & fundum sibi habento. Is qui remansit in potestate, perveniet & ad libertatem, & ad legatum: alter qui non remansit, & alienatus fuit, an perveniet ad legatum, & acquiret domino suo, vel si manumissus sit facto testamento? qua in re subtilis distinctio *l. talem*, *de hered. instit.* observanda est: Aut D alienavit unum ex his servis, quo casu legatum non debebitur, aut unum manumisit, quo casu legatum etiam debebitur; nec ut Celsus ait, hunc casum voluisse excludere testatorem palam est, quia cum voluerit eum liberum fieri morte sua, si in ejus esset potestate, maxime voluisse videtur, cum perseveraverit, ei libertatem dari. Præmatura enim libertatis datio non facit inutile legatum: neque verba omnino repugnant, quia dixerat: si meus erit cum moriar, vel, si in potestate mea erit, nec inter has loquendi formulas aliqua constituenda est differentia, ut voluit Accurs. Præterea adeo etiam verba non repugnant voluntati testatoris, cum etsi manumissus servus non sit, tamen ejus est libertus. Meum est, quod jure aliquo mihi vindico, etiamsi jure dominii rei vindicatio detur domino, *l.* 1. E §. *per hanc*, *ff. de rei vind.* Datur & patri, qui dominus est. Idem in liberto dicere possumus, qui quodammodo est in potestate patroni, *l.* 2. §. *juris sui*, *de interd.* Qui agit de liberto exhibendo, velut proprietatis causam agit, id est, quasi dominii, quia proprietas est dominium. Opponit Accursius *l. quamvis*, *C. de impub. & aliis substit.* quod conditio descripta uni dividatur in singulas personas: substitutio duplex est, vulgaris, & pupillaris: substitutio vulgaris fit hoc modo: si heres non erit, ille heres esto, & cuilibet fit, liberis, & extraneis; substitutio pupillaris ita fit; si heres erit, & impubes decesserit, quæ filiofam. impuberi tantum fit, non extraneo impuberi, vel puberi. Denique si filio-

A fam. impuberi fiet vulgaris, si heres non erit, huic substitutioni inest pupillaris, id est, intelligitur alter casus, si heres erit. Et vicissim inest etiam in pupillari facta filiofam. impuberi vulgaris, si heres non erit. In summa, qualis qualis substitutio facta sit filiofamil. impuberi, inest ei duplex, *l. jam hoc jure*, *de vulg. substit. l.* 2. *C. de imp. & al. substit.* Excipitur tamen unus casus, si substitutio vulgaris facta sit conjunctim filiofam. impuberi & extraneo, quoniam in hac vulgari substitut. non inest pupillaris. Finge: heredem scripsi filium meum & uxorem, si filius meus & uxor heredes non erunt, tunc ille heres esto; filius heres extitit, sed impubes decessit, an veniet substitutus ex tacita pupillari? minime, quod secus esset, si separatim dixisset: si filius meus heres non erit, ille heres esto; si uxor B mea heres non erit, ille heres esto: nam eo casu substitutus ex tacita pupillari heres existet: quod contra est, si conjunctim, quia conjunctio extranei, cui non potest fieri pupillaris substitutio, indicat testatorem eam tantum substitutionem facere voluisse, quæ utrique congrueret. Quare sicut in hac l. non dividimus conditionem substitutionis: substitutio vulgaris facta inæqualibus personis non continet pupillarem, ut filio & extraneo; nunc quæro, retento eodem casu, filius heres extitit, uxor hereditatem repudiavit, an repudiatio hereditatis excludet substitutum vulgarem? an dices substitutum non admitti in partem uxoris, quod conditio substitutionis non sit impleta in utroque? an divides? maxime, & admittes substitutum in partem deficientis, quia separatim videtur singulis substitutus C hoc casu, qui similis est casui hujus §. nec attingit casum legis, quamvis in hac oratione, *si filius & uxor heredes non erunt*, conjunctio ad conjungendum unum idemque genus substitutionis pertinet, nempe vulgaris, non ad conjungendam simul in utroque substitutionis conditionem. Divisio enim fiet in conditione in singulas personas, non diviso genere substitutionis. Opponitur etiam *l. penult. C. de impub. & al. substitut.* Testator duos filios impuberes scripsit, & ita scripsit: *si uterque impubes decesserit, ille heres esto*: quia dixit conjunctim & confusim, nisi impuberes simul moriantur, substitutus non admittetur: unde si uno pubere facto, alter impubes decesserit, an admittetur substitutus? minime. Ergo non videtur separatim substitutus singulis. Hoc fit propria quadam ratione, & conjectu- D ra voluntatis, vide *l. Polla*, §. 1. *hoc tit.* quia pater præsumitur præferre voluisse fratrem superstitem substituto extraneo, ut si unus impubes decederet, alter ab intestato succederet; & ita repellitur substitutus, quia & contra verba, & contra mentem testatoris venit, quæ in fideicommissis potissimum spectanda est, *l. cum unum*, *C. de fideicom. l. pen. ff. de leg.* 1. *l. heredes*, §. *cum ita*, *ad Senatusc. Trebell.* quæ *d. l. pen. de impub. & al. subst.* opponitur; cujus species simillima est his, quæ supra diximus, nec substitutus fideicommissarius repellitur: verum venit quidem hoc fideicomiss. substitutus contra verba, sed non contra mentem.

Ad L. XXX.

E

HIc §. *Qui quatuor*, est principium, secundum Pandect. Florent. l. 30. cujus facti species facilis est. Quidam legavit pocula oleaginea paria duo, quæritur quot debeantur? duo, an quatuor? Et respondet, deberi tantum unum, id est, unum par poculorum, quia testator dicendo, paria, parilia dicere voluit. Aliud est si dixerit: pocula oleaginea bina paria, quia bina paria, id est bis una paria, & tunc quatuor debentur, & ita paria non similitudine, sed numero designantur: & ita accubitalium Cypriorum paria duo Trebellius Pollio in Claudio dixit.

Ad §. Qui hortos.

LOcationes & conductiones prædiorum urbanorum,
& privatorum fieri solebant in lustrum, id est quin-
quennium, *l. 4. §. 1. ff. de reb. cred. l. 3. §. cum quinquen-
nium, ff. de jure fisci*. Qui autem conduxerat prædia
publica, vel privata, poterat ea rursus alii locare usque
ad lustrum, *l. 6. C. de loc.* Finge: Quidam a rep. condu-
xit hortos publicos: hic conductor potest heredem suum
damnare, ut eos locet Titio in id tempus, quo ipse
conduxit, eadem mercede, sicut & damnari potest he-
res, ut vendat, vel emat quid certo pretio: locatio
autem & conductio similis est emptioni & venditio-
ni, iisdem fere regulis consistit: sed heres conductoris
damnari potest, ut præstet fructus conductionis in quin-
quennium usque, idque gratuito, & legatum valet, he-
resque, non legatarius tenetur reipub. de mercede agro-
rum conductorum a testatore, neque etiam heres lega-
tarii: & sive heres rogetur Titio locare, sive fructus
gratuito præstare, utroque casu heres tenetur reip. mer-
cedis nomine, actione ex locato: sed priore casu legata-
rius ex secunda locatione heredi debet mercedem: po-
steriore nihil prorsus debet. Et rursus, priore casu in-
vecta & illata a Titio in hortos publicos, si adnume-
rentur in urbanis prædiis, sunt reipubl. obligata taci-
to jure pro mercede. Quod procedit non tantum in
invectis a priore, sed etiam a secundo conductore, *l. so-
lutum, §. solutam, de pigner. act.* Posteriore autem,
invecta a legatario pignori non tenentur. Et ita in hac
specie legatarius non est conductor, licet capiat fructus
conductionis; sicut si a frustuario extraneo detur usus-
fruct. quamvis enim fructus percipiat, non tamen est
fructuarius: ususfructus enim est jus personale; adeo
ut in alium transferri non possit. Quod autem dicitur
in *l. 1. de us. & hab.* usumfructum vendi, hanc habet
significationem, ut fructus vendi possint, non jus fruen-
di: ususfructus enim nisi proprietario cedi non potest:
sed perceptio fructuum extraneo facta prodest, *l. si usus-
fructus, de ju. dot.*

Ad §. Cum in testamento.

REgula juris est: servo proprio inutiliter sine liber-
tate legari, sicut mihi ipsi a me, *l. 4. C. de leg.* Fin-
ge: legavi servo meo pure, & libertatem ei dedi sub
conditione, si biennium heredi meo serviret: an valet
legatum? videtur non valere, quia inutiliter dies cede-
ret, libertatis die non cedente: verum ne inutile sit
legatum, humana interpretatione conditionem liber-
tatis trahimus ad legatum, ut non prius cedat dies lega-
ti, quam libertatis: Et ita fingimus legatum esse con-
ditionale; quæ est sententia hujus paragraphi. Quod fa-
cilius locum haberet, si præcederet libertas sub conditio-
ne, & sequeretur legatum sine conditione: In eo enim
facilius intelligeretur repetita conditio libertatis, *l. cum
servus, de condit. & demonstr.* Idem etiam difficilius, si
legatum conditionale præcedat, & libertas pure relicta
sequatur, *l. 3. §. 1. de hered. instit.* Verum huic definitio-
ni obstat *l. 8. quando dies leg. ced. & l. quæsitum, §. 1.
lib. 1.* In his legibus præcedit legatum purum, & subse-
quitur conditionalis libertas, & tamen contra hanc le-
gem definitur legatum inutile esse, maxime si tem-
pore aditæ hereditatis pendere conditio libertatis inve-
niatur, quia legatorum dies cedit a morte testatoris,
libertatis ab adita hereditate, legatorum quoque servis
relictorum dies, sicut & libertatis ab adita hereditate
cedit. Tempore autem aditæ hereditatis libertatis con-
ditio non extitit: Ergo relictum pure legatum erit inu-
tile: solvendum sic: Aut conjuncta scriptura libertas
pure legatur, aut sub conditione: sub conditione, ut
in hoc loco in verbo, &, ille enim articulus legati sta-
tuit conditionem libertatis, & hoc casu libertatis con-
ditio trahitur ad legatum, *l. ult. de rebus dub. l. non*
A *ad ea, de condit. & demonstr.* sed si separata scriptura
primum pure legarit servo proprio; dein libertatem sub
conditione, inutile erit legatum; maxime si adeatur
hereditas pendente adhuc conditione libertatis; nec
conditio libertatis ad legatum trahitur hoc casu.

Ad §. Qui fundum.

QUi fundum legat, plenam proprietatem legat, nulla
detracta portione, *l. si alii, de usufr. leg.* non ergo
detrahetur fructus. Finge: testator jussit fundum
Titio vendi certo pretio, an nullam detrahet sibi por-
tionem? nullam. Atqui minoris damnatus est vendere,
quam quanti est fundus: an non licebit etiam veluti pro
B superfluo pretio excipere portionem fructus? minime:
nisi interveniat Falcidia, *l. Falcidia, l. in ratione, §. ven-
dere, ad leg. Falcid.* & multo magis, nulla rei portione
detracta, id est, nudæ proprietatis. Quod verum est
non tantum si rem propriam legarit, sed etiam si sciens
eam alienam esse: heres enim rem integram præstare
debet, aut justam æstimationem: non tamen idem erit,
si rem communem legarit: hoc enim casu partem tan-
tum videtur legasse: partem, inquam, pro indiviso, vel
pro diviso, si fundum testator finibus diviserit, non ab-
nuente socio. Et hæc est species hujus §. quia verisi-
mile non est testatorem voluisse, ut heres ejus, socio
defuncti testatoris teneretur actione mandati pro parte
ejus. Denique testator bis erravit, cum suum fundum
appellavit, quem habet communem cum altero. Deinde,
C quod volens legare partem suam tantum, fundum di-
xerit, *l. 5. §. ult. lib. 1.* non est mihi soli illud proprium,
quod & alteri commune est, *l. illud, de ritu nupt. l. do-
minus, §. ult. de pecul. leg.* Idem si fructus legarit, *l. is
qui fund. de usufr. leg.* valde probo quod ait Accurs. in
d. l. 5. §. ult. non ita esse statuendum, si testator dixerit,
illi fundum Cornelianum do lego: nam etsi communis
sit, partem tamen alienam videtur legare.

Ad §. Uxori meæ.

SPecies hujus §. facilis est. Quæritur, an cum testa-
tor uxori suæ ducenta legarit, dum cum filio suo
Capuæ erit, filio a matre migrante, uxori legatum de-
D beatur; & an singulis annis legatum debeatur ei se-
mel, ut in *l. legatum ita, de ann. leg.* hæc autem verba
(*si, & dum*) faciunt legatum conditionale; quorum
hic est sensus: dum cum filio meo habitaverit Capuæ,
etiamsi non in eadem domo, ut satis aperte vocabu-
lum Capuæ docet, *l. 8. de cond. & demonstr.* ducenta
ei dari volo. Ambo migrarunt Capua Neapolim, ne-
que a filio discessit mater: an consequetur legatum?
minime. Debebitur tantum uxori integrum legatum
illius anni, quo Capuæ ambo habitaverunt, & quo
Capua migrarunt, quantolibet tempore, etiamsi men-
se unico illius anni Capuæ habitarint: & sequentium
annorum legatum non debebitur, quasi defecta con-
ditione: uterque non migravit Capua; sed filius tan-
tum: mater autem Capuæ remansit, an debebitur le-
E gatum? maxime quia per eam non stat, *l. 3. de cond.
& demonst. l. 1. C. de inst. & substit.* mortuo autem fi-
lio, uxori superstiti, & conditioni parenti in perpe-
tuum legatum debebitur: nisi propter utilitatem filii
conditio adjecta appareat, *l. illis libertis, de cond. & de-
monst. l. Gajo, §. Imperator, & l. Stichus, §. ult. ff. de
aliment. legat. l. 1. C. de leg.* Idem si mater ad aliquod
tempus migret Capua, animo revertendi, *l. 8. de cond.
& demonstr.* notandum ex hoc §. matri deberi inte-
grum legatum ejus anni, quo migravit Capua, vel so-
la, vel una cum filio, licet minus anno Capuæ cum
filio fuerit, *l. a vobis, & l. filiæ, de ann. leg.* Quod ho-
die observatur in stipendiis, ut ejus anni, quo moritur,
salariarius debeatur heredibus suis salarium, *l. ult. de*

dome-

domestic. & protector. l. 1. *C. de princip. l.* 11. *C. de prox. sacror. scrinior. l.* 3. *C. de agent. in reb. l.* 15. *C. de adv. div. jud.* Plinius scribit, heredem a fisco superatum qui petebat integri anni salarium, quod defuncto scribæ debebatur: verum illud est statutum, ut heredi unius anni integrum salarium debeatur.

Ad L. Si cui ædes. XXXI.

INter ædes & ædificia differentia est, quod ædes urbana tantum prædia dicantur, ædificia, Urbana vel rustica, *l. fundi, de verb. signific.* ædes ex solo & superficie constant, *l. qui, de usucap.* Ædificium vero est superficies. Ædes sunt totum ædificium: pro legatis ædibus non semper debetur omne ædificium, quod est supra solum eorum: regulariter tamen debetur. Paulus notat, uno casu non deberi, si dominus duarum ædium conclave, quod erat supra concamerationem ædium legatarum, ex eis ædibus convertit in alterum usum, nec conclave illud habebit legatarius; quamvis non sit supra alteras ædes: quod confirmatur *l. pen. de dam. inf.* quæ de conclavi posito supra contignationem loquitur. Hæc de eo, quod est supra concamerationem.

Ad L. Sextiam filiam.

HUjus legis casus est apertus. Quidam filiam heredem scripsit ex quadrante, ex reliquis partibus Sejum & Marcium sororis filios heredes scripsit, quibus erat avunculus, & qui filiæ erant amitini: & filiam Marcio invicem substituit, si heres non esset. Et præterea Marcio prælegata dedit: deinde Marcius hereditatem omisit, & bona ejus, eo mortuo intestato, ad fratrem ejus quasi legitimum heredem pervenerunt: quæritur, an filia jure substitutionis a legitimo herede simul ac fratre Marcii possit non tantum portionem hereditatis sibi vindicare, sed etiam prælegatum: Et ait, eam tantum vindicare posse partem hereditatis jure substitutionis: Prælegatum enim non omiserat, pertinetque ad legitimum heredem: fuerat enim tantum in hereditate substituta. Hinc regulam constituemus: ab eo qui omisit hereditatem, vel herede ejus totum prælegatum vindicari posse, *l. qui filiabus, §. ult. & l. seq. l. quæsitum, §. duobus, & l. filio cum seq. lib.* 1. *l. cum responso, C. de leg.* Idem si heredi scripto ex parte, cui etiam prælegatum relictum est, fiscus quasi indigno eripiat hereditatem, non enim capiet prælegatum: non potest quidem esse indignus hereditate, utpote si tacite fidem dederit testatori, se eam incapaci restituturum: Tunc enim eam ab eo ut indigno fiscus vindicat, sed non prælegatum, quod sibi retinet, *l. eum qui, §. ult. D. de his quib. ut indign.* Potest quis contra hanc regulam sic argumentari. Heres scriptus ex parte, cui prælegatum relictum est, diverso jure capit: Partem enim a coheredibus sibi vindicat jure legati; partem alteram a semetipso non jure legati, quia a seipso legatum relictum non valet, *l. legatum, §.* 1. *de leg.* 1. sed jure hereditario. In Falcidiam autem ea quæ jure hereditario capiuntur, imputantur, *l. in quartam, ad leg. Falcid.* at hic heres jus hereditarium omne amisit: Ergo eam partem prælegati omisit, quam a semetipso jure hereditario capiebat. Ex quo efficitur contra d. regulam, eum non habiturum totum legatum. Hoc autem ita solvendum est: Retenta quidem hereditate, prælegatum diverso jure capit, omissa vero vel erepta a fisco, tunc prælegatum totum non capit diverso jure; sed uno eodemque jure, nempe legati, quia cessat ratio, quæ varietatem juris inducebat; & ita factum prælegatum non a semetipso, sed a coheredibus accipit; & voluntati testatoris nihil tunc est impedimento, qui voluit totum prælegatum capi jure legati. Opponitur *l. miles, §. pro parte, lib.* 2. Quidam plures heredes ex parte scripsit: uni prælegavit aliquid; idem decessit post diem legati cedentem ante aditam hereditatem: legatum enim transmittitur in heredem, si legatarius moriatur ante hereditatem aditam, & non agnoverit legatum; hereditas autem non adita in heredem non transmittitur, *l. uni, §. in novissimo, C. de cad. toll.* Ergo pars hereditatis ad substitutum pertinebit; prælegatum vero non ad substitutum, sed ad heredem defuncti jure transmissionis pertinebit; non tamen totum, sed pro ea parte, qua constitit ex persona coheredum: Partem vero prælegati hereditariam substitutus sibi vindicabit: verum breviter dicendum est in *d. §. pro parte*, non agi de eo, qui omisit hereditatem, sed de eo, qui deliberans de adeunda, vel omittenda hereditate decessit: Regula autem loquitur de eo tantum, qui omisit hereditatem, sed quare heres, qui dum deliberat, decessit, non transmittit in heredem suum totum prælegatum; quia nondum retinuerat legatum, spreta hereditate, ideoque non transmittit in heredem, nisi eam prælegati partem, quæ consistit ex persona coheredum. Pars autem quam hereditario nomine erat accepturus, si hereditatem adiisset, ad substitutum pertinebit. Notandum igitur ad regulam superiorem, non idem esse si quis deliberans vita decesserit, aut spreta hereditate, prælegatum retinuerit, & si quis amittat hereditatem, quod ei indigno eam fiscus eripiat. Primo casu partem tantum eam prælegati quam capit jure legati, transmittit ad heredem: secundo, omne prælegatum capit, & ad heredem transmittit. Cui hæc exceptio addenda est: nisi evidenter contraria voluntas testatoris probetur, noluisse scilicet eum habere prælegatum, nisi etiam hereditatem retinuisset. Quod quidem apparet, si conditio adscripta institutioni heredis, eadem repetita sit in prælegato, *l. ult. §. ult. de dol. except.* vel etiam si forte pater inter filios verbis legatorum hereditatem diviserit, relinquendo eis mutua legata, quæ genere confundant legati & hereditatis nomen; verbis enim divisa hereditate, si quis omiserit hereditatem, & legatum omisisse videbitur, neque illud ulla ex parte in heredem transmittet, sed ad substitutum pertinebit, *l. sed si non alias, l. si quid, l. si ita, lib.* 1. nisi is qui omisit hereditatem ex testamento, cui etiam erat prælegatum, cœperit possidere ab intestato: Quo casu ex edicto Prætoris conservantur legatariis legata. An & illi ipsi qui hereditatem ab intestato possidet? minime, *l. quidam, l. si non solus, §.* 1. *si quis om. cau. testam. l. bonorum, de leg. præst.* Has duas exceptiones si removeas, remanebit nostra regula, quæ in eo, qui deliberans obiit, locum non habet. Quod si hereditatem adierit, an vindicabit totum prælegatum? Interpretes magnam constituunt differentiam inter substitutionem directam, id est vulgarem, & fideicommissariam: nam in directo herede ex parte instituto, cui aliquid prælegatum, & directo substitutum est, hereditatem omittente, totum prælegatum capit, & in heredem transmittit, quod idem non est, ut ajunt Interpretes in fideicommissaria substitutione: verum hæc differentia non satis proprie constitui potest, nec similis species in fideicommissaria constitui potest, nisi ponas eum hereditatem adiisse; quod est huic legi nostræ dissimile. Finge: heres scriptus est ex parte, eidemque prælegatum relictum est: idem rogatus est restituere illam portionem hereditatis, quod utique facere non poterit, nisi adeat hereditatem, vel sponte, vel coactus: quo casu quartam perdit: sed non suo periculo, imo fideicommissarii adiit: an restituit etiam cum hereditate prælegatum? In casu legis nostræ qui omisit hereditatem, totum prælegatum consequitur: sed hoc casu totum prælegatum ad substitutum non pertinebit, nisi pro parte hereditaria, id est, quam a seipso jure hereditario capit, aliam quam a coheredibus capit, sibi vindicat, & in heredem suum transmittit, *l. in fideicommissaria, §. ult. ad Trebell.* Appellatione enim hereditatis neque legatum, neque

fideicommissa continentur, *l. si Titius*, *hoc tit.* vel etiam nihil venit in fideicommissi restitutionem, vel si totum fideicommissum a coherede capiat, jure fideicommissi videlicet, si sit rogatus restituere hereditatem, aut hereditatis partem. Huic definitioni opponitur, quod dicitur partem prælegati, quam heres capit a semetipso, jure hereditario imputari in Falcidiam. Ergo non venit in fideicommissariam restitutionem: utrumque verum est. Cessante autem Falcidia, utpote si coactus adierit hereditatem, vel si sit testamentum militis, quæ jure hereditario capit, veniunt in fideicommissi restitutionem: si vero locum habeat Falcidia, non veniunt in fideicommissi restitutionem, quæ jure hereditario capit. Rursus obstat *l.3. §. quidam, ad Trebell.* Quidam liberos suos ex disparibus partibus heredes instituit, eisque multa prælegata reliquit: ita ut maximam partem patrimonii inter liberos divisisset, rogavit eum, qui sine liberis decederet, restituere portionem suam fratribus superstitibus: an continetur etiam prælegatum? maxime quia testator portionem hereditariam non commemoravit, sed simpliciter portionem: in portione autem & perceptiones videri cecidisse. Postremo obstat *l. cum virum*, C. *de fideic.* in qua rogatus restituere quicquid ad eum ex hereditate pervenerit, non solum hereditatis partem, verum etiam & prælegata restituere debet, ut Papin. respondit. Ratio autem ex verbis testatoris sumenda est, quia heres rogatus restituere quicquid ex hereditate ad eum pervenerit, non solum hereditatis partem, verum etiam & prælegata restituere debet, ut Papinianus respondit, id est, compendium prælegati etiam restitui voluisse videtur: legatum autem non in hereditate, sed ex hereditate est. Aliud enim est in *tit. vi bon. rap. Instit.* esse in bonis, aliud ex bonis: verum cum res paulo adhuc obscurior esset, responsum est ab Imper. non improbata tamen Papiniani sententia, ita demum huic Constitutioni locum fieri, si fideicommissarius aliquas pro rei veritate afferret probationes ad commendandam hanc testatoris voluntatem.

Ad L. Uxori XXXIII.

QUidam legavit uxori partem domus in qua manere consuevit. Tota autem domo uti consueverat: nec enim alii utendam certa mercede, vel gratuito dederat. Respondet, eam partem intelligi in qua habitare consueverat cum familia. Quidam dicunt, partis appellatione totam domum intelligi: quod verum non est: morari est habitare: habitare vero est habere frequenter, & versari frequenter. Eam partem domus habitamus in qua dormire solemus: imo eam partem, in qua morari cum familia sua consueverat, legasse videtur: cetera membra domus pertinebant ad heredes. Inutilis est domus, cui familiæ recipiendæ locus non est.

Ad §. Uxori.

VUlgari modo liberis & uxori legari solebant usibus eorum comparata, id est, eorum gratia parata: quoniam inter vivos inutiliter eis donabatur. Est vulgaris modus in his personis, *l. si quando 109. de legat.1. l. uxori, de auro & arg. leg. l. pen. hoc tit. l. sæpe, de verb. sign.* ubi donare & dare idem. Dare tamen latius patet. Datur mutuum, dos non donatur; quod enim donatur, non repetitur, verba legati præteriti temporis significationem continent, non futuri, *l. scribit, de auro & arg. leg.* nisi testator aliud senserit, *l. Julianus inf. hoc tit. l. Aurelius, §. Titius Sejo, inf. de lib. leg.* verba legati conferuntur in præteritum tempus. Obstat *l. cum pater, §. fidei tuæ, lib.2.* ubi uxor rogata est restituere filiæ, quod quoquo nomine accepit a testatore; sed dic, verbum pervenire, non verbum donare; non tantum præteritum tempus significare, sed & futurum: quidquid ad te pervenerit, id est, sive habeas modo, sive postea cœperis. Obstat *l. Mela, §. sed si alimenta, inf. de alim. legat.* lex ait, præstanda alimenta, quæ præstabantur mortis tempore, non tempore testamenti. Respondeo, hoc ita fieri, quia dixit, vivus: hoc verbum, *vivus*, rem trahit in tempus mortis, id est, in tempus futurum. Obstat *l. talis, §. ult. & l. seq. lib.1.* hæc clausula legatorum erat in usu: quas pecunias legavi quibus dies appositus non est, heres meus annua, bima, trima die dato, id est, tribus pensionibus (*en trois payements*) Respondeo, eam clausulam esse vulgarem clausulam testamentorum: ergo generalem, quæ pertineat tam ad præcedentia, quam sequentia, tam ad præteritum, quam ad futurum, *l. generali capite, de usuf. leg. l. Titia 1. §. pen. lib.2.* Sunt generales clausulæ, & generalia capita, *dictis legibus, & l. post emancipationem, hoc tit. l.4. de dot. præleg.* in legib. generale caput dicitur, id est vulgare, & ita Rhetores Galeatum caput, & prologum, Galeata principia, D. Hieronymus; nihil refert in quod tempus conferatur clausula vulgaris & generalis: *Qui pourvoit a toutes les legs*. Obstat *l. si mancipia, inf. de instrum. leg.* Lego fundum cum instrumento & mancipiis, quæ in eo sunt: post testamentum induxit in fundum mancipia, quænam debentur? Sed dic appellatione instrumenti contineri mancipia, & sic inducta debentur. Obstat *l. ult. de opt. leg.* ubi legatarius eligit lances eas, quæ erant mortis tempore: sermo hic aperte confertur in futurum tempus, in tempus mortis, electio non fit tempestive ante mortem testatoris. Alia ratio est *l. seq. §. filio*, quæ videtur pugnare cum *d. l. ult.* Quidam legavit filio nomina 20. quæ elegerit filius sibi ex calendario, in quo paterfam. scribit nomina debitorum maxime fœneratitiorum: ait autem electurum filium, quæ fuerunt testamenti tempore, non quæ mortis tempore; sed hoc ideo, quoniam ipse filius fraudulenter & dolo sibi adjunxit legata. Hic filius omnem substantiam redegit in 20. nomina, quæ sciebat sibi esse prælegata, *l. Mævio, §. filio, hoc tit.* verba legatorum: *damnas sunto sine dolo malo*. Frontinus in lib. de aquæductibus. Ergo sine dolo malo in legato comprehensum est in *d. §. filio*; licet dubitet Accurs. *l. omnia, §. cum ita, lib.2.* quæ est similis huic §. ubi legatarius ampliandi legati causa, multa intulit in horrea.

Ad §. Cum Sejus.

MAritus solvit debitori uxoris, quod uxor debebat, & ornamentum pignori positum luit. Postea testamento facto uxori suæ ita legavit: quidquid ad eum, inve stipulatum ejus concessi, id est quidquid in stipulationem ejus qua obligata tenebatur, concessit. Quidam legebant ad eam, quidam, ob eam, sed lege, quidquid ad eam, uxorem subaudi, concedere est verbum ambiguum: est enim alias utendum dare; alias est donare, *l. donare, de donat.* non concedit quicquid donavit, sed quod in stipulatum concessit. Aliud est concedere, aliud donare, aliud dare: verba sunt fideicommissi: *dari volo, concedi volo*. An legavit quod donavit, aut quod dedit? sed dic, quod donavit; quia uxori legari solet vulgari modo. Dubitatur an dederit 100. aureos, quos pro ea solvit donandi animo, quia si solvit donandi causa creditori, continetur legato, & præsumitur donasse, & solvisse donandi animo, nisi aliud probent heredes mariti, qui si eos actione negotiorum gestorum, quia eos solvit debitori testatoris, repetat, vicissim repetet eos 100. aureos actione ex legato, aut petentes actione negotiorum gestorum repellet exceptione doli mali, quia faciunt contra voluntatem defuncti: in *§. pen. & hoc ult.* quia maritus legat uxori, quod donavit, videtur legatum superfluum: donatio inter virum & uxorem confirmatur silentio ex oratione D. Antonini, *l. cum hic status, de donat. inter vir. & ux.* Ante orationem An-

Antonini, non confirmabant silentio, sed legato, *l. si quando*, quæ est Africani, *lib.* 1. lex ista est Scævolæ, qui ante Antoninum fuit. Et petebatur ut legatum, non ut donatio. Donatio, quæ confirmatur silentio retrotrahitur ad tempus facta donationis, id est, ad tempus medii temporis, legatum non retrotrahitur, *l. donationes*, *C. de donat. inter vir. & ux.* hodie quia donatio confirmatur silentio, & proinde quia superfluum est legatum, non capiet ut legatum, sed ut donationem, *l. ex verbis*, *C. de donat. inter vir. & uxor.* nisi sit inutilis donatio. Orationes Imperatorum sequebantur Senatusconsulta, ut colligitur ex *d. l. cum hic status*, *de donat. inter vir. & uxor.* Supremum judicium spectamus in donationibus, sicut in legatis & fideicommissis, *d. l. cum hic status*, ubi ambulatoria est voluntas usque ad supremum vitæ exitum.

Ad L. Nomen. XXXIV.

QUidam legavit decem aureos: his verbis videtur nomen legasse, non quantitatem, quia adjecit, quos mihi heredes Caii & Seii debent: nomen significat jus crediti, actionem, obligationem; legavit igitur actionem, quam voluit cedi Titio ab heredibus. Quæritur, utrum in sortem tantum, an vero & in usuras cedenda sit actio? respondet Scævola, universam ejus nominis obligationem legatam: quia videtur omnis causa liberationis legata, *l. ult. §. ult. de lib. leg.* Accessio sequitur principale: usura est accessio, & veluti ususfructus pecuniæ, *l. 3. de usufr. ear. rer.* Et cedenda actio hypothecaria, sed pigneratitia: nam & pignus accessio est sortis, id est, principalis obligationis: cedenda est actio adversus fidejussores, *l. emptori*, *l. venditor actionem*, *de hered. vend.* Denique universa nominis obligatio videtur legata, ut hic, & sortis, & usurarum, & pignoris, intercessionum, id est, fidejussionum, *d. l. venditor.* Finge: Actor rerum testatoris, id est, qui præerat calendario, usuras nominis ejus converterat in sortem, ignorante testatore facto ἀνατοκισμῷ, id est stipulatione usurarum transfusa in aliam stipulationem quasi sortis, & aliis incrementis in sortem redactis per stipulationem. At usuræ usurarum numquam debentur jure civili, sed tamen licebat usuras redigere in sortem, novatione quasi facta, quod hodie non licet, *l. ult. C. de usur.* quæ est constitutio Justiniani, ante quam licebat usuras redigere in sortem novatione facta, incrementis in stipulationem deductis, *l. ult. §. ult. de lib. leg.* finge factam novationem, & ampliatam summam, id est, factum ἀνατοκισμόν, & factam renovationem: incrementum videtur remissum, *l. Aurelio*, *de lib. leg.* In specie hujus leg. non est ampliata sors post testamentum, sed tempore testamenti renovatio facta erat per ἀνατοκισμόν, conversis usuris in sortem, facta novatione summa est hæc, sortis obligationem, etiamsi ampliata sit sors ignorante tastatore, esse legatam.

§. 1. Explicatus est in lege superiore.

Ad §. Uni ex heredibus.

UNI prælegavit, quæ superant ex bonis mariti, ut restitueret pronepoti, cum esset annorum sedecim: cur confert fideicommissum in annum 16. nam testatoris sani & sobrii nihil faciunt frustra, nec est ulla ratio conferendi fideicommissum in decimum sextum annum: legendum igitur est, *cum erit annorum* 14. sic scribebatur olim, unde error conflatus: Ratio est summa conferendi fideicommissum in XIV. cum fideicommissarius erit suæ tutelæ & potestatis, *l. Aurelius*, *in princ. de lib. leg. l. si cui legetur*, *sup. lib.* 1. *l. si Titio*, *quando dies leg. ced. l. ult. de fideic. libert. l. non putabam*, *de cond. & dem.* ubi pro 16. lege 14. Et in *l. Publius*, *de cond. & dem. l. Sejus*, *ad Trebell. l. Thais*, *inf. de fideic. libert.* Rogatur heic, ut restitueret, cum esset

A

pubes, & liberatus esset tutela, & rogatur, ut omne æs alienum, quod supererat ex bonis mariti ex reditibus bonorum solveret, redderet, satisque faceret: solvo in eodem genere, ut vinum pro vino, reddo in eadem specie: solvo meum, reddo tuum, ut in commodato, deposito: satisfacio, cum do fidejussorem, vel expromissorem, *qui du tout s'oblige pour moy*: si do pignora, qua ex causa tenetur solvere creditoribus: an ex causa prælegati? legatarios non sequitur æs alienum, & vulgo dicitur, legatum non esse detrimentosum, *l. si hereditatem*, *mand.* addenda est hæc exceptio, nisi in legando hereditatem nominaverit, ut si partem legaverit, quæ dicitur partitio, *l. cum filius*, §. 1. *lib.* 2. hoc casu tenetur legatarius solvere æs alienum. Eadem est significatio patrimonii, & bonorum: bona intelligun-

B

tur deducto ære alieno. Itaque si cui lego bonorum meorum partem, nolo eum suscipere æs alienum. Patrimonium etiam dicitur deducto ære alieno: Et hæc non sunt verba juris: significant enim substantiam puram (*sans aucune charge*) hereditas autem est nomen juris. Jus accipitur tam active, quam passive: id est, jus, quod habeo in alium, vel alius habet in me. Hereditas significat utrumque, commodum & incommodum, & æs meum, & æs suum. Obligatur ex causa hereditaria pro parte sua, quia heres est; ex causa autem fideicommissaria obligatur pro parte coheredum; certe creditoribus non obligatur ex causa fideicommissi, sed obligatur coheredibus, quorum gratia testator videtur æs alienum solvendum transtulisse; sicque agent, ut solidum solvant creditoribus, *l. servo*

C

legato, §. *si testator*, *lib.* 1. & *in* §. *ult. hujus leg. l. non solum*, §. 1. *in fi. de lib. leg.* Reditus, quos percepit ad pubertatem usque non sufficiunt liberandis, sive dimittendis omnibus creditoribus: hoc casu solvent, quod dederunt coheredes: nam jussit eum solvere de reditibus, non de proprio; imo hæc verba, *de reditibus*, non sunt accipienda, ut significent demonstrationem: sunt autem accipienda pro conditione tantum, id est, quantum ferent, & patientur reditus. Quod igitur dederunt coheredes, solvent pro suis portionibus; & ea verba, ex reditibus, non videntur accipienda pro demonstratione, sed pro conditione.

Ad §. Ult.

D

CAlendaria, id est, nomina certa, certas cautiones, vel pecunias nominibus destinatas, *certaines debtes*. Qui igitur calendarium legat, nomen & pecuniam nominibus destinatam, & fœnori contrahendo legat: idemque ita cavit: *a te fili peto, id est fidei tuæ committo, & quæcumque legavi præstari volo: & si quid evenerit æris alieni, si quod in tempus promutuo acceperam, & debuero, a te solvi volo: ut quod sorori tuæ reliqui, integrum ad eam pertineat.* Hoc casu filia καθαρὰν οὐσίαν, puram substantiam, integram substantiam retinere debet, filiæque videtur fideicommissum relictum, ut eximeretur ære alieno; si quid evenerit æris alieni, subjicit, ex quacumque causa debuit pater a filio præstandum: promutuo dare non est contrahere.

E

Mutuum aliud est, aliud promutuum. Promutuum dare, est dare in antecessum, ut Scævola, & vernaculi loquuntur, *donner en advance*; διδόναι ἐν προχρείαν, Latini prorogare dicunt, *l. ex conducto*, §. *cum quidam*, *loc. l. Sticho*, §. *servus*, *de statulib.* Cæsar; *Publicani imperant sequentis anni vectigal promutuum*: *d'avance il à estè payè*: quod accipitur mutuo, semper debetur: quod accipitur promutuo, non semper debetur: ut si dem vecturam nautæ promutuo. Pater verbis legatorum divisionem fecit. Prælegare nihil est aliud, quam per divisionem adsignare filiis, *l. cum pater*, §. *evictis*, *lib.* 2. *l.* 3. §. *Quidam*, *ad Trebell.* Ideo in *d.* §. *evictis* vult pater filium alii filio teneri de evictione, quia prælegatio nihil aliud est, quam divisio.

Ad

A

Ad L. XXXV.

PAtronus jubet emi liberto tribum statim post mortem suam, vel post aditam hereditatem. Erant Romæ tribus triginta quinque, in quas distributi cives Romani censebantur, & tribum emebant, vel prece, vel pretio: erant enim venales. Et qui in aliam tribum conscribi volebat, poterat, ut patet ex orat. pro Cornelio Balbo. Qui erant tribules, ferebant de publico annonas, id est, panes civiles, tesseras frumentarias, in quibus adscriptum erat quantum sumerent frumenti ex horreis publicis: ferebant liberalitates principum, quas largiebantur in singulas tribus: quod si non fuissent ex tribu, nihil tulissent ex liberalitate principis; Si tribus legabatur, tale legatum videbatur cedere in commodis annuorum, quæ præbentur a principe, vel a republ. Eadem est ratio militiæ, & tesseræ frumentariæ, *l. mortuo*, §. 1. *l. Titia Sejo*, *lib. 2.* Ita legata sunt ambigua, utrum sint corporum, an quantitatis. Si sunt quantitatis, ex mora debentur usuræ: si sunt corporis, debentur fructus & commoda: servi non habent tribum: nam hoc proprium est hominis liberi. Quintil. lib. 7. *Propria liberi, quæ nemo habet nisi liber, prænomen, nomen, cognomen, & tribum*: Et declamat. 311. *Servus hic habet nomen, est in censu, aut in tribu: quorum nihil in servo deprehendi potest.* Sed cives Romani habebant tribum. Cornelius Balbus donatus civitate Romana, statim habuit tribum: liberti non statim habebant tribum. Alii enim in manumittendo tribu honorantur, vel etiam tribu fiunt liberi, ut si dominus emat eis tribum, sicut censu fiunt liberi: vide Theoph. & Cajum in Instit. Tertull. lib. *de resurrectione carnis*, *Patroni nomine, ac tribu, mensaque honoratum.* Alii in manumittendo non honorabantur tribu, ut in hac L. Ideo patronus jubet ei emi tribum post aditam hereditatem, herede relicto viro clarissimo, id est, Senatore, & ita clarissimus semper accipitur pro senatore. Nemo donatus tribu potest esse tribulis in eadem civitate: itaque quia senator suam habet tribum, alia ei dari nequit: at æstimatio præstabitur, *l. 9. C. de dign. lib. 12.* Cicero 2. in Verr. *Civem Rom. cujuscumque ordinis tribum obtinere est necesse.* Cum igitur non possit petere tribum, cum suam habeat, quam & retinet, alterius senatori æstimatio dabitur, *l. 11.* §. *si servo*, *hoc titul.* Quæritur, an ex mora præstandæ sint usuræ æstimationis ejus, & videtur quidem ex tempore moræ: sed an ex mora præstanda sunt omnia commoda, quæ libertus consecuturus fuisset, si ei tribus empta fuisset? Et præstanda esse probat *l. servus*, §. *fructus*, *l. quæsitum*, §. *ult. lib. 1.* Commoda vocat annonas, panes civiles, qui debentur de publico singulis tribubus. Quæ commoda Trajanus locorum adjectione amplificavit, id est, ut ait Dion in Trajano, circum amplificavit in quo populus habebat spectaculum, ludos; ita ut sufficeret circus capiendæ plebi Rom. Herba autem parietaria dictus est Trajanus, quod aliorum nomina deleret, & suum ascribi juberet per locorum adjectiones: loca circi, liberalitates Principis interpretor, & locorum adjectiones, vel congiaria, quæ sunt *ἐπίδοσις ἐπὶ τῶν νομῶν*, *δωρεά*, liberalitas in populum collata, & qui dividebat far tesseræ frumentariæ, dicitur divisor. Budeus & hic Accurs. fallitur, dum hæc capi ait abusive.

Ad §. Sempronio.

FAlsa demonstratio non officit legato: ait, *in confinio prædiorum*, id est, in consepto, & compossessione, quæ *σύκτησις*, *μετοχὴ καὶ περιβολὴ*: videtur errasse testator in finibus designandis, & in §. *seq.* ostendit, nihil officere si erraverit in finibus designandis: nam patresf. dividunt sua prædia; error in designanda regione nihil nocet ubi constat de mente testatoris.

Ad §. Codicillis.

TEstator jussit præberi balneum gratis, vel furnum: quid debent præstare heredes? debent præbere ligna, carbones: an debent reficere, purgare? & certe debent. Ad tutelam ergo debent reficere tuerique sartum tectum balneum, solitas cessationum vices, *quand il n'y à moyen pour se baigner*: servitutum natura hæc est, ut qui debet servire, patiatur, vel non patiatur, non faciat, *l. 15. de servit.* Excipitur servitus oneris ferendi: hoc casu debet reficere parietem, qui debet servitutem, *l. eum debere*, *de serv. urb. præd. l. & si forte*, *ff. de rer. vindic.* §. *etiam*: nam in omnibus servitutibus refectio ad eum pertinet, qui sibi servitutem asserit, non ad eum,
B cujus res servit.

Ad L. XXXVI.

PRoponitur nota quædam Claudii ad Scævolam, & proponitur similis in *l. Titio*, *de inoffic. test.* Pater filium exheredavit immerito: valet testamentum, quia etiam eum occidere poterat, *l. in suis*, *de lib. & post.* sed si queratur filius, rescindetur testamentum, proposita actione inofficiosi testamenti, quæ non tantum rescindit institutionem, sed & omnia, quæ in eo scripta sunt: Quæres, an debeantur fideicommissa in hoc testamento data, forte quia voluit testator, & declaravit velle se ea præstari etiam ab intestato, si testamen-
C tum inofficiosum pronunciatum sit; ut cum jure testamenti fideicommissa non deberentur, jure codicillorum deberentur: & ait, nec fideicommissa ab intestato data deberi, quasi furiosus fuerit is qui testamento filium immerito exheredavit, *l. 2. 4. & 5. l. mater*, *l. qui repudiatis*, §. *ult. de inoff. test.* Creditur ergo non habuisse factionem testamenti. Porro qui eam non habet, nec potest fideicommissa relinquere ab intestato, nec codicillis, *l. 1. hoc tit.* Ex quo efficitur, si testamentum quasi inofficiosum pronunciatum sit, non deberi fideicommissa ab intestato relicta: nam & codicilli judicantur inofficiosi, & omne quidquid ad supremum ejus judicium pertinet. Et hoc ita in *l. Titia*, *de inoff. testam.* Querela inofficiosi testamenti datur exheredatis, vel nominatim, vel silentio: nam quorumdam silentium pro
D exheredatione est: Institutis vero non datur querela, nec remedium: Et ideo est mendum in *d. l. Titia*, & legendum: Titia filium heredem instituit; filiæ legatum dedit: filia igitur exheredata egit centumvirali judicio, & obtinuit: quæro, an filia debeat fideicommissa ab intestato relicta, quæ facit patrem pro parte tantum intestatum? minime, quia videntur a demente data. Summa est hujus §. Querela inofficiosi testamenti rescindit omnia suprema judicia defuncti, & fideicommissa etiam ab intestato relicta: verum hoc correctum est Novella Justiniani, quæ rescindit talem institutionem, non legata, nec fideicommissa: ex causa præteritionis, vel exheredationis institutio infirmatur, cetera firma manent, & in locum instituti venit exheredatus; Et ita ille color juris sublatus est, quasi non fuerit sanæ
E mentis, vel furiosus, qui filium exheredavit. Quæ diximus de inofficioso testamento pertinent ad jus vetus: nam longe aliud est in testamento imperfecto, id est, non signato, aut subscripto a testibus, injusto; in quo filiusfamil. sit præteritus, rupto, agnatione postumi, vel mutatione, destituto sive deserto, ex quo non sit adita hereditas: nam etiamsi non valeat testamentum, debentur tamen fideicommissa ab intestato relicta: Et ideo cujus testamentum est imperfectum, non continuo rupti codicilli, aut rupta codicillaris clausula, aut ea, quæ apposuit fideicommissa a quocumque præstari, *l. 3. de milit. testam. l. Lucius*, §. *ult. inf. l. ult. lib. 2. l. 5. C. de codic. l. coheredi*, §. *cum filiæ*, *de vulg. l. eam quam*, *C. de fideic.* Quoniam etiamsi testamentum sit im-

imperfectum, tamen is qui fecit, habebat testamenti factionem. Ergo & fideicommissa relinquere, aut facere codicillos poterat: nec recte quis dixerit, imperfectum esse testamentum: ergo & codicilli imperfecti: potest enim non valere ut testamentum, & valere ut codicillus: explicemus speciem *d. l. eam quam*. Quidam puellam impuberem adoptavit quasi filiam: moriens eamdem heredem instituit, & si impubes decederet simpliciter verbis precariis ei substitutos dedit, non exprimens a quo fideicommissum relinqueret, sed generaliter & in infinitum: & ideo ab omnibus suis successoribus, etiam jure intestati reliquisse fideicommissum videtur, ut si dixerit, volo hereditatem meam pervenire ad Titium: & hæc verba simpliciter prolata habent vim clausulæ codicillaris: quæritur an filia decedente impubere, fideicommissum debeatur, aut a quo? Aut igitur jure adoptata est, aut non: si jure, fuit in potestate testatoris: sin minus, fuit extranea: Finge: non fuit jure adoptata: ergo & fuit extranea illi: si fuisset sua heres, statim morte patris heres patri extitisset sine aditione, quia heres extitit statim, nec necesse est, ut adeatur; & ita transmisisset in suos heredes: sed quia fuit extranea, non potuit sine aditione acquirere hereditatem ex testamento, & non adita non transmittitur in heredes: si adivit hereditatem, transmisit eam in heredes, & obligatur fideicommisso: sed non adivit: is obligatur fideicommisso, qui ab intestato heres testatori extiterit. Ergo non adita hereditate ab instituto, debetur fideicommissum ab eis, qui ab intestato veniunt, quia simpliciter relictum est, & non designata certa persona qua fideicommissum relinqueret. Huic dubitationi lex opponit hanc regulam juris: Ea quæ in testamento relinquuntur, si ex testamento non adeatur hereditas, non valent. Regula hæc sic est accipienda, cum verbis directis relicta adiri potuit hereditas, cum facta est substitutio pupillaris verbis directis, ita ut ab eo potuerit adiri, existente casu substitutionis: debet pupillus cui verbis directis substitutus est, adire hereditatem: quo non adeunte, nec adiri potuit a substituto: non cum illa ipsa sic data est, ut esset ab intestato successoribus postulanda. Et hæc sunt opposita, adire hereditatem, & postulare ab alio: nam si institutus non adeat, perit substitutio pupillaris: a substituto autem verbis precariis postulatur hereditas a successoribus ab intestato. Et hæc de filia non jure adoptata. Aut puella fuit jure adoptata. Ergo suus heres: si suus heres, ergo statim heres extitit ipso jure sine aditione, *l. in servis, de lib. & post.* statim, id est, ante apertas tabulas, *l. 3. C. de jur. delib.* si statim heres extitit, moriens transmisit in suos heredes hereditatem: ergo non est quærendum in hoc casu a quo debeatur fideicommissum, quia intestata mori non potuit: & ut huic casui aptetur, hoc vult constitutio, destituto testamento non deberi fideicommissum ab intestato relictum, nisi hoc nominatim sit expressum, ut etiam ab intestato debeatur. Eo enim casu debebitur fideicommissum ab intestato relictum: quod non ita est in testamento inofficioso, quia is furiosus judicatur: Ergo nec poterit fideicommissum relinquere cum destituitur hereditas.

Ad L. Cum quis decedens XXXVII.

Res mea mihi inutiliter legatur, §. *sed si legatarii*, *Instit. de leg.* Et si res mea mihi legata sit, ea res a me alteri per fideicommissum relinqui non potest, nisi si quid præterea de rebus tuis utiliter legaveris. Finge: filius moriens legavit matri fundum, qui erat proprius matris, & rogavit ut eum suæ uxori restitueret: post mortem filii apud magistratum mater professa est, se nihil adversus filii voluntatem facturam, & se paratam esse statim fundum tradere uxori filii, si modo præstarentur annua bina, redituum nomine, neque tamen

A eum fundum tradidit, nec accepit ab uxore annua bina. Quæritur, an possit jure fundum alii vendere, quem jam alteri rogatus erit restituere? Respondet Scævola, si quæratur de jure legati, aut fideicommissi, utrumque non valere, & per consequens jure fundum alteri vendi posse, nihil autem de professione matris respondet, quæ profitendo videbatur promisisse, *arg. legis ex sententia, de test. tut.* verum stipulanti non promisit. Promittit non tantum, qui stipulanti promittit, sed & qui paciscitur. Est ergo nuda promissio, sicut & si per epistolam illud promisisset, *l. qui negotia, mand. l. 15. de fun. dot.* nam non accepit annua bina, quæ si accepisset, obligaretur: Et ideo nuda est cautio ex qua obligatio non nascitur; unde respondendo, neque fideicommissum valere, satis docet, etiam nullam esse cau-
B tionem: dabo si dederis, est nudum pactum, sed si dixeris; do equum, & dabis scyphum, est contractus: heic legendum est, *annua bina*, secundum Pandect. Flor. si secundum voluntatem testatoris promisero me præstaturum legatum, aut fideicommissem, inutili extante voluntate teneor, si ea promissio stipulatione, vel traditione sumpsit effectum: simile est, quod in §. *proximo* sequitur, quod ita summabitur: nec si secundum voluntatem testatoris promisero me præstiturum legata, mutata voluntate testatoris, præstare teneor. Et ita emendandum est summarium Bart. Promissio facta alumnis certi emolumenti comtemplatione, mutata voluntate, non tenetur: posita specie in hoc textu, quæritur an fideicommissum debeatur ex causa fideicommissi, an ex epistola, quæ pro nuda cautione est. Re-
C spondet, nec ex causa fideicommissi cum Mævio agi posse; nec respondit, an ex epistola sit actio. Respondendo autem non esse actionem fideicommissi ex testamento, satis inanem esse epistolam demonstrat.

Ad §. Sejam & Mævium.

Bart. male rem perstringit: verba enim sunt precaria, & verbum *volo*, est precarium, ut *l. verbum volo, C. de fideicomm.* Non refert ad quem fiant codicilli, satis est intelligi quid voluerit is, qui fecit: sciendum est verba fideicommissorum esse preces directas ad eum a quo fideicommissum relinquitur: sed valet, etiamsi non cum eo, a quo relinquit, sed cui relinquitur, lo-
D quatur: valet, etiamsi quis cum eo a quo reliquit, neque cum eo cui vult præstari, sed cum extraneo loquatur, in *l. cum pater, §. donationis, lib. 2.* Pater scripsit epistolam filio verbis directis: ut dono tibi prædia illa, quod verbum dono est directum; sed eam filius non accepit, sed pater eam in æde sacra commendavit, id est, apud æditum deposuit ignorante filio: postea ad æditum talem epistolam scripsit: Instrumentum, quod apud te deposui, præstari filio volo post mortem meam: verba donationis, quæ continentur secunda epistola, accipiuntur pro fideicommisso. Nec quicquam refert, quod verba illa sunt directa ad æditum: nam satis est si constet de eo in quem testator voluntatem suam contulit: Et ut ait *d. §. donationis*, non oportet quæri cum quo de supremis loquatur quis, sed in quem voluntatem dirigat.
E Et ita in *l. 5. C. de testam. mil. & l. 5. C. de his quibus ut indign.* Ergo filius ab heredibus matris petet fideicommissum, non ab æditu. Eadem ratio est omnino in §. *Sejam*, in quo codicilli quibus testator fideicommissum reliquit, non sunt scripti, nec ad eum a quo, vel cui fideicommissum reliquit. Finge: Quidam Sejam & Mævium libertos suos heredes scripsit ex æquis partibus: Mævio substituit Sempronium pupillum suum, quem paulo post vocat dominum suum, cujus tutelam gerebat, alias pupillum suum dicit pater in *l. 4. de necess. ser. hered.* deinde codicillos confirmavit, tum codicillis prohibuit accipere Mævium eam partem hereditatis ex qua heres erat ex testamento scriptus, & cavit se velle in partem Mævii Sempronium pupil-

pupillum venire: Mævio autem cui ademit hereditatem, vini vetusti lagenas centum, vel, *laginos*, ut est in Pand. Flor. & ut ait in hoc §. Eos centum laginos vini vetusti cum elogio, ut est in textu, id est, cum vituperatione: Et in *l. si postumus*, §. *ult. de lib. & postum.* eodem vocabulo usus est, quia vituperatio est indicium mutatæ voluntatis. Ceterum in partem hereditatis Mævii vocavit pupillum suum: at codicilli non sunt scripti nec ad Mævium, nec ad pupillum, & tamen utile est fideicommissum.

Ad §. *Pater emancipato*.

SCiendum est, a donatario fideicommissum relinqui posse causa mortis, a donatario inter vivos non potest. Finge: Pater donavit filio emancipato fere bona sua inter vivos, sed stipulatus est ea sibi reddi, cum vellet, aut cum moreretur filius. Donationibus autem inter vivos quamvis illæ absolutæ dicantur, potest tamen lex imponi, ut in hoc §. Deinde moriens pater ab hoc eodem filio reliquit fideicommissum certæ pecuniæ, & libertatem Lucrioni: hic neque heres extitit patri, neque bonorum possessor: legata, donationes causa mortis, fideicommissa capiuntur ex hereditate, *l. virum*, C. *de fideicom.* Donatio inter vivos non est ex hereditate: unde quæritur, an filius teneatur restituere fideicommissa. Et respondetur, eum ex stipulatu teneri. Ergo debitor extitit filius, a quo ex rescripto Divi Pii fideicommissum relinqui potest. Et hoc in depositario primum locum habuit. Postea porrectum est ad ceteros casus. Ante constitutionem Divi Pii, si fideicommissum fuerat a debitore cui nihil præterea relictum erat, actio contra eum fideicommissario non competebat, sed in heredes, ut cederent actionem contra debitorem, *l. si servus legatus*, §. *Margaritas*, *de legat.* 1. & hodie utrumque obtinet. Regula juris est: Nos alteri pacisci inutiliter: quæ locum non habet in *l. quoties*, *C. de donat. quæ sub mo.* Nam principes benigne constituerunt Cajo, cui lex dicta est, competere actionem utilem, id est, præscriptis verbis, quæ ex pacto, & ex lege donationis datur. Et hoc ita intelligendum, si utrique donator donatum voluit, non aliter, *l. cum rei*, C. *de donat.* nam pactio adjecta donationi factæ alteri, cui etiam donatum voluit, parit actionem præscriptis verbis. Eademque ratione si esset stipulatus a priore donatario post tempus reddi Cajo, cui etiam donatum voluit, dicerem competere actionem ex stipulatu, sed in hac lege non est pactus alii nominatim, neque stipulatus.

Ad §. *nuptura*.

A Debitore fideicommissum relinqui potest. Finge: mulier quæ se dabat secundo marito, filiis suis mandavit, ut dotem, quam ipsa dabat secundo marito sibi dari stipularentur in omnem casum soluti matrimonii, ut etiam alterutri ex his tota dos solveretur, id est, ut essent duo rei stipulandi, quorum conditio est, ut alterutri solidum solvi possit, & solutione uni facta, debitor ab utroque liberetur, filii hoc casu ex causa mandati obligantur matri, vel ejus heredibus, in hoc ut exigant dotem, & reddant, vel cedant actionem ex stipulatu matri, aut heredibus, quia illis mater mandavit nolens quicquam illis dare, sed eorum utens ministerio. Filii igitur debitores constituti sunt matri, vel heredibus ejus ex causa mandati: uno ex filiis mortuo constante matrimonio, mater ab altero filio, qui superstes manserat, per epistolam petiit, ut soluto matrimonio, partem duntaxat dotis exigeret, & ea contentus esset: altera autem apud vitricum remaneret: hæc posterior epistola est fideicommissaria, id est, vicem habet codicillorum, & videtur duobus fideicommissum reliquisse, filio ex causa mandati præstanda parte dotis, ut eam sibi haberet, nec restitueret, dein marito pro reliqua dimidia parte dotis, a filio debitore scilicet, ne eam partem a marito filius exigeret: Et ideo marito est actio fideicommissi contra filium, ut liberetur accepto pro parte, in *l. non solum*, *de liberat. leg.* vel si filius agat actione ex stipulatu dotis nomine, maritus habet exceptionem doli mali in filium, vel actionem ex testamento: Et similiter si heredes matris repetant a filio reliquam dotis partem, & auferant, tenentur filio ex causa fideicommissi, vel repellentur exceptione doli mali, *l. uxor*, §. *ult. sup. hoc tit.*

Ad §. *Codicillis*.

PEcunia fuit deposita ea lege ut redderetur altera tanta, & ut ex ea usuræ deberentur: quæ lex excedit modum depositi: verum recepta est hæc lex; Et dicitur depositum, quod in se mutui legem habet in *l. Lucius & Publia*, §. *ult. depos.* Adjecta est etiam hæc lex, ut ea pecunia redderetur filio fratris, cum esset annorum 14. alteri inutiliter paciscimur. Hic casus est excipiendus; ideoque filio fratris ex hac lege depositi competet actio in *l. Publia*, *in princ. depos.* nisi qui paciscitur alteri, habuerit animum donandi ambobus: uni ad tempus, alteri post tempus in *l. quoties*, C. *de donat. quæ sub mo.* & nisi parentes liberis paciscantur; & hoc datur parentum summis affectionibus, *l. cujus*, *sol. matrim.* *l. quodcumque*, §. *si ita*, *de verbor. oblig.* *l. pater*, & *l. pactum*, C. *de pact. con.* Hic etiam filius patris pactus est utiliter, qui loco patris est in *l. creditor*, §. *Lucius*, *mand.* Ex qua l. competit actio depositi. Ceterum depositi ita contracti nulla est probatio, nisi scilicet ea quæ colligitur ex verbis codicillorum a depositario factorum: *Quæ infra scripta sunt omnia rata esse volo. Maximo domino meo quindecim millia denariorum, quæ a Julio Maximo patruo ejus recepi, id est, ex causa depositi, ut ea redderem, cum esset* 14. *annorum, quæ cum usuris sunt triginta millia.* Secundum hæc verba usuræ sortem æquaverant, & ideo usuræ supra duplum non debentur, *l. si non sortem*, §. 1. *de cond. indeb.* *l.* 4. §. *pro operis*, *de naut. fœn.* Nunc quæritur, an hæc verba sufficiant ad dandam filio fratris utilem depositi actionem, veluti ex lege depositi dicta filio fratris. Denique an pecunia debeatur actione depositi: si non debeatur ex causa depositi, utile est fideicommissum: sic falsa demonstratio depositi non vitiat legatum, *l. sic*, §. 1. *lib.* 1. *l.* 21. & *l. Lucius*, §. *quoniam si quis*, *lib.* 2. si debetur ex causa depositi, inutile est fideicommissum, quia debitor inutiliter legat, id quod debet, & actionem depositi tantum habet. Quæstio igitur hujus §. hæc est, an sit credendum scripturæ, ut deposita fuerit pecunia, & ideo actio tantum depositi competat: an vero mentionem illam depositi falsam dices, & ideo ex fideicommisso tantum esse actionem. Sane alias in dubio diceremus, testatorem quæsiisse prætextum fideicommissi, & ideo tantum fideicommissi actio competeret: verum quia hoc casu testator juravit, videtur narrasse veritatem: Et ideo competet actio utilis depositi. Alia est ratio §. *Titia*, qui sequitur.

Ad §. *Titia*.

IN hoc §. Titia quæ per fideicommissum dedit, quod se debere dicebat ex causa locati & conducti, videtur prætextum quæsiisse fideicommissi: at cum dixit se jurasse, jurisjurandi dati mentio rem ita fuisse gestam denotabit: deinde in §. *codicillis* capaci, in hoc §. incapaci reliquit: Et ideo nulla competere poterat actio incapaci: quod re vera debeo, recte non relinquo, non tam quod sit incapax, quam quod debitor creditori inutiliter leget: sed est actio debiti, cum re vera debeo. In dubio autem nulla erit actio incapaci, quia videtur fraus fieri legibus. Et ideo neque ex fideicommisso, neque ex locato, vel conducto quid debebitur. Et

Et est similis species in *l. Qui testamentum*, *de probat.*

Ad §. ult.

TAbulis cum manumittuntur servi, testamenti tabulis manumissi intelliguntur: quosdam autem non manumiserat tabulis testamenti, sed vindicta: quæritur an iis videatur etiam fideicommissum reliquisse, quos vivus manumisit: maxime quia dixit: *omnibus, quos, quasve manumisi*. Et similis est quæstio in *l. Patronus*, *§. ult. sup.*

Ad L. Pater filium. XXXVIII.

HÆc lex fere est de alienatione prohibita a testatore, species hæc est. Pater filium heredem instituit, & vetuit ne alienaret prædia, aut pignori obligaret, & voluit ut ea conservarentur liberis ex justis & legitimis nuptiis conceptis, quæ clausula efficit, ut nudum non sit præceptum, ex quo nulla paratur actio, *l. filiusfam. §. Divi*, *lib.*1. & in *§. Julius*, in hac lege, quia nudum præceptum est, & consilium, si non appareat, cujus gratia præcipiat, & alienationem prohibeat. Quod si appareat, cujus gratia præcipiat, fideicommissum non nudum præceptum est, ut hoc in loco: Ex quo competit persecutio fideicommissi liberis & cognatis, non tantum in heredem, sed & in emptorem, *l. si quando*, *§. ult. lib.*1. *l. qui solidum*, *§. ult. libro* 2. quia persecutio fideicommissi habet effectum vindicationis, datur extra ordinem in quemlibet: sed etiamsi dixisset tantum testator prædia conservari liberis, sufficeret: qui jubet conservari, satis jubet non alienari, *l.*2. *pro empt.* Sequitur alia quæstio. Post mortem testatoris heres prædia, quæ testator pignori obligaverat, dimisso priore creditore, transtulit in secundum creditorem. Quæritur an recte contrahatur pignus ejusdem rei, & an liberi possint prædia persequi ex causa: Et ait, nihil videri factum contra voluntatem defuncti, & consequenter, nullum esse locum fideicommisso: nam non videtur esse pignus novum, quod contractum est luendi pignoris causa, quod testator contraxerat, quoniam idem est pignus, quod fecerat testator: mutatus tantum creditor sub eodem pignore: Et id quidam appellant versuram: si quis ut æs alienum solvat, novum contrahat: sed hoc est falsum: versura est prohibita lege Gabinia. Dimittere creditorem novo creditore non fuit vetitum: versura est si usuræ uni debitæ solvantur, pecunia usuraria sumpta ab alio. Quo genere usuræ additur usura, & obruuntur usuris debitores, & ob id vetita est usura lege Gabinia. Primum constat jus non dici de usuris usurarum promissis uni eidemque debitori, *l. si non sortem*, *§.*1. *supra de condit. indeb.* Etsi solvantur usuræ usurarum, erit repetitio: sed etiam lege Gabinia jus non dicitur de pecuniis sumptis sub usuris ab uno, ut eis pecuniis solverentur usuræ alii debitæ: nam hac ratione id agitur, ut usurarum uni solutarum usuræ alteri debeantur. Quod si permittatur, nulla non familia evertetur. Quapropter creditor debet esse diligens, & quærere quam in rem rogetur pecunia mutua sub usuris, ut in *l.*3. *§. sed si accepit*, *de in rem ver. l. ult. de exercit. act. l. vir uxori*, *ad Vellejan.* Non licet credere per usuram: qua ratione etiam sublatus est ἀνατοκισμός, non est usura usuræ, sed occulta quædam ratio usuris adsuendi usuras, quod fit per novationem usurarum, id est, si stipulatio usurarum transferatur in stipulationem sortis, ac porro, ut hujus novæ sortis debeas usuras, ut de usuris inductis in condemnationem, *l.*3. *de usur. rei judic.* Quo genere fit etiam novatio, qualiter & judicato fit novatio: qua de causa videbantur deberi usuræ non tantum sortis in condemnationem deductæ, sed etiam usurarum. Et id obtinuit ante *l.*3. *de usur. rei judic. l. ult.* C. *de usur.* Et hodie hic anatocismus fuit sublatus, & ex usuris usuræ non debentur:

A atque ut intelligas quam provide id caverint leges, id est, quam sint usuræ usurarum inhibendæ, id parebit, quod si hodie mihi nummus, cras duo numerentur, die tricesimo tantum pecuniarum habiturus sum, quantum vix sit in mundo. Ad speciem propositam adjicit aliam quæstionem: an heres possit vendere prædium, ut dimittat creditorem hereditarium. Distinguendum est ita: si heres prohibitus prædia alienare, potuit aliunde solvere creditoribus hereditariis, non videtur recte prædium vendidisse, ut puta ex rebus mobilibus, & possunt persequi prædia ab emptoribus, id est, liberi, & cognati, sive sciverunt voluntatem defuncti, sive ignorarunt: si vero aliunde non potuerit solvere, non est locus fideicommisso, cui locus erit deducto ære alieno, *l. si universa*, *C. de leg. l.*1. *§. pen. ad Trebell. l.*1. *C. de bon. auct. jud. poss.* Et
B hoc est quod ait in *l. filiusf. §. Div. Severus*, *lib.*1. Quod si scierunt, ait Accurs. idem esse: Idque est certissimum: nam hæc scientia non est mala fides: Itaque putat desiderari negationem, & scribendum, *an creditores, qui non ignorant*; quod confirmatur *l. qui solidum*, *§. ult. lib.*1.

* *Ad §. Duobus.*

DUos ex libertis suis heredes instituit, & adjecit: fundum Cornelianum de nomine meorum exire vero, ut Florentiæ scriptum: non dixit, de nomine meo, quia fideicommisso continerentur omnes, qui sunt de familia defuncti; & mens horum verborum hæc est; nolo alienari extra familiam: si alienetur, volo persecu-
C tionem esse familiæ meæ, verum dixit de nomine meorum: Et quia libertos heredes scripserat, intelligit de nomine libertorum tantum: Et ita prospexit tantum suis libertis in *l. cum pater*, *§. libertis*, *lib.*2. idque ex eo apparet, quod quærit, an parte ejus fundi legata a liberto libertæ suæ, possint colliberti petere fideicommissum a liberta colliberti. Jam definitum fideicommisso non contineri, quod est obscurum, id est, non contineri fideicommisso libertam colliberti, & fideicommissi petitionem dari collibertis, quia illis verbis, *de nomine meorum*, libertis tantum prospexit, & quasi eos in eo fundo invicem substituit. Et ita Accurs. recte accipit responsum Scævolæ, non autem Alciat. libertorum appellatione non continentur liberti libertorum, *l. Modestinus*, *de verb. signif. l. alimenta*, *§. ult. de alim. & cib. leg.* filius mei
D filii est meus filius: Et filii appellatione continetur nepos sæpissime, justa interpretatione. Heres etiam heredis mei est meus heres: at libertus liberti mei, non est libertus meus. Affinis mei affinis, non est meus affinis: socius socii mei, non est meus socius: an amicus mei amici sit meus amicus: Suidas admittit; Quæ sunt eadem eidem, ea invicem sunt eadem: idque in judicibus recusandis obtineret. Non obstat *l. cum pater*, *§. libertis*, *lib.*2. qui §. debet intelligi de fideicommisso relicto libertis, aut familiæ libertorum: Et ideo collibertos non excludere colliberti liberos, quia patronus præsumitur hac mente fuisse, ut portiones suas conservaret liberis suis, & post eos collibertis, quam voluntatis explicationem induxit Papin. in omnibus fideicommissis illis, *l. cum acutissimi*, *C. de fideicomm.*
E

Ad §. Filiam suam.

PRoponitur, patrem, filia herede instituta, ita cavisse testamento: *veto ædificium de nomine meo exire*, & legavit ædificium illud per fideicommissum vernis libertis, ut in *l. species*, *de auro & arg. leg.* ut servi alii sunt vernæ, id est domi nati, alii de lapide empti, ære comparati: ita sunt liberti vernæ, qui scilicet fuerunt servi vernæ: & postea manumissi sunt: his verbis voluit post mortem filiæ suæ heredis institutæ fundum illum pervenire ad vernas libertos suos manumissos, qui sunt etiam de nomine patroni. Filiæ su-

supervixit unus tantum libertus verna: quæritur an ad eum pertineat totum ædificium? Et respondet, virilem tantum pertinere, non totum ædificium. Obstat *l. unum ex familia*, §. *rogo*, *lib.* 2. cujus hæc est species. Rogavit testator heredem suum, ut daret fundum uni ex libertis, cui vellet: unus heres neminem ex libertis elegit, & supersunt plures: omnes admittentur pro virilibus partibus: si unus vero tantum supersit, habebit totum fideicommissum. Quod est contra hanc legem. Accurs. ponit, non unum libertum supervixisse filiæ, sed omnes: & hoc quærit in hac lege, an omnes capiant fideicommissum, an vero pertineat ad libertum unum, qui non erat verna. Et hoc ut efficiat, mire verba interpretatur, & tentat mutare verba, & legere pro, *legatariis vernis*, *ad vernas legatarios*, an ad unum libertum, qui non erat verna? Primum hæc actio nullum certum habet defensorem, nec ejus interpretatio locum habitura est apud quemquam. Præterea fit hac ratione, ut quæratur in hoc §. an ad legatarios vernas, an ad legatarium, qui non esset verna. Quod falsum est. Alio modo interpretatur virilem, id est, totam, & supervixisse filiæ vernam unum tantum, ita ut confundat virilem cum toto. Alciatus in *l. virilis*, *de verb. signif.* hunc §. est interpretatus hoc modo, & ponit omnes libertos supervixisse filiæ, idque observato ordine horum verborum: *defuncta herede &c.* & in omnium persona cecidisse diem fideicommissi: mox defunctos omnes libertos vernas, uno excepto, relictis extraneis heredibus: Et quærit an fideicommissum perveniret ad extraneos, vel ad superstitem collibertum, & respondere Scævolam, eos habituros partem, & collibertum suam tantum virilem partem, quæ obtigerat. Ergo in hoc §. reliquit testator fundum uni ex libertis, nemine electo; ita ut si unus superstes sit, solus sit habiturus quod relictum est: verum & adjecit: *quos hoc testamento nominavi*, scilicet dando libertatem, quæ non nisi nominatim lege Caninia dari poterat, *l. nominatim*, *de man. testam.* retulit se ad nomina libertorum testamento expressa, & ita eos nominasse videtur in dando fideicommisso: Quod si videtur nominasse, videtur ab initio fecisse æquales & viriles portiones, *l. si fundus*, *de cond. & dem.* *l. si heredes nominatim*, *de legat.* 1. unde sequitur, inter eos non esse jus accrescendi. Qui autem ab initio totum habent, & concursu faciunt partes, inter eos est jus accrescendi: ideoque moriente filia, uno tantum liberto superstite, is virilem tantum partem habebit: & filia ceterorum partes transmittere poterit in heredem extraneum. Deinde testator libertorum tantum gratia vetuerat fundum de nomine suo exire.

Ad §. Fundum.

PRimum vetuit ne filius quandiu viveret, fundum alienaret; Et adjecit: si vendiderit, volo fundum ad fiscum pervenire, & inflixit pœnam, *l.* 1. *C. deb. vend. pig. imp. non posse*. Quod si pœna est, non valet fideicommissum, quia legatum pœnæ nomine relictum non valet: sed datio est potius, & translatio fundi a filio ad fiscum, non pœna, quia volebat præferri fiscum omnibus emptoribus, creditoribus, vel donatariis, *l.* 1. *de his quæ pœn. nom. relinq.* quod videtur esse pœna, nunquam est translatio; sed adjicit: *ita enim fiet*, *ut fundus de nomine vestro nunquam exeat*: filius paret voluntati testatoris, & eum fundum vivus retinuit: ceterum moriens scripsit heredes extraneos, qui non dicuntur esse in familia, nec utuntur eisdem nominibus & imaginibus. Quæritur, an filius fundum in heredem extraneum transmiserit, vel an qui sunt de familia, excludant extraneum. Dubitationem faciunt, quia priore loco dixit: *quoad vixerit*, & posteriore dixit, *de nomine vestro nunquam exeat*: unde videtur dirigere ad familiam universam, & ita consuluisse familiæ universæ: ac per hoc hi qui sunt ex familia heredem extraneum excludent. Hæc posteriora verba, *nunquam exeat*, trahi oportet ad superiora, *quandiu vixerit*, & illa, *de nomine vestro*, sunt accipienda de nomine tuo: Testatores etiam plerumque abusive loquuntur, ut in *l. non aliter*, *de leg.* 3. Et inde orta est quæstio, an consulere voluerit universæ familiæ, an soli filio? Sed hæc verba diriguntur ad filium, non ad familiam: *numquam*, id est, quandiu vixerit, ut in *l.* 1. *pro socio*. Quod hoc sit nudum præceptum, §. sequenti declarabitur.

Ad §. Lutius Agrippa.

REliquias, id est, monumentum, ossuarium, in *l.* 2. *de sepulc. viol.* At cum monumentum alienari non possit, quare prohibet alienationem ejus? Potest alienari monumentum cum solo, ut in *l. in modicis*, *de contrah. empt.* In antiqua urbis Romæ inscriptione legitur: *monumentum cum ædificio nec mutabitur*, *nec veniet*, *nec donabitur*, *nec pignori dabitur*, *nec ullo modo alienabitur de nomine familiæ meæ*, quæ clausula efficit ut hoc præceptum non sit nudum, quæ heic est omissa: Et ideo nudum est præceptum. Filia moriens heredem scripsit filiam suam, neptem testatoris, quæ non est de familia testatoris: si tamen adjecisset causam, ne de nomine familiæ, putarem ex præsumptione voluntatis filiam recte transmissuram prædium in neptem, argumento legis *cum pater*, §. *cum inter*, *lib.* 2. quia intelligitur semper, *ne de nomine familiæ*, si habeat filios neptis: hæc reliquit extraneos heredes, & ita alienavit. Exurgit mulier quædam, cui testator patruus magnus erat, & sic de nomine testatoris: & ideo dicit, se esse potiorem jure agnationis extraneis heredibus a nepte institutis. Respondet Scævola, ad extraneum perventura prædia, quia nudum præceptum est sine adjectione fideicommissi: Et ideo consilium existimatur, *l. qualiter*, §. *sed etsi ita*, *de fideicom. libert.* *d. l. cum pater*, §. *mando*. Qui autem consilium dat, de re sua non testatur: neminem igitur obligat, quia lege 12. tabul. permittitur tantum testatori de re sua testari. Ita nihil videtur facere contra voluntatem, qui ea prædia transmittit in extraneos heredes. Nudum autem præceptum non est mera voluntas, sed consilium. In ll. quas opponit Accursius, non fuit nudum præceptum. *Quæ habuit patruum majorem*, id est, fratrem avi paterni: proprie patruus major est proavi paterni, qui est in quinto gradu, & frater avi est in 4. gradu. Placet mihi ejus interpretatio. Et sic est accipienda *l.* 1. *ff. de conjung. emancip. cum liber. ei*.

Ad §. Quindecim libertis.

PAtronus legavit prædium quindecim libertis, quos nominaverat. Nominum nuncupatio partes viriles facit ab initio: deinde adjecit legem, ne quis eorum partem suam alii venderet, qui non esset ex eodem corpore & numero libertorum, & si quid adversus ea factum esset, transtulit fideicommissum in rempublicam Tusculanorum: quæ verba habemus in solemnibus, & denotant possessionem civilem. Quidam ex libertis partes suas vendiderunt collibertis, qua in re pervertunt voluntatem defuncti: deinde emptores vita decesserunt, relictis heredibus extraneis, in quos transierunt partes emptæ a collibertis: quæritur an eæ partes perveniant ad heredes extraneos, an ad collibertos, an ad rempublicam? respondeo pertinere ad extraneos heredes: conditio semel defecta non resumitur, *l. pater*, §. *ult. de cond. & dem.* Ceterum reipub. erit fideicommissi petitio pro parte defunctorum, non pro ea quam emerat a collibertis, ut Rogerius recte in hunc locum adnotat.

Ad

Ad §. Tuſculanus, alias, in Flor. incipit ab his verbis: Fideicommiſſum.

QUidam legavit Petronio certam ſummam, & rogavit, ut eam reſtitueret collegio cujuſdam templi: collegium illud poſtea diſſolutum eſt, quæritur utrum ſumma fideicommiſſo comprehenſa remanere debeat apud heredem, an apud legatarium? Et ait, apud legatarium remanere debere. Hoc magni intererat ſcire, propter interventum fiſci: aut legata ab initio non valent, & hæc apud heredem remanent: aut deficiunt poſt teſtamentum, vivo teſtatore, & hæc dicuntur eſſe in cauſa caduci, & remanent apud fiſcum, aut poſt mortem teſtatoris, & ſunt etiam caduca, & ideo manent apud fiſcum: huic ſimile eſt quod dicitur in hoc §. quia aut poſt teſtamentum, vivo teſtatore, aut poſt ejus mortem fideicommiſſum deficit: & ideo caducum eſſe videbatur. Definit tamen legatum ad Petronium pertinere, quod confirmatur *l. Julianus, lib.* 2. Ergo non cedit etiam fiſco, quia ex jure novo ea tantum fiſcus vindicat, quæ apud heredem erant remanſura, & jus caduci, vel quaſi caduci irrogatur ſoli heredi ſcripto, non legatario: Quæ deficiunt poſt teſtamentum, vel poſt mortem teſtatoris fiſco vindicantur, ſi erant remanſura apud heredem, ſi vero apud alium, fiſcus non vindicat. Huic tamen definitioni adhibenda eſt exceptio una, quæ ſumitur ex *l. ſi quis Titio* 17. *ſup. de legat.* 2. niſi teſtator tanquam miniſtrum eum elegerit: totum enim remanebit apud heredem, ſi habeat jus antiquum: alioquin remanebit apud fiſcum: veluti ſi heres, aut legatarius moram fecerit in præſtando fideicommiſſo: tunc enim non eſſet æquum legatum apud eum remanere: fit autem mora, die fideicommiſſi cedente: non enim cedet lucro legatarii fideicommiſſum, quod jam cœpit deberi. Pernitioſa eſt eorum opinio, qui collegio diſſoluto, exiſtimant bona ejus collegii perventura eſſe ad heredes eorum, ad quos bona erant perventura: quod verum non eſt, eum ea collegio dando majores ſe omni jure exuerint: obſervandum eſt hic agi de fideicommiſſis, quæ deficiunt poſt teſtamentum, vel poſt mortem teſtatoris, quæ ab initio valebant. Itaque quæſtio huius §. non eſt commiſcenda fideicommiſſis, quæ ab initio ſunt inutilia: Poſſis quærere de fideicommiſſis, quæ ab initio inutilia deficiunt, quid ſit ſtatuendum. Finge: Quidam legavit Titio aliquid, & rogavit, ut id reſtitueret ancillæ meæ; hoc caſu nec legatum, nec fideicommiſſum eſt, quia id noluit remanere apud legatarium: deinde quod ſervo proprio ſine libertate legatur inutiliter. Itaque remanebit apud heredem, & petitionem non habebit legatarius; retentionem tamen habebit, ut ſæpe alias accidit in *l. pen. alias l. codicillis*, *§. Scævola*, *l.* 2. *l. ſi quis eum, de cond. & dem. l. filiusfam. §. heres lib.* 1.

Ad §. Mater.

AIt hic nudum eſſe præceptum, non fideicommiſſum, etiamſi addiderint, *ut conſervent ſucceſſioni ſuæ*: & adjecit, ut de ea re invicem ſibi caveant: conſultus an ex his verbis prædia viderentur per fideicommiſſum relicta, reſpondet, non videri, ut ajunt interpretes: hæc verba non eſſe fideicommiſſi verba. Sed ſi ſpectetur ſententia teſtatoris, puto fideicommiſſum omnino eſſe dicendum ex his verbis: prædia videri per fideicommiſſum relicta; quia eos ſibi invicem cavere juſſit: Ex cautione igitur, non ex fideicommiſſo voluit teneri. Moveor *l. Balliſta, ad Trebell.* Qui rogatus eſt reſtituere quod ad eum perveniet ex hereditate, non tenetur reſtituere fructus, *l. quod his, hoc tit.* contra tamen ſtatuit in *d. l. Balliſta*, quæ ait, fructus eſſe reddendos: verum cautio recipit incrementum fructuum, *l. pecuniæ, §. ult. de verb. ſignific.* fideicommiſſum non recipit incrementum fructuum.

Ad §. ult.

IN hoc §. eſt etiam labor aliquis. Quæro ſi quis ita rogavit heredem ſuum: Rogo te, ut Titium heredem facias, an ſit fideicommiſſum? videntur eſſe præces inciviles; id eſt: Rogo te ut directo jure Titius ſit tibi heres, quod non eſt ferendum; ſed interpretatione fideicommiſſi ea verba defenduntur; ut ſi dixiſſet: Rogo te reſtituas, *l. ex facto, in princ. ad Trebell. l. filiusfam. §. ut quis, lib.* 1. Finge igitur, quidam heredem ſcripſit ex parte, & ei fundum prælegavit, & adjecit: Rogo te, ut in fundo coheredem recipias Lucium Titium: non eſt heredis mei ſibi adjungere coheredem; dixit tamen coheredem pro ea parte, quam jure hereditario heres capit; & defenduntur hæc verba fideicommiſſi interpretatione, ut ſi dixiſſet: Rogo te reſtituas ei partem fundi: Et hoc repetitur in *l. Lucius* 93. *§. ult. hoc tit.* Multa quæ ſunt in libris ff. repetuntur in libris Reſponſorum: unde quid interſit inter libros ff. & reſponſorum videndum eſt. Et ſane Digeſta ſunt edicta ſuis titulis apte diſtincta. Reſponſa vero, quæ circumferebantur in foro & ſubſelliis.

Ad L. Pamphilo XXXIX.

QUæritur an hæc verba: *Scio omnia, quæ tibi relinquo ad filios meos perventura*, faciant fideicommiſſum, quia non videntur ſatis exprimere fideicommiſſum, neceſſitatem enim non imponunt dandi filiis ea, quæ relicta ſunt: verum magis eſt, ut accipiantur pro fideicommiſſo, ne decipiatur patronus a liberto, qui melius de liberto præſumpſit: Et fideicommiſſum debetur poſt mortem liberti: ſic plerumque interpretamur hæc verba, pertinere, & pervenire in *l. prox. ſup. §. filiam*. Et probat illud a ſimili Scævola, idque ex conſtit. D. Marci in *l. unum ex familia, §. ult. lib.* 2. quæ habet æquitatem & rationem ſummam, quia æquum eſt ab uxore ſententiam mariti non decipi. In *l. & eo modo* 118. *lib.* 1. dicitur fideicommiſſum ita recte relinqui: *Scio te reſtituturam hereditatem meam Titio*. Quod verbum fideicommiſſum importat: maxime ſi conferatur fideicommiſſum in propinquos, utpote in libertos.

Ad §. Propoſitum eſt.

QUidam in vitæ diſcrimine conſtitutus accerſivit amicos ſuos, & coram eis dixit, ſe velle Cajo Sejo prædia relinquere, quæ nominaſſet, eaque nominata Cajus Sejus in teſtationem redegit, & interrogavit teſtatorem, an ea dixiſſet: Et reſpondit, μάλιστα. Quæſitum eſt, an debeantur ex cauſa fideicommiſſi, quod potius deſtinata videantur fideicommiſſa, quam relicta: his verbis, *volo tibi, &c.* deſtinatur fideicommiſſum, non relinquitur, & ex jactatione nuda nulla competit actio, vel perſecutio, *l. ult. qui teſt. fac. poſſ.* Imo nec princeps ipſe agere poteſt ex nuda pollicitatione, *Paulus lib.* 5. *Sententia. tit.* 12. *§. ex nuda*: verum in hac ſpecie multa efficiunt, ut ſtatuere debeamus, eſſe fideicommiſſum, non deſtinationem, quia teſtator erat in extremo vitæ diſcrimine conſtitutus, & quaſi ad ſupremam voluntatem accerſiverat amicos, quaſi non deſtinatos, ſed de re ſua deſtinaturus, & adhibuit amicos, ut eſſent teſtes. Et quia etiam ea prædia nominavit, & ea omnia fideicommiſſarius teſtatione complexus eſt. Teſtatio eſt memoria rei geſtæ redacta in tabellas, & obſignata teſtium ſignis, & interrogatus etiam id de quo agitur an ea dixiſſet, quæ teſtatione comprehenſa eſſent, aſſeveravit ſe dixiſſe, hiſque argumentis probatur eſſe fideicommiſſum relictum.

Ad §. Ult.

DUas filias scripsit heredes ex æquis partibus, & uni postea prælegavit fundum; sed mox petiit ab ea, ut sorori suæ daret 20. quod post adjecit, ut eas semper exæquaret: deinde ab eadem petiit rursus, ut daret sorori ejusdem fundi partem dimidiam: Et ita ei per fideicommissum ademit prælegatum, quod jure legati consistit in parte dimidia. Quæsitum est, an cum parte fundi debeantur 20. & ait, non deberi, & posteriore fideicommisso videri recessum a priori pecuniario, nihil prohibet posteriore scriptura priorem corrigi, *l. nihil prohibet, de adim. leg.* nisi fideicommissarius probaret, noluisse revocare prius fideicommissum, cujus onus injecerat prælegato, quod ademit postea, *l. sicut adimi, de adim. leg.*

Ad L. Post Emancipationem. XL.

AGitur de filia procreata post emancipationem patris. Emancipatione patris solvitur adgnatio. Ergo non potuit habere æquales filia. Illa tamen errabat in jure putans se habere æquales, & patruum sibi legitimum heredem jure adgnationis: atque ita præferri avunculo: Et cum in eo errore esset, factis codicillis ab intestato, patruum rogavit, ut restitueret partem hereditatis avunculo, & agros duos: quæritur, an valeat fideicommissum relictum avunculo? moritur enim filia relictis codicillis: quo casu uterque petet ab intestato bonorum possessionem unde cognati: fideicommissum hereditatis non consistit, quia partem hereditatis suo jure avunculus habiturus est: fideicommissum enim non consistit in eo quod jure suo habiturus sit: Consistit tamen pro parte agrorum duorum, quæ pervenit ad patruum per filiam emancipatam, & nullos potuit habere agnatos: nunc ab eodem patruo, eodem errore ducta, aliis quibusdam plura fideicommissa reliquerat, cum existimaret se solum patruum heredem habituram. Quæritur cum etiam avunculum heredem habeat, an avunculus debeat præstare fideicommissum pro parte hereditatis, quam cum patruo accepit: & respondet, non debere, sed patruum in solidum præstare debere. Huic definitioni obstat *l. cum pater*, §. *cum existimaret*, *lib. 2.* in qua eodem errore ducta mulier plura fideicommissa reliquit a consobrina: quæritur, an pro parte dimidia sit relevanda fideicommissis? Et ait Papin. æquissimum esse, ut relevetur parte dimidia fideicommissorum. Cur eadem æquitas etiam hic non valet, ut relevetur patruus parte dimidia fideicommissorum ab avunculo; Et ita extraneo herede a liberto instituto, & patrono præterito, & etiam filio suo a patre instituto, & filio emancipato, plerumque in his speciebus relevabitur dimidia parte fideicommissorum heres scriptus, & infirmantur cetera fideicommissa pro parte, *l. Plautius*, *de cond. & demonstr. l. 20.* §. *libertas*, *de bon. libert. l. etsi contra*, *de ult. & pupil. l. 5.* §. 1. *de leg. præst.* Et ita cum quærela inofficiosi testamenti aufertur hereditas scripto heredi, pro parte exoneratur, *l. cum duob. de inoff. test.* Res. quod notat Ulp. ad Marcell. in *l. pen. de jur. cod.* Imo duntaxat partem debet. Idem possumus adnotare ad Scævolam, qui jus spectavit potius, quam æquitatem.

Ad §. Ult.

QUidam scripsit Sejam ex dodrante, & Mævium ex quadrante: rogavit autem Sejam restituere quicquid ad eam perveniret ex hereditate, exceptis hortis: & adjecit generale caput, ut in *l. Titia* 34. §. 1. *Lucius*, *lib. 2.* quisquis sibi heres esset, præstaret quod cuique legasset, præstari, fierique jussisset. Quæritur, an Seja hortos possit retinere in dodrantem tantum, ex quo heres scripta est, an etiam in assem, id est, in solidum. Qui retinet quod retinere jussus est, id imputat in Falcidiam, quia id a seipso retinet non ex par-

A te coheredum: At generale caput innuit etiam pro parte coheredis hortos retineri. Ergo ex asse: alias si non demonstretur, aut intelligatur persona dantis, quod jubetur quis retinere, id retinet a seipso, jure hereditario, id est, pro sua parte tantum, *l. in quartam*, *ad leg. Falcid.* aut jubetur quis retinere, vel accipere, non demonstrato eo a quo acciperet, & hoc sensu retinet a seipso, id est, ex parte sua, & pro parte sua, nisi adjectum sit generale caput, quia demonstratur persona dantis, quasi demonstretur, vel intelligatur: aut quod retinere, vel accipere jubetur, accipit jure fideicommissi, vel mortis causa capionis, ut secundum quæstionem in *l. 11.* §. *cum esset*, *hoc tit.* hæc verba, *retentis hortis*, id est, ablativi casus aliquando faciunt fideicommissum; alias faciunt conditionem: ut Rogo te restitue-

B re heredem, acceptis ab illo 100. id est, si dederit 100. quo casu non capientur jure fideicommissi, sed conditionis implendæ causa, *l. Falsa*, §. *rescripta*, *ad Trebell. P. a testatore* 109. *de cond. & demonstr. l. acceptis*, *ad leg. Falcid.* in *d. l. a testatore*. Species ita fingi potest. Quidam institutis Cajo & Titio heredibus, Titium rogavit, ut acceptis centum a Cajo, restitueret hereditatem, non est fideicommissum, sed mortis causa capio. Postea adita hereditate uterque decessit; alius antequam centum dedisset, quæsitum est, an heredes Caji centum offerendo, ex fideicommisso partem hereditatis consequi possint? Et responsum est, heredem conditioni parere non posse, cui subjicit Claudius: magno ingenio hominem de jure respondisse, quod quidem in Scævolæ ludibrium Claudius addere voluit, ut in *l. Do-*

C *mitius*, *de testam.* verum subsequentia verba sane declarant in laudem Scævolæ hoc fuisse a Claudio additum, *cum posset dubitari*, *an in proposito conditio esset*, an fideicommissum: fideicommissum autem conditionale in heredem non transfertur.

Ad L. Uxorem XLI.

EMi fundum Titianum mea pecunia, sed communi nomine, meo & uxoris, & eundem fundum communi nomine, & quasi communi pecunia comparatum uxori communicavi per donationem, vel contractum, & beneficio pietatis & affectionis: hunc colorem quæsivi donationi, *l. vir uxori*, *de donat. inter vir. & uxor.* id est, in fraudem legum, quæ vetant donationem inter

D virum & uxorem: ubi quod ait, *beneficio*, &c. sic accipiendum est, ac si diceret: quod finxi me emisse fundum communi pecunia, quem mea emeram, id beneficio pietatis feci: Ita in *l. inter*, *de furt. beneficio furis*, & id *l. ex damni*, §. 1. *de dam. infec. & l. si debitor*, *sup. de pact.* Et Plinius 7. Epist. *Beneficio fastidii te ipsum laudabo*. Deinde testamento uxorem & filium heredes ex æquis partibus scripsi, & rogavi uxorem ne in eo fundo quasi communi partem sibi vindicaret: solent conjuges invicem se appellare dominos & dominas, ut in *Novell.* 74. Divus Hieronymus adversus Jovinianum, Ovid. 3. Trist. *eleg.* 3. *ad uxorem*.

Nec Dominæ lacrimis in nostra cadentibus ora.

Quæritur, an videatur testator voluisse eum fun-

E dum filii esse in solidum? Et hoc negat Scævola; sed voluisse, ut fundus habeatur pro hereditario, non pro communi inter eum & uxorem: si habetur pro communi, uxor haberet in eo dodrantem, id est, semissem, quasi socia, & quadrantem, ut heres: nunc quoniam pro hereditario habetur, uxor habebit solum semissem, & filius semissem.

Ad

Ad §. In teſtamento.

TEſtator primum legavit per fideicommiſſum libertis domum cum horto, deinde Fortunio legavit ex eadem domo diætam, id eſt, cœnaculum, & cellarium. Quæritur, an heres debeat præſtare domum univerſam, & Fortunio æſtimationem diætæ & cellarii; vel an Fortunio diætam ipſam, & cellarium, libertis vero æſtimationem ejus, & reliquam domum? Et reſpondet, maxime, quod legatum proponatur per fideicommiſſum, quod comparatur emptioni: heredem non debere onerari duplici præſtatione: quid debet præſtare ſingulis? utrum ſoli Fortunio diætam & cellarium dabit, quaſi præcipuo jure; deinde eidem Fortunio & ceteris libertis reliquam domum, an vero Fortunio diætam & cellarium, & ceteris libertis reliquam domum? Hortum vero omnibus dabit, a quo nihil detractum eſt: verius tamen eſt, ut Azo putat, in ea domo nihil habiturum Fortunium præter diætam, & cellarium, niſi probet quaſi præcipuo titulo teſtatorem ei voluiſſe dari cellarium, & diætam, hortum vero omnibus; ſed male confunditur ab interpretibus. In hac ſpecie res tota pluribus legatur, uni autem ex eis legatur pars ex toto, quo caſu poſſet is cui legata eſt pars, partem illam vindicare, & partem quoque facere ceteris in domo reliqua: niſi teſtator voluerit eam partem eum habere jure præcipuo. In ſpecie legis *cum quæſtio*, *C. de legat.* res ita legatur uni, & ſoli, alteri pars: quo caſu priori legatario ſemper intelligitur detracta ea pars. Male etiam confunditur *lex. ſi pluribus*, §. 1. *lib.* 2. in qua eadem quantitas eidem bis legatur, quo caſu ſi eadem quantitas eidem eadem ſcriptura ab eodem herede legetur, ſemel tantum debetur. In *l.* 27. *ſup.* Si eadem quantitas per eandem ſcripturam eidem aut diverſis heredibus ſæpius debetur, ut in *d. l. ſi pluribus*, §. 1. *lib.* 2. cum hac lege confunditur, in qua nomen vel res, id eſt, ſpecies certa uni legatur, alii eadem res vel idem nomen ſeparatim per fideicommiſſum, vel per damnationem: quo caſu utrique legati petitio competit. Eſt in unaquaque ſpecie proprium jus, quod cum ſpecie hujus legis confundi non debet: cellarius ſervus eſt cuſtos penus. Quanquam in *l. quæſitum*, §. *cellarium*, *de inſtrum. leg.* dicitur cuſtos rationum, qualia ſunt Archia vel Archiva, quod latini penum, Græci κελλαρικὸν dicunt: inde annonis recte junguntur cellaria: non eſt etiam omittendum, quod in hoc §. cum propoſita eſſent duo legata, prius legatum appellat prælegatum; quod poſſis definire eſſe, quod priore capite teſtamenti legatum eſt. Prælegatum alias dicitur quoties res mea quodammodo mihi relegatur, ut cum dos uxori legatur, vel cum dos filiæ legatur, *l. cum pater*, §. *fidei tuæ*, *lib.* 2. *l.* 2. *de dot. præleg.* vel cum ſervo aut filio familias peculium legatur, *l.* 10. *de pec. leg. l.* 1. *de except. rei judic. l.* 3. *de ſtatu lib.* vel etiam obligatio legatur creditori, ut in *l. non ſolum*, §. *penus*, *de lib. leg. l. pen.* §. *ult. de alim. leg.*

Ad §. Codicillis.

QUidam legavit in codicillis libertis omnibus contubernales ſuas, quas non manumiſerat, & filios filiaſque ſuas quos manumiſſi naturales ſuſcepiſſent in ſervitute, retento adhuc in eodem patre, vel liberto, vel ſervo, ſicut ex concubinaria ſunt patres naturales tantum, & filii naturales tantum: filii vero ex juſtis nuptiis quæſiti, naturales & legitimi: adjecit exceptionem, *niſi ſi quos nominatim legavero uxori meæ*. Deinde per epiſtolam legavit uxori certos fundos cum ſervis, qui ibi eſſent, ruſticis, vel urbanis, vel etiam actoribus, id eſt, diſpenſatoribus, veluti procuratoribus domini, qui dicuntur actum gerere rerum domini, quorum amiſſio plerumque everſio familiæ dicitur in *l. ult. de off. præſid.* ſed nominatim non legavit quendam uxori: in eis fundis erant filii cujuſdam liberti: utrum epiſtola eſt potior codicillis? Epiſtola eſt imitatio codicilli, *l. un.* §. *ſancimus*, *C. de lege Fus. Can. toll.* vel eſt ſupplementum codicilli, ſicut codicillus eſt ſupplementum teſtamenti. Ideo in *l. Et in epiſtola*, *C. de fideicomm.* ait, fideicommiſſum poſſe relinqui & epiſtola & codicillis, & in brevi libello: ſicut brevitas non vitiat donationem, ita nec fideicommiſſum, etiamſi ſine ſcriptura relictum ſit, id eſt, per nuncupationem, & nutu: reſpondet Scævola, filios illos pertinere ad patrem ex codicillis, non ad uxorem ex verbis epiſtolæ, pietatis intuitu, ut potius conjungantur liberi parentibus, quam disjungantur. Tu dic hanc rationem eſſe coloratam & ſuppoſititiam, & inſertam quaſi neceſſariam a compilatore. Omnia de jure ſolet reſpondere Scævola, non de æquitate: verum alia ratio eſt, quia nominatim filios non legavit uxori, ſicut prius dixerat: Et ſimiliter in *l. ſi extraneo*, *de uſufr.* hæc verba, pietatis reſpectu inutilia & ſuppoſita ſunt. Finge: Quidam extraneum ſcripſit heredem, & ab eo matri fundum legavit detracto uſufructu: filium autem emancipatum præteriit, qui bonorum poſſeſſionem contra tabulas petiit, quæ reſcindit teſtamentum, & ea quæ ſunt in eo relicta. Quæritur, an fundus matri ſit præſtandus a filio, detracto uſufructu, an vero plena proprietas, & ait, plenam proprietatem eſſe præſtandam pietatis reſpectu: imo alia ratio quærenda eſt, quia teſtator voluit uſumfructum ab herede ſcripto præſtari: nam ſi fundus legatus ſit a quolibet herede detracto uſufructu, & heres deceſſerit, antequam fundum præſtaret, an heres heredis detraheret uſumfructum? minime, in *l. qui uſumfructum*, §. *ſtipulatus*, *de uſufr.* Idem in *l. Mela*, *de alim. leg.* legata ſunt alimenta uſque ad pubertatem. Alia eſt pubertas, ſcilicet ad annum 12. in feminis, & ad 14. in maſculis. Et eſt alia plena pubertas ad annum 18. quæritur ad quam pubertatem debeantur: reſpondet Juriſconſ. pietatis intuitu ad 18. uſque annum: imo non pietatis intuitu: nam idem erit ſi extero uſque ad pubertatem, cui nulla pietas debeatur, alimenta relinquantur, quia favore alimentorum eatenus alimenta porriguntur.

Ad §. Feliciſſimo.

QUæritur, an ſpeciale legatum minuat generale? de quo in *l. ſervis urbanis* 99. *inf. hoc tit.* multum intereſt an præcedat ſpeciale, an ſequatur: ſpeciale legatum ſequens derogat generali; ſi alteri legentur veſtimenta, alteri veſtis muliebris; ut ſi legetur alteri mundus muliebris, alteri argentum omne, & in mundo muliebri ſit argentum, hoc argentum poſteriori legatario debebitur. Idem ſi uni legetur inſtructum prædium hortis, alteri argentum omne, & in prædio ſit argentum, quod habuerit teſtator, ut eſſet inſtructior. Idem ſi legatum ſit peculium ſervo manumiſſo, & in peculio ſit ſervus, qui dicatur vicarius; deinde ſervus vicarius liber eſſe juſſus ſit, *l.* 1. *inf. de auro & arg. leg. l. quæſitum*, §. *ult. inf. de inſtr. vel inſtr. leg. l.* 19. *de man. teſtam. inf.* Idem ſi legentur ſervi vernæ, alii curſores, *l. ſervis urbanis*, §. *ult. inf. hoc tit.* Idem ſi alteri penus, alii vinum legetur, *l.* 2. *in princ. de trit. vin. & ol. leg.* Quæro, ſi eidem adſcribatur primum genus deinde ſpecies, quid juris ſit? non utique ſemper ſpeciale derogat generi: niſi per imperitiam, vel ex abundanti adſcribatur ſpecies quædam, non tamen nominatim poſt genera: nam ſi nominatim, ſpecies derogat generi, ut in *d. l. quæſitum*, §. *pen. l. legata*, *de ſupell. leg.* quidam legavit ſupellectilem, dein enumeravit ſpecies quaſdam, quas enumeravit per imperitiam, vel ex abundanti, ut fundum inſtructum do lego cum ſupellectili & alia re. Sed cur in *d. l. quæſitum*, §. *penul.* ſi nominatim non exprimantur? quia ſi nomina-

minatim exprimatur per imperitiam, ſpecies derogat generi, *l. cum de lanionis*, *§. cui fundum*, *de inſtr. vel inſtrum. leg.* ut ſi legat fundum inſtructum, dein Titiam & Pamphilam, an ceteri ſervi debentur? minime: ſicut ſi dixiſſet: lego fundum inſtructum cum ſervis. Atque hoc ait *d. §. cui fundum*, *& d. l. legata*: cum per imperitiam ex abundanti enumerantur ſpecies, non derogare ſpeciem, veluti ſi non adſcribantur ſpecies propriis nominibus, ut in *d. §. cui fundum*: verum ſi poſt generale legatum demonſtretur ſpecies certi numeri, data opera videtur in eis ſpeciebus modum dediſſe generi; & hoc ait *lex legata* juncta *d. l. cum lanionis*; *§. pen.* Ea legato cedunt, quæ nominatim expreſſa ſunt, in *l. Sejæ*, *de inſtrum. leg.* In teſtamento legavit Sejæ fundos inſtructos: deinde in codicillis ita ſcripſit: *poſtea venit mihi in mentem*, ita ut fundi inſtructi ſunt, ruſtico ſcilicet inſtrumento, ſupellectili, *pecore*, *villicis*, *& reliquis colonorum*, *& apotheca*: hæc non debebuntur legatario, & derogatur generali legato per legatum codicillorum, & ſic ſi legentur genera, deinde ſpecies eidem, non ſemper ſpecies derogat generi; ſed tunc ſpecies non derogat generi, ſi poſt generale legatum enumerentur ſpecies per imperitiam ex abundanti, non adſcriptis propriis nominibus: ſed ſi poſt generale legatum, teſtator demonſtret certi numeri ſpecies, id eſt, eam numerationem affectavit, certe ſpecies, generi derogavit, ſpeciale legatum præcedens non transfertur in ſequens generale, vel non transfertur cum generali, ut ſi alii legetur ſervus actor rerum urbanarum, alii omnis familia urbana, an actor videtur ademptus, cum ſit ex familia urbana, vel an ſit ſervus communis? minime, *l. 1. de aur. & arg. leg.* vel ut in ſpecie hujus §. in quo ſi uni fundus generaliter, alii quæcumque maritus reliquit, legavit, & in eo ipſo legato contineatur fundus Gargilianus. Quid ſi eidem legetur primum ſpecies, deinde genus, augetur legatum, nec aliud alio minuitur; vel ſi eidem ſervus, deinde omnes ſervi legentur, interdum minuitur generale legatum per ſpeciale: ut ſi Titio leget ſtatuas duas marmoreas, deinde eidem omne marmor, & ſint plures ſtatuæ marmoreæ, an omnes debebuntur ſtatuæ? & præter duas ſtatuas marmoreas nulla alia debebitur, quia teſtator non videtur in marmore poſuiſſe omnes ſtatuas: nam per marmor intelligimus rudem materiam & informatam, & ſtatua marmorea non eſt marmor, *l. heres* 100. *§. 1. hoc tit. l. 1. inf. de auro & arg. leg. l. 2. in prin. de tr. vi. & ol. leg.* quæ eſt ex *eod. lib. l. 36. ſup. lib.* 1. quæ videtur pugnare cum *d. l. 1. de auro & arg.* ibi; *Idem de ſervis urbanis*, *l. Titiæ textores*, *ſup. lib.* 1. ut, lego tibi textores ſervos, alteri vernas, id eſt, ſervos dominatos, ex quibus ſervi ſunt vernæ, & vernarum legatum videtur generale, & lex ait: textores vernas eſſe communicandos; atque ita lex *Titiæ textores*, videtur pugnare cum *l. ſervis urbanis*, *§. ult. hoc tit.* cujuſmodi pugna ita dirimenda eſt. Aut certæ ſpecies demonſtrantur nomine, ut Stichus dipenſator, aut fundus Gargilianus, ut in hoc §. vel numero, ut duæ ſtatuæ marmoreæ; Et tunc his exceptis, generale legatum præſtabitur, aut certæ ſpecies non deſignantur, ut in *d. l. 36.* ut ſi legentur uni textores, alii vernæ: nam nomine, vel numero non deſignantur, quia teſtator unicuique genus reliquiſſe videtur. Idem ſi uni curſores, alii vernas: nam vernæ curſores erunt communes. Idem ſi uni legetur peculium in quo ſunt ſervi, alii familia ſervorum: nam ſervi peculiares connumerabuntur: nec obſtat *lex* 10. *de pecul. leg.* quoniam in ea lege adjecit ſuos: ſuorum appellatione non continentur peculiares, *l. ſervos*, *§. ult. hujus leg.* Atque ita non pugnat *d. lex 36. cum d. l. ſervis urbanis*. Multum intereſt, an ſpeciale legatum præcedat: nam tunc videtur genus legaſſe: ut ſi uni textores, alii vernas leget quis; nam ſi vernæ ſint textores, communes erunt, non ſi uni leget vernas, alii textores: nam hoc modo videtur genus prius legaſſe, deinde ſpecies; & tunc priori debebuntur vernæ, A textores poſteriori legatario: Et hoc aperte declarat *d. l. ſervis urbanis*, *§. ult.* qui eſt valde obſcurus ibi, *ſi in ſpecie*, ut ſi alii ſint piſtores, alii lecticarii ſervi, & quidam ſervi piſtores & lecticarii, communicabuntur, quia utrique connumerantur ſub ſpecie, *aut in genere*, ut ſi primum uni curſores, deinde alii vernæ; quo modo videtur utrique genus legari: ſi ſint vernæ curſores, hi utrique in genere ſuo communicabuntur; nam genus non minuit genus.

Ad §. Teſtamento pueros.

INtra annos 7. pueros, infantes ex ſervis legavit quinque: poſt annos plures, cum jam ætate creviſſent B ſervi, obiit: quæritur cujus ætatis ſervi præſtari debeant? & ait, ejus, in qua tempore teſtamenti relicti ſunt, quod verbum, meis, denotat, *l. ſi ita eſſet legatum*, *de aur. & arg. leg.* ut præſens tempus intelligatur, niſi aliud demonſtratum ſit. Obſtat *l. ult. quæ res pign. obl. poſſ.* ubi obligans omnia bona ſua, tam futura quam præſentia, intelligitur obligaſſe: verum adverte in pignoribus quibuslibet ſolum adjici, quæ habeo, quæque habiturus ſum, *l. ult. de remiſſ. pign.* Et erat hæc clauſula in jure frequens, quæ omiſſa pro expreſſa eſt, ut & in obligatione omnium bonorum ſuorum, adjici ſolitum erat, tam præſentium quam futurorum: ut etiam qui olim conducebat fundum, pro certa mercede, pro penſione, fundum & ibi nata obligabat, *l. ſi ſervus* 61. *§. locavi*, *inf. de furt.* ut hodie fundus, & in fundo C nata pro penſione cenſentur obligata.

Ad §. Concubinæ.

LEgans fundum cum filiis, & nepotes intelligitur legaſſe. Eadem ſpecies facti eſt in *l. liberorum*, *de verb. ſignific. & in l. filii*, *eod. tit.* quæ ſumpta eſt ex lib. 2. ad Vitellium, qui totus fuit de legatis. Obſtat *l. 6. de teſt. tut. & Inſtitut.*, *qui tut. dar. poſſ.* ubi tutor datus filiis, non cenſetur nepotibus datus: ſed non idem in legatis ſtatuendum eſt, cum ex præſumptione voluntatis teſtatoris nepotes filiorum nomine contineantur, ne filiorum a patribus fiat ſeparatio, quæ dura eſt, *l. quæſitum*, *§. ſed an inſtrumenti*, *de inſt. vel inſtrum. leg. inf.* Et quod nepotes filiorum nomine appellentur, ait *l. 1. C.* D *de natur. liber. l. 34. C. de inoffic. teſtam. d. l. liberorum*, & Conſtitutione Neapolitana, *lib. 5. tit.* 15. Et non in teſtamento tantum filii appellatione continetur nepos, ſed interpretatione *l. juſta*, *de verb. ſign.* ubi juſta interpretatione idem ac juris, & ex ſententia legum, & in *l. pen. ad Macedon.* filii appellatione intelligitur nepos. Idem intellige in *l. Senatuſconſulto 59. de ritu nupt.* ubi prohibetur tutor pupillam filio elocare. Avos ſolemus patres vocare, *l. 2. §. ſi quis ex liberis*, *ad Senatuſconſultum Tertull.*

Ad §. Legaverat.

LEgatum hoc: Quicquid Valentiæ habeo, lego, etiam de ſuburbanis poſſeſſionibus adjacentibus E Valentiæ intelligitur; cum Valentia, ut & Roma, non mœnibus, ſed continentibus finiatur. Ergo quæ ſunt extra illam urbem, cenſentur legata; ſecus ſi in hac urbe quicquid habeo, legem, cum urbs & civitas mœnibus finiantur, *l. 2. de verb. ſignific.* Quærit item, an hoc eodem legato contineatur Kalendarium, quod exercuit Valentiæ, puta cautiones, nomina, inſtrumenta debitorum, credita, obligationes, quod Gallice dicitur, *mes papiers*, *& debets*. Et ait, non contineri: ſed de mobilibus & immobilibus intelligi legatum, non de juribus, quæ legato non continentur, *l. ſi fundus*, *l. ſi mihi Mævia*, *l. quæſitum*, *§. 1. hoc tit.* Tertia quæſtio eſt, an eodem legato contineantur pecuniæ, quas Valentiæ in arca habet exactas ex nominibus? Et ait non contineri,

neri, cum Kalendarii appellatione contineantur pecuniæ exactæ ex diversis nominibus, imo etiam pecuniæ destinatæ nominibus faciendis, veluti ex donatione aliqua, vel legati, licet nondum fœnori applicatæ, *l. nomen 34. §. ult. l. qui filium, inf. hoc tit.* & redactæ in Kalendarium. Igitur legatis his, quæ sunt certo loco, non videntur legatæ cautiones debitorum, pecuniæ legatæ quas ad tempus ibi habuit testator, ut eas crederet, non repositas in perpetuum: cautiones autem incorporales ibi non censentur, *l. si mihi Mævia, inf. h. tit.* Obstat *l. prædia, §. liberto, de instruc. & instr. leg. inf.* ubi fundum testator prælegavit liberto cum instrumento, & omnibus, & familia, quæ ibi morabatur. Finge: testator ante testamentum factum vinum omne vendiderat, & nondum tradiderat emptori. Quæritur, an vinum hoc, quod adhuc in eo fundo est cum moritur, debeatur ex causa prælegati? Et ait, deberi. At huic loco repugnant loci quamplurimi: nam legans omnia, quæ ibi sunt, non videor legare venalia, *l. rem legatam, inf. de adim. leg. l. quæsitum, §. Celsus, de instr. & instr. leg. l. generali, §. uxori, de usufr. leg.* Interpretes omnes dicunt, ut Rogerius & Bart. si spectes rigorem verborum, & tenorem, contineri omnia, sin voluntatem, non contineri vina vendita; sed adverte, plura menda in responsis Scævolæ exstare, & deesse negationes multas, & lege hic, *non contineri*, nisi forte contrariam voluntatem approbet libertus ex *l. quæsitum 78. §. 1. inf. h. t.* ubi quæritur, an contineantur nomina debitorum, & nummi: & ait, non contineri, nisi manifeste contraria voluntas approbetur.

Ad §. Testamento, quo filium.

QUærit hic Bart. quam vim habeant hæc verba, & distinguit inter extraneum & parentem: male autem avum maternum numerat inter parentes: si extraneus stipuletur dotem sibi reddi, aut mulieri, ei soli acquiritur obligatio, & actio ex stipulatu: potest etiam mulieri, quanquam mulieri non detur actio, nec intelligatur facta stipulatio, sed collata tantum, *l. cum quis, ff. de verb. obl.* Et mulier solutionis gratia non obligationis adjecta censetur, *l. eum qui, eod.* In parente cujuscumque lineæ & sexus aliud statuitur: nam si parens dotem datam stipuletur sibi reddi & filiæ, idem est, ac si dicat, sibi & filiæ stipulanti, & sunt duo rei stipulandi: unde liberis nostris utiliter stipulamur, & competit actio, *l. Cajus, sol. matr. l. Pater, C. de pact. conven. sup. do.* Obstat *l. Pater, sup. de pact. dotal.* ubi pater videtur sibi separatim stipulari; duo igitur ibi sunt rei debendi.

Ad §. Ejus heres.

VAlet hereditatis & legati ademptio, si non adoptaverit, quia pro conditione adoptio videtur adscripta. Et constat eodem testamento hereditatem, & legatum adimi posse, *l. 1. §. pen. de his quæ in test. del. l. Pater filio, de hered. instit.* Et formula cretionis, *cernitoque in diebus centum proximis, &c. apud Ulpian. tit. 22. §. heredes, l. si ita scriptum, §. regula, de lib. & post. l. si in testamento, de condit. instit.* Adverte tamen invitum non compelli adoptare, ne invito suus heres agnascatur: & non est rata adoptio, nisi & filiusf. consentiat, *l. 6. de adopt.* cum libero homini leges dicere sit durum. In hac specie, rogo te, ut eum heredem instituas, ea interpretatio recepta est ex Senatusc. *l. ex facto, ff. ad Senat. Trebel.* Item in emancipationibus, eadem interpretatio recepta ex constitutione Severi, *l. si cui legatum, ff. de condition. & demonstrat.* nisi enim esset emancipatus, hereditas restitui non posset. Hæc species: rogo te, ut illum adoptes, nulla constitutione firmatur, & in quibus nihil constituunt JC. adeundus est princeps, *l. ad Trebell. l. itaque, de fideicommiss. libert.* Et cogitur igitur restituere hereditatem, non adoptare.

A

Ad §. Agri.

JUssit vendi agrum Publio & Cajo, ita ut caveant hunc non perventurum ad heredem, vel posteros Sejæ, sub pœna centum. Finge: Cajus petit fundum oblato pretio justo, Publius repudiat: quæsitum est, an desinente altero collega, Cajus totum possit petere? Et respondet, partem duntaxat petiturum. Ratio petenda est ex jure veteri, quia ut in legato per damnationem, ita si eadem res duobus relicta sit, singuli habent partes ab initio. Non est jus accrescendi inter fideicommissarios, quibus conjunctim eadem res relicta est, ut nec inter eos, quibus disjunctim, sicut nec inter legatarios per damnationem. Hodie tamen jus
B est accrescendi inter fideicommissarios ex constitutione Justiniani. Legendum heic, *relictis heredibus*, non *reliquis heredibus*. Item quæsitum est, pro qua parte cautio, quæ ex judicio defuncti interponenda est, præstari debeat? Respondet JC. pro ea parte præstandam esse, quæ ex fideicommisso præstatur.

Ad §. Sorori.

FIlios instituit heredes, sorori autem mancipia legavit, eamque rogavit, ut cum moreretur ea restitueret filiis suis heredibus institutis: conditionale est legatum, *l. heres meus, §. 1. de condit. & demonstr.* Ante mortem sororis ex iis mancipiis adgnata sunt alia. Quæritur, an postea mortua filia, adgnata mancipia
C restituenda sint filiis, an spectent ad heredes sororis? Ultimum verum est: partus editi, & fructus ante diem fideicommissi cedentem, id est, ante moram, non contineri fideicommisso, & retentionem eorum habere eum, qui rogatus est, vel heredes ejus, sive specialiter per fideicomm. relinquantur ancillæ, sive per fideicommissum hereditatis: Et sic partus est in fructu, *l. pen. de opt. leg.* congruit huic §. ubi fructus, & usus servorum non est restituendus, & *l. si aliena, §. ult. de usucap. l. pen. de usur.* Restat, Cerbidium Scævolam, mulieris partum posuisse in fructu: qua in re reprehenditur a Marcello. Pugnat cum Scævola *l. mulier, §. sed enim, & l. deducta, §. hereditatem, ad Trebell.* frequentior sententia, quæ obtinuit, est eorum, qui putant venire in restitutionem fideicommissi partus, & fructus,
D *l. cum servus, §. item partus, lib. 1.*

Ad §. Pater naturalis.

PAter naturalis est, qui filium aut filiam ex contubernio habet, ut *§. codicillis, sup.* contra pater justus & legitimus. A patre justo filio in potestate relinqui non potest, nisi in eum casum, quo sui juris erit: a patre naturali herede instituto filio relinqui potest, quoniam is in potestate non est. Pater naturalis filiæ debet fideicommissum, quod institutus a genero rogatus fuit dare uxori sub conditione, cum nuberet alii, id est, secundo marito; & legatum est in dotis causam: quo casu locus est veteri edicto de alterutro, cu-
E jus mentio in *l. unica, §. sciendum, C. de rei uxor. act.* quo cautum est, ut uxor recipiat dotem datam, vel exigat fideicommissum, & alterutro contenta sit: filiæ nubenti alii, pater ultro, & sine mandato filiæ dotem dedit, stipulatus eam sibi reddi si sine liberis filia decessisset: deinde filia ex eo conjugio suscepit filiam superviventem matri; atque ita non repetetur dos: quæro cum dederit dotem hoc modo, an etiam pater debeat præstare fideicommissum? & ait, dotis dationem spontaneam patrem non liberare fideicommisso: sed exigitur, ut filia dotem ratam non habuerit: alioquin ratihabitio retrotrahitur, & mandato comparatur, *l. si opera, inf. de doli except.* in qua si debitor creditori creditoris sui solvat pecuniam, & eam debitam petet

ret creditor, repelletur doli mali exceptione, si non ratam A habeat solutionem. Sed in hac specie debitor creditori creditoris solvit animo gerendi negotii sui creditoris, & ita animo reputandi: hic non animo negotii gerendi, sed pietatis officio. Finge: Ex secundo marito filia neque filium, neque filiam suscepit, verum accepto tulit stipulationem secundo marito, atque ita non repetet. Summa hujus paragraphi; dos quam pater ultro dedit, etiamsi non sit ad eum reditura, non liberat patrem fideicommisso, quod filiæ relictum est.

Ad §. Sejum.

HEredi scripto substituit directo, & per fideicommissum: directo, si heres non esset: per fideicommissum, B si heres esset: quo casu solo substitui potest: præterquam pupillo; furioso, filiofam. vel si prior decessisset Appia, ut heres scriptus restitueret Valeriano: postea heres scriptus non expectata morte sua voluit Appiæ restituere fideicommissum: tum mortua est Appia, vivo herede, dein mortuus est heres. Quæritur, an Valeriano sit fideicommissi petitio adversus heredem heredis. In *l. post mortem, C. de fideicomm.* qui post mortem rogatus est restituere, id potest vivus restituere: sed ea repræsentatio nemini potest esse fraudi, ut hic fraus est in tempore, *l. ait Prætor, §. si cum in diem, l. omnes, §. ult. inf. quæ in fraud. credit.* Et male *l. Patrem, eod.* opponitur, qua pater restituit fideicommissa omissa quartæ deductione non expectata morte; Et tamen lex ait, patrem non fraudasse creditores, verum pater non C repræsentavit fideicommissum, sed debitum solvit: pater rogatus est post mortem suam hereditatem filio restituere, & ei emancipato fas est id petere: casus mortis trahitur ad casum emancipationis, *l. si ita esset, quando dies leg. ced. l. 11. §. si cui, hoc tit.* Et quod pater Falcidiam omisit, non fraudavit creditores, sed ut ait, pater plenam fidem testatoris secutus est, l. Falcidia est contra voluntatem testatoris, *l. Titia 86. inf. ad leg. Falc.*

Ad §. Scævola.

SI decesserit priusquam constituerit se velle, id est, deliberans, quæritur an debeatur fideicommissum: debetur ex hoc §. sed hoc obtinet tantum in fideicom- D missis, aut fideicommissi causa, nam aliud est in legatis: si enim heres moriatur, antequam dixerit se velle, an debetur fideicommissum relictum cum volet? non: nam post mortem inutiliter relinquebatur legatum ante Justinianum, fideicommissum poterat, *l. 5. sup.* stipulationes post mortem promissoris, vel stipulatoris factæ, nullæ sunt, *§. post mortem, Inst. de inutil. stipulat. l. centesimis, §. ult. de verb. obligat.* ita accipienda *l. 11. §. sic fideicommissum, sup. hoc tit.* Et videtur hoc modo relictum fideicommissum, relinqui ab herede heredis, non legatum, nisi ex constitutione Justiniani: nam post mortem recte legatur, stipulatur, & fideicommittitur, & sic abrogatus est *§. ult. de leg.*

Ad §. ult.

HEredem scriptum rogavit, ut restitueret hereditatem Sejæ, & Sejam, ut Mæviæ, non E adjecta die, nec conditione, & vetuit ne Mævia a Seja exigeret cautionem præstandi fideicommissi, adjecta causa ea, cum sciam, eam non interversuram fideicommissum. Quæritur, an fideicommissum Mæviæ relictum purum sit: satisdatio dubium facit id, sed relictum Sejæ & Mæviæ, purum est, *l. 2. & pen. C. ut in poss. leg. l. avia, de cond. & demonstr.* & in puro legato exigitur cautio & satisdatio, *l. etiam 15. D. ut in possess. leg.* quæ huic §. convenit.

Ad L. XLII.

QUidam uxorem Sejam heredem instituit ex uncia, Mæviam ex deunce, & soli uxori injunxit sepulturam corporis sui. Curator sepulturæ recte constituitur testamento, *l. Lucius 88. §. 1. lib. 2. l. si sepulchrum, §. funus, de relig. & sumptib.* Curator testamenti, qui & executor dicitur, & divisio legatorum mandari potest, *l. pecuniæ, & l. seq. D. de alim. & cibar. legat.* quæritur an cura ædificandi monumenti recte detur uxori soli? minime, sed funeris, quia uncia ei data ad id non sufficit.

Ad L. XLIII.

PAter jussit filiæ dotem dari arbitratu tutoris: Duplex est arbitratum, vel arbitratus: liber, quod scilicet cuique libet, & alter boni viri. Quæritur, an hic arbitratus sit boni viri? Et est quidem: ceterum si arbitrium sit liberum, poterit quis minus dar . Et omne legatum, quod ad minimum quid redigi potest, nullum est. Quæritur, quantam dotem constitui oporteat viri boni arbitratu: id autem æstimabitur ex utriusque dignitate, *l. cum post, §. gener, de jure dot. l. quæro, eod.* Dignitas spectatur ex natalibus, *d. l. cum post, §. nuptiis*, ita alimenta solvenda, *l. si cui 14. inf. de ann. leg.* Et præceptoribus merces, *l. cum plures, l. cum tutor, de adm. tut.* sic faciendo sepulchrum, *l. si quis sepulchrum, sup. de religios.* Idem dicendum si extraneus legarit, ut pro modo facultatum suarum dari dotem voluerit, *l. 11. §. sic fideicommissum, sup. l. 1. lib. 2. l. 3. C. de dot. promiss.* similiter in bonæ fidei contractibus collatum in arbitrium alterius, accipi pro viri boni arbitrio, *l. 22. §. 1. de reg. jur.* In promissionibus dotis, & stipulationibus dotis, ut *d. l. 3.* ita ut dolus vitiet contractum bonæ fidei, *l. si mulier, §. si dos, sup. quod met. cau.* Dos autem petitur, *l. ult. §. præterea, C. de jur. dot.* In fideicommissis, quæ æquiparantur judiciis bonæ fidei, idem statuendum, *d. l. 1. lib. 2.* Donationibus olim datus modus lege Cincia, legatis lege Furia, Voconia, & Falcidia: ita dotibus lex forte Julia: ex Novella Justiniani dos non excedit centum libras auri: ex lege forte Julia, decies centena millia sestertium, *l. cum de in rem verso, sup. de usur.* huic legi junge *leg. si coita sit, sup. pro socio*, in qua arbitrium pro viri boni arbitrio non capitur, & Titio non arbitrante dissolvitur societas: solutio: ibi actum est, ut Titius arbitraretur non alius, & eo arbitrante, sed prave, corrigetur per judicium bonæ fidei, *l. unde si Nervæ, eod. tit.* quia Titio non est permissum liberum arbitrium, sed quasi viro bono: nam actio pro socio bonæ fidei est, *l. in proposita 78. eod. tit.*

Ad L. XLV.

QUæ uxoris causa empta, parata sunt uxori, uti adsolet, legantur, ut est in *l. 2. de auro & arg. leg.* & in hac l. in usu, ut ita legetur uxori frequentissime versatur, vel quæ uxoris causa comparavi, vel etiam quidquid vivus dedi, donavi usibusve ejus concessi, *l. uxori 13. ff. de au. & arg. leg.* ita legatur nurui, & liberis, & servis cum libertate, ut *l. 29. in princ. & l. 47. 49. §. ult. hoc tit.* Inutiliter donatur uxori, & nurui jure civili, liberis nostris, servis nostris, nisi manumittantur; tamen designantur recte usibus illorum, *d. l. 49. §. ult.* Quod inter vivos donatur, confirmatur morte, & olim confirmatione opus erat, hodie silentio hæ donationes confirmantur: idem de donatione, quæ confertur in nurum, vel filiosfamil. Collata tamen in servos silentio non confirmantur, licet manumittantur: nam manumissum testamento peculium non sequitur, nisi nominatim relictum sit: manumissum tamen inter vivos peculium sequitur tacite, *§. si peculium,*

lium, *Instit. de legat.* Concubinæ donari potest, uxori legitimæ, non item: cum ergo ita legatur uxori, ut dictum est, generale legatum est, idemque dicendum est de ceteris personis: nam eo continentur vasa, vestimenta, ornamenta, quæ parata sunt uxoris gratia, in proprium ejus usum, *l. legatis* 35. *lib.* 2. *l.* 11. *de auro & arg. leg.* Huic definitioni qua dicitur, ea quæ proprii usus causa parata sunt, legato contineri, Obstat *l. cum quæreretur* 60. *§. lana*, *hoc tit.* ex lana, quæ promiscui usus est, uxor partem capit: nam maritus legat uxori lanam, linum uxoris causa paratum, & purpuram: moriens autem multam lanam reliquit, cum ex eo nihil destinasset in usum uxoris, sed commiscuisset omne. Quæritur an omnis lana debeatur commixta? Et ait, omnem non deberi, sed quod ad annuum usum sufficeret; quia scilicet id sola uxoris gratia videtur paratum. Solutio: his duobus modis videtur quid in promiscuo usu esse: Primo, si utamur promiscue in specie eadem, veluti communi tunica, *l. vestis*, *§. pen. de auro & arg. leg.* & ea vestis non continetur legato. Altero, si utamur promiscue in genere, ut si utamur eodem congestu lanæ, non parte. Et quo quisque utitur ex eo congestu, eo utitur solus, & legato continetur, quod sibi mulier ex eo congestu annuatim in suum usum vertit voluntate mariti, ut in *d. §. lana*, *de penu*. In penu sunt usuaria: in penu sunt usus sui causa habita, non promercalia, non ea, quæ habuit mercis causa, penus sunt esculenta & poculenta; & esculenta, & promercalia non separavit, & legavit penum: quid continetur legato; tantum quantum ad annuum usum testatori sufficeret, familiæque ejus, *l. nam quod*, *§. Item si quis*, *inf. de penu leg.* Eadem distinctio est in vino doliari, gall. *vin entonne*: nam hoc continetur legato, legata penu, *arg. l.* 3. *§. ult. inf. de pen. leg.* Ergo legato cedunt, quæ in alium usum cessere, & versa sunt in usum uxoris: item quæ uxori proprii usus causa. Initio legis legatum dicitur esse generale: imo est adjectio, quæ apponitur legato speciali, ut verba ostendunt; *ut in legatis uxoris adjiciatur*. Potest non esse adjectio, ut si generaliter legentur uxoris causa parata: dein potest adjectio esse generalis: uxori vestimenta, ornamenta, aut quæ ejus causa parata, *l. si quis ita legaverit*, *inf. de auro & arg. leg.* Et conjunctio, & disjunctio ampliat legatum. In *l.* 46. vestimenta, ornamenta, & quæ uxoris causa parata, illa adjectio auget legatum: *ornamenta, & vestimenta, quæ uxoris, &c.* deminuit legatum, ita illam vestem uxoris causa paratam do, lego, valet, etiamsi falsa sit demonstratio: superioribus casibus adjectio non est demonstratio, *l.* 11. *infr. de auro & arg. leg.*

Ad L. XLVI.

HUic legi 46. conjungendus est *§. pen. l. quæsitum* 78. *infr.* uxor dedit pro dote res æstimatas, emptio est. Quæritur, si uxoris causa parata legata sint, an veniant res æstimatæ datæ in dotem? Minime, quia videntur uxoris causa empta, quæ ab uxore ipsa empta sunt, & uxoris causa non emit maritus ab uxore. Paulus ait, maritum eas retinuisse, ut reservaret eas uxori: verum idem Paulus postea consultis libris Valentis id non evaluit, nisi evidenter probetur. Species *d. §. pen.* hæc est, Mulier marito dedit res æstimatas in dotem, quæ æstimatio, venditio est, *l. plerumque*, *de jure dot.* Ideoque soluto matrimonio redditur pretium, non res. Quæritur ergo si maritus uxori legarit ejus causa parata, an data in dotem legatis cedant, quæ ponendum est dedisse maritum uxori in usum: quia absurdum erat, ut intelligeretur mulieri paratum ejus causa, quod ab eadem esset paratum, & legato igitur contineri Valens dixit: ideo Paulus ait, Prætorem male judicasse.

Ad L. XLVII.

HOc genere legati non tantum, quæ ab initio uxoris gratia parata sunt, sed & quæ in alterius usum; ut quæ prioris uxoris, quæque filiæ neptis, vel nurus fuerunt, si modo postea ea sint conversa in usum posterioris uxoris, & tradita, quæ ab initio uxori parantur sola animi destinatione. Quæ ab initio alii parantur, uxori videntur parata, si ei tradantur, *l.* 29. *hujus tit.* adempta non cedunt legato, *l. seq.* Huic legi conjungenda est *l.* 58. *hoc tit.* In qua responsum idem est, quod in *l.* 3. *de auro & arg. leg.* Igitur quæ prioris uxoris causa emit, etiamsi non tradidit, tamen legato ea cedunt. Quæ quis paravit prioris uxoris causa, ea non sunt parata posterioris causa, etsi ei tradita sint: ut dominus & pater, quæ vult conferri in peculium, traditione opus est, *l. non statim*, *de peculio*. Paratum uni non aliter paratur alteri, quam traditione; nuda tamen voluntate res desinit esse in parato, *l.* 48. *hujus tit.* Et in peculio, *d. l. non statim*. Ex dote a marito uxori prælegata non deducitur Falcidia, quia res sua est. Idem in rebus uxoris causa emptis, paratis, quanquam hoc modo recipiat rem mariti. Ratio est in *l. sed usufructus* 81. *ad leg. Falcid.* quia nominatim id exceptum.

Ad L. L. & LI.

LEgatum filiofam. relictum cum sui juris erit, valet, & a patre herede filiofam. si ita relictum sit, cum in suam tutelam venerit, valet quidem legatum, sed videtur circumscribenda esse conditio: nam impossibilis conditio vitiat stipulationem, non legatum, & fideicommissum; sed circumscribitur, atque ita relictum, cum in suam tutelam, videtur impossibilis: nam in suam tutelam venire, est abire aliena tutela, & venire in suam: filius quidem fam. est in potestate patris, non tutela, *l.* 8. *§. sin veteranus*, *de excus. tut.* Idque ex definitione tutelæ, & pupilli, *l. pupillus*, *in princ. de verb. sign. l. quoties*, *§.* 1. *de admin. tutor.* Puberes non egent tutore, *l.* 3. *§. Divus*, *de Carbon. Edict. l.* 5. *de confirm. tut.* ibi, *tutelæ tempore*, quo tempore suæ tutelæ facti sunt. Ex his conditio videtur impossibilis; sed non est, & hæc verba accipiuntur pro his: cum pubes erit. In filiafam. dubitabatur, sed lex sequens ostendit quemadmodum id accipiendum sit: nam mulier, etiamsi viri potens fiat, non venit in suam tutelam: materf. pubertate non venit in suam tutelam, cum jure antiquo perpetua tutela contineretur, ut in *l.* 5. *§. ait Prætor*, *quibus ex caus. in poss. ea.* non dicitur si pupillus pupillave in suam tutelam venerit. Ait autem hæc lex *plerumque*: nam definitio hæc Sabini non est perpetua: mater, quæ timet ne relicta filio maritus dilapidet, sive quæ suspectam habet mariti vitam, ut ait, ita legat filio, cum sui juris erit, *l. quidam*, *de her. inst. l.* 3. *§. etsi heres*, *de minor. l. Divi*, *de jure codicill. l. filiis*, *Cod. de inoffic. testam. l. ult. de cond. & demonstr.* si antequam administraveris bona, morieris, reddas, & moriatur ante 20. an. fideicommissum debetur. In *l.* 3. 4. *de postul. l.* 4. 5. 6. *de privileg. creditor.* datur tutor & curator his, qui nequeunt administrare res suas: voluntatis quæstio est, id est facti, non juris, *l. ex verbis*, *C. de donat. inter vir. & uxor.* multa cadunt in factum, vel variant factum, *l. Mævia*, *§. pen. de ann. leg. l. mora*, *de usur.* Quæstiones facti sunt judiciales, ut in *l. Lucius*, *mand. l. voluntatis*, *C. de fideicomm.* In *l.* 3. *C. de test. tut. l. ex duobus*, *inf. de negot. gest.* suæ ætatis dicitur pubes: ex l. Lætoria 25. annorum ætas dicitur legitima, *l.* 2. *C. si mater indemnit. promis. l. quod Servius*, *ff. de condict. cau. da.*

Ad L. LII.

VItruvius singulos suos libros appellat volumen, cum volumen sit generalius: philyræ, & tiliæ sunt

ſunt cortices arborum : codices appellat pugillares, *πτυκτὰ* Græcis, cerati, id eſt lignei pugillares ſunt codices confecti ex membranis, & lignea materia, in quibus poſſit ſcriptum deleri ; & ideo commodatum conſiſtit in pugillaribus, *l. in commodato* 17. §. *ſicut*, *d. commod. & lex chartæ*, *ff. de bon. poſſ. ſec. tab.* ait chartæ nomine contineri chartam novam, & deletitiam, id eſt, ſive teſtamentum ſcriptum ſit in nova charta, ſive deletitia, Paulus 4. Sentent. tit. 6. libris legatis ait contineri chartas, volumina, membranas, & philuras.

Ad §. Si Homeri corpus.

LEgato corpore, quale eſt, debetur, ita in *l. ſi ſervus*, §. *qui quinque*, *lib.* 1. legavi decem, quæ ſunt in arca, & non ſunt niſi quinque ; quod ibi eſt, tantum debetur.

Ad §. Libris autem, & L. LIII.

ITa penu legata non debentur thecæ, granaria, dolia, ſportæ : debentur tamen vaſa, ſine quibus oleum & vinum eſſe non poteſt, *l.* 3. §. *ult. l.* 4. *de penu leg. l.* 3. *de trit. vino & oleo leg.* Annulis legatis non debentur dactyliothecæ ; argento legato non debetur arcula, *l.* 53. *hujus tit.* loculi ſunt, Gallice *bougettes*. Interdum libri ſequuntur bibliothecam ex mente teſtantis : ut ſi quis leget bibliothecam, §. *pen. hujus leg. membrum in* §. 7. eſt cubiculum, ut in *l. ſi ita* 13. §. 1. *ff. de manum. teſtam.*

Ad L. LIV.

IN *l. cum ſervus*, *de cond. inſtit. & l. avia* 77. *de condit. & demonſtr.* mulier filiumfam. inſtituit ſi emanciparetur : & poſtea in codicillis ſcripſit : hoc amplius ei do lego : lex ait, repetitam videri conditionem etiam in legato. In *l. libertis* 108. *de cond. & demonſtr.* legavit ita, ne de nomine exeat, deinde ſubjecit, & eo amplius hæc do lego. In conditione de nomine exeat, in legato repetita cenſentur. In *l. codicillis* 34. *in prin. ſup. de uſufr. legat.* quidam libertis legat fundum, ut ſi quis prior vita deceſſerit, portio ejus reliquis accreſceret, & poſt noviſſimum ad remp. Arelatenſium pertineret, & hoc amplius habitationes libertis legavit : & in his repetita eſt conditio. Item repetitur conditio legati, *l.* 63. *inf.* conditio poſita in repetitione legati, legatum prius & purum facit conditionale : non tantum hæ locum habent in legato eidem perſonæ, ſed & diverſis, ut *l.* 13. *ſup.*

Ad L. LV. LVI. LVII. *&* LVIII.

HUic adjungenda *l.* 56. *& l.* 57. ideo pali, pedamenta, & perticæ non ſunt ligna, *l.* 16. *villæ*, §. 1. *de inſtr. leg. l.* 1. *de tigno juncto*. Dietæ, hypocauſtæ, vel hypocauſtum, Gallice *poile*, in *l.* 16. *ff. mand.* Arbores gremiales, vel cremiales, ut alii legunt in *l. fructus* 7. §. *ſi fundum*, *ff. ſol. matrim.* quod facile crementur gremia, Gallice *bourrees*, *Quæ alio nomine non appellantur*. In *l.* 31. *de mort. cauſ. don.* mortis cauſa capionis nomine non continentur ſpecies capiendi, quæ proprium nomen habent, ut hereditas, legatum, fideicommiſſum, quamvis mortis cauſa capiantur, ſed quæ nullum nomen habent : *carbones*, *l. carbonum* 167. *de verbor. ſignific. Juris partiti*. In *l.* 2. *de origine juris*. Sexti Ælii liber exſtat, qui inſcribitur Tripertita, quod proponeret legem 12. tabul. dein interpretationem, dein formulas, Gallice *la pratique*. Ita & Ofilius. Ulpianus ligni nomine ait contineri ſarmenta, gremia, vitium ſtirpes, & radices, & ſuperamenta materiarum, Gallice *coupeaux ſtrobili, c'eſt une pomme de pin.* Arundines ſunt ligna, ut in Ægypto arundine pro ligno utuntur. Item legatis alimentis in Ægypto aqua continetur, quæ venalis eſt, §. *lignorum*, *h. l.* 1. *& l. Mela* 14. §. 2. *inf. de adim. legat. editu boum*, T. Liv. *lib.* 39. *c.* 18. *Fimo bibulo, pro lignis utuntur. Titiones.* Titionem extractum foco torrem appellat Lactantius lib. 4. Inſtit. *Ne fum. fac.* Ligna Sole cocta, & amurca conſperſa fumum non faciunt, Varro lib. 7. de re ruſt.

Ad L. LIX.

LEgato chirographo tabulas & actiones legatas videri, & ideo heredem cedere debere actionem, argumentum venditionis chirographi, quo vendito, venditum videtur nomen & actio, & legato nomine, legata videtur actio, igitur heres cedere debet actionem legatario, *l. nomen* 34. *hoc tit. l. ſervum* 44. §. *eum qui*, *lib.* 1. *l. Lucius* 88. §. *civibus*, *lib.* 2. Et id verum, ſi uni etiam ex heredibus prælegarit, *l.* 4. *in princ. famil. erciſc.* non idem ſi rationes prælegatæ ſint uni ex heredibus : nam ex præceptis expenſis nulla eſt actio ; atque videtur teſtator voluiſſe, ut apud eum rationes manerent, cui prælegatæ ſunt, *l. Pomponius*, *ſup. eod.*

Ad L. LX.

ANniculi rediguntur in numerum ovium : ovibus legatis, non debentur agni, niſi annuales ſint, Paulus 3. *Sentent.* niſi alia ſit regionis conſuetudo, qua agni ſunt, qui non ſunt adhuc tonſi, *l. legatis* 65. §. *ult. inf.* multum intereſt an grex ovium, an oves legentur : nam ovibus legatis, arietes non continentur, ut & agni, ovium grege legato continentur & arietes & agni, qui ſtatim compelluntur in gregem, *l. ſervis legatis* 81. §. *ult. hoc tit.*

Ad §. Servis & ancillis.

SErvi veterani ſunt, quos circum ſe uſus & cultus ſui cauſa habuit. Obſtat huic §. *l. ſervis* 99. §. *muliones*, *inf.* ſed lex noſtra eſt de mulionibus, & agazonibus, qui habebantur propter opus ruſticum, quod ait §. *muliones*, mortis tempore, aut teſtamenti, quia ſervi urbani non ſeparantur loco, ſed genere ubicumque habitent, *l. quemadmodum*, *de ſupell. leg. ubique habitet*, *in l. urbana familia* 166. *de verb. ſignif. ubique*, pro ubicunque : ſed videndum eſt quo quemque loco teſtator habuerit, ut ruſticorum habeantur numero, quo & habuerit teſtator, *l. prædiis* 91. §. *Titio*, §. *balneas*, *&* §. *ult. hoc tit.* ſingulis ſervis dabatur demenſum, diarium cibarium. In *d. l. urbana* ſcriptum eſt, *Vicariis* : itaque legendum, *cibariis* : verum quid opus eſt quærere de ſervis, cum titulus hujus legis ſit de inſtrumento ? ſed homines etiam ſunt in inſtrumento, non res inanimæ tantum, *l. quæſitum*, §. *Alfenus*, *&* §. *idem reſpondit*, *de inſtrum. leg.*

Ad §. Prædiis legatis.

ALfenus nihil animalis inſtrumenti eſſe opinabatur : id eſt, inſtrumento fundi legato, dicebat bruta non contineri, nec homines, *d. l. quæſitum*, §. *Alfenus*. Varro ait, inſtrumentum aliud eſſe vocale, ut ſervum : aliud ſemivocale, ut hominem : aliud mutum, ut plauſtrum. Si legata ſint, quæ colendorum prædiorum cauſa parata ſunt, neque topiarius, neque ſaltuarius legatus videtur. Topiarius non habetur niſi ad hortum : is autem eſt, qui arbores aliaque opere topiario exprimit, facitque ſpecies varias. Vitruvius lib. 7. *Ambulationis propter ſpatia longitudinis, varietatibus topiorum ornans.* Saltuarius, qui tuendi fundi gratia habetur, & eſt cuſtos agri. Opilio magiſter pecoris. Aſinus machinarius dicitur in *l. cum de lanionis*, *de inſtrum. leg.* Aſinus machinarius, vel aſina machinaria non continentur inſtructo : cum hac pugnat

gnat *l. dolia, & l. quæsitum, §. cellarium* : & aliæ sunt Asinariæ molæ, sive jumentariæ, quæ clausis jumentorum oculis aguntur, aliæ trusatiles, & manuariæ: molæ sunt in instrumento legato, si serviunt operariis fundi rustici, ut ait *l. cum de lanionis, §. eum de villico*, si vero deserviant prædio, non erunt in instrumento legato. Asinus machinarius cedit prædiis, si mola serviat operariis.

Ad L. LXI.

IDem si ex officio sit traductus in aliud, *l. si cui balnei, quibus mod. usufruct. amitt.* Idem si ex officio transierit ad artificium, si ex ostiario textor fiat. Artificium artificio, officium artificio mutatur; sed non idem contra: nam artificium officio non mutatur, *l. legatis* 61. §. 1. *inf.* ubi lecticarius videtur esse in artificio, & cocus in officio: imo uterque est in officio, aut artificio: sed ponuntur in artificio. In §. 1. ponitur cocus in ministerio; in §. 2. in artificio; sed cocus alias fuit in ministerio, alias in artificio: itaque varie in jure ponitur. Sic Livius ait, *coci opus, quod ministerium erat, ars haberi, cœpta est*. Vide Obs. lib. 9. cap. 17.

Ad L. LXII.

AIt, plerumque: nam aliud est si alia sit voluntas testatoris, ut in *l. Lucius* 93. §. *quæsitum inf.* In jure masculina habent intellectum muliebrium, & sunt promiscua, muliebria non idem, *l. servis* 81. *h. tit.* hæc lex sumpta est ex Juliani libro de ambiguitatibus.

Ad L. LXIII.

QUidam filium & nepotes instituit, & nepoti prædia certa prælegavit, quæ sua essent mortis tempore, excepto calendario: quæ exceptio, etiamsi adjecta non fuisset, intelligeretur, *l. uxorem, §. legaverat, hoc tit.* sed quid exceptum intelligitur? constat instrumenta, & cautiones debitorum exceptas esse: sed an etiam pecunia numerata, maxime ea, quæ in arca inventa est? Et quidam Calendarii nomine pecuniam numeratam excipi volebant, quos refellit Africanus: nam legato calendario instrumenta, & cautiones, & pecuniæ redactæ ex nominibus, & rursus aliis collocatæ & destinatæ: nam permutatio nominum non mutat conditionem rei, & etiam pecuniæ redactæ non ex nominibus, sed alia ratione, destinatæ tamen nominibus faciendis. Quare excepto calendario, eæ etiam pecuniæ excipientur: nam quod de legato calendario dicitur, idem & excepto calendario, exceptum videbitur.

Ad L. Legatis servis. LXV.

QUæritur exceptis negotiatoribus, qui videantur excepti? item in legatis negotiatoribus servis, qui legati videantur: negotiatores autem sunt, qui negotii alicujus exercendi causa præpositi sunt: negotium autem, sive negotiationem esse, veluti emptionem venditionem, qui contractus est similis emptioni, locationi, conductioni, permutationi: negotiatores denique mercatores sunt: Et hoc sensu in *l. 5. pro socio*, scriptum est, societatem contrahi posse negotiationis. An autem obsonatores sint negotiatores? Obsonator est, qui emit obsonia domino, minusque non emit ut vendat. Et ut absolvatur definitio; negotiatores seu mercatores sunt, qui emunt ut vendant, & inde quæstum faciant, *l. suos, §. ult. hoc tit.* Idemque de cubiculario censendum, per quem solitus erat dominus emere, quæ cubiculo instruendo erant necessaria, & de eo, qui piscatoribus est præpositus, qui scilicet piscatur domino, non ut vendat aliis.

Ad §. Si unus servus.

A QUidam legavit tantum lecticarios servos. Est quidam lecticarius & cocus, an accedit legato? etiam. Et hoc si lecticarii tantum legati sunt: sed diversum si alii lecticarii, alii coci legati sint, & quidam lecticarius sit & cocus; nam hic legato artificio cedit, in quo plerumque versabitur: quod si non appareat, communicabitur, *l. 99. §. ult. inf. de quo sup. est l. uxorem, §. Felicissimo, hoc tit.*

Ad §. Ult.

B PEcorum appellatione non continentur, quæ gregatim eunt, ut grues, sed quæ gregatim pascuntur, ut oves: canes non continentur; arietum appellatione oves non continentur, & boves, & jumenta sunt tantum quæ dorso domantur, ut equi, muli: canes, capræ, sues, proprium genus faciunt, *l. boves 89. D. de verb. signific. l. Ædiles 38. §. Jumentorum, de ædil. edic.*

Ad L. Avibus. LXVI.

AVibus legatis, anseres, phasiani, & gallinæ debentur, & aviaria. Paulus Sent. *lib. 3. tit. 6. §. avibus*, quia commode sine aviariis haberi non possunt. Et sicut avibus legatis, non debentur opiliones, ita phasianis, phasianarii.

C *Ad L. Testatorem. LXVIII.*

QUidam habebat prædium commune cum Titio; sed ejus pars jure pignoris erat obligata, & legavit testamento prædium commune, videtur etiam legasse jus pignoris, salvo jure debitoris, ut possit pignus luere, soluta pecunia; sicut emphyteuticarius, qui legat fundum emphyteuticum, non legat proprietatem, sed jus emphyteuticum, *l. si domus, §. ult. lib. 1.* Et legato fundo Sejano, licet non dixerit, meum: legasse videtur, quod in eo prædio habet, *l. 3. §. qui fundum, hoc tit.* Prædium Sejanum commune est Titio cum testatore, & nullum jus habet in parte Titii, an debebitur omne? sic sane: rei enim alienæ legatum valet; Et hoc, nisi adjecerit, meum, *l. Mævius, §. fundo, lib. 2.* adjectio D enim, meum, suam partem legasse ostendit, *l. 5. §. 2. lib. 1.* Et hoc si certum prædium legarit. Quid si prædia sua omnia legarit, vel servos suos omnes, an continebuntur communes? *l. 74.* ait, contineri communes: sed hoc ita procedit, si modo hoc senserit testator, ut tantum deberentur, qui sui essent in solidum. Postremo quidam legavit prædia cum rebus, quæ in his essent, an continentur servi? sic sane, *l. omnia 32. §. cum ita, lib. 2.* Idem si legarim prædia cum enthecis, *l. 2. de inst. leg.* Entheca sunt dotes prædiorum, *l. 2. infr. de instr. & instrum. leg.* id est, instrumenta agri causa reposita; homines autem insunt instrumento, & legatis prædiis cum enthecis, debentur homines, qui erant testamenti tempore, sed & quæ postea accesserunt, si illud testator expresserit.

E *Ad L. Si cui lana. LXX.*

LEx *Pediculis, §. Labeo, de auro & arg. leg.* Lana tincta, & versicoloria, non tincta, coloria, facta lana est carminata, pectinata, *l. sed si vir, de don. int. vir. & uxo.* lanifica est, quæ pectit lanam. Lanipendia, quæ præbet lanam. Sabinus accipit stamen pro filo laneo non contexto in tela, quod continetur lanæ appellatione. Paulus pro filo contexto in tela, sed in hac re pugnat; sed Sabinus sequendus. Pugnat cum *d. l. pediculis, §. lana*: quidam legavit vestem, ornamenta, lanam, linum, & versicoloria; est multiplicatio verborum non necessaria. Sabinus putat versicolorii nomine

ne contineri purpuram: contra Ulpianus, quem sequor. In lege Oppia interdictæ sunt vestes versicolores purpureæ: versicoloria sunt tincta. Tomentum est derasum panno vellus: male qui putant esse pilos, qui separantur a lana in *l. in pecudum, de usur.*

Ad L. Cum sua LXXI. *& trib. seq.*

VIno legato continetur, quod vini nomine testator habuit, *l. 1. de trit. vino, & ol. leg.* servis quoque legatis idem dicendum, *l. servis urbanis 99. hoc tit.* puta si heredes instituantur sui servi, *l. 2. de cond. inst.* idem si legentur, ut hic: suorum appellatione continentur, quorum proprietas integra pertinet ad testantem, *l. 73. in princ. hoc tit.* meum non est proprie, quod est meum ratione usufructus, qui non est pars dominii, sed servitus. Interdum servi alieni, sed bona fide possessi, mei dicuntur: suorum nomine continentur servi oppignerati, quia pignore non mutatur dominium, *l. cum & sortis, §. ult. de pign. act.* At contra servi, qui mihi sunt pignerati, non sunt mei: opponitur *l. legata, §. ult. de supell. leg.* Quidam legavit supellectilem omnem suam, quæritur an argentum pignori acceptum supellectili contineatur. Papinianus ait, non contineri, nisi pignus fuerit in usu creditoris voluntate debitoris quasi suum, & proprietatis jure intellige: Et refer id ad jus antiquum, quo pignus dabatur mancipio creditori, idque genus pignoris dicebatur fiducia. Et regulariter creditor non habet pignus in usu; alioquin facit furtum, quia domini illud est: Et sic quod habuit in usu proprietatis jure, idque ex *l. qui habebat, hoc tit.* mitti servi in mercedem, dicuntur quorum operæ locantur. Hoc loquendi genus est in *l. quæsitum, §. si aliqua, de inst. leg.* locatio autem dominium non immutat, ut est in *l. non solet, loc.* nisi duobus casibus, unus est *l. in navem, eod.* alter est in *l. ult. de contrah. emp.* suorum nomine non continentur servi venales, id est, quos emimus, ut vendamus illico: homo non est in merce, & tamen est loco mercis, venalitiarius, sive mango, est loco mercatoris: merx est, quod emitur, ut statim vendatur, mercator, qui vendit aversione, id est, in aggere, ut in Novel. Valentiniani *de relevat. possess.* Gallice *en bloc.* venalitia mancipia, id est, servi venales, suorum nomine non continentur: peculiares servi, id est, qui sunt in peculio servorum nostrorum, id est, servi servorum nostrorum, id est vicarii servorum nostrorum, servi nostri ordinarii, *l. si servus meus, de pecul. l. servo manumisso, de pecul. leg.* servi communes legati, censentur tantum legati pro parte nostra, *l. 5. & 6. lib. 1. l. 30. §. qui fundum, sup. hoc tit.* Plena proprietas est, cum noster est usufructus, nuda dicitur, cum usufructus alienus est. Plena proprietas mea est, licet abscedat usufructus, quod ea integra mea sit, *l. recte, de verb. signific. l. 17. in fine rei vindic.* usucapione acquiritur proprietas, non usufructus, *l. locum, §. proprietarius, de usufr.* Porro nihil refert an testator dixerit suos, an intellexerit. Itaque hæc non tantum verbis, sed menti aptantur testatoris, ut constat ex *l. 73. §. 1.* cum ait; *nisi contraria voluntas testatoris appareat.* In *l. nuper 85. hoc tit.* si certum corpus legatum sit, ut Stichum meum, licet ejus non sit, tamen debetur, quia falsa demonstratio non vitiat legatum: si leget incertum, ut vinum meum, adjectio illa meum, accipietur pro conditione, & non debebitur, nisi sit ejus, *l. nominatim, de cond. & demonstr.* Demonstratio rem præsentem vel præteritam, conditio futuram designat.

Ad L. Nummis. LXXV.

NOn loquitur de nummis, qui sunt in arca, vel certis nummis: nam hoc modo distincte legantur nummi, & hoc casu quilibet alii debentur, non exiguiores tantum; non loquitur de nummis simpliciter legatis, nullo alio adjecto: nam legatum incertæ rei non valet, *l. cum post, §. gener, de jur. dot.* sed loquitur de certo nummorum numero indistincte, id est, non expressa nummorum specie & qualitate. Et ita in *l. si servus 50. §. ult. lib. 1.* ubi conjectio fit ex dignitate legatarii, caritate, & necessitudine. Eadem quæstio est in *l. qui non militabat, §. 1. de heredib. instit. l. heredes palam, §. 1. qui test. fac.* atque ita est facienda conjectio ex variis conjecturis, *l. librorum, §. quid ergo, sup. h. tit.* Chartarum appellatione non continentur perscriptæ. In stipulationibus quoque in re dubia heredi parcendum, *l. Sempronius 47. lib. 2. l. ult. de his quæ in testam. delent.* utrumque exemplar idemque authenticum sequimur, cum non appareat utrum sit authenticum; scripserat quis testamentum duobus authenticis, in quibus congruerent omnia, nisi quod uno onerabatur heres fideicommisso hereditatis restituendæ, in altero non apparebat quod prius esset. Dixi, non deberi fideicommissum in favorem heredis cui parcitur: Item in ejus favorem disjunctio accipitur pro conjunctione, *l. generaliter, in prin. C. de inst. & substit. l. cum acutissimi, C. de fideicommiss.* purum fideicommissum capitur pro conditionali: sed in hac lege dandi sunt nummi, qui non absint ab exiguioribus, ut Sestertii a quadrantibus: sestertius valet quadrantes quatuor. At qui lex *fidejussorem 52. sup. mand.* ait, pessimo vino liberari posse: sed tamen non liberabitur acido, sed dando quod erit pessimo propinquius: ita in homine legato, *l. legato 37. lib. 1.* objicit Accurs. legem, *qui lancem, de auro & arg. leg.* lex loquitur de obscuro sermone, *l. qui lancem* non loquitur de ambiguo, cum lanx media legata sit. Objicit item Accurs. *l. cum certum, de trit. vino vel ol. leg.* ubi dicitur non esse observandam consuetudinem, & cujuscumque generis oleum volet, heredem præstare: sed idem de hac lege dicam: nam non est spectandum, quo genere testator utebatur.

Ad L. Cum in substitutione. LXXVII.

QUæ ab herede instituto legavi, ea & substitutis dare damnas esto: sed ut ut sit, repetitio intelligitur, *l. in generali, de verb. signific.* libertates legato continentur. Item continentur, quæ verbis precariis relinquuntur, *l. & fideicommissum 86. inf.* nedum libertates, & cetera, quæ directis verbis relinquuntur: Item adsignatio liberti, quæ nec verbis directis nec obliquis relinquuntur *l. 6. inf. de adsign. libert.* Objicit *l. Imperatores, de transact.* in qua separantur manumissiones & legata: ergo legati nomine non continentur libertates . . . . .

Ad L. Quæsitum est. LXXVIII.

COnjungendum principium hujus legis cum *l. cum de lanionis 18. §. Sabinus, de instruc. vel instrum. leg.* ubi si cui fundus, quæque ibi sunt, legata sint, continentur omnia quæ in eo fundo morari solita sunt. Et eo legato continentur ea tantum, quæ ibi sunt, quasi perpetua sede: non continentur autem ea, quæ ibi sunt ad tempus, & quæ sunt casu quodam. Et retro, quod casu abest, non minus legatum est, *l. 86. inf. l. 84. inf. l. 1. C. de verb. signifi.* esse, est esse solere, *l. si uxori, §. ult. inf. de auro & arg. leg.* Ex *l. ejus qui, §. Celsus, ad municipal.* destinatio animi domicilium facit, hinc qui abest Valentiæ civis, Valentiæ esse dicitur, *l. fundi, §. quidam, de inst. vel instrum. leg.* Et legato hoc continentur homines, ut & hoc, cum his, quæ fundi causa parata sunt. Item *l. omnia 32. l. Cajus 86. sup. lib. 2.* si fundum instructum legarit quis, *l. 12. de instr. & instrum. leg.* continebuntur homines, qui ibi morantur, non ad tempus, *l. prædia, §. 1. l. Sejæ, §. idem quæsiit, eod. tit.* servi fugitivi & legato continentur, & partus ancillæ fugitivæ, *l. hujusmodi 84.*

§. le-

§. *legatum*, *lib.* 1. *l. servus* 82. *inf. facit l. Titius*, *de servis export.* Hujus autem legis initium est in *d. l. Sejæ*, §. *Pamphilæ*. Denique qui abest studendi causa, legato continetur, Paulus Sent. lib. 3. *tit. de leg.* A

Ad §. I.

QUæritur an hoc legato debeantur nomina, & pecuniæ; Et non continentur destinatæ nominibus faciendis. Eadem ratio est calendarii, *l.* 41. §. *legaverat*, *sup. l. si chorus*, §. 1. *l. si mihi Mævia*, *inf.* In qua lege excipiuntur pecuniæ, ut in hoc §. 1. Ita servi negotiationi destinati non cedunt legato. Et venalia non continentur legato, *l. nam quod*, §. *pen. de pen. leg.* si cui penus legata sit præter vinum, omnis penus legata censetur excepto vino: non obstat *l. quæsitum*, B §. *pen. de instr. vel instrum. leg.* in §. 1. hujus legis: legavit fundum instructum cum supellectili, vasis, & veste, & mancipiis. Ista enumeratio est supervacua: sed quæritur, adjiciendo eas species, an videatur coangustasse legatum? & ait, non videri. Quod aliter fit in hoc §. sed alias species adjecit ex abundanti. Non mutat rei legatæ substantiam non necessaria rerum expressio, sed in hoc legato nihil est abundans. Non obstat *l. a filio*, §. *ult. de alim. leg.* sed non dixit quibus præstabam, sed *quæ*; & ita inferior scriptura non derogat superiori.

Ad §. *Peto*.

HIc §. sumptus est ex *l. Qui habebat* 101. §. *ult. inf.* C adscribere est vendere. Coloni, Gallice, *rentiers.* His verbis, *ita uti est*, significatur instructum, & instrumentum, *l. Prædia*, §. *ult. de inst. & instrum.* Instructo autem non continentur reliqua colonorum, *d. l. prædia*, §. 1. & ratio est, quia instructo fundo legato non continentur pecuniæ numeratæ, neque debitæ, neque cautiones, & reliqua colonorum, cum sint pecuniæ debitæ, nec continebuntur. In *l. Sejæ* 20. §. *ult. eod.* ait, *uti possedi*.

Ad §. *Illud fortasse*.

ARgento legato debetur tam factum quam infectum. Argentum factum quid sit ostendit *l. cum aurum* 19. §. *argento*, *inf. de auro & arg. leg.* Nummi neque D facto, neque infecto argento computantur; argumenti nomine continentur ea, quæ nomen aliud proprii generis non habent, lex *heres* 100. §. 1. *inf.* obstat huic §. ait, *nominatim*, ut *l.* 18. §. *cui fundum*, *de instr. & instr. leg.* Error testatoris jus facit, si appareat eum voluisse, *l.* 3. *de supell. leg.* ubi videtur testator instrumenti nomine alia mancipia contineri voluisse, *l. ornamentorum*, *inf. de auro & arg. leg.* ubi error heredis jus non facit si leget omne marmor, & statuas nominatim, hæc adjectio, statuas, abundat; atque ita error testatoris non facit jus, si non appareat eum voluisse. Ratio autem cur diversum sit in marmore, quæ est, & *legis lana*, *inf.* hæc est, quia *quæ materiæ potentia &c.* vim nomenque retinent materiæ. Eadem verba sunt in E *l. heres*, §. 1. *inf.* ubi idem potest videri de eo, qui tantum legat marmor: nam potest videri statuas marmoreas non legasse. Eadem ratio est lanæ: nam lana legata, non debetur vestis, *d. l. lana*. Nec obstat *l. servum*, §. *si pocula*, *lib.* 1. ubi lana legata, debetur vestimentum ex ea factum, sed addit, si legatarius probarit durasse voluntatem. Paulus in Sentent. lib. 3. tit. 6. contrarium ait: nam ait, argento legato, massam tantum deberi, non vasa; sed utrumque potest esse verum, quia est quæstio voluntatis, ut in *l. Sejæ*, §. *ult.* cum ait: *ita uti possedi*, statua facta ex auro meo, mea est: secus de veste ex mea lana, *l. in rebus*, *de acquirend. domin.*

Ad §. *Coccum*.

COccum, & purpura versicoloria non sunt, sed quæ tincta sunt, & versicolorum nomine Paulus in *l. pediculis*, §. *Labeo*, *de auro & arg. leg.* non contineri purpuram, & coccum: Sabinus contra; vide ad Paulum, *lib.* 3. *Sent. tit.* 6. §. *lana legata*.

Ad L. Si chorus LXXIX.

CHorus est cœtus comœdorum, qui post actum concinunt: familiam faciunt tres; si cui optio servorum data sit, tres potest eligere, *l.* 1. *de opt. leg. inf.* tres quoque faciunt collegium. Effectus hujus §. hic est, ut omnibus mortuis præter unum, valeat legatum; sed si desit unus choro, jam non est amplius chorus: sicut quadriga legata, & equo mortuo, non extinquitur legatum, nisi mortuus sit equus, qui demonstrabat quadrigam, ut est in *l. Peculium*, §. 1. *lib.* 2. id est, omnium præstantissimus. Et sic mortuo præeunte cantore extinguitur legatum: at grege legato & mortuo præter ovem, & armento præter bovem, non extinguitur legatum, *l.* 22. *lib.* 1. Choro legato, aut familia, possum vindicare singulos homines, ut hereditatem vindicare possum per res singulas: Et sic quod una vindicatione possum in universum, possum etiam per partes, sed non e contra, ut peculii partes singulas vindicare possum, peculium vero nequaquam, *l. vindicatio* 56. *sup. de rei vindic.* quia peculium non est nomen corporis, ut grex, armentum. Neque tamen chori legatarius potest unum eligere, alterum repudiare, quia unum est legatum, *l.* 4. 5. 6. *lib.* 2. quod nunquam permitteretur, si singuli legati essent, non sub nomine chori, quia plura legata sunt. Idem in venditione, *l. cum ejusdem*, *de ædil. edict.* Nam ob vitium unius redhibetur alii, quia una venditio est, & separari non posset absque detrimento: quod non ita est in familia, quæ vendita ob vitium unius, non redhibebitur tota, quia separari possunt absque detrimento. Eadem ratio evictionis; evicto uno choro, actio de evictione spectatur in solidum; in familia secus; nam evictio datur in singulos, *l. cum plures* 72. *de evict. sup. l. Ædiles* 38. §. *ult. de ædil. edict.* Accurs. citat *l. si domus* 71. §. 1. *lib.* 1. *& l. servi venditor*, *sup. de evict.*

Ad §. *Area legata*.

OBstat *l.* 39. *lib.* 2. *& l. servum filii* 44. §. *si areæ*, *lib.* 1. ubi impositione ædificii non videtur perire legatum. Dissentit Celsus a ceteris; sed utrumque defendi potest, & ædificium ad legatarium pertinere, & non pertinere, quia, voluntatis est quæstio: verior tamen posset esse Celsi sententia, *l. repeti*, §. *ult. Quibus mod. ususfruct. amitt.* legato usufructu areæ, impositum est ædificium: sane mutatur ususfructus, quia qualibet mutatio mutat usumfructum. At nonnunquam debetur tantum æstimatio areæ, *l. qui res* 98. §. *aream*, *de solut.* si deducta sit in stipulationem, & ædificium fuerit factum.

Ad §. *Servus quoque*.

PUgnat *l. qui res*, §. *aream*, *de solut.* Et Paulus idem scripsit, quod in §. *aream*, in *l. si servus legatus* 27. §. 1. *de adim. leg.* sed dicendum dissentire Celsum a ceteris, cujus sententia manifeste refellitur in *d.* §. *aream*.

Ad L. Quod his verbis. LXXXIII.

PRima pars hujus legis est de fideicommisso hereditatis: Et quidquid scriptum est de fideicommisso hereditatis, idem dicendum est de fideicommisso

misso rerum singularum, an fructus debeant reddi, & quæ vice fructuum sunt, ut pensiones prædiorum, usuræ nominum, operæ servorum, vecturæ navium, vel jumentorum, *l. mercedes* 29. *ff. de petit. hered. l. cum servus* 39. §. 1. *sup. lib.* 1. *l. usuræ* 34. & *l. prædiorum* 36. *sup. de usur.* Modestinus respondet, fideicommisso hoc fructus non contineri. Nam hoc legato videtur rogatus restituere, quod fuit hereditatis, *l. in fideicommissaria* 18. *ad Trebell.* fructus autem inventi in hereditate venient in restitutionem fideicommissi, *l. ita tamen* 27. §. 1. *ad Trebell. l. Centurio* 1. *de vulg. substitut.* verum fructus percepti imputantur in Falcidiam heredibus, exceptis liberis, *l. Jubemus*, *C. ad Trebell.* Cur autem imputentur in Falcidiam ratio est, quia omnia, quæ sunt ex judicio defuncti percipiuntur jure hereditario, *l. quod autem* 74. *ad leg. Falcid.* fructus autem medio tempore percepti sunt ex certo judicio defuncti, *l. mulier* 22. §. *si heres*, *ad Trebell. inf.* Et contraria ratione; si pure relinquatur fideicommissum, & fructus percipiantur ab herede negligentia petentis, fructus hi non imputantur in Falcidiam. Finge: rogatus pure restituere hereditatem, paratus est restituere: at fideicommissarius frustratur, & moratur accipere: negligentia hæc ei oberit, & rogatus fructus non imputabit in Falcidiam, quia non percepit ex judicio defuncti. Obstat huic §. *l. Ballista ad Trebell.* ubi ait, fructus esse restituendos, ac si specialiter hoc testator expressisset, nec captandum suffugium, quod dixerit pecuniam: nam in lege 12. tabul. pecunia sumitur etiam pro hereditate, *l. nam quod*, §. *ult. eod.* nec verbo, *omnem*: nam *l. heredes*, *eodem*, ait, *omnem*, & ait fructus non restituendos, & hoc verbum subintelligendum, *l. Lucius*, §. *tres*, *eodem*. Sed considerandum, non rogari heredem: quicquid provenerit ex hereditate restituere; sed institui filium sub hac conditione: si caverit Reip. quantacumque pecunia ad se pervenerit, eam omnem ad coloniam Philippensium perventuram. Et postremo debetur hereditas ex cautione conventionali, quæ recipit incrementum fructuum, *l. pecuniæ*, *de verbor. signif.* non autem ex fideicommisso. De fideicommisso interponitur cautio prætoria, non conventionalis: sed hæc non recipit incrementum fructuum, *l.* 1. §. *bellissime*, *ut legat. nom. cav.* simile est in *l.* 38. §. *pen. sup.* quod opponitur in *l. Ballista*: prohibitio alienationis est fideicommissum, si peto simpliciter ne alienes fundum, inutile est fideicommissum, sed si dico conserves familiæ, valet. Et tamen in *l.* 38. ait, non esse fideicommissum, sed voluit eos teneri ex cautione, non ex fideicommisso. Obstat *l.* 3. §. *nonnunquam*, *de usur.* sed lex ait, fieri hoc jure voluntatis, & diversum est, si quis dicat, *quidquid ex hereditate pervenerit*, vel dicat, *quod ex hereditate superfuerit*; sed obstat *l. deducta*, §. *pen. ad Trebell.* sed delenda negatio, cum idem ipse scripsit in *d.* §. *nonnunquam*, & plenius dictum in recitat. ad Papinianum. Obstat *l.* 2. §. *ult. inf. de dote præleg.* Sed Accurs. optime respondet, eum legasse pro dote & modo dotis, & sic residuum reddet. Eadem ratio est in *l.* 3. §. *cum Pollidius*, *de usur.* qui sequitur §. *nonnunquam*.

Ad §. Idem testatores.

POsterorum appellatione continentur liberi in infinitum, etiam ultra trinepotes, *l.* 4. *ff. de jure immunitat.* ut heredum appellatione continentur liberi, non heredes in infinitum, *l. ex facto*, §. *penul. ad Trebell.* si sine heredibus, id est, liberis. In feudis heredis nomen significat liberos, & masculos præcipue, quia feminæ sunt incapaces feudorum, liberos ejusdem nominis & familiæ; sicut cum datur immunitas posteris, intelligitur ejusdem nominis & familiæ, *l. vacatio* 13. *de muneribus*, & *honor. l.* 1. & 4. *de jur. immunitat.*

Ad L. Re conjuncti LXXXIX.

PEndet ex *l. triplici*, *de verbor. significat.* conjunctio aut re tantum fit, aut verbis, aut re & verbis: hac autem lege declaratur, qui sint re tantum & verbis conjuncti. Quod restabat in *d. l. triplici*. Et uter præferatur in jure accrescendi, deficiente uno ex conjunctis: Lex Julia & Papia erat de heredibus, & legatis inutilibus, & quæ pro non scriptis habebantur. Fuit & de incapacibus, quibus quidquid relinquitur, pro non scripto est. Et ea lex facit incapaces cœlibes, orbos, conjuges invicem. Eadem est de caducis, & his, quæ sunt in causa caduci. Quæ erant pro non scriptis, non cadebant in fiscum, sed remanebant penes heredem, *l. si Titio* 55. §. *ult. sup. de legat.* 2. *l. un.* §. *in primo*, *C. de caduc. toll.* Lex 87. *sup.* & lex *Senatus* 35. *inf. de mort. cau. donat.* definit, legati appellatione contineri fideicommissum, & mortis causa donationem, quia lex Papia prohibet legatum capere, & fideicommissum, donationem mortis caussa, id est, ut qui ex l. Papia incapaces sunt legatorum, iidem sint incapaces fideicommissorum, & donationum causa mortis: varia igitur facta fuere Senatusconsulta, inter quæ id, cujus meminit *d. l. Senatus*. Idem dici potest de lege Falcidia, quæ est odiosa, quia contra testatoris voluntatem inducitur, *l. Titia* 86. *ad leg. Falcid.* lex Falcidia locum habet in fideicommissis ex Senatusconsulto Pegasiano, & constitutione Severi in donatione mortis causa, *l.* 5. *C. ad leg. Falcid.* tametsi odiosa non sint producenda ad benigniora, adeo ut vincat sententia, quæ pro voluntate facit, *l. si pars*, *de inoffic. testam. sup.* Nunc finge, remittitur militi lex Falcidia, *l.* 7. *C. ad leg. Falc.* ergo remittitur Senatusconsultum Pegasianum, & constitutio Severi, quæ Falcidiam vult detrahi ex donatione mortis causa: lex Furia, quæ nominatim prohibet capere legatum, & donationem causa mortis ultra mille asses, ut scribit Ulpian. in Fragmentis *tit.* 1. & *l. Marcellus*, *de donat. causa mortis*, quoniam quæ benigne introducta sunt, ea possumus ampliare. Senatusconsultum Vellejanum est benignum, Macedonianum est odiosum, odio creditorum, & fœneratorum introductum, & in *l. sed si paterfamil.* §. *penult.* & *l.* 40. *ff. ad Maced.* In *l.* 9. §. *hoc Senatusconsultum*, *eodem*, vocatur severitas: per errorem solutum a muliere, quæ tuta erat Senatusconsulto Vellejano, repetitur, secus in Macedoniano, *l. qui exceptionem*, *de condict. indeb.* Quæ autem ratio *l.* 87. eadem est *legis hereditatis* 138. *de verb. sign.* ubi ait, quos lex Papia prohibet hereditatem capere, eos etiam prohibet bonorum possessionem capere, idque est ex Senatusconsulto. Item lex legata, quæ cadunt in fiscum, esse caduca, vel in causa caduci, si legatarius decesserit vivo testatore, vel mortuo testatore ante apertas tabulas, sed ita demum, si valebat legatum ab initio, die legati cedente deberetur, si viveret legatarius, *l. ult. de his quæ ut indig.* Et hac ratione *d. l.* pertinet *ad leg. Papiam*. Item hac lege tractatur de conjuncto, qui excludit fiscum, ut puta legatarius, qui habebat collegatarium, mortuus est vivo testatore: mortui pars conjuncto accrescit, & præfertur fisco, & heredi scripto: hac ratione in tit. de caduc. toll. tractatur de conjunctis, & jure accrescendi. Et Jurisconsulti de substitutionibus tractabant in libris ad legem Papiam, quia substitutus præfertur fisco; & ait Justinianus, substitutiones introductas, ut tollerentur caduca; id est, substitutiones reciprocas, vel omnium heredum factas uni tantum, vel unius heredis factas ceteris omnibus excludere fiscum, ut remedio substitutionis valeret in testamento jus conjunctionis: legis caducariæ conservabant parentibus usque ad tertium gradum jus antiquum, id est, jus accrescendi, ceteris heredibus scriptis præferebant fiscum. Huc pertinet *l.* 5. *ff. de vulg. substit.* ut substitutio

tio fiscum excludat, *l. 96. h. tit.* pertinet ad eandem legem: nam si deficiat pars ejus, a quo nominatim legatum relictum est, accrescit conjuncto heredi habenti jus antiquum sine onere; pars autem ejus, a quo non nominatim relictum est, accrescit cum onere, *l. 29. §. ult. lib. 2.* Triplici autem modo conjunctos intelligimus: vel enim conjuncti sunt re & verbis, vel re tantum, vel verbis tantum, *d. l. 142. Conjuncti* sunt re & verbis, quibus eadem scriptura eadem res legatur; ut Primo & Secundo do lego fundum Sejanum vel, ex semisse heredes instituo; vel Primus Secundusque, & Primus cum Secundo, qua de conceptione dubitari poterat an uterque veniret, vel neuter; sed conjuncti sunt, *l. si quis Attio, de usufr. accresc. l. si quis inquilinos* 112. *§. si ita, & l. si quis legaverit*, 121. *lib. 1. l. 1. §. quæ depositis, depos.* si quis deposuerit, equum cum capistro, unum est depositum, ut servo legato cum peculio, unum legatum, ita fundo cum instrumento legato, *l. 1. de instruc. vel instrum. leg.* In qua lege duæ sunt partes, quæ pugnant, nisi observes primam partem constare verbis Sabini: cui legi conjunge *legem 3. de pecul. leg.* Ait *d. lex triplici*, oratio soluta habetur pro conjuncta, ut Primus Secundus ex parte dimidia heredes sunto, Tertius ex parte dimidia heres esto: sane Primus & Secundus sunt conjuncti re & verbis: Si Tertius adjectus non fuisset, Primus & Secundus non essent conjuncti, quia uterque ferret dimidiam partem, & non in unam eandemque concurrerent. Aliud exemplum conjunctorum re & verbis. Primus ex parte dimidia heres esto, Secundus ex eadem parte, qua Primum institui, heres esto. Tertius ex parte dimidia heres esto: adjectio Tertii facit, ut Primus & Secundus videantur in unum semissem coacti, & conjuncti re & verbis: quod in *d. l.* 142. traditur ex Juliano repetitur in *l. Julianus* 15. *ff. de heredib. instituendis*. Re conjuncti tantum sunt, quibus eadem res separatim legatur: ut Primo fundum Sejanum, Secundo eundem fundum do lego: verbis, quibus conjuncta scriptura ejusdem rei partes legantur, ut Primo & Secundo fundum Sejanum do lego ex æquis partibus: verbis tantum conjuncti partes habent, non concursu, id est, cum uterque legatum vult, sed ab initio. Re conjuncti tantum, vel re & verbis partes habent ab initio in solidum, partes vero tantum habent concursu, id est, utroque legatum agnoscente; verbis conjuncti, ait lex, semper habent partes, id est, etiam ab initio, ceteri partes habent concursu, ab initio solidum: verum cur in verbis conjunctis id aperte definit, cum in ceteris nihil definite præscribat? quia inter conjunctos re & verbis, & conjunctos re tantum, est aliqua differentia inter jus novum, & jus antiquum, & inter legatum per vindicationem, & legatum per damnationem: nam si disjunctim per vindicationem legetur, singuli ab initio solidum habent, concursu autem partes faciunt. Sed si eadem res per damnationem legetur, hoc modo singulis solidum debetur, id est, uni res integra, alteri rei integræ æstimatio: quæ tamen differentia sublata est a Justiniano. Ex his patet qui concilianda sit hæc lex cum *l. plane*, 34. *§. si conjunctim lib.* 1. utraque lex loquitur de his quibus conjunctim res legatur, id est, qui sunt conjuncti re, & verbis. His autem disjunctim seu separatim dicitur legari, qui re tantum sunt conjuncti, *§. si eadem res, Instit. de legat.* Conjunctio verborum per se nullius momenti est, nisi quatenus ex voluntate defuncti habetur pro conjunctione duplici, id est, tam re, quam verbis, *d. l. plane, §. si conjunctim*: & hæc lex est de his, qui sunt conjuncti re & verbis, & tamen ait hæc lex concursu partes fieri, ideo *l. 1. §. 1. de usufr. acc.* non ex æquis partibus, id est, non per concursum ait: at *d. §. si conjunctim*, ait, partes ab initio fieri: potest dici, utramque sententiam esse veram; sed sententiam hujus legis veram esse in legato vindicationis ex jure antiquo, sententiam *d. §. si conjunctim* in legato per

A damnationem, vel legato per vindicationem jure novo, id est, lege Julia & Papia, auctoribus Ulpiano, Paulo, Cajo in Fragmentis: nam cum ait; *data*, loquitur de legato vindicationis: *do lego*, sunt verba legati per vindicationem; in legato autem per damnationem; ut *Primo & Secundo fundum illum damnas heres esto dare*, partes habent ab initio. Quæ dicuntur de legato vindicationis, eadem sunt in legato præceptionis, quando eorum eadem fere sunt verba. Quæ de legato damnationis, eadem de legato sinendi modo eadem ratione. Eadem & de fideicommissis; verba, & jura eorum plerumque eadem sunt, *l. 20. sup.* Nec moveat, quod differentiæ horum dicantur sublatæ in *l. 1. C. de cad. toll.* nam in Pandectis legitur, per vindicationem rem alienam relinqui non posse, *l. Stichus*
B 30. *de man. testam. l. propemodum, alias, l. tantum, de verb. sign.* lex *re conjuncti* loquitur de jure antiquo; quod fuit ante leges caducarias: nam Celsus tractavit, ut demonstrat titulus de regula Catoniana, quod pertinet ad jus vetus, non leges novas, id est caducarias, *l. ult. de Reg. Caton. d. l. plane, de jure novo*: in *l. 3. de usufr. accresc. inf.* Toties inter legatarios est jus accrescendi, quoties singuli ab initio solidum habent, concursu partes; Jus accrescendi definiamus sic, ut sit jus retinendæ, vel nanciscendæ partis ejus, qui non concurrit, vel concurrere desiit; quod locum habet tam in usufructu, quam in proprietate. Et proprie jus accrescendi est inter conjunctos re & verbis, non proprie inter conjunctos re: sed proprie est jus non decrescendi, *l. un. §. sin vero nemo, C. de cad. toll.*
C sed quodammodo accrescit; cum concurrente altero decresceret: nunc vero concurrente altero, non decrescit: ut intestato moriens videtur heredem quodammodo dare agnato proximo, quam testamento poterat ei adimere, & ideo recte oneratur fideicommisso. *Jus nanciscendæ, &c.* quod proprie in usufructu tantum locum habet, non in proprietate: unde duplex differentia est inter proprietatem, & usumfructum, quæ in jure accrescendi contingit: una, ut pars proprietatis acquisita, & postea amissa non accrescat, pars ususfructus accrescat, id est, non nanciscor partem proprietatis ejus, qui semel mihi concurrit, sed postea concurrere desiit, amissa parte sua, vel omissa, nanscisoor in partem ususfructus, jure accrescendi: Et aliud est omittere, aliud amittere: omissa proprietas,
D & ususfructus accrescit: omittimus delata, amittimus quæsita; omissus non accrescit, amissus accrescit. Ratio discriminis est in *l. 1. §. pen. de usufr. accresc.* quia proprietas semel uno momento constituitur, id est, eo solo tempore, quo vindicatur legatum ab initio. Finge: Primo & Secundo eundem fundum do lego: eo solo tempore, quo Primus vindicat legatum, inspicimus an concurrat. Secundus, si non concurrat, partem non facit Primo: Primus igitur vindicat totum legatum; sed si concurrat Secundus, Primo partem facit. Quicumque partem fert, vel aufert, & facit multo magis, licet non contra: quicunque facit partem, & facit: hoc non est verum: nam potest aliquid connumerari in partibus faciendis, nec partem ferre: sed sive feras, sive facias partem socio, obstat jure ac-
E crescendi: si nihil feras, neque facias, nihil obstat, qui semel fecit partem, & semper faciet; licet amissa parte sua concurrere desierit: Et hoc in proprietate: In usufructu longe aliter se res habet: nam ususfructus legatur non semel, sed quotidie; & in momenta singula cuilibet legatario accrescit, quia ex perceptione temporaria consistit, *l. 1. quando dies ususf. leg. cedat*, & sic diversa videntur legata. Et sic non eo tempore, quo vindicatur ususfructus, inspicitur an concurrat Secundus, sed quotidie. Et qui hodie mihi concurrit, si non concurrat cras amissa parte per capitis deminutionem, ejus pars mea est. Altera differentia est, quia proprietas, sive pars proprietatis, quæ deficit, non habenti partem suam non accrescit, ususfru-

fructus accrescit, & sic non habenti partem suam, quia ususfructus est jus personale, personæ accrescit non parti: accrescit igitur personæ non habenti partem suam, modo habuerit quondam. Pars autem proprietatis accrescit parti, vel personæ ratione partis quam habet, *l. Interdum, de usufr. accresc. l. Et an eadem, §. qui cum, de except. rei jud. l. si Titio* 33. *§. pen. de usufr.* ubi alluvio est jus accrescendi juris gentium; sed non de eo agimus. Aliud est jus accrescendi juris civilis, *§. ult. de donat. Inst.* sed non est illud, de quo differimus, nam hoc sublatum est: hoc de quo agimus confirmatur in *tit. de cad. tollend.* Nulla differentia est jure antiquo, nisi quod inter re & verbis conjunctos est proprie jus accrescendi, inter re conjunctos potius jus non decrescendi: sed id videtur accrescere, quod non decrescit: sed nec jure novo, id est, lege Papia, quæ jus restituit antiquum, quia tam re & verbis, quam re tantum conjuncti videntur ab initio solidum habere, concursu partes facere, & est inter eos jus accrescendi, inter re tantum conjunctos, improprie, jure novo si re conjuncti sunt, non concurrentis pars alteri accrescit, si re & verbis, non concurrentis pars non accrescit, & fit caduca. Re tantum conjunctis solidum legatur: verbi causa, Primo hanc rem do lego, Secundo eandem rem do lego. Re & verbis conjuncto tacite totum legatur: quæ ratio facit, ut re tantum conjuncto invito accrescat, re & verbis conjuncto non adcrescat invito, *l. un. §. si vero non omnis, & §. ubi autem, C. de caduc. tollend.* si sumus re conjuncti tantum, duo sunt legata concursu: non concurrente altero, unum est legatum in solidum. Porro unum legatum scindi nequit, nec pro parte repudiari, *l. 4. & 6. libr.* 2. hac ratione deficiente altero, invitus alter totum acquirit, ut fit in heredibus. Et non est alia ratio heredum, alia legatariorum, si quis spissius, & non subtilius intueatur: nam heredi invito semper accrescit, & conjuncto, & disjuncto, non cuilibet legatario, quia juris potestate, & fictione heredes singuli in assem vocantur, & solo concursu partes faciunt, licet sint disjuncti: quæ fictio non admittitur in legatariis, in utrisque eadem est ratio: sed in heredibus fictitia: in legatariis, vera. Quid ita? quia & heredes finguntur unius personæ vicem sustinere: una autem persona scindi nequit: verum si sumus re & verbis conjuncti, non tantum concurrente altero, sed etiam non concurrente, duo videntur esse legata. Et ideo si deficiat portio unius, mihi invito non accrescit, quia non est unum legatum iuvitus, nec totum vindico, quia nec mihi totum palam relictum est, sed si hoc malim, potero partem meam retinere, & partem collegatarii repudiare. Eadem ratio facit, ut inter re tantum conjunctos sit potius jus non decrescendi, quia solidum propalam relictum sit: inter re & verbis conjunctos jure antiquo, & novissimo sit jus accrescendi proprie: non jure novo, quo pars non capientis caduca fit. Et de jure novo est *d. l. plane*, cum sit de incapaci.

Dictum est supra quid sit jus accrescendi, & in quo distet ususfructus a proprietate, & in quo conjuncti re tantum a re & verbis conjunctis. Re conjuncti semper habere possunt partes concursu, prima facie solidum jure novo, & antiquo, & inter eos esse jus accrescendi: si legatum sit per vindicationem re & verbis semper jure antiquo, & novissimo concursu partes habere: jure novo, non concursu, sed ab initio, & inter eos proprie non est jus accrescendi: Re conjunctis propalam singulis solidum legari, re & verbis conjunctis non item. Re conjuncto accrescit invito, & jus est non decrescendi proprie: re & verbis conjuncto, non invito, jus est proprie accrescendi: Et sic re conjunctus excludit fiscum: re & verbis conjunctus non item. De jure novo est *d. l. plane, §. si conjunctim, de leg.* 1. cujus species hæc est: legavi Titio, & servo proprio sine libertate etiam per vindicatio-

A nem hoc modo: Titio & Sticho servo meo fundum illum do lego: in persona Stichi non consistit legatum servo datum sine libertate: sunt re & verbis conjuncti, & fiunt partes ab initio; sed jure novo, id est, lege Papia, & ideo pars Stichi non accrescit Titio. Et tamen Stichus facit partem, & ejus pars remanet apud heredem, id est, in hereditate remanet; & sic inutile fuit ejus legatum, sive pro non scripto. Quod ab initio inutile est, pro non scripto est, & in hereditate remanet. Quod utile est ab initio, sed deficit vivo testatore, vel ante apertas tabulas, intercidit, id est, caducum fit, *l. intercidit, de cond. & dem.* vel cadit in casum: sic ergo Stichi pars non accrescit collegatario. Sequitur deinde in eodem §. de his quibus disjunctim legatur. Finge: Primo legatur testamento

B principali, ut paterno. Secundo testamento pupillari, hi sunt re conjuncti, quia idem diversa scriptura ipsis legatur; *concursu*, inquit, *partes habent*: ut & in *l. coheredi* 41. *§. coheres, de vulg. substit.* unde *interim is habebit partem, cui legatum est in suo testamento*, id est, paterno. *Interim*, id est, antequam locus sit testamento pupillari, & locus sit conditioni legati relicti in pupillari testamento, quod vitiosum est: nam si non fiant partes concursu, interim, qui Primus venit, habebit solidum. Itaque legendum est, *Interim igitur totum*: nec Azo & Hugolinus dissimularunt hoc mendum, & dicunt interim; non tantum partem, sed solidum, vel utramque partem: vel loquitur de legato per vindicationem secundum jus novum. In *l. qui bona fide, §.* 2. pro *in solidum*, est legendum, *partem*,

C ut in Fragmentis Ulpian. *titul. de legat.* Si duobus disjunctim res legetur, solidum debetur, ubi legendum, *partes*, & totum alter consequetur, die legati pupillari testamento relicti cedente, & altero non concurrente. Si duobus eadem res disjunctim legetur, non fiunt partes ab initio, & est inter eos jus accrescendi. Conjuncti re & verbis, & re conjuncti tantum, concursu partes habent, ab initio solidum, & inter eos est jus accrescendi, si per vindicationem legatum sit, id est, qui ex his non fert partem, non facit partem socio, id est, collegatario. At inter conjunctos, vel separatos re & verbis per vindicationem, non adscriptis partibus, jure novissimo, & antiquo est jus accrescendi. Et hanc definitionem confirmat *l. 16. §. 1. libr. 1. l. si servi sub conditione, de sta-*

D *tulib. infra, l. legatum* 116. *§. 1. libr.* 1. a seipso legari nequit a coherede. De conjunctis re tantum est *l. 1. §. 1. de usufruct. accresc.* ubi per vindicationem legatum est. Quid juris si per damnationem conjunctim, vel disjunctim legatum sit? si disjunctim per damnationem legatum sit, jure antiquo, & novo, singulis solidum debetur semper, uni res, alteri æstimatio: ut heres damnas esto dare Primo illum fundum. Secundo item, jure novissimo singulis partes tantum debentur, si concurrant, ut ostendit *l. unica, §. sin autem disjunctim, de cad. toll.* nisi appareat testatorem singulis dari voluisse solidum, quæ clausula est Triboniani in *l. 20. hoc tit. l. si pluribus, l. si filiusfamil. §. 1. libr. 1. l. 13. §. ult. lib. 2. l. duos, inf. de usufruct. leg.* si vero conjunctim per damnationem, jure an-

E tiquo singulis partes debentur ab initio, non concursu, & non capientis pars non accrescit alteri, sed in hereditate remanet. Atque ita qui non capit partem, facit tamen partem socio. Jure autem novo non remanet apud heredem, sed caduca fit, ut ait Ulpian. *tit. de leg.* videlicet si defecerit post testamentum, vel post mortem testatoris ante apertas tabulas, non quæ deficit statim ab initio: nam omnia, quæ statim deficiunt ab initio remanent in hereditate jure antiquo: jure novissimo pars non capientis accrescit alteri, ac si partes concursu habeant, non ab initio, & inter eos sic est jus accrescendi jure novissimo; quo jure inter conjunctos, vel separatos per damnationem jus est accrescendi, perinde atque inter conjunctos, &

disjun-

disjunctos per vindicationem : jure antiquo non videntur re conjuncti : quibus res legatur per damnationem : ſunt re conjuncti, quibus res eadem ſcriptura per vindicationem legatur, disjuncti, quibus eadem res per vindicationem legatur jure antiquo : jure noviſſimo non neceſſe eſt addi per vindicationem : jure novo, hi quibus quoquo modo eadem res legatur, non ſunt conjuncti re. Et de jure antiquo accipienda eſt *l. 16. in principio lib.* 1. quaſi ſublata, *tit. de caduc. tollend.* ubi pars legata ei, qui in rerum natura non eſt, jure antiquo & novo apud heredem remanet, nec eſt caduca, in cauſam caduci non cadit, ſed pro non ſcripta eſt, pars autem, quæ habetur pro non ſcripta non accreſcit conjuncto : ubi eſt jus accreſcendi, qui non fert partem, non facit partem : ubi non eſt jus accreſcendi, qui non fert partem, facit partem.

De Jure antiquo.

SUnt varia genera legatorum : jure veteri ſi per vindicationem disjunctim, vel conjunctim eadem res duobus legetur, concurſu partes habent, & non concurrentis pars accreſcit alteri ; ſi per damnationem, partes fiunt ab initio, & non concurrentis pars apud heredem remanet ſi conjunctim : ſi disjunctim, ſingulis ſolidum debetur.

De Jure novo.

SI per vindicationem, vel damnationem conjunctim eadem res duobus legetur, partes habent ab initio, & non capientis pars caduca fit, ſi deficiat poſt teſtamentum ante diem legati cedentem, niſi collegatarius ſit heres ex liberis, aut parentibus, uſque ad 3. gradum, ut illi accreſcat : ſi per vindicationem legatum ſit, remanet apud heredem : ſi per damnationem, ſi disjunctim, idem eſt jure novo quod antiquo.

Si per damnationem, vel vindicationem conjunctim eadem res duobus legetur, concurſu partes habent, & non concurrentis pars accreſcit alteri. Atque ita jure noviſſimo correctæ ſunt *l. 7. & l. ult. §. Sejo, lib. 1. & l. 16. in prin. l. hujuſmodi, §. ſi Titio, lib. 1.* & ſi quæ ſimiles ſunt, quæ dicunt non eſſe jus accreſcendi inter eos, quibus conjunctim, vel disjunctim legatum eſt. Ex eo patet *l. ſi pluribus, l. filiusf. §. ult. lib. 1. l. 13. §. ult. lib. 2. l. 20. h. tit. l. duos, de uſufr. leg.* conflatas eſſe ex jure noviſſimo.

Nunc de ſententia *l. mulieri 74. de cond. & demonſt.* Quoquo jure, vel caſu eſt inter collegatarios jus accreſcendi, ſemper ab eo, quod conſtitueris eſt excipiendus caſus *l. mulieri, de cond. & dem.* in quo caſu, qui non fert partem, facit partem, & obſtat juri accreſcendi. Species d. leg. hæc eſt. Quidam mulieri & Titio conjunctim legavit uſumfructum per vindicationem, ſub conditione viduitatis, quæ conditio lege Julia mulieri remittitur propter utilitatem publicam : & ideo mulier ad legatum admittetur quamvis nupſerit. Titio non videtur remitti, ſi Titio ſub ea conditione legatum ſit, ſi mulier non nupſerit, non remittetur, *l. 1. C. de ind. vid. toll.* ſi mulier nupſerit, remittetur conditio, ſed an Titio? Ratio dubitandi, quia Titius conditione defectus eſt, quæ in perſona ejus non remittitur, & eo excluſo mulier in legatum uſumfructum admittetur : ſed contra Papinianus definit partem uſusfructus habituram : quia lege Julia mulieri tantum habere conceſſum eſt, quantum haberet ſi conditioni paruiſſet : ſed ſi paruiſſet, ſolam partem habuiſſet, ut & Titius ; ergo in ſolam partem admittenda : & propter mulierem Titius in alteram. Ita ſæpe evenit, ut quod quis non habet per ſe & ex ſua perſona, habeat propter alteram, *l. cum hereditate, de acquir. hered. l. ſi commune, quemadmod. ſervit. amitt.*

Quæro quid juris ſit ſi Titius moriatur, capiteve minuatur, aut repudiaverit legatum? Et ait, non accreſcere, ne mulier plus habeat ſua parte, quæ venit ad legatum contra voluntatem defuncti, quæque venit jure ſingulari, ut ait Bart. id eſt, lege Julia : igitur tria colliguntur ex *d. l. mulieri*, ut is, cui non remittitur conditio, ſi deficiatur conditione, admittatur ad legatum : ut is, qui conditione deficitur, id recte repudiet, licet non delatum ſit, quia ſcilicet propter mulierem utrique defertur, id eſt, intelligitur legatum : tertium, ut non ſit jus accreſcendi inter conjunctos re & verbis, quia non veniunt ex judicio defuncti, cum non ſit impleta conditio, & quæ admittuntur contra judicium defuncti, non ſunt producenda latius.

De Verbis tantum conjunctis.

INter verbis tantum conjunctos jus accreſcendi Celſus non eſſe demonſtrat, quia partes ab initio habent ſemper, non concurſu, *l. pen. & l. ult. de uſufr. accreſc.* in qua lege teſtator duos heredes inſtituit ex æquis partibus, Primum & Secundum, & duobus legavit ejuſdem rei uſumfructum, Tertio & Quarto ſeparatim : id eſt, a ſingulis heredibus uſumfructum legavit etiam per vindicationem, ut oſtendit *l. ult.* id eſt, uno omittente, vel amittente partem, an accreſcet? minime, ut inter eos quibus conjunctim eadem res, vel ejuſdem uſusfructus legatur æquis portionibus, qui dicuntur verbis conjuncti, id eſt, ſicut inter verbis conjunctos non eſt jus accreſcendi : nam priore caſu videtur legari æquis portionibus eis quibus a ſingulis heredibus legavit : quas enim partes fecit inter heredes, eaſdem legatarios habere voluit : Atque ita non eſt jus accreſcendi inter conjunctos, vel ſeparatos, aſcriptis partibus ; vel ſi intelligantur aſcriptæ : nam ut in *l. 10. lib. 1.* nihil refert viriles partes dari voluerit, an id expreſſerit. Eademque ratio *l. 12. §. 1. de uſufr. accreſ.* Finge : Duos inſtituit ex æquis partibus, & ab eis ambobus legavit fundum Titio, deducto uſufructu : heredes fundum præſtiterunt, & detraxerunt ſibi uſumfructum, pars unius defecit : hæc non accreſcet alteri, ſed recurret potius ad fundi proprietarium : nam uſusfructus non videtur diviſus concurſu, ſed a teſtatore ab initio, ut ſcilicet haberent portiones hereditarias. Et non eſſe jus accreſcendi inter verbis tantum conjunctos, argumento eſt *§. ſi eadem, Inſtit. de leg.* ubi de verbis tantum conjunctis nihil dicit. Ergo habuit eos pro alienis : ſed addenda hæc exceptio, niſi aliud teſtator ſenſerit, id eſt, niſi eam conjunctionem nominum affectarit, & partes commemoravit quas facerent concurſu, quo caſu habentur pro re & verbis conjunctis : & conſequenter eſt jus accreſcendi inter eos. Et hujus voluntatis defuncti argumentum eſt *d. l. 16. in fin.* Finge : Quidam legavit mihi & poſtumis : poſtumo non nato, totum vindicabo ; & tamen fuerunt tantum verbis conjuncti : ſed hoc ideo quia teſtator non aſcripſit partes viriles, ut nos ſepararet, noluit partem legati ſeparari, ſed voluit ut omnes haberent partes viriles, ſi plures poſtumi naſcerentur. Itaque non nati poſtumi non facient partem, ſed quaſi ſolido ab initio relicto, ſolidum ad me pertinebit, quaſi non aſcriptæ eſſent partes, *l. 7. & 8. de rebus dub.* In hac lege non videtur teſtator eos velle conjungere : nam id potius brevitati ſtudens dixit, & celeriter, *l. ſi quis ita, de hered. Inſtit.* ſed melius dicendum, teſtatorem conjunctionem induxiſſe, niſi aliud probetur. In poſteriore parte hujus legis quærit quis ſit potior : inter re tantum conjunctos, & re & verbis eſt jus accreſcendi. Finge nunc : Primo & Secundo fundum Sejanum do lego, Titio eundem do lego : deficiente primo, ſoli accreſcit Secundo, non Tertio, quia conjunctus re & verbis præfertur re tantum conjuncto : imo ceteris omnibus, *l. 1. §. idem ait, de uſufr. accreſc. l. Sempronius, §. ult. de uſufr. leg.* Nunc rurſus finge : Primo & Se-

Secundo fundum Sejanum do lego, Tertio eundem lego, Quarto eundem lego, Quinto & Sexto æquis partibus eundem do lego: fient tantum quatuor partes, quia Primus & Secundus habentur pro uno, Quintus & Sextus pro uno, *l. un. §. hoc ita, de cad. tol. Cod. l. plane, in prin. lib.* 1. Nunc deficit Primus, accreſcit ſoli Secundo, deficiente Tertio, an accreſcet ſoli Quarto? minime; ſed omnibus, quia & omnes ſunt conjuncti re aliqua ex parte. Ergo re & verbis conjunctus præfertur ceteris, & re tantum conjunctus, non præfertur ceteris, ſed veniunt omnes in portionem vacantem. Sed de verbis tantum conjunctis dubitatur propter ambiguum voluntatis, quia incertum eſt, an celeriter dixerit, an data opera eos conjungere voluerit. Deficiente Quinto, cui accreſcat dubitatur in d. ſpecie: ſed verius eſt accreſcere ſoli Sexto, quaſi videatur teſtator eos non fruſtra conjunxiſſe, & non verbis tantum, ſed re etiam conjuncti videntur; Atque ita qui re & verbis conjunctus eſt, & qui intelligitur, vel verbis tantum conjunctus, præfertur ceteris, niſi ceteri probent defunctum celeritati ſtuduiſſe.

Obſtat *l. Mævio, lib.* 2. *& l. 66. de hered. inſtit.* quæ ut exponantur prius, quatuor intellectus gloſſæ exponam, qui referuntur ab Accurſio ad illa verba: *quod ſi re tantum*, & corrupti ſunt, & ad verbum *habent* in fine hujus gloſſæ pro *contineri*, legendum *continuari*. In gloſſa legendum: Secundus eſt, an conjunctus re tantum præferatur verbis tantum, & non re & verbis: dein fac parentheſim (Tertius) uſque ad hæc verba ſecundum Azonem. Primus intellectus eſt Joannis, quem ſequitur Azo, & Bart. conjunctum re tantum non præferri re tantum & verbis conjuncto; quod veriſſimum eſt. At ex ſequentibus verbis textus, *ſi vero verbis*, colligit, re & verbis conjunctum verbis tantum præferri quæſtionem eſſe, quod falſum eſt, cum dixerit id omnino verum eſſe. Secundus eſt Rogerii, illis verbis: *quod ſi re tantum*, hoc tantum demonſtrari, conjunctum re non præferri conjuncto re & verbis: quod quidem verum eſt, ſed falſum, hoc tantum illis verbis demonſtrari: quin imo re tantum conjunctum non præferri ceteris generaliter definitur: nam ut dixit, re & verbis conjunctum præferri ceteris: ita recte re tantum conjunctum non præferri ceteris dicit: ſequentibus verbis, *ſi autem re*, Rog. ait, conjunctum re tantum præferri conjuncto verbis tantum: quod repugnat ei quod ſupra dictum eſt, itaque rejiciendum. Tertius eſt Hugolini, quem ſequitur Alciat. ex verbis, *quod ſi re* conjunctum re tantum non præferri conjuncto verbis tantum, vel re & verbis, quod verum eſt: nam deficiens pars omnibus accreſcit, & non tantum re conjuncto. Ex ultima parte colligit, conjunctum verbis tantum præferri re conjuncto tantum: qui ſenſus verus eſt, ſi etiam dicas, verbis tantum conjunctum præferri ceteris: erit falſiſſimum ſi dicas hoc tantum contineri, conjunctum verbis tantum præferri conjuncto re tantum, cum Paulus velit conjunctum verbis præferri ceteris: nam conjunctio verborum eadem eſt conjunctio duorum, aut nulla. Quartus eſt Accurſii conflatus ex Joanne & Rogerio. Ex Rogerio in illo verſu (*quod ſi re*) conjunctum re tantum præferri verbis tantum conjuncto: ex Joanne in ultima parte legis conjunctum re & verbis præferri conjuncto tantum. Qui ſenſus refutati ſunt quaſi alieni a mente Pauli; ſed voluit quærere, an verbis conjunctus præferatur ceteris, & eandem habet prærogativam atque re & verbis. Adjicit Accurſius non fieri mentionem in hac lege de hac quæſtione, num re tantum conjunctus præferatur verbis tantum conjuncto, vel contra: & ait neutrum neutri præferri, ſed ambo ſimul vocari in portionem vacantem, quod eſt manifeſte contra Paulum, qui ait, verbis conjunctum præferri ceteris: qui verbis tantum conjunctus eſt, aut non eſt admittendus in portio-

A nem, aut ſi admittatur, præferendus ceteris quaſi re & verbis conjunctus: Et movetur *l. ſi ita quis 66. ff. de heredib. inſtit. & l. Mævio* 41. *lib.* 2. Species legis 66. hæc eſt. Primus heres eſto, Secundus & Tertius ex æquis partibus heredes ſunto: quoniam Tertius & Secundus habent partes viriles, ſunt verbis conjuncti, & facit conjunctionem: verumtamen ſi deficiat portio Secundi, omnibus accreſcit, & lex ſupponit teſtatorem non tam conjungere voluiſſe, quàm celeriter dixiſſe. Ergo Primus & Secundus non ſunt conjuncti verbis tantum, ſecundum mentem teſtatoris, quia perinde eſt ac ſi non conjunxiſſet. Species *l. Mævio*: Primo partem dimidiam, Secundo partem dimidiam lego, ut videantur verbis conjuncti: dein, Tertio eundem fundum lego; deficit portio Secundi, an accre-
B ſcit ſoli Primo, quaſi verbis conjuncto? minime: ſed etiam Tertio: videtur Accurſio, Primum, qui erat conjunctus verbis, non præferri: ſed dicendum Primum & Secundum non fuiſſe conjunctos verbis: nam verborum conjunctio, eſt nominum conjunctio; in qua oratione nomina Primi & Secundi non conjunguntur; ſed potius ſeparantur, quia, ut ait lex, ſeparatim & partes fundi datæ fuerunt, id eſt, ſeparatis verbis & oratione. In ea oratione, Primo partem dimidiam, ſubauditur, lego per Zeugma a poſterioribus. Zeugma eſt repetitio nominis ſuperioris, vel verbi poſterioris. In *l. Titius, de ſerv. export.* eſt Zeugma a ſuperioribus: priorem ait vendidiſſe ancillam, ut proſtituta libera eſſet: poſteriorem vendidiſſe ancillam, ut manum injiceret: eſt ſubaudiendum ſi proſtitueretur per
C Zeugma a ſuperioribus. Zeugma eſt a poſterioribus in *l. 4. §. cum igitur, ff. de in diem addict.* In prima parte, *cum tunc recedatur ab emptione, &c.* eſt ſubaudiendum, cum melior eſt conditio. In ſpecie *d. leg. Mævio*, cum dixit, Primo partem dimidiam; perinde eſt, ac ſi dixiſſet: Partem dimidiam Primo lego. Sunt ergo omnes re conjuncti, & deficiens portio Secundi pro rata cuique accreſcit, & duæ partes Tertio, cui totus fundus legatus eſt, Primo una pars cum dimidia. Et ſic ſunt re conjuncti, vel in totum, vel in partem, *l. 3. §. non ſolum, de uſufr. accreſc.* Primus & Secundus videntur re conjuncti in eundem ſemiſſem propter Tertium, qui non eſſent, Tertio non adjecto, ut in *d. l. triplici*. Primum exemplum eſt: Primus & Secundus heredes ſunto, Tertius ex ſemiſſe:
D Primus & Secundus videntur verbis & re conjuncti. Et ſi non adjeciſſet Tertium, non eſſent re conjuncti: nam unus ferret unum ſemiſſem, alter alterum ſemiſſem. Primus heres eſto ex ſemiſſe, ex qua parte Primum & Secundum inſtituo, Tertius ex ſemiſſe. Primus & Secundus ſunt conjuncti re: ſi Tertius non fuiſſet adjectus, Primus & Secundus vocarentur in ſemiſſem, & ſic re non eſſent conjuncti: & ſic in hoc propoſito, cum ait: Primo dimidiam, Secundo partem dimidiam lego. Tertio eundem fundum do lego: propter Tertium Primus & Secundus videntur conjuncti re: & ſi non eſſet adjectus, non venirent in eandem partem: & ſecus eſt ſi totum Primo legarit Tertio non adjecto: ut Primo fundum Sejanum, Secundo fundum eumdem lego: nam erunt re conjuncti,
E ut ait Accurſ. ad verbum *ſeparatim*, quia hic eſt Zeugma a poſterioribus.

Nunc expendamus ea, quæ Bartolus in hanc leg. adnotavit.

Bartolus duo facit: Primo ponit oppoſitiones, dein quæſtiones quamplures: ſi duobus eadem res legetur ſeparatim, re conjuncti ſunt, & inter eos eſt jus accreſcendi. Bart. objicit *l. pen. de uſufr. accreſc.* In ea lege duobus ſeparatim eadem res legatur, & tamen non ſunt re conjuncti: ſed hoc ideo fit, ut & Bart.

ani-

A animadvertit, quia ibi ſingulis legavit ab heredibus ſingulis, qua in re ab initio partes teſtatorem dare voluiſſe conjectamur. Finge: Duo ſunt heredes, & duobus legavit eandem rem ab heredibus ſingulis: ſi heredes ſint ſemiſſarii, erunt quoque legatarii ſemiſſarii. Et ſimiliter tribus heredibus inſtitutis ex æquis partibus, tribus legat eandem rem: videtur teſtator æquas partes feciſſe. Et quod dicitur conjunctos eſſe re, quibus eadem res ſeparatim legatur, hoc ita verum eſt, ſi legetur ab eodem herede, vel generaliter ab omnibus heredibus, & uni legetur a pupillo in primis tabulis, vel alteri in ſecundis tabulis, *l. coheredi, §. coheres, de vulg. ſubſtit. l. plane, §. ſi conjunctim, lib.* 1. ſecus ſi ſingulis legarit ab heredibus ſingulis; atque ita fit, ut ex voluntate teſtatoris verbis conjuncti intelligantur, qui ſcriptura re tantum conjuncti apparent. B Secundo affert *l. ſicut, de adim. leg.* ex qua l. efficit, duobus eadem re ſeparatim legata priori legatario ademptam videri, non utrique datam videri; ut ſi ita dixerit: Primo fundum lego, fundum quem Primo legavi, Secundo lego: nam in perſona Primi tacita ademptio videtur, id eſt, videtur ademiſſe legatum Primo, & dediſſe Secundo. Dicendum ergo ea verba, fundum quem Primo legavi, eum Secundo lego, poſſe accipi bifariam, ut Primus & Secundus ſint re conjuncti, vel ut a Primo transferatur legatum in Secundum, *l. ſi pluribus; lib.* 1. Et Alciatus ait, Primo ademptum legatum, quod probo. Re autem conjuncti videntur, ſi dixerit: quod Primo legavi, idem Secundo lego: vel ſi ita: ex qua Parte primum heredem inſtitui, ex eadem Secundus heres eſto, *l. Julia-* C *nus, de hered. inſtit.* Tertio obiicit adverſus definitionem re conjunctorum: oratio ſoluta habetur pro conjuncta: ſoluta eſt hæc: Primo fundum Sejanum lego, Secundo fundum Sejanum lego; quod eſt exemplum re conjunctorum. Ergo re ſoluti habentur pro conjunctis. In ea tamen ſpecie non tantum re, ſed & verbis conjuncti ſunt, idque ex mente teſtatoris, *l. ſæpe, de verb. ſignific.* Et propoſitio vera eſt ex conjectura voluntatis teſtatoris. Deinde in hac ſpecie, non eſt ſoluta oratio: ſoluta eſt omnino in qua deſideratur conjunctio. Atqui in hac ſpecie non deſideratur conjunctio. Quarto objicit, quod ſeparati re dicantur disjuncti in *l. un. C. de caduc. toll.* ſed hoc ideo fit, quia cum dicimus conjunctos, vel disjunctos, reſpicimus ad ſcripturam. Quinto in eam D partem hujus legis, quâ tale exemplum datur verbis tantum conjunctorum. Titio & Sejo fundum ex æquis partibus lego: hi ſunt verbis tantum conjuncti: ſic argumentatur: Expreſſio eorum, quæ tacite inſunt, nihil operatur: hoc tacite ineſt, ut partes fiant, *l. legata, §. 1. lib. 1. l. expreſſa, de regul. juris*: Expreſſa pupillaris excludit matrem: tacita pupillaris non excludit, *l. precibus, C. de impub. & al.* poteſt adduci exemplum ex *l. 3. Quibus mod. uſusfruct. amitt.* uſusfructus finitur morte fructuarii, & capitis deminutione, ſi non ſit repetitus hoc modo: lego tibi uſumfructum, etiamſi capite minutus fueris: ſi legetur uſusfructus, tacite videtur ineſſe uſque ad mortem; ſed ſi expreſſim dixerit, ſe legare uſumfructum, quandiu vivat, intelligitur repetitus uſusfru- E ctus. Si expreſſerit, illi, ſi volet, lego, conditionale eſt legatum, & non tranſmittitur in heredem legatarii, *l. ſi ita expreſſim, de condit. & demonſt.* quia conditio videtur injecta. Atque ita expreſſa hæc verba, *ſi volet*, faciunt conditionem, quæ intellecta non faciunt; atque ita expreſſionem eorum, quæ tacite inſunt, nihil operari dicere poſſumus. Fateor expreſſionem ejus tantum, quod ineſt, nihil operari, id eſt, ſi ſermone tuo explanes, quod ineſt, *l. 3. lib.* 1. ubi hæc verba: ſi heres adire voluerit, ſumuntur ex rei natura, & ſic teſtator demonſtrare voluit, quod tacite inerat. Sed plerumque exprimendo ea, quæ tacite inſunt, aliud agit; & in ſumma, expreſſio eorum, quæ tacite inſunt, nihil operatur, ſi nihil aliud agimus quam quæ verbis inſunt: ſed ſi aliud agimus, non eſt tantum expreſſio eorum, ſed amplius quiddam: aſſumptio vera non eſt. In legato duobus relicto hoc ineſt, ut partes fiant. Fateor: ſed non ita ac ſi exprimeretur: nam exprimuntur æque partes ut fiant ab initio. Fateor, quod expreſſerit teſtator æquis partibus; non ſunt ideo re conjuncti, quia & demptis his, eſſent verbis conjuncti: nego, quod expreſſerit, æquis partibus, ideo eſſe verbis tantum conjunctos, quia demptis his, non eſſent tantum verbis conjuncti, ſed re & verbis, & expreſſio partium facit, ut ſint tantum verbis conjuncti. Sexto reſpicit intellectum quem Joannes dedit, & Bart. ſequitur, re tantum conjunctum verbis tantum conjuncto præferri, re tantum conjunctum non præferri re & verbis conjuncto. Itaque Bart. hæc, *quod ſi re*, interpretatur. Septimo pertinet ad id quod dicitur inter conjunctos eſſe jus accreſcendi, & obiicit *l. & Proculo* 20. *lib.* 2. ſpecies hæc eſt: Quidam legavit ſervo communi: repudiante uno ex dominis, an accreſcet alteri? Ait, non accreſcere: quia non ſunt conjuncti: itaque tantum abeſt ut obſtet, quin imo ait, jus non eſſe accreſcendi, quod non ſint conjuncti, ſed Bart. ait, non ſunt conjuncti a teſtatore, ſed a lege; & tamen non eſt inter eos jus accreſcendi; ſed ait legem, *re conjuncti* eſſe de conjunctione teſtamentaria, illam vero legem eſſe de legitima: ſed hoc falſum eſt: nam quos legatarios non conjungit teſtator, lex etiam non conjungit: verum alia ratio eſt heredum: nam quos teſtator heredes non conjunxit, fictio juris conjungit. Obſtat lex *& Proculo*: ſed Celſus ejus auctor eſt in *l. 1. §. 1. de uſufr. accreſc.* Julianus, qui fuit diverſæ ſectæ, reprehendit Celſum, eo quod nominatim reſpondet rationi Celſi: nam ait, non inſpiciendam eſſe perſonam dominorum, ſed ſervi legatarii: ut ſervus unus eſt, ita domini ejus ſervi pro uno habentur: Porro unus non poteſt ſcindere legatum; ſed ſi partem agnoſcat, invitum eum ſequetur altera pars, *l. ſi cui res* 58. *lib.* 2. in *d. l. 1. §. Interdum*, notatur idem ſenſiſſe Julianum, quod Celſus. An ſint re conjuncti, ſi quis ita leget: Titio decem lego, Secundo decem lego. Prima quæſtio, an ſint re conjuncti, quibus ita legatur: Primo decem lego, Secundo decem lego: ſi dixerit, Secundo eadem decem lego, ſunt re conjuncti: ſi dixerit, Secundo decem lego, dubitatur, an ſint re conjuncti: nam ducto argumento a ſtipulationibus, probabitur non eſſe conjunctos ex *l. ſtipulatio iſta* 38. *§. eum qui, de verb. oblig.* ſi ita ſtipuler, mihi decem & Titio decem, eadem decem dixiſſe videbor. Ergo debentur tantum quinque, Titio nihil debetur, quia alteri ſtipulamur inutiliter, & pars Titii mihi non accreſcet: Et ideo dicerem non eſſe jus accreſcendi in contractibus, ut patet ex *l. ſi mihi & Titio* 10. *eod. tit.* Ergo dicam Primum & Secundum conjungi in eandem ſummam, ducto argumento a ſtipulationibus ad legata, quod frequens eſt in jure, ex *l. Eum qui ita ſtipulatur, eod. tit.* At ſi ſtipuler mihi & Titio decem, una decem videor communiter ſtipulari, non alia: atque ideo mihi debebuntur quinque, ſicut ex priori, Titio nihil debebitur, nec pars inutilis mihi accreſcet. At in ſumma ſi ſtipuler mihi & Titio decem, una tantum decem communiter ſtipulor: ſicut, inquit, is qui legat Primo & Secundo decem, non aliud intelligitur quam una decem duobus communiter legare. Conveniunt ſtipulatio & legata in hoc: Si ſtipuleris mihi & Titio decem, una decem ſtipularis: ſi etiam leges Primo & Secundo decem, una decem communiter legaſti: nam priori caſu valet ſtipulatio in perſona tua, non in altera, in unaque perſona debetur legatum: cur in hoc non fit comparatio, ut una decem videantur legata, & debeantur, in ſtipulatione ſecus? In priori ſpecie *d. legis Eum qui*, facit comparationem legato-

rum, & ſtipulationum, in poſteriore non facit. Denique ſi quis ſtipuletur ſibi & Titio decem, una decem ſtipulatur. Et in poſteriore ſpecie eſt ſumma differentia inter legata, & ſtipulationes: nam ambigua eſt hæc oratio, mihi decem, Titio decem, quod non ita eſt ſi leget mihi decem, & Titio decem, *l.1. lib.* 2. In priore ergo ſpecie eſt ambiguitas, in poſteriore non, & in ambiguis facimus interpretationem contra ſtipulatorem, *d. l. ſtipulatio iſta, §. in ſtipulationibus, l. cum quæritur 26. de reb. dub.* In legatis voluntas teſtatoris conſideratur, & ſecundum quod credibile eſt teſtatorem cogitaſſe. Quo loco re conjunctis legetur, nihil intereſt; nam etiam ſunt re conjuncti, quibus eadem res legatur longo intervallo, ut puta ſi uni teſtamento legetur, alteri codicillis, uni in prima parte, alteri in ima parte teſtamenti: contra, quibus longo intervallo legatur ſi non ſunt re conjuncti, nec ſi ſtatim eis legetur, erunt conjuncti. Exempla ſunt hi, quibus ſingulis a ſingulis heredibus legatur, *l. pen. de uſufr. accreſc.* ſed differentia quoque eſt in hac ſpecie, mihi & Titio decem: Primo & Secundo decem: nam fateor quidem utrobique una decem intelligi: ſed ſi ſtipuler mihi & Titio decem, Titio ergo inutiliter, pars inutilis mihi non accreſcit, *d. l. ſi mihi & Titio, de verbor. obligat.* Dubitatum tamen fuit, an mihi accreſceret in *§. quod ſi quis, Inſtit. de inutil. ſtipulat.* ſed in dubio eſt pronuntiandum pro promiſſore: maxime cum pœna eſt in ſtipulationem deducta, quæ dividitur numero, non corpore, quia eſt incorporalis res, id eſt, qualitas: ſecus erit ſi promiſerit mihi & Titio ſervitutem: nam præſtabit mihi integram ſervitutem, veluti jure accreſcendi, *l. 5. comm. præd. l. fundus 64. de contrah. empt.* Idem in ſtipulatione: nam ſi ſtipuler mihi fundum & Titio, mihi integer fundus præſtabitur: ſecus in pecunia, quæ ab initio intelligitur dividi. Et ſic in ceteris rebus conveniunt ſtipulationes, & legata, præterquam in pecunia: ſi legentur mihi & Titio decem, Titio tamen inutiliter, quia incapaci: mihi accreſcit, quia in legato fit latior interpretatio. Secunda quæſtio an ſint re conjuncti, quibus eadem res legatur, ut ſolidum quiſque capiat; ſed nihil facilius: *lex 20. ſup. hoc tit.* hoc modo ait, non communicandi animo legari, & re uni ſoluta, alterum nullum jus in rem ipſam habere: non ſunt ergo re conjuncti: deinde ſi ſunt conjuncti, eſt inter eos jus accreſcendi: Falſum autem extremum: Falſum ergo primum. Finge: Primus & Secundus heredes ſunt. Tertius ex ſemiſſe heres eſto. Primus & Secundus inſtituti ſine parte ſunt conjuncti re & verbis, vel Tertius ex ſemiſſe heres eſto: Primus & Secundus heredes ſunto, quod idem eſt in legatis: verum non habent jus accreſcendi, id eſt, deficiente Primo, non accreſcet ſoli Secundo, *l. item quod 17. §. 1. de hered. inſtit.* ubi tractat de his, qui ſine parte inſtituuntur: ſed ſatis ſunt conjuncti: non tamen quantum ad jus accreſcendi, ſed intellige præcipuum, quia etiamſi intelligantur Primus & Secundus conjuncti in eundem ſemiſſem, non tamen in eum ſunt conjuncti palam: Et hæc reticentia teſtatoris facit, ut non habeant jus accreſcendi præcipuum.

Obſtat *l. heredes 63. eod. tit.* ſi heredes inſtituantur, inquit, ſine partibus, intereſt: nam ſi ſeparatim, uno deficiente accreſcit omnibus: ſed ſi conjunctim, uno ex conjunctis deficiente, non accreſcit omnibus, ſed reliquis. Quod pugnare videtur cum *d. l. Item quod*, ſed vera eſt *l. heredes*, ſi omnes heredes ſcribantur ſine partibus, hoc modo: Tertius heres eſto. Primus & Secundus heredes ſunto: nam hoc caſu deficiente Primo, ſervabo jus præcipuum Secundo, *l. liber 59. §. Titius, eodem tit.*

Sunt qui reſpondeant ad *d. l. heredes*, aliud eſſe reſtituere heredes ſine parte, aliud ſine partibus, & *§. 1. l. item quod*, ait, ſine parte, & *l. heredes ſine partibus*, ut aliud eſt ex parte heredes inſtituere, aliud

A ex partibus. Et ſine parte inſtituo, ſi dicam: Primus & Secundus heredes ſunto, ut deficiente Primo, non accreſcat ſoli Secundo, ſed omnibus ſine partibus, non tamen ſine parte, id eſt, ex parte, ſine partibus: ut Primus & Secundus ex ſemiſſe heredes ſunto, ut deficiente Primo, ſoli Secundo accreſcat, non ceteris: Quod verum eſt, ut in *l. heredes*: ſed hæc lex comprehendit etiam eos, qui inſtituuntur ſine parte. Deinde *lex heredes* loquitur de his, qui inſtituuntur ſine partibus: Ergo de his, qui ſine parte inſtituuntur, ſed non contra: Ex parte autem: Primus & Secundus ex ſemiſſe æquis partibus heredes ſunto: Et hoc caſu deficiente Primo, dicunt non accreſcere ſoli Secundo: quod B eſt falſiſſimum: nam ſi ex parte inſtituti habent jus accreſcendi præcipuum, cur non habebunt hi, qui ex partibus inſtituuntur? Ex partibus ſine parte: Primus & Secundus heredes ſunto æquis partibus: quo caſu, deficiente uno, alteri ſoli accreſcit.

Tertia Quæſtio. Quærit Bart. an ſint re conjuncti coheredes ſic inſtituti: Primus heres eſto ex ſemiſſe: qua ex parte Primum inſtitui, ex ea parte Secundus heres eſto: ſic videtur ex *l. Julianus, de hered. inſtit.* quia coguntur in unum ſemiſſem, ſi modo Tertius adjiciatur: nam Tertio non adjecto, non ſunt conjuncti re, niſi fictione juris, qua heredes ſemper ſunt conjuncti re. Item, Primus heres eſto ex ſemiſſe, ex parte, qua inſtitui Primum, heres eſto Secundus; *l. triplici, de verbor. ſignif.* ut Primus & Secundus ſint re C conjuncti, adjecto Tertio, videlicet quia in inſtitutione Secundi intelligitur primi inſtitutio; Itaque non ſolum re, ſed etiam verbis conjuncti ſunt. Ratio dubitandi hæc eſt. Ex qua parte, vel eadem parte, duobus modis intelligi poteſt, ex eadem parte ſimili, ſed non eadem, vel ſimili & eadem. Et *l. Julianus* ait, in eandem partem, non ſimilem alteram vocari. Deinde quærit, ſi Primo legetur totum, Secundo pars: an ambo ſint re conjuncti, id eſt, in totum, vel in eam partem, & hoc nihil apertius ex *l. Mævio 41. ſup. de leg.* 2. Eum, cui totus fundus legatus eſt, conjungi cum eo, cui partem lego. Et ex *l. 3. §. non ſolum, de uſufr. accreſc. l. qui uſumfructum, inf. de verbor. obligat.* ſed ita accipienda eſt, ut deficiente Secundo, Primo accreſcat pars, & habeat totum: deficiente autem D Primo non accreſcat Secundo, ſed dices: Jus ergo accreſcendi non eſt reciprocum? Imo, ſed in eo, in quo ſunt re conjuncti; ſunt autem illi conjuncti tantum in dimidia. Ergo cum Secundus habeat dimidiam, habet id, in quo conjunctus eſt. Accreſcere autem dicitur, quod decreſceret concurrente altero; & quod non decreſceret, concurrente altero, non dicitur accreſcere. Ex his principiis dici poteſt, ſi legetur Primo dimidia, dein Secundo dimidia, deficiente Primo, non accreſcit Secundo: ſed ſi legaverit Primo dimidiam, Secundo dimidiam, Tertio dimidiam, deficiente Primo, accreſcit ceteris, ne minus habeant dimidia; Aliter ſive duobus, ſive tribus leget tertias, deficiente uno, non accreſcit ceteris, ne plus habeant tertia. Et hoc totum pendet ex volun- E tate teſtatoris: unde ratio juris accreſcendi manat: & ſtultum eſt, originem juris ejus referre ad leg. Papiam, quæ eo ſpectabat, ut aboleret jus accreſcendi, & caducum fieret: & ex *l. 5. de vulg.* volunt id confirmari per legem, inquiunt, id eſt, legem Papiam: ſed inde male inferunt, jus accreſcendi eſſe ex lege Papia. Per legem fit non quod fit auctoritate legis, ſed quod fit, non impediente lege, cum lex Papia jus accreſcendi ægre parentibus conſervaret. Si legarit Primo totum, Secundo dimidiam, ſunt conjuncti re, & primo accreſcet pars deficientis Secundi, non contra. Nec obſtat *lex cum quæſtio, C. de legat.* quia cum loquitur de partibus faciendis inter legatarios, & definit, duos ſemiſſes, poſteriori legato videtur detraxiſſe ſemiſſem. Duplex eſt quæſtio: una de partibus faciendis, altera de jure accreſcendi: ſi etiam quæra-

tur

tur de partibus faciendis, nihil interest, an legetur Primo pars, an totum, sed in hoc tantum interest, quod si sequatur legatum partis, dicimus id detrahi, vel eximi priori legato: si præcedat legatum partis, dicimus legatum partis non transferri in sequens legatum, & cum eo commisceri: effectus tamen idem est, ut legatum speciale si sequatur, deroget generali, si præcedat, non transferatur in sequens, *l.* 1. *de auro & arg. leg.* Et in hac quæstione totum generaliter capitur, in hocque proposito genus a toto non separamus: nam si Primo legentur servi, Secundo Stichus, ambo conjuncti sunt in eum Stichum, & deficiente Secundo, Stichus Primo accrescet, vel repudiante Secundo, in *l. ult.* §. *ult. de auro & arg. leg.* mulier quædam ornamenta sua legaverat: deinde quædam jussit in sepulchrum inferri, quod perinde est ac si non jussisset. Ergo ea specialia vestimenta non inferentur in sarchophagum, & erunt legatarii, non heredis: nec obstat, quod dicitur, generi per speciem derogari, *l.* 80. *D. de reg. jur.* nam huic regulæ locus est in solvendis legatis, & concurrentibus omnibus legatariis, non in jure accrescendi. Prima quæstio juris, an sint verbis conjuncti quibus ita legatum est: Primo fundum lego, Secundo eundem fundum lego æquis partibus, & sunt verbis conjuncti, quasi repetito legato Primi in legato Secundi: repetitio vim conjunctionis habet, ut in hac specie: Primus ex semisse heres esto. Secundus qua ex parte Primum institui, heres esto: nec obstat *l.* 3. §. 1. *quibus mod. ususfr. amitt.*, sed ejus longe alia est species, quam sit proposita in hac quæstione: species est: lego Primo & Secundo usumfructum, & si Secundus capite minutus erit, eidem usumfructum lego. Ita repetitur ususfructus. Secundus capite minutus est: post capitis deminutionem habet usumfructum: quæritur, Secundo habente usumfructum, ex repetitione, an salvum sit jus accrescendi, quod erat ante? Et lex ait, esse salvum perinde atque, si non repetiisset legatum, & in locum Secundi substituisset Tertium, hoc modo: Primo & Secundo fundum lego; & si Secundus capite minutus erit, Tertio lego: an erit jus accrescendi inter Primum & Tertium? utique: quia re conjuncti sunt, licet verbis non sint conjuncti. Quod dicat, verbis non esse conjunctos, ducunt argumentum ineptum ad hanc quæstionem: quia non adjicit æquis partibus. Secunda quæstio est, an sint verbis conjuncti? cuilibet ex libertis meis fundum lego æquis partibus, & conjuncti sunt verbis & re, ac si dixisset: Primo & Secundo lego ex æquo fundum, & detractis his verbis (æquis partibus) sunt conjuncti re & verbis, vel re tantum: consequens est igitur ut his verbis adjectis sint conjuncti re & verbis. Tertia quæstio est, an sint verbis conjuncti: Primo fundum, Secundo autem eundem fundum lego æquis partibus? maxime, quia repeti videtur legatum Primi, & quia demptis his verbis essent re conjuncti, vel verius re & verbis. Nec obstat *l. Lucius* 78. §. *quæ habebat, ad Trebell.* species hæc est: uxor maritum heredem scripsit, eum rogans ut restituat hereditatem filio, ita tamen ut filius decem uncias habeat, nepos ex eo duas: nepos decessit vivo avo & patre, quæritur an filio, qui supervixit patri suo debeatur universa hereditas ex causa fideicommissi: item post mortem nepotis mortuus est pater, quæritur an verba hæc: *ita tamen, ut filius decem uncias, duas autem nepos habeat*, vim hanc habeant, si nepos & filius fuerunt in rerum natura die fideicommissi cedente? Et ait, filio deberi tantum decem uncias: sed non ita proponitur species, ut quæstio se habet, sed an sint verbis conjuncti nepos & filius: quanquam vix censentur verbis conjuncti, nisi quibus æquales partes legantur: cur non est jus accrescendi inter eos? Duarenus ait, ibi agi de partibus faciendis, cum alter sit mortuus. Sed dicendum ideo inter eos non esse jus accrescendi, quia non fuit jus accrescendi inter fideicommissarios jure antiquo & novo. Altera ratio est, ne plus habeat filius, quam testator voluerit; decem autem dari tantum voluit.

Quarta quæstio, an sint verbis conjuncti quibus ita legatur: Primo aut Secundo fundum lego æquis partibus: & detractis his verbis, sunt conjuncti re & verbis, *l. pen. C. de verb. sign.* adjectis ergo, sunt re & verbis conjuncti: si legetur res illa, aut illa, disjunctio non capitur pro conjunctione, ut si ab illo herede, aut illo legetur: sed si hoc modo tutor detur, disjunctio capietur pro conjunctione, & falsa est disjunctio, παραδιάζευξις.

Nunc de re & verbis conjunctis. Bartolus nunc exemplum dat re & verbis conjunctorum: suppeditat vero multa lex *triplici de verb. sign.* unum §. *si eadem, de legat. Instit.* Primo & Secundo fundum lego, sunt conjuncti re & verbis. Petrus contra, re & verbis conjunctos esse quibus solidum singulis legatur, at partes his legantur, quod est falsum: nam singulis ab initio solidum legatur; concursu habent partes: nec hac in re distant re conjuncti a re & verbis conjunctis: nam utrique ab initio habent solidum, concursu partes: hoc tamen discrimen est, quod re tantum conjunctis palam singulis solidum adscribitur; re & verbis conjunctis non ita manifeste, quæ differentia facit, ut re tantum conjunctis accrescat invitis, & non possint scindere, quod ab eis palam legatum est; Re autem & verbis conjunctis non item. Eademque faciebat, ut lege Papia re tantum conjunctis accresceret solidum: re & verbis, non item. Deinde Bart. quærit, quibus modis contingit conjunctio legitima: nam quæ hactenus diximus, sunt de conjunctione testamentaria: legitima est, quæ fit juris potestate, non judicio testatoris. Conjunctio legitima in hereditatibus locum habet, id est, heredes quos testator non conjunxit, lex conjungit: ut, Primo instituto ex semisse, Secundo ex altero semisse, hi neque re, neque verbis conjuncti sunt: Primo tamen deficiente pars ejus accrescet alteri juris potestate, *l. interdum*, §. 2. *de hered. inst.* tacito jure, ut ait *l. qui ex duabus*, §. 1. *& l. servus communis, de acquir. hered.* singuli heredes vocantur in assem, quamvis a testatore separentur: quæ fictio cessat in legatariis: nam heredes unius personæ vice funguntur, non legatarii; ideoque si Primo legetur fundus ex semisse, Secundo, ex altero semisse: alterutro deficiente, non accrescet alteri: in legatis, quos non conjunxit testator non conjungit lex; nisi in eo, quod excedit duodecim uncias: qua ratione si legetur Primo dimidia, Secundo dimidia, Tertio dimidia, deficiente uno ex his, accrescet ceteris, deficientibus duobus, nihil accrescet Tertio. In specie *leg. & Proculo, lib.* 2. *l.* 1. §. 1. *de usufr. accresc.* quæ pugnant invicem, duo non sunt conjuncti conjunctione legitima, sed inspecta persona servi; qui ex dominis legatum capit, totum capit, quia servus scindere nequit: sicut ipse servus pro parte non potest scindere legatum, sic unus dominus, qui solus capit legatum. Hactenus de legitima conjunctione. An inter re conjunctos tantum, seu disjunctos, aut verbis tantum, aut re & verbis conjunctos, sit jus accrescendi, supra ostensum est. Nunc videamus an jus accrescendi transeat in successorem omnem: nam alius est successor juris, ut heres bonorum possessor, alius rei, ut emptor, vel ex contractu, ut ait Scævola in *l. de accessionibus, de divers. tempor. præsc.* si moriatur legatarius die legati cedente, jus legati transit in heredem. Ergo jus accrescendi, quod jus legati est integrum uti a testatore ab initio adscriptum est, *l. hæc scriptura* 26. §. 1. *de cond. & dem.* Finge: uni pure, alteri sub conditione legatum est, vel hereditas relicta: deficiente conditione portio accrescit ejus heredi, cui pure hereditas relicta est, modo ea adita sit. Re conjuncti sunt, quibus eadem res legatur, vel hereditas uni pure relinquitur, alii sub conditione,

l. si

l. si separatim 30. *D. de condit. & demonstrat. & l. idem* §. 1. *de usufr. accresc. d. l. hæc scriptura*, §. *ult.* Jus accrescendi inter eos non est utroque adeunte, sed ei qui adiit, portio non adeuntis accrescit, *l. un.* C. *quand. non pet. part. petent. accr.* quæ loquitur de liberis, qui vocantur ex cap. unde liberi, si lege veniant jus est accrescendi. Idem si non lege veniant; ei qui bonorum possessionem agnovit, accrescit portio ejus, qui non agnovit. Omittere est proprie excludi tempore, & non petere intra tempus, *l.* 1. §. *ult. ut in poss. leg.* Omissam, vel repudiatam hereditatem, aut omissam intra centum dies, nullo agnoscente, vel omnibus agnoscentibus, non est jus accrescendi, sed uno petente, altero non. Item ex *d. l. hæc scriptura*, intelligimus deliberante herede, heredi ejus, qui agnovit legatum accrescere: denique jus accrescendi transmitti in heredem modo pro sua parte defunctus adierit. Repudiante quoque altero, jus accrescendi est, *l. si ex pluribus* 9. *de suis & legit. her.* cujus prima pars est de jure accrescendi, & facilis, posterior est de jure substitutionis, quæ difficillima: in parte legis priore, ex pluribus legitimis heredibus quidam non adierunt, reliquis, qui adierint, accrescet illorum portio, & si decesserint, qui adierant, antequam accresceret, heredibus eorum accrescet. In posteriore ait, aliam esse causam heredis instituti, & coheredis substituti. Finge: Duos heredes feci, Primum & Secundum. Primum substituo Secundo. Primus est coheres, & substitutus coheredis. Primus adit ex institutione, deinde decessit, an jus substitutionis sequitur heredem ejus? Ita distinguit: si vivo Primo delata est hereditas ex substitutione, quamvis non sit adita, transmittitur in heredem Primi: sed si decesserit, antequam ei deferretur hereditas ex substitutione deliberante Secundo, substitutio heredem non sequitur. Jus substitutionis nondum delatum non transmittitur, quia jure substitutionis portio coheredis defertur, quasi alia quædam hereditas. Hereditas autem non adita non transmittitur, quæ est regula juris antiqui & novi, civilis & Prætorii, *l.* 6. *&* 7. *D. de inoff. testam. l. un.* §. 5. *&* §. *cum autem in superiore*, C. *de cad. toll.* Jure accrescendi portio coheredis accrescit quasi mihi relicta & quasi mea, quia ab initio mihi as intelligitur relictus potestate juris. Aut igitur capio partem hereditatis coheredis ut aliam hereditatem: & hanc non transmitto, nisi eam adiero, vel nisi mihi fuerit vivo delata: aut capio eam quasi meam, & tunc eam etiam mihi non delatam transmitto. Ad *d. l. si ex pluribus* addamus, heredem heredis instituti, ejusdemque substituti, non venire jure substitutionis, sed hodie habeo integrum jus accrescendi, quia lex Papia jus accrescendi sustulit, non jus substitutionis, quo modo obviam itum est caducis, & sic leges novæ ut Papiæ abrogant jus accrescendi, non jus substitutionis. Secunda differentia. Jus accrescendi porrigitur ad omnes heredes, nisi jus conjunctionis factæ a testatore quibusdam tribuat jus præcipuum: Et porrigitur in omnes collegatarios conjunctos re, nisi supervivat aliquis conjunctus etiam verbis, & hic habet jus præcipuum, jus accrescendi transit in heredem heredis, vel legatarii, etiamsi decesserit antequam deferretur portio: Jus autem substitutionis est jus singulare, quod non porrigitur in heredes heredis, nisi decesserit posteaquam adierit, & ei delata sit hereditas. Tertia differentia. Ei qui amisit partem suam, non accrescit altera, excepto usufructu, *l. si totam, de acquir. hered.* Ei qui aufert partem suam, jus substitutionis, quæ contingit postea, salvum manet, *l. ex facto*, §. *ult. de vulg. & pupill.* Hereditas ergo non adita non transmittitur, ita tamen ut si nulla ex parte hereditatem adierim ex institutione, vel substitutione, nihil in heredem meum transmitto. Sed quid si adivi ex parte aliqua? ut institutus sum ex parte aliqua, & coheredi substitutus in primum casum, id est, vulgari substitutione: adivi ex institutione, & mortuus

A sum delata mihi hereditate ex substitutione, sed non adita, an transmittam jus substitutionis? maxime. Atque ita non adita hereditas transmittitur: nam qui adivit ex institutione, adiisse videtur ex substitutione: Et semel tantum adeundum, *l. si solus*, §. *ult. de acq. hered.* nam aditio est actus legitimus: omnes autem actus legitimi semel tantum fiunt, *l. sed cum patrono, de bon. poss. l. servi electione, lib.* 1. quia quæ delata est, & adita videtur, & satis est, quod semel adii, & substitutio est appendix institutionis, *l. toties, D. de adquir. heredit.* quæ ait toties videri, quem adiisse etiam ex causa substitutionis, id est, non tantum ex causa institutionis, sed substitutionis, quoties delata sit substitutio: nam si decesserit, non delata hereditatis parte ex substitutione, non acquirit eam, nec B transmittit: At transmittitur jus accrescendi etiam sibi non delata parte hereditatis. Ergo jus accrescendi, & substitutionis similia sunt, quod non est opus nova aditione ut quid obveniat jure substitutionis, vel accrescendi: dissimilia in eo, quod jus substitutionis nondum delatum non transmittitur: jus decrescendi transmittitur. Altera species: Institutus ex parte una pure, ex altera sub conditione, adii pure, & mortuus sum, delata mihi ex conditione institutionis hereditate, sed nondum adita, quæro an transmittam? Et id quidem diversum erit si decessero ante conditionem; nam non transmittam jure institutionis, sed transmittam jure accrescendi, & sic duobus istis casibus non delata, & nondum adita hereditas transmittitur ad heredem jure accrescendi, quia adivi ex C aliqua parte. Diximus supra de omni successore: varii enim sunt successores in rem: varii quoque in jus universum. In successorem heredis jus accrescendi transire etiam nondum delatum defuncto, & hac in re distare a jure substitutionis, & explicuimus legem *si ex pluribus*, quæ explicanda est secundum jus novum, id est, legem Juliam & Papiam, quæ abrogabat jus accrescendi, non jus substitutionis, *l. un.* C. *de caduc. toll.* & heredibus scriptis, non autem legitimis derogabat jus accrescendi. Quare in *d. l. si ex pluribus*, legitimus heres mortuus ante sibi delatam hereditatis portionem confert cum herede scripto & substituto, qui decessit post aditam hereditatem: eadem ratione heres scriptus, qui decessit post aditam hereditatem, antequam ei deferretur portio non adeun- D tis, non confert: Deinde hoc tantum agit, ut intelligatur, aliam esse causam heredis legitimi, aliam heredis scripti: heredi heredis legitimi, qui adiit, accrescit portio non adeuntis, quæ non accrevit defuncto: heredi heredis scripti, & coheredi substituti, qui adiit ex sua institutione, jure substitutionis, non obvenit portio non adeuntis, quæ non fuit delata defuncto: sed heredi heredis legitimi accrescit portio non adeuntis, quæ non accrevit defuncto, ut & heredi heredis instituti jure accrescendi, quæ non fuit delata; sed jure substitutionis adiri non potest hereditas non adita, *l. toties, de acquir. hered.* ubi, *toties acquirere*, id est, quoties repudiatur, vel cessione heredis ex substitutione eis delata est hereditas. Cui legi ex jure novissimo & antiquo addi potest, heredem heredis instituti, & E coheredi substituit, qui adiit ex sua substitutione, mortuo instituto, eodemque substituto ante delatam hereditatem ex causa substitutionis, capere jure accrescendi; quod etiam in substituto pupillari locum habet, *l. qui patri, eod.* & similis est ei cui substituitur sub conditione, *l.* 1. §. *id quod ex substitutione, D. ad leg. Falcid.* ubi jure accrescendi accrescit portio, si extiterit conditio post mortem ejus, quam nequit acquirere jure institutionis: Et ita accipienda est *l. qui ex duobus* 53. *D. ae acquir. hered. &* §. 1. legis præcedentis.

An jus accrescendi transeat in fideicommissarium, cui ex Senatusconsulto Trebell. restituitur hereditas.

Fideicommissarius successor est juris, *l. non enim*, *ad Trebell.* jus accrescendi in heredem successorem juris transit, an ergo in fideicommissarium? minime: in eum enim, qui directo jure succedit in universum jus, transit jus accrescendi. Finge; heres institutus ex semisse rogatus est Titio restituere semissem; restituit: post restitutionem ei accrevit, aut delata est portio heredis deliberantis; an ea portio accrescit fideicommissario, & debetur ex causa fideicommissi? minime. Si heres sponte adierit, & restituerit hereditatem, uti plus habeat, quam testator ei dari voluit, cur in *l. Lucius* 78. §. *quæ habebat*, *ad Trebell.* filio cui voluit dari decem uncias, non accrescunt duæ datæ nepoti? ne videlicet plus habeat, quam testator dari voluerit. Jus autem accrescendi est jus retinendæ partis ejus, qui non concurrit, vel jus hereditatis, vel legati integrum, nec deminutum per socii concursum: & ita plerumque accrescit, id est, non minuitur. Ergo quod accrescit heredi scripto, non potest dari fideicommissario, quin faciat contra voluntatem testatoris: in hac igitur specie accrescet portio heredis, etiam post restitutionem, heredi scripto, quasi ab initio ei a se relicto, non fideicommissario; verum obstat *lex Papinianus* 43. *ad Trebell.* loquitur ea lex de eo, qui coactus adiit; is enim non retinet portionem heredis, non de eo, qui sponte adiit; At qui suspectam adiit hereditatem, & coactus ei reddidit, indignus est ut ex voluntate defuncti, vel occasione ejus quicquam quasi heres consequatur: quare id omne perdit, quod haberet si hereditatem sponte adiisset. Falcidiam igitur perdit, & præceptiones: substitutionem pupillarem factam sub conditione hac, si patri heres erit, hoc modo: quisquis mihi heres erit, impuberi filio heres est, mortis causa capionem, si cui legatum sit, si heredi dederit, *l. is cui* 34. *de cond. indeb.* Cui obstat *l. qui heredi* 44. §. *cum hereditas*, *D. de cond. & demonstr.* Sed benignius est, ut ei non auferatur mortis causa capio, quam jure ipso perdit, & perdit jus accrescendi, *l. ita tamen* 27. §. *qui suspectam*, & §. *si præceptis*, & *l. si patroni* 55. §. *adeo*, *ad Trebell.* Contra non perdit ea, quæ veniunt jure institutionis, ut substitutionem pure factam. At qui sponte adiit, nihil omnino perdit; retinet enim Falcidiam, & cetera, & quod accrevit post restitutionem, nec restituit hoc fideicommissario. Hoc ita esse confirmat *d. l. Papinianus*, cum loquitur de eo, qui compulsus adiit: species legis hæc est; Quidam institutus ex semisse, & rogatus restituere hereditatem Titio ex qua heres scriptus est, suspectam dixit hereditatem: compulsus tamen adiit, & restituit; deinde accrevit ei alia portio coheredis, & hoc ignoravit fideicommissarius. Ulpianus ait, Papinianum tractare an opus sit fideicommissario alia actione, & an debeat heredem scriptum iterum cogere ad adeundam portionem, quæ accrevit: & ait, securum eum esse, id est, deberi ei portionem, quæ accrevit, etiamsi non adierit heres scriptus. Eo in loco duo videntur inesse menda. Primum, quia ponit fideicommissarium ignorasse portionem accrevisse heredi scripto: itaque legendum, *Deinde fideicommissarius gnarus sit*, id est, cognoverit accrevisse; vel, ut antiquitus loquebantur, gnarurit accrevisse: dein mendum est in his verbis, an opus sit ei alia actione: nam ad compellendum heredem scriptum non est opus actione ulla; sed extra ordinem postulatur a Prætore decretum, ut cogatur adire, *l. recusare*, *l. si postulante*, *ad Trebell.* Et postulatio differt ab actione; itaque legendum *an opus sit ei alia aditione*: nam semel adeundum est tantum, etiamsi non adieris ex omni parte: nam portio vacans adjicitur, *l. 6. de bon.*

A *poss. l.* 35. *in princ. de acquir. hered.* Qui semel adiit ex una parte tantum, omni videtur adiisse ex causa, quæ accedit jure accrescendi, vel substitutionis. Adjicit, *de illo solo quærendum*, &c. Dubitari, inquit, potius poterat, an opus esset nova restitutione potius, quam aditione; sed verius est, ut tacito jure fideicommissarium ea sequantur, quæ heres perdit coactus adire.

An Jus accrescendi in emptorem transeat.

Heres institutus ex parte vendidit partem, vel legatum deliberante coherede, vel ea legatario postea accrevit: cui accrescit, an emptori? Et Bart. &
B omnes definiunt, jus accrescendi transire in emptorem; non desunt magnæ rationes quibus contrarium afferamus. Jus accrescendi non tribuit plus quam testator dari voluit. Ergo ut non tribuat legatum alii, quam cui dari testator voluit. Alia est, quia vendita hereditate id plerumque agitur, ut ait *l.* 2. §. 1. *de hered. vend.* ut veneat, quod ad venditorem pervenit tempore venditionis: non igitur, quod post venditionem accrevit: nam & hæc non sequuntur fideicommissarium, si heres sponte adierit. In contrarium tamen objicitur *l. si Titio* 33. §. 1. *de usufr.* portionem portioni accrescere, veluti alluvione in proprietate, secus in usufructu. Emptori igitur accrescit, cui portio est vendita in *l. si totam* 83. *de acq. hered.* vulgo ita legitur, *si totam hereditatem*, *aut partem*; sed ma-
C le, quia tractat an accrescat. Florentiæ rectius: *si totam an partem*, id est, si totam eam partem: nam qui totam habet hereditatem, ei nihil accrescit; d. lex est de incapaci, cui quia re non habet, non accrescit pars altera; ergo non accrescit venditori. Ad id quod dicitur, portionem portioni accrescere, respondendum est, comparationem alluvionis non omni ex parte respondere: sed hoc dicitur, ut intelligas portionem suam habenti alienam accrescere, non ei qui amisit. At qui vendidit suam partem, videtur possidere, *l.* 4. §. *ult. si quis omis. causa testam.* Ergo nec jus accrescendi transit. Contra is cui, ut indigno aufertur hereditas, quia tacite fidem accommodavit, rem amisit, *l.* 5. §. *amittere*, *de his quæ ut indign.* ergo & jus accrescendi: nam & perdit Falcidiam, *l. benefi-*
D *cio*, *ad leg. Falcid.* perdit etiam caducum, Ulp. *tit. de cad. & omne emolumentum*, *l. cum quidam* 17. §. *in tacito*, *D. de usur.* non tamen substitutionem vulgarem, vel pupillarem etiam factam sub hac conditione, si patri heres extiterit, *l. ex facto*, §. *ult. de vulg. subst.* Qua in re deterior est conditio ejus, qui compulsus adiit, quam qui tacitam fidem accommodavit: nam is indignior est, qui quantum in se fuit, evertit totum testamentum patris, & secundas tabulas. Ad hanc quæstionem utrum jus accrescendi transeat in successorem, dubium movet Bart. posita specie hujusmodi. Quidam heredes sibi in testamento instituit, vel legavit in hunc modum: Titius & filii fratris mei heredes sunto: deficit portio unius ex filiis: an portio accrescat Titio, an ceteris filiis tantum? pu-
E tat ceteros filios præferri Titio in portionem vacantem; nam licet Titius & filii sint re & verbis conjuncti, & deficientibus filiis omnibus, accrescat Titio: uno tamen ex filiis deficiente, accresc it ceteris filiis, non Titio. Quod verum est, quia filii pro una persona habentur, & si unus partem legati agnoverit, & repudiarit, eidem potius portio accrescit, quam collegatario, quia unum legatum non potest scindi, id est, nec res legata, nec actio: & ideo si ex una parte dixerit, se velle legatum, ex reliqua parte, nolle; tamen in totum legatum venit, *l. si cui res* 58. *lib.* 2. Altera ratio, quia etiamsi Titius non sit re & verbis conjunctus filio, sed filiis, filius filio est magis conjunctus re & verbis, & filii Titio magis, quam filius

filius Titio . Ad eam rationem confirmandam adducunt *l. Interdum 13. in princip. de hered. instit. l. si quis Attio 7. de usufr. accr.* quæ tamen non loquitur de jure accrescendi , sed de partibus faciendis . Quidam heredes instituit Titium , & filios fratris . Duo semisses fient , unus dabitur Titio . In *d. l: si quis* , legatum heredibus a semetipsis videtur , quia vice mutua obligati videntur , *l. ab omnibus 104. §. si Attio , l. quid ergo 90. lib.* 1. Huic definitioni obstat *l. pen. §. Lucius Titius testamento , sup. lib.* 2. ubi legato relicto Sejæ & libertis , & his , quos testamento manumisisset ,. adjecit : Ita ne de nomine familiæ meæ exeat , donec ad unum ex illis proprietas perveniat : quæritur , an Sejæ debeatur dimidia , & alia manumissis . Et ait , *perspicuam esse voluntatem testantis omnes ad viriles partes vocantis* : ut autem id colligatur quidam ponit in *d. §. Lucius* , eum legasse libertis tantum : quo casu fiunt viriles . Et quod adjecit , Sejæ , & manumissis , hoc adjecisse declarationis causa , & Sejam fuisse libertam , quod connumeretur numero eorum , qui sunt ex nomine familiæ , ex qua non posset esse nisi liberta : sed in hac solutione inest fraus , quod dicunt verba adjecta declarationis causâ , quando legavit ante libertis suis : testamento autem manumissi non sunt liberti sui , sed orcini , Charoniani , liberti nullius , *l. si necem , de bonis libert.* & solebant legare sic , ut in *l. 4. de alim. leg.* Vaticinantur autem dum dicunt , Sejam libertam fuisse , cum alumni plerunque erant ex nomine educatorum : & quod jus est in libertis , idem est in alumnis , *l. in testamento , ff. de fideic. libert.* ubi capiunt alumni ex imperfecto testamento ut liberi , & tutores dati testamento alicujus perinde atque si liberis dati essent , confirmantur , *l. Nesennius , §. 1. de excusat. tut.* Et dubitabatur an succederent ut liberi , *l. nutritoribus 10. C. communia , de success.* an cum alumna esset connubium , *l. si quis 26. C. de nupt.* Alii ut se expediant , dicunt , viriles partes fieri , quia legaverat per damnationem : quandoquidem (dari volo) sunt damnationis verba , & inter legatarios per damnationem non est jus accrescendi : sed male , cum ibi agatur de partibus faciendis : ac præterea si sint legatarii per damnationem , est inter illos jus accrescendi ex voluntate testatoris ex his verbis , *donec ad unum ex illis proprietas perveniat* , ut mortui pars veniat ad superstitem , *l. codicillis 34. in princip. de usuf. leg.* itaque falluntur eum dicunt id fieri , quia non sit inter eos jus accrescendi : quod falsum est . Deinde vitiosa est collectio hæc : non est jus accrescendi inter eos : Ergo fient partes viriles : sed in obscura voluntate fient duo semisses : & partes viriles , ut constat ex textu , & apparet testatorem non tam habuisse rationem personarum , quam familiæ , quia legato subjecit causam : Et perinde est , ac si legasset familiæ : quo casu fiunt viriles , *l. unum ex familia , §. si duos , & l. cum pater 77. §. hereditatem , lib.* 2. Alterum est ex *l. utrum 7. de rebus dub.* legavit quidam Titio postumo , vel postumis : uno nato , fient duo semisses , duobus natis , fient tres partes & viriles : si legarit Titio & filiis , quamvis plures sint , fient tantum duo semisses : sed aliud est legare Titio & filiis : nam fient duo semisses , quia quando dixit , filiis , singulos potuisset nominare si voluisset , quia autem hoc non fecit , videtur eos in unam partem coegisse : qui dixit , Postumis , idem dixit necessario , nec eos nominare potuisset ; & ideo videtur omnes , qui nascentur , in unum corpus coegisse , & sic fient viriles partes . Restat , si quis leget Titio & libertis , & heredibus , fieri duos semisses . Hoc confirmat *l. si pater 9. de vulg.* Quidam filio impuberi eosdem , quos sibi & Titium heredes instituit , & ait , Titium ferre semissem , heredes paternos inter se dividere alterum semissem pro his partibus , pro quibus adierint : verum opponitur dictæ *l. 9. l. ult. C. de impub. & al.* filius cum suis filiis & Sempronius heredes sunto : duo fient semisses , quia Titius & filii ejus sunt una persona . Et hæc species non pertinet ad propositum . Altera . Quidam substituit impuberi duobus heredibus institutis hoc modo : quisquis mihi heres erit , & Titius impuberi heredes sunto : si decesserit intra pubertatem , ait fieri debere tres partes , id est , viriles , cum *d. l. 9.* dicat , fieri duos semisses . Iidem illi ut solvant , dicunt , *d.l.ult.* ait , quisquis mihi heres erit , & Titius impuberi heredes sunto . Quisquis , est articulus διαιρετικὸς ; distributivus , & perinde ac si dixisset , ille aut ille : in *d.l.9.* non dixit , quisquis , sed heredes mei , præterea & Titius heredes sunto ; quæ ratio est collectiva , quasi videantur heredes collecti in unum corpus . Sed nego ita factam substitutionem in *d.l.9.* lex hoc ait : *si pater impuberi eos quos sibi , & te unum præterea heredem instituit* : hic sermo est ambiguus , & potest aptari magis ad posteriorem formulam , & *l. seq.* & præcedens de hac formula accipi : *Quisquis mihi heres erit , & Titius , &c.* Atque ita pugnat cum *d. l. ult.* sed *l.ult.* est ex 50. decisionibus . Et sic corrigit *d.l.* nam *d.l.ult.* ait , de hac re quæsitum apud Ulpianum , & l.8. est Ulpiani ad quam spectat *d.l.9.* quasi §. ult.

Ex Conjunctis uter utri præferatur.

De hac quæstione dictum est supra .

An Substitutus præferatur conjuncto, vel heredi .

DE ordine servando inter conjunctos , & quis cui præferendus dictum est . Movet nunc Bartolus quæstionem , an substitutus præferatur conjuncto . Et ejusdem generis est , cujus ceteræ , & substitutus præfertur conjuncto , *l. 2. §. si duo , de bonorum possess. secund. tabulas* ; Finge : Primum & Secundum heredes instituit , & Secundo substituit Tertium : omittente Secundo , succedit Tertius . Et plerisque ratio hæc videtur , quod substitutus voluntate defuncti utatur , conjunctus lege , & potior est expressa voluntas : vellem dixissent , substitutum uti voluntate expressa , conjunctum tacita . Et quod ait *l.5. de vulg.* per *legem Juliam* coheredi coheredis portionem accrescere , non hoc significat , lege Julia jus accrescendi introductum esse inter coheredes , sed eam legem non impedire quin quandoque servetur jus accrescendi , ut puta liberis : non probo , quod adjiciunt huic regulæ locum esse , etiamsi quibusdam conjecturis testatorem substituisse aliquem voluisse appareat : nos loquimur de substitutione directa , in qua non admittimus conjecturas voluntatis etiam apertæ ; cum nulla sit tacita institutio , ut & substitutio directa nulla est , nisi exprimatur . Substitutionis duo sunt casus ; unus non aditæ hereditatis , & est vulgaris , alter aditæ & mortis , & est pupillaris .

Longe alia est substitutio fideicommissaria : nam in fideicommissis præcipue spectatur voluntas , *l. quisquis 95. hoc tit.* Igitur non possumus dicere substitutum præferri conjuncto , etiamsi tacitus , cum nullus sit tacitus : fateor quidem nominatim substitutum præferri in alium casum , *l. jam hoc jure , de vulg. & pupill. substit.* obstat *l. quidam , 30. eod.* dicimus substitutum præferri conjuncto , si locus sit substitutioni , alias non . In *d. l. quidam* locus non est substitutioni , ideoque coheres vocatur , species : Quidam heredem scripsit Proculum primo gradu ex quadrante , & Quietum ex dodrante . Secundo gradu Proculo substituit Sosiam , Quieto Florum . Tertio gradu , si neque Quietus , neque Proculus heredes essent , substituit eis ex quadrante complures alios , non in quadrantem , sed in plures uncias , quam faciat quadrans ; nunc finge : Proculus primo gradu institutus ex quadrante , & Sosia , qui & erat substitutus secundo gradu , decesserat vivo testatore : post ejus mortem adiit Quie-

Quietus. Quæritur an quadrans Proculi accreſcat Quieto, vel an pertineat ad ſubſtitutos tertio gradu: & ait, accreſcere Quieto, quod videatur ea fuiſſe voluntas teſtatoris, ut ita demum inſtitueret ſubſtitutos, ſi tota hereditas vacaſſet, id eſt, adjiſſent Quietus & Proculus; quia dixit: ſi neque Quietus, neque Proculus heredes erunt. Et quod teſtator diſtribuit hereditatem in plures, quam duodecim uncias, hæc diſtributio probat, voluiſſe teſtatorem diſponere de toto aſſe: Et ex ea ſpecie intelligis quemadmodum ſit reſpondendum quærentibus, an ſi ſubſtitutus repudiet, quem diximus præferri, vel alio modo excludatur, tum veniat coheres: nam proculdubio veniet, ſi locus non ſit ſubſtitutioni: ſi locus ſit, ſed repudiet ſubſtitutus, coheres ad aliam partem admittetur, *l.2. §. ſi duo, ff. de bonor. poſſ. ſecund. tab.* Et idem dicendum, ſubſtituto repudiante, excluſo, vel alio modo non admiſſo, coheredem uti jure accreſcendi: obſtat *l. pen. de inju. rup.* Portio deficiens coheredis coheredi accreſcit, excluſo altero, quia coheres non adiit, & neutro admiſſo, vel uno admiſſo, excludetur ſubſtitutus. Finge: Primus & ſecundus heredes ſunto, ut in *l.14. de lib. & poſt.* & ab iis poſtumus eſt exheredatus, valet inſtitutio; dein in ſingulorum locum facta eſt ſubſtitutio vulgaris, & a ſubſtitutis fuit præteritus poſtumus: agnatione poſtumi præteriti rumpetur ſubſtitutio. Primus repudiavit: vocatur ſtatim ſubſtitutus, ſed fruſtra, quia rupta eſt ſubſtitutio præteritione poſtumi, & poſtumus excludit ſubſtitutum Primi repudiantis, ſed & coheredem, licet velit adire: nec enim poterit adire, quia poſtumus ſuccedit ab inteſtato: nec una pars poteſt cadere in cauſam inteſtati, quin & altera cadat. Ergo hic jus accreſcendi non certat cum jure ſubſtitutionis: nam utrumque ſilet. Et hoc ſi in ſingulorum locum facta ſit ſubſtitutio, ſed Primo & Secundo inſtitutis, ab hiſque poſtumo exheredato, & iis ſic invicem ſubſtitutis, uno ex iis repudiante, alter habet aſſem, quia potius videtur ei obvenire portio altera jure ſubſtitutionis, quam jure accreſcendi. Hæc eſt ſententia hujus leg. ſi ego & poſtumus inſtituti ſimus, & ſubſtituti nobis alii, poſtumo ab inſtitutione ſola exheredato, & uno inſtitutionem repudiante, totum rumpitur teſtamentum: at vero invicem ſubſtituti ſumus, & ideo uno mortuo, aut repudiante, alius in ſolidum heres erit.

An conjunctis præferatur ei a quo legatum relictum eſt.

Si legatum ſit per vindicationem, pars non concurrentis accreſcet conjuncto, ſi per damnationem, non item.

Quibus caſibus non ſit locus juri accreſcendi.

NOn eſt in his caſibus, in quibus is, qui non fert partem, facit partem: facere partem eſt connumerari in partibus faciendis, vel impedire jus accreſcendi, *l. ſi duobus 16. in princ. l. hujuſmodi 84. §. ſi Titio, lib.2.* ubi caſus ſunt, in quibus, qui ferant partem oſtenditur: ſed jure novo, id eſt, lege Julia non eſſe jus accreſcendi inter collegatarios, & coheredes, ut & jure etiam antiquo inter eos, ſi per damnationem legatum ſit. Atque ideo in *l. plane 34. §. ſi conjunctim, ſup. lib.1.* tractatur de jure novo, vel ex jure antiquo legatum eſſe per damnationem, atque adeo poſſumus nos expedire a *l. dominus, de uſufr.* ubi teſtator legavit alimenta certorum prædiorum libertis, cujuſmodi legatum finitur morte: moriuntur quidam liberti: utrum emolumentum partium illorum accreſcet ceteris collibertis? minime: ſed

A ad proprietatem recurrit. Inde in legato alimentorum non ſervatur jus accreſcendi, quod præſumatur noluiſſe teſtator inter alimentarios eſſe jus accreſcendi, quoniam adjecit, *ob alimenta*: non idem ſi prædium legetur, ut in *l. ult. §. Sejo, lib. 2.* quia per fideicommiſſum legatum eſt. Eadem ratione interpretanda *lex 3. §. ſed etſi conjunctim, de legat. præſt. cont. tab. bonor. poſſ. pet.* Finge: legatum conjunctim filio & extraneo, Petita eſt bonorum poſſeſſio contra tabulas: filio, non extraneo conſervatur ſua tantum portio, & ceſſat jus accreſcendi; quia ibi legatarii ab initio partes habuerunt: in legato autem per damnationem non eſt locus jure accreſcendi, niſi fiant partes concurſu; ſecus ſi fiant, vel fieri intelligantur ab initio: male autem in *l. filium, §. ſi legata, de leg. præſt.* ceſſare ait Bartolus
B jus accreſcendi: nam hoc non pertinet ad jus accreſcendi. Petita bonorum poſſeſſione contra tabulas legata præſtantur tantum liberis, non extraneis: ſi non peteretur bonorum poſſeſſio contra tabulas, vel omnibus conſervarentur legata, intervenit forte lex Falcidia, & reſcindit legata, nunc quia omnibus non ſervantur legata, ſed liberis tantum, exonerata eſt hereditas, & legatum, quod non ſervatur extraneis, non accreſcit, ſed prodeſt liberis, ne patiantur Falcidiam: nam hoc facit, ut ſolidum legatum capiat filius, quod oſtendit lex *ex aſſe 52. ad l. Falcid. §. ult. d. l. filium*: cum quo pugnat *§. ſi legata, d. l. filium*, cum eadem pene ſit ſententia: ſed corrupte legitur in *d. §. ſi legata*: non tamen, quod non extraneis præſtatur, prodeſt liberis, ſed Florentinæ Pandectæ rectius legunt, *tamen nunc*: non eſt
C jus accreſcendi inter eos, qui non eodem jure invitantur ad ſucceſſionem, *l. ſed cum patrono 6. de bon. poſſeſſ. l. ſive 21. §. ex duobus, de jure patron.* Finge: heres ſcriptus eſt in teſtamento, in quo præteritus eſt patronus teſtatoris, patronus petit bonorum poſſeſſionem contra tabulas, quæ reſcindit partem teſtamenti, id eſt, dimidiam partem bonorum liberti: bonorum poſſeſſio, quæ datur filio, in totum reſcindit teſtamentum, atque ita ſcriptus heres dimidiam conſequitur, & patronus dimidiam, ſcriptus omittit bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas: patronus contra tabulas agnovit: an portio heredis ſcripti patrono accreſcet, ſi dicas accreſcere, id erit tacito jure, *l. 2. §. ſi duo, de bonor. poſſ. ſ. c. tab.* quod etiam fit in ſubſtitutione, ut accreſcat ſine aditione: ſed non accreſcit pars
D altera patrono; ſed eam petit per bonorum poſſeſſionem contra tab. Atque ita in ſolidum habet, non ex jure accreſcendi. Non eſt jus accreſcendi in caſu *l. mulieri & Titio 47. de cond. & dem.* quia mulier, remiſſa conditione viduitatis, admittitur ad legatum beneficio legis Juliæ: Et quæ inducuntur contra judicium teſtatoris, non ſunt producenda latius: non eſſe jus accreſcendi poſt acquiſitionem, id eſt, portionem acquiſitam, & poſt amiſſam non accreſcere recte demonſtrat Bart. *l. aquam, §. ult. quemadm. ſervit. amitt. & l. 1. §. ult. de uſufr. accreſ.*

Excipitur uſusfructus, quia acquiſitus, & poſt amiſſus accreſcit: ſed hoc ideo, quia quotidie defertur, & acquiritur, & qui hodie eſt acquiſitus, ſi eo hodie nolis uti frui, accreſcit: ſed acquiſitus heri ac-
E creſcit, & non acquiſitus hodie, non accreſcit hodie. Male excipitur aſſignatio libertorum ex *l. utrum 9. de aſſign. libert.* Duobus adſignavit libertum, unus deſiit eſſe in civitate, quia peregrinus factus eſt, non poteſt uti jure patronatus: vel unus ex his delatam ſibi hereditatem liberti repudiavit: alteri competit jus patronatus: acquirit igitur poſt ceſſionem: non ſequitur, quia hic nondum acquiſierat libertum: nihil enim egerat, quo oſtendi poſſet acquiſiiſſe libertum: male excipitur caſus *l. 1. C. ſi liberalit. Imperial. ſoc. ſine herede deceſſerit*. Duobus Imper. donavit prædium; unus ex his mortuus eſt nullo herede relicto: portio ejus obveniet conſorti: ſed hoc non jure accreſcendi, ſed ſucceſſionis: nam qui alium non habet ſucceſſorem,

rem, habebit conſortem. Male etiam excipitur caſus *l. ſi minor 61. de aquiren. hered.* Duo heredes inſtituti ſunt, quorum unus mox adiit, & deinde abſtinuit reſtitutus, quæritur an reſtituti portio coheredi accreſcat? ſic ſane, ſi velit coheres, ſi nolit, non cogetur: ſed accreſcit pars illa acquiſita, & omiſſa non jure accreſcendi, quia obveniret invito, ſi veniret jure accreſcendi. Eaque ratio eſt Novellæ 1. in qua pars coheredis, qui non paret defuncti voluntati, accreſcit alteri, ſed volenti: male etiam excipitur caſus *l. qui patri 59. de acquir. hered.* Pater heredem ſibi ſcripſit, atque impuberi filio exheredato, aut inſtituto ſubſtitutionem fecit: ſi exheredato, & ei ſubſtitutus ſit heres patris, & ante deceſſit, quam locus eſſet pupillari ſubſtitutioni, & ſic moriatur filius, hereditas accreſcit heredi heredis, & ſubſtituti: ſed ſi inſtituto, & pupillus adiit, & ſic uterque acquiſivit, dein mortuus eſt filius antequam locus eſſet ſubſtitutioni pupillari, hereditas accreſcet heredi heredis, ejuſdemque ſubſtituti: ſed dicendum eſt, ibi non tam ſpectari bona paterna, quam pupilli, ut ſcilicet jure accreſcendi ea accedant bonis parentis, quæ non poſſunt accreſcere jure ſubſtitutionis.

An portio deficiens accreſcat invitis.

SEparandi ſunt re conjuncti ab aliis, quod re conjunctis invitis accreſcit, quia ſingulis palam ab initio ſolidum relinquitur: ut Titio fundum Sejanum lego: Mævio fundum Sejanum lego: & concurſu partes fiunt: unum autem legatum non poteſt ſcindi, & qui partem capit, totum capit, pars agnita trahit ad ſe partem repudiatam: At re & verbis conjunctis invitis non accreſcit, quia non ita palam ſolidum relinquitur ſingulis, ut oſtenditur in conſtitutione de caducis toll. Exemplum hoc ſit. Primo & Secundo fundum Sejanum do lego, & duo videntur eſſe legata, & alterum capienti licebit alterum repudiare. Idemque de verbis tantum conjunctis magis dicendum eſt, quia his ab initio partes legantur, & adſcriptio hæc partium facit duo legata. Et hæc omnia intelliguntur de collegatariis: nam coheredibus ſemper accreſcit invitis, ut ait *§. his ita, C. de caduc. toll.* quia abſurdum eſt, ejuſdem hereditatis partem agnoſcere, alteram non, ut *l. 7. ff. de bon. libert.* aut ut in *l. ſi patronus 12. §. ex teſtamento, eod.* abſurdum eſt, teſtamentum pro parte valere, pro parte non. Hoc idem poteſt dici de legatis, ſive de legatariis re conjunctis: nam ut ait Paul. *lib. 3. Sentent. tit. de legat. §. ejus rei,* ab herede ad legatarium pervenit exemplum, id eſt, ut non ſcindere poſſit legatum, ſcilicet unum idemque. Porro juris fictione heredes ſive conjuncti, ſive disjuncti, ſive inſpecta figura verborum, re tantum, aut verbis tantum conjuncti juris fictione habentur pro re conjunctis, id eſt, ſingulis videtur datus as, quantumvis a teſtatore ſeparati ſint. Hinc alia differentia inter jus ſubſtitutionis, & jus accreſcendi: nam jus ſubſtitutionis obvenit volenti, jus accreſcendi invito: lex Julia & Papia non tollit jus ſubſtitutionis, ſed jus accreſcendi. Porrigitur jus accreſcendi in heredem heredis legatarii: Jus ſubſtitutionis eſt ſingulare, quod non transfertur in heredem heredis, qui deceſſit ante ei delatam hereditatem. Qui compulſus adiit hereditatem, jus ſubſtitutionis non amittit, ſed jus accreſcendi amittit. Duo ſunt coheredes, & alteri alter ſubſtitutus: ei qui adiit ſubſtituti repudiantis portio accreſcit invito: ſed quia ei hoc obvenire potius videtur jure accreſcendi, ex *l. pen. de inj. rupto teſtam.* ſine nova aditione, *l. ſi quis heres 35. de acquir. hered. l. teſtamento, C. de impuber. & aliis.* Et propter l. Papiam hoc fit jure ſubſtitutionis, quia tollebat jus accreſcendi; alioquin ſi eſſet locus juri accreſcendi, non opus eſſet jure ſubſtitutionis. Addamus quædam his, quæ diximus ſup. Opponitur *l. ſi minor 61. de ac-*

A *quir. hered. & Novella* 1. verum non eſt proprie jus accreſcendi, ſi acquiſitæ portioni acquiſita accreſcat, ſed ſi acquiſitæ non acquiſita; at in *d. l. minor, & d. Novella* acquiſitæ portioni acquiſita accreſcit, & ea non accreſcit invito beneficio conſtitutionis, & in *l. 1. ſi liberalit. Imperial. ſoc. ſine her. dec.* conſortis portio alteri accreſcit volenti tantum: ut Princeps donavit quibuſdam fundum, vel villam: unus eorum deceſſit, nullo relicto penitus ſucceſſore, ipſo jure caduca ſunt ejus bona, & cetera bona vindicabit fiſcus, ſed non fundi portionem. Conſors excludit fiſcum.

Objiciunt quidam, ſed male *l. ſi ſolus 80. §. ult. de acquir. hered.* ſervus meus ex parte inſtitutus eſt pure, ex parte ſub conditione, dato coherede: ſervus juſſu meo adiit: deinde manumiſſus eſt: poſt manu-
B miſſionem extitit conditio, an altera portio acquiretur mihi? Et mihi quidem pura portio acquiritur, conditionalis ſervi eſt: & ſi non ſit manumiſſus, opus erit juſſu domini. Et quod dicitur, ſemel adeundum, hoc verum eſt in una perſona, id eſt, ſi non acquiratur alicui per alium, ut ſervo per dominum, portio conditionalis invito non accedit domino, ſed ſervo. Et ille §. pugnat cum *l. ſi quis heres 35. eod.* in *l. 35.* paria permanſiſſe omnia dicunt, & eodem tempore delatam hereditatem. Finge: Primus & Secundus inſtituti ſunt. Primus eſt ſubſtitutus alteri, qui adiit ex ſua inſtitutione. Poſtea repudiat. Secundus videtur adiiſſe ex ſua aditione, ſed ſi mens inſpiciatur, jure accreſcendi: ſi verba, jure ſubſtitutionis. Idem eſt, ſi ſervus juſſu domini adierit, deinde manumiſſus adeat
C ex cauſa ſubſtitutionis: *erunt namque heredes*, ut eſt in *d. l. 35.* intellige patrem, & dominum, non filium emancipatum, aut ſervum. Ratio eſt, *quia ſunt appendices præcedentis inſtitutionis, d. l. 35.* id eſt, ſunt acceſſiones magis, quam ſubſtitutiones, & remedia introducendi juris accreſcendi contra leg. Papiam, & tamen *l. ſi ſolus, §. ult.* ait, portionem delatam ex inſtitutione conditionali comitari manumiſſum, non dominum, quia illa inſtitutio non fuit appendix inſtitutionis puræ, quoniam fuerat datus coheres, qui niſi conditio extitiſſet, jure accreſcendi tuliſſet eam partem, ideoque opus eſt nova aditione, vel manumiſſo, vel non.

An accreſcat cum onere, cui accreſcit?

D

DIfferentia eſt inter re conjunctos, & alios: nam re tantum conjunctis accreſcit ſine onere, ut in *l. un. C. de cad. toll.* quia ſingulis palam ſolidum legatum eſt, & ideo videtur ſuum capere, ſuo autem legato non eſt adſcriptum onus. Re & verbis conjunctis, & verbis tantum conjunctis accreſcet cum onere, quia videntur capere alienum legatum; & hæc plerumque dicuntur de onere fideicommiſſarii pecuniarii, aut fideicommiſſariæ hereditatis; & ſervantur eadem in conditione, ut re conjuncto accreſcat ſine onere implendæ conditionis, quæ adſcripta fuerat legatario, & loquitur *lex ſi ſeparatim, de cond. & dem.* de re conjuncto: lex *ſi quis legata 54. §. 1. eod.* de conjuncto re & verbis. Idem in coheredibus, ut ſcilicet eis accreſcat ſine onere legati,
E aut fideicommiſſi, quia ſemper cenſentur re conjuncti, ut oſtendit *lex pater 29. §. ult. lib. 2.* Nam ut coheredi quaſi ſubſtituto accreſcat cum onere legatorum, & fideicommiſſorum portio coheredis deficientis quacunque ex cauſa, id eſt, ex conſtitutione Severi, onera inſtituti ſubſtitutum ſequuntur, *l. licet 24. lib. 1.* onera coheredis, coheredem quaſi coheredem ſequuntur, non conditiones, *l. mortuo 49. §. ult. l. ſi Titio 61. §. 1. ſup. lib. 2.* Caducum, vel quaſi caducum fiſco vindicatur cum onere ex l. Julia & Papia, *l. quidam 95. §. quoties, lib. 1. l. in facto 60. §. 1. de cond. & dem.* quæ indignis auferuntur, quæ dicuntur ereptitia, cadunt in fiſcum cum onere. Atque ita correctus eſt *§. ult. d. l. 29.* in quo dicitur coheredis portionem alteri accreſcere ſine onere.

An

An Legata remaneant apud heredem cum onere.

CAduca sunt, quæ deficiunt variis ex causis: nam sunt caduca, vel in causa caduci. In causa caduci sunt, quæ deficiunt vivo testatore post testamentum. Caduca post mortem testatoris, antequam dies legati cedat: hæc remanent apud heredem si sit ex parentibus per legem Papiam, hodie apud quemcumque: Et hæc accrescunt cum onere, *l. 29. in prin. lib.* 1. & in *Constit. de cad. toll.* Alia sunt legata inutilia, quæ habentur pro non scriptis: & hæc remanserunt apud heredem semper, & sine onere, quia onus est etiam pro non scripto, exceptis duobus casibus in *l. cum vero 26. §. si pro non scripto, de fideic. libert. l. ult. de his quæ pro non scriptis, infra.* Deficiunt etiam quæ repudiantur: quæ deficiunt post diem legati cedentem, ipso jure remanent apud heredem; nam fere ex cessione ubi est directa actio, vel eam possum mihi parare, omissa cessione, est utilis, Bartol. in *l.* 8. *§. certum, sup. lib.* 2. Quædam legata sunt, quæ finem accipiunt, ut usufructus, alimenta, & finito usufructu, finitur onus, *l. Titia* 19. *de ann. leg.* & sunt legata, quæ adimuntur ab ipso testatore, & remanent apud heredem sine onere, nisi aliud probetur.

Pro qua parte accrescat coheredibus, vel collegatariis.

OMnibus accrescit pro rata partium, ex quibus heredes sunt tam legitimi, quam testamentarii, & quolibet alio jure, ut & legatariis; *l. Mævio, lib. 2. l. si ita 66. de her. inst.* nec obstat quod ait *l. un. de cad. toll.* collegatariis accrescere pro virili portione: nam virilis portio potest esse rata portio, si viriles partes habeant in legato, *§. ult. de inoff. test. Instit. pro rata*, inquit, id est; *pro virili portione, & l. 1. C. unde liberi, pro rata*, id est, pro virili: sive ex æquo. Rata portio est, quod obtingit ex ratione sive pro portione, ἀναλόγως: si legatarii habeant partes viriles, id est, æquales, omnes accrescent per partes viriles; si partes inæquales, eis accrescet etiam pro virili, sed ad rationem legati cujusque pro ratione: τό ἐπιβάλλον μέρος, portio contingens, *l. domino 16. ad SC. Syll.* Posset quæri non jam de parte quæ accrescit, sed de legatis, quæ remanent apud eos a quibus relicta sunt, pro qua parte remanent; scilicet pro ea parte pro qua eis præstandis obligati erant, remanent: pro qua parte obligentur alieni est operis.

Qua actione petitur id quod accrescit.

ACtione videlicet eadem, qua hereditas, vel legatum petitur: nam jus accrescendi est jus hereditatis, vel legati integrum, nec deminutum per concursum. Quidam id probant, sed male, ex *l. si mihi* 12. *lib.* 1. ex qua sumunt hæc verba: *si voluero eam rem ex meo legato ad me pertinere, ut tota mea sit*, quæ scilicet erat mihi & tibi legata. Ergo jure mei legati tota mea fit, non jure alieni. Species hujus legis hæc est: Mihi & Titio eadem res conjunctim legata est: post diem legati cedentem decessisti me herede relicto; atque ita possum ex legato agere, vel ex causa hereditaria, ait *l. si Titio 55. de hered. inst.* & mihi præterea ex mea propria causa agnoscere legatum, & repudiare ex hereditaria causa, & contra: atque si repudiem ex alterutra, pars deficiens manet apud heredem. Hoc pugnat cum *d. l.* 12. sed utraque idem exprimit, una de repudiatione, altera de agnatione; Et si mihi soli una res legetur, non possum scindere legatum, *l. si cui res* 58. *lib.* 2. si tamen plures heredes reliquero, & legatum in plures transmiserim, legati petitio scindetur, *l. legatarius* 38. *lib.* 1. si mihi & tibi eadem res sit legata, & tu repudies partem tuam, non possum quoque scindere: verum si non repudies, sed eam transmittas in me, quia me heredem reliquisti, post diem legati cedentem possum scindere, quia concurrisse videtur, qui legatum transmisit: concursus autem scindit legatum, ut & alii heredi tuo licebit, & mihi partem meam ex mea causa repudiare, & tuam ex hereditaria petere; & si velim totum habere, agnoscam legatum ex utraque causa; & sic si velim totam rem ex meo legato, possum ex hereditaria causa petere: Et si voluero eam rem ex legato meo ad me pertinere, ut tota mea sit, reliquam partem ex hereditario legato petere; & sic male colligunt quicquid accrescit, accrescere jure legati, licet verum sit: id autem male probant ex *l. pen. ut leg. nom. cav.* ubi promissori accrevit, id est, ei, qui satisdedit legatorum nomine: si portio coheredis accreverit cum onere præstandi legati, & loquitur lex de portione coheredis, quæ alteri accrevit cum onere, & sic non possis inde colligere partem coheredis coheredi jure hereditario accrescere. Idem male colligitur ex *l. si Titio* 33. *§. 1. de usufr.* Duobus res legata est, unus amisit suam partem: is ipse nunc vindicat portionem, quæ vacat, repellitur exceptione rei judicatæ, quia eadem actione agit, qua repulsus est; ideo eadem actione petitur quod accrescit; sed ratio est, quia rem suam non habet, quia judicatum de jure legati integro.

An jus accrescendi trahatur ad bona impuberis coheredis.

PAter instituit impuberem filium ex parte, extraneo coherede instituto ex altera; moritur filius, vel repellitur ab hereditate patris: extraneo accrescet portio filii, ex qua is institutus fuit; sed an accrescent cetera pupilli bona, ut quæ ex fratre & matre habuit? minime: quia ei non relicta sunt: Jus accrescendi enim non officit, ut aliud quam testator voluit habeas. Quid si extraneus sit substitutus pupillaris, & filius decessit impubes? post aditam hereditatem extraneus jure substitutionis bona alia pupilli consequetur, quia testamentum non possum facere de parte bonorum, sive mihi, sive impuberi testamentum fecero: An & jure accrescendi? sic videtur. Ratio est, quia coheres impuberis adiit ex sua institutione, & existente casu substitutionis, non potest omittere partem hereditatis patris acquisitam pupillo, *l. quidam 20. C. de jure delib.* quia ei magis accrescere videtur; ideo non potest repudiare. Quæ autem jure substitutionis accrescunt, repudiari possunt: nec obest, quod acquisita pars fuit pupillo, & acquisita non accrescit acquisitæ: verum jus illud accrescendi titulo, & substitutionis remedio conceptum in casum acquisitæ hereditatis: qua de causa trahitur ad omnia bona pupilli: jus accrescendi non trahitur ad aliam hereditatem; sed jus substitutionis, imo & jus accrescendi, quod competit remedio substitutionis; & eodem jure est heres substituti quo substitutus: nam heredem substituti sequentur bona filii impuberis, *l. qui patri 59. de acquir. hered.* ex qua ut quem sibi facit pater necessarium heredem, eum facit etiam filio, ita is, qui se obligat hereditati paternæ adeundo pro sua parte, consequenter etiam obligatur pupillo invitus, & heres fit necessarius; obligatio autem passiva omnis transmittitur, licet moriar pendente conditione, *l. legato 65. de cond. & dem.* Quoties ex institutione, vel aditione mea obligor hereditati paternæ invitus, etiam obligor hereditati pupillari: ergo & heres meus.

An sit jus accrescendi inter dominos, si servo communi legatum sit uno repudiante.

Obstat *lex Proculo, de leg.* 2. ex sententia Jul. *l.* 1. *§.* 1. *de usufr. acc.* sed verior est sententia Juliani.

Quemadmodum inter coheredes, vel collegatarios testamentarios unus alteri præfertur, an ita sit in heredibus ab intestato, vel legitimis.

PAtri heredes sunt duo filii ab intestato, & duo nepotes ex filio jam mortuo: quo casu fiunt tres partes: uno ex nepotibus moriente, accrescit tantum nepoti fratris, non patruis, *l. si duobus* 12. *in princ. de bon. poss. contr. tabul.* patri heredes sunt duo filii ex uxore una, & duo filii ex altera: omnes sunt consanguinei, quia ex eodem patre, & sunt fratres agnati, nam uterini sunt cognati, si unus deficiat, alteri accrescit, licet in Nov. 84. in successione præferatur utroque parente conjunctus; sed hic quia de successione paterna agitur.

An sine nova aditione accrescat legitimis heredibus.

Lege 6. de bon. possess. l. 3. §. si duos, de contr. tabul. verum est.

An accrescat cum onere.

Lege si Titio 55. §. *ult. lib.* 2. hoc verum est in omnibus heredibus.

An in omnibus negotiis inter vivos, inter conjunctos, vel consortes sit jus accrescendi? & modo est, modo non in legatis, & hereditatibus.

JUs accrescendi ducitur ex voluntate verosimili, quæ non minus valere debet in actibus viventium, quam defunctorum. Itaque ut in his, ita in illis est admittendum jus accrescendi, ut in contractibus, & in aliis negotiis inter vivos. Finge: stipulatus sum mihi & Titio decem inutiliter: Titius mihi utiliter: an id, quod stipulatus sum Titio, mihi accrescat? minime, §. *quod si quis, de inutilibus stipulat.* & in dubio melius est pronunciare pro promissore: nec tamen dicendum idem sequendum esse in legatis relictis duobus, uni utiliter, alteri inutiliter ab initio: Et *lex hujus modi* 84. §. *si Titio, & l. plane, lib.* 1. sunt de legato damnationis. Et sic differentia est inter stipulationes, & legata. Finge: Quidam ex causa donationis mihi & Titio utrique utiliter usumfructum concessit: an amittente Titio, mihi accrescet? minime: quia volunt ab initio partes facere. Et quod dicitur in *l.* 1. §. *ult. de usufr. accresc.* usumfructum quotidie constitui & legari, non est accipiendum de cessione, quæ fit inter vivos, sed de legato tantum, ubi *constituitur*, intellige, jure legati. Finge: Rem donavit mihi & Titio, non usumfructum, Titio amittente, vel omittente, non accrescet pars deficiens: nam & donationes in jure sunt angustæ, ideoque non recipiuntur, si non scriptis mandatæ. Item donatio omnium bonorum non valebat, nisi res singulas donasset; & *l.* 1. *C. si liberalit. Imperial. soc.* non est de jure accrescendi, sed de jure successionis: princeps duobus concessit fundum: unus ex his, nullo successore relicto, decessit: ideo bona ejus sunt fisci. In partem fundi succedet consors beneficio constitutionis. Finge: Ego in vendendo fundo, excepi servitutem mihi & vicino meo, sed inutiliter: tota servitus ad me pertinebit, atque ita mihi accrescet; sed hoc quia servitus est individua, excepto usufructu, *l. proprium* 5. *ff. commun. præd.* Ego emi fundum mihi & Titio, vel usumfructum rogavi, ut mihi venderet, multum interest quin contrahat, *l. cum ab eo* 41. *de contrah. empt. l. servi* 16. *de per. & com. rei vend.* Titio inutiliter: totus fundus ad me pertinet, *l. fundus* 64. *de contrah. empt.* quia id agi verisimile est, ut mihi totus fundus tradatur, *arg. l.* 1. *C. de vend. rer. fiscal. cum privat. com. l.* 2.

A *C. de commun. rer. alienat.* ut facilius fiscus inveniat emptorem. Facilius totum emimus quam partem, servus meus emit, & accepit mihi & Titio extraneo, an acquirit mihi totum? nihil agit in parte, *l. per servum* 37. §. *si cum mihi, de acquir. rerum domin.* Et tamen si ego emero mihi & Titio, totum consequar, quia me emente mihi, est verisimilius me emere totum mihi voluisse: ita non est verisimile in servo, cum mihi adjunxerit extraneum: male admisere, si servus communis stipuletur, aut contrahat inter duos dominos esse jus accrescendi, quia duo domini non videntur conjuncti, nisi inspecta persona servi, *l.* 1. §. 1. *de usufr. accresc.* male etiam adfertur in eam rem *l. sive patronus* 21. *ff. de jure patronat.* quia ea lex pertinet ad successiones ab intestato, id est, bonorum possessiones, quæ indicant suc-
B cessionem ab intestato. Species legis: Duo sunt patroni, unus libertus, qui eis non reliquit debitam portionem, eosque præteriit, & sic eis competit bonorum possessio contra tabulas: unus obiit, vel amisit jus patronatus, an alteri competit contra tab. utriusque partis? Et hoc est certum: in successionibus ab intestato est jus accrescendi, *l. communi* 24. *infra, de bon. libert.* Quid si libertus de uno juravit, eum non esse patronum, ut in *l. si duo* 13. *de jurej.* cum ageretur de præjudicio an esset libertinus? jurejurando desiit esse patronus, *l. eum qui* 30. §. *si libertus, eod.* An igitur alter habebit utriusque partis jus integrum? & *d. l.* 13. ait, si is de quo juravit, vere patronus fuit, partem faciet patrono; atque ita alter non habet jus utriusque integrum: nam jusjurandum ei tantum prodest, qui juravit, non alii, jusjuran-
C dum prodest liberto, & ejus heredibus, sed non prodest compatrono: ut jusjurandum non prodest partui, *l.* 3. §. *unde Marcellus, de jurejur.* si non sit patronus, partem non faciet, eadem loquendi forma est in *l.* 1. §. *adversus, D. si quid in fraud. patr.* Ceterum quod ait *d. l.* 13. si patronus paratus sit probare eum de quo juravit libertus patronum non esse, disceptabitur apud judicem de hoc. Interim jusjurandum est indicium & argumentum, eum non esse patronum. Et ex eo colligitur, probationem incumbere patrono, ut probet se patronum esse, & libertum pejerasse, quia si ab una parte esset præsumptio, probatio transferretur in alteram; male in hac quæstione adfertur *lex uxorem* 41. §. *agri plagam, hoc tit.* ponit tantum testatorem jussisse vendi fundum Titio & Mævio, quod est fideicommis-
D sum, non contractus, & inter eos non est jus accrescendi, quia sunt fideicommissarii.

An inter eos quibus eadem res donata est mortis causa, sit jus accrescendi.

EX *l. un. de cad. toll.* jus accrescendi est, quia ad exemplum legatorum rediguntur mortis causa donationes, *l.* 2. *de public. act.* quia sicut legata per vindicationem ipso jure ex 12. tabul. sine traditione heredis, apprehensione possessionis, acquiruntur, ita mortis causa donationes. Eadem est ratio adsignationis liberti: nam si duobus sit adsignatus libertus, inter eos est jus accrescendi, *l.* 5. *de adsign. libert.* nam ad-
E signare libertum, est quodammodo legare, quia libertum non possumus legare, *l.* 6. *eodem.* Eadem ratio est mortis causa capionum: legavi tibi si decem heredibus dares, unus heredem repudiat, an debes alteri dare integra decem? Et hoc verum est, *l. qui duobus* 23. *de cond. & demonst. l. Thais* 41. §. *Stichus servus, de fideic. libert.* Et longe alia sententia est *l. pen. de cond. & dem.* quæ opponitur; nam ubi dixit, lego tibi id, si Titio & Mævio centum dederis, enumeratio personarum scindit conditionem, atque ita legatum, & mortuo Titio dabis tantum partem, quia non dixit collectivo nomine, heredibus, sicut fit in legato damnationis, & fideicommisso, utpote si jusserim Titio & Mævio dari: & sic affirmandum in legato damna-

damnationis, & fideicommisso jure antiquo interdum admitti jus accrescendi exemplo mortis causa capionum, ut si jusserit dari collectivo nomine filiis vel heredibus, non singulari nomine, ut Titio & Mævio.

Ad L. Prædiis 91. & l. Osidius 97.

COloni sunt conductores fundorum (Gall. *fermiers*) & illi erant tam liberi quam servi proprii: servorum propriorum aut colonorum alii colunt fide dominica, hique habentur pro instrumento, & eo continentur: alii colunt mercede illata a domino, & fructus vendunt suo arbitratu, ut extranei coloni, & non continentur instrumento, *l. Sejæ* 20. §. 1. *de instr. vel instr. leg.* Et in eam rem citatur *l. cum de lanionis*, §. *cum de villico*, *eod.* Reliqua colonorum sunt mercedes, quæ debentur ex ratione locationis & conductionis, Gallice, *les arrerages, que doiuent les fermiers*. Actores sunt villici præfecti rei rusticæ, & rationibus fundorum, & calendario, quod exercent, & rationes dispensant tanquam domini, *l. pen. in princ. de adim. leg.* ubi eundem facit actorem, & villicum. Reliqua actorum sunt; quæ ex ea administratione debentur domino, quæ dicuntur reliqua villicorum in *l. Sejæ* 20. §. *prædia*, *de instruc. & instrum. leg.* Præceptio est, quod præter hereditariam partem heredi relinquitur, & sumitur ex media hereditate, *l. Lucius*, 88. §. *quisquis*, *sup. lib.* 2. Et hoc est quod dicitur e medio sumito, Gallice, *par precipüt*, & ea ratione capitur id jure hereditario: nam pro sua parte capitur jure hereditario: ex parte heredum jure legati, & capitur jure hereditario, si adierit partem hereditariam; si omiserit, capit jure legati, *l. in quartam* 91. *D. ad leg. Falcid.* Reditus est proprie, & semper in jure qui redigitur ex locatione fundorum, *des formes*, a conductoribus, vel a colonis servis; vel ab actoribus & villicis, in *l. pen.* §. *insulam*, *lib.* 2. *l. fundi* 38. *de usu & usufr. leg.* & in *l. liberto* 21. *in princ. de ann. leg.* ubi *emptoribus fructus*, id est, conductoribus: nam conductores olim appellabantur emptores vel redemptores. Reditus a redigendo, & redactus dicitur: Et eo fit ut reditum pecuniæ dicamus fœnus ex ea redactum, *l. Titius* 24. *de præscr. verb.* quia redigitur ex locationibus quasi pecuniæ, & ob id usura dicitur merces. Horatius.

Omnia conductis coemens obsonia nummis.

Et non male dicimus usuram reditum pecuniæ: Species hujus legis hæc est: Pater filiæ heredi institutæ ex parte legavit certa prædia cum reliquis colonorum, & actorum, id est, cum reditu reliquo omni. Post testamentum vivus testator exegit reliqua a colonis, & ea vertit in rationem Kalendarii, vel in Kalendarium, & occupavit fœnori. Quæritur an ea pecunia filiæ debeatur? & ait, non deberi, quia desiit esse in reliquis colonorum, & actorum, licet modo videatur pertinere ad rationem actorum, qui sunt in eadem regione, & actoribus convenit onus exigendæ pecuniæ: verum pecunia quidem pertinet ad rationem actorum; sed non est in reliquis actorum nec colonorum. Ergo non est in legato filiæ; Et licet legati sint actores, non propterea filiæ legatæ videntur pecuniæ, quæ pertinent ad eorum rationem. Et ita in specie *d. leg. Sejæ*, §. *prædia*, *de inst. leg.* ubi legat prædia certa cum reliquis colonorum, & actorum, & ait non contineri reliqua, si finita conductione coloni, interposita cautione, is de colonia discesserit. Finge: finito tempore conductionis, novatione facta, pecuniam quam reliquati erant actores, dominus transfudit in stipulationem; atque ita non potest peti ex locato sed ex stipulatione; Et hæc novatio facit ut non contineantur reliquis: nam reliqua debentur tantum ex locato. Ergo non sunt amplius reliqua, facta stipulatione, *l. ult.* §. *ult. infr. de lib. leg.* colonia in jure sæpe vocatur fundus conductus, & idem pene ac villa. Et ita in *l. ejus*, §. 1. *ad municip.* colonia accipienda est, non ut Budæus voluit.

Ad L. CXVII.

OSidius. Tert. de præscriptione contra hæreticos, ait, quemdam Osidium Medeam tragœdiam ex Virgilio exsuxisse. Ait, *reliqua relegaverat*. Relegare, aut relegari dicitur, quod repetitur, ut usumfructum lego: Et si fueris captivus, eundem tibi lego, *l.* 3. §. *ult. Quibus modis usufr. amitt.* Et relegari dicitur, si cui res sua quodammodo legetur, id est, reddi potius, quam dari, & ob id dos relegatur uxori, *l. cum pater* 77. §. *fidei tuæ*, *lib.* 2. *l.* 2. §. *mulier*, *de dot. præleg.* Dos eadem ratione dicitur prælegari, qua ratione servo dicitur peculium prælegari, & debitori & creditori obligatio, id est, suum jus. Et ob id in hac lege, respectu peculii, & reliquorum dominus actori dicitur relegare. Prælegari dicitur si cui res quodammodo sua legetur, alias prælegare est præcipui jure relinquere heredi ultra hereditariam partem; alias, quod est legatum prima parte testamenti, *l. Titia* 87. §. *Seja*, *lib.* 2. *l. uxorem* 41. §. 1. *hoc lib.* Prælegare item dicitur per damnationem legare, *l. legata sub conditione*, 41. *de cond. & dem.* ubi legitur Flor. *delegari non potuerunt*: id est non potuerunt legari per vindicationem: nam res aliena non poterat legari per vindicationem, nec debita. Idem est de legato sinendi modo relicto, id est, vindicationis modo. Id demonstratur in *l. tantum quisque* 88. *de verb. signif.* ubi non dicor tantum habere quantum possum ex meis nummis habere, cum rem alienam viderer habere, nam fundi alieni legatum per vindicationem nullum est, *l. alienus* 61. *D. ad l. Falcid.* Alienus fundus legatus est: heres eum non potest emere justo pretio: cogitur pretium dare; *confitendo*, inquit, *heres poterat veram æstimationem præstare*, id est, actio legati crescit inficiatione in duplum: sed legati per damnationem tantum: ideoque ait, *confitendo*. Ergo illa lex est de damnationis legato. Rursus *d. lex legata sub cond.* ait, *Interim delegari non potuerunt*, id est, pendente conditione non potuerunt legari per vindicationem.

Sciendum est, post redditas domino rationes ab actoribus, vel procuratoribus duo fieri genera scripturarum, pariationes, vel reliquationes quibus scriptum est, plenissime satisfecit domino, Gall. *fin du compte*, & in *l. ult.* §. 3. *de condict. indeb.* *In pariationibus*, id est, *ala fin du compte*, inseri & hoc contractu nullam amplius controversiam esse, id est, nihil restare. Pariationibus opponuntur reliquationes, *l. Julius*, 81. *de cond. & dem.* pariare, parem calculum & rationem facere, paria facere, in *l. ult.* §. *ult. de doli except.* & *l.* 4. §. *proinde*, *de manumiss. l. pen.* §. *conductores*, *de jure immunit*: paria facere, id est, adimplere conductorem, id est, persolvere creditori integrum debitum, *l. Sticho*, §. *ult. de statulib.* paria facere, id est, non esse reliquatorem, in qua lege in fi. est emendandum, dum ait servos, qui jussi essent paria facere, ita demum liberos fore, si aut ei pariant, aut per heredem, &c. sed legendum, *parient*. Aliud genus scripturarum est reliquatio: nam subductis rationibus dominus scribit sibi deberi reliqua. In *l.* 97. *in eadem scriptura*, id est, in reliquatione, scilicet legenda, filia dicit condita non deberi, quia reliqua non sunt: condita sunt, quæ sunt soluta; reliqua, contra, ut ostendit §. *pater l. prædiis* 91. Imperator ait in *l.* 97. si centies centena millia aureorum reliquisset in condito, qua usus est summa, ea quæ exegit a colonis & actoribus: & habet in condito, id est, in arca, licet eorum plena ratio sit reddita, non contineri reliquis legatis: Et exacta post mortem debentur, quia reliqua fuere tempore mortis.

Ad §. 1. & 2.

Expositi sunt in *l.* 84.

Ad §. Titio legis prædiis.

IN hoc §. proponuntur variæ voluntatis quæstiones, ad quas Scævola nunquam respondet: Papiniano vero placet, ad quas multæ conjecturæ requiruntur, ut probetur voluntas testatoris ex *l. librorum*, §. *quod tamen*, *hoc tit.* ubi ait, chartarum nomine contineri libros, quod tantum habuerit libros, qui universas chartas legavit, quod studiosus studioso. Finge: Quidam uno pretio emerat fundum Gabinianum, & Sejanum: postea legavit fundum Sejanum: an debetur Gabinianum? forte dicet aliquis, deberi, quia emptus simul cum altero: sed argumentum emptionis non sufficit, nisi inveneris in rationibus, defuncti eum reditus, sive mercedes fundi Gabiniani acceptas tulisse fundo Sejano: vel nisi in eisdem testator Sejanum Gabiniani nomine comprehenderit: si igitur confusas mercedes, & reditus accepto tulerit, debebitur Gabinianus. Ex rationibus defuncti conjectura recte sumitur, *l. servis urbanis*, *inf. hoc tit. l.* 1. *de reb. dub. l. Sejæ* 20. §. *Tyrannæ*, *de inst. leg.* in eo legitur Tyrannæ: in inscription. *l.* 7. *C. de collation.* Tyrannicæ in lege Tyrannæ, ut in *l.* 5. *C. de his quib. ut indign. Tyranno*. Finge: Quidam legavit uxori Tyrannæ fundum Græcianum cum stabulo, & instrumento omni, an legato cedant pascua, sive prata, quæ simul ad eum pervenerant, quæque in usibus hujus fundi semper habuerat? Ait, deberi, si ita conjunxisset fundo Græciano, ut haberet ea uno nomine fundi, id est, si liqueat hoc ex rationibus defuncti. Simile item quod est in §. *balneas* in hac lege. Balneum est pars domus, ideo domo legata, debetur balneum. Balneum dicitur, quod est privatum, imo cum dicis privatum, intelligis balneum in *l.* 2. *Cod. Theod. de metall. ne quis privatum ab hospite*: pro privato in *l.* 6. *C. eod.* Tribonianus posuit balneum. Balneæ, quæ publicæ præbentur: legavit domum cui junctæ sunt balneæ, quas testator præbebat populo; an legato cedent? Papinianus ait cedere, quod balneæ per domum legatam intrinsecus adeantur, quod in usu testatoris, & uxoris fuerint, quod mercedes earum inter ceteras meritoriorum ejus domus, testator rationibus accepto ferre solitus est: meritoria sunt, quæ vocantur stabula, cœnatoria, diversoria, ergasteria. In domo ejus multa erant meritoria, & officinæ. Ille adscribebat non tantum mercedes harum rerum, sed balnearum, quod essent comparatæ uno pretio cum domo, vel quod balneæ sunt legato communi conjunctæ, id est, communi contextu, ut in *l. si finita* 15. §. *ex hoc edicto*, *de damno infecto*, unita contextu ædificiorum. Insula est pars, vel accessio domus. Dicet quis; si insula sit injuncta domui, non est insula, ut pote, quæ non sit separata, sed injuncta, est proxima, ut in *l. qui domum* 57. *loc.* & ita in *d. l. si finita*, §. *item quid dicemus*, si quis habeat insulam adjacentem domui, id est, non valde distantem.

Ad §. Collegio legis 93.

LEx 92. & 93. explicatæ sunt: restat §. *collegio*, *d. l.* 93. In summis urbibus instituebatur collegium fabrorum ad ignes compescendos, in epistola Plinii ad Trajanum: collegiis licitis legatis, *l. cum Senatus* 20. *de reb. dub.* & legavit uti quisque optimus maximusque esset: quæritur, an quæ in die mortis in eo fuerunt cedant legato? Finge, pabulum paleaque fuere ibi tempore mortis, an præstabuntur, quia dixit uti maximus esset, videtur intelligi instrumentum: machina scilicet frumentaria, vel olivaria, id est piscina, moletrina, ma-

A chinale, pondus, Scævola respondet ad quæstionem juris, non voluntatis: videntur autem contineri legato, his verbis, quibus fundum esse liberum dicis, maximum & optimum, id est, esse liberæ conditionis, immunem, in *l. qui ut optimæ*, *de verb. signific.* videntur fundamenta etiam fundi contineri, *l. fundo* 22. *de inst. leg.* ubi ait, retia apraria, id est quibus apri capiuntur, contineri legato, nec moveri debemus *l. ult. de supellect. leg. l.* 1. §. 1. *l. cum fundus* 21. *de instrum. leg.* in quibus fundo legato non debentur instrumenta, quæ fundo non sunt infixa inædificataque, sed sunt mobilia. Hic legavit fundum simpliciter, ibi cum adjectione, uti optimus, maximusque esset: de vasis vinariis, & granariis, & doliis, & cuppis non ambigitur, quia sunt infixa: olim granaria erant vasa ex tabulis ad fructus conser-
B vandos confecta, ut patet ex *l. granaria* 18. *de act. empt.* Cameræ erant inopum vimineæ, aut fictiles ad comparandos fructus, quæ dicuntur capsellæ in *l. quæsitum* 12. §. 2. *de inst. leg.* Et Scævola non negat eas res legatas, ut nec affirmat; nam de voluntatis quæstione non respondet, quæ est quæstio facti.

Ad L. Is qui complures XCIV.

QUidam legavit tribus libertis fundum conjunctim, & petiit per fideicommissum, ne de nomine suo exiret, id est, libertorum; omnes agnoverunt legatum, & concursu fecere partes. Quæritur, qui primus ex his morietur, an possit partem suam legare aliis
C collibertis, quibus idem fundus non est legatus: sic videtur; neminem elegit, mortuus est, quibus debebitur? an collegatariis collibertis, an colliberis aliis non conjunctis accrescet? Et sic videtur, quia fideicommissum non exit de nomine suo, *l. unum ex familia* 67. *lib.* 2. & jus accrescendi inter collegatarios post acquisitionem esse non potest.

Ad L. Quisquis XCV.

NOn tantum legavit, sed fideicommisit ab heredibus, quæ erat daturus, & legaturus. Et erat frequens quid relinquere per legatum, & fideicommissum, ut si id non valeret jure legati, valeret jure fideicom-
D missi: sic erat frequens quid dari directis verbis, & precariis, ut si id non valeret jure testamenti, valeret jure codicillorum, *l. Publius* 36. *l. non ad ea* 88. *de cond. & dem. l. Aurelius*, §. *Titius*, *de lib. leg. l. si quis servo* 56. *de man. testam.* In hac ergo specie, directis & precariis verbis relegavit. *Summæ*, id est, pecuniæ separantur a rebus corporalibus, & quæ constant pondere, numero & mensura; ista valent magis quantitate & spectantur, quam corpore, & animo magis intelliguntur, *l.* 1. §. *non solum*, *ad leg. Falcid.* Et respondet, nihilominus deberi res corporales ex stipulatione emptæ & venditæ hereditatis, cum emptor a venditore ita stipulatur, quanta pecunia ex ea hereditate ad te pervenerit, tantam mihi præstare; tamen licet pecunia dixerit venditor tenetur de rebus corporalibus, *l. cum stipulamur* 97.
E & *l. pecuniæ* 178. *de verb. signif.* ut in edicto de constituta pecunia, id est, quantitate, vel qualibet re corporali, in edicto de receptis, quo pecunia compromissa, ut *l. litigatores* 11. §. 2. *de recept. qui arbitr.* quæ verba sic cape: si pecunia fuerit promissa, & alia res promissa fuerit pecuniæ nomine. Et in l. 12. tabul. *Qui coronam parit ipse*, *pecuniæve ejus*, id est, sive ipse, sive servi ejus, equive: pecunia significat etiam equos. Et lex est de eo, qui in certamine publico coronam parit. Addit exemplum dotis relegatæ. Dos ita olim relegabatur. Quanta pecunia dotis nomine ad me pervenit, tantam uxori heres dato, *l. cum scriptum* 6. & *l. ult. de dot. prælег.* quibus verbis si res corporales ad eum pervenerint, eas restituet; deinde adjicit voluntatem verbis consen-

tire,

tire, quia legarat non tantum jure legati, sed jure fideicommissi: dein non legasset res corporales, si eas noluisset præstari.

Ad L. Si Titius XCVI.

HUic legi obstat *l. cum virum*, *C. de fideic.* species hujus legis hæc est. Titius scriptus est ex parte, & rogatus est restituere hereditatem, id est, hereditatis partem, ut in *l. 1. ad Trebell.* coheres autem rogatus est restituere Titio coheredi partem suam. Quæritur an Titius partem quam accepit jure fideicommissi a coherede, restituere debeat, quia restituere est rogatus hereditatem, non fideicommissum: species *l. cum virum*: heres rogatus est restituere quidquid ex hereditate ad eum perveniret: an restituet prælegatum, quod capit partim jure hereditario, partim legati? Et ait, prælegatum contineri fideicommisso, certam partem hereditario jure & legati: sed in illa lege rogatus est quicquid ex hereditate ad se veniret; legata autem & prælegata sunt ex hereditate, *l. cum quis*, §. *Pater*, *hoc tit. l. 2. §. ult. de dot. præleg.* non quidem est in hereditate, & sic continetur fideicommisso: In hac autem lege est fideicommissum, in quo præcipue spectatur voluntas. Et sic semper spectandum an congruat voluntas verbis testatoris: Et sic in fideicommissis non sufficit argumentum, quod ex verbis solum colligitur, in legatis solum verborum argumentum.

Ad L. Si plures XCVIII.

SI plures sint gradus heredum, id est, si sint instituti & substituti, ut Acc. male: imo si plures sint gradus institutorum, ut in *l. cum in testamento 37. de hered. instit.* Primus heres esto: si Primus, me vivo morietur, Secundus heres esto: si Secundus morietur, Tertius heres esto: omnes sunt instituti: Institutio enim est datio hereditatis nulli alii ante delatæ: substitutio, datio hereditatis delatæ vel acquisitæ alteri, ut vulgaris substitutio, & pupillaris, quæ etiam est acquisita. Et ea ratione omnes sunt instituti: Et ideo in formula Galli, & filius & nepos sunt instituti. Filius heres esto, & si is me vivo morietur, nepos post mortem meam natus heres esto: sunt instituti, sed non sunt coheredes, quia non concurrunt; Et coheredes sunt, quibus uno gradu defertur hereditas. Et hanc formulam Gallus instituit, ne rumpatur testamentum. Rursus quære cur non dedit consilium ut consuleret in vulgari substitutione, filius heres esto, & si heres non erit, postumus heres esto: quia in casum vulgaris substitutionis, quo priori casu defertur hereditas filio, non est spes rumpendi testamenti, quia tempore mortis filius præcessit nepotem. Cur sit substitutus, & dicatur in hac specie? Titius heres esto, & si heres non erit, Mævius heres esto. Titius moritur vivo testatore; Mævius jure substitutionis, imo institutionis jure, vocabitur, si spectes successionem; sed dicetur substitutus, ut in *l. quidam 30. l. & cum ex filio 39. §. ult. de vulg.* quoniam utrique deferretur hereditas, si Titius supervixisset testatori: sic inspecta mente testatoris substitutus est: sed in formula Galli utrique, id est, filio & nepoti non potuit deferri hereditas: si ergo velit unum onerare plurium institutorum, debebat eum nominare. Lex 99. & *l. 101.* expositæ sunt.

Ad L. Heres meus 100.

IN initio legis dubitatum, quia quod meum proprie est, non redditur alteri. Sed & reddere est dare heic, *l. cum quidam 21. lib. 2. l. qui uxori 18. in princip. de auro & arg. leg.* Eademque ratio est verbi relegare: nam relegare proprie est reddere rem alie-

A nam, vel quasi alienam cum emolumento aliquo, ut relegare dotem, est reddere dotem cum commodo repræsentationis, id est, reddere certo die, quod dare non erat coactus, nisi bima, trima die: tamen simpliciter sumitur relegare pro dare in *l. si domus 17. de usu & habit.* ubi dicitur relegari usus, reddere est de suo dare, *l. 1. §. eleganter, depositi.*

§. 1. Supra est expositus.

Ad §. Uxori.

HUic §. obstat lex *Plautius 8. de auro & arg. leg.* mulier quædam legavit alteri vestem, & mun-
B dum, & ornamenta muliebria, non debebuntur nisi ornamenta muliebria: sed an debebitur vestis tam muliebris, quam virilis? Et definit deberi etiam vestem virilem legatariæ: De mundo nihil scribit: quia nullus est mundus virilis, & deberi ait, quia verisimile est testatricem ornamentorum tantum universitati derogare voluisse, cui muliebrium nomen adjecit, quia muliebris nomen neque vestis nomini applicari potest: nam servanda est ratio recti sermonis: sic dicam his verbis, *quod ejus causa factum paratumque*, non recte dici vestem legatam & mundum: sed probat hic Jabolenus sententiam Proculi, existimantis verba hæc referri ad omnia: & idem probat, quod scriptum est in *l. Plautius*, sed hic servatur ratio recti sermonis: nam ita latine loquuntur, & ita quod relativum refertur ad
C superiora, non ad mundum muliebrem.

Ad §. Cui Corinthia.

ELectrina vasa fiunt ex auro & argento commixto, sed si his addideris æs, fiunt Corinthia, Plinius lib. 9. cap. 40. ait Javolenus, legato Corinthiorum vasorum, contineri bases, nisi testator bases numero vasorum habuerit, id est, nisi bases habuerit accessionis loco, & ea quæ accessionis locum obtinent, rem legatam sequantur, *l. librorum 52. §. ult. supra.*

Ad §. Testudinea.

TEstas testudinis solebant scindere per laminas, &
D cooperire lectos, & supellectilem.

Ad leg. his verbis 102.

LAteralia sunt bulgæ coriaceæ, quas viatores ferunt ad latus, vel in quibus ferunt pecunias, & rationes. Eundem usum præbent ventratia, id est, zonæ pecuniariæ, quæ circuire solent ventrem, *l. Divus 6. de bon. damn.* Eadem ratione dixit viatoria, ut in *l. ult. de auro & arg. leg.* & viatoria instrumenta in *l. 5. de supell. leg. Quæ membranulis*: plerumque quod sibi debetur in membrana scribere & transferre in codicem rationum solebant: legatis membranulis legantur nomina. Ille exegit nomina, ita ut sint vanæ membranæ, & pecuniam exactam consumpsit. Rever-
E sus in patriam, condidit aliam pecuniam in illis laterariis, & emptiones prædiorum. Quæritur an hæc debentur uxori? negat deberi: quæ mortis tempore in his lateralibus essent, & membranis continerentur. Et Rogerius ait, hoc falsum, & falsam literam: nam primum dicit, *secundum ea quæ proponerentur*: proponitur autem exacta fuisse alia nomina, & pecuniam quam profecturus in lateralibus condiderat: Ergo consequens est ut ea non contineantur: continentur autem membranis emptiones: ergo debentur: Et quæ sequuntur ostendunt deberi; an prædia quoque debeantur? Et videntur deberi: nam qui mihi donat instrumentum prædii, donat mihi prædium: qui mihi obligat auctoritatem prædiorum, obligat prædia, *l. 1. C. de donat.*

donat. l. 2. C. quæ res pign. oblig. si prædia debentur, & multo magis emptiones.

Ad §. Paterfamilias.

LAnces leves sunt, quæ non sunt asperæ signis (*graves*) sigillariorum significatio est multiplex: sed verum est hic demonstrari vicum Romanum in quo sigilla, & cælata vasa venibant. Paterfamilias igitur emerat de vico illo lances duas cælatas, non leves; & tamen hic error non vitiat legatum, licet eum errorem potuerit corrigere, nec correxerit, cum fecerit testamentum triduo antequam moreretur: ita falsa demonstratio non vitiat legatum, sed vera fuit demonstratio: sed error fuit in appellatione, alias sigillaria sunt feriæ Romanorum, quibus amici mittebant sibi invicem munera, quæ & sigillaria dicuntur. Et sigillarii dicuntur, qui ea vendunt, & qui nervis quibusdam incidunt imagunculas, ita ut videantur pugnare, saltare, de quibus Horatius:

Ut nervis alienis mobile lignum.

Ad §. Ult.

LEgis fideicommissa 11. §. *si servo, sup.* ut §. hic est de legata militia: militia est officium, sive administratio civilis, aut palatina, quam qui gerit, fert annonas de publico, ut functio primipili, *commissaire des viures*, ut quæstores, quæ transmittuntur in heredes. Hujus generis militiam, si testator habebat, & legaverat, valet: qui non habet, videtur legare æstimationem: & militia magis est in quantitate, quam corpore, *l. Lucius Titius 22. l. mortuo 49. §. 1. lib. 2. d. §. si servo*: Cum ait hic §. *omnia integra præstari volo*, videtur prohibere Falcidiam: sed cum testator prohibuerat Falcidiam, legatarius partem offerebat Imperatori, ut heres non uteretur Falcidia: quod demonstrat, ni fallor *l. si legatus, §. ult. ad SC. Trebell. Id quod pro introitu*: mos erat cum quis acquisiisset militiam, ut introitu offerret sportulas, *l. 7. C. de prox. sac. scrin.* & ait, omnia deberi, quia plenius voluntas testatoris est interpretanda, & quæ pro introitu sit præstaturus.

Ad L. Ult.

DUæ sunt quæstiones hujus leg. Sciendum est patrem non tantum impubere instituto, sed etiam exheredato testamentum facere posse, id est, substitutionem pupillarem. Ceterum ab exheredato legatum, aut fideicommissum relinqui non posse; quia nihil ei dedit: nam exheredatio est ademptio hereditatis debitæ, vel datæ. Quid si filius per querelam inofficiosi testam. hereditatem evicerit, an præstabit legata? minime: quia contra voluntatem patris habet, vel si habet per contra tabulas, *l. quidam*, C. *de fideicommiss.* Idem si ad filium exheredatum alio quovis modo hereditas pervenerit, ut si institutus sit ab herede patris, quia principali nomine, vel suo non pervenit, ut *l. qui fundum 87. §. qui filios; ad l. Falcid.* Ab exheredato igitur legatum inutiliter relinquitur, etiamsi ad eum hereditas aliquo casu pervenerit. Eadem ratio est ejus, qui substitutus est filio exheredato: nam ab eo legatum inutiliter relinquitur, licet ei dederit hereditatem impuberis, quia quem non possum onerare, & heredem ejus multo minus, *d. l. qui fundum, §. qui liberos*. Species hujus legis hæc est. Pater filium exheredavit, extraneum instituit, eundemque substituit impuberi filio exheredato, & ab eo extraneo in secundis tabulis, id est, substitutione pupillari, legata reliquit: extraneus decessit, relicto herede: tum filius exheredatus intra pubertatem: an substitutus pupilli debeat legata a se relicta? Est inepta quæstio, quia pupillus supervixit, & locus non est substitutioni, nisi dicas, ut Accurs. duos fuisse substitutos, & unum supervixisse pupillo, alterum non; sed lex unius tantum mentionem facit: sic ergo species ponenda est, & legendum in initio legis *instituit*, pro *substituit*. Pater impuberem filium exheredavit, extraneum instituit: Impuberi exheredato substituit Titium: extraneus moriens filium instituit, qui hereditatem adiit, atque ita nactus est bona patris, non judicio patris, sed beneficio extranei. Is decessit intra pubertatem, atque ita Titio delata est hereditas, Quæritur an Titius debeat legata ex substitutione pupillari? Et ait non debere quid, nec exheredatus ea deberet, si ab eo relicta essent, & plus juris pater non habet in substitutum exheredati, quam in exheredatum, *d. l. qui fundum, §. qui filios*: nec obstat, quod ad filium bona patris pervenerint: quia non principaliter, & suo jure; sed per successionem pervenere, id est, ex testamento, & successione extranei. Heres factus extranei, aditione scilicet: ergo ab herede heredis legatum relinquitur inutiliter. Regula est, heres heredis heres est, *l. ult. C. de hered. instit.* testatoris, per successionem scilicet. In d. §. qui filios legendum esse, *instituit*, confirmat quod sequitur; nam idem ponit in fratre, quod in exheredato: species: Duo sunt fratres, unus pubes, alter impubes, quem pater exheredavit, pubere instituto. Impuberi substituit Titium, & ab eo legavit: deinde pubes heredem instituit impuberem, vel ei ab intestato successit: Et ita quæsivit bona patris: tum mortuus est impubes intra pubertatem, eique Titius heres extitit ex pupillari substitutione: quæritur an legata Titius debeat? magis dubitabatur in fratre, quia quæ per mediam personam fratris, qui est in potestate, bona patris obveniunt fratri, ea quodammodo magis a patre pervenire videntur, quam ab extraneo: sed idem statuendum. Idem heic est principaliter, & directo, ut in §. *ult. Instit. quod cum eo*; & directa, & principalis actio opponitur contrariæ, *l. in commodato, §. 1. commod.*

Ad §. Si filius.

PEtita bonorum possessione contra tabul. a filio præterito, rescinduntur primæ tabulæ. Querela inofficiosi rescindit omnia, & primas, & secundas, id est, substitutionem pupillarem, quia querela datur exheredato, *l. ex duobus, §. ult. & l. seq. de vulg. substit.* beneficio prætoris ex edicto de legatis præstandis, conservantur legata relicta in primis tabulis, debentur, & præstantur quibusdam, qui enumerantur in *l. 1. de leg. præst.* Institutio primarum tabularum non conservatur, etiamsi alius filius institutus sit: unus præteritus est, alter institutus; præteritus aperit viam edicto de bon. possess. contra tabulas: atque ita institutionem rescindit: sed æquum est, ut frater institutus perinde admittatur ad bonorum possess. contra tabul. atque præteritus, cum institutio locum non habeat, ut veluti ab intestato dividat hereditatem, non præterito fratre, *l. non putavit 8. de bon. poss. contra tabul.* His cognitis, species hujus §. secundum communem scripturam hæc est: Duo sunt filii, unus impubes, alter pubes: impuberem heredem instituit ex uncia, & ei substituit Titium in secundum casum: a substituto nihil legavit; a filio instituto ex uncia legavit, alium præterivit filium: ei competit bonorum possessio contra tabulas, & cum eo petet eandem bonorum possessionem institutus ex uncia, & sic uterque ab intestato veluti divident ex æquo patris hereditatem, beneficio fratris præteriti, qui commisit edictum: filius impubes institutus accepit semissem, dein decessit intra pubertatem, an legata a filio instituto relicta substitutus debeat præstare ex uncia, an ex semisse? lex ait, ex semisse, sed diverso jure: nam ex uncia debet onus, id est, ex quinque unciis; exceptis personis

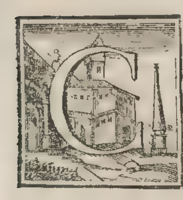
sonis tantum in *tit. de leg. præst.* Hoc quidem verum est, imo ex semisse debentur, exceptis tantum, quia institutus deberet ea præstare ex semisse exceptis tantum, quia eum habet totum jure possessionis bonorum contra tab. quia institutio rescissa est, *l.* 5. *de leg. præst.* Ergo & substitutus ejus: sed quærebatur tantum, an exceptis præstarentur ex uncia, an ex semisse: Et verba sunt transposita, quia priore casu, quem posuimus secundum illam transpositionem verborum, definitur, substitutum non in plus obligari, quam institutum: institutum obligatum fuisse ad præstanda legata ex semisse exceptis tantum, ergo & substitutum: sed posteriore casu secundum restitutionem verborum dubitatio major est, an scilicet legata sint relicta a substituto ex uncia? Substitutum obligari in id, in quod non est obligatus institutus, & in id quod non obligaretur institutus, si ab eo relicta essent legata: nam A institutus præstaret tantum ex semisse, exceptis tantum, substitutus onus ex semisse, quia bonor. possessio contra tabul. non infregit substitutionem pupillarem: Ergo in ea relicta legata valent. Deinde initio hujus legis egit de legatis relictis a substituto exheredatis, heic instituti hunc ordinem servat, *l. ab exheredatis* 126. *libr.* 1. *l.* 5. *de leg. præst.* Legata relicta a substituto filii unciarii, qui accepit semissem, commisso edicto per fratrem præteritum deberi ab eodem substituto semisse omnibus. Et eadem ratio sequitur in §. seq. filius institutus est ex dodrante, & substitutus est Titius, & ab eo legavit. Alius filius est præteritus, qui petit contra tabul. & sic ea institutio redigetur ad semissem, ut sit æqua successio inter eos, qui veniunt eodem jure, ac proinde substitutus legata a se relicta præstabit ex semisse, ut quæ ratio est in augmento, eadem sit in decremento.

JACOBI CUJACII J.C.

AD TITULUM I. LIB. XXXIX. DIG.

DE OPERIS NOVI NUNTIATIONE.

EX EJUSDEM CHEVANNÆI BIBLIOTHECA:

CONJUNCTIONIS hujus tituli cum superiore ratio intelligi non potest, nisi quæ supra dicta sunt, repetantur. Initio Digestorum proposuit varias partes juris, leges, mores, Senatusconsulta; Dein de hominum jure, sive statu aliquid tradidit, deque differentia & qualitate rerum. Et his expositis, quia homines disceptant apud magistratus & judices, exposuit varia officia magistratuum, quando & quandiu apud eos disceptaretur, & quo ordine apud eos ageretur. Deinde transit ad judices compromissarios, & judices ordinarios, id est, qui ex ordine dantur a magistratibus. Deinde contractus proponit, & quasi cetera quæ restant, sunt de actionibus, adeo ut possis dicere totas pene Pandectas pertinere ad actiones, & ea, quæ actionum sunt loco, ut interdicta, exceptiones, stipulationes prætoriæ, & aliqua remedia, ut damnum infectum, quod vice est actionis. Vulgo dicitur tres esse partes juris, personarum, rerum, actionum; sed parvulæ admodum sunt partes de personis & rebus, præ parte actionum. Postquam egit de Judicibus datis, proponit vindicationes, condictiones, actiones in personam, quæ nascuntur ex variis contractibus, & quasi contractibus; & nonnunquam e re nata miscentur materiæ, ut quasi contractus negotiorum gestorum contractibus præponit; miscet tutelas, aditionem cum similibus, pro herede gestionem, bonorum possessionem secundum tab. aditio vel necessaria est, vel voluntaria: necessaria qua servus obligatur necessario, *l. obligamur* 52. §. *necessitate*, *de obligat. & action.* Idem in societate necessaria, quæ est communio, quæ intercessit cum herede, vel legatario, & est quasi contractus, voluntaria contractus. Itaque de actionibus, quæ ex contractibus, vel quasi contractibus usque ad h. t.

B Nunc de remediis jure honorario, vel lege proditis: Et primum de novi operis nondum facti, quod quis molitur, nuntiatione, atque adeo de damno ex opere nondum facto, infectoque, de cautione damni infecti, tum actio datur legitima damni infecti, aquæ pluviæ arcendæ: Et ut actiones promittuntur a Prætore, ita remedia & interdicta tria proponuntur, edictum de novi operis nuntiatione, quo remedium illud proponitur, Interdictum de novi operis nuntiatione, & stipulatio de novi operis nuntiatione. Edictum est de opere novo nondum facto; Interdictum & stipulatio est de opere facto. Ulpian. hæc tractaverat separatim: Edictum proposuit a libr. 52. quod exponit *l.* 1. 3. & 5. Interdictum, libr. 71. ad Edict. *l.* 20. stipulationem lib. 80. ad edict. quæ exponitur in C *l.* 21. & ex eo apparet falsum esse, quod putat Accurs. edictum & interdictum esse idem, ut falsum est edictum, & actionem idem esse, cum edicto actio proponatur: Edicto datur remedium his, qui non habent actionem de damno infecto, nec videntur posse petere absque pudore, cum damnum nondum cœperit: ut si vereantur ne ex opere futuro damnum sentiat, ne opus quod vicinus facturus est, luminibus officiat, denuntians hoc modo: Denuntio tibi ne quid novi operis me invito facias, quæ prohibitio, vel inhibitio est, & vulgo nuntiatio, in Pand. Flor. Denuntiatio, *l.* 5. §. *si plurium*, & §. *meminisse*, *hoc tit.* Imo renuntiatio dicitur, *d. l.* 5. §. *si is cui renunciatum*, & *l. si opus* 16. *hoc tit.* & post denuntiationem, litigatores se committunt Prætoriæ Jurisdictioni, ut scilicet Prætor remittat, si non sit jus nuntiandi, ut in *l.* 1. §. *Et post. hoc tit.* Et debet abstinere ab opere, & ab eo confestim discedere, cum primum vicinus nuntiavit, donec remissio nuntiationis facta sit a Prætore. Est sic in *tit. de remission.* Remissio est operis novi nuntiationis abolitio, vel donec caverit de opere restituendo, *l. non solum* 8. §. *Sciendum*, *inf.* Et hæc cautio est vice remissionis, *l.* 1. *de remission.* Quod si is, cui nuntiatum est, non desistat ab opere, tenebitur interdicto, quod ad-

adversus edictum opus factum sit, scilicet operis novi nuntiationis, quod videtur offendisse, cum ei non paruerit. Et interdum est restitutorium, quo agitur, ut opus destruatur, quia restituendi operis novi facti post nuntiationem causa interponitur. Et formula demonstratur in *l.* 5. §. *si quis forte*, *l.* 16. *l.* 18. *l. penult. l. ult. hujus tit.* Interdictum, quod nuntiatori datur, significatur his verbis: quod contra edictum prætoris factum sit, ut appareat in *l.* 20. non esse legendum, *contra interdictum*, sed, *edictum*: & sic emendati erunt loci, qui his mendis scatent, ut in *l.* 1. §. 1. *ff. ne vis fiat ei qui in poss.* in *l.* 1. §. *annus*, *de vi & vi arm. l.* 2. *C. quor. bonor.* ubi similis error erat. Triplex est edictum. Primum datur nuntiatori, quod est restitutorium: Alia duo dantur nuntiato. Et sunt prohibitoria interdicta: unum datur post cautionem datam nuntiato, ne vis ait fiat, sed cum interdictum est, quo minus ædificet, *d. l.* 20. §. *deinde*. Post quod secundum interdictum Ulpianus proposuerat tertium; sed translatum est in titulum *de remissionibus*, quod tertium datur nuntiato post remissionem factam a prætore, ne vis ei ædificanti fiat. Stipulatio de novi operis nuntiatione proponitur in *l.* 21. quæ est cautio præstita ab eo, cui nuntiatur opus novum de opere non faciendo, si nuntiator jus habuerit nuntiandi, quæ stipulatio remissio est. Et formula hujus stipulationis est in *l.* 21. *h. tit.* Edictum est de opere non facto, interdictum, quod datur nuntiatori, & cautio stipulationis, est de opere facto: Et sic titulus est de opere infecto. Quicquid Accurs. scripsit in glos. magna, omne delendum est, cujus conficiendæ causa est, quod existimaret initium hujus legis pugnare cum *l.* 1. *de remiss.* quod falsum est, idque quod inciderit in depravatos codices. Prætor hoc edicto remedium promittit, seu beneficium triplex, id est, interdictum triplex; remedium unum nuntiatori, duo nuntiato. Primum remedium est, ut sive jure, sive injuria opus fieret, interim per testationem, & denuntiationem inhiberetur: dicitur beneficium in *l.* 13. *in fin. hoc tit.* quoad remissionem fecerit Prætor, vel nuntiatus satisdederit, *l. non solum* 8. §. *sciendum*, *h. t.* Et quidquid constructum est, si non paruerit, destruetur *d. l.* 20. exceptis quibusdam casibus, *l.* 5. §. *si quis rivos*; & non indiget Prætoris aditione. Alterum remedium est, remissio nuntiationis, quæ indiget Prætoris aditione, ut cognoscat jus habuerit nec ne nuntiator, ut remittat si nuntians jus habuerit nuntiandi, sin minus, non remittat: verba hæc, *hactenus, quatenus prohibendi jus is, qui nuntiasset, non haberet*, id est, id remissio nuntiationis remittit tantum, in quo nuntiatio locum non habet, & non tenuit: In eo vero non tenuit nuntiatio, ut jus haberet nuntiandi, ergo id remittit: ubi dubitavit Accursius an esset tollenda negatio, & eam sustulit: sed ea opus est, quia remissio fit eatenus, si jus nuntiandi nuntians non habuit, ut Græca lectio id confirmat. Et alter interdicto potest nuntiatus agere ne vim faciat. Quod si satisdederit, ei quoque liberum est interdicto agere, ne vis ei fiat. Idque congruit cum *l.* 1. *de remission.* in quo tit. proponitur interdictum prohibitorium, ne vis fiat post remissionem nuntiationis nuntiato, quo minus ædificet, ubi si præcedat satisdatio, & inde remissio secuta sit, non est necessaria remissio, ut & contra. Tertium illud remedium est satisdatio de opere restituendo. Et hoc remedium non habet necessariam Prætoris aditionem, quia adhibetur inter volentes: Et ita stipulatio dicitur Prætoria, quia eandem vim habet, ut *l.* 1. *de Prætor. stipul.* Ex *l.* 5. §. *si is cui*, Inter satisdationem, & remissionem differentia prima est, quod hæc indiget Prætoris aditione, illa non item. Secunda differentia: Remissio ita demum fit, id est, tribuit facultatem ædificandi, si nuntiator jus non habuerit. Satisdatio vero tribuit illud idem, etiamsi jus non habuerit is

A ipse. Hinc quæritur an oblata satisdatione a nuntiato invitus nuntiator accipiat minus: quia nemo cogitur stipulari; an eo non accipiente satisdationem, liceat nuntiato ædificare, si satisdederit etiam apud officium, & apud acta, si desit adversarius, non quia nemo cogitur stipulari, *l. un. C. de satisd. l. eum pro quo, de in jus voc. l. si fidejussor*, §. *ult. qui satisd. coga.* sed Finge: nuntiator mavult statim judicium fieri: an jus nuntiandi habeat, cum nolit satisdationem etiam eam, quam velit nuntiatus etiam apud acta facere, & nuntiatori hac in re morem potius gerendum esse constat: & interim prohibebitur opus. Et ita in causa legatorum, si legatarius petat satisdari legati nomine, aut fideicommissi, & heres desideret de fideicommisso judicium statim fieri, vel legato, audiendus B erit potius heres, quia citius cognoscetur de fideicommisso, quam de satisdatione, *l.* 3. *in princ. ut in poss. legat.* Et ita de jure nuntiationis potest constare citius, quam de satisdatione, maxime hodie, cum ex constitutione Justiniani, & jure Pontificio lis de operis novi nuntiatione finienda sit intra tres menses, *l. ultima, C. de ædific. privat. alias l. ultima, C. de novi op. nuntiat.* Post tres menses, si non sit finita, licet impune ædificare, præstita satisdatione apud officium, vel apud acta de opere restituendo suis sumptibus, si secundum nuntiationem judicatum erit, *d. l. ult.* & quod dicitur, satisdationem offerendo si velit alter accipere, & impediatur ædificare, congruit cum *cap. pen. & ult. ext. de nov. oper. nuntiat.* & congruit cum *l. ult. de ædific. priv.* quid si nuntiator velit accipere C satisdationem, neque judicium statim fieri? Et certum est remittendam esse nuntiationem a Prætore, *l.* 20. §. *si paratus*, *infra*. Peccata Accursii. Primum contemni jubet nuntiationem, si nuntiator causam nuntiationis nullam attulerit. Sed non aliam invenio causam exprimendam, quam quæ edicto comprehensa est. Et specialiter genus actionis edicendum, qua utens, & non exprimendo satis causam dicit. Et ita qui dicit novum opus, satis causam adfert, & non renunciare dici nequit, qui simpliciter dicat; nuntio ne quid facias; sed recte. Denuntio ne quid novi invito me in eo loco. Et *l.* 5. §. *qui nuntiat*, *hoc tit.* loquitur de loco demonstrando, non alia causa, & §. *totiens* non loquitur de causa nuntiationis, sed de allegatione ejus, cui nuntiatum novum opus, dicen- D tis moram periculum allaturam, ut si velit reficere cloacam pestilentem, quo casu Judex a Prætore datur, qui cognoscat an tale sit opus ut nuntiatio valeat; sed hi §§. non loquuntur de causis, quæ impellant nuntiatorem. Idem Accursius ut probet libello conventionis, quem confert cum operis novi nuntiatione, inserendam esse causam, id colligit male ex *l. cum hi* 8. §. *in causa*, *de transact.* qui paragraphus non loquitur de libello conventionis, sed de transactione alimentorum, ut non fit sine causa, & auctoritate Prætoris, cum regulariter sine eo transigere liceat; id autem transferre ad libellum conventionis absurdum est: nam nulla causa exprimenda libello conventionis, quam quæ denotatur speciali nomine actionis. Illud item male colligit Accurs. ex *l. ult. C.* E *de edicto divi Adr. toll.* in qua agitur de herede misso in possessionem, cui si existat adversarius in ipso tempore, quo mittitur in possessionem, ait examinandas esse causas missionis apud judicem; quoniam ubi existit contradictor, ibi existit lis. Judex est disceptator litis, qua quisque agit: non igitur agit de allegationibus & causis inserendis libello: & multos alios locos adfert Accurs. ut doceat, libello conventionis inserendam causam: & affert, ut probet contrarium, scilicet libello conventionis causam non inserendam, *l. quia poterat*, *ad Trebellian.* etiam male, quæ loquitur de herede restituere rogato hereditatem: qui si recuset adire, potest cogi periculo fideicommissarii adire ex Senatusconsulto Pegasiano olim,

olim, hodie ex Trebelliano, & ait, satis esse, quod dicat se recusare hereditatem, nec cogitur causam afferre, qua recuset. Ergo qui agit, non debet dicere causam cur agat: sed male colligit hoc Accurs. ut ex uno ad alterum possit duci argumentum, cum actionem intendere, & recusare diversa sint. Et major est actio causæ inquirendæ ab eo qui agit, quam a recusante. Eodem loco in *d. l. quia poterat*, male infert, & argumentum ducit a recusatione hereditatis, ad recusationem judicis; atque ita recusari judicem non causa dicta infert, quod falsum est ex *l. ult. C. de judic. l. si pariter, inf. de liber caus.* Et olim videtur recusari potuisse judex, nulla adducta causa suspicionis. Recusabatur ante litis contestationem, nulla allata causa, & interposita, non post, ut hodie obtinet; quia is qui litem contestatus est, si quas causas habuit recusandi judicem, eis contestando litem renuntiare potest; sed ex jure Pontificio, si qua nova causa suspicionis oriatur post litem contestatam, potest recusari judex. Rursus Accursius male remissionem nuntiationis ait fieri ex edicto proposito in *l.28. inf.* cum illo loco non remissio permittatur, sed interdictum restitutorium. Et iterum male remissionem fieri ex *d. l.20. §. Deinde*, cum ibi de nuntiatione novi operis agatur, ut sit interdictum prohibitorium, quod datur nuntiato. Et male putat, initio hujus legis 1. de remissione, quæ fit per satisdationem, agi, quod omnibus interpretibus placet: sed semper hæc duo distinguenda remedia, satisdatio, & remissio, quæ fateor coalescere posse, post satisdationem, a Prætore remissionem fieri posse; sed non necessario, *l.1. de remission.* Et remissio utilis est sine satisdatione, & vicissim satisdatio. Et hic locus legis est de remissione tantum; de satisdatione in *l.3. §. si is cui renuntiatum*: male Accurs. remissionem fieri ex edicto, quod non habemus: immo quod habemus. Et tit. de remiss. non tam pertinet ad remissionem, quam interdictum, quod datur post remissionem, ne vis ei fiat: male Accurs. remissionem fieri ipso jure, sine Prætore, videlicet si opus sit jure factum, cum ex *d. l.5. §. si is cui renuntiatum*, remissio non fiat lege, ipso jure, sed a Prætore, qui de eo cognoscit. Et quod ait *l.1. de remiss.* nuntiationem missam facio, pollicitatio est remissionis: nam etiamsi sit iniqua nuntiatio, necessaria est cognitio Prætoris, *d. l.20. §. si quis paratus, arg. l.3. §.1. ut in poss. legat. sup.* ubi de constitutione D. Severi loquitur, cui loco *l.1. §. pen. eod. tit. l.14. §. ult. ut legat. nom. cav.* annectendæ sunt. Male Accurs. hanc leg.1. opponit *l.1. de remiss.* quasi lex velit, remissionem ibi fieri, ubi nuntiatio tenet, & ubi nuntiator jus prohibendi habet; cum tamen lex hæc dicat in id tantum fieri, in quo nuntiator jus non habuit: sed non habuit codicem emendatum, idque ut comprobet ita fere argumentatur: Satisdatio dat licentiam ædificandi in totum, non in partem tantum; licet nuntiator jus prohibendi habuerit; satisdatio est remissio. Ergo remissio habet locum in totum, etiamsi jus prohibendi habuerit; sed satisdatio non est remissio, sed vice remissionis, *d. l.20. §.1. & §. ait Prætor*: & initio hujus leg.1. de remissione agitur, quæ potest in partem fieri. Satisdatio dat in totum ædificandi licentiam; etiamsi jus prohibendi habuerit nuntiator: male Accursius: *hactenus, quatenus*, id est, ideo quia, vel usque ad tempus, quo Prætor cognoverit de ea re, modo in totum. Qui omnes errores ex eo manaverunt, quod edictum & interdictum confundat, remissionem & satisdationem: ut confundunt nostri indignum & incapacem eo modo, cum id quod relinquitur incapaci, est pro non scripto, & apud heredem remanet sine onere: quod indigno, valet ab initio: immo omni tempore, & jure acquiritur ei, sed eripitur, & ad fiscum transit cum onere. Eodem modo confundunt cessionem & delationem: cedere diem legati, & deferre legatum, cum cessionis dies est mors testatoris, hodie delationis dies est aditio hereditatis, effectus cessionis, ut transmitti possit legatum, delationis ut peti, vel acquiri, aut repudiari possit.

Ad §. Hoc autem edictum.

HOc remedium dicitur beneficium Prætoris in *l.13. hujus tit.* & pertinet ad ædificia futura: nam ad facta pertinet interdictum de opere facto restitutorium, ut destruatur opus factum ante satisdationem, & remissionem, aut quod in loco sacro, de quo est tit. *ne quid in loco sacro fiat*, quamquam in hoc tit. agatur de prohibitorio tantum. Duplex tamen fuit propositum interdictum, prohibitorium, & restitutorium, ut hic locus indicat, & *l.2.* de interdictis, ne quid in loco sancto, ut sunt muri, *d. l.2. ne quid in loco sacro*. Interdictum ne quid in flumime publico, de quo in *l.1. de fluminibus, ne quid in flumin. publ.* utroque tit. proponitur prohibitorium, ne quid fiat in flumine publico ripave ejus: dein restitutorium, ut destruatur factum, quo aliter aqua fluit quam prius. Interdictum ne quid in loco publico, vel itinere, de quo in *l.2. §. Prætor ait, Ne quid in loco publico*: qua de re duplex proponitur interdictum: prohibitorium, ne quid fiat, quo iter & via deterior fiat, & restitutorium, ut factum destruatur. Hæc autem interdicta pertinent ad locum publicum, sacrum, sanctum & religiosum: sed de privato loco est interdictum quod vi aut clam, & huic interdicto locus est, sive præcesserit nuntiatio, sive non. Itaque concurrit cum interdicto de novi operis nuntiatione: nam si nuntiatio præcesserit, utrumque competet, sive etiam non præcesserit, quia ut facere videtur qui facit contra testationem, sive denuntiationem, ut ait *l.1. §. sed etsi contra testationem, D. quod vi aut clam*, quæ fiebat adhibitis testibus. Idem confirmat *l.5. §. si quis cum non denuntiasset, l.7. §. ait Julianus, l. vi facit, eod.* Et erit lectio nuntiatoris utro velit uti ex his duobus, nisi quod in parentes non possit uti interdicto quod vi aut clam, quando notatur patronus aut parens vis, & infamiæ. Et hoc debemus parentum reverentiæ, *l. licet 7. supr. de obseq. patr. & parent. præst.* Ergo interdictum quod vi aut clam est restitutorium: at contra interdictum quod vi aut clam videtur prohibitorium in *l. & si forte 6. §.1. sup. si servit. vind.* vindicatio servitutis, id est, actio confessoria, vel negatoria datur possidenti, & vindicatio corporalis rei datur ei, qui non possidet: vindicatio servitutis tam possessori quam non possessori. Finge: debes mihi servitutem altius ædes non tollendi: non habes altius sublatas adhuc, & sum possessor, & si velis altius tollere, possum te prohibere civili actione, id est, vindicatione servitutis, & interdicto quod vi aut clam. Ergo est de opere futuro, & prohibitorium: Et idem est, inquit, & si per jactum lapilli impediero, id est, possum te prohibere ne altius ædifices jactu lapilli. Sed quod dicit posse prohibere interdicto vi aut clam, id dicitur ex consequentia tantum, vel notatur rei consequentia, ut scilicet primum prohibeam te civili actione: dein si tollere perseveres, ut utar interdicto quod vi aut clam; id quod ostenditur in *l.5. §. meminisse, hoc tit.* ubi ait, posse me prohibere per Prætorem, vel per manum, id est, lapilli jactum, & si facere perseveret, posse me uti interdicto quod vi aut clam. Et multum interest utrum prohibeat quis nuntiatum per nuntiationem novi operis, vel per lapilli jactum: nam si prohibet per nuntiationem novi operis, hoc ipso possessor vicinus efficitur, id est, fateor eum esse in possessione ejus juris, ut ædificet: sed me denuntiare, ne id faciat, *l.7. §. ait Julianus, quod vi aut clam, §. in operis, h. l.1.* Græci sic reddunt: *παραγγέλλων γίνεται ἐνάγων*: qui nuntiat, fit actor. Et ob id nuntiator, actor, reus & defensor di-

dicitur, *l.5. §. pen. l.20 §. si paratus*, *inf.* Aliud si prohibuerit per lapilli jactum, vel per Prætorem, id est, adito Prætore; vel ex decreto Prætoris. Idem si per interdictum prohibitorium ne quid in loco sacro, & his quæ sunt hic. Idem si per actionem civilem, sive confessoriam de servitute: nam prohibens possessor remanet. Ratio est: Is qui verbo tantum dicit se prohibere ne quid novi operis fiat, quasi timidus nihil audens supra, quodammodo videtur contendere adversarium esse possessorem: Qui autem quandam vim adhibet prohibendi causa, vel qui supradictis utitur, is magis videtur tueri sibi, & asserere possessionem: idemque erit si vim armatam adhibuerit, aut etiam demoliendo, quod facere cœperat adversarius; facit enim se possessorem, non licet tamen passim demoliri, & vim armatam opponere. Si quis ædificet in meo, jure meo, opponam manum armatam, vel si quid clam fecerit in meo, licet mihi demoliri, *l. quemadmodum 29. §.1. ad l. Aquil.* sed si vicinus faciat opus in suo, non in meo, quamvis in meum immittat, vel mœniana, vel suggrunda, non licet uti manu armata; sed licet per jactum lapilli eum prohibere. Si autem protendatur ex tuo solo in meum, licet quidem intercidere, sed non quod imminet. Et hic omnino videndus est §. *meminisse*, *l.5.* qui §. pendet ex §. *sed & si in ædes*, qui ostenditur, nuntiari novum opus ei, qui in nostro solo ædificat, vel quid in nostras ædes immittit, ubi legendum, vel per lapilli jactum, ex *l.1. §.2. quod vi aut clam*, idem esse per manum lapillum jactare, quod diversum est ex *l. vi facit 20. §.1. eod.* manum opponere est armatos homines opponere: manus est imago vis: manus duo significat, manum armatam, & vim civilem, id est, jactum lapilli: Et hæc vis est prohibitio civilis. Hujusmodi est & pene consimilis in ordinando judicio vindicationis, quoniam constare debet de possessore, & de eo dubitari poterat: ut liqueret quis possessor esset, vis quædam civilis fiebat fracto surculo ex arbore ejus fundi, quo de agebatur, fracta festuca. Inde nascebatur occasio agendi de possessione, eaque vis dicitur a Cicerone, vis quotidiana, id est, civilis & morib. & quæ fit ex conventu partium, & a Gellio vis festucaria vindicta: nam vindicta nihil aliud est, quam ramus, surculus. Alia vis armata est incivilis, huic quod dicitur, ædificantem in suo, sola nuntiatione novi operis prohiberi ex *d. §. meminiss.* obstat *d. l. & si forte*, *§. 1. si servit. vind.* ubi ait, eum qui in solo suo ædificat, prohiberi posse per lapilli jactum, si possessor faciat in suo, ut si is, qui ædes sublatas habet, reficiat, & ædificium demoliatur, & novum facere velit, is non potest prohiberi, nisi denuntiatione novi operis, sed si sim possessor, id est, si vicinus ædes non habeat sublatas, & velit tollere, licet faciat in suo, tamen a me potest prohiberi per jactum lapilli, retinendæ meæ possessionis causa, quam amitterem per nuntiationem. Et ex his, quæ dicta sunt, constat remedium hujus legis 1. non esse subsidiarium, quia prohibetur nuntiatus etiam per Prætorem. Porro cum prohibetur per lapilli jactum, verbis opus est, ut admoneatur quare prohibeatur, *διὰ τοῦ λίθου βολῆς*, ut Græci vertunt, *per jactum lapilli*. Subsidiarium autem esse remedium nuntiationem falsum est, quia cui liberum est prohibere per jactum lapilli, & per civilem actionem, per nuntiationem remedium datum est, *d. l. & si forte*, *§.1. & l. inter 15. §.1. de servit. urban. præd.* si officias luminibus meis, possum te prohibere servitutis vindicatione, & operis novi nuntiatione, & datur interdictum prohibitorium, ubi est nuntiatio, hac *l.1. §. nuntiatio fit*: Atque ita remedium non est subsidiarium. Sed hoc tamen interest inter nuntiationem, & alia remedia, quod nuntiatio confestim inhibet opus, *l.5. §. si quis forte*, *hoc tit.* civilis actio non confestim, sed cum jus prohibetur, *l. si eo loco 9. in princ. si servit. vind.* ubi ait, *si prohavero, inhibebo opus tuum*: nuntiatio novi operis non competit possessori, vel si sit possessor nuntians, transfert partes possessoris: civilis actio & possessori, & non possessori; *d. l. & si forte*, *§.1. l. pen. §. ult. si usufr. pet. §. æque*, *de act.* Cetera autem remedia data prohibendi causa possessori dantur, veluti per Prætorem, vel per lapilli jactum, interdictum prohibitorium: sed non omnia sunt eodem parique jure. Qui nuntiationem existimant subsidiarium esse remedium, moventur *l.3. §. plane*, *& §. seq. hoc tit.* quod sit aliud remedium. Domus est communis inter te & me, tu facis in ea quid novi me invito: an tibi possum nuntiare novum opus? Et ait, non posse, sed potero eum prohibere per Prætorem extra ordinem: nam quod fit per nuntiationem, fit secundum ordinem, per Prætorem extra, vel communi dividundo. Domus est communis inter te & me, tu in ea me invito novi quid facis: ego propriam habeo domum vicinam communi, cui nunc nocetur, aut nocebitur, si pergas facere novum opus: an possum nuntiare ratione meæ domus? Sed sicut non possum nuntiare novum opus, si quid facias in locatione, ita licet habeam vicinam domum communi, non possum nuntiare novum opus. Denique socius socio in communi re non potest nuntiare, vel prohibere novum opus, quia potest alia ratione prohiberi: sed hoc non vult Jurisconsult. sed alia est ratio prohibendi. Duæ sunt causæ nuntiationis novi operis, dominium, & servitus, id est, jus nuntiandi tantum est domini ejus loci in quo fit novum opus, vel cui locus ille debet servitutem. Socius rei communis non est dominus solus, imo nec proprie dominus, cum alter sit condominus, *l. illud 46. de ritu nupt.* Potest quidem dominus nuntiare novum opus non domino, non autem domino: non potest etiam nuntiare ex causa servitutis, quia res mea pro parte nulli potest servire: si servierit alteri, jam evanescit, *l. in re communi 26. de serv. urban.* sic deficiunt causæ nuntiationis, quibus socius socio possit prohibere per nuntiationem, sed per aliud remedium potest, ut per actionem communi dividundo, *d. l. in re communi*. Quod autem ait, quia possum alia eum ratione prohibere, hoc perinde est accipiendum, ac si dixisset: sed possum alia ratione prohibere, ut sup. Denique his verbis non continetur ratio socio denegandæ nuntiationis, sed ratio qua demonstrat socium non destitui alio remedio: nuntiatio fit sine Prætoris aditione, quia semel edicto in perpetuum permissa & promissa est nuntiatio novi operis: sed adeundus est Prætor, qui terminabit rem inter litigantes, *l. ult. C. de ædif. privat.* Nec obstat ei, quod dictum est, nuntiationi non opus esse Prætoris aditione, *l.5. §. qui opus novum nuntiat*, *hoc tit.* his verbis: sed qui vult docere apud Prætorem se jus habuisse prohibendi, jurabit nuntiator, antequam exequatur nuntiationem apud Prætorem de calumnia, id est, se calumniæ causa non nuntiasse: Et ita si nuntiatus desideret, Prætore decernente, jurabit nuntiator: ex eo fit ut nuntians non juret, licet regula juris sit, eum qui defert jusjurandum, debere prius jurare de calumnia, *l. delata 9. C. de reb. cred. l. ult. C. de fideicomm. l. jusjurandum 34. §.3. & l. si non fuerit 37. D. de jurejur.* ut sit jusjurandum reciprocum. Ratio autem cur nuntians non juret hæc est, quia jusjurandum defertur decreto prætoris. Ergo qui defert jusjurandum debet prius jurare de calumnia, sed non is, quo postulante, defert Prætor jusjurandum: nuntiatio omnibus diebus fieri potest, etiam feriatis, ut etiam emancipatio, & manumissio, ut & quocumque loco: sed nuntiatio non fit quocumque loco.

Ad

Ad §. Et adversus absentes.

NUntiatio fit adversus furiosos. Ex quibus causis ignorantibus acquiritur, ex iisdem furiosis, & infantibus. Ignorantibus acquiritur actio Pauliana, legatorum, furti, legis Aquiliæ, certi condictio de bene depensis, liberatio: e contrario, quæ invitum & ignorantem tenent, ea tenent furiosum & infantem etiam sine tutorum, aut curatorum auctoritate: hereditas obligat æri alieno servum, & necessarium heredem: ergo & furiosum, *l.* 8. *& l. furiosus, de acquir. hered.* nuntiatio novi operis tenet ignorantem & infantem: ergo & furiosum, quia nuntiatio fit in rem, id est, opus quod paratur, non in personam, & dicitur nuntiatio fieri in re præsenti, non personæ præsenti, *l.* 10. *&* 11. *inf.* Ex eo fit, ut ex causa nuntiationis teneatur quilibet possessor illius loci in quo nuntiatum est novum opus. Finge: nuntiavi novum opus: paruisti, & eum locum vendidisti. Emptor fecit novum opus; an tenetur emptor interdicto restitutorio? tenetur ex *l. ult. hoc tit.* ibi, *quia nuntiatio operi, non personæ fit*: sic legendum esse Basilica demonstrant: an destruet emptor suis sumtibus, qui ignorans nuntiationem, fecit novum opus? ideoque merito opponitur *l. vi facit*, §. *idem si prohibiti*, *quod vi aut clam*, *l.* 3. §. *opus*, *de al. jud. mut. causa fac.* Finge igitur nuntiatum novum opus, & heredem nuntiati, vel emptorem fecisse ignorantem: non teneri ait *d. l. vi facit*, §. *idem si prohibiti*, *d.* §. *opus*, *l.* 3. *de al. jud. mut. caus. fac.* quo edictum & titulus continetur, de his qui in futurum parant difficiliorum adversario adver farium. Species: Poteras me convenire actione in rem scripta, vel interdicto, & priusquam convenires me, eam alienavi potentiori, ut adversarium tibi difficiliorem opponerem: tenebor actione in factum restitutoria, in quantum tua interest non habere difficiliorem adversarium: nunc finge. Ego tibi nuntiavi novum opus: ab opere destitisti, sed vendidisti locum, quo de agebatur, data opera ut mihi opponeres alium adversarium. Emptor sive sciens, sive ignorans fecit, durior est causa mea, quia jam te non possum convenire interdicto restitutorio de novi operis nuntiatione, quia nihil fecisti; nec emptorem, quia ei non est nuntiatum: verior Accurs. solutio est ex §. qui præcedit §. *opus*, *d. l.* 3. Finge: tenebaris actione aquæ pluviæ arcendæ: vel quod volunt, clam vendidisti illum locum in quo opus feceram: durior est causa mea; quia si tecum agerem, quod vi aut clam, deberes restituere opus tuis impensis, & adversus emptorem non possum agere, ut tollat suis impensis, quia qui ab alio factum possidet, in hoc tantum tenetur, ut patiatur tolli opus, non ut impensam præstet; ita emptor tenetur interdicto restitutorio de novi operis nuntiatione, ut tantum patientiam tollendi opus præstet in *d. l. ult.* & modo præstat emptor impensam, ut in *d. l. ut facit*, *d. l.* 3. §. *qui opus*: nuntiator est actor, nuntiatus possessor; & hoc quanquam sit verum, tamen si ædificarit nuntiatus ante remissionem nuntiationis, non licebit ei agere actione confessoria, nisi jus sibi esse ædificandi probet, quamvis alias hæ actiones dentur possessori, *l.* 20. §. 1. *inf. cap.* 2. *ext. de operis nov. nuntiat.*

Ad §. Potest autem.

Ignorans quale opus fit, recte nuntiat novum opus, etiam adversus ignorantem adversarium.

Ad §. Inde quæritur.

AN privatorum conventio sine Prætore, eam rem dirimere possit, id est, ut ædificet, nec ne, eo quod dixit eos se prætoriæ jurisdictioni committere? Et an si

A pactum sit, alter se tueri possit exceptione pacti? Et si dicas, privatorum conventionem valere, & parere consequenter actionem, vel ope exceptionis quid remitti, videbitur hæc conventio præferri jussui Prætoris, quia videtur jussum Prætoris prævenisse, cui se commiserat. Ergo Prætoris debuerat expectari judicium, & ut dicitur in *l. jurisgentium*, §. *si paciscar*, *de pact.* versabatur in ea re judicium Prætoris: sed ait, conventionem valere, & prætor pacta servare debet. De hoc §. plenius dicetur infra.

Ad §. Opus novum.

PRoposuit edictum: deinde quis esset actor, aut reus, dein de judicio: nunc quid fit opus novum,
B quod est molitio, sive demolitio, quæ pristinam faciem operis mutat; qua de causa utuntur Jurisconsulti verbo restituendi, quod latius est, quam destruendi. Restituere, est ædificatum destruere, & destructum reponere in integrum, *l.* 2. §. *restituas*, *ne quid in loco publ.* Addendum huic definitioni, & quæ in solo fit: nam non pertinet ad ea opera, quæ fiunt in superficie, ut & edictum quod vi aut clam, *l.* 1. §. *hoc interdictum*, *l.* 7. §. *notavimus*, *quod vi aut clam*. Quid si quis vindemiam faciat alienam, vites, vel arbores putet, vel succidat, an ea facta hoc interdicto exercentur? minime, quia hoc interdictum pertinet ad facta in solo, ea vero facta potius dicuntur fieri in superficie; nam seges est superficies soli, *l. certo generi* 13. *de servit. rustic. præd.* messis vitis, & arboris. Genera autem prædiorum di-
C stinguuntur ex superficie, id est, ex rebus, quæ in his nascuntur. Vinearum nomine intelligimus vites, aut solum, in quo sunt consitæ, ut qui imponit vineis servitutem, debeat imponere servitutem solo, & ita Cajus 2. *Instit.* si quis in agro alieno vites, arbores, plantas ponat, superficies cedet solo. Quidam argumentantur contra id, quod ex *d.* §. *notavimus*, diximus, interdictum quod vi aut clam pertinere ad opera facta in solo, ut si quis arborem succidat, tenetur eo interdicto: sed interdictum quod vi aut clam latius patet nostro hoc interdicto, & latius accipitur: nam quodammodo manum infert terræ, & solo corrumpendo, qui arbores succidit; ideo interdictum quod vi aut clam, latius patet: nam si surculum unum defringat tollatve quis ex arbore, tenetur eo interdicto, *l. nam & si ra-*
D *mos*, *eod. tit.* Ita quoque interdictum unde vi, quod dicitur pertinere ad res soli, locum habet, vel si quis surculum defringat ex arbore, eodem colore quo interdictum quod vi aut clam.

Ad 1. *Sive autem.*

TRia sunt edicta, quæ hoc lib. 39. proponuntur: unum est ex hoc edicto, alterum ex *l. seq.* tertium ex *l.* 3. Primo remedio utimur, sive opus fiat in agro, sive in urbe, in loco publico, privatove. Idem dici potest de secundo remedio *l.* 19. §. *ult. inf. tit. seq.* Eadem ratio non est tertii remedii: nam ea actione utimur tantum in agris, ut avertatur aqua quæ ex uno agro in
E alium non naturaliter, sed opere manufacto fluat: nam in urbe, si aqua fluat aliena opera in nostrum fundum, agitur actione confessoria de stillicidio. Et hoc tantum interdictum, si aqua fluat in privato loco, *l.* 3. §. *pen. & l. si in publico*, *de aqu. & aqu. pluv. arc.*

Ad §. Nuntiamus.

EX hoc §. tres sunt causæ nuntiationis, *l.* 5. §. *Et belle Sextus*, *inf.* una naturalis, altera imposititia, altera publica. Et sane utrobique causas easdem proponit, sed diversis verbis. Primum, publica causa, videlicet si opus novum fiat in loco publico, vel flumine,

mine, ripave publicis adversus facientem cuilibet est jus nuntiandi, quia civis est. Item si quid fiat in loco sacro, & religioso, quibus ex causis sunt interdicta proposita cuique tuendi juris publici causa; & hæc finalis est causa, & quia civis est qui nuntiat, hæc causa est efficiens. Idem si quid fiat contra leges, Senatusconsulta, edicta Principum, quæ modum ædificiis faciendis præscribunt: nam quædam prohibebant ne Mæniana projicerentur in publicum; sed licet hodie intermisso decem pedum spatio, *l. Mæniana, C. de ædif. privat.* Item si quis ædificet juxta ædes publicas, & idem spatium non intermittat, *l. si cui loci 9. C. eod.* Item si non sit intermissum spatium statutum balneis, furnis: nam illicite ædificat, *l. 1. hoc tit. l. fideicommissa 11. §. si quis illicite, de leg. 3.* Item si contra constitutionem Trajani, de qua Aurelius Victor, supra modum altius ædes tollat, qua cavebatur, ne ædes superarent altitudinem sexaginta pedum, ob ruinas, & sumptus exitiosos, ex 12. tab. si quis ædificet insulam, debet ab alia ambitum intermittere, vel spatium duorum pedum, & semipedis, id est, sestertium pedem, ob circumeundi facultatem. De quo *l. Imperatores 14. de serv. urb. præd.* intelligenda est. Secunda causa est naturalis: si quid facias in meo, aut quid in meum projicias, quia dominus sum, recte nuntio. Tertia causa est, si quis contra servitutem debitam prædio meo faciat. Finge: Debet mihi quis servitutem altius ædes non tollendi: contra parat, nuntiabo ei novum opus ex causa debitæ servitutis. Et in hanc rem omnino notanda est *l. 1. §. jus, inf. de remission.* ubi jus est ei novum opus nuntiandi, qui dominium, vel servitutem habet. Sed hoc ita quoties nuntiatio solum est de re familiari, non autem de publico: ratio est, quia cives sunt. Ex imposita causa nuntiatur novum opus jure servitutis. Hinc servitus est conditio, qua unius prædii jus minuitur, alterius augetur: jus quod quis in alieno agro prædii sui nomine impositum habet, vel jus, quo prædia alia aliis subjiciuntur.

In hoc ergo §. proponuntur causæ finales nuntiantis novum opus, ut ne quid fiat contra jus nostrum, vel publicum. Altera causa, ut caveatur nobis damni infecti. De hac causa non est hic tit. sed seq. sic duæ sunt nuntiationes, quæ veniunt ea ædificio faciendo a vicino in nostro solo, quarum differentia maxima est: nam nuntiatio ex hoc edicto fit in rem præsentem, non in personam; nuntiatio ex tit. seq. magis est in personam: nam non est necesse, ut fiat in ædes ruinosas; sed ad vicinum cujus hæ sunt ædes cariosæ. Quid si opus velit facere in mari, vel ejus littore, an nuntiatio fiet? ut & si quis velit ædificare in ripa fluminis publici, vel flumine publico? minime: quia quilibet in mari ædificare potest, vel in littore maris jure gentium: sed potest prohiberi, & nuntiari novum opus ex edicto damni infecti. Et sunt duæ causæ finales. Ratio est, quia usus maris, & littoris est publicus jure gentium, proprietas est communis, id est, vacat omnibus, & occupanti conceditur: usus fluminum, portuum, riparum est publicus jure gentium, proprietas est publica jure civili, id est, propria civitatis cujusque, ad quam spectat: proprietas riparum est privatorum, & eorum, qui prope ripam ædificia habent, *l. fluminum 24. tit. seq. l. ergo 30. §. ult. de acq. rer. dom.* Atque adeo in ripa sine consensu eorumdem ædificare non licet; in aliis sine consensu Imperatoris.

Ad §. Inde quæritur.

UT conventio nuntiationis ex hoc edicto potest fieri, ita potest conventio super nuntiatione tituli, quod vi aut clam, *l. 2. §. sed si permiserit, quod vi aut clam*: Ita tamen si nuntiatio fiat de re familiari, & privata; secus si de re publica, *l. Jurisgentium, §. si paciscar, de pact.* Atque ita pactum de vi non valet, si vis in publico fuerit facta, *l. si unus 27. §. pacta, eod.*

Diximus ex quibus causis fiat nuntiatio, *§. nuntiamus*, quæ sic breviter comprehendi possunt: Aut nuntiatio fit de re familiari, puta si in privato opus fiat, aut de re publica, ut si in publico: Et primum si fiat de re familiari, aut nuntiamus novum opus juris nostri conservandi causa, ut confestim discedatur ab opere, ut puta si fiat opus in nostro, vel quid immittat quis, vel opus faciat in suo, qui tamen nobis servitutem debet: his enim casibus, quia domini sumus, nuntiamus, ut discedatur ab opere statim, vel ut nobis detur cautio depellendi damni, ut puta si quis opus in suo, qui nobis servitutem debet faciat aliquid. Si nuntiatio fiat de re publica, aut fit juris tuendi publici causa, ut si quis faciat opus in itinere, via publica, ut statim ab opere discedat: aut damni depellendi causa, ut si opus faciat in mari, aut in ejus littore: nam ei non nuntiamus, sed agimus, ut præstet cautionem damni infecti. Diximus quomodo nuntiatio fiat damni depellendi causa, sive opus fiat in publico, sive in privato loco, ut *§. ult. l. 3.* ostenditur.

Ad §. Juris nostri.

NUntiat ex his causis is ad quem res pertinet: multum interest, an nuntiet juris conservandi causa: nam cui posterius licet, non licet primum. Ex priore causa nuntiat, qui habet dominium, vel servitutem, *l. 1. §. jus, infr. de remiss.* Is etiam qui habet utilem vindicationem rei, loci, vel servitutis loco debitæ. Ex posteriori causa nuntiat is, qui neque dominium, neque servitutem habet, ut emptor prædii ante ejusdem traditionem, nonnunquam potest nuntiare novum opus, ut caveatur sibi damni infecti, ut si venditor permiserit ei uti re vendita precario ante traditionem, *l. damni 18. §. emptor, & l. emptor 38. tit. seq.* nam qui custodit ædes alienas, curare debet sibi caveri damni infecti a vicino. Regulariter venditori ante traditionem cavetur damni infecti: sed si ei precario eam rem ante traditionem emptor dederit, poterit nuntiare, & petere, ut sibi caveatur damni infecti. Et ita ex posteriore causa cavetur inquilinis, inquilinorum uxoribus, & his qui cum inquilinis morantur: fructuarius etiam denuntiat novum opus, ut sibi caveat damni infecti, *l. qui bona 13. §. qui damni, & §. superficiarius, tit. seq.* cum non possint nuntiare ex priori causa. Dubitatum est de fructuario tam ex posteriore, sed hoc constat posse, quam ex priore causa, de qua sane non constat an ex ea nuntiare possit. Et videtur non posse, quia neque damnum habet, neque servitutem: debetur quidem ei servitus ususfructus, quæ personalis est, sed non debetur ei servitus prædialis, id est, non potest agere de servitute debita prædio proprietarii: Ergo non potest nuntiare novum opus ex priore causa, idque ex *§. ult. hujus leg. suo nomine*: nomine quidem proprietarii potest, modo det cautionem de rato. An igitur incidit in damnum? id est, an vicinus impune inferet damnum fructuario? minime: nam ei consuletur per vindicationem servitutis, & usufructus: Et sic eum prohibebit civili actione, qua tantumdem consequetur, quantum nuntiatione.

Ad L. II.

SUbjicitur l. 2. quæ pugnat cum *d. §. ult. legis 1.* nam etsi dicat fructuarium non posse nuntiare fructuario, tamen significat aperte, posse adversus extraneum, quia non potest vindicare servitutem a proprietario: non enim habet vindicationem servitutis adversus proprietarium: sed potest eum prohibere per vindicationem usufructus, id est, actionem confessoriam. Et in hac lege ait posse agere de servitute debita prædio fructuario, quod in *§. ult.* negavit: nam sequitur, ut si agere possit de servitute eadem eidem

dem prædio debita, possit & nuntiare, quia hæc causa impositia. Et ita sensisse Julianum ex *l.* 1. §. *Item Juliano, de remiss.* patet. Nunc de hac lege videamus, quæ explicata est usque ad §. *Jus habet*. In quo §. agitur de nuntiatione. Et nuntiat, qui habet dominium, servitutem, & vindicationem utilem. Ulp. in *d. l.* 1. §. *ult. de remiss.* refert sententiam Juliani; sed non probat, ut passim in ff. certissima est regula: si nuntiatio tenet, remissio non valet, & est inutilis, & contra: vel si nuntiatio est utilis, remissio est inutilis, & contra. Itaque dicendum permutata esse vocabula in *hoc* §. *Jus habet* (utilis, & inutilis) nam ubi legitur *utilis*, legendum, *inutilis*, & ubi, *inutilis*, leg. *utilis*: nec probandi sunt, qui ad id dicunt; si nuntiatio tenet, remissio quidem non est necessaria; sed est utilis: sed nequit esse utilis, cum non valet: contra, inquiunt: si nuntiatio non valet, remissio est inutilis scilicet, sed necessaria tamen: imo ne necessaria quidem: sed quod necessarium est, est utile. Alii falsam nuntiationem, si non valeat, tamen remissionem valere, dicentes nuntiationem, quia tenet, remitti posse, contemni tamen posse: sed certissimum est ubi nuntiatio tenet, non valere remissionem; ubi non tenet, utilem remissionem. Et sunt verba hæc interposita: nam ait in *hac l.* 2. si domino nuntiaverit remissionem inutilem esse, & sic remissio erit simul utilis, & inutilis, quod locum non habet, sicque Juliani sententia non probatur ab Ulp. Marcello, Labeone, & Nerva, & in hoc reprehenditur in *l.* 1. *in princ. si usufr. pet.* a Marcello, qui scripsit, fructuarium non habere jus vindicandarum servitutum, nec adversus dominum, nec non vicinum extraneum.

Sed multo difficilior est lex, *qui viam, hoc tit.* ad quam solvendam communis opinio est, ut qui habet rusticam servitutem, non possit nuntiare, si quid fiat contra eam, qui urbanam, possit: sed hæc lex ita locum habet, si nuntiet domino ædificanti in via, quia potest contra dominum agere, jus sibi esse ire, agere: sed non potest ita contra dominum agere, jus ei non esse ædificare: id est, qui ædificantem non potest prohibere ædificare, non potest nuntiare novum opus. Finge: tu mihi debes servitutem stillicidii immittendi, tu altius ædificas, ut non possim immittere stillicidium: non possum agere tibi jus non esse ita ædificandi, sed jus immittendi stillicidii, *l. si eo loco, si serv. vind.* contra is, cui cessa est servitus altius non tollendi, vel operis ferendi, si ædifices altius, ut non feras onera ædium mearum, recte agam, jus tibi non esse ita ædificandi, *l. & si forte*, §. *ult. si servit. vind. l. inter, de serv. urb. præd.* ex sententia Juliani, qua ratione conceditur, nempe vindicatione, nuntiatio fructuario, eadem ratione emphyteuticario: cui datur vindicatio servitutis, datur nuntiatio. Item superficiario, *l.* 3. §. *pen. hoc tit.* Ex sententia Juliani: Item creditori hypothecario: possis addere, feudatario.

Ad L. III.

PErsequitur hanc quæstionem, quæ personæ nuntient. Et quæstio hujus legis est, an provinciales possint nuntiare novum opus: & id quidem concedit: nam Itali tantum prædiorum, quæ possidebant, erant domini, eaque jure Quiritium vindicare poterant, ut & servitutes. Et sic poterant nuntiare, at provinciales prædiorum, quæ possidebant, non erant veri domini, sed populus Rom. vel Princeps, cui pendebant vectigalia: Et prædia ea dicebantur nec mancipi, quia eorum dominium non poterant acquirere per mancipationem, ut nec usucapiebantur. Potuerunt tamen provinciales acquirere longa possessione dominium, & sic veri domini existere, non jure Quiritium, quo videbatur eis non dari vindicatio: sic nuntiare non poterant: id tamen constitutum, ut vindicarent, *l. cum sponsus*, §. *in vectigalibus, de Public. in rem act.*

A Et quod ait, *In provinciali etiam*, id est, non tantum in Italico.

Ad §. *Si in loco.*

An unus ex sociis potest nuntiare adversus vicinum? Et id concedit, sed non adversus socium.

Ad §. *Si ego.*

SUperficiarius potest nuntiare novum opus. Ratio dubitandi est, quod videatur esse inquilinus, id est, conductor prædii urbani, sive ædium, & pendit solarium, id est, mercedem pro solo, qui & interdum incola. Inquilinus non nuntiat ex priore causa: Ex posteriore nuntiat, quia nec dominium, nec servitutem habet. Ergo superficiarius est, qui ædificat in alieno solo, quod a domino conduxit, ut ea lege ædificaret, vel haberet ædificium in perpetuum, aut certe tempus longum, sub pensione annua certa, sub solario annuo: locatio non fit in perpetuum, cum fieret in quinquennium: conductor nullum habet jus in re: at superficiarius habet jus, & est quasi dominus superficiei: nam dat ei Prætor interdictum de superficiebus simile interdicto uti possidetis, *l.* 1. *de superficiebus, inf.* & utilem rei vindicationem. Qui autem habet rei, aut servitutis vindicationem, nuntiat. Ergo hypothecarius creditor, emphyteuticarius, feudatarius, superficiarius, qui omnes habent jus in re, possunt nuntiare, & hos Prætor tuetur tanquam dominos: non autem fructuarium tuetur tanquam dominum, & jus, quod habet in re fructuarius, non facit eum haberi pro domino. At jus emphyteuticum jus superficiarii, & aliorum jus eos facit haberi dominos apud Prætorem. Hactenus de nuntiatione, quæ fit de re familiari, seu privata, a quibus fiat. Nunc in §. *ult.* quæ personæ nuntient novum opus ex re publica. Et ait, omnes cives nuntiare. Et ad hanc nuntiationem, atque quæstionem pertinet *l.* 4. & 5. usque ad §. *nuntiationem*.

B

C

Ad L. V.

D PUpillis non est danda executio nuntiationis novi operis, quia executio est ea persecutio, quæ post nuntiationem fit apud Prætorem, quæ executio nuntiationem sequitur: si nuntiarit pupillus ex causa publica, erit inanis nuntiatio, quia eam non sequitur executio, & ne auctore quidem tutore, quia nec ei datur actio popularis. Popularis actio est, quæ jus suum populo tuetur, *l. mulieri, de popul. act.* quæ idem denegat mulieri: ut inde constet, mulierem non posse nuntiare, quia ei non datur popularis actio: sicut privatus non potest tueri jus suum civili actione, ita nec nuntiare: civiliter tamen admittitur ad nuntiationem, si res ad servum communem spectat, auctore tutore, quia etiam non potest agere nulla actione sine tutore, *l.* 1. §. 1. *de adm. tut.* In principio hujus leg. 5. dubitant Interpretes, &

E Accurs. quæ sit differentia inter lumen, & prospectum: sed lumen ingreditur, prospectus egreditur: qua de causa in constitutione Græca Zenonis, quæ desideratur in *tit. de ædif. priv.* differentia ponitur inter fenestras, quibus prospicimus, & fenestras quibus lumina recipimus: non omnes igitur cives habent nunciandi jus de re publica, ut pupillus, ut nec servus, quia non est civis, licet servo nuntiatio fiat, etiam feminæ, quia & servus nullam actionem exercere potest: ideo nec de re domini, nec de re pub. nuntiare novum opus potest; si tamen fecerit quis contra nuntiationem servi qui prohibuit domini nomine, tenebitur interdicto quod vi aut clam, *l.* 3. *quod vi aut clam*, non interdicto tenebitur novi operis nuntiationis.

Ad

Ad §. *Nuntiationem.*

NUnc quibus nuntietur, & in quibus locis nuntietur, post quam ex quibus causis, & a quibus fiat nuntiatio dictum est: nuntiatio fit in rem, vel locum ubi opus fit, vel in opus ipsum magis quam personam, adeo ut frustra quæri videatur, cui personæ fiat: Et nuntiari potest cuilibet, *l. cuilibet* 11. *h. tit.* id est, qui in rem præsentem fuerit: nuntiatio ergo fit in rem, & cuilicet in re præsenti: nuntiatio sequitur naturam, & jus actionis: loquimur autem de nuntiatione ex privata causa, id est, familiari: hujus causa est vindicatio rei, vel servitutis, nuntiatio fit in re præsenti: nam vindicatio etiam olim fiebat in re, & loco præsenti; actio directa, & principalis est vindicatio: ut sæpe in tit. ad exhib. Actio ad exhibendum est præparatoria, interdictum de lib. exhibendis est præparatorium, *l.* 3. *de lib. hom. exhib.* Cum de re immobili agebatur, Prætor ibat olim in fundum, de quo agebatur, & ibi primum lis inchoabatur per vindicationem. Item vindicatio non tam rei vindicatio, quam vindicatio in fundo, postea cum prætor non posset proficisci in fundum cum litigatoribus, glebam litigatores capiebant, & adducebant ad Prætorem, & dicebant, totum, ut Gell. 20. cap. 1. fundum ad se pertinere; & tum lis inchoabatur: nuntiatio fit dum non fit perfectum opus: inchoasse autem videtur ædificare is, qui vel unum cæmentum posuit, vel fodere cæpit: etiamsi nondum operi manum adhibuerit, quod non probat Accurs. ex *l. stipulatio*, §. *opus*, *infra*, *hoc tit.* qui loquitur de opere facto non inchoato: & sic aberrat, & ibi male opus factum interpretatur, inchoatum: nam §. loquitur de stipulatione operis facti, quæ locum non habet, nisi opere facto. Huic quæstioni, quod nuntiatio debeat fieri in re præsenti, Ulpianus aliam adjungit, fieri nuntiationem non tantum domino soli, sed operis, vel possessoris, & ei, qui fuerit in re præsenti domini operis, dominive nomine. Domini, ut ejus negotia gereret, operis, ut opus faceret: nec interest cujus conditionis, sexus, & ætatis sit. Et quæ ita fit nuntiatio, dominum tenet, & obligat in hoc, ut cogatur sua impensa destruere constructum post nuntiationem: fit ergo in re præsenti, vel cuilibet in re præsenti intelligenti, ut domino possit renuntiari, licet non fuerit renuntiatum. Potest nuntiari possessori, *l. ædibus* 18. *h. tit. inf.* In summa, non est maxime requirendum, quibus personis fiat nuntiatio: nam in rem fit non in personam, *l.* 10. 11. *& l. ult. inf.* Hic quærit Accurs. quid sit si nemo sit in re præsenti, cui denuntietur: ex seq. tit. Jurisconsulti, quærit, quid fiat si nemo sit, *l.* 4. §. *toties*: nos tractamus de ea, quæ fit ex hoc tit. nam quærere de ea, quæ ex sequ. tit. nihil prodest: verum vix est, ut fiat opus si nullus sit, vel si intermissum sit opus: jam nihil interest vicini, cum facientem opus pœnituerit. Quid si putet intermissum ad finem operis perductum iri, & neminem invenerit? sane tunc licebit ex hoc tit. secus ex tit. seq. denuntiare libello ad locum ipsum affixo; ut eo inspecto, quilibet intelligere possit factam nuntiationem, *l.* 2. *C. de ann. except. l.* 1. *C. Theod. si certum petat. de chirogr.* qua cavebatur ne ex ullo chirographo esset actio, nec valeret nisi in singulos 12. annos denuntiatum debitori renovaretur. Et erat similis constitutio de testamento, ut testamentum non valeret, nisi confirmaretur in quosque 10. annos. Quod si forte debitor abesset, satis erat denuntiationem affigere postibus debitoris, *l. vim* 39. §. *nupta, ad l. Juliam, de adult. l. ult.* §. 1. *quod vi aut clam*, *l.* 1. §. 1. *de lib. agnosc. l.* 13. *de excus. tut.* Et 12. tab. ad portum obvagulatum ito, id est, ad domum denuntiatum ito: ita per feciales denuntiabatur bellum, nec intereat an per eum an per alium denuntiaretur. Denuntiatio nulla est, quæ non fit testa-

A to: alioquin de ea non constaret: nova valde est opinio Accurs. ut scilicet nuntiatio, quæ fit in re præsenti non statim valeat, sed ex eo tempore, quo domini scient nuntiationem factam, quod falsum est: nam fit absenti ex *l.* 10. nuntiatio tenet furiosum, & infantem. Ergo ignorantem, & quidem statim, nec moram patitur, quasi quilibet actus legitimus, idque demonstratur in §. *seq.*

Ad §. *Si quis forte.*

NUntiatio quæ fit in foro, nulla est, sed quæ fit in re præsenti: nam si admittas, recte in foro fieri, quodcumque fiet dum properat dominus ad opus, ut dimittat fabros, destruetur: Et sic non facit contra edi-
B ctum Prætoris, id est, locus est interdicto restitutorio.

Ad §. *Si plurium res sit.*

QUæritur an si plures sint domini ejus loci, in quo opus fit, nuntiatio recte fiat uni ex sociis: & ait, recte fieri, sicut nuntiatio facta puero, servo: si nuntiatio a domino non domino. Ceterum interdicto restitutorio tenebitur is, qui contra nuntiationem fecerit, & factum unius alteri non nocebit. Et longe alia ratio est dominorum ejus loci, cui novum opus nuntiatum est: nam unus quidem ex his non potest nuntiare alteri, *l.* 3. sed nuntiatio unius non proficiet alteri: & quot sunt domini, tot nuntiationes esse debent ex parte nuntiatorum: ergo uno denunciante ex sociis, pro ceteris
C non videtur denuntiatum, uno denuntiato videtur.

Ad §. *Si plurium dominorum.*

SIc in *l. Labeo*, *de statulib. nocet*, id est, nocere poterit, & sic in tit. *de acq. pluv.* semper nocet ita accipiendum, si modo res ferat. Ad hoc, qui jus habent prohibendi, si uni nuntiet, satis est, vid. *l.* 18. *infra*, quæ loquitur de dominis ejus loci, in quo opus fit, & ostendit denuntiato uno, ceteris denuntiationem esse factam, rem unius non nocere alii, imo locus sic accipiendus, ut uni facta sit nuntiatio, post quam ejus voluntate opus factum sit, at omnes obligatio tenet, id est, obligantur interdicto restitutorio: male Accurs. qui fecerint,
D tenebuntur præstare patientiam, & impensam: qui non fecerint, patientiam tantum: imo utrumque, quia voluntate eorum alii fecerunt: nam nihil interest quis fecerit, an alter fecerit ejus voluntate, *l.* 20. §. *hoc interdictum*, sed finge: quidam fecerunt opus ceteris insciis: hi non tenentur.

Ad §. *Si quis ipsi Prætori.*

SUnt quoque varii intellectus Accursii ad hunc §. Habes vicinum Prætorem: vult opus facere, an potes ei nuntiare? minime, quia nec cum eo agi potest, quamdiu est in magistratu, *l. pars* 48. *de judic. l.* 2. *de in jus voc.* municipalem quidem magistratum, sed non prætorem vocare in jus licet, & contra eum agere. Con-
E sulitur tamen ei, cujus interest opus non fieri, alio remedio: ut adhibitis testibus dicat se nuntiare non posse novum opus, & hoc redigat in scriptis: finito autem magistratu nuntiabit, & ædificatum ante cogetur demoliri, nuntiatio facta post magistratum retrotrahitur ad tempus testationis, barbare ex nunc ut ex tunc, repetito die. Et Guido Pap. de his verbis in quadam decisione disputat. Et placet remedium, quo possumus uti in similibus rebus.

Ad §. *Sed etsi quis, & seq.*

VIdetur pertinere ad quæstionem, quibus personis nuntiatio fit: nam his dicit recte nuntiari, qui

qui inferunt in nostrum aliquid, vel projiciunt, vel in nostro ædificio, nedum in suo: idque probat rebus, & ratione causarum. Publica causa, si quis faciat in publico, vel contra leges, quæ modum ædificiorum præscripserunt: nuntio novum opus jure domini, ut si quis faciat in meo, civitatis, in publico, servitutis si in vicino prædio, quod mihi servitutem debet. Cui §. adjunge §. *meminisse*, ne amittas commodum possessionis, melius est prohibere per Prætorem, per lapilli jactum: nam si prohibeas per nuntiationem novi operis, exuis possessionem: igitur nuntiatio novi operis actionem imitatur, & nuntians suscipit partes actoris, & nuntiatio comparata est proprie in gratiam ejus qui non possidet, quanquam nuntiet qui possidet. Itaque cum quis facit in suo, tum necessaria est nuntiatio ex hoc tit. & tunc nuntiat non possessor possessori. Quod si possessor nuntiet ex hoc tit. non possessori, transfert dominium, & melius est eum uti adversus vicinum alio remedio: si facere perseveret in fundo post nuntiationem, tenetur interdicto uti possidetis, interdicto restitutorio, quod vi aut clam; modo non nuntiarim novum opus ex hoc tit. nam tenetur & interdicto restitutorio: si in suo, tenetur interdicto restitutorio ex hoc tit. cur non si in meo, non tenetur interdicto hujus tit. quia non nuntiavi novum opus: interdictum ergo hujus tituli non possessori datur: interdictum quod vi aut clam & possessori, & non possessori.

Ad §. Si quis rivos.

NUntiatio non fit ei, qui rivum reficit, aut purgat, & cloacam vel publicam, vel privatam. Et si fiat, contemni potest; quia hoc pertinet ad publicam utilitatem, & propter cœlum pestilens, *l.*1. *de cloacis*; Et si reficienti, vel purganti non licet nuntiare ex hoc tit. tamen potest fieri nuntiatio ex tit. seq. Actione civili eum etiam prohibere possum, si intendam jus ei non esse rivum ita habere, & cloacam facere, & sic est actio confessoria, vel negatoria: vera est propositio: Qui nequit agere civili actione, *l. sc.endum est* 19. *inf. hoc tit.* ubi denegata executione novi operis, legitimæ actiones domino non denegantur, & si quis nuntiarit alieno nomine. Item si cautionem ratihabitionis det. Item in hoc §. ubi prohibetur, scilicet edicto Prætoris, ut patebit ex sequentibus, & in §. *toties*, hæc pars, scilicet edicti. Ideoque in *l.*1. §. *si quis, de cloac.* ubi ait: si quis nuntiet novum opus reficienti, vel purganti cloacam, rectissime dicitur contempta nuntiatione posse me reficere, videtur legendum, *edicitur*. Et hoc confirmat: sed & damni infecti cautionem prætor, si quid operis vitio factum erit: quamvis velit nuntiari ex edicto hujus tit. tamen permittit ex tit. seq. dein subjicit rationem, ubi lege, *edicendum*, loco *dicendum*. Eodemque modo in *l.*3. §. *pen. de rivis*: si quis reficienti rivum nuntiet novum opus, belle dictum est, contemni nuntiationem posse: sed legendum, *edictum*, loco *dictum*, quia hoc est ex edicto Prætoris: Et ita liber Cascelii Benedictorum in *l.*2. *de origine juris*, videtur esse legendum, *bene edictorum*: dein subdit rationem, quam vide ibidem. Ad hæc quærit Accurs. Quid si velit facere novam cloacam, an nuntiatio ei facta contemni potest? Et refert, Hugolinum existimare hanc contemni posse, quod verum arbitror: nec offendor, quod hic agatur tantum de reficiente cloacam: nam si idem est in faciente, debuit id multo magis exprimi: sed de hoc tantum agit, ideo quod hoc edicto reficientis & purgantis fecerat tantum mentionem. Id tamen placuit Jurisconsultis, ut trahatur ad eum, qui fecit: nam interdictum de cloacis porrigitur ad eum, qui novam facit cloacam, *l.*2. *de cloac.* quia eadem est ratio; nempe publica utilitas: idque de rivo dici potest. Et ita argumentatur in *l.*5. §. *constitutio*, *ut in poss. leg. inf.* ubi constitutio loquebatur de heredibus, & ait locum habere

A in legatariis & fideicommissariis: Et adjicit aliud argumentum, quod Prætor interdixit, ne vis fieret quo minus in publico cloaca fieret, ac similiter in privato; sed de ea, quæ fit in publico Labeo putat ita edicendum esse, ut per interdictum liceat purgare, novam facere non licet sine jussu eorum, quibus cura publicarum viarum erat, & viocuri dicebantur. Et lib.4. de lingua latina Varronis legitur, *falso vicini curis*, ubi legendum, *viocuris*: ceterum sive reficiat, sive faciat, non est prohibendus per nuntiationem novi operis. Et vera est opinio Hugolini ex *d. l.*2. *de cloac.* si Prætor interdicat, ne vis fiat reficienti cloacam: Ergo nec facienti, *l.*1. §. *pen. de rivis*. Accurs. contra ex *l. stipulatio* 21. §. *opus*, *inf.* qui loquitur de opere facto. Ratio qua utitur Hugolinus, quæ est in hoc §. *si quis rivos*: videtur aliquid speciale constitui in rivis, & cloa-
B cis, nihil vero in eisdem erit speciale, nisi & facienti cloacam facta nuntiatio contemni potest, nemini reficienti potest nuntiari: hoc generale est, id est speciale, cujus contrarium est commune, *l.*1. *inf. ad munic.* Et contra, id non est speciale, cujus contrarium non est jus commune. Hic ponitur speciale de rivum reficiente, quod non est speciale: nam omni reficienti nuntiatio fit, idque ait Hugolinus, sed falsum: nam reficere aliquid molienti nuntiatur, *l.*1. §. *si quis ædificaverit*, *sup.* loquitur de fulciente, non de reficiente: Itaque jus commune est reficienti, & facienti nuntiare novum opus, & speciale, reficienti, vel facienti cloacam non nuntiare. Idem ait nuntiari non posse rem reficienti ex *l. seq.* quod falsum; nam pugnat nominatim
C cum edicto de cloacis.

Ad §. Præterea generaliter.

SIve sint allatura incommodum publico, sive multis, sive nuntianti solum: Et de ea re cum tale sit opus, dabitur judex specialis, qui de eo cognoscet: in §. seq. legendum, *rivo reficiendis*.

Ad §. Qui opus novum.

EFfectus nuntiationis proponitur, qui est, ut jus nostrum integrum servetur, quoad judicatum sit: Et ut confestim discedatur ab opere, vel ut præstet
D impensam, & patientiam destruendi opus factum post nuntiationem. Executio est jurare de calumnia, in *l. qui bona*, §. *qui damni*, *tit. seq.* similia sunt verba. Demum agere jus sibi esse prohibendi, & alterum non habere jus ædificandi. Et in hoc §. proponitur executio, & edicti pars proponitur, ut in §. *totiens*.

Ad §. qui nuntiat.

PArticulatim demonstrandus locus, in quo prohibeat, non autem confuse, & an in totum nuntiatio fiat, an in partem: & sic notandus locus. Et hoc fit exemplo vindicationis: nam vindicans debet demonstrare, an totam rem vindicet, an partem, *l. si in rem*,
E *sup. de rei vind.*

Ad §. Si in pluribus locis.

QUæ sequuntur valde perturbata sunt in M. S. Quia fit nuntiatio in re præsenti, plures nuntiationes necessariæ sunt, & sic plures remissiones. Partes edicti de remissione, satisdatione, & contemnenda nuntiatione ex certis causis, de demonstrando loco. Satisdatio autem vel repromissio de opere restituendo interposita obtinet vicem remissionis: de his qui non possint, aut debeant satisdare, aut repromittere de opere restituendo, in *l.*8. *inf.* nuntiatio fit per procuratorem ex *l.*1. §. *nuntiatio*, *l.*17. *inf.* & per nuntia-

tionem procurator domino acquirit interdictum quod vi aut clam, aut de operis novi nuntiatione: nam moveri non debemus propter regulam juris, qua per liberam personam actio nobis non acquiritur; nam hoc casu facto potius delinquentis, id est, ejus, qui non paret nuntiationi, quam facto procuratoris interdictum acquiritur, vel potius conservatur jus pristinum, *l. per procuratorem*, *de procur. sup. l.3. in princ. quod vi aut clam*. Ita etiam per tutorem & curatorem lib. 7. *in fi. inf.* an etiam per Prætorem? dubium erat: nam est actus legitimus, & fit testato, id est, testibus adhibitis: nec præterea fit in re præsenti, & confestim effectum habet: actus legitimi non explentur per procuratorem, sed nuntiatio non est actus legitimus. Et propterea recte illi nuntiant novum opus. Tutor autem & curator, si nuntient, non cavent de rato, nisi dubitetur, an sit tutor, vel an duret tutor, vel an sit ei cessa administratio, *l. vulgo*, *de admin. tut.* contra verba edicti: nam aliud vult edictum, aliud usus *tit. de satisd. instit.* Procurator semper cavet de rato; sive agat, sive nuntiet, nam nuntiatio probatur actione quæ sequitur. In actione, qui agit alieno nomine, debet cavere de rato. Ergo in nuntiatione, etiamsi verus procurator sit, debet cavere, cum non constet, an ei specialiter mandatum ut nuntiet, alias supervacua esset cautio, *l.1. de procur. l.3. §. si procurator*, *ut in poss. leg. inf. l. si quis ex argentariis*, *§. Procuratori*, *de edendo*. Et merito reprehenduntur a Bulgaro & Placent. Azo & Hugolinus: non est ergo necesse, *l. qui ita*, *§.1. ad Trebel.* Procurator fideicommissarii absentis potest desiderare restitui hereditatem ex Trebell. & debet cavere, si non evidens absentis voluntas sit: Et paulo post, si incertum sit, an mandaverit, nullo excepto casu: dicendum supervacuam cautionem de rato, si constet de mandato, sed forte dices: non est satis specialiter mandatum habere, cum etiam fieri possit, ut revocetur mandatum re integra, inscio procuratore, vel revocari potuisse; sed dicam tantum non constare de mandato: sed tunc demum constabit, si dominus apud acta profiteatur illum creare procuratorem, *l. ne satisdatio*, *rem ratam haberi*, si id testetur libello scripto judici, *l.1. C. de satisd.* per literas scriptas adversario, *l. si procurator*, *de procur.*

Ad §. qui remissionem.

PRocurator actoris cavet de rato. Ergo procurator nuntiatoris, nisi constet de mandato. Procurator ejus cui nuntiatum est, non cavet de rato, sed judicatum solvi, etiamsi maxime constet de mandato: nam dominus ipse, si ageret, caveret judicatum solvi in actionibus in rem, ad quas pertinet nuntiatio: Et de rato tantum cavent, qui sustinent partes petitoris. De stipulatione, quæ de novi operis nuntiatione interponitur in *l. ex operis*, *inf.* & in *l. stipulatio*. Eadem formula satisdationis, nuntiationis novi operis, & judicatum solvi. Defensor non solet cavere de rato. Sunt tamen casus in quibus cavet de rato, *l. non solum*, *§. est & casus*, *l. seq. §. sed & is qui*, *de procur. sup.* Finge: minor petit restitutionem in integrum adversus venditorem: existit defensor pro venditore: nam cognitio de in integrum restitutione datur cognita causa præsentibus adversariis. Is, ut defensor debet cavere judicatum solvi, id est, se soluturum quodcumque propter restitutionem impetratam minori aberit. Ac propterea cavet de rato habendo judicato, ne reversus venditor petat pretium, aut ex aliqua causa empti venditi agat. Item finge: Tutor aliquis postulatur suspecti: est ejus defensor, hic debet cavere de rato, ne reversus tutor retractet ea, quæ gesta sunt, is qui convenitur quasi defensor debet satisdare de rato; nam exitus potest esse ejus judicii, ut possit esse necessaria cautio de rato. Finge: agit quis in rem cum vero procuratore, vel domino, vel possessore: pronunciatur videri rem esse actoris: si possessor agat vindicatione adversus eum, qui vicit, repelletur exceptione rei judicatæ. At finge: egit quis in rem non cum vero procuratore, & pronuntiatum est ejus rem esse: si non sit cautum de rato, versabitur in damno; nam dominus non prohibebitur eandem rem vindicare ab eo secundum quem judicatum est. Ergo defensor debet cavere de rato. Cur ergo in hoc §. etiam defensor non cavet de rato? quia dominus non retractabit remissionem; aut si volet, non audietur. At alter non dominus contra: sunt & alii casus in quibus defensor cavet de rato, *l. sed & hæ personæ*, *§. ult. & l. seq. l. vel in operis*, *ff. de procur.* Ex edicto Prætoris procurator actoris debet defendere eum, cujus nomine agit: alioquin non aget. Pœna non defendentis est, ut non agat. Inde quæritur, quis videatur defendere. Finge: Procurator agit ex stipulatu: is, cum quo agit, vicissim desiderat damni infecti cautionem, quæ instar est actionis, vel cautionem legatorum. Procurator interest judicio, quod accipit, sed non satisdat: atque ita patitur adversarium mitti in possessionem, non data cautione: an videtur defendere: sic sane. Item si ex causa noxali servum patiatur duci, de quo agitur, vel in operis novi nuntiatione, & nihil præterea: quid sibi velit, omnes in eo laborant: species hæc esto *d. leg. vel in operis*. Ex causa nuntiationis novi operis mittitur in possessionem. Finge: Procurator alieno nomine egit ex stipulatu: is cum quo egit, nuntiavit novum opus, quod faciebat is, cujus nomine procurator agebat, aut parabat. Ille rem non defendit, accepta nuntiatione, quia non satisdedit de opere restituendo, nec desideravit remissionem nuntiationis, ut domino ædificare liceret: quo genere nuntiator ex actore fit possessor juris sui: atque ita non videtur defendere omissis his remediis, satisdando, vel remissione petita, ut dominus posset ædificare: ac per hoc licet hic procurator ita se gesserit, defendisse videtur: sed adjicit in his quatuor casibus eum debere cavere de rato, quia domino postea posset dari defensio, quam omisit procurator in integrum restitutus, atque ita adversarius deciperetur. Itaque illis quatuor casibus debet cavere de rato, ne dominus rem redintegret, & in damno versetur is qui vicissim egit cum procuratore; sed in *d. l. vel in operis* agit de defensore, qui non desideravit remissionem, sive de defensore ejus cui nuntiatum erat novum opus, nomine domini, qui remissionem nuntiationis non postulavit, & rem non defendit: sed in hoc §. agitur de defensore ejus, qui desideravit remissionem: quo casu frustra exigitur satisdatio de rato: sed si quis nomine ejus cui nuntiatum est novum opus, desiderat remissionem, & retro ex parte nuntiatoris interveniat procurator, debet hic cavere de rato. Finge: Titius nuntiavit novum opus Cajo. Cajus per procuratorem petit remissionem ex parte Titii. Procurator defensor Caii debet cavere judicatum solvi, Procurator Titii de rato. Et hoc significatur in *l.13. §. ult. inf.* ubi *beneficium Prætoris*, id est, nuntiationis.

Supra dictum est, per procuratorem, tutorem, & Prætorem recte fieri nuntiationem: Ita tamen ut procurator satisdet de rato, alias non. Item per actorem, *l. ult. inf. quod cujusque univers.* & is actor non cavet de rato, *l. Item*, *§. actor*, *eod. tit.* Dictum etiam defensorem jus cui nuntiatum est, si desideret fieri remissionem, debere satisdare judicatum solvi, non de rato; Et exceptos esse casus, quibus cavet de rato. Dictum item, procuratorem ejus, qui nuntiavit per se novum opus, si interveniat in remissione, vel remissionis petitione, debere satisdare de rato, ne decipiatur is qui petit remissionem postea domino improbante, quod actum est, *l.13. §. ult. inf.* Finge: nuntiavi Titio novum opus. Titius desiderat remissio-

sionem, oblata forte satisdatione, vel quia contendit nuntiationem non tenere: intervenit meo nomine aliquis judicio, & Titio remissio datur, alio interveniente, Prætor id agere debet, ait *d.* §. *ult.* id est, debet Prætor domino jus integrum conservare, ne remissio data adversario, alio interveniente quasi procuratore, ei noceat, *argum. legis 2. in fi. si ex nox. cauf. ag. sap.* atque domino debet servare interdictum restitutorium, eo non habente ratam remissionem datam Titio, atque ita remissio data præsente nuntiatore, vel ejus vero procuratore, extinguit nuntiationem: at eadem data interveniente voluntario, vel falso procuratore, ex parte nuntiatoris non extinguit nuntiationem, & quod post eam nuntiatus ædificat, ut omne destruatur consequetur: unde is, cui nuntiatum est recte desiderabit remissionem sibi dari, B nisi procurator nuntiantis de rato caveat: legis 13. vulgo faciunt tres partes: sed tantum duæ sunt; & conjungendus §. *si dominus* cum initio legis. Prior pars hujus l.13. est difficilis, teste Accursio, sed species ita fingatur. Procurator nuntiavit novum opus, & ubi oportet satisdedit de rato, ac vicissim satis accepit de opere restituendo, si non judicaretur intra diem illum domino jus prohibendi fuisse, ne domino invito fieret opus: post eam satisdationem facta est remissio satisdationis: nam sequebatur satisdationem remissio, *l.7.* §. *ait Julianus, quod vi aut clam*, licet non necessario, *l.1. de remiss.* Et post satisdationem facta remissio collata est in personam domini. Placet: nam sicut procurator satisdedit rem ratam dominum habiturum: & sicut restipulatus opus restitui, si non C secundum dominum judicaretur intra illum diem; ita etiam remissio facta est ex persona domini, ac si dominus ipse nuntiasset novum opus: his consequenter, sicut si ipse dominus nuntiasset novum opus post satisdationem de opere restituendo, non possum iterum nuntiare intra diem stipulationis, id est, quamdiu teneret stipulatio de opere restituendo: Ita si procurator nunriaverit, & durante stipulatione interposita de opere restituendo, dominus nuntiaverit iterum, procurator tenebitur ex stipulatione de rato in id quod interest, quia dominus ratam non habuit nuntiationem procuratoris, & quidquid exinde consecutum est: sed extincta stipulatione, & finito die indito eidem, procurator non tenetur ex stipulatione de rato, quia & ipse procurator posset iterum nuntiare: & D idem est finis stipulationis de rato, & restipulationis de operis novi nuntiatione. In *d. l.13. intra diem*: Nam stipulationi nuntiationis, ut & stipulationi damni infecti inserebatur dies, cujus formula hæc est: *Quod ædium tuarum, arborum, loci, operisve vitio intra illum diem damnum mihi contigerit, sive quid ibi ruet, sive scindetur, fodietur, ædificabitur, ejus rei nomine mihi heredive meo, successorive, eive ad quem ea res, qua de agitur, pertinebit, quanti ea res erit, tanti dare spondes? spondeo*: ex l.13. §. ult. l. damni 18. l.damni 30. l. damni 43. l. fluminum 24. §. adjicitur, tit. seq. l. si procurator rem ratam haberi. Stipulationis nuntiationis formula est sicut conceptio. *Quod acturus sum jus mihi esse prohibendi te opus novum facere, invito me, cujus rei Lucius Titius judex sumptus est, eam rem recte defendi: aut si ea res intra illum diem adversus te, heredemve tuum judicata erit, quod opus factum erit, id opus boni viri arbitratu restitui, dolumque malum abfuturum esse, aut quanti ea res erit, tanti dare spondes? spondeo.* Addebantur fidejussores his stipulationibus. *Committitur stipulatio*, de rato, id est, procurator tenetur de rato.

Ad §. ult. hujus leg.5. & l.6. & 7. quæ sunt de eadem re.

Species: Procurator verus vicini mei nuntiavit mihi novum opus. Ego ei satisdedi de opere restituendo, si non intra diem illum secundum me adversus dominium judicaretur, atque ita ædificare possum, & procurator post satisdationem perseverat in nuntiatione: ego utar interdicto prohibitorio, ne vis mihi fiat. In hac causa interdicti procurator nuntiatoris debet cavere judicatum solvi, non de rato, quia defensoris partes sustinet, cujus regulariter est non satisdare de rato; est quidem actor in nuntiatione, & satisdat de rato, sed in interdicto prohibitorio quo utitur, nuntiatus est defensor, & satisdat judicatum solvi, non de rato: nam satisdatio de rato non est necessaria, quia non potest dominus non ratum habere judicium illud, quod ex causa interdicti prohibitorii intercessit cum procuratore suo post satisdationem: nam vero existente procuratore, non potest dominus non observare ordinem, quem observavit procurator, si satis acceperit de opere restituendo, & in causa interdicti prohibitorii, ne vis mihi fiat: & sic eum oportet cavere judicatum solvi interdicto novi operis nuntiationis, quia est defensor, ut ait *l.5.* §. *ult.* Et ideo hoc etiam quasi ei mandatum non sit ut dominum defendat ex interdicto prohibitorio, quia ei hoc mandatum non fuerat, sed ut nuntiaret tantum: sed procurator qui agit, si agatur cum eo vicissim, debet partes defensoris sustinere; alioquin non aget: & cuicumque mandata est actio, intelligitur & defensio ex edicto Prætoris: & ideo nec exceptiones procuratoriæ ei opponi debent, *l.6.* Exceptiones procuratoriæ sunt hæ: si dicatur is, qui agit, mandatum non habere, non licere ei esse procuratori: nam omnis non potest esse procurator, si dicatur non licuisse adversario dare procuratorem. Et de exceptione procuratoria agitur in *l. inter quos 39.* §. *penult. tit. sequ.* ubi dicitur; stipulationi damni infecti inseri exceptionem procuratoriam, id est, si quis desiderat agere alieno nomine, vel caveri damni infecti, debet satisdare de rato; atque etiam stipulationi damni infecti inseritur exceptio procuratoria, id est, qui stipulanti promittit damni infecti, promittit sub exceptione altera, si eidem mandatum sit, *l. Prætor 7.* §.1. *l. si proprietarius 22. l. Qui vias 31. eod. tit.* quia dominus ædium vitiosarum suo nomine repromittit damni infecti, id est, sine fidejussore, non dominus alieno nomine satisdat: sed si fidejussores dubitent dominus sit an non, promittunt sub exceptione, si dominus non sit: nam si sit dominus, fidejussio non debuit desiderari, sed repromissio. Et ita fidejussores promittunt damni infecti procuratori sub procuratoria exceptione, si verus procurator sit, *l. si quis 7. de condit. instit. l. ex contractu, de re judic.* In actione etiam olim interferebatur exceptio: privatis actionibus adduntur, Prætoriæ exceptiones inseruntur: stipulatio damni infecti instar est actionis, vel quælibet alia: nunc ad rem: Procuratori, qui nuntiaverat, & satisdederat ex interdicto prohibitorio, non opponitur exceptio procuratoria, imo subjicit in *l.7.* & si non satisdederit judicatum solvi, ei denegabitur executio nuntiationis, id est, ei denegabitur actio, quam intendit nomine domini: jus scilicet non esse vicino ædificandi: nam pœna procuratoris non defen- E dentis hæc est, ut ei denegetur actio. Et hoc dicitur in *d. l.7.* nemo alienæ litis est idoneus defensor, si non satisdet judicatum solvi, *l. qui proprio*, §. *qui alium, de procurat. l.18.* §. *ult. de cast. pec. si satisdationem non dabit in d. l.7.* intellige, judicatum solvi ex supradictis.

Obstat *l. non cogendum 45.* §. *ult. de procur.* Diximus, eum quo cum agitur prohibitorio interdicto, sustinere partes defensoris. At in d. §. ult. *legis non cogendum*, ait palam, eum qui interdicto utitur prohibitorio esse defensorem, & non cavere de rato: defensor enim non cavet de rato, sed actor, ut in nuntiatione est defensor, ita in prohibitorio interdicto actor: & ideo non debet cavere de rato. Non potest non

non aliquod mendum his locis ineſſe: quia ſi in §. *ult. d. l.5.* procurator nuntiationis conventus interdicto prohibitorio ex actore fit defenſor: E contrario igitur procurator nuntiati, qui utitur interdicto prohibitorio, ex defenſore fit actor: ſi actor eſt: ergo non eſt defenſor: nam nemo in eadem re eſt actor & defenſor, exceptis tribus judiciis. Procurator nuntiatoris eſt defenſor, procurator nuntiati eſt quoque defenſor in interdicto prohibitorio, in *d. l. non cogendum*. Ergo utraque pars eſt defenſor, & neuter cavebit de rato, ſed judicatum ſolvi. Negat *d. l. non cogendum*, committi ſtipulationem de rato in illa ſpecie, ſi Procurator cui nuntiatum eſt novum opus, deinde utatur interdicto prohibitorio, & caveat forte de rato: non proderit cautio: ergo ſupervacua. Imo ex parte procuratoris nuntiati, qui agit interdicto prohibitorio, maxime eſt ratihabitio neceſſaria, ne dominus eodem interdicto iterum utatur. Itaque videtur legendum, juxta veterem formulam, quam retinent Pandectæ Florentinæ, *ſi procuratore opus novum nunciatum ſit*, non, procuratori, ut legitur in *l. pen. de auro leg. ſi uxori viro tradita ſit*, id eſt, a viro, & in *l.1. §. pen. ad Trebell. ſi legatarius centum fideicommiſſario petat*, id eſt, a fideicommiſſario, *l.11. ad Trebell. damnum fideicommiſſario ſarciatur*, id eſt, a fideicommiſſario: Itaque *ſi procuratore*, id eſt, a procuratore, is qui interdicto utatur, cui ſcilicet nuntiatum eſt opus novum, *defenſoris partes eum*, id eſt, procuratorem, *ſuſtinere*; nec cogendum Julianus ait *l.6. hoc tit.* quod demonſtrat in *d. §. ult. l. non cogendum*, eandem poſuiſſe ſpeciem, quam in h. l.

Ad L. Non ſolum. VIII.

NOn tantum proximo vicino, ſed etiam ſuperiori vicino nuntiamus: ſuperiori vicino non nuntio jure dominii, quia ædes ejus meæ non ſunt; ſed nuntio jure ſervitutis. Ergo ſuperiores, ſive ulteriores ædes poſſunt mihi debere ſervitutem, licet mediæ liberæ ſint, id eſt, meis non ſerviant, ut puta ædes ſuperiores poſſunt mihi debere ſervitutem altius non tollendi. Sed ſi tu medius tuas ædes altius ædificaveris, inutilis eſt mihi illa ſervitus: ſed ſi depoſueris, renaſcitur vindicatio ſervitutis, *l.5. & 6. ſi ſervit. vindic.*

Ad §.1.

NUntiatio fit initio operis faciendi, non tantum puta dum comparatur materia, ſed etiam parte aliqua operis jam facta, opere jam non perfecto, *l.5. §. nuntiationem, ſup.* Sed ſi jam parte facta nuntiaris, debes in teſtationem redigere ut quid operis factum ſit tempore nuntiationis, quid deſtruendum ſit, nec ne appareat. Et ſi forte nuntiare non poſſit, ut quia ædificans ſit in magiſtratu, in teſtationem redigetur, non potuiſſe nuntiari, ut *d. l.5. §. ſi quis ipſi Prætori*. Teſtationes ſunt rei geſtæ teſtimonia conſignata a teſtibus, qui in eam rem vocati fuere: Et ſi forte nuntians non redigat in teſtationem, quid operis factum ſit, Prætor ei ſuccurret: nonnumquam enim decernet Prætor, ut poſſit probari, quid operis poſt nuntiationem factum ſit, ut moduli ſumantur ejus, quod factum eſt ante nuntiationem, & ut redigantur in literas, ut hi moduli ita redacti in literas conferantur cum opere poſt nuntiationem facto. Ad hæc recte addit in *l. pen. §. pen. quod vi aut clam*, in opere novo faciendo, tam cœli quam ſoli menſuram faciendam: nam quædam fiunt in ſolo alieno. Finge: quædam in ſolo tantum alieno, ut ſi quid immittatur in ædes, vel aream vicini, & faciendi moduli tam ejus, quod fit in cœlo, quam ſolo. De modulo videndus Vitruvius.

A

Ad §. Si cum poſſem.

CUm poſſem te prohibere, jure ſcilicet meo: quo caſu ſufficit repromiſſio, & ſatiſdatio de opere demoliendo: repromiſſio eſt nuda cautio ſine fidejuſſoribus, ſatiſdatio cautio per fidejuſſores. Cum opus fit in privato, ſi meo jure nuntiavero novum opus, puta quia dominium, vel ſervitutem habeo, mihi eſt ſatiſdandum de opere reſtituendo ab eo cui nuntiatum eſt, vel ejus procuratori: ſed ſi alieno jure, id eſt, publico jure, quia fiebat opus in loco publico, ſatis eſt ſi mihi repromittatur de opere reſtituendo. Hæc verba hujus §. non ſunt producenda ad procuratorem: Procurator nuntiat novum opus alieno nomine: de alieno jure igi-
B tur: ergo tantum debet promittere: falſa concluſio: quia & de jure ſuo veluti contendit, & loco domini eſt, vel dominus videtur nuntiare: ſi nuntiet procurator jure publico, mihi repromittendum eſt, quia tunc plane contendo de jure alieno: ſed intelligendum eſt ſatis eſſe repromitti nuntianti jure publico, ſi is, qui facit opus, faciat ſuo nomine: ſed ſi alieno nomine, ſatiſdare, *l.1. §. ſtipulatio, inf. de Procur. ſtipulat.* His quæ dicta ſunt, obſtat *l. Prætor, §. pen. hujus tit.* ubi dicitur, ei qui ædificat in aliquo loco publico, etiamſi promiſerit, non eſſe permittendum ædificare, antequam conſtet quo jure ædificet, atque ideo ex repromiſſione ſola ei non dari interdictum prohibitorium, ne vis ei fiat. Solutio. Repromiſſio ſequi ſolet remiſſionem, ſed non ſequitur remiſſionem, quando opus fit in loco
C publico, antequam appareat, quo jure ædificet. Poſt ſatiſdationem non eſt neceſſaria remiſſio, ſed utilis poſt repromiſſionem. Ei qui ſatiſdedit, datur edictum prohibitorium, non ei, qui repromiſit, niſi remiſſionem impetrarit: ideo in §. *deinde d. legis Prætor*, fit mentio ſatiſdationis, non repromiſſionis, quia poſt remiſſionem non datur interdictum prohibitorium, ſed ex tit. de remiſſionibus, nuntiatio fit, aut ex hoc titulo, ut ædificans abſtineat, aut ex tit. ſeq. ut non abſtineat, ſed caveat damni infecti, ſi ex hoc tit. ædificanti in publico ſufficit promiſſio, in privato ſatiſdatio: at ſi nuntiatio fiat ex tit. ſeq. ædificanti in publico neceſſaria ſatiſdatio; in privato repromiſſio neceſſaria eſt. Ratio ex Paulo Caſtrenſi: nuntio ex hoc tit. hac ratione, quod contra jus novum opus facias in meo, vel in tuo
D contra ſervitutem mihi debitam: quaſi igitur de re mea debes ſatiſdare. Ergo cum quid tuo nomine fit, vel ſi quid contra jus publicum facias, nuntiatio fit ex hoc tit. quo caſu quaſi de re aliena ſatis eſt repromittere. Denuntiatio ex tit. ſeq. fit, quod jure tuo facias in meo, quia ſcilicet in prædio meo impoſitam habes ſervitutem, vel jure facias in tuo loco, qui nullam mihi ſervitutem debes: his caſibus non poſſum nuntiare ex hoc tit. ſed ex tit. ſeq. Quaſi igitur de re tua, non de mea ſatis eſt repromittere, vel is, qui tuo nomine opus facit, *d. l. Prætor, l. ſi finita* 15. *§. deinde, & ſeq. l. damni* 30. *tit. ſeq.* vel nuntiatio fit ex tit. ſeq. quod ædifices in publico, & hoc caſu de re tua ſatis eſt ſi repromittas, quia jure facis, ut ſi in mari, *l.1. §. pen.* hoc tit. ſed ſi facies opus in alio loco publico, puta flu-
E vio, ripa, & via publica, quaſi de re aliena mihi ſatiſdabis damni infecti, *l.1. §. quod ſi quis, hoc tit. d. l.15. §. de ceteris, tit. ſeq.*

Ad §. Sciendum.

EFfectus nuntiationis hic eſt, ut nuntiatus ſtatim diſcedat ab opere, donec caveat. Quod verbum generale eſt: nam cautio continet repromiſſionem, & ſatiſdationem: poſt ſatiſdationem, aut poſt remiſſionem nuntiationis recte ædificabit cum exceptione illa, ſi habet jus ædificandi: ſi jus non habet, recte non ædificabit ſine exceptione illa.

Ad

Ad §. Morte, & §. seq.

Constituit differentiam inter nuntiatorem, & nuntiatum: si moriatur nuntians, vel alienet prædium, nuntiatio finitur, & nuntiatus ædificare poterit, cum moritur nuntiator, vel alienat. Ratio cur cesset nuntiatio, hæc est, quia jus prohibendi extinguitur, & novo rei successori necessaria est nova nuntiatio: nuntiatio autem non porrigitur ad heredem nuntiatoris, vel eum, cui nuntiator vendidit: nuntiatio redigitur ad exemplum vindicationis dominii, vel servitutis: vindicatio autem finitur alienatione, & novo emptori opus est nuntiatione nova. Posset hoc modo quis retorquere: vindicatio a defuncto transit in heredem; ergo & nuntiatio: hoc verum est, sed hoc ita intelligendum: vindicatio transmittitur in heredem: sed ei necesse est agere vindicatione, ut in eum transeat; sic etiam nuntiatio transit a defuncto in heredem; sed necesse est heredem nuntiare, quia jus nuntiandi transit in heredem, non nuntiatio illa quam fecit defunctus. Obstat huic §. *l. Prætor* 20. §. *hoc interdictum*, *inf.* ubi heredi nuntiatoris datur interdictum de opere restituendo. Ergo nuntiatio non est extincta morte nuntiatoris. Negandum est consequens: nam hoc ita capiendum, ut non detur interdictum heredi nuntiatoris, si nuntiatus fecit post mortem nuntiatoris ante novam nuntiationem heredis: sed ut heredi nuntiatoris detur interdictum, si nuntiatus fecerit vivo testatore: quia interdictum cœpit eo casu a defuncto. Idem de stipulatione ex operis novi nuntiatione, ut heredi nuntiatoris non competat ex ea stipulatione actio, si post mortem nuntiatoris judicatum erit, vicino non esse jus ædificandi, sed ut competat si adversus nuntiatum judicatum sit vivo testatore, id est, si actio ex stipulatu cœperit a defuncto. Posterior pars est de nuntiato, ut morte ejus, vel alienatione prædii non extinguatur nuntiatio, quia personæ facta non fuerat, sed rei. Itaque qualemcumque rei possessorem nuntiatio sequitur: Ideo in formula stipulationis mentio fit heredis nuntiati, non nuntiatoris. Heres nuntiati tenetur edicto prohibitorio, si fecerit: Hoc ita procedit si sciens fecerit, id est, non ignarus nuntiationis: nam præstat impensam & patientiam. Quod si defunctus fecerit contra nuntiationem, indistincte heres ejus præstat patientiam tantum tollendi operis: nam in pœnam non succedit heres, nisi lite contestata ex pœnali judicio, *l.* 20. §. *tamdiu, quod vi aut clam, l. pen. hoc titul.* Interdictum ergo est pœnale ex parte ejus, qui eo tenetur, nempe in eo, quod patitur demolitionem, & impensam refundit. Quod dictum est in herede nuntiati, idem in emptore dicendum est, ut si sciens fecerit, præstet impensam; secus si ignorans, *l. ult. hoc tit.* Et quod ait *l.* 3. §. *opus, de alien. judic. mut. cau.* sic est accipiendum, ut in §. præcedenti, ut emptor non teneatur interdicto restitutorio ad præstandam impensam, quia vendendo duriorem fecit conditionem nuntiatoris: ideo venditor nuntiato tenetur actione in factum in id, quod interest ex eo tit. *de alien. jud. mut.* Et hoc si emptor fecerit, sive etiam venditor, *l. is cum quo, l. emptor, de aqua & aqu. pluv. arc.* venditor autem tenetur interdicto quod vi aut clam, ut præstet impensam, *l. competit* 16. §. *ult. quod vi aut clam*.

Opponuntur tria adversus id, quod dicitur heredem nuntiati præstare patientiam, *l. si tertius* 6. §. *ult. de aq. & aqua pluv. arc.* qui quidem §. est de alia actione; sed ratio est eadem. Finge: defunctus opus fecit in suo ex quo aqua pluvia vicino nocere potest: mortuus est: heres ejus tenetur actione aquæ pluv. arcendæ, perinde ac si ipse heres fecisset. Ergo, ut impensam quoque præstet: vulgo sic respondent, & bene in hoc §. litem fuisse contestatam cum defuncto actione aquæ pluv. arc. & heredem teneri ad impensam: Et compro-

A bant id ex præcedentibus, & sequentibus verbis: Judicis officium est, ut reus damnum sarciat, quod post litem contestatam contigit, ubi *ex rei veritate*, id est, damnum, quod apparuerit ex eo opere post litem contestatam tantum.

Dictum est, heredem nuntiati præstare tantum patientiam, nec succedere in pœnam: obstat *l.* 2. *C. de fructib. & lit. expens.* ubi agitur de possessore malæ fidei, cum quo actum est rei vindicatione. Is tenetur ad fructus restituendos ex tempore litis contestatæ quos percepit, vel percipere potuit: dein subjicit, heredis quoque succedentis in vitium parem esse fortunam: id est, heres succedens malæ fidei possessori, tenetur in eosdem fructus, ergo in pœnam: falsa conclusio. Rursus, restituere non est pœna, sed heres succedit in malam fi- B dem, in vitium possessoris; mala fides defuncti nocet heredi etiam bonæ fidei possessori, *l. vitia* 11. *C. de acqu. poss.* ut usucapere non possit, & fructuum nomine teneatur, nec tamen pœnæ nomine. Item obstat *l. Prætor* 20. §. *hoc interdictum*: supra dictum est, in heredem, qui fecit dari interdictum restitutorium, ut patientiam præstet. Hoc ostenditur in eo §. in heredem nuntiati, qui opus fecit, dari in factum actionem; sed in id tantum, quod ad eum pervenit, vel dolo malo factum est, quo minus perveniret: in factum scilicet contra heredem perpetuo, id est, post annum. Hodie nulla sunt interdicta; sed vice interdictorum sunt actiones in factum, *Inst. de interd.* Et ita quidam hunc locum interpretantur, cum in nullo loco Digestorum actionum mentio fiat, quæ pro interdictis dantur, nisi C in *titul. eod. de interdict.* sed hic est ellipsis quædam potius quam interdictum: vulgo interpretantur hæc verba, *in id quod ad eum pervenit*, id est, ut præstet patientiam tollendi operis, quod ad eum pervenit: sed non congruit cum seq. nam ait, & in id, quod dolo malo, &c. quæ verba secundum dictum sensum sic interpretanda: si dolo malo desierit possidere opus: quo casu ridiculum esset agere tantum cum herede de patientia præstanda: sed interdicto restitutorio non in hoc tantum agitur, ut is, qui fecit, restituat opus suis sumptibus; sed & id quod ea eum perveniet ex eo opere: nam verbum restituas habet plenam significationem, ut etiam fructus restituantur in interdicto, *l. videamus* 38. §. *in interdicto, sup. de usur.* In interdicto fraudatorio, quod concurrit cum actione Pauliana, si D quid debitor gesserit in fraudem creditorum, quæ proponitur in *l.* 1. & interdictum fraudatorium in *l. ait Prætor, ff. quæ in fraud. creditor. l. cum Prætor* 81. *de verb. signif.* ubi cum prætor dicat, id est, interdicat, scilicet interdicto quod vi aut clam, vel operis novi nuntiatione: fructus ergo restituet, sed non ut sumptus faciat. Itaque non proprie interdicto restitutorio tenetur, sed in id quod pervenit, ut si perceperit mercedes ædium factarum post nuntiationem, vel dolo factum sit quo minus perveniret, & sit potius conveniendus actione in factum, quam interdicto, *l.* 1. §. *ult. infra, unde vi*.

Ad L. Si priusquam. XV.

E

Alciatus 3. Parerg. de hac lege scripsit nuntiatio novi operis ab actione civili distat, quod nuntiatio non promittitur, antequam vicinus ædificet, vel antequam inchoet, *l.* 5. §. *nuntiationem, hoc titul.* Et quod ea ædificare permittitur non possessori, ut *l.* 1. §. *in operis*: civilis actio competit non tantum postquam dominus ædificavit, quo casu non sum possessor: sed antequam ædificet, quo casu possessor sum. Et si quidem ædificavit, possessor est; si nondum ædificavit, non est possessor, id est, sum possessor. De jure altius ædificandi civiles actiones dantur, non tantum possessori, sed non possessori, *l. & si forte*, §. 2. *si servit. vind. l. pen.* §. *ult. l. ult.* §. *pen.*

si

ſi uſuſfr. pet. §. *æque*, *de actionibus*. De ſervitute non de corpore poſſeſſor agit, *d.* §. *æque*: ideo in controverſiis ſervitutum reus non ex poſſeſſione reus exiſtimatur, ſed ex ratione conveniendi. Et multum differt an quis ſuſtineat partes rei, an actoris: nam actori incumbit onus probandi, & reus eſt favorabilior, quam actor: his ita cognitis, finge: Tu nondum ædificaras: ego igitur eram poſſeſſor: Et non poſſum nuntiare novum opus, cum ſim poſſeſſor, ſed poſſum agere, ita jus tibi non eſſe altius ædificandi: ego licet ſim poſſeſſor, actor ſum, tu es reus, ſed rem non defendis, non compares, quid fiet? nam hæc lex loquitur non de latitante, ſed de non defendente, vel abſente: quid fiet? Et certe pœna non defendentis eſt, ut ex reo fias actor, id eſt, ut non poſſis ædificare ante certum diem præfinitum, quam ultro egeris, & probaveris jus tibi eſſe invito me ædificare: eaque de re debes cavere non prius ædificaturum te quam id probaveris. *Ait*, Julianus ſcilicet: nam Africanus collegit dicta Juliani: ideo cum reperies in legib. Africani, *ait*, *dicit*, *inquit*, ſcilicet Julianus, cujus fuit diſcipulus Africanus. In *l.6. de pecul. leg.* ultro dicitur agere confeſſoria, qui agit, ſive negatoria, vel negatoria, ſive confeſſoria: ſic commodati ultro agere dicitur is qui eam movet per ſe ſolus, cum non eſt actum directa, ut *l. ſi pignori*, *famil. erciſc.* *l. ſervus meus*, *mand. l. ſed an ultro*, *de neg. geſt.* ita negativa actione quæ dicitur contraria *l. ſicuti*, *ſi ſervit. vindic.* unde ultro agit ſine confeſſoria: Species: Priuſquam ædificarem, atque ita cum non poſſiderem, egi jus eſſe mihi altius ædificandi invito vicino: vicinus rem negligit: pœna non defendentis eſt, ut non poſſit mihi facere vim ædificanti, vel mihi nuntiare novum opus antequam ultro egerit, & probarit jus mihi non eſſe, eo invito altius ædificare, eaque de re officio judicis debet cavere ſe vim ædificanti mihi non facturum. Ac præterea ex poſſeſſore fit non poſſeſſor, *l.1.* §. *in operis h. t.* Is cui nuntiatum eſt novum opus, ſi non rem defendat, ex poſſeſſore fit non poſſeſſor. Idem in *l. ædificatum* 45. *tit. ſeq.* Verba hæc, *altius tollere*, ſcilicet priuſquam tolleret, nec vim ædificanti facturum, ſcilicet quoad intra certum tempus egerit, & probarit jus alteri non eſſe altius tollendi. In fine: *petitoris partes ſuſtinere*: id eſt, de jure ſuo probare, ferre onus probandi: omnino congruit *d. l. ædificatum*: diverſa ſpecies eſt ab ea, quæ heic proponitur: eſt enim de eo, qui ædificatum habebat: §. *hic*, de eo qui non ædificarat. Finge: ædificatum habe: poſſides: ago jus tibi non eſſe ædificatum habere; ego ſum actor & non poſſeſſor, tu es reus & poſſeſſor, rem tamen non defendis: hæc pœna erit ut ex reo fias actor, ex poſſeſſore non poſſeſſor, in me transfertur poſſeſſio operis ante ædificati, idque demoliri potero niſi intra certum tempus egeris & probaris ultro jus tibi eſſe ædificatum habere: deleta ſunt verba, *a quo fundus*, *&c. in d. l. ædificatum*, quæ ſuperflua ſunt: nam ſequebatur, ut opinor, ſi nolit rem defendere: verum quod dixi in ſervitutibus, an idem in corporibus, ut fundo, qui petitur, altero non defendente? & puto idem in eo obſervandum, ut ab eo poſſeſſio fundi in me actorem transferatur quoad egerit & probarit, eum fundum ſuum eſſe. Dubitari poterat, an ſi abſit reus, actor poſſit mitti in poſſeſſionem bonorum, & poſt eam bona vendi ex edicto Prætoris: nam hoc fit in odium ejus, qui convenitur actione in perſonam, & rem non defendit: an is qui convenitur actione in rem ſive de corpore, ſive de ſervitute, ſi non defendet, mittetur actor in poſſeſſionem bonorum? minime; ſed ejuſdem tantum fundi: Et hoc ſi abſit, non latitet. Igitur ſive agatur in rem, ſive in perſonam de corpore, vel ſervitute, & latitet reus, actor mittitur in poſſeſſionem omnium bonorum, & ea venduntur, *l.7.* §. *Item videamus*, *quibus ex cauſis in poſſeſſ. eat. l. is*

A *cujus* 18. *ſi ſerv. vind.* ſed ſi agatur actione in rem, ſive de corpore, ſive de ſervitute, & reus abſit, non autem latitet, & res non defendatur, actor non mittitur in poſſeſſionem bonorum, ſed ejus fundi quo de agitur, *d. l.7.* §. *Celſus*. Hæ autem leges ambæ loquuntur de non defendente, veluti abſente, qui non defendit, nec defenditur: male autem ex his, ut apparet, quidam in fine legis noſtræ, eum qui poſſidet, agere negatoria, cum ſcilicet is cum quo agebatur confeſſoria rem non defendit: quo caſu is, qui rem non defendit, non poteſt vim facere ædificanti, aut nuntiare antequam egerit jus eſſe ædificandi, ſic fit &c. quæ vide in gloſſa: quod falſum eſt: cum ex reo fiat actor: male quidam dicunt, ei qui agit negatoria, non incumbere onus probandi, ut ſi agat jus non eſſe
B vicino ædificandi, antequam ædificetur; quod falſum eſt: nam in hac l. dicitur, eum ſuſtinere partes petitoris: nam de eo jure probare debet, *l. loci*, §. *ult. ſi ſer. vind.* Et negatoria actio eſt reipſa confeſſoria, ut Theophilus ait in §. *æque*, *de actionibus*. Et negatoria proprie eſt, ſi dicam jus tibi non eſſe eundi per fundum meum: ſic quoque confeſſoria eſt, ſi intendam, jus mihi eſſe altius ædificandi, quia ago mihi jus eſſe altius tollendi, quando aſſero mihi ſervitutem: altius tollo ædes duplici jure, id eſt, jure meo, quod eſt commune omnibus: vel jure ſervitutis. Finge: conceſſi tibi jus mihi non eſſe altius ædes tollere, dein tu mihi ceſſiſti jus mihi eſſe altius tollere: hoc caſu ædes meas tollo jure ſervitutis, *l. egi tecum*, *de except. rei judic. l. ſi domus*, *de ſerv. urb. præd.* Atque ita confeſſoria eſt actio, ſi inten-
C dam jus altius tollendi jure impoſititio. Sed ſi intendam hoc jure naturali, eſt actio confeſſoria figura verborum, vi ipſa negatoria: quia mihi aſſero libertatem, non ſervitutem: male quidam afferunt *l. harum*, *ſi ſervit. vind.* nam hæc lex eſt de eo, qui rem defendit, noſtra hæc de non defendente: male item *l. ſi de via*, *de aqua quot. & æſt.* quia eſt de præſente, & de alio genere cautionis: hic vero agitur de eo, qui rem non defendit: ſed & hæc lex eſt de defendente, & non eſt explicanda ſecundum titulum, niſi quod titulus eſt de ſervitute aquæ, & hæc l. de eadem ſervitute aquæ, ſed non de æſtiva: Et d. lex eſt de eo, qui agit confeſſoria vel negatoria de jure ſuo in cujus poſſeſſione eſt, ut officio judicis ei caveat interim ſe eum non impediturum, quo minus utatur jure ſuo in cujus poſſeſſione eſt, quoad
D res judicata ſit: cui legi congruit *l. cujuſcumque*, §. *ult. de uſufr. ſup.*

Ad L. Si opus XVI.

HÆc lex & vigeſima eſt de interdicto reſtitutorio ex novi operis nuntiatione, non autem de prohibitione, quæ fit per Prætorem extra ordinem, ipſo prohibente ne opus fiat. Et errat Accurſ. dum putat idem eſſe prohibere, & nuntiare novum opus; ſed hæc lex loquitur de nuntiatione novi operis, quæ non habet neceſſariam Prætoris aditionem: ſed nihil vetat quin fiat adito Prætore, & juſſu Prætoris, ut fit hodie in Gallia: Et ſi forte Prætor juſſerit nuntiari novum opus, dein vetuerit, ex priore nuntiatione,
E ſive renuntiatione agi interdicto reſtitutorio non poteſt cum eo qui poſt nuntiationem fecit opus, quando ſublata eſt prior nuntiatio: quod videtur firmari *l. quod juſſu*, *de re judic.* non idem in ſententiis: nam juſſa aut vetita poteſt mutare, ſententias vel decreta, non; ſed decreti gratiam facere, Gallice, *diſpenſer*, *l.1.* §. *pen. & ult. inf. de quæſtionib.* Decretum eſt ſententia, vel cognitio Prætoris, vel rei, litiſve definitio ad differentiam opinionis, juſſi & interlocutionis: Sumpta eſt hæc lex ex lib.3. Ulpiani, ad edictum, quo libro tractavit de receptis, qui arbitrium receperunt, in quo tractatu Juriſconſulti eandem quæſtionem tractant, an poſſit arbiter vel judex mutare ſententiam? & ajunt non licere, *l. diem proferre*, §. *ſtari*,

ri, *de receptis*: Et feparant fententiam, quæ rem definit per condemnationem, vel abfolutionem: nam fententiam, quæ præparat, vel interlocutoriam poteft arbiter mutare, alteram minime.

Ad hanc leg. adferunt *leg. ult. inf. ne quid in loc. publ.* Quæritur fi quis ædificarit in area urbis publica, an id cogatur demoliri fi nemine prohibente ædificarit in publico? non cogitur deftruere. Et ratio, quam ibi affert eft etiam in *l.2. §. fi quis nemine, eod. ne ruinis urbs deformetur*. Sed hoc ita intellige, fi ædificatum in publico non obftet ufui publico: nam curatores operum publicorum dabunt operam, ut deponatur, alias non deftruetur, fed ædificio imponet folarium, id eft, penfionem annuam pro ædificio, quæ folet præftari a fuperficiario, qui ædificavit in alieno. Deinde additur in *d. l. ult. fi ædificaverit adverfus edictum Prætoris &c.* veluti fi fecerit poft nuntiationem novi operis. Et puto inde effe errorem in infcriptione *d. leg. ult.* & legendum *lib.49. ff.* quo libro tractavit de nuntiatione novi operis, ut oftendit *l.2. & 14. hujus tit. l.16. de fervit. & d. l. ult.* proprie pertinet ad hunc tit.

Ad L. Prætor ait. XX.

PRoponitur formula interdicti reftitutorii, quod datur in id, quod intereft adverfus eum, qui opus fecit poft nuntiationem, ante remiffionem, vel fatifdationem. *Quem in locum*: quia nuntiatio fit in rem, five locum. *Aut in ea caufa effet*, id eft, antequam fatifdaretur de opere reftituendo, vel antequam per nuntiatorem ftaretur, quo minus fatifdatum fit: nam tunc fequi folet remiffio nuntiationis: fecus fi ædificarit ante fatifdationem, & remiffionem: male Accurf. interpretatur *reftituas*, deftruas: nam ædificatum deftruere, & deftructum ædificare, eft in priftinum locum reponere, ut in omnibus interdictis reftitutoriis: nam complectitur omne quicquid intereft.

Ad §. Interdictum, & feq.

SEparatur interdictum ab edicto, cujus caufa eft ne quid fiat poft nuntiationem novi operis: interdictum prohibitorium fequi folet reftitutorium in lib. de interdictis, tit.4. 6. 28. ut præcedit interdictum prohibitorium, ne quid in loco facro, dein reftitutorium fequitur, ut quod factum eft reftituatur: fed hoc edictum fequitur interdictum reftitutorium, *d. l. ult. ne quid in loco publico*, ubi legitur, *edictum*, quia nullum eft interdictum prohibitorium, ne quid in meo, vel tuo facias, quod mihi nocere poffit: fatifdatio hic eft loco remiffionis: hoc interdictum eft de opere deftruendo, de loco vacuo ædificio reponendo in priftinum ftatum. Et quia hoc interdictum datur in id quod intereft, & non eft annuum, ei locus eft etiamfi poft nuntiationem loco ædificato non duraverit ædificium, quia qui ædificavit, femel commifit in edictum, & ideo tenetur in perpetuum.

Ad §. Ait Prætor.

ET ob id tenetur, ut fumptus reftituat, five jure fecit, quia edicto Prætoris non paruit, five non jure fecit, falva actione legitima, id eft, actione in rem confefforia, vel negatoria, *l. fciendum 19. fup.* & falva exiftimatione: nullum enim interdictum famofum eft, *l. neque 13. de vi & vi arm.* fed actiones quædam famofæ funt.

Ad §. Deinde, & §. hoc interdictum prohibitorium.

NUllum interdictum prohibitorium nuntiatori datur, fed nuntiatio nuda fufficit fine aditione Prætoris: fed nuntiatio duplex datur; unum poft remiffionem, ne vis ædificanti fiat, de quo in *l.1. de remiffion.* alterum poft fatifdationem, vel poftquam per nuntiatorem ftetit, quo minus fatis acciperet, ne vis fiat ædificanti, *l. non cogendum, §. ult. de procurat.* Et obfervandum eft, in hoc edicto mentionem fieri ejus qui fatifdedit, quia interdictum prohibitorium datur poft fatifdationem, vel poft remiffionem: nam ante probare debet tibi jus effe ædificare in publico: ædificare fcilicet præftita fatifdatione: & fi fatifdatum fit, cautum tamen non perfeveret, ut puta, quia fidejuffores facti funt non folvendo, interdictum ceffabit.

Ad L. Stipulatio. XXI.

STipulatio de operis novi nuntiatione interponitur poft nuntiationem, datis plerumque fidejufforibus, ut fit vice remiffionis: & interponitur ante litem conteftatam, ut ftipulatio judicatum folvi, cui hæc fimilis eft, fi modo nuntiator dicat, jus fibi effe prohibere vicinum opus novum invito fe facere, etiamfi litem non conteftetur ex ea caufa: fic, ut ait hæc lex, interponi folet quando folemnis eft, & prætoria, id eft cujus interponendæ auctor eft Prætor in edicto fuo: quod magni momenti eft, cum prætoriæ ftipulationes multa habeant præcipua. Finge: Dixit vicinus jus fibi effe prohibere opus novum invito fe facere: fed nuntiavit tantum novum opus, & litem non eft conteftatus: an ftatim nuntiato licebit ædificare? non utique, fed debet ultro fatifdationem de opere reftituendo offerre, ut nuntiator fit in mora, *l.20. §. fi quis paratus, h. t.* quia fi velit exequi nuntiationem, vel poftquam ftipulatus eft de opere reftituendo, vel ea omiffa ftipulatione; hodie debet intra 3. menfes peragere nuntiationem, poft quos licebit nuntiatio ædificare, fatifdatione præftita apud acta, *l. ult. C. de ædific. priv.* Et hoc fi nuntiator non probet, jus fibi effe prohibendi intra 3. illos menfes. *Dicit, jus fibi effe*: nam fi definat hoc dicere, fane nec ftipulabitur, & licebit impune ædificare: formula ftipulationis: Quod acturus fum jus mihi effe prohibendi te opus novum invito me facere, cujus rei L. Tit. judex fumptus eft, eam rem recte defendi; aut fi ea res intra illum diem &c. quæ jam fupra propofita eft: nomen judicis apponitur ftipulationi judicatum folvi, *l.3. in princ. & l. pen. judicat. folvi*: una claufula eft de re defendenda, altera de judicato faciendo, altera de dolo malo, id eft, fi non reftituerit rem omnem bona fide. Tot funt claufulæ in ftipulatione judicatum folvi. In §.2. hujus leg. *habet autem* ifta ftipulatio conditionem, ut ita demum committatur, fi judicatum fuerit, five ante rem judicatam veniat caufa aliqua ob quam res non defendatur, ut in *l.10. & 12. Judic. fol.* fi nuntiatus fit in magiftratu, vel opus eft collapfum: quod licet ita fit, nondum lis periit, quia fupereft quæftio de eo quod intereft.

Ad §. Sive.

STipulatio committitur in id, quod judicatum erit, *l. ex operis 12. fup.* ut fcilicet fi judicatum fit nuntiatum jus non habuiffe ædificandi, vel præftet quanti res ea erit fi voluerit actor: & hoc præcipuum habet, ut opus confeftim reftituatur, fi nuntiator non fit contentus æftimatione.

Ad §. Quæfitum.

HUjus §. interpretatio veriffima ufui effe poteft in materia dividuorum & individuorum. Species ejus hæc eft. Plures ædificant: pluribus nuntiatum ne quid novi operis faciant: debent fatifdare de opere reftituendo: an omnes fatifdabunt? Et ait Labeo, unumcavere debere: vulgo unumquemque, id eft, omnes. Sed in Pand. Flor. & Bafilicis, *unus*, legitur: Et quidem in folidum fatifdabit, quando reftitutio operis eft

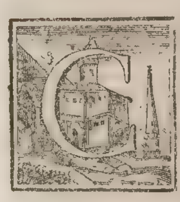
est individua: nam non potest opus destrui pro parte, id est, non videtur destructum opus, quod est destructum pro parte, *l.4. §. ult. de verb. oblig. l.2. de Prætor. stipul.* Possunt etiam omnes promittere; sed commodius est, unum promittere, ne actio plures teneat. Inutiliter alienum factum promittitur: imo utiliter, si subjiciatur clausula quanti ea res sit, ut hic, *l. stipulatio ista, §.1. de verb. oblig.* si promitto Titium facturum, est inutilis promissio: sed si addatur hæc clausula, utilis est. Ergo unus cavere debet in solidum, quia non possunt omnes pro partibus, sed possunt singuli quidem in solidum, sed pro parte, alias non possunt: opponitur *l. in stipulationibus* 54. *§. operarum, de verb. oblig.* in quo §. obligatio dividitur: nam eadem ratio in opere, & operis, si libertus promiserit, aut juraverit se præstiturum operas. Operarum obligatio non corpore dividitur, sed numero: si promiserit sex operas duobus dominis, libertus tres cuique præstabit, si unam, non dividetur, & diurna opera imperfecta nulla est, sed justa æstimatio fiet, quæ dividetur inter eos pro partibus quas patroni in liberto habent. Item si patroni consentiant, ut communiter eis edatur opera: aliter si dividas, corrumpes operam.

Plures nuntiant an omnes debent stipulari de opere restituendo? minime, eadem ratione, vel quia pro partibus stipulari non possunt, vel quia omnes; si velint singuli omnes in solidum stipulari, commodius fit unum
A stipulari in solidum, ne pluribus actionibus nuntiatus detineatur, & nuntiatores pluribus judiciis: Et hoc ita si conveniat inter eos omnes de eligendo uno, qui stipuletur: sed si non conveniat, singuli stipulabuntur de opere restituendo in solidum, aut quanti sua interest pro parte: nam æstimatio dividitur, *d. l.4. §. ult. de verb. obl. l.2. de præt. stip.* nam unus electus est, qui stipularetur de opere restituendo in solidum, quia pars proderit omnibus, vel quanti uniuscujusque interest opus restitui, id est, quanti omnium interest, si maluerint æstimationem, quam restitutionem: Et prodest omnibus. Dices: hic alteri stipulatur inutiliter, cum stipuletur quanti interest; imo utiliter, quia nomine procuratorio: nam electus est ab omnibus, & est Prætoria
B stipulatio: in prætoriis autem stipulationibus, aut interpositis a procuratore datur domino utilis actio, *l. in omnibus 5. de Prætor. stipul.* Et ille unus potest stipulari pro parte sua quantum interest, & aliis stipulari de opere restituendo. Itaque curandum est, ut alii præscribant, an stipuletur de opere restituendo, vel de æstimatione præstanda. Quod si nihil expresserit palam de præstando quanti interest sua, vel omnium, & dixerit generaliter, quanti ea res est, verba sunt ambigua: & in dubio dicendum stipulationem collatam in personam omnium. *Quantitatem*, id est æstimationem totius operis facti, nec restituti: *lex pen. & ult.* expositæ sunt sup. hoc tit.

JACOBI CUJACII J.C.

AD TITULUM I. LIB. XXXXII. DIG. DE RE JUDIC. COMMENT.

EX EJUSDEM CHEVANNÆI BIBLIOTHECA.

COHÆRET hic titulus cum superiori tit. hoc modo: actum est supra de usucapione, quæ finis est litium, *l. ultima, tit. præcedenti*, res judicata quoque est finis litium. Quæro cur etiam titulus de transactionibus non sit adjunctus huic tit. & tit. de jurejurando, quod est instar rei judicatæ, ut & transactio, & jusjurandum majorem habent auctoritatem, quam res judicata, *l.2. de jurejur.* verum supra tractatum est de usucapione, non tanquam de fine litium, sed tanquam de commodo possessionis: nam usucapio est acquisitio possessionis, *l.1. & l. per procurat.* 8. *Cod. de acq. possess.* per procuratorem possessio acquiritur, & per hanc dominium, id est, per consequentias, veluti per traditionem, & usucapionem acquiritur dominium: & hi sunt modi summi acquirendi dominii, qui cohærent omnibus aliis modis. Sed meo judicio cohæret libro 40. ff. quia tractatum est de libertatibus, & liberalibus causis, ut exponerentur actiones præjudiciales, quæ sunt quæstiones de statu (non enim respicio coherentiam tituli cum proximo, sed etiam librorum) ab actionibus præjudicialibus vult transire ad interdicta, ut insistat eadem via, quæ hodie sunt extraordinariæ actiones. Porro interdicta sunt præcipue de possessione, vel quasi possessione: ideo
C tractat de possessione, & dominio, quia dominii, & possessionis frequens est collatio, & interdicto de possessione præparatur causa de dominio, id est, possessorio; præparatur petitorium, *l.1. de aqu.* quia & possessoria actio dicitur prima, altera secunda, *l. ult. Cod. quor. bonor.* Tractat igitur quibus modis acquiratur possessio, & dominium per usucapionem, quæ quidem nihil aliud est, quam acquisitio dominii per justam vel prolixam possessionem: Atque ita egit de titulis, id est, causis possessionis, veluti pro emptore, pro dote, &c. missio in possessionem a Quinto Mutio inter causas possessionis ponitur, *l.3. §. ult. de acq. poss.* qui dicitur possessor sæpe: sed distat ab alia: nam ut aliud est servum esse, & aliud in servitute; ita aliud est possessorem esse, aliud in possessione: sed missio illa est
D affinis possessioni: itaque interdicta dantur tantum ei qui est possessor, & missus in possessionem, *l.1. ne vis fiat ei, qui in possess. miss.* missio fit ventris nomine, damni infecti, legatorum, vel fideicommissorum nomine, de quibus supra. Aliæ sunt causæ missionis, ut quæ fit crediti servandi causa, & alia est missio in possessionem, quæ fit rei judicatæ servandæ causa: nam hæc una est causa, *l.2. & 3. qui potior. in pig. hab.* de qua missione est hic tit. de re judicata, & effectu sententiarum, qui nihil aliud est, quam emolumentum, & executio sententiarum. Judicatis, id est, condemnatis humanitatis gratia dantur certa tempora ad implendam condemnationem, vel ex legibus, vel constitutionibus. Post ea tempora est actio judicati: sic ex alia actio-

actione oritur alia; sed hujus actionis executio est celeris: nam non quæritur de re, de qua erat controversia, sed an judicatum sit, *l.* 41. *de minor.* sicut & exceptio rei judicatæ, qua non quæritur de re, sed an judicatum sit, ut in *l.* 1. §. *pari*, *de lib. exhib.* Executio fit duobus modis, vel captis & distractis pignoribus judicati, id est, condemnati, *l. a Divo Pio* 15. *infra*, vel si judicatus non defendatur, misso in possessionem actore rei judicatæ servandæ causa, *d. l.* 2. & 3. *qui potior. in pign.* Res judicata est lis, de qua judex sententiam dixit, vel lis finita sententia judicis: sententia est rei sive litis definitio, confirmatione principis non indigens. *Rei sive litis*, ad differentiam jussi, vel interlocutionis, quæ non definiunt litem, ut si Prætor jubeat novum opus nuntiari, satisdari, & adesse litigatores ad certum diem. Ob id separantur jussa Prætoris a sententiis ejusdem, *l. quod jussit* 14. *infra*, *hoc tit.* ad differentiam animadversionum censoriarum, id est, notarum: nota, est infamia quæcunque venit proprie ex censoria animadversione. Animadversio, quæ venit ex lege, vel constitutione: notato aliquo a censoribus res erat adhuc integra, itaque animadversio non erit rei definitio, ad differentiam opinionis, ex *l.* 6. *de interdict. & rel.* nam Præses plerumque non dicebat sententiam, sed opinionem, quam mittebat ad Principem: tamen opinio, & interlocutio sæpe dicitur sententia. Interlocutio est sententia, quæ absolutionem, vel condemnationem non continet, vel est sententia de articulo causæ aliquo, non de summa re, vel quæstione, qua de agitur, & dicitur sæpe præjudicium, quod præcedat ultimam condemnationem Judicis. Tres sunt differentiæ præcipuæ inter sententiam, & interlocutionem: sententia rem definit, & mutari non potest, *l. judex* 55. *infra*, *hoc tit.* a sententia potest appellari, secus a jussu, sive interlocutione, sive præjudicio, & appellanti infligitur multa præjudicialis, *l. quod jussit* 14. *hoc tit.* exemplum sume ex *l. si opus* 16. *de oper. novi nunt.* & addatur aliud ex *l. pen. de prætor. stipulat.* Prætor jussit caveri in triennium: dein in longius tempus, lex ait, obligatis ex priori satisdatione dari exceptionem, quod a priori stipulatione discedi Prætor voluerit. Interlocutio dicitur articulus in *l.* 5. *C. quor. appell. non recip.* Res dicitur judicata, sententia dicta, etiamsi ab ea appellatum fit: sed sententia appellatione extinquitur, nec dicas, suspenditur, adeo ut si confirmetur, non retrotrahatur. Finge: aliquis damnatur furti, fit infamis, nisi appellarit. Appellatio conservat famam damnati illæsam; at is ad quem appelavit, confirmavit sententiam: fane non fit infamis retro ex prima sententia, *l. furti*, *in prin. de his qui not. infam.* Res judicata imponit finem controversiis: id secundum quosdam. Accurs. ait si modo dictum sit, damno, vel absolvo, & lege gloss. Acc. Rei judicatæ nomen est nomen 12. tabul. in quibus est, *æris confessi rebusque jure jud.* 30. *dies justi sunto*, id est, triginta diebus sit justitium: non est res judicata jure, si non sit solemnis, si non contineat condemnationem, *l. Præses*, *C. de sent. & interlocut. omn. jud.* Item si scripta non sit, *l. ult. C. de sentent. ex peric.* id est, ex tabella, ex libello. Æmilius Probus in Epaminonda. Atque ita sententia fit ex scripto. Quid si sententia nondum dicta sit, sed de tota re decretum sit? non proprie dicitur sententia, sed ex causa habetur pro judicato: de re judicata non licet transigere, *l.* 7. & 11. *ff. de transact.* Finge: Ante sententiam dictam, post decretum, an valeat transactio? minime, *l.* 3. *C. de pact.*

Ad L. II.

HÆc lex est de tempore judicati solvendi: nam tempus præstituitur ad judicatum solvendum: id vero tempus est 30. dierum ex l. 12. tab. sive mensis, ut supra dictum est. Ergo intra id tempus non potest agi judicati, non potest magistratus sententiam exe-

A qui, non potest agi ex stipulatione Judicatum solvi, *l.* 1. *judic. sol. inf.* nam duplex est actio, ex stipulatu, & judicati: nec enim stipulatio novat actionem judicati, sed interponitur stipulatio judicati, ut agatur ex stipulatu, & judicati, ut eo nomine accedant fidejussores: nam stipulatio hæc est satisdatio: actio judicati persequitur tantum in condemnationem deductum; actio ex stipulatu non solum id, sed quanti ea res est, si hoc maluerit actor: nam in prætoriis stipulationibus electio est stipulatoris, in conventionalibus promissoris. In conventionalibus fit interpretatio contra stipulatorem: in prætoriis non idem, sed ea fit quam Prætor faciet, qui dedit formam ipsi stipulationi, atque ita ex mente Prætoris, stipulationes Prætoriæ a Prætore formam accipiunt, cui nihil addi & diminui
B potest, quæque edicto Prætoris interponi jubentur. In stipulatione Prætoria actio per procuratorem acquiritur, non in aliis: sed nec ex illa vel illa stipulatione agitur judicati intra 30. dies humanitatis gratia, *l. si cum militi*, §. *ult. de compens.* Datur idem tempus confessis debitoribus, ut apparet ex *l.* 6. §. *ult. de confess. l. si debitori*, *sup. de Judic.* Post dati sunt 60. dies, sive menses duo ex *l. ult.* §. *ult. C. de usur. rei judic. l.* 1. *C. Theod. eod. tit.* Idque Accurs. scribit multis in locis, quod ut comprobet affert *l. debitoribus* 31. *hoc tit.* qua tamen in hanc rem utendum esse non censeo: non enim illi sunt duo menses, quos lex vult constitui ad judicatum solvendum, sed si intra id tempus non solvatur, pignora capiuntur, & captis pignoribus, si non solvatur intra duos alios menses, pignora distrahun-
C tur; Itaque illa lege duo menses post capta pignora distrahendis pignoribus præstituuntur; in qua lege non solum agitur, ut præstituatur tempus postulanti ad solvendum, sed etiam ut iterum prorogetur, si non per contumaciam differt solutionem: nam si per contumaciam, semel tantum dabitur dilatio. In eam rem affert Callistratus in *d. l. debitoribus* constitutionem Divi Pii, qua declarat dari tempus pro facultatibus cujusque ad solvendum. Ita in *l.* 1. *C. Theod. de dist. pign. quæ cred.* duo menses distrahendis pignoribus constituuntur. Ex constitutione Justin. ad solvendum judicatum datur hodie tempus mensium quatuor, nec possumus hodie uti ratione *l. si debitori* 21. *de judic.* quæ ait, modicum tempus dari, &c. id est, dies 30. Moribus Galliæ nulla sunt certa tempora ju-
D dicati solvendi; sed arbitrio judicis dantur. In Digestis quoties dies judicati solvendi simpliciter legimus, secundum mentem Jurisconsultorum intelligendum tempus 30. dierum; & id appellant legitimum tempus, id est, constitutum l. 12. tabularum, *l.* 4. §. *si quis*, *hoc tit. l. intra*, *eod. l.* 3. *de usur.* & id modicum tempus appellant, *l. si domus*, §. *in pecunia*, *de leg.* 1. *l. si debitori*, *de judic. l. ult. de libero hom. exhib.* Et in interdicto de itinere, actuque priv. ita interpretamur modicum tempus. Nunc ad nostram l. 2. hujus tit. *pro causæ qualitate*, ut si agatur interdicto de libero homine exhib. adversus eum, qui eundem liberum hominem detinet, non datur ei modicum tempus, *l. ult.* §. 1. *de libero hom. exhib.* In actionibus in rem vix dabatur illud tempus modicum, & ut in §. 1. *de officio judic.*
E *Inst.* qui alienum possidet, & damnatus rei restituendæ facultatem habeat, statim reddere debet sine frustratione, quia forte agitur de re mobili, vel homine, cujus illico exhibendi facultatem habet: idem in actionibus in personam, quibus rei nostræ possessionem avocamus, ut depositi & commodati, ut si rem depositam & commodatam habeas, post condemnationem non datur tempus: Et ex mente l. 12. tab. videtur tempus illud dari in actionibus in personam, quibus res petitur: nam difficile est solvere pecuniam, *pro causa quantitate*: ut si minor sit summa, arctetur tempus, & contra, *personarum obsequio*, *vel contumacia*, ut si quis confiteatur ultro debitum. Contumaci coarctabit diem: perraro arctat nisi ex causa. Et addit duo

exempla, ut si agatur de alimentis constituendis. Græci addunt recte, pupillis: hæc jubebit præstari pro modo facultatum etiam intra 30. dies. Idem si sit subveniendum minori 25. an. per restitutionem in integrum: *sententiæ exequentur*, id est, ad finem perducentur. Qui pro tribunali cognoscit, id est, magistratus, judex pedaneus non habet tribunal: quod cognoscat pede plano, vel magistratus est; qui jurisdictioni præest, vel cui publice judicium vel jurisdictio data est, quæ non dantur pedaneo: sed cognitio tantum certæ causæ. Et pedanei judices sunt speciales judices. In fine hujus legis dat exempla, quæ competunt tantum tutori, ut constat ex tit. *ubi pup. educ. deb. & de aliment. ei præst.* cum etiam variæ sint causæ hujus cognitionis, & per actionem, & judicem datum idoneum exequuntur omnes: excepta una, quæ citra actionem a Prætore exequitur, videlicet si subveniendum sit minoribus 25. ann. *Qui pro tribunali cognoscit*, de re tota scilicet, non qui exequitur tantum, & male Accurs. in exequendo. Proinde quæres quid statuendum sit in dato judice sive pedaneo, an coarctat vel prorogat diem legitimum? Potest quidem favore reorum prorogare, non coarctare: magistratus autem potest utrumque. Pedaneus judex in sententia dicenda potest diem prorogare, ut si jubeat intra duos menses: post sententiam, neque arctat, nec prorogat, & ab eo executio transit in magistratum, qui eum dederat: nam judex datus non potest exequi sententiam suam. Et ita concilianda hæc lex cum *l.4. §. si quis condemnatus, hoc tit.* Quod §. ille loquitur de judice dato, non de magistratu, ut *l.2.* Judex datus damnavit aliquem ut solveret intra certum tempus, veluti tempore legitimo: an tempus illud computabit ex die sententiæ dictæ; an vero ex eo die, ex quo sententia judicis statuti præteriit? ut jussit judex intra 20. dies solvere, hoc intervallo utitur reus, & præteritis 20. diebus, vult adiici dies 30. an audietur? minime: sed si judex datus minorem diem præstituerit ad solvendum, quam sit definitum lege, ut reo repleatur, quod sententiæ judicis deest, ut diebus 20. addantur decem, quia judex datus non potuit arctare tempus legitimum: sed si majus tempus præstituerit, hoc tempus totum indulgeatur reo. Dictum ex *l. cum militi 16. §.1. de compensat.* hoc tempus dari humanitatis gratia. Inde ea, quæ humanitatis gratia legibus sunt indulta, possumus dilatare, nec faciemus contra legem. Quod autem id tempus datum sit humanitatis gratia patet, quod illud tempus prorogatum immune sit ab usuris vel fructibus dependendis, qui percipi potuerunt. Finge: usuraria erat pecunia, & currunt usuræ ante litem, & pendente lite; nam lite contestata, currunt usuræ, *l. lite, de usuris*. Post sententiam non current intra tempus judicati; & est hæc plena humanitas, *l.3. de usur.* sed post id tempus, si non solverit, infligentur graviores usuræ, quæ dicuntur usuræ rei judicatæ, & post tempus judicati duplex centesima penditur, id est, qui non solverat post tempus statutum pendebat duas centesimas, hodie unam centesimam tantum ex constitutione Justiniani, vel si reus non defendatur, fit missio in possessionem Judicati servandi causa.

Ad L. Intra dies VII.

AD ea quæ dicta sunt de tempore judicati solvendi pertinet *l.7. hujus tit.* intra dies 30. an possit agi judicati, vel ex stipulatione judicatum solvi. Inde quæritur an interim judicatus possit modis legitimis liberari: & ait, hac de re non dubitari, cum de hoc dubitatum sit, quia tempus illud indultum est pro judicato, non contra judicatum. Judicatus autem conferri debet cum alio debitore in diem; & cum ait *l.7.* hodie non dubitari, ratio obscura est; Debitor ad diem an ante diem potest liberari? nullis modis, ut ipso jure, vel exceptione, veluti pacti conventi: nam ipso jure pactum conventum neque obli-
A gat, neque liberat; ipso jure liberatur solutione, novatione, acceptilatione; solutione, quæ fit re, acceptilatione, quæ fit imagine quadam; confusione, vel compensatione: confusione, ut si debitor heres existat creditoris: compensatio pro solutione habetur: novatione, expromissore dato, qui suscipiat in se obligationem novandi animo. Si dies non adjectus sit creditoris gratia, debitor ante diem solvendo liberari potest, *l. quod die certa, alias, quod in diem, l. qui res §. mihi decem, de solut.* Et hoc si solvat volenti: sed non cogitur creditor ante diem accipere, & non fit in mora, si non acceperit ante diem. Carthaginenses debebant in plures annos stipendium Romanis: idque præsens ferebant totum. Respondit populus Romanus, non accepturum se ante diem hoc beneficium.
B Livius lib.36. cap.4. novatione, dato expromissore volenti creditori, *l.8. §. legata, de novat.* non liberabitur tamen acceptilatione statim, id est, antequam dies venerit, *l. quod in diem, de accept.* Et in hac re est differentia inter stipulationem, & acceptilationem, quæ non fit in diem, *l.5. de accept.* novatio fit in diem, *l.15. D. de novation.* quas simul junge: non potest liberari compensatione: nam quod in diem debetur, non compensatur antequam dies venerit, *l. quod in diem 7. de compensat.* Cui debitor in diem certum ante diem non liberetur omnibus modis: num possum uti hac ratione hujus legis, & *l. eum qui, §. ult. de verb. oblig.* sed observandum, quod si quis quid debeat in diem, obligatio est in diem: obligatio judicati est pura, non in diem. Dubitabatur tamen
C inter interpretes 12. tabul. an obligatio judicati intra 30. dies perimi posset modis legitimis, quia 12. tabulis 30. dies justi esse jubentur, ut intra 30. dies nec sit obligatio, nec actio, sitque justitium, ut sententia nondum judicatum teneat. Quod si verum est, nulla liberatio contingere potest, cum nulla sit obligatio. Et de hoc dubitabatur olim; sed hodie non dubitatur: sed jurisperiti existimant posse liberari multis modis, idest multo pluribus quam debitorem in diem: obligatio judicati non est in diem, sed pura, & actio judicati præsens est: ideoque interim poterit liberari judicatus etiam stipulatione, & pacto, *l. jurisgentium, §. si paciscar, de pact.* liberatur compensatione intra 30. dies lapsos, alias secus, *l. cum militi, §. ult. de compens.* Tu mihi damnatus es: ego ex alia causa tibi quo-
D que damnatus sum, & ago intra diem 30. contra te, & ait Papin. compensationem admitti. Nec obstat quod dicitur, non compensari quod in diem debetur: nam judicatum non debetur in diem, sed tempus illud datur humanitatis gratia: Et ita quod ait l.7. hoc tempus per legem, scilicet 12. tabul. pro judicato constitutum, id est, humanitatis gratia exercendæ erga judicatum; quia non statim convenitur qui obligatur statim, non ita in stipulatore, vel debitore in diem. Hoc esse potest usui, & accidit mihi: si creditor humanus ei, qui pure debet, dat laxiorem diem, an potero tibi compensare quod mihi debes? sic videtur. Finge: tu mihi debes centum pure, & fateris; Ego vero rogatus differo actionem in biennium, & paciscor ne petam intra biennium: ex novo negotio
E ego cœpi tibi debere 50. quæ tu petis statim summa cum instantia, nec eadem uteris in me humanitate, qua ego in te, an possum ego tibi compensare quod vicissim mihi debes? an impetrata a me eo nomine a Principe compensatio fiet: nam in Gallia compensatio fit Principis beneficio: nam dicis biennium non venisse, & quod in diem debetur, non venire ante diem in compensationem. Sane aliud est diem non venisse, qui fuerit ab initio obligationis: aliud humanitatis gratia tempus ad solvendum indulgeri: ea obligatio fuit pura: Et sane compensationem facere possum, *d. l. cum militi, §. ult.* nam nec proprie est in diem debitor, & ita judicatum non esse debitorem ad diem, & secundum me judicatum est.

Ad

Ad L. III.

DUo sunt exposita : quid sit res judicata, & tempus judicati solvendi quale sit . Tertium hac l. subjicitur , qui faciant rem judicatam : quod ostendit Paulus *lib.* 3. *tit. de re & effectu sentent.* Rem judicatam facit magistratus, qui imperium & potestatem habet , municipalis usque ad summam eis præstitutam , *l. inter , ad municip.* Judices dati auctoritate magistratus, & a Principe extra ordinem dati : unde vides quis sit judex extraordinarius in *l.*2. *Cod. de dilat.* Ex ordine enim Prætor, vel Præses dat judicem, non Princeps : atque ita a Principe datus, non est datus ex ordine, in ea causa , cujus cognitio ad eum spectat , vel cum in ea causa judicis datio ad alium magistratum pertinet. Gellius lib. 12. cap. 13. *a Consulibus jud. extra ordinem datus* : an arbiter compromissarius ? non dat sententiam is, cujus ex sententia est actio judicati, & exceptio rei judicatæ. Quod non est datum arbitro , *l.* 2. *de recept.* & si ei non pareatur , est actio ex stipulatu pœnæ nomine. Atque ita sententia sic definienda , de re, sive lite definitio judicis comprobatione Principis non indigens: nam sententia arbitri non est sententia per omnia: non enim parit actionem judicati, *l. quid ergo* 13. §. *ex compromisso , de his qui not. infam.* videtur tamen quod sit sententia, ut patet ex *l. diem* 27. *in fin. de recept.* cum contineat condemnationem , vel absolutionem. Hæc lex 3. pertinet ad judices datos , & ut ostendat eos rem judicatam facere, ait ; condemnare & absolvere possunt; quod tamen non est certum : nam fallit in arbitro, nisi dicas arbitrum non proprie damnare, cum sententia ejus effectu caret. Et respicit hoc ad formulam dandi judicis , quæ occurrit apud Theophilum : *si paret Titium Cajo dare , facere oportere , ex causa empti , condemna eum judex* : ubi non fit mentio liberationis, quam qui non habet , nec illud habet . Quo argumento utitur in *l.* 6. §. 1. *de off. proconf.* In *l. nemo* 37. *de regul. juris*. Qui condemnare potest, & absolvere potest : vulgo : *nemo qui condemn. non potest* , absolvere non potest, id est, qui non potest damnare, nec potest absolvere, ita est in Pand. Flor. sic interpretatur Acc. hanc legem : nemo qui non potest damnare, & absolvere potest ; sed male , licet verum sit , qui absolvere potest , & damnare potest : sed Acc. putat esse speciale in *l.* 3. §. *adeo, ubi senatores , vel clariss.* ex qua datum vult privilegium senatoribus , ut a magistratibus possint absolvi , non damnari : sed lex hæc vult, ut possit inconsulto Principe liberare : condemnare possit , sed non inconsulto Principe : male excipit casum Novell. 83. quasi clericus possit a magistratu civili absolvi, non damnari, quod falsum est: sed vult, ut de communi crimine (nam aliud commune, ut homicidium ; aliud Ecclesiasticum , ut ambitus muneris Ecclesiastici : ut aliud commune delictum est , aliud militare) hoc, inquam, vult ut de communi crimine cognoscat Episcopus ; & si non possit, cognoscat Præses, eumque absolvat , vel condemnet , sed ne de eo sumat supplicium , antequam regradatus sit ab Episcopo: quinimo *Novella* 123. de ea re tractans , ait clericum damnari posse. Ab ea regula , qui potest absolvere, & liberare, male excipit *l. solent, de off. proc.* nam non efficies eum , qui potest absolvere , non posse liberare, sed eum , qui non potest condemnare , non posse absolvere .

Ad L. IV.

DOcet cui & in quem detur actio judicati. Finge : victus est procurator meus, an actio judicati dabitur in me , an in procuratorem? Et dabitur domino & in dominum , & heredi & in heredem, Paulus *Sent. lib.* 1. *tit.*2. & nihil differt ab actione, quæ descendit ex A stipulatione judicatum solvi : nam actio judicatum solvi datur domino , etiamsi procurator stipulatus sit judicatum solvi , *l. si procurator meus , de procurat.* quia est stipulatio prætoria , & in his acquiritur domino actio per procuratorem, *l. in omnibus* 5. *de prætor. stipul.* actio judicati datur domino : tamen actio ex stipulatione judicatum solvi non datur in dominum , *d. l. si procurator*; quia evenit sæpe utilitatis causa, ut stipulando alter nobis acquirat actionem , nunquam ut promittendo nos obliget alter , atque ita deteriorem nostram conditionem faciat . Actio judicati non datur procuratori vel in procuratorem , ut actio ex stipulatione judicatum solvi , quam ipsemet interposuit , nisi ad actionem judicati interpositus sit, *d.l. si procurator.* Actio judicati datur domino , quia litis est dominus : nam peracta lite B sumptus procurator repetit actione mandati ; vel si dominus solvendo non sit , procurator potest desiderare , ut sibi satisfiat ex judicatione , *l. actoris* 30. *de procur.* Ergo æquum est dari actionem judicati domino , ut & in eundem , non in procuratorem . Actio judicati est executio sententiæ . Iniquum est damnosum esse cuique officium , ut ait *lex sed si quis* 7. *quemad. testam. aper. l. si servus communis* 61. §. *quod vero , de furt.* ac proinde executio sententiæ non debet fieri in bonis procuratoris . Per procuratorem dicitur dominus vincere , aut vinci , & procurator vinci : eaque ratione uterque appellare potest , & procurator per alium procuratorem , ut *l.* 4 §. 1. *& ult. de appellat. l. si procurator* 9. §. 1. *de doli ma. & met. except.* Et duo sunt domini litis , unus principalis , qui constituit procuratorem. Al- C ter est procurator , nempe quodammodo dominus litis post litem contestatam . Cujus sententiæ vis multiplex, ut non possit mutari temere , ut mortuo mandatore , sive domino , nihilominus litem peragere possit , & alium procuratorem constituere ; quod non potest ante litem contestatam , *l. procuratorib.* 22. *& seq. Cod. de procur.* ut condemnatus possit appellare ; sed non ut in eum agi possit judicati , vel ipse agere. Itaque certum est, actionem judicati dari domino in dominum, non procuratori in procuratorem , exceptis duobus casibus : si procurator se liti obtulerit sine mandato, id est , si fuerit voluntarius procurator , qui ultro pro amico litem ceperit : nec interest si se obtulerit liti cum satisdatione , vel sine satisdatione : nam in eum judicati actio dabitur, quia non est verus procurator, & si verus do- D minus non approbet ab illo gestum , quod inconsulto domino se liti obtulerit, *l. Plautius* 61. *de procur. & d. l. si procurator* , in fin. quæ loquitur de defensore , & accipienda est de defensore , qui non habebat mandatum , quia rem suam fecit , litem suam , atque quodammodo subjecit se eventui judicati . Excipitur etiam procurator datus in rem suam , veluti emptor hereditatis , cui mandatæ sunt hereditariæ actiones , vel reus , quem fidejussor , qui pro eo intervenerat , conventus eo nomine quo fidejusserat , facit procuratorem in eam rem : nam ipse reus tenetur mandati, *l. si quis in rem suam* 34. *l. licet* 42. §. *ea obligatio , de procurat.* idque ex eo paret, quod condemnati in causa propria appellare debent secunda die, id est intra biduum: in aliena , tertia die . Et procurator in rem alienam E appellat tertia die, in propriam, secunda, *l. qui suspectum* 20. §. 1. *de appellat. l.* 1. §. *in propria, quando appell. sit* . Excipe ergo procuratorem voluntarium , & procuratorem in rem suam: si egit ex mandato , fieri potest , ut quis in rem suam, partim in alienam rem datus sit procurator : quo casu consequens est , ut dividatur actio judicati , & detur in utrumque , ut in *d. l.* 1. §. *in propria* , si quis partim suo , partim alieno nomine litigarit, suo nomine intra biduum , alieno nomine intra triduum appellat , *l. pater* 7. *de dote præleg.* Species : Pater dotem acceptam a nuru filio exheredato legavit : heres solvit dotem filio exheredato marito , retenta Falcidia ; & accepta cautione de indemnitate , si quando cum eo mulier ageret de dote so-

soluto matrimonio, ne bis dotem præstaret: divortio facto, mulier dotem repetit ab herede soceri, quam jam solverat marito ejus, & ex mandato heredis pro eo herede maritus defensionem suscepit adversus mulierem, & condemnatus est: actio judicati dividetur, nam dabitur in maritum pro dodrante, quoniam pro eo in rem suam intervenerat, & in heredem soceri dabitur pro quadrante, quia pro eo maritus rem alienam defendisse videtur; nam etsi mulier solutionem ratam habuerit, in heredem soceri mulieri est actio pro modo retentæ Falcidiæ. Et hoc ita si maritus judicatum solvi non satisdedit: nam tunc in solidum convenietur judicati actione.

Quæ dicta sunt in Procuratore, eadem in tutore & curatore dicenda sunt, *l. 2. de administ. tutor.* si se liti non obtulerit, quia non potuit esse auctor pupillo ad judicium accipiendum, sed accepit ex necessitate officii. Posset se liti obtulisse videri, si ultro acciperet judicium, cum eo auctore pupillus possit accipere.

Idem in defensore reipubl. *l. 6. §. pen. quod cujusque univ. nom.* Dictum est in verum & principalem dominum dari actionem judicati, sive suo, vel procuratorio nomine egerit, & ei dari. Finge: condemnato non est pecunia in manu, sed est in expedito idoneus expromissor, qui paratus est novandi causa in se transferre alienam obligationem: quare Expromissoris datio liberat debitorem: an is qui vicit, contentus esse debet expromissore? sed verba edicti servanda videntur, *l. prætoriæ 7. de prætor. stipul.* Finge, eum quem condemnat prætor, velle satisfacere datis pignoribus, an admittetur? non, ne ex obligatione ex qua actum est, fiat obligatio in expromissorem. Hæc quæstio eo spectat, an is, qui vicit, cogatur contentus esse expromissore, & ait non cogi, nisi quoties judicato difficilis est pecuniæ exsolulutio. Conjunge cum §. *penult. h. leg. l. si in stipulatum 17. de donat.* si judicatum deductum sit in stipulationem, & ea accepta lata sit donationis causa, liberatio contingit. Ad hoc pertinet edictum *l. liberationis 47. ff. de verbor. signif.* id est, plus non significatur verbo solutionis, quam verbo liberationis in re judicata. Ad hoc pertinet *l. solutionis, de solut.* ut magis substantiam obligationis, quam solutionem pecuniæ respiciat, solvitur debitor & creditor, solvitur res vel pecunia, obligatio, id est, substantia ejus, *l. 95. §. ult. l. 97. de solut.* & hæc verba §. ait prætor, *ut pecuniam solvat*, id est condemnetur, ut obligationem solvat.

Ad §. Si ex conventione.

JUdicatum in stipulationem deductum est: aut novandi animo inter convenientes recessum est ab actione judicati, aut non novandi animo, ut necteretur judicatus duplici vinculo: & hoc casu non perimitur ordo executionis, si eo vincens uti malit. Item si judicatus dederit pignora in causam judicati, vel si dederit fidejussores, hæc accessio, quæ fit rei judicatæ, id est si accedat pignus conventionale, vel fidejussor, servandæ rei fit, scilicet judicatæ, non perdendæ. Itaque manet rei judicatæ executio: *si ex conventione*: nam aliter non admittitur alia satisfactio, nisi ex magna causa, ut & hic recedatur, a re judicata scilicet.

Ad §. Idem observandum.

IN hac re nihil interest an per se condemnetur, an per procuratorem: quoniam ordo servatur executionis, licet nihil accesserit rei judicatæ.

Ad §. Condemnatum.

IN edicto de re judicata, sive edicto judicati Prætor apposuit verba, ut condemnatus pecuniam sol-

A vat: nunc exponit quis dicatur condemnatus. Et si quis non sit rite condemnatus, cessat actio judicati: non exigitur ut recte, sed ut rite: nam etsi non sit recte condemnatus, est actio judicati: sed rite, id est, solemniter & juxta ordinem judiciorum: ut si quis absens condemnatus sit ex edicto peremptorio, non dato secundum ordinem legitimum, *l. ex consensu 23. §. ult. de appellat.* ut puta si edictum illud non sit propositum publice, & si in notitiam non pervenerit absentis, quia sententia nulla est, *l. 1. §. pen. quæ sentent. sine appell. resc.* Idem erit si sententia non sit ex scripto recitata; nam hoc est ex solemnibus, si non sit recitata officio præsenti, id est, officialibus præsidis, *l. 6. C. de sent. & interloc.* & non pariunt judicati executionem, ac merito scriptum est in l. 12. tabul. *æris confessi rebusve jure judicatis*: nam si non jure judicatæ, id

B est, rite, nulla est actio judicati. Itaque respicit hic §. ad Prætoris edictum, & l. 12. tabul. Et quia in edicto Prætoris scriptum est, *solvat*, sciendum est quid sit solvere. Solvendi verbum est generaliter capiendum, & magis velle Prætorem ut solvatur actio judicati, quam ut solvantur nummi. Itaque judicatus se liberare poterit pecuniæ numeratione, novatione, acceptilatione, *l. si in stipulatum 17. de donat.* non cogitur invitus, qui vicit, aliam satisfactionem accipere, sed intendet ex edicto nummos numerari oportere, nisi ex magna & idonea causa. Ceterum inter volentes generaliter liberatio condemnatum solvit, mutatio causæ debendi, mutatio obligationis judicati in obligationem ex stipulatu.

C

Ad §. ult.

SI quis conventus noxali judicio, lite æstimata in decem, non numeravit ea decem, hoc casu eo invito, qui sententiam obtinuit, liberabit se noxæ deditione, quia id ei tribuitur ex l. 12. tab. *l. 6. §. 1. hoc tit.* Itaque non cogitur condemnatus noxaliter præstare pecuniam: verum hac ratione si velit liberari, opus est ut servi plenum dominium tribuat accipienti; & sicut is qui ex stipulatu solvit rem, adhuc potest conveniri, si aliquid juris ei rei desit, & si plena res non præstetur, *l. etiam, inf. de solut.* Et sicut heres, qui legatum præstitit, adhuc tenetur actione ex testamento, si debilitatum servum præstiterit, vel ædes lega-

D tas, quibus serviebant ædes suæ, non restituta servitute quam confusio extinxit: atque ita tenetur ex testamento, *l. hujusmodi, §. heres, de leg. 1. l. debitor, ad Trebell.* Ita si servum dedat noxalem in quo alter tantum habeat usumfructum, dominus adhuc tenetur actione judicati: vel si servum obligatum pignori dedat, & forte interim ususfructus interiit, vel pignoris obligatio dissoluta sit, processuram liberationem Celsus scribit in *l. si hominem 69. de solut.* & eum noxæ dedere debet, antequam suscipiat judicium, post quod non dedet eum noxæ, *l. 20. §. idem recte, de petit. hered.* nam post litem contestatam omnino cogitur solvere æstimationem litis, in quam condemnatus est noxali judicio. Obstat *l. locum, §. proprietarius, de usuf.* ex qua efficiunt eum, qui servum noxæ dedit, in

E quo ususfructus alienus erat, non teneri adhuc actione judicati. Quæritur in eo §. an proprietarius servum possit noxæ dedere: & posse ait, si id faciat sine dolo malo, non in fraudem fructuarii, sed quia expediat magis servum dedi, quam litis æstimationem præstari: nec usufructuarius queri potest: nam noxæ deditio non perimit usumfructum, sed fructuario denegabitur ususfructus petitio adversus eum cui dedit, nisi offerat ei æstimationem noxæ pro rata usufructus. Atque ita consequens videtur, eum non teneri actione judicati, qui servum dedit in noxam, cum is, qui accepit adversus fructuarium retineat. Repellitur fructuarius non ipso jure, quia ususfructus non perimitur noxæ deditione; sed per exceptionem; sed & ei

cui

cui ſervus deditur noxæ, in quo alienus uſusfructus A eſt, conſulitur duplici via, ut agat judicati in eum, qui dedit in noxam, in hoc videlicet, ut uſumfructum faciat accipientis: hanc viam ſi eligat extra ordinem, id eſt, interventu Prætoris, proprietarius coget fructuarium, ut pro rata uſusfructus conferat ad litis æſtimationem, aut uſumfructum, ſi utrique commodior eſt, *l. ſi ex duobus*, *§. ult. de nox. act.* & hæc via commodior eſt. Altera via eſt, ut non agat judicati, ſi nolit in proprietarium agere, ſed repellat fructuarium perſequentem uſumfructum, ſi non offerat æſtimationem litis, vel ſi noxali judicio cum eſſet præſens, noluerit defenſionem ſervi ſuſcipere. Idem in pignerato ſervo dedito noxæ, ut eo nomine dominus teneatur actione judicati, vel creditorem perſequentem pignus repellat, niſi creditor præſtet æſtimationem ſervi: non cogitur, B ſed ſi cum creditor præſens eſſet noxali judicio, noluerit ejus ſervi defenſionem ſuſcipere: nam tunc ei denegabitur pignoris perſecutio, *l. ſi noxale 27. de nox. act.* Atque ita differt pignus ab uſufructu. Pignus liberatur hoc caſu ipſo jure; eodem autem caſu uſusfructus non liberatur ipſo jure, ſed perimitur: quia pignus conſtituitur jure prætorio, atque ita pacto nudo, ipſo jure ei denegata Serviana, uſusfructus autem jure civili. Itaque non perimitur, niſi alio jure civili. Pignus exceptione ipſo jure liberatur; nam quæ ſunt juris Prætorii, ipſo jure exceptione perimuntur, ſecus in uſufructu.

Obſtat *l. ſi quis adfirmavit 9. §. etſi ſervum*, *de dolo*. Quidam ſervum pigneratum dedit in noxam per judicem, id eſt, eo interveniente, tenetur actione de dolo, ſi ſciens pigneratum, eum dedit: ergo non eſt alia C actio: nam hæc actio eſt ſubſidiaria: ſed vera ſententia eſt, noxalem actionem etiam in noxali judicio eſſe arbitrariam, id eſt, ſi conventus pareat judici, abſolvitur: nunc finge, te convento judex arbitratur, ut dedas ſervum ante ſententiam; dein fert ſententiam, & te abſolvit: *per judicem*, inquit, id eſt, ante ſententiam judici paruiſti, teneris de dolo, quia ſciens dediſti pigneratum, & merito, quia non eſt actio judicati: non ex ſententia, ſed ex arbitrio quod præceſſit, fuiſti condemnatus; atque ita non poterit eſſe actio judicati.

Ad L. Ait prætor. V.

PErtinet ad verbum, *condemnatum*: non rite condem- D natus eſt, qui ab eo condemnatus, cujus ea de re non fuit cognitio, id eſt, ab eo, qui juriſdictionem habet, id eſt, a magiſtratu. Actio etiam datur ex ſententia judicis dati, qui habet tantum notionem, cognitionem, non juriſdictionem. Juriſdictio tamen eſt notio jure magiſtratus competens: notio eſt cognoſcendi de re aliqua poteſtas judici data a Præſide, vel Prætore conceſſa, *l. a Divo Pio 15. infr.* male hic Accurſ. judicem delegatum habere juriſdictionem, cum idem eſt judex datus, & putat eundem eſſe, ac is cui mandata eſt juriſdictio, cum is cui mandata eſt juriſdictio, habeat Juriſdictionem, non judex delegatus. Et differentia eſt, ut in *l. quis a quo appell.* Actio ergo judicati datur ex ſententia judicum datorum. Atque ita melius notionem addit Ulpian. & reprehendit Prætorem, quod E non ſit uſus generaliore verbo.

Ad ritum condemnationis pertinet, ut ſententia quid certi contineat, *tit. Cod. de ſent. quæ ſine certa quant. §. curare*, *de action.* Cui junge *l. 3. in fin. C. de inutilibus ſtipulat.* Nunc finge: judex dixit: omnem quantitatem cum uſuris ſolve: nulla eſt ſententia, niſi actorum aliqua parte certa ſumma ſit expreſſa, *l. 3. d. tit. de ſentent. quæ ſine c. q.* Item ſi cum ageretur de fideicommiſſo relicto a legatario, dixit, quod hic in fi. rata eſt condemnatio. *Pronuntiatum*, id eſt, ſi pronuntiatum judicis ſententia, deberi fideicommiſſum, quod erat ex non ſcripto relictum, rata eſt ejus ſententia, ſi modo probetur quantum, & quale illud ſit fideicommiſſum.

Ad L. Miles. VI.

ILlud quod eſt in principio hujus leg. fruſtra repetitur in *l. item miles* 18. ut miles ſolvat quatenus ejus facultates ferre poſſint, & ſi minus facere poſſit, non cogatur: nec vult Ulpianus hæc trahi ad militiam civilem, vel Palatinam, ad quod interpretes trahunt: Alia eſt enim civilis militia, ut *l. ab omni*, *de re milit.* Quare legatum militiæ civilis videtur inutile, *l. 11. §. ſi ſervo*, *de leg.* 3. Privilegium enim iſtud eſt, & privilegia non ſolent extendi, ne cogantur ſigna relinquere. Id militi indultum: & Ulpianus oſtendit, aliud in judicati actione eſſe; aliud in ſolutione. Et idem accidit in §. 1. *hujus legis*; cum eſſet conventus quidam noxali judicio, judex condemnavit eum in decem, aut ut noxæ dederet ſervum: nam ita pronunciandum eſt a judice *in princ. de off. judicis*. Titulus de judiciis eſt de titulo judicis dati: nam condemnat ſub alternatione: ſed actione judicati agitur tantum in decem. Et longe alia eſt ratio ſtipulationis: nam ſtipulatus decem dari, aut ſervum dari in noxam, ut concipitur ſtipulatio, ita concipienda eſt actio de ſtipulatu: alioqui plus cauſa petitur, quia aufert electionem debitori. Et alia in re differentia eſt inter judicatum, & ſtipulationem, quod ſingula poſſum ſtipulari, & mihi dari tantum, vel talem ſervum in noxam dari; atque ita ſingulatim ſtipulari ſub alternatione, & conſequenter agere de ſingulis ſecundum formam ſtipulationis: ſed non liceret agere de noxæ deditione hoc modo: ſervum in noxam dari oportere, non licet ita agere, & ferre condemnationem de noxæ deditione tantum; ſed agere hoc modo, aut noxam ſarcire, id eſt, litis æſtimationem præſtare, aut noxam dedere, *l. 1. §. cum arietes*, *ſi quadrup. pauper. fec. dic.* Et principalis eſt actio de noxæ deditione: appendicula, noxam ſarcire. Eadem ratio eſt judicati: nam de ſola noxæ deditione judicatum fieri nequit hoc modo: te condemno ſervum in noxam dare: arbitrium poteſt eſſe de noxæ tantum deditione, non ſententia, *§. præterea*, *Inſtit. de act. l. ſi quis adfirmavit*, *§. & ſi ſervum*, *de dolo*. In hac ſtipulatione vtrumque eſt in obligatione; in judicato decem, aut ſervum in noxam dari: litis æſtimatio in decem ponitur: in obligationem noxæ deditio. In ſolutione lex 12. tab. vult ut in æſtimationem condemnetur, qui convenitur noxali judicio, ut tamen liberetur noxæ deditione: præcedit condemnatio in noxæ deditionem, ut in decem, vel noxæ dedere, *§. 1. de offic. judic. Inſtit.*

Ad §. Pen.

EXequenda ſententia judicati poſt triginta dies, captis pignoribus, & diſtractis per magiſtratum.

Qui domum debitoris ſignat quaſi obligatam, vel pigneratam is tenetur actione injuriarum, *l. ſi injuriæ 20. ff. de injur.* Qui etiam rem ſuam aufert, mulctatur, *l. 3. §. hac actione*, *vi bon. rap. l. extat*, *quod metus cauſa*.

Ad §. Vlt.

ACtio judicati videtur Prætoria, ut patet ex edicto; ergo annalis: ſed ideo perpetua, quia ejus origo ex 12. tabul. quamvis ordo ejus mutatus ſit ex edicto Prætoris. Ordo Prætoris eſt levior, quo capiuntur pignora; ordo civilis 12. tab. ut vinciretur judicatus, quoad ſolviſſet. Eadem eſt ratio actionis arborum furtim cæſarum, quæ hodie eſt in duplum, quia actio eſt ex 12. tabulis, & erat in 25. aſſes pro ſingula quaque arbore furtim cæſa, etiamſi non eo animo cæſa, ut furtum facias, *l. 7. §. ult. arb. furt. cæſ.* quæ lex eſt ex libris ad edict. ut hæc *l. 6.* Ex quo apparet, legitimæ actioni aliquid derogaſſe Prætorem,

rem, atque ideo, quod descendat ex 12. tab. perpetua est. Eadem ratio actionis furti nec manifesti, quæ est civilis, & in duplum datur, & est perpetua: actio furti manifesti quoad pœnam quadrupli est Prætoria, scilicet ratione pœnæ. Actio furti manifesti jure civili fuit corporalis pœna; est autem perpetua licet Prætoria: quia Prætor absurdum existimat anno eam terminari, Prætor leviorem fecit pœnam furti manifesti, quam esset ex 12. tab. nam ut dixi corporalis erat pœna, & absurdum existimavit facere breviorem.

Ad L. Si Homo. VIII.

PEtitus est homo actione ex stipulatu: is decessit sine dolo & culpa promissoris, videlicet facto suo post litem contestatam: factum promissor nec possessor præstat etiam post litem contestatam, si litigarit existimans justam habere causam litigandi: Et videtur statim absolvendus; sed fructuum & partuum superest condemnatio, quorum nomine est condemnandus, *l. utique, de rei vind. l. si servus, judicatum solvi*: objcies: At fructus non veniunt in actionem ex stipulatu, sed non veniunt ante litem contestatam, sed post litem contestatam officio judicis, & omnis causa. Ergo partus *l. videamus* 38. §. *si actionem, de usur. sup.* mortuo homine, quo de agitur, sine culpa & dolo promissoris non solvitur omnino judicium, quia superest fructus & partus ratio.

Ad L. Furioso. IX.

A *Judice*, scilicet, in judiciis strictis: *ab arbitro*, scilicet, in judiciis bonæ fidei, non ab arbitro compromissario, cujus nulla est sententia. Ita hanc legem, quidam dicunt, ab arbitro, vel judice furioso &c. Sed mihi non placet. Hoc vult, ut in Basilicis: si furioso dicatur sententia, nulla est, quia pro absente est, *l. de unoquoque* 47. *in fi. l. ea quæ, C. quomodo, & quando judex.* Finge, post litem contestatam incidisse in furorem: non damnabitur sine tutore, vel curatore, quia nec in causis civilibus, nec criminalibus dicta sententia valet, nisi ex contumacia dicta sit ex edicto peremptorio in causa criminali, quæ non sit capitalis: nam si sit capitalis, ne in absentem quidem ex contumacia damnatur, sed obsignantur bona, quæ publicantur, si non venerit intra annum: nam reatus durat, *l. absentem* 5. *de pœnis, l.* 1. *de requirendis, vel absent. damn.* in causis ergo civilibus, & criminalibus, non capitalibus dicta sententia ex contumacia valet in *l.* 21. *C. de pœn.* Apparitores absentes damnantur *l.* 1. §. *quod de frumentaria, de administr. rerum ad civit. pertin.* Procurator emendi frumenti in usum reipub. pecuniam datam in eam rem, convertit in alium usum, debet pecuniam reddere cum usuris, & si absens damnetur, inanis est querela.

Ad L. Qui cum. X.

AD eos, qui condemnati solvant in quantum facere possunt pertinet, ex quorum numero fuit miles, *l. 6. sup.* & ex hac l. filius emancipatus, vel exheredatus: sciendum est filiumfam. ex omnibus causis obligari in solidum, sed liberari emancipatione, quia capite minuitur. Capitis minutio solvit omnes obligationes. At rursus post emancipationem restituitur in solidum, ex edicto de capite minutis: sed ipso jure per status mutationem extinguitur obligatio. Ergo restituitur in solidum: nisi æquum videatur Prætori causa cognita in id restitui, quod facere potest. Finge: Ejus rei nomine, quam contraxit filiusfam. convenitur statim post emancipationem: importuna est petitio novam constituenti familiam, nisi modus adhibeatur pro ejus facultatibus; quem modum adhibet Prætor causa cognita,
A forte quia pater ei dedit peculium amplissimum in emancipando, & convenietur in solidum: Quod si nihil aut parum, tunc in id, quod facere potest statim post emancipationem: nam post multos annos in solidum convenietur, *l.* 4. §. *pen. quod cum eo, sup.* Ex delictis etiam confessis ante emancipationem indistincte convenietur in solidum: ex contractibus, non nisi causa cognita. Eadem æquitas est in eo, qui morte patris sui juris factus est; nam incipit novam condere familiam; sed hic non minuitur capite, si tamen exheredatus sit, non tenetur statim, nisi in id quod facere potest, ne vexetur in initiis familiæ constituendis, qui nihil tulit a patre, *l.* 3. *quod cum eo, qui in al. pot. l.* 8. *C. eod. l.* 3. §. *sed utrum, de minor. l. si dubitet*, §. *ult. de fidejus.* Idem si morte patris heres factus sit, sed se abstinuit;
B nam hic non est statim ex ante gesto contractu damnandus in solidum. Idem si a patre sit institutus in parte modica, *l. 2. supra, quod cum eo*, id est, ex portione legitima, sive quarta, quæ dicitur minima portio: nam si sint tres tantum, satisfaciet uni filio si ei relinquat unciam: nam quarta non est quarta bonorum, sed quarta pars partis ejus, quam filius ex bonis paternis haberet ab intestato: cum autem sint tres filii, ipse haberet trientem. Si ergo ei relinquat quartam trientis, recte ei satisfacit, id est, si ei relinquat unciam; Et hodie si tertiam partem trientis ei relinquat, id est, unciam, & binas sexcuncias, id est, tertiam partem unciæ. Hoc autem intelligendum de contractibus factis a filiofam. ante mortem patris, & emancipationem filii. Hæc autem lex ait, hoc privilegium dari filiofam. facto sui ju-
C ris, si eo tempore quo contraxit, simulabat se esse patremfam. vel mentitus sit: nam propter mendacium amittit auxilium senatusconsulti Macedoniani, & auxilium Prætoris. Ergo non tantum amittit hoc privilegium, ne supra vires conveniatur, sed etiam auxilium Senatusconsulti Mecedoniani. Et in hanc rem citatur *lex* 4. *& l. eum qui, ff. quod cum eo, & l. & exheredatum* 49. *inf.* Addamus, qui ultra quam facere possint non conveniuntur. Præterea socii tenentur in id, quod facere possunt maritus ab uxore, patronus a liberto, parens a liberis, donator a donatore, si conveniantur: Et deducto ne egeant, id est, ne desit victus, vestitusve, tenentur in id, quod fac. possunt, *l. 6. de cess. bon.* & pro modo ejus, quod superest fit condemnatio. Inopes sunt, qui non sunt solvendo creditoribus, sed non egent. Pau-
D peres, vel inopes sunt etiam quibus victus suppetit, si non possint solvere creditoribus. Egeni quibus nihil est, quod vitæ sufficiat. Sed differentia est inter hos, quod in donatore præter alimenta deducitur æs alienum, & pro modo ejus, quod superest donatario, condemnatur. Et sic habetur ratio potius creditoris, quam donatarii. Alii tenentur in id quod facere possunt, non deducto ære alieno; quoniam melior est conditio creditoris, qui festinat agere: hic prius sumet, quod sibi debetur, non habita ratione aliorum creditorum. Et ita si filius post mortem patris condemnetur ex ante gesto, deducentur alimenta; sed non æs alienum, ut fit in ceteris, uno excepto donatore. Nec obstat *l.* 3. *quod cum eo, sup.* nam sciendum hoc privilegium dari filio, ut teneatur in id quod possit, non deducto ta-
E men ære alieno, ut non deducat, quod debet aliis creditoribus quibuscum contraxit ante mortem patris; sed solvat occupanti agere pro modo facultatum, nisi forte aliquis sit creditor privilegiarius: nam æs alienum privilegiatum deducitur. Item potest deducere filius, quod debet his quibuscum contraxit post mortem patris, & emancipationem, *l.* 3. *ad Macedonian. d. l.* 3. *quod cum eo*: sic excipe hos duos casus in l. 49. & sic non obstabit *d. l.* 3.

Ad L. Si Calendis. XI.

PErtinet ad faciendam condemnationem, vel modum condemnationis, ut intelligatur quatenus, quem

quem judex condemnare debeat, & qui dicti sunt habere privilegium superiore lege, etiam condemnati in solidum idem habent privilegium in actione judicati, quod habuerunt in pristina actione. Finge: quidam promisit se facturum calendis: ex qua stipulatione agi solet in id quod interest fieri calendis. Pone agi post calendas, in id quanti interest actoris factum esse calendis, quod in stipulationem deductum est. Quæritur an æstimatio ejus, quod interest referatur ad tempus quo agitur, an ad tempus quo fieri debuit? & ait lex ad tempus, quo fieri debuit, scilicet calendarum: nam post calendas potest nihil interesse: sed ex eo tempore, quo novissime solvi potuit, id est, quo non potuit ulterius differri solutio, *l.59. & seq. de verb. oblig. l. vinum, si cert. pet. l. ult. de cond. tritic. l. qui autem, §.1. si quis caut.* quæ loquitur de obligatione faciendi, utpote quæ loquatur de stipulatione judicio sisti. Hæc lex est de obligatione, quæ habet diem, in qua redigitur æstimatio ad diem, quo solvi debuit. Opponunt huic legi *l. cum quis, de oblig. & act.* ex qua colligunt, non spectari diem, quo solvi debuit: lex ponit debitorem fuisse mercis in diem, & hunc dedisse fidejussorem: & ait, spectari debere æstimationem eo tempore quo fidejussit: spectatur ergo, inquiunt, tempus contractus, non solutionis. Sed ponendum debitorem in diem, dedisse fidejussorem post diem, non ita multo post diem, ut fit plerumque ab his, qui non habent ad diem pecuniam in manu, ut satisfaciant creditori, interim dato fidejussore, ne urgeantur: cum igitur stipulator vellet agere cum illo ex stipulatu, post diem dedit fidejussorem, qua die si egisset, testatio facta fuisset eo tempore quo debebat dari: non mirum ergo si dicat spectari diem fidejussoris: nam idem est dies, quo fidejussit, & quo debitor dare debuit. Itaque non obstat: imo illud idem dicit. Non est probandum, quod ait Accurs. ad hanc leg. sive ejus speciem, æstimationem fieri, quanti interest post calendas: in hoc casu æstimabitur, ut ait, quod nunc interest post calendas fieri, si post calendas creverit id quod interest, id est, agentis pluris intersit post calendas, quod falsum est; & *l.3. §. si per venditorem, de action. emp. & l. pen. de condict. tritic.* loquuntur de obligatione, quæ diem non habuit, in qua æstimatio spectatur post moram.

Ad L. In depositi. XII.

FInge: depositarius, aut commodatarius cum quo agitur judicio depositi, vel commodati, non habet rei restituendæ facultatem, quia dolo ejus ea res abest, non dicit possidet. Et quoties rei restituendæ facultas non est, æstimari litem oportet, & non tantum æstimatio fit quanti re vera est, sed aliquando pluris: nam tanti æstimabitur quanti actor in litem jurabit. Atque ita condemnato depositario, vel commodatario, solet succurri officio judicis addicti judicio bonæ fidei, ut dominus ei cedat cui damnatus est, actionibus suis, puta rei vindicatione: nam hæc litis æstimatio est similis emptioni, *l.3. pro empt.* Et quamvis dominus vendat invitus, tamen venditio est; & cum actor pretium suæ rei tulit, quod ipse fecit, opus est ut cedat condemnato actionibus suis, ad eam rem persequendam, vel etiam ut caveat, si ei præstiturum actiones suas ejus rei nomine, cum erit commodum, ut cum res apparebit: videbatur plectendus condemnatus propter dolum non solum ad æstimationem litis, quæ petitur; sed hoc quoque nomine ne cederentur ei actiones, *l. is qui dolo 69. de rei vindic.* in qua possessor rei alienæ, qui dolo malo desiit eam possidere, ita punitur, ut condemnetur quanti actor juraverit in litem; dein ut non cogatur ei cedere actiones: in *d. l. is qui dolo* agitur de rei vindicatione. In hac l. de actione depositi, vel commodati, cui adjungi potest pigneratitia directa: quæ tres sunt actiones in personam, quibus rem persequimur, & petimus rem nostram restitui nobis. De his agitur in hac lege, non in *d. l. is qui dolo.* Hæ tres actiones sunt bonæ fidei: actio in rem est arbitraria: in actione bonæ fidei, ut in §. *bonæ fidei, de actionib.* est libera potestas judici æstimandi quemadmodum actori satisfieri debeat ex æquo & bono, & ut alter alteri damnari oporteat, & in hac causa solet subveniri damnato ex bono & æquo; quamvis non cogatur judex ad id. In actione in rem non ita libera est potestas judici æstimandi. In arbitrariis actionibus potest tantum arbitrari, ut possit se medium interponere ad litem componendam, sine condemnatione: ut puta judex arbitratur jubetque rem restitui actori: cui arbitrio si pareat reus, absolvitur: si vero non pareat, quanti in litem actor juraverit, condemnatur. Et ita si quid metus causa gestum sit, arbitratur jubetque rem metu extortam restitui: cui si non pareatur, damnatur in quadruplum. Ita in noxali judicio arbitratur, cui si non pareat, noxam sarcire oportet. Itaque in arbitraria actione non est amplior judicis potestas, quam in strictis judiciis, nisi quod potest arbitrari: male Accurs. opponit *l.13. in princ. commod.* quæ loquitur de commodato, & ponit rem commodatam abesse, & commodatarium præstitisse æstimationem litis, quo casu dominus cavet de re præstanda, si in suam potestatem pervenerit; nam hæc cautio est de alia re, non de cautionibus, in quibus cedendis inter actiones tres dictas, & ceteras differentia est: in hac cautione de re præstanda nulla est differentia, *l. ejus rei 46. & seq. de rei vindicat.*

Ad L. Si quis ab alio. XIII.

EGo a te stipulatus sum decem mihi dari, a Titio, satisdari tuo nomine, id est, fidejussorem dari ejus pecuniæ nomine, quam non sum a Titio stipulatus. Itaque non est fidejussor, nec reus promittendi, quia rem non promisit; sed est adjectus obligationi satisdationis causa: quid venit in hanc stipulationem? Et venire ait id quod interest, quasi id actum videatur: & in *l. si quis 11. §. ult. de verb. oblig.* hæc definitio dicitur esse Proculi: qua in stipulatione satisdationis venit id quod interest, *l.113. §. ult. eod.* Et a Proculo Celsus hoc accepit. Itaque ex hac stipulatione non agam ut præcise satisdes, sed ut præstes id quod interest: cum ita stipulatus sim, satisdari, potest mea interesse tantumdem, quantum scilicet est in sorte, id est, in decem, si promissor non sit penitus solvendo. Potest minus interesse: si promissor ad aliquid sit solvendo, ut in quinque: non agam in Titium, nisi in quinque, potest nihil mea interesse, ut si sis locuples. Itaque non erit actio ex hac stipulatione: si debitor principalis sit locuples possum convenire prius fidejussorem, sed non contra stipulatorem fidejussoris: vani timoris æstimatio nulla est, id est, quod timeat stipulator ne tu desinas esse solvendo: non ideo potest fingere sua interesse satisdari sibi; & non ideo desiderabit satisdari, cum sis locuples: nam istius vani timoris, id est, irrationabilis non est habenda ratio. Et generaliter in æstimando id quod interest, non sunt computandi adventitii casus, *l.6. qui & a quibus man.* id est, ea quæ extrinsecus evenire possunt. Itaque ex hac stipulatione non agetur, nisi debitor principalis factus sit non solvendo in totum sive in partem, non agetur si sit locuples ob vanum timorem: ob id in *l. un. C. de sent. quæ pro eo, quod inter. profer.* in definiendo id quod interest ait non esse animum attendendum frivolis partium allegationibus, sed judicem spectare oportere quid absit, lucrarive potuerit; veluti non habetur ratio compendii negotiationis, ut si causetur, si mihi solutum fuisset, me tantum utilitatis consecutum fuisse, *l. si sterilis, §. cum per venditorem, de action. emp. l. ult. de peric. & comm. rei vend. l.2. rem rat. hab. l. Imper. §. si centum, de leg.2.*

leg.2. l.26. de leg.3. ubi prudenter Accurs. ait: in actione ex testamento præstari damnum, puta si res pereat post moram tantum heredis, vel si deterior facta sit, non si ob rem non præstitam damnum acciderit bonis legatarii, quasi remotum. Et emendanda est *l. vani timoris, de regul. juris*. Illa est ex lib.7. hæc ex lib.6. ff. Sed rectius ex *lib.6.* vani timoris juxta æstimatio non est, ait lex: veteres non ita: sed iidem omnes explicant eam ex *l.13. quod metus causa*, ut quis vano metu perculsus non possit agere de restituendo eo quod datum est metu vano, sed hoc modo legenda est lex, ut hic, ex irrationabili timore non potest sumi æstimatio, vel causatio ejus quod interest.

Ad §. ult.

EX hoc §. vulgo sic statuunt: in omni stipulatione venit id quod interest, nedum in stipulatione satisdationis: sed falsum est, in omni stipulatione id venire, nisi sit ejusmodi stipulatio satisdationis. In *pecuniam numeratam*, id est, æstimationem. Sed finge: Damnum passus est stipulator, & res non est in integro. Jam non potest facere quod promisit; sed si res sit in integro, id est, si adhuc facere possit, in actionem ex stipulatu veniet hoc tantum, fieri oportere, ut si promiserit opus se facturum. Hoc certum est in donationibus, §.1. *de donat.* Idem in emptionibus, venditionibus. Et Martini vera sententia a Paulo *Sentent. lib.1. tit.13.* confirmata, cum donatio æquiparetur emptioni: idem in investituris, quas qui faciunt, præcise coguntur tradere feudum, ut in legatis, *l. si domus 71. §. qui confitetur, & seq. de leg.1. l.11. §. ult. de leg.3.* Idem in honoribus, & muneribus, *l. æstimationem 16. D. de muner. & honor. & l. ult. de fideicommiss. libertat.* stultitia est, ut rem non compellatur tradere, qui ejus præstandæ facultatem habet: venit igitur in stipulationibus factum, si ejus facti integra sit potestas. Illi autem nituntur ea ratione, quia inutile est, quem facere, paratum subire æstimationem litis, quæ ratio fallax est. Adferunt *legem nec emere 16. C. de jure deliber.* sed ibi non cogitur quis emere, & nulla faciendi obligatio est: A l.11. usque in hunc locum proponuntur quatuor casus, quibus in stipulationibus faciendis venit id quod interest, non factum, quorum prior, si quis fieri certo die stipulatus sit. Ita in emptione, *l.10. C. de action. emp.* Secundus in *l.12. si res absit*, dolo, vel culpa adversarii. Tertius in stipulatione satisdationis ex definitione Proculi. Quartus in §. *ult. hujus l. si quis* promiserit prohibere se ne quod damnum ex ea re stipulator patiatur, & non prohibeat; vel si quid quis fieri stipuletur, in quo semel deficiente promissore, jam non sit postea ei in integrum facere, & sarcire damnum; quibus omnibus quatuor casibus necessario fit æstimatio in id quod interest.

In §. *ultimo* duæ sunt diversæ lectiones. Librarius Pandect. Flor. duas lectiones apposuit, unam post aliam, quarum posterior melior est, & non prior, quod dicat librarius, *ita habeatur*, id est, ita legatur, lege: tibi quis ita promiserit, *ne quod ex ea re*.

Ad L. Quod jussit XIV.

JUssum Prætoris potest revocari, non sententia, quia jussum non obtinet auctoritatem rei judicatæ, *l. post sententiam 9. C. de sentent. & interl. omn. judic.* In qua ostenditur tribus exemplis, non omnem vocem judicis obtinere vim rei judicatæ: Primum est si de re jam judicata sententiam dicat, nunc aliam dicat, super eadem re: nam prior sententia non potuit repeti, tolli, mutari: Secundum, si de possessione pronuntiarit, de beneficio momenti: nam hæc sententia de possessione non facit præjudicium controversiæ proprietatis. Tertium exemplum, si quid interloquatur judex, cum interlocutio

A possit mutari. De jusso est lex *l. si opus, de oper. nov. nunt.* Alter in *l. pen. de Prætor. stipul.* De sententia *l.1. §. ult. de quæstion.* ubi Præses non potest corrigere sententiam, sed oportet eum scribere Principi, *l. acta 45. §.1. hoc tit.* Principi hoc licet, *l. Divi fratres, de pœnis, l. Divus 33. hoc tit.* Quidam condemnatus est, circumvento magistratu, testibus corruptis dolo adversarii: is libellum Principi obtulit, se falsis testimoniis damnatum. Tunc quoties Princeps vult causam retractari, non debet apud eundem, sed apud alium, *l.1. C. de sent. Præf. Prætor.* a sententia præfecti Prætorio non appellatur, sed retractatur: nam retractatio impetratur a Principe, non apud eundem Præfectum Prætorio, sed apud ejus successorem, quia periculum est ne permaneat in sua sententia. Ita a senatu retractatio fit sententiæ latæ ab alio.
B Plinius lib.6. Epist. in Epistola scripta Urso de Bithyniis conqueritur ea de re: In oratione pro Quintio jussum separatur a sententia, ut & præceptum, *l. ult. D. quæ sent. sine appellat.* Præceptum autem est interlocutio. In Prætore dubitabatur, qui post dictam sententiam non desinit esse Prætor: sic & multo magis illud erit in judice, etiam dato, & compromissorio. Ratio ex *l. post rem 55. inf.* quæ est de judice pedaneo: semel enim male, seu bene judicavit, & unus dies pro momento computatur, adeo ut si uno die, duobus sit pronuntiatum, neuter videatur prior. Huc pertinet *l.62. h. t.* Potest tamen quæ veniunt ex consequentia supplere, ut *l.42. h. t.* condemnavit aliquem, & nihil dixit de sumptibus, poterit eo die eundem in sumptus damnare.

C

Ad L. a Divo Pio XV.

QUi possunt exequi sententiam in principio hujus leg. §.1. declarat: cetera pertinent ad ordinem exequendæ sententiæ non legitimum 12. tabul. qui exolevit, sed Prætorium, qui dicitur extraordinarius, *l. si pignora 50. de evict.* quia non est secundum legem 12. tab. hic rescriptum est ad magistratus.

Judices dati dicunt sententiam, cujus executionem non habent, quia est jurisdictionis, & mixti imperii: nam quæcumque sunt jurisdictionis sunt mixti imperii, & contra, *l. cum Prætor, de judic.* Quærit Acc. an judex specialis datus a Principe habeat executionem, & falso ait, eum non posse exequi: nam hoc præci-
D puum habet, ut possit alium judicem dare, quod datus a judice non habet, *l.4. 5. 6. de judic.* Is habet assessores suos ut magistratus, *Nov.60.* habet propriam apparitionem in *l. pen. Cod. de fructibus, & lit. exp.* Est constitutio Græca Zenonis de fructibus cujus mentio fit in *Nov.82.* Executio judicis fit per apparitores, *l.2. Cod. si in caus. judic. pignus captum sit*; quid apparitio judici dato a Principe, si executionem non habet? a judice quem dedit ipse, appellatur, *l. un. qui pro sua jurisd. judic. dare possunt*: consequens igitur, ut habeat jurisdictionem, non notionem tantum. Quæritur an magistratus possit mandatam sibi jurisdictionem mandare; sed magistratus partem suæ jurisdictionis mandat, *l. solet, & seq. de jurisdict.* At executio est pars jurisdictionis. Et regula est. Quæ sunt legis, non
E possunt mandari, id est, quæ non habet jure magistratus, ut jus gladii. Tutorem dat privatis, sed ex lege. Quæ sunt jurisdictionis, id est, quæ suo jure habet, id est, sine speciali attributione a lege, mandari possunt: executio, & missio in possessionem, quæ est executionis species, quia suo jure habet, mandari potest, *l. pen. §. ult. de offic. ejus cui mand. est jurisd.* Ergo executio sententiæ mandari potest: magistratus exequuntur sententias judicum a se datorum, vel arbitrorum, *l. furioso 9. sup. l.7. D. ad l. Jul. repet.* In 12. tabul. actiones dividuntur in actiones bonæ fidei, & strictas, ex eadem l.12. tabul. proficiscitur divisio judicum in judices, & arbitros: arbitri adduntur actionibus bonæ fidei, judices strictis: magistratus eorum sen-

ſententiam exequitur. Quidam dicunt, juſſionem Principis ad hoc adeſſe oportere; quia Prætor non habet poteſtatem in Præſidem, magiſtratus urbanus in provincialem: ſed jubere eſt verbum precarium, ut in *l. Aurelius* 28. §. *ult. de liber. leg. l.* 2. *C. comm. de leg.* ait directum eſſe verbum. Plinius in Panegyrico: *juſſit. Imperii hoc verbum, non adulationis eſſe obſequio tuo credas*, ubi videtur innuere, verbum eſſe adulationis, mandare eſt rogare, & hoc fit hodie: *vide* ad hunc §. *l. argentarium* 45. §. 1. *de judic.*

Ad §. In venditione.

NUnc quo ordine ſententia exequenda: ordo quidam eſt extraordinarius, non legitimus, ut ſcilicet judicati pignora capiantur, & diſtrahantur per apparitores: longe alius fuit ordo l. 12. tab. In *l. ſi pignora* 50. *de evict.* dicuntur extra ordinem Prætores exequi rem judicatam: ordo 12. tab. ut is ſecundum quem ſententia dicta eſt, ducat judicatum domum, & vinciat nervo & compedibus: Et ſi ita vinctus velit, de ſuo vivat, ſi non poſſit de ſuo vivere, eum alat is, qui eum habet vinctum: & ad extremum judicatus ei addicatur, ut in eum vitæ & necis jus habeat. Ad id reſpexit *l. ſi pro aliquo* 21. §. 1. *ad Senatuſconſ. Vellejan.* ubi dicitur, mulierem non poſſe tueri ſe Vellejano; veluti ſi quid liberaliter fecerit, ne judicatus vexaretur, quia liberaliter fecit, & donationis cauſa: ne vexaretur, ait lex, id eſt, raperetur, duceretur, vinciretur. Ad id etiam reſpicit *lex quos nos hoſtes* 234. §. *ult. de verb. ſignific.* explicat quid ſit vivere, reſpiciens ad verb. 12. tabul. ni ſuo vivit, ſcilicet, qui ductus eſt, libras panis in diem dato: ubi ait verbum vivere referri ad veſtimenta & ſtramenta. Ad hoc etiam reſpicit *l. verbo victus* 43. *& l. in ſtratum* 45. *eod. tit.* utraque lex eſt ex lib. 58. ad edictum, in quo tractavit de executione rei judicatæ, & expoſuit edicta Prætoris ad eam rem pertinentia: quæ non tam fuerunt de ordine exequendi extra ordinem, id eſt, jure Prætorio; ſed fuit etiam edicti pars quædam de ordine legitimo: nam ordo l. 12. tab. nunquam fuit ſublatus: non ergo ideò minus licet eo uti. Et hodie licet omnes actiones ſint extraordinariæ, licet etiam uti ordinariis, quæ ſublatæ non ſunt, ut poſſit quis criminaliter agere, *l. ult. ff. de furt.* ſed etiam agere furti in duplum, vel in quadruplum. Et in eum, qui addicto victum non præberet, prodita actio pœnalis a Prætore, vel in eum, qui prohiberet ducto domum ſtramenta & victum inferri. Et ideo in dd.ll. oſtenditur quid verbo victus & ſtrati contineatur: Eo ſpectat *l.* 34. *inf.* ubi judicato, & nexu vincto datur utilis, id eſt, in factum actio: nam omnis utilis actio eſt actio in factum, & omnis actio in factum utilis, vel injuriarum. Item datur actio ſi quis ex domo in jus rapiat, *l. qui in domum, de injuriis*, extra domum quidem poteſt. Item ſi quis ſatiſdantem in jus vocaverit, *l.* 5. *qui ſatiſd. cog.* Item ſi inteſtato ducat, id eſt, ſi non teſtato eum ducat: pro his ordo legitimus non eſt abrogatus, ſed frequentior eſt extraordinarius, quo judicati res mobiles, vel animales pignori capiuntur in cauſa judicati, & diſtrahuntur: in jure promiſcue mobilia & moventia ſunt eadem, *l.* 2. *de ſupel. leg. l.* 3. §. *Nerva, de acq. poſſ.* jubetur autem hoc fieri per apparitorem, vel officialem, *l.* 2. *Cod. ſi in cauſa judic. pign. l. ſi pignora, de evict.* in qua lege apparitor, qui extra ordinem diſtrahit pignora, non tenetur emptori de evictione, quia rem ſuam non vendit, nec ſua ſponte: tenetur tamen de dolo domino rei, ſi forte rem viliori pretio addixerit; quid igitur fiet hoc caſu? Actio eſt emptori adverſus judicatum, qui pretio liberatus eſt, ac ſi ipſe vendidiſſet, tenetur emptori non quanti intereſt, ſed de pretio tantum ejus rei, & uſuris, *l. ſi plus, eod. tit. l. ſi ob cauſam* 13. *de evict.* diſtrahuntur autem poſt duos menſes, *l. debitoribus* 31. *inf. hoc tit.* ſicut ex ordine 12. tab. judicatus non ſtatim addicebatur, ſed poſt 60. dies, id eſt, poſt duos menſes: Deinde in hac lege, ait, ſi res mobiles ſufficiant judicato, bene rem eſſe; ſin vero minime, pignori capiuntur res ſoli, id eſt, immobiles, nec ab his diſtat lex, quam opponit Acc. id eſt, *l. ult. Cod. de his qui ad Eccleſ. confug.* quæ licet prius loquatur de rebus immobilibus, quam de mobilibus, non ideo ſequitur ab immobilibus incipiendum: lex ea non eſt de judicato, ſed contumaci: ac præterea de prætorio pignore, quod jure ordinario conſtituitur, non de pignore, quod capitur extra ordinem in cauſam judicati; quod pignus nunquam appellatur Prætorium, licet Prætoris juſſu capiatur; ſed prætorium dicitur, quod Prætor ipſe ex edicto conſtituit permiſſionem in poſſeſſionem: & ſic miſſio in poſſeſſionem eſt pignus plenum, & miſſus occupat pignus plenum; ſed is cui quis damnatus eſt, non occupat pignus, quod apparitor capit. Prætorium pignus proficit omnibus creditoribus, ut miſſio, etiamſi unus mitti tantum petierit. Et ſic miſſio eſt univerſalis: pignoris capio, quæ fit extra ordinem proficit tantum ei, qui ſententiam obtinuit. Huic præterea pignori diſtrahendo præſtituuntur duo menſes: diſtrahendis bonis, in quæ miſſus eſt creditor non eſt conſtitutum certum tempus, & eſt arbitrarium, *l. pen. & ult.* §. *ſin autem, C. de bon. auctor. jud. poſſ.* Jura vocat nomina, actiones, & obligationes: nam ad hæc ultimo pervenitur, quia proprie noſtrum non eſt, quod nobis debetur. *Interloqui* in hoc §. eſt, jubere, ut in *l. quod juſſit* 14. *hoc tit.*

Ad §. Si pignora.

CApta pignora apparitor proſcripſit: nullus extitit emptor: addicenda ſunt pignora ei, cui quis damnatus eſt, jure poſſeſſionis non dominii: nam Prætor non facit dominum, ſed poſſeſſorem: eum tamen tuetur, ut dominum, vel ei addicenda a principe jure dominii uſque ad modum judicati, *l.* 3. *Cod. de execut. rei judic. l.* 2. *&* 3. *ſi in cauſam judic. pign. captum ſit.* Finge: minus debetur, quam ſit pignus: hoc caſu non totum addicetur, ſed quod amplius eſt, refundetur: ſi plus eſt in debito, quam in pignore, ſupereſt ei ſuperflui perſecutio, niſi contentus ſit pignoribus: nam hoc modo tranſegiſſe videtur. Igitur antequam capiat pignora, proteſtari debet ſuperflui ſibi eſſe petitionem, vel ea recuſare.

Ad §. Si rerum.

SI debitor rerum, quæ capiuntur, controverſiam patiatur, ut ſi quis dicat pignora ſua eſſe, non judicati, quid faciet apparitor? Prætor de proprietate earum ſummatim cognoſcet, quod ſi aliquatenus juſtam eſſe controverſiam compererit, pronuntiare debet, res ei eſſe relinquendas, qui facit controverſiam. Et ea pronuntiatio appellatur ſententia, & res judicata: ſed rei judicatæ vim non habet, ut *l. poſt ſententiam, Cod. de ſentent. & interloc.* quia debitori licebit jure ordinario experiri, quia ſcilicet de proprietate jure extraordinario victus eſt. Itaque ſententia lata extra ordinem non facit præjudicium cognitioni ordinariæ. In textu; *ſic evenit, ut omnibus integris tantum capioni*: recte legitur, *capioni: res judicata*, ſummatim cognita, ut ſummaria cognitio præſtat, ut res capiantur pignori, vel non: ceterum omnia ſunt integra, id eſt, jura integra utriuſque partis: male Accurſ. *uſucapioni*. In judicato ſi fiat controverſia rerum, vel nominum, quæ pignori capiuntur, ut *l.* 2. *C. quando fiſc. vel privat.* fit ſummaria cognitio, vel dimittuntur & relinquuntur, ſi ſuperſint alia, ut in compenſationem non veniunt ea, quæ veniunt in controverſiam, *l. ult. C. de compenſ.* Ita in rem judicatam. Ita cognitio, quæ fit ex Carboniano edicto, non præjudicat ſtatui.

Prætor, & ceteri magiſtratus judicum a ſe datorum ſententias exequuntur: ordo autem eſt, ut in cauſam judicati bona capiantur, primum mobilia, dein immobilia, & his non exſtantibus pervenitur ad jura, id eſt, incorporalia; atque ita auctione, vel haſta diſtrahuntur, & addicuntur ei, quem pluris licuiſſe conſtiterit, vel non invento emptore, creditori, pro modo debiti, niſi forte contentus ſit pignora poſſidere. Finge: minoris ſunt pignora, quam ſit judicato comprehenſum; & creditor tamen, qui cauſam obtinuit, his pignoribus contentus eſt: an ſuperflui repetitio eſt? minime: quia tranſegiſſe videtur de credito. Ex quo elici poſſit, tranſactionem poſt rem judicatam valere: atqui res judicata eſt de certa re, tranſactio de incerta: niſi dixeris, pactionem eſſe potius, quæ tacite interpoſita videtur donationis cauſa ab eo, qui pignoribus pretii minoris contentus fuit, quod verius eſt, imo nec pactio proprie eſt, quia nec pactio nec tranſactio perimit rem ante judicatam ipſo jure, ſed per exceptionem: & hoc §. perimitur, ſed ſatisfactio potius eſt, quæ pro ſolutione eſt, *l. ſatisfactio, de ſolution.*

Ad §. Si rerum, repetita prælectio.

QUid ſi rerum captarum ſit controverſia, ut ſi quis dicat ſua eſſe, quæ capiuntur in cauſa judicati? & ait prætorem ſtatim cognoſcere debere de proprietate, & ſi cognoverit rem eſſe debitoris, perget exequi; ſin minus, ſecus: ſed hæc ſummaria cognitio non per omnia habet vim rei judicatæ: nam ſi Prætor re cognita exiſtimarit rem captam pignoris loco eſſe vindicantis, ea res nihil præjudicat debitori, ut cui integra eſt ejus rei vindicatio, nec repelletur exceptione rei judicatæ, nec ſtatim habebit eam rem is, cui reſtituta eſt, ſi jure ordinario res ab eo petetur: judicati exceptio nullas patitur moras, & cui competit actio judicati, is ſtatim per ſententiam rem aufert, ceteris eſt actio, *l. minor. ann. vigintiquinque 40. de minoribus*, & ſtatim res petitur, *l. 1. §. pari, de liber. exhibend.*

Si magiſtratus putarit rem pignori capiendam, nec audierit controverſiam, præſto eſt integra rei vindicatio. Ergo ſummaria cognitio fit, *& tantum*, ait lex, *capioni res judicata proficit*, id eſt, pignoris capioni: nec obeſt cognitioni proprietatis. Jure ordinario cœperat peti, id eſt, vindicari, ad differentiam executionis, quæ fit extra ordinem, *l. ſi pignora, de evict.* cum condemnatio ſit ordinaria.

In *Novella* 53. eſt caſus de Prætorio pignore, quod conſtituitur jure ordinario; hic de pignore in rem, in qua Novella ταχυμερῶς, id eſt, ſummatim judicatur: quod eſt extraordinarium propter executionem: ſi non inveniatur, qui ſiſti promiſit, ſummatim cognoſcit judex, niſi certo die veniet, & mittet in poſſeſſionem bonorum latitantis, & illa miſſio in poſſeſſionem non finit litem, atque ideo per omnia non habet vim rei judicatæ, cum reverſo debitori licebit de jure ſuo diſputare. Sicut in compenſationem non ſunt deducenda, niſi quæ ſunt extra controverſiam, *l. ſi debeas 22. de compenſat. l. 3. de tutel. & rat. diſtrah. l. ult. C. de compenſ.* Ita pignora capienda non ſunt, niſi quæ extra controverſiam ſunt: ideoque ſummaria cognitione nihil opus erit, quæ quamlibet vim rei judicatæ habeat. Itaque controverſiæ incidenti non fiet præjudicium. Qui citati non adſunt, mulctantur mulcta, aut pignoribus captis: ideo ſi filius petat alimenta, & negetur eſſe filius, ſtatim cognoſcet Prætor, & ſi videatur, decernet alimenta, vel dabit bonorum poſſeſſionem contra tab. quæ res judicio ſtatus non præjudicabit, *l. 3. §. ſi vel parens, & ſeq. & §. ſolent, de liberis agnoſc. & l. 3. §. cauſa, de Carbon. ed. l. 1. §. ea quæ, de ventre in poſſeſſ. mitt.* de quibus rebus judices ſummatim cognoſcunt. Acc. in *l. judices, C. de judiciis*, de plano. In *l. 3. §. ſciendum, ad exhibend.* ſummatim non eſt de plano, id eſt, paſſim,

A *l. magis 5. §. non paſſim, ff. de reb. eor. qui ſub tut.* qui ſummatim cognoſcit, cognoſcit pro tribunali, *l. 105. de reg. jur.* at qui de plano non ſummatim, *capioni*. Si res capta ſit pignori in cauſam judicati, & addicta ſit, ut uſucapi poſſit ab eo, cui addicta eſt, modo omnia concurrant, quæ in uſucapione deſiderantur, puta poſſeſſio longi temporis, & bona fides: idque denotant illa, *integris omnibus*, id eſt, omnium jure ſalvo, ut dicunt; ſed ſupplent, rem addictam, de ſuo. Et quamvis ſententia dicta ſit rem pignori capiendo, ea ſententia non proficit ad uſucapiendum, ſed addictio, quæ proficit, ut creditor pro emptore uſucapiat, *l. 4. C. de evict. l. eleganter, in princ. de uſur.* Et addictio in hac ſpecie adeo proficit uſucapioni, ut creditor poſſit uti acceſſione temporis, quo debitor uſus eſt, *l. Pom-*
B *ponius 13. §. ſi juſſu, de aquir. poſſeſſ.* ex quo erui id poteſt, ſi eundem §. *ſi juſſu*, conjungas cum §. *ex facto*, qui præcedit, quique finitur his verbis, *prædone poſſidente*: a quibus verbis incœpere §. & ſubſequantur cetera, *ſi juſſu*; Atque ita in Baſilicis. Species hæc eſt: manumiſſus eſt inter vivos, puta vindicta, quem non ſequitur peculium: ſecus in teſtamento: manumiſſus ergo inter vivos poſſedit rem peculiarem, & dominus diſtraxit eandem rem peculiarem: an poſſit conjungere tempus domini? Et ait non conjungendum, quia manumiſſus clam poſſedit: non accedit vitium vitio, *§. ult. d. l. Pomponius*; non congruunt verba, *prædone poſſidente*, cum dixerit clam poſſidentem, quem non vocat prædonem, qui palam & vi poſſidet. Itaque cum dixerit de eo, qui poſſidet clam, dicit de prædone: Præ-
C donis enim vitioſa poſſeſſio non accedit non vitioſæ, niſi uno caſu in *d. §. Prædone*, quia judex, qui reſtitui jubet poſſeſſionem, pleniſſime reſtitui jubet, ſicut & fructus perceptos, & quos percipere potuit. Et Bart. hanc ipſam ſententiam adducit ad eum §. *Prædone*. Itaque a prædone poſſidente re mihi reſtituta judicis officio, accedit mihi temporis acceſſio. Græci vertunt *d. §. Prædone*. Quod poſſidebas mala fide, mihi reſtituiſti juſſu judicis. Accedit mihi tempus, quo poſſediſti: Dicunt ergo uſucapioni, ſcilicet interrumpendæ: ut ſit ſenſus, uſucapio cœpta a debitore condemnato interrumpitur, ſi magiſtratus eam rem pignori capi juſſerit, quod falſum eſt, ut & Bart. ſenſit, quia pignore capto, ejus rei poſſeſſio, quoad poſſeſſionem non interrumpitur: nam ſicut uſucapio non mutat pignoris
D cauſam, *l. juſto, §. non mutat, de uſucap.* Ita pignus, ſive detur ex conventione, ſive officio judicis, non mutat uſucapionis cauſam: nam etſi debitor tranſtulerit eam ad creditorem, poſſidet quoad poſſeſſionem, *l. 1. §. per ſervum corpor. de acq. poſſ.* Altera ratio hæc eſt, quod inter pignus prætorium, & judicatum ſit diſcrimen. De Prætorio pignore eſt tit. *ſi in cauſa judicati pignus capt. ſit*: pignus Prætorium conſtituit poſſeſſorem. At qui cauſam obtinuit, non mittitur in poſſeſſionem pignoris judicati: nam obſignatur, vel ſequeſtro deponitur, *l. 2. C. ſi in cauſa judic.*

Prætorium pignus prodeſt omnibus creditoribus, *l. cum unus, de rebus auct. jud. poſſ.* Pignus, quod capitur ex cauſa judicati in perſonam conſtituitur, id eſt, reſpectu perſonæ ejus ſecundum quem judicatum eſt, *l.*
E *ſi & jure, ff. qui potior. in pign. hab.* Prætorium pignus, vel miſſio in poſſeſſionem non impedit uſucapionem, *l. miſſus, pro emptore, l. 2. in princ. pro herede*: ſi miſſo creditore in poſſeſſionem non interrumpitur uſucapio pignoris, nec eo non miſſo, puta capto pignore in cauſam judicati per officiales, vel apparitores: ergo falſum, uſucapionem interrumpi pignore capto in cauſam judicati.

Ad §. Quod ſi res.

CErtum eſt rem alienam non poſſe pignori capi in cauſam judicati, ſicut nec dari jure ex conven-

A ventione : an tamen res pignerata alii possit pignori capi in causam judicati, quæritur : id quidem potest, si una res sufficit aliis creditoribus : sed in causâ pignoris potior erit creditor : quare si exempli gratia, Titio res pignerata capta sit pignori in causam judicati, videtur ex ea causa non posse res distrahi sine voluntate Titii prioris creditoris, quia non potest compelli, ut vendat eam rem : nam sicut nemo cogitur rem suam vendere, ita nec rem pigneratam vendere; sed hic in executione judicati ait ita servari, ut distrahatur res capta pignori, quamvis alii pignerata; ita tamen ut ex pretio primum satisfaciat priori creditori, superfluum convertatur in rem judicati : superfluum vocat, quod in *l. quærebatur 20. qui pot. in pign. hab. hyperocham*, videtur prævalentia dici, ut in *l. in rem 23. §. in omnibus, sup. de rei vind.* Quibusdam casibus res mea non trahit alienam per prævalentiam, ut pictura mea non trahit ad se tabulam, purpura insita alienum vestimentum, *l. vestis 23. §. 1. de auro & arg. leg.* ubi institæ legendum. Et quamvis sit interdictus usus purpuræ, instita uti licet, *c'est un bord*, quod in Novella Leonis 80. definitur. Igitur nec prior, nec posterior creditor distrahit pignus, sed apparitor, qui prius satisfacit priori creditori, qui jus pignoris ante non dimittit, quam ei fuerit satisdatum, ut est in fine §. satisdatum, pro satisfactum, ut in *l. 2. pro herede, l. promissor 21. §. ult. de const. pec.* cui congruit species *l. quamvis 6. de pign. act.* & *Nov.* 110. non cogitur creditor pignus vendere, nisi ex causâ, ut si hodie pluris vendi possit, quam postea.

Ad §. Si post addictum.

EX hoc §. intellige, post addictionem pignoris capti in causam judicati, sive addictum extraneo, sive creditori, finitum esse officium judicis, & executoris, id est, magistratus exequentis rem judicatam, cujus officium scilicet consistit in pignoris capione, distractione, & addictione : quibus expletis, perfunctus officio est : ideo si post addictionem ei, cui pignus addictum est, controversia mota sit, hujus rei cognitio non pertinet ad magistratum, qui cognitionem habuit : si ejusmodi rei cognitio esset, esset executoris, sed quia fit post addictionem, non est ejus, sed jure extraordinario judex dabitur, qui de ea re cognoscat : Et hoc constituitur hac ratione, quia pignore addicto ei, qui pluris licitatus est, statim perfecta est emptio, & finitum pignus, & periculum commodumque rei pertinet ad emptorem. Denique finitum est ejus officium. Perficitur autem emptio solo consensu, etiam sine rei traditione : ergo sola addictione : nam addictio non est traditio rei, aut inductio in possessionem vacuam, sed destinatio venditoris consentientis tantum in unum emptorem post licitationem plurium, quæ fit his verbis : Ista res sit tibi empta, *l. 1. de in diem addict.* quo genere perficitur emptio, etiamsi non inducatur in possessionem : & ante traditionem, sive post, res perit emptori : omne, inquam, periculum rei, non pretii : nam re perempta ante traditionem rei emptæ, pretium non amittit, & si solverit, repetit : amittit tamen pretium post traditionem, *l. si fundus, loc. l. Lucius, de evict.* At in periculo rei emptæ, nihil interest, an ante traditionem, vel post perierit, non agitur hic de periculo evictionis, quod pertinet ad emptorem, non ad eum, cui debitor damnatus est, nec ad executorem, sed ad debitorem condemnatum, *l. si plus 74. §. si jussu, ff. de evict. l. si ob causam, C. eod.* ut ergo periculum rei post, sive ante traditionem perfecta emptione pertinet ad emptorem : ita & post traditionem addicti pignoris : & cessant partes judicum, qui sententiam executi sunt, quod his verbis significat, *certe, &c.* Ergo ante traditionem, quia traditio nihil profecit ad perficiendam emptionem.

Ad §. Sed si emptor.

QUid si post addictionem extraneo factam emptor non solvat pretium, an ab eodem executore poterit compelli ad solvendum pretium rei addictæ, quia perfecta est venditio : nam perficitur solo consensu, sine traditione rei, numeratione pretii, datione fidejussoris, sine scriptura & præsentia rei : sed nequaquam vim suæ cognitionis contra emptorem transfert. Nam si addicto pignore te executore permiseris super hac re cognitionem, res nimis longe abibit : condemnandus est ergo emptor, & in eum erit exequenda sententia ablatis pignoribus : sed quo agente ex vendito condemnabitur emptor ? non apparitore, qui vendidit, B quia non potest esse actio ex vendito ei, qui non tenetur ex empto, *l. si pignore, de evict.* non poterit autem semper emptor haberi pro damnato, nisi confessus sit : sed si dicat non emisse, vel solvisse, non habebitur statim pro damnato; melius autem est, ut executor se non permisceat huic rei, sed ut ab initio vendat pignus præsenti pecunia, cum sub auctione fiebat, *l. 3. C. de execut. rei judic.* & non tantum cum fit auctio ex hac causa, sed ex quacumque alia, non fit addictio nisi præsenti pecunia, & facta, *ἐπὶ ἀναβολῇ*, id est, dilata in aliud tempus emptio nulla est. Emptiones quidem fiunt sine pecunia interdum, *l. quod vendidi, de contrah. empt. l. 5. §. ult. de tribut. act.* sed sub auctione emptione facta, opus est præsenti pecunia. Finge : convenit, ut venderetur præsentaria pecunia, nec habita est fides C de pretio ab executore, quod fieri nequit in auctione : qua ratione cogetur emptor solvere ? In hoc casu oportet, ut executor interponat suam operam hoc colore, quasi per addictionem nondum soluto pignore, addictio jus pignoris solvit, quo soluto nullæ sunt partes executoris : sed interponit se executor, quasi non addictum pignus distrahat alii : ut ergo non soluto pretio non mutatur dominium : ita jus pignoris non solvitur, licet addictio intervenerit : vulgo idem existimant in procuratore fisci, minoris, & Ecclesiæ, ut non possit fidem habere de pretio : quæ opinio mihi vera non videtur : procurator privati minoris, cui licet vendere, vendet & tradet modo fides habita sit de pretio, nisi mandatum sit, ne traderet absque pretio, *l. 1. §. 1. de except. rei jud.* cur idem non statuen- D dum est in adultorum procuratoribus ? moventur *l. si procurator, de jure fisci* : Ex quo inquiunt, dominium non transfertur, nisi pretio soluto, vel alias, ut supplent satisfacto : non supplent, nec supplere volunt, fide habita de pretio, quod cur non suppleant nulla auctoritate moventur.

Ad §. Sic quoque, & §. seq.

NUnc de nominibus, quæ in causam judicati capiuntur. Et non tantum corpora, sed & nomina capi ait, *l. 2. C. quando fiscus, vel priv.* hoc confirmat *lex 5. Cod. de execut. rei judic.* Idem in Prætorio pignore E statuendum est, *l. 1. Cod. de præt. pign.* Idem in pignore conventionali, *l. si convenerit 2. de pignor. action. l. nomen, C. quæ res pign. oblig. poss.* hacque ratione fit, ut conveniatur debitor debitoris, quem convenire non possunt actione in personam, sed actione hypothecaria, veluti si debitor meus sua nomina mihi obligarit generaliter, vel specialiter, vel tacite. Eadem vis est hypothecæ tacitæ, & manifestariæ, nisi aliquod discrimen sit ex *l. pen. ff. in quib. pign. tac. contr.* neque hoc est proprium in fisco, ut quidam volunt : fiscus debitorem debitoris convenit, *l. 3. & 4. C. quando fiscus, vel priv. l. 3. §. multa, de jure fisci*, hac ratione, quia fiscus habet semper tacitam & generalem hypothecam; in generali autem continentur nomina : sed

ſed quid ſi pignori capto aliquo nomine, *ayant ſaiſi quelques debtes*, debitor debitoris faciat controverſiam, & dicat ſe nihil debere, vel ſolviſſe? An cognoſcet ſummatim de ea controverſia, ſicut dictum eſt in §. *ſi rerum*, in corporibus pignori captis? Et ait, non eſſe ſtatim perveniendum ad ſummariam cognitionem; ſi tamen confeſſum nomen capiatur in cauſam judicati. Itaque non debet executor ſtatim cognoſcere, nec ultra procedere; ſed manum injicere debet ad alia bona debitoris. Etiam in corporibus. Idem propemodum (*peu s' en faut*) definit §. *ſi rerum*, dum dixit conſultius eſſe, ut omiſſa cognitione ſummaria, judex qui exequitur ſententiam, tranſeat ad aliud, de quo non eſt controverſia: hæc eſt differentia tamen, ut poſſit ſtatim de corporibus cognoſcere, non de nominibus, ut refert ex Imperatore Antonino. Notat Accurſ. confiteri verbum in patiendi ſignificatione, & probe. Quærit item captis nominibus pignori, an executor ea diſtrahere debeat, an vero exiget? Et hoc relinquit in arbitrio judicis, ſive executoris. Ait item, pecuniam debitoris condemnati, quæ eſt apud argentarios (Gal. *en banque*) capi pignori: Item pecuniam apud alium extantem deſtinatam debitori damnato, quod uſui eſt in beneficiis Eccleſiaſticis, quæ cum capi pignori non poſſint; reditus tamen Eccleſiæ capiuntur, ſive ſint in corpore, ſive in pecunia, vel nomine, *l.40. commodis, inf. hoc tit.* ita præmia, quæ athletis dabantur, pignori capiebantur, ut coronæ, annonæ certæ, obſonia certa (Gall. *prebende* dici poteſt) obſonia *du pain*, commodo primipilatus, id eſt, annonæ, ut quæ debentur Eccleſiaſticis.

Obſtat *l. ſpem*, C. *quæ res pign. oblig.* quæ ſunt penſitanda pro coronis athletis, quod verbum denotat, penſitanda annuatim, vulgo dicitur non poſſe capi, niſi cum nihil aliud ſubeſt, quod eſt falſum, nec emeritis hic victus athletis adimi poteſt: ſed differentia eſt inter pignus conventionale, & quod capitur in cauſam judicati. Prædium pupilli non poteſt pignori dari ſine decreto; poteſt tamen pignori capi juſſu magiſtratus: nam tutores tantum prohibentur alienare res pupilli, non magiſtratus; Et ita præmia athletarum non poſſunt pignori dari privata poteſtate, ut ait *l. ſpem*, poſſunt tamen capi pignori juſſu magiſtratus: idem de ſalariis: nam §. noſter ait, pecuniam deſtinatam: nec ab hac dimoveor ſententia per leg. *ſtipendia*, C. *de execut. rei judic.* non enim loquitur de ſtipendiis quibuslibet, ſed de his tantum, quæ debentur militibus, quæ pignori capi non poſſunt in cauſam judicati.

Ad §. Penult. & ult.

PEcunia depoſita poteſt capi pignori, quam non inficiatur depoſitarius, & quæ in arca recluſa eſt, ita ut executioni ſententiæ nihil ſit recluſum: idemque in pecunia pupillari, quæ in arca repoſita eſt ad prædiorum comparationem: & quidem ſine permiſſu Prætoris, id eſt, decreto. Ex oratione Severi, & ſenatuſconſulto prædia pupilli non poſſunt alienari, vel pignerari ſine permiſſu, id eſt, decreto Prætoris: nomina non prohibentur pignerari, vel diſtrahi: imo prohibebantur eo ſenatuſconſulto alienari prædia ruſtica, non urbana: ſed Conſtantinus produxit ad urbana, nullus produxit ad nomina pupilli, vel pecuniam, ut ſcilicet non poſſit alienari ſine decreto: an id dicam ſi ea pecunia ſit deſtinata ad prædiorum comparationem? ſane tum eam pecuniam comparabo prædiis. In pleriſque enim Galliæ partibus quæritur, an pecunia numeranda ſit inter immobilia propter communionem viri & uxoris: ita dixerim eam pecuniam deſtinatam prædiorum comparationi pignori capi non poſſe privata pactione, ſed juſſu magiſtratus, *l. 3. §. 1. de rebus eorum qui ſub tutela, l. 1. de præd. minor. l. ſi ex cauſa, in princ. de minorib.*

Notavimus differentias duas inter corporalia, & no-

A mina, nempe quod ſi de corpore capto in cauſam judicati controverſia fiat, judex ſummatim cognoſcit: ſecus de nominibus: nam ab eo diſcedit, atque ita nomen tantum confeſſum pignori capi in cauſam judicati: Et quod capionem pignoris corporalis ſequatur diſtractio, nominis minime: cum ejus nominis pecuniam exiget. Ratio differentiæ prior eſt, quod de corpore, quod extat, facilior ſit præſumptio caviſſe, atque adeo facilis ea de re cognitio nominis: ratio abſtruſior. Poſterior eſt, quia ex corpore capto pignori non poteſt confici pecunia, qua judicatum fiat, niſi diſtrahatur nomen ipſum.

B

Ad L. ſunt qui. XVI.

PErſonæ numerantur, quæ in id tantum, quod facere poſſunt, damnantur, id eſt, quatenus eorum facultates patiuntur, quod quantum ſit rei judicatæ tempore ſpectatur, *l. rei, ſol. matrim. l. verum, §. tempus, pro ſocio*: Et præterea in id, quod facere poſſunt, quodve dolo malo deſierunt facere poſſe: Id enim intelliguntur facere poſſe, quod dolo malo deſierunt facere poſſe: Et nunc, qui dolo deſiit eſſe ſolvendo, ſolvendo eſſe videtur, & perinde videtur ac ſi locuples eſſet, *l. etiam, §. 1. ſolut. matr. l. un. §. cum autem, C. de rei uxor. act. l. 22. §. ult. inf.* & quod quiſque facere poteſt, ita intelligere debes, ut tum dicatur id eſſe in bonis: quod deducto ære alieno ſupereſt. At hic æſtimamus id, quod facere C poteſt, ut non inſpiciamus quantum aliis debeat. Qua de cauſa ſi plures ſint creditores, melior eſt conditio accipientis: nam ſi cum quantitate debitorum concurrant facultates non deducto ære alieno, in ſolidum damnatur. Et hic tractavit Ulpianus de privilegiis debitorum: magnum autem hoc eſt privilegium, quoniam carcere vexarentur debitores, nec præterea ſolido liberantur: nam cavent, id eſt, repromittunt de eo, quod facere poſſunt, id puta ſe ſoluturos, quod poſtea lacunam replere poſſit, ut *d. l. verum, §. id quod, pro ſocio, d. l. un. §. cum autem.* Et hæ fere ſunt cauſæ, quibus in poſſeſſionem mittitur: recte fere, quia ſunt multæ, ut & hic fere, ſocius in quantum facere poteſt, & quod dolo malo deſiit facere poſſe, damnatur. Deſinere facere poſſe, id eſt, ad egeſtatem provectus eſt, D qui erogavit bona ſua in favorem futuræ actionis. Is autem, qui noluit uti acquirendi occaſione, an deſiit dolo facere poſſe? & non deſiit dolo facere poſſe: quod & obſervatur in actione Fabiana, Pauliana, Calviſiana. Deſinere interdum ſignificatio augetur, *l. 3. §. 1. uſufr. quem. cav.* ubi deſinit, qui non cœpit; Ita juriſconſulti pro ratione verborum ſignificationem augent. In edicto autem erat, ut damnetur ſocius cauſa cognita in quantum facere poteſt, quia ſocietas fraternitatis loco eſt, *l. verum, in princ. pro ſocio*. Itaque eadem ratio obſervanda in fratre, ut frater fratri damnetur tantum in id quod facere poteſt; quod non animadvertit Accurſ. Hoc beneficium datur ex edicto Prætoris cauſa cognita: nam fatenti ſocio tantum datur, non inficianti ſe non eſſe ſocium, cui non datur hoc privile- E gium, *l. ſi unus ex ſociis, §. ult. pro ſoc.* Ac ſimiliter fidejuſſor non habet beneficium diviſionis, qui negavit ſe fidejuſſiſſe, *l. 10. §. Ita demum, de fidejuſſ.* Ita qui negavit ſe feudatarium eſſe, privatur feudo: ſocius ex doli clauſula in ſolidum damnatur, *l. 22. §. ult. inf.* clauſula autem doli eſt, dolum malum abeſſe, abfuturumque eſſe; quæ etiam non expreſſa ineſt ſemper judicio bonæ fidei ac ſi expreſſa eſſet. Ex hac clauſula ſi dolo deſiit facere poſſe, & non tantum hoc modo, ſed aliis pleriſque, ut ſi dolo malo ejus res perierit, *l. etiam, §. 1. ſol. matrim. accipiendum eſt*, ut in *l. in bello 12. §. facti, de captivis, ſententiam ſequendum*, & in *l. At quin, §. 1. de neg. geſt. rationem reddendum ſocium omnium bonorum*: obſtat huic legi *d. l. verum, §. 1. pro ſocio*, quæ apertiſſime

ait

ait in id quod facere poſſunt, ſocios unius rei, & omnium bonorum damnari: vulgo dicitur, hoc loco ſubaudiendum, maxime. Alii docent hæc verba interrogative ſumenda. Alii unius rei, id eſt, omnium bonorum, vel unius negotiationis, quæ nulla habeat ſpecies & individua, quod nemo dixerit: ſed ſolutio eſt: ſicut in edicto de procuratoribus. Procurator eſt proprie omnium bonorum, trahitur tamen ad procuratorem unius rei in *l. 1. de procur.* ita in hoc edicto, ſocius omnium bonorum proprie dicitur: trahitur tamen edictum auctoritate Sabini ad ſocium unius rei. Et hic locus conjungendus eſt cum *d. l. verum*, hoc modo: ſocium omnium bonorum accipiendum eſt, attamen verum eſt, quod Sabino videtur &c. Parentes illud idem habent privilegium ex reverentia. Eadem ratio patroni in *l. 17.* liberorumque, & parentum. Et quod eſt in *d. l. 17.* repetitum eſt, ut oſtendit inſcriptio ex *l. 5. cum l. 7. ſup. de obſeq. parent. præſt.* addit etiam eadem ratione maritum conventum de dote ſoluto matrimonio in quantum facere poſſit condemnari. Item militem in *l.* 18. de quo ſupra dictum in *l. 6.* propter reverentiam mariti, *l. alia 14. §. 1. ſol. matrim. d. l. un. §. cum autem, C. de rei uxor. act.* & non tantum habet hoc privilegium ſi conveniatur de dote, ſed ex aliis etiam cauſis, ut *l. 20. inf.* maritus ex jure antiquo civili convenitur in quantum facere poteſt: nam hoc inerat rei uxoriæ actioni: ſed ex conſtitutione D. Pii idem eſt ſi conveniatur ex aliis contractibus. Ad quam conſtitutionem reſpicit *l. ſi rerum 52. inf.* ubi uxor agit actione rerum amotarum: an maritus in quantum facere poteſt damnatur? minime: nam conſtitutio D. Pii intelligitur de contractibus legitimis: at amotio pœnæ furtum eſt. Reſtat ut videamus, an idem beneficium detur uxori, ut non conveniatur ex promiſſione dotis, vel alio contractu niſi in quantum facere poteſt: nam quæ ratio eſt prima, ſcilicet reverentia, ceſſat in uxore, ſecunda ratio eſt ſocietas vitæ, quæ eſt in uxore, & æquitas idem ſuadere videtur in uxore, *d. l. 20. in fi.* ubi adverte verba illa eſſe Codicis, id eſt, adſuta eſſe a Triboniano. Jure civili antiquo mulier ſi cum ea agat maritus, etiam ex promiſſione dotis damnatur in ſolidum, id eſt, actione rei uxoriæ, *l. ex diverſo 17. ſup. ſol. matrim.* maritus non damnatur in ſolidum, *d. l. un. §. cum autem, C. de rei uxor. act.* Sabino tamen & Proculo placet mulieri dandam eſſe exceptionem, ut ait *d. lex ex diverſo*. Sabini autem ratio eſt colorata, quia uxor eſt ſocia vitæ divinæ & humanæ: ſocii autem hoc beneficium habent. Itaque quaſi ſocia uxor damnatur in quantum facere poteſt, *d. l. ex diverſo*. Et inde fortiter defendi poteſt, hoc beneficium communicari uxori, ſi conveniatur ex promiſſione dotis, non ſi ex alia cauſa, quia cauſa dotis pendet ex ſocietate vitæ; ſociis autem non datur hoc privilegium niſi conventis pro ſocio, *l. 16. hoc tit.* ideoque ſi conveniatur ex alia cauſa, quæ non pendeat ex cauſa dotis, damnabitur in ſolidum, ut ſi ex aliis contractibus: ſecus in marito, quia ubique valet reverentiæ ratio. Ex mente d. leg. 20. nulla eſt differentia, ſed verba d. leg. 20. non agnoſcunt Baſilica: vide Baſil. lib. 9. tit. 3. An idem privilegium datur ſocero cum quo agit nurus? & idem honor ei debetur, *l. rei judicatæ 15. §. ult. ſol. matr. §. affinitatis, de nupt. Inſtit. l. 21. in princ. h. t.* An idem in genero, ut ex promiſſione dotis cum ſocero, & patre uxoris non agat niſi in id quod facere poteſt: quod æquum videtur, quia parentis loco eſt, *§. ſocerum, Inſt. de nupt.* Hinc dictum Phalerei: Qui invenit generum probum, & filium: qui malum, perdidit filiam, nedum invenit, ſed tamen ait *lex* 21. nos alio jure uti. Et ſane magis eſt ſocer nurui parentis loco, quam genero: ſed gener cum ſocero, ſoluto matrimonio agit de dote in ſolidum, non ſoluto, in quantum facere poteſt: nurus omni tempore non agit contra ſocerum in ſolidum, *l. pen.*

A *de jure dotium, d. l. ex diverſo, §. ult. ſol. matrim.* An illud ipſum beneficium detur procuratori, vel defenſori viri quæſitum eſt; & definitur in *l. 23. hoc tit.* Procurator eſt ad agendum, eique incumbit etiam defenſio ejus nomine cujus agit; alioquin denegatur actio. Itaque procurator ſi mutuæ ſint petitiones, defenſor eſt: Defenſor vero eſt, qui ad reum defendendum conſtituitur, & non ſuſtinet actoris partes ut procurator: & mariti quidem procuratori non datur hoc privilegium, niſi vivo marito. Defenſor damnatur mortuo marito in ſolidum, quia egreditur fines defenſionis, quia mandatum, vel quaſi mandatum finitur morte rei: fidejuſſor mariti damnatur in ſolidum, ut & heredes mariti, *l. 24. & 25. h. t. l. 12. & 13. ſup. ſol. matr.* cum tamen dicatur, heredem & teſtatorem
B eſſe eandem perſonam. Cur non & procurator mariti? ſed ex *l. minor, §. 1. de procurat.* defendere eſt rei vicem ſubire: Et ideo defenſor mariti non damnatur niſi in id quod facere poteſt; fidejuſſoris poteſt durior eſſe conditio; quia ſuo nomine tenetur: heredis quoque interdum durior eſt conditio, *l. ſi per imprudentiam 51. §. pen. de evict.* quia heres poſtquam adivit, ſuo nomine tenetur, non alieno. Et hoc privilegium eſt perſonale, *d. l. 13.* Itaque beneficium perſonale ſequitur vicarium, non acceſſorem, & ſucceſſorem: fidejuſſor dotis numquam a marito uxori datur, vel ſi detur, nulla eſt obligatio; nam ſi dotis fidejuſſor a marito daretur initio matrimonii, perfidiæ daretur locus, & cum dicitur, *ne fidejuſſ. dot. dent.* ſic accipimus, a marito ſcilicet, vel ſocero ma-
C riti, ſed poſt ſolutum matrimonium recte datur a marito uxori fidejuſſor dotis nomine, *l. 7. de except. l. ſi conſtante, §. quoties, ſol. matrim.* & recte tamen datur fidejuſſor actionis. Atque ita fidejuſſor rei, vel ſuæ, id eſt, dotis, non datur a marito uxori: fidejuſſor aliquando datur, ſcilicet poſt ſolutum matrimonium regulariter: & ubi datus eſt fidejuſſor, tamen non utitur eodem privilegio. Quia diximus, mulieri conventæ ex dotis promiſſione dari idem privilegium, ſi is, qui donare volebat mulieri, quæ nuptum ibat, marito ejus dotem promiſerit delegatus a muliere an conveniatur a marito in aſſem, in integrum: qua in re pugnat vehementer *l. Neſennius 41. hoc tit.* cum *l. ſi extraneus, de jure dot.* & eſt celebris antinomia: An hoc beneficium detur ſi mulier non promiſerit
D dotem, ſed delegaverit quem, qui pro ea dotem promitteret, an maritus poterit eum damnare in ſolidum? Finge: quidam donaturus erat mulieri certam pecuniam, & paratus erat donare; ſed delegatus eſt ab uxore, ut eam daret marito dotis nomine; *d. l. 41.* ait, hunc poſſe exigi in ſolidum; etiamſi non ſit ſolvendo, quod marito ſit extraneus, & quod marito nihil donet: nam mulieri tantum donare voluit, & maritus ſtipulando ſibi dari, ſuum negotium geſſit: eam te mihi donare, vel promittere donationis cauſa velles certam pecuniam, ego te delegavi creditori, vel Titio cui donatum volebam, ut eam ſolveres, ſi tecum agerem, non te convenirem in ſolidum: nam parentes, patroni, liberique eorum, maritus, uxor, donatores ex conſtitut. D. Pii non damnantur ultra
E facultates, ſed is cui te delegavi aget recte in te in ſolidum, & damnaberis: Et in ſumma tibi donatori datur hæc exceptio, ſive beneficium adverſus donatarium, non fidejuſſori, heredique tuo, nec tibi adverſus eum cui delegatus es, cum ei donare non dicaris, *l. qui id quod, §. ult. de donat. l. pen. inf. de novat.* nec intereſt utrum te, qui mihi donare volebas delegavero creditori, vel alii cui donare volebam. Eadem ratio eſt mariti, cui is, qui donare volebat mulieri, ex delegatione dotem poſtea promiſit marito, mandatu mulieris: nam convenietur a marito in ſolidum: maxime conſtante matrimonio: quia eo tempore dos potiſſimum debetur: nam ſoluto matrimonio, ſi maritus petat, repelletur cum in ea cauſa ſit ut debeat

ſol-

solvere uxori adversus quam habet privilegium, *l. si donaturus, in fi. de condict. causa dat.*

Obstat *l. si extraneus, de jure dot.* mulier dotem non promisit marito, sed quidam alius: dein eversus est facultatibus antequam solveret: an imputabitur marito, quod non exegerit, antequam solvendo non esset. Et distinguendum: nam si mulier promiserit, hoc non imputatur marito: Et quod promisit dotis nomine, periculo mariti non est: Et quod pater mulieri promisit dotis nomine, non imputatur genero, quod non urserit eum, cum solvendo esset. Si extraneus promisit, aut debitor mulieris est, aut mulieri donaturus erat: si debitor delegatus promisit marito, dein lapsus sit facultatibus, mulier viro imputabit, quod non exegerit. Itaque quod debitor mulieris promisit dotis nomine, est periculo viri eo facto non solvendo: aut non debitor mulieris promisit dare, & ejus maritus noluit eum urgere ad solutionem, ac deinde lapsus est facultatibus: hoc casu imputabitur marito. Quod si is qui donaturus erat, promisit marito dotis nomine: non est periculo mariti: sed ejus cui acquiritur, scilicet mulieri. Alii dicunt in *d. l. Nesennius*, eum qui donaturum delegavit esse factum debitorem mulieris ex causa donationis; quod commentitium est: nam nunquam fuit debitor mulieris. Alii causantur in *d. l. si extraneus*, maritum agere in eum, qui promisit donaturum soluto matrimonio, id quoque fictitium est, cum loquatur de marito, qui exigere debuit constante matrimonio: sed verum mihi aliud videtur. Finge: donaturus quis mulieri promisit ea, delegante marito mulieris, & aliquando fuit solvendo: nec tamen interea exegit maritus: postea casu quodam eversæ sunt facultates, an imputatur marito, quod non exegerit? ait non imputari, quia utrumque parcendum est marito, qui non præcipitavit ad solutionem eum, qui donaverat: Donaverat, inquam, mulieri, id est, qui donare voluerat, & effectu mulieri donarat, quemque in quod facere posset, si convenisset, scilicet uxor, damnetur: ita enim intelligendum: nam maritus damnaret eum in solidum, *d. l. Nesennius*. Præterea opponitur *d. l. Nesennius l. si prior, sol. matrim.* sed ad hanc respondent omnes & Accurs. recte. Finge: mulier divortio facto priorem maritum debitorem dotis delegavit secundo, an posterior maritus conveniet primum in solidum? sic videretur dicendum ex *d. l. Nesennius*, sed secus obtinet ex *d. l. si prior*: nam prior maritus promisit, quod debebat dotis nomine, cujus nomine non debebat ultra facultates. Ergo non plus secundo debet: Donator a donatario convenitur in quantum facere potest ex D. Pii constitutione: imo præcipua habet donator ultra omnes, ut hanc exceptionem, ne damnetur ultra facultates, possit opponere post sententiam. Regulariter exceptio peremptoria opponenda est ante sententiam, *l. præscriptionem* 8. *C. de except. l.* 2. *C. sentent. resc. non posse*: hæc autem exceptio ne quis damnetur, nisi in id quod potest, est peremptoria, & donatori hoc datur præcipuum ut ea utatur post condemnationem sive sententiam, *d. l. Nesennius*, §. *ult.* Exceptio senatusconsulti Vellejani, & Macedoniani opponitur post sententiam, *l. tamen* 11. *D. de senat. Maced.* ut & militibus post sententiam datur ex sententia senatusconsultorum peremptoriam opponere ex rescripto Antonini, *l.* 1. *C. de juris & fact. ignor.* sic donatori id datur ex Divi Pii rescripto, *l. qui ex donatione* 12. *sup. de donat.* Idem aliis dari volunt ex *l. ex diverso* 17. §. *ult. sol. matrim.* maritus damnatus est in solidum ex causa dotis, judice juris ignorantia lapso, cum opposuisset maritus: Et ait lex sententiæ, & rei judicatæ opponi doli mali exceptionem. Idem ergo datur beneficium post sententiam aliis; sed non agitur in eo §. de exceptione ista, quæ dicitur inopiæ: sed de exceptione doli quæ est subsidiaria, quæque obiicitur eo casu specialiter, ut ejus sententia retractetur doli mali exceptione, cum ab eo appellare non possimus; quod remedium est singulare, ut cum a judice non possis appellare, sententia doli mali exceptione retractetur, *l. non distinguemus*, §. *cum quidam, de receptis*: a sententia arbitri compromissarii non appellatur, sed ei statim omnino parendum ob pœnam compromissi: moribus tamen Galliæ licet appellare: nunc cum arbiter uni manifeste inimicus apparuisset post compromissum, & testationes ne sententiam diceret, & nihilominus sententiam dixisset, appellari quidem non potest, sed si conveniatur ex stipulatu, utitur exceptione doli mali.

Ad L. inter eos XIX.

ALia quæstio est in *l.* 19. Sunt multi debitores, qui in quantum facere possunt damnantur, ut dictum est, veluti donator: sed hic duo præcipua habet, ut dictum est: de primo dictum est sup. Aliud ut deducto ære alieno, *l. maritus* 54. *sol. matrim. l. Et exheredatum* 49. *inf.* ne eum sua liberalitas ad inopiam cogat, *l.* 50. quod datum est domino feudi: nam datio feudi donatio est, & quædam liberalitas. Alii illud non habent privilegium: verum hanc differentiam evertere videtur hæc lex 19. hujus tit. ubi inter eos, donatarios scilicet, occupantis melior est causa. Ergo qui occupat agere, non deducit, quod aliis debetur donatariis: Et hunc locum de donationibus intelligendum ostendit *l.* 12. *de donat. sup.* nam si causa sit eadem numero, ut si tribus debeatur ex eadem societate, occupantis non est melior conditio, *l. verum*, 63. §. *id quod &* §. *seq. pro socio*. Idem si causa sit eadem genere: verum est differentia inter donatorem & alios. In condemnatione in quantum facere potest, non fit detractio alterius debiti, sed occupantis est melior causa: occupasse autem intelligitur, qui prior ad sententiam pervenit, ut in actione de peculio, *l. si vero* 10. *de peculio*: nam actio de peculio non datur in solidum in patrem, sed peculio tenus. Et similiter actio de qua agitur in *l.* 19. non datur in solidum, sed in id quod facere patrimonium debitoris potest. In actione de peculio cum quæritur quantum sit in peculio, non fit detractio ejus, quod debetur aliis creditoribus, sed occupantis melior est causa, nisi patris, quod occupasse prius intelligitur, *l.* 9. *de pecul.* occupasse autem intelligitur, qui ad sententiam pervenit, *d. l. si vero*. In bonis donantis ejus fit melior conditio, cui prius reus damnatus est. Obstat *l. in judicati* 61. *inf. hoc tit.* at Basilica non agnoscunt negationem in *d. l.* sed potius existimo deesse negationem in Basilicis quam in latinis codicibus: ita dicamus: Ejus qui occupavit, id est, cui primus damnatus est reus, in hoc esse meliorem conditionem, quod in executione judicati non habeatur ratio alterius debiti, sed is suum debitum ferat: ceterum nihil vetat prius ad executionem præferri posteriorem sententiam, cessante eo, cui prius reus damnatus est: Et si judices posteriorem sententiam exequentur, cessente Primo & capiantur pignora, posterioris erit melior causa cum sit prior executione, licet alter primus sit, *l. si & jure* 10. *qui potior. in pign.* & jus vigilantibus scriptum est, *l. summa* 21. §. 1. *de pecul.* Et ita intelligenda *d. l. lex in judicati*. Ordo autem sententiarum prælationem nullam facit, ut nec contractuum, nisi in hypotheca, sed in actione personali prior non præfertur posteriori: Itaque posterior præfertur, si maturaverit exequi posteriorem sententiam. Ergo ceteri, qui habent privilegium, ut in quantum facere possint conveniantur, non deducitur æs alienum, licet sit privilegiarium, ut in actione de peculio vel de dote. Finge: Aliquis agit cum patre ex negotiationis causa, nomine filii actione de peculio. Idem filius est ei & uxori suæ obligatus dotis nomine. Dos est privilegiaria: ideoque in actione de peculio deducitur dos debita uxori fi-

lii-

litem. vel interponetur cautio si priores agant non privilegiati, *l. ex facto* 52. §. 1. *& ult. de pecul. l.* 3. *quod cum eo*. Item si pro socio agatur cum socio, & is debeat dotem uxori, dotis prior habebitur ratio. Quid si duo privilegia concurrant, ut si duo ex eadem causa, dotis nomine, debeant? & regulariter quoties privilegia sunt ejusdem tituli, ut duæ tutelæ, concurrunt in exactione, non habita ratione temporis prioris, vel actionis in personam, *l. privilegia* 32. *de bon. auct. jud. poss.* Aliter in duabus dotibus; nam in hoc casu præter actionem personalem est hypotheca, cujus ratione, scilicet hypothecæ, prioris dotis habetur ratio, *l. ult. in fi. C. qui potior. in pign. hab. Nov.* 91. Deducitur quoque æs alienum, quod debent alterius conditionis creditoribus, puta his quibus debent in solidum, *l.* 3. *quod cum eo*, & hæc l. 19. subindicat.

Inter eos, qui conveniuntur in quantum facere possunt, est filius emancipatus. Idem si fiat sui juris morte patris. Idem si exheredatus sit, vel paterna hereditate se abstinuerit. Hic autem filius si conveniatur in quantum facere potest, non deducit æs alienum quod contraxit postquam fuit emancipatus, quodque debet in solidum, *l. ergo*, *sup. ad Macedon.* Filius emancipatus comparatur ceteris, qui conveniuntur in id quod facere possunt in *l. & exheredatum* 49. *inf. hoc tit.* Itaque conveniuntur in quantum facere possunt non deducto ære alieno. Primum non deducitur æs, quod non est privilegiarium, & quod debetur ex eadem, id est, simili causa, ut si quis sit pluribus obligatus ex societatis causa, vel ejusdem, vel diversæ, non detrahitur, quod ex eadem societate debetur, quoniam sociorum par & æqua conditio esse debet, *l. verum*, §. *id quod*, *pro socio*. Item non deducitur æs alienum non privilegiarium, quod ex simili causa debetur ejusdem plane conditionis hominibus, id est, qui exactionem non habent ultra facultates debitoris: Et ita si agatur cum patre, & patrono, non deducitur, quod pater debet aliis liberis, vel quod patronus debet aliis libertis. Et hoc de patre, & patrono scribitur in hac *l.* 19. quibus videbatur succurrendum ut donatori. Atque ita distat donator a ceteris: æs enim alienum non est, quod debetur a donatore, ut in *l.* 49. *inf.* Differunt quod donator deducit, quod ex dissimili causa ejusdem conditionis hominibus debet, puta sociis, liberis, libertis, quibus tenetur in quantum facere potest: ceteri non deducunt, quod ejusdem conditionis hominibus ex dissimili causa debent, nisi sint privilegiarii. In principio hujus legis 19. loquitur de ceteris, sub finem versus, *& inter eos*, de donatariis.

Ex l. 19. fuit differentia inter donatorem, & ceteros, quod ceteri, etiam parentes, & patroni, non deducant æs alienum, quod ex simili causa debetur in computatione ejus, quod facere possunt: Et quod ex dissimili causa debetur, si modo debeatur ejusdem conditionis hominibus, id est, qui in solidum exactionem non habent, nisi sit persona privilegiaria. Item nisi æs omne alienum sit, quod diversæ conditionis hominibus debetur, id est, quibus debetur in solidum: & in hac lege 19. *maxime*, id est, demum. Et ita in explicatione *leg. Nesennius*, *maxime*, abundat. Donator id solum non deducit; quod ex simili causa debet, puta aliis donatariis, reliquum deducit etiam, quod ex dissimili causa aliis ejusdem conditionis hominibus debet, ut libertis. Donator non deducit æs alienum, nisi debeatur ex simili causa, id est, donationis. Quod si constituas, ut vulgo, donatorem omnes æs alienum deducere, ceteros nullum, in *l. omnes*, *de except.* si urgeas esse regulam universalem, falsa erit propositio, *l.* 7. *eod. tit.* Omnes igitur exceptiones, quæ causæ scilicet, vel rei cohærent, non quæ personæ cohærent; & ita vera erit regula *d. l. omnes*, ita quoque distinguendum æs aliud ab alio:

A versic. *imo* hujus leg. 19. pertinere putant ad omnes: sed duas partes facio hujus leg. Prima est de reliquis omnibus, altera, qua incipit *vers. Is quoque*, *&c.* ad donatorem, ne egeat, id est, deducit alimenta: ceteri deducunt etiam alimenta, *l. in condemnatione*, *de regul. jur.* Item porrigitur ad eum, qui cessit bonis, ne egeat, *l.* 6. *de cess. bon.* Item ad eum, qui sui juris factus est: ad socios denique omnes quibus hoc datur privilegium, ne teneantur ultra facultates, habent rationem vitæ, victus vestitusque, ne eo indigeant, vel ne egeant. Pauper, inops est, qui non est solvendo, etiamsi victus suppetat; Egenus est cui victus desit. Seneca 4. & 7. Epistol. De donatore hoc proponitur in *l.* 30. *inf.* non datur in solidum actio, si dubitetur an donatio exhauriat donatoris patrimonium,

B ne egeat, & maxime inter liberos & parentes. Inter parentes & liberos hoc præcipuum erat, quod obligabantur invicem, non tantum si donare promisissent, sed etiam alia ex causa, *l.* 4. *&* 5. *C. Theod. de donat. Paulus* 4. *Sent.* Et inter alios nudo consensu: donatio non perficiebatur, sed mancipatione, aut traditione, & obligatio tantum constituebatur ex stipulatione: Ex Justiniani constitutione, donatio nudo consensu perficitur. Judex etiamsi dederit, vel protulerit condemnationem, in solidum non sequetur executio, sed actione judicati non tenebitur in solidum, ex constitutione Divi Pii, *l. Nesennius*, §. *ult. inf. l. qui id quod*, *de donat.* In condemnando donatore, ex mora usuræ non veniunt. Finge: quis donavit, sed rem donatam non mancipavit, nec tradidit

C interpellatus: non præstat usuras, quia liberalis amare exigendus non est, *l. eum qui*, *de donat.* donatio non computatur inter contractus bonæ fidei, in quibus ex mora tantum usuræ veniunt, stipulatio contractus est juris civilis, ex quo non veniunt usuræ nisi lite contestata, *l. liberalitatis*, *de usuris*: major dubitatio est in donatione collata in rempublicam, quam in privatum: liberalitas in rempubl. est pollicitatio, quæ nos obligat ex causa, puta ob honorem sibi delatum a repub. id potius est debitum. At donatio collata in privatum, non est debitum, nec debito proximum, *l. & exheredatum*, *infra*. Item ex causa donationis non veniunt fructus, ut partus, sed ex æquitate, secundum Sabinianos: si quis stipulanti promiserit donandi causa, venient fructus, non quidem ex

D mora, sed lite contestata, *l. videamus*, 38. §. *si actionem*, *de usur.* Et in hanc rem non pertinet, ut vult Accursius, *l. cum de modo* 11. *& l. in ædibus* 9. §. *ex rebus*, *de donat.* Acc. legit, *cum de donatione*, sed recte *cum de modo*, id est, an donatio excedat modum legis Cinciæ, quæ muneralis dicitur, quia donationibus, & muneribus modum præscripsit, ne liceret in immensum donare. Et hoc esse ex lege Cincia ostendit *tit. Cod. Theod. de donationib. l.* 4. & hæc significatur in *l.* 21. *&* 24. *de don.* Eo respexit *lex Modestinus*, *de donat.* cum ait creditorem futuri temporis posse usuras remittere, quod est donare: Et subjicit, *nec in ea donatione*, id est, etiamsi ea remissio usurarum excedat modum lege Cincia præscriptum; tamen admittemus hanc donationem odio usurarum. Egimus

E de donatore convento actione ex stipulatu in personam: aliud observatur si donator conveniatur actione in rem: nam tum damnabitur in solidum, quia non convenitur tantum ut donator, sed ut quilibet possessor, sicut fur convenitur actione in rem, nec tenetur ut fur, *l.* 12. *C. de furt.* Item tenetur condictione furtiva, ut fur. Finge: Donatio perfecta est traditione: postea rei donatæ & traditæ possessionem, quam nactus erat bona fide casu aliquo, amisit: agit cum eo donatarius in rem. Judex eum non damnabit in quantum facere potest, cum desierit eam rem possidere; sed in solidum, *l. Nesennius*, §. *fundum*, *hoc tit.* Actionem in rem parit possessio, *l.* 1. *C. de alien. judicii mut. caus. fac.* Itaque damnatur ut quivis possessor

sessor extraneus, cum non conveniatur ex causa donationis, sed possessionis : in solidum, inquam, condemnabitur, *l. qui restituere* 68. *de rei vindic.* si possit restituere, nec restituat, damnabitur in quantum adversarius in litem jurabit, *l. ejus rei* 46. *de rei vindic. l.* 2. *de in litem jur. l.* 5. §. *Julianus*, *ad exhib.* nisi judex fundum malit auferri manu militari : si non possit restituere, nec dolo id fecit, condemnabitur quanti adversarii interest in solidum, id est, re vera: si dolo desiit possidere, in quantum adversarius juraverit. Et hoc est quod ait hæc lex in fine cum ait ; *tanti sequetur condemnatio*, id est, in solidum : sed si restituat fundum, & pareat arbitrio judicis : nam actio in rem est arbitraria, cum judex prius arbitretur rem restitui ; & huic arbitrio si pareat, adhuc fit condemnatio fructuum nomine in solidum, fructuum scilicet perceptorum post litem contestatam, & extantium ; quod ostendunt verba ultima hujus legis. Quid si sunt consumpti ? non damnabitur consumptorum nomine. Et hoc ait hæc lex, quod est contra *l. certum*, *Cod. de rei vind.* quæ vult bonæ fidei possessorem restituere fructus universos extantes, & perceptos consumptos post litem contestatam : nam ante litem fructuum nomine non damnatur, nisi extent : nam utendum est hoc suffragio, donatorem hac in re ab aliis separari, cum non sit amplius donator. Donator, fur, & qui convenitur actione in rem, damnatur ut quilibet possessor. Denuntiatio, & controversia imitatur litis contestationem. Hoc vult hic §. donatorem, qui restituit fundum, damnari postea fructuum extantium nomine. Obstat *l.* 2. C. *de fructibus*, *&* *litium expensis*. Solutio. Extantes fructus veniunt in actione in rem, quoquo tempore percepti sint, *d. l. certum*, *&* *d. l.* 2. consumpti non omnino : nam consumpti fructus ante litem contestatam non veniunt : consumptos facit suos, §. 1. *de off. Judicis* : consumpti post litem contestatam, omnino veniunt : nec abs re Azo conjiciebat hoc loco, *maxime* .i. maxime si extent. Donator igitur conventus in rem damnabitur rei nomine, & fructuum in solidum, quia ut quilibet damnatur. Item socius idem beneficium habet, si ut socius conveniatur, *l.* 16. *hoc titul.* Ita maritus eodem beneficio utitur, si conveniatur ut maritus, *l.* 20. *hoc tit.* maritus si post divortium negotia uxoris gesserit, actione negotiorum gestorum dotis nomine damnatur in solidum licet si ex causa dotis conveniretur, damnaretur tantum in quantum facere potest, *l. divortio* 35. *ff. de negot. gest.* non obstat *l.* 3. *de constitut. pecun.* Finge : Maritus debitor dotis post divortium constituit se soluturum, an damnabitur in solidum de constituta pecunia ? lex ait, in quantum facere potest condemnari. Solutio, actio constitutæ pecuniæ est accessoria : actio negotiorum gestorum non accedit obligationi de dote. In *l. qui id quod* 35. *de donat.* donator in quantum facere potest, damnatur : sed solutio petenda est ex lege ipsa, ubi damnatur maritus ex constituti causa, ut ex donationis causa. An exceptio, ut quis non damnetur ultra facultates, sit delatoria, quærit Accur. in hac *l.* 19. *&* *l.* 3. *de except.* & in §. *appellantur*, *Instit. de except.* verum exceptiones peremptoriæ opponi debent ante condemnationem, *l.* 2. C. *sentent. resc. non pos.* dilatoriæ initio, ut exceptio fori, procuratoria, vel pacti temporalis, quæ etiam post litem contestatam opponi potest, *l. pen.* *&* *ult.* C. *de except. l. nemo*, C. *de jurisd. omn. Judic. l. sed* *&* *si*, *l. in princ. ff. de judic.* peremptoria post sententiam sera opponitur: obstat §. *ult. l. Nesennius*, *hoc tit.* Itaque ab hac regula, quod peremptoria opponi debet ante sententiam, excipe exceptionem senatusconsulti Macedon. & senatusconsul. Vellejani, *l. tamen* 11. *ad Macedon.* Item exceptiones peremptorias, quæ competunt militibus, *l.* 1. C. *de juris* *&* *fact. ignor.* Patet autem, an hæc sit peremptoria exceptio ex definitione exceptionis, *l.* 2. §. *ult. de except.* vulgo existimant eam dilatoriam esse, quia de cetero conveniri potest, ut in solidum conveniatur ; sed & de eo debet cavere, quod facere non potest postea soluturum, *l. nec maritus* 8. C. *solut. matrim. l. un.* §. *cum autem*, C. *de rei uxor. act.* §. *ult. de act.* & auctis postea facultatibus, renascitur lis, quæ ante perempta non fuerat, sed dilata in tempus illud incertum. Quidam etiam dicunt hanc exceptionem dilatoriam esse, quia scilicet, qui hanc habuit exceptionem, si solverit solidum, non habet condictionem indebiti, *l.* 9. *de cond. indeb.* Ergo non est peremptoria, quia si esset peremptoria, repeteret solutum : sed hoc falsum est : nam exceptio judicati, & senatusconsulti Macedoniani, est peremptoria, & tamen non repetit, *l. judex* 28. *l. Julianus* 60. *l. qui exceptionem* 40. *de condict. indeb.* Et qui tutus est exceptione, quod quisque juris in alium statuerit, *l.* 3. §. *ult. quod quisque juris*. Ratio autem est, quia non tollunt naturalem obligationem, ut exceptione quis teneatur ultra facultates, exceptio judicati Macedoniani, vel exceptio, quæ datur in eum, qui iniquum jus impetravit, *l. quia naturalis* 10. *ff. ad Macedon.* de quibus jam dictum.

Ad L. Si convenerit. XXVI.

SCiendum est, ex voluntate litigatorum a Prætore, vel Præside judicem eum dari quem volunt, *l. ex consensu* 23. *infra*, *de appell.* non quem pars una petit ; *l. observandum* 47. *de judic.* Dabitur itaque judex quem utraque pars petet. Eam ob rem dubitabatur, an posset appellari a judice dato ex voluntate utriusque. Et *d. lex* 23. ait appellari *citra compromissum*, id est, si judex non sit compromissarius a quo appellare non licet. Judicabit autem judex etiam die feriato, *l. si feriatis* 6. *sup. de feriis*, quæ lex cum hac l. 20. ex inscriptione conjungenda est cum *l. si feriatis* 36. *de recep.* In *l. si feriatis*, *de feriis*, ostenditur, ne die feriato judicium sit, lege cautum esse id est, lege Julia judiciorum, & non esse actionem judicati ex sententia dicta die feriato. Et quod subjicitur in *l. si feriatis*, *de recept.* est obscurum; nec Prætor si dixisset sententiam die feriato, valeret, *l.* 1. §. 1. *de feriis*, *sup.* ubi intellige prætore cogente, ex causa judicem cogi die feriato sententiam dicere : nisi ex consensu partium : dein subjicit: *nisi alia lege*, *&c.* quod intelligendum est de jusso populi ; non ut plerique dicunt, de lege, id est, conventione partium, cum pactio non dicitur lex, nisi quæ contractui adjicitur. Hoc dicitur si arbiter sententiam dixerit die feriato, cogente Prætore, ex consensu partium, quod producitur ad judicem, *arg. leg. Pomponius* 13. *de recept.* ubi comparat arbitrum judici : utrumque cogit Prætor, *l. Prætor*, *de vac. munerum*, nisi ex causa non dicit sententiam die feriato, ut nisi dies compromissi exitura sit: adjicitur, inquam, *nisi alia lege*, *&c.* puto autem Ulpianum scripsisse *nisi Julia lege*, judiciaria scilicet, cujus mentio fit in *l.* 9. §. *pen. l.* 41. *eod. tit. de recept. l. pen. de judic. l. un. ad leg. Jul. de amb.* Eandem leg. intelligit in *d. l. si feriatis*, *de judiciis*, de qua lege etiam *l. sicut in provincia* 38. §. 1. *Ex quibus caus. maj.* ut videre est apud Dionem l. 53. Et ita intellige hanc leg. si nominatim lege Julia exceptum sit: ne die feriato diceretur sententia, lex prævalebit jusso Prætoris: Dies autem festi, feriative, qui excepti erant lege Julia non observabantur : Ideo Tribonianus dixit, *alia lege* ; & ita ad usum nostrum adaptanda, ut si Prætore cogente ex causa arbiter, vel judex sententiam dixerit messium, vel vindemiarum tempore, non valeat sententia, sed & si Prætore cogente sententiam dixerit die natalis Domini, quem constitutiones exceperunt, prævalebit lex jusso Prætoris. Dies natalitius vocabatur sol novus. Ex voluntate partium pronuntiat, qui, & quo die datus judicat etiam feriato, nisi lex eum diem nominatim exceperit : Differentia

rentia autem, quam conſtituit Acc. & interpretes inter judicem, & arbitrum nulla eſt; utque conſtituerent hanc differentiam ſunt moti *l. qualem, in princ. de recept.* quæ opponitur *h. l.26.* Ait autem *d. lex qualem*, Prætorem cogere arbitrum ad ſententiam ferendam, non ad certam ſententiam: dicit enim, quod ſibi videtur. Et ſi in arbitrum ſit compromiſſum, ut certam dicat ſententiam, nullum eſt arbitrium; ſed veriſſima ratio eſt, quæ eſt tertio loco poſita ab Acc. ut dicamus litigatores ab initio judici, vel arbitro, quem elegerunt, non poſſe præſcribere, ut ferant certam ſententiam: nam alioquin non eſt arbiter, & judex, *l. Item ſi unus* 17. *§. Item ſi plures, eod. tit.* ſed poſteaquam partes ei fecerunt poteſtatem liberam judicandi: ſi tranſegerint inter ſe de re, & optent ſimilem tranſactioni ſententiam judicem ferre, poterit judex eis morem genere; nam non cogitur ad id, ut in criminalibus, *l. ult. C. de abol.* Ad id placet Acc. exemplum; ut ſi convenerit eum, qui tenetur in ſolidum damnari in id quod facere poteſt, cum ea conventio ſit honeſta, ut ſi ante judicium habeatur hæc conventio, *l. ſi quis crediderit, de pact.* poſſum tibi pecuniam credere, ut eam non exigam ultra facultates tuas, aut non poſſit haberi poſt judicium: Et contra quærit Accurſ. ſi convenerit, ut qui tenetur in quantum facere poteſt, teneatur in ſolidum, an valeat: diſtinguit recte Accurſ. qui perſonæ, an propter reverentiam marito, & tunc non valet; ſi ſocio, vel militi ſecus.

Ad L. Præſes XXVII.

USuræ uſurarum non debentur ex jure veteri, & ut arbitror, l.12. tabul. Finge: Judex damnavit aliquem in uſuras uſurarum, expreſſa certa quantitate, puta aureos trecentos; alioquin nulla eſt ſententia, *§. Curare, de act.* non nominatim expreſſit uſuras uſurarum præſtari, nec certam quantitatem pro uſuris uſurarum, quia tunc nulla eſt ſententia: valet ſententia ſi condemnaverit in certam quantitatem, etiamſi ea mente ut ſolveret uſuras uſurarum. At cum expreſſim juſſit præſtari uſuras pro uſuris, vel quid pro uſuris uſurarum, *l.1. §. Item cum contra, quæ ſent. ſine appel. reſcind. l.2. Quando appell. non eſt nec.* reſcinditur ipſo jure, id eſt, lege, *l.5. §.1. qui & a quibus man. lib. non fiant*, non tantum per exceptionem, ſicut & rumpi dicitur ipſo jure, vel exceptione. Sententia ergo, quæ dicitur nominatim contra leges, & conſtitutiones, ipſo jure nulla eſt: contra leges autem, qui expreſſim & palam contra illas pronuntiat, ut ſi pronuntiet pupillum teſtamentum facere poſſe, vel tres liberos non excuſare a tutela. At non pronuntiat contra leges, qui condemnat reum in certam quantitatem, licet in ea accumulaverit uſuras uſurarum: non pronuntiat contra leges, qui conſtitutionum rationem non habet in dicenda ſententia; cum leges, quæ proferuntur in *l. ult. ad leg. Cornel. de falſ.* deſcribebant enim olim patroni integrum reſponſum. Nunc Finge: Protulit quis conſtitutionem, qua cauſam ſuam niti putabat. Judex contra eam pronuntiavit, puta quod ad rem non pertinere putaret: ideo non dicitur contra leges pronuntiaſſe. Itaque qui dixit contra leges, ſcilicet dolo malo, intellige in *l. ult. ad l. Cornel. de falſis*. Hæc eſt ſententia *l.32.* ſententia παράνομος ipſo jure nulla eſt, & reſcinditur, neque parit act. judicati, & illa reſciſſione poteſt uti intra 30. annos: poſt 30. annos omne jus perimitur. Sententia ἄδικος reſcinditur per appellationem intra biduum in cauſa propria, intra triduum in aliena: ex Novella 23. intra 10. dies; & niſi intra id tempus appellarit, non poterit appellare: ut ſi quis damnetur in uſuras uſurarum, intra 10. dies appellandum, & niſi appelletur, ſtabitur ſententiæ. Ita differt Judex ab arbitro, in *l. diem, §. ſtari, de recept.* In fi. hujus legis, ſi Titius intra legem non appellaſ-

A ſet, intellige Juliam, quæ conſtituit biduum, aut triduum retractandæ per appellationem ſententiæ.

Ad L. Duo judices XXVIII.

COmpetens judex eſt magiſtratus, qui dedit judices: nam dati non ſunt competentes, quia juriſdictionem non habent, ſed notionem. Et ita ſi duo dati ſunt judices, qui non conſentiant in dicenda ſententia, cum unus reum cenſet abſolvendum, alter damnandum, utraque ſententia erit in ſuſpenſo; ſed ea valebit, quam competens judex confirmabit: ut enim conſenſionem confirmat, ita diſſenſionem, di- B verſaſque ſententias, vel contrarias judicum datorum dirimit judex competens, qui dedit, id eſt, magiſtratus. Obſtat *lex 38. inf.* quæ dicit, inter pares numero ſententias eam prævalere, quæ facit pro reo. Ergo non eſt opus confirmatione: ſed explicanda prius lex, antequam reſpondeatur. In cauſis liberalibus quibus quæritur de ſtatu hominum, prævalet ſententia, quæ facit pro libertate; quod parum eſt, niſi adjeceris, etiamſi is, qui litigat pro libertate ſit actor: nam alias prævalet ſententia pro reo; ſed & pro actore, ut ſi afferat ſibi libertatem, id eſt, ex conſtitutione Divi Pii, quod etiam eſt ex lege Junia Petronia, *l. lege 24. de manumiſ.* Obſtat. *l. duobus 30. de liber. cauſa*, quæ facit potiorem ſententiam, quæ eſt contra libertatem: ſi aut unum eſt judicium, & plures judices, aut plura judicia, & C ſunt ſemper plures judices: ſi unum ſit judicium & plures judices, non prævalet eorum ſententia, qui judicant pro libertate. In una eademque cauſa ſi plura ſint judicia, ut ſi Titius cum primo agat de libertate ſua apud Cajum, idemque cum Secundo apud Sejum, & evenerit ut uno judicio pronuntietur liber, alio non, danda eſt opera ut hæc judicia duo adverſa conſentiant: quod ſi hoc fieri nequit, ducetur quaſi ſervus ab eo, cujus ſervus pronuntiatus eſt, nec prævalebit cauſa libertatis. Itaque videtur prævalere cauſa ſervitutis. Sed tamen adjicitur, quod videtur eſſe a Triboniano, commodius eſſe ut ſit liber, & pretium victori præſtet. Igitur in cauſis liberalibus ut indiſtincte pronuntietur pro libertate, ſi diſpares ſint judicum ſententiæ, in aliis cauſis pro reo judicandum. Nec alia eſt ratio D *leg. ſi pars, de inoff. teſtam.* quæ ait, ejus partis ſententiam ſequendam, quæ ſecundum teſtamentum pronuntiavit. Quidam dicunt, id obtinere favore teſtamenti: ſed vera ratio eſt, quia pars, quæ judicat pro teſtamento, pro reo judicat, cum quo filius egerat querela inofficioſi: Et hoc protrahi debet ad teſtes ex *d. leg.24. de manum.* ſi teſtes dixerint pari numero pro libertate, pro libertate eſſe judicandum. Ergo ſi pari numero dicant teſtes pro reo & actore, pro reo judicandum. Quod autem dicimus, prævalere ſententiam, quæ pro reo facit, ſi pares ſint judices, id quidam exiſtimarunt locum habere in cauſis criminalibus, in civilibus non item. Hæc refelluntur per legem 38. ibi: *quod & in judiciis publicis*: unde concludendum: Reos cujuſcunque generis paribus ſententiis abſolvendos. Quinti- E lianus declamat.254. *lex jubet eos abſolvi, qui pares ſententias tulerint*: & hoc miſericordiæ cauſa: *d. l. ſi pars, Humanius eſt*, inquit, &c. Rei autem vel una ſententia damnantur, vel paribus abſolvuntur. uod & Areopagitæ ſecuti ſunt. D. Auguſtin. de civitate Dei lib.18. cap.10. Prævalet item ſententia, quæ exonerat reum: ideoque ſi diverſis ſummis condemnetur, ſpectanda minima. Idem dicam ſi diverſis pœnis condemnetur, *l. factum 155. §. ult. de reg. jur.* Et hoc verum eſt ſi duæ ſunt ſententiæ, vel pœnæ: ſed quid ſi tres ſunt ſummæ? Finge: Tres ſunt judices, qui in tres ſummas damnant, & hoc caſu minima ſpectanda. Quid ergo ſi tres ſunt pœnæ? Finge: Tres ſunt judices: Alius punit capite, alius exilio, alius pecu-

nia: quid fiet? non potes dicere omnes consentire in minimam pœnam, ut & in summa minima. Et dividendæ sunt hæ tres sententiæ; ita ut numerentur tres, & prima sententia & secunda non sunt conjungendæ cum tertia, ut eam opprimant; ut nec conjungere debes secundam tertiæ adversus primam, ut duorum sententiæ alteram vincant, neque separandæ, quia diversæ & contrariæ: nam quæ inter se sunt diversæ, & contrariæ sunt; sed prævalet mitior sententia; quia non sunt plures, qui infligant pœnam capitis, quam pœnam pecuniariam: nam unus est, qui infligit pœnam capitis, alter qui pecuniæ multam; non sunt quoque plures, qui infligant exilium. Idem si ex judicibus duo infligant exilium, duo capitis pœnam, duo pœnam pecuniariam: nam tertia prævalebit, non media, quod tamen voluit Alciat. Excluditur enim prima sententia gravissima, secunda comparatur cum tertia, & succumbet mitiori; media sententia tanquam gravior. Idem multo magis dicendum si ex septem judicibus duo pronuntient exilium, duo pœnam capitis, tres mulctam pecuniariam, quia hoc casu plures sunt, qui infligunt mulctam pecuniariam. Quid si e contrario ex septem duo infligant exilium, duo mulctam pecuniariam, tres capitis pœnam? Et omnino dicendum, sententiam capitalem prævalere, quia potior numero. Idem erit, ac si ex septem judicibus alius pronuntiasset relegationem, alius deportationem, alius fustium castigationem, quartus pœnam pecuniariam, & reliqui tres capitalem pœnam; nam trium sententia prævalebit. Ergo etiamsi deportandum duo, si exilium duo pronuntiarint, tres mortem, mortis sententia prævalebit; nec media sequenda: nam si tribus sententiis non vis quatuor cedere, cur vis duabus tres alias cedere? Itaque in hac specie prævalebit gravior sententia; sed tamen hodie in tribus his casibus alio jure utimur: nam ex tribus sententiis fiunt duæ, quia ii, qui auctores sunt gravioris sententiæ, compelluntur omittere graviorem sententiam, & accedere alterutri sententiæ. Et ita fit, ut media sententia vincat: nam si ex septem duo in exilium, duo in capitalem pœnam, tres in pecuniam damnarint, qui capitalem pœnam dixerunt, accedent potius mediæ sententiæ, quæ exilio multat, quam minori; in senatuque id observatur; Plinius 8. Epist. At quod dicitur; inter pares sententias eam sequendam, quæ pro libertate & reo facit, verum est cum exceptione, nisi apertæ appareat judicem inique pro reo, vel pro libertate pronuntiasse, *l. si pars, de inoffic. testam.* cujus exceptionis exemplum in Plinii 6. Epist.

Et ut intelligatur, quid respondendum sit ad hanc leg. dicendum est, quod & veteres interpretes scripserunt, quod est in l.38. obtinere in judiciis publicis, & judiciis triumviralibus: de quibus est *d. lex si pars*, cum qua conjungenda l.38. hujus tit. In nostro enim jure centumvirale judicium est petitio hereditatis, vel querela inofficiosi. Item vera est sententia *d. l.*38. in extraordinariis judiciis, in quibus non dantur judices speciales: sed ipsi magistratus cognoscunt, & tunc non expectatur confirmatio, si pares sint sententiæ privatorum. At ut in *l.*28. in judiciis privatis ordinariis expectatur confirmatio ejus, qui judices dedit: & a judiciis quibuslibet sunt separanda arbitria: nam si duorum arbitrorum sententiæ pares sint, vel diversæ, ut si unus damnet, alter absolvat, nullum est arbitrium, & nulla datur pœnæ persecutio: non prævalet sententia arbitri, quæ pro reo est, nec expectatur confirmatio, cum non sint dati a magistratu, sed recepti: At non potuerunt ipsi arbitri tertium adsciscere, litis dirimendæ causa, nisi duobus casibus. Primo si in eos compromissum sit ea lege, ut Sempronium assumerent: Etenim nominandus tertius: alioquin ea lex nulla est, *l.*17. *§. si in duos, de receptis*; altero si compellantur a Prætore tertiam personam adsciscere, ut Titium, *d. l.*17. *§. pen.* Ad id autem spectat *l. diem* 27. *§. si plures, eod. tit.* quod diximus minimam sententiam judicis sequendam.

Ad L. Duo XXXIX.

DIximus de diversis, & paribus sententiis judicum, quæ sequendæ, & quæ confirmatione indigeant: nunc de imparibus sententiis. Et vetus in hac re jus, translatitiumque est. Quod omnium judicum pars major judicarit, ratum est, *l. sicut* 18. *de recept.* major pars est, quæ plures habet consentientes, non ut Accurs. ait ex gravitate, vel dignitate, vel ratione; nam fieri alias nequit, ut numerentur sententiæ: At numerandæ, non ponderandæ sententiæ. Ita in constitutione de responsis prudentum, quoties quæritur, quam sententiam prudentes sequi debeant, eaque dicitur sequenda, quæ plures habet voces, nisi quam sententiam ferat Papinianus, cujus vox duabus æquipollet. Ita in testibus: nam si paria sint testimonia, jubet ut sequamur eandem normam, quam in judiciis, si pares sint sententiæ judicum, *lege* 24. *de manum.* Ita enim si paria sint testimonia, quæ dicant pro libertate, pro libertate judicandum, etsi imparia sint testimonia: sed in testimoniorum causa plurimum potest judicis prudentia, quæ non respicit tam ad numerum, quam dignitatem, *l. ob carmen* 21. *§. ult. de testib.* Itaque interdum non ponderat judex multitudinem, sed pondus testium: sed non ita est in judiciis: nam semper vincit, quod judicum pars major judicarit, 8. Epist. Cœlii ad Cicer. sicut in *d. l.*18. *de recept.* omnes autem adesse debent: nam alioquin si major pars judicum judicarit, absentibus aliis, non rata erit sententia: nam & omnes judicare jubentur, & absentia unius irritum facit judicatum, *l.*39. *in fin.* quæ sumpta est ex Celsi lib.3. ff. Sed putem legendum ex secundo, idque ex *l.*17. *§. ult. de recept.* cujus sententia eadem est; idque vero verius apparet ex *l.*21. *§. pen. & ult. eodem tit. & l.*23. *eodem*. Qui loci omnes sunt ex lib.2. Celsi ff. His adjungenda est *l.*37. *inf. hoc tit.* quæ conjungenda est cum *l. si pars, de inoffic. testam.* quæ vult sequendam partem eam, quæ facit pro testamento. Et hoc quoties pares sunt sententiæ; nam si centumvirorum sint impares sententiæ, & omnes judicarint, statur majori parti; secus si omnes non judicarunt: videntur omnes judicasse, si præsentes sunt; quod videtur hoc loco designari: ut in senatusconsulto, cujus formula, *de ea re universi ita consuluerunt*, *l.*2. *ad Vellejan.* atque ex eo colligere est, si faciendum erat senatusconsultum, omnes adesse, & convenire debuisse loco & sententia. An id in omnibus decretis decurionum locum habet, ut omnes adesse debeant? In judiciis omnibus semper oportet; in curia non: nam quod major pars decurionum decrevit absentibus aliis, id valet, *l. quod major* 19. *ad municip.* satis enim est, e tribus partibus decurionum duas adesse, *l.*4. *quod cujusque univers.* Et ibi Acc. *l.*3. *de decret. ab ord. fac. l. ubi, de tut. & cur. dat. ab his, l. nominationum* 45. *Cod. de decurionibus*: major autem pars constat duabus: an desideratur major pars? vix desiderabit quisquam, ut in Curia, quia Curiæ est exiguus numerus, & coactus; sunt enim quidam, qui defugiunt decurionatum: senatorum autem est ingens numerus. Finge esse supra mille senatores, ut Augusti temporibus: an in senatusconsulto desiderabis duas partes? minime: certus tamen numerum senatorum requiritur senatusconsulti faciendi causa, idque ex eo patet, quod ex Livii lib. 38. 39. senatusconsulta furtim facta fuerunt propter infrequentiam. Item ex eo, quod scribit Lampridius, Imperatorem Severum nullas constitutiones sancivisse sine viginti jurisperitis, & non minus quinquaginta prudentibus viris, ut non minus in concilio essent sententiæ, quam senatusconsultum con-

conficerent. Tot adhibuit Consiliarios in constitutione facienda, quot sunt necessarii in senatusconsulto faciendo. Id etiam patet ex eo quod Festus scribit, quod quoties senator aliquis volebat impedire senatusconsultum, diceret consuli, qui coegerat senatum: numera senatum. Quis autem fuerit ille numerus non potest definiri absolute: nam quot opus esset senatoribus, varie præscribi solebat pro negotio quoque: nec enim idem numerus in omni negotio exigebatur. Itaque si quot oportet, in senatusconsulto senatores adfuerint, quod major pars judicarit aliis absentibus, valet. Alia igitur ratio Curiæ, alia judiciorum; nam judices omnes adesse & judicare debent, non decuriones, nisi scilicet jurent quidam sibi non liquere, ut *l.* 13. §. *ult. de recep.* tunc enim senatores judicare non coguntur. Finge: Ex tribus judicibus unus juravit sibi non liquere: non cogetur judicare, nihilque pronuntiabit: Et quod alii duo judicarint, ratum erit, sive tertius consentiat, sive dissentiat, *l.* 36. *h. tit.* Ita Actor, qui actione aliqua petit quid, non cogitur destinare rem, & colorem rei petitæ, si juret sibi non liquere, *l.* 1. §. *si quis argentum*, *depos. l. in actione* 19. *de furt.* Nunc circa speciem *leg.* 36. quid si contra duo dicant jurentque sibi non liquere ex tribus judicibus, an erit ratum quod unus judicarit? sic sane, idque ex Quintiliano. Itaque valet unius sententia, vel alii expectandi, quoad eis liquebit ex *d. l. Pomponius*, §. *ult. de recept.* sed cur vis expectari illos duos, cum si unus hoc juraverit, non vis eum expectari quoad licuerit? sed in hac quæstione considerandum quibus verbis concipiatur juramentum: nam si unus, vel duo arbitri, vel judices juraverint sibi non linquere, desinunt esse judices, *d. l.* 36. Gellius 14. cap. 2. sed si juraverit non sibi liquere, non solvitur judicatum, *d.* §. *ult.* sed nascitur inde tamen ampliatio, id est, dilatio judicii. Idem est, si dicam, amplius deliberandum.

Ad L. Tempus XXIX.

NOn est necesse dicere, quod tempus sit præstitutum ad executionem judicati, quia dictum est; scil. tempus illud, quod præstitutum est executioni judicati: non tantum datur judicato, sed heredibus, & omnibus successoribus juris, adrogatoribus scilicet, & his quibus bona addicta sunt libertatum conservandarum gratia, scriptis heredibus, bonorum possessoribus. Itaque datur illud ipsum tempus, quia etiamsi tempus illud dicitur indulgeri humanitatis gratia, *l. cum militi* 16. *de compens.* tamen ex l. 12. tabul. 30. dies, veluti justitium indicitur: illud autem præstituitur causæ, non personæ. Et hoc dico ad differentiam privilegii, quod diximus in id quod facere possunt, dari quibusdam, quia est personale beneficium temporis. Justitium videlicet beneficium est reale, non personale, heredi autem ait, procedet residuum illius temporis. Et male Acc. ait tempus hic prorogari, allata *l. ult. C. si pendente appellat. mors interven.* quæ loquitur de tempore exercendæ appellationis: intra tempora præstituta exercendæ appellationis decessit: heredi, procedet residuum tempus defuncti, sed heredi prorogabuntur quatuor menses, qui non numerabuntur ex morte defuncti: unde quæri potest, cur in hac lege non prorogetur tempus? In illa specie dantur tempora exercendæ appellationis ad instruendam causam appellationis, quod novus dominus sit ignarus rerum defuncti: heres pecuniam debitam defuncto ex causa judicati scire potest.

Lex 30. *explicata in l.* 2. & 15. *supra.*

Ad L. XXXIII. *Cui adjungetur lex* 35.

HÆ leges sunt de causis in integrum restituendis, & hoc est quod dicitur Gallice *Des revisions de*

A *proces*. In integrum causam restitui ait, & agi, si falsis testimoniis circumventa sit religio judicantis conspiratione adversarii; testibus pecunia corruptis: nam judices jurant in leges, ut patet ex *l. rem non novam*, C. *de judic.* & ex Novellis. Et ex causa lis poterit in integrum agi, vel apud eundem judicem, vel successorem ejus; sed opus est rescripto Principis. Finge: Actor produxit testes falsos, quos largitione sua corruperat: atque ita elicuit, quam voluit sententiam, & damnatus est reus, cum judex putaret incorruptos esse testes: Et finge: Præfectum esse Prætorio a quo appellari nequit, vel exiisse tempora appellationis per ignorantiam rei, libellus est Principi porrigendus. Gallice, *il faut revenir par requeste*. Et ex Principis subscriptione causa retractabitur. Hoc rescriptum est subB scriptio libelli. Hic restitutio alio modo sumitur, ut infra dicemus.

Duo continentur in hoc rescripto: primum est, ut ille ad quem hoc rescribit, puniat testes falsos, & adversarium, qui illos corrupit, quia tenentur omnes lege Cornelia de falsis, & prius falsum probari oportet, *l.* 2. 3. 4. C. *si ex fals. instrum. l.* 11. *inf. de except.* Alterum est, ut comperto falso, denuo de hac re cognoscat. Prior autem sententia an proferri poterit ad executionem? minime: nam non parit actionem judicati, ut nec exactionem, & soluti judicati erit condictio. Atque ita ipso jure videtur nulla prior sententia; sed tamen opus est omnino rescripto, antequam judex possit denuo cognoscere; ita ut prior sententia nulla sit ex rescripto. Præterea ponit falsa testiC monia, & testes corruptos ab adversario: quæ duo requiruntur, ut adversarius puniatur, non ut retractetur lis: Et sufficit falsa esse instrumenta & testimonia, ut retractetur causa. Potest ex integro causa agi, si reus aliquis de se mentitus sit in quæstione, ut accidit deploratis, comperto mendacio ante supplicium, æquum est restitui condemnatum: sed Præses, qui condemnavit, non potest restituere; sed Principi scribere potest, ut rescribat Princeps, ut restituatur, *l.* 1. *in fi. de quæst.* Alius casus est, quo lis retractatur, & restituitur judicatus, si forte non haberet probationum instrumenta, quæ repererit postea: & ex rescripto Principis potest, ex *l. Divi*, *de pœnis*, ex integro restitui, cum repererit instrumenta, quæ non habebat, cum judicatus est, quod negant D omnes: sed advertendum hoc tantum Principes concedere in gratiam damnati, qui forte pœna affectus est gravi, si dicat se reperiisse instrumenta, quibus destituebatur, cum damnatus est. Quæro quid si reus sit absolutus? & actore postulante, lis retractabitur ob reperta nova instrumenta, quibus destitutus erat. Imperatores in *l.* 35. *hoc tit.* dicunt, se id quidem permittere in publico negotio, id est, fiscali, vel reip. ex causa, ut si prævaricatio advocati arguatur, in privato negotio non conceditur; sed tamen Principis rescriptum est generale, 7. Epist. Plin. epistola ad Macrinum, quo in privato negotio jubet causam retractari ob probationes novas; sed Principes in leges non jurabant, Gallice *de garder les loix*; sed judices, nisi cum Princeps facit alios jurare in leges, E Plinius in panegyr. sed malum Plinii exemplum *l.* 4. C. *de re judic.* cum reo absoluto, non debeat causa retractari ob repertas novas probationes: nec obstat *l. admonendi*, *de jurejur.* facit discrimen inter jusjurandum, quod judex ultro defert in causa dubia, & jusjurandum, quod pars parti defert. Finge: Judex cum detulisset jusjurandum, tulit sententiam secundum eum, qui juravit: postea adversarius dicit existere instrumenta, quibus solis usurus est: causa agetur ex integro. Solutio: aut lites sunt finitæ prudentia sola judicis, & non retractantur lites ob reperta instrumenta nova: aut sunt finitæ inopia probationum exacto jurejurando, & hoc casu lites retractabuntur emergentibus postea probationibus: si pars parti defert

fert jusjurandum, eo casu non retractatur, quia transegisse videtur, *l.* 2. *l. tutor*, §. 1. *de jurejur. l. quod si deferente, sup. de dolo*. Alius casus est, quo lites retractantur, cessante appellatione, ut si una pars queratur de iniquitate sententiæ judicis, a quo non potest appellare, auctoritate Principis ex integra causa agetur, Gallice, *par une requeste civile*. Idque ex rescripto Principis. Notandum in hoc proposito aliter accipit restitutionem in integrum, quam in tit. de in integr. rest. contra Accurs. magistratus restituunt in integrum sine rescripto Principis, jure ordinario, ex edicto Prætoris, datis actionibus restitutoriis, rescissoriis, opem ferentes lapsis ex his causis, metu, dolo adversarii, ætatis lubrico, vel absentia justa, errore justo, capitis deminutione. Ex aliis causis non restituunt sine rescripto Principis. Item ex certis illis causis ex edicto restituunt adversus rem judicatam; si ex aliis causis restituant, dicuntur restituere litem, ut retractetur: restitutio autem est rei vel juris: item petendæ restitutioni in integrum jure ordinario sunt præstituta certa tempora, non retractationi, quæ pendet ex indulgentia Principis. Item petita restitutione a principe nihil novatur, *tit. C. de in integr. rest. post. ne quid novi fiat*, id est, ut res conservetur integra. At petita retractatio contra, jure ordinario restituunt adversus sententiam suam, *l. in causa* 16. §. *ult. & l. seq. de minor.* Item cum retractatur a Principe, non retractatur apud eundem judicem, si de ejus iniquitate queratur, sed ejus successorem: sed ex causis aliis apud eundem judicem retractabitur, *l.* 1. *de sent. Præf. Præt.* Quod si non sit successor, ut si senatus judicarit, puto apud alium causam retractari. Plinius 6. Epistol. ad Ursum scribens. Explicatæ sunt ll. sequentes usque ad *l.* 42. in *l.* 41. §. *ult.* ponit fructus consumptos non esse, quia fructus tantum exstantes restituit: at cur non tenetur fructuum etiam nomine, ut *l. certum*, *C. de rei vindic.* cum post litem contestatam omnes possessores pares sint? Dicemus non teneri de consumptis etiam post litem contestatam: & hoc singulare esse in donatore, quoniam non est amare exigendus.

Ad L. XLII.

INitio hujus tituli, & in *l.* 2. *& l. quod jussit* 14. dictum est, judicem sententiam non revocare: præceptum, jussum, & interlocutionem, quæ tria idem sunt, posse: verum est, non potest sententiam revocare; potest tamen quæ ad consequentiam pertinent, supplere eodem die, in hac l. ut si omiserit condemnationem sumptuum, vel remissionem, non potest post eum diem de sumptibus statuere, nec eo nomine litem de novo agere, etiam ex rescripto Principis, *l.* 3. *C. de fruct. & lit. exp.* Ex constitutione Justiniani judex, qui sumptuum rationem non habuit, eo nomine tenetur victori, id est, victori debent refundi a judice fructus, *l. properandum*, §. *fin alterutra*, *l. sancimus*, *C. de judic. Novel.* 82. Regula est certa, victum victori damnandum sumptuum nomine: etiam ante victoriam fit condemnatio sumptuum contumaciæ nomine in ingressu judicii, ut si adversarius ad diem non venerit, & postea venerit, non prius audietur, quam sumptus refuderit, si subsit ratio damnandi, *d. l. sancimus*, *quo jure hodie utimur*: fiscus nunquam damnatur in sumptus, ut notat Juliani vetus interpres ad Nov. 21. ex constit. Græca, quæ desideratur in *tit. de sportulis*. Victor non provocat propter omissam sumptuum condemnationem, *l. ult. C. quando provoc. non est necesse*: nota si victus appellarit, victorem non posse appellare, etiamsi sit omissa ratio sumptuum, videlicet si non neget æquam esse sententiam, quam obtinuit, *d. l. ult.* Hi vero qui cognoscunt de appellatione, etiam sine appellatione victoris justam sumptuum quantitatem præfinire possunt, & rationem sumptuum habere, quam non habuit prior judex, *d. l. ult.* Porro

A prius judicium non constituitur nisi utraque parte præsente: judicium appellationis etiam μονομερῶς, & una parte præsente, *l. ult.* §. *ult. de temp. appellat. ex l.* 3. *C. de fructib. & litium expensis*. Regulariter agendæ sunt causæ utraque parte præsente, *l. ult. quando provoc. non est necesse*, sed causa appellationis potest agi una tantum parte præsente, *d. l. ult.* nunc si sumptuum fiat condemnatio, non expressa certa quantitate, etiam post sententiam ab eodem judice sumptuum æstimatio fieri potest, quia hoc in sententia sibi reservavit. Quod si in sententia sumptuum non fuisset habita ratio, perfunctus esset officio suo, nec potest amplius habere rationem fructuum, nisi eodem die: nam quod eodem die fit, eodem modo fieri dicitur, Accurs. in *l.* 3. *C. de fructib. & lit. exp.* Et quoties jubet judex expensas red- B di litis, id fit vel expressa certa quantitate, vel dilata æstimatione post sententiam, vel etiam dicit super sumptibus actori querelam competere; quibus casibus reservat integram judicati potestatem.

Sciendum etiam est post sententiam judicem actorum verba posse emendare, ut ait *l.* 46. *hujus tit.* sententia autem ipsa ne eo die quo lata est, emendari potest, *l. judex* 55. *l. cum quærebatur* 62. *inf.* Acta quoque alia non possunt aboleri post sententiam, quia confecta res est, & desiit esse judex: Ante sententiam potest acta abolere ex *l.* 45. *hoc tit.* ex consensu partium; & si judex hoc permiserit, *l.* 26. quia publice interest restare memoriam rerum judicatarum.

C

Ad §. *Paulus*.

SI plures rei una sententia damnati sint, ut plures tutores, singuli ex causa judicati tenentur tantum pro virilibus portionibus: hoc ita verum est si sint damnati generaliter, & sententia non sit comprehensum, ut quod ab altero servari non poterit, servetur ab alterutro. Finge: nihil tale in sententia judicantis dictum est; quamvis damnati sint in solidum, tamen pro parte virili actione judicati conveniuntur, *l.* 1. *&* 2. *si plures una sent. condemnati sint*, *l. si qui separatim*, §. *quoties*, *de appellat. l. si mandato*, §. *Paulus*, *mand.* nec potest agi actione pristina, quia novatur judicati actione, *l. ult. Cod. de usur. rei* D *judic.* Adverte ex his, quæ supra dicta sunt, Judicem jussum, vel interlocutionem mutare posse, non autem sententiam; quam licet non possit revocare, per consequentiam tamen, quæ desunt, eo die adjicere potest: ut si condemnet eodem die reum in expensas; deinde si omiserit sumptuum condemnationem ex constitutione Justiniani de suo refundet; cum certa sit regula juris, victum victori in expensas damnandum, quæ in fisco fallit. Itaque post sententiam debet judex condemnare victum in expensas, aut eas compensari jubebit, Gallice *aux depens*, *ou depens compensez*. Neque in sententia omnimodo debet fieri mentio expensarum, quæ potest fieri, non expressa certa quantitate, vel dilata post sententiam æstimatione, vel etiam si dixerit eandem actori super sum- E ptibus querelam competere; tum enim sibi reservavit integram de sumptibus cognitionem: quod si non ista observarit, futurum est, ut de suo expensas refundat; nisi nominatim exprimat cur non condemnet. Ex jure veteri victor non poterat appellare ea sola ratione, quod non facta fuisset condemnatio fructuum; quod tamen videbatur, *l. ult. Cod. quando provoc. non est nec.* ubi tria dicuntur. Primo, victorem non posse appellare sumptuum nomine, si non queratur de iniquitate sententiæ, idque ex jure veteri: sed si victus appellarit, judicem, ad quem appellatum est, sumptuum condemnationem facere posse, etiamsi utraque parte præsente causa agi deberet, *l.* 3. *Cod. de fruct. & lit. expens.* si tamen victus deferat caus-

cauſſam appellationis, ea poteſt, una tantum parte præſente agi, *l. ult.* §. *Illud etiam*, *de tempor. app.* & μονομερῶς, *l. ult. ad Trebell.* Atque ita hi qui de appellatione cognoſcunt rei non actoris facere poſſunt condemnationem ſumptuum, quorum nullam habuit rationem prior Judex. Et cauſa appellationis, una tantum parte præſente agitur: nam Juſtinianus in 2. parte *d. l. ult. quando provoc. non eſt neceſſe*, loquitur de conſultatione, quæ fit convocato ſenatu, cum eſt provocatum ad Principem, *Nov. 62.* Tertia parte *d. leg. ult.* dicitur, victorem impetrare, ut ceſſante parte contraria, & deſerente provocationem, fiat condemnatio ſumptuum. Atque hoc eſt ſecundum jus vetus, cum judex, ut ſupra dictum eſt, debeat damnare reum in ſumptus, aut de ſuo refundere, *l. ſancimus*, C. *de judic.* Adverte autem, licet dixerimus ſumptuum fieri condemnationem poſt ſententiam, interdum in ingreſſu litis fieri contumaciæ puniendæ cauſa, *l. properandum*, §. *ſin autem alterutra*, *d. l. ſancimus*, *in princ.* Dictum eſt de actis emendandis ex l. 46. & addidimus ex l. 45. ſi judex permiſerit, & ex conſenſu partium. Diximus ex l. 43. ſi plures damnati ſint, an conveniantur in ſolidum; quæ materia eſt *tit. ſi plures una ſententia* C. nunc tranſeamus ad *l.* 44.

Ad L. Ex contractu XLIV.

PUpilla heres patri fuit, & conventa a creditore paterno judicium ſuſcepit, defendente tutore, & condemnata eſt: deinde abſtinuit hereditate paterna, atque ita hereditas pervenit ad ei a patre ſubſtitutum: quæritur an actio judicati detur in pupillam, an ſubſtitutum? & an in ſubſtitutum, qui non eſt damnatus? ex hac lege non datur actio judicati in condemnatum: nec in heredem, contra *l. 6.* §. *ult. ſup.* Pupilla heres extitit patri, & miſcuit ſe bonis paternis, cum ſuſceperit judicium nomine patris, ita extraneus: nam qua ex cauſa extraneus pro herede videtur gerere, ex eadem cauſa ſuus videtur ſe miſcere, *l. eum bonis 87. ſup. de acquir. hered.* Et quod ſe bonis poſtea abſtinuit, non ideo deſiit eſſe heres: at fuit heres ſine re, ut dicitur in *l. filiis* 25. C. *de inoff. teſt.* & Ulp. in Fragment. tit. 23. & 28. heres vivo teſtatore eſt, qui eſt ſcriptus, ſed ſine re: mortuo teſtatore cum re: Ergo nec in tutorem pupillæ actio judicati datur, ſed in heredem cum re, non datur in heredem ſine re, *l. 2. de admin. tut. ſup. l. ult. ſup. ſi quis cau.* ſed datur in ſubſtitutum pupillæ, vel coheredem. Cur autem actio judicati in pupillam, quæ judicata eſt non datur? quia hæc actio in bona rei principalis exercetur hodie, & conſequenter in poſſeſſorem eorum bonorum, *l.* 1. C. *quando ex facto tut.* Cum igitur bona ad ſubſtitutum pupillæ tranſierint, ſequitur, ut non conveniatur pupilla: nam pupilla quæ ſe abſtinuit, prætori non eſt heredis loco, *l. ſi filius* 12. *de interrog. in jure fac.* ex cujus Prætoris edicto executio judicati fit. Addit exceptionem, niſi culpa tutorum pupilla condemnata eſt: quia eo caſu actio judicati exercetur in bona tutoris: nam fuit tutor defenſor: utque judex imperitia facit litem ſuam, ita tutor vitio ſuo; itaque ſubſtitutus ſi conveniatur, excipiet, *ſi non culpa tutorum condemnata eſt*: Obſtat quod dicitur, pupillam, quæ ſe miſcuit patri heredem fuiſſe, licet abſtinuerit ſe: & quod dicitur, vacantem portionem accreſcere heredi, non acquiſitam, *l. aquam*, *quemadmodum ſervit. amitt. l.* 1. §. *interdum*, *D. de uſufr. accreſ.* Deinde poſt aditam hereditatem expirat ſubſtitutio, *l. poſt aditam*, C. *de impub. & aliis ſub.* Quod ait *poſt aditam hereditatem*, addendum, vel acquiſitam: nihil enim refert, acquiſiveris geſtione pro herede, aut alio modo: ait *directæ*: nam fideicommiſſariæ poſt aditam hereditatem habent effectum: ait, *non impuberibus factæ*: id eſt, vulgares expirare ſolent: nam pupillares expirant non aditione, ſed pubertate: ergo poſt acquiſitionem hereditatis extinguitur jus accreſcendi, & ſubſtitutionis vulgaris. In hac lege pupilla acquiſiit hereditatem, quæ ſua eſt: nam qui eſt ſuus heres, ipſo jure etiamſi non adiit, tranſmittit, *l. ventre*, *de acq. hered. l. ſi filius heres*, *de lib. & poſt.* at pupilla acquiſivit exiſtentia & mixtione: Atque ita falſum videtur, bona pervenire ad ſubſtitutum: verior tamen eſt ſententia Scævolæ in hac l. ut non ſit jus accreſcendi, vel ſubſtitutionis quando pupilla heres non perſeverat in mixtione, ſed abſtinet ſe, ut ſuus heres cum ſe miſcuerit, & abſtinuerit, non tranſmittit, *l. 2.* §. *ſed ſi ſint ſui*, *ad Tertyl.* Ita abſtentio extinguit potius exiſtentiam, vel mixtionem: Quod ſi extinguit, non extinguit jus accreſcendi & ſubſtitutionis. Itaque perinde eſt ac ſi non fuiſſet heres: ſed facienda eſt differentia perſonarum, quibus fit vulgaris ſubſtitutio: Aut enim vulgaris ſubſtitutio fit ſuis, vel extraneis: formula hujus eſt: ſi heres non erit, ille eſto. In ſuis intellige, ſi heres non erit eo mortuo vivo patre, vel extiterit, ſed ſe abſtinuerit. In extraneis, ſi heres non erit, id eſt, ſi non acquiſierit ſibi hereditatem, vel ei in cujus eſt, vel in cujus eſſe poſtea cœperit, poteſtate, §. *ult. Inſt. de vulg. ſubſtit.*

Obſtat *l. ait Prætor*, §. *ſed quod Papinian. de minor.* Pupillus extraneus inſtitutus eſt, & ei ſubſtitutus eſt vulgariter ſervus neceſſarius: pupillus adiit, atque ita excludit ſubſtitutum: verum abſtinuit ſe per in integrum reſtitutionem, & ait, neque ſervum heredem, neque liberum fore: ſic igitur poſt aditionem hereditatis extinguitur ſubſtitutio vulgaris; ſed hic §. *ſed quod Papin.* loquitur de pupillo extranéo, qui adivit: in hac lege noſtra agitur de pupillo ſuo. Duæ enim inter eos differentiæ ſunt. Prima, ſubſtitutioni vulgari factæ pupillo ſuo ineſt pupillaris, *l. jam hoc jure*, *de vulg.* ſubſtitutioni vulgari factæ extraneo pupillo, non ineſt pupillaris: ſed an dicemus, facta vulgari ſubſtitutione pupillo ſuo, poſt abſtentionem pupilli, ideo admitti ſubſtitutum, quod ſubſtitutus intelligatur etiam in ſecundum caſum? non: quia ſubſtitutioni pupillari non eſt locus vivo pupillo, nec venit ex vulgari: ſed ſi locus eſſet ſubſtitutioni pupillari, caperet ſubſtitutus tantum pupilli bona, non patris. Itaque quærenda alia ratio. Alia differentia eſt, quod pupillus tuus, puta filiusfamilias, qui miſcuit ſe, ipſo jure, id eſt ex edicto Prætoris, poteſt ſe abſtinere, etiam non petita reſtitutione in integrum, *l. impuberibus*, *l. neceſſariis*, *de acquir. hered. ſup.* Atque ita pupilli ſui abſtentione, non ſtatim extinguitur jus accreſcendi, & ſubſtitutionis, quia ei liberum eſt intra conſtituta tempora pœnitere. Extraneus autem pubes vel impubes non poteſt abſtinere, niſi reſtitutus in integrum. Pubes etiam ſuus qui miſcuit ſe, non poteſt non eſſe heres, & non poteſt abſtinere ſine reſtitutione in integrum, *d. l. neceſſariis*. Aditio extranei, vel mixtio puberis ſui extinguit vulgarem ſubſtitutionem, vel jus accreſcendi, quia qui adivit, vel miſcuit ſe, non poteſt non adiiſſe, atque ita extinxit ſubſtitutionem, vel jus accreſcendi: mixtio pupilli ſui vel exiſtentia non extinguit ſubſtitutionem vulgarem, vel jus accreſcendi, quia ei eſt integrum mutare ſuam voluntatem, nec videtur plene hereditatem acquiſiſſe, qui poteſt eam ſpernere ipſo jure, ſine auxilio Prætoris.

Male Accurſ. ait, pupillam fuiſſe in integrum reſtitutam, quia id non eſt neceſſarium, cum ipſo jure reſtituatur: male, non videri ſubſtitutionem vulgarem extinctam aditione hereditatis, ſi per in integrum reſtituta, abſtineat: Hoc enim falſum eſt, & male comprobat ex *d.* §. *Et quod Papinianus*: Qui §. diverſum dicit, a quo excipitur unus caſus. Exceptio eſt, niſi ſubſtitutus ſit ſervus neceſſarius, & non ſit ſolvendo hereditas. Finge quemdam adiiſſe hereditatem; atque ita ſubſtitutus, & legitimus excluduntur

tur

tur præter fiſcum : nam bona vacantia fiſcus ipſo jure petit, quæ repudiat ſi non ſunt ſolvendo, *l.* 1. §. *an bona*, *de jure fiſci*, *l. ſervus*, §. *qui teſtam. fac.* Infames autem erant defuncti, quorum nomine bona venibant, quæ ſolvendo non erant : Et ideo ſervus non admittitur ex jure ſubſtitutionis, ſed reſcripto Divi Pii, *d.* §. *ſed quod Papinianus*, *l.* 3. *Cod. Theod. de inoffic. teſtam.* Illa exceptio habet rationem : ſed male hinc colligitur, per in integrum reſtitutionem fieri, ut non adita videatur hereditas : male item, fiſcum vocari, ſi pupilla non habeat ſubſtitutum, nec coheredem ex *l. ult. de ſucceſſ. edict.* Cur non perveniunt ad legitimos heredes, quia excluſi ſunt : ſed hoc falſum eſt : nam ſi mixtio illa pupilli non extinguat ſubſtitutum, vel coheredem, cur excludat legitimum heredem ? Et *d. l. ult.* loquitur de eo, qui accepit bonorum poſſeſſionem, & abſtinuit ſe per in integrum reſtit. nos loquimur de eo, qui ſuo jure abſtinuit ſine in integrum reſtitutione.

Ad L. Acta XLV.

TRes ſunt ſententiæ. Prima, judicem acta apud ſe habita eadem die circumducere poſſe partibus conſentientibus : poſt definitivam ſententiam acta non poſſunt circumduci, quia judex videretur ſententiam mutare ; Acta poteſt mutare. Et eo pertinet ſecunda Pauli ſententia, quæ vult, judicem pedaneum ſententiam non poſſe remittere ſine auctoritate Principis, de qua dictum eſt in *l.* 42. Tertia ſupereſt, cui adjunge *leg.* 54. Indefenſi pupilli, quos neque tutor, vel curator legitime conſtitutus, neque actor, qui datur a tutore, quia non poteſt intereſſe liti, defendit, non poſſunt damnari. Primum pro eo indefenſo lata ſententia valet, contra eum non item, *l. non eo*, *C. de procur.* contra eum non, *l.* 3. *C. ſi adverſus rem judic. l.* 2. *C. qui leg. perſon. in judic. hab.* Ideo non eſt neceſſaria appellatio, reſtitutio in integrum, actio judicati, quia ſententia ipſo jure nulla eſt. Differentia eſt inter actionem judicati, & executionem : Actio judicati datur ſi dubitetur, an judicatum ſit, & ei actioni addicitur judex delegatus, qui cognoſcat, an ſit judicatum, *l. ſi Prætor*, *in princ. ſup. de judic.* Executio judicati datur ſi nemo neget judicatum, & huic executioni non addicitur ſpecialis judex ; ſed fit per Prætorem ipſum, qui judicavit, *d. l. ſi Prætor*, *in fi.* Et quod in minore dictum eſt, idem in Repub. locum habet : nam contra Rempub. indefenſam ſententia nulla eſt proferenda, *l.* 1. *C. de jure Reipub. l.* 11. *l. Reſpub. quib. ex cauſ. maj.* & *l.* 3. *C. de jure Reip.* Recte, nulla : nam nec interlocutoria valet, & indefenſo minore non ſunt acta circumducenda, nec inſtantia, *l. ſi Præſes*, *C. quomodo & quando Judex*. Interlocutoria non perimit inſtantiam, *l. & poſt*, *ſup. de judiciis* : cauſæ bonæ nonunquam eſt mala inſtantia, Gallice, *quand on ne pourſuit pas bien ſon droit*, in *d. l. & poſt* : qui inſtat provocat adverſarium, & ea ratione celerius pervenit ad jus ſuum. Inſtantia eſt acceleratio, nec eſt ſententia proferenda ex edicto peremptorio, id eſt, propter cauſam contumaciæ contra minorem, *l. contra pupillum* 54. & adjungit minoribus abſentem Reipub. cauſa : minores tamen defenſi legitime, & damnati poſſunt reſtitui ; abſentes Reipub. cauſa defenſi non poſſunt reſtitui, niſi in hoc, ut appellent etiam poſt præfinitum tempus, ſi ſit judex a quo appellari poſſit, *l. ult. de in integr. reſtit.* hæc *lex* 54. poteſt trahi ad alios ; ut ſi quis muneri publico adeſſe non potuerit, & parere edicto peremptorio in *d. l. ſi Prætor*, §. *ult.* ſi dicta ſententia in abſentem Reipub. cauſa indefenſum ex edicto peremptorio, non valet : multo minus valet ſententia dicta in eundem, non propoſito ullo edicto peremptorio : quia in quemlibet abſentem, quacumque ex cauſa dicta ſententia, abſque edicto peremptorio

A non valet, ſed obſtat *l.* 1. *C. quib. ex cauſ. maj.* ubi major abſens Reip. cauſa damnatus reſtituitur : ergo valet ſententia : ſed placet Accurſ. in *d. l.* 1. qui dicit præſente eo litem fuiſſe conteſtatam, dein abſentem fuiſſe. Et hoc probatur ex *l. ult. quomodo & quando judex* : in hanc rem de abſentibus Reip. cauſa vulgo citatur *l.* 4. *C. de procur.* quod non permitto, cum non ſit de Reipub. cauſa abſente, & falſo conjungitur cum *d. l.* 1. *quomodo & quando*. Deinde non eſt de Reipub. cauſa indefenſo, ſed de abſente quolibet, ut ſi mulier eum defendat, *l. alienam*, C. *eod.* Ideo indiget reſtitutione in integrum, quia utcumque defenſus eſt : ſatis dictum eſt, contra quos abſentes dicta ſententia non valeat, nunc videamus qualiter contra indefenſos valeat : contra abſentem indefenſum damB natum ex edicto peremptorio, vel indefenſum abſentem contumaciter, ſi edictum peremptorium ei notum fuerit, lata ſententia valet, & ab ea appellari nequit, *l.* 1. *C. quorum appellat. non recip. dict. l. & poſt*, §. *ult. de judic.* Et ait *l.* 53. damnari damno litis, quia non appellat. Et hoc in cauſis civilibus & criminalibus, non capitalibus : nam ſi capitale ſit crimen abſens nullo modo damnari poteſt, idque ex *l. abſentem*, *de pœn.* ſed adnotatur inter reos quaſi requirendus, dein edicto peremptorio adeſſe jubetur, bonis ejus obſignatis, quæ fiſco vindicantur, *titul. de requirend. vel de abſent. damn.* Altera propoſitio : contra indefenſum, & abſentem non contumacem, id eſt, non ex edicto peremptorio evocatum, dicta ſententia ipſo jure nulla eſt, *l.* 1. §. *Item cum ex C edicto*, *ff. quæ ſentent. ſi appell. l. ea quæ*, C. *quomodo & quando judex*, *l.* 47. *hujus titul.* ait, *præſentibus omnibus quos cauſa contingit*, in *l. non ita* 9. *de adopt.* adhibitis his, qui læderentur adoptione. Et ita in reſtituendis natalibus ſi filii legitimi fiant, neceſſe eſt adeſſe agnatos. Item in petenda reſtitutione quorum intereſt, *l. in cauſæ* 13. *de minor.* Quod adjicitur in *d. l.* 47. eſt exceptio ſuperioris. Breviter ait, niſi ſit damnatus ex contumacia : contra abſentem licet indefenſum propoſitum edictum peremptorium valet. Ergo ex eo edicto ſententia. Addendæ aliæ exceptiones, quarum una eſt in *l. ne diu* 21. C. *de pœn.* quæ loquitur de apparitorum prava perfidia, quam licet judici punire, eo apparitore abſente, odio apparitoris, cujus gratia introductum eſt, ut a ſententia proprii judicis in D criminali cauſa non poſſit appellare : In civili quidem poteſt, *l.* 3. *Cod. quorum appell. non recip.* de Cæſarianorum, id eſt, apparitorum fraudibus in *l.* 7. *Cod. de jure fiſci* : malum dixit neceſſarium Alexander apparitores rationalium, & rationales apud Lampridium in *Alex. Sev.* Hinc Gallice *Sergens*, quaſi Cæſariani. Et dicuntur Catholiciani, quia Catholicus Cæſar dicitur. Alia exceptio eſt in *l.* 2. §. *quod de frumentario*, *de adminiſt. rer. ad civit. pert.* Finge : Sitona, id eſt, adminiſtrator frumenti debet frumentum reddere, & ſi pronuntietur in eum abſentem, valet ſententia propter urgentem rei frumentariæ neceſſitatem. Deinde cauſæ appellationis poſſunt agi μονομερῶς, id eſt, una parte tantum præſente, ut *l. ult. ad Trebell. l. ult.* §. *Illud*, *de temp. appellat.* Priori cauſæ *utraque pars* E *adeſſe debet* : ac præterea quod dictum eſt in abſentem, & indefenſum datam ſententiam non valere, hoc ita procedit ſi & abſente eo, & contumace judicium inchoatum, & pronuntiatum ſit : nam ſi utraque parte præſente lis conteſtata ſit, quod alio modo conteſtatio fieri nequit, ſcilicet nonniſi parte præſente utraque, finem accipiet recte, altera parte abſente licet non ſit contumax, *l. ult.* C. *quomodo & quando judex*. Itaque appellatione opus eſt, idque oſtendit *l. & poſt*, *in fine*, *de judic.* ex cujus fine appellationi locus eſt : ergo valet ſententia. Itaque ſequitur utramque partem litem conteſtatam. Superiore caſu ſi abſente parte, judicium ſit inchoatum, & terminatum ſententia judicis, non eſt opus appellatione,

ne, *l.* 1. §. *cum ex edicto, quæ sententia sine appell. rescind.* A Huc pertinet *l.* 3. *C. quomodo & quando judex*, quæ loquitur de sententia lata in absentem, quæ non habet firmitatem, id est, ipso jure nulla est, si non sit accommodatus consessus. Ergo debet instituere querelam, non autem provocare. Quod obtinuit in testamento ipso jure nullo: nam oportet filium queri, alias taciturnitate valeret, *l. filio præterito, de inj. rupto testam.* Aliud querela, aliud appellatio est *in l. si nominatus, Cod. Theod. de appell.* querela inest appellationi, non contra. Cum sententia dicta est per contumaciam in absentem, tunc nec querelæ, nec appellationi locus est, ut non possit agi causa de integro per restitutionem in integrum *in l.* 53. *hoc tit.* an quod dicat eum damnari litis damno, semper damnatur? non, si bonam causam habet; sed dicit si condemnetur, ut contumax, eum appellare non posse, sed omnino litem perire, *l. ex consensu*, §. *ult. de appell. l. & post*, §. *ult. de judic. l. proper. Cod. eod. Nov.* 82. & inde pendet ratio quæ vulgo non intelligitur, *l. liberto*, §. *litem, de negot. gestis, sup.* Quidam ex litigatoribus litem in judicium deductam deseruit, quem lex vocat frustratorem, id est, tergiversatorem, cunctatorem; qua ratione contrahitur eremodicium, id est, desertio litis inchoatæ, ἐρήμη deserta, δίκη causa. Itaque agitur μονομερῶς non cognitionaliter, id est, partibus cominus constitutis, seu utraque parte præsente: frustrationis amicus non rogatus causam egit, causas absentiæ allegans, & condemnatus est absens ex eremodicio: ille frustratoris amicus non appellavit, an hoc ei imputabitur? & ait, culpam non contraxisse, atque hoc sibi verum videri, quia frustrator condemnatus est, scilicet ex sua contumacia; itaque culpam non contraxit ejus amicus, qui cum non posset appellare, non appellavit, cum absens non posset. Quæritur ab interpret. an dicta sententia pro absente valeat? quod idem de furioso quæritur *in l. furioso, sup.* & constat pro absente contumace dictam sententiam valere, *d. l. properandum, & d. l. & post, l.* 1. *C. quomodo & quando judex*, quæ est de absente contumace. Et dubium hujus leg. 1. est, rescriptum, quo Imperator dicebat absentes damnari solere, absentes scilicet per contumaciam, non tamen semper damnandos, quia possunt absolvi. Nunc si pro absente contumace dicta sententia valet, qui litem inchoatam deseruit; & pro absente non contumace multo magis, videlicet si litem contestatus sit: nam si litem contestatus non sit, non poterit quis damnari absens, *l. certum*, §. *si quis, infra, de confessis.* Et quamvis dicatur, pro minore indefenso valere dictam sententiam, hoc ita accipiendum est, si minor egerit causam per se, vel per alium, non interveniente tutore, vel curatore, non tamen est defensus, *l. non eo minus, C. de procur.* Sed quid si minor nunquam judicio interfuerit, nec quisquam ejus nomine, an valebit super eo sententia? non. Contumax est, qui contemnit, Græce καταφρονητής: quæro, an sit opus tribus edictis, an peremptorio? Hoc in arbitrio judicis, ut ait *l. nonunquam, de judic.* Evocatur tribus edictis absens, intermisso inter quodque edictum ex jure veteri 10. dierum spatio, mensis ex *Nov.* 112. interdum post tertium proponitur quartum, quod dicitur peremptorium, quod non patiatur adversarium tergiversari. Tria tantum interdum proponuntur, *l.* 2. *l. consentaneum, l. tres, quomodo & quando judex.* Interdum unum, quod est vice omnium, quod est peremptorium, quia post hoc non sequitur aliud; Alias judex evocat tribus denuntiationibus, vel literis. Edicta publice affiguntur, denuntiationes fiunt per officia, id est, apparitores; Literæ mittuntur ad reum, vel magistratum ad requirendum reum, *l.* 1. *&* 4. *ff. de requ. vel absent.* Paul. 5. *Sent. & l. absentem, de pœnis.* Heic male legitur, detracta *vel* particula, itaque lege, *vel literis*: excusatur interdum: Finge: morbo sontico non posse adesse, an incidet in pœnam? non, A *l. si prætor, in fin. de judic.* Itaque licebit ei de integro causam agere, vel si præfinitum tempus litis lapsum sit per restitutionem in integrum. Idem si ad majus auditorium evocatus sit, cum eodem die tribus quoque edictis ad minus evocatus esset; vel finge eum, qui evocatur tribus edictis nondum re perfecta mori, & mortuum condemnari, an valet sententia? non. Adverte tamen, lite contestata, mortuum recte damnari; sed qui mortuus est, non quasi contumax condemnabitur. Et hoc est, quod dicitur, morte solvi peremptorium. Itaque dicta sententia non valet, *l. in sententiis* 59. §. *ult. hujus tit.* Et ab herede lis retractabitur: qui §. continet rescriptum: nam Pandectæ sunt refertissimæ rescriptis sive constitutionibus, ut *l. si uxor*, §. *judex, ad l. Jul. de adult.* Augustinus ad Pol-
B lentium ait esse Antonini constitutionem in Cod. Gregoriano. Contumax non est, qui non paret judici incompetenti, id est, judici quem constat non esse competentem. Finge enim vocari ad eum, quem ambigitur, an sit competens, si non paret, pro contumace damnabitur, *l.* 2. §. *sed si dubitetur, & l.* 5. *de judic.* Ergo multo magis si sit competens, non pareat. *In l.* 48. *hoc tit.* Decreta sunt sententiæ causa cognita prolatæ. Objiciunt *l. Judices, C. de sent. & interloc. omn. jud.* verum lex *decreta* pertinet ad urbem: nam de prætorum decretis loquitur. *Lex judices* ad Provincias: scripta enim est Juliano Proconsuli Asiæ.

Ad L. Si quis dolo LI.

C NOn loquitur de eo, qui bonis cessit: nam etsi postquam bonis cessit, bona veneant, non fit dolus; nam cessionem sequitur venditio, *l. debitores* 11. *C. ex quib. caus. infam. l.* 3. *&* 5. *de cess. bon. inf. l.* 2. *&* 4. *C. qui bon. ced.* tamen non recte dixeris eum dolo fecisse, qui cessit bonis, ut venderentur ejus bona; quia cessio bonorum est permissa lege Julia, cujus duplex est beneficium, ut debitor liberetur carcere, nexu, & liberetur infamia: nam venditio, quæ sequitur cessionem, non irrogat infamiam, si ultro cessit: nam si eo invito venderentur ejus bona, venditio esset infamis; non autem, qui sponte cessit, & suo jure utitur, *l. nullus, de reg. juris.* Non est intelligenda hæc lex de marito, muliere, socio, qui non tenentur ultra facultates,
D & tamen si dolo desierunt facere posse, tenentur, *l. verum, in principio, pro socio, l.* 22. §. *ult. h. t. l. etiam*, §. *ult. sol. matr. l. un.* §. *cum autem, C. de rei uxor. act.* Et videtur hæc lex posse de his intelligi; sed non loquitur de debitore, qui vendidit bona sua; sed de debitore cujus creditores bona vendiderunt. Non loquitur ergo hæc lex de marito, patrono, & similibus, sed simpliciter de eo cujus bona creditores vendiderunt, *l. ult. C. de revoc. his, quæ in fraud. credit.* Itaque sciendum ex edicto Prætoris, si debitor alienarit bona sua in fraudem creditorum, dari actionem in eum, in quem alienavit, rescissoriam, quia revocantur alienata, & possidentur. Quæ actio dicitur Pauliana, & datur in eum, qui alienavit, vel fraudatorem, *l.* 2. *quæ in fraud. cred.* & utraque actio est annalis, & annus ille numeratur ex die
E facta venditionis, *l.* 6. §. *ult. quæ in fraud. credit. l. pen. de revoc. his quæ in fraud. credit.* Hæ autem actiones dantur post alienationem. Ad hæc pertinet *l. ult. Cod. de revoc. his, quæ in fraud. credit.* quæ est difficilis. Species hæc est: Creditoris fraudandi causa debitor quidam debitorem suum liberavit donandi animo. Lex ait eum fraudatorem ex edicto perpetuo intra annum utilem teneri in quod facere potest, vel dolo malo fecit quo minus possit. Loquitur hæc lex de eo, qui cessit bonis, non loquitur de debitore, qui debuit ex causa donationis: & ideo qui non tenebatur, nisi in id quod facere potest. Dico, vaticinari eos, qui dicunt eam loqui de debitore donationis causa liberato; sed de quocumque debitore: non est accipiendus debitor accepti-

ceptilatione liberatus tantum; ſed is debitor tenetur in ſolidum ſi ſcivit fraudem; Sin minus in quantum facere poteſt, *l.6. §. in his quæ in fraud. credit.* Et de eo loquitur, qui tenetur ex edicto, quæ in fraudem creditorum, in quantum facere poteſt, vel in quod deſiit dolo malo poſſidere: nam qui dolo malo deſiit idoneus eſſe, pro idoneo eſt, & amittit privilegium ne damnetur ultra facultates. Atque ita dabitur ex eodem edicto actio non tantum in eos cum quibus debitor fraudavit; ſed in debitorem, poſtquam exutus eſt omnibus bonis. Eſt igitur actio inanis, cum detur in egenum. Fateor; ſed datur pœnæ cauſa, *l. ult. §. ult. quæ in fraud. cred.* ut coerceatur carcere, & vinculis jure civili. Hodie non aliter, quam ſi ſe huic pœnæ obligarit, *l.1. & ult. C. qui bonis cedere poſſ.* Hinc beneficium ceſſionis bonorum, ne vexentur carcere. Aliud in debitoribus tributorum, qui debent fiſco, *l.2. C. de exact. tribut.* Et ſic aliorum creditorum deterior eſt conditio, quam provincialium, qui tributa pendunt. Nam ſi debitor paſſus ſit bonorum venditionem cum infamia, in eum datur actio pœnæ cauſa: id eſt ſi quid acquiſivit poſt venditionem datur in eum actio pro modo ejus, quod acquiſivit: vel ſi rem diſſiparit dolo malo, ut non poſſit revocari actione Pauliana, datur in eum actio in ſolidum: & hoc ait in *princ. hujus legis*, cum ait tenetur in ſolidum, ut carcere fatigetur, pœnæ cauſa, ut ait *l. ult. quæ in fraud. credit.* in eum, qui paſſus eſt venditionem, & quod acquiſivit datur actio in quantum facere poteſt. Similiter is qui non ultro ceſſit bonis, ſed neceſſario paſſus eſt venditionem, tenetur in quantum facere poteſt, niſi dolo malo fecerit, quo minus facere poſſet: Et qui non invitus paſſus eſt venditionem, infamis eſt, & plectitur carcere & vinculis.

Ad §.1.

OBſcurus eſt hic §. ob verba: *Si venditor præſtiterit.* Sunt qui legant: *Si vetitor.* Finge: creditor miſſus eſt in poſſeſſionem bonorum, ſed extraneus non admiſit, quo nomine tenetur actione pœnali quantum ejus intereſt ex *l.1. ne vis fiat ei, qui in poſſeſſ. miſſus eſt.* An debitor erit liberatus? ſic videtur, quia creditoris nihil intereſt, cum ſit conſecutus omne ſuum ab extraneo, & dicta lex ait, debitorem liberari; ſed vox illa *vetitor*, Latina non eſt: ſed & falſum eſt, debitorem eſſe liberatum, quia ſi creditor a debitore petat, idem non petet, quod ab extraneo habuit, quia pœnam conſecutus eſt. Itaque petet recte a debitore, ut fit in edicto de tabulis exhibendis, ubi ponitur actio eadem pœnalis, *l.3. §. condemnatio, ff. de tabulis exhibend.* Acc. in *l.1. §. hanc actionem, ne vis fiat ei, qui in poſſ. miſſ.* exiſtimat ita diſtinguendum: Aut debitor prohibuit creditorem in poſſeſſionem mitti: & ſi conſecutus ſit, quod ſua intereſt, debitor liberatur: Aut extraneus, & ſi conſecutus ſit, quod ſua intereſt, debitor non liberatur, quia tulit pœnam, *d. §. condemnatio.* Ergo falſa lectio, Baſilica legunt: *ſi emptor.* Species eſt: Extraneus prohibuit creditorem in poſſeſſionem ingredi: deinde vendidit, & emptor creditori præſtitit id quod intereſt; eo caſu debitor liberatur, quod falſum eſt; & emptor poſſet quidem ultro ſolvere vice venditoris, qui prohibuit; ſed non poſſet ad id compelli actione pœnali. Alii male: venditor, id eſt emptor nominis, ſed non abutuntur hoc nomine noſtri auctores. Alii interpretantur: venditor, id eſt, emptor ſimpliciter. Species: debitor vendidit bona creditorum, emptor tenetur actione Pauliana, ſed latitat; creditor mittitur in poſſeſſionem bonorum; ſed non admittitur ab emptore, qui præſtat, quod ejus intereſt, & debitor liberatur: Idem ſi alius creditor, vel extraneus idem præſtiterit; quod falſum eſt, ut jam dictum. Itaque legendum in hoc §. *ſi debitor*, & ponendum, debitorem prohibuiſſe creditorem ingredi in poſſeſſionem, & præſtitiſſe

A quod ejus intererat. Itaque lege: *Si debitor*: deinde *quæſitum an debito liberetur.* Itaque ſi debitor præſtiterit pœnam ex edicto, ne vis ei fiat, qui in poſſeſſionem miſſus eſt, liberatur, quia non tam pœnam, quam debitum præſtitit, quod non ita eſt in extraneo. Vide Obſerv. lib.XII. c.23.

Ad L. Poſt rem judicatam LVI.

ORatio Divi Marci pertinet ad confeſſionem, ut ea obtineat vicem rei judicatæ, ut & jusjurandum: Nam confeſſio, & jusjurandum obtinent vicem rei judicatæ, *l.1. ff. quar. rerum actio non detur*, quia adverſarius deferendo jusjurandum, adverſarium de cauſa

B ſua judicem facit. Confeſſus in jure pro judicato habetur ex 12. tab. maxime ſi de credito ſit confeſſus. Hodie ex oratione D. Marci, ex omnibus cauſis, in jure confeſſus pro judicato eſt, l.6. tit. ſeq. & tempora judicati dantur confeſſis, ut judicandis, *l.21. de judic.* Poſt rem jurejurando deciſam, & confeſſionem, & rem judicatam nihil quæritur; ſed tamen jusjurandum in aliquo habet majorem vim, quam res judicata, *l.2. de jurejur.* ut & confeſſio: nam poſt rem judicatam appellari poteſt, poſt confeſſionem in jure factam, nequaquam, *l. donari, §. quidam, ſup. de donat.* Poſt datum jusjurandum quoque non appellatur, nec ex integro cauſa agitur niſi prætextu novorum inſtrumentorum: neceſſarium jusjurandum, quod refertur: judiciale, quod defertur a judice, voluntarium, quod a parte defertur in judicio,

C vel extra judicium, & ne ex hac cauſa poteſt retractari, *l. admonendi, ſup. de jurejur.* Præterea major eſt vis jurisjurandi, quam rei judicatæ: quia ſi mulier juraverit ſe eſſe prægnantem, nec ſit prægnans, & ita ſit miſſa in poſſeſſionem ventris nomine, jusjurandum excuſat eam calumnia, *l.3. §. pen. de jurejur. ſup.* Sed ſi decreto Prætoris miſſa ſit in poſſeſſionem, non excuſabitur, ſed tenebitur actione pœnali in factum ex *l.1. §.3. ſi mul. ventris nom. in poſſ. l. notatur, & ſeq. his qui not. infam.* Poſt rem judicatam appellari poteſt; poſt confeſſionem & jusjurandum nequaquam. Cur id? quia quodammodo ſua ſententia damnatur, qui confitetur, *l.1. tit. ſeq. l. furti, §. ſed etſi jurejurando, de his qui not. infam.* Nunc, cur non is contra, quem juratum eſt appellat, *l. pen. §. ſive autem, l. de rebus credit.* an quia ju-

D dicem adverſarium fecit, ut eſt in *l.1. quarum rer. act. non detur*: non: nam ſi in judicem conſenſi, poſſum ab eo appellare, *l. ex conſenſu 23. in principio, de appellat.* Sed quia ea mente defertur jusjurandum, ut poſtea nihil amplius quæratur, niſi ſit jusjurandum neceſſarium, & judiciale ob reperta nova inſtrumenta. Ceterum ſemper rei judicatæ recte comparantur jusjurandum, & confeſſio. Neceſſarium & judiciale jusjurandum non defertur extra judicium: voluntarium, aliquando in judicio, ſæpe extra judicium. Confeſſio extra judicium facta, niſi quoque teſtes ſint rogati, nec fidem facit, nec obligationem parit. Itaque exigit *Novel.90.* ut fiat confeſſio in judicio: atque ita *in jure confeſſus*, *l.1. §. proinde, ſi quid in fraud. patr. l.4. §. pen. ad l. Jul. maj. l.4. C. de repud. hered.* Confeſſus eſt, qui voce, vel ſcri-

E ptura, vel quoquo alio modo in jure confeſſus eſt. Itaque de confeſſione intelligendum apud magiſtratum, vel judicem. Facta confeſſio interdum ſumitur pro cautione, *l. cum de indebito, de probat.* Et parit obligationem extra judicium facta. Sed hic intelligimus confeſſionem pro dicto, vel promiſſo. Nemo abſenti damnari ſolet, ut ait *l. certum, §. ſi quis, tit. ſeq.* abſenti, id eſt, qui non adfuit judicio; non obligatur, qui juravit abſenti ſe daturum operas. Ex jurejurando an naſcitur obligatio? non, ut nec ex pacto nudo, niſi uno caſu, cum libertus patrono juraverit ſe operas præſtiturum; ſed ita demum ſi præſenti, non abſenti juraverit. Et ſicut eſſe certa debet ſententia, *§. curare, de action.* Ita confeſſio, *d. l. certum.*

Ad

Ad L. Quidam LVII.

QUæritur an minor 25. annis judex eſſe poſſit : & prima fronte ſignificare videtur hæc lex, ſententiam ab eo dictam obtinere vim rei judicatæ . Sed contrarium verum eſt , & certa Harmenopuli ſententia in 1. Epitomarum , quia imperfectæ eſt ætatis , & non idoneus adminiſtrator rei ſuæ , non eſt idoneus tutor, *l. ult.* C. *de legit. tut.* minores non admittuntur in curiam, ut nec ſuſcipiunt munera publica, & perſonalia officia , *l. non tantum , de decurion. l. ad remp. de muner. & honor. l.* 2. §. 1. *de vacat. mun.* niſi ſit penuria civium , *l.* 2. C. *qui ætate ſe excuſ.* niſi beneficio liberorum , *l.* 2. *de minor.* vel beneficio Principis . Qui contra ſentiunt , ſcilicet minorem judicem eſſe poſſe , afferunt *l. cum lege , de recept.* quæ videtur ſignificare minorem 25. annis, dum ſit major 20. annis, judicem eſſe poſſe . Certum eſt, arbitrum cogi judicare poſtquam recepit. Excipitur lege judiciaria minor 25. annis ; ille enim ſi receperit arbitrium , non cogitur judicare . Non dicit lex minorem 25. annis judicem eſſe poſſe , vel arbitrum ; ſed ſi electus ſit ex conſenſu partium , eum judicaturum . Non poteſt quidem eſſe judex, ſed poteſt judicare , non tamen cogitur judicare ; imo majori 20. annis ſuccurritur per reſtitutionem in integrum ne judicet , ſi receperit minor 20. annis, ipſo jure excuſatur : major 20. annis excuſatur per reſtitutionem in integrum : male colligitur ex *l. cum Prætor , de judic.* minorem 25. annis judicem eſſe poſſe . Dicunt : Enumerantur in ea lege, qui judices eſſe non poſſunt : minor. 25. annis eo in numero non eſt . Ergo poteſt eſſe judex . Impubes non facit teſtamentum, quia ultimum eſt judicium, *l. major , de inoff. teſtam.* Sed in *l. cum prætor* , impubes omnino prohibetur eſſe judex : minor poteſt eſſe judex ex conſenſu partium , quod non eſt in impubere, & impubes omnino prohibetur eſſe teſtis, *l.* 3. §. *lege , de teſtib.* minor autem tantum excuſatur in *l. in teſtimonium , eod. tit.* Sed hæc *l.* 57. videtur probare ſententiam a minore dictam, ſi attigerit pubertatem plenam , id eſt annum 18. Sed hoc abſolute hæc lex non dicit, minorem ſcilicet 25. annis judicem eſſe poſſe; ſed ait, tuendam eſſe ejus ſententiam , dum non fuerit minor 18. ann. Sed an omnibus caſibus ? minime : Hoc enim tantum procedit in caſibus enumeratis in hac lege , videlicet ſi datus ſit ex conſenſu partium , qui non ignorabant ætatem. Item ſi minor 25. ann. datus ſit magiſtratus a Principe . Præſides magiſtratus judicabant , vel judices dabant , *l.* 2. C. *de pedan. judic.* Hodie dat tantum Princeps , *l. un. de arbitr.* judicat Princeps, & judices dat , *l.* 1. *de ſuſpect. tutor.* totum officium juris dicundi mandat . Facilius minoribus 25. annis dabatur magiſtratus , quam datur judex . Minor 25. annis ſit conſul , *l.* 1. *de off. conſul.* Itaque majores noſtri detulerunt magiſtratus etiam ignaris juris & legum . Exigitur in judice dato peritia legum , *Nov. de judicibus* ; in magiſtratu non : quia erant interdum militares : Ideo in *l.* 2. *quod quiſque juris* , ex illo edicto punitur, qui jus iniquum dixit , ſi modo dolo malo : Nam finge magiſtratum jus dixiſſe ex imprudentia & imperitia legum , an præſtabit ? non : quia habebit aſſeſſores , ut videre eſt in oratione pro Plancio apud Ciceron. ita Tribuni militum fiebant minores impuberes, ut eſt in *l. ult.* C. *de milit. teſtam.* impubes , qui eſt tribunus , facit teſtamentum . Itaque ait hæc l. 57. tuendam eſſe ſententiam æquiſſimum eſſe , ſi ſit major 18. ann. nam ſi minor ſit Prætor , conſul , minor, inquam , 18. annis ; vel ſit datus ex conſenſu partium , ejus ſententia tuenda non eſt . Itaque minoris tuenda eſt ſententia dati a Prætore , vel ex conſenſu partium .

Ad L. Si cum nulla LVIII.

SI nulla ſententia præceſſiſſet , intellige , vel confeſſio facta in jure , vel juſiurandum , ex *l.* 1. C. *de exce. rei judic.* Itaque nimis propere cœpit ab executione .

Ad L. In Sententiis LIX.

HÆc lex complectitur *tit.* C. *de ſentent. quæ ſine certa quant. prof.* certa debet eſſe ſententia judicis, id eſt, certæ rei vel quantitatis, qua de actum eſt : imo & ſi de incerta quantitate actum ſit , nihilominus debet eſſe certa ſententia , §. *curare , de act.* quod explicat *l.* 3. *in fi.* C. *de inutil. ſtipul.* ait , *ob incertæ actionis effectum* , quia actum erat in id quod intereſt , *concludat condemnationem taxatæ quantitatis* : alioquin ſententia non valet , & citra appellationem infirmatur . Sententia eſt definitio litis, quæ eſſe non poteſt niſi certa. Certa eſt ſententia ſi judex jubeat ſolvi certam ſummam , ut aureos centum , vel præſtari , vel quo alio verbo hoc ſignificetur . Satis eſt ſi ſententia ſit certa , id eſt expreſſa certa ſumma , & quo verbo id ſignificarit judex , non admodum curamus , ut ſi juſſerit actorem accipere a reo : nam ſententia non fit certa formula : aliquando ſententia jubet, aliquando ſententia vetat , *l. qualem* 19. §. *ult. l. quid tamen* 21. §. *pen. l. ſi duos* 34. *De recept. qui arbit. l.* 1. *quæ ſentent. ſine appell. reſc.* aliquando verbo placet , *l. Metrodorum* 40. *de pœn.* Et in actione finium regundorum , requiri placere terminos quos majores fixerunt , hiſque parere ; aliquando verbo , *videri* , ut animadvertit Budæus , *l.* 1. §. *quæri , ad S. C. Turpill. Titium temere accuſaſſe videri* , ut teſtes olim, arbitrari ſe , non ſcire , *in d. l. quid tamen* , §. *ſi arbiter , Titium nihil debere videri , ſervum illius non videri , l. Divi* 27. §. 1. *de liber. cauſ. l. ob hæc ,* 20. *de his qui not. infam. l. proxime , de his quæ in teſtam. del.* Et frequenter in actione inofficioſi teſtamenti , videri patrem juſtas cauſas iraſcendi filio non habuiſſe ; quæ ſententia reſcindit teſtamentum : ideoque ſententiarum verba non erant ſemper directa , imperativa , ſed quodammodo inflexa , & frequentius in condemnationibus , parum Titium ſibi caviſſe videri : Et ideo non fuit ſententiarum certa formula, nec intereſt quo verbo utatur judex . Videtur tamen ſecundum communem opinionem vitandam eſſe brevitatem in ſententia , *l. ult.* C. *comminat. epiſt. programm. auctoritat. rei judic. non hab. quod magno conflictu ſententia decerni ſolet , id paucis literis temere deſcriptis definiri fas non eſt* : Sed hoc non ſequitur, vitandam in ſententia brevitatem : nam brevitas ſententiæ non nocet , *l. ſi aliquid* , C. *de don.* brevitas chartulæ donationi non derogat : quin imo donationes & ceteri contractus ſolebant deſcribi pauciſſimis verbis , ſicut brevibus literis deſcripta ſententia valet , nec nefas eſt brevem proferre ſententiam , & alius eſt ſenſus , *d. l. ult.* quæ eſt Imperatoris Conſtantini , qui juris formulas ſuſtulit , quæ maxima ex parte conſtabant notis . Unde quæſitum an teſtamentum notis conſcriptum valeat , *l. ult.* C. *famil. erciſc.* quibus & ſcribebantur Senatuſconſulta . Certa eſt judicis ſententia , ſi jubeat petitum ſolvi, quia videtur nominaſſe quantitatem, quæ libello conventionis comprehenſa eſt : ſi certa fuerit actio : nam ſi incerta fuerit actio , nulla eſt ſententia , ſicut in *l.* 5. §. 1. *ſup.* ſi ita pronuntiet judex : quod habes ex teſtamento Titii , id reſtituas , valet ſententia, quia videtur expreſſiſſe ſummam teſtamento , vel codicillis comprehenſam : Sicut in appellationibus ſi dixerit judex , juſte appellaſſe , vel inique , valet ſententia , quia videtur ſummam priori ſententia comprehenſam ſua ſententia expreſſiſſe . Eſt ſimilis caſus *l.* 1. C. *de ſent. quæ ſine certa quant.* Judex addictus actioni judicati pronuntiavit judicatum eſſe : nam de eo tan-

tum quærebatur. Et adjecit, usuras rei judicatæ deberi, quæ cucurrerant post tempora judicati solvendi, scilicet, nec expressit certam quantitatem usurarum, quæ exprimenda videtur, & certa facienda condemnatio valet, tamen quia videtur nominasse eam quantitatem usurarum definitam legibus in *l. ult. C. de usur. rei judic.* usurarum, quæ debentur ex contractu non est certa definitio: Et ideo in quæstione usurarum, quæ debentur ex contractu, certa quantitas sententia exprimenda est. Difficilis est *l. 2. C. de senten. quæ sine certa quantit. prof.* finge, Curatorem reip. condemnasse debitorem reipub. non expressa certa summa, puta indemnitatem reipub. præstari placere, & tamen valere sententiam; sed necessario ponendum est in ea pene fuisse certam actionem, & remp. petiisse certam summam, aut se damno affectam ad summam centum aureorum: certa fuit actio ex certa actione, dicta sententia valet, quia videtur damnare eum in id quod respub. petiit.

Ad L. Quæsitum LX.

NOn valet edictum Prætorium contra eum propositum, qui morbo sontico laborat, *l. si Prætor, in fi. de judic.* sicut nec sententia, quæ inde sequitur. Morbus sonticus pro epilepsia accipitur a Plinio, nos pro quolibet morbo, qui cuilibet rei agendæ est impedimento, ut febris in *l. Judex, de judic.* & dicitur sonticus, quasi nocivus in *l. 4. §. ult. de ædilit. edic.* Et sonticus morbus est sive sit perpetuus, sive temporarius.

Obstat *l. 1. §. pen. de ædil. edic.* quæ ostendit sonticum morbum eum videri, qui est perpetuus. Sed morbus sonticus dicitur dupliciter, respectu rei qua de agitur, qui rei peragendæ est impedimento: & hoc respectu morbus sonticus est, sive temporarius, sive perpetuus. Alias dicitur morbus sonticus respectu corporis male affecti, nec intelligitur eo respectu sonticus morbus, nisi sit perpetuus, ut tabes, cæcitas, quæ in *tit. de ædil. edict.* est morbus sonticus. Et tamen non est morbus sonticus in l. 12. tabul. *l. 1. §. quamvis, de postul.* Ex l. 12. tabul. morbus sonticus judicis judicium diffindit, *l. judex, de judic.* quæ ait, morbum sonticum remittere judici judicandi necessitatem, & diffindere, ut ait *l. 2. §. si quis,* id est, differre non solvere; Et ita morbus sonticus litigatoris diffindit judicium ipso jure, invito judice. quia plus potest l. 12. tabul. quæ jubet diem esse diffisum ob morbum sonticum, quam voluntas judicis, *l. si feriatis, de recept. arbitr.* l. 12. tab. ait, diem diffindi, hæc l. ait, *differri*; non tamen idem omnino est. Ex diffisione quidem sequitur dilatio; Et ideo nihil interest dixeris diem diffindi, *l. 2. §. si quis judicio, si quis caut. jud. sist. c.* Diffindere, id est, dividere, interrumpere judicium, & infringere tempus illud quo judex, vel litigator morbo sontico laborat, demere numero dierum, quibus judicium fieri, judiciove sisti oportet, & ita Varro de re rustica. Ergo morbus sonticus judicis, vel litigatoris diem judicii diffindit: Et ideo non recte proponitur edictum peremptorium in eum qui sontico morbo laborat: ergo nec in febricitantem, quia febris est morbus sonticus. Febris est motus corporis contra naturam, vel calor cordis, & arteriarum contra naturam: febriculæ, vel celeres quartanæ non sunt morbus sonticus, quia cuique rei agendæ non obsunt.

Ad L. Sæpe LXIII.

PRoponit initio regulam his verbis: *Sæpe constitutum est*, &c. in *l. ult. C. quibus res judic. non noc. l. 1. C. inter alios acta aliis non nocere*, qua significatur, res inter alios judicatas aliis non præjudicare, sicut in *l. nuda, C. de contrah. stipul.* Ex nudo pacto actionem non oriri dicitur sæpe fuisse constitutum, *l. jurisgentium, §. ut puta, de pact.* Ex crebris autem Constitutionibus fiunt regulæ juris. Loquitur hæc regula de rebus judicatis, sed porrigitur ad res inter alios quocumque modo actas, veluti ad jusjurandum, *l. 9. §. ult. & l. 10. de jurejur.* Si quis juraverit rem suam esse, poterit experiri adversus eum, qui jusjurandum detulit, non etiam adversus alium; quia non debet alii nocere quod inter alios actum est. Porrigitur etiam ad solutionem a duobus factam, *l. 1. C. res inter alios actæ, vel jud.* Solutio unius heredis nihil nocet ceteris, *l. 2. eod. tit.* Idem demonstratur esse in transactione, & in pactione, *l. 3. eod.* Posset quæri quid distet tit. Res inter alios jud. a tit. Res inter alios acta: sed dicendum est. Specialem esse tit. de re jud. ut res judicata non noceat his, qui judicio non interfuerunt, etiamsi eorum nomine judicium acceptum, vel dictatum sit, si modo non mandaverit, vel ratum non habuerit. Titulus, res inter alios acta, generalis est: nam & solutionem, & pactionem, & transactionem aliis non nocere docet. Et de re judicata eleganter in *l. is qui fundum, de usufruct. leg.* non debere arbitrum inter alios judicando, jus alterius immutare: rem inter alios judicatam aliis non præjudicare. Præjudicare est parere exceptionem, vel actionem judicati. Ex re judicata inter alios in alium non nascitur exceptio rei judicatæ, vel actio. Et adjiciamus etiam, alii non dari exceptionem, vel actionem rei judicatæ: Et generaliter res inter alios judicatas aliis neque prodesse, neque obesse, *l. 2. C. quib. res jud. non noc. l. Claudius, qui pot. in pign. hab.* Quibus autem casibus perdit officium suum, & quas patiatur exceptiones videamus. Hæc lex proponit unam tantum, nos aliam proponemus sumptam ex *l. ex contractu* 44. *h. t.* Ex qua colligitur rem judicatam inter creditorem hereditarium, & filium heredem debitoris nocere substituto, vel coheredi, qui judicio non adfuerit. Ergo falsum est, rem inter alios judicatam aliis non nocere. Sed respondendum est, *l. ex contractu* non hoc demonstrat, rem judicatam inter alios nocere substituto, vel coheredi simpliciter, sed coheredi cui accrevit, vel substituto cui obvenit portio hereditatis, qua se abstinuit filia post condemnationem: quo genere coheres, vel substitutus subiit personam filiæ condemnatæ. Et ideo in eum, & bona testatoris executio fieri debet; & ita si res judicata sit inter Primum & Secundum, & Secundus sit condemnatus, nocebit res judicata Secundo, si eodem jure experiatur de integro: sed si novo jure experiatur, vel hereditario jure, puta quasi heres absentis, cui res judicata non nocet, nihil etiam ei nocebit, *l. Modestinus, inf. de except. l. si servus, de liber. caus.* Et ita fit ut res judicata non noceat condemnato; sed nocet non condemnato, id est, substituto, vel coheredi. Et ratio est hujusmodi: Condemnato non nocet res judicata, vel quia deposuit personam condemnati per abstentionem, vel quia assumpsit personam non condemnati, vel quia heres extitit non condemnato, & agit ex ejus persona jure hereditario, non pristino; non condemnato autem nocet res judicata, quia sustinet personam condemnati, id est, heredis instituti, quia condemnatus ex contractu defuncti se abstinet. Alia distinctio proponitur in hac l. Primum magis placet scriptura Noricarum Pandectarum, ut legatur negative, hoc modo: *Scientibus non obest.* Aliter erit incongruus sensus; alioquin non tantum ignorantibus obest, sed multo magis scientibus, quod falsum est; nam non potest etiam tolerari alius sensus ut dicat: sententiam inter alios dictam aliis quibusdam etiam scientibus obesse, id est, non tantum his inter quos res judicata est, sed etiam aliis scientibus nocere, & tamen separandi sunt ab aliis, qui judicio non interfuerint; & quæritur an noceat his res inter alios acta. In secunda parte distinctionis est alius labor propter errorem verborum. Summa hæc est; quibusdam condemnatis non nocere rem judicatam: quod aliquando evenire supra diximus in *l. ex contractu* 44. Nam condemnatio non nocet condemna-

demnato, qui postea se abstinuit bonis, quando obligatio descendebat ex contractu defuncti: vel etiam si quis susciperet personam non condemnati: sed nihil tale demonstratur in hac lege: nullum est verbum in sequentibus, ex quo possis colligere, condemnato quibusdam casibus condemnationem non nocere. Deinde inepta est distinctio, nisi una pars alteri adversetur. Prima distinctionis pars hæc sit: Res inter alios judicata aliis quibusdam scientibus etiam obest: ergo altera debet esse hujusmodi: Res inter alios judicata aliis quibusdam scientibus non obest: Aliquando res inter alios judicata aliis etiam scientibus non obest: Aliquando iis scientibus obest contra quos nihil judicatum est.

Videamus quibus casibus res inter alios judicata etiam scientibus non noceat: Duo sunt coheredes debitoris: cum uno ex heredibus actum est pro portione hereditatis, & condemnatus est, an tenebitur alter coheres pro condemnato, quod sciente eo, coheres suus judicium acceperit ex contractu defuncti? non: nam si sciente coherede, alter coheres condemnatus sit, etiamsi scierit, integra est ei defensio adversus victorem coheredis: nam ei, qui judicio non interfuit, licet scierit agi cum coherede, integra est defensio in eum, qui vicit coheredem: nec obstat ei, quod sciverit condemnatum coheredem, quo etiam casu scienti non nocet res inter alios judicata. Idem erit si duo petitores sint: Finge apud diversos judices duos egisse; unus victus est, nec appellavit: an hoc nocet alteri, qui ei judicio non interfuit, vel qui egit alio loco? minime: Si duo fuerint actores, & unus victus sit, nec appellarit, hoc nihil præjudicat alteri, etiamsi scierit condemnatum alterum. Atque hoc casu res inter alios judicata, aliis etiam scientibus nihil obest. Hoc posteriore casu ponendum est eos fuisse coheredes, ut docet Accurs. in *vers. Cur autem*: Si duo rei credendi fuerint, quibus singulis debeatur in solidum, unius petitione tota solvitur obligatio, *l. 2. de duobus reis*; vel si duo fuerint rei debendi, qui singuli debeant solidum, & unus sit conventus, tota res deducta intelligitur in judicium, si cum uno actum sit: coheredes non sunt rei debendi, vel credendi, quia ipso jure obligationes inter eos tam activæ, quam passivæ sunt divisæ pro portionibus hereditariis ex 12. tabul. Acquiescere in jure est non appellare, *l. 4. C. de procur.* Aliquando res inter alios judicata obest scientibus, aliis quibusdam ignorantibus nunquam obest. Hoc ita proponit, veluti si creditor experiri passus sit debitorem de proprietate pignoris. Restat ut doceat, rem inter alios judicatam, aliis quibusdam scientibus obesse, quamvis non sit contra eos judicatum. Accurs. legit, *veluti si debitor creditorem passus sit*, sed Florentiæ legitur: *veluti si creditor, debitorem*. Et adnotat Accurs. in verbo *creditor* secundum Pisanam, id est, Florentinam, legendum, *creditor*, & *debitorem*; sed potius esse, *debitor*, & *creditorem*: & secundum eam est gloss. verum probanda est scriptura Florentina, quam probant Basilica, in quibus ita est: Si creditor experiri passus sit debitorem de proprietate pignoris. Si creditore interveniente, debitor egerit de dominio rei pignori datæ, & victus fuerit, ea res nocet creditori: Scienti tantum creditori nocet, re judicata inter alium & debitorem. Confirmatur *l. 4. §. alio, de appell.* quod paulo post ait in hac lege, eum qui causam egit, vel defendit, dominum fuisse, *l. cum & fortis, §. ult. de pignor. act.* qualis creditor non est: debitor is est, qui egit de proprietate pignoris sciente creditore; & hoc casu si contrariam sententiam debitor acceperit, eam rem creditori nocere: ei dicitur de ea re actio competere qui superat omnes. Debitor a creditore superatur in persecutione pignoris, *l. 2. C. si unus ex pluribus heredib. cred.* actio hypothecaria est in rem, *l. pignoris persecutio, de pign.* nec personam obligat, *l. 2. C. de pign.* Et prior & potior est actio de pignore. Creditor superat debitorem in persecutione rei pigneratæ, quoad sibi

A omnis pecunia persoluta sit. Ita merito de re dotali competit actio, deinde uxori, & similiter de re empta & accepta, primum actio emptori competit, non venditori, quia in ea re persequenda superior est emptor venditore. Si ergo creditor debitorem passus sit experiri de dominio rei, quam pignori dedit, id est, agere, vel defendere: nam experiri in jure est verbum commune actoris & rei. Victo debitore res judicata etiam nocet creditori, quia eo sciente lis acta & judicata est. Atque ita propter scientiam obest persecutio rei judicatæ. Et ea ratione poterit creditor ab ea sententia appellare, *l. 4 §. actio, de appell.* non tantum appellat, qui condemnatus est, sed & is cujus interest. Scire dicitur is, qui videt & patitur, etiamsi taceat; imo etiamsi vellet: hæc enim scientia index est voluntatis. B Duo sunt videre & pati, per quæ scientes & experientes rerum sumus. Si absente & ignorante creditore, debitor egit de dominio rei, quam creditori pignori dedit, & succubuerit, tum ei res judicata nihil nocet in *l. 3. sup. de pign.* Debitor, qui rem pignori datam suam esse dicebat, superatus est absente creditore: creditori salva est actio Serviana, si modo probarit eo tempore, quo pignus contrahebatur, eam rem in bonis debitoris fuisse, *l. si mater, §. ult. de except. rei judic.* Si debitor petierit a possessore rem quam dederat pignori creditori suo, nec causam obtinuerit, ait, salvam esse creditori actionem. Pigneratitia actio est repetitio pignoris, quæ competit debitori soluta pecunia: aliquando est actio hypothecaria. Distinguendum est ex *l. si mater, §. ult. l. judicatæ, de except. rei* C *judic.* adjuncta *l. 3. §. ult. de pign.* Aut debitor rem pignori obligavit ante sententiam, aut post sententiam. Si pignus præcesserit sententiam, qua pronuntiatum est rem debitoris non esse, creditori ignoranti salvum est pignus, salva est hypothecaria. Sed quid si sententia præcesserit pignus? Finge: Quidam egit de proprietate certa rei, & victus est, forte per injuriam judicis, deinde eam rem pignori obligavit, quæritur an creditori agenti hypothecaria obsit exceptio rei judicatæ: & hoc casu obest, ne plus habeat creditor, quam habebat debitor, qui pignus dedit. Dices: debitor est condemnatus per injuriam judicis, & possessor, idemque victor nullum jus, nullam propriam actionem habet, quia vicit per injuriam judicis. Ac præterea iniqua sententia possessori, eidemque victori non D præbet ullam actionem, sed retentionem tantum: An igitur, quia is, qui vicit, nullam actionem habet, creditori licebit auferre jus pignoris? minime: quia non considerandum est quid juris in re victor, sed quid debitor habuerit, & quemadmodum ex eadem causa agens debitor repelletur exceptione rei judicatæ, ita creditor, qui postea ab eo causam habuit. Inde interpretes efficiunt, res judicatas eos tenere, qui postea a victis causam habere cœperunt, non protinus, qui a victis causam habuere ante rem judicatam. Sciendum vero illud est, si socer, vel uxor egerit de dominio rei quam dedit, an dotem, sciente marito, cui priori quasi superiori in causa dotis de ea re actio, vel defensio competebat, qui cum agere nollet, socerum agere passus est, vel uxorem. Si res judicata est, nocebit etiam E marito. Tertium, si venditor egerit de proprietate rei venditæ & traditæ, sciente emptore, cujus in ea re causa erat prior; sed noluit ipse prius experiri, & passus est experiri venditorem, res judicata nocebit scienti emptori, quæ non noceret ignoranti. Quare si libertus de statu suo causam egerit cum extraneo, qui contendebat eum esse servum, aut suum libertum, sciente suo patrono, qui potuisset eam causam agendam suscipere: patronus enim fuisset prælatus liberto: propter scientiam rei judicatæ, scientia nocebit patrono. Quæritur cur his quatuor casibus res judicata noceat scientibus, & duobus casibus non noceat scientibus: qui supra propositi sunt. Ratio differentiæ hæc est, quia his quatuor casibus sequentem agere

patitur, cui ipse potuisset præferri in agendo: prohibere enim ab agendo potuit, & ipse causam agere, quod cum non fecerit, & sequentem agere passus sit, videtur voluntate ejus de jure etiam, quod ipse habuit ex persona judicantis, judicatum, veluti de jure empti, jure patronatus, pigneratitiæ dotis. Superioribus autem duobus casibus quibus res non nocet scientibus, coheres coheredem prohibere non potuit ab agendo: fuit enim utriusque coheredis par causa, nec potior est alter altero. Scientia mihi nocet cum agentes prohibere potui: non nocet si prohibere non potui. Idemque quod in coheredibus dixit, obtinet in duobus fundi petitoribus, quorum unusquisque pro se suo jure nititur. Finge: tu possides fundum, eum a te vindicat Titius: ego etiam vindico meo jure, quod habeo aliunde, quam ex persona Titii. Res judicatur contra Titium: non mihi nocet, quia non potui Titium prohibere. In hac lege tres ponuntur casus, quibus etiam scienti non nocet sententia inter alios dicta, & quatuor quibus nocet. Quidam possunt addi casus, quibus sententia inter alios dicta etiam ignorantibus præjudicat, ut in *l. a sententia*, *l. si perlusorio*, *de appell. l.* 13. *§. ult. & l. seq. l. si suspecta*, *de inoffic. testam.* Alias sententia inter alios dicta ignorantibus, vel scientibus non nocet: Alias sententia inter alios dicta scientibus & ignorantibus nocet, *l. qui repudiantis*, *§. ult. & l. seq. & l. si suspecta*, *de inoff. test. l. si servus plurium*, *§. 1. & §. pen. de leg.* 1. *l. a sententia*, *d. l. perlusorio*. Et pertinet huc *l.* 3. *de pign.* Finge: de hereditate lis acta est inter heredem scriptum & legitimum. Ab herede scripto erant relicta legata. Res judicata est contra heredem scriptum, vel quod diceretur ruptum testamentum, vel irritum, vel injustum, vel inofficiosum. Nesciebant legatarii certum de jure testamenti, & tamen res judicata contra heredem scriptum præjudicabit legatariis, & libertatibus, *d. l.* 3. in qua constituitur differentia inter creditores pigneratitios, & legatarios. Finge: heres scriptus rem inventam in hereditate pignori dedit: deinde victus est a possessore hereditatis: an sententia contra debitorem dicta nocebit ignoranti creditori? minime: Et ita sententia dicta contra heredem scriptum non nocet creditori pigneratitio ignoranti, legatario nocet ignoranti. Ubi non est heres scriptus, ibi non valent legata: nam aliter legata non valent, quam si testamentum ratum esse constet: Pignus valet si ab initio recte sit acceptum: dante pignus herede scripto, qui jure erat heres; etiamsi testamentum sit rescissum sententia judicis, quia ex testamento pignus non pendet: Et fieri potest, ut recte contractum fuerit, id est, ut fuerit heres scriptus victus per injuriam judicis, vel litem ab initio male instituerit: nam causæ bonæ nonnunquam est mala instantia, & ex mala instantia bonæ causæ sequitur sæpe, ut res amittatur. Itaque injuria facta heredi scripto non nocet creditori hypothecario ignoranti, legatario nocet, servo manumisso nocet: Nam legata sunt appendices institutionis. Pignus non est appendix testamenti: & ita sententia dicta inter alios nocet ignorantibus. Excipiuntur tantum duo casus, scilicet si heres scriptus colluserit cum herede legitimo, & ita se vinci passus sit: nam hoc casu sententia dicta contra scriptum heredem non nocet legatariis. Item si heres scriptus victus sit non causa cognita, sed ex edicto peremptorio, non respondente herede scripto: nam hoc etiam casu res judicata contra heredem scriptum nocet legatariis; & prior est ex constitutione Divi Pii. Posterior est ex constit. Divorum Fratrum. Opus fuit constitutionibus, quia summo jure si testamentum corruat, corruent & legata. Inter eos casus tamen est aliqua differentia: nam priore casu si collusit, legatarii a sententia dicta contra heredem scriptum possunt appellare, quia eorum maxime interest non pronuntiari secundum legitimum heredem; & si suspicantur heredem scriptum, causam non ex fide agere, possunt liti adesse, & allegationibus uti, & testes producere, *d. l. si suspecta*. Et omnino verum est, omnem cujus interest non ita pronuntiari, posse appellare, etiamsi non egerit: omnem etiam cujus interest, liti alienæ adesse posse. Et hæc est ratio *Novellæ de litigiosis*. Si res litigiosa legetur, valet legatum, & potest legatarius liti adesse, quamvis institutæ inter alias personas. Posteriore casu si heres scriptus, ex eremodicio condemnatus sit, legatariis non licet appellare, liceret adesse liti, quia appellationi locus non est, quando sententia dicitur ex edicto peremptorio, *l.* 1. *Cod. quor. appell. non recip. l. & post*, *§. ult. de jud.* Unde possumus ita constituere: Quoties non potest appellare, qui victus est, nec posse etiam eos quorum interest: Et generaliter verum est litem extingui, nec posse reviviscere dicta sententia ex edicto peremptorio, vel remedio appellationis, vel restitutionis in integrum. Præterea priore casu, id est, si collusum sit cum legatariis, datur actio in heredem scriptum, qui perinde tenetur, ac si vicisset. Posteriore casu actio datur in heredem legitimum, ut in *l. si perlusorio*, *in fin. de appellat.* nam heres scriptus caret dolo: abfuit quidem judicio, & contumax fuit: sed hoc non egit in fraudem legatariorum, itaque non tenetur legatorum nomine; sed is ad quem pervenit hereditas, non tam jure, quam propter contumaciam adversarii: at utroque casu sententia dicta inter heredem legitimum & scriptum jus non facit: Priore casu quia collusio est, non justum certamen: & ideo non nocet omnibus; sed ei tantum qui egit: Posterior sententia non facit jus, quia judex, qui dicit sententiam secundum legitimum heredem, non respondente scripto, non videtur pronuntiasse de jure testamenti: cujus rei argumentum est in *l. si ideo*, *de evict.* Emptor victus est ex contumacia: an committitur stipulatio de evictione? minime: quia victus videtur magis, quod abfuerit, quam quod malam causam habuerit. Sic etiam si heres victus est propter suam contumaciam, non ideo sequitur eum malam causam habuisse. Et merito hoc casu sententia jus non facit: nam si jus faceret, noceret omnibus causam habentibus ex testamento. Sententia facit jus non tantum quantum attinet ad personas litigatorum, sed quantum ad personas aliorum, quibus receptum est rem inter alios judicatam posse nocere. Sententia pro veritate accipitur, & jus facit: Ingenuus est quem pronuntiatum est ingenuum esse, sicut & patronus, *l. si juravero*, *de jure patron. l. 3. de lib. agnosc.* Ab hac regula duo casus sunt excipiendi, si collusum sit, & judicatum propter contumaciam. Notandum his etiam duobus casibus, nec scientibus etiam sententiam nocere legatariis: si creditor debitorem agere passus sit de proprietate pignoris, & ideo sciret: nocet quidem res judicata regulariter propter scientiam; sed excipiendi sunt hi duo casus, scilicet si collusum sit, vel si debitor superatus sit ex edicto peremptorio, *l. Præses*, *C. de pign.* quæ intelligenda est de creditore sciente: nam si ignoravit creditor debitorem agere, res judicata ei non nocet ullo casu, ne dum his duobus tantum casibus. Ergo res judicata inter heredem scriptum & legitimum, exceptis his duobus casibus, nocet etiam legatariis ignorantibus, vel manumissis; etiamsi heres scriptus victus sit per injuriam judicis, *d. l.* 3. Injuria facta heredi scripto nocet legatariis & manumissis: nam duo tantum illi casus excipiuntur, quibus non nocet ex constitutionibus, non hic tertius casus. Ergo si per injuriam heres scriptus victus sit, perimuntur legata & libertates. Obstat *l. si servus plurium* 50. *§. 1. de legat.* 1. In quo §. proponuntur illi duo casus, quibus res judicata contra heredem scriptum, non nocet legatariis, vel quia collusorie egit heres scriptus: vel si ex contumacia damnatus sit. Quærit, quid si per injuriam judicis victus sit heres scriptus, an victoria legitimi heredis nocebit legatariis? Et subjicit: *injuria facta heredi*

redi scripto non nocebit legatariis, ut & Sabinus significat. Subest vitium illo loco, & abundat negatio, quia excipiendi hoc modo essent tres casus. Duo priores casus excipiuntur constitutionibus; tertius non est exceptus ulla constitutione, nec sufficit ad eum excipiendum auctoritas Sabini; quinimo hoc tertio casu est magis necessaria constitutio, quæ eum excipiat, quam superiores duos casus. Dicendum est igitur: injuria facta heredi scripto nocet legatariis, si tamen res judicata sit inter heredem scriptum; quib. verbis opponit exceptionem ad id quod Sabinus scripserat, quando lis acta est inter heredem scriptum & legitimum: nam subiicit, idem non esse dicendum si lis acta sit inter heredem scriptum & substitutum: quia legata ab instituto relicta, a substituto repetita videntur. Itaque res contra institutum judicata inter eum & substitutum per injuriam judicis, non nocet legatariis, sed judicata inter eum & legitimum heredem etiam per injuriam judicis, nocet legatariis.

Obstat *l. 1. de except. rei judic.* Proponit hanc regulam: rem inter alios judicatam aliis præjudicium non facere: Et colligit, ex testamento, ubi data est libertas vel legatum, agi posse, licet ruptum, vel irritum, vel injustum dicatur testamentum, & sententiam dictam contra heredem scriptum non nocere manumisso. Si testamentum dicatur ruptum, potest agi de libertate, vel legato. Et ideo sententia lata contra heredem scriptum non nocet legatariis: sed negandum est, ut animadvertit Accurs. in *l. Papinianus, §. ult. de inoff. testam.* fuisse certatum de hereditate. Sed species hoc modo ponenda est, legatarium egisse de legato, non heredem scriptum de hereditate, & victum fuisse, quod diceretur testamentum ruptum, vel irritum, vel injustum: an sententia dicta contra legatarium nocet manumissis? minime, quia testamentum salvum manet: nec ideo quod unus legatarius ceciderit legato, ut in *l. 8. §. ult. de cond. instit.* Item jure aliquo si victus esset heres scriptus, quod diceretur inofficiosum testamentum, legata & libertates relictæ cum testamento corruebant: hodie institutio tantum heredis corruit, legata salva manent legatariis: victo herede scripto ex causa rupti, irriti, vel injusti testamenti, cetera infirmantur, victo herede. Ex causa inofficiosi testamenti institutio tantum corruit, cetera firma manent.

Obstat *l. statuliberi 29. §. Quintus Mucius, de statulib.* Relicta est libertas, si heredi 20. dederit: est statuliber: deinde post mortem testatoris lis acta est de hereditate inter heredem scriptum & legitimum, & vicit legitimus: an sententia dicta contra heredem scriptum nocet statulibertati? minime: quia dando 20. heredi legitimo, qui vicit, perveniet ad libertatem: in ea specie, id est, in eo genere conditionis, hoc receptum est ex l. 12. tab. conditionem illam, si heredi 20. dederit, posse impleri in personam emptoris, ut docet Ulpian. in Fragm. tit. 2. cur ergo non implebitur conditio in personam heredis legitimi? & generaliter hæc conditio potest impleri in omnem personam, modo ad eos pervenerit dominium servi, *l. si statulibera, §. statuliber, de statulib.*

Ad L. ult.

HÆc lex est de usuris rei judicatæ, & est sumpta ex libris Scævolæ, qui quæ in Digestis scripsit, solet in responsis hisdem verbis scribere, ut constat ex *l. negotiorum, de appell.* negotiorum gestor conventus est actione negotiorum gestorum, vel curator utili actione negotiorum gestorum, vel tutor tutelæ actione, & condemnatus est. Post condemnationem appellavit bona fide non morandi, aut protrahendi negotii causa; sed quod existimarit se inique condemnatum: deinde apud judicem, qui de appellatione cognoscebat, negotium diu tractum est: quæritur, appellatione injusta dicta, an medii temporis pecuniæ principaliter in sententiam deductæ usuræ debeantur, quo tardius judicatum sit. Et Scævola rescripsit, usuras utili actione peti posse in hoc casu: nec enim ultra speciem hanc hoc responsum porrigi debet. Colligi videtur, appellatione interposita, & injusta dicta, usuras rei judicatæ retro non post tempora secundæ pronuntiatis deberi.

Obstat *l. 4. C. depos. & l. in bonæ fidei, de usur.* quæ ostendunt, usuras non deberi, quæ in condemnationem non deductæ sunt. Obstat *l. 2. C. de usur. rei judic.* quæ dicit, appellatione injusta pronuntiata non deberi usuras retrorsum, sed post tempora judicati secundi, quo pronuntiatum est injustam esse appellationem. Et ea tempora quatuor mensium connumerari, non retro a priori sententia, sed a posteriori sententia, qua prior confirmata est. Quod negat Scævola hoc loco. Primum est constituendum, per appellationem extingui judicatum, non suspendi, adeo ut condemnatus, qui appellavit, non videatur condemnatus, *l. 1. §. ult. ad Turpil.* qua ratione fit, ut si prior sententia justa pronuntiata sit, appellatio injusta, hodie videatur reus condemnari, non retro, *l. furti, §. 1. de his qui not. infam.* famosus est furti judicio condemnatus: quod si postquam appellarit, non exequatur appellationem, & labantur tempora appellationis exercendæ, hoc casu retro famosus intelligitur. Quod tamen si exequatur causam appellationis, & injusta judicetur appellatio, non intelligitur retro infamis, sed hodie, quia prior sententia confirmata fuit, & consequenter usuræ rei judicatæ ab eo retro non debentur, sed post tempora secundi judicati: nam si retro non intelligitur judicatum, nec retro possunt esse usuræ judicati, *d. l. 2. C. de usur. rei judic.* Sed hoc ita procedit si bona fide appellarit, & egerit causam: hoc enim casu retrorsum non præstabuntur usuræ rei judicatæ, sed post quatuor menses connumerandos a secundo judicato. Finge: bona quidem fide appellavit initio, non frustrandi causa, sed postea per eum factum est, quo tardius judicaretur, dum tergiversatur, & protrahit moras: an hoc casu propterea quod traxit ipse negotium, fecitque ut tardius judicaretur, debeat usuras medii temporis? Et Scævola respondet, deberi usuras ex eo tempore, quo tergiversari cœpit, & trahere negotium, licet usuræ non sint in condemnationem deductæ, & eas usuras peti posse non directa actione ex causa judicati prioris; sed utili actione judicati retro medii temporis, quod fuit ante posteriorem sententiam, quia æquum est, ut ei sua tergiversatio noceat, & ne lucrum faciat ex cunctatione sua: & ideo præstabit interusurium medii temporis, ex quo cœpit mala fide versari: Et ait, quo tardius judicatum sit, ut demonstret ex eo tempore deberi usuras, quo is qui appellavit, moram judici attulit. Et ita in *l. lecta, D. de reb. credit. quo tardius pecunia data sit*. Ex quo apparet, dolo ejus, qui appellavit judicii tarditatem contigisse: alioquin non debet usuras medii temporis, id est, se bona fide causam egisse, *d. l. 2. C. de usur. rei judic.* Possumus enim bona fide appellasse, & postea traxisse negotium. Quod si ab initio mala fide appellavit, consequens est ut usuræ retro debeantur post tempora primi judicati, convictus scilicet & confessus, quia moratoria appellatio non videtur extinguere primum judicatum, nec recipi debuit. Ed ideo post tempora rei judicatæ currunt usuræ primi judicati, ut demonstrat *l. tutor, §. 1. de usur.* Tutor condemnatus est, & appellavit mala fide: si judex, qui de appellatione cognoscit, animadverterit eum morandi causa appellasse, de usuris medii temporis eum condemnabit. Potest judex eum de usuris medii temporis damnare, sed etsi eum non condemnaverit, citra condemnationem debebuntur usuræ medii temporis post tempora prioris judicati. Nec obstat quod dicitur, in bonæ fidei judiciis usuras non venire nisi in condemnationem deductæ sint, *l. in bonæ fidei, C. de usur. l. 4. C. depos.* nam ibi agitur de usuris, quæ veniunt ex mo-ra

ra in contractibus bonæ fidei : hæ veniunt officio judicis, non ipso jure : Et ideo si judex in condemnatione earum non habuerit rationem, non debentur, *l. centum Capuæ, sup. de eo, quod certo loco*. At usuræ rei judicatæ debentur ipso jure, & ex natura judicati, *l. ult. C. de usur. rei judicatæ* : Et ideo non est necessaria condemnatio in usuras post tempora judicati, vel si de his fiat condemnatio ex abundanti, non est necesse certam exprimere quantitatem; quamquam alias certa exprimi debeat quantitas, ut in usuris bonæ fidei contractus, *l. 2. C. de sentent. quæ sine certa quantitate*. Usuræ rei judicatæ ipso jure veniunt post tempora secundi judicati, si is, qui appellavit bona fide litem peregit. Sed si mala fide appellarit, vel dolo malo protraxerit litem appellatione bona fide interposita, debebuntur retro usuræ post tempora primi judicati, ex quo constiterit reum tergiversari cœpisse. Is qui vicit contestari debet moram tarditatis, quam is, qui appellavit adfert judicio, *l. 1. C. Theod. de usur. rei judic.* Et ex illa contestatione retro current usuræ ante secundum judicatum. Fuere olim usuræ rei judicatæ duæ centesimæ in litibus privatorum, in fiscalibus centesimæ tantum, *l. 1. C. de usur. rei judic.* quæ est accipienda de fisco, & legendum est, procuratoribus hereditatis fisci, in inscriptione. Erant procuratores universales, ut procurator hereditatum, & vicesimæ hereditatum, & procurator stationis hereditatum. Hodie in omnibus caussis sunt centesimæ tantum post tempora judicati, quæ sunt immunia ab usuris rei judicatæ.

JACOBI CUJACII J. C.

COMMENTARIUS,

Ad Tit. Digestorum de usuris, & fruct. &c.

TITULUS quem explicaturus sum multis partibus constare videtur, cum sit inscriptus, de usuris, & fructibus, & caussis, & omnibus accessionibus, & mora. Sed brevior est in Indice titulorum præposito Pand. Flor. nempe de usuris, & omnibus accessionibus, & mora : Et hæc brevitas nescio quo modo demonstrat apertius duas tantum esse hujus tituli partes summas : unam esse de accessionibus, alteram de mora. De accessionibus autem in judicium veniunt quædam. Superiores libri sunt de rebus, quæ principaliter veniunt in judicium in rem, vel in personam. Post igitur tractatum de rebus, quæ principaliter in judicium veniunt, apte datur titulus de rebus, quæ accessionis vice in judicium veniunt. Et licet plerumque harum accessionum ratio habeatur ex mora, adnectitur etiam altera pars de mora. Accessionis verbum latissime patet : complectitur enim ejus rei, quæ in judicium venit, cujusve nomine actio, petitio, persecutio est, appendices, sequelas, consequentias omnes, ut usuras, quæ quantitatum accessiones sunt, & fructus, atque prædiorum rusticorum, & pecorum accessiones. Sunt & mercedes, sive pensiones, quæ prædiorum urbanorum, jumentorum, navium, & similium accessiones sunt. Complectitur etiam accessionis nomen res, quæ sunt vel in rebus ipsis, ut qualitates prædiorum, vel hominum, veluti bonitas, salubritas, libertas, immunitas, statulibertas, & hoc est quod dicitur, statuliberum alienari cum sua causa, salva statulibertate, salva spe libertatis, *l. 2. de statulib.* Fundum alienari cum sua causa, id est, salvo jure pignoris, *l. alienatio, infra de contrah. empt.* & usucapi cum sua causa, quia usucapio, etsi dominium mutat, non tamen mutat causam, quæ rei, sive dominio hæret, ut puta hypothecam non mutat, *l. 15. cum prædium, supra de pignor.* vel etiam causæ manant a rebus ipsis, ut partus ab ancilla, vel manant causæ ab aliis rerum accessionibus, ut fœtus primus est fructus pecoris. Qui autem est ex fœtu primo fœtus secundus, causa est, non fructus : si causa, & accessio : sed accessio rei principalis, cujus nomine principaliter agitur, vel actio competit, aut petitio, aut persecutio, quia accessio accessioni non est accessio, nisi scilicet uno tantum respectu, quia utraque eidem rei accedit. Potest idem fœtus primus accipi pro re principali quidem, & tunc fœtus secundus ejus sane fuerit accessio. Sed si fœtus primus accipiatur pro accessione, non est & fœtus secundus accessio, nisi quia uterque eidem accedit pecori, & ita usuram si renovaveris, id est, si in sortem usuram redegeris, quod fit stipulatione usurarum, quæ jam debentur, & cesserunt transfusæ in aliam quasi sortis stipulationem, tunc quidem fuerit usura, sed primæ quæ in sortem est redacta, accessio : sed si usuram non renovaveris, si in sortem usuram non redegeris, id est, si eam non acceperis pro re principali, non erit usura; sed primæ usuræ usura, primæ usuræ accessio, nisi illo tantum respectu, quia utraque eidem accedit quantitati, & fœtum aptius quodammodo appellamus fœtum secundum, *l. equis 8. hic* : ita usuram usuræ Lucianus, usuram secundam in eo dialogo, qui inscribitur *ἢ βίων πρᾶσις* vitarum auctio. Ubi etiam facete Lucianus non dedecere Philosophum ait pecuniam fœnori occupare, quinimo decorum videri, cum sit ejusdem λογίζεσθαι, quod ait esse fœneratorem, & συλλογίζεσθαι, quod est Philosophorum; cum & inde Philosophi hoc uti soleant Syllogismo : si usuram primam acceperit, & secundam acceperit : at qui accepit usuram primam, accipiet igitur & secundam. Sequitur aliud ex alio vi ipsa : Sed hodie non est usura secunda, nec si in sortem sit redacta usura prima, quia hoc leges vetant, ne ullo modo usuræ usura debeatur, vel exigatur, *l. ult. C. de usur. l. si non sortem 26. §. supra duplum, supra de condit. indeb.* fœtum secundum esse satis apparet. Sed pergamus ad reliqua. At accessionibus etiam adnumerantur alluviones fluminum, si quid puta, fundo petito amnis alluat, consolidationes, ut si ususfructus redierit ad proprietatem, & fructuum adquisitiones : ut si servus, de quo agitur, hereditatem, vel legatum, vel quid aliud acquisierit : hæ sunt species accessionum, quarum præcipuæ designantur hoc tit. pleniori, his verbis : *De usuris, & fructibus, & caussis, & omnibus accessionibus*. Est hic titulus de usuris nauticis, & ita nominatim Justinianus in constitutione græca de veteri jure enucleando, ait, hunc titulum esse *περὶ τόκων ἐγγέων*, id est, de usuris mediterraneis. Quo sensu etiam in lege Rhodia, cap. 16. & 18. quæ extat : & lege Nautica ei adjuncta, cap. 15. dicuntur ἔγγεια; sed ita scribendum est, ut dixi, non ut vulgo circumfertur, per v. *ἐγγύα χρήματα*, pecuniæ mediterraneæ, non nauticæ : Additur, esse ἀκίνδυνα, recte, & ait creditorem, mediterraneæ pecuniæ periculum non suscipere : quæ igitur sunt mediterraneæ, sunt periculo debitoris : nauticæ sunt periculo creditoris : & ita etiam Julio Polluci 8. creditum aliud dicitur ἔγγειον, & ita scribendum, id est, mediterraneum : aliud nauticum. Sed quid sit usura definiendum. An est usura fœnus sortis, ut est in *l. pecuniæ 9. §. 1. hoc tit.* minime, usura enim latius patet, quam fœnus. Fœnus exercetur propter lucrum, & ducitur, curritque statim a prima numeratione pecuniæ. Usura non currit ut fœnus statim, sed a mora demum, vel tardiori solutione. Non ut sit in lucro, sed ut creditor non sit in damno propter moram, vel tardius illatam pecuniam, *l. cum quidam 17. §. si pupillo, & §. ex locato, h. t.* Item fœnus est ad sortem tantum creditam additamentum ex conventione; usura est ad sortem, quæ debetur, cujusve positio est quacumque ex causa, accessio ex conventione, vel officio judicis. Fœnus est tantum ex obligatio-

gatione, uſura eſt, vel ex obligatione, vel ex officio judicis, *l. deducta 58. infr. ad Trebell.* & dicitur etiam uſura a latinis impendium, ut Varro docuit: & ea ſignificatione Cicero in Bruto: *Seremus aliquid tanquam in inculto & derelicto ſolo, quod ita diligenter colemus, ut impendiis etiam augere poſſimus, &c.* Impendiis augetur ſors, id eſt, uſuris. Ex uſu uſura dicta, ut idem Varro ait: Inde in *d. l. §. ante diem uſura propter uſum medii temporis deducta*. Sed quia in eo uſus bifariam accipitur, quod fallit multos, explicandus eſt ille §. Finge: heres rogatus eſt reſtituere hereditatem poſt mortem ſuam, an cogitur diſtrahere res quaſdam hereditarias, an interim dum potitur hereditate, cogitur ut heres meliorem faciat rem fideicommiſſarii, diſtrahere res hereditarias, & pecuniam ex venditione redactam fœnori occupare? non. Ideoque etiam poſt mortem heredis fideicommiſſarius non poteſt petere pretium, quia ex pretio rerum redigi potuerunt uſuræ propter uſum medii temporis, id eſt, non imputabit heredi, vel heredi heredis, quod non hereditatem auxerit rebus, quæ diſtrahendæ videbantur: diſtracta etiam pecunia fœnori occupata exigitur propter uſum medii temporis ſortium, quæ ex venditione redigi poterant, uſuræ non exigentur, quia non cogebatur heres diſtrahere; caret igitur culpa. Item periculum mancipiorum, vel prædiorum non pertinet etiam ad heredem rogatum reſtituere hereditatem, ſi interim ſervi deceſſerint, vel ſi res quædam hereditariæ perierint, heres ejus rei rationem non reddet fideicommiſſario, non reddet quod periit ſuo fato; ſed ait nihilominus uſum, & caſum rerum hereditariarum minuere quadrantem quem deducit heres ſemper in reſtituenda hereditate. Ubi uſus longe aliter accipitur, quam ſupra; & omnino ibi uſus eſt caſus, id eſt, quod in ſenatuſconſulto de petitione hereditatis deperditum & deminutum: deperditum eſt, quod periit ſuo fato, quod in rerum natura eſſe deſiit, deminutum, quod uſucaptum, *l. deperditum, ſup. de petit. hered.* Et ita illo loco caſus, eſt interitus rei; ſed deperditio rei uſus eſt, & deminutio rei, id eſt, uſucapio. Et ita etiam accipitur uſus in *l. nec utilem 20. ſup. ex quib. cauſ. major.* Igitur ait lex ſi quid interim abſceſſerit bonis, vel uſucapione, vel morte ſervorum, aut damno fatali, minui etiam pro rata quadrantem heredis, minui denique fructus, & quadrantem heredis, quia mortuo teſtatore amplior fuerit hereditas. Hæc ſententia ejus §. ſortis autem nomen, quo uſi ſumus in definitione uſuræ, ſi parum obſcura ſit licet reponere quantitatem. Sors eſt quantitas principalis, ſeu caput. Quantitas autem eſt quidquid pondere, numero, vel menſura conſtat, ut pecunia numerata, frumentum, vinum, oleum, argentum. A quantitatibus in jure noſtro ſeparari debent corpora: ad corpora non accedit uſura, *l. 3. §. ult. ſup.* Sed ad quantitatem corpora habent alias acceſſiones, ut prædia ruſtica fructus, & heic definiendum eſſet quid ſint fructus: ſed promiſſi ante explicare, quos ex obligatione ſit fœnori. Dixit fœnus eſſe ex obligatione: quæro ex qua obligatione? videtur eſſe ex obligatione locati conducti, quia creditor pecuniam dat fœnori, ut debitor ea utatur: imo & locare pecuniam, qui dat, qui vero accepit conducere videtur, omnia conductis coëmit obſonia nummis, ut ait Horat. conductis nummis, id eſt, fœnori ſumptis. Idem paulo poſt uſuras vocat, mercedes quinas. *Quinas hic capiti mercedes exſecat.* Capiti, id eſt, ſorti, quinas, id eſt, centeſimas, nec contentus eſt ſingulis centeſimis. Et ita Pomponius Piſtoribus apud Nonium: *Quæ tuleram mecum millia decem victoriatum græca mercede illico curavi, ut occuparem*, id eſt, græca uſura; & ita in libris noſtris ſumitur reditus. Reditus proprie eſt, qui redigitur ex prædii locatione, *l. fundi, de uſufr. leg. l. liberto, in princ. de ann. legat. l. pen. §. inſulam, de leg. 2.* ita reditus pecuniæ eſt, quem fœnus quaſi locatio adfert,

A *l. Titius, de præſcript. verb.* Verum enimvero fœnus non eſt locatio conductio: earum tantum rerum contrahitur locatio, quarum eſt uſus pecuniæ: eſt abuſus non uſus, & ceterarum rerum, quæ pondere, numero, vel menſura conſtant, contracta locatione redditur res eadem, fœnore contracto non item.

Quid igitur, an fœnus eſt mutuum? non: Nam mutuum ſui natura mercedem non recipit, nec commodatum, verius eſt duplicem contractum intervenire, mutui, & fœnoris, & mutuum datione pecuniæ, fœnus ſtipulatione contrahi: nec enim aliter creditæ pecuniæ uſura debetur, quam ſi deducta ſit in ſtipulationem, *d. l. Titius*: mora debetur officio judicis, ex pacto, non debetur niſi certis caſibus, ut pecuniæ nauticæ, pecuniæ publicæ, pecuniæ menſæ argentariæ: B fœnus contrahitur etiam pacto, ſcilicet earum rerum quæ menſura conſtant, vini, olei, frumenti, *l. 12. Cod. de uſur.* Alioqui fœnus non contrahitur citra ſtipulationem. Eſt igitur fœnus ex obligatione verborum. Fructus autem definitio, quam quæſivi ante, hæc eſt: Fructus ſunt fruges, & quæcumque naſcuntur e terra, vite, arboreque. Separo fruges a terra natas, vite, arboreque: nam fruges ſunt, quæ manu ſerantur quotannis, id eſt, frumenta, legumina, poma; uvæ, herbæ non ſunt fruges, ſed fructus; manu ſata, ſunt fructus, qui ab interpretibus dicuntur induſtriales, terra nata; ſic vocantur in leg. Licinia, ſunt fructus naturales. Itaque ea definitio fructus complectitur duo fructuum genera, *l. fructus, hic*. Sed addi iis convenit etiam tertium genus fructuum, & C quidquid pecora ferunt, perfecta definitio, *l. in pecudum, inf. hic*: veluti lac, pilus, lana, fœtus primus. Sed & cauſam definiamus: Cauſa eſt ejus rei, quæ petitur, qualitas & utilitas omnis, quæ circa eam eſt. Exempli gratia, ſi integra res ſit judicii accepti tempore, & deterior reddatur, non redditur cum ſua cauſa, id eſt, cum cauſa in qua fuit judicii accipiendi tempore: ideo neceſſe eam rem tradi, & ante litem æſtimari, *l. ſi poſt acceptum, de rei vindic. l. Julianus, §. quod autem, inf. ad exhib.* Cauſis etiam adnumeratur partus, *l. 8.* Partus enim non eſt fructus: poteſt quidem homo homini eſſe acceſſio, ut vicarius ſervus ordinario ſervo eſt acceſſio, quia eſt peculiaris, peculium autem eſt acceſſio ſervi, *l. juſtiſſime, de ædilit. edict.* ſed homo hominis fructus eſſe non poteſt, quia D ut eſt in *d. leg. in pecudum* (quæ ratio ſumpta a Stoicis, ut ibi demonſtrabo) abſurdum, hominem eſſe in fructu, cujus cauſa omnes fructus comparati. Adnumeratur etiam cauſis fœtus ſecundus, quia fœtus primus eſt fructus, fructus autem fructus non eſt, *l. videamus 38. inf. hoc tit.* Et ideo fœtus ſecundus eſt cauſa, non fructus, fructus ſunt comparati, ut conſumantur, non ut ex ſe alios fructus gignant: qua ratione etiam uſura non eſt fructus, *l. uſura, inf. de verbor. ſignificat.* Ita pecunia non comparatur, ut gignat pecuniam, nec poteſt. Et multo minus eſt uſura uſuræ.

Et generaliter acceſſionis acceſſio non eſt, niſi quatenus utraque eidem accedit ſubſtantiæ: cauſis etiam annumeramus acquiſitiones ſervorum, *l. propterea, ſup.* E *de re jud.* & generaliter omnia quæcunque habiturus, vel ſequuturus erat actor, ſi ei res in tempore fuiſſet reddita. Et recte Accurſ. in *l. qui reſtituere, de rei vindicat.* omnem cauſam interpretatur, omnem utilitatem: quod confirmant *l. non ſolum, inf. de vi & vi arm.* Quinimo & fructus, qui percipiuntur poſt litem conteſtatam .... *Deeſt folium*. Quanti ea res non pœnalis, nec uſurariæ; nam hæc etiam non committitur ante interpellationem, commiſſa extinguitur & perimitur oblatione poſtea facta, *l. cum quærebatur, §. proinde, & l. 15. judicat. ſolvi*. Hic igitur dies facit quidem, ut committatur ſtipulatio pœnalis, vel uſuraria; ſed dies non facit, ut videatur quis eſſe in mora. Dies non interpellat pro homi-

homine; si interpellat, & moram facit; atqui moram non facit: ergo nec interpellat pro homine, tarditas ergo sola non respondentis ad diem non est mora; sed tarditas non respondentis ad interpellationem est mora: & præterea ea definitio complectitur tantum moram debitoris, sed est etiam quædam mora creditoris. Sicut moram facit debitor in dando, si interpellatus nolit dare: ita moram facit creditor in accipiendo, si oblatam pecuniam nolit accipere. Et mora moram eludit, ut si prius debitor moratus sit in dando, deinde offerat, & moretur creditor in accipiendo, corrigitur prior mora, & in mora retinetur solus creditor: moram igitur nos sic definiamus. Mora est injusta tarditas ejus, qui opportune interpellatus de re, aut pecunia, cujus nomine in eum actio est, non satisfacit, vel quicquid etiam opportune offertur, non accipit. Hæc definitio complectitur & debitoris & creditoris moram injustam, actionemque: Et dixi injusta, injusta tarditas, quo verbo significatur mala fides: nam si rem solvere distulerit bona fide, non est mora. Et videnda est hic *l.* 21. quæ explicabitur cum aliquot sequentibus, simul cum *l. mora*, *inf.* ostendit *l.* 21. non esse moram nisi sit justa dilatio, procrastinatio. Potest quis ex justa causa differre solutionem, ut si adhibendos amicos requirat debitor interpellatus, *vel expediendi debiti*. Sic Flor. legitur, recte Græci: *πρός εὐλύτωσιν τοῦ χρέως*, *vel fidejussoribus rogandis*: id est; si debitor interpellatus amicos adhibendos requirat, ut pro se expediant nomen, pro se solvant, vel ut rogati a debitore fidejubeant, quoties scilicet postulatur satisdatio damni infecti, vel legatorum, vel rem pupilli salvam fore; quæ si confestim non exhibeatur, interpellanti creditori, mora contrahitur, sed cum optima ratione respirationem sibi aliquam debitor interpellatus dari postulat, ut per amicos, quos adhibiturus est expediat nomen, vel satisdationem, non est mora, cum sit justa dilationis causa, idemque erit, si exceptio quædam allegetur adversus creditorem, si modo debitor hic agat bona mente, ut in l. quæ sequitur, si non simulet hoc fraudandi causa, id est, si bona fide rem differat, vel ratione exceptionis, vel alia ratione. Idem erit si debitor interpellatus subito in vinculis positus sit, vel captus sit ab hostibus, vel jussus sit Reipublicæ causa peregre proficisci, ut non potuerit defensionem suis amicis mandare, *l.* 23. id est, ut pro se explicaretur nomen, pro se solverent. Et ita Cicero 16. ad Atticum epist. 2. *non modo versura, Attice, verum etiam venditione, si ita res coget, nos vindicabis*, id est, nos defendes, extricabis nomine: hoc igitur casu etiam interpellatio non inducit moram, quia justa causa intercessit, & fuit impedimento: quoniam debitor non potuit parere interpellationi: idem est, ut demonstratur in *l.* 24. *in princ.* si debitor ad judicium provocet bona fide, cum interpellatur, dumque putat se habere justam causam litigandi; ut si interpellatus dicat: hodie constat de credito, hodie agamus: ego illum judicem fero. Hæc etiam dicitur actio non injusta. Ergo non est mora, *l.* 63. *infr. de regul. jur.* idem etiam est, si postulet arbitrum bona fide, qui excutiat rationes, & subducat ad verum, cum ignorat quantum debeat solvere, *l. si residuum* 8. *C. de distract. pignor.* ut ergo sit mora, omnino exigimus ut injusta dilatio sit, ut mala fide differat debitor rem solvere creditori interpellanti & admonenti. Exigit omnino definitio interpellationem, vel dilationem, quod demonstrat *l. mora*, *inf.* Hic mora proprie est, quæ fit ex persona, sive in personam, id est, per interpellationem: At interdum mora etiam fit in re, non in persona, ut si non sit, qui interpelletur, qui conveniatur, admoneaturve, ut solvat, ut si quis sine herede decesserit, si nondum ejus hereditas sit adita, si personæ nullæ sint, quæ interpellentur: in reipsa

A dicemus moram fieri, *l.* 23. §. *aliquando*, *& in re mora decerni solet*, sic legendum decerni a judice, qui optimus hujus rei arbiter, ut in *l. mora* 32. in re, id est, sine interpellatione, si non extet, qui conveniatur, id est, interpelletur, sed hoc casu suadet *lex* 2. *tit. seq.* ut id ipsum creditor complectatur testatione, id est, ut palam testetur, aut testatione in scriptis comprehendat, se neminem invenire, quem possit interpellare. Hæc contestatio habetur pro interpellatione. Atque ita huic moræ, quæ fit in re, tacite inest interpellatio quædam: nam contestatio illa, licet non fiat in persona debitoris, cum fiat publice, pro interpellatione est. Igitur in definitione intelligendum intervenire interpellationem, vel quasi interpellationem. Fit etiam mora in re, si quis rem alie-
B nam rapuerit, vel subripuerit, vel si pecus alienum abegerit, non enim necesse est interpellare, res ipsa moratorem facit, & plusquam moratorem, ut ait *l. pen. inf. de vi & vi arm.* quia si mala ratione rem nanciscitur, odio hoc dignus est, quia mala ratione rem alienam, & mala fide nanciscitur; & inter plusquam frustrator, seu morator esse dicitur: morari est trahere diem ex die, eludere, ludificari creditorem. Hic non tantum moratur; sed & rem alienam, quam malo more abstulit, retinet: ideo merito in hoc statuendum rem ipsam satis per se eum quotidie, & in singula momenta flagitare, interpellare, admonere, *l. ult. sup. de cond. furt.* fit etiam mora in re generaliter minoribus 25. annis, si quid eis debeatur, quacumque ex causa: fit, inquam, minoribus mora
C in re sine interpellatione, sed hoc est introductum ex constitut. Severi favore minorum, ut videlicet superiore casu, ita favet hoc casu: facit quodammodo ut desciscamus a definitione moræ, *l. cum vero* 26. §. *apparet*, *inf. de fideicom. libertatib.* *l.* 3. *C. in quibus causis in integ. rest. non est necess.* *l. curabit*, 5. *C. de act. empt.* Et præterea hæc mora, quæ fit minoribus in re citra interpellationem, non est proprie mora, idque demonstrat *l. Titia* 34. §. 1. *de legat.* 2. legatorum usuræ debentur ex mora, & usuræ, quæ deberi cœperunt ex vera mora, id est, ex interpellatione, perpetuo debentur, ducuntur, currunt; at usuræ, quæ debentur minoribus 25. annis ex re ipsa, sine interpellatione, non debentur perpetuo, quia post vigesimum quintum annum eis deberi desinunt, cum jam non
D sunt minores; & rursus non subducuntur, nisi interpelletur heres, & qui legatum præstare debet. Igitur non est vera mora, quia quod inducit, non est perpetuum. Exigo etiam in definitione moræ, ut sit opportuna interpellatio, tempestiva, non est opportuna, si plus petatur tempore, ut si quod debetur ad diem, petatur ante diem, *l. cum filiusfam.* §. *ult. de verb. oblig.* Eadem ratione non est opportuna si plus petatur loco, ut si quod Romæ quis promisit se daturum, petatur Ephesi: eadem ratione non est opportuna, si plus petatur quantitate, vel causa, & qualitate. At opportuna nec ne fuerit interpellatio, definiet judex & restituet. Et similiter an injusta fuerit dilatio pecuniæ Judex definiet, *l. mora*, *inf. l. quod te* 5. *sup. de rebus cre.* Et in summa, an sit mora facta
E Judex definiet: nam nos non possumus hoc absolute certa regula comprehendere: hoc enim consistit in facto potius, quam in jure; jus potest certa regula comprehendi, factum non potest, ac subinde variat, mutaturque: & si quid statueret absolute de his, quæ in facto consistunt, id statim subrueret aliquid, quod oriretur, aut incideret; multa in his, quæ sunt facti, oriuntur & incidunt, quæ regulam stare non sinant. Igitur melius est hujusmodi varietatis disceptationem relinquere arbitrio judicis, ut ipse dispiciat utrum opportuna, an importuna fuerit interpellatio, utrum justa, an injusta dilatio. Hujus igitur rei disquisitio ad officium judicis pertinet, nos certa regula id definire non possumus: Et hoc est

quod

quod ait in *d. l. mora*, hujus rei difficilem esse definitionem, id est, non posse constitui hac de re regulam certam: est enim ea lex sumpta ex libris regularum, & mox, cum ea lege demonstratur ex rescripto Divi Pii, non quamlibet interpellationem sufficere, ut si interpelletur servus debitoris præsentis, vel procurator debitoris præsentis, est forsitan hæc interpellatio idonea, cum ei mox hic servus, vel procurator renunciaturus sit; sed si interpelletur servus, vel procurator absentis, hæc interpellatio non est idonea, quia hoc nescit debitor: ideo non ante videtur mora ex ea interpellatione conflata, quam is hoc resciverit, & didicerit a servo, vel procuratore instare creditorem, admonere, interpellare, & interdum si interpellatio fiat in persona debitoris, mora est idonea, ut si interpellatus debitor mox faciat bonam copiam sui, & tum non perseveret creditor in exigendo debito, vel, ut ait *l. mora*, si omittat creditor repetendi debiti instantiam, interpellatur primum debitor, debitor facit bonam sui copiam, tum creditor remittit instantiam illam seu ἐπιμονὴν repetendi debiti, & hæc interpellatio non idonea, quia in ea non perseverat creditor, ita sicut solutio debitoris creditorem non constituit in mora, nisi in ea perseveret, *l. si Roma*, §. *Seja*, *de verb. oblig. l.3. §. ult. de act. emp.* ita interpellatio creditoris non constituit debitorem in mora, nisi in ea perseveret: nam & non videtur esse interpellatio, quæ non est constans & perpetua, & nihil egisse videtur creditor: non igitur quælibet interpellatio sufficit, quæ sufficiat, vel non in disquisitione judicis ponenda. Hoc cum docuisset Jurisconsultus in *l. mora*, proponit alteram regulam in §. *in bonæ fidei*, quæ pertinet ad *l. 1. hujus tit.* in bonæ fidei judiciis deberi usuras ex mora. Est, ut dixi, lex *mora* est ex libris regularum. Ponuntur in ea duæ regulæ: Prima est, moram fieri non ex re, sed ex persona, id est, mora fieri intelligitur interpellatione tantum, non tacite. Secunda regula ponitur in §. *in bonæ fidei*. In bonæ fidei judiciis debentur usuræ ex mora. Et in hac regula secunda occurrit primum hæc quæstio, quales usuræ debeantur ex mora in bonæ fidei judiciis, & definitur in *l. 1.* deberi usuras eas, quæ in ea provincia, vel in ea regione frequentantur, ubi contractum est. In aliis locis pecuniæ inveniuntur levioribus usuris, in aliis gravioribus, *l. 3. de eo quod certo loco*. Igitur spectandus mos provinciæ, mos regionis in usuris æstimandis & statuendis. Et ita in *l. & in contraria inf. hoc tit.* ostenditur in actione negotiorum gestorum contraria, quæ est bonæ fidei, puta si ego, ut te liberarem magno incommodo, exsolverim pro te pecuniam tuo creditori: ex mora debes mihi usuras creditæ pecuniæ, quæ frequentantur in ea regione: nam negotia tua gessi, vel, ut adjicit, quod semper subintelligendum est, debentur usuræ, quas pro te dependi tuo creditori; ita etiam in actione tutelæ, quæ bonæ fidei est, debentur usuræ, vel quincunces, vel semisses, vel besses pro more regionis, in qua gesta est tutela, *l. tutor 7. §. ex ceteris*, *inf. de administ. tut.* Idem quoque observatur in legatis, & fideicommissis, licet certa judicia sint, & certæ usuræ debeantur ex mora, quod est ex constitutionibus, ut demonstrat *l. uxori 24. de usufr. leg.* ubi verbum *placuit*, significat id descendere ex constit. principum: unde hic etiam in quantitate usurarum sequendus erit mos provinciæ, id est, officio judicis venient usuræ, quibus creditores solent in ea provincia fœnerari, *l. cum servus 39. §. in usurarum*, *de legat. 1.* Igitur consuetudo valet plurimum in usuris. Et inde etiam Asconius Pedianus, in fœneratorem esse ait actionem quadrupli (quod est ex 12. tabul.) pecuniæ majoribus usuris fœneratæ, quam pro consuetudine. Sed animadvertendum ne hæc consuetudo egrediatur modum legis: Est enim quidam modus, & finis usurarum lege definitus. Legem non potest vincere consuetudo, in ispo conflictu, & concursu, cum est, vigetque hinc lex, illinc diversa consuetudo, vincet lex consuetudinem, non consuetudo legem. Sed potest tamen fieri, ut senescat lex, & contemnatur, & desuescant ea uti cives, & ita per desuetudinem abrogari potest, tacito illiteratoque consensu, cum viget adhuc valetque, in ipso concursu, superat lex semper, & ideo in *l. 1.* additur, *ita tamen, ut legi non offendat*: ait, in usurarum quantitate sequendum esse morem regionis; ita tamen, ut hic mos legi non offendat, si mos incurrat in legem. Basilica habent: ὥστε μέντοι μὴ ὑπερβαίνειν τὸ νόμιμον. Est igitur lege definitus modus usurarum, quem egredi non licet. Quæritur, quis sit is modus legitimus usurarum, & quis verum modum fecerit: ex 12. tabulis modus usuræ est uncia annua in centenos 12. tabulis permissa; nam usuræ unciariæ postea diminutæ sunt, & permissæ tantum semiunciariæ: Deinde etiam omnino fuit alias Romæ prohibita usura; ne quis ullo modo fœneraretur, quod est δανείζειν; ut scribit Appianus lib. 1. de bello civili, ubi ait legem latam esse Romæ ne fœnerari liceret. Sed nunquam potuit diu cohiberi avaritia fœneratorum; tantum enim abest, ut fuerint legibus deminuta fœnora, ut creverint in ea republ. quotidie, & necesse fuerit ad extremum ei modum aliquem ampliorem eo, qui erat in 12. tabul. præscribi; & ita ad extremum constitere usuræ usque ad centesimam: unde modus legitimus usurarum, est centesima, id est singuli aurei quot mensibus, ut retineas duodecim quotannis in centenos. Hic modus legitimus usurarum, *l. 8. C. si ser. petat.* initio appellatur centesima, postea dicitur legitima, *l. 1. & 2. Cod. Theod. de usur. l. 4. tit. seq.* nam ita debet intelligi *d. l. 4.* post diem periculi, quod susceperat creditor de pecunia nautica, post diem periculi finiti; Et ita cum desiit esse fœnus nauticum, pecuniæ nauticæ usuras non deberi supra centesimam: nam hic erat modus usuræ mediterraneæ. Usura nautica erat infinita ante constitutionem Justiniani, id est, *l. eos qui*, *de usuris*; Et ita in Sententiis Pauli aperte, usuras solutas supra centesimam repeti, vel imputari in sortem. Est igitur usura centesima ultimus finis, & legitimus modus usurarum, qui semper observandus & sequendus pro modo regionis; intra hunc modum, ut ait *l. 1. & l. idemque*, §. *sed & si petitio*, *sup. mand.* sed quæ lex abstulit hunc modum? sunt qui scribant, esse legem Gabiniam, vel Senatusconsultum nescio quod. De eo Cicero quinto ad Atticum. Hoc falsum; lex Gabinia non interdixit centesimam, sed vetuit tantum lex Gabinia, ut intelligitur ex Cicerone versuram facere: quid sit versuram facere etiam male explicant. Adfinia vocabula sunt usura, & versura. Æquum igitur est intelligere, quid sit versuram facere; an quod ajunt, est contrahere æs alienum? non: hoc est mutuum, non versura; aliud est mutuum, aliud versura, an est creditorem mutare, quia usura est mutatio, significat mutationem? ne hoc quidem: quia delegatio mutat creditorem, nec tamen est usura. An versuram facere est, ut alii sentiunt, pecuniam mutuam sumere magno fœnore? non: nam hoc etiam est mutuum fœneratitium, non versura, & cur hoc vetaret lex, pecuniam sumere magno fœnore, modo intra modum legitimum? An versuram facere, est rem emere pluris, quam quanti est pretio ad diem solvendo? Et hoc stultissimum, ne quid acerbius dicam. An est pecuniam mutuam sumere, qua me liberem ab obligatione? Lex tamen Gabinia vetat districte versuram facere, & jus dici de pecunia sumpta per versuram: inest igitur versuræ iniquitas, & impietas. Ajunt quidam, versuram facere, esse pecuniam mutuam accipere sub usuris, qua solvantur usuræ debitæ alteri creditori, & cur hoc veti-

tum

tum fuit Gabinia ? quia inest huic facto improbitas : cur ? quia non est accessio accessionis , non debet esse usura usuræ , nec directe , nec per obliquum ; & ita sumpta pecunia sub usuris , qua usuræ alii debitæ solvantur , videtur usura usuræ accedere per obliquum : Quam fraudem voluit tollere lex Gabinia : Nunquam fuit permissa usura usuræ , ut puta si singulis mensibus (nam usuræ debebantur in menses) usuris debitis aliæ accedant subinde semper , & accrescant , & sic porro aliæ, & sic deinceps in infinitum . Ferunt lepores , ut Ambrosius ait de Tobia , quod sumpsit ex Basilio , & generare simul , educare , & continuo parturire . Sic & fœnoratoribus (hos Basilius in Psalmo 14. τοκογλύφους vocat) eodem tempore & datur ad usuram , & gigunt , & superfœtant . Et ita Palladas apud Stobæum : ἀνὴρ δανειστὴς τῶν τόκων γλύφων τόκοις , quod est de his , qui usuris addunt usuras , & rem ita multiplicant in infinitum : quod sanguinarium & inhumanum est . Sed usuram usuræ imitatur anatocismus anniversarius , & versura : his duobus generibus non accedit re ipsa ; quia tamen palam non accedit , ideo fuit permissus nonnunquam anatocismus anniversarius , & versura permissa . Anatocismus anniversarius est , ut si usuræ quæ toto anno concurrerunt , ad finem anni in sortem redigantur per stipulationem , & ejus sortis usuræ pendantur . Quod fuit permissum sæpe Romæ , sublatum merito a Justiniano, *l. ult. Cod. de usuris*: Hoc enim erat legem imponere verbis non rebus : nam revera anatocismus erat usura usuræ , & renovatio illa sortis verba mutabat , non rem ipsam . Est præterea versura , cum scilicet uni eidemque creditori usuram pro usura non pendis, pendis tamen alteri : nam cum mutuaris pecuniam ab altero sub usuris , & ea pecunia usuram alii debitam solvas , ei pecuniæ , id est , usuræ solutæ accedit alia usura , atque ita reipsa usuræ usura accedit , usuræ huic debitæ accedit usura debita alteri, id est, pecuniæ , quam sumpsisti pro solvenda hac , accedit altera . Hæc fraus est versura , quæ tollitur lege Gabinia : non inficior per translationem usuram alio modo accipi , quam superioribus duobus , ut si quis pecuniam sumptam minori fœnore , accipiat majori . Quod etiam videtur non fuisse permissum ; nam id esse versuram Donatus scribit in Phormione ; Id tamen non fuisse permissum constat ex Suetonio in Augusto , qui scribit Augustum notasse infamia eos , qui levioribus usuris mutuati pecunias gravioribus locassent . Est igitur hoc improbum *fœnus* , *l. improbum* , *Cod. ex quibus causis infam. irrog.* Qui improbum fœnus exercent , ut qui hanc versuram , vel illam exercent contra legem Gabiniam . Non ineleganter etiam alio modo versura dicitur per translationem , cum ita loquimur , si non vis fidem habere Aristoteli , versura facienda a Platone , cui tu maxime credis, qui hoc idem dicit , quod Aristoteles . Ita Seneca ad Epicureum quendam , cum vellet ei aliquid comprobare auctoritate Mœcenatis , qui erat Stoicus ; ait se posse auctoritate Mœcenatis parem rem facere, id est , solvere quod debetur ; sed movebis mihi controversiam, & noles, quod debeo accipere in aspero : in aspero, id est , recenti moneta , & proba, non subærata, in qua non sit lacuna, noles admittere auctoritatem Mœcenatis . Itaque erit ab Epicuro versura facienda, cui maxime credis . Idem ille scribit quicquid Mœcenati . Igitur per translationem dicitur versura , cum pro nummis repudiatis alii numerantur . Sed nunc est etiam modus usuris definitus illo Senatusconsulto , de quo eo loci refertur a Cicerone factum Senatusconsultum in creditorum causa , ut centesimæ perpetuo fœnore ducerentur , id est , sine anatocismo , & sine renovatione . Ergo inquiunt , eo Senatusconsulto introductæ centesimæ : nego : nam hoc Senatusconsultum fuit temporarium , ut leges quæ remittebant justum debitum , fuerunt tempo-

A rariæ semper ad quærendam gratiam , & inopiam sublevandam : lex etiam Cæsaris , qui debitoribus diem dedit latiorem , fuit temporaria , sicut lex quæ refertur a Paterculo libr. 2. ut debitores solverent quadrantem tantum , fuit temporaria , non certa definitio debiti & crediti , vel fœnoris : & ut lex unciaria dicitur a Festo , ut debitores solverent decimam partem tantum , quæ decima pars sortis est uncia , & quinta pars unciæ , & alia etiam apud Livium , ut deducto de capite , quod pro usuris numeratum esset , id est , usuris acceptis in sortem imputatis , id quod superesset ex sorte , debitores solverent annua, bima , trima die . Similis a Suetonio refertur de Cæsare , ubi eadem verba *deducere* interpretor de usuris imputatis in sortem : & ita debito reddito non
B cum usuris . Et hæ omnes leges fuerunt temporariæ , nec constat plane , quæ lex centesimam definierit , nisi quod Tacitus libr. 5. scribit , Julium Cæsarem ad extremum tulisse legem de modo credendi . At constat legitimum modum esse centesimam usuram : & ideo servandus modus hic omnino , & quod dicitur , in bonæ fidei judiciis , venire usuras ex mora , quæ in ea regione frequentantur , ubi contractum est , ita debet intelligi secundum legem 1. si non excedat centesimam . Qui tenet ea , quæ dixi , non erit difficile adsequi , etiamsi subobscura videantur cetera , quæ sunt in *l.* 1. Regula est : In contractibus , vel quasi contractibus bonæ fidei usuras venire ex mora , arbitrio judicis , quæ proponitur in *l. mora* , *§. in bonæ fidei* , *infra* , ex libris regula-
C rum , atque etiam initio leg. 1. in qua præterea declaratur , eas usuras venire , quæ in ea regione frequentantur , in qua contractum est ; ita tamen ut non excedant modum legitimum , id est , rationem usuræ centesimæ . Hujus regulæ duæ sunt exceptiones : una proponitur in *d. l.* 1. *§. socius* : altera in *§. circa* : Prima exceptio in judicio societatis , quod est bonæ fidei , si socius communem pecuniam invaserit , vel in usus suos converterit : nam hoc casu usuræ venient officio judicis addicti pro socio actioni , etiam si nulla mora intervenerit : id est , etiamsi socius interpellatus non fuerit de ea pecunia reddenda , vel in commune conferenda . Hoc igitur casu etiam citra moram usuræ veniunt in judicio societatis , id est , citra interpellationem . Cur ita est ? quia in re mora
D est . Non est mora proprie , quia non est interpellatio , sed in reipsa est quasi mora , *l. ult. C. de cond. ob turp. caus.* furtum enim fit etiam rei communis , pecuniæ communis , *l. rei communis , inf. pro soc.* Et furtum est , si socius pecuniam communem invaserit , ut ait : quo verbo significatur prædatio similis furto , & si pecuniam communem clam , & licenter , latenterque in suos usus converterit : est simile furto, quia hoc facit clam , & latenter ; non est tamen furtum , quia quasi suo nomine pecunia communi utitur, non ut numquam redditurus , vel repræsentaturus eam pecuniam , quam vertit in usus proprios : ideo æquum est, propterea quod hoc prope furtum est , ut moram æstimemus fieri ex reipsa , licet non fiat ex persona : quamobrem sive socius invaserit pecuniam communem , intervertendi
E animo , sive eam converterit in suos usus , judex ex eo tempore , quo invasit , vel in usus suos eam vertit , eum condemnat in usuras , & si nulla interpellatio intervenerit , sed post condemnationem cessant usuræ intra tempus judicati faciendi : incipiunt ab eo tempore quo invasit , aut vertit , & currunt in diem condemnationis , & post condemnationem consistunt : usuræ etiam cessant intra tempus judicati solvendi , quod est ex 12. tabulis 30. dierum, ex constitutionibus 60. dierum , & ex novissima constitutione Justiniani 4. mensium . Datur hoc temporis spatium judicatis humanitatis gratia , ut est in *l. si militi , inf. de compensat.* Ed ideo id temporis spatium immune est ab omnibus oneribus tam ab usu-

ris

ris dependendis, quam a fructibus, non quidem perceptis, sed qui percipi potuerunt, *l. ult. §. pen. C. de usur. rei judic. l. 3. §. 1. hoc tit.* Et inde dicuntur justi dies in 12. tabulis, quod sit interim veluti interstitium quoddam eorum omnium, quæ ad eam litem pertinent; post tempus judicati faciendi incipiunt currere rursus, & quidem graviores usuræ rei judicatæ, *l. eos qui, de usuris rei judic.* medium illud tempus judicati solvendi est immune ab usuris. Idem etiam tempus datur confessis; quod judicatis, si postulent sibi tempus aliquod ad solvendum dari, idem dabitur, quod judicatis, & idem in utrisque juris erit, *l. si debitori, de judic. l. 6. §. ult. de confess.* Sed inde quæritur, an judex, qui sententia sua eum, qui pecunias invasit, vel in usus suos convertit, in usuras præteritas condemnavit, possit etiam eum cogere, ut caveat de futuris usuris rei judicatæ dependendis, quæ incipient currere post sententiam judicati solvendi. Papinianus ait, judicem posse quidem eum condemnare in usuras præteritas in diem sententiæ, & si mora non intervenerit, sed non posse cogere socium, ut etiam caveat de usuris rei judicatæ futuris. Utitur hac ratione, quia satis consultum est actori actione judicati, qui aget post tempora judicati, & exiget summam in condemnationem deductam, & ex condemnatione usuras rei judicatæ, id est, duas centesimas; non igitur desiderat sibi caveri actione ex stipulatu. Paulo, qui scripsit notas in Papinianum, videtur hæc ratio non fuisse idonea, licet hoc palam hic non exprimatur, sed ideo videtur Paulo non idonea, ut puto, quia vetitum est cavere fidejussoribus etiam iis, qui habent judicati actionem: qua de causa interponitur stipulatio judicatum solvi, ut cui est actio judicati, sit etiam actio ex stipulatu, neque hæc illam novat, *l. stipulatio, §. habet, de novi operis nuntiat. l. Stichum, §. Idem Celsus, inf. de novation.* Ideo in notis Paulus aliam rationem adjecit. Quia ad officium judicis, quo perfunctus est sententia dicta, nihil pertinet tractatus futuri temporis post condemnationem, de futuro tempore non idem est sollicitus, neque vero de eo quidquam statuere potest: non potest igitur cogere judicatum, ut etiam caveat de usuris rei judicatæ futuris post tempora judicati faciendi: itaque victor contentus esse debet actione judicati: etiam si ei non caveatur, non ideo minus actio dabitur in condemnatum, *§. socium*, cujus præcipuum caput hoc est: in judicio societatis, præterquam si socius communem pecuniam invaserit, aut in usus suos converterit, non venire usuras officio judicis nisi ex mora, secundum regulam juris: illo casu, quo pecuniam communem invasit, vel in suos usus convertit, venire etiam sine mora: colligitur ex illo §. generalis illa sententia, ad officium judicis pertinere præterita & præsentia: differre per hoc legem a judice, quod lex constituat de futuris, judex de præteritis, aut præsentibus. Ad judicem igitur tractatum futuri temporis post condemnationem nihil pertinere.

Objiciuntur multa, quæ omnia in duo rediguntur: una objectio sumitur ex *l. 1. Cod. de sentent. quæ sine certa quant.* ad quam adhibentur multæ interpretationes. Lex ait, illam sententiam non esse contra jus, seu contra juris formam, qua judex legem dicit de usuris dependendis, quoad pecunia condemnationis soluta sit: statuit ergo judex etiam de futuris usuris, quoad judicato satisfiat. Labor est in ponenda specie, quæ optime congruat ei rescripto. Species est de actione judicati, cui actioni fuit judex addictus. Sententia judicis debet esse certa, certa condemnatio usurarum, *l. 3. & 4. Cod. de sent. quæ sine certa quantit.* Finge: judex addictus actioni judicati pronuntiavit de usuris dependendis, id est, jussit usuras dependi, non expressa certa quantitate, quoad pecunia condemnationis factæ, scilicet priore judi-

A cio, solvatur, quæritur an valeat sententia? Respondetur, valere, quamvis in ea non sit expressa certa quantitas: nam satis erat certa per hoc summa condemnationis jam factæ. Deinde certæ usuræ rei judicatæ, quia legibus definitæ, & constitutionibus in titulo de usuris rei judicatæ. Igitur certa hæc sententia, & valet, & ita posita specie judex non de futuris usuris statuit, sed de iis, quæ ducuntur jam post tempora judicati. Et præterea nihil etiam ea lex de cautione, vel exigenda, vel non exigenda, de qua hic agitur. Secundo loco opponitur *l. socio ff. pro socio, l. omnibus, de judiciis*; & similiter complures, quibus ostenditur, sæpe judicem jubere cautionem interponi de re futura, de futuro, de lite, ut si debeatur ad diem, ante diem postulante
B creditore, jubebit debitorem cavere de futuro debito in judiciis bonæ fidei, si vereatur ne debitor labatur interea facultatibus aliis omnibus, atque ita de futuro tempore judex jubet interponi cautiones. Sed hoc ita fit: agitur ad cautionem interponendam veluti fit quotidie, cum agitur ad interponendam cautionem damni infecti, id est, damni futuri judex jubet interponi cautionem; sed causa agitur de re, aut pecunia, & usuris: judex tantum pronuntiat de ea pecunia, & usuris, usque in diem sententiæ. Et de usuris futuris, quæ in judicium non venerunt, quæ petitæ non sunt, quarumque nomine postulata cautio non est. Igitur de futuro damno, lucro, vel debito decernit judex, postulante actore, ante tempus maxime, & si sit judicium bonæ fidei:
C sed si alia de re egerit actor, non erit judici curæ, non pertinebit ad officium judicis tempus futurum post condemnationem, ejusque temporis tractatus. Altera exceptio est, quæ proponitur in *§. circa*, est in actione tutelæ, circa tutelæ restitutionem latior interpretatio facta pro favore pupillorum, id est, circa actionem tutelæ: nam quid intenditur actione tutelæ, ut tutela restituatur, reddatur, id est, parem rationem faciat tutor, *qu'il rende compte*, nihil præterea. Reddere rationes tutelæ est restituere tutelam. Tutor restituit, pupillus accipit tutelam; igitur actione tutelæ.

Alia interpretatio, quam in actione pro socio, & ceteris judiciis bonæ fidei: quia in actione tutelæ semper leviantur usuræ, & si mora non intercesserit
D serit; id est, & si non intervenerit interpellatio ulla. Et hoc sive tutor pecuniam pupillarem converterit in suos usus, sive non, indistincte veniunt usuræ semper in actione tutelæ, etiam mora non interveniente. Sed usque ad quod tempus? vel, inquit, judex accipitur, id est, vel tutelæ agitur, vel non: judex accipitur, ut cogat restituere tutelam, vel non accipitur judex; si accipitur judex, si agitur tutelæ, usuræ veniunt in diem sententiæ, an tempora judicati sunt immunia? Post tempora judicati veniunt usuræ rei judicatæ legitimæ. Si judex non accipiatur, si non agatur tutelæ, usuræ veniunt in eum diem, quo tutela restituitur, redditur, *l. tutor, qui repertorium 7. §. ult. inf. de admin. tut.* etiam post finitam tutelam, id est, post pubertatem, usuræ ejus pecuniæ
E ipso jure currunt sine interpellatione, usque in diem quo tutela reddatur. Quod etiam demonstratur *l. Lucius Titius 46. §. quæsitum est, de administr. tut.* sed ait in eo §. venire usuras etiam post finitam tutelam in diem judicii accepti, ubi addendum ex hoc loco; imo & in diem sententiæ; ne dum judicii accepti, id est, contestationis; sed ideo ait, in diem judicii accepti, quod plerumque eo die soleant bonam fidem agnoscere, & tutelam restituere, paremque pupillo rationem facere, & ita licet *§. quæsitum* dicatur in diem judicii accepti: hoc tamen possumus porrigere etiam usque ad diem sententiæ, sicut in *l. 49. §. si heres, de legat. 3.* licet dicat, ante judicium acceptum, ut alias dixi, id possumus porrigere usque

que ad sententiam: ut legatario, cui res evincitur, satis sit si laudet auctorem, si denuntiet, ut liti adsistat, ante sententiam; igitur in actione tutelæ, etiam mora non interveniente, id est, sine interpellatione, usuræ semper debentur, & veniunt officio judicis, judice accepto in diem sententiæ: judice non accepto in diem restitutæ tutelæ, redditarumque rationum. Addit Papinianus, hac de re neminem ambigere hodie. Quid est hodie? id est, post constitutionem Divi Severi, qui generaliter definivit pupillis, id est, minoribus in re ipsa moram fieri, *l. eum vero 26. §. apparet, de fideicommiss. libert.* Summa igitur istius legis est, regulam esse, ex mora etiam usuras venire, ubi mora accipitur proprie, quam fecit interpellatio. Duas autem esse exceptiones quibus mora fit in re ipsa, & usuræ currunt etiam non interveniente vera mora & legitima, quod infert secundum hanc definitionem. Si post finitam tutelam, id est, post pubertatem, & ab eo tantum tempore incipit actio tutelæ, non aute pubertatem, pubes nolit agere tutelæ, allectus forsitan dulcitudine usurarum, vel loci, *l. ait Prætor 10. §. si quid in fraudem, inf. quæ in fraud. cred.* Cur festinaret pubes agere tutelæ, cum currant semper usuræ pupillares usque ad diem tutelæ restitutæ, aut dictæ sententiæ, & ita cessatio puberis multiplicat usuras in immensum. Hoc igitur ne fiat, tutor potest eum, qui moratur agere, tutelæ convenire. Unde apparet verbum convenire esse commune creditoris & debitoris: Convenit debitorem creditor, & contra debitor creditorem, dum offert pecuniam debitam, ille dum appellat debitorem, & sibi solvi petit: unde cum conventionis verbum sit commune, brevius licebit cuilibet moram ita definire: mora est injusta tarditas non respondentis ad conventionem opportunam creditoris, aut debitoris. Rationem tradidi supra; sed quæ eadem continet. Potest ergo tutor a quo non reposcitur tutela, cum tamen currant semper usuræ, puberem tutelæ convenire, & ei offerre restitutionem tutelæ, vel reliquam pecuniam, si quæ sit, & non satis offerre, sed debet obsignare in fano, vel tabulario civitatis, vel alio tuto loco, vel in æde sacra deponere obsignatum, id est, sacculo, in quo est pecunia signato signatorum signis: Ita tutor si obtulerit, & obsignatam pecuniam deposuerit tuto loco, ex eo tempore non præstabit usuras. Hæc est vis oblationis & depositionis: nam utrumque exigitur, ut consistat, inhibeaturque usura, *l. tutor pro pupillo 28. §. 1. de administr. tut. l. 7. hoc tit.* Nec sine ratione, quia hæc oblatio & depositio veluti solutio quædam est, *l. 9. C. de sol.* Et ita Cicero 6. ad Atticum, *Consistere*, inquit, *debet usura, quæ erat in electo meo*: addit, quia rationem deponere volebam: quia scilicet depositio facit, ut inhibeantur usuræ; & id est, quod extremo loco docuit Papinianus, hac *l. 1.* unde intelligitur, in actione tutelæ, nisi tamen his usuris se liberaverit tutor, id est, per oblationem & depositionem, latiorem interpretationem fieri, quia tutor, sive sit usus pecunia, sive non, usuris obstringitur semper, quasi in re ipsa faciat moram, licet proprie non faciat moram, si non interpelletur. At socius quidquid tractet ex societate, non obstringitur usuris, nisi ex mora, id est, ex interpellatione, vel nisi pecuniam communem invaserit, aut in usus suos

A converterit: quo solo casu in re fit mora pupillo, vel minori, cui quid debetur, in eo sit ei mora semper in re ipsa; sed addendum, alia etiam in re, quod hic prætermisit Papinianus, latiorem interpretationem fieri in actione tutelæ, cum scilicet tutor pecuniam pupillarem in usus suos convertit: nam hic tutor obstringetur usuris centesimis, id est, gravissimis: majores lex non permisit, nisi quibusdam casibus: semper obstringitur usuris tutor, sed humanissimis, id est, centesimis, cum pecuniam pupillarem in usus suos convertit, *l. tutor, qui repertorium, §. pecuniæ, & §. qui autem, de administr. tut. l. 1. C. de usur. pupillar.* quod & singulariter observatur in omnibus his, qui gerunt negotia aliena, ut curatoribus, procuratoribus, gestoribus, & magistratibus municipalibus, qui pecuniam publicam
B administrant. Hi omnes pecuniam alienam, quam susceperunt, si contra bonam fidem vertant in suos usus, obligantur usuris centesimis ex constitutione *legis qui sine, sup. de negot. gest.* cui mirum in modum obstat *lex idemque 10. §. si procurator, sup. mand.* quæ loquitur de procuratore, & dicit, eum, si pecuniam verterit in suos usus, damnari debere in usuras, quæ in ea regione frequentantur: non ergo in centesimas, non in usuras maximas, sed in quincunces, vel semisses, si in ea regione frequentantur: verior solutio prima Accursii, quia confirmatur conjuncta *l. non existimo, de administ. tut.* & aliis quæ sunt ex eodem auctore & libro: nam ait: *palam*: procurator, tutor, vel gestor unum, & idem jus in his habent, aut palam pecuniam ejus cujus negotia gerit, vertit in suos usus: ait,
C *palam & aperte*: ut si accitis amicis ejus cujus negotia gerit, ipse pecuniam mutuam sumat, & eam scribat mutuam se sumpsisse. Potest procurator, si quid dominus sibi debeat, id sibi solvere, & si quid sumatur mutuo ex ejus pecunia, id sibi perscribere, *l. quoties, §. non tantum, de administr. tut.* Et ita si hoc faciat palam, quasi extraneus, quasi quilibet, non erit ei fraudi, ut obligetur gravissimis usuris: obligabitur tantum eis usuris, quæ in ea regione frequentantur, quibus exerceri fœnus in ea regione solet, nec centesimis utique. Sed si licentia illa, quam habet in rebus alienis quas gerit, abutantur, & eam pecuniam, quam in suos usus verti putat dominus, vertat gestor in proprios: hoc vero casu damnabitur in centesimas: & ita explicat *l. idemque, §. si procurator*. Hi igitur omnes,
D qui gerunt negotia aliena, cum eam pecuniam alienam convertunt in proprios usus, debent centesimas, quia hoc est proprie furtum; Ideo fit quasi mora in eo. Sed & tutor, etsi non convertat pecuniam in suos usus, facit semper moram in re pupilli, & ex constitutione Severi quidquid hodie cœperit debere tutor pupillo ex administratione ejus pecuniæ, si eam non solvat, mox pupillo usuras debet ipso jure, quasi mora facta in re ipsa. In strictis judiciis ex mora non veniunt usuræ, etiamsi fiat mora in re ipsa, vel si fiat in persona: fur moram facit semper in reipsa; sed non tenetur actione bonæ fidei, tenetur tamen actione stricta, puta condictione furtiva ad rem, & ad pœnam. Ad duplum, vel ad quadruplum tenetur actione furti, ut condictione furtiva si persequimur rem, vel pecuniam furto ablatam....... *Cetera desunt.*

F I N I S.

Eng